

Наукові перспективи
Видавнича група

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

№ 3(23)2026

*Тернопільський національний медичний університет
імені І.Я. Горбачевського МОЗ України*

Видавнича група «Наукові перспективи»

*Всеукраїнська Асамблея докторів наук з
державного управління*

Християнська академія педагогічних наук України

«Суспільство та національні інтереси»

№ 3(23) 2026

Київ – 2026

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University

Publishing Group "Scientific Prospects"

*All-Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public
Administration*

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

«Society and national interests»

№ 3(23) 2026

Kyiv – 2026

“Суспільство та національні інтереси”: журнал. 2026. № 3(23) 2026. С. 1476

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України # 920 від 26.06.2024 журнал включений до Переліку наукових фахових видань України, категорія “Б”, спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки; 281 Публічне управління та адміністрування

Рекомендований до друку Президією Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління (Протокол від 04.03.2026, № 3/3-26)

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання, Асоціації науковців України, Інституту освіти Азербайджанської Республіки

Журнал має за мету висвітлення результатів наукових досліджень та поширення інформації із основних аспектів розвитку людського капіталу, соціальних наук, журналістики та ін. для розвитку, удосконалення української національної науки

Згідно Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН України від 15.01.2018 № 32, повнотекстовий доступ до наукових статей журналу представлений на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України та в Національному репозитарії академічних текстів

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible та до міжнародної пошукової системи Google Scholar

Небеленчук Ірина Олександрівна доктор педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», (Кіровоград, Україна)

Члени редакції журналу:

- **Біляковська Ольга Орестівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, факультет педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка (Україна)
- **Волошин Олена Романівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна)
- **Гумеір Гусейн Ахмедов** - доктор педагогічних наук, професор (Азербайджан)
- **Гуменюк Тетяна Костянтинівна** - доктор філософських наук, Заслужений працівник освіти України, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, інноваційно-методичного забезпечення освітнього та наукового процесів Київської муніципальної академії музики ім. Р.М. Глієра (Україна)
- **Дибкова Людмила Миколаївна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики та системології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Україна)
- **Доктор Мутмайна** - викладач Університету Аль Асярія Мандар Сулавесі Барат, Індонезія, ад'юнкт-професор Департаменту освіти, Університет Manipal GlobalNxt Малайзії (Малайзія)
- **Жуков Валері** - Університет Миколи Коперника в Торуні (Польща)
- **Кожевникова Алла Власівна** - доцент кафедри освітології та педагогіки мистецтва МДПУ імені Богдана Хмельницького, (Україна)
- **Коренева Інна Миколаївна** – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету природничої і фізико-математичної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Україна)
- **Литовченко Ірина Миколаївна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови технічного спрямування №2 Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (Україна)
- **Р. Ахмад Закі Ель Ісламі** - доцент, професор, доктор філософії, Департамент наукової освіти, Факультет підготовки вчителів та освіти, Університет Султана Агенга Тіртаяса (Індонезія)
- **Тавдгірідзе Лела** - Доцент з теорії та історії педагогіки, професор кафедри педагогічних наук Батумського державного університету ім. Шота Руставелі (Грузія)
- **Шевчук Лариса Дмитрівна** - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри математики, інформатики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі (Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Освіта/Педагогіка»

Fedorenko S.V., Kornyeveva I.O., Doroshenko V.S. <i>WEB TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE OF NON-LINGUISTIC STUDENTS IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES CLASSES</i>	19
Hontarenko I.S., Wang Hongchao <i>MOTIVATION OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS: FROM THEORETICAL FOUNDATIONS TO PEDAGOGICAL PRACTICE</i>	30
Katerusha O.V. <i>EFFECTIVENESS OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCIES</i>	41
Nazarenko N.S. <i>FORMING FOREIGN LANGUAGE DIALOGIC SPEECH SKILLS TO MILITARY PERSONNEL SERVING ABROAD</i>	49
Nykyropets S.S., Melnyk O.D., Magas L.M., Slobodianiuk A.A., Kriutchenko O.O. <i>FLIPPED CLASSROOM IN TECHNICAL ENGLISH FOR POWER ENGINEERING STUDENTS: BALANCING VIDEO-BASED BRIEFINGS AND IN-CLASS SPEAKING PRACTICE</i>	62
Shtokhman L. <i>MODERN TENDENCIES OF TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION SKILLS</i>	78
Vorobyova O. <i>HIGHER EDUCATION QUALITY MANAGEMENT AS A STRATEGIC MECHANISM FOR ENSURING INSTITUTIONAL LEADERSHIP IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION AND EUROPEAN INTEGRATION</i>	86

- Акімова О.В., Сапогов М.В., Гапчук Я.А.** 94
РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ
- Алексеева С.В.** 104
ЯК МІЖНАРОДНІ МОНИТОРИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМУЮТЬ УКРАЇНСЬКУ ОСВІТУ
- Атрощенко Т.О., Коврей Д.Й., Палкуш В.П.** 113
ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН
- Баранов М.В., Яременко Л.Г.** 123
ТЕАТРАЛЬНО-ПЕРФОРМАТИВНІ ПРАКТИКИ У РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ
- Ваврашко В.А., Міхеєва Л.В.** 137
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЗДОРОВ'Я-ЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
- Вишківська В.Б., Вознюк О.В., Ремньова А.Г., Пустовалов Б.О., Порядченко Л.А.** 150
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД
- Вічкань О.М., Горбонос Л.Ю.** 163
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДОБРОЧЕСНОСТІ В СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ
- Власенко Р.П.** 175
ПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА СТРУКТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ В УКРАЇНІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВСТУПНОЇ КАМПАНІЇ 2025 РОКУ)
- Возняк І.І., Тонконог І.В.** 189
КОМІКС-СТОРИТЕЛІНГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ТА ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

- Гаврилова Н.В., Моложон К.О.** 209
*ОСВІТНЬО-ОЗДОРОВЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОРΟΣЛОГО НАСЕ-
ЛЕННЯ*
- Глотка А.В.** 219
*РОЛЬ ФАХІВЦЯ З МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ У ФОРМУВАННІ
ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА*
- Голубовська І.В., Підгурська В.Ю.** 234
*РОЛЬ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕ-
СІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ НАУКОВОГО
МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ*
- Горбачов О., Неділько А.С.** 248
*ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВИЖИВАННЯ
У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РІЗНОГО РІВНЯ ПІДГОТОВКИ*
- Григорук П.М., Максименко В.А.** 260
*ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ІНФОРМА-
ТИКИ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ*
- Гринців М.В.** 277
*ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З
ООП*
- Дихта Н.М., Присяжнюк О.Я.** 289
*ОСОБЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ДЛЯ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕ-
ТІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ*
- Довганюк Л.А.** 300
*СТИЛІЗАЦІЯ НАРОДНОГО ТАНЦЮ ЯК СУЧАСНА ФОРМА ТРАНСЛЯЦІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ*
- Драчук О.В.** 314
*ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ГРОМАДЯ-
НАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ*

- Дубінчук Л.М.** 331
ФОРМУВАННЯ КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
- Дудик Р.В.** 341
СИМВОЛІКА ОРНАМЕНТУ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВАНКИ ТА МУЗИЧНОЇ НОТАЦІЇ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
- Євтушенко Є.Г.** 354
ПОРІВНЯЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛАСТИЧНИХ ЕСПАНДЕРІВ ТА ГРАВІТАЦІЙНО-ЗАЛЕЖНОГО ОБЛАДНАННЯ У СИЛОВОМУ ФІТНЕСІ
- Жорняк Н.Є., Бияк Н.Я., Вергун Л.І.** 365
ДО ПИТАННЯ ПРО ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
- Закордонець Н.І., Косенко А.В., Беженар І.В.** 376
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ. ДУХОВНО-ЦІННІСНИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНО-МЕТОДИЧНИЙ ВИМІРИ
- Калашник-Рибалко М.А., Калашник Г.А.** 387
КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ДІАГНОСТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВОЇ ЯКОСТІ ПІЛОТІВ ТА ДИСПЕТЧЕРІВ
- Каленіченко О.В., Кудій Л.І., Гунько П.М.** 400
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ РІЗНИХ ФІТНЕС-НАПРЯМІВ У ПРОЄКТУВАННІ СУЧАСНИХ ТРЕНУВАЛЬНИХ ПРОГРАМ
- Калинюк Н.В., Лемешко О.В.** 413
ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ОПЕРАТИВНОГО РІВНЯ: ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ
- Кирпа А.В.** 425
ПРОФЕСІЙНА СЕРТИФІКАЦІЯ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ВІД НАЦІОНАЛЬНИХ ВИМОГ ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

- Козлюк О.А.** 435
ПІДГОТОВКА ДО ШКОЛИ ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В КОНТЕКСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ (НА ПРИКЛАДІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ)
- Козько Г.С., Левінська О.О., Остапенко А.Л., Хмель В.В., Шляхтенко О.Ю.** 448
ГРАМАТИКА РОМАНСЬКИХ МОВ ЯК ДРУГА ІНОЗЕМНА: РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ
- Козьма В.В., Арабчук І.В.** 461
СОЦІАЛЬНІ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ЯК ПРОСТІР СВОБОДИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ
- Коноваленко А.О.** 474
МІЖНАРОДНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛЕГКОЮ АТЛЕТИКОЮ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
- Кравченко К.А.** 487
ТЕХНОЛОГІЇ ГЛИБОКОГО НАВЧАННЯ У РОЗПІЗНАВАННІ ЕМОЦІЙ У ЛЮДСЬКОМУ ГОЛОСІ ДЛЯ НАВЧАЛЬНИХ СИСТЕМ
- Кугот О.Л., Кочетков О.В., Дромашко В.М.** 499
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СПІВПРАЦІ З ПРОГРАМОЮ НАТО DEEP
- Кульчицький В.Й.** 511
ЗДОБУВАЧ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ЗДОРОВ'Я ТА СОЦІОЛОГІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ НАУКОВОГО ПОШУКУ ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ
- Лазарев О.В., Фернос Ю.І., Бечко Я.В.** 521
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ ДО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
- Лесіна Т.М.** 537
СТИМУЛЮВАННЯ ТВОРЧОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО ЧЕРЕЗ РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК

- Магдюк О.В., Бопко І.З.** 549
ІНТЕГРАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ОРІЄНТОВАНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МОДЕЛЮВАННЯ ІНШОМОВНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
- Македон В.В.** 561
ВПРОВАДЖЕННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ АДАПТИВНИХ НАВЧАЛЬНИХ СИСТЕМ НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
- Мартиненко С.М., Родіна Н.В.** 574
ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ
- Марущак О.В., Зузяк Т.П., Голінська Т.М.** 585
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПОЛІХУДОЖНОСТІ
- Мацук Л.О.** 599
РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: СТАН СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ
- Мельничук В.О.** 610
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРОВАДЖЕННЯ КСО У ЗАПОБІГАННІ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА
- Неділько А.С., Горбачов О.** 621
ОСОБЛИВОСТІ ДИДАКТИКИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ВИЖИВАННЯ» У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ
- Паскаль О.В., Паскаль А.Г.** 634
ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО СТАТУСУ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ
- Поясок Т.Б.** 648
ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

- Рижиков В.С.** 659
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ОБҐРУНТУВАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ
- Салабай А.Р.** 668
ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ
- Сачук Р.М., Велесик Т.А., Верхолюк М.М., Сачук С.М.** 678
ГЕОГРАФІЯ СПІВІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ І ТВАРИНИ ЯК ОСВІТНІЙ РЕСУРС ІСТОРИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ (НА ПРИКЛАДІ СОБАКИ)
- Скрипник Н.С., Шамрай О.В.** 691
РОЗВИТОК НАВИЧОК ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЧЕРЕЗ ПОЗИТИВНУ МОВУ НА ПОЧАТКОВИХ РІВНЯХ НІМЕЦЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ ЯК ДРУГОЇ/ТРЕТЬОЇ ІНОЗЕМНОЇ
- Сніжко Н.В.** 703
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ
- Соколенко Л.С., Бойко Ю.С., Бойко А.І., Танасійчук Ю.М.** 713
ФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТОМИ СКЕЛЕТНИХ М'ЯЗІВ ПІД ЧАС ЦИКЛІЧНИХ ВПРАВ
- Співачук В.О., Калинюк Н.В., Дунець І.В.** 728
ІНТЕГРАЦІЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: МІЖПРЕДМЕТНИЙ І КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХОДИ
- Стахів Л.Г.** 743
СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ СИСТЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ОЗДОРОВЧИХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ (СОЦІАЛЬНА ТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ)
- Стратан-Артишкова Т.Б.** 752
ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ТВОРЧО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

- Табачук О.Р.** 761
МЕТОДИКА ІНТЕГРАЦІЇ ЦИФРОВИХ ТА ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В БАЗОВІЙ ШКОЛІ НУШ
- Тверезовська Н.Т., Сидорко В.П., Григоренко Т.В., Демченко І.І.** 775
КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЛІТЕХНІЧНИХ КОЛЕДЖІВ КИТАЮ
- Товкун Л.П.** 787
ВАЛЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ НЕБЕЗПЕК ВОЄННОГО ЧАСУ
- Трубчанінова Т.А., Цапро Г.Ю.** 801
ВИКЛАДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЧЕРЕЗ ЛАТИНСЬКУ ТЕРМІНОЛОГІЮ: КОРПУСНИЙ ПІДХІД ДО ДОБОРУ ЛЕКСИКИ
- Тушко К.Ю., Чудик А.В.** 814
ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ
- Христова Т.Є., Пюрко В.Є., Христовой Д.Ю., Пюрко О.Є., Непша О.В.** 828
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ ДІТЕЙ ІЗ ПРОГРЕСУЮЧИМИ М'ЯЗОВИМИ ДИСТРОФІЯМИ
- Цибульська С.М.** 844
ПОШУК І РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ІДЕЙ В ЦАРИНІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ І ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1991-2005)
- Чудик А.В., Тушко К.Ю.** 861
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ: ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ
- Шевель Б.О.** 875
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ
- Шумілова І.Ф., Михнюк С.В.** 886
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Якімець Ю.М.

ІСТОРИЧНОЇ РЕТРОСПЕКТИВИ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

900

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

Kalashnyk N.S., Levchenko Ya.E., Sushynskiy O.I.

STRATEGIC AIMS OF UNIVERSITY-BASED MANAGERIAL EDUCATION IN EUROPEAN AND ASIAN COUNTRIES

909

Stokych V.A.

STRATEGIC MANAGEMENT IN LAW ENFORCEMENT AGENCIES: THE ROLE OF LEADERSHIP IN BUILDING AN EFFECTIVE PUBLIC SAFETY SYSTEM

924

Андрусяк М.В.

СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ, ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ КАР'ЄРОЮ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

940

Андрущенко І.Г., Янчук А.М.

ОКРЕМІ НЕДОЛІКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЇХ ДЕГРАДАЦІЇ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ

947

Безносенко С.Ю.

ТЕОРЕТИЧНИЙ ФУНДАМЕНТ РОЗВИТКУ Е-УРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ НОВІТНІХ ЗАГРОЗ

956

Берега Н.Р., Хрістін Р.Г.

КОНКУРСНІ ПРОЦЕДУРИ ВІДБОРУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У КРАЇНАХ ЄС: ВІД ФОРМАЛІЗМУ ДО ПРЕДИКТИВНОЇ ВАЛІДНОСТІ

968

Березовчук М.О.

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ У ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

978

- Бельська Т.В.** 989
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: СТРАТЕГІЯ КРИЗОВОГО РЕАГУВАННЯ ВЛАДИ І ГРОМАДСЬКОСТІ, ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ІНСТИТУЦІЙНА ІНКЛЮЗІЯ
- Бобровнік Ю.В.** 1002
РАЙОННІ РАДИ ЯК ОРГАН МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ
- Бойко А.О.** 1013
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ТРУДОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЄС У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ
- Гнатюк О.І., Смолінський Ю.І.** 1028
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОСАМОКАТІВ В СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
- Гололобов С.М.** 1038
ЛІДЕРСТВО В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ЗАГРОЗ
- Граник Є.** 1052
ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ДРАЙВЕР ТРАНСФОРМАЦІЇ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ
- Дегтяр О.А., Глобін А.В.** 1061
КЛАСИФІКАЦІЯ КІБЕРЗАГРОЗ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КІБЕРБЕЗПЕКОЮ В УКРАЇНІ
- Єлізаров С.М.** 1074
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ: ВІД ПРЯМИХ СУБСИДІЙ ДО МОДЕЛІ AVAILABILITY PAYMENTS У ПРОЄКТАХ PPP

- Зарубенко А.О.** 1088
*КІБЕРСТІЙКІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ:
ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ*
- Іванова Т.В.** 1098
*ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОР-
МАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ СТРУКТУР ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ
ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ*
- Калюжний В.В.** 1111
*АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗ-
ПЕЧЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ*
- Капітоненко О.В.** 1120
*ІНТЕГРОВАНА ЦИФРОВА АРХІТЕКТУРА ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУ-
ВАННЯ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ТЕРИТОРІЙ НА ОСНОВІ
DIGITAL REBUILDING GRID*
- Костенюк Н.І.** 1132
*ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
В СИСТЕМІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ УКРАЇНИ*
- Криштанович М.Ф., Криштанович С.В.** 1142
*МОДЕРНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОГО
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ*
- Лопушинський І.П., Башинський І.А., Ключевський В.І.** 1152
*ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ВІТЧИЗНЯНІ ЗАКОНОДАВЧІ НОВАЦІЇ*
- Лопушинський І.П., Плющ Р.М.** 1166
*ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ*
- Мороз М.О., Галич Т.В.** 1179
*УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕ-
ТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК КОНКУРЕН-
ТОСПРОМОЖНОСТІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ*

- Наумко М.М., Дзяна Г.О.** 1190
ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ: ІНТЕГРАЦІЯ МОДЕЛЕЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ
- Орлова Н.С., Козирєва О.В.** 1203
ПУБЛІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФІНАНСОВОГО ТА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ
- Осипов Д.М.** 1213
ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ЯК ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛУЖІННЯ ДЕРЖАВІ
- Пархоменко-Куцевіл О.І.** 1225
РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ
- Плющик О.В.** 1237
ВІЗУАЛІЗОВАНІ БІОГРАМИ ГЕРОЇВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У МІСЬКОМУ ПРОСТОРІ ЯК КОНСТРУКТ НАЦІЄТВОРЕННЯ
- Полтораков О.Ю., Рахімов В.В.** 1249
«СТРАТЕГІЧНА КУЛЬТУРА» ЯК ПЕРСПЕКТИВНЕ ПРЕДМЕТНЕ ПОЛЕ БЕЗПЕКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
- Полухтович Т.Г., Костюк М.П.** 1264
ПОЛІТИКА І КУЛЬТУРА
- Приходченко Л.Л., Осадчий О.Л.** 1276
СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ПОДАЛЬШОЇ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ
- Прохорський С.І., Топчій Н.В., Дегтяр О.А., Фомкін Д.В.** 1289
БЕЗПЕКА ТА НАДІЙНІСТЬ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: РОЛЬ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА МЕТОДІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
- Романенко Є.О., Гурковський В.І., Бойко В.М.** 1316
ІНСТИТУЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ВИСНАЖЕННЯ

- Романенко К.М.** 1330
КРИТИЧНА ОЦІНКА ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ
- Русаков В.В.** 1340
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРИВАТНИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ
- Сакалюк О.О.** 1354
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ПРОЄКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
- Сидоренко Н.С.** 1365
СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
- Смачний В.В.** 1375
ПАРТНЕРСТВО ЯК НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КАТЕГОРІЯ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ
- Соколова Е.Т.** 1390
РОЗВИТОК ЕКОСИСТЕМИ АКАДЕМІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
- Стретович А.В.** 1402
МЕХАНІЗМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ БЕЗПЕКОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
- Татауров І.М.** 1413
ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ
- Хардель Р.З., Холін В.Р., Таран В.І., Лячин С.В.** 1426
МОБІЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОГНІТИВНОЇ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕДІАДИСКУРСУ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ МОДЕЛІ
- Цюрко Б.О.** 1440
ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ДІАГНОСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Шаповалов Г.М.

1451

*КОГНІТИВНИЙ ВИМІР СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЯК ЧИННИК
ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ*

Шевченко Н., Волкова Н.

1466

*ПАРТИСИПАТИВНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ*

Шановні колеги, любі друзі!

Щиро вітаю із виходом чергового номеру авторитетного, фахового електронного журналу “Суспільство та національні інтереси”.

Випуск висвітлив питання щодо: обґрунтування структури готовності майбутніх фахівців до використання інновацій, визначення педагогічних умов та технологій її формування, а також представлення результатів експериментальної перевірки запропонованої моделі; розкриття взаємозв'язку між розвитком соціальних навичок і творчістю викладача ЗВО, теоретичне обґрунтування структурно-функціональної моделі стимулювання творчості викладача ЗВО через цілеспрямований розвиток його соціальних навичок, а також визначення педагогічних умов ефективної реалізації цього процесу; порівняння впливу силових тренувань із використанням еластичного та гравітаційно-залежного обладнання на показники зростання силових якостей; аналізу публічних механізмів антикризового управління розвитком територіальних громад з визначенням особливостей фінансового механізму, етапів стратегічного планування та проектної діяльності у громадах в умовах війни та післявоєнного відновлення та ін.

Щоденних перемог нам, друзі, задля спільної Перемоги!

Дякуємо ЗСУ за кожен день нашого життя!

З повагою,

**директор Видавничої групи «Наукові перспективи»,
кандидат наук з державного управління, доцент,
Лауреат премії Президента України для молодих вчених,
Лауреат премії Верховної Ради України
молодим ученим**

Жукова І.В.

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

СЕРІЯ «Освіта/Педагогіка»

UDC 004.738.5:378.147:811.111'42

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-19-29](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-19-29)

Fedorenko Svitlana Viktorivna Doctor of Science in Pedagogy, Professor, Professor of the Department of Philology and Translation, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-8517-9975>

Kornyeyeva Iryna Oleksandrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philology and Translation, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-4617-6741>

Doroshenko Volodymyr Serhiyovych Candidate of Historical Sciences, Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor of the Department of Philology and Translation, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-9951-3241>

WEB TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE OF NON-LINGUISTIC STUDENTS IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES CLASSES

Abstract. The article highlights the pedagogical potential of web technologies, from Web 2.0 to Web 4.0, in developing professional competence among students of non-linguistic disciplines within English for Specific Purposes instruction. It provides a comparative analysis of the functional characteristics, advantages, and limitations of each generation of web technologies. Web 2.0 transforms the Internet into an interactive and collaborative environment, fostering social interaction, collaborative knowledge construction, professional terminology development, and intercultural communication. Web 3.0, or the Semantic Web, enables intelligent, adaptive, and personalized learning pathways, supporting analytical work, critical thinking, and individualized educational trajectories. Web 4.0 integrates immersive and context-sensitive technologies, including virtual and augmented reality, IoT devices, and adaptive intelligent systems, allowing students to simulate professional scenarios and engage in highly personalized learning experiences. The article emphasizes the

complementarity of the technologies under study and argues that their strategic integration can enhance professional competence, digital literacy, and intercultural awareness. It also identifies potential challenges, such as limited access to AI-assisted tools, infrastructure constraints, and the need for English for Specific Purposes instructor training. The article contributes to ongoing discussions on integrating emerging web technologies into foreign language education curricula to better prepare students for global professional contexts. The directions for further research are proposed, including empirical evaluation of integrated Web 2.0–4.0 models, assessment of AI-assisted adaptive learning, and longitudinal studies on the long-term effects of digital learning environments on professional autonomy.

Keywords: Web 2.0–4.0, English for Specific Purposes, professional competence, digital literacy, intercultural communication, adaptive learning.

Федоренко Світлана Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філології та перекладу, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-8517-9975>

Корнєєва Ірина Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0003-4617-6741>

Дорошенко Володимир Сергійович кандидат історичних наук, доктор наук з державного управління, доцент кафедри філології та перекладу, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-9951-3241>

ВЕБТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ФАХОВОГО СПРЯМУВАННЯ

Анотація. Стаття висвітлює педагогічний потенціал веб-технологій, від Web 2.0 до Web 4.0, у формуванні професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей у навчанні англійської мови за професійним спрямуванням. Здійснено порівняльний аналіз функційних характеристик, переваг та обмежень кожного покоління веб-технологій. Web 2.0 перетворює Інтернет на інтерактивне та колаборативне середовище, сприяючи соціальній взаємодії, колективному виробленню знань, розвитку професійної термінології та міжкультурної комунікації. Web 3.0, або Семантичний веб, забезпечує інтелектуальні, адаптивні та персоналізовані навчальні траєкторії, підтримує аналітичну роботу,

критичне мислення та індивідуалізоване навчання. Web 4.0 інтегрує сенсорно-контекстуальні та адаптивні технології, включаючи віртуальну та доповнену реальність, IoT-пристрої та інтелектуальні адаптивні системи, що дозволяє студентам моделювати професійні сценарії та брати участь у високоперсоналізованому освітньому процесі. Стаття акцентує увагу на комплексності досліджуваних технологій та обґрунтовує доцільність їх стратегічної інтеграції для розвитку професійної компетентності, цифрової грамотності та міжкультурної обізнаності студентів нефілологічних спеціальностей. Окреслено потенційні проблеми впровадження, зокрема обмежений доступ до AI-інструментів, інфраструктурні обмеження та потребу в підготовці викладачів англійської мови за професійним спрямуванням. Стаття сприяє розвитку дискусії стосовно впровадження новітніх вебтехнологій у навчальні програми з іншомовної освіти для більш ефективної підготовки студентів до глобального професійного середовища. Визначено напрями подальших наукових розвідок, з-поміж яких емпірична перевірка ефективності інтегрованих моделей Web 2.0–4.0, аналіз результативності AI-підтриманого адаптивного навчання та дослідження довгострокового впливу цифрових освітніх середовищ на формування професійної автономії.

Ключові слова: Веб 2.0–4.0, англійська мова фахового спрямування, професійна компетентність, цифрова грамотність, міжкультурна комунікація, адаптивне навчання.

Problem Statement. The modern stage of higher education development is characterized by the active digitalization of the educational environment and the reorientation of the educational process toward the formation of professionally significant competencies. In the context of globalization and Ukraine's integration into the international educational and scientific space, the role of English as a tool for professional communication, academic mobility, and access to international information resources is increasing. Teaching English for Specific Purposes (ESP) to students of non-linguistic specialties is particularly relevant, as the foreign language serves not as an end in itself but as a means of professional activity.

In this context, web technologies emerge as an effective tool for modernizing the content, forms, and methods of teaching. The use of online platforms, interactive resources, digital educational environments, collaborative services, and professionally oriented information resources contributes to increasing student motivation, developing autonomous learning, and forming critical thinking and digital literacy skills. At the same time, web technologies provide access to authentic professional materials, which is extremely important for the development of professional competence in future specialists.

The issue of developing professional competence in students of non-linguistic specialties through ESP requires a comprehensive approach that integrates linguistic, sociocultural, communicative, and professional components. The integration of web technologies into the educational process enables the implementation of competency-based, activity-based, and learner-centered approaches, creating conditions for simulating real professional situations, completing project tasks, and developing professional interaction skills in a digital environment.

The relevance of this study is determined by the need for theoretical justification and practical analysis of the potential of web technologies in developing professional competence among students of non-linguistic specialties in the course of ESP classes.

Analysis of Recent Research and Publications. The evolution of distance, online, and digital education has been extensively studied, revealing the transformative role of technology in shaping teaching and learning practices. T. Anderson and J. Dron [1] outline three generations of distance education pedagogy, showing a shift from teacher-centered, content-driven models to interactive, learner-centered approaches that leverage digital tools. G. Salmon [13] emphasizes the critical role of e-moderation and structured online interaction for sustaining engagement and meaningful learning. G. Dudeney, N. Hockly and M. Pegrum [3] highlight the importance of digital literacies in language teaching, arguing that both teachers and learners must acquire competence in using digital tools to optimize educational outcomes. T. Kiddle and T. Prince [10] further demonstrate that exposure to collaborative and interactive digital learning environments enhances pedagogical expertise and professional competencies.

The digital turn in education has prompted scholars to reconsider how emerging technologies reshape the teaching-learning relationship. In higher education, this requires reconfiguring the educational process to align with students' digital culture and the demands of a globalized academic environment. Instructors are expected to comply not only with disciplinary and academic standards but also with technological benchmarks established by the International Society for Technology in Education [8] and implement the Technological Pedagogical Content Knowledge [11] framework. These frameworks guide the selection and integration of technologies that enhance engagement, academic autonomy, research skills, critical thinking, creativity, and collaborative competencies, ensuring the effective combination of content knowledge, pedagogical knowledge, and technological knowledge.

Empirical research in the Ukrainian context demonstrates the practical application of web-based technologies and multimodal resources in ESP courses. S. Fedorenko [4] underscores the development of students' multimodal literacy in digital learning environments, while subsequent studies illustrate the benefits of interdisciplinary approaches and multimodal integration for linking language learning with professional contexts [5; 6; 9]. Evidence suggests that multimodal resources, including video and

discussion-oriented flipped classroom approaches, significantly enhance student motivation, collaborative skills, and professional engagement [7].

The pedagogical potential of web technologies, ranging from Web 2.0 to Web 4.0, lies in their capacity to integrate social, cognitive, and adaptive approaches to learning. Web 2.0, a term popularized by T. O'Reilly [12], redefined the Internet from a static, information-centered environment (Web 1.0) into an interactive, collaborative, and participatory space. Web 2.0 tools – including social networks, wikis, blogs, and collaborative platforms such as Wikipedia and Google Docs – facilitate communication, negotiation of meaning, and socially engaged learning, which are critical for developing professional and intercultural competencies [2; 15]. While these tools excel in promoting collaborative work and collective knowledge construction, their capacity for individualized learning and advanced analytical tasks is limited.

Overall, the literature review indicates that digital and web-based tools, when strategically integrated into ESP instruction, are instrumental in fostering professional competence among students of non-linguistic specialties. These technologies enable interactive, collaborative learning, provide access to authentic professional materials, and allow simulation of real-world scenarios, integrating linguistic, cognitive, and professional skills within a cohesive pedagogical framework.

Purpose of the article is to determine the didactic potential of web technologies and to substantiate their role in developing professional competence among students of non-linguistic specialties in the process of learning ESP.

Presentation of the main research material. For the development of professional competence among students of non-linguistic disciplines, the integration of Web 2.0 and Web 3.0 technologies in ESP courses is particularly significant. Socially oriented technologies foster foreign language communication, collaboration, and critical analysis of cultural phenomena, whereas intellectually oriented solutions provide personalized learning experiences, deeper analytics, and support for individual progress. In this context, web technologies function not merely as information delivery tools but as environments for cultural interpretation, reflection, and dialogue.

The term “Web 2.0”, introduced by T. O'Reilly [12], represents the transition from a static, information-based Internet to an interactive environment where users are active content producers. Key tools include social networks, wiki platforms, blogs, and cloud-based collaborative services such as Google Docs and OneDrive. These technologies facilitate collective knowledge construction, professional terminology development, and intercultural communication. They offer opportunities for communication, collaboration, free and premium access models, networked interconnectivity, cloud computing, community building, contextualization, and convergence [14]. Cloud computing platforms, operating via networked data centers, optimize costs, provide ubiquitous access, and increasingly involve open-source solutions, inviting developer communities to enhance applications and services accessible through web browsers.

According to P. Thomas [15], cloud computing benefits for academic communities include functioning as personalized workspaces, offering alternatives to institutionally controlled virtual learning environments, supporting the improvement of teaching and learning processes, providing universal access to computational resources, enabling real-time automated backups, creating persistent information repositories, and offering computing power comparable to supercomputers. Web 2.0 has become a durable and evolving focus in language education research, expanding the scope from the traditional emphasis on the four language skills to include collaborative learning, intercultural communication, and learner identity development [15, p. i]. Illustrative ESP tasks exploiting Web 2.0 technologies involve:

- collaborative creation of English wiki articles on technical or professional topics to develop negotiated meaning and domain-specific vocabulary;
- maintaining professional blogs and commenting on peers' work to enhance written communication and argumentative discourse;
- simulating professional interactions on social networks to practice business English;
- co-editing technical documents and presentations in cloud services to foster teamwork and digital literacy;
- participating in thematic online forums and professional communities to discuss industry-specific case studies, thereby developing critical thinking and professional terminology;
- creating and sharing podcasts or video presentations on platforms such as YouTube or SoundCloud to improve speaking skills and digital communication competence;
- using collaborative knowledge visualization services (mind-mapping tools) to structure specialized information in English;
- organizing online debates or webinars via videoconferencing platforms to practice academic and professional interaction skills in real time.

The ongoing digital evolution has introduced the concept of Web 3.0, or the Semantic Web. While Web 2.0 emphasizes social interaction, Web 3.0 focuses on intelligent data processing, personalization, and information integration. In this environment, software systems can analyze web content, combine data from multiple sources, and generate adaptive responses. Platforms utilizing AI solutions, such as those developed by OpenAI, demonstrate the potential for adaptive learning, automated feedback, and individualized educational trajectories. A key advantage of Web 3.0 is anywhere access to data, significantly expanding opportunities for intercultural learning.

Web 3.0 integrates artificial intelligence, analytics, and semantic technologies, enabling systems to process content, merge information from diverse sources, and offer personalized learning pathways. This technological level aims to enhance learning

efficiency and adapt content to individual student needs. Examples of ESP tasks leveraging Web 3.0 include:

- using AI assistants (e.g., ChatGPT) to review style, terminology, and logic in written assignments;
- collecting and analyzing English-language scientific articles and technical reports to produce analytical reviews;
- completing adaptive ESP online modules with personalized tasks and preparing presentations or summaries based on results obtained;
- creating infographics or reports from professional texts to develop synthesis skills and professional discourse;
- employing AI-powered research tools and semantic search engines to identify relevant domain-specific sources and evaluate their credibility;
- using intelligent tutoring systems that provide real-time feedback on grammar, vocabulary, and professional register;
- engaging in data-driven projects that require interpreting specialized datasets and presenting findings in English;
- collaborating in virtual or immersive environments (e.g., metaverse-based simulations) to practice professional communication in context-rich scenarios;
- utilizing blockchain-based credentialing platforms to document and reflect on acquired ESP competencies and digital achievements.

Web 4.0 is considered the next evolutionary stage of the Internet, combining social, intellectual, and sensory-contextual technologies. It integrates IoT, VR/AR, AI, and decentralized systems, creating learning environments that account for context, emotions, and individual student needs. Examples of Web 4.0–based ESP tasks include:

- VR simulations of professional scenarios (conferences, negotiations, laboratory processes) to develop intercultural and professional communication;
- intelligent tutoring systems that evaluate professional texts and provide personalized recommendations for improving written discourse;
- contextualized assignments using sensor-equipped laboratories or IoT devices with automated terminology support and professional process guidance.

Thus, a comparative analysis of these three generations of web technologies shows that Web 2.0 promotes social interaction, collaborative discourse, and intercultural analysis; Web 3.0 provides intellectual support, personalization, and analytics; Web 4.0 integrates sensory-contextual and adaptive intelligent systems, enabling fully individualized learning. The combined use of these technologies in ESP instruction fosters professional competence, intercultural sensitivity, and digital literacy, preparing students for effective participation in a globalized professional environment.

The integration of Web 2.0–4.0 technologies into ESP instruction significantly contributes to the development of professional competence among students of non-

linguistic specialties. First, it enhances their communicative competence in professional contexts by situating language practice within authentic, discipline-specific tasks. Collaborative writing, AI-assisted revision, and virtual simulations promote the acquisition of specialized terminology, genre awareness, and pragmatic strategies essential for professional interaction. At the same time, participation in cloud-based and AI-supported activities strengthens digital literacy, critical thinking, and the ability to evaluate and synthesize information from multiple sources – skills that are integral components of modern professional competence.

Moreover, the use of intelligent and immersive technologies fosters learner autonomy, adaptability, and lifelong learning skills. Personalized feedback systems and adaptive learning modules enable students to identify gaps in their linguistic and professional knowledge, set individual goals, and monitor their progress. Virtual and context-aware environments simulate real workplace scenarios, encouraging decision-making, problem-solving, teamwork, and intercultural communication.

Therefore, web technologies not only support the formation of foreign language communicative competence but also contribute to the holistic development of professionally relevant soft skills, preparing non-linguistic students for effective participation in the global professional community.

Conclusions. The integration of web technologies in ESP instruction demonstrates substantial potential for enhancing professional competencies among students of non-linguistic disciplines. However, their effectiveness depends on the specific pedagogical design, level of student engagement, and alignment with learning objectives. Different generations of web technologies serve distinct yet complementary roles. Web 2.0 facilitates social interaction, collaborative learning, and the development of professional terminology, thereby enhancing digital literacy and intercultural communication. Its effectiveness is particularly evident in tasks that involve group projects, peer feedback, and authentic professional simulations. Nevertheless, reliance solely on Web 2.0 may limit individualized learning and fail to provide sufficient support for complex analytical tasks.

In contrast, Web 3.0 technologies offer intelligent, adaptive, and personalized learning pathways, enabling students to engage in analytical work with professional texts, develop critical thinking, and integrate information from multiple sources. While Web 3.0 can enhance individual learning trajectories, challenges may arise regarding equitable access to AI-based tools, the reliability of automated feedback, and the need for instructors to possess advanced digital literacy.

Web 4.0 technologies introduce a higher level of integration, combining VR/AR simulations, IoT devices, and adaptive intelligent systems. These tools allow learners to experience fully contextualized professional scenarios, strengthen intercultural sensitivity, and engage in highly personalized learning. Nevertheless, the implementation of Web 4.0 is constrained by technical infrastructure, resource availability, and the

necessity for educators to adapt teaching methods to rapidly evolving technological environments.

The comparative analysis of Web 2.0–4.0 suggests that an integrated approach, leveraging the complementary strengths of each generation, is most effective in developing a comprehensive set of competencies. Socially oriented Web 2.0 tools promote collaboration and professional communication; Web 3.0 supports personalized, analytical, and research-oriented learning; and Web 4.0 enables immersive, context-sensitive experiences. The strategic combination of these technologies fosters professional competence, intercultural awareness, and digital literacy, while also highlighting the need for careful instructional planning, teacher training, and consideration of technological constraints.

Further research can aim at evaluating the effectiveness of integrated Web 2.0–4.0 instructional models across various disciplines and ESP contexts, with particular focus on comparative outcomes in the development of professional competencies. The pedagogical potential of AI-assisted and adaptive learning tools (Web 3.0) warrants detailed investigation, especially in relation to their impact on students' analytical, research, and communicative skills.

References:

1. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three Generations of Distance Education Pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80–97. [in English]
2. Diaz, V. (2011). Cloud-based technologies: Faculty development, support, and implementation. *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 15(1), 95–102. [in English]
3. Dudeney, G., Hockly, N., & Pegrum, M. (2013). *Digital Literacies: Research and Resources in Language Teaching*. London: Pearson. [in English]
4. Fedorenko, S. (2019). Experience of Developing Students' Multimodal Literacy in the Digital learning Environment of Higher Education Institutions. *Information Technologies and Learning Tools*, 69(1), 12–20. <https://doi.org/10.33407/itlt.v69i1.2405> [in English]
5. Fedorenko, S., Kolomiets, S., Tikan, Y., & Tsepkalo, O. (2020). Interdisciplinary Approach to Modeling in Teaching English for Specific Purposes in the Ukrainian Context. *Arab World English Journal: Special Issue on English in Ukrainian Context*, 124–131. <https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.11> [in English]
6. Fedorenko, S., Voloshchuk, I., Sharanova, Y., Glinka, N., & Zhurba, K. (2021). Multimodality and Digital Narrative in Teaching a Foreign Language. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on CALL*, 7, 178–189. <https://dx.doi.org/10.24093/awej/call7.13> [in English]
7. Fedorenko, S., & Kravchenko, T. (2023). Multimodal Resources and Students' Motivation in English for Specific Purposes. *Arab World English Journal*, 14(1), 59–70. <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol14no1.4> [in English]
8. International Society for Technology in Education (ISTE). (2014). *Standards*. <http://www.iste.org/standards> [in English]
9. Kalay, D., Fedorenko, S., Guryeyeva, L., & Kolomiets, S. (2020). Experimental Study of Forming Students' Terminological Competence in the Moodle-based E-Learning Course. *Advanced Education*, 16, 104–111. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.216980> [in English]

10. Kiddle, T., & Prince, T. (2019). Digital and online approaches to language teacher education. In S. Walsh, S. Mann (Eds.), *The Routledge handbook of English language teacher education* (pp. 111–124). Routledge. [in English]
11. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for integrating technology in teachers' knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054. [in English]
12. O'Reilly, T. (2005). *What is Web 2.0?* <http://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html?page=1> [in English]
13. Salmon, G. (2004). *E-Moderating: The Key to Teaching and Learning Online*. Hove: Psychology Press. [in English]
14. Solomon, G., & Schrum, L. (2014). *Web 2.0 for educators*. Eugene, OR: International Society for Technology in Education. [in English]
15. Thomas, P. Y. (2011). Cloud computing: A potential paradigm for practicing the scholarship of teaching and learning. *The Electronic Library*, 29(2), 214–224. [in English]

Література:

1. Anderson T., Dron J. Three Generations of Distance Education Pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 2011. Vol. 12, № 3. P. 80–97.
2. Diaz V. Cloud-based technologies: Faculty development, support, and implementation. *Journal of Asynchronous Learning Networks*. 2011. Vol. 15, № 1. P. 95–102.
3. Dudeney G., Hockly N., Pegrum, M. Digital Literacies: Research and Resources in Language Teaching. London: Pearson, 2013. 324 p.
4. Fedorenko S. Experience of Developing Students' Multimodal Literacy in the Digital Learning Environment of Higher Education Institutions. *Information Technologies and Learning Tools*. 2019. Vol. 69, № 1. P. 12–20. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v69i1.2405>
5. Fedorenko S., Kolomiets S., Tikan Y., Tsepka O. Interdisciplinary Approach to Modeling in Teaching English for Specific Purposes in the Ukrainian Context. *Arab World English Journal: Special Issue on English in Ukrainian Context*. 2020. P. 124–131. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.11>
6. Fedorenko S., Voloshchuk I., Sharanova Y., Glinka N., Zhurba K. Multimodality and Digital Narrative in Teaching a Foreign Language. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on CALL*. 2021. Vol. 7. P. 178–189. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/call7.13>
7. Fedorenko S., Kravchenko T. Multimodal Resources and Students' Motivation in English for Specific Purposes. *Arab World English Journal*. 2023. Vol. 14, №1. P. 59–70. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol14no1.4>
8. International Society for Technology in Education (ISTE). Standards. 2014. URL: <http://www.iste.org/standards>
9. Kalay D., Fedorenko S., Guryeyeva L., Kolomiets S. Experimental Study of Forming Students' Terminological Competence in the Moodle-based E-Learning Course. *Advanced Education*. 2020. Vol. 16. P. 104–111. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.216980>
10. Kiddle T., Prince T. Digital and online approaches to language teacher education. *The Routledge Handbook of English Language Teacher Education* / S. Walsh, S. Mann (Eds.). Routledge, 2019. P. 111–124.
11. Mishra P., Koehler M. J. Technological pedagogical content knowledge: A framework for integrating technology in teachers' knowledge. *Teachers College Record*. 2006. Vol. 108, № 6. P. 1017–1054.

12. O'Reilly T. What is Web 2.0? 2005. URL: <http://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html?page=1>
13. Salmon G. E-Moderating: The Key to Teaching and Learning Online. Hove: Psychology Press, 2004. 288 p.
14. Solomon G., Schrum L. Web 2.0 for educators. Eugene, OR: International Society for Technology in Education, 2014. 314 p.
15. Thomas P. Y. Cloud computing: A potential paradigm for practicing the scholarship of teaching and learning. *The Electronic Library*. 2011. Vol. 29, № 2. P. 214–224.

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

UDC 378.14:004.9:159.947

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-30-40](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-30-40)

Hontarenko Iryna Serhiivna Cand. Sc. (Pedagogic), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy, Foreign Philology and Translation, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0003-0411-2520>

Wang Hongchao PhD student at the Department of Pedagogy, Foreign Philology and Translation, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv

MOTIVATION OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS: FROM THEORETICAL FOUNDATIONS TO PEDAGOGICAL PRACTICE

Abstract. The article presents a comprehensive theoretical analysis of the problem of motivation of higher education students in learning management systems (LMS). The psycho-pedagogical essence of learning motivation as a multidimensional dynamic phenomenon is revealed; its structural components in the context of educational digitalization are analyzed; the typology and factors of motivation formation in the digital educational environment are systematized. The structure of learning motivation is conceptualized as an integrated five-component system encompassing motivational-axiological, cognitive, emotional-volitional, behavioral, and reflective dimensions, each acquiring specific characteristics in the online learning context. The typology of motivation is differentiated by source of origin (intrinsic/extrinsic), orientation (achievement/avoidance), temporal perspective (situational/stable), and subject focus (technological, content-based, communicative, and outcome-oriented). Formation factors are systematized across macro-, meso-, and micro-levels. The conceptual understanding of LMS as a complex sociotechnical environment that actively influences motivational processes through architectural decisions, functional capabilities, and pedagogical design is substantiated. The motivational potential of modular course structure, adaptive learning systems, quality multimedia content, immediate and personalized feedback, collaborative tools, and learning analytics dashboards is identified. The specific challenges of the digital educational environment — including technostress, digital divide, social isolation, cognitive overload, and the paradox of choice — are examined as constraints on motivational sustainability. The article draws on classical motivational theories — including Self-Determination Theory (Deci & Ryan), Bandura's self-efficacy concept,

and Csikszentmihalyi's flow theory — and adapts them to the realities of digital learning. The findings provide a theoretical foundation for developing evidence-based models of motivation formation and maintenance within LMS contexts.

Keywords: learning motivation; educational digitalization; learning management systems; higher education; pedagogical design; learning analytics; personalized learning; self-determination theory; self-efficacy; intrinsic motivation; gamification; adaptive learning; online education; self-regulated learning; digital educational environment.

Гонтаренко Ірина Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу, ХНЕУ ім. С.Кузнеця, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0003-0411-2520>.

Ван Хунчао аспірант кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу, ХНЕУ ім. С.Кузнеця, м. Харків

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМАХ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ: ВІД ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретичний аналіз проблеми мотивації здобувачів вищої освіти у системах управління навчанням (СУН). Розкрито психолого-педагогічну сутність навчальної мотивації як багатовимірного динамічного феномену; проаналізовано її структурні компоненти в умовах цифровізації освіти; систематизовано типологію та чинники формування мотивації у цифровому освітньому середовищі. Структуру навчальної мотивації концептуалізовано як інтегровану п'ятикомпонентну систему, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-вольовий, поведінковий та рефлексивний виміри, кожен з яких набуває специфічних характеристик у контексті онлайн-навчання. Типологію мотивації диференційовано за джерелом виникнення (внутрішня/зовнішня), спрямованістю (досягнення/уникнення), часовою перспективою (ситуативна/стійка) та предметною орієнтацією (технологічна, змістовна, комунікативна, результативна). Чинники формування мотивації систематизовано на макро-, мезо- та мікрорівнях. Обґрунтовано концептуальне розуміння СУН як комплексного соціотехнічного середовища, що активно впливає на мотиваційні процеси через архітектурні рішення, функціональні можливості та педагогічний дизайн. Виявлено мотиваційний потенціал модульної структури курсу, адаптивних систем навчання, якісного мультимедійного контенту, миттєвого та персоналізованого зворотного зв'язку, інструментів співпраці та дашбордів аналітики навчальної діяльності. Досліджено

специфічні виклики цифрового освітнього середовища — технострес, цифровий розрив, соціальна ізоляція, когнітивне перевантаження та парадокс вибору — як обмеження стійкості навчальної мотивації. Стаття спирається на класичні мотиваційні теорії — теорію самодетермінації (Дісі та Райан), концепцію самоефективності Бандури, зону найближчого розвитку Виготського та теорію потоку Чиксентміхайї — та адаптує їх до реалій цифрового навчання. Отримані результати формують теоретичне підґрунтя для розробки науково обґрунтованих моделей формування та підтримки навчальної мотивації в контексті СУН.

Ключові слова: навчальна мотивація; цифровізація освіти; системи управління навчанням; вища освіта; педагогічний дизайн; аналітика навчальної діяльності; персоналізація навчання; теорія самодетермінації; самоефективність; внутрішня мотивація; гейміфікація; адаптивне навчання; онлайн-освіта; саморегуляція навчальної діяльності; цифрове освітнє середовище.

Problem statement. The digital transformation of higher education, dramatically accelerated by the COVID-19 pandemic, has fundamentally changed not only the technical aspects of the educational process but also the very nature of students' learning activities. Learning management systems (LMS) have evolved from auxiliary tools into the primary environment of academic interaction, posing new challenges for pedagogical science: the reconceptualization of traditional approaches to forming and sustaining learning motivation.

The problem of motivation has always occupied a central place in educational psychology; however, the specific characteristics of the digital educational environment create a qualitatively new context for its investigation. In traditional instruction, motivation is shaped primarily through direct teacher–student interaction in the physical space of the classroom; in online learning, it is mediated by technological platforms whose architecture and functionality significantly influence motivational processes.

Analysis of the latest research and publications. A theoretical analysis of the literature reveals that research on motivation in the digital educational environment is in a phase of active development. Classical motivational theories—Deci and Ryan's Self-Determination Theory, Weiner's attribution theory, provides a solid foundation for understanding motivational processes but require adaptation to the realities of digital learning. Simultaneously, contemporary research in the fields of educational technology, learning analytics, and pedagogical design offers new conceptual frameworks for understanding motivation in a technologically mediated educational environment [1].

The aim of the article is to provide a theoretical justification of the specificity of motivation among higher education students in LMS through analysis of the structure, typology, and formation factors of motivation in the context of digitalization, as well

as to reveal the motivational potential of the architectural and functional components of LMS.

Main part. Learning motivation is traditionally defined as a complex psychological formation that impels students toward activity, gives it a specific orientation, and ensures personal significance. In the context of educational digitalization, however, this definition requires refinement: the digital environment not only creates new conditions for realizing existing motives but also generates qualitatively new motivational phenomena.

An analysis of classical theoretical approaches reveals their heuristic value for understanding motivation in digital learning. Deci and Ryan's (2000) Self-Determination Theory, which postulates three basic psychological needs—autonomy, competence, and relatedness—proves especially productive for analyzing motivational processes within LMS. The digital environment creates unique opportunities for satisfying the need for autonomy through flexible scheduling and pacing, and through choice of learning trajectories and task formats. At the same time, the absence of direct social contact complicates satisfaction of the need for relatedness, requiring specific pedagogical solutions to create a sense of learning community in virtual space.

A fundamental distinction of motivation in digital learning lies in its objective measurability through the digital traces of learning activity. Whereas traditional motivation research relies primarily on student self-reports via questionnaires and interviews, LMS automatically record numerous behavioral indicators: login frequency, time spent on materials, response speed, discussion activity, and assignment submission timeliness [1]. This opens qualitatively new possibilities for diagnosing motivation and for early detection of its decline.

The dichotomy of intrinsic and extrinsic motivation is particularly salient in the context of digital learning. Intrinsic motivation—linked to interest in the process of cognition itself—can be supported in the digital environment through interactivity, multimedia richness, and opportunities for experimentation in virtual laboratories and simulations. However, excessive use of gamification elements—badges, rankings, leaderboards—can produce an "undermining effect" on intrinsic motivation, whereby activities initially undertaken for their inherent interest come to be perceived as means of obtaining external rewards.

Bandura's concept of self-efficacy—a student's belief in their capacity to successfully perform academic tasks in the online environment—is formed through four sources: mastery experiences (provided by adaptive tasks of optimal difficulty), vicarious experiences (observing peers' successes through public profiles and work galleries), verbal persuasion (encouraging feedback from instructors), and the interpretation of physiological states (minimizing anxiety through transparent requirements and assessment criteria). LMS provide unique opportunities for deliberately influencing all four sources of self-efficacy [2].

The structure of learning motivation of higher education students in the context of digitalization constitutes an integrated multilevel system comprising five interrelated components, each of which acquires specific characteristics in the online learning context.

Motivational-Axiological Component

This component reflects the student's system of value orientations regarding learning activity and its place in the structure of life priorities. In the context of digital learning, it encompasses awareness of the value of developing digital competencies, recognition of the benefits of flexible scheduling, and appreciation of opportunities for self-development through access to global educational resources. Empirical research demonstrates that students who perceive digital learning not as a forced alternative to traditional instruction but as an opportunity to expand their educational horizons exhibit higher levels of academic achievement and satisfaction with the educational process. This component is closely linked to the student's professional identity and their vision of the role of digital technologies in future professional activity.

Cognitive Component

The cognitive component encompasses cognitive interests, intellectual needs, goal-setting, and learning activity planning. Research demonstrates that in online learning, the cognitive dimension of motivation is more closely linked to metacognitive skills than in traditional educational environments. The student in an LMS must not merely assimilate information but independently structure the learning process, prioritize materials, evaluate the relevance of informational resources, and critically analyze multiple sources. Interactive course elements, multimedia content, and simulations create a cognitively enriched environment that stimulates cognitive activity; however, they simultaneously require a higher level of self-regulation compared to traditional learning.

Emotional-Volitional Component

This component includes emotional attitudes toward learning, self-regulatory capacity, and perseverance in overcoming difficulties. The digital environment is characterized by specific emotional states: from enthusiasm for technological possibilities to frustration with technical problems; from satisfaction with autonomy to feelings of isolation. Contemporary research identifies specific emotions of online learning: technostress, digital anxiety, satisfaction from interactivity, and pride in gamified achievements. Digital learning places special demands on the volitional sphere, requiring high self-discipline, resistance to digital distractions, and the ability to allocate time among various online activities.

Behavioral Component

The behavioral component manifests in the student's concrete actions and activity in the learning process. In digital learning conditions, behavioral indicators of motivation acquire an objectively measurable character through the capabilities of

learning analytics. LMS automatically record numerous parameters of learning behavior, allowing instructors to identify low-motivation students at early stages and implement preventive pedagogical interventions. However, interpretation of behavioral data requires caution: for example, extended time in the system may indicate either high engagement or difficulties with understanding material.

Reflective Component

The reflective component includes self-analysis of one's learning activity, evaluation of the effectiveness of chosen strategies, and awareness of one's motivational dynamics. Digital LMS—by providing detailed progress analytics—create new opportunities for developing the reflective dimension of motivation through visualization of achievements, comparison of actual results with target indicators, and the ability to adjust learning strategies on the basis of objective data. Personal dashboards with activity graphs, progress bars, and task completion statistics stimulate metacognitive reflection and develop the capacity for self-monitoring [3].

The classification of types of learning motivation in the context of digital learning is based on multiple criteria and requires a reconceptualization of traditional typologies in light of the specifics of the online environment.

By source of origin, the traditional intrinsic/extrinsic dichotomy requires refinement. Intrinsic motivation in the digital environment can be nurtured by interactivity, immediate feedback, personalized learning, and opportunities for experimentation and inquiry in a safe virtual space. Extrinsic motivation is reinforced through badges, rankings, and public achievements, which can either support or undermine intrinsic motivation depending on their mode of implementation. The observed tendency toward strengthening extrinsic motivation in online learning is explained by the weakening of social motives due to the absence of direct contact with instructors and peers.

By orientation, a distinction is drawn between positive achievement motivation and negative failure-avoidance motivation. Students with achievement motivation actively utilize additional LMS resources, participate in elective activities, and strive for maximum quality of task completion. By contrast, students with avoidance motivation confine themselves to the minimum required scope of work and demonstrate a passive strategy. Research indicates that the distance-learning format can amplify avoidance motivation by diminishing the social visibility of academic achievements.

By temporal perspective, a distinction between situational and stable motivation is particularly significant. Situational motivation arises in response to specific digital environment stimuli—reminders, deadlines, new materials, gamified tasks—and dissipates quickly upon encountering difficulties. Stable motivation is grounded in a deep awareness of the professional relevance of the material being studied and in developed self-regulatory skills that sustain prolonged learning activity regardless of situational fluctuations.

By subject orientation, it is useful to distinguish: technological motivation (interest in digital tools themselves), content motivation (focus on the disciplinary subject matter), communicative motivation (orientation toward interaction with participants in the educational process), and outcome motivation (focus on achieving specific learning results). An optimal motivational profile presupposes a balanced combination of all these types [3].

Factors of motivation formation in the context of digitalization are systematized at three levels. The macro-level encompasses the global digital transformation of society, which shapes social expectations regarding the digital competency of graduates; the legitimization of online education following the COVID-19 pandemic; and the digital divide in access to technology, which creates demotivating barriers for certain categories of students. The meso-level includes organizational-pedagogical factors: the pedagogical design of online courses, the quality of multimedia content, the structure and logic of content presentation, and assessment systems. Empirical data indicate that excessive complexity of LMS navigation, ambiguity of requirements, or technical failures can radically reduce motivation even in highly motivated students. Of particular importance is social presence in the digital environment: the sense of connection with instructors and peers, and opportunities for communication and collaboration, significantly influence motivation. The quality and timeliness of instructor feedback is regarded as one of the most powerful motivational factors in digital learning. The micro-level is represented by individual student characteristics. Academic self-efficacy—belief in one's ability to successfully complete learning tasks—is one of the strongest predictors of online learning motivation. Self-regulation of learning activity acquires critical significance due to the high degree of autonomy and the necessity of independent planning. Students with developed self-regulatory skills demonstrate higher motivation, as they are able to effectively organize their own activity, overcome distracting factors, and sustain concentration.

LMS are best conceptualized not merely as technological platforms but as complex sociotechnical environments that actively influence motivational processes. An ecopsychological approach allows LMS to be viewed as spaces that create specific possibilities for action—affordances [4]. Motivational affordances include the visibility of progress (progress bars, completion statistics), social interaction (forums, chats, commenting), autonomy (access to materials at any time, choice of sequence), and recognition of achievements (badges, rankings, public praise). It is crucially important to understand that these affordances do not directly determine motivation but rather create possibilities for its actualization, contingent upon the individual characteristics of the student and the pedagogical design.

The architecture of LMS carries significant motivational potential. The modular structure characteristic of most systems allows students to perceive a course as a sequence of achievable stages, supporting motivation through the creation of

intermediate goals and a sense of progress. An intuitive navigation system with a clear hierarchical structure reduces cognitive load associated with technical aspects of operation and allows students to concentrate on the substantive side of learning. Adaptive learning systems, integrated into contemporary LMS, utilize machine learning algorithms to personalize the learning trajectory based on prior results, learning pace, and identified knowledge gaps. From a motivational perspective, adaptive systems sustain motivation by ensuring an optimal level of task difficulty.

Feedback within LMS constitutes one of the most powerful motivational mechanisms. Immediate automated feedback—characteristic of online tests—satisfies the need for competence and enables students to rapidly adjust their learning strategies. However, high-quality feedback requires not only confirmation of response correctness but also explanation of errors and recommendations for further study. Individual instructor feedback on open-ended tasks must be substantive, specific, constructive, and timely. Research has established that combining assessment with constructive commentary is more effective for learning and motivation than either assessment or commentary alone [5]. LMS that integrate assessment rubrics with the possibility of annotating individual criteria create optimal conditions for such combined feedback.

Social interaction in LMS is critically important for sustaining motivation. The Community of Inquiry framework postulates that effective online learning requires a balance among three types of presence: teaching presence (organizing the learning process, facilitating discussion, providing expert support), social presence (interpersonal interaction, creating a trusting atmosphere), and cognitive presence (engagement in critical thinking and knowledge construction). Teaching presence manifests through regular announcements establishing the context for learning activity, instructor participation in forum discussions with synthesis of key ideas, and personalized messages to students. Instructor video presentations at the beginning of the course and at key points help create the sense of a real person behind the system interface.

Collaborative learning in LMS supports motivation through several mechanisms: social accountability (awareness that the group's success depends on one's contribution), social learning through observation (seeing how others solve problems can increase self-efficacy), and emotional support (knowing that others experience similar difficulties reduces anxiety and isolation). Personalization and adaptivity in LMS support the basic psychological need for autonomy, critical for intrinsic motivation [5]. The ability to choose an essay or project topic from a list of options allows students to orient toward their own interests and professional priorities, thereby increasing intrinsic motivation through a sense of autonomy. Empirical research demonstrates that students who have the possibility of personalization within LMS exhibit higher levels of engagement and course completion.

Learning analytics opens qualitatively new possibilities for diagnosing motivation through tracking behavioral indicators. In the context of motivation, analytics allows

early signs of motivational decline to be identified by tracking decreased login frequency, increased intervals between sessions, non-completion of tasks within prescribed deadlines, surface-level engagement with content, and absence of participation in discussions. Predictive models, based on machine learning, analyze historical data on learning behavior and results from prior student cohorts to identify risk factors for academic underperformance. Students whose behavioral patterns match a risk profile can receive proactive support from instructors before problems become critical [5]. The visualization of analytics data for students through personal dashboards provides opportunities for self-monitoring and reflection. Activity graphs compared with group averages, and task completion progress, can stimulate motivation by raising awareness of the need to intensify effort. However, an excessive number of metrics can overload students and generate anxiety, particularly if their scores are below the norm.

Despite their significant motivational potential, LMS have a number of limitations and can create specific challenges for student motivation. Technological barriers include system malfunctions, interface complexity, device compatibility issues, and slow loading times—all of which create frustration and impede learning. Technostress encompasses feelings of anxiety, fatigue, and irritation from working with technology. The digital divide between students with different levels of access to technology and digital literacy can lead to inequality in motivational opportunities. Students who encounter technical difficulties accessing or navigating LMS expend cognitive resources overcoming technical barriers rather than focusing on the substantive side of learning.

Feelings of isolation and social distance in online courses can undermine motivation for students with a high need for personal interaction. Despite the availability of communication tools, virtual interaction may be perceived as less authentic and satisfying compared to face-to-face communication. Building trusting relationships and emotional bonds among online course participants requires purposeful pedagogical strategies and more time compared to a traditional classroom setting.

Information overload can arise from an excessive number of messages, announcements, and resources that disperse students' attention and complicate the identification of genuinely important information. The paradox of choice—whereby an excessively large number of options produces not a sense of freedom but cognitive load and decision-making stress—can reduce student motivation in courses with excessive variation of tasks and resources [6]. Effective personalization requires a balance between structure and flexibility: instructors must provide sufficient options to create a sense of choice without overwhelming students with excessive variability.

Conclusions. The theoretical analysis conducted in this article demonstrates that motivation of higher education students in LMS is a complex multifactorial phenomenon, formed in the interaction of structural components of motivation,

individual psychological characteristics of students, architectural and functional features of the digital environment, quality of course pedagogical design, and effectiveness of pedagogical support.

The structure of learning motivation in the digital educational environment constitutes an integrated system of five components—motivational-axiological, cognitive, emotional-volitional, behavioral, and reflective—each acquiring specific characteristics in the context of digitalization. The typology of motivation is differentiated by source of origin, orientation, temporal perspective, and subject focus. Factors of motivation formation are systematized at three levels: macro-level (sociocultural and economic conditions), meso-level (organizational-pedagogical characteristics), and micro-level (individual student characteristics).

The digital environment creates both new opportunities for motivation—autonomy, personalization, interactivity, immediate feedback—and specific challenges: technological barriers, cognitive overload, risk of social isolation. LMS are conceptualized as a complex sociotechnical environment with significant motivational potential, realized through architectural decisions, functional components, and pedagogical design. The motivational role of modular structure, intuitive navigation, adaptive systems, quality content, effective feedback, social interaction, personalization, and learning analytics has been identified.

Effective utilization of the motivational potential of LMS requires not merely the technical implementation of a platform but thoughtful pedagogical course design grounded in scientific motivational theories, attentive to the individual characteristics of students, and ensuring a balance between technological innovations and the fundamental principles of effective pedagogy. Understanding the mechanisms of motivation in the context of digitalization creates a theoretical foundation for the development of evidence-based models of motivation formation and maintenance—models that require empirical verification.

Prospects for further research are linked to the development and testing of specific pedagogical strategies for supporting motivation in LMS, the investigation of the effectiveness of various motivational interventions, the examination of the long-term effects of digital learning on the formation of stable learning motivation, and the study of academic self-efficacy among higher education students.

References:

1. Zhernovnykova, O., & Nalyvaiko, O. (2022). Osoblyvosti pidhotovky vchyteliv u Kytaïskii Narodnii Respublitsi (Features of teacher training in the People's Republic of China). *Profesional'na identychnist' i maisternist' pedagoga*. Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohika, 2, 51–56. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» [The Law of Ukraine «On complete general secondary education»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984> [in Ukrainian].

3. Yakovlieva S. O. (2020). Profesiina motyvatsiia studentiv yak chynnyk uspishnosti navchannia u zakladakh vyshchoi osvity (Professional motivation of students as a factor of academic success in higher education institutions). Pedahohichni nauky: Teoriia, Istorii, Innovatsiini Tekhnolohii, № 3 (97). P. 348–359. [in Ukrainian].

4. Yashchuk S. P., & Yashchuk S. M. Motyvatsiinyi komponent hotovnosti maibutnikh pedahohiv do profesiinoi diialnosti v umovakh tsyfrovizatsii osvity (Motivational component of future teachers' readiness for professional activity in the conditions of digitalization of education). Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. 2022. Vyp. 49. T. 2. p. 223–229. [in Ukrainian].

5. Hontarenko I. & Zaharova H. (2023) Experience of using the Zoom platform for organization foreign language distance learning at university. Innovatsiina pedahohika. – issue. 55. – Vol. 1. – Odesa: Vydavnychiy dim “Helvetyka”. – P. 134–137 [in English].

6. Kovalenko O. & Hontarenko I. (2023) Modern electronic educational technologies in the process of e-learning. Educational Challenges. – Vol. 28. – Issue 1. – P. 98–112 [in English].

Література:

1. Жерновникова О., Наливайко О. Особливості підготовки вчителів у Китайській Народній Республіці. Професійна ідентичність і майстерність педагога. Наукові записки. Серія: педагогіка. 2022. № 2. С. 51–56.

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

3. Яковлєва С. О. Професійна мотивація студентів як чинник успішності навчання у закладах вищої освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2020. № 3 (97). С. 348–359.

4. Ящук С. П., Ящук С. М. Мотиваційний компонент готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах цифровізації освіти. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 49. Т. 2. С. 223–229.

5. Hontarenko I. Experience of using the Zoom platform for organization foreign language distance learning at university/ I. Hontarenko, H. Zaharova. – зб. наук. праць – «Інноваційна педагогіка». – Вип. 55. – Том 1. – Одеса.: - «Видавничий дім «Гельветика», 2023. – С. 134-137.

6. Kovalenko O. Modern electronic educational technologies in the process of e-learning/ O. Kovalenko, I. Hontarenko // Educational Challenges. – Vol. 28. – Issue 1. – P. 98–112.

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

UDC 378.147.015.31:81'243

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-41-48](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-41-48)

Katerusha Olena Volodymyrivna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation, State University of Trade and Economics, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-8007-3610>

EFFECTIVENESS OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCIES

Abstract. The article examines the effectiveness of interactive technologies in developing foreign language competencies among philology students in higher education institutions. The relevance of the study is determined by the need to modernize traditional approaches to foreign language teaching in the context of European integration processes, globalization of the educational space, and the transition to a competence-based paradigm in higher education. Contemporary professional requirements for philologists involve not only profound linguistic knowledge but also the ability to engage effectively in intercultural communication, think critically, adapt quickly to new communicative situations, and function successfully in multilingual environments.

The purpose of the article is to provide a theoretical substantiation and experimental verification of the effectiveness of interactive technologies in the formation of foreign language competencies. The research methodology includes analysis of scientific literature, generalization of pedagogical experience, implementation of a pedagogical experiment, and statistical processing of the obtained results. Particular attention is given to the application of interactive teaching methods, including role-playing, discussions, case studies, project-based learning, simulations, and the use of digital educational resources that create conditions for active communicative interaction among students.

The findings indicate that interactive technologies contribute to the intensification of students' cognitive activity, enhancement of learning motivation, and development of communicative skills, critical thinking, and intercultural competence. They also promote learner autonomy, reflective capacity, creative engagement, and the ability to apply linguistic knowledge in real professional and interpersonal contexts. Interactive learning creates a supportive educational environment for shaping the professional linguistic identity of future philologists and strengthening their communicative confidence.

The experimental results demonstrate a 27% increase in the high level of foreign language competency formation, a 22% decrease in the low level, and a 31% increase

in learning motivation. The obtained findings confirm the effectiveness of interactive learning in developing foreign language competencies among future philologists and substantiate the feasibility of its broader implementation in foreign language teaching practice.

Prospects for further research are associated with the digitalization of interactive methodologies, integration of blended learning models, application of innovative educational technologies, and development of new models for fostering foreign language communicative competence among philology students.

Keywords: foreign language competence, interactive technologies, philology students, communicative competence, foreign language teaching, higher education, intercultural communication, digital learning.

Катеруша Олена Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Державного торговельно-економічного університету, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-8007-3610>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Анотація. У статті розглянуто ефективність інтерактивних технологій у формуванні іншомовних компетентностей студентів-філологів закладів вищої освіти. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації традиційних підходів до навчання іноземних мов у контексті євроінтеграційних процесів, глобалізації освітнього простору та переходу до компетентнісної парадигми вищої освіти. Сучасні умови професійної діяльності філологів вимагають не лише ґрунтовних мовних знань, а й здатності ефективно здійснювати міжкультурну комунікацію, критично мислити, швидко адаптуватися до нових комунікативних ситуацій і працювати в багатомовному середовищі.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності інтерактивних технологій у формуванні іншомовних компетентностей. Методологія дослідження включає аналіз наукової літератури, узагальнення педагогічного досвіду, проведення педагогічного експерименту та статистичну обробку отриманих результатів. Особливу увагу приділено застосуванню інтерактивних методів навчання, зокрема рольових ігор, дискусій, кейс-методу, проєктної діяльності, симуляцій та використання цифрових освітніх ресурсів, що створюють умови для активної комунікативної взаємодії студентів.

Результати дослідження свідчать, що інтерактивні технології сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищенню навчальної мотивації, розвитку комунікативних навичок, критичного мислення та міжкультурної компетентності. Вони також стимулюють автономність навчання, рефлексив-

ність, творчу активність та здатність застосовувати мовні знання у реальних професійних і міжособистісних ситуаціях. Інтерактивне навчання створює сприятливе середовище для формування професійної мовної особистості майбутнього філолога та розвитку його комунікативної впевненості.

Експериментально зафіксовано зростання високого рівня сформованості іншомовних компетентностей на 27%, зменшення низького рівня на 22% та підвищення мотивації до навчання на 31%. Отримані результати підтверджують ефективність інтерактивного навчання у формуванні іншомовних компетентностей майбутніх філологів і свідчать про доцільність його широкого впровадження у практику викладання іноземних мов.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з цифровізацією інтерактивних методик, інтеграцією змішаного навчання, використанням інноваційних освітніх технологій та розробленням нових моделей формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів-філологів.

Ключові слова: інтерактивні технології, вивчення іноземної мови, іншомовні компетентності, безперервна освіта.

Introduction

Current trends in higher education development in the context of Ukraine's European integration necessitate improving the professional training of philologists, particularly the formation of foreign language competencies based on competence-oriented, activity-based, and student-centered approaches. The transformation of the educational landscape, increasing academic mobility, and international cooperation have significantly raised the requirements for foreign language proficiency among future specialists in philology. Modern professionals are expected not only to possess linguistic knowledge but also to demonstrate communicative flexibility, intercultural awareness, and readiness for continuous professional development.

According to the provisions of the Council of Europe and the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), foreign language education should ensure the development of communicative competence as the ability to function effectively in multilingual and intercultural environments [1]. This competence includes linguistic accuracy, sociocultural awareness, pragmatic skills, and the capacity for adaptive communication in diverse social contexts [2]. Therefore, foreign language teaching in higher education must focus on practical communication skills alongside theoretical linguistic knowledge.

The relevance of this study lies in the need to modernize traditional approaches to foreign language teaching in higher education institutions. Conventional teaching methods, which often emphasize passive knowledge acquisition and reproductive learning, may not fully meet contemporary educational demands. The use of interactive technologies promotes students' cognitive engagement, increases motivation, develops

collaboration skills, fosters learner autonomy, and enhances critical thinking. Such approaches create a dynamic educational environment in which students actively participate in knowledge construction and communicative practice.

Furthermore, the integration of interactive technologies into foreign language instruction supports the development of professional competencies essential for philologists, including translation skills, intercultural mediation, academic communication, and professional discourse management. Interactive learning environments also facilitate the formation of soft skills such as teamwork, problem-solving, creativity, and adaptability, which are increasingly valued in modern professional contexts.

The purpose of the article is to theoretically substantiate and experimentally verify the effectiveness of interactive technologies in developing foreign language competencies among philologists. The objectives of the study are to analyze scientific approaches to interpreting foreign language competence, identify its structural components, characterize interactive technologies as a tool for competence development, and analyze the results of experimental verification of interactive learning effectiveness.

Literature Review

The issue of foreign language competence formation is considered within communicative, sociocultural, cognitive, and integrative approaches, reflecting the multidimensional nature of language learning. These approaches emphasize not only linguistic proficiency but also social interaction, cultural awareness, and psychological aspects of language acquisition. Contemporary research increasingly views foreign language competence as a dynamic and context-dependent construct that evolves through interaction, practice, and reflection rather than as a static accumulation of grammatical knowledge.

The communicative approach is associated with Dell Hymes, who introduced communicative competence as the ability to use language appropriately in social contexts. Hymes shifted the focus of language education from purely grammatical accuracy to functional language use, stressing that successful communication depends on understanding when, how, and with whom language is used. This concept was further developed by Michael Canale and Merrill Swain, who distinguished grammatical, sociolinguistic, discourse, and strategic competencies [3]. Their model provided a structured understanding of communicative competence and significantly influenced modern foreign language pedagogy. It highlighted the importance of authentic communication, contextual appropriateness, coherence of discourse, and the use of communication strategies rather than purely formal mastery of grammar rules.

The cognitive approach is represented by Noam Chomsky's concept of linguistic competence as an internal knowledge system [4] and Stephen Krashen's second language acquisition theory [5]. Chomsky emphasized the mental structures underlying language production and comprehension, framing language as a cognitive system

governed by universal principles. Krashen expanded the discussion by distinguishing between language acquisition and language learning, emphasizing natural acquisition conditions, comprehensible input, and affective factors influencing learning. His theory underscores the importance of motivation, emotional climate, and meaningful exposure to language input. Together, these theories contributed to understanding language learning as a complex cognitive and psychological process that requires both mental processing and meaningful communicative practice.

The sociocultural dimension is reflected in Lev Vygotsky's emphasis on social interaction in speech development and Claire Kramsch's interpretation of foreign language competence as intercultural competence. From a sociocultural perspective, language acquisition occurs through collaborative interaction within a social environment. Vygotsky's concept of the zone of proximal development highlights the importance of guided interaction and scaffolding in learning processes. Kramsch further emphasized that mastering a foreign language involves entering a new cultural space, negotiating meaning, and developing intercultural awareness. This perspective stresses the role of culture, identity, and social context in language acquisition and positions foreign language competence as inseparable from intercultural communication.

Thus, foreign language competence can be defined as an integrative construct encompassing knowledge, skills, abilities, values, and personal qualities necessary for effective intercultural communication, professional activity, and lifelong learning. It combines linguistic accuracy, communicative flexibility, sociocultural sensitivity, strategic adaptability, and motivational readiness. Such a comprehensive understanding provides the theoretical foundation for implementing interactive technologies in foreign language education, as these technologies create conditions that integrate cognitive, communicative, and sociocultural dimensions of learning within authentic and collaborative educational environments.

Methodology

The study employed theoretical and empirical research methods to ensure comprehensive analysis of the problem. These methods included analysis of scientific literature, generalization of theoretical findings, pedagogical experiment, observation of learning processes, and statistical processing of experimental results.

The experimental study was conducted among philology students in higher education institutions. Control and experimental groups were formed to evaluate the effectiveness of interactive technologies compared with traditional teaching approaches. The experimental group was taught using interactive methods, while the control group followed conventional instructional strategies.

The following assessment criteria were used:

- cognitive;
- communicative;
- sociocultural;
- motivational.

Levels of competence formation included high, sufficient, intermediate, and low. Evaluation tools included language proficiency tests, oral communication assessments, questionnaires measuring motivation, and observation of classroom interaction.

Interactive teaching technologies implemented during the experiment included brainstorming, debates, role-playing and business games, case studies, project-based learning, simulations, group work, discussion platforms, and digital educational tools. These methods created collaborative learning environments and simulated authentic communication situations.

Results and Discussion

Interactive learning is based on active cooperation among participants in the educational process. It involves dialogue, collaboration, reflection, collective problem-solving, and student engagement in meaningful communicative activities. Such an approach transforms students from passive recipients of information into active participants in the learning process.

The study found that interactive technologies:

- enhance cognitive activity;
- develop critical thinking;
- improve communication skills;
- increase social responsibility;
- strengthen motivation for learning.

Additionally, interactive methods promote learner autonomy, emotional engagement, creativity, and the ability to apply theoretical knowledge in practical situations. Students become more confident in expressing opinions, negotiating meaning, and adapting language to diverse communicative contexts.

Role-playing activities and simulations were particularly effective because they model authentic intercultural communication situations and allow students to practice real-life professional scenarios, including translation, academic discussion, and public speaking.

Experimental results showed:

- a 27% increase in high-level competence formation;
- a 22% decrease in low-level indicators;
- a 31% increase in learning motivation.

Statistical analysis confirmed the reliability of these results, demonstrating the effectiveness of interactive technologies in developing foreign language competencies among philology students. These findings align with contemporary pedagogical research emphasizing student-centered and competence-based learning approaches.

Conclusion

Foreign language competence is an integrative construct combining linguistic, communicative, sociocultural, strategic, and motivational components. Its formation requires not only linguistic knowledge but also intercultural awareness, communicative

flexibility, and professional readiness. In contemporary educational and professional contexts, these competencies are essential for effective participation in multilingual environments, international cooperation, and professional communication, particularly for future philologists whose work is closely connected with intercultural interaction.

Interactive technologies facilitate active language acquisition, increase students' motivation, enhance communicative competence, and foster critical thinking skills. They create conditions for authentic communication, collaborative learning, and deeper engagement with language material. Moreover, interactive learning environments support learner autonomy, encourage reflective thinking, and promote the practical application of theoretical knowledge in real-life communicative situations, which significantly contributes to professional competence development.

Experimental findings confirm the effectiveness of interactive learning in developing foreign language competencies among philologists. The integration of interactive methods into higher education contributes to improving the quality of foreign language training, increasing student engagement, and preparing competitive professionals capable of functioning successfully in international academic and professional contexts. These methods also help bridge the gap between theoretical language study and its practical application.

Future research may focus on the digitalization of interactive teaching methods, integration of blended learning models, use of artificial intelligence in language education, and development of innovative pedagogical strategies for foreign language teaching. Further investigation may also explore the long-term impact of interactive technologies on professional communication skills, intercultural competence development, and adaptation of language teaching methodologies to rapidly changing technological and educational environments.

References:

1. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In Pride, J. B., & Holmes, J. (Eds.), *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
3. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
4. Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon Press.
5. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Література:

1. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.

3. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
4. Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon Press.
5. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

UDC 378.147:811.111

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-49-61](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-49-61)

Nazarenko Nataliia Stepanivna PhD in Pedagogics, Associate Professor, Associate Professor of Foreign Languages Department, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0001-6100-4193>

FORMING FOREIGN LANGUAGE DIALOGIC SPEECH SKILLS TO MILITARY PERSONNEL SERVING ABROAD

Abstract. The article substantiates the methodology for forming foreign language dialogic speech skills to military personnel serving abroad. In the context of globalization and increasing participation in multinational operations, English proficiency becomes a key instrument of professional interaction. Effective performance in international missions requires not only knowledge of grammar and vocabulary but also the ability to conduct negotiations, respond promptly to service situations, resolve conflicts, and cooperate within multinational teams. Therefore, the development of dialogic competence is considered a central component of professionally oriented language training.

The research is based on a combination of communicative, personal-activity, and contextual approaches. Particular attention is paid to the selection of authentic professionally oriented texts related to border security, crisis response, and international cooperation. The criteria for selecting educational materials include functionality, situational relevance, thematic correspondence, genre diversity, modern language usage, and socio-cultural richness. The methodology integrates pair and group work, situational modeling, and role-playing games that simulate real service conditions. The structure of classes predicts preparatory, modeling, and reflection stages, ensuring gradual development of communicative competence.

The findings demonstrate that the use of authentic texts and communicative-game situations significantly improves the level of dialogic speech. Military personnel show increased ability to formulate professionally oriented statements, participate in discussions, conduct official negotiations, and apply communication strategies such as argumentation and conflict resolution. The study also confirms growth in professional vocabulary, motivation, critical thinking, and decision-making skills. Comparative analysis of pre- and post-experimental results proves the effectiveness of the proposed methodology in enhancing communicative competence and confidence in real-life professional contexts.

The scientific novelty of the study lies in the integrated approach that combines professional and language training while considering the specific conditions of military

service abroad. The practical significance consists in the possibility of implementing the developed methodology in training programs for officers preparing for international missions. The results contribute to optimizing the educational process and bringing language training closer to real service conditions.

Keywords: dialogic speech; communicative competence; military personnel; authentic texts; professional vocabulary; contextual learning; role-playing games; service abroad.

Назаренко Наталія Степанівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0001-6100-4193>

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ІНШОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА КОРДОНОМ

Анотація. У статті обґрунтовано методику формування іншомовних навичок діалогічного мовлення у військовослужбовців, які готуються до проходження служби за кордоном. В умовах глобалізації та зростання участі у багатонаціональних операціях володіння англійською мовою стає ключовим інструментом професійної взаємодії. Ефективне виконання завдань у міжнародних місіях потребує не лише знання граматики й лексики, а й уміння вести переговори, оперативно реагувати на службові ситуації, розв'язувати конфлікти та співпрацювати в складі міжнародних команд. Тому розвиток діалогічної компетентності розглядається як центральний компонент професійно орієнтованої мовної підготовки.

Дослідження ґрунтується на поєднанні комунікативного, особистісно-діяльнісного та контекстного підходів. Особливу увагу приділено добору автентичних професійно спрямованих текстів, пов'язаних із прикордонною безпекою, реагуванням на кризові ситуації та міжнародним співробітництвом. Критеріями відбору навчального матеріалу визначено функціональність, ситуативну зумовленість, тематичну відповідність, жанрову різноманітність, сучасність мовного матеріалу та соціокультурну насиченість. Методика передбачає поєднання парної та групової роботи, ситуативного моделювання й рольових ігор, що відтворюють реальні умови служби. Структура занять охоплює підготовчий етап, етап моделювання ситуацій та етап рефлексії, що забезпечує поступовий розвиток комунікативної компетентності.

Результати дослідження засвідчили, що використання автентичних текстів і комунікативно-ігрових ситуацій суттєво підвищує рівень сформованості діало-

гічного мовлення. Військовослужбовці демонструють здатність формувати професійно спрямовані висловлювання, брати участь у дискусіях, вести службові переговори та застосовувати стратегії аргументації й урегулювання конфліктів. Також підтверджено зростання рівня професійної лексики, мотивації до навчання, розвитку критичного мислення та навичок ухвалення рішень. Порівняльний аналіз результатів до та після експерименту довів ефективність запропонованої методики у формуванні комунікативної компетентності та впевненості у реальних професійних ситуаціях.

Наукова новизна дослідження полягає в інтегрованому підході, що поєднує професійну та мовну підготовку з урахуванням специфіки військової служби за кордоном. Практичне значення роботи визначається можливістю впровадження розробленої методики у програми підготовки офіцерів до участі в міжнародних місіях. Отримані результати сприяють удосконаленню освітнього процесу та наближенню мовної підготовки до реальних умов служби.

Ключові слова: діалогічне мовлення; комунікативна компетентність; військовослужбовці; автентичні тексти; професійна лексика; контекстне навчання; рольові ігри; служба за кордоном.

Problem statement. In the modern globalized world, military personnel not only ensure state security, but also participate in international operations, humanitarian missions and multinational exercises. In such conditions, proficiency in English becomes a key tool for professional interaction. Professional communication requires not only grammatically correct speech, but also the ability to respond quickly to service situations, negotiate, discuss conflicts and make decisions as part of international teams. Therefore, the formation of dialogic speech skills is a critical component of the language training of military personnel for military service abroad and has its own characteristics. On the one hand, training is limited in time and number of contacts, on the other hand, military personnel must master both general and professional vocabulary, as well as specific communication strategies necessary in their service abroad.

Analysis of recent publications. Researching theoretical and practical aspects of forming dialogic speech to the military is actively conducted in foreign and Ukrainian science:

- emphasis is placed on the use of communicative tasks in teaching the military English, emphasizing the importance of interactive and contextual exercises for the formation of communicative competence of students, which allows bringing classes as close as possible to practical professional situations, which is typical for English courses with a professional orientation [1-4];

- a model of using a communicative approach using role-playing games and authentic texts to prepare military personnel for international operations is described,

which emphasizes the role of authentic materials in stimulating motivation and forming professional vocabulary [5-8];

- the importance of a communicative approach as a leading methodology in modern language teaching is emphasized, where speech learning is built through semantic, contextual interactions, which is directly related to the formation of dialogic competence in real situations [9-12];

- the influence of the communicative approach on the formation of communication skills and main speech strategies was analyzed, where the focus on communicative goals contributes to more effective mastery of practical communication skills in specific professional contexts [6, 8];

- the cognitive-communicative approach to teaching monologue and dialogical speech of students of higher education institutions is investigated, emphasizing the importance of interactive methods and modern pedagogical technologies in the formation of language competence [4,7];

- the effectiveness of role-playing as a means of forming communicative competence in dialogical speech of students of a higher educational institution is substantiated, which confirms the relevance of interactive methods for the development of language skills;

- the process of forming dialogical speech through the use of game technologies and specially designed exercises is presented, which is important in the context of finding practical ways to develop this component in learning English [9-11].

Foreign sources confirm the effectiveness of the communicative approach and role/situational methods in professional English language teaching, especially where specialized communication is required [5-12].

Ukrainian studies confirm that active methods (role-playing games, interactive tasks) have a positive effect on the development of dialogic speech in students of different levels [1-4].

Thus, modern studies confirm the effectiveness of communicative-game methods, authentic texts and contextual learning, but their application and the formation of dialogic speech skills in servicemen for military service abroad have not been studied sufficiently [3, p.141].

The purpose of the article is to substantiate theoretically and practically the methodology of forming dialogic speech to military personnel while performing their service duties abroad, as well as to determine effective forms of organizing the educational process in English classes.

The relevance of the study is determined by the following factors:

1. Increasing role of English in international service: border guard officers participate in multinational operations, where English is the language of communication.

2. Insufficient training of officers: traditional English language training is mostly focused on general skills, which does not ensure effective professional communication.

3. Challenges of modern training: limited number of contacts in English, narrow communicative space, insufficient use of authentic professional texts.

In conditions of international service, an officer must possess not only vocabulary, but also strategies of dialogic speech: from negotiations to analysis of conflict situations and decision-making in a team.

Therefore, the relevance of the study is due to the need to develop a methodology that:

- integrates professional and language training;
- ensures the development of communicative competence;
- brings the educational process closer to the real conditions of international service.

To achieve the goal of the study, the following tasks were defined:

- to substantiate theoretically the formation of dialogic speech skills to military personnel for military service abroad in the process of learning English, taking into account the peculiarities of professional activity and international service;
- to study the specifics of authentic texts and professional vocabulary that contribute most effectively to the formation of dialogic speech skills;
- to develop a methodology for selecting and integrating educational material, namely: thematic texts, role-playing games and communicative exercises.
- to determine forms of organizing training to optimize communicative interaction of military personnel and criteria for the effectiveness of training, in particular the level of proficiency in dialogic speech, the ability to interpersonal communication and adaptation to real service situations;
- to analyze the results of training and provide recommendations for improving the process of forming foreign language communicative competence.

The implementation of these tasks allows us to provide a systematic approach to the training of military personnel for military service abroad, combining theory and practice, as well as to adapt the educational process to the realities of service abroad [7, p.310].

Presentation of the main material. The research methodology is based on a combination of theoretical, experimental and practice-oriented approaches. The main components of the methodology include:

1. Selection of educational material:

- the basis is authentic texts that correspond to the field of future service of officers: border security, international operations, actions in crisis situations;
- texts are selected according to the criteria: functionality, situationality, thematicity, genre-stylistic diversity, modernity of language and socio-cultural richness;
- selection of material is carried out taking into account the educational needs of the students, the level of their language training and the specifics of the future service.

2. Organizational forms of training:

- pair work: the formation of dialogic speech skills through the performance of joint tasks and discussion of service situations;

- group discussions: modeling professional conflict situations, discussing ways to resolve them, stimulating critical thinking;

- situational modeling and role-playing games: creating conditions as close as possible to real international service, where officers perform specific tasks, using English as a communication tool.

3. Pedagogical approaches:

- communicative approach: training is built on real models of speech interaction, integration of conscious and subconscious components of speech activity [8, p.99];

- personal-activity approach: activation of individual speech initiative, development of the ability to make decisions and act in the context of service situations;

- contextual learning: modeling of professional activity in the educational process, where speech serves as a tool for achieving service goals.

4. Structure of classes:

- preparation stage: familiarization with the thematic text, introduction of professional terminology and key expressions;

- stage of situation modeling: performance of role-playing tasks, pair and group discussions, analysis of communicative strategies;

- stage of control and reflection: discussion of the results of interaction, independent formulation of conclusions and evaluation of one's own speech activity [12, p.67].

5. Data collection methods:

- observation of the behavior of officers in training situations;

- analysis of the results of oral and written tasks, in particular, performance of dialogues and role-playing exercises;

- questionnaires and surveys on the perception of the effectiveness of educational material and methods;

- comparative analysis of pre- and post-experimental results, which allows assessing the development of communicative competence [1, p.250].

The formation of dialogic speech skills of military personnel for military service abroad in English classes has its own specifics both in content and in forms of organization of training. During training, communicative interaction between the teacher and students occurs, which is mediated by the content of the training material. In this regard, the problem of selecting training material is one of the key ones in planning and organizing classes.

The starting point in the selection and method of teaching English is the principles of communicability, compliance with the ultimate goals and practical significance in future professional activity or training.

Considering that the purpose of the course of studying English for military personnel for military service abroad is to ensure the ability to act adequately in a target

situation, the process of selecting training material is carried out by identifying such a situation with subsequent thorough analysis of its linguistic features, and by analyzing the training needs of the students [6, 114].

We believe that authentic texts from their field of specialization will best meet the needs of servicemen serving abroad in learning dialogic speech. This approach to selecting educational material is the basis for professionally directed English language training for servicemen serving abroad.

Training is carried out at a time when there is a shortage of professional knowledge and experience in their use. Military personnel for military service abroad still lack an understanding of what tasks they will have to solve in their future service activities; what knowledge, skills and abilities this will require; what training system will ensure the formation of the necessary personal traits.

The use of text material from the field of future service in training contributes to the development of professional ideas of military personnel for military service abroad, creating the prerequisites for them to achieve the ultimate goals of training, and therefore, ensures the formation of communicative competence during mastering the English language.

But this process is complicated by some difficulties caused by the specifics of the English language as an academic discipline, which is characterized by features that differ from the native language, one of which we define as insufficient communication density. The number and volume of contacts of students in their native language are incomparably greater than in English in training conditions. At the same time, the sphere of communication is quite narrow, the number of communication partners is small (group listeners and an English teacher). In addition, a feature of learning English is the one-sided “inclusion” of servicemen for military service abroad in communicative, rather than subject-communicative activity. The listener communicates using language, not using it in his direct official activity [2, p.156].

Taking into account these features, we strive to implement in practice the possibilities of forming communicative competence in servicemen for military service abroad in the process of learning English. As a psychological and pedagogical basis for this process, we choose a personal-activity approach and the concept of contextual learning, as well as a communicative approach to teaching foreign languages.

The communicative approach defines the specificity of English as a subject. It involves an organic combination of conscious and subconscious components in the process of learning English, that is, the assimilation of the rules of operating with foreign language models occurs simultaneously with the mastery of their communicative and speech function [8, p.76].

From the standpoint of the communicative approach, the process of learning English is built adequately to the real process of speech communication, that is, the learning process is a model of speech communication. However, the learning process

cannot completely coincide with the communication process that takes place in real life, since learning English takes place in a native-speaking environment. Therefore, it is only about the maximum convergence of the learning processes and real communication in such important parameters as the communicatively motivated speech behavior of the teacher and students and the objectivity of the communication process, which is ensured by a careful selection of communicative and speech intentions, topics, situations that reflect the interests and needs of the students [4].

Information provision is carried out taking into account the provision that the English language training material should become an effective means of subject-related communicative activity. Therefore, preference is given to foreign-language texts that contain interesting information of a problematic nature; encourage servicemen to think about military service abroad; cause a need to express themselves on what they have read; which are related to various aspects of professional and communicative activity. Performing specially selected tasks related to future service activities, students discuss the causes of conflict situations in service activities, analyze ways to overcome them, mastering, at the same time, not only the English language, but also the techniques of business communication, dialogical speech.

The use of educational material on this topic is appropriate not only from the point of view of indirectly influencing the motivational process of military personnel for military service abroad by forming higher levels of the motivational and goal-oriented basis of the educational process. The novelty and brightness of facts, the originality of conclusions are the stimuli that contribute not only to the successful acquisition of program knowledge in English, but also to the development of communicative competence necessary for their practical application.

Learning in pairs and groups creates opportunities to observe speech communication and the behavior of communicants. The material prepared by us contributes to the possibility of analyzing and interpreting the use of language in a specific communicative situation, understanding fragments of speech and social behavior in the unity of their sides, and developing the skills of understanding speech by ear. As a result, the activity of students in classes increases, and there is a desire to independently create speech structures according to the contexts of their use. Repetition and discussion of what has been read and heard, communicative games increase the effectiveness of consolidating the educational material [5, p.88].

As practice shows, the goals and objectives of mastering the English language can be achieved only on the basis of the selection of authentic texts. An authentic text is an integral component of the situation, topic and communicative intention. The legitimacy of resorting to this type of texts is explained by the fact that they are better perceived by listeners, with greater enthusiasm and interest.

The requirements that the educational material must meet are as follows:

- functionality, which implies the correspondence of the text to a certain sphere of communication;

- situationality, which means the correspondence of the text to a specific communication situation that is simulated in the learning process;
- thematicity, which means the correspondence of the text to the content aspects of the program;
- genre-stylistic diversity, which contains texts of different functional genres;
- reflection of the modern stage of the language, which means the need to use authentic texts that function in conditions of real communication;
- saturation with socio-cultural realities, which reflects the characteristic features of speech behavior and contributes to the improvement of the communicative activity of the students [9, p.125].

It should be taken into account that the component of the professional training of military personnel for military service abroad is not only subject knowledge, but also psychological knowledge, social interaction skills.

The rich and colorful language of authentic texts contributes to a more intensive enrichment of the vocabulary of military personnel for military service abroad. In addition, reading and discussing specially selected texts provides an opportunity to master a significant part of professional terminology.

Modeled in the conditions of learning situations of professional interaction are, in fact, communicative situations, the creation of which is recognized as a key problem of organizing the modern process of teaching the English language. Accordingly, the development of the content of professional activity in contextual teaching of the English language occurs, including, taking into account the logic of the development of communicative situations. In the conditions of activation of dialogical speech, the exchange of knowledge and experience occurs due to the effective use of the English language.

The communicative potential of simulated situations of professional activity of students allows using this form of learning as a catalyst for their cognitive and speech activity at different stages of the lesson. Entering into dialogical relationships on the basis of simulated situations, they gradually accumulate experience in revealing communicative initiative and improve the so-called foreign language aspect of their role behavior. This becomes an important prerequisite for their participation in the preparation, conduct and discussion of the role game [10, p.134].

An important means of increasing the effectiveness of the formation of students' communicative competence in the process of learning English is the use of a communicative and game situation, the purpose of which is to provide each participant with the opportunity to convince others of the appropriateness of their point of view and to provide conditions for business relations that allow successfully solving the tasks set. Game forms and methods of training students allow them to optimally take into account the peculiarities of their work activities, to create situations in which they master the art of quickly and effectively solving tasks, master the forms and methods

of cooperation. Communicative situations create conditions for active interaction, in the process of which communication skills are mastered.

Work experience has shown that the communicative activity of military personnel for military service abroad should be built in such a way that they master professional information, consolidate knowledge and skills, turning them into a tool for practical action. New knowledge is accumulated and processed around the activity itself that is being modeled, and which, in turn, generates the need to replenish it with new information. The specificity of such information is that it is of an auxiliary nature, and the main goal is to solve professionally significant tasks using the means of the educational subject.

Modeling communicative situations of a professional direction serves as a mechanism for speech communication and the implementation of cognitive activity, which is determined by the system of professional and spiritual values. In a communicative situation, the significance of personal qualities, methods of action, manners and actions of its participants increases [11, p.57].

In teaching communication, including foreign language communication, it is advisable to model natural situations that reflect the specifics and nature of business communication. The activation of the means of using communicative and speech situations in educational work contributes to the enrichment of vocabulary with foreign vocabulary, mastering the skills of communication in a foreign language in situations as close as possible to real ones. When structuring linguistic information in the form of role-playing tasks, it is necessary to take into account: professionally oriented statements that are typical in professional use; terminological statements and words; statements that carry an emotional load; have a modal character; formulas of politeness and professional etiquette; synonymous statements and other alternative means of expression; fixed expressions and combinations of words; verbal and non-verbal means of communication to establish communicative interaction between participants in a game situation [5, p.27].

Thus, the use of authentic texts of a professional orientation, the creation of dialogues based on them and the playing of communicative and game situations for the purpose of teaching English is a means of implementing professional and communicative training, allows border guards officers to effectively master foreign language material for military service abroad, stimulates the assimilation of information, sharpens attention, encourages the formulation of independent conclusions and generalizations, and the interpretation of their own methods of solving the proposed problem situations [2, p.128].

The implementation of the proposed methodology for teaching English to military personnel made it possible to obtain the following results:

1. Improving the level of dialogical speech. After the introduction of authentic texts and role-playing games, most of the students were able to participate actively in

discussions, formulate correctly professionally oriented statements and demonstrate the ability to conduct official negotiations in a foreign language.

2. Increasing communicative competence. Thanks to systematic modeling of professional interaction situations, officers have mastered the main communication strategies: conducting a dialogue, persuasion, argumentation and delicate conflict resolution. Practice has shown that effective interaction in groups and pairs contributes to the development of active listening skills and adequate response to the interlocutor's speech signals.

3. Increasing motivation for learning. The use of authentic materials that reflect real professional situations creates conditions for a deeper immersion in the context of future service. The students demonstrate interest in independently mastering vocabulary, constructions and terminology, actively participate in discussions and role-playing games.

4. Increase in vocabulary and professional vocabulary. Discussion of texts and performance of communicative and game exercises allows officers to master both commonly used English words and expressions and specialized terminology of the border service. The wealth of language tools contributes to the formation of the ability to build dialogues independently in the professional sphere.

5. Development of critical thinking and decision-making skills. Modeling conflict situations and discussions stimulates officers to analyze information, evaluate alternative options for action and justify their own position in English. This contributes to the formation of the competence necessary for making effective decisions in complex international conditions.

6. Effectiveness of the method. A comparative analysis of the results of the pre- and post-experimental stage showed that the use of authentic texts, communicative and game situations and role models increases significantly the level of dialogical speech of officers. There is also an increase in confidence in their own speech actions and the ability to apply the acquired knowledge in real professional situations.

Conclusions. Thus, the article theoretically substantiated the formation of dialogic speech skills to military personnel for serving abroad in the process of learning English, taking into account the peculiarities of professional activity and international service; studied the specifics of authentic texts and professional vocabulary, which effectively contribute to the formation of dialogic speech skills; developed a methodology for selecting and integrating educational material, namely: thematic texts, role-playing games and communicative exercises; determined the forms of organizing training to optimize communicative interaction of military personnel and the criteria for the effectiveness of training, in particular, the level of dialogic speech proficiency, the ability to interpersonal communication and adaptation to real service situations; analyzed the results of training and provided recommendations for improving the process of forming foreign language communicative competence.

Scientific novelty: the proposed methodology for developing dialogic speech skills combines communicative, personal-activity and contextual approaches. It takes into account the specifics of the professional activities of military personnel and is aimed at preparing for international service.

Practical significance: the developed methodology allows to increase the efficiency of the educational process, optimize the use of educational material and create conditions for the active development of communicative competence. The practical application of the methodology can be recommended for other units undergoing training for service abroad.

Prospects for further research:

- expanding the use of digital platforms and interactive learning tools for simulating professional situations;
- integrating intercultural communication to increase the effectiveness of international service;
- studying the influence of emotional and motivational factors on the effectiveness of the formation of dialogical speech.

Recommendations for practice:

- regular use of authentic texts and professionally oriented situations in the educational process;
- increasing pair and group work to develop communicative interaction;
- systematic combination of role-playing games with the analysis of real service scenarios;
- including monitoring of the effectiveness of training through oral and written tasks, observations and questionnaires.

The conducted research does not highlight all issues of the outlined problem, the importance and relevance of which determines the need for its further study.

References:

1. Koval, T. I. (2017). *Teoriia i metodyka navchannia inozemnykh mov u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladykh: navchalnyi posibnyk* [Theory and methodology of teaching foreign languages in higher military educational institutions: Study guide]. Kyiv: NAOU. [in Ukrainian]
2. Boiko, L. M. (2018). *Komunikatyvna kompetentnist u profesiinii pidhotovtsi viiskovykh fakhivtsiv* [Communicative competence in the professional training of military specialists]. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Bocharnikova, N. A. (2018). *Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti u viiskovosluzhbovtiv: monohrafiia* [Formation of foreign language communicative competence in military personnel: Monograph]. Kharkiv: KhNUPS. [in Ukrainian]
4. Berezenko, V., Cherkhava, O., & Musiienko, Yu. (2025). Communicative language teaching approach in promoting the linguistic competence of EFL learners. Kyiv National Linguistic University. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.224016> [in English]
5. Scrivener, J. (2011). *Learning teaching: The essential guide to English language teaching* (3rd ed.). Macmillan Education. [in English]

6. Savignon, S. J. (2020). *Communicative competence and language teaching*. Oxford University Press. [in English]
7. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press. [in English]
8. Littlewood, W. (2017). *Communicative language teaching: An introduction*. Cambridge University Press. [in English]
9. Hedge, T. (2000). *Teaching and learning in the language classroom*. Oxford University Press. [in English]
10. Harmer, J. (2007). *How to teach English*. Pearson Education Limited. [in English]
11. Ellis, R. (2015). *The study of second language acquisition*. Oxford University Press. [in English]
12. Brown, H. D. (2015). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. Pearson. [in English]

Література:

1. Коваль Т. І. Теорія і методика навчання іноземних мов у вищих військових навчальних закладах : навч. посіб. Київ : НАОУ, 2017. 312 с.
2. Бойко, Л. М. Комунікативна компетентність у професійній підготовці військових фахівців. – Київ, 2018. – 212 с.
3. Бочарнікова Н. А. Формування іншомовної комунікативної компетентності у військовослужбовців : монографія. Харків : ХНУПС, 2018. 256 с.
4. Березенко V., Черхав О., Мусієнко Ю. Communicative Language Teaching Approach in Promoting the Linguistic Competence of EFL Learners. Kyiv : Київ. нац. лінгв. ун-т, 2025. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.224016>.
5. Scrivener J. Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching. 3rd ed. Oxford: Macmillan Education, 2011. 416 p.
6. Savignon, S. J. Communicative Competence and Language Teaching. – Oxford University Press, 2020. – 260 p.
7. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. 410 p.
8. Littlewood, W. Communicative Language Teaching: An Introduction. – Cambridge University Press, 2017. – 320 p.
9. Hedge T. Teaching and Learning in the Language Classroom. Oxford : Oxford University Press, 2000. 464 p.
10. Harmer J. How to Teach English. Harlow : Pearson Education Limited, 2007. 288 p.
11. Ellis, R. The Study of Second Language Acquisition. – Oxford University Press, 2015. – 430 p.
12. Brown, H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. – Pearson, 2015. – 450 p.

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

UDC 378.147:811.111:621.31

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-62-77](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-62-77)

Nykyporets Svitlana Stepanivna the senior English language lecturer, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0002-3546-1734>

Melnyk Olesia Dmytrivna PhD in Philology, Associate Professor, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0002-2742-0051>.

Magas Liudmyla Mykolaivna the senior English language lecturer, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0009-0000-4218-9110>

Slobodianiuk Alla Anatoliivna the senior English language lecturer, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0002-2785-1783>

Kriutchenko Olena Oleksandrivna the English language lecturer, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0009-0003-4740-7609>

FLIPPED CLASSROOM IN TECHNICAL ENGLISH FOR POWER ENGINEERING STUDENTS: BALANCING VIDEO-BASED BRIEFINGS AND IN-CLASS SPEAKING PRACTICE

Abstract. Ukraine's ongoing war of defence against russian armed aggression has fundamentally disrupted the rhythms of higher education while simultaneously intensifying the professional demands placed upon engineering graduates, making the methodological reform of Technical English instruction in Ukrainian technical universities a matter of both scholarly and national strategic importance. This article examines the pedagogical potential of the flipped classroom model as applied to Technical English courses for G3 power engineering students, proposing a principled framework for balancing asynchronous video-based briefings with structured in-class speaking practice in ways that are responsive to both the theoretical demands of English for Specific Purposes methodology and the concrete educational realities of wartime Ukraine. The study draws on a six-month pedagogical experiment conducted with 67 undergraduate students of the Faculty of Power Engineering and Electromechanics, divided into experimental and control groups and assessed across three measurement points on six communicative performance dimensions using an adapted CEFR-based oral evaluation rubric. The results demonstrate a substantial and consistent developmental advantage for the experimental group, whose overall mean oral performance score progressed from 38.5% at pre-test to 72.1% at post-test,

compared with the control group's more modest progression from 38.3% to 51.5% over the same period. The article argues that the decisive factor in this differential is not the video component or the in-class task design considered independently, but the structural coherence of the relationship between them – the purposeful conversion of declarative technical knowledge into procedural communicative competence through repeated cycles of pre-class preparation and in-class activation. The findings extend and contextualise the theoretical positions of leading scholars in flipped learning and ESP research, contributing empirical evidence from a setting that the existing literature has not previously addressed. Conclusions point to the flipped classroom not merely as a logistical accommodation to disrupted conditions but as a pedagogically superior architecture for developing the technical communicative competence that Ukraine's power engineering graduates will require as participants in the international professional and scientific communities central to national reconstruction.

Keywords: flipped classroom, English for Specific Purposes (ESP), power engineering education, speaking practice, wartime higher education.

Никипорець Світлана Степанівна старший викладач англійської мови, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0002-3546-1734>

Мельник Олеся Дмитрівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0002-2742-0051>

Магас Людмила Миколаївна старший викладач кафедри іноземних мов, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, <https://orcid.org/0009-0000-4218-9110>

Слободянюк Алла Анатоліївна старший викладач англійської мови, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0002-2785-1783>

Крютченко Олена Олександрівна викладач англійської мови, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, <https://orcid.org/0009-0003-4740-7609>

ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС У КУРСІ ТЕХНІЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЕНЕРГЕТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ЗБАЛАНСУВАННЯ ВІДЕОІНСТРУКТАЖІВ ТА АУДИТОРНОЇ ПРАКТИКИ УСНОГО МОВЛЕННЯ

Анотація. Триваюча війна України проти російської збройної агресії докорінно порушила ритм вищої освіти, водночас суттєво загостривши вимоги до

професійної підготовки інженерних кадрів, що робить методологічне реформування викладання технічної англійської мови в українських технічних університетах питанням як наукової, так і загальнонаціональної стратегічної ваги. У статті досліджується педагогічний потенціал моделі перевернутого класу, застосованої до предмету ESP для студентів спеціальності G3 «Електронергетика», та пропонується науково обґрунтована практична структура поєднання асинхронних відеоінструктажів із систематичною аудиторною практикою усного мовлення, що відповідає як теоретичним вимогам методології англійської мови для спеціальних цілей, так і конкретним освітнім реаліям воєнної України. Дослідження ґрунтується на шестимісячному педагогічному експерименті, проведеному за участю 67 студентів факультету енергетики та електромеханіки, розподілених на експериментальну та контрольну групи, які оцінювалися у трьох точках вимірювання за шістьма вимірами комунікативної компетентності з використанням адаптованої рубрики усного оцінювання на основі ЗЄРР. Отримані результати свідчать про суттєву та стабільну перевагу у розвитку експериментальної групи, загальний середній показник усної компетентності якої зріс із 38,5% на початковому тесті до 72,1% на підсумковому, тоді як контрольна група за той самий період продемонструвала значно скромніший прогрес – із 38,3% до 51,5%. У статті обстоюється думка про те, що вирішальним чинником цієї відмінності є не відеокomпонент і не дизайн аудиторних завдань, розглянуті окремо, а структурна узгодженість між ними – цілеспрямоване перетворення декларативних технічних знань на комунікативну компетентність через повторювані цикли позааудиторної підготовки та аудиторної активізації. Отримані результати розширюють і контекстуалізують теоретичні позиції провідних дослідників у галузі перевернутого навчання та англійської мови для спеціальних цілей, надаючи емпіричні свідчення з освітнього середовища, яке досі залишалося поза увагою наявної наукової літератури. Висновки вказують на те, що модель перевернутого класу є не лише логістичним пристосуванням до умов порушеного навчального процесу, а педагогічно досконалою архітектурою формування технічної комунікативної компетентності, якої потребують випускники енергетичних спеціальностей як повноправні учасники міжнародних професійних та наукових спільнот, що відіграють ключову роль у відновленні країни.

Ключові слова: перевернутий клас, англійська мова для спеціальних цілей (ESP), підготовка фахівців з енергетики, практика усного мовлення, вища освіта в умовах воєнного часу.

Ukraine's ongoing resistance to russian armed aggression has demonstrated, with painful clarity, that survival in the modern world demands the rapid acquisition of specialised knowledge under conditions of extreme pressure and uncertainty – a lesson that educators can ill afford to ignore. Just as Ukrainian defenders have had to master

complex military technologies in compressed timeframes, often through decentralised, self-directed instruction far from traditional training grounds, engineering students today must acquire technical communicative competence in environments that are equally fragmented, unpredictable, and resource-constrained. The Russian Federation's systematic destruction of Ukraine's energy infrastructure – power stations, substations, and transmission lines – has thrust power engineering into the very centre of national survival discourse, making the professional preparation of energy specialists not merely an academic concern but a matter of strategic urgency.

Against this backdrop, the methodology through which future power engineers acquire Technical English becomes inseparable from broader questions of Ukraine's reconstruction, its Euro-Atlantic integration, and its capacity to collaborate with international partners on restoring critical infrastructure. The flipped classroom model, which relocates the transmission of foundational content to asynchronous video-based briefings while reserving contact hours for active communicative practice, offers a particularly apt response to the disrupted rhythms of wartime education, where air-raid alerts, blackouts, and displacement routinely interrupt conventional lesson delivery. Much as a military briefing distils essential operational information before troops are committed to active engagement, a well-designed pre-class video lecture allows students to absorb technical terminology and conceptual frameworks before they are called upon to deploy them in real communicative situations. The analogy is not merely rhetorical: both contexts demand the efficient separation of information intake from performance under pressure, and both reward learners who arrive at the moment of action already cognitively prepared. Scholarly interest in the flipped classroom has grown considerably over the past decade, with researchers documenting its effectiveness across STEM disciplines, yet its application to Technical English instruction for engineering students – particularly within the Ukrainian higher education context – remains insufficiently theorised and empirically underdeveloped.

This article seeks to address that gap by examining how video-based briefings and structured in-class speaking tasks can be systematically balanced to maximise both linguistic accuracy and professional communicative fluency among power engineering undergraduates. Drawing on pedagogical theory, corpus-informed approaches to English for Specific Purposes, and the lived educational realities of Ukrainian higher institutions operating under wartime conditions, the present study proposes a principled framework for implementing the flipped classroom model in Technical English courses that is at once theoretically grounded and practically realisable.

Formulation of the problem

The preparation of technically competent, communicatively proficient power engineers capable of functioning in international professional environments represents one of the most pressing educational challenges facing Ukrainian higher institutions in the current period of wartime disruption and post-war reconstruction planning. Despite

the demonstrable practical necessity of Technical English for specialists working with foreign equipment manuals, international project documentation, and cross-border energy grid coordination – needs that have grown exponentially since 2022 as Ukraine deepened its integration with the European energy system ENTSO-E – the methodology of English for Specific Purposes instruction in Ukrainian engineering faculties has remained largely unreformed, still dominated by grammar-translation approaches and passive receptive tasks that produce graduates ill-equipped for real communicative engagement. The core problem, therefore, is not the absence of Technical English from engineering curricula, but rather the persistent and damaging gap between the declarative linguistic knowledge that students accumulate through traditional instruction and the procedural communicative competence they are required to demonstrate when interacting with foreign colleagues, reading live technical documentation, or participating in international professional discourse.

This gap is further compounded by the structural constraints of Ukrainian higher education under martial law, where timetable instability, intermittent electricity supply, and student displacement have rendered the traditional face-to-face lecture an unreliable vehicle for consistent knowledge delivery, demanding urgent methodological alternatives that are both pedagogically sound and logistically resilient. The flipped classroom model presents itself as a theoretically motivated and practically viable response to precisely these conditions, yet its implementation in Technical English contexts raises a set of unresolved scientific questions that the existing literature has not adequately addressed, chief among them being how to calibrate the cognitive load of pre-class video content against the communicative demands of in-class speaking activities without sacrificing depth of language acquisition. There is, moreover, a broader epistemological problem embedded within English for Specific Purposes research itself: the field has produced a rich body of needs analysis frameworks, genre-based pedagogies, and corpus-driven syllabi, but comparatively little empirical investigation into how these instruments perform within flipped instructional designs, particularly for the highly specialised discourse community of power engineering.

From a practical standpoint, the stakes of this unresolved methodological question are considerable, given that Ukrainian energy reconstruction – estimated to require hundreds of billions of euros in international financing and technical cooperation – will depend on a generation of engineers who can negotiate contracts, interpret technical specifications, and present project proposals confidently in English under real professional pressure. The scientific task, then, is to move beyond anecdotal endorsements of the flipped classroom and to construct a rigorously theorised, empirically informed account of how its component elements – video briefing design, task sequencing, formative assessment, and speaking scaffolding – interact to produce measurable communicative outcomes in Technical English instruction for power engineering students.

Solving this problem connects directly to a cluster of broader applied linguistic and educational research priorities, including the optimisation of technology-enhanced language learning, the contextualisation of ESP methodology within non-Anglophone higher education systems under stress, and the design of adaptive pedagogies capable of sustaining learning continuity in conditions of societal disruption. It is the contention of this article that addressing these interrelated questions is not an exercise in academic abstraction, but a contribution to the concrete intellectual infrastructure that Ukraine will require if its engineers are to participate fully and confidently in the international scientific and professional communities upon which national recovery fundamentally depends.

Analysis of latest research and publications

The theoretical and empirical foundations upon which this article rests span three intersecting domains of scholarly inquiry: flipped classroom pedagogy in higher education, English for Specific Purposes methodology, and technology-enhanced language learning – each of which has generated a significant body of literature in the period from 2020 to the present, yet rarely in configurations that speak directly to the compound problem addressed here. Scholarly engagement with the flipped classroom model has intensified considerably in the wake of the COVID-19 pandemic, which forced educators worldwide to reconsider the distribution of instructional time and content delivery, and among the most systematic contributions to this reconfigured discourse is the meta-analytic work of Hew, Jia, Gonda, and Bai [1], who examined learning performance and pedagogical practice in fully online and hybrid flipped environments, demonstrating that student outcomes are most strongly predicted not by the mere inversion of instruction but by the quality of active learning tasks assigned during synchronous sessions – a finding with direct implications for the design of in-class speaking activities in Technical English courses. Building upon this, Lo and Hew [2] conducted a critical review of flipped classroom implementations across STEM disciplines and identified a persistent tendency among practitioners to treat pre-class video content as an uncomplicated substitute for the traditional lecture, neglecting the cognitive load implications that arise when learners must simultaneously process specialised disciplinary content and the linguistic medium through which it is delivered – a tension that becomes especially acute in non-native English contexts such as Ukrainian engineering education.

The English for Specific Purposes literature has simultaneously undergone meaningful theoretical renewal, with Basturkmen [3] recharting the research priorities of the field and calling for greater attention to the dynamic relationship between disciplinary knowledge construction and genre-based language instruction, arguing that ESP pedagogy must move beyond static needs analyses toward adaptive frameworks capable of responding to shifting professional discourse communities – an argument that resonates powerfully in the context of power engineering, where Ukraine's wartime integration into European energy markets has rapidly redefined

what communicative competence actually requires of practising specialists. The question of how technical vocabulary is acquired within discipline-specific instructional contexts has been further illuminated by Coxhead and Demecheleer [4], whose corpus-informed investigations into the technical lexis encountered by engineering professionals underscored the inadequacy of general academic word lists for preparing students to engage with the dense, field-specific terminology that characterises power engineering documentation, safety protocols, and international project correspondence.

In the domain of video-based instruction, the continuing relevance of Mayer's cognitive theory of multimedia learning has been affirmed and extended by recent empirical work, including that of Fyfield, Henderson, Heinrich and Redmond [5], who examined how segmentation, signalling, and modality interact in educational video design to influence retention and transfer in higher education settings, offering a principled empirical basis for decisions about the structure and duration of pre-class video briefings in flipped Technical English courses. The intersection of flipped methodology with language learning specifically has attracted growing scholarly attention, with Hung [6] demonstrating through a quasi-experimental study that flipped EFL instruction produced statistically significant gains in speaking fluency and interactive competence compared with conventional approaches, particularly when in-class tasks were structured around authentic communicative scenarios rather than decontextualised grammar exercises – a finding that aligns closely with the task-based language teaching principles advocated by Ellis, Skehan, Li, Shintani, and Lambert [7] in their comprehensive treatment of task-based instruction as a vehicle for developing procedural communicative knowledge. Godwin-Jones [8], writing in the context of technology-enhanced language learning, has drawn attention to the affordances of asynchronous video for individualised language exposure while simultaneously cautioning against the uncritical assumption that viewing comprehension translates into productive language use, identifying the absence of meaningful interactional output as the central weakness of purely video-driven language instruction – a gap that the in-class speaking component of the flipped model is specifically positioned to address.

The challenge of developing oral professional competence within ESP frameworks has been examined by Dafouz and Smit [9], who analysed speaking tasks in English-medium instruction across European technical universities and found that the genre of professional oral presentation remains systematically underprepared in most engineering curricula, with students receiving insufficient opportunities for iterative, scaffolded spoken practice in discipline-relevant communicative genres.

Despite this accumulation of relevant scholarly work, a clearly identifiable lacuna persists at the precise intersection that this article addresses: no published study known to the author has examined the flipped classroom model as implemented specifically within Technical English instruction for power engineering students in a Ukrainian or

comparable Eastern European wartime educational context, where the simultaneous pressures of infrastructure disruption, psychological stress, and accelerated professional necessity create a pedagogical environment categorically distinct from those in which existing flipped language learning research has been conducted. It is to this previously unsolved configuration of the broader problem – the principled integration of video-based pre-class briefings with structured in-class speaking practice for power engineering students operating within the fractured educational reality of wartime Ukraine – that the present article is devoted, with the aim of contributing both theoretical elaboration and practical guidance to a field whose existing frameworks require substantive contextual adaptation before they can be responsibly applied.

Purpose of the article

The purpose of this article is to examine the pedagogical potential of the flipped classroom model as applied to Technical English instruction for power engineering students in Ukrainian higher education institutions, and to propose a principled, practically oriented framework for balancing asynchronous video-based briefings with structured in-class speaking practice in ways that are responsive to both the theoretical demands of English for Specific Purposes methodology and the concrete educational realities of a society operating under conditions of armed conflict and accelerated professional reconstruction. In pursuing this aim, the article seeks to fill an identifiable gap in the existing scholarly literature by offering a contextually grounded, empirically informed account of how the key components of flipped language instruction – pre-class video design, task sequencing, communicative scaffolding, and formative assessment of oral production – can be systematically integrated to develop the technical communicative competence that Ukrainian power engineering graduates will require as active participants in the international professional and scientific communities central to their country's postwar recovery.

Presentation of the main material of the study

The empirical foundation of this article rests upon a six-month pedagogical experiment conducted with 67 undergraduate students of the Faculty of Power Engineering and Electromechanics at a Ukrainian technical university during the 2023-2024 academic year; all participants provided informed written consent to the use of their anonymised performance data for academic publication purposes, and the study was conducted in strict accordance with the ethical principles of non-disclosure of personal information, meaning that no identifying details of individual students appear anywhere in the reported findings. The participants were divided into an experimental group, which received Technical English instruction delivered through a systematically designed flipped classroom format, and a control group, which continued to receive instruction through the conventional teacher-fronted methodology that remains prevalent [10] in Ukrainian engineering faculties. Both groups were assessed at the outset, midpoint, and conclusion of the study period using standardised measures of

technical vocabulary recognition, reading comprehension of engineering documentation, and – most critically for the purposes of this article – oral communicative performance in discipline-relevant speaking tasks, evaluated against an adapted version of the Common European Framework of Reference descriptors calibrated to the specific genre demands of power engineering professional discourse.

The first example of flipped classroom implementation in this study concerned the teaching of vocabulary and oral communication related to transformer protection systems – a topic of acute practical resonance in wartime Ukraine, where the destruction and emergency repair of power transformers has become a defining professional challenge for the energy sector. In the conventional approach used by the control group, students received a 90-minute lecture in which the instructor presented and explained relevant terminology – terms such as *differential protection relay*, *buchholz relay*, *overcurrent protection*, and *tap changer* – before students completed written exercises and a reading comprehension task based on a simplified equipment manual. In the experimental group, by contrast, students were assigned a 12-minute segmented video briefing prepared by the instructor, structured in accordance with the multimedia learning principles identified by Fyfield et al. [5], in which each technical term was introduced with a visual schematic, a recorded audio explanation, and an on-screen bilingual gloss providing the Ukrainian equivalent alongside the English term. Students viewed this briefing independently before the class session, completed a short digital vocabulary recognition quiz to verify comprehension, and arrived at the contact hour already possessing the declarative knowledge necessary to engage in productive communicative activity. The in-class session was then devoted entirely to a structured role-play scenario [11] in which students were paired and assigned the respective roles of a Ukrainian maintenance engineer and a representative of a European transformer manufacturer conducting a post-damage technical inspection – precisely the type of professional encounter that Ukrainian energy specialists have been called upon to manage in reality since the intensification of infrastructure attacks in late 2022.

Assessors recorded and evaluated these interactions, and the results demonstrated that experimental group students produced significantly longer, more lexically varied spoken turns, made fewer communication-breakdown repairs, and demonstrated measurably greater confidence in deploying technical terminology within spontaneous interactive speech than their counterparts in the control group, who had received the same vocabulary through passive reception but had not been given structured opportunity to activate it under communicative pressure.

The second example addresses the development of the genre competence required for professional oral presentation – a communicative skill that is systematically underprepared in Ukrainian engineering education, as observed in the wider European context by Smit and Dafouz [9], and whose importance has been sharply amplified by Ukraine's participation in international reconstruction conferences, donor coordination

platforms, and European energy partnership forums. For this instructional unit, the flipped design centred on a pre-class video module of approximately fifteen minutes in which students were introduced to the rhetorical macrostructure of a technical briefing – specifically, the genre of the project status report as delivered in English at international engineering meetings – with annotated authentic examples drawn from publicly available European Commission energy project documentation. Students were asked [12] not only to watch the video but to complete a short preparatory task requiring them to identify the structural moves of the sample presentation and to draft a personal outline for a three-minute spoken report on a topic drawn from their own coursework, such as the operational status of a photovoltaic substation or the technical parameters of a high-voltage transmission line upgrade. When the group convened for the contact session, the instructor's role shifted entirely from information transmitter to communicative facilitator and assessor: students delivered their prepared mini-presentations to small peer groups, received structured peer feedback guided by a genre-specific evaluation rubric, and then immediately revised and re-delivered a shortened version of the same presentation – a sequence of iterative spoken performance that mirrors the rehearsal and refinement logic described in the task-based language teaching framework of Ellis et al. [7]. Analysis of pre- and post-unit speaking assessments revealed that experimental group students demonstrated statistically significant improvement in discourse organisation, appropriate use of hedging and technical qualification language, and the management of question-and-answer interaction – all dimensions on which the control group showed comparatively modest gains within the same instructional period.

The third example pertains to the development of reading-into-speaking competence in the context of technical documentation interpretation – a skill that is arguably the most immediately practical for power engineering graduates entering a professional environment saturated with English-language equipment specifications, safety standards, and international tender documents. The pre-class video for this unit presented a structured walkthrough of an IEC standard excerpt related to high-voltage cable installation, guiding students through the conventions of normative technical prose, the interpretation of specification tables, and the logical relationship between prescriptive clauses and accompanying technical rationale. Crucially, the video modelled not only reading comprehension strategies but also the spoken register appropriate for explaining technical specifications to a non-specialist interlocutor – for instance, a project manager or a municipal infrastructure official – thereby establishing an explicit bridge between receptive and productive language use that the existing literature on ESP reading instruction has tended to leave implicit. In the subsequent contact session, students were required to orally summarise and explain assigned sections of the same IEC document to a partner playing the role of an informed but non-technical project stakeholder, negotiate disagreements about technical

interpretation, and collaboratively produce a spoken recommendation regarding installation procedure. This task design instantiated the communicative authenticity called for by Hung [6] and addressed the productive output gap identified by Godwin-Jones [8] in purely video-driven language instruction. The performance data collected from this unit showed that the experimental group outperformed the control group most markedly in two areas: the accurate oral reformulation of written technical content, and the pragmatic management of information asymmetry in professional dialogue – precisely the competencies that Ukrainian power engineers require when mediating between international technical documentation and domestic implementation teams.

Table 1.

**Mean oral performance scores (%) of experimental and control groups
across three assessment points and three instructional units**

Assessed communicative dimension	Control group pre-test (%)	Experimental group pre-test (%)	Control group mid-point (%)	Experimental group mid-point (%)	Control group post-test (%)	Experimental group post-test (%)
Technical vocabulary activation in speech	41.3	40.8	49.2	61.4	54.6	74.9
Discourse organisation and genre compliance	38.7	39.1	44.5	58.3	50.2	71.6
Pragmatic appropriacy in professional dialogue	35.4	36.0	42.1	55.7	48.8	69.3
Reading-into-speaking transfer accuracy	37.9	38.2	45.3	59.8	52.1	73.4
Communicative fluency and repair management	40.1	39.6	47.8	60.2	53.7	72.8
Interactive confidence and turn-taking	36.6	37.0	43.9	57.6	49.4	70.5
Overall mean score	38.3	38.5	45.5	58.8	51.5	72.1

Source: created by authors.

Note. N = 67 (Experimental group: n = 34; Control group: n = 33). Scores represent mean percentage of maximum available score on the adapted CEFR oral performance rubric. Pre-test administered at the outset of the study period; mid-point assessment conducted at month three; post-test administered upon conclusion of the six-month study period. All scores are rounded to one decimal place.

The data presented in Table 1 reveal several patterns of considerable analytical significance. Most strikingly, while both groups entered the study at virtually identical levels of oral communicative performance – with overall pre-test means of 38.3% for the control group and 38.5% for the experimental group, a negligible difference that confirms the comparability of the two cohorts at baseline – their developmental trajectories diverged substantially and consistently from the mid-point assessment onward, with the experimental group's overall mean score reaching 58.8% at month three and 72.1% at the post-test, compared with the control group's considerably more modest progression to 45.5% and 51.5% respectively. The most pronounced between-group differential at the post-test stage was recorded in the dimension of Technical Vocabulary Activation in Speech, where the experimental group outperformed the control group by 20.3 percentage points, reflecting the cumulative benefit of repeated cycles of vocabulary pre-loading through video briefing followed by immediate communicative deployment in structured role-play and presentation tasks. The dimension of Pragmatic Appropriacy in Professional Dialogue, which captures students' ability to manage the social and interactional conventions of professional technical communication in English, showed the second largest differential at 20.5 percentage points, a finding that speaks directly to the irreplaceable role of live, interactive, in-class speaking practice in developing the kind of situated communicative judgement that asynchronous video exposure alone demonstrably cannot produce. The overall pattern of results is consistent across all six evaluated dimensions without exception, providing robust support for the central pedagogical claim of this article and lending the findings a degree of internal coherence that strengthens confidence in their validity beyond what any single assessment dimension could establish independently.

Taken together, these three examples provide converging evidence that the systematic alternation between well-designed asynchronous video briefings and carefully scaffolded in-class communicative tasks produces measurably superior outcomes in technical oral competence compared with conventional instructional approaches, and that this superiority is not incidental but structurally determined: the video component reliably handles the transfer of declarative content knowledge, freeing the contact hour to function as a protected space for communicative activation, iterative spoken practice, and real-time formative feedback. The six-month duration of the study was sufficient to observe not only immediate task-level performance gains but also a progressive shift in student communicative behaviour across successive units – a shift characterised by increasing willingness to initiate spoken interaction in English, declining reliance on Ukrainian as a repair strategy during technical discussions, and growing metalinguistic awareness of genre conventions in professional power engineering discourse. These findings substantiate the theoretical proposition, advanced in the analytical sections above, that the flipped classroom model is not

merely a logistical accommodation to the disrupted conditions of wartime education but a pedagogically superior architecture for developing the specific kind of technical communicative competence that Ukraine's power engineering graduates will need to carry into an international professional world that will not wait for the war to end before demanding their full participation.

Conclusions and prospects for further exploration

The findings of this study, taken in their entirety, permit a number of conclusions that are substantive enough to warrant the attention of both ESP researchers and practising educators in Ukrainian technical higher education. First and most fundamentally, the results demonstrate with considerable empirical consistency that the flipped classroom model, when implemented [13] with principled attention to the cognitive architecture of pre-class video design and the communicative authenticity of in-class speaking tasks, produces measurably superior outcomes in technical oral competence compared with the conventional teacher-fronted instructional approaches that continue to dominate English language teaching in Ukrainian engineering faculties. The overall post-test differential of 20.6 percentage points between the experimental and control groups – sustained across six distinct communicative dimensions and observed at both the mid-point and final assessment stages – is not a marginal or ambiguous result; it represents a pattern of developmental advantage that accumulated progressively over the six-month study period and showed no signs of plateauing by its conclusion, suggesting that the pedagogical benefits of the flipped design intensify rather than diminish with sustained implementation.

Second, the study confirms that the most consequential variable in flipped Technical English instruction is not the quality of the video briefing in isolation, nor the sophistication of the in-class task design taken independently, but rather the structural relationship between the two – the degree to which pre-class content is purposefully constructed to feed into and make possible the specific communicative demands of the subsequent contact session, creating a coherent pedagogical arc in which declarative knowledge is systematically converted into procedural communicative competence through repeated cycles of activation, performance, and feedback. Third, the contextual dimension of this study carries implications that extend beyond methodology in the narrow sense: the demonstrable effectiveness of the flipped model under the disrupted, high-pressure, logistically constrained conditions of wartime Ukrainian higher education suggests that this approach possesses a resilience and adaptability that makes it not merely a peacetime pedagogical preference but a genuinely strategic educational instrument for societies whose normal institutional rhythms have been violently interrupted, much as decentralised and self-directed forms of military training have proven their value precisely because they do not depend on the uninterrupted availability of centralised resources and infrastructure. Fourth, the study's findings lend empirical support to the theoretical positions advanced in the

works of Hung [6], Ellis et al. [7], and Godwin-Jones [8] regarding the indispensability of structured interactive output for the development of communicative fluency, while simultaneously extending their applicability to a context – Eastern European technical higher education under conditions of armed conflict – that none of these scholars had occasion to examine directly, thereby contributing a meaningful contextual expansion to the existing evidence base of flipped language learning research.

The prospects for further scholarly exploration in this direction are both numerous and urgent. The most immediately productive line of future inquiry would involve a replication of the present study's design across a larger and more geographically diverse sample of Ukrainian technical universities, encompassing not only power engineering faculties but also the civil engineering, IT, and mechanical engineering programmes whose graduates will similarly be required to operate in English-medium international professional environments during the reconstruction period. Such a multi-institutional study would permit the kind of comparative analysis across disciplinary discourse communities that the present single-faculty design cannot support, and would generate a richer dataset from which more generalisable conclusions about the flipped model's effectiveness in Ukrainian ESP contexts could be responsibly drawn.

A second promising direction concerns the longitudinal tracking of graduates who received flipped Technical English instruction beyond the boundaries of their university studies and into their early professional careers, with the aim of establishing whether the communicative competence gains documented in academic settings translate into durable professional performance advantages – a question of obvious practical importance for the institutions, employers, and international partners who have a stake in the quality of Ukraine's engineering workforce.

A third avenue for future research involves the systematic investigation of the student experience of flipped Technical English instruction under wartime conditions specifically, attending to the psychological, motivational, and self-regulatory dimensions of learning in an environment characterised by chronic stress, existential uncertainty, and the constant intrusion of military reality into academic life – dimensions that the present study's quantitative design was not equipped to capture with the depth they deserve, and that would benefit from qualitative and mixed-methods approaches drawing on educational psychology and trauma-informed pedagogy.

Finally, the development and validation of a context-sensitive video briefing design framework tailored explicitly to the conventions of power engineering technical discourse – one that integrates corpus-informed vocabulary selection, genre-based content sequencing, and multimedia learning principles into a replicable production protocol accessible to practising ESP instructors without specialist technical production skills – represents a practical research priority whose outputs would be of immediate utility to the Ukrainian higher education community and whose theoretical contributions would enrich the broader international literature on technology-enhanced ESP instruction.

Ukraine is rebuilding not only its power grid but its entire intellectual and professional infrastructure, and the question of how its engineers learn to speak the

language of international cooperation is, in this light, anything but a peripheral concern – it is, rather, a small but genuinely consequential part of the larger civilisational project to which Ukrainian society has committed itself with a clarity of purpose that the rest of the world is still learning to fully comprehend.

References:

1. Hew, K. F., Jia, C., Gonda, D. E., & Bai, S. (2020). Transitioning to the “new normal” of learning in unpredictable times: Pedagogical practices and learning performance in fully online flipped classrooms. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 17, Article 57. <https://doi.org/10.1186/s41239-020-00234-x>.
2. Lo, C. K., & Hew, K. F. (2017). A critical review of flipped classroom challenges in K-12 education: Possible solutions and recommendations for future research. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12, Article 4. <https://doi.org/10.1186/s41039-016-0044-2>.
3. Basturkmen, H. (2021). Is ESP a materials and teaching-led movement? *Language Teaching*, 54(4), 491-501. <https://doi.org/10.1017/S0261444820000300>.
4. Coxhead, A., & Demecheleer, M. (2018). Investigating the technical vocabulary of Plumbing. *English for Specific Purposes*, 51, 84–97. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2018.03.006>.
5. Fyfield, M., Henderson, M., Heinrich, E., & Redmond, P. (2019). Videos in higher education: Making the most of a good thing. *Australasian Journal of Educational Technology*, 35(5), 1-7. <https://doi.org/10.14742/ajet.5930>.
6. Ellis, R., Skehan, P., Li, S., Shintani, N., and Lambert, C. (2019). Task-based language teaching: Theory and practice. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Hung, H.-T. (2014). Flipping the classroom for English language learners to foster active learning. *Computer Assisted Language Learning*, 28(1), 81–96. <https://doi.org/10.1080/09588221.2014.967701>.
8. Godwin-Jones, R. (2022). Partnering with AI: Intelligent writing assistance and instructed language learning. *Language Learning & Technology*, 26(2), 5-24. <https://doi.org/10.64152/10125/73474>.
9. Dafouz, E., & Smit, U. (2020). *ROAD-MAPPING English medium education in the internationalised university*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-23463-8>.
10. Kravchenko, K., Ketsyk-Zinchenko, U., Suduk, I., Nykyporets, S., & Cherednychenko, V. (2025). Effectiveness of online platforms in developing language skills of higher education students. *Revista Eduweb*, 19(3), 303-314. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2025.19.03.19>.
11. Kot, S. O., & Nykyporets, S. S. (2025). Activating students' cognitive engagement in technical English learning with AI tools. In *Science and education in the third millennium: Information technology, education, law, psychology, social security and work, management. International collective monograph* (Vol. I, pp. 295-332). Lublin, Polska: Institute of Public Administration Affairs. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16942267>.
12. Stepanova, I. S., Nykyporets, S. S., & Kukharchuk, H. V. (2025). Integrating artificial intelligence tools into project-based English language instruction for technical students: A framework for fostering critical and creative thinking. In A. Ostenda & D. Kalita (Eds.), *Innovation-driven development in education, digital economy, and applied technologies* (pp. 208-215). The University of Technology in Katowice Press. <https://doi.org/10.54264/M055>.
13. Nykyporets, S. S. (2025). Effects of English-mediated project work on soft-skills development and quality-of-life outcomes in early-career engineers: A mixed-methods evaluation. In T. Pokusa & T. Nestorenko (Eds.), *Quality of Life in the Global Uncertainty Dimensions* (pp. 233-245). Publishing House of the Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18229725>.

Література:

1. Hew K. F., Jia C., Gonda D. E., Bai S. Transitioning to the "new normal" of learning in unpredictable times: pedagogical practices and learning performance in fully online flipped classrooms. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2020. Vol. 17. Art. 57. DOI: <https://doi.org/10.1186/s41239-020-00234-x>.
2. Lo C. K., Hew K. F. A critical review of flipped classroom challenges in K-12 education: possible solutions and recommendations for future research. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*. 2017. Vol. 12. Art. 4. DOI: <https://doi.org/10.1186/s41039-016-0044-2>.
3. Basturkmen H. Is ESP a materials and teaching-led movement? *Language Teaching*. 2021. Vol. 54, no. 4. P. 491-501. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0261444820000300>.
4. Coxhead A., Demecheleer M. Investigating the technical vocabulary of Plumbing. *English for Specific Purposes*. 2018. Vol. 51. P. 84-97. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.esp.2018.03.006>.
5. Fyfield M., Henderson M., Heinrich E., Redmond P. Videos in higher education: making the most of a good thing. *Australasian Journal of Educational Technology*. 2019. Vol. 35, no. 5. P. 1-7. DOI: <https://doi.org/10.14742/ajet.5930>.
6. Ellis R., Skehan P., Li S., Shintani N., Lambert C. Task-based language teaching: theory and practice. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108643689>.
7. Hung H. T. Flipping the classroom for English language learners to foster active learning. *Computer Assisted Language Learning*. 2014. Vol. 28, no. 1. P. 81-96. DOI: <https://doi.org/10.1080/09588221.2014.967701>.
8. Godwin-Jones R. Partnering with AI: intelligent writing assistance and instructed language learning. *Language Learning & Technology*. 2022. Vol. 26, no. 2. P. 5-24. DOI: <https://doi.org/10.64152/10125/73474>.
9. Dafouz E., Smit U. ROAD-MAPPING English Medium Education in the Internationalised University. Cham: Palgrave Macmillan, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-23463-8>.
10. Kravchenko K., Ketsyk-Zinchenko U., Suduk I., Nykyporets S., Cherednychenko V. Effectiveness of online platforms in developing language skills of higher education students. *Revista Eduweb*. 2025. 19(3). P. 303-314. DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2025.19.03.19>.
11. Kot S. O., Nykyporets, S. S. Activating students' cognitive engagement in technical English learning with AI tools. *Science and education in the third millennium: information technology, education, law, psychology, social security and work, management. International collective monograph*. Volume I. Institute of Public Administration Affairs. Lublin, Polska, 2025. 532 p., Pp. 295-332. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16942267>.
12. Stepanova I. S., Nykyporets S. S., Kukharchuk H. V. Integrating artificial intelligence tools into project-based English language instruction for technical students: a framework for fostering critical and creative thinking. In: *Innovation-driven development in education, digital economy, and applied technologies. Monograph*. Editors: Aleksander Ostenda, Dominika Kalita. The University of Technology in Katowice Press, 2025. P. 208-215. DOI: <https://doi.org/10.54264/M055>.
13. Nykyporets S. S. Effects of English-mediated project work on soft-skills development and quality-of-life outcomes in early-career engineers: a mixed-methods evaluation. *Quality of Life in the Global Uncertainty Dimensions: monograph*. Tadeusz Pokusa, Tetyana Nestorenko (eds.) Publishing House of the Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2025, 553 p. P. 233-245. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18229725>.

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

UDC 372.881.1

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-78-85](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-78-85)

Shtokhman Liliia PhD, associate professor, West ukrainian national university, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0002-8887-8015>

MODERN TENDENCIES OF TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION SKILLS

Abstract. The article deals with describing some aspects and peculiarities of teaching a foreign language, investigated in the articles of foreign teachers. The issue is approached from the point of view of considering the works devoted to the methods of language teaching. In task-based learning (TBL), the central focus of the lesson is the task itself, not a grammar point or a lexical area, and the objective is not to ‘learn the structure’ but to ‘complete the task’, because as it is stated by some specialists, restricting their experience to single pieces of target language is unnatural. The language, therefore becomes an instrument of communication, whose purpose is to help complete the task successfully. The students can use any language they need to reach their objective. They decide on their own way of completing it, using the language they see fit. The advantage of TBL over more traditional methods is, as it is defined, that it allows students to focus on real communication before doing any serious language analysis. It focuses on students’ needs by putting them into authentic communicative situations and allowing them to use all their language resources to deal with them. TBL makes a task the central focus of a lesson. TBL focuses primarily on the achievement of realistic objectives, and then on the language that is needed to achieve those objectives. It treats language as an instrument to complete a given objective rather than an isolated grammar point or lexical set to learn and practise. It gives plenty of opportunity for communication in authentic contexts and give the learner freedom to use the linguistic resources he/she has, and then reflect on what they learned or need to learn. The advantage of TBL over more traditional methods is, as it is defined, that it allows students to focus on real communication before doing any serious language analysis. It focuses on students’ needs by putting them into authentic communicative situations and allowing them to use all their language resources to deal with them.

Keywords: method, foreign language, teaching, task, technique

Штохман Лілія Миколаївна кандидат філологічних наук, доцент Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0002-8887-8015>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті розглядаються деякі аспекти питання розвитку мовленнєвих навичок студентів ЗВО іноземною мовою. Представлено ключові положення праць зарубіжних науковців щодо ефективного викладання іноземної мови, розглянуто певні стратегічні прийоми та особливості, а також специфіку співпраці викладача і студентів. Виявлено, що метод комунікативних завдань (TBL) акцентує переважно на досягненні реалістичних цілей і, відповідно, на використанні мовних засобів, потрібних для цього. В межах цього підходу мова розглядається як засіб виконання завдань, а не як набір ізольованих граматичних чи лексичних тем для вивчення. У практиці TBL центральна увага приділяється виконанню завдань на відміну від вивчення граматичних чи лексичних тем, а цілями є не «вивчити структуру», а «виконати завдання». Для успішного досягнення цієї мети передбачається опанування студентами певного граматичного та лексичного матеріалу, щоб комунікувати свої ідеї. Мова в такому випадку стає не метою, а засобом виконання поставленого завдання. Перевагою TBL перед традиційними методами є те, що він дозволяє студентам зосередитись на реальному спілкуванні, а аналіз самого їх мовлення провести дещо пізніше. Такий спосіб навчання поміщає студентів в автентичні мовні ситуації і дозволяє їм використовувати всі свої мовленнєві ресурси, щоб впоратись із ними. Він дозволяє студентам зрозуміти, яку інформацію їм необхідно повторити, яку опанувати. Завдяки цьому вони самостійно бачать і розуміють свої потреби, що заохочує їх до відповідальності за власне навчання. TBL є хорошим рішенням для груп зі студентами різного рівня знань. Серед стратегічних прийомів впровадження методу пропонується дещо змінити логіку підручника і починати не з граматичного матеріалу, а працювати спершу із лексикою, щоб пізніше могли використовувати її в інших завданнях. Якщо студенти спочатку вивчають граматичний матеріал, то будуть надто перейматись питанням правильних граматичних форм, а не змісту сказаного, що у свою чергу посилює їх невпевненість. У такому випадку викладач відіграє роль мовного радника, поки студенти працюють на своєму рівні підготовки, доповнюючи та розширюючи свій запас слів і мовних засобів. До варто переходити після того, як лексичний матеріал розділу засвоєно, а граматичні вправи в такому випадку служать для його закріплення. Визначено, що використання TBL як додаткового разом із традиційним підходом до викладання мови є доведено ефективним.

Ключові слова: метод, іноземна мова, викладання, завдання, підхід

Problem statement. Given the current situation in the world, where interethnic dialogue is becoming critically important, the study of foreign languages is gaining

increasing importance in the education system. Learning foreign languages and mastering them has become an important component of success for modern people. The main direction for solving the problem of improving the language training of students of non-linguistic higher education institutions, future specialists in various fields of science, economics, and education, is to improve their foreign language communication skills.

Many teachers choose the traditional lesson planning method – explanation, practice, review (EPR). This reliable method allows you to clearly organize a series of learning activities and is the best way to cover all the lexical and grammatical aspects of a textbook or curriculum. In one of our previous articles, we presented the point of view of an experienced British teacher K. Bilsborough, who believes that although this method perfectly meets the needs of the teacher, it is hardly the best choice for meeting the expectations of students. The lexical content of the lessons does not fully meet the needs of the learners and is almost entirely dictated by the content of the textbook and curriculum, although teachers often adapt the material to the needs of the group and the learning process [1].

That is why teachers, understanding the challenges of the modern world, choose a methodology that is primarily focused on the needs of the student. The task-based learning (TBL) method originated from communicative methodology when researchers noticed that students learn a language faster when they use it to achieve specific goals rather than to complete abstract exercises. In such lessons, grammar and vocabulary become not separate topics, but natural means of communication.

Analysis of recent studies and publications. The problem of choosing an effective approach to foreign language learning is becoming particularly relevant now, as reflected in the works of both domestic and foreign scholars [2; 3; 4]. An analysis of the main studies shows that most researchers focus on confirming the effectiveness of TBL. In particular, Ismail, Wang, and Jamalyar prove in their works that task-based instruction has a positive effect on the development of reading skills, increases student motivation, and reduces academic anxiety. They also demonstrate the effectiveness of using TBL in teaching English to students of non-language specialties, emphasizing its importance for the development of professional communication [5]. Similar results were obtained by Adzani et al., who found that the use of TBL significantly improves students' speaking skills compared to traditional forms of teaching [6].

The practical implementation of TBL in various educational contexts is also being actively researched. Tran Thi Thanh Mai notes that TBL has a positive impact on all basic language skills and student motivation, but at the same time creates organizational difficulties related to lesson planning and lack of time [7].

Ukrainian scientific works generally support these conclusions, while adapting TBL to the national educational context. Studies by N. Nychkalo, L. Lukyanova, N. Pazyura, and N. Muronova have proven the effectiveness of TBL in teaching

professional English. The authors emphasize that completing tasks related to real professional situations contributes to a deeper understanding of professional vocabulary and the development of students' communicative competence [8].

Thus, M. Vorobel highlights Task-Based Learning technology in the context of teaching English in higher education, arguing the main advantages of this approach, in particular, increasing students' motivation to actively use the language and involving them in real communicative situations [9]. Prokopchuk and Prymak note that TBL contributes to the development of not only language skills but also intercultural communication, as tasks are often based on authentic texts and real-life communication situations [10]. At the same time, Ukrainian researchers draw attention to the limitations of TBL. In particular, Solovyova emphasizes that although task-based tasks contribute to the development of critical thinking and student autonomy, their effectiveness largely depends on the quality of task preparation and the pedagogical skills of the teacher [11].

British educators Jane and Dave Willis, in their work *Doing Task-Based Teaching*, emphasize that although at first glance there are no flaws in the traditional lesson planning methodology—explanation, practice, review (EPR)—the task-based learning (TBL) method offers an alternative for educators. Such a lesson is built around the completion of a central task, and the study of linguistic phenomena is determined by the effectiveness of students' work on it [12].

With TBL, students gain a much more diverse experience of using language — various types of vocabulary, phrases and patterns, and linguistic forms. Linguistic phenomena arise from the needs of students. According to Richard Frost, limiting their experience to certain linguistic structures seems unnatural [1]. In this regard, the practice and techniques of implementing the task-based approach in practical classes deserve special attention.

The advantage of TBL over traditional methods is that it allows students to focus on real communication and analyze their speech later. This method of teaching places students in authentic language situations and allows them to use all their linguistic resources to cope with them. It allows students to understand what information they need to repeat and what they need to master. This allows them to see and understand their needs for themselves, which encourages them to take responsibility for their own learning. TBL is a good solution for groups with students of different levels of knowledge; weaker or stronger students can successfully complete the tasks. The important thing is that they all gain the same communicative experience and information about their own language learning needs.

Another advantage of this approach is that it exposes students to a wide variety of linguistic tools. Lexical units—fixed word combinations and phrases, which are often overlooked in the curriculum—naturally appear in this type of lesson. However, British teacher Richard Frost points out that this can also be a disadvantage. One of the

negative aspects is arbitrariness/randomness, as classes of this type often do not correspond to the curriculum and textbook, where the material is presented according to a clear principle of progression. It is often difficult for both teachers and students to deviate from the usual order. This type of class, as defined, is not a good way to work with beginners, as they have too limited language resources to successfully complete the tasks [ibid.].

Therefore, the **purpose** of our article is to present some features of teaching a foreign language using the task-based learning (TBL) method, its application in the classroom, and practical techniques for improving its effectiveness.

Presentation of the main material. In her article Criteria for identifying tasks for TBL, J. Willis explores how to integrate the task-based learning method into a typical textbook in order to improve students' learning opportunities and reduce teacher preparation time [13]. To do this, she examines the very concept of a task. This allows her to identify activities that can be adapted and turned into tasks.

She emphasizes that learning within the TBL approach is associated with creating opportunities to use language. In other words, while completing tasks, students will not only

- speak to practice new structures—repeat, act out dialogues, ask/answer questions using new structures
- write to demonstrate their ability to use them.

These are primary activities with an emphasis on form, designed for the practical use of previously learned language forms. The TBL approach also uses such activities, but they are not considered tasks.

When students complete a task with its meaning as a priority, they use any familiar English language means to say what they really need to express or write in order to achieve the task goal.

She emphasizes that it is very important for students to have guidelines for completing tasks. As she notes, in order for an activity to become a task, we need to add a goal to give it meaning and make the result more specific so that students know when they have completed it. After looking at the six characteristics of tasks, Willis suggests a way to turn activities into tasks: focus on meaning rather than form, add clear instructions for completing them, and let students determine the quality of their performance themselves [14].

In her article Six types of tasks for TBL, Willis analyzes how to integrate the task-based method into textbook use in order to improve learning opportunities for students and reduce preparation time for teachers. Among the strategic techniques, she suggests slightly changing the logic of the textbook and starting not with grammar material, but working first with vocabulary so that it can be used later in other tasks. If they study grammar first, they will be too preoccupied with correct grammatical forms, Willis points out, rather than the content of what is being said, which in turn will increase

their insecurity. In this case, the teacher acts as a language advisor while students work at their own level of proficiency, supplementing and expanding their vocabulary and language skills. She advises moving on to the grammatical topic after the lexical material of the section has been mastered, with grammatical exercises serving to reinforce it. They can be started in class and left as homework, as can a grammar test on the topic studied [15].

So, we can conclude that Task-based learning (TBL, or Task-Based Language Teaching) remains one of the leading pedagogical paradigms in the field of language teaching and other academic disciplines. Contemporary scientific research confirms the continued interest in this approach, which is explained by its focus on tasks that are close to real-life communicative and professional situations. And thanks to the teacher's use of the task method in class, the main focus is on the students and how they learn the language (through its use), rather than on how the teacher presents it. True language learning is its practical use, and by completing tasks, students have the opportunity to interact using the language in practice. Thanks to the techniques and principles of the task-based approach, students have even more opportunities to use the language independently to activate previously learned vocabulary and grammar.

References:

1. Shtokhman L. M. Metodyka TBL ta PBL u praktytsi vykladannia inozemnykh mov u nemovnomu VNZ. (TBL and PBL methods in the practice of teaching foreign languages in non-linguistic universities). *Molodyi vchenyi (Young Scientist)*, - №11 (87), 2020. S.407-411
2. Ziaziun I. A. Neperervna osvita: kontseptualni zasady i suchasni tekhnolohii. *Tvorcha osobystist u systemi neperervnoi osvity (Continuing education: conceptual foundations and modern technologies. Creative personality in the system of continuing education.)* Kharkiv. 2002 r. 203 s.
3. Mezhuieva I. Yu., Yeltsova S. S. Kontseptualni pidkhody do navchannia anhliiskoi movy v nemovnomu vuzi. *Conceptual approaches to teaching English in a non-linguistic university). Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia (Scientific Bulletin of the International Humanitarian University Series: Philology)* 2017. №29 tom 2. S. 138- 140
4. Nikolaieva S. Yu. Suchasni pidkhody do vykladannia inozemnykh mov. (Modern approaches to teaching foreign languages.) *Inozemni movy. (Foreign Languages)*. 2002. № 1. S. 19–46.
5. Ismail S. M., Wang C., Jamalyar R. Impact of task-based instruction on EFL learners' reading comprehension, motivation, and anxiety // *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education*. – 2023. – Vol. 8. – P. 1–17.
6. Adzani F. N., et al. Implementing task-based learning to develop students' speaking skill // *Pulchra Lingua*. – 2024. – № 1. – P. 15–24.
7. Tran Thi Thanh Mai. Effects of task-based language teaching on grammar acquisition // *Humanising Language Teaching*. – 2025. – Vol. 27, No. 1. – P. 1–12.
8. Nychkalo N. H., Luk'ianova L. B., Paziura N. V., Muranova N. P. Zastosuvannia pidkhodu task-based learning u navchanni anhliiskoi movy profesiinoho spriamuvannia // *Advanced Education*. – 2020. – № 16. – S. 36–43.
9. Vorobel M. I. Tekhnolohiia Task-Based Learning u vykladanni anhliiskoi movy u vyshchii shkoli - Task-Based Learning Technology in Teaching English in Higher Education // *Grail of Science*. – 2021. – № 4. – S. 412–416.

10. Prokopchuk L. I., Prymak O. V. Task-Based Learning yak zasib formuvannia komunikativnoi kompetentnosti studentiv (Task-Based Learning as a means of developing students' communicative competence) // *Naukovi zapysky Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. (Scientific Notes of Kyiv National Economic University)* – 2022. – № 29. – S. 98–104.
11. Soloviova N. M. Vykorystannia task-based learning dlia rozvytku krytychnoho myslennia pid chas vyvchennia inozemnoi movy (The use of task-based learning for the development of critical thinking in foreign language learning) // *Modern Engineering and Innovative Technologies.* – 2023. – № 25-3. – S. 184–188.
12. Willis D., Willis J. *Doing task-based teaching.* – Oxford : Oxford University Press, 2007. – 296 p.
13. Willis J. Criteria for identifying tasks for TBL Режим доступу: URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/knowning-subject/criteria-identifying-tasks-tbl>
14. Willis J. *A framework for task-based learning.* – Harlow : Longman, 1996. – 173 p.
15. Willis J. Six types of task for TBL. Режим доступу: URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/knowning-subject/six-types-task-tbl>

Література:

1. Штохман Л. М. Методика TBL та PBL у практиці викладання іноземних мов у немовному ВНЗ. Молодий вчений,- №11 (87), 2020. С.407-411
2. Зязюн І. А. Неперервна освіта: концептуальні засади і сучасні технології. *Творча особистість у системі неперервної освіти.* Харків. 2002 р. 203 с.
3. Межуєва І. Ю., Єльцова С. С. Концептуальні підходи до навчання англійської мови в немовному вузі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Філологія. 2017. №29 том 2. С. 138- 140
4. Ніколаєва С. Ю. Сучасні підходи до викладання іноземних мов. *Іноземні мови.* 2002. № 1. С. 19–46.
5. Ismail S. M., Wang C., Jamalyar R. Impact of task-based instruction on EFL learners' reading comprehension, motivation, and anxiety // *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education.* – 2023. – Vol. 8. – P. 1–17.
6. Adzani F. N., et al. Implementing task-based learning to develop students' speaking skill // *Pulchra Lingua.* – 2024. – № 1. – P. 15–24.
7. Tran Thi Thanh Mai. Effects of task-based language teaching on grammar acquisition // *Humanising Language Teaching.* – 2025. – Vol. 27, No. 1. – P. 1–12.
8. Ничкало Н. Г., Лук'янова Л. Б., Пазюра Н. В., Муранова Н. П. Застосування підходу task-based learning у навчанні англійської мови професійного спрямування // *Advanced Education.* – 2020. – № 16. – С. 36–43.
9. Воробель М. І. Технологія Task-Based Learning у викладанні англійської мови у вищій школі // *Grail of Science.* – 2021. – № 4. – С. 412–416.
10. Прокопчук Л. І., Примак О. В. Task-Based Learning як засіб формування комунікативної компетентності студентів // *Наукові записки Київського національного економічного університету.* – 2022. – № 29. – С. 98–104.
11. Соловійова Н. М. Використання task-based learning для розвитку критичного мислення під час вивчення іноземної мови // *Modern Engineering and Innovative Technologies.* – 2023. – № 25-3. – С. 184–188.
12. Willis D., Willis J. *Doing task-based teaching.* – Oxford : Oxford University Press, 2007. – 296 p.

13. Willis J. Criteria for identifying tasks for TBL Режим доступу: URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/knowning-subject/criteria-identifying-tasks-tbl>
14. Willis J. A framework for task-based learning. – Harlow : Longman, 1996. – 173 p.
15. Willis J. Six types of task for TBL. Режим доступу: URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/knowning-subject/six-types-task-tbl>

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

UDC 378.014.3

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-86-93](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-86-93)

Vorobyova Oksana PhD in Education, Senior Researcher, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-7064-4341>

HIGHER EDUCATION QUALITY MANAGEMENT AS A STRATEGIC MECHANISM FOR ENSURING INSTITUTIONAL LEADERSHIP IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION AND EUROPEAN INTEGRATION

Abstract. The article analyses contemporary approaches to quality management and the formation of institutional leadership in higher education institutions, as well as their impact on the competitiveness and sustainable development of universities in the context of globalization and active European integration. Key components of institutional leadership are identified, including academic reputation, innovation potential, positions in international rankings, and the ability of universities to respond promptly to challenges in the external educational environment, which undoubtedly affects their long-term resilience and operational efficiency at both national and international levels. The study examines the role of strategic planning, the development of a quality culture, stakeholder orientation, digitalization of processes, and adherence to principles of academic integrity, which not only form the basic conditions for effective management but also largely determine the internal capacity of institutions and contribute to enhancing their competitiveness. It is determined that quality management is a complex strategic mechanism that integrates internal quality assurance systems with managerial decisions and key leadership indicators, creating conditions for sustainable development and strengthening the position of universities in the international educational space. A conceptual model is presented that combines development strategy, internal quality assurance systems, managerial decisions, and leadership indicators, enabling systematic assessment of institutional performance, adjustment of strategic directions, and the creation of conditions for innovative and comprehensive improvement of all institutional components. The study analyzes the potential outcomes of implementing this model, including increased efficiency of managerial processes, enhancement of international prestige, the formation of competitive advantages in the global educational environment, and the capacity to respond effectively to new challenges related to changes in educational policy, technological transformations, and the needs of students and the academic community.

Keywords: quality assurance, institutional leadership, competitiveness, strategic planning, academic integrity, digitalization, higher education, globalization, European integration, innovation potential.

Воробйова Оксана Петрівна к. н. з держ. упр., старший дослідник, Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-7064-4341>

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЛІДЕРСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано сучасні підходи до управління якістю та формування інституційного лідерства у закладах вищої освіти, а також їхній вплив на конкурентоспроможність і сталий розвиток університетів в умовах глобалізації та активної євроінтеграції. Визначено ключові компоненти інституційного лідерства, серед яких академічна репутація, інноваційний потенціал, позиції у міжнародних рейтингах та здатність університетів оперативно реагувати на виклики зовнішнього освітнього середовища, що, безумовно, впливає на їх довгострокову стійкість і ефективність функціонування на національному та міжнародному рівнях. Проаналізовано роль стратегічного планування, розвитку культури якості, stakeholder-орієнтації, цифровізації процесів та дотримання принципів академічної доброчесності, які не лише формують базові умови ефективного управління, але й значною мірою визначають внутрішній потенціал закладів та сприяють підвищенню їхньої конкурентоспроможності. Визначено, що управління якістю є комплексним стратегічним механізмом, який інтегрує внутрішні системи забезпечення якості з управлінськими рішеннями та ключовими індикаторами лідерства, створюючи умови для сталого розвитку та посилення позицій університетів у міжнародному освітньому просторі. Представлено концептуальну модель, що поєднує стратегію розвитку, систему внутрішнього забезпечення якості, управлінські рішення та індикатори лідерства, дозволяючи системно оцінювати результати діяльності, коригувати стратегічні напрями та створювати умови для інноваційного та комплексного вдосконалення закладу. Проаналізовано потенційні наслідки впровадження моделі, включно з підвищенням ефективності управлінських процесів, зміцненням міжнародного престижу та формуванням конкурентних переваг університетів у глобальному освітньому середовищі, а також здатністю адекватно реагувати на нові виклики, пов'язані зі змінами освітньої політики, технологічними трансформаціями та потребами студентів і наукової спільноти.

Ключові слова: забезпечення якості, інституційне лідерство, конкурентоспроможність, стратегічне планування, академічна доброчесність, цифровізація, вища освіта, глобалізація, євроінтеграція, інноваційний потенціал.

Problem statement. In contemporary conditions, when globalization processes are rapidly transforming the educational environment and Ukraine's integration into the European Higher Education Area, in particular through participation in the Bologna Process and the implementation of the ESG standards, is gaining increasing momentum, quality management in higher education undoubtedly becomes one of the key factors determining not only the competitiveness of universities but also their strategic capacity to adapt to the changing conditions of the global education market. It should be noted that universities today face a dual challenge: ensuring compliance with modern European quality standards and accreditation criteria, which requires the systematic implementation of internal control and monitoring procedures; and at the same time forming their own institutional leadership, which, as international experience demonstrates, directly influences universities' strategic positions in the global educational environment, as well as their ability to attract highly qualified academic staff, students, and partners.

At the same time, numerous studies and the practical experience of Ukrainian higher education institutions show that existing approaches to quality assurance are largely limited to the formal implementation of procedures, which, unfortunately, does not contribute to the development of leadership competencies and strategic thinking among university managers and structural units. Moreover, in the Ukrainian context, the methodological foundations for integrating quality management and strategic leadership remain insufficiently developed, which undoubtedly creates barriers to enhancing institutional effectiveness, strengthening international competitiveness, and building distinctive educational and research brands.

Further evidence of the global relevance of this issue is provided by the European Higher Education Area (EHEA) Ministerial Conference in Tirana, where key issues concerning the future development of the European Higher Education Area were discussed, including the improvement of the Standards and Guidelines for Quality Assurance (ESG), the promotion of transparency and trust among education systems, the protection of students' interests, as well as matters related to academic autonomy, mobility, and innovation. This highlights the urgency of integrating strategic leadership into university quality assurance systems.

Therefore, the scientific problem lies in the absence of a comprehensive and holistic approach that would effectively combine internal quality assurance systems with mechanisms of strategic leadership capable not only of ensuring compliance with standards but also of generating real competitive advantages for higher education institutions, particularly in the context of global integration and European integration transformations that shape the future of Ukrainian higher education and its international reputation.

Analysis of recent research and publications. In contemporary academic discourse, considerable attention is paid to the study of mechanisms that ensure the

formation of policies and criteria for evaluating institutional leadership in higher education, as well as to approaches aimed at enhancing its competitiveness and sustainable development, as reflected in the works of V. Luhovyi, O. Sliusarenko, Zh. Talanova [1] and other scholars [2, 3, 4, 5, 6]. Systemic leadership in the transformation of higher education is examined by Robinson-Bryant F. and Squires A. [7], while the digitalization of education and its impact on the transformation of teaching and learning processes and educational outcomes in the twenty-first century are analyzed by Mishra B. [8]. Issues related to the transformation of educational leadership in higher education through innovative administrative strategies are explored by Mpuangnan K. and Roboji Z. [8].

The purpose of the article is to analyze quality management in higher education as a strategic mechanism for ensuring the institutional leadership of higher education institutions in the context of globalization and European integration.

Presentation of the main material. Institutional leadership is undeniably one of the key strategic categories in contemporary higher education management, as it determines not only the efficiency of internal processes but also the university's capacity to build and sustain its competitiveness in the global educational market. Competitiveness, in turn, is reflected in the institution's ability to attract highly qualified students and faculty, retain talented researchers, and actively collaborate with international partners, which ultimately enhances both the prestige and financial stability of the university.

A crucial component of institutional leadership is academic reputation, which is shaped not only by research outcomes, publication activity, and teaching excellence, but also by the transparency of management processes, adherence to academic integrity, and the implementation of modern quality assurance systems. Academic reputation directly influences a university's positions in international rankings, which, despite occasional criticisms regarding formalized criteria, remain one of the main indicators of global recognition and institutional status. Moreover, institutional leadership manifests itself through the university's innovative potential, encompassing the ability to develop and implement new educational programs, actively apply digital technologies, and generate scientific and social innovations that respond to contemporary global challenges. It is important to emphasize that the combination of competitiveness, academic reputation, high positions in international rankings, and innovative capacity determines the strategic resilience of the university, ensuring not only its ability to respond to change but also to actively shape the educational future on a global scale.

Today, quality management in higher education should be viewed not merely as a formal control or bureaucratic procedure, but as a strategic mechanism capable of shaping institutional leadership and ensuring the competitive advantages of universities. It encompasses strategic planning, which involves defining the long-term

development goals of the institution, setting priorities in educational and research activities, and integrating educational strategies into the global context, thereby enhancing the university's adaptability and resilience to external changes. Equally important is the development of a quality culture, which includes the values, norms, and behavioral patterns of all participants in the educational process, contributing to increased responsibility, effective communication, and overall discipline.

A modern quality management system must also be stakeholder-oriented, taking into account the interests of students, faculty, employers, partner institutions, and governmental bodies. This approach ensures that educational programs correspond to labor market needs and strengthens trust in the institution. In the context of digitalization, it is crucial to employ information systems for monitoring learning effectiveness, automating administrative procedures, and collecting analytical data to inform strategic decision-making. Finally, academic integrity serves as the foundation of all processes, ensuring the reliability of research outcomes, enhancing the university's prestige, and creating long-term competitive advantages within the global educational environment.

Moreover, the integration of continuous improvement mechanisms, such as internal audits, feedback loops, and performance benchmarking, allows universities to respond proactively to emerging challenges and opportunities. By embedding quality management into governance, pedagogy, and research practices, universities can cultivate innovation, foster collaboration, and position themselves as leaders in the increasingly competitive international educational landscape.

Thus, the integration of strategic planning, quality culture, stakeholder orientation, digitalization, and academic integrity allows quality management to be regarded not merely as a tool of control, but as a key mechanism for shaping institutional leadership and ensuring the sustainable development of higher education institutions.

The conceptual model of quality management as a mechanism for institutional leadership in universities implies the interconnection of several key elements that collectively ensure the effectiveness of strategic development and the competitiveness of the university. The university's development strategy defines long-term goals, priorities in research and educational activities, integration into the international educational space, and directions for innovative development. It serves as a reference point for all managerial decisions, establishing a unified logic of actions and aligning all processes toward achieving leadership positions in the global educational environment. The internal quality assurance system encompasses a set of procedures, standards, internal audits, and monitoring measures that ensure educational programs meet contemporary quality criteria. This system is not limited to control; it functions as a tool to support strategic initiatives, foster academic culture, and instill values of integrity among all participants in the educational process. Managerial decisions act as an intermediary between strategic goals and practical actions: they include resource

planning, personnel decisions, the implementation of innovations and digital tools, and the adaptation of university policies to changes in the external environment. Through effective managerial decisions, the development strategy and quality assurance system are transformed into tangible institutional outcomes. Leadership indicators serve as a means of assessing the effectiveness of implemented measures and include parameters such as academic reputation, positions in international rankings, level of competitiveness, innovative potential, and stakeholder satisfaction. They not only allow for the measurement of achievements but also enable the adjustment of strategies and managerial decisions, creating a continuous cycle of improvement in institutional leadership.

Thus, the described conceptual model demonstrates the interdependence of strategic planning, the internal quality assurance system, managerial decisions, and leadership indicators, which together create an integrated mechanism for fostering sustainable institutional leadership and securing the university's competitive advantages in the international arena.

Moreover, this conceptual model emphasizes the importance of a stakeholder-oriented approach, incorporating the perspectives of students, faculty, employers, partner institutions, and governmental bodies. By aligning internal processes with external expectations and market demands, universities can ensure relevance, build trust, and enhance their international reputation. The model also highlights the role of digitalization and data-driven management, which allow institutions to monitor performance, optimize administrative processes, and make evidence-based decisions that reinforce both quality and leadership.

Finally, the conceptual model positions academic integrity and a strong quality culture as foundational elements, ensuring that all activities, from research to teaching, adhere to ethical standards, foster innovation, and support long-term competitiveness. By integrating these components into a cohesive system, universities are able to achieve not only operational excellence but also strategic influence and leadership in the global educational landscape.

Conclusions. As a result of the conducted analysis, key aspects were identified that determine the effectiveness of institutional leadership formation in higher education institutions and their competitiveness in the context of ensuring the quality of educational and research processes. Current trends of globalization and European integration impose new requirements on universities, which necessitate an integrated approach to quality management capable of simultaneously shaping strategic institutional leadership and ensuring compliance with international standards as well as effective competition in the global educational market.

Institutional leadership represents a strategic category that encompasses an institution's competitiveness, academic reputation, positions in international rankings, and innovative potential. Its development is impossible without the systematic

implementation of modern quality management models, which include strategic planning, the development of a quality culture, stakeholder orientation, digitalization of processes, and adherence to principles of academic integrity. Quality management should be viewed not merely as formal control or procedural compliance, but as a strategic mechanism that fosters institutional leadership through the integration of internal quality assurance systems and effective managerial decisions.

The conceptual model, which integrates development strategy, the internal quality assurance system, managerial decisions, and leadership indicators, enables universities to systematically assess performance outcomes, adjust strategic directions, and create conditions for sustainable development, thereby consolidating their competitive advantages in the international educational arena. This approach emphasizes the interconnection between internal governance, strategic planning, and performance evaluation, which is crucial for fostering effective institutional leadership and enhancing the university's prestige at the global level.

Thus, the integration of strategic quality management and institutional leadership is a key factor determining a university's effectiveness and its ability to shape the educational and research future in a global context, addressing contemporary challenges and enhancing the institution's international reputation.

References:

1. Lugovyi V., Talanova Z., Slyusarenko O., Vorobyova O. Digital transition in higher education: european experience for Ukraine, *ITLT*, vol. 110, no. 6, pp. 240–253, Dec. 2025, doi: 10.33407/itlt.v110i6.6314.
2. Vorobyova O., Lugovyi V., Talanova, Z. "Quality assurance of e-learning in the north american higher education area", *ITLT*, vol. 84, no. 4, pp. 285–301, Sep. 2021, doi: 10.33407/itlt.v84i4.3862.
3. Vorobyova O., Horokhova M., Iliichuk L., Tverezovska N., Drachuk O., Artemchuk L. (2022). ISO Standards as a Quality Assurance Mechanism in Higher Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(2), 73-88. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.2/567>
4. Vorobyova O. (2020). The Quality of Higher Education Through the Prism of Values and Targeting Objectives of Educational Activity. *Innovative solutions in modern science*. № 4 (40). 75 - 87. <https://www.naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/viewFile/2089/2108>
5. Vorobyova O. (2018). Quality assurance of e-learning in the european higher education area. *ITLT* vol. 64, no. 2, pp. 245–252, Apr. 2018, doi: 10.33407/itlt.v64i2.1951.
6. Robinson-Bryant F., Squires A. Systems Leadership in the Transformation of Higher Education. DOI:10.1007/978-3-031-08950-3_8
7. Mishra B. Digitalization in education: transforming teaching-learning processes and educational outcomes in the 21st century. DOI:10.70096/tssr.260401033
8. Mpuangnan K., Roboji Z. Transforming educational leadership in higher education with innovative administrative strategies. DOI:10.53378/353054
9. European Higher Education Area. (2024). EHEA Ministerial Conference Tirana 2024. <https://ehea.info/page-ehea-ministerial-conference-2024>. URL: demia-government/scientific-and-academic-research/research-discovery-and-referencing/web-of-science/

Література:

1. Lugovyi V., Talanova Z., Slyusarenko O., Vorobyova O. Digital transition in higher education: european experience for Ukraine, *ITLT*, vol. 110, no. 6, pp. 240–253, Dec. 2025, doi: 10.33407/itlt.v110i6.6314.
2. Vorobyova O. , Lugovyi V., Talanova, Z. “Quality assurance of e-learning in the north american higher education area”, *ITLT*, vol. 84, no. 4, pp. 285–301, Sep. 2021, doi: 10.33407/itlt.v84i4.3862.
3. Vorobyova O., Horokhova M., Iliichuk L., Tverezovska N., Drachuk O., Artemchuk L. (2022). ISO Standards as a Quality Assurance Mechanism in Higher Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(2), 73-88. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.2/567>
4. Vorobyova O. (2020). The Quality of Higher Education Through the Prism of Values and Targeting Objectives of Educational Activity. *Innovative solutions in modern science*. № 4 (40). 75 - 87. <https://www.naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/viewFile/2089/2108>
5. Vorobyova O. (2018). Quality assurance of e-learning in the european higher education area. *ITLT* vol. 64, no. 2, pp. 245–252, Apr. 2018, doi: 10.33407/itlt.v64i2.1951.
6. Robinson-Bryant F., Squires A. Systems Leadership in the Transformation of Higher Education. DOI:10.1007/978-3-031-08950-3_8
7. Mishra B. Digitalization in education: transforming teaching-learning processes and educational outcomes in the 21st century. DOI:10.70096/tssr.260401033
8. Mpuangnan K., Roboji Z. Transforming educational leadership in higher education with innovative administrative strategies. DOI:10.53378/353054
9. European Higher Education Area. (2024). EHEA Ministerial Conference Tirana 2024. URL: <https://eha.info/page-eha-ministerial-conference-2024>

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

УДК [378. 4. 018: 004]: 378. 013–044. 22

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-94-103](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-94-103)

Акімова Ольга Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0001-6988-6258>

Сапогов Микита Володимирович доктор філософії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0002-0046-7650>

Гапчук Яна Анатоліївна доктор філософії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0003-1739-7326>

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ

Анотація. У статті представлено теоретичне обґрунтування та виокремлено практичні шляхи розвитку творчого мислення як чинника формування професійної компетентності майбутніх учителів історії. Сутність творчого мислення майбутнього вчителя історії розглядається як здатність особистості здійснювати оригінальну, критично осмислену та інноваційну інтерпретацію історичних фактів і явищ, проєктувати педагогічні рішення в умовах невизначеності та формувати в учнів ціннісне ставлення до історичної спадщини. У контексті професійної підготовки вчителя історії творчість представлено не тільки як здатність продукувати нові ідеї, а й як інтегративна характеристика мислення, що поєднує аналітичність, рефлексивність, прогностичність і педагогічну уяву. Творче мислення розглядається у статті як базовий когнітивний механізм, що забезпечує функціонування креативності, сутнісними характеристиками якої є оригінальність, гнучкість і швидкість. Гнучкість мислення визначається як здатність до переосмислення функцій об'єкта, швидкість мислення трактується як здатність оперативно аналізувати складні ситуації, оригінальність мислення визначається як здатність продукувати нестандартні, рідкісні ідеї, що відхиляються від загальноприйнятих шаблонів. У психологічному аспекті творче мислення представлено у статті як результат застосування нешаблонних стратегій мислення, що виявляється у створенні оригінальних інтелектуальних продуктів, та як здатність до формування нового бачення об'єктів і явищ

дійсності. Професійна діяльність визначається як процес прийняття обґрунтованих професійних рішень, аналітичного осмислення виробничих ситуацій та конструювання нестандартних способів розв'язання фахових завдань. У статті виокремлено шляхи формування творчого мислення майбутніх учителів історії, котрі є можливими за умов упровадження таких педагогічних стратегій: проблемно-орієнтованого навчання, що передбачає аналіз суперечливих історичних подій та альтернативних інтерпретацій; проектної діяльності, спрямованої на розробку навчальних і дослідницьких проєктів; застосування інтерактивних технологій (дебатів, рольових ігор, моделювання історичних ситуацій); систематичної роботи з історичними джерелами шляхом їх критичного аналізу; міждисциплінарної інтеграції історії з іншими галузями гуманітарного знання.

Ключові слова: творче мислення, професійна компетентність, майбутні вчителі історії, шляхи розвитку творчого мислення, взаємозв'язок творчого мислення та професійної компетентності.

Akimova Olha Viktorivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0001-6988-6258>

Sapohov Mykyta Volodymyrovych PhD in Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0002-0046-7650>

Hapchuk Yana Anatoliivna PhD in Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0003-1739-7326>

DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING AS A FACTOR IN FORMING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE HISTORY TEACHERS

Abstract. The article provides a theoretical substantiation and identifies practical approaches to developing creative thinking as a factor in the formation of professional competence in future history teachers. The essence of creative thinking in a future history teacher is interpreted as the individual's ability to offer original, critically grounded, and innovative interpretations of historical facts and phenomena, to design pedagogical solutions under conditions of uncertainty, and to foster students' value-based attitudes toward historical heritage. In the context of professional training, creativity is viewed not only as the capacity to generate new ideas but also as an integrative characteristic of thinking that encompasses analytical reasoning, reflexivity,

prognostic ability, and pedagogical imagination. Creative thinking is conceptualized as a fundamental cognitive mechanism that underpins creativity, the essential features of which include originality, flexibility, and fluency. Flexibility of thinking is defined as the ability to reinterpret the functions of an object; fluency refers to the capacity to rapidly analyze complex situations; originality is understood as the ability to generate unconventional and rare ideas that depart from established patterns. From a psychological perspective, creative thinking is presented as the outcome of applying non-routine cognitive strategies, manifested in the production of original intellectual outputs and in the ability to construct new perspectives on objects and phenomena of reality. Professional activity is defined as the process of making well-founded professional decisions, analytically interpreting professional situations, and constructing non-standard solutions to domain-specific tasks. The article outlines the ways of fostering creative thinking in future history teachers through the implementation of the following pedagogical strategies: problem-based learning, involving the analysis of controversial historical events and alternative interpretations; project-based learning aimed at developing educational and research projects; the use of interactive technologies (debates, role-play, and historical simulations); systematic work with historical sources through their critical analysis; and interdisciplinary integration of history with other fields of the humanities.

Keywords: creative thinking, professional competence, future history teachers, ways of developing creative thinking, the relationship between creative thinking and professional competence.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена сучасними трансформаційними процесами в українській освіті та суспільстві загалом. У контексті реалізації реформи Нова українська школа пріоритетного значення набуває компетентнісний підхід, що передбачає формування в педагогів здатності не лише передавати знання, а й організовувати освітній процес на засадах партнерства, критичного мислення, творчості та інноваційності.

Сьогодні вчитель історії має виконувати не тільки інформаційно-пізнавальну функцію, а й бути фасилітатором, модератором дискусій, наставником у формуванні громадянської позиції учнів. В умовах інформаційної війни, суспільних викликів і переосмислення історичної пам'яті особливої ваги набуває здатність педагога творчо інтерпретувати історичні події, працювати з різними джерелами та формувати в учнів уміння критично оцінювати інформацію.

Актуальність теми також зумовлена зміною освітньої парадигми, котра пов'язана з появою замість знаннєвої моделі компетентнісної, що вимагає від майбутніх учителів гнучкості мислення та здатності до педагогічної імпровізації. Важливими чинниками є також потреба у формуванні історичного мислення учнів, що можливо лише за умови, що сам учитель володіє розвиненим творчим

потенціалом, та необхідність використання соціально-громадянської місії історичної освіти, адже історія має великий потенціал формування національної ідентичності, громадянської свідомості та ціннісних орієнтирів молоді. Крім того, професійна компетентність майбутнього вчителя історії охоплює предметну, методичну, комунікативну, цифрову та етичну складові, інтеграційною основою яких виступає саме творче мислення. Воно забезпечує здатність педагога адаптуватися до змін, розробляти авторські методики, створювати проблемні ситуації та стимулювати пізнавальну активність учнів.

Отже, дослідження розвитку творчого мислення як чинника формування професійної компетентності майбутніх учителів історії є своєчасним і соціально значущим. Воно відповідає потребам сучасної української освіти, сприяє підготовці конкурентоспроможних педагогів та забезпечує підвищення якості історичної освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми розвитку творчого мислення як чинника формування професійної компетентності майбутніх учителів історії досліджували науковці: О. Акімова, О. Наливайко (психологічні теорії творчості й творчого мислення); О. Донченко, Г. Сизко (розвиток творчого мислення здобувачів вищої освіти у контексті психологічної готовності до професійної діяльності в умовах євроінтеграції); О. Тарасова, С. Ушаткіна (розвиток творчого компонента професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання); О. Антонова (розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя як фактор його професійної самореалізації); С. Вітвицька (розвиток творчого мислення майбутніх магістрів освіти як умова їх творчої самореалізації).

Мета статті полягає в аналітичному аналізі проблеми розвитку творчого мислення як чинника формування професійної компетентності майбутніх учителів історії.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах реформування освіти, зокрема в контексті реалізації концепції Нова українська школа, особливої актуальності набуває проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів історії. Одним із ключових чинників цього процесу є розвиток творчого мислення, що забезпечує здатність педагога ефективно діяти в умовах динамічних змін, інформаційного перевантаження та суспільних викликів.

Сутність творчого мислення майбутнього вчителя історії полягає в здатності особистості здійснювати оригінальну, критично осмислену та інноваційну інтерпретацію історичних фактів і явищ, проектувати педагогічні рішення в умовах невизначеності та формувати в учнів ціннісне ставлення до історичної спадщини. У контексті професійної підготовки вчителя історії творчість не зводиться до креативності як здатності продукувати нові ідеї, а

виступає інтегративною характеристикою мислення, що поєднує аналітичність, рефлексивність, прогностичність і педагогічну уяву. До основні змістових характеристик творчого мислення майбутнього вчителя історії науковці відносять такі: *проблемність і критичність*, здатність бачити історичні події як багатовимірні, суперечливі процеси, аналізувати джерела, співставляти інтерпретації, уникати стереотипів та однолінійних оцінок; *інтерпретаційна гнучкість*, уміння переосмислювати історичний матеріал, встановлювати міжпредметні зв'язки (історія – культура – політика – філософія), застосовувати різні підходи до пояснення подій; *педагогічна креативність*, здатність трансформувати наукове знання в доступний для учнів зміст, моделювати нестандартні освітні ситуації, використовувати інтерактивні, дослідницькі, проєктні технології навчання.

Рефлексивність, усвідомлення власної професійної позиції, оцінювання ефективності власних педагогічних рішень, готовність до самокорекції; ціннісно-світоглядний вимір, формування здатності інтерпретувати історію не лише як сукупність фактів, а як простір осмислення ідентичності, громадянської відповідальності та культурної спадщини [1, с. 9].

Отже, сутність творчого мислення майбутнього вчителя історії слід розглядати як інтегративну професійну якість, що забезпечує продуктивне історичне мислення, інноваційну педагогічну діяльність, здатність формувати в учнів критичне та ціннісне ставлення до історичної реальності.

Творче мислення розглядається як базовий когнітивний механізм, що забезпечує функціонування креативності. Його сутнісними характеристиками є оригінальність, гнучкість і швидкість. Гнучкість мислення визначається як здатність до переосмислення функцій об'єкта, використання його в новому контексті, варіювання способів діяльності, перебудови наявних знань та переходу між різними стратегіями розв'язання завдань. Вона передбачає зміну інтерпретації властивостей об'єкта з якісним перетворенням підходу до вирішення проблемної ситуації. Відтак, гнучкість виявляється у відмові від стереотипних дій і здатності виявляти нові, нетипові зв'язки між об'єктами. Її рівень зумовлений попереднім досвідом, сформованими прийомами діяльності та мірою їх закріплення. Швидкість мислення трактується як здатність оперативно аналізувати складні ситуації, швидко формулювати обґрунтовані рішення та приймати їх. Згідно з підходом Сідні Парнес, вона полягає у спроможності генерувати значну кількість ідей у відповідь на один стимул. Водночас швидкість не тотожна квалітету: остання характеризується поверховістю та недостатньою глибиною аналізу. Рівень розвитку швидкості мислення залежить від обсягу знань, сформованості інтелектуальних навичок, професійного досвіду та нейродинамічних особливостей. Оригінальність мислення визначається як здатність продукувати нестандартні, рідкісні ідеї, що

відхиляються від загальноприйнятих шаблонів. У межах параметричного підходу вона інтерпретується як відступ від стереотипних рішень. Практичний критерій оригінальності полягає у відсутності аналогів серед відомих фахівцям певної галузі ідей. У педагогічному контексті оригінальність розкривається через такі характеристики, як самобутність, індивідуальність, автентичність і самостійність. Вона відображає унікальність особистості педагога, його професійний і життєвий досвід та прагнення до самореалізації, а також унеможливорює механічне відтворення чужого творчого доробку. У структурі креативності педагога важливу роль відіграють вербальне та образне творче мислення. Вербальне мислення пов'язане з аналізом і конструюванням ситуацій соціальної взаємодії, оскільки більшість професійних впливів здійснюється через мовленнєву комунікацію. Образне творче мислення передбачає моделювання проблемної ситуації, оперування уявними образами без безпосереднього практичного втручання та створення ментального проєкту розв'язання з метою оцінювання його ефективності й адекватності. Низький рівень сформованості зазначених характеристик свідчить про несприятливі показники розвитку креативності, що може зумовлювати стереотипність, одноманітність і недостатню ефективність у розв'язанні професійних завдань [2, с. 34].

Творче мислення у науковому дискурсі (О. Тарасова, С. Ушаткіна) розглядається як когнітивний процес, що забезпечує генерування нових способів розв'язання проблемних ситуацій та передбачає використання складних мисленнєвих операцій для всебічного аналізу досліджуваного явища. Формування теоретико-методологічних засад психології творчого мислення здійснювалося переважно в межах експериментально-теоретичних досліджень, у яких психічні явища інтерпретувалися як динамічні процеси. Окремий напрям цих досліджень присвячений вивченню мислення як процесу розв'язування задач, що виникають у навчальній, професійній, трудовій та ігровій діяльності, а також у спеціально організованих лабораторних умовах. Автори спираються на психологічні теорії творчості і творчого мислення. Так, у межах концептуалізації творчого мислення Едвард де Бono запропонував поняття «нешаблонного мислення», яке передбачає відхід від усталених логічних схем і алгоритмів міркування. У цьому контексті творчість трактується, з одного боку, як результат застосування нешаблонних стратегій мислення, що виявляється у створенні оригінальних інтелектуальних продуктів, а з іншого – як здатність до формування нового бачення об'єктів і явищ дійсності. Професійна діяльність вимагає від фахівця сформованості професійного мислення та здатності до професійної творчості. Остання визначається як процес прийняття обґрунтованих професійних рішень, аналітичного осмислення виробничих ситуацій та конструювання нестандартних способів розв'язання фахових завдань. Результати професійної творчості проявляються у формуванні нового розуміння предмета

діяльності (створення ідей, концепцій, принципів), розробленні інноваційних підходів до реалізації професійних дій (моделей, технологій, регламентів), а також у досягненні якісно нових результатів у межах професійної практики [3].

У науковій літературі розглядається питання взаємозалежності розвитку творчого мислення та формування професійної компетентності майбутніх учителів історії. Творче мислення майбутнього вчителя історії розглядається як інтегративна когнітивна здатність, що забезпечує продукування нових ідей, формування нестандартних підходів до розв'язання професійних завдань, багатоперспективний аналіз явищ та інтеграцію міждисциплінарних знань. У професійній діяльності воно виявляється в інтерпретації історичних подій з урахуванням різних історіографічних концепцій, використанні інноваційних та інтерактивних методів навчання, створенні проблемних ситуацій і організації дискусійного простору, а також у сприянні розвитку критичного мислення учнів. Застосування творчого підходу дозволяє трансформувати навчальний процес із репродуктивного відтворення фактологічного матеріалу у формування історичного мислення, аналітичних умінь та громадянської свідомості здобувачів освіти. Професійна компетентність майбутнього вчителя історії трактується як багатокомпонентне утворення, що включає предметну (грунтовні знання історії України та всесвітньої історії), методичну (володіння сучасними освітніми технологіями), комунікативну, інформаційно-цифрову, громадянську та етичну складові. Розвиток творчого мислення виконує інтегративну функцію щодо зазначених компетентностей, оскільки забезпечує гнучке й доцільне застосування знань, умінь і навичок у практичній педагогічній діяльності, сприяє адаптивності та інноваційності професійної поведінки [4, с. 661].

Для нашого дослідження важливим є питання виокремлення шляхів розвитку творчого мислення у процесі професійної підготовки майбутніх учителів історії. Деякі науковці (О. Акімова, Я. Гапчук, М. Сапогов) вважають, що формування творчого мислення майбутніх учителів історії є можливим за умов упровадження таких педагогічних стратегій: проблемно-орієнтованого навчання, що передбачає аналіз суперечливих історичних подій та альтернативних інтерпретацій; проєктної діяльності, спрямованої на розробку навчальних і дослідницьких проєктів; застосування інтерактивних технологій (дебатів, рольових ігор, моделювання історичних ситуацій); систематичної роботи з історичними джерелами шляхом їх критичного аналізу; міждисциплінарної інтеграції історії з іншими галузями гуманітарного знання. Особливої актуальності набуває формування здатності працювати з феноменом історичної пам'яті з урахуванням сучасних суспільно-політичних процесів та українського соціокультурного контексту [5, с. 487].

О. Антонова з цього приводу зазначає, що у процесі професійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності виокремлюються такі шляхи

формування творчого мислення як чинника формування професійної компетентності. По-перше, забезпечення цілеспрямованої організації формувального освітнього середовища, основу котрого становить навчально-професійна діяльність студентів. Залучення до моделювання реальних педагогічних ситуацій (ділові та рольові ігри, мікрОВикладання, проєктування виховних заходів, науково-методичні заходи, педагогічна практика) сприяє адаптації до професійних вимог, виявленню індивідуальних ресурсів і розвитку творчого потенціалу. По-друге, реалізація системи поступово ускладнюваних вимог до діяльності студентів відповідно до сучасних стандартів шкільної освіти та індивідуального рівня їх розвитку на основі використання методик з психодіагностики, зокрема Г. Гарднера, що забезпечують врахування домінуючих здібностей здобувачів освіти та орієнтацію навчальних завдань на їхню зону найближчого розвитку. По-третє, формування операційно-технологічного компоненту професійної компетентності через опанування сучасними педагогічними технологіями, ознайомлення з інноваційним досвідом, накопичення та конструювання власного методичного інструментарію. По-четверте, забезпечення систематичної методичної підтримки й рефлексивного аналізу результатів діяльності. Попереднє консультування, самоаналіз і експертне оцінювання проведених занять сприяють формуванню професійних умінь і навичок. По-п'яте, організація взаємодії з творчими педагогами, що створює умови для професійної ідентифікації та наслідування інноваційного досвіду та активізації мотивації до педагогічної творчості. По-шосте, цілеспрямований розвиток творчого мислення студентів через стимулювання ініціативності, проєктування, конструювання власних освітніх продуктів і нетрадиційних рішень [6, с. 555].

С. Вітвицька щодо шляхів розвитку творчого мислення майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки розглядає як цілеспрямований процес формування та вдосконалення всіх видів, форм і операцій мислення, а також набуття здатності застосовувати закони логіки у пізнавальній діяльності та здійснювати трансфер інтелектуальних стратегій між різними галузями знань. Розвиток мислення, на думку автора, не зводиться до механічної зміни його форм і видів, а передбачає їх якісну трансформацію та ускладнення в умовах засвоєння дедалі більш абстрактного й узагальненого змісту навчального матеріалу. У професійній діяльності викладача розвиток мислення студентів охоплює: 1) стимулювання взаємопереходу різних видів мислення (словесно-логічного, теоретичного, наочно-образного, інтуїтивного, репродуктивного, продуктивного); 2) удосконалення базових мислительних операцій (аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, класифікації); 3) розвиток логічних умінь (виокремлення суттєвих ознак, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, доказове міркування, обґрунтовувати висновки, критично оцінювати хибні судження); 4) формування різних способів мислення в нові ситуації; 5) удосконалення логічної

культури мислення. Отже, розвиток творчого мислення автор розглядає як системний процес удосконалення різних видів і форм мислення, операцій та логічних умінь, що відбувається у процесі засвоєння фахової підготовки у закладах вищої освіти. Розвиток творчого мислення означає системне вдосконалення його структурних компонентів, видів і форм мислення, операцій, процедур пізнання та логічних умінь у процесі опанування системи наукових знань [7, с. 91].

Висновки. Наявність розвиненого творчого мислення забезпечує здатність учителя історії підвищувати мотивацію учнів до навчання, формувати їхню громадянську позицію, упроваджувати інноваційні освітні практики, адаптуватися до змін у нормативно-освітньому середовищі та здійснювати безперервний професійний розвиток. Отже, розвиток творчого мислення є не лише важливою умовою професійної підготовки майбутніх учителів історії, а й визначальним чинником їхньої професійної компетентності. Він забезпечує перехід від традиційної трансляційної моделі навчання до компетентісно орієнтованого підходу, спрямованого на формування активної, критично мислячої особистості.

Таким чином, у сучасному освітньому просторі творчість виступає необхідною складовою професійної діяльності вчителя історії, оскільки зумовлює якість освітнього процесу, його відповідність суспільним запитам і сприяє формуванню свідомих громадян України.

Література:

1. Акімова О.В., Наливайко О.Б. Психологічні теорії творчості й творчого мислення. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія.* 2023. № 39. С. 7-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2013_39_3.
2. Донченко О., Сизко Г. Розвиток творчого мислення здобувачів вищої освіти у контексті психологічної готовності до професійної діяльності в умовах євроінтеграції. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки.* 2022. Спецвипуск. С. 32–37. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2022.spec.5>.
3. Тарасова О., Ушаткіна С. Розвиток творчого компонента професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics.* 2022. Vol. 1. No. 2. DOI: <https://doi.org/10.15804/ve.2022.02.13>.
4. Акімова О.В., Сапогов М.В., Гапчук Я. А., Дяченко М. О. Розвиток творчого мислення аспірантів спеціальності 011 освітні, педагогічні науки. «Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2024. № 5(23). С. 658-672. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5\(23\)-658-672](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5(23)-658-672).
5. Акімова О.В., Сапогов М.В., Гапчук Я.А., Богатко В. Критичне та творче мислення в структурі особистісно-професійного становлення учителя. *Наука і техніка сьогодні.* № 5(46). 2025. С. 482-495. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5\(46\)-482-495](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5(46)-482-495).
6. Антонова О.Є. Розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя як фактор його професійної самореалізації. *Життєтворчість особистості: концепція, досвід, проблеми: Наук.-метод. зб. / За ред. І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен.* Запоріжжя: Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2006. С. 553-561.

7. Вітвицька С. С. Розвиток творчого мислення майбутніх магістрів освіти як умова їх творчої самореалізації. *Андрагогічний вісник: Наукове електронне періодичне видання*. Випуск 5. 2014. С. 88-96.

References:

1. Akimova, O.V., & Nalyvaiko, O.B. (2023). Psykholohichni teorii tvorchosti y tvorchoho myslennia. [Psychological theories of creativity and creative thinking]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii : Pedahohika i psykholohiia. - Scientific notes of the Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky. Series: Pedagogy and Psychology*. 39. 7-11. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2013_39_3. [in Ukrainian].
2. Donchenko, O., & Syzko, H. (2022). Rozvytok tvorchoho myslennia zdobuvachiv vyshchoi osvity u konteksti psykholohichnoi hotovnosti do profesiinoi diialnosti v umovakh yevrointehratsii. [Development of creative thinking of higher education students in the context of psychological readiness for professional activity in the context of European integration]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia psykholohichni nauky. - Bulletin of Lviv University. Series of psychological sciences*. 32–37. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2022.spec.5>. [in Ukrainian].
3. Tarasova, O., & Ushatkina, S. (2022). Rozvytok tvorchoho komponenta profesiinoho myslennia maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia. [Development of the creative component of professional thinking of future teachers of vocational training]. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics. - Viae Educationis: Research on education and didactics*. 1(2). DOI: <https://doi.org/10.15804/ve.2022.02.13>. [in Ukrainian].
4. Akimova, O.V., Sapohov, M.V., Hapchuk, Ya. & A., Diachenko, M. O. (2024). Rozvytok tvorchoho myslennia aspirantiv spetsialnosti 011 osvitni, pedahohichni nauky. [Development of creative thinking of postgraduate students of the specialty 011 educational and pedagogical sciences]. *«Visnyk nauky ta osvity (Seriiia «Filolohiia», Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Sotsiolohiia», Seriiia «Kultura i mystetstvo», Seriiia «Istoriia ta arkheolohiia»)»: zhurnal. - "Bulletin of science and education (Series "Philology", Series "Pedagogy", Series "Sociology", Series "Culture and art", Series "History and archeology")": journal*. 5(23). 658-672. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5\(23\)-658-672](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5(23)-658-672). [in Ukrainian].
5. Akimova, O.V., Sapohov, M.V., Hapchuk, Ya.A., & Bohatko, V. (2025). Krytychne ta tvorche myslennia v strukturi osobystisno-profesiinoho stanovlennia uchytelia. [Critical and creative thinking in the structure of the teacher's personal and professional development]. *Nauka i tekhnika sohodni. - Science and Technology Today*. 5(46). 482-495. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5\(46\)-482-495](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5(46)-482-495). [in Ukrainian].
6. Antonova, O.Ie.(2006). Rozvytok tvorchoho potentsialu maibutnoho vchytelia yak faktor yoho profesiinoi samorealizatsii. [Development of the creative potential of the future teacher as a factor of his professional self-realization]. *Zhyttietvorchist osobystosti: kontseptsiiia, dosvid, problemy. - Personality creativity: concept, experience, problems*. Zaporizhzhia: Khortyts kyi navchalno-reabilitatsiinyi bahato profilnyi tsentr, 553-561. [in Ukrainian].
7. Vitvytska, S. S. (2014). Rozvytok tvorchoho myslennia maibutnikh mahistriv osvity yak umova yikh tvorchoi samorealizatsii. [Development of creative thinking of future masters of education as conditions for their creative self-realization]. *Andrahohichnyi visnyk: Naukove elektronne periodychne vydannia. - Andragogical Bulletin: Scientific electronic complete edition*. 5. 88-96. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 316.477

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-104-112](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-104-112)

Алексєєва Світлана Володимирівна доктор педагогічних наук, завідувач відділу моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-8132-0465>

ЯК МІЖНАРОДНІ МОНІТОРИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМУЮТЬ УКРАЇНСЬКУ ОСВІТУ

Анотація. У статті розкрито роль міжнародних моніторингів, які стають важливим механізмом реформування освіти, формуючи її стратегічні напрями та практичні кроки на шляху до глобальних стандартів. Визначено, що міжнародні моніторинги дають можливість порівняти освітні системи, виявити сильні та слабкі сторони навчання і допомагають удосконалювати освітню політику та навчальні програми. Міжнародні моніторинги це можливість оцінити освітні досягнення учнів у порівнянні з іншими країнами. Під час їх проведення використовуються однакові методики, щоб результати були зіставними (стандартизовані тести). Результати міжнародних моніторингів є підставами для удосконалювання програми, підвищення кваліфікації вчителів та формування політики освіти.

Висвітлено, що результати міжнародних моніторингів стали важливим сигналом для освітньої політики та реформування системи освіти, їх вплив можна розділити на кілька рівнів: стратегічний (стимулюють розробку національних освітніх стратегій, оновлення Державного стандарту базової середньої освіти та НУШ); політичний (впливають на рішення уряду щодо фінансування освіти, підготовки вчителів та модернізації шкільної інфраструктури); практичний рівень у школі (допомагає школам аналізувати навчальні досягнення та підтримки учнів).

Обґрунтовано, що хоча міжнародні моніторингові дослідження надають цінну й об'єктивну інформацію про стан освітніх систем, їх використання в українському контексті супроводжується низкою суттєвих викликів, які мають як методологічний, так і соціально-економічний характер.

Доведено, що участь України в міжнародних моніторингових дослідженнях сприяє переосмисленню підходів до забезпечення якості освіти, переходу від орієнтації на засвоєння знань до компетентнісної моделі навчання, що відповідає сучасним суспільним і глобальним викликам. Отримані результати створюють підґрунтя для оновлення державних освітніх стандартів, навчальних програм і

методик викладання, а також для впровадження інноваційних педагогічних технологій. Водночас результати досліджень акцентують увагу на проблемах освітньої нерівності та необхідності комплексних заходів, спрямованих на забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Ключові слова: якість освіти, моніторингові дослідження, оцінювання освітніх систем, освітні результати, підвищення кваліфікації вчителів, політика освіти.

Aliksieieva Svitlana doctor of pedagogical sciences, head of the department of monitoring and evaluation of the quality of general secondary education, Institute of pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-8132-0465>

HOW INTERNATIONAL MONITORING STUDIES TRANSFORM UKRAINIAN EDUCATION

Abstract. The article reveals the role of international monitoring studies, which are becoming an important mechanism for educational reform by shaping strategic directions and practical steps toward global standards. It is determined that international monitoring studies make it possible to compare educational systems, identify the strengths and weaknesses of learning, and contribute to the improvement of educational policy and curricula. International monitoring studies provide an opportunity to assess students' educational achievements in comparison with those of other countries. Standardized methodologies are used to ensure the comparability of results. The findings of international monitoring studies serve as a basis for improving educational programs, enhancing teachers' professional development, and shaping education policy.

The article highlights that the results of international monitoring studies have become an important signal for educational policy and the reform of the education system. Their impact can be divided into several levels: the strategic level (stimulating the development of national education strategies, the renewal of the State Standard of Basic Secondary Education, and the New Ukrainian School reform); the political level (influencing government decisions on education funding, teacher training, and the modernization of school infrastructure); and the practical school level (supporting schools in analyzing students' learning outcomes and providing targeted student support).

It is substantiated that although international monitoring studies provide valuable and objective information about the state of educational systems, their implementation in the Ukrainian context is accompanied by a number of significant challenges of both methodological and socio-economic nature.

It is proved that Ukraine's participation in international monitoring studies contributes to rethinking approaches to quality assurance in education, shifting from a focus on knowledge acquisition to a competency-based learning model that meets contemporary social and global challenges. The obtained results create a foundation for updating state educational standards, curricula, and teaching methodologies, as well as for the introduction of innovative pedagogical technologies. At the same time, the findings emphasize issues of educational inequality and the need for comprehensive measures aimed at ensuring equal access to quality education.

Keywords: quality of education, monitoring studies, evaluation of educational systems, educational outcomes, teacher professional development, education policy.

Постановка проблеми. Міжнародні моніторинги стають важливим механізмом реформування освіти, формуючи її стратегічні напрями та практичні кроки на шляху до глобальних стандартів [1]. Загалом, міжнародні моніторинги є дослідженнями, які дають змогу оцінити рівень знань та умінь учнів у різних країнах за однаковими стандартами. Міжнародні моніторинги це можливість порівняти освітні системи, виявити сильні та слабкі сторони навчання, що допомагають удосконалювати освітню політику та навчальні програми.

Міжнародні моніторинги дають змогу оцінити освітні досягнення учнів у порівнянні з іншими країнами. Під час їх проведення використовуються однакові методики, щоб результати були зіставними (стандартизовані тести). Міжнародні моніторинги – це комплексна оцінка, що включає знання з предметів, критичне мислення, застосування знань у реальних ситуаціях. Результати міжнародних моніторингів допомагають урядам і школам удосконалювати програми, підвищувати кваліфікацію вчителів та формувати політику освіти. Прикладами міжнародних моніторингів є PISA – оцінка компетентностей 15-річних учнів у читанні, математиці та природничих науках; TIMSS – успішність учнів 4-х і 8-х класів з математики та природничих наук; PIRLS – рівень читацької грамотності учнів 4-х класів.

Якісна освіта є інструментом економічного зростання на шляху України до Європейського Союзу. Моніторинг якості освіти є джерельною базою для оцінювання якості освіти. Для України, яка перебуває на шляху трансформації освітньої системи, важливим є не лише підвищення стандартів навчання, а й забезпечення їх відповідності міжнародним практикам. У цьому контексті міжнародні моніторингові дослідження, такі як PISA, TIMSS та PIRLS, стають критичними інструментами оцінювання та вдосконалення системи освіти. Ці дослідження дають змогу оцінити реальні знання та компетенції учнів у порівнянні з глобальними стандартами, виявити сильні та слабкі сторони національної освітньої системи та розробити стратегії її вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади побудови моніторингових систем оцінювання якості загальної середньої освіти

досліджували О. Ляшенко, Т. Лукіна, Ю. Жук, Л. Ващенко, А. Гривко, С. Науменко [2]. Участь України в міжнародних дослідженнях і можливості використання їх результатів для підвищення якості освіти висвітлювали М. Бурда, Л. Гриневич, Л. Дворецька, Ю. Ковальчук, Т. Коршевніук та інші [3]. Модель міжнародних порівняльних моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти розробила С. Науменко [5, 7]; проблеми оцінювання, моніторингу та управління в якості освіти аналізував О. Ляшенко [8].

Мета статті дослідити як результати міжнародних моніторингів впливають на політику, реформування та практику загальної середньої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні освітні моніторинги мають різні цілі та підходи, але об'єднує їх прагнення до об'єктивної оцінки освітніх систем. Результати цих досліджень дають змогу не тільки порівняти учнів різних країн, але й отримати дані про ефективність навчальних програм, методів викладання та політики у сфері освіти [4].

Україна бере участь у міжнародних моніторингах з 2000-х років, і результати цих досліджень стали важливим сигналом для освітньої політики та реформування системи освіти. Вплив можна розділити на кілька рівнів:

Стратегічний рівень

Результати PISA та TIMSS стимулюють розробку національних освітніх стратегій. Дані досліджень стали основою для реформування навчальних програм, наприклад, оновлення Державного стандарту базової середньої освіти та НУШ (Нова українська школа).

Політичний рівень

Міжнародні результати впливають на рішення уряду щодо фінансування освіти, підготовки вчителів та модернізації шкільної інфраструктури. Українські законодавчі документи останніх років містять положення, які прямо враховують міжнародні стандарти та рекомендації моніторингових досліджень.

Практичний рівень у школі

Використання даних моніторингів допомагає школам аналізувати навчальні досягнення учнів. Вчителі отримують можливість адаптувати методи навчання відповідно до виявлених слабких місць у компетенціях учнів. Школи використовують результати для розробки локальних програм розвитку та підтримки учнів.

Хоча міжнародні моніторингові дослідження надають цінну й об'єктивну інформацію про стан освітніх систем, їх використання в українському контексті супроводжується низкою суттєвих викликів, які мають як методологічний, так і соціально-економічний характер.

По-перше, різниця у навчальних програмах між національними стандартами та рамками міжнародних досліджень залишається однією з ключових проблем. Міжнародні моніторинги орієнтовані переважно на перевірку сформованості компетентностей, здатності застосовувати знання у практичних, життєвих

ситуаціях, тоді як традиційна українська школа тривалий час зосереджувалася на засвоєнні предметного змісту та відтворенні знань. У результаті учні можуть демонструвати достатній рівень академічної підготовки за національними критеріями, але мати труднощі під час виконання завдань міжнародних тестів, які потребують аналізу, критичного мислення та інтеграції знань з різних галузей. Це зумовлює необхідність подальшого узгодження навчальних програм із компетентнісними підходами, закладеними в міжнародних оцінюваннях.

По-друге, підготовка педагогічних кадрів є визначальним чинником ефективного використання результатів міжнародних моніторингів. Для багатьох учителів інтерпретація даних PISA, TIMSS чи PIRLS залишається складною через недостатню обізнаність з методологією досліджень і сучасними підходами до оцінювання. Без цілеспрямованої системи підвищення кваліфікації результати моніторингів ризикують залишатися лише статистичними показниками, а не інструментом реальних змін у навчальному процесі. Водночас міжнародні дослідження вимагають від педагогів переосмислення власної професійної ролі — переходу від трансляції знань до формування ключових компетентностей і розвитку самостійного мислення учнів.

По-третє, значний вплив мають соціально-економічні чинники, які безпосередньо позначаються на результатах міжнародних оцінювань. Різний рівень матеріального забезпечення шкіл, доступу до цифрових технологій, освітніх ресурсів і позашкільної підтримки створює нерівні стартові умови для учнів. Особливо це проявляється у відмінностях між міськими й сільськими школами, а також у регіонах, що зазнали впливу воєнних дій. Міжнародні моніторинги чітко фіксують цю нерівність, підкреслюючи необхідність комплексних державних рішень, спрямованих не лише на підвищення якості навчання, а й на забезпечення рівного доступу до освіти.

Водночас результати міжнародних моніторингових досліджень засвідчують, що їх участь має потужний трансформаційний потенціал для української освіти. Аналіз отриманих даних стимулює перехід від формального контролю знань до системного вдосконалення освітнього процесу, орієнтованого на формування життєво необхідних компетентностей, критичного мислення та здатності до навчання впродовж життя. Саме в цьому контексті міжнародні моніторинги стають не лише інструментом оцінювання, а й каталізатором глибоких змін у змісті, методах і філософії загальної середньої освіти України.

Як ми вже зазначали, результати міжнародних моніторингових досліджень засвідчують, що їх участь має потужний трансформаційний потенціал для української освіти. Насамперед цей потенціал проявляється у зміні підходів до розуміння якості освіти, від орієнтації на формальне засвоєння навчального матеріалу до оцінювання сформованості ключових компетентностей, здатності учнів застосовувати знання в реальних життєвих ситуаціях, аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення.

Міжнародні моніторингові дослідження сприяють переосмисленню змісту освіти, оскільки їх результати виявляють розрив між задекларованими навчальними цілями та реальними освітніми результатами. Це стимулює оновлення державних стандартів, навчальних програм і освітніх підходів у напрямі компетентнісного, діяльнісного та міждисциплінарного навчання, що відповідає сучасним викликам глобалізованого світу.

Важливим аспектом трансформаційного впливу є розвиток культури використання освітніх даних. Результати міжнародних моніторингів формують підґрунтя для ухвалення управлінських рішень на основі доказів, а не інтуїтивних або ситуативних підходів. Вони дають змогу освітнім управлінцям і закладам освіти визначати пріоритетні напрями розвитку, цілеспрямовано розподіляти ресурси та оцінювати ефективність запроваджених реформ.

Трансформаційний потенціал міжнародних досліджень також полягає у зміні професійної ролі педагога. Аналіз результатів стимулює вчителів до переосмислення методів навчання, активного впровадження інтерактивних, дослідницьких і проблемно-орієнтованих технологій. Участь у міжнародних моніторингах підсилює потребу в безперервному професійному розвитку педагогів, формуванні їхньої готовності працювати з компетентнісними завданнями та сучасними інструментами оцінювання.

Крім того, міжнародні моніторингові дослідження мають соціально-трансформаційний ефект, оскільки привертають увагу до проблем освітньої нерівності та впливу соціально-економічних чинників на навчальні досягнення учнів. Це створює підґрунтя для розроблення адресних політик підтримки вразливих груп, розвитку інклюзивної освіти та забезпечення рівного доступу до якісних освітніх ресурсів.

Таким чином, міжнародні моніторингові дослідження виступають не лише інструментом порівняльного оцінювання, а й механізмом системних змін, що сприяє модернізації змісту освіти, розвитку професійної спільноти педагогів, удосконаленню управління та формуванню орієнтованої на майбутнє моделі загальної середньої освіти України.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що міжнародні моніторингові дослідження відіграють важливу роль у розвитку та трансформації системи загальної середньої освіти України. Вони забезпечують об'єктивну оцінку освітніх результатів, дозволяють порівняти рівень сформованості ключових компетентностей учнів із міжнародними стандартами та виявити сильні й проблемні аспекти національної освітньої системи.

Участь України в міжнародних моніторингових дослідженнях сприяє переосмисленню підходів до забезпечення якості освіти, переходу від орієнтації на засвоєння знань до компетентнісної моделі навчання, що відповідає сучасним суспільним і глобальним викликам. Отримані результати створюють підґрунтя

для оновлення державних освітніх стандартів, навчальних програм і методик викладання, а також для впровадження інноваційних педагогічних технологій.

Важливим наслідком міжнародних моніторингів є формування культури ухвалення управлінських рішень на основі доказових даних, що підвищує ефективність освітньої політики та сприяє більш раціональному використанню ресурсів. Водночас результати досліджень акцентують увагу на проблемах освітньої нерівності та необхідності комплексних заходів, спрямованих на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх учнів.

Таким чином, міжнародні моніторингові дослідження слід розглядати не лише як інструмент оцінювання, а як стратегічний механізм системного вдосконалення освіти, що сприяє підвищенню її якості, конкурентоспроможності та сталого розвитку в Україні.

Література:

1. Топузов, О., Алексеева, С. (2024). Забезпечення якості загальної середньої освіти: сучасні виклики та можливості. *Проблеми сучасного підручника*, (33), 266–272. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-33-266-272> URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745824>
2. Алексеева С. (2025) Громадська акредитація закладу загальної середньої освіти як альтернативний підхід до оцінювання якості. *Проблеми сучасного підручника*, (34), 8-15 <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2025-34-8-15>
3. Топузов О., Алексеева С. Штучний інтелект та іммерсивні технології в освітніх практиках: компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті під час війни в Україні. *Освіта для цифрової трансформації суспільства*: монографія. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2024. С. 249-260 URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744578>
4. Алексеева С. (2024) Штучний інтелект в освіті: основні можливості трансформації навчання. *Штучний інтелект у науці та освіті* (AISE 2024). Artificial intelligence in science and education: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (Київ, 1-2 березня 2024 р.) [Електронний ресурс]. Київ: УкрІНТЕІ, 2024. С. 17-20. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745075>
5. Науменко С. Модель міжнародних порівняльних моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : КПНУ, 2016. Вип. 21 (2-2016). Ч. 1. С. 250–258
6. Алексеева С. (2023) Дидактичний алгоритм розроблення індивідуальної освітньої траєкторії. *Витоки педагогічної майстерності*: журнал. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2023. Випуск 32. С. 5-9 <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2023.32.292607> URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740455>
7. Науменко С. Моніторинг якості загальної середньої освіти: досвід зарубіжжя в Україні. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. Вип. 53. С. 398–407.
8. Ляшенко О. Якість освіти: проблеми оцінювання, моніторингу та управління. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002* : збірник наукових праць до 10-річчя АПН України. Ч. 1. Харків : ОВС, 2002. С. 243–250.
9. Алексеева С. В. (2025) Система забезпечення якості загальної середньої освіти на засадах сталого розвитку: стратегічні пріоритети та шляхи їх реалізації. *Theoretical and applied aspects of sustainable development of Ukrainian regions* : scientific monograph. Volume 1. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025 С. 359- 372 DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-539-6-15> URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745063>

10. Алексеева С. (2025) Еволюція освітніх парадигм у контексті розвитку технологій штучного інтелекту. *Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії* : зб. Матеріалів VII Всеукр. відкр. наук.-практ. онлайн-форуму, Київ, 25–28 лист. 2025. Київ, 2025. С. 21-24. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747484>

11. Алексеева С. (2025) Можливості Edtech-педагогіки: цифрові освітні платформи та хмарні сервіси як основа нової архітектури навчання. *Гармонізація системи освіти України з європейським освітнім простором: досягнення, виклики та перспективи* : зб. тез доп. VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 жовт. 2025 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2025. С. 209-212 URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747741>

References:

1. Topuzov, O., Aliksieieva, S. (2024). Zabezpechennia yakosti zahalnoi serednoi osvity: suchasni vyklyky ta mozhlyvosti. [Ensuring the quality of general secondary education: current challenges and opportunities]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, (33), 266–272. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-33-266-272> [in Ukrainian].

2. Aliksieieva S. (2025) Hromadska akredytatsiia zakladu zahalnoi serednoi osvity yak alternatyvnyi pidkhid do otsiniuvannia yakosti. [Public accreditation of general secondary education institutions as an alternative approach to quality assessment]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, (34), 8-15 <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2025-34-8-15> [in Ukrainian].

3. Topuzov O., Alekseeva S.(2024) Artificial Intelligence and Immersive Technologies in Educational Practices: Compensating Educational Losses in General Secondary Education during the War in Ukraine. *Education for Digital Transformation of Society: Monograph*. Kyiv: LLC "Yurka Liubchenka", Pp. 249-260. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744578> [in Ukrainian].

4. Alekseeva S. (2024). Artificial Intelligence in Education: Key Opportunities for Transforming Learning. *Artificial Intelligence in Science and Education (AISE 2024). Proceedings of the International Scientific Conference (Kyiv, March 1–2, 2024)* [Electronic resource]. Kyiv: UkrINTEI, 2024. Pp. 17–20. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745075>[in Ukrainian].

5. Naumenko S. Model mizhnarodnykh porivnialnykh monitorynhovykh doslidzhen yakosti zahalnoi serednoi osvity. [Model of International Comparative Monitoring Studies of the Quality of General Secondary Education]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka* : zb. nauk. prats. Kamianets-Podilskyi : KPNU, 2016. Vyp. 21 (2-2016). Ch. 1. S. 250–258[in Ukrainian].

6. Alekseeva, S. (2023). Didactic algorithm for developing an individual educational trajectory. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti: Journal of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University*, Issue 32, 5–9. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2023.32.292607> <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740455> [in Ukrainian].

7. Naumenko S. Monitorynh yakosti zahalnoi serednoi osvity: dosvid zarubizhzhia v Ukraini. [Monitoring the Quality of General Secondary Education: International Experience in Ukraine]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly* : zb. nauk. prats Umanskoho derzh. ped. un-tu im. Pavla Tychyny. Uman : FOP Zhovtyi O. O., 2015. Vyp. 53. S. 398–407. [in Ukrainian].

8. Liashenko O. Yakist osvity: problemy otsiniuvannia, monitorynhu ta upravlinnia. [Education Quality: Issues of Assessment, Monitoring, and Management]. *Rozvytok pedahohichnoi i psykhologichnoi nauk v Ukraini 1992–2002* : zbirnyk naukovykh prats do 10-richchia APN Ukrainy. Ch. 1. Kharkiv : OVS, 2002. S. 243–250. [in Ukrainian].

9. Aliksieieva S. V. (2025) Systema zabezpechennia yakosti zahalnoi serednoi osvity na zasadakh staloho rozvytku: stratehichni priorytety ta shliakhy yikh realizatsii. [A System for Ensuring the Quality of General Secondary Education Based on the Principles of Sustainable Development: Strategic Priorities and Ways of Their Implementation]. *Theoretical and applied aspects of sustainable development of Ukrainian regions : scientific monograph. Volume 1*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025 S. 359- 372 DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-539-6-15> URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745063> [in Latvia].

10. Aliexsieieva S. (2025) Evoliutsiia osvutnih paradyhm u konteksti rozvytku tekhnolohii shtuchnoho intelektu. [The Evolution of Educational Paradigms in the Context of Artificial Intelligence Technology Development]. Innovatsiini transformatsii v suchasnii osviti: vyklyky, realii, stratehii : zb. Materialiv VII Vseukr. vidkr. nauk.-prakt. onlain-forumu, Kyiv, 25–28 lyst. 2025. Kyiv, 2025. S. 21-24. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747484> [in Ukrainian].

11. Aliexsieieva S. (2025) Mozhlyvosti Edtech-pedahohiky: tsyfrovi osvutni platformy ta khmarni servisy yak osnova novoi arkhitektury navchannia. [Opportunities of EdTech Pedagogy: Digital Educational Platforms and Cloud Services as the Basis for a New Learning Architecture]. Harmonizatsiia systemy osvity Ukrainy z yevropeiskym osvutnim prostorom: dosiahnennia, vyklyky ta perspektyvy : zb. tez dop. VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 30 zhovt. 2025 r. Kyiv : DNU «Instytut osvutnoi analityky», 2025. S. 209-212 URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747741> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 373.2.064.1:316.362

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-113-122](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-113-122)

Атрощенко Тетяна Олександрівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та спеціальної освіти Мукачівського державного університету, м. Мукачеве, <https://orcid.org/0000-0003-4595-1662>

Коврей Дора Йосипівна доктор філософії, старший викладач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладом освіти Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, <https://orcid.org/0000-0003-4745-4977>

Палкуш Віталія Петрівна викладач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, <https://orcid.org/0000-0002-8876-3576>

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї як цілісного педагогічного феномену. Партнерство між закладом дошкільної освіти та сім'єю розглядається авторами як інтегральне педагогічне утворення, що передбачає цілеспрямовану, систематичну й взаємокорисну співпрацю педагогів і батьків задля забезпечення всебічного та гармонійного розвитку дитини. Підкреслюється, що така взаємодія ґрунтується на засадах довіри, відкритого діалогу, розподіленої відповідальності та активної участі всіх суб'єктів освітнього процесу; охоплює інформаційний обмін, узгоджене планування діяльності, консультативну підтримку, підвищення педагогічної культури батьків, а також коригування освітньо-виховних впливів з урахуванням індивідуальних потреб і особливостей кожної дитини. Зауважено, що упровадження партнерської взаємодії створює передумови для формування ефективного розвивального освітнього середовища, яке забезпечує поступальний розвиток дітей, професійне вдосконалення педагогів і посилення виховного потенціалу родини. Саме така співпраця сприяє становленню в дітей ключових компетентностей, зміцненню внутрішньосімейних взаємин та усвідомленню батьками особистої відповідальності за освітні й виховні досягнення дитини.

Проаналізовано ключові категорії та терміни досліджуваної проблеми. Зокрема, з'ясовано підходи вітчизняних науковців до трактування поняття «партнерська взаємодія». Схарактеризовано основні завдання партнерської

взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї, визначено вимоги до організації цього процесу й обґрунтовано умови його результативності, зокрема розглянуто традиційні та нетрадиційні форми роботи з батьками. Наголошено на особливому значенні партнерства в умовах соціальної нестабільності та підвищених викликів для дитини, коли взаємодія педагогів закладу дошкільної освіти і сім'ї стає основою емоційної безпеки та психологічного комфорту.

Ключові слова: діти дошкільного віку, заклад дошкільної освіти, вихователь закладу дошкільної освіти, сім'я, взаємодія, партнерська взаємодія, співпраця, педагогізація батьків, розвивальне освітнє середовище.

Atroshchenko Tetiana Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Preschool and Special Education Department of Mukachevo State University, Mukachevo, <https://orcid.org/0000-0003-4595-1662>

Kovrei Dora PhD, Lecturer of the Pedagogy, Psychology, Primary, Pre-School Education and Management of Educational Institutions Department of Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, <https://orcid.org/0000-0003-4745-4977>

Palkush Vitaliya lecturer at the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy, Uzhgorod National University, Uzhgorod, <https://orcid.org/0000-0002-8876-3576>

THE PARTNERSHIP INTERACTION BETWEEN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND FAMILIES AS A PEDAGOGICAL PHENOMENON

Abstract. The author of the article has provided a theoretical justification for the partnership between preschool educational institutions and families as a holistic pedagogical phenomenon. The partnership between preschool educational institutions and families is considered by the authors to be an integral pedagogical entity that involves purposeful, systematic, and mutually beneficial cooperation between educators and parents to ensure the comprehensive and harmonious development of the child. It has been emphasized that such cooperation is based on the principles of trust, open dialogue, shared responsibility, and active participation of all stakeholders in the educational process. It covers information exchange, coordinated planning of activities, advisory support, improving the pedagogical culture of parents, and adjusting educational and upbringing influences, taking into account the individual needs and characteristics of each child. It has been noted that the introduction of partnership cooperation creates the conditions for the formation of an effective

developmental educational environment that ensures the progressive development of children, the professional improvement of teachers, and the strengthening of the educational potential of the family. Such cooperation contributes to the development of key competencies in children, strengthens intra-family relationships, and raises parents' awareness of their personal responsibility for their child's educational and upbringing achievements.

The key categories and terms of the problem under research have been analyzed. In particular, the approaches of national scientists to the interpretation of the concept of “partnership interaction” have been clarified. The main tasks of partnership between preschool educational institutions and families have been characterized, the requirements for organizing this process have been determined, and the conditions for its effectiveness have been substantiated, in particular, traditional and non-traditional forms of working with parents have been considered. The special importance of partnership in conditions of social instability and increased challenges for children has been emphasized, when the interaction between preschool educators and families becomes the basis for emotional security and psychological comfort.

Keywords: preschool children, preschool educational institution, preschool teacher, family, interaction, partnership, cooperation, parental education, developmental educational environment.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві, оновлення змісту освіти та орієнтація на гуманістичні цінності актуалізують необхідність переосмислення взаємодії закладу дошкільної освіти (ЗДО) і сім'ї. У центрі освітнього процесу постає дитина як унікальна особистість, розвиток якої можливий лише за умови узгоджених виховних впливів найближчого соціального оточення. У цьому контексті партнерська взаємодія набуває значення важливого педагогічного феномену, що визначає якість освітнього середовища та ефективність реалізації завдань дошкільної освіти.

Вітчизняна нормативно-правова база у сфері дошкільної освіти, зокрема Закон України «Про дошкільну освіту» та Державний стандарт дошкільної освіти, акцентує увагу на необхідності партнерської взаємодії педагогів і батьків як рівноправних суб'єктів освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Водночас сучасна педагогічна практика потребує глибшого осмислення змісту, форм і механізмів такої взаємодії, що виходить за межі формального інформування та передбачає спільну відповідальність, довіру, відкритість і взаємоповагу. Це зумовлює необхідність наукового аналізу партнерства як цілісного явища, що інтегрує соціально-педагогічні, психологічні та управлінські аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що науковий інтерес до проблеми партнерства сім'ї та закладу дошкільної освіти зберігається протягом тривалого часу й не втрачає своєї актуальності. Це підтверджується

численними працями вітчизняних учених, у яких висвітлено різні аспекти означеної проблематики. Серед них – дослідження Т. Андрющенко, А. Богуш, Н. Бондаренко, С. Гаврилюк, Н. Гавриш, О. Дурманенко, М. Єпіхіної, А. Залізняка, Л. Зданевич, Л. Зімакової, К. Крутій, С. Лозинської, О. Попович, К. Суятинової, Т. Чернявської та інших науковців. Слід зазначити, що у науковому дискурсі партнерська взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї розглядається як багатовимірний процес, який охоплює комунікативну культуру, підтримку батьківської компетентності та формування єдиної виховної позиції щодо розвитку дитини. Проте потребує уточнення сутність цього феномену, його структурні компоненти та педагогічні умови реалізації в сучасному освітньому середовищі.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї як цілісного педагогічного феномена.

Виклад основного матеріалу. Партнерська взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї – це цілісне педагогічне явище, яке передбачає організовану, системну та взаємовигідну співпрацю між педагогами та батьками з метою забезпечення гармонійного розвитку дитини. Така взаємодія базується на принципах довіри, відкритості, спільної відповідальності та активного залучення всіх учасників освітнього процесу ЗДО. Вона включає обмін інформацією, спільне планування діяльності, консультування, підтримку педагогічної компетентності батьків, корекцію освітньо-виховних підходів залежно від індивідуальних особливостей дитини та ін.

Реалізація партнерської взаємодії дозволяє створити ефективне розвивальне освітнє середовище, в якому забезпечується динамічний розвиток дітей, професійне зростання педагогів та підвищення виховного потенціалу батьків. Вона сприяє формуванню у дітей ключових компетентностей, зміцненню сімейних зв'язків і усвідомленню батьками своєї відповідальності за досягнення дитиною освітніх і виховних результатів.

Для глибшого розуміння проблеми важливо окреслити понятійний апарат, що лежить в основі досліджуваного явища.

Для розуміння сутності взаємодії важливе значення, на думку С. Кожушко, мають такі наукові положення: взаємодія є основою соціалізації, самовизначення та самореалізації особистості; вона поєднує інформаційний, емоційний та духовний аспекти; реалізація принципів взаємодії включає інтерактивність, повагу до співрозмовника та самоповагу, суверенність особистості, неупереджене ставлення до суб'єкта взаємодії з урахуванням його інтересів, створення ситуацій успіху та стимулювання. Слід врахувати також ключові вимоги до суб'єктів взаємодії, серед яких емпатія, саморефлексія власних дій, самоконтроль, прагнення до самовдосконалення та високий моральний і культурний рівень [7, с.378].

Під партнерською взаємодією між суб'єктами освітнього процесу М. Єпіхіна розуміє новий тип співпраці, який ґрунтується на паритетних засадах і характеризується спільними цілями, взаємною відповідальністю сторін за результати співпраці, а також особистісним розвитком кожного учасника в процесі спільної діяльності. Суб'єкти партнерства у даному випадку – це «учасники взаємодії (суб'єкти освітнього процесу), які здатні до діалогу й групового спілкування, до роботи у команді, які є організаторами освітнього процесу і співпрацюють у досягненні поставленою мети» [4, с.37-38].

Партнерство, згідно із позицією О. Дурманенко, слід розуміти як «різновид взаємозв'язків між особами або їх групами, що полягає у спільності мети і дій та ґрунтується на засадах рівності, лояльності, взаємовідповідальності й допомоги» [3, с.45]. Відтак, партнерську взаємодію доцільно визначати на підставі таких сутнісних характеристик: «поєднання батьків дитини (або хоча б одного із них) та вихователя (або/та інших педагогічних працівників ЗДО); їх взаємоприйняття (акцептування), взаємна довіра; наявність спільної мети – виховання дитини та цінностей; доброзичливість учасників, взаємоповага та взаємодопомога» [3, с.45].

Авторка підкреслює, що партнерська взаємодія сім'ї та закладу дошкільної освіти спрямована на реалізацію комплексу взаємопов'язаних завдань, зокрема:

- забезпечення гармонійного розвитку дитини, професійного зростання педагогів і підвищення виховного потенціалу батьків;
- систематичне інформування батьків про особливості діяльності дитини, динаміку її розвитку, сформованість умінь і навичок, зміст освітнього процесу, організацію та правила функціонування закладу, а також про індивідуальні особливості й поведінкові прояви дитини;
- удосконалення педагогічної компетентності батьків;
- розширення можливостей підтримки дитини в освітньому й виховному процесі шляхом узгодження зусиль батьків і педагогів;
- стимулювання пізнавальної активності дітей і професійної мобільності дорослих до опанування нових знань;
- формування впевненості у власних можливостях дитини та підтримка її віри в успіх;
- мотивацію до самовдосконалення і саморозвитку всіх суб'єктів взаємодії;
- подолання прогалин у знаннях батьків і педагогів щодо закономірностей психофізичного розвитку дитини;
- своєчасну корекцію порушень розвитку, запобігання неадекватним виховним впливам і труднощам соціалізації [3, с.49].

Досліджуючи специфіку партнерської взаємодії вихователів із батьками дітей раннього дошкільного віку в умовах воєнного стану, М. Єпіхіна та співавтори акцентують увагу на тому, що батьки виступають не пасивними спостерігачами, а активними учасниками та організаторами освітнього середо-

вища, які разом із педагогами несуть відповідальність за всебічний розвиток дитини, зокрема в умовах підвищеної соціальної вразливості, спричиненої війною. У сучасній парадигмі дошкільної освіти партнерство з батьками розглядається науковцями не як опція, а як необхідна умова ефективної педагогічної підтримки, особливо в ранньому віці, коли формуються основи емоційної стабільності, самооцінки, комунікативної відкритості та здатності довіряти світу. Для реалізації такого партнерства науковці рекомендують застосування різноманітних стратегій взаємодії, що довели свою ефективність у практиці ЗДО, а саме: «Партнерство заради раннього розвитку», «Гнучке партнерство», «Мережа турботи» та «Психоемоційний супровід» [5, с.270].

О. Попович та Л. Ющик доводять, що партнерська взаємодія з батьками дітей раннього віку полягає у створенні спільного простору для підтримки розвитку дитини через взаєморозуміння та співпрацю й передбачає: активну участь батьків у розвитку дитини; формування емоційно підтримуючого середовища, що включає надання емоційної підтримки та адекватний відгук на потреби малюка, сприяючи розвитку довіри та почуття безпеки; отримання батьками корисних рекомендацій та коригування виховних практик з урахуванням потреб дитини тощо [8, с.190].

Як слушно зауважує В. Бондар, партнерство у закладі дошкільної освіти – це не просто співпраця або формальне залучення батьків до життя закладу. Воно являє собою систему взаємозв'язків, побудовану на демократичних принципах, що забезпечує рівноправну участь усіх сторін у плануванні, реалізації та оцінюванні освітньої діяльності. Основні засади такого партнерства включають довіру, відкритий діалог, взаємопідтримку, демократичність і паритетність у прийнятті рішень. У сучасних умовах партнерська взаємодія є, на думку авторки, ключовим чинником підвищення ефективності організації роботи закладу, оскільки дозволяє враховувати потреби всіх учасників освітнього процесу, передусім дітей, які виступають центральним елементом освітньої діяльності [1, с.113]. Беремо до уваги той факт, що системне впровадження партнерської моделі управління сприяє формуванню позитивного іміджу закладу, розвитку професійної компетентності педагогів, підвищенню педагогічної культури батьків та зміцненню соціальної згуртованості колективу. Одним із ключових результатів такої співпраці є підвищення якості освітнього процесу та створення сприятливих умов для всебічного та гармонійного розвитку дитини [1, с.118].

О. Главацька та співавтори виокремлюють такі завдання партнерської взаємодії вихователів і батьків на сучасному етапі: надання батькам підтримки у пошуку та розумінні інформації щодо розвитку й виховання дитини, а також у визначенні її потреб; сприяння розвитку у батьків впевненості у власних педагогічних здібностях; створення позитивного та сприятливого сімейного середовища; підтримка батьків у вихованні у дітей соціальних навичок та

компетенцій [2, с.146]. Дослідники відзначають, що основні напрями партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї охоплюють:

- забезпечення батькам відкритого доступу до всіх сфер життєдіяльності закладу та їх активне залучення до організації й реалізації освітнього процесу;
- участь батьків у розв'язанні завдань, пов'язаних із функціонуванням і розвитком освітнього середовища ЗДО;
- створення сприятливих умов для динамічного розвитку дітей, педагогів і батьків на засадах системної партнерської взаємодії;
- формування та утвердження принципу спільної відповідальності педагогів і батьків за якість, ефективність і результати співпраці [2, с.148].

Погоджуємося з О. Дурманенко, що вагомими вимогами до організації партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї є такі положення:

1. Спрямованість і адресність співпраці. Педагогічні працівники мають ґрунтовно знати індивідуальні особливості кожної сім'ї вихованця та, з урахуванням цих характеристик, розробляти рекомендації для батьків. Важливо оперативно реагувати на їхні звернення, надаючи необхідні консультації та педагогічну підтримку.

2. Забезпечення зворотного зв'язку. Основою взаємодії між педагогами та батьками має бути конструктивний діалог, у процесі якого з'ясовується рівень педагогічної компетентності батьків, визначаються актуальні питання виховання, а за потреби коригуються спільні дії та підходи.

3. Індивідуалізація педагогічного впливу. У роботі з батьками педагог сприяє практичному застосуванню ними педагогічних знань, допомагає вибудовувати виховний вплив із урахуванням індивідуальних особливостей дитини, її здібностей, психоемоційного стану та темпоритмів розвитку.

4. Урізноманітнення форм співпраці з батьками. Організація взаємодії передбачає використання колективних, індивідуальних і наочно-інформаційних форм роботи. До колективних форм належать батьківські збори (групові й загальні), зустрічі та консультації, вечори запитань і відповідей, засідання «круглого столу», тренінги, спрямовані на формування навичок ефективного спілкування з дитиною, спільні свята й розваги, виставки родинних творчих робіт, дні відкритих дверей, школи для батьків, сімейні педагогічні ради, батьківські конференції тощо [3, с.46-47].

Важливими умовами результативної взаємодії Я. Квасецька виокремлює: педагогізацію батьків, що передбачає налагодження тісних і довірливих контактів, узгодження педагогічних вимог та виховних впливів, розвиток психолого-педагогічної культури батьків і професійної компетентності педагогів, комплексне використання традиційних та інноваційних форм співпраці, а також підвищення відповідальності кожної зі сторін за створення розвивального предметно-просторового середовища як у ЗДО, так і в домашніх умовах [6, с.84].

У нашому дослідженні послуговуємося виокремленими М. Чернявською етапами налагодження партнерської взаємодії вихователя з батьками. Перший етап передбачає вивчення сімейного мікроклімату, виховного потенціалу та стосунків між усіма членами родини, а також оцінку готовності батьків до спільної роботи над розвитком дитини. На другому етапі формується модель співпраці вихователя та батьків, під час якої спільними зусиллями визначаються напрями подальших дій для створення ефективного виховного середовища. Третій етап полягає у практичному впровадженні теоретичних аспектів навчання та виховання дошкільників через ефективні методи й форми взаємодії з батьками, зокрема консультативні пункти «Питання – відповіді» та участь у творчих проєктних заходах [9, с.450]. Усі етапи партнерської взаємодії, як зазначає авторка, супроводжуються систематичним моніторингом та корекцією, що включає оцінку ефективності спільної роботи, виявлення недоліків у функціонуванні партнерської системи та обговорення шляхів удосконалення процесу навчання, виховання й розвитку дітей дошкільного віку [9, с.450].

Серед традиційних форм роботи з батьками, що забезпечують обмін інформацією та підтримку розвитку дитини, виділяємо батьківські збори, консультації, спільні святкові заходи та інші форми, які сприяють налагодженню контакту між педагогом і сім'єю. Важливою складовою педагогічної співпраці з батьками є інтерактивні форми роботи, зокрема психолого-педагогічні тренінги, рольові ігри, батьківські тренінги, ринги тощо. Вони створюють простір для виявлення творчої ініціативи батьків, дозволяють у ігровій формі максимально наблизити учасників до реальних ситуацій, сприяють прийняттю педагогічно обґрунтованих рішень та обміну батьківським педагогічним досвідом [6, с.83]. Якщо під час традиційних заходів модератором взаємодії між колективом і сім'єю виступають працівники ЗДО, то у психолого-педагогічних тренінгах і рольових іграх провідну роль беруть на себе батьки. Погоджуємося, що це забезпечує ефективний зворотний зв'язок у процесі педагогізації взаємин між закладом дошкільної освіти та сім'єю, коли педагогічно розвиваються як батьки, так і педагоги [6, с.83].

Висновки. Отже, партнерська взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї виступає ключовим механізмом забезпечення цілісного розвитку дитини, адже поєднує ресурси педагогів і родини, створюючи умови для гармонійного соціального, емоційного та когнітивного зростання. Така співпраця формує середовище, у якому дитина отримує підтримку в освоєнні нових навичок, розвитку самостійності та впевненості у власних можливостях.

Ефективна партнерська взаємодія передбачає не лише передачу інформації, а й спільне прийняття рішень, активну участь батьків у плануванні освітніх та виховних заходів, а також адаптацію педагогічних підходів до індивідуальних потреб сім'ї та дитини. Це сприяє підвищенню рівня довіри, відкритості та взаємної відповідальності між усіма учасниками освітнього процесу ЗДО.

Особливе значення партнерство набуває в умовах соціальної нестабільності та підвищених викликів для дитини, коли взаємодія педагогів і сім'ї стає основою емоційної безпеки та психологічного комфорту. Запровадження інноваційних форм співпраці, активне використання інтерактивних методів і системний моніторинг ефективності взаємодії забезпечують оптимізацію освітнього процесу та зміцнюють соціальну згуртованість колективу й родини.

Література:

1. Бондар В. Партнерська взаємодія учасників освітнього процесу в системі планування роботи закладу дошкільної освіти. *Проблеми освіти*, 2025. Вип.2 (103). С.107-121.
2. Главацька О.Л., Ратушняк Н.О., Олійник Г.М. Особливості партнерської взаємодії вихователя закладу дошкільної освіти з батьками дітей. *Суспільство та національні інтереси: журнал*. 2025. № 9(17) 2025. С.
3. Дурманенко О. Л. Освітня діяльність у групах раннього віку: навч.-метод. посіб. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2022. 188 с.
4. Єпіхіна М. Сутність та структура готовності майбутнього вчителя до партнерської взаємодії в початковій школі. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 2022. № 38(2). С. 36-43.
5. Єпіхіна М., Бадер С., Черновська Л. Партнерська взаємодія вихователів з батьками дітей раннього віку в умовах воєнного стану. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2025. Вип. 91. Том 1. С.267-272.
6. Квасецька Я. Педагогізація батьків в умовах закладів дошкільної освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2020. Вип. 18(2). С.75-86.
7. Кожушко С. П. Соціологічні аспекти проблеми взаємодії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал*. Сумський державний університет імені А. С. Макаренка; редкол.: А. А. Сбруєва, Дж. Бішоп, О. В. Єременко та ін. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. № 1 (27). С. 372-379.
8. Попович О.М., Ющик Л.В. Теоретико-методологічні аспекти проблеми партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку. *Інноваційна педагогіка*, 2025. Вип. 82. Том 2. С.187-190.
9. Чернявська М. В. Теоретичні засади партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та батьків. *Соціокультурні та психолого-педагогічні аспекти організації освітньо-розвиткового простору в сучасному закладі освіти: матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф.*, Харків, 23 трав. 2023 р. Харків, 2023. С. 449-451.

References:

1. Bondar, V. (2025). Partnerska vzaiemodiia uchashnykiv osvitnoho protsesu v systemi planuvannia roboty zakladu doshkilnoi osvity [Partnership interaction of participants in the educational process in the system of planning the work of a preschool educational institution]. *Problemy osvity - Problems of education*. Vol.2 (103), pp. 107-121 [in Ukrainian].
2. Glavatska, O.L., Ratushnyak, N.O., Oliynyk, G.M. (2025). Osoblyvosti partnerskoi vzaiemodii vykhovatelja zakladu doshkilnoi osvity z batkamy ditei [Peculiarities of partnership interaction between a preschool educator and parents of children]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy - Society and National Interests*. Vol. 9(17) [in Ukrainian].
3. Durmanenko, O. L. (2022). Osvitnia diialnist u hrupakh rannoho viku [Educational activities in early childhood groups]. Lutsk: FOP Mazhula Yu. M., 188 p. [in Ukrainian].

4. Yepikhina, M. (2022). Sutnist ta struktura hotovnosti maibutnoho vchytelia do partnerskoi vzaiemodii v pochatkovii shkoli [The essence and structure of the future teacher's readiness for partnership interaction in primary school]. *Pedahohichna osvita - Pedagogical education*. Vol. 38(2), pp. 36-43 [in Ukrainian].

5. Yepikhina, M., Bader, S., Chernovska, L. (2025). Partnerska vzaiemodiia vykhovateliv z batkamy ditei rannoho viku v umovakh voiennoho stanu [Partnership interaction of educators with parents of young children in conditions of martial law]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk - Current issues of the humanities*. Vol.1, pp.267-272 [in Ukrainian].

6. Kvasetska, Ya. (2020). Pedahohizatsiia batkiv v umovakh zakladiv doshkilnoi osvity [Pedagogization of parents in preschool institutions]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy - Adult education: theory, experience, prospects*. Vol.18(2), pp.75-86 [in Ukrainian].

7. Kozhushko, S. P. (2013). Sotsiologichni aspekty problemy vzaiemodii [Sociological aspects of the problem of interaction]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]*. Sumy State University named after A. S. Makarenko. No. 1 (27), pp. 372-379 [in Ukrainian]. Попович О.М., Ющик Л.В. Теоретико-методологічні аспекти проблеми партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку. *Інноваційна педагогіка*, 2025. Вип. 82. Том 2. С.187-190 [in Ukrainian].

8. Chernyavska, M. V. (2023). Teoretychni zasady partnerskoi vzaiemodii zakladu doshkilnoi osvity ta batkiv [Theoretical principles of partnership interaction between a preschool educational institution and parents]. *Sotsiokulturni ta psykhologo-pedahohichni aspekty orhanizatsii osvitno-rozvytkovoho prostoru v suchasnomu zakladi osvity - Sociocultural and psychological and pedagogical aspects of organizing educational and developmental space in a modern educational institution: materials of the International. Scientific and Practical Online Conference*. Kharkiv, pp. 449-451 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 378:792

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-123-136](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-123-136)

Баранов Микола Володимирович Заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри режисури та акторського мистецтва, Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0005-7827-8082>

Яременко Лариса Георгіївна Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв, викладач кафедри режисури та акторського мистецтва, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0001-6744-9799>

ТЕАТРАЛЬНО-ПЕРФОРМАТИВНІ ПРАКТИКИ У РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Анотація. У статті обґрунтовується теза, що театральні-перформативні практики в мистецькому закладі освіти можуть бути не лише технологією формування фахових сценічних умінь, а й педагогічним середовищем розвитку громадянської відповідальності студентів. Аргументація вибудовується на поєднанні компетентнісної рамки демократичної культури (RFCDC Ради Європи) з логікою «тілесно пережитого» навчання у перформативних форматах, де відповідальна дія не декларується, а репетирується як спосіб взаємодії, прийняття рішень, публічного висловлювання, слухання іншого та колективного пошуку розв'язань у ситуаціях соціальної напруги. Встановлено, що театральні-перформативні практики (форум-театр, імпровізаційний театр, документальний театр, соціальний перформанс, колективна драматургія) сприяють розвитку емпатії, критичного мислення, рефлексії, комунікативної компетентності та здатності до відповідальної соціальної дії. Обґрунтовано педагогічні умови інтеграції перформативних методів у професійну підготовку студентів мистецьких спеціальностей. Доведено, що сценічна співтворчість виступає моделлю демократичної взаємодії, що формує культуру співучасті та відповідального прийняття рішень. Показано, що театральні-перформативні практики є дидактично продуктивними саме тоді, коли вони вбудовані в освітню програму як короткий модуль із чіткими педагогічними умовами: демократизованим освітнім середовищем; підготовленою фасилітацією (роль «джокера/ки»); етичними правилами й психогігієною групи; рефлексивним контуром (письмовим, усним і «тілесним» деролінгом); критеріальним оцінюванням компетентностей громадянської відповідальності.

Запропоновано модель модуля для мистецького закладу освіти (з фокусом на студентів виконавських спеціальностей), систему критеріїв/індикаторів і стислий аналіз ризиків із пом'якшенням. Очікуваний результат впровадження – поява відтворюваного освітнього формату, який узгоджує професійну сценічну підготовку з вихованням культури демократичної взаємодії, відповідальної свободи, спів-участі та спроможності діяти в публічному просторі без насильства й маніпуляції.

Ключові слова: театральна педагогіка, перформативність, громадянська відповідальність, мистецька освіта, студенти, демократична культура.

Baranov Mykola Professor of the Department of Directing and Acting, Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0005-7827-8082>

Yaremenko Larisa Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts, Lecturer of the Department of Directing and Acting, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0001-6744-9799>

THEATRE-PERFORMATIVE PRACTICES IN THE DEVELOPMENT OF CIVIC RESPONSIBILITY OF STUDENTS OF AN ARTS EDUCATIONAL INSTITUTION

Abstract. The article substantiates the thesis that theatrical-performative practices in an art educational institution can be not only a technology for the formation of professional stage skills, but also a pedagogical environment for the development of students' civic responsibility. The argument is built on a combination of the competence framework of democratic culture (RFCDC of the Council of Europe) with the logic of «bodily experienced» learning in performative formats, where responsible action is not declared, but rehearsed as a way of interaction, decision-making, public expression, listening to others, and collectively finding solutions in situations of social tension. It has been established that theatrical and performative practices (forum theatre, improvisational theatre, documentary theatre, social performance, collective dramaturgy) contribute to the development of empathy, critical thinking, reflection, communicative competence, and the ability to engage in responsible social action. The pedagogical conditions for integrating performative methods into the professional training of students of art specialties are substantiated. It has been proven that stage co-creation acts as a model of democratic interaction that forms a culture of participation and responsible decision-making. It has been shown that theatrical and performative practices are didactically productive precisely when they are built into the educational program as a short module with clear pedagogical conditions: a

democratized educational environment; prepared facilitation (the role of the «joker/s»); ethical rules and group psycho-hygiene; a reflective contour (written, oral and «bodily» derolling); criterion-based assessment of civic responsibility competencies.

A model module for an arts education institution (with a focus on students of performing arts), a system of criteria/indicators, and a concise risk analysis with mitigation are proposed. The expected result of the implementation is the emergence of a reproducible educational format that reconciles professional-stage training with the cultivation of a culture of democratic interaction, responsible freedom, co-participation, and the ability to act in public space without violence or manipulation.

Keywords: theatre pedagogy, performativity, civic responsibility, arts education, students, democratic culture.

Постановка проблеми. Сучасний український заклад освіти розглядається не лише як простір передавання знань, а як середовище формування відповідальної свободи студента – здатності співвідносити власні права з правами інших і наслідками публічних дій. Державна політика визначає громадянську освіту як засіб формування активного й відповідального громадянина та підкреслює важливість створення демократичного освітнього середовища і залучення студентства до участі та самоврядування [3]. Рада Європи акцентує, що демократія потребує культури демократії, яка формується через розвиток відповідних компетентностей – відповідальності, діалогу, критичного мислення та поваги до прав людини [6]. Хартія з освіти для демократичного громадянства наголошує на ролі демократичного врядування в закладах освіти та оцінюванні програм, спрямованих на утвердження цінностей прав людини [8].

У цьому контексті мистецькі заклади освіти мають особливий потенціал, адже професійна підготовка актора чи виконавця вже передбачає інтенсивну соціальну взаємодію, колективну творчість і відповідальність перед партнером та аудиторією [9; 12]. Водночас перформативні інструменти можуть як сприяти гуманізації та розвитку діалогу, так і відтворювати авторитарні моделі впливу, якщо відсутня чітка демократична й етична рамка [6; 8; 20]. Тому постає завдання створити педагогічно керований формат, у якому театральноперформативні практики функціонують як простір формування відповідального громадянства – без маніпуляції, з повагою до гідності іншого та в межах правових і моральних норм [3; 6; 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі громадянська відповідальність студентства найчастіше осмислюється через поняття громадянської компетентності як поєднання знань, цінностей, ставлень і готовності до участі [4; 10]. Дослідження вказують на бар'єри активного громадянства молоді – недостатню відповідальність, слабкі комунікативні навички та низьку критичність щодо інформації [4]. Розроблено критерії моніторингу

сформованості громадянської компетентності, що охоплюють мотиваційний, когнітивний і діяльнісний компоненти [5]. Водночас наголошується на потребі практико-орієнтованих інструментів, які реально змінюють освітню взаємодію, а не обмежуються декларативними знаннями [10].

Паралельно розвивається українська театральна педагогіка, яка розглядає сценічну освіту як простір формування суб'єктності, комунікативності та соціального досвіду [1; 2]. Професійна підготовка актора передбачає створення спеціальних організаційно-педагогічних умов – творчого освітнього середовища, інтерактивних психофізичних тренінгів і критеріального оцінювання [9]. Театральна педагогіка також пов'язується з розвитком педагогічної майстерності й культурного лідерства [12].

Особливу увагу привертає форум-театр і методи «театру пригноблених», які поєднують сценічну дію з соціальною рефлексією, фасилітацією та етичними правилами роботи з конфліктом [11; 20]. В українських дослідженнях форум-театр розглядається як інструмент формування цінностей студентів [13], а методичні матеріали підкреслюють його значення як простору практичної дії та рефлексії [14]. Попри наявні дослідження, залишається відкритою проблема інтеграції громадянської освіти та професійної театральної підготовки у цілісну модель, що відповідала б специфіці мистецького закладу освіти, операціоналізувала громадянську відповідальність у конкретних компетентностях і містила чіткі етичні запобіжники.

Метою статті є теоретично обґрунтувати й методологічно окреслити можливості театральних-перформативних практик (із фокусом на форум-театр та споріднені педагогічні перформативні формати) у розвитку громадянської відповідальності студентів мистецького закладу освіти, а також запропонувати педагогічні умови, стислу модель освітнього модуля, критерії/індикатори оцінювання та аналіз ризиків із заходами пом'якшення на основі компетентнісної рамки демократичної культури. [5; 6; 7; 11]

Виклад основного матеріалу. Вихідним поняттям для статті є «громадянська відповідальність студента», яку доцільно трактувати як інтегративну якість, що поєднує усвідомлену самоідентифікацію у спільноті, ціннісне прийняття гідності людини й демократичного устрою, готовність діяти відповідно до прав і обов'язків, а також здатність до спів-участі у вирішенні спільних проблем через комунікацію, кооперацію, ненасильницьке врегулювання конфліктів і критичне мислення. Така інтерпретація узгоджується і з державним баченням громадянської освіти як навчання/виховання на основі національних і загальнолюдських цінностей та готовності до виконання громадянських обов'язків, і з науковими підходами до «громадянськості» як поєднання чеснот і партисипативної поведінки, і з компетентнісними моделями, які фіксують необхідність одночасно мотиваційного, когнітивного та діяльнісного вимірів громадянського становлення. [3; 4; 5; 10]

Компетентнісний «каркас» для педагогічного проєктування у цій статті задає RFCDC Ради Європи, де демократична культура описується через 20 компетентностей у чотирьох сферах: цінності (напр., людська гідність і права людини; демократія; культурна різноманітність), ставлення (відкритість, повага, громадянська свідомість/відповідальність, толерантність до невизначеності), уміння (критичне мислення, автономне навчання, емпатія, співпраця, урегулювання конфліктів, комунікація), знання та критичне розуміння (себе; мови й комунікації; світу – включно з політичними, правовими й культурними вимірами). [6] Методична цінність RFCDC для мистецького закладу освіти полягає в тому, що рамка переносить фокус із «правильних поглядів» на спостережувану поведінку та реальні навчальні ситуації, у яких компетентності проявляються, тренуються й рефлексуються. Третій том RFCDC спеціально орієнтує освітян на вбудовування компетентностей у різні контексти (навчання, оцінювання, педагогічні методи, шкільне/університетське врядування тощо), що дозволяє розглядати сам освітній процес у мистецькому закладі освіти як «демократичну практику», а не лише як передачу змісту. [7]

Якщо перенести цю логіку на театральну-перформативні практики, стає зрозумілою їхня особлива придатність до розвитку громадянської відповідальності. По-перше, театр у навчанні – це завжди взаємодія й спільна дія, де правила не лише проголошуються, а відразу «перевіряються» тілом, голосом, дистанцією, темпом, увагою та відповідальністю перед партнером і групою. По-друге, перформативність створює умови для переживання наслідків рішень у безпечнішому, ніж реальність, режимі: студент може зупинити сцену, переграти, спробувати інший спосіб комунікації, відчути опір середовища й скоригувати дію. По-третє, театральна освіта в українських дослідженнях описується як така, що потребує форм навчання з елементами творчості в аудиторній і позааудиторній діяльності та сприяє не лише професійним навичкам, а й соціальному досвіду та становленню індивідуальності. [1; 2] Саме ця «соціально-діяльнісна» природа театральної підготовки робить її природним носієм громадянської освіти, якщо освітня мета й оцінювання виходять за межі суто технічних параметрів виконання.

Обґрунтовуючи перформативний підхід, доцільно залучити міжнародні теоретичні позиції, які пояснюють, чому перформанс працює як механізм зміни. У перформанс-теорії підкреслюється, що подія вистави/перформансу створюється взаємодією учасників і не зводиться до тексту чи «повідомлення»: значення народжується у процесі спільного переживання, у циклі взаємовпливу «актор – глядач» (що важливо для педагогіки, бо переносить акцент на взаємність, відповідь і відповідальність, а не на односторонню трансляцію істини). [17] У performance studies також показано, що роль, ритуал, повторювана поведінка та «відтворення» соціальних дій є способом культурного навчання:

людина тренує соціальні сценарії, вчиться їх помічати, змінювати або відмовлятися від них. [21] Звідси випливає педагогічний висновок: якщо громадянська відповідальність – це не лише знання норм, а й уміння діяти у складних соціальних ситуаціях, то перформативне навчання може стати технологією «репетиції» цієї дії.

Найвиразніше ця ідея репетиції суспільної зміни сформульована у «театрі пригноблених» А. Боала, де театр розглянуто як засіб переходу від пасивного споглядання до активного втручання, а глядач перетворюється на учасника («spect-actor»), який випробовує альтернативні стратегії дії у конфліктній ситуації. [16] Педагогічна сила підходу Боала – у зміні статусу суб'єкта навчання: студент перестає бути об'єктом виховного впливу та стає співавтором ситуації, інтервенцій і висновків. Практичний рівень цієї педагогіки підтримується системою вправ, ігор, роботи з тілом, образом, голосом та груповою динамікою, які «де-механізують» звичну поведінку та відкривають можливість нової дії. [15] Власне форум-театр як центральна техніка театру пригноблених дає структурований цикл: спершу демонструється сцена пригноблення або блокування/несправедливості (анти-модель), потім фасилітатор (джокер/ка) організовує серію втручань, де учасники зупиняють сцену й замінюють протагоніста чи інші ролі, пропонуючи інший хід подій; далі група аналізує наслідки інтервенцій, обмеження, ресурси, реалістичність, етичність і можливість перенесення знайдених стратегій у життя. [11; 20]

Для мистецького закладу освіти важливо, що форум-театр не заперечує професійні сценічні компетентності, а переосмислює їхній сенс. Сценічна мова, пластика, темпо-ритм, імпровізація, ансамблевість і робота з увагою тут стають не лише інструментами «ефекту», а інструментами демократичної комунікації: студент вчиться говорити переконливо, але залишатися у діалозі; вчиться «вести» партнера, але не домінувати; вчиться створювати емоційний вплив, але етично обмежувати його й тримати межу між художньою умовністю та реальним психологічним тиском. На психологічному рівні саме дефіцит навичок взаємодії та готовності брати відповідальність часто виступає бар'єром активного громадянства молоді; отже, театральні-перформативні формати, що системно тренують комунікацію й взаємодію, цілком логічно розглядати як педагогічну відповідь на ці бар'єри. [4]

Разом із тим, для науково-обґрунтованості потрібен місток від загальної ідеї до конкретного педагогічного проєктування. У професійній підготовці актора наявна розгорнута традиція організаційно-педагогічних умов, моделей і критеріїв. Наприклад, у дослідженні про підготовку майбутнього актора до професійного спілкування підкреслюється значення інформаційно-креативного освітнього простору, комунікативної взаємодії учасників навчального процесу та інтерактивних психофізичних тренінгів; також описано модульність та

критерії/показники готовності (мотиваційний, когнітивно-емоційний, творчо-емпатійний, комунікативно-діяльнісний компоненти). [9] Якщо інтегрувати цю логіку з RFCDC, то громадянська відповідальність може бути подана як «надбудова» над професійною комунікативністю актора: публічне спілкування набуває громадянського виміру, коли воно орієнтоване на гідність іншого, на правові рамки, на здатність до ненасильницького вирішення конфліктів, на готовність до участі у вирішенні проблем спільноти. [6; 7; 8]

Отже, на рівні педагогічних умов у мистецькому закладі освіти доцільно виділити чотири взаємопов'язані блоки. Перший блок – ціннісно-нормативний: освітній процес має бути узгоджений із принципами демократичного громадянства й прав людини, а в «мові закладу» (правилах, етиці групи, стандартах взаємодії) повинна бути присутня рамка гідності, рівності, недискримінації та відповідальності за наслідки сцени й слова. Це прямо корелює з державними та європейськими документами, які підкреслюють роль освітнього середовища та демократичного врядування. [3; 8] Другий блок – організаційно-методичний: театральні-перформативні практики повинні мати структуру (етапи, правила, ролі, рефлексивні процедури), а не бути «разовою подією». Показовим є силабус дисципліни «Методика організації форум-театру», де описано груповий контракт, відбір проблеми, створення сюжету/сценарію, репетицію, форум, зворотний зв'язок, деролінг та функції джокера/ки. [11] Третій блок – кадрово-фасилітаційний: у практиці форум-театру якість фасилітації визначає безпеку й навчальну цінність процесу; тому роль джокера/ки має бути підготовленою, а робота – етично регламентованою (конфіденційність, межі, повага до вразливості, право «сидіти осторонь» тощо). [11; 20] Четвертий блок – оцінювально-рефлексивний: компетентності громадянської відповідальності мають бути описані критеріально й спостережувано, а після перформативної події має відбуватися рефлексія, що переводить переживання у знання, ставлення та плани дії. Саме відсутність цього контуру часто перетворює «сильну виставу» на емоційний ефект без розвитку відповідальності. [6; 7; 20]

Відповідно пропонується коротка модель модуля «Театральні-перформативні практики громадянської відповідальності» для мистецького закладу освіти, яка може бути інтегрована як міждисциплінарний освітній компонент (наприклад, у зв'язці з акторською майстерністю, сценічним мовленням, сценічним рухом, режисурою, педагогікою мистецтва, культурним менеджментом). На першому етапі (установчо-діагностичному) формуються правила роботи: груповий контракт, визначення кордонів, принципи конфіденційності, мова ненасильницької взаємодії; паралельно здійснюється первинна самооцінка за критеріями громадянської компетентності/відповідальності (самоідентифікація; відповідальність; комунікативність; здатність до критичного аналізу інформації). [4; 5; 11] На другому етапі (тренінгово-інструментальному) відпрацьовуються психофі-

зичні й комунікативні інструменти: увага, контакт, голос, імпровізація, робота з образом, «читання» ситуації, а також базові вправи театру пригноблених, які знімають стереотипність і відкривають простір альтернативної поведінки; тут студент набуває «мови дії», без якої громадянська відповідальність залишається декларацією. [9; 15; 20] На третьому етапі (аналітико-драматургічному) група здійснює збір матеріалу: беруться ситуації з досвіду студентського життя та професійного середовища (етика взаємодії, академічна доброчесність, дискримінаційні практики, насильницькі комунікації, байдужість до спільного простору, корупційні «мікросценарії», небезпека замовчування). Важливо, щоб ситуації були «форум-ними»: мали чіткий конфлікт і блокування дії, а не були суто внутрішніми переживаннями; також потрібний фільтр етичного ризику, щоб не брати надто травматичний або занадто персональний матеріал. [11; 20] На четвертому етапі (постановочно-форумному) створюється анти-модель і проводиться форум із фасилітацією: серія інтервенцій студентів-«спектакторів», короткі спроби дії, аналіз їхньої ефективності, реалістичності та відповідності цінностям гідності/прав людини. [16; 20] На п'ятому етапі (рефлексивно-проектному) здійснюється розбір: що саме змінилося в розумінні проблеми, у відчутті власної відповідальності, у здатності домовлятися; які компетентності RFCDC проявилися; які стратегії можна перенести у повсякденну практику закладу; який малий «акт громадянської дії» може бути реалізований студентською групою (наприклад, розробка кодексу взаємодії в майстерні, протоколу інклюзивної комунікації, правил безпечної сцени, практик студентського самоврядування, механізму зворотного зв'язку). Такий вихід у мікропроект знімає ризик «естетизації проблеми» без зміни практики. [3; 6; 7; 8]

Окремого обґрунтування потребує питання критеріїв та індикаторів, адже громадянська відповідальність у мистецькому закладі освіти повинна вимірюватися так, щоб не зводитися до політичної лояльності чи «правильних відповідей». Методично доцільно поєднати (а) тричленну логіку моніторингу громадянської компетентності (вмотивованість/самоідентифікація; теоретична підготовленість; практична підготовленість) з (б) чотирисферною структурою RFCDC та (в) професійно-освітніми компонентами театральної підготовки (психофізична свобода, контакт, риторична вправність, ансамблевність). [5; 6; 9; 12] У такій інтегрованій системі перший критерій може бути означений як ціннісно-мотиваційний: студент демонструє готовність брати відповідальність за спільний процес, визнає гідність іншого як межу власної свободи, проявляє громадянську самосвідомість і повагу до правил, приймає необхідність діяти в правовому полі та рефлексує наслідки власної дії для групи/аудиторії. [3; 6; 8] Другий критерій – когнітивно-критичний: студент здатний описувати проблему не лише емоційно, а аналітично (хто актори/стейкхолдери, які права/обов'язки, які механізми участі, які ризики маніпуляції), вміє відрізнити факт від оцінки,

розпізнавати стереотипи й упередження, критично працювати з інформацією та аргументувати позицію. [4; 6; 10] Третій критерій – комунікативно-діяльнісний: студент вміє вести діалог, слухати, домовлятися, співпрацювати, моделювати ненасильницьке вирішення конфлікту, брати участь у колективних рішеннях, а в форум-практиці – пропонувати реалістичні інтервенції, приймати зворотний зв'язок і коригувати стратегію. [5; 6; 11; 16] Четвертий критерій – творчо-емпатійний і професійно-етичний: студент здатний працювати з образом і роллю так, щоб розуміти перспективу іншого, не редукувати людину до «типажу», уникати приниження та відтворення дискримінаційних штампів, а також дотримуватися етичних меж сцени (зокрема у темах насильства/вразливості), виконувати деролінг, підтримувати психологічну безпеку партнерів, відповідально користуватися силою перформативного впливу. [6; 11; 12; 20] Важливо, що така система критеріїв не вимагає «перевірки політичних переконань»; вона перевіряє компетентності демократичної взаємодії, які мають універсальний характер і відповідають культурі демократії. [6; 8]

Оцінювання в модулі доцільно будувати як змішане: поєднати самооцінку (до/після), експертне спостереження (викладач/фасилітатор), взаємооцінку в групі та аналіз продуктів діяльності (сценарій анти-моделі, протокол форуму, рефлексивний текст, план мікропроєкту). При цьому контроль слід «прив'язувати» не до художнього смаку, а до критеріїв компетентності: де студент проявив відповідальність, де – ухилився; як змінився його репертуар дій; чи здатний він переносити стратегії з гри в реальну взаємодію в закладі (самоврядування, комунікація з адміністрацією, культура майстерні). [5; 6; 7] Такий підхід узгоджується з RFCDC (яка пропонує дескриптори як спостережувані результати) і з логікою моніторингу громадянської компетентності, де ціль – не «оцінка за переконання», а відстеження динаміки компетентностей та корекція небажаних явищ освітнього середовища. [5; 6; 7]

Окремий, принципово важливий блок – ризики та їх пом'якшення. Специфіка театральних-перформативних практик у тому, що вони працюють із тілом, емоцією, конфліктом і публічністю. Це підвищує дидактичну ефективність, але також створює небезпеку: (1) ретравматизації або небезпечного «викриття» особистих історій; (2) відтворення насильницьких сценаріїв у процесі «репетицій»; (3) групового тиску та поляризації; (4) інструменталізації студента як «матеріалу» для морального уроку; (5) підміни громадянської освіти емоційною мобілізацією без критичного мислення. Професійне пом'якшення цих ризиків починається з правил: фасилітатор і група мають домовитися про межі, конфіденційність, право не брати участь у вправі, повагу до видимого особистого простору та фокус на безпечному обговоренні складного. [11; 20] Міжнародні методичні матеріали прямо рекомендують уникати надто травматичних або надто персональних історій, зберігати такт і зупиняти використання

«проблемного» матеріалу, якщо він підвищує вразливість учасника, а також пам'ятати, що сила форум-театру базується на конфлікті, але конфлікт має бути творчим і керованим. [20] Для мистецького закладу освіти додатковим запобіжником виступає деролінг як процедура повернення з ролі та зниження переносу ролі в особисті стосунки, а також рефлексивне проговорення вражень і наслідків дії після форуму. [11] Ризик поляризації та маніпуляції пом'якшується тим, що освітня рамка орієнтована не на «єдину правильну позицію», а на дослідження альтернатив дії в межах гідності та прав людини; саме така рамка відповідає європейському підходу до демократичного громадянства й освіти з прав людини. [6; 8] Нарешті, ризик інформаційної дезорієнтації (коли студент не вміє оцінювати достовірність) має враховуватися в модулі через обов'язкову вправу «від факту до інтерпретації»: перевірку даних, відокремлення спостереження від оцінки, аналіз джерел – що прямо відповідає виявленим бар'єрам громадянської активності молоді. [4; 6]

У підсумку, театральні-перформативні практики в мистецькому закладі освіти можуть бути концептуалізовані як «педагогіка відповідальної присутності». Студент навчається присутності як професійної якості (бути на сцені, тримати увагу, працювати з голосом і тілом), але одночасно – як громадянської якості (бути присутнім у спільноті, брати частку відповідальності за спільне рішення, бачити іншого не як інструмент, а як суб'єкта). Цей перехід можливий тоді, коли театральна педагогіка осмислюється не лише як техніка, а як система художньо-педагогічних умов, що розвиває суб'єктність і соціальний досвід у колективному творчому процесі. [1; 2] На практичному рівні форум-театр та інші перформативні формати роблять демократичні компетентності «видимими» й такими, що тренуються: співпраця, емпатія, діалог, конфлікт-менеджмент, критичне мислення, відповідальність за слово й дію. [6; 11; 16; 20] Якщо ж додати до цього інституційний контекст (розвиток студентського самоврядування, участь студентів у правилах майстерні, культура зворотного зв'язку, механізми оцінювання), то мистецький заклад освіти набуває шансів стати простором демократичної культури не лише в деклараціях, а в повсякденній практиці. [3; 7; 8]

Висновки. Театральні-перформативні практики, будучи природною формою навчання для сценічних спеціальностей, можуть бути педагогічно переорієнтовані на розвиток громадянської відповідальності студентів, якщо їх проєктувати в компетентнісній рамці демократичної культури (RFCDC) і закріплювати нормативно-етичними принципами освіти для демократичного громадянства й прав людини. [6; 8] Науково обґрунтованою є інтеграція форум-театру як центральної техніки «театру пригноблених» у короткий модуль, де поєднуються психофізичні й комунікативні тренінги, драматургічний аналіз соціальних ситуацій, фасилітована серія інтервенцій та рефлексивно-проєктний

вихід у малі громадянські дії на рівні закладу освіти. [11; 16; 20] Запропоновані педагогічні умови (демократизоване освітнє середовище, підготовлена фасилітація, етичні правила, деролінг і рефлексія, критеріальне оцінювання) дозволяють мінімізувати ризики ретравматизації, поляризації та інструменталізації студентів у процесі роботи з конфліктом, що є принципово важливим для мистецького закладу освіти з його високою тілесною та емоційною інтенсивністю. [8; 11; 20]

Література:

1. Абрамович О., Чорна В. Теоретико-методологічні аспекти сучасної театральної педагогіки // Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Сценічне мистецтво. 2023. Т. 6, № 2. DOI: 10.31866/2616-759x.6.2.2023.288156.
2. Гордєєв С. І. Педагогіка сучасного українського театру: на шляху до мистецького синтезу // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти: зб. наук. ст. Харків, 2022. Вип. 63. С. 91-107. URL: <https://repository.ac.kharkov.ua/items/09a3ce4c-f707-4a77-8b49-e90269e5a0c2>
3. Кабінет Міністрів України. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: розпорядження від 03.10.2018 № 710-р (зі змінами). URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/skhvalennya-kontseptsii-rozvitku-gromadyanskoj-osviti-v-ukraini-vid-03102018-710-r.pdf>
4. Краснякова А. О., Кияшко Л. О. Соціально-психологічні проблеми становлення громадянськості сучасної української молоді // Науковий вісник Чернівецького університету: Педагогіка та психологія. 2015. Вип. 743. С. 99-104. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9269/>
5. Піддячий В. М. Моніторинг рівня сформованості громадянської компетентності студентів педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти // Дидаскал: часопис. 2019. Вип. 20 (матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Забезпечення якості вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи», 12-13 листопада 2019 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. 3 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718187/>
6. Рада Європи. Рамка компетентностей для культури демократії. Том 1: Контекст, концепції та модель. Страсбург: Council of Europe Publishing, 2018. 89 с. URL: <https://rm.coe.int/rf-cdc-vol-1-/1680966746>
7. Рада Європи. Рамка компетентностей для культури демократії. Том 3: Поради для впровадження в освітніх контекстах. Страсбург: Council of Europe Publishing, 2018. URL: <https://rm.coe.int/rf-cdc-vol-3-/1680966748>
8. Рада Європи. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (CM/Rec(2010)7): офіційна вебсторінка. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>
9. Стадніченко Н. М. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутнього актора до професійного спілкування: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2018. URL: https://phd.znu.edu.ua/page/aref/09/Stadnichenko_aref.pdf
10. Токарева А. В., Чижикова І. В. Сучасні підходи до формування громадянської компетентності студентів: міжнародний та національний контексти // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2021. № 1 (21). DOI: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-10

11. Тургенєва А. О. Методика організації форум-театру: силабус навчальної дисципліни (2024-2025 навчальний рік). Бердянськ : Бердянський державний педагогічний університет. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/bitstreams/ddd411f1-d969-4f00-b780-ce3751cd9cd2/download>
12. Черненко Н. І. Театральна педагогіка як засіб формування педагогічної майстерності // Актуальні питання сучасної освіти та науки: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 листопада 2021 року. Бережани, 2021. С. 291–298. URL: <https://surl.li/vpsequ>
13. Чорна Г. Форум-театр як засіб формування цінностей студентів // Методологічні та практичні проблеми професійної підготовки акторів і дизайнерів: матеріали 3 науково-методичного семінару. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2019. С. 25-27. URL: <https://scientific-rating.znu.edu.ua/index.php?id=7354&r=publication%2Fview>
14. Форум-театр: інформаційно-методичний матеріал. URL: <https://gender-ua.org/forum-teatr>
15. Boal, Augusto. Games for Actors and Non-Actors. Routledge. URL: <https://www.perlego.com/book/3016257/games-for-actors-and-nonactors-pdf>
16. Boal, Augusto. Theatre of the Oppressed. Theatre Communications Group edition (Open Library record). URL: <https://revolutionary-socialism.com/wp-content/uploads/2015/05/Augusto-Boal-Theatre-of-the-Oppressed-20081.pdf>
17. Fischer-Lichte, Erika. The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics. Routledge, 2008. DOI: 10.4324/9780203894989. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=qIF9AgAAQBAJ>
18. Freire, Paulo. Pedagogy of the Oppressed: 50th Anniversary Edition. Bloomsbury Academic, 2018. URL: <https://surl.li/cwqnbv>
19. Rifkin, Frances; Kaptani, Erene. Toolkit for Civic Engagement through the Practice of Theatre of the Oppressed. The Open University (PASAR project). URL: <https://surl.li/yorylw>
20. Romano, Alessandra. How to embed performative Theatre of the Oppressed in Higher Education systems. Education in the North. 2019. Vol. 26 (1). DOI: 10.26203/aged-nz97. URL: <https://www.abdn.ac.uk/education/research/eitn/journal/578/>
21. Schechner, Richard. Performance Studies: An Introduction. Routledge. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Performance_Studies.html?id=gJo237orXWQC&redir_esc=y

References:

1. Abramovych, O., & Chorna, V. (2023). Teoretyko-metodolohichni aspekty suchasnoi teatralnoi pedahohiky [Theoretical and methodological aspects of modern theatre pedagogy]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Serii: Stsenichne mystetstvo – Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Performing Arts, 6(2). <https://doi.org/10.31866/2616-759x.6.2.2023.288156> [in Ukrainian].
2. Hordieiev, S. I. (2022). Pedahohika suchasnoho ukrainskoho teatru: na shliakhu do mystetskoho syntezu [Pedagogy of modern Ukrainian theatre: towards artistic synthesis]. Problemy vzaємодії mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity – Problems of Interaction of Art, Pedagogy and Theory and Practice of Education, 63, 91-107. Retrieved from <https://repository.ac.kharkov.ua/items/09a3ce4c-f707-4a77-8b49-e90269e5a0c2> [in Ukrainian].
3. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2018). Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini: rozporiadzhennia vid 03.10.2018 № 710-r (zi zminamy) [On approval of the Concept for the Development of Civic Education in Ukraine: Order of October 3, 2018 No. 710-r]. Retrieved from <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/skhvalennya-kontseptsii-rozvitku-gromadyanskoi-osvity-v-ukraini-vid-03102018-710-r.pdf> [in Ukrainian].

4. Krasniakova, A. O., & Kyiashko, L. O. (2015). Sotsialno-psykhologichni problemy stanovlennia hromadianskosti suchasnoi ukrainskoi molodi [Socio-psychological problems of formation of civic consciousness of modern Ukrainian youth]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Pedagogika ta psykholohiia – Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Pedagogy and Psychology*, 743, 99-104. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9269/> [in Ukrainian].
5. Pidliachyi, V. M. (2019). Monitorynh rivnia sformovanosti hromadianskoi kompetentnosti studentiv pedagogichnykh spetsialnostei zakladiv vyshchoi osvity [Monitoring the level of civic competence formation of students of pedagogical specialties of higher education institutions]. *Dydaskal – Didaskal*, 20. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718187/> [in Ukrainian].
6. Rada Yevropy. (2018a). *Ramka kompetentnosti dlia kultury demokratii. Tom 1: Kontekst, kontseptsii ta model* [Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Vol. 1: Context, concepts and model]. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Retrieved from <https://rm.coe.int/rf-cdc-vol-1-/1680966746>
7. Rada Yevropy. (2018b). *Ramka kompetentnosti dlia kultury demokratii. Tom 3: Porady dlia vprovadzhennia v osvitynikh kontekstakh* [Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Vol. 3: Guidance for implementation in education]. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Retrieved from <https://rm.coe.int/rf-cdc-vol-3-/1680966748>
8. Rada Yevropy. (2010). *Khartiia Rady Yevropy z osvity dlia demokratychnoho hromadianstva ta osvity z prav liudyny (CM/Rec(2010)7)* [Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education]. Retrieved from <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>
9. Stadnichenko, N. M. (2018). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy pidhotovky maibutnoho aktora do profesiinoho spilkuвання* [Organizational and pedagogical conditions of training future actors for professional communication]. Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhzhia. Retrieved from https://phd.znu.edu.ua/page/aref/09/Stadnichenko_aref.pdf [in Ukrainian].
10. Tokarieva, A. V., & Chyzykova, I. V. (2021). Suchasni pidkhody do formuvannia hromadianskoi kompetentnosti studentiv: mizhnarodnyi ta natsionalnyi konteksty [Modern approaches to formation of students' civic competence: international and national contexts]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelja. Seriiia "Pedagogika i psykholohiia" – Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*, 1(21). <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2021-1-21-10> [in Ukrainian].
11. Turhenieva, A. O. (2024). *Metodyka orhanizatsii forum-teatru* [Methodology of forum theatre organization]. Berdiansk: Berdiansk State Pedagogical University. Retrieved from <https://dspace.bdu.org.ua/bitstreams/ddd411f1-d969-4f00-b780-ce3751cd9cd2/download> [in Ukrainian]
12. Chernenko, N. I. (2021). *Teatralna pedagogika yak zasib formuvannia pedagogichnoi maisternosti* [Theatre pedagogy as a means of forming pedagogical mastery]. In *Aktualni pytannia suchasnoi osvity ta nauky – Current Issues of Modern Education and Science* (pp. 291-298). Berezhany. Retrieved from <https://surl.li/vpseqy> [in Ukrainian]
13. Chorna, H. (2019). *Forum-teatr yak zasib formuvannia tsinnosti studentiv* [Forum theatre as a means of forming students' values]. In *Metodolohichni ta praktychni problemy profesiinoi pidhotovky aktoriv i dyzaineriv – Methodological and Practical Problems of Professional Training of Actors and Designers* (pp. 25-27). Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University. Retrieved from <https://scientific-rating.znu.edu.ua/index.php?id=7354&r=publication%2Fview> [in Ukrainian]
14. *Forum-teatr: informatsiino-metodychnyi material* [Forum theatre: informational and methodological material]. (n.d.). Retrieved from <https://gender-ua.org/forum-teatr> [in Ukrainian].

15. Boal, A. Games for Actors and Non-Actors. London: Routledge. Retrieved from <https://www.perlego.com/book/3016257/games-for-actors-and-nonactors-pdf>

16. Boal, A. Theatre of the Oppressed. New York: Theatre Communications Group. Retrieved from <https://revolutionary-socialism.com/wp-content/uploads/2015/05/Augusto-Boal-Theatre-of-the-Oppressed-20081.pdf>

17. Fischer-Lichte, E. (2008). The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203894989>

18. Freire, P. (2018). Pedagogy of the Oppressed (50th anniversary ed.). New York: Bloomsbury Academic.

19. Rifkin, F., & Kaptani, E. Toolkit for Civic Engagement through the Practice of Theatre of the Oppressed. The Open University. Retrieved from <https://surl.li/yorylw>

20. Romano, A. (2019). How to embed performative Theatre of the Oppressed in higher education systems. Education in the North, 26(1). <https://doi.org/10.26203/aged-nz97>

21. Schechner, R. Performance Studies: An Introduction. London: Routledge. Retrieved from https://books.google.com.ua/books/about/Performance_Studies.html?id=gJo237orXWQC

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026

УДК 378.016:796.011.3:37.091.33

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-137-149](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-137-149)

Ваврашко Віктор Антонович аспірант кафедри іншомовної освіти та між-культурної комунікації, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0009-0004-2738-6393>

Міхєєва Людмила Василівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0003-0369-1129>

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто педагогічний потенціал інтерактивних методів навчання у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності. Актуальність дослідження зумовлена зростанням суспільного запиту на педагогів, здатних створювати безпечне освітнє середовище, формувати культуру здорового способу життя та ефективно впроваджувати здоров'язбережувальні технології у шкільну практику. Метою статті є обґрунтування ефективності інтерактивних методів як засобу формування здоров'язбережувальної компетентності та професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури.

У дослідженні висвітлено сутність і дидактичні можливості інтерактивного навчання, яке ґрунтується на активній суб'єкт-суб'єктній взаємодії, співпраці, рефлексії та залученні студентів до розв'язання професійно орієнтованих завдань. Особливу увагу приділено використанню таких інтерактивних методів, як кейс-метод, рольове та ситуаційне моделювання, проєктна діяльність, групові форми роботи, дискусії, тренінгові заняття та цифрові освітні технології. Показано, що інтеграція цих методів в освітній процес забезпечує поєднання теоретичних знань і практичного досвіду, сприяє розвитку професійного мислення, навичок прийняття рішень, відповідальності за педагогічні дії та усвідомлення цінності збереження і зміцнення здоров'я учнів.

Результати аналізу підтверджують, що інтерактивні методи навчання позитивно впливають не лише на формування професійних знань і вмінь, а й на мотиваційно-ціннісну сферу майбутніх педагогів, сприяючи становленню здоров'язбережувальної культури як складової їх професійної ідентичності. Ефективність інтерактивного навчання значною мірою залежить від належних

організаційно-педагогічних умов, зокрема методичного забезпечення, міждисциплінарної інтеграції та готовності викладачів до інноваційної освітньої діяльності. У статті зроблено висновок, що системне впровадження інтерактивних методів суттєво підвищує якість професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури та їхню готовність до реалізації здоров'язбережувальної діяльності в сучасному освітньому середовищі.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання; професійна підготовка; майбутні учителі фізичної культури; здоров'язбережувальна діяльність; здоров'язбережувальна компетентність; інтерактивні освітні технології.

Vavrashko Viktor Antonovych PhD student, Department of Foreign Language Education and Intercultural Communication, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0009-0004-2738-6393>

Mikheieva Liudmyla Vasylivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0003-0369-1129>

THE USE OF INTERACTIVE TEACHING METHODS IN THE TRAINING OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS FOR HEALTH-PRESERVING ACTIVITIES

Abstract. The article examines the pedagogical potential of interactive teaching methods in the professional training of future physical education teachers for health-preserving activities. The relevance of the study is determined by the growing social demand for teachers capable of creating a safe educational environment, promoting a healthy lifestyle, and effectively implementing health-preserving technologies in school practice. The purpose of the article is to substantiate the effectiveness of interactive methods as a means of forming health-preserving competence and professional readiness of future physical education teachers.

The study highlights the essence and didactic possibilities of interactive learning, which is based on active subject-subject interaction, cooperation, reflection, and students' involvement in solving professionally oriented tasks. Particular attention is paid to the use of such interactive methods as case studies, role-playing and situational modelling, project-based learning, group work, discussions, training sessions, and digital educational technologies. It is shown that the integration of these methods into the educational process ensures a combination of theoretical knowledge and practical experience, promotes the development of professional thinking, decision-making skills, responsibility for pedagogical actions, and awareness of the value of preserving and strengthening students' health.

The results of the analysis confirm that interactive teaching methods positively influence not only the formation of professional knowledge and skills, but also the motivational and value sphere of future teachers, contributing to the development of a health-preserving culture as an integral component of professional identity. The effectiveness of interactive learning largely depends on appropriate organizational and pedagogical conditions, including methodological support, interdisciplinary integration, and teachers' readiness for innovative educational activities. The article concludes that systematic implementation of interactive methods significantly enhances the quality of professional training of future physical education teachers and increases their readiness for health-preserving activities in modern educational settings.

Keywords: interactive teaching methods; physical education teacher training; health-preserving activities; professional competence; health-preserving culture; higher education.

Постановка проблеми. У сучасних соціокультурних умовах проблема збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління набуває особливої гостроти й визначається як один із пріоритетних напрямів розвитку системи освіти. Зниження рівня рухової активності дітей і підлітків, поширення хронічних захворювань, психоемоційне перенапруження, а також негативний вплив цифрового середовища зумовлюють необхідність переосмислення ролі фізичної культури в освітньому процесі. У цьому контексті особлива відповідальність покладається на вчителя фізичної культури як ключову фігуру у формуванні культури здоров'я, навичок безпечної рухової діяльності та стійкої мотивації до здорового способу життя.

Сучасна школа потребує фахівця, здатного не лише організовувати навчальні заняття з фізичної культури, а й цілеспрямовано впроваджувати здоров'язбережувальні технології, адаптуючи фізичне навантаження до індивідуальних можливостей учнів, запобігаючи перевтомі та травматизму, створюючи психологічно комфортне й безпечне освітнє середовище. Водночас ефективність реалізації цих завдань значною мірою залежить від якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти.

Аналіз сучасної практики фахової підготовки свідчить, що традиційні, переважно репродуктивні методи навчання не забезпечують належного рівня сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх педагогів. Недостатня орієнтація освітнього процесу на активну участь студентів, їхню рефлексію, практичне моделювання професійних ситуацій та самостійне прийняття педагогічних рішень обмежує можливості розвитку готовності до здоров'язбережувальної діяльності. У цьому зв'язку особливої актуальності

набуває використання інтерактивних методів навчання, які спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток критичного мислення, професійної рефлексії та практичних умінь.

Інтерактивні методи навчання – такі як кейс-метод, рольові та ділові ігри, проектна діяльність, педагогічне моделювання, тренінгові форми роботи, групові дискусії – створюють умови для наближення освітнього процесу до реальних умов професійної діяльності вчителя фізичної культури. Їх застосування дозволяє майбутнім педагогам не лише засвоювати теоретичні знання з основ здоров'язбереження, а й формувати вміння аналізувати педагогічні ситуації, прогнозувати можливі ризики для здоров'я учнів, ухвалювати обґрунтовані рішення та нести відповідальність за їх наслідки.

Особливої значущості набуває інтерактивне навчання в контексті компетентнісного підходу, який домінує в сучасній освітній парадигмі та передбачає орієнтацію на результат у вигляді сформованої професійної готовності. Інтерактивні методи сприяють інтеграції теоретичних знань із практичним досвідом, розвитку мотиваційно-ціннісного ставлення до здоров'язбережувальної діяльності, формуванню стійкої професійної позиції майбутнього вчителя фізичної культури як носія культури здоров'я.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена суспільним запитом на підготовку компетентних учителів фізичної культури, здатних ефективно реалізовувати здоров'язбережувальні технології в умовах сучасної школи, необхідністю оновлення методичного інструментарію професійної підготовки педагогів, а також потребою наукового осмислення потенціалу інтерактивних методів навчання як засобу формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання інтерактивних методів навчання у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури та формування їх готовності до здоров'язбережувальної діяльності активно досліджується в зарубіжній і вітчизняній науковій літературі. Зарубіжні науковці (D. Armour, M. Kirk, K. Hardman, J. Pühse, M. Gerber, R. Bailey) акцентують увагу на компетентнісному й практико-орієнтованому підходах до підготовки педагогів, обґрунтовують доцільність застосування інтерактивних і рефлексивних методів навчання для розвитку професійної відповідальності та здатності забезпечувати здоров'я учнів.

У вітчизняних дослідженнях проблема здоров'язбережувальної підготовки майбутніх учителів фізичної культури розглядається в контексті модернізації педагогічної освіти та впровадження інноваційних технологій навчання (Т. Головачук, Л. Козак, Н. Олійник, В. Аніщенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Гончаренко). Науковці підкреслюють значущість інтерактивного навчання як засобу активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку професійного

мислення, рефлексивних умінь і практичної готовності до реалізації здоров'язбережувальних технологій.

Окремі дослідження присвячено аналізу ефективності кейс-методу, проєктної діяльності, ігрового та ситуаційного моделювання, а також цифрових освітніх технологій, які сприяють поєднанню теоретичної підготовки з практичним досвідом професійної діяльності (Л. Козак, Н. Олійник, В. Аніщенко, В. Ковальський, Д. Кисленко). Водночас проблема цілісного й системного використання інтерактивних методів у підготовці майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності залишається недостатньо узагальненою та потребує подальшого наукового осмислення.

Попри наявність значного масиву наукових досліджень, присвячених професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури, проблемам здоров'язбереження та впровадженню інноваційних педагогічних технологій, низка аспектів зазначеної проблематики залишається недостатньо розробленою та потребує подальшого наукового осмислення. По-перше, у більшості наукових праць здоров'язбережувальна підготовка майбутніх учителів фізичної культури розглядається переважно на рівні змістового наповнення навчальних дисциплін або формування окремих знань і умінь. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання цілеспрямованого використання інтерактивних методів навчання як системоутворювального засобу формування готовності до здоров'язбережувальної діяльності, а не як допоміжного або епізодичного елементу освітнього процесу. По-друге, у науковій літературі бракує чіткої дидактичної моделі інтеграції інтерактивних методів навчання у процес професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, зорієнтованої саме на розвиток здоров'язбережувальної компетентності. Існуючі підходи здебільшого мають загальнопедагогічний характер і не враховують специфіку здоров'язбережувальної діяльності, що потребує прийняття відповідальних рішень у ситуаціях потенційного ризику для здоров'я учнів. По-третє, недостатньо вивченим залишається питання впливу інтерактивних методів навчання на мотиваційно-ціннісну сферу майбутніх учителів фізичної культури. Більшість досліджень зосереджуються на когнітивних результатах навчання, тоді як формування стійкої професійної мотивації до здоров'язбережувальної діяльності, усвідомлення її соціальної значущості та особистісної відповідальності педагога за здоров'я учнів потребують глибшого аналізу. Таким чином, саме вирішення окреслених невирішених аспектів і становить предмет наукового пошуку даної статті.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та охарактеризувати можливості використання інтерактивних методів навчання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури як ефективного засобу формування їхньої готовності до здоров'язбережувальної діяльності, зокрема розвитку здоров'язбе-

режувальної компетентності, мотиваційно-ціннісного ставлення до збереження здоров'я учнів та практичних умінь застосування здоров'язбережувальних технологій у педагогічній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасні трансформації системи вищої педагогічної освіти зумовлюють переорієнтацію підготовки майбутніх учителів фізичної культури з репродуктивної моделі навчання на компетентнісну, діяльнісну та особистісно орієнтовану. У цьому контексті особливого значення набуває використання інтерактивних методів навчання, які забезпечують активну позицію здобувачів освіти, залучення їх до реальних або змодельованих професійних ситуацій та формування готовності до здоров'язбережувальної діяльності як інтегрованого результату професійної підготовки.

Термін «інтерактивний» має англomовне походження (inter – взаємний, act – діяти) і вживається для позначення процесу активної взаємодії між учасниками освітнього процесу. Інтерактивне навчання передбачає організацію навчальної діяльності в режимі постійного діалогу та співпраці, що за своєю сутністю відповідає принципам діалогового навчання, у межах якого забезпечується суб'єкт-суб'єктна взаємодія між викладачем і студентами. Такий підхід орієнтований на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти через налагодження ефективної комунікації як між самими студентами, так і між студентами та викладачем, з метою спільного розв'язання навчальних завдань і проблемних ситуацій [1].

Сучасна система інтерактивної підготовки ґрунтується на сукупності принципів, що визначають активну позицію всіх учасників освітнього процесу. Зокрема, ключовим є принцип залучення кожного здобувача освіти до безпосередньої та усвідомленої участі в пошуку ефективних способів і засобів розв'язання навчальних завдань. Не менш важливим виступає принцип взаємного інформаційного та духовного збагачення, який реалізується через співпрацю, обмін досвідом і колективне осмислення навчального матеріалу. Водночас інтерактивна підготовка орієнтується на принцип особистісно й індивідуально зорієнтованого навчання, що передбачає врахування освітніх потреб, можливостей і професійних інтересів кожного студента [2].

Інтерактивна модель навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців у вищій школі розглядається як сучасний підхід до організації освітнього процесу, що передбачає спеціальну форму навчальної діяльності, спрямовану на створення сприятливих і психологічно комфортних умов навчання. За таких умов кожен здобувач вищої освіти має можливість відчувати власну успішність, професійну спроможність та активну залученість до формування здоров'язбережувальної компетентності. Основною метою інтерактивного навчання є не лише засвоєння теоретичних знань, а й розвиток здатності майбутніх учителів фізичної культури усвідомлено та відповідально застосовувати здоров'язбережувальні технології у професійній діяльності [3].

Сутність інтерактивного навчання полягає в організації освітнього процесу на засадах постійної, цілеспрямованої та активної взаємодії всіх його учасників. Така взаємодія сприяє формуванню професійного досвіду студентів. Спираючись на методично-дидактичні напрацювання вітчизняних науковців (А. Алексюк, В. Бондар, В. Галузьяк, С. Гончаренко, О. Пометун, О. Савченко та ін.), інтерактивне навчання доцільно розглядати як співнавчання та взаємонавчання, реалізоване у формах колективної й групової роботи. У межах такої моделі як викладач, так і студент виступають рівноправними суб'єктами освітнього процесу, які усвідомлюють цілі та зміст навчальної діяльності, здійснюють рефлексію щодо набутих знань, сформованих умінь і власної готовності до здоров'язбережувальної діяльності [3]. Саме така суб'єкт-суб'єктна взаємодія створює умови для формування професійної відповідальності, педагогічної рефлексії та стійкої мотивації майбутніх учителів фізичної культури до збереження й зміцнення здоров'я учнів.

Аналіз наукових джерел свідчить, що здоров'язбережувальна діяльність учителя фізичної культури має реалізовуватися на основі цілісної професійної компетентності, яка включає когнітивний (знання про здоров'я та здоров'язбережувальні технології), операційно-діяльнісний (уміння і навички їх практичного застосування) та мотиваційно-ціннісний компоненти (усвідомлення здоров'я як особистісної й професійної цінності) [4; 5]. Водночас більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників наголошує, що традиційні форми навчання не забезпечують належного рівня сформованості цих компонентів, оскільки обмежують активність студентів і не сприяють перенесенню теоретичних знань у практичну площину [1; 2; 3; 6; 7; 8]. Вважаємо, що інтерактивні методи навчання створюють умови для одночасного розвитку всіх зазначених компонентів у процесі професійної підготовки.

У практиці освітнього процесу закладів вищої освіти інтерактивні методи доцільно реалізовувати в межах лекційних, практичних і семінарських занять, а також під час педагогічної практики та самостійної роботи студентів.

У наукових працях Т. Головачук наголошується, що традиційна лекційна форма навчання вирізняється домінуванням активності викладача за одночасно низького рівня навчальної активності студентів, що зумовлює їх відносну пасивність у пізнавальному процесі. Дослідниця обґрунтовує, що впровадження інтерактивних методів у лекційні заняття сприяє подоланню зазначених обмежень, оскільки створює умови для виявлення й розвитку творчого потенціалу кожного студента, формування здатності генерувати оригінальні та нестандартні ідеї, самостійно розв'язувати складні навчальні ситуації, аргументовано формулювати висновки, а також розробляти обґрунтовані пропозиції й практичні рекомендації [9]. Інтерактивна лекція, дуальна лекція, лекція-дискусія, проблемна лекція з використанням запитань відкритого типу сприяють формуванню

у студентів критичного мислення щодо проблем здоров'я, безпеки та оптимізації рухової активності учнів. За таких умов студенти виступають не пасивними слухачами, а активними учасниками освітнього процесу, які аналізують, порівнюють і аргументують власні позиції.

Особливе значення в підготовці майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності має використання кейс-методу. У працях Л. Козак зазначається, що кейс-метод ґрунтується на організації самостійної пізнавальної діяльності студентів у спеціально змодельованому професійному середовищі, яке забезпечує інтеграцію теоретичних знань із практичними вміннями, необхідними для здійснення творчої діяльності у майбутній професійній сфері. Здобувачам освіти пропонується здійснити аналітичне осмислення реальної професійної ситуації, опис якої відображає проблемний аспект практичної діяльності та потребує прийняття обґрунтованого рішення. У процесі розв'язання таких проблемних ситуацій студенти актуалізують і систематизують комплекс раніше засвоєних знань, водночас ситуаційні завдання добираються з урахуванням специфіки обраної спеціальності, що підвищує їхню професійну спрямованість і практичну значущість [10]. Освітні кейси, що моделюють реальні або наближені до реальних шкільні ситуації (надмірне фізичне навантаження, наявність учнів із хронічними захворюваннями, травмонебезпечні умови проведення занять), дозволяють студентам формувати навички професійного аналізу, прийняття рішень і прогнозування наслідків педагогічних дій. Зарубіжні дослідники (D. Kirk, U. Pühse, M. Gerber та ін.) підкреслюють, що саме кейс-орієнтоване навчання забезпечує практико-орієнтований характер професійної підготовки та формує відповідальне ставлення майбутніх педагогів до здоров'я учнів [11; 12].

У межах практичних занять ефективним є застосування рольових і ділових ігор, педагогічного моделювання та роботи в малих групах. Так, Н. Олійник у своїх наукових працях наголошує, що ігрове моделювання виступає дієвим методом соціокультурного проєктування та водночас важливим засобом формування проєктного мислення особистості. Застосування цього методу сприяє розвитку здатності до самостійного й відповідального прийняття рішень, активізації інтуїції та уяви, мобілізації наявних знань і практичних умінь, а також створює умови для розкриття й реалізації особистісного потенціалу здобувачів освіти [13]. Рольове програвання ситуацій «учитель – учень», «учитель – батьки», «учитель – адміністрація школи» дозволяє майбутнім фахівцям усвідомити багатовимірність здоров'язбережувальної діяльності, сформувати комунікативні вміння, навички емоційної саморегуляції та педагогічної відповідальності. Такі методи сприяють розвитку рефлексії та здатності діяти в умовах педагогічної невизначеності, що є вкрай важливим для професійної діяльності вчителя фізичної культури.

Проектна діяльність у структурі освітнього процесу виступає потужним засобом формування мотиваційно-ціннісного компонента здоров'язберезувальної готовності. В. Аніщенко та його співавтори підкреслюють, що навчальна проектна діяльність за своєю природою має проблемно-пошукову спрямованість і інтегрує елементи пошукової, творчої та дослідницької роботи. Вона передбачає значну частку самостійної діяльності здобувачів освіти, яка здійснюється у форматі педагогічної співпраці з викладачем. У межах проектної діяльності поєднуються ігрові, пізнавальні та професійно орієнтовані компоненти, а також активно застосовуються методи групової роботи, зокрема дискусії, «мозкові штурми», робота в малих групах, евристичні вправи, рольові та ділові ігри, інсценізації й презентації результатів. При цьому проектна діяльність забезпечує взаємозв'язок мисленнєво-діяльнісних компонентів (логічного й образного мислення) з прикладними діями, що проявляються у створенні конкретного продукту, здійсненні комунікативних та організаційних дій [14]. Розроблення студентами освітніх і оздоровчих проектів (програми рухової активності для різних вікових груп, моделі здоров'язберезувального уроку фізичної культури, заходи з профілактики травматизму) забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичного досвіду. Як зазначають вітчизняні та зарубіжні науковці, проектні методи сприяють формуванню професійної автономії, відповідальності та усвідомлення соціальної значущості здоров'язберезувальної діяльності педагога.

Важливим аспектом використання інтерактивних методів в освітньому процесі є впровадження цифрових технологій. На підставі аналізу педагогічних аспектів упровадження цифрових технологій у систему вищої освіти В. Ковальський і Д. Кисленко доходять висновку, що їх застосування істотно розширює освітній потенціал, забезпечуючи гнучкість, доступність і персоналізований характер навчального процесу. Використання систем управління навчанням, інтерактивних освітніх платформ, соціальних мереж та інших цифрових інструментів сприяє посиленню колаборативної взаємодії, підвищенню навчальної мотивації та активізації участі здобувачів освіти. Завдяки адаптації навчального контенту до індивідуальних потреб студентів і впровадженню елементів гейміфікації освітній процес набуває більшої результативності та привабливості. Крім того, відкриті освітні ресурси забезпечують доступ до якісної освіти незалежно від територіальних обмежень. Загалом інтеграція цифрових технологій сприяє оптимізації освітніх стратегій шляхом налагодження ефективного моніторингу навчальних досягнень і системи зворотного зв'язку, що створює умови для досягнення високих освітніх стандартів та підготовки фахівців до професійної діяльності в умовах сучасного цифрового суспільства [15]. Застосування відеоаналізу уроків фізичної культури, онлайн-платформ для спільної роботи, мобільних застосунків для оцінювання фізичного стану та

контролю навантажень дозволяє поєднати інноваційні засоби навчання з формуванням практичних здоров'язбережувальних умінь. Дослідження свідчать, що цифрові інтерактивні інструменти підвищують рівень професійної рефлексії студентів і сприяють їх готовності до впровадження сучасних технологій у шкільну практику.

Отже, результати дослідження підтверджують, що системне використання інтерактивних методів в освітньому процесі закладів вищої освіти забезпечує ефективну підготовку майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності. Такі методи сприяють переходу від формального засвоєння знань до їх усвідомленого практичного застосування, формують стійку професійну мотивацію та відповідальне ставлення до здоров'я учнів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження засвідчило, що використання інтерактивних методів навчання у системі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури є вагомим чинником підвищення ефективності формування їх готовності до здоров'язбережувальної діяльності. Доведено, що інтерактивне навчання забезпечує активну та усвідомлену залученість здобувачів вищої освіти до пізнавального процесу, сприяє розвитку професійного мислення, формуванню рефлексивних умінь, здатності до самоаналізу та відповідальності за власні педагогічні рішення. Важливим результатом є також усвідомлення майбутніми фахівцями цінності збереження і зміцнення здоров'я учнів як пріоритетного напрямку професійної діяльності вчителя фізичної культури.

Установлено, що впровадження таких інтерактивних методів, як кейс-метод, ігрове та ситуаційне моделювання, проєктна діяльність, групові та командні форми роботи, дискусії, тренінгові заняття, а також використання цифрових освітніх технологій, створює сприятливі умови для органічного поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю. Зазначені методи дозволяють майбутнім учителям фізичної культури набувати досвіду розв'язання професійно орієнтованих завдань, пов'язаних із проєктуванням безпечного та здоров'язбережувального освітнього середовища, добором і корекцією фізичних навантажень з урахуванням індивідуальних можливостей і стану здоров'я учнів, а також реалізацією профілактичних заходів щодо попередження травматизму під час навчально-виховного процесу.

З'ясовано, що інтерактивні методи навчання позитивно впливають не лише на рівень сформованості професійних знань, умінь і навичок майбутніх педагогів, а й на їх мотиваційно-ціннісну сферу, сприяючи формуванню стійкого інтересу до здоров'язбережувальної діяльності та становленню здоров'язбережувальної культури як важливої складової професійної ідентичності вчителя фізичної культури. Водночас ефективність застосування інтерактивних підходів значною мірою залежить від наявності відповідних організаційно-педагогічних

умов, зокрема науково обґрунтованого методичного забезпечення, готовності викладачів до впровадження інноваційних технологій навчання, а також інтеграції міждисциплінарного змісту, що забезпечує цілісність і системність професійної підготовки.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробленні та експериментальній перевірці структурно-функціональних моделей підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності з використанням інтерактивних методів навчання, також вивченні можливостей поєднання інтерактивних і цифрових технологій у професійній підготовці педагогів. Окремої уваги потребує дослідження адаптації інтерактивних методів до умов змішаного та дистанційного навчання, а також аналіз їх впливу на довготривалі результати професійної діяльності вчителів фізичної культури в реальному освітньому середовищі.

Література:

1. Рожнова Т. Є., Вадзюк С. Н., Наконечна С. С., Ратинська О. М. Інтерактивні методи навчання – шлях до підвищення ефективності освітнього процесу у медичних закладах вищої освіти. *Медична освіта*. № 1. 2020. С. 51-59.
2. Січкарук О. І. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посібник. К. : Таксон, 2006. 88 с.
3. Кійко С. В., Смаглій В. І. Інтерактивні методи навчання іноземної мови учнів старших класів. *Вісник науки та освіти*, №2(2). 2022. С. 140-156.
4. Радіонова О. Л., Логвінова Я. О. Готовність до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів як результат підготовки майбутніх вчителів фізичної культури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. Вип. 3К (162). С. 333-337.
5. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання в 2-х томах. К. : Олімпійська література, 2012. Том 2. 367 с.
6. Інтерактивні методи навчання: Навч. посібник. /За заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. Щецін : Вид-во WSAP, 2005. 170 с.
7. Armour K. Sport Pedagogy: An Introduction for Teaching and Coaching. London : Routledge, 2011. 368 p.
8. Casey A., MacPhail A. Adopting a models-based approach to teaching physical education. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 23 (3). 2018. P. 294-310.
9. Головачук Т. І. Інноваційний підхід при проведенні лекційного заняття. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*, Вип. 2(1).2011. С. 405-410.
10. Козак Л. В. Кейс-метод у підготовці майбутніх викладачів до інноваційної професійної діяльності. *Освітологічний дискурс*, № 3 (11). 2015. С. 153-161.
11. Kirk D. Precarity, Critical Pedagogy and Physical Education. London : Routledge, 2019. 212 p.
12. Pühse U., Gerber M. (Eds.). International Handbook of Physical Education: Research, Policy and Practice. Meyer & Meyer Sport, 2005. 719 p.
13. Олійник Н. Ефективність ігрових моделей навчання в системі сучасної вищої освіти. *Наукові записки Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*, Том 2. №7. 2015. С. 70-75.

14. Проектна діяльність учнів професійно-технічних навчальних закладів : тренінг курс: навч. посібник / [В. М. Аніщенко, М. В. Артюшина, Т. М. Герлянд, Н. В. Кулалаєва, М. М. Шимановський та ін.] ; за заг. ред. Н. В. Кулалаєвої. Житомир : «Полісся», 2018. 180 с.
15. Ковальський В. О., Кисленко Д. П. Педагогічні аспекти використання цифрових технологій в вищій освіті. *Академічні візії*, Випуск 30. 2024. С. 1-8.

References:

1. Rozhnova, T. Ye., Vadziuk, S. N., Nakonechna, S. S., & Ratynska, O. M. (2020). Interaktyvni metody navchannia – shliakh do pidvyshchennia efektyvnosti osvithnoho protsesu u medychnykh zakladykh vyshchoi osvity [Interactive teaching methods as a way to increase the effectiveness of the educational process in medical higher education institutions]. *Medychna osvita – Medical Education*, 1. 51-59 [in Ukrainian].
2. Sichkaruk, O. I. (2006). *Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli* [Interactive teaching methods in higher education]. Kyiv: Takson [in Ukrainian].
3. Kiiko, S. V., & Smaglii, V. I. (2022). Interaktyvni metody navchannia inozemnoi movy uchniv starshykh klasiv [Interactive methods of teaching a foreign language to senior pupils]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 2(2). 140-156 [in Ukrainian].
4. Radionova, O. L., & Lohvinova, Ya. O. (2023). Hotovnist do formuvannia zdoroviazbezrehuvalnoi kompetentnosti uchniv yak rezultat pidhotovky maibutnikh vchyteliv fizychnoi kultury [Readiness to form students' health-preserving competence as a result of training future physical education teachers]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*, 3K (162). 333-337 [in Ukrainian].
5. Krutsevykh, T. Yu. (2012). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia* [Theory and methodology of physical education]. Kyiv: Olympic Literature [in Ukrainian].
6. Shevchuk, P., & Fenrykh, P. (Eds.). (2005). *Interaktyvni metody navchannia* [Interactive teaching methods]. Szczecin: WSAP Publishing [in Ukrainian].
7. Armour, K. (2011). *Sport Pedagogy: An Introduction for Teaching and Coaching*. London: Routledge [in English].
8. Casey, A., & MacPhail, A. (2018). Adopting a models-based approach to teaching physical education. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 23(3), 294-310 [in English].
9. Holovachuk, T. I. (2011). Innovatsiyni pidkhid pry provedenni lektsiinoho zaniattia [Innovative approach to conducting a lecture]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Chernivtsi Institute of Trade and Economics. Economic Sciences*, 2(1). 405-410 [in Ukrainian].
10. Kozak, L. V. (2015). Osvitlohichnyi dyskurs [Case method in the preparation of future teachers for innovative professional activity]. *Osvitlohichnyi dyskurs – Educological Discourse*, 3(11). 153-161 [in Ukrainian].
11. Kirk, D. (2019). *Precarity, Critical Pedagogy and Physical Education*. London: Routledge [in English].
12. Pühse, U., & Gerber, M. (Eds.). (2005). *International Handbook of Physical Education: Research, Policy and Practice*. Aachen: Meyer & Meyer Sport [in English].
13. Oliinyk, N. (2015). Efektyvnist ihrovykh modelei navchannia v systemi suchasnoi vyshchoi osvity [Effectiveness of game-based learning models in the system of modern higher education]. *Naukovi zapysky. Seriya: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity – Scientific Notes. Series: Problems of Methods of Physical-Mathematical and Technological Education*, 2(7). 70-75 [in Ukrainian].

14. Anishchenko, V. M., Artiushyna, M. V., Herliand, T. M., Kulalaieva, N. V., Shymanovskyi, M. M., et al. (2018). *Proektna diialnist uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv: treninh kurs [Project activity of students of vocational education institutions: Training course]*. Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].

15. Kovalskyi, V. O., & Kyslenko, D. P. (2024). Pedahohichni aspekty vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii v vyshchii osviti [Pedagogical aspects of using digital technologies in higher education]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 30. 1-8 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026

УДК 37.091.33

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-150-162](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-150-162)

Вишківська Ванда Болеславівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-3007-5746>

Вознюк Оксана Василівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки педагогічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-6649-2058>

Ремньова Анжеліка Григорівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-9705-036X>

Пустовалов Богдан Олександрович викладач кафедри педагогіки педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0006-2466-9288>

Порядченко Леся Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-8596-8907>

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД

Анотація. У статті актуалізується проблема національно-патріотичного виховання в умовах воєнного стану як стратегічного напрямку розвитку української освітньої системи та важливого чинника суспільної консолідації. Наголошується, що збройна агресія проти України зумовила необхідність переосмислення змісту, форм і методів виховної роботи, посиливши значення формування національної ідентичності, громадянської відповідальності, моральної стійкості та готовності молоді до активної участі в державотворчих процесах.

У межах дослідження проаналізовано нормативно-правові засади національно-патріотичного виховання, зокрема положення Концепції «Нова українська школа», Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти

України, Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», а також узагальнено наукові підходи українських дослідників до трактування сутності патріотизму, національної ідентичності та виховного потенціалу освітнього середовища.

Особливу увагу приділено проєктному підходу як інноваційній педагогічній технології, що забезпечує інтеграцію навчальної та виховної діяльності, активну участь здобувачів освіти в соціально значущих ініціативах, розвиток критичного мислення, дослідницьких і комунікативних компетентностей. Обґрунтовано доцільність упровадження українознавчих, волонтерських, історико-краєзнавчих, культурно-мистецьких і медіаосвітніх проєктів як ефективних засобів формування патріотичної свідомості в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Зроблено висновок, що реалізація проєктного підходу сприяє підвищенню ефективності національно-патріотичного виховання здобувачів освіти, формуванню їхньої національної ідентичності, активної громадянської позиції та готовності відповідати на сучасні виклики, зумовлені війною.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, заклад загальної середньої освіти, здобувачі освіти, національна ідентичність, проєктний підхід, проєктна діяльність

Vyshkivska Vanda Ph.d., Associate Professor of the Department of Pedagogy, Faculty of Pedagogy, Ukrainian State Dragomanov University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-3007-5746>

Vozniuk Oksana Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Pedagogy of the Faculty of Pedagogy of Mykhailo Dragomanov State University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-6649-2058>

Remnova Anzhelika, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Faculty of Pedagogy, Ukrainian State Dragomanov University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-9705-036X>

Pustovalov Bohdan lecturer at the Department of Pedagogy, Faculty of Pedagogy, Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0006-2466-9288>

Poriadchenko Lesya Ph.d., Associate Professor of the Department of Pedagogy, Faculty of Pedagogy, Ukrainian State Dragomanov University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-8596-8907>

NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN WAR CONDITIONS: A PROJECT APPROACH

Abstract. The article addresses the problem of national-patriotic education in martial law as a strategic direction for the development of the Ukrainian educational system and an important factor in social consolidation. It is emphasized that the armed aggression against Ukraine necessitated a rethinking of the content, forms and methods of educational work, increasing the importance of the formation of national identity, civic responsibility, moral stability and readiness of young people to actively participate in state-building processes.

The study analyzed the regulatory and legal foundations of national-patriotic education, in particular the provisions of the Concept "New Ukrainian School", the Concept of National-Patriotic Education in the Education System of Ukraine, the Law of Ukraine "On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Establishing Ukrainian National and Civic Identity", and also summarized the scientific approaches of Ukrainian researchers to the interpretation of the essence of patriotism, national identity and the educational potential of the educational environment.

Particular attention is paid to the project approach as an innovative pedagogical technology that ensures the integration of educational and educational activities, the active participation of students in socially significant initiatives, the development of critical thinking, research and communication competencies. The feasibility of implementing Ukrainian studies, volunteer, historical and local history, cultural and artistic and media educational projects as effective means of forming patriotic consciousness in the conditions of war and post-war reconstruction is substantiated.

It is concluded that the implementation of the project approach contributes to increasing the effectiveness of national-patriotic education of students, the formation of their national identity, active civic position and readiness to respond to modern challenges caused by the war.

Keywords: national-patriotic education, general secondary education institution, students, national identity, project approach, project activity

Постановка проблеми. Актуальність проблеми національно-патріотичного виховання учнів в умовах війни зумовлена сучасними суспільно-політичними викликами, що постали перед Україною внаслідок повномасштабної збройної агресії. Війна докорінно змінила умови функціонування освітньої системи, актуалізувала потребу у формуванні стійкої національної ідентичності, громадянської свідомості та ціннісних орієнтацій молодого покоління. У цих умовах школа стає не лише осередком передачі знань, а й важливим соціальним інститутом, покликаним забезпечити консолідацію суспільства, виховання відповідального громадянина та патріота своєї держави.

Національно-патріотичне виховання учнів в умовах війни набуває особливого значення, оскільки сприяє усвідомленню історичної тяглості української державності, формуванню готовності захищати національні інтереси, збереженню духовно-моральних цінностей та протидії деструктивним інформаційним впливам. Воєнні події посилюють соціально-психологічне навантаження на дітей і молодь, що потребує цілеспрямованої виховної роботи, спрямованої на розвиток почуття відповідальності, солідарності, взаємопідтримки та віри у майбутнє країни.

Водночас традиційні підходи до організації виховної діяльності в закладах освіти не завжди відповідають потребам сучасних учнів та умовам воєнного часу, що зумовлює необхідність упровадження інноваційних педагогічних технологій. Проєктний підхід у національно-патріотичному вихованні створює можливості для активної участі учнів у суспільно значущій діяльності, формування практичних громадянських компетентностей, розвитку критичного мислення та навичок командної роботи, а також забезпечує інтеграцію навчального і виховного процесів.

Особливої ваги набувають управлінські рішення, спрямовані на системне впровадження національно-патріотичного виховання в освітній простір закладів освіти. Ефективне управління цим процесом передбачає стратегічне планування, координацію дій педагогічного колективу, взаємодію з громадськими інституціями, волонтерськими та ветеранськими організаціями, а також створення безпечного й психологічно підтримувального середовища для учнів. Саме поєднання проєктного підходу з обґрунтованими управлінськими рішеннями дозволяє забезпечити цілісність, результативність і сталість національно-патріотичного виховання в умовах війни.

Таким чином, проблема національно-патріотичного виховання здобувачів в умовах війни є надзвичайно актуальною та потребує наукового осмислення, оскільки від ефективності її розв'язання значною мірою залежить формування громадянської позиції молодого покоління, зміцнення суспільної єдності та майбутній розвиток Української держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема національно-патріотичного виховання учнів у різних її вимірах ґрунтовно досліджувалася українськими науковцями ще до повномасштабної війни, однак у сучасних умовах їхні напрацювання набули нового змістового наповнення та практичної значущості.

Фундаментальні теоретико-методологічні засади національно-патріотичного виховання розробляв І. Бех [3; 4], який розглядав патріотизм як інтегративну особистісну якість, пов'язану з моральним вибором, ціннісними орієнтаціями та громадянською відповідальністю. У його працях акцентовано увагу на вихованні особистості як суб'єкта діяльності, що є надзвичайно важливим у контексті проєктного підходу.

Проблеми формування громадянської та національної ідентичності в системі освіти досліджував В. Кремень, зосереджуючись на ролі освіти у державотворчих процесах, розвитку національної свідомості молоді та відповідності освітньої політики викликам часу.

Історико-педагогічні та ціннісні аспекти національного виховання розкриті у працях О. Сухомлинської, яка підкреслювала значення культурної спадщини, історичної пам'яті та гуманістичних традицій української педагогіки у формуванні патріотизму учнівської молоді.

Соціально-педагогічні аспекти патріотичного виховання, зокрема роль освітнього середовища, позашкільної діяльності та взаємодії школи з громадою, висвітлено в працях А. Капської.

Ефективність проєктної діяльності як сучасної педагогічної технології, спрямованої на впровадження національно-патріотичних цінностей у зміст різних освітніх галузей, обґрунтовано в працях М. Суліми [18].

Окремий пласт сучасних досліджень присвячений національно-патріотичному вихованню в умовах суспільних криз і воєнних загроз. У працях українських науковців та практиків останніх років (зокрема в педагогічних журналах і збірниках НАПН України) аналізуються питання психологічної стійкості учнів, виховання готовності до громадянської відповідальності, волонтерської діяльності та соціальної згуртованості як складових патріотизму.

Мета статті - теоретичне обґрунтування та аналіз особливостей національно-патріотичного виховання здобувачів освіти в умовах війни, визначення потенціалу проєктного підходу як ефективного педагогічного інструменту його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правові та наукові підходи до національно-патріотичного виховання в Україні формують цілісне уявлення про його зміст, мету та суспільне значення. Так, у Концепції «Нова українська школа» окреслено образ випускника як патріота з активною громадянською позицією, здатного до інноваційної діяльності, конкурентоспроможного на ринку праці та орієнтованого на навчання впродовж життя. Ця ідея знаходить логічне продовження в Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та плані заходів щодо її реалізації до 2025 року, де наголошується на формуванні самодостатнього громадянина - патріота, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, збереження духовно-культурної спадщини українського народу, утвердження національної ідентичності та активної громадянської позиції.

Найбільш комплексне нормативне визначення національно-патріотичного виховання закріплено в Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», де воно трактується як цілісний процес формування громадянської свідомості на

основі державних цінностей і підготовки особистості до виконання конституційних обов'язків [11]. Таким чином, на законодавчому рівні національно-патріотичне виховання розглядається як стратегічний напрям державної політики.

Теоретичні засади реалізації цієї політики в сучасних умовах обґрунтував О. Діденко, який доводить ефективність комплексного управлінського підходу, що передбачає узгоджену діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямовану на формування національної самосвідомості молоді та її залучення до процесів державотворення. Науковець визначає ключові напрями вдосконалення державної політики у сфері національно-патріотичного виховання, серед яких особливе місце посідають соціалізація, гуманізація, демократизація, диференціація та гуманітаризація виховного процесу [9, с.3-4].

Ідеї системності та державотворчого спрямування національно-патріотичного виховання підтримують Н. Бондаренко та С. Косянчук, які розглядають його як важливий чинник зміцнення української державності та суспільної консолідації. Науковці акцентують увагу на значенні правдивого осмислення історії України, бойових традицій, героїчного минулого та сучасної діяльності Збройних Сил України як основи формування гордості за свій народ і поваги до національної спадщини [5, с. 10].

Філософсько-ціннісний вимір патріотизму розкрито у працях Т. Бевз, яка трактує його як багатокомпонентне явище, що поєднує активну громадянську позицію, почуття любові й відданості Батьківщині, моральний обов'язок захисту держави, форму соціальної солідарності та політичну ідеологію, зорієнтовану на захист національних інтересів і суверенітету [2, с.68].

У педагогічному аспекті, за С. Ігнатенком, патріотичне виховання постає як систематична й цілеспрямована діяльність, спрямована на формування в молоді любові до рідної землі, національної самосвідомості та гідності, шанобливого ставлення до мови, культури й традицій, відповідальності за майбутнє країни та готовності діяти на благо суспільства. Така виховна робота реалізується в сім'ї, закладах освіти, державних і громадських інституціях, що підкреслює її загальносуспільний характер [12, с.39].

Розвиваючи нормативно-правові й теоретичні підходи до національно-патріотичного виховання, українські науковці акцентують увагу на його професійно-педагогічному вимірі, особливо у підготовці майбутніх учителів. Так, О. Жаровська розглядає патріотичне виховання студентів педагогічного університету як цілісний педагогічний процес становлення особистості громадянина і патріота, що ґрунтується на прийнятті демократичних цінностей, дотриманні правових і моральних норм та активній участі майбутнього вчителя в демократичному житті суспільства [10]. Важливим складником цього процесу, на думку дослідниці, є розвиток мовленнєвої культури студентів і формування їхньої готовності до здійснення патріотичного виховання учнів. Патріотичне

виховання спрямовується на формування патріотичної свідомості, ціннісного ставлення до українського народу, держави й нації, а також на вироблення активної громадянської позиції щодо сучасних суспільно-політичних процесів і готовності сприяти розбудові правової, демократичної України.

Узгоджуючись із цими положеннями, В. Кульчицький, Л. Петришин та Г. Олійник трактують патріотичне виховання як цілеспрямований процес формування у молоді світоглядних орієнтацій і морально-психологічної готовності діяти в інтересах держави та суспільства. Особливу увагу науковці приділяють етичному виміру патріотичного виховання, який передбачає пріоритет гуманістичних цінностей, відповідальне й правдиве ставлення до історичної та суспільної інформації, а також дотримання принципів справедливості й рівності у залученні студентів до патріотичних ініціатив незалежно від їхнього соціального чи регіонального походження [15].

Таким чином, у сучасному науковому дискурсі патріотичне виховання розглядається не лише як засіб формування громадянської та національної ідентичності, а й як етично вмотивований, демократично зорієнтований процес підготовки молоді, зокрема майбутніх педагогів, до активної участі в суспільному житті та виховання наступних поколінь у дусі патріотизму й відповідальності.

Як слушно зауважують В. Кульчицький, Л. Петришин, Г. Олійник, в умовах збройної агресії проти України національно-патріотичне виховання набуває особливої ваги, перетворюючись із складової освітнього процесу на важливий чинник суспільної консолідації, моральної стійкості та національної безпеки. Важливим підґрунтям патріотичного виховання стає осмислення історичного досвіду України, національної спадщини та сучасної боротьби за незалежність, що сприяє формуванню національної свідомості, критичного мислення й моральних орієнтирів молоді. Не менш значущим, як зазначають науковці, є психологічний аспект, який передбачає забезпечення підтримки, розвиток стресостійкості, емпатії та готовності до відповідальної поведінки в кризових умовах. При цьому ефективність патріотичного виховання значною мірою залежить від інституційної підтримки, інтеграції відповідного змісту в освітні програми, а також співпраці закладів освіти з армією, ветеранськими й волонтерськими організаціями. Практичні ініціативи, зокрема волонтерська та громадська діяльність, сприяють формуванню активної громадянської позиції, відповідальності та соціальної згуртованості. Водночас важливу роль відіграє інформаційний простір, який через сучасні медіа та розвиток медіаграмотності забезпечує поширення патріотичних цінностей і протидію деструктивним інформаційним впливам [15].

У контексті національно-патріотичного виховання важливе місце посідає проблема формування національної ідентичності особистості як внутрішньої

основи громадянської та патріотичної позиції. О. Шевченко трактує національну ідентифікацію як процес ототожнення людини з певною нацією, що ґрунтується на стійкому емоційному зв'язку, усвідомленні належності до національної спільноти та прийнятті її норм і цінностей. Результатом цього процесу є становлення національно-культурної ідентичності, що виявляється у формуванні цілісного «Я-образу» особистості як частини національного колективу. Дослідниця розглядає національну ідентичність водночас як соціально-психологічний результат ідентифікаційних процесів, як ключовий компонент національної самосвідомості та як складову загальної соціальної ідентичності особистості [20, с.6].

Подібну позицію поділяє І. Горячок, який визначає національну ідентичність як усвідомлення людиною своєї належності до нації, об'єднаної спільною історією, культурою, мовою та системою цінностей. Умови глобалізації, що супроводжуються нівелюванням національних кордонів і культурних відмінностей, посилюють актуальність цілеспрямованого формування та збереження національної ідентичності як передумови збереження культурної самобутності й державної незалежності [8, с.31].

Практична реалізація завдань національно-патріотичного виховання, за Н. Бондаренко та С. Косянчуком, значною мірою забезпечується використанням традиційних форм і методів виховної роботи. До них належать гурткова науково-дослідницька діяльність, історичне краєзнавство, архівно-пошукова робота, діяльність патріотичних клубів і молодіжних організацій, зокрема «Пласт», участь у Вахті пам'яті Небесної Сотні. Важливу роль відіграють також тематичні вечори, літературно-мовні композиції, заходи з ушанування видатних українців, Дні української писемності й мови, участь у національних і міжнародних мовних конкурсах, що сприяє формуванню україномовного та ціннісно орієнтованого освітнього середовища [5, с.10-11].

Узагальнюючи ці підходи, Н. Бондаренко наголошує, що ефективність національно-патріотичного виховання забезпечується не лише позааудиторною діяльністю, а й системною інтеграцією патріотичного змісту в навчальні дисципліни. Такий підхід сприяє формуванню в учнів і студентів особистісних якостей, що відображають ціннісне ставлення до Батьківщини, української мови, культури та історії, і створює передумови для стійкого розвитку національної свідомості [5, с.11].

Продовжуючи аналіз форм і засобів національно-патріотичного виховання, науковці підкреслюють особливу роль позааудиторної діяльності як важливої складової цілісного освітньо-виховного процесу. Так, О. Колодій і М. Левківський наголошують, що саме позааудиторна виховна робота створює сприятливі умови для самореалізації молоді відповідно до її інтересів і здібностей, сприяє формуванню національної свідомості, почуття людської гідності, любові до

рідного краю та готовності працювати задля його розвитку й захисту. У цьому контексті важливими напрямками виступають правове виховання, повага до Конституції України та державної символіки, утвердження загальнолюдських моральних цінностей, підготовка молоді до життя в сучасному суспільстві, а також формування екологічної відповідальності [].

Водночас у системі загальної середньої освіти, як зазначає В. Снагощенко, провідна роль у національному вихованні належить учителям історії та суспільствознавчих дисциплін. Під час вивчення історії України та в позаурочний час особливу увагу доцільно приділяти життю і діяльності видатних українських діячів, висвітленню багатовікової боротьби народу за незалежність, формуванню в учнів умінь критично осмислювати історичні події, аргументовано відстоювати власну позицію та залучатися до краєзнавчих пошуків і дослідницької роботи. Використання проблемних запитань і завдань у навчальному процесі сприяє розвитку самостійного мислення й громадянської зрілості здобувачів освіти [17, с.26-30].

Аналізуючи праці О. Колодій та М. Левківського у площині даного дослідження, варто зауважити, що ефективне формування патріотизму у молоді забезпечується залученням до науково-дослідницької, трудової, природоохоронної, волонтерської, культурно-дозвілєвої та соціально-комунікативної діяльності. Використання інтерактивних методів сприяє активній участі молоді в державотворчих процесах, розвитку громадянської відповідальності та протидії негативним соціальним явищам. Особливе значення мають волонтерські ініціативи й групові тренінги, спрямовані на розвиток альтруїзму, соціальної відповідальності, умінь міжособистісної взаємодії та усвідомлення власних морально-етичних орієнтирів, що є важливими для професійного та особистісного становлення майбутніх педагогів [14].

У контексті сучасних безпекових викликів особливої актуальності набуває розроблення й упровадження українознавчих проєктів, спрямованих на утвердження ідеї національної єдності українського суспільства в умовах війни та післявоєнної відбудови [16, с. 185].

С. Клепко розглядає метод проєктів як інноваційну педагогічну технологію, що забезпечує гармонійний розвиток особистості через залучення учнів до творчої та пізнавальної діяльності. У межах цього підходу роль учителя трансформується від традиційного наставника до координатора й партнера, який супроводжує здобувача освіти в процесі самореалізації та становлення активної життєвої позиції. Реалізація проєктної діяльності передбачає поєднання на різних етапах різноманітних методів і засобів, зокрема інформаційних та інструментальних, що забезпечує її комплексний характер [13, с. 149].

В. Ассаул наголошує, що ключове призначення проєктної діяльності полягає не стільки в засвоєнні суто академічного знання, скільки у формуванні в

учнів умінь орієнтуватися в сучасному соціальному, економічному та інформаційному просторі. Участь у проєктах сприяє набуттю практичного досвіду взаємодії в громаді та розвитку соціальної компетентності як важливої складової громадянської зрілості [1].

Своєю чергою, С. Толочко та Л. Маценко розглядають проєктні технології як ефективну інноваційну стратегію забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання. Науковці підкреслюють, що інтегроване використання проєктних методів сприяє цілісному розвитку особистості, поєднуючи фізичний розвиток із формуванням громадянської позиції та готовності до захисту України [19, с.192].

Конкретизацію цього підходу знаходимо у працях О. Газізової, яка окреслює основні напрями науково-дослідної діяльності учнів у сфері українознавства. До них належать вивчення історії України в контексті національно-визвольної боротьби, дослідження української мови як фундаменту національної ідентичності, аналітичне осмислення сучасних подій і наслідків війни для різних сфер суспільного життя, аналіз впливу воєнних подій на літературу й мистецтво, збереження історичної пам'яті, краєзнавчі дослідження, розвиток медіаграмотності та протидія дезінформації, а також вивчення культурної спадщини України. Участь молоді в таких проєктах і конкурсах сприяє формуванню дослідницьких, комунікативних і ціннісних компетентностей, усвідомленню значення національної пам'яті та зміцненню почуття гордості за Україну [7, с.13; 16].

Висновки. Національно-патріотичне виховання здобувачів освіти в умовах війни постає як стратегічно важливий напрям освітньої політики України, що спрямований на зміцнення національної ідентичності, громадянської свідомості та суспільної стійкості. Воєнні виклики актуалізували необхідність переосмислення змісту, форм і методів виховної роботи, зумовивши перехід від декларативних підходів до діяльнісних моделей, орієнтованих на активну участь молоді в суспільно значущих процесах.

Ефективною педагогічною технологією національно-патріотичного виховання в умовах війни є проєктний підхід, який забезпечує міждисциплінарну інтеграцію патріотичного змісту, поєднання навчальної та позааудиторної діяльності, розвиток критичного мислення, соціальної відповідальності й практичних громадянських компетентностей.

Література:

1. Ассаул В. Метод проєктів у виховній роботі. Проєктна діяльність у ліцеї: компетентнісний потенціал, теорія і практика: наук-метод. посібн / За ред. С.М. Шевцової, І.Г. Єрмакова, О.В. Батечко, В.О. Жадька. Київ: Департамент, 2008. 520 с.
2. Бевз Т. Патріотизм як феномен: етимологічні корені, історична еволюція та ідеологічні аспекти. Українознавство та етнопедагогіка: витoki, становлення та розвиток шкільництва на теренах Прикарпаття: матеріали обласної педагогічної науково-практичної конференції (29 травня 2024 року). Івано-Франківськ, 2024. С. 65– 68.

3. Бех І. Д. Виховні проблеми воєнного часу в контексті зміцнення незалежності України: наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України, присвяченому 33-й річниці Незалежності України. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2024. № 6 (2). С. 1-5.
4. Бех І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Методист. 2014. № 11 (35). С. 11-25.
5. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації (для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків). Київ, 2022. 64 с.
6. Бондаренко Н., Косянчук С. Проблематизація як атрактор удосконалення мовної освіти. Digitalization and information society. Selected issues. Monograph / [Ed. by A. Ostenda, T. Nestorenko]. Publishing House of University of Technology, Poland, Katowice, 2022. С. 161–184
7. Газізова О. Національно-патріотичне виховання у контексті утвердження української ідентичності в умовах війни: українознавчий контент. Українознавство. 2025. №3 (96). С.8-21.
8. Горячок І., Баранцова І., Тараненко Ю. Формування національної ідентичності здобувачів вищої освіти в умовах сьогодення. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія», Вип. 4, 2023. С.29-35.
9. Діденко О.Г. Формування і реалізація державної політики національно-патріотичного виховання молоді в умовах націокультурних трансформацій в Україні : автореф. дис. на здобуття канд. наук. з державного управління за спеціальністю 25.00.02. К., 2014. 20 с.
10. Жаровська О.П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: дис.. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2015. 290 с.
11. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» . Відомості Верховної Ради (ВВР). 2023. № 46. ст.116.
12. Ігнатенко С.А. Виховання громадянськості студентської молоді: метод. посібник / С.А. Ігнатенко. Х.: Айлант, 2008. 103 с.
13. Клепко С. Ф., Литвинюк Л. В. Формування лідерської компетентності в школі : посібник-довідник. Полтава: ПОІППО, 2012. 270 с.
14. Колодій О. С., Левківський М. В. Виховання патріотизму студентів ВНЗ // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. наук.- практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 186-193.
15. Кульчицький В. Й., Петришин Л. Й., Олійник Г. М. Етичні аспекти організації патріотичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні. Академічні візії. 2025. Вип.45. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17085051>
16. Національна ідентичність у трансформаційних процесах: безпекові чинники та консолідація суспільства / О. Газізова, Т. Бевз, І. Краснодемська, С. Бойко, Ю. Шинкарик, А. Кононенко, О. Соболева. Тернопіль, 2023. 308 с.
17. Снагощенко В. В., Головач О.Я. Національно-патріотичне виховання учнів на уроках історії України в загальноосвітній школі. Теоретичні питання культури, освіти та виховання: збірник наукових праць. 2018. Вип. 57. С. 26–30.
18. Суліма М. Г. Проектні технології в процесі національно-патріотичного виховання. Актуальні питання національно-патріотичного виховання дітей та молоді: досвід та проблеми: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (01–02 листопада 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. URL: [https:// zoippo.zp.ua/pages/publications/el_gurnal/pages/vip26](https://zoippo.zp.ua/pages/publications/el_gurnal/pages/vip26).

19. Толочко С.В., Маценко Л.М. Проектні технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання здобувачів освіти. Інноваційна педагогіка. 2025. № 2 (83). С. 190-195.
20. Шевченко О. Національна ідентифікація Я-образу особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук, Київ : 2005. 20 с

References:

1. Assaul, V. (2008). Metod proektiv u vykhovnii roboti. Proektna diialnist u litsei : kompetentnisnyi potentsial, teoriia i praktyka [The project method in educational work. Project activity in the lyceum: competence potential, theory and practice]/ S.M. Shevtsovoi, I.H. Yermakova, O.V. Batechko, V.O. Zhadka (Ed.). Kyiv: Departament [in Ukrainian].
2. Bevz, T. (2024). Patriotyzm yak fenomen: etymolohichni koreni, istorychna evoliutsiia ta ideolohichni aspekty [Patriotism as a phenomenon: etymological roots, historical evolution and ideological aspects]. *Ukrainoznavstvo ta etnopedahohika: vytoky, stanovlennia ta rozvytok shkilnytstva na terenakh Prykarpattia: materialy oblasnoi pedahohichnoi naukovo-praktychnoi konferentsii - Ukrainian Studies and Ethnopedagogy: Origins, Formation and Development of Schooling in the Precarpathian Region: Materials of the Regional Pedagogical Scientific and Practical Conference*, (pp.65-68). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
3. Bekh, I. D. (2024). Vykhovni problemy voiennoho chasu v konteksti zmitsnennia nezalezhnosti Ukrainy: naukova dopovid na zasidanni Prezydii NAPN Ukrainy, prysviachenomu 33-y richnytsi Nezalezhnosti Ukrainy [Educational problems of wartime in the context of strengthening the independence of Ukraine: scientific report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine dedicated to the 33rd anniversary of the Independence of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy - Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 6 (2), 1-5 [in Ukrainian].
4. Bekh, I. (2014). Prohrama ukrainskoho patriotychnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi [Program of Ukrainian patriotic education of children and students]. *Metodyst – Methodist*, 11 (35), 11-25 [in Ukrainian].
5. Bondarenko, N. V., Kosianchuk, S. V. (2022). Natsionalno-patriotychnе vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv [National-patriotic education in the context of modern challenges]. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
6. Bondarenko, N., Kosianchuk, S. (2022). Problematyzatsiia yak atraktor udoskonalennia movnoi osvity [Problematization as an attractor for improving language education]. Digitalization and information society. Selected issues. A. Ostenda, T. Nestorenko (Eds.). *Publishing House of University of Technolog.* (pp. 161-184). Poland, Katowice [in Ukrainian].
7. Hazizova, O. (2025). Natsionalno-patriotychnе vykhovannia u konteksti utverdzhennia ukrainskoi identychnosti v umovakh viiny: ukrainoznavchyi kontent [National-patriotic education in the context of establishing Ukrainian identity in wartime/ Ukrainian studies content]. *Ukrainoznavstvo - Ukrainian studies*, 3 (96), 8-21 [in Ukrainian].
8. Horiachok, I., Barantsova, I., Taranenko, Yu. (2023). Formuvannia natsionalnoi identychnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh sohodennia [Formation of national identity of higher education applicants in today's conditions]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriiia «Pedahohika. Psykholohiia» - Scientific Bulletin of the Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series "Pedagogy. Psychology"*, 4, 29-35 [in Ukrainian].
9. Didenko, O.H. (2014). Formuvannia i realizatsiia derzhavnoi polityky natsionalno-patriotychnoho vykhovannia molodi v umovakh natsiokulturnykh transformatsii v Ukraini [Formation and implementation of state policy of national-patriotic education of youth in the conditions of national-cultural transformations in Ukraine]. Candidate's thesis. K. 20 s. [in Ukrainian].

10. Zharovska, O.P. (2015). Patriotychne vykhovannia studentiv v osvitenovkyhovnomu seredovyshchi pedahohichnoho universytetu [Patriotic education of students in the educational environment of a pedagogical university]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Vinnytsia [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti» [Law of Ukraine “On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Strengthening Ukrainian National and Civic Identity”] (2023). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) - Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR)*, 46. st.116 [in Ukrainian].
12. Ihnatenko, S.A. (2008). Vykhovannia hromadianskosti studentskoi molodi [Civic education of student youth]. Kh.: Ailant [in Ukrainian].
13. Klepko, S.F., Lytvyniuk, L. V. (2012). Formuvannia liderskoi kompetentnosti v shkoli [Formation of leadership competence at school]. Poltava: POIPPO [in Ukrainian].
14. Kolodii, O. S., Levkivskiy, M. V. (2014). Vykhovannia patriotyzmu studentiv VNZ [Raising patriotism among university students]. *Innovatsiini pidkhody do vykhovannia studentskoi molodi u vyshchyykh navchalnykh zakladakh - Innovative approaches to educating students in higher education institutions: Proceedings of the materialy International Scientific and Practical Conference* (pp. 186 -193). O. A. Dubaseniuk, V. A. Kovalchuk (Eds.). Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].
15. Kulchytskyi, V. Y., Petryshyn, L. Y., Oliinyk, H. M. (2025). Etychni aspekty orhanizatsii patriotychnoho vykhovannia zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Ethical aspects of organizing patriotic education of higher education students under martial law in Ukraine]. *Akademichni vizii - Academic visions*, 45. Retrieved from <https://doi.org/10.5281/zenodo.17085051> [in Ukrainian].
16. Hazizova, O., Bevz, T., Krasnodemska, I., Boiko, S., Shynkaryk, Yu., Kononenko, A., Sobolieva O. (2023). Natsionalna identychnist u transformatsiinykh S.protsesakh: bezpekovi chynnyky ta konsolidatsiia suspilstva [National identity in transformation processes: security factors and consolidation of society]. Ternopil[in Ukrainian].
17. Snahoshchenko V. V., Holovach O.Ia. (2018). Natsionalno-patriotychne vykhovannia uchniv na urokakh istorii Ukrainy v zahalnoosvitnii shkoli [National-patriotic education of students in history lessons of Ukraine in a secondary school]. *Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia: zbirnyk naukovykh prats - Theoretical issues of culture, education and upbringing: collection of scientific works*, 57, 26-30. [in Ukrainian].
18. Sulima, M. H. (2016). Proektni tekhnolohii v protsesi natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [Project technologies in the process of national-patriotic education]. *Aktualni pytannia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi: dosvid ta problemy - Current issues of national-patriotic education of children and youth: experience and problems*. Retrieved from https://zoippo.zp.ua/pages/publications/el_gurnal/pages/vip26 [in Ukrainian].
19. Tolochko, S.V., Matsenko, L.M. (2025). Proiektni tekhnolohii yednosti fizychnoho i viiskovo-patriotychnoho vykhovannia zdobuvachiv osvity [Project technologies for the unity of physical and military-patriotic education of students]. *Innovatsiina pedahohika -Innovative pedagogy*, 2 (83), 190-195[in Ukrainian].
20. Shevchenko, O. (2005). Natsionalna identyfikatsiia Ya-obrazu osobystosti [National identification of the self-image of the individual]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 377:174:37.013

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-163-174](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-163-174)

Вічкань Олександр Миколайович викладач, спеціаліст вищої категорії, Уманський фаховий коледж технологій та бізнесу Уманського національного університету, м. Умань, <https://orcid.org/0009-0007-2821-0017>

Горбонос Любов Юріївна викладач, спеціаліст першої категорії, Уманський фаховий коледж технологій та бізнесу Уманського національного університету, м. Умань

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДОБРОЧЕСНОСТІ В СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Формування культури академічної доброчесності у здобувачів освіти є одним із ключових напрямів сучасної освітньої політики та педагогічної практики. У статті досліджено комплексний процес формування культури академічної та професійної доброчесності у студентів закладів фахової передвищої освіти в умовах сучасних освітніх трансформацій. У статті розглянуто сутність поняття доброчесності як ціннісної характеристики особистості, визначено основні принципи та чинники її формування в студентському середовищі закладів фахової передвищої освіти. Проаналізовано вплив навчального середовища, педагогічних комунікацій, цифрових технологій та систем оцінювання на формування поведінкових норм доброчесності. Особлива увага приділена імплементації превентивних заходів та освітніх практик, спрямованих на попередження академічного плагіату, шахрайства та інших форм порушення етичних стандартів. Визначено основні чинники впливу на становлення культури доброчесності: нормативно-правове забезпечення, корпоративна культура закладу освіти, педагогічна майстерність викладачів, використання цифрових інструментів контролю та самоконтролю, а також партнерська взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу. Особливу увагу приділено ролі ціннісно-орієнтованого навчання, інтеграції етичної проблематики в зміст фахових дисциплін і формуванню навичок критичного мислення як запобіжника проявам академічної недоброчесності. На основі теоретичного аналізу та узагальнення практичного досвіду запропоновано модель формування культури доброчесності, що включає: системну просвітницьку роботу, формування рефлексивних компетентностей та інтеграцію етичних норм у зміст професійної підготовки. Визначено ключові перешкоди та перспективи подальших досліджень у цій сфері. Практичне значення роботи полягає у можливості адаптації

запропонованих рекомендацій для системної роботи зі студентами й педагогами закладів фахової передвищої освіти.

Актуальність теми зумовлена необхідністю підготовки фахівців, які не лише володіють професійними компетенціями, а й керуються етичними принципами у своїй діяльності, що є фундаментом для розбудови правової держави та подолання корупційних ризиків у суспільстві.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням вимог до якості освітнього процесу, необхідністю утвердження принципів прозорості, відповідальності та етичної поведінки відповідно до положень Закон України «Про освіту» та Закон України «Про фахову передвищу освіту».

Ключові слова: академічна доброчесність, культура, студенти, фахова передвища освіта, етичні норми, освітній процес, модель формування.

Vichkan Oleksandr Teacher, specialist of the highest qualification category, Uman Professional College of Technologies and Business of Uman National University, <https://orcid.org/0009-0007-2821-0017>

Horbonos Liubov Yuriivna Teacher, First Category Specialist, Uman Professional College of Technologies and Business of Uman National University

FORMATION OF A CULTURE OF INTEGRITY AMONG STUDENTS OF VOCATIONAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The formation of a culture of academic integrity among students is one of the key areas of modern educational policy and pedagogical practice. The article examines the complex process of forming a culture of academic and professional integrity among students of professional pre-higher education institutions in the context of modern educational transformations. The article examines the essence of the concept of integrity as a value characteristic of a person, identifies the main principles and factors of its formation in the student environment of professional pre-higher education institutions. The influence of the educational environment, pedagogical communications, digital technologies and assessment systems on the formation of behavioral norms of integrity is analyzed. Special attention is paid to the implementation of preventive measures and educational practices aimed at preventing academic plagiarism, fraud and other forms of violation of ethical standards. The main factors influencing the formation of a culture of integrity are identified: regulatory and legal support, the corporate culture of the educational institution, the pedagogical skills of teachers, the use of digital tools for control and self-control, as well as partnership interaction between all participants in the educational process. Particular attention is paid to the role of value-oriented learning, the integration of ethical issues into the

content of professional disciplines and the formation of critical thinking skills as a safeguard against manifestations of academic dishonesty. Based on theoretical analysis and generalization of practical experience, a model for the formation of a culture of integrity is proposed, which includes: systematic educational work, the formation of reflective competencies and the integration of ethical norms into the content of professional training. Key obstacles and prospects for further research in this area are identified. The practical significance of the work lies in the possibility of adapting the proposed recommendations for systematic work with students and teachers of professional pre-higher education institutions.

The relevance of the topic is due to the need to train specialists who not only possess professional competencies, but are also guided by ethical principles in their activities, which is the foundation for building a rule of law and overcoming corruption risks in society.

The relevance of the study is due to the increasing requirements for the quality of the educational process, the need to establish the principles of transparency, responsibility and ethical behavior in accordance with the provisions of the Law of Ukraine "On Education" and the Law of Ukraine "On Professional Pre-Higher Education".

Keywords: academic integrity, culture, students, professional pre-higher education, ethical norms, educational process, formation model.

Постановка проблеми. Добросесність є невід'ємною складовою професійної підготовки фахівця. В умовах інформаційного суспільства, цифровізації та глобальної мобільності здобувачів освіти питання формування етичної самосвідомості стає критично важливим. Незважаючи на нормативну увагу до академічної добросесності, рівень її усвідомлення та внутрішньої мотивації у студентів залишається низьким.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування академічної добросесності в закладах вищої та фахової передвищої освіти та у студентів даних закладів освіти відображаються у працях: Грицаєнко Л., Дітковська Л., Батечко Н., Вергун А., Дорожко А., Новіков Д., Скідан В., Сопова Д., Ткаченко В., Бернацький О., Савицький М., Банись В., Артюхов А., Гапон Н., Мельниченко А. та інші науковці. Спільним для всіх досліджень є розуміння важливості й необхідності впровадження академічної добросесності в освітньому процесі закладу освіти, зокрема фахового коледжу, оскільки вона виступає в ролі морального орієнтира професійної підготовки майбутніх фахівців.

Дотримання принципів академічної добросесності сприяє формуванню чесної та відповідальної поведінки, розвиває етичне мислення й допомагає відповідати високим стандартам професійної поведінки.

Мета статті. Виявити механізми та чинники формування культури добросесності у студентів закладів фахової передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом, через пандемію COVID-19 та вторгнення російської федерації в Україну, заклади вищої освіти (ЗВО) змушені були перейти до дистанційної та змішаної форми навчання, що викликало проблеми порушення принципів академічної доброчесності з боку здобувачів освіти. Нині питання появи плагіату у науковому співтоваристві, зокрема у сфері освіти, стає дедалі актуальнішим, особливо у період переходу здобувачів до дистанційної форми навчання, яка полегшує процес недобросовісного запозичення, привласнення і використання чужих тверджень та використання методів шахрайства. У цьому контексті важливо визначити природу та роль відсутності культури академічної доброчесності в умовах онлайн-навчання. ЗВО часто зіштовхуються з неетичною поведінкою здобувачів освіти, що призводить до виникнення в викладачів незадоволення, вигорання та стресу. Визначення академічної доброчесності є складним, і здебільшого базується на консенсусі. За даними Міжнародного центру академічної доброчесності, академічна доброчесність визначається «як зобов'язання, навіть перед лицем труднощів, до шести основних цінностей: чесності, довіри, чесності, поваги, відповідальності та мужності». Виокремлюють різні види плагіату: фальсифікація, мозаїчний плагіат, дослівний плагіат, поєднання власного та запозиченого тексту без цитування, неадекватне перефразування, копіювання наукової роботи іншого автора, згадування наукових джерел без посилань на автора, тощо [1, с.289].

Академічна доброчесність є одним з ключових питань сучасної освіти, оскільки вона безпосередньо впливає на якість навчання, рівень компетентності випускників і розвиток суспільства в цілому. Сучасний світ вимагає високого рівня знань, критичного мислення та творчого підходу, а дотримання принципів доброчесності забезпечує реальну якість освіти та сприяє чесному академічному середовищу. З поширенням цифрових технологій зросла доступність інформації, що створило ризик масового використання плагіату та академічного шахрайства, тому актуальним є впровадження ефективних методів перевірки та виховання відповідального ставлення до навчання. Багато країн, включаючи Україну, інтегруються у світовий освітній простір, де академічна доброчесність є невід'ємною складовою стандартів якості освіти. Це важливо для міжнародного визнання дипломів і наукових досліджень. Успішна кар'єра вимагає не лише диплома, а й реальних знань та вмінь, тому академічна доброчесність сприяє підготовці відповідальних, професійних і компетентних спеціалістів. Важливим аспектом є й те, що освіта має не лише передавати знання, а й виховувати чесність, відповідальність і повагу до інтелектуальної власності. Це основа для розвитку суспільства, побудованого на довірі та справедливості. Таким чином, академічна доброчесність є не просто правилом освіти, а необхідною умовою для особистісного, професійного та суспільного розвитку [2, с.7].

Академічна доброчесність визнається засадничою цінністю, на якій мають ґрунтуватися стосунки в академічному середовищі, оскільки вона забезпечує справедливість, довіру та якість освіти. Вона передбачає дотримання принципів чесності, відповідальності, прозорості й поваги до інтелектуальної власності, що є основою ефективної освітньої та наукової діяльності. Університети, коледжі та школи мають не лише передавати знання, а й формувати морально-етичні принципи, які допоможуть здобувачам освіти стати відповідальними громадянами та професіоналами.

Дотримання академічної доброчесності створює атмосферу довіри між викладачами, студентами та науковцями. Якщо освітній процес базується на чесності, кожен учасник отримує об'єктивну оцінку своїх знань і навичок, що сприяє реальному професійному зростанню. Навпаки, порушення академічної доброчесності, такі як списування, плагіат чи фабрикація результатів досліджень, підривають цінність дипломів та наукових досягнень, ставлять під сумнів компетентність випускників і знижують авторитет закладу освіти.

Крім того, академічна доброчесність є запорукою якісного наукового прогресу. Будь-яке дослідження, виконане з порушенням принципів доброчесності, може призвести до викривлення фактів, спотворення результатів і втрати довіри до наукової спільноти. Саме тому академічна спільнота має підтримувати високі стандарти чесності та сприяти розвитку культури відповідальності та поваги до праці інших.

Ще одним важливим аспектом є те, що академічна доброчесність виховує у здобувачів освіти відповідальність, критичне мислення та здатність самостійно аналізувати інформацію. Це формує компетентних фахівців, здатних приймати обґрунтовані рішення в майбутній професійній діяльності. У суспільстві, що базується на знаннях, такі якості є надзвичайно важливими, оскільки вони сприяють розвитку інновацій та технологій [2, с. 9-10].

На переконання В. Саценка, фундаментальними цінностями академічної доброчесності є такі: 1) чесність – академічні колективи реалізуючи принципи доброчесності, відтворюють їх у науково-інтелектуальній діяльності, навчальному процесі прозоро, відкрито, якісно з врахуванням наявної критики на їх адресу, яка апріорі визнається як нормальне явище;

2) довіра – академічні колективи утверджують та розвивають атмосферу взаємної поваги й довіри. Довірчі відносини сприяють прогресу освітнього закладу як простору для вільного обміну ідеями, інноваціями, що у підсумку створює підґрунтя для максимальної самореалізації всіх учасників цього процесу;

3) справедливість – академічні колективи прагнуть встановити прозорі й зрозумілі стандарти й правила взаємодії, які визнаються учасниками таких спільнот як оптимальні (справедливі) та раціоналізують взаємовідносини між студентами, викладацьким складом та адміністрацією навчального закладу;

4) повага – у академічних спільнотах плекається гуманістична атмосфера, що базується на цінності прав людини, захисту її гідності та честі, що робить навчання інтерактивним, кооперативним та партисипативним. Учасники таких спільнот поважають та втілюють принцип плюралістичності думок та ідей;

5) відповідальність – особиста відповідальність є основою академічних доброчесних спільнот, що проявляється у готовності окремих осіб та груп бути прикладом відповідальної діяльності. Відповідальність підтримується узгодженими у спільноті стандартами, а також належними заходами щодо їх реалізації;

6) «мужність – для розбудови й підтримання академічних спільнот доброчесності потрібно більше, ніж лише вірити у фундаментальні цінності. Трансформація цінностей від розмов про них до відповідних дій, їхнє відстоювання в умовах тиску і труднощів потребує рішучості, цілеспрямованості і мужності» [3, с. 168].

У сучасній освіті на сьогодні є актуальним питання дотримання умов та правил академічної доброчесності, які знаходять своє відображення у нормативно – правових актах.

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту», академічна доброчесність - це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

Порушенням академічної доброчесності вважається:

академічний плагіат - оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

самоплагіат - оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

фабрикація - вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

фальсифікація - свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

списування - виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

обман - надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

хабарництво - надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

необ'єктивне оцінювання - свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти;

надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання;

вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання [4].

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про фахову передвищу освіту» забезпечення академічної доброчесності в системі фахової передвищої освіти здійснюється відповідно до Закону України "Про освіту" з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Кожен учасник освітнього процесу в системі фахової передвищої освіти зобов'язаний дотримуватися принципів академічної доброчесності.

Формування академічної доброчесності здобувачів освіти є одним із завдань закладу фахової передвищої освіти.

Керівник закладу фахової передвищої освіти та колегіальний орган управління забезпечують дотримання принципів академічної доброчесності в закладі освіти у межах своєї компетенції.

Порушеннями академічної доброчесності у закладі фахової передвищої освіти, крім передбачених Законом України "Про освіту", є:

1) несанкціонована співпраця - надання здобувачам фахової передвищої освіти допомоги педагогічними (науково-педагогічними) працівниками, батьками або іншими особами, що не передбачена умовами виконання завдань;

2) академічне шахрайство - використання під час контрольних заходів непередбачених допоміжних матеріалів та/або технічних засобів, проходження процедур контролю результатів навчання підставними особами, подавання як результатів власної праці творів, виконаних іншими особами, у тому числі на замовлення;

3) необ'єктивне оцінювання - свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів фахової передвищої освіти, їхніх творчих здобутків, а також компетентностей педагогічних (науково-педагогічних) працівників закладів фахової передвищої освіти під час їх атестації або сертифікації.

За порушення академічної доброчесності педагогічні (науково-педагогічні) працівники закладів фахової передвищої освіти можуть притягатися до такої академічної відповідальності:

1) відмова у присвоєнні, підтвердженні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;

2) позбавлення на строк від одного до п'яти років права брати участь у роботі комісій з атестації педагогічних (науково-педагогічних) працівників, з акредитації освітньо-професійних програм, з інституційного аудиту закладів освіти, у журі учнівських і студентських олімпіад та інших змагань, у дорадчих і робочих органах, створюваних органами державної влади та органами місцевого самоврядування;

3) недопуск до проходження сертифікації строком на три роки, позбавлення сертифіката;

4) обмеження права на вибір освітніх програм, форм навчання, закладів освіти, установ і організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації педагогічних (науково-педагогічних) працівників;

5) прийняття атестаційною комісією рішення про невідповідність займаний посаді педагогічного (науково-педагогічного) працівника;

6) недопущення до участі у конкурсі на посаду керівника закладу фахової передвищої освіти строком на п'ять років.

За порушення академічної доброчесності здобувачі фахової передвищої освіти можуть притягатися до такої академічної відповідальності:

1) зауваження;

- 2) повідомлення батькам, законним представникам;
- 3) повторне проходження поточного, підсумкового та/або річного оцінювання;
- 4) повторне проходження державної підсумкової атестації та/або атестації здобувачів;
- 5) повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої, освітньо-професійної програми;
- 6) позбавлення академічної стипендії;
- 7) позбавлення наданих закладом фахової передвищої освіти пільг з оплати навчання;
- 8) позбавлення отриманих з порушенням академічної доброчесності призових місць на учнівських та студентських змаганнях, турнірах, олімпіадах, конкурсах;
- 9) відрахування із закладу фахової передвищої освіти.

Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності, а також види відповідальності за конкретні порушення визначаються колегіальним органом управління закладу фахової передвищої освіти [5].

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про академічну доброчесність», для забезпечення академічної доброчесності здобувачів освіти заклади освіти, наукові установи:

- проводять навчання з академічної доброчесності, зокрема з академічного письма;
 - вживають заходів для недопущення надмірного навчального навантаження здобувачів освіти, забезпечують відповідність обсягу і рівня складності завдань для самостійної роботи часу, відведеному навчальним планом на її виконання.
- Кожен педагогічний, науково-педагогічний, науковий працівник зобов'язаний формувати та утверджувати культуру академічної доброчесності здобувачів освіти шляхом:
- особистого дотримання академічної доброчесності;
 - навчання принципам і правилам академічної доброчесності, підвищення рівня обізнаності здобувачів освіти щодо академічної доброчесності;
 - стимулювання та заохочення здобувачів освіти до дотримання академічної доброчесності;
 - формування завдань, що сприяють творчому підходу здобувача освіти до їх виконання;
 - уникнення завдань для здобувачів вищої освіти, що полягають у відтворенні загальнодоступної інформації;
 - припинення виявлених ним порушень академічної доброчесності здобувачами освіти;

- застосування до здобувачів освіти виховних заходів реагування на порушення академічної доброчесності;

- притягнення здобувача освіти до академічної відповідальності у випадках і порядку, визначених внутрішніми актами.

Батьки, інші законні представники неповнолітніх здобувачів освіти зобов'язані:

- формувати у своїх дітей усвідомлення необхідності дотримуватися цінностей, принципів і правил академічної доброчесності;

- заохочувати та стимулювати своїх дітей до дотримання ними академічної доброчесності;

- сприяти дотриманню дітьми академічної доброчесності [6].

Співставлення українського та міжнародного досвіду засвідчує необхідність подальшого вдосконалення національної системи академічної доброчесності. Це передбачає не лише нормативні зміни, а й розвиток академічної культури, підвищення обізнаності студентів і викладачів, а також створення прозорих та справедливих процедур реагування на порушення. Гармонізація українських підходів із міжнародними стандартами сприятиме інтеграції в глобальний освітній простір та зміцненню довіри до вітчизняної освіти.

У сучасному динамічному світі, де професійна діяльність стає дедалі складнішою та відповідальнішою, питання формування компетентного фахівця набуває особливої актуальності. Компетентність, що традиційно розглядається як сукупність знань, умінь та навичок, сьогодні все більше інтегрується з етичними аспектами професійної поведінки. Професійна етика, як система моральних норм і принципів, що регулюють діяльність у певній сфері, виступає не просто додатковим елементом, а ключовим чинником становлення висококваліфікованого та відповідального спеціаліста. Саме етичні орієнтири визначають якість виконання професійних обов'язків, рівень довіри до фахівця та його здатність приймати обґрунтовані рішення в складних ситуаціях.

На думку Л. Грицаєнко, ключовими компонентами професійної етики сучасного фахівця незалежно від галузі є: комп'ютерна та екологічна етика; корпоративна й міжнародна етика; етика реклами та представлення продукції; етика ведення переговорів, прийняття рішень і розв'язання ділових конфліктів; а також соціальна відповідальність та інтелектуальна чесність. Важливим аспектом є також врахування культурних, релігійних і естетичних цінностей суспільства, в якому здійснює свою діяльність фахівець. Таким чином, професійну етику сучасного фахівця слід розглядати не лише як сукупність моральних норм, а як аналітичний інструмент для вирішення проблем, що виникають у його професійній діяльності [7, с. 105-106].

Отже, академічна не доброчесність – це не лише величезна проблема освіти, а тривожний сигнал, що вказує на потенційні ризики неетичної поведінки в професійній діяльності.

Висновки. Політика та практика академічної доброчесності не є універсальною для кожного закладу чи певної дисципліни, тому і непрактично очікувати універсальної моделі політики академічної доброчесності. Незважаючи на те, що основна відповідальність за підтримку академічної доброчесності лежить на здобувачах освіти, науковці в своїх дослідженнях доводять, що відповідальність має бути загальною, оскільки академічна доброчесність має бути спільною відповідальністю всієї академічної спільноти.

Формування культури доброчесності - це системний педагогічний процес, що включає:

- особистісне становлення студента;
- створення етичного освітнього середовища;
- підтримку академічних стандартів.

Література:

1. Юденкова О.П., Громик Л.І., Кушнір Л.О. Домінантна роль академічної доброчесності в закладах вищої освіти України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2023 р., № 86, С. 288-292

<http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2023/86/51.pdf>

2. Єрмоленко А.Б., Денисова-Єрмоленко А.В. Академічна доброчесність: робочий зошит для здобувачів вищої, фахової передвищої освіти. Київ: ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2025. 54 с.

3. Гриценко М., Гриценко С. Академічна доброчесність як цінність сучасних трансформацій в освіті. *«Humanities Studies»* 2025 р., № 25 (100), С. 166-174.

<http://humstudies.com.ua/article/view/335602>

4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 року № 2145-VIII (із змінами та доповненнями, остання № 4695-IX від 03.12.2025)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

5. Закон України «Про фахову передвищу освіту» від 06.06.2019 року № 2745-VIII (із змінами та доповненнями, остання № 4702-IX від 03.12.2025)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>

6. Закон України «Про академічну доброчесність» від 18.12.2025 року № 4742-IX (введення в дію відбудеться 31.07.2026 року)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text>

7. М. Беседа, О. Пінаєва, і В. Пономарьов (2025) «Вплив академічної доброчесності на професійне становлення майбутніх фахівців», *ПедБез*, вип. 10, вип. 2, с. 103–111

<https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/article/view/216>

References:

1. Yudenkova O.P., Hromyk L.I., Kushnir L.O. Dominantna rol akademichnoi dobrochesnosti v zakladyakh vyshchoi osvity Ukrainy [The dominant role of academic integrity in Ukrainian higher education institutions]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 2023 r., № 86, S. 288-292 [in Ukrainian].

2. Yermolenko A.B., Denysova-Yermolenko A.V. Akademichna dobrochesnist: robochyi zoshyt dlia zdobuvachiv vyshchoi, fakhovoi peredvyshchoi osvity [Academic Integrity: Workbook for Applicants of Higher, Professional Pre-Higher Education]. Kyiv: DZVO «Universytet menedzhmentu osvity», 2025. 54 s. [in Ukrainian].

3. Hrytsenko M., Hrytsenko S. Akademichna dobrochesnist yak tsinnist suchasnykh transformatsii v osviti [Academic integrity as a value of modern transformations in education]. *«Humanities Studies»* 2025 r., № 25 (100), S. 166-174. [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 roku № 2145-VIII (iz zminamy ta dopovnenniamy, ostannia № 4695-IX vid 03.12.2025) [Law of Ukraine "On Education" dated 05.09.2017 No. 2145-VIII (with amendments and supplements, latest No. 4695-IX dated 03.12.2025)] (data zvernennia 19.02.2026) *zakon.rada.gov.ua*. [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro fakhovu peredvyshchu osvitu» vid 06.06.2019 roku № 2745-VIII (iz zminamy ta dopovnenniamy, ostannia № 4702-IX vid 03.12.2025) [Law of Ukraine "On Professional Pre-Higher Education" dated 06.06.2019 No. 2745-VIII (with amendments and supplements, latest No. 4702-IX dated 03.12.2025)] (data zvernennia 19.02.2026) *zakon.rada.gov.ua*. [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy «Pro akademichnu dobrochesnist» vid 18.12.2025 roku № 4742-IX (vvedennia v diiu vidbudetsia 31.07.2026 roku) [Law of Ukraine "On Academic Integrity" dated 18.12.2025 No. 4742-IX (will enter into force on 31.07.2026)] (data zvernennia 19.02.2026) *zakon.rada.gov.ua*. [in Ukrainian].

7. M. Biesieda, O. Pinaieva, i V. Ponomarov (2025) «Vplyv akademichnoi dobrochesnosti na profesiine stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv» [The impact of academic integrity on the professional development of future specialists], *PedBez*, vyp. 10, vyp. 2, s. 103–111 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 371.212.2:378:91(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-175-188](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-175-188)

Власенко Руслана Петрівна кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та географії, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0002-3743-4406>

ПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА СТРУКТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ В УКРАЇНІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВСТУПНОЇ КАМПАНІЇ 2025 РОКУ)

Анотація. У статті представлено результати комплексного наукового моніторингу стану та просторової диференціації підготовки фахівців за спеціальністю А4 Середня освіта, предметною спеціальністю А4.07 Середня освіта (Географія) на бакалаврському рівні вищої освіти. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації педагогічної освіти до стандартів Нової української школи та безпекових викликів воєнного стану. На основі аналізу 32 освітніх програм, що функціонують у 2025-2026 навчальному році, встановлено структурне співвідношення між моделями підготовки: монопрофільні програми (60%) залишаються фундаментом галузі у провідних університетах, тоді як інтегровані та мультипрофільні програми (40%) забезпечують універсальність вчителя через поєднання географії з біологією, історією, іноземними мовами чи геоінформаційними технологіями. За допомогою авторських картосхем здійснено візуалізацію результатів вступної кампанії 2025 року. Ідентифіковано ключові територіальні освітні кластери - Столичний та Західноукраїнський (Львівська, Чернівецька, Волинська обл.), які виступають потужними «освітніми магнітами», акумулюючи найбільшу кількість заяв та демонструючи найвищі показники середнього балу вступу (понад 170). Досліджено прямий вплив безпекових чинників на деформацію освітнього простору, що виявилось у критичному зниженні активності в прифронтових областях (Харківська, Запорізька, Одеська) та вимушеній трансформації мережі ЗВО. Окрему увагу приділено аналізу ефективності використання державного замовлення через показник «суперобсягу». Встановлено концентрацію бюджетних місць у безпечних регіонах Заходу України, що свідчить про зміну освітніх пріоритетів абітурієнтів. Виявлено кореляцію між міждисциплінарністю програм та їхньою привабливістю у регіональних ЗВО. Отримані дані мають практичне значення для стратегічного планування державного замовлення та модернізації мережі педагогічних закладів вищої освіти в умовах повоєнного відновлення України.

Ключові слова: підготовка вчителів географії, спеціальність А4 Середня освіта, предметна спеціальність А4.07 Середня освіта (Географія) , вступна кампанія 2025, освітній кластер, картосхема, інтегрована програма, суперобсяг, безпекові чинники.

Vlasenko Ruslana Petrivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Ecology and Geography, Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0002-3743-4406>

SPATIAL DIFFERENTIATION AND STRUCTURAL TRANSFORMATION OF TRAINING OF FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS IN UKRAINE (BASED ON THE RESULTS OF THE 2025 INTRODUCTORY CAMPAIGN)

Abstract. The article presents the results of comprehensive scientific monitoring regarding the state and spatial differentiation of specialist training in the specialty 014 Secondary Education, subject specialty 014.07 Secondary Education (Geography) at the bachelor's level of higher education. The relevance of the study is driven by the need to adapt pedagogical education to the standards of the New Ukrainian School and the security challenges of martial law. Based on an analysis of 32 educational programs operating in the 2025–2026 academic year, a structural correlation between training models has been established: monoprofile programs (60%) remain the foundation of the field in leading universities, while integrated and multidisciplinary programs (40%) ensure teacher versatility by combining geography with biology, history, foreign languages, or geoinformation technologies. Using original thematic maps, the results of the 2025 admission campaign were visualized. Key territorial educational clusters were identified - the Capital and Western Ukrainian (Lviv, Chernivtsi, and Volyn regions), which act as powerful "educational magnets," accumulating the largest number of applications and demonstrating the highest average admission scores (over 170). The direct impact of security factors on the deformation of the educational space was investigated, manifesting in a critical decline in activity in frontline regions (Kharkiv, Zaporizhzhia, and Odesa) and the forced transformation of the higher education institution network. Special attention is paid to analyzing the effectiveness of state-funded placement distribution through the "super-volume" (broad competition) indicator. A concentration of budget-funded places was found in the safe regions of Western Ukraine, indicating a shift in applicants' educational priorities. A correlation was identified between the interdisciplinarity of programs and their attractiveness in regional universities. The data obtained have practical significance for the strategic planning of state orders and the modernization of the pedagogical higher education network in the context of Ukraine's post-war recovery.

Keywords: geography teacher training, specialty A4 Secondary Education, subject specialty A4.07 Secondary Education (Geography), 2025 admission campaign, educational cluster, thematic map, integrated program, super-volume, security factors.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої педагогічної освіти в Україні характеризується глибокими трансформаціями, зумовленими впровадженням стандартів «Нової української школи» та складними викликами воєнного стану. Спеціальність *A4 Середня освіта*, предметна спеціальність *A4.07 Середня освіта (Географія)* посідає стратегічне місце в системі професійної підготовки кадрів, виступаючи фундаментальною основою для формування наукового світогляду, просторового мислення та екологічної грамотності сучасної молоді.

Проте динаміка вступних кампаній останніх років свідчить про суттєву територіальну нерівномірність у запитах абітурієнтів, що зумовлює необхідність застосування методів картографічного моделювання для моніторингу освітнього простору. Просторовий аналіз дозволяє не лише верифікувати поточний стан мережі закладів вищої освіти, а й прогнозувати ризики дефіциту педагогічних кадрів у певних регіонах, що є критично важливим для планування державної освітньої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Процеси модернізації освітнього середовища шляхом імплементації інтерактивних технологій стали об'єктом уваги таких дослідників, як О. Торізов, М. Holovko, А. Слюта, О. Федій, Л. Вішнікіна, Р. Власенко та інші [11; 9; 8; 3-4]. Водночас специфіку формування професійного профілю майбутнього фахівця-географа та притаманні цій підготовці особливості досліджено у наукових доробках Т. Андрійчук Р. Власенко, О. Мірошніченко, О. Чубрей та інших [1-5; 7; 10]. Вагомий внесок у розуміння архітектури фахової освіти зробив О. Захаров, який здійснив ґрунтовний порівняльний моніторинг освітніх програм, виокремивши переваги монопрофільних та інтегрованих моделей підготовки [6]. Проте, попри значну кількість методичних розробок, питання просторової диференціації освітньої мережі та трансформація попиту абітурієнтів у межах вступної кампанії 2025 року в умовах воєнного стану залишаються недостатньо вивченими, що й обумовлює актуальність даної статті.

Мета статті. Проаналізувати сучасний стан та територіальну організацію системи підготовки вчителів географії в Україні, оцінити вплив безпекових і структурних чинників на формування контингенту вступників у 2025 році та обґрунтувати вектори подальшої модернізації освітньої мережі.

Виклад основного матеріалу. У межах дослідження проведено комплексний картографічний аналіз вступної кампанії 2025 року. Просторова візуалізація та картографічне моделювання результатів вступної кампанії 2025 року були

реалізовані за допомогою інструментарію геоінформаційної системи QGIS, що дозволило здійснити точну прив'язку кількісних показників до адміністративно-територіальних одиниць України та побудувати серію аналітичних картосхем. Аналіз серії побудованих картосхем виявляє виразну регіональну диференціацію запитів абітурієнтів.

Проведений структурно-кваліфікаційний аналіз освітніх програм для розуміння вектору розвитку педагогічної освіти за спеціальністю *A4 Середня освіта*, предметною спеціальністю *A4.07 Середня освіта (Географія)* у закладах вищої освіти України на першому (бакалаврському) рівні показав, що станом на 2025–2026 навчальний рік в Україні функціонує 32 освітні програми, за якими здійснюється підготовка фахівців цього профілю.

Розроблено картосхему, що відображає розподіл закладів вищої освіти за кількістю кваліфікацій, які здобувач отримує в межах однієї освітньої програми (рис. 1). ЗВО диференційовані за трьома типами програм: монопрофільні (одна кваліфікація), двопрофільні (дві кваліфікації) та мультипрофільні (три та більше кваліфікацій).

Монопрофільні програми – ця група є найчисельнішою 19 освітніх програм (60%) і зосереджена переважно у класичних та потужних педагогічних університетах. Це такі ЗВО як Волинський національний університет ім. Л.Українки, ДВНЗ “Ужгородський національний університет”, Дніпровський національний університет ім. О.Гончара, Житомирський державний університет ім. І.Франка, Запорізький національний університет, Львівський національний університет ім. І.Франка, Національний університет “Чернігівський колегіум” імені Т.Г.Шевченка, Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Київський національний університет ім. Т.Шевченка, Рівненський державний гуманітарний університет, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Херсонський державний університет, Харківський національний пед. університет ім.Г.С. Сковороди, Чернівецький національний університет ім.Ю.Федьковича, Закарпатський угорський університет ім. Ф.Ракоці II. Картосхема демонструє, що монопрофільна підготовка є домінуючою у великих освітніх кластерах. Це свідчить про орієнтацію цих закладів на фундаментальну підготовку фахівця-географа з глибокими предметними знаннями.

Водночас 13 програм (40%) передбачають поєднання географії з іншими навчальними дисциплінами, що відображає тенденцію до інтеграції знань та міждисциплінарності у сучасній педагогічній освіті.

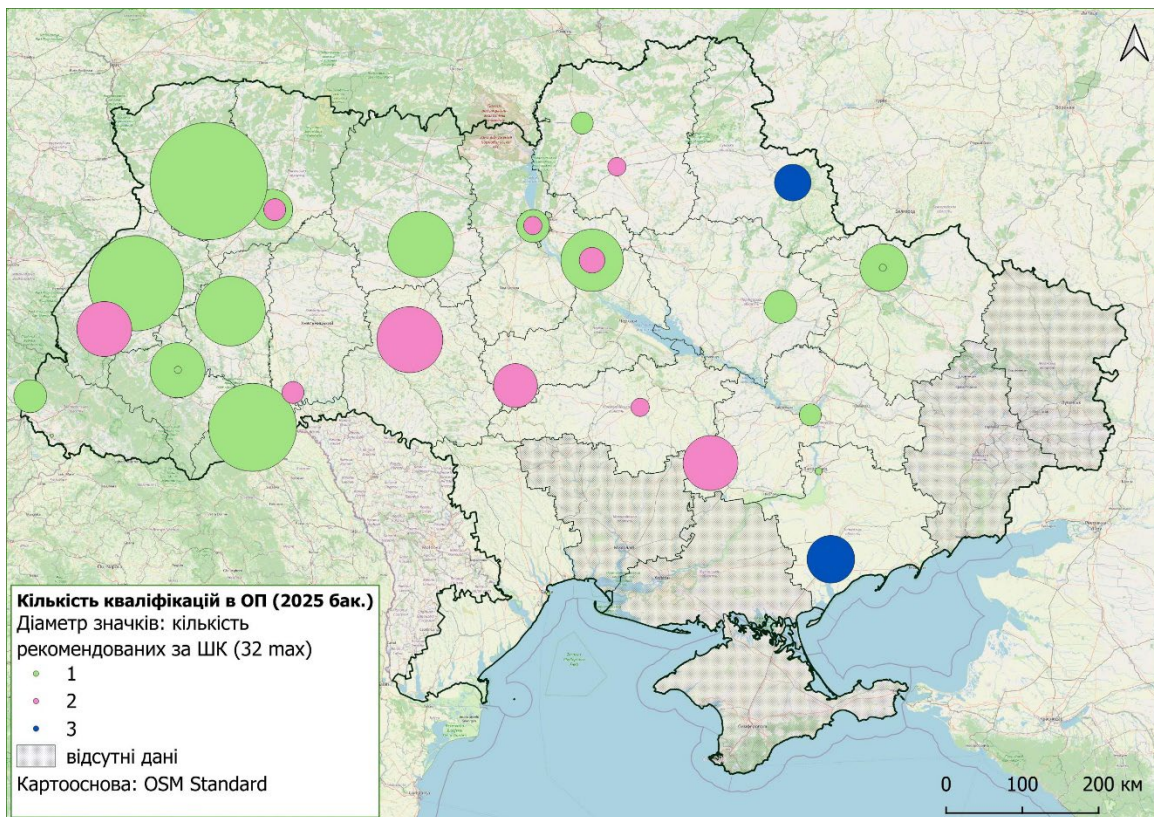

Рис. 1. Кількість кваліфікацій за спеціальністю

*Примітка: 1- монопрофільні програми Середня освіта (Географія); 2 -
двопрофільні програми. 3 - мультипрофільні програми.*

Програми з подвійною спеціалізацією – становить значну частку мережі. Найпоширенішими поєднаннями кваліфікацій у 2025-2026 н.р. є: краєзнавчо-екскурсійна та краєзнавчо-туристична робота, біологія, біологія та здоров'я людини, історія, геоінформаційні технології, іноземна мова, англійська мова, історія та фізична культура. Зокрема, Вінницький державний пед.університет ім. М. Коцюбинського має поєднання географії з краєзнавчо-екскурсійною роботою; Центральноукраїнський державний університет ім. В. Винниченка та Університет Григорія Сковороди в Переяславі з краєзнавчо-туристичною роботою; Карпатський національний університет ім. В. Стефаника та ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» з біологією; Дрогобицький державний пед. університет ім. І. Франка та Уманський державний пед. університет ім. П. Тичини з біологією та здоров'ям людини; Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя з фізичною культурою; Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка з історією; Криворізький державний пед.університет з геоінформаційними технологіями; Український державний університет ім. М. Драгоманова з іноземною мовою.

Картосхема фіксує концентрацію таких програм у центральних та західних регіонах, що пояснюється потребою громад у “універсальному” вчителі, здатному закривати дефіцит кадрів за кількома предметами одночасно.

Мультипрофільні освітні програми. Дана група є найменш чисельною в загальній структурі мережі підготовки, проте саме вона найвиразніше демонструє інноваційний підхід до універсалізації професійного профілю майбутнього педагога. У 2025-2026 н.р. такі програми успішно реалізуються у: Сумському державному педагогічному університеті ім.А. С. Макаренка, де забезпечується унікальне поєднання географії з англійською мовою, біологією та основами здоров'я людини; Мелітопольському державному педагогічному університеті ім. Б. Хмельницького, ОП якого передбачає інтеграцію географії з біологією та фізичною культурою.

На розробленій картосхемі ці заклади вищої освіти виступають як центри високої адаптивності та інноваційного пошуку. Стратегічна перевага таких програм на сучасному ринку праці полягає у формуванні фахівця з розширеним міждисциплінарним спектром компетенцій. Зокрема, лінгвістична та здоров'язбережувальна складові дозволяють випускникам бути максимально мобільними та затребуваними в умовах кадрової трансформації сучасної школи, особливо в контексті реалізації інтегрованих курсів природничої галузі Нової української школи.

Проведено аналіз поданих заяв на перший (бакалаврський) рівень вищої освіти за спеціальністю А4 Середня освіта, предметною спеціальністю А4.07 Середня освіта (Географія). Представлена картосхема (рис. 2) ілюструє загальну кількість поданих заяв, розподілених за адміністративно-територіальними одиницями України. Для зображення інтенсивності попиту на карті використано градієнтну кольорову шкалу: від світло-рожевого (мінімальні показники) до темно-червоного (максимальна концентрація заяв).

Найвища концентрація поданих заяв зосереджена у регіонах, що формують ключові освітні кластери:

- столичний кластер (Київська область): традиційний лідер вступних кампаній. Завдяки високій репутації та значній кількості потужних ЗВО регіон акумулює абітурієнтів з усіх куточків країни.
- західноукраїнський кластер (Львівська, Чернівецька та Волинська області): демонструє стабільно високий запит на педагогічні та географічні спеціальності. Високий інтерес до навчання у цих областях підтверджує орієнтацію вступників на західні освітні центри, що розташовані поблизу державного кордону та характеризуються відносною безпекою.

Цей розподіл вказує на чітке зміщення центру освітньої міграції до західних та столичного регіонів.

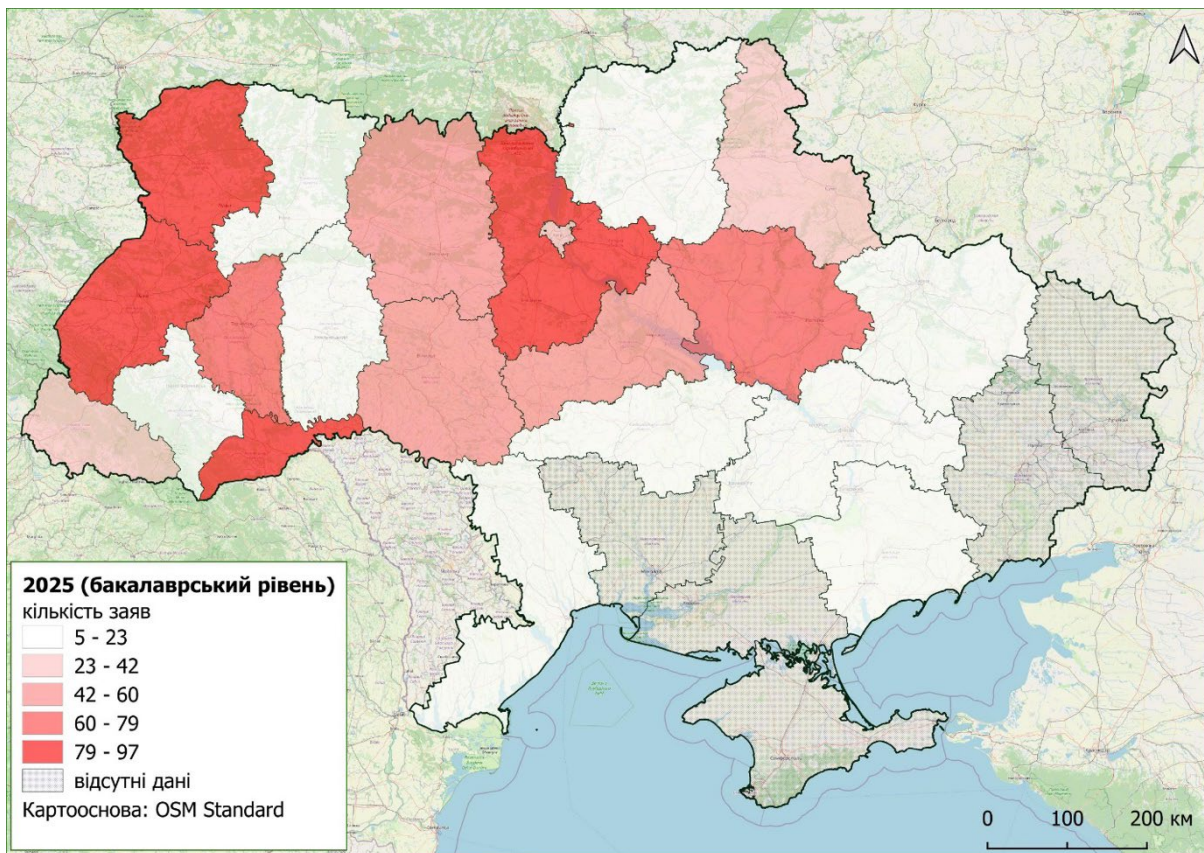

Рис. 2. Загальна кількість поданих заяв у 2025 році на перший (бакалаврський) рівень вищої освіти за спеціальністю Середня освіта (Географія) у 2025 році

Потужними освітніми кластерами виступають Тернопільська область та Полтавська область. Успіх цих регіонів зумовлений поєднанням діяльності сильних місцевих університетів із сприятливим безпековим чинником.

Середній рівень попиту фіксується у Житомирській, Вінницькій та Черкаській областях. Центральна Україна демонструє стабільність, задовольняючи переважно внутрішні освітні потреби місцевого населення.

Помірний попит у Сумській області - прикордонний статус зумовлює вищі безпекові ризики, що дещо знижує показники) та Закарпатську область - попри безпеку, регіон виявляє лише помірну зацікавленість у цій спеціальності.

Найменша кількість заяв зафіксована у прифронтових областях. Відсутність даних для тимчасово окупованих територій пояснюється неможливістю ведення коректного обліку в умовах війни.

Важливим складником моніторингу вступної кампанії є аналіз розподілу заяв на навчання за кошти державного бюджету. Розроблена картосхема (рис. 3) відображає кількість заяв на бюджетну форму навчання у 2025-2026 н.р. на перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, розподілену за областями України.

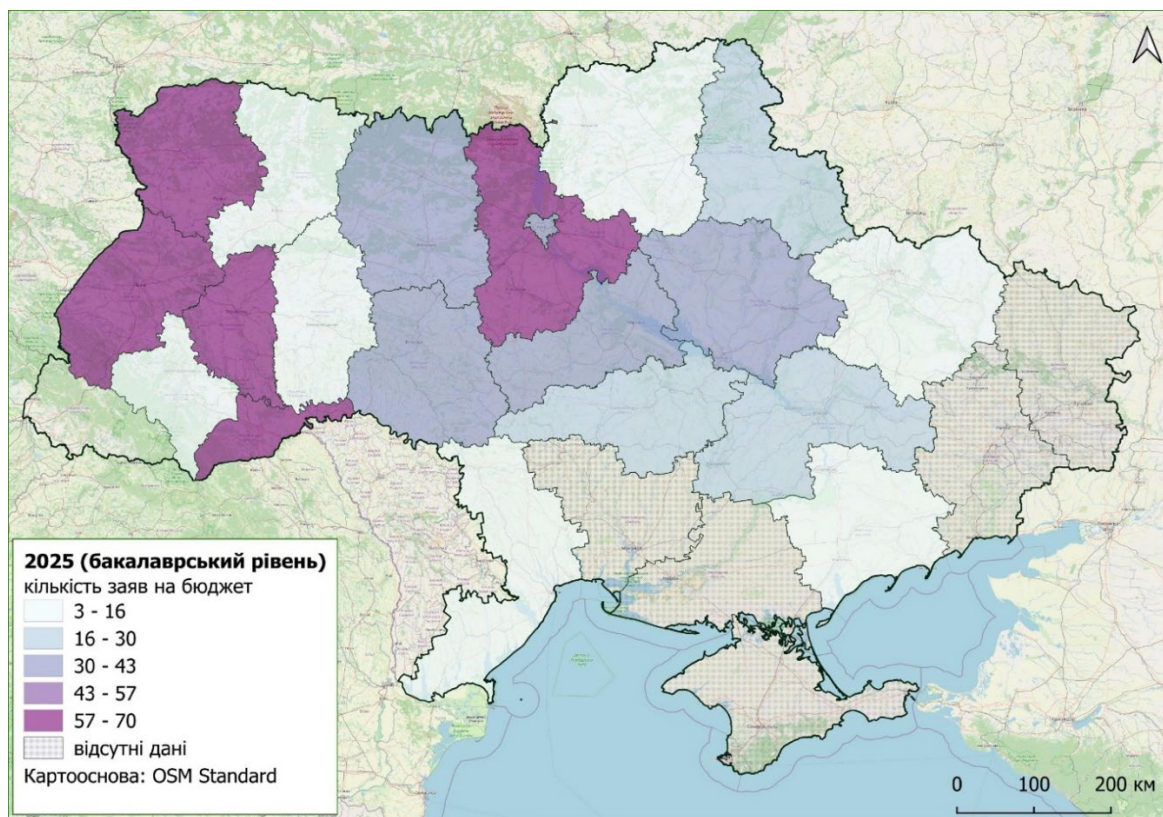

Рис. 3. Кількість поданих заяв на бюджет у 2025 році

Інтерпретація отриманих даних підкреслює високу регіональну диференціацію у визначеності державного фінансування серед абітурієнтів. Виокремлено такі основні рівні активності-кластери:

➤ кластер найвищого попиту сформований п'ятьма ключовими регіонами - Київською, Львівською, Волинською, Тернопільською та Чернівецькою областями. Київ залишається традиційним центром освітньої міграції, тоді як західні області утворюють потужний консолідований освітній центр. Висока концентрація бюджетного запиту саме тут свідчить про роль місцевих ЗВО як провідних «освітніх магнітів», що залучають вступників завдяки високій репутації та сприятливій безпековій ситуації.

➤ кластер значного попиту, що охоплює переважно регіони Центральної та Західної України - Житомирську, Вінницьку, Черкаську та Полтавську області. Ці територіальні одиниці виступають вагомими регіональними центрами, які стабільно забезпечують високу конкуренцію за бюджетні місця, задовольняючи потреби як місцевого населення, так і вступників із сусідніх областей.

➤ кластер помірного інтересу включає Сумську, Дніпропетровську та Кіровоградську області. Зокрема, у Сумській області (прикордонний регіон) показники нижчі за очікувані через безпосередні безпекові ризики. У Дніпропетровській та Кіровоградській областях помірність попиту відображає регіона-

льну специфіку ринку праці та гостру конкуренцію з боку інших природничих спеціальностей.

➤ зони низького запиту та безпекових обмежень – області з найменшою кількістю бюджетних заяв: Чернігівська, Одеська, Харківська та Запорізька, що є прямим наслідком військової агресії та освітньої міграції молоді до безпечніших регіонів. Водночас низькі показники в Івано-Франківській та Рівненській областях можуть вказувати на внутрішньорегіональну переорієнтацію абітурієнтів на інші конкурентні напрями в межах потужних місцевих університетів.

Для Херсонської, Миколаївської, Донецької, Луганської областей та АР Крим статистичні дані відсутні. Це зумовлено окупаційними або складними прифронтовими умовами, що унеможливлюють проведення класичної вступної кампанії та її коректний облік.

Проведено аналіз ефективності зарахування та використання суперобсягу та створено картосхему, що ілюструє відсоток зарахованих здобувачів вищої освіти від суперобсягу по країні у 2025 році. Цей показник є ключовим індикатором конкурентоспроможності регіональних ЗВО, оскільки він відображає реальну здатність університетів залучати абітурієнтів із високими балами НМТ, які в межах «широкого конкурсу» забезпечують закладу бюджетні місця (рис. 4).

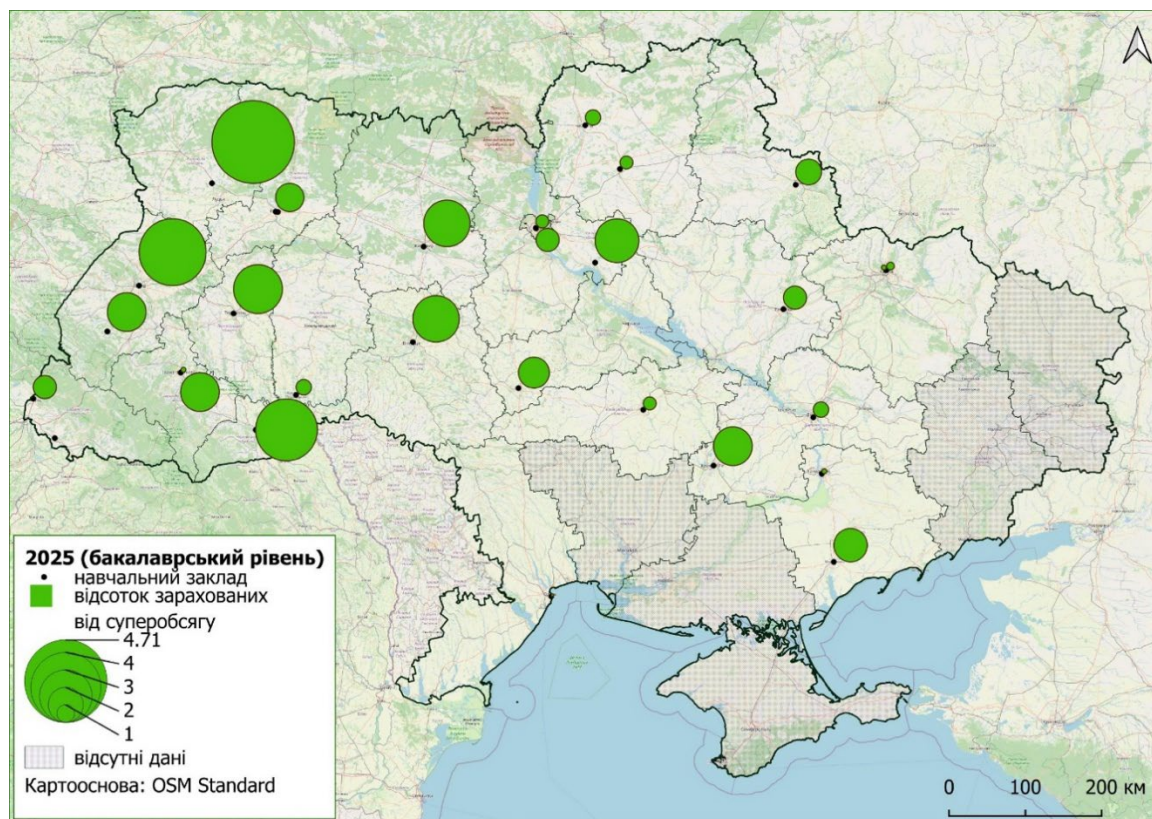

Рис. 4. Відсоток зарахованих здобувачів вищої освіти від суперобсягу по країні за 2025 рік

Найвищі показники зарахування відносно суперобсягу зафіксовані у Львівській, Чернівецькій, Волинській та Київській областях. Це свідчить про те, що освітні програми цих регіонів не лише мають значний попит, а й успішно виграють конкуренцію за вступника-бюджетника. У цих областях фактичне зарахування максимально наближене до граничних обсягів, що підтверджує їхній статус провідних центрів підготовки вчителів географії.

Зони стійкої конкурентоспроможності - Тернопільська, Полтавська та Житомирська області демонструють високі показники (вище середнього по країні). Полтавська область у цьому контексті виступає головним стабілізаційним освітнім центром Лівобережної України, успішно утримуючи високі показники зарахування попри загальнодержавні міграційні тренди.

Регіони помірної та низької ефективності - Сумська, Харківська, Одеська та Дніпропетровська області показують нижчий рівень реалізації суперобсягу. Аналіз вказує на те, що навіть за наявності потенційних бюджетних місць, значна частина абітурієнтів із високими конкурсними балами віддає перевагу релокації до західних або столичних ЗВО. Це призводить до часткового невикористання ліцензійних обсягів у цих регіонах, що зумовлено передусім безпековими ризиками та географічною близькістю до зони ведення бойових дій.

Території з відсутністю або мінімальною фіксацією даних - Херсонська, Миколаївська, Запорізька, Донецька та Луганська області демонструють низькі значення або повну відсутність даних. Це підтверджує висновки про деформацію освітнього простору та тимчасову неспроможність освітньої мережі у цих регіонах повноцінно брати участь у загальнодержавному конкурсі.

➤ Детальний аналіз якісного складу показників вступу майбутніх учителів географії через показник їхньої довузівської підготовки (середній конкурсний бал) є інтегральним індикатором престижності освітніх програм та рівня інтелектуального потенціалу вступників у розрізі регіонів України (рис.5).

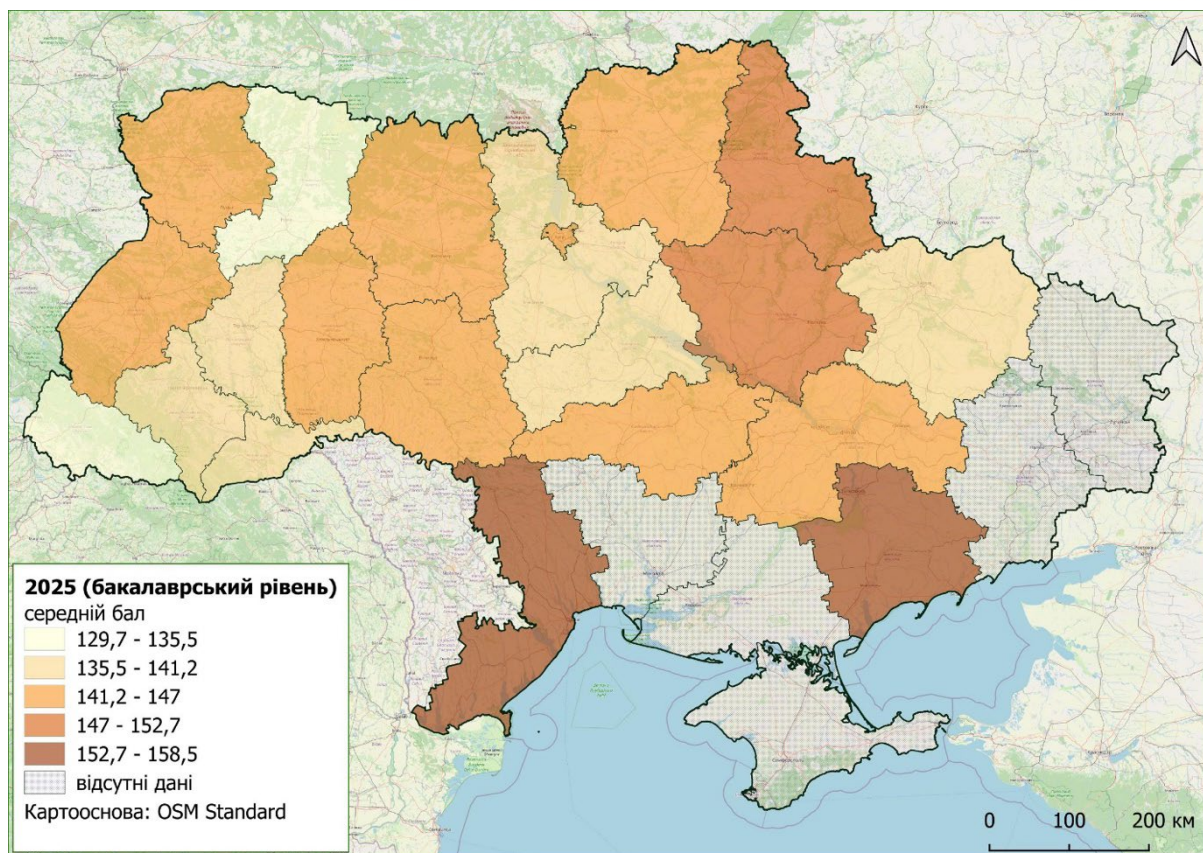

Рис. 5. Середній бал вступу на перший (бакалаврський) рівень вищої освіти у 2025 році

Аналіз результатів аналізу дозволяє виділити такі кластери:

- регіони з найвищим середнім балом - найвищі показники (понад 170-180 балів за шкалою НМТ) зафіксовані у Київській, Львівській та Чернівецькій областях. Це свідчить про надзвичайно високу конкуренцію в університетах цих регіонів (КНУ ім. Шевченка, ЛНУ ім. Франка, ЧНУ ім. Федьковича). Програми в цих центрах обирають абітурієнти з найкращими академічними результатами, що автоматично підвищує якість майбутніх фахівців;
- регіони стабільно високої якості – Волинська, Тернопільська та Полтавська області. Середній бал тримається на рівні 155-165, що свідчить про збалансовану вступну кампанію. Місцеві ЗВО успішно залучають підготовлену молодь, зберігаючи високу планку фахової освіти.
- регіони з середнім та помірним балом - Вінницька, Черкаська та Житомирська області демонструють середні показники (140-150 балів). Це характерно для регіонів, що орієнтовані на задоволення потреб місцевого ринку праці, де поріг вступу є лояльнішим, що робить спеціальність доступною для широкого кола вступників, але при цьому зберігає базовий рівень академічної підготовленості.

➤ регіони з найнижчим прохідним балом - у прифронтових областях, зокрема у Харківській, Одеській та Сумській, спостерігається зниження середнього бала порівняно з довоєнним періодом. Це зумовлено необхідністю залучення абітурієнтів в умовах підвищеного ризику, що часто призводить до зниження конкурсного порогу. Дана тенденція викликає занепокоєння, оскільки може вплинути на рівень фахової компетенції майбутніх учителів у цих регіонах.

Висновки. На основі проведеного комплексного моніторингу та картографічного аналізу підготовки майбутніх учителів географії у 2025 році сформульовано такі висновки:

✓ Мережа підготовки за спеціальністю зберігає двовекторність. Фундаментом залишаються монопрофільні програми (60%), зосереджені у великих університетських хабах. Водночас зростання частки інтегрованих та мультипрофільних програм (40%) свідчить про адаптацію вищої школи до запитів ринку праці, що потребує вчителя-універсала для малих громад та інтегрованих курсів природничої галузі НУШ.

✓ Вступна кампанія 2025-2026 навчального року продемонструвала чітке зміщення центрів освітньої міграції до Західноукраїнського та Столичного кластерів. Львівська, Київська, Чернівецька та Волинська області стали основними «освітніми магнітами», що зумовлено поєднанням високої репутації ЗВО та сприятливого безпекового чинника. Натомість у прифронтових регіонах (Харківська, Запорізька, Одеська області) зафіксовано критичне зниження вступної активності.

✓ Аналіз реалізації «суперобсягу» підтвердив концентрацію інтелектуального потенціалу в безпечних регіонах. Понад дві третини бюджетних місць реалізуються в університетах Заходу та Центру України, де середній конкурсний бал перевищує 170–180 одиниць. Це створює загрозу територіального кадрового дефіциту вчителів географії на Сході та Півдні України у поствоєнний період.

✓ Найменша за чисельністю група мультипрофільних програм (на прикладі Сумського ДПУ та Мелітопольського ДПУ) визначена як найбільш адаптивна. Поєднання географії з іноземними мовами, біологією та фізичною культурою формує унікальний спектр компетенцій, що підвищує мобільність випускників та їхню здатність працювати в умовах міждисциплінарної інтеграції.

✓ Отримані дані картографічного моделювання мають стати основою для модернізації мережі педагогічних закладів вищої освіти та перегляду механізмів розподілу державного замовлення, зокрема через впровадження спеціальних стимулів для підтримки природничої освіти у деокупованих та прифронтових регіонах.

✓ Необхідне впровадження державних механізмів підтримки для ЗВО східних регіонів для запобігання майбутньому кадровому дефіциту.

Література:

1. Андрійчук Т., Власенко Р. Особливості використання інноваційних технологій у процесі підготовки майбутнього учителя географії. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Т. 12, № 9. С. 7-14.
2. Власенко Р.П. Проблеми та перспективи застосування інформаційних технологій у процесі підготовки майбутнього вчителя географії. *Наукові інновації та передові технології*. 2026. № 53. С. 747-760.
3. Власенко Р.П., Поліщук К.М. Використання цифрових технологій у процесі навчання географії у закладах загальної середньої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 57. С. 413-424.
4. Власенко Р.П., Андрійчук Т.В. Мотиваційна складова використання інтернет-ресурсів у фаховій підготовці майбутнього учителя географії. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. №2 (44). С. 1525-1537.
5. Власенко Р., Андрійчук Т. Модернізація підготовки майбутніх учителів географії: STEM-стратегії та цифрові трансформації в контексті нової української школи. *Наука і техніка сьогодні*. 2026. № 1 (55). С. 1143–1154.
6. Захаров О. О. Освітні програми з підготовки вчителів географії в Україні: порівняльний аналіз та перспективи розвитку : кваліфікаційна робота магістра. Херсон : ХДУ, 2022. 84 с.
7. Мірошниченко О.А., Власенко Р.П. Мотивація до педагогічної діяльності майбутнього вчителя географії у закладі вищої освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2025. Вип. 3 (152). С. 146-153.
8. Слюта А.М. Методика навчання географії : навчально-методичний посібник для студентів ЗВО спеціальності 014 Середня освіта (Географія). Чернігів : Десна Поліграф, 2021. 248 с.
9. Федій О., Вішнікіна Л., Шуканова А. Застосування географічних інформаційних систем у підготовці майбутніх вчителів географії. *Витоки педагогічної майстерності*. 2022. В. 29. С. 236-240 DOI <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2022.29.264357>
10. Чубрей О.С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу: дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2020. 511 с.
11. Topuzov O., Holovko M., Tverdokhlib I., Sharlovych Z., Ladonia K. Digital Transformation of Education: Challenges and Prospects : Monograph. Institute of Pedagogy of NAES of Ukraine; [Electronic edition]. Lomza Kyiv, 2025. 344 с.

References:

1. Andriichuk T. & Vlasenko R. (2024). Osoblyvosti vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii u protsesi pidhotovky maibutnoho uchyтеля heohrafii. [Features of the use of innovative technologies in the process of training future geography teachers]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka. - Education. Innovation. Practice*. T. 12, № 9. S. 7-14 [in Ukrainian].
2. Vlasenko R.P. (2026). Problemy ta perspektyvy zastosuvannya informatsiinykh tekhnolohii u protsesi pidhotovky maibutnoho vchytelia heohrafii. [Problems and prospects of using information technologies in the process of training future geography teachers]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. - Scientific innovations and advanced technologies*. № 53. S. 747–760. [in Ukrainian].
3. Vlasenko R.P. & Polishchuk K.M. (2025). Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii u protsesi navchannia heohrafii u zakladykh zahalnoi serednoi osvity. [The use of digital technologies in the process of teaching geography in secondary education institutions.]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky - Prospects and innovations in science*. № 57. S. 413–424. [in Ukrainian].

4. Vlasenko R. & Andriichuk T. (2026). Motyvatsiina skladova vykorystannia internet-resursiv u fakhovii pidhotovtsi maibutnoho uchytelia heohrafii. [Motivational component of using Internet resources in professional training of future geography teachers.]. *Aktualni pytannia u suchasni nauksi. - Current issues in modern science*. №2 (44). S. 1525-1537. [in Ukrainian].

5. Vlasenko R. & Andriichuk T. (2026). Modernizatsiia pidhotovky maibutnikh uchyteliv heohrafii: STEM-stratehii ta tsyfrovi transformatsii v konteksti novoi ukrainskoi shkoly. [Modernization of the training of future geography teachers: STEM strategies and digital transformations in the context of the new Ukrainian school.]. *Nauka i tekhnika sohodni. - Science and Technology Today*. № 1 (55). S. 1143–1154. [in Ukrainian].

6. Zakharov O. O. (2022). Osvitni prohramy z pidhotovky vchyteliv heohrafii v Ukraini: porivnialnyi analiz ta perspektyvy rozvytku : kvalifikatsiina robota mahistra. [Educational programs for training geography teachers in Ukraine: comparative analysis and development prospects: master's thesis.]. Kherson : KhDU. 84 p.

7. Miroshnychenko O.A. & Vlasenko R.P. (2025). Motivation for pedagogical activity of a future geography teacher in a higher education institution. [Motyvatsiia do pedahohichnoi diialnosti maibutnoho vchytelia heohrafii u zakladi vyshchoi osvity]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukraiinskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni K. D. Ushynskoho. - Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*. Issue 3 (152). Odesa. S.146-153 [in Ukrainian].

8. Sliuta A.M. (2021). Metodyka navchannia heohrafii : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv ZVO spetsialnosti 014 Serednia osvita (Heohrafiia). [Geography Teaching Methodology: Teaching and Methodological Manual for Students of Higher Education Specialization 014 Secondary Education (Geography)]. Chernihiv: Desna Polihraf, 248 s .[in Ukrainian].

9. Fedii O., Vishnikina L., Shukanova A. (2022). Zastosuvannia heohrafichnykh informatsiinykh system u pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv heohrafii. [Application of geographic information systems in the training of future geography teachers]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti- Origins of pedagogical skills*. V. 29. S. 236-240 DOI <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2022.29.264357> [in Ukrainian].

10. Chubrei O.S. (2020). Systema pidhotovky maibutnikh uchyteliv heohrafii do profesiinoi diialnosti na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu: dys. ... d-ra. ped. nauk: 13.00.04.[System of training future geography teachers for professional activity based on the principles of a competency-based approach: dissertation ... Dr. Pedagogical Sciences: 13.00.04]. Khmelnytskyi. 511 s [in Ukrainian].

11. Topuzov O., Holovko M., Tverdokhlib I., Sharlovych Z., & Ladonia K. (2025). Digital Transformation of Education: Challenges and Prospects : Monograph. Institute of Pedagogy of NAES of Ukraine; [Electronic edition]. Lomza Kyiv, 344 p. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 373.3.016:004]:028.5

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-189-208](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-189-208)

Возняк Інна Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-8376-9688>

Тонконог Ірина Віталіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Державного торговельно-економічного університету, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-8488-8526>

КОМІКС-СТОРІТЕЛІНГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ТА ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті досліджується проблема формування читацької та інформаційно-цифрової компетентностей молодших школярів в умовах реформування початкової освіти відповідно до концепції Нової української школи.

У роботі запропоновано авторське визначення поняття «комікс-сторітелінг» як синтетичного педагогічного засобу, що інтегрує наративну структуру сторітелінгу з візуальною мовою коміксу та забезпечує синергію вербального і візуального каналів сприйняття інформації.

Розкрито структуру читацької компетентності (розуміння, інтерпретація, аналіз, оцінювання тексту) та компоненти цифрової компетентності (інформаційний, комунікаційний, творчий) у контексті роботи з комікс-сторітелінгом. Визначено психолого-педагогічні механізми впливу комікс-сторітелінгу: подвійне кодування інформації, емоційне залучення через наратив, розвиток візуального мислення, формування цифрових навичок.

Розроблено та обґрунтовано методику використання комікс-сторітелінгу, яка включає чотири етапи (підготовчий, основний, творчий, рефлексивний) із чітким розподілом діяльності вчителя та учнів. Запропоновано класифікацію видів роботи (читання готових коміксів, доповнення, створення за прочитаним твором, авторські історії) та систему додаткових методичних прийомів («озвучення коміксу», «комікс-пазл», «доповни комікс», інтегровані проекти, колективний комікс-серіал тощо).

Здійснено системний аналіз та порівняльну характеристику цифрових сервісів для створення коміксів (Pixton, Canva, Storyboard That, MakeBeliefs Comix, Book Creator та ін.) з урахуванням вікових особливостей учнів початкової школи та дидактичних завдань. Представлено конкретний приклад реалізації

запропонованої методики на уроці літературного читання в 4 класі за п'єсою В. Бойка «Перемет», що демонструє практичну впроваджуваність розроблених положень.

Доведено, що систематичне застосування комікс-сторітелінгу сприяє підвищенню мотивації до читання, глибшому розумінню змісту літературних творів, розвитку інтерпретаційних умінь, формуванню навичок безпечної роботи в цифровому середовищі та створенню власних медіапродуктів.

Ключові слова: комікс-сторітелінг, читацька компетентність, інформаційно-цифрова компетентність, молодші школярі, Нова українська школа, цифрові сервіси, методика навчання.

Vozniak Inna Ivanivna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Research Fellow at the Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-8376-9688>

Tonkonoh Iryna Vitaliivna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation, State University of Trade and Economics, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-8488-8526>

COMIC STORYTELLING AS A MEANS OF FORMING READING AND DIGITAL COMPETENCIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract. The article examines the problem of forming reading and information-digital competencies of primary school students in the context of primary education reform in accordance with the concept of the New Ukrainian School.

For the first time, the paper proposes the author's definition of the concept of "comic storytelling" as a synthetic pedagogical tool that integrates the narrative structure of storytelling with the visual language of comics and ensures the synergy of verbal and visual channels of information perception.

The structure of reading competence (understanding, interpretation, analysis, evaluation of text) and the components of digital competence (informational, communicative, creative) are revealed in the context of working with comic storytelling. The psychological and pedagogical mechanisms of comic storytelling influence are determined, including dual coding of information, emotional engagement through narrative, development of visual thinking, and formation of digital skills.

A methodology for using comic storytelling has been developed and substantiated, including four stages (preparatory, main, creative, and reflective) with a clear distribution of teacher and student activities. A classification of types of activities (reading ready-made comics, completing comics, creating comics based on a literary work, and author's stories) and a system of additional methodological techniques

(“comic dubbing”, “comic puzzle”, “complete the comic”, integrated projects, collective comic series, etc.) are proposed.

A systematic analysis and comparative characteristics of digital services for creating comics (Pixton, Canva, Storyboard That, MakeBeliefsComix, Book Creator, etc.) were carried out, taking into account the age characteristics of primary school students and didactic tasks. A specific example of implementing the proposed methodology during a literary reading lesson in the 4th grade based on V. Boiko’s play “Peremet” is presented, demonstrating the practical applicability of the developed provisions.

It has been proven that the systematic use of comic storytelling contributes to increasing motivation to read, deeper understanding of literary works, development of interpretive skills, formation of safe work skills in the digital environment, and creation of students’ own media products.

Keywords: comic storytelling, reading competence, information and digital competence, primary school students, New Ukrainian School, digital services, teaching methodology.

Постановка проблеми. Модернізація освітньої галузі в контексті реалізації концепції Нової української школи актуалізує необхідність формування ключових компетентностей молодших школярів, серед яких особливе значення мають читацька та інформаційно-цифрова. Читацька компетентність, як зазначає О. Вашуленко, є інтегративним утворенням, що передбачає не лише техніку читання, а й здатність до розуміння та інтерпретації текстів різних жанрів [1, с. 6]. Водночас цифровізація суспільства зумовлює потребу формування інформаційно-цифрової компетентності як здатності орієнтуватися в інформаційному просторі, критично оцінювати контент і безпечно використовувати цифрові ресурси [2, с. 62]. Однак у практиці початкової школи спостерігається суперечність між необхідністю розвитку цих компетентностей і недостатнім використанням інноваційних педагогічних засобів.

У зв’язку з цим актуальним є пошук ефективних інструментів, що відповідають психологічним особливостям сучасних учнів, зокрема засобів візуалізації та сторітелінгу. За визначенням Н. Бондаренко, сторітелінг є ефективним методом навчання, що сприяє розвитку мовлення, уяви та емоційного інтелекту [3, с. 131]. Поєднання сторітелінгу з коміксами створює значний дидактичний потенціал, оскільки комікси підвищують мотивацію до читання, полегшують розуміння змісту та сприяють розвитку критичного мислення [4, с. 93; 5, с. 136–137; 6, с. 203; 7, с. 5609].

Інтеграція наративу та візуального ряду формує комікс-сторітелінг як синтетичний педагогічний засіб, що забезпечує активну участь здобувачів освіти у створенні власних цифрових продуктів і сприяє розвитку їхніх компетент-

ностей. Незважаючи на наявність досліджень щодо використання коміксів [8; 9; 10; 11; 12; 13] та сторітелінгу [3; 4; 14; 15], проблема комплексного застосування комікс-сторітелінгу як засобу формування читацької та цифрової компетентностей молодших школярів залишається недостатньо розробленою, що зумовило вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування читацької компетентності молодших школярів перебуває в центрі уваги багатьох українських науковців. Зокрема, О. Вашуленко [1] ґрунтовно дослідила зміст і структуру цього феномена, І. Піц [16] визначила сутнісні ознаки та основні прийоми її розвитку, а Л. Ткаченко з колегами [17] розкрили потенціал сучасної дитячої літератури для формування читацьких умінь. О. Фенцик і Г. Грицак [18] розглянули означену проблему в контексті сучасних освітніх реформ, Т. Хорошковська [19] акцентувала на важливості вимірювання читацької компетентності з огляду на міжнародні дослідження. Не менш важливим аспектом є формування комунікативної та цифрової компетентностей, чому присвячено праці К. Пономарьової [20], К. Сіненко [2], Г. Розлуцької зі співавторами [21], А. Романової та С. Паламар [22].

Окремий напрям досліджень становить використання сторітелінгу в освітньому процесі. Н. Бондаренко [3] обґрунтувала сторітелінг як комунікативний тренд і всепредметний метод навчання. Ю. Деркач і М. Чміль [14] вивчали сторітелінг як засіб розвитку комунікативної компетентності учнів початкової школи, Т. Лугова [4] проаналізувала наратив і сторітелінг у структурі відеоігор, С. Степанюк [15] – у процесі вивчення зарубіжної літератури.

Значний масив публікацій присвячено застосуванню коміксів в освіті. О. Будник, К. Фоміна та А. Гайнус [8] розробили методику створення та використання дидактичних коміксів у початковій школі. Л. Нежива зі співавторами [9; 10] досліджували підготовку вчителів до застосування коміксів на уроках читання. Л. Романенко, Н. Руденко та Н. Кудикіна [5] запропонували методичний супровід упровадження коміксів для дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити роботи Р. Алейшу та К. Самнер [6], Е. Кабрера та Д. Маурісіо [7], М. Кабрера та М. Родрігес [23], Дж. Гослер та К. Бумер [11], М. Кутнікова [12], Е. Оздемір [24; 25], Дж. Шорт з колегами [26], М. Таталовіч [13], Г. Янг [27], які на широкому емпіричному матеріалі довели ефективність коміксів і графічних романів для підвищення читацької мотивації, розуміння текстів та засвоєння знань.

По-перше, незважаючи на значну кількість наукових розвідок, більшість із них розглядають сторітелінг і комікси як окремі дидактичні засоби. Лише поодинокі праці [4; 8] торкаються їх поєднання, проте без акценту на формуванні саме читацької та цифрової компетентностей як цілісного результату. По-друге, поза увагою дослідників залишається питання розроблення та експерименталь-

ної перевірки моделі формування зазначених компетентностей засобами коміксторітелінгу в умовах цифровізації початкової освіти. Це зумовлює потребу в подальших дослідженнях.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному розкритті потенціалу комікс-сторітелінгу як інноваційного засобу формування читацької та цифрової компетентностей учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. У контексті реформування початкової освіти відповідно до концепції Нової української школи (НУШ) ключового значення набувають компетентнісний підхід та інтеграція сучасних освітніх технологій. Державний стандарт початкової освіти визначає читацьку та інформаційно-цифрову компетентності як наскрізні, що формуються в межах різних освітніх галузей [28]. Одним із інноваційних засобів, що органічно поєднує потенціал візуалізації та наративу, є комікс-сторітелінг. Під цим поняттям ми розуміємо синтетичний жанр (або технологію), який інтегрує послідовне розгортання сюжету (сторітелінг) з його візуальною репрезентацією у форматі коміксу (серії малюнків із текстом). На відміну від традиційного сторітелінгу, що спирається переважно на вербальні засоби [3, с. 131], комікс-сторітелінг залучає два канали сприйняття одночасно, створюючи ефект синергії. Як слушно зауважують О. Будник та співавтори, дидактичний комікс «виступає своєрідним містком між текстом і реальністю, полегшуючи розуміння абстрактних понять через конкретні образи» [8, с. 39]. Додавання наративної складової перетворює статичний набір ілюстрацій на зв'язну історію, що активізує емоційний інтелект, уяву та критичне мислення учня [4, с. 68].

Читацька компетентність молодшого школяра в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях трактується як інтегративна якість особистості, що виявляється в здатності до сприймання, розуміння, інтерпретації та оцінювання текстів різних жанрів і стилів, а також у сформованості потреби в читанні як засобі пізнання й дозвілля [1, с. 5; 17, с. 1882]. У структурі читацької компетентності дослідники виокремлюють такі ключові компоненти:

- розуміння тексту – здатність відтворювати фактичний зміст, визначати тему, головну думку, послідовність подій [21, с. 127];
- інтерпретація – уміння пояснювати вчинки персонажів, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, розуміти підтекст [16, с. 40];
- аналіз – здатність виокремлювати елементи тексту (композицію, жанрові ознаки, засоби виразності) та співвідносити їх із власним досвідом [1, с. 6];
- оцінювання – уміння висловлювати обґрунтовані судження щодо прочитаного, визначати морально-етичну цінність твору [17, с. 1885].

Інформаційно-цифрова компетентність молодшого школяра, згідно з нормативними документами та науковими розвідками, охоплює здатність безпечно й відповідально використовувати цифрові технології для навчання,

спілкування та творчості [18, с. 127; 2, с. 63]. Її структуру можна представити трьома взаємопов'язаними компонентами:

- інформаційний – уміння знаходити, критично оцінювати, систематизувати та зберігати цифрову інформацію [2, с. 62];
- комунікаційний – здатність взаємодіяти в цифровому середовищі з дотриманням етичних норм [21, с. 128];
- творчий – готовність створювати власні цифрові продукти (презентації, зображення, прості анімації, комікси) [22].

Отже, комікс-сторітелінг розглядається нами як засіб, що дозволяє одночасно впливати на всі окреслені компоненти обох компетентностей, забезпечуючи їх інтегрований розвиток.

Дидактичний потенціал комікс-сторітелінгу реалізується через низку психолого-педагогічних механізмів, які забезпечують його ефективність у формуванні читацької та цифрової компетентностей молодших школярів. По-перше, синергія вербального та візуального кодів створює ефект «подвійного кодування» інформації, що значно полегшує її сприйняття та запам'ятовування. Як доводять зарубіжні дослідження, зображення в коміксі виконують функцію контекстуальної підказки (scaffolding), допомагаючи учням декодувати складні лексичні одиниці та розуміти сюжет навіть за недостатнього рівня техніки читання [6, с. 205; 7, с. 5612]. Це особливо важливо на початковому етапі навчання, коли діти ще не володіють достатнім словниковим запасом.

По-друге, наративна структура коміксу активізує механізми емоційного залучення. Історія, розказана через послідовні кадри, викликає в учня співпереживання героям, що підвищує мотивацію до читання та глибшого осмислення тексту [3, с. 132]. Емоційний відгук, своєю чергою, стимулює розвиток інтерпретаційних умінь: дитина не просто фіксує події, а намагається зрозуміти почуття та мотиви персонажів, що є основою для формування здатності до аналізу та оцінювання [25, с. 285; 27, с. 187].

По-третє, робота з коміксами (особливо їх створення) розвиває візуальне мислення та уяву. Здобувач освіти вчиться перекодовувати вербальний текст у візуальні образи, добирати виражальні засоби (колір, ракурс, міміку персонажів) для передачі емоцій та динаміки подій [9, с. 95; 22, с. 138]. Цей процес тісно пов'язаний з розвитком креативності та формуванням творчого компонента цифрової компетентності [8, с. 41; 24, с. 840].

По-четверте, використання цифрових інструментів для створення коміксів безпосередньо формує інформаційно-цифрові навички: пошук зображень, роботу з графічними редакторами, збереження та презентацію власних проєктів [10, с. 78]. Учні опановують не лише технічні прийоми, а й основи безпечної поведінки в цифровому середовищі, вчаться оцінювати достовірність візуального контенту. Отже, дидактичний потенціал комікс-сторітелінгу є багатовекторним і дозволяє комплексно вирішувати завдання сучасної початкової освіти.

Ефективне впровадження комікс-сторітелінгу потребує чіткої методики, яка враховує вікові особливості школярів та поступово ускладнює види діяльності. Аналіз науково-методичних праць [3; 4; 5; 7; 8] та власний досвід дозволяють виокремити основні види роботи з комікс-сторітелінгом у початковій школі:

1. Читання та аналіз готових коміксів. На початковому етапі учні знайомляться з жанром, вчать «читати» послідовність кадрів, розуміти роль діалогів та авторських ремарок. Така робота розвиває навички смислового читання та інтерпретації [6, с. 205].

2. Доповнення та відновлення деформованого коміксу. Дітям пропонуються комікси з пропущеними кадрами або репліками, які потрібно відновити, спираючись на логіку сюжету. Це стимулює розвиток аналітичних умінь та прогнозування [8, с. 42].

3. Створення коміксів за прочитаним твором. Найпоширеніший вид роботи, який вимагає від школяра глибокого розуміння тексту, вміння виокремлювати ключові події, будувати композицію історії. Він може виконуватися як у паперовому форматі (малювання), так і з використанням цифрових сервісів [9, с. 96].

4. Створення власних авторських комікс-історій. Найвищий рівень складності, що передбачає самостійне придумування сюжету, персонажів, діалогів та їх візуалізацію. Цей вид роботи максимально активізує творчий потенціал і формує досвід проєктної діяльності [10, с. 79].

Процес роботи над комікс-сторітелінгом доцільно організовувати поетапно, із чітким розподілом діяльності вчителя та учнів (табл. 1).

Таблиця 1.

Етапи роботи над комікс-сторітелінгом

Етап	Діяльність вчителя	Діяльність учнів
1. Підготовчий	Обирає твір або тему, формулює навчальне завдання, готує зразки коміксів, знайомить із цифровим сервісом (за потреби), обговорює критерії оцінювання.	Знайомляться із завданням, переглядають зразки, обговорюють персонажів та сюжет, опановують інтерфейс сервісу.
2. Основний (аналітичний)	Організовує обговорення прочитаного твору (якщо створюється за текстом), допомагає виокремити ключові епізоди для коміксу, ставить навідні запитання.	Аналізують текст, визначають головних героїв, послідовність подій, складають усний план майбутнього коміксу (сценарій).
3. Творчий (виконавчий)	Консультує, надає індивідуальну допомогу, контролює дотримання часових меж, стежить за безпекою в цифровому середовищі.	Створюють комікс: розподіляють кадри, малюють або добирають зображення, додають текст, оформлюють роботу.
4. Рефлексивний (презентаційний)	Організовує презентацію та обговорення готових робіт, акцентує увагу на вдалих знахідках, спільно з учнями аналізує труднощі.	Презентують власний комікс, пояснюють творчий задум, відповідають на запитання однокласників, оцінюють власні досягнення.

Запропонована методика є гнучкою: залежно від рівня підготовки класу та технічних можливостей, деякі етапи можуть бути скорочені або, навпаки, розширені. Систематичне застосування комікс-сторітелінгу сприяє не лише формуванню читацької та цифрової компетентностей, а й розвитку комунікативних навичок, критичного мислення та креативності молодших школярів [14, с. 63].

Ефективне впровадження комікс-сторітелінгу в освітній процес початкової школи неможливе без використання сучасних цифрових інструментів, які не лише спрощують технічну сторону створення коміксів, а й безпосередньо впливають на формування інформаційно-цифрової компетентності молодших школярів. Аналіз сучасних хмарних сервісів для створення коміксів дозволяє виокремити ті з них, що мають найбільший дидактичний потенціал для початкової освіти [3, с. 228]. За результатами опитувань учителів-практиків, найпопулярнішими серед педагогів є сервіси Pixton, Marvel HD, Canva, Storyboard That, Comica та MakeBeliefsComix [3, с. 230].

Класифікація цифрових сервісів для створення коміксів може здійснюватися за різними критеріями: за складністю інтерфейсу, за віковими рекомендаціями, за функціональними можливостями, за наявністю безкоштовного доступу. Узагальнену характеристику найбільш доцільних для використання в початковій школі сервісів подано в таблиці 2.

Таблиця 2.

Порівняльна характеристика цифрових сервісів для створення коміксів у початковій школі

Назва сервісу	Призначення та цільова аудиторія	Ключові переваги	Обмеження / Особливості
Pixton	Спеціалізований сервіс для створення коміксів, орієнтований на освітні заклади (1–4 класи)	- Інтуїтивно зрозумілий інтерфейс - Велика бібліотека персонажів, фонів, об'єктів - Можливість змінювати пози, емоції, ракурси героїв - Наявність інструментів для вчителя (створення класів, завдань)	- Платна версія має ширший функціонал - Потребує попередньої реєстрації
Canva	Універсальний графічний редактор із шаблонами коміксів (3–4 класи)	- Зручний drag-and-drop інтерфейс - Величезна бібліотека шаблонів елементів, шрифтів - Можливість завантажувати власні зображення - Функція спільної роботи [1; 5]	- Функціонал для коміксів є лише частиною загальних можливостей - Молодшим учням може бути складно через велику кількість опцій - Деякі елементи платні

Назва сервісу	Призначення та цільова аудиторія	Ключові переваги	Обмеження / Особливості
Storyboard That	Спеціалізований сервіс для створення розкадрувань та коміксів (2–4 класи)	- Простий, зрозумілий інтерфейс - Гнучкі налаштування кількості кадрів - Велика бібліотека сцен, персонажів, реквізиту - Можливість додавати текст у різних форматах [7; 5]	- Безкоштовна версія обмежена за кількістю кадрів та збережених проєктів - Вимогливий до швидкості інтернету
MakeBeliefs Comix	Максимально простий сервіс для швидкого створення коміксів (1–2 класи)	- Найпростіший інтерфейс, не потребує реєстрації - Можливість додавати діалогові бульбашки різних форм - Підтримка кількох мов - Миттєвий друк або надсилання електронною поштою [5]	- Обмежений вибір персонажів та фонів - Менше можливостей для кастомізації
Book Creator	Універсальний сервіс для створення інтерактивних книг та коміксів (2–4 класи)	- Можливість створювати багатосторінкові комікси - Інтеграція зображень, текстів, аудіо та відео - Простий інтерфейс, адаптований для дітей - Можливість спільного редагування [8]	- Безкоштовна версія обмежена кількістю книг - Потребує реєстрації (вчитель створює клас)
Witty Comics	Найпростіший сервіс для створення діалогових коміксів (2–3 класи)	- Не потребує реєстрації - Максимально простий вибір фонів та персонажів - Орієнтація на розвиток навичок діалогічного мовлення [3]	- Лише два персонажі в коміксі - Обмежені можливості для візуальної творчості - Збереження лише на локальний диск
Write Comics	Простий інструмент для швидкого створення коміксів (1–2 класи)	- Не потребує реєстрації - Мінімалістичний інтерфейс - Швидке додавання фонів, персонажів, діалогів [3]	- Застарілий дизайн - Збереження лише на локальний диск - Відсутність можливості редагування після збереження
Chogger	Сервіс із можливістю малювання від руки (2–4 класи)	- Можливість малювати зображення з нуля - Використання вебкамери для створення знімків - Накладання ефектів (тіні, контури) - Гнучке налаштування кількості кадрів [3]	- Складніший інтерфейс - Потребує певних навичок малювання - Англomовний інтерфейс

Назва сервісу	Призначення та цільова аудиторія	Ключові переваги	Обмеження / Особливості
Superhero Comic Book Maker	Мобільний додаток для створення коміксів (дошкільнята – 1 клас)	- Орієнтований на наймолодших користувачів - Можливість запису аудіосупроводу - Додавання власних фото як фону - Анімація персонажів [8]	- Доступний лише для iOS - Обмежений набір персонажів (супергерої) - Призначений для індивідуальної роботи
Comic Life 3	Професійний інструмент для створення коміксів (3–4 класи, поглиблена робота)	- Широкий вибір шаблонів та макетів сторінок - Розширені інструменти для роботи з текстом і балонами - Експорт у PDF та ePub - Підходить для складних проєктів [8]	- Платне програмне забезпечення (не безкоштовний онлайн-сервіс) - Вимагає встановлення на комп'ютер - Складний для молодших учнів без допомоги дорослих - Доступний для Windows та macOS

Вибір конкретного сервісу залежить від віку учнів, технічних можливостей закладу освіти та конкретних дидактичних завдань. Для першокласників, які лише починають знайомитися з цифровими інструментами, оптимальним буде використання MakeBeliefsComix або Write Comics завдяки їх простоті та відсутності потреби в реєстрації [3]. Для наймолодших школярів також доцільно використовувати мобільні додатки на кшталт Superhero Comic Book Maker, які поєднують гру з навчанням [8]. У 2–3 класах доцільно поступово вводити Storyboard That, Witty Comics або Book Creator, які пропонують ширші можливості для творчості [8]. Для дітей 4-го класу, які вже мають сформовані базові цифрові навички, ефективним є використання Pixton, Canva або Comic Life 3, що дозволяють створювати складніші, деталізовані комікс-історії з використанням різноманітних виражальних засобів [8].

Важливо підкреслити, що робота з будь-яким із зазначених сервісів сприяє формуванню всіх компонентів цифрової компетентності молодшого школяра. Інформаційний компонент розвивається через пошук необхідних зображень, оцінку їх відповідності задуму, систематизацію візуальних елементів. Комунікаційний компонент формується під час спільної роботи над проєктом (якщо передбачено сервісом), обговорення проміжних результатів, презентації готового коміксу. Творчий компонент реалізується через самостійне створення оригінального цифрового продукту, добір виражальних засобів, експериментування з кольором, композицією, шрифтами [10, с. 78].

Як свідчать результати досліджень, систематичне використання хмарних сервісів для створення коміксів у початковій школі дозволяє досягти якісно нового рівня сформованості цифрової компетентності – від елементарного (діти виконують завдання за чітко визначеним алгоритмом) до творчого (учні самостійно обирають інструменти, планують етапи роботи, створюють авторські продукти) [5]. При цьому важливою умовою є поступове ускладнення інструментарію та завдань відповідно до вікових особливостей та рівня підготовки здобувачів освіти.

Таким чином, цифрові сервіси для створення коміксів виступають не просто технічними інструментами, а потужним засобом розвитку творчих здібностей, критичного мислення та інформаційно-цифрової компетентності молодших школярів, органічно доповнюючи традиційні методи навчання та відкриваючи нові можливості для реалізації комікс-сторітелінгу в освітньому процесі.

Окрім зазначених базових видів діяльності, ефективність комікс-сторітелінгу може бути підвищена шляхом упровадження додаткових методичних прийомів, які враховують індивідуальні особливості учнів, стимулюють їхню творчу активність та поглиблюють міжпредметні зв'язки.

1. «Озвучення коміксу» (аудіосторітелінг). Після створення коміксу здобувачам початкової освіти пропонується озвучити його, записавши аудіодоріжку з діалогами персонажів, звуковими ефектами (шум вітру, плескіт води) та голосом оповідача. Цей прийом розвиває навички виразного читання, інтонаційну виразність, а також залучає школярів до елементарної звукорежисури. Для реалізації можна використовувати прості диктофони на планшетах або функції запису в сервісах на кшталт Book Creator.

2. «Комікс-пазл» (відновлення послідовності). Учитель готує роздрукований комікс (або його цифрову версію) за відомим твором, розрізає його на окремі кадри та пропонує учням відновити правильну послідовність подій. Цей прийом особливо ефективний на етапі закріплення вивченого матеріалу та формування навичок композиційного аналізу тексту. Робота може виконуватися індивідуально або в парах.

3. «Доповни комікс» (розвиток емпатії та прогностичних умінь). Школярам пропонується комікс, у якому бракує останнього кадру (або одного з ключових кадрів). Завдання – самостійно придумати та домалювати (або створити в цифровому сервісі) фінал історії, спираючись на логіку сюжету та характери персонажів. Це стимулює розвиток творчої уяви, уміння прогнозувати події та обґрунтовувати власну думку.

4. Інтегровані проекти «Комікс-енциклопедія». У межах вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» школярам пропонують створити серію коміксів на природничу тематику: «Чому йде дощ?», «Як рослина п'є воду?», «Звідки береться веселка?». Такий підхід дозволяє поєднати розвиток читацьких

навичок із формуванням природничо-наукової компетентності, а також сприяє кращому розумінню складних явищ через візуалізацію [21, с. 128].

5. Створення колективного коміксу-серіалу. Упродовж вивчення великої теми (наприклад, «Народні казки» або «Міфи») клас створює спільний довгий комікс. Кожна група учнів відповідає за окремий епізод. Це формує навички командної роботи, відповідальність за спільний результат, а також дозволяє простежити наскрізну сюжетну лінію [8, с. 42].

6. Використання елементів доповненої реальності (AR). Якщо технічні можливості школи дозволяють, здобувачі можуть створювати комікси з елементами AR. Наприклад, за допомогою спеціальних додатків (Quiver, AR Flash) окремі елементи коміксу (персонажі, предмети) можуть «оживати» на екрані планшета. Це викликає надзвичайне зацікавлення в дітей і стимулює їх до створення більш деталізованих історій [1, с. 230].

7. Комікс як засіб рефлексії («Щоденник емоцій у коміксах»). Наприкінці навчального тижня або вивчення теми учням пропонується створити невеликий комікс із 1-2 кадрів, який би відображав їхні враження, емоції, найяскравіший момент, що запам'ятався. Це допомагає вчителю отримати зворотний зв'язок, а школярам – розвивати навички самоаналізу та рефлексії [13].

На рисунку 1 зображено комікс, створений учнями 4 класу в сервісі Canva до казки Ш.Перро «Попелюшка», із навмисно пропущеним фінальним кадром. Цей приклад демонструє, як описаний прийом «Доповни комікс» реалізується на практиці.

Аналогічне завдання може бути запропоноване школярам після опрацювання п'єси В. Бойка «Перемет»: відновити пропущений кадр, де хлопці вже сидять із вудками на річці, або додати кадр із їхніми роздумами про те, чи варто було сваритися. Такий підхід активізує аналітичні здібності школярів, спонукає їх до глибшого осмислення моралі твору та сприяє формуванню читацької компетентності.

Запропоновані прийоми не є вичерпними й можуть варіюватися та комбінуватися залежно від творчого задуму вчителя, рівня підготовки класу та технічного забезпечення. Головною умовою залишається збереження балансу між технічною стороною створення коміксу та глибиною опрацювання літературного твору, адже комікс є засобом, а не самоціллю навчання.

Рисунок 1. Приклад дидактичного матеріалу для прийому «Доповни комікс» (за мотивами казки «Попелюшка») у сервісі Canva

Розглянуті теоретичні засади та дидактичний потенціал цифрових інструментів набувають конкретного втілення в розробці та проведенні уроків літературного читання. Продемонструємо практичне застосування комікс-сторітелінгу на прикладі фрагменту уроку в 4 класі за п'єсою В. Бойка «Перемет» (за підручником Н. Богданець-Білоskalенко, Ю. Шумейко).

Тема уроку: Вадим Бойко. П'єса «Перемет». Створюємо комікс за змістом прочитаного.

Мета фрагменту: формувати вміння учнів аналізувати вчинки персонажів, визначати ключові моменти сюжету та відтворювати їх у формі коміксу, розвивати навички роботи з цифровими сервісами.

Обладнання: підручник/роздрукована текст п'єси, планшети/ноутбуки з доступом до Storyboard That або Canva (альтернатива – паперові шаблони), проектор.

Узагальнену структуру фрагменту уроку із застосуванням комікс-сторітелінгу із чітким розподілом діяльності вчителя та здобувачів освіти подано в таблиці 3.

Таблиця 3

Структура фрагменту уроку літературного читання (4 клас) із застосуванням комікс-сторітелінгу (за п'єсою В. Бойка «Перемет»)

Етап	Діяльність вчителя	Діяльність учнів
1. Підготовчий (7 хв)	Після читання та первинного обговорення п'єси (запитання 1-2 в кінці тексту), учитель пропонує перетворити історію на комікс. Разом із класом визначає ключові сцени: 1) Митько хвалиться ідеєю. 2) Друзі готують перемет (прив'язують гачки). 3) Виникає суперечка про те, як ділити рибу. 4) Сварка: кожен тягне перемет до себе. 5) Перемет рветься, хлопці лежать із «бородами». 6) Рішення: іти на риболовлю з вудками.	Здобувачі беруть участь в обговоренні, пропонують свої варіанти назв для кадрів, уточнюють деталі (де це відбувається, який настрій у героїв).
2. Основний (15 хв)	Учитель демонструє на екрані сервіс Storyboard That (або роздає паперові шаблони з 6 порожніми кадрами). Пояснює завдання: "Об'єднайтесь у пари. Створіть комікс за нашою сюжетною лінією. Додайте тло (сільське подвір'я), персонажів (двох хлопчиків), діалоги (використайте найважливіші репліки з тексту). У передостанньому кадрі покажіть, як рветься перемет". Консультує, допомагає з технічними питаннями.	Діти в парах працюють над коміксом: • Обирають тло для кожного кадру. • Розставляють персонажів, змінюють їх пози та емоції (радість, суперечка, злість, розпач). • Додають діалогові бульбашки з текстом: "Перемет — це річ!", "А жилка чия? А гачки?", "Віддай! Не твій!", "Розірвався...", "По вудки!".
3. Творчий (8 хв)	Учитель пропонує додати до останнього кадру власну кінцівку у вигляді невеликого тексту або додаткової репліки: "Як ви гадаєте, чи вирушать хлопці на риболовлю разом? Чи винесли вони урок із цієї історії?". Заохочує до творчості.	Учні завершують комікс, додають фінальний кадр або репліку за власним бажанням. Дехто може домалювати хлопців, які вже сидять з вудками на річці.
4. Рефлексивний (5 хв)	Учитель просить кожну пару показати свій комікс сусідній парі. Запитує: "Чи зрозуміла історія без додаткових пояснень? Чи передано головну думку — сварка руйнує спільну справу?". Пропонує обрати 2-3 найкращі комікси для демонстрації класу.	Діти презентують свої роботи в мікрогрупах, пояснюють, чому обрали саме такі емоції для персонажів. Оцінюють, наскільки цікавою вийшла історія.

Після завершення роботи учні зможуть стисло відтворювати сюжет, виділяючи головне; аналізувати характери персонажів через їхні вчинки та мовлення; створювати власний медіапродукт (комікс), інтегруючи текст і зображення; усвідомлювати, що спільна робота потребує вміння домовлятися.

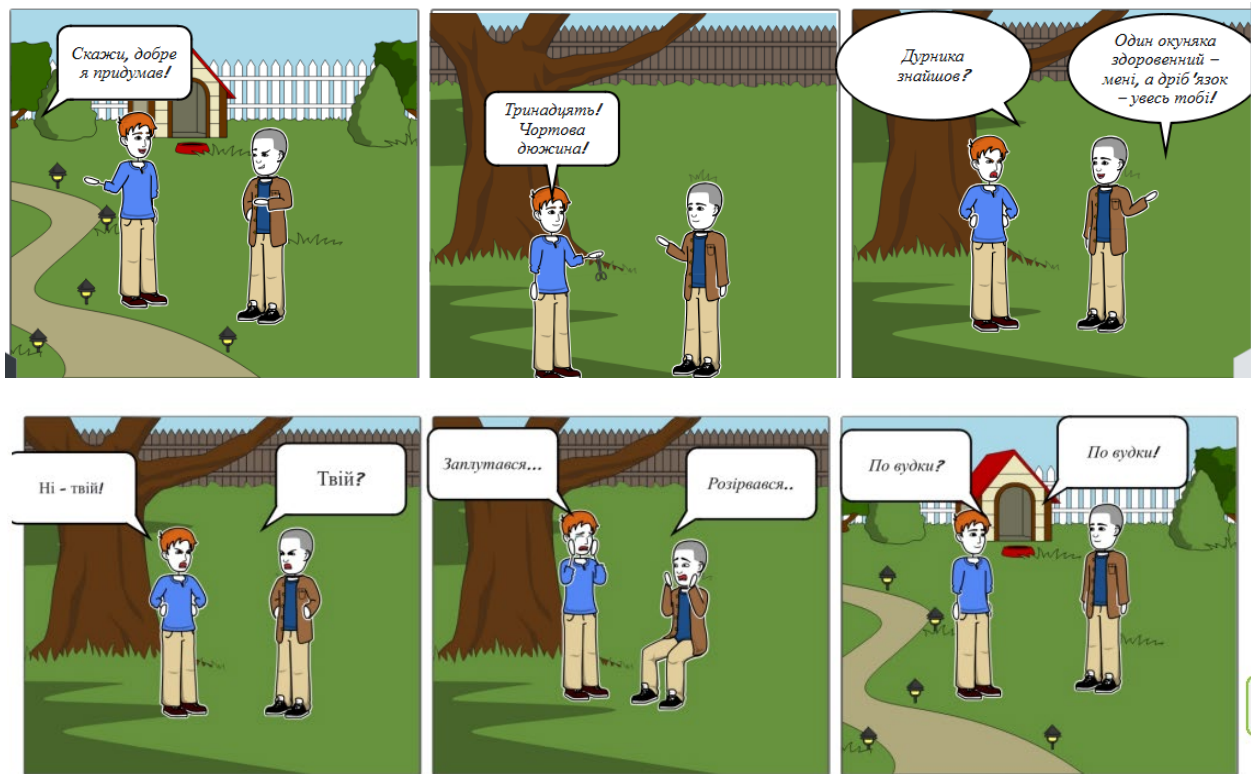

Рисунок 2. Створені учнями кадри комікса за п'єсою В. Бойка «Перемет» у сервісі Storyboard That

Систематичне застосування комікс-сторітелінгу в освітньому процесі початкової школи сприяє комплексному розвитку всіх вищезазначених складових читацької та цифрової компетентностей, а також стимулює творчий потенціал і критичне мислення учнів.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що комікс-сторітелінг є ефективним інноваційним засобом формування читацької та інформаційно-цифрової компетентностей молодших школярів. Запропоноване авторське визначення цього поняття як синтетичного педагогічного засобу, що інтегрує наративну структуру сторітелінгу з візуальною мовою коміксу, дозволило теоретично обґрунтувати його дидактичний потенціал, який реалізується через синергію вербального та візуального каналів сприйняття, емоційне залучення учнів та розвиток їхнього візуального мислення.

Розроблена методика використання комікс-сторітелінгу, що охоплює підготовчий, основний, творчий та рефлексивний етапи, а також класифікація

видів роботи (від читання готових коміксів до створення авторських історій) забезпечують комплексний підхід до формування в учнів початкової школи здатності розуміти, інтерпретувати та оцінювати тексти, одночасно розвиваючи навички безпечної роботи в цифровому середовищі та створення власних медіапродуктів. Запропоновані додаткові методичні прийоми («озвучення коміксу», «комікс-пазл», «доповни комікс», інтегровані проєкти) урізноманітнюють освітній процес і підвищують його ефективність.

Здійснений системний аналіз цифрових сервісів (Pixton, Storyboard That, Canva, MakeBeliefsComix, Book Creator та ін.) та їхня порівняльна характеристика з урахуванням вікових особливостей учнів початкової школи розширюють інструментарій сучасного вчителя та створюють умови для поступового ускладнення навчальних завдань. Практичну значущість дослідження підтверджує розроблений фрагмент уроку літературного читання в 4 класі за п'єсою В. Бойка «Перемет», який демонструє реалізацію теоретичних положень в умовах реального освітнього процесу та їх відповідність завданням Нової української школи.

Література:

1. Вашуленко О. Зміст і структура читацької компетентності молодшого школяра. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716876/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf> (дата звернення: 19.02.2026).
2. Сіненко К.О. Сутність і зміст поняття «інформаційно-цифрова компетентність молодшого школяра». *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 20. Т. 3. С.61-64. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-3-13>.
3. Бондаренко Н. Storytelling як комунікативний тренд і всепредметний метод навчання. *Молодь і ринок*. 2019. № 7 (174). URL: https://lib.iitta.gov.ua/716893/1/BNV_MiR_19-07.pdf (дата звернення: 19.02.2026).
4. Лугова Т.А. Наратив та сторітелінг в знанієвій структурі навчально-ділової відео гри як чинник синергії інформаційних технологій та духовно орієнтованої педагогіки. *Open educational e-environment of modern University*. 2020. No 8. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/295/320>(дата звернення: 19.02.2026).
5. Романенко Л. В., Руденко Н. М., Кудикіна Н. В. Методичний супровід упровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 213 (6). С. 136–143. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/290130> (дата звернення: 17.02.2026).
6. Aleixo P. A., Sumner K. Graphic novels: A tool to improve reading motivation and comprehension in the classroom. *Literacy Research and Instruction*. 2021. Vol. 60. No. 3. P. 203–223. Available at: <https://doi.org/10.1080/19388071.2020.1858741> (accessed: 19.02.2026).
7. Cabrera E. P., Mauricio D. R. The use of comics as an educational resource to improve reading comprehension in elementary education. *Education and Information Technologies*. 2023. Vol. 28. No. 5. P. 5609–5627. URL: <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11328-4> (accessed: 19.02.2026).

8. Будник О., Фоміна К., Гайнус А. Дидактичні комікси в початковій школі: методика їх створення та використання. *Освітні обрії*. 2022. № 54(1). С. 37-48. DOI: 10.15330/obrii.54.1.37-48. URL: https://www.researchgate.net/publication/365139498_DIDAKTICNI_KOMIKSI_V_POCHATKOVII_SKOLI_METODIKA_IH_STVORENNA_TA_VIKORISTANNA (дата звернення: 19.02.2026).
9. Нежива Л. Л., Шкуренко О. В. Методичні особливості застосування коміксів у процесі підготовки вчителів початкової школи. *Open educational e-environment of modern university*. 2024. № 16. DOI: 10.28925/2414-0325.2024.167. С.92-105.
10. Нежива Л. Л., Топіха Є. М. Підготовка вчителів початкових класів до застосування коміксів на уроках читання засобами Instagram сторінки. *Молодий вчений*. 2023. № 11 (123.). С. 76–80. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6023> (дата звернення: 11.02.2026).
11. Hosler J., Boomer K. B. Are comic books an effective way to engage nonmajors in learning and appreciating science? *CBE—Life Sciences Education*. 2011. Vol. 10. No. 3. P. 309–317. URL: <https://www.lifescied.org/doi/10.1187/cbe.10-07-0090> (accessed: 19.02.2026).
12. Koutnikova M. The application of comics in science education. *Acta Educationis Generalis*. 2017. Vol. 7. No. 3. P. 88–98. URL: <https://doi.org/10.1515/atd-2017-0024> (accessed: 19.02.2026).
13. Tatalovic M. Science comics as tools for science education and communication: a brief, exploratory study. *Journal of Science Communication*. 2009. Vol. 8. No. 4. P. 1–17. URL: [https://jcom.sissa.it/archive/08/04/Jcom0804\(2009\)A02](https://jcom.sissa.it/archive/08/04/Jcom0804(2009)A02) (accessed: 19.02.2026).
14. Деркач Ю.Я., Чміль М.М. Storytelling як засіб розвитку комунікативної компетентності учнів початкової школи. *Молодий вчений*. 2022. № 9 (109). С.67-73.
15. Степанюк С. Сторітеллінг як засіб формування комунікативної компетентності в процесі вивчення зарубіжної літератури. *Педагогічний пошук*. 2025. №2 (126). С. 60-65. URL file:///C:/Users/S/Downloads/Pr_126-62-67.pdf. (дата звернення: 19.02.2026).
16. Піц І. І. Формування читацької компетентності в молодшому шкільному віці: сутнісні ознаки та основні прийоми розвитку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищих і загальноосвітніх школах*. 2024. №94. С. 37-42.
17. Ткаченко Л. П., Гнатовська К. С., Левандовська Г. В., Кваша А. С. Формування читацької компетентності молодших школярів засобами сучасної дитячої літератури. *Вісник науки та освіти. Сер. Педагогіка*. 2025. Вип. № 8 (38). С. 1880–1893. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)-1880-1893](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38)-1880-1893).
18. Фенцик О. М., Грицак Г. Ю. Формування читацької компетентності молодших школярів у контексті сучасних освітніх реформ. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7405/1/Formation_of_reading_competence_of_junior_schoolchild_ren_in_the_context_of_modern_educational_reforms.pdf 9. (дата звернення: 19.02.2026).
19. Хорошковська Т. П. Вимірювання читацької компетентності в учнів у контексті міжнародних досліджень. *Сучасний урок*. 2018. Ч. 2. С. 26-32.
20. Пономарьова К.І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови : методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 88 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/posibnyk-ponomarova.pdf> (дата звернення: 19.02.2026).
21. Розлуцька Г., Гайович Є., Куруц В. Розвиток цифрової компетентності молодших школярів в умовах неформальної освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2025. № 2 (53). С. 126–130. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.53.126-130>.
22. Романова А., Паламар С. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках літературного читання. *Молодий вчений*. No 7 (119). 2023. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-7-119-8>.

23. Cabrera M. G., Rodriguez M. Graphic novels: An alternative to improve reading comprehension and motivation. *Education and Information Technologies*. 2022. Vol. 27. No. 6. P. 8607–8624. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11060-5>.

24. Özdemir E. Humor in elementary science: Development and evaluation of comic strips about sound. *International Electronic Journal of Elementary Education*. 2017. Vol. 9. No. 4. P. 837–850. Available at: <https://www.iejee.com/index.php/IEJEE/article/view/192> (accessed: 19.02.2026).

25. Özdemir E. The effect of graphic novels on reading comprehension and motivation. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*. 2017. Vol. 5. No. 4. P. 283–294. DOI: <https://doi.org/10.18404/ijemst.428339>.

26. Short J. C., Randolph-Seng B., McKenny A. F. Graphic presentation: An empirical examination of the graphic novel approach to communicate business concepts. *Academy of Management Learning & Education*. 2013. Vol. 12. No. 4. P. 574–586. Available at: <https://doi.org/10.5465/amle.2012.0187> (accessed: 19.02.2026).

27. Yang G. Graphic novels in the classroom. *Language Arts*. 2008. Vol. 85. No. 3. P. 185–192. Available at: <https://www.jstor.org/stable/41962221> (accessed: 19.02.2026).

28. Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п> (дата звернення: 24.02.2026).

References:

1. Vashulenko, O. (n.d.). Zmist i struktura chytatskoï kompetentnosti molodshoho shkoliara [Content and structure of the reading competence of a primary school student]. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716876/1/Структура%20читацької%20компетентності.pdf> (accessed: 19.02.2026) [in Ukrainian].

2. Sinenko, K. O. (2020). Sutnist i zmist poniattia «informatsiino-tsyfrova kompetentnist molodshoho shkoliara» [The essence and content of the concept of “information and digital competence of a primary school student”] // Innovatsiina pedahohika [Innovative Pedagogy], 20(3), 61–64. <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-3-13> [in Ukrainian].

3. Bondarenko, N. (2019). Storytelling yak komunikatyvnyi trend i vsepredmetnyi metod navchannia [Storytelling as a communicative trend and cross-curricular teaching method] // Molod i rynok [Youth and Market], 7(174). Available at: https://lib.iitta.gov.ua/716893/1/BNV_MiR_19-07.pdf (accessed: 19.02.2026) [in Ukrainian].

4. Luhova, T. A. (2020). Naratyv ta storitelinh v znaniievii strukturi navchalno-dilovoi video hry yak chynnyk synerhii informatsiinykh tekhnolohii ta dukhovno oriietovanoi pedahohiky [Narrative and storytelling in the knowledge structure of educational business video games as a factor of synergy of information technologies and spiritually oriented pedagogy] // Open educational e-environment of modern university, (8). Available at: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/295/320> (accessed: 19.02.2026) [in Ukrainian].

5. Romanenko, L. V., Rudenko, N. M., & Kudykina, N. V. (2023). Metodychnyi suprovid uprovalzhennia komiksiv v osvitu ditei starshoho doshkilnogo viku ta uchniv pochatkovoï shkoly [Methodological support for the introduction of comics in education of senior preschool children and primary school students] // Imidzh suchasnoho pedahoha [Image of the Modern Pedagogue], 213(6), 136–143. Available at: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/290130> (accessed: 17.02.2026) [in Ukrainian].

6. Aleixo, P. A., & Sumner, K. (2021). Graphic novels: A tool to improve reading motivation and comprehension in the classroom // Literacy Research and Instruction, 60(3), 203–223. <https://doi.org/10.1080/19388071.2020.1858741> [in English].

7. Cabrera, E. P., & Mauricio, D. R. (2023). The use of comics as an educational resource to improve reading comprehension in elementary education // *Education and Information Technologies*, 28(5), 5609–5627. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11328-4> [in English].
8. Budnyk, O., Fomina, K., & Hainus, A. (2022). Dydaktychni komiksy v pochatkovii shkoli: metodyka yikh stvorennia ta vykorystannia [Didactic comics in primary school: methods of their creation and use] // *Osvitni obrii* [Educational Horizons], 54(1), 37–48. <https://doi.org/10.15330/obrii.54.1.37-48> [in Ukrainian].
9. Nezhyva, L. L., & Shkurenko, O. V. (2024). Metodychni osoblyvosti zastosuvannia komiksiv u protsesi pidhotovky vchyteliv pochatkovoï shkoly [Methodological features of using comics in the process of training primary school teachers] // *Open educational e-environment of modern university*, (16), 92–105. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.167> [in Ukrainian].
10. Nezhyva, L. L., & Topikha, Ye. M. (2023). Pidhotovka vchyteliv pochatkovykh klasiv do zastosuvannia komiksiv na urokakh chytannia zasobamy Instagram storinky [Training primary school teachers to use comics in reading lessons by means of an Instagram page] // *Molodyi vchenyi* [Young Scientist], 11(123), 76–80. Available at: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6023> (accessed: 11.02.2026) [in Ukrainian].
11. Hosler, J., & Boomer, K. B. (2011). Are comic books an effective way to engage nonmajors in learning and appreciating science? // *CBE—Life Sciences Education*, 10(3), 309–317. Available at: <https://www.lifescied.org/doi/10.1187/cbe.10-07-0090> (accessed: 19.02.2026) [in English].
12. Koutnikova, M. (2017). The application of comics in science education // *Acta Educationis Generalis*, 7(3), 88–98. <https://doi.org/10.1515/atd-2017-0024> [in English].
13. Tatalovic, M. (2009). Science comics as tools for science education and communication: a brief, exploratory study // *Journal of Science Communication*, 8(4), 1–17. Available at: [https://jcom.sissa.it/archive/08/04/Jcom0804\(2009\)A02](https://jcom.sissa.it/archive/08/04/Jcom0804(2009)A02) (accessed: 19.02.2026) [in English].
14. Derkach, Yu. Ya., & Chmil, M. M. (2022). Storytelling yak zasib rozvytku komunikativnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoï shkoly [Storytelling as a means of developing communicative competence of primary school students] // *Molodyi vchenyi* [Young Scientist], 9(109), 67–73 [in Ukrainian].
15. Stepaniuk, S. (2025). Storitelinh yak zasib formuvannia komunikativnoi kompetentnosti v protsesi vyvchennia zarubizhnoi literatury [Storytelling as a means of forming communicative competence in the process of studying foreign literature] // *Pedahohichniy poshuk* [Pedagogical Search], 2(126), 60–65 [in Ukrainian].
16. Pits, I. I. (2024). Formuvannia chytatskoi kompetentnosti v molodshomu shkilnomu vitsi: sutnisni oznaky ta osnovni pryomy rozvytku [Formation of reading competence in primary school age: essential features and main development methods] // *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti...*, (94), 37–42 [in Ukrainian].
17. Tkachenko, L. P., Hnatovska, K. S., Levandovska, H. V., & Kvasha, A. S. (2025). Formuvannia chytatskoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv zasobamy suchasnoi dytiachoi literatury [Formation of reading competence of primary school students by means of modern children's literature] // *Visnyk nauky ta osvity* [Bulletin of Science and Education], 8(38), 1880–1893. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)-1880-1893](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38)-1880-1893) [in Ukrainian].
18. Fentsyk, O. M., & Hrytsak, H. Yu. (n.d.). Formuvannia chytatskoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv u konteksti suchasnykh osvitnikh reform [Formation of reading competence of primary school students in the context of modern educational reforms]. Available at: <http://dspace.s.msu.edu.ua> (accessed: 19.02.2026) [in Ukrainian].
19. Khoroshkovska, T. P. (2018). Vymiriuvannia chytatskoi kompetentnosti v uchniv u konteksti mizhnarodnykh doslidzhen [Measurement of reading competence of students in the context of international studies] // *Suchasnyi urok* [Modern Lesson], 2, 26–32 [in Ukrainian].

20. Ponomarova, K. I. (2020). Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv u protsesi navchannia ukrainskoi movy [Formation of communicative competence of primary school students in the process of learning the Ukrainian language]. Kyiv: KONVI PRINT. Available at: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/posibnyk-ponomarova.pdf> (accessed: 19.02.2026) [in Ukrainian].

21. Rozlutska, H., Haiovych, Ye., & Kuruts, V. (2025). Rozvytok tsyfrovoy kompetentnosti molodshykh shkoliariv v umovakh neformalnoi osvity [Development of digital competence of primary school students in non-formal education] // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work], 2(53), 126–130. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.53.126-130> [in Ukrainian].

22. Romanova, A., & Palamar, S. (2023). Vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii na urokakh literaturnoho chytannia [Use of information and communication technologies in literary reading lessons] // Molodyi vchenyi [Young Scientist], 7(119). <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-7-119-8> [in Ukrainian].

23. Cabrera, M. G., & Rodriguez, M. (2022). Graphic novels: An alternative to improve reading comprehension and motivation // Education and Information Technologies, 27(6), 8607–8624. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11060-5> [in English].

24. Özdemir, E. (2017). Humor in elementary science: Development and evaluation of comic strips about sound // International Electronic Journal of Elementary Education, 9(4), 837–850. Available at: <https://www.iejee.com/index.php/IEJEE/article/view/192> (accessed: 19.02.2026) [in English].

25. Özdemir, E. (2017). The effect of graphic novels on reading comprehension and motivation // International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology, 5(4), 283–294. <https://doi.org/10.18404/ijemst.428339> [in English].

26. Short, J. C., Randolph-Seng, B., & McKenny, A. F. (2013). Graphic presentation: An empirical examination of the graphic novel approach to communicate business concepts // Academy of Management Learning & Education, 12(4), 574–586. <https://doi.org/10.5465/amle.2012.0187> [in English].

27. Yang, G. (2008). Graphic novels in the classroom // Language Arts, 85(3), 185–192. Available at: <https://www.jstor.org/stable/41962221> (accessed: 19.02.2026) [in English].

28. Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity (2018). Zatverdzheno postanovoïu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 liutoho 2018 r. № 87 [State Standard of Primary Education, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 21, 2018, No. 87]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п> (accessed: 24.02.2026) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 374.7.015.311:613.7

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-209-218](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-209-218)

Гаврилова Наталія Володимирівна кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0001-6209-5875>

Моложон Каріна Олександрівна доктор філософії, старший викладач кафедри ботаніки, екології та садово-паркового господарства Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0002-3158-3478>

ОСВІТНЬО-ОЗДОРОВЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність формування здоров'язбережувальної компетентності дорослого населення в умовах сучасних соціально-економічних викликів, що супроводжуються зростанням психоемоційних навантажень, гіподинамії та поширенням нездорових моделей поведінки. Акцентовано увагу на обмеженій ефективності традиційних оздоровчих підходів і доведено доцільність використання освітньо-оздоровчих технологій як цілісного педагогічного інструменту впливу на мотиваційно-ціннісну, когнітивну та діяльнісну складові здоров'язбережувальної компетентності дорослих.

На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел уточнено сутність поняття «здоров'язбережувальна компетентність» як інтегральної динамічної якості особистості, що поєднує знання про здоров'я, позитивну мотивацію до здорового способу життя, здатність до практичного застосування набутих знань, а також рефлексивне ставлення до власної поведінки. Розкрито зміст і структуру освітньо-оздоровчих технологій, які інтегрують педагогічні, фізкультурно-оздоровчі та інформаційні компоненти й орієнтовані на формування стійких здорових практик у дорослому віці.

У публікації обґрунтовується значення освіти дорослих, зокрема неформальної, як ефективного середовища розвитку здоров'язбережувальної компетентності, що забезпечує життєво орієнтоване навчання, активізацію особистісного досвіду та підвищення самоефективності дорослих. Доведено, що системне впровадження освітньо-оздоровчих технологій сприяє підвищенню рівня усвідомленості щодо збереження здоров'я, зростанню мотивації до фізичної

активності та формуванню навичок саморегуляції. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів під час розроблення та реалізації програм освіти дорослих у сфері фізичного виховання, фітнесу й оздоровлення.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність; доросле населення; освіта дорослих; освітньо-оздоровчі технології; фізична активність; здоровий спосіб життя; неформальна освіта; фізичне виховання.

Havrylova Nataliia Volodymyrivna Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor at the Department of Sports Disciplines Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0001-6209-5875>

Molozhon Karina Oleksandrivna PhD, Senior Lecturer at the Department of Botany, Ecology and Landscape Gardening Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0002-3158-3478>

EDUCATIONAL AND HEALTH TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR FORMING HEALTH-PRESERVING COMPETENCE OF THE ADULT POPULATION

Abstract. The article substantiates the relevance of the formation of health-preserving competence of the adult population in the conditions of modern socio-economic challenges, accompanied by increased psycho-emotional stress, physical inactivity and the spread of unhealthy behavior patterns. The attention is focused on the limited effectiveness of traditional health-improving approaches and the feasibility of using educational and health-improving technologies as a holistic pedagogical tool for influencing the motivational-value, cognitive and activity components of health-preserving competence of adults is proven.

Based on the analysis of domestic and foreign scientific sources, the essence of the concept of «health-preserving competence» as an integral dynamic quality of a person, combining knowledge about health, positive motivation for a healthy lifestyle, the ability to practically apply the acquired knowledge, as well as a reflective attitude to one's own behavior. The content and structure of educational and health-improving technologies are revealed, which integrate pedagogical, physical culture and health-improving and information components and are focused on the formation of sustainable healthy practices in adulthood.

The publication substantiates the importance of adult education, in particular informal education, as an effective environment for the development of health-preserving competence, which provides life-oriented learning, activation of personal

experience and increased self-efficacy of adults. It is proven that the systematic implementation of educational and health-improving technologies contributes to an increase in the level of awareness of health preservation, increased motivation for physical activity and the formation of self-regulation skills. The practical significance of the study lies in the possibility of using the results obtained during the development and implementation of adult education programs in the field of physical education, fitness and health-improving.

Keywords: health-preserving competence; adult population; adult education; educational and health-improving technologies; physical activity; healthy lifestyle; informal education; physical education.

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах розвитку суспільства проблема збереження та зміцнення здоров'я дорослого населення набуває особливої актуальності. Інтенсифікація професійної діяльності, зростання рівня психоемоційних навантажень, поширення малорухливого способу життя, а також негативний вплив стресових чинників зумовлюють погіршення показників фізичного, психічного та соціального здоров'я осіб працездатного віку. У цих умовах особливої значущості набуває формування здоров'язбережувальної компетентності дорослого населення як інтегральної здатності усвідомлено підтримувати власне здоров'я, здійснювати профілактику захворювань і відповідально ставитися до власного способу життя.

Водночас традиційні підходи до оздоровчої роботи з дорослими не завжди відповідають сучасним освітнім запитам і потребам, що зумовлює необхідність пошуку ефективних інструментів впливу на мотиваційно-ціннісну, когнітивну та діяльнісну складові здоров'язбережувальної компетентності. У цьому контексті особливе місце посідають освітньо-оздоровчі технології, які поєднують педагогічні, фізкультурно-оздоровчі та інформаційні компоненти й спрямовані на формування стійких здорових практик у дорослому віці. Проте в наукових дослідженнях проблема системного використання таких технологій як цілісного педагогічного інструменту залишається недостатньо розробленою.

Зазначена проблема безпосередньо пов'язана з важливими науковими та практичними завданнями, зокрема з удосконаленням теорії освіти дорослих, розвитком здоров'язбережувальної педагогіки, обґрунтуванням ефективних моделей і технологій формування здоров'язбережувальної компетентності впродовж життя. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання результатів для розроблення та впровадження освітньо-оздоровчих програм у закладах освіти, системі неформальної освіти, закладах фізичної культури і спорту, а також у діяльності громадських та соціальних інституцій, що працюють з дорослим населенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування здоров'язбережувальної компетентності дорослого населення в умовах сучасних соціальних і

освітніх трансформацій перебуває у фокусі міждисциплінарних наукових досліджень, що охоплюють проблематику освіти дорослих, педагогіки здоров'я, фізичної культури та соціальної медицини. Зростання наукового інтересу до освітньо-оздоровчих технологій зумовлене їх потенціалом інтегративного впливу на когнітивну, мотиваційно-ціннісну та діяльнісну складові здоров'язбережувальної компетентності особистості.

Низку вітчизняних і зарубіжних досліджень присвячено визначенню компонентів здоров'язбережувальної компетентності як феномена. Окремі дослідження націлені на вивчення здоров'язбережувальних компетентностей у контексті професійної підготовки фахівців. Л. Міхеєва та О. Лунков підкреслюють важливість здоров'язбережувальної компетентності для майбутніх психологів, зокрема як інтегративної властивості особистості, що базується на поєднанні мотиваційного, когнітивного та діяльнісного компонентів та включає широкий спектр знань, умінь і навичок, спрямованих на збереження, підтримку та зміцнення фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я [7].

Водночас у ряді педагогічних досліджень акцентується увага на ролі компетентнісного підходу в освіті, що включає формування здоров'язбережувальної компетентності педагогів і здобувачів освіти як фактор підвищення якості навчального процесу і підтримки здоров'я учасників освітнього середовища. М. Цуркан, А.-Х. Ляковська та І. Харовська обґрунтовують структуру здоров'язбережувальної компетентності педагога та шляхи її розвитку через застосування відповідних технологій у сучасному освітньому процесі [11].

Дослідження останніх років значною мірою зосереджено на теоретичному осмисленні категорії «здоров'язбережувальні технології» й механізмів їх реалізації в освіті. Так, у роботі О. Губарь та Ю. Васюк розкрито сутність здоров'язбережувальних технологій не як набору окремих оздоровчих заходів, а як цілісної педагогічної системи, інтегрованої в освітній процес, з особливим акцентом на інклюзивне середовище в закладах вищої освіти [3].

Подібний акцент на цілісності та системності підходу простежується в дослідженні А. Моци, де здоров'язбережувальні технології розглядаються як складова безпеки життєдіяльності в процесі професійної підготовки здобувачів. Автор підкреслює, що результативність педагогічного впливу значною мірою зумовлюється здатністю освітнього середовища формувати усвідомлену мотивацію до збереження здоров'я, що реалізується через поєднання міждисциплінарних, практико-орієнтованих і особистісно зорієнтованих стратегій. У цьому контексті особливої уваги набуває концепція здоров'язбережувального освітнього середовища, що інтегрує медико-гігієнічні, психолого-педагогічні, фізкультурно-оздоровчі та соціальні компоненти, спрямовані на забезпечення психофізичного добробуту [8].

Мета статті – теоретично обґрунтувати освітньо-оздоровчі технології як ефективний інструмент формування здоров'язбережувальної компетентності дорослого населення в системі освіти дорослих.

Виклад основного матеріалу. Поняття «здоров'язбережувальна компетентність» в науковій літературі часто пов'язують із інтегральною якістю особистості, що включає знання, уміння та навички, спрямовані на збереження й зміцнення стану здоров'я в різних життєвих умовах. Таке визначення зокрема розкривається в роботі В. Ворони та В. Ткаченка де здоров'язбережувальна компетентність трактується як динамічна інтегральна якість особистості, що включає мотивацію, знання про здоровий спосіб життя, здатність ефективно застосовувати ці знання на практиці та здійснювати рефлексію щодо власного здоров'я й поведінки [2].

Здоров'язбережувальна компетентність – це сукупність знань, умінь, ставлень та цінностей, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я свого та інших. Здоров'язбережувальна педагогіка, з одного боку, повинна формувати спеціальні знання, вміння, навички для збереження та зміцнення здоров'я, створення індивідуального здорового способу життя, а з іншого боку, передбачати в педагогічних технологіях можливість самостійних спроб удосконалення себе та свого тіла, психіки, емоцій, роботи над розвитком своїх комунікативних навичок, виховання гуманного ставлення до світу, до навколишнього середовища, до себе [5].

На думку Ю. Калічака здоров'язбережувальна компетентність має такі складові: раціональне харчування, оптимальну рухову активність, санітарно-гігієнічний режим праці та відпочинку; ефективне спілкування, відсутність і розв'язання конфліктів, поведінка в умовах тиску, погроз, дискримінації, спільна діяльність та співробітництво; самоусвідомлення та самооцінка, аналіз проблем і прийняття рішень, визначення життєвих цілей та програм, самоконтроль, мотивація успіху та тренування волі. Формування здоров'язбережувальної компетентності передбачає: концептуальні основи знань про здоров'я сучасної людини; прищеплення здорового способу життя; навички безпечної поведінки; культивування здоров'ятворчої, здоров'язбережувальної, активної життєвої поведінки; опанування знаннями про здоров'я і його складові; формування в особистості ціннісного ставлення до навколишнього середовища, до людей, до самої себе; застосування методів комплексної оцінки стану здоров'я і системи практичних умінь та навичок, які забезпечують збереження та зміцнення здоров'я; використання знань про збереження і зміцнення здоров'я, про саморегуляцію і самокорекцію; можливість надання першої допомоги; здатність здійснювати профілактику травматизму [4].

Здоров'язбережувальна компетентність, як психологічне утворення особистості, спрямоване на збереження фізичного, соціального, психічного та

духовного здоров'я. Дана компетентність передбачає наявність комплексу сформованих навичок, що сприяють фізичному здоров'ю (раціональне харчування, рухова активність, санітарно-гігієнічні навички, режим праці та відпочинку) та навичок, що сприяють психічному здоров'ю (самоусвідомлення та самооцінка, аналіз проблем і прийняття рішень, визначення життєвих цілей та програм, навички самоконтролю, мотивація успіху та тренування волі) [6].

У низці педагогічних досліджень здоров'язбережувальна компетентність розглядається як частина компетентнісного підходу у вищій освіті і професійній підготовці [7]. Наукові праці виокремлюють ключові компоненти компетентності: когнітивний (знання про здоров'я), мотиваційно-ціннісний (цінності здорового способу життя), діяльнісний (уміння застосовувати засвоєні знання у практичних ситуаціях) та рефлексивний (самоусвідомлення та оцінювання власної поведінки у сфері здоров'я) [10].

На міжнародному рівні цілісні моделі, що поєднують фізичну активність і здоров'язбережувальну компетентність, представлені, наприклад, у концепції Physical Activity-Related Health Competence. Концепція була розроблена в рамках моделі здоров'язбережувальної компетентності, пов'язаної з фізичною активністю, і пов'язана з концепціями грамотності у сфері здоров'я та фізичної грамотності [12].

Особлива увага сучасних досліджень приділяється неформальній освіті дорослих як важливому середовищу для підвищення здатності до здоров'язбереження. Нехай вітчизняні роботи частіше орієнтовані на студентську молодь, подібні підходи логічно поширюються на доросле населення, оскільки саме така освіта має потенціал забезпечити довготривалі зміни поведінки та підвищення якості життя у дорослих групах. У неформальній освіті використовуються різні форми навчання: семінари, тренінги, онлайн-курси і фізкультурно-оздоровчі заходи, що сприяють розвитку знань про здоровий спосіб життя, критичне мислення щодо власного здоров'я та практичних навичок. Навчання дорослих є життєво-орієнтованим та дозволяє інтегрувати знання про здоров'я безпосередньо у соціальний та життєвий досвід дорослого (наприклад, управління хворобою в контексті роботи чи родини), що робить навчання дорослого більш актуальним і стійким. Крім того, освітні програми для дорослих, зазвичай, використовують андрагогічні методики, що фокусуються на самостійності та впевненості дорослих учнів, тобто їх самоефективності, а не лише на пасивному засвоєнні інформації. В результаті, отримані знання перетворюються на реальну здатність діяти [1].

Освіта дорослих виступає важливим механізмом підтримки здоров'я, оскільки вона орієнтована на самостійну освітню діяльність, розвиток рефлексивних умінь, мотивації до змін у способі життя та здатності застосовувати знання у практичних умовах. У сучасних наукових підходах освіта дорослих

розглядається як простір для розвитку здоров'язбережувальної компетентності, що реалізується через неформальні освітні програми: тренінги, семінари, оздоровчі курси та активності, що стимулюють фізичну активність, психосоціальну адаптацію та саморегуляцію [14].

Результати досліджень у Європі підтверджують, що навчання дорослих має позитивний вплив на поведінку, пов'язану зі здоров'ям, включно із збільшенням фізичної активності, самореалізації і поліпшенням психосоціального стану. Участь дорослих у програмах освіти дорослих пов'язана з позитивними змінами поведінки щодо здоров'язбереження, зокрема збільшенням фізичної активності та посиленням мотивації до підтримання здоров'я в повсякденному житті [13].

На практичному рівні саме фізична активність виступає основним засобом реалізації освітніх і виховних заходів для формування компетентності щодо здоров'я. Фізичне виховання здобувачів освіти (у тому числі дорослих слухачів неформальних програм) сприяє підвищенню усвідомлення цінності здоров'я та готовності до активного способу життя [9].

Висновки. Проведене дослідження дало змогу узагальнити теоретичні та практичні аспекти проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності дорослого населення й обґрунтувати освітньо-оздоровчі технології як ефективний педагогічний інструмент її розвитку в умовах сучасних соціально-економічних викликів. Отримані результати підтверджують, що здоров'язбережувальна компетентність є складним інтегральним утворенням, яке поєднує когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний і рефлексивний компоненти та формується впродовж життя під впливом освітніх і соціокультурних чинників.

У процесі дослідження встановлено, що традиційні оздоровчі підходи, орієнтовані переважно на епізодичні фізкультурно-оздоровчі заходи, не забезпечують стійких змін у поведінці дорослих щодо збереження та зміцнення здоров'я. Натомість освітньо-оздоровчі технології, які інтегрують педагогічні, фізкультурно-оздоровчі та інформаційні компоненти, створюють умови для цілісного впливу на особистість дорослого, сприяючи підвищенню рівня усвідомленості, формуванню внутрішньої мотивації до здорового способу життя та розвитку навичок саморегуляції фізичного й психоемоційного стану.

Доведено, що освіта дорослих, зокрема у форматі неформальної освіти, є важливим середовищем формування здоров'язбережувальної компетентності, оскільки вона орієнтована на життєвий досвід, потреби та індивідуальні можливості дорослих, використовує андрагогічні підходи й стимулює активну позицію особистості у власному оздоровленні. Застосування освітньо-оздоровчих технологій у такому середовищі забезпечує не лише засвоєння знань про здоров'я, а й їх трансформацію у практичну здатність діяти, приймати відповідальні рішення та підтримувати здорові моделі поведінки у повсякденному житті.

Практична значущість дослідження полягає в можливості використання його результатів під час розроблення та впровадження програм освіти дорослих у закладах формальної й неформальної освіти, установах фізичної культури і спорту, фітнес-центрах, громадських та соціальних інституціях, що працюють із дорослим населенням. Отримані висновки можуть бути покладені в основу створення комплексних освітньо-оздоровчих програм, спрямованих на формування сталих здоров'язбережувальних практик та підвищення якості життя дорослих.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі пов'язані з поглибленим емпіричним вивченням ефективності різних моделей освітньо-оздоровчих технологій з урахуванням вікових, професійних і соціальних особливостей дорослого населення. Доцільним є дослідження можливостей цифрових і дистанційних форматів освіти дорослих у формуванні здоров'язбережувальної компетентності, а також розроблення інструментарію комплексної діагностики її рівнів. Особливої уваги потребує вивчення міждисциплінарної взаємодії освіти, фізичної культури та соціальної сфери у створенні здоров'язбережувального освітнього середовища, здатного забезпечити довготривалий позитивний вплив на здоров'я та життєву активність дорослого населення.

Література:

1. Бабушко С. Р. Роль освіти дорослих у розвитку здоров'язбережувальної компетентності дорослих (на прикладі Великої Британії). Педагогічна Академія: наукові записки, (26), 2026. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18274419>
2. Ворона В. & Ткаченко В. Формування здоров'язбережувальної компетентності як важливий складник професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки», 1, 2024. 81-89. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2024-1-81-89>
3. Губарь, О., & Васюк, Ю. Здоров'язбережувальні технології в контексті інклюзивного освітнього середовища ЗВО. Українська професійна освіта=Ukrainian Professional Education, (18), 2025. 45–54. <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2025.18.347627>
4. Калічак Ю. Л. Формування здоров'язбережувальної компетентності у вихователів закладів дошкільної освіти // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2019. - Вип. 5 К (113). - 143-147.
5. Карпюк І., Обезюк Т., & Качалов О. Особливості впровадження здоров'язбережувальної компетентності на заняттях з фізичного виховання. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, (4(163)), 2023. 9-12. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.04\(163\).01](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.04(163).01)
6. Король О., Хрипач А., Заліско О., & Зелікова Т. Формування здоров'язбережувальної компетентності студентів у процесі фізичного виховання засобами дистанційного навчання. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, (7(127)), 2020. 95-99. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.7\(127\).19](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.7(127).19)
7. Міхєєва Л., & Лунков О. Здоров'язбережувальна компетентність як ключова компетентність майбутніх психологів. PHYSICAL CULTURE AND SPORT: SCIENTIFIC PERSPECTIVE, 4, 2024. 20-25. <https://doi.org/10.31891/pcs.2024.4.3>

8. Моца А. Здоров'язбережувальні освітні технології в підготовці здобувачів вищої освіти як складова безпеки життєдіяльності ЗВО. *PHYSICAL CULTURE AND SPORT: SCIENTIFIC PERSPECTIVE*, 2, 2025. 345-352. <https://doi.org/10.31891/pcs.2025.2.44>
9. Сироватко З., & Єфременко В. Особливості формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів вищої освіти у процесі фізичного виховання. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, (3К(176), 2024. 422-425. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).93](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).93)*
10. Сокогонь О., & Донець О. Критерії оцінювання здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця фізичної культури. *Педагогічні науки*, (80), 2022. 81–88. <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.80.278222>
11. Цуркан, М., Лясковська, А.-Х., & Харовська, І. Здоров'язбережувальна компетентність педагога як основа компетентнісного підходу в сучасному освітньому процесі. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (14). 2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14834426>
12. Haible, S., Volk, C., Demetriou, Y., Höner, O., Thiel, A., & Sudeck, G. (2020). Physical Activity-Related Health Competence, Physical Activity, and Physical Fitness: Analysis of Control Competence for the Self-Directed Exercise of Adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(1), 39. <https://doi.org/10.3390/ijerph17010039>
13. Kohl, J., Martin, A. (2023). The effect of adult education on health-related behaviours. *Z Erziehungswiss* 26, 525–549. <https://doi.org/10.1007/s11618-023-01145-z>
14. Voliarska, O. (2023). IMPROVEMENT THE MEDICAL COMPETENCE OF ADULTS IN UKRAINE THROUGH NON-FORMAL EDUCATION. *Distance Education in Ukraine: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects*, 1(2), 161–166. <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.17318>

References:

1. Babushko S. R. (2026). Rol osvity doroslykh u rozvytku zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti doroslykh (na prykladi Velykoi Brytanii) [The role of adult education in the development of health-preserving competence in adults (using the example of Great Britain)]. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky – Pedagogical Academy: scientific notes*, (26) [in Ukrainian] <https://doi.org/10.5281/zenodo.18274419>
2. Vorona V. & Tkachenko V. (2024). Formuvannia zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti yak vazhlyvyi skladnyk profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u ZVO [Formation of health-preserving competence as an important component of professional training of future specialists in higher education institutions]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriiia «Pedahohichni nauky» – Bulletin of the Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University. Series "Pedagogical Sciences"*, 1, 81-89 [in Ukrainian] <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2024-1-81-89>
3. Hubar, O., & Vasiuk, Yu. (2025). Zdoroviazberezhualni tekhnolohii v konteksti inkluzyvnoho osvitnoho seredovyshcha ZVO [Health-preserving technologies in the context of an inclusive educational environment of higher education institutions]. *Ukrainska profesiina osvita=Ukrainian Professional Education*, (18), 45–54 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2025.18.347627>
4. Kalichak Yu. L. (2019). Formuvannia zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti u vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity [Formation of health-preserving competence among preschool educators] // *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 15 : Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific Journal of the M. P. Dragomanov National Pedagogical University. Series 15: Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports). - Vyp. 5 K (113) – Issue 5 K (113) - 143-147 [in Ukrainian].*

5. Karpiuk I., Obeziuk T., & Kachalov O. (2023). Osoblyvosti vprovadzhennia zdoroviazberezhuvainoi kompetentnosti na zaniattiakh z fizychnoho vykhovannia [Features of implementing health-preserving competence in physical education classes]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 15 – Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15, (4)(163), 9-12* [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.04\(163\).01](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.04(163).01)
6. Korol O., Khrypach A., Zalisko O., & Zelikova T. (2020). Formuvannia zdoroviazberezhuvainoi kompetentnosti studentiv u protsesi fizychnoho vykhovannia zasobamy dystantsiinoho navchannia. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 15 – Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15, (7)(127), 95-99* [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.7\(127\).19](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.7(127).19)
7. Mikhieieva L., & Lunkov O. (2024). Zdoroviazberezhuvaina kompetentnist yak kliuchova kompetentnist maibutnikh psykholohiv [Health-preserving competence as a key competence of future psychologists.]. *PHYSICAL CULTURE AND SPORT: SCIENTIFIC PERSPECTIVE, 4, 20-25* [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31891/pcs.2024.4.3>
8. Motsa A. (2025). Zdoroviazberezhuvaini osvitni tekhnolohii v pidhotovtsi zdobuvachiv vyshchoi osvity yak skladova bezpeky zhyttiediiialnosti ZVO [Health-preserving educational technologies in the training of higher education applicants as a component of the safety of life in higher education institutions.]. *PHYSICAL CULTURE AND SPORT: SCIENTIFIC PERSPECTIVE, 2, 345-352* [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31891/pcs.2025.2.44>
9. Syrovatko Z., & Yefremenko V. (2024). Osoblyvosti formuvannia zdoroviazberezhuvainoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity u protsesi fizychnoho vykhovannia [Peculiarities of the formation of health-preserving competence of higher education students in the process of physical education.]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 15 – Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15, (3K)(176), 422-425* [in Ukrainian] [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).93](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).93)
10. Sokohon O., & Donets O. (2022). Kryterii otsiniuvannia zdoroviazberezhuvainoi kompetentnosti maibutnoho fakhivtsia fizychnoi kultury [Criteria for assessing the health-preserving competence of a future physical education specialist]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences, (80), 81–88* [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.80.278222>
11. Tsurkan, M., Liaskovska, A.-Kh., & Kharovska, I. (2025). Zdoroviazberezhuvaina kompetentnist pedahoha yak osnova kompetentnisnoho pidkходу v suchasnomu osvitnomu protsesi [Health-preserving competence of a teacher as the basis of a competency-based approach in the modern educational process]. *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: scientific notes, (14).* [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14834426>
12. Haible, S., Volk, C., Demetriou, Y., Höner, O., Thiel, A., & Sudeck, G. (2020). Physical Activity-Related Health Competence, Physical Activity, and Physical Fitness: Analysis of Control Competence for the Self-Directed Exercise of Adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(1), 39.* <https://doi.org/10.3390/ijerph17010039>
13. Kohl, J., Martin, A. (2023). The effect of adult education on health-related behaviours. *Z Erziehungswiss 26, 525–549.* <https://doi.org/10.1007/s11618-023-01145-z>
14. Voliarska, O. (2023). IMPROVEMENT THE MEDICAL COMPETENCE OF ADULTS IN UKRAINE THROUGH NON-FORMAL EDUCATION. *Distance Education in Ukraine: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects, 1(2), 161–166.* <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.17318>

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.02.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 376.3:373.2/.5:159.946.3

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-219-233](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-219-233)

Глотка Альона Вікторівна логопед-дефектолог, спеціаліст з дефектології, сурдопедагогіки та спеціальної психології, фахівець з інклюзивної освіти, <https://orcid.org/0009-0004-5374-481X>

РОЛЬ ФАХІВЦЯ З МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ У ФОРМУВАННІ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості дітей з мовленнєвими та комунікативними порушеннями в умовах упровадження інклюзивної освіти та потребою у вдосконаленні системи професійного супроводу їх розвитку. Ефективність інклюзивного навчання значною мірою залежить від рівня сформованості мовленнєвих умінь, якості міжфахової взаємодії та залученості сім'ї до корекційно-освітнього процесу, що зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу ролі фахівця з мовленнєвого розвитку. Метою дослідження є обґрунтування системної ролі фахівця з мовленнєвого розвитку у формуванні інклюзивного освітнього середовища, аналіз основних напрямів його професійної діяльності та розробка механізму взаємодії з педагогами й батьками. У процесі дослідження використано методи теоретичного аналізу наукових джерел, узагальнення практичного досвіду, порівняльного аналізу, систематизації професійних функцій, а також метод моделювання для розробки авторського механізму міжфахової взаємодії. У результаті дослідження визначено зміст і взаємозв'язок основних професійних функцій фахівця з мовленнєвого розвитку в умовах інклюзивної освіти, охарактеризовано його місце та роль у структурі мультидисциплінарної команди, а також обґрунтовано значення партнерської взаємодії з педагогами і сім'єю дитини як чинника підвищення результативності корекційно-освітнього супроводу. Розкрито особливості інтеграції діагностичної, корекційно-розвиткової, консультативної та координаційної діяльності в єдину систему професійної підтримки. Запропоновано авторський механізм міжфахової взаємодії, спрямований на забезпечення узгодженості педагогічних і корекційних впливів, мінімізацію фрагментарності супроводу, підвищення ефективності індивідуальних програм розвитку та формування стабільної позитивної динаміки мовленнєвих і комунікативних досягнень дітей. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання запропонованих підходів, моделей і механізмів у діяльності закладів освіти з інклюзивним навчанням, у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, підготовці фахівців корекційного про-

філю, а також в організації комплексного сімейного супроводу дітей з мовленнєвими порушеннями.

Ключові слова: інклюзивне навчання, мовленнєвий супровід, міжфахова взаємодія, корекційно-освітній процес, партнерство з родиною, комунікативна компетентність, освітня адаптація.

Hlotka Alona Speech Therapist-Defectologist, Specialist in Defectology, Surdopedagogy and Special Psychology, Inclusive Education Specialist, <https://orcid.org/0009-0004-5374-481X>

THE ROLE OF A SPEECH AND LANGUAGE DEVELOPMENT SPECIALIST IN SHAPING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract. The relevance of this study is determined by the growing number of children with speech and communication disorders in the context of inclusive education implementation and the need to improve professional support systems for their development. The effectiveness of inclusive learning largely depends on the level of speech competence, the quality of interprofessional cooperation, and the involvement of families in the corrective and educational process, which necessitates a comprehensive scientific analysis of the role of a speech and language development specialist. The purpose of the study is to substantiate the systemic role of a speech and language development specialist in shaping an inclusive educational environment, to analyze the main directions of professional activity, and to develop a mechanism for interaction with teachers and parents. The study employed methods of theoretical analysis of scientific sources, generalization of practical experience, comparative analysis, systematization of professional functions, as well as modeling methods for developing an original mechanism of interprofessional interaction. The results of the study determine the content and interrelationship of the main professional functions of a speech and language development specialist in inclusive education, characterize their place and role within a multidisciplinary team, and substantiate the importance of partnership-based interaction with teachers and families as a factor in enhancing the effectiveness of corrective and educational support. The study reveals the features of integrating diagnostic, corrective-developmental, consultative, and coordination activities into a unified system of professional support. An original mechanism of interprofessional interaction is proposed, aimed at ensuring the coherence of pedagogical and corrective interventions, minimizing fragmentation of support, increasing the effectiveness of individual development programs, and fostering stable positive dynamics in children's speech and communication achievements. The practical significance of the study lies in the possibility of applying the proposed

approaches, models, and mechanisms in inclusive educational institutions, professional development systems for teachers, training programs for special education specialists, and in organizing comprehensive family support for children with speech disorders.

Keywords: inclusive education, speech support, interprofessional interaction, corrective and educational process, family partnership, communicative competence, educational adaptation.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти в Україні та світі характеризується активним упровадженням інклюзивного підходу, спрямованого на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей незалежно від їхніх індивідуальних особливостей і потреб. У межах цієї парадигми особливого значення набуває створення такого освітнього середовища, яке забезпечує не лише фізичну доступність навчання, а й повноцінну участь кожної дитини в освітньому процесі, її соціальну інтеграцію та особистісний розвиток [1, с. 131]. Однією з ключових умов ефективної реалізації інклюзивної освіти є сформованість мовленнєвих і комунікативних умінь, які забезпечують можливість навчальної взаємодії, засвоєння навчального матеріалу та встановлення соціальних контактів. Порушення мовлення істотно ускладнюють включення дитини в освітній простір, обмежують її активність у навчальній діяльності, знижують рівень мотивації та можуть призводити до соціальної ізоляції. У зв'язку з цим проблема мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами набуває особливої актуальності в умовах інклюзивного навчання [2]. У системі інклюзивної освіти фахівець з мовленнєвого розвитку відіграє ключову роль у забезпеченні комплексного супроводу дитини, координації корекційних і педагогічних впливів та формуванні сприятливого комунікативного середовища. Його діяльність виходить за межі індивідуальної корекційної роботи та охоплює взаємодію з педагогами, батьками й іншими спеціалістами, спрямовану на створення цілісної системи підтримки мовленнєвого й соціального розвитку дитини [3]. Актуальність порушеної проблеми зумовлена потребою в удосконаленні підходів до організації мовленнєвого супроводу в умовах інклюзивного навчання, посиленні міжфахової взаємодії та підвищенні ефективності професійної діяльності спеціалістів у сфері підтримки дітей з мовленнєвими порушеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження у сфері інклюзивної освіти зосереджуються на аналізі ролі фахівця з мовленнєвого розвитку в системі міжфахової взаємодії, організації сімейно-орієнтованого супроводу та формуванні ефективного комунікативного середовища для дітей з особливими освітніми потребами.

У працях К. Коч та колег акцентовано увагу на тому, що результативна співпраця між фахівцями та сім'ями ґрунтується на постійних зворотних

зв'язках, узгодженні очікувань і формуванні спільної відповідальності за розвиток дитини [4, p. 109]. М. Nickbakht та ін. підкреслюють значення індивідуалізованої підтримки сімей та необхідність системного оцінювання їхніх потреб у період раннього втручання [5, p. 525]. Проблеми адаптації сімейно-орієнтованих програм до соціокультурного контексту розкрито в дослідженні К. Khoza-Shangase, де доведено можливість урахування мовної, культурної та економічної специфіки середовища для підвищення ефективності супроводу дітей з порушеннями слуху [6]. Водночас М. Doğan та ін. звертають увагу на недостатню залученість батьків до корекційного процесу, обмежений доступ до психосоціальної підтримки та відсутність системної оцінки потреб сім'ї [7]. Аналіз організаційних аспектів міжфахової співпраці подано в роботі J. Jeremy та співавторів, які наголошують на різноманітності підходів до визначення та оцінювання взаємодії, наявності структурних і управлінських бар'єрів, а також недостатній уніфікації інструментів вимірювання її ефективності [8, p. 593]. Питання активної участі батьків у розвитку мовленнєвих умінь дітей розглядають D. Gonzalez та колеги, які доводять позитивний вплив співпраці між фахівцем і матерями на формування комунікативної компетентності білінгвальних дітей з мовленнєвими порушеннями [9]. Дослідження Р. Cahill та ін. свідчить про різні пріоритети учасників освітнього процесу щодо оцінювання результатів мовленнєвої терапії та вказує на недосконалість наявних інструментів моніторингу [10]. Міжфахова взаємодія в освітньому середовищі також проаналізована в працях J. Wallmann та ін., які підкреслюють багатовимірність співпраці та вплив організаційних і соціальних чинників на її результативність [11, p. 262]. G. Poll та T. Hoffman зосереджують увагу на необхідності вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів і логопедів для формування навичок спільної роботи в інклюзивному середовищі [12]. У систематичному огляді R. Armstrong та співавторів міжпрофесійна взаємодія розглядається як багатокомпонентний процес, що залежить від індивідуального внеску учасників, освітнього контексту та зовнішніх організаційних умов [13, p. 1358]. Узагальнення результатів наведених досліджень свідчить про те, що ефективність мовленнєвого супроводу в умовах інклюзивної освіти визначається рівнем міжфахової узгодженості, активною участю сім'ї, системністю корекційної роботи та наявністю чітко структурованих моделей професійної взаємодії.

Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених проблемам міжфахової взаємодії, сімейно-орієнтованого супроводу та організації мовленнєвої підтримки в інклюзивному середовищі, низка питань залишається недостатньо систематизованою. Зокрема, потребують подальшого уточнення практичні механізми координації професійних дій фахівця з мовленнєвого розвитку, педагогів і батьків, а також умови забезпечення їхньої стабільної та результативної співпраці в реальному освітньому процесі.

Водночас у наукових дослідженнях обмежено представлено узагальнення практичного досвіду фахівців, які безпосередньо здійснюють мовленнєвий супровід дітей у закладах освіти, що знижує можливості адаптації теоретичних моделей до конкретних освітніх умов. Це зумовлює необхідність поєднання наукового аналізу з практичним осмисленням професійної діяльності спеціаліста в інклюзивному середовищі. Наше дослідження спрямоване на узагальнення власного професійного досвіду мовленнєвого супроводу дітей з особливими освітніми потребами, аналіз особливостей взаємодії з педагогами та сім'єю дитини й розробку практично орієнтованого механізму міжфахової співпраці.

Мета статті – узагальнення та наукове осмислення власного професійного досвіду діяльності фахівця з мовленнєвого розвитку в умовах інклюзивної освіти, визначення ефективних форм взаємодії з педагогами й батьками та розробка практично орієнтованого механізму мовленнєвого супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Комунікація є фундаментальною передумовою повноцінної участі дитини в освітньому процесі, оскільки саме через мовлення забезпечується сприйняття, осмислення та виконання навчальних завдань, реалізація соціальної взаємодії з однолітками й педагогами, а також формування здатності до самовираження та регуляції власної поведінки. Рівень розвитку мовленнєвих і комунікативних умінь безпосередньо впливає на когнітивний, емоційний і соціальний розвиток здобувачів освіти, визначаючи їхню готовність до активної участі в навчальній діяльності [1, с. 133]. Недостатня сформованість мовлення ускладнює процес включення дитини в освітнє середовище, обмежує можливості засвоєння навчального матеріалу, знижує ефективність міжособистісної взаємодії та перешкоджає формуванню позитивної навчальної мотивації. У таких умовах мовленнєві порушення набувають системного характеру, впливаючи не лише на індивідуальний розвиток дитини, а й на якість її освітньої інтеграції в інклюзивному просторі [14]. Тривале ігнорування або недостатня компенсація комунікативних труднощів може призводити до формування вторинних порушень – емоційної напруженості, зниження самооцінки, соціальної відстороненості та обмеження академічних досягнень [15, с. 102]. Відтак мовленнєвий розвиток слід розглядати як системоутворювальний компонент інклюзивного освітнього середовища, що потребує цілеспрямованого професійного супроводу. Наочне відображення взаємозв'язку мовленнєвого розвитку з основними компонентами інклюзивного освітнього середовища подано на рис. 1.

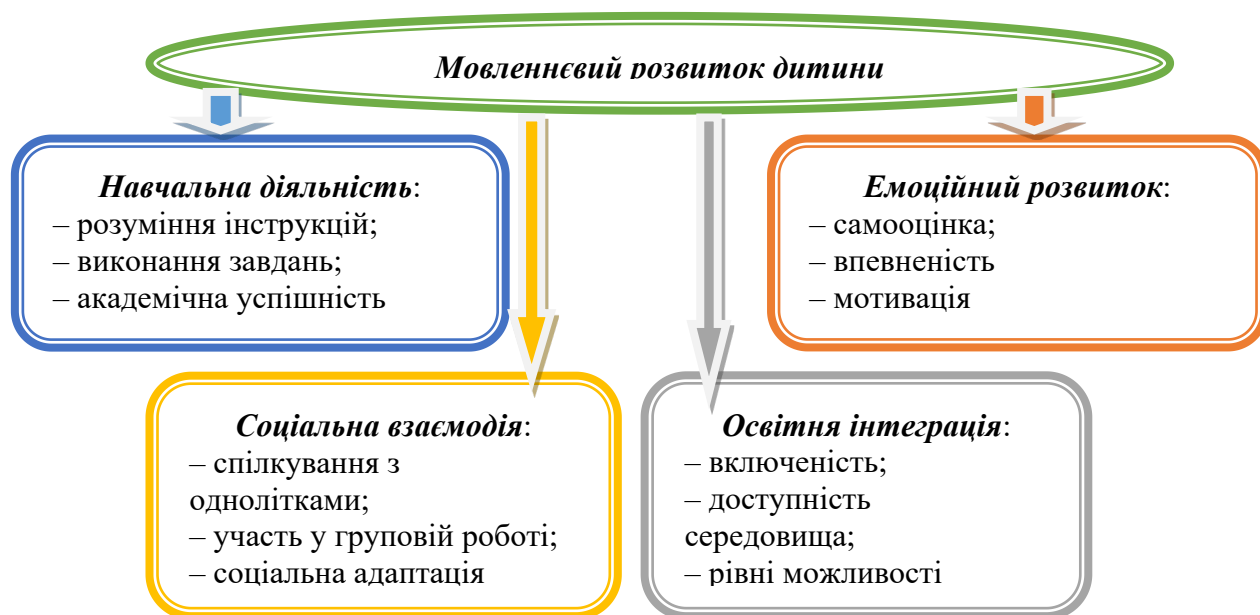

Рис. 1. Вплив мовленнєвого розвитку на формування інклюзивного освітнього середовища

Джерело: побудовано автором

Аналіз теоретичних положень і практичного досвіду роботи з дітьми з мовленнєвими порушеннями [3; 16] засвідчує, що своєчасна фахова підтримка сприяє не лише покращенню комунікативних умінь, а й підвищенню рівня навчальної активності, соціальної включеності та емоційної стабільності здобувачів освіти. У практиці фахівця з мовленнєвого розвитку систематично спостерігається, що мовленнєві труднощі мають комплексний вплив на освітню траєкторію дитини, зумовлюючи обмеження у взаємодії з педагогами й однолітками, ускладнення засвоєння навчального матеріалу та зниження участі у групових формах діяльності [16]. За відсутності належного супроводу такі порушення можуть трансформуватися у стійкі соціально-психологічні бар'єри, що негативно позначаються на процесі інклюзивної інтеграції. Таким чином, мовленнєві труднощі слід розглядати не лише як індивідуальну особливість розвитку дитини, а як чинник, що впливає на загальну якість функціонування інклюзивного освітнього середовища. У цьому контексті професійна діяльність фахівця з мовленнєвого розвитку набуває стратегічного значення, оскільки спрямована на зниження комунікативних бар'єрів, оптимізацію освітнього процесу та формування умов для повноцінної участі кожного здобувача освіти.

Практичний досвід роботи у сфері корекційно-розвиткового супроводу дітей з мовленнєвими порушеннями свідчить, що ефективність інклюзивної освіти значною мірою залежить від системності, послідовності та індивідуалізації професійного втручання. У фаховій діяльності спеціаліста особлива увага приділяється не лише подоланню окремих мовленнєвих труднощів, а й

формуванню цілісної комунікативної компетентності дитини як основи її соціальної та навчальної інтеграції [17, с. 28]. З позиції практикуючого фахівця мовленнєвий супровід у закладі освіти має ґрунтуватися на поєднанні діагностичної, корекційної, консультативної та координаційної роботи, що забезпечує комплексний підхід до підтримки дитини в інклюзивному середовищі [18]. Саме така професійна модель діяльності дозволяє досягати стійких позитивних результатів та підвищувати якість освітніх послуг в умовах інклюзивного навчання. Її ефективність зумовлюється інтеграцією різних напрямів фахової роботи, спрямованих на комплексну підтримку мовленнєвого, когнітивного та соціального розвитку дитини. У межах інклюзивної освіти діяльність фахівця з мовленнєвого розвитку реалізується через систему взаємопов'язаних професійних функцій, кожна з яких виконує специфічну роль у забезпеченні цілісного корекційно-освітнього супроводу. З метою узагальнення змісту та спрямованості професійної діяльності фахівця основні функції подано в табл. 1.

Таблиця 1

Основні професійні функції фахівця з мовленнєвого розвитку в системі інклюзивної освіти

Функція	Зміст діяльності	Основна спрямованість	Очікуваний результат
Діагностична	Виявлення мовленнєвих і комунікативних труднощів, оцінювання рівня мовленнєвого розвитку, формування індивідуального профілю потреб дитини	Визначення особливостей розвитку та освітніх потреб	Обґрунтоване планування корекційно-освітнього супроводу
Корекційно-розвиткова	Реалізація заходів, спрямованих на розвиток мовлення, комунікації та пізнавальних процесів	Формування мовленнєвої та комунікативної компетентності	Підвищення рівня мовленнєвої активності та навчальної участі
Консультативна	Надання рекомендацій педагогам і батькам щодо підтримки мовленнєвого розвитку дитини	Узгодження освітніх і корекційних впливів	Створення єдиного корекційно-освітнього простору
Координаційна	Організація взаємодії між членами мультидисциплінарної команди	Забезпечення міжфахової співпраці	Підвищення узгодженості та ефективності супроводу

Джерело: побудовано автором

Подана систематизація професійних функцій засвідчує багатовимірний характер діяльності фахівця з мовленнєвого розвитку та її спрямованість на комплексне забезпечення освітніх, комунікативних і соціальних потреб дитини.

Реалізація діагностичної, корекційно-розвиткової, консультативної та координаційної функцій у взаємозв'язку формує цілісну модель професійного супроводу, орієнтовану на підвищення доступності та ефективності інклюзивного освітнього середовища. Взаємодія зазначених функцій забезпечує узгодженість індивідуальної роботи з дитиною, педагогічного впливу та сімейної підтримки, що сприяє формуванню стабільної освітньої траєкторії та запобіганню фрагментарності корекційного процесу. У цьому контексті діяльність фахівця виходить за межі окремих корекційних заходів і набуває системоутворювального характеру в структурі інклюзивної освіти. Наочне відображення інтеграції основних професійних функцій у діяльності фахівця з мовленнєвого розвитку подано на рис. 2.

Рис. 2. Інтеграція професійних функцій фахівця з мовленнєвого розвитку в системі інклюзивної освіти

Джерело: побудовано автором

Отже, фахівець з мовленнєвого розвитку займає центральну позицію в структурі мультидисциплінарної команди, поєднуючи корекційно-педагогічну, консультативну та координуючу функції. Його професійна діяльність спрямована на інтеграцію результатів мовленнєвої діагностики в загальну систему психолого-педагогічного супроводу, розробку індивідуальних програм розвитку та адаптацію освітнього процесу до комунікативних можливостей дитини. У взаємодії з педагогами фахівець сприяє модифікації навчальних завдань, добору доступних форм подання інформації та формуванню сприятливого мовленнєвого середовища в класі. Співпраця з психологами та соціальними педагогами забезпечує комплексний підхід до подолання емоційних і поведінкових труднощів,

пов'язаних із мовленнєвими порушеннями. Взаємодія з батьками, у свою чергу, сприяє узгодженню освітніх і корекційних впливів у шкільному та домашньому середовищі. Тож фахівець з мовленнєвого розвитку виступає ключовою ланкою між усіма суб'єктами інклюзивного освітнього процесу, забезпечуючи цілісність, узгодженість та результативність міжфахової взаємодії. Особливого значення в цьому контексті набуває системна співпраця з батьками, оскільки саме сімейне середовище відіграє визначальну роль у закріпленні та перенесенні сформованих комунікативних навичок у повсякденне життя дитини.

Узагальнення практичного досвіду роботи з сім'ями дітей з мовленнєвими та слуховими порушеннями засвідчує, що своєчасне інформування батьків щодо вікових норм розвитку, ранніх ознак можливих порушень та необхідності фахового втручання сприяє підвищенню ефективності корекційної роботи. Систематичне спостереження за динамікою мовленнєвого розвитку, орієнтація на вікові показники та своєчасне звернення до спеціалістів дозволяють запобігти формуванню вторинних порушень і знизити ризики соціальної дезадаптації. Важливою складовою професійної взаємодії є психологічна підтримка сім'ї на етапі прийняття діагнозу та формування готовності до активної участі в корекційному процесі. Практика свідчить, що без належного фахового супроводу батьки нерідко стикаються з емоційною дезорієнтацією, пошуком неефективних або науково необґрунтованих методів допомоги, що призводить до втрати часу та зниження результативності втручання. Натомість професійне консультування, доступне пояснення особливостей розвитку дитини та поетапне планування корекційної роботи сприяють формуванню довіри та партнерських відносин між спеціалістом і родиною. Організація домашньої підтримки розглядається як невід'ємна складова корекційно-розвиткового супроводу. Закріплення сформованих умінь у побутових ситуаціях, систематичність вправ, орієнтація на інтереси дитини та створення мовленнєво насиченого середовища забезпечують перенесення результатів занять у реальне життя. Такий підхід сприяє зниженню навчального навантаження, підвищенню мотивації та формуванню стійких комунікативних навичок. Практичний досвід свідчить, що формування сприятливої домашньої атмосфери передбачає активне залучення дитини до мовленнєвої взаємодії, вербалізацію дій дорослих, стимулювання ініціативи у спілкуванні та використання доступних альтернативних засобів комунікації. За таких умов сім'я перетворюється на повноцінного суб'єкта інклюзивного освітнього процесу, а не лише на пасивного спостерігача корекційної роботи.

Викладене вище дозволяє запропонувати авторський механізм взаємодії фахівця з мовленнєвого розвитку з педагогами та батьками, спрямований на забезпечення безперервності та узгодженості корекційно-освітнього процесу. Даний механізм ґрунтується на поетапному залученні всіх учасників освітнього середовища до підтримки мовленнєвого розвитку дитини – рис. 3.

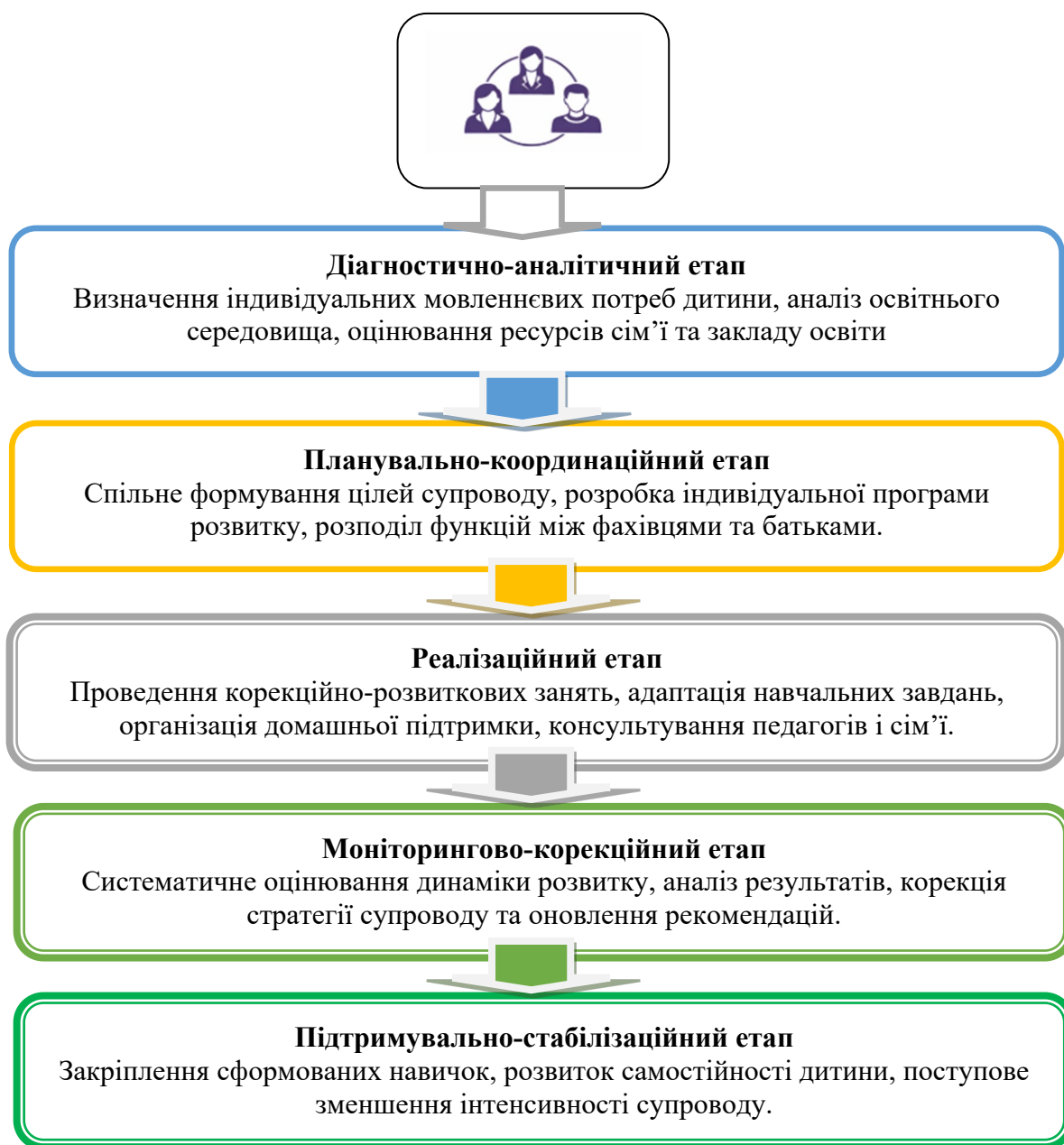

Рис. 3. Механізм взаємодії фахівця з мовленнєвого розвитку з педагогами та батьками

Джерело: побудовано автором

Поданий механізм відображає поетапний алгоритм організації міжфахової взаємодії та дозволяє простежити послідовність професійних дій у процесі мовленнєвого супроводу дитини. З метою деталізації змісту кожного етапу, визначення його цільового спрямування, учасників взаємодії та очікуваних результатів, у табл. 2 наведено узагальнену характеристику структурних компонентів запропонованого механізму.

Таблиця 2

Характеристика етапів механізму взаємодії фахівця з мовленнєвого розвитку з педагогами та батьками

Етап механізму	Мета етапу	Основний зміст діяльності	Учасники взаємодії	Очікуваний результат
Діагностично-аналітичний	Виявлення індивідуальних потреб дитини та ресурсів середовища	Оцінювання рівня мовленнєвого розвитку, аналіз освітніх умов, вивчення можливостей сім'ї	Фахівець, педагоги, батьки, психолог	Формування цілісного уявлення про потреби дитини
Планувально-координаційний	Узгодження цілей і стратегії супроводу	Розробка індивідуальної програми розвитку, розподіл функцій, визначення форм співпраці	Фахівець, педагоги, батьки, адміністрація	Скоординований план корекційно-освітньої роботи
Реалізаційний	Практичне впровадження супроводу	Проведення занять, адаптація навчальних завдань, консультації сім'ї та педагогів	Фахівець, учителі, асистенти, батьки	Активний розвиток мовленнєвих і комунікативних умінь
Моніторингово-корекційний	Оцінювання результативності супроводу	Аналіз динаміки розвитку, корекція програм, оновлення рекомендацій	Усі учасники команди	Оптимізація стратегії підтримки
Підтримувально-стабілізаційний	Закріплення досягнутих результатів	Розвиток самостійності, зменшення інтенсивності супроводу, підтримка мотивації	Фахівець, педагоги, батьки	Стійка інтеграція дитини в освітній процес

Джерело: побудовано автором

Запропонований механізм взаємодії фахівця з мовленнєвого розвитку з педагогами та батьками забезпечує узгодженість професійних дій усіх учасників освітнього процесу, сприяє підвищенню рівня їх відповідальності за результати корекційно-розвиткової роботи та формує єдину стратегію підтримки мовленнєвого й соціального розвитку дитини. Його поетапна реалізація дозволяє мінімізувати фрагментарність педагогічних і корекційних впливів, запобігти дублюванню функцій і забезпечити наступність супроводу на різних етапах навчання.

Системне впровадження зазначеного механізму сприяє підвищенню ефективності індивідуальних програм розвитку, оптимізації освітніх маршрутів і формуванню стабільної позитивної динаміки мовленнєвих та комунікативних досягнень здобувачів освіти. Водночас посилюється міжфахова взаємодія, зміцнюється партнерська позиція сім'ї та створюються умови для активної участі дитини в освітньому процесі.

Висновки. Мовленнєвий розвиток посідає центральне місце у формуванні інклюзивного освітнього середовища, оскільки визначає рівень залученості дитини до навчальної діяльності, характер її соціальної взаємодії та можливості самореалізації в освітньому просторі. Обмеження у сфері мовлення негативно впливають на пізнавальну активність, емоційний стан і соціальну адаптацію дитини, що зумовлює необхідність цілеспрямованого професійного супроводу. Діяльність фахівця з мовленнєвого розвитку має системний і багатовимірний характер та охоплює діагностичну, корекційно-розвиткову, консультативну й координаційну складові. Поєднання цих функцій забезпечує цілісність корекційно-освітнього процесу, узгодженість педагогічних і корекційних впливів та формування індивідуальної освітньої траєкторії дитини з урахуванням її комунікативних можливостей. Взаємодія фахівця з педагогами та батьками на засадах партнерської моделі є необхідною умовою ефективної реалізації інклюзивного навчання. Узгодження цілей, методів і форм підтримки між усіма учасниками освітнього процесу сприяє створенню єдиного корекційно-освітнього простору, підвищує відповідальність сім'ї та педагогів за результати розвитку дитини і забезпечує перенесення сформованих навичок у повсякденне життя. Запропонований механізм міжфахової взаємодії дозволяє систематизувати професійну діяльність фахівця з мовленнєвого розвитку, мінімізувати фрагментарність супроводу та забезпечити наступність корекційної роботи на різних етапах навчання. Його впровадження сприяє підвищенню ефективності індивідуальних програм розвитку, оптимізації освітніх маршрутів і формуванню стабільної позитивної динаміки мовленнєвих і комунікативних досягнень.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленням вивчення ефективності міжфахових моделей супроводу, розробкою інструментів оцінювання їх результативності та впровадженням цифрових платформ підтримки взаємодії фахівців, педагогів і сім'ї в умовах інклюзивної освіти.

Література:

1. Шершньова О. Вплив інклюзивного освітнього середовища на розвиток техніки мовлення та комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник МДПУ імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*. 2025. № 2(35). С. 131–136. URL: <https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/14491> (дата звернення 15.01.2026).
2. Сіденко Ю. О., Косенко Ю. М. Індивідуалізація навчання дітей з мовленнєвими порушеннями в інклюзивному середовищі. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15348623>.

3. Iqbal S. How families can become active participants in speech and hearing correction: expert insights. URL: <https://insiderpaper.com/how-families-can-become-active-participants-in-speech-and-hearing-correction-expert-insights/> (дата звернення 15.01.2026).
4. Koch K., Damico H., Damico J., Nelson R. Collaborative Relationships Between Families and Speech-Language Pathologists Within Family-Centered Early Intervention. *American Journal of Speech-Language Pathology*. 2026. Vol. 35. № 1. P. 109–126. DOI: https://doi.org/10.1044/2025_AJSLP-25-00046.
5. Nickbakht M., Meyer C., Beswick R., Scarinci N. Development of a family-centred intervention for families and children with hearing loss transitioning into early intervention. *International Journal of Audiology*. 2025. Vol. 64. № 5. P. 525–534. DOI: <https://doi.org/10.1080/14992027.2024.2402823>.
6. Khoza-Shangase K. Family-Centred Early Hearing Detection and Intervention in the African Context: Relevance and Responsiveness to African Culture. *Audiology Research*. 2025. Vol. 15. № 2. Art. 30. DOI: <https://doi.org/10.3390/audiolres15020030>.
7. Doğan M., Kılıç M., Bekar R. Where are we in family-centered intervention? Parental experiences of DHH children. *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. 2025. Art. enaf081. DOI: <https://doi.org/10.1093/jdsade/enaf081>.
8. Jeremy J., Spandagou I., Hinit J. Teacher-therapist collaboration in inclusive primary schools: A scoping review. *Australian Occupational Therapy Journal*. 2024. Vol. 71. № 4. P. 593–611. DOI: <https://doi.org/10.1111/1440-1630.12931>.
9. Gonzalez D. P., Gràcia M., Adam-Alcocer A. L. Collaboration between professionals and mothers to enhance oral communication competence in bilingual children with language disorders in inclusive contexts. *Frontiers in Education*. 2025. Vol. 10. Art. 1642680. DOI: <https://doi.org/10.3389/educ.2025.1642680>.
10. Cahill P. T., Ng S., Turkstra L. S., Ferro M. A., Campbell W. N. Exploring the valued outcomes of school-based speech-language therapy services: a sequential iterative design. *Frontiers in Rehabilitation Sciences*. 2024. Vol. 5. Art. 1290800. DOI: <https://doi.org/10.3389/fresc.2024.1290800>.
11. Wallmann J., Samuelsson C., Sahlén B., Reuterskiöld C., Sandgren O., Ekström A. Key Stakeholder Views on Educational Support and Academic Progress for Students With Developmental Language Disorder. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*. 2025. Vol. 57. № 1. P. 262–276. DOI: https://doi.org/10.1044/2025_LSHSS-25-00084.
12. Poll G. H., Hoffman T. K. Preprofessional teachers' and speech-language pathologists' attitudes toward collaborative service delivery in classrooms. *Child Language Teaching and Therapy*. 2024. Vol. 40. № 2. DOI: <https://doi.org/10.1177/02656590231221267>.
13. Armstrong R., Schimke E., Mathew A., Scarinci N. Interprofessional Practice Between Speech-Language Pathologists and Classroom Teachers: A Mixed-Methods Systematic Review. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*. 2023. Vol. 54. № 4. P. 1358–1376. DOI: https://doi.org/10.1044/2023_LSHSS-22-00168.
14. Станіченко О. Ф., Кудярьська Т. Р., Барсуковська Г. П. Корекція мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку в інклюзивному освітньому середовищі. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 24. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17669266>.
15. Король А. В. Теоретичне обґрунтування принципів організації та функціонування системи раннього виявлення та логопедичного втручання в умовах інклюзивного навчання. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*. 2025. № 8. С. 102–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2025-8-17>.

16. Кравченко В. Перший крок до звуків: як допомогти дітям із порушеннями слуху. URL: <https://24.rv.ua/pershyj-krok-do-zvukiv-yak-dopomogty-dityam-iz-porushennyamy-sluhu/> (дата звернення 15.01.2026).

17. Лисенко І. С. Формування граматичної структури мовлення у дітей із ЗНМ: міждисциплінарний підхід в умовах інклюзивної освіти. *Inclusion and Diversity*. 2025. № 6. С. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2025.6.4>.

18. Пинзеник О. М., Дудаш О. С. Вивчення педагогіки у ході фахової підготовки майбутніх логопедів: адаптація освітнього процесу. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 14. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14880156>.

References:

1. Shershnova, O. (2025). Vplyv inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyshcha na rozvytok tekhniky movlennia ta komunikatyvnoi kultury ditei molodshoho shkilnogo viku [Impact of inclusive educational environment on the development of speech technique and communicative culture of primary school children]. *Naukovyi visnyk MDPU imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii: Pedagogika – Scientific Bulletin of Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy*, 2(35), 131–136. Retrieved from <https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/14491>. [in Ukrainian].

2. Sidenko, Yu. O., & Kosenko, Yu. M. (2025). Indyvidualizatsiia navchannia ditei z movlennievymy porushennyamy v inkliuzyvnomu seredovyshchi [Individualization of education for children with speech disorders in an inclusive environment]. *Pedagogichna Akademiia: naukovy zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 17. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15348623>. [in Ukrainian].

3. Iqbal, S. (n.d.). How families can become active participants in speech and hearing correction: Expert insights. Retrieved from <https://insiderpaper.com/how-families-can-become-active-participants-in-speech-and-hearing-correction-expert-insights/>. [in English].

4. Koch, K., Damico, H., Damico, J., & Nelson, R. (2026). Collaborative relationships between families and speech-language pathologists within family-centered early intervention. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 35(1), 109–126. https://doi.org/10.1044/2025_AJSLP-25-00046. [in English].

5. Nickbakht, M., Meyer, C., Beswick, R., & Scarinci, N. (2025). Development of a family-centred intervention for families and children with hearing loss transitioning into early intervention. *International Journal of Audiology*, 64(5), 525–534. <https://doi.org/10.1080/14992027.2024.2402823>. [in English].

6. Khoza-Shangase, K. (2025). Family-centred early hearing detection and intervention in the African context: Relevance and responsiveness to African culture. *Audiology Research*, 15(2), 30. <https://doi.org/10.3390/audiolres15020030>. [in English].

7. Doğan, M., Kılıç, M., & Bekar, R. (2025). Where are we in family-centered intervention? Parental experiences of DHH children. *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. <https://doi.org/10.1093/jdsade/enaf081>. [in English].

8. Jeremy, J., Spandagou, I., & Hinit, J. (2024). Teacher-therapist collaboration in inclusive primary schools: A scoping review. *Australian Occupational Therapy Journal*, 71(4), 593–611. <https://doi.org/10.1111/1440-1630.12931>. [in English].

9. Gonzalez, D. P., Gràcia, M., & Adam-Alcocer, A. L. (2025). Collaboration between professionals and mothers to enhance oral communication competence in bilingual children with language disorders in inclusive contexts. *Frontiers in Education*, 10, 1642680. <https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1642680>. [in English].

10. Cahill, P. T., Ng, S., Turkstra, L. S., Ferro, M. A., & Campbell, W. N. (2024). Exploring the valued outcomes of school-based speech-language therapy services: A sequential iterative design. *Frontiers in Rehabilitation Sciences*, 5, 1290800. <https://doi.org/10.3389/fresc.2024.1290800>. [in English].

11. Wallmann, J., Samuelsson, C., Sahlén, B., Reuterskiöld, C., Sandgren, O., & Ekström, A. (2025). Key stakeholder views on educational support and academic progress for students with developmental language disorder. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 57(1), 262–276. https://doi.org/10.1044/2025_LSHSS-25-00084. [in English].
12. Poll, G. H., & Hoffman, T. K. (2024). Preprofessional teachers' and speech-language pathologists' attitudes toward collaborative service delivery in classrooms. *Child Language Teaching and Therapy*, 40(2). <https://doi.org/10.1177/02656590231221267>. [in English].
13. Armstrong, R., Schimke, E., Mathew, A., & Scarinci, N. (2023). Interprofessional practice between speech-language pathologists and classroom teachers: A mixed-methods systematic review. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 54(4), 1358–1376. https://doi.org/10.1044/2023_LSHSS-22-00168. [in English].
14. Stanichenko, O. F., Kudiarska, T. R., & Barsukovska, H. P. (2025). Korektsiia movlennievnykh porushen u ditei doshkilnogo viku v inkliuzyvnomu osvithomu seredovyshchi [Correction of speech disorders in preschool children in an inclusive educational environment]. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 24. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17669266>. [in Ukrainian].
15. Korol, A. V. (2025). Teoretychne obgruntuvannia pryntsyviv orhanizatsii ta funktsionuvannia systemy rannoho vyivlennia ta lohopedychnoho vtruchannia v umovakh inkliuzyvnoho navchannia [Theoretical substantiation of the principles of organization and functioning of early detection and speech therapy intervention systems in inclusive education]. *Pedahohichna innovatyka: suchasnist ta perspektyvy – Pedagogical Innovation: Modernity and Prospects*, 8, 102–107. <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2025-8-17>. [in Ukrainian].
16. Kravchenko, V. (n.d.). Pershyi krok do zvukiv: yak dopomohy ditiam iz porushenniamy slukhu [First step to sounds: How to help children with hearing impairments]. Retrieved from <https://24.rv.ua/pershyj-krok-do-zvukiv-yak-dopomogty-dityam-iz-porushennyamy-sluhu/>. [in Ukrainian].
17. Lysenko, I. S. (2025). Formuvannia hramatychnoi struktury movlennia u ditei iz ZNM: mizhdystsyplinarnyi pidkhid v umovakh inkliuzyvnoi osvity [Formation of grammatical speech structure in children with general speech underdevelopment: An interdisciplinary approach in inclusive education]. *Inclusion and Diversity – Inclusion and Diversity*, 6, 24–29. <https://doi.org/10.32782/inclusion/2025.6.4>. [in Ukrainian].
18. Pynzenyk, O. M., & Dudash, O. S. (2025). Vyvchennia pedahohiky u khodi fakhovoi pidhotovky maibutnikh lohopediv: adaptatsiia osvithoho protsesu [Study of pedagogy in professional training of future speech therapists: Adaptation of the educational process]. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 14. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14880156>. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.02.2026

УДК 81'276.11:811.161.2

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-234-247](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-234-247)

Голубовська Ірина Владиславівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0002-0875-8487>

Підгурська Валентина Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0002-9882-6390>

РОЛЬ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Анотація. Предмет аналізу статті – проблема формування культури наукового мовлення майбутніх фахівців у процесі вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» в закладах вищої освіти. Розкрито сутність поняття «культура наукового мовлення» як складника професійної компетентності сучасного спеціаліста та окреслено її основні компоненти. Обґрунтовано значення професійно орієнтованого мовного навчання для розвитку вмінь створювати усні й письмові наукові тексти, необхідні в майбутній трудовій діяльності.

У дослідженні визначено типові труднощі, що виникають у здобувачів вищої освіти під час опанування наукового стилю мовлення, зокрема недостатній рівень загальної мовної підготовки, обмежений словниковий запас, складність засвоєння абстрактної наукової лексики та спеціальної термінології, труднощі інтерпретації наукових текстів, порушення логіко-композиційної цілісності висловлювання, помилки в цитуванні й оформленні бібліографії відповідно до чинних стандартів. Особливу увагу приділено проблемі багатозначності та міжгалузевої омонімії термінів, що ускладнює досягнення семантичної точності й однозначності наукового викладу.

Автори статті пропонують різнопланові завдання, спрямовані на вдосконалення культури наукового мовлення майбутніх спеціалістів, зокрема на аналіз і редагування текстів, опанування фахової термінології, удосконалення навичок оформлення бібліографії, укладання власних науково-навчальних текстів. Доведено, що систематичне використання професійно орієнтованих

завдань у межах курсу сприяє формуванню стійких умінь наукового викладу, підвищенню рівня культури наукового мовлення здобувачів вищої освіти та їхній готовності до ефективної професійної комунікації в науковому середовищі.

Ключові слова: культура наукового мовлення, науковий стиль, українська мова за професійним спрямуванням, фахова термінологія, професійна мовна підготовка.

Holubovska Iryna Vladyslavivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education and Culture of Professional Language, Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0002-0875-8487>

Pidhurska Valentyna Yuriivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education and Culture of Professional Language, Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0002-9882-6390>

THE ROLE OF THE EDUCATIONAL COMPONENT “UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES” IN THE DEVELOPMENT OF ACADEMIC DISCOURSE CULTURE OF FUTURE PROFESSIONALS

Abstract. The article examines the problem of developing the culture of academic **discourse** among future specialists in the process of studying the course “Ukrainian for Professional Purposes” in higher education institutions. The essence of the concept “culture of academic speech” is revealed as a component of the professional competence of a modern specialist, and its main structural elements are outlined. The study substantiates the importance of professionally oriented language instruction for developing students’ ability to produce oral and written academic texts necessary for their future professional activity.

The authors identify typical difficulties faced by higher education students in mastering the academic style of speech, including an insufficient level of general language proficiency, a limited vocabulary, difficulties in acquiring abstract academic vocabulary and specialized terminology, challenges in interpreting academic texts, violations of the logical and compositional coherence of statements, and errors in citation and bibliography formatting in accordance with current standards. Special attention is given to the problem of polysemy and interdisciplinary homonymy of terms, which complicates the achievement of semantic precision and clarity in academic discourse.

To enhance the culture of academic speech among future specialists, the article outlines a range of tasks, including text analysis and editing, mastery of professional terminology, improvement of bibliography formatting skills, and the development of original academic and instructional texts.

It is demonstrated that the systematic use of professionally oriented tasks within the course contributes to the formation of sustainable academic writing skills, enhances the level of academic speech culture among higher education students, and increases their readiness for effective professional communication within the academic environment.

Keywords: academic discourse culture, academic style, Ukrainian Language for Professional Purposes, professional terminology, professionally oriented language training.

Постановка проблеми. Українська мова як базовий інструмент наукової комунікації є важливим чинником формування професійної компетентності майбутніх фахівців, зокрема культури їхнього наукового мовлення. У сучасних умовах актуалізується потреба в підготовці фахівців, здатних грамотно, логічно й нормативно оформлювати наукові висловлювання, адекватно використовувати термінологічний апарат, дотримуватися вимог наукового стилю в усному й писемному мовленні.

Особливу роль у цьому процесі відіграє освітня компонента «Українська мова за професійним спрямуванням», яка забезпечує цілеспрямоване формування культури наукового мовлення студентів. У межах її вивчення майбутні бакалаври опановують мовні норми наукового стилю, специфіку побудови наукового тексту, принципи логіко-композиційної організації висловлювання, а також набувають умінь продукувати й редагувати наукові тексти різних жанрів відповідно до комунікативної мети й фахової сфери. Саме системне й методично виважене засвоєння зазначених умінь створює підґрунтя для розвитку наукового мислення майбутніх фахівців у їхній успішній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку наукового стилю, його призначення, основні функції та мовні особливості досліджували І. Білодід, Н. Ботвина, К. Городенська, П. Дудик, Н. Зелінська, А. Коваль, Л. Мацько, О. Михайлова, Г. Онуфрієнко, В. Перебийніс, М. Пилинський, Г. Сагач, І. Фаріон, І. Чередниченко та ін. Актуальні питання формування культури наукового мовлення у здобувачів різних рівнів освіти розглядали Н. Бабич, О. Горошкіна, Т. Груба, С. Єрмоленко, О. Клак, К. Климова, Ж. Колоїз, О. Копусь, Л. Кравець, Т. Крупеньова, Т. Можарова, І. Онищенко, С. Пилипишин, О. Семенов, П. Селігей, О. Сербенська, Т. Симоненко, Л. Струганець, С. Толочко тощо.

Так, О. Горошкіна, Т. Груба у праці «Українська наукова мова: теорія і практика» пропонують теоретичний матеріал на актуалізацію набутих знань і

вдосконалення рівня мовної підготовки здобувачів, а також матеріали до самостійної роботи. Авторки визначають чинники, що сприяють підвищенню мовної культури дослідника: методологічна культура; позитивна мотивація на оволодіння нормами української літературної мови, жанрами наукового стилю; систематичне розширення інформаційного, практичного обсягу знань з української мови; розвинений словниковий запас; розвиток умінь свідомо й відповідально ставитися до українського слова, власної вимови, письмової культури; удосконалення практики публічних виступів фахової тематики на наукових конференціях; розвиток особистих якостей науковця [1, С. 8].

О. Діденко в навчальному посібнику «Культура наукового мовлення» ґрунтовно висвітлює ключові аспекти формування й розвитку культури наукового мовлення; розглядає відповідні лексичні, морфологічні та синтаксичні засоби; подає рекомендації щодо оформлення наукових текстів. Автор пропонує завдання на поглиблення знань здобувачів про науковий стиль української мови та на опанування основних стратегій роботи з сучасним науковим текстом [2].

В. Тимкова у статті «Культура наукової української мови у професійному становленні фахівця» обґрунтовує значущість культури наукової української мови у формуванні мовно-мовленнєвої компетентності майбутніх освітян, окреслює критерії їх готовності продукувати тексти наукового стилю та жанру [3, С. 41]. Авторка наголошує на тому, що формування й удосконалення мовленнєвої наукової культури молодих дослідників в умовах стрімкого розвитку науки, високої культурно-трансляційної здатності української мови і її знакових наукових продуктів залишається актуальною проблемою і потребує пильної уваги викладачів вищої школи [3, С. 51].

Г. Кузнецова у студії «Культура наукової української мови у фаховій підготовці майбутніх освітян» наголошує на тому, що спеціаліст має знати не лише темарій курсу, який вивчає, а й основні ознаки та якості наукового мовлення, володіти актуальними мовними нормами, опанувати відповідні закони. Також науковцеві-початківцю слід знати й основні стандарти, чинні нормативні документи щодо оформлення науково-дослідних праць; набуті вміння роботи з текстами наукового стилю, пошуку необхідних для наукового дослідження відомостей у сучасному інформаційному просторі [4, С. 217].

Н. Стратулат, В. Яслик у статті «Нормативність як основний аспект наукового мовлення» акцентують на тому, що «культура мови нинішнього фахівця відповідної галузі знань виявляється в ґрунтовній мовнокомунікативній підготовці, яка передбачає передусім дотримання норм літературної мови, а також рівень якої є показником професіоналізму і загальної культури дослідників в умовах сьогодення» [5, С. 125]. Авторки дослідили роль мовної норми в текстах наукового характеру зокрема та в дослідницькій комунікації загалом; схарактеризували типові лексичні помилки, що трапляються в наукових

текстах; запропонували можливі шляхи вдосконалення мовленнєвої практики й уникнення недоліків, пов'язаних із порушенням нормативності.

М. Баган у посібнику «Культура української наукової мови» наголошує на тому, що, зважаючи на зміни в науковому стилі сучасної української мови через зростання національно-мовної свідомості громадян та на глобалізаційні процеси, важливо правильно зорієнтувати студентів у принципах мовного оформлення їхньої наукової діяльності, навчити їх лексичних і граматичних норм української наукової мови, сформувати в них ефективні навички побудови й культури читання наукового тексту, конспектування, анотування, реферування й рецензування наукових джерел [6, С. 4].

Г. Білавич, Б. Савчук у статті «Українське наукове мовлення в контексті наукової діяльності майбутніх педагогів» називають актуальною проблему формування й удосконалення мовленнєвої наукової культури студентів за умов стрімкого розвитку науки, високої культурно-трансляційної здатності української мови та її знакових наукових продуктів. У молодого науковця передусім має бути сформована установка й усвідомлена готовність щодо оволодіння законами українського наукового мовлення [7, С. 72–73].

Сучасна система вищої освіти зорієнтована на підготовку фахівця, здатного не лише ефективно виконувати професійні обов'язки, а й бути активним суб'єктом науково-дослідницької діяльності, академічної комунікації та саморозвитку. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема формування культури наукового мовлення студентів закладів вищої освіти, адже саме від рівня володіння науковим стилем мовлення залежить якість написання курсових і кваліфікаційних робіт, участі в наукових дискусіях, конференціях, підготовки методичних і дослідницьких матеріалів.

У структурі обов'язкової освітньої компоненти «Українська мова за професійним спрямуванням» передбачено вивчення змістового модуля «Наукова комунікація як складова фахової діяльності», що уможливорює ґрунтовне ознайомлення з фаховою термінологією, вивчення структурно-композиційних особливостей наукового тексту, принципів логічної побудови аргументації, формулювання гіпотез і висновків, а також формування умінь академічної доброчесності, зокрема навичок коректного цитування, укладання бібліографічного списку та оформлення наукової документації відповідно до чинних стандартів.

Водночас підвищення рівня загальної мовленнєвої культури студентів не може бути спонтанним процесом і потребує цілеспрямованої, методично обґрунтованої роботи. Це передбачає розвиток у майбутніх бакалаврів здатності свідомо дотримуватися мовних норм, аргументовано висловлювати наукові судження та створювати якісні наукові тексти, що є необхідною складовою формування культури наукового мовлення й професійної компетентності фахівця.

Мета статті – визначити потенціал освітньої компоненти «Українська мова за професійним спрямуванням» у формуванні культури наукового мовлення майбутніх фахівців; обґрунтувати та запропонувати різнопланові завдання, спрямовані на її вдосконалення, зокрема через аналіз і редагування наукових текстів, опанування фахової термінології, формування навичок бібліографічного оформлення та створення власних науково-навчальних текстів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковому стилю мовлення притаманні такі специфічні риси: об'єктивність, інформативність, правильність, поняттєвість, предметність, точність, узагальненість, логічність, однозначність, ясність, лаконічність, доказовість, переконливість, стандартизованість, унормованість. На думку О. Семеног, термін «культура наукового мовлення» слід використовувати, коли йдеться про певні ситуативні мовні норми, тобто конкретний акт мовлення; «культура наукової мови» – стосовно предмета навчального курсу [8, С. 7]. Дослідниця акцентує на тому, що культура наукового мовлення – дотримання літературних норм вимови, наголошення, слововживання, побудови словосполучень, речень, текстів; нормативність усної й писемної наукової мови, що виражається в її правильності, точності, ясності, чистоті, логічності, доречності, виразності, а також у різноманітності граматичних конструкцій, багатстві словника, дотриманні в писемному мовленні орфографічних і пунктуаційних норм [8, С. 200].

І. Олійник виділяє такі функції мовлення в процесі наукового спілкування: епістемічну (накопичення та зберігання знань); когнітивну (отримання нових знань та поширення серед учасників мовного середовища в науковій спільноті); комунікативну (передача наукової інформації та спілкування особистості в науковій сфері) [9, С. 66]. Культура наукової мови передбачає володіння знаннями особливостей усної та писемної наукової мови, правилами цитування й оформлення бібліографії; оперування методами здійснення наукової комунікації; вміння аналізувати, критично осмислювати, анотувати, реферувати наукову літературу, складати власний текст доцільного висловлювання й аргументації на основі задуму; здійснення пошуку науково-технічної інформації, її обробку, аналіз і систематизацію; точне вираження думки з використанням переконливої аргументації; наявність навичок реалізації теоретичних і методологічних знань про культуру наукової мови; створення наукового тексту; практичного застосування методів ведення наукової дискусії; використання їхніх результатів у професійній та науково-дослідницькій діяльності [9, С. 66].

У процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням майбутні фахівці набувають необхідних знань, умінь і навичок для ефективного використання державної мови в науковому та професійному контекстах. Зокрема студенти вивчають мовні норми, які визначають правильне використання термінів, формулювань, стилістичних засобів у наукових текстах. Особлива

увага приділяється ознайомленню з фаховою термінологією; вивченню структури наукового тексту, побудови аргументів, формулювання гіпотез і висновків; здобуттю умінь і навичок правильного цитування, укладання бібліографічного списку; оформленню наукової документації. Науковий текст є результатом інтелектуальної діяльності та засобом наукової комунікації, що завдяки чіткій внутрішній організації й системі лексико-граматичних і структурних засобів забезпечує адекватне сприйняття й засвоєння наукової інформації. Підвищення рівня загальної мовленнєвої культури студентів потребує цілеспрямованої роботи, яка передбачає розвиток у майбутніх бакалаврів навичок правильного використання мовних норм, здатності до аргументації та створення наукових текстів.

Правильність наукового мовлення включає в себе лексичну правильність, що виявляється в доречному використанні запозичених слів, у виборі необхідних термінів, в униканні жаргонізмів, діалектизмів, обценної лексики тощо; граматичну правильність – точне застосування морфологічних форм, а також побудову словосполучень та речень; стилістичну правильність, яка передбачає доцільне застосування засобів наукового стилю сучасної української літературної мови.

З досвіду викладання ОК можемо констатувати, що у процесі опанування змістового модуля «Наукова комунікація як складова фахової діяльності» у більшості студентів словниковий запас ще обмежений, що ускладнює засвоєння наукової термінології та відтворення необхідної інформації. Нерідко здобувачі освіти мають доволі низький рівень сформованості навичок практичного застосування граматичних норм, характерних для наукового стилю, як-от: використання безособових та пасивних конструкцій; уживання займенника ввічливості *Ви*; творення віддієслівних іменників; чітка узгодженість форм часу й виду дієслів тощо. Недостатня сформованість умінь аналізу й інтерпретації наукових джерел ускладнює узагальнення інформації та її використання в аргументації наукових суджень. Першокурсникам складно оперувати абстрактними поняттями, формулювати думки без опори на конкретні образи та деталі, а також повноцінно засвоювати вузькоспеціальну й загальнонаукову термінологію з різних галузей знань. Додаткові труднощі спричиняє використання в наукових текстах складних і ускладнених синтаксичних одиниць, які через значний обсяг утруднюють сприйняття інформації. Негативно впливає на рівень розуміння наукових праць і нейтрально-об'єктивний характер викладу, нетиповий для інших функціональних стилів. Водночас у здобувачів виникають проблеми під час роботи з академічними джерелами, зокрема в процесі цитування й оформлення бібліографії.

Також спостерігаємо складнощі із засвоєнням наукової термінології. У кожній галузі знань існує власна термінологія, яку студенти повинні опанувати за відносно короткий час. Попри тенденцію до однозначності багато термінів

мають декілька значень; у різних галузях знань трапляються терміни-омоніми, що призводить до плутанини. Наприклад, термін *аглотинація* у психології означає механічне нереальне об'єднання частин і властивостей несумісних предметів та істот тощо; у лінгвістиці – спосіб творення слів або їхніх форм шляхом приєднання до незмінної основи однозначних суфіксів чи префіксів, при якому межі морфем чітко зберігаються; в медицині – процес склеювання та випадіння в осад завислих у рідині часток, викликаний специфічними антитілами-аглютинінами.

Процес опанування термінологічного апарату певної галузі знань ускладнюється наявністю паронімічних термінів. Так, у студентів виникають труднощі у розрізненні лінгвістичних термінів *фонологія, фонема, фонетика; асиміляція, дисиміляція; орфографія, орфограма, орфоєпія; дієприкметник, дієприслівник, прислівник; сурядний, підрядний; вставні слова й словосполучення, вставлені конструкції* тощо. Немало термінів є неблагозвучними на кшталт: *асимптота, паралелепіпед, ексцентриситет, флуктуація, циліндром, анаксонометрія* (матем.), *комплексометрія, органоген, амфотерність, абсорбція, стехіометрія, ендоосмос* (хім.) тощо. Подеколи запам'ятовування термінів та термінологічних словосполучень утруднює їх громіздкість: *дезоксирибонуклеїнова кислота, цикл трикарбонових кислот (цикл кребса), поліплоїдний набір хромосом* (біол.); *акорди нетерцевої побудови, басо-профундовий ключ, середня співацька форманта, обернений пунктирний ритм, горизонтально-рухливий контрапункт, подвійний зворотний мордент* (музич.); *температурний коефіцієнт швидкості даної реакції, енергія розриву хімічного зв'язку, гідроксокарбонат міді, дигідрофосфат натрію* (хім.) і т. ін.

Майбутніх фахівців доцільно залучати до роботи з науковими статтями, монографіями, тезами та рефератами, щоб ознайомити їх із структурою, стилем і термінологією наукового дискурсу. Групові обговорення наукових проблем розвивають уміння аргументувати, дискутувати, робити логічні висновки. Написання рефератів та есе дозволяють закріплювати набуті навички на практиці, а самостійна робота з редагуванням і аналізом текстів, у тому числі за допомогою онлайн-ресурсів, сприяє виявленню помилок і підвищенню якості наукових робіт.

Пропонуємо різнопланові завдання, спрямовані на вдосконалення культури наукового мовлення майбутніх фахівців.

Завдання № 1. Із відповідних термінологічних словників випишіть значення омонімічних термінів.

Асиміляція (лінгв.) – асиміляція (біол.) – асиміляція (істор.); корінь (лінгв.) – корінь (біол.) – корінь (матем.); система (біол.) – система (геол.) – система (інформ.); функція (матем.) – функція (біол.) – функція (соціол.); модель (матем.) – модель (тех.) – модель (мист.); норма (спорт.) – норма (матем.) – норма (лінгв.);

реквізит (театр.) – реквізит (діловод.); операція (медич.) – операція (військ.) – операція (матем.); реакція (хім.) – реакція (психол.) – реакція (політ); тираж (фінанс.) – тираж (поліграф.); бал (метеорол.) – бал (педагог.) – бал (спорт.); апарат (управл.) – апарат (біол.) – апарат (тех.); ерозія (геол.) – ерозія (медич.) – ерозія (тех.); модуль (матем.) – модуль (архітект.) – модуль (програмув.) – модуль (навч.).

Завдання № 2. Відредагуйте поданий текст. Поясніть причини мовленнєвих помилок.

В наш час школа є дуже важливою для дітей. Мова йдеться про те, що в процесі навчання учні в основному вчать читати, писати і рахувати. Але як показує практика, не всі діти однаково добре і гарно вчать математиці, мові, англмові, учбовим предметам. Це означає, що треба шукати методи, які б допомогли всім учням вивчитись більш краще. Наприклад, можна робити уроки більш цікавіші або давати домашку більш легшу. Також вчителі іноді не звертають увагу на відстаючих дітей. Через це вони можуть не зрозуміти матеріал і відставати ще більш багато. Тому важливо, щоб учитель постійно перевіряв і допомагав учнів розуміти обговорювальну тему.

Завдання № 3. За допомогою суфіксів -к-, -ин-, -иц-, -ес- від поданих іменників утворіть фемінітиви.

Спадкоємець, бандурист, студент, підприємець, водій, плавець, футболіст, критик, хореограф, організатор, киянин, правознавець, льотчик, поет, артист, бухгалтер, аспірант, порадник, гандболіст, граф, продавець мистецтвознавець, митець, принц, автор, секретар, барон, шабліст, диригент, диякон, музикант, речник, керівник, ковзаняр, маркетолог, робітник, будівельник, диктор, верстальник, тваринник, боєць, брокер, викладач, власник, гуморист, директор, засновник, заступник, кандидат, кравець, агроном, лідер, фахівець, майстер, науковець, охоронець, патрон, документознавець, переможець, радник, редактор, ректор, стюард, тренер, виноградар, учень, фігурист, економіст, філолог, філософ, шахіст, докторант, журналіст.

Завдання № 4. Використовуючи подані звороти наукового стилю, напишіть фрагмент рецензії на студентську наукову роботу.

«Заслугою автора є...»; «вважаємо слушною думку про...»; «звернімо увагу на такий факт...»; «немає жодних сумнівів у тому, що...»; «автор виявляє належну обізнаність...»; «варто було б чіткіше окреслити...»; «на наш погляд...»; «на нашу думку...»; «робота виконана на належному науковому і професійному рівні...»; «рецензована праця відповідає всім вимогам...»; «загальні висновки до праці підтверджують плідність обраних методів дослідження»; «з огляду на зазначене вище, вважаємо...»; «рецензована праця характеризується...».

Завдання № 5. До поданих іншомовних слів доберіть українські відповідники.

Актуальний, акцент, алфавіт, апеляція, аплодисменти, аргумент, атрибут, біографія, верифікація, візит, гіпотеза, дефініція, дистанція, домінувати, ексклюзивний, епоха, ігнорувати, імплементація, імператив, індиферентний, кардинальний, компонент, комфорт, консенсус, координувати, лімітувати, локальний, менеджмент, паритет, прецедент, прогрес, процент, раціонально, реалізувати, резерв, резон, резолюція, рефлексія, симптом, снайпер, спіч, толерантність, трансформація, фантастичний, фіаско, фундатор, функціонувати.

(Слова для довідок: абетка, байдужий, введення, веління, визначення, випадок, виражати, вирішальний, відвідини, відсоток, відстань, властивість втілювати, діяти, доба, доказ, доцільно, життєпис, запас, засновник, звертання, звинувачувати, згода, зручність, істотний, місцевий, наголос, неповторний, нехтувати, обмежувати, ознака, оплески, переважати, перевірка, перетворення, підстава, поступ, припущення, провал, промова, рівноправність, рішення, самоаналіз, складник, стрілок, сучасний, терпимість, узгоджувати, управління, уявний).

Завдання № 6. Перевірте правильність оформлення списку використаних джерел за ДСТУ 8302:2015. Запишіть виправлений варіант.

1) В. Підгурська та І. Голубовська «Розвиток емоційного інтелекту здобувачів освіти на уроках мовно-літературної освітньої галузі». «Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2024 рік Випуск 72, Том 3; стор. 269-275. 2) В. Підгурська та І. Голубовська «Роль фразеологізмів у формуванні культури фахового мовлення майбутніх учителів початкових класів» у «Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки». – 2018 рік; Випуск № 3 (94). – сторінки 63–68. 3) Голубовська І. «Дитяча література : навчальний. посіб. – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І. Франка»: 2017 рік 132 стор. 4) І. Голубовська «Особливості організації літературно-красознавчої роботи в початкових класах». «Початкова освіта : виклики сьогодення та перспективи розвитку»: зб. матеріалів за заг. редакц. О. Гордієнко; Житомир : «Вид-во ЖДУ ім. І. Франка». 2025 р. Ст. 22-25. 5) Уклад. І. Голубовська та К. Гаращук. «Іноземна література для дітей : хрестоматія для студ. заочн. форми навч. – Житомир, «Вид-во ЖДУ ім. І. Франка», 2015 р. – 168 с.

Завдання № 7. Згрупуйте подані лексеми в три колонки: вузькоспеціальні, міжгалузеві та загальнонаукові терміни.

Абулія, аксіома, аналіз, анізотропія, аномалія, антонім, апробація, арктангенс, барицентр, баркарола, бронхіт, вектор, гігроскопічність, гіпотеза, гліптика, гризайль, дадаїзм, дедукція, десорбція, детермінант, динаміка, дисонанс, дифузія, дієз, діагностика, закон, імплізія, індукція, інфаркт, інтерфікс, емпатія,

каталіз, концепція, критерій, лексема, меридіан, монотипія, новемоль, об'єкт, омонім, опціон, потенціал, предмет, просаподосис, принцип, пренумерандо, протон, психіка, рівень, секстант, симетрія, синтез, сонцестояння, статика, тахіон, теорія, термінатор, технологія, трапеція, тріоль, флюксула, функція, характеристика, хромосфера, шлам, явище.

Завдання № 8. До якого жанру наукового стилю належить поданий уривок? Аргументуйте свою відповідь.

Початкова літературна освіта – важливий етап у формуванні особистості дитини, бо саме в цей період закладаються основи світогляду, моральних цінностей, емоційної чутливості й культури мислення. Художня література допомагає юному читачеві зрозуміти та прожити емоції персонажів, розвиваючи співпереживання, емпатію, здатність до розпізнавання власних почуттів; через історії про героїв із різними життєвими долями дитина вчиться ставити себе на їхнє місце й розуміти інші точки зору. Читання художньої літератури спонукає школярів до творчості, даючи можливість фантазувати, вигадувати власні історії. Аналіз сюжету та поведінки персонажів розвиває навички критичного мислення: учні вчаться ставити запитання, робити висновки, висловлювати свої ідеї.

Здобувачка так визначає мету свого дослідження: теоретично обґрунтувати і практично дослідити процес формування літературознавчої компетентності молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі. У I розділі Броніслава Крамарчук досліджує понятійно-термінологічний апарат кваліфікаційної роботи; визначає психолого-педагогічні аспекти досліджуваної проблеми; окреслює педагогічні умови формування літературознавчої компетентності учнів початкових класів на уроках мовно-літературної освітньої галузі. У II розділі дипломниця визначає стан сформованості літературознавчої компетентності в учнів початкових класів; презентує авторську методику з формування літературознавчої компетентності молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі; узагальнює результати експериментальної роботи.

Завдання № 9. Перепишіть поданий фрагмент статті, розставляючи необхідні розділові знаки. Розкрийте дужки й оберіть правильний варіант написання орфограм. Визначте провідну думку тексту.

Зроста(н, нн)я кількост(і, и) (ново)творів на позначе(н, нн)я осіб ж(и, і)ночої ста(тт, ті) в українській мові є пр(е, и)родним й гармонійним. Це д(е, и)монструє збільш(н, нн)я громадської фахової та творчої активност(і, и) ж(и, і)нок. Маємо надію що в наступному вида(н, нн)і (д, Д)ержавного кла(сс, с)ифікатора профе(сс, с)ій України нараховує близько 7 тисяч профе(сс, с)ій з них лише 38 у формі ж(и, і)ночого роду буде враховано (ново)твори на позначе(н, нн)я ж(и, і)ночої ста(тт, т)і відповідно Українському (право)пису. Стратегія статевої н(и, е)йтралізації пер(и, е)дбачає вжива(н, нн)я збірних іме(н, нн)иків та

оп(е, и)сових конструкцій на позначе(н, нн)я множ(е, и)ни осіб сере(т, д) яких є ж(и, і)нки й чоловіки або коли статева пр(и, е)належність множ(е, и)ни осіб (не)відома чи на цьому (не)акцентує(тьс, ц)я увага. (На)приклад колеги та кол(е, е)жанки філологи та філологині студен(ств, тств)о замість студенти профе(сс, с)ура освітя(нь, н)ська спільнота та ін. Такий пр(е, и)йом потр(е, и)бує ширшого словн(е, и)кового запасу (в)тім (з, с)прият(и, е)ме творе(н, нн)ю (гендерно)тол(и, е)рантної мови як (під)системи української мови. Тако(ж) потрібно враховувати і суто пр(о, а)гматичну мету вжива(н, нн)я ф(и, е)мінітивів вони дають можливість (з, с)повна ро(с, з)крити думку пер(и, е)дати її точніше тоб(то) назвати реч(і, и) своїми іменами. Викор(и, е)ста(н, нн)я ф(и, е)мінітивів яскраво д(и, е)монструє що в сучасному українському суспі(ль, л)стві ж(и, і)нка діяльна та затребува(нн, на) в усіх сферах.

Висвітле(н, нн)і стратегії відповідають т(и, е)нденціям фахової мови у якій профе(сс, с)ійні найменува(н, нн)я осіб ж(и, і)ночого роду поступово укорінюю(тьс, ц)я як ст(е, и)лістично н(и, е)йтральні. (Лінгво)культорологічний аспект тол(и, е)рантност(и, і) враховує тако(ж) такі фактори як культурні та пов(и, е)дінкові ст(и, е)реотипи соціальний статус та ситуація спілкува(н, нн)я. Комітет міністрів (Р, р)ади Європи зазначає що в(е, и)словлюва(н, нн)я котрі поширюють ро(с, з)палюють підтримують або виправдовують ра(сс, с)ову (не)навість кс(и, е)нофобію (анти)с(и, е)мітизм та інші форми (не)наivist(и, і) викл(и, е)кані (не)т(и, е)рпимістю що виявляє(тьс, ц)я у формі агре(сс, с)ивного націоналізму та (етно)ц(и, е)нтризму д(и, е)скримінації м(е, н)шин і ворожого ставле(н, нн)я до них а тако(ж) і(мм, м)ігрантів та осіб що за своїм походже(н, нн)ям належать до і(мм, м)ігрантів це мова ворожнеч(и, і) або мова (не)наivistі (Із наук. статті) [10].

Висновки. Таким чином, формування культури наукового мовлення є важливою складовою підготовки фахівців до їх майбутньої трудової діяльності. Вивчення освітньої компоненти «Українська мова за професійним спрямуванням» може сприяти розвитку у студентів навичок точного, логічного, грамотного використання мовних засобів у царині науки. У процесі навчання здобувачі оволодівають не тільки теоретичними знаннями з культури наукового мовлення, а й практичними навичками, необхідними для створення наукових текстів та ефективної комунікації в професійному середовищі. Формування культури наукового мовлення бакалаврів є комплексним і багатограним процесом, що вимагає ретельної роботи на всіх етапах навчання. Перспективу для подальших досліджень убачаємо в розробці професійно орієнтованих завдань та вправ для формування культури наукового мовлення майбутніх фахівців.

Література:

1. Горошкіна О., Груба Т. Українська наукова мова : теорія і практика : навч.-метод. посібн. Суми : Університетська книга, 2023. 108 с.
2. Культура наукового мовлення : навч. посібн. / О. В. Діденко, В. В. Дияк, Н. А. Голярдик та ін. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2019. 248 с.
3. Тимкова В. А. Культура наукової української мови у професійному становленні фахівця. *Наукові записки. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2020. Вип 30. С. 41–53.
4. Кузнецова Г. Культура наукової української мови у фаховій підготовці майбутніх освітян. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6(1). С. 214–220.
5. Стратулат Н. В., Яслик В. І. Нормативність як основний аспект наукового мовлення. *Вчені записки ТНУ імені В. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70). № 4. Ч. 1. С. 125–130.
6. Баган М. П. Культура української наукової мови : посібн. для самост. роботи студентів. Київ : ВЦ КНЛУ, 2022. 48 с.
7. Білавич Г. В., Савчук Б. П. Українське наукове мовлення в контексті наукової діяльності майбутніх педагогів. *Іноватика у вихованні*. 2017. Вип. 6. С. 67–74.
8. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
9. Олійник І. В. Підвищення культури наукової мови як важливий аспект формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії. *Освіта та педагогічна наука*. 2021. № 1(176). С. 63–71.
10. Підгурська В., Голубовська І. Шляхи творення гендернотолерантної мови. *Scientific Collection «InterConf»*. 2021. № 49. С. 277–282.

References:

1. Horoshkina, O., Hrubá, T. (2023). *Ukrainska naukova mova : teoriia i praktyka [Ukrainian scientific language : theory and practice]*. Sumy : Universytetska knyha [in Ukrainian].
2. Didenko, O. V., & Dyiak, V. V., & Holiardyk N. A. et al. (2019). *Kultura naukovooho movlennia [Culture of scientific speech]*. Khmelnytskyi : Vyd-vo NADPSU [in Ukrainian].
3. Tymkova, V. (2020). *Kultura naukovoï ukrainskoï movy v profesiinomu stanovlenni fakhivtsia [The culture of the scientific Ukrainian language in the professional development of a specialist]*. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriiia : Filolohiia (movoznavstvo) – Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University. Series : Philology (linguistics)*, 30, 41–53 [in Ukrainian].
4. Kuznetsova, H. (2012). *Kultura naukovoï ukrainskoï movy u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh osvitiian [The culture of the scientific Ukrainian language in the professional training of future educators]*. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia – Problems of Modern Teacher Training*, № 6(1), 214–220 [in Ukrainian].
5. Stratulat, N. V., & Yaslyk, V. I. (2020). *Normatyvnist yak osnovnyi aspekt naukovooho movlennia [Normativity as a main aspect of scientific speech]*. *Vcheni zapysky TNU imeni V. Vernadskoho. Seriiia : Filolohiia. Sotsialni komunikatsii – Scientific notes of V. Vernadsky Taurida National University, Series : Philology. Journalism*, 31(70), № 4, 1, 125–130 [in Ukrainian].
6. Bahan, M. P. (2022). *Kultura ukrainskoï naukovoï movy [Culture of Ukrainian scientific language]*. Kyiv : Vydavnychy tseentr KNLU [in Ukrainian].
7. Bilavych, H. V., & Savchuk, B. P. (2017). *Ukrainske naukowe movlennia v konteksti naukovoï diialnosti maibutnikh pedahohiv [Ukrainian scientific speech in the context of scientific activity of future teachers]*. *Innovatyka u vykhovanni – Innovation in upbringing*, Vyp. 6, 67–74 [in Ukrainian].

8. Semenoh, O. M. (2010). *Kultura naukovoï ukrainskoï movy [The culture of the scientific Ukrainian language]*. Kyiv : VTs "Akademiia" [in Ukrainian].

9. Oliinyk, I. V. (2021). Pidvyshchennia kultury naukovoï movy yak vazhlyvyi aspekt formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti u maibutnikh doktoriv filosofii [Improving the culture of scientific language as an important aspect of the formation of research competence in future doctors of philosophy]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Sciences*, № 1(176), 63–71 [in Ukrainian].

10. Pidhurska, V., Holubovska, I. (2021). Shliakhy tvorennia hendernotolerantnoi movy [Ways to create gender-tolerant language]. *Scientific Collection "InterConf"*, 49, 277–282.

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 355.233:378.147

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-248-259](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-248-259)

Горбачов Олександр старший викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0001-9105-1660>

Неділько Андрій Степанович старший викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0001-8201-311X>

ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВИЖИВАННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РІЗНОГО РІВНЯ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті досліджуються педагогічні підходи до формування навичок виживання у військовослужбовців-прикордонників з урахуванням їхнього рівня професійної підготовки. Актуальність проблеми зумовлена специфікою прикордонної служби, яка поєднує тривале автономне перебування на місцевості, патрулювання в складних природних умовах, протидію порушникам та виконання завдань в умовах війни – і вимагає від особового складу якісно вищого рівня готовності порівняно зі стандартними військовими компетентностями.

У роботі обґрунтовано трикомпонентну структуру навичок виживання, що охоплює фізичну складову – орієнтування на місцевості, добування їжі та води, спорудження укриттів; психологічну – управління стресовою реакцією, прийняття рішень в умовах невизначеності та фізичного виснаження; тактичну – маскування, евакуацію поранених і надання домедичної допомоги в польових умовах. Показано, що ефективне формування цих навичок можливе лише через інтеграцію теоретичної підготовки з практичним відпрацюванням у змодельованих умовах, максимально наближених до реальних.

Запропонована класифікація особового складу за трьома рівнями підготовки – початковим, середнім і вищим – ґрунтується на критеріях віку, стажу служби, сформованості практичних умінь і психофізіологічних особливостей. Для кожного рівня визначено відповідні педагогічні методи: лекційно-демонстраційний підхід та імітаційні тренінги для новобранців; проблемно-орієнтоване навчання і польові тренінги для фахівців середнього рівня; менторство і комплексні симуляції для досвідчених військовослужбовців. Наскрізними

принципами підготовки на всіх рівнях визначено системність, індивідуалізацію, практичну спрямованість та інтегративність. Доведено, що диференційований підхід до навчання суттєво підвищує ефективність формування навичок та їхню стійкість в умовах стресу. Результати дослідження можуть бути використані при розробці навчальних програм підготовки прикордонників, удосконаленні методичного забезпечення військових навчальних закладів та організації службової підготовки в підрозділах Державної прикордонної служби України.

Ключові слова: навички виживання, військовослужбовці-прикордонники, педагогічні підходи, диференційоване навчання, рівні підготовки, імітаційні тренінги, прикордонна служба.

Gorbachev Olexander senior lecturer of the department of tactical and special disciplines of the National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bogdan Khmelnytsky, Khmelnytsky, <https://orcid.org/0000-0001-9105-1660>

Nedilko Andriy senior lecturer of the department of tactical and special disciplines of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bogdan Khmelnytsky, Khmelnytsky, <https://orcid.org/0000-0001-8201-311Kh>

PEDAGOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF SURVIVAL SKILLS IN SERVICEMEN OF VARIOUS LEVELS OF TRAINING

Abstract. The article examines pedagogical approaches to the formation of survival skills among border guards, taking into account their level of professional training. The relevance of the problem is determined by the specifics of the border service, which combines a long autonomous stay on the terrain, patrolling in difficult natural conditions, countering violators and performing tasks in war conditions – and requires personnel to have a qualitatively higher level of readiness compared to standard military competencies.

The work substantiates a three-component structure of survival skills, covering the physical component of – orientation on the terrain, obtaining food and water, building shelters; psychological – stress response management, decision-making in conditions of uncertainty and physical exhaustion; tactical – masking, evacuation of the wounded and provision of pre-medical care in the field. It is shown that the effective formation of these skills is possible only through the integration of theoretical training with practical training in simulated conditions as close as possible to real ones.

The proposed classification of personnel according to the three levels of training – initial, middle and higher – is based on the criteria of age, length of service, formation

of practical skills and psychophysiological features. Appropriate pedagogical methods have been determined for each level: lecture-demonstration approach and simulation trainings for recruits; problem-oriented training and field trainings for middle-level specialists; mentoring and complex simulations for experienced military personnel. Systematicity, individualization, practical orientation and integrativeness are defined as cross-cutting principles of training at all levels. It has been proven that a differentiated approach to learning significantly increases the effectiveness of skill formation and their stability in conditions of stress. The results of the study can be used in the development of training programs for border guards, improvement of methodical support of military educational institutions and organization of service training in units of the State Border Service of Ukraine.

Keywords: survival skills, border servicemen, pedagogical approaches, differentiated training, training levels, simulation trainings, border service.

Постановка проблеми. Підготовка військовослужбовців-прикордонників до дій в екстремальних умовах є одним із пріоритетних завдань системи військової освіти, актуальність якого суттєво зросла в умовах активної фази війни та посилення загроз на державному кордоні України. Прикордонна служба відрізняється від інших видів військової діяльності специфічним поєднанням вимог: тривала автономність, змінне природне середовище, необхідність одночасно виконувати охоронні, розвідувальні та бойові функції – все це ставить перед особовим складом завдання, для вирішення яких стандартна бойова підготовка є недостатньою. Навички виживання в цьому контексті виступають не факультативним доповненням до основного курсу, а системоутворювальним елементом професійної компетентності прикордонника.

Незважаючи на практичну значущість проблеми, педагогічні аспекти формування навичок виживання залишаються недостатньо дослідженими у вітчизняній науковій літературі: більшість наявних праць зосереджена або на тактико-технічній складовій підготовки, або на загальних принципах військової педагогіки без урахування специфіки прикордонної служби. Поза увагою дослідників часто залишається питання диференціації педагогічних підходів залежно від рівня підготовки військовослужбовців, що знижує ефективність навчального процесу на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування навичок виживання у військовослужбовців знайшла відображення в працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, однак комплексного педагогічного осмислення в контексті прикордонної служби вона досі не отримала. У вітчизняній військовій педагогіці питання професійної підготовки прикордонників розглядали О. Діденко [2], В. Балашов [1] та І. Грязнов [3], зосереджуючись переважно на загальних засадах формування професійної компетентності офіце-

рів без деталізації методів навчання виживання як окремого педагогічного завдання. Психологічні аспекти стресостійкості та саморегуляції військовослужбовців досліджували С. Максименко [4] і О. Блінов [4], обґрунтовуючи необхідність інтеграції психологічної підготовки в систему бойового навчання.

Серед зарубіжних джерел методологічно значущими є праці американських дослідників у галузі військової освіти. Д. Колб [5] у концепції досвідного навчання обґрунтував пріоритет практично-рефлексивного циклу над репродуктивними методами, що безпосередньо підтверджує доцільність польових тренінгів як основного інструменту підготовки. Дослідження Р. Фарра і М. Кемпбелла [6], присвячені підготовці підрозділів спеціального призначення армії США, демонструють ефективність диференційованого підходу залежно від рівня підготовленості особового складу. Скандинавський досвід, зокрема норвезькі та фінські програми підготовки до дій в екстремальних природних умовах, досліджений у працях Т. Ейде і підтверджує значущість принципу системності при формуванні навичок виживання в умовах тривалої автономії [7]. Узагальнення цих джерел засвідчує, що диференційовані педагогічні підходи є визнаною міжнародною практикою підготовки військових фахівців до дій в екстремальних умовах.

Метою статті є обґрунтування педагогічних підходів до формування навичок виживання у військовослужбовців-прикордонників із урахуванням їхнього рівня підготовки – від новобранців до досвідчених фахівців із лідерськими функціями.

Виклад основного матеріалу. Навички виживання у контексті підготовки військовослужбовців-прикордонників являють собою інтегрований комплекс умінь і здатностей, спрямованих на збереження життя, підтримання боєздатності та виконання службових завдань в умовах екстремального середовища. На відміну від загальних військових компетентностей, ці навички детерміновані специфікою прикордонної служби – тривалим автономним перебуванням на місцевості, патрулюванням у складних природних умовах, протидією порушникам та діями в умовах активних бойових зіткнень. Педагогічна необхідність їх цілеспрямованого формування зумовлена тим, що спонтанно набутий досвід не може замінити систематизованих знань і відпрацьованих автоматизмів, критично важливих у ситуаціях з обмеженим ресурсом часу та високим рівнем небезпеки.

У науковій літературі з військової педагогіки прийнято виокремлювати три взаємопов'язані групи навичок виживання. Першу групу складають фізичні навички: орієнтування на місцевості без технічних засобів, добування питної води та їжі, спорудження укриттів, долаття природних перешкод. Практична цінність орієнтування особливо очевидна під час нічного патрулювання, коли втрата навігаційних орієнтирів прикордонником здатна не лише зірвати

виконання завдання, а й поставити під загрозу особовий склад. Другу групу формують психологічні навички: управління стресовою реакцією, збереження концентрації в умовах хаосу, прийняття рішень за браку інформації та при фізичному виснаженні. Третю групу утворюють тактичні навички: маскування та пересування в зоні можливого ураження, організація евакуації поранених, надання домедичної допомоги в польових умовах. Ця класифікація має не лише теоретичне, а й практичне значення – вона визначає структуру навчальних модулів і послідовність освоєння матеріалу.

З педагогічного погляду, ефективне формування навичок виживання можливе лише за умови органічної інтеграції теоретичної підготовки з практичним відпрацюванням у модельованих умовах, максимально наближених до реальних. При цьому ключову роль відіграє мотиваційна складова: усвідомлення військовослужбовцем особистісної значущості навичок підвищує глибину засвоєння та стійкість умінь під час стресових випробувань. Принципи активного навчання – проблемно-ситуативний підхід, рефлексія після виконання вправ, рівноправна взаємодія інструктора та курсанта – суттєво перевершують традиційні репродуктивні методи за показниками довгострокового утримання навичок. Зважаючи на те, що військовослужбовці-прикордонники суттєво різняться за рівнем фізичної підготовленості, психоемоційної стійкості та попереднього службового досвіду, педагогічні підходи до формування навичок виживання мають бути диференційованими. Це зумовлює необхідність розгляду специфіки роботи з різними рівнями підготовки особового складу, що є предметом подальшого аналізу.

У педагогічній практиці підготовки особового складу прикордонних підрозділів доцільно виокремлювати три рівні готовності до дій у екстремальних умовах: початковий, середній і вищий. Така диференціація ґрунтується не лише на формальних критеріях стажу служби, а й на реальному стані сформованості практичних умінь, психологічної стійкості та здатності до самостійного прийняття рішень. Саме рівень підготовки визначає, які педагогічні методи є доцільними, а які – передчасними або надмірно спрощеними.

Початковий рівень охоплює новобранців віком 18–22 роки зі стажем служби до одного року, які не мають практичних умінь виживання або мають їх у мінімальному обсязі. Їхня підготовка зосереджена на засвоєнні базових знань і найпростіших автоматизмів: визначення сторін світу за компасом і природними орієнтирами, елементарні прийоми надання домедичної допомоги, алгоритм дій при раптовому зіткненні з порушником. З психофізіологічного погляду, новобранці реагують на стресові ситуації значно гостріше, ніж досвідчені військовослужбовці: підвищений рівень кортизолу, звуження уваги та схильність до «заморожування» істотно знижують здатність до дій під час навчальних симуляцій. Це зумовлює педагогічну необхідність поступового нарощування

складності завдань і обов'язкового супроводу інструктора на всіх практичних заняттях.

Середній рівень характеризує військовослужбовців віком 23–30 років із стажем від одного до п'яти років, які вже стикалися з реальними ситуаціями на кордоні та сформували початкові навички. Їхня психологічна стійкість є помірною: досвід служби знижує гостроту стресових реакцій, однак не усуває їх повністю, особливо в нестандартних або раптових ситуаціях. Підготовка цієї категорії потребує не стільки повторення основ, скільки систематизації та вдосконалення – відпрацювання дій у нестандартних умовах, підвищення швидкості реагування, розширення тактичного репертуару. Здатність навчати інших на цьому рівні є лише частковою і потребує додаткового педагогічного розвитку.

Вищий рівень представлений досвідченими фахівцями віком понад 30 років із стажем понад п'ять років. Вони вирізняються стійкими, добре автоматизованими навичками, високою психологічною стійкістю та лідерськими якостями – здатні самостійно планувати групові евакуації, організовувати дії відділення в умовах вогневого контакту та виступати наставниками для менш підготовленого особового складу. Урахування цих рівневих відмінностей – за критеріями віку, стажу, наявних навичок і психофізіологічних особливостей – є фундаментальною умовою вибору адекватних педагогічних методів, розгляду яких присвячено наступний розділ.

Ефективність підготовки військовослужбовців-прикордонників до дій в екстремальних умовах визначається не лише змістом навчальних програм, а й дотриманням педагогічних принципів, які регулюють логіку та методику освітнього процесу. Серед таких принципів центральне місце посідають системність, індивідуалізація, практична спрямованість та інтегративність. Кожен із них виконує самостійну дидактичну функцію, однак максимальний ефект досягається лише за їх узгодженого застосування.

Принцип системності передбачає послідовне нарощування складності навчального матеріалу – від засвоєння теоретичних основ до відпрацювання умінь у змодельованих, а згодом і реальних умовах. Його дотримання запобігає когнітивному перевантаженню, особливо на початковому рівні підготовки, коли надмір нової інформації блокує формування стійких автоматизмів. Показовим прикладом є навчання добування питної води: спочатку курсанти опановують теорію – властивості різних джерел, ознаки придатності води, методи очищення; далі відпрацьовують прийоми в навчальному класі з макетами; і лише після цього виконують завдання безпосередньо в польових умовах – у лісі чи на заболоченій місцевості. Така структура гарантує, що практична вправа спирається на осмислену базу, а не зводиться до механічного копіювання дій інструктора.

Принцип індивідуалізації вимагає адаптації навчальних завдань до реального рівня підготовки кожного військовослужбовця. Для новобранців це означає

спрощені завдання з детальним інструктажем і постійним зворотним зв'язком; для фахівців середнього рівня – ускладнені сценарії з елементами непередбачуваності; для досвідчених прикордонників – самостійне планування і виконання комплексних завдань. Педагогічна ефективність індивідуалізованого підходу підтверджується тим, що однотипне завдання, виконане військовослужбовцями різного рівня без диференціації, формує навички лише в тих, хто перебуває у зоні оптимального навчального навантаження – для решти воно або надто просте, або психологічно руйнівне.

Принцип практичної спрямованості ґрунтується на пріоритеті тренінгової діяльності над пасивним засвоєнням інформації. Саме цей принцип найбільш виражено стимулює мотивацію військовослужбовців середнього рівня: маючи певний досвід служби, вони гостро відчують практичну цінність умінь і позитивно реагують на завдання, в яких бачать безпосередній зв'язок із реальними ситуаціями – наприклад, груповою евакуацією пораненого в умовах лісового масиву або орієнтуванням за зірками під час нічного завдання. Інтерактивні методи – рольові ігри, командні тактичні вправи, ситуативні симуляції – не лише відпрацьовують індивідуальні навички, а й формують здатність до злагоджених дій у складі підрозділу, що є критично важливим для прикордонної служби.

Принцип інтегративності передбачає змістове поєднання навичок виживання з суміжними дисциплінами – тактичною підготовкою, домедичною допомогою, топографією, психологічною стійкістю. Такий підхід моделює реальні умови служби, в яких жодна з навичок не застосовується ізольовано: прикордонник, який організовує засідку на порушника, одночасно використовує навички маскування, орієнтування та оцінки ризику. Невід'ємним елементом реалізації всіх чотирьох принципів є систематичний зворотний зв'язок від інструктора – своєчасна корекція помилок на ранніх етапах запобігає закріпленню хибних автоматизмів, які в реальній ситуації можуть коштувати життя.

Навчання новобранців навичок виживання потребує особливо вираженого педагогічного підходу, оскільки відсутність попереднього досвіду поєднується з підвищеною тривожністю та нестійкою увагою в умовах стресового навантаження. Провідним методом на цьому етапі є лекційно-демонстраційний підхід: інструктор не лише пояснює теоретичні основи, а й негайно демонструє відповідні прийоми, забезпечуючи курсантам можливість спостерігати правильне виконання до початку самостійних спроб. Так, при вивченні орієнтування на місцевості заняття будується за схемою: пояснення принципів роботи компаса – демонстрація визначення азимуту на полігоні – картографічна вправа в парах із позначенням маршруту – самостійне проходження короткого відрізка з контрольними точками. Такий алгоритм формує впевненість у власних діях ще до виходу на реальне патрулювання, де навіть незначна помилка в орієнтуванні може призвести до втрати позиції або виходу за межі зони відповідальності.

Імітаційні тренінги посідають центральне місце в практичній підготовці новобранців, оскільки дозволяють відпрацьовувати потенційно небезпечні навички в контрольованому середовищі. Групові заняття з будівництва польових укриттів, де інструктор поетапно демонструє і контролює кожну технологічну операцію, формують не лише технічне вміння, а й навичку командної взаємодії. Навчання домедичної допомоги на манекенах дає змогу багаторазово повторювати прийоми зупинки кровотечі та серцево-легеневої реанімації без ризику заподіяння шкоди, при цьому психологічний тиск поступово нарощується шляхом введення елементів симуляції – шумових ефектів, обмеження часу, ускладнення сценарію. Паралельно з технічними навичками на початковому рівні обов'язково інтегруються вправи на психологічну саморегуляцію: короткі дихальні техніки, прийоми концентрації уваги перед виконанням завдання, рефлексія після симуляцій – усе це знижує вплив стресової реакції, яка у новобранців, як зазначалося вище, є найбільш вираженою.

Оцінювання прогресу на початковому рівні будується на поєднанні теоретичних тестів і практичних іспитів, що відображає двокомпонентну природу навичок виживання. Теоретична перевірка охоплює знання алгоритмів дій, класифікацію загроз і правила безпеки; практичний іспит передбачає виконання конкретного завдання в умовах, наближених до службових, – наприклад, самостійне проходження маршруту з орієнтуванням і наданням допомоги «пораненому» товаришу на фінальному контрольному пункті. Така форма оцінювання виконує не лише контрольну, а й мотиваційну функцію: успішне проходження підсумкового іспиту формує у новобранця відчуття реальної готовності до служби, що є важливим психологічним підґрунтям для переходу до наступного рівня підготовки.

Військовослужбовці середнього рівня підготовки становлять найчисельнішу категорію особового складу прикордонних підрозділів і водночас найбільш педагогічно варіативну: їхній наявний досвід є достатнім для ускладнення завдань, але недостатнім для повної автономії. Провідним методом на цьому етапі є проблемно-орієнтоване навчання, яке передбачає постановку перед військовослужбовцем реалістичного завдання без готового алгоритму розв'язання. Наприклад, група отримує умову: забезпечити виживання п'ятих осіб протягом трьох діб у лісовому масиві з мінімальним спорядженням, без зв'язку та карти. Відсутність готового рішення змушує учасників активізувати наявні знання, розподіляти ролі, узгоджувати дії – тобто відтворювати реальну динаміку службової ситуації. Інструктор при цьому виступає не джерелом відповідей, а фасилітатором, який фіксує помилки і скеровує рефлексію після завершення вправи.

Польові тренінги є обов'язковим компонентом підготовки середнього рівня, оскільки лише реальне природне середовище дозволяє перевірити стійкість

навичок за умов фізичного навантаження, несприятливої погоди та психологічної втоми. Завдання на добування їжі в лісі, облаштування нічної позиції в умовах заболоченої місцевості або форсування водної перешкоди без технічних засобів – усі ці вправи моделюють ситуації, з якими прикордонник може зіткнутися під час тривалого рейду вздовж ділянки кордону. Командні симуляції доповнюють польові тренінги колективним виміром: евакуація пораненого під умовним вогнем, де кожен учасник має чітко визначену роль, формує не лише технічні навички, а й здатність діяти злагоджено в умовах часового дефіциту та емоційного напруження. Самостійність у плануванні – коли група самостійно розробляє маршрут евакуації і лише після виконання отримує розбір від інструктора – є ключовим педагогічним інструментом переходу від відтворення до творчого застосування навичок.

Оцінювання на середньому рівні виходить за межі традиційних іспитів і включає методи самоаналізу та групових відгуків. Після завершення польового тренінгу кожен учасник письмово фіксує власні помилки і рішення, які він прийняв би інакше – це розвиває рефлексивне мислення, необхідне для подальшого вдосконалення. Груповий розбір дозволяє побачити ситуацію з різних позицій і формує культуру відкритого обговорення помилок без страху осуду, що є важливою психологічною передумовою безпечного навчального середовища. Сукупність цих методів забезпечує перехід від виконання завдань за зразком до усвідомленої, адаптивної поведінки в умовах невизначеності – що й визначає готовність до переходу на вищий рівень підготовки.

Підготовка досвідчених військовослужбовців-прикордонників принципово відрізняється від роботи з попередніми рівнями: її мета полягає не у формуванні нових навичок з нуля, а в їх інтеграції в комплексні сценарії лідерської діяльності та передачі набутого досвіду іншим. Провідним педагогічним інструментом на цьому етапі є менторство – систематична робота досвідченого фахівця з військовослужбовцями початкового та середнього рівня в рамках спільних навчальних завдань. Виступаючи в ролі наставника, досвідчений прикордонник не лише демонструє правильне виконання прийомів, а й вчиться пояснювати власні рішення, формулювати критерії оцінки та нести відповідальність за результат підопічного – все це поглиблює його власне розуміння матеріалу і розвиває управлінські компетентності.

Комплексні симуляції, що моделюють умови реальних бойових або надзвичайних ситуацій, є основним форматом практичної підготовки вищого рівня. На відміну від тренінгів середнього рівня, такі симуляції охоплюють кілька взаємопов'язаних завдань: наприклад, координація евакуації групи в умовах кордону включає попереднє розвідування маршруту, організацію вогневого прикриття, надання домедичної допомоги пораненим у русі та встановлення зв'язку з резервною групою. Виконання цих завдань в умовах обмеженого часу,

фізичного виснаження і навмисно введених інструктором ускладнень – зміни маршруту, раптових «загроз», відмови обладнання – формує стресостійкість і здатність до гнучкої адаптації плану, що є визначальними якостями командира в реальних умовах служби. Психологічні тренінги на витривалість, зокрема вправи на збереження концентрації після тривалого безсоння або фізичного навантаження, доповнюють тактичну складову підготовки і формують цілісний профіль готовності.

Оцінювання досвідчених фахівців будується на комплексних іспитах із реальними сценаріями, де критеріями виступають не лише правильність технічного виконання, а й якість прийнятих командних рішень, ефективність комунікації з підлеглими та здатність адаптувати план у змінюваних обставинах. Проектна форма підсумкової роботи – самостійна розробка програми виживання для підрозділу з урахуванням конкретної ділянки кордону, пори року та можливих загроз – дозволяє оцінити рівень стратегічного мислення і готовність фахівця до самостійної організації навчального процесу для підлеглих. Таким чином, вищий рівень підготовки замикає педагогічний цикл: досвідчений прикордонник стає активним суб'єктом відтворення системи навчання, що забезпечує її безперервність і якісне оновлення в умовах мінливих вимог служби.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз педагогічних підходів до формування навичок виживання у військовослужбовців-прикордонників засвідчує, що ефективність цього процесу визначається не лише змістом навчальних програм, а передусім відповідністю обраних методів реальному рівню підготовки особового складу. Навички виживання є інтегрованим утворенням, що охоплює фізичну, психологічну та тактичну складові, і жодна з них не може формуватися ізольовано від інших без втрати практичної цінності підготовки.

Диференціація особового складу за трьома рівнями – початковим, середнім і вищим – дозволяє структурувати навчальний процес таким чином, щоб кожен військовослужбовець перебував у зоні оптимального педагогічного навантаження. Для новобранців це означає поступове введення у практику через лекційно-демонстраційні методи та імітаційні тренінги в безпечному середовищі; для фахівців середнього рівня – проблемно-орієнтовані польові завдання з елементами самостійного планування; для досвідчених прикордонників – комплексні симуляції та менторська діяльність, що одночасно поглиблює власні компетентності й відтворює систему підготовки всередині підрозділу.

Наскрізними педагогічними принципами, що забезпечують цілісність підготовки на всіх рівнях, є системність, індивідуалізація, практична спрямованість та інтегративність. Їх узгоджене застосування у поєднанні з систематичним зворотним зв'язком від інструктора створює умови для формування стійких, добре автоматизованих навичок, здатних зберігатися в умовах стресу та фізичного виснаження.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці конкретних навчальних програм і критеріїв оцінювання навичок виживання з урахуванням регіональної специфіки ділянок державного кордону України.

Література:

1. Балашов В. М. Формування професійної компетентності військовослужбовців прикордонної служби в умовах службово-бойової діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 4 (98). С. 112–124.
2. Діденко О. В. Професійна підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників у вищих військових навчальних закладах: педагогічні засади. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*. 2019. № 2 (12). С. 45–61.
3. Грязнов І. О. Методичні підходи до організації бойової підготовки особового складу прикордонних підрозділів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2021. № 3. С. 28–39.
4. Колб Д. А. Досвідне навчання: досвід як джерело навчання і розвитку. *Педагогіка вищої школи*. 2018. № 1. С. 14–22.
5. Максименко С. Д., Блінов О. А. Психологічна готовність військовослужбовців до дій в екстремальних умовах. *Проблеми сучасної психології*. 2020. № 2 (48). С. 78–94.
6. Farr M., Campbell R. Differentiated Training Approaches in Special Operations Forces Preparation. *Journal of Military Education and Training*. 2019. Vol. 11. № 2. P. 33–47.
7. Eide T. Survival Skills Training in Extreme Natural Environments: Norwegian and Finnish Military Experience. *Scandinavian Journal of Military Studies*. 2021. Vol. 4. № 1. P. 88–101.

References:

1. Balashov, V. M. (2020). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti viiskovosluzhbovtiv prykordonnoi sluzhby v umovakh sluzhbovo-boiovoi diialnosti [Formation of professional competence of border service military personnel in conditions of service and combat activities]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii* – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies, 4(98), 112–124. [in Ukrainian].
2. Didenko, O. V. (2019). Profesiina pidhotovka maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u vyshchikh viiskovykh navchalnykh zakladakh: pedahohichni zasady [Professional training of future border guard officers in higher military educational institutions: pedagogical principles]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho* – Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, 2(12), 45–61. [in Ukrainian].
3. Hriaznov, I. O. (2021). Metodychni pidkhody do orhanizatsii boiovoi pidhotovky osobovoho skladu prykordonnykh pidrozdiliv [Methodological approaches to the organization of combat training of border unit personnel]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy* – Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, 3, 28–39. [in Ukrainian].
4. Kolb, D. A. (2018). Dosvidne navchannia: dosvid yak dzherelo navchannia i rozvytku [Experiential learning: experience as a source of learning and development]. *Pedahohika vyshchoi shkoly* – Pedagogy of Higher School, 1, 14–22. [in Ukrainian].
5. Maksymenko, S. D., & Blinov, O. A. (2020). Psykholohichna hotovnist viiskovosluzhbovtiv do dii v ekstremalnykh umovakh [Psychological readiness of military personnel for actions in extreme conditions]. *Problemy suchasnoi psykholohii* – Problems of Modern Psychology, 2(48), 78–94. [in Ukrainian].

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

6. Farr, M., & Campbell, R. (2019). Differentiated Training Approaches in Special Operations Forces Preparation. *Journal of Military Education and Training*, 11(2), 33–47.
7. Eide, T. (2021). Survival Skills Training in Extreme Natural Environments: Norwegian and Finnish Military Experience. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 4(1), 88–101.

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 004:37.091.3:373.5

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-260-276](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-260-276)

Григорук Павло Михайлович доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, аналітики, моделювання та інформаційних технологій в бізнесі, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0002-2732-5038>

Максименко Вероніка Анатоліївна старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій, Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0009-0003-8425-5704>

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ІНФОРМАТИКИ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Анотація. У статті досліджено особливості оцінювання результатів навчання з інформатики в умовах реалізації компетентнісного підходу в системі загальної середньої освіти України. Актуальність проблематики зумовлена системною трансформацією цілей і змісту освіти відповідно до чинної нормативної бази України, що регулює організацію освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Обґрунтована необхідність перегляду інструментарію оцінювання в умовах реалізації компетентнісної моделі організації освітнього процесу. Проаналізовано нормативні засади оцінювання в інформатичній освітній галузі відповідно до Державних стандартів базової та профільної середньої освіти, зокрема підхід до визначення результатів навчання за групами та особливості їх урахування при проведенні формувального та підсумкового оцінювання. Розкрито сутність формувального оцінювання як механізму безперервного зворотного зв'язку, спрямованого на відстеження динаміки особистісного розвитку учнів і підтримку індивідуальної освітньої траєкторії. Охарактеризовано методи та технології його реалізації на уроках інформатики, зокрема використання портфоліо, сенкану, чеклістів, блогів, листів самооцінювання, а також цифрових інструментів оперативного опитування та аналітики результатів. Встановлено, що інтеграція таких засобів у цифровому середовищі сприяє розвитку рефлексії, самоконтролю, алгоритмічного мислення та цифрової компетентності учнів. Окреслено специфіку підсумкового оцінювання в умовах профільної старшої школи як практикоорієнтованого засобу вимірювання результатів навчання, який реалізується через комплексні завдання, проєктні й дослідницькі роботи з урахуванням профільної диференціації. Обґрунтовано, що

ефективна реалізація компетентісно орієнтованого оцінювання потребує системної методичної підготовки вчителя інформатики, яка передбачає інтеграцію дидактичної, аналітичної, цифрової та рефлексивної складових професійної компетентності. Зроблено висновок, що компетентісне оцінювання є важливим інструментом забезпечення якості освітнього процесу та формування готовності учнів до подальшого професійного й академічного розвитку в умовах цифрового суспільства.

Ключові слова: компетентісний підхід, інформатика, формувальне оцінювання, підсумкове оцінювання, результати навчання, методичні рекомендації.

Hryhoruk Pavlo Mykhailovych Doctor of Science in Economics, Professor, Head of Department of Economics, Analytics, Modeling and Information Technologies in Business, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0002-2732-5038>

Maksymenko Veronika Anatoliivna Senior Lecturer of the Department of Psychology and Inclusive Education, Methods of Natural and Mathematical Disciplines and Technologies, Khmelnytskyi Institute of Postgraduate Pedagogical Education, named after Anatolii Nazarenko, <https://orcid.org/0009-0003-8425-5704>

PECULIARITIES OF ASSESSING THE COMPUTER SCIENCE LEARNING OUTCOMES IN THE CONTEXT OF A COMPETENCY- BASED APPROACH

Abstract. The article examines the features of assessing learning outcomes in informatics in the context of implementing a competency-based approach within the system of general secondary education in Ukraine. The relevance of the issue stems from the systemic transformation of the goals and content of education in accordance with Ukraine's current regulatory framework, which governs the organization of the educational process in general secondary education institutions. The need to revise the assessment tools in the context of implementing a competency-based model of organizing the educational process is substantiated. The normative principles of assessment in the informatics educational sector are analyzed in accordance with the State Standards of Basic and Specialized Secondary Education, in particular, the approach to determining learning outcomes by groups and the features of their consideration when conducting formative and summative assessment. The essence of formative assessment as a mechanism for continuous feedback, aimed at tracking the dynamics of students' personal development and supporting an individual educational trajectory, is revealed. The methods and technologies for implementing it in computer science lessons are described, in particular, the use of portfolios, senkan, checklists,

blogs, self-assessment sheets, and digital tools for operational polling and result analysis. It is established that integrating such tools into the digital environment contributes to the development of students' reflection, self-control, algorithmic thinking, and digital competence. The specifics of summative assessment in the context of a specialized high school are outlined as a practice-oriented means of measuring learning outcomes, implemented through complex tasks, projects, and research work, taking into account profile differentiation. It is substantiated that the effective implementation of competency-based assessment requires systematic, methodological training for the computer science teacher that integrates the didactic, analytical, digital, and reflective components of professional competence. It is concluded that competency-based assessment is an important tool for ensuring the quality of the educational process and forming students' readiness for further professional and academic development in the conditions of a digital society.

Keywords: competency-based approach, computer science, formative assessment, summative assessment, learning outcomes, methodological recommendations.

Постановка проблеми. Системна трансформація цілей, змісту та результатів навчання загальної середньої освіти, визначена Законами України «Про освіту» [1] та «Про повну загальну середню освіту» [2] знайшла відображення в концепції Нової української школи [3], яка успішно запроваджена для початкової та базової середньої освіти і з 2027 року буде реалізована і для старшої профільної школи. Це зумовило перехід від знаннєво-репродуктивної парадигми організації освітньої діяльності до компетентнісної моделі освіти, що передбачає її орієнтацію не лише на засвоєння учнями деякого обсягу фактологічних знань, а в першу чергу на формування здатності застосовувати їх у різних життєвих і професійно спрямованих ситуаціях. Така трансформація вимагає перегляду підходів до оцінювання, оскільки традиційні способи і засоби спрямовані переважно на перевірку відтворення інформації, що є недостатнім для адекватного вимірювання освітніх результатів у контексті компетентнісної парадигми. Компетентнісний підхід до оцінювання дозволяє забезпечити відповідність очікуваних результатів навчання реальним освітнім досягненням учнів шляхом визначення рівнів сформованості ключових і предметних компетентностей. Процедури оцінювання перестають виконувати суто контролюючі функції і спрямовуються в діагностично-розвивальну сферу із забезпеченням реалізації персоналізованих освітніх траєкторій учнів та сприянням формуванню навичок само- та взаємооцінювання, рефлексії, відповідальності за власні результати.

Необхідність запровадження компетентнісного оцінювання також обґрунтовується системною гармонізацією національної системи освіти з європейськими та глобальними освітніми трендами, які передбачають застосування

оцінювання, орієнтованого на результати навчання, як складової механізму управління якістю освітнього процесу, і на рівні окремих ЗЗСО, і національної освітньої системи в цілому. Наведені міркування підкреслюють актуальність дослідження проблематики використання компетентнісного оцінювання як ключового інструменту реалізації концепції НУШ, оскільки забезпечує узгодженість між стратегічними цілями реформи та практикою освітньої діяльності.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питання пошуку ефективних механізмів оцінювання в сучасних умовах провадження освітнього процесу в ЗЗСО активно досліджуються вітчизняними науковцями. Висвітлення сучасних тенденцій оцінювання представлено в статті [4], яка містить опис функцій оцінювання в контексті забезпечення ефективності освітнього процесу в умовах Нової української школи. Розглянуто критерії оцінювання, а також сучасні вимоги до об'єктивності, прозорості та етичності педагогічного оцінювання. Проаналізовано традиційні та інноваційні методи оцінювання, представлено їх переваги і недоліки використання в сучасних умовах провадження освітнього процесу. Автором зроблено висновок, що система оцінювання має бути складовою освітнього процесу і сприяти розвитку мотивації учнів до навчання. Особливості організації освітнього процесу в математичній освітній галузі відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти відображені в статті [5]. Автором наведений деталізований опис вмінь та навичок в контексті обов'язкових результатів навчання учнів. Розглянуто орієнтири для оцінювання результатів навчання учнів. І. Бойчук [6] дослідила ефективність застосування технології портфоліо в самоорганізації та саморозвитку учнів на заняттях з музичного мистецтва. Автором описані психолого-педагогічні умови успішного використання учнівського портфоліо у системі НУШ, наведені переваги роботи з портфоліо в контексті планування майбутньої кар'єри. Представлені принципи, які сприятимуть успішній реалізації даної технології. Н. Голуб та О. Горошкіна [7] розглянули механізми оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови на засадах компетентнісного підходу. Авторами охарактеризовано особливості самооцінювання та умови його ефективного застосування, зокрема, в частині визначення чітких критеріїв та орієнтирів, культури зворотного зв'язку. В дослідженні [8] представлені можливості застосування діагностувального оцінювання результатів навчання як інструменту забезпечення якості загальної середньої освіти. Авторами встановлено, що таке оцінювання є ефективним інструментом виявлення труднощів в освітньому процесі та визначення напрямів модифікації освітніх траєкторій для коригування поточних результатів навчання. Стаття містить огляд зарубіжного досвіду застосування такого підходу та можливостей його застосування в Україні з урахуванням особливостей провадження освітньої діяльності в умовах воєнного стану, зокрема, для

здобувачів, які перебувають за кордоном, але дистанційно навчаються у вітчизняних ЗЗСО. Авторами визначені пріоритетні завдання розроблення інструментарію такого оцінювання.

Віддаючи належне результатам наукового пошуку вітчизняних дослідників освіти, слід зазначити, що питання конкретизації підходів до оцінювання результатів навчання, опису відповідних технік, методів та технологій, зокрема, для інформатики, висвітлені не в повній мірі.

Мета статті. Метою нашого дослідження є опис методів і технологій для організації формульовального та підсумкового оцінювання результатів навчання з інформатики з урахуванням цифровізації освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до наведених вище нормативних документів, що регламентують освітній процес у загальній середній школі, оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється на основі груп результатів навчання.

В реаліях базової та старшої профільної школи поточні і семестрові оцінки мають відповідати одній з наведених вище чотирьох груп обов'язкових результатів навчання, через які реалізується компетентнісний потенціал інформатичної галузі.

Аналіз вимог до обов'язкових результатів навчання учнів в інформатичній освітній галузі, представлених в Державному стандарті базової середньої освіти [9] та Державному стандарті профільної середньої освіти [10] дозволяє зробити висновок, що оцінювання навчальних здобутків учнів здійснюється на основі чотирьох груп результатів навчання. Відмінності полягають у формулюванні конкретних результатів навчання та в описі орієнтирів для оцінювання, які для старшої школи сформовані з урахуванням основного та поглибленого рівнів навчання.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [2], основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формульовальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне оцінювання.

Формульовальне оцінювання дозволяє відстежити динаміку особистісного розвитку учнів в контексті набуття ними необхідних компетентностей. Воно ґрунтується на детальному зворотному зв'язку щодо прогресу в досягненні результатів навчання відповідно до визначених цілей. У ході оцінювання публічно варто відображати лише позитивну динаміку; труднощі та проблеми мають обговорюватись індивідуально. Таке оцінювання сприяє розумінню учнями рівня власних досягнень та визначенню напрямків саморозвитку для поліпшення результатів у майбутньому. Тим самим здійснюється діагностування досягнень учнів на кожному етапі навчання зі своєчасним виявленням проблемних зон, які потребують покращення, формування індивідуальної

освітньої траєкторії шляхом коригування їхніх пізнавальних потреб, мотивів і ставлення до навчання.

Формувальному оцінюванню притаманні:

безперервність;

своєчасність та оперативність оцінювання;

спрямованість на учня;

орієнтація на конкретні, зрозумілі учневі цілі на кожному етапі навчання;

оцінювання динаміки навчання в контексті досягнення індивідуального прогресу, а не лише кінцевого результату;

зворотний зв'язок без критики та негативних суджень;

мотивація на здобуття високих результатів;

розвиток впевненості у власних можливостях.

Оцінювання може відбуватись такими способами:

виставленням бальної оцінки і наданням рекомендацій щодо вирішення проблемних питань або усунення слабких місць; такий підхід фактично реалізується у формі поточного оцінювання і виставлений бал має бути віднесений до певної групи результатів навчання з його фіксацією в класному журналі;

наданням рекомендації без виставлення бальної оцінки.

Надання зворотного зв'язку учневі може здійснюватися в усній або письмовій формі. Важливо, щоб рекомендації мали конкретний, лаконічний, об'єктивний, змістовний характер, містили не лише напрями та конкретні кроки для розвитку, але й констатували прогрес, відображали сильні сторони навчальної діяльності.

В умовах профільного навчання інформатика інтегрується з відповідними галузями знань, а на формування необхідних компетентностей суттєвий вплив здійснює виконання комплексних задач, проєктів або кейсів. Тому важливим є відстеження динаміки не лише самого процесу отримання інформації й виконання завдань, а й логіки прийняття рішень, здатності аргументувати вибір інструментів і методів та застосовувати їх у практичних ситуаціях з акцентом на профіль навчання.

На даний час існує досить велика кількість технік для реалізації формувального оцінювання та організації зворотного зв'язку, зокрема:

метод портфоліо;

метод «сенкан»;

метод чекліста;

метод блога;

метод листа самооцінювання.

Метод портфоліо, який являє собою систематичне накопичення навчальних робіт учня з метою відстеження динаміки формування компетентностей в ході

навчання, виділення його сильних та слабких сторін, розвитку в учня навичок рефлексії. Воно має містити відображення успіхів учня, рекомендації вчителя щодо встановлення нових цілей і планування подальшої діяльності для покращення результатів. Портфоліо також може відображати самооцінку учня щодо власних здобутків та напрямів самовдосконалення. В контексті інформатики доцільним є використання цифрових інструментів для створення е-портфоліо та організації комунікації для обговорень, що дозволяє систематично накопичувати та надійно зберігати інформацію про всі види навчальної діяльності учня, забезпечувати оперативний доступ до неї всіх зацікавлених сторін зі спільним її аналізом та обговоренням, візуалізувати прогрес учня. Перспективним є застосування інструментарію штучного інтелекту як асистента вчителя при формуванні портфоліо, однак ці можливості ще вимагають детального вивчення та аналізування.

Портфоліо допомагає вчителю діагностувати досягнення учня, розкрити його потенціал, коригувати за потреби освітній процес, реалізувати індивідуальний підхід, а учневі – підвищувати самооцінку та мотивацію. Його позитивною рисою є фронтальний характер, що сприяє дієвості формувального оцінювання.

Метод «сенкан» («синквейн») являє собою техніку рефлексії шляхом складання за певними правилами неримованого вірша з п'яти рядків. Він стискує інформацію, отриману в ході заняття, в коротке висловлювання, яке описує тему, що вивчається. Це швидкий і потужний спосіб аналізу і узагальнення понять, переосмислення навчального матеріалу та концентрації знань. Він сприяє розвитку критичного мислення, рефлексії, здатності виділити найбільш суттєві елементи, синтезувати та лаконічно висловлювати власну позицію щодо теми. Технологія складання сенкану поєднує елементи трьох складових процесу формування компетентностей: інформаційної, діяльнісної та особистісно-орієнтованої.

Метод сенкану можна використовувати як на початку заняття для встановлення рівня обізнаності зі змістом теми уроку або понятійним апаратом, так і в кінці уроку – для встановлення ступеня сприйняття навчального матеріалу, його розуміння та засвоєння.

Сенкан складається за такими правилами:

Перший рядок – одне ключове слово (об'єкт), зазвичай іменник або словосполучення, яке визначає зміст сенкана; воно має бути пов'язане з темою заняття.

Другий рядок – два прикметники, які характеризують об'єкт шляхом опису його властивостей або ознак,

Третій рядок – три дієслова, які показують характер дії об'єкта.

Четвертий рядок – коротке речення до 6 слів, спрямоване на висловлення власного ставлення до об'єкта, його сприйняття.

П'ятий рядок – одне слово або словосполучення, через яке висловлюються асоціації, пов'язані з даним об'єктом або його сутністю.

Приклад сенкана:

Діаграма.

Стовпчаста, кругова.

Створюється, редагується, змінюється.

Унаочнює дані для аналізу.

Графічне зображення.

Можливі більш складні варіанти сенкану, коли вчитель надає його готовий варіант, але без першого і останнього рядка (ключового слова й асоціації), які учні мають визначити за контекстом. Таке завдання дозволяє учням переосмислити навчальний матеріал, шляхом самоаналізу встановити дійсний рівень його розуміння.

Дана техніка також може успішно використовуватись із застосуванням цифрових інструментів, наприклад, Google Клас або цифрової дошки Padlet, що сприяє реалізації формульовального оцінювання у фронтальній формі та дозволяє організувати взаємооцінювання.

Метод чекліста є засобом самоперевірки і містить список конкретних дій щодо виконання завдання або перелік чітких критеріїв успіху для оцінювання проміжних результатів цього процесу. За своєю сутністю він схожий на лінійний алгоритм виконання завдання. Завершення виконання кожної дії, досягнення відповідності умов критерію відзначається позначкою в чеклісті навпроти цієї позиції.

Зміст чекліста має відповідати темі уроку, корелювати з результатами навчання і містити осяжну кількість позицій, зазвичай не більше 10, щоб їх можна було реалізувати за час уроку. Кожна позиція має відповідати одній дії або одному критерію. Формулювання дій або критеріїв має бути чітким і не допускати неоднозначного трактування. При цьому дії мають передбачати конкретний результат, а критерії мають бути вимірними, щоб учень міг оцінити їх досягнення.

Особливість застосування чекліста полягає в тому, що він може бути персоналізованим, тобто спрямованим на реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії учня. При цьому заплановані дії можуть бути подані в довільному порядку; головним при цьому є їх перелік, а призначення чекліста зводиться до контролю за виконанням всіх запланованих дій, щоб нічого не пропустити.

Він сприяє усвідомленню очікуваних результатів, розвиває самоконтроль, забезпечує миттєвий зворотний зв'язок, дозволяє здійснити оперативний моніторинг прогресу у формуванні компетентностей. Чекліст може мати таке формулювання позицій, яке дозволить його багаторазове використання для розв'язання типових завдань, що сприяє формуванню стійких навичок самоаналізу та самооцінювання.

Також чекліст є ефективним засобом взаємооцінювання. В такому випадку він, крім власне полів оцінювання, може містити поле для надання суджень та рекомендацій. Це позитивно впливає на розуміння навчального матеріалу, формує навички комунікації та етичного ставлення до інших учнів, оскільки змушує учня не лише перевірити правильність виконання дії іншим учнем, а й зіставити це з гіпотетичним власним способом її виконання, висловити рекомендації у дружній доброзичливій формі.

Розглянемо приклади побудови чекліста для виконання такого завдання: в електронній таблиці наведені щоденні дані температури у територіальній громаді за деякий місяць. Потрібно визначити середньомісячну температуру, скільки днів на місяць її перевищили, а також загальну тенденцію зміни температури (потепління, похолодання, мінливість).

Чекліст може мати такий вигляд (опис дій).

Обчислити середнє значення показника температури, функція AVERAGE.

Порахувати кількість значень, які перевищують середнє значення, функція COUNTIF.

Побудувати діаграму типу «графік».

Візуально визначити загальний напрям зміни діаграми (зростає, спадає, коливається).

Якщо чекліст спрямований на використання критеріїв успіху, від може мати такий, більш складний варіант, таблиця 1

Таблиця 1 – Приклад критеріального чекліста

Критерій успіху	Так	Ні	Потребує доопрацювання
Я вмію обчислити середнє значення			
Я вмію розрахувати кількість значень в діапазоні, які перевищують задане			
Як вмію правильно сформулювати критерій для функції COUNTIF			
Я знаю, як визначити тенденцію зміни показника			
Я вмію візуально визначити тенденцію зміни показника			

Слід зазначити, що перша форма чекліста має ознаки репродуктивності і може бути застосована у випадку, коли в учнів немає досвіду виконання подібних завдань, зокрема, на початку вивчення теми. Тому для зменшення цього впливу можна її модифікувати, зокрема, прибравши вказівки на тип інструментарію (функції і тип діаграми), залишивши лише опис дії. Така форма чекліста є більш складною для самооцінювання. З іншого боку, деталізоване складання чекліста самим учнем сприяє розвитку алгоритмічних компетентностей.

Друга форма є більш складною, але дозволяє оцінити рівень сформованості компетентностей, в даному випадку спрямованих на вміння опрацьовувати дані.

Використання електронного чекліста, зокрема, у вигляді Google-форми, електронної таблиці сприяє контролю за виконанням всіх запланованих позицій не лише з боку учня, а й з боку самого додатка, дозволяє організувати оперативний зворотний зв'язок зі вчителем, а також сумістити самоконтроль та взаємоконтроль. Крім того, чеклісти можна зберігати як складові портфолію, що сприятиме відстеженню динаміки формування компетентностей.

Для створення електронних чеклістів можна використовувати спеціалізовані цифрові засоби, зокрема Checkli, Notion, OneNote, який входить до складу офісних додатків Microsoft 365.

Метод блога є ефективним способом відстеження індивідуального прогресу учнів шляхом регулярного ведення ними цифрового щоденника. В ньому учні фіксують результати власної діяльності з аналізом прогресу від «учора до сьогодні» шляхом акцентування на здобутті нових навичок або формуванні нових вмінь. Разом з тим, учні можуть також відображати проблемні моменти в опануванні навчального матеріалу або формуванні необхідних навичок та вмінь з акцентом на їхнє вирішення в ході навчання. Цінність цієї техніки проявляється і в тому, що учні можуть додавати позитивні коментарі у блогах інших учнів, відзначаючи їхні успіхи та надаючи рекомендації, поради, пропозиції, на чому їм варто зосередитись в ході наступних занять або самопідготовки. Це розвиває критичне мислення, саморефлексію та творчість, а також побічно сприяє формуванню навичок комунікації в цифровому середовищі. Отже, блоги дозволяють вчителю отримувати оперативний зворотний зв'язок, а учням відстежувати власний розвиток.

Метод листа самооцінювання є інструментом рефлексії, за допомогою якого учні самостійно аналізують свій рівень засвоєння матеріалу, власні зусилля, досягнення, сильні/слабкі сторони. Лист самооцінювання розвиває відповідальність та визначає зони, що потребують доопрацювання. Він може передбачати подання інформації в описовому вигляді і містити, зокрема, такі поля:

- чого нового я дізнався/лась;
- чого нового я навчався/лась;
- що я найкраще запам'ятав/ла;
- що мені найкраще вдалося;
- в чому я потребую допомоги;
- що слід повторити;
- що я хотів би /ла би ще дізнатись з цієї теми?

Лист самооцінювання може містити шкалу, за якою учні оцінюють ступінь засвоєння різних складових навчального матеріалу: теоретичних відомостей, вміння їхнього застосування у практичних ситуаціях, Шкали зазвичай мають

невелику кількість рівнів з вербальним їхнім поданням, наприклад «зрозуміло» – «частково зрозуміло» – «не зрозуміло», або «вмію» – «потрібна допомога» – «не вмію». Доцільним є використання, паралельно зі шкалою, полів для опису проблемних ситуацій.

Лист самооцінювання може також містити бальну шкалу самооцінки. Критерії, за якими здійснюється самооцінювання в балах, розробляються спільно вчителем і учнем і можуть бути персоніфікованими, сприяючи індивідуалізації навчання.

Приклад критеріїв для самооцінювання виконання певного завдання за п'ятибальною шкалою наведений у таблиці 2.

Таблиця 2 – Опис критеріїв для п'ятибальної шкали самооцінювання

Бал	Опис критерія
1	Я не знаю, яким цифровим інструментом можна виконати завдання
2	Я знаю, яким цифровим інструментом можна виконати завдання, але не вмію його застосувати .
3	Я знаю, як застосувати потрібний цифровий інструмент для виконання завдання, однак при наявності помилок потребує допомоги
4	Я вмію застосувати потрібний цифровий інструмент для виконання завдання, але при його використанні виникають неточності, які я виправляю самостійно в процесі роботи
5	Я вмію правильно визначити, обґрунтувати і застосувати потрібний цифровий інструмент для виконання завдання

Лист самооцінювання може бути доповненням до чекліста як додатковий засіб рефлексії.

Застосування цифрових інструментів для підтримки листів самооцінювання також дозволяє оперативно отримувати інформацію щодо прогресу учнів. Вчитель в режимі реального часу може проводити обговорення наданої в листі самооцінювання інформації, а також надавати рекомендації щодо усунення проблемних ситуацій або вирішення проблемних питань в усному або письмовому вигляді.

Оперативне отримання зворотного зв'язку на уроці з мінімальними витратами часу можна здійснити за допомогою цифрових опитувальників, зокрема, Google-форм, цифрових платформ Kahoot! Mentimeter, ActivInspire. Застосування таких інструментів є ефективним в контексті підтримки формуального оцінювання з огляду на можливість подання результатів опитування у графічному вигляді.

Таким чином, формувальне оцінювання реалізує концепцію «оцінювання під час навчання для навчання», мотивуючи учнів покращити власні навчальні досягнення, а вчителів – спрямувати освітній процес на успішне формування

компетентностей. Його характерними рисами є компетентнісна спрямованість, контекстуалізація навчальних ситуацій, поетапність розвитку умінь та навичок, інтеграція різних форм зворотного зв'язку з орієнтацією на підтримку індивідуальної освітньої траєкторії учня. Такий підхід забезпечує не лише об'єктивне відстеження прогресу учнів в навчанні інформатики, а й створює умови для цілеспрямованого розвитку інформаційно-аналітичної, алгоритмічної та цифрової компетентності учнів.

Формування у вчителя інформатики навичок проведення формувального оцінювання потребує системного методичного супроводу, що поєднує теоретичне осмислення компетентнісного підходу, практичне моделювання навчальних ситуацій та рефлексивний аналіз власної педагогічної діяльності. Умови профільної освіти зумовлюють варіативність змісту навчання, а відтак і специфіку формувального оцінювання, яке має враховувати галузеві особливості профілю навчання. Тому в підготовці вчителя потрібно акцентувати увагу на вміннях інтегрувати оцінювання в процес виконання завдання з метою виявлення прогресу учнів у динаміці, забезпечення можливості самооцінювання та надання розгорнутого зворотного зв'язку. Вчитель має володіти навичками трансформації результатів навчання учнів у конкретні індикатори їхньої діяльності, які відображають прогрес у сформованості інформаційно-аналітичних, алгоритмічних, дослідницьких та цифрово-технологічних умінь з адаптацією до галузевого контексту профілю навчання.

Методична підготовка вчителя повинна включати опрацювання технологій створення формувальних завдань різних рівнів складності. Доцільним є використання кейс-методу, проєктного підходу, мікродосліджень та інтерактивних цифрових інструментів, що дозволяють оперативно отримувати зворотний зв'язок.

Серед завдань, спрямованих на формування у вчителя інформатики вмінь реалізовувати формувальне оцінювання, можна відзначити такі:

- розроблення сценарію формувального оцінювання;
- розроблення проєкту портфоліо з обґрунтуванням його вмісту та напрямків використання;
- розроблення сенканів з окремих тем курсу інформатики;
- розроблення інструментів для самооцінювання для самооцінювання учнями динаміки успіхів у власній діяльності: чеклістів, листів самооцінювання, блоків;
- створення опитувальників, вікторин та інших засобів зворотного зв'язку за допомогою цифрових інструментів.

З метою формування стійких вмінь та навичок використання таких інструментів доцільним є їх застосування самими здобувачами вищої освіти в процесі їхньої освітньої діяльності, зокрема, з методики навчання інформатики.

Методична підготовка вчителя також має передбачати розвиток його аналітичної компетентності, зокрема, здатності аналізувати результати зворотного зв'язку та коригувати зміст навчання, добирати ефективні педагогічні стратегії та забезпечувати індивідуалізацію освітнього процесу. Формування в учнів рефлексивної культури безпосередньо залежить від готовності вчителя організувати діалогічну взаємодію та створити атмосферу підтримки. Тому важливою є здатність вчителя надавати конструктивний конкретизований зворотний зв'язок, який має бути орієнтованим на діяльність учня, містити рекомендації щодо вдосконалення та стимулювання подальшого розвитку. Для цього доцільними є завдання, спрямовані на аналіз отриманих від учнів заповнених форм зворотного зв'язку з подальшим формулюванням оціночних суджень та рекомендацій.

Підсумкове оцінювання на уроках інформатики спрямовується на встановлення рівня досягнення учнями визначених у Державному стандарті профільної середньої освіти груп результатів навчання. Воно проводиться за певний проміжок часу, який відповідає вивченню теми або розділу курсу, і обов'язково повинно мати вигляд формальної оцінки, яку повідомляють всім стейкхолдерам, які мають право її знати. Різновидами підсумкового оцінювання є тематичне, семестрове і річне.

Тематичне оцінювання може бути спрямоване на охоплення одного, кількох або всіх груп результатів, визначених у стандарті, якщо їх досягнення передбачалося змістом теми. Якщо підсумкове оцінювання на одному занятті передбачає виставлення оцінок за декілька груп результатів навчання, вони фіксуються в класному журналі на одну дату. Цей різновид підсумкового оцінювання не є обов'язковим, і заклад освіти може ухвалити рішення не використовувати таке оцінювання.

Семестрове оцінювання здійснюється за групами результатів. Крім того, має бути виставлена загальна семестрова оцінка за предмет. Зауважимо, що оцінки за семестр виставляються у відповідні стовпці за групами результатів навчання, а вже потім трансформуються у загальну оцінку. При цьому семестрові оцінки за групами результатів розраховуються як округлені середні арифметичні відповідних кожній групі поточних оцінок, а загальна семестрова оцінка – як округлена середньоарифметична оцінок за групами результатів навчання. В кінці семестру може бути проведена комплексна підсумкова робота, спрямована на оцінювання всіх груп результатів навчання, або декілька таких робіт відповідно до кожної групи. Ці оцінки на одному рівні з поточними враховуються у відповідних семестрових оцінках.

Річна оцінка розраховується за семестровими оцінками і фіксується як за групами результатів навчання, так і загальною річною оцінкою.

Семестрові і річна оцінки можуть бути скориговані за бажанням учня шляхом виконання додаткових завдань за певними групами результатів навчання.

У старшій профільній школі особливого значення набуває практикоорієнтований характер підсумкового контролю. Оцінювання можна здійснювати на основі комплексних завдань, що інтегрують кілька груп результатів навчання та передбачають виконання проєктної або дослідницької роботи. Завдання мають враховувати профільну диференціацію. Зокрема, у технологічному профілі підсумкове оцінювання доцільно спрямовувати на перевірку здатності створювати цифрові моделі, програмні рішення або прототипи технічних систем, оцінюючи їх функціональність, алгоритмічну коректність та практичну доцільність. У природничому профілі акцент має бути зроблений на аналізі експериментальних даних, правильності інтерпретації результатів моделювання та обґрунтуванні висновків. У математичному профілі важливо перевіряти ефективність алгоритмічних рішень, здатність до оптимізації та аналітичну глибину. У мовно-літературному профілі підсумкове оцінювання може передбачати створення цифрових інформаційних продуктів із критичним аналізом джерел та аргументованим представленням результатів. Підсумкове оцінювання в цьому контексті виступає не ізольованим етапом, а логічним завершенням систематичної навчальної діяльності.

В інформатиці при проведенні підсумкового оцінювання важливим є застосування електронних платформ, автоматизованих систем тестування, хмарних середовищ для подання проєктних робіт та цифрових портфоліо. Використання таких інструментів підвищує об'єктивність перевірки окремих компонентів результатів навчання, зокрема алгоритмічної коректності програмних рішень або точності розрахунків. Однак цифрові засоби мають бути лише складовою інструментарією оцінювання, оскільки вони забезпечують лише технічну коректність розв'язання завдання. Оцінювання здатності учнів обирати цифрові засоби та способи вирішення завдань, рівня усвідомлення логіки виконаних дій, креативності, здатності до рефлексії, рівня самостійності, здатності формувати висновки та презентувати результати у зручній для сприйняття формі може бути здійснене лише вчителем.

Формування компетентностей учителя інформатики в напрямку організації і проведення підсумкового оцінювання передбачає насамперед засвоєння теоретичних засад такого процесу, зокрема розуміння його відмінності від формувального оцінювання та усвідомлення процедур оцінювання за групами результатів навчання. Учитель має володіти навичками пов'язувати групи результатів навчання з вимірюваними критеріями та індикаторами, які дозволяють об'єктивно встановити рівень досягнень учнів. Особливої уваги потребує здатність забезпечувати змістову відповідність завдань підсумкового оцінювання очікуваним результатам та профільній специфіці навчання.

Методична підготовка вчителя повинна включати формування вмінь конструювати комплексні завдання, що інтегрують теоретичний і практичний

компоненти інформатичної підготовки. З цією метою доцільним є використання для підготовки здобувачів вищої освіти дослідницьких, ситуаційних завдань, мініпроектів, які відображають реальні або наближені до реальних ситуацій, імітують певні складові процедур оцінювання учнів. Такий підхід забезпечує перевірку здатності до прикладного застосування набутих знань.

Володіння навичками підсумкового оцінювання потребує від здобувачів вищої освіти опанування сучасних цифрових інструментів, які дозволяють забезпечити об'єктивність і прозорість перевірки. Учитель має володіти технологіями автоматизованого тестування, системами перевірки програмного коду, створенням та підтримкою електронних портфоліо, цифровими засобами реалізації самооцінювання учнів, організацією зворотного зв'язку, інструментами аналітики результатів оцінювання. Водночас він має володіти здатністю зберігати баланс між автоматизованою перевіркою технічних аспектів виконання учнями завдань і експертною оцінкою творчих та аналітичних компонентів діяльності.

Важливою складовою підготовки є розвиток аналітичної та рефлексивної компетентності вчителя. Підсумкове оцінювання повинно розглядатися не лише як фіксація результатів за певний етап навчання, а й як джерело інформації для удосконалення та коригування освітнього процесу, зокрема, шляхом аналізу типових помилок, визначення труднощів учнів та співвіднесення результатів із запланованими цілями дозволяє коригувати зміст і методику навчання.

Висновки. Системна трансформація цілей та змісту загальної середньої освіти, визначена на законодавчому рівні, детермінує перехід від знаннево-репродуктивної моделі до компетентнісної парадигми організації освітнього процесу. Це зумовлює перегляд підходів до оцінювання, оскільки традиційні методи спрямовані переважно на перевірку відтворення інформації, що є недостатнім для встановлення здатності учнів застосовувати знання у життєвих та професійно спрямованих ситуаціях. Перехід до оцінювання за групами результатів навчання забезпечує узгодженість між очікуваними освітніми результатами та реальними навчальними досягненнями учнів з інформатики, а також сприяє формуванню цифрових, інформаційно-аналітичних, алгоритмічних та дослідницьких компетентностей. Формувальне оцінювання дозволяє відстежувати динаміку особистісного розвитку через безперервний зворотний зв'язок. В інформатиці реалізація такого підходу забезпечується через використання специфічних методів, зокрема, портфоліо для систематичного накопичення робіт, техніки «сенкан» для стислого синтезу понять, чеклістів та листів самооцінювання для алгоритмізації дій та контролю за критеріями успіху. Їх реалізація у цифровому вигляді дозволяє інтегрувати оцінювання безпосередньо в процес навчання та забезпечує поетапне відстеження динаміки формування компетентностей у цифровому середовищі. Підсумкове оцінювання

в межах профільної школи набуває вираженого практикоорієнтованого характеру та здійснюється за групами обов'язкових результатів навчання шляхом використання комплексних завдань, проєктних та дослідницьких робіт з урахуванням профільної специфіки навчання. Важливими складовими технології такого оцінювання виступають цифрові засоби автоматизованого контролю які сприятимуть підвищенню об'єктивності перевірки технічних аспектів виконання завдань, не замінюючи при цьому експертної оцінки творчих, аналітичних та рефлексивних компонентів діяльності учнів.

Формування у вчителя інформатики навичок проведення формувального та підсумкового оцінювання передбачає інтеграцію дидактичної, аналітичної, цифрової та рефлексивної підготовки. Такий підхід забезпечує валідність і профільну релевантність оцінювання, сприяє формуванню в учнів готовності до подальшого професійного та академічного розвитку в умовах цифрового суспільства.

Література:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017, № 2145-VIII : станом на 01.01.2026. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 13.07.2020, № 463-IX : станом на 17.01.2026. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Кривонос М. П. Сучасні тенденції оцінювання навчальних досягнень учнів. *Академічні візії*. 2025. № 48. С. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17589106>
5. Скоролітня А. Модернізація змісту шкільної математичної освіти у вимірах НУШ. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2024. № 5. С. 61–66. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.5.9>
6. Бойчук І. Психолого-педагогічні умови використання технології портфоліо у системі НУШ. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2023. № 19. С. 30–42. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.19.2023.285662>
7. Голуб Н., Горошкіна О. Особливості оцінювання навчальних досягнень з української мови учнів Нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2025. № 3. С. 164–177. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-3-164-177>
8. Науменко С., Головка С. Діагностувальне оцінювання як інструмент забезпечення якості загальної середньої освіти у контексті європейського досвіду та перспектив реалізації в Україні. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 18–31. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-18-31>
9. Державний стандарт базової середньої освіти від 30.09.2020 р. № 898. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
10. Державний стандарт профільної середньої освіти від 25.07.2024 р. № 851. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>

References:

1. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017, № 2145-VIII : stanom na 01.01.2026. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [On Education: Law of Ukraine dated 09/05/2017, No. 2145-VIII: as of 01/01/2026. Information of the Verkhovna Rada (VVR)]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]
2. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu : Zakon Ukrainy vid 13.07.2020, № 463-IX : stanom na 17.01.2026. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [On Complete General Secondary Education dated 07/13/2020 No. 463-IX: as of 01/17/2026. Information of the Verkhovna Rada (VVR)]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian]
3. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly [New Ukrainian School. Conceptual Principles of Secondary School Reform]. (n.d.). *mon.gov.ua*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian]
4. Kryvonos, M. P. (2025). Suchasni tendentsii otsiniuvannya navchalnykh dosiahnen uchniv. [Current trends in assessing students' academic achievements]. *Akademichni vizii – Academic visions*, 48, 1–13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17589106> [in Ukrainian]
5. Skorolitnia, A. (2024). Modernizatsiia zmistu shkilnoi matematychnoi osvity u vymirakh NUSH [Modernization of the content of school mathematics education in the dimensions of NUSH]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 5, 61–66. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.5.9> [in Ukrainian]
6. Boichuk, I. (2023). Psykholoho-pedahohichni umovy vykorystannia tekhnolohii portfolio u systemi NUSH [Psychological and pedagogical conditions of using the portfolio technology in the NUSH system]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty – The Professionalism of the Teacher: Theoretical and Methodological Aspects*, 19, 30–42. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.19.2023.285662> [in Ukrainian]
7. Holub, N. & Horoshkina, O. (2025). Osoblyvosti otsiniuvannya navchalnykh dosiahnen z ukrainskoi movy uchniv Novoi ukrainskoi shkoly [Features of student achievement assessment in Ukrainian language in the new Ukrainian school]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Educational Journal*, 3, 164–177. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-3-164-177> [in Ukrainian]
8. Naumenko, S. & Holovko, S. (2022). Diahnostuvalne otsiniuvannya yak instrument zabezpechennia yakosti zahalnoi serednoi osvity u konteksti yevropeiskoho dosvidu ta perspektyv realizatsii v Ukraini [Diagnostic assessment as a tool for ensuring the quality of general secondary education in the context of European experience and prospects for implementation in Ukraine]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Educational Journal*, 4, 18–31. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-18-31> [in Ukrainian]
9. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity vid 30.09.2020 r. № 898. Kabinet Ministriv Ukrainy [State Standard of Basic Secondary Education dated 09/30/2020 No. 898. Cabinet of Ministers of Ukraine.] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> [in Ukrainian]
10. Derzhavnyy standart profilnoyi serednoyi osvity vid 25.07.2024 r. № 851. Kabinet Ministriv Ukrayiny [State Standard of Specialized Secondary Education dated 07/25/2024 No. 851. Cabinet of Ministers of Ukraine.] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 373.042-056.2/3:373.064.2

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-277-288](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-277-288)

Гринців Мар'яна Василівна кандидат психологічних наук, доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, <https://orcid.org/0000-0001-5790-2759>

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ООП

Анотація: У статті теоретично обґрунтовано значення педагогічного спілкування як ключового чинника успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах сучасного освітнього середовища. Здійснено аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових підходів до організації ефективної вербальної та невербальної взаємодії між педагогом і дитиною з урахуванням принципів індивідуалізації, доступності та інклюзивності навчання. Визначено роль емоційної компетентності педагога, його здатності до емпатії, рефлексії та побудови партнерських взаємин у формуванні безпечного й підтримувального освітнього простору.

Окреслено значення міждисциплінарної взаємодії фахівців (педагога, психолога, логопеда, соціального працівника) як умови комплексного супроводу дитини з ООП. Розглянуто потенціал інтерактивних, ігрових та комунікативно орієнтованих методів навчання, що сприяють активізації пізнавальної діяльності та розвитку соціальної взаємодії. Особливу увагу приділено впливу педагогічного спілкування на розвиток комунікативних, соціальних, емоційних і когнітивних навичок, формування самостійності, навчальної мотивації та здатності до адаптації в соціальному середовищі. Здійснено емпіричну перевірку впливу стилю педагогічного спілкування та використання цифрових ресурсів на рівень соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Підкреслено, що системне, цілеспрямоване й емоційно підтримувальне педагогічне спілкування виступає важливим ресурсом гармонійного особистісного розвитку дитини, сприяє її інтеграції в колектив однолітків та забезпечує формування життєвих і соціальних компетентностей.

Ключові слова: педагогічне спілкування, соціалізація, діти з ООП, комунікативні навички, емоційна компетентність, інтерактивні методи, індивідуалізація, міждисциплінарна взаємодія, соціальна адаптація, педагогічна підтримка.

Hryntsiv Maryana Vasylivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the department of social pedagogy and correctional education, Drohobych

Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, <https://orcid.org/0000-0001-5790-2759>

PEDAGOGICAL COMMUNICATION AS A FACTOR IN SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH SEN

Abstract: The article theoretically substantiates the importance of pedagogical communication as a key factor in the successful socialization of children with special educational needs (SEN) in the conditions of a modern educational environment. An analysis of domestic and foreign scientific approaches to the organization of effective verbal and non-verbal interaction between a teacher and a child is carried out, taking into account the principles of individualization, accessibility and inclusiveness of education. The role of the teacher's emotional competence, his ability to empathy, reflection and building partnership relationships in the formation of a safe and supportive educational space is determined.

The importance of interdisciplinary interaction of specialists (teacher, psychologist, speech therapist, social worker) is outlined as a condition for comprehensive support of a child with SEN. The potential of interactive, game-based and communicatively oriented teaching methods that contribute to the activation of cognitive activity and the development of social interaction is considered. Particular attention is paid to the influence of pedagogical communication on the development of communicative, social, emotional and cognitive skills, the formation of independence, learning motivation and the ability to adapt in the social environment. An empirical test was carried out of the influence of pedagogical communication style and the use of digital resources on the level of socialization of children with special educational needs.

It is emphasized that systematic, purposeful and emotionally supportive pedagogical communication is an important resource for the harmonious personal development of a child, promotes his integration into the team of peers and ensures the formation of life and social competencies.

Keywords: pedagogical communication, socialization, children with special needs, communication skills, emotional competence, interactive methods, individualization, interdisciplinary interaction, social adaptation, pedagogical support.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується інтенсивними соціальними, культурними та технологічними змінами, які створюють нові вимоги до процесів навчання, виховання та соціальної інтеграції підростаючого покоління. У цьому контексті соціалізація дітей виступає ключовим завданням соціально-педагогічної практики, оскільки саме в період дитинства і юнацтва формується система цінностей, соціальних навичок, способів міжособистісної

взаємодії та здатності адаптуватися до соціальних норм. Для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) цей процес має особливе значення, адже вони стикаються з додатковими бар'єрами соціальної інтеграції, що можуть бути пов'язані як із фізичними, психічними чи сенсорними особливостями розвитку, так і з недостатньою підтримкою соціального середовища.

Педагогічне спілкування, яке є основною формою взаємодії між педагогом і дитиною, відіграє вирішальну роль у процесі соціалізації. Воно забезпечує простір для формування комунікативних умінь, розвитку соціальної компетентності, засвоєння соціальних ролей і норм, а також визначає якість міжособистісних стосунків у освітньому середовищі. У випадку дітей з ООП значення педагогічного спілкування посилюється, оскільки воно виступає не лише як канал передачі знань, а як механізм підтримки, прийняття, мотивації та формування позитивної самосвідомості. Адекватне педагогічне спілкування може виступати ресурсом подолання ізоляції, зниження рівня тривожності, розвитку самооцінки та впевненості в собі.

У сучасних наукових дискусіях дедалі частіше підкреслюється, що соціалізація не є автоматичним процесом, який відбувається самотійно внаслідок включення дитини у соціальне середовище. Вона потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки, зокрема в умовах інклюзивної освіти, де діти з ООП навчаються поряд з однолітками без особливих потреб. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від того, яким чином педагогічне спілкування сприяє включенню дитини до групи, стимулює розвиток комунікативної активності, сприяє взаємній повазі та розумінню.

Виклики сучасності - це не лише складні зовнішні обставини, але й підвищені вимоги до здатності особистості адаптуватися, співпрацювати, вирішувати конфлікти та брати участь у соціальних практиках. У дітей з ООП ці навички можуть розвиватися повільніше або мати специфічні особливості, що обумовлює потребу в цілеспрямованому формуванні їх соціальної компетентності під час педагогічної взаємодії. Саме тому педагогічне спілкування не може розглядатися лише як техніка або набір методів роботи, воно повинно розглядатися як сутнісна категорія, яка визначає якість соціального розвитку, рівень адаптації та здатність дитини реалізовувати себе в різних формах соціального життя.

Науково-педагогічна увага до ролі педагогічного спілкування у соціалізації дітей з ООП зростає, але водночас наявні питання щодо ефективних моделей взаємодії, специфіки комунікативних стратегій, механізмів побудови міжособистісної довіри, способів врахування індивідуальних особливостей розвитку дітей. Це зумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення та емпіричного дослідження, спрямованого на визначення сутності, принципів, умов і педагогічних технологій, що забезпечують ефективне педагогічне спілкування як чинник соціалізації дітей з ООП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури свідчить про те, що педагогічне спілкування все частіше розглядається як ключовий чинник соціалізації дітей з особливими освітніми потребами (ООП) - не лише у педагогічних, а й у психологічних, соціальних та медико-психологічних дослідженнях. У сучасних роботах дедалі більше уваги приділяється не стільки опису загальних особливостей навчально-виховного процесу, скільки саме механізмам комунікативної взаємодії між педагогом і дитиною, які сприяють формуванню соціальних навичок та адаптації в суспільстві.

Ці та інші проблеми, знайшли своє відображення в дослідженнях Бойко Н.І., Данилюк Т.В., Колупаєва А.А., Софій Н.З., Найда Ю.М., та ін [1,2,3].

Вітчизняні та зарубіжні науковці розглядають педагогічне спілкування як динамічний, багатовимірний процес, що включає в себе як змістовну, так і емоційно-комунікативну складову. У працях фахівців підкреслюється, що ефективність педагогічного спілкування не обмежується передачею знань, а проявляється у здатності встановлювати емоційний контакт, заснований на довірі, прийнятті та повазі до дитини. Саме ці якості, згідно з дослідженнями останніх років, виступають необхідною умовою для формування соціального досвіду та соціальної компетентності дітей з ООП.

Психолого-педагогічні дослідження показують, що діти з ООП часто стикаються з труднощами інтерактивної взаємодії: вони можуть мати знижену соціальну самосвідомість, дефіцит навичок ефективної комунікації або труднощі у вираженні власних емоцій і потреб. У цих умовах педагогічне спілкування відіграє роль опертя, через яке дитина отримує соціальні сигнали, моделі поведінки та підтримку для поступової інтеграції в колектив. У наукових роботах підкреслюється, що комунікативні взаємодії вчителя та дитини з ООП мають ґрунтуватися на принципах індивідуального підходу, гнучкості, адаптації мовлення і невербальних засобів, що дозволяє дитині відчувати себе зрозумілою та прийнятою [2].

У зарубіжних публікаціях окрему увагу приділяють моделі розвитку соціальних навичок через педагогічне спілкування, яке інтегрується з навчальними програмами та терапевтичними підходами [9,10]. Дослідники виділяють роль структурованого спілкування, що включає моделі «спілкування через діяльність», «педагогічної розповіді» та «комунікаційних ігор». Ці моделі використовуються для формування когнітивно-комунікативних умінь, розвитку здатності до розпізнавання невербальних сигналів, розбудови конструктивних стратегій взаємодії. Такий підхід демонструє, як педагогічне спілкування може виходити за межі репродуктивного навчання та стати інструментом розвитку соціальної адаптації.

Сучасні дослідження також розглядають педагогічне спілкування в контексті інклюзивної освіти, де важливо забезпечити рівні можливості взаємодії

для всіх учасників освітнього процесу [1,5]. Науковці наголошують, що адаптація комунікативного середовища має базуватися на врахуванні індивідуальних особливостей кожної дитини з ООП. Це включає не лише адаптацію мовленнєвих форм, а й корекцію невербальних аспектів: темпу спілкування, зорового контакту, простору для реакцій, ритміки взаємодії. У більшості сучасних публікацій педагогічне спілкування розглядається як центральна ланка між дитиною, колективом однолітків і фахівцями, що забезпечує умови для безперервного соціального навчання.

Важливо, що нові дослідження підкреслюють мультидисциплінарний характер педагогічного спілкування, яке реалізується не тільки в системі освіти, але й у психологічному супроводі, соціальній реабілітації та сімейній взаємодії. Це означає, що педагогічне спілкування виступає засобом інтеграції різних сфер життя дитини з ООП: навчання, соціального середовища, емоційної підтримки та побудови міжособистісних зв'язків.

Професійні стандарти педагогічної діяльності також містять рекомендації щодо розвитку комунікативної компетентності педагогів як однієї з ключових характеристик сучасної педагогічної культури. Останні публікації підкреслюють, що високий рівень педагогічного спілкування можливий лише за умови системної підготовки фахівців, яка включає розвиток емпатії, знань з психології розвитку, умінь адаптувати комунікативні стратегії відповідно до потреб дітей з ООП [10]. Водночас у сучасних наукових джерелах зазначається, що хоча існує значна кількість теоретичних розробок, емпіричних досліджень, спрямованих на оцінювання ефективності педагогічного спілкування саме як чинника соціалізації дітей з ООП, поки що недостатньо. Це створює актуальну наукову нішу для подальших експериментальних досліджень, розроблення практичних рекомендацій, стандартизованих моделей комунікативної підтримки та апробації програм, які можуть бути впроваджені у системі загальної та інклюзивної освіти.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та дослідити роль педагогічного спілкування як чинника соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, визначити його вплив на формування соціальної компетентності, розвиток комунікативних умінь, емоційної саморегуляції та інтеграцію в освітнє й соціальне середовище, а також виокремити педагогічні принципи і стратегії ефективної взаємодії, що сприяють успішній соціалізації та психологічній підтримці дітей у процесі навчання та розвитку.

Виклад основного матеріалу. Педагогічне спілкування є невід'ємною складовою освітньо-виховного процесу, що визначає ефективність навчальної діяльності та соціалізацію дитини [1,2]. Воно виступає не лише як механізм передачі знань і навичок, а як складна багаторівнева взаємодія, яка охоплює когнітивні, емоційні, соціальні та мотиваційні аспекти розвитку учня [7]. Для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) педагогічне спілкування набуває

особливої значущості, оскільки саме через ефективну комунікацію формується здатність адаптуватися до соціального середовища, брати участь у колективних формах діяльності та розвивати навички самостійної взаємодії з іншими людьми [5].

Педагогічне спілкування включає вербальні й невербальні форми взаємодії, які забезпечують не лише передачу інформації, а й емоційний контакт між педагогом та дитиною [4]. Дослідження сучасних вчених демонструють, що ефективне спілкування ґрунтується на таких принципах, як індивідуалізація, толерантність, прийняття особливостей розвитку дитини, стимулювання активності та творчого мислення, розвиток саморефлексії та самопізнання [6]. Для дітей з ООП ці принципи мають вирішальне значення, оскільки вони допомагають подолати бар'єри у взаємодії з однолітками та педагогами, сприяють формуванню впевненості у власних можливостях і розвитку соціальної самостійності.

У процесі педагогічного спілкування педагог виступає модератором соціалізації дитини, спрямовуючи її у процесі навчання та повсякденних взаємодій. Спілкування, організоване за індивідуальною моделлю, дозволяє враховувати особливості розвитку дітей, такі як специфіка сприйняття, рівень мовленнєвих і когнітивних навичок, емоційний стан, мотиваційні та поведінкові характеристики. Це сприяє не лише засвоєнню навчального матеріалу, а й розвитку соціальної компетентності, тобто здатності до продуктивної взаємодії з іншими, усвідомленого прийняття правил і норм соціальної поведінки, формування навичок емоційної саморегуляції.

Важливо відзначити, що педагогічне спілкування для дітей з ООП має багатовимірний характер. По-перше, воно забезпечує навчально-пізнавальний процес: через комунікацію дитина отримує знання, орієнтири поведінки та моделі соціальної взаємодії. По-друге, воно виконує емоційно-підтримуючу функцію, допомагаючи знизити рівень тривожності, подолати страхи та невпевненість, що часто супроводжують дітей з особливими потребами. По-третє, педагогічне спілкування виступає інструментом розвитку комунікативної компетентності: воно формує вміння висловлювати власні думки, адекватно реагувати на сигнали інших, підтримувати діалог і співпрацювати у групі [11].

Сучасні наукові публікації підкреслюють значення міждисциплінарного підходу у педагогічному спілкуванні дітей з ООП. Цей підхід передбачає інтеграцію педагогічних, психологічних та соціальних аспектів: педагог повинен не лише навчати, а й забезпечувати психоемоційну підтримку, враховувати особливості розвитку та індивідуальні потреби дитини, а також сприяти її соціальній адаптації у колективі. Особливе значення набуває взаємодія з батьками та фахівцями, яка дозволяє створити цілісну систему підтримки дитини, забезпечити узгодженість методів навчання та виховання та сприяти розвитку соціальної компетентності.

Важливим аспектом педагогічного спілкування є розвиток партнерських відносин між педагогом і дитиною, що базуються на принципах довіри, взаємоповаги та прийняття індивідуальних особливостей. Для дітей з ООП це означає створення безпечного психологічного середовища, у якому вони можуть проявляти ініціативу, приймати рішення та висловлювати свої емоції. Такий підхід дозволяє активізувати внутрішні ресурси дитини, стимулювати її самостійність та відповідальність за власну поведінку, сприяє формуванню позитивної самооцінки та розвитку навичок соціальної взаємодії.

Дослідження останніх років свідчать про важливість системного використання педагогічного спілкування як чинника соціалізації дітей з ООП у рамках інклюзивної освіти [6].

Вчені наголошують на потребі спеціально розроблених моделей комунікаційної підтримки, які враховують типові та індивідуальні особливості дітей, особливості групової динаміки та соціального контексту навчання. Така модель передбачає поєднання вербальних і невербальних методів, використання ігрових, творчих та інтерактивних форм діяльності, а також індивідуалізовані підходи до формування комунікативної та соціальної компетентності.

Педагогічне спілкування з дітьми з особливими освітніми потребами потребує системного та цілеспрямованого підходу, який враховує не тільки індивідуальні фізичні та когнітивні особливості дитини, а й її емоційний стан, темперамент, мотиваційні характеристики та соціальний досвід. Одним із ключових аспектів у цьому контексті є адаптація педагогічного мовлення: використання простих, зрозумілих формулювань, повторення важливих інструкцій, поступове ускладнення завдань відповідно до рівня сприйняття дитини. Дослідження свідчать, що таке поступове налаштування комунікації сприяє не лише кращому засвоєнню знань, а й формуванню відчуття безпеки та впевненості у власних силах.

Особливу увагу сучасні науковці приділяють невербальним аспектам педагогічного спілкування. Жести, міміка, пози, тон голосу та ритміка мовлення виконують функцію підтримки та регуляції емоційного стану дитини. У дітей з ООП невербальні сигнали часто сприймаються легше, ніж вербальні, тому педагог, який свідомо оперує невербальними засобами, може створити сприятливе середовище для соціальної взаємодії та розвитку самостійності. Системне використання невербальної комунікації, за даними останніх досліджень, підвищує мотивацію дітей до участі в колективних заходах, знижує рівень тривожності та сприяє формуванню почуття приналежності до групи [3,5].

Не менш важливим є принцип активного слухання, який стає ключовою стратегією соціалізації дітей з ООП. Педагог, що уважно сприймає слова та емоції дитини, демонструє її цінність та значущість, сприяючи розвитку самоповаги та соціальної довіри. У сучасних наукових публікаціях зазначається,

що активне слухання включає не лише вербальне підтвердження, а й невербальні сигнали уваги, перефразування, уточнюючі запитання та підтримку емоційного стану дитини. Такий підхід дозволяє формувати в учнів усвідомлення власного впливу на взаємодію, стимулює саморефлексію та розвиток навичок конструктивного вирішення соціальних конфліктів.

Дослідження останніх років також підкреслюють значення інтерактивних ігрових форм педагогічного спілкування. Ігрові моделі взаємодії дозволяють дітям з ООП практикувати соціальні ролі, відпрацьовувати поведінкові сценарії та вчитися реагувати на соціальні сигнали у безпечному, контрольованому середовищі. Застосування рольових ігор, драматизацій, спільних творчих проєктів і навчальних симуляцій сприяє розвитку навичок співпраці, емоційного регулювання та прийняття правил соціальної поведінки. Науковці відзначають, що такі методи є ефективними як у групових, так і в індивідуальних заняттях, оскільки дозволяють максимально врахувати індивідуальні особливості дітей та забезпечити їхню активну участь.

Важливим аспектом є міждисциплінарна взаємодія педагогів, психологів, логопедів та соціальних працівників у процесі педагогічного спілкування. Ця взаємодія забезпечує комплексний підхід до розвитку соціальної компетентності дітей з ООП, створює умови для цілісної підтримки їхнього розвитку та інтеграції в освітнє та соціальне середовище. Дослідження вказують на те, що системна координація дій різних фахівців підвищує ефективність педагогічного спілкування, дозволяє своєчасно виявляти труднощі та коригувати стратегії взаємодії відповідно до потреб кожної дитини.

Наукові публікації також акцентують увагу на емоційній компетентності педагога як ключовому чиннику успішного спілкування з дітьми з ООП. Емпатія, терплячість, здатність до саморегуляції та розуміння психологічного стану дитини сприяють формуванню довірчих стосунків, що, у свою чергу, є передумовою ефективної соціалізації. Дослідження показують, що педагог, який володіє високим рівнем емоційної компетентності, здатний гнучко реагувати на різні поведінкові та емоційні прояви дитини, підтримувати її ініціативу, стимулювати розвиток соціальних навичок і конструктивних форм взаємодії.

Особливу увагу сучасні науковці приділяють цифровим та мультимедійним засобам педагогічного спілкування.

Використання інтерактивних платформ, віртуальних ігор та навчальних програм створює додаткові канали комунікації, адаптовані до індивідуальних особливостей дітей з ООП, стимулює їхню навчальну мотивацію, сприяє кращому засвоєнню соціальних норм і правил, а також формує самостійність у прийнятті рішень. Водночас цифрові засоби доцільно розглядати як допоміжний інструмент освітнього процесу, а не як заміну живої комунікації, оскільки саме безпосередня особистісна взаємодія є визначальною умовою формування емоційно-соціальних компетентностей дитини [10].

З метою емпіричної перевірки впливу стилю педагогічного спілкування та використання цифрових ресурсів на рівень соціалізації дітей з особливими освітніми потребами було організовано дослідження на базі закладу загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання. У вибірку увійшли 8 учнів віком 9–11 років із порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку та розладами спектра аутизму легкого ступеня. Усі діти навчаються в одному закладі освіти та систематично взаємодіють з одним педагогом, що забезпечує цілісність і стабільність освітнього середовища.

Для досягнення поставленої мети було застосовано комплекс емпіричних методів: структуроване психолого-педагогічне спостереження; експертну оцінку стилю педагогічного спілкування; методику визначення рівня соціалізації (з урахуванням показників комунікативної активності, співпраці, емоційної регуляції та дотримання соціальних норм); а також аналіз поведінкових реакцій у групових формах роботи. Оцінювання здійснювалося за трирівневою шкалою (високий, середній, низький рівні).

Отримані емпіричні дані засвідчили наявність залежності між стилем педагогічного спілкування та рівнем соціалізації дітей з ООП, що підтверджує важливість поєднання особистісно орієнтованої взаємодії з доцільним використанням цифрових засобів в умовах інклюзивного навчання.

За умов переважання директивно-контролюючого стилю встановлено: низький рівень соціалізації – 50 % дітей; середній рівень – 37,5 %; високий рівень – 12,5 %.

Фіксувалися труднощі ініціювання комунікації, зниження мотивації до співпраці, емоційна нестабільність.

Натомість у ситуаціях застосування підтримувально-партнерської моделі взаємодії (позитивне підкріплення, індивідуалізація інструкцій, емоційна валідація, стабільність вимог) спостерігалася позитивна динаміка: підвищення комунікативної активності – у 75 % дітей; зростання здатності до співпраці – у 62,5 %; покращення емоційної саморегуляції – у 62,5 %; зменшення конфліктних реакцій – у 50 %.

Повторне оцінювання продемонструвало зміну структури рівнів соціалізації: високий рівень – 37,5 %; середній рівень – 50 %; низький рівень – 12,5 %.

Отримані результати підтверджують, що педагогічне спілкування виконує функції соціальної інтеграції, регуляції поведінки та формування позитивної самооцінки дитини з ООП, що узгоджується з сучасними українськими дослідженнями інклюзивної освіти (Синьов, Таранченко, Ярмола) [4,5,6].

Проведений аналіз теоретичних джерел, наукових публікацій та практичних досліджень свідчить про те, що педагогічне спілкування є ключовим чинником соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Воно виступає комплексною системою взаємодії між педагогом, дитиною та соціальним середовищем,

що охоплює когнітивні, емоційні, соціальні та мотиваційні аспекти розвитку особистості. Залежно від ефективності організації такого спілкування формуються навички комунікації, емоційна саморегуляція, здатність до колективної діяльності, а також уміння адаптуватися до соціальних норм і правил поведінки.

Висновки. На основі аналізу наукових джерел можна виділити кілька ключових аспектів щодо значущості педагогічного спілкування: педагогічне спілкування забезпечує розвиток соціальної компетентності. Воно створює умови для практичного засвоєння соціальних ролей, навичок взаємодії, співпраці та конструктивного вирішення конфліктів. Діти з ООП, які отримують системну підтримку через педагогічне спілкування, демонструють кращу адаптацію в колективі та в соціальному середовищі загалом; психоемоційна підтримка є невід'ємною складовою соціалізації. Дослідження показують, що емоційно безпечне середовище, створене через педагогічну взаємодію, дозволяє дітям знижувати рівень тривожності, формує впевненість у власних силах, сприяє розвитку позитивної самооцінки та мотивує до активної участі в навчальній і соціальній діяльності; індивідуалізація та диференціація педагогічного спілкування є критично важливими для успішної соціалізації дітей з ООП. Урахування особливостей сприйняття, рівня розвитку комунікативних навичок, мотивації, темпераменту та психологічного стану дитини забезпечує ефективність комунікаційних стратегій та формує довірливі стосунки між педагогом і учнем, міждисциплінарна взаємодія фахівців підвищує ефективність педагогічного спілкування. Спільна робота педагогів, психологів, соціальних працівників, логопедів та батьків забезпечує комплексну підтримку дитини, дозволяє своєчасно виявляти труднощі та адаптувати стратегії взаємодії відповідно до її потреб; ігрові та інтерактивні методи спілкування стимулюють розвиток комунікативних навичок та соціальної активності. Рольові ігри, творчі проекти, інтерактивні навчальні заняття дозволяють дитині освоювати соціальні ролі та норми поведінки у безпечному середовищі, підвищують мотивацію до навчання та сприяють формуванню позитивного досвіду взаємодії з однолітками та дорослими; емоційна компетентність педагога є ключовим чинником ефективного спілкування. Педагог, який володіє емпатією, здатністю до саморегуляції та розуміння психологічного стану дитини, формує довіру, стимулює активність та соціальну ініціативу, що є запорукою успішної соціалізації учнів з ООП; цифрові та мультимедійні технології доповнюють педагогічне спілкування, надаючи нові можливості для інтерактивної підтримки дітей, але не замінюють живої взаємодії. Використання сучасних технологій, адаптованих до індивідуальних особливостей дітей, розширює канали комунікації, стимулює інтерес до навчання та формує додаткові соціальні навички.

Отже, педагогічне спілкування є не лише засобом передачі знань, а й потужним механізмом соціалізації, який формує у дітей з ООП навички

ефективної взаємодії, сприяє розвитку самостійності, саморегуляції, відповідальності та мотивації до соціальної активності.

Таким чином, подальші дослідження мають бути спрямовані на створення теоретично обґрунтованих і практично перевірених моделей педагогічного спілкування, що поєднують індивідуальний, груповий та технологічний підходи, забезпечують всебічну підтримку дітей з ООП і сприяють їхній ефективній інтеграції у соціальне та освітнє середовище. Це дозволить не лише підвищити якість освітнього процесу, а й забезпечити формування гармонійно розвиненої, соціально компетентної, емоційно стабільної та самостійної особистості.

Література:

1. Бойко Н. І. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Наукові перспективи. 2022. № 5(23). С. 214–223.
2. Данилюк Т. В. Педагогічна взаємодія в інклюзивному класі: психологічний аспект. Педагогічні науки: теорія та практика. 2023. № 2. С. 48–56.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи розвитку. Київ : Педагогічна думка, 2020. 304 с.
4. Синьов В. М. Психолого-педагогічні засади інклюзивного навчання. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 256 с.
5. Таранченко О. М. Соціальна інтеграція дітей з особливими потребами в освітньому середовищі. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2021. № 18. С. 112–120.
6. Ярмола Н. А. Комунікативна компетентність педагога інклюзивного класу. Інноваційна педагогіка. 2022. № 45. С. 75–80.
7. Кабанська О. В. Емоційна компетентність учителя як чинник ефективної інклюзії. Психологічний журнал. 2024. Т. 46, № 1. С. 33–41.
8. Лещенко Т. М. Соціально-психологічна адаптація дітей з ООП у початковій школі. Актуальні проблеми психології. 2020. Т. 12, вип. 6. С. 95–103.
9. Petrides K. V., Fernández-Berrocal P. Emotional intelligence and educational outcomes: A meta-analysis. Educational Psychology Review. 2021. Vol. 33(2). P. 481–505.
10. Shapiro D., Stefanos M. Emotional intelligence interventions in inclusive classrooms: A systematic review. School Psychology International. 2023. Vol. 44(3). P. 210–228.
11. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education – All means all. Paris : UNESCO Publishing, 2020. 476 p.

References:

1. Boiko N. I. (2022). Sotsializatsiia ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy v umovakh inkliuzyvnoho navchannia [Socialization of children with special educational needs in inclusive education]. Naukovi perspektyvy, 5(23), 214–223 [in Ukrainian].
2. Danyliuk T. V. (2023). Pedahohichna vzaïemodiia v inkliuzyvnomu klasi: psykholohichnyi aspekt [Pedagogical interaction in an inclusive classroom: Psychological aspect]. Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka, 2, 48–56 [in Ukrainian].
3. Kolupaieva A. A. (2020). Inkliuzyvna osvita: realii ta perspektyvy rozvytku [Inclusive education: Realities and development prospects]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
4. Syniov V. M. (2021). Psykholoho-pedahohichni zasady inkliuzyvnoho navchannia [Psychological and pedagogical foundations of inclusive education]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

5. Taranchenko O. M. (2021). Sotsialna intehratsiia ditei z osoblyvymy potrebamy v osvitnomu seredovyshchi [Social integration of children with special needs in the educational environment]. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy, 18, 112–120 [in Ukrainian].
6. Yarmola N. A. (2022). Komunikatyvna kompetentnist pedahoha inkliuzyvnoho klasu [Communicative competence of an inclusive classroom teacher]. Innovatsiina pedahohika, 45, 75–80 [in Ukrainian].
7. Kabanska O. V. (2024). Emotsiina kompetentnist uchytelia yak chynnyk efektyvnoi inkliuzii [Teacher's emotional competence as a factor of effective inclusion]. Psykholohichniy zhurnal, 46(1), 33–41 [in Ukrainian].
8. Leshchenko T. M. (2020). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia ditei z OOP u pochatkovii shkoli [Socio-psychological adaptation of children with SEN in primary school]. Aktualni problemy psykholohii, 12(6), 95–103 [in Ukrainian].
9. Petrides K. V., & Fernández-Berrocal, P. (2021). Emotional intelligence and educational outcomes: A meta-analysis. Educational Psychology Review, 33(2), 481–505 [in English].
10. Shapiro D., & Stefanos, M. (2023). Emotional intelligence interventions in inclusive classrooms: A systematic review. School Psychology International, 44(3), 210–228 [in English].
11. UNESCO (2020). Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education – All means all. Paris: UNESCO Publishing [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 378.147:811.111:004.9 Д 504

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-289-299](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-289-299)

Дихта Наталя Миколаївна кандидат юридичних наук, доцент кафедри іноземних мов, Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0001-5775-715X>

Присяжнюк Оксана Ярославівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0001-7357-5516>

ОСОБЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ДЛЯ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено трансформацію методичного інструментарію викладання англійської мови за професійним спрямуванням (ESP) в умовах цифрової трансформації вищої освіти. Автори аналізують синергію традиційних педагогічних методів викладання іноземної мови за професійним спрямуванням та новітніх цифрових інструментів (зокрема, адаптивних освітніх платформ, корпусних інструментів та генеративного штучного інтелекту).

В статті автори описують теоретичне обґрунтування та практичне визначення особливостей сучасного інструментарію викладання англійської мови за професійним спрямуванням (ESP).

Автори також аналізують ефективність інтеграції цифрових засобів і штучного інтелекту в освітньому процесі для формування фахової мовної компетенції у здобувачів вищої освіти.

В науковій статті визначено роль Штучного Інтелекту (ШІ) як персоналізованого асистента у моделюванні фахових комунікативних ситуацій та генерації професійно-орієнтованого контенту.

Автори детально досліджують **потенціал цифрових освітніх платформ** та мультимедійних ресурсів у контексті інтенсифікації вивчення фахової термінології та подолання психологічних бар'єрів у здобувачів вищої освіти немовних факультетів.

Особливу увагу приділено використанню моделі «перевернутого класу» (Flipped Classroom) та колаборативних онлайн-середовищ для активізації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти немовних факультетів.

Доведено, що впровадження особливого цифрового інструментарію сприяє формуванню професійної мовної компетенції та розвитку цифрової грамотності майбутніх фахівців.

Ключові слова: цифровізація освіти, ESP, англійська за професійним спрямуванням, вербальні засоби, цифрові засоби, штучний інтелект, освітні платформи, професійна комунікація, змішане навчання, професійна мовна компетенція.

Dykhta Natalia Mykolaivna Candidate of Legal Sciences Associate Professor of the Department of Foreign Languages, National University “Odessa Law Academy”, Odessa, <https://orcid.org/0000-0001-5775-715X>

Prysiashniuk Oksana Yaroslavivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Odessa Polytechnic National University, Odessa, <https://orcid.org/0000-0001-7357-5516>

SPECIAL INSTRUMENTATION FOR TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES TO NON-LINGUISTIC FACULTIES IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL DIGITALIZATION

Abstract. The article explores the transformation of the methodological toolkit for teaching English for Specific Purposes (ESP) within the digital transformation of higher education. The authors analyze the synergy between traditional pedagogical methods of teaching foreign languages for professional purposes and cutting-edge digital tools, including adaptive educational platforms, corpus-based tools, and generative artificial intelligence.

The theoretical basis and practical definition of the specific features of the modern toolkit for teaching English for Specific Purposes (ESP) is described in this article. The authors also evaluate the effectiveness of integrating digital resources and artificial intelligence into the educational process to develop professional linguistic competence among higher education students.

The research highlights the role of Artificial Intelligence (AI) as a personalized assistant in modeling professional communicative situations and generating professionally-oriented content.

The authors explore the potential of digital educational platforms and multimedia resources in the context of intensifying the study of professional terminology and overcoming psychological barriers among students of non-linguistic faculties.

Particular attention is paid to the implementation of the "Flipped Classroom" model and collaborative online environments to activating self-directed learning of students at non-linguistic faculties.

It is demonstrated that the implementation of a specific digital toolkit contributes to the formation of professional linguistic competence and the development of digital literacy in future specialists.

Keywords: digitalization of education, ESP, English for Specific Purposes, verbal means, artificial intelligence, educational platforms, professional communication, blended learning, professional linguistic competence.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та інтенсивного розвитку інформаційних технологій володіння англійською мовою стає невід'ємною складовою професійної кваліфікації фахівця будь-якого профілю. Для студентів немовних факультетів іноземна мова за професійним спрямуванням (English for Specific Purposes) трансформується з теоретичної навчальної дисципліни у прикладний інструмент, що забезпечує доступ до світових інтелектуальних ресурсів, запозичення зарубіжного досвіду, міжнародної співпраці та наукової комунікації на міжнародному рівні.

Проте стрімкий перехід до цифрової парадигми навчання в умовах сьогодення породив ряд суттєвих протиріч та викликів, які потребують переосмислення наявного традиційного педагогічного інструментарію.

Актуальність даного дослідження та гострота проблеми зумовлені деякими ключовими чинниками:

1. **Трансформація освітнього середовища.** Традиційні методики, орієнтовані на роботу з друкованими джерелами та аудиторну взаємодію, виявляються недостатньо ефективними в умовах змішаного та дистанційного навчання. Постає потреба у розробці «особливого інструментарію», який би поєднував класичну лінгводидактику з інноваційними цифровими рішеннями та сучасними технологіями.

2. **Адаптація контенту до потреб цифрового покоління.** Сучасні здобувачі вищої освіти (так звані «цифрові поціновувачі») потребують високого рівня візуалізації, інтерактивності та гнучкості навчального процесу. Проблема полягає у створенні таких вербальних та мультимедійних стимулів та засобів, які б породжували та підтримували мотивацію здобувачів немовних факультетів, де англійська мова часто сприймається як другорядна дисципліна і помилково вважається зайвою або необов'язковою в професійному розвитку майбутніх фахівців немовних факультетів.

3. **Інтеграція штучного інтелекту та освітніх платформ в процес навчання іноземній мові.** Впровадження інструментів штучного інтелекту, систем адаптивного навчання та професійно-орієнтованих симуляцій вимагає від викладача не лише мовної, а й цифрової компетентності. Чим досить суттєво ускладнюється підготовка викладачів до проведення занять. Питання про те, як ефективно інтегрувати ці інструменти в структуру занять викладання англійської

мови без втрати якості академічної підготовки, є і залишається відкритим, затребуваним, актуальним та досить складним в загальному сенсі.

4. **Когнітивне навантаження та інформаційний хаос.** В умовах надлишку цифрової інформації здобувачі вищої освіти стикаються з труднощами семантизації вузькоспеціалізованих термінів. Необхідно розробити специфічні стратегії «фільтрації» та засвоєння фахового тезауруса через цифрові канали комунікації, розроблені освітні платформи та сайти. Детально вивчити і проаналізувати цифрові ресурси, лише потім здійснити відповідний відбір.

Отже, **постановка проблеми** полягає у необхідності теоретичного обґрунтування та практичного впровадження особливого інструментарію викладання англійської мови професійного напрямку, який би відповідав запитам сучасного здобувача як члена цифрового суспільства. Це передбачає перехід від пасивного використання гаджетів до створення інтерактивного професійно-спрямованого дискурсу або використання освітніх платформ, які вже розроблені, де цифрові засоби є не метою, а дієвим механізмом формування фахової мовної компетенції майбутніх спеціалістів.

Для здобувачів немовних спеціальностей (інженерів, юристів, ІТ-спеціалістів) англійська мова є інструментом отримання, засвоєння та передачі інформації професійного спрямування. Подача інформації в умовах цифровізації здійснюється в тому числі й особливим інструментарієм. Провідними засобами традиційного навчання є **вербальні засоби** — слово викладача, автентичні тексти та професійний дискурс.

В умовах цифровізації викладачі здійснюють підбір відповідних вербальних інструментів ще й за допомогою сучасних технологій, які сприяють у здобувача вищої освіти сформуванню професійного тезауруса та комунікативні навички. У центрі сучасного навчального процесу знаходяться **вербальні засоби та цифрові технології**, які взаємопов'язані й виступають основним каналом передачі фахових знань, семантизації термінології та реалізації професійної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо цифрової трансформації у викладанні ESP (English for Specific Purposes).

Проблема використання інноваційного інструментарію у викладанні іноземних мов (в тому числі англійської мови) за професійним спрямуванням перебуває у центрі уваги багатьох сучасних дослідників. Науковий дискурс навколо цієї теми охоплює питання як загальної дидактики, так і вузькоспеціалізованих методик інтеграції цифрових рішень у навчальний процес, в тому числі і у навчальний процес викладання іноземної мови для немовних факультетів:

Теоретичне підґрунтя цифровізації іншомовної освіти. Концептуальні засади цифровізації освіти та її впливу на методологію викладання мов

досліджували такі вчені, як С. Ю. Ніколаєва, В. Ю. Биков та Н. Ф. Бориско. У їхніх працях наголошується на переході від традиційної моделі навчання до інформаційно-комунікаційної, де цифрові інструменти стають середовищем формування професійної компетентності.

На думку Бориско Н.Ф. цифровізація розглядається як засіб створення керованого середовища для автономного вивчення іноземної мови [3, 160].

Ніколаєва С.Ю. вважає, що цифровізація виступає не просто як набір інструментів, а як методична система, що включає електронні підручники, мультимедійні проекти та дистанційні платформи [6, 248].

У працях Бикова В.Ю. теоретичне підґрунтя цифровізації освіти (зокрема ієшомовної) розглядається як стратегічний напрям розвитку суспільство, тако розглядаються аспекти переходу від «інформатизації» до «цифрової трансформації» [4, 10].

Специфіка інструментарію ESP (English for Specific Purposes). Питання розробки особливого інструментарію для немовних спеціальностей активно розробляються О. Б. Тарнопольським та С. П. Кожушком.

Зокрема, О. Б. Тарнопольський обґрунтовує концепцію занурення студентів у професійне середовище через симуляції та проектну діяльність, що в умовах цифровізації набуває форми віртуальних професійних кабінетів та платформ спільної роботи [8, 22].

Кожушко С.П. у своїх працях особливий інструментарій пов'язує з провадженням методу проектів, рольових ігор та кейс-стаді як засобів імітації професійної діяльності [5, 42].

Роль штучного інтелекту та адаптивних платформ. Сучасні зарубіжні дослідники, такі як К. Хайланд (K. Hyland) та Дж. Річардс (J. Richards), у своїх останніх працях звертають увагу на використання корпусної лінгвістики та штучного інтелекту для аналізу професійних текстів. Окрему увагу приділено технологіям адаптивного навчання (*Adaptive Learning*), які дозволяють персоналізувати вербальний інструментарій відповідно до фахового рівня та темпу засвоєння матеріалу студентом.

К. Хайланд в своїй роботі описує інструментарій для аналізу великих масивів текстів, зокрема професійних текстів [1; 72].

Джек К. Річардс, один з найавторитетніших методистів у сфері викладання мов (TESOL), звертає увагу у своїх дослідженнях на те, що будь-який інструментарій (від друкованого підручника до комп'ютерних програм) має базуватися на ретельному лінгвістичному аналізі цільового контексту [2, 252].

Мультимедійні та інтерактивні засоби навчання. Роботи О. П. Петрашук та Л. О. Хоменко присвячені використанню мультимедійних опор у формуванні професійного дискурсу. Дослідники доводять, що цифрова візуалізація термінології та використання освітніх платформ (як-от Moodle, Google Classroom,

Canvas) забезпечують безперервність навчання та підвищують автономність здобувачів немовних факультетів.

Петрашук О.П. у своїй роботі детально описує мультимедійні засоби та їх роль у інтенсифікації навчального процесу. Дослідник наголошує, що поєднання тексту, звуку та відео покращує сприйняття та засвоєння професійно-орієнтованого матеріалу [7, 118].

Хоменко Л.О. у своєму дослідженні конкретно аргументує мультимедійні засоби за їх функціональністю [9, 158].

Використання ІКТ у навчанні іноземної мови. Сучасні розвідки **М. Леві (M. Levy)** та **Г. Стоквелла (G. Stockwell)** присвячені використанню комп'ютерних технологій (CALL — *Computer-Assisted Language Learning*) для корекції вимови. Для студентів немовних закладів вищої освіти (особливо ІТ-напрямку) використання мобільних додатків, інтерактивних платформ є найбільш ефективним способом самостійної роботи над акцентом та запам'ятовування вимови спеціалізованих термінів.

Слід зазначити, що залишається ряд невирішених аспектів щодо цифрової трансформації у викладанні ESP (English for Specific Purposes).

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених окремим аспектам цифровізації, недостатньо вивченими є питання щодо **створення єдиного методичного інструментарію**, який би системно поєднував вербальні засоби викладання із інструментами генеративного штучного інтелекту (Generative AI) та специфічними професійними симуляторами. Саме потреба в систематизації такого "особливого інструментарію" для студентів немовних спеціальностей і визначає вектор нашого дослідження.

Питання використання вербальних і невербальних засобів в умовах цифровізації потребує нового педагогічного осмислення.

Залишається відкритим питання ієрархізації вербальних засобів в умовах цифровізації освіти.

Необхідно уточнення щодо методики поєднання традиційних вербальних інструментів (лекція, текст) з новими формами електронної вербальної комунікації (професійні чати, сайти, форуми, ШІ-асистенти, платформи), що і визначає актуальність нашого дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичне визначення особливостей сучасного інструментарію викладання англійської мови за професійним спрямуванням (ESP) для здобувачів немовних спеціальностей, а також аналіз ефективності інтеграції цифрових засобів і штучного інтелекту в освітньому процесі для формування фахової мовної компетенції у здобувачів вищої освіти.

Для реалізації поставленої мети автори дослідження передбачають вирішення наступних **завдань**:

1. **Систематизувати поняття «особливого інструментарію»** викладання ESP в умовах цифрової трансформації, виокремивши ключові вербальні та технологічні компоненти.

2. **Дослідити потенціал цифрових освітніх платформ** та мультимедійних ресурсів у контексті інтенсифікації вивчення фахової термінології та подолання психологічних бар'єрів у здобувачів вищої освіти немовних факультетів.

3. **Визначити роль штучного інтелекту (AI)** як інноваційного засобу персоналізації навчання та інструменту моделювання реальних професійних ситуацій у віртуальному середовищі.

4. **Сформулювати методичні рекомендації** щодо оптимального поєднання традиційних педагогічних методів із новітніми цифровими інструментами для забезпечення системного підходу у викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням.

Тому дослідження є досить актуальним, оскільки підкреслює **комплексність**, поєднуючи мовну підготовку з цифровими навичками; включає **інноваційний складник** штучного інтелекту, що є найбільш обговорюваною темою за останні роки, особливо у 2024-2026 роках; орієнтоване на **практичний результат** (методичні рекомендації), що підвищує цінність нашої статті для інших викладачів і характеризує сутність сучасного цифрового та методичного інструментарію у викладанні ESP (*English for Specific Purposes*) для немовних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. В умовах цифрової трансформації освіти «особливий інструментарій» викладання англійської мови за професійним спрямуванням перетворюється з простого набору технічних засобів на комплексну систему, де педагогічні методи синергічно взаємодіють із високими технологіями. Для студентів немовних спеціальностей цей інструментарій має вирішувати головне завдання: подолання розриву між теоретичними мовними знаннями та практичною фаховою діяльністю.

Розглянемо найбільш цікаві цифрові інструменти, які є досить актуальними в навчальному процесі в умовах сьогодення і завдяки яким можливо досягнення практичних результатів:

1. Адаптивні навчальні платформи та LMS

Використання систем управління навчанням (LMS), таких як *Moodle*, *Google Classroom* або *Canvas*, в умовах цифровізації стає фундаментом для реалізації моделі **змішаного навчання (Blended Learning)**.

- **Інструментарій:** Гіпертекстові фахові бази даних, інтерактивні модулі для самоперевірки та професійно-орієнтовані форуми.

- **Методична цінність:** Це дозволяє викладачу реалізувати стратегію «перевернутого класу» (*Flipped Classroom*), коли вербальне засвоєння

термінології відбувається дистанційно, а аудиторний час присвячується професійній комунікації.

2. Штучний інтелект як персональний мовний асистент

Генеративний штучний інтелект (наприклад, ChatGPT, Claude, Gemini) виступає як найсучасніший інструмент персоналізації навчання ESP, у використанні якого дуже зацікавлені наші «сучасні поціновувачі» - здобувачі немовних університетів.

- **Симуляція професійних ролей:** Студенти можуть практикувати діалоги «лікар – пацієнт», «інженер – замовник» або «адвокат – клієнт» у режимі реального часу, отримуючи миттєвий зворотний зв'язок щодо вибору термінології.

- **Генерація індивідуальних глосаріїв:** Штучний Інтелект дозволяє миттєво адаптувати складні технічні тексти під поточний рівень володіння мовою студента (B1/B2), зберігаючи фаховий зміст.

3. Корпусна лінгвістика та цифрові словники

Особливим інструментарієм є використання лінгвістичних корпусів (наприклад, *British National Corpus* або *COCA*), які дозволяють студентам немовних факультетів бачити «живе» вживання терміна.

- **Конкорданс-аналіз:** Студенти досліджують сполучуваність фахових слів (collocations), що запобігає появі кальки з рідної мови.

- **Інструменти візуалізації:** Хмари слів (Word Clouds) та інтерактивні інтелект-карти (Mind Maps) допомагають структурувати вербальні зв'язки між технічними концептами.

4. Мультимедійні симуляції та VR-технології

Цифровізація дозволяє використовувати віртуальну (VR) та доповнену (AR) реальність для створення імерсивного середовища.

- **Віртуальні екскурсії:** Відвідування промислових об'єктів, клінік або судових засідань мовою оригіналу без виходу з аудиторії.

- **Гейміфікація:** Використання таких платформ як *Kahoot!* або *Quizizz* для інтенсивної вербальної практики та перевірки знань професійного тезауруса у змагальній формі.

5. Колаборативні онлайн-інструменти

Розвиток навичок командної роботи (Soft Skills) іноземною мовою реалізується через цифрові дошки та документи спільного доступу (*Miro*, *Padlet*, *Google Workspace*).

- **Проектна діяльність:** Студенти спільно створюють цифрові продукти (презентації, технічні звіти), вербалізуючи кожний етап співпраці англійською мовою.

6. Багатофункціональна селективність та використання цифрових інструментів за фонетикою, граматику, лексику, тобто інструментарій

можливо підбирати не лише за професійним напрямком, але й розрізняти за фонетичним чи граматичним аспектом.

Сучасне викладання фонетики неможливе зараз уявити без мобільних застосунків (наприклад, *ELSA Speak*) та онлайн-сервісів. Студенти технічних спеціальностей (особливо IT) виявляють найвищу мотивацію, коли можуть побачити графічне відображення своєї амплітуди голосу та порівняти її з еталоном.

Отже, фонетичні чи граматичні особливості викладання англійської мови за професійним спрямуванням у немовних закладах вищої освіти полягають у **селективності** матеріалу та його безпосередньому зв'язку з фаховою термінологією. Навчання має бути спрямоване на усунення помилок, в тому числі фонетичних і граматичних, які заважають розумінню професійного дискурсу, та впливають на розвиток самоконтролю під час публічних виступів.

Таким чином, дослідження особливостей сучасного інструментарію викладання англійської мови за професійним спрямуванням (ESP) для немовних факультетів в умовах цифровізації дозволяє зробити наступні висновки:

1. **Комплексність інструментарію:** Встановлено, що сучасний інструментарій викладання ESP перестав бути лише набором технічних засобів. Він трансформувався у складну дидактичну екосистему, яка поєднує методичні підходи (CLIL, Blended Learning) з технологічними рішеннями (LMS, ШІ, корпусні інструменти). Це забезпечує безперервність навчання та гнучкість освітнього процесу для здобувачів вищої освіти.

2. **Роль штучного інтелекту та персоналізації:** Визначено, що інтеграція генеративного штучного інтелекту є ключовим фактором персоналізації навчання для студентів немовних спеціальностей. Штучний інтелект дозволяє адаптувати складний технічний контент під індивідуальні потреби здобувача немовних факультетів, надавати миттєвий зворотний зв'язок та моделювати автентичні професійні ситуації, що значно знижує психологічний бар'єр у спілкуванні.

3. **Ефективність цифрових платформ:** Доведено, що використання освітніх платформ та колаборативних інструментів сприяє формуванню професійної автономності у здобувачів вищої освіти. Модель «перевернутої аудиторії» дозволяє оптимізувати аудиторний час, зміщуючи акцент із пасивного засвоєння граматики на активну вербалізацію професійних рішень.

4. **Інтегрований підхід до компетенцій:** Особливий інструментарій в умовах цифровізації дозволяє одночасно формувати як іншомовну професійну компетентність, так і цифрову грамотність (Digital Literacy), що є критично важливим для конкурентоспроможності майбутнього фахівця, в тому числі й на міжнародному ринку праці.

5. **Технологізація процесу:** Використання сучасних мобільних додатків та програм для візуалізації мовлення (аналізаторів спектрограм) значно підвищує мотивацію студентів немовних спеціальностей, оскільки переводить абстрактні фонетичні правила у наочну, «технічну» площину.

Крім того, перспективні й подальші наукові розвідки у даному напрямі, які можуть бути зосереджені на:

- Розробці методичних алгоритмів використання **VR та AR-технологій** для створення вузькоспеціалізованих професійних симуляцій (наприклад, для медичних або інженерних факультетів).

- Дослідженні етичних та академічних аспектів використання **генеративного штучного інтелекту** у самостійній роботі здобувачів вищої освіти та розробці критеріїв оцінювання робіт, створених за підтримки Штучного Інтелекту.

- Вивченні специфіки формування **софт-скілів (Soft Skills)** засобами іноземної мови у віртуальних професійних командах.

- Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні синергії вербальних засобів із цифровими технологіями та штучним інтелектом у самостійній роботі студентів.

- Досить перспективним є дослідження впливу дистанційних платформ навчання на якість формування слухо-вимовних навичок та розробка автоматизованих систем контролю вимови для самостійної роботи студентів.

Таким чином, впровадження особливого інструментарію в умовах цифровізації докорінно змінює архітектуру заняття з англійської мови як іноземної за професійним спрямування (ESP) для здобувачів вищої освіти немовних факультетів.

Завдяки інтеграції штучного інтелекту, адаптивних платформ та корпусних інструментів, викладання стає більш персоналізованим, а процес засвоєння фахової мови — природнішим. Це дозволяє майбутнім фахівцям не просто «вчити англійську», а професійно функціонувати в глобальному цифровому середовищі, враховуючи різні аспекти викладання навчальної дисципліни.

Література:

1. Hyland K. Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing. London : Continuum, 2005. 230 p. P. 72.
2. Richards J. C. The Role of Instructional Materials in Language Teaching. *Curriculum Development in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. P. 251–285. P. 252.
3. Бориско Н. Ф. Теоретичні основи створення навчально-методичних комплексів для мовної підготовки вчителів іноземних мов : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2000. 464 с. С. 160.
4. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 70, № 2. С. 1–26. С. 10.

5. Кожушко С. П. Англійська мова за професійним спрямуванням: методика навчання студентів економічних спеціальностей. *Вісник КНЛУ. Серія Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 28. С. 98–105. С. 42.

6. Методика навчання іноземних мов і культур у середніх навчальних закладах : підручник / С. Ю. Ніколаєва та ін. ; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с. С. 248.

7. Петрашук О. П. Теорія і практика навчання іноземної мови професійного спілкування студентів немовних спеціальностей: Монографія. Київ: Видавничий центр КНЛУ. 2015. Випуск 24. 280 с. С. 118.

8. Тарнопольський О. Б. Методика навчання студентів немовних спеціальностей англійської мови для спеціальних цілей : навч. посіб. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2016. 224 с. С. 22.

9. Хоменко Л. О. Особливості використання цифрових інструментів у навчанні професійно-орієнтованої англійської мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. Вип. 85. С. 154–159. С. 158.

References:

1. Hyland K. *Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing*. London : Continuum, 2005. 230 p. P. 72.

2. Richards J. C. The Role of Instructional Materials in Language Teaching. *Curriculum Development in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. P. 251–285.

3. Borysko, N. F. *Teoretychni osnovy stvorennia navchalno-metodychnykh kompleksiv dlia movnoi pidhotovky vchyteliv inozemnykh mov* [Theoretical foundations of creating educational and methodical complexes for language training of foreign language teachers] (Doctoral dissertation). 13.00.02. Kyiv. 2000. 464s. S. 160. [in Ukrainian]

4. Bykov, V. Yu. Tsyfrova transformatsiia suspilstva i rozvytok kompiuterno-tekhnologichnoi platformy osvity i nauky [Digital transformation of society and development of computer-technological platform of education and science]. *Information Technologies and Learning Tools*, 70(2), 2019. S. 1–26. S.10. [in Ukrainian]

5. Kozhushko, S. P. Anhliiska mova za profesiinym spriamuvanniam: metodyka navchannia studentiv ekonomichnykh spetsialnostei [English for Specific Purposes: methodology of teaching economic students]. *Visnyk KNLU. Serii Pedagogika ta psykholohiia*, (28), 2018. S. 98–105. S. 42. [in Ukrainian]

6. Nikolaieva, S. Yu. (Ed.). *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur u serednikh navchalnykh zakladykh* [Methods of teaching foreign languages and cultures in secondary educational institutions]. Kyiv: Lenvit. 2013. 59s. S. 248. [in Ukrainian]

7. Petrashchuk, O. P. Teoriia i praktyka navchannia inozemnoi movy profesiinoho spilkuвання studentiv nemovnykh spetsialnostei [Theory and practice of teaching foreign language of professional communication to students of non-linguistic specialties]. *Monohrafiya*. Kyiv: Vydavnychy tsentr KNLU. (24) 2015. 280 s. S. 118. [in Ukrainian]

8. Tarnopolskyi, O. B. *Metodyka navchannia studentiv nemovnykh spetsialnostei anhliiskoi movy dlia spetsialnykh tsilei* [Methodology of teaching English for specific purposes to students of non-linguistic specialties]. Dnipro: Alfred Nobel University. 2016. 224s. S. 22. [in Ukrainian]

9. Khomenko, L. O. Osoblyvosti vykorystannia tsyfrovnykh instrumentiv u navchanni profesiino-orientovanoi anhliiskoi movy [Features of using digital tools in teaching professionally oriented English]. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University*, (85), 2022. S. 154–159. S. 158 [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 793.31(477):398.8:7.01

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-300-313](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-300-313)

Довганюк Лілія Анатоліївна асистентка кафедри хореографії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, методист Обласного центру естетичного виховання учнівської молоді, м. Полтава, <https://orcid.org/0009-0003-1978-9398>

СТИЛІЗАЦІЯ НАРОДНОГО ТАНЦЮ ЯК СУЧАСНА ФОРМА ТРАНСЛЯЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз стилізації народного танцю як сучасної форми трансляції української культурної спадщини в умовах глобалізаційних процесів, трансформації традиційних культурних практик та зміни естетичних орієнтирів сучасного суспільства. Український народний танець розглядається як важливий носій історичної пам'яті, національного світогляду та художньо-образного мислення, який у сучасному культурному просторі потребує нових форм існування й комунікації з глядачем.

Актуальність дослідження зумовлена суперечністю між необхідністю збереження автентичних форм народної хореографії та потребою її сценічного осучаснення відповідно до вимог професійного мистецтва і сучасної аудиторії. В умовах урбанізації, масової культури та поступового зникнення природного середовища побутування фольклору постає загроза втрати глибинного змісту народного танцю або його поверхової комерціалізації. У цьому контексті стилізація розглядається як один із ключових механізмів подолання зазначеної суперечності.

Проблематика статті зосереджена на визначенні сутності стилізації як художнього явища, її меж і принципів, а також на з'ясуванні ролі стилізованого народного танцю у процесі збереження національної ідентичності. Особлива увага приділяється аналізу співвідношення традиції та новаторства, автентичності й сценічної інтерпретації в народно-сценічній хореографії.

Метою статті є дослідження стилізації українського народного танцю як сучасної форми трансляції культурної спадщини, визначення її функцій у народно-сценічному мистецтві та виявлення основних художніх, культурних і композиційних принципів поєднання традиційної танцювальної лексики з елементами класичної й сучасної хореографії.

У ході дослідження узагальнено наукові підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників до проблеми стилізації, проаналізовано етапи становлення українського народно-сценічного танцю та розглянуто приклади успішної сценічної

трансформації народної хореографії в українському та світовому культурному просторі. Виявлено, що стилізація виступає не як заперечення автентичної традиції, а як форма її художнього переосмислення, що сприяє збереженню національної основи, фіксації елементів народного танцю та розширенню його виражальних можливостей.

Узагальнені результати дослідження засвідчують, що стилізований народний танець виконує важливі культурні, комунікативні та репрезентативні функції. Він забезпечує спадкоємність традиції, формує інтерес до фольклорної спадщини серед молодого покоління та сприяє інтеграції української культури у світовий мистецький простір. Стилiзація постає як ефективний iнструмент актуалiзацiї народного танцю, що дозволяє зберегти його національну iдентичнiсть, водночас адаптуючи до викликiв сучасностi.

Ключові слова: народний танець, стилізація, українська народна хореографія, народно-сценічний танець, культурна спадщина, національна ідентичність, фольклор, сценічна інтерпретація, сучасне хореографічне мистецтво, трансляція культури.

Dovhaniuk Liliia Anatoliivna Assistant Lecturer of the Department of Choreography, Poltava V. H. Korolenko National Pedagogical University, Methodologist of the Regional Center for Aesthetic Education of Student Youth, Poltava, <https://orcid.org/0009-0003-1978-9398>

STYLIZATION OF FOLK DANCE AS A CONTEMPORARY FORM OF TRANSMITTING UKRAINIAN CULTURAL HERITAGE

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of folk dance stylization as a contemporary form of transmitting Ukrainian cultural heritage in the context of globalization, transformation of traditional cultural practices, and changes in modern aesthetic paradigms. Ukrainian folk dance is considered an important bearer of historical memory, national worldview, and artistic imagery, which in today's cultural space requires new forms of existence and communication with the audience.

The relevance of the study is determined by the contradiction between the need to preserve authentic forms of folk choreography and the necessity of their scenic modernization in accordance with the requirements of professional art and the expectations of contemporary viewers. Under conditions of urbanization, mass culture expansion, and the gradual disappearance of the natural environment in which folklore traditionally existed, there is a risk of losing the deep symbolic content of folk dance or reducing it to superficial commercial forms. In this context, stylization is examined as one of the key mechanisms for overcoming this contradiction.

The problem addressed in the article focuses on defining the essence of stylization as an artistic phenomenon, outlining its principles and boundaries, and clarifying the

role of stylized folk dance in preserving national identity. Special attention is paid to the correlation between tradition and innovation, authenticity and scenic interpretation within folk stage choreography.

The purpose of the article is to study the stylization of Ukrainian folk dance as a modern form of cultural heritage transmission, to determine its functions within folk stage art, and to identify the main artistic, cultural, and compositional principles of combining traditional dance vocabulary with elements of classical and contemporary choreography.

The study summarizes scholarly approaches of Ukrainian and foreign researchers to the problem of stylization, analyzes the stages of formation of Ukrainian folk stage dance, and examines examples of successful scenic transformations of folk choreography in both national and global cultural contexts. It is established that stylization does not negate authentic tradition but serves as a form of its artistic reinterpretation, contributing to the preservation of national foundations, fixation of folk dance elements, and expansion of expressive possibilities.

The generalized results of the research demonstrate that stylized folk dance performs important cultural, communicative, and representative functions. It ensures continuity of tradition, fosters interest in folklore heritage among younger generations, and promotes the integration of Ukrainian culture into the global artistic space. Stylization is defined as an effective tool for actualizing folk dance, enabling it to preserve national identity while adapting to the challenges of modernity.

Keywords: folk dance, stylization, Ukrainian folk choreography, folk stage dance, cultural heritage, national identity, folklore, scenic interpretation, contemporary choreographic art, cultural transmission.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку культури характеризується активними глобалізаційними процесами, уніфікацією мистецьких форм та зростаючим впливом масової культури. У таких умовах постає проблема збереження національної ідентичності та автентичних культурних цінностей, зокрема в галузі хореографічного мистецтва. Традиційний український народний танець, будучи носієм багатовікової культурної пам'яті, ризикує втратити актуальність для сучасного глядача, особливо молоді, якщо залишатиметься лише у формі автентичного або музейного відтворення.

Водночас надмірна модернізація та поверхове використання фольклорних елементів у сучасних танцювальних проєктах можуть призводити до спрощення змісту, втрати символіки та глибинних смислів народної хореографії. Це породжує суперечність між необхідністю осучаснення народного танцю та потребою збереження його національної основи й художньої цінності.

Таким чином, актуальною постає проблема пошуку оптимального балансу між традицією та новаторством, між автентичністю й сценічною інтерпретацією.

Стилізація народного танцю потребує наукового осмислення як художнього явища та культурного механізму трансляції української спадщини в умовах сучасного мистецького простору. Саме усвідомлення ролі стилізації як засобу збереження, популяризації та переосмислення народної хореографії визначає необхідність глибокого дослідження цієї проблематики.

Український народний танець є однією з найяскравіших і найдинамічніших форм національної культури. Він уособлює історичний досвід, світогляд, емоційний стан та естетичні ідеали українського народу. Упродовж століть танець виконував не лише розважальну, а й обрядову, комунікативну та виховну функції. Однак у сучасному глобалізованому світі традиційні форми народного танцю потребують нових підходів до збереження й популяризації. Саме стилізація народного танцю постає як ефективний спосіб трансляції української культурної спадщини мовою сучасного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика стилізації народного танцю в сучасному хореографічному мистецтві достатньо активно осмислюється в наукових працях українських і зарубіжних дослідників. У центрі уваги науковців перебувають питання збереження автентичної основи народної хореографії, механізми її сценічної трансформації, а також роль стилізації у процесі актуалізації культурної спадщини в умовах глобалізаційних змін.

Вагомий внесок у теоретичне осмислення поняття стилізації зробила І. Муранова [3], яка розглядає стилізацію як підкреслену імітацію характерних ознак певного стилю з урахуванням сучасних художніх вимог. У своїх дослідженнях авторка акцентує увагу на педагогічному аспекті стилізації українського народного танцю, наголошуючи на необхідності грамотного поєднання традиційної танцювальної лексики з елементами сучасної хореографії, акробатики та сценічної виразності. Дослідниця підкреслює, що стилізація не заперечує фольклорне першоджерело, а виступає засобом його художнього переосмислення та адаптації до умов професійної сцени.

Питання стилізації у професійному народному хореографічному мистецтві сучасності ґрунтовно аналізує І. Гутник [1]. Дослідниця розглядає стилізацію як основний технологічний принцип роботи з фольклорним матеріалом у народно-сценічній хореографії. Увага приділяється процесам ускладнення рухової лексики, зміні композиційної структури танцю та синтезу народних елементів із засобами класичного й сучасного танцю. Авторка наголошує, що саме завдяки стилізації народний танець зберігає життєздатність і конкурентоспроможність у сучасному культурному просторі.

Культурологічний аспект трансформації народного танцю розкрито в працях П. Фриза та О. Мартиніва [5]. Дослідники аналізують народний танець у контексті культурних змін ХХ–ХХІ століть, акцентуючи увагу на впливі урбанізації, масової культури та глобалізаційних процесів. Автори розглядають

стилізацію як компромісну форму між автентичним фольклором і професійним мистецтвом, що дозволяє зберегти окремі елементи традиційної хореографії, водночас інтегруючи їх у нові художні системи.

Значну увагу в наукових дослідженнях приділено творчості провідних народно-сценічних колективів, зокрема Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України імені Павла Вірського. В. Шумілова у своїх працях розглядає діяльність ансамблю в історіографічному аспекті, підкреслюючи роль Павла Вірського у формуванні професійної моделі стилізованого українського народного танцю. Дослідниця відзначає, що сценічні постановки ансамблю стали взірцем органічного поєднання фольклорної основи з високим рівнем виконавської техніки, театралізації та композиційної чіткості [6].

Окрему групу джерел становлять публікації, присвячені зарубіжному досвіду стилізації народного танцю. Матеріали про творчість Грузинського національного балету «Сухішвілі» [2; 4] висвітлюють унікальну модель сценічної трансформації народного танцю, де автентичні рухи поєднані з елементами класичної хореографії, акробатики та масштабною сценічною організацією. Аналіз розвитку іспанського фламенко, зокрема його сучасних форм – нео-фламенко та fusion flamenco, демонструє універсальність процесів стилізації як закономірного етапу еволюції народної хореографії в різних культурних контекстах.

Як свідчить аналіз наукової літератури, проблема стилізації народного танцю розглядається з різних позицій – хореографічної, педагогічної, культурологічної та історичної. Водночас потребує подальшого комплексного осмислення питання стилізації українського народного танцю саме як сучасної форми трансляції культурної спадщини та механізму збереження національної ідентичності в умовах глобалізованого культурного простору.

Мета статті – дослідити стилізацію українського народного танцю як сучасну форму трансляції культурної спадщини, визначити її роль у збереженні національної ідентичності та виявити основні художні і культурні принципи поєднання традиційної танцювальної лексики з сучасними хореографічними формами.

Виклад основного матеріалу. Український народний танець є однією з найяскравіших і найбільш динамічних форм національної культури. Він уособлює історичний досвід, світогляд, емоційний стан та естетичні ідеали українського народу. Упродовж століть танець виконував не лише розважальну, а й обрядову, комунікативну та виховну функції. Однак у сучасному глобалізованому світі традиційні форми народного танцю потребують нових підходів до збереження й популяризації. Саме стилізація народного танцю постає як ефективний спосіб трансляції української культурної спадщини мовою сучасного мистецтва.

Як зазначає І. Муранова, стилізація – підкреслена імітація оригінальних особливостей певного стилю. Стилiзація народного танцю полягає в умінні грамотно поєднувати сучасні, акробатичні рухи і трюки з суто народними рухами [3].

Загалом стилізація народного танцю – це творчий процес переосмислення традиційної танцювальної лексики, образів, ритмів і композиційних принципів з урахуванням сучасних естетичних вимог та сценічних умов. На відміну від автентичного відтворення фольклору, стилізація не прагне до повної етнографічної точності, а зосереджується на художній інтерпретації народного матеріалу.

У стилізованому українському танці зберігається національна основа, що проявляється у характерних рухах, ритмах, музичних інтонаціях та образності, притаманних народній традиції. При цьому автентичні елементи не існують ізольовано, а органічно поєднуються з техніками та прийомами інших танцювальних напрямів – класичного балету, сучасного (contemporary), естрадного або навіть вуличного танцю. Такий синтез дозволяє зберегти впізнавані етнічні риси, водночас надаючи танцю нової пластичної виразності, динаміки та сценічної видовищності.

Поєднання традиційної та сучасної рухової мови створює унікальний художній продукт: наприклад, відома в народно-сценічному танці «пружність корпусу та пружні присядки» доповнюються високими стрибками класичного балету, м'якою лінійною роботою рук із contemporary dance або ритмічною грайливістю, характерною для джазу чи хіп-хопу. Це дозволяє не лише урізноманітнити рухову палітру, а й підкреслити індивідуальну виразність виконавця, одночасно зберігаючи колективний характер композиції.

Музичне та образне поєднання різних стилів у стилізованому танці також сприяє емоційній та естетичній багатоплановості постановки. Народні мотиви можуть бути підсилені сучасними ритмічними аранжуваннями, електронними ефектами або естрадними прийомами, що робить танець зрозумілим і близьким для сучасного глядача, не втрачаючи при цьому своєї національної ідентичності.

Перші спроби сценічної обробки та стилізації українського народного танцю з'явилися на початку ХХ століття. Вагомий внесок у цей процес зробили такі діячі, як Василь Верховинець, Павло Вірський, Микола Болотов. Особливо діяльність Павла Вірського стала визначальною для формування українського народно-сценічного танцю, який поєднав фольклорні джерела з високою професійною технікою та театралізацією. У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття стилізація набула нових форм. Хореографи почали активніше експериментувати з музикою, простором сцени, пластикою тіла, використовуючи сучасні танцювальні техніки, мультимедійні засоби та нові драматургічні рішення.

У 1950-х роках провідні хореографи, зокрема В. Верховинець, К. Василенко, П. Вірський та інші розпочали процес художнього переосмислення українського

народного танцю. Вони адаптували фольклорні танцювальні форми до вимог професійної сцени, заклавши підґрунтя народно-сценічної хореографії. У міру розвитку цього напрямку народні танці змінювалися, набуваючи різного рівня стилізації під час сценічних постановок. Сьогодні балетмейстери продовжують експериментувати з формами та засобами народно-сценічного танцю, осучаснюючи його відповідно до потреб часу. Протягом останніх десятиліть особливо помітною стала тенденція синтезу фольклорної хореографії з елементами класичного й сучасного танцю, що відкрило нові художні можливості для розвитку цього мистецтва [1, С. 357].

Нині стилізація стала основним технологічним способом роботи з фольклорним матеріалом у процесі його переосмислення та перетворення на професійний танець. Залучення народних елементів до нової композиційної системи народно-сценічної хореографії, їх поєднання та технічне ускладнення виступають своєрідним засобом відшкодування тих втрат, яких зазнає фольклор під час стилізації та переходу в площину професійного мистецтва. Водночас результат такого процесу суттєво збагачує як народну традицію, так і професійну хореографічну творчість, розширюючи її художні можливості. Крім того, через стилізовану форму здійснюється спроба збереження та фіксації окремих елементів народного танцю, що поступово зникають з автентичної практики [5, С. 102].

У сучасному культурному просторі стилізація народного танцю виконує не лише естетичну функцію, а й надзвичайно важливу комунікативну, освітню та просвітницьку роль. Вона виступає своєрідним мостом між поколіннями, дозволяючи сучасній молоді, для якої автентичний фольклор часто здається застарілим або віддаленим від повсякденного життя, долучитися до традиційної культури. Стилiзація перетворює народний танець із локальної, обмеженої традиційної практики на універсальний засіб художньої комунікації, що здатен передавати світоглядні уявлення, моральні цінності, історичну пам'ять та образність минулих поколінь у формі, зрозумілій сучасному глядачу.

Завдяки стилізації танець набуває нових форм виразності, що робить його більш динамічним, пластичним і емоційно насиченим. Виконавці можуть поєднувати традиційні рухи з елементами класичної та сучасної хореографії, естрадного або навіть вуличного танцю, що підвищує його видовищність і дозволяє досягти більш глибокого драматургічного та емоційного ефекту на сцені. Такі зміни сприяють активному залученню глядача до культурного діалогу, оскільки народний танець перестає сприйматися як «застаріла традиція» і перетворюється на живу, актуальну й сучасну форму мистецтва.

Крім того, стилізація виконує просвітницьку функцію: вона стимулює інтерес до автентичного фольклору, спонукає молодь до його дослідження, занять танцями, участі у фольклорних гуртках та хореографічних колективах. Стилiзовані постановки стають засобом популяризації національної культури як

у межах країни, так і на міжнародному рівні, демонструючи її багатство, емоційну силу та унікальну естетику. До того ж стилізовані хореографічні твори сприяють актуалізації фольклорної спадщини, зберігаючи її змістове ядро та символіку, але подаючи їх у новому художньому контексті. Через синтез традиційних рухів із елементами класичного та сучасного танцю народна хореографія отримує можливість розвитку без втрати національної самобутності.

Завдяки стилізації український народний танець виходить за межі локального фольклорного середовища й успішно інтегрується у світовий культурний простір. Такі сценічні постановки є зрозумілими для міжнародної аудиторії, оскільки спираються на універсальну мову руху, водночас зберігаючи характерні риси української традиції. У цьому контексті народно-сценічний танець стає своєрідною культурною «візитівкою» України, засобом міжкультурного діалогу та утвердження національної ідентичності в глобалізованому світі.

На сучасному етапі розвитку народно-сценічної хореографії стилізація українського народного танцю характеризується активним пошуком нових художніх форм і засобів виразності. Однією з провідних тенденцій є синтез традиційної танцювальної лексики з напрямками сучасного танцю, зокрема contemporary dance, джаз-танцем та хіп-хопом. Таке поєднання дозволяє розширити руховий словник народного танцю, надати йому пластичної свободи та емоційної глибини, зберігаючи при цьому національне коріння.

Важливу роль у процесі стилізації відіграє музичне оформлення. Сучасні хореографи дедалі частіше звертаються до електронної музики або сучасних аранжувань автентичних народних мелодій. Це створює нове звукове середовище, у якому традиційний танець набуває актуального звучання та стає ближчим до сучасного слухача, не втрачаючи своєї фольклорної основи.

Значних змін зазнає і сценічний образ танцю через костюм. Замість детально відтвореного традиційного вбрання використовуються мінімалістичні або символічні костюми, які лише натякають на елементи народного одягу – орнамент, кольорову гаму, силует. Такий підхід зміщує акцент з етнографічної точності на художню метафору та внутрішній зміст танцю.

Сучасна стилізація також передбачає нове осмислення ролі виконавця. Поряд із традиційною колективністю народного танцю зростає увага до індивідуальної виразності кожного танцівника, його особистої пластики, емоційного стану та інтерпретації образу. Це надає постановкам більшої драматургічної наповненості та психологічної глибини.

Окреме місце займає звернення до актуальних соціальних і національних тем, таких як ідентичність, свобода, боротьба, історична пам'ять і культурна спадщина. Через мову стилізованого танцю хореографи осмислюють сучасні виклики та суспільні процеси, перетворюючи народний танець на засіб художнього висловлювання й громадянської позиції.

Класичним прикладом віртуозного й концептуально продуманого використання стилізації у народно-сценічній хореографії є творчість Грузинського національного балету Сухішвілі. Цей всесвітньо відомий колектив зумів створити унікальну художню модель, у якій автентичні танцювальні традиції різних регіонів Грузії органічно поєднані з професійною сценічною формою. У репертуарі ансамблю представлені як народні танці окремих етнографічних районів, так і масштабні театралізовані сюжетні композиції, що супроводжуються музикою на традиційних грузинських народних інструментах, підсилюючи національний колорит і драматургію дійства [4].

Однією з визначальних рис стилізації, запровадженої засновниками колективу Іліко Сухішвілі та Ніно Рамішвілі, стало суттєве розширення сценічних можливостей народного танцю. Значне збільшення кількості виконавців, екстремальне прискорення темпу, постійна зміна ритмічних малюнків і динамічних акцентів створюють ефект масштабності та надзвичайної енергетики. При цьому традиційна лексика грузинського танцю була технічно ускладнена за рахунок активного використання елементів класичної хореографії, чіткої академічної постановки корпусу, ніг і рук, а також вільного комбінування рухів у нових композиційних структурах.

Важливе місце в стилізованих постановках балету Сухішвілі посідає сценічна організація простору. Лінійна розстановка танцювальної маси, ретельно продуманий і збалансований загальний малюнок танцю, чіткий поділ ролей між солістами та ансамблем за балетним принципом надають виступам візуальної чіткості й монументальності. Такий підхід дозволяє поєднати народну стихійність із високою сценічною дисципліною та професіоналізмом.

Артисти балету зберігають характерні атрибути традиційного грузинського танцю – виконання з хустками, свічками, кинджалами, мечами або пляшкою на голові, – однак водночас застосовують складну техніку, віртуозні обертання, стрибки та трюки, запозичені зі спортивної гімнастики й акробатики. Це значно підсилює видовищність виступів і перетворює народний танець на яскраве сценічне шоу без втрати його етнічної основи.

Колектив постійно оновлює та розширює свій репертуар, створюючи нові танці, хореографічні комбінації й постановки. Нерідко навіть незначні зміни або додавання окремих рухів стають поштовхом до народження повністю нових хореографічних творів. Сьогодні балет Сухішвілі – найбільш титулований танцювальний колектив Грузії – поєднує у своїй програмі як класичні номери, так і стилізовані композиції, контрастні за характером: від темпераментно-ритмічних до плавних, лірично-елегійних.

Програма ансамблю, що налічує близько двадцяти номерів, репрезентує танцювальний фольклор майже всіх народностей, які проживають на території Грузії, доповнений відповідним автентичним музичним супроводом. Саме такий

комплексний підхід до стилізації забезпечив балету Сухішвілі світове визнання та став зразком успішної інтеграції національної традиції у професійне сценічне мистецтво.

Говорячи про стилізацію як художню обробку народного танцю, неможливо оминати Іспанію та її всесвітньо відомий феномен – фламенко. В іспанській культурі танець тісно переплетений з усіма сферами життя суспільства і є природним способом емоційного самовираження як для жінок, так і для чоловіків. Фламенко втілює національний характер, темперамент і світовідчуття іспанського народу, поєднуючи музику, спів і танець в єдину художню форму.

На початку нового тисячоліття мистецтво фламенко вступило в один із найбільш динамічних і водночас суперечливих етапів свого розвитку – період активного пошуку нових ідей, форм і шляхів художнього самовираження. Поряд із традиційним фламенко (Flamenco Puro), яке зберігає канонічні рухи, ритміку та емоційну напругу, дедалі більшої популярності набувають його сучасні різновиди – нео-фламенко та Fusion flamenco. Цей процес яскраво ілюструє поява великої кількості молодих виконавців і танцювальних колективів, які свідомо обирають оновлену, стилізовану форму народного танцю, адаптовану до культурних реалій сучасної епохи [2].

Сама приставка «нео» підкреслює процес трансформації та оновлення традиційної форми. Якщо класичне фламенко вирізняється різкою експресією, внутрішньою драматичністю та потужною енергетикою, то нео-фламенко характеризується більшою пластичністю, м'якістю рухів, жіночністю та витонченістю. Водночас його головною особливістю є органічне поєднання базових принципів класичного фламенко з елементами інших танцювальних напрямів, зокрема джазу, модерну та латиноамериканських танців. Такий синтез значно розширює хореографічну мову фламенко та відкриває нові можливості для експериментів із формою, ритмом і пластикою.

Поява Fusion flamenco стала позитивним і закономірним явищем у розвитку сучасної хореографії, адже надала постановникам і виконавцям ширший простір для реалізації творчих задумів, створення нових сценічних образів, переосмислення традиційного костюма й театралізації танцю. Водночас принципово важливим залишається збереження автентичної основи: у побудові варіацій Fusion flamenco обов'язковим є глибоке знання традиційного фламенко та активне використання його базових елементів, які, у співвідношенні приблизно 40–50 %, формують фундамент стилізованої композиції. Саме така рівновага між традицією та новаторством забезпечує цілісність образу й неперервність культурної спадщини фламенко.

Класичним прикладом стилізації українського народного танцю є сценічний гопак у постановках Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України імені Павла Вірського. В основі цих композицій лежить традиційний

народний гопак – танець імпровізаційного характеру, що виник у козацькому середовищі й виконувався як прояв сили, спритності та волелюбного духу [6].

У процесі стилізації гопака зазнав значних трансформацій, що дозволили перетворити його з локальної народної імпровізації на масштабну сценічну композицію. Передусім хореографи чітко вибудували драматургічну структуру танцю: замість вільної імпровізаційної форми з'явилася послідовність із експозиції, розвитку, кульмінації та фінальної розв'язки, що дозволяє розкрити основну ідею постановки та посилити емоційний ефект для глядача.

Масові чоловічі та жіночі сцени організовані таким чином, щоб підкреслити силу, витривалість і енергію чоловіків та граційність, витонченість і пластичність жіночих образів. Чергування великих ансамблевих епізодів із сольними або дуетними виступами дає змогу одночасно демонструвати індивідуальні досягнення виконавців і зберігати єдність колективного образу. Сольні елементи дозволяють підкреслити технічну майстерність танцівника, його вміння інтерпретувати характер танцю, працювати з ритмом і музикою, тоді як масові сцени створюють відчуття масштабності, ритмічної динаміки та колективної синхронності.

Крім того, у стилізованому гопаку з'являються нові елементи просторової організації: лінії, кола, діагоналі, складні малюнки танцювальної маси на сцені. Таке композиційне планування підсилює естетичну виразність, робить рухову картину більш чіткою й видовищною та дозволяє глядачеві сприймати танець як цілісний художній образ, де кожен виконавець має своє місце і функцію у композиції.

Рухова лексика гопака у стилізованому варіанті значно ускладнилася. Традиційні присядки, стрибки, притупи й оберти були доповнені високими стрибками, багаторазовими обертами в повітрі, складними комбінаціями з елементами класичної хореографії та акробатики. При цьому збережено характерну для українського танцю м'якість корпусу, пружність руху й ритмічну чіткість.

Особливу роль відіграє сценічна організація простору. Танцювальна маса вибудовується в чіткі лінії, кола та діагоналі, створюючи масштабний і динамічний малюнок танцю. Солісти чітко виокремлені з ансамблем за балетним принципом, що підкреслює професійний рівень постановки та надає танцю видовищності.

Музичний супровід гопака у постановках ансамблю Вірського також є результатом стилізації: народна мелодія оркеструється, збагачується динамічними контрастами та ритмічними акцентами, які підсилюють емоційне напруження танцю. Костюми зберігають традиційні елементи українського одягу – шаровари, вишивку, стрічки, – проте адаптовані до сценічних умов і активного руху.

У результаті стилізований гопак перетворюється на масштабний народно-сценічний твір, який зберігає національну ідентичність, але водночас відповідає вимогам професійного сценічного мистецтва. Саме така стилізація зробила український народний танець упізнаваним у світі й дозволила йому вийти за межі локальної фольклорної традиції.

Попри поширені побоювання щодо можливої втрати автентичності народного танцю, стилізація відіграє важливу й загалом позитивну роль у збереженні нематеріальної культурної спадщини. У сучасному світі, де традиційні форми побутування фольклору поступово зникають або втрачають своє первинне середовище, стилізація стає одним із дієвих механізмів його збереження та актуалізації.

Передусім стилізація сприяє формуванню сталого інтересу до народної культури. Яскраві, динамічні сценічні постановки привертають увагу широкої аудиторії та спонукають глядачів і молодих виконавців звертатися до першоджерел – автентичних танцювальних зразків, фольклорних експедиційних записів, етнографічних досліджень. Таким чином, стилізований танець стає своєрідним «містком» між сучасною людиною та традиційною культурою, відкриваючи шлях до її глибшого пізнання й осмислення.

Важливо підкреслити, що стилізований народний танець не претендує на повну заміну автентичного фольклору. Навпаки, ці дві форми співіснують паралельно, виконуючи різні, але взаємодоповнювальні функції. Автентичний танець зберігає історичну пам'ять, регіональні особливості та первинний контекст виконання, тоді як стилізований варіант виконує популяризаційну, репрезентативну й комунікативну роль, адаптуючи традиційні образи до умов сучасної сцени та культурного простору.

Окрім цього, стилізація дозволяє зафіксувати окремі елементи народного танцю, які поступово зникають з живої традиції. Навіть у трансформованому, художньо переосмисленому вигляді вони зберігаються в професійному мистецтві, стаючи частиною культурної пам'яті наступних поколінь. Таким чином, стилізація виконує не лише творчу, а й охоронну функцію.

Завдяки стилізації український народний танець отримує можливість безперервного розвитку, залишаючись живим і відкритим до змін, але водночас не втрачаючи зв'язку зі своїм історичним та культурним корінням. У цьому контексті стилізація постає не як загроза автентичності, а як одна з форм її сучасного існування, що забезпечує спадкоємність традиції та її присутність у культурному житті сьогодення.

Висновки. Стилiзацiя народного танцю на сучасному етапi розвитку хореографiчного мистецтва постає як одна з найважливиших форм трансляцiї та збереження української культурної спадщини. В умовах трансформацiї традицiйного способу життя, урбанiзацiї та глобалiзацiйних процесiв автентичний

фольклор поступово втрачає своє природне середовище побутування. Саме тому стилізація набуває особливого значення як художній механізм, що забезпечує неперервність існування народного танцю в нових соціокультурних реаліях.

Процес стилізації передбачає творче переосмислення фольклорного матеріалу, а не його механічне відтворення. Завдяки цьому український народний танець зберігає свої основоположні ознаки – національний характер, образність, ритмічну структуру та рухову лексику, – водночас адаптуючись до вимог професійної сцени. Поєднання традиційних елементів із досягненнями класичної та сучасної хореографії дозволяє розширити художні та технічні можливості народно-сценічного танцю, зробити його більш виразним, динамічним і конкурентоспроможним у сучасному культурному просторі.

Важливою функцією стилізації є її культурно-комунікативна роль. Стилiзований народний танець стає зрозумілим і привабливим для широкої аудиторії, зокрема для молодого покоління, яке нерідко сприймає автентичний фольклор як архаїчний. Завдяки сучасним формам подачі, новим музичним аранжуванням, сценографії та костюмним рішенням стилізація сприяє формуванню інтересу до національної культури та спонукає до глибшого вивчення її першоджерел.

У контексті світових культурних процесів стилізований український народний танець виконує також репрезентативну функцію. Він виходить за межі локального середовища та стає ефективним засобом міжкультурного діалогу, демонструючи світові самотність, історичну пам'ять і духовні цінності українського народу. Приклади успішної сценічної стилізації доводять, що національний танець може органічно інтегруватися у світовий культурний простір, не втрачаючи при цьому своєї ідентичності.

Не менш значущою є роль стилізації у збереженні нематеріальної культурної спадщини. Стилiзований танець не замінює автентичний фольклор, а існує з ним паралельно, виконуючи іншу функцію – популяризаційну, освітню та символічну. Через сценічні форми відбувається своєрідна фіксація елементів народної хореографії, які можуть зникнути з живої традиції, але зберігаються у професійному мистецтві для майбутніх поколінь.

Таким чином, стилізація українського народного танцю є не лише мистецьким явищем, а й важливим культурним інструментом, що поєднує традицію і новаторство, минуле й сучасність. В умовах культурної глобалізації вона стає потужним засобом самовираження нації, утвердження її унікальності та забезпечення безперервності культурного розвитку. Саме завдяки стилізації український народний танець залишається живим, актуальним і здатним відповідати на виклики часу, зберігаючи глибинний зв'язок зі своїм історичним корінням.

Перспективи подальших розвідок полягають у ґрунтовному вивченні педагогічного потенціалу українського народного танцю як засобу формування

цінностей національної культури, зокрема в контексті виховання національної свідомості, культурної ідентичності та духовно-моральних орієнтирів особистості

Література:

1. Гутник І. М. Стилізація у професійному народному хореографічному мистецтві сучасності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. Т. 2. С. 356–360.
2. Історія фламенко: від танцю босоногих торговців до великої сцени | Закарпатський Оракул. *Закарпатський Оракул*. URL: <https://orakul.zakarpattia.ua/istoriia-flamenko-vid-tantsiu-bosonohykh-torhovok-do-velykoi-stseny/> (дата звернення: 06.02.2026).
3. Муранова І. Стилізація українського народного танцю в процесі вивчення дисципліни «Теорія та практика українського народного танцю». *Наукові записки*. 2023. Т. 1, № 207. С. 243–247. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-243-247> (дата звернення: 06.02.2026).
4. Політ танцю «Сухішвілі». *Музика*. URL: <https://mus.art.co.ua/polit-tantsyu/> (дата звернення: 06.02.2026).
5. Фриз П., Мартинів О. Народний танець в контексті культурних трансформацій XX–XXI століття. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Т. 3, № 69. С. 98–103. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-3-14> (дата звернення: 06.02.2026).
6. Шумілова В. Творчість ансамблю танцю України імені Павла Вірського: історіографічний аспект. *Граль науки*. 2021. № 5. С. 418–420. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.06.2021.087> (дата звернення: 06.02.2026).

References:

1. Hutnyk, I. M. (2019). Styliizatsiia u profesiinomu narodnomu khoreohrafichnomu mystetstvi suchasnosti [Stylization in contemporary professional folk choreographic art]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 2, 356–360. [in Ukrainian].
2. Istoriia flamenko: vid tantsiu bosonohykh torhovok do velykoi stseny [History of flamenco: from the dance of barefoot vendors to the big stage] (2026). *Zakarpatskyi Orakul*. Retrieved February 6, 2026, from <https://orakul.zakarpattia.ua/istoriia-flamenko-vid-tantsiu-bosonohykh-torhovok-do-velykoi-stseny/> [in Ukrainian].
3. Muranova, I. (2023). Styliizatsiia ukrainskoho narodnoho tantsiu v protsesi vyvchennia dystsypliny “Teoriia ta praktyka ukrainskoho narodnoho tantsiu” [Stylization of Ukrainian folk dance in the process of studying the discipline “Theory and practice of Ukrainian folk dance”]. *Naukovi zapysky*, 1 (207), 243–247. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-243-247> [in Ukrainian].
4. Muzyka. (2026). Polit tantsiu “Sukhishvili” [The flight of the “Sukhishvili” dance]. Retrieved February 6, 2026, from <https://mus.art.co.ua/polit-tantsyu/> [in Ukrainian].
5. Fryz, P., & Martyniv, O. (2023). Narodnyi tanets v konteksti kulturnykh transformatsii XX–XXI stolittia [Folk dance in the context of cultural transformations of the XX–XXI centuries]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 3(69), 98–103. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-3-14> [in Ukrainian].
6. Shumilova, V. (2021). Tvorchist ansambliu tantsiu Ukrainy imeni Pavla Virskoho: istoriografichniy aspekt [Creative work of the Pavlo Virsky National Dance Ensemble of Ukraine: a historiographical aspect]. *Grail of Science*, 5, 418–420. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.06.2021.087> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 378.147:37.091.26:364-053.9

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-314-330](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-314-330)

Драчук Олександра Вікторівна аспірант кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0003-1396-2711>

ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ГРОМАДЯНАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Анотація. Статтю присвячено розробці, теоретичному обґрунтуванню та апробації комплексного діагностичного інструментарію визначення рівня сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку в умовах демографічного старіння населення та повномасштабного збройного вторгнення. Застосовано методи анкетування, тестування, кейс-методу, спостереження, самооцінки та математичної статистики; педагогічний експеримент проводився упродовж 2019–2024 років на вибірці студентів 4 курсу спеціальності «Соціальна робота» НУБіП України. Встановлено, що розроблений інструментарій охоплює чотири компоненти готовності і включає анкету мотиваційно-ціннісного ставлення (10 тверджень за шкалою Лайкерта, максимум 50 балів), тест когнітивно-орієнтаційної готовності (20 питань, максимум 20 балів), кейс-завдання для діагностики змістово-професійного компонента (максимум 18 балів) та двокомпонентний інструмент рефлексивної готовності, що поєднує картку спостереження керівника практики і шкалу самооцінки студента (максимум 80 балів). Виявлено, що на констатувальному етапі переважна більшість студентів обох груп демонструвала репродуктивний або продуктивний рівень готовності, при цьому найнижчі показники зафіксовано за змістово-професійним критерієм (понад 50% – репродуктивний рівень). З'ясовано, що студенти експериментальної групи, які навчались за збагаченою програмою (тренінги, кейс-навчання, супервізія), продемонстрували значно вищий приріст творчого рівня готовності за всіма критеріями порівняно з контрольною групою: найбільша перевага зафіксована за мотиваційно-ціннісним критерієм (+16,1 в.п.) та змістово-професійним (+15,1 в.п.). Оцінено вплив супервізії на адекватність самооцінки студентів: встановлено, що середня розбіжність між самооцінкою і зовнішньою оцінкою керівника практики у студентів ЕГ (+0,31 бали) є значно меншою, ніж у КГ (+0,77 бали). Охарактеризовано закономірність систематичного завищення студентами власних показників за рефлексивними і прогностичними вміннями, що вказує на

необхідність цілеспрямованого розвитку метакогнітивних навичок через супервізію. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі динаміки показників готовності у розрізі окремих навчальних років з урахуванням впливу дистанційного навчання та воєнного стану.

Ключові слова: професійна підготовка; готовність; майбутні фахівці; діагностичний інструментарій; педагогічний експеримент; геронтологічна соціальна робота; кейс-навчання; супервізія; метакогнітивні навички; самооцінка.

Drachuk Oleksandra Viktorivna Graduate Student Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-1396-2711>

DIAGNOSTIC TOOLS FOR ASSESSING THE READINESS OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO WORK WITH OLDER ADULTS

Abstract. The article is devoted to the development, theoretical substantiation, and approbation of a comprehensive diagnostic toolkit for assessing the level of readiness formation among future social workers to work with older adults in the context of demographic ageing and full-scale armed aggression. The methods of questionnaires, testing, case-method, observation, self-assessment, and mathematical statistics were applied; the pedagogical experiment was conducted during 2019–2024 on a sample of 4th-year students of the Social Work speciality at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. It was established that the developed toolkit covers four components of readiness and includes a motivational-value attitude questionnaire (10 Likert-scale items, maximum 50 points), a cognitive-orientational readiness test (20 questions, maximum 20 points), case-study tasks for diagnosing the content-professional component (maximum 18 points), and a two-component instrument of reflective readiness combining a practice supervisor's observation card and a student self-assessment scale (maximum 80 points). It was revealed that at the ascertaining stage the majority of students in both groups demonstrated reproductive or productive levels of readiness, with the lowest scores recorded for the content-professional criterion (over 50% — reproductive level). It was found that students of the experimental group, who studied under an enriched programme (trainings, case-based learning, supervision), demonstrated a significantly higher growth of the creative readiness level across all criteria compared to the control group: the greatest advantage was recorded for the motivational-value criterion (+16.1 percentage points) and the content-professional criterion (+15.1 p.p.). The impact of supervision on the adequacy of students' self-assessment was evaluated: it was established that the mean discrepancy between self-assessment and the external assessment of the practice supervisor in EG students (+0.31 points) is significantly

lower than in CG students (+0.77 points). The pattern of students' systematic overestimation of their own scores on reflective and prognostic skills was characterised, indicating the need for purposeful development of metacognitive skills through supervision. Prospects for further research lie in an in-depth analysis of the dynamics of readiness indicators across individual academic years, taking into account the impact of distance learning and martial law conditions.

Keywords: professional training; readiness; future specialists; diagnostic toolkit; pedagogical experiment; gerontological social work; case-based learning; supervision; metacognitive skills; self-assessment.

Постановка проблеми. Якість підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку значною мірою визначається наявністю надійного діагностичного інструментарію, що дозволяє об'єктивно вимірювати рівень сформованості відповідної готовності. Саме діагностика забезпечує зворотний зв'язок між освітнім процесом і його результатами, уможливорює своєчасне виявлення прогалин у підготовці студентів та коригування педагогічних впливів.

Попри наявність окремих діагностичних розробок у сфері підготовки майбутніх соціальних працівників, спеціалізований інструментарій, адаптований до геронтологічної специфіки – патронажного догляду, комунікації з клієнтами з когнітивними порушеннями, емоційної стійкості у роботі з вразливими групами – залишається практично нерозробленим. Більшість існуючих інструментів або орієнтовані на загальну соціальну роботу без геронтологічної специфіки, або обмежуються окремими компонентами готовності, не забезпечуючи комплексної діагностики. Так, викладачі здебільшого послуговуються загальними формами контролю знань – іспитами, заліками, звітами з практики – які не відображають реального рівня сформованості мотиваційно-ціннісного, діяльнісно-професійного та рефлексивного компонентів готовності. Така ситуація унеможливорює об'єктивне порівняння результатів навчання у різних групах студентів, зокрема в умовах педагогічного експерименту.

Особливої гостроти ця проблема набуває в умовах повномасштабного збройного вторгнення, яке суттєво ускладнило соціальну ситуацію людей похилого віку в Україні: зросла кількість літніх внутрішньо переміщених осіб, ветеранів похилого віку, людей, які втратили звичне соціальне оточення. За таких умов підготовка соціальних працівників потребує не лише оновленого змісту, а й надійних інструментів для вимірювання її результатів.

Відтак виникає суперечність між потребою у валідному діагностичному інструментарії для оцінювання готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку та відсутністю такого інструментарію у вітчизняній педагогічній практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема діагностики професійної готовності майбутніх соціальних працівників досліджувалась у різних аспектах. Критерії та показники готовності до патронажної роботи з людьми похилого віку розробила Т. Голубенко, однак діагностичний інструментарій у її дослідженні обмежувався анкетуванням і не охоплював рефлексивного компонента [9]. О. Драчук на основі аналізу 51 освітньо-професійної програми соціальної роботи в університетах України виявила суттєву нерівномірність інтеграції геронтологічних дисциплін і відсутність стандартизованих діагностичних процедур [20]. Н. Тверезовська, І. Демченко, В. Сидорко обґрунтували дослідницьку складову підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з літніми людьми, наголосивши на необхідності поєднання анкетування, тестування та спостереження як взаємодоповнюючих методів діагностики [21]. На жаль, питання діагностичного інструментарію залишилось поза межами їхнього дослідження.

У зарубіжній науці суттєвим внеском є дослідження Дж. Лі (Lee) та С. Міллер (Miller), де запропоновано комплексну рамкову модель компетентностей для геронтологічної соціальної роботи з відповідними діагностичними індикаторами – когнітивними, афективними та поведінковими. На думку науковців, ефективна діагностика готовності неможлива без поєднання різних методів вимірювання, оскільки жоден окремий інструмент не здатен охопити всю багатовимірність геронтологічної компетентності [26]. Rosen, McCall та Goodkind обґрунтували необхідність спеціалізованого діагностичного інструментарію для оцінювання навчальних результатів студентів у курсах соціальної роботи з людьми похилого віку, показавши, що традиційні форми контролю знань не відображають реального рівня практичної готовності майбутніх фахівців [27]. Ефективність кейс-методу і польової освіти як одночасно формувальних і діагностичних інструментів доведено Wehbi та Парада (Parada). Автори наголошують на одночасному розвитку й об'єктивному оцінюванні практичної готовності студентів [28].

Водночас аналіз наукової літератури засвідчує, що низка питань залишається недостатньо розробленою. Відсутній комплексний діагностичний інструментарій, що охоплював би всі чотири компоненти готовності до геронтологічної соціальної роботи у їхній специфіці – знання у сфері геронтологічної соціальної роботи (тест), професійні уміння і навички з надання соціальних послуг людям похилого віку (кейс-завдання), цінності та вмотивованість до роботи з людьми похилого віку (анкетування) і саморегуляцію та професійну самооцінку (спостереження і самооцінка). Більшість існуючих діагностичних інструментів є або надто загальними, або запозиченими зі суміжних галузей без адаптації до геронтологічної соціальної роботи. Також відсутні дані про апробацію такого інструментарію на репрезентативній вибірці студентів

вітчизняних закладів вищої освіти в умовах педагогічного експерименту з контрольною та експериментальною групами.

Метою статті є розробка, теоретичне обґрунтування та апробація комплексного діагностичного інструментарію визначення рівня сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розроблений діагностичний інструментарій спирається на чотири критерії готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку і охоплює відповідні методи діагностики для кожного з них. Вибір методів зумовлений специфікою кожного критерію: анкетування – для вимірювання мотиваційно-ціннісного компонента, тестування – когнітивно-орієнтаційного, кейс-завдання – діяльнісно-професійного, спостереження і самооцінка – рефлексивного. Така комплексність дозволяє охопити різні виміри готовності – від суб'єктивного ставлення до об'єктивних знань і практичних умінь – і забезпечує взаємну валідацію результатів.

Для діагностики когнітивно-орієнтаційного критерію розроблено тест з 20 питань із чотирма варіантами відповіді (одна правильна). Тест структуровано за чотирма блоками: геронтологічні процеси та вікові зміни (питання 1–5), деменція та хронічні захворювання (питання 6–10), соціальна геронтологія та самоосвіта (питання 11–15), адаптація допомоги до індивідуальних потреб (питання 16–20). Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал; максимальний бал – 20.

Для діагностики діяльнісно-професійного критерію розроблено три кейс-завдання, що моделюють реальні практичні ситуації геронтологічної соціальної роботи: патронажний візит до самотньої літньої жінки з початковими ознаками когнітивного зниження («Пані Ганна»); робота з клієнтом з деменцією помірного ступеня в закладі проживання («Дідусь Михайло»); міжпоколінний конфлікт у родині, де проживає літня людина («Родина Коваленків»). Кожен кейс передбачає три відкритих запитання, що оцінюються за рубрикою від 0 до 2 балів. Максимальний бал – 18.

Для діагностики мотиваційно-ціннісного критерію розроблено анкету з 10 тверджень, що оцінюються за п'ятибальною шкалою Лайкерта (від 1 – «зовсім не погоджуюсь» до 5 – «повністю погоджуюсь»). Твердження охоплюють: позитивну мотивацію до патронажної роботи, інтерес до геронтології, емпатію та психологічну стійкість у роботі з вразливими групами, розуміння етичних цінностей і поваги до автономії клієнта. Одне твердження («Робота з людьми похилого віку викликає у мене тривогу або дискомфорт») є зворотним і перераховується відповідно. Максимальний бал – 50.

Для діагностики рефлексивного критерію розроблено двокомпонентний інструмент: картку спостереження керівника практики (8 показників, шкала 1–5,

максимум 40 балів) і шкалу самооцінки студента (8 тверджень, шкала 1–5, максимум 40 балів). Поєднання зовнішнього спостереження і самооцінки дозволяє виявити розбіжності між об'єктивним і суб'єктивним сприйняттям студентом власної готовності – що само по собі є діагностично цінною інформацією. Максимальний сумарний бал – 80.

Загальний максимум інструментарію становить 168 балів. Відповідно до розроблених рівнів, репродуктивний рівень фіксується при 0–56 балах, продуктивний – при 57–112, творчий – при 113–168.

Педагогічний експеримент проводився упродовж 2019–2024 років на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України. Вибірку склали студенти 4 курсу спеціальності «Соціальна робота» – 590 осіб, які проходили виробничу практику на базах соціальних установ різних типів. Вибір четвертого курсу зумовлений й ще тим, що саме на цьому етапі студенти опановують навчальну дисципліну «Геронтологія», яка є теоретичним підґрунтям для формування геронтологічної готовності, що дозволяє діагностувати рівень готовності після цілеспрямованої теоретичної підготовки і співвіднести результати діагностики з реальним навчальним досвідом студентів.

Педагогічний експеримент проводився з дотриманням основних етичних принципів наукових досліджень за участю людей. До початку експерименту всі студенти-учасники були поінформовані про мету, завдання та процедуру дослідження і надали добровільну усну згоду на участь. Студентам було роз'яснено їхнє право відмовитись від участі або вийти з дослідження на будь-якому етапі без жодних академічних наслідків. Конфіденційність персональних даних учасників забезпечувалась шляхом знеособлення результатів діагностики: у базі даних кожен учасник ідентифікувався лише за умовним кодом. Результати індивідуальної діагностики не розголошувались і не впливали на академічну успішність студентів.

Розподіл на КГ і ЕГ здійснювався методом випадкової вибірки: контрольна група (КГ, 295 осіб) та експериментальна група (ЕГ, 295 осіб). При цьому студенти КГ не позбавлялись жодних навчальних можливостей, передбачених стандартною освітньою програмою: після завершення експерименту їм було запропоновано участь у тренінгах і супервізійних сесіях на добровільній основі. Таким чином дотримано принцип рівного доступу до якісної освіти для всіх учасників. Дослідження не передбачало жодних ризиків для психічного чи фізичного здоров'я учасників. Проведення супервізійних сесій здійснювалось кваліфікованим викладачем з досвідом супервізійної роботи з урахуванням психологічної безпеки учасників групи.

Групи були зіставними за вхідними показниками готовності, що підтверджено результатами констатувального етапу. Експеримент охоплював три послідовних етапи: констатувальний, формувальний і контрольний.

Діагностика проводилась двічі – на початку (вхідний зріз) і наприкінці навчального року (вихідний зріз) – що дозволило відстежити динаміку формування готовності. Анкетування і тестування проводились у груповому форматі; кейс-завдання виконувались індивідуально письмово протягом 60 хвилин; картки спостереження заповнювались керівниками практики за результатами не менше трьох спостережень за діяльністю студента; шкала самооцінки заповнювалась студентами після завершення практики. Обробка даних здійснювалась методами математичної статистики – розрахунок відсоткового розподілу за рівнями, середніх значень та стандартних відхилень.

Констатувальний етап (початок кожного навчального року) передбачав вхідну діагностику рівня сформованості готовності студентів обох груп за розробленим інструментарієм. Метою цього етапу було встановлення вихідного рівня готовності та підтвердження зіставності КГ і ЕГ перед початком формувального впливу.

Формувальний етап – основний – передбачав різні умови навчання для КГ і ЕГ. Студенти КГ навчались за традиційною схемою: лекції, семінарські заняття, стандартна виробнича практика без додаткового методичного супроводу. Студенти ЕГ, натомість, отримували розширену підготовку, що поєднувала три взаємодоповнюючі методи.

Перший метод – тренінги з геронтологічної соціальної роботи – проводились упродовж семестру і були спрямовані на формування мотиваційно-ціннісного та рефлексивного компонентів готовності. Тренінги охоплювали такі теми: «Психологія старіння: розуміння вікових змін», «Комунікація з людьми з когнітивними порушеннями», «Емоційна стійкість і профілактика вигорання у геронтологічній практиці», «Етичні дилеми у роботі з літніми людьми». Кожен тренінг тривав 3–4 академічні години і включав інтерактивні вправи, рольові ігри та групове обговорення.

Другий метод – кейс-навчання – реалізовувалось через систематичний розбір реальних і змодельованих ситуацій геронтологічної соціальної роботи, зокрема трьох кейсів («Пані Ганна», «Дідусь Михайло», «Родина Коваленків»). Студенти ЕГ аналізували кейси індивідуально, у парах і малих групах, що сприяло формуванню когнітивно-орієнтаційного і діяльнісно-професійного компонентів готовності через занурення у реальні фахові ситуації.

Третій метод – супервізія під час виробничої практики – передбачав регулярні (двічі на тиждень) групові супервізійні сесії під керівництвом досвідченого викладача-супервізора. На сесіях студенти ЕГ представляли власні випадки з практики, отримували зворотний зв'язок від групи і супервізора, рефлексували над власними діями та помилками. Цей метод був спрямований передусім на розвиток рефлексивного компонента – зокрема показників рефлексії та прогнозування ризиків, що показали найбільші розбіжності між самооцінкою і зовнішньою оцінкою на констатувальному етапі.

Контрольний етап (наприкінці навчального року) передбачав повторну діагностику рівня готовності студентів обох груп за тим самим інструментарієм. Порівняння результатів КГ і ЕГ дозволило оцінити ефективність запропонованої системи формувальних впливів.

Варто зазначити, що умови проведення експерименту змінювались упродовж досліджуваного періоду: у 2019–2021 роках усі заходи проводились в очному форматі; починаючи з 2022 року — в умовах дистанційного і змішаного навчання, спричинених повномасштабним збройним вторгненням. Необхідність адаптації окремих інструментів до онлайн-формату зумовлена переведенням анкети й тесту в електронні опитувальники, а також запровадженням відеоспостереження за певними аспектами практики. Тренінги і супервізійні сесії перейшли у формат онлайн (Zoom, Google Meet), кейс-навчання – у формат асинхронної роботи на платформі Moodle. Попри певне зниження показників у 2022–2023 навчальному році, що пояснюється психологічним стресом студентів і ускладненням умов практики, загальна тенденція переваги ЕГ над КГ збереглась упродовж усього експерименту.

Результати констатувального етапу підтвердили зіставність груп: статистично значущих відмінностей між КГ і ЕГ за жодним критерієм не виявлено. Розподіл студентів за рівнями готовності на вхідному зрізі був практично ідентичним в обох групах (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл студентів КГ і ЕГ за рівнями готовності на констатувальному етапі (вхідний зріз)

Критерій	КГ (n=295)			ЕГ (n=295)		
	Репро- дуктив.	Продук- тивний	Творчий	Репро- дуктив.	Продук- тивний	Творчий
Змістово- професійний	51,9%	38,3%	9,8%	50,8%	38,9%	10,2%
Когнітивно- орієнтаційний	43,1%	44,4%	12,5%	42,4%	45,1%	12,5%
Мотиваційно- ціннісний	38,6%	47,1%	14,3%	38,0%	47,8%	14,2%
Рефлексивний	44,7%	42,7%	12,6%	43,7%	43,4%	12,9%

Аналіз результатів вхідного зрізу дозволяє зробити кілька важливих спостережень. Так, найнижчі показники готовності зафіксовано за діяльнісно-професійним критерієм (понад 50% студентів обох груп – репродуктивний

рівень) – що пояснюється браком практичного досвіду роботи з особами похилого віку на початку четвертого курсу. Відносно вищі показники за мотиваційно-ціннісним критерієм свідчать про те, що студенти, які свідомо обрали спеціальність «Соціальна робота», загалом мають позитивне ставлення до роботи з громадянами похилого віку. Практична ідентичність показників КГ і ЕГ підтверджує коректність випадкового розподілу на групи.

За результатами контрольного етапу (вихідний зріз) зафіксовано суттєву різницю між КГ і ЕГ за всіма чотирма критеріями готовності (табл. 2). В обох групах спостерігається позитивна динаміка порівняно з вхідним зрізом, однак приріст творчого рівня в ЕГ є значно вищим, ніж у КГ.

Таблиця 2

Розподіл студентів КГ і ЕГ за рівнями готовності на контрольному етапі (вихідний зріз)

Критерій	КГ (n=295)			ЕГ (n=295)		
	Репро- дуктив.	Продук- тивний	Творчий	Репро- дуктив.	Продук- тивний	Творчий
Змістово- професійний	33,2%	49,8%	17,0%	18,3%	49,2%	32,5%
Когнітивно- орієнтаційний	29,8%	51,9%	18,3%	15,0%	51,2%	33,8%
Мотиваційно- ціннісний	26,4%	52,9%	20,7%	12,5%	50,8%	36,7%
Рефлексивний	27,5%	52,5%	20,0%	14,9%	50,8%	34,3%

Порівняння приросту творчого рівня між КГ і ЕГ (табл. 3) наочно демонструє ефективність запропонованої системи формувальних впливів.

Таблиця 3

Приріст частки студентів із творчим рівнем готовності (у відсоткових пунктах)

Критерій	Приріст у КГ	Приріст у ЕГ	Перевага ЕГ
Змістово-професійний	+7,2%	+22,3%	+15,1%
Когнітивно-орієнтаційний	+5,8%	+21,3%	+15,5%
Мотиваційно-ціннісний	+6,4%	+22,5%	+16,1%
Рефлексивний	+7,4%	+21,4%	+14,0%

Найбільша перевага ЕГ над КГ зафіксована за мотиваційно-ціннісним критерієм (+16,1 відсоткових пунктів) – що підтверджує особливу роль тренінгів у формуванні внутрішньої мотивації, емпатії та ціннісного ставлення до роботи з людьми похилого віку. Суттєва перевага ЕГ за рефлексивним критерієм (+14,0%) засвідчує ефективність супервізії як інструменту розвитку рефлексивних умінь і практичної готовності. Приріст за діяльнісно-професійним критерієм у ЕГ (+22,3%) значно перевищує показник КГ (+7,2%), що пояснюється систематичним кейс-навчанням, яке забезпечує перенесення теоретичних знань у реальний практичний контекст.

Окремо варто відзначити, що у студентів ЕГ зафіксовано значно меншу розбіжність між самооцінкою і зовнішньою оцінкою керівника практики (середня розбіжність +0,31 бали) порівняно зі студентами КГ (+0,77 бали). Це свідчить про те, що супервізія суттєво підвищує адекватність самооцінки студентів і сприяє розвитку метакогнітивних навичок – здатності критично і точно оцінювати власну фахову діяльність.

Окремої уваги заслуговує порівняльний аналіз результатів картки спостереження керівника практики і шкали самооцінки студента в рамках рефлексивного критерію. Зіставлення двох джерел даних є самостійним діагностичним інструментом: розбіжність між зовнішньою оцінкою і самооцінкою відображає рівень розвитку метакогнітивних навичок студента – здатності адекватно оцінювати власну фахову діяльність, що є однією з ключових компетентностей соціального працівника [26; 27].

Аналіз середніх значень по кожному з восьми показників рефлексивного критерію (шкала 1–5) виявив систематичну тенденцію до завищення студентами власних показників відносно оцінки керівників практики (див. табл. 4). Загальне середнє значення самооцінки студентів становило 3,74 бали, тоді як середня оцінка керівників практики – 3,20 бали; середня розбіжність по всіх показниках склала +0,54 бали на користь самооцінки.

Таблиця 4

Зведені дані порівняльного аналізу (середні значення, шкала 1–5)

Показник	Самооцінка студентів	Оцінка керівника практики	Розбіжність
1. Встановлення емоційного контакту з клієнтом	3,9	3,4	+0,5
2. Адаптація комунікації до можливостей клієнта	3,7	3,2	+0,5
3. Збереження емоційної стійкості у складних ситуаціях	3,8	3,3	+0,5
4. Повага до гідності та автономії клієнта	4,2	3,9	+0,3
5. Взаємодія з родиною клієнта	3,6	3,1	+0,5
6. Наполегливість у досягненні мети реабілітації	3,8	3,4	+0,4
7. Рефлексія над власними діями та помилками*	3,5	2,7	+0,8*
8. Прогнозування ризиків та прийняття рішень*	3,4	2,6	+0,8*
Середнє по всіх показниках	3,74	3,20	+0,54

* Виділено показники з розбіжністю $\geq 0,8$ балів як критичні

Розподіл розбіжностей за окремими показниками є нерівномірним і діагностично значущим (рис. 1). Найменші розбіжності між самооцінкою і оцінкою керівника зафіксовано за показником «повага до гідності та автономії клієнта» (самооцінка – 4,2 бали, оцінка керівника – 3,9 бали, розбіжність +0,3). Це пояснюється тим, що повага до клієнта є відносно легко спостережуваною поведінковою характеристикою, яку студент може більш адекватно оцінити самостійно. Подібна картина спостерігається і за показником «встановлення емоційного контакту з клієнтом» (розбіжність +0,5) та «наполегливість у досягненні мети реабілітації» (розбіжність +0,4).

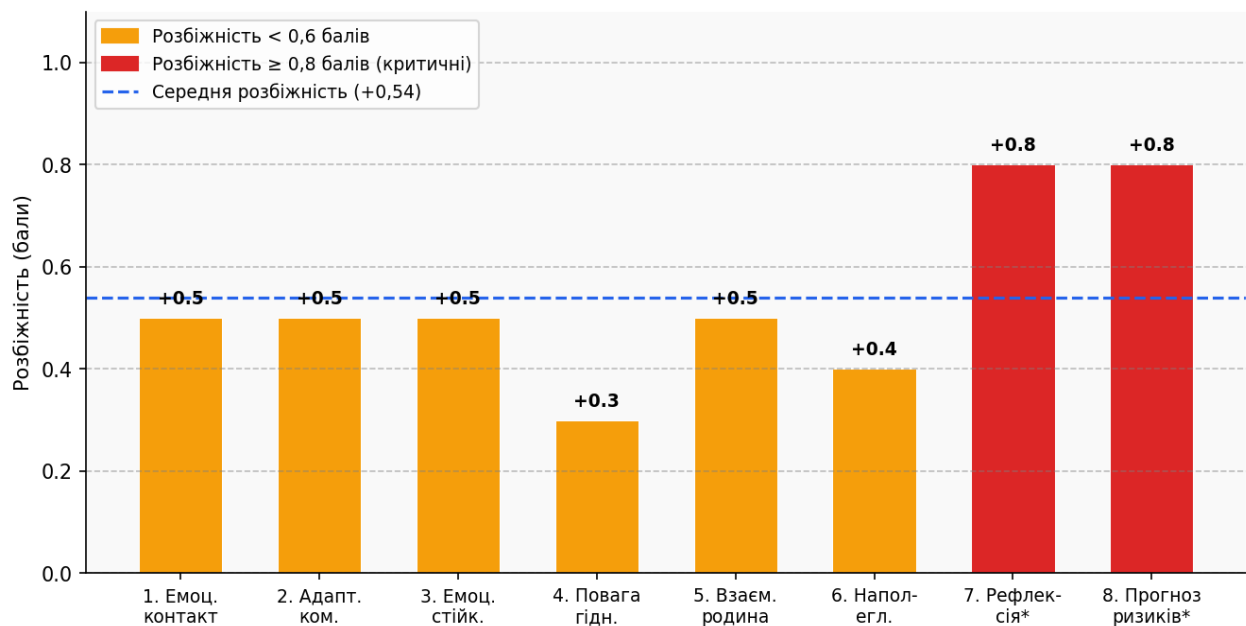

Рис. 1. Розбіжності між самооцінкою студентів та оцінкою керівника практики (* – критичні показники з розбіжністю $\geq 0,8$ балів)

Натомість найбільші розбіжності виявлено за двома показниками, що потребують глибокого критичного самоаналізу. За показником «прогнозування ризиків та прийняття обґрунтованих рішень» самооцінка студентів становила 3,4 бали, тоді як оцінка керівників практики – лише 2,6 бали (розбіжність +0,8). За показником «рефлексія над власними діями та помилками» відповідні значення склали 3,5 і 2,7 бали (розбіжність +0,8). Обидва показники потребують розвинених метакогнітивних навичок – здатності не лише діяти, а й критично аналізувати власні дії, усвідомлювати помилки і передбачати наслідки рішень. Саме ці навички є найскладнішими для самодіагностики і найчастіше недооцінюються початківцями у соціальній роботі, що підтверджується зарубіжними дослідженнями [26; 27].

Радарна діаграма (рис. 2) унаочнює загальний профіль рефлексивної готовності студентів: контур самооцінки систематично виходить за межі контуру оцінки керівника по всіх показниках, при цьому найбільший розрив зосереджений у зоні рефлексивних і прогностичних умінь. Цей профіль є характерним для студентів, які ще не мають достатнього практичного досвіду для адекватного зіставлення власних дій із фаховими стандартами.

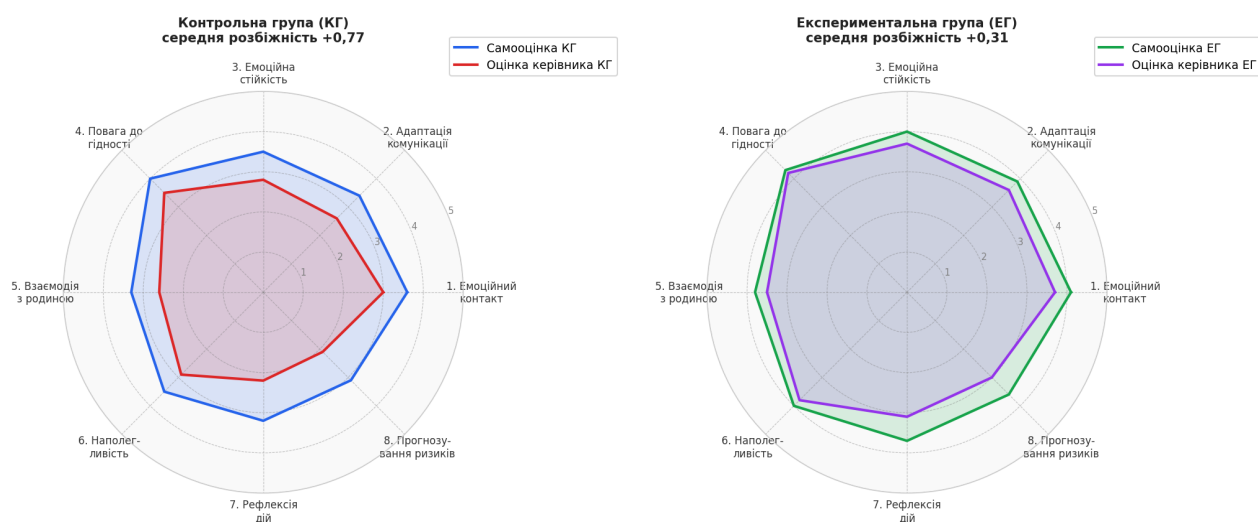

Рис. 2. Порівняльний профіль рефлексивної готовності: КГ і ЕГ (самооцінка та оцінка керівника)

Виявлена закономірність має важливі педагогічні імплікації, оскільки вказує на необхідність цілеспрямованого розвитку рефлексивних умінь у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників – зокрема через практики супервізії, ведення рефлексивних щоденників практики та колективного аналізу кейсів. Поєднання зовнішнього спостереження і самооцінки як методів діагностики є принципово важливим, адже спирання лише на самооцінку студентів давало б суттєво завищену картину рівня їхньої рефлексивної готовності. І нарешті, зменшення розбіжності між самооцінкою і зовнішньою оцінкою у динаміці може слугувати самостійним індикатором розвитку фахової зрілості студента.

Висновки. Таким чином, розроблений комплексний діагностичний інструментарій охоплює всі чотири компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку і включає: анкету мотиваційно-ціннісного ставлення, тест когнітивно-орієнтаційної готовності, кейс-завдання для діагностики діяльнісно-професійного компонента та двокомпонентний інструмент рефлексивної готовності, що поєднує картку спостереження керівника практики і шкалу самооцінки студента. Загальний максимум – 168 балів – забезпечує достатню диференціацію трьох рівнів готовності: репродуктивного, продуктивного і творчого. Перевагою розробленого інструментарію є його геронтологічна специфічність: усі компоненти адаптовані до особливостей роботи з людьми похилого віку і не є механічним перенесенням загальних діагностичних інструментів соціальної роботи.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту підтвердили зіставність контрольної та експериментальної груп за вхідними показни-

ками готовності. На початку навчального року переважна більшість студентів обох груп демонструвала репродуктивний або продуктивний рівень готовності. Найнижчі вхідні показники зафіксовано за діяльнісно-професійним критерієм (понад 50% студентів – репродуктивний рівень), що пояснюється недостатнім практичним досвідом геронтологічної роботи на початку четвертого курсу.

Результати контрольного етапу засвідчили суттєву перевагу ЕГ над КГ за всіма критеріями готовності. Студенти ЕГ, які навчались за збагаченою програмою – тренінги з геронтологічної соціальної роботи, кейс-навчання і супервізії під час практики – продемонстрували значно вищий приріст творчого рівня готовності порівняно зі студентами КГ. Найбільша перевага ЕГ зафіксована за мотиваційно-ціннісним критерієм (+16,1 відсоткових пунктів), що підтверджує особливу роль тренінгів у формуванні внутрішньої мотивації та емпатії. Суттєва перевага ЕГ за діяльнісно-професійним критерієм (+15,1 в.п.) засвідчує ефективність кейс-навчання як інструменту перенесення теоретичних знань у реальний практичний контекст.

Порівняльний аналіз самооцінки студентів і оцінки керівників практики виявив систематичну тенденцію до завищення студентами власних показників. У студентів КГ середня розбіжність між самооцінкою і зовнішньою оцінкою становила +0,77 бали, тоді як у студентів ЕГ – лише +0,31 бали. Це свідчить про те, що супервізія суттєво підвищує адекватність самооцінки і розвиває метакогнітивні навички студентів. Найбільші розбіжності в обох групах зафіксовано за показниками «рефлексія над власними діями та помилками» і «прогнозування ризиків та прийняття обґрунтованих рішень» (+0,8), що вказує на необхідність цілеспрямованого розвитку цих умінь у процесі підготовки геронтологічних соціальних працівників.

Проведення експерименту з дотриманням усіх етичних вимог – добровільна поінформована згода учасників, конфіденційність персональних даних, рівний доступ до якісної освіти для студентів обох груп – підтверджує відтворюваність і транспарентність отриманих результатів.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у міжнародному порівняльному дослідженні підходів до підготовки і діагностики готовності геронтологічних соціальних працівників в Україні та країнах ЄС.

Література:

1. Білодід І. К. (ред.). Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. С. 349.
2. Яременко В., Сліпушко О. (уклад.). Новий тлумачний словник української мови. Київ: Аконт, 1998. С. 211.
3. Гончаренко С. та ін. (уклад.) ; Ничкало Н. (ред.). Професійна освіта : словник. Київ : Вища школа, 2000. С. 154, 163.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид. Рівне: Волинські обереги, 2011. С. 245.

5. Мороз С. М., Шкарапута Л. М. (уклад.). Словник іншомовних слів. Київ : Наукова думка, 2000.
6. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 171.
7. Мочерний С. В. Економічний словник-довідник. Київ : Феміна, 1995.
8. Федієнко В. В. Моделі кваліметрії і порівняння рівнів навчальних досягнень студентів у різних оцінних системах : дис. ... канд. пед. наук. Кіровоград, 2009.
9. Голубенко Т. О. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2015. 285 с.
10. Піонтківська О. Г. Соціально-психологічна підтримка суспільної активності людей похилого віку : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2018.
11. Павлишина Н. Б. Територіальний центр соціального обслуговування як суб'єкт соціальної роботи з людьми похилого віку. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2013. № 3–4. С. 137–144.
12. Карпенко О. Г. Об'єкт, предмет та методи соціальної роботи: системний підхід. Серія 11. Соціологія. 2005. № 1. С. 3–10.
13. Демографічна криза: в Україні майже кожна четверта людина старша 65 років. URL: <https://www.ukr.net/news/details/society/107108290.html>
14. «Час забути, що нас було 40 чи 50 мільйонів»: демограф НАН. URL: <https://rubryka.com/article/demografichna-sytuatsiya-v-ukrayini>
15. Що таке старіння нації: сутність демографічного зсуву та його вплив. URL: <https://nfront.org.ua>
16. Дефіцит кадрів та старіння населення: чому нам потрібно формувати культуру активного довголіття. Forbes Ukraine. 2025. 10 квітня. URL: <https://forbes.ua>
17. Association for Gerontology in Higher Education. Gerontology competencies for undergraduate and graduate education. 2020. URL: <https://www.geron.org>
18. Fortuna K. L. et al. Visioning the future of gerontological digital social work. Journal of Gerontological Social Work. 2020. Vol. 63. № 5. P. 412–427. DOI: <https://doi.org/10.1080/01634372.2020.1772436>
19. World Health Organization. Mental health of older adults. 2023. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-of-older-adults>
20. Драчук О. В. Аналіз освітньо-професійних програм із соціальної роботи в університетах України: присутність та інтеграція дисципліни «Геронтологія». Суспільство та національні інтереси. 2025. № 12(20). С. 327–339. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12\(20\)-327-339](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12(20)-327-339)
21. Тверезовська Н., Демченко І., Сидорко В. Дослідницька складова підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2026. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-283-289>
22. Тверезовська Н. Т., Сидоренко В. К. Методологія педагогічного дослідження : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 440 с.
23. Boylan J., Beddoe L. Developing research-minded practitioners. Social Work Education. 2021. Vol. 40. № 7. P. 897–913. DOI: <https://doi.org/10.1080/02615479.2020.1763339>
24. Tam D. M. Y., Poon A. W. T., Hui V. K. Y. Integrating research education in field education. Social Work Education. 2022. Vol. 41. № 8. P. 1623–1641. DOI: <https://doi.org/10.1080/02615479.2021.1965071>
25. Developing geriatric social work competencies for field education. Journal of Gerontological Social Work. 2006. Vol. 48. № 1–2. DOI: https://doi.org/10.1300/J083v48n01_10

26. Lee J., Miller S. E. A comprehensive framework of competencies for gerontological social work practice. *Journal of Gerontological Social Work*. 2023. Vol. 66. № 2. P. 145–168. DOI: <https://doi.org/10.1080/01634372.2022.2142156>

27. Rosen D., McCall J., Goodkind S. Teaching evidence-based practice in social work with older adults: An international perspective. *Educational Gerontology*. 2023. Vol. 49. № 4. P. 312–329. DOI: <https://doi.org/10.1080/03601277.2022.2089473>

28. Wehbi S., Parada H. Reimagining social work field education through community-based research with older adults. *Journal of Teaching in Social Work*. 2021. Vol. 41. № 3. P. 285–302. DOI: <https://doi.org/10.1080/08841233.2021.1925166>

References:

1. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] (Vol. 4, p. 349). Naukova dumka.

2. Yaremenko, V., & Slipushko, O. (Comps.). (1998). *Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* (p. 211). Akonit.

3. Honcharenko, S., et al. (Comps.); Nychkalo, N. (Ed.). (2000). *Profesiina osvita: slovnyk* (pp. 154, 163). Vyshcha shkola.

4. Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* (2nd ed., p. 245). Volynski oberehy.

5. Morozov, S. M., & Shkaraputa, L. M. (Comps.). (2000). *Slovnyk inshomovnykh sliv*. Naukova dumka.

6. Honcharov, S. M., & Kushnir, N. B. (2009). *Tlumachnyi slovnyk ekonomista* (p. 171). Tsentr uchbovoi literatury.

7. Mochernyi, S. V. (1995). *Ekonomichnyi slovnyk-dovidnyk*. Femina.

8. Fedienko, V. V. (2009). *Modeli kvalimetrii i porivniannia rivniv navchalnykh dosiahnen studentiv* [Doctoral dissertation, Kirovohrad State Pedagogical University].

9. Holubenko, T. O. (2015). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do patronazhnoi roboty z liudmy pokhyloho viku* [Doctoral dissertation, Kherson State University].

10. Piontkivska, O. H. (2018). *Sotsialno-psykholohichna pidtrymka suspilnoi aktyvnosti liudei pokhyloho viku* [Doctoral dissertation].

11. Pavlyshyna, N. B. (2013). *Terytorialnyi tsentr sotsialnoho obsluhovuvannia yak subiekt sotsialnoi roboty z liudmy pokhyloho viku*. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka*, 3–4, 137–144.

12. Karpenko, O. H. (2005). *Obiekt, predmet ta metody sotsialnoi roboty: systemnyi pidkhid*. *Seriia 11. Sotsiolohiia*, 1, 3–10.

13. *Demografichna kryza: v Ukraini maizhe kozhna chetverta liudyna starsha 65 rokiv*. <https://www.ukr.net/news/details/society/107108290.html>

14. *Chas zabuty, shcho nas bulo 40 chy 50 milioniv: demohraf NAN*. <https://rubryka.com/article/demografichna-sytuatsiya-v-ukrayini>

15. *Shcho take starinnia natsii: sutnist demografichnoho zsuvu ta yoho vplyv*. <https://nfront.org.ua>

16. *Defitsyt kadriv ta starinnia naseleennia: chomu nam potribno formuvaty kulturu aktyvnoho dovolittia*. *Forbes Ukraine*. April 10, 2025. <https://forbes.ua>

17. Association for Gerontology in Higher Education. (2020). *Gerontology competencies for undergraduate and graduate education*. <https://www.geron.org>

18. Fortuna, K. L., et al. (2020). *Visioning the future of gerontological digital social work*. *Journal of Gerontological Social Work*, 63(5), 412–427. <https://doi.org/10.1080/01634372.2020.1772436>

19. World Health Organization. (2023). Mental health of older adults. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-of-older-adults>
20. Drachuk, O. V. (2025). Analiz osvitho-profesiinykh prohram iz sotsialnoi roboty v universytetakh Ukrainy. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, 12(20), 327–339. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12\(20\)-327-339](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12(20)-327-339)
21. Tverezovska, N., Demchenko, I., & Sydorko, V. (2026). Doslidnytska skladova pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky*. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-283-289>
22. Tverezovska, N. T., & Sydorenko, V. K. (2013). *Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia* [Methodology of pedagogical research]. Tsentr uchbovoi literatury.
23. Boylan, J., & Beddoe, L. (2021). Developing research-minded practitioners. *Social Work Education*, 40(7), 897–913. <https://doi.org/10.1080/02615479.2020.1763339>
24. Tam, D. M. Y., Poon, A. W. T., & Hui, V. K. Y. (2022). Integrating research education in field education. *Social Work Education*, 41(8), 1623–1641. <https://doi.org/10.1080/02615479.2021.1965071>
25. Developing geriatric social work competencies for field education. (2006). *Journal of Gerontological Social Work*, 48(1–2). https://doi.org/10.1300/J083v48n01_10
26. Lee, J., & Miller, S. E. (2023). A comprehensive framework of competencies for gerontological social work practice. *Journal of Gerontological Social Work*, 66(2), 145–168. <https://doi.org/10.1080/01634372.2022.2142156>
27. Rosen, D., McCall, J., & Goodkind, S. (2023). Teaching evidence-based practice in social work with older adults. *Educational Gerontology*, 49(4), 312–329. <https://doi.org/10.1080/03601277.2022.2089473>
28. Wehbi, S., & Parada, H. (2021). Reimagining social work field education through community-based research with older adults. *Journal of Teaching in Social Work*, 41(3), 285–302. <https://doi.org/10.1080/08841233.2021.1925166>

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 373.2:159.922.7

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-331-340](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-331-340)

Дубінчук Людмила Миколаївна вихователь закладу дошкільної освіти №58 м. Житомира, <https://orcid.org/0009-0005-9723-355X>

ФОРМУВАННЯ КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. Сучасна система дошкільної освіти потребує впровадження інноваційних підходів до організації освітнього процесу, зорієнтованих не лише на розвиток пізнавальної сфери дитини, а й на формування її соціальної, емоційної та комунікативної компетентностей. Одним із ключових завдань закладу дошкільної освіти є виховання здатності дітей до співпраці, налагодження міжособистісної взаємодії, уміння домовлятися, спільно розв'язувати завдання та діяти в команді. У цьому контексті особливої актуальності набуває використання технології тимбілдингу, спрямованої на згуртування дитячого колективу, формування почуття приналежності до групи та створення позитивного психологічного мікроклімату.

У статті розкрито сутність поняття командної взаємодії в дошкільному віці, окреслено її значення для процесів соціалізації, емоційного розвитку та становлення особистості дитини. Підкреслено, що саме в ранньому дитинстві закладаються основи комунікативної культури, довіри до оточення, відповідальності, саморегуляції та готовності до спільної діяльності. Обґрунтовано доцільність використання елементів тимбілдингу в освітньому процесі закладу дошкільної освіти як ефективного засобу розвитку соціальних навичок, емоційного інтелекту, навичок партнерської взаємодії та конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій.

У роботі проаналізовано сучасні наукові підходи до проблеми формування командної взаємодії в дошкільному середовищі, узагальнено педагогічний досвід використання ігрових, творчих і рухливих форм тимбілдингу в роботі з дітьми старшого дошкільного віку. Описано основні методи дослідження, зокрема педагогічне спостереження, бесіди, анкетування та аналіз результатів спільної діяльності дітей. Особливу увагу приділено ролі вихователя в організації командної взаємодії, доборі ефективних ігрових методів та вправ, спрямованих на формування згуртованості групи, взаємопідтримки, взаємної відповідальності та позитивних міжособистісних стосунків.

Зроблено висновок, що систематичне та цілеспрямоване застосування ігрових форм тимбілдингу сприяє підвищенню рівня соціальної адаптації дітей,

розвитку їхніх комунікативних умінь, емоційної стійкості та самостійності, формуванню позитивної самооцінки й навчальної мотивації, а також створенню безпечного, комфортного та сприятливого освітнього середовища в закладі дошкільної освіти.

Ключові слова: тимбілдінг, дошкільна освіта, згуртування колективу, соціалізація дітей, вихователів, командна взаємодія, ігрові методи.

Dubinchuk Lyudmila Mykolayivna teacher of preschool educational institution No. 58, Zhytomyr, <https://orcid.org/0009-0005-9723-355X>

FORMATION OF TEAM INTERACTION IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The modern system of preschool education requires the implementation of innovative approaches to organizing the educational process, aimed not only at developing children's cognitive abilities but also at forming their social, emotional, and communicative competences. One of the key tasks of preschool educational institutions is to foster children's ability to cooperate, establish interpersonal interaction, negotiate, solve tasks collaboratively, and work effectively in a team. In this context, the use of team-building technology aimed at uniting children's groups, developing a sense of belonging, and creating a positive psychological climate becomes especially relevant.

The article reveals the essence of team interaction in preschool age and outlines its significance for socialization processes, emotional development, and personality formation. It is emphasized that early childhood is a crucial period for laying the foundations of communicative culture, trust in others, responsibility, self-regulation, and readiness for joint activities. The feasibility of using team-building elements in the educational process of preschool institutions is substantiated as an effective means of developing social skills, emotional intelligence, partnership interaction, and constructive conflict resolution.

The study analyzes modern scientific approaches to the problem of forming team interaction in the preschool environment and generalizes pedagogical experience in applying game-based, creative, and physical team-building activities with senior preschool children. The main research methods, including pedagogical observation, interviews, questionnaires, and analysis of children's collaborative activities, are described. Special attention is paid to the role of the teacher in organizing team interaction and selecting effective methods and exercises aimed at developing group cohesion, mutual support, shared responsibility, and positive interpersonal relationships.

The results indicate that systematic and purposeful application of team-building activities contributes to improving children's social adaptation, developing their communication skills, emotional stability, and independence, forming positive self-

esteem and learning motivation, and creating a safe, comfortable, and supportive educational environment in preschool institutions.

Keywords: team building, preschool education, group cohesion, children's socialization, teacher, team interaction, game-based methods.

Постановка проблеми. Сучасні трансформації системи дошкільної освіти зумовлюють необхідність переосмислення підходів до організації освітнього процесу, зокрема в аспекті розвитку соціальної компетентності дітей. Поряд із формуванням пізнавальних умінь дедалі більшого значення набуває виховання здатності до співпраці, налагодження міжособистісної взаємодії, уміння діяти спільно та досягати результату в команді. Дошкільний вік є сенситивним періодом для становлення комунікативних навичок, емоційної чутливості та досвіду колективної діяльності, які надалі визначають успішність соціалізації дитини.

Водночас у практиці закладів дошкільної освіти питання цілеспрямованого формування командної взаємодії часто залишається фрагментарним і не завжди має системний характер. Одним із перспективних напрямів розв'язання цієї проблеми є впровадження елементів тимбілдінгу як педагогічної технології, спрямованої на згуртування дитячого колективу та розвиток навичок співпраці. Однак потребують подальшого теоретичного осмислення педагогічні можливості тимбілдінгу, а також визначення ефективних форм і методів його використання в роботі з дітьми дошкільного віку, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях значна увага приділяється проблемам соціалізації дітей дошкільного віку, розвитку їхніх комунікативних умінь, формуванню навичок співпраці та позитивної взаємодії в групі однолітків. У працях вітчизняних і зарубіжних науковців обґрунтовується роль спільної діяльності та гри як провідних чинників становлення особистості дитини, розвитку її емоційної сфери та соціального досвіду. Дослідники підкреслюють значення колективних форм роботи, ігрових та творчих завдань у формуванні доброзичливих взаємин, відповідальності та взаємодопомоги серед дітей.

Окремі наукові розвідки присвячені використанню інтерактивних та ігрових методів у дошкільній освіті, а також ролі вихователя як організатора спільної діяльності дітей. Водночас поняття тимбілдінгу переважно розглядається у контексті дорослих колективів або корпоративного середовища, тоді як його педагогічний потенціал у роботі з дошкільниками ще не набув достатнього висвітлення. Це зумовлює потребу в подальших дослідженнях, спрямованих на адаптацію ідей тимбілдінгу до умов закладу дошкільної освіти та обґрунтування його можливостей як засобу формування командної взаємодії дітей.

Мета статті – аналіз особливостей тимбілдингу як засобу згуртування дитячого колективу в умовах дошкільного закладу освіти, а також обґрунтування доцільності його застосування у педагогічній практиці.

Виклад основного матеріалу. Реалізація поставленої мети передбачає теоретичне осмислення поняття «тимбілдинг», визначення його педагогічних можливостей, а також практичне окреслення форм і методів, які можуть бути ефективно використані у роботі з дітьми дошкільного віку.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі завдання:

- розкрити сутність поняття «тимбілдинг» у педагогічному контексті та визначити його ключові характеристики;
- визначити функції тимбілдингу та окреслити його роль у соціалізації й розвитку дітей дошкільного віку;
- проаналізувати основні форми, методи та засоби реалізації тимбілдингу у практиці дошкільних закладів освіти;
- надати практичні рекомендації щодо організації тимбілдингу у дитячому садку з урахуванням вікових особливостей дітей та завдань виховання;
- підкреслити значення вихователя як організатора та координатора тимбілдингових заходів.

Тимбілдинг (від англ. team building – «побудова команди») у педагогічному контексті можна визначити як цілеспрямовану діяльність вихователя, спрямовану на створення дружнього, згуртованого та відкритого до співпраці колективу дітей. На відміну від корпоративного середовища, де тимбілдинг має переважно ділову й організаційну мету, у дошкільному закладі його завданням є формування у дітей соціальних навичок, розвиток здатності працювати в команді, виховання доброзичливості та взаємоповаги.

Важливо зазначити, що дитина у дошкільному віці активно засвоює моделі поведінки через гру, емоційний контакт та спільну діяльність. Тому тимбілдинг у дитячому садку має бути побудований саме у формі гри, творчості, спортивних завдань та спільних проектів.

Функції тимбілдингу у дитячому садку

Тимбілдинг виконує низку педагогічних функцій, які визначають його значення у розвитку дошкільників:

Соціалізуюча – формує навички співпраці, вміння домовлятися, вирішувати конфлікти.

Комунікативна – допомагає дітям навчитися слухати інших, висловлювати власну думку, розуміти емоції однолітків.

Виховна – виховує відповідальність, толерантність, здатність до взаємодопомоги.

Мотиваційна – підвищує інтерес дітей до спільних занять, створює позитивне емоційне тло.

Розвивальна – сприяє розвитку емоційного інтелекту, креативності, уяви та фізичної активності.

Форми та методи реалізації тимбілдінгу

Організація тимбілдінгових заходів у дошкільному закладі може здійснюватися у різних формах:

1. Ігрові вправи на командну взаємодію.

- «Будуємо разом» – дітям пропонується побудувати вежу чи міст із кубиків, де кожен відповідає за окрему частину конструкції.

- «Передай усмішку» – діти передають один одному усмішку чи дружнє слово, формуючи позитивний емоційний фон у групі.

- «Павутинка дружби» – діти стають у коло та кидають клубок нитки, називаючи ім'я друга, утворюючи символічну «мережу».

- «Лабіринт дружби» - Діти стають навколо великого круглого лабіринту та разом утримують його за краї. У центрі або на доріжці лабіринту знаходиться м'ячик. За сигналом вихователя діти спільно, обережно нахиляючи конструкцію, проводять м'ячик по доріжках лабіринту до визначеної цілі (центру або фінішу).

Спільна творча діяльність.

- Колективне малювання на великому аркуші («Наш дитсадок майбутнього»).

- Створення спільних виробів з природних матеріалів.

- Колективна постановка міні-вистави або казки, де кожна дитина виконує свою роль.

Спортивні та рухливі ігри.

Естафети, де результат залежить від швидкості та узгодженості всієї команди.

Хороводи та рухливі ігри, які об'єднують дітей та створюють атмосферу єдності.

- «Ми – одна команда» - Діти стоять ланцюжком, тримаючись руками за плечі, або у коло. За сигналом вихователя проходять ланцюжком через обруч.

- «Командний баланс» - Діти утворюють пари. Кожна пара отримує одну повітряну кульку. Кулька розміщується між двома учасниками, руками тримати її не можна. Пройти разом уперед до позначеної лінії та повернутися назад. Головна умова – діти не використовують руки, вони тримають кульку тільки завдяки узгодженим рухам і легкому притисканню тілами. Коли задання виконано, вихователь хвалить команду, відзначаючи, що успіх залежав від взаємодії, а не від швидкості.

- «Кольоровий ланцюжок» - Діти об'єднуються у дві команди, за сигналом вихователя діти мають передати м'ячик іншій дитині, щоб він не упав.

Психологічні вправи на довіру.

«Долонька друга» – кожна дитина малює свою долоньку та пише в ній добре слово про товариша.

«Обійми по колу» – діти обіймають сусіда зліва і справа, відчуючи тепло та підтримку групи.

На початку навчального року з метою визначення індивідуальних особливостей розвитку дитини та рівня сформованості навичок командної взаємодії було проведено педагогічне спостереження за участю дітей в організованій тімбілдінг – діяльності. Спостереження здійснювалося у процесі спільних ігор, командних вправ групових завдань і було спрямоване на виявлення рівня взаємодії з однолітками, комунікативних вмінь, емоційної регуляції, самостійності та здатності дотримуватись правил.

Для визначення рівня сформованості навичок командної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку було проведено педагогічне дослідження. У процесі спостереження та аналізу діяльності дітей оцінювалися основні критерії взаємодії в колективі на початку та наприкінці навчального року. Результати дослідження подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Дослідження сформованості навичок командної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку.

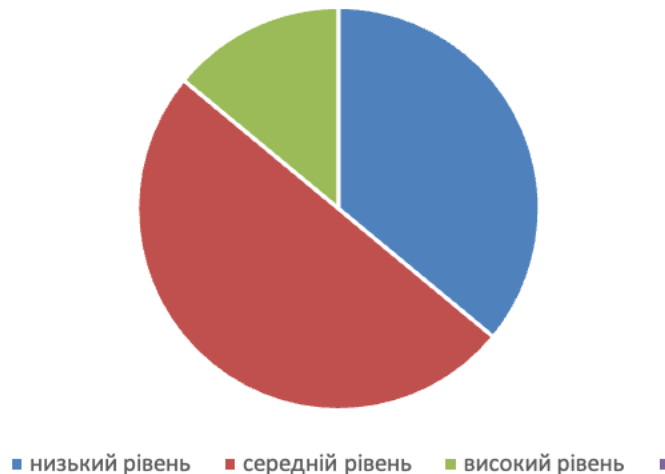
№	Критерії дослідження	Початок навчального року	Кінець навчального року	Показники позитивної динаміки
1.	Співпраця в команді	Переважає індивідуальна діяльність	Узгоджують дії, домовляються, працюють у підгрупах	Самостійна командна робота
2.	Комунікативна компетентність	Висловлюють думки з труднощами, перебивають	Вміють слухати, говорять по черзі, підтримують діалог	Культура спілкування
3.	Емоційно – вольова сфера	Складно керують емоціями та розпізнають емоції інших	Розрізняють емоції, проявляють співпереживання	Емоційна зрілість
4.	Відповідальність за спільний результат	Не доводять командне завдання до кінця	Беруть відповідальність за свою роль, доводять справу до кінця	Сформована відповідальність
5.	Уміння вирішувати конфлікти	Потребують допомоги дорослого	Пробують домовлятися самостійно, самостійно шукають компроміс	Конфліктна компетентність
6.	Довіра в колективі	Обирають лише близьких друзів	Взаємодіють з всіма дітьми в групі	Розширення соціальних зв'язків
7.	Готовність до шкільної співпраці	Складно діяти за правилами	Працюють за інструкцією, дотримуються правил	Навчальна зрілість

Аналіз даних, наведених у таблиці 1, свідчить про позитивну динаміку розвитку навичок командної взаємодії у дітей протягом навчального року. Спостерігається зростання рівня співпраці, комунікативної компетентності, емоційної зрілості та відповідальності за спільний результат. Діти стали більш відкритими до співпраці, навчилися вирішувати конфлікти шляхом діалогу та проявляти довіру до однолітків.

Отримані результати підтверджують ефективність організованої спільної діяльності та використаних педагогічних методів у формуванні соціальних і комунікативних умінь дітей.

Для наочного відображення результатів дослідження та порівняння рівнів сформованості командної взаємодії на початку та наприкінці навчального року було побудовано діаграму, подану на рисунку 1. В обстеженні приймало участь 22 дитини. Низький рівень – діє лише з допомогою дорослого. Середній рівень – виконує завдання з частковою підтримкою. Високий рівень – самостійно взаємодіє в команді.

Рівні оцінювання початок навчального року

Рівні оцінювання кінець навчального року

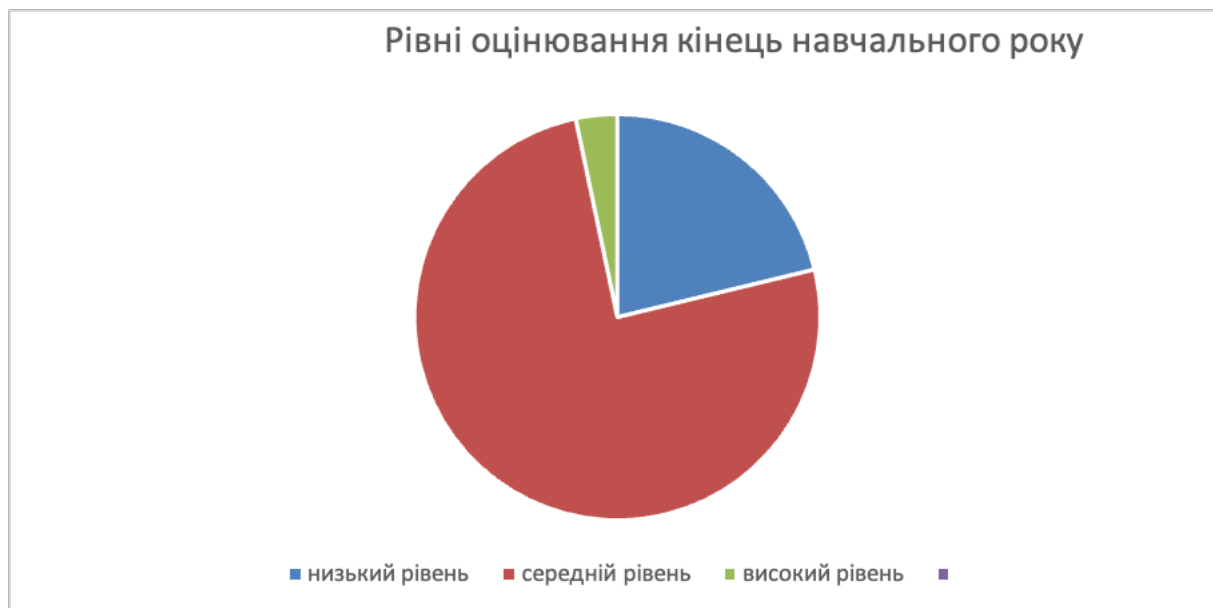

Рис. 1. Дослідження та порівняння рівнів сформованості командної взаємодії на початку та наприкінці навчального року

Як видно з рисунка 1, наприкінці навчального року значно зросла кількість дітей із середнім і високим рівнем сформованості навичок командної взаємодії. Водночас кількість дітей із низьким рівнем істотно зменшилася. Це свідчить про позитивний вплив цілеспрямованої педагогічної роботи на розвиток умінь співпрацювати, спілкуватися та діяти в команді.

По результатах обстеження можемо зробити висновок, що на початку навчального року в групі переважав середній рівень сформованості командної взаємодії. Спостерігалися труднощі в емоційному самоконтролі та розв'язанні конфліктних ситуацій

Наприкінці навчального року завдяки систематичному використанню тімбілдінг – технологій відзначається позитивна динаміка: підвищився рівень комунікативної культури, відповідальності, уміння працювати в команді та готовність до шкільного навчання.

Результати досліджень дозволяють:

- зробити висновки щодо рівня готовності дітей до командної та навчальної діяльності;
- добирати ефективні форми групової та командної діяльності;
- підтвердити позитивну динаміку розвитку соціальних умінь;
- своєчасно вносити корективи в освітню діяльність;
- узагальнити отримані результати та визначити перспективи подальшої роботи;
- проаналізувати рівень командної взаємодії в групі.

Роль вихователя у проведенні тимбілдингу

Ефективність тимбілдингу безпосередньо залежить від вихователя, який виступає координатором дитячої діяльності. Саме педагог визначає цілі заходу, добирає відповідні ігри та вправи, мотивує дітей, допомагає розв'язувати можливі конфлікти. Важливо, щоб вихователь враховував індивідуальні особливості кожної дитини: темперамент, рівень мовленнєвого розвитку, емоційний стан.

Роль вихователя полягає не лише у керуванні процесом, але й у створенні позитивної атмосфери, де кожна дитина відчуває себе потрібною та цінною. Важливим є поступовий характер тимбілдингової роботи: від простих ігор на знайомство до складніших завдань, що вимагають колективного зусилля.

Висновки. Отже, тимбілдинг є ефективним засобом згуртування дитячого колективу у закладі дошкільної освіти, що сприяє формуванню сприятливого психологічного клімату та розвитку позитивних міжособистісних взаємин. Використання різноманітних ігрових, творчих і рухливих вправ забезпечує активну взаємодію дітей, сприяє розвитку комунікативних умінь, уміння слухати й домовлятися, формує атмосферу довіри, взаємоповаги та взаємної підтримки. Завдяки цьому діти швидше адаптуються до умов освітнього середовища, почуваються впевнено та комфортно в колективі.

Тимбілдинг також відіграє важливу роль у розвитку емоційно-вольової сфери дітей, сприяє формуванню емпатії, саморегуляції, відповідальності за спільний результат і вміння конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації. Він допомагає виховувати соціально активну, емоційно врівноважену, самостійну та готову до співпраці особистість, що є важливою передумовою успішної підготовки до подальшого навчання в школі.

Встановлено, що систематичне впровадження елементів тимбілдингу в освітній процес позитивно впливає на характер міжособистісних взаємин у дитячій групі, знижує рівень конфліктності, сприяє подоланню ізолюваності окремих дітей та підвищує загальний рівень згуртованості колективу. Важлива роль у цьому процесі належить вихователю, який виступає організатором і координатором спільної діяльності, створює психологічно безпечне середовище, враховує індивідуальні особливості вихованців та забезпечує умови для активної участі кожної дитини у спільній роботі.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в експериментальній перевірці ефективності різних форм і методів тимбілдингу в роботі з дітьми дошкільного віку, у вивченні їх впливу на розвиток лідерських якостей, самооцінки та навчальної мотивації, а також у розробленні методичних рекомендацій щодо їх системного впровадження в практику закладів дошкільної освіти та підвищення професійної компетентності педагогічних працівників.

Література:

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. – К.: Либідь, 2003.
2. Кононко О. Л. Соціалізація особистості дошкільника. – К.: Освіта, 2007.
3. Фесенко Т. В. Командна робота у виховному процесі. – Харків: Основа, 2012.
4. Чепелева Н. В. Психологічні засади колективної діяльності дітей. – К.: Педагогічна думка, 2010.

References:

1. Bekh, I. D. (2003). *Osobystisno oriientovane vykhovannia* [Personality-oriented education]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
2. Kononko, O. L. (2007). *Sotsializatsiia osobystosti doshkilnyka* [Socialization of a preschool child's personality]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
3. Fesenko, T. V. (2012). *Komandna robota u vykhovnomu protsesi* [Teamwork in the educational process]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
4. Chepelieva, N. V. (2010). *Psykhologichni zasady kolektyvnoi diialnosti ditei* [Psychological foundations of children's collective activity]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026

УДК 78.071:37.016

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-341-353](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-341-353)

Дудик Романа Володимирівна кандидат мистецтвознавства, доктор філософії, доцент кафедри методики музичного виховання та диригування Навчально-наукового інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0001-7737-6688>

СИМВОЛІКА ОРНАМЕНТУ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВАНКИ ТА МУЗИЧНОЇ НОТАЦІЇ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розглянуто символіку орнаменту та музичної нотації як взаємопов'язані знакові системи, що мають значний потенціал у формуванні художнього мислення учнів закладів загальної середньої освіти. Актуальність дослідження зумовлена потребою інтеграції різних видів мистецтва в сучасному освітньому просторі, пошуком ефективних засобів розвитку образного, асоціативного й креативного мислення школярів, а також необхідністю формування здатності до аналізу символічних структур у мистецтві.

На основі міждисциплінарного підходу проаналізовано орнамент як візуально-знакову структуру, що ґрунтується на ритмі, симетрії, повторі, варіативності та композиційній цілісності. Окрему увагу приділено символічному змісту традиційного українського орнаменту, зокрема орнаментальних кодів вишивки, які відображають світоглядні, духовні та культурні смисли. Паралельно розглянуто музичну нотацію як універсальну систему фіксації звуковисотних, ритмічних і динамічних параметрів музики, що також функціонує як особлива знакова мова мистецтва та засіб передачі емоційного й художнього змісту.

У статті обґрунтовано спільність структурних принципів орнаменту та музичної нотації: ритмічну організацію, метричну впорядкованість, симетрію, повторюваність елементів, варіаційність та композиційну логіку. Доведено, що усвідомлення цих паралелей сприяє розвитку здатності учнів до міждисциплінарного аналізу, формує вміння інтерпретувати художні образи, встановлювати смислові зв'язки між різними видами мистецтва, а також посилює їхню креативну активність.

Запропоновано методичні підходи до інтеграції візуальної та музичної символіки в освітньому процесі, зокрема через порівняльний аналіз, творче моделювання, асоціативні вправи та проєктну діяльність. Зроблено висновок про доцільність використання символіки орнаменту та музичної нотації як ефектив-

ного засобу формування художнього мислення, естетичної культури й цілісного сприйняття мистецьких явищ у сучасній школі.

Ключові слова: символіка орнаменту; музична нотація; художнє мислення; семіотика мистецтва; мистецька освіта; асоціативне мислення; ритм; композиція; естетичне виховання.

Dudyk Romana Volodymyrivna Candidate of Art History, Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Methods of Music Education and Conducting, Educational and Scientific Institute of the Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0001-7737-6688>

SYMBOLS OF UKRAINIAN VYSHIVANKA ORNAMENT AND MUSICAL NOTATION AS A MEANS OF DEVELOPING ARTISTIC THINKING IN SENIOR SCHOOL AGE STUDENTS

Abstract. The article examines the symbolism of ornament and musical notation as interconnected sign systems that have significant potential in the formation of artistic thinking of students of secondary education institutions. The relevance of the study is due to the need to integrate various types of art in the modern educational space, the search for effective means of developing imaginative, associative and creative thinking of schoolchildren, as well as the need to form the ability to analyze symbolic structures in art.

Based on an interdisciplinary approach, the ornament is analyzed as a visual-sign structure based on rhythm, symmetry, repetition, variability and compositional integrity. Special attention is paid to the symbolic content of traditional Ukrainian ornament, in particular ornamental codes of embroidery, which reflect worldview, spiritual and cultural meanings. In parallel, musical notation is considered as a universal system for recording pitch, rhythmic and dynamic parameters of music, which also functions as a special symbolic language of art and a means of transmitting emotional and artistic content.

The article substantiates the commonality of structural principles of ornament and musical notation: rhythmic organization, metric order, symmetry, repetition of elements, variation and compositional logic. It is proven that awareness of these parallels contributes to the development of students' ability to inter-artistic analysis, forms the ability to interpret artistic images, establish semantic connections between different types of art, and also enhances their creative activity.

Methodological approaches to the integration of visual and musical symbolism in the educational process are proposed, in particular through comparative analysis, creative modeling, associative exercises and project activities. The conclusion is made about the expediency of using the symbolism of ornament and musical notation as an

effective means of forming artistic thinking, aesthetic culture, and a holistic perception of artistic phenomena in modern schools.

Keywords: ornamental symbolism; musical notation; artistic thinking; inter-artistic integration; semiotics of art; art education; associative thinking; rhythm; composition; aesthetic education.

Постановка проблеми. Сучасний освітній простір характеризується активним пошуком ефективних шляхів формування цілісного художнього світогляду учнів, розвитку їхнього образного, асоціативного та креативного мислення. В умовах інтеграції мистецьких дисциплін особливої актуальності набуває проблема осмислення мистецтва як системи знаків і символів, здатних передавати культурні смисли, емоційні стани та світоглядні уявлення. У цьому контексті особливий інтерес становить порівняльний аналіз візуальних і музичних знакових структур, зокрема орнаменту вишиванки та музичної нотації.

Українська вишиванка як феномен традиційної культури є не лише елементом національного одягу, а й носієм глибинної символіки, що відображає історичну пам'ять, духовні цінності та естетичні ідеали народу. Орнаментальні мотиви вишивки характеризуються ритмічною впорядкованістю, симетрією, повторюваністю елементів, варіативністю та композиційною цілісністю, що надає їм структурної організованості та смислової насиченості. Водночас музична нотація як універсальна система фіксації музичного тексту також функціонує як особлива знакова мова, що ґрунтується на чіткій графічній організації, метроритмічній структурі та закономірностях композиційної побудови.

Попри наявність ґрунтовних досліджень у галузі мистецтвознавства, етнопедагогіки та музичної освіти, проблема виявлення спільних семіотичних і структурних принципів орнаменту вишиванки та музичної нотації в контексті формування художнього мислення учнів залишається недостатньо розробленою. У більшості наукових праць ці явища розглядаються окремо: орнамент — як об'єкт народного декоративного мистецтва, а нотація — як інструмент музичної комунікації. Водночас їх порівняльний аналіз відкриває можливості для глибшого розуміння механізмів міждисциплінарної взаємодії та розвитку здатності учнів до символічного осмислення художньої інформації.

Проблема полягає в тому, що в освітній практиці недостатньо використовується потенціал інтеграції візуальної та музичної символіки як засобу формування художнього мислення. Учні часто сприймають мистецькі явища фрагментарно, без усвідомлення їхньої структурної подібності та смислової єдності. Це зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування та методичного осмислення можливостей поєднання символіки орнаменту вишиванки й музичної нотації в освітньому процесі.

Отже, актуальність порушеної проблеми визначається потребою розширення міжпредметних підходів у навчанні, формуванням здатності учнів до комплексного аналізу художніх текстів та розвитку їхнього художнього мислення через усвідомлення універсальних структурних та символічних принципів різних видів мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика символіки орнаменту народної вишивки й її семіотичного значення в українській культурі розглядається в різних галузях мистецтвознавства, етнології та культурології. Дослідження символічної природи орнаменту є важливою складовою розуміння національної ідентичності та художнього мислення. Зокрема, семантичний ресурс українського орнаменту як чинник культурного самовизначення розкрито в працях О. В. Колісника і С. В. Мисака [3], які аналізують символіку орнаменту народної вишивки у графічному дизайні та підкреслюють її емоційний, смисловий та культуротворчий потенціал у сучасному мистецтві.

У сучасних дослідженнях також відзначено роль орнаментальних мотивів як символів національної ідентичності, які знаходять відображення у графічних і декоративних практиках, що сприяє посиленню емоційного середовища культурно-символічної системи. Зокрема, О. Д. Рихліцька та О. І. Косик [7] аналізують сучасні дизайн-практики, що базуються на символіко-орнаментальних мотивах народного мистецтва, і відзначають їхню здатність відтворювати культурний досвід у часово-просторовому вимірі, створюючи нові наративи на засадах традиційної символіки. Особлива увага приділяється розгляду орнаменту як символічної форми культурної комунікації. У статті «Орнаментальні мотиви в сучасних дизайн-практиках» досліджено феномен орнаментального декорування як носія культурно-історичної інформації, здатного передавати соціально-психологічні змісти та забезпечувати комунікацію поколінь.

Важливим внеском у вивчення українського орнаменту є праці М. Олійник [6], яка розглядає орнаментальні композиції на історичних вишиванках, зокрема в контексті етнології та культурної пам'яті.

Певні теоретичні засади символіки орнаменту розкриті і в історико-етнографічних джерелах, які розглядають традиційні художні коди української культури як важливу частину національного архетипу.

Разом з тим, у вітчизняній науковій літературі недостатньо узагальнено розроблено питання символічних спільнот між візуальними знаковими системами (як орнамент вишиванки) та музичною нотацією в контексті формування художнього мислення. Існуючі праці концентруються здебільшого на окремих аспектах символіки або на прикладних проектах (графічний дизайн, декоративне мистецтво), але не пропонують цілісної концепції міжпредметних взаємозв'язків. Такий розрив обґрунтовує потребу у міждисциплінарному аналізі, який об'єднає семіотику візуального мистецтва та семіотику музичної нотації з позицій художнього мислення учнів.

Мета статті – комплексний аналіз семіотичної природи орнаменту вишиванки та музичної нотації як культурних знакових систем, виявлення їхніх спільних структурно-сміслових характеристик і обґрунтування можливостей їх інтеграції в освітній процес з метою розвитку художнього мислення, асоціативності та образного сприйняття учнів.

Виклад основного матеріалу. Символіка орнаменту української вишиванки розглядається у сучасних культурологічних та мистецтвознавчих дослідженнях як знакова система, що акумулює світоглядні, естетичні та етнокультурні смисли. Орнамент виступає не лише декоративним елементом, а й структурованою формою художньої комунікації, у якій закладено символічні коди традиційної культури. Геометричні мотиви (ромб, хрест, меандр), рослинні та зооморфні елементи (дерево життя, калина, виноградна лоза) організовані у повторювані ритмічні структури, що забезпечує композиційну цілісність та внутрішню логіку візерунка.

Українська вишивка багата на регіональні орнаментальні коди, і кожен регіон має свої характерні мотиви, символіку та кольорову гаму, що відображає світогляд, духовність та культурні традиції місцевості.

Представимо основні регіони та розшифровку їх орнаментальних кодів:

1. Гуцульщина (Карпати)

Характерні мотиви: ромби, зигзаги, геометричні лінії, дерев'яні мотиви («дерево життя»), хрестики.

Символіка: ромб – родинне благополуччя; зигзаг – рух життя та зв'язок з природою; дерево життя – зв'язок поколінь, духовне зростання.

Кольори: червоний (енергія, захист), чорний (стабільність, земля), зелений (природа, життєва сила).

2. Буковина

Характерні мотиви: квіткові орнаменти, візерунки з калиною, виноградною лозою, серцеподібні елементи.

Символіка: калина – родинні цінності, здоров'я; виноград – достаток та життєва сила; серце – любов, турбота, духовна чистота.

Кольори: червоний, зелений, синій – яскраві контрасти, що підкреслюють життєву радість і гармонію.

3. Полісся

Характерні мотиви: прості геометричні фігури (лінії, ромби, квадрати), рослинні мотиви у стилі «сітка».

Символіка: квадрати – порядок, гармонія; лінії – життєвий шлях; рослинні елементи – зв'язок людини з природою та плодючість.

Кольори: синій (спокій, вода), зелений (природа, врожай), білий (чистота, духовність).

4. Слобожанщина (Східна Україна)

Характерні мотиви: ромби, хрестики, стрічкові мотиви, стилізовані квіти.

Символіка: ромби – захист, стабільність; хрестики – духовність, оберіг; квіти – краса, життєва енергія.

Кольори: червоний, чорний, білий – символи захисту та духовного очищення.

5. Поділля

Характерні мотиви: геометричні фігури, стилізовані рослинні елементи, «гілки», хрестики, зигзаги.

Символіка: гілки та рослини – родинне дерево, життєва сила; зигзаги – рух і динаміка життя; хрестики – духовність і оберіг.

Кольори: червоний, зелений, чорний, жовтий – символи життєвої енергії, природи та духовного захисту.

6. Полтавщина та Київщина

Характерні мотиви: спрощені геометричні елементи, ромби, квадрати, стрічкові мотиви, квіткові фрагменти.

Символіка: ромб – родина, порядок; стрічки – шлях життя; квіти – краса і духовність.

Кольори: червоний, синій, зелений, білий – гармонія природи та духовних цінностей.

7. Закарпаття (Підкарпаття)

Характерні мотиви: яскраві квіткові орнаменти, геометричні фігури, зигзаги, «сонячні» мотиви.

Символіка: сонце – життя, енергія; квіти – краса та духовний розвиток; геометрія – гармонія всесвіту.

Кольори: яскраві, контрастні – червоний, жовтий, зелений, синій.

Таким чином, кожен регіон має унікальні орнаментальні коди, які відображають світогляд, духовні цінності та культурні традиції. Використання цих мотивів у навчанні музики дозволяє поєднати національну ідентичність із художньо-естетичним розвитком учнів, формуючи емоційне та образне мислення через взаємозв'язок візуальної символіки та музичної нотації.

З позицій семіотики орнамент української вишиванки функціонує як умовна знакова система, де кожен елемент має зафіксоване значення, а повторюваність мотивів, симетрія та ритмічне чергування формують упорядковану композицію. Подібні закономірності спостерігаються в музичній нотації, яка являє собою універсальну систему графічних символів для фіксації та відтворення музичного тексту. Ноти, паузи, тактові розміри та ключі функціонують у межах структурованого простору нотного стану та мають узгоджені значення.

Порівняльний аналіз цих двох систем дозволяє виділити спільні структурно-сміслові характеристики:

1) Знакова умовність і символічність – обидві системи складаються з умовних позначень, що передають значущу інформацію.

2) Ритмічна організація – повторюваність елементів формують впорядковану динаміку.

3) Композиційна цілісність – окремі знаки функціонують у межах цілісної структури.

4) Семантична функція – через знаки передаються культурні, естетичні та емоційні смисли.

У педагогічному контексті інтеграція орнаментальної та музичної символіки сприяє розвитку художнього мислення учнів. Художнє мислення в цьому випадку характеризується здатністю до образного та асоціативного узагальнення, сприйняттям структурної організації мистецького матеріалу та емоційною чутливістю. Міжпредметне порівняння орнаменту та музичної нотації дозволяє учням усвідомлювати закономірності мистецьких структур, сприяє формуванню цілісного сприйняття мистецтва та розвитку креативності.

Практичне застосування передбачає використання наступних методичних прийомів:

1) порівняння орнаментальних мотивів та ритмічних рисунків у музичних творах;

2) створення учнями власних «орнаментально-нотних» композицій;

3) візуалізація музичних фраз через орнаментальні елементи;

4) аналіз символіки кольору в орнаменті та її співвіднесення з емоційною характеристикою музики.

Застосування цих прийомів у навчальному процесі забезпечує розвиток просторового мислення, уваги до деталей, здатності до системного аналізу та інтерпретації художніх знаків. Водночас інтеграція орнаменту та музичної нотації дозволяє реалізувати національно-культурний компонент освіти, формують повагу до традицій та усвідомлення власної культурної ідентичності.

Отже, символіка орнаменту української вишиванки та музичної нотації може виступати ефективним засобом формування художнього мислення учнів, поєднуючи структурну організацію і образно-емоційне сприйняття мистецьких явищ та сприяючи розвитку міждисциплінарних компетентностей.

I. Методичний прийом *порівняння орнаментальних мотивів та ритмічних рисунків у музичних творах* передбачає системне зіставлення структурних, ритмічних та композиційних елементів двох знакових систем: візуальної (орнамент вишиванки) та музичної (ритмічні рисунки твору). Основна мета прийому – активізувати у учнів міждисциплінарне мислення, розвивати здатність до символічної інтерпретації та формувати навички художнього аналізу. Наприклад:

1) Вибір матеріалу: вчитель обирає музичні твори з виразним ритмом та динамічними акцентами, а також орнаментальні мотиви з повторюваними або симетричними елементами (ромб, меандр, хвиля, дерево життя). Він обирає один

із відомих, саме українських орнаментів (наприклад, ромб або «дерево життя») і фрагмент музичного твору з виразним ритмом (наприклад, «Пори року» Вівальді або українську народну мелодію).

2) Візуальний та слуховий аналіз: учні аналізують форму орнаменту, визначають повтори, симетрію, ритмічні структури, а потім зіставляють ці характеристики з ритмічними схемами музичного твору. На дошці або планшеті створюється схематичне зображення орнаменту, де кожен елемент позначено кольором або символом. Учні слухають музичний фрагмент, виділяючи повтори, акценти, ритмічні пульсації.

3) Виявлення аналогій: учні знаходять спільні закономірності, наприклад: повторюваний орнаментальний мотив відповідає музичному ритмічному повтору, симетрична композиція орнаменту корелює зі структурною симетрією музичного фрагмента. Учні накладають ритм музики на орнаментальну схему, визначаючи, які музичні удари відповідають певним орнаментальним елементам. Завдання можна оформити як ігрову «пошукову вправу»: знайти «схожий ритм у орнаменті», або створити власну «орнаментальну партитуру» під музичний фрагмент.

4) Рефлексія: обговорюється, як взаємозв'язок орнаменту та музики впливає на емоційне сприйняття твору, формує художнє мислення та образну уяву.

Таким чином, методичний прийом порівняння орнаментальних мотивів та ритмічних рисунків у музичних творах сприяє цілісному формуванню художнього мислення учнів, поєднуючи аналіз структури з розвитком образної уяви та національно-культурної свідомості, а саме:

- розвитку схильності до синтетичного сприйняття мистецтва;
- формуванню уміння виявляти структуру та закономірності у різних мистецьких системах;
- стимулюванню творчої активності та асоціативного мислення;
- посиленню емоційного й естетичного сприйняття музичного твору через аналогії з візуальною структурою орнаменту.

Методичний прийом полягає у систематичному зіставленні структурних елементів орнаменту вишиванки та ритмічних рисунків музичних творів, інтегрується національно-культурний компонент: діти дізнаються про символіку орнаменту та її значення у культурі. Він спрямований на розвиток художнього мислення, образної уяви та міждисциплінарних навичок учнів.

Цікавий елемент цього методу полягає в тому, що на уроці музичного мистецтва можна запропонувати учням «розшифрувати» мелодію як орнамент: наприклад, кожний музичний акцент або повтор відображається кольоровим символом, що відповідає певному орнаментальному мотиву. Це перетворює завдання на гру-експеримент, робить урок інтерактивним і дозволяє дітям відчувати музику «наочно».

II. Методичний прийом *створення учнями власних «орнаментально-нотних» композицій* передбачає активну творчу діяльність учнів, у якій вони перетворюють візуальні мотиви орнаменту в музичні ритмічні або мелодійні фрази, створюючи власні композиції. Він спрямований на розвиток художнього мислення, образної уяви, музичної грамоти та навичок міждисциплінарного аналізу.

Яка практична реалізація:

1) Підготовчий етап: учням демонструються орнаментальні мотиви українських вишиванок із різними геометричними або рослинними елементами. Обговорюються їх ритм, повторюваність, симетрія та колір.

2) Трансформація у музичні елементи: учні обирають один орнаментальний мотив і визначають його «музичні відповідники»:

- вертикальні або горизонтальні лінії – ритмічні удари;
- повторювані елементи – музичні фрази;
- кольорові елементи – динамічні або темброві акценти.

3) Створення композиції: на основі цієї трансформації учні формують коротку музичну композицію, записують її у нотах або виконують на інструменті (наприклад, на фортепіано, металлофоні чи скрипці).

4) Презентація та аналіз: кожна композиція обговорюється в класі – аналізується, як орнаментальні принципи вплинули на музичний ритм і мелодику, як композиція відображає емоційні та образні властивості обраного мотиву.

5) Рефлексія: учні оцінюють, які елементи орнаменту найбільш вдало передані музично, та як цей досвід допомагає розуміти закономірності мистецтва.

Цікавий елемент цього методу полягає в тому, що на уроці музичного мистецтва можна провести конкурс «Музична вишиванка», де композиції учнів оцінюються за креативність, точність передачі орнаментальних принципів та емоційний ефект. Така гра робить урок інтерактивним, стимулює колективну роботу та формує позитивне ставлення до мистецтва.

III. Методичний прийом *візуалізація музичних фраз через орнаментальні елементи* передбачає трансформацію музичних ритмів, мелодій та динамічних акцентів у візуальні образи орнаменту. Він спрямований на розвиток художнього мислення, образної уяви, слухово-ритмічного сприйняття та навичок міждисциплінарного аналізу.

Яка практична реалізація:

1) Вибір музичного матеріалу: учитель обирає короткий музичний фрагмент із виразним ритмом, мелодією та динамічними змінами (наприклад, народну пісню чи класичний твір).

2) Аналіз музичної фрази: учні визначають основні ритмічні та мелодійні мотиви, акценти, повтори та динаміку.

3) Трансформація у візуальний образ:

- кожен ритмічний удар чи повтор позначається відповідним орнаментальним елементом (лінії, ромб, хвиля);
- мелодичний підйом або спад можна відобразити кривими лініями або змінюваними кольорами;
- динамічні акценти виділяються інтенсивним кольором або товщиною лінії.

4) Створення орнаментальної схеми: учні розташовують елементи на аркуші чи дошці, формуючи графічну візуалізацію музичної фрази, яка відображає її ритм, структуру та емоційний зміст.

5) Презентація та обговорення: кожен учень або група презентує свій «музично-орнаментальний малюнок», пояснює вибір елементів та співвідношення музики та візуальної форми.

6) Рефлексія: обговорюється, як візуалізація допомагає краще зрозуміти музичну структуру, як орнаментальні принципи посилюють емоційне сприйняття та образне мислення.

Цей метод сприяє:

- розвитку образного та аналітичного мислення через взаємодію музики та візуального образу;
- формуванню навичок трансформації та інтерпретації знаків у різних мистецьких системах;
- активізації емоційного сприйняття музики;
- підвищенню мотивації до навчання через інтерактивну творчу діяльність;
- інтеграції культурно-національного компонента, коли орнаментальні мотиви пов'язані з українською традицією.

Цікавий елемент цього методу: тут можна запропонувати учням скласти «музично-орнаментальний ланцюжок», де кілька фраз твору перетворюються у послідовність орнаментальних схем, що відтворює розвиток музичної композиції. Це робить завдання наочним, інтерактивним та пізнавальним і дозволяє учням відчути структуру музики через образ.

IV. Методичний прийом *аналіз символіки кольору в орнаменті та її співвіднесення з емоційною характеристикою музики* спрямований на розвиток емоційного та образного сприйняття, здатності учнів до символічної інтерпретації та міждисциплінарного аналізу мистецьких явищ. Він дозволяє поєднати візуальну та музичну знакові системи через емоційно-колірні асоціації.

Яка практична реалізація:

1) Вибір орнаментального та музичного матеріалу: учитель обирає орнаментальні мотиви української вишиванки та музичні фрагменти з виразними емоційними характеристиками (радісні, урочисті, меланхолійні, спокійні).

2) Визначення кольорової символіки орнаменту: учні аналізують колірні поєднання, які традиційно мають певне символічне значення (наприклад,

червоний — енергія, життєва сила; чорний — спокій, глибина; синій — умиротворення).

3) Співвіднесення кольору з музичними емоціями:

- визначають, які музичні мотиви чи фрази відповідають певним кольорам;
- виявляють відповідність між динамікою, темпом та мелодичною структурою музики й емоційним забарвленням кольорів.

4) Візуалізація та практичне завдання: учні створюють колірно-музичні схеми, де кольори орнаменту відображають емоційні характеристики музичних фраз, або малюють «музичний орнамент», використовуючи кольорові позначення для різних музичних елементів.

5) Презентація та обговорення: обговорюється, як кольори передають емоційний зміст музики, які асоціації виникають, наскільки ефективно поєднано візуальний та слуховий ряд.

Цей метод сприяє:

- розвитку емоційної чутливості та художнього сприйняття;
- формуванню навичок символічного мислення та асоціативної логіки;
- активізації творчої уяви та інтеграції мистецьких систем;
- поглибленню розуміння національної символіки та її культурного значення;
- підвищенню мотивації та інтересу до навчання через інтерактивність і творчість.

Цікавий елемент цього методу полягає в тому, що тут можна запропонувати учням «розфарбувати музику», тобто підбирати кольори до музичних фраз і створювати власні «емоційно-колірні партитури». Це перетворює завдання на інтерактивну гру, розвиває креативність і дозволяє відчути музику через зорову та емоційну призму.

Запропоновані методичні прийоми — порівняння орнаментальних мотивів та ритмічних рисунків, створення учнями власних «орнаментально-нотних» композицій, візуалізація музичних фраз через орнаментальні елементи, аналіз символіки кольору та інтеграційні вправи — забезпечують цілісний розвиток художнього мислення, емоційної чутливості та креативності учнів.

Особливу роль у цьому процесі відіграють орнаментальні коди української вишивки, які відображають світоглядні, духовні та культурні змісти. Кожен мотив, геометричний чи рослинний елемент, має зафіксоване символічне значення: ромб чи хрест передають уявлення про гармонію та захист; дерево життя — зв'язок поколінь; калина чи виноградна лоза — життєву енергію та родинні цінності. Використання цих кодів у навчальному процесі дозволяє учням не лише аналізувати структуру мистецьких творів, а й усвідомлювати їх глибокий смисловий та культурний контекст, формуючи національно-культурну ідентичність.

Таким чином, інтеграція орнаменту та музичної нотації у навчальні завдання створює підґрунтя для розвитку комплексних компетентностей учнів: художньо-образного мислення, емоційної чутливості, асоціативного та аналітичного сприйняття, а також поваги до національної культури. Це підтверджує ефективність застосування орнаментально-музичних методичних прийомів у сучасному музично-педагогічному середовищі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. У результаті проведеного дослідження встановлено, що символіка орнаменту української вишиванки та музична нотація мають спільну структурно-знакову природу, що дозволяє розглядати їх як взаємодоповнювальні художні системи. Орнамент виступає своєрідним культурним кодом, у якому зафіксовано світоглядні, духовні та естетичні уявлення українського народу, тоді як музична нотація є знаковою формою фіксації звукового образу та ритмічної організації. Їх інтеграція в освітньому процесі сприяє формуванню цілісного художнього мислення учнів.

Доведено, що застосування методичних прийомів – порівняння орнаментальних мотивів і ритмічних рисунків, створення «орнаментально-нотних» композицій, візуалізація музичних фраз через орнаментальні елементи, аналіз символіки кольору – активізує асоціативне мислення, розвиває емоційну чутливість, образну уяву та здатність до міжвидових мистецьких узагальнень. Особливої значущості набуває звернення до регіональних орнаментальних кодів (Гуцульщини, Буковини, Полісся, Поділля, Слобожанщини тощо), що забезпечує формування національно-культурної ідентичності та глибше усвідомлення духовної спадщини.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є:

- розроблення методичних рекомендацій щодо впровадження орнаментально-музичних інтеграцій у різних вікових групах;
- створення авторських навчальних програм та міждисциплінарних курсів;
- емпіричне дослідження впливу запропонованих методик на рівень сформованості художнього мислення;
- цифровізація орнаментальних кодів та створення інтерактивних освітніх ресурсів;
- розширення порівняльного аналізу з іншими етнокультурними традиціями.

Таким чином, окреслений напрям має значний потенціал для подальшого розвитку в контексті сучасної мистецької освіти та інтегративних педагогічних підходів.

Література:

1. Захарчук-Чугай Р. Українська народна вишивка (західні області України). К. : Наукова думка, 1988. 192 с.

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

2. Кара-Васильєва Т. В., Чегусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «Великого стилю». Київ : Либідь, 2005. 274 с.
3. Колісник О. В., Мисак С. В. Символіка орнаменту народної вишивки у графічному дизайні. *Науково-фаховий журнал «Art and Design». Серія «Технічні науки. Мистецтвознавство»*. Київ. № 2, 2018. с. 35–42 <https://jrn1.knutd.edu.ua>
4. Кульчицька А. Я. Орнамент Трипільської культури і українська вишивка ХХ століття. Львів, 1995. 199 с.
5. Мельничук Ю. Дерево життя у вишивках. *Артанія : альманах*. 1998. Кн. 4. с. 51–52.
6. Олійник М. Вишиванка Марії Максимович: Дослідження орнаменту. *Матеріали до української етнології*. 2023. № 22 (25), с. 155–162 <https://mue.etnolog.org.ua>
7. Рихліцька О. Д., Косик О. І. Орнаментальні мотиви в сучасних дизайн-практиках. *Збірник наукових праць. Українські культурологічні студії*. Том 1 № 8. 2021. с. 59–65 <https://ucs.knu.ua/uk/issue/view/244>

References:

1. Zaharchuk-Chugaj, R. (1988). Ukraïns'ka narodna vishivka (zahidni oblasti Ukraïni) [Ukrainian folk embroidery (western regions of Ukraine)]. Kyiv, Naukova dumka. 192 [in Ukrainian].
2. Kara-Vasyliieva, T. V. Chehusova, Z. (2005). Dekoratyvne mystetstvo Ukrainy XX stolittia. U poshukakh «Velykoho styliu» [Decorative art of Ukraine of the twentieth century. In search of «Great style»]. Kyiv : Lybid. 274 [in Ukrainian].
3. Kolisnyk, O. V. Mysak, S. V. (2018) Symvolizm ornamentu narodnoyi vyshyvky v hrafichnomu dyzayni [Symbolism of folk embroidery ornament in graphic design]. *Naukovo-fakhovyy zhurnal «Mystetstvo ta dyzayn». Seriya «Tekhnichni nauky. Mystetstvoznavstvo»*. Kyiv. № 2, 35–42 <https://jrn1.knutd.edu.ua> [in Ukrainian]
4. Kulchytska, A. Ia. (1995). Ornament Trypils'koi kultury i ukrainska vyshyvka XX stolittia [Ornament of Trypillian culture and Ukrainian embroidery of the twentieth century]. Lviv. 199 [in Ukrainian].
5. Melnychuk, Iu. (1998). Derevo zhyttia u vyshyvках [Tree of life in embroidery]. *Artaniia: almanakh*. Kn. 4. 51–52 [in Ukrainian].
6. Oliynyk, M. (2023) Vyshyvka Mariyi Maksymovych: doslidzhennya ornamentu [Embroidery of Maria Maksymovych: Research of ornament]. *Materialy do ukraïns'koyi etnologiyi*. 2023. № 22 (25). 155–162 <https://mue.etnolog.org.ua> [in Ukrainian].
7. Rykhlyts'ka, O. D. Kosyk, O. I. (2021) Ornamental'ni motyvy v suchasnykh dyzayners'kykh praktykakh [Ornamental motifs in modern design practices]. *Zbirnyk naukovykh prats'. Ukraïns'ka kul'turolohiya*. Tom 1 № 8. 59–65 <https://ucs.knu.ua/uk/issue/view/24411> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 796.022

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-354-364](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-354-364)

Євтушенко Євген Григорович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, <https://orcid.org/0000-0003-1036-4652>

ПОРІВНЯЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛАСТИЧНИХ ЕСПАНДЕРІВ ТА ГРАВІТАЦІЙНО-ЗАЛЕЖНОГО ОБЛАДНАННЯ У СИЛОВОМУ ФІТНЕСІ

Анотація. В статті розглядається доцільність використання еластичних еспандерів у процесі розвитку силових здібностей. Наводяться аргументи на користь вправ з еластичним обладнанням і можливі переваги його застосування. На відміну від гравітаційно-залежного силового обладнання, під час розтягування еластичний опір зростає лінійно, що сприяє безпечному навантаженню, а самі еспандери придатні як для односуглобових, так і багатосуглобових рухів. Наголошено на тому, що звичайні тренажери та вільні обтяження працюють завдяки силі тяжіння і переважно обмежені вертикальним напрямком руху, тоді як навантаження в еластичному інвентарі визначається ступенем розтягування й забезпечує всебічну просторову свободу для виконання десятків різноманітних вправ. Акцентовано увагу на застосуванні у силовому фітнесі різних еластичних еспандерів – петльових, стрічкових, трубчастих, восьмиподібних, які відрізняються конструкцією, рівнем опору й призначенням. Їх вибір визначається цілями тренування, потрібним профілем опору, рівнем підготовленості користувача та умовами виконання вправ. Зазначено, що всі різновиди еластичних еспандерів характеризуються поступовим зростанням навантаження під час розтягнення по всій амплітуді, що створює гальмівний ефект, уповільнює рух і забезпечує щадні умови для опорно-рухового апарату. Натомість традиційні обтяження через інерційний компонент набирають швидкість, полегшують другу половину руху й водночас перевантажують сухожилля на початку. У статті підкреслюється можливість виконання багатьох вправ навіть з однією еластичною стрічкою, опір якої легко підвищити складанням чи переходом на еспандер більшого навантаження. Це дає змогу опрацювати більшість м'язів – від базових рухів до зміцнення важкодоступних м'язів. Особливу увагу приділено силовим тренуванням жінок, що потребує спеціальних умов і методик з урахуванням фізіологічних особливостей. Приріст сили й гіпертрофії у них зазвичай менший, ніж у чоловіків, проте жіночий організм усе ж адаптується до силових навантажень, підвищуючи показники. Автором проаналізовано наукові

роботи з проблематики впливу еластичного опору на м'язову систему людини. Кілька досліджень свідчать про майже рівнозначний приріст силових якостей, відсутність суттєвої різниці в активації м'язів і рівні електроміографічної активності під час вправ із еластичним опором порівняно з гравітаційно-залежними пристроями.

Ключові слова: еластичний еспандер, гравітаційно-залежне обладнання, силовий фітнес, фізична активність, тренувальне навантаження, силові якості, гіпертрофія м'язів, електроміографія, м'язова активація.

Yevtushenko Yevhen Hryhorovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Physical Education, Sumy National Agrarian University, Sumy, <https://orcid.org/0000-0003-1036-4652>

COMPARATIVE EFFECTIVENESS OF USING ELASTIC RESISTANCE BANDS AND GRAVITY-DEPENDENT RESISTANCE EQUIPMENT IN STRENGTH FITNESS

Abstract. The article examines the feasibility of using elastic resistance bands in the development of strength abilities. Arguments are presented in favor of exercises with elastic equipment and the potential advantages of its application. Unlike gravity-dependent resistance devices, elastic resistance increases linearly during stretching, which promotes safe loading, and the bands themselves are suitable for both single-joint and multi-joint movements. It is emphasized that conventional machines and free weights operate due to the force of gravity and are predominantly limited to the vertical direction of movement, whereas the load in elastic equipment is determined by the degree of elongation and provides comprehensive spatial freedom for performing dozens of different exercises. Attention is focused on the use in strength fitness of various elastic bands – loop, flat band, tubular, and figure-eight types—which differ in design, resistance level, and purpose. Their selection is determined by training goals, the required resistance profile, the user's fitness level, and the conditions under which the exercises are performed. It is noted that all types of elastic bands are characterized by a gradual increase in load throughout the entire range of motion during stretching, which creates a braking effect, slows the movement, and provides joint-friendly conditions for the musculoskeletal system. In contrast, traditional weights, due to the inertial component, gain speed, facilitate the second half of the movement, and at the same time overload the tendons at the beginning. The article emphasizes the possibility of performing many exercises even with a single elastic band, the resistance of which can be easily increased by doubling the band or switching to a band with greater resistance. This makes it possible to work most muscle groups – from basic movements to strengthening hard-to-target muscles. Particular attention is paid to strength training

for women, which requires specific conditions and methodologies that take physiological characteristics into account. Strength gains and hypertrophy in women are usually smaller than in men; however, the female body still adapts to strength loads, improving performance. The author analyzes scientific studies on the effects of elastic resistance on the human muscular system. Several studies indicate nearly equivalent improvements in strength, with no significant differences in muscle activation or electromyographic activity during exercises with elastic resistance compared to traditional strength equipment.

Keywords: elastic resistance band, gravity-dependent equipment, strength fitness, physical activity, training load, strength qualities, muscle hypertrophy, electromyography, muscle activation.

Постановка проблеми. Еластичні еспандери розповсюджені для використання у фітнес-індустрії, як допоміжне знаряддя в спортивній підготовці, у реабілітації опорно-рухового апарату. Однак здатність еластичних стрічок забезпечувати достатнє навантаження та ефективну активацію м'язів часто ставиться під сумнів через лінійне зростання опору в міру розтягування пристрою, у результаті чого характеристики еластичного інвентарю можуть мати певні недоліки. Існує деяке упереджене ставлення щодо рівня м'язової активації під час вправ з еластичним опором та його меншої ефективності на відміну від занять з традиційним гравітаційно-залежним обладнанням (тренажери і вільні ваги) через зростання навантаження у кінці амплітуди руху. Також вважається складним визначення точної величини опору еластичної стрічки порівняно з постійною вагою гантелі чи гирі, що унеможливорює розрахунок певного рівня навантаження на м'язи у різних фазах розтягнення стрічки.

Але, незважаючи на деякий скептицизм щодо еластичних еспандерів, переваги їх застосування перевершують можливі недоліки. До переваг еспандерів належать портативність, низька вартість, універсальність, придатність до використання в різних умовах, можливість значно значно більшої варіативності рухів і напрямків виконання односуглобових чи багатосуглобових вправ в різних площинах і положеннях. Крім того, під час вправ з еластичним опором відсутній ефект «читингу», оскільки неможливо використати інерцію, щоб у ривковому стилі підняти вагу у вихідне положення. Штанги, гантелі, силові тренажери є важкими, стаціонарними та потребують значного простору. Крім того, багато людей не мають зацікавленості або можливості тренуватися у фітнес-клубах, що робить еластичні еспандери гарною альтернативою для підтримання достатньої повсякденної фізичної активності.

Разом з цим існує низка наукових досліджень серед різних груп населення, результатом яких є демонстрація впливу тренувального ефекту еластичного інвентарю на м'язову систему, подібного до звичайного гравітаційно-залежного обладнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив тренувань на показники прогресу силових якостей із використанням еластичного опору у порівнянні з тренажерами і вільними обтяженнями розглядали Lopes J. S. S., Machado A. F., Micheletti J. K., de Almeida A. C., Cavina A. P., Pastre C. M.

Дослідження з вимірюванням рівня м'язової активації за допомогою поверхневої електроміографії при навантаженні з еластичними еспандерами проводились та вивчались науковцями Bergquist R., Iversen V. M., Mork P. J., Fimland M. S., Vasseljen O., Aboodarda S. J., Page P. A., Behm D. G.

Практичне застосування еластичного опору в оздоровчому та спортивному напрямку фізичної активності висвітлювали у своїх наукових працях дослідники Page P., Ellenbecker T., Масенко Л., Семко Б., Воронецький В., Джим В., Павлюкова Т., Чащин І., Шестерова Л., Пятницька Д.

Особливості організації навчально-тренувального процесу з силового фітнесу з жінками, ефективність вправ з ізокінетичним, концентричним та ексцентричним силовим навантаженням у нетренованих жінок, вплив короткотривалих програм силових тренувань на рівень сили у фізично-підготовлених молодих жінок із використанням гравітаційно-залежного обладнання та еластичних еспандерів досліджували Кириченко Т., Троян Ю., Артем'єва Г., Folkins E., Sahni S., Ryan J., Wooden S., Bushby G., Radzinski C., Colado J. C., García-Massó X., Pellicer M., Alakhdar Y., Benavent J., Cabeza-Ruiz R.

Метою статті є порівняння впливу силових тренувань із використанням еластичного та гравітаційно-залежного обладнання на показники зростання силових якостей.

Виклад основного матеріалу. Користь силових тренувань як складової загальної програми фізичної підготовки та засобу покращення здоров'я є загальновизнаною і рекомендованою Американським коледжем спортивної медицини (ACSM). Підвищення м'язової сили знижує ризик серцево-судинних захворювань, зменшує ймовірність виникнення функціональних обмежень рухової активності, а також покращує стан опорно-рухової системи людини [1].

Тренування з еластичним опором як засобом вдосконалення фізичних якостей та реабілітації почали набувати популярності у 1980-ті роки і до наших днів зберігають тенденцію до збільшення зацікавленості серед тих, хто дотримується фізично-активного способу життя. За допомогою еластичних еспандерів можна працювати над розвитком сили, витривалості, гнучкості, рівноваги, функціональних можливостей, зміною співвідношення жирової і м'язової компоненти та загальної працездатності. Еластичний інвентар поєднує в собі функціональність, практичність у застосуванні, цінову доступність і придатність до використання в різних умовах [2].

Вправи з еластичним опором мають особливість, яку можна вважати перевагою, оскільки, на відміну від звичайного гравітаційно-залежного силового

обладнання, під час розтягування опір зростає лінійно, сприяючи безпечному навантаженню [1]. Еластичні еспандери можна використовувати як для односуглобових, так і багатосуглобових рухів, що робить їх більш функціональними та ефективними. Звичайні тренажери та вільні обтяження використовують силу тяжіння і зазвичай обмежуються однією чи кількома вправами, адже напрямок руху ваги є переважно односпрямованим: для вільних вагів виключно вертикальним, для тренажерів будь-який напрямок, але у більшості випадків теж один. Натомість еластичні еспандери не залежать від гравітації, і величина навантаження визначається потужністю та довжиною розтягнення стрічки [3]. Така просторова свобода дає змогу виконувати десятки різноманітних вправ одним еспандером.

У силовому фітнесі використовується кілька різновидів еластичних еспандерів, які відрізняються конструкцією, рівнем опору та функціональним призначенням. Найпоширенішими є петльові еспандери – замкнені кільця різної товщини, які використовують для активації м'язів, функціональних вправ, допомоги у підтягуваннях, додаткового навантаження під час віджимань тощо. Окрему групу становлять стрічкові еспандери (плоскі гумові стрічки), що застосовуються для загальної силової підготовки, реабілітації та розвитку гнучкості. Трубочасті еспандери мають вигляд еластичної трубки, інколи з кріпленнями або руків'ями. Восьмиподібні еспандери (фігура «вісімка») призначені переважно для вправ на верхній плечовий пояс і зручні для локальних рухів рук. Вибір конкретного різновиду еспандера у силовому фітнесі визначається цілями тренування, необхідним профілем опору, рівнем підготовленості користувача та умовами виконання вправ.

За технічними параметрами всі різновиди еластичних еспандерів мають спільну характеристику – збільшення навантаження під час розтягнення по всій амплітуді, що створює гальмівний ефект і сприяє уповільненню рухів. Ця властивість еластичного опору забезпечує умови щадного режиму для опорно-рухового апарату, оскільки на початку концентричної фази руху існує більш травмонебезпечне положення. Таким чином, еспандер спочатку створює зменшене навантаження і, завдяки пружній деформації, поступово досягає піку наприкінці амплітуди, що є безпечнішим для зв'язок та сухожилів. Натомість традиційні обтяження мають інерційний компонент, який зумовлює значну кінетичну енергію та дозволяє спортивному снаряду набирати швидкість, полегшуючи виконання вправи у другій половині амплітуди руху, водночас спричиняючи перевантаження на початку [4].

Багато вправ можна виконувати з однією стрічкою, а опір легко збільшити, перейшовши на еспандер наступного більшого навантаження, що маркується відповідним кольором. У різних виробників еластичного знаряддя кольори відповідають зростанню їх товщини і збільшенню сили опору. Навіть з одним

еластичним еспандером є можливість опрацювати більшість м'язів, хоча для ефективнішого тренування їх краще мати кілька. З еластичним інвентарем опрацьовується майже весь асортимент вправ з силового фітнесу (згинання та розгинання рук, тяга сидячи, тяга до підборіддя, тяга зверху, розгинання ніг у колінному суглобі, згинання ніг для м'язів задньої поверхні стегна, розведення рук тощо). Також еспандери застосовуються для зміцнення окремих м'язів, які важко активувати на тренажерах, наприклад, м'язів ротаторної манжети плеча та довгого маломілкового м'яза, важливого для пронації стопи [3].

Декілька досліджень вказують на майже рівнозначну активацію м'язів в односуглобових вправах за допомогою гумових еспандерів порівняно з вільними обтяжувачами чи тренажерними пристроями з виконанням близько 10 повторень до відмови у підході. Науковці з Норвегії (Bergquist R. та ін., 2018) провели дослідження, де порівнювали м'язову активацію під час роботи з еластичними еспандерами та традиційним силовим обладнанням – гантелями. Було обрано дві вправи на верхню частину тіла – «зведення рук» (грудний м'яз, передній дельтоподібний м'яз) і «розведення рук» (задній дельтоподібний м'яз, трапецієподібний м'яз). У науковому експерименті взяли участь 29 здорових, молодих осіб, з яких 17 чоловіків та 12 жінок віком від 25 до 29 років. За допомогою діагностичного методу електроміографії (ЕМГ) здійснювалося порівняння м'язової активації під час виконання силових вправ та максимальних довільних ізометричних скорочень. Сигнали електроміографії реєстрували за допомогою наклеєних електродів у двоголовому м'язі плеча, передньому, середньому та задньому пучку дельтоподібного м'яза, низхідній частині трапецієподібного м'яза, найширшому м'язі спини та великому грудному м'язі. Для узгодження навантаження між еспандерами і гантелями учасники попередньо пройшли тест для визначення максимальних індивідуальних навантажень, за якими вони могли виконати рівно 10 повторень, але не більше. У ході основних тестувань виконання максимальних довільних ізометричних скорочень відбувалося 2 рази з інтервалом в 1 хвилину і тривало 5 секунд. Учасники поступово збільшували зусилля до максимального рівня протягом 2–3 секунд і підтримували максимальну силу до команди зупинки [5].

Підсумкові результати показали різний вплив навантажень з еластичним інвентарем та з гантелями на окремі м'язи. Так, у вправі «зведення рук» для великого грудного м'яза найвищий рівень активності спостерігався під час використання гантелей. Проте еластичні стрічки значно активували передній пучок дельтоподібного м'яза, а отже, вправи з еластичними стрічками можуть ефективно застосовуватися і для його тренування.

У вправі «розведення рук» при використанні еластичного опору порівняно з вільними обтяженнями вища м'язова активність спостерігалась у трапецієподібному та середньому дельтоподібному м'язах. Натомість задній

пучок дельтоподібного м'яза та найширший м'яз спини демонстрували вищу активність при використанні вільних обтяжень.

Тож, враховуючи всі переваги застосування еластичних еспандерів, можна припустити, що навіть за деякого відставання за ступенем активації окремих м'язів цей інвентар можна вважати доцільною та ефективною альтернативою гантелям під час виконання силових вправ.

Більшість традиційних обтяжень та тренажерних пристроїв чинять опір на робочі м'язи з постійною силою навантаження, і лише різні кути суглоба по усій амплітуді вправи впливають на складність підйому снаряду. Еластичні еспандери через лінійне зростання опору в міру розтягування пристрою впливають на м'язи не рівномірно, тому деякі дослідники ставлять під сумнів ефективність тренувань із еластичним опором для створення достатньої м'язової активації. Натомість існує кілька переконливих досліджень, які вказують на відсутність суттєвої різниці у рівні електроміографічної активності під час вправ із еластичним опором та гравітаційно-залежними силовими пристроями.

Кількісне порівняння поширених методів тренування з еластичним опором та вільними вагами висвітлено у колективній роботі дослідників із університетів США та Канади (Aboodarda та ін., 2016). У метааналізі було проаналізовано наявну літературу щодо електроміографічної активності м'язів-агоністів, антагоністів, синергістів і стабілізаторів під час вправ з еспандерами та традиційним силовим обладнанням. До вимірювання м'язів-агоністів долучено результати з 14 включених досліджень від 354 нетренованих, фізично-активних учасників; м'язів-антагоністів – 6 включених досліджень від 144 учасників; м'язів-синергістів – 7 включених досліджень від 184 учасників; м'язів-стабілізаторів – 13 включених досліджень від 344 учасників. У підсумку проаналізованих даних не було виявлено значущих відмінностей у рівні електроміографічної активності між вправами з еластичним та звичайними обтяжувачами [6].

Таким чином, еластичний опір забезпечує достатній рівень активації м'язів-агоністів, антагоністів, синергістів і стабілізаторів, що суперечить позиції недостатньої ефективності еластичних стрічок у стимулюванні м'язової активності. Оскільки розвиток м'язової сили ще й залежить від тривалості м'язового напруження, то в результаті тренувань можна очікувати розвитку м'язів від еластичних еспандерів, подібного до використання гантелей, гир, тренажерів тощо.

Попередні наукові роботи доводять ефективність використання еластичного інвентарю під час виконання односуглобових силових вправ, де зусилля атлета фокусується на одному м'язі (згинання рук на біцепс, розгинання рук на трицепс, розгинання ніг на квадрицепс, махи гантелями в сторони на середні дельти тощо). Багатосуглобові вправи залучають декілька груп м'язів і суглобів

(присідання, жими, тяги) і є основою розвитку сили, потужності та функціональності, що робить їх більш складними для виконання та вимагає вищих енерговитрат організму.

Існує думка, що для тренування в багатосуглобових рухах найкраще підходить гравітаційно-залежний інвентар, оскільки зусилля під час виконання деяких вправ досягає десятків, а то і сотень кілограм, і еластичне спорядження може не надати атлету адекватного тренувального навантаження. Але є дослідження (Iversen та ін, 2017) з порівнянням ефективності застосування еластичного та традиційного інвентарю, що деякою мірою спростовує виключну користь штанг, гантелей, тренажерів та ін. Для наукового експерименту було запрошено 29 молодих, здорових осіб (17 чоловіків і 12 жінок) віком 25–28 років. Автори порівнювали ступінь м'язової активації за допомогою електроміографії під час виконання чотирьох популярних багатосуглобових вправ (присідання, румунська тяга, односторонні тяги, верхня тяга) із використанням еластичних гумових стрічок TheraBand з одного боку і олімпійської штанги та блочних тренажерів з іншого. Вправи виконували з тривалістю по дві секунди для концентричної фази та по дві секунди для ексцентричної фази руху. Основними м'язами, що досліджувалися під час присідання, були: чотириголовий м'яз стегна, великий сідничний м'яз і м'язи-розгиначі хребта. У румунській тязі досліджувалися м'язи-розгиначі хребта, великий сідничний м'яз, напівсухожилковий м'яз і двоголовий м'яз стегна. Під час виконання верхньої тяги тестували найширший м'яз спини і двоголовий м'яз плеча. Досліджувані м'язи при односторонній тязі – найширший м'яз спини, задній пучок дельтоподібного м'яза [7].

У підсумку отриманих даних у вправах «верхня тяга» та «односторонні тяги» еластичні стрічки виявились прийнятною альтернативою звичайним обтяженням, оскільки забезпечили подібний рівень м'язової активації. У румунській тязі та присіданнях еластичний інвентар викликав нижчу активацію деяких провідних м'язів, що не дає змоги розвинути максимальні силові якості і тому не може застосовуватися професійними атлетами. Натомість у спортивно-оздоровчій діяльності атлетів–аматорів еластичні еспандери мають знайти своє місце і можуть слугувати доступною, недорогою альтернативою для занять у будь-якій локації. Завдяки помірному навантаженню, зручності транспортування і зберігання, портативності і універсальності еспандери мають відчутну перевагу над іншим обладнанням.

Особливої уваги в силових заняттях заслуговує тренування жінок. Відмінність жіночого організму вимагає особливих умов тренування, окремих методик та врахування фізіологічних особливостей. Показники працездатності жінок можуть істотно залежати від овуляційно-менструального циклу. Розвиток сили та гіпертрофії м'язів у жінок під впливом силових навантажень значно

менший, ніж у чоловіків, адже концентрація необхідних для цього статевих гормонів є незначною. Та все ж організм жінки реагує на атлетичні вправи, адаптується до навантажень, збільшуючи силу і об'єми м'язів [8].

Вплив еластичного опору на прогресування силових якостей висвітлено в колективному дослідженні науковців з Іспанії (Colado та ін, 2010), де було оцінено вплив короткотривалих програм силових тренувань на рівень сили у фізично підготовлених молодих жінок із використанням гравітаційно-залежного інвентарю та еластичних трубок. У дослідженні взяли участь 42 жінки віком 21-22 роки, які були фізично активними, але не займалися силовими тренуваннями регулярно. Учасниць розподілили на дві групи випадковим чином, де кожна група виконувала однакову програму тренувань протягом 8 тижнів із частотою 2–4 заняття на тиждень та 3–4 підходами по 8–15 субмаксимальних повторень. Програми відрізнялися лише типом обладнання, у якій одна група використовувала тренажери та вільні ваги, а інша – еластичні трубки. Для вимірювання показників сили використовували тензодатчик у трьох вправах: вертикальна тяга, присідання та розгинання спини. Група з еластичним інвентарем продемонструвала збільшення сили на 14,41 % у розгинанні спини, на 14,07 % у присіданні і на 19,87 % у тязі. Водночас група з тренажерами та вільними вагам показала приріст на 14,00 %, 28,88 % і 19,76 % відповідно [9].

Результатами цього дослідження доведено практичну значущість використання вправ з еластичним опором у силовій підготовці молодих жінок, що свідчить про його ефективність як альтернативи тренажерам і вільним вагам.

Висновки. Еластичні еспандери завдяки низькій вартості, портативності та широкій доступності є ефективним інструментом для організації альтернативних силових тренувань. Для багатьох, хто не має змоги з різних причин відвідувати фітнес-клуби, такий інвентар допоможе підтримувати достатній рівень тренувального навантаження. Аналіз наукових джерел свідчить, що заняття силовим фітнесом з використанням еластичного опору здатні виступати альтернативою традиційному силовому обладнанню у вигляді вільних обтяжень і тренажерів.

Еластичний інвентар є доцільним та результативним засобом силовій підготовки для різних груп населення, які з різних причин не можуть відвідувати тренажерний зал. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває пошук заміни класичним програмам силових тренувань, що не потребують зайвих фінансових та часових витрат, залишаються доступними й комфортними у використанні та водночас забезпечують бажаний тренувальний ефект.

Крім того, варіативність рівнів опору еластичних еспандерів дає змогу індивідуалізувати тренувальне навантаження відповідно до підготовленості та цілей користувача. Використання еластичного опору сприяє кращому контролю техніки виконання вправ і зменшує ризик травматизації порівняно з гравітаційно-залежними обтяженнями.

Отже, еластичний опір можна розглядати як доступну альтернативу тренажерам і вільним обтяженням, що має підтверджений потенціал для розширення можливостей розвитку фізичних якостей у різних умовах проведення занять та подальшої популяризації силового фітнесу.

Література:

1. Folkins, E., Sahni, S., Ryan, J., Wooden, S., Bushby, G., Radzinski, C. (2021). Concentric and eccentric force changes with elastic band and isotonic heavy resistance training: a randomized controlled trial. *International Journal of Sports Physical Therapy*, 16(3), 756.
2. Lopes, J. S. S., Machado, A. F., Micheletti, J. K., de Almeida, A. C., Cavina, A. P., Pastre, C. M. (2019). Effects of training with elastic resistance versus conventional resistance on muscular strength: A systematic review and meta-analysis. *SAGE open medicine*, 7, 2050312119831116.
3. Page, P., Ellenbecker, T. Strength band training. 2nd ed..2011. Champaign, IL: Human Kinetics. 213 p.
4. Євтушенко, Є. Г. (2025). Використання гумових еспандерів студентами ЗВО в самостійних заняттях з фітнесу під час дистанційного навчання. *Суспільство та національні інтереси*, (1), 39-52.
5. Bergquist, R., Iversen, V. M., Mork, P. J., Fimland, M. S. (2018). Muscle activity in upper-body single-joint resistance exercises with elastic resistance bands vs. free weights. *Journal of human kinetics*, 61, 5.
6. Aboodarda, S. J., Page, P. A., Behm, D. G. (2016). Muscle activation comparisons between elastic and isoinertial resistance: A meta-analysis. *Clinical Biomechanics*, 39, 52-61.
7. Iversen, V. M., Mork, P. J., Vasseljen, O., Bergquist, R., Fimland, M. S. (2017). Multiple-joint exercises using elastic resistance bands vs. conventional resistance-training equipment: A cross-over study. *European journal of sport science*, 17(8), 973-982.
8. Кириченко, Т. Г. (2018). Особливості побудови тренувального процесу в атлетизмі осіб різного віку та статі. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*, (11), 177-184.
9. Colado, J. C., García-Massó, X., Pellicer, M., Alakhdar, Y., Benavent, J., Cabeza-Ruiz, R. (2010). A comparison of elastic tubing and isotonic resistance exercises. *International journal of sports medicine*, 31(11), 810-817.

References:

1. Folkins, E., Sahni, S., Ryan, J., Wooden, S., Bushby, G., Radzinski, C. (2021). Concentric and eccentric force changes with elastic band and isotonic heavy resistance training: a randomized controlled trial. *International Journal of Sports Physical Therapy*, 16(3), 756. [in English].
2. Lopes, J. S. S., Machado, A. F., Micheletti, J. K., de Almeida, A. C., Cavina, A. P., Pastre, C. M. (2019). Effects of training with elastic resistance versus conventional resistance on muscular strength: A systematic review and meta-analysis. *SAGE open medicine*, 7, 2050312119831116. [in English].
3. Page, P., Ellenbecker, T. Strength band training. 2nd ed..2011. Champaign, IL: Human Kinetics. 213 p. [in English].
4. Yevtushenko, Y. H. (2025). Vykorystannya humovykh espanderiv studentamy ZVO v samostiynykh zanyattyakh z fitnesu pid chas dystantsiynoho navchannya [The use of resistance bands by university students in independent fitness training during distance learning]. *Society and national interests*, (1), 39-52. [in Ukrainian].
5. Bergquist, R., Iversen, V. M., Mork, P. J., Fimland, M. S. (2018). Muscle activity in upper-body single-joint resistance exercises with elastic resistance bands vs. free weights. *Journal of human kinetics*, 61, 5. [in English].

6. Aboodarda, S. J., Page, P. A., Behm, D. G. (2016). Muscle activation comparisons between elastic and isoinertial resistance: A meta-analysis. *Clinical Biomechanics*, 39, 52-61. [in English].

7. Iversen, V. M., Mork, P. J., Vasseljen, O., Bergquist, R., Fimland, M. S. (2017). Multiple-joint exercises using elastic resistance bands vs. conventional resistance-training equipment: A cross-over study. *European journal of sport science*, 17(8), 973-982. [in English].

8. Кириченко, Т. Г. (2018). Osoblyvosti pobudovy trenuval'noho protsesu v atletyzmi osib riznoho viku ta stati [Peculiarities of building the training process in athletics for people of different ages and genders]. *Bulletin of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University. Physical Education, Sports and Human Health*, (11), 177-184. [in Ukrainian].

9. Colado, J. C., García-Massó, X., Pellicer, M., Alakhdar, Y., Benavent, J., Cabeza-Ruiz, R. (2010). A comparison of elastic tubing and isotonic resistance exercises. *International journal of sports medicine*, 31(11), 810-817. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 378.14.014.13:004

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-365-375](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-365-375)

Жорняк Наталія Євгенівна доцент кафедри іноземних мов гуманітарно-соціального спрямування, Національний університет “Львівська політехніка”, Львів

Бияк Наталія Яремівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови, Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-1316-2570>

Вергун Лариса Іванівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Західноукраїнського національного університету, Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0001-9882-7089>

ДО ПИТАННЯ ПРО ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація. Актуальність дослідження обумовлена тим, що в процесі вивчення іноземної мови використовуються різноманітні цифрові ресурси, у тому числі онлайн-платформи, соціальні мережі, онлайн-конференції та семінари, вікі-сервіси тощо, що відкриває нові можливості для презентації, планування та контролю навчального матеріалу в доступній та цікавій формі. У сучасному освітньому процесі формування та вдосконалення навичок читання, письма, аудіювання та говоріння відбувається за допомогою цифрових інтерактивних ресурсів, у тому числі технологій покоління Web 2.0 Одним із способів інтеграції сучасних технологій в курс іноземної мови є застосування змішаного підходу до навчання. Сьогодні прикладні програми відіграють значну роль у навчанні іноземної мови. Вони по-різному впливають на засвоєння мови як системи знаків для комунікації, не лише підтримуючи саме вивчення мови, але також впливаючи на вивчення літератури мови, яку вивчають. Те саме стосується країнознавства та культури. У дослідженні зазначено, що інтеграція штучного інтелекту не тільки збільшує ефективність окремих вправ, а й трансформує методи викладання та організації навчальної діяльності. Зроблено припущення, що технології працюють ефективніше в умовах тісної інтеграції з педагогічною практикою: викладачі залишаються центральною точкою прийняття рішень, критичною ланкою між автоматичними системами та студентами, та відповідальні за контекстуальну адаптацію змісту, гуманізацію

взаємодії та забезпечення етичних аспектів обробки даних Матеріал, створений у цифровій формі, може бути по-різному включений викладачем у процес навчання та підходить для всіх рівнів Загальноєвропейських компетенцій володіння іноземною мовою (A1-C2). Підсумовано, що цифрові засоби пропонують безліч можливостей їх використання, розробки інтерактивних форм навчання іноземної мови, впровадження проєктно-орієнтованого навчання і, таким чином мовного і культурного контакту.

Ключові слова: інформаційні технології, онлайн-платформи, цифрове освітнє середовище, дистанційне навчання, вища освіта.

Zhorniak Nataliia Yevhenivna Associate Professor of the Department of Foreign Languages for Humanities, Lviv Polytechnic National University, Lviv

Byjak Nataliia Yaremyvna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of German Philology and Methods of Teaching German, Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-1316-2570>

Verhun Larysa Ivanivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of International Economic Relations Department, West Ukrainian National University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0001-9882-7089>

ON THE QUESTION OF DIGITAL PLATFORMS AS A TOOL FOR DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE

Abstract. The relevance of the study is due to the fact that in the process of learning a foreign language, various digital resources are used, including online platforms, social networks, online conferences and seminars, wiki services, etc., which opens up new opportunities for presenting, planning and controlling educational material in an accessible and interesting form. In the modern educational process, the formation and improvement of reading, writing, listening and speaking skills is carried out using digital interactive resources, including Web 2.0 generation technologies. One of the ways to integrate modern technologies into a foreign language course is to use a blended learning approach. Today, applications play a significant role in teaching a foreign language. They have different effects on the acquisition of language as a system of signs for communication, not only supporting the learning of the language itself, but also influencing the study of the literature of the language being studied. The same applies to regional studies and culture. The study indicates that the integration of artificial intelligence not only increases the effectiveness of individual exercises, but also transforms teaching methods and the organization of learning activities. It is assumed that technologies work more effectively in conditions of close integration with

pedagogical practice: teachers remain the central point of decision-making, a critical link between automatic systems and students, and are responsible for contextual adaptation of content, humanization of interaction and ensuring ethical aspects of data processing. The material created in digital form can be included in the learning process by the teacher in different ways and is suitable for all levels of the Common European Framework of Reference for Languages (A1-C2). It is summarized that digital tools offer many opportunities for their use, the development of interactive forms of foreign language teaching, the implementation of project-oriented learning and, thus, linguistic and cultural contact.

Keywords: information technology, online platforms, digital educational environment, distance learning, higher education.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому процесі формування та вдосконалення навичок читання, письма, аудіювання та говоріння відбувається за допомогою цифрових інтерактивних ресурсів, у тому числі технологій покоління Web 2.0 У процесі вивчення іноземної мови використовуються різноманітні цифрові ресурси, у тому числі онлайн-платформи, соціальні мережі, онлайн-конференції та семінари, вікі-сервіси тощо, що відкриває нові можливості для презентації, планування та контролю навчального матеріалу в доступній та цікавій формі. Одним із способів інтеграції сучасних технологій в курс іноземної мови є застосування змішаного підходу до навчання. Сьогодні прикладні програми відіграють значну роль у навчанні іноземної мови. Вони по-різному впливають на засвоєння мови як системи знаків для комунікації, не лише підтримуючи саме вивчення мови, але також впливаючи на вивчення літератури мови, яку вивчають. Те саме стосується країнознавства та культури.

Останнім часом спостерігається тенденція цифровізації всіх сфер діяльності. і система освіти не стала винятком. Щороку на наукових конференціях піднімається питання покращення функціональності освіти за допомогою інноваційної, експериментальної діяльності, зміни стратегії та підходу до навчання. Іншими словами, система освіти все частіше використовує сучасний підхід до викладання та нові цифрові інструменти. Питання цифровізації стало актуальним як для студентів, так і для викладачів, головною метою яких є ефективність у викладанні та отриманий результат. Усе це є передумовами до цифровізації та впровадження у навчальні заклади. Головним завданням нашого дослідження є взаємодія викладача та студента в умовах навчання за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, а також взаємодія студентів та викладачів з цифровими інструментами та технологіями. Одним із завдань дослідження є аналіз впливу процесу цифрової освіти на результати навчання. Отримані в результаті аналізу висновки викладені наприкінці статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті розглянуто фундаментальні теорії наукових досліджень на основі сучасних публікацій. Означені праці включають аналіз основних понять цифрової освіти, проблеми сфер застосування цифрових технологій, їхні функції та вплив на сферу освіти, результати взаємодії студентів та викладачів з цифровими платформами та оцінку цих результатів.

Питання залучення передових технологій та цифрових інструментів в освітній процес є однією з найактуальніших у сучасних дослідженнях у сфері педагогіки, психології, методики навчання та лінгвістики. Науковці підкреслюють, що застосування цифрового інструментарію може бути успішним лише за умови грамотно підібраної методологічної основи та гармонійного підходу до організації цифрового освітнього середовища [1], [2], [4], [6]. Наукові розробки демонструють, що застосування цифрових інструментів у навчанні сприяє зростанню мотиваційного та індивідуалізованого фактора у студентів, однак ефективне його залучення потребує високої цифрової серед усіх учасників навчального процесу [3], [5]. Група іноземних науковців досліджувала, який вплив мають додатки для вивчення граматики з інтерактивною анімацією на тих, хто вивчає іноземну мову. З'ясувалося, що завдяки інтерактивності та різноманітності анімованих вправ підвищився розважальний елемент. Вони також вказують, що впровадження цифрових освітніх платформ сприяє розвитку комунікації, колаборації, творчості та критичного мислення. Значна частина ранніх досліджень, присвячених цифровій освіті, була зосереджена на тому, чи є цифрова освіта настільки ефективна, як і освіта в режимі офлайн. Дослідження, присвячені вивченню переваг цифрових платформ та цифрових інструментів, підтримали впровадження цифрової освіти, пославшись на потенціал підтримки відносин студент-студент та викладач-студент в аудиторії. Ці дослідження також показали, що добре інтегроване використання цифрових платформ та цифрових інструментів може підвищити мотивацію і тим самим сприяти більш довгостроковій участі цього явища в предметних та мета предметних наукових дослідженнях.

Таким чином, у науковому дискурсі можна простежити тенденцію до акцентування на тому, що цифрові інструменти стали невід'ємним елементом освітнього процесу на всіх рівнях.

Мета статті – дослідити особливості застосування цифрових платформ як інструменту розвитку комунікативної компетентності на заняттях з іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні інтеграція штучного інтелекту у навчання англійської мови набула системного характеру і поширилася на ключові ланки освітнього процесу: персоналізовані платформи, автоматична оцінка прогресу, інтерактивні програми, віртуальні асистенти та адаптивні

курси. Ці напрями формують нову парадигму взаємодії студента з навчальним контентом, де оптимізація змісту та форми подання підлаштовуються під індивідуальні особливості, темп та цілі володіння мовою.

Однією з найяскравіших тенденцій стало впровадження персоналізованих платформ, здатних формувати індивідуальні траєкторії навчання на основі мультимодальних даних: цілей студента, поточного рівня володіння мовою, кращих тем та стилів освоєння матеріалу. У таких випадках застосовуються моделі машинного навчання визначення оптимального набору завдань, частоти повторень лексики та аудіо-орієнтованих вправ залежно від рівня читацької та розмовної підготовки студента. Результати досліджень показують збільшення залучення студентів, зниження часу на досягнення цільових рівнів володіння лексикою та граматикою, а також більш стійку схему повторення з допомогою адаптивного планування контенту. Важливою особливістю є прозорість мотиваційних механізмів: платформа пояснює, чому конкретний модуль обрано, які навички будуть розвинені та які показники прогресу очікуються, що підвищує довіру до системи та знижує тривожність при освоєнні мови. У реальному часі викладач збирає дані про тон мовлення, швидкість вимови та точність довільних висловлювань, що дозволяє коригувати завдання під стиль мови та регіональні відмінності. Зрозуміло, що такі платформи ключовим чином впливають на методику викладання, перенаправляючи акценти з об'ємного запам'ятовування на стійке володіння функціями мови у реальній комунікації. Викладачі отримують інструменти для моніторингу прогресу групи та окремих студентів, що дозволяє індивідуально коригувати плани занять, а також інтегрувати до навчальної програми додаткові завдання, що відповідають індивідуальним цілям студентів. Однак у цьому випадку необхідно відзначити і виклики, пов'язані з необхідністю забезпечення приватності даних, мінімізацією невиннованої залежності від алгоритмів та підтримкою викладачів в інтерпретації автоматичних рекомендацій.

Розглянемо функції цифрових інструментів під час навчального процесу. Сьогодні передбачається, що за допомогою цифрових інструментів можна:

- сприяти пізнавальній активності студентів шляхом включення їх в емоційно насичену освітню діяльність;
- сприяти розвитку навчальної мотивації та творчого мислення студентів за рахунок гнучкості та варіативності засобів та методів використання цифрових платформ;
- дати можливість вивчати матеріал відповідно до індивідуальних освітніх траєкторій, з урахуванням особистих схильностей та поточного рівня розвитку студентів;
- збільшити інтенсивність навчання за рахунок збільшення кількості каналів передачі інформації;

- поєднувати різні методи навчання та технології;
- надати студентам можливість самостійно визначати рівень своєї предметної підготовки;
- інтегрувати студентів у нову цифрову реальність шляхом формування комп'ютерного та комп'ютеризованого мислення, а також комп'ютерної грамотності;
- сприяти розвитку конструктивного та алгоритмічного мислення;
- відкрити нові можливості для використання тестування знань, моніторингу освітніх процесів та застосування дистанційного навчання.

Ще однією поширеною формою застосування штучного інтелекту стала автоматична оцінка мови та письма, включаючи аналіз вимови, акценту, граматики та стилістичних особливостей текстів. Застосування автоматизованих систем оцінки дозволяє випускати часті, об'єктивні та стандартизовані фідбеки, прискорюючи процес коригування помилок та закріплення нових знань. Сьогодні такі системи налаштовані під мету навчання: розмовну практику, академічне письмо, ділову комунікацію та повсякденне спілкування. Сучасні сервіси використовують гібридну модель, що поєднує евристичні правила та глибокі нейронні мережі, що забезпечує баланс між точністю автоматичної оцінки та контекстною гнучкістю. Дослідницькі кейси вказують на підвищення точності діагностики слабких зон, а також на зростання кількості студентів, що досягають цільових балів з speaking та writing тестів у більш короткі терміни. Важливим застереженням залишається необхідність періодичного калібрування моделей та контролю за можливою упередженістю в оцінці різних варіантів вимови та стилістичних норм. Саме автоматичний зворотний зв'язок стає ключовим механізмом, що пов'язує мотивацію студента та систематичне виправлення помилок. Викладачі у таких сценаріях сприймають штучний інтелект як інструмент розширеного моніторингу та підтримки, що звільняє час для індивідуального наставництва та уточнення контексту навчання, замість заміни ролі педагога. Водночас наголошується, що висока довіра до автоматичних оцінок досягається за рахунок прозорості критеріїв, різноманіття прикладів та можливості перевірки рішень викладачем-експертом.

Інтерактивні програми, засновані на штучному інтелекті, виступають у ролі тренажерів розмовної мови, віртуальних сценаріїв спілкування та динамічних завдань, які адаптуються під рівень володіння мовою. Сьогодні такі програми часто включають симуляції реальних ситуацій: подорожі, робоче листування, переговори та колективні проєкти. Прогрес оцінюється за різноманітністю висловлювань, здатністю утримувати темп роздумів, адекватності відповідей та вміння формувати аргументи на цілі спілкування.

Відзначаємо зростання частоти використання англійської мови у повсякденному житті студентів, збільшення насиченості активною лексикою та розши-

рення лексикону, близькому до інтересів студентів. В умовах обмеженого мовного середовища такі програми виконують роль «мовної тренажерної кімнати», знижуючи тривогу перед публічним мовленням та покращуючи комунікативну впевненість. Водночас зазначаються вимоги до дизайну контенту та культурної адаптації: сценарії мають бути релевантні культурному контексту студентів, щоб мотиваційні чинники зберігалися і призводили до ефекту дезінтерпретації мовних норм. Важливою проблемою залишаються питання відсутності циклу зворотного зв'язку між автоматичним *graded-feedback* та педагогічною інтервенцією, тому інтеграція викладацьких коментарів у рамках інтерактивних рішень має критичне значення для сталого навчання.

Сьогодні віртуальні асистенти набули широкого поширення в обставинах автономного та онлайн-освітнього середовища. Вони виступають у ролі розмовних партнерів, які допомагають студентам отримати інтерактивну практику в будь-який час. Віртуальні помічники особливо ефективні на ранніх стадіях навчання та в режимах самостійної підготовки, коли наявність «пасивних» чи «готових» діалогів стає обмежуючим чинником. Персоналізація у цьому контексті досягається за рахунок профілювання мовних особливостей студента, налаштування тем розмов під інтереси та цілі, а також динамічного підбору жіночих/чоловічих голосових моделей для природнішої комунікації. Викладачі бачать у подібних системах засіб створення безпечного простору для помилок та повторень, і навіть можливість перемикання більш формальних режимів у разі підготовки до іспитів чи ділової комунікації. Необхідно відзначити, що роль викладача розширюється в напрямі модерації діалогів, оцінки смислових структур висловлювань та впровадження етичних норм взаємодії, включаючи захист персональних даних студента та прозорість використання зібраної інформації.

Виокремимо основні підходи до створення освітнього контенту з використанням цифрових освітніх ресурсів:

- Використання спеціального та універсального прикладного програмного забезпечення;
- Використання цифрових інструментів та веб-сервісів;
- Формування освітнього контенту на основі інформації, що надходить на освітні канали, платформи, портали та веб-сайти.
- Типовими представниками універсального прикладного програмного забезпечення є текстові процесори, табличні процесори, графічні редактори, програмні засоби для роботи з інформацією, поданою в текстовому, графічному чи відеоформатному вигляді.

Адаптивні курси, які підлаштовують зміст під контекст професійної та академічної діяльності студентів, стають важливою складовою навчальних програм. Ці курси враховують мети навчання, професійну спрямованість, регіональні

мовні особливості та тематичний контекст. Адаптивні курси дозволяють вбудовувати мову у конкретні завдання: читання профільної літератури, ведення презентацій, написання ділових листів та участь у дискусіях з актуальних тем. Підсумком стає не тільки підвищення загальної мовної компетенції, а й розвиток прикладних навичок:

- здатність формувати аргументи,
- будувати структурований виклад,
- використовувати відповідну лексику та стилістичні норми в різних жанрах.

Взаємопроникнення адаптивних курсів та автоматизованої оцінки прогресу надає викладачу потужний інструмент для персоналізованого моніторингу, що, своєю чергою, дозволяє визначити зону розвитку кожного студента та скоригувати навчальні плани без втрати системності процесу навчання.

Як країнознавчий приклад можна навести прикладну програму «Stadt der Wörter», яку розробив Центр німецької мови та культури ім. Гете. У цьому додатку користувачі повинні створити аватар і з його допомогою подорожувати віртуальними містами Німеччини та вивчати нові слова. Зазначена прикладна програма з її мультимодальним форматом може бути використана в процесі навчання іноземної мови, особливо для вивчення країнознавчих особливостей.

Додаток «Lernabenteuer Deutsch – Das Geheimnis der Himmelscheibe», призначений для рівня A2, також розроблений як подорож Німеччиною.

Завдяки цифровізації у студентів є безліч варіантів вивчення чогось. Безсумнівно, є багато автентичних матеріалів, які, однак, не завжди розміщуються з метою навчання. Відповідно, застосування прикладних програм у навчальному процесі відіграє головну роль. Викладачі повинні демонструвати можливості їхнього продуктивного використання у процесі навчання.

Однак використання прикладних програм у процесі навчання не означає, що вони відповідають методично-дидактичній концепції. Викладач не повинен використовувати цифрову платформу як самоціль, швидше, мета цифрової платформи – полегшити роботу з автентичними матеріалами. Безумовно, повинні бути розроблені певні цілі навчання, щоб використання мобільних пристроїв на занятті було відповідним. Таким чином, використання мобільних пристроїв має бути пов'язане зі змістом процесу навчання. На даний час є дуже багато прикладних програм, які можуть добре підійти до методично-дидактичної концепції. Це лише питання творчості викладача. Використання цифрових засобів навчання іноземної мови заняття з мобільними пристроями не повинно бути викликом, але й не повинно відсуватися на задній план. Можливо, є не так багато прикладних програм, які можуть бути включені у програмно-методичне забезпечення навчання іноземної мови. Проте це не означає, що прикладні програми неможливо використовувати у процесі навчання іноземної мови. Маємо на увазі багато прикладних програм, які, можливо, служать не для

концепції навчання, але все ж таки можуть бути використані залежно від того, наскільки креативні викладачі, а також студенти. Наприклад, прикладну програму GarageBand, використовувану під час навчання музиці, можна використовувати також у процесі навчання іноземної мови для створення радіопостановок та діалогів, субтитрів або виробництва музики до фільмів. Також за допомогою відеопрограми та камери, які вже вбудовані в операційну систему смартфона та планшета, можна знімати короткометражні фільми, вірші, сцени з казок та інше та стимулювати в такий спосіб продуктивну мовну практику. У такий спосіб студенти розвивають не тільки мову, але й інші аспекти, наприклад, мотивацію або певний ігровий та розважальний елемент, які цим підтримують і формують вивчення мови.

Прикладна програма «Гугл Форми» (Google Forms) дозволяє створювати онлайн-форми, які разом з тим, що систематично враховують відповіді групи учасників будь-якої кількості, можуть бути використані також з метою опитування. Таким чином, ця цифрова платформа може використовуватися практично на будь-якому навчальному занятті незалежно від тематичної спрямованості. При цьому система оцінювання може бути варіативно встановлена та напівавтоматизована викладачем. Для курсу навчання іноземної мови початкового рівня підходять питання або завдання, встановлені у формі комірок, що заповнюються до кожного заняття. Так, наприклад, попередньо підготовлені відповіді можуть відображатися в меню, або форма може бути створена у стилі вибору правильної відповіді з кількох запропонованих варіантів. Для рівня B2 також підходять відкриті форми, в які заповнюються індивідуалізовані питання з прочитаної літератури.

Проектно-орієнтоване навчання зрушує основну мету студентів з виконання та використання цифрових платформ та створення матеріалів для них. Після закінчення проектно-орієнтованого навчання з'являється цифровий продукт, створений самими студентами. Такий підхід особливо підходить для занять на рівні B2 або для підготовки вчителів та викладачів іноземної мови. При цьому студенти працюють окремо або в групах протягом встановленого часу і несуть особисту відповідальність за вибір матеріалу, створення вправ та відповідність цільової аудиторії. Сам викладач може створити накопичувач матеріалів, представити дидактичні принципи та їхню технічну реалізацію. Регулярний зворотний зв'язок викладача та студентів сприяють успішній реалізації проекту. Як наслідок з'являються продукти, які не тільки можуть бути представлені в групі, але є розповсюджені онлайн та, таким чином, можуть бути використані на практиці. Завдяки видимим результатам посилюється внутрішня мотивація студентів до спільної роботи над проектом, і з'являється переживання успіху. У проектно-орієнтованій роботі навчальними групами відпрацьовується правильне поводження з мовою, яка вивчається, текстом і змістом, оскільки все це є

необхідним до виконання завдання як невід'ємна стадія. Відповідно до цього, проектно-орієнтований підхід також підходить для засвоєння іноземної мови на рівні B2 і для тренування граматики з орієнтацією на практику як стадія створення продукту. При цьому форми кінцевого продукту різноманітні.

Висновок. Таким чином, сукупний аналіз демонструє, що інтеграція штучного інтелекту не тільки збільшує ефективність окремих вправ, а й трансформує методи викладання та організації навчальної діяльності. Технології працюють ефективніше в умовах тісної інтеграції з педагогічною практикою: викладачі залишаються центральною точкою прийняття рішень, критичною ланкою між автоматичними системами та студентами, та відповідальні за контекстуальну адаптацію змісту, гуманізацію взаємодії та забезпечення етичних аспектів обробки даних. Матеріал, створений у цифровій формі, може бути по-різному включений викладачем у процес навчання та підходить для всіх рівнів Загальноєвропейських компетенцій володіння іноземною мовою (A1-C2). Підсумовуючи, можна констатувати, що цифрові засоби пропонують безліч можливостей їх використання, розробки інтерактивних форм навчання іноземної мови, впровадження проектно-орієнтованого навчання і, таким чином мовного і культурного контакту. Аналіз теоретичних даних та зіставлення думок дослідників, що працюють у галузі цифрових інструментів та цифрових можливостей в освіті дозволяє сформулювати декілька важливих загальних висновків:

- Цифровізація настільки ж необхідна системі освіти, наскільки неминуча. Сучасні світові тенденції змінюють характер та способи навчання у бік зручності та ефективності, однак, вибір інструмента, розробка цифрового контенту або авторського електронного освітнього ресурсу потребує від викладача певних знань та вмінь;

- Прагнення пізнати нове з використанням нових інструментів призводить до підвищення мотивації серед студентів вищих навчальних закладів, що незмінно позитивно впливає на результати навчання;

- Спостерігається практична перевага для викладачів – автоматизація монотонних дій, таких, як обчислення, спрощення взаємодії з матеріалом, можливість працювати дистанційно, економія часу та зручний процес підвищення кваліфікації.

Література:

1. Bonk C. J., Graham C. R. (Eds.). Handbook of blended learning: Global Perspectives, local designs. San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing. 2021. URL: http://curtbonk.com/graham_intro.pdf
2. Boud D., Ajjawi R., Dawson P., & Tai, J. (Eds.). Developing Evaluative Judgement in Higher Education: Assessment for Knowing and Producing Quality Work (1st ed.). Routledge, 2018. DOI: 10.4324/9781315109251
3. Eni Kuswati. Development of an E-Learning Management Model Based on Hybrid Learning. Advances in Social Science, Education and Humanities Research. Volume 574. Proceedings of the 6th International Conference on Science, Education and Technology (ISET 2020). Pp. 125–132.

4. Rachmat M. Thohir Yassin, Dian Novian. Evaluation of E-Learning Implementation in Gorontalo State University. Advances in Social Science, Education and Humanities Research. Volume 440. International Conference on Online and Blended Learning 2019 (ICOBL 2019). Pp. 23–27.
5. Tegas Erlan, Basori, Rosihan Ari Yuana. Analysis of E-Learning Implementation at Vocational High School Using Technology Acceptance Model. Advances in Social Science, Education and Humanities Research. Volume 440. International Conference on Online and Blended Learning 2019 (ICOBL 2019). Pp. 37–42.
6. Xiu-xuan Bai, Fang Tian, Wen-kai Zhou. A Study on U-learning Mode Based on Moodle // International Conference on Management Science, Education Technology, Arts, Social Science and Economics (MSETASSE). 2015. Pp. 1155–1158.

References:

1. Bonk C. J., Graham C. R. (Eds.). Handbook of blended learning: Global Perspectives, local designs. San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing. 2021. URL: http://curtbonk.com/graham_intro.pdf
2. Boud D., Ajjawi R., Dawson P., & Tai, J. (Eds.). Developing Evaluative Judgement in Higher Education: Assessment for Knowing and Producing Quality Work (1st ed.). Routledge, 2018. DOI: 10.4324/9781315109251
3. Eni Kuswati. Development of an E-Learning Management Model Based on Hybrid Learning. Advances in Social Science, Education and Humanities Research. Volume 574. Proceedings of the 6th International Conference on Science, Education and Technology (ISET 2020). Pp. 125–132.
4. Rachmat M. Thohir Yassin, Dian Novian. Evaluation of E-Learning Implementation in Gorontalo State University. Advances in Social Science, Education and Humanities Research. Volume 440. International Conference on Online and Blended Learning 2019 (ICOBL 2019). Pp. 23–27.
5. Tegas Erlan, Basori, Rosihan Ari Yuana. Analysis of E-Learning Implementation at Vocational High School Using Technology Acceptance Model. Advances in Social Science, Education and Humanities Research. Volume 440. International Conference on Online and Blended Learning 2019 (ICOBL 2019). Pp. 37–42.
6. Xiu-xuan Bai, Fang Tian, Wen-kai Zhou. A Study on U-learning Mode Based on Moodle // International Conference on Management Science, Education Technology, Arts, Social Science and Economics (MSETASSE). 2015. Pp. 1155–1158.

Дата першого надходження статті до видання: 08.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026

УДК 81'243:378.016]-056

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-376-386](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-376-386)

Закордонець Наталія Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-4202-5516>

Косенко Анна Володимирівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівці, <https://orcid.org/0000-0001-9390-871X>

Беженар Ірина Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівці, <https://orcid.org/0000-0001-5314-1446>

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ. ДУХОВНО-ЦІННІСНИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНО-МЕТОДИЧНИЙ ВИМІРИ

Анотація. У статті розглядається проблема формування етичної та духовної комунікації іноземною мовою в умовах інклюзивного освітнього середовища. Актуальність дослідження зумовлена зростанням уваги до гуманістичних цінностей сучасної освіти, необхідністю забезпечення рівного доступу до якісного іншомовного навчання та потребою розвитку мовної особистості, здатної до емпатійної, відповідальної й ціннісно зорієнтованої взаємодії. У фокусі дослідження перебуває взаємозв'язок мовної компетентності, інклюзивної педагогіки та духовного інтелекту як інтегративної характеристики особистості. Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз педагогічних підходів до формування етичної та духовної іншомовної комунікації здобувачів освіти в інклюзивному навчальному процесі. У дослідженні застосовано методи теоретичного аналізу наукових джерел, узагальнення педагогічного досвіду, міждисциплінарного синтезу положень лінгводидактики, інклюзивної освіти та духовно-орієнтованої педагогіки. У результаті дослідження визначено сутність етичної та духовної комунікації іноземною мовою, окреслено її структурні компоненти (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, кому-нікативно-поведінковий), а також виокремлено педагогічні умови її формування в інклюзивному середовищі. Доведено, що інтеграція духовно-ціннісного змісту в процес навчан-

ня іноземних мов сприяє розвитку толерантності, міжкультурної чутливості, поваги до різноманіття та усвідомлення людської гідності. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у професійній підготовці викладачів іноземних мов, розробленні інклюзивних освітніх програм і навчально-методичних матеріалів, спрямованих на формування цілісної мовної та духовно зрілої особистості. Дослідження щодо навчання іноземної мови в умовах інклюзії має на сьогодні великі перспективи, а саме потребують подальшого вивчення розробки навчальних матеріалів та створення педагогічних умов для різних категорій осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

Ключові слова: іншомовна компетентність, інклюзія, інклюзивна освіта, духовність, методика викладання іноземних мов, цифрова освіта, духовний інтелект.

Zakordonets Nataliia Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Foreign Languages Department, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-4202-5516>,

Kosenko Anna Volodymyrivna Associate Professor of the Department of Communicative Linguistics and Translation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, <https://orcid.org/0000-0001-9390-871X>

Bezhenar Iryna Volodymyrivna Associate Professor of the Department of Communicative Linguistics and Translation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, <https://orcid.org/0000-0001-5314-1446>

PROBLEMS OF FORMING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE IN THE CONDITIONS OF INCLUSION. SPIRITUAL-VALUE AND PEDAGOGICAL-METHODICAL DIMENSION

Abstract. The article considers the problem of forming ethical and spiritual communication in a foreign language in an inclusive educational environment. The relevance of the study is due to the growing attention to the humanistic values of modern education, the need to ensure equal access to high-quality foreign language learning and the need to develop a linguistic personality capable of empathetic, responsible and value-oriented interaction. The focus of the study is the relationship between language competence, inclusive pedagogy and spiritual intelligence as an integrative characteristic of the personality. The purpose of the article is the theoretical justification and analysis of pedagogical approaches to the formation of ethical and spiritual foreign language communication of students in an inclusive educational process. The study uses methods of theoretical analysis of scientific sources,

generalization of pedagogical experience, interdisciplinary synthesis of the provisions of linguistic didactics, inclusive education and spiritually-oriented pedagogy. As a result of the study, the essence of ethical and spiritual communication in a foreign language was determined, its structural components (value-motivational, cognitive, communicative-behavioral) were outlined, and the pedagogical conditions for its formation in an inclusive environment were also identified. It was proven that the integration of spiritual and value content into the process of teaching foreign languages contributes to the development of tolerance, intercultural sensitivity, respect for diversity and awareness of human dignity. The practical significance of the study lies in the possibility of using its results in the professional training of foreign language teachers, the development of inclusive educational programs and teaching and methodological materials aimed at the formation of a holistic linguistic and spiritually mature personality. Research on teaching a foreign language in inclusive conditions has great prospects today, namely, it requires further study of the development of teaching materials and the creation of pedagogical conditions for various categories of people with disabilities.

Keywords: foreign language competence, inclusion, inclusive education, spirituality, foreign language teaching methodology, digital education, spiritual intelligence.

Постановка проблеми. До комплексних проблем сучасної вищої освіти, що вимагають рішення на різних рівнях, а саме соціально-філософському, морально-етичному, психолого-педагогічному, належить проблема впровадження програм інклюзивної освіти до вузів та шкіл країни. Незважаючи на ряд законодавчих актів, інклюзивна освіта має низку труднощів. Більшість проблем пов'язана з неповним розумінням концепції інклюзивної освіти, а також зі складнощами реалізації вимог, таких як:

- створення спеціальних структурних підрозділів;
- введення в штат посади асистента та психолога;
- перекваліфікація професорсько-викладацького складу, забезпечення доступності прилеглої території та входних шляхів;
- закупівля спеціальної техніки (звуко-записуючої апаратури, комп'ютерів із шрифтом Брайля тощо);
- використання засобів організації електронного обладнання.

У наш час знання іноземних мов стає все більш важливим і необхідним для успішного життя та кар'єри. З розвитком технологій та глобалізації люди повинні вміти спілкуватися різними мовами та пристосовуватися до різних культур. Вивчення іноземної мови стає ключовим напрямом у сучасній освітній системі, доступним як дистанційно, так і в традиційному форматі. Існує група людей, які стикаються з певними труднощами у освоєнні іноземної мови – це люди з

відхиленнями в інтелектуальному чи фізичному розвитку. Вони мають проблеми з навчанням нарівні з іншими студентами без відхилень, оскільки мають специфічні особливості пізнавальної діяльності та комунікації. Ці люди потребують спеціальних умов і методик навчання, які відповідали б їх індивідуальним потребам і особливостям. Інклюзивна освіта – найбільш передова система навчання студентів з обмеженими можливостями здоров'я, заснована на спільному навчанні здорових дітей та дітей-інвалідів. Навчаючись разом, студенти навчаються жити разом, стираються межі між інвалідами та здоровими людьми. Тож знання іноземної мови є важливою навичкою, яка підвищує шанс людини з обмеженими можливостями здобути професію без прив'язки до будь-якого місцезнаходження, бути успішним та корисним сучасному суспільству. Однак у педагогічній науці деякі дослідники порушують питання про те, чи дійсно можуть учасники освітнього процесу з обмеженими можливостями освоїти іноземну мову на задовільному рівні. Усе вище згадане обумовило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблемі інклюзивної освіти і формуванню іншомовної компетенції присвячена низка праць. Так науковці у своєму дослідженні, присвяченому навчанню іноземної мови «особливих» дітей, вказують на декілька перешкод у цій сфері. По-перше, у навчальних закладах відсутній належний супровід викладацького складу щодо педагогічних підходів у межах спеціалізованих програм. Як другу причину автори наводять як приклад «прогалини», наявної в законодавстві щодо надання рівних умов отримання освіти. Так, в одному з нормативних актів шотландського уряду у розділі про рівноправність зазначено поняття «соціальної депривації» як явища, з яким слід боротися, зокрема у сфері освіти. На думку вчених, цей документ не враховує таких випадків, що підпадають під категорію «нерівноправних», як інвалідність тощо. Відповідно, учасники освітнього процесу з інвалідністю не мають необхідних умов для отримання якісної освіти, у тому числі й мовної. Ще однією причиною автори вважають негативні очікування самих викладачів до навчання іноземних мов учнів та студентів з особливими освітніми потребами. Так, причини усунення таких студентів від занять пояснюються тим, що йому вже достатньо навантаження, у нього і так багато труднощів з англійською мовою [1], [2].

Ступінь володіння іноземною мовою багато в чому залежить від умов, в яких проходить її засвоєння, і за якістю він рідко досягає рівня, який можна порівняти з рідною мовою. Обнадійливою тенденцією є виникнення інноваційних підходів, пов'язаних з цифровізацією освітнього середовища та розвитком навчальних платформ з використанням можливостей штучного інтелекту. Формування в осіб з обмеженими можливостями здоров'я комунікативної компетенції іноземною мовою дозволяє розширити коло їхніх можливостей на

міжнародному ринку праці. У зв'язку з цим сьогодні ведеться активна робота щодо підвищення якості та рівня доступності мовної освіти для людей, які мають інвалідність. Згідно з документом Євросоюзу «Guidelines for inclusion», інклюзивна освіта це – «найефективніший засіб боротьби з дискримінаційними поглядами, побудови інклюзивного суспільства та забезпечення освіти для всіх».

Підвищення доступності та забезпечення якості навчання іноземної мови в умовах інклюзивного навчання є трудомістким та тривалим процесом. У багатьох дослідженнях наголошується, що в даний час ще зберігаються перешкоди до цього у вигляді стереотипів про те, що учасник освітнього процесу з особливостями розвитку, не зможе сприймати інформацію, тим паче іноземною мовою, повноцінно. Як стверджує дослідники, учасники освітнього процесу з порушеннями здоров'я не допускаються до занять іноземною мовою тільки тому, що було підтверджено наявність у них особливих освітніх потреб [3], [4], [5].

Знання іноземної мови, як говорилося вище, є важливою навичкою, яка підвищує шанс людини з інвалідністю здобути професію без прив'язки до будь-якого місцезнаходження, бути успішним та корисним сучасному суспільству. Однак у педагогічній науці деякі дослідники порушують питання про те, чи справді учасники освітнього процесу з обмеженими можливостями можуть освоїти іноземну мову на задовільному рівні. Погоджуючись з дослідниками, зазначимо, що такі питання у зв'язку з розбіжностями теоретичних приписів, що зустрічаються, з реальним станом справ є закономірними.

Мета статті полягає у вивченні проблем та перспектив формування іншомовної фахової компетентності у здобувачів освіти з обмеженими можливостями.

Виклад основного матеріалу. Основною метою нашого дослідження є вивчення основних програм та положень, методик, підходів для студентів інклюзії при навчанні іноземної мови. Одним з основних завдань при інклюзії для викладачів є адаптування навчальних матеріалів і методик, щоб вони відповідали потребам усіх студентів і були доступними для кожного. Це може включати використання різних методів навчання, візуальних та аудіоматеріалів, а також допомогу спеціальних педагогів та освітніх технологій. Для студентів з особливими потребами може знадобитися індивідуальний підхід, який враховує їх конкретні потреби та здібності.

Синтез методологічних підходів дозволяє стверджувати, що фундаментом духовного інтелекту є норми моралі та моральності, духовні цінності, що насаджуються у тому чи іншому соціумі. Отже, моральна культура індивіда є його специфічний соціальний регулятор, який вирізняється найбільшою мірою свободи і автономності індивіда, що у єдності його духовних і практичних компонентів. Вона орієнтує індивіда серед прийнятих у суспільстві моральних цінностей, норм, правил, звичаїв, традицій, принципів та оптимізує, таким

чином, його діяльність. При цьому в основі радикалізації індивіда лежить його низький морально-психологічний стан. Людина – істота соціальна, тому молодіжна політика і радикальна ідеологія здатні впливати на свідомість індивіда тоді, коли вони знаходять своє поживне коріння в середовищі соціуму, до якого належить індивід. Їх пасивна чи активна підтримка у суспільстві може демпфувати чи каталізувати процес їх засвоєння свідомістю індивіда. Тільки в оточенні соціуму індивід зможе реалізувати свою нарцисичну потребу, якщо він став на шлях визнання та освоєння радикальної ідеології. А в тому випадку, якщо на вплив соціуму ще накладаються соціальні чинники, то вплив оточення на формування свідомості індивіда радикальної ідеології посилюється. Зазначимо, що цей постулат можна віднести і щодо молодіжної політики. Серед широкого спектру факторів хотілося б виділити ті, які найактивніше впливають на ефективність процесу протиборства духовного інтелекту індивіда з радикальною ідеологією: проблемна сім'я (неповна, неблагополучна, в якій широко насаджується насильство, що має низький соціальний статус своїх членів, а також наявність серед членів сім'ї радикалів); високий рівень криміногенності у районі проживання індивіда; наявність серед друзів та однолітків індивіда прихильників терористичної ідеології, які мають проблеми із законом, а також переважання серед них осіб з низьким рівнем виховання та освіти; низький рівень згуртованості малої групи, з якою індивід себе особливо позиціонує. Поняття духовного інтелекту та його розвитку в ключі формування іншомовної компетенції та інклюзивного навчання є однією із ключових проблем на стику різних галузей науки: педагогіки, методики, лінгвістики, філософії, релігієзнавства.

Розглянемо деякі ключові поняття, пов'язані із питанням інклюзії у мовній освіті. Поняття «інклюзія» визначається як включення людей з обмеженими можливостями здоров'я в активне життя соціуму: культурне, спортивне, інформаційне. Мова йде і про освітню сферу.

У сучасній науці під інклюзивною освітою розуміють забезпечення рівного доступу до здобуття знань для всіх учасників освітнього процесу з урахуванням різноманітності особливих освітніх потреб та індивідуальних можливостей. При цьому слід зазначити, що специфічною особливістю досліджень в галузі інклюзивної освіти є опора на законодавчу основу.

Існує вісім принципів інклюзивної освіти:

- цінність людини не залежить від її здібностей та досягнень;
- кожна людина здатна відчувати та думати;
- кожна людина має право на спілкування та на те, щоб бути почутим;
- усі люди потребують один одного;
- справжня освіта може здійснюватися лише у реальних взаємовідносинах;
- всі люди потребують підтримки та дружби ровесників;

• для всіх, хто навчається, досягнення прогресу швидше може бути в тому, що вони можуть робити, ніж у тому, що не можуть;

• різноманітність посилює усі сторони життя людини.

Інклюзивний процес вимагає від освітніх організацій обліку специфічних потреб учасників освітнього процесу, пов'язаних певними обмеженнями життєдіяльності, складання адаптованих основних професійних освітніх програм, гнучкої побудови навчальної взаємодії, розробки індивідуальних навчальних планів.

Важливо зазначити, що інклюзивна освіта – це реалізація комплексу завдань:

• єдність принципів (гуманності, соціальної адаптації, синергетичності, підтримки самостійної роботи людей з обмеженими можливостями, індивідуалізму тощо);

• педагогічна робота (цілепокладання, адаптація наявних робочих програм та навчального плану, побудова освітніх траєкторій, різноманітність використаних стратегій, система оцінювання, інструктаж на занятті, зняття передбачуваних труднощів, мотивація та система заохочень);

При проведенні занять з іноземної мови в інклюзивних групах, необхідно враховувати:

- тип та природу порушення функцій організму;
- вікові особливості підліткового та юнацького віку (суперечливість самооцінки, прагнення приналежності до групи та визнання у ній, бажання проявити себе, бути успішним серед однолітків);
- мовні особливості матеріалу, що відбирається, і його доступність для учнів та студентів з обмеженими можливостями;
- застосовувані прийоми, стратегії та технології їх чергування на занятті;
- психологічні труднощі, що виникають щодо іноземної мови у людей з обмеженими можливостями.

Систематичне застосування описаних у роботі принципів інклюзивного навчання позитивно вплинуло на:

- Мотивацію учнів та студентів з обмеженими можливостями;
- Їхню активність, якість навчання та рівень усвідомленості;
- Підвищення інтересу до іноземної мови, що вивчається.

Мета інклюзивного навчання іноземних мов полягає у створенні сприятливого та підтримуючого середовища, де всі учні мають можливість успішно навчатися та розвиватися, без необхідності виділення в окремі групи чи класи. Цей підхід як сприяє кращому освоєнню іноземної мови учнями, а й бере до уваги розбіжності у здібностях, інтересах і потребах. Таким чином, інклюзивне навчання іноземним мовам сприяє розвитку толерантності, співробітництва та поваги до різноманітності серед студентів.

Диференційований підхід при інклюзивному навчанні при навчанні іноземної мови у вищих навчальних закладах передбачає врахування індивідуальних особливостей та потреб кожного студента, включаючи студентів із різними спеціальними освітніми потребами. Диференціація - процес ідентифікації кожного учня найефективніших стратегій задля досягнення спільних цілей. Диференціювання вимагає глибокого розуміння особливостей індивідуальної чи групової роботи учнів, не обмеженого лише розумінням їх здібностей, а заснованого з їхньої індивідуальних потреб. Першим кроком у диференційованому підході є оцінка рівня мовних навичок кожного студента. Це може включати перевірку граматичних знань, словниковий запас, навички аудіювання, говоріння, читання та письма.

Інклюзивна освіта передбачає рівний доступ всіх, хто навчається до освіти з урахуванням різних особливих освітніх потреб та індивідуальних можливостей. Інклюзія ґрунтується на базовому переконанні, що людина, незважаючи на свої фізичні, інтелектуальні, етнічні, конфесійні та інші особливості, на соціально-економічний статус сім'ї, має рівні права і може бути включена до загальної системи освіти. Система в свою чергу враховує ці освітні потреби та надає ресурси для задоволення цих прав. Крім того, однією з ключових цілей інклюзії є допомога людині з інвалідністю знайти себе в суспільстві, не бути для нього тягарем, а стати корисними та продуктивними громадянами.

Однак необхідно враховувати, що велика кількість педагогів (тих, які вже працюють, так і майбутніх) позитивно сприймають інклюзію та можуть узагальнено сформулювати її цілі. Опитування студентів факультету іноземних мов ТНПУ ім. В. Гнатюка та ЧНУ ім. Ю. Федьковича показало, що «інклюзивна освіта» – знайомий студентам термін. Більшість учасників опитування продемонстрували позитивне ставлення до інклюзивної освіти. Однак така ж частина респондентів ще не визначилися із вибором. І майже чверть респондентів висловилися проти інклюзивного навчання. Також більше половини студентів не виявили бажання працювати в інклюзивному класі/групі. Майбутні викладачі іноземної мов відзначили покращення ставлення здорових студентів до осіб з обмеженими можливостями, які будуть почуватися повноцінними членами суспільства. Серед труднощів у навчанні студентів з різними формами інвалідності були названі:

- незнання основ інклюзивної освіти,
- психологічна невідповідність викладача,
- небажання брати відповідальність.

Зрештою, причиною обмеження доступу до вивчення іноземної мови учнями та студентами з особливими освітніми потребами дослідники бачать у психологічній неготовності самих педагогів. Оволодіння мовою, що починається з моменту народження людини, є однією з найунікальніших здібностей.

Символічна система мови дозволяє виокремлювати значення навколишніх предметів і явищ і надавати сенс подіям, що відбуваються, згадувати минуле і уявляти те, що ще не відбулося в реальності, але може бути описано в найдрібніших деталях. Людина мислить за допомогою мови, діє за її безпосередньої участі та сприймає її як щось само собою зрозуміле, вкрай рідко замислюючись про те, як вона засвоєна. Це питання виникає тільки в тому випадку, коли перед людиною постає завдання оволодіння мовою, відмінною від його рідної. Процес оволодіння іноземною мовою, на думку дослідників, може істотним чином відрізнятися від природного засвоєння рідної мови (якщо не йдеться про білінгвізм).

Проаналізувавши отримані відповіді, можна зробити наступні висновки. Інклюзивне навчання іноземних мов - це підхід до освіти, який забезпечує різноманітні можливості та підтримку для всіх учнів, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби або обмежені можливості. В рамках інклюзивного навчання іноземним мовам навчальні заклади створюють доступні умови для навчання всіх студентів, включаючи індивідуалізацію навчальних програм, адаптивні технології, диференційований підхід до навчання та застосування різноманітних методів навчання. Інклюзивне навчання іноземних мов також передбачає забезпечення рівних можливостей для успіху всіх студентів, включаючи тих, хто відчуває труднощі в освоєнні іноземної мови, за рахунок обліку та адаптації програми до їх потреб та здібностей.

Висновок. Підсумовуючи вищесказане, необхідно відзначити наступне. Важливо підвищувати доступність інклюзивної освіти та вивчення іноземної мови особами з обмеженими можливостями за рахунок:

- покращення матеріально-технічних внутрішніх умов навчальних закладів;
- забезпечення професійної підготовки та розвитку у педагогів навичок адаптації робочих програм, а також навичок корекційної роботи;
- забезпечення педагогів професійною педагогічною та психологічною підтримкою;
- просвітницької діяльності, що виходить за межі освітніх установ;

Дослідження щодо навчання іноземної мови в умовах інклюзії має на сьогодні великі перспективи, а саме потребують подальшого вивчення розробки навчальних матеріалів та створення педагогічних умов для різних категорій осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

Духовний інтелект є одним із значних ресурсів реалізації регуляції життя і виступає предиктором особистого та професійного благополуччя. У структурі духовного інтелекту виділяють ключові здібності, які мають вирішальне значення більшості аспектів регуляції життя. Усвідомлення духовних потреб є здатність сприймати, визначати духовні потреби, помічати факт їх наявності, диференціювати справжні і хибні висловлювання емоцій. Здатність застосову-

вати духовні потреби проявляється у грамотному напрямі емоції на стимулювання розумової діяльності та вирішення завдань; у вирішенні проблеми, ґрунтуючись на тому, як поточний духовний стан може сприяти її вирішенню; у використанні коливання настрою, щоб генерувати різні когнітивні перспективи та варіанти; у виборі пріоритетів відповідно до поточного емоційного стану; у використанні емоцій для посилення мислення, пам'яті, уяви та інших процесів. Здатність розуміти духовні потреби передбачає розуміння зв'язків між ними, переходи від однієї емоції до іншої, причини виникнення тієї чи іншої духовної потреби, їхній аналіз, можливість класифікувати емоції, інтерпретувати їх значення. Управління духовними потребами – це рефлексивна регуляція духовних потреб через їхнє усвідомлення, що виявляється у здатності переживати позитивні та негативні емоції; в умінні знижувати інтенсивність негативних емоцій; у здатності викликати емоції або відсторонюватися від них залежно від цілей. Важливо, що кожен компонент духовного інтелекту стосується як власних духовних потреб, так і духовних потреб інших людей. Підвищення рівня духовного інтелекту можливо шляхом цілеспрямованого на розвиток кожної з чотирьох складових.

Важливо пам'ятати, що кожен студент духовно індивідуальний і вимагатиме різних підходів до навчання. Гнучкість та адаптація методик навчання – ключові фактори при інклюзивній освіті. На закінчення, впровадження принципів інклюзії у навчанні іноземної мови у вузі має значення для створення рівних можливостей та успішного освітнього досвіду для всіх студентів. Практика інклюзії сприяє обліку різних потреб та здібностей студентів, створення дружнього та сприятливого освітнього середовища. Інклюзивне навчання іноземної мови потребує застосування різноманітних методів та стратегій для адаптації матеріалів та завдань до індивідуальних потреб студентів. Важливо приділити особливу увагу студентам з обмеженими можливостями, забезпечуючи доступність навчального матеріалу та створюючи умови для їх повноцінної участі в навчальному процесі.

Застосування принципів інклюзії при навчанні іноземної мови у вищому навчальному закладі сприяє не лише розвитку мовних навичок, а й підвищенню рівня комунікації, соціальної адаптації та самооцінки студентів. Кінцевою метою є формування толерантного та рівноправнішого суспільства, де кожен студент має можливість вчитися та рости.

Література:

1. Волошина О. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до роботи в інклюзивних класах. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка. 2016. № 4. С. 142–149.
2. Казачінер О.С. Методологічні підходи до дослідження проблеми розвитку інклюзивної компетентності вчителів філологічних дисциплін у післядипломній освіті. Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. 2017. № 2. С. 124–128.

3. Каминін І.М. Впровадження принципів інклюзивної освіти в процес навчання англійської мови в школі. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9>, 2016.

4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с

5. Чиж С.Г. Інтерактивні шляхи реалізації комунікативного підходу до вивчення іноземної мови дітьми з особливими потребами. URL : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_3/32.pdf, 2017.С.149-153.

6. Щерба Н.С. Інклюзивне навчання іноземної мови старшокласників з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: особливі освітні потреби та адаптаційні заходи. Журнал «ScienceRise: Pedagogical Education». 2018. № 4 (24). С. 20–24.

References:

1. Voloshyna O. Pidgotovka maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy do roboty v inkluzyivnykh klasakh. [Preparation of future foreign language teachers to the work in inclusive classes]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser.: Pedagogika. 2016. № 4. С. 142–149 [in Ukrainian].

2. Kazachiner O.S. Metodolohichni pidkhody do doslidzhennia problem rozvytku inkluzyvnoi kompetentnosti vchyteliv filolohichnykh dystsyplin u pisliadyplomnii osviti [Methodological approaches to the study of the problem of the development of inclusive competence of teachers of philological disciplines in the postgraduate education]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti: zb. nauk. pr. 2017. № 2. С. 124–128 [in Ukrainian].

3. Kamynin I. M. Vprovadzhennia pryntsypiv inkluzyvnoi osvity v protses navchannia anhliiskoi movy v shkoli. [Implementation of the principles of inclusive education in the process of learning English in school]. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9>, 2016 [in Ukrainian].

4. Kolupaieva A. A. Inkluzyvna osvita: realii ta perspektyvy. [Inclusive education: realities and prospects]. : monohrafiia. Kyiv: «Sammit-Knyha», 2009. 272 s. [in Ukrainian].

5. Chyzh S.H. Interaktyvni shliakhy realizatsii komunikativnoho pidkhodu do vyvchennia inozemnoi movy ditmy z osoblyvymy potrebamy. [Interactive ways of the realization of communicative approach to learning of foreign language by children with special needs]. URL : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_3/32.pdf, 2017.С. 149-153 [in Ukrainian].

6. Shcherba N. S. Inkluzyvne navchannia inozemnoi movy starshoklasnykiv z porushenniamy funktsii oporno-rukhovoho aparatu : osoblyvi osvitni potreby ta adaptatsiini zakhody. [Inclusive lerning of foreign language of high school students with violations of functions of the musculoskeletal system: special educational needs and adaptation measures]. Zhurnal «ScienceRise: Pedagogical Education». 2018. № 4 (24). С. 20–24 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026

УДК 378.6:629.73:656.7:811

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-387-399](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-387-399)

Калашник-Рибалко Мирослава Анатоліївна кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри «Аеронавігації, метеорології та організації повітряного руху», Українська державна льотна академія, м. Кропивницький, <https://orcid.org/0000-0003-0997-9609>

Калашник Ганна Анатоліївна доктор геологічних наук, професор, професор кафедри «Аеронавігації, метеорології та організації повітряного руху», Українська державна льотна академія, м. Кропивницький, <https://orcid.org/0000-0002-9581-9865>

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ДІАГНОСТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВОЇ ЯКОСТІ ПІЛОТІВ ТА ДИСПЕТЧЕРІВ

Анотація. У статті представлено результати розробки науково обґрунтованої системи критеріїв і показників діагностування організаційно-управлінської компетентності як професійно-важливої якості пілотів та авіаційних диспетчерів. Проведено аналіз стандартів та рекомендованих практик Міжнародної організації цивільної авіації для професійної підготовки пілотів і диспетчерів, включаючи вимоги до формування діагностування організаційно-управлінської компетентності. Для діагностування рівня розвиненості організаційно-управлінської компетентності запропоновано комплексний підхід, заснований на шести критеріях: ціннісно-мотиваційному (орієнтація на цінності безпеки та командної роботи), когнітивному (знання та розуміння процесів), організаційному (планування та координація), управлінському (практичне застосування влади та впливу), індивідуально-психофізіологічному (психологічна стійкість) та суб'єктному (автономія та ініціатива). Кожен критерій оцінюється за набором показників, які відображають специфіку професійної діяльності пілотів (управління екіпажем у польоті) та диспетчерів (координація трафіку в реальному часі). Розроблена чотириступенева шкала рівнів розвиненості організаційно-управлінської компетентності пілотів та диспетчерів управління повітряного руху (незадовільний, задовільний, середній, високий), яка забезпечує об'єктивне визначення рівня їхньої професійної готовності. Запропоновано систему формувальних і коригувальних заходів підготовки в залежності від рівнів розвиненості організаційно-управлінської компетентності для підвищення професійної готовності пілотів та диспетчерів управління

повітряним рухом. Практична значимість дослідження полягає у можливості використання розробленої системи як у процесі професійної підготовки пілотів та диспетчерів, так і для підвищення кваліфікації авіаційних фахівців.

Ключові слова: організаційно-управлінська компетентність, пілоти, диспетчери, професійно-важлива якість, діагностування, компетентнісний підхід, симуляційні методики.

Kalashnyk-Rybalko Myroslava Anatoliivna Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Aeronautics, Meteorology and Air Traffic Service, Ukrainian State Flight Academy, Kropyvnytskyi, <https://orcid.org/0000-0003-0997-9609>

Kalashnyk Ganna Anatoliivna Doctor of Geological Sciences, Professor, Professor of the Department of Aeronautics, Meteorology and Air Traffic Service, Ukrainian State Flight Academy, Kropyvnytskyi, <https://orcid.org/0000-0002-9581-9865>

CRITERIA AND INDICATORS FOR DIAGNOSING ORGANIZATIONAL AND MANAGEMENT COMPETENCE AS A PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITY OF PILOTS AND AIR TRAFFIC CONTROLLERS

Abstract. The article presents the results of developing a scientifically based system of criteria and indicators for diagnosing organisational and managerial competence as a professionally important quality of pilots and air traffic controllers. An analysis of the International Civil Aviation Organization's standards and recommended practices for the professional training of pilots and air traffic controllers was conducted, including the requirements for diagnosing organisational and managerial competence. To diagnose the level of development of organisational and managerial competence, a comprehensive approach based on six criteria was proposed: value-motivational (orientation towards the values of safety and teamwork), cognitive (knowledge and understanding of processes), organisational (planning and coordination), managerial (practical application of power and influence), individual-psychophysiological (psychological stability), and subjective (autonomy and initiative). Each criterion is assessed using a set of indicators that reflect the specifics of pilots' professional activities (crew management in flight) and controllers' professional activities (real-time traffic coordination). A four-level scale of the development of organisational and managerial competence of pilots and air traffic controllers has been developed (unsatisfactory, satisfactory, average, high), which provides an objective determination of their professional readiness. A system of

formative and corrective training measures is proposed depending on the levels of development of organizational and managerial competence to increase the professional readiness of pilots and air traffic controllers. The practical significance of the research lies in the potential use of the developed system for both the professional training of pilots and air traffic controllers and the advanced training of aviation specialists.

Keywords: organizational and managerial competence, pilots, controllers, professionally important quality, diagnostics, competency-based approach, simulation methods.

Постановка проблеми. Організаційно-управлінська компетентність (ОУК) пілотів та авіаційних диспетчерів є ключовою професійно-важливою якістю, що визначає безпеку польотів, ефективність управління ресурсами та оперативну координацію повітряного руху. Зростаюча складність авіаційної діяльності, високі вимоги до прийняття швидких рішень у критичних ситуаціях і глобалізація авіаційної індустрії зумовлюють необхідність науково обґрунтованих критеріїв та показників оцінювання ОУК. На сьогодні існує значна кількість підходів до оцінки компетентності, однак вони здебільшого не інтегрують усі компоненти ОУК у комплексну систему, що обмежує ефективність підготовки фахівців. Невирішеними також залишаються завдання, пов'язані із забезпеченням об'єктивності оцінювання рівнів розвиненості організаційно-управлінської компетентності пілотів та авіаційних диспетчерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвиненості організаційно-управлінської компетентності пілотів та авіаційних диспетчерів знаходяться серед напрямків досліджень таких науковців: S. Seken (роль когнітивної гнучкості та психологічної стійкості у підвищенні операційної продуктивності авіадиспетчерів [1]); E. Çinar та A. Tuncal (аналіз розвитку і оцінювання компетентностей диспетчерів управління повітряним рухом (УПР); акцент на роль навчання та регулярної оцінки в підтримці компетентності [2]); Н. Xu та Y. Kong (дослідження щодо рекомендації ключових компетенцій та поведінкових показників пілотів на основі колаборативної фільтрації [3]); Â. Freitas, M. Wetters, T. Russomano та J. da Costa (виконавча функція мозку авіадиспетчерів [4]); М. Talib, Q. Fatima (аналіз ролі технологій у формуванні навичок та компетенцій диспетчерів [5]); М. Калашник-Рибалко, Г. Калашник (інтенсифікація підготовки авіаційних фахівців до професійно-орієнтованої комунікації як складової організаційно-управлінської компетентності пілотів та авіаційних диспетчерів [6; 7]). Більшість останніх досліджень підкреслюють важливість оцінювання поведінкових індикаторів та прийняття рішень у контексті ролей пілотів та диспетчерів [1; 4]. Моделювання реалістичних ситуацій та симуляції є переважаючим методом, який визнається найефективнішим для

перевірки організаційно-управлінської компетентності пілотів та авіаційних диспетчерів [2; 3]. Але бракує чіткого визначення критеріїв та показників для діагностування рівнів розвиненості організаційно-управлінської компетентності пілотів та авіаційних диспетчерів, що є критично важливим для забезпечення безпеки польотів.

Мета статті – розробити науково обґрунтовану систему критеріїв і показників діагностування організаційно-управлінської компетентності як професійно-важливої якості пілотів та диспетчерів та визначити шляхи підвищення їх професійної готовності.

Виклад основного матеріалу. Професійно-важливі якості (ПВЯ) авіаційних фахівців – це сукупність психологічних, когнітивних, соціальних та поведінкових характеристик, які забезпечують ефективне виконання професійних обов'язків у складних та високовідповідальних умовах. Для пілотів і диспетчерів ПВЯ визначаються необхідністю забезпечення безпеки польотів, ефективної комунікації, прийняття швидких і точних рішень та управління ресурсами екіпажу і повітряного руху [8-13].

Ключові ПВЯ для пілотів включають: стресостійкість та саморегуляцію; когнітивну гнучкість і ситуаційну обізнаність; відповідальність за рішення; готовність до командної взаємодії та лідерства [11,12]. Для диспетчерів авіаційного руху важливими є здатність координувати та контролювати повітряний рух, швидке оцінювання ситуацій, здатність до багатозадачності, ефективна комунікація з екіпажем та іншими підрозділами [13]. Таким чином, ПВЯ є базисом формування більш складної професійної компетентності, включаючи організаційно-управлінську складову.

Організаційно-управлінська компетентність (ОУК) визначається як інтегрована здатність пілотів і диспетчерів ефективно планувати, координувати, контролювати та коригувати діяльність у процесі авіаційних операцій. Вона включає одночасно когнітивні, поведінкові та мотиваційно-ціннісні компоненти. ОУК забезпечує оперативне управління ресурсами (екіпаж, повітряний рух, технічні засоби); прийняття обґрунтованих рішень у стресових умовах; координацію та контроль виконання процедур; підтримку командної взаємодії та безпеки польотів.

Нормативна регламентація діагностування ОУК пілотів і диспетчерів закріплена в міжнародних документах ICAO, що визначають перехід від моделі контролю знань до навчання та оцінювання на основі компетенцій. На основі нормативних вимог ICAO (Annex 1 [10], Doc. 9868[9], Doc. 9995[8], Doc. 10056[11]) та сучасних досліджень з психодіагностики професійних компетентностей [1, 3], до критеріїв діагностування ОУК висуваються такі загальні вимоги: об'єктивність - критерії повинні базуватися на поведінкових або кількісно вимірюваних ознаках, що мінімізує суб'єктивність оцінки;

вимірюваність - можливість кількісного або якісного вимірювання через показники; валідність - критерії повинні точно відображати сутність компетентності та її роль у професійній діяльності; ситуаційна релевантність - оцінювання має проводитися у реальних або змодельованих професійних ситуаціях (симуляції, тренажери); стандартизованість - застосування єдиних процедур, шкал і методик оцінювання для всіх фахівців; динамічність та інтегративність - критерії мають враховувати взаємозв'язок когнітивного, поведінкового та регулятивного компонентів компетентності; регулярність оцінювання - забезпечення повторних перевірок для контролю стабільності та розвитку компетентності.

На основі аналізу документів ICAO [8-11] та EASA [12-13] встановлено, що діагностування організаційно-управлінської компетентності має відповідати таким принципам: 1) поведінкова вимірюваність; 2) сценарна перевірка в умовах, наближених до реальних; 3) багаторівнева шкала оцінювання; 4) доказовість результатів; 5) періодичність оцінювання; 6) документування та аудит процедур.

Організаційно-управлінська компетентність (ОУК) пілотів і диспетчерів є професійно важливою якістю, що забезпечує ефективне функціонування системи авіаційного підприємства та безпеку польотів. Вибір критеріїв і показників для її діагностування ґрунтується на аналізі специфіки організаційної та управлінської функцій цих професійних груп. Професійні вимоги до організаційно-управлінської компетентності для пілотів та диспетчерів УПР є різними (табл. 1).

Таблиця 1 - Професійні вимоги до організаційно-управлінської компетентності для пілотів та диспетчерів

Професійна група	Основні функції	Професійні вимоги до організаційно-управлінської компетентності
Пілоти	Управління літаком, прийняття рішень у польоті, координація екіпажу, реагування на небезпечні ситуації	Високий рівень когнітивних та регулятивних навичок; ефективне командне управління; стресостійкість
Диспетчери УПР	Контроль та координація повітряного руху, планування маршрутів, управління конфліктами в повітряному просторі	Аналітичні здібності; швидке прийняття рішень; управління навантаженням; комунікаційна компетентність

Таким чином, критерії та показники ОУК повинні відображати особливості професійних функцій кожної групи та забезпечувати можливість оцінки їх ефективності в реальних або симульованих умовах.

Вибір критеріїв і показників ОУК повинен базуватись на відповідності специфіці професійної діяльності пілотів та диспетчерів, необхідності оцінки як

когнітивних, так і поведінкових та регулятивних компонентів компетентності, можливості кількісного та якісного вимірювання у тренажерних, симуляційних або польотних умовах, узгодженості з міжнародними стандартами ICAO [8-11] та регуляторними вимогами EASA [12-13] щодо оцінювання на основі компетентності.

Для діагностування рівня розвиненості організаційно-управлінської компетентності пілотів та диспетчерів нами запропоновано комплексний підхід, заснований на шести критеріях: ціннісно-мотиваційному (орієнтація на цінності безпеки та командної роботи), когнітивному (знання та розуміння процесів), організаційному (планування та координація), управлінському (практичне застосування влади та впливу), індивідуально-психофізіологічному (психологічна стійкість) та суб'єктному (автономія та ініціатива).

Ціннісно-мотиваційний критерій відображає систему професійних цінностей, установок і мотивів, що визначають готовність до відповідальної організаційної та управлінської діяльності. Для пілотів та диспетчерів це усвідомлення значущості безпеки польотів; мотивація до дотримання стандартів; прагнення до постійного підвищення кваліфікації; внутрішня готовність діяти в умовах стресу та невизначеності.

Когнітивний критерій визначає здатність до аналізу, оцінки та прогнозування ситуацій, прийняття оптимальних рішень та управління ризиками. Для пілотів когнітивний критерій, перш за все, включає швидку оцінку польотної ситуації та прогноз розвитку подій; швидке реагування на аварійні сценарії, інтеграцію технічних і навігаційних даних для ухвалення рішень. Для диспетчерів когнітивний критерій – це, насамперед, здатність до аналізу трафіку і планування маршруту, об'єктивної оцінки конфліктних ситуацій у повітряному просторі, швидкого прийняття управлінських рішень під стресовим навантаженням в умовах багатозадачності.

Організаційний критерій відображає здатність ефективно структурувати робочі процеси, розподіляти ресурси та забезпечувати координацію між суб'єктами діяльності. Для пілотів він включає розподіл обов'язків у екіпажі, планування польоту з урахуванням обмежень і ризиків. Для диспетчерів – це здатність до координації між секторами та змінами; оптимізації навантаження на підлеглих і суміжні підрозділи.

Управлінський критерій відображає здатність реалізовувати управлінські функції: планування, організація, контроль і регулювання діяльності. Для пілотів це, перш за все, здатність до управління екіпажем у кризових ситуаціях; оперативна корекція польотного плану. Для диспетчерів управлінський критерій відображає здатність до управління роботою призначеного сектору організації повітряного руху, контроль дотримання процедур і швидке реагування на помилки екіпажів повітряних суден.

Індивідуально-психофізіологічний критерій оцінює психофізіологічні властивості, що забезпечують стабільність функціонування в стресових і високонавантажених умовах. Серед показників його прояву у пілотів та диспетчерів – стресостійкість і саморегуляція, когнітивна гнучкість, концентрація та увага, емоційна стабільність.

Суб'єктний критерій відображає особистісну відповідальність, ініціативність та здатність діяти автономно, приймати відповідальність за результати своєї діяльності. Для пілотів та диспетчерів цей критерій відображає усвідомлення наслідків власних рішень для безпеки польотів, здатність до самоконтролю та самопідтримки, ініціативу у вдосконаленні процесів і процедур, активну участь у командних рішеннях.

Загалом виокремленні ціннісно-мотиваційний, когнітивний, організаційний, управлінський, індивідуально-психофізіологічний та суб'єктний критерії формують інтегровану оцінку організаційно-управлінської компетентності, яка відображає когнітивну готовність до управління, здатність організовувати процеси, регулятивну стабільність, особистісну відповідальність і мотивацію, ефективність управлінської взаємодії у складі команди. Вони дозволяють побудувати систему показників розвиненості організаційно-управлінської компетентності, які забезпечують об'єктивну діагностику професійної компетентності пілотів та диспетчерів та її розвиток через освітню підготовку, тренування та симуляційну підготовку (табл.2).

Таблиця 2 – Критерії, показники і методи діагностування рівня розвиненості організаційно-управлінської компетентності пілотів та диспетчерів УПР

Критерій	Показники	Методики діагностування
Ціннісно-мотиваційний	- Усвідомлення пріоритету безпеки над індивідуальними амбіціями - Мотивація до командної взаємодії в кризових ситуаціях - Ціннісна орієнтація на етичні норми ICAO	- Анкетування - Інтерв'ю з фокусом на професійні цінності - Самооцінка мотивації (шкала AMS для авіаційних фахівців)
Когнітивний	- Знання процедур управління в кризових умовах та стандартів управління трафіком - Розуміння стратегій прийняття рішень у невизначеності - Аналіз ризиків у професійних сценаріях (турбулентність, конфлікти в екіпажі)	- Тести знань (тест ICAO на управління в кризових умовах) - Кейс-стаді з авіаційними інцидентами - Комп'ютерні симуляції для перевірки теоретичних знань

Критерій	Показники	Методики діагностування
Організаційний	- Вміння планувати розподіл ролей в екіпажі/диспетчерській зміні - Координація ресурсів у реальному часі - Ефективність у створенні тимчасових структур для вирішення завдань	- Спостереження за груповими вправами - Рольові ігри в симуляторах польотів - Аналіз протоколів комунікації
Управлінський	- Навички прийняття оперативних рішень у стресових умовах - Делегація авторитету та контроль виконання - Вплив на мотивацію команди для досягнення цілей (безпечне завершення польоту)	- Симуляційні тренінги - Оцінка за шкалою управлінської ефективності (методика LPI для лідерства) - 360-градусний зворотний зв'язок від колег
Індивідуально-психологічний	- Стресостійкість та емоційний контроль під час інцидентів - Розвинений емоційний інтелект для розв'язання конфліктів - Адаптивність до психофізіологічних навантажень	- Психологічні тести - Психофізіологічне моніторування - Проективні методи
Суб'єктний	- Ініціатива в пропозиціях покращень процесів - Саморегуляція та рефлексія над власними діями - Автономність у прийнятті рішень	- Самооцінка за шкалою суб'єктності - Експертна оцінка ініціативи в реальних кейсах

Для оцінювання готовності пілотів і диспетчерів управління повітряним рухом до професійної діяльності пропонуємо використовувати чотириступеневу шкалу рівнів розвиненості організаційно-управлінської компетентності (табл. 3).

Таблиця 3 – Загальні ознаки та характеристики рівнів розвиненості організаційно-управлінської компетентності пілотів та диспетчерів УПР

Рівень/Загальні ознаки рівня	Пілоти (командир повітряного судна / другий пілот)	Диспетчери УПР (підходу, районного, аеродромного контролю)
Незадовільний/Критичні прогалини в організації діяльності, високий ризик порушення безпеки польотів	• Не здатний/не бажає брати на себе відповідальність за організацію роботи екіпажу • Порушує або ігнорує розподіл обов'язків (CRM-помилки) • Не планує етапи польоту навіть у стандартних умовах	• Не здатний утримувати загальну картину повітряного руху • Не планує послідовність обслуговування повітряних суден • Не прогнозує конфлікти заздалегідь • Хаотично видає вказівки, часто змінює їх без потреби • Не координує передачу суден між секторами

Рівень/Загальні ознаки рівня	Пілоти (командир повітряного судна / другий пілот)	Диспетчери УПР (підходу, районного, аеродромного контролю)
	• Втрачає контроль над ситуацією при найменшому відхиленні від плану • Не вміє делегувати або контролювати дії другого пілота	• Панікує при одночасному зростанні навантаження
Задовільний/ Виконує обов'язковий мінімум, але без резерву надійності та гнучкості	• Виконує базові організаційні процедури і планує лише найближчий етап польоту • Діє переважно реактивно, а не проактивно • Делегування та контроль - формальні, без глибинного аналізу дій другого пілота • У кризових ситуаціях швидко втрачає здатність керувати екіпажем	• Обслуговує судна за принципом без оптимізації потоку • Видає вказівки чітко, але не завжди своєчасно • Прогнозує конфлікти лише на 1–2 хвилини вперед • Координує сектори за шаблоном, без ініціативи щодо покращення потоку • При помірному навантаженні справляється, при високому - допускає затримки
Середній/ Надійний рівень, відповідає більшості вимог ICAO EASA/FAA, але бракує глибини та швидкості в складних умовах	• Самостійно планує весь політ (включаючи запасні варіанти) • Ефективно розподіляє обов'язки в екіпажі, контролює виконання • Передбачає типові проблеми та готує рішення • Добре застосовує принципи управління в кризових умовах, управляє помилками членів екіпажу • У нештатних ситуаціях зберігає структуру управління екіпажем	• Планує послідовність на 5–10 хвилин вперед, оптимізує потік • Використовує векторне управління та зміну ешелонів для запобігання конфліктам • Активно координує з суміжними секторами та суміжними аеропортами • При середньому/високому навантаженні зберігає чіткість видачі вказівок • Виявляє та коригує відхилення пілотів від вказівок
Високий/ Експертний рівень, може бути інструктором	• Демонструє лідерство та авторитет у екіпажі без авторитарності • Прогнозує та попереджає розвиток складних ситуацій за 10–30 хв • Ефективно управляє ресурсами екіпажу у кризових ситуаціях • Ініціює та координує нестандартні рішення • Постійно вдосконалює командну роботу	• Майстерно управляє складним потоком повітряного руху при високій інтенсивності • Прогнозує конфлікти за 15–30 хв і попереджає їх кількома способами одночасно • Оптимізує використання повітряного простору, ефективно управляє піковим навантаженням • Виявляє потенційні проблеми в суміжних секторах і проактивно їх вирішує

Перехід від рівня до рівня вимагає не лише знань і навичок, а й розвитку професійно важливих якостей: ситуаційної обізнаності, управлінського мислення в умовах невизначеності, стійкості до стресу, здатності швидко переключати увагу та приймати рішення за обмежений час. Така шкала рівнів розвиненості організаційно-управлінської компетентності пілотів та диспетчерів дозволяє не лише оцінювати поточний рівень організаційно-управлінської компетентності, а й планувати формувальні та коригувальні заходи підготовки для підвищення професійної готовності пілотів та диспетчерів.

Діагностування організаційно-управлінської компетентності проводиться за допомогою комбінації методик [8-11]: опитувальників, тестів, симуляцій та спостереження, з урахуванням рівнів її розвиненості.

Об'єктивне визначення рівнів розвиненості організаційно-управлінської компетентності дозволяє планувати необхідні формувальні та коригувальні заходи підготовки для підвищення професійної готовності пілотів та диспетчерів на основі оцінки поточного рівня організаційно-управлінської компетентності авіаційних фахівців (табл. 4).

Таблиця 4 – Коригувальні заходи рівнів розвиненості організаційно-управлінської компетентності пілотів та диспетчерів УПР в рамках підготовки

Поточний рівень ОУК	Мета коригувальних заходів	Заходи підготовки	Метод оцінювання
Незадовільний	Формування базових управлінських та організаційних навичок, розвиток уваги та стресостійкості	- Інтенсивні тренінги з управління в кризових умовах та командної взаємодії - Симуляційні вправи базового рівня - Психологічні тренінги на стресостійкість	Симуляційні тести, спостереження, психологічні тести
Задовільний	Закріплення компетентності у стандартних ситуаціях та розвиток прийняття рішень у нетипових умовах	- Симуляційні вправи середнього рівня складності - Сценарії критичних ситуацій - Розбір помилок та тренування	Аналіз виконання симуляцій, аналіз поведінкових моделей, оцінка експертів
Середній	Розвиток автономності, прогнозування та лідерських якостей	- Симуляції складних/нестандартних ситуацій - Тренування щодо прийняття рішень під впливом стресу - Розвиток стратегічного планування	Комплексна оцінка поведінкових моделей, аналіз симуляцій

Поточний рівень ОУК	Мета коригувальних заходів	Заходи підготовки	Метод оцінювання
Високий	Підтримка високого рівня компетентності та розвиток експертних навичок	- Тренінги кризового управління - Складні симуляційні сценарії - Ліdersькі рольові ігри	Моніторинг ефективності, оцінка виконання критичних сценаріїв, експертна оцінка

Необхідно впроваджувати систему оцінювання ОУК у освітні програми для здобувачів вищої освіти авіаційних спеціальностей та обґрунтовувати й застосовувати формувальні та коригувальні заходи для рівня їхнього професійного зростання.

Висновки. Організаційно-управлінська компетентність пілотів і диспетчерів УПР включає когнітивну, поведінкову та регулятивну компоненти. Кожна із них оцінюється за специфічними критеріями та показниками, які враховують специфіку авіаційної діяльності.

Виокремлено ціннісно-мотиваційний, когнітивний, організаційний, управлінський, індивідуально-психофізіологічний та суб'єктний критерії організаційно-управлінських компетентностей для пілотів та диспетчерів управління повітряним рухом, що дозволяє об'єктивно оцінювати їхню готовність до професійної діяльності. Визначені критерії дозволили побудувати систему показників розвиненості організаційно-управлінських компетентностей, які забезпечують об'єктивну діагностику професійної компетентності пілотів та диспетчерів та її розвиток через освітню підготовку, тренування та симуляційну підготовку. Обґрунтовано чітке визначення рівнів розвиненості організаційно-управлінських компетентностей у диспетчерів та пілотів (незадовільний, задовільний, середній, високий), що дає змогу планувати формувальні та коригувальні заходи. Створена система критеріїв, показників, рівнів розвиненості ОУК пілотів та диспетчерів може застосовуватись у їх професійній підготовці та підвищенні кваліфікації авіаційних фахівців.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на стандартизації методик оцінки рівнів розвиненості організаційно-управлінських компетентностей у диспетчерів та пілотів різних країн.

Література:

1. Ceken S. The Role of Cognitive Flexibility and Psychological Resilience in Enhancing Operational Performance Among Air Traffic Controllers. *International Journal of Aviation, Aeronautics, and Aerospace*. 2025. 12(1). DOI: <https://doi.org/10.58940/2374-6793.1966>
2. Çinar E., & Tuncal A. A comprehensive analysis of competency and training perspectives among air traffic controllers. *Aviation*. 2024. 28(2). 54–63. <https://doi.org/10.3846/aviation.2024.21501>

3. Xu H., Kong Y., Huang H., Liang A., & Zhao Y. Research on recommendation of core competencies and behavioral indicators of pilots based on collaborative filtering. *Aerospace*. 2025. 12(1), 9. <https://doi.org/10.3390/aerospace12010009>
4. Freitas Â. M., Wetters Portuguese M., Russomano T., & da Costa J. C. Air traffic controllers and executive brain function. *Aerospace Medicine and Human Performance*. 2022. 93(5). 426-432. <https://doi.org/10.3357/AMHP.5757.2022>
5. Manar Abu Talib, Qassim Nasir, Fatima. Future aviation jobs: The role of technology in shaping skills and competencies. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2025. №1. P. 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.joitmc.2025.100517>
6. Калашник-Рибалко М.А., Калашник Г.А. Модель педагогічної системи інтенсифікації професійно-орієнтованої підготовки майбутніх авіаційних фахівців. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних сил України*. 2023. № 3 (52). С. 25-31. <https://doi.org/10.30748/nitps.2023.52.04>
7. Калашник-Рибалко М.А., Калашник Г.А. Психофізіологічні причини мовних помилок авіаційних диспетчерів та технологічні рішення для їх запобігання. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. №6 (47). С. 593-605. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-6\(47\)-593-605](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-6(47)-593-605)
8. ICAO Doc 9995. Manual on Evidence-based Training, 2013 (updated 2020) URL: www.icao.int (дата звернення 15.02.2026)
9. ICAO Doc. 9868. Training. 2021. URL: www.icao.int (дата звернення 15.02.2026)
10. ICAO Annex 1: Personnel Licensing. URL: <https://store.icao.int/en/annexes/annex-1> (дата звернення 15.02.2026)
11. ICAO Doc. 10056. Competency-Based Training and Assessment (CBTA) Manual. ICAO, 2023. *International Civil Aviation Organization*. URL: www.icao.int (дата звернення 15.02.2026)
12. EASA Aircrew Competency and Training Guidelines (Part-FCL & Part-ORA). EASA, 2022. *European Union Aviation Safety Agency*. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/regulations/aircrew> (дата звернення 15.02.2026)
13. EASA Acceptable Means of Compliance (AMC) and Guidance Material for CBTA. EASA, 2020. *European Union Aviation Safety Agency*. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/regulations/aircrew> (дата звернення 15.02.2026)

References:

1. Ceken, S. (2025). The Role of Cognitive Flexibility and Psychological Resilience in Enhancing Operational Performance Among Air Traffic Controllers. *International Journal of Aviation, Aeronautics, and Aerospace*, 12(1). DOI: <https://doi.org/10.58940/2374-6793.1966>
2. Çinar, E., & Tuncal, A. (2024). A comprehensive analysis of competency and training perspectives among air traffic controllers. *Aviation*, 28(2), 54–63. <https://doi.org/10.3846/aviation.2024.21501>
3. Xu, H., Kong, Y., Huang, H., Liang, A., & Zhao, Y. (2025). Research on recommendation of core competencies and behavioral indicators of pilots based on collaborative filtering. *Aerospace*, 12(1), 9. <https://doi.org/10.3390/aerospace12010009>
4. Freitas, Â. M., Wetters Portuguese, M., Russomano, T., & da Costa, J. C. (2022). Air traffic controllers and executive brain function. *Aerospace Medicine and Human Performance*, 93(5), 426-432. <https://doi.org/10.3357/AMHP.5757.2022>
5. Manar Abu Talib, Qassim Nasir, Fatima. Future aviation jobs: The role of technology in shaping skills and competencies. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2025. №1. P. 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.joitmc.2025.100517>

6. Kalashnyk-Rybalko, M. A., Kalashnyk, H. A. (2023). *Model' pedahohichnoyi systemy intensyfikatsiyi profesiyno-oriyentovanoiy pidhotovky maybutnikh aviatsiynykh fakhivtsiv* [Model of the pedagogical system of intensification of professionally oriented training of future aviation specialists]. *Nauka i tekhnika Povitryanykh Syl Zbroynykh syl Ukrainy*. № 3 (52). S. 25-31. <https://doi.org/10.30748/nitps.2023.52.04> [in Ukrainian].

7. Kalashnyk-Rybalko, M. A., Kalashnyk, H. A. (2025). *Psykhofiziologichni prychyny movnykh pomylok aviatsiynykh dyspetcheriv ta tekhnologichni rishennya dlya yikh zapobihannya*. [Psychophysiological causes of speech errors of air traffic controllers and technological solutions for their prevention]. *Nauka i tekhnika s'ohodni*. No. 6(47). P. 593-605. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-6\(47\)-593-605](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-6(47)-593-605) [in Ukrainian].

8. ICAO (2013). Doc 9995. Manual on Evidence-based Training, 2013 (updated 2020) URL: www.icao.int (accessed 15.02.2026)

9. ICAO (2021). Doc. 9868. Training. URL: www.icao.int (accessed 15.02.2026)

10. ICAO Annex 1: Personnel Licensing. URL: <https://store.icao.int/en/annexes/annex-1> (accessed 15.02.2026)

11. ICAO (2023). Doc. 10056 – Competency-Based Training and Assessment (CBTA) Manual. ICAO, 2023. *International Civil Aviation Organization*. URL: www.icao.int (accessed 15.02.2026)

12. EASA (2022). Aircrew Competency and Training Guidelines (Part-FCL & Part-ORA). EASA. *European Union Aviation Safety Agency*. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/regulations/aircrew> (accessed 15.02.2026)

13. EASA (2020). Acceptable Means of Compliance (AMC) and Guidance Material for CBTA. EASA. *European Union Aviation Safety Agency*. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/regulations/aircrew> (accessed 15.02.2026)

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026

УДК 796.035.01-044.247:796.015-025.12](045)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-400-412](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-400-412)

Каленіченко Олексій Володимирович кандидат біологічних наук, доцент кафедри спортивних дисциплін, Навчально-науковий інститут фізичної культури, спорту і здоров'я, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, <https://orcid.org/0000-0003-1863-7109>

Кудій Людмила Іванівна кандидат біологічних наук, доцентка кафедри спортивних дисциплін, Навчально-науковий інститут фізичної культури, спорту і здоров'я, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, <https://orcid.org/0000-0002-4736-4317>

Гулько Петро Миколайович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спортивних дисциплін, Навчально-науковий інститут фізичної культури, спорту і здоров'я, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, <https://orcid.org/0000-0002-0609-8550>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ РІЗНИХ ФІТНЕС-НАПРЯМІВ У ПРОЄКТУВАННІ СУЧАСНИХ ТРЕНУВАЛЬНИХ ПРОГРАМ

Анотація. У статті здійснено теоретико-методичне обґрунтування інтеграції різних фітнес-напрямів у проєктуванні сучасних тренувальних програм. Проаналізовано сучасні наукові підходи до поєднання силового, функціонального, аеробного тренінгу, вправ мобільності та стабілізації, пілатесу, стретчингу та інтервальних навантажень у єдиній структурі тренувального процесу. Встановлено, що комплексне використання різноспрямованих засобів рухової активності забезпечує багаторівневу адаптацію організму, сприяє підвищенню функціональних резервів, гармонійному розвитку основних фізичних якостей, оптимізації енергетичних систем та зниженню ризику травматизму. Доведено, що поєднання силових і аеробних навантажень із вправами на стабілізацію і мобільність позитивно впливає на опорно-руховий апарат, покращує координацію рухів і формує стійку мотивацію до занять фізичною культурою та фітнесом.

Обґрунтовано, що ефективне програмування тренувального процесу має базуватися на принципах суперкомпенсації, варіативності навантажень, індивідуалізації, поступової прогресії та взаємодоповнюваності тренувальних впливів. Показано перспективність використання цифрових технологій, мобільних застосунків та систем штучного інтелекту для персоналізації тренувань, моніторингу навантаження, прогнозування адаптаційних змін та підвищення безпечності занять. Запропоновано структурну модель інтегрованої тренуваль-

ної програми, яка передбачає поєднання силового, функціонального, аеробного та відновлювального блоків у межах мікроциклу з урахуванням індивідуальних особливостей контингенту.

Доведено, що інтеграція різних фітнес-напрямів дозволяє істотно підвищити ефективність тренувального процесу за рахунок комплексного впливу на функціональні системи організму, оптимізувати розвиток провідних фізичних якостей (сили, витривалості, швидкості, гнучкості та координації), гармонізувати взаємодію енергетичних механізмів забезпечення м'язової діяльності та підвищити адаптаційні резерви організму. Поєднання силових, функціональних, аеробних і відновлювальних вправ сприяє покращенню психофізичного стану, нормалізації емоційного фону, підвищенню стресостійкості, формуванню адекватної рухової поведінки та стабільної мотивації до систематичних занять руховою активністю. Крім того, така інтеграція забезпечує профілактику перевантажень і травматизму, корекцію порушень постави, підвищення працездатності та загального рівня здоров'я, що у сукупності формує виражену оздоровчу спрямованість занять і створює передумови для довготривалого збереження фізичної активності в різних вікових групах населення.

Ключові слова: фітнес-технології, інтегроване тренування, функціональний тренінг, програмування навантаження, суперкомпенсація, персоналізація тренувань, фізична підготовленість, оздоровчий фітнес.

Kalenichenko Oleksii Volodymyrovych Candidate of Biological Sciences (PhD in Biology), Associate Professor of the Department of Sports Disciplines, Educational and Scientific Institute of Physical Culture, Sports and Health, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, <https://orcid.org/0000-0003-1863-7109>

Kudii Liudmyla Ivanivna Candidate of Biological Sciences (PhD in Biology), Associate Professor of the Department of Sports Disciplines, Educational and Scientific Institute of Physical Culture, Sports and Health, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy <https://orcid.org/0000-0002-4736-4317>

Hunko Petro Mykolaiovych Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Education), Associate Professor of the Department of Sports Disciplines, Educational and Scientific Institute of Physical Culture, Sports and Health, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, <https://orcid.org/0000-0002-0609-8550>

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INTEGRATING VARIOUS FITNESS DIRECTIONS IN THE DESIGN OF MODERN TRAINING PROGRAMS

Abstract. The article presents a theoretical and methodological substantiation of the integration of different fitness directions in the design of modern training

programs. Modern scientific approaches to combining strength, functional and aerobic training, mobility and stabilization exercises, Pilates, stretching and interval loads within a unified training structure are analyzed. It is established that the comprehensive use of multidirectional physical activity provides multilevel adaptation of the organism, promotes an increase in functional reserves, harmonious development of the main physical qualities, optimization of energy systems and reduction of injury risk. It is proven that the combination of strength and aerobic loads with stabilization and mobility exercises positively affects the musculoskeletal system, improves movement coordination and forms stable motivation for physical education and fitness activities.

It is substantiated that effective training programming should be based on the principles of supercompensation, load variability, individualization, gradual progression and complementarity of training stimuli. The prospects of using digital technologies, mobile applications and artificial intelligence systems for training personalization, load monitoring, prediction of adaptive changes and improvement of training safety are demonstrated. A structural model of an integrated training program is proposed, which includes the combination of strength, functional, aerobic and recovery blocks within a microcycle, taking into account individual characteristics of participants.

It is proved that the integration of various fitness directions significantly increases the effectiveness of the training process due to a complex impact on the functional systems of the body, optimizes the development of leading physical qualities (strength, endurance, speed, flexibility and coordination), harmonizes the interaction of energy supply mechanisms of muscular activity and increases adaptive reserves. The combination of strength, functional, aerobic and recovery exercises improves the psychophysical state, normalizes emotional balance, increases stress resistance, forms adequate motor behavior and stable motivation for regular physical activity. In addition, such integration provides prevention of overload and injuries, correction of postural disorders, increase in working capacity and overall health level, which together ensures a pronounced health-oriented effect and creates prerequisites for long-term maintenance of physical activity in different age groups of the population.

Keywords: fitness technologies, integrated training, functional training, load programming, supercompensation, training personalization, physical fitness, health-oriented fitness.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Сучасні умови розвитку фізичної культури і спорту, зростання запиту на здоров'язбережувальні практики та потреба у підвищенні ефективності трену-

вального процесу актуалізують проблему науково обґрунтованого проєктування тренувальних програм на основі інтеграції різних фітнес-напрямів. У практиці занять (як у спортивній підготовці, так і у фізичному вихованні різних груп населення) часто переважає фрагментарне використання фітнес-засобів, коли силова, аеробна, функціональна та відновлювальна складові застосовуються ізольовано, без узгодження за цілями, дозуванням і логікою адаптації. Такий підхід обмежує потенціал комплексного розвитку фізичних якостей, ускладнює контроль навантаження та підвищує ризики перевантаження опорно-рухового апарату.

Наукові дані підтверджують, що інтеграція фітнес-технологій у систему підготовки здобувачів освіти потребує алгоритмізації та узгодження різноспрямованих вправ для досягнення комплексного ефекту [4]. У спортивній підготовці показано, що поєднання силових, функціональних і корегувальних засобів (зокрема елементів стрейчингу/пілатесу) сприяє підвищенню рівня фізичної підготовленості та зниженню травматизму, що особливо важливо для кваліфікованих спортсменів [1]. Водночас у фізичному вихованні студентської молоді обґрунтовано доцільність функціонального тренінгу, який базується на природних рухових паттернах та забезпечує всебічний розвиток фізичних якостей і підвищення адаптивного потенціалу організму [2]. Практико-орієнтовані дослідження також демонструють ефективність використання TRX як засобу інтегрованого силового тренування для покращення силових показників у дорослих, що підкреслює прикладну цінність сучасних фітнес-технологій для широкого контингенту [3]. У підготовці юних спортсменів, зокрема в умовах спортивно-оздоровчих таборів, підтверджено результативність комплексних програм, де поєднуються силові, аеробні, функціональні вправи та ігрові компоненти, що забезпечує суттєве покращення фізичної підготовленості [5].

Науково-практичне завдання полягає у розробленні теоретико-методичних засад інтеграції фітнес-напрямів у проєктуванні тренувальних програм, які забезпечують логічну структурованість, керованість навантаження, варіативність засобів і прогнозовану адаптацію. Вирішення цієї проблеми має важливе значення для оптимізації фізичного виховання у закладах освіти, підвищення ефективності тренувань у спортивній підготовці та реалізації оздоровчої функції фітнесу в різних вікових групах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика інтеграції різних фітнес-напрямів у тренувальному процесі активно досліджується у сучасній науковій літературі як у контексті спортивної підготовки, так і у фізичному вихованні різних вікових груп населення. Наукові праці засвідчують поступовий перехід від монокомпонентних тренувальних моделей до комплексних програм, що поєднують силові, функціональні, аеробні та відновлювальні засоби.

У спортивній підготовці доведено ефективність інтеграції фітнес-технологій як засобу підвищення рівня фізичної підготовленості спортсменів. Зокрема, застосування силових, функціональних та корегувальних вправ у тренуванні біатлоністок сприяє покращенню сили, витривалості та гнучкості, а також зменшенню ризику травматизму [1]. Аналогічні результати отримано у дослідженні комбінованих силових вправ із ігровими компонентами у футболі, де інтегрована модель забезпечує більший приріст швидко-силових показників порівняно з ізольованими методами тренування [14]. У роботах, присвячених підготовці юних баскетболістів, показано, що поєднання силових, аеробних та функціональних вправ у межах єдиної програми значно підвищує рівень загальної фізичної підготовленості [5].

Важливу роль у комплексному тренуванні відіграє функціональний тренінг. Його застосування у фізичному вихованні студентів забезпечує розвиток рухових якостей на основі природних рухових патернів та підвищує адаптивний потенціал організму [2]. Систематичний огляд також підтверджує позитивний вплив функціональних вправ на силу, баланс, витривалість і координацію спортсменів [10]. Окремі дослідження доводять взаємодоповнювальний ефект тренування м'язів кора та вправ мобільності, що покращує стабільність і рухові можливості молодих спортсменів [9].

Значна увага приділяється силовим фітнес-технологіям і засобам стабілізації. Використання TRX-тренінгу забезпечує суттєве зростання силових показників у дорослих жінок [3], а силові вправи, як показує метааналіз, додатково сприяють розвитку гнучкості суглобів [12]. Такі результати підтверджують доцільність поєднання силових і мобілізаційних вправ у межах єдиної тренувальної програми.

У педагогічних дослідженнях доведено, що інтеграція фітнес-технологій у систему фізичного виховання підвищує інтерес до занять і сприяє формуванню здорового способу життя [4; 8]. Теоретико-методологічні підходи підкреслюють необхідність поєднання силового фітнесу, функціональних вправ, пілатесу та стретчингу для гармонійного розвитку рухових здібностей школярів [6]. Заняття пілатесом, зокрема, забезпечують розвиток м'язів кора, гнучкості та профілактику порушень постави [7].

Важливим аспектом сучасних тренувальних програм є персоналізація та цифровізація тренувального процесу. Систематичний огляд показує, що використання цифрових застосунків із персоналізованими вправами підвищує ефективність виконання рухових дій і впевненість користувачів [11]. На фізіологічному рівні ефективність інтегрованих тренувань пояснюється механізмами довготривалої адаптації та суперкомпенсації, які забезпечують зростання функціональних можливостей організму [13].

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить, що більшість досліджень підтверджують ефективність окремих компонентів інтегрованого тренування: силового, функціонального, мобілізаційного або аеробного. Водночас недостатньо розробленими залишаються питання цілісної методики їх поєднання у межах єдиної структурованої програми, узгодженої з механізмами адаптації організму та принципами програмування навантаження. Це зумовлює необхідність подальшого теоретико-методичного обґрунтування інтегрованих тренувальних моделей.

Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування інтеграції різних фітнес-напрямів у процесі проєктування сучасних тренувальних програм та розроблення структурної моделі комплексного тренування, що базується на принципах адаптації, варіативності навантаження, індивідуалізації та взаємодоповнюваності силових, функціональних, аеробних і відновлювальних засобів рухової активності для підвищення ефективності фізичної підготовленості та оздоровчої спрямованості занять.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасні тренувальні програми у сфері фітнесу та фізичного виховання характеризуються переходом від ізольованого розвитку окремих фізичних якостей до інтегрованого підходу, який передбачає одночасний вплив на силові, координаційні, витривалісні та стабілізаційні можливості організму [4; 6]. Такий підхід обумовлений особливостями функціонування рухової системи людини, оскільки жодна фізична якість не проявляється ізольовано, а формується у взаємодії енергетичних, нервово-м'язових і регуляторних механізмів [13]. Відповідно, ефективність тренувального процесу визначається не лише інтенсивністю навантаження, а й раціональним поєднанням різноспрямованих рухових впливів у межах єдиної структурованої програми [2; 10].

Фізіологічною основою інтегрованого тренування є механізм суперкомпенсації, відповідно до якого після виконання фізичного навантаження організм переходить у фазу підвищеної працездатності [13]. Саме в цей період створюються передумови для підвищення функціональних можливостей. Однак максимальний тренувальний ефект досягається лише за умови варіативності подразників. Монотонне повторення однотипних вправ призводить до адаптаційної стабілізації, зниження тренувального ефекту та виникнення «плато» тренуваності [2; 10]. Натомість чергування силових, функціональних, аеробних та відновлювальних компонентів забезпечує постійне оновлення адаптаційних реакцій і стимулює подальший розвиток фізичних якостей [1; 5].

Інтеграція різних фітнес-напрямів сприяє одночасній активації різних типів м'язових волокон, формує збалансовану роботу аеробних і анаеробних механізмів енергозабезпечення, підвищує ефективність нейром'язової регуляції та координації рухів [9; 12]. Крім того, варіативність навантажень знижує ризик

перевантаження окремих структур опорно-рухового апарату, що має важливе значення для профілактики травматизму та підтримання довготривалої рухової активності [1; 3]. У зв'язку з цим тренувальна програма повинна передбачати логічне поєднання силових, функціональних і відновлювальних впливів, які взаємодоповнюють один одного та формують комплексний адаптаційний ефект [6; 7; 8].

Реалізація інтегрованого підходу відбувається через побудову структурованого мікроциклу, в якому різні види навантаження розташовуються у певній послідовності. Силові вправи створюють базу для підвищення м'язової сили та стабільності суглобів [3; 12], функціональні вправи формують міжм'язову координацію і рухову точність [2; 10], аеробні навантаження підвищують витривалість і стійкість до втоми [5], тоді як відновлювальні засоби (пілатес, мобільність, стретчинг) нормалізують м'язовий тонус і сприяють відновленню працездатності [7]. Поєднання зазначених компонентів формує синергетичний ефект, за якого сумарний результат перевищує ефект кожного окремого виду тренування [9; 14].

Структурна модель інтегрованого мікроциклу реалізується через побудову тренувального процесу, у якому кожен тип навантаження виконує власну функцію та водночас доповнює інші компоненти системи підготовки [4; 10].

Структурна модель інтегрованого мікроциклу

Інтегрований підхід реалізується через побудову мікроциклу, у якому кожен тип навантаження виконує власну функцію.

День	Основний напрям	Приклад вправ	Фізіологічний ефект
Пн	Силовий	присідання, жим, тяги	розвиток сили
Вт	Функціональний	вправи з власною вагою, TRX	координація
Ср	Аеробний	біг, вело, НШТ	витривалість
Чт	Мобільність	пілатес, стретчинг	відновлення
Пт	Сигово-функціональний	кругове тренування	комплексна адаптація
Сб	Легка активність	рухливі ігри	активне відновлення
Нд	Відпочинок	—	суперкомпенсація

Така структура дозволяє уникнути перенапруження окремих систем та забезпечує хвилеподібну динаміку працездатності.

Ефективність інтегрованого тренувального процесу визначається не лише наявністю окремих видів фізичних вправ, а передусім характером їх взаємодії. Кожен компонент виконує специфічну функцію у формуванні адаптаційних реакцій організму, проте лише їх раціональне поєднання забезпечує цілісний тренувальний ефект. У межах комплексної програми силові, функціональні,

аеробні та відновлювальні засоби повинні розглядатися як взаємодоповнювальні елементи єдиної системи.

Силовий компонент формує базу рухової підготовленості, сприяє збільшенню м'язової сили та міцності зв'язково-суглобового апарату, активізує метаболічні процеси та підвищує стабільність опорно-рухової системи. Він створює морфофункціональні передумови для ефективного виконання складніших рухових дій та підвищує загальний потенціал працездатності.

Функціональний компонент спрямований на вдосконалення міжм'язової координації, балансу, просторової орієнтації та швидкості реакції. Завдяки використанню багатосуглобових рухів і нестабільних положень тіла відбувається узгодження роботи різних м'язових груп і вдосконалюється нейром'язова регуляція. Це забезпечує більш економічне виконання рухів і підвищує ефективність використання силового потенціалу.

Аеробний компонент забезпечує розвиток кардіореспіраторної витривалості, підвищує ефективність енергозабезпечення та стійкість організму до втоми. Регулярне включення циклічних або інтервальних навантажень покращує функціональний стан серцево-судинної та дихальної систем, що є необхідною умовою для підтримання високого рівня загальної працездатності.

Відновлювальний компонент виконує регуляторну та профілактичну функцію: нормалізує м'язовий тонус, покращує рухливість суглобів, сприяє відновленню нервової системи та зменшує ризик травматизму. Засоби мобільності, стретчингу та стабілізації забезпечують оптимізацію постурального контролю та створюють умови для повноцінної реалізації попередніх тренувальних впливів.

Рис. 1 — Динаміка адаптації в інтегрованій тренувальній програмі.

Ефективність інтегрованої тренувальної програми значною мірою визначається рівнем її індивідуалізації, що передбачає варіювання інтенсивності навантаження, тривалості заняття та співвідношення окремих компонентів залежно від функціонального стану людини. Оптимальними вважаються навантаження у межах 50–85% від максимальної частоти серцевих скорочень при тривалості заняття 20–60 хв, однак їх зміст має відрізнятися залежно від підготовленості. Для новачків доцільно збільшувати частку аеробних і мобілізаційних вправ, що сприяють формуванню базової витривалості та адаптації опорно-рухового апарату; для фізично підготовлених осіб – підвищувати частку силових та інтервальних навантажень високої інтенсивності; у відновлювальних або реабілітаційних програмах перевага надається функціональним і стабілізаційним вправам.

Сучасні цифрові фітнес-технології забезпечують об'єктивний контроль тренувального процесу шляхом моніторингу частоти серцевих скорочень, аналізу варіабельності серцевого ритму та оцінювання накопиченої втоми. Це дозволяє оперативно коригувати параметри навантаження та підтримувати організм у зоні оптимальної адаптації без ризику перевантаження.

Практичне застосування інтегрованого підходу сприяє прискореному зростанню фізичної підготовленості, підвищенню функціональних резервів, зниженню травматизму та покращенню психоемоційного стану. Отже, комплексна модель тренування є ефективнішою за односпрямовані програми, оскільки відповідає природним закономірностям адаптації організму та забезпечує стійкий довготривалий оздоровчий ефект.

Висновки

Проаналізовано сучасні підходи до організації тренувального процесу у сфері фітнесу та фізичного виховання й встановлено доцільність переходу від ізольованого розвитку фізичних якостей до інтегрованої моделі тренування, що базується на комплексному поєднанні силових, функціональних, аеробних і відновлювальних засобів рухової активності.

Теоретично обґрунтовано, що фізіологічною основою інтегрованого тренування є механізм суперкомпенсації, ефективна реалізація якого можлива лише за умов варіативності навантажень, їх хвилеподібного розподілу у мікроциклі та взаємодоповнюваності тренувальних впливів.

Встановлено, що поєднання різних фітнес-напрямів забезпечує одночасну активацію аеробних і анаеробних механізмів енергозабезпечення, покращує нейром'язову координацію, сприяє гармонійному розвитку сили, витривалості, гнучкості та стабілізаційних можливостей організму, а також знижує ризик перевантажень і травматизму.

Розроблено структурну модель інтегрованого мікроциклу, у межах якого силові вправи формують базу рухової підготовленості, функціональні – забезпе-

чують координаційний контроль рухів, аеробні – підвищують витривалість, а відновлювальні – оптимізують відновні процеси та підтримують адаптаційні резерви.

Доведено, що персоналізація тренувального процесу з урахуванням рівня підготовленості, функціонального стану та мети занять, а також використання цифрових засобів моніторингу навантаження дозволяють підтримувати оптимальну зону адаптації та підвищувати безпечність занять.

Практична реалізація інтегрованої моделі тренування сприяє швидшому зростанню фізичної підготовленості, підвищенню функціональних резервів організму, покращенню психоемоційного стану та формуванню стійкої мотивації до систематичних занять руховою активністю.

Література:

1. Буй І. В. Використання сучасних фітнес-технологій у підготовці кваліфікованих біатлоністок. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2021. № 11(30). С. 371–374. DOI: [https://doi.org/10.31652/2071-5285-2021-11\(30\)-371-374](https://doi.org/10.31652/2071-5285-2021-11(30)-371-374)
2. Гребінка Г. Науково-методичні основи застосування функціонального тренінгу у фізичному вихованні студентів. Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова. Серія 15. 2025. Вип. 12(199). С. 50–59. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.12\(199\).10](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.12(199).10)
3. Дейнека А., Біленька І., Луценко Л. Особливості силової підготовки жінок 30–35 років з використанням тренажера «функціональні петлі TRX». Слобожанський науково-спортивний вісник. 2021. № 4(84). С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.15391/sns.v.2021-4.003>
4. Дудорова Л. Ю., Макєєв Ю. С. Інтеграція фітнес-технологій у систему підготовки здобувачів освіти. Інновації в освіті. 2023. С. 116–118.
5. Лопацький С., Пасічняк Л., Дмитрів Р. та ін. Інтеграція засобів фітнесу у навчально-тренувальні заняття юних баскетболістів у спортивно-оздоровчому таборі. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2024. № 17(36). С. 231–249. DOI: [https://doi.org/10.31652/2071-5285-2024-17\(36\)-231-249](https://doi.org/10.31652/2071-5285-2024-17(36)-231-249)
6. Огністий А., Наумчук В., Огніста К. Проблеми та перспективи використання фітнес-технологій у фізичному вихованні учнівської молоді (теоретико-методологічний аспект). Педагогічні науки: теорія, історія, інновації. 2025. № 2(14.2). С. 503–515. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.02/503-515>
7. Синіговець Л. Методичні особливості розвитку рухових якостей дівчат 15–17 років у процесі занять пілатесом. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2025. № 19(38). С. 74–83. DOI: [https://doi.org/10.31652/2071-5285-2025-19\(38\)-74-83](https://doi.org/10.31652/2071-5285-2025-19(38)-74-83)
8. Хуртенко О., Дмитренко С. Формування здорового способу життя учнів засобами інноваційних фітнес-технологій у процесі фізичного виховання. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2025. № 20(39). С. 97–108. DOI: [https://doi.org/10.31652/2071-5285-2025-20\(39\)-97-108](https://doi.org/10.31652/2071-5285-2025-20(39)-97-108)
9. Amato A., Cortis C., Tropea M. et al. Comparison of the core training and mobility training effects on basketball athletic performance in young players. Sports. 2025. Vol. 13(11). Art. 398. DOI: <https://doi.org/10.3390/sports13110398>
10. Cao S., Liu J., Wang Z. et al. The effects of functional training on physical fitness and skill-related performance among basketball players: a systematic review. Frontiers in Physiology. 2024. Vol. 15. Art. 1391394. DOI: <https://doi.org/10.3389/fphys.2024.1391394>

11. Davergne T., Meidinger P., Dechartres A., Gossec L. The effectiveness of digital apps providing personalized exercise videos: systematic review with meta-analysis. *Journal of Medical Internet Research*. 2023. Vol. 25. Art. e45123. DOI: <https://doi.org/10.2196/45123>
12. Favro F., Roma E., Gobbo S. et al. The influence of resistance training on joint flexibility in healthy adults: a systematic review, meta-analysis, and meta-regression. *Journal of Strength and Conditioning Research*. 2025. Vol. 39(3). P. 386–397. DOI: <https://doi.org/10.1519/JSC.00000000000005000>
13. Hristovski R., Mečilić A., Sertić H. Long-term exercise adaptation: physical aging phenomena in biological networks. *Frontiers in Physiology*. 2023. Vol. 14. Art. 868062. DOI: <https://doi.org/10.3389/fphys.2023.868062>
14. Kocak E., Ozmerdivenli R. K., Ari F. et al. Analysis of combined strength training with small-sided games in football education using machine learning methods. *Applied Sciences*. 2023. Vol. 13(10). Art. 5672. DOI: <https://doi.org/10.3390/app13105672>
15. Ko J.-M., So W.-Y., Park S.-E. Narrative review of high-intensity interval training: positive impacts on cardiovascular health and disease prevention. *Journal of Cardiovascular Development and Disease*. 2025. Vol. 12(4). Art. 158. DOI: <https://doi.org/10.3390/jcdd12040158>
16. Li G., Li H., Su Y. et al. GPT-4 as a virtual fitness coach: a case study assessing its effectiveness in providing weight loss and fitness guidance. *BMC Public Health*. 2025. Vol. 25(1). Art. 2466. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12889-025-22739-8>
17. Rodriguez S., Vila H. F., Castejón F. et al. Exercise progressions and regressions in sports training and rehabilitation: a narrative review. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*. 2024. Vol. 40. P. 127–141. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2024.10.026>
18. Soriano L. A., Lake J., Allen J. Functional fitness/high intensity functional training for health and performance: a narrative review. *Frontiers in Physiology*. 2022. Vol. 13. Art. 851526. DOI: <https://doi.org/10.3389/fphys.2022.851526>
19. Wu Z.-J., Han C., Wang Z.-Y., Li F.-H. Combined training prescriptions for improving cardiorespiratory fitness, physical fitness, body composition, and cardiometabolic risk factors in older adults: systematic review and meta-analysis of controlled trials. *Science & Sports*. 2023. Vol. 38(1). P. 5–27. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scispo.2022.03.015>
20. Xia X., Zhang G., Li H. et al. Deep reinforcement learning-driven personalized training load control algorithm for competitive sports performance optimization. *Computer Methods in Applied Mechanics and Engineering*. 2026. Vol. 386. Art. 115858. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cma.2023.115858>

References:

1. Amato, A., Cortis, C., Tropea, M., et al. (2025). Comparison of the core training and mobility training effects on basketball athletic performance in young players. *Sports*, 13(11), Article 398. <https://doi.org/10.3390/sports13110398>
2. Bui, I. V. (2021). Vykorystannia suchasnykh fitnes-tekhnologii u pidhotovtsi kvalifikovanykh biatlonistok [Use of modern fitness technologies in the training of qualified biathletes]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii - Physical Culture, Sport and Health of the Nation*, 11(30), 371-374. [https://doi.org/10.31652/2071-5285-2021-11\(30\)-371-374](https://doi.org/10.31652/2071-5285-2021-11(30)-371-374) [in Ukrainian]
3. Cao, S., Liu, J., Wang, Z., et al. (2024). The effects of functional training on physical fitness and skill-related performance among basketball players: A systematic review. *Frontiers in Physiology*, 15, Article 1391394. <https://doi.org/10.3389/fphys.2024.1391394>
4. Davergne, T., Meidinger, P., Dechartres, A., & Gossec, L. (2023). The effectiveness of digital apps providing personalized exercise videos: Systematic review with meta-analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 25, e45123. <https://doi.org/10.2196/45123>

5. Deineka, A., Bilenka, I., & Lutsenko, L. (2021). Osoblyvosti sylovoi pidhotovky zhinok 30-35 rokiv z vykorystanniam trenazhera "funktionalni petli TRX" [Features of strength training of women aged 30-35 using the "TRX functional loops" trainer]. *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk - Slobozhanskyi Scientific and Sport Bulletin*, 4(84), 18-23. <https://doi.org/10.15391/sns.v.2021-4.003> [in Ukrainian]
6. Dudorova, L. Yu., & Makieiev, Yu. S. (2023). Intehratsiia fitnes-tekhnologii u systemu pidhotovky zdobuvachiv osvity [Integration of fitness technologies into the training system of education applicants]. *Innovatsii v osviti - Innovations in Education*, 116-118. [in Ukrainian]
7. Favro, F., Roma, E., Gobbo, S., et al. (2025). The influence of resistance training on joint flexibility in healthy adults: A systematic review, meta-analysis, and meta-regression. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 39(3), 386-397. <https://doi.org/10.1519/JSC.00000000000005000>
8. Hrebinka, H. (2025). Naukovo-metodychni osnovy zastosuvannia funktsionalnoho treninhu u fizychnomu vykhovanni studentiv [Scientific and methodological foundations of applying functional training in students' physical education]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. Drahomanova. Serii 15 - Scientific Journal of Drahomanov NPU. Series 15*, 12(199), 50-59. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.12\(199\).10](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.12(199).10) [in Ukrainian]
9. Hristovski, R., Mečilić, A., & Sertić, H. (2023). Long-term exercise adaptation: Physical aging phenomena in biological networks. *Frontiers in Physiology*, 14, Article 868062. <https://doi.org/10.3389/fphys.2023.868062>
10. Khurtenko, O., & Dmytrenko, S. (2025). Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia uchniv zasobamy innovatsiinykh fitnes-tekhnologii u protsesi fizychnoho vykhovannia [Forming a healthy lifestyle of pupils by means of innovative fitness technologies in the process of physical education]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii - Physical Culture, Sport and Health of the Nation*, 20(39), 97-108. [https://doi.org/10.31652/2071-5285-2025-20\(39\)-97-108](https://doi.org/10.31652/2071-5285-2025-20(39)-97-108) [in Ukrainian]
11. Kocak, E., Ozmerdivenli, R. K., Ari, F., et al. (2023). Analysis of combined strength training with small-sided games in football education using machine learning methods. *Applied Sciences*, 13(10), Article 5672. <https://doi.org/10.3390/app13105672>
12. Ko, J.-M., So, W.-Y., & Park, S.-E. (2025). Narrative review of high-intensity interval training: Positive impacts on cardiovascular health and disease prevention. *Journal of Cardiovascular Development and Disease*, 12(4), Article 158. <https://doi.org/10.3390/jcdd12040158>
13. Li, G., Li, H., Su, Y., et al. (2025). GPT-4 as a virtual fitness coach: A case study assessing its effectiveness in providing weight loss and fitness guidance. *BMC Public Health*, 25(1), Article 2466. <https://doi.org/10.1186/s12889-025-22739-8>
14. Lopatskyi, S., Pasichniak, L., Dmytriv, R., et al. (2024). Intehratsiia zasobiv fitnesu u navchalno-trenuvalni zaniattia yunikh basketbolistiv u sportyvno-ozdorovchomu tabori [Integration of fitness means into training sessions of young basketball players in a sports and health camp]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii - Physical Culture, Sport and Health of the Nation*, 17(36), 231-249. [https://doi.org/10.31652/2071-5285-2024-17\(36\)-231-249](https://doi.org/10.31652/2071-5285-2024-17(36)-231-249) [in Ukrainian]
15. Ohnystyi, A., Naumchuk, V., & Ohnysta, K. (2025). Problemy ta perspektyvy vykorystannia fitnes-tekhnologii u fizychnomu vykhovanni uchnivskoi molodi (teoretyko-metodolohichniy aspekt) [Problems and prospects of using fitness technologies in physical education of pupils (theoretical and methodological aspect)]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsii - Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovations*, 2(14.2), 503-515. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.02/503-515> [in Ukrainian]
16. Rodriguez, S., Vila, H. F., Castejón, F., et al. (2024). Exercise progressions and regressions in sports training and rehabilitation: A narrative review. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, 40, 127-141. <https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2024.10.026>

17. Synyhovets, L. (2025). Metodichni osoblyvosti rozvytku rukhovykh yakostei divchat 15-17 rokiv u protsesi zaniat pilatesom [Methodological features of developing motor qualities of girls aged 15-17 in Pilates classes]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii - Physical Culture, Sport and Health of the Nation*, 19(38), 74-83. [https://doi.org/10.31652/2071-5285-2025-19\(38\)-74-83](https://doi.org/10.31652/2071-5285-2025-19(38)-74-83) [in Ukrainian]

18. Soriano, L. A., Lake, J., & Allen, J. (2022). Functional fitness/high intensity functional training for health and performance: A narrative review. *Frontiers in Physiology*, 13, Article 851526. <https://doi.org/10.3389/fphys.2022.851526>

19. Wu, Z.-J., Han, C., Wang, Z.-Y., & Li, F.-H. (2023). Combined training prescriptions for improving cardiorespiratory fitness, physical fitness, body composition, and cardiometabolic risk factors in older adults: Systematic review and meta-analysis of controlled trials. *Science & Sports*, 38(1), 5-27. <https://doi.org/10.1016/j.scispo.2022.03.015>

20. Xia, X., Zhang, G., Li, H., et al. (2026). Deep reinforcement learning-driven personalized training load control algorithm for competitive sports performance optimization. *Computer Methods in Applied Mechanics and Engineering*, 386, Article 115858. <https://doi.org/10.1016/j.cma.2023.115858>

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 355.58:378.147:81'243(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-413-424](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-413-424)

Калинюк Наталія Валеріївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0002-6558-5244>

Лемешко Ольга Василівна кандидат педагогічних наук, доцент, заступник начальника кафедри іноземних мов, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0001-8893-4366>

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ОПЕРАТИВНОГО РІВНЯ: ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті наведено аналіз методичних аспектів в процесі іншомовної підготовки офіцерів оперативного рівня у Національній академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ). Підкреслено та наголошено на актуальності теми в контексті розширення співпраці та взаємодії між Україною та НАТО, а також потреби в підготовці офіцерського складу, здатного ефективно функціонувати у багатонаціональних структурах безпеки. Розкрито особливості інтегрування фахової військової тематики НАТО та основних аспектів кооперації у зміст навчальної дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», що дозволяє забезпечити не лише мовну, але й професійно-когнітивну готовність здобувачів вищої освіти (ЗВО) до службової діяльності у міжнародному середовищі. Обґрунтовано доцільність використання автентичних інформаційних джерел, включно з офіційними документами НАТО, стандартами й регламентами Альянсу, а також сучасними аналітичними матеріалами, що поглиблюють розуміння структури, функцій та принципів взаємодії об'єднаних збройних сил НАТО. Такі ресурси дають можливість створити навчальне середовище, максимально наближене до реалій професійної діяльності офіцерів у складі багатонаціональних військових формувань. Розглянуто ефективність поєднання елементів CLIL, кейс-методу, ситуативного моделювання та проблемно-орієнтованого навчання як засобів розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей і професійної іншомовної комунікації. Особливу увагу приділено формуванню міжкультурної компетентності як важливої складової успішної взаємодії у міжнародному безпековому просторі. У статті

запропоновано дидактичну модель реалізації зазначеної теми, що враховує як лінгвістичну, так і військово-фахову складову підготовки, із урахуванням сучасних освітніх тенденцій, стандартів НАТО та специфіки оперативного рівня військової освіти.

Ключові слова: НАТО, об'єднані збройні сили, професійна іншомовна підготовка, методика викладання, військова освіта, офіцери оперативного рівня.

Kalynyuk Nataliya Valeriivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0002-6558-5244>

Lemeshko Olha Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Foreign Languages, Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0001-8893-4366>

FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE TRAINING SYSTEM OF OPERATIONAL-LEVEL OFFICERS: MAIN METHODOLOGICAL ASPECTS

Abstract. The article contains an analysis of methodological aspects to teaching the topic «NATO Joint Armed Forces» in the process of foreign language training of operational-level officers at the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine (NABGSU). The relevance of the topic is emphasized in the context of expanding cooperation and interaction between Ukraine and NATO, as well as the need to train officer personnel capable of functioning effectively within multinational security structures. The article reveals the peculiarities of integrating NATO military topics and key aspects of cooperation into the content of the academic discipline 'Foreign Language (for Professional Purposes)', which ensures not only linguistic but also professional and cognitive readiness of students for service in an international environment. The expediency of using authentic information sources, including official NATO documents, Alliance standards and regulations, as well as contemporary analytical materials that deepen understanding of the structure, functions and principles of interaction of the NATO combined armed forces, has been substantiated. Such resources make it possible to create a learning environment that is as close as possible to the realities of professional activity of officers in multinational military formations. The effectiveness of combining elements of CLIL, case method, situational modeling, and problem-based learning is examined as tools for developing critical thinking, analytical skills, and professional foreign language communication.

Particular attention is paid to the formation of intercultural competence as an important component of successful interaction in the international security space. The article proposes a didactic model for implementing this topic, which takes into account both the linguistic and military-professional components of training, taking into account current educational trends, NATO standards and the specifics of the operational level of military education.

Keywords: NATO, combined armed forces, professional foreign language training, teaching methodology, military education, operational-level officers.

Постановка проблеми. На тлі зміцнення співпраці України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), а також з урахуванням стратегічного курсу на інтеграцію у систему колективної безпеки виникає гостра необхідність якісно нового підходу до підготовки військових фахівців. Особливої актуальності набуває формування у офіцерів навиків і здатності ефективно взаємодіяти у межах багатонаціональних підрозділів та бути результативним у спільних операціях, що здійснюються під егідою НАТО. У цьому контексті іншомовна підготовка перестає бути лише мовною дисципліною, перетворюючись на інструмент професійного зростання, міжнародної комунікації та міжвідомчої координації. Тема «Об'єднані збройні сили НАТО» у процесі іншомовної підготовки здобувачів вищої військової освіти оперативного рівня в межах освітньо-професійної програми (ОПП) «Безпека державного кордону» є однією з найбільш вагомих для розуміння принципів функціонування сил Альянсу, структури НАТО, механізмів оперативного управління та форм залучення країн-партнерів. Водночас, наявні підходи при викладанні певної тематики в рамках навчальної дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» не брались до уваги певні особливості підготовки офіцерів оперативного рівня в НАДПСУ, що передбачає більш глибоке опанування не лише термінологічного базису з даної тематики, але й аналітичного осмислення змісту міжнародної військової взаємодії. Незважаючи на зростаючу кількість освітніх ініціатив, спрямованих на впровадження стандартів НАТО у робочі програми навчальних дисциплін, спостерігається дефіцит комплексних методик, які інтегрують вивчення фахової військової тематики англійською мовою з розвитком критичного мислення, комунікативних умінь і спроможності приймати рішення в умовах спільних операцій. Виходячи з вищенаведеного постає потреба в методичному переосмисленні підходів до викладання даної тематики за практикумом «Об'єднані збройні сили НАТО» в межах іншомовної підготовки офіцерів оперативного рівня в НАДПСУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки військових фахівців до виконання завдань у складі багатонаціональних формувань НАТО дедалі частіше стає ключовим аспектом наукових досліджень як в

Україні, так і за її межами. У працях вітчизняних учених, зокрема О. Ковальчука [1], Т. Романюк [3], Н. Савченко [7] та інших, розглядаються шляхи модернізації професійно орієнтованого навчання іноземних мов у системі вищої військової освіти, обґрунтовується необхідність міждисциплінарної інтеграції та оновлення освітнього контенту відповідно до сучасних безпекових стандартів і викликів НАТО. Значна кількість наукових розвідок зосереджується на поєднанні мовної підготовки з опануванням спеціалізованої військової лексики, міжнародних процедур управління військами, принципів планування спільних операцій і функціонування командних структур Альянсу. Так, у дослідженнях І. Мельник [2] увага приділяється формуванню професійної іншомовної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів прикордонників через роботу з автентичними матеріалами, зокрема документами НАТО, стратегічними концепціями та аналітичними оглядами. При цьому особливий наголос робиться на використанні активних методів навчання — аналізу ситуацій, кейс-стаді, рольових ігор та відтворення умов реальної оперативної діяльності. Зарубіжні науковці, зокрема J. Spencer та H. Williams [4], трактують іншомовну підготовку військовослужбовців у контексті концепції *mission focused language learning*, де володіння мовою розглядається як складова оперативної спроможності та ефективної взаємодії у складі союзницьких команд. У їхніх працях значна увага приділяється вивченню структури об'єднаних командувань НАТО, процесів планування операцій, особливостей їхнього функціонування, логістичного забезпечення та координації між державами членами й країнами партнерами. Разом із тим аналіз наукових джерел свідчить, що більшість досліджень фокусуються або на лінгвістичних аспектах навчання, або на військово-фаховій складовій, не пропонуючи комплексної методики викладання передбаченої тематики в межах іншомовної підготовки офіцерів оперативного рівня. Зазначене зумовлює необхідність розроблення інтегрованого методичного підходу, спрямованого на одночасне формування мовної, аналітичної, стратегічної та міжкультурної компетентностей, що є критично важливими для ефективної діяльності у багатонаціональному військовому середовищі.

Мета статті - проаналізувати та узагальнити методичні аспекти при викладанні дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» у системі іншомовної підготовки офіцерів оперативного рівня в межах ОПП «Безпека державного кордону» у Національній академії Державної прикордонної служби України.

Виклад основного матеріалу. У процесі іншомовної підготовки військових фахівців оперативного рівня важливе місце займає тематика, присвячена вивченню об'єднаних збройних сил НАТО (NATO Combined Armed Forces). Формування відповідних компетентностей ЗВО магістратури вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ), зокрема ЗВО НАДПСУ оперативного рівня в

межах освітньо-професійної програми «Безпека державного кордону», відбувається на основі інтеграції змісту мовної та професійної підготовки, що відповідає сучасним концепціям компетентнісного, комунікативного та міждисциплінарного навчання [6], [14]. З огляду на завдання, які постають перед ЗВО в умовах участі в спільних багатонаціональних навчаннях та операціях, засвоєння лексики, структур та концептів, пов'язаних із діяльністю НАТО, є стратегічно важливим елементом освітнього процесу [8], [10]. Матеріали навчального посібника з теми «Об'єднані збройні сили НАТО», який використовується під час вивчення навчальної дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», поетапно структуровані задля засвоєння ефективного навчального контенту. Основу курсу вивчення даної теми складають автентичні тексти, лексико-граматичні завдання, вправи на порівняльний аналіз термінології, ситуативні рольові ігри, завдання на переклад та інтерпретацію, що реалізують принципи когнітивно-комунікативного підходу [12], [13]. Вони сприяють розвитку у ЗВО не лише іншомовної комунікативної компетентності, але й професійної рефлексії, здатності до критичного мислення та аналітичної обробки інформації іноземною мовою. На початковому етапі вивчення теми увага зосереджується на опрацюванні базової термінологічної лексики: joint operations, combined arms, multinational task force, command and control, interoperability, rules of engagement тощо. ЗВО вивчають переклад термінів, їх функціональне вживання у контексті офіційних документів НАТО) [5], [9] та військових доповідях. Виконання вправ на співвіднесення англійських і українських термінів активізує навички термінологічної грамотності, а робота зі словником з елементами реферування дозволяє глибше засвоїти концептуальний зміст понять та відкриває варіативність та багатозначність термінів. Одним із ключових завдань курсу є розвиток здатності ЗВО опрацьовувати тематичні тексти. Наприклад, текст “Things you need to know about NATO” (Факти, які потрібно знати про НАТО) виконує функцію базового джерела із концентрацією основного матеріалу для формування навичок аналітичного читання [10]. Опрацювання тексту ЗВО доцільно здійснювати за допомогою таких методів: 1) передтекстовий лексичний прогноз – визначення ключових термінів і передбачення змісту за заголовками; 2) читання з детальним розумінням – пошук специфічної інформації та уточнення фактичних даних; 3) лексико-граматичні трансформації – переклад фрагментів тексту з аналізом термінології та структур; 4) реферування – стислий виклад основних положень тексту письмово або усно; 5) дискусія за проблематикою тексту – обговорення питань безпеки, ролі НАТО, співпраці з Україною тощо; 6) створення тематичного глосарію – укладання словника термінів із прикладами вживання; 7) логіко-семантичне моделювання – побудова схем або таблиць для відображення структури змісту; 8) рольова гра або дебати –

моделювання професійних ситуацій (наприклад, брифінг про взаємодію з НАТО). Застосування цих методів сприяє розвитку професійної іншомовної компетентності ЗВО. Післятекстові вправи на розуміння прочитаного автентичного тексту “Things You Need to Know About NATO” (Факти, які потрібно знати про НАТО) спрямовані на глибше опрацювання змісту та розвиток мовленнєвих навичок у фаховому контексті. Вони реалізують принципи когнітивно-комунікативного підходу та включають як рецептивні, так і продуктивні види мовленнєвої діяльності. Наприклад, у вправі Answer the questions (Дайте відповідь на запитання) ЗВО працюють над розумінням змісту, відповідаючи на питання на кшталт: “What is NATO’s Command Structure?” або “What is the principle of joining NATO?”, що розвиває навички читання з повним розумінням та формулювання професійних відповідей. У вправі Complete the sentences (Доповніть речення) використовується прийом часткового заповнення речення певною інформацією з тексту, наприклад: “The Alliance is founded on the principle of _____”, де ЗВО має відтворити ключовий термін (collective defence), що сприяє закріпленню термінології. Вправа True/False (Правдиві та неправдиві твердження) стимулює критичне осмислення, зокрема твердження “The Open Window Policy is a founding principle of NATO.” дозволяє виявити помилку та виправити її, актуалізуючи увагу до деталізації. У розділі Quiz, наприклад, завдання “NATO _____ democratic values and enables members to consult and cooperate...” із варіантами відповідей (a–d) тренує швидке розпізнавання правильної фрази (promotes), що є ефективним засобом закріплення активної лексики. Методично вправи виконуються спочатку індивідуально, з подальшим обговоренням у парах або малих групах, що забезпечує розвиток навичок як самостійної роботи, так і командної взаємодії. Такий підхід дозволяє сформувати у ЗВО цілісне уявлення про професійну лексику, зміст і структуру міжнародних організацій, зокрема НАТО, в англomовному дискурсі. Окремі завдання орієнтовані на вивчення аббревіатур, що широко застосовуються в службових документах НАТО (NAPMO, JFC, CJTF, NRF тощо), та опрацювання їх значення й функціонального навантаження у бойовому контексті. Подальший етап передбачає виконання завдань продуктивного типу: складання опису структурного підрозділу НАТО англійською мовою, презентація функцій об’єднаних командувань, моделювання ситуацій службової взаємодії. Це реалізує методику проектного навчання (project-based learning) [14]. Такий підхід підсилює автономію ЗВО, розвиває навички планування, презентації та аргументації засобами англійської мови. Важливе місце у структурі навчального матеріалу посідають рольові ігри, що моделюють оперативні ситуації, зокрема: проведення брифінгу перед спільною операцією, координація дій багатонаціонального підрозділу, комунікація в умовах надзвичайної ситуації. Такі вправи реалізують положення CLIL-підходу (Content and

Language Integrated Learning), в якому мова виступає не тільки об'єктом вивчення, а й ключовим засобом оволодіння змістом фахової діяльності [11]. У процесі рольової гри ЗВО демонструють не лише мовну компетентність, але й вміння діяти в умовах невизначеності, розподілу ролей, необхідності дотримання службового протоколу. Окрему увагу слід приділити вправам на аудіювання, які базуються на прослуховуванні автентичних матеріалів: фрагментів брифінгів, доповідей, інтерв'ю з військовими експертами. Наприклад, вправа “Listen to the NATO Supreme Allied Commander’s briefing (Послухайте брифінг Верховного головнокомандувача Об’єднаних збройних сил НАТО) and identify the main strategic goals of the joint operation (і визначте основні цілі спільної операції)” дозволяє формувати вміння диференціювати та виділяти головну інформацію, оцінювати ступінь ризику, співвідносити мету операції із наданими ресурсами [10], [13]. Таким чином, аудіювання перетворюється на інструмент розвитку ситуаційного мислення. Варто наголосити на доцільності впровадження кейс-методу (case study) у контексті вивчення теми. ЗВО пропонується аналіз конкретної ситуації з практики миротворчих операцій НАТО (наприклад, Kosovo Force – KFOR, Resolute Support Mission), з наступною дискусією щодо вибору тактики, оцінки дій командування, аналізу нормативної бази [7], [8]. Це сприяє формуванню не лише мовленнєвих навичок, але й стратегічного мислення, оцінки ризиків, правової та моральної рефлексії. Особливу цінність мають вправи на інтеграцію фахових знань із міжкультурною комунікацією. У завданні “Compare the structure of NATO Joint Forces with national command structure” (порівняйте структуру Об’єднаних сил НАТО зі структурою національного командування) ЗВО формулюють порівняльний аналіз характеристик, що дозволяє виявити специфіку національних військових систем, порівняти принципи підпорядкування, логістику, оперативну мобільність, інформаційне забезпечення [6]. Такі вправи сприяють розвитку здатності до міжвідомчої та міжнаціональної взаємодії, що є надзвичайно актуальним в умовах інтеграції українських Збройних Сил до системи колективної безпеки. Комплексний аналіз вправ і завдань засвідчує реалізацію цілісної методичної моделі, яка поєднує низку сучасних підходів — комунікативний, діяльнісний, компетентнісний, міждисциплінарний та проблемно-орієнтований [1], [3], [6], [7]. Завдяки використанню мультимедійних ресурсів, автентичних текстів, моделювання професійних ситуацій, ЗВО не лише засвоюють лексико-граматичні структури, а й опановують фахову термінологію, удосконалюють навички критичного мислення, аналітичного аналізу та аргументованої комунікації.

У процесі реалізації практикуму з теми «Об’єднані збройні сили НАТО» важливим є не лише змістовне наповнення навчальних матеріалів, але й педагогічна стратегія організації навчання, яка повинна забезпечити поступове формування іншомовної професійної комунікативної компетентності, а також

розвиток стратегічного мислення у сфері військового управління. Описані у практикумі завдання дозволяють викладачу формувати модульну систему навчання, що поєднує репродуктивні, продуктивні та творчі рівні пізнавальної діяльності [15].

Лексичні тренувальні вправи — структуровано навколо базових понять теми. Наприклад, вправи типу “Match the military acronyms with their full names” (Зіставте військові аббревіатури з їхніми повними назвами) або “Complete the chart with the correct terms describing NATO military structures” (Заповніть таблицю відповідними термінами, що описують військові структури НАТО) реалізують цілі оперативної актуалізації знань, мобілізації раніше засвоєної лексики та її функціоналізації у новому контексті [5], [9]. Застосування лексико-семантичного аналізу термінів дозволяє ЗВО опанувати відтінки значень, співвідношення понять та розуміння термінів у їх організаційно-структурній і функціональній специфіці. Впровадження технологій розвитку критичного мислення на цьому етапі передбачає включення елементів аналізу визначень, зіставлення термінів між національними системами та структурою НАТО. Завдання на класифікацію понять, складання лексичних мереж (mind-maps), побудову концептуальних схем сприяють формуванню системного мислення та інтеграції знань у професійну картину світу офіцера [13].

Далі у практикумі передбачено роботу з текстами різного функціонального стилю — від аналітичних оглядів до інструктивно-методичних документів. Читання текстів супроводжується багаторівневими завданнями:

- визначення основної ідеї та специфічної інформації;
- складання короткого резюме;
- формулювання запитань до тексту;
- порівняння з українськими аналогами структур [12].

У завданнях до тексту “Things you need to know about NATO” (Факти, які потрібно знати про НАТО) використано принцип багатофункціонального читання [10]. Внаслідок цього вдосконалюються не лише навички читання з розумінням, але й формуються аналітична та прогностична компетентності, необхідні для планування та оцінювання дій у військовому середовищі.

Інтерактивні та комунікативні завдання спрямовані на перенесення набутих знань задля застосування у практичній площині. Особливо ефективними виявляються:

рольові ігри, які моделюють структуру взаємодії між представниками збройних сил країн НАТО;

дебати на тему доцільності конкретних стратегічних рішень у рамках миротворчих місій;

ситуативні вправи, наприклад: “You are a Ukrainian officer participating in a NATO joint briefing. Present your unit’s capabilities and suggest cooperation

mechanisms” (Ви — український офіцер, і маєте честь представити спроможності нашого підрозділу в рамках спільного брифінгу НАТО) [7], [11]. Такі завдання дають змогу реалізувати метод ситуативного моделювання (situational modelling), що імітує реальні умови військової співпраці та розвивають навички орієнтування у даних умовах. У процесі їх виконання відпрацьовуються моделі мовної поведінки, активізуються навички прийняття рішень у групі, формуються міжособистісна взаємодія та психологічна готовність до дії в умовах багатонаціонального середовища.

Ефективною також є інтеграція мультимедійних матеріалів: відео з брифінгів НАТО, презентації, інфографіка з офіційного сайту Альянсу у освітній процес [10]. Вправи на основі аудіо- та відеофрагментів дозволяють ЗВО орієнтуватися в аутентичному темпі мовлення, розрізняти акценти, вловлювати ключові сигнали військового дискурсу. Наприклад, у вправі “After listening to the Commander’s speech, outline the strategic priorities of NATO Rapid Deployment Forces” (Після прослуховування виступу Командувача сформулюйте стратегічні пріоритети Сил швидкого реагування НАТО) перевіряються та вдосконалюються навички аудіювання, здатність до узагальнення та побудови логічного конспекту англійською мовою [13]. Варто також звернути увагу на метод порівняльного аналізу: ЗВО пропонується співвіднести командні рівні НАТО (Strategic, Operational, Tactical) з відповідними національними структурами [6], [8]. Це дозволяє не тільки краще зрозуміти специфіку Альянсу, а й критично осмислити відмінності та виклики інтеграції у спільні операції. Такі завдання сприяють формуванню інтеркультурної військової грамотності — здатності ефективно функціонувати у транснаціональних структурах командування.

Тож методичні прийоми, що застосовуються у процесі викладання теми «Об’єднані збройні сили НАТО» у процесі іншомовної підготовки здобувачів вищої військової освіти оперативного рівня в межах освітньо-професійної програми (ОПП) «Безпека державного кордону» у НАДПСУ є науково обґрунтованими, системними та спрямованими на розвиток комплексу професійних компетентностей, що відповідають вимогам сучасної військової освіти та стандартам Альянсу. Таким чином, дидактичний потенціал вправ, поданих у практикумі, дозволяє реалізувати цілі компетентнісного, цілісного та практико-орієнтованого навчання. Змістовна насиченість, функціональна спрямованість і багаторівнева структура завдань сприяють всебічному розвитку ЗВО, готуючи їх до активної участі в операціях під егідою НАТО.

Висновки. На основі проведеного аналізу встановлено, що методичні аспекти забезпечення теми «Об’єднані збройні сили НАТО» під час вивчення навчальної дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» у процесі іншомовної підготовки здобувачів вищої військової освіти оператив-

ного рівня в межах освітньо-професійної програми (ОПП) «Безпека державного кордону» у НАДПСУ відповідають сучасним викликам системи військової освіти України та вимогам НАТО до міжнаціональної взаємодії. Інтеграція мовного навчання із фаховими знаннями через автентичний зміст та практично орієнтовані завдання є одним із провідних засобів досягнення цілей професійної комунікативної підготовки. Проаналізовані вправи практикуму свідчать про потенціал поєднання змісту навчальної дисципліни з принципами компетентнісного, діяльнісного та міждисциплінарного підходів. Завдяки використанню елементів ситуаційного навчання, рольових ігор, аудіювання автентичних матеріалів і кейс-методів, досягається не лише засвоєння військової термінології, але й розвиток критичного, стратегічного та міжкультурного мислення [7], [11]. Формування здатності офіцерів до комунікації в умовах багатонаціонального оперативного середовища, прийняття рішень у межах міжнародних військових структур, аналітичного осмислення доктрин і процедур НАТО є важливою складовою професійної іншомовної компетентності. Результати дослідження підтверджують необхідність системного впровадження інтегрованих методик викладання у підготовку військових фахівців.

Таким чином, навчально-методичне наповнення теми «Об'єднані збройні сили НАТО» може і має бути вдосконалене з урахуванням цифровізації навчального середовища, потреб оперативної підготовки та завдань інтеграції до структур євроатлантичної безпеки [10]. Отже перспективним напрямом подальшої роботи є розширення партнерських форматів міжвідомчого й міжнародного співробітництва у галузі військової мовної освіти.

Література:

1. Ковальчук О. Методика інтегрованого навчання іноземної мови у військових закладах. Київ: НАДУ, 2020. 215 с.
2. Мельник І. Формування професійної мовної компетентності курсантів-прикордонників. Харків: ХНУВС, 2019. 198 с.
3. Романюк Т. Інноваційні технології викладання англійської мови за професійним спрямуванням. Львів: ЛНУ, 2021. 176 с.
4. Smith J., Jones L. Teaching legal and professional English in military and security contexts. London: Routledge, 2018. 242 p.
5. NATO. NATO Glossary of Terms and Definitions (AAP 06). Brussels: NATO Standardization Office, 2020. 428 p.
6. Petrenko V. Mizhdystsyplinaryni pidkhid u pidhotovtsi viiskovykh fakhivtsiv operativnoho rivnia. Kyiv: NADPSU, 2020. 207 s.
7. Savchenko N. Vykorystannia keis-stadi ta problemnoho navchannia u viiskovii inshomovnii pidhotovtsi. Odesa: ONU, 2019. 153 s.
8. NATO. Allied Joint Doctrine (AJP 01). Brussels: NATO Standardization Office, 2021. 156 p.
9. NATO. Allied Joint Doctrine for Command and Control (AJP 3). Brussels: NATO Standardization Office, 2022. 174 p.

10. NATO. NATO Handbook. Brussels: NATO Public Diplomacy Division, 2023. 208 p.
11. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 184 p.
12. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 392 p.
13. Nation I. S. P. Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 321 p.
14. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 183 p.
15. Лемешко О., Калинюк Н. Об'єднанні Збройні сили НАТО = The United Armed Forces of NATO (англійська мова): практикум. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2024. 100 с.

References:

1. Kovalchuk, O. (2020). *Metodyka integrovanoho navchannia inozemnoi movy u viiskovykh zakladakh* [Methodology of integrated foreign language teaching in military institutions]. Kyiv: NADU. [in Ukrainian].
2. Melnyk, I. (2019). *Formuvannia profesiinoi movnoi kompetentnosti kursantiv-prykordonnykiv* [Formation of professional language competence of border guard cadets]. Kharkiv: KhNUVS. [in Ukrainian].
3. Romaniuk, T. (2021). *Innovatsiini tekhnolohii vykladannia anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam* [Innovative technologies of teaching English for professional purposes]. Lviv: LNU. [in Ukrainian].
4. Smith, J., & Jones, L. (2018). *Teaching legal and professional English in military and security contexts*. London: Routledge. [in English].
5. NATO. (2020). *NATO Glossary of Terms and Definitions (AAP 06)*. Brussels: NATO Standardization Office. [in English].
6. Petrenko, V. (2020). *Mizhdystsyplinaryi pidkhid u pidhotovtsi viiskovykh fakhivtsiv operatyvnoho rivnia* [Interdisciplinary approach in training operational-level military specialists]. Kyiv: NADPSU. [in Ukrainian].
7. Savchenko, N. (2019). *Vykorystannia keis-stadi ta problemnoho navchannia u viiskovii inshomovnii pidhotovtsi* [Use of case study and problem-based learning in military foreign language training]. Odesa: ONU. [in Ukrainian].
8. NATO. (2021). *Allied Joint Doctrine (AJP 01)*. Brussels: NATO Standardization Office. [in English].
9. NATO. (2022). *Allied Joint Doctrine for Command and Control (AJP 3)*. Brussels: NATO Standardization Office. [in English].
10. NATO. (2023). *NATO Handbook*. Brussels: NATO Public Diplomacy Division. [in English].
11. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
12. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching (3rd ed.)*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
13. Nation, I. S. P. (2013). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
14. Hutchinson, T., & Waters, A. (2017). *English for specific purposes*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].

15. Lemeshko, O., & Kalyniuk, N. (2024). Obiednani Zbroini syly NATO = The United Armed Forces of NATO (in English): praktykum. Khmelnytskyi: NADPSU Publishing House. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.02.2026

УДК 37.091.212:371.13:811.111

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-425-434](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-425-434)

Кирпа Анна Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарної освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро, <https://orcid.org/0000-0002-7953-7008>

ПРОФЕСІЙНА СЕРТИФІКАЦІЯ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ВІД НАЦІОНАЛЬНИХ ВИМОГ ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Анотація. Динамічні трансформації освітнього простору Україні висувають нові вимоги до фахового профілю вчителя, актуалізуючи потребу в безперервному вдосконаленні професійних компетентностей. Сертифікація педагогічних працівників, яка базується на принципах Нової української школи та професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», виконує роль зовнішнього стимулу для вдосконалення педагогічної майстерності та системного оновлення інструментарію вчителя. Незважаючи на інституційні відмінності, українська процедура сертифікації дедалі більше узгоджується з міжнародними кваліфікаційними системами за ключовими критеріями оцінювання. В межах дослідження метою стало здійснення компаративного аналізу національної процедури професійної сертифікації педагогічних працівників (на прикладі вчителів англійської мови) та міжнародних кваліфікаційних стандартів (зокрема CELTA та CertTESOL) для вчителів іноземної мови та обґрунтування їхньої методологічної конвергенції. Визначено ключові індикатори педагогічної майстерності: свідомість методичного вибору, адаптивність та рефлексивна зрілість. Окрім іншого, у дослідженні підкреслено, що ані національна сертифікація, ані міжнародні кваліфікаційні іспити (CELTA, CertTESOL) не знецінюють якість вищої освіти. Обґрунтовано, що сертифікація, як і міжнародні кваліфікаційні іспити, є інструментом професійної рефлексії та трансформації ідентичності вчителя в умовах цифровізації освіти. Також підкреслено, що подібність структур підтверджує, що національна сертифікація є не просто адміністративною процедурою, а дієвим інструментом інтеграції українського вчителя у глобальний професійний контекст. Щодо перспектив подальших розвідок у контексті сертифікації педагогічних працівників, визначено актуальність розробки інтегрованої моделі методичної підтримки вчителів, зокрема іноземних мов.

Ключові слова: сертифікація, вчитель іноземної мови, педагогічна майстерність, рефлексія, CELTA, CertTESOL L, Нова українська школа.

Kyrpa Anna Volodymyrivna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Education of Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education” of Dnipropetrovsk Regional Council”, Dnipro, <https://orcid.org/0000-0002-7953-7008>

PROFESSIONAL CERTIFICATION OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS: FROM NATIONAL REQUIREMENTS TO INTERNATIONAL STANDARDS

Abstract. Dynamic transformations of the educational space in Ukraine put forward new requirements for the professional profile of a teacher, actualizing the need for continuous improvement of professional competencies. Certification of teaching staff, which is based on the principles of the New Ukrainian School and the professional standard «Teacher of a General Secondary Education Institution», acts as an external stimulus for improving pedagogical skills and systematically updating the teacher’s tools. Despite institutional differences, the Ukrainian certification procedure is increasingly consistent with international qualification systems according to key assessment criteria. Within the research, the aim was to carry out a comparative analysis of the national procedure for professional certification of teaching staff (using the example of English teachers) and international qualification standards (in particular, CELTA and CertTESOL) for foreign language teachers and to substantiate their methodological convergence. Key indicators of pedagogical skills were identified, they include awareness of methodological choice, adaptability or scaffolding, and reflective maturity. Among other things, the study emphasizes that neither national certification nor international qualification exams (CELTA, CertTESOL) devalue the quality of higher education. It is substantiated that certification, like international qualification exams, is a tool for professional reflection and transformation of the teacher’s identity in the context of the digitalization of education. It is also emphasized that the similarity of structures confirms that national certification is not just an administrative procedure, but an effective tool for integrating Ukrainian teachers into the global professional context. Regarding the prospects for further research in the context of certification of teaching staff, the relevance of developing an integrated model of methodological support for teachers, in particular foreign languages, is determined.

Keywords: certification, foreign language teacher, pedagogical skills, reflection, CELTA, CertTESOL, New Ukrainian School.

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування системи освіти в Україні, зумовлений вимогами Нової української школи та євроінтеграційними

процесами, вимагає від учителя іноземних мов (зокрема, англійської) не лише високого рівня лінгвістичної компетенції, а й постійної верифікації методичної майстерності. Актуальність теми зумовлена необхідністю подолання розриву між академічною підготовкою у закладах вищої освіти та динамічними запитами реального освітнього процесу. В умовах цифрової трансформації та глобалізації професійна сертифікація виступає не як формальний іспит, а як інструмент об'єктивного зовнішнього оцінювання, що стимулює професійну рефлексію та забезпечує конкурентоспроможність педагога на національному та міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійного розвитку вчителів іноземних мов та їхньої сертифікації перебувають у полі зору багатьох вітчизняних та закордонних дослідників. Зокрема, були досліджені проблеми професійного розвитку вчителів-практиків у контексті післядипломної освіти, самоосвіти та рефлексії (В. Кремень, Л. Марусіна, О. Муращенко, М. Пахомова, Н. Тягло та інші), теоретико-методологічні засади формування професійної компетентності (майбутніх) педагогів (О. Бігіч, С. Ніколаєва, О. Тарнопольський, А. Кирпа та інші), питання стандартизації мовної освіти та впровадження загальноєвропейських рекомендацій (О. Квасова, Л. Морська та інші), впровадження зовнішнього оцінювання професійних компетентностей вчителів (К. Стародубцева), психологічні аспекти рефлексії та професійного саморозвитку особистості педагога (І. Бех, В. Семиченко та інші). Між іншим проблеми професійної сертифікації педагогічних працівників у контексті євроінтеграції було досліджено С. Кононенком, В. Савченко та Л. Кононенко, які відповідно довели її доцільність [1, с. 29]. Також дослідники вивчили сучасний світовий досвід, зокрема досвід Великої Британії та країн Скандинавії, та засвідчили зміщення акцентів у підготовці вчителів на користь альтернативних сертифікатних програм, які тривають близько року та базуються на інтенсивній практичній підготовці на робочому місці [2, С. 7-9].

Попри значну кількість розробок, порівняльний аналіз процедур національної сертифікації саме вчителів іноземної мови (зокрема англійської) у прямій паралелі з міжнародними стандартами (в тому числі CELTA/ CertTESOL) залишається недостатньо висвітленим, що й зумовлює вибір теми дослідження.

Мета статті – компаративний аналіз національної процедури професійної сертифікації педагогічних працівників та міжнародних кваліфікаційних стандартів (на прикладі CELTA та CertTESOL) для вчителів іноземної мови (зокрема, англійської) та обґрунтування їхньої методологічної конвергенції.

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому просторі фахова компетентність вчителя іноземної мови перестала бути статичною категорією, закріпленою дипломом про вищу освіту. Сьогодні професійна майстерність – це динамічна траєкторія. Важливо розуміти: ані національна сертифікація, ані

міжнародні іспити (CELTA, CertTESOL) не ставлять під сумнів якості вищої освіти чи легітимність диплома. Вони засвідчують актуальну методичну гнучкість, здатність до рефлексії та відповідність живому, постійно змінюваному контексту викладання.

Згідно із статтею 51 Закону України «Про Освіту», сертифікація педагогічних працівників – це зовнішнє оцінювання професійних компетентностей педагогічного працівника, зокрема з педагогіки та психології, практичних вмінь застосування сучасних методів і технологій навчання [3], [4]. Положення про сертифікацію педагогічних працівників визначає засади добровільного оцінювання їхньої професійної майстерності шляхом незалежного тестування, самооцінювання та вивчення практичного досвіду. Документ регламентує порядок реєстрації, методику оцінювання результатів та умови отримання сертифіката, що дає право на доплату до заробітної плати й зарахування чергової атестації [5], [6].

Варто звернути увагу, що К. Стародубцева визначає сертифікацію як стимули для професійного розвитку вчителя [7, С. 194]. С. Кононенко, В. Савченко та Л. Кононенко зазначають, що сертифікація є дієвим механізмом реалізації концепції «освіта впродовж життя», оскільки стимулює вчителя до саморозвитку та вдосконалення професійних компетентностей [1, С. 28-29].

Водночас, прагнення до європейської інтеграції та цифровізації освітнього простору вимагає виходу за межі суто національного контексту в оцінюванні педагогічної майстерності вчителя. Дослідження А. Кирпи акцентує увагу на Рамці «Безперервного професійного розвитку» [8], розробленій Британською Радою, де шлях вчителя розглядається як послідовний перехід від стадії «розуміння» методичних практик до їх повної «інтеграції» у власну діяльність [9]. У цьому контексті національна сертифікація стає верифікатором переходу вчителя на вищі рівні цієї рамки, підтверджуючи здатність не просто знати методику, а демонструвати високу компетентність у реальному освітньому процесі. Це зумовлює необхідність зіставлення вітчизняної моделі сертифікації із визнаними світовими стандартами підготовки вчителів англійської мови, що базуються на спільній філософії практико-орієнтованого аналізу професійної діяльності. Незважаючи на інституційні відмінності, українська процедура сертифікації дедалі більше узгоджується з міжнародними кваліфікаційними системами за ключовими критеріями оцінювання. Порівняльний аналіз вітчизняного досвіду з такими авторитетними стандартами, як CELTA та CertTESOL, дозволяє виявити універсальні механізми верифікації методичної спроможності вчителя у сучасному глобальному середовищі та виявляє спільну філософію оцінювання, попри різницю в інституційному статусі.

Так, українська сертифікація або незалежне тестування фахових знань і вмінь учителів побудована на триетапності (тест – самооцінювання – вивчення досвіду). Ключовим є «живе» спостереження експертів за уроком та інтерв'ю.

CELTA (Certificate in Teaching English to Speakers of Other Languages) – найпрестижніша кваліфікація від Cambridge, що передбачає навчання протягом 1-3 місяців, 6 годин оцінюваної практики (Teaching Practice) з реальними студентами і під наглядом тьюторів та виконання письмових завдань на аналіз мови та потреб учнів [10].

CertTESOL (The Trinity Certificate in Teaching English to Speakers of Other Languages) фокусується на методології викладання англійської як другої мови. Окрім навчального та викладацького компонентів, процедура часто передбачає створення портфоліо, розробку авторських матеріалів та глибокий аналіз соціокультурного контексту навчання [11].

Спільним акцентом зазначених процедур є обов'язковість рефлексії. В українській системі професійна рефлексія здійснюється на етапі самоаналізу одного із демонстраційних занять, у CELTA під час «Self-evaluation» кожного заняття, у CertTESOL вчитель має регулярно заповнювати «Reflective Journaling». В усіх трьох випадках професійна зрілість особистості визначається здатністю визначити: «Що спрацювало? Чому? Як зробити краще?».

Між іншим, Д. Кларк та Г. Холлінгсворт у своєму дослідженні обґрунтовують модель професійного зростання вчителя як циклічний процес, де нові знання трансформуються у практику лише через етапи апробації та глибокої рефлексії результатів [12]. У то й же час на думку О. Матвієнко та А. Лозенко, сертифікація виступає як найбільш структурований формат зовнішнього оцінювання, що інтегрує персоналізовані освітні стратегії та вимагає від педагога здатності доказово пояснювати вибір кожної траєкторії навчання» [13, С. 72]. У контексті сертифікації це підтверджує, що професійне зростання відбувається не в момент отримання сертифіката, а в процесі переосмислення вчителем власних переконань та педагогічних дій під час підготовки до випробувань.

Знаковим є й те, що у 2025 році процедури національної сертифікації та міжнародних іспитів остаточно конвергували у площині цифрового формату. Адаптація етапів спостереження за уроком до онлайн-платформ (Zoom, MS Teams, Google Meet) вимагає від учителя специфічних навичок управління віртуальним класом. Це ріднить українську модель із онлайн-модулями CELTA, де оцінюється здатність викладача підтримувати високий рівень інтеракції учнів (Student Talking Time) навіть за умов їхньої фізичної віддаленості.

Хоча міжнародні сертифікати є платними та комерційними, українська сертифікація виконує роль безкоштовного державного «соціального ліфта» та інтегрує кращі світові практики: 1) відхід від лекційної моделі до фасилітації заняття; 2) пріоритетність формульованого оцінювання; 3) підхід, орієнтований на учня (student-centered approach), як основа педагогічної взаємодії.

Для глибшого розуміння специфіки професійних випробувань доцільно провести паралелі між вітчизняною процедурою та світовими стандартами підготовки вчителів англійської мови (Табл.1).

Таблиця 1

Компаративний аналіз національної сертифікації та міжнародних кваліфікацій (CELTA/C CertTESOL)

Параметр	Сертифікація (Україна)	CELTA/ CertTESOL
Об'єкт оцінювання	Професійний стандарт вчителя (комплексно) [14]	Методика викладання мови (ELT methodology)
Роль рефлексії	Самоаналіз уроку та інтерв'ю	Письмова рефлексія після кожного уроку
Практика	Спостереження за 1-2 уроками	120 годин навчання та 6-10 годин викладацької практики під наглядом тьютора
Письмове завдання	Самооцінювання та презентація власного досвіду	4 контрольні роботи на аналіз мови, потреб учнів та професійного зростання
Результат	Доплата 20%, зарахування атестації, термін дії сертифікату – 3 роки	Міжнародний безстроковий сертифікат

Представлений у Таблиці 1 аналіз засвідчує високий рівень конвергенції української системи оцінювання із західними зразками, зокрема в аспектах пріоритетності практичної діяльності та обов'язкової рефлексії. Незважаючи на відмінності в інституційних результатах, обидві моделі спрямовані на трансформацію вчителя з транслятора знань у фасилітатора навчального процесу. Така подібність структур підтверджує, що національна сертифікація є не просто адміністративною процедурою, а дієвим інструментом інтеграції українського вчителя у глобальний професійний контекст.

Проходження подібних випробувань є критично важливим для сучасного вчителя з кількох причин:

1. Вихід із «зони методичного комфорту». Досвідчений вчитель часто стає заручником власних шаблонів. Сертифікація як і міжнародні кваліфікації CELTA та CertTESOL змушує подивитися на урок очима зовнішнього експерта або через призму міжнародних критеріїв (наприклад, мінімізація Teacher Talking Time на користь Student Talking Time). Іспити такого рівня сприяють переосмисленню майстерності вчителя, допомагаючи виявити «сліпі зони», які неможливо помітити самотійно.

2. Трансформація ролі. Це перехід від моделі «вчитель – джерело знань» до моделі «вчитель – фасилітатор навчання». Це не іспит на знання правил граматики, а перевірка здатності створити середовище, де учень заговорить іноземною мовою.

Отже, у межах сучасної сертифікації педагогічна майстерність учителя іноземної мови (зокрема, англійської) трактується не як статична сума засвоєних

теоретичних знань, а як особлива якість професійного мислення, що виявляється через здатність до глибокого аналізу та оперативного прийняття рішень.

Першочерговим індикатором такої майстерності виступає свідомість методичного вибору. Майстерний вчитель демонструє здатність до детальної аргументації кожної дії, пояснюючи доцільність вибору конкретної справи чи комунікативної ситуації для певної учнівської аудиторії в контексті поточного моменту навчання. Це перетворює урок із механічного виконання плану на цілеспрямований процес із чіткою методичною метою.

Наступним критично важливим аспектом є професійна адаптивність, що в міжнародній практиці часто ототожнюється з мистецтвом риштування (scaffolding), створення тимчасової підтримки, яка знімається в міру зростання автономії учня. Учитель високого кваліфікаційного рівня володіє здатністю миттєво диференціювати складність завдань та коригувати структуру заняття безпосередньо в ході його реалізації, якщо зворотний зв'язок від учнів свідчить про недостатнє засвоєння матеріалу. Така гнучкість дозволяє зберігати динаміку уроку, не втрачаючи при цьому ефективності навчання, а роль вчителя трансформується у роль медіатора [15]. Також у сучасному контексті адаптивність доповнюється технологічною гнучкістю: здатністю вчителя миттєво перемика-тися між цифровими інструментами (інтерактивними дошками, сесійними залами) залежно від динаміки засвоєння матеріалу групою.

Завершальним і найбільш суб'єктивним, проте вагомим складником майстерності є етична та рефлексивна зрілість особистості. Вона проявляється у готовності вчителя до відкритого визнання власних помилок під час процедури самоаналізу, що в контексті сертифікації розцінюється не як слабкість, а як вища форма професіоналізму. Саме така інтелектуальна чесність є фундаментом для подальшого зростання, оскільки дозволяє перетворити негативний досвід на дієвий ресурс для вдосконалення власного педагогічного стилю.

Висновки. Порівняння свідчить, що структура української сертифікації збігається з вимогами CELTA та/або CertTESOL щодо практичної майстерності вчителя іноземної мови (зокрема, англійської). Це означає, що вчитель, який успішно пройшов національну процедуру, демонструє готовність до опанування компетенцій міжнародного рівня. Сертифікація стає не просто іспитом, а інструментом професійної ідентифікації вчителя як частини глобальної спільноти ELT (English Language Teaching). Вона не підтверджує диплом, вона підтверджує право на професійне лідерство, що є шляхом від формальної відповідності посаді до реальної експертності, яка визнається як на рівні держави, так і на рівні світової професійної спільноти.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямі є розробка інтегрованої моделі методичної підтримки вчителів іноземних мов у міжсертифікаційний період. Зокрема, наукового обґрунтування потребує створення адаптив-

них цифрових платформ для підготовки педагогів до сертифікації, що базуватимуться на поєднанні вимог професійного стандарту вчителя та міжнародних стандартів CELTA/ CertTESOL.

Література:

1. Кононенко С., Савченко В., Кононенко Л. Професійна сертифікація педагогічних працівників в Україні: проблеми та перспективи. *Наукові записки*, 2023. № 2. С. 26-31. DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-pmtp-2023-2-4>
2. Гриневич, Л., Рій, Г., Ніколаєв, Є. Альтернативні програми підготовки вчителів у європейських країнах. *Український Педагогічний журнал*, 2025. № 3. С. 5-15. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-3-5-15>
3. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.02.2026)
4. Сертифікація педагогічних працівників. Державна служба якості освіти України : офіційний сайт. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/sertifikaciya/> (дата звернення: 11.02.2026)
5. Про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 № 1190 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#n16> (дата звернення: 10.02.2026).
6. Про деякі питання проведення сертифікації педагогічних працівників у 2023 році: наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2023 № 35. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88204/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.02.2026).
7. Стародубцева К. В. Сертифікація педагогічних працівників: регіональний аспект упровадження. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2022. Вип. 85. С. 191-196. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.85.40>
8. Рамка безперервного професійного розвитку вчителів. Київ : British Council Ukraine, Міністерство освіти і науки України, 2016. 36 с. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/ramka_bezperernovogo_profesiynogo_rozvytku_vchyteliv.pdf (дата звернення: 10.02.2026)
9. Кирпа А. Особливості післядипломної педагогічної освіти вчителів англійської мови в рамках реалізації концепції «Нова українська школа». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 31. Т. 3. С.224-230. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/31.214125>
10. CELTA. Certificate in Teaching English to Speakers of Other Languages. Cambridge English : офіційний сайт. URL: <https://www.cambridgeenglish.org/teaching-english/teaching-qualifications/celta/> (дата звернення: 10.02.2026)
11. CertTESOL : офіційний сайт. URL: <https://www.trinitycollege.com/qualifications/teaching-english/CertTESOL> (дата звернення: 10.02.2026)
12. Clarke D., Hollingsworth H. Elaborating a model of teacher professional growth, *Teaching and Teacher Education*, 2002, Vol. 18, Iss. 8, P. 947-967, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(02\)00053-7](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(02)00053-7)
13. Матвієнко В. О., Лозенко А. П. Розвиток професійної рефлексії майбутнього вчителя через інноваційні педагогічні технології та персоналізоване навчання. *Освітньо-науковий простір*, 2025, Том 2. № 9 (2). DOI: [https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.9\(2\)/2.2025.06](https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.9(2)/2.2025.06)
14. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 № 1225. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 09.02.2026).

15. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume*. Council of Europe Publishing, Strasbourg. 2020. 235 с. URL: <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/cefr-companion-volume-and-its-language-versions> (дата звернення: 10.01.2026).

References:

1. Kononenko S., Savchenko V., & Kononenko L. (2023). Profesiina sertyfikatsiia pedahohichnykh pratsivnykiv v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Professional Certification of Teachers in Ukraine: Problems and Prospects]. *Research Bulletin*, 2, 26-31. DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-pmtp-2023-2-4> [in Ukrainian].
2. Hrynevych, L., Riy, G., & Nikolaiev, Y. (2025). Alternatyvni prohramy pidhotovky vchyteliv u yevropeiskykh krainakh [Alternative Teacher Training Programmes In European Countries]. *Ukrainian Educational Journal*, (3), 5–15. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-3-5-15> [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine On Education from September 05 2017, № 2145-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
4. Sertyfikatsiia pedahohichnykh pratsivnykiv [Teachers' evaluation (certification)]. The State Service of Education Quality of Ukraine [Official website]. Retrieved from <https://sqe.gov.ua/diyalnist/sertifikaciya/> [in Ukrainian].
5. On approval of the Regulations on certification of pedagogical workers: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 27 2018, № 1190 Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#n16> [in Ukrainian].
6. On some issues of certification of teaching staff in 2023: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from January 16 2023, №35 Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88204/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
7. Starodubtseva K. V. (2022). Sertyfikatsiia pedahohichnykh pratsivnykiv: rehionalnyi aspekt uprovozhdzhennia [Certification of teachers: regional aspect of implementation]. *Naukovyi Chasopys Dragomanov Ukrainian State University*. 85. 191-196. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.85.40> [in Ukrainian].
8. Ramka bezperernogo profesiynogo rozvytku vchyteliv [The framework of teachers' continuing professional development]. (2016). Kyiv: British Council Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine. 36 p. Retrieved from https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/ramka_bezperernogo_profesiynogo_rozvytku_vchyteliv.pdf [in Ukrainian].
9. Kyrpa A. (2020). Osoblyvosti pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity vchyteliv anhliiskoi movy v ramkakh realizatsii kontseptsii «Nova ukrainska shkola» [The Peculiarities of Postgraduate Pedagogical Education of English Teachers while Implementing the Concept “New Ukrainian School”]. *Current Issues of the Humanities*. 31. 3. 224-230. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/31.214125> [in Ukrainian].
10. CELTA. Certificate in Teaching English to Speakers of Other Languages. Cambridge English [Official website]. Retrieved from <https://www.cambridgeenglish.org/teaching-english/teaching-qualifications/celta/>
11. CertTESOL. [Official website]. Retrieved from <https://www.trinitycollege.com/qualifications/teaching-english/CertTESOL>
12. Clarke D., Hollingsworth H. (2002). Elaborating a model of teacher professional growth. *Teaching and Teacher Education*, 18, 8, 947-967. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(02\)00053-7](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(02)00053-7)
13. Matviienko O., Lozenko A. (2025). Rozvytok profesiinoi refleksii maibutnoho vchytelia cherez innovatsiini pedahohichni tekhnolohii ta personalizovane navchannia [Educational technologies and individual learning strategies in the development of professional reflection of the modern teacher]. *Educational Scientific Space*. Vol. 2 No 9 (2). DOI: [https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.9\(2\)/2.2025.06](https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.9(2)/2.2025.06) [in Ukrainian].

14. On approval of the professional standard «Teacher of a general secondary education institution»: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from August 29 2024. № 1225. Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> [in Ukrainian].

15. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume*. (2020). Council of Europe Publishing, Strasbourg. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/cefr-companion-volume-and-its-language-versions>

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.02.2026

УДК 376:373.2(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-435-447](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-435-447)

Козлюк Ольга Андріївна кандидат педагогічних наук з дошкільної педагогіки, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки та психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, <https://orcid.org/0000-0002-6948-327X>

ПІДГОТОВКА ДО ШКОЛИ ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В КОНТЕКСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ (НА ПРИКЛАДІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ)

Анотація. У статті розкрито проблему підготовки до школи дітей з особливими освітніми потребами в контексті спеціальної дошкільної педагогіки на прикладі дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Обґрунтовано актуальність цілеспрямованої корекційно-розвиткової роботи у дошкільному віці як передумови успішної адаптації дитини до умов шкільного навчання та подальшої навчальної діяльності. Здійснено аналіз наукових підходів до визначення сутності готовності дитини до школи, її структурних компонентів та особливостей формування у дітей із мовленнєвими порушеннями.

У межах спеціальної дошкільної педагогіки готовність до школи розглядається як системне утворення, що охоплює мотиваційний, емоційно-вольовий та інтелектуальний компоненти й потребує комплексного педагогічного та логопедичного впливу.

Представлено авторську корекційно-розвиткову програму підготовки до школи дітей із загальним недорозвитком мовлення, що реалізовувалася у співпраці логопеда та вихователя та передбачала інтеграцію розвитку мовлення з розвитком пізнавальних процесів, довільної регуляції поведінки й мотивації навчальної діяльності. Описано основні напрями роботи з формування складових психологічної готовності до школи, зокрема використання логопедично орієнтованих вправ і ігор, спрямованих на розвиток внутрішньої позиції школяра, мовленнєвого самоконтролю, здатності до планування та усвідомлення власних дій. Результати апробації програми засвідчили позитивну динаміку у розвитку мовленнєвої ініціативи, пізнавальної активності, довільності та мотивації до навчання у дітей із загальним недорозвитком мовлення.

Зроблено висновок про доцільність реалізації підготовки до школи дітей цієї категорії саме в контексті спеціальної дошкільної педагогіки як науково обґрунтованої системи корекційно-розвиткової роботи.

Ключові слова: підготовка до школи, спеціальна дошкільна педагогіка, діти з особливими освітніми потребами, загальний недорозвиток мовлення, психологічна готовність до навчання, логопедична робота.

Kozliuk Olha PhD in Pedagogical Sciences in Preschool Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool Pedagogy and Psychology and Special Education named after Prof. T. I. Ponimanska of Rivne State University of Humanities, Rivne, <https://orcid.org/0000-0002-6948-327X>

PREPARATION FOR SCHOOL OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE CONTEXT OF SPECIAL PRESCHOOL PEDAGOGY (ON THE EXAMPLE OF CHILDREN WITH GENERAL SPEECH UNDERDEVELOPMENT)

Abstract. The article addresses the problem of preparing children with special educational needs for school in the context of special preschool pedagogy, using the example of senior preschool children with general speech underdevelopment. The relevance of purposeful corrective and developmental work in preschool age is substantiated as a prerequisite for a child's successful adaptation to school conditions and further learning activities. Scientific approaches to defining the essence of school readiness, its structural components, and the peculiarities of its formation in children with speech disorders are analysed. Within the framework of special preschool pedagogy, school readiness is considered a systemic formation that includes motivational, emotional-volitional, and intellectual components and requires comprehensive pedagogical and speech therapy support.

The article presents an author's corrective and developmental program for preparing children with general speech underdevelopment for school, implemented in collaboration between a speech therapist and a preschool teacher, and integrating speech development with cognitive processes, voluntary behaviour regulation, and learning motivation. The main directions of work aimed at forming the components of psychological readiness for school are described, including the use of speech-therapy-oriented exercises and games focused on developing the child's internal position as a future pupil, speech self-control, planning skills, and awareness of one's own actions. The results of the program implementation demonstrated positive dynamics in the development of speech initiative, cognitive activity, self-regulation, and learning motivation in children with general speech underdevelopment. It is concluded that the preparation for school of children in this category should be implemented within the context of special preschool pedagogy, a scientifically grounded system of corrective and developmental work.

Keywords: preparation for school, special preschool pedagogy, children with special educational needs, general speech underdevelopment, psychological readiness for learning, speech therapy intervention.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні характеризується посиленням уваги до забезпечення рівного доступу до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, починаючи з дошкільного віку. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема підготовки дітей з особливими освітніми потребами до шкільного навчання, адже саме дошкільний період є визначальним для формування передумов успішної адаптації до нових освітніх умов та подальшого навчання. У межах нашого дослідження увагу зосереджено на підготовці до школи дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення як однієї з найбільш поширених категорій дітей з особливими освітніми потребами.

Підготовка до школи дітей з особливими освітніми потребами розглядається не лише як сукупність окремих педагогічних заходів, а як цілісний, системний процес, що охоплює розвиток пізнавальної, емоційно-вольової, соціальної та мовленнєвої сфер дитини. Саме спеціальна дошкільна педагогіка створює науково-теоретичні та методичні засади для організації цього процесу з урахуванням індивідуальних можливостей, потреб і потенціалу кожної дитини. В контексті означеного освітнього компонента, який викладається для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей «Дошкільна освіта» та «Спеціальна освіта» підготовка дітей з особливими освітніми потребами до школи розглядається як цілеспрямований корекційно-розвитковий процес, що ґрунтується на принципах індивідуалізації, системності, комплексності. Такий підхід передбачає не лише формування окремих умінь і навичок, а й створення педагогічних умов для розвитку особистості дитини з урахуванням структури порушення, вікових можливостей та потенціалу розвитку.

Актуальність проблеми зумовлена також необхідністю переосмислення традиційних підходів до підготовки дітей до школи в умовах розширення інклюзивної та спеціальної освіти, оновлення нормативно-правової бази та впровадження особистісно орієнтованих і компетентнісних підходів у дошкільній освіті. Це потребує чіткого визначення місця підготовки до школи в системі спеціальної дошкільної педагогіки та уточнення її змістових і методичних орієнтирів.

У зв'язку з цим актуальним є науковий аналіз підготовки до школи дітей з особливими освітніми потребами саме в контексті спеціальної дошкільної педагогіки як науки про особливості та закономірності навчання і виховання дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку (особливими освітніми потребами) та їх соціалізації в умовах спеціальних закладів дошкільної освіти.

Згідно Закону України «Про дошкільну освіту», діти з особливими освітніми потребами можуть перебувати у системі дошкільної освіти до 7/8 років [5].

Серед різних категорій дітей із особливими освітніми потребами особливе місце посідають діти із загальним недорозвитком мовлення, для яких готовність до шкільного навчання значною мірою визначається рівнем сформованості мовленнєвої діяльності, комунікативних умінь та пов'язаних із ними пізнавальних процесів. Саме мовленнєві порушення суттєво ускладнюють засвоєння навчального матеріалу, соціальну взаємодію та адаптацію дитини до умов шкільного навчання.

Ця категорія дітей характеризується недорозвитком усіх компонентів мовлення – звуковимови, лексико-граматичних структур, зв'язного мовлення, що, у свою чергу, впливає на розвиток мислення, пам'яті, уваги, уяви, емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки.

Успішний початок навчання дітей із ЗНМ у школі можливий лише за умов цілеспрямованої, системної підготовки, що враховує як формування загальних компонентів шкільної готовності, так і подолання специфічних мовленнєвих труднощів.

Сформованість психічних процесів та особистісних якостей є важливою для оволодіння навчальною діяльністю і визначають особистісний чинник готовності дитини до шкільного навчання. Перш за все, підготовка дошкільника до навчання у школі передбачає пристосування його до норм і правил колективного співіснування, формування та стимулювання бажання вчитися, спілкуватися з однолітками, оволодіння соціальною роллю учня. Одним із найважливіших етапів життя дитини є її вступ до школи. Бажання дитини вчитись відіграє важливе значення, адже така потреба гарантує позитивне ставлення до подальшого розвитку та вдосконалення та робить її адаптивною і чутливою до нових соціально-значущих впливів і змін. Проте, досить часто таке бажання у старших дошкільників є поверхневим і носить необґрунтований характер: дитина прагне оволодіти новою соціальною роллю школяра, яка захоплює своєю зовнішньою атрибутикою (форма, рюкзак, книжки, свій куточок для підготовки уроків) та традиційністю (у школу йдуть усі діти, там своє життя, захоплююче й цікаве, не потрібно спати), з роллю школяра пов'язане також нове ставлення з боку батьків та однолітків тощо. Саме тому формування психологічної готовності до навчання в школі, безпосередньо впливає на подальшу успішність та якість засвоєння і формування нових знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш ніж розкрити особливості готовності цієї категорії дітей до шкільного навчання, звернемось до довідкової літератури, для коректного використання термінології. Аналіз логопедичної та логопсихологічної літератури свідчить про різноманітність термінів на позначення одного й того ж явища: «загальне недорозвинення мовлення» (М. Шеремет) [6], «загальне недорозвинення мови» (І. Марціновська) [10], «загальний недорозвиток мовлення» (Ю. Рібцун) [11].

У термінологічному словнику «Спеціальна педагогіка і психологія», вживається поняття загальний недорозвиток мовлення, який тлумачиться як складне мовленнєве порушення, що проявляється в недостатній чи повній несформованості всіх складових мовленнєвої діяльності (фонетико-фонематичної, лексичної, граматичної) на імпресивному та / чи експресивному рівні, а також тих функцій та операцій, які забезпечують засвоєння мови (зокрема, мисленнєвих функцій та операцій, функцій сприймання, уваги, пам'яті та контролю різних модальностей), внаслідок дії шкідливих екзогенних і / чи ендогенних факторів на різних етапах розвитку (пренатальному, натальному, постнатальному) [12, с.82]. Саме цим терміном будемо ми послуговуватись у своїй роботі.

Підготовка дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі в педагогічному аспекті на сучасному етапі досліджується низкою вчених (Л. Артемова, Е. Вільчковський, І. Карабаєва, Т. Піроженко, Л. Соловйова, О. Хартман та ін.).

В Українському педагогічному словнику С. Гончаренка, готовність до школи розглядається як сукупність морфологічних і психологічних особливостей дитини старшого дошкільного віку, яка забезпечує успішний передіх до систематичного організованого навчання [3, с.73]. О. Саранчо та Б. Сподек розглядають готовність до навчання у школі як «інтегрований показник розвитку дитини, що має бути сформований наприкінці дошкільного дитинства й містить компоненти, що визначають успішну адаптацію дитину до умов та вимог школи, і впливають на здатність і успішність навчання дитини в академічному середовищі» [13]. У дитячій психології до структури готовності дітей до навчальної діяльності належить фізична, інтелектуальна, соціальна, вольова, мотиваційна готовність (Р. Павелків) [7] чи мотиваційна; розумова чи пізнавальна; вольова; емоційна готовність (Т. Дуткевич) [4, с.275.].

У дошкільній педагогіці готовність до шкільного навчання розглядається як проблема соціальної зрілості дитини. Адже, йдучи до школи, вона опиняється в реальній соціальній позиції, вперше отримавши право і опинившись перед обов'язком здійснення суспільної за змістом і формою діяльності, якою є навчання [9, с. 378]. Т. Поніманська готовність до навчання в школі розглядає як здатність дитини виконувати навчальні завдання і шкільні обов'язки, зумовлена рівнем її загального розумового розвитку. Готовність до навчання в школі характеризується певним рівнем розвитку мотивації, емоційно-вольової та пізнавальної сфер [9, с. 378]. Саме погляд Т. Поніманської на проблему готовності ми взяли за основу для розробки корекційно-розвиткової програми підготовки до школи дітей із ЗНМ.

Як стверджує Н. Компанець, поняття готовності до навчання є багатограним і охоплює різні виміри, які впливають на здатність дитини ефективно

брати участь у освітніх умовах. Ця основа є важливою, на її думку, для розуміння того, як потрібно готувати дітей до школи та які фактори сприяють їхньому успіху [, с.16]

Мета статті – теоретично обґрунтувати та висвітлити практичні аспекти підготовки до школи дітей із особливими освітніми потребами в контексті спеціальної дошкільної педагогіки (на прикладі дітей із загальним недорозвитком мовлення).

Виклад основного матеріалу. Перед педагогами закладів дошкільної освіти, які працюють з дошкільниками з загальним недорозвитком мовлення в період підготовки до школи, стоїть важливе завдання – підвищити ефективність корекційно-розвиткового впливу та «підійти» комплексно до проблеми діагностики та корекції мовленнєвих порушень. У межах спеціальної дошкільної педагогіки це завдання реалізується через поєднання корекційного, розвивального та виховного впливів, спрямованих на подолання мовленнєвих порушень і формування передумов навчальної діяльності.

Учені О. Гуменюк, І. Пацула й О. Павлюк зазначають, що загальне недорозвинення мовлення проявляється у складних мовленнєвих порушеннях – від труднощів розвитку зв'язного мовлення до його повної відсутності. Безпосередньо коли дитина приходить до школи, її мовленнєва готовність є запорукою успішної адаптації в учнівському колективі та сприяє засвоєнню освітньої програми. Саме тому, в дошкільному віці приділяють велику увагу виявленню мовленнєвих проблем та їх корекції. Адже мовленнєве порушення може стати причиною обмеження навчальних можливостей дитини [28, с.115].

Н. Голуб вважає, що підготовка дітей до навчання в школі повинна бути системною та комплексною і, відповідно, включати: розвиток усіх сторін мовленнєвої системи, навичок зв'язного мовлення, уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, моторної та емоційно-вольової сфер; формування позитивної мотивації навчальної діяльності; формування передумов навчальної діяльності (умінь сприймати, запам'ятовувати, виконувати інструкції, планувати роботу, виконувати її зосереджено, до кінця, орієнтуватися під час роботи на систему правил, діяти за зразком, здійснювати елементарні перевірні дії); цілеспрямоване формування лінгвістичних та логіко-математичних здібностей; формування пізнавальної активності та самостійності [, с. 349].

Тобто, як вчена, підготовка дітей із ЗНМ до школи має сформувати в них ті здібності, які слугуватимуть підґрунтям для розбудови системи шкільного навчання [, с. 349].

У спеціальній дошкільній педагогіці підготовка дитини до школи розглядається як цілісний, багатовимірний процес, спрямований не лише на формування окремих умінь і навичок, а на досягнення шкільної зрілості та готовності до навчальної діяльності з урахуванням особливостей психофізичного розвитку

дитини. На відміну від традиційних підходів, де готовність до школи часто пов'язується з рівнем засвоєння знань і навичок, у спеціальній дошкільній педагогіці вона трактується як результат цілеспрямованого корекційно-розвиткового впливу, що забезпечує можливість дитини успішно адаптуватися до умов шкільного навчання.

Поняття шкільної зрілості у дітей із особливими освітніми потребами пов'язується з досягненням такого рівня психічного, мовленнєвого та соціального розвитку, який дозволяє дитині прийняти нову соціальну роль учня, діяти відповідно до навчальних вимог, правил і норм шкільного життя. Готовність до навчання в цьому контексті розглядається як інтегративне утворення, що формується у процесі системної педагогічної, психологічної та логопедичної роботи.

Структура психологічної готовності дитини з особливими освітніми потребами до шкільного навчання включає інтелектуальний, емоційно-вольовий, соціальний, мотиваційний та мовленнєвий компоненти. Кожен із них має свою специфіку формування у дітей із порушеннями психофізичного розвитку та потребує спеціально організованого педагогічного впливу. Інтелектуальна готовність передбачає достатній рівень розвитку пізнавальних процесів, уміння аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Емоційно-вольова готовність пов'язана зі здатністю дитини регулювати власну поведінку, долати труднощі, дотримуватися правил та інструкцій. Соціальна готовність визначається сформованістю навичок взаємодії з дорослими й однолітками, умінням працювати в групі, приймати соціальні ролі. Мотиваційна готовність відображає сформованість внутрішньої позиції школяра та позитивного ставлення до навчальної діяльності. Мовленнєва готовність виступає системоутворювальним компонентом, оскільки рівень розвитку мовлення значною мірою визначає успішність формування всіх інших складових готовності.

Особливості формування готовності до школи у дітей із різними порушеннями психофізичного розвитку зумовлюють необхідність диференційованого та індивідуалізованого підходу. У спеціальній дошкільній педагогіці наголошується, що порушення мовлення, інтелектуального розвитку, емоційно-вольової сфери чи поведінки можуть по-різному впливати на процес підготовки до школи, ускладнюючи засвоєння навчальної діяльності та адаптацію до нових соціальних умов. У зв'язку з цим особливого значення набуває визначення індивідуальних освітніх потреб дошкільників при переході до шкільного навчання, що дозволяє спроектувати адекватний зміст і форми корекційно-розвиткової роботи.

Важливу роль у формуванні готовності до школи дітей із особливими освітніми потребами відіграє рання допомога та системна корекційно-

розвиткова робота у дошкільному віці. Саме на цьому етапі створюються передумови для компенсації порушених функцій, розвитку пізнавальної активності, формування мовленнєвої та соціальної компетентності. Спеціальний заклад дошкільної освіти забезпечує організацію цілеспрямованого педагогічного впливу з урахуванням структури порушення та потенційних можливостей дитини, а також сприяє забезпеченню наступності між дошкільною та початковою освітою.

Ефективність підготовки до школи значною мірою залежить від злагодженої співпраці педагогів, психологів, логопедів, медичних працівників і сім'ї дитини. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє комплексно вирішувати завдання формування психологічної готовності до навчання, забезпечує єдність вимог і впливів та створює сприятливі умови для успішної адаптації дитини з особливими освітніми потребами до шкільного життя.

Крім комунікативних труднощів, описаних нами, велику проблему становить мотиваційна неготовність дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення до навчання: в дітей часто буває не сформована внутрішня позиція школяра, спостерігається низька пізнавальна мотивація. На думку Т. Піроженко, Л. Соловйової та І. Хартман, замість пізнавальних та соціальних домінують позиційні та оціночні мотиви. У разі переважання зовнішніх (ігрових) мотивів формування «правильної» мотивації утруднене через відсутність необхідної для цього основи, це може призвести до негативного ставлення до школи та навчання загалом і негативно позначитися на успішності засвоєння навчального матеріалу та отримання позитивного досвіду у процесі навчальної діяльності [, с. 12].

Період підготовки до школи охоплює практично всі сфери життя старшого дошкільника, психологічна готовність до навчання є найважливішим новоутворенням цього періоду. Адже шкільна неуспішність часто є наслідком несформованої готовності до навчання і може призводити не лише до труднощів у процесі навчальної діяльності, а й до психічних розладів, девіантної поведінки.

Ефективна допомога дітям у підготовці до школи повинна будуватися на розробці адекватної їх труднощам корекційно-розвиткової програми з обов'язковим урахуванням індивідуальних особливостей. Розроблена нами програма складалась з системи цілеспрямованих занять з формування психологічної готовності до школи, до яких були включені вправи, завдання та ігри. Кожне заняття включало три блоки: емоційно-мотиваційний вступ; основну частину з іграми та вправами, відповідними до одного з компонентів психологічної готовності; рефлексивно-мовленнєвий етап, спрямований на формування мовленнєвого самоконтролю та усвідомлення власних дій.

Реалізація програми передбачала командну роботу логопеда та вихователя, що забезпечувало послідовність і варіативність форм впливу.

Схарактеризуємо основні напрями роботи з формування складових психологічної готовності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Формування емоційно-вольової готовності у дітей із загальним недорозвитком мовлення потребує спеціально організованої роботи, оскільки мовленнєві порушення безпосередньо впливають на розвиток довільності, самоконтролю, стійкості уваги та здатності керувати власною поведінкою. У дітей цієї категорії спостерігаються труднощі в розумінні вербальних інструкцій, імпульсивність, швидке емоційне виснаження, недостатнє мовленнєве усвідомлення власних станів. Тому корекційно-розвиткова програма включала вправи логопедичного спрямування («Як говорить мій настрій?» (робота з емоційним станом та розвиток мовлення); «Мовленнєвий світлофор» (тренування самоконтролю через мовлення); «Вдих – видих – відповідаю» (емоційна та мовленнєва саморегуляція); «Закінчи фразу про себе» (формування мовленнєвої самооцінки), «Що робити, коли...?» (мовленнєве моделювання поведінки); рольова гра «Мій спокійний голос» та ін.), що поєднували роботу над емоційною регуляцією та розвитком мовленнєвих механізмів.

Наведені вправи є орієнтовними прикладами і можуть варіюватися залежно від індивідуальних особливостей дітей із ЗНМ, рівня їх мовленнєвого розвитку та освітніх умов закладу.

У результаті використання цих вправ у своїй роботі, спостерігалось, що діти почали набагато краще розуміти свої емоції і вербалізувати їх. У них знизилась імпульсивність мовленнєвих та поведінкових реакцій, почали здійснювати самоконтроль завдяки внутрішньому та зовнішньому мовленню. Також помітили, що у дітей почали формуватися навички конструктивної комунікації, а також підвищилась здатність керувати увагою й довільністю.

Інтелектуальна готовність дітей із ЗНМ має свою специфіку, що зумовлена системним характером мовленнєвого порушення.

У зв'язку з цим, наша програма передбачала цілеспрямовану логопедично-орієнтовану роботу, що інтегрувала розвиток мовлення з розвитком пізнавальних процесів – уваги, пам'яті, мислення, логіко-граматичних операцій, уміння планувати й контролювати власні дії. Зокрема, проводились такі вправи: «Почуй, повтори, запам'ятай» (на розвиток слухової уваги, фонематичного сприймання та довільної пам'яті); «Знайди помилку» (на розвиток логічного мислення та граматичного контролю); «Послідовність подій» (формування логіко-послідовного мислення та зв'язного мовлення) та ін. Це дозволяло не лише коригувати мовленнєві порушення, а й формувати передумови навчальної діяльності.

Таким чином, формування інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ здійснювалося через поєднання логопедичних і

когнітивних вправ, спрямованих на активізацію мовлення як основи розумових процесів. З огляду на те, що мовленнєві порушення у дітей цієї категорії мають системний характер, робота передбачала розвиток не лише словника та граматики, а й таких складових, як фонематичний слух, мовленнєва пам'ять, слухова увага, вміння аналізувати й узагальнювати мовний матеріал. Логопедичні вправи використовувалися як інструмент стимуляції мислення, формування здатності до довільного регулювання дій, контролю та самоконтролю.

Усі вправи добиралися згідно принципу «від мовлення – до мислення», що означає використання мовленнєвого матеріалу як основи для побудови розумових операцій: порівняння, класифікації, встановлення зв'язків, планування послідовності дій, виявлення причин та наслідків. Завдяки такому підходу досягалося поєднання розвитку мовлення та пізнавальної діяльності, що є провідною умовою формування навчальної готовності дитини із ЗНМ.

Мотиваційна готовність до шкільного навчання у дітей із загальним недорозвитком мовлення, як і попередні складники, має свою специфіку. Для цієї категорії дітей характерними є нечіткі уявлення про освітній процес, низький рівень сформованості внутрішньої позиції школяра, обмеженість словника для опису власних бажань та планів, труднощі у мовленнєвому вираженні емоцій і ставлення до навчальної діяльності. Унаслідок недорозвитку зв'язного мовлення дітям складно вербалізувати власні очікування, визначати цілі, описувати ситуацію шкільного життя, що зменшує їхню пізнавальну активність та інтерес до навчання.

Саме тому ми використовували спеціально дібрані вправи та ігри на розвиток мовлення, зв'язної розповіді, внутрішнього мовлення, самопрезентації та довільної регуляції поведінки. Зокрема, це ігри на розвиток внутрішньої позиції школяра (наприклад «Я – майбутній першокласник»), вправи на формування позитивного ставлення та розширення уявлень про школу: «Школа моєї мрії», «Чарівний рюкзак школяра» завдання на розуміння значущості шкільної діяльності, вправи на формування довільності як передумови навчального мотиву, ігри: «Урок», «Школа», «Сядь правильно», «Почуй дзвінок», «Урок розпочався».

Наведені вправи мають орієнтовний характер і добиралися з урахуванням індивідуальних мовленнєвих можливостей дітей із ЗНМ, рівня сформованості їх пізнавальних процесів та особливостей освітнього середовища закладу дошкільної освіти. Їх використання сприяло усвідомленню дитиною соціальної ролі школяра, розвитку внутрішньої мотивації до навчання, формуванню позитивного емоційного ставлення до школи та готовності до прийняття навчальних правил і вимог.

Таким чином, у процесі формування мотиваційної готовності дітей із ЗНМ нами особлива увага приділялася розвитку уміння вербалізувати власні

бажання, інтереси та очікування. Обмеженість мовленнєвих засобів часто ускладнює для таких дітей розуміння мети навчання, а також гальмує внутрішню мотивацію. Саме тому вправи логопедичного спрямування були зорієнтовані на те, щоб сформувані в дітей чіткі уявлення про школу, навчальну діяльність та власну роль у ній.

Під час занять діти отримували можливість через опис, розповідь, виконання ігрових завдань моделювати навчальні ситуації, знайомитися зі шкільною атрибутикою, відтворювати мовленнєві конструкції, пов'язані зі школою, та поступово приймати позицію майбутнього першокласника. Завдяки емоційно насиченим вправам («Школа моєї мрії», «Чарівний рюкзак», «Я – майбутній першокласник» та ін.) у дітей формувалося позитивне ставлення до навчання, з'явився інтерес до пізнавальних дій, а мовленнєві висловлювання ставали змістовнішими та структурованішими.

Логопедичні прийоми, що використовувались у ході проведення як самих занять, так і конкретних вправ, зокрема: уточнення мовленнєвих конструкцій, використання опорних схем, поступове ускладнення мовленнєвих завдань та ін. – сприяли збагаченню словникового запасу, формуванню граматично правильних висловлювань та розвитку внутрішнього мовлення, що є, на нашу думку, важливими передумовами готовності до шкільного навчання дітей із ЗНМ.

Реалізація програми здійснювалася з урахуванням провідних принципів спеціальної дошкільної педагогіки: принципу системності та послідовності корекційного впливу, індивідуального підходу, єдності мовленнєвого та психічного розвитку, а також принципу активної участі дитини у власному розвитку.

Висновки. Апробація програми показала, що вона дієва, оскільки діти демонстрували підвищення рівня довільності, покращення пізнавальної активності, більш позитивне ставлення до навчання, зростання мовленнєвої ініціативи та комунікативних умінь. Це, на нашу думку, свідчить про ефективність комплексного підходу, який поєднує логопедичний та психологічний впливи. Саме в поєднанні логопедичного та психологічного підходів до формування готовності до шкільного навчання дітей із ЗНМ, а також у розкритті мовлення як провідного чинника розвитку довільності, пізнавальної активності та мотивації вбачаємо наукову новизну. Отримані результати підтверджують доцільність реалізації підготовки до школи дітей із ЗНМ саме в руслі спеціальної дошкільної педагогіки як науково обґрунтованої системи корекційно-розвиткової роботи.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні ефективності запропонованої програми в умовах інклюзивних та спеціальних груп чи закладів дошкільної освіти та адаптації її для інших категорій дітей із особливими освітніми потребами.

Література:

1. Голуб Н. М. Підготовка дітей із ЗНМ до навчання у школі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 7 (51). С. 343 – 351.
2. Гуменюк О.С., Пацула І.Н., Павлюк А.С. Психолого-педагогічні характеристики дітей із загальним недорозвиненням мовлення та роль психолого-педагогічної характеристики в організації корекційно-розвиткового процесу з дітьми. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». 2022. № 9(14). С.113-126. DOI:10.52058/2786-4952-2022-9(14)-113-126
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко; гол. ред. С. В. Головки. Київ: Либідь, 1997. 264 с.
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 392 с.
5. Закон України «Про дошкільну освіту». Київ, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
6. Компанець Н.М. Навчальна поведінка дитини з ООП: рівні поведінкового втручання. Київ, 2025. 88 с.
7. Логопедія: підруч. 5-ге вид., перероб. та доп./ за ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий дім «Слово», 2019. 672 с.
8. Павелків Р. В., Цигипало Р. В. Дитяча психологія. Київ : Академвидав, 2008. 413с.
9. Піроженко Т.О., Карабаєва І.І., Соловійова Л.І., Хартман О.Ю. Інструментарій оцінювання готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи: методичні рекомендації Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 2023. 36 с.
10. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: підручник. 4-те вид. перер. Київ : ВЦ «Академія», 2018. 408 с.
11. Психологічний супровід інклюзивної освіти: підручник / кол.авт; за заг.ред. Т.О.Докучиної, Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 172 с.
12. Рібцун Ю. В. Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. у 9 кн. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : ТОВ ВПЦ «Літопис-XX». 2010. Книга 9. 36 с.
13. Спеціальна педагогіка і психологія: сучас. термінол. словник / за ред. Л.І. Прохоренко, В.В. Засенка. Київ: Генеза, 2024. 272 с.
14. Saracho O., Spodek B. Social Epistemology And Social Learning. Contemporary Perspectives on Social Learning in Early Childhood Education / Edited by Olivia N. Saracho; Bernard Spodek. USA, 2007. pp. 1-16. URL: <https://doi.org/10.1108/978-1-60752-732-920251002>

References:

1. Holub, N. M. (2015). Pidhotovka ditei iz ZNM do navchannia u shkoli [Preparation of children with general speech underdevelopment for schooling]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 7(51), 343–351 [in Ukrainian].
2. Humeniuk, O. S., Patsula, I. N., & Pavliuk, A. S. (2022). Psykholoho-pedahohichni kharakterystyky ditei iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia ta rol psykholoho-pedahohichnoi kharakterystyky v orhanizatsii korektsiino-rozvytkovoho protsesu z ditmy [Psychological and pedagogical characteristics of children with general speech underdevelopment and the role of psychological and pedagogical assessment in organizing the corrective and developmental process]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriiia “Pedahohika”, Seriiia “Psykhlohohiia”, Seriiia “Medytsyna” – Perspectives and Innovations of Science*, 9(14), 113–126. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9\(14\)-113-126](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9(14)-113-126) [in Ukrainian].

3. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Dutkevych, T. V. (2021). *Dytiacha psykholohiia* [Child psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine “On Preschool Education”. (2024). Kyiv. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> [in Ukrainian].
6. Kompanets N.M. *Navchalna povedinka dytyny z OOP: rivni povedinkovoho vtruchannia*. Kyiv, 2025. 88 s.
7. Sheremet M.K. (Ed.) (2019). *Lohopediia* [Speech Therapy] pidruchnyk. 5-te vyd., pererob. ta dop. / za red. M.K. Sheremet. Kyiv: Vydavnychiy dim “Slovo”, 672 s. [in Ukrainian].
8. Pavelkiv, R. V., & Tsyhypalo, R. V. (2008). *Dytiacha psykholohiia* [Child psychology]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
9. Pirozhenko, T. O., Karabaieva, I. I., Soloviova, L. I., & Khartman, O. Yu. (2023). *Instrumentarii otsiniuvannia hotovnosti dytyny starshoho doshkilnoho viku do navchannia v umovakh reformuvannia ukrainskoi shkoly: metodychni rekomendatsii* [Tools for assessing school readiness of senior preschool children in the context of reforming the Ukrainian school: methodological guidelines]. Kyiv: H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
10. Ponimanska, T. (2018). *Doshkilna pedahohika* [Preschool pedagogy] (4th ed.). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
11. Dokuchyna, T. O. (Ed.). (2020). *Psykholohichnyi suprovid inkluzyvnoi osvity* [Psychological support of inclusive education]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University [in Ukrainian].
12. Ribtsun, Yu. V. (2010). *Dytyna iz porushenniam movlennievoho rozvytku* [A child with speech development disorders]. In A. A. Kolupaieva (Ed.), *Putivnyk dlia batkiv ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy* [A guide for parents of children with special educational needs] (Book 9). Kyiv: Litopys-XX [in Ukrainian].
13. Prokhorenko, L. I., & Zasenka, V. V. (Eds.). (2024). *Spetsialna pedahohika i psykholohiia: suchasnyi terminolohichnyi slovnyk* [Special pedagogy and psychology: a modern terminological dictionary]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
14. Saracho, O. N., & Spodek, B. (2007). Social epistemology and social learning. In O. N. Saracho & B. Spodek (Eds.), *Contemporary Perspectives on Social Learning in Early Childhood Education* (pp. 1–16). USA. <https://doi.org/10.1108/978-1-60752-732-920251002> [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 07.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026

УДК 811.13/15:81'243:81'246

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-448-460](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-448-460)

Козько Галина Сергіївна старший викладач кафедри романської філології, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0008-2122-5926>

Левінська Олеся Олександрівна старший викладач кафедри романської філології, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0000-7365-1769>

Остапенко Анна Леонідівна старший викладач кафедри романської філології, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0000-1361-2098>

Хмель Володимир Вікторович старший викладач кафедри романської філології, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0003-4013-947X>

Шляхтенко Олександр Юрійович старший викладач кафедри романської філології, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0003-4001-6912>

ГРАМАТИКА РОМАНСЬКИХ МОВ ЯК ДРУГА ІНОЗЕМНА: РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглядається проблема навчання граматики романських мов як другої іноземної в умовах багатомовності, характерних для сучасної української вищої освіти, де рідною мовою студентів є українська, а першою іноземною — англійська. Увагу зосереджено на специфіці формування граматичної компетентності з французької, іспанської та італійської мов у ситуації одночасної взаємодії кількох мовних систем. Обґрунтовується положення про те, що граматичне навчання в такому контексті не може розглядатися як ізольований процес, оскільки воно відбувається під впливом як рідної, так і першої іноземної мови, які виконують різні функції в засвоєнні граматичних структур.

У статті здійснено аналітичний огляд сучасних досліджень з теорії багатомовності, засвоєння третьої мови та лінгводидактики, що дозволяє виявити типові зони позитивного й негативного міжмовного впливу в навчанні граматики романських мов. Особливу увагу приділено таким граматичним

категоріям, як артикль, часово-аспектуальні форми та узгодження, які виявляються найбільш чутливими до інтерференції з боку англійської мови як першої іноземної. Показано, що типологічна близькість між українською та романськими мовами не завжди реалізується як позитивний трансфер, оскільки домінування англійських граматичних моделей часто визначає стратегії інтерпретації нових мовних явищ.

Результати узагальненого аналізу дозволяють окреслити методичні орієнтири навчання граматики романських мов як другої іноземної, зокрема доцільність контрастивно орієнтованого підходу та свідомого залучення міжмовних зіставлень у навчальному процесі. Запропонований підхід сприяє більш глибокому розумінню механізмів формування граматичної компетентності в багатомовному освітньому середовищі та створює підґрунтя для подальших емпіричних досліджень у цій галузі.

Ключові слова: багатомовність; друга іноземна мова; романські мови; граматична компетентність; міжмовний вплив; трансфер; інтерференція; українська мова; англійська мова.

Kozko Halyna Senior Lecturer, Department of Romance Philology, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0008-2122-5926>

Levinska Olesia Senior Lecturer, Department of Romance Philology, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0000-7365-1769>

Ostapenko Anna Senior Lecturer, Department of Romance Philology, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0000-1361-2098>

Khmel Volodymyr Senior Lecturer, Department of Romance Philology, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0003-4013-947X>

Shliakhtenko Oleksandr Senior Lecturer, Department of Romance Philology, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0003-4001-6912>

GRAMMAR OF ROMANCE LANGUAGES AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE: THE ROLE OF UKRAINIAN AND ENGLISH IN THE LEARNING PROCESS

Abstract. The article examines how the grammar of Romance languages is taught as a second foreign language in Ukrainian higher education, where students typically speak Ukrainian as their native language and learn English as their first

foreign language. The analysis focuses on French, Spanish, and Italian and considers grammar learning in a setting where several languages are already present in the learner's linguistic repertoire. In such conditions, grammatical structures are acquired against the background of previously formed linguistic habits rather than through an autonomous learning process.

The study is based on a critical reading of research on multilingualism, third language acquisition, and grammar teaching. This body of work makes it possible to identify recurring patterns of cross-linguistic influence that affect the learning of Romance grammar. Particular attention is given to grammatical areas that regularly cause difficulty, including the use of articles, tense and aspect distinctions, and agreement. The analysis shows that English, as the first foreign language, often serves as the primary reference point for learners, even when Ukrainian is structurally closer to the Romance languages. As a result, grammatical choices are frequently shaped by English-based patterns that do not fully correspond to the functional organisation of Romance languages.

The analysis also points to a number of implications for classroom practice. Grammar instruction in Romance languages benefits from approaches that explicitly take prior linguistic experience into account and make learners aware of cross-linguistic differences. Contrastive work and guided reflection on form and use help reduce persistent interference and support more consistent grammatical usage. Such an approach allows grammatical competence to be viewed as a dynamic outcome of multilingual experience and provides a basis for further empirical research into grammar learning in multilingual educational contexts.

Keywords: multilingualism; second foreign language; Romance languages; grammar instruction; grammatical competence; cross-linguistic influence; transfer; interference; Ukrainian; English.

Постановка проблеми. Сучасна іншомовна освіта в європейському та українському освітньому просторі дедалі частіше реалізується в умовах багатомовності, коли вивчення кожної наступної мови відбувається не ізольовано, а на тлі вже сформованого мовного досвіду. Для більшості українських студентів типовою є ситуація, за якої рідною мовою виступає українська, першою іноземною — англійська, тоді як французька, іспанська або італійська опановуються як друга іноземна мова. У таких умовах процес формування граматичної компетентності в романських мовах набуває специфічних рис, зумовлених взаємодією кількох мовних систем, що істотно відрізняються за типологічними, структурними та функціональними параметрами.

Особливу складність у цьому контексті становить те, що граматику романських мов формується під впливом не лише рідної мови, а й уже засвоєної іноземної, яка часто має високий рівень автоматизації та домінує в мовній

свідомості здобувачів освіти. Англійська мова як перша іноземна, будучи переважно аналітичною та структурно спрощеною у сфері морфології, істотно впливає на сприйняття й інтерпретацію граматичних категорій французької, іспанської та італійської мов, що характеризуються розвиненою системою дієслівних форм, категоріями роду, числа та артикля, а також складними часово-аспектуальними опозиціями. У результаті цього виникають як явища позитивного переносу, так і стійкі інтерференційні помилки, що ускладнюють процес навчання граматики.

Додаткову проблемність створює типологічна дистанція між українською та романськими мовами, яка, з одного боку, забезпечує певні зони граматичної подібності (флексивність, узгодження, розвинена дієслівна парадигма), а з іншого — породжує труднощі, пов'язані з відсутністю в українській мові артикля, іншою організацією категорії часу та специфікою вираження аспектуальності. У поєднанні з англійським мовним досвідом це формує складний багатовекторний вплив на засвоєння граматичних структур романських мов, який не завжди враховується в традиційних методиках навчання другої іноземної мови.

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених проблемам багатомовності та міжмовного впливу, у вітчизняній лінгводидактиці досі бракує системних робіт, спрямованих на аналіз граматичного навчання романських мов саме в умовах тримовної взаємодії «українська – англійська – романська мова». У більшості випадків методичні підходи до навчання французької, іспанської чи італійської мов як другої іноземної ґрунтуються або на моделях викладання першої іноземної мови, або на універсалізованих схемах, що не враховують специфіки вже наявного мовного досвіду здобувачів освіти.

Особливої уваги потребує питання формування граматичної компетентності, оскільки саме граматики часто стає джерелом найбільшої кількості стійких помилок, що знижують рівень комунікативної ефективності та впливають на мотивацію студентів. Нерідко труднощі, пов'язані з уживанням часових форм, артиклів або узгодженням, інтерпретуються як індивідуальні або когнітивні проблеми, тоді як насправді вони мають системний характер і зумовлені взаємодією кількох мовних систем у свідомості мовця. Це актуалізує потребу в переосмисленні підходів до навчання граматики романських мов з урахуванням ролі як рідної, так і першої іноземної мови.

У зв'язку з цим постає необхідність комплексного аналізу граматичного навчання французької, іспанської та італійської мов як другої іноземної в умовах багатомовності, що дозволить би виявити типові зони міжмовного впливу, окреслити характерні труднощі засвоєння граматичних структур і визначити методичні орієнтири, спрямовані на оптимізацію навчального процесу. Такий підхід сприятиме не лише підвищенню ефективності викладання романських

мов, а й глибшому розумінню механізмів формування граматичної компетентності в умовах сучасної багатомовної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика засвоєння третьої або додаткової мови в умовах багатомовності набула активного розвитку на початку XXI століття у зв'язку з переосмисленням ролі попереднього мовного досвіду у формуванні нових мовних компетентностей. Одними з перших системних праць у цій сфері стали дослідження, що окреслили відмінність між класичним підходом до вивчення другої мови та моделями засвоєння L3. Зокрема, у працях Г. де Анджеліс наголошується, що третя мова не може розглядатися як просте продовження L2, оскільки механізми міжмовного впливу в багатомовців мають іншу когнітивну та лінгвістичну організацію [5; 6]. Авторка підкреслює, що в умовах багатомовності відбувається конкуренція кількох мовних систем, що безпосередньо впливає на граматичний вибір мовця.

Важливий внесок у розуміння ролі попередніх мов зробили дослідження, присвячені статусу другої мови у процесі засвоєння третьої. У класичній статті К. Бардель і Є. Фальк обґрунтовують так званий *L2 Status Factor*, відповідно до якого саме перша іноземна мова часто відіграє домінуючу роль у граматичному перенесенні, навіть якщо вона типологічно менш близька до L3, ніж рідна мова [2]. Цей підхід є принципово важливим для аналізу навчання романських мов у ситуації, коли англійська як L2 значно впливає на формування граматичних гіпотез у студентів.

Подальший розвиток і конкретизацію ці ідеї отримали в рамках Типологічної моделі пріоритету, запропонованої Дж. Ротманом. У своїх працях дослідник доводить, що механізми переносу в L3 визначаються не лише порядком засвоєння мов, а й типологічною близькістю між мовами, яка активується на ранніх етапах навчання [14]. У контексті романських мов це положення дозволяє пояснити, чому студенти інколи спираються на структури української мови, а в інших випадках — на англійські граматичні шаблони, особливо під час засвоєння дієслівних форм і синтаксичних конструкцій.

Суттєвий внесок у розуміння багатовекторності міжмовного впливу зробили праці Дж. Сеноц, яка системно досліджувала чинники лінгвістичної дистанції, віку та статусу мов у процесі засвоєння L3. Авторка підкреслює, що вплив рідної та другої мов не є статичним і змінюється залежно від конкретного граматичного явища, рівня володіння мовами та навчального контексту [3]. Це положення є особливо релевантним для аналізу граматики романських мов, де різні категорії можуть активувати різні джерела переносу.

Питання розподілу ролей між L1 і L2 у продукції та засвоєнні L3 докладно розглянуто у працях Б. Гаммарберга. Дослідник наголошує, що рідна мова часто виконує метамовну та концептуальну функцію, тоді як друга мова забезпечує формальні граматичні моделі [9]. Такий підхід дозволяє пояснити, чому в

умовах українсько-англійського мовного досвіду студенти демонструють різні типи інтерференції під час вивчення французької, іспанської та італійської мов.

Окремий напрям досліджень становлять праці, присвячені мовній усвідомленості багатомовців. У монографії У. Єсснер англійська мова розглядається як каталізатор розвитку метамовних стратегій у процесі засвоєння третьої мови [10]. Авторка показує, що багатомовці здатні свідомо порівнювати граматичні системи, що, з одного боку, підвищує ефективність навчання, а з іншого — може спричиняти гіперузагальнення та нестандартні граматичні гіпотези.

Порівняльний аспект міжмовної подібності докладно розроблений у працях Г. Рінгбома, який аналізує, як суб'єктивне сприйняття схожості між мовами впливає на перенесення граматичних структур [13]. Для навчання романських мов це має принципове значення, оскільки студенти часто переоцінюють подібність англійської до французької чи іспанської, ігноруючи глибинні морфологічні відмінності.

Паралельно з теоретичними моделями багатомовності розвиваються дослідження, присвячені навчанню граматики з позицій теорії засвоєння мови. Р. Елліс підкреслює, що ефективне навчання граматики має поєднувати фокус на формі з комунікативною діяльністю, особливо в умовах складних граматичних систем [8]. Ці ідеї знаходять розвиток у працях Н. Спади, яка обґрунтовує доцільність інтегрованого формально-орієнтованого навчання [15].

Методичні аспекти граматичного навчання також розглядаються у фундаментальних працях Х. Насаджі та С. Фотос, які наголошують на необхідності врахування попереднього мовного досвіду студентів під час планування граматичних завдань [12]. Подібну позицію обстоює Р. ДеКайзер, акцентуючи увагу на ролі практики та автоматизації граматичних навичок у багатомовному середовищі [7], а також Б. ВанПаттен, який аналізує механізми обробки граматичного інпуту [17].

Безпосередньо до проблеми романських мов як L3 звертаються емпіричні дослідження, що аналізують конкретні граматичні явища. Зокрема, у лонгітюдному дослідженні Р. Штадт, А. Гулк і П. Сліман показано, як англійська як L2 впливає на засвоєння граматики французької мови, інколи переважаючи вплив рідної мови [16]. Аналіз часових форм в іспанській мові, проведений Д. Дайдон, демонструє, що труднощі розрізнення претерита й імперфекта часто зумовлені перенесенням спрощених часових моделей із попередніх мов [4]. У сукупності ці праці підтверджують необхідність комплексного підходу до аналізу граматичного навчання романських мов у багатомовному контексті [11].

Метою статті є виявлення та аналіз ролі української як рідної та англійської як першої іноземної мов у процесі навчання граматики французької, іспанської та італійської мов як другої іноземної, а також визначення типових зон міжмовного впливу й пов'язаних із ними граматичних труднощів.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження слугує комплексний міждисциплінарний підхід, що поєднує положення теорії багатомовності та засвоєння третьої мови з принципами лінгводидактичного аналізу навчання граматики іноземних мов. У роботі застосовано теоретичні методи аналізу, синтезу та порівняння для узагальнення наукових підходів до проблеми міжмовного впливу, а також елементи зіставного аналізу граматичних систем української, англійської та романських мов з метою виявлення типових зон позитивного й негативного переносу. Метод інтерпретативного аналізу використано для осмислення емпіричних результатів, представлених у сучасних дослідженнях із навчання французької, іспанської та італійської мов як другої іноземної, що дозволяє окреслити методичні наслідки виявлених граматичних труднощів та обґрунтувати доцільність урахування попереднього мовного досвіду студентів у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз теоретичних і емпіричних досліджень з проблеми засвоєння граматики романських мов як другої іноземної дозволив виявити стійкі закономірності міжмовного впливу, що формуються в умовах тримовної взаємодії «українська – англійська – романська мова». Результати свідчать, що граматична компетентність у французькій, іспанській та італійській мовах формується під одночасним впливом двох попередніх мов, однак характер цього впливу є диференційованим і залежить від конкретної граматичної категорії. Узагальнення даних підтверджує положення про те, що англійська мова як перша іноземна часто виконує роль домінантного джерела формального переносу, тоді як українська мова забезпечує концептуально-семантичне підґрунтя граматичних інтерпретацій [1; 9].

Аналіз граматичних категорій романських мов показує, що найбільш проблемними для студентів є ті елементи, у яких поєднується типологічна відмінність від української мови та формальна подібність до англійської. Зокрема, категорія артикля, відсутня в українській мові, засвоюється через англійську як L2, однак це часто призводить до спрощеного або калькованого вживання, що не відповідає функціональній багатозначності артиклів у романських мовах. Подібна ситуація спостерігається й у сфері часово-аспектуальних форм, де англійська модель перфектності вступає в конфлікт як з українською аспектуальністю, так і з романською системою протиставлення минулих часів, що підтверджується результатами попередніх емпіричних досліджень [14; 16].

Таблиця 1

Основні зони міжмовного впливу у навчанні граматики романських мов

Граматична категорія	Вплив української мови (L1)	Вплив англійської мови (L2)	Типові наслідки для L3
Артикль	Відсутність категорії	Наявність, але обмежена функціональність	Кальковане або надмірне вживання
Часи минулого	Аспектуальність	Перфектність	Плутанина між <i>passé composé</i> / <i>imparfait</i> , <i>pretérito</i> / <i>imperfecto</i>
Узгодження	Розвинена система	Мінімальне узгодження	Часткове ігнорування формального узгодження
Дієслівні парадигми	Флективність	Аналітичність	Нестійкі граматичні гіпотези

Створена авторами

Отримані результати також свідчать про те, що типологічна близькість між українською та романськими мовами не завжди реалізується як позитивний трансфер. Хоча спільна флективна природа цих мов полегшує засвоєння категорій роду та числа, на практиці студенти часто орієнтуються на англійські граматичні шаблони, які мають вищий рівень автоматизації. Це підтверджує положення про суб'єктивний характер сприйняття міжмовної подібності, описаний у працях Г. Рінгбома, відповідно до якого саме сприймана, а не об'єктивна типологічна близькість визначає напрям переносу [13].

Таблиця 2

Характер переносу граматичних структур у тримовному навчальному контексті

Джерело переносу	Тип переносу	Приклад граматичної реалізації	Методичні наслідки
Українська (L1)	Позитивний	Узгодження прикметників	Опора на зіставлення форм
Українська (L1)	Негативний	Відсутність артикля	Необхідність явної експлікації
Англійська (L2)	Позитивний	Усвідомлення артикля	Використання контрастивних вправ
Англійська (L2)	Негативний	Спрощення часових форм	Корекція через функціональний аналіз

Створена авторами

Однією з найбільш показових зон міжмовного впливу в навчанні граматики романських мов є вживання артикля, який відсутній в українській мові, проте

частково засвоюється через англійську як першу іноземну. Унаслідок цього студенти часто здійснюють формальне перенесення англійських моделей, не враховуючи функціональної багатозначності артикля в романських мовах. Так, у французькому реченні *Le professeur a expliqué la situation* (пор. англ. *The professor explained the situation*) означений артикль *le / la* нерідко автоматично ототожнюється з англійським *the*, тоді як його вживання у французькій мові визначається не лише категорією означеності, а й дискурсивними та прагматичними чинниками, які залишаються поза увагою студентів.

Суттєві труднощі міжмовного характеру спостерігаються також у сфері часово-аспектуальних форм, де англійська модель перфектності вступає в конфлікт із романським протиставленням завершеної та незавершеної дії. У процесі навчання іспанської мови це виявляється, зокрема, у вживанні конструкцій на зразок *Ayer he visto a María*, тоді як у багатьох комунікативних контекстах нормативним є *Ayer vi a María*. Таке використання *pretérito perfecto* є типовим прикладом перенесення англійської конструкції *have + past participle*, що призводить до ігнорування функціональних відмінностей між іспанськими формами минулого часу.

Подібна інтерференція простежується і у французькій мові під час вибору між *passé composé* та *imparfait*. У реченні *Quand j'étais enfant, j'ai joué dans ce parc* студенти схильні використовувати форму завершеної дії під впливом англійського узагальненого минулого (*I played*), хоча з огляду на аспектуальне значення фону та тривалості нормативною є форма *Quand j'étais enfant, je jouais dans ce parc*. У цьому випадку англійська модель минулого часу з нейтралізованими аспектуальними розрізненнями вступає в суперечність із французькою системою, де вибір часової форми має принципове семантичне значення.

Ще однією зоною міжмовного впливу є узгодження прикметників і дієприкметників, де українська мова може виступати джерелом позитивного переносу завдяки спільній флексивній природі, тоді як англійська мова часто зумовлює тенденцію до спрощення. Це наочно ілюструє італійське речення *Le decisione importante sono prese*, у якому порушено морфологічне узгодження; нормативною формою є *Le decisioni importanti sono prese*. Подібні помилки пов'язані з впливом англійської мови, у якій прикметники не змінюються за родом і числом, що призводить до часткового ігнорування узгодження в романських мовах.

Узагальнюючи наведені приклади, можна стверджувати, що граматичні труднощі у навчанні романських мов як другої іноземної мають системний характер і зумовлені одночасною дією української та англійської мов. Вони демонструють необхідність методично керованого зіставлення граматичних систем і цілеспрямованої роботи з міжмовним переносом, що дозволяє не лише зменшити інтерференційні явища, а й сприяти формуванню більш стійкої граматичної компетентності в багатомовному навчальному контексті.

Результати узагальненого аналізу підтверджують доцільність перегляду традиційних підходів до навчання граматики романських мов як другої іноземної. Виявлені закономірності свідчать про те, що граматичні труднощі мають системний характер і не можуть бути подолані виключно за рахунок збільшення обсягу вправ або повторення правил. Натомість ефективність навчання підвищується за умови свідомого залучення міжмовних зіставлень, спрямованого аналізу зон інтерференції та використання формально-орієнтованого навчання в комунікативному контексті, що узгоджується з положеннями сучасної лінгводидактики [8; 12; 15].

Подальший аналіз результатів дозволяє стверджувати, що ефективність навчання граматики романських мов як другої іноземної значною мірою залежить від усвідомленого керування міжмовним впливом у навчальному процесі. Зокрема, ігнорування ролі англійської мови як першої іноземної призводить до закріплення інтерференційних моделей, які з часом стають автоматизованими й важко піддаються корекції. Це підтверджує висновки про те, що L2 у багатомовному контексті часто виконує функцію «фільтра», через який інтерпретується грамика третьої мови [1; 14]. Відповідно, методичні підходи, що не враховують цього чинника, виявляються недостатньо ефективними.

Отримані результати також свідчать про необхідність диференційованого підходу до різних граматичних категорій романських мов. Так, у сфері морфологічного узгодження та дієслівної флексії доцільним є опертя на українську мову як джерело позитивного переносу, тоді як у навчанні артикля та часових форм більш продуктивним є контрастивний аналіз між англійською та романськими мовами з чіткою експлікацією функціональних відмінностей. Такий підхід дозволяє мінімізувати хибні аналогії та формувати більш стійкі граматичні уявлення, що узгоджується з положеннями про роль мовної усвідомленості в багатомовців [10].

Важливим результатом дослідження є також виявлення того, що традиційна послідовність подання граматичного матеріалу не завжди відповідає когнітивній логіці багатомовного студента. У низці випадків студенти демонструють кращі результати за умови раннього введення контрастивних граматичних пояснень, навіть якщо вони виходять за межі базового рівня. Це підтверджує доцільність перегляду принципу «від простого до складного» у навчанні другої іноземної мови на користь принципу «від знайомого до функціонально відмінного», що підтримується сучасними підходами до формально-орієнтованого навчання граматики [8; 17].

Сукупність отриманих результатів дозволяє стверджувати, що грамика романських мов у багатомовному навчальному контексті має розглядатися не як автономна система правил, а як динамічна структура, що формується в постійній

взаємодії з уже засвоєними мовами. Такий підхід змінює фокус навчання з механічного засвоєння форм на розвиток здатності до граматичної рефлексії, порівняння та свідомого вибору мовних засобів, що відповідає сучасним уявленням про граматичну компетентність як складову комунікативної компетенції.

Таким чином, результати дослідження підтверджують необхідність методично обґрунтованого врахування ролі української та англійської мов у процесі навчання граматики французької, іспанської та італійської мов як другої іноземної. Виявлені закономірності міжмовного впливу створюють підґрунтя для розроблення більш адаптованих навчальних стратегій і відкривають перспективи подальших досліджень, спрямованих на емпіричну перевірку ефективності контрастивно орієнтованих граматичних моделей у багатомовній аудиторії.

Висновки. Аналіз навчання граматики романських мов як другої іноземної в умовах українсько-англійського мовного досвіду дозволяє окреслити багатовимірний характер формування граматичної компетентності, зумовлений одночасною взаємодією кількох мовних систем. Граматичні труднощі, що виникають у процесі засвоєння французької, іспанської та італійської мов, пов'язані не лише з типологічними відмінностями між мовами, а й з домінуванням англійської як першої іноземної, яка впливає на інтерпретацію формальних і функціональних граматичних категорій. У цьому контексті граMATика романських мов постає як динамічна система, що формується на перетині рідної та першої іноземної мов, а не як автономний набір правил.

Узагальнення отриманих результатів актуалізує доцільність методичного підходу, орієнтованого на свідоме врахування міжмовного впливу в навчальному процесі. Залучення контрастивного аналізу, диференційоване подання граматичного матеріалу та опора на мовну усвідомленість студентів створюють умови для більш ефективного засвоєння граматики романських мов як другої іноземної. Такий підхід не лише сприяє зменшенню інтерференційних явищ, а й відкриває можливості для подальшого розвитку досліджень у галузі багатомовної лінгводидактики, зокрема в напрямі емпіричної перевірки адаптованих граматичних моделей навчання.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним аналізом ефективності контрастивно орієнтованих граматичних стратегій навчання романських мов як другої іноземної в багатомовних аудиторіях з різним рівнем сформованості українсько-англійського мовного досвіду.

Література:

1. Bardel, C., Falk, Y. The role of the second language in third language acquisition. Second Language Research. 2007. Vol. 23, No. 4. P. 459–484. DOI: 10.1177/0267658307080557.
2. Bardel, C., Sánchez, L. (eds.). Third Language Acquisition: Age, Proficiency and Multilingualism. Berlin: Language Science Press, 2020. 338 p.

3. Cenoz, J. The effect of linguistic distance, L2 status and age on cross-linguistic influence in third language acquisition. *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters, 2001. P. 8–20.
4. Daidone, D. Preterite and Imperfect in Spanish Instructor Oral Input and Spanish Language Corpora. *Hispania*. 2019. Vol. 102, No. 2. P. 250–264.
5. De Angelis, G. Multilingualism and non-native lexical transfer: An identification problem. *International Journal of Multilingualism*. 2005. Vol. 2, No. 1. P. 1–25.
6. De Angelis, G. Third or Additional Language Acquisition. Clevedon: Multilingual Matters, 2007. 144 p.
7. DeKeyser, R. (ed.). *Practice in a Second Language: Perspectives from Applied Linguistics and Cognitive Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 287 p.
8. Ellis, R. Current issues in the teaching of grammar: An SLA perspective. *TESOL Quarterly*. 2006. Vol. 40, No. 1. P. 83–107.
9. Hammarberg, B. Roles of L1 and L2 in L3 production and acquisition. *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters, 2001. P. 21–41.
10. Jessner, U. *Linguistic Awareness in Multilinguals: English as a Third Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. 196 p.
11. Larsen-Freeman, D. *Teaching Language: From Grammar to Gramming*. Boston: Heinle, 2003. 165 p.
12. Nassaji, H., Fotos, S. *Teaching Grammar in Second Language Classrooms: Integrating Form-Focused Instruction in Communicative Context*. New York: Routledge, 2011. 192 p.
13. Ringbom, H. *Cross-linguistic Similarity in Foreign Language Learning*. Clevedon: Multilingual Matters, 2007. 206 p.
14. Rothman, J. Linguistic and cognitive motivations for the Typological Primacy Model of third language transfer. *Bilingualism: Language and Cognition*. 2015. Vol. 18, No. 2. P. 1–17.
15. Spada, N. Form-focused instruction: Isolated or integrated? *TESOL Quarterly*. 2008. Vol. 42, No. 2. P. 181–207.
16. Stadt, R., Hulk, A., Sleeman, P. The influence of L1 Dutch and L2 English on L3 French: A longitudinal study. *Journal of the European Second Language Association*. 2018. Vol. 2, No. 1. P. 63–71. DOI: 10.22599/jesla.42.
17. VanPatten, B. *Input Processing and Grammar Instruction in Second Language Acquisition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2004. 204 p.

References:

1. Bardel, C., & Falk, Y. (2007). The role of the second language in third language acquisition. *Second Language Research*, 23(4), 459–484. <https://doi.org/10.1177/0267658307080557>
2. Bardel, C., & Sánchez, L. (Eds.). (2020). *Third language acquisition: Age, proficiency and multilingualism*. Language Science Press.
3. Cenoz, J. (2001). The effect of linguistic distance, L2 status and age on cross-linguistic influence in third language acquisition. In J. Cenoz, B. Hufeisen, & U. Jessner (Eds.), *Cross-linguistic influence in third language acquisition* (pp. 8–20). Multilingual Matters.
4. Daidone, D. (2019). Preterite and imperfect in Spanish instructor oral input and Spanish language corpora. *Hispania*, 102(2), 250–264.
5. De Angelis, G. (2005). Multilingualism and non-native lexical transfer: An identification problem. *International Journal of Multilingualism*, 2(1), 1–25.
6. De Angelis, G. (2007). *Third or additional language acquisition*. Multilingual Matters.
7. DeKeyser, R. (Ed.). (2007). *Practice in a second language: Perspectives from applied linguistics and cognitive psychology*. Cambridge University Press.

8. Ellis, R. (2006). Current issues in the teaching of grammar: An SLA perspective. *TESOL Quarterly*, 40(1), 83–107.
9. Hammarberg, B. (2001). Roles of L1 and L2 in L3 production and acquisition. In J. Cenoz, B. Hufeisen, & U. Jessner (Eds.), *Cross-linguistic influence in third language acquisition* (pp. 21–41). Multilingual Matters.
10. Jessner, U. (2006). *Linguistic awareness in multilinguals: English as a third language*. Edinburgh University Press.
11. Larsen-Freeman, D. (2003). *Teaching language: From grammar to grammaring*. Heinle.
12. Nassaji, H., & Fotos, S. (2011). *Teaching grammar in second language classrooms: Integrating form-focused instruction in communicative context*. Routledge.
13. Ringbom, H. (2007). *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. Multilingual Matters.
14. Rothman, J. (2015). Linguistic and cognitive motivations for the typological primacy model of third language transfer. *Bilingualism: Language and Cognition*, 18(2), 1–17.
15. Spada, N. (2008). Form-focused instruction: Isolated or integrated? *TESOL Quarterly*, 42(2), 181–207.
16. Stadt, R., Hulk, A., & Sleeman, P. (2018). The influence of L1 Dutch and L2 English on L3 French: A longitudinal study. *Journal of the European Second Language Association*, 2(1), 63–71. <https://doi.org/10.22599/jesla.42>
17. VanPatten, B. (2004). *Input processing and grammar instruction in second language acquisition*. Lawrence Erlbaum.

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 316.77:004.738.5-053.6

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-461-473](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-461-473)

Козьма Василь Васильович доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ <https://orcid.org/0000-0002-8970-5968>

Арабчук Іван Васильович аспірант кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ

СОЦІАЛЬНІ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ЯК ПРОСТІР СВОБОДИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті здійснено комплексний соціально-філософський аналіз соціальних мереж як новітнього публічного простору, у межах якого формується та переосмислюється цінність свободи сучасною молоддю. Соціальні онлайн-платформи розглядаються як гібрид соціальних відносин і технологічної інфраструктури, що не лише відображає, а й активно трансформує соціальні практики, культурні коди та політичну участь. Автор аналізує соціальні мережі як простір самовираження, мобілізації та політичної суб'єктивації молоді, зокрема в контексті українського досвіду після 2014 та 2022 років, коли цифрові платформи стали інструментом волонтерської активності, громадянської самоорганізації та участі у суспільно-політичних процесах. Водночас у статті критично осмислюється теза про соціальні мережі як простір «абсолютної свободи». Порушується проблема достовірності інформації, алгоритмічного контролю, цензури, дезінформації та маніпулятивних інформаційних впливів, зокрема в умовах гібридної війни та російської пропаганди. Окрему увагу приділено нормативній дилемі співвідношення свободи вираження та інформаційної безпеки в демократичних суспільствах, а також концепції «демократії, здатної до самозахисту» (militant democracy). На прикладі блокування соціальних мереж у Непалі (2025) продемонстровано ризики надмірного державного втручання у цифровий простір, що може спричинити соціальну дестабілізацію та ескалацію протестних настроїв. У ширшому контексті аналізуються глобальні тенденції посилення державного контролю над онлайн-платформами та їхній вплив на демократичні процеси. У підсумку обґрунтовується висновок, що соціальні мережі не можуть бути простором абсолютної свободи з огляду на нормативні, правові й технологічні обмеження. Натомість ключовим завданням сучасних демократій є пошук збалансованої моделі регулювання цифрового простору, яка

забезпечує захист демократичного порядку без підризу фундаментальних прав і свобод.

Ключові слова: соціальні мережі, свобода, молодь, демократія, держава, регулювання, контроль, безпека.

Kozma Vasyl Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, National University of Physical Education and Sports of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-8970-5968>

Arabchuk Ivan Postgraduate Student of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, National University of Physical Education and Sports of Ukraine, Kyiv

SOCIAL ONLINE PLATFORMS AS A SPACE OF FREEDOM FOR MODERN YOUTH

Abstract. The article provides a comprehensive socio-philosophical analysis of social networks as a new public space within which the value of freedom is formed and rethought by modern youth. Social online platforms are considered as a hybrid of social relations and technological infrastructure, which not only reflects, but also actively transforms social practices, cultural codes and political participation. The author analyzes social networks as a space for self-expression, mobilization, and political subjectivation of youth, particularly in the context of the Ukrainian experience after 2014 and 2022, when digital platforms became a tool for volunteer activity, civic self-organization, and participation in socio-political processes. At the same time, the article critically analyzes the thesis about social networks as a space of “absolute freedom.” The problem of information reliability, algorithmic control, censorship, disinformation, and manipulative information influences is raised, particularly in the context of hybrid warfare and Russian propaganda. Special attention is paid to the normative dilemma of the relationship between freedom of expression and information security in democratic societies, as well as the concept of “militant democracy.” The example of blocking social networks in Nepal (2025) demonstrates the risks of excessive state intervention in the digital space, which can cause social destabilization and escalation of protest sentiments. In a broader context, the article analyzes global trends in increasing state control over online platforms and their impact on democratic processes. As a result, the conclusion is substantiated that social networks cannot be a space of absolute freedom due to regulatory, legal and technological restrictions. Instead, the key task of modern democracies is to find a balanced model of regulation of the digital space that ensures the protection of the democratic order without undermining fundamental rights and freedoms.

Keywords: social networks, freedom, youth, democracy, state, regulation, control, security.

Постановка проблеми. Сьогодні соціальні онлайн-платформи стали невід’ємною та органічною складовою життя мільйонів людей. Для багатьох, зокрема українців, день починається не з ранкової кави, а з підключення до глобальної мережі. Незалежно від оцінки цього явища, слід визнати: світ змінюється, а соціальні онлайн-платформи перетворилися на ключову інфраструктуру комунікації, самопрезентації та соціалізації перш за все молодого покоління. Для сучасної молоді цифрове середовище вже давно перестало бути лише інструментом взаємодії – воно стало повноцінним простором конструювання ідентичності, вираження громадянської позиції, реалізації творчого потенціалу, участі в суспільно-політичному житті тощо. Саме тому ці платформи дедалі частіше розглядають як новітній простір свободи – свободи слова, вибору, самовираження та мережевої мобільності. Разом із тим, така свобода не є однозначною. З одного боку, цифрові платформи відкривають безпрецедентний доступ до інформації, забезпечують горизонтальні форми комунікації та дозволяють долучатися до глобальних дискусій без посередництва інституцій. З іншого боку, алгоритмічне управління контентом, комерціалізація уваги, цифровий нагляд, кібербулінг, інформаційні маніпуляції та дезінформація ставлять під сумнів реальний рівень автономії користувачів. Таким чином, простір, який декларується як відкритий і демократичний, водночас є структурованим, контрольованим і обмеженим певними нормами. Наукова проблема полягає у необхідності осмислення соціальних онлайн-платформ не лише як технологічного феномену, а як складного соціокультурного явища, де свобода сучасної молоді набуває нових форм, але водночас стикається зі значними обмеженнями.

Актуальність дослідження соціальних онлайн-платформ полягає у їхній ролі як простору формування ідентичності, самовираження та громадянської активності молоді. Цифрові платформи відкривають нові можливості для комунікації та участі у суспільних дискусіях, водночас алгоритми, цензура та дезінформація обмежують реальний рівень свободи користувачів. Осмислення цих процесів є важливим для розуміння соціокультурних трансформацій молодого покоління та розвитку медіаграмотності й цифрової політики. Крім того, актуальним є з’ясування того, чи можна взагалі розглядати ці платформи як автономний простір свободи, чи вони радше є специфічно організованим цифровим середовищем із прихованими механізмами регуляції та впливу. Врешті, наукова задача полягає у виявленні суперечності між декларативною відкритістю соціальних онлайн-платформ і реальними соціальними, економічними та технологічними механізмами їх функціонування, що формують межі та

характер свободи сучасної молоді в цифрову епоху. Таким чином, враховуючи сказане, сформулюємо **мету** нашого дослідження – дослідити соціальні онлайн-платформи як простір свободи сучасної молоді, визначити особливості їх впливу на самовираження, соціалізацію та громадянську активність, а також окреслити межі реальної свободи в цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Задамося питанням: яка природа цього явища? За великим рахунком природу соціальних мереж можна визначити як певний гібрид усталених соціальних відносин і технологічних платформ, які не лише відображають, а й активно формують нові соціальні практики та культурні коди. Крім того природа соціальних мереж має багатогранний характер і поєднує в собі соціальні, технологічні, культурні, психологічні та інші аспекти. Якщо говорити коротко, то соціальні мережі – це цифрові середовища для комунікації, самовираження та організації спільнот, які відображають і трансформують соціальні зв'язки у віртуальному просторі. У цьому місті варто додати, хоча соціальні мережі є феноменом сучасного світу, їхні витoki можна знайти у класичних ідеях відомих мислителів, які свого часу досліджували різні аспекти життєдіяльності суспільства зокрема технологічний шлях його розвитку. Так, наприклад, у роботі Юргена Габермаса «Структурні перетворення публічної сфери» [1], що побачила світ у 1962 році, автор аналізує, яким чином формується публічність та простір для комунікації розуміючи під соціальними мережами новий тип публічної сфери. У праці Мішеля Фуко «Наглядати й карати» [2] автор розглядає ідеї нагляду, дисципліни й контролю які дуже перегукуються з алгоритмічним наглядом у соцмережах. Ще один відомий мислитель Жан Бодріяр у роботі «Симулякри та симуляція» [3] розкриває ідею гіперреальності, де знаки й образи замінюють саму реальність – це напряду співвідноситься з «віртуальними образами» в соцмережах. Додалися до вивчення цієї проблеми і вітчизняні вчені. Зокрема, з останніх робіт, цікавими та ґрунтовними є роботи Марії Макарової «Соціальні мережі як провідні джерела інформації в умовах війни» [4], Ірини Мудрої «Історія розвитку українських соціальних мереж і месенджерів та їх значення для журналістів» [5], Максима Соклакова «Соціальні медіа-платформи як дискурсивне середовище в контексті російсько-української війни» [6] та ін.

У цій розвідці нас цікавлять декілька аспектів зазначеної проблематики, а саме роль соціальних мереж у формуванні цінності свободи для сучасної молоді та залученість молодого покоління до політичної сфери життєдіяльності суспільства зокрема процес перетворення неполітичних акторів соціокультурного процесу в активних суб'єктів політики. Варто зазначити, соціальні мережі є не лише технічним інструментом для комунікації, це – за великим рахунком, новий динамічний соціокультурний простір основою якого є свобода самовираження особистості. Соцмережі надають молодим людям можливість висловлювати

свої думки, демонструвати творчість, формувати власний імідж, досягати успіху тощо. Крім того, завдяки відкритості інформаційних потоків молодь отримує змогу знайомитися з альтернативними поглядами, ідеями, культурними практиками, що своєю чергою сприяє формуванню критичного мислення й розумінню того, що свобода передбачає плюралізм. Водночас молодь через соціальні мережі долучається до громадських ініціатив, флешмобів, протестних рухів. Це розширює усвідомлення свободи не лише як особистісної, а й колективної цінності. Молодь сприймає свободу як шанс брати участь у суспільному житті: від волонтерства до політики. Так, наприклад, після 2014 року та особливо з 2022 року українська молодь масово долучається до різноманітних волонтерських ініціатив, допомагає армії, переселенцям, організовує культурні та соціальні проекти тощо. Таким чином, для української молоді свобода – не абстрактне поняття, а конкретні дії: обирати, творити, допомагати, протестувати, розвивати підприємництво, підтримувати культурне самовираження і т. п. Отож, можна дійти висновку, що соціальні мережі за своєю природою є простором абсолютної свободи, де кожен має шанс на реалізацію свого «Я». Проте, щоб це твердження стало істинним, варто розібратися з цим питанням докладніше використавши славнозвісний метод Декарта, тобто поставити його під сумнів.

Перше, що спадає на думку, коли поринаєш у світ соціальних мереж це питання достовірності отримуваної інформації. Так, можемо погодитися з думкою опонентів які вкажуть на те, що це питання старе як світ і його вирішення лежить у здатності конкретної людини критично мислити та вмінні аналізувати все, що вона бачить або чує. Тут варто лише зауважити, – єдине, що відрізняє нашу цифрову епоху від усіх попередніх це масштаб та швидкість передачі інформації відповідно проблема перевірки достовірності інформації ускладнюється в рази. Не секрет, що будь-який контент (як сьогодні так і раніше) може бути підданий цензурі як з боку держави, так і приватних компаній, не секрет також, що ті чи інші алгоритми впливають на доступ до інформації, а поширення дезінформації може маніпулювати свідомістю великих мас населення. Відповідно це аж ніяк не розширює, а навпаки значно звужує простір свободи. Ба більше, останнім часом побільшало розмов щодо контролю чи обмеження доступу до соціальних мереж. Як правило головним аргументом подібних дій є бажання віднайти баланс між особистою свободою та суспільним благом і там де держава отримує пріоритет над особистістю це питання вирішується швидко – обмежити, заборонити, покарати. Для прикладу наведемо на цих сторінках інфографіку яка була зроблена українським аналітичним порталом «Слово і Діло» [7] де показано які саме соціальні мережі і в яких країнах попадають під заборону (рис. 1).

ОБМЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІАПЛАТФОРМ У СВІТІ

СЛОВО і ДІЛО

Інфографіку створено за даними Surfshark та інших відкритих джерел інформації, доступних станом на 9 квітня 2024 року

Facebook
X

Book Your
X (Twitter)

YouTube

be Te
Instagram

Telegram

am T
WhatsApp

TikTok

Країна	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Афганістан	✗									✗
Буркіна-Фасо	✗									
Гвінея	✗					✗		✗		
Еритрея			✗							
Ефіопія	✗		✗			✗				
Ємен			✗							
Індія										✗
Ірак						✗				
Іран	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗
Катар								✗		
Китай	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗		
М'янма	✗	✗			✗			✗		
Непал										✗
ОАЕ						✗		✗		
Оман						✗		✗		
Пакистан		✗			✗					
Північна Корея	✗	✗	✗	✗				✗		✗
рф	✗	✗			✗					
Сомалі						✗				
Таїланд						✗				
Туркменістан	✗	✗	✗	✗	✗	✗				
Узбекистан	✗		✗		✗					

Рис. 1. Обмеження соціальних медіаплатформ у світі.

В цьому місці варто уточнити, ще одну важливу дефініцію, а саме, що розуміється під суспільним благом і хто визначає що є благом, а що ні. У класичному визначенні суспільне благо – це ресурс чи умова, від якої виграє все суспільство, і доступ до нього не може бути обмежений окремими індивідами (наприклад, безпека, правопорядок, освіта, охорона здоров'я, довкілля). Проте, як правило, головним арбітром у цьому питанні виступає влада. Вона визначає, що вважати на даний момент суспільним благом, а що ні часто керуючись власними інтересами, а не потребами громадян. Особливо це помітно в авторитарних країнах (див. інфографіку вище) де суспільне благо має свої специфічні риси як то централізація рішень, пріоритет держави над особистістю, контроль джерел інформації, нерівний доступ до ресурсів тощо. Так, наприклад, у Китаї суспільним благом вважають в першу чергу економічне зростання та контроль за порядком, в Росії влада акцентує увагу свого населення на «національній безпеці» як вищому суспільному благу, використовуючи цей аргумент для обмеження прав і свобод, у країнах Близького Сходу стабільність, лояльність до режиму та релігійна єдність можуть проголошуватися важливішими за особисті права і свободи і т. п. Ба більше, російсько-українська війна внесла значні корективи у трактування суспільного блага і в країнах з демократичним політичним режимом, адже використання Росією різноманітних інструментів інформаційного впливу як елементу гібридної агресії актуалізувало питання пошуку ефективних механізмів протидії розповсюдженню антиліберальних наративів російської пропаганди в першу чергу у країнах ЄС.

Варто зазначити, що російська пропаганда в європейських країнах функціонує як елемент гібридного впливу, спрямованого не стільки на формування позитивного образу Росії, скільки на підриг довіри до демократичних інституцій, фрагментацію суспільств і послаблення політичної єдності Європи. Вона систематично експлуатує внутрішні соціальні та політичні конфлікти, посилює поляризацію, радикалізує публічний дискурс і формує скептичне ставлення до парламентів, урядів, судів та виборчих процедур. Особливе місце в цих інформаційних стратегіях займає маніпуляція темою війни проти України, зокрема через наративи про «втому від підтримки», економічні втрати для європейських держав і нібито безперспективність солідарної політики. Водночас демократична відкритість і свобода слова в Європі дедалі частіше стають об'єктом інструменталізації з боку внутрішніх і зовнішніх акторів, які використовують нормативні переваги ліберального порядку для поширення маніпулятивних меседжів. Такі меседжі зазвичай маскуються під «альтернативну думку», «плюралізм позицій» або «антисистемну критику», однак їхня реальна функція полягає не в розширенні публічної дискусії, а в підриві довіри до інституцій, делегітимації демократичних процедур і фрагментації суспільного консенсусу. Особливої гостроти ця проблема набуває в умовах цифровізації комунікації, коли соціальні мережі та алгоритмічні платформи забезпечують

швидке масштабування дезінформаційних наративів і створюють ефект інформаційних «бульбашок», що посилюють поляризацію. За таких обставин будь-яка спроба державного втручання в інформаційний простір неминуче стикається з ризиком порушення базових прав і свобод, зокрема свободи вираження поглядів. Виникає нормативна дилема: як забезпечити стійкість демократичного режиму, не вдаючись до практик, притаманних авторитарним системам? Надмірне регулювання може призвести до звуження простору легітимної критики та зловживань з боку влади, тоді як повна невтручальність створює сприятливі умови для системного інформаційного впливу й когнітивної дестабілізації суспільства. Таким чином постає логічне запитання: що робити та як віднайти баланс між захистом демократичного порядку і збереженням ліберальних принципів? Відповідь на нього варто шукати в площині політичної філософії, адже йдеться не лише про технічні механізми регулювання медіапростору, а про фундаментальні засади співвідношення свободи й безпеки, прав індивіда та колективної стійкості політичної спільноти. Саме тут актуалізується концепція «демократії, здатної до самозахисту» (militant democracy), що передбачає право демократичної держави протидіяти силам, які прагнуть використати її відкритість для її ж руйнування. На наше переконання, ця дилема є своєрідною «ахіллесовою п'ятою» сучасних ліберальних демократій. Вона оголює внутрішню напругу між універсалістськими цінностями та необхідністю їхнього практичного захисту в умовах гібридних загроз. З одного боку, її вирішення не може зводитися до механічного посилення заборон чи запровадження жорстких цензурних практик, оскільки це створює системні ризики для фундаментальних прав і свобод, насамперед свободи вираження поглядів і права на доступ до інформації. Ліберальна демократія за своєю природою ґрунтується на презумпції відкритого публічного простору, в якому істина виборюється через конкуренцію аргументів, а не через адміністративне усунення опонента. Надмірна криміналізація контенту або розширене трактування «шкідливої інформації» можуть призвести до chilling effect – ситуації, коли громадяни та медіа утримуються від легітимної критики через страх санкцій. У довгостроковій перспективі це підриває довіру до інституцій та створює підстави для звинувачень у подвійних стандартах. З іншого боку, половинчасті заходи, декларативні рішення та інституційна нерішучість сприяють подальшій експансії дезінформаційних наративів. У цифрову епоху інформаційні кампанії мають гібридний характер: вони поєднують медійний вплив, кібероперації, фінансування маргінальних політичних акторів і використання алгоритмічних механізмів платформ для штучного підсилення контенту. За відсутності системної відповіді це призводить до нормалізації деструктивних меседжів, поступової ерозії спільного інформаційного поля та зниження рівня суспільної довіри.

Показовою в цьому контексті є реакція європейських інституцій на протидію російській дезінформації після повномасштабної агресії проти України. У межах санкційної політики Європейський Союз запровадив обмеження щодо діяльності низки російських державних медіа, зокрема RT та Sputnik, аргументуючи це їхньою роллю як інструментів державної пропаганди. Формально ці рішення мали на меті обмежити системний інформаційний вплив, який розглядався як складова гібридної війни. Водночас навіть станом на січень 2026 року вебсайти заборонених російських медіа в «переважній більшості» випадків залишаються технічно доступними на території ЄС – через дзеркальні сайти, альтернативні домени, VPN-сервіси або поширення контенту через соціальні платформи та месенджери. Це свідчить про структурну асиметрію: демократичні режими діють у межах правових процедур і судового контролю, тоді як авторитарні актори використовують гнучкі, децентралізовані та часто непрозорі механізми поширення інформації. У результаті російські державні медіа зберігають вагомий онлайн-присутність, що становить постійну загрозу для західних демократій, оскільки дозволяє підтримувати альтернативні інтерпретаційні рамки подій, маніпулювати емоційними реакціями аудиторії та поглиблювати соціальну поляризацію.

Отже, проблема не зводиться лише до питання «забороняти чи ні». Йдеться про формування комплексної моделі інформаційної безпеки, яка поєднувала б правові інструменти, підвищення медіаграмотності, прозорість алгоритмів цифрових платформ, відповідальність провайдерів контенту та розвиток стратегічних комунікацій. Лише синергія цих компонентів може мінімізувати деструктивний вплив дезінформації, не руйнуючи при цьому нормативних засад ліберальної демократії. Ефективний підхід передбачає чітке правове розмежування між навмисною дезінформацією, що поширюється з метою маніпуляції та завдання суспільної шкоди, і легітимними формами висловлювання, такими як критика, оціночні судження чи помилки, які мають залишатися під правовим захистом. У цьому контексті пріоритет надається інституційній відповідальності організованих суб'єктів поширення дезінформації та регулюванню інформаційної інфраструктури, зокрема алгоритмів цифрових платформ, прозорості політичної реклами й джерел фінансування, а не масовому переслідуванню громадян за висловлювання. За цих умов принципово важливим є наявність незалежного судового та регуляторного контролю над будь-якими обмежувальними заходами, а також орієнтація на превентивні, а не репресивні механізми протидії. Розвиток медіаграмотності, критичного мислення та прозорості державної комунікації знижує вразливість суспільств до зовнішніх інформаційних впливів і зменшує потребу в жорсткому втручанні у сферу свободи слова. Навіть у кризових умовах допустимі обмеження мають бути тимчасовими, пропорційними та чітко обґрунтованими, із збереженням механізмів публічного контролю.

лю. У підсумку протидія дезінформації та російській пропаганді в Європі не є вибором між безпекою і свободою, а складним процесом пошуку балансу, за якого захист демократичних інститутів поєднується зі збереженням прав і свобод громадян та довгостроковою стійкістю демократичного порядку. Отже, зі сказаного можна зробити висновок – соціальні мережі не можуть бути простором абсолютної свободи як тільки мова заходить про їх контроль, обмеження, регулювання і т. п. Так, може здатися, що обмеження доступу до соціальних мереж, особливо дітей та підлітків, є простим способом контролю інформації, але такі обмеження у підсумку призведуть до зворотних наслідків і створять ефект доміно: політичний контроль → обмеження свободи слова → зменшення прозорості → поширення чуток та дезінформації → цензура та контроль → культурна ізоляція → соціальна напруга і врешті-решт занепад та деградація або соціальний вибух та вимога радикальних змін. Яскравим прикладом є недавні події в Непалі. У вересні 2025 року уряду Непалу вдалося привернути до себе увагу міжнародної спільноти рішенням про масштабне блокування соціальних мереж. Під обмеження потрапили ключові глобальні платформи – Facebook, X та YouTube, які влада звинуватила у відмові проходити обов'язкову реєстрацію та підпорядковуватися механізмам державного контролю. Фактично йшлося не лише про юридичну формальність, а про спробу встановити жорсткий нагляд за цифровим простором і потоками інформації. Заборона була знята лише після хвилі масових антикорупційних протестів, що охопили країну й завершилися трагічними наслідками: загинуло 19 осіб, понад сотня людей зазнали поранень різного ступеня тяжкості. Ключовим ресурсом цих протестів стала їхня масовість. Громадян не потрібно було мобілізувати або організовувати через традиційні політичні структури: відключення соціальних мереж безпосередньо вдарило по повсякденних практиках спілкування, роботи, отримання інформації та самоорганізації. Саме тому обурення мало спонтанний і всеохопний характер. Водночас ця ж обставина виявилася й слабким місцем протестного руху. Відсутність чіткого лідерства, єдиного політичного центру та артикуляції довгострокових вимог зробила його стихійним, фрагментованим і складним для прогнозування. Така непередбачуваність спричинила різку й нервову реакцію з боку влади, яка вдалася до силових методів придушення: поліція застосовувала вогнепальну зброю, кийки та сльозогінний газ. Масові вбивства стали безпрецедентним явищем для Непалу – країни, що вже мала досвід політичних криз, але досі не стикалася з настільки жорстокими репресіями, викликаними вимогами збереження цифрових прав.

У ширшій перспективі події в Непалі слід розглядати як чергову ланку процесу, витоки якого сягають початку 2010-х років і пов'язані з протестними хвилями Арабської весни. Поява смартфонів і стрімке поширення соціальних мереж радикально змінили механізми мобілізації: тисячі людей отримали змогу

самоорганізовуватися й координувати спільні дії протягом лічених годин, що суттєво посилює тиск на чинні політичні режими. Саме в цей період арабський світ пережив низку масштабних заворушень, які вилилися у революційні зміни в Єгипті, Тунісі та Ємені, масові протестні рухи в Алжирі, Іраку та Марокко, а також у затяжні громадянські війни в Ємені й Сирії, що тривають і сьогодні. Сукупність цих процесів увійшла в науковий і публічний дискурс під назвою «революції соціальних мереж».

Водночас випадок Непалу не є поодиноким і вписується у глобальну тенденцію посилення державного контролю над цифровими платформами (особливо, що стосується доступу до них неповнолітніх). Отже, підсумовуючи сказане, повернімось до назви цієї публікації і задамось питанням: чи можуть соціальні мережі бути простором абсолютної свободи? Коротка відповідь буде такою – ні. Соціальні мережі не можуть бути простором абсолютної свободи ані з нормативної, ані з правової, ані з технологічної точки зору. По перше, з нормативного виміру: свобода не дорівнює відсутності обмежень. Так у політичній філософії свобода традиційно розглядається як фундаментальна цінність, однак вона ніколи не була «абсолютною». Ще у класичній ліберальній традиції свобода обмежується там, де вона завдає шкоди іншим. У цифровому просторі це означає: заборону підбурювання до насильства; обмеження мови ворожнечі; протидію клевету та цілеспрямованій дезінформації; захист приватності та персональних даних і т. п. «Абсолютна свобода» в онлайні фактично означала б легітимацію координованих кампаній цькування, радикалізації, маніпуляції виборами або закликів до насильства. Це підриває саму можливість функціонування публічної сфери як простору раціональної дискусії.

По друге, з правової точки зору соціальні мережі – не міська площа. Соціальні мережі – це приватні платформи, що належать великим та доволі впливовим корпораціям. Вони функціонують не як нейтральні державні інституції, а як комерційні суб'єкти з власними правилами користування. Повна відсутність модерації означала б юридичну відповідальність за незаконний контент; регуляторні режими (зокрема в ЄС) прямо зобов'язують платформи реагувати на протиправний або шкідливий контент; держави мають обов'язок захищати права інших осіб тощо. Таким чином, навіть якщо платформа декларує «максимальну свободу слова», вона у будь-якому випадку перебуває в межах правового поля.

По третє, з технологічного виміру алгоритми вже є формою обмеження. Соціальні мережі не є нейтральними «дошками оголошень». Їхня архітектура базується на алгоритмах ранжування, які надають перевагу емоційно зарядженому контенту; формують інформаційні «бульбашки»; визначають, що саме користувач бачить, а що – ні. Тобто навіть без прямої цензури існує

алгоритмічний відбір. Абсолютна свобода передбачала б повну відсутність будь-якого ранжування, що технічно зробило б платформу нефункціональною через інформаційний шум.

Висновки. Узагальнюючи викладене, слід наголосити, що соціальні мережі не можуть функціонувати як простір абсолютної свободи. Абсолютна свобода одних неминуче створює ризики порушення прав і свобод інших, що суперечить базовим принципам правової держави. Цифрові платформи є приватними суб'єктами, які діють у межах національного та міжнародного законодавства та зобов'язані дотримуватися встановлених норм. Водночас сама технологічна архітектура соціальних мереж передбачає алгоритмічну селекцію, модерацію й пріоритезацію контенту, що унеможливорює повну нейтральність і відсутність будь-яких обмежень. Демократичний порядок, своєю чергою, будучи заснованим на принципах відкритості, плюралізму та свободи вираження поглядів, не є самодостатньою й автоматично стійкою системою. Для свого збереження і належного функціонування він потребує інституційних та правових механізмів самозахисту, спрямованих на нейтралізацію дезінформації, маніпулятивних інформаційних кампаній, мови ворожнечі, закликів до насильства та інших форм деструктивного впливу на публічну сферу. За відсутності таких механізмів свобода комунікації може перетворюватися на інструмент підризу демократичних процедур, дискредитації інституцій та поляризації суспільства. У цьому контексті концепція «абсолютної свободи» виявляється нормативно проблематичною та практично нездійсненною. Свобода слова не існує поза межами прав інших осіб, вимог публічної безпеки та принципу недопущення шкоди. Тому більш реалістичним і теоретично обґрунтованим підходом є пошук збалансованої моделі регулювання, яка поєднує гарантії свободи вираження поглядів із пропорційними інструментами запобігання шкоді. Йдеться не про обмеження свободи як такої, а про встановлення чітких, правомірних і прозорих меж, що забезпечують одночасно відкритість дискурсу та захист демократичних цінностей. Саме необхідність такого нормативного балансу становить одну з центральних дилем сучасної цифрової демократії в умовах глобальних викликів та потрясінь.

Література:

1. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадянське суспільство. / Ю. Габермас. – Львів: Літопис, 2000. – 321 с.
2. Фуко М. Наглядати й карати. / М. Фуко. – Київ: Комбук, 2020. – 452 с.
3. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. / Ж. Бодріяр – Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. – 302 с.
4. Макарова М. Соціальні мережі як провідні джерела інформації в умовах війни. // *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 10. С. 25-31. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2023_10_6 – Дата звернення: 20.01.2026.

5. Мудра І. Історія розвитку українських соціальних мереж і месенджерів та їх значення для журналістів. // *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Журналістика*. 2024. № 2 (8). С. 56-71. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2024/jul/35345/10.pdf> – Дата звернення: 20.01.2026.

6. Соклаков М. «Соціальні медіа-платформи як дискурсивне середовище в контексті російсько-української війни». // *Українські культурологічні студії*. 2025. № 1 (16). С. 30-36. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://doi.org/10.17721/UCS.2025.1\(16\).04](https://doi.org/10.17721/UCS.2025.1(16).04). – Дата звернення: 21.01.2026.

7. Слово і діло. Аналітичний портал. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2024/04/09/infografika/svit/yakym-krayinam-zaboroneni-facebook-youtube-tiktok-inshi-populyarni-soczmerezhi-ta-platformy> – Дата звернення: 11.02.2026.

References:

1. Habermas Yu. (2000). *Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti. Doslidzhennia katehorii hromadianske suspilstvo* [Structural transformations in the sphere of openness. Research on the category of civil society]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].

2. Fuko M. (2020). *Nahliadaty y karaty*. [Supervise and punish]. Kyiv: Komubuk [in Ukrainian].

3. Bodriiar Zh. (2004). *Symuliakry i symuliatsiia*. [Simulacra and simulation]. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy» [in Ukrainian].

4. Makarova M. (2023). Sotsialni merezhi yak providni dzherela informatsii v umovakh viiny. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, (10), 25-31. [in Ukrainian].

5. Mudra I. (2024). Istoriiia rozvytku ukrainskykh sotsialnykh merezh i mesendzheriv ta yikh znachennia dlia zhurnalistiv. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Lvivska politekhnika. Zhurnalistyka*, (2 (8)), 56-71. [in Ukrainian].

6. Soklakov M. (2025). Sotsialni media-platformy yak dyskursyvne seredovysheche v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny. *Ukrainski kulturolohichni studii*, (1(16)), 30-36. [in Ukrainian].

7. Slovo i dilo. (2024). Infografika/svit/yakym-krayinam-zaboroneni-facebook-youtube-tiktok-inshi-populyarni-soczmerezhi-ta-platformy. *Analitychnyi portal*. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

УДК 796.4:796.06

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-474-486](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-474-486)

Коноваленко Артем Олександрович магістр, Університет Хардінг, пр. Східний Маркет, 915, м. Серсі, штат Арканзас, 72149, США, <https://orcid.org/0009-0007-7331-9425>

МІЖНАРОДНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛЕГКОЮ АТЛЕТИКОЮ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті здійснено порівняльний аналіз міжнародних систем управління легкою атлетикою як складного багаторівневого організаційного утворення, функціонування якого визначається взаємодією міжнародних, національних і локальних інституцій. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі ефективного спортивного менеджменту в умовах глобалізації, посиленням вимог до прозорості управлінських процедур, ускладненням координації між різними рівнями спортивних організацій, а також необхідністю осмислення тих механізмів, які забезпечують стабільний розвиток легкої атлетики в сучасному міжнародному просторі. У роботі встановлено, що міжнародні системи управління легкою атлетикою відрізняються за ступенем централізації, характером інституційної координації, співвідношенням між освітньою, спортивно-резервною та професійною складовими, а також за механізмами реалізації управлінських рішень. Виокремлено основні моделі організації управління, серед яких освітньо-інтегрована, програмно-нормативна, студентсько-адаптивна та професіоналізована академічна. Доведено, що ефективність системи визначається не лише формальною наявністю керівних ланок, а передусім узгодженістю нормативного регулювання, якістю контролю підготовленості спортсменів, рівнем науково-аналітичного супроводу, використанням інноваційних підходів, станом матеріально-технічного забезпечення та професійною компетентністю тренерських кадрів. Особливу увагу зосереджено на практичних механізмах функціонування систем управління, зокрема на ролі тестового контролю, біомеханічного аналізу техніки, планування тренувальних циклів, етапності багаторічної підготовки та кадрово-організаційного супроводу. Обґрунтовано, що перевагу мають ті міжнародні моделі, у межах яких зазначені компоненти функціонують не ізольовано, а як цілісний управлінський комплекс. Узагальнено, що сучасний розвиток міжнародних систем управління легкою атлетикою пов'язаний із посиленням вимог до стратегічного планування, стабільності управлінських рішень, наступності між етапами підготовки спортсмена та здатності системи забезпечувати практичну результативність у

змінних умовах спортивного середовища. Одержані результати можуть бути використані для подальшого теоретичного осмислення закономірностей розвитку спортивного менеджменту в галузі легкої атлетики.

Ключові слова: легка атлетика, спортивне управління, міжнародні системи, порівняльний аналіз, спортивний менеджмент, підготовка спортсменів, організаційні моделі.

Konovalenko Artem Master of Science, Harding University, 915 E. Market Ave., Searcy, AR 72149, USA, <https://orcid.org/0009-0007-7331-9425>

INTERNATIONAL ATHLETICS GOVERNANCE SYSTEMS COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract. The article provides a comparative analysis of international athletics management systems as a complex multi-level organizational entity, the functioning of which is determined by the interaction of international, national and local institutions. The relevance of the study is due to the growing role of effective sports management in the context of globalization, increased requirements for transparency of management procedures, the complexity of coordination between different levels of sports organizations, as well as the need to understand the mechanisms that ensure the stable development of athletics in the modern international space. The paper establishes that international athletics management systems differ in the degree of centralization, the nature of institutional coordination, the relationship between educational, sports-reserve and professional components, as well as in the mechanisms for implementing management decisions. The main models of management organization are identified, including educational-integrated, program-normative, student-adaptive and professional academic. It is proved that the effectiveness of the system is determined not only by the formal presence of management links, but primarily by the consistency of regulatory regulation, the quality of control of athletes' preparedness, the level of scientific and analytical support, the use of innovative approaches, the state of material and technical support and the professional competence of coaching staff. Particular attention is focused on the practical mechanisms of functioning of management systems, in particular on the role of test control, biomechanical analysis of technique, planning of training cycles, the phasing of multi-year training and personnel and organizational support. It is substantiated that those international models have an advantage within which the specified components function not in isolation, but as a holistic management complex. It is generalized that the modern development of international athletics management systems is associated with increased requirements for strategic planning, stability of management decisions, continuity between stages of an athlete's training and the ability of the system to ensure

practical effectiveness in changing conditions of the sports environment. The results obtained can be used for further theoretical understanding of the patterns of development of sports management in the field of athletics.

Keywords: athletics, sports management, international systems, comparative analysis, sports management, athlete training, organizational models.

Постановка проблеми. Легка атлетика в сучасному спорті є не лише сукупністю змагальних дисциплін, а й складною інституційною системою, ефективність якої залежить не тільки від тренувально-методичних чинників, а й від якості управління, узгодженості процедур, прозорості рішень, раціонального розподілу ресурсів і здатності організацій адаптуватися до зовнішніх викликів. Актуальність порівняльного аналізу міжнародних систем управління легкою атлетикою зумовлена тим, що вони сформувалися в різних правових і соціокультурних умовах, тому відрізняються за ступенем централізації, розподілом повноважень, характером взаємодії з державними інституціями, роллю громадського та приватного секторів, а також підходами до розвитку масового спорту й спорту вищих досягнень.

В умовах трансформації спортивного менеджменту традиційні адміністративні моделі дедалі частіше не відповідають вимогам відкритості, підзвітності, цифровізації та стандартизації управлінських процесів. Водночас у науковому дискурсі бракує цілісних порівняльних досліджень, у яких міжнародні системи управління легкою атлетикою розглядалися б як комплексні управлінські моделі. Це ускладнює виявлення їхніх сильних і слабких сторін та обмежує можливості використання систематизованого міжнародного досвіду. Отже, виникає потреба у порівняльному аналізі міжнародних систем управління легкою атлетикою з метою виявлення їхніх структурних особливостей, принципів організації та механізмів функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науково-методичній традиції проблематика легкої атлетики переважно розкривається крізь призму навчально-тренувального процесу, змісту підготовки та методики викладання. Р. Ахметов, Г. Максименко, Т. Кутек систематизували базові положення теорії і практики легкої атлетики. Н. Захожа та співавтори зосередили увагу на педагогічних підходах, організації занять і засобах удосконалення навчання. А. Бурла, О. Бурла, Н. Скачедуб, О. Гончаренко розглядали методику навчання легкої атлетики у фізичному вихованні, акцентуючи формування рухових умінь у студентів.

Значний масив досліджень присвячено побудові тренувальних систем і підготовці кадрів. В. Костюкевич узагальнив підходи до тренування спортсменів високої кваліфікації та багаторічного планування навантажень. У свою чергу, В. Приходько ввів управлінський аспект в аналіз системи підготовки

спортсменів, а О. Лаврентьєв, С. Крупеня, І. Малинський розкрили модель професійної підготовки тренера. Нормативно-організаційний рівень представлено програмними матеріалами В. Бобровника, С. Совенка, А. Колота, у яких зафіксовано вимоги до змісту й організації підготовки в системі спортивних шкіл.

Окремий напрям становлять праці, присвячені конкретним чинникам результативності. Так, В. Гамалій дослідив біомеханічні засади технічної підготовки, В. Гузар, Є. Стрикаленко, О. Шалар, Р. Андрєєва проаналізували ефективність допоміжного обладнання у швидкісно-силовій підготовці, а І. Вовченко, Д. Гедзюк, Б. Стягов, О. Руденко зосередилися на оцінюванні фізичної підготовленості спринтерів. Водночас Т. Полулященко та Р. Павлов розкрили особливості багаторічного тренування легкоатлетів.

Поряд із цим, частина джерел виходить за межі суто тренувальної тематики та стосується організаційно-управлінського контексту спорту. В. Бабаєв, С. Волик розглядали міжнародні спортивні змагання у зв'язку з механізмами державного впливу та регіональним розвитком. Р. Гах, А. Чорненький, Р. Циквас аналізували інтеграцію інновацій у систему спортивної підготовки. Додатковий термінологічний і організаційний фундамент формують праця Л. Євсєєва, В. Павлова, Т. Дідик, а також матеріали з дитячої легкої атлетики, що відображають стандартизований підхід до початкової підготовки спортсменів.

Мета статті полягає у здійсненні порівняльного аналізу міжнародних систем управління легкою атлетикою для виявлення їхніх структурних особливостей, спільних рис і відмінностей.

Виклад основного матеріалу. Управління легкою атлетикою в міжнародному вимірі доцільно розглядати як багаторівневу систему інституцій і процедур, у якій спортивний результат є підсумком не лише методики тренування, а й узгодженого функціонування організаційних ланок. В. Приходько підкреслює, що перемоги на найвищому рівні забезпечує добре організована система підготовки, яка має якісне управління та ресурсну підтримку [18, с. 8]. Ця теза задає базову оптику для аналізу. Ефективність виду спорту формується там, де управлінська логіка не розпадається на відокремлені дії, а вибудовується в єдиний ланцюг цілей, повноважень, відповідальності й контролю.

Саме тому інституційну структуру управління варто описувати через рівні та їхні функції, оскільки різні рівні відповідають за різні типи рішень, від стратегічних до операційних. У праці В. Приходька деталізовано функції різних рівнів державного управління фізичною культурою і спортом, а також рівнів громадського управління, де простежується логіка централізованого визначення нормативів і календарів, поєднана з програмною діяльністю федерацій та реалізацією завдань на регіональному рівні [18, с. 320–321]. Хоча наведені приклади стосуються національного контексту, їхня управлінська схема є релевантною для міжнародної легкої атлетики. Вона дає модель, у якій міжнародний

рівень задає рамкові стандарти й правила, національний рівень забезпечує адаптацію та інституційне впровадження, а локальні організації здійснюють безпосередню реалізацію підготовки й змагальної діяльності.

Логіка такої багаторівневої системи особливо виразна у ситуаціях, коли правила гри визначаються не лише всередині країни, а й зовнішніми регуляторами спортивного поля. В. Бабаєв, С. Волик показують, що міжнародні спортивні організації встановлюють високі стандарти й жорсткі вимоги до інфраструктури та організації змагань, а підготовка великих подій стимулює взаємодію державного й приватного секторів та громадськості [2, с. 167–168]. Цей підхід важливий для розуміння того, що міжнародний рівень управління працює не як «надбудова для звітності», а як механізм нормативного тиску та стандартизації, який змушує національні системи синхронізувати управлінські процедури, ресурси та відповідальність під вимоги міжнародного середовища.

Окремою лінією в інституційній структурі виступає управління базою розвитку, тобто раннім залученням і підготовкою резерву. У цьому сегменті міжнародні програми на кшталт дитячої легкої атлетики формують уніфіковані підходи до організації залучення дітей, початкових форм підготовки та популяризації виду спорту, що надалі відтворюється у практиках національних федерацій і спортивних шкіл [9]. Тобто міжнародний рівень діє не лише через регламенти елітного спорту, а й через стандартизовані рамки масової підготовки, які створюють передумови для відтворення контингенту спортсменів.

Перехід від інституційних рамок до реальної практики здійснюється на локальному рівні, де рішення перетворюються на конкретні процедури відбору, навчання та тренування. Н. Захожа та співавтори розглядають відбір у легкій атлетиці як систему організаційно-методичних заходів комплексного характеру, а також описують етапність від первинного залучення й організації початкових тренувальних занять до поглибленої перевірки й тривалого індивідуалізованого супроводу спортсмена [11, с. 178, 181]. Ці положення важливі не лише як методичний опис. Вони демонструють, що локальний рівень є структурним елементом управління, а не його «виконавчим додатком», бо саме тут відбувається реалізація політик у вигляді процедур, критеріїв і управління якістю підготовки.

Отже, інституційна структура міжнародного управління легкою атлетикою постає як взаємопов'язана система рівнів, у якій міжнародні інституції задають стандарти й вимоги, національні органи та федерації здійснюють адаптацію і координацію, а локальні структури забезпечують практичну реалізацію через відбір, навчання й тренувальний процес. Така логіка дозволяє надалі порівнювати міжнародні системи не за зовнішніми ознаками, а за тим, як у них розподілено функції, вибудовано ланцюги відповідальності та забезпечено узгодженість між рівнями управління.

Порівняльний розгляд міжнародних систем управління легкою атлетикою показує, що відмінності між ними доцільно аналізувати не лише за географічним принципом, а й за типом організаційної моделі, у межах якої функціонує цей вид спорту. Інакше кажучи, суттєвими є не самі назви країн, а те, як у них структуровано управління, які інституції становлять ядро системи, яким є співвідношення між освітньою, спортивною та адміністративною складовими. У цьому контексті наукові праці з легкої атлетики дають змогу виокремити кілька типових моделей, що відрізняються ступенем нормативної регламентації, організаційною гнучкістю та функціональним призначенням.

Як засвідчують Р. Ахметов, Г. Максименко, Т. Кутек, легка атлетика постає як спортивно-педагогічна дисципліна, зміст якої спирається на державні стандарти та сучасні науково-практичні рекомендації щодо організації й управління навчально-тренувальним процесом [1, с. 3–5]. Такий підхід репрезентує освітньо-інтегровану модель організації, у якій управління легкою атлетикою пов'язується з підготовкою майбутніх фахівців, оновленням змісту навчання та впровадженням сучасних технологій у тренувальну практику. У цій моделі легкоатлетична підготовка не ізолюється від системи вищої освіти, а, навпаки, вбудовується в неї як елемент професійного формування, що забезпечує поєднання навчальної, методичної й прикладної функцій.

Поруч із цим В. Бобровник, С. Совенко, А. Колот репрезентують іншу логіку організації, що спирається на програмно-нормативну модель управління [3]. Уже сама структура їхньої навчальної програми, адресованої дитячо-юнацьким спортивним школам, спеціалізованим школам олімпійського резерву, школам вищої спортивної майстерності та спеціалізованим навчальним закладам спортивного профілю, відображає чітко ієрархізовану систему інституцій. У межах такої моделі управління провідне значення мають централізовані програмні вимоги, послідовність етапів підготовки, нормативно визначені критерії та єдина організаційна рамка, яка забезпечує безперервність спортивного відбору й підготовки резерву. Саме цей тип моделі найбільшою мірою орієнтований на системне відтворення спортивного потенціалу через жорстко структуровану вертикаль.

Інший ракурс простежується у праці Н. Захожі, О. Митчик, В. Пантік, де легка атлетика розглядається в контексті фізичного виховання студентів [12]. У такому випадку формується студентсько-адаптивна модель організації, для якої визначальними є поєднання освітньої та оздоровчої функцій, варіативність форм залучення, а також включення легкої атлетики до ширшої системи фізичного розвитку молоді. На відміну від жорстко регламентованої спортивно-резервної моделі, тут управління тяжіє до більш гнучкої організації, оскільки його метою є не лише підготовка до високих спортивних результатів, а й забезпечення розвитку рухової культури, підтримання фізичної активності та

створення умов для участі в секційній і змагальній діяльності в межах закладу вищої освіти.

Цю лінію продовжують Я. Свищ, А. Дунець-Лесько, Т. Дух та співавтори, які подають легку атлетику як навчальну дисципліну, важливу для фахової спортивної підготовки [19]. У межах такого підходу виразніше проступає професіоналізована академічна модель, у якій легкоатлетична підготовка виконує не лише загальнофізичну, а й спеціалізовану функцію, слугуючи основою для формування майбутнього тренера, викладача або фахівця сфери фізичної культури і спорту. Це означає, що управління тут будується навколо узгодження навчального змісту, педагогічного супроводу, практичної підготовки та поступового переходу від загального засвоєння дисципліни до професійної спеціалізації.

Отже, аналіз праць Р. Ахметова, Г. Максименка, Т. Кутек, В. Бобровника, С. Совенка, А. Колота, Н. Захожі, О. Митчик, В. Пантік, Я. Свища, А. Дунець-Лесько, Т. Духа дає підстави виокремити щонайменше три узагальнені моделі організації управління легкою атлетиною, освітньо-інтегровану, програмно-нормативну та студентсько-адаптивну. Саме зіставлення цих моделей є методологічно важливим для подальшого порівняння міжнародних систем, оскільки дозволяє оцінити не лише організаційну форму, а й внутрішню логіку розподілу функцій, ступінь централізації та характер інституційної взаємодії.

Проведений аналіз засвідчує, що в сучасній практиці організації легкої атлетики співіснують різні моделі управління, які відрізняються за інституційною основою, характером координації, ступенем централізації та функціональними пріоритетами. За спільності загальної мети, пов'язаної із забезпеченням розвитку виду спорту, кожна з них по-різному визначає співвідношення між освітньою, спортивно-резервною, організаційною та професійною складовими. Саме це зумовлює відмінності в побудові управлінських зв'язків, механізмах реалізації рішень і практичних результатах функціонування. Узагальнену порівняльну характеристику зазначених моделей подано в табл. 1.

Таблиця 1. Узагальнення моделей організації управління легкою атлетиною

Модель організації	Інституційна основа	Характер управління	Основна функція	Сильні сторони	Обмеження
Освітньо-інтегрована	Заклади вищої освіти, кафедри, навчально-методичні структури	Поєднання академічного та спортивно-педагогічного управління	Підготовка фахівців, інтеграція навчання і практики	Науково-методична обґрунтованість, зв'язок із професійною освітою	Менша орієнтація на вузькоспеціалізований спортивний результат
Програмно-нормативна	ДЮСШ, СДЮСШОР, ШВСМ,	Централізоване, ієрархічне, регламентоване	Підготовка спортивного резерву та	Чітка вертикаль, етапність,	Менша гнучкість, висока

Модель організації	Інституційна основа	Характер управління	Основна функція	Сильні сторони	Обмеження
	спеціалізовані заклади		досягнення високих результатів	стандартизований контроль	залежність від нормативної системи
Студентсько-адаптивна	Заклади вищої освіти, секції, студентські спортивні об'єднання	Гнучке, адаптивне, орієнтоване на контингент	Рухова активність, фізичний розвиток, залучення до спорту	Варіативність, доступність, поєднання освітньої й оздоровчої функцій	Обмежений потенціал для підготовки спортсменів найвищого рівня
Професіоналізована академічна	Профільні спортивні ЗВО, тренерська підготовка	Комплексне управління навчальною і практичною підготовкою	Формування майбутніх тренерів і фахівців спорту	Професійна спрямованість, спеціалізація	Вужча функціональна спрямованість порівняно з масовими моделями

Подана систематизація дає змогу перейти від опису окремих підходів до їх зіставлення за функціональними та організаційними ознаками. Саме це створює підґрунтя для подальшого аналізу механізмів функціонування систем управління легкою атлетикою, оскільки дозволяє виявити, які елементи в різних моделях є стабільними, а які залежать від типу інституційної організації.

Відмінності між моделями організації легкої атлетики стають зрозумілими не стільки через перелік інституцій, скільки через механізми, які забезпечують рух управлінського рішення від нормативної ідеї до стабільної практики. Першим таким механізмом виступає уніфікація правил, термінів і процедур, оскільки без спільної «мови» управління розпадається на локальні трактування, а порівняння систем втрачає зміст. Л. Євсєєв, В. Павлов, Т. Дідик фіксують роль правил змагань як документа, що регламентує організацію змагальної діяльності та способи її проведення [10, с. 77], а також описують принцип чіткої регламентації у дозуванні навантаження й у методах вправ [10, с. 66]. У логіці управління це означає, що регулятивний рівень працює не лише в зоні «великих» регламентів, а й у зоні практичних рішень тренера, викладача, організатора, де стандарти стають технологією відтворення якості. На цьому тлі методичне забезпечення навчання виступає другим механізмом. А. Бурла, О. Бурла, Н. Скачедуб, О. Гончаренко показують, що ефективність навчання легкої атлетики в освітньому середовищі залежить від послідовності формування рухових умінь, коректного добору засобів і педагогічного контролю, які у підсумку працюють як інструменти керування процесом підготовки, а не як набір окремих вправ [4].

Не менш важливим механізмом є кадрово-організаційний контур, який визначає, хто саме реалізує управлінські рішення і за якими професійними

стандартами. Так, О. Лаврентьєв, С. Крупеня, І. Малинський, розкриваючи модель професійної підготовки тренера, акцентують значення структурованого формування компетентностей, що забезпечує керованість тренувального процесу й відтворення професійної якості кадрів у системі спорту [15]. Також, Г. Максименко підкреслює функцію спортивно-педагогічного вдосконалення як системного компонента підготовки фахівця, що поєднує методичні, організаційні й контрольно-оцінювальні підходи в роботі з легкою атлетикою [16]. Завершальним у цьому ланцюгу постає механізм управління тренуванням у спорті високих досягнень, де ключовими стають планування, контроль, індивідуалізація та корекція навантажень як безперервний цикл управлінського зворотного зв'язку. В свою чергу, В. Костюкевич, аналізуючи підготовку спортсменів високої кваліфікації, розглядає тренування як керований процес, у якому результат забезпечується не накопиченням навантажень, а їх структурою, логікою побудови та відповідністю етапам багаторічної підготовки [14]. У сукупності ці механізми формують операційну «архітектуру» міжнародних систем управління легкою атлетикою, де нормативна єдність, методичне забезпечення, кадрова підготовка та управління тренувальними циклами працюють як взаємопов'язані умови стійкого функціонування виду спорту.

Порівняльний аналіз міжнародних систем управління легкою атлетикою доцільно здійснювати за тим, наскільки чітко в них організовано контроль підготовленості, корекцію тренувального процесу, впровадження інновацій і професійну діяльність тренера. Найбільш ефективними виявляються ті системи, у яких управління не обмежується затвердженням календаря чи нормативів, а включає постійний збір об'єктивних даних про стан спортсмена. Так, у дослідженні І. Вовченка, Д. Гедзюка, Б. Стягова, О. Руденка акцентовано значення регулярного оцінювання фізичної підготовленості спринтерів як основи для подальшого коригування підготовки [5, с. 11–17]. У практичному вимірі це означає, що результативна система управління спирається не на загальне враження тренера, а на конкретні контрольні показники. До таких показників можуть належати результати бігу на короткі дистанції, стрибкових і силових тестів, а також показники витривалості, оскільки саме вони дозволяють виявити, яка фізична якість потребує пріоритетної корекції.

Також вагомим компонентом ефективного управління є науково-аналітичний супровід технічної підготовки. У цьому контексті В. Гамалій переконливо доводить, що раціоналізація навчання рухів неможлива без біомеханічного аналізу техніки [6, с. 36–41]. Це означає, що в більш розвинених системах управлінські рішення ухвалюються з опорою на відеоаналіз, фіксацію фаз руху, контроль ритму, довжини кроку, моменту відштовхування та інших параметрів, які безпосередньо впливають на спортивний результат. Водночас у праці Р. Гаха, А. Чорненького, Р. Цикваса підкреслено значення інтеграції інновацій у

систему спортивної підготовки [7, с. 54–60], а це дає підстави стверджувати, що сучасні міжнародні моделі дедалі більше орієнтуються на технологічно підтримуване управління. На цьому тлі дослідження В. Гузара, Є. Стрикаленка, О. Шалара, Р. Андрєєвої, присвячене ефективності використання допоміжного обладнання, демонструє, що матеріально-технічне забезпечення вже не є другорядним додатком до тренувального процесу, а перетворюється на реальний інструмент підвищення якості швидко-силової підготовки [8, с. 39–43].

Завершальним елементом у цьому порівнянні виступає кадровий чинник. Зокрема, О. Лаврентьєв, С. Крупеня, І. Малинський, аналізуючи модель професійної підготовки тренера, підкреслюють, що стійкість спортивної системи визначається не лише організаційною схемою, а й здатністю фахівця планувати мікроцикли, інтерпретувати результати тестування, добирати засоби корекції та підтримувати логіку підготовчого процесу [15, с. 58–61]. Отже, у практичному зіставленні міжнародних моделей перевагу мають ті системи, у яких контроль, технічний аналіз, інноваційне забезпечення й професійна компетентність тренера функціонують як єдиний управлінський комплекс.

Сучасний розвиток міжнародних систем управління легкою атлетикою дедалі чіткіше орієнтується на довготривалу, етапно організовану підготовку спортсмена, у межах якої кожен відрізок багаторічного циклу має власні завдання, критерії контролю й допустимий обсяг навантажень. На це вказують Т. Полулященко та Р. Павлов, які, аналізуючи структуру багаторічного тренування спринтерів, акцентують, що ефективність системи визначається не інтенсивністю окремого етапу, а узгодженістю переходу між етапами підготовки [17, с. 147–153]. У практичному сенсі це означає, що на початковому етапі пріоритет надається формуванню базових рухових якостей і правильної техніки, на етапі попередньої спеціалізації посилюється роль контрольних тестів і цільового розвитку швидко-силових якостей, а на етапі спортивного вдосконалення управління зосереджується на індивідуалізації навантаження, передзмагальній підводці, відновленні та стабільності результату.

Саме в межах такої багаторічної логіки найвиразніше проявляються й основні проблеми сучасних систем. Передусім ідеться про порушення наступності між етапами підготовки, коли спортсмен переходить на новий рівень без достатньої функціональної або технічної бази. Не менш складною залишається проблема узгодження річного циклу з реальним календарем стартів, оскільки надмірна кількість змагань або, навпаки, їх недостатність руйнує логіку підготовчого й змагального періодів. Додатково ускладнює ситуацію нерівномірність ресурсного забезпечення, за якої вимоги до спортивного результату зростають швидше, ніж доступ до якісного тренерського супроводу, медичного контролю, відновлювальних засобів і сучасної матеріально-технічної бази. Унаслідок цього навіть формально впорядкована

система втрачає ефективність на етапі практичної реалізації, якщо її багаторічна модель не підкріплена стабільністю управлінських рішень, реальним контролем і послідовністю переходу спортсмена від одного етапу підготовки до іншого.

Висновки. Отже, порівняльний аналіз засвідчив, що міжнародні системи управління легкою атлетикою відрізняються за інституційною побудовою, ступенем централізації та механізмами реалізації управлінських рішень, проте їхня ефективність у всіх випадках залежить від узгодженості нормативного регулювання, контролю підготовленості спортсменів, науково-аналітичного супроводу, ресурсного забезпечення та професійної компетентності кадрів. Саме цілісність взаємодії цих компонентів визначає результативність системи, її стабільність і здатність забезпечувати послідовний розвиток легкої атлетики в сучасному міжнародному спортивному просторі.

Література:

1. Ахметов Р. Ф., Максименко Г. М., Кутек Т. Б. Легка атлетика : підручник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 340 с.
2. Бабаєв В. М., Волик С. В. Міжнародні спортивні змагання: механізми державного впливу на регіональний розвиток : монографія. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 213 с.
3. Бобровник В. І., Совенко С. П., Колот А. В. Легка атлетика : навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю. Київ : Логос, 2019. 192 с.
4. Бурла А. О., Бурла О. М., Скачедуб Н. Б., Гончаренко О. М. Методика навчання легкої атлетики на заняттях з фізичного виховання : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 270 с.
5. Вовченко І. І., Гедзюк Д. О., Стягов Б. В., Руденко О. М. Оцінка фізичної підготовленості легкоатлетів-спринтерів. *Спортивна наука – 2022 : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.* Житомир : ЖДУ імені І. Франка, 2022. С. 11–17.
6. Гамалій В. Біомеханічні аспекти раціоналізації процесу навчання рухів у процесі технічної підготовки спортсменів. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту.* 2020. № 2. С. 36–41.
7. Гах Р. В., Чорненко А. І., Циквас Р. С. Інтеграція інновацій у систему спортивної підготовки: аналіз українського досвіду та світових тенденцій. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* 2024. Вип. 8 (181). С. 54–60.
8. Гузар В. М., Стрикаленко Є. А., Шалар О. Г., Андреева Р. І. Ефективність використання допоміжного обладнання в швидкісно-силовій підготовці легкоатлетів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* 2022. Вип. 1 (145). С. 39–43.
9. Дитяча легка атлетика IAAF. Дніпро : ФЛАД, 2016.
10. Євсєєв Л. Г., Павлов В. І., Дідик Т. М. Словник основних термінів та понять з теорії і методики викладання легкої атлетики : навч. посіб. для студ. пед. ун-тів. 2-ге вид., допрацьов. і доп. Вінниця : ВДПУ, 2007. 102 с.
11. Захожа Н. Я., Захожий В. В., Черкашин Р. Є. та ін. Легка атлетика з методикою навчання : навч.-метод. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 308 с.

12. Захожа Н. Я., Митчик О. П., Пантік В. В. Легка атлетика у фізичному вихованні студентів : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 192 с.
13. Захожа Н. Я., Савчук С. І., Захожий В. В. та ін. Спортивно-педагогічне вдосконалення з легкої атлетики : метод. реком. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 112 с.
14. Костюкевич В. М. Теорія і методика тренування спортсменів високої кваліфікації : навч. посіб. Вінниця : Планер, 2007. 273 с.
15. Лаврентьєв О. М., Крупеня С. В., Малинський І. Й. Формування моделі професійної підготовки тренера з обраного виду спорту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15*. 2021. Вип. 5 (136). С. 58–61.
16. Максименко Г. М. Спортивно-педагогічне вдосконалювання (легка атлетика) : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2010. 294 с.
17. Полулященко Т. Л., Павлов Р. Г. Особливості структури багаторічного тренування легкоатлетів із бігу на короткі дистанції. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2023. № 1 (355). С. 147–153.
18. Приходько В. В. Концепція управління сучасною системою підготовки спортсменів: монографія. Дніпро, 2018. 332 с.
19. Свищ Я. С., Дунець-Лесько А. В., Дух Т. І. та ін. Легка атлетика : навч. посіб. Львів: ЛДУФК імені І. Боберського, 2022. 302 с.

References:

1. Akhmetov, R. F., Maksymenko, H. M., Kutek, T. B. (2013). *Lehka atletyka* [Track and field athletics]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].
2. Babaiev, V. M., Volyk, S. V. (2016). *Mizhnarodni sportyvni zmahannia: mekhanizmy derzhavnoho vplyvu na rehionalnyi rozvytok* [International sports competitions: Mechanisms of state influence on regional development]. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova. [in Ukrainian].
3. Bobrovnyk, V. I., Sovenko, S. P., Kolot, A. V. (2019). *Lehka atletyka: navchalna prohrama dlia dytiacho-yunatskykh sportyvnykh shkil, spetsializovanykh dytiacho-yunatskykh sportyvnykh shkil olimpiiskoho rezervu, shkil vyshchoi sportyvnoi maisternosti ta spetsializovanykh navchalnykh zakladiv sportyvnoho profilu* [Track and field athletics: Curriculum for youth sports schools, specialized Olympic reserve youth sports schools, schools of higher sports mastery, and specialized sports educational institutions]. Kyiv: Lohos. [in Ukrainian].
4. Burla, A. O., Burla, O. M., Skachedub, N. B., Honcharenko, O. M. (2017). *Metodyka navchannia lehkoj atletyki na zaniattiakh z fizychnoho vykhovannia* [Methods of teaching track and field athletics in physical education classes]. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka. [in Ukrainian].
5. Vovchenko, I. I., Hedziuk, D. O., Stiahov, B. V., Rudenko, O. M. (2022). *Otsinka fizychnoi pidhotovlenosti lehkoatletiv-sprynteriv* [Assessment of the physical fitness of sprinter athletes]. *Sportyvna nauka – 2022: materialy VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii*, pp. 11–17. Zhytomyr: ZhDU imeni I. Franka. [in Ukrainian].
6. Hamalii, V. (2020). Biomekhanichni aspekty ratsionalizatsii protsesu navchannia rukhiv u protsesi tekhnichnoi pidhotovky sportsmeniv [Biomechanical aspects of rationalizing the process of teaching movements in the technical training of athletes]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*. No. 2, pp. 36–41. [in Ukrainian].
7. Hakh, R. V., Chornenkyi, A. I., Tsykvas, R. S. (2024). *Intehratsiia innovatsii u systemu sportyvnoi pidhotovky: analiz ukrainskoho dosvidu ta svitovykh tendentsii* [Integration of innovations into the system of sports training: Analysis of Ukrainian experience and global trends]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*. No. 8(181), pp. 54–60. [in Ukrainian].

8. Huzar, V. M., Strykalenko, Ye. A., Shalar, O. H., Andrieieva, R. I. (2022). Efektyvnist vykorystannia dopomizhnogo obladnannia v shvydkisno-sylovii pidhotovtsi lekhoatletiv [Effectiveness of using auxiliary equipment in the speed-strength training of athletes]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*. No. 1(145), pp. 39–43. [in Ukrainian].
9. *Dytiacha lehka atletyka IAAF* [IAAF Children's athletics]. Dnipro: FLAD, 2016. [in Ukrainian].
10. Ievsieiev, L. H., Pavlov, V. I., Didyk, T. M. (2007). *Slovnyk osnovnykh terminiv ta poniat z teorii i metodyky vykladannia lehkoi atletyki* [Dictionary of basic terms and concepts in the theory and methods of teaching track and field athletics] (2nd ed., revised and expanded). Vinnytsia: VDPNU. [in Ukrainian].
11. Zakhozha, N. Ya., Zakhozhyi, V. V., Cherkashyn, R. Ye., et al. (2023). *Lehka atletyka z metodykoiu navchannia* [Track and field athletics with teaching methods]. Lutsk: Vezha-Druk. [in Ukrainian].
12. Zakhozha, N. Ya., Mytchik, O. P., Pantik, V. V. (2010). *Lehka atletyka u fizychnomu vykhovanni studentiv* [Track and field athletics in students' physical education]. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].
13. Zakhozha, N. Ya., Savchuk, S. I., Zakhozhyi, V. V., et al. (2021). *Sportyvno-pedahohichne vdoskonalennia z lehkoi atletyki* [Sports and pedagogical improvement in track and field athletics]. Lutsk: Vezha-Druk. [in Ukrainian].
14. Kostiukevych, V. M. (2007). *Teoriia i metodyka trenuvannia sportsmeniv vysokoi kvalifikatsii* [Theory and methods of training highly qualified athletes]. Vinnytsia: Planer. [in Ukrainian].
15. Lavrentiev, O. M., Krupenia, S. V., Malynskiy, I. Y. (2021). Formuvannia modeli profesiinoi pidhotovky trenera z obranoho vydu sportu [Formation of a model of professional training of a coach in the chosen sport]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 15*. No. 5(136), pp. 58–61. [in Ukrainian].
16. Maksymenko, H. M. (2010). *Sportyvno-pedahohichne vdoskonaliuvannia (lehka atletyka)* [Sports and pedagogical improvement (track and field athletics)]. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
17. Poluliashchenko, T. L., Pavlov, R. H. (2023). Osoblyvosti struktury bahatorichnoho trenuvannia lekhoatletiv iz bihu na korotki dystantsii [Peculiarities of the structure of long-term training of sprinters]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Pedahohichni nauky*. No. 1(355), pp. 147–153. [in Ukrainian].
18. Prykhodko, V. V. (2018). *Kontseptsiiia upravlinnia suchasnoi systemoiu pidhotovky sportsmeniv* [The concept of managing the modern system of athlete training]. Dnipro. [in Ukrainian].
19. Svysh, Ya. S., Dunets-Lesko, A. V., Dukh, T. I., et al. (2022). *Lehka atletyka* [Track and field athletics]. Lviv: LDUFK imeni I. Boberskoho. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 004.8:159.942:371.3

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-487-498](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-487-498)

Кравченко Катерина Аркадіївна кандидат педагогічних наук, викладач кафедри професійної освіти та технологій за профілями, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, <https://orcid.org/0000-0001-9914-4765>

ТЕХНОЛОГІЇ ГЛИБОКОГО НАВЧАННЯ У РОЗПІЗНАВАННІ ЕМОЦІЙ У ЛЮДСЬКОМУ ГОЛОСІ ДЛЯ НАВЧАЛЬНИХ СИСТЕМ

Анотація. У статті досліджено можливості використання технологій глибокого навчання в оцінці емоцій в освітніх умовах. Розглянуто найпопулярніші мовні бази даних для розпізнавання емоцій: Ryerson Audio-Visual Database of Emotional Speech and Song (RAVDESS); Toronto emotional speech set (TESS); Berlin Emotional Speech Database (Emo-DB); Danish Emotional Speech Database (DES); Interactive Emotional Dyadic Motion Capture (IEMOCAP). Визначено можливості використання технології глибокого навчання в навчальних системах, які дають змогу: класифікувати емоції учнів/студентів під час їхньої взаємодії з імерсивним середовищем; аналізувати емоції з тексту, підвищуючи мотивацію та успішність студентів в середовищах електронного навчання; оцінювати інтенсивність емоцій та адаптувати уроки до індивідуальних потреб студентів; розуміти людські емоції та взаємодіяти з ними під час соціальної взаємодії; передбачати емоції, даючи змогу навчальним системам проактивно адаптуватися та ефективніше реагувати на емоційні потреби учнів/студентів; впливати на соціальні емоції, які мають вирішальне значення для навчання; аналізувати емпатичну поведінку в динамічних соціальних контекстах; надавати емоційну підтримку та персоналізовані поради учням та іншим освітнім діячам, які переживають стрес або депресію, а також надавати поради та зворотний зв'язок на основі емоційного благополуччя.

Окреслено можливі варіанти використання технології глибокого навчання у розпізнаванні емоцій у людському голосі для навчальних систем: інтелектуальні тьютори – системи, які здатні розпізнавати емоції учнів/студентів у реальному часі, щоби динамічно адаптувати метод подачі матеріалу; онлайн-платформи – щоби сигналізувати про втрату уваги чи фрустрацію студента, пропонуючи відповідні дії; інклюзивне навчання – розпізнавання емоцій може допомагати в навчанні дітей із особливими освітніми потребами, покращуючи розуміння їхнього емоційного стану та сприяючи більш ефективній комунікації.

Ключові слова: штучний інтелект, нейронні мережі, глибоке навчання, розпізнавання мовних емоцій, взаємодія людини з комп'ютером, навчальні системи, результати навчання.

Kravchenko Kateryna Arkadiivna Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Education), Lecturer at the Department of Vocational Education and Technologies by Specialization, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, <https://orcid.org/0000-0001-9914-4765>

DEEP LEARNING TECHNOLOGIES IN SPEECH-BASED EMOTION RECOGNITION FOR EDUCATIONAL SYSTEMS

Abstract. The article explores the potential of deep learning technologies in assessing emotional states within educational contexts. It reviews the most widely used speech emotion recognition databases, including the Ryerson Audio-Visual Database of Emotional Speech and Song (RAVDESS), Toronto Emotional Speech Set (TESS), Berlin Emotional Speech Database (Emo-DB), Danish Emotional Speech Database (DES), and Interactive Emotional Dyadic Motion Capture (IEMOCAP). The study identifies the capabilities of deep learning applications in educational systems, which include: classifying student emotions during interactions with immersive environments; analyzing emotions from textual data to enhance student motivation and academic performance in e-learning environments; assessing the intensity of emotions and adapting instructional content to individual learner needs; understanding and responding to human emotions in social interactions; predicting emotional states to enable proactive adaptation of learning systems to students' emotional needs; influencing social emotions that are critical to effective learning; analyzing empathetic behavior in dynamic social contexts; providing emotional support and personalized feedback to learners and other educational stakeholders experiencing stress or depression, and offering guidance based on emotional well-being.

The article outlines several potential applications of deep learning in speech-based emotion recognition for educational systems, including: intelligent tutoring systems capable of real-time emotion recognition and dynamic adaptation of teaching methods; online learning platforms that detect signs of attention loss or frustration and respond accordingly; inclusive education technologies, where emotion recognition can support learners with special educational needs by enhancing emotional understanding and promoting more effective communication.

Keywords: artificial intelligence, neural networks, deep learning, speech emotion recognition, human-computer interaction, educational systems, learning outcomes.

Актуальність проблеми. З огляду на збільшення суспільного і наукового інтересу до штучного інтелекту, в останні роки були досягнуті значні успіхи[18],

зокрема, в автоматичному розпізнаванні емоцій. Такі системи повсюдно застосовуються в техніці, телефонії, голосовому управлінні, системах для людей з обмеженими можливостями та багатьох інших сферах життя людей. Однак інформація, що є в тексті, – це не лише звуковий текст, а й емоційний стан мовця. Як частина машинного навчання та аналізу даних, розпізнавання емоцій досліджується в меншій мірі, ніж розпізнавання мови. Це пов'язано, передусім, з більш обмеженим колом завдань, де знання про емоції можуть бути корисними.

Емоції є невід'ємною частиною людського спілкування та важливим елементом повсякденного життя. Вони впливають на настрій і психічний стан, однак відіграють значну роль процесах прийняття рішень. Виникає необхідність у розробці технологій, здатних розпізнавати та аналізувати людські емоції. Штучний інтелект (ШІ), нейронні мережі показали величезний потенціал у сфері розпізнавання емоцій людини. Взаємодія з машинами стає не лише функціональною, а й емоційно забарвленою [1].

Розвиток обробки розмовної мови, що перетинається з обробкою природної мови, когнітивними науками та взаємодією людина-машина, значно стимулював розвиток адаптивних та чуйних інтерфейсів людина-машина [14]. Розпізнавання мовних емоцій (Speech Emotion Recognition, SER) стає критично важливим компонентом у підвищенні природності та ефективності систем діалогу «людина – машина» [20, с. 3689]. Його актуальність охоплює розумні середовища, віртуальних асистентів та кол-центри, де емоційні нюанси в мовленні суттєво впливають на взаємодію користувачів. Відтак, розпізнавання мови – це складний виклик для технологій, особливо якщо враховувати різноманітність акцентів, швидкість мови або навіть шум фону. Однак глибоке навчання змінює правила гри. Це більше, ніж просто технологія – це революція, яка відкриває нові можливості для покращення спілкування між людиною та машиною. Це не магія, а робота складних нейронних мереж, які «вчаться» розуміти мову так само, як це роблять люди. Тому важливо вивчити потенціал глибокого навчання, дослідити його механіку для проектування можливостей застосовувати ці інновації різноманітних освітніх проєктах.

Аналіз літератури. Питання використання штучного інтелекту, технологій глибокого навчання та технологій розпізнавання емоцій в освіті поступово набувають значного інтересу. Так, науковцями розроблено структуровану методику впровадження інструментів машинного навчання та інтелектуального аналізу даних в освітню практику [2]; досліджено потенціал інтелектуальних систем у розпізнаванні емоційної емпатії як передумови ефективної комунікації в цифровому середовищі [4; 5; 8]; розглянуто особливості безпечної обробки мовної інформації та впровадження інтелектуальних освітніх систем, що враховують емоційний стан користувача [1]. З огляду на динаміку розвитку

нейромережових технологій, значна кількість дослідників зосереджує увагу на підвищенні точності розпізнавання емоцій у мовленні [3].

Сьогодні SER використовується в широкому спектрі застосувань. Розпізнавання гніву, на думку Б. Аббачіан (B. Abbaschian) може бути використане для покращення якості голосових порталів або кол-центрів [3]. Це дає змогу адаптувати послуги, що надаються, відповідно до емоційного стану клієнтів. Моніторинг стресу пілотів літаків також може допомогти знизити рівень потенційних авіаційних аварій у цивільній авіації. У сфері розваг багато дослідників інтегрували модуль розпізнавання емоцій у свої продукти, щоб покращити досвід гравців у відеоіграх та підтримувати їхню мотивацію. Мета полягає в тому, щоб підвищити залученість гравців шляхом налаштування гри на основі їхніх емоцій. У секторі психічного здоров'я науковцями запропоновано психіатричну консультаційну службу з чат-ботом. Основна концепція полягає в аналізі вхідного тексту, голосу та візуальних підказок для визначення психічного розладу суб'єкта та надання інформації про діагностику та лікування (К. Ох (K. Oh) та співавтори [16]). Розмовний чат-бот – це ще одне запропоноване застосування для розпізнавання емоцій, де виявлення голосових емоцій може допомогти в кращій розмові П. Єнігала (P. Yenigalla) та співавтори [20]. Таким чином, SER стала не лише складною темою, а й критично важливою галуззю досліджень. Однак можливості використання технології глибокого навчання у розпізнаванні емоцій у людському голосі для навчальних систем залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті полягає у визначенні потенціалу технології глибокого навчання у розпізнаванні емоцій у людському голосі для навчальних систем.

Виклад основного матеріалу. У взаємодії людини з людиною виявлення емоцій часто є легким, оскільки сприймаються за допомогою міміки, жестів тіла або мови. Однак у взаємодії людини з машиною виявлення людських емоцій може бути складним завданням. Для покращення цієї взаємодії з'явилося SER, метою якого є розпізнавання емоцій лише за допомогою вокальної інтонації [9]. Взаємовідносини між людиною та машиною постійно розвиваються, зокрема й завдяки оптимізації комунікації між ними. Багато зусиль докладається для того, щоб взаємодіяти з машинами якомога легше та інтуїтивніше [2]. Взаємодія людини з комп'ютером (Human–Computer Interaction, HCI) прагне створити не лише ефективніший та природний інтерфейс комунікації між людьми та комп'ютерами, а й покращити загальний досвід користувача, сприяти розвитку людини та вдосконалювати електронне навчання. Емоції є невід'ємною частиною людської взаємодії, тому вони, природно, стали важливим аспектом розробки програм на основі HCI [5].

Питання емоцій є складним і охоплює психічні, фізіологічні, фізичні та поведінкові чинники. Тому науковцями у дослідженні HCI емоційний компо-

мент був розроблений та врахований [13, с. 112328]. Емоції можливо фіксувати та оцінювати за допомогою технологій різними способами, зокрема міміки, фізіологічних сигналів та мовлення. Одним із найскладніших завдань у галузі аналізу мовленнєвих сигналів є автоматичний пошук емоційних сигналів. Це дослідницька проблема, яка намагається вивести емоції з мовленнєвих сигналів [11]. Емоції, що передаються сигналами, повинні бути правильно виявлені та належним чином оброблені, щоб створити більш природне та інтуїтивне спілкування між людьми та комп'ютерами.

Розпізнавання емоцій у мовленні є складним завданням [19]. Якщо машина зможе розпізнавати емоції, емоційні завдання в реальному світі стануть простішими і менш трудомісткими. Наприклад, бізнес-маркетинг, персоналізований програвач фільмів або музики, запобігання самогубствам тощо [21]. Наприклад, у бізнес-маркетингу голос ідентифікує відгуки про продукт як позитивні (задоволення клієнта) або негативні (незадоволення клієнта). Це завдання є складним і трудомістким для багатьох продуктів. Тому виконання його за допомогою машини буде простим і заощадить час (рис. 1). У цій моделі мовлення містить вхідні дані, які класифікуються за допомогою моделі глибокого навчання (для цієї системи) і передбачають емоцію.

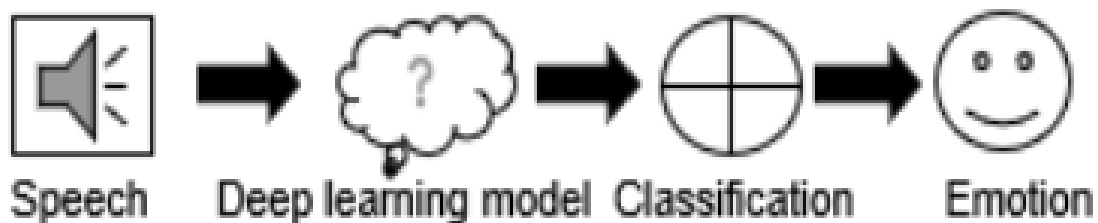

Рис. 1 Розпізнавання емоцій у мовленні

Вихідні набори даних грають ключову роль в побудові будь-якої системи машинного навчання, зокрема систем розпізнавання емоцій у мові. Нині мовні бази, які використовуються в навчанні, можуть містити реальні приклади вияви емоцій і спеціально підготовлені записи. Очевидно, що більш вихідні дані ближче до «природних», тим вони складніші для аналізу. Серед найпопулярніших мовних баз даних для розпізнавання емоцій є такі:

1) Ryerson Audio-Visual Database of Emotional Speech and Song (RAVDESS): Цей набір охоплює записи від 24 акторів (12 чоловіків та 12 жінок), представлених по 104 висловлювання на кожного актора (60 мовних і 4 пісенних). Набір складається з 1440 аудіофайлів у wav-форматі (16 біт, 48 кГц). RAVDESS містить у собі різні емоційні стани, такі як нейтральність, спокій, щастя, смуток, гнів, страх, здивування та огида [14];

2) Toronto emotional speech set (TESS): охоплює 2800 аудіозаписів, створених двома акторками у віці 26 і 64 років, які виявляють шість основних емоцій –

гнів, огиду, страх, щастя, смуток та подив – разом із нейтральним емоційним станом. Кожен запис містить одне з 200 цільових слів, вбудованих у «несучу» фразу «Вимовте слово [мета]», що забезпечує однаковість у структурі речення. Аудіофайли зберігаються у wav-форматі (16 біт, 24 кГц) [10];

3) Berlin Emotional Speech Database (Emo-DB): цей набір охоплює записи від 10 акторів (5 чоловіків та 5 жінок), представлених за 535 висловлюваннями на кожного актора. У базі даних представлені різні емоції: радість, гнів, смуток, подив, огида, страх, нейтральність та інші [6];

4) Danish Emotional Speech Database (DES): датасет охоплює записи від 10 акторів (5 чоловіків та 5 жінок), представлених 35 висловлюваннями на кожного актора. У базі даних представлені різні емоції: як радість, гнів, смуток, подив, страх та нейтральний стан [12];

5) Interactive Emotional Dyadic Motion Capture (IEMOCAP): мультимодальний набір даних, що складається з аудіо, відео та зразків захоплення руху обличчя, зібраних у п'яти пар акторів-чоловіків та акторів-жінок. Зразки розподілені за п'ятьма сесіями, кожна з яких має дані від певної пари. Актори грали, використовуючи театральні сценарії чи імпровізували. Аудіофайли з цього набору даних розділені на десять класів емоцій: агресія, щастя, смуток, нейтральність, розчарування, збудженість, страх, здивування, огида та «інше» [7].

Це лише невелика частина існуючих наборів даних, що використовуються в цій галузі. Однак вони користуються найбільшою популярністю і є своєрідними еталонними при оцінці продуктивності систем розпізнавання емоційних станів у мові.

Емоції відіграють фундаментальну роль в освітньому процесі, оскільки вони впливають на академічну успішність, мотивацію, запам'ятовування інформації та благополуччя учнів/студентів. В освіті розпізнавання емоцій є важливим для розуміння того, як емоції впливають на взаємодію з однолітками, академічну успішність та залученість в онлайн- та віртуальному навчальних середовищах. В інтелектуальному освітньому середовищі розпізнавання емоцій на зображеннях студентів під час занять за допомогою комп'ютерів та алгоритмів глибокого навчання може сприяти своєчасному моніторингу психологічного та емоційного стану учнів. Розпізнавання емоцій за допомогою зображень міміки вимагає високоякісних камер для захоплення зображень обличчя, що спричинює значні витрати на впровадження. З огляду на це, метод розпізнавання людських емоцій на основі мовлення поступово став основним методом вивчення розпізнавання емоцій у HCI. У процесі комунікації та мовлення відображає не лише семантичну інформацію, а й передбачає багату інформацію, наприклад, емоції мовця. Тому дослідження розпізнавання емоцій на основі людського мовлення та зображень за допомогою комп'ютерів та інтелектуальних алгоритмів глибокого навчання має велике значення.

Зі стрімким розвитком технологій штучного інтелекту існує багато робіт з глибокого навчання в розпізнаванні мовлення та зображень. Наразі технології розпізнавання емоцій за допомогою мовлення та зображень досягли певних успіхів. Інтеграція ШІ в заклади освіти знаменує собою значний прогрес у виявленні, оцінці та розвитку емоцій учнів/студентів. Здатність ШІ аналізувати складні моделі емоційної поведінки за допомогою даних, зібраних під час освітнього процесу, дає змогу глибше зрозуміти потреби кожного учня/студента.

Глибоке навчання (deep learning) – це суперсила, яка дає змогу машинам думати, як люди. Ця технологія використовує штучні нейронні мережі, що імітують мозок людини. Проте річ не лише в «імітації» [17]. Глибоке навчання «думає» глибше, аналізуючи мільйони звукових файлів, щоб знаходити закономірності, яких ми, можливо, навіть не помічаємо [3]. Використовуючи передові алгоритми, технології глибокого навчання здатні виявляти ознаки розчарування, нудьги чи ентузіазму, що дає змогу викладачам ефективніше адаптувати свої методи навчання. Крім того, технології глибокого навчання можуть надавати миттєвий персоналізований зворотний зв'язок на основі емоційного аналізу, створюючи таким чином навчальне середовище, яке більше відповідає емоційному благополуччю учнів/студентів. Такий комплексний підхід значною мірою сприяє цілісному розвитку учнів/студентів, покращуючи їхню здатність керувати емоціями, будувати позитивні стосунки та покращувати їхню академічну успішність.

Підтвердження цьому знаходимо і в дослідженні С. Д'Мелло (S. D'Mello) та А. Граєсер (A. Graesser), які стверджують, що ШІ та технології глибокого навчання здатні передбачати емоції учнів/студентів (нудьгу, плавність/залученість, розгубленість та фрустрацію), аналізуючи текст діалогів між учнями/студентами та викладачами під час взаємодії з «інтелектуальною системою навчання» [8, с. 305]. Ці інтелектуальні системи навчання на основі ШІ та технологій глибокого навчання можуть позитивно впливати на мотивацію учнів, охоплюючи освітні моделі зі штучним інтелектом, наприклад «Мобільне адаптивне персоналізоване навчальне середовище» MAPLE [15]. Таким чином, штучні викладачі із синтезованими емоціями можуть адаптувати власну поведінку до реакцій та афективних станів учнів/студентів, покращуючи їхню ефективність в системах електронного навчання.

Також технології глибокого навчання забезпечують можливість виявляти та оцінювати емоції учнів/студентів в інтерактивних цифрових навчальних середовищах та, відповідно, адаптувати середовище до їхніх реальних потреб, потенційно покращуючи навчання. Наприклад, система може аналізувати вираз обличчя, тон голосу та відповіді студента, щоб зрозуміти, коли розчарування очевидно, щоб запропонувати інші навчальні матеріали або додаткову підтримку. Такі адаптивні технології глибокого навчання вже інтегровані в

онлайн-платформи навчання, такі як Coursera, щоб зробити крок вперед у просуванні залученості та освітніх результатів.

Технології глибокого навчання в навчальних системах також дають змогу:

- класифікувати емоції учнів/студентів під час їхньої взаємодії з імерсивним середовищем, що дозволяє краще зрозуміти їхні емоційні переживання;
- аналізувати емоції з тексту, підвищуючи мотивацію та успішність студентів в середовищах електронного навчання;
- оцінювати інтенсивність емоцій та адаптувати уроки до індивідуальних потреб, сприяючи успішному завершенню академічного навчання, підвищенню продуктивності та оптимізації освітнього процесу;
- розуміти людські емоції та взаємодіяти з ними під час соціальної взаємодії, що сприяє покращенню мотивації, самооцінки та самомотивації учнів на основі покращення соціально-емоційного клімату;
- передбачати емоції, дозволяючи таким системам, як віртуальні помічники та інтелектуальні системи репетиторства, проактивно адаптуватися та ефективніше реагувати на емоційні потреби учнів/студентів, тим самим покращуючи освітній процес;
- впливати на соціальні емоції (емпатія, співчуття та міжособистісні явища – справедливість і співпраця), які мають вирішальне значення для навчання;
- аналізувати емпатичну поведінку в динамічних соціальних контекстах, таких як заклади освіти установи. Сьогодні вже існують моделі, які використовують глибоке навчання для розвитку емоційного інтелекту, обробляючи мультимодальні емоційні сигнали для генерування відповідних емпатичних реакцій [4];
- надавати емоційну підтримку та персоналізовані поради учням та іншим освітнім діячам, які переживають стрес або депресію, а також надавати поради та зворотний зв'язок на основі емоційного благополуччя.

Таким чином, можливими варіантами використання технології глибокого навчання у розпізнаванні емоцій у людському голосі для навчальних систем є:

- 1) інтелектуальні тьютори – системи, які здатні розпізнавати емоції учнів/студентів у реальному часі, можуть динамічно адаптувати метод подачі матеріалу – сповільнювати темп, повторювати складні теми, або змінювати стиль викладу залежно від стану користувача;
- 2) онлайн-платформи – технології глибокого навчання у розпізнаванні емоцій у людському голосі можуть сигналізувати про втрату уваги чи фрустрацію студента, пропонуючи відповідні дії: наприклад, паузу або звернення до викладача;
- 3) інклюзивне навчання – розпізнавання емоцій може допомагати в навчанні дітей із особливими освітніми потребами, покращуючи розуміння їхнього емоційного стану та сприяючи більш ефективній комунікації.

Висновки. У сучасному цифровому суспільстві освітні технології активно інтегрують інструменти ШІ для підвищення ефективності освітнього процесу. Розпізнавання емоцій з мовлення може стати потужним інструментом адаптації навчальних систем до індивідуальних потреб користувачів. Глибоке навчання відкриває нові можливості для автоматичного виявлення емоцій у голосі з високим рівнем точності.

В навчальних системах використання ШІ, зокрема машинного навчання та глибокого навчання, стає дедалі популярнішим. У сучасному освітньому ландшафті інтеграція технологій є ключовим чинником для покращення результатів навчання. Поєднання технологічних інструментів з традиційними методами навчання створило нові можливості для збагачення освітнього досвіду та сприяння розвитку навичок у студентів. Ефективність цієї інтеграції очевидна в її адаптивності до різних стилів навчання, здатності підвищувати залученість студентів та її ролі в забезпеченні доступу до глобальних освітніх ресурсів. У контексті дослідження використання технологій глибокого навчання для оцінки емоцій у навчальному середовищі уможливило розуміння, як ця синергія між технологіями та результатами навчання може покращити освітній процес та зробити досягнення навчальних цілей більш ефективним та змістовим. Підсумовано, що технології глибокого навчання використовуються для пришвидшення аналізу емоцій та підвищення точності класифікації в закладах освіти. Інтеграція ШІ в управління емоціями в освіті знаменує значний прогрес у сучасних методах навчання. Адже методи глибокого навчання можуть надійно ідентифікувати низку людських емоцій, зокрема щастя, гнів, смуток та спокій. Ця здатність може значно покращити викладання, забезпечуючи глибше, більш персоналізоване розуміння емоційних станів учнів/студентів. Такі знання сприяють налаштуванню стратегії навчання для кращого задоволення індивідуальних потреб. Отже, ефективне застосування технологій глибокого навчання в управлінні освітніми емоціями може не лише покращити загальне благополуччя учнів/студентів, але й сприяти створенню більш інклюзивного та емпатичного навчального середовища.

Література:

1. Іосіфов Є. А., Соколов В. Ю., Складанний П. М. Безпечна обробка голосової інформації: монографія. Київ: КСУБГ, 2025. 140 с.
2. Мокін В. Б., Дратований М. В. Наука про дані: машинне навчання та інтелектуальний аналіз даних: електронний навчальний посібник комбінованого (локального та мережевого) використання. Вінниця: ВНТУ, 2024. 258 с.
3. Abbaschian B. J., Sierra-Sosa D., Elmaghraby A. Deep learning techniques for speech emotion recognition, from databases to models. *Sensors*. 2021. Vol. 21, No. 4. Article ID 1249.
4. Alanazi S. A., Shabbir M., Alshammari N., Alruwaili M., Hussain I., Ahmad F. Prediction of emotional empathy in intelligent agents to facilitate precise social interaction. *Applied Sciences*. 2023. Vol. 13. Article ID 1163. DOI: 10.3390/app13021163

5. Arguel A., Lockyer L., Kennedy G., Lodge J. M., Pachman M. Seeking optimal confusion: a review on epistemic emotion management in interactive digital learning environments. *Interactive Learning Environments*. 2019. Vol. 27, No. 2. P. 200–210.
6. Burkhardt F., Paeschke A., Rolfes M., Sendlmeier W., Weiss B. A database of German emotional speech. *Proc. of Interspeech-2005*. 2005. Vol. 5. P. 1517–1520.
7. Busso C., Bulut M., Lee C. C., Kazemzadeh A., Mower E., Kim S., Chang J. N., Lee S., Narayanan S. S. IEMOCAP: Interactive emotional dyadic motion capture database. *Language Resources and Evaluation*. 2008. Vol. 42. P. 335–359.
8. D'Mello S., Graesser A. Language and discourse are powerful signals of student emotions during tutoring. *IEEE Transactions on Learning Technologies*. 2012. Vol. 5, No. 4. P. 304–317.
9. Dantas P. V., Silva Jr. W. S., Cordeiro L. C., Carvalho C. B. A comprehensive review of model compression techniques in machine learning. *Applied Intelligence*. 2024. Vol. 54. P. 11804–11844.
10. Guilford J. P., Schultheiss H. H. The Toronto Emotional Speech Set (TESS) [Database] // University of Toronto. 2008. URL: <https://utoronto.scholaris.ca/collections/036db644-9790-4ed0-90cc-bel1dfb8a4b66>
11. Hassounch A., Mutawa A. M., Murugappan M. Development of a real-time emotion recognition system using facial expressions and EEG based on machine learning and deep neural network methods. *Informatics in Medicine Unlocked*. 2020. Vol. 20. P. 1057–1120.
12. Jensen R., Nielsen A. The Danish Emotional Speech Database (DES). Aalborg University. 2010. URL: <https://vbn.aau.dk/en/publications/design-recording-and-verification-of-a-danish-emotional-speech-da>
13. Khalil R. A., Jones E., Babar M. I., Jan T., Zafar M. H., Alhussain T. Speech emotion recognition using deep learning techniques: a review. *IEEE Access*. 2019. Vol. 7. P. 117327–117345.
14. Livingstone S. R., Russo F. A. The Ryerson Audio-Visual Database of Emotional Speech and Song (RAVDESS): A dynamic, multimodal set of facial and vocal expressions in North American English. *PloS One*. 2018. Vol. 13, No. 5. P. 1–35.
15. Mehigan T., Pitt I. Engaging learners through emotion in artificially intelligent environments. *Proc. of 10th Int. Conf. on Human-Computer Interaction (HCI)*. 2019. P. 5661–5668.
16. Oh K.-J., Lee D., Ko B., Choi H.-J. A chatbot for psychiatric counseling in mental healthcare service based on emotional dialogue analysis and sentence generation. *Proc. of 18th IEEE Int. Conf. on Mobile Data Management (MDM)*. 2017. P. 371–375.
17. Pang B., Nijkamp E., Wu Y. N. Deep learning with TensorFlow: a review. *Journal of Educational and Behavioral Statistics*. 2020. Vol. 45, No. 2. P. 227–248.
18. Savitska V., Matveieva N., Chinchoy A., Romanyshyna N., & Sakh Y. The effectiveness of multimedia boards/projection systems in teaching humanities. *Revista Eduweb*. 2025. Vol. 19, No. 2. P. 234–251.
19. Tripathi S., Kumar A., Ramesh A., Singh C., Yenigalla P. Deep learning-based emotion recognition system using speech features and transcriptions. *arXiv preprint*. 2019. arXiv:1906.05681. DOI: 10.48550/arXiv.1906.05681
20. Yenigalla P., Kumar A., Tripathi S., Singh C., Kar S., Vepa J. Speech emotion recognition using spectrogram & phoneme embedding. *Proc. of Interspeech*. 2018. P. 3688–3692.
21. Yoon S., Byun S., Dey S., Jung K. Speech emotion recognition using a multi-hop attention mechanism. *ICASSP 2019 – IEEE Int. Conf. on Acoustics, Speech and Signal Processing*. 2019. P. 2822–2826. DOI: 10.1109/ICASSP.2019.8683483

References:

1. Iosifov, Y. A., Sokolov, V. Y., & Skladannyi, P. M. (2025). *Bezpechna obrobka holosovoi informatsii: Monohrafiia* [Secure processing of voice information: Monograph]. Kyiv: KSUBH. [in Ukrainian]
2. Mokin, V. B., & Dratovanyi, M. V. (2024). *Nauka pro dany: Mashynne navchannia ta intelektualnyi analiz danykh: Elektronnyi navchalnyi posibnyk kombinovanoho (lokalnoho ta merezhevoho) vykorystannia* [Data science: Machine learning and intelligent data analysis: Electronic textbook for combined (local and online) use]. Vinnytsia: VNTU. [in Ukrainian]
3. Abbaschian, B. J., Sierra-Sosa, D., & Elmaghraby, A. (2021). Deep learning techniques for speech emotion recognition, from databases to models. *Sensors*, 21(4), 1249. <https://doi.org/10.3390/s21041249>
4. Alanazi, S. A., Shabbir, M., Alshammari, N., Alruwaili, M., Hussain, I., & Ahmad, F. (2023). Prediction of emotional empathy in intelligent agents to facilitate precise social interaction. *Applied Sciences*, 13, 1163. <https://doi.org/10.3390/app13021163>
5. Arguel, A., Lockyer, L., Kennedy, G., Lodge, J. M., & Pachman, M. (2019). Seeking optimal confusion: A review on epistemic emotion management in interactive digital learning environments. *Interactive Learning Environments*, 27(2), 200–210. <https://doi.org/10.1080/10494820.2018.1489859>
6. Burkhardt, F., et al. (2005). A database of German emotional speech. In *Proceedings of Interspeech-2005* (Vol. 5, pp. 1517–1520).
7. Busso, C., et al. (2008). IEMOCAP: Interactive emotional dyadic motion capture database. *Language Resources and Evaluation*, 42, 335–359. <https://doi.org/10.1007/s10579-008-9076-6>
8. D'Mello, S., & Graesser, A. (2012). Language and discourse are powerful signals of student emotions during tutoring. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 5(4), 304–317.
9. Dantas, P. V., Silva Jr., W. S., Cordeiro, L. C., & Carvalho, C. B. (2024). A comprehensive review of model compression techniques in machine learning. *Applied Intelligence*, 54, 11804–11844
10. Guilford, J. P., & Schultheiss, H. H. (2008). The Toronto Emotional Speech Set (TESS) [Database]. University of Toronto. <https://utoronto.scholaris.ca/collections/036db644-9790-4ed0-90cc-be1dfb8a4b66>
11. Hassouneh, A., Mutawa, A. M., & Murugappan, M. (2020). Development of a real-time emotion recognition system using facial expressions and EEG based on machine learning and deep neural network methods. *Informatics in Medicine Unlocked*, 20, 1057–1120. <https://doi.org/10.1016/j.imu.2020.100372>
12. Jensen, R., & Nielsen, A. (2010). The Danish Emotional Speech Database (DES). Aalborg University. <https://vbn.aau.dk/en/publications/design-recording-and-verification-of-a-danish-emotional-speech-da>
13. Khalil, R. A., Jones, E., Babar, M. I., Jan, T., Zafar, M. H., & Alhussain, T. (2019). Speech emotion recognition using deep learning techniques: A review. *IEEE Access*, 7, 117327–117345. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2019.2938095>
14. Livingstone, S. R., & Russo, F. A. (2018). The Ryerson Audio-Visual Database of Emotional Speech and Song (RAVDESS): A dynamic, multimodal set of facial and vocal expressions in North American English. *PLOS ONE*, 13(5), e0196391. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0196391>
15. Mehigan, T., & Pitt, I. (2019). Engaging learners through emotion in artificially intelligent environments. *Proceedings of the International Conference on Educational Data Mining*, 5661–5668.
16. Oh, K.-J., Lee, D., Ko, B., & Choi, H.-J. (2017). A chatbot for psychiatric counseling in mental healthcare service based on emotional dialogue analysis and sentence generation. In *2017 18th IEEE International Conference on Mobile Data Management (MDM)* (pp. 371–375). IEEE. <https://doi.org/10.1109/MDM.2017.64>

17. Pang, B., Nijkamp, E., & Wu, Y. N. (2020). Deep learning with TensorFlow: A review. *Journal of Educational and Behavioral Statistics*, 45(2), 227–248.

18. Savitska, V., Matveieva, N., Chinchoy, A., Romanyshyna, N., & Sakh, Y. (2025). The effectiveness of multimedia boards/projection systems in teaching humanities. *Revista Eduweb*, 19(2), 234–251.

19. Tripathi, S., Kumar, A., Ramesh, A., Singh, C., & Yenigalla, P. (2019). Deep learning-based emotion recognition system using speech features and transcriptions. *arXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1906.05681>

20. Yenigalla, P., Kumar, A., Tripathi, S., Singh, C., Kar, S., & Vepa, J. (2018). Speech emotion recognition using spectrogram & phoneme embedding. In *Proceedings of Interspeech 2018* (pp. 3688–3692).

21. Yoon, S., Byun, S., Dey, S., & Jung, K. (2019). Speech emotion recognition using a multi-hop attention mechanism. In *ICASSP 2019 - IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)* (pp. 2822–2826). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICASSP.2019.8683483>

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 355.233:378.1:355.02(100)"2023"

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-499-510](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-499-510)

Кугот Олександр Леонідович викладач кафедри бойового забезпечення та повсякденної діяльності факультету лідерства Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0009-0005-1339-6299>

Кочетков Олександр Володимирович старший викладач кафедри бойового забезпечення та повсякденної діяльності факультету лідерства Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0009-0008-1448-4719>

Дромашко Вячеслав Миколайович старший викладач кафедри бойового забезпечення та повсякденної діяльності факультету лідерства Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0009-0002-6304-0379>

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СПІВПРАЦІ З ПРОГРАМОЮ НАТО DEEP

Анотація. Стаття присвячена аналізу інноваційних підходів до підготовки військовослужбовців у контексті співпраці з програмою НАТО Defence Education Enhancement Program (DEEP). У роботі розглядаються ключові аспекти впровадження сучасних освітніх технологій у військову освіту, які спрямовані на підвищення професійної підготовки військовослужбовців відповідно до стандартів НАТО.

Автори акцентують увагу на значенні програми НАТО DEEP як важливого інструменту адаптації військової освіти до сучасних викликів і вимог безпекового середовища. У статті досліджується роль програми у модернізації освітніх процесів, впровадженні компетентнісного підходу, розвитку лідерських навичок та професійної компетентності військових кадрів. Особливий акцент зроблено на інтеграції інноваційних методів навчання, таких як використання симуляційних технологій, дистанційного навчання, практико-орієнтованих тренінгів та міждисциплінарного підходу.

Також у статті розглядаються основні виклики, з якими стикається система військової освіти в умовах гібридної війни та цифрової трансформації. Зокрема, аналізуються питання адаптації освітніх програм до швидко змінюваних умов

бойових дій, необхідність формування нових компетенцій у військовослужбовців, а також посилення міжнародної співпраці у сфері військової освіти.

Окрему увагу приділено питанням стандартизації підготовки військових кадрів відповідно до вимог НАТО, що сприяє підвищенню взаємосумісності збройних сил України з арміями країн-членів Альянсу. У статті проаналізовано конкретні приклади реалізації програми НАТО DEEP в Україні, а також запропоновано рекомендації щодо подальшого розвитку інноваційних освітніх процесів у військовій сфері.

Результати дослідження демонструють, що впровадження інноваційних підходів до підготовки військовослужбовців у тісній співпраці з міжнародними партнерами є важливим кроком на шляху до підвищення обороноздатності країни. Запропоновані заходи сприятимуть не лише покращенню професійної підготовки військових кадрів, але й зміцненню безпеки держави в умовах сучасних викликів та загроз.

Ключові слова: військова освіта, програма НАТО DEEP, інноваційні підходи, підготовка військовослужбовців, стандарти НАТО, військова співпраця, кібербезпека, цифрова трансформація.

Kuhot Oleksandr Leonidovich Lecturer at the Department of Combat Support and Daily Activities, Faculty of Leadership, Military Institute of Telecommunications and Information Technologies named after the Heroes of Kruty, <https://orcid.org/0009-0005-1339-6299>

Kochetkov Oleksandr Volodymyrovych Senior Lecturer, Department of Combat Support and Daily Activities of the Faculty of Leadership Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technology, <https://orcid.org/0009-0008-1448-4719>

Dromashko Viacheslav Mykolayovych Senior Lecturer, Senior Lecturer, Department of Combat Support and Daily Activities of the Faculty of Leadership Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technology, <https://orcid.org/0009-0002-6304-0379>

INNOVATIVE APPROACHES TO TRAINING MILITARY SERVANTS IN COOPERATION WITH THE NATO DEEP PROGRAM

Abstract. The article is dedicated to the analysis of innovative approaches to military personnel training in the context of cooperation with the NATO Defence Education Enhancement Program (DEEP). It examines key aspects of implementing modern educational technologies in military education aimed at enhancing the professional training of military personnel according to NATO standards.

The authors emphasize the significance of the NATO DEEP program as an important tool for adapting military education to contemporary challenges and requirements of the security environment. The article investigates the role of the program in modernizing educational processes, implementing a competency-based approach, and developing leadership skills and professional competence among military personnel. Special attention is given to the integration of innovative teaching methods, such as simulation technologies, distance learning, practice-oriented training, and an interdisciplinary approach.

Additionally, the article discusses the main challenges faced by the military education system amidst hybrid warfare and digital transformation. Specifically, it analyzes the adaptation of educational programs to rapidly changing combat conditions, the need to develop new competencies in military personnel, and the strengthening of international cooperation in military education.

Particular focus is placed on standardizing military personnel training according to NATO requirements, which fosters the interoperability of the Ukrainian armed forces with the armies of NATO member countries. The article reviews specific examples of the implementation of the NATO DEEP program in Ukraine and proposes recommendations for the further development of innovative educational processes in the military sector.

The research results demonstrate that the introduction of innovative approaches to military personnel training in close collaboration with international partners is a crucial step toward enhancing the country's defense capability. The proposed measures will not only improve the professional training of military personnel but also strengthen state security in light of contemporary challenges and threats.

Keywords: Military education, NATO DEEP program, innovative approaches, military personnel training, NATO standards, military cooperation, cybersecurity, digital transformation.

Постановка проблеми. Розвиток військової освіти в Україні в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти нашої держави є одним із ключових завдань сучасного суспільства. Нагальною потребою є забезпечення якісної підготовки військовослужбовців, науково-педагогічних працівників, інструкторів та інших фахівців, які здатні ефективно викладати, планувати й ухвалювати рішення відповідно до стандартів НАТО. Особливий акцент робиться також на вдосконаленні мовних навичок військовослужбовців для підвищення їхньої професійної спроможності.

З метою покращення якості освіти та підготовки висококваліфікованих кадрів Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – ВІКНУ, Військовий інститут) активно працює над створенням сучасної моделі військової освіти, яка відповідає стандартам країн НАТО.

Зокрема, інститут бере активну участь у програмі вдосконалення військової освіти “Defence Education Enhancement Program” (далі – програма DEEP).

Співпраця з іноземними партнерами в рамках програми DEEP дозволила адаптувати існуючі освітні програми та розробити нові, які спрямовані на формування лідерських якостей у військовослужбовців. У процесі навчання враховуються реальні умови ведення бойових дій, впроваджуються інноваційні методи навчання, а також здійснюється модернізація структури навчального закладу. Усе це сприяє підвищенню рівня професійної підготовки фахівців, здатних діяти за стандартами Альянсу.

Необхідність серйозних змін у структурі та змістовому наповненні військової освіти обумовлена новими викликами, що постали перед українським суспільством у зв’язку з повномасштабним вторгненням російських військ. Це визначає актуальність статті, яка висвітлює ключові аспекти трансформації військової освіти України в умовах сучасної війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях значна увага приділяється різним аспектам співпраці України з міжнародними партнерами в рамках програми DEEP. Цією темою активно займаються як військові, так і цивільні науковці. Зокрема, питання трансформації української системи військової освіти відповідно до стандартів НАТО розглядаються у роботах В. Мірненка та В. Оліферука [4], С. Полторака [7], А. Станішовського [10], С. Стріхи [11].

Проблематиці впровадження компетентнісного підходу, заснованого на сучасних освітніх технологіях НАТО, а також формуванню національно-патріотичної свідомості та забезпеченню навчального процесу висококваліфікованими науково-педагогічними кадрами присвячено дослідження В. Ананьїна, О. Пучкова та О. Уваркіна [1].

О. Злобіна у своїй роботі акцентує увагу на необхідності змін у системі військової освіти, зумовлених “необхідністю забезпечення безперервного професійного розвитку військових упродовж військової кар’єри (службової діяльності) для набуття оперативних (бойових, спеціальних) спроможностей виконувати завдання оборонного планування, застосування Збройних Сил України, спільних дій у складі об’єднаних органів військового управління, а також їх сумісності з підрозділами збройних сил держав-членів НАТО до виконання спільних бойових завдань” [3]. У статті також розглянуто особливості практичної підготовки, що реалізується в межах програми DEEP.

Питання побудови нової політики професійної військової освіти детально проаналізовано в дослідженні О. Цевельова [12].

Ю. Пащук, Д. Каменцев та С. Пасічник [6] запропонували шляхи вдосконалення мовної підготовки курсантів у рамках академічного військового співробітництва.

Проблематику організації педагогічного стажування для викладачів військових закладів освіти висвітлено у статті А. Вітченка та С. Гайдарова [2].

М. Полторак у своїй роботі [8] представив порівняльний аналіз систем збору та обробки освітньої інформації, спрямованої на оцінювання якості військової освіти у Збройних Силах України та арміях країн-членів НАТО.

Ознайомлення з науковими дослідженнями, присвяченими як загальним аспектам трансформації військової освіти в Україні, так і окремим напрямом її розвитку, свідчить про необхідність комплексного підходу до аналізу співпраці українських військових закладів освіти з НАТО. Такий підхід дозволяє створити цілісне уявлення про досягнення, виклики та перспективи подальшого вдосконалення військової освіти.

У цій статті представлено досвід впровадження інноваційних підходів у систему підготовки військовослужбовців Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ВІКНУ). Основна увага приділяється трансформаційним процесам, які охоплюють оновлення світогляду керівництва, викладачів, курсантів та слухачів, модернізацію навчальних програм і зміну структури інституту. У роботі також аналізуються ключові досягнення та основні виклики, що виникають на шляху до реалізації визначених завдань у сфері військової освіти.

Мета статті — полягає у дослідженні інноваційних підходів до підготовки військовослужбовців у контексті співпраці з програмою НАТО Defence Education Enhancement Program (DEEP), аналізі результатів впровадження сучасних освітніх технологій та методів навчання, а також визначенні основних досягнень, викликів і перспектив розвитку військової освіти України відповідно до стандартів НАТО.

Виклад основного матеріалу.

На сучасному етапі система вищої освіти України, включаючи військову складову, проходить активну фазу реформування та модернізації, спрямовану на інтеграцію до світового та Європейського освітнього простору.

Сучасні наукові дослідження свідчать, що трансформаційні процеси у військовій освіті України характеризуються суттєвими змінами як у теоретичних підходах, так і в практичній реалізації навчально-виховного процесу. Відбувається модернізація традиційної методології, вдосконалюється існуюча система військової підготовки та механізми моніторингу якості освіти. Паралельно розширюються комунікаційні зв'язки з освітніми установами країн-членів НАТО.

Функціонування сучасної системи військової освіти України нерозривно пов'язане з механізмами збору та аналізу освітньої інформації для оцінювання якості підготовки військових фахівців. Ключовим завданням сьогодення є формування оновленої системи військової освіти, здатної максимально забезпечити

ефективність навчального процесу, формування у військових фахівців актуальних компетентностей та досягнення операційної сумісності відповідно до стандартів, прийнятих у збройних силах країн Альянсу.

Вирішення цього комплексного завдання потребує порівняльного аналізу систем збору, обробки та зберігання освітньої інформації щодо оцінювання якості військової освіти у Збройних Силах України та збройних силах НАТО. Також важливим є вивчення підходів до формування нової системи військової освіти через призму системного аналізу професійної військової освіти держав-членів НАТО та кроків України з модернізації військової освіти у контексті співробітництва з Альянсом.

Порівняльний аналіз систем професійної військової освіти країн-членів НАТО та України демонструє, що при зовнішній подібності вони мають суттєві відмінності. Ці відмінності стосуються насамперед поєднання професійної військової підготовки з набуттям відповідних освітніх рівнів та тривалості навчання у військових закладах вищої освіти.

Варто зазначити, що системи військової освіти більшості країн-членів НАТО (за винятком США) вже повністю інтегровані до національних освітніх систем, функціонують відповідно до вимог Болонського процесу та регулюються національним законодавством у галузі освіти і науки. Освітні програми та програми професійного розвитку військовослужбовців у європейських країнах-членах НАТО базуються на європейській кредитно-трансферній системі ECTS.

Система вищої освіти України, включно з військовою складовою, також долучилася до європейського інтеграційного процесу в рамках Болонської декларації. У систему військової освіти України впроваджуються стандарти НАТО, що сприяє гармонізації підходів до підготовки військових фахівців.

Щодо модернізації військової освіти та співробітництва між Міністерством оборони України та НАТО, варто відзначити такі ключові досягнення:

внесено необхідні зміни до нормативно-правової бази, що розширили повноваження Міністерства оборони України в питаннях організації навчального процесу, вступних кампаній та кадрової політики;

створено нові військові заклади вищої освіти та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, а також військові кафедри для підготовки офіцерів запасу. У військових освітніх закладах проведено організаційні зміни та переатестацію науково-педагогічних працівників;

оновлено навчальні програми з акцентом на збільшення практичної підготовки, внесено зміни до навчально-методичних матеріалів з урахуванням досвіду операцій на сході України;

запроваджено практику залучення до навчального процесу представників замовників, фахівців Міністерства оборони України, Проектного офісу реформ

МО України, волонтерів, представників інших структур сектору безпеки та оборони, а також міжнародних організацій;

системно впроваджуються євроатлантичні технології та процедури в освітній процес військових закладів вищої освіти.

Основною метою впровадження стандартів НАТО в освітній процес Військового інституту є забезпечення сумісності з міжнародними партнерами у сферах функціонування та застосування збройних сил. Особливу увагу приділено реалізації положень Спільної директиви стратегічних командувань НАТО “Освіта та індивідуальна підготовка 075-007” (далі – Спільна директива; [5]), зокрема впровадженню системи менеджменту якості. У навчальні програми 33 дисциплін, що викладаються на десяти кафедрах інституту, інтегруються стандарти та публікації НАТО. Це дозволяє не лише підвищити якість освіти й рівень професійної підготовки військових фахівців, але й у перспективі забезпечити відповідність сучасним викликам і стандартам, підвищити ефективність виконання операцій та сприяти зміцненню безпеки держави.

У Військовому інституті проводиться регулярний аналіз ключових показників ефективності навчального процесу та підготовки, визначених Спільною директивою. Цей аналіз охоплює такі елементи, як інспектування, контроль якості, гарантування якості та забезпечення якості.

Оцінка стану навчально-матеріальної бази та проведення самоаналізу є невід’ємною частиною роботи Військового інституту. Навчальні програми закладу регулярно оновлюються, зазвичай щорічно, з урахуванням досвіду, отриманого під час бойових дій.

Контроль якості проведення занять охоплює всіх науково-педагогічних працівників і здійснюється за участю керівництва інституту, факультетів, кафедр, навчального відділу, а також відділу забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти. У цьому процесі застосовується також методика перехресного оцінювання, що дозволяє забезпечити об’єктивність та всебічність оцінки.

Однією з важливих складових впровадження положень Спільної директиви в освітньо-професійні програми інституту є використання таксономії Блума. Ця модель визначає багаторівневу структуру педагогічних цілей у пізнавальній сфері, які охоплюють різні етапи засвоєння знань: від запам’ятовування та розпізнавання фактів до створення нових знань. Таксономія передбачає поступовий перехід від нижчих рівнів засвоєння до вищих, що сприяє розвитку розумових навичок та інтелектуальних здібностей.

Під час оновлення освітньо-професійних програм у Військовому інституті значну увагу приділяли формулюванню цілей, компетентностей і результатів навчання, використовуючи ключові поняття, що відповідають рівням таксономії Блума. Наприклад, на другому рівні таксономії (усвідомлення/розуміння) для

формулювання навчальних цілей і результатів за темами, пов'язаними з принципами війни, доцільно застосовувати такі ключові дієслова, як класифікувати, відрізняти, групувати, інтерпретувати, узагальнювати. Ці слова використовуються для створення конкретних завдань, наприклад: класифікувати принципи війни, відрізняти принципи оперативного мистецтва, групувати принципи загальновійськового бою, узагальнювати історичні підходи до формування принципів воєнного мистецтва.

Щодо змін в організаційно-штатній структурі Військового інституту, було реалізовано низку заходів, спрямованих на виконання завдань, визначених Стратегією менеджменту військової освіти (далі – Стратегія). Зокрема, структура військової освіти була адаптована до етапів побудови службової кар'єри. Також було впроваджено інтеграцію формальної академічної освіти з неформальною кар'єрною військовою освітою, що передбачає періодичне підвищення кваліфікації за фахом. У рамках реалізації принципу “освіта впродовж військової кар'єри” випускники бакалаврату Військового інституту отримали можливість продовжувати навчання під час служби, зокрема на кар'єрних курсах (L-курси), здобувати магістерську освіту, а також проходити курси перепідготовки та підвищення кваліфікації.

У Військовому інституті телекомунікацій та інформатизації ім. Героїв Крут (ВІТІ) функціонує система курсів різного рівня, зокрема базовий курс тактичного рівня (L-1A), фахові курси тактичного рівня (L-1B) та командні курси тактичного рівня (L-1C). Ці курси інтегровано до програм підготовки бакалаврів і магістрів за всіма спеціальностями. Науково-педагогічні працівники кафедр також підготовлені до проведення навчальних занять на командно-штабному курсі тактичного рівня L-2, який у перспективі забезпечуватиме підготовку офіцерів з лідерства.

Впровадження нового стилю лідерства є актуальним завданням для керівництва та викладацького складу ВІТІ. Особлива увага приділяється вдосконаленню змісту навчання з урахуванням досвіду дій підрозділів Збройних Сил України під час протидії російській агресії.

Структурні зміни в інституті також включають введення кількох відділень підготовки, де інструкторами працюють учасники бойових дій, які пройшли додаткову підготовку й проводять навчальні заняття з різними категоріями військовослужбовців.

З метою розвитку системи професійної військової освіти у Збройних Силах України Військовий інститут виступив з ініціативою створення Центру професійної військової освіти, який має функціонувати як сучасний освітній хаб. Хоча остаточне рішення щодо створення цього підрозділу ще не прийнято, планується, що його основними структурними елементами стануть курси професійної військової освіти. Передбачається, що структура центру та нові

підходи до організації освітнього процесу дозволять активно впроваджувати положення Спільної директиви у процес підготовки офіцерів.

У серпні 2025 року в рамках розбудови системи забезпечення якості освіти у Військовому інституті було введено в дію окремі локальні нормативні акти (Політика забезпечення якості освіти та підготовки Інституту). Основними завданнями цієї політики є: формування стратегії, процедур та практик для академічного забезпечення якості вищої освіти; організація підготовки до ліцензування освітньої діяльності та акредитації освітніх програм; проведення заходів для визначення відповідності результатів навчання вимогам законодавства, стандартам вищої освіти, професійним стандартам та потребам військ; забезпечення дотримання академічної доброчесності; впровадження в освітній процес досвіду підготовки та застосування сил і засобів складових сил оборони, а також стандартів та процедур, прийнятих у країнах НАТО.

У процесі формування системи забезпечення якості освіти Військовий інститут стикається з низкою викликів. Серед них особливо відчутними є проблеми, пов'язані із забезпеченням належного рівня підготовки персоналу та управлінням значною кількістю освітніх програм. Зокрема, лише освітніх програм курсів професійної військової освіти налічується понад 20, що створює додаткове навантаження на систему контролю якості.

У ході реалізації визначених цілей перед Військовим інститутом постала також необхідність постійного оновлення та вдосконалення змісту навчання з урахуванням актуального досвіду бойових дій. Важливим аспектом адаптації освітнього процесу стало суттєве збільшення обсягу практичної підготовки здобувачів освіти, особливо в частині загальновійськової підготовки. Це було досягнуто завдяки використанню резерву навчального часу (6 тижнів) та скороченню тривалості відпусток курсантів на період дії правового режиму воєнного стану.

Висновки. У рамках впровадження сучасної євроатлантичної моделі розвитку військового лідера у Військовому інституті створено комплексну систему підготовки лідерів тактичного рівня. Ця система передбачає інтеграцію базового курсу тактичного рівня L-1A та фахового курсу тактичного рівня L-1B до всіх освітньо-професійних програм бакалаврату, а також включення командного курсу тактичного рівня L-1C до магістерських програм.

Значні зрушення відбулися у напрямку підвищення якості освіти: запроваджено систему менеджменту якості, створено спеціалізований відділ забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти. Освітній процес характеризується системним підходом до планування та застосуванням сучасних методик активного навчання. Важливим аспектом модернізації стала часткова діджиталізація освітнього процесу.

Особлива увага приділяється розвитку мовленнєвих компетентностей персоналу та вдосконаленню системи вивчення іноземних мов. Навчання

відбувається під керівництвом викладача з використанням сучасних методик та постійним залученням до міжнародних заходів. Основою для навчальних занять слугують англomовні джерела, включаючи відповідні стандарти НАТО. Для забезпечення навчального процесу розроблено та впроваджено англomовні версії навчальних дисциплін.

У Військовому інституті сформовано культуру активної взаємодії з програмою DEEP (Defence Education Enhancement Programme). Створено необхідні структурно-організаційні умови для участі науково-педагогічних працівників у наукових та освітніх заходах, а також дистанційних курсах під егідою Програми. Закладено передумови для імплементації в освітній процес вимог Спільної директиви стратегічних командувань НАТО "Освіта та індивідуальна підготовка, №075-007".

Вагомим досягненням військового освітнього співробітництва стала розробка та впровадження курсу розвитку викладацького складу Військового інституту, що базується на найкращих практиках НАТО. Детальний аналіз організаційних та методологічних аспектів цього курсу є перспективним напрямком для подальших наукових досліджень.

Усі нововведення, реалізовані в результаті співпраці з НАТО, сприяють формуванню у ВІТІ сучасного освітнього середовища, яке забезпечує підготовку висококваліфікованих військових фахівців для зміцнення обороноздатності та національної безпеки України, а також розширення міжнародного співробітництва. Для подальшого впровадження положень Спільної директиви важливою залишається партнерська підтримка програми DEEP за такими основними напрямками: розвиток системи менеджменту якості освіти, професійне зростання науково-педагогічних працівників (зокрема підтримка від "Master Instructor Program" у сертифікації розробленого курсу розвитку викладацького складу), вдосконалення навчальних планів та програм, розвиток мовленнєвих компетентностей викладачів, організація стажувань для викладачів і курсантів у закладах вищої освіти країн-партнерів, а також встановлення партнерських зв'язків через організацію візитів делегацій ВІТІ до освітніх закладів країн-членів НАТО.

Важливим напрямком розвитку освітнього процесу є вдосконалення технологій дистанційного навчання та розбудова навчальних мереж. Особлива увага приділяється активному залученню науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти до участі в різноманітних онлайн-курсах, що пропонуються в рамках програми DEEP.

У контексті подальших наукових досліджень перспективним напрямком є проведення аналізу реалізації окреслених планів, здійснення порівняльної характеристики позитивних і негативних тенденцій в освітньому процесі Військового інституту, виявлення проблемних питань та розробка ефективних шляхів їх вирішення.

Література:

1. Ананьїн В. О., Пучков О. О., Уваркіна О. В. Актуальні проблеми військової освіти в умовах політичного сьогодення. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 3 (43). С. 163–168.
2. Вітченко А. О., Гайдаров С. С. Педагогічне стажування викладачів ВВНЗ: стан, проблеми, шляхи вдосконалення. Вісник Національного університету оборони України. 2016. № 1(47). С. 183–190.
3. Злобіна О. В. Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць. Міленіум, 2023. Вип. 34(1).
4. Мірненко В., Оліферук В. Трансформація системи військової освіти: основні тенденції та перспективи. Військова освіта. 2023. С. 9–17.
5. Освіта та індивідуальна підготовка 075-007 (10 вересня 2015 року): Спільна директива стратегічних командувань НАТО: довідкові матеріали. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021.
6. Пащук Ю. М., Каменцев Д. С., Пасічник С. М. Основні напрями вдосконалення мовної підготовки курсантів у межах академічного військового співробітництва. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2021. № 1(45). С. 20–24.
7. Полтораки М. Особливості використання систем збору та обробки освітньої інформації з питань оцінювання якості військової освіти у Збройних Силах України та збройних силах НАТО: порівняльний аналіз. Військова освіта. 2021. С. 254–265.
8. Полтораки С. Т. Трансформація системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО. Наука і оборона. 2018. С. 3–10.
9. Програма НАТО DEEP Defence Education Enhancement Program (Удосконалення військової освіти). URL: <http://nuou.org.ua/osvita/osvitni-proeNty/nato-deep/132-natodeep.html> (дата звернення: 02.03.2026).
10. Станішовський А. Концептуальні засади трансформації військової освіти: європейський дискурс. Перспективи та інновації науки. 2023. № 14 (32). С. 441–451.
11. Стріха С. Трансформація системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО. Військова освіта. 2019. С. 147–156.
12. Цевельов О. Формування політики професійної військової освіти в Україні в сучасних умовах. Військова освіта. 2021. С. 255–267.

References:

1. Ananyin, V. O., Puchkov, O. O., & Uvarkina, O. V. (2019). Aktualni problemy viiskovoi osvity v umovakh politychnoho sohodennia [Current problems of military education in today's political conditions]. Visnyk NTUU "KPI" Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo, 3(43), 163-168.
2. Vitchenko, A. O., & Haidarov, S. S. (2016). Pedahohichne stazhuvannia vykladachiv VVNZ: stan, problemy, shliakhy vdoskonalennia [Pedagogical internship of military higher educational institution teachers: state, problems, ways of improvement]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho, 1(47), 183-190.
3. Zlobina, O. V. (2023). Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka [Pedagogical education: theory and practice]. Zbirnyk naukovykh prats, 34(1). Milenium.
4. Mirnenko, V., & Oliferuk, V. (2023). Transformatsiia systemy viiskovoi osvity: osnovni tendentsii ta perspektyvy [Transformation of the military education system: main trends and prospects]. Viiskova osvita, 9-17.

5. Osvita ta indyvidualna pidhotovka 075-007 (10 veresnia 2015 roku): Spilna dyrektyva stratehichnykh komanduvan NATO: dovidkovi materialy [Education and Individual Training 075-007 (September 10, 2015): Bi-Strategic Command Directive of NATO: reference materials]. (2021). NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho.

6. Pashchuk, Yu. M., Kamentsev, D. S., & Pasichnyk, S. M. (2021). Osnovni napriamy vdoskonalennia movnoi pidhotovky kursantiv u mezhakh akademichnoho viiskovoho spivrobitnytstva [Main directions of improving language training of cadets within the framework of academic military cooperation]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky, 1(45), 20-24.

7. Poltorak, M. (2021). Osoblyvosti vykorystannia system zboru ta obrobky osvithoi informatsii z pytan otsiniuvannia yakosti viiskovoi osvity u Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta zbroinykh sylakh NATO: porivnialnyi analiz [Features of using systems for collecting and processing educational information on assessing the quality of military education in the Armed Forces of Ukraine and NATO armed forces: a comparative analysis]. Viiskova osvita, 254-265.

8. Poltorak, S. T. (2018). Transformatsiia systemy viiskovoi osvity Ukrainy na shliakhu do dosiahnennia standartiv NATO [Transformation of Ukraine's military education system on the way to achieving NATO standards]. Nauka i oborona, 3-10.

9. Prohrama, NATO. DEEP Defence Education Enhancement Program (Udoskonalennia viiskovoi osvity) [NATO Program. DEEP Defence Education Enhancement Program]. URL: <http://nuou.org.ua/osvita/osvitni-proeNty/nato-deep/132-natodeep.html>.

10. Stanishovskyi, A. (2023). Kontseptualni zasady transformatsii viiskovoi osvity: yevropeyskyi dyskurs [Conceptual foundations of military education transformation: European discourse]. Perspektyvy ta innovatsii nauky, 14(32), 441-451.

11. Strikha, S. (2019). Transformatsiia systemy viiskovoi osvity Ukrainy na shliakhu do dosiahnennia standartiv NATO [Transformation of Ukraine's military education system on the way to achieving NATO standards]. Viiskova osvita, 147-156.

12. Tsevelov, O. (2021). Formuvannia polityky profesiinoi viiskovoi osvity v Ukraini v suchasnykh umovakh [Formation of professional military education policy in Ukraine in modern conditions]. Viiskova osvita, 255-267.

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 378:17.023.34:316.334.3:1:61

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-511-520](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-511-520)

Кульчицький Віталій Йосипович доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0001-5863-3204>

ЗДОБУВАЧ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ЗДОРОВ'Я ТА СОЦІОЛОГІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ НАУКОВОГО ПОШУКУ ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Анотація. У статті здійснено філософсько-методологічний аналіз феномену здобувача вищої освіти у вимірах філософії здоров'я та соціології громадянського суспільства з особливим акцентом на академічній доброчесності. Актуальність дослідження обумовлена потребою формування нового типу освітньої особистості, яка поєднує професійну компетентність, критичне мислення, етичну свідомість та соціальну відповідальність. Показано, що сучасний здобувач вищої освіти постає як активний суб'єкт соціальних та освітніх трансформацій, здатний інтегрувати міждисциплінарні знання у професійну, наукову та соціальну практику, проявляючи ініціативу, критичність мислення та здатність до саморегуляції. Академічна доброчесність трактована як ключовий чинник професійної зрілості, самостійності та етичного вибору, що формує відповідальне ставлення до знань і суспільства загалом. Методологічна інтеграція, поєднуючи феноменологію, герменевтику, критичний дискурс-аналіз та системний підхід, забезпечує комплексне осмислення особистісного розвитку, академічної поведінки та соціальної активності здобувача вищої освіти. Обґрунтовано значення інтеграції філософії здоров'я та соціології громадянського суспільства для розвитку фізичного, психічного, духовного та соціального благополуччя, саморегуляції, емоційного інтелекту та міжособистісної компетентності. Наголошено на практичній значущості результатів дослідження для формування освітніх програм, що інтегрують академічну доброчесність, міждисциплінарні підходи та здоров'язбережувальні цінності, сприяючи розвитку відповідального громадянина, здатного до лідерства, соціальної активності та професійної адаптивності. Зроблено висновок, що сучасний здобувач вищої освіти є цілісною інтегрованою особистістю, здатною поєднувати знання, професійні компетентності та соціокультурні цінності, а

формування академічної доброчесності та соціальної відповідальності є ключовими умовами гармонійного особистісного розвитку, професійного становлення та активної участі у демократичному суспільстві.

Ключові слова: здобувач вищої освіти, філософія здоров'я, соціологія громадянського суспільства, академічна доброчесність, методологічні орієнтири, критичне мислення.

Kulchytskyi Vitalii Yosypovych Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Head of the Department of Higher Education Pedagogy and Social Sciences, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0001-5863-3204>

THE HIGHER EDUCATION STUDENT IN THE CONTEXT OF HEALTH PHILOSOPHY AND CIVIL SOCIETY SOCIOLOGY: METHODOLOGICAL APPROACHES TO RESEARCH AND ACADEMIC INTEGRITY

Abstract. In the article, the phenomenon of a higher education student is analyzed through health philosophy, sociology of civil society, and academic integrity principles. The study emphasizes the need to reconsider the student's role as an active subject of education and sociocultural development rather than a passive knowledge recipient. In the context of globalization, technological innovations, and multicultural education, the student is presented as a proactive agent who integrates interdisciplinary knowledge into academic, social, and professional practices. The article highlights the development of critical thinking, creativity, digital literacy, ethical awareness, and social responsibility as key markers of professional maturity. Methodologically, phenomenology, hermeneutics, critical discourse analysis, and systems theory provide a comprehensive framework for exploring student development. Health philosophy supports holistic personal growth, self-regulation, resilience, and an integral worldview linking physical, psychological, spiritual, and social dimensions. Sociology of civil society reveals mechanisms of civic engagement, integration into democratic practices, and development of social capital. Academic integrity is treated as a value-based foundation ensuring responsibility, knowledge reliability, and constructive cooperation in education and science. Practical examples show students initiating interdisciplinary projects in medicine, social sciences, and community health, combining research, preventive initiatives, and civic participation. The study's results inform educational program improvement, academic culture enhancement, and professional ethics cultivation. They contribute to shaping a new academic personality – self-regulated, socially active, capable of innovative problem-solving, intercultural communication, and responsible decision-making. The

article substantiates the necessity of combining philosophical and sociological approaches with modern educational practices to form professionals and citizens oriented toward social justice, democratic values, and sustainable development.

Keywords: student, philosophy of health, sociology of civil society, academic integrity, methodological benchmarks, critical thinking.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси у сфері вищої освіти зумовлюють нагальну потребу переосмислення ролі здобувача вищої освіти як активного суб'єкта не лише освітнього процесу, а й соціокультурного розвитку суспільства загалом. У сучасних умовах глобалізації, швидкого розвитку технологій і формування мультикультурних освітніх середовищ традиційна роль майбутнього фахівця як пасивного отримувача знань стає недостатньою. Здобувач вищої освіти постає не просто як споживач навчального контенту, а як активний агент соціальних та освітніх трансформацій, здатний до глибинної саморефлексії, критичного осмислення власного освітнього шляху та інтеграції отриманих знань у соціальні практики, наукові дослідження та професійні дії [8].

Актуальність дослідження зумовлена потребою формування нового типу освітньої особистості, яка поєднує професійну компетентність, критичне мислення, етичну свідомість та соціальну відповідальність. У швидкозмінному світі знання швидко втрачають актуальність, тому саме інтеграція міждисциплінарних підходів, розвиток цифрової грамотності, академічної доброчесності та навичок здорового способу життя стають ключовими чинниками успішної професійної та соціальної реалізації здобувача вищої освіти. Це дослідження є важливим, оскільки відповідає викликам інформаційного суспільства, розвитку технологічних інновацій і потребам демократичного розвитку громадянського суспільства.

Сучасна академічна парадигма акцентує на необхідності поєднання професійної компетентності, етичної свідомості та соціальної відповідальності, що дозволяє майбутньому фахівцю ефективно функціонувати у динамічному та мультикультурному соціокультурному середовищі. Це передбачає не лише здобуття спеціалізованих знань у вузькій сфері, а й уміння адаптувати їх до змінних умов, інтегрувати інформацію з різних дисциплін та прогнозувати наслідки власних дій.

Важливою є інтеграція знань із різних дисциплін, що забезпечує здобувачу вищої освіти здатність до комплексного аналізу складних проблем, прогнозування наслідків власних рішень та впровадження інноваційних підходів у професійну та громадську діяльність.

При цьому особливо важливим є розвиток критичного мислення, творчої ініціативи, інноваційних підходів до вирішення професійних і суспільних

проблем та здатності до міждисциплінарної взаємодії. Такий підхід формує новий тип освітньої особистості – саморегульованого, свідомого та соціально активного здобувача вищої освіти, здатного до самостійного прийняття рішень, оцінки ризиків та продуктивної участі у колективних проєктах. Така особистість активно інтегрує освітній, соціальний та науковий досвід, проявляє лідерські та комунікативні компетенції, здатна адаптуватися до змін та ефективно взаємодіяти у міжкультурному середовищі [5].

У вимірах філософії здоров'я та соціології громадянського суспільства постає завдання формування нової моделі академічної культури, заснованої на інтеграції гуманістичних цінностей, індивідуальної відповідальності та принципів академічної доброчесності. Філософія здоров'я акцентує увагу на гармонійному розвитку особистості, здатності до глибокої саморефлексії та осмислення сенсу життя, підкреслюючи взаємозв'язок фізичного, психічного, духовного та соціального аспектів буття людини. Вона стимулює розвиток самопізнання, емоційної компетентності, стійкості до стресів, здатності до ефективної саморегуляції, а також формує навички усвідомленого управління власним ресурсом здоров'я та енергії.

Соціологія громадянського суспільства, у свою чергу, надає методологічні рамки для аналізу ролі здобувача вищої освіти у соціальних процесах, інтеграції молоді у демократичні практики та формуванні соціального капіталу [2]. Це сприяє розвитку громадянської компетентності, активної життєвої позиції, конструктивної соціальної взаємодії та професійної адаптивності. Соціологічний підхід дозволяє оцінити вплив соціально-культурного середовища, медіапростору та освітніх інституцій на формування ціннісних пріоритетів та освітніх стратегій здобувача вищої освіти, а також його здатності до самостійного критичного мислення.

Академічна доброчесність у сучасному освітньому просторі виступає ключовим механізмом забезпечення високої якості освітньої діяльності та наукового пошуку. Вона не обмежується формальним дотриманням правил, а включає ціннісно-нормативну основу, що регулює поведінку здобувачів вищої освіти, викладачів та науковців. Академічна доброчесність забезпечує довіру у навчальному середовищі, стабільність освітніх результатів та запобігає девальвації знань через порушення етичних норм, маніпуляції інформацією [7].

Дотримання принципів чесності, прозорості та поваги до інтелектуальної власності не лише гарантує якість наукових і освітніх досягнень, а й сприяє формуванню соціально відповідальної особистості, здатної до конструктивної взаємодії у колективних наукових, освітніх та соціальних практиках. В освітньому середовищі така практика зміцнює довіру між учасниками освітнього процесу, сприяє обміну знаннями та підвищує загальний рівень компетентності здобувача вищої освіти.

Академічна доброчесність виступає показником зрілості майбутнього фахівця, здатного до етичного самовизначення, професійної відповідальності, самостійного критичного мислення та обґрунтованого прийняття рішень. Здатність розрізняти етичні та неетичні форми поведінки, аргументовано оцінювати інформаційні ресурси та приймати рішення на основі достовірних джерел є важливим маркером професійної зрілості.

Вона є не лише нормативним стандартом, а й ефективним інструментом розвитку когнітивних та метакогнітивних навичок, самостійності, відповідального ставлення до знань та усвідомленого прийняття рішень. У міждисциплінарному освітньому середовищі, де поєднуються різні галузі знань та методології, академічна доброчесність допомагає здобувачу вищої освіти орієнтуватися в обширному потоці інформації, аналізувати дані з різних перспектив та формулювати власні висновки на основі об'єктивних критеріїв. У контексті швидких соціально-технологічних змін і відкритості інформаційного простору академічна доброчесність забезпечує відповідальне та продуктивне застосування знань, запобігаючи негативним наслідкам для науки й суспільства [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку проблеми, пов'язаної з місцем і роллю здобувача вищої освіти в контексті філософії здоров'я та соціології громадянського суспільства, зроблено у межах наукових пошуків, орієнтованих на методологічні засади та принципи академічної доброчесності. Так, вітчизняні та зарубіжні науковці (В. Вернадський, Г. Сковорода, І. Ільїн, В. Франкл, К. Вілбер та ін.) трактували здоров'я як інтегральний феномен гармонії фізичного, духовного та соціального буття людини. У цьому контексті здоров'я постає як ціннісний ресурс, що забезпечує життєву активність, творчий потенціал, соціальну відповідальність, здатність до саморефлексії та збереження психоемоційної рівноваги.

Соціологічні аспекти становлення громадянського суспільства досліджували Т. Парсонс, Е. Гідденс, П. Штомпка, М. Грушевський, І. Дзюба, які підкреслювали роль освіти у формуванні демократичних цінностей, громадянської відповідальності та соціальної активності молоді. Академічна доброчесність як ключова засада освітнього процесу відображена у працях Дж. Маккейба, Т. Фішмана, Н. Скотта, а в українському науковому середовищі – у дослідженнях О. Сліпушко, Т. Фінікової, В. Лугового та ін., які наголошують на необхідності формування культури відповідального ставлення до знань, етичного прийняття рішень, критичного оцінювання інформації та формування професійної етики.

Сучасні наукові дослідження також акцентують на необхідності поєднання цифрової грамотності, етичних принципів і професійних компетентностей у дослідницькій діяльності, що зумовлено викликами інформаційного суспільства, динамічним розвитком технологій та зростанням соціальної комуніка-

ції. При цьому акцент робиться на формуванні навичок інформаційної безпеки, уміння критично оцінювати джерела, усвідомлено використовувати цифрові ресурси, а також на розвитку відповідального ставлення до інформації та підвищенні рівня медіаграмотності.

Мета статті – дослідити методологічні підходи до осмислення феномену здобувача вищої освіти у вимірах філософії здоров'я та соціології громадянського суспільства з особливим акцентом на значенні академічної доброчесності у формуванні ціннісних орієнтирів, професійного становлення та соціальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку вищої освіти актуалізує необхідність цілеспрямованого формування ціннісних орієнтирів здобувачів, зміцнення академічної культури, утвердження принципів академічної доброчесності та розвитку професійної етики. У цьому контексті результати проведеного дослідження створюють підґрунтя для розроблення й удосконалення освітніх програм, що поєднують теоретичну підготовку з практично орієнтованими формами навчання. Зокрема, вони можуть бути інтегровані в освітні курси з філософії, етики, валеології та соціології через спеціальні розділи з академічної доброчесності, які передбачають аналіз реальних етичних дилем, розгляд практичних кейсів, проведення дискусійних майстер-класів і рольових ігор. Такий підхід забезпечує не лише засвоєння теоретичних положень, а й формування здатності застосовувати їх у професійній та навчальній діяльності [9].

Окрім того, отримані результати відкривають можливості для впровадження тренінгових програм, спрямованих на розвиток міжособистісної та соціальної компетентності, зокрема навичок ефективної комунікації, командної взаємодії, конструктивного розв'язання конфліктів і критичного мислення. Реалізація таких підходів у системі вищої освіти має не лише освітній, а й виразний суспільний ефект, оскільки сприяє формуванню відповідального громадянина, інтегрованого у ціннісні засади демократичного розвитку.

Такий громадянин орієнтований на збереження особистісного та суспільного здоров'я, усвідомлює важливість етичних норм у професійній діяльності та здатний активно брати участь у громадських і професійних ініціативах. Зокрема, підготовка здобувачів вищої освіти із урахуванням принципів академічної доброчесності створює передумови для їхньої участі у волонтерських програмах, соціальних проєктах і професійних об'єднаннях, спрямованих на вирішення актуальних соціальних проблем.

Практичне впровадження міждисциплінарних підходів та принципів академічної доброчесності також підвищує адаптивність здобувачів вищої освіти до змін у професійній і соціокультурній сферах, забезпечуючи здатність гнучко реагувати на нові виклики, знаходити інноваційні рішення складних завдань та ефективно взаємодіяти в багатопрофільних командах. Використання

міждисциплінарних методів дозволяє поєднувати знання з філософії, етики, соціології та психології для формування комплексних підходів до професійної діяльності. У результаті формується покоління майбутніх лідерів змін, здатних упроваджувати прогресивні рішення, підтримувати соціальну справедливість і сприяти розвитку академічної культури на рівні суспільства [5].

Здобувач освіти сучасного закладу вищої освіти постає як активний суб'єкт філософії здоров'я, соціології громадянського суспільства та академічного пошуку. У цьому контексті освіта перестає бути лише інституційною процедурою передачі знань і перетворюється на інтеграційний простір, де формується особистість, здатна до глибокої ціннісної рефлексії, усвідомленого етичного вибору та відповідальної громадянської позиції. Такий підхід передбачає, що майбутній фахівець не просто отримує інформацію, а активно формує власну систему цінностей, аналізує соціальні та моральні дилеми, оцінює наслідки своїх дій у різних контекстах і навчається брати на себе відповідальність за прийняті рішення [8].

Сучасний здобувач вищої освіти орієнтується на розвиток фізичного, психічного та духовного благополуччя, саморегуляції, емоційного інтелекту та соціальної компетентності. Такий комплексний підхід до розвитку особистості передбачає, що здоров'я та самопізнання стають не просто темами для окремих лекцій, а інтегрованими елементами навчальної практики [3].

Освітній процес стимулює розвиток міжособистісних навичок, критичного аналізу інформації, здатності до проєктної діяльності, лідерства та управління командною роботою, формуючи майбутнього фахівця як агента змін. Сучасний суб'єкт освітнього процесу не лише виконує завдання, а й активно створює нові проєкти, генерує ідеї та впроваджує їх у освітньому або соціальному середовищі. Приклади цього процесу включають: роботу над міжфакультетними науково-дослідними проєктами, що дозволяє здобувачам вищої освіти поєднувати знання з різних галузей; симуляційні тренінги з управління командою, які розвивають навички ефективної комунікації, делегування та вирішення конфліктів; участь у молодіжному самоврядуванні та громадських ініціативах, що формує практичне розуміння принципів демократії та громадянської відповідальності [1]. Такі активності допомагають здобувачу вищої освіти формувати комплексні професійні компетентності та здатність бути ініціатором позитивних змін у суспільстві.

Філософія здоров'я формує методологічні та концептуальні рамки осмислення цілісності людини [6]. У цьому підході здоров'я розглядається не лише як відсутність хвороб, а як ціннісний ресурс, що визначає здатність особистості до пізнання, творчості, активної участі у соціальному житті, саморефлексії та підтримання гармонії з навколишнім середовищем.

Соціологія громадянського суспільства забезпечує аналітичні та концептуальні інструменти для осмислення ролі здобувача у соціальних процесах, його інтеграції у колективні дії, демократичні практики та громадське життя. Суб'єкт освітнього процесу отримує змогу оцінити власні соціальні позиції, зрозуміти механізми взаємодії у групах та вплив колективних дій на соціальні процеси [4].

Баланс між індивідуальними та колективними вимірами є ключовим у становленні особистості здобувача. Цей баланс передбачає, що майбутній фахівець одночасно розвиває свої власні компетентності та інтегрується у спільні процеси, що стимулює розвиток зрілої особистості, здатної до самореалізації, активної інтеграції у соціальні процеси та конструктивної участі у громадянських практиках.

Методологічна інтеграція в дослідженнях освітнього процесу передбачає поєднання різних наукових підходів, що дозволяє глибоко і всебічно аналізувати як особистісний досвід здобувача вищої освіти, так і соціальні умови, які впливають на формування його академічної та громадянської поведінки. До таких підходів належать герменевтика, феноменологія, критичний дискурс-аналіз та елементи системного підходу. Кожен із них вносить у методологічну інтеграцію власну специфіку та перспективу аналізу, що робить можливим комплексне дослідження процесів розвитку етичної та ціннісної зрілості здобувачів вищої освіти.

Феноменологічний підхід спрямований на вивчення особистісного досвіду майбутніх фахівців, їх суб'єктивного сприйняття освітнього процесу, цінностей і норм, які вони засвоюють. Герменевтика, у свою чергу, дозволяє інтерпретувати ціннісні орієнтири, що панують у молодіжному середовищі, а також розуміти мотиви та сенси, які здобувачі вищої освіти приписують своїй академічній та громадській діяльності [3].

Критичний дискурс-аналіз є методом, який дозволяє виявляти приховані структури влади та маніпуляції інформацією у навчальних матеріалах, медіапросторі та соціальному середовищі здобувачів вищої освіти. Його застосування допомагає зрозуміти, як певні дискурси формують у суб'єктів освітнього процесу сприйняття етичних норм, сприяють або перешкоджають розвитку критичного мислення, а також яким чином відбувається соціалізація здобувачів освіти у контексті професійних і громадянських стандартів [8].

Елементи системного підходу дозволяють розглядати освітній процес, соціальні умови та особистісний розвиток здобувача вищої освіти як цілісну систему взаємопов'язаних компонентів [9]. Такий підхід забезпечує комплексне бачення взаємодії різних факторів, що впливають на формування професійної компетентності, академічної доброчесності та соціальної відповідальності. Він дає можливість проєктувати педагогічні стратегії, враховуючи не лише окремі

етичні або освітні аспекти, а й їхню взаємодію у реальному життєвому контексті здобувача вищої освіти.

Поєднання цих методів у рамках методологічної інтеграції дозволяє розробляти ефективні педагогічні та методологічні стратегії, що сприяють розвитку соціально відповідальної, професійно компетентної та академічно доброчесної особистості [2]. Завдяки цьому підходу дослідник отримує змогу не лише описувати факти та поведінкові патерни здобувачів вищої освіти, а й глибоко аналізувати, як соціальні умови та ціннісні орієнтири впливають на їхній особистісний і професійний розвиток. У результаті формується комплексне розуміння процесів навчання, соціалізації та морального виховання в освітньому середовищі.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що сучасний здобувач вищої освіти постає як цілісна інтегрована особистість, яка здатна поєднувати академічні знання, професійні компетентності та соціокультурні цінності. Освітній процес у закладі вищої освіти перестає обмежуватися лише здобуттям інформації й перетворюється на багатовимірний процес особистісного зростання, що охоплює інтелектуальний, емоційний, моральний і соціальний компоненти. Важливою умовою такого розвитку виступає академічна доброчесність, яка забезпечує прозорість освітнього середовища, підвищує рівень довіри між учасниками освітнього процесу та сприяє формуванню стійкої системи цінностей. Її складовими є чесність, відповідальність, об'єктивність, дотримання правил академічного цитування та повага до інтелектуальної власності, що не лише зміцнює репутацію здобувача вищої освіти, а й створює основу для формування професійної етики та культури наукової діяльності.

Водночас інтеграція філософії здоров'я та соціології громадянського суспільства у структуру освітніх програм сприяє розвитку фізичного, психічного, духовного та соціального благополуччя, формує здатність здобувачів вищої освіти до саморегуляції, стресостійкості та конструктивної взаємодії. Таке поєднання підвищує рівень громадянської активності, соціальної відповідальності та етичної чутливості молоді, створюючи умови для гармонійного поєднання професійної підготовки з особистісним саморозвитком та соціальною активністю. Соціальні та волонтерські практики, участь у молодіжних ініціативах і громадських проєктах сприяють формуванню комунікативних навичок, розвитку командної взаємодії та усвідомленню цінності громадянської позиції.

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок є поглиблене вивчення ролі міждисциплінарних підходів у розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту, здатності до саморегуляції та професійної адаптивності здобувачів вищої освіти.

Таким чином, сучасний освітній простір має ґрунтуватися на поєднанні академічної доброчесності, інноваційних освітніх практик, міждисциплінарних підходів та орієнтації на здоров'язбережувальні й соціокультурні цінності. Це дозволяє формувати соціально свідомого, професійно компетентного та адаптивного фахівця, здатного до ефективної самореалізації, конструктивної взаємодії в освітньому, професійному та суспільному середовищі й активної участі у розвитку стійкого, здорового та демократичного суспільства.

Література:

1. Бондаренко В. І. Інтердисциплінарний підхід у вищій освіті. Одеса: Фенікс, 2020. 238 с.
2. Дьяків О. В. Медіаграмотність та соціальні трансформації. Київ: Академвидав, 2020. 240 с.
3. Іваненко О. В. Гармонійний розвиток особистості у вищій освіті. Київ: Видавничий дім, 2020. 214 с.
4. Ковальчук А. П. Соціологія молоді: методи та практики. Львів: Львівський національний університет, 2018. 308 с.
5. Кравченко І. В. Соціологія громадянського суспільства. Львів: Центр Європи, 2017. 280 с.
6. Мельник Ю. С. Філософія здоров'я: концепції та підходи. Київ: Вища школа, 2018. 226 с.
7. Петрова Н. І. Академічна доброчесність: теорія і практика. Харків: Основа, 2019. 192 с.
8. Смирнова Т. М. Професійна компетентність у сучасному освітньому процесі. Київ: Наукова думка, 2021. 263 с.
9. Шевченко Л. О. Розвиток критичного мислення у студентів. Харків: Ранок, 2019. 187 с.

References:

1. Bondarenko V. I. (2020) Interdyscyplinarnyi pidkhid u vyshchii osviti [Interdisciplinary approach in higher education]. Odessa: Feniks. 238 p. [in Ukrainian].
2. Diakiv O. V. (2020) Mediagramotnist ta sotsialni transformatsii [Media literacy and social transformations]. Kyiv: Akademvydav. 240 p. [in Ukrainian].
3. Ivanenko O. V. (2020) Harmoniinyi rozvytok osobystosti u vyshchii osviti [Harmonious development of personality in higher education]. Kyiv: Vydavnychiy dim. 214 p. [in Ukrainian].
4. Kovalchuk A. P. (2018) Sotsiologhiia molodi: metody ta praktyky [Sociology of youth: methods and practices]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet. 308 p. [in Ukrainian].
5. Kravchenko I. V. (2017) Sotsiologhiia hromadianskoho suspilstva [Sociology of civil society]. Lviv: Tsentrv Yevropy. 280 p. [in Ukrainian].
6. Melnyk Yu. S. (2018) Filosofiia zdorovia: kontseptsii ta pidkhody [Philosophy of health: concepts and approaches]. Kyiv: Vyshcha shkola. 226 p. [in Ukrainian].
7. Petrova N. I. (2019) Akademichna dobrochesnist: teoriia i praktyka [Academic integrity: theory and practice]. Kharkiv: Osnova. 192 p. [in Ukrainian].
8. Smirnova T. M. (2021) Profesijna kompetentnist u suchasnomu osvitnomu protsesi [Professional competence in the modern educational process]. Kyiv: Naukova dumka. 263 p. [in Ukrainian].
9. Shevchenko L. O. (2019) Rozvytok krytychnoho myslennia u studentiv [Development of critical thinking in students]. Kharkiv: Ranok. 187 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

УДК 378.147.88

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-521-536](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-521-536)

Лазарев Олег В'ячеславович доктор філософії, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов, Уманський національний університет, м. Умань, <https://orcid.org/0000-0003-0557-3919>

Фернос Юлія Іванівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов, Уманський національний університет, м. Умань, <https://orcid.org/0000-0002-5157-7702>

Бечко Яна Вареріївна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов, Уманський національний університет, м. Умань, <https://orcid.org/0000-0001-6845-2546>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ ДО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена суперечністю між зростаючими вимогами аграрної галузі до рівня іншомовної комунікативної підготовки фахівців та відсутністю теоретично обґрунтованої моделі формування відповідної готовності в системі вищої аграрної освіти. В умовах глобалізації аграрного сектору, розширення експортної діяльності та активізації міжнародної співпраці іншомовна комунікація перестає бути факультативною складовою фахової підготовки і набуває статусу професійно необхідної компетентності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування доцільності та принципів застосування методу моделювання у процесі формування готовності майбутніх фахівців аграрного профілю до професійно орієнтованої іншомовної комунікації.

Доведено теоретично, що готовність до професійно орієнтованої іншомовної комунікації є інтегративною властивістю особистості майбутнього фахівця, структурно представленою взаємопов'язаними мотиваційним, когнітивно-змістовним і рефлексивним компонентами, кожен із яких корелює з відповідною складовою комунікативного процесу. Визначено методологічні підходи до побудови дидактичної моделі, серед яких комунікативний є провідним. Обґрунтовано систему принципів моделювання – системності, комунікативної спрямованості, контекстності, поступовості та інтегративності мовної й фахової підготовки. Описано триетапну систему професійно

орієнтованої мовної підготовки, що передбачає послідовний перехід від семіотичної складової через репродуктивну до професійно-продуктивної, а також визначено педагогічні умови її реалізації. Практичну цінність результатів підтверджують конкретні приклади навчальних завдань, зорієнтованих на реальні виробничі ситуації аграрної галузі.

Отримані результати формують концептуальне підґрунтя для подальшої розробки структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх фахівців аграрного профілю до професійно орієнтованої іншомовної комунікації у наступних дослідженнях.

Ключові слова: професійна освіта, готовність, процес моделювання, майбутні фахівці аграрного профілю, професійно орієнтована іншомовна комунікація.

Lazariev Oleh Viacheslavovych Doctor of Philosophy, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Uman National University, Uman, <https://orcid.org/0000-0003-0557-3919>

Fernos Yuliia Ivanivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Uman National University, Uman, <https://orcid.org/0000-0002-5157-7702>

Bechko Yana Valeriivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Uman National University, Uman, <https://orcid.org/0000-0001-6845-2546>

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR MODELING AGRICULTURAL SPECIALISTS' READINESS FOR PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION

Abstract. The relevance of the study is determined by the contradiction between the increasing demands of the agricultural sector for a high level of foreign language communicative training of specialists and the lack of a theoretically substantiated model for developing such readiness within higher agricultural education. Under conditions of globalization of the agricultural industry, expansion of export activities, and intensification of international cooperation, foreign language communication is no longer a supplementary component of professional training but acquires the status of an essential professional competence.

The aim of the article is to provide a theoretical substantiation of the feasibility and principles of applying modelling as a method in the process of developing

readiness of future agricultural specialists for professionally oriented foreign language communication.

It is theoretically justified that readiness for professionally oriented foreign language communication is an integrative personal quality of a future specialist, structurally represented by interrelated motivational, cognitive-content, and reflective components, each correlating with a corresponding element of the communicative process. Methodological approaches to constructing a didactic model are identified, including communicative, competence-based, and contextual approaches. A system of modelling principles is substantiated, namely systemicity, communicative orientation, contextuality, gradual progression, and integration of linguistic and professional training. A three-stage system of professionally oriented language training is characterized, involving a consistent transition from the semiotic stage through the reproductive stage to the professionally productive stage, and pedagogical conditions for its implementation are determined. The practical significance of the results is confirmed by examples of learning tasks designed in accordance with real production situations in the agricultural sector.

The obtained results form a conceptual foundation for further development and empirical verification of a structural-functional model for developing readiness of future agricultural specialists for professionally oriented foreign language communication.

Keywords: professional education, readiness, modelling process, future agricultural specialists, professionally oriented foreign language communication.

Постановка проблеми. У сучасних складних умовах затребуваність фахівця аграрного профілю на ринку праці, його конкурентоспроможність значною мірою залежить від рівня володіння іноземною мовою. Адже аграрна галузь характеризується глибокою інтеграцією у світовий економічний простір, активізацією міжнародної співпраці, розширенням експортної діяльності та впровадженням інноваційних технологій.

Особливістю професійної комунікації в аграрній галузі є те, що вона здійснюється на перетині наукового, виробничого, управлінського та бізнес-дискурсів. За таких умов володіння іноземною мовою виступає не лише складовою загальної культури фахівця, а й необхідним інструментом здійснення професійної діяльності.

Водночас аналіз освітніх програм та результати попередніх досліджень як в Україні, так і за кордоном свідчать про недостатній рівень сформованості готовності студентів аграрних спеціальностей до здійснення професійно орієнтованої іншомовної комунікації [1] [2] [3].

Існує протиріччя між потребою суспільства у фахівцях із високим рівнем володіння іноземною мовою та відсутністю теоретично обґрунтованої моделі формування такої готовності в системі вищої аграрної освіти.

Зазначені обставини зумовлюють необхідність теоретичного обґрунтування та розроблення моделі формування готовності майбутніх фахівців аграрного профілю до професійно орієнтованої іншомовної комунікації, що забезпечить цілісність, системність і професійну спрямованість іншомовної підготовки в умовах сучасної аграрної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування готовності майбутніх фахівців до професійно орієнтованої іншомовної комунікації перебуває на перетині досліджень у галузі педагогічного моделювання, теорії професійної освіти та методики навчання іноземних мов. Теоретичні засади педагогічного моделювання розкрито у працях вітчизняних учених, які розглядають модель як системне утворення, здатне відтворювати суттєві характеристики освітнього процесу та слугувати засобом його проектування й прогнозування [4] [5]. Узагальнення положень, висвітлених у заданих працях, дозволяє розглядати моделювання як ефективний інструмент системної організації процесу формування професійної готовності.

Поряд із цим у дослідженнях, присвячених підготовці фахівців аграрного профілю, наголошується на зростанні ролі іншомовної комунікації в умовах глобалізації аграрної галузі. О. Заболотний та А. Заболотна [6] підкреслюють необхідність адаптації змісту навчання до специфіки агрономічного напрямку та активного використання діалогових форм взаємодії. О. Піддубцева та Л. Семак [3] акцентують увагу на формуванні лінгвосоціокультурної компетентності як умови ефективної професійної діяльності в міжнародному середовищі. Специфіку викладання іноземних мов аграріям розглянуто у дослідженні Р. Пашкалеу з колегами [7], які обґрунтовують необхідність інтеграції автентичних матеріалів аграрної тематики, використання імерсивного підходу через екскурсії на ферми та застосування експерієнційного навчання, що поєднує мовну практику з реальною виробничою діяльністю.

Процесуальний аспект формування готовності висвітлено у працях, присвячених активним методам навчання та імітаційно-ігровому моделюванню. Дослідники (С. Щербина, М. Ліпатова, О. Гавриленко) [8] доводять, що ефективність навчання зростає за умови наближення навчальних ситуацій до реальних умов професійного спілкування. М. Пащенко [9] обґрунтовує переваги рольових і ділових ігор, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів.

Важливим аспектом досліджень є також міждисциплінарна інтеграція. Г. Гриджук, Т. Дяк та І. Денис [10] обґрунтовують необхідність поєднання мовної та фахової підготовки через встановлення змістових, операційно-діяльнісних та організаційно-методичних зв'язків. А. Канєєва з колегами [11] розвивають ці положення, доводячи, що мобільні додатки створюють умови для ефективної інтеграції іншомовного та професійного контенту в підготовці фахівців

аграрного профілю, забезпечуючи індивідуалізацію навчання, підвищення мотивації та доступ до автентичних професійно орієнтованих матеріалів.

Окремі дослідження вже містять теоретичне обґрунтування підходів і принципів формування готовності майбутніх фахівців аграрного профілю до іншомовної професійної комунікації [12], однак вони не пропонують цілісної структурно-функціональної моделі цього процесу.

Таким чином, аналіз наукових джерел засвідчує, що попри наявність праць, присвячених педагогічному моделюванню, активним методам навчання та професійно орієнтованій іншомовній підготовці, у науковій літературі відсутня цілісна структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх фахівців аграрного профілю до професійно орієнтованої іншомовної комунікації. Це зумовлює необхідність її теоретичного обґрунтування та розроблення.

Мета статті. Теоретично обґрунтувати застосування процесу моделювання професійно-орієнтованої підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю, спрямованої на формування готовності до професійно-орієнтованої іншомовної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасних наукових підходів дозволяє стверджувати, що формування готовності до професійно орієнтованої іншомовної комунікації слід розглядати як цілісний педагогічний процес, який потребує системного теоретичного моделювання. У контексті сучасної освітньої парадигми метод моделювання виступає не лише як інструмент пізнання, а й як засіб візуалізації та впорядкування складних соціально-педагогічних систем.

Категорії моделі та моделювання увійшли у сучасну педагогічну науку з кібернетики, поступово перетворюючись на міжнаукові поняття. У науці категорія моделювання універсалізується й у певному сенсі стає синонімом пізнання. До переваг моделювання можна віднести цілісність подання інформації, розгляд предмета моделювання як системи, узагальнення даних і, як наслідок, розвиток системних досліджень.

Поняття «модель» трактується як штучно створена система або знакова конструкція, що відтворює істотні характеристики об'єкта дослідження, його структуру та взаємозв'язки між елементами з метою отримання нової інформації про досліджуваний процес [13, С.166].

У сучасній науці існують різні класифікації моделей, проте у наукових джерелах узагальнено виокремлюють аналітичне (математичне) та аналогове (портретне). Більш детальна класифікація передбачає поділ моделей на три види: фізичні (мають природу, подібну до оригіналу); речовинно-математичні (їхня фізична природа відрізняється від прототипу, але можливий математичний опис поведінки оригіналу); логіко-семіотичні (конструюються зі спеціальних знаків, символів та структурних схем). У педагогіці основою моделювання є логіко-семіотичний тип моделей, у межах якого педагогічна модель розгля-

дається як «модифікований варіант освітнього процесу, який може бути представлений у вигляді системної взаємодії педагога та здобувачів освіти, спрямованої на ефективне вирішення освітніх завдань і забезпечення розвитку особистості» [14, С. 12].

Відтак у межах нашого дослідження модель розглядається як логіко-семіотична за своєю природою та постає цілісною системою, що відображає структурні зв'язки між специфікою аграрної галузі та лінгвістичними особливостями іншомовного професійного дискурсу.

Готовність до професійно орієнтованої іншомовної комунікації, будучи інтегративною властивістю особи майбутнього фахівця аграрного профілю, може бути описана через взаємодію мотиваційного, когнітивно-змістовного та рефлексивного компонентів. Формування такої готовності доцільно розглядати в межах критеріально-рівневого підходу, відповідно до якого критерій трактується як ознака, що слугує підставою для оцінювання й класифікації досліджуваного педагогічного явища. Згідно з положеннями цього підходу, критерії повинні відображати діяльнісний стан суб'єкта, фіксувати характер його професійної активності, мотиви та ставлення до діяльності [15, С. 10].

Відповідно до визначених компонентів нами виокремлено критерії їхньої сформованості: для **мотиваційного компонента** таким критерієм виступає наявність стійкої потреби у професійній комунікації; для **когнітивно-змістовного** – рівень володіння професійною комунікативною компетентністю (знання мови та фахової термінології); для **рефлексивного** – здатність до об'єктивної самооцінки власних комунікативних дій та результатів навчання.

Зарубіжні дослідники підтверджують комплексний характер готовності до професійно-орієнтованої іншомовної комунікації, зазначаючи, що її сутність полягає в інтегративній єдності знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що дозволяють реалізувати ефективну міжкультурну комунікацію в контексті професійної взаємодії [16, С. 4-5].

Реалізація визначених структурних компонентів готовності до професійно орієнтованої іншомовної комунікації та досягнення її високого рівня у майбутніх фахівців аграрного профілю зумовлюють необхідність визначення методологічних підходів, які становитимуть основу розроблюваної моделі. Провідним серед них виступає комунікативний підхід, що передбачає навчання через активну мовленнєву взаємодію у професійно значущих ситуаціях. Його застосування забезпечує розвиток когнітивно-змістового компонента та формування професійно орієнтованих мовленнєвих навичок, оскільки студент не лише засвоює мовні структури, а й одразу використовує їх у фаховому контексті [17, С. 327].

Водночас системність підготовки забезпечується інтеграцією компетентнісного підходу, що визначає результати навчання як сформованість професійно-комунікативної компетентності, та контекстного підходу, який моделює умови майбутньої професійної діяльності. Зазначена сукупність підходів створює методологічну основу побудови структурно-функціональної моделі формування готовності.

Таким чином, логіка теоретичного конструювання досліджуваного процесу має ієрархічний характер: методологічні підходи визначають систему дидактичних принципів; принципи задають структурну організацію підготовки; структура реалізується через послідовність етапів; етапи ж функціонують за наявності відповідних педагогічних умов.

Практичне застосування методологічних підходів у підготовці майбутніх фахівців аграрного профілю потребує відповідного методичного інструментарію, адекватного їхнім теоретичним засадам. Саме тому виникає необхідність перегляду традиційних засобів організації навчання та звернення до активних методів, що забезпечують суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників освітнього процесу й створюють умови для інтегративного розвитку особистості здобувача освіти.

Активні методи навчання визначаються як спосіб цілеспрямованої активізації пізнавальної діяльності студентів і водночас як прояв творчої ініціативи викладача в організації освітнього процесу. Вони розглядаються як внутрішньо необхідна складова реалізації розвивального потенціалу навчання, оскільки забезпечують включення здобувачів освіти в інтенсивну інтелектуальну діяльність.

Активне навчання характеризується низкою специфічних ознак. Передусім це вимушена активізація мислення, сутність якої полягає в тому, що студент залучається до активної діяльності незалежно від його первинного бажання чи настрою. Важливою особливістю є самостійне й творче вироблення рішень студентами, підвищений рівень мотивації та емоційної залученості. Крім того, активне навчання передбачає постійну взаємодію між викладачем і студентами, що здійснюється через систему прямих і зворотних зв'язків [9, С. 170-171].

На відміну від традиційних форм організації навчання, активні методи передбачають однорівневість позицій викладача та студента як рівноправних суб'єктів освітньої взаємодії; формування установки на пізнавальну діяльність із залученням інтелектуальної, волевої та емоційної сфер особистості; організацію матеріального й комунікативного середовища, що стимулює навчально-професійну активність; використання механізмів професійно орієнтованого спілкування, які сприяють становленню партнерських відносин у процесі пізнавальної діяльності.

У межах активних методів педагогічний вплив спрямовується не лише на сферу знань, а й на емоційно-ціннісну та поведінкову складові особистості.

Активність у такому контексті виступає не тільки засобом досягнення результату, але й самостійною цінністю, оскільки пріоритетним стає не лише засвоєння певного обсягу знань чи формування окремих умінь, а розвиток особистості здобувача освіти як суб'єкта професійної діяльності.

Для підготовки фахівців аграрного профілю це має особливе значення, оскільки їхня майбутня професійна діяльність передбачає прийняття рішень в умовах виробничої невизначеності, аналіз технологічних процесів, інтерпретацію спеціалізованої документації та комунікацію з міжнародними партнерами. Відтак активні методи (кейс-аналіз виробничих ситуацій, моделювання переговорів, ділові ігри, проектна діяльність) створюють педагогічні умови для інтеграції мовної підготовки з професійним контекстом.

Як ілюстрацію реалізації когнітивно-змістового компонента готовності можна навести завдання для студентів спеціальності «Агрономія», яке передбачає аналіз англomовного міжнародного сертифіката якості зернових культур, ідентифікацію ключових параметрів (moisture content, protein content, test weight, foreign material), їхнє порівняння з національними стандартами та підготовку усної презентації результатів для потенційного іноземного партнера. У процесі виконання такого завдання студенти працюють із автентичною професійною документацією, засвоюють термінологію в контексті, інтегрують фахові та мовні знання, розвивають навички професійної презентації іноземною мовою та формують готовність до реальної іншомовної комунікації.

Цифрові технології розширюють можливості активних методів навчання. Дослідники обґрунтовують ефективність концепції «dual processing» (подвійної обробки інформації), коли відбувається одночасне візуальне та аудіальне сприйняття професійно орієнтованого матеріалу через мобільні додатки. Це дозволяє студентам аграрних спеціальностей поєднувати практику аудіювання з читанням автентичних текстів (наприклад, перегляд англomовних інструкцій до агротехніки з субтитрами), що значно підвищує ефективність засвоєння фахової термінології [11, С. 3].

Отже, використання активних методів навчання виступає методичною основою формування мотиваційного, когнітивно-змістовного та рефлексивного компонентів готовності до професійно орієнтованої іншомовної комунікації. Це зумовлює необхідність їхнього системного включення до дидактичної моделі професійно орієнтованої підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю та визначає логіку подальшого проектування відповідної моделі.

Водночас, попри доведену ефективність активного навчання як засобу підвищення пізнавальної активності та залученості здобувачів освіти, дослідники відзначають наявність певних обмежень цього підходу. Зокрема, його результативність значною мірою залежить від рівня мотивації студентів, здатності до самостійної роботи та готовності брати відповідальність за власне навчання. Крім того, надмірна орієнтація виключно на активні форми може

ускладнювати засвоєння теоретичних знань, які потребують системного пояснення, а також створювати труднощі в умовах великих навчальних груп, де індивідуалізація освітнього процесу обмежена. Таким чином, ефективне використання активних методів передбачає їхнє поєднання з іншими дидактичними стратегіями та врахування педагогічних умов їхньої реалізації [18, С. 8-9]. Тому ми не відкидаємо традиційні методи, їхнє поєднання з активними формами забезпечує системність, структурованість та оптимальний ефект навчання.

Розробка інноваційних технологій навчання іншомовної професійно орієнтованої комунікації постає як складний педагогічний процес, що передбачає цілеспрямоване проєктування змісту, методів, форм організації та результатів підготовки майбутніх фахівців. У цьому контексті сучасний освітній процес доцільно розглядати як співробітництво двох сторін, у межах якого суб'єкт навчальної діяльності, який навчає, розробляє та впроваджує інноваційні способи організації пізнавальної діяльності, тоді як здобувач освіти активно їх опановує та застосовує.

Виходячи з того, що мета навчання – це опис потенційної поведінки здобувача освіти, що набувається в результаті освітньої (теоретичної та практичної) діяльності, опис вимог до рівня сформованості професійної, зокрема, мовної компетенції майбутнього фахівця можна вважати відправною точкою у процесі моделювання освітнього середовища.

Цілі – це не лише стартова точка дидактичного процесу, але й оцінний стандарт для цього процесу. Вони відіграють ключову роль установки для вибору дидактичних методик. Ось чому ретельно класифіковані та сформульовані цілі повинні бути неодмінно позначені на початковому етапі моделювання освітнього процесу.

У професійній освіті виділяються три глобальні цілі:

1. Підготувати випускника до продуктивної роботи з певної професії, спеціальності;
2. Розвинути його можливості щодо продовження освіти;
3. Забезпечити освоєння нових соціальних навичок і ролей, розвиток культури соціальної поведінки з урахуванням відкритості суспільства, його швидкої інформатизації, зростання динаміки зміни.

Проміжні цілі навчання майбутніх фахівців аграрного профілю професійно орієнтованої іншомовної комунікації можна сформулювати як професійні (практичні) співвіднесені з когнітивно-змістовним компонентом: сформувати у студентів навички професійно орієнтованої комунікації іноземною мовою з опорою на професійно орієнтоване читання (наприклад, читання та аналіз міжнародних сертифікатів якості зернових культур), інтерпретування та тлумачення професійної термінології іноземною мовою (англомовних інструкцій до експлуатації систем точного землеробства (Precision Farming)).

Також виділимо супутні завдання:

1. Сформувати у студентів навички володіння професійно-значущими видами читання: вивчальним, ознайомчим, оглядовим, пошуковим;
2. Навчити майбутніх фахівців прийомів вилучення смислової інформації з тексту шляхом складання інтерпретаційного графа тексту та макротексту, або усієї теми в цілому;
3. Сформувати у майбутніх фахівців уміння тлумачення та інтерпретації професійної термінології іноземною мовою.

Запропонована логіка організації процесу формування готовності майбутніх фахівців аграрного профілю до професійно орієнтованої іншомовної комунікації передбачає поетапну реалізацію дидактичної стратегії. Узагальнення теоретичних положень дослідження уможливило виокремлення послідовності етапів цього процесу, що відображають перехід від засвоєння знаково-семіотичних одиниць до їхнього функціонального використання у професійно-комунікативних ситуаціях. Таблиця 1 узагальнює теоретично обґрунтовану систему етапів формування готовності та їх змістове наповнення.

Таблиця 1. Компоненти та етапи професійно орієнтованої мовної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю

Складова підготовки	Характеристика діяльності	Методи та технології	Результат
Семіотична (Знакова)	Отримання, розкодування та засвоєння професійно орієнтованої знакової інформації (терміни, символи).	Робота з термінологічними глосаріями, читання автентичних інструкцій до агрохімікатів, робота зі схемами посівів.	Розуміння складу добрив та маркування запчастин до сільськогосподарської техніки.
Репродуктивна (Відтворювальна)	Відтворення та інтерпретація елементів комунікації згідно з мовними зразками (кліше, стандарти).	Вправи за зразком, переказ фахових текстів, рольові ігри за сценарієм, тренування вимови професійних термінів.	Вміння заповнити стандартну накладну на експорт зерна або провести коротку самопрезентацію на агро-виставці.
Професійно-продуктивна (Творча)	Самостійна побудова іншомовного дискурсу, вирішення реальних виробничих завдань через мовну взаємодію.	Метод кейсів, складання інтерпретаційних графів тексту, ділові ігри (симуляція переговорів), метод проєктів.	Проведення презентації нового сорту культури іноземною мовою або вирішення конфліктної ситуації з іноземним постачальником.

Як засвідчують дані таблиці 1, формування готовності має поетапний характер і спрямоване на трансформацію семіотичного опанування професійно орієнтованого матеріалу в самостійну продуктивну іншомовну діяльність, що забезпечує поступове ускладнення навчальних дій та їх наближення до умов реального професійного спілкування.

Освітня практика водночас висуває підвищені вимоги до дидактичного матеріалу як ключового інструмента реалізації навчальної моделі, серед яких:

1. Якісна зміна інформаційної структури дидактичного матеріалу, зумовлена процесами систематизації, диференціації та інтеграції елементів змісту освіти і передбачає: а) ізоморфність понятійної структурованості дидактичного матеріалу та відповідної предметної галузі знання. Якщо аграрний бізнес-процес виглядає як «Закупівля насіння – Посів – Моніторинг – Збір – Продаж», то і блоки нашої навчальної програми мають йти саме в такому порядку; б) посилення загальнонаукових понятійних компонентів; в) збільшення частки невербально-символічного способу подання інформації (інфографіки врожайності, схеми будови сільськогосподарської техніки, міжнародні значки маркування продукції);

2. Відповідність дидактичного матеріалу мінливим формам освітнього процесу та конкретним навчальним ситуаціям, що передбачає: а) готовність до задоволення збільшених потреб у активній і усвідомленій самоосвіті (як того, хто навчає, так і того, хто навчається); б) потенційну здатність одиниці дидактичного матеріалу обслуговувати різні педагогічні технології та навчально-пізнавальні ситуації; в) потенційну готовність до алгоритмізації.

Задоволенню вимог щодо подання дидактичного матеріалу в освітньому процесі має сприяти його моделювання (структурування), яке у майбутній дидактичній моделі буде реалізовано через систему послідовних етапів:

- а) цілезакладання (визначення пріоритетних кінцевих та проміжних цілей навчання майбутніх фахівців іншомовної професійно орієнтованої комунікації);
- б) визначення та структурування змісту навчального процесу;
- в) вибір методів та принципів, у рамках яких здійснюватиметься навчання;
- г) організація освітнього процесу (відповідно до основних дидактичних та приватно-методичних принципів навчання іноземної мови);
- д) здійснення освітнього процесу;
- е) оцінка процесу загалом.

Процес професійно орієнтованої підготовки засобами іноземної мови передбачає відбір педагогічних умов, адекватних завданням формування готовності до професійно орієнтованої іншомовної комунікації. До таких умов слід зарахувати:

1. Методичний супровід процесу професійно орієнтованої мовної підготовки;

2. Організацію занять, коли іншомовна мовленнєва діяльність виступає засобом вирішення професійно-предметних завдань;

3. Використання комплексу методів та прийомів, що забезпечують перехід від семіотичної до професійно-продуктивної складової процесу професійно орієнтованої мовної підготовки майбутніх фахівців профілю на основі домінуючого комунікативного підходу до навчання іноземної мови, з урахуванням контекстного, особистісно-орієнтованого підходів до навчання іноземної мови, що застосовуються у процесі формування готовності майбутніх фахівців аграрного профілю до професійно орієнтованої іншомовної комунікації

Таким чином, визначені педагогічні умови не є ізольованими чинниками, а становлять цілісну систему, що забезпечує реалізацію розглянутих методологічних підходів і принципів у практиці підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю. Методичний супровід створює організаційну основу процесу, професійно-предметна спрямованість занять забезпечує контекстність навчання, а комплекс активних методів реалізує поступовий перехід від засвоєння знакової інформації до самостійного вирішення реальних виробничих комунікативних завдань. У сукупності ці умови утворюють педагогічне підґрунтя для побудови структурно-функціональної моделі формування готовності до професійно орієнтованої іншомовної комунікації, теоретичні засади якої обґрунтовано в межах цього дослідження.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки.

По-перше, готовність до професійно орієнтованої іншомовної комунікації є інтегративною властивістю особистості майбутнього фахівця аграрного профілю, що структурно включає мотиваційний, когнітивно-змістовний і рефлексивний компоненти. Кожен із компонентів корелює з відповідною складовою комунікативного процесу: мотиваційний – із інтенцією та планом комунікації, когнітивно-змістовний – із інформаційною взаємодією, рефлексивний – із синергетичним результатом. Для оцінювання сформованості кожного компонента визначено відповідні критерії в межах критеріально-рівневого підходу.

По-друге, теоретичну основу розроблюваної дидактичної моделі становлять три методологічні підходи – комунікативний, компетентнісний і контекстний, – реалізація яких забезпечує системність, професійну спрямованість і практичну орієнтованість підготовки. Застосування методу моделювання у цьому процесі ґрунтується на принципах системності, комунікативної спрямованості, контекстності, поступовості та інтегративності мовної й фахової підготовки.

По-третє, процес формування готовності реалізується через триетапну систему професійно орієнтованої мовної підготовки: семіотична складова забез-

печує засвоєння фахової термінології та знакової інформації; репродуктивна – відтворення та інтерпретацію мовних зразків у професійному контексті; професійно-продуктивна – самостійне вирішення реальних виробничих завдань засобами іноземної мови. Така послідовність забезпечує логіку нарощування складності навчальних дій і відповідає логіці реальної фахової діяльності аграрія.

По-четверте, визначено педагогічні умови реалізації моделі: методичний супровід процесу підготовки; організація занять, де іншомовна мовленнєва діяльність виступає засобом вирішення професійно-предметних завдань; використання комплексу активних методів (кейс-аналіз, ділові ігри, проєктна діяльність, моделювання переговорів) у поєднанні з традиційними дидактичними стратегіями.

На основі викладених теоретичних положень наступним етапом дослідження стане розробка цілісної структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх фахівців аграрного профілю до професійно орієнтованої іншомовної комунікації, яка інтегруватиме визначені компоненти, підходи, принципи, етапи підготовки та педагогічні умови в єдину систему.

Література:

1. Лазарєв О. В., Фернос Ю. І. Теоретичні засади підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю до професійної іншомовної комунікації. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2024. Вип. 97. С. 77–81. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.16>
2. Hamroyev, H. (2025). Language skills for professional development in agriculture. In *Trends in the Use of Foreign Languages for Professional Priority* (pp. 568–577). ТПІАМЕ National Research University. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15666949>
3. Піддубцева О., Семак Л. Аналіз освітньо-нормативних вимог до формування лінгвосоціокультурної компетентності у майбутніх аграріїв. *Науковий Вісник Вінницької Академії Безперервної Освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2024. Вип. 5. С. 134–140. <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2024-1.20>
4. Фадєєва Т. О. Дидактичне моделювання навчального процесу вищої школи. *Modern engineering and innovative technologies*. 2017. Вип. 7, Ч. 4. С. 51–54. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2019-07-04-058>
5. Ішутіна О., Шаповалова Є. Педагогічне моделювання як засіб формування методичної компетентності майбутнього вчителя. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. Вип. 7. С. 87–96. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.7.2018.140601>
6. Заболотний О. І., Заболотна А. В. Формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця аграрного профілю у закладах вищої освіти. *Modern Engineering and Innovative Technologies*. 2023. Вип. 29, Ч. 4. С. 70–74. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2023-29-04-091>
7. Pașcalău, R., Șmuleac, L., Stiegelbauer, L.R., Sabău, G.D., Milancovic, S., Padurean, A., et al. (2024). Particularities of teaching foreign languages to agriculturists. *Research Journal of Agricultural Science*, 56(1), 145–159. https://www.researchgate.net/publication/395245383_Particularities_of_Teaching_Foreign_Languages_to_Agriculturists

8. Щербина С. В., Ліпатова М. В., Гавриленко О. М. Імітаційно-ігрове моделювання майбутньої професійної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. Вип. 206. С. 241–247. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-206-241-247>

9. Пащенко М. І. Активні методи навчання та їх перевага над традиційними. *European Science*. 2023. Вип. 24, Ч. 4. С. 165–175. <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-24-04-032>

10. Hrydzhuk, O., Dyak, T., & Denys, I. (2020). Interdisciplinary bonds in the process of learning Ukrainian and English languages for specific purposes. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 12(2), 97–116. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.2/268>.

11. Kaneeva, A., Bagdasaryan, T., Tyutyunnik, M., & Nikushina, M. (2024). The use of information technology in teaching a foreign language for specialists of agroindustrial complex. *BIO Web of Conferences*, 113, 06025. <https://doi.org/10.1051/bioconf/202411306025>.

12. Лазарев О. В., Фернос Ю. І., Комісаренко Н. О. Основні підходи та принципи формування готовності фахівців аграрного профілю до іншомовної комунікації. *Науковий вісник КРНПУ*. 2025. Вип. 21. С. 102–110. <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2025-21.12>

13. Tekesbaikyzy, Z.Z. (2017). Modeling of professional foreign language communication (by the example of agrobusiness area). *IJAEDU – International E-Journal of Advances in Education*, 165. <https://doi.org/10.18768/ijaedu.309813>.

14. Коркішко А. Педагогічна модель формування професійного іміджу магістрів педагогіки вищої школи. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2019. Вип. 11. С. 120–131. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.11.2019.197215>

15. Білявець А. Критеріально-рівневий підхід до розвитку професійної компетентності молодших інспекторів прикордонної служби в системі підвищення кваліфікації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Вип. 87. С. 9–15. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.02>

16. Lee, T.-Y., Ho, Y.-C., & Chen, C.-H. (2023). Integrating intercultural communicative competence into an online EFL classroom: an empirical study of a secondary school in Thailand. *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education*, 8(1), 4. <https://doi.org/10.1186/s40862-022-00174-1>.

17. Поліщук А. В. Наукові підходи формування іншомовного професійного спілкування майбутніх аграрних інженерів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2021. Вип. 30. С. 323–332. <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2021-30-323-332>

18. Lozano González, E.O., & Paparisteidi, N. (2025). Active learning vs traditional education: social representations of Computer Science students. *Humanities and Social Sciences Communications*, 13(1), 60. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-06357-8>.

References:

1. Lazariev, O.V., & Fernos, Yu.I. (2024). Teoretychni zasady pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoho profilu do profesiinoi inshomovnoi komunikatsii [Theoretical foundations of training future agricultural specialists for professional foreign language communication]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnogo universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Perspectives*, 97, 77–81. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.16> [in Ukrainian].

2. Hamroyev, H. (2025). Language skills for professional development in agriculture. In *Trends in the Use of Foreign Languages for Professional Priority* (pp. 568–577). TIAME National Research University. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15666949> [In English]

3. Piddubtseva, O., & Semak, L. (2024). Analiz osvितno-normativnykh vymoh do formuvannya linhvosotsiokulturnoi kompetentnosti u maibutnikh ahrariiv [Analysis of educational and regulatory requirements for the formation of linguosociocultural competence in future agrarians]. *Naukovyi Visnyk Vinnytskoi Akademii Bezperervnoi Osvity – Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuing Education*, 5, 134–140. <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2024-1.20> [in Ukrainian].
4. Fadieieva, T.O. (2017). Dydaktychne modeliuвання navchalnoho protsesu vyshchoi shkoly [Didactic modeling of the educational process in higher school]. *Modern engineering and innovative technologies*, 7(4), 51–54. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2019-07-04-058> [in Ukrainian].
5. Ishutina, O., & Shapovalova, Ye. (2018). Pedahohichne modeliuвання yak zasib formuvannya metodychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia [Pedagogical modeling as a means of forming the methodological competence of a future teacher]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty – Professionalism of a Teacher: Theoretical and Methodological Aspects*, 7, 87–96. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.7.2018.140601> [in Ukrainian].
6. Zabolotnyi, O.I., & Zabolotna, A.V. (2023). Formuvannya komunikativnoi kompetentnosti maibutnoho fakhivtsia ahrarnoho profilu u zakladakh vyshchoi osvity [Formation of communicative competence of a future agricultural specialist in higher education institutions]. *Modern Engineering and Innovative Technologies*, 29(4), 70–74. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2023-29-04-091> [in Ukrainian].
7. Paşcalău, R., Şmuleac, L., Stiegelbauer, L.R., Sabău, G.D., Milancovic, S., Padurean, A., et al. (2024). Particularities of teaching foreign languages to agriculturists. *Research Journal of Agricultural Science*, 56(1), 145–159 [in English]. <https://www.researchgate.net/publication/395245383> Particularities of Teaching Foreign Languages to Agriculturists
8. Shcherbyna, S.V., Lipatova, M.V., & Havrylenko, O.M. (2022). Imitatsiino-ihrove modeliuвання maibutnoi profesiinoi diialnosti studentiv na zaniattiakh z inozemnoi movy [Simulation-game modeling of students' future professional activity in foreign language classes]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, 206, 241–247. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-206-241-247> [in Ukrainian].
9. Pashchenko, M.I. (2023). Aktyvni metody navchannia ta yikh perevaha nad tradytsiinymy [Active teaching methods and their advantages over traditional ones]. *European Science*, 24(4), 165–175. <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-24-04-032> [in Ukrainian].
10. Hrydzhuk, O., Dyak, T., & Denys, I. (2020). Interdisciplinary bonds in the process of learning Ukrainian and English languages for specific purposes. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 12(2), 97–116. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.2/268> [in English].
11. Kaneeva, A., Bagdasaryan, T., Tyutyunnik, M., & Nikushina, M. (2024). The use of information technology in teaching a foreign language for specialists of agroindustrial complex. *BIO Web of Conferences*, 113, 06025. <https://doi.org/10.1051/bioconf/202411306025> [in English].
12. Lazarev, O.V., Fernos, Yu.I., & Komisarenko, N.O. (2025). Osnovni pidkhody ta pryntsyipy formuvannya hotovnosti fakhivtsiv ahrarnoho profilu do inshomovnoi komunikatsii [Main approaches and principles of forming the readiness of agricultural specialists for foreign language communication]. *Naukovyi visnyk KRNPU – Scientific Bulletin of KRNPU*, 21, 102–110. <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2025-21.12> [in Ukrainian].
13. Tekesbaikzy, Z.Z. (2017). Modeling of professional foreign language communication (by the example of agrobusiness area). *IJAEDU – International E-Journal of Advances in Education*, 165. <https://doi.org/10.18768/ijaedu.309813> [in English].
14. Korkishko, A. (2019). Pedahohichna model formuvannya profesiinoho imidzhu mahistriv pedahohiky vyshchoi shkoly [Pedagogical model of forming the professional image of masters of higher school pedagogy]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty – Professionalism of a Teacher: Theoretical and Methodological Aspects*, 11, 120–131. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.11.2019.197215> [in Ukrainian].

15. Biliavets, A. (2022). Kryterialno-rivnevyyi pidkhid do rozvytku profesiinoi kompetentnosti molodshykh inspektoriv prykordonnoi sluzhby v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii [Criteria-level approach to the development of professional competence of junior border service inspectors in the system of advanced training]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journal of M. P. Drahomanov NPU. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Perspectives*, 87, 9–15. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.02> [in Ukrainian].

16. Lee, T.-Y., Ho, Y.-C., & Chen, C.-H. (2023). Integrating intercultural communicative competence into an online EFL classroom: an empirical study of a secondary school in Thailand. *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education*, 8(1), 4. <https://doi.org/10.1186/s40862-022-00174-1> [in English].

17. Polishchuk, A.V. (2021). Naukovi pidkhody formuvannia inshomovnoho profesiinoho spilkuвання maibutnikh ahrarnykh inzheneriv [Scientific approaches to forming foreign language professional communication of future agricultural engineers]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical Education: Theory and Practice*, 30, 323–332. <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2021-30-323-332> [in Ukrainian].

18. Lozano González, E.O., & Paparisteidi, N. (2025). Active learning vs traditional education: social representations of Computer Science students. *Humanities and Social Sciences Communications*, 13(1), 60. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-06357-8> [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026

УДК 378:37.015.311]:316.47

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-537-548](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-537-548)

Лесіна Тетяна Миколаївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, <https://orcid.org/0000-0002-7923-2247>

СТИМУЛЮВАННЯ ТВОРЧОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО ЧЕРЕЗ РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК

Анотація. У статті досліджується проблема формування творчості викладача закладу вищої освіти (ЗВО) в контексті розвитку його соціальних навичок (soft skills). Актуальність дослідження зумовлена трансформацією ролі викладача в сучасному освітньому просторі: від транслятора знань до фасилітатора, модератора та творчого лідера освітнього процесу. Встановлено, що традиційна система підвищення кваліфікації зосереджена переважно на розвитку фахових (hard skills) компетентностей, залишаючи поза увагою цілеспрямований розвиток соціальних навичок як основи педагогічної творчості.

Проаналізовано наукові підходи до визначення феноменів педагогічної творчості та соціальних навичок. Виявлено суперечність між визнанням важливості комунікативної, емпатійної та колаборативної компетентностей для творчої самореалізації викладача та відсутністю цілісних моделей їх формування у системі неперервної педагогічної освіти. Обґрунтовано, що соціальні навички (комунікація, емоційний інтелект, командна робота, лідерство, емпатія, здатність до конструктивного зворотного зв'язку) є не просто доповненням до фахової майстерності, а фундаментальним підґрунтям для генерування інноваційних педагогічних ідей та створення розвивального освітнього середовища.

У статті представлено авторське бачення механізмів впливу соціальних навичок на творчий потенціал викладача: через розширення комунікативного досвіду, розвиток рефлексії, здатність до емпатійного розуміння учасників освітнього процесу. Запропоновано структурно-функціональну модель стимулювання творчості викладача ЗВО, яка включає мотиваційно-ціннісний, когнітивно-комунікативний, діяльнісно-креативний та рефлексивно-оцінний компоненти. Визначено педагогічні умови ефективної реалізації цієї моделі: інтерактивні форми навчання (тренінги, супервізія, інтервізія), створення рефлексивного середовища, залучення викладачів до спільних проєктів та міждисциплінарної взаємодії. Цілеспрямований розвиток soft skills викладача є стратегічним ресурсом підвищення якості вищої освіти та забезпечення її інноваційного характеру.

Ключові слова: педагогічна творчість, викладач закладу вищої освіти, соціальні навички, soft skills, професійний розвиток, інноваційна діяльність, освітнє середовище, комунікативна компетентність, емоційний інтелект.

Lesina Tetiana Mykolaivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool and Primary Education, Izmail State University of Humanities, Izmail, <https://orcid.org/0000-0002-7923-2247>

ENHANCING HIGHER EDUCATION TEACHERS' CREATIVITY THROUGH SOCIAL SKILLS DEVELOPMENT

Abstract. The article deals with the problem of forming the creativity of a higher education institution (HEI) teacher in the context of developing their social skills (soft skills). The relevance of the study is due to the transformation of the teacher's role in the modern educational space: from a knowledge transmitter to a facilitator, moderator, and creative leader of the educational process. It has been established that the traditional system of professional development focuses mainly on the development of professional (hard skills) competencies, leaving aside the purposeful development of social skills as the basis of pedagogical creativity.

Scientific approaches to defining the phenomena of pedagogical creativity and social skills are analyzed. A contradiction is revealed between the recognition of the importance of communicative, empathic, and collaborative competencies for the teacher's creative self-realization and the lack of holistic models for their formation in the system of continuing pedagogical education. It is substantiated that social skills (communication, emotional intelligence, teamwork, leadership, empathy, ability to provide constructive feedback) are not just an addition to professional excellence, but a fundamental basis for generating innovative pedagogical ideas and creating a developmental educational environment.

The article presents the author's vision of the mechanisms of social skills' influence on the teacher's creative potential: through the expansion of communicative experience, development of reflection, ability for decentration and empathic understanding of participants in the educational process. A structural-functional model for the formation of a HEI teacher's creativity is proposed, which includes motivational-value, cognitive-communicative, activity-creative, and reflexive-evaluative components. The pedagogical conditions for the effective implementation of this model are determined: interactive forms of education (trainings, supervision, intervision), creation of a reflective environment, involvement of teachers in joint projects and interdisciplinary interaction. The purposeful development of a teacher's soft skills is a strategic resource for improving the quality of higher education and ensuring its innovative nature.

Keywords: pedagogical creativity, HEI teacher, social skills, soft skills, professional development, innovative activity, educational environment, communicative competence, emotional intelligence.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні та світі характеризується глибинними трансформаціями, що стосуються як змісту, так і форм організації освітнього процесу. Інтеграція до європейського освітнього простору, цифровізація, орієнтація на студентоцентризований підхід вимагають від викладача закладу вищої освіти (ЗВО) не просто високого рівня фахових знань (*hard skills*), а й здатності до постійної творчої самореалізації, гнучкості, інноваційності мислення. Педагогічна творчість перестає бути елітарною характеристикою окремих особистостей, а стає необхідною професійною якістю, що забезпечує конкурентоспроможність викладача та якість освітніх послуг загалом.

Водночас, практика свідчить про наявність суттєвої суперечності. З одного боку, декларується потреба у творчому, ініціативному викладачеві-фасилітаторі. З іншого боку, система підвищення кваліфікації та професійного розвитку часто залишається зорієнтованою на предметно-методичну підготовку, ігноруючи той факт, що джерелом педагогічної творчості значною мірою є соціальний контекст діяльності, здатність викладача до ефективної взаємодії, комунікації, емпатії, командної роботи. Саме соціальні навички (*soft skills*) створюють те підґрунтя, на якому виникають інноваційні педагогічні рішення, адже творчість у педагогіці завжди розгортається у просторі міжособистісних стосунків.

Таким чином, проблема стимулювання творчості викладача ЗВО через цілеспрямований розвиток його соціальних навичок є надзвичайно актуальною і тісно пов'язана із виконанням важливого практичного завдання – підвищення якості вищої освіти та її інноваційного потенціалу в умовах сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема педагогічної творчості в умовах трансформації вищої освіти активно досліджується сучасними науковцями. Так, О. Дубасенюк [1] розглядає творчість як основу професіоналізму сучасного викладача, наголошуючи на необхідності розвитку інноваційного потенціалу особистості. Н. Гузій [3] у своїх працях акцентує увагу на акмеологічному підході до формування творчої особистості педагога, визначаючи творчість як вершину професійного розвитку. В. Кремень [6] підкреслює, що в умовах інформаційного суспільства саме креативність викладача стає ключовим фактором підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Проблематика соціальних навичок (*soft skills*) набула особливої актуальності в останнє десятиліття. Ґрунтовне дослідження К. Коваль [4] присвячене класифікації та структурі соціальних навичок сучасного педагога. Авторка

доводить, що ефективність освітньої діяльності на 85% залежить саме від рівня розвитку soft skills. Л. Карамушка та М. Карамушка [5] досліджують роль емоційного інтелекту в професійній діяльності викладача ЗВО, емпірично підтверджуючи його зв'язок із задоволеністю працею та успішністю педагогічної комунікації.

Серед зарубіжних досліджень варто відзначити роботи D. Goleman [10], який обґрунтував вирішальне значення емоційного інтелекту для ефективного лідерства в освітніх організаціях. Дослідження A. Baldiris, A. Васса та S. Vargas [9] присвячене вивченню впливу розвитку соціальних навичок викладачів на якість освітнього процесу в університетах. Важливим є також дослідження К. Рожкової [8], яка розглядає питання формування соціальних навичок у системі неперервної професійної освіти, зокрема через залучення викладачів до інноваційної діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний інтерес дослідників до окреслених питань, поза увагою залишається цілісне бачення механізму взаємовпливу соціальних навичок та творчого потенціалу викладача ЗВО. У більшості наукових розвідок ці феномени розглядаються паралельно, без аналізу глибинних причинно-наслідкових зв'язків. Недостатньо розробленими є питання змісту, форм і методів цілеспрямованого розвитку soft skills у системі післядипломної педагогічної освіти саме з метою стимулювання творчого потенціалу викладачів. Відсутні науково обґрунтовані моделі, які б інтегрували ці процеси, а також діагностичний інструментарій для оцінки рівня сформованості соціальних навичок та їх впливу на педагогічну творчість.

Мета статті – розкрити взаємозв'язок між розвитком соціальних навичок і творчістю викладача ЗВО, теоретично обґрунтувати структурно-функціональну модель стимулювання творчості викладача ЗВО через цілеспрямований розвиток його соціальних навичок, а також визначити педагогічні умови ефективної реалізації цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сутності понять «педагогічна творчість» та «соціальні навички» дозволяє виявити глибинні зв'язки між ними. Педагогічну творчість ми розглядаємо як інтегративну якість особистості викладача, що виявляється у здатності створювати нові, оригінальні способи педагогічної взаємодії, знаходити нестандартні рішення освітніх завдань, імпровізувати та адаптуватися до мінливих умов професійної діяльності з метою досягнення максимального розвивального ефекту [1; 2]. Це не лише створення нових методик, а й здатність по-новому побачити ситуацію, особистість студента, власну діяльність.

Професійна компетентність викладача ЗВО є інтегральним утворенням, що поєднує hard skills (фахові знання, володіння методиками, науковий доробок) та

soft skills (соціально-комунікативні, емоційні, рефлексивні навички). Традиційно у вищій школі основна увага приділялася розвитку hard skills: глибокому знанню дисципліни, вмінню проводити дослідження тощо. Однак сучасний освітній процес, орієнтований на студента, вимагає від викладача зовсім інших ролей – фасилітатора, модератора, наставника, який не просто транслює інформацію, а створює умови для її активного засвоєння та генерування нового знання.

Соціальні навички (soft skills) викладача ЗВО – це комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних умінь, які забезпечують ефективність його взаємодії з учасниками освітнього процесу (студентами, колегами, адміністрацією, стейкхолдерами) [4; 9]. Результати аналізу сучасних досліджень [3; 5; 8; 10] дозволили узагальнити, що до ключових соціальних навичок викладача ЗВО переважно належать такі:

- *Комунікативні навички*: здатність чітко висловлювати думки, аргументувати, слухати і чути, вести діалог та полілог, використовувати вербальні та невербальні засоби комунікації.

- *Емоційний інтелект*: розуміння власних емоцій та емоцій інших, здатність керувати ними, емпатія, самомотивація [10].

- *Навички колаборації/співпраці*: здатність працювати в команді, брати на себе відповідальність, розподіляти ролі, досягати спільної мети, бути толерантним до різних точок зору.

- *Лідерські якості*: здатність надихати, мотивувати, вести за собою, приймати рішення в невизначених ситуаціях, брати відповідальність за результати спільної діяльності.

- *Конфліктологічна компетентність*: вміння попереджати та конструктивно розв'язувати конфлікти, знаходити компроміси, зберігати конструктивну атмосферу взаємодії.

- *Рефлексивність*: здатність до самоаналізу, самопізнання, самооцінки власної поведінки та діяльності, усвідомлення власних сильних і слабких сторін як суб'єкта професійної взаємодії.

- *Адаптивність та гнучкість*: здатність швидко пристосовуватися до змін, перебудовувати власну поведінку відповідно до ситуації, бути відкритим до нового досвіду.

Отже, можна дійти висновку, що соціальні навички є не просто доповненням до педагогічної майстерності, а фундаментом для розвитку педагогічної творчості. Звернемося до більш детального опису здійснення механізму цього впливу.

По-перше, розвинені комунікативні навички та емпатія дозволяють викладачу глибше розуміти потреби, інтереси, мотиви студентів, їхні індивідуальні особливості [5]. Саме це розуміння створює своєрідні «точки напруги», які

вимагають творчого пошуку нестандартних методів навчання, виховання та взаємодії. Творчість тут виступає як відповідь на унікальність освітньої ситуації.

По-друге, високий рівень емоційного інтелекту створює в аудиторії атмосферу психологічної безпеки та довіри [10]. У такому середовищі студенти не бояться висловлювати власні думки, помилятися, пропонувати ідеї, що, своєю чергою, стимулює і творчу активність самого викладача. Він стає співучасником спільного творчого пошуку, а не контролером. Лідерські якості дозволяють йому організувати цей спільний пошук, надихнути студентів на дослідницьку діяльність.

По-третє, навички колаборації та командної роботи є критично важливими для розвитку творчості у міждисциплінарному середовищі [9; 11]. Сучасні наукові та освітні проєкти вимагають об'єднання зусиль фахівців різних галузей. Викладач, який володіє цими навичками, здатен виходити за межі власного предмету, збагачувати свій досвід ідеями колег, народжувати інновації на стику наук. Участь у спільних грантових проєктах, розробка міждисциплінарних курсів, організація студентських проєктних команд неможливі без розвинених soft skills.

По-четверте, рефлексивність як метанавичка забезпечує зворотний зв'язок: аналізуючи власні успіхи та невдачі у спілкуванні, викладач краще усвідомлює, які педагогічні прийоми були найбільш ефективними, а які потребують удосконалення [2]. Це стимулює його до постійного пошуку, до творчого переосмислення власного досвіду, до експериментування з новими формами і методами роботи.

На основі теоретичного аналізу нами було розроблено структурно-функціональну модель стимулювання творчості викладача ЗВО через розвиток соціальних навичок (рис. 1).

Звернемося до більш детального опису змістових складових запропонованої моделі. Модель є комплексною включає наступні компоненти, які є взаємопов'язаними і взаємоінтегрованими.

1. Мотиваційно-ціннісний компонент: передбачає формування у викладача усвідомлення цінності соціальних навичок як ресурсу професійного зростання та творчої самореалізації, розвиток потреби у самопізнанні та самовдосконаленні, позитивне ставлення до інновацій та змін.

2. Когнітивно-комунікативний компонент: спрямований на засвоєння знань про психологію спілкування, закономірності міжособистісної взаємодії, техніки ефективної комунікації, методи розв'язання конфліктів, основи емоційного інтелекту, теорії лідерства та командоутворення.

3. Діяльнісно-креативний компонент: реалізується через практичне оволодіння соціальними навичками в освітньому процесі. Це участь у тренінгах, ділових іграх, майстер-класах, спільних проєктах, де викладачі мають можливість застосовувати набуті знання, експериментувати, імпровізувати, знаходити креативні рішення в модельованих та реальних ситуаціях професійної взаємодії.

4. Рефлексивно-оцінний компонент: забезпечує аналіз ефективності застосування соціальних навичок для вирішення творчих педагогічних завдань, самооцінку рівня розвитку творчого потенціалу, корекцію власної діяльності. Важливу роль тут відіграють супервізія, інтервізія, ведення професійного портфоліо, участь у професійних спільнотах.

Рис. 1 Модель стимулювання творчості викладача ЗВО через розвиток соціальних навичок

Слід зауважити, що ефективність реалізації моделі залежить від створення певних педагогічних умов, а саме:

- використання інтерактивних форм навчання у системі підвищення кваліфікації (тренінги, майстер-класи, коучинг, супервізійні групи, воркшопи);
- створення в закладі рефлексивного освітнього середовища, яке заохочує до обміну досвідом, відкритого обговорення професійних проблем та педагогічних знахідок, підтримує експериментування та інновації;
- залучення викладачів до розробки та реалізації спільних міждисциплінарних науково-освітніх проєктів, у тому числі міжнародних;
- індивідуалізація траєкторії професійного розвитку з урахуванням рівня розвитку соціальних навичок та творчого потенціалу кожного викладача;
- систематичний моніторинг рівня розвитку соціальних навичок та їх впливу на творчу активність викладача.

Для ефективного формування соціальних навичок і творчого потенціалу майбутніх викладачів (здобувачів другого (магістерського) та третього (освітньо-наукового) рівнів) необхідно використовувати інноваційні методи, що виходять за межі традиційних лекційно-семінарських занять. Ці методи мають бути інтерактивними, рефлексивними, занурювати учасників у ситуації реальної професійної взаємодії. Звернемося до більш ретельного опису інноваційних форм і методів розвитку соціальних навичок та креативності майбутніх викладачів, які використовуються у процесі їхньої професійної підготовки в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті.

1. *Тренінгові технології* з розвитку емоційного інтелекту та комунікації. Спеціалізовані тренінги, побудовані на моделі емоційного інтелекту (зокрема, за Д. Гоулманом), дозволяють майбутнім викладачам усвідомити власні емоційні реакції, навчитися керувати стресом, розвивати емпатію. Ефективними є вправи на активне слухання, техніки «Я-висловлювань», робота з кейсами, що моделюють конфліктні ситуації в академічному середовищі [13; 14].

2. *Методи фасилітації групової роботи*: «Світове кафе», «Open Space», «Акваріум». Ці методики, запозичені з менеджменту та організаційного розвитку, чудово розвивають навички колаборації, лідерства, вміння генерувати ідеї в групі. Так, метод «Світове кафе» дозволяє за короткий час зібрати думки великої кількості учасників щодо складної проблеми, сприяючи невимушеному обміну досвідом. Для майбутніх викладачів це передусім можливість навчитися модерувати обговорення, фіксувати ідеї, презентувати результати [15, с. 56].

3. *Дизайн-мислення у розробці освітніх проєктів*. Методологія дизайн-мислення, яка включає етапи емпатії, фокусування, генерації ідей, прототипування та тестування, ідеально підходить для розвитку креативності. Майбутні викладачі застосовують її для створення нових курсів, освітніх заходів чи методичних матеріалів. Ключовим тут є етап емпатії – глибоке занурення в

потреби цільової аудиторії (студентів), що безпосередньо розвиває соціальну чутливість.

4. *Інтервізійні та супервізійні групи.* Регулярні зустрічі майбутніх викладачів під керівництвом досвідченого фасилітатора (супервізора) для аналізу складних випадків із власної педагогічної практики (наприклад, під час асистентської практики). Це розвиває рефлексивність, навички надання та отримання зворотного зв'язку, колективний пошук рішень. Такий досвід формує професійну спільноту, де підтримка є нормою.

5. *Театральна педагогіка та імпровізація.* Використання елементів театральних технік (акторська майстерність, сценічна мова, імпровізаційні вправи) допомагає майбутнім викладачам подолати скутість, розвинути виразність мовлення, жестикуляцію, вміння тримати увагу аудиторії. Імпровізація вчить швидко реагувати на непередбачувані зміни, що є важливою складовою педагогічної творчості.

6. *Метод проєктів у міждисциплінарних командах.* Залучення магістрантів та аспірантів різних спеціальностей до виконання спільних проєктів (наприклад, розробка онлайн-курсу для широкої аудиторії, організація міжфакультетської конференції). Це моделює реальну робочу ситуацію, де потрібно домовлятися, розподіляти роботу, враховувати різні професійні мови та підходи.

7. *Рефлексивні практики:* портфоліо, щоденники, відеоаналіз. Ведення професійного портфоліо з обов'язковим аналізом власного прогресу у розвитку soft skills, запис фрагментів занять з їх подальшим колективним обговоренням – потужний інструмент розвитку рефлексії та самоаналізу.

8. *Моделювання для відпрацювання педагогічних ситуацій.* Проаналізуємо переваги саме цього методу і його ефективність у процесі розвитку креативності майбутнього викладача через формування соціальних навичок.

Це метод навчання, що передбачає штучне конструювання фрагментів реального освітнього процесу (або його контексту) для відпрацювання професійних дій в умовах, наближених до дійсності. Студенти (майбутні викладачі) занурюються в умовну, але психологічно достовірну ситуацію, де вони мають проаналізувати обставини, прийняти рішення та продемонструвати відповідну поведінку. В роботі зі студентами з моделювання професійних ситуацій ми використовуємо методи, які, перш за все, сприяють розвитку соціальних навичок та креативності здобувачів. Особливої популярності набувають рольові ігри, коли студенти отримують різні ролі і взаємодіють за пропонуваним сценарієм. Такий метод добре розвиває в студентів емпатію (здатність стати на місце іншого) та гнучкість. Високі результати вбачаємо у процесі використання і методу кейс-стаді, який передбачає аналіз конкретної проблемної ситуації (наприклад, конфлікт у класі/групі/колективі, низька мотивація групи) тощо. Слід відзначити, що студенти активно пропонують

варіанти вирішення, розвиваючи критичне мислення. У студентській аудиторії «прижилися» такі методи, як імітаційні ігри (імітація цілого процесу (наприклад, педагогічна рада, батьківські збори, викладання цілого уроку та ін.), а також мікро-викладання, коли студент проводить фрагмент уроку для групи колег, які імітують поведінку учнів. Вище зазначені методи сприяють розвитку соціальних навичок через вдосконалення вмінь ефективної комунікації, розвитку емпатії, формування навичок врегулювання конфліктів, роботи в команді. Так, наприклад, моделюючи ситуацію «Важкий учень», студент вчиться підбирати слова, тон, невербальні сигнали, щоб донести думку, не спровокувавши агресію. Програючи роль учня з особливими освітніми потребами або дитини з неблагополучної сім'ї, майбутній педагог починає глибше розуміти мотиви поведінки. У ситуації емоційного напруження, яке посилюється сьогодні стресовим станом українців у зв'язку з війною в країні, на особливу увагу заслуговує питання розвитку у майбутніх фахівців навичок медіації. А моделювання здобувачами ситуацій «Конфлікт між двома студентами» або «Конфлікт із викладачем» дозволяє у безпечний спосіб відпрацювати техніки посередництва та згладжування суперечностей.

Окрім того, використання в освітньому процесі методу моделювання стимулює і вияв творчості майбутніх фахівців, оскільки креативність педагога – це здатність імпровізувати, знаходити нестандартні рішення та адаптувати матеріал. Особливий інтерес становить саме імпровізація в умовах невизначеності, наприклад, коли викладач може ввести «змінну умову» під час гри (наприклад, «уявити, що зламався проектор» або «в аудиторію зайшов незнайомец» та інші). В даному разі реакція студента на такі непередбачувані ситуації – це чистий прояв креативності.

Таким чином, інтеграція цих методів в освітні програми підготовки майбутніх викладачів дозволяє сформувати фахівців нового типу – творчих, комунікабельних, здатних до інновацій, готових відповідати викликам сучасної вищої освіти.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що розвиток соціальних навичок є необхідною умовою формування творчості сучасного викладача ЗВО. Соціальні навички виступають не просто інструментом комунікації, а середовищем і каталізатором творчого пошуку, джерелом інноваційних педагогічних ідей. Запропонована структурно-функціональна модель дозволяє системно підійти до організації цього процесу, інтегруючи мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний аспекти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в експериментальній перевірці ефективності розробленої моделі в умовах реального освітнього процесу ЗВО, а також у створенні валідного діагностичного інструментарію для оцінки рівня сформованості соціальних навичок та їх впливу на творчий потенціал викладача. Важливим напрямом є також розробка та апробація

спеціалізованих тренінгових програм для викладачів ЗВО, спрямованих на комплексний розвиток soft skills як основи педагогічної творчості.

Література:

1. Дубасенюк О. А. Творчий підхід до професійно-педагогічної діяльності як основа розвитку інноваційного потенціалу особистості майбутнього фахівця. Професійна освіта: проблеми і перспективи. 2017. Вип. 12. С. 15–21.
2. Жигір В. І. Професійний розвиток викладача закладу вищої освіти в умовах інформаційного суспільства. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки. 2022. Вип. 2(49). С. 34–41.
3. Гузій Н. В. Акмеологічний підхід до формування творчої особистості майбутнього педагога в системі неперервної професійної освіти. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2018. № 4(63). С. 45–51.
4. Коваль К. О. Структура соціальних навичок (soft skills) сучасного педагога. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. № 76. Т. 2. С. 112–117.
5. Карамушка Л. М., Карамушка М. В. Емоційний інтелект як чинник успішної професійної діяльності викладачів закладів вищої освіти. Актуальні проблеми психології. 2020. Т. I. Вип. 56. С. 23–31.
6. Кремень В. Г. Творча особистість педагога в умовах трансформації суспільства. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2020. № 4(79). С. 5–10.
7. Baldiris A., Vacca A., Vargas S. Development of social skills in university teachers and its impact on the quality of the educational process. Journal of Higher Education Theory and Practice. 2022. Vol. 22(6). P. 145–158.
8. Рожкова К. І. Формування соціальних навичок викладачів закладів вищої освіти в системі неперервної професійної освіти. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 55. Т. 2. С. 178–183.
9. Сущенко Л. О., Сущенко О. Г. Розвиток лідерського потенціалу викладача вищої школи в умовах магістратури. Педагогіка та психологія. 2020. Вип. 63. С. 67–75.
10. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. 25th anniversary ed. New York : Bantam Books, 2020. 384 p.
11. Derkach L., Kovalchuk V. Formation of soft skills of university teachers in the system of continuing education. Professional Education: Methodology, Theory and Technologies. 2023. Vol. 17. P. 89–104.
12. Кучай О. В., Кучай Т. П. Soft skills як необхідна складова підготовки конкурентоспроможного фахівця в умовах сучасного ринку праці. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2021. Вип. 1(48). С. 231–235.
13. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. 25th Anniversary Edition. New York: Bantam Books, 2020. 384 p. <https://doi.org/10.1037/12345-001>
14. Goleman D., Boyatzis R., McKee A. Primal Leadership: Unleashing the Power of Emotional Intelligence. Boston: Harvard Business Review Press, 2019. 368 p.
15. Браун Дж., Айзекс Д. Світове кафе: метод колективного розуму. Київ: К.І.С., 2018. 128 с.

References:

1. Dubaseniuk, O. A. (2017). Tvorchyi pidkhid do profesiino-pedahohichnoi diialnosti yak osnova rozvytku innovatsiinoho potentsialu osobystosti maibutnoho fakhivtsia (Creative approach to professional and pedagogical activity as a basis for developing the innovative potential of a future specialist). Profesiina osvita: problemy i perspektyvy, 12, 15–21.

2. Zhyhir, V. I. (2022). Profesiyni rozvytok vykladacha zakladu vyshchoi osvity v umovakh informatsiinoho suspilstva (Professional development of a higher education teacher in the information society). Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Serii: Pedahohichni nauky, 2(49), 34–41.
3. Huzii, N. V. (2018). Akmeolohichni pidkhid do formuvannia tvorchoi osobystosti maibutnoho pedahoha v systemi neperervnoi profesiinoy osvity (Acmeological approach to forming a creative personality of a future teacher in continuing professional education). Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky, 4(63), 45–51.
4. Koval, K. O. (2021). Struktura sotsialnykh navychok (soft skills) suchasnoho pedahoha (Structure of social skills of a modern teacher). Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh, 76(2), 112–117.
5. Karamushka, L. M., & Karamushka, M. V. (2020). Emotsiyni intelekt yak chynnyk uspishnoi profesiinoy diialnosti vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity (Emotional intelligence as a factor of successful professional activity of university teachers). Aktualni problemy psykholohii, 1(56), 23–31.
6. Kremen, V. H. (2020). Tvorchia osobystist pedahoha v umovakh transformatsii suspilstva (Creative personality of a teacher in the conditions of social transformation). Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti, 4(79), 5–10.
7. Baldiris, A., Bacca, A., & Vargas, S. (2022). Development of social skills in university teachers and its impact on the quality of the educational process. Journal of Higher Education Theory and Practice, 22(6), 145–158.
8. Rozhkova, K. I. (2023). Formuvannia sotsialnykh navychok vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity v systemi neperervnoi profesiinoy osvity (Formation of social skills of university teachers in continuing professional education). Innovatsiina pedahohika, 55(2), 178–183.
9. Sushchenko, L. O., & Sushchenko, O. H. (2020). Rozvytok liderskoho potentsialu vykladacha vyshchoi shkoly v umovakh mahistratury (Development of leadership potential of a higher school teacher in master's training). Pedahohika ta psykholohiia, 63, 67–75.
10. Goleman, D. (2020). Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ (25th anniversary ed.). Bantam Books.
11. Derkach, L., & Kovalchuk, V. (2023). Formation of soft skills of university teachers in the system of continuing education. Professional Education: Methodology, Theory and Technologies, 17, 89–104.
12. Kuchai, O. V., & Kuchai, T. P. (2021). Soft skills yak neobkhidna skladova pidhotovky konkurentospromozhnoho fakhivtsia v umovakh suchasnoho rynku pratsi (Soft skills as a necessary component of training a competitive specialist in the modern labor market). Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota, 1(48), 231–235.
13. Goleman, D. (2020). Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ (25th anniversary ed.). Bantam Books. <https://doi.org/10.1037/12345-001>
14. Goleman, D., Boyatzis, R., & McKee, A. (2019). Primal leadership: Unleashing the power of emotional intelligence. Harvard Business Review Press.
15. Brown, J., & Isaacs, D. (2018). Svitove kafe: metod kolektyvnoho rozumu (The World Café: Shaping our futures through conversations that matter). K.I.S.

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 37.091.3:81'243

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-549-560](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-549-560)

Магдюк Ольга Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, <https://orcid.org/000-0002-6778-3586>

Бопко Ігор Зеновійович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання, Мукачівський державний університет, м. Мукачеве, <https://orcid.org/0000-0003-0517-3771>

ІНТЕГРАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ОРІЄНТОВАНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МОДЕЛЮВАННЯ ІНШОМОВНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація: У статті розглядаються ключові компоненти, необхідні для моделювання процесу формування іншомовної міжкультурної комунікативної компетентності на заняттях іноземної мови. Стверджується, що теорії діалогу культур, культурно-історична детермінація людської особистості, вербальні та невербальні дії, зумовлені нормами та культурними ціннісними орієнтаціями, концепції міжкультурної особистості та мотивованої особистісної рефлексивної дискурсивної діяльності та толерантності можуть розглядатися як методологічне обґрунтування моделювання міжкультурної комунікативної компетентності. Іншомовна міжкультурна комунікативна компетентність включає: здатність взаємодіяти на основі соціокультурних та лінгвістичних норм та універсальних культурних цінностей, долати конфлікти в процесі взаємодії між професійними культурами та стилями; використовувати варіативні звички та навички, включаючи моделі культурно-чутливої вербальної та невербальної комунікації на основі емпатії. Автори пропонують комплекс педагогічних технологій та сценаріїв, що базуються на кооперативних комунікативних стратегіях і тактиках та відповідають когнітивному, процесному, емоційно-чуттєвому та поведінковому рівням структури особистості студента ЗВО. Зазначені технології спрямовані на формування вербальних іншомовних кооперативних стратегій (переговори, дискусія, активне слухання, рефлексія, вирішення конфліктів) і типізуються таким чином: аналіз професійних інцидентів; вирішення професійно значущих ситуацій-кейсів; самокоментування життєвих міжкультурних ситуацій; аналіз культурної чутливості; спостереження за контекстом; тренування рефлексії; тренування емоційної та

вербальної чутливості. Підкреслюється, що моделювання на основі наданих технологій та методології може підвищити ефективність міжкультурної комунікативної компетентності студентів на заняттях іноземної мови та розширити їхній глобальний світогляд завдяки здатності розуміти культурно-лінгвістичну варіативність та її імпліцитні значення.

Ключові слова: міжкультурна комунікативна компетентність; міжкультурна комунікативна комунікація; методика викладання іноземних мов; комунікативні стратегії; комунікативна тактика; педагогічні технології.

Mahdiuk Olha Viktorivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate professor of Department of Foreign Languages, Khmelnytskyj National University, Khmelnytskyj, <https://orcid.org/000-0002-6778-3586>

Bopko Ihor Zenoviovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of English Language, Literature and Teaching Methods, Mukachevo State University, Mukachevo, <https://orcid.org/0000-0003-0517-3771>

INTEGRATION OF CULTURAL-ORIENTED PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE MODELING OF FOREIGN LANGUAGE INTERCULTURAL COMMUNICATION IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

Abstract: The article considers the key components necessary for modeling the process of forming foreign language intercultural communicative competence in foreign language classes. It is argued that theories of cultural dialogue, cultural and historical determination of the human personality, verbal and non-verbal actions conditioned by norms and cultural value orientations, concepts of intercultural personality and motivated personal reflective discursive activity and tolerance can be considered as a methodological justification for modeling intercultural communicative competence. Foreign language intercultural communicative competence includes: the ability to interact on the basis of sociocultural and linguistic norms and universal cultural values, to overcome conflicts in the process of interaction between professional cultures and styles; to use variable habits and skills, including models of culturally sensitive verbal and non-verbal communication based on empathy. The authors propose a set of pedagogical technologies and scenarios based on cooperative communicative strategies and tactics and corresponding to the cognitive, process, emotional-sensory and behavioral levels of the personality structure of a higher education student. The indicated technologies are aimed at the formation of verbal foreign language cooperative strategies (negotiation, discussion, active listening,

reflection, conflict resolution) and are typified as follows: analysis of professional incidents; resolution of professionally significant case situations; self-commentary on life intercultural situations; analysis of cultural sensitivity; observation of the context; reflection training; training of emotional and verbal sensitivity. It is emphasized that modeling based on the provided technologies and methodology can increase the effectiveness of students' intercultural communicative competence in foreign language classes and expand their global worldview due to the ability to understand cultural and linguistic variability and its implicit meanings.

Keywords: intercultural communicative competence; intercultural communicative communication; foreign language teaching methodology; communicative strategies; communicative tactics; pedagogical technologies.

Постановка проблеми. Сучасний освітній простір зазнає швидких змін через глобалізацію, технологічний прогрес та складні суспільні виклики. Зростаюча взаємопов'язаність професійних, соціальних та культурних систем створила нагальну потребу в освіті іноземних мов, яка виходить за рамки засвоєння словникового запасу та граматики, зосереджуючись на розвитку міжкультурної комунікативної компетенції. Така компетенція дозволяє студентам ЗВО ефективно орієнтуватися в мовному, соціальному та культурному різноманітті, що є критично важливою навичкою для студентів гуманітарних, соціальних наук та професійних дисциплін. У цьому контексті інтеграція культурно-орієнтованих педагогічних технологій у заняття з іноземних мов забезпечує інноваційний та методологічно обґрунтований підхід до навчання, який поєднує лінгвістичні навички з культурним розумінням.

Методологічне обґрунтування інтеграції культурно-орієнтованих педагогічних технологій базується на кількох теоретичних перспективах. По-перше, теорії культурного діалогу та міжкультурної комунікації підкреслюють важливість розуміння як вербальної, так і невербальної поведінки як культурно опосередкованої. Навчання інтерпретації імпліцитних значень та культурних норм дозволяє студентам брати участь у спілкуванні, яке є контекстуально доречним та соціально ефективним. По-друге, культурно-історичний підхід в освіті підкреслює роль соціальних та культурних факторів у формуванні когнітивного та комунікативного розвитку. По-третє, концепції міжкультурної особистості та мотивованого рефлексивного дискурсу свідчать про те, що емоційна, когнітивна та поведінкова залученість студентів до діяльності з іноземною мовою є вирішальною для розвитку міжкультурної компетентності. Ці теоретичні перспективи забезпечують надійну основу для розробки занять з іноземної мови, що включають завдання реального спілкування та рефлексію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтеграції культурно-орієнтованих педагогічних технологій у моделювання іншомовної

міжкультурної комунікації на заняттях з іноземної мови стало об'єктом уваги численних наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Українські дослідники, зокрема С. Ю. Ніколаєва, О. В. Ясінська та І. С. Козелецька, розглядали методологічні підходи до формування міжкультурної компетентності студентів у навчальному процесі, зокрема через використання автентичних матеріалів, рефлексивних практик та культурно-орієнтованих завдань. Вітчизняні лінгвісти підкреслюють важливість поєднання культурних і професійних аспектів у вивченні іноземної мови, що сприяє розвитку толерантності, емпатії та здатності адаптувати комунікативну поведінку до різних культурних контекстів.

Зарубіжні науковці, такі як В. Tomlinson, Р. Hubbard та М. Levy, зосереджували увагу на ролі педагогічних технологій і матеріалів, спрямованих на моделювання реальних професійних ситуацій та практичну міжкультурну взаємодію. У роботах Т. Dudley-Evans і М. St John концепція English for Specific Purposes (ESP) включає моделювання професійних завдань, що враховують культурні особливості комунікації, а також розвиток адаптивності мовної поведінки в міжнародному професійному середовищі. Дослідження G. Dudeney та N. Hockly демонструють, як цифрові та інтерактивні технології сприяють культурно-орієнтованому викладанню іноземної мови, що включає міжкультурні дискусії, онлайн-проекти та симуляції, наближені до реального професійного спілкування.

Таким чином, синтез вітчизняних і зарубіжних підходів дозволяє не лише теоретично обґрунтувати необхідність впровадження культурно-орієнтованих педагогічних технологій у мовну освіту, але й розробити практичні моделі їх застосування для формування іншомовної міжкультурної комунікативної компетентності студентів у вищих навчальних закладах.

Мета статті - дослідити теоретичні та практичні аспекти інтеграції культурно-орієнтованих педагогічних технологій у процес моделювання іншомовної міжкультурної комунікації на заняттях з іноземної мови, визначити методологічні підходи та педагогічні інструменти, які сприяють розвитку мовної, міжкультурної та професійної компетентності студентів на заняттях іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Культурно-орієнтовані педагогічні технології відіграють ключову роль у сучасному викладанні іноземних мов, оскільки вони забезпечують студентів автентичними контекстами для практики не лише мовних, а й міжкультурних навичок. Це означає, що навчальні завдання виходять за межі формального засвоєння граматики та лексики і включають ситуації, наближені до реальної комунікації в професійному та соціокультурному середовищі. Їх значення у процесі вивчення іноземної мови можна розділити на кілька ключових аспектів [5]:

1. *Розвиток мовної компетентності.* Культурно-орієнтовані технології дозволяють студентам застосовувати мовні структури та лексику в контекстах, які відображають реальні комунікативні потреби. Наприклад, моделювання ділових переговорів, створення презентацій для міжнародної аудиторії або обговорення професійних кейсів стимулює активне використання мови та покращує мовну впевненість.

2. *Формування міжкультурної компетентності.* Виконання завдань у культурно значущих ситуаціях дає можливість студентам зрозуміти соціокультурні норми, цінності та стилі спілкування різних культур. Це сприяє розвитку емпатії, толерантності та здатності адаптувати свою комунікацію до партнерів із різних культурних контекстів.

3. *Підготовка до професійної діяльності.* Застосування автентичних матеріалів і симуляцій дозволяє студентам освоювати професійні комунікативні стратегії – ведення переговорів, обговорення проектів, роботу в міжнародних командах. Це поєднує мовні навички із професійними компетенціями, що робить навчання більш практико-орієнтованим.

4. *Підвищення мотивації та самостійності.* Робота з автентичними контекстами та інтерактивними завданнями робить процес навчання цікавим і релевантним для студентів. Вони активно включаються у виконання завдань, аналізують власну діяльність і приймають відповідальність за результат, що сприяє формуванню саморегуляції та рефлексії.

5. *Розвиток когнітивних та соціальних навичок.* Завдяки культурно-орієнтованим завданням студенти тренують критичне мислення, здатність вирішувати конфлікти та ефективно взаємодіяти в команді, що є важливим для успішної міжкультурної комунікації у професійному житті.

У контексті інтеграції культурно-орієнтованих педагогічних технологій у моделювання іншомовної міжкультурної комунікації на заняттях з іноземної мови вважається за необхідне розроблення та детальний аналіз низки сценаріїв їх практичного застосування. Сценарії занять розроблені для студентів спеціальностей менеджмент, бізнес, логістика та гуманітарні науки, які вивчають англійську мову як іноземну, з метою розвитку міжкультурної комунікативної компетенції, навичок ведення переговорів та професійного словникового запасу. У межах запропонованих сценаріїв студенти беруть участь у симульованих професійних ситуаціях, де вони повинні вести переговори щодо укладання контракту з партнером з іншої країни. Сценарії відображають проблеми міжкультурної комунікації, оскільки культурні норми та стиль спілкування партнера можуть суттєво відрізнятися, що потенційно може призвести до непорозумінь. Завдання спрямовані на забезпечення успішного проведення переговорів, демонструючи культурну чутливість та розвиток професійних комунікативних навичок. Крім того, студенти беруть участь у

симульованих проєктах, наприклад, у створенні міжнародної маркетингової стратегії для продукту або послуги. У таких проєктах вони поєднують культурну обізнаність, мовні навички та прийняття професійних рішень, що сприяє розвитку здатності адаптувати поведінку до різноманітних професійних та культурних контекстів. Зазвичай, метою цих сценаріїв є формування міжкультурної комунікативної компетентності, самосвідомості, емпатії та умінь адаптувати поведінку у міжкультурному спілкуванні. Студенти також залучаються до рефлексивної діяльності, яка передбачає аналіз власного спілкування, оцінку комунікативних стратегій та врахування етичних, емоційних і культурних аспектів взаємодії. Такі підходи сприяють розвитку критичного мислення, саморефлексії та здатності ефективно функціонувати у глобалізованому професійному середовищі [3].

Навчання на основі кейсів. Студенти аналізують професійні або соціальні ситуації, що пов'язані з культурними відмінностями. Наприклад, на курсі менеджменту студенти можуть оцінити випадок, коли міжкультурні переговори зазнають невдачі через неправильне розуміння соціальних норм. Вони виявляють помилки в спілкуванні, пропонують альтернативні стратегії та обговорюють основні культурні цінності, що впливають на поведінку.

Студентів поділяють на дві групи, що представляють компанії, що беруть участь у переговорах. Кожна група отримує інструктаж, який включає історію компанії, цілі, пріоритети переговорів та культурний профіль партнера. Культурні профілі висвітлюють такі аспекти, як бажаний стиль спілкування (прямий чи непрямий), ставлення до ієрархії та прийняття рішень, а також очікування щодо термінів та умов контракту. Студентам також надається список словникового запасу та ключові фрази, що стосуються ведення переговорів, вирішення конфліктів та професійного спілкування.

На етапі рольової гри/симуляції групи зустрічаються на структурованій переговорній сесії, яка може проводитися віч-на-віч або через онлайн-платформу. Кожна група представляє своїх учасників та ролі, представляє цілі та пріоритети своєї компанії, вислуховує запити та занепокоєння партнера та відповідає, використовуючи культурно доречні вербальні та невербальні стратегії, включаючи тон, жести та формули ввічливості. Викладач виступає в ролі фасилітатора, спостерігаючи за взаємодією, надаючи рекомендації та відзначаючи будь-які культурні непорозуміння або збої в комунікації.

Після симуляції студенти беруть участь у рефлексії та обговоренні. Вони аналізують, які комунікаційні стратегії були ефективними, визначають, де виникли культурні непорозуміння, та розглядають, як можна було б покращити результати переговорів. Потім студенти пишуть коротку рефлексію англійською мовою, підсумовуючи кейс та стратегії для майбутньої міжкультурної взаємодії.

Результати навчання за цим сценарієм включають: використання професійної лексики та функціональних виразів англійською мовою (лінгвістичні); розпізнавання та адаптація до культурних відмінностей у спілкуванні, переговорах та прийнятті рішень (культурні); розвиток навичок вирішення проблем, прийняття рішень та ведення переговорів (професійні); та оцінювання особистої діяльності для покращення стратегій міжкультурної комунікації (рефлексивне).

Рольові ігри та симуляції. Студенти беруть участь у симульованих професійних сценаріях, таких як міжнародні ділові зустрічі, академічні конференції або вправи з реагування на кризові ситуації. Ці завдання вимагають від студентів активного використання іноземної мови, застосування культурних знань та належного використання вербальних та невербальних стратегій. Рольові ігри заохочують креативність, прийняття рішень та адаптивність у складних контекстах.

Студенти поділяються на групи, що представляють різні міжнародні зацікавлені сторони, такі як керівники компаній, державні службовці чи представники неурядових організацій. Кожна група отримує інструктаж, у якому викладено її роль, цілі та культурний профіль, включаючи бажані стилі комунікації (прямий чи непрямий), ієрархію та норми прийняття рішень. Студентам надається список ключової лексики та виразів для кризового менеджменту, переговорів та спільного вирішення проблем.

На етапі рольової гри/симуляції групи зустрічаються на симульованій сесії кризового менеджменту, яка може проводитися віч-на-віч або через онлайн-платформу. Кожна група повинна: представити учасників та їхні ролі, представити свої пріоритети та занепокоєння, відповісти на пропозиції інших зацікавлених сторін та обговорити рішення, використовуючи культурно доречні вербальні та невербальні стратегії, такі як тон, жести та формули ввічливості. Викладач виступає в ролі фасилітатора, спостерігаючи за взаємодією, надаючи рекомендації та відзначаючи культурні непорозуміння або збої в комунікації.

Після симуляції студенти беруть участь у рефлексії та обговоренні. Вони оцінюють ефективність своїх комунікативних стратегій, виявляють культурні непорозуміння та обговорюють, як можна було б ефективніше впоратися з кризою. Студенти також пишуть коротку рефлексію англійською мовою, підсумовуючи отримані уроки, успіхи в комунікації та стратегії для майбутньої міжкультурної взаємодії.

Результати навчання включають: використання професійної лексики та функціональних виразів англійською мовою (лінгвістичні); розпізнавання та адаптація до культурних відмінностей у комунікації та прийнятті рішень (культурні); покращення навичок вирішення проблем, ведення переговорів та управління кризами (професійні); та оцінювання особистої діяльності для покращення міжкультурних комунікативних стратегій (рефлексивні).

Спільне навчання та спільні проекти. Працюючи в групах, студенти готують презентації, звіти або дослідницькі проекти на міжкультурні теми. Співпраця сприяє розвитку навичок ведення переговорів, командної роботи та усвідомлення різних точок зору. Наприклад, студенти можуть розробити стратегію сталого розвитку для багатонаціональної компанії, обговорюючи рішення англійською мовою, враховуючи культурні очікування різних зацікавлених сторін.

Студенти поділяються на багатонаціональні команди, кожна з яких представляє відділ маркетингу, який має завдання вийти на іноземний ринок. Кожна команда отримує короткий опис проекту, в якому окреслено продукт / послугу, цільовий ринок, культурний профіль аудиторії та цілі проекту. Культурні профілі включають бажані стилі спілкування, норми поведінки споживачів, рекламні вподобання та діловий етикет. Студентам також надається професійний словниковий запас, фрази для презентації ідей, ведення переговорів та переконання англійською мовою.

На етапі спільного навчання/проекту команди співпрацюють протягом кількох сесій, щоб [7]:

1. Провести маркетингове дослідження, використовуючи онлайн-ресурси та тематичні дослідження, враховуючи культурні та соціальні фактори.
2. Розробити маркетинговий план, включаючи ціноутворення, просування, розповсюдження та культурно чутливі повідомлення.
3. Підготувати професійну презентацію англійською мовою, в якій повинні коротко викласти стратегію, ключові висновки та рекомендації.

У процесі роботи над проектом студенти повинні практикувати ефективну міжкультурну комунікацію, делегувати обов'язки, обговорювати ідеї, вирішувати конфлікти та інтегрувати різні точки зору. Викладач виступає в ролі посередника, надаючи керівництво, зворотний зв'язок та підтримку, дозволяючи студентам брати на себе відповідальність за управління проектом та прийняття рішень. Цифрові інструменти, такі як спільні документи, онлайн-форуми для обговорень та програмне забезпечення для презентацій, можуть бути використані для підтримки співпраці.

Після завершення проекту студенти беруть участь у рефлексії та обговоренні. Вони оцінюють командну роботу, ефективність комунікації, культурні аспекти та використання професійної мови. Студенти подають спільний звіт або рефлексивне есе англійською мовою, в якому підсумовують процес проекту, отримані уроки та стратегії для покращення міжкультурної співпраці в майбутніх проектах.

Результати навчання включають: застосування професійної лексики та функціональних виразів англійською мовою (лінгвістичні); розпізнавання та адаптація до культурних відмінностей у командній роботі, прийнятті рішень та

професійній презентації (культурні); розвиток навичок вирішення проблем, ведення переговорів та управління проектами (професійні); та рефлексія над особистою та командною діяльністю для покращення міжкультурної комунікації та співпраці (рефлексивні).

Рефлексивні практики. Рефлексивні есе, щоденники або взаємне оцінювання дозволяють студентам аналізувати свою діяльність, оцінювати комунікаційні стратегії та враховувати етичні, емоційні та культурні аспекти взаємодії. Рефлексія зміцнює самосвідомість, емпатію та здатність адаптувати поведінку до різних міжкультурних ситуацій.

Студентам надається підказка, що базується на професійній або міжкультурній ситуації, такій як переговори з міжнародним партнером, співпраця в багатонаціональній команді або вирішення конфлікту в культурно різноманітному середовищі. Їм ставляться напрямні питання для зосередження їхньої рефлексії:

1. Які комунікаційні стратегії я використовував, і наскільки вони були ефективними?
2. Чи створювали якісь культурні відмінності труднощі або непорозуміння?
3. Як я керував емоційними реакціями та етичними міркуваннями під час взаємодії?
4. Що я міг би зробити по-іншому в подібних міжкультурних ситуаціях у майбутньому?

На етапі рефлексивного письма студенти можуть вибирати з кількох форматів: рефлексивні щоденники (студенти регулярно ведуть журнал досвіду рольових ігор, симуляцій, спільних проектів або обговорень у класі, відзначаючи успіхи, труднощі та культурні спостереження), рефлексивні есе (студенти пишуть структуровані есе, аналізуючи певну міжкультурну взаємодію, надаючи критичну оцінку своєї комунікації, прийняття рішень та адаптивності).

Оцінювання колегами. Студенти обмінюються рефлексіями або спостереженнями з однокласниками, надаючи конструктивний зворотний зв'язок щодо комунікативних стратегій, культурної чутливості та командної роботи на заняттях з іноземної мови. Студенти діляться думками зі своїх рефлексій у невеликих групах або в класних дискусіях, зосереджуючись на ефективних методах комунікації, культурних непорозуміннях та отриманих уроках. Ця спільна рефлексія сприяє емпатії, сприйняттю перспективи та усвідомленню особистих сильних сторін та напрямків для вдосконалення.

Результати навчання включають: застосування професійної лексики та міжкультурних виразів у рефлексивному письмі (лінгвістичні); визнання культурних відмінностей та відповідне коригування комунікативних стратегій

(культурні); зміцнення самосвідомості, емпатії та адаптивної поведінки (емоційної та поведінкової); та критичну оцінку особистої та колегіальної діяльності для покращення міжкультурної комунікації (рефлексивна та аналітична).

Цифрові та мультимедійні інструменти. Онлайн-платформи, електронні підручники та мультимедійні ресурси надають автентичні матеріали та дозволяють здійснювати віртуальний обмін. Студенти можуть проводити віртуальні зустрічі з однолітками з інших країн, аналізувати міжнародний медіаконтент або брати участь в онлайн-дебатах. Ці інструменти розширюють навчальне середовище за межі класної кімнати та сприяють глобальній обізнаності.

Моделювання професійної та міжкультурної комунікації передбачає моделювання реальних сценаріїв, де студенти повинні інтегрувати лінгвістичні, когнітивні та культурні навички. Цей підхід робить акцент на вирішенні проблем, переговорах та вирішенні конфліктів. Наприклад, симуляція може представляти логістичну компанію, яка має справу з перебоями в ланцюжку поставок через геополітичні конфлікти, такі як війна в Україні. Студенти повинні повідомляти стратегії, домовлятися про рішення та представляти рекомендації іноземною мовою. Залучаючись до автентичних, соціально значущих контекстів, студенти розвивають здатність адаптувати комунікацію до різних професійних та культурних середовищ.

Інтеграція культурно-орієнтованих технологій сприяє розвитку студентів на кількох рівнях [8]:

1. Когнітивний: студенти аналізують міжкультурну взаємодію, виявляють моделі поведінки та оцінюють рішення.
2. Емоційний та афективний: заняття розвивають емпатію, толерантність та чутливість до культурного різноманіття.
3. Поведінковий: студенти практикують вербальні та невербальні стратегії, включаючи активне слухання, вирішення конфліктів, переговори та рефлексивну самооцінку.

Такий цілісний підхід гарантує, що студенти набудуть не лише лінгвістичної грамотності, але й практичних навичок, необхідних для професійного спілкування в мультикультурному середовищі. Викладачі, які впроваджують культурно-орієнтовані технології, переходять від традиційних інструкторів до фасилітаторів та модераторів. Вони розробляють завдання, надають керівництво та формують взаємодію зі студентами, дозволяючи їм брати на себе відповідальність за вирішення проблем та комунікацію. Такий орієнтований на студента підхід підвищує мотивацію, залученість та автономне навчання. Крім того, інтеграція глобальних суспільних викликів, таких як технологічні зриви, екологічні кризи чи міжнародні конфлікти, у навчальні завдання заохочує студентів критично аналізувати реальні проблеми, практикуючи міжкультурну

комунікацію. Ця інтеграція сприяє розвитку соціально відповідальних фахівців, які можуть ефективно орієнтуватися в складних глобальних середовищах.

Висновок. Таким чином, інтеграція культурно-орієнтованих педагогічних технологій у моделювання міжкультурної комунікації на заняттях з іноземної мови являє собою методологічно та практично надійний підхід до сучасної освіти іноземними мовами. Поєднуючи кооперативні стратегії, рольові ігри, аналіз випадків, рефлексивну практику та цифрові інструменти, викладачі можуть розвивати міжкультурну компетентність студентів, навички професійного спілкування та глобальну обізнаність. Такий підхід готує студентів до ефективної взаємодії в професійному та соціальному контекстах, покращує критичне мислення та розвиває культурну чутливість, необхідну для успішної участі у взаємопов'язаному та швидкозмінному світі.

Література:

1. Ніколаєва С. Ю. Методика викладання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. лінгв. спец. закл. вищої освіти / С. Ю. Ніколаєва. – Київ : Ленвіт, 2013. – 590 с.
2. Козелецька І. С. Міжкультурна комунікація у професійній підготовці майбутніх фахівців : навч. посіб. / І. С. Козелецька. – Київ : КНУТД, 2019. – 180 с.
3. Ясінська О. В. Формування міжкультурної компетентності студентів у процесі вивчення іноземної мови / О. В. Ясінська // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2018. – № 4. – С. 112–121.
4. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence / M. Byram. – Clevedon : Multilingual Matters, 1997. – 124 p.
5. Dudeney G., Hockly N. How to Teach English with Technology / G. Dudeney, N. Hockly. – Harlow : Pearson Education Limited, 2012. – 192 p.
6. Dudley-Evans T., St John M. J. Developments in English for Specific Purposes: A multi-disciplinary approach / T. Dudley-Evans, M. J. St John. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – 301 p.
7. Hubbard P., Levy M. Teacher Education in CALL / P. Hubbard, M. Levy. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2006. – 398 p.
8. Tomlinson B. Materials Development in Language Teaching / B. Tomlinson. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 432 p.

References:

1. Nikolaieva, S.Yu. (2013). *Metodyka vykladannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka* [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
2. Kozeletska, I.S. (2019). *Mizhkulturna komunikatsiia u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv* [Intercultural communication in professional training of future specialists]. Kyiv: KNUITD [in Ukrainian].
3. Yasinska, O.V. (2018). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti studentiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Formation of students' intercultural competence in the process of learning a foreign language]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 4, 112–121 [in Ukrainian].

4. Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon: Multilingual Matters [in English].
5. Dudeney, G., & Hockly, N. (2012). *How to teach English with technology*. Harlow: Pearson Education Limited [in English].
6. Dudley-Evans, T., & St John, M.J. (1998). *Developments in English for Specific Purposes: A multi-disciplinary approach*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
7. Hubbard, P., & Levy, M. (2006). *Teacher education in CALL*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company [in English].
8. Tomlinson, B. (2011). *Materials development in language teaching* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147:004.8

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-561-573](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-561-573)

Македон Вячеслав Владиславович доктор економічних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. м. Дніпро, <https://orcid.org/0000-0001-8131-0235>

ВПРОВАДЖЕННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ АДАПТИВНИХ НАВЧАЛЬНИХ СИСТЕМ НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація. Метою статті є дослідження змін мовної підготовки у закладах вищої освіти (ЗВО) через впровадження адаптивних навчальних систем на основі штучного інтелекту (ШІ). Дослідження зосереджене на оцінюванні навчальних результатів, управлінні індивідуальним прогресом та зміні ролей учасників освітнього процесу у викладанні іноземних мов. Акцент зроблено на прикладній користі цифрових рішень для підвищення керованості навчання. **Методологія.** Дослідження спирається на аналіз практик використання адаптивних ШІ-систем у мовних курсах вищої школи. Застосовано порівняння індивідуальних і групових навчальних показників, узагальнення даних навчальної аналітики та структурний аналіз освітніх сценаріїв. Оцінювання здійснювалося на основі результатів виконання мовних завдань, динаміки помилок і темпу навчальної діяльності студентів у цифровому середовищі. **Результати.** Отримані результати засвідчують, що адаптивні ШІ-системи забезпечують безперервний моніторинг мовної компетентності та підвищують точність оцінювання навчальних досягнень. Встановлено, що автоматизований аналіз мовних помилок дає змогу формувати персоналізовані рекомендації для корекції навчальних траєкторій. Показано, що використання навчальної аналітики сприяє своєчасному коригуванню змісту мовних курсів і оптимізації навчального навантаження студентів. **Практичні наслідки.** Результати дослідження можуть бути використані під час проектування курсів іноземних мов у закладах вищої освіти, розроблення систем поточного та підсумкового оцінювання, а також упровадження адаптивних цифрових платформ у навчальний процес. Запропоновані підходи сприяють підвищенню прозорості оцінювання, розвитку автономії студентів і посиленню аналітичної складової педагогічних рішень. **Цінність та оригінальність.** Цінність дослідження полягає у практичному обґрунтуванні використання штучного інтелекту як інструменту управління мовною підготовкою та оцінювання навчального прогресу. Оригінальність роботи визначається зосередженням на прикладних базисах адаптації освітнього процесу до індивідуальних потреб студентів.

Ключові слова: адаптивні системи, AI, заклади вищої освіти, цифровізація, вивчення іноземних мов, ESP, індивідуалізація навчання.

Makedon Viacheslav Vladyslavovych Doctor of Economic Sciences, Professor, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, <https://orcid.org/0000-0001-8131-0235>

IMPLEMENTATION OF ADAPTIVE LEARNING SYSTEMS BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION

Abstract. The purpose of the article is to examine changes in language training in higher education institutions (HEIs) resulting from the implementation of adaptive learning systems based on artificial intelligence (AI). The study focuses on the assessment of learning outcomes, management of individual progress, and transformation of the roles of participants in the educational process in foreign language teaching. Emphasis is placed on the applied value of digital solutions for enhancing the manageability of learning. Methodology. The study is based on an analysis of practices related to the use of adaptive AI systems in higher education language courses. The methods include comparison of individual and group learning indicators, synthesis of learning analytics data, and structural analysis of educational scenarios. Assessment was conducted using the results of language task performance, error dynamics, and the pace of students' learning activities within a digital environment. Results. The findings demonstrate that adaptive AI systems ensure continuous monitoring of language competence and improve the accuracy of assessing learning achievements. It is established that automated analysis of language errors enables the generation of personalized recommendations for adjusting learning trajectories. The study shows that the use of learning analytics facilitates timely revision of language course content and optimization of students' academic workload. Practical implications. The results can be applied in the design of foreign language courses in higher education institutions, the development of formative and summative assessment systems, and the implementation of adaptive digital platforms in the educational process. The proposed approaches contribute to increased transparency of assessment, development of student autonomy, and strengthening of the analytical component of pedagogical decision-making. Value and originality. The value of the study lies in the practical substantiation of artificial intelligence as a tool for managing language training and assessing learning progress. The originality of the work is determined by its focus on applied foundations for adapting the educational process to individual student needs.

Keywords: adaptive systems, AI, higher education institutions, digitalization, foreign language learning, ESP, individualized learning.

Постановка проблеми. Цифрова трансформація змінює освітні моделі. Університети приймають студентів із неоднаковою базою. Викладачі витрачають ресурси на рутинні операції. Мовна підготовка вимагає індивідуального відстеження. Стандартні курси ігнорують різні темпи засвоєння. Сильні студенти нудьгують під час повторень. Слабші студенти відстають без додаткової підтримки. Штучний інтелект персоналізує навчання. Алгоритми аналізують активність користувачів. Системи автоматично регулюють складність завдань. Індивідуальні траєкторії формуються без додаткового навантаження на педагогів. Поточне дослідження здатне виявити цю прогалину. Механізми впровадження адаптивних систем залишаються невизначеними. Отже практика потребує чітких моделей інтеграції цифрових інструментів у мовну підготовку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій публікації Бойко Я. А. та співавт. [1] наведені результати досліджень проблем мовної підготовки студентів у закладах вищої освіти з урахуванням цифрових інструментів навчання. Показано, що традиційні методи не забезпечують належної індивідуалізації. Але залишилися невирішеними питання інтеграції адаптивних ШІ-систем у мовні курси. У дослідженні Дячок Н. В. [2] проаналізовано застосування ІКТ у професійно орієнтованому навчанні англійської мови. Показано ефективність цифрових засобів для ESP. Але не визначено механізмів автоматизованого оцінювання прогресу. У роботі Мельник Л. В. та Майданик О. В. [4] розкрито потенціал штучного інтелекту в педагогічній практиці. Показано його вплив на організацію навчального процесу. Але питання мовної специфіки залишилися поза увагою. У дослідженні від Саган О. В. [7] наведено результати впровадження персоналізованого навчання з використанням ШІ. Показано зростання автономії студентів. Але не розкрито роль оцінювання мовної компетентності. За підсумком наукової роботи Сергієнко О. І. та Семак Л. А. [8] досліджено навчальний потенціал ШІ у мовній підготовці. Показано прикладний ефект. Але не визначено умови узгодження з академічними стандартами.

У роботі Сімонова І. В. та співавт. [9] проаналізовано переваги й ризики використання ШІ в освіті. Але залишилися невирішеними питання управління навчальним прогресом. У дослідженні Едметт А., Ічапорія Н., Кромптон Г., Крічтон Р. [10] розглянуто перспективи ШІ у викладанні англійської мови. Показано стратегічні напрями розвитку. Але практичні моделі оцінювання не деталізовано. У науковій публікації Гаїч Т. та співавт. [11] наведено результати використання мобільних ШІ-рішень. Але акцент зроблено на позааудиторне навчання. У дослідженні авторства Ходжаєва С. С. [13] окреслено роль ШІ у викладанні іноземних мов. Але питання навчальної аналітики залишилися відкритими. У звіті Міністерства освіти США [18] показано системний підхід до

впровадження ІІІ в освіті. Але мовна підготовка у ЗВО потребує подальшої прикладної конкретизації. Все це дає підстави стверджувати, що доцільність окресленої теми дослідження.

Мета статті – обґрунтувати зміни освітнього процесу у ЗВО на засадах впровадження адаптивних систем із ІІІ.

Завдання дослідження:

– проаналізувати прикладні механізми використання штучного інтелекту для моніторингу мовної компетентності студентів при опануванні іноземних мов;

– оцінити можливості автоматизованого аналізу навчальних результатів студентів при взаємодії із ІІІ;

– визначити умови узгодження ІІІ-оцінювання з академічними вимогами та управлінськими рішеннями в системі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практика для ЗВО при впровадженні адаптивних навчальних систем базі ІІІ утворила нову логіку організації мовної підготовки студентів. Освітній процес переходить від уніфікованих програм до керованих індивідуальних сценаріїв. Рішення ґрунтуються на даних навчальної активності. Система аналізує дії студента в реальному часі і тоді змінюється структура курсу навчання. Адаптивні навчальні системи розуміють як цифрові інструменти, які змінюють: зміст, складність і послідовність навчальних завдань для студента. Їхня роль полягає у забезпеченні індивідуальної траєкторії навчання, без порушення загальних академічних вимог. У «живому» освітньому сценарії, адаптивні платформи інтегруються у змішане навчання [17, с. 104]. Функціонал адаптивних систем орієнтується на мовну підготовку. Платформа обробляє результати тестів, вправ і комунікативних симуляцій. Алгоритм визначає сильні та слабкі сторони. Після цього він коригує подальший маршрут. Безпосередній навчальний контент перестає бути лінійним. Персоналізація навчальних траєкторій реалізується через модульний принцип. Лексика, граматики, аудіювання та письмо більше не подаються синхронно для всіх. ІІІ модуль змінює послідовність і збільшує або зменшує обсяг матеріалу. Студенти із проблемами в аудіюванні отримують додаткові тренувальні блоки. А ті, хто має високий рівень якості письма, переходить до більш складних завдань. Диференціація завдань за рівнем володіння мовою відбувається автоматично. ІІІ платформа співвідносить складність вправ із показниками точності та швидкості виконання [20, с. 196].

Викладач звільняється від постійного ручного коригування завдань і його роль зміщується до управління сценаріями. Автоматизоване коригування складності матеріалу базується на мікроаналізі помилок. ІІІ система розрізняє випадкові та системні помилки [3]. Студент тоді самостійно планує час а ІІІ

контролює регулярність [6, с. 310]. На рис. 1 наведено порівняльний розподіл цифрових технологій у вищій освіті та економіках країн ЄС.

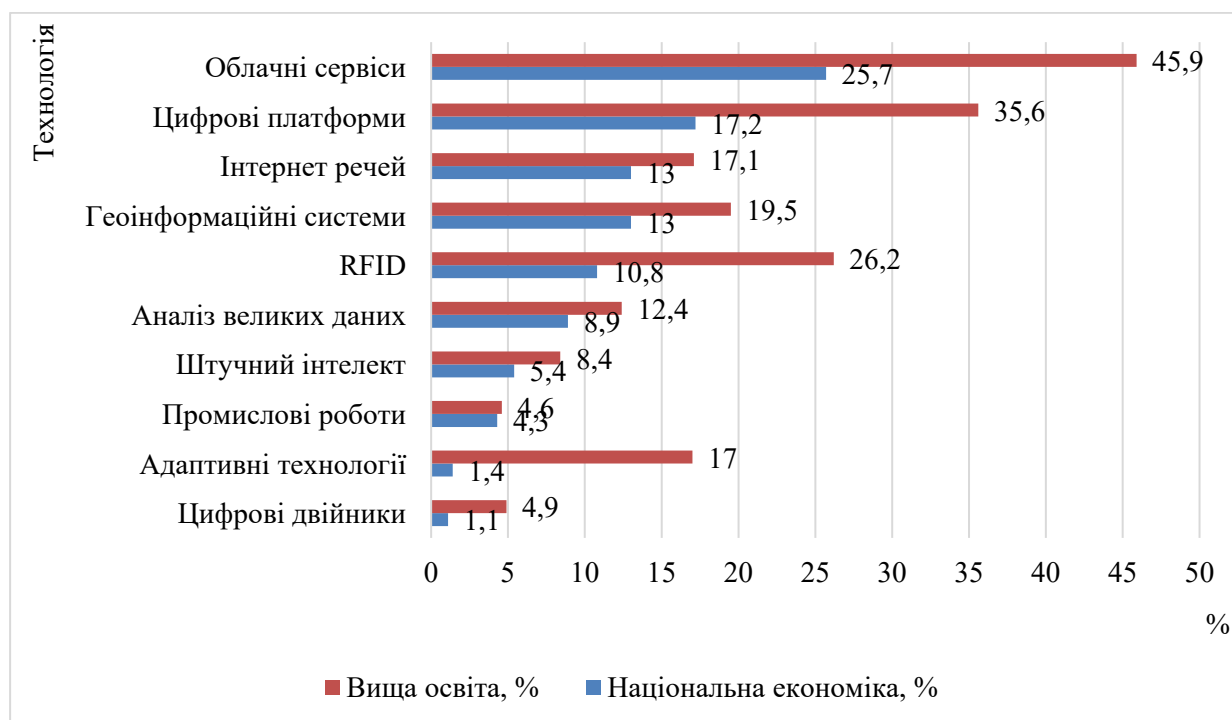

Рис. 1. Порівняльний профіль впровадження цифрових технологій у вищій освіті та економіках країн ЄС за видами технологічних рішень (побудовано на основі [18])

Наприклад, збільшує кількість контекстних завдань. Навчальний процес стає гнучким. Індивідуальний темп навчання формує нову дисципліну роботи студента. Система не змушує вирівнювати темп групи та дає підтримку ритму навчання кожного. Диспропорція свідчить про структурний розрив між підготовкою студентів і реальними вимогами цифрових середовищ. Інтеграція чат-ботів посилює практичну складову мовної підготовки. Чат-боти виконують роль співрозмовників. Вони моделюють професійні та побутові ситуації.

Повторюваність поєднується з варіативністю, що допомагає знизити ефект механічного заучування. Системи зворотного зв'язку забезпечують постійний моніторинг. Студент бачить власний прогрес а викладач отримує аналітичні звіти [19, с. 36]. Функціонал контролю стає процесуальним, а підсумкові тести втрачають домінування (табл. 1).

Таблиця 1

Сценарії адаптації ІІІ-платформ у процесі мовної підготовки у ЗВО
(сформовано на основі [2, 12])

Освітній сценарій	Інструмент ІІІ	Тип мовної навички	Механізм адаптації	Очікуваний результат	Практичне обмеження
Самостійне навчання	Адаптивна платформа	Лексика	Динамічна складність	Зростання словникового запасу	Потреба самодисципліни
Аудиторна практика	Чат-бот	Говоріння	Контекстна симуляція	Підвищення мовної спонтанності	Обмежена емоційність
Домашні завдання	Інтелектуальний тренажер	Граматика	Аналіз типових помилок	Зниження повторюваних помилок	Технічні збої
Контроль прогресу	Аналітичний модуль	Читання	Темпове коригування	Підвищення швидкості	Формалізація оцінки
Підготовка до іспиту	Персоналізований маршрут	Письмо	Індивідуальні рекомендації	Якість письмових робіт	Час налаштування
Мовна практика	Віртуальний асистент	Аудіювання	Адаптація швидкості	Поліпшення розуміння	Акцент мовлення
Рефлексія навчання	Система зворотного зв'язку	Метанавички	Візуалізація даних	Усвідомлення прогресу	Інформаційне перевантаження
Проектна робота	Комбінована платформа	Інтегровані навички	Сценарна адаптація	Комплексна компетентність	Координація ролей

У цьому ключі навчання ESP набуває більш прикладного характеру. Студент очікує не загального володіння мовою, а здатності виконувати професійні комунікативні дії. Застосування адаптивних ІІІ-систем змінює логіку дидактичної взаємодії. Традиційна фронтальна модель поступово втрачає ефективність у групах із різнорівневою підготовкою. ІІІ бере на себе функцію первинного аналізу навчальної активності. Система обробляє результати тестів, письмових завдань, усних відповідей і темп роботи. На основі цих даних вона формує індивідуальні навчальні сценарії. Визначаємо перехід до фасилітаційної моделі змінює роль викладача. Він більше не виступає єдиним джерелом знань і контролю. Його функція полягає в організації навчального середовища, корекції сценаріїв і підтримці мотивації. Викладач аналізує дані, які генерує система, і приймає педагогічні рішення. Цей рух посилює аналітичний компонент професійної діяльності. Студент у такій моделі набуває більше автономії. Адаптивні системи надають йому чітке уявлення про власний рівень володіння мовою. Для ESP це матиме вирішальне значення. Система здатна точніше визначити професійно релевантні мовні прогалини. Наприклад, майбутній інженер отримує завдання, орієнтовані на технічну документацію і

усну комунікацію в проєктних командах. Майбутній економіст буде працювати з аналітичними даними і економічними процесами [5].

Індивідуалізація навчання досягається через постійне коригування темпу. ІІІ-система фіксує час виконання завдань і кількість помилок. Вона змінює складність матеріалу без затримок. Студент не витрачає час на завдання, які не відповідають його поточному рівню. Делегування частини контролю й оцінювання інтелектуальним системам змінює підхід до оцінки результатів. Оцінювання перестає бути епізодичним і набуває процесуальності. Практика комбінування аудиторної роботи та індивідуальних ІІІ-підтриманих завдань створює гнучку модель навчання ESP. Аудиторний час використовується для комунікативних практик, дискусій і проєктної роботи. Індивідуальна робота переноситься в цифрове середовище. Студент самостійно виконує завдання з чітким зворотним зв'язком. [15, с. 158] (табл. 2).

Таблиця 2

Зміна функціональних ролей учасників навчання ESP у поєднанні з адаптивними ІІІ-системами (побудовано автором)

Компонент процесу	Роль викладача	Роль студента	Функція ІІІ-системи	Освітній ефект
Діагностика рівня	Інтерпретація результатів	Прийняття зворотного зв'язку	Автоматичний аналіз	Точність визначення рівня
Планування курсу	Формування сценаріїв	Дотримання траєкторії	Персоналізація маршруту	Гнучкість навчання
Виконання завдань	Фасилітація	Самостійна робота	Адаптація складності	Оптимізація навантаження
Контроль знань	Аналітичний нагляд	Самоконтроль	Процесуальне оцінювання	Прозорість прогресу
Темп навчання	Корекція стратегії	Регуляція часу	Динамічне коригування	Підвищення ефективності
Мовна практика	Організація взаємодії	Активна участь	Симуляція ситуацій	Практична спрямованість
Оцінювання	Узгодження критеріїв	Усвідомлення результатів	Агрегація даних	Обґрунтованість оцінок
Рефлексія	Методичний аналіз	Самоаналіз	Візуалізація даних	Зростання автономії

Механізми моніторингу мовної компетентності на основі ІІІ працюють із сукупністю показників. Відбувається фіксація точності виконання завдань, швидкість реакції, стабільність результатів і динаміку помилок. Студент може демонструвати високі показники читання і водночас низький рівень письма. ІІІ-система виявляє подібні розбіжності без затримок. Автоматизований аналіз мовних помилок змінює якість зворотного зв'язку. Система класифікує помилки за типами. Присутній фактор розрізнення лексичних, граматичних та синтаксичних відхилень. Студент отримує не загальну оцінку, а структурований профіль помилок. Для студентів, які вивчають мову професійного спрямування, реко-

мендації орієнтуються на галузеву лексику і типові комунікативні ситуації (рис. 2) [14, с. 121-122].

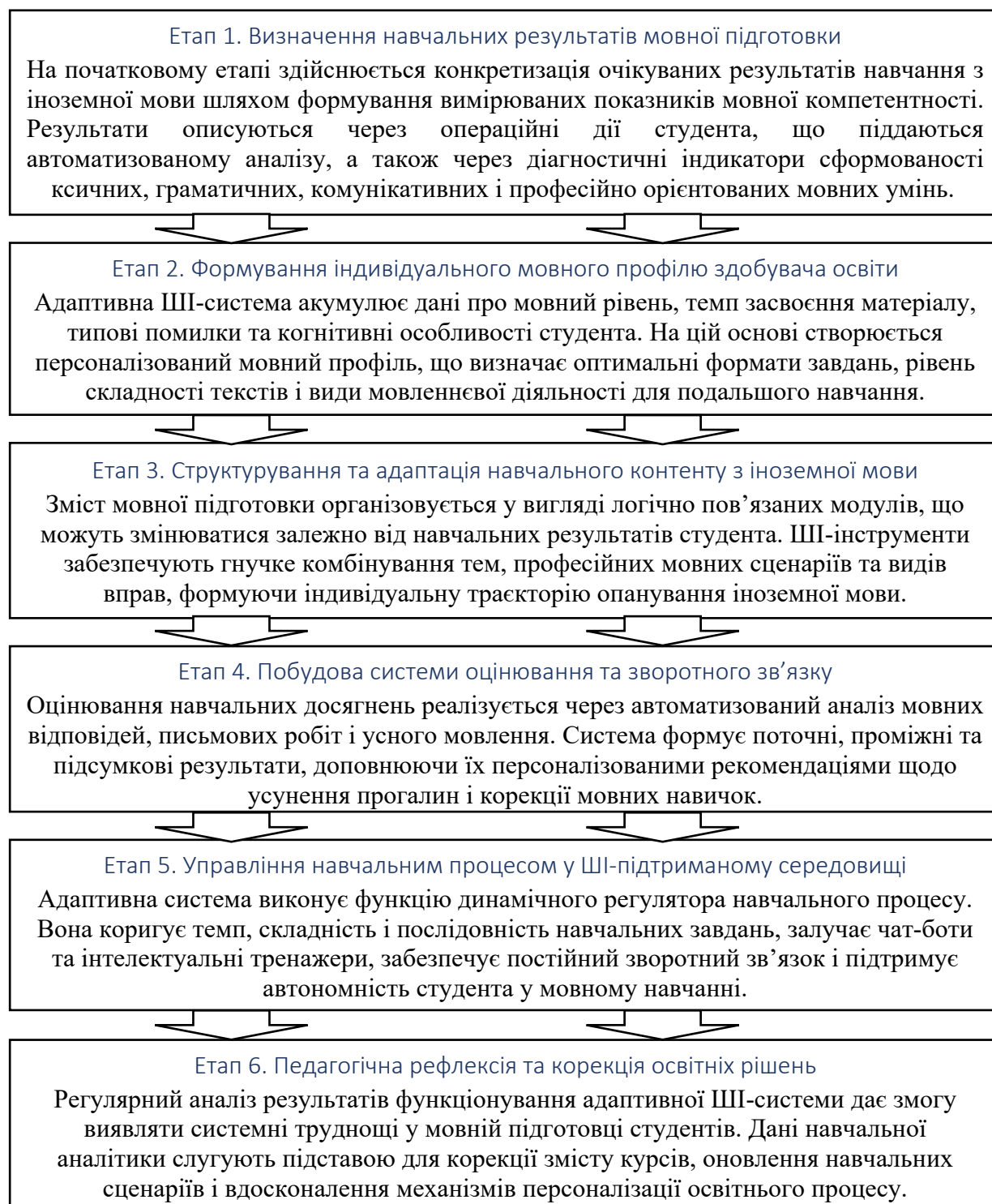

Рис. 2. Модель функціонування адаптивної ШІ-системи управління мовною підготовкою студентів у закладах вищої освіти (побудовано автором)

Дані про індивідуальні та групові результати допомагають виявляти системні проблеми. Якщо більшість студентів демонструє складнощі з певним типом завдань, це сигнал для перегляду змісту курсу. Викладач отримує підстави для зміни структури модулів. Отже оцінювання впливає на програмне проектування. Порівняння індивідуальних і групових результатів набуває нового змісту. ІІ-система зіставляє прогрес без стигматизації і студенти бачать власну динаміку відносно середніх показників [16, с. 195]. Власне і групова аналітика використовується для планування аудиторної роботи. Її врахування не замінює індивідуальний підхід, а доповнює його (табл. 3).

Таблиця 3

Пропозиції щодо впровадження ІІ-оцінювання мовної компетентності у ЗВО (побудовано автором)

Напрямок оцінювання	Інструмент ІІ	Дані для аналізу	Рішення викладача	Дія студента	Очікуваний ефект
1. Поточний контроль	Аналітичний модуль	Результати вправ	Корекція завдань	Усунення помилок	Стабільний прогрес
2. Діагностика рівня	Адаптивний тест	Час і точність	Перегляд рівнів	Прийняття рекомендацій	Адекватний старт
3. Письмова компетентність	Аналізатор текстів	Типи помилок	Фокус навчання	Цільова практика	Якість письма
4. Усна мова	Мовний розпізнавач	Плавність і точність	Корекція сценаріїв	Мовна практика	Комунікативність
5. Лексика ESP	Галузевий фільтр	Частотність вживання	Актуалізація тем	Засвоєння термінів	Професійна релевантність
6. Груповий аналіз	Аналітика курсу	Середні показники	Зміна структури	Робота в групі	Узгоджені результати
7. Індивідуальний прогрес	Візуалізація даних	Динаміка змін	Консультації	Самокорекція	Автономність
8. Підсумкове оцінювання	Агрегатор результатів	Сукупні дані	Фінальна оцінка	Усвідомлення рівня	Прозорість
9. Програмна корекція	Звітний модуль	Сукупна аналітика	Оновлення курсу	Адаптація навчання	Якість програми

Узгодження ІІ-оцінювання з академічними вимогами вищої школи потребує чітких регламентів. Автоматизовані результати не функціонують автономно. Вони інтегруються в систему академічного оцінювання. Викладач зберігає право фінального рішення. ІІ виконує аналітичну та рекомендаційну функцію. Використання ІІ в оцінюванні змінює роль студента. Він перестає сприймати оцінку як одноразовий вердикт. Процес стає прозорим і набагато більш прогнозованим.

Висновки. Дослідження підтвердило, що впровадження адаптивних ІІ-систем у мовну підготовку студентів змінює логіку організації освітнього

процесу у закладах вищої освіти. Освітня модель зміщується від стандартизованих курсів до керованих індивідуальних траєкторій навчання. ІІІ забезпечує безперервний аналіз навчальних дій, що дає змогу оперативно коригувати складність, темп і структуру мовних завдань. Це створює умови для більш точного формування мовної компетентності, особливо у професійно орієнтованих курсах іноземних мов. У результаті навчання набуває прикладного характеру та узгоджується з вимогами сучасного цифрового середовища.

Показано, що ІІІ трансформує оцінювання мовних компетентностей. Системи аналізують помилки студентів у реальному часі. Автоматизація усуває суб'єктивність викладацьких суджень. Алгоритми генерують об'єктивні профілі навчальних досягнень. Педагоги отримують структуровані дані про динаміку прогресу. Ці дані інформують корекцію навчальних програм. Викладач змінює функцію. Він координує навчальні траєкторії замість контролю. Студенти управляють власним мовним розвитком. Вони несуть відповідальність за результати. Комбінація аудиторної роботи з ІІІ-підтримкою оптимізує навчальний час. Інтеграція ІІІ підвищує якість мовної підготовки фахівців.

Література:

1. Актуальні проблеми вивчення англійської мови в закладах вищої освіти: теорія та практика : монографія / [Я. А. Бойко, О. І. Жупаник, А. В. Солодчук [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-т інозем. мов. – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2025. – 287 с. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/18706/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%202025%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%BD%D1%86%2B%2B%2B%2B%2B%2B%2B%2B%2B%20_1_.pdf
2. Дячок Н. В. Using ICT tools in learning English as a professional language. *Educological Discourse*. 2025. Vol. 49, No. 2. pp. 35-45. DOI: 10.28925/2312-5829/2025.2.4
3. Македон В. В., Валіков В. П., Рябик Г. Є. Розвиток світового ринку ділових інтелектуальних послуг під впливом економіки 4.0. *Нобелівський вісник*. 2019. № 1. С. 59–72. DOI: 10.32342/2616-3853-2019-2-12-7.
4. Мельник Л. В., Майданик О. В. Інноваційна педагогіка застосування технологій штучного інтелекту в педагогічних закладах освіти в умовах сьогодення. *Інноваційна педагогіка*. 2025. УДК 004.8:37. С. 331-325. DOI: 10.32782/ip/89.63.
5. Мисюк О. Ю., Постова С. А., Черняк Ю. Г. Персоналізація STEM-навчання за допомогою ІІІ: адаптивні платформи. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 16. DOI: 10.5281/zenodo.15109471.
6. Пальчук О. І. Штучний інтелект як новий інструмент формування освітньої системи. *Actual Problems of Economics*. 2025. № 3 (285). С. 306-316. DOI: 10.32752/1993-6788-2025-1-285-306-316.
7. Саган О. В. Організація персоналізованого навчання за допомогою штучного інтелекту. *Педагогічні науки*. 2024. No 108. С. 38–43. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2024-108-6>
8. Сергієнко О. І., Семак Л. А. Навчальний потенціал штучного інтелекту під час мовної підготовки в аграрних закладах вищої освіти. *Професійно-прикладні дидактики*. 2025. Вип. 1. С. 28-33. DOI: 10.37406/2521-6449/2025-1-4.

9. Сімонова І. В., Пачевська А. В., Білошицька А. В., Істошин В. М. Використання штучного інтелекту в освіті: потенціал, виклик чи можливість. *Вісник Вінницького національного медичного університету*. 2025. Т. 29, № 3. УДК 378:004.048. С. 462-468. DOI: 10.31393/reports-vnmedical-2024-29(3)-18.
10. Edmett A., Ichaporia N., Crompton H., Crichton R. Artificial intelligence and English language teaching: Preparing for the future (Second edition). British Council. 2024. 82 p. URL: <https://doi.org/10.57884/78EA-3C69>
11. Gajić T., Nikolić J., Maenza N., Gagić A. Artificial Intelligence in Mobile Language Learning: Duolingo and the Rise of a New Educational Era. *Sinteza 2025: International Scientific Conference on Information Technology, Computer Science, and Data Science*. Belgrade, Serbia. 2025. pp. 405-410. DOI: 10.15308/Sinteza-2025-405-410.
12. Jara Chiriboga S., Troncoso Burgos A. L., Ruiz Avila M. M., Cosquillo Chida J. L., Aldas Macias K. J., Castro Morante Y. E., Bernal Párraga A. P. Artificial Intelligence and Personalized Learning in Foreign Languages: An Analysis of Chatbots and Virtual Assistants in Education. *Revista Científica de Salud y Desarrollo Humano*. 2025. Vol. 6, No. 1. Pp. 882-905. DOI: 10.61368/r.s.d.h.v6i1.515.
13. Khodjaeva S. S. The role of artificial intelligence in teaching foreign languages. *The Lingua Spectrum*. 2025. Vol. 12. No 2. pp. 245-249. URL: <https://lingvospektr.uz/index.php/lnsp/article/view/1257>
14. Kugai Kseniia, Vyshnevskaya Maryna. Chapter VIII. The role of artificial intelligence in personalizing foreign language learning for computer specialties students. Штучний інтелект в освіті. Частина 1 : монографія / [авт. колектив]; за ред. Яцишин А. Київ: ІЦО НАПН України, 2025. С. 114-126. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748004/1/CHAPTER%20VIII%D0%86.%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84_%D0%A8%D0%86_%D0%B2_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%96.pdf
15. Kovalova K., Kluesener B. The potential of artificial intelligence in project-based foreign language training. *Molodizhnyi ekonomichnyi visnyk KhNEU im. S. Kuznetsia*. 2025. № 3. Pp. 156-159. URL: https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/37700/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf
16. Makedon V. V., Yarmolenko L. I., Chumak T. V., Zaporozhchenko O. Y. Ensuring the implementation of commercialization strategies for satellite services in the digital economy. *Academy Review*. 2025. Vol. 2 (63). Pp. 187-203. DOI: 10.32342/3041-2137-2025-2-63-12.
17. Obikhod I., Klymenko A., Polova I. Using artificial intelligence in the development of foreign language communicative competence of learners in a blended learning environment. *The Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Pedagogy*. 2025. No. 2. Pp. 100-107. DOI: 10.32782/2415-3605.25.2.12.
18. U.S. Department of Education. Artificial Intelligence and the Future of Teaching and Learning. *U.S. Department of Education, Office of Educational Technology*. 2023. 71 pp. URL: <https://www.ed.gov/sites/ed/files/documents/ai-report/ai-report.pdf>
19. Vasylyshyna N. Digitalization of Foreign Language Educational Environment: Advantages and Disadvantages of Artificial Intelligence Tools for Modern University Learners within the Discipline. Business English” (Case Study of the Power Point Report on Topic “Social and Green Innovation”). *Artificial Intelligence*. 2025. № 2, pp. 33-39. <https://doi.org/10.15407/jai2025.02.033>
20. Wang Yaoguang. The Future of AI in Language Learning. *International Journal of Languages, Literature and Linguistics*. 2025. Vol. 11, No. 4. pp. 195-197. DOI: 10.18178/ijll.2025.11.4.599.

References:

1. Boiko, Ya. A., Zhupanyk, O. I., Solodchuk, A. V., et al. (2025). *Aktualni problemy vyvchennia anhliiskoi movy v zakladakh vyshchoi osvity: teoriia ta praktyka* [Current issues of studying the English language in higher education institutions: Theory and practice]. Uman: Sochinskyi M. M. Publisher. 287 p. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/18706/1/Kolektyvna_monohrafiia_2025.pdf (in Ukrainian)
2. Diachok, N. V. (2025). Using ICT tools in learning English as a professional language. *Educological Discourse*, 49(2), 35–45. <https://doi.org/10.28925/2312-5829/2025.2.4>
3. Makedon, V. V., Valikov, V. P., Riabyk, H. Ye. (2019). Rozvytok svitovoho rynku dilovykh intelektualnykh posluh pid vplyvom ekonomiky 4.0 [Development of the global market of business intellectual services under the influence of Economy 4.0]. *Nobelivskyi visnyk – Nobel Bulletin*, 1, 59–72. <https://doi.org/10.32342/2616-3853-2019-2-12-7> (in Ukrainian)
4. Melnyk, L. V., Maidanik, O. V. (2025). Innovatsiina pedahohika zastosuvannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu v pedahohichnykh zakladakh osvity v umovakh sohodennia [Innovative pedagogy of applying artificial intelligence technologies in pedagogical educational institutions under current conditions]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 89, 331–325. <https://doi.org/10.32782/ip/89.63> (in Ukrainian)
5. Mysiuk, O. Yu., Postova, S. A., Cherniak, Yu. H. (2025). Personalizatsiia STEM-navchannia za dopomohoiu ShI: adaptivni platformy [Personalization of STEM learning using AI: Adaptive platforms]. *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 16. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15109471> (in Ukrainian)
6. Palchuk, O. I. (2025). Shtuchnyi intelekt yak novyi instrument formuvannia osvitnoi systemy [Artificial intelligence as a new tool for shaping the educational system]. *Actual Problems of Economics*, 3(285), 306–316. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-285-306-316> (in Ukrainian)
7. Sahan, O. V. (2024). Orhanizatsiia personalizovanoho navchannia za dopomohoiu shtuchnoho intelektu [Organization of personalized learning using artificial intelligence]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences*, 108, 38–43. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2024-108-6> (in Ukrainian)
8. Serhiienko, O. I., Semak, L. A. (2025). Navchalnyi potentsial shtuchnoho intelektu pid chas movnoi pidhotovky v ahrarynykh zakladakh vyshchoi osvity [Educational potential of artificial intelligence in language training at agrarian higher education institutions]. *Profesiino-prykladni dydaktyky – Professional and Applied Didactics*, 1, 28–33. <https://doi.org/10.37406/2521-6449/2025-1-4> (in Ukrainian)
9. Simonova, I. V., Pachevska, A. V., Biloshytska, A. V., Istoshyn, V. M. (2025). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti: potentsial, vyklyk chy mozhlyvist [Use of artificial intelligence in education: Potential, challenge, or opportunity]. *Visnyk Vinnytskoho natsionalnoho medychnoho universytetu – Bulletin of Vinnytsia National Medical University*, 29(3), 462–468. [https://doi.org/10.31393/reports-vnmedical-2024-29\(3\)-18](https://doi.org/10.31393/reports-vnmedical-2024-29(3)-18) (in Ukrainian)
10. Edmett, A., Ichaporia, N., Crompton, H., Crichton, R. (2024). *Artificial intelligence and English language teaching: Preparing for the future* (2nd ed.). British Council. 82 p. <https://doi.org/10.57884/78EA-3C69>
11. Gajić, T., Nikolić, J., Maenza, N., Gajić, A. (2025). Artificial intelligence in mobile language learning: Duolingo and the rise of a new educational era. In *Sinteza 2025: International Scientific Conference on Information Technology, Computer Science, and Data Science* (pp. 405–410). Belgrade, Serbia. <https://doi.org/10.15308/Sinteza-2025-405-410>
12. Jara Chiriboga, S., Troncoso Burgos, A. L., Ruiz Avila, M. M., Cosquillo Chida, J. L., Aldas Macias, K. J., Castro Morante, Y. E., Bernal Párraga, A. P. (2025). Artificial intelligence and personalized learning in foreign languages: An analysis of chatbots and virtual assistants in education. *Revista Científica de Salud y Desarrollo Humano*, 6(1), 882–905. <https://doi.org/10.61368/r.s.d.h.v6i1.515>

13. Khodjaeva, S. S. (2025). The role of artificial intelligence in teaching foreign languages. *The Lingua Spectrum*, 12(2), 245–249. URL: <https://lingvospektr.uz/index.php/Ingsp/article/view/1257>
14. Kugai, Ks., Vyshnevskaya, M. (2025). The role of artificial intelligence in personalizing foreign language learning for computer specialties students. In Yatsyshyn, A. (Ed.), *Shtuchnyi intelekt v osviti. Part 1* [Artificial intelligence in education. Part 1] (pp. 114–126). Kyiv: ICTE of NAPS of Ukraine. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748004> (in Ukrainian)
15. Kovalova, K., Kluesener, B. (2025). The potential of artificial intelligence in project-based foreign language training. *Molodizhnyi ekonomichnyi visnyk KhNEU im. S. Kuznetsia – Youth Economic Bulletin of Simon Kuznets KhNEU*, 3, 156–159. URL: https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/37700/1/Stattya_Kovalova.pdf
16. Makedon, V. V., Yarmolenko, L. I., Chumak, T. V., Zaporozhchenko, O. Y. (2025). Ensuring the implementation of commercialization strategies for satellite services in the digital economy. *Academy Review*, 2(63), 187–203. <https://doi.org/10.32342/3041-2137-2025-2-63-12>
17. Obikhod, I., Klymenko, A., Polova, I. (2025). Using artificial intelligence in the development of foreign language communicative competence of learners in a blended learning environment. *The Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Pedagogy*, 2, 100–107. <https://doi.org/10.32782/2415-3605.25.2.12>
18. U.S. Department of Education, Office of Educational Technology. (2023). *Artificial intelligence and the future of teaching and learning*. U.S. Department of Education. <https://www.ed.gov/sites/ed/files/documents/ai-report/ai-report.pdf>
19. Vasylyshyna, N. (2025). Digitalization of foreign language educational environment: Advantages and disadvantages of artificial intelligence tools for modern university learners within the discipline “Business English” (case study of the PowerPoint report on topic “Social and Green Innovation”). *Artificial Intelligence*, 2, 33–39. <https://doi.org/10.15407/jai2025.02.033>
20. Wang, Yaoguang. (2025). The future of AI in language learning. *International Journal of Languages, Literature and Linguistics*, 11(4), 195–197. <https://doi.org/10.18178/ijlll.2025.11.4.599>

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.02.2026

УДК 159.923.2:159.947

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-574-584](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-574-584)

Мартиненко Світлана Миколаївна доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної діяльності ПЗВО «Київський міжнародний університет», м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-7822-5600>

Родіна Наталія Володимирівна доктор філософії з педагогіки, доцент кафедри психології та педагогіки, ПЗВО «Київський міжнародний університет», м. Київ, <https://orsid.org/00000002-7179-3066>

ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Анотація. Стаття присвячена характеристиці впливу професійної ідентичності та функціонування особистості в умовах нинішніх соціально-економічних реалій і суспільних викликів. Особливу увагу зосереджено на характеристиці досліджень, у яких розкриваються питання існування та особливостей осмисленості особистістю життя, зв'язку між професійними сумнівами і гнучкістю професійної ідентичності фахівців та їхнім суб'єктивним благополуччям. Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми дав змогу з'ясувати позитивний вплив професійної ідентичності на функціонування та життєдіяльність особистості. Встановлено, що професійна ідентичність, набута особистістю шляхом життєвого самовизначення, особистісного пошуку, надає людині відчуття самовпевненості, повноцінності, осмисленості, внутрішньої наповненості особистого і професійного життя, уможливорює самореалізовуватися та самовдосконалюватися. Висловлено думку про тісний зв'язок професійної ідентичності з позитивним функціонуванням особистості фахівця в професійній сфері, життєдіяльності загалом. Проаналізовано складові інтегративної моделі професійної ідентичності(когнітивна, емоційно-ціннісна, соціально-рольова, поведінкова), які дають змогу особистості краще зрозуміти її функціональну єдність, забезпечити психологічне здоров'я та особистісну зрілість. З'ясовано взаємозв'язок професійної ідентичності та психологічного функціонування особистості сучасного фахівця. Виділено найбільш поширені функції професійної ідентичності, які охоплюють структуру, цілі, контроль, самоконтроль, гармонію та майбутнє. Виокремлено основні діагностичні методики(Шкала задоволеності життям Е. Дінера, опитувальник психологічного благополуччя К. Ріффа, Шкала автентичності особистості К. Роджерса, Шкала почуття суб'єктивності), які уможливили визначити вплив професійної ідентичності на функціонування особистості сучасного фахівця.

Ключові слова: ідентичність, професійна ідентичність, функціонування особистості, професійна сфера, інтегративна модель, життєдіяльність, фахівець.

Martynenko Svitlana Mykolaivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Activities of the Kyiv International University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-7822-5600>

Rodina Nataliia Volodymyrivna Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor Department of Psychology and Pedagogy, Private Higher Educational Institution “Kyiv International University”, Kyiv, <https://orsid.org/0000-0002-7179-3066>

THE IMPACT OF PROFESSIONAL IDENTITY ON THE FUNCTIONING OF THE MODERN SPECIALIST'S PERSONALITY

Abstract. The article is devoted to the analysis of the impact of professional identity on personality functioning under current socio-economic conditions and contemporary societal challenges. Special attention is given to the analyses of scholarly research addressing the issues of meaning in life, the relationship between professional doubts and the flexibility of specialists' professional identity, and their subjective well-being. A theoretical analysis of the problem under investigation makes it possible to clarify the positive influence of professional identity on personality functioning and overall life activity. It has been established that professional identity, acquired through life self-determination and personal exploration, provides individuals with a sense of self-confidence, integrity, meaningfulness, and inner fulfillment in both personal and professional life, thereby enabling self-realization and self-improvement. The study emphasizes the close relationship between professional identity and the positive functioning of a specialist's personality within the professional sphere and across life. The components of the integrative model of professional identity (cognitive, emotional-value, social-role, and behavioral) are examined as key elements that enable individuals to comprehend their functional unity, maintain psychological well-being, and achieve personal maturity. The interrelationship between professional identity and the psychological functioning of the modern specialist is clarified. The principal functions of professional identity are identified, including structuring, goal-setting, regulation and self-regulation, harmonization, and future orientation. The study also outlines the main diagnostic instruments employed, namely the Satisfaction with Life Scale by Ed Diener, the Ryff Scales of Psychological Well-Being, the Authenticity Scale by Carl Rogers, and the Subjectivity Scale, which facilitated the assessment of the impact of professional identity on the functioning of the modern specialist's personality.

Keywords: identity; professional identity; personality functioning; professional sphere; integrative model; life activity; specialist.

Постановка проблеми. У сучасних складних умовах російсько-української війни постає проблема знаходження особистістю ефективних шляхів існування, функціонування й самореалізації в життєвих ситуаціях і професійній діяльності. Відтак, важливим предметом дослідження є вплив професійної ідентичності та функціонування особистості саме в таких кризових моментах життя. Наукові дослідження засвідчили, що професійна ідентичність визначається як пошук суб'єктом свого, власного способу життєдіяльності, гармонійне єднання людини і професії, основа особистісного вибору в умовах кризи, коли відчувається перервність, нестабільність і невизначеність звичайного існування, коли людина намагається знайти опору в своїй професійній приналежності, з якого пов'язує не лише можливість фінансового забезпечення та фізичного виживання, але й збереження впевненості в собі, своїх можливостях, подальшому особистісно-професійному зростанню та самореалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях поняття ідентичності тлумачиться як внутрішня безперервність, тотожність людини з самою собою, усвідомлення своєї унікальності незалежно від соціальних ролей, солідарність із установками, цінностями групи [10]. За Дж. Марсія, ідентичність тлумачиться як его-структура, відповідальна за організацію потреб, переконань, ідеалів та індивідуальної історії [18]. Так, А. Ватерман визначає ідентичність як відкритий конструкт, розуміючи під цим, що його внутрішню сутність неможливо описати, тому визначення відбувається завдяки деяким індикаторам, які постійно змінюються та модифікуються [20]. Однак учений висловлює думку про те, що важливою ознакою ідентичності є її зміст, що поєднує цілі, цінності, переконання, які формуються під час кризи ідентичності та на основі яких людина визначає життєвий сенс і спрямування.

Відтак, підтримуємо думки науковців і вважаємо, що ідентичність варто розглядати як цілісний феномен, виділяючи в його складі контекст, у якому виявляються певні складові ідентичності, а гендерна, професійна та інші ідентичності є лише частиною так званої загальної ідентичності, виділяються лише за змістом і розвиваються за однаковими закономірностями і мають спільну структуру.

Наступне поняття, що підлягає розкриттю, – професійна ідентичність, яка є доменом (ім'ям сайту в інтернеті) загальної ідентичності. На нашу думку, саме вона є провідною у розвитку, тож визначаємо професійну ідентичність як провідну галузь ідентичності особистості, зміст якої відображається у наборі сукупністю певних цінностей, цілей, переконань, ідей, намірів цим виборам

слідувати, що формується як результат свідомого або несвідомо зробленого вибору.

Безперечно, ми підтримуємо наукове бачення дослідників, які довели, що вплив професійної ідентичності на функціонування людини встановлено давно і не підлягає жодних сумнівів, але маємо бажання висловити власне розуміння досліджуваної проблеми.

Вирішення та розкриття сутності впливу професійної ідентичності на функціонування особистості фахівців знайшли своє висвітлення у дослідженнях Г. Балла, А. Борисюк, Ж. Вірної, О. Дробот, Е. Еріксона, Т. Тернового. Е. Фромма та інших науковців [3; 4; 5; 7; 10; 7; 14].

Професійна ідентичність особистості розглядається як українськими, так і закордонними дослідниками (Г. Балл, Т. Гончаренко, Е. Еріксон, Ю. Москаль, Н. Тавровецька, Д. Швець, Л. Шнейдер) [3; 6; 10; 12; 13; 16] у різних вимірах, зокрема: як складова структури образу світу; як спосіб виконання життєвих завдань; як досягнення за допомогою професії певного стилю життя.

Не зважаючи на ґрунтовні вивчення сутності та змісту професійної ідентичності (Ю. Александров, Ж. Вірна, Д. Швець та інші) [1; 5; 16], в науці не існує єдиного бачення співвідношення цього феномену з свідомістю та самосвідомістю, а також із Я-концепцією фахівця. На нашу думку, відкритими залишаються питання впливу професійної ідентичності на функціонування особистості у сучасних умовах, а також динамічності особистісно-професійного становлення та зростання.

Метою нашого дослідження є аналіз сучасних наукових підходів до розкриття сутності впливу професійної ідентичності на функціонування особистості фахівця, характеристика основних чинників, які впливають на цей процес.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне вивчення і практична діяльність переконливо доводять, що вплив професійної ідентичності як важливої складової загальної ідентичності та різних аспектів функціонування людини встановлено давно і не підлягає сумніву. Нами з'ясовано, що Е. Еріксон, ввівши поняття ідентичності у психологічну науку, пов'язував його саме з виконанням людиною психосоціальних завдань, успішність якого визначала не лише її самопочуття, але й перспективи на подальший успіх проходження вікових криз. Професійна ідентичність водночас розглядається як прединтор, як наслідок, і як корелянт функціонування особистості. Зокрема, Ж. Вірна переконана, що професійна ідентичність є результатом дії особистісного прийняття професії [5].

У свою чергу науковець Л. Шнейдер під час встановлення професійної ідентичності виділяє в ній два взаємопов'язаних компонента – це усвідомлення себе представником певної професії та професійної спільноти. Він професійну ідентичність вважає також результатом процесу професійного самовизначення особистості, що проявляється в усвідомленні себе представником відповідної

професії і професійного соціуму [16]. Професійна ідентичність – це стійке узгодження індивідуальних ознак, умов і змісту професії, що забезпечує досягнення на конкретному етапі певного суб'єктивного рівня професіоналізму, який зумовлює подальше професійне зростання і можливість переносу сформованих навичок і умінь при зміні умов діяльності.

Зауважимо, що в деяких зарубіжних дослідженнях професійна ідентичність є внутрішньою схемою особистості, в якій відображені уявлення людини про те, якою вона має бути, що вона «повинна робити і як вона має поводитись у професійній спільноті, з метою ефективної реалізації у обраній професії» [8, с. 75]. Концепція професійної ідентичності бере початок з теорії особистості Бернса, стосовно цієї теорії особистість інтерпретує події через призму власної Я-концепції з основною метою забезпечення відповідності почуттів і поведінки [8].

Як зазначає український науковець Г. Балл: «Коли мова йде про професійну ідентичність особистості, то первинно варто звернути увагу на професійну орієнтацію старшокласників. Теорія, методи й методики професійної орієнтації в Україні, як і в інших країнах СНД, пройшли складний шлях свого становлення» [3]. Подальші дослідження підтвердили різноманітні зв'язки між становленням ідентичності та психологічним суб'єктивним благополуччям, показниками психосоціальної адаптації та позитивними рисами особистості. Так, стиль ідентичності (інформативний, нормативний та дифузний) вважається предиктором показників психологічного благополуччя – особистісного зростання, позитивних стосунків з іншими людьми, мети в житті. Як наслідок становлення професійної ідентичності вважається підвищення почуття спрямованості та сенсу життя, задоволеності ним, щастя та психологічного благополуччя.

Переконані в тому, що досягнення особистістю міцної та чітко спрямованої професійної ідентичності сприяє психосоціальній адаптації, можливості приймати логічні та систематичні продумані кар'єрні рішення, збільшення самоефективності, пов'язаної з прийняттям рішень, а також упевненості в собі, задоволеності професійною діяльністю, почуттю досягнень.

Із урахуванням зазначеного вважаємо за необхідне зосередити увагу на існуючих моделях формування професійної ідентичності, які впливають на позитивне функціонування сучасних фахівців. Нами встановлено, що найбільш поширеною серед дослідників ідентичності є інтегративна модель. Під цією моделлю розуміємо психологічний підхід, який розглядає структуру «Я» як цілісну систему, яка гармонійно поєднує когнітивні, емоційні, поведінкові та соціальні аспекти досвіду людини. Вона будується на об'єднанні внутрішніх смислів і зовнішніх соціальних ролей, забезпечуючи спадкоємність, самосприйняття, узгодженість мотивації та адаптивну поведінку.

Основними складовими інтегративної моделі є такі:

- когнітивна – усвідомлення особистістю власної індивідуальності;

- емоційно-ціннісна – самоприйняття, почуття власної гідності, емоційна стійкість;

- соціально-рольова – усвідомлення себе як частини різних соціальних груп (національна, професійна, гендерна ідентичність) ;

- поведінкова – реалізація особистісних особливостей через поведінку, вчинки, звички та здібності.

До важливих характеристик такого типу моделі відносимо:

- цілісність (об'єднання протилежних характеристик у гармонійну систему, що охоплює інтеграцію позитивного і негативного досвіду);

- спадкоємність (континуальність) – збереження розуміння себе у часі : «я був», «я буду»;

- адаптивність (можливість модифікувати ідентичність при зміні умов життя, зберігаючи водночас «ядро» особистості);

- динамічність (інтеграція є процесом, який постійно розвивається шляхом використання позитивного досвіду, соціальної взаємодії та самопізнання, що підтверджується, наприклад, через нарративну ідентичність).

На нашу думку, інтегративна модель дає змогу зрозуміти особистість не як поєднання окремих рис, а як функціональну єдність, що забезпечує психологічне здоров'я та особистісну зрілість. Вона сприяє набуттю професійної ідентичності, яка має вплив на функціонування особистості. У процесі дослідження нам вдалося встановити, що професійна ідентичність має різноманітні впливи на психологічне функціонування людини. З огляду на теоретичні розроблення Е.Еріксона, було виділено найбільш поширені функції ідентичності, зокрема:

- надання структури для розуміння того, хто ти такий;

- надання сенсу та напрямку через зобов'язання, цінності та цілі;

- надання відчуття особистого контролю та вільної волі;

- прагнення до послідовності, узгодженості та гармонії між цінностями, переконаннями та зобов'язаннями;

- можливість визнати потенціал через почуття майбутнього, можливостей та альтернативного вибору [16].

Зокрема, перша функція («структура») виражається через низькі рівні тривоги про «Я», що спостерігаються через самооцінку, самоприйняття та самосвідомість. Друга функція (цілі) виявляється шляхом підвищення цілеспрямованості та самомотивації. Третя функція (контроль) пов'язана з контролем, конформністю та сумлінністю, відтак, її сутність полягає у почутті контролю (самоконтролю) над собою та навколишнім середовищем. Четверту функцію (гармонія) пов'язуємо з тим, що можна назвати автентичністю, яка в наукових дослідженнях подається через зв'язки з більш зрілими захисними механізмами, внутрішньою мотивацією та загалом кращою адаптивністю.

Наступне – п'ята функція (майбутнє) пов'язується з орієнтованістю на майбутнє, вмінням бачити можливості, що воно надає, вдосконаленими здібностями до планування кар'єри та кар'єрною рішучістю.

Визначаючи вплив професійної ідентичності на функціонування особистості сучасного фахівця, варто зазначити, що це поняття тлумачимо як певну характеристику особистості, яка сприяє психологічному благополуччю (автономія, самоприйняття, автентичність, креативність тощо). Психологічне благополуччя визначаємо як задоволеність життям, перевагу позитивних переживань над негативними. Відтак, можемо виділити дві складові перспективи тлумачення цього терміну: як позитивне функціонування на основі позитивних характеристик особистості і як наслідок їх роботи, тобто суб'єктивне благополуччя.

У нашому дослідженні аналізуємо саме вплив професійної ідентичності на функціонування майбутнього фахівця, що передбачає врахування осмисленості життя, самоприйняття, автентичності та суб'єктивний контроль як вияви професійної ідентичності, що безпосередньо пов'язується з ідентичністю причинно-наслідковими зв'язком, який спричиняє зміни у функціонуванні особистості. Для перевірки гіпотези нами було підібрано відповідні методи наукового дослідження. Так, для виміру сформованості професійної ідентичності було використано опитувальник оцінки статусу професійної ідентичності, який складався з шести вимірів: формування прихильності; ідентифікація з прихильністю; поглиблене дослідження; професійні сумніви (сумніви і занепокоєння щодо поточного професійного вибору та власної здатності йому слідувати); гнучкість прихильності – розгляд альтернативних шляхів, прийняття того, що кар'єрний вибір, власні цінності та цілі, а також характеристики професії з часом можуть змінюватися.

Для визначення суб'єктивного благополуччя як складової функціонування сучасного фахівця було використано Шкалу задоволеності життям Е. Дінера та Шкалу позитивних і негативних переживань SPANE.

З метою діагностування осмисленості життя використовували Опитувальник сенсу життя і субшкалу Цілі в житті опитувальника психологічного благополуччя (К. Ріфф), що дало змогу визначити наявність сенсу життя та його пошук, а також з'ясувати відчуття людиною свідомості та осмисленості життя, сьогодення та минулого.

Для визначення сформованості самоприйняття звернулися до субшкали Самоприйняття (К. Ріфф), а автентичність фахівця оцінювали за Шкалою автентичності особистості, концепція якої базувалася на понятті повноцінного функціонування та конгруентності за К. Роджерсом [17].

Перевіряючи сформованість почуття контролю, ми обрали Шкалу почуття суб'єктності, яка дала змогу з'ясувати, що означає усвідомлення людиною на концептуальному рівні себе ініціатором власних дій та вчинків.

На основі отриманих даних ми дійшли висновку про те, що гіпотеза дослідження була експериментально підтверджена реальними результатами. Зокрема було доведено, що фахівці з передчасною професійною ідентичністю, не люблять ризикувати та не здатні до прийняття самостійних рішень, оскільки їхня професійна ідентичність ґрунтується на некритично прийнятій, запозиченій системі професійних установок, цінностей, поглядів і переконань. На нашу думку, їм не вистачає рефлексійності для концентрації свого «Я», вміння осмислювати, інтегрувати професійний досвід і використовувати його як ресурс для подальших дій, тому такі фахівці почувають себе невпевнено у складних і проблемних професійних ситуаціях. Відтак, професійна ідентичність впливає на їх функціонування як у професійній, так і життєвій сферах. Високий рівень функціонування пов'язаний безпосередньо з професійною ідентичністю, а низький рівень – з передчасною професійною ідентичністю.

Отримані дані засвідчили, що професійна ідентичність, здобута складним шляхом особистісного пошуку, життєвого самовизначення, а не формально присвоєна шляхом зовнішніх атрибутів професійної приналежності, осмисленості, внутрішньої наповненості життя не має змогу зберегти психологічний баланс, який впливає на функціонування особистості, тому пошук шляхів і засобів розвитку професійної ідентичності сприятиме підвищенню рівня спроможності професійного зростання у сучасних умовах. Вважаємо, що перегляд сучасними фахівцями своєї ідентичності може набувати двох форм пошуку інших варіантів професійної ідентичності чи форми сумніву в своїй готовності до професії чи професій – до особистості. Відтак, перегляд професійної ідентичності є важливою складовою становлення професійної ідентичності, яка часто впливає на незадоволення життям і зниження щастя.

У статті ми прагнули висвітлити основні підходи, завдяки яким професійна ідентичність впливає на функціонування фахівців у професійному середовищі. Важливим, на нашу думку, є твердження про те, що вибір професійного шляху може бути неостаточним, власні цілі та цінності, характеристика і престиж професій можуть із часом змінюватися, адже статистично значуще прогнозує зниження осмисленості життя, автентичності та суб'єктивного самоконтролю. Варто взяти до уваги і професійні сумніви щодо правильності вибору професії та здатності досягати життєву мету, що пов'язуються з цією професією.

У процесі опитування фахівців було встановлено, що, не дивлячись на те, що автентичність, осмислення життя та суб'єктивний контроль безпосередньо пов'язані з функціонуванням особистості, регресійний аналіз засвідчив, що серед них лише осмисленість життя є важливим показником. Із урахуванням зазначеного професійну ідентичність повною мірою можна вважати психологічною категорією, яка дає можливість особистості усвідомити своє ставлення і свою місію в певній професії. Це означає, що це розуміння того, як фахівець

сприймає себе у відповідній професії, чи здатний він критично оцінювати результативність своєї професійної діяльності, відповідність чи невідповідність обраному фаху, чи вміє моделювати певні професійні ситуації та знаходити оптимальні шляхи їх вирішення.

Висновки. Таким чином, вважаємо, що в період професійної підготовки в закладі вищої освіти професійна ідентичність є предметом становлення майбутнього фахівця, складовою особистісно-професійного зростання. Цей період характеризується опануванням теоретичними знаннями, формуванням умінь і відповідних професійних компетенцій. Для того, щоб в сучасних фахівець був успішним і конкурентоздатним, йому необхідно ототожнювати себе з обраною професією, постійно самовдосконалюватися, проводити самоаналіз, самоконтроль і саморефлексію особистісних і професійних якостей. Встановлюючи вплив професійної ідентичності на функціонування особистості сучасного фахівця, необхідно вирішувати проблеми, пов'язані з тим, наскільки він відповідає обраній професії (сумісність і несумісність). Відповідно до цього доцільно розробити чіткі психологічні алгоритми (психолого-педагогічне спостереження, анкетування, тестування, рольові ігри, спілкування з психологом), які допоможуть визначити ступінь придатності фахівця до професійної діяльності, встановити вплив професійної ідентичності на його функціонування.

Література:

1. Александров Ю.В. Визначення понять «ідентичність» та «професійна ідентичність». Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917 – 2017 рр.): матеріали наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові, м. Харків, 25 листоп. 2017. С. 46 – 48.
2. Андрушко Я. С. Професійна ідентичність особистості як психологічний феномен. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2013. № 19. С.104 –110.
3. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Київ : Олег Зень, 2007. 172 с.
4. Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз : Монографія. Чернігів : Книги-XXI, 2010. 440 с.
5. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: Монографія. Луцьк : Вежа, 2003. 320 с.
6. Гончаренко Т. Професійна діагностика. Київ: Загальнопед. газ., 2005.120 с.
7. Дробот О. В., Терновий В. А. Становлення професійної ідентичності майбутнього викладача фізичного виховання. Світ наукових досліджень. Випуск 27: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополь, Польща, 22 – 23 лютого 2024 р.) / за ред. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Тернопіль: ФОП Шпак В.Б. 2024. С. 91– 93.
8. Дробот О. В., Терновий В.А. Теоретична модель формування професійної ідентичності майбутнього викладача фізичного виховання. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Психологія». 2024. Т.35 (74), № 2. С. 65 – 71.
9. Ємельянова О.Я. Формування професійної ідентичності з метою адаптації працівника до діяльності за фахом. Вісник ВГУ. 2005. № 2. С. 153 – 156.

10. Москаль Ю. Ідентифікація й ідентичність у суспільному форматі теоретичного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2006. № 1. С. 96 – 112.
11. Тавровецька Н.І. Різні підходи до дослідження складових Я-образу особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 10. С. 74 – 79.
12. Фромм Е. Втеча від свободи. Мн. Харвеет, 2013. 384 с
13. Хашиєва Л. В. Концепції ідентичності в соціально-науковому знанні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. № 1 (48). С. 14 – 20.
14. Швець Д. В. Реформування поліцейських органів зарубіжних країн: правовий та психологічний аспекти. *Право і Безпека*. 2016. № 4 (63). С. 166.
15. Шнейдер Л.Б. Особистісна, гендерна та професійна ідентичність: теорія та методи діагностики. МПІСІ. 2007. 128 с.
16. Erikson E. *Identity: Youth and Crisis* London: Norton 1968. p.336.
17. Rogers C., *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston : Houghton Mifflin, 1961. [Online]. Available: <https://is.gd/3BBUac> Application date: January 05, 2025.
18. Marcia J. E. Ego identity status in college women. *Journal of Personality*. 1970. Vol. 38, Iss. 2, p. 249 – 263.
19. Sherif M. In common predicament. *Social psychology of intergroup conflict and cooperation*. Boston : Houghton Mifflin Co., 1966. XV, 192 p
20. Waterman A. S. Identity as an Aspect of Optimal Psychological Functioning / A. S. Waterman // *Adolescent Identity Formation*, Sage Publications, Inc., 1992. – P. 50 –72.

References:

1. Aleksandrov, Yu.V. (2017) Vyznachennia poniat «identychnist» ta «profesiina identychnist» [Definition of the concepts of «identity» and «professional identity»]. *Pidhotovka okhorontsiv pravoporiadku v Kharkovi (1917 – 2017 rr.): materialy nauk.-prakt. konf. do 100-richchia pidhotovky okhorontsiv pravoporiadku v Kharkovi*. (pp. 46 – 48). Kharkiv [in Ukrainian].
2. Andrushko, Ya. S. (2013) Profesiina identychnist osobystosti yak psykholohichniy fenomen [Professional identity as a psychological phenomenon]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky – Current problems of sociology, psychology, pedagogy*, 19, 104-110 [in Ukrainian].
3. Ball, H.O. (2007) *Oriientyry suchasnoho humanizmu (v suspilnii, osvittii, psykholohichnii sferakh)* [Landmarks of modern humanism (in the social, educational, psychological spheres)]. Kyiv: Oleh Zen [in Ukrainian].
4. Borysiuk, A. S. (2003) *Profesiina identychnist medychnoho psykholoha: sotsialno-psykholohichniy analiz* [Professional identity of a medical psychologist: a socio-psychological analysis]. Chernihiv : Knyhy-KhKh [in Ukrainian].
5. Virna, Zh.P. *Motyvatsiino-smyslova rehuliatsiia u profesionalizatsii psykholoha* [Motivational and semantic regulation in the professionalization of a psychologist]. Lutsk : Vezha [in Ukrainian].
6. Honcharenko, T. *Profesiina diahnostyka* [Professional diagnostics]. Kyiv: Zahalnope-dahohichna Hazeta. [in Ukrainian].
7. Drobot, O. V., & Ternovyi, V. A. (2024). Stanovlennia profesiinoi identychnosti maibutnoho vykladacha fizychnoho vykhovannia [Formation of Professional Identity of Future Physical Education Teachers]. In *World of Scientific Research*, Issue 27, pp. 91–93. Ternopil: FOP Shpak V.B. [in Ukrainian].
8. Drobot, O. V., & Ternovyi, V. A. (2024). Teoretychna model formuvannia profesiinoi identychnosti maibutnoho vykladacha fizychnoho vykhovannia [Theoretical Model of Professional Identity Formation of Future Physical Education Teachers]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriiia «Psykhologhiia» – Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology*, 35(74), 2, 65–71. [in Ukrainian].

9. Yemelianova, O. Ya. (2005). *Formuvannia profesiinoi identychnosti z metoiu adaptatsii pratsivnyka do diialnosti za fakhom* [Formation of Professional Identity for Employee Adaptation]. Bulletin of VSU, 2, 153–156. [in Ukrainian].
10. Moskal, Yu. (2006). Identyfikatsiia y identychnist u suspilnomu formati teoretychnoho analizu [Identification and Identity in the Social Format of Theoretical Analysis]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and Society*, 1, 96–112. [in Ukrainian].
11. Tavrovetska, N. I. (2011). Rizni pidkhody do doslidzhennia skladovykh Ya-obrazu osobystosti [Different Approaches to Studying the Components of Self-Image]. *Praktychna psykhologhiia ta sotsialna robota – Psychology and Social Work*, 10, 74–79. [in Ukrainian].
12. Fromm, E. (2013). *Escape from Freedom*. Minsk: Kharveet. [in Ukrainian].
13. Khashyieva, L. V. (2015). Kontseptsii identychnosti v sotsialno-naukovomu znanni [Concepts of Identity in Social Scientific Knowledge]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and Practice of Public Administration*, 1(48), 14–20. [in Ukrainian].
14. Shvets, D. V. (2016). Reformuvannia politseiskykh orhaniv zarubizhnykh krain: pravovy ta psykhologichnyi aspekty [Reforming Police Bodies of Foreign Countries: Legal and Psychological Aspects]. *Pravo i Bezpeka – Law and Safety*, 4(63), 166. [in Ukrainian].
15. Shneider, L. B. (2007). *Osobystisna, henderna ta profesiina identychnist: teoriia ta metody diahnostryky* [Personal, Gender and Professional Identity: Theory and Diagnostic Methods]. Moscow: MPSI. [in Ukrainian].
16. Erikson E. *Identity: Youth and Crisis* London: Norton 1968. p. 336.
17. Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin. Available at: <https://is.gd/3BBUac> (accessed 05 Jan 2025).
18. Marcia, J. E. (1970). Ego identity status in college women. *Journal of Personality*, 38(2), 249–263.
19. Sherif, M. (1966). In *Common Predicament: Social Psychology of Intergroup Conflict and Cooperation*. Boston: Houghton Mifflin.
20. Waterman, A. S. (1992). Identity as an aspect of optimal psychological functioning. In *Adolescent Identity Formation*. Sage Publications, pp. 50–72.

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.02.2026

УДК 378.011.3-051:745/749:7.01

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-585-598](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-585-598)

Марущак Оксана Василівна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0003-0754-6367>

Зузяк Тетяна Петрівна доктор педагогічних наук, професор, декан факультету мистецтв і художньо-освітніх технологій, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0002-5437-0272>

Голінська Тетяна Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0001-7890-7508>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПОЛІХУДОЖНОСТІ

Анотація. У дослідженні проведено системний та багатоаспектний аналіз проблеми формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів декоративного мистецтва через призму впровадження поліхудожнього підходу в освітній процес вищої школи. Актуальність наукової розвідки зумовлена об'єктивною необхідністю модернізації мистецької освіти в умовах глобалізації та діджиталізації, що висуває нові вимоги до підготовки фахівців, здатних до інтеграції традиційних художніх практик з інноваційними технологіями. В основі концепції дослідження лежить розуміння професійної компетентності як складного інтегративного конструкту, що охоплює не лише технічну майстерність і знання матеріалознавства, а й розвинену поліхудожню свідомість, здатність до міждисциплінарної взаємодії та високу креативну мобільність на сучасному глобальному артринку. Сформульовано та детально обґрунтовано чотири основні організаційно-педагогічні умови, реалізація яких забезпечує ефективність освітнього процесу: створення рефлексійно-діалогічного середовища, інтеграція змісту на засадах міждисциплінарності, упровадження інтегративних мистецьких технологій та діджиталізація і поліхудожня

підготовленість викладацького складу. У дослідженні розкрито сутність поліхудожнього підходу як стратегічного інструменту формування у здобувачів вищої освіти цілісної художньої картини світу, що базується на ізоморфізмі мистецтв і синестетичному сприйнятті. Особливу увагу зосереджено на трансформації ролі викладача від ремісника-наставника до модератора інноваційного пошуку та фахівця поліхудожнього профілю. Доведено, що системна реалізація визначених умов сприяє не лише підвищенню рівня фахової майстерності бакалаврів, а й формуванню їхньої національної ідентичності через сучасне переосмислення етнодизайну. Висновки дослідження підтверджують, що поліхудожня підготовка є стратегічним пріоритетом для виховання конкурентоспроможних митців, здатних репрезентувати українську культуру у світовому мистецькому просторі на межі традицій та футуристичних викликів.

Ключові слова: вища мистецька освіта, компетентнісний підхід, поліхудожній підхід, професійна компетентність, бакалавр декоративного мистецтва, організаційно-педагогічні умови.

Marushchak Oksana Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of Fine and Decorative Art, Technology and Life Safety Department, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0003-0754-6367>

Zuziak Tatyana Petrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Arts and Artistic and Educational Technologies, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0002-5437-0272>

Holinska Tetiana Mykolaivna Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Fine and Decorative Arts, Technologies and Life Safety, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0001-7890-7508>

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN FUTURE BACHELOR OF DECORATIVE ARTS IN THE CONTEXT OF MULTI-ART

Abstract. The study conducted a systematic and multi-faceted analysis of the problem of forming professional competence of future bachelors of decorative arts through the prism of implementing a polyartistic approach in the educational process of higher education. The relevance of scientific research is due to the objective need

to modernize art education in the context of globalization and digitalization, which puts forward new requirements for the training of specialists capable of integrating traditional artistic practices with innovative technologies. The concept of the study is based on the understanding of professional competence as a complex integrative construct that encompasses not only technical skill and knowledge of materials science, but also a developed polyartistic consciousness, the ability for interdisciplinary interaction and high creative mobility in the modern global art market. Four main organizational and pedagogical conditions have been formulated and substantiated in detail, the implementation of which ensures the effectiveness of the educational process: the creation of a reflective and dialogical environment, the integration of content on the basis of interdisciplinarity, the introduction of integrative art technologies, and digitalization and polyartistic training of the teaching staff. The study reveals the essence of the polyartistic approach as a strategic tool for the formation of a holistic artistic picture of the world in higher education applicants, based on the isomorphism of the arts and synaesthetic perception. Particular attention is focused on the transformation of the role of the teacher from a craftsman-mentor to a moderator of innovative search and a polyartistic specialist. It is proven that the systematic implementation of the specified conditions contributes not only to increasing the level of professional skills of bachelors, but also to the formation of their national identity through a modern rethinking of ethnodesign. The findings of the study confirm that polyartistic training is a strategic priority for educating competitive artists capable of representing Ukrainian culture in the world art space on the border of traditions and futuristic challenges.

Keywords: higher art education, competency-based approach, polyartistic approach, professional competence, Bachelor of Decorative Arts, organizational and pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої мистецької освіти в Україні характеризується глибокою трансформацією, що зумовлена необхідністю адаптації до вимог динамічного соціокультурного середовища та глобалізованого ринку праці, де від фахівця декоративного мистецтва очікують не лише віртуозного володіння технічними навичками, а й здатності до концептуального мислення, інноваційної діяльності та міждисциплінарної взаємодії [1]. Ринок вимагає від митця здатності до концептуального мислення, вміння працювати на перетині різних видів мистецтв і готовності інтегрувати у свою творчість новітні цифрові інструменти.

Професійна підготовка бакалаврів у цій галузі вимагає переходу від вузько-спеціалізованих моделей навчання до інтегративних підходів, що забезпечують формування цілісної художньої свідомості, де декоративне мистецтво розглядається не як ізольована галузь ремесла, а як складний інтелектуальний продукт,

інтегрований у світовий культурний контекст. У цьому контексті «поліхудожній підхід є фундаментальною методологією для інновацій у мистецькій педагогіці» [1], що дає змогу синтезувати традиційні ремісничі практики із сучасними цифровими технологіями та іншими видами мистецтв, створюючи синергетичний ефект у розвитку особистості митця [2].

У науковому дискурсі цей перехід обґрунтовується як зміна лінійного технологізму на системно-креативну підготовку фахівця, здатного працювати в умовах гібридного артсередовища.

Фундаментальна відмінність між цими моделями простежується вже на рівні освітньої мети. Якщо традиційна модель орієнтована на репродуктивне опанування конкретних технологій і прийомів обробки матеріалу, то сучасна поліхудожня парадигма спрямована на формування універсального художнього мислення здобувача освіти. Це передбачає здатність митця оперувати категоріями різних видів мистецтва, знаходячи спільні смислові та композиційні коди між візуальною формою, музичним ритмом і літературним образом.

Відповідно змінюється і характер знань. На зміну лінійному, вузькопрофільному накопиченню фахової інформації приходить міждисциплінарна і системна підготовка. Знання в поліхудожньому контексті перестають бути сукупністю рецептур і перетворюються на відкриту систему, що інтегрує мистецтвознавство, цифрові технології, психологію сприйняття та філософські контексти.

Процес концептуалізації мистецької освіти безпосередньо впливає на тип кінцевого продукту творчої діяльності. У межах ремісничого підходу результатом навчання є речовий об'єкт – виріб, що має насамперед матеріальну та утилітарну цінність. Натомість сучасна модель орієнтує бакалавра декоративного мистецтва на створення концептуального арт-об'єкта або складного проєкту, де матеріальне втілення є лише частиною ширшого інтелектуального висловлювання.

Кардинальної трансформації зазнає роль здобувача в освітньому процесі. Традиційна модель позиціонує його як виконавця та «учня майстра», який наслідує готові зразки. Поліхудожня модель детермінує становлення здобувача вищої освіти як дослідника та автономного креативного суб'єкта, здатного до професійної рефлексії, самоаналізу та прийняття нестандартних рішень у ситуаціях художньої невизначеності.

Еволюція технологічної бази навчання відображає загальні тенденції діджиталізації. Традиційний інструментарій, обмежений аналоговими засобами, замінюється гібридними системами. У сучасній практиці декоративного мистецтва традиційні ремесла органічно синтезуються з цифровими ІТ-технологіями, 3D-моделюванням та імерсивними інструментами (VR/AR), що розширює проєктні можливості митця та підвищує його конкурентоспроможність на глобальному артринку.

Таким чином, порівняльний аналіз моделей підтверджує, що поліхудожній підхід забезпечує якісно новий рівень професійної компетентності, перетворюючи бакалавра декоративного мистецтва з майстра-виконавця на інтелектуального творця-інноватора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема фахової підготовки майбутніх художників і педагогів мистецького профілю в умовах сучасної освітньої парадигми є предметом інтенсивних наукових дискусій. Фундаментальні методологічні засади мистецької освіти, що ґрунтуються на ідеї взаємодії різних видів мистецтв, були закладені в працях О. Рудницької, яка обґрунтувала інтегративну природу професійної культури митця та роль естетичного досвіду у становленні особистості [3]. Культурологічний вимір поліхудожньої освіти та формування художньо-естетичного світогляду майбутніх фахівців ґрунтовно досліджено О. Щолоковою, яка акцентує увагу на важливості опанування універсальних категорій художньої культури [4].

Значний внесок у розвиток теорії поліхудожнього виховання зробила Л. Масол, чиї праці стали основою для впровадження інтегративних курсів у закладах освіти, спрямованих на подолання фрагментарності сприйняття мистецьких явищ [5]. Питання синергетичної взаємодії мистецтв як відкритої системи, що сприяє творчому саморозвитку здобувача вищої освіти, висвітлені у дослідженнях Г. Падалки [6]. Особистісно орієнтований вектор професійного становлення бакалаврів і розвиток їхньої індивідуальності засобами різних мистецьких модальностей аналізують О. Отич [7] та С. Коновець [8].

Специфіка формування професійної компетентності саме в галузі декоративного мистецтва та дизайну відображена у роботах Л. Корницької, яка виокремлює художньо-проектну діяльність як базовий компонент фахової підготовки [9]. Питання формування міждисциплінарного мислення та підготовки художників-реставраторів на засадах поліхудожності розглядаються Т. Паньок [10]. Сучасні виклики, пов'язані з упровадженням інформаційних технологій та 3D-моделювання у традиційні ремісничі практики, аналізуються у розвідках М. Близнюка [11], колективу авторів – В. Дутки, І. Ваха, О. Гордійчук [12], О. Марущак [13] та ін.

Останніми роками (2023-2025 рр.) спостерігається посилення уваги до поліхудожнього підходу як інструменту розвитку креативності та адаптивності. Так, Хань Тао досліджує потенціал поліхудожності у формуванні цілісної художньої свідомості вчителів мистецтва [2]. Ся Гаоян пропонує методичні моделі досягнення мистецтва через інтеграцію візуальних, звукових і літературних образів [14].

Водночас, попри наявність вагомих напрацювань у галузі поліхудожньої освіти, питання практичної реалізації цього підходу саме в процесі підготовки бакалаврів декоративного мистецтва потребує додаткового уточнення. Зокрема,

вимагає деталізації механізмів поєднання традиційних ремісничих практик з новітніми міждисциплінарними технологіями в єдину цілісну систему. Необхідність подолання суперечності між високим рівнем теоретичного обґрунтування поліхудожності та недостатньою розробленістю конкретних педагогічних алгоритмів її впровадження у вищу художню школу зумовила вибір теми нашого дослідження.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні та системному описі комплексу організаційно-педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів декоративного мистецтва в контексті поліхудожнього підходу.

Виклад основного матеріалу. Формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів декоративного мистецтва базується на поєднанні кількох засадничих наукових підходів: компетентнісного, поліхудожнього та синергетичного. Відповідно до Стандарту вищої освіти за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», компетентнісний підхід спрямовує освітній процес на досягнення результату, що полягає у здатності фахівця ефективно розв'язувати складні спеціалізовані завдання у професійній діяльності. Це поняття охоплює не лише знання та вміння, а й етичні цінності, досвід художньої діяльності та здатність до саморозвитку.

Синергетичний підхід дає змогу розглядати підготовку бакалавра як відкриту, нелінійну систему, де взаємодія різних художніх модальностей – звуку, кольору, форми, слова – призводить до виникнення нових, емерджентних якостей професійного мислення. Поліхудожній підхід у цьому процесі виконує роль системоутворювального принципу, що, на думку Ся Гаоян, спрямовує навчання на досягнення мистецтва як цілісного феномену засобами інтеграції музики, літератури, театру та візуальних мистецтв [14].

Професійна компетентність художника декоративного мистецтва має специфічну структуру, яка відображає подвійну природу цієї галузі – естетичну та утилітарну [1]. Вона передбачає здатність створювати об'єкти, які гармонійно поєднують функціональність з високою художньою цінністю, що вимагає глибокого розуміння композиції, матеріалознавства та культурних контекстів.

Сучасний бакалавр декоративного мистецтва має володіти не лише «твердими навичками» (hard skills), зокрема, у галузі різьблення, вишивки чи гончарства, а й розвиненими «м'якими навичками» (soft skills) – креативністю, комунікабельністю, здатністю до командної роботи та критичним мисленням. Конкурентоспроможність сучасного митця на динамічному артринку прямо корелює з рівнем його професійної мобільності та готовності до безперервної освіти. Ця адаптивність виявляється не лише у гнучкості творчого мислення, а й у здатності до оперативного опанування інноваційного матеріалознавчого складника. Зокрема, інтеграція в художню практику екологічно

безпечних матеріалів, таких як біопластики на основі органічних полімерів або високотехнологічні композити, вимагає від автора перегляду класичних технік обробки поверхні та пошуку нової естетичної мови. Водночас стрімке впровадження адитивних технологій, зокрема 3D-друку та лазерного гравіювання, трансформує традиційні уявлення про тиражність та унікальність твору, дозволяючи поєднувати автентичні ручні техніки з цифровою точністю. Такий синтез матеріальних і технологічних новацій не лише розширює технічний арсенал митця, а й стає запорукою його затребуваності у сучасному соціокультурному просторі, де межа між класичним декоративним мистецтвом і високотехнологічним дизайном стає дедалі прозорішою.

Поліхудожність у сучасній мистецькій освіті відображає не механічне поєднання різних дисциплін, а якісно нову стратегію художнього пізнання, що базується на ізоморфізмі мистецтв – наявності спільних структурних закономірностей у музиці, живописі, архітектурі та ремеслах [1]. Основною метою цього підходу є формування поліхудожньої свідомості, яка дає змогу майбутньому бакалавру сприймати світ як цілісну естетичну систему та відображати це сприйняття у своїх творах [2].

Фундаментальним принципом поліхудожнього підходу є інтеграція мистецтв, що реалізується засобами взаємопроникнення художніх мов. У декоративному мистецтві це проявляється в здатності «перекладати» ритм музичного твору у візерунок орнаменту, емоційну напругу літературного сюжету – у колорит текстильного панно, а архітектурні пропорції – у форму керамічного виробу. Такий синтез стимулює асоціативне мислення та активізує внутрішні ресурси уяви, які часто залишаються незадіяними в умовах вузькотехнологічного навчання.

Реалізація поліхудожнього підходу в освітньому процесі сприяє глибокій контекстуалізації мистецької підготовки, перетворюючи декоративну творчість з вузькотехнологічного процесу на багатогранний інструмент пізнання дійсності. Завдяки інтеграції знань, прикладне мистецтво вписується в широкий історичний контекст, де кожен орнаментальний мотив чи форма виробу постають не як випадковий декор, а як візуальне свідчення тяглості культурних епох та еволюції суспільних смислів. Філософський вимір такого підходу дає змогу здобувачам вищої освіти осмислювати декоративний образ як систему архетипів і символів, через які людина гармонізує своє буття та транслює власні ціннісні орієнтири. Водночас актуалізація екологічного контексту у контексті поліхудожнього навчання спонукає майбутніх митців до відповідального вибору матеріалів та усвідомлення етичного зв'язку між творчістю і природним середовищем. Такий комплексний погляд на об'єкт мистецтва забезпечує формування інтелектуально зрілої особистості, здатної сприймати художню діяльність як інтегровану систему, що водночас акумулює досвід минулого,

відповідає викликам сучасності та прогнозує сталий розвиток культури. В епоху розмивання меж між елітарним і масовим, цифровим та аналоговим мистецтвом, поліхудожня підготовка забезпечує бакалавра інструментарієм для вільної навігації у гібридних формах художньої практики, таких як медіа-інсталяції чи концептуальний етнодизайн.

Успішна імплементація поліхудожнього підходу у професійну підготовку бакалаврів декоративного мистецтва потребує створення комплексу організаційно-педагогічних умов, які забезпечують перехід від традиційної моделі навчання до інноваційної, орієнтованої на розвиток креативної особистості. Ці умови є сукупністю зовнішніх обставин і внутрішніх чинників, що безпосередньо впливають на якість освітнього результату.

Створення рефлексійно-діалогічного освітнього середовища – перша важлива умова, яка ґрунтується на синергії трьох взаємозалежних принципів, зокрема, партнерства, психологічного комфорту та стимулювання професійної рефлексії, що забезпечують ефективність професійної підготовки фахівця.

Принцип партнерства детермінує перехід від авторитарної моделі навчання до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, де діалог стає інструментом спільного пошуку професійних смислів і нівелює ієрархічні бар'єри. Це створює необхідне підґрунтя для психологічного комфорту – стану емоційної безпеки та взаємної довіри, який мінімізує дію захисних механізмів особистості та вивільняє когнітивні ресурси для творчого пошуку. В умовах такої безпеки та відкритості стимулювання професійної рефлексії набуває системного характеру, спонукаючи фахівця до критичного аналізу власної діяльності, усвідомлення професійних дефіцитів і трансформації практичного досвіду у свідому стратегію подальшого саморозвитку. Таким чином, зазначені принципи утворюють цілісну систему, де партнерство та комфорт виступають необхідними фасилітаторами рефлексивних процесів. Це середовище має виходити за межі академічних аудиторій, інтегруючи простір майстерень, виставкових залів, цифрових лабораторій та музейних установ.

Рефлексійно-діалогічне освітнє середовище передбачає створення атмосфери «креативної свободи», де здобувач вищої освіти має право на експеримент і помилку. Діалогічна взаємодія між викладачем і здобувачем освіти перетворюється на процес спільного пошуку художніх смислів, де обговорення кожної роботи стає актом критичного осмислення. Це сприяє розвитку здатності до самоаналізу – основної якості сучасного митця, яка дає змогу йому свідомо керувати власним творчим зростанням та адаптуватися до змінних вимог артринку.

Друга умова – *інтеграція змісту підготовки на засадах міждисциплінарності* – полягає у структурній трансформації навчальних програм. Реалізація другої умови передбачає системне насичення змісту професійної підготовки

поліхудожніми компонентами, що забезпечує перехід від лінійної до цілісної моделі мистецької освіти. У науковому дискурсі така інтеграція розглядається як процес синергії різних видів мистецтв, де візуально-акустичний складник детермінує розвиток когнітивно-чуттєвої сфери здобувача вищої освіти засобами пошуку колірно-звукових паралелей та використання категорій музичного ритму в композиційній структурі художнього твору.

Важливим аспектом трансформації програм є впровадження вербально-візуальних компонентів, що базуються на принципі екфразису – художнього переосмислення літературного тексту в образотворчу форму та зворотної рефлексії візуального образу в мистецтвознавчому есе. Це сприяє поглибленню семантичного наповнення творчих проєктів шляхом залучення філософсько-естетичних концепцій та міфологічних сюжетів. Паралельно з цим, просторово-часові компоненти, зокрема сценографія та костюмологія, дають змогу бакалаврам декоративного мистецтва досягнути специфіку функціонування мистецького об'єкта в динамічному середовищі, поєднуючи навички проєктування з елементами перформансу.

Сучасний вимір поліхудожності завершується інтеграцією техно-художніх компонентів, де традиційні техніки живопису, декоративно-ужиткового мистецтва органічно поєднуються з інноваційними можливостями цифрового 3D-моделювання, параметричного дизайну та медіа-інсталяцій. Такий підхід не лише суттєво розширює практичний інструментарій майбутнього фахівця, а й трансформує освітній контент у гнучку міждисциплінарну систему. Це дає змогу випускнику вільно оперувати як класичними художніми засобами, так і передовими технологіями для вирішення складних професійних завдань у галузі культури та мистецтва.

У цьому контексті структуризація навчального плану має забезпечувати тісну кореляцію між опануванням технологічного інструментарію декоративного мистецтва (кераміки, текстилю, художнього металу тощо) та аналітичним дослідженням універсальних закономірностей формотворення, притаманних музиці, архітектурі й дизайну.

Інтеграція змісту професійної підготовки актуалізується через імплементацію спеціалізованих навчальних дисциплін (наприклад, «Синтез мистецтв в інтер'єрі», «Психологія візуального сприйняття», «Цифрове мистецтво та ремесла»), що сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти цілісного бачення фахової діяльності в системі сучасних соціокультурних координат і технологічних трансформацій.

Третя умова передбачає *впровадження інтегративних мистецьких технологій та діджиталізацію*. У контексті глобальної цифровізації мистецької галузі фахова підготовка бакалавра декоративного мистецтва потребує системної інтеграції новітніх технологій візуалізації як невід'ємного складника

сучасної проектної культури. Упровадження імерсивних інструментів, зокрема VR-технологій та голографічних проєкцій, докорінно трансформує процес художнього проєктування, забезпечуючи можливість глибокого занурення в об'ємно-просторову структуру майбутнього об'єкта.

Вищезгадані технології дають змогу здобувачам вищої освіти здійснювати прецизійний аналіз фактурних характеристик матеріалів і колористичних рішень у динамічних умовах освітлення ще на етапі дотехнологічного моделювання, що мінімізує ризики при роботі з матеріалом та суттєво підвищує естетичну якість фінального продукту. Водночас, засвоєння методів створення мультимедійних портфоліо та віртуальних виставкових просторів є особливо важливим для формування професійної суб'єктності майбутнього фахівця.

Такі цифрові інструменти не лише слугують засобом фіксації творчих досягнень, а й становлять стратегічний механізм самопрезентації в глобальному соціокультурному просторі. Це забезпечує випускнику високу конкурентоспроможність на міжнародному рівні, дозволяючи ефективно інтегрувати традиційні художні практики у сучасні цифрові екосистеми та здійснювати успішне просування власного інтелектуального продукту на спеціалізованих онлайн-платформах.

Четвертою умовою є високий рівень професійної та поліхудожньої компетентності викладачів – *поліхудожня підготовленість викладацького складу*. Трансформація ролі педагога у вищій мистецькій школі зумовлена переходом від вузькопрофільної ремісничої підготовки до цілісного формування особистості митця-дослідника. У сучасному освітньому просторі «викладач перестає бути лише транслятором технічного інструментарію, перетворюючись на фахівця поліхудожнього профілю, який володіє методологією міждисциплінарного синтезу» [1].

Така зміна парадигми вимагає від педагога здатності до інтегрованого викладання, де технологічні аспекти декоративного мистецтва розглядаються через призму спільних закономірностей музики, архітектури та дизайну. Організація міжвидової взаємодії мистецтв у межах освітнього процесу дає змогу викладачу моделювати складні професійні ситуації, що спонукають здобувачів вищої освіти до пошуку нестандартних творчих рішень. Відтак, педагог є модератором інноваційного рефлексійно-діалогічного середовища, забезпечуючи формування у майбутніх фахівців системного художнього мислення та здатності до міждисциплінарної колаборації, що є важливим для успішної професійної реалізації у сучасному полікультурному світі.

У цьому контексті особливої актуальності набуває безперервний професійний розвиток науково-педагогічних працівників у мистецькій галузі, що зумовлено динамічним оновленням технологічного та естетичного інструментарію сучасної культури. Системне підвищення кваліфікації, що реалізується

під час участі у міжнародних мистецьких симпозіумах, опанування передових програмних продуктів та активної творчо-виконавської практики, забезпечує актуалізацію фахового досвіду викладача та його відповідність сучасним вимогам індустрії.

У межах компетентнісного підходу професійна активність викладача розглядається як ключовий чинник формування аналогічних якостей у здобувачів вищої освіти. Лише педагог, який безпосередньо втілює принципи синергетичного мислення у власній творчості та демонструє здатність до продуктивного міждисциплінарного діалогу, може виступати ефективним фасилітатором освітнього процесу. Така демонстрація особистого професіоналізму та інтегративної мобільності стимулює здобувачів вищої освіти до розвитку гнучкого критичного мислення, адаптивності та готовності до творчих пошуків у суміжних галузях мистецтва, що зрештою визначає якість їхньої майбутньої фахової діяльності.

Висновки. Професійна компетентність бакалавра декоративного мистецтва є складним інтегративним конструктом, формування якого в сучасних умовах неможливе без застосування поліхудожнього підходу. Поліхудожність виступає не лише як метод навчання, а й як філософія професійної підготовки, що орієнтує майбутнього митця на цілісне сприйняття світу та міждисциплінарний синтез. Основними організаційно-педагогічними умовами ефективного формування такої компетентності визначено: створення рефлексійно-діалогічного освітнього середовища, інтеграцію змісту навчання на засадах міждисциплінарності, впровадження інтегративних мистецьких технологій та діджиталізацію, поліхудожня підготовленість викладацького складу.

Перспективи подальшого розвитку цієї теми вбачаються в розробленні специфічних моделей поліхудожнього навчання для різних галузей декоративного мистецтва (етнодизайну, арт-текстилю, художнього скла тощо), а також у вивченні впливу поліхудожньої підготовки на успішність професійної самореалізації випускників в умовах глобального креативного ринку. Упровадження поліхудожності є стратегічною необхідністю для виховання нового покоління українських митців, здатних гідно представляти національну культуру у світовому мистецькому просторі, поєднуючи тисячолітні традиції з викликами майбутнього.

Література:

1. Marushchak O. Formation of professional competence in future bachelor of decorative arts in the context of polyartis. *Science and education in the third millennium: information technology, education, law, psychology, social security and work, management*: International collective monograph. Volume II. Chapter 7. Institute of Public Administration Affairs. Lublin, Polska, 2025. 168-205. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16946405>
2. Хань Тао. До проблеми поліхудожнього підходу у підготовці вчителів музичного мистецтва. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 64. Том 2. С. 31-34. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/64/part_2/6.pdf (дата звернення 25.01.2026 р.).

3. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
4. Щолокова О. П. Естетико-синергетичний підхід як методологічна основа підготовки фахівців у галузі мистецької освіти. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*. 2021. Вип. 17. С. 25-38. URL: <https://doi.org/10.37041/2410-4434-2021-17-2> (дата звернення: 26.01.2026 р.).
5. Масол Л. М. Інтеграція? Інтеграція. Інтеграція... Інтеграція! (Поліцентрична інтеграція змісту загальної мистецької освіти). *Мистецтво та освіта*. 2020. № 1 (95). С. 20-27. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-8885-2020-1-20-27> (дата звернення: 26.01.2026 р.).
6. Падалка Г. М. Розвиток мистецької освіти: модернізаційні аспекти. *Мистецтво та освіта*. 2016. № 3. С. 2-6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mtao_2016_3_2 (дата звернення: 27.01.2026 р.).
7. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: монографія. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 752 с.
8. Коновець С. В. Естетичні та етичні засади оптимізації професійної діяльності викладачів образотворчого мистецтва вищих навчальних закладів: посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 148 с.
9. Корницька Л. А. Вимоги до професійної компетентності бакалаврів декоративного мистецтва. *Актуальні питання мистецької педагогіки*. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2020. Вип. 11. С. 38-43. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/9358> (дата звернення: 27.01.2026 р.).
10. Паньок Т. В. Вплив історико-соціальних процесів на аксіологічні орієнтири у вищій художньо-педагогічній освіті в Україні. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2016. № 3. С. 123-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2016_3_14 (дата звернення: 28.01.2026 р.).
11. Близнюк М. М. Методична система навчання етнодизайну майбутніх художників декоративно-прикладного мистецтва на основі інформаційних технологій: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 40 с. URL: <https://surl.li/lgosmk> (дата звернення: 28.01.2026 р.).
12. Дутка В., Вах І., Гордійчук О. Цифрові технології як метод образотворення в освітній програмі «Декоративне мистецтво» Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва ЛНАМ. *Grail of Science*. 2022. № 22. С. 327-334. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.11.2022.62>
13. Марущак О., Поплінська Т., Лебідь С., Мудрак Н. Теоретико-методологічні основи поліхудожньої освіти бакалаврів образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації. *Scientific knowledge, aesthetic creativity and social practices: Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference*. Athens, Greece, 23-24 January. 2023. Pp. 60-64. URL: <https://intersci.eu/events/scientific-knowledge-aesthetic-creativity-and-social-practices/> (дата звернення: 25.01.2026 р.).
14. Ся Гаоян. Методика поліхудожньої підготовки майбутніх учителів музики у процесі вивчення музично-теоретичних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2019. 254 с. URL: https://old.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.08/dis_Xia_Gaoyang.pdf (дата звернення: 25.01.2026 р.).

References:

1. Marushchak, O. (2025). Formation of professional competence in future bachelor of decorative arts in the context of polyartis. *Science and education in the third millennium: information technology, education, law, psychology, social security and work, management*: International collective monograph (Vol. II, Chapter 7, pp. 168-205). Lublin, Polska: Institute of Public Administration Affairs. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16946405>

2. Han Tao. (2023). Do problemy polikhudozhnoho pidkhodu u pidhotovtsi vchyteliv muzychnoho mystetstva [To the problem of a polyartistic approach in the training of music teachers]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, (64, Vol. 2), 31-34. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/64/part_2/6.pdf [in Ukrainian].
3. Rudnytska, O. P. (2005). Pedahohika: zahalna ta mystetska [Pedagogy: general and artistic]: navchalnyi posibnyk. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 360 s. [in Ukrainian].
4. Shcholakova, O. P. (2021). Estetyko-synerhetychnyi pidkhid yak metodolohichna osnova pidhotovky fakhivtsiv u haluzi mystetskoï osvity [Aesthetic-synergetic approach as a methodological basis for training specialists in the field of arts education]. *Mystetska osvita: zmist, tekhnolohii, menedzhment – Art Education: Content, Technology, Management*, (17), 25-38. <https://doi.org/10.37041/2410-4434-2021-17-2> [in Ukrainian].
5. Masol, L. M. (2020). Intehratsiia? Intehratsiia. Intehratsiia... Intehratsiia! (Politsentrychna intehratsiia zmistu zahalnoi mystetskoï osvity) [Integration? Integration. Integration... Integration! (Polycentric integration of the content of general arts education)]. *Mystetstvo ta osvita – Art and Education*, 1(95), 20-27. <https://doi.org/10.32405/2308-8885-2020-1-20-27> [in Ukrainian].
6. Padalka, H. M. (2016). Rozvytok mystetskoï osvity: modernizatsiini aspekty [Development of arts education: modernization aspects]. *Mystetstvo ta osvita – Art and Education*, (3), 2-6. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/mtao_2016_3_2 [in Ukrainian].
7. Otych, O. M. (2009). Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoï individualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia: teoretychnyi i metodychnyi aspekty [Art in the system of development of creative individuality of the future teacher of vocational training: theoretical and methodical aspects]: monohrafiia. Chernivtsi: Zelena Bukovyna. 752 s. [in Ukrainian].
8. Konovets, S. V. (2013). Estetychni ta etychni zasady optymizatsii profesiinoï diialnosti vykladachiv obrazotvorchoho mystetstva vyshchych navchalnykh zakladiv [Aesthetic and ethical principles of optimization of professional activity of fine arts teachers of higher educational institutions]: posibnyk. Kirovohrad: Imeks-LTD. 148 s. [in Ukrainian].
9. Kornyska, L. A. (2020). Vymohy do profesiinoï kompetentnosti bakalavriv dekoratyvnoho mystetstva [Requirements for the professional competence of bachelors of decorative arts]. *Aktualni pytannia mystetskoï pedahohiky – Current Issues of Arts Pedagogy*, (11), 38-43. Retrieved from <https://elar.khmn.edu.ua/handle/123456789/9358> [in Ukrainian].
10. Paniok, T. V. (2016). Vplyv istoriko-sotsialnykh protsesiv na aksiolohichni oriiientyry u vyshchii khudozhno-pedahohichnii osviti v Ukraini [The influence of historical and social processes on axiological orientations in higher art and pedagogical education in Ukraine]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy – Theory and Practice of Social Systems Management*, (3), 123-135. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2016_3_14 [in Ukrainian].
11. Blyzniuk, M. M. (2018). Metodychna systema navchannia etnodyzainu maibutnikh khudozhnykiv dekoratyvno-prykladnoho mystetstva na osnovi informatsiinykh tekhnolohii [Methodological system of teaching ethnodesign to future artists of decorative and applied arts based on information technologies]: avtoref. dys. ... doktora ped. nauk: 13.00.02 / Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 2018. 40 s. Retrieved from <https://surl.li/lgosmk> [in Ukrainian].
12. Dutka, V., Vakh, I., & Hordiichuk, O. (2022). Tsyfrovi tekhnolohii yak metod obrazotvorennia v osvitnii prohrami «Dekoratyvne mystetstvo» Kosivskoho instytutu prykladnoho ta dekoratyvnoho mystetstva LNAM [Digital technologies as a method of image creation in the educational program «Decorative Art» of the Kosiv Institute of Applied and Decorative Arts of LNAM]. *Grail of Science*, (22), 327-334. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.11.2022.62> [in Ukrainian].

13. Marushchak, O., Poplinska, T., Lebid, S., & Mudrak, N. (2023). Teoretyko-metodolohichni osnovy polikhudozhnoi osvity bakalavriv obrazotvorchoho mystetstva, dekoratyvnoho mystetstva, restavratsii [Theoretical and methodological foundations of polyartistic education of bachelors of fine arts, decorative arts, restoration]. *Scientific knowledge, aesthetic creativity and social practices: Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference* (Athens, Greece, 23-24 January), 60-64. Retrieved from <https://intersci.eu/events/scientific-knowledge-aesthetic-creativity-and-social-practices/> [in Ukrainian].

14. Xia Gaoyang. (2019). Metodyka polikhudozhnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzyky u protsesi vyvchennia muzychno-teoretychnykh dystsyplin [Methodology of polyartistic training of future music teachers in the process of studying musical-theoretical disciplines]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 / National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv. Retrieved from https://old.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.08/dis_Xia_Gaoyang.pdf [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 37.091:159.923.2:37.012.4

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-599-609](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-599-609)

Мацук Людмила Олександрівна кандидат педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0003-0472-6813>

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: СТАН СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті здійснено комплексний науково-теоретичний аналіз проблеми розвитку комунікативної самоєфективності майбутніх фахівців дошкільної галузі в Україні. На основі огляду наукових джерел виокремлено основні тенденції в дослідженні цього феномена, зокрема роль психологічних і педагогічних чинників у розвитку професійної готовності студентів до ефектвної комунікації. Психологічний вимір розглянуто через концепт самоєфективності як внутрішнього ресурсу особистості, що забезпечує саморегуляцію, вибір оптимальних поведінкових стратегій і досягнення результатів у професійній діяльності. Показано, що розвиток впевненості у власних можливостях визначається психофізичним станом особистості, наявністю соціального досвіду та підтримувальним освітнім середовищем. Зазначено, що педагогічний аспект досліджуваної проблеми пов'язано з формуванням когнітивних, операційних та особистісних компонентів комунікативної компетентності. З'ясовано, що особистісний компонент, що включає впевненість у власних мовленнєвих можливостях, безпосередньо наближається до концепту комунікативної самоєфективності. Підкреслено значення педагогічних умов, застосування інтерактивних методів навчання, моделювання педагогічних ситуацій та розвитку рефлексивних умінь студентів для формування не лише знань і практичних навичок, а й внутрішньої впевненості у власних комунікативних діях. Аналіз нормативних документів засвідчив, що поняття «комунікативна самоєфективність» прямо не зафіксоване, проте його зміст імпліцитно інтегрований у формулювання комунікативних компетентностей, що включають здатність вести професійний діалог, аргументувати позицію та співпрацювати з різними учасниками освітнього процесу. Стаття обґрунтовує необхідність системного підходу до розвитку комунікативної самоєфективності як ключового чинника професійної готовності майбутніх вихователів, пропонує напрями подальших досліджень, включаючи уточнення її структурних компонентів, емпіричне

вивчення впливу педагогічних умов та розроблення практичних рекомендацій щодо інтеграції цілісного підходу у підготовку педагогів дошкільної освіти.

Ключові слова: самоефективність, комунікативна самоефективність, комунікативна компетентність, психолого-педагогічні чинники, підготовка майбутніх вихователів, дошкільна освіта.

Matsuk Liudmyla Oleksandrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methods of Preschool and Special Education, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0003-0472-6813>

DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE SELF-EFFICACY IN FUTURE PRESCHOOL EDUCATORS: CURRENT STATE OF RESEARCH IN UKRAINE

Abstract. This article presents a comprehensive scientific and theoretical analysis of the development of communicative self-efficacy among future preschool educators in Ukraine. Drawing on a review of recent studies, it identifies key trends in exploring this phenomenon, emphasizing the interplay of psychological and pedagogical factors in shaping students' professional readiness for effective communication. The psychological dimension is examined through the concept of self-efficacy as an internal personal resource that underpins self-regulation, guides the selection of optimal behavioral strategies, and supports the achievement of professional outcomes. The development of confidence in one's abilities is shown to depend on psychophysiological well-being, social experience, and a supportive educational environment. The pedagogical dimension is linked to the formation of cognitive, operational, and personal components of communicative competence. The personal component, encompassing confidence in one's verbal abilities, closely aligns with the concept of communicative self-efficacy. The study highlights the importance of pedagogical conditions, interactive teaching methods, simulation of educational situations, and the cultivation of students' reflective skills, which together foster both practical competence and internal confidence in communicative actions. An analysis of regulatory documents indicates that, although the term "communicative self-efficacy" is not explicitly defined, its essential elements are implicitly embedded in communicative competence standards, including the ability to conduct professional dialogue, argue positions, and collaborate with diverse participants in the educational process. The article argues for a systematic approach to developing communicative self-efficacy as a core component of professional readiness and proposes directions for further research, including refinement of its structural components, empirical study of pedagogical influences, and the development of practical recommendations for integrating a holistic approach into preschool teacher education.

Keywords: self-efficacy, communicative self-efficacy, communicative competence, psychological and pedagogical factors, training of future preschool educators, preschool education.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку дошкільної освіти в Україні характеризується оновленням змісту професійної підготовки майбутніх фахівців, орієнтацією на компетентнісний підхід, гуманізацію освітнього процесу та забезпечення якості педагогічної взаємодії. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема формування в майбутніх вихователів здатності до ефективної професійної комунікації, що охоплює взаємодію з дітьми дошкільного віку, їхніми батьками, колегами, адміністрацією закладу освіти. Водночас результативність такої взаємодії значною мірою зумовлюється не лише рівнем сформованості комунікативних знань і вмінь, а й внутрішньою впевненістю фахівця у власній здатності успішно здійснювати професійне спілкування, тобто рівнем його комунікативної самоефективності.

Поняття самоефективності, що активно розробляється у психологічній науці як інтегративна характеристика особистості, пов'язана з переконанням у власній спроможності досягати поставлених цілей, поступово інтегрується в педагогічний дискурс. У контексті професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної галузі воно набуває особливого значення, оскільки діяльність вихователя передбачає постійну комунікативну взаємодію, високий рівень емоційної залученості, відповідальність за створення сприятливого мовленнєвого й соціального середовища для розвитку дитини [14].

Попри значну кількість наукових праць, присвячених формуванню комунікативної компетентності майбутніх вихователів та дослідженню самоефективності студентської молоді, проблема формування саме комунікативної самоефективності як інтегративного особистісно-професійного утворення залишається недостатньо систематизованою. У більшості досліджень ці феномени розглядаються окремо: комунікативна компетентність – як сукупність знань, умінь і навичок професійного спілкування, а самоефективність – як психологічний ресурс особистості. Натомість їх поєднання в межах підготовки майбутніх фахівців дошкільної галузі потребує глибшого теоретичного осмислення.

З огляду на це постає необхідність аналізу сучасного стану наукової розробленості проблеми формування комунікативної самоефективності майбутніх вихователів в Україні, виявлення основних тенденцій, здобутків і невирішених аспектів, що й зумовлює актуальність і наукову значущість даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз актуальних наукових праць дозволяє виокремити основні тенденції в дослідженні проблеми формування комунікативної самоефективності майбутніх фахівців дошкільної галузі.

Незважаючи на те, що напрями психології та педагогіки досліджують споріднені явища – самоефективність як внутрішній ресурс особистості та комунікативну компетентність як професійну готовність до спілкування, – інтегроване розуміння саме комунікативної самоефективності як окремого явища поки що не отримало достатнього наукового узагальнення.

Психологічний вимір проблеми, що є важливою базою для подальшого педагогічного аналізу, представлено роботами О. Даценко [4], де самоефективність тлумачиться як інтегративна характеристика особистості, що визначає суб'єктивну впевненість у власних діях, здатність досягати поставлених цілей і ефективно діяти в різних ситуаціях. У статті підкреслено значення цього психологічного ресурсу для професійного становлення майбутніх педагогів, що створює теоретичну основу для розгляду самоефективності у професійному контексті.

О. Музика [9; 10] у серії своїх досліджень розвиває цю ідею, досліджуючи самоефективність як чинник професіоналізації студентів та результат цілеспрямованої психолого-педагогічної діяльності. Авторка доводить, що формування впевненої позиції особистості сприяє підвищенню академічних результатів, розвитку професійної ідентичності та стійкості до стресових впливів. Хоча ці праці безпосередньо не зосереджені на комунікативному аспекті, вони висвітлюють механізми, що потенційно можуть лежати в основі розвитку комунікативної самоефективності.

Робота О. Шпортуна та З. Савчука [13] розширює психологічний контекст, аналізуючи особливості самеефективності в юнацькому віці, що є релевантним для студентів педагогічних спеціальностей. Автори підкреслюють роль соціального досвіду, рефлексії та підтримувального середовища у формуванні впевненості у власних можливостях, що є важливою передумовою розвитку комунікативної самоефективності. Схоже розуміння як ключового ресурсу професійного становлення пропонує С. Пухно [11] у контексті підготовки майбутніх психологів, що дозволяє екстраполювати певні висновки на сферу підготовки педагогів.

Педагогічна складова проблеми розробляється в низці сучасних досліджень [6; 12], де комунікативна компетентність виступає предметом аналітичного та прикладного вивчення. Так, Л. Мороз-Рекетова [8] розглядає професійно-комунікативну культуру майбутніх вихователів як сукупність мовних, етичних, інтерактивних та рефлексивних умінь, що формуються у процесі організованого професійного навчання. Авторка наголошує на важливості педагогічних умов, які стимулюють активну комунікативну практику, безпосередньо впливаючи на розвиток впевненості студентів у власних комунікативних здібностях.

У контексті розуміння комунікативної компетентності як багатовимірного феномена, що включає практичний та особистісний компоненти, вагомий внесок

робить О. Кузнєцова [5], виокремлюючи когнітивний, операційний і особистісний компоненти готовності до комунікації у майбутніх вихователів логопедичних груп. Особистісний компонент наближається до концепту комунікативної самоефективності, оскільки охоплює впевненість у власній мовленнєвій спроможності.

Г. Тимошко [12] акцентує увагу на формуванні комунікативної компетентності майбутніх педагогів в умовах інклюзивного середовища, підкреслюючи значення емпатії, здатності до толерантної взаємодії та діалогу. Ця компетентність не лише визначають комунікативну готовність, а й створюють основу для розвитку комунікативної самоефективності як внутрішньої впевненості у здатності ефективно спілкуватися з різними категоріями суб'єктів.

Педагогічний контекст оновлення змісту професійної підготовки представлено у статті Н. Голоти та А. Карнаухової [3], де авторки рекомендують інтерактивні методи, моделювання педагогічних ситуацій та розвиток рефлексивних умінь студентів як засоби формування комунікативної готовності. Такий підхід сприяє не лише оволодінню навичками спілкування, а й розвитку внутрішньої впевненості студентів у власних комунікативних діях, що є важливим чинником комунікативної самоефективності.

На підставі аналізу сучасних публікацій можна зробити такі висновки:

- самоефективність активно досліджується як психологічний феномен і важливий чинник професійного становлення студентів, але її галузеві модальності, зокрема комунікативна самоефективність майбутніх вихователів, ще не отримали достатньої концептуалізації;
- комунікативна компетентність майбутніх фахівців дошкільної освіти залишається предметом ґрунтовного педагогічного аналізу, проте акцент робиться на структурі та змісті умінь, без чіткого виділення впевненості у комунікативній спроможності як окремої категорії;
- існує тенденція до інтеграції психологічного та педагогічного підходів, що створює передумови для розроблення цілісної теоретичної моделі комунікативної самоефективності у системі підготовки майбутніх вихователів.

Таким чином, хоча більшість сучасних досліджень окреслює складові комунікативної компетентності або загальні психологічні ресурси професійного становлення студентів, цілісна концепція комунікативної самоефективності майбутніх фахівців дошкільної галузі в Україні потребує подальшого диференційного осмислення.

Мета статті полягає у здійсненні цілісного науково-теоретичного аналізу стану розробленості проблеми формування комунікативної самоефективності майбутніх фахівців дошкільної галузі в Україні, з'ясуванні рівня її концептуалізації в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, визначенні основних наукових підходів до трактування комунікативної самоефективності в системі професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самоефективність визначається як специфічний когнітивний механізм, що забезпечує усвідомлену оцінку власних професійних можливостей фахівця та їх подальшу реалізацію у діяльності [11]. У такому трактуванні вона постає важливим чинником саморегуляції, вибору поведінкових стратегій і досягнення результатів. На думку О. Музики [9], самоефективність функціонує як дієвий механізм саморегуляції лише за умови оптимального психофізичного стану особистості – задовільного фізичного самопочуття та помірного рівня емоційного напруження. Українська дослідниця підкреслює, що перевищення індивідуально допустимого рівня навантаження не обмежується ситуативними труднощами чи окремими невдачами, а може трансформуватися у стійкі негативні переконання щодо власної професійної неспроможності. Таким чином, хронічне перевантаження створює підґрунтя для формування дисфункційних особистісних диспозицій, які знижують віру людини у здатність досягати успіху в професійній діяльності [9, с. 87].

Суттєвий внесок у розкриття змісту поняття «самоефективність» здійснила українська психологиня Т. Гальцева [2]. Вона розглядає його як важливий та багатовимірний психолого-пізнавальний конструкт особистості, що охоплює різні форми оцінки власної ефективності та впливає на регуляцію поведінки людини в різних сферах діяльності [2]. На її думку, самоефективність – це переконання особистості у власній здатності успішно виконувати конкретні дії для досягнення поставлених цілей, тобто не загальна віра у власні здібності, а впевненість у можливості ефективно застосовувати їх у ситуаціях досягнення результату. Самоефективність тісно корелює з низкою значущих особистісних характеристик, зокрема з адаптивністю, самоприйняттям, прийняттям інших, самоактуалізацією та самореалізацією. Дослідниця підкреслює, що самоефективність є важливим ресурсним чинником особистісної самореалізації, оскільки впливає на якість саморегуляції діяльності, сприяє прогнозуванню поведінкових результатів та досягнень, а також має значення для розвитку фахових компетентностей й адаптації до викликів у різних сферах життєдіяльності, у професійній сфері в тому числі [2].

Узагальнюючи результати аналізу психолого-педагогічних джерел, українська дослідниця освітньої сфери О. Музика [9] окреслює самоефективність як складний інтегративний конструкт, що формується під впливом соціального середовища та характеру діяльності індивіда. Водночас вона підкреслює, що самоефективність не зводиться лише до зовнішніх детермінант, а постає як внутрішня особистісна властивість, локалізована у свідомості суб'єкта. Йдеться про систему уявлень людини щодо власних здібностей і потенційних можливостей, які вона розглядає як ресурси для досягнення успіху в конкретних життєвих, зокрема професійних, ситуаціях [9, с. 85]. Таким чином,

у запропонованій інтерпретації поєднуються зовнішній (соціально-діяльнісний) і внутрішній (суб'єктивно-оцінний) виміри самоєфективності, що дозволяє розглядати її як результат взаємодії особистості з середовищем та водночас як механізм саморегуляції поведінки.

Т. Гальцева [2], на основі аналізу наукових джерел, висвітлює такі види самоєфективності, як-от:

- загальна (генералізована) самоєфективність (стійке переконання особистості у здатності ефективно діяти в широкому спектрі життєвих ситуацій);
- навчальна самоєфективність (віра людини у власні здатності до успішного навчання, засвоєння знань та опанування навичок);
- професійна самоєфективність (переконання у спроможності реалізувати професійні завдання та обов'язки);
- діяльнісна самоєфективність (віра у свою здатність успішно виконувати конкретні дії чи завдання);
- соціальна (міжособистісна) самоєфективність (здатність ефективно взаємодіяти, комунікувати і реалізовувати цілі у соціальних контекстах).

Аналіз сучасних наукових джерел дає підстави стверджувати, що у вітчизняній педагогічній науці проблема комунікативної самоєфективності майбутніх фахівців дошкільної галузі залишається недостатньо концептуалізованою. Попри наявність досліджень, присвячених комунікативній компетентності, комунікативному потенціалу та комунікативній культурі, не виявлено системних праць, у яких комунікативна самоєфективність розглядалася б як самостійний предмет наукового аналізу з визначенням її змістової структури, компонентного складу та організаційно-педагогічних умов формування у здобувачів вищої освіти. Така теоретична фрагментарність зумовлює відсутність чітких орієнтирів щодо цілеспрямованого розвитку цієї якості в освітньому процесі з підготовки майбутніх фахівців дошкільної галузі.

Водночас у нормативному полі підготовки майбутніх вихователів поняття «комунікативна самоєфективність» прямо не зафіксоване, проте його зміст імпліцитно інтегрований у вимоги до формування професійних компетентностей. Зокрема, в Стандарті вищої освіти України для спеціальності 012 «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня визначені як загальні, так і спеціальні компетентності, що включають здатність здобувачів ефективно спілкуватися державною мовою усно та письмово, взаємодіяти в команді та співпрацювати з різними учасниками освітнього процесу (з дітьми, батьками, колегами), а також здійснювати професійну міжособистісну взаємодію відповідно до вимог педагогічної діяльності [7].

Хоча термін «комунікативна самоєфективність» у Стандарті не використовується, змістові компоненти цього поняття представлені через формулювання комунікативних компетентностей (вміння вести діалог, аргументувати, здійсню-

вати професійну взаємодію та співпрацю) [7]. Саме такі результати навчання створюють основу для розвитку впевненості у власних комунікативних можливостях, здатності до адаптації, рефлексії та ефективної комунікації в професійних контекстах, що відповідає сучасним підходам до підготовки педагогів дошкільної освіти.

Таким чином, підготовка майбутніх вихователів у вищій школі України спрямована на формування здатності усвідомлено, адекватно і професійно спілкуватися, що є суттєвим складником професійної компетентності та основою подальшого формування комунікативної самоефективності як цільового результату професійної підготовки.

Висновки. Отже, здійснений аналіз наукових джерел дозволяє окреслити ключові тенденції в дослідженні проблеми формування комунікативної самоефективності майбутніх фахівців дошкільної галузі в Україні. По-перше, психологічні дослідження підкреслюють, що самоефективність є важливим когнітивним і регулятивним механізмом, який забезпечує усвідомлену оцінку власних професійних можливостей та ефективну реалізацію діяльності майбутніх вихователів. Саме цей внутрішній ресурс визначає їх здатність до саморегуляції, вибору оптимальних поведінкових стратегій, прогнозування результатів і подолання професійних труднощів. При цьому розвиток самоефективності тісно пов'язаний із психофізичним станом особистості, соціальним досвідом і підтримувальним освітнім середовищем, що підкреслює важливість комплексного підходу до підготовки майбутніх фахівців дошкільної галузі.

По-друге, педагогічні дослідження акцентують на тому, що розвиток комунікативної компетентності майбутніх вихователів неможливий без одночасного формування когнітивних, операційних та особистісних компонентів готовності до комунікації. Особистісний компонент, який включає впевненість у власних мовленнєвих можливостях, фактично відображає комунікативну самоефективність, оскільки визначає внутрішню переконаність студента у здатності ефективно взаємодіяти з дітьми, батьками та колегами. Розвиток цього компоненту можливий лише за умов створення педагогічного середовища, яке стимулює активну комунікативну практику, інтерактивні методи навчання, моделювання педагогічних ситуацій і розвиток рефлексивних умінь студентів. Такий підхід дозволяє формувати не лише знання та практичні навички, а й внутрішню впевненість у власних комунікативних можливостях, що є критично важливим для цілеспрямованого розвитку комунікативної самоефективності як складника професійної компетентності майбутніх вихователів.

По-третє, аналіз нормативних документів свідчить, що поняття «комунікативна самоефективність» прямо не зафіксоване в стандартах підготовки педагогів, проте його зміст імпліцитно представлений через вимоги до комунікативних компетентностей.

Таким чином, розвиток комунікативної самоєфективності виступає не лише метою педагогічної підготовки, а й важливим показником професійної зрілості майбутніх вихователів, що визначає їхню здатність адекватно, ефективно і впевнено реалізовувати

Перспективи подальшої наукової розвідки вбачаємо в емпіричному підтвердженні взаємозв'язку між комунікативною компетентністю і комунікативною самоєфективністю як ключового ресурсу професійної готовності майбутніх вихователів.

Література:

1. Галецька І. І. Самоєфективність у структурі соціально-психологічної адаптації. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки»*. 2003. Вип. 5. С. 433–442.
2. Гальцева Т. О. Види самоєфективності особистості : їх характеристика та дослідження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»*. 2015. Вип. 4. С. 110–114.
3. Голота, Н. М., Карнаухова А. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць*. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 92. Том 1. С. 35–39.
4. Даценко О. А. Теоретичні засади дослідження проблеми самоєфективності як психологічного феномена. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2020. № 1 (19). С. 35–41.
5. Кузнєцова О. Сутність і характеристика поняття «комунікативна компетентність майбутніх вихователів логопедичних груп». *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. № 3. С. 108–117. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.3.2021.241750>
6. Миропольська Н. Є., Федоренко С. В. Формування комунікативної компетентності студентів бакалаврату вищої школи США. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського «Педагогіка»*. 2016. № 3 (110). Р. 60–65.
7. Міністерство освіти і науки України. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальність 012 «Дошкільна освіта». 2019. (Наказ № 1456). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/012-Doshk.osvita-bakalavr.28.07.pdf>
8. Мороз-Рекетова Л. Формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: дис.... канд. пед. наук: 13.00.04. Бердянськ, 2020. 299 с.
9. Музика О. О. Самоєфективність як чинник професіоналізації студентів. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 3–4 (22–23). С. 83–94.
10. Музика О. О. Розвиток самоєфективності студентів у процесі адаптаційного тренінгу. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 2 (29). 132–142. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.2.11>
11. Пухно С. В. Самоєфективність студентів закладів вищої освіти – майбутніх психологів. *Слобожанський науковий вісник. Серія: «Психології»*. 2025. № 1. С. 115–119. DOI: <https://doi.org/10.32782/psyspu/2025.1.21>

12. Тимошко Г. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі підготовки до професійної діяльності в інклюзивному середовищі. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: «Педагогічні науки»*. 2020. № 6. С. 143–147.

13. Шпортун О. М., Савчук З. С. Психологічні особливості самоефективності осіб юнацького віку. Проблеми педагогічної та вікової психології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: «Психологія». 2020. № 11. С. 88–99.

14. Matsuk L. Communication training in forming communicative self-efficacy of future preschool specialists in the USA. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. № 2 (84). Р. 253–257. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/84-2-40>

References:

1. Haletska, I. I. (2003). Sameofektyvnist u strukturi sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii [Self-efficacy in the structure of socio-psychological adaptation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia "Filosofski nauky"*, 5, 433–442. [in Ukrainian]

2. Haltseva, T. O. (2015). Vydy sameofektyvnosti osobystosti: yikh kharakterystyka ta doslidzhennia [Types of personal self-efficacy: Their characteristics and research]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia: Psykholohichni nauky*, 4, 110–114. [in Ukrainian]

3. Datsenko, O. A. (2020). Teoretychni zasady doslidzhennia problemy sameofektyvnosti yak psykholohichnoho fenomena [Theoretical foundations of studying self-efficacy as a psychological phenomenon]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelii. Seriiia "Pedahohika i psykholohiia"*. *Pedahohichni nauky*, 1(19), 35–41. [in Ukrainian]

4. Holota, N. M., & Karnaukhova, A. V. (2023). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti ditei doshkilnoho viku [Training future preschool teachers to develop communicative competence in preschool children]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 92(1), 35–39. [in Ukrainian]

5. Kuznietsova, O. (2021). Sutnist i kharakterystyka poniattia "komunikatyvna kompetentnist maibutnikh vykhovateliv lohopedychnykh hrup" [Essence and characteristics of the concept of communicative competence of future teachers of speech therapy groups]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 3, 108–117. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.3.2021.241750> [in Ukrainian]

6. Myropolska, N. YE., & Fedorenko, S. V. (2016). Formuvannia komunikatyvnoyi kompetentnosti studentiv bakalavratu vyshchoyi shkoly SSHA [Formation of communicative competence of undergraduate students of the USA higher education]. *Scientific Bulletin of the Southern Ukrainian National Pedagogical University K. D. Ushinsky "Pedagogy"*, 3(110), 60–65. [in Ukrainian]

7. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2019). Standart vyshchoi osvity Ukrainy: Pershyi (bakalavrskiy) riven, haluz znan 01 "Osvita/Pedahohika", spetsialnist 012 "Doshkilna osvita" (Nakaz No 1456) [Higher education standard of Ukraine: First (bachelor's) level, field of knowledge 01 "Education/Pedagogy," specialty 012 "Preschool Education" (Order No. 1456)]. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/012-Doshk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> [in Ukrainian]

8. Moroz-Reketova, L. (2020). Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kultury maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv [Formation of professional and communicative culture of future preschool teachers] (Candidate's thesis). Berdiansk. [in Ukrainian]

9. Muzyka, O. O. (2018). Sameofektyvnist yak chynnyk profesionalizatsii studentiv [Self-efficacy as a factor in students' professionalization]. *Educological discourse*, 3–4(22–23), 83–94. [in Ukrainian]

10. Muzyka, O. O. (2020). Rozvytok samoeefektyvnosti studentiv u protsesi adaptatsiinoho treninhu [Development of students' self-efficacy in the process of adaptation training]. *Educological discourse*, 2(29), 132–142. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.2.11> [in Ukrainian]
11. Pukhno, S. V. (2025). Samoeefektyvnist studentiv zakladiv vyshchoi osvity – maibutnikh psykholohiv [Self-efficacy of higher education students – future psychologists]. *Slobozhanskyi naukovyi visnyk. Serii: Psykholohiia*, 1, 115–119. <https://doi.org/10.32782/psyspu/2025.1.21> [in Ukrainian]
12. Tymoshko, H. M. (2020). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv u protsesi pidhotovky do profesiinoi diialnosti v inkliuzyvnomu seredovyshchi [Formation of communicative competence of future teachers in preparation for professional activity in an inclusive environment]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskyi kolehium" imeni T. H. Shevchenka. Serii: Pedahohichni nauky*, 6, 143–147. [in Ukrainian]
13. Shportun, O. M., & Savchuk, Z. S. (2020). Psykholohichni osoblyvosti samoeefektyvnosti osib yunatskoho viku [Psychological features of self-efficacy in adolescence]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia", serii "Psykholohiia"*, 11, 88–99. [in Ukrainian]
14. Matsuk, L. (2025). Communication training in forming communicative self-efficacy of future preschool specialists in the USA. *Humanities science current issues*, 2(84), 253–257. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/84-2-40> [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК: 37.005.35:364.63

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-610-620](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-610-620)

Мельничук Вікторія Олексіївна докторка філософії з галузі знань 23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-0144-8654>

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРОВАДЖЕННЯ КСО У ЗАПОБІГАННІ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Анотація. У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти впровадження комплексної сексуальної освіти (КСО) в закладах загальної середньої та позашкільної освіти відповідно до оновленого у 2018 році Міжнародного технічного керівництва ООН з сексуальної освіти (ЮНЕСКО, UNAIDS, UNFPA, UNICEF, UN Women, WHO). Проаналізовано ключові цілі КСО, спрямовані на формування у дітей та молоді науково обґрунтованих знань, умінь і ціннісних установок щодо відповідального ставлення до здоров'я, благополуччя, особистої гідності, поважних стосунків, впливу рішень на себе та оточення, а також захисту прав людини, включаючи рівність і підтримку осіб, які живуть з ВІЛ.

Окреслено особливості надання КСО в шкільному середовищі (як інтегрованої частини освітньої програми) та поза ним (у неформальних, гнучких форматах через громадські організації, молодіжні центри, медичні установи, родини, табори тощо), що дозволяє адаптувати підхід до потреб маргіналізованих груп, гострих тем і правозахисного контексту. Підкреслено переваги позашкільної КСО: неформальність, творчі методи, активна взаємодія, можливість надання супутніх послуг.

Обґрунтовано необхідність попередньої інформаційно-просвітницької роботи з зацікавленими сторонами (батьками, спільнотами, ЗМІ, владою) для подолання опору та міфів. Проаналізовано етапи розроблення програми КСО: аналіз ситуації, визначення потреб, залучення стейкхолдерів, інтеграція з існуючими ініціативами, вікововідповідний зміст, врахування культурних і гендерних особливостей, контекстуальних ризиків. Особливу увагу приділено ролі батьків/опікунів у формуванні гендерно рівноправних норм, укріпленні зв'язку з дітьми та використанні технологій для їх залучення.

Теоретичний аналіз підтверджує, що системне впровадження КСО за міжнародними стандартами є ефективним інструментом профілактики ризиків, розвитку життєвих навичок та забезпечення прав дитини в освітньому процесі.

Ключові слова: комплексна сексуальна освіта, КСО, сексуальна освіта, запобігання сексуальному насильству, сексуальне насильство щодо дітей,

Міжнародне технічне керівництво ООН, позашкільна освіта, гендерна рівність, згода, здорові стосунки, роль батьків, профілактика насильства, права дитини, життєві навички.

Melnychuk Viktoria PhD, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-0144-8654>

THE ESSENCE AND SPECIFIC FEATURES OF IMPLEMENTING CSR IN PREVENTING SEXUAL VIOLENCE

Abstract. The article examines the theoretical and practical aspects of implementing comprehensive sexuality education (CSE) in general secondary and extracurricular education institutions in accordance with the UN International Technical Guidelines on Sexuality Education (UNESCO, UNAIDS, UNFPA, UNICEF, UN Women, WHO) updated in 2018. The key goals of CSE are analyzed, aimed at developing scientifically based knowledge, skills and values in children and young people regarding a responsible attitude to health, well-being, personal dignity, respectful relationships, the impact of decisions on themselves and their environment, as well as the protection of human rights, including equality and support for people living with HIV. The features of providing CSE in the school environment (as an integrated part of the educational program) and outside it (in informal, flexible formats through public organizations, youth centers, medical institutions, families, camps, etc.) are outlined, which allows adapting the approach to the needs of marginalized groups, sensitive topics and human rights contexts. The advantages of out-of-school CSR are emphasized: informality, creative methods, active interaction, the possibility of providing related services.

The need for preliminary information and educational work with stakeholders (parents, communities, media, authorities) to overcome resistance and myths is substantiated. The stages of developing a CSR program are analyzed: situation analysis, needs identification, stakeholder involvement, integration with existing initiatives, age-appropriate content, consideration of cultural and gender characteristics, contextual risks. Special attention is paid to the role of parents/guardians in forming gender-equal norms, strengthening communication with children and using technologies to involve them.

Theoretical analysis confirms that the systematic implementation of CSR according to international standards is an effective tool for risk prevention, development of life skills and ensuring the rights of the child in the educational process.

Keywords: comprehensive sexuality education, CSR, sexuality education, prevention of sexual violence, sexual violence against children, UN International Technical Guidance, out-of-school education, gender equality, consent, healthy relationships, the role of parents, violence prevention, child rights, life skills.

Постановка проблеми. Сексуальне насильство щодо дітей та підлітків залишається однією з найгостріших соціальних проблем в Україні та світі. Згідно з даними досліджень (HBSC 2024, OSCE-led Survey on Violence Against Women, аналітичні звіти ЮНІСЕФ), значна частка підлітків стикається з ризиками сексуальної експлуатації, примусу, булінгу сексуального характеру, а також з наслідками «культури мовчання», стигматизації та недостатньої обізнаності про особисті кордони, згоду та права людини. В Україні ситуація ускладнюється культурними табу на обговорення питань сексуальності, браком системної сексуальної освіти в школах, високим рівнем латентності випадків насильства та обмеженим доступом до якісної профілактичної інформації для вразливих груп (маргіналізована молодь, діти в інтернатах, біженці тощо). Відсутність комплексної, віковідповідної сексуальної освіти (КСО) посилює вразливість дітей, знижує їхню здатність розпізнавати небезпечні ситуації, формувати здорові стосунки та своєчасно звертатися по допомогу. У контексті війни, міграції та зростання онлайн-ризиків проблема набуває особливої актуальності, вимагаючи науково обґрунтованих підходів до профілактики через освітні механізми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання комплексної сексуальної освіти (КСО) як інструменту запобігання сексуальному насильству активно вивчається в останні роки як на міжнародному, так і на національному рівні.

Міжнародне технічне керівництво ООН з сексуальної освіти (UNESCO, 2018) залишається ключовим документом, а його принципи актуалізуються в оновлених матеріалах UNESCO 2026 року, де підкреслюється, що якісна КСО допомагає дітям розпізнавати сексуальне насильство, розуміти гендерну нерівність, формувати навички згоди та безпечних стосунків, значно знижуючи вразливість до експлуатації, онлайн-насильства та стигми [13].

White Paper SVRI та UNGEI (2024) «Prevention of Sexual Violence in Education Settings» наводить докази ефективності інтеграції sexuality education у whole-school підходи (приклади з Філіппін, Туреччини, Кенії, Сьєрра-Леоне): програми зменшують dating violence та сексуальне насильство на 30–50 %. Рекомендовано обов'язкове включення тем згоди, здорових стосунків і body safety [10].

Наративний огляд Sekhar et al. (2024, PMC) підтверджує, що віковідповідна КСО знижує рівень child abuse, гендерно зумовленого насильства, небажаних вагітностей та ІПСШ, особливо якщо починається до статевого дебюту та є культурно чутливою [11].

Звіт HBSC 2021/2022 (опублікований 2024) фіксує зниження використання презервативів серед підлітків Європи, Центральної Азії та Канади та наголошує на посиленні сексуальної освіти для протидії ризикам, включаючи насильство [2].

В Україні важливе місце посідає дослідження ГО «Дівчата» «Жінки та стигма: як українські дівчата бачать статеве виховання, розвиток кар'єри, сім'ю

та успіх» [1]. Це якісне та соціологічне дослідження (серед дівчат-підлітків, батьків та вчителів/бок) виявило високий рівень стигматизації тем жіночого здоров'я та сексуальності: менше половини дівчат 13–17 років можуть вільно говорити з батьками про сексуальне та репродуктивне здоров'я; переважають стереотипи про «головну роль дівчини – бути хорошою матір'ю»; значна частина підлітків не отримує достатньої інформації про тіло, менструацію, згоду та безпечні стосунки, що посилює вразливість до насильства та «культури мовчання». Дослідження підкреслює потребу в упровадженні КСО в закладах освіти для подолання табу, формування амбіцій дівчат поза стереотипами та профілактики ризиків. Тези з дослідження неодноразово цитувалися в численних публікаціях (наприклад, у методичних посібниках UNICEF, Spilnoteka, статтях 2023–2025 рр.) як доказ підтримки КСО з боку понад 80 % батьків та вчителів/бок, але фіксує бар'єри – культурні табу та недостатню підготовку педагогів.

Таким чином, сучасні дослідження одностайно доводять профілактичний потенціал КСО, проте в Україні бракує системних даних щодо позашкільних форматів, впливу на зменшення сексуального насильства в умовах війни та інтеграції результатів таких досліджень, як «Жінки та стигма», у державну політику.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності та особливостей упровадження комплексної сексуальної освіти (КСО) як ефективного механізму запобігання сексуальному насильству щодо дітей та молоді в закладах загальної середньої та позашкільної освіти відповідно до міжнародних стандартів (зокрема, оновленого Міжнародного технічного керівництва ООН 2018 року), а також визначення ключових етапів розроблення та реалізації таких програм з урахуванням ролі зацікавлених сторін, зокрема батьків та інших законних представників.

Виклад основного матеріалу. У 2018 році Міжнародне технічне керівництво ООН з сексуальної освіти було суттєво переглянуте та оновлене з метою залучення в нього даних останніх наукових досліджень та узагальненого досвіду втілення КСО в різних контекстах [13].

Сформульовані в ньому цілі навчання передбачають серед іншого прийняття всіма учнями відповідальності за формування безпечного та сприятливого освітнього середовища по відношенню до людей, які живуть з ВІЛ, а також визнання та захист їх прав на рівноцінну любов, повагу, підтримку, догляд, своєчасне лікування та повноцінне ставлення.

Комплексна сексуальна освіта (КСО) – це процес викладання та вивчення когнітивних, емоційних, фізичних та соціальних аспектів сексуальності, який заснований на спеціально розробленій освітній програмі. Воно покликане сформулювати у дітей та молоді підтверджені фактами та наукою знання, вміння та

ціннісні установки, які допоможуть їм відповідально ставитися до свого здоров'я, благополуччя та особистої гідності, будувати поважні міжособистісні та сексуальні взаємовідносини, розуміти як їх рішення впливають на благополуччя їх самих та оточуючих, а також усвідомлювати та захищати свої права протягом всього життя.

КСО у закладі загальної середньої освіти надається учням/ицям в межах освітньої програми. У методичних рекомендаціях має бути прописано, яким чином КСО дозволяє «охопити сексуальною освітою велику кількість молодих людей ще до початку ними статевого життя, а також надати дану інформацію в умовах впорядкованого освітнього процесу».

Що стосується упровадження КСО у закладах позашкільної освіти, то воно здійснюється за межами шкільної програми. У позашкільного КСО можуть бути різні цілі. Так [4, с. 104-107]:

- надається дітям та молодим особам у випадках, коли воно не передбачене шкільною програмою;
- надається дітям та молодим людям, які не відвідують школу;
- доповнювати КСО в межах шкільної програми, особливо в ситуаціях, коли така освіта в школі не є комплексною чи якісною;
- надається з урахуванням потреб конкретних груп дітей та молодих людей.

Позашкільне КСО може надаватися в ході очних занять з фасілітатором/кою, рідними чи батьками, іноді із застосуванням технологій, в тому числі комп'ютерів та мобільних телефонів. Заняття можуть проходити в різних місцях, а саме [12, с. 62-69]:

- в організаціях громадського суспільства та організаціях місцевих спільнот;
- в центрах для молоді та молодіжних клубах;
- в медичних установах;
- в літніх таборах;
- в релігійних закладах чи організаціях;
- в школах після уроків;
- в родині;
- на робочому місці;
- у виправних установах, наприклад у пенітерціарних установах;
- в таборах біженців чи інших притулках, куди люди звертаються за гуманітарною допомогою.

У порівнянні з КСО в межах шкільної програми позашкільне КСО може надаватися в більш неформальній та гнучкій обстановці, яку не завжди вдається створити в закладі загальної середньої освіти, при цьому групи можуть бути невеликими, час занять – більш довшим, підхід до подачі матеріалу програми – більш різноманітним та творчим, а взаємодія між учнями – більш активна. Воно

дозволяє зібрати разом дітей та молодь зі схожим життєвим досвідом чи схожими життєвими обставинами, особливо через маргіналізованих груп, враховувати їх конкретні потреби, а також спонукати їх діяти по відношенню один до одного як учасники мережі підтримки.

Позашкільне КСО також може містити в собі гострі теми та просувати правозахисний підхід, оснований на принципах гендерної рівності та розширення можливостей, за допомогою методів, які не завжди можливі чи прийнятні в умовах школи. Фасилітатори/ки можуть заохочувати учнів/ениць ділитися думками з питань, які вони навряд чи б стали обговорювати з вчителем/ькою у своїй школі. Також у позашкільній програмі може бути більше можливостей надавати товари для захисту сексуального та репродуктивного здоров'я та ін.

Важливим є формування підтримки для втілення КСО в закладах загальної середньої освіти та поза їх межами. Важливо це зробити до складання програми. Це особливо актуально для спільнот, де КСО вважається делікатною темою чи де можливий супротив. При зверненні до зацікавлених осіб необхідно [23, с. 153-157]:

- пояснювати, що таке КСО, надаючи докази її необхідності та описуючи програмні цілі;
- розуміти та вирішувати проблеми і питання зацікавлених осіб, а також усувати викривлені уявлення та міфи по відношенню до сексуальної поведінки.

Відповідні цільові групи інформаційно-просвітницької роботи на національному рівні для:

- дітей та молодих людей;
- батьків, опікунів, інших членів родини;
- організації громадянського суспільства;
- лідерів спільнот;
- постачальників медичних та ін. послуг;
- ЗМІ;
- приватний сектор;
- представників місцевих органів влади та ін.;

Перед розробленням програми КСО варто врахувати наступне [6, с. 67-70; 7, с. 123-126]:

1. Виконати аналіз ситуації. В даному випадку зацікавленими особами виступають та ж категорія осіб, які входять у склад цільової аудиторії інформаційних заходів. В аналіз необхідно додати: відповідні закони та політики; дані на національному та локальному рівнях про стан сексуального та репродуктивного здоров'я дітей та молоді та проаналізувати потребу в КСО; визначити яка сексуальна освіта вже існує.

2. Визначити усі потреби учасників/ць, щоб програма відповідала їх потребам, інтересам та прагненням. Ця робота може виходити за межі КСО, аби сформувати їх соціальні, медичні та економічні активи.

3. Залучати місцевих представників конкретних груп населення до розроблення та реалізації програми.

4. Інтегрувати чи пов'язувати упровадження КСО з вже існуючими програмами.

5. Розглянути можливості додаткової індивідуальної освіти.

6. Організувати доступ до супутніх послуг.

7. Визначити оптимальний час та частоту проведення занять з КСО.

Зміст освітньої програми з КСО містить наступні етапи:

- виконання методичного планування навчальної програми. Варто чітко визначити цілі та результати навчання, використовуючи логічну модель, та залучити спеціалістів/ок з педагогіки та розробленні навчальних програм;

- розроблення змісту з урахуванням віку. При поетапному підході, який є характеристикою яка відрізняє якісне КСО, засвоєння нової інформації відбувається на основі знань, які вже є, при цьому враховуються змінювальні в процесі дорослішання потреби та можливості дитини та молодого людини;

- надання зрозумілої та основаної на фактах інформації. Програми мають розвінчувати міфи та виправляти неправдиві дані не лише про сексуальне та репродуктивне здоров'я, але також про групи, які піддаються стигматизації чи дискримінації;

- демонстрація прагматичного та толерантного погляду на сексуальність. До обговорення таких питань, як порнографія, секс-рабство, варто підходити прагматично та опиратися на факти;

- врахування знань, отриманих поза освітньою програмою. У освітній програмі варто враховувати як формальну, так і неформальну КСО, яку учасники/ці отримують в інших місцях. Також варто враховувати вплив соціуму та ЗМІ на формування гендерних стереотипів, а також доступ до порнографії та її можливий вплив на ставлення і сексуальну поведінку;

- врахування культурних особливостей;

- розроблення освітніх програм з урахуванням унікальних потреб учасників/ць ґрунтованих на їх гендері;

- врахування контекстуальних факторів ризику, з якими стикаються учасники/ці;

- навчання адвокації.

Фасилітаторами/ками можуть бути дорослі люди, дорослі молоді люди, однолітки, медичні працівники/ці чи батьки.

До стандартних компонентів ефективного втручання відносять:

- спільні заняття для батьків/інших законних представників та їх дітей;

- стимулювання участі батьків/членів родин;

- сексуальна освіта для батьків/інших законних представників та можливості практикувати нові навички спілкування з дітьми.

Варто пояснювати батькам/іншим законним представникам важливість їх участь в КСО дитини. Програми мають передбачати підтримку спілкування батьків з дітьми до того, як діти розпочнуть вести статеве життя, а також підтримувати позитивні переконання батьків/інших законних представників щодо бесід про сексуальність з дітьми. Рекомендується питати батьків про те, у яким чином вони хочуть приймати участь в програмі, які знання є у них самих та чи є у них потреба у додаткових знаннях, що їх турбує у зв'язку з сексуальністю та сексуальним здоров'ям їх дітей, а також як програма може їм допомогти.

Методика роботи з КСО має базуватися та відбуватися за наступними етапами [8, с. 83; 9, с. 77]:

1. Підвищуйте усвідомленість батьків/інших законних представників про важливість норм гендерного рівноправ'я та стосунків. Батьки/інші законні представники відіграють ключову роль у формуванні гендерних норм та стосунків підлітків. Часто вони хочуть, щоб їх діти відповідали домінуючим гендерним нормам, та сприяють цьому через інструктування, заохочення, навчання та дисципліну. Тому програми мають допомагати моделювати більш рівноправні стосунки статей та гендерні норми.

2. Укріплюйте зв'язок «батьки-діти». Загальні характеристики стосунків «батьки-діти», наприклад зв'язок, підтримка та вираження майбутніх очікувань, можуть мати великий вплив на модель сексуальної поведінки дітей, ніж конкретні бесіди про секс, та дійсно мають цінність та важливість за межами сфери сексуальної освіти. Таким чином, залучення батьків чи інших законних представників повинно бути орієнтовано на покращення моніторингу та регулювання поведінки дітей, на допомогу батькам чи іншим законним представникам в донесенні інформації про свої цінності, пов'язані із сексуальними стосунками, а також на заохочення їх до моделювання норм поведінки, яким, на їх думку, повинні слідувати їх діти.

3. Вивчайте можливості програм для батьків/інших законних представників з використанням технологій. При наявності ресурсів технології можуть зменшити стандартні перешкоди для участі в групових програмах та програмах з великою кількістю занять, такі як робота, сімейні обов'язки, час та ін.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз підтверджує, що комплексна сексуальна освіта (КСО), заснована на принципах науковості, віковідповідності та прав людини, є одним із найефективніших інструментів профілактики сексуального насильства. Вона формує у дітей та молоді компетентності для розпізнавання ризиків, встановлення особистих кордонів, розуміння згоди, побудови поважних стосунків, критичного мислення та захисту власних прав. Шкільна КСО забезпечує масове охоплення та впорядкований процес, тоді як позашкільна – гнучкість, неформальність, адаптацію до потреб маргіналізо-

ваних груп та можливість обговорення гострих тем (гендерна рівність, порнографія, сексуальна експлуатація).

Ключовими умовами успішного впровадження є: попередня інформаційно-просвітницька робота для подолання опору та міфів; аналіз ситуації та потреб; залучення стейкхолдерів; інтеграція з існуючими програмами; віковідповідний зміст; активна роль батьків/інших законних представників у формуванні гендерно рівноправних норм та укріпленні сімейних зв'язків.

Системне впровадження КСО за міжнародними стандартами має стати невід'ємною частиною державної політики захисту прав дитини, забезпечення її фізичної, емоційної та сексуальної безпеки в Україні.

Література:

1. Аналітичний звіт дослідження табування питань жіночого здоров'я, професійної, кар'єрної реалізації в процесі соціалізації дівчат та вплив на вибір життєвих стратегій «Жінки та стигма» – як українські дівчата бачать статеве виховання, розвиток кар'єри, сім'ю та успіх. URL: <https://divchata.org/studies/doslidzennia-zinki-ta-stigma> (дата звернення: 11.02.2026).
2. Дослідження HBSC «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study. ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка». 2024. URL: <https://www.uisr.org.ua/hbsc/> (дата звернення: 12.02.2026).
3. Марченко А. Питання сексуальної освіти в українській школі. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. 2019. Вип. 29. С. 290-295.
4. Сексуальна освіта в українських школах: чи є що покращувати? URI: <https://cedos.org.ua/researches/stvorenniaperedumov-dlia-rozvytku-seksualnoi-osvity-v-shkolakh/> (дата звернення: 11.02.2026).
5. 40 % дитячих самогубств – це наслідок булінгу з боку однолітків (дослідження). URL: <https://glavcom.ua/news/40-dityachih-samogubstv-ce-naslidok-bulingu-z-boku-odnolitkivdoslidzhennya-455022.html> (дата звернення: 11.02.2026).
6. Стандарти сексуальної освіти в Європі: нові виклики та загрози для України. Варта життя : блог. URI: <https://vartalife.com.ua/standarty-seksualnoi-osvity-v-ievropi-novivyklyky-ta-zahrozy-dlia-ukrainy/> (дата звернення: 23.02.2026).
7. Статева освіта і клініки, дружні до молоді. URI: <http://multycourse.com.ua/ua/page/15/52> (дата звернення: 23.02.2026).
8. Якубовська І. О. Особливості сексуального виховання підлітків в Україні. Проблеми сучасної педагогічної освіти: збірник наукових праць. 2016. Вип. 48. С. 238-243.
9. Якубовська І. О. Сучасні підходи до сексуального виховання підлітків. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. 2017. Вип. 15 (62). С. 114-120.
10. SVRI & UNGEI. Prevention of Sexual Violence in Education Settings: White Paper. 2024. URI: <https://www.ungei.org/sites/default/files/2024-10/Prevention%20Of%20Sexual%20Violence%20In%20Education%20Settings%20White%20Paper.pdf> (last accessed: 23.02.2026).
11. Sekhar M.A. et al. Understanding Comprehensive Sexuality Education: A Worldwide Narrative Review. 2024. URI: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11683015/> (last accessed: 23.02.2026).

12. UNESCO. International technical guidance on sexuality education: An evidence-informed approach. 2018. Paris: UNESCO, 2018. 139 p. URL: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/reproductive-health/sexual-health/international-technical-guidance-on-sexuality-education.pdf?sfvrsn=10113efc_29&download=true (last accessed: 23.02.2026).

13. UNESCO. Comprehensive sexuality education: For healthy, informed and empowered learners. 2026. URL: <https://www.unesco.org/en/health-education/cse> (last accessed: 23.02.2026).

References:

1. Analitichniy zvit doslidzhennia tabuiuvannia pytan zhinochoho zdorovia, profesiinoi, kariernoї realizatsii v protsesi sotsializatsii divchat ta vplyv na vybir zhyttievykh stratehii “Zhinky ta styhma” – yak ukrainski divchata bachiāt stateve vykhovannia, rozvytok kariery, simiu ta uspih. [Analytical report on the study of taboos surrounding women's health, professional and career development in the socialization of girls and its influence on life strategies “Women and Stigma” – how Ukrainian girls perceive sex education, career development, family and success]. From <https://divchata.org/studies/doslidzhennia-zinki-ta-stigma>

2. Doslidzhennia HBSC “Zdorovia ta povedinkovi oriiēntatsii uchnivskoi molodi” (Health Behaviour in School-aged Children study). [HBSC study “Health and behavioural orientations of student youth”]. (2024). *HO “Ukrainskyi instytut sotsialnykh doslidzen imeni Oleksandra Yaremenka”*. From <https://www.uisr.org.ua/hbsc/>

3. Marchenko, A. (2019). Pytannia seksualnoi osvity v ukrainskii shkoli. [The issue of sexual education in Ukrainian schools]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*, 29, 290–295.

4. Seksualna osvita v ukrainskykh shkolakh: chy ye shcho pokrashchuvaty? [Sex education in Ukrainian schools: Is there room for improvement?]. From <https://cedos.org.ua/researches/stvorenniaperedumov-dlia-rozvytku-seksualnoi-osvity-v-shkolakh/>

5. 40 % dytiachykh samohubstv – tse naslidok bulinhu z boku odnolitkiv (doslidzhennia). [40% of child suicides are the result of bullying by peers (study)]. From <https://glavcom.ua/news/40-dityachih-samogubstv-ce-naslidok-bulingu-z-boku-odnolitkivdoslidzhennya-455022.html>

6. Standarty seksualnoi osvity v Yevropi: novi vyklyky ta zahrozy dlia Ukrainy. [Standards of sexual education in Europe: New challenges and threats for Ukraine]. *Varta zhyttia: bloh*. From <https://vartalife.com.ua/standarty-seksualnoi-osvity-v-ievropi-novivyklyky-ta-zahrozy-dlia-ukrainy/>

7. Stateva osvita i kliniky, druzhni do molodi. [Sex education and youth-friendly clinics]. From <http://multycourse.com.ua/ua/page/15/52>

8. Yakubovska, I. O. (2016). Osoblyvosti seksualnoho vykhovannia pidlitkiv v Ukraini. [Peculiarities of sexual education of adolescents in Ukraine]. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity: zbirnyk naukovykh prats*, 48, 238–243.

9. Yakubovska, I. O. (2017). Suchasni pidkhody do seksualnoho vykhovannia pidlitkiv. [Modern approaches to sexual education of adolescents]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 12: Psykholohichni nauky*, 15(62), 114–120.

10. SVRI, & UNGEI. (2024). *Prevention of sexual violence in education settings: White paper*. From <https://www.ungei.org/sites/default/files/2024-10/Prevention%20Of%20Sexual%20Violence%20In%20Education%20Settings%20White%20Paper.pdf>

11. Sekhar, M. A., et al. (2024). Understanding comprehensive sexuality education: A worldwide narrative review. From <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11683015/>

12. UNESCO. (2018). *International technical guidance on sexuality education: An evidence-informed approach*. Paris: UNESCO. From <https://cdn.who.int/media/docs/default-source/reproductive-health/sexual-health/international-technical-guidance-on-sexuality-education.pdf>

13. UNESCO. (2026). *Comprehensive sexuality education: For healthy, informed and empowered learners*. From <https://www.unesco.org/en/health-education/cse>

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 378.147:355.23

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-621-633](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-621-633)

Неділько Андрій Степанович старший викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0001-8201-311X>

Горбачов Олександр старший викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0001-9105-1660>

ОСОБЛИВОСТІ ДИДАКТИКИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ВИЖИВАННЯ» У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Анотація. Підготовка офіцера-прикордонника передбачає формування здатності діяти ефективно не лише в штатних умовах несення служби, а й у ситуаціях, що виходять за межі стандартних алгоритмів: тривала ізоляція від підрозділу, відсутність зв'язку, екстремальні погодні умови, необхідність надання допомоги пораненому без доступу до медичних ресурсів. Дисципліна «Основи виживання» покликана забезпечити саме цей рівень готовності – однак її дидактичне забезпечення досі не отримало достатнього наукового осмислення в контексті специфіки прикордонної освіти.

У статті розглянуто дидактичні особливості викладання дисципліни «Основи виживання» в системі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Обґрунтовано, що прикордонний контекст утворює специфічне освітнє середовище, в якому виживання розглядається не як самостійна мета, а як інструмент збереження боєздатності для виконання службового завдання з охорони державного кордону. Це визначає особливі вимоги до добору змісту, методів навчання та організації навчального процесу, які не покриваються ні загальновійськовими, ні цивільними підходами до підготовки з виживання.

Розкрито теоретичні засади дидактики дисципліни через систему принципів науковості, системності, свідомості та активності, міцності знань, наочності, послідовності, індивідуалізації та диференціації в їх конкретному методичному наповненні. Показано, що компетентність виживання має трикомпонентну структуру – когнітивну, психомоторну та афективну – і формується лише за

умови їх інтеграції в навчальному процесі. Проаналізовано структуру змісту дисципліни, що охоплює три модулі: базові навички виживання, тактичні аспекти дій в ізоляції та психологічну підготовку. Обґрунтовано необхідність регіональної диференціації змісту відповідно до географічних умов конкретних ділянок українського кордону. Визначено методи викладання – пояснювально-ілюстративний, репродуктивний і проблемний – та практичні форми організації навчання: польові тренування, лабораторні заняття, рольові ігри, кейс-стаді. Окреслено педагогічні умови ефективності: мотиваційну, організаційну, матеріально-технічну та умову індивідуалізації, а також обґрунтовано роль викладача як фасилітатора і носія фахового досвіду.

Ключові слова: дидактика військової освіти, основи виживання, офіцери прикордонники, професійна компетентність, польові тренування, проблемно-орієнтоване навчання, педагогічні умови.

Nedilko Andriy senior lecturer of the department of tactical and special disciplines of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bogdan Khmelnytsky, Khmelnytsky, <https://orcid.org/0000-0001-8201-311Kh>

Gorbachev Olexander senior lecturer of the department of tactical and special disciplines of the National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bogdan Khmelnytsky, Khmelnytsky, <https://orcid.org/0000-0001-9105-1660>

FEATURES OF THE DIDACTICS OF TEACHING THE DISCIPLINE «BASICS OF SURVIVAL» IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE BORDER OFFICERS

Abstract. The training of a border guard officer involves the formation of the ability to act effectively not only in regular conditions of service, but also in situations that go beyond the limits of standard algorithms: long-term isolation from the unit, lack of communication, extreme weather conditions, the need to provide assistance to the wounded without access to medical resources. The discipline «Basics of survival» is designed to ensure exactly this level of readiness –, however, its didactic support has not yet received sufficient scientific understanding in the context of the specifics of border education.

The article examines the didactic features of teaching the discipline «Basics of survival» in the system of professional training of future border officers. It is substantiated that the border context forms a specific educational environment in which survival is considered not as an independent goal, but as a tool for maintaining combat capability to perform the official task of protecting the state border. This

defines special requirements for the selection of content, teaching methods and the organization of the educational process, which are not covered by either combined military or civilian approaches to survival training.

The theoretical foundations of the didactics of the discipline are revealed through the system of principles of scientificity, systematicity, consciousness and activity, strength of knowledge, clarity, consistency, individualization and differentiation in their specific methodical content. Survival competence is shown to have a three-component structure – cognitive, psychomotor and affective – and is formed only if they are integrated into the educational process. The structure of the content of the discipline was analyzed, covering three modules: basic survival skills, tactical aspects of actions in isolation, and psychological training. The need for regional differentiation of content in accordance with the geographical conditions of specific sections of the Ukrainian border is substantiated. Teaching methods – explanatory-illustrative, reproductive and problem – and practical forms of learning organization are defined: field training, laboratory classes, role-playing games, case studies. The pedagogical conditions of effectiveness are outlined: motivational, organizational, material and technical and the condition of individualization, as well as the role of the teacher as a facilitator and bearer of professional experience is substantiated.

Keywords: didactics of military education, basics of survival, border officers, professional competence, field training, problem-oriented training, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Підготовка офіцера-прикордонника передбачає формування здатності діяти ефективно не лише в штатних умовах несення служби, а й у ситуаціях, що виходять за межі стандартних алгоритмів: тривала ізоляція від підрозділу, відсутність зв'язку, екстремальні погодні умови, необхідність надання допомоги пораненому без доступу до медичних ресурсів. Дисципліна «Основи виживання» покликана забезпечити саме цей рівень готовності – однак її дидактичне забезпечення досі не отримало достатнього наукового осмислення в контексті специфіки прикордонної освіти.

Більшість наявних методичних розробок з виживання орієнтована або на загальновійськову підготовку, або на цивільний туристично-рекреаційний сектор. Прикордонна служба утворює окремий професійний контекст, де виживання підпорядковане не особистому порятунку, а збереженню боєздатності для виконання службового завдання. Це визначає специфічні вимоги до змісту, методів і організації навчання, які потребують окремого дидактичного обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження дидактичних аспектів підготовки з виживання у військово-прикордонній освіті спирається на кілька груп наукових джерел. Першу групу становлять праці з загальної та

військової дидактики. Фундаментальні положення теорії навчання, зокрема концепції змісту освіти та методів навчання зберігають методологічну цінність для структурування будь-якого навчального курсу [2]. У вітчизняній педагогіці питання компетентнісного підходу у вищій військовій освіті досліджували В. Ягупов [8], М. Нещадим [5], С. Лещенко [4], роботи яких є базовими для обґрунтування структури професійної компетентності офіцера.

Другу групу складають дослідження з педагогіки прикордонної служби та підготовки фахівців силових структур. Питання формування професійної готовності офіцерів-прикордонників висвітлюють праці О. Діденка [1], В. Осьодла [6], К. Тушко [7], Я. Чорноштана [9]. Психологічні аспекти підготовки до дій в екстремальних умовах розглядаються в роботах М. Корольчука [3] та В. Крайнюка [3], що є релевантними для обґрунтування афективного компонента компетентності виживання.

Третю групу утворюють зарубіжні джерела, передусім стандарти і методичні матеріали НАТО щодо підготовки особового складу до виживання, відходу з тилу противника та опору в полоні (SERE — Survival, Evasion, Resistance, Escape), а також публікації, пов'язані зі стандартами FRONTEx у сфері підготовки прикордонників країн ЄС. Ці джерела забезпечують порівняльний вимір дослідження і дозволяють співвіднести українську практику з міжнародними стандартами фахової підготовки [10; 11; 12].

Метою статті є визначення особливостей дидактики викладання дисципліни «Основи виживання» в системі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників – від теоретичних принципів і структури змісту до методів навчання та педагогічних умов, що забезпечують формування інтегрованої фахової компетентності.

Виклад основного матеріалу. Дидактика як галузь педагогічної науки вивчає закономірності, принципи та методи організації навчального процесу, що забезпечують засвоєння знань, формування вмінь і розвиток особистості. У системі військово-прикордонної освіти дидактичні засади набувають специфічного характеру, зумовленого особливостями професійної діяльності майбутніх офіцерів. Викладання дисципліни «Основи виживання» вимагає переосмислення класичних дидактичних категорій крізь призму вимог до підготовки фахівців, здатних діяти в умовах обмежених ресурсів, географічної ізоляції та фізичного і психологічного напруження.

Теоретичне підґрунтя дидактики викладання дисципліни «Основи виживання» становлять праці у сфері загальної дидактики, а також спеціалізовані дослідження з військової педагогіки. Спільним для цих підходів є розуміння навчання як цілеспрямованого процесу взаємодії викладача і здобувача освіти, результатом якого є не просто засвоєння інформації, а формування готовності до застосування знань у конкретних умовах діяльності. Для дисципліни «Основи

виживання» цей принцип набуває особливого значення, оскільки практична цінність засвоєного матеріалу безпосередньо пов'язана з можливістю збереження здоров'я і життя.

Системоутворювальними для побудови курсу виступають кілька дидактичних принципів. Принцип науковості передбачає опору на перевірені дані фізіології людини в екстремальних умовах, медицини виживання, екологічної фізіології та тактики дій у польових умовах. Принцип системності реалізується через структурування навчального матеріалу від базових понять про потреби організму та ресурси середовища – до комплексних алгоритмів прийняття рішень у кризових ситуаціях. Принцип доступності у цьому контексті не означає спрощення змісту, а передбачає його адаптацію до рівня попередньої підготовки курсантів з урахуванням фізичних і психологічних можливостей на різних етапах навчання.

Принцип свідомості та активності є ключовим для формування компетентності виживання: курсант має не лише відтворити засвоєний прийом, а й усвідомити логіку його застосування, щоб у реальній ситуації адаптувати дії до умов, які неможливо повністю передбачити в навчальному середовищі. Це вимагає від викладача побудови навчального процесу таким чином, щоб здобувач освіти постійно вирішував навчальні задачі, а не пасивно спостерігав за демонстрацією. Принцип міцності знань, у свою чергу, визначає необхідність систематичного повторення і практичного відпрацювання навичок до рівня автоматизму – особливо критичного в ситуаціях, коли стрес суттєво знижує здатність до рефлексивного мислення.

Принцип наочності реалізується в дисципліні через демонстрацію натуральних об'єктів (рослин, слідів, матеріалів для укриття), відеоматеріалів польових операцій, схем і карт місцевості. Принцип послідовності структурує перехід від індивідуальних навичок (розпалювання вогню, спорудження тимчасового укриття, орієнтування за природними орієнтирами) до групових дій і прийняття рішень в умовах дефіциту часу. Принципи індивідуалізації та диференціації передбачають урахування фізичної підготовленості курсантів, регіонального досвіду та психологічних особливостей при плануванні навчальних завдань різного рівня складності.

Компетентнісний підхід до викладання дисципліни «Основи виживання» дозволяє розглядати її результати не як набір окремих знань і вмінь, а як інтегровану готовність до дій у ситуаціях загрози. Відповідно до структури компетентності, виокремлюють три групи компонентів: когнітивні (знання про фізіологічні реакції організму на холод, зневоднення, голод; закономірності навігації; властивості матеріалів і природних ресурсів), психомоторні (вміння розводити вогонь, надавати першу медичну допомогу, споруджувати укриття, знешкоджувати воду) та афективні (психологічна стійкість, здатність зберігати

рішучість і критичне мислення в умовах фізичного виснаження і невизначеності). Інтеграція цих компонентів є необхідною умовою ефективної підготовки, оскільки жоден із них окремо не забезпечує реальної готовності до виживання.

Специфіка військової дидактики полягає в наближенні навчального середовища до умов реальної служби. Для офіцерів-прикордонників це означає моделювання ситуацій, пов'язаних з охороною ділянок кордону в різноманітних природних умовах: у лісовій та гірській місцевості, при форсуванні водних перешкод, у різні пори року та за різних погодних умов. Навчальні завдання мають враховувати конкретні ризики прикордонної служби: необхідність тривалого перебування в засаді, можливість відриву від основної групи, дії в умовах обмеженого зв'язку. Такий підхід вимагає від викладача не лише педагогічної, а й фахової компетентності у сфері тактики прикордонної служби та польової медицини.

Проблемно-орієнтоване навчання є методологічним засобом, що найповніше відповідає завданням дисципліни. Створення навчальних ситуацій, у яких курсант стикається з реальними суперечностями (недостатність ресурсів, конкуруючі пріоритети – укриття, вогонь, вода, надання допомоги пораненому), стимулює розвиток критичного мислення й формує здатність до прийняття рішень в умовах невизначеності. Ця якість є базовою для офіцера-прикордонника, який у ході несення служби регулярно опиняється в ситуаціях, що не мають однозначного алгоритмічного вирішення. Таким чином, дидактичне забезпечення дисципліни «Основи виживання» є не технічним питанням методики, а стратегічним компонентом системи формування професійної компетентності офіцера-прикордонника.

Зміст дисципліни «Основи виживання» для майбутніх офіцерів-прикордонників формується на перетині загальних вимог до виживання людини в польових умовах та специфічних вимог прикордонної служби. На відміну від туристичної чи рекреаційної підготовки, де виживання є самоціллю, у прикордонному контексті воно підпорядковане виконанню службового завдання: офіцер має зберегти боєздатність не заради власного порятунку, а для продовження охорони державного кордону. Це принципово впливає на логіку добору та структурування навчального матеріалу.

Структурно дисципліна охоплює три змістові модулі. Перший – базові навички виживання – включає орієнтування на місцевості без технічних засобів і з їх використанням, добування і знезараження води, пошук і приготування їжі в польових умовах, спорудження тимчасових укриттів з підручних матеріалів, розпалювання вогню за різних погодних умов. Другий модуль – тактичні аспекти виживання – охоплює дії в умовах ізоляції від підрозділу, алгоритми евакуації з небезпечного району, техніки маскування і безшумного пересування,

надання домедичної допомоги в польових умовах. Третій модуль – психологічна підготовка – формує навички управління стресом в умовах фізичного виснаження, методи підтримання мотивації та збереження раціонального мислення при тривалому перебуванні у складних умовах. Інтеграція трьох модулів забезпечує комплексний характер підготовки, де фізичні вміння підкріплені тактичним мисленням і психологічною стійкістю.

Адаптація змісту до специфіки прикордонної служби України означає врахування конкретних географічних умов несення служби. Ділянки кордону з Білоруссю пролягають переважно через поліські ліси і болотисті низовини, що визначає акцент на орієнтуванні в закритій місцевості, подоланні водно-болотних перешкод і діях в умовах обмеженої видимості. Карпатська ділянка вимагає окремого модуля з навичок дій у гірській місцевості: пересування крутими схилами, форсування гірських річок, надання допомоги при травмах опорно-рухового апарату. Ця регіональна диференціація змісту є принциповою дидактичною вимогою: загальні навички виживання мають бути прив'язані до конкретних ландшафтних умов, у яких офіцер нестиме службу.

Дидактично обґрунтованим засобом конкретизації змісту є використання реальних кейсів із практики прикордонної служби. Аналіз задокументованих випадків затримання порушників у складних природних умовах, надзвичайних ситуацій під час патрулювання, прецедентів надання допомоги постраждалим на кордоні дозволяє курсантам усвідомити практичну значущість матеріалу і сформуванню реалістичне уявлення про умови його застосування. Такі кейси водночас слугують навчальним матеріалом і засобом мотивації, оскільки демонструють безпосередній зв'язок між рівнем підготовки і результатом виконання службового завдання.

Диференціація змісту за рівнем підготовки відтворює логіку поступового ускладнення: на початковому етапі курсанти опановують індивідуальні базові навички в стандартизованих умовах, на середньому – відпрацьовують їх в умовах, що імітують реальні перешкоди (обмежений час, несприятлива погода, дефіцит спорядження), на просунутому – вирішують комплексні сценарії, що передбачають елементи командної взаємодії, розподіл ролей і прийняття рішень під тиском. Останній рівень є особливо важливим для підготовки офіцера, оскільки в реальних умовах він, як правило, відповідає не лише за власне виживання, а й за безпеку підлеглих.

Зміст дисципліни інтегрується з суміжними навчальними курсами: з тактикою охорони кордону – через спільні сценарії патрулювання і реагування на інциденти; з фізичною підготовкою – через єдині вимоги до витривалості і силових показників; з правовими основами прикордонної служби – через розуміння меж допустимих дій при виживанні на охоронюваній ділянці. Особливої уваги заслуговує екологічний аспект: принципи інтегрованого

управління кордонами, що застосовуються в країнах ЄС і поширюються на українську прикордонну службу в контексті євроінтеграції, передбачають мінімізацію впливу на природне середовище навіть у ситуаціях виживання. Це означає включення до змісту правил поведінки в охоронюваних природних зонах, норм поводження з відходами і обмежень щодо видобутку природних ресурсів.

Актуалізація змісту дисципліни є постійним дидактичним завданням. Зміни кліматичних умов у різних регіонах України впливають на сезонні характеристики несення служби; розвиток навігаційних технологій і засобів зв'язку змінює умови, за яких офіцер може опинитися в ізоляції. Регулярний перегляд програми з урахуванням досвіду підрозділів Державної прикордонної служби України, а також стандартів підготовки підрозділів FRONTEX і армій країн НАТО, забезпечує відповідність змісту реальним вимогам служби і не дозволяє дисципліні перетворитися на набір застарілих нормативів.

Добір методів викладання дисципліни «Основи виживання» визначається подвійною природою її результатів: теоретичні знання про фізіологічні механізми, властивості середовища та алгоритми дій мають бути невіддільні від практичних умінь, доведених до автоматизму. Це унеможливує зведення викладання до будь-якого одного методу і вимагає методичної системи, в якій кожен спосіб навчання займає обґрунтоване місце відповідно до дидактичної мети конкретного заняття.

Пояснювально-ілюстративний метод застосовується на етапі введення нового матеріалу: лекції з використанням мультимедійних засобів дозволяють унаочнити техніки виживання, продемонструвати особливості рельєфу конкретних ділянок кордону, ознайомити курсантів із фізіологічними процесами, що відбуваються в організмі при переохолодженні, дегідратації або тривалому голодуванні. Відеоматеріали польових тренувань, схеми орієнтування, фотофіксація реальних укриттів та слідів перебування людини в лісовій і гірській місцевості суттєво підвищують якість сприйняття в порівнянні з суто вербальним викладом. Репродуктивний метод використовується на наступному етапі – закріплення: курсанти відпрацьовують окремі навички (в'язання вузлів, накладання шин, розпалювання вогню) шляхом повторення до досягнення необхідного рівня точності й швидкості виконання.

Проблемний метод реалізується через аналіз навчальних ситуацій з відкритим результатом, де правильна відповідь залежить від сукупності змінних: стану здоров'я умовного постраждалого, пори року, наявних ресурсів, відстані до найближчого населеного пункту. Такі завдання розвивають здатність до прийняття рішень в умовах неповної інформації – якість, яка є критично важливою для офіцера-прикордонника і не формується жодним іншим методом. Різновидом проблемного методу є кейс-стаді: розбір задокументованих

інцидентів на кордоні, де офіцери або курсанти опинялися в ситуації виживання, дозволяє поєднати аналітичну роботу з засвоєнням конкретного фахового досвіду. Мозковий штурм як груповий варіант проблемного методу ефективний при генерації варіантів дій у сценаріях, де жодне рішення не є однозначно оптимальним, – він також формує культуру колегіального обговорення, що є нормою для командної роботи в підрозділах.

Серед практичних форм організації навчання центральне місце посідають польові тренування. Вихід на місцевість для відпрацювання орієнтування, будівництва укриттів, пошуку води і маскування є незамінним, оскільки жодна аудиторна симуляція не відтворює повністю сенсорне та фізичне навантаження реальних умов. Польові тренування доцільно проводити в різні пори року на різних типах місцевості, максимально наближених до тих ділянок кордону, де курсанти нестимуть службу після випуску. Лабораторні заняття в аудиторному середовищі слугують підготовчим етапом: тут курсанти відпрацьовують окремі елементи в контрольованих умовах, де можна зупинити виконання, проаналізувати помилку і повторити дію. Рольові ігри із моделюванням сценаріїв ізоляції на кордоні поєднують переваги обох форм: учасники діють у змодельованій ситуації з розподіленими ролями (командир групи, поранений, спостерігач), що активізує і предметні вміння, і комунікативні навички.

Диференціація форм навчання за рівнем підготовки курсантів передбачає використання індивідуальних завдань для тих, хто потребує додаткового відпрацювання базових навичок, та ускладнених групових сценаріїв для курсантів із високим рівнем фізичної і тактичної підготовки. Групові завдання мають пріоритет на просунутому етапі, оскільки більшість реальних ситуацій виживання в прикордонній службі відбувається не індивідуально, а в складі дозору чи мобільної групи. Розподіл функцій, взаємодопомога і прийняття спільних рішень під тиском часу є компетентностями, які неможливо сформулювати через індивідуальне тренування.

Принцип активності забезпечується залученням курсантів до планування окремих тренувань: отримавши вихідні умови сценарію (район, склад групи, доступне спорядження, завдання), курсанти самостійно розробляють план дій, обґрунтовують його і несуть відповідальність за результат виконання. Такий підхід формує не лише предметні вміння, а й ініціативність і відповідальність – якості, що відрізняють офіцера від виконавця інструкцій.

Поточний контроль здійснюється у формі тестів на знання теоретичного матеріалу та коротких практичних перевірок окремих навичок. Рубіжний контроль передбачає комплексні практичні іспити, під час яких курсант у польових або лабораторних умовах демонструє інтегровані вміння в змодельованому сценарії. Самоконтроль реалізується через ведення щоденників рефлексії після польових виходів: фіксація власних помилок, опис прийнятих

рішень і їх наслідків формує звичку до критичного аналізу власних дій. Щодо технологічних засобів, використання тренажерів віртуальної реальності є доцільним для первинного ознайомлення з ситуаціями підвищеного ризику – але лише як доповнення до реального польового тренування, а не як його заміник, оскільки фізичне та психологічне навантаження справжніх умов є ключовим чинником формування бойової стійкості.

Ефективність викладання дисципліни «Основи виживання» не визначається виключно добором методів чи структурою змісту – вона залежить від сукупності педагогічних умов, що створюють середовище, в якому навчання стає можливим на необхідному рівні глибини та практичної результативності. Під педагогічними умовами розуміють сукупність об'єктивних обставин і цілеспрямовано створених чинників, що забезпечують досягнення запланованих освітніх результатів (Н. М. Яковлева, І. В. Єрмаков). Стосовно дисципліни «Основи виживання» ці умови охоплюють мотиваційний, організаційний, матеріально-технічний та дидактично-особистісний виміри.

Мотиваційна умова є вихідною: курсант, який не усвідомлює практичної значущості дисципліни, засвоює її формально і нездатний застосувати знання під тиском. Формування стійкої мотивації забезпечується через систематичне звернення до реальних прикладів із практики Державної прикордонної служби України – випадків, де рівень підготовки офіцера безпосередньо вплинув на результат виконання завдання або збереження життя. Показовими є також приклади з підготовки підрозділів прикордонної охорони країн НАТО та ЄС, де виживання є обов'язковим стандартом бойової готовності. Такі приклади переводять дисципліну з розряду навчальної абстракції в категорію фахової необхідності.

Організаційна умова передбачає планування занять з урахуванням сезонності, географії та режиму навчального процесу. Польові тренування мають охоплювати різні пори року, оскільки навички орієнтування і виживання в зимових умовах принципово відрізняються від літніх. Розклад польових виходів повинен узгоджуватися з навчальним навантаженням курсантів і не накладатися на пікові періоди підготовки з інших дисциплін, щоб забезпечити належний рівень фізичної та психологічної готовності до тренувань підвищеної складності. Планування з урахуванням місцевості передбачає використання полігонів і природних ділянок, що відповідають реальним умовам несення служби на конкретних ділянках кордону.

Матеріально-технічна умова є необхідною, але недостатньою: наявність спорядження (навігаційні прилади, медичні уклади, туристичне обладнання, засоби маскування) є передумовою практичного навчання, однак не замінює методично грамотної організації роботи з ним. Важливо, щоб курсанти мали доступ як до сучасного технічного оснащення, так і до мінімального споряд-

ження або його відсутності – оскільки саме в умовах дефіциту ресурсів перевіряється справжня компетентність виживання.

Дидактична умова індивідуалізації реалізується через діагностику початкового рівня підготовки курсантів на вході до дисципліни. Фізичне тестування визначає базові показники витривалості, сили та координації; психологічне тестування виявляє рівень стресостійкості, схильність до панічних реакцій та індивідуальні стратегії поведінки в умовах невизначеності. На підставі діагностики формуються диференційовані навчальні траєкторії: курсанти з нижчим рівнем стресостійкості отримують додаткові завдання на психологічну саморегуляцію, з недостатньою фізичною підготовкою – скориговані нормативи з поступовим ускладненням. Вікові особливості курсантів – як правило, це молоді люди віком 18–22 роки – визначають акцент на формуванні стресостійкості та здатності зберігати критичне мислення в ситуаціях емоційного збудження, що є особливо актуальним для першого досвіду дій в екстремальних умовах.

Умова розвитку лідерства реалізується через ротаційне призначення курсантів керівниками груп під час тренувань. Виконання ролі командира в змодельованому сценарії виживання формує навички розподілу завдань, прийняття рішень під тиском і відповідальності за результат групи – компетентності, безпосередньо затребувані в управлінні прикордонним нарядом. Така організація тренування одночасно є засобом навчання і формою контролю управлінських якостей курсанта.

Роль викладача в цій системі принципово відрізняється від традиційної трансляційної моделі. Викладач дисципліни «Основи виживання» є фасилітатором навчального процесу і носієм фахового досвіду: він не лише передає знання, а й моделює поведінку в екстремальних ситуаціях, демонструючи власну готовність діяти в умовах, що моделюються на тренуванні. Особистий приклад викладача, його здатність зберігати спокій і структурованість мислення під час навчальних стресових сценаріїв є потужним педагогічним інструментом, що формує у курсантів еталонний образ фахової поведінки офіцера-прикордонника в критичній ситуації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дидактика викладання дисципліни «Основи виживання» в системі підготовки офіцерів-прикордонників є самостійною методичною проблемою, що не вирішується простим перенесенням загальновійськових або цивільних підходів до виживання у прикордонний освітній контекст. Специфіка полягає в підпорядкованості навичок виживання службовому завданню: офіцер має зберігати боєздатність і здатність до прийняття рішень в інтересах охорони кордону, а не виключно власного порятунку.

Проведений аналіз засвідчує, що ефективно викладання дисципліни забезпечується системою взаємопов'язаних чинників. Дидактичні принципи науковості, системності, свідомості та активності, міцності й індивідуалізації реалізуються не абстрактно, а через конкретні методичні рішення: проблемні ситуації з відкритим результатом, польові тренування в умовах реальної місцевості, ротаційне лідерство у групових сценаріях. Зміст дисципліни набуває дидактичної обґрунтованості лише тоді, коли прив'язаний до географічних умов конкретних ділянок кордону та підкріплений кейсами з реальної практики служби.

Педагогічні умови ефективності – мотиваційна, організаційна, матеріально-технічна та умова індивідуалізації – є рівнозначними складовими системи: відсутність будь-якої з них знижує результативність навчання навіть за методично грамотно побудованого курсу. Роль викладача як фасилітатора і носія фахового досвіду є структурною умовою, а не факультативним елементом.

Перспективу подальших досліджень становить розроблення діагностичного інструментарію для оцінювання інтегрованої компетентності виживання, а також порівняльний аналіз програм підготовки прикордонних відомств країн ЄС з метою обґрунтованої адаптації кращих практик до української системи військово-прикордонної освіти.

Література:

1. Діденко О. В. Педагогічна система розвитку творчого мислення майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2009. 320 с.
2. Єрмаков І. В. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців у системі вищої освіти. *Педагогіка і психологія*. 2014. № 3. С. 45–52.
3. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2002. 272 с.
4. Лещенко С. О. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2015. 218 с.
5. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. 852 с.
6. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера : монографія. Київ : Золоті ворота, 2012. 463 с.
7. Торічний О., Тушко К. Формування у майбутніх офіцерів вищого військового навчального закладу готовності до професійної міжкультурної компетентності. «Суспільство та національні інтереси»: журнал. 2025. № 3(11) 2025. С. 406-416. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-3\(11\)](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-3(11))
8. Ягупов В. В. Військова дидактика : навч. посіб. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2000. 400 с.
9. Черноштан Я. Я. Формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності в екстремальних умовах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2016. 235 с.
10. NATO SERE Training Standards. Allied Command Transformation. Norfolk : NATO Standardization Office, 2019. 84 p.

11. FRONTEX Common Core Curriculum for Border Guard Basic Training. Warsaw : Frontex, 2021. 112 p.
12. Wilderness Medicine and Survival Training Standards / ed. by P. Auerbach. 7th ed. Philadelphia : Elsevier, 2017. 2576 p.

References:

1. Didenko O. V. (2009) Pedagogichna systema rozvytku tvorchoho myslennia maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv [Pedagogical system of creative thinking development of future border guard officers]. Khmelnytskyi: NADPSU Publishing House. 320 p. [in Ukrainian]
2. Yermakov I. V. (2014) Pedagogichni umovy formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv u systemi vyshchoi osvity [Pedagogical conditions for the formation of professional competence of future specialists in the higher education system]. *Pedahohika i psykholohiia — Pedagogy and Psychology*. No. 3. P. 45–52. [in Ukrainian]
3. Korolchuk M. S., Krainiuk V. M. (2002) Psykholohichne zabezpechennia psykhichnoho i fizychnoho zdorovia [Psychological support of mental and physical health]. Kyiv: Nika-Tsentr. 272 p. [in Ukrainian]
4. Leshchenko S. O. (2015) Formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv u vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladakh [Formation of professional competence of future officers in higher military educational institutions]. PhD thesis: 13.00.04. Kyiv. 218 p. [in Ukrainian]
5. Neshchadym M. I. (2003) Viiskova osvita Ukrainy: istoriia, teoriia, metodolohiia, praktyka [Military education of Ukraine: history, theory, methodology, practice]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet». 852 p. [in Ukrainian]
6. Osodlo V. I. (2012) Psykholohiia profesiinoho stanovlennia ofitsera [Psychology of professional formation of an officer]. Kyiv: Zoloti vorota. 463 p. [in Ukrainian]
7. Torichnyi O., Tushko K. (2025) Formuvannya u maibutnikh ofitseriv vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu hotovnosti do profesiinoi mizhkulturnoi kompetentnosti [Formation of readiness for professional intercultural competence in future officers of a higher military educational institution]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy — Society and National Interests*. No. 3(11). P. 406–416. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-3\(11\)](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-3(11)) [in Ukrainian]
8. Yahupov V. V. (2000) Viiskova dydaktyka [Military didactics]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet». 400 p. [in Ukrainian]
9. Chornoshtan Ya. Ya. (2016) Formuvannya hotovnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do profesiinoi diialnosti v ekstremalnykh umovakh [Formation of readiness of future border guard officers for professional activity in extreme conditions]. PhD thesis: 13.00.04. Khmelnytskyi. 235 p. [in Ukrainian]
10. NATO SERE Training Standards (2019). Allied Command Transformation. Norfolk: NATO Standardization Office. 84 p. [in English]
11. FRONTEX Common Core Curriculum for Border Guard Basic Training (2021). Warsaw: Frontex. 112 p. [in English]
12. Auerbach P. (ed.) (2017) Wilderness Medicine and Survival Training Standards. 7th ed. Philadelphia: Elsevier. 2576 p. [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК: 316.61:159.922.8-053.6]:341.43-054.73

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-634-647](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-634-647)

Паскаль Олена Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0002-9872-4677>

Паскаль Аліна Геннадіївна здобувачка першого бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальностями 231 Соціальна робота Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО СТАТУСУ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

Анотація. У статті комплексно досліджено процес трансформації соціальної ідентичності підлітків, які перебувають у статусі тимчасового захисту за кордоном, на прикладі емпіричного вивчення українських дітей в умовах занять спортом у батутному клубі м. Копенгаген (Данія). Теоретичну основу становлять концепції багатшарової ідентичності, соціальної ексклюзії, емпauerменту та просторової взаємодії, що дають підстави трактувати підліткову ідентичність як динамічний конструкт, чутливий до нормативного тиску приймаючого суспільства й одночасно здатний до креативної переінтерпретації культурних кодів. Окрему увагу в роботі приділено теоретичній концептуалізації феномену гібридної ідентичності підлітків-мігрантів. Спираючись на концепцію інтегральної ідентичності як багаторівневої структури, розкрито механізми формування «третього простору», де відбувається динамічна взаємодія національних та культурних самоідентифікацій особистості. Обґрунтовано, що в умовах тривалої соціально-правової лімінальності гібридність виступає не як ознака дезадаптації, а як дієва стратегія психосоціальної стійкості, що дозволяє підліткам інтегрувати нові культурні коди приймаючої країни без руйнації ціннісного ядра материнської культури. Доведено, що такий синтез сприяє розширенню суб'єктивного простору підлітка та забезпечує гнучкість його соціального функціонування в інокультурному середовищі. Виявлено, що підлітки в умовах тривалої тимчасовості зазнають глибоких ідентифікаційних зрушень, проявами яких є подвійна, гібридна або конфліктна ідентичність. Практична частина дослідження підтверджує важливість створення підтримувального середовища – зокрема в спортивних клубах – як умов для стабілізації

самоідентифікації, розвитку соціальних навичок та формування позитивного досвіду інтеграції. Підкреслено роль тренера як неформального агента соціалізації, який знижує бар'єри стигматизації та стимулює формування почувань успішності й довіри. Окреслено потребу у професійному соціальному супроводі, орієнтованому на збереження психосоціальної цілісності дитини в умовах міграції. Стаття містить теоретично обґрунтовані висновки та практичні рекомендації для соціальної роботи з підлітками, які мають досвід вимушеного переміщення. Автори доводять, що спортивні ініціативи можуть слугувати «третіми місцями» для консолідації подвійної ідентичності та конвертації стресу міграції в ресурс розвитку. Запропоновано модель соціальної роботи, що інтегрує культурно чутливий кейс-менеджмент, міжкультуральні освітні компоненти та наставництво в позашкільному середовищі. Практичні рекомендації спрямовані на фахівців соціальної сфери, тренерів і політиків, відповідальних за програми інтеграції молоді-біженців, і передбачають створення підтримувальних мереж, які одночасно утримують зв'язок із культурою походження та відкривають безпечний простір для нових ідентифікаційних стратегій.

Ключові слова: соціальна ідентичність підлітка, гібридна ідентичність тимчасовий захист, інтеграція, спорт як засіб соціалізації.

Paskal Olena Viktorivna Associate Professor, Associate Professor of the State Institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, <https://orcid.org/0000-0002-9872-4677>

Paskal Alina Hennadiivna a bachelor's degree candidate specializing in 231 Social Work of the State Institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa

TRANSFORMATION OF ADOLESCENTS' SOCIAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF PROLONGED TEMPORARY-PROTECTION STATUS

Abstract. The article offers a comprehensive examination of how the social identity of adolescents living abroad under a temporary-protection regime evolves, drawing on an empirical study of Ukrainian youngsters engaged in trampolining at a Copenhagen sports club (Denmark). The theoretical framework integrates the notions of multilayered identity, social exclusion, empowerment, and Lefebvre's triadic spatial lens, allowing adolescent identity to be understood as a dynamic construct that is simultaneously responsive to normative pressures in the host society and capable of creative reinterpretation of cultural codes. Special attention in the study is devoted to the theoretical conceptualization of the phenomenon of hybrid identity among migrant

adolescents. Drawing on the concept of integral identity as a multilevel structure, the paper elucidates the mechanisms through which a “third space” is formed – a space where national and cultural self-identifications interact dynamically. It is argued that under conditions of prolonged socio-legal liminality, hybridity should be understood not as a marker of maladaptation, but as an effective strategy of psychosocial resilience, enabling adolescents to integrate new cultural codes of the host country without undermining the value core of their culture of origin. It is demonstrated that such a synthesis contributes to the expansion of the adolescent’s subjective space and ensures greater flexibility of social functioning in a culturally different environment. The findings reveal that prolonged temporariness prompts deep identity shifts expressed in dual, hybrid, or conflictual forms of belonging. The practical strand of the study confirms the value of supportive settings – particularly sports clubs – for stabilising self-identification, developing social skills, and generating positive integration experiences. The coach emerges as a crucial informal agent of socialisation who lowers stigma barriers and cultivates feelings of achievement and trust. The need for professional social support aimed at safeguarding the child’s psychosocial integrity throughout migration is underscored. The article provides theory-driven conclusions and practical guidance for social-work practitioners dealing with forcibly displaced adolescents. It argues that sports initiatives can function as “third places” that consolidate dual identities and convert migration-related stress into a developmental resource. A social-work model is proposed that combines culturally sensitive case management, intercultural educational components, and extracurricular mentoring. Recommendations are addressed to social-service professionals, coaches, and policy-makers responsible for refugee youth integration programmes, advocating the creation of support networks that both preserve links to the culture of origin and open safe spaces for new identity strategies.

Keywords: adolescent social identity, hybrid identity, temporary protection, integration, sport as a means of socialization.

Повномасштабна військова агресія проти України спровокувала безпрецедентну за своїми масштабами та соціодинамічними наслідками міграційну кризу, яка кардинально змінила ландшафт європейського соціального простору. У фокусі наукового осмислення цієї ситуації постає трансформація соціальної ідентичності підлітків, оскільки саме ця вікова група характеризується найвищим ступенем лабільності психічних процесів та інтенсивним пошуком самовизначення. Якщо за стабільних умов формування ідентичності спирається на тяглість традицій, усталеність соціальних інститутів та прогнозованість життєвих сценаріїв, то в ситуації вимушеного переміщення ці підвалини зазнають системної деструкції. Для українського підлітка міграція стає не просто зміною географічного простору, а болісним розривом із референтною групою, що накладається на природну кризу пубертатного періоду.

Особливе місце в аналізі займає статус «тимчасового захисту», який, попри забезпечення правових гарантій перебування в країнах ЄС (зокрема в Данії), створює специфічний стан соціально-правової невизначеності. Цей стан «тривалої тимчасовості» унеможливорює вибудовування довгострокових ідентифікаційних стратегій. Підлітки опиняються в ситуації подвійного тиску: з одного боку, необхідність швидкої адаптації до вимог скандинавської моделі суспільства, що вирізняється високою нормативністю та специфічною культурою соціальної згуртованості; з іншого – прагнення зберегти автентичний зв'язок із національним корінням. Така амбівалентність призводить до формування складних, часто суперечливих гібридних форм ідентичності, де відчуття приналежності до рідної культури вступає в когнітивний дисонанс із необхідністю щоденного функціонування в іншомовному та інокультурному середовищі.

Традиційна система освіти в країнах реципієнтах, попри інклюзивні наміри, часто стає для підлітків-біженців додатковим чинником стресу через жорстку оціночну систему та мовний бар'єр, що нерідко веде до соціальної самоізоляції. У зв'язку з цим актуалізується пошук альтернативних, неформальних каналів соціалізації, що здатні забезпечити підлітку ситуацію успіху та відчуття безпеки без надмірного нормативного тиску. Спортивне середовище у цьому контексті постає як унікальний інструмент соціальної роботи. Воно функціонує на засадах невербальної комунікації, де ідентифікація особистості відбувається через спільну діяльність, дотримання універсальних правил гри та фізичну взаємодію. Це дозволяє нівелювати статус «чужинця» та трансформувати соціальну роль підлітка з «об'єкта допомоги» на «активного суб'єкта спільноти». Отже, дослідження механізмів трансформації ідентичності через залучення до спортивних осередків є критично важливим для розуміння процесів інтеграції та збереження ментального здоров'я молоді в умовах затяжної воєнної конфліктогенності.

Мета дослідження – проаналізувати особливості трансформації соціальної ідентичності українських підлітків у умовах тривалого перебування в Данії та визначити роль спортивного середовища (на прикладі батутного клубу) у формуванні адаптивних стратегій інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ідентичності в умовах плинної сучасності глибоко розроблена в працях З. Баумана [2] та М. Кастельса [3], які підкреслюють фрагментарність та мережевий характер сучасного самовизначення. Класична теорія Е. Еріксона [5] про кризу ідентичності залишається фундаментом для розуміння вікових особливостей, проте сучасні дослідники, зокрема Ф. Де Ліз та колеги [4], акцентують на тому, що для підлітків-мігрантів критично важливим є не стільки вибір однієї культури, скільки успішна навігація між ними.

У контексті соціальної роботи важливими є підходи, що розглядають емпайермент (М. Zimmerman [10]) та міжгрупову взаємодію (Н. Tajfel [9]). Проте специфіка *тимчасового захисту* — як нового правового та соціального феномену для Європи — вимагає свіжих емпіричних даних. Данський контекст інтеграції, який вирізняється високим рівнем організованості, але й жорсткими вимогами до культурної відповідності, детально висвітлено у звітах ОЕСР [6], однак голос самих українських підлітків у цих дослідженнях звучить недостатньо гучно.

Виклад основного матеріалу. Теоретичним підґрунтям для розуміння ситуації респондентів дослідження може слугувати підхід В. Вассерман та М. Френкель [11]. Спираючись на ідеї А. Лефевра [7] про виробництво простору, вони описують напругу між тим, як ідентичність «регулюється» зверху, і тим, як вона реально проживається. Переклавши цю оптику на реальність життя українських підлітків у Данії, ми бачимо зіткнення трьох вимірів:

- 1) нормативно-правовий простір, що задає правила інтеграції й очікування «правильних» ролей;
- 2) матеріально-організований простір шкіл, спортивних клубів і притулків, де ці правила матеріалізуються;
- 3) інтерактивний простір щоденних практик, у якому молода людина випробовує, переосмислює або піддає сумніву наві'язані ідентифікаційні шаблони.

Саме у цьому «прожитому» просторі, на нашу думку, відбувається найцікавіше: народження гібридної ідентичності. Підлітки найчастіше звертаються до естетичних стратегій — мови жестів, одягу, музики, онлайн-мемів — щоб поєднати українські символи з локальними кодами та, за потреби, «зламати» регулятивні очікування. І це є складною, часом конфліктною сумішшю, де культура походження дає коріння, а нове середовище надає інструменти для росту.

Трансформація соціальної ідентичності тут — не пасивне пристосування, а активна робота особистості. Ми розглядаємо її як процес, де зовнішні обставини (війна, переїзд) зустрічаються з внутрішніми ресурсами дитини. Точки напруги, що виникають на цьому перетині, потребують фахового втручання, і саме тут на сцену виходить соціальна робота, інтегрована у спортивний контекст.

В умовах невизначеності ідентичність підлітка часто втрачає цілісність. Виникає феномен, який можна назвати «розірваною належністю»: фізично дитина тут, у безпечному Копенгагені, але думками — в Україні, під сиренами. Це створює підґрунтя для соціальної ексклюзії, коли дитина фізично присутня в суспільстві, але соціально виключена з нього. Проведене дослідження доводить, що спорт може «зшивати» цю розірваність.

Моделі ідентичності, що розгортаються в таких умовах, можуть набувати гібридного або конфліктного характеру, ускладнюючи інтеграцію в нове

середовище та зберігаючи емоційну прив'язаність до втраченого простору рідної культури.

У межах наукового дискурсу, що стосується трансформації соціальної ідентичності підлітків у ситуації вимушеного переселення, критично важливим постає теоретичне осмислення феномену гібридності. Спираючись на розробки А. Галас (2015), ми розглядаємо категорію інтегральної ідентичності як розгалужену багаторівневу структуру, що детермінується сукупністю соціально зумовлених чинників. У такому контексті гібридність сприймається не як статичний стан чи ознака дезадаптації, а як динамічний результат безпосередньої взаємодії «двох відмінних ідентичностей, зокрема національної та культурної» [1, с. 87]. Таке бачення дозволяє відійти від спрощених лінійних моделей асиміляції та сфокусуватися на складних процесах інтерференції смислових кодів, що виникають під час перебування особистості в інокультурному середовищі.

Для підлітків, які існують у специфічному режимі «тривалої тимчасовості», гібридна ідентичність стає адаптивним інструментом, що забезпечує крихкий баланс між спадковими (материнськими) та новонабутими соціокультурними патернами. Як слушно зауважує А. Галас [1], конкретний «соціокультурний контекст накладає відбиток на методи відтворення основних елементів» ідентичності [1, с. 87]. Це означає, що активна інтеграція в данське суспільство не призводить до автоматичного нівелювання українських компонентів «Я», а радше спонукає підлітка до постійної внутрішньої рефлексії.

Гібридизація у таких умовах виконує стратегічну функцію збереження «опозиції «свій» та «інший»» [1, с. 87], де залучення до нових соціальних практик – наприклад, спортивної активності у батутному клубі – перетворюється на форму символічного «перекладу» власної етнокультурної суті на мову іншої спільноти. Таким чином, гібридна модель ідентичності, яку ми фіксуємо серед учасників дослідження, свідчить не про маргіналізацію особистості, а про суттєве розширення її суб'єктного простору та здатність до творчого синтезу різноспрямованих життєвих досвідів.

Аналіз сучасних наукових підходів, зокрема концепцій соціальної ексклюзії, багатошарової ідентичності, теорії емпauerменту та міжкультурної інтеграції, доводить необхідність переосмислення ролі соціального супроводу як ресурсу не лише для адаптації, а й для збереження цілісності особистості. Розуміння трансформації ідентичності як процесу дає підстави для формування нових стратегій соціальної роботи з підлітками в міграційних умовах, орієнтованих на підтримку стабільної самоідентифікації, емоційної безпеки та соціального включення. Соціальна ідентичність у підлітковому віці формується як складна багатокомпонентна структура, що включає когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий та символічний рівні, кожен з яких зазнає специфічної

трансформації в умовах вимушеної міграції. У дослідженні були проаналізовані ключові компоненти, які утворюють цілісну картину ідентифікаційного самосприйняття в підлітків із досвідом тривалого перебування за межами країни походження.

Когнітивний компонент трансформації ідентичності в умовах вимушеного переміщення виступає базисним рівнем самоактуалізації особистості, оскільки саме через раціональне осмислення та рефлексію підліток маркує власну належність до конкретної соціальної, національної чи етнокультурної спільноти. У межах проведеного дослідження цей компонент аналізувався через призму суб'єктивного сприйняття учасниками свого місця в системі «Україна – Данія». Емпіричні дані, отримані в ході анкетування, демонструють стійку тенденцію: 72% респондентів виявляють чітку та артикульовану самоідентифікацію як українців. Важливо, що таке національне самовизначення не є ізоляціоністським; воно співіснує з раціональним визнанням фактів успішної інтеграції в данське суспільство.

Отримані результати дають підстави констатувати розвиток складного феномену подвійної (гібридної) ідентичності. В основі такої структури лежить не механічна відмова від однієї з культурних належностей на користь іншої, а складний процес конвергенції різнопланового соціального досвіду. Підліток не просто перебуває між двома контекстами – він активно конструює нову ментальну модель, де когнітивні схеми, засвоєні в Україні, адаптуються до вимог і цінностей скандинавського середовища. Це підтверджує тезу про те, що ідентичність у період міграції є динамічним проєктом, а не статичним набором характеристик.

Слід зауважити, що подібна когнітивна модель є закономірною відповіддю психіки на стан перебування у культурному «транзиті». Для підліткового періоду характерне прагнення до когнітивної ясності, однак ситуація тривалого статусу тимчасового захисту змушує їх оперувати множинними лояльностями. Таким чином, виявлена гібридність ідентичності виконує адаптивну функцію: вона дозволяє особистості зберігати цілісність «Я-концепції», водночас знижуючи ризик виникнення соціальної дезадаптації в новій реальності. Когнітивна гнучкість, зафіксована у 72% учасників, свідчить про високий ресурсний потенціал української молоді у подоланні криз, пов'язаних із раптовою зміною соціокультурного ландшафту.

Емоційно-ціннісний компонент посідає домінуючу позицію у структурі ідентичності підлітка, оскільки саме афективна прив'язаність до конкретної спільноти, територіального простору чи знакових символів детермінує інтенсивність та сталість ідентифікаційних зв'язків. У межах дослідження аналіз цього компонента дозволив виявити складну конфігурацію почуттів належності, що формуються в умовах вимушеного перебування за кордоном. Понад 60%

опитаних респондентів продемонстрували стійку інтенцію до повернення в Україну. Такий показник є вагомим науковим підтвердженням того, що емоційний зв'язок із батьківщиною залишається фундаментальною ціннісною опорою, яка не лише не нівелюється під впливом міграційних чинників, а навпаки – нерідко актуалізується як захисний механізм психіки.

Водночас емпіричні дані вказують на виникнення специфічного феномену «локальної переадресації лояльності». Сприйняття учасниками тренувального простору (батутного клубу) як демаркованого «місця безпеки» свідчить про поступову інтеріоризацію нових мікросередовищ. У цих просторах підлітки отримують досвід безумовного прийняття та фахової підтримки, що є критично важливим для стабілізації їхньої емоційної сфери. Тут спостерігалася дію механізму компенсації: за неможливості фізичного перебування у звичному домашньому середовищі, підліток шукає та наділяє функціями «дому» (безпека, зрозумілість, підтримка) нові соціальні ніші.

Таким чином, результати дослідження дають підстави стверджувати про формування багатошарової структури емоційної належності. Вона не є монолітною, а складається з кількох взаємозалежних рівнів: макrorівня (лояльність до материнської культури), мезорівня (інтеграція у нову соціокультурну спільноту приймаючої країни) та мікрорівня (емоційна включеність у конкретний колектив). Такий колектив, зокрема спортивний, виступає для підлітка-біженця потужним джерелом психологічного ресурсу, дозволяючи конвертувати стрес міграції у позитивний досвід соціального самоствердження.

Поведінковий компонент соціальної ідентичності підлітків-біженців акумулює результати внутрішніх ідентифікаційних процесів, знаходячи свій зовнішній вияв у конкретних актах життєдіяльності, стратегіях міжособистісної комунікації та виборі референтних груп. У межах дослідження цей аспект аналізувався через спостереження за соціальними практиками підлітків та інтерпретацію отриманих соціограм. Результати засвідчили виразну закономірність: незважаючи на рівень оволодіння мовою приймаючої країни, значна частина учасників (переважно на початкових етапах перебування в Данії) демонструє стійку тенденцію до етнічної гомофілії – переважного спілкування з однолітками спільного національного походження. Таку поведінкову стратегію не слід трактувати як деструктивну самоізоляцію; радше вона виступає інструментом мінімізації когнітивного навантаження та пошуку психологічного комфорту в середовищі з передбачуваними соціокультурними кодами.

Водночас критично важливим є зафіксований зсув у поведінкових паттернах тих підлітків, чий стаж регулярних занять у спортивному клубі перевищує один рік. Саме в цій мікрогрупі спостерігається інтенсивна дифузія соціальних меж. Спільна рухова активність, специфічні вимоги спортивної дисципліни та необхідність оперативного командного реагування змушують підлітків виходити за

межі звичного «мовного гетто». Спостерігалася поступова еволюція від пасивної присутності в залі до активної міжкультурної взаємодії з данськими однолітками. Скорочення соціальної дистанції у цьому контексті відбувається органічно: спільна мета (досягнення спортивного результату) нівелює статусний поділ на «своїх» і «чужих», роблячи національну ідентичність не перепорою, а однією з граней багатоманітного колективу.

Отже, поведінкові прояви ідентичності в умовах батутного клубу слугують надійним об'єктивним маркером адаптаційного потенціалу особистості. Готовність підлітка до розширення кола комунікації, прийняття нових групових ролей та інтеграція в іншомовні соціальні мережі свідчать про успішне формування гнучкої ідентичності. Остання дозволяє суб'єкту ефективно функціонувати в умовах данського соціуму, зберігаючи при цьому внутрішню цілісність та усвідомлену належність до материнської культури.

Символічний компонент соціальної ідентичності становить фундаментальний пласт самоусвідомлення особистості, оскільки він охоплює сукупність образів, смислів та культурних кодів, що визначають приналежність підлітка на рівні глибинних ментальних структур. Мова, національні традиції, ритуали та символіка виступають у цьому контексті тими маркерами, що забезпечують безперервність «Я-концепції» попри радикальну зміну життєвих обставин. Проведене напівструктуроване інтерв'ювання у поєднанні із застосуванням методу незавершених речень (у модифікації для дослідження етнокультурної ідентичності) дозволило верифікувати глибинні рівні самосприйняття респондентів. Використання саме проєктивного інструментарію було зумовлене необхідністю обійти свідомі фільтри та соціальні установки підлітків, що дало змогу зафіксувати неусвідомлювані афективні зв'язки з материнською культурою.

Аналіз отриманих результатів свідчить, що для переважної більшості учасників дослідження символічний зв'язок із соціокультурною спадщиною України залишається не просто збереженим, а й значною мірою сакралізованим. Завдяки проєктивним тестам («Для мене Україна – це насамперед...», «Коли я чую рідну мову...») встановлено, що українська мова в умовах іншомовного оточення трансформується у винятковий простір емоційного комфорту. Вона стає внутрішнім прихистком, що мінімізує відчуття чужості в новому соціумі.

У цьому контексті національні свята, родинні обряди та культурні коди виконують критично важливу функцію «символічного якоря». В умовах вимушеного вигнання ці елементи ідентичності забезпечують необхідну стабільність психіки, виступаючи фундаментом для збереження цілісності особистості під час адаптації до вимог данського суспільства. Таким чином, проєктивна методика підтвердила, що за зовнішньою згодою з новими соціальними нормами криється потужний пласт автентичної ідентичності, який слугує головним ресурсом психосоціальної стійкості підлітка.

Водночас процес тривалої адаптації в Данії неминує ініціює дифузію нових символічних елементів у повсякденне життя підлітків. Спостерігається поступова інтеріоризація компонентів данської культури: від участі у локальних святкуваннях до прийняття специфічних побутових норм і етикету. Особливої ваги у цьому процесі набуває мікросередовище спортивного клубу, де локальні ритуали (командні вітання, традиції святкування спільних перемог, спортивна атрибутика) стають першим містком до прийняття ширшого соціального контексту приймаючої країни. Це не є актом асиміляції у класичному розумінні, оскільки нові коди не вступають у конфронтацію з базовими національними цінностями.

Таким чином, ми маємо підстави констатувати формування гібридного символічного поля. У цьому полі елементи материнської та приймаючої культур співіснують у стані динамічної рівноваги, не витісняючи, а взаємно доповнюючи одне одного. Такий синтез дозволяє підлітку вибудовувати гнучку ідентичність, яка, з одного боку, базується на міцному національному фундаменті, а з іншого — володіє достатнім арсеналом нових символічних інструментів для успішної життєдіяльності в європейському соціумі. Описана конфігурація символічного капіталу є свідченням високої адаптивної життєстійкості українських підлітків.

Соціальна ідентичність підлітків, які перебувають у статусі тимчасового захисту, виявляється як динамічна, пластична структура, здатна одночасно зберігати базові елементи культурної належності й адаптуватися до нових соціальних умов. Її трансформація не обов'язково означає втрату або заміщення, натомість часто набуває форми інтеграції, перегляду й переосмислення, що забезпечує більш стійке входження у нове середовище без руйнування ідентифікаційного ядра.

У новому соціальному контексті спортивна діяльність нерідко виконує роль проміжної адаптаційної зони – простору, де природно переплітаються особистісні, міжособистісні та соціокультурні вектори становлення ідентичності. Заняття спортом створюють безпечне середовище, де підлітки можуть підтримувати фізичну активність, знімати психоемоційну напругу, формувати почуття належності до колективу та здобувати нові соціальні ролі, які визнаються й у новому культурному контексті.

У випадку занять стрибками на батуті важливим є не лише аспект фізичного розвитку, а й висока концентрація на індивідуальному прогресі, самодисципліні, регулярному зворотному зв'язку від тренера та взаємній підтримці в команді. Ці чинники сприяють підвищенню впевненості у собі, розвитку комунікативних навичок та зміцненню відчуття власної ефективності – критичних компонентів процесу ідентифікації в новому соціальному середовищі. Крім того, спортивна взаємодія відбувається поза межами формальної освіти, що

надає учасникам більшу свободу самовираження та можливість встановлювати міжкультурні контакти в емоційно нейтральному середовищі, де мова тіла, ритм, рух і результат часто мають більше значення, ніж мовна компетентність чи соціальний статус.

Таким чином, спортивний клуб розглядався як мікросоціальний простір, у якому можна простежити, яким чином діти з досвідом вимушеної міграції переосмислюють свої соціальні ролі, відновлюють відчуття контролю над життєвими обставинами та поступово інтегрують нові елементи до власної соціальної ідентичності.

Методологічна основа дослідження передбачала комплексне застосування кількісних та якісних методів, що дало змогу отримати багатовимірне уявлення про процес трансформації соціальної ідентичності підлітків у контексті вимушеної міграції. Зокрема, були використані анкетування, напівструктуровані інтерв'ю, проєктивні методики («Незавершені речення», соціограма), а також включене спостереження у природному контексті спортивного тренувального середовища.

Кількісний компонент дослідження представлено анкетуванням, яке включало тематичні блоки, спрямовані на вивчення самосприйняття, емоційного ставлення до країни походження та приймаючої країни, рівня почуття належності до соціальних груп, досвіду міжкультурної взаємодії та уявлень про майбутнє. Анкета була структурована таким чином, щоб охопити когнітивний, емоційний та поведінковий рівні ідентичності, що дозволило отримати дані для подальшого узагальнення та кількісного аналізу.

Напівструктуроване інтерв'ю дало змогу поглибити розуміння особистісного досвіду респондентів, розкрити їхню внутрішню мотивацію, особисті історії адаптації, а також інтерпретацію соціального середовища через призму індивідуального світогляду. Такий формат дозволив зберегти структурованість збору даних, водночас залишаючи простір для вільного висловлення та уточнення важливих аспектів, що виявлялися упродовж розмови. Запитання стосувалися сфер соціальних зв'язків, шкільного та позашкільного досвіду, сприйняття себе «тут і тепер» і трансформацій у самоідентифікації з моменту переїзду.

Проєктивна методика «Незавершені речення» була використана з метою виявлення латентних установок, емоційних станів та внутрішніх конфліктів, які не завжди можуть бути вербалізовані у відкритому запитанні. Запропоновані фрази були підібрані з урахуванням вікових особливостей підлітків і охоплювали такі сфери, як особистісна цінність, сімейна ідентичність, переживання змін, ставлення до майбутнього. Цей метод дозволив виявити внутрішню динаміку процесів самоусвідомлення й соціальної приналежності в умовах тривалого перебування у статусі тимчасового захисту.

Соціограма, як метод візуалізації міжособистісних зв'язків і соціальної взаємодії в групі, застосовувалася для аналізу позиціонування респондентів у

межах спортивного колективу. Завдяки цьому методу вдалося ідентифікувати рівень інтегрованості кожного учасника в групу, ступінь прийняття з боку однолітків, а також наявність потенційних зон соціальної ізоляції або, навпаки, лідерських тенденцій. Аналіз соціограм дозволив зробити висновки щодо характеру групової динаміки як одного з чинників підтримки соціальної ідентичності.

Включене спостереження проводилося у природному середовищі — під час регулярних тренувань батутного клубу, у межах якого й було сформовано вибірку. Така форма спостереження дала можливість зафіксувати поведінкові прояви, невербальні реакції, стилі взаємодії та спонтанні прояви ідентичності в процесі фізичної активності, що, своєю чергою, доповнило інтерпретацію результатів анкетування та інтерв'ю. Спостереження здійснювалося системно та з дотриманням етичних норм.

Спорт, на думку респондентів, виконує функцію соціального буфера, що полегшує комунікацію, зменшує відчуття ізоляції та надає можливість відчутти успішність і приналежність до колективу. При цьому декілька учасників зазначали, що поза межами клубу вони частіше почуваються «іншими» — через мову, акцент, культурні відмінності або упереджене ставлення.

Загалом, емпіричні результати підтверджують, що в умовах тривалого статусу тимчасового захисту соціальна ідентичність підлітків не зникає, а трансформується в напрямі пошуку балансу між минулим і теперішнім, між збереженням власної культури та включенням у нове середовище. Найбільш стійкі адаптивні стратегії формуються у випадках, коли підліток має змогу активно взаємодіяти з різними соціальними групами, почуватися прийнятим і мати підтримку з боку значущих дорослих. Результати підтверджують складний і багатовекторний характер трансформації їхньої соціальної ідентичності. Найбільш показовими виявилися тенденції до формування подвійної або гібридної ідентичності, що поєднує елементи культури походження та нової соціальної реальності. Отримані дані засвідчують, що підлітки намагаються знайти баланс між інтеграцією у приймаюче середовище та збереженням належності до української культури. При цьому ключову роль у підтримці позитивної самоідентифікації відіграє соціальне середовище тренувального клубу, що створює умови для прийняття, спільної діяльності та визнання досягнень незалежно від походження. Спостерігається стабільна потреба у безпечному соціальному просторі, де підліток може реалізовувати себе, отримувати підтримку та знижувати рівень відчуження. Водночас дані про переважання спілкування з представниками власної національної групи свідчать про збереження внутрішнього бар'єру до повноцінної інтеграції, що потребує подальшого професійного супроводу. Особливої уваги заслуговує роль тренерів як фігур соціального посередництва – вони значною мірою впливають на

емоційний стан підлітків, сприяють формуванню почуття належності та є важливими агентами позитивної соціалізації. Таким чином, практичний аналіз підтверджує, що підтримка соціальної ідентичності підлітків у статусі тимчасового захисту має здійснюватися не лише через формальні механізми адаптації, а й через створення живих соціальних середовищ, у яких дитина може бути почутою, прийнятою та соціально активною. Соціальна ідентичність у цих умовах не лише змінюється, а й активно формується в нових контекстах – культурних, правових, міжособистісних — часто позначених невизначеністю, тимчасовістю та обмеженим доступом до ресурсів.

Література:

1. Галас А. Гібридна ідентичність у художньому дискурсі : труднощі перекладу. *Мова і суспільство*. 2015. Випуск 6. С. 77–88.
2. Bauman Z. *Liquid Modernity*. Cambridge : Polity Press, 2000. 228 p.
3. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Oxford : Blackwell Publishers, 1996. 594 p.
4. De Liz F., Luyckx K., Crocetti E. Identity matters for well-being: longitudinal links between identity processes and well-being in adolescents with different cultural backgrounds. *Journal of Adolescence*. 2024. Vol. 96, Is. 3. P. 567–581.
5. Erikson E. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York : W. W. Norton & Company, 1968. 336 p.
6. International migration – Denmark report to OECD: Status for August 2024. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/publications/denmark-report-oecd-immigration-and-integration-2024_en (дата звернення: 05.01.2025).
7. Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell. (Original work published 1974).
8. Oldenburg R. *The great good place: cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*. 2nd ed. Great Barrington : Berkshire Publishing Group LLC, 2023.
9. Tajfel H., Turner J. C. An Integrative Theory of Intergroup Conflict. *The Social Psychology of Intergroup Relations* / ed. by W. G. Austin, S. Worchel. Monterey : Brooks/Cole, 1979. P. 33–47.
10. Zimmerman M. A. Empowerment Theory: Psychological, Organizational and Community Levels of Analysis. *Handbook of Community Psychology* / ed. by J. Rappaport, E. Seidman. New York : Kluwer Academic/Plen, 2000. P. 43–63.
11. Wasserman V., Frenkel M. Organizational Aesthetics: Caught Between Identity Regulation and Culture Jamming. *Organization Science*. 2011. Vol. 22, No. 2. P. 503–521.
12. Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell. (Original work published 1974).

References:

1. Halas, A. (2015). Hibrydna identychnist u khudozhnomu dyskursi: trudnoshchi perekladu [Hybrid identity in artistic discourse: Translation difficulties]. *Mova i suspilstvo – Language and Society*, 6, 77–88 [in Ukrainian].
2. Bauman Z. *Liquid Modernity*. Cambridge : Polity Press, 2000. 228 p.
3. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Oxford : Blackwell Publishers, 1996. 594 p.
4. De Liz F., Luyckx K., Crocetti E. Identity matters for well-being: longitudinal links between identity processes and well-being in adolescents with different cultural backgrounds. *Journal of Adolescence*. 2024. Vol. 96, Is. 3. P. 567–581.

5. Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis. New York : W. W. Norton & Company, 1968. 336 p.
6. International migration – Denmark report to OECD: Status for August 2024. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/publications/denmark-report-oecd-immigration-and-integration-2024_en (дата звернення: 05.01.2025).
7. Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell. (Original work published 1974).
8. Oldenburg R. The great good place: cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community. 2nd ed. Great Barrington : Berkshire Publishing Group LLC, 2023.
9. Tajfel H., Turner J. C. An Integrative Theory of Intergroup Conflict. *The Social Psychology of Intergroup Relations* / ed. by W. G. Austin, S. Worchel. Monterey : Brooks/Cole, 1979. P. 33–47.
10. Zimmerman M. A. Empowerment Theory: Psychological, Organizational and Community Levels of Analysis. *Handbook of Community Psychology* / ed. by J. Rappaport, E. Seidman. New York : Kluwer Academic/Plen, 2000. P. 43–63.
11. Wasserman V., Frenkel M. Organizational Aesthetics: Caught Between Identity Regulation and Culture Jamming. *Organization Science*. 2011. Vol. 22, No. 2. P. 503–521.
12. Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell. (Original work published 1974).

Дата першого надходження статті до видання: 07.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026

УДК 378.147:004

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-648-658](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-648-658)

Поясок Тамара Борисівна доктор педагогічних наук, професор, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, професор кафедри освітніх, математичних наук та інформатики, Кременчук, <https://orcid.org/0000-0003-2818-6524>

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. Система вищої освіти в умовах інтенсифікації використання цифрових інструментів в організації освітнього процесу та у професійній діяльності випускників має актуальним завданням формування цифрової компетентності у здобувачів освіти. Наявний вплив Індустрії 4.0 та перехід до Індустрії 5.0 позначається на освітньому процесі у контексті різних аспектів його цифровізації. Безпекові вимоги в умовах воєнного вторгнення суттєво інтенсифікували процес цифровізації освіти та перехід закладів вищої освіти до використання цифрових інструментів для організації навчання в дистанційному режимі. Успішне навчання здобувачів освіти за освітніми програмами бакалавра та магістра в умовах цифровізації освіти потребує формування в них цифрової компетентності. Розуміння змісту цифрової компетентності базується на класичному представленні її сукупністю усвідомлених знань та вмінь, які мають властивістю придатності до подальшого вдосконалення. З метою формування цифрової компетентності у здобувачів освіти пропонується поетапно накопичувати знання про можливості сучасних цифрових інструментів та уміння користуватись ними під час пошуку та опрацювання інформації, під час вивчення освітніх компонентів циклу загальної підготовки. Формування системи знань та умінь користуватись цифровими інструментами у професійній діяльності відбувається під час вивчення освітніх компонентів професійного спрямування. Для цього здобувачі освіти мають виконувати практичні завдання, користуватись цифровими інструментами під час написання курсових та кваліфікаційних робіт. З метою формування настанови на постійний пошук нових знань цифрових інструментів та формування умінь впроваджувати у власну професійну діяльність нові цифрові інструменти пропонується виконання пошуково-творчих завдань, які передбачають аналіз сучасних підходів до виконання професійних завдань з використанням цифрових інструментів.

Ключові слова: цифрова компетентність, цифрові інструменти, заклад вищої освіти, професійна підготовка.

Poiasok Tamara Borysivna Doctor of Science in Pedagogy, Full Professor, Professor of the Department of Educational Mathematical Sciences and Informatics, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk, <https://orcid.org/0000-0003-2818-6524>

FORMATION OF DIGITAL COMPETENCE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS

Abstract. The higher education system, in the context of the intensification of the use of digital tools in the organization of the educational process and in the professional activities of graduates, has the urgent task of forming digital competence among education seekers. The current impact of Industry 4.0 and the transition to Industry 5.0 affects the educational process in the context of various aspects of its digitalization. Security requirements in the context of military invasion have significantly intensified the process of digitalization of education and the transition of higher education institutions to the use of digital tools for organizing distance learning. Successful training of students in bachelor's and master's degree programs in the conditions of digitalization of education requires the formation of digital competence in them. Understanding the content of digital competence is based on the classical representation of it as a set of perceived knowledge and skills that have the property of suitability for further improvement. In order to form digital competence in students, it is proposed to gradually accumulate knowledge about the capabilities of modern digital tools and the ability to use them when searching for and processing information, while studying the educational components of the general training cycle. The formation of a system of knowledge and skills to use digital tools in professional activities occurs during the study of educational components of a professional direction. To do this, students must complete practical tasks and use digital tools when writing coursework and qualification papers. In order to form a guideline for the constant search for new knowledge of digital tools and the formation of skills to implement new digital tools in one's own professional activities, it is proposed to perform search and creative tasks that involve the analysis of modern approaches to performing professional tasks using digital tools.

Keywords: digital competence, digital tools, higher education institution, professional training.

Постановка проблеми. Інтенсифікація використання в освітньому процесі закладу вищої освіти сучасних цифрових інструментів відбувається внаслідок кількох об'єктивних чинників. До них належать: вплив Індустрії 4.0 на різні сфери соціального та професійного життя, перспективи переходу до Індустрії 5.0, пов'язані з цими процесами різні аспекти діджеталізації освітнього процесу.

Для національної системи освіти розвиток цифрових інструментів став підґрунтям для використання їх з метою підвищення якості освітнього процесу. У цьому контексті найбільш вагомими стали інноваційні рішення щодо використання цифрових інструментів в управлінні закладом освіти, а також використання цифрових інструментів у процесі викладання різних освітніх компонентів. Насичення освітнього процесу цифровими інструментами та технологіями пришвидшилось від початку пандемії Covid-19, а з початком повномасштабного вторгнення країни-агресорки освітній процес виявився цілком залежним від цифрових інструментів, з допомогою яких підтримується навчання в режимі онлайн. Об'єктивні чинники цифровізації освітнього процесу обумовили пошук зручних цифрових інструментів для забезпечення ефективної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що передбачає визначення правил та способів комунікації між викладачем та здобувачами освіти, між здобувачами освіти в межах академічної групи, здобувачів освіти та цифровими джерелами інформації. Зазначені напрямки поєднуються спільною вимогою володіння здобувачами освіти базовими знаннями та вміннями, що забезпечують успішне користування цифровими інструментами в освітньому процесі. Успішність навчальної взаємодії за такої вимоги залежить від сформованості цифрової компетентності, що обумовлює актуальність завдання формування цифрової компетентності здобувачів освіти у процесі професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування цифрової компетентності в умовах закладу вищої освіти розглядається у контексті підготовки майбутніх учителів початкових класів (М. Севастьянова, Н. Опушко [1]), фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи (І. Розман, А. Петрова [2]), студентів філологічних спеціальностей (Н. Арістова [3]), майбутніх дизайнерів (М. Кай [4]) та ін. Широкий спектр спеціальностей, в межах яких формування цифрової компетентності є ваговою вимогою для ефективної професійної підготовки здобувачів освіти, засвідчує актуальність завдання формування цифрової компетентності для всіх освітніх рівнів. У загальному розумінні проблематика формування цифрової компетентності в умовах закладу вищої освіти представлена у наукових працях С. Алексєєвої, О. Браславської, Д. Вербівського, П. Грабовського, С. Дімітрової, Н. Морзе, А. Зелінської, Л. Озерової, та ін. Спільною позицією науковців є визнання цифрової компетентності в якості основи успішного опанування змісту професійної підготовки, що визначає завданням пошук шляхів формування цифрової компетентності здобувачів освіти у процесі професійної підготовки.

Мета статті. Визначити шляхи формування цифрової компетентності у процесі професійної підготовки здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Питання формування цифрової компетентності у дослідженнях різних науковців визначається в якості актуального

завдання, що стоїть перед системою освіти і стосується професійної підготовки фахівців з різних спеціальностей. Насичення різних сфер професійної діяльності цифровими інструментами визначає завданням підготовку різних фахівців до життя в інформаційному середовищі, коли у професійній діяльності виникатимуть потреби у пошуку інформації, нових способів виконання професійних функцій з використанням нових цифрових інструментів. Успіх в окресленому переліку дій в умовах життя в цифровому середовищі визначається наявністю сформованих знань та вмінь, що утворюють зміст цифрової компетентності фахівця.

Педагогічне стимулювання сталого процесу формування цифрової компетентності у здобувачів освіти потребує деталізації умов та можливостей забезпечення послідовного здобуття студентом системи відповідних знань та вмінь. В межах компетентнісного підходу в освіті, основні положення якого викладені у працях вітчизняних науковців (Н. Бібік, Г. Єльнікова, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко) зміст компетентності розкривається через категорії знань та вмінь, а також характерних властивостей зазначеної системи знань та вмінь, до яких відноситься у першу чергу їх адаптивний характер на фоні загального спрямування особистості на постійне оновлення наявної системи знань та вмінь. Результати навчання у межах компетентнісного підходу оцінюються з позиції їх придатності до подальшого використання у змінених умовах, де суб'єкт за результатами аналізу ситуації, осмислення завдання діяльності та усвідомлення суперечності між наявними знаннями та вміннями та очікуваними результатами діяльності здійснює послідовне удосконалення наявних способів діяльності. Когнітивні процеси при цьому забезпечують пошуково-творчий характер діяльності, що й обумовлює властивості знань та вмінь, як складових компетентності. За такого набору знань та вмінь здобувач освіти демонструє готовність до виконання професійних обов'язків в умовах постійного динамічного оновлення системи професійних знань, виникнення нових підходів до виконання професійних функцій та задач, використання нових цифрових інструментів тощо.

У наукових дослідженнях, що мають предметом вивчення перелік знань та вмінь, які потрібні для успішного опрацювання інформації з різних електронних ресурсів показує, що особистість має розумітись на правилах безпечного опрацювання джерел в мережі Ієтернет [5, с. 107]. Збільшення ролі штучного інтелекту у пошуку відповідей на різні питання посилює ризики отримання недостовірної інформації та хибних висновків за результатами її осмислення, що в певній мірі не змінює сформований О. Овчарук алгоритм користування інформаційними ресурсами від пошуку інформації до її використання для виконання поставлених завдань [6, с. 14]. Включення в зазначений алгоритм інструментів штучного інтелекту для пошуку інформації порушує питання

формування цифрової грамотності здобувача освіти, що традиційно розглядалось у межах пошуку шляхів формування цифрової компетентності у контексті вірогідності зіткнення з інформаційними джерелами різної якості від надійних рецензованих видань до нерекензованих джерел з сумнівною інформацією чи суб'єктивних суджень.

Характеризуючи поняття цифрової грамотності Н. Тілікана звертає увагу на здатності критичного мислення у процесі використання цифрових технологій у соціальній комунікації та професійній діяльності [7, с. 49]. Дослідниця розглядає цифрову грамотність в якості важливої основи для успішного та безпечного використання інформаційних джерел, соціальної та культурної комунікації, що передбачає використання цифрових технологій. У такий спосіб перелік знань та вмінь, що складають зміст цифрової компетентності розширюється і опосередковано визначають завдання формування настанови на уважне та безпечне використання інформаційних джерел, засобів міжособистісної та групової комунікації, що В. Биков та О. Буров визначають як «м'які навички, необхідні для роботи в сучасній індустрії інформаційних технологій» [8, с. 16].

Актуальність формування цифрової грамотності обумовлюється тими самими вимогами, що й формування цифрової компетентності. Розкриття суті цифрової грамотності з позиції розуміння суб'єктом правил безпечного користування цифровими інструментами загроз, які існують під час роботи з різними джерелами інформації, вимог щодо налагодження комунікації з допомогою цифрових інструментів засвідчує, що цифрова грамотність має розглядатись складовою цифрової компетентності. Її змістове наповнення у контексті базових знань та умінь співвідноситься зі змістом цифрової компетентності, що вказує на доцільність комплексного вирішення завдання формування цифрової компетентності враховуючи безпекові вимоги щодо використання цифрових інструментів.

Принципово новим завданням системи освіти під час переходу до використання положень компетентнісного підходу стало визначення продуктивних форм та методів навчання, які забезпечуватимуть пошуково-творчий характер знань та вмінь. Для цього у педагогічній взаємодії учасників освітнього процесу К. Рудницька визначає провідною властивістю відмову від традиційних спроб шаблонного навчання, під час якого відбувається трансляція знань від викладача здобувачам освіти, а також надання готових способів виконання типових дій [9, с. 243]. Врахування властивостей прогнозованих результатів засвідчує необхідність відійти від репродуктивних методів у професійній підготовці фахівців у контексті формування в них цифрової компетентності і зосередити увагу на встановленні відповідності між очікуваними знаннями та вміннями, як складовими цифрової компетентності, та формами навчальної діяльності, у які залучаються здобувачі освіти у процесі здобуття зазначених знань та вмінь.

У контексті формування цифрової компетентності, як відповіді освітньої системи на перманентні процеси цифровізації професійної діяльності, набуває актуальності питання визначення форм, методів та підходів до організації освітнього процесу з орієнтацією на зазначені результати професійної підготовки здобувачів освіти. При цьому слід брати до уваги такі основні аспекти професійної підготовки фахівця, як здобуття вищої освіти та безпосереднє формування готовності до виконання професійних обов'язків з використанням сучасних цифрових технологій.

Поєднання оновленого переліку завдань професійної підготовки фахівців з тенденціями інтенсифікації використання в освітньому процесі сучасних цифрових інструментів та технологій відбувається під час використання цифрових технологій, програмного забезпечення, цифрових освітніх платформ. Реалією сьогодення стало інтегрування до професійної підготовки фахівців нових технічних засобів навчання і використання їх під час пошуку інформації та здобуття системи знань та вмінь. Навчальні та тренінгові матеріали, що пропонуються на різних освітніх платформах, є зручним засобом реалізації права здобувача освіти на неформальну освіту. Одночасно з цим вони виконують завдання формування досвіду пошуку потрібної інформації, опрацювання її у контексті здобуття конкретизованого переліку нових знань чи формування нових умінь, потреба у яких усвідомлюється особистістю та реалізується у процесі активної самостійної діяльності. При цьому процедура пошуку та опрацювання інформації є ідентичною з ситуаціями, коли фахівець стикається з потребою розширення власної системи знань та вмінь безпосередньо на робочому місці у межах виконання окремих професійних завдань.

У контексті забезпечення якісного формування складових цифрової компетентності деталізація видів навчальної діяльності здобувачів освіти має спиратись на окремі її складові, що разом утворюють зміст цифрової компетентності як системи знань та вмінь. У педагогічних дослідженнях складовими цифрової компетентності визначають знання про засоби аналізу та критичного осмислення текстів; знання інформаційно-цифрових технологій, а також ризиків і загроз у цифровому середовищі; інформаційно-комунікаційні знання. До переліку умінь, як складової цифрової компетентності, відносять уміння: визначати потребу у необхідній інформації; шукати інформацію; здійснювати аналіз інформації; структурувати, систематизувати, узагальнювати інформацію; генерувати ідеї за результатами узагальнення інформації; використовувати інформацію у професійній діяльності.

Виходячи з окресленого переліку знань оптимальним є залучення здобувачів освіти до виконання завдань з пошуку, аналізу та презентації інформації. У контексті виконання завдань забезпечення професійної підготовки для формування умінь користуватись пошуковими системами, обробляти та узагальню-

вати інформацію, презентувати отримані результати індивідуальної пошукової діяльності потенціал для реалізації такого виду завдань мають освітні компоненти циклу загальної та професійної підготовки. Безпекові вимоги, що перевели освітній процес в режим онлайн навчання, виявились додатковим об'єктивним чинником інтенсифікації процесу оволодіння здобувачами освіти різних спеціальностей переліченими знаннями, що належать до змісту цифрової компетентності. Послідовне планомірне формування знань про сучасні цифрові інструменти має реалізовуватись шляхом систематичного включення здобувачів освіти у діяльність з пошуку та оброблення інформації, підготовки доповідей з використанням мультимедійних презентацій.

Знання цифрових інструментів у межах окремої спеціальності накопичуються під час вивчення освітніх компонентів циклу професійної підготовки, що визначає додатковою вимогою розроблення системи завдань, у процесі виконання яких здобувачі освіти шукають інформацію про сучасні цифрові рішення окремих завдань професійної діяльності, здійснюють їх об'єктивний аналіз та презентують в групі інформацію про стан цифровізації окремих аспектів професійної діяльності. Такого роду завдання мають зосередити увагу здобувачів освіти на інструментах пошуку нових підходів та прийомів, що стають результатом еволюції цифрових інструментів та їх інтегрування у професійну діяльність.

Накопичення системи умінь користуватись сучасними цифровими технологіями у професійній діяльності потребує розроблення системи завдань в межах освітніх компонентів циклу професійної підготовки, що передбачають розв'язання наближених до умов професійної діяльності задач. Окремий напрям професійної діяльності накопичує перелік цифрових інструментів, за допомогою яких забезпечується пошук, зберігання, передавання та поширення інформації, робота з базами даних, обчислення та креслення тощо. Забезпечення якісної професійної підготовки в межах окремої спеціальності за таких умов потребує обов'язкового накопичення здобувачами освіти зазначених знань та вмінь, що робить їх конкурентоспроможними на ринку праці.

У визначенні форм та методів навчання традиційно користуються логікою забезпечення відповідності між запланованими освітніми результатами та методами їх досягнення. За традиційної лекційно-семінарської форми організації освітнього процесу в закладі вищої освіти формування складових цифрової компетентності має забезпечуватись під час лекційних, семінарсько-практичних занять, виконання курсових та кваліфікаційних робіт, проходження практики. При цьому лекційні заняття вирішують завдання загального ознайомлення з питаннями використання у професійній діяльності цифрових технологій, що забезпечує інформування і сприяє формуванню системи знань про перелік цифрових інструментів, який є доступним і рекомендованим для використання у професійній діяльності.

Безпосереднє формування системи знань про способи пошуку, опрацювання, передавання та презентації інформації забезпечується у процесі самостійних дій, до яких залучається здобувач освіти під час підготовки до семінарського заняття. Для отримання необхідної інформації для відповіді на питання до семінарського заняття чи виконання практичного завдання здобувачі освіти використовують інструменти пошуку інформації. Знання таких інструментів створює передумови для успішного накопичення потрібної інформації для участі у семінарському занятті, підготуванні доповіді, презентації на задану тему.

Формування умінь користуватись цифровими інструментами відбувається у процесі їх використання для виконання навчальних завдань. При цьому ознайомлення з різними цифровими інструментами відбувається ефективніше за умов одночасного їх використання для вирішення зазначених завдань, що й забезпечує формування системи знань та вмінь, основною характеристикою яких є усвідомлення їх практичної значущості та можливостей практичного використання. Зазначені властивості системи знань та вмінь відповідають характеристикам складових компетентності, що описуються в межах компетентнісного підходу в освіті.

В умовах закладу вищої освіти формування цифрової компетентності здобувачів освіти має забезпечуватись також під час вивчення освітніх компонентів циклу професійної підготовки. Це забезпечить конкретизацію переліку знань та вмінь, як складових цифрової компетентності, у межах окремої спеціальності. Для здобувачів освіти опанування системою професійних знань та вмінь на фоні масової цифровізації повинне включати питання використання в професійній діяльності цифрових інструментів. З цією метою варто включати до змісту професійної підготовки питання щодо визначення доступних та ефективних цифрових інструментів, які використовуються в професійній діяльності. Під час семінарських занять зазначені цифрові інструменти мають розглядатись з позиції їх потенціалу у вирішенні професійних задач, переваг та можливих недоліків у порівнянні з традиційними інструментами професійної діяльності.

Виконання практичних завдань з використанням сучасних цифрових інструментів у межах змісту професійної підготовки має передбачати накопичення умінь використовувати цифрові інструменти для розв'язання професійних задач. Метою зазначеної складової професійної підготовки є формування умінь обирати ефективні, необхідні та достатні цифрові інструменти для виконання професійних задач, а також оволодіння типовими цифровими інструментами, які активно використовуються, а випускники закладу вищої освіти мають бути підготовленими для їх застосування. З цією метою для здобувачів освіти різних спеціальностей доречно використовувати графічні чи розрахункові

завдання, виконання яких передбачає використання цифрових інструментів і відповідає за змістом особливостям виконання професійних обов'язків.

Важливою складовою цифрової компетентності є формування у здобувачів освіти настанови на оновлення системи базових знань про сучасні цифрові інструменти та умінь інтегрувати нові цифрові інструменти до власного досвіду. Для цього має бути сформована здатність оновлювати свої знання та розширювати перелік професійних умінь, що відповідає дескрипторам 6 та 7 рівнів Національної рамки кваліфікацій України «продовжувати навчання із значним ступенем автономії» [10]. З цією метою в освітньому процесі здобувач має навчитись самостійно опрацьовувати інформацію щодо наявних цифрових інструментів для виконання професійних обов'язків, здобути досвід інтегрувати до власного досвіду уміння користуватись новими цифровими інструментами. Цьому сприяють пошуково-творчі завдання під час вивчення освітніх компонентів професійного спрямування, виконання курсових та кваліфікаційних робіт тощо.

Враховання чинних вимог до організації професійної підготовки фахівців вказує на значний потенціал можливостей неформальної та інформальної освіти для формування настанови на оновлення системи знань та умінь. Користуючись локальними нормативними документами, які регулюють право здобувачів освіти на визнання результатів навчання, які здобуті у неформальній та інформальній освіті, викладач може організувати роботу зі стимулювання мотивації до такого виду навчальної діяльності, результатом якої стане здобуття досвіду формування системи знань та умінь, які відповідають усвідомленим потребам суб'єкта у підвищенні якості своєї професійної підготовки.

Висновки. Формування цифрової компетентності здобувачів освіти потребує комплексного підходу, що передбачає централізоване впровадження в освітній процес закладу вищої освіти завдань, призначенням яких є ознайомлення з сучасними цифровими інструментами пошуку, оброблення, узагальнення та систематизації інформації, презентації отриманих результатів. Ознайомлення з сучасними цифровими інструментами може розпочинатись під час вивчення освітніх компонентів циклу загальної підготовки під час підготовки до семінарських занять, написання рефератів, есе. Вивчення цифрових інструментів, які використовуються під час професійної діяльності потребує внесення змін до змісту освітніх компонентів циклу професійної підготовки шляхом впровадження завдань з опанування зазначеними цифровими інструментами. Під час підготовки до семінарських та практичних занять здобувачі освіти можуть здійснювати пошук інформації щодо сучасних цифрових інструментів, які використовуються для вирішення професійних задач, готувати доповіді та презентації з цієї тематики, обговорювати їх на семінарських заняттях, виконувати практичні та лабораторні роботи з використанням цифрових інструментів.

Література:

1. Севастьянова М., Опушко Н. Формування цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів: умови ефективності. *Молодь і ринок* No 10 (218), 2023. С. 136-141. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.293323>
2. Розман І.І., Петрова А.В. Концептуальний підхід до формування цифрової компетентності у здобувачів вищої освіти. *Актуальні питання у сучасній науці* No10(16) 2023. С. 730-739. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10\(16\)-730-739](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10(16)-730-739)
3. Арістова Н. Формування цифрової компетентності студентів філологічних спеціальностей: інтерактивні форми організації і методи навчання. *Освіта. Інноватика. Практика*, 11(6), 2023, с. 6–12. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i6-001>
4. Кай М. Особливості формування цифрової компетентності майбутніх дизайнерів інтер'єру. *Імідж сучасного педагога*, (6(213), 2023. С. 111–115. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-111-115](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-111-115)
5. Марущак О.М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності *Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал]. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся»*. Житомир, 2016. Вип. 11. С. 97 – 108.
6. Овчарук О. Інформаційно-комунікаційна компетентність як предмет обговорення: міжнародні підходи. *Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євроінтеграційних процесів створення інформаційного освітнього простору: посібник / за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. В. Овчарук; НАПН України, Ін-т інформ. технолог. і засобів навч. К.: Атіка, 2014. С. 7–16.*
7. Тілікіна Н.В. Медіа-, інформаційна і комп'ютерна грамотність як компоненти цифрової грамотності Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 29/2021. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5149025>
8. Биков В.Ю., Буров О.Ю. Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 2021 С. 11-22. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-55-11-22>
9. Рудніцька К. В. Сутність понять «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» у світлі сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Випуск 1 (38). С. 241-244 <http://surl.li/rkdtom>
10. Постанова КМУ № 1341 від 23 листопада 2011 р. «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>

References:

1. Sevastianova, M., & Opushko, N. (2023). Formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv: umovy efektyvnosti. *Molod i rynek*, [Formation of digital competence of future primary school teachers: conditions for effectiveness] Youth and the market 10(218), 136–141. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.293323> [in Ukrainian]
2. Rozman, I. I., & Petrova, A. V. (2023). Kontseptualnyi pidkhid do formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti u zdobuvachiv vyshchoi osvity. *Aktualni pytannia u suchasnii nauksi*, [A conceptual approach to the formation of digital competence in higher education students] Current issues in modern science 10(16), 730–739. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10\(16\)-730-739](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10(16)-730-739) [in Ukrainian]
3. Aristova, N. (2023). Formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti studentiv filolohichnykh spetsialnostei: interaktyvni formy orhanizatsii i metody navchannia. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*, [Formation of digital competence of students of philological specialties: interactive forms of organization and teaching methods] Education. Innovation. Practice 11(6), 6–12. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i6-001> [in Ukrainian]

4. Kai, M. (2023). Osoblyvosti formuvannia tsyfrovoy kompetentnosti maibutnikh dyzaineriv interieru. *Imidzh suchasnoho nedahoha*, [Peculiarities of forming digital competence of future interior designers] The image of a modern teacher 6(213), 111–115. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-111-115](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-111-115) [in Ukrainian]
5. Marushchak, O. M. (2016). Poniattia kompetentnosti u pedahohichnii diialnosti. *Kreatyvna pedahohika*, [The concept of competence in pedagogical activity Creative Pedagogy: [scientific and methodological journal] Academy of International Cooperation in Creative Pedagogy "Polissya". 11, 97–108. [in Ukrainian]
6. Ovcharuk, O. (2014). Informatsiino-komunikatsiina kompetentnist yak predmet obhovorennia: mizhnarodni pidkhody. In V. Yu. Bykov & O. V. Ovcharuk (Eds.), *Formuvannia informatsiino-komunikatsiinykh kompetentnostei u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv stvorennia informatsiinoho osvithnoho prostoru. Atika*. [Information and communication competence as a subject of discussion: international approaches. Formation of information and communication competences in the context of European integration processes of creating an information educational space] (pp. 7–16) [in Ukrainian]
7. Tilikina, N. V. (2021). Media-, informatsiina i kompiuterna hramotnist yak komponenty tsyfrovoy hramotnosti. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, [Media, information and computer literacy as components of digital literacy Scientific notes of Lviv University of Business and Law] Economic series. Legal series. Issue 29. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5149025> [in Ukrainian]
8. Bykov, V. Yu., & Burov, O. Yu. (2021). Tsyfrove navchalne seredovyshche: novi tekhnolohii ta vymohy do zdobuvachiv znan. [Digital learning environment: new technologies and requirements for knowledge seekers] *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training: Methodology, Theory, Experience, Problems*, 55, 11–22. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-55-11-22> [in Ukrainian]
9. Rudnitska, K. V. (2016). Sutnist poniat “kompetentnisnyi pidkhid”, “kompetentnist”, “kompetentsiia”, “profesiina kompetentnist” u svitli suchasnoi osvithnoi paradyhmy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota*, [The essence of the concepts of "competence approach", "competence", "competence", "professional competence" in the light of the modern educational paradigm] Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social Work". Issue 1(38), 241–244. <http://surl.li/rkdtom> [in Ukrainian]
10. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2011). *Postanova № 1341 vid 23 lystopada 2011 r. “Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii”*. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the National Qualifications Framework”] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК: 378.22:34

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-659-667](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-659-667)

Рижиков Вадим Степанович доктор педагогічних наук, професор, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-7069-7040>

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ОБҐРУНТУВАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Анотація. Основні принципи універсальності військової освіти — це сукупність дій та взаємодій, які забезпечують внесення прогресивних змін у цілісне функціонування професійної системи освітнього процесу вищих військових навчальних закладів, дають змогу підвищити рівень професійної підготовки майбутніх офіцерів. Принципи універсальності військової освіти в освітньому вищих військових навчальних закладах дозволяють удосконалити науково-педагогічний процес, створити такий механізм мисленої діяльності, який буде сприяти накопиченню відповідних знань і життєвого досвіду, а також підтримувати інтелектуальні зусилля курсантського складу, стимулювати пізнавальну активність. Все це тим самим підвищуватиме мотивацію курсантів та офіцерів-слухачів, стимулюватиме розвитку внутрішніх пізнавальних мотивів, що впливатимуть на всі види творчої діяльності.

До основних принципів універсальності військової освіти відносяться: доступність, практичність, культуру логічність, виховання особистості.

Визначення основних принципів універсальності військової освіти та застосування системі освітнього процесу вищого військового навчального закладу військової освіти сприятиме забезпеченню підготовку офіцерів Збройних Сил України із високим рівнем професіоналізму, компетентності, інтелектуального розвитку, загальної та військово-професійної культури, здатних з високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо оборони України, розвитку власної творчої індивідуальності, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом проходження військової служби, як в штатних так і бойових умовах, уміння військового командира приймати оптимальні раціональні рішення в нестандартних умовах, що визначають рівень боєздатності та боєготовності Збройних Сил.

Практичне застосування в системі військової освіти принципів універсальності є складовою й одним із пріоритетних напрямів у побудові Збройних Сил України, оскільки від професійної підготовки офіцерських кадрів, їх відданості

Батьківщині і спроможності виконати військовий обов'язок у бойових умовах залежить боєготовність та боєздатність військ.

Ключові слова: універсальність військової освіти, педагогічні принципи, військові навчальні заклади, теорія та практика військової освіти.

Ryzhykov Vadym Stepanovych Professor, Doctor of Education, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-7069-7040>

THEORETICAL AND PRACTICAL BASIS OF SUBSTANTIATING THE BASIC PRINCIPLES OF UNIVERSALITY OF MILITARY EDUCATION

Abstract. The basic principles of universality of military education are a set of actions and interactions that ensure the introduction of progressive changes in the integral functioning of the professional system of the educational process of higher military educational institutions, allowing to increase the level of professional training of future officers. The principles of universality of military education in higher military educational institutions allow to improve the scientific and pedagogical process, to create such a mechanism of mental activity that will contribute to the accumulation of relevant knowledge and life experience, as well as to support the intellectual efforts of the cadets, to stimulate cognitive activity. All this will thereby increase the motivation of cadets and officer listeners, stimulate the development of internal cognitive motives that will influence all types of creative activity.

The basic principles of universality of military education include: accessibility, practicality, cultural logic, personality education.

The definition of the basic principles of universality of military education and their application to the educational process system of a higher military educational institution of military education will contribute to ensuring the training of officers of the Armed Forces of Ukraine with a high level of professionalism, competence, intellectual development, general and military-professional culture, capable of highly effectively performing the tasks assigned to the defense of Ukraine, developing their own creative individuality, persistent independent assimilation of new knowledge during military service, both in regular and combat conditions, the ability of a military commander to make optimal rational decisions in non-standard conditions, which determine the level of combat capability and combat readiness of the Armed Forces.

The practical application of the principles of universality in the military education system is a component and one of the priority areas in building the Armed Forces of Ukraine, since the combat readiness and combat capability of the troops depend on the professional training of officer personnel, their devotion to the Motherland and the ability to perform military duty in combat conditions.

Keywords: universality of military education, pedagogical principles, military educational institutions, theory and practice of military education.

Постановка проблеми. Одним із ключових інструментів державної політики будь-якої країни є збройні сили, які формуються на основі усвідомлення національних інтересів. Це відображає прагнення суспільства до такого стану, який забезпечує його стабільний розвиток та нормальні умови існування. Збройні сили покликані забезпечувати збройний захист незалежності, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів. Вони слугують основою, яка дозволяє глибше осмислити та ефективніше реалізувати роль військової освіти в аспектах національної безпеки та оборони в сучасних умовах повномасштабної агресії рф.

У сучасних умовах реформування та інтеграція відповідно до світових стандартів НАТО та країн-партнерів Збройних Сил України (далі ЗСУ) включає як військове озброєння, так і підготовку військових спеціалістів відповідного рівня. Це, у свою чергу, вимагає наукового підходу та впровадження світового досвіду з урахуванням специфіки бойових дій. Враховуючи, що Україна вже чотири роки перебуває у стані повномасштабної війни, дослідження, покликані формувати та розвивати сучасну військову науку, є особливо важливим предметом наукової діяльності. Незаперечним фактом ефективності дослідника є його професійна компетентність, яка складається із системи специфічних професійних якостей. Тому виникає потреба в оновленні знань, навичок та вмінь офіцера ЗСУ та підвищенні рівня здатності до їх застосування у професійній діяльності. Це, у свою чергу, допоможе військовому командирі адаптуватися до умов динамічного розвитку сучасного світу та швидкого технологічного прогресу, який називають науково-технічною революцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій науковців показав, що проблеми підготовки військовослужбовців є універсальність військової освіти, яка проводиться у навчальних центрах та вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України. Важливі аспекти професійної підготовки майбутніх військових фахівців неодноразово привертала увагу науковців таких, як: С.Бурий, О.Діденко, А.Зельницький, М.Кубявка, А.Кучерявий, С.Мотика, Ю.Черних, В.Ягунов та багато інших.

Проблемами військової освіти та професійної підготовки офіцерського складу Збройних Сил України відображають у своїх наукових працях наступні науковці: А.Зельницький, М.Кубявка, О.Прохоров, В.Рижиков, І.Толок, Ю.Черних, В.Ягунов та ін. У ряді проблем діагностики, прогнозування і формування професійної придатності військовослужбовців відображено у теоретично-практичних основах розробки професійно-психологічного профілю

офіцера ЗСУ у працях таких науковців: О. Бондаренко, С. Бурій, А. Гальчус, О. Кравченко, О. Прохоров, В. Рижиков, А. Юрков та ін.

Метою наукової статті є: аналіз професійної підготовки та змістовної частини компетентності сучасного офіцера ЗСУ, обґрунтування теоретичних основ та розробка практичної складової основних принципів універсальності військової освіти в сучасних умовах військового стану.

Виклад основного матеріалу. Нині існуюча система вищої військової освіти досить складна, оскільки взаємодіє з політичними, економічними, культурними і соціальними системами. У цих умовах вища військова освіта не може бути пасивною, а повинна істотно і динамічно впливати на довкілля, формуючи цивілізоване демократичне правове суспільство, що й визначає її позитивну роль і просвітницьку місію [3].

Для розуміння сутності і практичної значущості принципів універсальності військової освіти проаналізуємо дефініційні визначення військової освіти.

Військова освіта — це складова частина загальнодержавної системи освіти в Україні. Вона включає військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти України, заклади фахової передвищої військової освіти та військові ліцеї [2].

Система військової освіти забезпечує надання освітніх послуг з підготовки офіцерського складу, сержантів та старшин (у системі професійної військової підготовки), офіцерів запасу, перепідготовки і підвищення кваліфікації, мовної підготовки військового та цивільного персоналу [2].

Військова освіта — це спеціальна і професійно важлива особистісна підготовка військових фахівців, здатних командувати військовими колективами (підрозділами, частинами, з'єднаннями) та виконувати всі складні завдання, пов'язані з ризиком для життя командира і підлеглих як у мирний час, так і в бойових умовах, що потребують застосування зброї та військової техніки [2].

Наведемо мережу вищих військових навчальних закладів, закладів фахової передвищої військової освіти та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти згідно сайту Міністерства оборони України (див. рис. 1; 2) [4 5].

ВИЩІ ВІЙСЬКОВІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ОБОРОНИ УКРАЇНИ**
імені Івана Черняхівського
044 271 05 92; info@nuou.org.ua

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ПОВІТРЯНИХ СИЛ**
імені Івана Кожедуба
097 324 88 82; prcom_hups@ukr.net

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК**
імені гетьмана Петра Сагайдачного
099 421 80 54; nv@asv.gov.ua

ВІЙСЬКОВА АКАДЕМІЯ
(м. Одеса)
097 470 13 28; osvita@vaodesa.mil.gov.ua

**ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ
ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ**
імені Героїв Крут
044 256 22 80; vitivstup@viti.edu.ua

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ
ІНСТИТУТ**
імені С.П. Корольова
067 450 25 57; zvi.media@gmail.com

**УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНА
АКАДЕМІЯ (м. Київ)**
044 280 01 54; yeshchenko67@ukr.net

Рис. 1. Вищі військові навчальні заклади

ВІЙСЬКОВІ НАВЧАЛЬНІ ПІДРОЗДІЛИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЗАКЛАДИ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
044 521 32 89; abiturient_viknu@ukr.net

**ВІЙСЬКОВИЙ КОЛЕДЖ
СЕРЖАНТСЬКОГО СКЛАДУ**
ХНУПС імені Івана Кожедуба
067 574 77 80; prcom_hups@ukr.net

ВІЙСЬКОВО-ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
057 704 90 59; vui@nlu.edu.ua

**ВІЙСЬКОВИЙ КОЛЕДЖ
СЕРЖАНТСЬКОГО СКЛАДУ**
ВІТІ імені Героїв Крут
066 732 03 03; vitivstup@viti.edu.ua

**ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ
ТАНКОВИХ ВІЙСЬК**
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
098 548 25 92; n_ch_fvp@ukr.net

**ВІЙСЬКОВИЙ КОЛЕДЖ
СЕРЖАНТСЬКОГО СКЛАДУ**
НАСВ імені гетьмана Петра Сагайдачного
063 198 98 40; vkss-asv@ukr.net

ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ
Національного університету
«Одеська морська академія»
093 430 57 36; institutvms0@gmail.com

ВІДДІЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ
ФКМТ Національного університету
«Одеська морська академія»
097 414 64 66; vvp_mktf@ua.fm

Рис. 2. Військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти та заклади фахової передвищої освіти

Процес реформування військової освіти України все ще триває. Пріоритетним завданням є реформування військових навчальних закладів відповідно до

стандартів збройних сил держав-членів НАТО та наближення його до принципів і стандартів, прийнятих у збройних силах держав-членів НАТО, що цьому і посприє застосування основних принципів універсальності військової освіти в освітньому процесі вищих військових навчальних закладів України, які займаються підготовкою офіцерського, командного складу [1].

Послідовність використання принципів універсальності військової освіти у процесі професійної підготовки особового складу Збройних Сил України в умовах воєнного стану передбачає наступну послідовність процедур в освітньому процесі вищого військового навчального закладу:

- фіксація деякої безлічі елементів щодо відокремленого від решти освітнього процесу;

- встановлення і класифікація зав'язків цієї множини – зовнішніх (тобто зав'язків множини з рештою світу) і внутрішніх (тобто зав'язків між елементами множини);

- визначення – на основі аналізу сукупності зовнішніх зав'язків – принципів взаємодії системи із освітнім середовищем вищого військового навчального закладу;

- виділення серед множини внутрішніх зав'язків спеціального їх типу – системоутворюючих, що забезпечують, зокрема, певну впорядкованість освітньої системи вищого військового навчального закладу;

- з'ясування, у процесі вивчення впорядкованості, структури і організації педагогічної системи (структура виражає інваріантний аспект системи, а організація – кількісну характеристику і спрямованість впорядкованості);

- аналіз основних принципів поведінки освітньої системи, які визначаються самою системою як цілісна організована множина спеціальної військової підготовки;

- вивчення процесів управління, що забезпечують стабільний характер поведінки і досягнення системою ефективних результатів професійної підготовки у вищих військових навчальних закладах.

Розвиток Збройних Сил України у відповідності з сучасними вимогами, а саме участь у повномасштабних бойових діях із застосуванням сучасного озброєння та технологій, вимагають універсальної військової освіти, наділеної відповідними принципами (Рис. 3). Універсальний підхід у військовій освіті, пов'язаний з конкретними умовами щодо нинішнього розвитку озброєння та освітніх технологій і характером освіти загалом, дозволить краще визначити основні напрями і пріоритети розвитку вищої військової освіти, що сприятиме можливості орієнтувати освітній процес підготовки офіцерського складу Збройних Сил України на кінцевий ефективний результат.

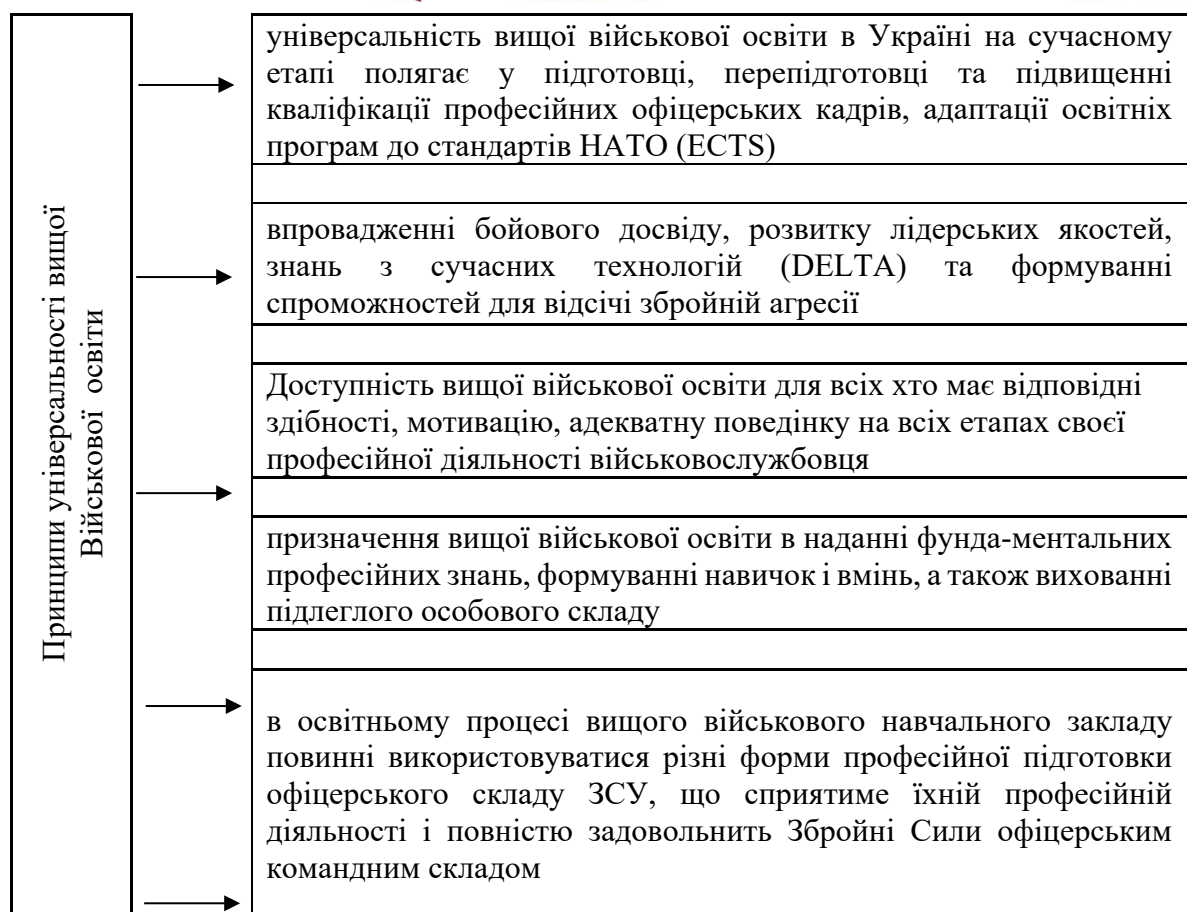

Рис. 3. Основні принципи універсальності
вищої військової освіти

Висновки. Послідовність використання принципів універсальності військової освіти у процесі професійної підготовки особового складу Збройних Сил України в умовах воєнного стану передбачає наступну послідовність процедур в освітньому процесі вищого військового навчального закладу:

–фіксація деякої безлічі елементів щодо відокремленого від решти освітнього процесу;

–встановлення і класифікація зав’язків цієї множини – зовнішніх (тобто зав’язків множини з рештою світу) і внутрішніх (тобто зав’язків між елементами множини);

–визначення – на основі аналізу сукупності зовнішніх зав’язків – принципів взаємодії системи із освітнім середовищем вищого військового навчального закладу;

–виділення серед множини внутрішніх зав’язків спеціального їх типу – системоутворюючих, що забезпечують, зокрема, певну впорядкованість освітньої системи вищого військового навчального закладу;

–з’ясування, у процесі вивчення впорядкованості, структури і організації педагогічної системи (структура виражає інваріантний аспект системи, а організація – кількісну характеристику і спрямованість впорядкованості);

–аналіз основних принципів поведінки освітньої системи, які визначаються самою системою як цілісна організована множина спеціальної військової підготовки;

–вивчення процесів управління, що забезпечують стабільний характер поведінки і досягнення системою ефективних результатів професійної підготовки у вищих військових навчальних закладах.

Основні принципи універсальності військової освіти являють собою сукупність факторів, що забезпечують регулювання, взаємодію об’єктів і явищ освітнього процесу вищого військового навчального закладу для досягнення поставленої мети, вдосконалюють міжособистісні стосунки учасників освітнього процесу для вирішення конкретних дидактичних завдань, сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх офіцерів, їхньої самостійності, ініціативності, професійного інтересу.

Література:

1. Інноваційні підходи організаційно-методичного забезпечення професійної діяльності наукового працівника в системі наукової роботи Міністерства оборони України: підручник / Рижигов В., Горячева К., Шевченко А., Лойшин А., Турченко Ю., Джус О.//. – Київ: вид-во Компрінт, 2024. - 210 с.

2. Інструкція про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: Наказ Міністерства оборони України та Міністерства освіти і науки України від 13.04.2005 N 221/217. - 54с.

3. Рижигов В.С., Кубявка М. Б. Професіографія: історичний аналіз, становлення та військова професіографія в сьогоденні розвитку Збройних сил / Рижигов В.С., Кубявка М. Б.// «Наукові інновації та передові технології» (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал. № 8(48) 2025. С. 2173-218.

4. Офіційний сайт <https://mod.gov.ua/vstupiti-do-vijskovogo-navchalnogo-zakladu>

5. Офіційний сайт <https://mod.gov.ua/vijskova-osvita>

References:

1. Ryzhykov V., Horiacheva K., Shevchenko A., Loishyn A., Turchenko Yu., Dzhus O. (2024) Innovatsiini pidkhody orhanizatsiino-metodychnoho zabezpechennia profesiinoi diialnosti naukovoho pratsivnyka v systemi naukovoï roboty Ministerstva oborony Ukrainy: pidruchnyk [Innovative approaches to organizational and methodological support of the professional activities of a scientific worker in the system of scientific work of the Ministry of Defense of Ukraine: textbook]. – Kyiv: vyd-vo Komprin. [in Ukrainian]

2. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy ta Ministerstva osvity pryiniaty 13.04.2005 N 221/217 «Instructions on the organization of educational activities in higher military educational institutions of the Armed Forces of Ukraine and military training units of higher educational institutions of Ukraine [Order of the Ministry of Defense of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine dated] 13.04.2005 N 221/217. [in Ukrainian]

ISSN 3041-1572 Online

3(23)
2026

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

3. Ryzhikov, V.S., & Kubiavka, M.B. (2025). Profesiiohrafiia: istorychnyi analiz, stanovlennia ta viiskova profesiohrafiiia v sohodenni rozvytku Zbroinykh syl [Profesiography: historical analysis, formation and military profesiography in the current development of the Armed Forces]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii - Scientific Innovations and Advanced Technologies (Seriiia «Upravlinnia ta administruvannia», Seriiia «Psykholohiia», Seriiia «Pedahohika»)*, 8(48), 2173-2181 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 796:378:316.6

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-668-677](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-668-677)

Салабай Антоніна Романівна асистент кафедри історії України та філософії викладач фізичного виховання, ВНАУ м. Вінниця, <https://orcid.org/0009-0007-1729-9343>

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті здійснено комплексний науково-теоретичний аналіз проблеми соціальної адаптації студентської молоді в умовах воєнного стану в Україні, запровадженого після повномасштабного вторгнення Російська Федерації в Україну у 2022 році. Розкрито трансформацію освітнього процесу в закладах вищої освіти, що функціонують в умовах повітряних тривог, вимушених переміщень, дистанційного та змішаного навчання, обмеженої мобільності та нестабільного технічного забезпечення. Визначено, що сукупність зазначених чинників створює нові ризики для фізичного здоров'я, психоемоційної рівноваги та соціальної інтеграції студентів.

Обґрунтовано, що тривале перебування в стані стресу, зниження рівня рухової активності, порушення міжособистісної взаємодії та розрив традиційних форм студентського спілкування спричиняють погіршення когнітивних функцій, зменшення навчальної мотивації та формування ознак соціальної дезадаптації. У цьому контексті фізичне виховання розглядається не лише як засіб підтримки фізичної підготовленості, а як багатовимірний інструмент психоемоційної стабілізації, розвитку соціальних компетентностей і підвищення адаптаційного потенціалу молоді.

На основі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних учених (Г. В. Безверхньої, Г. П. Грибана, Т. Ю. Круцевича, А. М. Окопного, С. В. Синиці та ін.) систематизовано сучасні підходи до організації фізичного виховання у кризових умовах. Висвітлено результати досліджень, які підтверджують позитивний вплив регулярної аеробної, силової та координаційної активності на зниження рівня тривожності, нормалізацію емоційного стану, підвищення концентрації уваги та розвиток навичок саморегуляції. Розкрито механізми впливу фізичних вправ на фізіологічному, нейрохімічному, психологічному та соціальному рівнях, що забезпечують формування стійкості до стресових факторів воєнного часу.

Особливу увагу приділено ролі командних і групових форм занять у відновленні соціальних зв'язків, розвитку комунікативних умінь, довіри, відповідальності та лідерських якостей. Доведено, що систематична участь у спільній

руховій діяльності сприяє формуванню відчуття приналежності до академічної спільноти та підтримує соціальну активність студентів навіть за умов ізоляції чи дистанційного навчання.

У статті обґрунтовано необхідність модернізації традиційних програм фізичного виховання з урахуванням психоемоційних і соціальних потреб здобувачів освіти. Запропоновано поєднання очних занять із дистанційними форматами, використання онлайн-платформ (Zoom, Microsoft Teams), мобільних застосунків для моніторингу активності, впровадження елементів mindfulness, дихальних практик і креативних командних завдань. Розроблено науково-практичні рекомендації щодо оптимізації змісту та методики проведення занять у безпекових обмеженнях і нестабільних умовах функціонування закладів освіти.

Сформульовано наукові завдання дослідження, які передбачають аналіз сучасних підходів до фізичного виховання у кризових ситуаціях, визначення його психоемоційного й соціального ефекту та розроблення методичних рекомендацій для підвищення рівня соціальної адаптації студентів. Узагальнено модель взаємозв'язку між фізичною активністю, покращенням психоемоційного стану, розвитком соціальних навичок і збереженням адаптаційних можливостей студентської молоді.

Зроблено висновок, що науково обґрунтований комплексний підхід до організації фізичного виховання у воєнний період є стратегічно важливим чинником підтримки здоров'я, психологічної стійкості та соціальної згуртованості студентів, а також ефективним ресурсом їх повноцінного включення в освітній процес в умовах тривалих суспільних випробувань.

Ключові слова: фізичне виховання, соціальна адаптація, студенти, воєнний стан, психоемоційна стійкість, рухова активність, дистанційні технології, соціальна інтеграція.

Salabai Antonina Romanivna assistant of the department of history of Ukraine and philosophy, teacher of physical education, VSAU Vinnytsia, <https://orcid.org/0009-0007-1729-9343>

PHYSICAL EDUCATION AS A TOOL FOR STUDENTS' SOCIAL ADAPTATION DURING MARTIAL LAW

Abstract. The article provides a comprehensive scientific and theoretical analysis of the problem of social adaptation of student youth under martial law in Ukraine, introduced after the full-scale invasion of Russian Federation into Ukraine in 2022. The transformation of the educational process in higher education institutions operating under air raid alerts, forced displacement, distance and blended learning,

restricted mobility, and unstable technical support is examined. It is determined that the combination of these factors creates new risks to students' physical health, psycho-emotional balance, and social integration.

It is substantiated that prolonged exposure to stress, decreased physical activity, disruption of interpersonal interaction, and the breakdown of traditional forms of student communication lead to impaired cognitive functioning, reduced academic motivation, and the development of social maladaptation. In this context, physical education is considered not only as a means of maintaining physical fitness but also as a multidimensional tool for psycho-emotional stabilization, the development of social competencies, and the enhancement of students' adaptive potential.

Based on the analysis of works by Ukrainian and foreign scholars (H. V. Bezverkhnia, H. P. Hryban, T. Yu. Krutsevykh, A. M. Okopnyi, S. V. Synytsia, and others), modern approaches to organizing physical education in crisis conditions are systematized. Research findings confirming the positive impact of regular aerobic, strength, and coordination activities on reducing anxiety levels, normalizing emotional states, improving concentration, and developing self-regulation skills are highlighted. The mechanisms of the influence of physical exercises at physiological, neurochemical, psychological, and social levels, which ensure resilience to wartime stressors, are described.

Particular attention is paid to the role of team-based and group activities in restoring social ties, developing communication skills, trust, responsibility, and leadership qualities. It is proven that systematic participation in collective physical activity contributes to a sense of belonging to the academic community and maintains students' social engagement even under conditions of isolation or distance learning.

The article substantiates the necessity of modernizing traditional physical education programs in accordance with students' psycho-emotional and social needs. It proposes combining face-to-face classes with distance formats, using online platforms such as Zoom and Microsoft Teams, mobile applications for activity monitoring, integrating mindfulness elements, breathing practices, and creative team-based tasks. Scientific and practical recommendations for optimizing the content and methodology of classes under safety restrictions and unstable educational conditions are developed.

The research objectives include analyzing modern approaches to physical education in crisis situations, determining its psycho-emotional and social effects, and developing methodological recommendations to enhance students' social adaptation. A model of the relationship between physical activity, improved psycho-emotional state, development of social skills, and preservation of students' adaptive capacities is generalized.

It is concluded that a scientifically grounded, comprehensive approach to organizing physical education during wartime is a strategically important factor in

maintaining health, psychological resilience, and social cohesion of students, as well as an effective resource for their full participation in the educational process under prolonged societal challenges.

Keywords: physical education, social adaptation, students, martial law, psycho-emotional resilience, physical activity, distance technologies, social integration.

Постановка проблеми Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році спричинило не лише масштабні соціально-економічні та гуманітарні наслідки, але й суттєво трансформувало освітнє середовище вищих навчальних закладів. Система освіти була змушена функціонувати в умовах постійної небезпеки, повітряних тривог, вимушених переміщень населення, дистанційного або змішаного формату навчання, перебоїв з електропостачанням та інтернет-зв'язком. Усе це призвело до формування нових факторів ризику для фізичного, психоемоційного та соціального стану студентської молоді.

Студенти опинилися в ситуації тривалого стресу, що супроводжується тривожністю, емоційним виснаженням, порушеннями сну, зниженням мотивації до навчання та втратою звичних соціальних контактів. Водночас дистанційна форма навчання, обмеження пересування та укриття під час повітряних тривог істотно зменшили рівень рухової активності. Гіподинамія у поєднанні з психоемоційним напруженням спричиняє зниження адаптаційних можливостей організму, погіршення когнітивних функцій, зменшення здатності до концентрації уваги та формування стану соціальної дезадаптації.

Особливої актуальності набуває проблема порушення соціальної взаємодії студентів. Втрата безпосереднього міжособистісного спілкування, розрив студентських колективів, ізоляваність у новому середовищі або перебування в умовах переміщення негативно впливають на формування соціальних навичок, командної взаємодії та відчуття належності до академічної спільноти. Соціальна дезадаптація у студентському віці може мати довготривалі наслідки, зокрема труднощі професійної комунікації, зниження рівня відповідальності та формування стійких психологічних бар'єрів у майбутній професійній діяльності.

У цих умовах фізичне виховання перестає виконувати виключно оздоровчу та тренувальну функцію і набуває комплексного психосоціального значення. Регулярна рухова активність активізує нейрофізіологічні механізми адаптації, знижує рівень тривожності та стресу, нормалізує роботу нервової системи, покращує когнітивні процеси, пам'ять і концентрацію уваги. Водночас групові форми занять, командні ігри та колективні вправи створюють умови для відновлення соціальних контактів, розвитку взаємодопомоги, відповідальності та довіри між студентами.

Фізичне виховання у воєнний період також виконує функцію стабілізації повсякденної діяльності. Наявність структурованих занять формує відчуття

контролю над власним життям, що є одним із ключових факторів психологічної стійкості у кризових умовах. Крім того, фізичні вправи сприяють формуванню навичок саморегуляції, витривалості та здатності до прийняття рішень у стресових ситуаціях, що особливо важливо в умовах небезпеки та невизначеності.

Однак сучасна система фізичного виховання у закладах вищої освіти виявилась не повністю адаптованою до умов воєнного стану. Традиційні програми орієнтовані переважно на фізичну підготовленість і недостатньо враховують психоемоційні та соціальні потреби студентів. Відсутність чітких методичних рекомендацій щодо організації занять під час повітряних тривог, дистанційного навчання або обмеженого простору значно знижує ефективність фізичного виховання як засобу підтримки адаптаційних можливостей молоді.

Таким чином виникає науково-практична суперечність: з одного боку, фізичне виховання має значний потенціал соціальної та психологічної адаптації студентів у кризових умовах, з іншого — існуючі підходи до його організації не повною мірою відповідають викликам воєнного часу. Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування нових підходів до фізичного виховання, орієнтованих на підтримку психоемоційного стану, соціальної взаємодії та формування стійкості студентської молоді.

Отже, проблема дослідження полягає у визначенні ролі фізичного виховання як ефективного інструменту соціальної адаптації студентів у період воєнного стану та розробленні методичних підходів до його організації з урахуванням нових соціально-психологічних умов функціонування вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль фізичного виховання як інструменту соціальної адаптації під час воєнного стану є надзвичайно актуальною в сучасних умовах, тому в тому чи іншому контексті досліджувалося різними українськими та світовими науковцями. Найбільшої уваги заслуговують роботи: Безверхньої Г. В., Грибана Г. П., Круцевича Т. Ю., Окопного А. М., Синиці С. В..

Виклад основного матеріалу. Сучасні наукові дослідження одноставно підтверджують багатовимірну роль фізичного виховання у забезпеченні соціальної та психоемоційної адаптації студентів, особливо у кризових умовах, таких як воєнний стан. Фізична активність у цьому контексті розглядається не лише як інструмент підтримки здоров'я та розвитку фізичних якостей, а й як ефективний засіб формування психологічної стійкості, соціальної інтеграції та взаємопідтримки серед студентської молоді.

1. Вплив фізичної активності на психоемоційний стан

Aliexsieiev та Vradii провели дослідження впливу регулярної фізичної активності на психоемоційний стан студентів під час стресових ситуацій. Їхні результати показали, що регулярне виконання аеробних і силових вправ знижує

рівень тривожності на 20–30%, покращує загальний настрій та сприяє формуванню адаптивних стратегій поведінки у складних умовах. Автори підкреслюють, що психоемоційний ефект фізичних вправ проявляється у підвищенні самоконтролю, розвитку навичок саморегуляції та здатності студентів ефективно долати психологічний дискомфорт [1].

Подібні висновки наводять і інші українські дослідники, зокрема Romanenko, який зазначає, що інтеграція командних ігор та групових тренувань не лише сприяє фізичному розвитку, але й відіграє важливу роль у соціальній інтеграції студентів. Групові заняття формують навички комунікації, довіри, командної взаємодії та лідерства, що критично важливо у період ізоляції або обмеженої мобільності [2].

2. Комплексний підхід до фізичного виховання

ACSM's Guidelines підкреслюють важливість комплексного підходу до фізичного виховання, що поєднує аеробні, силові та гнучкі вправи. Автори зазначають, що тільки інтеграція різних типів фізичної активності забезпечує максимальний ефект:

- аеробні вправи покращують серцево-судинну систему та знижують психоемоційне навантаження;
- силові тренування підтримують м'язовий корсет, зміцнюють фізичну витривалість і підвищують впевненість у власних можливостях;
- вправи на гнучкість і координацію (йога, пілатес) сприяють психоемоційній стабілізації та підвищенню концентрації уваги.

Комплексний підхід дозволяє забезпечити не лише фізичний розвиток, але й психологічну готовність студентів до активної участі в навчальному процесі, соціальній взаємодії та саморегуляції у стресових умовах [3].

3. Роль фізичної активності у соціальній адаптації

UNESCO акцентує увагу на тому, що фізична активність є потужним засобом формування стійкості та соціальної інтеграції студентів у кризових умовах освіти. Командні та групові тренування допомагають студентам відновлювати соціальні зв'язки, розвивати навички співпраці, відповідальності та взаємопідтримки, що підвищує рівень соціальної адаптації.

Дистанційні програми фізичного виховання (мобільні додатки, онлайн-платформи) дозволяють підтримувати регулярність занять навіть у кризових умовах. Такі методи сприяють розвитку самостійності студентів, покращують навички планування власної фізичної активності та формують уміння контролювати психоемоційний стан у стресових ситуаціях.

Дослідження останніх років свідчать про те, що поєднання очних і дистанційних форм фізичної активності підвищує ефективність соціальної адаптації студентів, формує відчуття приналежності до групи та стимулює активну участь у навчальному процесі навіть у кризових умовах [4].

4. Наукове обґрунтування завдань дослідження

На основі аналізу літератури можна сформулювати наступні наукові завдання дослідження:

1. Проаналізувати сучасні підходи до фізичного виховання у кризових умовах. Це завдання передбачає систематизацію існуючих методик, врахування дистанційних та інтерактивних форм занять, визначення ефективних підходів до поєднання фізичної активності і психоемоційної підтримки студентів.

2. Визначити психоемоційний та соціальний ефект фізичних вправ для студентів. Завдання включає дослідження конкретних впливів фізичної активності на емоційний стан, рівень тривожності, соціальну інтеграцію та командні навички. Це дозволяє оцінити, які форми фізичної активності найбільш ефективні у кризових умовах.

3. Розробити рекомендації щодо оптимізації програм фізичного виховання для підтримки соціальної адаптації. Це завдання передбачає інтеграцію сучасних методик, дистанційних технологій та психофізіологічних практик у навчальні програми, що забезпечують ефективну адаптацію студентів та розвиток їхніх соціальних навичок [5].

Фізичне виховання у сучасній педагогіці розглядається як комплексний процес, що поєднує фізичний, психічний та соціальний розвиток особистості. В умовах воєнного стану роль фізичної активності набуває особливої значущості, оскільки вона забезпечує адаптацію студентів до нових соціальних та психологічних викликів.

Механізм впливу фізичних вправ на психоемоційний стан студентів включає:

- Фізіологічний рівень: покращення кровообігу, підвищення рівня кисню в тканинах, зміцнення імунної системи;
- Нейрохімічний рівень: активація вироблення ендорфінів, серотоніну та дофаміну, що сприяє зниженню тривожності і депресивних проявів;
- Психологічний рівень: розвиток самоконтролю, навичок саморегуляції, підвищення рівня впевненості в собі та мотивації до навчання;
- Соціальний рівень: формування навичок співпраці, довіри та взаємопідтримки в команді, що є критично важливим у період соціальної нестабільності.

Сучасні дослідження підтверджують, що фізична активність є одним із ключових факторів, які зменшують негативний вплив стресових ситуацій, сприяють розвитку адаптивних стратегій поведінки та збереженню психологічного здоров'я студентів [6].

Під час воєнного стану студенти піддаються підвищеному психоемоційному навантаженню: тривога, страх, відчуття невизначеності та нестабільності. Регулярні фізичні вправи допомагають знижувати рівень стресу та тривожності, що підтверджується результатами досліджень українських та закордонних авторів [1,2].

Психоемоційний ефект фізичного виховання включає:

- зниження рівня гормону стресу кортизолу;
- стабілізацію настрою та підвищення загальної психологічної стійкості;
- розвиток навичок самоконтролю і подолання психологічного дискомфорту;
- підвищення когнітивної активності та концентрації, що позитивно впливає на навчальні результати [7].

Таким чином, фізичні вправи виконують функцію своєрідного «психологічного буфера», який зменшує негативний вплив стресових факторів на психіку студентів.

Командні та групові форми фізичного виховання сприяють соціальній інтеграції студентів. В умовах воєнного стану, коли соціальні контакти обмежені, такі заняття допомагають:

- формувати відчуття приналежності до групи;
- розвивати навички комунікації та взаємопідтримки;
- зміцнювати довіру між студентами;
- формувати лідерські якості та відповідальність за колективні результати.

Дослідження показують, що студенти, які беруть участь у групових заняттях, легше адаптуються до змін освітнього процесу та демонструють високий рівень соціальної активності навіть у кризових умовах [8].

Практичні методики фізичного виховання для соціальної адаптації:

1. Очні заняття

- Командні ігри: волейбол, баскетбол, міні-футбол. Вони поєднують фізичне навантаження з розвитком комунікативних навичок та формуванням командної взаємодії.

- Силові та аеробні тренування: сприяють підтримці фізичної форми, підвищують витривалість та психологічну стійкість.

- Гнучкість та баланс: йога, пілатес, комплексні вправи на координацію та баланс. Впливають на психоемоційний стан, знижують тривожність і напруження.

2. Дистанційні та онлайн-програми

- Відеокomплекси домашніх вправ: студенти виконують індивідуальні тренування вдома з контролем через мобільні додатки.

- Групові онлайн-заняття: через Zoom або Microsoft Teams, що дозволяє підтримувати соціальні контакти та взаємодію між студентами.

- Онлайн-челенджі: змагання або командні завдання у віртуальному середовищі, що формують навички співпраці та підтримують мотивацію до фізичної активності.

3. Інноваційні підходи

- Включення елементів mindfulness та дихальних практик у фізичні тренування для психологічної стабілізації.

- Використання креативних командних завдань, що поєднують рухову активність із розвитком когнітивних та соціальних навичок.

• Індивідуальні програми фізичного виховання, що враховують психофізіологічні особливості та рівень підготовки студентів [9].

Фізичне виховання у комплексі впливає на соціальну адаптацію студентів за наступною схемою:

Фізичне виховання → Покращення фізичного та психоемоційного стану → Розвиток соціальних навичок → Підвищення рівня соціальної інтеграції → Збереження адаптаційних можливостей студентів у кризових умовах.

Цей взаємозв'язок підкреслює необхідність поєднання різних форм фізичної активності, інноваційних методик та дистанційних технологій для досягнення максимального ефекту [10].

Висновок. Фізичне виховання виступає комплексним інструментом соціальної адаптації студентів в умовах воєнного стану, оскільки гармонійно поєднує фізичний, психоемоційний і соціальний розвиток особистості. Регулярна рухова активність не лише підтримує фізичне здоров'я, а й сприяє зміцненню психоемоційної стійкості, зниженню рівня тривожності та стресу, стабілізації емоційного стану, підвищенню здатності до самоконтролю й саморегуляції, що є особливо важливим у кризових ситуаціях. Водночас фізичне виховання забезпечує формування командної взаємодії, розвиток навичок співпраці та комунікації, підвищення рівня довіри й взаємопідтримки серед студентів, що сприяє їх успішній соціальній інтеграції навіть в умовах обмеженої мобільності та ізоляції. Практичне впровадження очних тренувань, дистанційних програм, онлайн-занять, а також інтеграція елементів mindfulness і креативних командних завдань демонструють високу ефективність у підтримці адаптаційних процесів. Таким чином, науково обґрунтований комплексний підхід до організації фізичного виховання, що поєднує різні види активності та інноваційні формати роботи, виступає важливим чинником збереження адаптаційних можливостей студентської молоді та забезпечення її повноцінного включення в освітній процес у складних умовах воєнного часу.

Література:

1. Aliksieiev O. O., Vradii O. I. Influence of physical activity on psycho-emotional state of students under stress conditions // Journal of Physical Education and Sport. — 2023. — Vol. 23, No. 4. — P. 1021–1027.
2. Romanenko Ye. O. Social adaptation of students by means of team sports in higher education institutions // Pedagogy and Psychology of Physical Education. — 2022. — Vol. 8, No. 2. — P. 45–52.
3. American College of Sports Medicine. ACSM's Guidelines for Exercise Testing and Prescription. — 11th ed. — Philadelphia : Wolters Kluwer, 2021. — 480 p.
4. UNESCO. Reimagining our futures together: a new social contract for education. — Paris: UNESCO Publishing, 2021. — 205 p.
5. Круцевич Т. Ю., Безверхня Г. В. Теорія і методика фізичного виховання : підручник для студентів закладів вищої освіти. — Київ : Олімпійська література, 2020. — 384 с.
6. World Health Organization. Guidelines on physical activity and sedentary behaviour. — Geneva : WHO, 2020. — 104 p.

7. Синиця С. В. Фізична активність як фактор формування стресостійкості студентів у період соціальних криз // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Фізичне виховання та спорт. — 2023. — № 5. — С. 95–101.

8. Lubans D. R., Richards J., Hillman C. H. et al. Physical activity for cognitive and mental health in youth: a systematic review // British Journal of Sports Medicine. — 2019. — Vol. 50, No. 15. — P. 891–899.

9. Hillman C. H., Erickson K. I., Kramer A. F. Be smart, exercise your heart: exercise effects on brain and cognition // Nature Reviews Neuroscience. — 2018. — Vol. 9, No. 1. — P. 58–65.

10. Грибан Г. П., Окопний А. М. Організація фізичного виховання студентів в умовах дистанційного навчання // Молодіжний науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. — 2022. — № 44. — С. 37–42.

References:

1. Alekseev O. O., Vradiy O. I. The influence of physical activity on the psycho-emotional state of students under stressful conditions // Journal of Physical Education and Sports. — 2023. — Vol. 23, No. 4. — P. 1021–1027.

2. Romanenko E. O. Social adaptation of students by means of team sports in higher educational institutions // Pedagogy and psychology of physical education. — 2022. — Vol. 8, No. 2. — P. 45–52.

3. American College of Sports Medicine. ACSM Guidelines for Testing and Prescribing Physical Activity. — 11th edition. — Philadelphia: Wolters Kluwer, 2021. — 480 p.

4. UNESCO. Rethinking our future together: a new social contract for education. — Paris: UNESCO Publishing, 2021. — 205 p.

5. Krutsevich T. Yu., Bezverkhnia G. V. More information on the article: a textbook for students of higher education institutions. — Kyiv: Olympic Literature, 2020. — 384 p. [in Ukrainian].

6. World Health Organization. Recommendations for physical activity and a sedentary lifestyle. — Geneva: WHO, 2020. — 104 p.

7. Synytsia, S. V. (2023). Fizychna aktyvnist yak faktor formuvannia stresostiikosti studentiv u period sotsialnykh kryz [Physical activity as a factor in the formation of students' stress resistance during social crises]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 15: Fizychnye vykhovannia ta sport*, (5), 95–101. [in Ukrainian].

8. Lubans D. R., Richards J., Hillman C. H. et al. Physical activity for cognitive and mental health of youth: a systematic review // British Journal of Sports Medicine. — 2019. — Issue. 50, No. 15. — P. 891–899 [in Ukrainian].

9. Hillman, C. H., Erickson, K. I., & Kramer, A. F. (2008). Be smart, exercise your heart: Exercise effects on brain and cognition. *Nature Reviews Neuroscience*, 9(1), 58–65.

10. Hryban, H. P., & Okopnyi, A. M. (2022). Orhanizatsiia fizychnoho vykhovannia studentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia [Organization of physical education of students under distance learning conditions]. *Molodizhnyi naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, (44), 37–42. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 911:94:37.016:636.7

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-678-690](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-678-690)

Сачук Роман Миколайович доктор ветеринарних наук, професор, професор кафедри природничих наук Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, <https://orcid.org/0000-0003-4532-4220>

Велесик Тетяна Анатоліївна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, <https://orcid.org/0000-0003-3201-9323>

Верхолюк Микола Михайлович доктор філософії, доцент, голова Агенства ветеринарних препаратів та кормових добавок Державного науково-контрольного інституту ветеринарних препаратів та кормових добавок, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0002-3592-441X>

Сачук Сергій Миколайович здобувач II року навчання освітньо-професійної програми «Середня освіта (Історія)» магістерського рівня Рівненського державного гуманітарного університету. м. Рівне

ГЕОГРАФІЯ СПІВІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ І ТВАРИНИ ЯК ОСВІТНІЙ РЕСУРС ІСТОРИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ (НА ПРИКЛАДІ СОБАКИ)

Анотація. Стаття присвячена аналізу історико-географічних аспектів співіснування людини і тварини на прикладі собаки та обґрунтуванню можливостей використання цього матеріалу як освітнього ресурсу в системі історичної підготовки здобувачів освіти. Актуальність дослідження зумовлена потребою впровадження міждисциплінарних підходів у сучасній історичній освіті, які дозволяють поєднувати знання з історії, географії, біології та культурології для формування цілісного уявлення про розвиток людських спільнот. У статті розглянуто процес одомашнення собаки як складне соціально-економічне та культурне явище, тісно пов'язане з природно-географічними умовами, ландшафтами та способом господарювання різних регіонів. Проаналізовано основні наукові підходи до походження собаки, її функціонального призначення та еволюції ролі у мисливстві, охороні, скотарстві й повсякденному житті людини. Показано, що зміни у використанні собак відбувалися відповідно до трансформацій господарських моделей, технологічного розвитку суспільства та адаптації людини до навколишнього середовища. Особливу увагу приділено історико-

культурному значенню собаки як соціального феномена та елементу повсякденних практик минулого. Обґрунтовано, що розгляд взаємодії людини і тварини через призму географічних чинників дозволяє глибше зрозуміти просторові та часові особливості історичного процесу. Наголошено на педагогічному потенціалі використання відповідного матеріалу під час підготовки майбутніх учителів історії та географії, зокрема у форматі інтегрованих занять, проєктної діяльності та дослідницьких робіт. Зроблено висновок, що залучення історико-географічної тематики співіснування людини і собаки, як освітнього ресурсу, сприяє підвищенню пізнавальної мотивації здобувачів освіти, розвитку критичного та системного мислення, а також формуванню цілісного історико-культурного світогляду. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення змісту історичної освіти в умовах реалізації компетентнісного підходу.

Ключові слова: історична освіта; міждисциплінарний підхід; історико-географічний аналіз; співіснування людини і тварини; одомашнення собаки; культурно-історичний контекст; освітній ресурс; підготовка майбутніх учителів.

Sachuk Roman Mykolayovych Doctor of Veterinary Sciences, Professor, Professor of the Department of Natural Sciences of the Rivne State Humanitarian University, Rivne, <https://orcid.org/0000-0003-4532-4220>

Velesyk Tetiana Anatoliivna Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences of the Rivne State Humanitarian University, Rivne, <https://orcid.org/0000-0003-3201-9323>

Verkholiuk Mykola Mykhailovych PhD, Associate Professor, Head of the Agency of Veterinary Drugs and Feed Additives State Research Control Institute of Veterinary Drugs and Feed Additives, Lviv, <https://orcid.org/0000-0002-3592-441X>

Sachuk Serhiy Mykolayovych Second year student of the educational and professional program «Secondary Education (History)» of the master's level, Rivne State Humanitarian University. Rivne

GEOGRAPHY OF THE COEXISTENCE OF HUMANS AND ANIMALS AS AN EDUCATIONAL RESOURCE FOR HISTORICAL TRAINING (USING THE EXAMPLE OF A DOG)

Abstract. The article is devoted to the analysis of historical and geographical aspects of the coexistence of man and animal using the example of a dog and the justification of the possibilities of using this material as an educational resource in the

system of historical training of education seekers. The relevance of the study is due to the need to implement interdisciplinary approaches in modern historical education, which allow combining knowledge of history, geography, biology and cultural studies to form a holistic picture of the development of human communities. The article considers the process of dog domestication as a complex socio-economic and cultural phenomenon, closely related to natural and geographical conditions, landscapes and methods of management of different regions. The main scientific approaches to the origin of the dog, its functional purpose and the evolution of its role in hunting, protection, animal husbandry and everyday life of a person are analyzed. It is shown that changes in the use of dogs occurred in accordance with the transformations of economic models, technological development of society and human adaptation to the environment. Special attention is paid to the historical and cultural significance of the dog as a social phenomenon and an element of everyday practices of the past. It is substantiated that considering the interaction of man and animal through the prism of geographical factors allows for a deeper understanding of the spatial and temporal features of the historical process. The pedagogical potential of using the relevant material during the training of future teachers of history and geography is emphasized, in particular in the format of integrated classes, project activities and research works. It is concluded that the involvement of the historical and geographical topic of the coexistence of man and dog as an educational resource contributes to the increase in cognitive motivation of students, the development of critical and systemic thinking, as well as the formation of a holistic historical and cultural worldview. The results obtained can be used to improve the content of historical education in the context of the implementation of a competency-based approach.

Keywords: historical education; interdisciplinary approach; historical and geographical analysis; coexistence of man and animal; domestication of the dog; cultural and historical context; educational resource; training of future teachers.

Постановка проблеми. Сучасна історична освіта дедалі більше орієнтується на міждисциплінарний підхід, що поєднує історію з географією, біологією та культурологією. Такий підхід дозволяє глибше осмислити взаємодію людини з природним середовищем у різні історичні епохи. Особливе місце в цьому контексті посідає проблема співіснування людини і тварини, яка супроводжує розвиток людства від первісних часів до сьогодення. Водночас у традиційних курсах історії ця тема часто подається фрагментарно або епізодично. Це зумовлює потребу у її систематизації та педагогічному осмисленні.

Історія одомашнення та використання тварин, зокрема собак, має чітко виражений географічний вимір, пов'язаний із природними умовами, ландшафтами та способом господарювання різних регіонів. Саме географічні чинники значною мірою визначали функціональне призначення собак у мисливстві,

охороні, скотарстві та побуті. Однак у навчальному процесі цей аспект зазвичай розглядається поза зв'язком із просторовими характеристиками історичного розвитку. У результаті студенти не завжди усвідомлюють залежність форм співіснування людини і тварини від конкретних природно-географічних умов. Це знижує пізнавальний та світоглядний потенціал навчального матеріалу [4-8, 12, 14].

Проблема ускладнюється тим, що історія взаємин людини і собаки часто розглядається переважно з біологічної або зоотехнічної позиції, без достатнього залучення історико-культурного та освітнього контексту. Такий однобічний підхід не дозволяє повною мірою розкрити роль собаки як соціального та культурного феномена в історії людських спільнот. Водночас для майбутніх учителів історії та географії важливо розуміти не лише хронологію подій, а й повсякденні практики, господарські моделі та способи адаптації людини до середовища. Саме через призму взаємодії з тваринами ці аспекти набувають наочності та доступності для сприйняття. Тому постає необхідність переосмислення цієї тематики як складової історичної підготовки [2, 4, 6, 7, 9, 10, 12].

У зв'язку з цим актуальною є проблема використання історико-географічного матеріалу про співіснування людини і собаки як освітнього ресурсу в системі підготовки здобувачів освіти. Такий підхід сприяє формуванню цілісного бачення історичного процесу, поєднуючи просторові, часові та соціокультурні характеристики розвитку людства. Він також відповідає сучасним вимогам компетентнісного навчання, орієнтованого на інтеграцію знань і розвиток критичного мислення. Разом із тим методичні можливості використання цієї теми в історичній освіті залишаються недостатньо опрацьованими. Це зумовлює потребу у науковому аналізі та педагогічному обґрунтуванні її освітнього потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика походження та одомашнення собаки широко представлена в сучасних міждисциплінарних дослідженнях, що поєднують дані археології, генетики та історії. У працях G. Larson, E. Karlsson та співавторів [4, 8, 14] доведено складний і багатовекторний характер процесу domestикації собаки з урахуванням географічних та культурних чинників. Геномні дослідження A. Bergström, L. Frantz і колег [2, 3, 4] підтверджують гіпотезу множинних центрів походження собаки та її тісний зв'язок із міграціями людських спільнот. Значний внесок у розуміння взаємин людини і собаки зробили P. Cunningham-Smith та K. Emery, які розглядають собаку як соціальний і культурний феномен [7]. Морфологічні особливості давніх і сучасних собак детально проаналізовано у працях C. Brassard, A. Bălăşescu та співавторів [10], що дозволяє простежити вплив середовища на формування порід. Генетичні аспекти гібридизації собаки з дикими формами висвітлено в дослідженнях A. Galov та колег [11]. Історико-культурний контекст співісну-

вання людини і тварин відображений у класичних працях та узагальненнях Ч. Дарвіна і сучасних науковців [4, 7, 8]. Праці з кінології та морфології собак (В. Бурлака, Л. Горальський, В. Хомич) доповнюють природничу складову теми [16-18]. Водночас педагогічний потенціал використання історико-географічного матеріалу про співіснування людини і собаки в історичній освіті залишається недостатньо розробленим, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета статті – полягає в аналізі історико-географічних аспектів співіснування людини і тварини на прикладі собаки та обґрунтуванні можливостей використання цього матеріалу як освітнього ресурсу в процесі історичної підготовки здобувачів освіти, зокрема студентів спеціальності «Середня освіта (Історія)» та «Середня освіта (Географія)».

Виклад основного матеріалу. Одомашнення собаки є однією з найдавніших подій в історії людства, що справила значний вплив на розвиток цивілізації. Сучасні дослідження археологів та генетиків доводять, що процес приручення почався понад XV тисяч років тому, коли первісна людина вступила у взаємодію з диким вовком [5, 6].

Спільне полювання, охорона житла й охорона здобичі стали основою взаємовигідних відносин між людиною і твариною.

Для історика важливо розглядати цей процес не лише як біологічне явище, а як першу форму господарського партнерства між людиною та твариною, що зумовила подальший розвиток культури, мисливства, обміну й навіть сакральних уявлень [7].

Походження собаки до недавнього часу залишалося загадкою. Учені шукали її предків протягом кількох століть. Проте ще в далекому минулому людина зуміла використати собаку, її характерні особливості та властивості у своїх цілях.

Собака була першою твариною, яку людина приручила й змусила служити собі. Сьогодні добре відоме походження всіх свійських тварин. Ми чітко знаємо, наприклад, предка коня, свиней, курей тощо. Але теорії про походження собаки й досі залишаються суперечливими, тож навіть тепер не можна з упевненістю назвати, хто саме був предком цієї тварини [8, 9].

Породи собак, виведені людиною протягом тривалого часу, різняться будовою тіла, формою окремих його частин, розмірами; причому породи настільки відмінні, що доводиться зупинятися на кожному породному типі окремо, щоб зробити певний висновок. Кожна порода собак має свої особливі риси.

Слід зазначити, що відмінності в будові тіла собаки та її розмірах пов'язані не з питанням походження цього виду тварин, а є результатом приручення, одомашнення й закріплення певних спадкових ознак [10].

Деякі вчені стверджують, що, наприклад, у борзої чи сенбернара та такси або тер'єра не може бути спільного предка. Інша група дослідників, поси-

лаючись на дані археологічних розкопок, вважає, що в різних куточках земної кулі існувало лише сім типів собак, з яких поступово утворилися сучасні породи.

Є й такі, хто дотримується думки, що предком домашнього собаки є вовк, який схрестився із собакою, а отримане потомство продовжувало розмножуватися. Вовка також можна приручити, і з часом у нього, як і в собаки, з'являється відданість господареві [11, 14].

Втім, вовк, подібно до собаки, може бути й небезпечним – тварина пристосовується до нових умов. Частина фахівців вважає основним предком сучасних порід саме вовка (і лише його) через значну подібність і спільні риси, тоді як інші переконані, що домашній собака має власного предка, незалежно від його схожості чи відмінності від вовка.

Деякі вчені згадують і про австралійського собаку дінго. З нею, як і з вовком, успішно схрещується домашня собака, а потомство успадковує всі характерні ознаки. Це й зрозуміло, адже дінго – здичавілий собака, колись завезений до Австралії.

Ряд фахівців вважає предком собаки шакала. На підтвердження цього наводять факт, що череп собаки, знайдений у місцях проживання давньої людини, має схожість за будовою з черепом шакала. Шакал може схрещуватися як із вовком, так і з собакою, тому фізична подібність між ними зберігається й у подальших поколіннях [11].

Ч. Дарвін також схилився до думки, що предками собаки були вовк і шакал. Погоджуючись із цим, слід ураховувати, що в різних країнах мешкає багато різноманітних собак, які стали сучасними породами в результаті тривалого схрещування та відбору.

Наступна група вчених вважає, що предком собаки є давно вимерлий вид тварини. Швейцарський зоолог Пікт висунув гіпотезу, що сучасна собака походить від дикої собаки *Canis familiaris fossilis*. Чеський зоолог Водржичка, спираючись на результати археологічних розкопок, вважав, що предком дикої собаки був вид *Canis feruscutus*.

Інші вчені, ґрунтуючись також на археологічних знахідках у різних місцях стоянок давніх людей, наводять приклади можливих варіантів предків собаки. Так, відомі екземпляри: собака Пуяції, знайдена в поселеннях поблизу Москви; собака, виявлена під час розкопок найдавніших поселень у Швейцарії; собака Іоло-странія, знайдена англійським геологом у поселеннях поблизу Людоги; а також собака, знайдена поблизу Берліна й названа *Canis familiaris decumanus*.

Усі перелічені види собак існували приблизно від 4 до 15 тисяч років тому. Останні дослідження в цьому напрямі надають переконливі аргументи та правдоподібні висновки щодо еволюційного походження собаки.

Із часів раннього бронзового віку (приблизно 4–5 тисяч років тому) у Центральній Європі знаходять рештки одомашнених собак. У процесі схрещування

цих тварин активну участь брала і сама людина. Якщо в Європі збереглося небагато фактичних свідчень, що підтверджують розвиток собак у ту далеку епоху, то в Єгипті знайдено малюнки, датовані 3400–2100 роками до н. е., на яких зображені собаки, схожі на борзих, а також тварини, що є майже точними копіями сучасних такс [14].

На одному асирійському пам'ятнику, який належить до 640 року до н. е., знайдено зображення великої собаки, відомої нині під назвою асирійський дог. На інших асирійських, єгипетських, грецьких і римських зображеннях можна побачити мисливських собак, подібних до сучасних гончих, борзих, такс і спанієлів.

Ці країни за рівнем культури значно випереджали інші народи того часу, тому цілком природно, що саме там розводили й удосконалювали собак, які за сучасною термінологією належать до одомашнених видів.

Якщо в Малій Азії звертали увагу на придбання швидких, високоногих собак (борзих) або могутніх (догів), то в Греції розводили собак середнього розміру та типу. Там було знайдено й письмові описи розведення та виховання таких собак. Ксенофонт (430–355 рр. до н. е.) написав цікаву працю під назвою «Кінегетикос», у якій досить докладно розповідається про мисливських собак, їх розведення й дресирування. У своєму науковому творі Ксенофонт детально описав борзих, догів, цуценят, а також їхні робочі якості та особливості поведінки [11, 14].

Пізніше наука про собак – кінологія – протягом багатьох століть перебувала у стані застою. Причиною цього було те, що в той час не існувало потреби виводити нові форми чи породи собак. Місцеве розведення цілком відповідало умовам полювання, яке передувало винайденню вогнепальної зброї. Породи, яких використовували під час полювання, цілком відповідали особливостям місцевості [15, 16].

Якщо раніше для полювання були потрібні сильні, витривалі собаки, здатні наздогнати й подолати здобич, то після винайдення зброї ситуація змінилася. Для пошуку звіра, його підйому, собаки стали досконалішими й навчилися працювати, спираючись переважно на зір. Саме в цих тваринах можна впізнати предків сучасних подружейних собак, розведення яких спрямоване на розвиток таких якостей, як наполегливість, витривалість, вміння брати слід і йти по ньому.

Ці риси високо цінуються у легавих, гончих і спанієлів і залишаються основними критеріями оцінювання будь-якої породи мисливських собак.

Однак собака лише поступово може звикнути й пристосуватися до місцевих умов. Після винайдення вогнепальної зброї до мисливських собак почали висувати нові вимоги. На полюванні з'явилася потреба у новому типі собак – легавих. Вони мали шукати й знаходити птаха, завмирати та вказувати

мисливцеві місце, де сховалася дичина, звикати до пострілу, не лякатися його, спокійно стояти й подавати вбиту здобич.

Окрім легавих, в Англії з'явилися спанієлі, яких використовували для пошуку підбитої дичини. Згодом були виведені спеціальні породи собак, яких застосовували у сільському господарстві, а також під час полювання на птахів і дрібних тварин.

Середньоєвропейські гончаки споконвіку були надійними помічниками під час полювання на оленів та інших копитних – їхня допомога цінується і сьогодні.

Звісно, первісні предки всіх мисливських собак у багатьох країнах уже втратили своє колишнє значення, тому в недалекому майбутньому деякі з порід, імовірно, відійдуть у минуле, як це сталося з догами чи борзими. Водночас легаві, наймолодша група мисливських собак, нині активно розвиваються й мають широке застосування. Проте це зовсім не означає, що саме за цією породою – майбутнє. Розвиток триватиме, і цілком можливо, що з'являться нові породи, відмінні від сучасних.

Легава собака чудово допомагає мисливцеві, замінюючи його у пошуку й виявленні дичини, і тому, без сумніву, залишиться серед основних мисливських порід.

У давнину під час полювання деякі собаки вирізнялися незграбністю та повільністю, поступаючись молодим і жвавим легавим у швидкості й витривалості, проте в природних умовах вони легко знаходили слід [17, 18].

Сьогодні ж собаці, щоб дати мисливцеві змогу вчасно вистрілити, доводиться швидко рухатися та долати великі відстані, часто пробігаючи не один кілометр. Прогрес і розвиток не оминули й англійських порід, які здавна спеціалізувалися на переслідуванні та пошуку дичини.

Тепер від собак вимагають усебічної підготовки, витривалості й розумових здібностей. Усе живе на Землі пристосовується, змінюється, розвивається, і разом із цим змінюються вимоги до мисливських собак. Одна порода змінює іншу, поступаючись місцем новим, більш досконалим тваринам, які краще виконують свої функції відповідно до умов середовища та завдань, поставлених перед ними людиною.

До винайдення вогнепальної зброї полювання без зграї собак було просто неможливим. Завдання собак у ті часи полягало у тому, щоб вистежити й затримати пораненого або здорового звіра. Про мисливські облави, засідки чи правила полювання тоді, звісно, ще не йшлося. Полювання було переважно розвагою знаті. Після полювання зазвичай довго сиділи за багатим столом, повним дичини та інших страв.

Тодішня зброя – лук, стріли, списи, а пізніше й перші зразки вогнепальної зброї – не могла вразити звіра на місці. Тому в обов'язки зграї мисливських

собак входило відшукування підстреленої дичини. Улюбленцями мисливців вважалися гончі, адже мисливський собака тоді цінувався насамперед за вміння переслідувати звіра, за витривалість – здатність тривалий час тримати слід навіть пораненого звіра.

У ті часи володіння зграєю мисливських собак було характерною ознакою шляхетного роду, особливо серед заможних мисливців. Відомо, що тримати свори могли лише заможні люди, поміщики, які мали великі маєтки. Собаки мали значну цінність, їхнє використання суворо регламентувалося. За гарну зграю мисливських собак могли віддати навіть пару найкращих коней.

Навчання проходили і молоді собаки під керівництвом досвідчених вожаків, хоча систематичних тренувань у сучасному розумінні тоді не існувало. Свори собак утримували у спеціальних приміщеннях – псарнях, розташованих у замках або садибах, адже право на полювання мали лише багаті власники. За собаками доглядав спеціальний персонал на чолі з псарем, у чий обов'язки входив виключно догляд за тваринами [1-4, 14].

З появою вогнепальної зброї на полюванні почали добувати й дрібніших звірів. Таке полювання суттєво відрізнялося від колишнього, наприклад, на оленя: гончі собаки вже не могли впоратися з новими завданнями. Мисливці стали шукати таку собаку, яка легко підкорялася б господарю, була слухняною, меншою за розмірами, могла розшукувати дичину, піднімати її перед мисливцем і після пострілу знаходити або приносити пораненого звіра.

Для цієї мети найкраще підходили спаніелі, а згодом почали використовувати й легавих собак. Саме тоді й почали формувати окремі групи цих порід собак, у яких відбирали особин виключно за їхніми робочими якостями, насамперед враховуючи практичне використання на полюванні. Із цих груп відбирали й розводили окремі породи собак, яких у наш час існує вже чимало.

Сучасний мисливець може дозволити собі підібрати саме ту собаку, яка відповідає його вимогам, включаючи пристосованість до полювання у певних природних умовах, до відповідної місцевості з певним рельєфом та до визначеного виду звіра. Мисливцеві потрібна собака не лише з особливими робочими якостями, але й усебічно розвинена, різнопрофільна.

Після винайдення вогнепальної зброї і початку її використання на полюванні багато хто вважав, що собаки втратять своє значення. Однак невдовзі з'ясувалося, що це помилкова думка. Без собаки й сучасний мисливець не обходиться, навіть якщо володіє найсучаснішими моделями рушниць (як і первісна людина, яка користувалася найпримітивнішими знаряддями – каменем, луком чи списом).

Собака в сучасних умовах полювання потрібна не лише для пошуку звіра, але й для розшуку підстреленого. Крім того, нині полювання має велике господарське значення: м'ясні продукти (здобич мисливців) надходять у

магазини, плоди полювання споживають не окремі люди, а все населення. До того ж м'ясо диких тварин широко експортується, отже, полювання дає можливість отримати значні валютні кошти або товари, необхідні народному господарству.

Собака відіграє важливу роль у мисливському господарстві: вона допомагає освоювати лісові багатства, які без її допомоги могли б залишитися невикористаними. Багато мисливців і досі вважають, що полювання з гарною собакою – одне з найкращих задоволень після влучного пострілу, джерело радості, активного відпочинку й насолоди від результативної праці.

Нерідко трапляється так, що мисливець повертається додому без здобичі, якщо не має добре натренованої собаки. Справжній мисливець вважає, що полювання невдале, якщо підстрелений звір утік або його не вдалося розшукати. Такий мисливець завжди дбає про свою собаку, піклується про неї, виховує та тренує – і тоді собака стає надійним помічником і вірним другом мисливця [1-4, 9].

Для студентів спеціальностей «Середня освіта (Історія)» та «Середня освіта (Географія)» представлений матеріал має значну навчальну цінність як приклад інтердисциплінарного підходу, що поєднує історичні, біологічні та географічні аспекти розвитку взаємодії людини й тварини. Його доцільно використовувати у таких формах освітньої діяльності:

- інтегровані уроки з історії, географії та біології (наприклад, «Людина і природа у доісторичний період», «Природно-географічні умови формування ранніх цивілізацій»);
- проектні та дослідницькі роботи («Перші одомашнені тварини в історії цивілізації», «Роль собаки в адаптації людини до різних природних зон»);
- навчальні екскурсії до музеїв природи, історії, археології, а також використання музейних онлайн-експозицій;
- підготовка історико-географічних есе, презентацій або виставкових плакатів на тему «Собака в культурі народів світу та природних регіонів» [12, 13].

Таке поєднання історичного, географічного та природничого підходів сприяє формуванню цілісного історико-культурного й просторового мислення, розвитку аналітичних умінь і професійних компетентностей майбутніх учителів історії та географії.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що співіснування людини і тварин, зокрема собаки, має виразний історико-географічний вимір, який відображає залежність форм взаємодії від природних умов, господарської діяльності та культурних традицій різних регіонів. Доведено, що процес одомашнення собаки був не лише біологічним явищем, а й важливим соціально-економічним чинником, що вплинув на розвиток мисливства, охорони, скотарства та побуту людських спільнот. Аналіз історичних і наукових

джерел засвідчив, що функціональне призначення собак змінювалося відповідно до ландшафтних умов, типів господарювання та технологічного розвитку суспільства.

Обґрунтовано доцільність використання історико-географічного матеріалу про співіснування людини і собаки як ефективного освітнього ресурсу в системі історичної підготовки здобувачів освіти. Такий підхід сприяє формуванню цілісного бачення історичного процесу, поєднуючи просторові, часові та соціокультурні характеристики розвитку людства. Визначено, що залучення міждисциплінарного контексту підвищує пізнавальну мотивацію студентів і сприяє розвитку критичного та системного мислення.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання під час розроблення інтегрованих занять, проєктних і дослідницьких робіт, а також у процесі підготовки майбутніх учителів історії та географії. Отримані висновки створюють підґрунтя для подальших наукових розвідок, спрямованих на методичне опрацювання теми взаємодії людини і тварин у контексті компетентнісної історичної освіти.

Література:

1. Being a Dog: A Review of the Domestication Process Domenico Tancredi and Irene Cardinali. *Genes* 2023, 14, 992. <https://doi.org/10.3390/genes14050992>.
2. Grey wolf genomic history reveals a dual ancestry of dogs. Anders Bergström et al. *Nature* | Vol 607 | 14 July 2022. <https://doi.org/10.1038/s41586-022-04824-9>.
3. Genomic and archaeological evidence suggest a dual origin of domestic dogs. Laurent A Frantz et al. *Science*. 2016 Jun 3;352(6290):1228-31. doi: 10.1126/science.aaf3161. Epub 2016 Jun 2.
4. Dog domestication and the dual dispersal of people and dogs into the Americas Angela R. Perria, Tatiana R. Feuerborn, Laurent A. F. Frantz, Greger Larson, Ripan S. Malhi, David J. Meltzer and Kelsey E. Witt. *PNAS* 2021 Vol. 118 № 6. <https://doi.org/10.1073/pnas.2010083118>.
5. Shearman J. R., Wilton A. N. Origins of the domestic dog and the rich potential for gene mapping // *Genetics Research International*. – 2011. – Vol. 2011. – Article ID 579308. – 6 p. – DOI: 10.4061/2011/579308.
6. Parker H. G., Gilbert S. F. From caveman companion to medical innovator: genomic insights into the origin and evolution of domestic dogs // *Advances in Genomics and Genetics*. – 2015. – Vol. 5. – P. 239–255. – DOI: 10.2147/AGG.S57678.
7. Cunningham-Smith P., Emery K. Dogs and people: exploring the human-dog connection // *Journal of Ethnobiology*. – 2020. – Vol. 40, No. 4. – P. 409–413. – DOI: 10.2993/0278-0771-40.4.409.
8. Larson G., Fuller D. Q. The evolution of animal domestication / G. Larson, D. Q. Fuller // *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics*. – 2014. – Vol. 45. – P. 115–136. – DOI: 10.1146/annurev-ecolsys-120213-091620.
9. Freedman A. H., Gronau I., Schweizer R. M. et al. Genome sequencing highlights the dynamic early history of dogs / A. H. Freedman et al. // *PLoS Genetics*. – 2014. – Vol. 10, № 1. – Article e1004016. – DOI: 10.1371/journal.pgen.1004016.
10. Brassard C., Bălăşescu A., Arbogast R.-M. та ін. Unexpected morphological diversity in ancient dogs compared to modern relatives / C. Brassard, A. Bălăşescu, R.-M. Arbogast [et al.] // *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*. – 2022. – Vol. 289, № 20220147. – DOI: 10.1098/rspb.2022.0147.

11. Galov A., Fabbri E., Caniglia R., Arbanasić H., Lapalombella S., Florijančić T., Bošković I., Galaverni M., Randi E. First evidence of hybridization between golden jackal (*Canis aureus*) and domestic dog (*Canis familiaris*) as revealed by genetic markers // *Royal Society Open Science*. – 2015. – Vol. 2. – Article № 150450. – DOI: 10.1098/rsos.150450.

12. Гільберг Т. Г., Тарнавська С. О., Павич Н. М. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навчально-методичний посібник [Текст] / Т. Г. Гільберг, С. О. Тарнавська, Н. М. Павич. – Київ : Генеза, 2019. – 256 с.

13. Ситарчук В. М. Історія ветеринарної медицини Рівненщини : перше видання [Текст] / В. М. Ситарчук. – Рівне : Каліграф, 2002. – 234 с. : іл.

14. Larson G., Karlsson E. K., Perri A., Webster M. T., Ho S. Y. W., Peters J., Stahl P. W., Piper P. J., Lingaas F., Fredholm M., Comstock K. E., Modiano J. F., Schelling C., AgoulNIK A. I., Leegwater P. A., Dobney K., Vignes J.-D., Vilà C., Andersson L., Lindblad-Toh K. Rethinking dog domestication by integrating genetics, archeology, and biogeography // *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. – 2012. – Vol. 109, No. 23. – P. 8878–8883. — DOI: 10.1073/pnas.1203005109.

15. Гиль М. И., Коновалов О. В., Агапова Є. М., Сусол Р. Л. Дресирування собак : навч. посіб. – Одеса : ОДАУ, 2010. – 296 с.

16. Кінологія: утримання та годівля собак : навч. посіб. / В. А. Бурлака, Н. В. Павлюк, В. М. Степаненко та ін. ; за заг. ред. д-ра с.-г. наук, проф. В. А. Бурлаки. – Житомир : Видавництво «Волинь», 2004. — 412 с. : іл.

17. Хомич В. Т., Горальський Л. П., Ших Ю. С. Морфологія собаки : навч. посіб. – Житомир : «Полісся», 2013. – 473 с.

18. Анатомія та особливості фізіології собак з основами дресирування : навч. посіб. / Л. П. Горальський, В. Т. Хомич, Ю. С. Ших, П. А. Дехтярьов, В. В. Самойлюк ; за ред. Л. П. Горальського. – Житомир : «Полісся», 2008. — 448 с.

References:

1. Tancredi, D., & Cardinali, I. (2023). *Being a dog: A review of the domestication process*. Genes, 14, 992. <https://doi.org/10.3390/genes14050992>.

2. Bergström, A., et al. (2022). *Grey wolf genomic history reveals a dual ancestry of dogs*. Nature, 607, 313–320. <https://doi.org/10.1038/s41586-022-04824-9>.

3. Frantz, L. A. F., et al. (2016). *Genomic and archaeological evidence suggest a dual origin of domestic dogs*. Science, 352(6290), 1228–1231. <https://doi.org/10.1126/science.aaf3161>.

4. Perri, A. R., Feuerborn, T. R., Frantz, L. A. F., Larson, G., Malhi, R. S., Meltzer, D. J., & Witt, K. E. (2021). Dog domestication and the dual dispersal of people and dogs into the Americas. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(6). <https://doi.org/10.1073/pnas.2010083118>.

5. Shearman, J. R., & Wilton, A. N. (2011). Origins of the domestic dog and the rich potential for gene mapping. *Genetics Research International*, 2011, Article 579308. <https://doi.org/10.4061/2011/579308>.

6. Parker, H. G., & Gilbert, S. F. (2015). From caveman companion to medical innovator: Genomic insights into the origin and evolution of domestic dogs. *Advances in Genomics and Genetics*, 5, 239–255. <https://doi.org/10.2147/AGG.S57678>.

7. Cunningham-Smith, P., & Emery, K. (2020). Dogs and people: Exploring the human–dog connection. *Journal of Ethnobiology*, 40(4), 409–413. <https://doi.org/10.2993/0278-0771-40.4.409>.

8. Larson, G., & Fuller, D. Q. (2014). The evolution of animal domestication. *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics*, 45, 115–136. <https://doi.org/10.1146/annurev-ecolsys-120213-091620>.

9. Freedman, A. H., Gronau, I., Schweizer, R. M., et al. (2014). Genome sequencing highlights the dynamic early history of dogs. *PLoS Genetics*, 10(1), e1004016. <https://doi.org/10.1371/journal.pgen.1004016>.
10. Brassard, C., Bălăşescu, A., Arbogast, R.-M., et al. (2022). Unexpected morphological diversity in ancient dogs compared to modern relatives. *Proceedings of the Royal Society B*, 289, 20220147. <https://doi.org/10.1098/rspb.2022.0147>.
11. Galov, A., Fabbri, E., Caniglia, R., Arbanasić, H., Lapalombella, S., Florijančić, T., Bošković, I., Galaverni, M., & Randi, E. (2015). First evidence of hybridization between golden jackal (*Canis aureus*) and domestic dog (*Canis familiaris*) as revealed by genetic markers. *Royal Society Open Science*, 2, 150450. <https://doi.org/10.1098/rsos.150450>.
12. Hilberg, T. H., Tarnavska, S. O., & Pavych, N. M. (2019). *Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia integrovanoho kursu «Ia doslidzhuu svit» u 1–2 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh kompetentnisnoho pidkholu* [New Ukrainian school: Methods of teaching the integrated course “I explore the world”]. Kyiv: Heneza.
13. Sytarchuk, V. M. (2002). *Istoriia veterynarnoi medytsyny Rivnenshchyny* [History of veterinary medicine of Rivne region]. Rivne: Kalihraf.
14. Larson, G., Karlsson, E. K., Perri, A., Webster, M. T., Ho, S. Y. W., Peters, J., et al. (2012). Rethinking dog domestication by integrating genetics, archeology, and biogeography. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(23), 8878–8883. <https://doi.org/10.1073/pnas.1203005109>
15. Hyl, M. I., Konovalov, O. V., Ahapova, Ye. M., & Susol, R. L. (2010). *Dresyruvannia sobak* [Dog training]. Odesa: ODAU.
16. Burlaka, V. A. (Ed.), Pavliuk, N. V., Stepanenko, V. M., et al. (2004). *Kinolohiia: utrymannia ta hodivlia sobak* [Cynology: Maintenance and feeding of dogs]. Zhytomyr: Volyn.
17. Khomych, V. T., Horalskyi, L. P., & Shykh, Yu. S. (2013). *Morfolohiia sobaky* [Dog morphology]. Zhytomyr: Polissia.
18. Horalskyi, L. P. (Ed.), Khomych, V. T., Shykh, Yu. S., Dekhtiarov, P. A., & Samoiluk, V. V. (2008). *Anatomiia ta osoblyvosti fiziologii sobak z osnovamy dresyruvannia* [Anatomy and physiology of dogs with basics of training]. Zhytomyr: Polissia.

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

УДК: 378.147: 811.111

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-691-702](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-691-702)

Скрипник Наталія Станіславівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0002-8208-3019>

Шамрай Олена Василівна старший викладач кафедри іноземних мов, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0001-6808-9214>

РОЗВИТОК НАВИЧОК ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЧЕРЕЗ ПОЗИТИВНУ МОВУ НА ПОЧАТКОВИХ РІВНЯХ НІМЕЦЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ ЯК ДРУГОЇ/ТРЕТЬОЇ ІНОЗЕМНОЇ

Анотація. У статті досліджується роль позитивного мовлення у навчанні німецької та французької мов як другої або третьої іноземної після англійської на початкових рівнях. Позитивне мовлення, що включає підтримувальні, емпатійні та конструктивні вербальні стратегії викладача, розглядається як важливий чинник розвитку комунікативної компетентності студентів. Воно створює психологічно безпечне навчальне середовище, знижує тривожність, підтримує мотивацію та слугує моделлю для ефективною комунікації.

Емпіричне дослідження проводилося серед студентів другого-четвертого курсів, які вивчають німецьку або французьку як другу/третю іноземну. За допомогою анкети зі шкальними та відкритими питаннями були зібрані дані щодо сприйняття студентами позитивного мовлення викладача, його впливу на мотивацію, готовність до усного мовлення та розуміння того, як ці стратегії можна застосувати у власній комунікації. Результати показали, що студенти оцінюють позитивне мовлення як високо підтримувальне, що підвищує їхню впевненість та стимулює активну участь у говорінні. Вони також визнають такі вербальні стратегії як корисні моделі для власного використання у спілкуванні з однокурсниками та в інших комунікативних ситуаціях.

Отримані дані свідчать, що інтеграція позитивного мовлення у методику викладання сприяє не лише емоційній підтримці студентів під час занять, а й розвитку автономії, навичок активного слухання та соціально чутливої комунікації. Це підкреслює практичне значення позитивного мовлення як навчального інструмента і моделі для формування ефективних, впевнених і відповідальних багатомовних комунікаторів.

Ключові слова: позитивне мовлення; позитивна психологія; друга/третя іноземна мова; комунікативна компетентність; готовність до комунікації.

Skrypnyk Nataliia Stanislavivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, 25 Yaroslav Mudryi Str., <https://orcid.org/0000-0002-8208-3019>

Shamrai Olena Vasylivna Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, 25 Yaroslav Mudryi Str., <https://orcid.org/0000-0001-6808-9214>

DEVELOPING EFFECTIVE COMMUNICATION SKILLS THROUGH POSITIVE LANGUAGE AT BEGINNER LEVELS OF GERMAN AND FRENCH AS A SECOND/THIRD FOREIGN LANGUAGE

Abstract. The study aims to examine the pedagogical potential of positive language in teaching German and French as a second or third foreign language at beginner levels. Positive language is conceptualized as a system of supportive, empathetic, and constructively corrective verbal strategies employed by instructors to create a psychologically safe and motivating learning environment. The research seeks to determine how such strategies influence students' communicative confidence, willingness to speak, and perception of effective interaction models.

The study integrates theoretical analysis with an empirical survey conducted among second- to fourth-year university students learning German or French after English. Data were collected through a structured questionnaire combining Likert-scale items and open-ended questions. The quantitative component assessed students' perceptions of supportive feedback, empathetic communication, and constructive error correction, as well as their impact on motivation, speaking anxiety, and readiness for classroom interaction. Qualitative responses were analysed thematically to identify recurring patterns in students' reflections and examples of perceived effective verbal strategies.

The findings demonstrate that students consistently perceive positive language as a significant factor in enhancing psychological comfort and communicative engagement. Higher levels of perceived supportive and empathetic feedback correlate with increased confidence and greater willingness to participate in oral activities. Respondents also report reduced anxiety during speaking tasks and improved clarity in understanding how to structure constructive and respectful communication. Qualitative analysis reveals that students internalize positive linguistic patterns and consider them transferable to peer interaction and broader academic communication contexts.

The results confirm that systematic integration of positive language into beginner-level foreign language instruction contributes not only to immediate affective support but also to the sustainable development of communicative

competence, learner autonomy, and socio-emotional skills. Positive language functions both as a pedagogical strategy and as a communicative model, fostering the formation of confident, reflective, and socially responsible multilingual communicators.

Keywords: positive language; positive psychology; second / third foreign language; communicative competence; willingness to communicate.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі володіння кількома іноземними мовами стає важливою компетенцією для студентів. Поряд із англійською як першою іноземною, багато студентів опановують другу або третю мову, зокрема німецьку чи французьку. На початкових рівнях навчання, однак, виникає значна проблема розвитку ефективних комунікативних навичок, оскільки студенти обмежені базовим словниковим запасом, простими граматичними конструкціями та недостатньою впевненістю у спілкуванні.

Одним із перспективних підходів для подолання цих труднощів є використання позитивної мови, що включає ввічливі формули, вирази підтримки та похвали, а також конструкції, які сприяють дружній атмосфері спілкування. Навчання позитивній мові на ранніх етапах опанування другої чи третьої іноземної сприяє розвитку впевненості студентів у спілкуванні, стимулює їхню активність та формує навички ефективного комунікатора.

Незважаючи на наявність досліджень, присвячених позитивній психології та її застосуванню у вивченні англійської, питання інтеграції позитивної мови у навчання німецької та французької мов залишається недостатньо вивченим. Це обумовлює необхідність дослідження методів розвитку комунікативних навичок на початкових рівнях та пошуку ефективних підходів для полілінгвального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження у сфері викладання іноземних мов підтверджують значення позитивної психології та позитивного мовлення для розвитку комунікативних навичок студентів. В роботах W. Wu, M. K. Kabilan (2025) та J. Fathi, S.-F. Behzadpoor (2025) підкреслюють, що емоції та насолода від спілкування (Foreign Language Enjoyment, FLE) відіграють критичну роль у мотивації та готовності студентів брати участь у комунікативних активностях. У межах позитивної психології задоволення від вивчення мови трактується не просто як приємний емоційний супровід, а як фактор, що безпосередньо впливає на мотивацію, залученість, академічну успішність і довготривалу сталість навчання (Wu W. & Kabilan M. K., 2025). Автори доводять, що студенти, які відчувають позитивні емоції під час навчання, частіше використовують мову у реальних ситуаціях і демонструють вищий рівень мовленнєвої активності (Fathi & Behzadpoor, 2025).

Позитивне мовлення викладача виступає ключовим чинником створення психологічно безпечного середовища. Q. Zhang, Y. Song і X. Zhao (2024)

показують, що дружня та підтримуюча мовна поведінка викладача сприяє зниженню мовної тривожності та підвищенню впевненості студентів у спілкуванні, що особливо актуально на початкових рівнях. Дослідження J. Fathi et al. (2023) демонструють, що позитивне середовище, створене викладачем, підвищує готовність студентів до комунікації та формування міжкультурної компетентності (Fathi et al., 2023).

З іншого боку, позитивне мовлення викладача є моделлю для студентів, яку вони можуть наслідувати у власному спілкуванні. K. Budzinska та O. Majchrzak (2021) відзначають, що демонстрація ввічливих формул, похвали та конструктивної взаємодії формує у студентів уявлення про ефективну комунікацію, яку вони потім можуть застосовувати у діалогах, рольових імітаціях та міжособистісних ситуаціях (Budzinska & Majchrzak, 2021). Схожу думку бачимо у роботі A. M. Padilla та X. Chen (2025), де вони підкреслюють значення створення мотивуючого середовища і надання студентам можливості бачити приклади ефективної комунікації (Padilla & Chen, 2025).

У систематичному огляді Y. Wang (2023) відзначається, що позитивні емоції у навчанні мови активізують когнітивні ресурси студентів, підвищують здатність до засвоєння нових мовних конструкцій і розвитку мовленнєвої гнучкості (Wang, 2023). Українські дослідження також підтверджують ці висновки: Т. Чернюк (2023) показує, що психологічно безпечне та підтримуюче середовище підвищує ефективність навчання та мотивацію студентів (Чернюк, 2023), а М. Воробель (2021) підкреслює роль компетентнісно орієнтованих підходів у формуванні мовленнєвої активності на початкових рівнях (Воробель, 2021). В. Помогайбо та А. Помогайбо (2021) зазначають, що включення позитивної мови у навчальний процес дозволяє студентам наслідувати конструктивні комунікативні моделі та застосовувати їх у власному мовленні (Помогайбо, Помогайбо, 2021).

Таким чином, аналіз сучасних досліджень демонструє дві взаємопов'язані функції позитивного мовлення: по-перше, створення викладачем психологічно безпечного та мотивуючого середовища, що сприяє подоланню мовних бар'єрів і підвищенню впевненості студентів, і по-друге, формування моделі ефективної комунікації, яку студенти можуть наслідувати у власному мовленні. Обидва аспекти є ключовими для розвитку навичок ефективної комунікації на початкових рівнях вивчення німецької та французької як другої або третьої іноземної мови. Незважаючи на наявність досліджень, які висвітлюють позитивні аспекти навчання іноземних мов і роль емоцій у мотивації та готовності до спілкування, питання інтеграції позитивного мовлення у викладання німецької та французької мов як другої або третьої іноземної залишаються недостатньо вивченими. Особливо це стосується комплексного розгляду позитивного мовлення як інструменту формування безпечного та стимулюючого навчального середовища

та як моделі ефективної комунікації для майбутнього мовленнєвого розвитку студентів.

Метою цієї статті є теоретичне осмислення і емпіричне обґрунтування ролі позитивної мови у розвитку навичок ефективної комунікації на початкових рівнях вивчення німецької та французької як другої або третьої іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науковому дискурсі позитивне мовлення викладача розглядається не лише як елемент педагогічної етики, а як складова ширшої парадигми позитивної психології у навчанні іноземних мов. У межах цього підходу емоційний фон навчання трактується як фактор, що безпосередньо впливає на мотивацію, комунікативну впевненість та готовність до мовленнєвої взаємодії. У колективній монографії *Positive Psychology and Second Language Education* підкреслюється, що позитивно забарвлена комунікація викладача створює умови для формування внутрішньої мотивації та зниження афективних бар'єрів (Padilla & Chen, 2025). Аналогічно К. Budzinska та О. Majchrzak (2021) наголошують, що підтримувальна мовленнєва поведінка викладача виступає каталізатором академічної залученості та формування довіри в освітньому середовищі.

Емпіричні дослідження останніх років демонструють прямий зв'язок між позитивними емоціями під час вивчення іноземної мови та готовністю до комунікації. Зокрема, Q. Zhang, Y. Song і X. Zhao (2024) доводять, що «задоволення іноземною мовою» опосередковано впливає на бажання спілкуватись через підвищення комунікативної впевненості та мотивації. Подібні результати подають J. Fathi та S.-F. Behzadpoor (2025), які встановили, що задоволення від усного мовлення є значущим предиктором розвитку стійкості і формування ідеального образу мовця іншою мовою. Таким чином, позитивна атмосфера в аудиторії має не лише емоційний, а й стратегічний вимір.

У цьому контексті позитивне мовлення викладача виконує подвійну функцію. З одного боку, воно формує психологічно безпечний простір, що відповідає визначенням у вітчизняних дослідженнях психологічним умовам успішного вивчення іноземної мови (Чернюк, 2023). З іншого боку, воно виступає моделлю ефективної комунікативної поведінки, що узгоджується з компетентнісно орієнтованим підходом до викладання мов (Воробель, 2021). М. Зуґанова зі співавторами (2022) підкреслюють, що формування комунікативних навичок потребує системного включення моделей соціально прийнятної взаємодії у процес навчання мовних дисциплін. Відповідно, мовленнєві форми підтримки, уточнення, емпатійного реагування і конструктивного зворотного зв'язку, які використовує викладач, мають бути не лише ситуативним інструментом, а навчальним матеріалом.

Для початкових рівнів вивчення німецької та французької мов як другої або третьої іноземної після англійської така модель є особливо релевантною.

Переключення між мовними кодами, інтерференція та невпевненість у вимові створюють додаткове психоемоційне навантаження. Використання прийомів позитивної психології у процесі навчання, як зазначають В. Помогайбо та А. Помогайбо (2021), сприяє формуванню стійкої мотивації та зниженню страху помилки. Якщо ж викладач експліцитно пояснює прагматичну функцію власних мовленнєвих стратегій, відбувається метакомунікативне навчання, у межах якого студенти засвоюють не лише лексико-граматичні структури, а й соціально релевантні способи взаємодії.

Отже, позитивне мовлення викладача слід розглядати як інтегративний чинник формування ефективної комунікативної компетентності. Воно створює психологічну безпеку, підвищує задоволення від навчання, опосередковує зростання комунікативної впевненості та мотивації, а також формує модель соціально відповідальної іншомовної поведінки. Донесення до студентів значущості цих мовленнєвих зразків як інструментів їхньої власної професійної комунікації забезпечує перехід від емоційної підтримки до свідомого розвитку навичок ефективної взаємодії у багатомовному середовищі.

Тому у контексті формування ефективної іншомовної комунікативної компетентності принципово важливо не лише застосовувати позитивне мовлення викладачем як засіб створення психологічно безпечного освітнього середовища, але й експліцитно репрезентувати його студентам як модель професійно релевантної комунікативної поведінки. Позитивне мовлення в аудиторії не повинно залишатися фоновою характеристикою педагогічного стилю; воно має ставати об'єктом усвідомлення, аналізу та подальшої інтеріоризації з боку здобувачів освіти. Саме така рефлексивна перспектива забезпечує перехід від емоційно-підтримувальної функції до формування стратегічної компетентності у сфері ефективної взаємодії.

Отже, позитивне мовлення викладача у процесі навчання німецької та французької як другої або третьої іноземної на початкових рівнях (A1–A2) слід розглядати як системний компонент педагогічної комунікації, що поєднує афективний, когнітивний і соціокультурний виміри. Йдеться не лише про використання похвали чи заохочення, а про цілісну мовленнєву стратегію, спрямовану на формування психологічно безпечного освітнього простору та моделювання ефективної міжособистісної взаємодії. Як засвідчують сучасні дослідження у межах позитивної психології в іншомовній освіті, емоційний фон заняття безпосередньо впливає на готовність студентів до комунікації та їхню мовленнєву активність (Fathi & Behzadpoor, 2025; Fathi et al., 2023). У цьому контексті мовлення викладача стає ключовим регулятором афективного клімату в аудиторії.

Афективно-регулятивна функція позитивного мовлення проявляється насамперед у зниженні мовної тривожності. Студенти початкових рівнів часто

відчувають невпевненість через обмежений словниковий запас і страх припуститися помилки. Замість категоричних оцінок викладач використовує м'які формули корекції, наприклад німецькою «Fast richtig. Versuchen wir es noch einmal» або французькою «Presque correct. Essayons encore une fois». Така мовленнєва поведінка не заперечує необхідності виправлення, але зберігає гідність студента та підтримує його комунікативну ініціативу. Дослідження показують, що підтримуюча мовна поведінка викладача сприяє підвищенню впевненості студентів і зменшенню комунікативної тривожності (Zhang, Song, & Zhao, 2024). Водночас позитивне підкріплення, орієнтоване на зусилля, а не лише на результат, формує установку на розвиток, що корелює з підвищенням внутрішньої мотивації до вивчення мови (Wang, 2023).

Мотиваційно-стимулююча функція позитивного мовлення особливо актуальна у випадку вивчення другої або третьої іноземної після англійської, коли студенти схильні порівнювати свій рівень володіння мовами і можуть відчувати фрустрацію. Фрази на кшталт «Du machst große Fortschritte» або «Vous faites des progrès» акцентують увагу на прогресі, а не на недоліках, і тим самим формують позитивну мовну ідентичність. За даними дослідження J. Fathi та S.-F. Behzadpoor (2025), позитивні емоції, пов'язані з досвідом навчання, прямо впливають на готовність та бажання спілкуватися, що є критичною умовою розвитку комунікативної компетентності.

Не менш важливою є моделювальна функція позитивного мовлення. Викладач, реагуючи на відповіді студентів формулами «Genau», «Ich verstehe», «Exactement», «D'accord, je vous suis», демонструє зразки активного слухання та конструктивної взаємодії. Студенти, регулярно чуючи такі реакції, інтеріоризують їх і починають використовувати у власних діалогах. К. Budzinska та О. Majchrzak (2021) підкреслюють, що саме через мовленнєву поведінку викладача формується уявлення про соціально прийнятні стратегії взаємодії, які виходять за межі суто граматичної правильності. У цьому сенсі позитивне мовлення виступає не лише засобом підтримки, а й механізмом трансляції культурних норм комунікації.

Особливе місце у структурі позитивного мовлення посідають вигукі та короткі реактивні формули як маркери активного слухання. Німецькі «Ja», «Stimmt», «Echt», «Super» чи французькі «Super», «C'est ça», «Bravo», «Très bien» виконують функцію підтвердження уваги та емоційного підкріплення. Вони регулюють комунікативний потік, зменшують напруження під час пауз і підтримують темп висловлювання студента. Такі реакції формують у групі атмосферу включеності та взаємної поваги, а також слугують моделлю діалогічної поведінки, яку студенти можуть відтворювати у парній та груповій роботі. Т. Чернюк (2023) наголошує, що саме психологічно безпечне середовище, сформоване через підтримуючу комунікацію, підвищує ефективність навчання і сприяє більш активній участі студентів у мовленнєвій взаємодії.

Соціокультурний вимір позитивного мовлення реалізується через використання автентичних формул ввічливості та подяки, таких як «Danke für deine Meinung» або «Merci pour votre idée». У такий спосіб викладач інтегрує мовні структури з культурними нормами їхнього функціонування. А. М. Padilla та Х. Chen (2025) зазначають, що позитивно орієнтоване мовне середовище сприяє не лише засвоєнню лексико-граматичних одиниць, а й розвитку міжкультурної чутливості, що є необхідною складовою сучасної комунікативної компетентності.

Системне використання позитивного мовлення викладача на початкових рівнях навчання забезпечує синергію афективного комфорту та комунікативного моделювання. Воно зменшує бар'єри участі, підтримує мотивацію, формує навички активного слухання і закладає основу для ефективної міжособистісної взаємодії іноземною мовою, зокрема німецькою та французькою. У результаті позитивне мовлення стає не лише інструментом педагогічної підтримки, а й стратегічним ресурсом формування комунікативної особистості студента в умовах полілінгвальної освіти.

Для перевірки гіпотези про вплив позитивного мовлення викладача на розвиток комунікативних навичок студентів було проведено опитування серед студентів початкових курсів, які вивчають німецьку або французьку як другу чи третю іноземну мову після англійської. Метою дослідження було виявити, як студенти сприймають підтримувальні, емпатійні та конструктивні вербальні стратегії викладача, як ці стратегії впливають на їхню мотивацію, готовність до усного мовлення та психологічний комфорт під час занять, а також оцінити, чи сприймають студенти ці мовленнєві зразки як моделі для власного використання в комунікації.

Опитування було проведене серед студентів другого-четвертого курсів Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, які навчаються за ОПП «Філологія (Прикладна лінгвістика)». Інструментом збору даних стала анкета Google-Form, розроблена спеціально для цього дослідження. Анкета включала шкальні питання (за п'ятибальною шкалою Лайкерта) та відкриті питання для отримання детальних коментарів і прикладів конкретних мовленнєвих ситуацій. Шкальні питання стосувалися сприйняття підтримки викладача, проявів емпатії, конструктивного зворотного зв'язку, а також впливу позитивного мовлення на мотивацію та готовність до комунікації. Відкриті питання дозволяли студентам наводити приклади фраз викладача, які вони вважають корисними, та описувати, як ці стратегії можуть бути застосовані у власному мовленні.

Процедура збору даних забезпечувала анонімність та добровільну участь студентів. Опитування проводилося після місяця навчальних занять другого семестру із використанням нових комунікативних і лексичних матеріалів, що

дозволяло оцінити вплив позитивного мовлення в реальних умовах. Отримані дані були піддані кількісному та якісному аналізу. Кількісні дані (шкальні питання) оброблялися з використанням середніх значень, стандартного відхилення та частотного аналізу, а також оцінювалася кореляція між сприйняттям позитивного мовлення, мотивацією та готовністю до комунікації. Відкриті відповіді аналізувалися тематично для виявлення найбільш ефективних форм підтримки та конструктивних стратегій, які студенти запам'ятали та планують застосовувати у власній комунікації.

Отримані результати опитування свідчать про загалом позитивне сприйняття студентами підтримувальних і конструктивних вербальних стратегій викладача. Більшість респондентів (78%) пов'язують позитивне мовлення зі зниженням тривожності під час усного висловлювання, зростанням готовності використовувати нову, у тому числі складнішу й спеціалізовану лексику, а також із підвищенням активності під час дискусій. Студенти відзначають, що в атмосфері підтримки легше «намагатися спілкуватись», «не боятися помилок», експериментувати з мовними структурами та виходити за межі базового словникового запасу. Позитивне мовлення також сприяє формуванню впевненості у власних мовленнєвих можливостях, що особливо важливо на початкових етапах вивчення другої та / або третьої іноземної мови.

Водночас якісний аналіз відкритих відповідей виявив наявність критичної позиції частини студентів. Окремі респонденти (26%) сприймають постійне позитивне мовлення як потенційно маніпулятивну комунікативну техніку, що може маскувати недостатню вимогливість або формальне наслідування сучасних «позитивних» педагогічних трендів. У їхніх висловлюваннях простежується недовіра до надмірного підбадьорювання та загальних формул схвалення, які не супроводжуються чітким і своєчасним аналізом помилок. Для цих студентів ключовим показником ефективності навчання є сформована навичка, а не забагато позитивних оцінних реплік у процесі роботи. Вони підкреслюють важливість «тренувального» формату взаємодії, що передбачає вимогливість, здорову конкуренцію та об'єктивне окреслення реального рівня досягнень.

Крім того, частина відповідей (17%) демонструє побоювання щодо можливого зміщення акценту з академічної підготовки на надмірну психологізацію освітнього процесу. У таких рефлексіях гіпертрофоване позитивне мовлення інтерпретується як ризик педагогічної індиферентності, коли загальні формули підтримки можуть підміняти змістовний зворотний зв'язок. Це засвідчує, що ефективність позитивного мовлення безпосередньо залежить від його автентичності, конкретності та поєднання з чіткими критеріями оцінювання.

Таким чином, результати дослідження дозволяють стверджувати, що позитивне мовлення сприймається більшістю студентів як чинник психологічної безпеки та активізації комунікації, однак його результативність визначається

балансом між підтримкою та академічною вимогливістю. Позитивне мовлення виконує не лише емоційно-регулятивну функцію, а й моделюючу, проте воно має супроводжуватися змістовним, конкретним і професійно спрямованим зворотним зв'язком, щоб не втратити довіру та зберегти фокус на реальному формуванні комунікативних навичок.

Висновки. Проведене теоретико-емпіричне дослідження дозволяє дійти висновку, що позитивне мовлення викладача є значущим чинником організації навчального процесу під час викладання німецької та французької мов як другої/третьої іноземної на університетському етапі. Його системне використання сприяє створенню психологічно безпечного середовища, зниженню мовленнєвої тривожності та підвищенню готовності студентів до усної комунікації, зокрема із залученням нової лексики. Отримані результати підтверджують, що підтримувальні та конструктивні вербальні стратегії активізують участь у дискусіях та формують впевненість у власних мовленнєвих можливостях.

Водночас аналіз відкритих відповідей засвідчив, що ефективність позитивного мовлення залежить від його змістової насиченості, конкретності та поєднання з чіткою академічною вимогливістю. Частина студентів критично оцінює надмірну емоційну підтримку без достатньо чіткого коригувального компоненту, наголошуючи на пріоритетності сформованих навичок над декларативними формулами схвалення. Це свідчить про необхідність збереження балансу між емпатійністю та професійною строгістю, між психологічною підтримкою та об'єктивною оцінкою досягнень. Позитивне мовлення має бути щирим, автентичним, конкретним і спрямованим на розвиток реальних комунікативних умінь, інакше воно ризикує втратити довіру студентів та сприйматися як формальна педагогічна практика.

Таким чином, позитивне мовлення виконує не лише емоційно-регулятивну функцію, а й моделюючу, оскільки слугує зразком ефективної, соціально відповідальної комунікації. За умови методично виваженого використання воно сприяє формуванню та розвитку навичок ефективної комунікації студентів, активного слухання, конструктивного зворотного зв'язку та культури діалогу.

Перспективи подальших розвідок пов'язані з поглибленим аналізом співвідношення між позитивним мовленням і рівнем академічної вимогливості, а також із вивченням впливу різних типів зворотного зв'язку на формування спеціалізованої лексичної компетентності.

Література:

1. Budzińska K., Majchrzak O. Positive psychology in second and foreign language education. Cham: Springer, 2021. ISBN 978-3-030-64444-4.
2. Fathi J., Behzadpoor S.-F. Positive psychology in L2 speaking: The predictive roles of foreign language speaking enjoyment, the ideal L2 speaking self, and L2 speaking grit. *Studies in Second Language Learning and Teaching*. 2025. Vol. 15, No. 3, 557–592. DOI: <https://doi.org/10.14746/ssllt.39160>

3. Fathi J., Pawlak M., Mehraein S., Hosseini H. M., Derakhshesh A. Foreign language enjoyment, ideal L2 self, and intercultural communicative competence as predictors of willingness to communicate among EFL learners. *System*. 2023. Vol. 115, 103067. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.system.2023.103067>
4. Padilla A. M., Chen X. (Eds.). *Positive Psychology and Second Language Education*. Cham: Springer, 2025. ISBN 978-3-031-95136-7. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-95136-7>
5. Wang Y. A review of emotions in second language acquisition from a positive psychology perspective. *International Journal of Education and Humanities*. 2023; 4(3), 287-296. DOI: [https://doi.org/10.58557/\(ijeh\).v4i3.241](https://doi.org/10.58557/(ijeh).v4i3.241)
6. Wu, W., & Kabilan, M. K. (2025). Foreign language enjoyment in language learning from a positive psychology perspective: a scoping review. *Frontiers in psychology*, 16, 1545114. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1545114>
7. Zhang Q., Song Y., Zhao X. Foreign language enjoyment and willingness to communicate: The mediating roles of communication confidence and motivation. *System*. 2024. Vol. 125, 103346. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.system.2024.103346>
8. Zhang Q., Song Y., Zhao X., et al. The effect of foreign language enjoyment on willingness to communicate among Chinese EFL students: conscientiousness as a mediator. *Frontiers in Education*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1473649>
9. Zyryanova, M. N., Lebedenko, O. N., Avilkina, I. N., & Danilina, Y. S. (2022). Communicative Skills In Teaching Language Disciplines. In I. Savchenko (Ed.), *Freedom and Responsibility in Pivotal Times*, vol 125. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences* (pp. 1222-1231). European Publisher.. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2022.03.145>
10. Воробель М. М. Визначальні пріоритети та аспекти компетентісно орієнтованого навчання і викладання іноземних мов. *Інноваційна педагогіка*. 2021; 33(2), 60-65. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/33-2.11>
11. Помогайбо В., Помогайбо А. Використання прийомів позитивної психології у вивченні іноземної мови. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2021; (21), 166–179. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2020.21.218115>
12. Чернюк Т. Психологічні умови успішного вивчення іноземної мови. Молодь і ринок. 2023. № 4 (212), 134-138. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.279644>

References:

1. Budzinska, K., & Majchrzak, O. (2021). *Positive psychology in second and foreign language education*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-64444-4>
2. Fathi, J., & Behzadpoor, S.-F. (2025). Positive psychology in L2 speaking: The predictive roles of foreign language speaking enjoyment, the ideal L2 speaking self, and L2 speaking grit. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 15(3), 557–592. <https://doi.org/10.14746/ssllt.39160>
3. Fathi, J., Pawlak, M., Mehraein, S., Hosseini, H. M., & Derakhshesh, A. (2023). Foreign language enjoyment, ideal L2 self, and intercultural communicative competence as predictors of willingness to communicate among EFL learners. *System*, 115, 103067. <https://doi.org/10.1016/j.system.2023.103067>
4. Padilla, A. M., & Chen, X. (Eds.). (2025). *Positive psychology and second language education*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-95136-7>
5. Wang, Y. (2023). A review of emotions in second language acquisition from a positive psychology perspective. *International Journal of Education and Humanities*, 4(3), 287-296. [https://doi.org/10.58557/\(ijeh\).v4i3.241](https://doi.org/10.58557/(ijeh).v4i3.241)

6. Wu, W., & Kabilan, M. K. (2025). Foreign language enjoyment in language learning from a positive psychology perspective: a scoping review. *Frontiers in psychology*, 16, 1545114. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1545114>
7. Zhang, Q., Song, Y., & Zhao, X. (2024). Foreign language enjoyment and willingness to communicate: The mediating roles of communication confidence and motivation. *System*, 125, 103346. <https://doi.org/10.1016/j.system.2024.103346>
8. Zhang, Q., Song, Y., & Zhao, X. (2024). The effect of foreign language enjoyment on willingness to communicate among Chinese EFL students: Conscientiousness as a mediator. *Frontiers in Education*. <https://doi.org/10.3389/educ.2024.1473649>
9. Zyryanova, M. N., Lebedenko, O. N., Avilkina, I. N., & Danilina, Y. S. (2022). Communicative Skills In Teaching Language Disciplines. In I. Savchenko (Ed.), *Freedom and Responsibility in Pivotal Times*, vol 125. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences* (pp. 1222-1231). European Publisher. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2022.03.145>
10. Vorobel, M. M. (2021). Vyznachalni priorytety ta aspekty kompetentnisno-oriyentovano navchannya i vykladannya inozemnykh mov [Determinative Priorities and Aspects Competence-Oriented Learning and Teaching Foreign Languages]. *Innovatsiyna pedahohika*, 33(2). https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/33/part_2/33-2_2021.pdf [in Ukrainian]
11. Pomohaibo, V., & Pomohaibo, A. (2021). Vykorystannya pryymiv pozytyvnoyi psykholohiyi u vyvchenni inozemnoyi movy [The Use of Positive Psychology Techniques in Foreign Language Learning]. *Estetyka i etyka pedahohichnoyi diy*, 21, 166–179. <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2020.21.218115> [in Ukrainian]
12. Cherniuk, T. (2023). Psykholohichni umovy uspishnoho vyvchennia inozemnoyi movy [Psychological Conditions for Successful Learning of a Foreign Language]. *Molod i rynok*, 4 (212), 134-138. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.279644> [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 378.147:811.111:51:62

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-703-712](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-703-712)

Сніжко Наталія Вікторівна кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри математики Національного університету «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0003-4547-5934>

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Анотація. У статті здійснено аналіз державної політики України щодо впровадження іноземної мови у систему вищої освіти та з'ясовано особливості її реалізації в процесі математичної підготовки майбутніх інженерів. Актуальність дослідження зумовлена стратегічним курсом України на інтеграцію до європейського та світового освітнього й наукового простору, що передбачає посилення ролі англійської мови як інструменту академічної мобільності, професійної комунікації та доступу до міжнародних знань.

Нормативно-правове підґрунтя державної політики у цій сфері становлять положення Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про застосування англійської мови в Україні», а також стратегічні документи – Національна доктрина розвитку освіти і Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Окрему увагу приділено «Концептуальним засадам державної політики щодо англійської мови у вищій освіті» (2019 р.) та Методичним рекомендаціям МОН України (2023 р.), які визначають механізми розширення використання англійської мови в освітньому процесі, зокрема через впровадження викладання фахових дисциплін англійською мовою.

Обґрунтовано, що в умовах модернізації інженерної освіти особливого значення набуває інтеграція іноземної мови у зміст фундаментальних дисциплін, передусім математичних, які становлять основу професійної підготовки інженера. Доведено, що реалізація державної мовної політики у сфері математичної підготовки сприяє формуванню не лише іншомовної комунікативної компетентності, а й здатності майбутніх інженерів працювати з міжнародними науковими джерелами, брати участь у міжнародних проєктах і професійно взаємодіяти в глобальному технічному середовищі.

Таким чином, державна політика щодо посилення ролі іноземної мови у вищій освіті виступає стратегічною основою модернізації математичної підго-

товки інженерів та підвищення їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку праці.

Ключові слова: математична підготовка, вища інженерна освіта, білінгвальне навчання, предметно-орієнтовані білінгвальні дидактичні моделі, нормативно-правове забезпечення.

Snizhko Nataliia Viktorivna Candidate of Science (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Mathematics, National University «Zaporizhzhia Polytechnic», Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0003-4547-5934>

STATE POLICY OF UKRAINE ON THE IMPLEMENTATION OF FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION AND ITS REALIZATION IN THE SYSTEM OF MATHEMATICAL TRAINING OF FUTURE ENGINEERS

Abstract. The article analyzes the state policy of Ukraine concerning the implementation of foreign languages in higher education and identifies the specific features of its realization within the system of mathematical training of future engineers. The relevance of the study is determined by Ukraine's strategic orientation toward integration into the European and global educational and research space, which requires strengthening the role of English as a tool for academic mobility, professional communication, and access to international scientific knowledge.

The regulatory framework of state policy in this sphere is based on the Law of Ukraine “On Education,” the Law of Ukraine “On Higher Education,” the Law of Ukraine “On the Use of the English Language in Ukraine” (2024), as well as strategic documents such as the National Doctrine of Education Development and the State National Program “Education” (“Ukraine of the XXI Century”). Particular attention is paid to the Conceptual Principles of State Policy on the English Language in Higher Education (2019) and the methodological recommendations of the Ministry of Education and Science of Ukraine (2023), which define mechanisms for expanding the use of English in the educational process, including the introduction of subject courses taught in English.

It is substantiated that within the modernization of engineering education, special importance is attached to integrating foreign languages into the content of fundamental disciplines, especially mathematics, which forms the basis of professional engineering training. The study proves that the implementation of state language policy in the sphere of mathematical training contributes not only to the development of foreign language communicative competence but also to the ability of future engineers to work with international scientific sources, participate in international projects, and operate effectively in a global technological environment.

Thus, state policy aimed at strengthening the role of foreign languages in higher education serves as a strategic foundation for modernizing the mathematical training of engineers and enhancing their competitiveness in the international labor market.

Keywords: mathematical training, higher engineering education, bilingual instruction, subject-oriented bilingual didactic models, regulatory and legal support.

Постановка проблеми. У сучасних умовах євроінтеграційного поступу України та її входження до світового освітнього й наукового простору державна політика у сфері вищої освіти спрямована на формування конкурентоспроможного фахівця, здатного здійснювати професійну діяльність у глобалізованому середовищі. Одним із ключових напрямів цієї політики є посилення ролі іноземної мови, передусім англійської, як інструменту академічної мобільності, міжнародної наукової співпраці та професійної комунікації. Нормативно-правові акти України визначають необхідність інтеграції іноземної мови в освітній процес закладів вищої освіти не лише як окремої дисципліни, а як складової професійної підготовки.

Особливої актуальності реалізація державної мовної політики набуває в системі інженерної освіти, яка найбільш активно інтегрується у міжнародний науково-технічний простір. Фундаментом інженерної підготовки є математичні дисципліни, що формують аналітичне мислення, здатність до моделювання та розв'язання прикладних задач. Саме тому інтеграція іноземної мови в процес математичної підготовки майбутніх інженерів розглядається як стратегічний механізм реалізації державної політики щодо інтернаціоналізації вищої освіти та підвищення якості професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень свідчить про зростання уваги вітчизняних [1; 2] і зарубіжних учених [3 – 5] до проблем державної мовної політики у сфері вищої освіти, інтернаціоналізації університетів, впровадження англійської мови як мови викладання фахових дисциплін (ЕМІ), а також формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів. У працях дослідників обґрунтовано концептуальні засади інтеграції іноземної мови в професійну підготовку, висвітлено організаційні та методичні аспекти реалізації відповідних законів, а також рекомендацій щодо розвитку англomовних освітніх програм [6; 7]. Водночас у науковому дискурсі недостатньо розкрито механізми реалізації державної політики саме у сфері математичної підготовки майбутніх інженерів; потребує подальшого теоретико-методичного обґрунтування інтеграція іншомовного компоненту у викладання фундаментальних математичних дисциплін; залишається невирішеною проблема узгодження нормативних вимог із реальними кадровими, методичними та організаційними можливостями технічних закладів вищої освіти. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу державної

політики крізь призму її практичної реалізації в системі математичної підготовки інженерів.

Мета статті – аналіз нормативно-правових засад державної політики України щодо впровадження іноземної мови у вищій освіті та визначення особливостей її реалізації в системі математичної підготовки майбутніх інженерів.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку людського суспільства характеризується такими процесами, як економічна та політична глобалізація, значними за історичними масштабами змінами у соціально-політичному устрої ряду держав, технічним прогресом та бурхливим розвитком засобів комунікації. Зазначені явища впливають на професійну діяльність фахівців – випускників закладів вищої освіти (ЗВО) України і, як наслідок, на освітню систему України. В цій сфері ми спостерігаємо стрімке розгортання інноваційних процесів, які орієнтовані на інтеграцію нашої держави у світовий науковий та освітній простір.

Суттєві зміни, які відбуваються в педагогічній теорії та освітній практиці, спрямовані на гармонізацію українських та зарубіжних освітніх програм, розвиток академічної мобільності студентів українських ЗВО, забезпечення конвертованості вітчизняної вищої освіти. У цих умовах значно посилюється творчий характер освіти. Його ключовим завданням є розвиток у людини таких якостей і здібностей, які дозволили б йому здійснювати професійну та соціальну діяльність у швидко змінюваних соціокультурних умовах.

Істотні зміни у соціально-економічній сфері, промисловості, виробництві, висувають нові вимоги до підготовки фахівців інженерно-технічних спеціальностей. Професіонали, які працюють у сучасній промисловості, відзначають помітне збільшення персональної відповідальності працівників за результати праці, а також розширення сфери професійної діяльності за рахунок областей, суміжних із власне інженерними – економічних, адміністративних, маркетингових та інших. Сучасний успішний інженер повинен мати хороші аналітичні навички, бути творчою особистістю, вміти працювати в команді, бути готовим до участі у вирішенні міждисциплінарних завдань, мати розвинену комунікативну професійну компетентність рідною мовою і, принаймні, однією іноземною мовою, бути здатним до постійного навчання протягом усього професійного життя.

В умовах міжнародного поділу праці створюються робочі місця у спільних підприємствах в Україні та за кордоном, причому необхідною кваліфікаційною вимогою є сформованість умінь іншомовного спілкування. Оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю стає однією з необхідних умов для успішної професійної кар'єри випускника університету. Цей факт визнається як академічною спільнотою, так і самими студентами. Дослідники відзначають, що

нова освітня парадигма, яка в даний час затверджується (в тому числі і в інженерній освіті), відображає сучасний погляд на взаємозв'язок освіти і культури, при якій освіта виступає як універсальний механізм розвитку особистості фахівця, здатного до міжкультурної комунікації та професійної взаємодії в іншомовному середовищі [8].

Відбувається процес інтернаціоналізації освіти в технічних університетах, що виявляється в активізації міжнародної діяльності вищих навчальних закладів, розвитку академічної мобільності, освоєнні освітніх програм у зарубіжних університетах, можливості участі українських студентів та науковців у міжнародних освітніх проектах (IREX, TEMPUS-TACIS, Erasmus Mundus, DAAD та ін.), інформатизації освіти.

У той же час, зазначені вище процеси, особливо глобалізація та розвиток мережі Інтернет, надають нові можливості для професійної діяльності та професійної освіти, у тому числі і для навчання іноземної мови. Інформаційна революція, що відбулася з появою комп'ютерів та мережі Інтернет, призвела до створення робочих місць, пов'язаних з роботою на відстані, у тому числі в іноземних компаніях та організаціях. З іншого боку, стався прорив у можливостях отримання інформації з різних національних та міжнародних баз знань та із безпосереднього спілкування з іншомовними фахівцями в режимі реального часу.

Вітчизняна система вищої освіти повинна враховувати виклики сучасності. Стратегічні завдання системи вищої освіти, напрями її реформування викладено у Державній національній програмі «Освіта» ("Україна XXI століття") [9], затвердженій постановою Кабінету Міністрів України № 896 від 3 листопада 1993 року, та у Національній доктрині розвитку освіти [10], затвердженій Указом Президента України № 347/2002 від 17 квітня 2002 року. У цих документах зазначено, що одним із пріоритетних напрямків розвитку освіти є її інтеграція до європейського та світового освітнього просторів; в свою чергу це можливе за умови володіння як викладачами, так і студентами однією або кількома мовами європейського співтовариства у професійному контексті, для здійснення фахових комунікацій.

У Законі України «Про освіту» (станом на 16.03.2025 р.) [11] зазначено: «Держава забезпечує вивчення англійської мови та сприяє вивченню інших мов міжнародного спілкування у закладах освіти незалежно від форми власності» (стаття 7, частина 3); «У закладах освіти відповідно до освітньої програми можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу» (стаття 7, частина 4).

Закон України «Про вищу освіту» (станом на 05.03.2025 р.) [12] регламентує використання іноземних мов в освітньому процесі, зокрема: «Заклад вищої

освіти має право прийняти рішення про викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів англійською мовою, за умови що усі здобувачі освіти, які вивчають відповідні дисципліни, володіють англійською мовою <...>» (стаття 48, частина 3); «Заклади вищої освіти приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання, яка є офіційною мовою Європейського Союзу (викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів) <...>» (стаття 48, частина 4).

Для вироблення державної політики щодо англійської мови у вищій освіті наказом МОН від 26 квітня 2019 року № 537 було утворено робочу групу, до складу якої увійшли представники 12 закладів вищої освіти, Британської ради (British Council) в Україні, інших міжнародних організацій, Міністерства освіти і науки України. Проведені дослідження стану вивчення та використання англійської мови у вищій освіті протягом останніх 5 років лягли в основу документу «Концептуальні засади державної політики щодо англійської мови у вищій освіті» [13], схваленого Колегією Міністерства освіти і науки України (рішення від 25 червня 2019 року № 5/1-4). Окремий розділ вказаного документу присвячений рекомендаціям щодо викладання фахових дисциплін англійською мовою як складової україномовної програми (English as Medium of Instruction for Ukrainians – EMI-u). Рекомендації стосуються координації EMI (як внутрішньо-університетської, так і між ЗВО), професійного розвитку та стимулів для викладачів EMI, передумов впровадження EMI (як для викладачів, так і для студентів), затвердження та оцінки курсів EMI, оцінки результатів роботи студентів під час курсів EMI, створення інституційної спільноти та співпраці з викладачами ESP (English for Special Purposes – викладання англійської мови як іноземної, зокрема англійської мови професійного спрямування).

В липні 2023 року Міністерством освіти і науки України були затверджені «Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України» [14]. Документ передбачає рекомендації керівництву ЗВО України, викладачам англійської мови за професійним спрямуванням та англійської мови для академічних цілей (АМПС, АМАЦ – ESP, EAP) ЗВО, викладачам фахових дисциплін англійською мовою (ВФДАМ – EMI), іншим працівникам ЗВО. Зокрема, в документі підкреслюється необхідність створення та впровадження нових курсів ФДАМ, а також рекомендовано «активно впроваджувати інноваційні форми викладання ФДАМ з урахуванням найкращих вітчизняних та міжнародних практик (використання когнітивно орієнтованих технологій – діалогічних методів навчання, семінарів-дискусій, проблемного навчання створення проблемної ситуації), когнітивних карт, інструментально-логічних тренінгів, мозкових штурмів; діяльнісно орієнтованих технологій – методу проєктів, контекст-

ного навчання, організаційно-діяльнісних ігор, комплексних завдань, імітаційно-ігрового моделювання; особистісно орієнтованих технологій – інтерактивних та імітаційних ігор, тренінгів з розвитку тощо)» (розділ III, пункт 4). Документ розроблено з урахуванням завдань сучасної іншомовної освіти, модернізаційних процесів в освітньому просторі України, національних цілей удосконалення викладання, вивчення та використання англійської мови, нагальних потреб учасників освітнього процесу. В рекомендації закладено максимальний потенціал їх застосування у повоєнний період відновлення країни. Разом із тим, підтримка міжнародних партнерів, участь у міжнародних проєктах та максимальне використання наявного потенціалу можуть дозволити застосувати рекомендації під час військового стану.

Нарешті, 6 червня 2024 року був ухвалений Закон України «Про застосування англійської мови в Україні» [15]. Застосування англійської мови у сфері освіти регламентовано статтею 8 Закону. Окрім того, Законом передбачається розробити і затвердити державну цільову програму сприяння вивченню та застосуванню англійської мови в Україні.

Отже, відповідаючи викликам сучасності, українська вища школа освоює гуманістичну парадигму освіти. Мовна політика нашої держави орієнтує майбутніх фахівців (в тому числі і інженерного профілю) на багатомовність, що забезпечує їх конкурентоздатність на міжнародному ринку праці, а також в сфері освіти і науки. Тому система вищої освіти має створювати умови для взаємопов'язаного розвитку когнітивної та іншомовної комунікативної сфер майбутніх спеціалістів. Найбільш повно такі умови реалізуються в ході білінгвального (двомовного) навчання, при якому іноземна мова поряд з рідною мовою виступає як інструмент пізнання світу спеціальних знань і самоосвіти, міжкультурного спілкування та полікультурного виховання.

Білінгвальне навчання в Україні стало об'єктом пильної уваги в останні десятиліття. Це пояснюється зміною соціокультурного контексту щодо вивчення іноземної мови, яка затребувана у суспільстві не тільки як засіб комунікації, але і як інструмент пізнавальної та професійної діяльності. У сучасному світі англійська мова є мовою наукового та професійного спілкування, засобом усної, письмової та електронної комунікації. Зростанню темпів освоєння англійської мови в Україні сприяє створення продуктивного двомовного українсько-англійського освітнього середовища.

Але практика показує, що у сучасному технічному ЗВО іноземна мова як навчальна дисципліна продовжує залишатися ізольованою від змісту професійної освіти, змісту тих фахових та загальнотехнічних дисциплін, які вивчаються. Очевидна наявність протиріччя між традиційною практикою мономовного навчання в технічних університетах України (практикою підготовки фахівців-інженерів в мономовному режимі) та необхідністю розвитку навчаль-

ного білінгвізму як засобу реалізації полікультурного виховання та інструменту інтеграції української освітньої системи у міжнародний освітній простір, актуальною потребою сучасного інформаційного суспільства у фахівцях, які не тільки володіють сучасними знаннями, але і здатні застосовувати їх на практиці в умовах глобалізації, в тому числі виконувати професійні обов'язки, вести документацію і спілкуватися іноземною мовою.

Тому поряд із культурно-орієнтованими моделями, що передбачають освоєння студентами лінгво-країнознавчих та соціокультурних знань, набувають актуальності предметно-орієнтовані дидактичні моделі, в яких іноземна мова виступає як засіб вивчення різних предметних областей. У контексті підготовки студентів інженерно-технічних спеціальностей виникає необхідність впровадження білінгвального навчання математики, оскільки ця дисципліна є базовою для усіх інженерно-технічних спеціальностей; на математичних дисциплінах, які вивчаються на молодших курсах, базується подальша підготовка майбутніх інженерів [16; 17]. Таким чином, створення білінгвальної моделі навчання математики в технічному університеті є стратегічно важливим для підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно працювати з технічною інформацією та науковими джерелами у міжнародному професійному середовищі.

Висновки. Отже, державна політика України у сфері вищої освіти послідовно орієнтована на розширення використання іноземної мови в освітньому процесі та посилення її ролі у формуванні сучасного фахівця. Законодавчі й стратегічні документи визначають англійську мову як важливий чинник інтеграції національної системи освіти до європейського простору, розвитку академічної мобільності та забезпечення конкурентоспроможності випускників.

У контексті інженерної освіти реалізація цієї політики набуває особливого значення, оскільки професійна діяльність інженера безпосередньо пов'язана з використанням міжнародних стандартів, технічної документації та наукових джерел іноземною мовою. Інтеграція іншомовного компонента в систему математичної підготовки майбутніх інженерів забезпечує поєднання фундаментальної наукової бази з можливістю її застосування в міжнародному професійному середовищі. Таким чином, впровадження положень державної мовної політики у сфері математичної підготовки виступає не лише освітнім нововведенням, а стратегічним напрямом модернізації інженерної освіти України.

Література:

1. Бойчук Ю. Д., Боярська-Хоменко А. В. Інтернаціоналізація діяльності закладів вищої педагогічної освіти в умовах воєнного стану і повоєнної відбудови. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія*. 2023. № 1. С. 17–22.
2. Політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах України в контексті євроінтеграції та в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення країни: монографія / За ред. Ж. Таланової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 152 с.

3. Bolitho R., West R. The internationalisation of Ukrainian universities: The English language dimension. Kyiv :Stal, 2017. 134 p.
4. Dearden J. English medium instruction: A growing global phenomenon. British Council, 2014. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk>
5. Goodman B. A. Implementing English as a medium of instruction in a Ukrainian University: Challenges, adjustments, and opportunities. *International Journal of Pedagogies and Learning*. 2014. Vol. 9. Iss. 2. P. 130–141
6. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (редакція від 06.01.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
7. Ilieva J., Peak M. The shape of global higher education: national policies framework for international engagement. Emerging themes. British Council, 2016. 24 p. URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/f310_tne_international_higher_education_report_final_v2_web.pdf.
8. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу). *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2001. №1. С. 11–17.
9. Державна національна програма «Освіта» ("Україна XXI століття") : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п#Text>.
10. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
11. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2145-19#n120>
12. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1556-18#n1860>
13. Про концептуальні засади державної політики щодо англійської мови у вищій освіті: рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 25.06.2019р. № 5/1-4. URL: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/pro-ministerstvo-2/doradchi-organi-2/kolegiya-ministerstva/arkhiv-rishennya-kolegii-2017-2019/rishennya-kolegii-2019>
14. Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України : наказ Міністерства освіти і науки України від 25.07.2023 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0898729-23#Text>
15. Про застосування англійської мови в Україні : Закон України від 04.06.2024 р. № 3760-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/3760-20#Text>.
16. Сніжко Н. В. Білінгвальне навчання в закладах вищої освіти: цінності, мета, специфіка. *Проблеми освіти*. 2023. № 2(99). С. 89–100.
17. Snizhko N. Implementation of bilingual education in Ukrainian institutions of higher education. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*. 2023. Vol. 2 № 3. P. 35–39

References:

1. Boichuk, Y. D., & Boyarska-Khomenko, A. V. (2023). Internatsionalizatsiia diialnosti zakladiv vyshchoi pedahohichnoi osvity v umovakh voiennoho stanu i povoiennoi vidbudovy [Internationalization of higher pedagogical education institutions in conditions of martial law and post-war reconstruction]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pedahohika ta psykhohiia* [Problems of Contemporary Transformations. Series: Pedagogy and Psychology], (1), 17–22.
2. Talanova, Zh. (Ed.). (2023). Polityka ta mekhanizmy zabezpechennia efektyvnosti osvitnoi diialnosti v universytetakh Ukrainy v konteksti yevrointehratsii ta v umovakh voiennoho stanu i pisliavoiennoho vidnovlennia krainy [Policy and mechanisms for ensuring effective educational activity in Ukrainian universities in the context of European integration and post-war recovery]. Kyiv: Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy.

3. Bolitho, R., & West, R. (2017). The internationalisation of Ukrainian universities: The English language dimension. Kyiv: Stal.
4. Dearden, J. (2014). English medium instruction: A growing global phenomenon. British Council. Retrieved from: <https://www.teachingenglish.org.uk>
5. Goodman, B. A. (2014). Implementing English as a medium of instruction in a Ukrainian university: Challenges, adjustments, and opportunities. *International Journal of Pedagogies and Learning*, 9(2), 130–141.
6. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky (redaktsiia vid 06.01.2026) [Strategy for the development of higher education in Ukraine 2022–2032 (edition dated 06.01.2026)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
7. Ilieva, J., & Peak, M. (2016). The shape of global higher education: National policies framework for international engagement. Emerging themes. British Council. Retrieved from: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/f310_the_international_higher_education_report_final_v2_web.pdf
8. Andrushchenko, V. P. (2001). Osnovni tendentsii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na rubezhi stolitt [Main trends in the development of higher education in Ukraine at the turn of the century (a prognostic analysis)]. *Vyshcha osvita Ukrainy: Teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys* [Higher Education of Ukraine: Theoretical and Scientific-Methodical Journal], (1), 11–17.
9. Derzhavna natsionalna prohrama “Osvita” (“Ukraine XXI stolittya”): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.11.1993 r. № 896 [State National Program “Education” (“Ukraine XXI Century”): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п#Text>
10. Natsionalna doktryna rozvytku osvity: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 17.04.2002 r. № 347/2002 [National Doctrine of Education Development: Decree of the President of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
11. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [On Education: Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2145-19#n120>
12. Pro vyshu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1556-VII [On Higher Education: Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1556-18#n1860>
13. Pro kontseptualni zasady derzhavnoi polityky shchodo anhliiskoi movy u vyshchii osviti: Rishennia Kolehii Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 25.06.2019 r. № 5/1-4 [On the Conceptual Foundations of State Policy on English in Higher Education: Decision of the Ministry of Education and Science of Ukraine Collegium]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/pro-ministerstvo-2/doradchi-organi-2/kolegiya-ministerstva/arkhiv-rishennya-kolegii-2017-2019/rishennya-kolegii-2019>
14. Methodychni rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakisnoho vyvchennia, vykladannia ta vykorystannia anhliiskoi movy u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 25.07.2023 r. № 898 [Methodical Recommendations for Ensuring Quality Teaching, Learning, and Use of English in Higher Education Institutions in Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0898729-23#Text>
15. Pro zastosuvannia anhliiskoi movy v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 04.06.2024 r. № 3760-IX [On the Use of English in Ukraine: Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/3760-20#Text>
16. Snizhko, N. V. (2023). Bilingvalne navchannia v zakladakh vyshchoi osvity: Tsinnosti, meta, spetsyfika [Bilingual education in higher education institutions: Values, aims, specifics]. *Problemy osvity* [Problems of Education], 2(99), 89–100.
17. Snizhko, N. (2023). Implementation of bilingual education in Ukrainian institutions of higher education. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*, 2(3), 35–39.

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 796.012.6-022.344:[612.766.1:612.74](045)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-713-727](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-713-727)

Соколенко Людмила Степанівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри медико-біологічних основ фізичної культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, <https://orcid.org/0000-0002-1285-1596>

Бойко Юлія Степанівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри медико-біологічних основ фізичної культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, <https://orcid.org/0000-0001-8554-9737>

Бойко Андрій Ігорович викладач-стажист кафедри медико-біологічних основ фізичної культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, <https://orcid.org/0009-0004-2395-092X>

Танасійчук Юлія Миколаївна доктор філософії, доцент кафедри медико-біологічних основ фізичної культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, <https://orcid.org/0000-0001-7772-1509>

ФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТОМИ СКЕЛЕТНИХ М'ЯЗІВ ПІД ЧАС ЦИКЛІЧНИХ ВПРАВ

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретичний аналіз сучасних наукових підходів до вивчення фізіологічних механізмів розвитку втоми скелетних м'язів під час виконання циклічних вправ різної інтенсивності та тривалості. Розглянуто проблему м'язової втоми як багаторівневого адаптаційно-регуляторного явища, що формується внаслідок інтегративної взаємодії периферичних (метаболічних, іонних, структурних) та центральних (нейрорегуляторних) механізмів. Обґрунтовано, що в умовах тривалої циклічної діяльності (біг, плавання, велоспорт, лижні гонки, веслування) зниження працездатності є наслідком складного поєднання енергетичного дефіциту, порушень кальцієвого гомеостазу, накопичення продуктів анаеробного метаболізму, змін мембранної збудливості та перебудови центральної регуляції руху.

Проаналізовано роль основних енергетичних систем (фосфагенної, гліколітичної, окиснювальної) у забезпеченні м'язової роботи та їх внесок у формування периферичної втоми. Показано, що виснаження запасів глікогену, накопичення іонів водню та неорганічного фосфату, а також зниження ефективності вивільнення Ca^{2+} із саркоплазматичного ретикулума є ключовими факторами

обмеження сили та потужності скорочення. Обґрунтовано значення іонних зрушень (Na^+ , K^+ , Ca^{2+}) у зниженні збудливості сарколеми та порушенні нейром'язової передачі. Окрему увагу приділено ролі окиснювального стресу та реактивних форм кисню як факторів, що одночасно беруть участь у формуванні втоми та ініціюють адаптаційні процеси.

Висвітлено центральні механізми втоми, зокрема зниження довільної активації м'язів, зміну імпульсації α -мотонейронів, порушення синхронізації моторних одиниць і роль нейромедіаторного балансу (серотонін, дофамін, норадреналін) у регуляції функціонального стану. Показано, що центральна втома має регуляторно-захисний характер і може передувати вираженим периферичним змінам. Зменшення середньої частоти електроміографічного сигналу розглядається як об'єктивний маркер зниження нейром'язової активації.

Проаналізовано вплив морфофункціональних особливостей м'язових волокон (тип I, IIa, IIb) на стійкість до втоми. Доведено, що переважання окиснювальних волокон і висока мітохондріальна щільність забезпечують кращу витривалість до тривалих циклічних навантажень, тоді як швидкі гліколітичні волокна швидше виснажуються внаслідок накопичення метаболітів. Підкреслено роль тренувальних адаптацій у підвищенні окиснювального потенціалу м'язів, удосконаленні буферних систем та оптимізації кальцієвого транспорту.

Розглянуто системні кардіореспіраторні та вегетативні реакції організму під час тривалої циклічної роботи. Встановлено, що наростання симпатичної активності, зміни варіабельності серцевого ритму, терморегуляторні зрушення та гормональні реакції відображають ступінь функціонального напруження та можуть використовуватися як індикатори перевтоми. Показано, що у тренуваних осіб системні реакції є більш економними та характеризуються швидшим відновленням.

Ключові слова: м'язова втома, циклічні вправи, енергетичні системи, центральна втома, периферична втома, кальцієвий гомеостаз, електроміографія, м'язові волокна, адаптація, витривалість.

Lyudmyla Sokolenko Professor of Medical and Biological Fundamentals of Physical Culture Department of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0002-1285-1596>

Julia Boyko Professor of Medical and Biological Fundamentals of Physical Culture Department of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0001-8554-9737>

Boiko Andrii trainee teacher of the Department of Medical and Biological Foundations of Physical Culture, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0001-8554-9737>

Tanasiichuk Yuliia Associate Professor of the Department of Medical and Biological Foundations of Physical Culture, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0001-7772-1509>

PHYSIOLOGICAL FEATURES OF SKELETAL MUSCLE FATIGUE DURING CYCLICAL EXERCISE

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical analysis of contemporary scientific approaches to studying the physiological mechanisms underlying skeletal muscle fatigue during cyclic exercises of varying intensity and duration. Muscle fatigue is considered a multilevel adaptive-regulatory phenomenon formed through the integrative interaction of peripheral (metabolic, ionic, structural) and central (neuromodulatory) mechanisms. It is substantiated that during prolonged cyclic activities (running, swimming, cycling, cross-country skiing, rowing), decreased performance results from a complex combination of energy deficit, disturbances in calcium homeostasis, accumulation of anaerobic metabolism by-products, alterations in membrane excitability, and restructuring of central motor regulation.

The role of the main energy systems (phosphagen, glycolytic, and oxidative) in muscular performance and their contribution to peripheral fatigue development is analyzed. It is shown that glycogen depletion, accumulation of hydrogen ions and inorganic phosphate, as well as reduced efficiency of Ca^{2+} release from the sarcoplasmic reticulum, are key factors limiting force and power output. The significance of ionic shifts (Na^+ , K^+ , Ca^{2+}) in decreasing sarcolemmal excitability and impairing neuromuscular transmission is substantiated. Particular attention is paid to oxidative stress and reactive oxygen species as factors involved both in fatigue development and in initiating adaptive processes.

Central mechanisms of fatigue are highlighted, including reduced voluntary muscle activation, altered α -motoneuron firing, impaired motor unit synchronization, and the role of neurotransmitter balance (serotonin, dopamine, norepinephrine) in functional regulation. Central fatigue is shown to have a regulatory-protective character and may precede pronounced peripheral changes. A decrease in the mean frequency of the electromyographic signal is considered an objective marker of reduced neuromuscular activation.

The influence of morphofunctional characteristics of muscle fibers (types I, IIa, IIb) on fatigue resistance is analyzed. A predominance of oxidative fibers and high

mitochondrial density provide greater endurance capacity, whereas fast glycolytic fibers fatigue more rapidly due to metabolite accumulation. The importance of training adaptations in enhancing oxidative potential, buffering capacity, and calcium transport efficiency is emphasized.

Systemic cardiorespiratory and autonomic responses during prolonged cyclic work are also examined. Increased sympathetic activity, changes in heart rate variability, thermoregulatory shifts, and hormonal responses reflect functional strain and may serve as indicators of overfatigue. In trained individuals, systemic responses are more economical and characterized by faster recovery.

Keywords: muscle fatigue, cyclic exercises, energy systems, central fatigue, peripheral fatigue, calcium homeostasis, electromyography, muscle fibers, adaptation, endurance.

Постановка проблеми: Проблема фізіологічних механізмів втоми скелетних м'язів у процесі виконання циклічних вправ є однією з ключових у сучасній фізіології фізичних вправ та спортивній медицині. Циклічні вправи (біг, плавання, лижні гонки, велоспорт, веслування) характеризуються тривалим повторенням однотипних рухів, що супроводжується значним навантаженням на енергетичні, нервово-м'язові та регуляторні системи організму [1; 4; 6; 17].

Втома скелетних м'язів розглядається як тимчасове зниження працездатності, що виникає внаслідок інтенсивної або тривалої м'язової діяльності та проявляється зменшенням сили скорочення, швидкості розвитку напруження та порушенням координації рухів [2; 3; 18]. За сучасними уявленнями, вона має комплексну природу та включає периферичні (метаболічні, іонні, структурні зміни у м'язовому волокні) та центральні (зниження імпульсації мотонейронів, зміни активності кори великих півкуль) механізми [2; 3; 19].

Під час циклічних вправ помірної та субмаксимальної інтенсивності провідну роль відіграють процеси енергозабезпечення: виснаження запасів глікогену, накопичення лактату та іонів водню, зміни концентрації неорганічного фосфату, порушення кальцієвого обміну в саркоплазматичному ретикулумі [1; 6; 7; 20]. Водночас у тривалій аеробній роботі істотне значення має центральна втома, пов'язана зі змінами нейромедіаторного балансу та зниженням ефективності центральної регуляції рухів [2; 3; 19].

У вітчизняній науковій школі проблема м'язової втоми активно досліджується в межах теорії адаптації до фізичних навантажень. Зокрема, у працях Т. Ю. Круцевич підкреслюється значення індивідуальних особливостей функціонального стану організму у формуванні реакції на тривалі фізичні навантаження [10; 21]. І. С. Вільчковський акцентує увагу на необхідності педагогічного контролю за розвитком перевтоми у дітей та підлітків у процесі занять фізичною культурою [11; 22]. О. Д. Дубогай розглядає втому як важливий індикатор

адаптаційних перебудов організму в умовах систематичної рухової діяльності [12; 23].

Актуальність проблеми зумовлена тим, що втома не лише обмежує спортивну результативність, але й може призводити до порушення техніки виконання вправ, зниження точності рухів і підвищення ризику травматизму. В умовах сучасного способу життя, що характеризується поєднанням гіподинамії та епізодичних інтенсивних фізичних навантажень, питання раціонального дозування циклічних вправ набуває особливого значення [6; 10].

Незважаючи на значний обсяг досліджень, залишаються дискусійними питання щодо співвідношення центральних і периферичних компонентів втоми під час циклічної роботи різної потужності та тривалості, а також щодо вікових і статевих особливостей формування втоми. Потребує подальшого уточнення роль морфофункціональних характеристик м'язових волокон, рівня тренуваності та стану вегетативної регуляції у механізмах розвитку втоми.

Отже, дослідження фізіологічних особливостей втоми скелетних м'язів під час циклічних вправ є актуальним напрямом сучасної науки, що має важливе теоретичне та прикладне значення для удосконалення системи фізичного виховання, спортивної підготовки та профілактики перевтоми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Проблема м'язової втоми активно досліджується в сучасній фізіології фізичних вправ. У роботах D. G. Allen та співавт. [1] обґрунтовано клітинні механізми периферичної втоми, зокрема роль накопичення неорганічного фосфату, змін рН і порушення кальцієвого обміну в м'язових волокнах. R. M. Enoka та J. Duchateau довели, що під час тривалих циклічних вправ важливу роль відіграють також центральні механізми – зниження імпульсації мотонейронів та активності моторної кори [2; 3].

Сучасні міжнародні дослідження підтверджують інтегративний характер втоми: поєднання метаболічних змін, нейром'язових порушень і регуляторних механізмів [4; 7]. Особлива увага приділяється взаємодії аеробних і анаеробних процесів енергозабезпечення під час тривалих циклічних навантажень [6, 8].

У вітчизняних дослідженнях проблема втоми розглядається в контексті адаптації до фізичних навантажень. Т. Ю. Круцевич підкреслює значення індивідуальних функціональних особливостей організму, І. С. Вільчковський та Л. П. Сергієнко [10] – необхідність педагогічного контролю за станом перевтоми [11, 15], а О. Д. Дубогай розглядає втому як показник адаптаційних можливостей організму [12].

Таким чином, сучасні дослідження свідчать, що м'язова втома під час циклічних вправ має багатокомпонентну природу, однак потребує подальшого узагальнення щодо співвідношення центральних і периферичних механізмів у різних вікових та тренувальних групах. Попри значний обсяг наукових даних, потребує подальшого узагальнення питання співвідношення центральних і

периферичних механізмів у розвитку втоми під час циклічних вправ різної інтенсивності та тривалості, що зумовлює необхідність системного аналізу цієї проблеми.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз сучасних наукових підходів до вивчення фізіологічних механізмів втоми скелетних м'язів під час виконання циклічних вправ та узагальнити роль центральних і периферичних компонентів у формуванні зниження працездатності.

Виклад основного матеріалу

Фізіологічні особливості втоми скелетних м'язів під час циклічних вправ визначаються складною взаємодією локальних (м'язових) і системних механізмів регуляції [3; 4; 22]. Тривале виконання вправ аеробного характеру супроводжується поступовим виснаженням енергетичних ресурсів, змінами внутрішнього середовища м'язових клітин, перебудовою нервово-м'язової координації та активацією компенсаторних реакцій організму [2; 7; 9; 16]. На відміну від ациклічних вправ вибухового характеру, у циклічній роботі домінує відносна сталість рухового стереотипу, що формує специфічні умови розвитку втоми: поступовість, фазність і залежність від тривалості навантаження [5; 19].

Енергозабезпечення циклічної роботи реалізується за рахунок взаємодії трьох основних систем – фосфагенної, гліколітичної та окиснювальної [2; 7; 9]. У перші секунди роботи активується АТФ–КФ система, однак уже через 1–2 хв домінує аеробний метаболізм [2; 7]. Співвідношення внеску кожної з енергетичних систем визначається інтенсивністю навантаження, його тривалістю та рівнем тренуваності [5; 26].

Фосфагенна система (АТФ–КФ) забезпечує найвищу швидкість ресинтезу АТФ у стартовій фазі рухової діяльності або під час короткочасних прискорень у межах циклічної роботи [2; 7]. Її енергетична ємність обмежена, оскільки запаси креатинфосфату швидко виснажуються [2]. Проте ефективність відновлення креатинфосфату під час роботи безпосередньо залежить від функціонального стану аеробної системи [2; 9].

Анаеробний гліколіз активується при підвищенні інтенсивності навантаження або за умов недостатнього кисневого забезпечення [2; 6; 9]. Він забезпечує відносно швидкий ресинтез АТФ, однак супроводжується накопиченням метаболітів – насамперед іонів водню та неорганічного фосфату [1; 6; 24]. Підвищення концентрації H^+ знижує внутрішньом'язовий рН, що пригнічує активність ферментів гліколізу та зменшує чутливість скоротливих білків до Ca^{2+} [1; 9]. Саме метаболічний ацидоз виступає одним із провідних чинників розвитку периферичної втоми при субмаксимальній роботі [1; 3].

Окиснювальна (аеробна) система є основним джерелом енергії під час тривалих циклічних вправ [2; 7; 9]. Джерелами енергії виступають глікоген, глюкоза крові та жирні кислоти [2; 7]. Поступове зменшення запасів глікогену є

критичним фактором зниження працездатності під час тривалої діяльності [2; 5; 24]. (табл.1)

Таблиця 1

Енергетичні системи та їх значення у розвитку втоми

Енергетична система	Основне джерело АТФ	Характер роботи	Провідний механізм втоми
АТФ–КФ система	Креатинфосфат	Короткочасна	Виснаження КФ
Анаеробний гліколіз	Глікоген	Субмаксимальна	Ацидоз, ↑ лактату
Аеробна система	Вуглеводи, жири	Тривала	Виснаження глікогену

Явище «глікогенового виснаження» супроводжується різким зниженням потужності виконуваної роботи та суб'єктивним відчуттям вираженої втоми [2; 7; 9]. За умов дефіциту вуглеводів організм змушений переходити на переважне використання жирних кислот, що характеризується меншою швидкістю енергопродукції [2; 6; 26]. Унаслідок цього зменшується інтенсивність навантаження та знижується ефективність м'язового скорочення [5, 9].

Важливо зазначити, що накопичення неорганічного фосфату (Pi), який утворюється при гідролізі АТФ, додатково обмежує скорочувальну функцію м'яза [1; 3; 24]. Підвищення концентрації Pi порушує цикл поперечних містків і зменшує силу скорочення навіть за достатньої нервової активації [1; 3].

Енергетична недостатність не призводить до повного виснаження АТФ, оскільки втома формується раніше – як захисний механізм [1; 3]. Зниження потужності роботи відбувається поступово, унаслідок комплексного впливу метаболічних зрушень і регуляторних процесів центральної нервової системи [3; 4; 18]. Таким чином, роль енергетичних систем у розвитку м'язової втоми є визначальною, адже саме від ефективності ресинтезу АТФ залежить здатність підтримувати необхідний рівень сили й потужності під час циклічних вправ [2; 5; 9].

Одним із провідних чинників периферичної втоми є накопичення продуктів анаеробного метаболізму – лактату, іонів водню (H^+) та неорганічного фосфату (Pi) [1; 6; 24]. Підвищення концентрації H^+ зумовлює зниження рН м'язового волокна (метаболічний ацидоз), що: зменшує чутливість скоротливих білків до Ca^{2+} ; пригнічує активність ферментів гліколізу; уповільнює цикл актин-міозинних поперечних містків [1; 3; 21].

Лактат при цьому є не стільки причиною, скільки маркером інтенсивності анаеробного гліколізу [2; 6]. Основне гальмівне значення має саме ацидоз та пов'язані з ним іонні зрушення [1; 24].

Накопичення неорганічного фосфату (Pi) порушує механізм скорочення, зменшуючи амплітуду кальцієвого сигналу та ефективність взаємодії актину й

міозину, що призводить до зниження сили навіть за достатньої нервової активації [1; 3; 23].

За тривалої роботи важливим фактором стає виснаження глікогену. Це обмежує ресинтез АТФ, знижує потужність аеробного енергозабезпечення та сприяє зменшенню працездатності [2; 7; 26]. Метаболічна втома є результатом комплексної дії ацидозу, накопичення P_i та енергетичного дефіциту [1; 24]. Водночас ці зміни виконують і адаптаційну функцію, стимулюючи вдосконалення ферментативних систем та підвищення буферної здатності м'язів у процесі тренування [9; 16].

Порушення іонного балансу (Na^+ , K^+ , Ca^{2+}) є одним із провідних механізмів розвитку периферичної втоми [1; 3]. Під час інтенсивної роботи зростає вихід K^+ із м'язових волокон у міжклітинний простір, що знижує мембранний потенціал і погіршує збудливість сарколеми [1; 23]. Одночасно накопичення Na^+ усередині клітини порушує роботу Na^+/K^+ -АТФази, яка потребує значних витрат АТФ. Це призводить до уповільнення проведення потенціалу дії та зниження частоти ефективної імпульсації [1; 3].

Ключове значення має кальцієвий гомеостаз. Зниження ефективності вивільнення Ca^{2+} із саркоплазматичного ретикулума, а також зменшення його повторного захоплення кальцієвою помпою (SERCA), обмежує амплітуду кальцієвого сигналу. Наслідком є: зменшення кількості активованих поперечних містків; зниження сили та швидкості скорочення; порушення координації скорочення окремих моторних одиниць [1; 3].

Додатковим фактором є зміна чутливості ріанодинових рецепторів і кальцієвих каналів, що при тривалому навантаженні можуть переходити у стан функціонального пригнічення.

На клітинному рівні важливу роль відіграє окиснювальний стрес – надмірне утворення реактивних форм кисню (ROS) у мітохондріях та під час активації ксантиноксидазної системи. Помірна кількість ROS має сигнальне значення та стимулює адаптаційні процеси, проте їх надлишок: ушкоджує ліпіди клітинних мембран (ліпопероксидація); модифікує скоротливі білки (актін, міозин); знижує активність ферментів енергетичного обміну; порушує функцію мітохондрій і синтез АТФ [1; 21; 24].

У результаті поєднання іонних зрушень, кальцієвої дисфункції та окиснювального ушкодження формується комплексний клітинний механізм зниження працездатності м'язового волокна [3; 4; 22]. Водночас ці зміни запускають адаптаційні реакції – підвищення активності антиоксидантних ферментів (супероксиддисмутази, каталази), удосконалення роботи іонних насосів та підвищення ефективності кальцієвого транспорту в умовах систематичного тренування.

Поряд із периферичними метаболічними та іонними змінами суттєву роль у розвитку втоми відіграють центральні механізми, пов'язані зі зниженням

ефективності нервової регуляції руху. Центральна втома формується на рівні кори великих півкуль, підкіркових структур і спинного мозку та проявляється зменшенням довільної активації м'язів.

У процесі тривалої або інтенсивної роботи спостерігається: зниження активності моторної кори; зменшення частоти імпульсації α -мотонейронів; порушення синхронізації моторних одиниць; формування захисного гальмування в центральній нервовій системі [3; 4; 23].

Захисне гальмування має адаптивний характер і запобігає надмірному виснаженню організму та ушкодженню структур. Воно реалізується через баланс збуджувальних (глутаматергічних) і гальмівних (ГАМК-ергічних) впливів, а також через зміну активності нейромедіаторних систем.

Важливу роль відіграють зміни у рівнях серотоніну, дофаміну та норадреналіну. Зростання серотонінергічної активності асоціюється з підвищенням відчуття втоми та сонливості, тоді як зниження дофамінергічної стимуляції пов'язане зі зменшенням мотивації та рухової активності [4; 24].

Центральні механізми втоми відображаються в електроміографічних показниках. Під час розвитку втоми спостерігається: зменшення середньої частоти ЕМГ-сигналу; зниження амплітуди при максимальних довільних скороченнях; збільшення варіабельності сигналу [11; 17; 25].

Зменшення середньої частоти ЕМГ свідчить про зміну рекрутування моторних одиниць та зниження швидкості проведення імпульсу по м'язових волокнах. Це також може бути пов'язано з переходом від швидких (тип II) до більш стійких, але менш потужних моторних одиниць [9; 16; 26]. (табл.2)

Таблиця 2**Порівняльна характеристика центральної та периферичної втоми**

Ознака	Центральна втома	Периферична втома
Рівень виникнення	Кора, підкіркові структури, спинний мозок	М'язове волокно
Основний механізм	Зниження нейронної активації	Метаболічні та іонні порушення
ЕМГ-показники	↓ частоти та амплітуди сигналу	↓ швидкості проведення, зміна спектра
Характер прояву	Зменшення довільного зусилля	Зниження сили навіть при стимуляції

Центральна втома є складним нейрофізіологічним явищем, що обмежує довільну активацію м'язів. Вона взаємодіє з периферичними механізмами, формуючи єдину інтегровану систему регуляції працездатності під час фізичних навантажень [5].

Стійкість до втоми значною мірою визначається морфофункціональними особливостями м'язових волокон, їх метаболічним профілем, швидкістю

скорочення та типом енергозабезпечення. Розрізняють такі типи волокон: Тип І повільні, окисні (мають високу щільність мітохондрій, капілярів і міоглобіну. Характеризуються переважанням аеробного метаболізму, низькою швидкістю скорочення та високою стійкістю до втоми. Забезпечують тривалу роботу помірної інтенсивності); Тип ІІ швидкі, гліколітичні (відзначаються великою силою і швидкістю скорочення, високою активністю анаеробного гліколізу, але низькою окисною здатністю. Швидко накопичують метаболіти (H^+ , Pi) і швидко виснажуються); Тип ІІа (швидкі, окисно-гліколітичні) (мають проміжні властивості. Здатні розвивати значну силу та одночасно підтримувати відносно високу аеробну продукцію АТФ. Є найбільш пластичними щодо тренувальних адаптацій) [14; 20; 26]. (табл.3).

Таблиця 3

Порівняльна характеристика волокон

Показник	Тип І	Тип ІІа	Тип ІІб
Швидкість скорочення	Низька	Середня	Висока
Основний метаболізм	Аеробний	Змішаний	Анаеробний
Щільність мітохондрій	Висока	Помірна	Низька
Стійкість до втоми	Висока	Середня	Низька
Розвиток сили	Помірний	Високий	Дуже високий

Регулярні тренування витривалості: збільшують окиснювальний потенціал м'язів; підвищують активність ферментів циклу Кребса та β -окиснення жирних кислот; сприяють зростанню мітохондріальної щільності; покращують капіляризацію; можуть спричиняти трансформацію волокон типу ІІб у ІІа. Силкові та швидко-силкові тренування, навпаки, стимулюють гіпертрофію швидких волокон і підвищення гліколітичної активності. Таким чином, індивідуальний склад м'язових волокон значною мірою визначає витривалість або вибухову силу спортсмена, а тренування здатні змінювати функціональні характеристики волокон, підвищуючи стійкість до втоми та ефективність м'язової діяльності [11; 17].

Тривала циклічна робота (біг, плавання, велоергометрія) супроводжується вираженими кардіореспіраторними та вегетативними реакціями, спрямованими на підтримання адекватного кисневого забезпечення працюючих м'язів і збереження гомеостазу.

Основні зміни, що відбуваються в організмі: підвищення частоти серцевих скорочень (ЧСС) – забезпечує зростання хвилинного об'єму кровообігу; збільшення ударного та хвилинного об'єму крові – покращує доставку кисню та субстратів енергетичного обміну; підвищення легеневої вентиляції – зростає частота та глибина дихання; зміни варіабельності серцевого ритму (BCP) – відображають перебудову автономної регуляції. [5; 14; 20]

У міру наростання інтенсивності роботи активується симпато-адреналова система, що супроводжується: підвищенням концентрації адреналіну та норадреналіну; збільшенням артеріального тиску; перерозподілом кровотоку (вазодилатація у працюючих м'язах і вазоконстрикція у внутрішніх органах); посиленням глікогенолізу та ліполізу.

Наростання симпатичної активності прямо корелює зі ступенем функціонального напруження та інтенсивністю навантаження. Одночасно зменшується парасимпатичний вплив, що проявляється зниженням показників ВСР (зменшення високочастотної компоненти) [5; 9].

Під час тривалої роботи важливими стають також: терморегуляторні механізми (потовиділення, збільшення шкірного кровотоку); гемодинамічні зміни (можливе зниження об'єму плазми через дегідратацію); ендокринна відповідь (підвищення кортизолу, глюкагону, гормону росту).

За умов високої тренованості системні реакції стають більш економними: при однаковій потужності роботи спостерігається нижча ЧСС, вища ударна продуктивність серця та швидше відновлення після навантаження.

Системні та вегетативні зміни є невід'ємною складовою механізму втоми. Вони відображають інтегровану реакцію серцево-судинної, дихальної та нейро-ендокринної систем на зростаючі метаболічні потреби організму [12; 14; 20].

Висновки. Проведений теоретичний аналіз фізіологічних механізмів розвитку втоми скелетних м'язів під час виконання циклічних вправ дозволяє сформулювати такі ґрунтовні узагальнення: М'язова втома під час циклічних вправ має багаторівневу природу та формується внаслідок інтегративної взаємодії периферичних (м'язових) і центральних (нервових) механізмів регуляції. Її розвиток не може бути пояснений лише виснаженням енергетичних ресурсів, а є результатом комплексних біохімічних, електрофізіологічних і нейрорегуляторних змін. Провідним чинником периферичної втоми є порушення біоенергетичного забезпечення скорочення. Виснаження внутрішньом'язових запасів глікогену, накопичення неорганічного фосфату, іонів водню та зміни кальцієвого гомеостазу знижують чутливість скоротливих білків до Ca^{2+} і обмежують формування актоміозинових містків. Це безпосередньо зменшує силу та потужність м'язового скорочення. Іонні та молекулярні зрушення є критично важливими у підтриманні збудливості м'язового волокна. Підвищення позаклітинної концентрації K^+ , зниження ефективності Ca^{2+} -АТФази, накопичення реактивних форм кисню призводять до зменшення амплітуди потенціалу дії та пригнічення скоротливої функції. Центральна втома відіграє регуляторно-захисну роль та проявляється зниженням імпульсації мотонейронів, зміною рекрутування моторних одиниць і зменшенням довільної активації м'язів. Зниження середньої частоти ЕМГ-сигналу є об'єктивним маркером цих процесів. Центральні механізми можуть передувати вираженим периферичним

змінам і виконують функцію запобігання надмірному виснаженню організму. Типологічні особливості м'язових волокон суттєво впливають на стійкість до втоми. Переважання окиснювальних волокон (тип I), висока щільність мітохондрій та розвинена капілярна мережа забезпечують більшу витривалість до тривалих циклічних навантажень. Систематичні тренування витривалості сприяють морфофункціональній адаптації м'язової тканини та підвищують ефективність аеробного метаболізму. Системні реакції організму (серцево-судинні, дихальні, вегетативні) є невід'ємним компонентом розвитку втоми. Наростання симпатичної активності, зміни варіабельності серцевого ритму та терморегуляційні зрушення відображають ступінь функціонального напруження та можуть використовуватися як діагностичні маркери перевтоми. Графічні моделі (зниження потужності, накопичення лактату, зміни ЕМГ) підтверджують фазовість розвитку втоми. Початкова стабільність показників змінюється поступовим зниженням продуктивності та переходом до стадії вираженого функціонального виснаження. Практичне значення отриманих узагальнень полягає в можливості оптимізації тренувального процесу. Раціональне дозування інтенсивності та тривалості циклічних вправ, контроль показників функціонального стану та врахування індивідуальних особливостей дозволяють попередити розвиток хронічної перевтоми та підвищити ефективність фізичної підготовки. Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням молекулярно-генетичних маркерів стійкості до втоми, удосконаленням методів неінвазивного моніторингу функціонального стану спортсменів та розробленням персоналізованих моделей тренувального навантаження.

Таким чином, м'язова втома під час циклічних вправ є закономірним адаптаційно-регуляторним процесом, що відображає межі функціональних резервів організму та слугує важливим індикатором ефективності фізичного навантаження. Комплексне розуміння її механізмів створює наукове підґрунтя для удосконалення системи фізичного виховання та спортивної підготовки.

Література:

1. Allen D. G., Lamb G. D., Westerblad H. Skeletal muscle fatigue: cellular mechanisms. *Physiological Reviews*. 2008. Vol. 88, No. 1. P. 287–332.
2. Brooks G. A., Fahey T. D., Baldwin K. M. *Exercise Physiology: Human Bioenergetics and Its Applications*. 4th ed. New York : McGraw-Hill, 2005. 876 p.
3. Enoka R. M., Duchateau J. Muscle fatigue: what, why and how it influences muscle function. *Journal of Physiology*. 2008. Vol. 586, No. 1. P. 11–23.
4. Gandevia S. C. Spinal and supraspinal factors in human muscle fatigue. *Physiological Reviews*. 2001. Vol. 81, No. 4. P. 1725–1789.
5. Jones A. M., Burnley M., Poole D. C. Muscle fatigue and endurance performance: physiological determinants. *Sports Medicine*. 2019. Vol. 49, Suppl. 1. P. 1–15.
6. Kim J., Lee H., Park J. Interaction between aerobic and anaerobic metabolism in muscle fatigue. *European Journal of Applied Physiology*. 2021. Vol. 121. P. 1123–1136.

7. McArdle W. D., Katch F. I., Katch V. L. *Exercise Physiology: Nutrition, Energy, and Human Performance*. 8th ed. Philadelphia : Wolters Kluwer, 2015. 1060 p.
8. Metter E. J., Conwit R., Tobin J., Fozard J. L. Age-associated loss of power and strength in the upper extremities. *Journal of Gerontology: Biological Sciences*. 2018. Vol. 73, No. 1. P. 18–25.
9. Powers S. K., Howley E. T. *Exercise Physiology: Theory and Application to Fitness and Performance*. 10th ed. New York : McGraw-Hill, 2018. 688 p.
10. Бойко В. М. Фізіологічні аспекти розвитку втоми при фізичних навантаженнях. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я*. 2022. № 4. С. 89–98.
11. Бондаренко М. І., Сидоренко П. В. Морфофункціональні характеристики м'язових волокон у спортсменів-витривальників. *Спортивна медицина України*. 2021. № 4. С. 50–59.
12. Вільчковський І. С. Психофізіологічні аспекти контролю перевтоми у дітей. *Науковий вісник фізичного виховання і спорту*. 2019. № 1. С. 33–42.
13. Вільчковський І. С., Сергієнко Л. П. *Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді*. Київ : Олімпійська література, 2010. 224 с.
14. Гончарук О. О. Вегетативні реакції та варіабельність серцевого ритму під час циклічних навантажень. *Журнал фізіології людини*. 2020. Т. 46, № 3. С. 9–17.
15. Дубогай О. Д. *Фізіологічні основи фізичного виховання і спорту*. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 312 с.
16. Дубогай О. Д., Коваленко І. М. Адаптивні зміни при тривалих фізичних навантаженнях. *Фізіологія спорту*. 2022. № 6. С. 57–66.
17. Запорожець В. І. Типологія м'язових волокон і спортивні досягнення. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я*. 2023. № 2. С. 78–85.
18. Коваленко І. М. Регуляторні механізми розвитку втоми під час тривалих фізичних навантажень. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2021. № 3. С. 45–52.
19. Круцевич Т. Ю. *Теорія і методика фізичного виховання : підручник*. Київ : Олімпійська література, 2017. 384 с.
20. Круцевич Т. Ю., Новицька І. В. Індивідуальні функціональні показники та витривалість у циклічних видах спорту. *Педагогіка і фізичне виховання*. 2021. № 2. С. 48–57.
21. Левченко О. В. Біохімічні маркери втоми у спортсменів циклічних видів спорту. *Спортивна наука України*. 2020. № 2. С. 37–44.
22. Мироненко В. І., Хоменко В. О. Центральні механізми втоми: сучасні уявлення та практичні аспекти. *Український журнал спортивної медицини*. 2020. № 3. С. 7–19.
23. Петренко І. П., Гриценко С. В. Нервово-м'язова регуляція і стомлення при різних типах навантажень. *Наукові записки Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця*. 2018. Т. 62, № 2. С. 15–24.
24. Савченко Л. М., Бабенко Ю. В. Метаболічні механізми втоми при тривалій роботі. *Біологія людини*. 2021. Т. 7, № 1. С. 5–12.
25. Сергієнко Л. П. *Фізіологія рухової активності : навч. посіб.* Київ : Кондор, 2016. 360 с.
26. Ткаченко О. В. Енергетичні аспекти адаптації до тривалих циклічних вправ. *Вісник фізичної культури та спорту*. 2019. № 5. С. 23–30.

References:

1. Allen, D.G., Lamb, G.D., & Westerblad, H. (2008). Skeletal muscle fatigue: Cellular mechanisms. *Physiological Reviews*, 88(1), 287–332.
2. Brooks, G.A., Fahey, T.D., & Baldwin, K.M. (2005). *Exercise physiology: Human bioenergetics and its applications* (4th ed.). New York: McGraw-Hill.

3. Enoka, R.M., & Duchateau, J. (2008). Muscle fatigue: What, why and how it influences muscle function. *Journal of Physiology*, 586(1), 11–23.
4. Gandevia, S.C. (2001). Spinal and supraspinal factors in human muscle fatigue. *Physiological Reviews*, 81(4), 1725–1789.
5. Jones, A.M., Burnley, M., & Poole, D.C. (2019). Muscle fatigue and endurance performance: Physiological determinants. *Sports Medicine*, 49(Suppl. 1), 1–15.
6. Kim, J., Lee, H., & Park, J. (2021). Interaction between aerobic and anaerobic metabolism in muscle fatigue. *European Journal of Applied Physiology*, 121, 1123–1136.
7. McArdle, W.D., Katch, F.I., & Katch, V.L. (2015). *Exercise physiology: Nutrition, energy, and human performance* (8th ed.). Philadelphia: Wolters Kluwer.
8. Metter, E.J., Conwit, R., Tobin, J., & Fozard, J.L. (2018). Age-associated loss of power and strength in the upper extremities. *Journal of Gerontology: Biological Sciences*, 73(1), 18–25.
9. Powers, S.K., & Howley, E.T. (2018). *Exercise physiology: Theory and application to fitness and performance* (10th ed.). New York: McGraw-Hill.
10. Boiko, V.M. (2022). Fiziologichni aspekty rozvytku vtomy pry fizychnykh navantazheniakh [Physiological aspects of fatigue development during physical loads]. *Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia*, (4), 89–98 [in Ukrainian].
11. Bondarenko, M.I., & Sydorenko, P.V. (2021). Morfofunktsionalni kharakterystyky miazovykh volokon u sportsmeniv-vytryvalnykiv [Morphofunctional characteristics of muscle fibers in endurance athletes]. *Sportyvna medytsyna Ukrainy*, (4), 50–59 [in Ukrainian].
12. Vilchkovskiy, I.S. (2019). Psykhofiziologichni aspekty kontroliu perevtomy u ditei [Psychophysiological aspects of overfatigue control in children]. *Naukovyi visnyk fizychnoho vykhovannia i sportu*, (1), 33–42 [in Ukrainian].
13. Vilchkovskiy, I.S., & Serhiienko, L.P. (2010). *Kontrol u fizychnomu vykhovanni ditei, pidlitkiv i molodi* [Control in physical education of children, adolescents and youth]. Kyiv: Olimpiiska literatura [in Ukrainian].
14. Honcharuk, O.O. (2020). Vehetatyvni reaktsii ta variabelnist sertsevoho rytmu pid chas tsyklichnykh navantazhen [Autonomic reactions and heart rate variability during cyclical loads]. *Zhurnal fiziologii liudyny*, 46(3), 9–17 [in Ukrainian].
15. Dubohai, O.D. (2015). *Fiziologichni osnovy fizychnoho vykhovannia i sportu* [Physiological foundations of physical education and sport]. Kyiv: NPU im. M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
16. Dubohai, O.D., & Kovalenko, I.M. (2022). Adaptivni zminy pry tryvalykh fizychnykh navantazhenniakh [Adaptive changes during prolonged physical loads]. *Fiziologhiia sportu*, (6), 57–66 [in Ukrainian].
17. Zaporozhets, V.I. (2023). Typolohiia miazovykh volokon i sportyvni dosiahnennia [Typology of muscle fibers and sports achievements]. *Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia*, (2), 78–85 [in Ukrainian].
18. Kovalenko, I.M. (2021). Rehuliatorni mekhanizmy rozvytku vtomy pid chas tryvalykh fizychnykh navantazhen [Regulatory mechanisms of fatigue development during prolonged physical loads]. *Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Drahomanova*, (3), 45–52 [in Ukrainian].
19. Krutsevych, T.Yu. (2017). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia* [Theory and methodology of physical education]. Kyiv: Olimpiiska literatura [in Ukrainian].
20. Krutsevych, T.Yu., & Novytska, I.V. (2021). Indyvidualni funktsionalni pokaznyky ta vytryvalist u tsyklichnykh vydakh sportu [Individual functional indicators and endurance in cyclical sports]. *Pedahohika i fizychne vykhovannia*, (2), 48–57 [in Ukrainian].
21. Levchenko, O.V. (2020). Biokhimichni markery vtomy u sportsmeniv tsyklichnykh vydiv sportu [Biochemical markers of fatigue in athletes of cyclical sports]. *Sportyvna nauka Ukrainy*, (2), 37–44 [in Ukrainian].

22. Myronenko, V.I., & Khomenko, V.O. (2020). Tsentralni mekhanizmy vtomy: suchasni uiavlennia ta praktychni aspekty [Central mechanisms of fatigue: Modern concepts and practical aspects]. *Ukrainskyi zhurnal sportyvnoi medytsyny*, (3), 7–19 [in Ukrainian].
23. Petrenko, I.P., & Hrytsenko, S.V. (2018). Nervovo-miazova rehuliatsiia i stomlennia pry riznykh typakh navantazhen [Neuromuscular regulation and fatigue under different types of loads]. *Naukovi zapysky Instytutu fiziologii im. O.O. Bohomoltsia*, 62(2), 15–24 [in Ukrainian].
24. Savchenko, L.M., & Babenko, Yu.V. (2021). Metabolichni mekhanizmy vtomy pry tryvalii roboti [Metabolic mechanisms of fatigue during prolonged work]. *Biologhiia liudyny*, 7(1), 5–12 [in Ukrainian].
25. Serhiienko, L.P. (2016). *Fiziologhiia rukhovoï aktyvnosti* [Physiology of motor activity]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
26. Tkachenko, O.V. (2019). Enerhetychni aspekty adaptatsii do tryvalykh tsyklichnykh vprav [Energy aspects of adaptation to prolonged cyclical exercises]. *Visnyk fizychnoi kultury ta sportu*, (5), 23–30 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 378.147(73)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-728-742](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-728-742)

Співачук Валентина Олександрівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0002-3924-557X>

Калинюк Наталія Василівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, іноземних мов та перекладу Інституту філології та масових комунікацій Університету "Україна", м. Київ, <https://orcid.org/0009-0007-3196-7854>

Дунець Ірина Вікторівна вчитель-методист, вчитель математики, Комуніальний заклад загальної середньої освіти "Ліцей № 15 імені Олександра Співачука Хмельницької міської ради", м. Хмельницький

ІНТЕГРАЦІЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: МІЖПРЕДМЕТНИЙ І КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХОДИ

Анотація. У статті теоретично обґрунтовано доцільність і педагогічну значущість інтеграції м'яких навичок (soft skills) у процесі викладання математики та англійської мови в умовах компетентісно орієнтованої освіти. Актуальність дослідження зумовлена сучасними викликами, пов'язаними з формуванням особистості, здатної ефективно діяти в умовах глобалізованого інформаційного суспільства, де критично важливими є не лише предметні знання, а й уміння комунікувати, співпрацювати, критично мислити, приймати обґрунтовані рішення та творчо розв'язувати комплексні проблеми. Також розкрито потенціал міжпредметної взаємодії вчителів математики та англійської мови як ефективного інструменту розвитку ключових компетентностей учнів, серед яких комунікативна, соціальна, дослідницька, критично-мисленева та креативна. Особлива увага приділена можливостям реалізації інтегрованого підходу через застосування STEAM-технологій, проблемно-орієнтованого навчання та трифазної моделі планування уроку (Launch–Explore–Summarize), що дозволяє поєднати математичний аналіз із англійською комунікативною практикою. Визначено педагогічні умови ефективного розвитку м'яких навичок у міждисциплінарному освітньому середовищі, серед яких системність співпраці вчителів, спільне планування навчальних завдань, використання цифрових ресурсів і інтерактивних методів, формувальне оцінювання та підтримка

психологічного комфорту учнів. Доведено, що інтеграція математики та англійської мови сприяє формуванню цілісної, конкурентоспроможної та соціально активної особистості, здатної застосовувати набуті знання у реальних життєвих і професійних ситуаціях, ефективно взаємодіяти в команді, аналізувати інформацію та презентувати результати своєї діяльності. Такий підхід забезпечує гармонійне поєднання когнітивних, соціальних і комунікативних навичок та відповідає вимогам сучасної компетентнісно орієнтованої освіти.

Ключові слова: м'які навички, інтеграція навчання, математика, англійська мова, компетентнісний підхід, STEAM, проблемно-орієнтоване навчання, міжпредметні зв'язки, міждисциплінарність, педагогіка партнерства.

Spivachuk Valentina Olexandrivna candidate of philology, associate professor of the Department of Foreign Languages, Khmelnytskyi National University, 29016, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0002-3924-557X>

Kalyniuk Nataliia Vasylivna candidate of philology, associate professor of the Department of Ukrainian Language and Literature, Foreign Languages and Translation, Institute of Philology and Mass Communications, University "Ukraine", Kyiv, <https://orcid.org/0009-0007-3196-7854>

Dunets Iryna Viktorivna teacher-methodologist, Mathematics Teacher, Municipal General Secondary Education Institution "Lyceum No. 15 named after Oleksandr Spivachuk of Khmelnytskyi City Council", Khmelnytskyi

INTEGRATION OF SOFT SKILLS IN THE PROCESS OF LEARNING MATHEMATICS AND ENGLISH: INTERDISCIPLINARY AND COMPETENCY-BASED APPROACHES

Abstract. The article theoretically substantiates the relevance and pedagogical significance of integrating soft skills into the teaching of mathematics and English within a competency-based education framework. The relevance of the study is driven by contemporary challenges related to developing individuals capable of acting effectively in a globalized information society, where not only subject knowledge but also the ability to communicate, collaborate, think critically, make reasoned decisions, and solve complex problems creatively is crucial. The potential of interdisciplinary collaboration between mathematics and English teachers as an effective tool for developing students' key competencies—such as communicative, social, research, critical thinking, and creative competencies—is also highlighted. Particular attention is paid to the possibilities of implementing an integrated approach through the use of STEAM technologies, problem-based learning, and the three-phase lesson planning

model (Launch–Explore–Summarize), which allows combining mathematical analysis with English-language communicative practice. The pedagogical conditions for the effective development of soft skills in an interdisciplinary educational environment are identified, including systematic teacher collaboration, joint lesson planning, the use of digital resources and interactive methods, formative assessment, and support for students' psychological comfort. It is demonstrated that integrating mathematics and English contributes to the formation of a holistic, competitive, and socially active personality capable of applying acquired knowledge in real-life and professional situations, effectively interacting in a team, analyzing information, and presenting the results of their work. Such an approach ensures a harmonious combination of cognitive, social, and communicative skills and meets the requirements of modern competency-based education.

Keywords: soft skills, integrated learning, Mathematics, English, competency-based approach, STEAM, problem-based learning, interdisciplinary connections, interdisciplinarity, pedagogy of partnership.

Постановка проблеми. Сучасна освіта орієнтована не лише на передачу знань, а й на формування ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості у XXI столітті. В умовах реформування української школи особливої актуальності набуває розвиток м'яких навичок учнів — комунікації, критичного мислення, креативності, уміння працювати в команді, лідерства та адаптивності.

Математика традиційно сприймається як дисципліна з чіткою логікою та алгоритмами, а англійська мова — як інструмент комунікації та міжкультурної взаємодії. Проте інтеграція цих предметів створює унікальні можливості для розвитку м'яких навичок через міжпредметні проєкти, дослідницькі завдання та проблемно-орієнтоване навчання.

Сучасна освіта потребує комплексного підходу до формування знань та навичок учнів, що забезпечує не лише засвоєння предметного матеріалу, а й розвиток універсальних компетентностей. У цьому контексті особливе значення набувають міжпредметний та компетентнісний підходи, які дозволяють інтегрувати навчання математики та англійської мови та створюють умови для гармонійного розвитку особистості.

Міжпредметний підхід передбачає інтеграцію знань та методів з різних дисциплін для досягнення спільної освітньої мети. Основна його ідея полягає у взаємодії предметів таким чином, щоб знання, отримані з однієї дисципліни, підсилювали та поглиблювали розуміння іншої. У випадку математики та англійської мови це може проявлятися через аналіз даних або статистичних графіків англійською мовою, виконання проєктних завдань із математичними розрахунками та одночасним представленням результатів англійською. Між-

предметний підхід сприяє розвитку таких компетентностей, як критичне мислення, здатність до аналізу та синтезу інформації, комунікативна впевненість і командна робота. Він також допомагає учням бачити зв'язки між предметами, що робить навчання більш осмисленим і мотивуючим.

Компетентнісний підхід (competency-based approach) акцентує увагу на практичному застосуванні знань, умінь та навичок у різних ситуаціях, а не лише на їх відтворенні. Компетентність визначається як інтегрована здатність особистості застосовувати знання, досвід, цінності та ставлення для досягнення конкретних результатів у навчанні, професійній діяльності та житті. У математиці це означає розвиток процедурної, логічної, дослідницької, технологічної та методологічної компетентностей; в англійській мові — мовленнєвої, соціокультурної та стратегічної компетентностей. Компетентнісний підхід дозволяє поєднати аналітичні та комунікативні навички, формує готовність учнів до практичного застосування знань у реальному житті та міжнародному контексті.

Поєднання міжпредметного та компетентнісного підходів у навчанні математики та англійської мови створює умови для всебічного розвитку учнів. З одного боку, учні розвивають здатність застосовувати математичні знання для вирішення практичних проблем, з іншого — одночасно удосконалюють англійську мовну комунікацію, навички презентації та аргументування. Таке інтегроване навчання стимулює критичне та творче мислення, покращує пам'ять і сприяє формуванню цілісної, соціально активної, компетентної особистості, готової до викликів сучасного світу.

Важливо підкреслити, що ефективна реалізація цих підходів потребує системної співпраці вчителів, спільного планування навчальних завдань, використання проблемно-орієнтованих проєктів та цифрових ресурсів. Лише тоді інтеграція математики та англійської мови стає не механічним поєднанням предметів, а потужним освітнім інструментом розвитку м'яких і предметних компетентностей учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує зростання наукового інтересу до проблеми предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у контексті модернізації української освіти та реалізації ідей компетентнісного підходу. Теоретико-методологічні засади CLIL ґрунтовно розкрито у праці CLIL: Content and Language Integrated Learning, де D. Coyle, P. Hood, D. Marsh обґрунтовують концепцію «4C» (Content, Communication, Cognition, Culture) як основу інтеграції змісту навчального предмета та іноземної мови [1]. Саме ця модель стала теоретичним підґрунтям для подальших досліджень українських науковців.

У вітчизняному освітньому дискурсі ідеї інтегрованого та компетентнісного навчання узгоджуються з положеннями Міністерства освіти і науки

України щодо реалізації концепції Нової української школи, де акцентується увага на формуванні ключових компетентностей, наскрізних умінь та інтеграції змісту освіти [2]. У цьому контексті компетентнісний підхід у викладанні іноземної мови розглядається як стратегічний напрям реформування мовної освіти (Ю. Панасюк), що передбачає орієнтацію не лише на мовні знання, а й на формування комунікативної, соціальної та навчальної компетентностей [3].

Проблематика впровадження CLIL у двомовному середовищі детально висвітлена в дослідженні А. Арцишевської, Н. Грині та Л. Кузнецової, де автори аналізують організаційно-педагогічні умови реалізації методу та підкреслюють його ефективність для розвитку іншомовної комунікативної компетентності [4]. Схожої позиції дотримуються І. Бойчевська та Л. Веремюк, які розглядають предметно-мовне інтегроване навчання як провідний засіб формування іншомовних комунікативних умінь, наголошуючи на його практико-орієнтованому характері [5].

Питання мотиваційного потенціалу CLIL розкрито у працях О. Рудичик та Ю. Стиркіної. Дослідники підкреслюють, що інтеграція змісту предмета та мови сприяє підвищенню навчальної мотивації, формуванню позитивного ставлення до вивчення іноземної мови та розвитку пізнавальної активності учнів [6; 7]. Водночас Ю. Стиркіна акцентує увагу на низці проблем, зокрема недостатній підготовці педагогів, браку навчально-методичного забезпечення та складності оцінювання результатів навчання в умовах інтеграції [7].

Окремий напрям досліджень становить упровадження інтегрованого підходу в навчанні математики. М. Донець аналізує методiku проведення інтегрованих позакласних заходів з математики та іноземної мови, доводячи доцільність міжпредметної взаємодії [8]. Л. Сухойваненко розглядає інтегрований підхід до вивчення математики Нової української школи, підкреслюючи його роль у формуванні цілісного світогляду учнів [9]. Подібну проблематику міжпредметних зв'язків у навчанні молодших школярів математики та англійської мови досліджують О. Шаран і Ю. Бец, наголошуючи на розвитку логічного мислення та мовленнєвої активності учнів [10].

Отже, аналіз наукових праць свідчить про комплексне осмислення проблеми предметно-мовного інтегрованого навчання в українській та зарубіжній педагогічній науці. Дослідники розкривають теоретичні засади CLIL, його дидактичний потенціал, мотиваційні можливості та практичні аспекти впровадження в різних освітніх ланках. Водночас потребують подальшого вивчення питання методичного забезпечення інтегрованого навчання математики та іноземної мови в умовах основної школи, що зумовлює актуальність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичне окреслення шляхів інтеграції м'яких навичок під час вивчення математики та англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Поняття «компетентність» у сучасній педагогічній науці визначається як інтегрована здатність особистості застосовувати знання, уміння, досвід і цінності в реальних життєвих ситуаціях. Відповідно до міжнародних підходів (доповідь Ж. Делора для ЮНЕСКО), освіта має ґрунтуватися на чотирьох принципах: навчитися жити разом; навчитися вчитися; навчитися діяти; навчитися бути.

М'які навички безпосередньо корелюють із компетентнісними принципами сучасної освіти та забезпечують успішну соціалізацію учнів. У контексті математичної освіти вони проявляються через уміння логічно аргументувати, здійснювати аналіз і узагальнення, працювати з даними, критично оцінювати інформацію та ефективно співпрацювати в групі. Під час вивчення англійської мови ці навички розвиваються через формування комунікативної компетентності, міжкультурної толерантності, умінь презентувати результати діяльності, вести діалог і працювати в команді.

У цьому контексті особливої уваги набуває поняття іншомовної компетентності. Як зазначає Ю. Панасюк, «іншомовна компетентність – це «комплекс знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування іноземною мовою, а саме: уміння розуміти мовлення, чітко висловлюватись, адекватно й спонтанно реагувати на запит спілкування, змінювати коло спілкування, успішно використовувати іноземну мову і в професійній діяльності, і для самоосвіти особистості» [3, с. 198].

Таким чином, іншомовна компетентність виступає інтегративним результатом навчання, який поєднує мовні знання з розвитком м'яких навичок, зокрема критичного мислення, комунікації, гнучкості та здатності до співпраці. Саме через інтеграцію предметного змісту (наприклад, математичного) та мовної підготовки створюються умови для комплексного розвитку як предметних, так і надпредметних умінь учнів.

Компетентнісно орієнтований підхід у навчанні зміщує акцент із простого відтворення знань на їх практичне застосування у реальних ситуаціях. У математичній освіті це означає не лише засвоєння алгоритмів розв'язання задач, а й формування цілісної системи компетентностей. Зокрема, процедурна компетентність забезпечує вміння виконувати типові обчислення та застосовувати формули; логічна компетентність формує здатність будувати доведення, аналізувати твердження та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; дослідницька компетентність сприяє моделюванню ситуацій та перевірці гіпотез; технологічна компетентність передбачає використання цифрових інструментів і математичних програм; а методологічна компетентність забезпечує усвідомлений вибір адекватних методів розв'язання практичних задач.

Таким чином, інтеграція м'яких навичок із компетентнісно орієнтованим підходом створює умови для всебічного розвитку учня: одночасно формуються

когнітивні, соціальні та практичні навички, що забезпечують успішне навчання, комунікацію та готовність до реалізації знань у реальному житті.

В англійській мові компетентнісний підхід орієнтує на розвиток мовленнєвої компетентності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), соціокультурної (розуміння культурних контекстів та норм спілкування) та стратегічної (уміння компенсувати мовні труднощі й ефективно досягати комунікативної мети). Таким чином, обидва предмети мають значний потенціал для взаємодоповнення, адже математична точність мислення поєднується з комунікативною гнучкістю.

Інтеграція цих напрямів створює умови для формування таких м'яких навичок:

М'яка навичка	Реалізація на інтегрованих уроках
Комунікація	Обговорення математичних моделей англійською мовою
Критичне мислення	Аналіз статистичних даних та їх інтерпретація
Командна робота	Групові проекти з презентацією результатів
Тайм-менеджмент	Планування етапів дослідження
Креативність	Створення математичних візуалізацій і постерів

Природним продовженням компетентнісного підходу є застосування STEAM-підходу (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics), який сприяє розвитку міждисциплінарного мислення та інтеграції знань із різних галузей. Включення англійської мови до STEAM-проектів розширює освітні можливості та наближує навчання до міжнародного академічного простору.

Зокрема, це відкриває можливості для використання автентичних джерел англійською мовою — наукових статей, звітів міжнародних організацій, статистичних порталів, освітніх платформ. Робота з такими матеріалами формує навички критичного аналізу інформації та підвищує рівень академічної грамотності.

Крім того, учні отримують можливість аналізувати міжнародні статистичні дані, порівнювати показники різних країн, інтерпретувати графіки та діаграми. Математичний аналіз у поєднанні з англійським описом результатів сприяє глибшому розумінню глобальних процесів та розвитку аналітичного мислення.

Створення презентацій і захист проектів англійською мовою формують уміння структурувати інформацію, аргументувати висновки та впевнено представляти результати власної роботи. Така діяльність наближує учнів до формату міжнародної академічної комунікації.

Особливої ваги набуває формування академічного мовлення — здатності чітко, логічно та аргументовано висловлюватися, використовуючи відповідну термінологію. Учні навчаються поєднувати точність математичних формулювань із мовною грамотністю, що є важливою складовою сучасної освітньої підготовки.

Наприклад, під час дослідження теми «Climate Change Statistics» учні можуть спочатку проаналізувати математичні дані — графіки змін температури, відсоткові показники викидів, тенденції за певний період. Далі вони описують результати англійською мовою, використовуючи відповідну лексику для аналізу трендів і порівняння показників. Завершальним етапом стає представлення висновків у форматі міжнародної конференції, що моделює реальну наукову комунікацію.

У результаті такої інтегрованої діяльності розвиваються не лише аналітичні здібності, а й комунікативна впевненість, уміння працювати в команді та презентувати результати власних досліджень. Учні поступово переходять від репродуктивного рівня навчання до творчо-дослідницького.

Логічним доповненням STEAM-інтеграції виступає проблемно-орієнтоване навчання (ПОН), яке передбачає використання реальних життєвих проблем як основи навчального процесу. Саме через розв'язання комплексних завдань, що потребують математичного аналізу та англійської комунікації, формується здатність застосовувати знання в нових умовах, критично оцінювати інформацію та знаходити ефективні рішення.

В інтегрованому курсі математики й англійської мови це може виглядати так:

Проблема: Як спланувати бюджет шкільної подорожі за кордон?

Учні: виконують математичні розрахунки (конвертація валют, відсотки, бюджетування); аналізують пропозиції англійських сайтів; презентують результати англійською мовою.

У такому форматі активно формуються: критичне мислення; відповідальність; навички співпраці; лідерські якості; фінансова грамотність.

Трифазна модель планування інтегрованого уроку дозволяє структурувати процес формування м'яких навичок.

Постановка проблемного питання англійською мовою з використанням математичних даних.

Наприклад: *How can we prove mathematically that social media influences teenagers' daily screen time?*

Учні: збирають статистичні дані; виконують обчислення; аналізують результати; готують англійські пояснення.

Презентація результатів, рефлексія, обговорення застосування знань.

Ця модель сприяє системному розвитку: самостійності; рефлексії; аналітичних умінь; мовленнєвої компетентності.

Ефективна інтеграція можлива лише за умови педагогіки партнерства.

Співпраця вчителя математики та англійської мови передбачає системну та цілеспрямовану взаємодію, що виходить за межі епізодичних консультацій. Насамперед ідеться про узгодження тем навчальних програм, що дає змогу

синхронізувати вивчення споріднених понять і створити спільне змістове поле для учнів. Наприклад, під час опрацювання теми «Статистика» з математики доцільно паралельно працювати з англomовними текстами, що містять графіки, діаграми та аналітичні звіти.

Важливим аспектом є спільне планування завдань, коли педагоги разом визначають очікувані результати, форми діяльності та критерії оцінювання. Такий підхід забезпечує логічну цілісність навчального процесу, дозволяє уникнути перевантаження учнів і створює умови для формування як предметних, так і міжпредметних компетентностей. Спільно розроблені проєкти, дослідницькі роботи або інтегровані практичні завдання сприяють більш глибокому засвоєнню матеріалу.

Консультації щодо термінології відіграють не менш важливу роль. Математична лексика англійською мовою має свої особливості, тому узгодження понять і формулювань забезпечує точність змісту та формує академічну грамотність учнів. Це особливо актуально в умовах зростання ролі англійської мови як мови науки й міжнародної комунікації.

Взаємне підсилення освітніх результатів проявляється у тому, що знання, здобуті на одному уроці, стають інструментом для діяльності на іншому. Учні застосовують математичні навички під час аналізу англomовних матеріалів, а мовленнєві компетентності — під час пояснення способів розв'язання задач. Така взаємодія сприяє формуванню цілісної картини знань та підвищує рівень їх усвідомлення.

Подібна модель співпраці демонструє учням приклад ефективної командної роботи між дорослими. Учителі стають не лише носіями знань, а й партнерами, які поважають професійний досвід один одного, координують дії та працюють задля спільної мети. Це формує в учнів культуру взаємоповаги, відкритості до діалогу та готовності до співпраці.

Таким чином, педагогічна взаємодія між учителями стає підґрунтям для створення інтегрованого освітнього простору. У цьому просторі знання перестають існувати ізольовано, а набувають міждисциплінарного змісту та практичної спрямованості. Учні починають усвідомлювати взаємозв'язок між точними науками й мовною комунікацією.

Інтегрований підхід до вивчення математики та англійської мови створює якісно нове освітнє середовище, у якому навчальний процес стає більш динамічним і наближеним до реального життя. Поєднання предметного змісту з комунікативною практикою сприяє формуванню в учнів цілісного бачення світу, у якому знання функціонують як взаємопов'язані елементи.

Ефективність такого підходу підтверджується результатами досліджень, у яких наголошується, що «предметно-мовне інтегроване навчання залучає учнів до взаємодії під час участі у комунікативних завданнях і має низку переваг

завдяки тому, що учні вдосконалюють навички та здобувають знання та навички, які неодмінно використовуватимуть у своєму майбутньому житті та кар'єрі. Учні вчаться взаємодіяти та спілкуватися за допомогою цих навичок, тоді як учитель може бачити їхній прогрес та вирішувати, якому аспекту слід приділяти більше уваги» [7, с. 40–41].

Наведена позиція логічно доповнює ідею інтеграції математики та англійської мови, оскільки підкреслює не лише навчальний, а й практико-орієнтований характер CLIL-підходу. У такому середовищі математика виступає інструментом аналізу й моделювання, а англійська мова — засобом осмислення, обговорення та презентації результатів. Це забезпечує не лише засвоєння навчального матеріалу, а й розвиток ключових м'яких навичок: комунікації, критичного мислення, креативності та відповідальності, що є необхідними для подальшої освітньої та професійної самореалізації учнів.

Крім того, інтеграція сприяє активізації внутрішньої мотивації учнів, адже вони бачать практичну цінність знань і можливість їх застосування в глобальному контексті. Навчання набуває особистісного сенсу, що позитивно впливає на навчальні досягнення та рівень залученості школярів. Співпраця вчителя математики та англійської мови є не лише організаційним інструментом, а й стратегічним чинником підвищення якості освіти. Вона створює умови для формування компетентної, соціально активної та конкурентоспроможної особистості, здатної ефективно діяти в сучасному міждисциплінарному середовищі.

По-перше, підвищення мотивації відбувається завдяки усвідомленню практичної цінності знань. Коли учні використовують математичні обчислення для аналізу реальних англійськомовних джерел, статистики міжнародних досліджень або економічних показників, вони бачать безпосередній зв'язок між теорією та життям. Це зменшує типове запитання «Навіщо мені це?» і формує позитивне ставлення до навчання.

По-друге, міжпредметні зв'язки сприяють подоланню освітніх втрат, адже інформація, засвоєна в різних контекстах, краще закріплюється в пам'яті. Коли математичне поняття одночасно використовується під час аналізу тексту англійською мовою або створення презентації, відбувається багаторазове опрацювання матеріалу через різні канали сприйняття — логічний, мовний, візуальний та комунікативний.

Такий підхід також забезпечує глибше розуміння понять, оскільки учні не лише виконують алгоритми, а й пояснюють свої дії англійською мовою. Вербалізація математичних міркувань сприяє усвідомленню логічних зв'язків, формує точність мислення та допомагає уникати формального заучування.

Третя перевага полягає у розвитку мовної впевненості. Використання англійської мови в предметному, змістовному контексті знижує страх помилки та формує функціональну мовленнєву компетентність. Учні сприймають мову

не як окремий навчальний предмет, а як інструмент для досягнення пізнавальної мети.

У процесі інтегрованого навчання активно розвиваються навички академічного мовлення: аргументація, опис процесів, аналіз даних, формулювання висновків. Це підвищує готовність учнів до участі в міжнародних освітніх програмах, конкурсах, наукових заходах та проєктній діяльності.

Інтегрований підхід також розвиває критичне мислення, адже учні повинні не лише перекласти або обчислити, а й оцінити достовірність джерел, проаналізувати тенденції та зробити обґрунтовані висновки. Таким чином формується здатність працювати з інформацією комплексно та відповідально.

Підготовка до майбутнього проявляється через розвиток універсальних навичок — комунікації, співпраці, лідерства, тайм-менеджменту та адаптивності. Саме ці навички є визначальними у сучасному професійному середовищі, де міждисциплінарність і володіння іноземною мовою стають стандартом. Інтеграція математики та англійської мови створює умови для гармонійного розвитку особистості учня. Вона поєднує когнітивний, мовний та соціальний компоненти навчання, забезпечуючи не лише якісне засвоєння знань, а й формування конкурентоспроможної, мобільної та відкритої до світу особистості. У такому освітньому середовищі учень виступає активним суб'єктом пізнавальної діяльності, здатним застосовувати математичні знання для аналізу інформації та водночас ефективно комунікувати англійською мовою у навчальних і життєвих ситуаціях. Саме ця цілісність розвитку стає ключовим результатом інтегрованого підходу.

Водночас ефективність інтеграції не виникає спонтанно — вона потребує дотримання певних педагогічних умов. Лише системна організація освітнього процесу здатна забезпечити реальний розвиток як предметних, так і м'яких навичок учнів. Тому доцільно окреслити основні умови, за яких інтегрований підхід буде результативним.

Передусім важливою є системність міжпредметної взаємодії. Інтеграція має бути не одноразовою ініціативою, а продуманою стратегією співпраці вчителів. Регулярне узгодження тем, спільний аналіз програм та визначення точок перетину змісту дозволяють створити логічну послідовність навчання, у якій знання з одного предмета підсилюють інший.

Не менш значущим є спільне планування навчального процесу. Воно передбачає визначення спільних освітніх цілей, узгодження форм діяльності та критеріїв оцінювання. Такий підхід допомагає уникнути дублювання матеріалу, забезпечує оптимальний розподіл навчального часу та створює цілісну освітню траєкторію для учнів.

Використання проблемно-орієнтованих завдань є ще однією важливою умовою. Реальні або наближені до життя ситуації мотивують учнів застосову-

вати математичні знання в англomовному контексті. Розв'язання практичних проблем сприяє розвитку критичного мислення, уміння аргументувати власну позицію та працювати в команді.

Невід'ємною складовою інтегрованих уроків математики та англійської мови є використання сучасних цифрових технологій, які не лише візуалізують складні математичні концепції, а й створюють платформу для англomовної комунікації та співпраці учнів. Особливе місце посідають інтерактивні інструменти, що стимулюють дослідницьку діяльність, розвивають критичне мислення, креативність та комунікативні компетентності.

Графічний калькулятор Desmos дозволяє будувати графіки функцій і виконувати творчі дослідження, наприклад, створювати «математичні малюнки», одночасно опановуючи англomовну термінологію. GeoGebra надає можливості динамічної геометрії та 3D-моделювання; використання аплетів англійською мовою на платформі GeoGebra Classroom сприяє розвитку цифрової співпраці та виконанню завдань на віртуальних дошках.

Активізацію навчальної діяльності забезпечують гейміфікація та інтерактивне оцінювання за допомогою Quizizz, Kahoot та LearningApps, де математичні задачі сформульовані англійською мовою. Учні тренують логічне мислення, навички читання та розвивають міжпредметні зв'язки через інтерактивні вправи, класифікації, пазли та встановлення відповідностей. Віртуальні дошки Padlet та Canva стають цифровим простором для проектної діяльності: учні збирають статистичні дані англійською, створюють інфографіки та презентують результати інтегрованих проєктів, поєднуючи математичні розрахунки з візуальним дизайном та мовним описом. Plickers забезпечує миттєвий зворотний зв'язок навіть без гаджетів у кожного учня, підтримуючи динаміку уроку та дозволяючи вчителю адаптувати подальші кроки навчання в реальному часі.

Для оцінювання учнів під час інтегрованого уроку ефективним є використання формувального оцінювання, яке враховує як предметні, так і міжпредметні компетентності. Інструменти self-assessment rubrics дають учням змогу оцінювати не лише правильність виконання математичних завдань, а й власну участь у англomовних дискусіях, здатність обґрунтовувати свою позицію та використовувати математичну термінологію. Механізм peer-feedback передбачає взаємну оцінку робіт однокласників англійською мовою за математичними критеріями, що стимулює розвиток комунікативних навичок, уміння надавати конструктивний зворотний зв'язок та ефективно працювати в команді.

Крім того, інтеграція допомагає подолати психологічні бар'єри, такі як страх перед математикою («Math Anxiety») та мовний бар'єр. Використання інтерактивних ігор, цифрових платформ та візуалізацій знижує тривожність учнів щодо складних математичних концепцій, а концентрація на логіці та

структурі задач, а не лише на граматиці, допомагає подолати страх перед англійською мовою. Візуальні опори (scaffolding) у вигляді карток із термінами та схемами підтримують самостійність, впевненість і зосередженість учнів на процесі розв'язання завдань.

Таким чином, поєднання цифрових технологій, інтерактивних методів, формувального оцінювання та підтримки психологічного комфорту перетворює інтегровані уроки на цілісну систему навчання, де учні розвивають критичне мислення, комунікативні й соціальні компетентності, digital literacy та готовність до самостійної творчої діяльності, що відповідає вимогам сучасної освіти.

Висновки. Інтеграція м'яких навичок у процесі вивчення математики та англійської мови доводить свою ефективність як інноваційний підхід у сучасній освіті. Вона дозволяє поєднати аналітичні та комунікативні компетентності, формує критичне мислення, навички співпраці, лідерства та креативності. Завдяки цьому учні отримують можливість застосовувати знання у реальних життєвих ситуаціях, що підвищує значимість навчання та стимулює внутрішню мотивацію до пізнання.

Компетентнісний підхід, поєднаний із міжпредметною інтеграцією, створює умови для цілісного розвитку особистості. З одного боку, він забезпечує формування системи математичних компетентностей — процедурної, логічної, дослідницької, технологічної та методологічної; з іншого — розвиває мовленнєві, соціокультурні та стратегічні компетентності англійської мови. Такий баланс сприяє гармонійному поєднанню когнітивних і соціальних навичок, що є критично важливим для підготовки учнів до складних навчальних та життєвих ситуацій.

Важливим чинником підвищення ефективності інтеграції є застосування STEAM-підходу та проблемно-орієнтованого навчання. Проектна діяльність, робота з автентичними англійськими джерелами та аналіз міжнародних статистичних даних формують міждисциплінарне мислення, підвищують академічну грамотність та розвивають цифрову компетентність. У результаті учні здобувають уміння критично оцінювати інформацію, робити аргументовані висновки та презентувати результати досліджень у зрозумілій та структурованій формі.

Одним із ключових інструментів підтримки інтегрованого навчання є формувальне оцінювання, включно з self-assessment rubrics та peer-feedback. Воно дозволяє оцінювати не лише предметні результати, а й комунікативні та соціальні навички учнів, стимулює рефлексію, відповідальність та взаємопідтримку. Завдяки цьому учні усвідомлюють власні сильні сторони та отримують можливість визначати напрями для подальшого вдосконалення.

Таким чином, інтегровані уроки математики та англійської мови є потужним освітнім інструментом, який забезпечує комплексний розвиток особистості. Вони поєднують навчальні результати з формуванням універсальних м'яких

навичок, готують учнів до реальних життєвих та професійних ситуацій, формують глобальну компетентність і критичне мислення. Водночас подальші дослідження мають зосереджуватися на емпіричній оцінці ефективності різних моделей інтеграції та визначенні оптимальних стратегій для різних вікових груп учнів.

Література:

1. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 184 p.
2. Концепція Нової української школи. Міністерство освіти і науки України. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
3. Панасюк Ю. Компетентнісний підхід у викладанні іноземної мови // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Вип. 3. 2015. – С. 196–202.
4. Арцишевська А., Гриня Н., Кузнецова Л. Запровадження CLIL методу у двомовному середовищі // Молодий вчений. № 10.1 (98.1). 2021. – С. 4–7.
5. Бойчевська І., Веремюк Л. Використання предметно-мовного інтегрованого навчання як основного засобу формування іншомовних комунікативних вмінь // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Вип. 4. 2023. – С. 64–70.
6. Рудичик О. М. Предметно-мовне інтегроване навчання як засіб підвищення мотивації до навчання // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Вип. 2. 2020. – С. 116–121.
7. Стиркіна Ю. Переваги та проблеми предметно-мовного інтегрованого навчання // Scientific World Journal. Вип. 4. Час. 4. 2020. – С. 39–46.
8. Донець М. Г. Методика проведення інтегрованого позакласного заходу з математики та іноземної мови в сільській школі // Sciences of Europe. № 1. 2016. – С. 25–34.
9. Сухойваненко Л. Ф. Інтегрований підхід до вивчення математики в 5–6 класах Нової Української Школи // Інноваційна педагогіка. Випуск 70. Том 2. 2024. – С. 28–31.
10. Шаран О. В., Бец Ю. С. Особливості використання міжпредметних зв'язків у навчанні молодших школярів математики та англійської мови // Фізико-математична освіта. Вип. 4. 2017. – С. 124–127.

References:

1. Coyle D., Hood P., Marsh D. (2010) CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge : Cambridge University Press, 184 p. [in English].
2. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Concept of the New Ukrainian School. Ministry of Education and Science of Ukraine]. – Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian].
3. Panasiuk Yu. (2015) Kompetentnisnyi pidkhid u vykladanni inozemnoi movy [Competency-based approach to teaching a foreign language]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Vyp. 3. 196–202. [in Ukrainian].
4. Artsyshevska A., Hrynia N., Kuznetsova L. (2021) Zaprovadzhennia CLIL metodu u dvomovnomu seredovyshchi [Implementing the CLIL method in a bilingual environment]. *Molodyi vchenyi*. № 10.1 (98.1). 4–7. [in Ukrainian].

5. Boichevska I., Veremiuk L. (2023) Vykorystannia predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia yak osnovnoho zasobu formuvannia inshomovnykh komunikativnykh vmin [Using subject-language integrated learning as the main means of forming foreign language communicative skills]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Vyp. 4. 64–70. [in English].

6. Rudychuk O. M. (2020) Predmetno-movne intehrovane navchannia yak zasib pidvyshchennia motyvatsii do navchannia [Subject-language integrated learning as a means of increasing motivation for learning]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho*. Vyp. 2. 116–121. [in Ukrainian].

7. Styrkina Yu. (2020) Perevahy ta problemy predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia [Advantages and challenges of subject-language integrated learning]. *Scientific World Journal*. Vyp. 4. Chas. 4. 39–46. [in Ukrainian].

8. Donets M. H. (2016) Metodyka provedennia intehrovanoho pozaklasnoho zakhodu z matematyky ta inozemnoi movy v silskii shkoli [Methodology for conducting an integrated extracurricular activity in mathematics and a foreign language in a rural school]. *Sciences of Europe*. № 1. 25–34. [in Ukrainian].

9. Sukhoivanenko L. F. (2024) Intehrovanyi pidkhid do vyvchennia matematyky v 5–6 klasakh Novoi Ukrainiskoi Shkoly [An integrated approach to studying mathematics in grades 5–6 of the New Ukrainian School]. *Innovatsiina pedahohika*. Vypusk 70. Tom 2. 28–31. [in Ukrainian].

10. Sharan O. V., Bets Yu. S. (2017) Osoblyvosti vykorystannia mizhpredmetnykh zviazkiv u navchanni molodshykh shkoliariv matematyky ta anhliiskoi movy [Peculiarities of using interdisciplinary connections in teaching mathematics and English to younger schoolchildren]. *Fizyko-matematychna osvita*. Vyp. 4. 124–127. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 373.015.31:502

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-743-751](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-743-751)

Стахів Лілія Григорівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Дрогобич, <https://orcid.org/0000-0001-8939-3928>

СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ СИСТЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ОЗДОРОВЧИХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ (СОЦІАЛЬНА ТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ)

У статті висвітлено проблему використання оздоровчих здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі початкової школи в контексті сучасних методичних систем задля створення здоров'язбережувального безпечного освітнього середовища відповідно до ідей Концепції Нової української школи. Представлено класифікацію оздоровчих інноваційних здоров'язбережувальних технологій: інноваційні оздоровчі технології збереження і стимулювання здоров'я; інноваційні оздоровчі технології психофізичного розвитку; інноваційні оздоровчі технології профілактично-лікувального спрямування та інноваційні оздоровчі технології терапевтичного спрямування. Наголошено на сучасних нормативно-правових документах – Законі України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті початкової освіти, Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти». Розкрито поняттєво-категоріальний тезаурус, пов'язаний з поняттям «оздоровчі здоров'язбережувальні технології», а саме «арттерапія», «зоотерапія», «рослинотерапія», «сміхотерапія», «пісочнотерапія», «казкотерапія», «кольоротерапія», «рефлексотерапія», «фототерапія», «музикотерапія» та «піснетерапія» тощо. Звернено увагу на різноманітності освітніх програм науково-педагогічних проєктів, за якими здійснюється освітній процес в сучасній початковій школі. Акцентовано на технології «Піснезнайка» освітньої програми медико-педагогічного проєкту «Гармонія інтелекту та здоров'я». Простудійовано різноманітні форми, методи та засоби використання піснезнайських пісень на уроках/заняттях з молодшими школярами. Зроблено висновок, що пісне-та музико-технології як одні з оздоровчих здоров'язбережувальних педагогічних технологій позитивно впливають на моральне, психічне, духовне та фізичне здоров'я учнів.

Ключові слова: оздоровчі здоров'язбережувальні технології, освітній процес, початкова школа, сучасні методичні системи як технології навчання,

здоров'язбережувальне безпечне освітнє середовище, майбутні учителі початкових класів, молодші школярі, Концепція Нової української школи.

Stakhiv Liliya Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Pedagogy and Methods of Primary Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, <https://orcid.org/0000-0001-8939-3928>

MODERN METHODOLOGICAL SYSTEMS OF USING HEALTHY HEALTH-SAFE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF PRIMARY SCHOOL (SOCIAL AND HEALTH-SAFE EDUCATIONAL BRANCH)

Abstract. The article highlights the problem of using health-improving technologies in the educational process of primary school in the context of modern methodological systems to create a health-improving safe educational environment in accordance with the ideas of the Concept of the New Ukrainian School. A classification of innovative health-preserving technologies is presented: innovative health-preserving and health-promoting technologies; innovative health-preserving and psychophysical development technologies; innovative health-preserving and therapeutic technologies and innovative health-preserving and therapeutic technologies. Emphasis is placed on modern regulatory documents - the Law of Ukraine "On Education", the Concept "New Ukrainian School", the State Standard of Primary Education, the Professional Standard "Teacher of a Secondary Education Institution". A conceptual and categorical thesaurus related to the concept of "health-improving health-saving technologies" is revealed, namely "art therapy", "zootherapy", "herb therapy", "laughter therapy", "sand therapy", "fairy tale therapy", "color therapy", "reflex therapy", "phototherapy", "music therapy" and "song therapy", etc. Attention is drawn to the diversity of educational programs of scientific and pedagogical projects, according to which the educational process is carried out in a modern elementary school. Emphasis is placed on the technology "Pisneznayka" of the educational program of the medical and pedagogical project "Harmony of Intelligence and Health". Various forms, methods and means of using pisneznayka songs in lessons/classes with younger schoolchildren are studied. It is concluded that song and music technologies as one of the health-improving health-preserving pedagogical technologies have a positive effect on the moral, mental, spiritual and physical health of students.

Keywords: health-improving health-saving technologies, educational process, primary school, modern methodological systems as learning technologies, health-saving safe educational environment, future primary school teachers, younger schoolchildren, Concept of the New Ukrainian School.

Постановка проблеми. Сьогодні учителями початкових класів у процесі навчання освітніх галузей широко впроваджуються здоров'язбережувальні технології, зокрема оздоровчі. Ці питання виокреслені у низці сучасних нормативно-правових документів, зокрема Законі України «Про освіту» [3], Концепції «Нова українська школа» [4], Державному стандарті початкової освіти [2], Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [8] та ін. У цих документах наголошено на необхідності створення оптимальних умов з метою всебічного розвитку учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), зокрема молодших школярів.

Так, у Професійному стандарті розробниками звернена увага на низку загальних та фахових компетенцій, якими має володіти майбутній учитель початкових класів, в тому числі й інноваційній освітній компетентності, задля здійснення ефективного освітнього процесу та створення здоров'язбережувального освітнього середовища відповідно до Концепції Нової української школи [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цю проблему розглядає низка сучасних науковців. Зокрема, психолого-педагогічні чинники формування особистості майбутнього учителя у педагогічному закладі вищої освіти розглядає В. Боднар [1]; освітні технології у початковій школі висвітлюють О.Янкович, І.Кузьма [9]; методику впровадження піснє- та музикотерапії окреслює авторський колектив під керівництвом І. Гавриш [10] та ін.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності оздоровчих здоров'язбережувальних технологій, методиці використанні їх у процесі навчання освітніх галузей початкової школи, зокрема соціальної та здоров'язбережувальної.

Виклад основного матеріалу. Детальний аналіз науково-педагогічної та психолого-методичної літератури дозволяє виокремити той факт, що такими сучасними науковцями, як Олександром Янкович та Іриною Кузьмою представлено науково-методичний доробок, з розробленої ними класифікації інноваційних здоров'язбережувальних технологій, зокрема й оздоровчих, які використовуються учителями початкових класів:

- інноваційні оздоровчі технології збереження і стимулювання здоров'я;
- інноваційні оздоровчі технології психофізичного розвитку;
- інноваційні оздоровчі технології профілактично-лікувального спрямування;
- інноваційні оздоровчі технології терапевтичного спрямування [9].

До інноваційних оздоровчих технологій терапевтичного спрямування науковці відносять різні види терапій та методику їх застосування з молодшими школярами. Важливе місце посідають арт-, зоо-, рослино-, сміхо-, пісочно-, казко-, кольоро-, рефлекс-, фото-, музикотерапії тощо. Коротко зупинимося на окремих з них.

Кольоротерапія – педагогічна технологія із використанням впливу колірної гами на психоемоційний стан учнів, їх самопочуття, вміння зберігати спокій, не стресувати [9].

Казкотерапія – технологія навчання казкою, що має лікувальну спрямованість, оскільки підбираються або створюються такі казки, які допомагають перебороти страх, негативні відчуття, створюють позитивний настрій, покращують самопочуття.

Арт-терапія – оздоровлення декоративно-прикладним мистецтвом, малюванням, ліпленням, що допомагає гіперактивним, агресивним дітям стримуватися від негативу, що проявляється в агресії. Як один із прийомів арт-терапії виступають ігри та вправи з пальчиками під музику [9].

Кінезотерапія – оздоровлення за допомогою різних рухів під музичний супровід: ритмічна гімнастика, фітнес, що допомагає стабілізувати психіку, розвивати інтуїцію, активізує творчі здібності.

Ігрова терапія – оздоровлення через різні види ігор.

Рефлексотерапія – масаж активних точок, які розташовані на пальцях рук, вух, стопах ніг, обличчі.

Звукова гімнастика – це звуковий вібромасаж.

Пальчикова гімнастика – процес замикання енергетичних каналів, що дає потрібний лікувальний ефект.

Аерозольна терапія – розбризкування ефірної олії шипшини, обліпихи, м'яти, меліси, лаванди тощо [1].

Важливе місце займають музико- та піснетерапія.

Зауважимо, що сьогодні, крім освітніх програм «Нова українська школа» авторів Романа Шияна чи Олександри Савченко, існує ціла низка програм, за якими здійснюється освітній процес з молодшими школярами, а саме: «Інтелект України», «Росток», «На крилах успіху», «Розвивальне навчання», «Світ, в якому я живу», «Вальдорфська педагогіка», «Росток» та ін. Важливе місце займає й освітня програма «Гармонія інтелекту та здоров'я» [5].

Детальний аналіз цього освітнього документу засвідчує той факт, що основним її завданням є «створення умов для гармонійного розвитку дитини, що забезпечується впровадженням методико-педагогічної технології «ПіснеЗнайка» [5]. Відповідно до розробленої методики учні початкових класів мають змогу навчатися граючись. І в цьому сенсі особливе місце займають навчальні пісні, які розробники вмістили у спеціальних зошитах з друкованою основою. Ми повністю погоджуємося з науковцями в тому, що такий підхід сприяє учням долати стресові відчуття, депресію, психічні розлади, та навіть, як це зазначено у програмі, «алко- та наркозалежність» [5], Задомогою вміщених пісень та навчальних музичних фільмів, які вчитель демонструє через екран телевізора, учні засвоюють загальні життєві та предметні компетентності з багатьох освітніх галузей відповідно до Державного стандарту початкової освіти» [2].

Детальний аналіз науково-методичних джерел засвідчує, що технології навчання освітніх галузей початкової школи в контексті НЕІ є на часі, оскільки

відповідно до Професійного стандарту «Вчитель ЗЗСО» вони спрямовані на підготовку педагога до використання діяльнісного підходу, низки інтерактивних методів – ігор, проєктів, кейсів тощо, та ІКТ (іуформаційно-комунікативних технологій) задля реалізації дев'ятох освітніх галузей – мовно-літературної, математичної, природничої, соціальної та здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформативної, мистецької (музичне +образотворче мистецтво), фізкультурної та ін.). Основною метою виступає формування в учнів початкових класів критичного мислення та виявлення й розвитку в них творчого потенціалу.

Тому перед закладами вищої освіти стоїть завдання (ЗВО) - навчити майбутніх вчителів початкових класів уміло впроваджувати сучасні освітні технології, а саме: цифрові інструменти, проєктну діяльність, застосовувати різноманітні ігрові методи тощо. Ці завдання відповідають вимогам та викликам сучасної початкової освіти і реалізується або на окремих уроках, або на заняттях інтегрованих курсів «Я досліджую світ», «Я пізнаю світ», «Навколишній світ», «Всесвіт».

З метою здійснення інтеграції навчання широко застосовуються такі інноваційні педагогічні технології, як використання мультимедіа, електронних посібників та різноманітних технологій, представлених на сайтах Інтернету. Учні при цьому мають самостійно мислити та аналізувати. У зв'язку з цим учитель повинен володіти такою важливою професійною компетентністю, як здатністю проєктувати сучасний урок, здійснюючи компетентнісний практико-орієнтований підхід та використовуючи належні навчальні інструменти для оцінювання навчальних досягнень молодших школярів. З цією метою ми детальніше зупинимось на музикотерапевтичній технології «ПіснеЗнайка» освітньої програми «Гармонія інтелекту та здоров'я», а також формах і методах її використання у процесі навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі, зокрема в контексті змістових ліній «Здоров'я», «Безпека» та «Добробут».

Детальний аналіз цієї програми як важливого напрямку музикотерапевтичної педагогіки «ПіснеЗнайка» дозволяє стверджувати, що завдяки запропонованим у ній форм та методів навчання молодших школярів проходить цікаво й захоплююче, сприяє поліпшенню стосунків між дорослими та учнями. З піснетерапією кожний день навчання в школі дарує учням радість, і кожна дитина може розкривати свій творчий потенціал, оскільки ця програма «відповідає провідній діяльності молодших школярів, задовольняє їхню життєву потребу в русі, оптимально адаптована для навчання дітей, які мають різні рівні психічного, фізичного та інтелектуального розвитку» []. Навчання з «Піснезнайкою» реалізовує особистісно орієнтоване навчання, виховання, сприяє розвитку духовного світу дитини та оздоровлює її, поліпшує стан фізичного й психічного здоров'я.

Враховуючи теми вищепредставлених змістових ліній соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі, які найчастіше інтегруються з природничої, громадянською та історичною освітніми галузями початкової школи відповідно до Держстандарту, можна з впевненістю стверджувати, що такі пісні допомагають учням не лише краще сприймати та засвоювати навчальний матеріал, а й сприяють покращенню успішності дітей, активізують діяльність мозку, зокрема в таких мислительних операціях, як уваги, мислення, мовлення, довготермінової емоційної пам'яті, і при цьому попереджуючи стрес чи перевтому.

Детальний аналіз вміщених пісень також орієнтує учнів на здоровий спосіб життя, розвиває в них духовний світ та творчі здібності, сприяє класного колективу згуртуватися, навчає самоповаги та сприяє в досягненні успіху. Ці пісні також формують цілісне сприйняття світу та залучають молодших школярів до співпраці батьків й інших членів родини. А це яскравий приклад втілення ідей Концепції НУШ – створення педагогіки партнерства.

Ми погоджуємося з розробниками цієї оздоровчої здоров'язбережувальної педагогічної технології в тому, що технологія «ПіснеЗнайки» виступає альтернативою традиційному навчанню, оскільки піснєзнайські пісні дають учням заримовані знання на перехресті педагогіки, психології та медицини. Музика цих пісень сприяє психоемоційній корекції, нормалізує діяльність дитячого організму, коригує процес кровообігу, допомагає здійснювати обмін речовин та активізує мозок. Важливу роль ця технологія відіграє у залученні до роботи як збуджених дітей, так сором'язливих. Оскільки дітям молодшого шкільного віку необхідні яскраві враження, необхідність відчувати радість життя та позитивні емоції, ця технологія «ПіснеЗнайка» навчає дітей умінню логічно, емоційно й творчо мислити.

Отже, методика використання технології «ПіснеЗнайки» полягає в тому, що на уроках чи заняттях після прослуховування пісень декілька разів, доцільно на цьому етапі розпочинали активне навчання учнів. Школярі розглядають ілюстрації з екрана комп'ютера і наспівують вже знайомі їм пісні, вони можуть рухатися в такт музиці. Таким чином, виконується робота слухового, зорового та рухового каналів сприйняття. Учні комфортно, вони легше адаптуються до шкільних навантажень і уникають перевантажень та стресів, що негативно позначається на успішності та здоров'ї учнів.

У межах розкриття окресленої проблеми також акцентуємо, що низка цікавих навчальних пісень з метою здійснення піснетерапії як однієї із оздоровчих здоров'язбережувальних технологій широко використовується учителями початкових класів на заняттях «Я пізнаю світ» відповідно до освітньої програми розробленого харківськими науковцями науково-педагогічного проєкту «Інтелект України» [10]. З цією метою ми детальніше зупинимося на ній.

Так, зауважуємо, що відповідно до низки педагогічних умов цієї програми освітній заклад має бути повністю забезпечений відповідними навчально-методичними посібниками, а саме: телевізором, проєктором, робочими зошитами під назвою «Я пізнаю світ», зошитом «Для творчих завдань», «Я читаю сам» для самостійної роботи тощо. Зазначаємо, що кожне навчальне заняття завершується піснетерапією, поєднаною з танцювальними рухами учнів. Методика проведення полягає в тому, що на моніторі комп'ютера учні читають вірші, лунає мелодія і вони рухаючись наспівують слова пісень.

Так, наприклад, в одному із зошитів з друкованою основою, що служить одночасно підручником, є вміщений вірш Надії Красоткіної «Здоров'я»:

«Здоров'я – розкіш для людини, найбільша цінність у житті.

Як є здоров'я день при днині, можливість є йти до мети.

Тоді є радість, щастя, диво, Краса у крапельці роси.

Тоді людина йде щасливо Серед безмежної краси.

Й чарівність світу відчуває. Для неї й хмурі дні – ясні.

Вона всі труднощі долає Й співає радісні пісні.

Вона – здорова! Це чудово, Бо їй нічого не болить.

Вона добро творить готова. І це прекрасно! Можна жити!» [10, с.33].

Зазначаємо, що відповідно до застосування цієї методики спочатку на екрані появляється вдало підібрана ілюстрація, яка доповнює зміст віршованих рядків. Учні, сидячи в групах, роздумують й обґрунтовують свої відповіді, чи згодні вони з поетесою в тому, що здоров'я є найбільшою цінністю в житті людини. Потім учні отримують завдання Знайки: записати на аркушах паперу, що потрібно їм робити зранку, щоб мати добре психічне та фізичне здоров'я. Підказками слугують малюнки, вміщені у робочому зошиті. Далі у сформованих групах учні переглядають презентацію й виконують ще одне завдання, яке полягає у формуванні корисних звичок: «9 тисяч кроків, 8 годин сну, 1 години тренування, 2 години без гаджетів перед сном, 3 основних прийомів їжі та 3 корисних перекусів, 7 стаканів питної води, 6 хвилин спокою, 5 порцій овочів та фруктів тощо» [10, с.38].

Запам'ятавши поради, учні усі разом рухаються, виконуючи фізкультхвилинку, а потім опрацьовують вірш Надії Красоткіної «Як думала Оленка...»:

«Думала Оленка так: щоб здоров'я мати,

Треба їсти їй буряк, пити чай із м'яти.

їсти супчики й борщі, вареники з сиром,

І котлетки, й вергунці, але знати міру.

Прокидатись на зорі, зарядку робити,

Помагати у дворі, з дітьми в мирі жити.

Ще трудитися щодень, волю гартувати,
І завжди співать пісень, словом, не тужити
Чемні говорить слова та людей вітати,
Добрії робить діла, менших захищати» [10, с.33].

Потім, використовуючи інтерактивну вправу «Мікрофон», учні ланцюжком висловлюють думку: чи погоджуються вони з Оленкою в тому, щоб бути здоровим чи здоровою. Потім рухаються під музику, співаючи пісню «Щоб здоровими всім бути», вміщену у додатку одного із зошитів «Я пізнаю світ. Українська мова. Математика» [10, с. 34].

Або ще один приклад. Так, на 103 день навчання в школі учні 2 класу вивчають тему «Яку дружбу заведеш, таке й життя поведеш» зі змістової лінії «Добробут». Використовуючи метод музикотерапії, учні продовжують вивчати «Пісеньку про дружбу» (музика Ольги Янушкевич, слова Марії Ясакової). Імітуючи рухи, вони життєрадісно відтворюють куплет пісні:

«Де єднає дружба всіх,
Там лунає пісня й сміх.
Свято нам несуть у дім –
Буде весело усім» [10, с. 39].

Отже, можна стверджувати, що така піснетерапія як одна з ефективних інноваційних оздоровчих здоров'язбережувальних технологій сприяє різнобічному розвитку молодших школярів, а саме: активізується їх творчий потенціал, в них зберігається стан фізичного й психічного здоров'я, зникають перевтома і стрес, покращується успішність, а стосунки з батьками та вчителями стають теплішими й доброзичливішими. Ця технологія допомагає запобігати стресовості, перевтомі учнів, гіподинамії та водночас збагачує їх духовно-естетичний світ. Як зазначав у свій час відомий композитор Петро Чайковський, «Там, де слова безсилі, найкрасномовніше промовляє музика».

Література:

1. Боднар В.І. Психолого-педагогічні чинники формування особистості майбутнього учителя у педагогічному вищому навчальному закладі. *Педагогічні та психологічні науки в Україні: 36. наукових праць до 15-річчя АПН України у 5 томах / Теорія та історія педагогіки*. Київ: Педагогічна думка, 2007. Т. 1. С. 248 – 259.
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://nus.org.ua/articles/uryad-zatverdvy-novyyj-standart-pochatkovoyi-osvity-shho-tse-oznachaye/>.
3. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Концепція Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkol>.
5. Медико-педагогічний проект «Гармонія інтелекту та здоров'я». URL: https://imzo.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/Prezentatsiya-PisneZnayka_03.2016.pdf
6. Нова українська школа: освітня програма початкової школи науково-педагогічного проекту «Інтелект України» цикл I (1-2 класи). URL: https://intellectukraine.org/files/Naukova_ta_metodychna_baza_2018_2019/01%20Navchalni_programy_2018_2019/Osvitnya_programa_2018.pdf.

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

7. Програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://vseosvita.ua/library/zmist-osvitnoi-galuzi-prirodозnavstvo-u-strukturi-derzavnogo-standartu-pocatkovoi-zagalnoi-osviti-35548.html>

8. Професійний стандарт вчителя – міжнародний досвід. URL: <https://nus.org.ua/articles/profesiyniy-standart-vchytelya-mizhnarodnyj-dosvid/>

9. Янкович О., Кузьма І. Освітні технології у початковій школі: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2018. 266 с.

10. Я пізнаю світ українська мова. Математика 2 клас: зошит з друкованою основою. Тиждень 10 / укл.: І.В. Гавриш, Л.М.Булахова, Г.О.Жук, С.О.Доценко, Г.О.Калиновська, Т.В.Шпіт. Харків: ІнтелектУкраїни. 2019. 72 с.

References:

1. Bodnar V.I. Psykholoho-pedahohichni chynnyky formuvannia osobystosti maibutnoho uchytelia u pedahohichnomu vyshchomu navchalnomu zakladi. (2007). [Psychological and pedagogical factors of personality formation of a future teacher in a pedagogical higher educational institution]. *Pedagogichni ta psihologichni nauki v Ukraini: Zb. naukovih prac do 15-richchya APN Ukraini u 5 tomah / Teoriya ta istoriya pedagogiki*. Kyiv: Pedagogichna dumka,. T. 1. S. 248 – 259. [in Ukrainian].

2. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity [State standard of primary education] Available at: <http://nus.org.ua/articles/uryad-zatverdyy-novyj-standart-pocatkovoyi-osvity-shho-tse-oznachaye/> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

4. Kontseptsiiia Nova ukrainska shkola [The concept of the New Ukrainian School]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkol> [in Ukrainian].

5. Medyko-pedahohichniy proekt «Harmoniia intelektu ta zdorovia» [Medical and pedagogical project "Harmony of intelligence and health."]. Available at: https://imzo.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/Prezentatsiya-PisneZnayka_03.2016.pdf [in Ukrainian].

6. Nova ukrainska shkola: osvitnia prohrama pochatkovoi shkoly naukovo-pedahohichnoho proiektu «IntelektUkrainy» tsykl I (1-2 klasy) [New Ukrainian school: the educational program of the elementary school of the scientific and pedagogical project «IntellectUkraine» cycle I (grades 1-2)]. Available at: https://intellectukraine.org/files/Naukova_ta_metodychna_baza_2018_2019/01%20Navchalni_programy_2018_2019/Osvitnya_programa_2018.pdf [in Ukrainian].

7. Prohramma dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Program for institutions of general secondary education]. Available at: <https://vseosvita.ua/library/zmist-osvitnoi-galuzi-prirodозnavstvo-u-strukturi-derzavnogo-standartu-pocatkovoi-zagalnoi-osviti-35548.html> [in Ukrainian].

8. Professional standard of a teacher – international experience transliteration [Teacher's professional standard – international experience]. Available at: <https://nus.org.ua/articles/profesiyniy-standart-vchytelya-mizhnarodnyj-dosvid/> [in Ukrainian].

9. Yankovych O., Kuzma I. (2018). Osvitni tekhnolohii u pochatkovii shkoli: navchalno-metodychnyi posibnyk [Educational technologies in primary school: teaching and methodological manual.]. Ternopil: Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. 266 s. [in Ukrainian].

10. Ya piznaiu svit ukrainska mova. (2019). Matematyka 2 klas: zoshyt z drukovanoi osnovoio. Tyzhden 10 [I will learn the world of the Ukrainian language. Mathematics 2nd grade: a notebook with a printed base. Week 10] / I.V. Havrysh, L.M.Bulakhova, H.O.Zhuk, S.O.Dotsenko, H.O.Kalynovska, T.V.Shpit. Kharkiv : Intelekt Ukrainy. 72 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 378.147.091:78 (045)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-752-760](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-752-760)

Стратан-Артишкова Тетяна Борисівна професор, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики навчання мистецьких дисциплін, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0009-0008-1379-8302>

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ТВОРЧО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. У статті здійснено аналіз наукових праць з проблеми дослідження. Зазначено, що мистецтво, як невід’ємна складова становлення духовно розвиненої особистості, має бути важливим предметом навчання і виховання у закладах загальної середньої освіти. Поліфункціональність мистецтва, спираючись на ідею гуманності, людяності, самоцінного значення особистості, її глибокої соціалізації, індивідуального світосприйняття, самовираження, саморозвитку, самотворення трансформується у творчо-виконавській діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Підкреслено, що функції мистецтва взаємозумовлені й взаємопов’язані, оскільки мистецькі твори існують як цілісне явище, виконують роль засобу спілкування, способу ціннісної орієнтації, інструменту пізнання, знаряддя практичної зміни світу, що загалом становить організовану комунікативну систему, яка функціонує як специфічний «канал зв’язку», завдяки якому здійснюється обмін думками, почуттями, прагненнями людей, відбувається зближення духу людського «Я» з позицією «художнього Я» автора, перетворення внутрішнього світу суб’єкта художнього діалогу.

Узагальнено, що залучення до художнього сприйняття, інтерпретації, творчості розширює і гармонізує духовний світ особистості, узагальнює ієрархію її цінностей та сенсів, сприяє розвитку емоційно-вольової, рефлексивно-оцінювальної, інтелектуально-когнітивної, творчо-діяльнісної сфер майбутнього фахівця.

Поліфункціональність творчо-виконавської діяльності забезпечує інтеграцію педагогічної, музично-виконавської, художньо-комунікативної складових професійної підготовки, охоплює світоглядну, комунікативну, культурологічну, виховну, пізнавальну, творчу, соціально-педагогічну, гедоністичну, катарсичну функції, які формують професійну компетентність, духовні якості, готовність майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної діяльності у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: мистецтво, поліфункціональність, творчо-виконавська діяльність, світоглядність, сприйняття, інтерпретація, творчість, майбутній вчитель музичного мистецтва.

Stratan-Artyshkova Tetiana Borysivna Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the Department of Theory and Methods of Teaching Artistic Disciplines, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0009-0008-1379-8302>

MULTIFUNCTIONALITY OF CREATIVE AND PERFORMING ACTIVITY OF A FUTURE MUSIC TEACHER

Abstract. The article analyzes scientific works on the research problem. It is noted that art, as an integral part of the formation of a spiritually developed personality, should be an important subject of study and education in secondary education institutions. The multifunctionality of art, based on the idea of humanity, humanity, the intrinsic value of the individual, its deep socialization, individual worldview, self-expression, self-development, and self-creation, is transformed into the creative and performing activities of the future teacher of musical art.

It is emphasized that the functions of art are interrelated and interconnected, since works of art exist as a holistic phenomenon, perform the role of a means of communication, a method of value orientation, a tool of cognition, a tool for practical change in the world, which in general constitutes an organized communicative system that functions as a specific «communication channel», through which the exchange of thoughts, feelings, and aspirations of people takes place, the spirit of the human «I» comes closer to the position of the author's «artistic I», and the inner world of the subject of artistic dialogue is transformed.

It is generalized that involvement in artistic perception, interpretation, and creativity expands and harmonizes the spiritual world of the individual, generalizes the hierarchy of his or her values and meanings, and contributes to the development of the emotional-volitional, reflective-evaluative, intellectual-cognitive, and creative-activity spheres of the future specialist.

The multifunctionality of creative and performing activities ensures the integration of pedagogical, musical and performing, artistic and communicative components of professional training, covers worldview, communicative, cultural, educational, cognitive, creative, socio-pedagogical, hedonistic, cathartic functions that form professional competence, spiritual qualities, and readiness of a future music teacher for practical work in secondary education institutions.

Keywords: art, multifunctionality, creative and performing activity, worldview, perception. interpretation, creativity, future teacher of musical art.

Постановка проблеми. Унікальним засобом духовно-творчого розвитку і саморозвитку особистості є мистецтво. Узагальнюючи багатовіковий людський досвід духовно-емоційного ставлення до світу, поєднуючи думку, волю, різноманітність почуттів, що запрограмовані митцем, мистецькі твори спричиняють неоднозначність художнього сприйняття, створюють ефект співпереживання, що здатний змінити систему цінностей особистості, її життєві установки, погляди, переконання. Ця позиція особливо важлива у творчо-виконавській діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва, коли пріоритетними мають виступити не тільки прагнення набувати знань, а й здатність пізнавати, розуміти, співчувати, співпереживати, сприймати музичні твори і художні образи як здобуток власного творчого досвіду, усвідомлювати особистісну здатність творити, потребу розкривати власні почуття і ставлення до навколишнього світу через «інтонаційну мову» мистецтва у власній творчості, розуміти ціннісний контекст мистецтва, спрямовувати й втілювати набутий досвід художньо-творчої комунікації у мистецько-педагогічне освітнє середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема функцій мистецтва, його роль і значення належить до фундаментальних теоретичних питань філософії, мистецтвознавства, педагогіки.

Визначаючи гуманістичну парадигму як основу освіти, сучасні вчені, науковці, педагоги-музиканти підкреслюють роль і значення мистецтва в духовному розвитку особистості, розкривають сутність освітніх і духовних цінностей (Т. Дорошенко, О. Комаровська, Л. Масол, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, Л. Паньків, О. Рудницька, Т. Пляченко, Л. Хомич, С. Шип, О. Щолокова та ін.), вивчають художньо-ціннісні аспекти різних видів мистецько-педагогічної діяльності (К. Короткевич, Л. Ніколенко, М. Тютюнник, В. Царенко, О. Шевцова, О. Шрамко та ін.).

Мета статті: визначити і розкрити основні функції творчо-виконавської діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво є особливим рівнем людознавства. Людина звертається до мистецтва у пошуках істини й сенсу життя. Спираючись на ідею гуманності, самоцінного значення особистості, її глибокої соціалізації, творчого самоствердження та індивідуального світосприйняття, мистецтво, як ніяка інша форма суспільної свідомості, цілісно й гармонійно впливає на особистість, сприяє її духовному вдосконаленню, формуванню внутрішнього світу, розвитку емоційно-інтелектуальної, рефлексивно-ціннісної, творчо-діяльнісної сфер, залучає до участі в навколишньому житті, задовольняє потребу в духовному спілкуванні.

Як своєрідна «філософія серця», що поєднує мудрість розуму та мудрість серця силою уяви, фантазії художника, мистецтво, в якому закладені ідеї високого гуманізму, «живе краса людського духу» (В. Сухомлинський), найви-

щою мірою здатне сприяти пробудженню та поглибленню людських почуттів, спонукати працювати думку, формувати моральні принципи, розширювати світогляд, породжувати ідеали.

Мистецтво є засобом розвитку особистості, оскільки в процесі художнього сприйняття-інтерпретації особистість водночас формує у собі щось нове, і насамперед, здатність творити. Творча глибина мистецьких творів, підкреслює О. Рудницька, криється в здатності осмислювати людський досвід на такому рівні, на якому він водночас виявляється і як універсальна загальність, і як неповторна індивідуальність, завдяки чому стає можливим залучити до світу художньої реальності кожную людину [1]. Через мистецтво, зазначає Л. Масол, людина самоактуалізується, усвідомлює власну унікальність [2].

Обґрунтовуючи педагогічний потенціал мистецтва у розвитку творчої індивідуальності О. Отич розглядає мистецтво як форму суспільної свідомості та сферу творчої людської діяльності, спрямованої на осмислення світу й оцінку місця людини в ньому, об'єктивовану в художніх образах; як процес і результат художньої творчості, в якій актуалізується особистість митця і знаходить свої втілення й вираження його творча індивідуальність [3].

Через мистецтво певної епохи і культури відбувається входження у «серце» цієї культури, не просто її пізнання, а емоційне, особистісне осягнення, здійснення діалогу, в процесі якого кожна культура глибше усвідомлює себе, свою унікальність, а також схожість з іншими культурами. Залучення до іншої культури, далекої в історичному, етнічному або класовому відношенні, здійснюється, зазвичай, через «ворота мистецтва», увійшовши в які, вона (людина) починає відчувати своєрідність цієї культури, її аромат і неповторну чарівність. Ось чому таким важливим є мистецтво в сучасному світі, коли діалог культур стає імперативом сьогодення [4].

Своєрідною ознакою мистецтва є його тяжіння до поліфункціональності, що сприяє створенню універсальної цілісної художньої моделі світу. Представники філософської і педагогічної думки різних історичних періодів вказують на комунікативну перевагу мистецтва над іншими формами суспільної свідомості й однією із основних функцій визначають комунікативну (від лат. *communis* – *спілкуюся*), котра має поліфункціональний, інтегративний характер.

Мистецькі твори, зазначає О. Шевцова, виконують роль засобу спілкування і для повноцінного функціонування потребують обов'язкової участі інтерпретатора – суб'єкта художньої взаємодії, «розмови», «внутрішньої діалогічності», що спричиняє розуміння змісту художнього твору. Саме у формі художнього спілкування «реалізується духовний діалог на рівні художніх культур, художніх епох, художніх образів, виникає потреба в повторному спілкуванні з навколишнім світом через мистецтво, переживанні життя іншої людини зі своїми радощами, тривогами, інтересами, проблемами. відбувається усвідомлення особис

тістю самої себе як найвищої цінності, здійснюються спонуки до творчого самовираження, саморозвитку й самоформування» [5, С. 1093].

Сучасна наука домінантною визначає світоглядну функцію. На світоглядну функцію мистецтва, як на основну, вказує О. Рудницька. Мистецтву, зазначає вчена, властива висока чутливість до всього, що відбувається навколо. Воно завжди узагальнює і синтезує найсуттєвіші та найзначніші проблеми людського життя, викликає до них суспільний інтерес. Закріпленню у свідомості здобутих знань сприяє емоційна забарвленість художньої інформації, яка передбачає почуттєвий рівень реагування, що розширює межі пізнання навколишнього світу, допомагає усвідомити його іманентне багатство. Особлива активізація свідомості засобами мистецтва зумовлюється тим, зауважує автор, що художній твір відображає дійсність і оцінює зображуване, прагнучи виявити його сутність. Таке відтворення цінності буття не тільки збагачує тих, хто сприймає життєвим досвідом, а й спонукає до його ціннісного переживання, яке становить важливий компонент світоглядної позиції. Не випадково, саме мистецтво, що виникло раніше ніж наука і філософія, тривалий час відігравало провідну роль в осмисленні світу [6].

До важливих функцій мистецької освіти, Л. Масол додає функції, що забезпечують «входження» особистості як в універсум, так і в культуру певного етносу. Це глобальні феномени *людинотворення і культуротворення*, які є інтегрованими, адже «культура суспільства і культура людини як результат привласнення соціокультурних цінностей в індивідуальному досвіді, – це ніби «дві сторони однієї медалі: духовної зрілості людина може досягти шляхом успадкування й розвитку культурних цінностей, а підвищення культури особистості приводить до збагачення культури загалом. Культурно-антропологічний вимір акцентує різні форми трансляції культури через систему освіти та виховання, і водночас засоби її особистісного успадкування людиною» [7, С. 54].

Екстраполюючи названі взаємопов'язані функції мистецтва у площину мистецько-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, її функціями визначаємо такі:

- *ціннісно-орієнтаційну*, що полягає в спонуканні особистості до самовизначення, формування життєвої та світоглядної позиції. Усвідомлення духовних цінностей, здатність долучитись до художньо-естетичного переживання, дістати уявлення про ідеали краси, що близькі автору (композитору), дістати насолоду від сприйняття музичних творів, прагнення досягти такого ефекту й у власній творчості, створити і презентувати власний твір і проєкт, зробити їх об'єктами масової участі, захоплення, зразком для наслідування, виробити здатність аналітичного й критичного ставлення до себе й до навколишнього світу – основний сенс творчо-виконавської підготовки майбутніх фахівців;

- *виховну*, що зумовлена фундаментальною потребою і здатністю викладача і студента (вчителя і учня) залучати у процес творчості, духовної спільності,

об'єднувати в групи і колективи, інтегрувати, проєктувати, впорядковувати, диференціювати, добирати, пропонувати кожному учаснику спільного художнього задуму відповідні ролі (сольний та хоровий спів, виконання в дуєті, ансамблі, музикування, імпровізація, акторська гра тощо) у здійсненні й виконанні творчого проєкту, а також навчати, об'єднувати всіх учасників спільним почуттям, настроєм, думкою, заохочувати й утверджувати віру у правильності визначених завдань і рішень.

– *пізнавальну*, що передбачає залучення студентів до художньо-образного пізнання світу у процесі художнього сприйняття-інтерпретації-власного творення. Викладач має спонукати студента через художні образи пізнавати життя, створювати справжній художньо-педагогічний діалог, розкривати художньо-образний зміст твору, використовувати художні аналогії, залучати в особливий спосіб пізнання, до активної творчо-виконавської діяльності, винайти неповторні риси, унікальні елементи особистісного досвіду, особистісно-індивідуальний стиль, в якому виражається ставлення до навколишнього світу, відкритість іншим свого власного духовного світу, пізнання об'єктивного крізь призму внутрішнього, суб'єктивного, що дає змогу створювати простір для творчої самоактуалізації і самовираження студента, його здатності пізнавати навколишній світ і себе в ньому. Неповторний духовний досвід, втілений студентами у музично-виконавській творчості (інструментальній, вокально-хоровій), у власних творах, викликає інтерес у інших людей, набуває важливого для них змісту, стає культурною цінністю;

– *комунікативну (художньо-діалогічну)*, завдяки якій студентам надається можливість у процесі художнього полісуб'єктного спілкування здійснити діалог з автором художнього твору, створити ситуацію взаємодії художнього світовідчуття автора і студента у процесі художньої комунікації і набути унікального досвіду художнього спілкування.

– *творчо-спонукальну*, що передбачає активізацію творчо-діяльнісної сфери студента. Реалізація впливу різних видів творчо-виконавської діяльності на розвиток творчої особистості майбутнього вчителя в процесі сприйняття-інтерпретації, співтворчості, власного творення, критичного мислення й оцінки спонукає студентів до самовираження у власній творчості, а викладача – до знаходження й використання ефективних практичних методів і прийомів, методичних підходів до розвитку індивідуально-творчої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва;

– *культурологічну*, що орієнтує майбутніх фахівців на поліхудожній розвиток, формування культури художнього сприйняття, здатності до адекватного розуміння-пізнання художнього образу. В контексті нової парадигми людинотворення культурологічний вплив різних видів мистецтва на становлення внутрішнього світу особистості є надзвичайно важливим.

Результат оволодіння майбутніми учителями «художньою картиною світу», спроможністю бути творцями національної культури, зберігати й збагачувати її, відтворювати за допомогою широкого спектру художньо-інтерпретаційних засобів, форм і видів музично-творчої і музично-виконавської діяльності, інтерпретувати, транслювати й презентувати культуру сучасності й, у такий спосіб, здійснювати, важливу функцію – *гедоністичну*, що передбачає акцентування ролі художньої насолоди у процесі сприйняття-інтерпретації, співтворчості й самотворчості. За умови стимулювання гедоністичного ставлення студентів до художніх явищ реалізуються їх розвивальні можливості.

Педагогічними важелями у досягненні стану художньої задоволеності і насолоди мають стати такі, на думку Г. Падалки, які пов'язані з осягненням, усвідомленням і розумінням художньо-образного змісту художніх творів, здатністю пережити глибокі почуття, відтворені автором в художньому творі, прожитися тими переживаннями, що їх втілює автор в художньо-образному змісті твору, усвідомити формотвірні засоби і неповторну красу змістових вимірів художнього образу [8]. Гедоністична і катарсична функції найбільш своєрідні й відповідають специфічній природі мистецтва, адже художня цінність твору в його загадковій силі впливу на особистість, її переживанні художньої реальності з незрівнянною ні з чим насолодою (гедонізм), у вищій ступені схвилюваності й духовного очищення («катарсис»), а отже, – в могутній силі й цінності мистецтва, в «олюдненні людини» як його вищого призначення.

Детермінована взаємозв'язком загально наукових, загально культурних, загально художніх, музично-теоретичних, музично-історичних, музично-виконавських, методично-практичних дисциплін творчо-виконавська діяльність характеризується духовно-інтелектуальним та емоційно-почуттєвим наповненням, є стрижнем соціальної, особистісної і професійної спрямованості майбутнього вчителя музичного мистецтва, створює можливості для формування суб'єктивних суджень студентів про мистецькі явища, розвитку мислення в процесі художнього діалогу з мистецькими творами; передбачає володіння категоріями «художня картина світу», «художній стиль», «художній жанр», «художня форма», «інтонаційний словник», розуміння художньо-стильових особливостей епохи, мистецьких шкіл, творчого методу митців; здійснення художньо-інтерпретаційного аналізу, проєктування й відтворення художнього образу у власному виконанні.

Висновки. Творчо-виконавську діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва характеризують внутрішні взаємодійні функції, що забезпечують її стійкість: ціннісно-орієнтаційна, виховна, пізнавальна, комунікативна, творчоспонукальна, культурологічна, гедоністична, катарсична, котрі об'єднуються в інтегрувальній *соціально-педагогічній функції*, відображають можливості майбутнього вчителя музичного мистецтва впливати на внутрішній світ учня, формувати його духовні якості, спонукати до власної творчості.

До *зовнішніх функцій* віднесено інтегрувальну та координаційну, які визначають співвідношення, закономірні взаємозв'язки та взаємодію творчо-виконавської діяльності майбутніх фахівців з іншими системними компонентами професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, передбачають цілеспрямований керований педагогічний вплив, організацію та добір відповідних форм та методів навчання.

Розуміння поліфункціональних значень творчо-виконавської діяльності, її інтеграційних можливостей, внутрішніх зв'язків, усвідомлення здобувачами вищої освіти свого професійного призначення у вихованні й розвитку в учнів духовно-творчих якостей через мистецтво, формуванні культури почуттів, художнього сприйняття-інтерпретації, творення за законами краси – важливе завдання мистецької освіти.

Література:

1. Рудницька, О. П. (2005). Педагогіка загальна та мистецька: навч. посібник. Тернопіль. 360 с.
2. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика. К., 2006. 432 с.
3. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний та методичний аспекти : [монографія] / за наук. ред. І.А. Зязюна. Чернівці, 2009. 752 с.
4. Стратан-Артишкова Т.Б. Особливості творчо-виконавської підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва. «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал. 2023. № 7(21) 2023. 516 с. С.476–484.
5. Шевцова О.Б. (2024). Художня інтерпретація у розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя музичного мистецтва. «Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»): журнал. № 11(29). С. 1391. 1088–1096.
6. Рудницька, О. П. (2005). Педагогіка загальна та мистецька: навч. посібник. Тернопіль. 360 с.
7. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика. К., 2006. 432 с.
8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : теорія і методика мистецьких дисциплін : [навч. посіб.]. К. : Освіта України, 2008. 274 с.

References:

1. Rudnyts'ka, O. P. (2005). Pedahohika zahal'na ta mystets'ka [General and artistic pedagogy]. Ternopil': Navchal'na knyha – Bohdan [in Ukrainian].
2. Masol, L. M. (2006). Zahal'na mystets'ka osvita: teoriya i praktyka [General art education: theory and practice]. K. [in Ukrainian].
3. Otych, O. M. (2009). Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoyi indyvidual'nosti maybutn'oho pedahoha profesiynoho navchannya: teoretychnyy ta metodychnyy aspekty [Art in the system of developing the creative individuality of the future teacher of vocational education: theoretical and methodological aspects. Chernivtsi.[in Ukrainian].

4. Stratan-Artyshkova, T. B. (2023). Osoblyvosti tvorcho-vykonavs'koyi pidhotovky maybutn'oho vykladacha muzychnoho mystetstva [Peculiarities of creative and performing training of the future music teacher]. *«Nauka i tekhnika s'ohodni» (Seriya «Pedahohika», Seriya «Pravo», Seriya «Ekonomika», Seriya «Fizyko-matematychni nauky», Seriya «Tekhnika»)* – *«Science and technology today» (Series «Pedagogy», Series «Law», Series «Economics», Series «Physical and mathematical sciences», Series «Technology»)*», 7(21), 476–484 [in Ukrainian].

5. Shevtsova, O.B. (2024). Khudozhnya interpretatsiya u rozvytku tvorchoho potentsialu maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva [Artistic interpretation in the development of the creative potential of a future music teacher]. *«Aktual'ni pytannya u suchasniy nausti (Seriya «Pedahohika», Seriya «Pravo», Seriya Ekonomika», Seriya «Derzhavne upravlinnya», Seriya «Tekhnika», Seriya «Istoriya ta arkeolohiya»)*»: zhurnal. № 11(29) 2024. S. 1391. 1088–1096 [in Ukrainian].

6. Rudnyts'ka, O. P. (2005). Pedahohika zahal'na ta mystets'ka [General and artistic pedagogy]. Ternopil': Navchal'na knyha – Bohdan [in Ukrainian].

7. Masol, L. M. (2006). Zahal'na mystets'ka osvita: teoriya i praktyka [General art education: theory and practice]. K. [in Ukrainian].

8. Padalka, H. M. (2008). Pedahohika mystetstva : teoriya i metodyka mystets'kykh dystsyplin [Art pedagogy: theory and methodology of artistic disciplines]. K. : Osvita Ukrayiny [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026

УДК 373.5.016:91:004.9

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-761-774](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-761-774)

Табачук Ольга Ростиславівна вчителька вищої категорії, старший вчитель, вчителька географії ОЗО «Олицький ліцей Олицької міської ради», м. Олика, <https://orcid.org/0009-0006-8256-1195>

МЕТОДИКА ІНТЕГРАЦІЇ ЦИФРОВИХ ТА ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В БАЗОВІЙ ШКОЛІ НУШ

Анотація. У статті здійснено теоретико-методичне обґрунтування моделі інтеграції цифрових і геоінформаційних технологій у навчання географії в 5-9 класах у контексті реалізації положень Нової української школи та вимог Державного стандарту базової середньої освіти. Вихідною позицією дослідження є положення про те, що цифровізація освітнього процесу має розглядатись, як інструментальна й дидактична трансформація структури уроку, змісту діяльності учнів та способів оцінювання результатів навчання. Обґрунтовано необхідність системного узгодження компетентнісних орієнтирів, педагогічного дизайну уроку та геоінформаційного інструментарію як складових цілісної методичної моделі.

Методику представлено як трикомпонентну структуру, що охоплює компетентнісний, дидактичний та геоінформаційний виміри. Компетентнісний вимір визначає очікувані результати навчання й орієнтує на формування предметної географічної, цифрової та дослідницької компетентностей. Дидактичний вимір розкриває організацію проблемно-дослідницької, проектної та дата-орієнтованої діяльності учнів із урахуванням моделі технологічно-педагогічного змістового знання, що забезпечує обґрунтований добір цифрових інструментів відповідно до змісту та цілей навчання. Геоінформаційний вимір конкретизує використання ГІС, вебкартографічних сервісів, віртуальних глобусів, мобільних застосунків із GPS та цифрових датчиків як інструментів аналізу просторових закономірностей, інтерпретації географічних процесів і формування картографічної грамотності.

У роботі запропоновано алгоритм інтеграції цифрових технологій, що передбачає нормативне узгодження, формулювання результатів у діяльнісних термінах, добір даних і цифрових ресурсів за дидактичною функцією, організацію формувального оцінювання та рефлексії. Представлено модульні моделі уроків, орієнтовані на створення учнями картографічних і аналітичних продуктів як доказових результатів навчання. Окреслено ризики цифрової нерівності,

технологічного формалізму та порушення ліцензійних вимог під час роботи з відкритими геоданими. Доведено, що системна інтеграція цифрових і геоінформаційних ресурсів забезпечує розвиток просторового мислення, аналітичних умінь, інформаційної культури та підвищує науково-практичну спрямованість навчання географії в базовій школі.

Ключові слова: Нова українська школа; географічна освіта; цифрові технології; геоінформаційні системи; просторове мислення; картографічна грамотність; цифрова компетентність; компетентнісний підхід; педагогічний дизайн уроку.

Tabachuk Olha Rostyslavivna Teacher of the Highest Qualification Category, Senior Teacher, Geography Teacher, Olyka Lyceum of the Olyka Town Council, Olyka, <https://orcid.org/0009-0006-8256-1195>

METHODOLOGY OF INTEGRATING DIGITAL AND GEOINFORMATION TECHNOLOGIES INTO GEOGRAPHY TEACHING IN LOWER SECONDARY SCHOOL WITHIN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL FRAMEWORK

Abstract. The article provides a theoretical and methodological substantiation of a model for integrating digital and geoinformation technologies into geography teaching in Grades 5-9 within the framework of the New Ukrainian School reform and the requirements of the State Standard of Basic Secondary Education. The study is grounded in the premise that the digitalization of the educational process should be understood as an instrumental and didactic transformation of lesson structure, student learning activities, and approaches to the assessment of learning outcomes. The necessity of systematic alignment among competency-based benchmarks, instructional design, and geoinformation tools as components of a coherent methodological model is substantiated.

The methodology is presented as a three-component structure encompassing competency-based, didactic, and geoinformation dimensions. The competency-based dimension defines expected learning outcomes and focuses on the development of subject-specific geographical, digital, and research competences. The didactic dimension outlines the organization of problem-based, inquiry-oriented, project-based, and data-driven student activities, drawing on the Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) framework, which ensures the justified selection of digital tools in accordance with instructional content and objectives. The geoinformation dimension specifies the use of GIS, web mapping services, virtual globes, GPS-enabled mobile applications, and digital sensors as instruments for analyzing spatial patterns, interpreting geographical processes, and developing cartographic literacy.

The paper proposes an algorithm for integrating digital technologies that includes regulatory alignment, the formulation of learning outcomes in action-oriented terms, the selection of data and digital resources according to their didactic function, and the organization of formative assessment and reflection. Modular lesson models are presented, focusing on the creation of cartographic and analytical products by students as evidence of learning outcomes. The risks of digital inequality, technological formalism, and violations of licensing requirements when working with open geospatial data are outlined. It is demonstrated that the systematic integration of digital and geoinformation resources contributes to the development of spatial thinking, analytical skills, and information culture, and enhances the scientific and practical orientation of geography education at the lower secondary level.

Keywords: New Ukrainian School; geography education; digital technologies; geographic information systems; spatial thinking; cartographic literacy; digital competence; competence-based approach; instructional design.

Постановка проблеми. Реформування загальної середньої освіти в Україні в умовах Нової української школи передбачає перехід від «застарілих змісту освіти та методик викладання» до компетентнісно орієнтованої, сучасної та результативної освіти, що формує здатність застосовувати знання в житті та підтримує педагогіку партнерства. У цьому контексті цифровізація уроків географії не може зводитися до «підміни» паперових матеріалів електронними або до демонстрації презентацій; натомість вона має слугувати інструментом діяльнісного навчання, дослідження простору, роботи з даними, моделювання та візуалізації реальних процесів у природі й суспільстві.

Державний стандарт базової середньої освіти визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання, структуру і зміст базової середньої освіти та розподіл навчального навантаження за освітніми галузями. Для уроків географії принципово важливо, що стандарт містить вимоги до результатів навчання в природничій галузі та прямо орієнтує освітній процес на формування наскрізних умінь, що природно узгоджується з командними геопроектами, роботою з просторовими даними.

Актуальність теми посилюється трьома чинниками. По-перше, географія як навчальний предмет безпосередньо пов'язана з роботою з цифровими та геопросторовими даними, оскільки сучасне географічне знання базується на використанні геоінформаційних систем, цифрових карт, матеріалів дистанційного зондування Землі та інших джерел просторової інформації. Це зумовлює необхідність включення аналізу даних, картографічної інтерпретації та роботи з геопросторовою інформацією до змісту навчання географії. Така орієнтація узгоджується з міжнародними підходами до географічної освіти, зокрема з положеннями International Charter on Geographical Education (2016),

підготовленої Комісією з географічної освіти Міжнародного географічного союзу (IGU-CGE), де наголошується на важливості використання сучасних геопросторових технологій, картографічних ресурсів і даних для формування географічного мислення та дослідницьких умінь учнів [1]. По-друге, цифрова компетентність громадян визначається як комплексна здатність працювати з інформацією, комунікувати, створювати контент, дбати про безпеку і розв'язувати проблеми; DigComp 2.2 підкреслює, що рамка містить також оновлені приклади знань/умінь/ставлень, пов'язані з новими технологіями, включно з ШІ [2]. По-третє, підготовка вчителя стає центральною ланкою цифрової трансформації: UNESCO наголошує, що інвестиції в ІКТ дадуть ефект лише за умови системної підготовки й безперервного професійного розвитку педагога (ICT-CFT) [3].

Отже, проблема полягає у методичному узгодженні трьох площин: 1) стандартів і компетентнісних результатів НУШ / держстандарту; 2) дидактики географії та педагогічного дизайну уроку; 3) геоінформаційного інструментарію як частини сучасної географії (ГІС / геомедіа / цифрові вимірювання). Без такого узгодження цифровізація ризикує стати фрагментарною, і не призводити до стійких навчальних результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях інтеграція цифрових і геоінформаційних технологій у навчання географії розглядається в контексті компетентнісної трансформації освіти. Міжнародна хартія географічної освіти Міжнародного географічного союзу (2016) визначає формування просторового мислення та вміння працювати з геоданими як ключові орієнтири шкільної географії. Рамка цифрової компетентності для громадян DigComp 2.2 (Р. Вуорікарі, С. Клузер, Ю. Пуніє, 2022) та Рамка ІКТ-компетентностей для вчителів ЮНЕСКО (2018) конкретизують структуру цифрової компетентності й умови її розвитку в освітньому середовищі. Теоретичне підґрунтя інтеграції технологій у предметне навчання обґрунтоване у моделі технологічно-педагогічного змістового знання П. Мішри та М. Дж. Келера (2006), що передбачає поєднання змістового, дидактичного й технологічного компонентів у професійній діяльності вчителя.

В українському освітньому полі методичні орієнтири визначаються Концепцією «Нова українська школа» (2016), Державним стандартом базової середньої освіти (2020), «Новою українською школою: поради́ником для вчителя» за редакцією Н. М. Бібік (2019), а також Концепцією навчання географії України за редакцією О. М. Топузова та О. Ф. Надтоки (2018). Практичні аспекти впровадження геоінформаційних систем у середню освіту висвітлено у працях В. Бурки (2025), Т. Г. Назаренко (2025), а також у колективній монографії за редакцією Р. Мігеля Гонсалеса, К. Донерта та К. Куцопулоса (2019) і дослідженні А. Шатель та Г. К. Фалька (2017), присвяченому мобільному навчанню в

географії. Узагальнення зазначених публікацій засвідчує наявність концептуальних і прикладних напрацювань щодо використання геосервісів і ГІС у школі, водночас зберігається потреба в систематизованій методиці їх інтеграції відповідно до вимог базової школи НУШ.

Мета статті – теоретично обґрунтувати й методично описати модель інтеграції цифрових та геоінформаційних технологій у навчання географії в 5-9 класах в умовах НУШ.

Виклад основного матеріалу. Методику інтеграції цифрових технологій у навчання географії в умовах Нової української школи доцільно розглядати як трикомпонентну структуру, у межах якої кожен компонент відповідає на окреме дидактичне запитання та має чітко визначені педагогічні орієнтири. Такий підхід передбачає послідовне розкриття її змістових складників, насамперед компетентнісного виміру, який визначає очікувані освітні результати та окреслює перелік компетентностей, що формуються у здобувачів освіти в процесі використання цифрових технологій на уроках географії.

Вихідною основою цього виміру є узгодження з вимогами Державного стандарту базової середньої освіти, який встановлює рамку обов'язкових результатів навчання та охоплює, зокрема, природничу й інформатичну освітні галузі. Для географії це має принципове значення, оскільки зміст предмета безпосередньо пов'язаний із роботою з просторовою інформацією, картами, статистичними даними та цифровими ресурсами, що потребує поєднання предметної, інформаційно-цифрової та дослідницької компетентностей у межах цілісного освітнього процесу [4]. У компетентнісній парадигмі НУШ використання цифрових інструментів має бути узгоджене з відповідними групами навчальних результатів: 1) предметні географічні (просторові закономірності, географічні процеси, розуміння картографічних моделей), 2) наскрізні уміння (співпраця, комунікація, критичне мислення), 3) цифрова компетентність і інформаційна грамотність (пошук/оцінювання джерел, етичне використання даних і медіа) [4].

Відповідно, після визначення компетентнісного виміру логічним є перехід до дидактичного виміру, який розкриває організаційно-методичні засади реалізації методики та відповідає на запитання «як організовуємо» процес інтеграції цифрових технологій у навчання географії в умовах НУШ. У дидактичному плані інтеграція технологій має бути «змістово-педагогічною», тобто відповідати логіці ТРАСК: технологія посилює певний метод/прийом і дозволяє досягти результату, який важко отримати традиційно [5]. Для географії ключовими є: проблемно-дослідницькі завдання, робота з даними, проєктний підхід, польові/краєзнавчі студії та формувальне оцінювання з опорою на артефакти діяльності (карта, геозвіт, маршрут, набір даних, сторімп) [6].

Завершальним у структурі трикомпонентного конструкта є геоінформаційний (геомедійний) вимір (чим працюємо), який конкретизує інструментально-технологічне забезпечення інтеграції цифрових технологій у навчання географії та охоплює використання ГІС, цифрових карт, геосервісів, інтерактивних платформ і геомедійних ресурсів у освітньому процесі НУШ. Географія має унікальний педагогічний ресурс – геопросторові дані. ГІС і геомедіа дозволяють працювати з реальними шарами даних, візуалізувати й аналізувати просторові взаємозв'язки та тренувати просторове мислення; водночас дослідження підкреслюють потребу в адаптованих матеріалах і підготовці педагога [7]. Практично це означає: «географічна карта» переходить із категорії наочності у категорію інструмента дослідження (evidence-based geography learning).

Отже, окреслені компетентнісний, дидактичний та геоінформаційний (геомедійний) виміри методики утворюють концептуальну основу її практичної реалізації, що зумовлює необхідність конкретизації послідовності впровадження через алгоритм інтеграції цифрових технологій у навчання географії в умовах НУШ. У цьому зв'язку доцільно подати пояснення до етапів алгоритму, насамперед щодо нормативного узгодження як базового етапу, який передбачає прив'язку змісту, форм і результатів навчання до державних стандартів, принципів педагогіки партнерства, діяльнісного підходу та орієнтації на практичне застосування знань у контексті Нової української школи [8].

Формулювання результатів у термінах «учень/учениця вміє...» створює основу для коректного добору цифрових інструментів: наприклад, якщо результат – «пояснює просторові закономірності міського теплового острова», то потрібні шари температури/землекористування й інструмент аналізу/візуалізації, а не «презентація про клімат» [7]. Добір інструментів і даних здійснюється за принципом доступності/законності/безпеки і дидактичної функції (відповідність змісту та методу). Це узгоджується з логікою DigComp 2.2 (критичне й безпечне використання технологій) і UNESCO ICT-CFT (професійні компетентності вчителя) [2].

Порівняльний аналіз цифрових інструментів для навчання географії засвідчує їхню суттєву дидактичну диференціацію за функціональним призначенням, рівнем доступності, технічними вимогами та освітнім потенціалом у формуванні предметних і ключових компетентностей здобувачів освіти в умовах Нової української школи. Систематизація інструментів за класами (настільні ГІС, веб-ГІС, геомедійні платформи, віртуальні глобуси, відкриті картографічні ресурси, мобільні геолокаційні застосунки, цифрові датчики та державні освітні платформи) дає змогу обґрунтовано інтегрувати їх у структуру уроку географії відповідно до вікових особливостей учнів 5-9 класів та цілей навчання.

З дидактичної точки зору, використання геоінформаційних систем, зокрема QGIS і веб-орієнтованих рішень на кшталт ArcGIS Online, забезпечує перехід

від репродуктивного засвоєння знань до дослідницько-проектної діяльності, що відповідає діяльнісному та компетентнісному підходам. Такі інструменти створюють умови для формування просторового мислення, картографічної грамотності, навичок аналізу просторових даних і тематичного картографування, що є ключовими результатами географічної освіти. Особливо важливим є те, що вільнодоступні ГІС (FOSS-рішення) розширюють можливості шкільної освіти без додаткового фінансового навантаження на заклад, водночас вимагаючи базового рівня цифрової компетентності учнів і вчителів.

Веб-орієнтовані геоінформаційні сервіси та геомедійні інструменти (ArcGIS StoryMaps, Google Earth, Google My Maps) виконують інтегративну дидактичну функцію, поєднуючи візуалізацію, аналіз і наративне представлення географічної інформації. Їх використання сприяє розвитку вмінь інтерпретації картографічних і геопросторових даних, формуванню навичок геосторітелінгу та аргументованого представлення результатів досліджень. Зокрема, віртуальні глобуси та 3D-візуалізація дозволяють моделювати географічні процеси, аналізувати рельєф, координати, масштаб і динаміку ландшафтних змін, що підсилює наочність і пізнавальну активність учнів.

Окрему дидактичну цінність становлять відкриті картографічні ресурси, зокрема OpenStreetMap, які забезпечують доступ до відкритих геоданих і сприяють формуванню інформаційної та картографічної грамотності, а також етичної культури роботи з даними та їх атрибуції. Робота з відкритими геопросторовими даними формує критичне мислення, уміння порівнювати джерела інформації та здійснювати верифікацію картографічного контенту.

Мобільні застосунки з GPS та цифрові датчики розширюють можливості польових досліджень і реалізації STEM-орієнтованого навчання географії. Їх використання забезпечує перехід до дата-орієнтованого підходу, в межах якого учні здійснюють спостереження, збір емпіричних даних (температура, вологість, шум, стан довкілля), їх оброблення та інтерпретацію. Така діяльність сприяє формуванню дослідницьких компетентностей, екологічної свідомості та практичних навичок аналізу природних і соціально-географічних процесів у локальному середовищі.

Водночас державні цифрові освітні платформи, зокрема Всеукраїнська школа онлайн, виконують підтримувальну функцію у змішаному та перевернутому навчанні, забезпечуючи доступ до відеоматеріалів, інтерактивного контенту та дидактичних ресурсів для повторення, надолуження освітніх втрат і диференціації навчання. Їх інтеграція у навчальний процес підвищує гнучкість організації уроку та індивідуалізацію освітньої траєкторії учнів.

Отже, порівняльна характеристика цифрових інструментів для уроків географії свідчить, що їх педагогічна ефективність визначається не лише технологічними параметрами (доступність, вартість, технічні вимоги), але й

дидактичною функцією в структурі навчальної діяльності: від візуалізації та моделювання до просторового аналізу, дослідницької роботи та геопроектної діяльності. У контексті НУШ інтеграція зазначених інструментів забезпечує реалізацію компетентнісного, діяльнісного та цифрового підходів, сприяючи формуванню географічної, цифрової та дослідницької компетентностей учнів 5-9 класів і підвищуючи науково-практичну спрямованість навчання географії. Звернемо увагу, що вартість і умови освітніх ліцензій чи акаунтів можуть змінюватися; доцільно узгоджувати їх з вимогами безпеки й політикою закладу освіти.

З урахуванням визначених дидактичних можливостей цифрових географічних ресурсів доцільно розглянути їх використання в конкретних моделях уроків для 5-9 класів. Практичне включення цифрових інструментів у навчальний процес забезпечує перехід від їх опису до системного застосування в навчальній діяльності учнів. У цьому контексті доцільно звернутися до типових конспектів уроків як до дидактичних моделей інтеграції цифрових технологій у навчання географії, що відображають різні режими їх педагогічного застосування (візуалізаційний, дослідницький, проєктний, геоінформаційний). Нижче подано чотири типові варіанти, структуровані у вигляді модулів, що узгоджується з логікою компетентнісного та діяльнісного підходів НУШ.

Модульний формат обрано не випадково, оскільки в реальній освітній практиці Нової української школи більш ефективними виявляються не ізольовані епізоди використання цифрових сервісів, а дидактично завершені цикли з 2–3 взаємопов'язаних уроків, які передбачають послідовну пізнавальну діяльність, рефлексію та формувальне оцінювання результатів навчання. Такий підхід забезпечує поступове занурення учнів у роботу з геоінформаційними, геомедійними та аналітичними інструментами, а також сприяє стійкому формуванню предметних, цифрових і дослідницьких компетентностей у процесі навчання географії [6].

Модель 1. «Градусна сітка і координати як навичка орієнтування» (6-7 клас). Дидактична ідея: координати – інструмент пошуку місця і побудови доказу «чому саме тут». Цифровий інструмент: Google Earth (віртуальний глобус) [9]. Хід: учні отримують задачі (зашифровані координатами точки), знаходять їх на глобусі, описують природні умови/тип ландшафту, фіксують скриншотом і коротким коментарем. Далі – рефлексія: як зміна масштабу/проєкції впливає на сприйняття відстаней і форм. Доказовий компонент підтримується вимірюванням відстаней / площ (інструменти вимірювання в Google Earth) [9]. Оцінювання: чеклист (точність координат, аргументованість опису, коректність мови карти, дотримання цифрової етики – посилання на джерела зображень / даних) [2].

Модель 2. «ГІС-лабораторія: просторові закономірності населення і господарства» (8-9 клас). Дидактична ідея: перейти від переліку факторів до

просторового аналізу та пояснення закономірностей через дані. Цифровий інструмент: веб-ГІС або настільна ГІС (ArcGIS Online/QGIS) [10]. Хід: учні працюють у групах (співпраця як наскрізне вміння), отримують набір шарів (щільність населення, транспортні коридори, рельєф, великі міста), формулюють гіпотезу (наприклад, «як транспорт впливає на розміщення промисловості»), тестують її через накладання шарів і прості вимірювання/порівняння. Такий підхід відповідає тезі, що ГІС робить уроки інтерактивнішими й формує просторове мислення, але водночас потребує методичної підготовки педагога та адаптованих матеріалів [7]. Оцінювання: груповий «геозвіт» (карта + 5-7 тез висновків + обґрунтування вибору шарів + рефлексія), що одночасно оцінює предметні результати і цифрові (робота з даними, етика, комунікація) [2].

Модель 3. «Мобільне польове дослідження: географія місця і простір повсякденності» (6-8 клас). Дидактична ідея: поєднання краєзнавчого принципу з геоданими; перенесення «поля» в навчальний процес як джерело первинних спостережень. Цифровий інструмент: смартфони з GPS + проста карта (My Maps/вебкарта). Хід: клас виконує мікроекскурсію навколо школи (20-30 хв або окремий позаурочний вихід): фіксує точки спостережень (ознаки землекористування, зелені насадження, шум, локальні ризики). Повернувшись, учні наносять точки на спільну карту, обговорюють патерни («чому шум концентрується тут», «де найбільше тіні»). Цінність смартфонів у географії пояснюється їх здатністю пов'язувати інформацію з простором через GPS і підтримувати аналіз відносин «простір-місце» [11]. Оцінювання: «польовий протокол» + спільна карта. Додатковий компонент – цифрова безпека (не публікувати персональні дані/обличчя без згоди), що узгоджується з DigComp 2.2 (safety) і UNESCO ICT-CFT (етика/інклюзивність цифрових практик) [2].

Модель 4. «Цифрова лабораторія: мікроклімат і погода як дані» (6-7 клас; інтеграція з природничою галуззю). Дидактична ідея: географічне спостереження як вимірювання + інтерпретація; перехід від «погода – це опис» до «погода – це модель на основі даних». Цифровий інструмент: цифрові датчики / STEM-комплекси; (за відсутності – прості датчики / метеостанції як шкільне обладнання). Нормативна підстава: Типовий перелік МОН щодо кабінетів і STEM-лабораторій вимагає обладнання для урочної, дослідницької й проєктної діяльності та підкреслює компетентнісну орієнтацію [12]. Хід: групи учнів вимірюють температуру / вологість у різних точках (клас, коридор, подвір'я; тінь / сонце), будують просту візуалізацію (графік, карта точок із значеннями), роблять висновок про фактори мікроклімату. Далі - перенесення на «великі масштаби»: які чинники формують клімат регіону (аналогія «локальне → глобальне»). Методично важливо завершити цикл дослідження: питання → дані → інтерпретація → висновок → комунікація [3].

Таким чином, узагальнення результатів аналізу нормативно-правових документів, концептуальних засад Нової української школи та сучасних науково-

методичних досліджень у сфері цифрової дидактики й географічної освіти дає підстави сформулювати три ключові положення для обговорення, які доцільно інтерпретувати як методичні «опори» цифровізації навчання географії в умовах НУШ.

Перше положення полягає в тому, що цифрові технології набувають дидактичної ефективності лише за умови їх органічної інтеграції у систему компетентнісних результатів навчання та змістово-діяльнісну структуру освітнього процесу. Держстандарт визначає вимоги до обов'язкових результатів, тоді як НУШ орієнтує на застосування знань та оновлення методик; отже, цифрові інструменти мають бути підпорядковані вимірюваним результатам і змісту, а не навпаки [4]. Це корелює з міжнародним підходом DigComp 2.2, у якому приклади цифрової компетентності не є «переліком активностей», а можуть слугувати базою для проєктування навчальних цілей і досвіду (за умови інструкційного планування) [2].

Друге положення визначає, що сучасна географічна освіта об'єктивно потребує розвитку геомедійної грамотності та системної роботи з просторовими й статистичними даними як ядра предметної компетентності. У цифрову епоху географія трансформується з описової дисципліни у науку про аналіз просторових процесів, що передбачає інтерпретацію картографічних, геоінформаційних, візуальних і цифрових джерел інформації. Дослідження інтеграції ГІС у середню освіту вказують на розвиток аналітичних навичок і критичного мислення, але також на потребу підготовки вчителя й адаптованих матеріалів [7]. За міжнародними підходами веб-ГІС, віртуальні глобуси й сторітелінг впливають на зміст, методи й оцінювання, змінюючи «архітектуру» географічного уроку [13]. Це узгоджується з національними рамками географічної освіти, які акцентують компетентнісне й інноваційне оновлення курсу географії України [14].

Третє положення ґрунтується на тому, що вирішальним чинником ефективної цифровізації навчання географії виступає рівень професійної цифрової компетентності вчителя у поєднанні з належною інституційною підтримкою освітнього процесу. UNESCO ICT-CFT прямо підкреслює потребу підготовки й постійного професійного розвитку вчителя для реалізації ефекту від інвестицій у ІКТ і окреслює рамку компетентностей для інтеграції цифрових технологій у професійну практику [3]. DigCompEdu також фіксує, що цифрова компетентність педагога є відповіддю на вимоги професії та на обов'язок допомагати учням ставати цифрово компетентними. На практиці це означає, що методика інтеграції цифрових технологій має супроводжуватися: 1) банком шаблонів уроків і геозавдань; 2) типізованими наборами даних; 3) локальними/міжшкільними спільнотами практики; 4) короткими курсами з ГІС та геомедіа. Така логіка прямо впливає і з українських досліджень, які описують обмеження цифрової трансформації у гімназії та потребу в систематизації практик [15].

Окремого науково-методичного аналізу потребують ризики та обмеження цифровізації навчання географії. Насамперед слід урахувати цифрову нерівність серед учнів, зокрема різний рівень доступу до інтернету та цифрових пристроїв, що може зумовлювати відмінності в якості освітніх результатів, на які звертається увага в Концепції Нової української школи. У зв'язку з цим заклад освіти та вчитель мають передбачати педагогічно обґрунтовані альтернативні формати роботи, зокрема використання офлайн-матеріалів (карти, завантажені ресурси), групову організацію діяльності та демонстраційний режим застосування цифрових інструментів [8]. По-друге, існує ризик технологічного детермінізму, коли використання цифрового інструмента підміняє змістовне осмислення навчального матеріалу. У такому випадку увага учнів зосереджується на технічних операціях, а не на аналізі даних, інтерпретації результатів і формулюванні географічних висновків. Тому пріоритетним має бути формувальне оцінювання навчальних результатів, зокрема створених учнями продуктів діяльності (карти, аналітичні висновки, робота з даними), а не самого факту використання програмного забезпечення. Такий підхід узгоджується з міжнародними рамками цифрових компетентностей, у яких підкреслюється важливість критичного, відповідального та безпечного використання цифрових технологій у навчанні [2].

По-третє, правові та етичні аспекти використання географічних даних і картографічних матеріалів (дотримання ліцензій, атрибуція джерел) слід розглядати як складову цифрової грамотності, а не як другорядний технічний елемент. Робота з відкритими геоданими передбачає розуміння умов їх використання, коректне посилення на джерела та дотримання ліцензійних вимог. Зокрема, платформа OpenStreetMap встановлює чіткі правила атрибуції та використання даних відповідно до ліцензії ODbL, що може використовуватися в освітньому процесі як практичний приклад формування відповідального ставлення до цифрових ресурсів і основ цифрового громадянства у навчанні географії [16].

Висновки. Методика інтеграції цифрових і геоінформаційних технологій у навчання географії в базовій школі НУШ визначена як структурована система, що поєднує очікувані результати навчання, дидактичні підходи, роботу з геоданими та інструментами їх опрацювання, а також процедури оцінювання. Така побудова забезпечує узгодженість між компетентнісними орієнтирами Державного стандарту базової середньої освіти, змістом навчального матеріалу, видами діяльності учнів і засобами навчання.

Цифрові інструменти добираються відповідно до конкретних навчальних результатів і предметних компетентностей, що унеможлиблює їх формальне або випадкове використання. У структурі уроку технології виконують функцію організації дослідницьких, аналітичних і проєктних дій учнів, зокрема під час

роботи з просторовими даними, цифровими вимірюваннями та польовими спостереженнями. Геоінформаційний компонент надає методиці предметної визначеності: ГІС, геосервіси та цифрові картографічні ресурси застосовуються як інструменти аналізу просторових закономірностей, інтерпретації географічних процесів і формування картографічної грамотності. Запропонований підхід забезпечує системність упровадження цифрових засобів у навчання географії, інтегрує міжнародні рамки цифрової компетентності з вимогами національного стандарту освіти та створює умови для розвитку просторового мислення, інформаційної культури й аналітичних умінь учнів у межах базової школи.

Література:

1. International Geographical Union Commission on Geographical Education (IGU-CGE). *International Charter on Geographical Education*. 2016. URL: https://www.igu-cge.org/wp-content/uploads/2019/03/IGU_2016_eng_ver25Feb2019.pdf
2. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. *The Digital Competence Framework for Citizens (DigComp 2.2): With new examples of knowledge, skills and attitudes*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. DOI: <https://doi.org/10.2760/115376>
3. UNESCO. *ICT Competency Framework for Teachers*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2018. 66 p. URL: https://teachertaskforce.org/sites/default/files/2020-07/ict_framework.pdf
4. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: постанов Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
5. Mishra P., Koehler M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. *Teachers College Record*. 2006. Vol. 108, № 6. P. 1017–1054. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x>
6. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. H. M. Bibik. Kyiv: Literra LTD, 2019. 208 s.
7. Бурка В. Інтеграція геоінформаційних систем (ГІС) у середню освіту: виклики та перспективи. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Географія*. 2025. Вип. 853. С. 83–92. DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2025.853.83-92>
8. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>
9. Google. *Google Earth Education*. URL: <https://www.google.com/earth/education/>
10. Esri. *Schools & Mapping Software for K-12 Instruction (ArcGIS for Schools)*. URL: <https://www.esri.com/en-us/industries/k-12-education/schools-software>
11. Chatel A., Falk G. C. SMARTGEO – Mobile Learning in Geography Education. *European Journal of Geography*. 2017. Vol. 8, № 2. P. 153–165. URL: <https://www.eurogeojournal.eu/index.php/egj/article/view/296>
12. Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій: наказ Міністерства освіти і науки України від 29 квітня 2020 р. № 574, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 07 травня 2020 р. за № 410/34693. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0410-20>

13. Geospatial Technologies in Geography Education / ed. by R. Miguel González, K. Donert, K. Koutsopoulos. Cham: Springer International Publishing, 2019. 219 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-17783-6>
14. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. О. М. Топузова, О. Ф. Надтоки. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 56 с.
15. Назаренко Т. Г. Можливості та обмеження цифрової трансформації при вивченні географії в гімназії. *Географічна наука та освіта: перспективи й інновації: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Переяслав, 15-16 жовт. 2025 р.) / редкол.: В. В. Коцур, Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк та ін. Переяслав (Київська обл.), 2025. С. 162–166.
16. OpenStreetMap Foundation. *Copyright and License*. URL: <https://www.openstreetmap.org/copyright>

References:

1. International Geographical Union Commission on Geographical Education (IGU-CGE). (2016). *International Charter on Geographical Education*. Retrieved from https://www.igu-cge.org/wp-content/uploads/2019/03/IGU_2016_eng_ver25Feb2019.pdf [in English]
2. Vuorikari, R., Kluzer, S., & Punie, Y. (2022). *The Digital Competence Framework for Citizens (DigComp 2.2): With new examples of knowledge, skills and attitudes*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2760/115376> [in English]
3. UNESCO. (2018). *ICT Competency Framework for Teachers*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Retrieved from https://teachertaskforce.org/sites/default/files/2020-07/ict_framework.pdf [in English]
4. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020). Pro deaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity: Postanova vid 30 veresnia 2020 r. № 898 [On some issues of state standards of complete general secondary education: Resolution of September 30, 2020 No. 898]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x> [in English]
6. Bibik, N. M. (Ed.). (2019). *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia* [New Ukrainian School: Teacher's Guide]. Kyiv: Litera LTD. [in Ukrainian].
7. Burka, V. (2025). Intehratsiia heoinformatsiinykh system (HIS) u seredniu osvitu: vyklyky ta perspektyvy [Integration of Geographic Information Systems (GIS) into Secondary Education: Challenges and Prospects]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Serii: Heohrafiia*, 853, 83–92. <https://doi.org/10.31861/geo.2025.853.83-92> [in Ukrainian].
8. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016). Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity “Nova ukrainska shkola” na period do 2029 roku: Rozporiadzhennia vid 14 hrudnia 2016 r. № 988-r [On approval of the Concept for implementing state policy in the field of reforming general secondary education “New Ukrainian School” until 2029: Order of December 14, 2016 No. 988-r]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
9. Google. (n.d.). *Google Earth Education*. Retrieved from <https://www.google.com/earth/education/>
10. Esri. (n.d.). *Schools & Mapping Software for K-12 Instruction (ArcGIS for Schools)*. Retrieved from <https://www.esri.com/en-us/industries/k-12-education/schools-software>
11. Chatel, A., & Falk, G. C. (2017). SMARTGEO – Mobile Learning in Geography Education. *European Journal of Geography*, 8(2), 153–165. Retrieved from <https://www.eurogeojournal.eu/index.php/egj/article/view/296>

12. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2020). Pro zatverdzhennia Typovoho pereliku zasobiv navchannia ta obladnannia dlia navchalnykh kabinetiv i STEM-laboratorii: Nakaz vid 29 kvitnia 2020 r. № 574 [On approval of the Standard list of teaching aids and equipment for classrooms and STEM laboratories: Order of April 29, 2020 No. 574]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0410-20> [in Ukrainian].

13. Miguel González, R., Donert, K., & Koutsopoulos, K. (Eds.). (2019). *Geospatial Technologies in Geography Education*. Cham: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-17783-6> [in English]

14. Topuzov, O. M., & Nadтока, O. F. (Eds.). (2018). *Kontsepsiia navchannia heohrafi Ukrainy v osnovnii ta starshii shkoli* [Concept of Teaching Geography in Lower and Upper Secondary School of Ukraine]. Kyiv: KONVI PRINT. [in Ukrainian].

15. Nazarenko, T. H. (2025). Mozhlyvosti ta обмеzhennia tsyfrovoi transformatsii pry vyvchenni heohrafi v himnazii [Opportunities and Limitations of Digital Transformation in Teaching Geography in Gymnasium]. In V. V. Kotsur, L. H. Rudenko, Ye. O. Maruniak et al. (Eds.), *Heohrafichna nauka ta osvita: perspektyvy y innovatsii* (pp. 162–166). Pereiaslav (Kyiv region). [in Ukrainian].

16. OpenStreetMap Foundation. (n.d.). *Copyright and License*. Retrieved from <https://www.openstreetmap.org/copyright>

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 377:37.014.5(510)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-775-786](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-775-786)

Тверезовська Ніна Трохимівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-0672-9308>

Сидорко Віктор Петрович кандидат педагогічних наук, заступник директора з навчальної роботи, Відокремлений структурний підрозділ «Боярський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України», м. Боярка, <https://orcid.org/0000-0002-3058-6095>

Григоренко Тетяна Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-4616-6853>

Демченко Ірина Іванівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0003-4302-7564>

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЛІТЕХНІЧНИХ КОЛЕДЖІВ КИТАЮ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців політехнічних коледжів Китаю в умовах глобалізації та переходу до Індустрії 4.0. Застосовано методи порівняльного аналізу освітніх систем, систематичного огляду наукових публікацій 2019–2025 років та узагальнення емпіричних даних реформ Міністерства освіти Китаю за 2012–2025 роки. Виявлено, що традиційні знаннево орієнтовані моделі підготовки не відповідають сучасним вимогам ринку праці та зумовлюють стійкий розрив між освітніми програмами і потребами промисловості. Встановлено, що впровадження компетентнісного підходу через систему «1+X», проєктне навчання та стажування на підприємствах підвищує рівень зайнятості випускників до 87,1–88,6%, що на 4,5% перевищує показник для бакалаврів традиційних університетів. З’ясовано, що попит роботодавців на випускників коледжів зріс з 8,5% у 2024 році до 11% у 2025 році, натомість попит на магістрів знизився з 20,3% до 17,4%. Оцінено вплив цифрових компетентностей та

регіональної диференціації на ефективність підготовки фахівців: рівень ключових компетентностей підвищується на 20–30% порівняно з традиційними програмами, зокрема в галузі бізнес-англійської та міжкультурної комунікації. Охарактеризовано закономірності реалізації п'ятиелементної теорії інтеграції, що об'єднує партійне керівництво, стандарти Міністерства освіти, шкільні імплементації, корпоративні вимоги та студентоцентрований підхід як основу унікальної системи TVET з китайськими характеристиками. Запропоновано гібридну модель IECVF, що поєднує елементи дуальної системи Німеччини та Фінляндії з китайською моделлю співпраці між школою і підприємством задля посилення індивідуалізації навчання та подолання дефіциту цифрових компетентностей в умовах Індустрії 4.0. Перспективи подальших досліджень пов'язані з лонгітудною оцінкою впливу компетентнісно орієнтованих програм на кар'єрні траєкторії випускників.

Ключові слова: професійна підготовка; майбутні фахівці; компетентнісний підхід; політехнічні коледжі; професійно-технічна освіта; електротехніки; Китай; цифрові компетентності; дуальна освіта; Індустрія 4.0.

Tverezovska Nina Trokhymivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, <http://orcid.org/0000-0002-0672-9308>

Sydorko Viktor Petrovych PhD in Pedagogical Sciences, deputy director for academic affairs Separate structural subdivision «Boyarka Professional College of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine», Boyarka, <https://orcid.org/0000-0002-3058-6095>

Hryhorenko Tetiana Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-4616-6853>

Demchenko Iryna Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-4302-7564>

COMPETENCY-BASED APPROACH IN THE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS AT CHINESE POLYTECHNIC COLLEGES

Abstract. The article examines the competency-based approach in the training of future specialists at Chinese polytechnic colleges in the context of globalization and

the transition to Industry 4.0. The study employs comparative analysis of education systems, a systematic review of scholarly publications from 2019–2025, and synthesis of empirical data from reforms implemented by China's Ministry of Education over 2012–2025. The findings show that traditional knowledge-oriented training models do not meet current labor-market requirements and lead to a persistent gap between educational programs and industrial needs. It is established that implementing the competency-based approach through the «1+X» system, project-based learning, and enterprise internships increases graduate employment rates to 87.1–88.6%, which is 4.5% higher than the rate for bachelor's graduates of traditional universities. The study also reveals that employers' demand for college graduates rose from 8.5% in 2024 to 11% in 2025, while demand for master's graduates declined from 20.3% to 17.4%. The impact of digital competencies and regional differentiation on training effectiveness is assessed: the level of core competencies increases by 20–30% compared with traditional programs, particularly in business English and intercultural communication. The article describes patterns in the implementation of the five-element integration theory, which brings together Party leadership, Ministry of Education standards, school-level implementation, corporate requirements, and a student-centered approach as the foundation of a distinctive TVET system with Chinese characteristics. A hybrid IECVF model is proposed, combining elements of the dual systems of Germany and Finland with the Chinese school-enterprise cooperation model to strengthen individualized learning and address digital competency shortages in the context of Industry 4.0. Future research perspectives are linked to longitudinal assessment of the impact of competency-oriented programs on graduates' career trajectories.

Keywords: vocational training; future specialists; competency-based approach; polytechnic colleges; vocational education and training; electrical technicians; China; digital competencies; dual education; Industry 4.0.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де глобалізація, швидкий технологічний прогрес та перехід до Індустрії 4.0 визначають вимоги до ринку праці, традиційні моделі освіти в політехнічних (професійно-технічних) коледжах часто виявляються недостатньо ефективними для підготовки фахівців, здатних адаптуватися до реальних професійних викликів. У Китаї, як у країні з динамічним економічним розвитком та лідерством у технологічних інноваціях, проблема полягає в тому, що значна частина вищої професійної освіти (higher vocational education) все ще орієнтована переважно на теоретичні знання, тоді як роботодавці вимагають комплексних компетентностей, включаючи практичні навички, м'які вміння (soft skills) та здатність до інтеграції в промислові процеси. Такий стан справ призводить до розриву між освітніми програмами та потребами ринку, знижуючи конкурентоспроможність випускників і гальмуючи

інтеграцію молоді в економіку. Компетентнісний підхід, який акцентує увагу на розвитку ключових компетентностей через інтеграцію теорії та практики, стає ключовим інструментом для подолання цього розриву, як це демонструють приклади впровадження в коледжах на кшталт Shenzhen Polytechnic, де компетентності поділяються на «жорсткі» (hard skills) та «м'які» (soft skills) для кращої адаптації до глобалізованого середовища. Аналогічні тенденції спостерігаються в реформах китайської професійної освіти, де акцент робиться на співпраці з підприємствами та індивідуалізованому впровадженні компетентнісних моделей, на відміну від більш стандартизованих підходів в інших країнах.

Окреслена проблема тісно пов'язана з важливими науковими та практичними завданнями. З наукової точки зору вона актуалізує необхідність досліджень ефективності компетентнісного підходу в контексті китайської вищої професійної освіти, включаючи порівняльний аналіз з іншими системами, моделювання стандартів компетентностей та оцінку їх впливу на розвиток ключових навичок студентів, таких як професійна англійська чи міжкультурна комунікація. Така позиція сприяє формуванню теоретичної бази для реформ у межах п'ятиелементної теорії інтеграції (five-element integration theory), що враховує регіональні, економічні та освітні чинники для створення уніфікованої системи професійно-технічної освіти Китаю. Практичні завдання полягають у вдосконаленні підготовки кадрів для стратегічних секторів економіки, таких як авіаційна промисловість чи логістика, через впровадження державних планів Міністерства освіти Китаю, що спрямовані на підвищення зайнятості, інноваційності, глобальної конкурентоспроможності. Такі реформи не лише вирішують проблему безробіття серед випускників, але й сприяють загальному соціально-економічному розвитку країни, інтегруючи освіту з промисловістю та забезпечуючи стале зростання в регіонах.

Мета статті полягає в аналізі компетентнісного підходу щодо підготовки майбутніх фахівців політехнічних коледжів Китаю, з акцентом на інтеграцію цифрових компетентностей, регіональну диференціацію та оцінку впливу на довгострокову кар'єру випускників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про активний розвиток компетентнісного підходу в китайській системі професійної освіти, особливо в контексті глобалізації та промислової трансформації. Зокрема, дослідники акцентують увагу на інтеграції теорії та практики для формування ключових компетентностей у студентів вищих професійних закладів, включаючи політехнічні коледжі. Так, у п'ятиелементній теорії інтеграції G. Zhu підкреслено формування унікальної системи професійно-технічної освіти в Китаї, де компетентнісний підхід порівнюється з моделями США та Німеччини, з акцентом на адаптацію до регіональних економічних потреб [2]. Дослідження

Z. Chen фокусується на трансформації китайської професійно-технічної освіти в еру глобалізації, демонструючи ефективність модулів, що інтегрують міжкультурну комунікацію у професійну освіту для глобалізованого ринку [1]. Аналогічно, аналіз ключових компетентностей у вищій професійній освіті Китаю, проведений А. Wahid та Р. Roslina, орієнтується на практичну підготовку та базується на емпіричних даних, при цьому пропонуються моделі для посилення конкурентоспроможності випускників через розвиток професійних навичок і м'яких умінь [3]. Огляд систем TVET у Китаї та країнах Африки на південь від Сахари (М. Okoye) підкреслює успішне застосування СВЕ в Китаї для узгодження програм з потребами промисловості, зокрема в технологічних секторах [5]. Крім того, дослідження Х. Li щодо соціальної прийнятності професійно-технічної освіти в Китаї вказує на роль соціально-економічних факторів у підвищенні якості навчання, з акцентом на мотивацію студентів професійних коледжів [6]. Політичні реформи в китайській VET, досліджені W. Bailey з перспективи вчителів, наголошують на інтеграції середньої та вищої професійної освіти для створення системи навчання протягом усього життя з китайськими характеристиками [7]. Аналіз компетентнісних підходів у комерційних програмах VET Китаю, здійснений Р. Chen, підкреслює інтеграцію елементів компетентностей у навчальний процес, з акцентом на практичну орієнтацію [8]. Оцінка основних компетентностей студентів бізнес-англійської мови в китайських HVC, проведена L. Jiang, демонструє необхідність комплексного підходу до оцінки навичок для адаптації до глобальних викликів та обґрунтовує важливість компетентнісного підходу в підготовці фахівців, враховуючи китайський контекст реформ «Плану дій щодо підвищення якості та досконалості у професійно-технічній освіті (2020–2023)» [9].

Так, модернізація професійної освіти відбувається завдяки інтеграції компетентнісного підходу з навчанням на робочому місці, модульною побудовою освітніх програм, посиленням гнучкості освітніх траєкторій. Європейський досвід, зокрема Німеччини та Фінляндії, засвідчує результативність дуальної моделі й орієнтації на навчання впродовж усього життя [10]. На основі міжнародного матеріалу Р. Chen та співавтори здійснили порівняльний аналіз програм VET у Китаї, Європі та інших регіонах. Дослідники обґрунтували інструмент оцінювання компетентнісних підходів у комерційній освіті та виокремили спільні виклики стандартизації [11].

Невирішеними раніше частинами загальної проблеми залишаються специфіка впровадження компетентнісного підходу саме в політехнічних коледжах Китаю, де акцент на технологічних спеціальностях вимагає глибокої інтеграції цифрових компетентностей, регіональної диференціації та оцінки впливу на довгострокову кар'єру випускників. Більшість досліджень фокусуються на загальних аспектах професійно-технічної освіти або комерційних

програмах, тоді як політехнічні коледжі потребують детального аналізу балансу між професійними навичками та м'якими вміннями в умовах швидкої цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців політехнічних коледжів Китаю передбачає переорієнтацію освітнього процесу з традиційного знаннєвого на розвиток ключових компетентностей, що включають професійні навички (hard skills), м'які вміння (soft skills), цифрову грамотність, адаптивність до глобалізованого ринку праці. У контексті китайської системи вищої професійної освіти політехнічні коледжі відіграють ключову роль у підготовці кадрів для технологічних секторів, а описаний підхід інтегрується через співпрацю з підприємствами, впровадження системи «1+X» (академічний сертифікат та професійні кваліфікаційні сертифікати) та орієнтацію на регіональні потреби [1, 2]. Згідно з реформами Міністерства освіти Китаю, оновленими планами на 2025–2035 роки, компетентнісний підхід акцентує увагу на формуванні компетентностей через практичні модулі, що поєднують теорію з реальними виробничими завданнями, сприяючи підвищенню зайнятості випускників до рівня понад 90% у технологічних галузях [3, 4].

Аналіз поточного стану впровадження компетентнісного підходу в політехнічних коледжах Китаю свідчить про його ефективність у подоланні розриву між освітою та промисловістю. Наприклад, у Шеньчженьському політехнічному коледжі застосовується модель компетентнісно орієнтованої освіти, де програми адаптовані до локальних економічних потреб. Акцент зроблено на цифрових технологіях, зокрема на штучному інтелекті та Інтернеті речей, що дає змогу студентам набувати компетентностей через проєктне навчання та стажування на підприємствах [5, 6]. Така інтеграція підвищує рівень професійних компетентностей студентів, зокрема в бізнес-англійській та міжкультурній комунікації, на 20–30% порівняно з традиційними програмами [7, 8]. Рівень зайнятості випускників політехнічних коледжів сягає 87,1% за даними першого випуску з понад 100 професійних закладів бакалаврського рівня, що перевищує середній показник для традиційних університетів на 4,5% [9].

Додаткові емпіричні дані вказують на те, що щорічно професійно-технічні коледжі випускають близько 10 мільйонів кваліфікованих працівників, з яких 91,5% студентів отримують безкоштовну освіту, а 40% – національні субсидії, що сприяє підвищенню соціальної мобільності [5]. Водночас попит на випускників професійно-технічних коледжів зріс з 8,5% у 2024 році до 11% у 2025 році, тоді як для магістрів він зменшився з 20,3% до 17,4%, що свідчить про перевагу практичних навичок на ринку праці [9]. За даними 2023 року, професійно-технічні університети зарахували 89 900 студентів, що на 17,82%

більше, ніж у попередньому році, становлячи близько 1,6% від загального набору [13].

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в пропозиції адаптації найкращих європейських практик для посилення компетентнісного підходу в політехнічних коледжах Китаю, зокрема інтеграції елементів дуальної освіти (насамперед германської моделі, а також досвіду Нідерландів та Фінляндії), де студенти поєднують теоретичне навчання з практикою на підприємствах, з китайською моделлю співпраці між школою і підприємством. Нами запропоновано гібридну модель «Інтегрована європейсько-китайська структура професійно-технічної освіти» (див. рис. 1а, 1б), яка інтегрує європейські практики в китайський контекст для оптимізації підготовки фахівців. Модель включає: 1) дуальну структуру курсів, де 50% часу присвячено практиці на підприємствах (за прикладом нідерландської моделі з понад 700 програмами VET); 2) оцінку ключових компетентностей через цифрові платформи, натхненні європейськими проєктами Cedefop для розвитку зелених і цифрових навичок; 3) регіональну диференціацію, адаптовану до регіону Великої затоки з акцентом на Інтернет речей та сталий розвиток (інтегруючи європейські моделі для професійної досконалості); 4) довгострокову оцінку кар'єри через лонгітюдні дослідження, подібні до європейських моніторингів VET-систем.

Запропонована модель дозволить підвищити ефективність підготовки фахівців, базуючись на емпіричних даних з реформ, де Китай випустив понад 61 млн фахівців з 7294 середніх та 1518 вищих професійних закладів, а рівень зайнятості в технологічних секторах сягнув 87,1% [9]. Емпіричні дослідження показують, що професійно-технічна освіта генерує премію до заробітної плати до 54%, особливо для осіб з нижчим потенціалом заробітку, а 96,4% випускників працевлаштовуються поза державним сектором, з дипломом як ключовим фактором соціальної стратифікації [5, 6]. За даними 2024 року, рівень зайнятості випускників професійно-технічних коледжів становив 88,6%, що перевищує показник для бакалаврів (86,7%) [9]. Крім того, за період 2010–2021 років кількість висококваліфікованих працівників подвоїлася до понад 60 мільйонів, а прогнозований дефіцит у 30 мільйонів до 2025 року, зокрема 9,5 мільйонів у сфері ІТ-технологій, свідчить про актуальність реформ [5, 11]. Інтеграція європейських практик дозволить посилити індивідуалізацію навчання, що є критичним для подолання дефіциту в цифрових компетентностях.

Отримані наукові результати базуються на аналізі емпіричних даних з реформ 2012–2025 років, коли Китай сформував найбільшу систему професійно-технічної освіти у світі, з випуском понад 61 млн. кваліфікованих фахівців з 7294 середніх та 1518 вищих професійних закладів, включаючи політехнічні коледжі, де частка висококваліфікованих працівників зросла до 28% від загальної кількості кваліфікованих [1, 11]. Щорічний набір студентів

становить 9 282 400, а кількість студентів у закладах – 26 855 400 [11]. Обґрунтуванням слугує п'ятиелементна теорія інтеграції, яка об'єднує партійне керівництво, стандарти Міністерства освіти, шкільні імплементації, корпоративні вимоги та студентський центр, забезпечуючи унікальну систему професійно-технічної освіти з китайськими характеристиками. Результати досліджень підтверджують, що компетентнісний підхід сприяє національному розвитку через тематичні напрями: сучасна система TVET, шкільна освіта, компетентнісно орієнтована навчальна програма, стимули для студентів та роботодавців, а також навчання на робочому місці, що підвищує конкурентоспроможність у глобальній економіці знань.

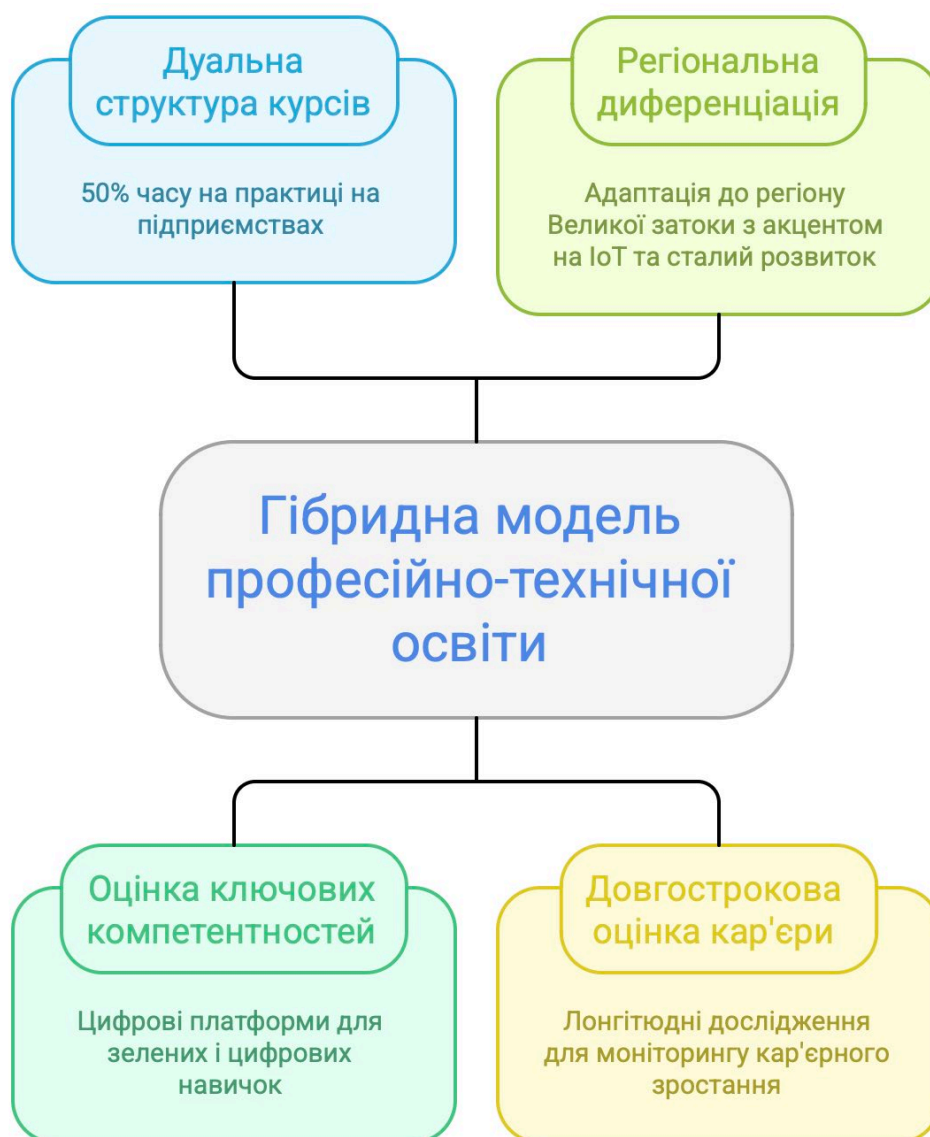

Рис. 1а. Гібридна модель професійної освіти: інтеграція досвіду ЄС та Китаю (Джерело: розроблено авторами)

NotebookLM

Рис. 16. Гібридна модель професійної освіти: інтеграція досвіду ЄС та Китаю (Джерело: розроблено авторами, згенеровано NotebookLM)

У контексті регіональної диференціації політехнічні коледжі впроваджують орієнтовані на потреби промисловості стандарти та діяльнісно-компетентнісні підходи, які передбачають опанування нових технологій і навичок, необхідних для сталого розвитку. Оцінювання впливу компетентнісно орієнтованих програм на довгострокову кар'єру засвідчує вищу адаптивність їхніх випускників: рівень працевлаштування у стратегічних секторах (зокрема логістика, авіація) є на 15–25% вищим порівняно з традиційними моделями, що підтверджено систематичним оглядом політики професійно-технічної освіти і навчання. Зокрема, для Шеньчженського політехнічного інституту рівень зайнятості сягає 87%, хоча в окремих освітніх програмах, наприклад у дизайні одягу, показник відповідності працевлаштування здобутій спеціальності становить менше 15%. Новизна IECVF полягає в інтеграції європейських елементів в єдину рамку, що дає змогу моделювати вплив на кар'єрні траєкторії та демонструє потенціал зростання в умовах Індустрії 4.0.

Висновки. Таким чином, компетентнісний підхід є ключовим інструментом реформування системи вищої професійної освіти в політехнічних коледжах Китаю. Його ефективне впровадження через співпрацю з підприємствами, систему «1+X», цифровізацію та регіональну диференціацію сприяє підвищенню конкурентоспроможності випускників і скороченню розриву між освітою та ринком праці. Запропонована гібридна модель IECVF, що інтегрує кращі елементи європейського дуального навчання в китайський контекст, відкриває перспективи для подальшої оптимізації підготовки фахівців технологічних галузей. Подальші дослідження мають бути спрямовані на лонгітюдну оцінку впливу компетентнісно орієнтованих програм на кар'єрні траєкторії випускників та посилення цифрових компетентностей відповідно до вимог Індустрії 4.0.

Література:

1. Chen Z. The transformation of Chinese vocational education in the era of globalization. *Vocational and Technical Education*. 2025. URL: <https://www.hksmp.com/journals/vte/article/view/1023>
2. Zhu G. How China's vocational education formed its distinctive system: a five-element integration theory perspective. *Frontiers in Education*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1608450>
3. Wahid A., Roslina P. Orientation and Practical Exploration of Key Competence Training in China's Higher Vocational Education – Based on Recent Research Findings. *International Journal of Advanced Research (IJAR)*. 2025. Vol. 13, No. 07. P. 151–157. DOI: <https://doi.org/10.21474/IJAR01/21278>
4. Lili F. Training Level Improvement and Student Development in Chinese Vocational Colleges. 2025. URL: <https://digi-journalphils.com/wp-content/uploads/2025/05/Fu-Lili-SC-0425-005-Formatted.pdf>
5. Okoye M. C. Comparative analysis of technical and vocational education and training systems in China and Sub-Saharan Africa for sustainable development. *International Journal of Educational Development in Africa*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s44217-025-00965-x>

6. Li X. Social Acceptance of Vocational Education in China Prompts Students' Learning Quality: A Moderated Mediation Model. *SAGE Open*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1177/21582440251359469>
7. Bailey W. Experiences from great vocational education policy change in China – a teacher perspective. *Journal of Vocational Education & Training*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.1080/14480220.2024.2332350>
8. Chen P. Competence-based approaches in curricula: A comparative analysis of Russian and Chinese commercial vocational education and training programmes. *Research in Post-Compulsory Education*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.1177/17454999231219840>
9. Jiang L. Assessing core competencies of business English students in Chinese higher vocational colleges // *Scientific Reports*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-024-78898-y>
10. The future of vocational education and training in Europe – Synthesis report. Cedefop. 2022. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/3094_en.pdf
11. Chen P. та ін. International Curriculum Comparison in Vocational Education and Training: A Collaborative Development of an Analysis Instrument. *International Journal for Research in Vocational Education and Training*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.13152/IJRVET.8.4.4>
12. Melnyk O. та ін. Comparative Analysis of the Feature of the Process of Modernization of Vocational Education in China and Ukraine. *Open Journal of Social Sciences*. 2019. DOI: <https://doi.org/10.4236/jss.2019.711014>
13. The Development of Engineering Qualifications in Ukraine and China Through the Prism of Experience, Transformations in the Education. *European Journal of Sustainable Development*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2024.v13n2p1>

References:

1. Chen, Z., Pei, W., Zhang, J., & Wu, X. (2025). The transformation of Chinese vocational education in the era of globalization. *Vocation, Technology & Education*, 2(3). <https://doi.org/10.54844/vte.2025.1023>
2. Zhu, G. (2025). How China's vocational education formed its distinctive system: A five-element integration theory perspective. *Frontiers in Education*, 10, 1608450. <https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1608450>
3. Hong, M. A., & Abdul Wahid, P. R. (2025). Orientation and practical exploration of key competence training in China's higher vocational education – Based on recent research findings. *International Journal of Advanced Research*, 13(7), 151–157. <https://doi.org/10.21474/IJAR01/21278>
4. Fu, L. (2025). *Training level improvement and student development in Chinese vocational colleges*. Digi-journalphils. <https://digi-journalphils.com/wp-content/uploads/2025/05/Fu-Lili-SC-0425-005-Formatted.pdf>
5. Okoye, M. C., et al. (2025). Comparative analysis of technical and vocational education and training systems in China and Sub-Saharan Africa for sustainable development. *Discover Education*, 4, 535. <https://doi.org/10.1007/s44217-025-00965-x>
6. Li, X., Deng, H., & Zhang, F. (2025). Social acceptance of vocational education in China prompts students' learning quality: A moderated mediation model. *SAGE Open*, 15(3), 1–13. <https://doi.org/10.1177/21582440251359469>
7. Bailey, W., Lavender, K., Youde, A., & Jiao, J. (2024). Experiences from great vocational education policy change in China—A teacher perspective. *International Journal of Training Research*, 22(1), 87–104. <https://doi.org/10.1080/14480220.2024.2332350>

8. Chen, P. (2024). Competence-based approaches in curricula: A comparative analysis of Russian and Chinese commercial vocational education and training programmes. *Research in Comparative and International Education*, 19(1), 63–90. <https://doi.org/10.1177/17454999231219840>
9. Jiang, L., & Qu, Y. (2024). Assessing core competencies of business English students in Chinese higher vocational colleges. *Scientific Reports*, 14, Article 29328. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-78898-y>
10. Cedefop. (2023). *The future of vocational education and training in Europe: Synthesis report*. Publications Office of the European Union. https://www.cedefop.europa.eu/files/3094_en.pdf
11. Chen, P., Goncharova, A., Pilz, M., Frommberger, D., Li, J., Romanova, O., & Lin, Y. (2021). International curriculum comparison in vocational education and training: A collaborative development of an analysis instrument. *International Journal for Research in Vocational Education and Training*, 8(4), 16–43. <https://doi.org/10.13152/ijrvet.8.4.2>
12. Samilo, A. (2019). Comparative analysis of the feature of the process of modernization of vocational education in China and Ukraine. *Open Journal of Social Sciences*, 7(12), 152–175. <https://doi.org/10.4236/jss.2019.712012>
13. Chao, S., Kharchenko, S., Yue, C., Zheng, G., & Li, Z. (2025). The development of engineering qualifications in Ukraine and China through the prism of experience, transformations in the educational space, personnel policy, and the integration of dual learning models. *European Journal of Sustainable Development*, 14(4), 673. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2025.v14n4p673>

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 613:37.091.12:355.01

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-787-800](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-787-800)

Товкун Лідія Павлівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри здоров'я і безпеки життєдіяльності, завідувачка навчально-методичною лабораторією діагностики здоров'я та профілактики захворювань, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, <https://orcid.org/0000-0002-4091-1322>

ВАЛЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ НЕБЕЗПЕК ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. У статті розкрито валеологічні основи здоров'язбережувальної підготовки педагогів в умовах соціальних небезпек воєнного часу. Актуалізовано проблему зростання ризиків для фізичного, психічного та соціального здоров'я учасників освітнього процесу внаслідок війни, зокрема під час тривалого перебування в укриттях. Обґрунтовано, що соціальні небезпеки воєнного періоду мають комплексний характер і включають психоемоційне напруження, гіподинамію, порушення санітарно-гігієнічних умов, соціальну ізоляцію та дезадаптацію.

Показано, що валеологія як інтегративна наука поєднує медичний, психологічний, педагогічний і соціально-гуманітарний підходи до збереження здоров'я, що набуває особливого значення в кризових умовах. Проаналізовано основні функції валеології у воєнний час: діагностичну, профілактичну, освітньо-виховну та адаптаційну. Особливу увагу приділено ролі педагога як ключового суб'єкта формування здоров'язбережувальної поведінки, психоемоційної стабільності та соціальної згуртованості дітей і молоді в умовах укриттів.

Визначено напрями валеологічних стратегій, спрямованих на підтримку фізичного здоров'я (мінімальна рухова активність, дихальні вправи, раціональне харчування), психічного благополуччя (методи саморегуляції, арт- та музикотерапія) та соціального здоров'я (організація взаємодії, формування культури відповідальності за колективне здоров'я). Обґрунтовано доцільність упровадження здоров'язбережувальних протоколів і тренінгових форм роботи у професійну підготовку педагога. Зроблено висновок, що валеологічна підготовка педагога є необхідною умовою забезпечення стійкості освітнього процесу та збереження здоров'я в умовах соціальних небезпек воєнного часу.

Ключові слова: валеологія; здоров'язбереження; підготовка педагогів; соціальні небезпеки; війна; укриття; психічне та фізичне здоров'я.

Tovkun Lidiia Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor of the Department of Health and Life Safety, Head of the Educational and Methodological Laboratory of Health Diagnostics and Disease Prevention, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, <https://orcid.org/0000-0002-4091-1322>

VALEOLOGICAL FOUNDATIONS OF HEALTH-PRESERVING TRAINING OF EDUCATORS UNDER CONDITIONS OF WARTIME SOCIAL RISKS

Abstract. The article examines the valeological foundations of health-preserving training of educators under conditions of wartime social risks. The study актуалizes the problem of increasing threats to the physical, mental, and social health of participants in the educational process caused by war, particularly during prolonged stays in shelters. It is substantiated that wartime social risks are complex in nature and include psycho-emotional strain, hypodynamia, violations of sanitary and hygienic conditions, social isolation, and maladaptation.

It is demonstrated that valeology, as an integrative science, combines medical, psychological, pedagogical, and socio-humanitarian approaches to health preservation, which becomes especially significant in crisis conditions. The main functions of valeology during wartime are analyzed, including diagnostic, preventive, educational, and adaptive functions. Particular attention is paid to the role of the educator as a key agent in shaping health-preserving behavior, psycho-emotional stability, and social cohesion among children and youth in shelter conditions.

The directions of valeological strategies aimed at supporting physical health (minimal physical activity, breathing exercises, rational nutrition), mental well-being (self-regulation methods, art therapy, and music therapy), and social health (organization of interaction and formation of a culture of responsibility for collective health) are identified. The expediency of implementing health-preserving protocols and training-based forms of work in the professional training of educators is substantiated. It is concluded that valeological training of educators is a necessary prerequisite for ensuring the resilience of the educational process and preserving health under conditions of wartime social risks.

Keywords: valeology; health preservation; educator training; social risks; war; shelters; mental and physical health.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні істотно загострила спектр соціальних небезпек, які безпосередньо та опосередковано впливають на стан здоров'я населення, зокрема дітей, учнівської та студентської молоді, а також педагогічних працівників різних рівнів освіти. Постійна загроза життю, регулярні повітряні тривоги, обстріли та необхідність тривалого перебу-

вання в укриттях формують нові, нетипові для мирного часу умови життєдіяльності та навчання, які супроводжуються хронічним психоемоційним напруженням, підвищеною тривожністю, порушеннями сну, зниженням працездатності й адаптаційних можливостей організму.

Особливої актуальності набуває проблема обмеження рухової активності та порушення санітарно-гігієнічних умов під час перебування в укриттях, що призводить до гіподинамії, зниження функціональних резервів серцево-судинної та дихальної систем, загострення хронічних захворювань і зростання ризиків інфекційних уражень. У дітей, учнівської та студентської молоді такі чинники негативно позначаються на процесах фізичного розвитку, когнітивній діяльності та емоційній стабільності, а у педагогів – на професійній ефективності та психофізичній витривалості.

У зазначених умовах традиційні підходи до професійної підготовки педагога, орієнтовані переважно на освітні та методичні аспекти, виявляються недостатніми для забезпечення ефективної діяльності в кризових ситуаціях. Педагог у воєнний час змушений виконувати розширене коло функцій, поєднуючи освітню, виховну, психогігієнічну та здоров'язберезувальну діяльність, що потребує спеціальної підготовки та відповідних компетентностей.

Актуальною науково-практичною проблемою є інтеграція валеологічних знань у систему професійної підготовки педагогів закладів дошкільної, загальної середньої та вищої освіти. Така інтеграція має бути спрямована на формування готовності педагога до здоров'язберезувальної діяльності, розвитку навичок організації безпечного освітнього середовища, підтримки фізичного, психічного та соціального здоров'я учасників освітнього процесу в умовах соціальних небезпек воєнного часу. Саме валеологія, як інтегративна наука про здоров'я, створює теоретичне та методологічне підґрунтя для переосмислення змісту й завдань професійної підготовки педагога в сучасних кризових реаліях війни в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах російсько-української війни особливої актуальності набуває проблема збереження здоров'я учасників освітнього процесу та забезпечення безпечного функціонування освітнього середовища. Сучасні наукові дослідження й практичні напрацювання дедалі більше зосереджуються на питаннях здоров'язберезувальної діяльності педагогів, адаптації освітнього процесу до кризових умов, психоемоційної підтримки дітей і молоді та формування навичок безпечної поведінки. Аналіз наукових джерел засвідчує, що соціальні небезпеки воєнного часу мають комплексний вплив на фізичне, психічне й соціальне здоров'я, що потребує інтеграції валеологічних, педагогічних і психологічних підходів у професійну підготовку педагогів. Представлені дослідження відображають багатовимірність сучасних викликів та обґрунтовують необхідність переосмислення тради-

ційних моделей підготовки педагогічних кадрів із урахуванням пріоритетів здоров'язбереження в умовах війни.

У науковій публікації А. В. Дідняк (2023) здійснено аналіз особливостей функціонування системи цивільного захисту населення м. Миколаєва в умовах ракетних обстрілів [1]. Автор зосереджує увагу на проблемах доступності та стану укриттів, рівні інформування населення, а також на ризиках, пов'язаних із перебуванням громадян на відкритих просторах під час повітряних атак. Дослідження базується на реальному досвіді міста, яке зазнавало інтенсивних ракетних ударів, що надає йому виразного прикладного характеру. Отримані результати свідчать, що обмежена кількість укриттів і їхня невідповідність вимогам безпеки створюють безпосередню загрозу життю цивільного населення. Автор актуалізує необхідність урахування виявлених проблем під час розроблення та впровадження освітніх і просвітницьких заходів у сфері цивільного захисту.

У публікації І. О. Жувагіної «Українська освіта в умовах викликів воєнного часу» (2023) проаналізовано трансформації освітньої системи України, зумовлені повномасштабною війною, зокрема руйнування освітньої інфраструктури та зміни психоемоційного стану учасників освітнього процесу [2]. Авторка акцентує увагу на здатності системи освіти адаптуватися до кризових умов через упровадження дистанційних і змішаних форматів навчання, водночас окреслюючи проблеми нерівного доступу до освітніх ресурсів. Дослідження відображає загальнонаціональний масштаб проблеми та висвітлює процеси освітніх реформ і адаптаційних рішень, що формують підґрунтя для розроблення довгострокових стратегій забезпечення стійкості й безперервності освіти в умовах воєнного часу.

У науковій праці О. І. Колич та І. В. Залуцької «Адаптація освітнього процесу до умов воєнного часу» (2025) здійснено аналіз механізмів правового регулювання та забезпечення функціонування освітнього процесу в умовах російсько-української війни [4]. Автори зосереджують увагу на збереженні конституційних прав, свобод і обов'язків учасників освітнього процесу, які мають бути гарантовані навіть за кризових обставин. Дослідження демонструє інтеграцію правового та освітнього підходів, підкреслюючи, що адаптація освіти в умовах війни охоплює не лише методичні та організаційні рішення, а й забезпечення дотримання базових прав і безпеки здобувачів освіти.

У науковій статті «Безпека освітнього простору закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану» О. Косенчук та О. Стягунової (2023) розглянуто проблеми забезпечення фізичної й психологічної безпеки дітей дошкільного віку в умовах війни [5]. Авторки акцентують увагу на необхідності створення безпечного освітнього середовища, спрямованого на мінімізацію психотравматичних наслідків воєнних подій, зокрема через організацію евакуаційних

заходів, належне облаштування укриттів і системну психоемоційну підтримку дітей. Дослідження розширює наукове бачення проблеми здоров'язбереження на рівень раннього дитинства, підкреслюючи значущість формування відчуття безпеки як базової умови гармонійного розвитку особистості.

У дослідженні М. О. Коця, М. Ф. Бабія та Т. І. Дучимінської (2024) «Діагностика психічного здоров'я першокурсників закладів вищої освіти в умовах воєнного стану» представлено підхід до оцінювання психоемоційного стану студентів, які розпочали навчання в умовах воєнних загроз [7]. Автори фіксують підвищені рівні тривожності та стресу, що свідчить про зниження адаптаційних можливостей молоді та зростання потреби у цілеспрямованому психологічному супроводі й корекційних програмах. У роботі наголошується на важливості системної психодіагностики та організації психологічної підтримки у закладах вищої освіти як невід'ємної складової освітньої безпеки та здоров'язбереження в умовах воєнного часу.

У науковій публікації В. М. Курепіна «Захист при впровадженні освітнього процесу в умовах воєнного стану» (2023) проаналізовано підходи до організації освітнього процесу з урахуванням сучасних безпекових викликів [8]. Автор зосереджує увагу на розробленні та впровадженні чітких алгоритмів дій у разі надзвичайних ситуацій, а також на інтеграції заходів цивільного захисту в освітню діяльність закладів освіти. Дослідження демонструє можливості поєднання навчального процесу з вимогами цивільної безпеки, забезпечуючи його гнучкість, адаптивність і підвищений рівень захищеності в умовах воєнного часу.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження плану основних заходів цивільного захисту Міністерства освіти і науки України на 2024 рік» (2024) регламентує комплекс організаційних і практичних заходів, спрямованих на підготовку закладів освіти до дій у разі надзвичайних ситуацій, зокрема передбачає проведення евакуаційних заходів, навчально-тренувальних занять та облаштування укриттів [9]. Документ має системний характер і орієнтований на забезпечення безпеки всіх учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. Водночас у ньому лише частково відображено валеологічні аспекти перебування в укриттях, що зумовлює потребу в подальших наукових дослідженнях, спрямованих на збереження фізичного й психічного здоров'я учасників освітнього процесу.

У науковій статті В. Титаренка «Цивільний захист здобувачів закладів вищої освіти у реаліях сьогодення» (2025) проаналізовано особливості організації системи цивільного захисту в закладах вищої освіти в сучасних умовах [11]. Автор акцентує увагу на необхідності формування у здобувачів вищої освіти готовності до дій у кризових та надзвичайних ситуаціях, зокрема через впровадження навчально-тренувальних занять і симуляційних форм роботи. Дослід-

ження орієнтоване на підвищення рівня залученості молоді до заходів цивільного захисту та розвиток культури безпеки як важливої складової професійної й громадянської підготовки.

Усі проаналізовані дослідження відображають різні виміри воєнного часу: безпека цивільного населення [1], освітній процес [2; 4], дошкільна освіта [5], психічне здоров'я студентів [7], нормативні та організаційні засади цивільного захисту [8; 9; 11]. Спільним є визнання того, що освіта в умовах війни не може існувати без інтеграції безпекових і психологічних заходів. Практичні документи [8; 9; 11] пропонують алгоритми дій, тоді як академічні дослідження [2; 5; 7] висвітлюють соціально-психологічний вимір проблеми.

Таким чином, аналіз наукових і нормативних джерел засвідчує, що переважна увага зосереджується на безпекових і організаційних аспектах, тоді як валеологічний вимір проблеми залишається недостатньо опрацьованим. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження валеологічних основ здоров'язбережувальної підготовки педагогів як ключової умови збереження здоров'я та забезпечення стійкості освітнього процесу в умовах соціальних небезпек воєнного часу.

Мета статті – обґрунтувати валеологічні основи здоров'язбережувальної підготовки педагога в умовах соціальних небезпек воєнного часу та визначити напрями формування здоров'язбережувальної поведінки учасників освітнього процесу. Завдання: 1) проаналізувати поняття соціальних небезпек та їхній вплив на здоров'я в умовах війни; 2) розкрити роль валеології як інтегративної науки у збереженні здоров'я в кризових умовах; 3) характеризувати основні ризики для фізичного, психічного та соціального здоров'я під час перебування в укриттях; 4) визначити функції валеології у здоров'язбережувальній підготовці педагога; 5) обґрунтувати валеологічні стратегії та практичні заходи збереження здоров'я в освітньому процесі воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Поняття «соціальні небезпеки» у сучасній науці трактується як сукупність факторів соціального походження, що створюють загрозу життю, здоров'ю та благополуччю особистості й суспільства. До таких небезпек належать війна, тероризм, масові міграції, інформаційні атаки, поширення шкідливих звичок, соціальна ізоляція, а також погіршення умов праці, навчання та відпочинку. У контексті війни соціальні небезпеки набувають особливої гостроти, оскільки вони безпосередньо впливають на фізичне та психічне здоров'я населення, підривають соціальну стабільність і здатність до відновлення [10].

Валеологія визначається як наука про здоров'я, яка досліджує закономірності його формування, збереження й зміцнення впродовж усього життя людини. Вона поєднує знання медицини, біології, психології, педагогіки, соціології та екології, створюючи комплексний підхід до вивчення здоров'я.

Особливістю валеології є акцент не лише на профілактиці захворювань, а й на розвитку внутрішніх ресурсів організму, підвищенні стійкості до стресів і формуванні навичок самозбереження [6].

Поняття «здоров'язбереження» відображає практичний вимір валеології й включає систему знань, умінь і навичок, спрямованих на підтримку фізичного, психічного, духовного та соціального благополуччя. У сфері освіти воно виступає як стратегія організації освітнього процесу, що мінімізує негативні впливи на здоров'я дітей, учнів і здобувачів вищої освіти та формує у них відповідальне ставлення до власного життя й здоров'я [3].

Сучасна наука розглядає проблему збереження здоров'я в кризових умовах з кількох позицій: медичної, психологічної, педагогічної та соціально-гуманітарної [3].

Медичний підхід зосереджується на запобіганні загостренням хронічних захворювань, зміцненні імунітету та створенні умов для забезпечення базових життєвих потреб. Він акцентує увагу на необхідності доступу до води, їжі, повітря, санітарно-гігієнічних умов навіть у надзвичайних ситуаціях.

Психологічний підхід підкреслює важливість розвитку стресостійкості, подолання тривожних розладів і профілактики посттравматичних стресових станів. Особливу увагу приділяють формуванню адаптаційних механізмів у дітей і молоді, для яких війна є джерелом тривалого психоемоційного напруження.

Педагогічний і соціально-гуманітарний підходи акцентують на ролі освіти в кризових умовах. Дослідники відзначають необхідність створення безпечного освітнього середовища, впровадження дистанційних технологій, інтерактивних форм навчання та виховання культури здоров'язбереження серед учнівської та студентської молоді.

Таким чином, сучасна наукова думка сходиться на необхідності інтеграції різних підходів – медичного, психологічного, соціального й освітнього – у єдину систему збереження здоров'я в умовах кризових ситуацій. Саме тут вагоме місце займає валеологія як інтегративна наука.

Валеологія під час війни в країні набуває нового змісту та особливого значення. Вона виходить за межі традиційних підходів до здоров'я і постає як інтегративна наука, що забезпечує гармонійний розгляд фізичного, психічного, соціального та духовного вимірів здоров'я.

У контексті війни валеологія виконує низку важливих функцій: 1) діагностичну (визначення рівня здоров'я та факторів ризику для населення в умовах стресу й ізоляції); 2) профілактичну (розробка системи заходів для зменшення негативних впливів перебування в укриттях); 3) освітньо-виховну (формування у дітей і молоді культури здоров'язбереження та навичок саморегуляції); 4) адаптаційну (підготовка до життя і навчання в екстремальних умовах, розвиток стресостійкості та соціальної згуртованості).

Завдяки міждисциплінарному характеру валеологія дозволяє не лише досліджувати соціальні небезпеки для здоров'я в укриттях, а й пропонувати цілісні шляхи їх подолання, які враховують фізичні, психічні та соціальні потреби людини.

Таким чином, валеологія у сучасних умовах війни виступає науково-практичною основою для створення стратегій організації життя та навчання в укриттях, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я населення, зокрема дітей, учнівської та студентської молоді.

Перебування в укриттях під час обстрілів чи повітряних тривог є потужним стресогенним фактором. Тривале очікування небезпеки, невизначеність і постійні інформаційні повідомлення про воєнні дії призводять до розвитку станів гострого і хронічного стресу. Для дітей і підлітків характерним є зростання тривожності, порушення сну, страх темряви та замкнутого простору. У дорослих – підвищена дратівливість, емоційна виснаженість, зниження працездатності. У випадках тривалого перебування в умовах небезпеки можливий розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР), який проявляється флешбеками, нічними кошмарами, підвищеною чутливістю до звуків сирен чи вибухів. Нерідко психологічні ризики мають накопичувальний ефект, і навіть після виходу з укриття людина відчуває напруження, яке знижує якість життя та навчальної діяльності.

Фізичні небезпеки в укриттях пов'язані насамперед із обмеженим простором і неможливістю підтримувати активний руховий режим. Гіподинамія призводить до зниження тону м'язів, застійних явищ у кровоносній і дихальній системах, зниження загальної витривалості. Тривале сидіння у статичній позі викликає болі у спині, шиї, голові. Постійна втома посилюється порушенням режиму харчування та сну. Для осіб із хронічними хворобами серцево-судинної, дихальної чи опорно-рухової системи перебування в укриттях створює додаткові загрози загострень. У дітей і підлітків це проявляється зниженням концентрації уваги та фізичної активності, що негативно впливає на освітній процес.

Умови перебування в укриттях обмежують можливості для соціальної взаємодії. Люди, особливо діти, учнівська та студентська молодь, опиняються в умовах вимушеної ізоляції від звичного середовища – закладів освіти, друзів, колективів. Це призводить до відчуття самотності, розгубленості, втрати зв'язку із зовнішнім світом. Тісний простір, скупченість та різний віковий і соціальний склад груп часто стають причиною конфліктів, суперечок, агресивних проявів. Водночас відсутність приватного простору та неможливість усамітнитися створюють дискомфорт, підвищують рівень психоемоційного напруження. Для дітей дефіцит простору для гри та розвитку є серйозним чинником психологічної дезадаптації.

Важливою групою небезпек є порушення санітарно-гігієнічних умов. У більшості укриттів відсутня належна вентиляція, що призводить до підвищення концентрації вуглекислого газу, вологості, появи неприємних запахів і головного болю. Обмежений доступ до питної води та санітарних вузлів створює ризики дегідратації та поширення інфекцій. Проблемою є також відсутність умов для регулярного миття рук і дотримання особистої гігієни, що підвищує ймовірність кишкових і респіраторних захворювань. Харчування у більшості випадків є нерегулярним і неповноцінним, що особливо негативно впливає на дітей і підлітків, які потребують достатньої кількості поживних речовин для росту й розвитку.

Таким чином, перебування в укриттях пов'язане з комплексом соціальних небезпек, які охоплюють психологічну, фізичну, соціально-комунікативну та санітарно-гігієнічну сфери. Їхнє системне дослідження є важливим етапом у розробці валеологічних стратегій збереження здоров'я в умовах війни.

Фізичне здоров'я в умовах укриття потребує особливої уваги через обмежений простір і знижену рухову активність. Валеологічний підхід передбачає створення умов для мінімальної, але регулярної фізичної активності, яка може реалізовуватися через короткі комплекси фізкультурхвилинок, вправи на розтягування, дихальну гімнастику, рухливі ігри для дітей. Такі практики допомагають знизити наслідки гіподинамії, поліпшити кровообіг і підтримати тонус нервово-м'язової системи. Не менш важливим є питання харчування: формування запасів продуктів тривалого зберігання, збагачених вітамінами й мінералами, дозволяє запобігти дефіциту поживних речовин. Контроль мікроклімату (привітрювання, використання простих фільтрів, регулярне прибирання) зменшує ризики для дихальної системи та підвищує загальний рівень комфорту.

Збереження психічного здоров'я в умовах стресу є одним із ключових завдань валеології. В укриттях доцільним є використання методів релаксації та саморегуляції: дихальні вправи, техніки візуалізації, медитації, арт-терапія, музикотерапія. Вони допомагають знизити рівень тривожності та стабілізувати емоційний стан. Для дітей корисними є ігрові та творчі методики, які сприяють переключенню уваги з небезпеки на позитивні види діяльності. Важливо, щоб педагоги та батьки вміли підтримувати емоційний баланс, пояснювали ситуацію доступними словами й формували у дітей відчуття захищеності. Таким чином, психогігієнічні заходи виступають своєрідним «щитом» проти негативних психологічних наслідків війни.

Валеологія підкреслює, що здоров'я має соціальний вимір [6]. Тому важливим завданням в умовах укриття є організація соціальної підтримки та згуртованості групи. Практика показує, що спільні правила поведінки, чіткий розподіл обов'язків (прибирання, догляд за дітьми, допомога старшим) зни-

жують рівень конфліктності та формують атмосферу взаємоповаги. Створення інформаційно-психологічного простору – спокійне інформування дітей і дорослих про ситуацію, проведення коротких бесід чи інтерактивів – допомагає підтримувати соціальну рівновагу. Також важливо налагоджувати гігієнічні практики: організація місць для зберігання їжі, води, сміття, регулярне миття рук (за можливості з використанням санітайзерів) значно знижує ризик інфекційних захворювань.

Таким чином, валеологічні аспекти життя в укриттях передбачають цілісну систему заходів, яка поєднує підтримку фізичного здоров'я, психогігієнічні стратегії та соціально-гігієнічні практики. Вони не лише знижують негативний вплив екстремальних умов, але й формують культуру здоров'язбереження, яка є життєво необхідною для дітей, школярів, студентів і дорослих у воєнний час.

Навчання під час війни потребує гнучкої організації, адже часті перебування в укриттях порушують звичний ритм освітнього процесу [8]. Завдання педагогів і адміністрацій закладів освіти – створити умови, за яких навчання зберігає безперервність навіть у кризових обставинах. Для цього використовуються адаптовані програми занять, скорочені уроки та інтегровані форми подачі матеріалу. Важливим є також збереження позитивного психоемоційного клімату: навіть короткий навчальний епізод у безпечному середовищі може стати опорою для відчуття стабільності й нормальності життя.

У сучасних умовах особливе значення мають цифрові ресурси та мобільні технології, які дозволяють продовжувати навчання незалежно від місця перебування. Укриття можуть бути обладнані доступом до інтернету, портативними пристроями (планшетами, ноутбуками), а за їх відсутності – педагог може використовувати роздаткові матеріали, друковані схеми, завдання для самостійної роботи. Практика показує ефективність інтерактивних методів: групових обговорень, міні-дискусій, навчальних ігор [8]. Такі підходи дозволяють не лише зберегти навчальну активність, але й відволікти дітей, учнівську та студентську молодь від стресових факторів.

Педагог в умовах війни виконує не лише освітню, а й психологічну, виховну й навіть валеологічну функцію. Він стає тим, хто допомагає колективу знизити рівень тривоги, створює атмосферу довіри та підтримки. Укриття часто перетворюється на своєрідний «простір адаптації», де важливо не лише засвоювати знання, але й навчатися взаємоповазі, самоконтролю, співпраці. Педагогічна діяльність у таких умовах має спрямовуватися на збереження внутрішнього ресурсу учнів і студентів, формування в них умінь самодопомоги й здоров'язбережувальної поведінки.

Таким чином, організація освітнього процесу в укриттях не зводиться лише до відтворення занять чи уроків у незвичних умовах. Це складний комплекс педагогічних, психогігієнічних і валеологічних стратегій, які спрямовані на

підтримку освітньої діяльності, психологічного благополуччя та соціальної єдності дітей, учнів і студентів у період війни.

Для зменшення негативного впливу соціальних небезпек доцільно розробляти та впроваджувати спеціальні валеологічні протоколи. Вони повинні містити правила поведінки, вимоги до організації харчування, відпочинку, фізичної активності, а також алгоритми дотримання особистої гігієни в умовах обмежених ресурсів. Такі протоколи допомагають сформувати у дітей, учнівської та студентської молоді, а також у дорослих чіткі навички здоров'язбереження.

Навіть у стресових ситуаціях необхідно підтримувати структурований режим дня. Короткі навчальні заняття варто чергувати з фізкультхвилинками, творчими вправами та відпочинком. Для дітей важливо залишати простір для гри, а для здобувачів освіти різних рівнів – забезпечувати час на самостійне виконання завдань. Це дозволяє знизити перевтому та зберегти працездатність.

Ефективними є психогігієнічні та валеологічні тренінги, що включають вправи на саморегуляцію, релаксацію, управління емоціями. Вони допомагають дітям, учням і студентам краще долати тривожність, а педагогам – підтримувати колектив у стані рівноваги. До таких тренінгів можуть входити дихальні практики, арт-терапія, методики групової підтримки.

Укриття повинні бути забезпечені мінімальним здоров'язбережувальним комплектом: медичною аптечкою, запасом питної води, вологими серветками чи антисептиками, засобами для прибирання та дезінфекції, а також простими матеріалами для фізичної активності (скакалки, гумові еспандери, м'ячі). Варто передбачити й освітньо-розважальні ресурси: книжки, настільні ігри, матеріали для малювання. Це сприятиме зниженню стресу й формуванню відчуття більшої безпеки.

Найважливішим практичним завданням є виховання культури здоров'язбереження. Вона включає вміння дотримуватися гігієни, підтримувати соціальну згуртованість, відповідально ставитися до власного й колективного здоров'я. Педагоги, батьки та волонтери мають виступати прикладом такої поведінки, адже саме у кризових ситуаціях формуються найбільш стійкі життєві навички.

Таким чином, практичні рекомендації ґрунтуються на поєднанні валеологічних знань і реальних умов життя в укриттях. Їх впровадження дозволяє зменшити негативний вплив соціальних небезпек, підтримати фізичне й психічне здоров'я та забезпечити стабільність освітнього процесу навіть у період війни.

Висновки. У ході дослідження встановлено, що валеологія в умовах воєнного часу набуває особливого науково-практичного значення і виступає системоутворювальною основою здоров'язбережувальної підготовки педагогів. Вона забезпечує цілісний підхід до розуміння здоров'я як багатовимірного

феномена, що охоплює фізичний, психічний, соціальний і духовний компоненти, та створює можливості для адекватного реагування на виклики соціальних небезпек війни.

Доведено, що соціальні небезпеки воєнного часу мають комплексний і тривалий вплив на учасників освітнього процесу, проявляючись у зростанні психоемоційного напруження, порушенні рухового режиму, погіршенні санітарно-гігієнічних умов, соціальній ізоляції та зниженні адаптаційних можливостей дітей, молоді й педагогів. Інтеграція медичних, психологічних, педагогічних і соціально-гуманітарних підходів, притаманна валеології, створює наукове підґрунтя для розробки та впровадження ефективних здоров'язбережувальних стратегій в освітньому середовищі.

Встановлено, що підготовка педагогів до реалізації валеологічних стратегій у кризових умовах є ключовим чинником збереження фізичного, психічного та соціального здоров'я учасників освітнього процесу і забезпечення безперервності освіти. Інтеграція валеологічних знань у професійну підготовку педагогів підвищує їхню готовність до роботи в умовах війни, сприяє застосуванню психогігієнічних методів і зміцненню соціальної згуртованості, формуючи основу здоров'язбережувальної культури.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаються у поглибленому вивченні ефективності валеологічних технологій і здоров'язбережувальних практик, які впроваджуються у професійну підготовку педагога в умовах воєнного часу. Актуальним є проведення емпіричних досліджень щодо впливу тривалого перебування в укриттях на показники фізичного, психічного і соціального здоров'я дітей, учнівської та студентської молоді.

Література:

1. Дідняк А. В. Укритися, неможливо ризикувати: яким у Миколаєві був захист населення під час обстрілів ракетами / наук. керівн. В. М. Курепін // *Сталий розвиток міст : матеріали XVI Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції : в 4-х ч. / Ч. 2., 21-22 квітня 2023 року*. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. С. 598–602.
2. Жувагіна І. О. Українська освіта в умовах викликів воєнного часу. *In: The 6 th International scientific and practical conference "Scientific progress: innovations, achievements and prospects" (March 6-8, 2023)* MDPC Publishing, Munich, Germany. 2023. Pp. 245–248.
3. Іонова О. М., Лукьянова Ю. С. Здоров'язбереження особистості як психолого-педагогічна проблема. URL: <https://surl.li/ldppw>
4. Колич О. І., Залуцька І. В. Адаптація освітнього процесу до умов воєнного часу. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (20 червня 2025 р.)* / упор. Д.Є.Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Я.П. Павлович-Сенета. Львів: ЛьвДУВС, 2025. С. 143–146.
5. Косенчук О., Стягунова О. Безпека освітнього простору закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. № 1.1. С. 105–109.

6. Коцур Н. І., Товкун Л. П. Валеологія: підручник (у 2-х частинах). Частина І. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я. М., 2019. 464 с.
7. Коць М. О., Бабій М. Ф., Дучимінська Т. І. Діагностика психічного здоров'я першокурсників закладів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Психологічні перспективи*. 2024. № 43. С. 103–119.
8. Курепін В. М. Захист при впровадженні освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Модернізація педагогічної освіти у глобальному вимірі безпеки соціально-турбулентного світу : зб. матеріалів міжнародного форуму, м. Київ, 16 лютого 2023 р. / за ред. В.П. Андрущенка*. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 233–235.
9. Про затвердження плану основних заходів цивільного захисту Міністерства освіти і науки України на 2024 рік. Наказ МОН України № 303 від 11.03.2024 р. URL: <https://surl.li/ezjoev>
10. Соціальні небезпеки: види та характеристики. URL: <https://surl.li/tehpls>
11. Титаренко В. Цивільний захист здобувачів закладів вищої освіти у реаліях сьогодення. *Витоки педагогічної майстерності*. 2025. № 6. С. 223–228.

References:

1. Didniak, A. V. (2023). Ukrytysia, nemozhlyvo ryzykuvaty: yakym u Mykolaievi buv zakhyst naselennia pid chas obstriliv raketamy / nauk. kerivn. V. M. Kurepin [To take shelter or to risk: population protection in Mykolaiv during missile attacks]. *Stalyi rozvytok mist: materialy XVI Vseukrainskoi studentskoi naukovy-tekhnichnoi konferentsii: v 4-kh ch., Ch. 2* (April 21–22, 2023). Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova, 598–602 [in Ukrainian].
2. Zhuvahina, I. O. (2023). Ukrainska osvita v umovakh vyklykiv voiennoho chasu [Ukrainian education under the challenges of wartime]. In *The 6th International Scientific and Practical Conference "Scientific progress: innovations, achievements and prospects"* (March 6–8, 2023). Munich, Germany: MDPC Publishing, 245–248 [in Ukrainian].
3. Ionova, O. M., & Lukianova, Yu. S. Zdorov'iazberezhennia osobystosti yak psykholohopedahohichna problema [Health preservation of personality as a psychological and pedagogical problem]. Retrieved from <https://surl.li/Indppw> [in Ukrainian].
4. Kolych, O. I., & Zalutska, I. V. (2025). Adaptatsiia osvitnoho protsesu do umov voiennoho chasu [Adaptation of the educational process to wartime conditions]. In *Konstytutsiini prava i svobody liudyny ta hromadianyna v umovakh viiny ta pisliavoiennyi period: materialy naukovo seminaru* (June 20, 2025). Lviv: LvDUVS, 143–146 [in Ukrainian].
5. Kosenchuk, O., & Stiahunova, O. (2023). Bezpeka osvitnoho prostoru zakladiv doshkilnoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Safety of the educational environment of preschool institutions under martial law]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of Personality: Methodology, Theory and Practice*, 1(1), 105–109 [in Ukrainian].
6. Kotsur, N. I., & Tovkun, L. P. (2019). Valeolohiia: pidruchnyk (u 2-kh chastynakh). Chastyna I [Valeology: textbook (in two parts). Part I]. Pereiaslav-Khmelnitskyi (Kyiv region): Dombrovska Ya. M., 464 p. [in Ukrainian].
7. Kots, M. O., Babii, M. F., & Duchyminska, T. I. (2024). Diahnostyka psykhnichnoho zdorovia pershokursnykiv zakladiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Diagnosis of mental health of first-year higher education students under martial law]. *Psychologichni perspektyvy – Psychological Perspectives*, 43, 103–119 [in Ukrainian].
8. Kurepin, V. M. (2023). Zakhyst pry vprovadzhenni osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu [Protection during the implementation of the educational process under martial law]. In *Modernizatsiia pedahohichnoi osvity u hlobalnomu vymiri bezpeky sotsialno-turbulentnoho svitu: zbirnyk materialiv mizhnarodnoho forumu* (Kyiv, February 16, 2023). Kyiv: Vyd-vo UDU imeni Mykhaila Drahomanova, 233–235 [in Ukrainian].

9. Ministry of Education and Science of Ukraine (2024). Pro zatverdzhennia planu osnovnykh zakhodiv tsyvilnoho zakhystu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy na 2024 rik [On approval of the plan of main civil protection measures of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2024]. Order No. 303 of March 11, 2024. Retrieved from <https://surl.li/ezjoev> [in Ukrainian].

10. Sotsialni nebezpeky: vydy ta kharakterystyky [Social risks: types and characteristics]. Retrieved from <https://surl.li/tehpls> [in Ukrainian].

11. Tytarenko, V. (2025). Tsyvilnyi zakhyst zdobuvachiv zakladiv vyshchoi osvity u realiiakh sohodennia [Civil protection of higher education students in contemporary realities]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of Pedagogical Mastery*, 6, 223–228 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 378.016:811.111'373:34

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-801-813](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-801-813)

Трубчанінова Тетяна Анатоліївна кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов, навчально-науковий інститут права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0005-1588-2418>

Цапро Галина Юріївна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, навчально-науковий інститут права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-0748-7531>

ВИКЛАДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЧЕРЕЗ ЛАТИНСЬКУ ТЕРМІНОЛОГІЮ: КОРПУСНИЙ ПІДХІД ДО ДОБОРУ ЛЕКСИКИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу латинської юридичної термінології у викладанні юридичної англійської мови з урахуванням реальних моделей її функціонування в сучасному англomовному правовому дискурсі. У центрі уваги перебувають латинські елементи *de facto* та *de jure*, які широко використовуються для розмежування формально закріпленого правового статусу та фактичного стану справ. Така опозиція є концептуально значущою для правничого мислення, оскільки дозволяє інтерпретувати правові ситуації з урахуванням співвідношення нормативних положень і практики їх реалізації, та регулярно актуалізується в аналітичних, публічно-правових і суміжних жанрах англomовного дискурсу.

Матеріалом дослідження слугують англomовні тексти, опрацьовані за допомогою корпусних інструментів платформи Sketch Engine. Аналіз здійснюється на рівні типових реченнєвих контекстів, колокаційної поведінки та частотних програмних поєднань, що дозволяє простежити стабільність уживання латинських одиниць і виявити характерні для них дискурсивні функції. Особливу увагу приділено конструкціям, у межах яких *de facto* та *de jure* виконують роль маркерів оцінки правового або фінансового статусу, а також беруть участь у побудові аргументативних моделей, спрямованих на зіставлення нормативного та фактичного аспектів правових явищ.

З методичного погляду корпусно орієнтований підхід до добору лексики дозволяє перейти від інтуїтивного або спискового подання юридичної термінології до системної роботи з автентичними мовними моделями. Аналіз

корпусних прикладів речень дає змогу використовувати реченнєвий рівень як базовий для навчальних цілей, що є особливо важливим у підготовці студентів правничих спеціальностей. Такий підхід сприяє формуванню професійно орієнтованої мовної компетентності, розвитку навичок інтерпретації юридично значущих висловлювань, а також усвідомленому використанню латинської термінології відповідно до комунікативних завдань юридичної діяльності.

Ключові слова: юридична англійська мова; латинська юридична термінологія; *de facto*; *de jure*; корпусна лінгвістика; Sketch Engine; добір лексики; методика викладання.

Trubchaninova Tetiana PhD in Philology, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages, Educational and Scientific Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0005-1588-2418>

Tsapro Galyna PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Educational and Research Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-0748-7531>

TEACHING LEGAL ENGLISH THROUGH LATIN TERMINOLOGY: A CORPUS-BASED APPROACH TO VOCABULARY SELECTION

Abstract. The article examines the use of Latin legal terminology in the teaching of Legal English with particular attention to its actual patterns of functioning in contemporary English-language legal discourse. The focus is placed on the Latin elements *de facto* and *de jure*, which are widely employed to distinguish between formally established legal status and the factual state of affairs. In legal reasoning, this opposition is used to differentiate between formally established legal norms and their practical operation, and it frequently occurs in analytical and public-law contexts.

The material of the study consists of English-language texts analysed with the corpus tools provided by the Sketch Engine platform. The analysis is carried out at the level of typical sentence contexts, collocational behaviour, and frequent n-gram combinations, which makes it possible to trace the stability of these Latin units and to identify their characteristic discourse functions. Particular attention is paid to constructions in which *de facto* and *de jure* operate as markers of legal or financial evaluation and participate in the structuring of argumentative models aimed at contrasting normative and factual aspects of legal phenomena.

Corpus-based vocabulary selection focuses teaching on typical patterns of legal language use and reduces reliance on intuitive or list-based presentations of

terminology. The analysis of corpus-derived sentence examples supports the use of the sentence level as a basic unit for teaching purposes, which is especially relevant in the training of law students. Such an approach contributes to the development of professionally oriented language competence, including the ability to interpret legally significant statements and to use Latin legal terminology in accordance with the communicative demands of legal practice.

Keywords: Legal English; Latin legal terminology; *de facto*; *de jure*; corpus linguistics; Sketch Engine; vocabulary selection; language teaching methodology.

Постановка проблеми. У сучасній підготовці студентів правничих спеціальностей володіння юридичною англійською мовою розглядається як необхідна складова професійної компетентності, зумовлена інтернаціоналізацією правової освіти, академічної мобільності та професійної комунікації. Особливу складність у цьому контексті становить засвоєння спеціалізованої юридичної лексики, значну частину якої формують латинські терміни та вирази, що функціонують у правовому дискурсі як усталені концептуальні одиниці. Незважаючи на їхню частотність у правових текстах, ці елементи часто подаються у навчальних курсах фрагментарно або інтуїтивно, без урахування реальних умов уживання.

Проблема ускладнюється тим, що латинська юридична термінологія не обмежується ізольованими лексичними одиницями, а реалізується переважно у складі типових синтаксичних і лексико-граматичних патернів. Для студентів-юристів труднощі виникають не лише на рівні семантичного розуміння таких термінів, як *mens rea*, *prima facie* чи *bona fide*, а й на рівні їх адекватного використання в аргументативних та процесуальних контекстах. Відсутність системного підходу до добору навчального матеріалу призводить до формального засвоєння термінів без усвідомлення їх функцій у професійному мовленні.

У зв'язку з цим актуалізується потреба у науково обґрунтованому доборі лексики для викладання юридичної англійської мови, який спирався б на аналіз реального мовного вживання. Корпусна лінгвістика, зокрема інструменти платформи Sketch Engine, створює можливості для виявлення типових реченневих моделей, колокацій та контекстів уживання латинської юридичної термінології. Однак потенціал корпусних даних у методиці викладання Legal English досі залишається недостатньо реалізованим, що зумовлює необхідність спеціальних досліджень, спрямованих на поєднання корпусного аналізу з практичними завданнями мовної підготовки майбутніх правників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика викладання юридичної англійської мови в межах ESP активно досліджується в міждисциплінарному полі прикладної лінгвістики, дискурсології та методики викладання іноземних мов. Класичні праці з юридичного дискурсу, зокрема дослідження

В. К. Бхатії (V. K. Bhatia, 1993; 2004), а також колективні роботи за участю К. Кенділін (Candlin, Bhatia, Jensen, 2002), заклали теоретичні засади аналізу юридичної мови як інституційно регламентованої форми професійної комунікації. У цих дослідженнях підкреслюється, що юридична мова характеризується високим ступенем термінологічної стабільності, формалізованими жанрами та специфічними аргументативними структурами, що безпосередньо впливає на підходи до її викладання.

Подальший розвиток досліджень у сфері Legal English пов'язаний із переорієнтацією від описових моделей до функційно-дискурсивного аналізу. У працях Дж. Свейлза (Swales, 2004) та К. Хайленда (Hyland, 2007; 2018) професійне мовлення розглядається крізь призму жанрових конвенцій і комунікативних цілей, що зумовлює необхідність навчання не окремих лексичних одиниць, а типових мовних моделей їх реалізації. Цей підхід є методологічно значущим для викладання юридичної англійської мови, оскільки латинська термінологія функціонує саме в межах усталених жанрових і синтаксичних рамок.

Значний внесок у сучасне осмислення проблеми лексичного добору зробили дослідження в галузі корпусної лінгвістики. Праці Д. Бібера, С. Конрада та М. Рейпена (Biber, Conrad, Reppen, 1998; Biber et al., 2011) продемонстрували ефективність корпусного аналізу для виявлення частотних лексико-граматичних патернів у спеціалізованих дискурсах. Подальші дослідження (McEnery, Hardie, 2012; Gries, 2017) уточнили методологічні принципи корпусно керованого аналізу, що дозволяє поєднувати кількісні дані з якісною інтерпретацією мовного матеріалу.

У методиці викладання іноземних мов корпусний підхід активно розвивається в рамках data-driven learning. Дослідження Т. Джонса (Johns, 1991), а згодом узагальнювальні роботи А. Бендер та Ф. Рейнджер (Bender, Ranger, 2019), засвідчують, що використання корпусних прикладів сприяє глибшому розумінню лексичних значень і контекстів уживання. У сучасних публікаціях (Charles, 2014; Frankenberg-Garcia, 2019) наголошується, що корпусні приклади речень є особливо ефективними у викладанні фахової мови, оскільки дозволяють демонструвати типові моделі професійного мовлення.

Окремий напрям становлять дослідження, присвячені латинській термінології в англomовному правовому дискурсі. У працях А. Гарнера (Garner, 2016) та П. Тірні (Tiersma, 1999) латинські терміни розглядаються як носії правових концептів, що мають усталене інтерпретаційне навантаження та обмежену варіативність уживання. Сучасні корпусні дослідження (Williams, 2015; Goźdz-Roszkowski, 2020) демонструють, що такі одиниці, як *mens rea*, *prima facie* чи *bona fide*, реалізуються в повторюваних реченнєвих структурах, що робить їх придатними для корпусно обґрунтованого добору навчального матеріалу.

Важливу роль у розвитку прикладних корпусних досліджень відіграють праці, присвячені інструментам аналізу. Роботи А. Кілгарріффа та його спів-авторів (Kilgarriff et al., 2014; Kilgarriff et al., 2021) описують можливості платформи Sketch Engine для аналізу спеціалізованих корпусів, зокрема для виявлення колокацій, типових синтаксичних шаблонів і контекстів уживання термінів. Сучасні прикладні дослідження (Kosem et al., 2018; McGillivray et al., 2020) підтверджують доцільність використання Sketch Engine у мовній освіті та ESP-курсах.

Таким чином, аналіз наукових публікацій засвідчує наявність ґрунтовної теоретичної бази для поєднання Legal English, корпусної лінгвістики та методики викладання іноземних мов. Водночас, попри значну кількість сучасних досліджень, питання системного використання корпусних прикладів речень для добору та викладання латинської юридичної термінології у курсах юридичної англійської мови залишається недостатньо висвітленим, що визначає актуальність подальших розвідок у цьому напрямі.

У новітніх публікаціях 2023–2025 рр. корпусні методи дедалі частіше використовуються для обґрунтованого добору юридичної лексики та фразеологічних одиниць, придатних для навчальних цілей. Так, у систематичному огляді А. Лусти, О. Деміреля та Б. Мохаммадзаде (Lusta, Demirel, Mohammadzadeh, 2023) узагальнено практики data-driven learning у мовних класах і окреслено умови, за яких корпусні завдання дають стабільний навчальний ефект (потреба в інструктажі, поетапності, підтримці студентів). Для юридичного ESP релевантним є корпусно-жанровий підхід до формування навчально корисних списків мовних одиниць: А. Аласмарі (Alasmary, 2024) пропонує корпусно згенеровані списки лексичних бандлів і ключових слів для *Law of Contracts* та детально описує їхню педагогічну інтерпретацію й класифікацію. Паралельно з цим з'являються спеціалізовані ресурси лексичного добору для юридичної англійської: у статті Г. Ху, Дж. Го та Л. Лю (Hu, Guo, Liu, 2025) створено *Judicial Vocabulary List* на матеріалі рішень Верховного суду США (1999–2023), що є показовим прикладом того, як корпусні критерії (частотність, розподіл, охоплення) застосовуються для формування професійно релевантного словника. Емпіричні дані на користь педагогічної ефективності корпусної роботи подано в експериментальному дослідженні Х. Т. Няк (Nhac, 2025), де корпус-підтримане навчання юридичної лексики демонструє кращі результати порівняно з традиційним підходом, зокрема щодо розуміння значень і колокацій. Нарешті, на матеріалі юридичного перекладу показано, що інструменти Sketch Engine придатні для навчальних завдань, орієнтованих на термінологію, колокації та типові структури спеціалізованих текстів (El-Farahaty, 2025).

Мета статті. Метою статті є обґрунтування корпусно орієнтованого підходу до добору латинської юридичної термінології для викладання юридичної англійської мови студентам правничих спеціальностей.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить корпусний аналіз із використанням інструментів платформи Sketch Engine, зокрема функцій Concordance, Word Sketch та Collocations. Матеріалом дослідження слугують англomовні правові тексти, відібрані з великих репрезентативних корпусів загальної та спеціалізованої спрямованості. Аналіз здійснюється з урахуванням частотних показників, колокаційної поведінки та типових синтаксичних структур, у яких реалізуються латинські терміни. Отримані корпусні дані інтерпретуються з позицій прикладної лінгвістики та методики викладання іноземних мов, що дає змогу обґрунтувати добір автентичних прикладів речень і визначити їхню доцільність для використання в курсах юридичної англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Виклад основного матеріалу ґрунтується на принципі корпусно обґрунтованого добору лексики для викладання юридичної англійської мови, відповідно до якого навчальний матеріал формується на основі реальних моделей мовного вживання. У центрі уваги перебувають латинські терміни, що регулярно функціонують у сучасному англomовному правовому дискурсі та відіграють ключову роль у формуванні юридично значущих оцінок і аргументативних стратегій. Такий підхід дозволяє відійти від інтуїтивного або традиційно спискового подання термінології та зосередитися на тих одиницях, які демонструють високу частотність, стабільність уживання й дидактичну релевантність.

З метою обґрунтування лексичної вибірки в дослідженні використано корпусні дані, отримані за допомогою платформи Sketch Engine. Аналіз здійснюється з урахуванням частотності латинських термінів, їхньої колокаційної поведінки та типових реченнєвих контекстів. Саме реченнєвий рівень розглядається як базовий для навчальних цілей, оскільки він дозволяє простежити, яким чином латинські елементи інтегруються в юридичне висловлювання та беруть участь у формуванні смислу. У подальшому аналізі як показовий приклад розглядається латинський елемент *de facto*, відібраний на підставі корпусних критеріїв і репрезентативний для сучасного юридичного та суміжного публічно-правового дискурсу.

Корпусний аналіз латинського елемента *de facto* у сучасному англomовному публічно-правовому та економіко-юридичному дискурсі засвідчує його регулярне функціонування в предикативних конструкціях, що використовуються для оцінки правового або фінансового статусу суб'єкта. Дані, отримані за допомогою Sketch Engine, показують, що *de facto* найчастіше виступає адвербіальним модифікатором, який уточнює інтерпретацію статусу, не змінюючи його формального (*de jure*) визначення. Така модель характерна для аналітичних і публіцистичних текстів, що межують із юридичним дискурсом.

Left context	KWIC	Right context
an countries have gone de	facto	,bankrupt and had to request help from others.
companies have become de	facto	,bankrupt (real liabilities in excess of real assets)
> stigma of being judged de	facto	,bankrupt , with all the consequences that this e
t stigma of being judged de	facto	,bankrupt , with all the consequences that this s
ire aware that Ukraine is de	facto	,bankrupt and are reportedly open to such a se
Greece's government is de	facto	,bankrupt and would have to declare insolvency
Since our government is de	facto	,bankrupt </s><s>You complain about moral a
nce thriving institution is de	facto	,bankrupt , without counting the \$8.8-plus billion
s González Sanchez, is de	facto	,bankrupt </s><s>Banco Santander, which is c
ss, with four state banks de	facto	,bankrupt , will cost an estimated \$20-40 billion
IS federal government is de	facto	,bankrupt , facing 18 trillion debt, half of which v
more </s><s>Greece is de	facto	,bankrupt </s><s>It is the weakest economic li
e US financial system is de	facto	,bankrupt ?</s><s>The latest Fed move is full
aire West which today is de	facto	,bankrupt </s><s>Bravo Russia</s><s>Full N
ent with a person who is de	facto	,bankrupt , if not de jure bankrupt </s><s>His c
rice </s><s>California is de	facto	,bankrupt </s><s>There are 250,000 students
y the Albanian state it is de	facto	,bankrupt ,â€ emphasized Basha. </s><s>Interv
China. </s><s>Ukraine is de	facto	,bankrupt and insolvent. </s><s>its solvency ca
categories: Bankrupt or De	Facto	,Bankrupt , Doubtful, Special Attention and Nor
e US financial system is de	facto	,bankrupt ?</s><s>The latest Fed move is furth

807

Корпусні приклади також свідчать про стійку негативну семантичну просодію конструкцій із *de facto bankrupt*. У більшості випадків вони вживаються в контекстах, пов'язаних із фінансовою кризою, державним боргом, моральною відповідальністю або політичною критикою. Для викладання юридичної англійської мови це має принципове значення, оскільки демонструє студентам, що латинські терміни функціонують як елементи аргументативних моделей, а не як нейтральні лексичні одиниці. Робота з автентичними корпусними прикладами дозволяє формувати навички інтерпретації юридично значущих висловлювань і розуміння прихованих оцінних смислів у правовому мовленні.

Додатковим аргументом на користь включення латинських елементів *de facto* та *de jure* до навчальної лексичної вибірки є результати n-gram-аналізу. Корпусні дані засвідчують високу частотність і стабільність біграми *de jure and de facto*, що функціонує як усталена аналітична формула в сучасному англomовному дискурсі. Використання цієї біграми характерне для контекстів, у яких здійснюється зіставлення формально закріпленого правового статусу та його фактичної реалізації, зокрема у сферах громадянських прав, освітньої політики, територіального контролю та інституційного визнання.

Стійкість відповідної n-грамної моделі підтверджує, що *de jure* та *de facto* доцільно розглядати не як ізольовані термінологічні одиниці, а як взаємопов'язану лексико-дискурсивну пару. Для методики викладання юридичної англійської мови це означає необхідність добору навчального матеріалу, який відображає їх спільне функціонування в межах одного висловлювання або аргументативного фрагмента.

Корпусні дані засвідчують, що латинський елемент *de jure* у сучасному англomовному дискурсі найчастіше функціонує не ізольовано, а у стійкому семантичному й прагматичному протиставленні з *de facto*. Таке поєднання формує бінарну модель інтерпретації соціально-правових явищ, у межах якої *de jure* позначає формально закріплений, нормативно визнаний статус, тоді як *de facto* використовується для опису фактичного стану речей. Для юридичної англійської мови ця опозиція є принципово важливою, оскільки вона дозволяє розмежовувати правове регулювання і його реальне застосування.

Показовими є приклади, у яких *de jure* застосовується для позначення формальної відсутності обмежень, тоді як *de facto* використовується для вказівки на їх реальне існування. У корпусі трапляються висловлювання, де йдеться, наприклад, про відсутність *de jure* встановлених правил або кордонів за наявності *de facto* обмежень, що виникають унаслідок економічних, адміністративних або інституційних чинників. У таких контекстах латинські терміни виконують не лише номінативну, а й аргументативну функцію, дозволяючи авторові чітко структурувати позицію без прямої оцінної лексики.

809

а як взаємопов'язану лексико-дискурсивну пару, що відображає ключову логіку сучасного правового мислення.

	Left context	KWIC	Right context
1	hnn.us -<s>In the late 1950s, Martinsville High School played basketball against Crispus Attucks, Indianapolis's	de jure	segregated black high school, with
2	hnn.us alestinian land is made the official policy of the state (well, it has been for decades de facto, but now it is	de jure	) -</s>-<s>Arabic is demoted from t
3	hnn.us chives -</s>-<s>This exploitation and objectification in the archives directly connects to the contemporary	de jure	and de facto non-citizenship of Black
4	hnn.us /s>-<s>He is for the time being the slave of the state "-</s>-<s>Once a citizen, always a citizen, unless by	de jure	or de facto personal renunciation -
5	hnn.us >This time school board minutes of the 1930s surfaced that documented the district's implementation of	de jure	(official) segregation in violation of
6	hnn.us islavery in the South -</s>-<s>When slavery was finally abolished in the United States after the Civil War,	de jure	while supremacy lived on through
7	hnn.us year of high school -</s>-<s>I never quite understood how that could happen. -</s>-<s>I had learned about	de jure	and de facto segregation in school
8	hnn.us inson's civil rights actions permanently transformed the South. -</s>-<s>They destroyed the long standing	de jure	and de facto traditions of racial se
9	hnn.us the postings about people being silenced i have this to say -</s>-<s>No one is being silenced formally or	de jure	, but the mainstream media right o
10	hnn.us e read on this list alone that the US right would be quite happy, thank you very much, to establish both a	de jure	and de facto civic orthodoxy in cla
11	hnn.us ict, while the US was the first country to recognize Israel de facto, the USSR was the first to recognize it	de jure	) -</s>-<s>The second objection Me
12	ti.org rket in their favor -</s>-<s>In my opinion, the above is a highly misleading comment. -</s>-<s>Maybe not	de jure	urban growth boundaries establis
13	hnn.us When I say "on paper" I mean we know the effect of the court opinion since 1987 --	de jure	-</s>-<s>Much harder to trace is it
14	hnn.us anyone anywhere in America attempts a concerted effort to ameliorate the baleful results of centuries of	de jure	and de facto racism are profound.
15	hnn.us from time to time, occurred where political leaders have obtained the upper hand over the Caliph - while	de jure	recognizing the subservience of th
16	au.edu -<s>Palestine, officially recognized as the State of Palestine by the United Nations and other entities, is a	de jure	sovereign state in Western Asia of
17	w3.org " URL as opaque origin" behavior that a majority of today's browsers have agreed upon, rather than the	de jure	" URL inherits origin" behavior defi
18	hnn.us ould be found. -</s>-<s>And that was just the beginning. -</s>-<s>Even when documents were not withheld	de jure	, Administration officials often with
19	hnn.us ing this evil--and preventing its recurrence--were the motivations animating the requirement that formerly	de jure	[by law] segregated school district
20	rt.com ts prisoners' needs. -</s>-<s>In short, Israel is the Occupying Power of the Palestinian Territories, not just	de jure	, but also de facto, as it exercises

Рис. 4. Типові контексти спільного вживання *de jure* та *de facto* в англomовному корпусі (KWIC-аналіз, Sketch Engine)

З методичного погляду результати корпусного аналізу дозволяють конкретизувати принципи добору та подання латинської юридичної термінології в курсах юридичної англійської мови. Насамперед ідеться про доцільність переходу від ізольованого пояснення термінів до роботи з типовими реченнєвими моделями, у межах яких ці одиниці реалізують свої семантичні й прагматичні функції. Аналіз прикладів із *de facto* та *de jure* показує, що латинські елементи виконують роль дискурсивних маркерів, які структурують аргументацію та дозволяють точно розмежовувати нормативний і фактичний аспекти правових ситуацій.

Для навчальних цілей це означає, що корпусні приклади речень можуть використовуватися як основа для формування вправ аналітико-інтерпретаційного типу, спрямованих на виявлення смислових відмінностей між формальним правовим статусом і його практичною реалізацією. Зокрема, робота з парами висловлювань, у яких *de jure* та *de facto* вживаються в одному контексті, сприяє розвитку навичок юридично коректного мовлення та критичного аналізу правових текстів. Такий підхід є особливо продуктивним для студентів правничих спеціальностей, оскільки відповідає логіці професійного мислення й комунікативним завданням юридичної діяльності.

Таким чином, корпусно обґрунтований добір латинської термінології забезпечує методичну узгодженість між мовним матеріалом і реальними умовами його функціонування в юридичному дискурсі. Використання даних Sketch

Engine дозволяє не лише ідентифікувати найбільш репрезентативні терміни, а й визначити їхню дидактичну цінність, що відкриває можливості для системного оновлення змісту курсів юридичної англійської мови на основі автентичного мовного вживання.

Висновки. Аналіз латинських елементів *de facto* та *de jure* в сучасному англomовному правовому дискурсі засвідчує їх функціонування як складників усталених реченнєвих і дискурсивних моделей, пов'язаних з оцінкою правового статусу, інтерпретацією нормативних положень і зіставленням формального та фактичного стану справ. Корпусні дані, отримані за допомогою інструментів Sketch Engine, дозволяють простежити частотність, стабільність уживання та типові контексти цих одиниць, що робить їх релевантними для включення до навчальної лексичної вибірки в курсах юридичної англійської мови.

З методичного погляду робота з автентичними корпусними прикладами сприяє формуванню у студентів умінь інтерпретувати юридично значущі висловлювання, розпізнавати прагматичні відмінності між нормативним і фактичним вимірами правових ситуацій, а також використовувати латинську термінологію відповідно до професійних комунікативних завдань. Орієнтація на типові мовні моделі, а не на ізольовані терміни, забезпечує узгодженість між навчальним матеріалом і реальними практиками юридичного мовлення.

Перспективи подальших досліджень полягають у поширенні корпусного аналізу на інші групи латинської юридичної термінології та в розробленні навчальних завдань, побудованих на корпусно засвідчених мовних моделях.

Література:

1. Alasmary A. Sustaining vocabulary knowledge growth through corpus-generated lists of lexical bundles and keywords in the law of contracts. *Heliyon*. 2024. Vol. 10, Iss. 9. Article e29944. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e29944>.
2. Bhatia V. K. *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London: Longman, 1993. 246 p.
3. Bhatia V. K. *Worlds of Written Discourse: A Genre-Based View*. London: Continuum, 2004. 228 p.
4. Biber D., Conrad S., Reppen R. *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 300 p.
5. Biber D., Conrad S., Reppen R., Byrd P., Helt M., Clark V., Cortes V., Csomay E., Urzúa A. *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Pearson Education, 2011. 992 p.
6. Candlin C. N., Bhatia V. K., Jensen C. H. *Developing Legal Writing Materials for English Second Language Learners: Problems and Perspectives*. Aarhus: Aarhus School of Business, 2002. 164 p.
7. Charles M. Getting the corpus habit: EAP students' long-term use of personal corpora. *English for Specific Purposes*. 2014. Vol. 35. P. 30–40. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.esp.2013.11.004>.
8. El-Farahaty H. Integrating corpora and AI tools in the teaching, learning, and assessing of Arabic/English legal translation. *International Journal for the Semiotics of Law – Revue internationale de Sémiotique juridique*. 2025. Vol. 38. P. 2031–2060. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11196-025-10281-0>.

9. Frankenberg-Garcia A. Combining learner corpora and pedagogical corpora in ESP teaching. *English for Specific Purposes*. 2019. Vol. 56. P. 51–68. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.esp.2019.03.002>.
10. Garner B. A. *Garner's Dictionary of Legal Usage*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2016. 1016 p.
11. Goźdz-Roszkowski S. Corpus linguistics in legal discourse. In: *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. 2nd ed. London: Routledge, 2020. P. 480–495.
12. Gries S. Th. *Quantitative Corpus Linguistics with R*. New York: Routledge, 2017. 308 p.
13. Hu G., Guo J., Liu L. A corpus-based judicial vocabulary list. *SAGE Open*. 2025. Vol. 15, Iss. 3. DOI: <https://doi.org/10.1177/21582440251374486>.
14. Hyland K. *Genre and Second Language Writing*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2007. 216 p.
15. Hyland K. *Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing*. 2nd ed. London: Bloomsbury, 2018. 256 p.
16. Johns T. From printout to handout: Grammar and vocabulary teaching in the context of data-driven learning. In: *English Language Research Journal*. 1991. Vol. 4. P. 27–45.
17. Kilgariff A., Baisa V., Bušta J., Jakubiček M., Kovář V., Michelfeit J., Rychlý P., Suchomel V. The Sketch Engine: ten years on. *Lexicography*. 2014. Vol. 1. P. 7–36. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9>.
18. Kilgariff A., Kosem I., Krek S., Jakubiček M., Kovář V., Michelfeit J., Rychlý P., Suchomel V. Sketch Engine for lexicography and language education. *International Journal of Lexicography*. 2021. Vol. 34, Iss. 1. P. 1–28. DOI: <https://doi.org/10.1093/ijl/ecaa025>.
19. Lusta A., Demirel Ö., Mohammadzadeh B. Language corpus and data-driven learning (DDL) in language classrooms: A systematic review. *Heliyon*. 2023. Vol. 9, Iss. 12. Article e22731. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22731>.
20. McEnery T., Hardie A. *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 310 p.
21. Nhac H. T. Corpus utility in teaching legal English vocabulary to law students. *LLT Journal: A Journal on Language and Language Teaching*. 2025. Vol. 28, No. 1. P. 197–215. Mode of access: <https://e-journal.usd.ac.id/index.php/LLT/article/view/11295> (date of access: 05.02.2026).
22. Swales J. M. *Research Genres: Explorations and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 314 p.
23. Tiersma P. M. *Legal Language*. Chicago: University of Chicago Press, 1999. 304 p.
24. Williams C. *Tradition and Change in Legal English: Verbal Constructions in Prescriptive Texts*. Bern: Peter Lang, 2015. 268 p.

References:

1. Alasmary, A. (2024). Sustaining vocabulary knowledge growth through corpus-generated lists of lexical bundles and keywords in the law of contracts. *Heliyon*, 10(9), Article e29944. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e29944>
2. Bhatia, V. K. (1993). *Analysing genre: Language use in professional settings*. Longman.
3. Bhatia, V. K. (2004). *Worlds of written discourse: A genre-based view*. Continuum.
4. Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (1998). *Corpus linguistics: Investigating language structure and use*. Cambridge University Press.
5. Biber, D., Conrad, S., Reppen, R., Byrd, P., Helt, M., Clark, V., Cortes, V., Csomay, E., & Urzúa, A. (2011). *Longman student grammar of spoken and written English*. Pearson Education.
6. Candlin, C. N., Bhatia, V. K., & Jensen, C. H. (2002). *Developing legal writing materials for English second language learners: Problems and perspectives*. Aarhus School of Business.

7. Charles, M. (2014). Getting the corpus habit: EAP students' long-term use of personal corpora. *English for Specific Purposes*, 35, 30–40. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2013.11.004>
8. El-Farahaty, H. (2025). Integrating corpora and AI tools in the teaching, learning, and assessing of Arabic/English legal translation. *International Journal for the Semiotics of Law – Revue internationale de Sémiotique juridique*, 38, 2031–2060. <https://doi.org/10.1007/s11196-025-10281-0>
9. Frankenberg-Garcia, A. (2019). Combining learner corpora and pedagogical corpora in ESP teaching. *English for Specific Purposes*, 56, 51–68. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2019.03.002>
10. Garner, B. A. (2016). *Garner's dictionary of legal usage* (3rd ed.). Oxford University Press.
11. Goźdz-Roszkowski, S. (2020). Corpus linguistics in legal discourse. In A. O'Keeffe & M. McCarthy (Eds.), *The Routledge handbook of corpus linguistics* (2nd ed., pp. 480–495). Routledge.
12. Gries, S. T. (2017). *Quantitative corpus linguistics with R*. Routledge.
13. Hu, G., Guo, J., & Liu, L. (2025). A corpus-based judicial vocabulary list. *SAGE Open*, 15(3). <https://doi.org/10.1177/21582440251374486>
14. Hyland, K. (2007). *Genre and second language writing*. University of Michigan Press.
15. Hyland, K. (2018). *Metadiscourse: Exploring interaction in writing* (2nd ed.). Bloomsbury.
16. Johns, T. (1991). From printout to handout: Grammar and vocabulary teaching in the context of data-driven learning. *English Language Research Journal*, 4, 27–45.
17. Kilgariff, A., Baisa, V., Bušta, J., Jakubíček, M., Kovář, V., Michelfeit, J., Rychlý, P., & Suchomel, V. (2014). The Sketch Engine: Ten years on. *Lexicography*, 1, 7–36. <https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9>
18. Kilgariff, A., Kosem, I., Krek, S., Jakubíček, M., Kovář, V., Michelfeit, J., Rychlý, P., & Suchomel, V. (2021). Sketch Engine for lexicography and language education. *International Journal of Lexicography*, 34(1), 1–28. <https://doi.org/10.1093/ijl/ecaa025>
19. Lusta, A., Demirel, Ö., & Mohammadzadeh, B. (2023). Language corpus and data-driven learning (DDL) in language classrooms: A systematic review. *Heliyon*, 9(12), Article e22731. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22731>
20. McEnery, T., & Hardie, A. (2012). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge University Press.
21. Nhac, H. T. (2025). Corpus utility in teaching legal English vocabulary to law students. *LLT Journal: A Journal on Language and Language Teaching*, 28(1), 197–215. <https://e-journal.usd.ac.id/index.php/LLT/article/view/11295>
22. Swales, J. M. (2004). *Research genres: Explorations and applications*. Cambridge University Press.
23. Tiersma, P. M. (1999). *Legal language*. University of Chicago Press.
24. Williams, C. (2015). *Tradition and change in legal English: Verbal constructions in prescriptive texts*. Peter Lang.

Дата першого надходження статті до видання: 06.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

УДК 378.147:001.895

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-814-827](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-814-827)

Тушко Клавдія Юріївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0001-7684-5622>

Чудик Андрій Васильович кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізичного виховання і спорту, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0002-6818-0082>

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті досліджується проблема формування готовності майбутніх фахівців до використання інновацій у професійній діяльності. Актуальність дослідження зумовлена суперечністю між задекларованою в нормативних документах орієнтацією вищої освіти на розвиток інноваційного потенціалу здобувачів та реальним станом підготовки у закладах вищої освіти, що зберігають переважно знанневоцентричну структуру навчання.

На основі синтезу компетентнісного, діяльнісного та акмеологічного підходів уточнено поняття готовності майбутніх фахівців до використання інновацій як інтегральної особистісної якості, що охоплює усвідомлену спрямованість на інноваційну діяльність, сформованість необхідних знань і вмінь та здатність до рефлексії власного досвіду. Обґрунтовано п'ятикомпонентну структуру готовності, що включає мотиваційний, когнітивний, операційний, рефлексивний та емоційно-вольовий компоненти, які функціонують у взаємозалежності. Визначено три рівні сформованості готовності — низький, середній і високий — та розроблено відповідні діагностичні показники для кожного компонента.

Виокремлено чотири групи педагогічних умов формування готовності: організаційно-педагогічні, змістові, технологічні та психолого-педагогічні. Обґрунтовано ефективність таких педагогічних технологій, як проектне навчання, кейс-метод, симуляційні технології, STEAM-підхід, використання засобів штучного інтелекту та VR-середовищ. Запропоновано авторську чотириетапну модель формування готовності, що охоплює діагностичний, мотиваційно-орієнтовний, технологічний та рефлексивно-коригувальний етапи.

Ефективність моделі перевірено в межах педагогічного експерименту за участю 214 студентів трьох закладів вищої освіти України впродовж 2023–2024 навчального року. За результатами формувального зрізу частка учасників експериментальної групи з високим рівнем готовності зросла з 11,1% до 37,1%, що суттєво перевищує динаміку контрольної групи. Кореляційний аналіз підтвердив пріоритетну роль проектної діяльності та рефлексивних практик у розвитку відповідної готовності.

Ключові слова: готовність до інноваційної діяльності, майбутні фахівці, педагогічні умови, компоненти готовності, проектне навчання, рефлексивні практики.

Tushko Klavdiya Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Socio-Economic Disciplines, National Academy of the State Border Service of Ukraine, Khmelnytskyi <https://orcid.org/0000-0001-7684-5622>

Chudyk Andrii candidate of pedagogical sciences, associate professor, professor of the department of physical education and sports, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Service of Ukraine, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0002-6818-0082>

THE PROBLEM OF FORMING READINESS IN FUTURE SPECIALISTS TO USE INNOVATIONS IN MODERN UKRAINIAN SCIENTIFIC DISCOURSE

Abstract. The article examines the problem of developing future specialists' readiness to use innovations in professional activity. The relevance of the study is determined by the contradiction between the declared orientation of higher education toward developing students' innovative potential and the actual state of training in higher education institutions, which largely retain a knowledge-centred learning structure.

Based on the synthesis of competency-based, activity-based, and acmeological approaches, the concept of future specialists' readiness to use innovations is clarified as an integral personal quality encompassing a conscious orientation toward innovative activity, the formation of necessary knowledge and skills, and the capacity for reflection on one's own experience. A five-component structure of readiness is substantiated, including motivational, cognitive, operational, reflective, and emotional-volitional components that function in interdependence. Three levels of readiness formation are identified — low, medium, and high — and corresponding diagnostic indicators for each component are developed.

Four groups of pedagogical conditions for readiness formation are distinguished: organisational-pedagogical, content-related, technological, and psychological-pedagogical. The effectiveness of such pedagogical technologies as project-based learning, the case method, simulation technologies, the STEAM approach, the use of artificial intelligence tools, and VR environments is substantiated. An original four-stage model of readiness formation is proposed, encompassing diagnostic, motivational-orientational, technological, and reflective-corrective stages.

The effectiveness of the model was verified through a pedagogical experiment involving 214 students from three higher education institutions in Ukraine during the 2023–2024 academic year. According to the results of the formative assessment, the proportion of experimental group participants with a high level of readiness increased from 11.1% to 37.1%, significantly exceeding the dynamics observed in the control group. Correlation analysis confirmed the priority role of project-based activity and reflective practices in developing the corresponding readiness.

Keywords: readiness for innovative activity, future specialists, pedagogical conditions, components of readiness, project-based learning, reflective practices.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства та ринку праці ставить перед системою вищої освіти принципово нові вимоги до якості підготовки фахівців. Здатність не лише відтворювати засвоєні знання, а й критично їх переосмислювати, адаптуватися до змін та свідомо впроваджувати нові підходи у фахову практику стає ключовою характеристикою конкурентоспроможного спеціаліста в будь-якій галузі. Проте, незважаючи на очевидну практичну значущість цієї здатності, проблема цілеспрямованого формування готовності майбутніх фахівців до використання інновацій залишається недостатньо розробленою як на концептуальному, так і на методичному рівнях. Аналіз освітньої практики засвідчує суттєву розбіжність між задекларованими в нормативних документах орієнтирами та реальним станом підготовки у закладах вищої освіти. «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» визначає формування інноваційного потенціалу здобувачів як один із пріоритетів, однак більшість навчальних планів зберігає знанневоцентричну структуру, що системно не забезпечує формування відповідної готовності.

Окремим чинником, що загострив запит на цю проблему, стало повномасштабне воєнне вторгнення 2022 року: в умовах безпрецедентної невизначеності здатність фахівців до нестандартних рішень та швидкої адаптації набула безпосереднього практичного значення.

У вітчизняній педагогічній науці упродовж останнього десятиліття сформувався стійкий дослідницький інтерес до окресленої проблематики. Водночас більшість публікацій зосереджена на теоретичному описі структурних компонентів готовності, тоді як питання педагогічних умов і технологій її формування та емпіричного підтвердження їх ефективності висвітлені значно менше.

Мета статті – обґрунтувати структуру готовності майбутніх фахівців до використання інновацій, визначити педагогічні умови та технології її формування, а також представити результати експериментальної перевірки запропонованої моделі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування готовності майбутніх фахівців до інноваційної діяльності привертає стійку увагу українських дослідників: Р. Шулигіна (Університет імені М. Драгоманова) зосереджується на структурі готовності майбутнього педагога-вихователя до інноваційної діяльності, досліджуючи шляхи її формування в умовах закладів вищої педагогічної освіти [12]; Ю. Новгородська (Ніжинський університет імені М. Гоголя) розглядає готовність до інноваційної освітньої діяльності як професійну якість педагога, виокремлюючи мотиваційний, когнітивний, операційний та рефлексивний компоненти – підхід, що суголосний структурі, обґрунтованій у цьому дослідженні [7]; О. Листопад (Південноукраїнський університет імені К. Д. Ушинського) розробляє теоретичні та практичні засади підготовки майбутніх педагогів до інновацій у професійній діяльності, приділяючи увагу інституційним механізмам цього процесу [5]; В. Оніпко (Полтавський педагогічний університет) досліджує готовність до інноваційної освітньої діяльності як ключову компетентність майбутніх фахівців, акцентуючи на її інтегральному характері [8]; О. Вознюк (Житомирський університет імені І. Франка) аналізує перспективні напрями підготовки майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності в контексті сучасних освітніх реформ [1]; З. Крамська досліджує педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя до інноваційної діяльності, що безпосередньо перетинається з проблематикою цієї статті [4]; О. Мармаза розглядає готовність педагогів до інновацій як управлінську проблему, виходячи за межі суто дидактичного виміру [6]; В. Уруський вивчає формування відповідної готовності в системі післядипломної освіти, що розширює вікову та інституційну рамку дослідження [11]; С. Паламар аналізує модель формування готовності вчителів до використання технологій доповненої реальності, конкретизуючи операційний компонент готовності в умовах технологічно збагаченого середовища [9]; І. Савенко (Сумський педагогічний університет) зосереджується на організаційно-педагогічних умовах формування готовності майбутніх учителів до інноваційних технологій [10]; Р. Жалій (Полтавський педагогічний університет) вивчає готовність фахівців до застосування інноваційних технологій у фаховій практиці [3]. Спільною рисою аналізованих досліджень є увага до компонентної структури готовності та педагогічних умов її формування, що підтверджує актуальність і наукову обґрунтованість обраного у цій статті підходу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми формування готовності майбутніх фахівців до використання інновацій потребує насамперед

чіткого окреслення понятійно-категоріального апарату, оскільки терміни «готовність», «інноваційна діяльність» та «інновації в професійній сфері» набувають різного змістового наповнення залежно від наукової традиції та галузевого контексту їх застосування.

У психолого-педагогічній науці поняття «готовність» традиційно розглядається як інтегральне утворення особистості, що забезпечує успішне виконання певного виду діяльності. М. Дьяченко та Л. Кандилович трактують готовність як стійку характеристику особистості, що включає позитивне ставлення до діяльності, відповідні риси характеру, знання, навички та вміння. К. Платонов пов'язує готовність із функціональним станом, що передує дії та визначає її ефективність. У сучасних дослідженнях переважає розуміння готовності як поліструктурного особистісного утворення, а не ситуативного стану, що принципово важливо для педагогічного проектування освітнього процесу.

Поняття «інноваційна діяльність» у контексті професійної підготовки охоплює сукупність дій, спрямованих на впровадження, адаптацію та поширення нових підходів, методів чи технологій у межах конкретної фахової сфери. «Інновації в професійній сфері» при цьому розуміються як цілеспрямовані зміни, що підвищують ефективність професійної діяльності та є результатом свідомого й критичного застосування нових знань.

Аналіз підходів до формування готовності засвідчує, що компетентнісний підхід акцентує на результативній складовій – здатності фахівця ефективно діяти в нестандартних ситуаціях, застосовуючи набуті знання та вміння. Діяльнісний підхід (С. Рубінштейн, О. Леонтьєв) наголошує на провідній ролі практичної дії у формуванні особистісних якостей, що зумовлює пріоритет активних форм навчання. Акмеологічний підхід орієнтує на досягнення фахівцем вершин професійної майстерності та розглядає готовність до інновацій як передумову професійного самовдосконалення. Синтез зазначених підходів дозволяє уникнути редукції готовності до суто знаннєвої або лише поведінкової складової.

З урахуванням зазначеного, у межах цього дослідження під готовністю майбутніх фахівців до використання інновацій пропонується розуміти інтегральну особистісну якість, що виявляється в усвідомленій спрямованості на інноваційну діяльність, сформованості необхідних знань та вмінь для її здійснення, а також здатності до рефлексії власного досвіду впровадження нового у фаховій практиці.

У структурі означеної готовності виокремлюються такі взаємопов'язані компоненти: мотиваційний – сталий інтерес до нового, внутрішня потреба в інноваційній діяльності; когнітивний – система знань про сутність, види та механізми реалізації інновацій; операційний – сформованість практичних умінь і навичок впровадження інновацій у професійній діяльності; рефлексивний –

здатність до критичного аналізу результатів власних дій та коригування інноваційних стратегій; емоційно-вольовий – здатність зберігати стійкість та наполегливість в умовах невизначеності й опору нововведенням. Означені компоненти функціонують у взаємозалежності: дефіцит будь-якого з них знижує ефективність готовності в цілому.

Аналіз вітчизняної педагогічної літератури за період 2015–2025 рр. свідчить про стійке зростання наукового інтересу до проблеми інноваційної підготовки майбутніх фахівців. Це зумовлено передусім системними реформами у сфері вищої освіти, що розпочалися з прийняттям Закону України «Про вищу освіту» (2014) та посилилися в контексті євроінтеграційних зобов'язань держави. Упродовж зазначеного десятиліття в українській педагогічній науці сформувалося кілька дослідницьких напрямів: вивчення педагогічних умов формування інноваційної компетентності, розроблення моделей підготовки фахівців до інноваційної діяльності, обґрунтування критеріїв та рівнів сформованості відповідної готовності. Водночас переважна більшість публікацій зосереджена на теоретичному описі структурних компонентів готовності – зокрема виокремлених у попередньому розділі мотиваційного, когнітивного, операційного та рефлексивного – тоді як питання практичної реалізації залишається недостатньо розробленим.

Державні стратегічні документи останніх років заклали нормативне підґрунтя для вирішення досліджуваної проблеми. «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» визначає формування інноваційного потенціалу здобувачів як один із пріоритетів системи вищої освіти. Реформа Нової української школи актуалізувала запит на вчителів та педагогів, здатних не лише засвоювати, а й генерувати нові підходи до освітньої діяльності, що безпосередньо пов'язане з проблемою готовності до інновацій. Попри задекларовані орієнтири, аналіз освітньої практики виявляє суттєвий розрив між нормативними вимогами та реальним станом підготовки фахівців у закладах вищої освіти: більшість навчальних планів зберігає традиційну структуру, що не передбачає системного формування інноваційної готовності як цілісної особистісної якості.

Серед ключових суперечностей, зафіксованих у науковому дискурсі, слід виокремити такі: між задекларованою орієнтацією освітніх програм на компетентнісний підхід та фактичним домінуванням знанневоцентричних форм навчання; між потребою формування емоційно-вольової стійкості майбутніх фахівців в умовах інноваційної діяльності та відсутністю цілеспрямованої педагогічної роботи в цьому напрямі; між декларуванням інноваційності освіти та обмеженістю матеріально-технічної бази більшості закладів вищої освіти, що унеможливорює повноцінне залучення студентів до реальної інноваційної практики.

Окремим і надзвичайно вагомим чинником, що суттєво трансформувало умови підготовки фахівців, є повномасштабне воєнне вторгнення 2022 року. Переведення освітнього процесу в дистанційний або змішаний формат, вимушене переміщення значної частини студентів і викладачів, психологічна напруженість воєнного часу – усе це ускладнило системну роботу з формування інноваційної готовності, водночас загостривши запит на неї: здатність адаптуватися до нових умов, критично оцінювати наявні ресурси та знаходити нестандартні рішення стала необхідною умовою ефективної професійної діяльності в будь-якій галузі. Недостатня мотивація студентів до інноваційної діяльності, що фіксується в численних емпіричних дослідженнях, у цьому контексті набуває додаткового пояснення: в умовах невизначеності та стресу пізнавальна активність і схильність до ризику – а інноваційна діяльність завжди передбачає певний ризик – природно знижуються, що потребує врахування при проектуванні педагогічних умов формування готовності.

Спираючись на структуру готовності, обґрунтовану в першому розділі, охарактеризуємо кожен компонент через конкретні прояви у навчально-професійній діяльності студентів.

Мотиваційний компонент виявляється в усвідомленому прагненні до пошуку та застосування нових підходів у майбутній фаховій діяльності, внутрішній зацікавленості в оновленні власної практики. Його показниками є стійкий інтерес до галузевих інновацій, ціннісне ставлення до творчого пошуку, ініціативність у виборі нестандартних рішень навчальних задач. Когнітивний компонент охоплює систему знань про сутність інновацій, їхню класифікацію, механізми впровадження та можливі ризики. Його зрілість виявляється у здатності студента аналізувати інноваційний досвід інших фахівців, порівнювати підходи та обґрунтовувати вибір конкретного рішення. Операційний компонент є практично-діяльнісним виміром готовності: він проявляється у вмінні планувати інноваційну дію, реалізовувати її в навчальних або квазіпрофесійних умовах, адаптувати до конкретного контексту. Рефлексивний компонент забезпечує здатність до критичного осмислення власного досвіду, виявлення помилок та їх причин, усвідомленого коригування стратегій дій. Емоційно-вольовий компонент виявляється в стійкості до невдач у процесі впровадження нового, здатності зберігати цілеспрямованість в умовах невизначеності та долати внутрішній і зовнішній опір нововведенням.

У структурі готовності виокремлюються три рівні її сформованості – низький, середній і високий – що розрізняються за ступенем інтеграції компонентів та самостійності інноваційних дій фахівця.

Низький рівень характеризується фрагментарністю знань про інновації, ситуативною, переважно зовнішньою мотивацією (виконання вимог викладача, формальне дотримання стандартів), відсутністю практичного досвіду інноваційної діяльності та нездатністю до самостійної рефлексії. Середній рівень

передбачає сформованість базових знань про інновації та наявність внутрішнього інтересу до них, однак відзначається нестійкістю мотивації та недостатньою самостійністю в операційній діяльності: студент здатний реалізовувати інновацію за зразком або під керівництвом, але відчуває труднощі з адаптацією до нових умов. Високий рівень вирізняється системністю знань, стійкою внутрішньою мотивацією, самостійністю у виборі та впровадженні інноваційних рішень, розвиненою рефлексією та емоційно-вольовою витривалістю. Діагностичні показники рівнів сформованості готовності представлено у такому форматі: мотиваційний компонент – низький рівень (інтерес до інновацій ситуативний, зумовлений зовнішніми вимогами), середній рівень (інтерес стійкий, але залежить від підтримки викладача чи групи), високий рівень (стала внутрішня потреба в інноваційному пошуку, ініціатива без зовнішнього стимулювання); когнітивний компонент – низький рівень (уривчасті знання про окремі інновації без розуміння механізмів їх впровадження), середній рівень (знання систематизовані, але переважно теоретичні, без критичного осмислення), високий рівень (глибоке розуміння природи інновацій, здатність порівнювати підходи та прогнозувати наслідки); операційний компонент – низький рівень (невміння самостійно планувати інноваційні дії, відтворення лише за зразком), середній рівень (реалізація інновацій в типових умовах за алгоритмом), високий рівень (самостійне проєктування та адаптація інноваційних рішень у нестандартних ситуаціях); рефлексивний компонент – низький рівень (відсутність аналізу власних дій, перекладання відповідальності за невдачі на зовнішні обставини), середній рівень (часткова рефлексія, виявлення окремих помилок без системного коригування), високий рівень (розгорнута рефлексія, усвідомлена зміна стратегій на основі аналізу досвіду); емоційно-вольовий компонент – низький рівень (швидке зниження активності при перших труднощах, уникання ризику), середній рівень (помірна стійкість, потреба у зовнішній підтримці при подоланні труднощів), високий рівень (вольова наполегливість, збереження мотивації в умовах тривалої невизначеності).

Прояви рівнів сформованості готовності мають галузеву специфіку. У педагогічній підготовці готовність виявляється насамперед у здатності розробляти та впроваджувати авторські методичні рішення. В ІТ-галузі операційний компонент набуває пріоритетного значення: готовність конкретизується через вміння працювати з новими технологічними стеками та швидко адаптуватися до змін інструментарію. В інженерії вирішального значення набуває поєднання когнітивного та емоційно-вольового компонентів, оскільки впровадження технічних інновацій пов'язане з відповідальністю за безпеку рішень. В економічній підготовці рефлексивний компонент є особливо значущим: майбутній економіст має вміти критично оцінювати ризики та наслідки інноваційних управлінських рішень в умовах ринкової невизначеності.

Формування готовності майбутніх фахівців до використання інновацій не відбувається стихійно – воно потребує цілеспрямованого створення комплексу педагогічних умов, що забезпечують системний вплив на всі структурні компоненти готовності. У межах цього дослідження виокремлюються чотири групи таких умов.

Організаційно-педагогічні умови передбачають побудову освітнього процесу на засадах інноваційності: варіативність освітніх траєкторій, залучення практиків-новаторів до викладання, організацію партнерської взаємодії закладів вищої освіти з підприємствами та установами, де реально здійснюється інноваційна діяльність. Змістові умови охоплюють насичення освітніх програм актуальним інноваційним контентом, міждисциплінарну інтеграцію, включення до навчальних курсів завдань, що моделюють реальні фахові проблеми. Технологічні умови пов'язані з добором та послідовним застосуванням педагогічних технологій, що активізують усі компоненти готовності – від мотиваційного до рефлексивного. Психолого-педагогічні умови забезпечують формування сприятливого освітнього середовища: суб'єкт-суб'єктна взаємодія, підтримка інноваційної ініціативи майбутніх фахівців, психологічна безпека як передумова готовності до ризику та експерименту.

Серед технологій, що довели свою ефективність у формуванні інноваційної готовності, провідне місце посідає проектне навчання, яке забезпечує інтеграцію когнітивного та операційного компонентів через реалізацію майбутніми фахівцями самостійно розробленого інноваційного проекту в межах фахової проблематики. Кейс-метод розвиває аналітичні та рефлексивні здатності, оскільки передбачає вивчення реальних або змодельованих ситуацій впровадження інновацій із наступним груповим обговоренням та обґрунтуванням власної позиції. STEAM-освіта як міждисциплінарний підхід сприяє формуванню системного мислення та здатності бачити інноваційний потенціал на перетині різних галузей знання. Симуляційні технології – рольові ігри, тренінги прийняття рішень, бізнес-симулятори – забезпечують безпечне середовище для відпрацювання операційних умінь та емоційно-вольової стійкості. Використання інструментів штучного інтелекту в освітньому процесі формує у майбутніх фахівців практичний досвід роботи з інноваційними інструментами та критичне розуміння їхніх можливостей і обмежень. VR-технології уможливають занурення в симульоване фахове середовище, де впровадження інновацій можна відпрацювати без реальних ризиків для виробничого чи педагогічного процесу.

Авторська модель формування готовності охоплює чотири послідовні етапи. Діагностичний етап передбачає визначення вихідного рівня сформованості кожного компонента готовності за допомогою анкетування, тестування та спостереження за діяльністю майбутніх фахівців. Мотиваційно-орієнтовний

етап спрямований на формування стійкого інтересу до інноваційної діяльності через занурення у фахові проблеми, що не мають однозначного вирішення, ознайомлення з успішним інноваційним досвідом галузі та актуалізацію особистісного сенсу інноваційної підготовки. Технологічний етап є змістовно найнасиченішим: на ньому реалізується добір і застосування відповідних педагогічних технологій, формуються когнітивні, операційні та емоційно-вольові складники готовності. Рефлексивно-коригувальний етап забезпечує осмислення набутого досвіду, виявлення прогалин у підготовці та коригування індивідуальної траєкторії розвитку готовності.

Практика українських закладів вищої освіти засвідчує наявність конкретних прикладів реалізації окреслених підходів. Так, у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» функціонує система стартап-освіти, в якій майбутні фахівці технічних спеціальностей реалізують інноваційні проекти від ідеї до прототипу в умовах міждисциплінарних команд. Українська академія лідерства впровадила модель освітнього процесу, засновану на проектній діяльності та рефлексивних практиках, що дозволяє цілеспрямовано розвивати мотиваційний та рефлексивний компоненти готовності. У закладах педагогічної освіти, зокрема на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, апробовано використання кейс-методу у підготовці майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності, що позитивно вплинуло на розвиток критичного мислення та здатності до педагогічної рефлексії.

Емпірична верифікація ефективності запропонованих підходів

Перевірка ефективності розробленої моделі формування готовності майбутніх фахівців до використання інновацій здійснювалася в межах педагогічного експерименту, проведеного на базі трьох закладів вищої освіти України впродовж 2023–2024 навчального року. Загальна вибірка склала 214 осіб, які були розподілені на контрольну (106 осіб) та експериментальну (108 осіб) групи за принципом еквівалентності вихідних показників.

Діагностичний інструментарій дослідження включав три взаємодоповнювальні методи. Анкетування за авторською методикою було спрямоване на виявлення мотиваційного та емоційно-вольового компонентів готовності і передбачало шкалу Лайкерта з 24 твердженнями. Тестування когнітивного компонента здійснювалося за допомогою стандартизованого завдання, що включало теоретичні запитання та аналітичні задачі щодо оцінювання інноваційних рішень у фаховому контексті. Експертна оцінка операційного та рефлексивного компонентів проводилася групою з п'яти фахівців – викладачів і практиків відповідних галузей – на основі спостереження за виконанням майбутніми фахівцями проектних завдань та аналізу їхніх рефлексивних звітів.

Результати констатувального зрізу засвідчили, що в обох групах переважав низький та середній рівні готовності: у контрольній групі низький рівень було

зафіксовано у 41,5% учасників, середній – у 47,2%, високий – лише у 11,3%; в експериментальній групі розподіл був подібним – 43,5%, 45,4% та 11,1% відповідно. Після впровадження авторської моделі в освітній процес експериментальної групи формувальний зріз показав суттєві зміни: частка майбутніх фахівців із низьким рівнем готовності скоротилася до 14,8%, середній рівень зберігся у 48,1%, а високий рівень продемонстрували 37,1% учасників. У контрольній групі динаміка виявилася значно скромнішою: низький рівень – 36,8%, середній – 49,1%, високий – 14,1%, що підтверджує ефективність саме запропонованого комплексу педагогічних умов, а не загального впливу освітнього середовища.

Кореляційний аналіз отриманих даних дозволив виявити значущі зв'язки між окремими факторами та динамікою готовності. Найсильніша позитивна кореляція зафіксована між активністю участі майбутніх фахівців у проектній діяльності та зростанням операційного компонента готовності ($r = 0,71$). Рівень розвитку рефлексивного компонента виявив значущий зв'язок із систематичністю використання рефлексивних практик в освітньому процесі ($r = 0,65$). Натомість матеріально-технічна забезпеченість освітнього процесу корелювала з динамікою готовності помірно ($r = 0,43$), що свідчить про пріоритетне значення методичної організації навчання порівняно з ресурсним забезпеченням.

На підставі отриманих результатів сформульовано практичні рекомендації. Викладачам доцільно системно поєднувати проектне навчання з рефлексивними практиками, оскільки їх роздільне використання дає значно нижчий ефект. Важливо також забезпечувати поступовість у підвищенні складності інноваційних завдань, не переходячи до операційного етапу без попередньої мотиваційно-орієнтовної роботи. Адміністрації закладів вищої освіти рекомендується передбачити в освітніх програмах окремі діагностичні процедури для відстеження динаміки готовності, а також створити організаційні умови для залучення фахівців-практиків до керівництва інноваційними проектами майбутніх фахівців, що суттєво підвищує автентичність освітнього досвіду та рівень мотиваційного компонента готовності.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило актуальність проблеми формування готовності майбутніх фахівців до використання інновацій та дозволило отримати теоретично обґрунтовані й емпірично верифіковані результати: по-перше, уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження. Готовність майбутніх фахівців до використання інновацій розглядається як інтегральна особистісна якість, що охоплює усвідомлену спрямованість на інноваційну діяльність, сформованість необхідних знань та вмінь, а також здатність до рефлексії власного досвіду. Таке розуміння виходить за межі суто знаннєвої або поведінкової інтерпретації готовності та спирається на синтез компетентнісного, діяльнісного й акмеологічного підходів; по-друге, обґрун-

товано п'ятикомпонентну структуру готовності, що включає мотиваційний, когнітивний, операційний, рефлексивний та емоційно-вольовий компоненти. Встановлено, що ефективність готовності визначається не рівнем розвитку окремих компонентів, а їх функціональною взаємозалежністю: дефіцит будь-якого з них знижує загальну результативність інноваційної діяльності фахівця; по-третє, визначено чотири групи педагогічних умов формування готовності – організаційно-педагогічні, змістові, технологічні та психолого-педагогічні – і окреслено технології, що забезпечують системний вплив на всі компоненти готовності: проектне навчання, кейс-метод, симуляційні технології, засоби штучного інтелекту та VR-середовища; по-четверте, результати педагогічного експерименту підтвердили ефективність запропонованої моделі. В експериментальній групі частка учасників із високим рівнем готовності зросла з 11,1% до 37,1%, тоді як у контрольній – лише з 11,3% до 14,1%. Кореляційний аналіз засвідчив, що найсильніший вплив на динаміку готовності має активна участь у проектній діяльності, а методична організація навчання є вагомішим чинником, ніж матеріально-технічне забезпечення.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням галузевої специфіки формування готовності, розробленням диференційованих моделей підготовки для різних фахових напрямів, а також із дослідженням довготривалого ефекту сформованої готовності в реальній професійній практиці випускників.

Література:

1. Вознюк О. В. Напрями підготовки майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності в умовах змін освітньої парадигми. Інноватика у вихованні. 2017. Вип. 5. С. 138–147.
2. Донець В. В. Формування готовності вчителя початкових класів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Полтава, 2019. 288 с.
3. Жалій Р. В. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до застосування здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Полтава, 2015. 248 с.
4. Крамська З. М. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія: Педагогіка і психологія. 2012. Вип. 37. С. 106–109.
5. Листопад О. А. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до інноваційної діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2015. 42 с.
6. Мармаза О. І. Готовність педагогів до інноваційної діяльності як управлінська проблема. Педагогіка та психологія. 2012. Вип. 42. С. 121–129.
7. Новгородська Ю. Г. Сутність та структура готовності майбутніх вихователів до інноваційної діяльності. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2014. Вип. 1.44. С. 120–124.
8. Оніпко В. В. Формування готовності до інноваційної діяльності як ключова компетентність майбутнього фахівця природничих дисциплін. Витоки педагогічної майстерності. 2012. Вип. 10. С. 222–226.

9. Паламар С. П. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання технологій доповненої реальності в освітньому процесі. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2020. Спецвип. С. 227–236.

10. Савенко І. В. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів технологій до інноваційної діяльності. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 8. С. 396–404.

11. Уруський В. І. Формування готовності вчителя до інноваційної діяльності : метод. посіб. Тернопіль : ТОКІППО, 2005. 96 с.

12. Шулігіна Р. А. Готовність майбутнього вихователя до інноваційної діяльності: структура та шляхи формування. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2017. Вип. 57. С. 159–163.

References

1. Vozniuk, O. V. (2017). *Napriamy pidhotovky maibutnikh uchyteliv do innovatsiinoi pedahohichnoi diialnosti v umovakh zmin osvithoi paradyhmy* [Directions of preparing future teachers for innovative pedagogical activity in the context of educational paradigm changes]. *Innovatyka u vykhovanni – Innovatics in Education*, 5, 138–147 [in Ukrainian].

2. Donets, V. V. (2019). *Formuvannia hotovnosti vchytelia pochatkovykh klasiv do innovatsiinoi diialnosti v umovakh inkluzyvnogo navchannia* [Formation of primary school teachers' readiness for innovative activity in inclusive education] [Doctoral dissertation, Poltava State Pedagogical University] [in Ukrainian].

3. Zhaliy, R. V. (2015). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do zastosuvannia zdoroviazberezhuvального tekhnolohii u profesiinii diialnosti* [Formation of future physical education teachers' readiness to apply health-preserving technologies in professional activity] [Doctoral dissertation, Poltava State Pedagogical University] [in Ukrainian].

4. Kramska, Z. M. (2012). *Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia do innovatsiinoi diialnosti* [Pedagogical conditions for forming future teachers' readiness for innovative activity]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia – Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University. Series: Pedagogy and Psychology*, 37, 106–109 [in Ukrainian].

5. Lystopad, O. A. (2015). *Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do innovatsiinoi diialnosti* [Theoretical and methodological foundations of preparing future primary school teachers for innovative activity] [Abstract of doctoral dissertation, Odesa] [in Ukrainian].

6. Marmaza, O. I. (2012). *Hotovnist pedahohiv do innovatsiinoi diialnosti yak upravlińska problema* [Teachers' readiness for innovative activity as a management problem]. *Pedahohika ta psykholohiia – Pedagogy and Psychology*, 42, 121–129 [in Ukrainian].

7. Novhorodska, Yu. H. (2014). *Sutnist ta struktura hotovnosti maibutnikh vykhovateliv do innovatsiinoi diialnosti* [The essence and structure of future educators' readiness for innovative activity]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific Bulletin of Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi State University. Series: Pedagogical Sciences*, 1.44, 120–124 [in Ukrainian].

8. Onipko, V. V. (2012). *Formuvannia hotovnosti do innovatsiinoi diialnosti yak kliuchova kompetentnist maibutnoho fakhivtsia pryrodnychkykh dystsyplin* [Formation of readiness for innovative activity as a key competence of future natural science specialists]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of Pedagogical Mastery*, 10, 222–226 [in Ukrainian].

9. Palamar, S. P. (2020). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly do vykorys-tannia tekhnolohii dopovненоi realnosti v osvithomu protsesi [Preparing future primary school teachers to use augmented reality technologies in the educational process]. *Vidkryte osvithne e-seredovyshche suchasnoho universytetu – Open Educational E-Environment of Modern University*, 227–236 [in Ukrainian].

10. Savenko, I. V. (2015). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv tekhnolohii do innovatsiinoi diialnosti [Organisational and pedagogical conditions for forming future technology teachers' readiness for innovative activity]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 8, 396–404 [in Ukrainian].

11. Uruskyi, V. I. (2005). *Formuvannia hotovnosti vchytelia do innovatsiinoi diialnosti* [Formation of teachers' readiness for innovative activity]. TOKIPPO [in Ukrainian].

12. Shulihina, R. A. (2017). Hotovnist maibutnoho vykhovatelja do innovatsiinoi diialnosti: struktura ta shliakhy formuvannia [Future educators' readiness for innovative activity: structure and ways of formation]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journal of M. P. Drahomanov NPU. Series 5: Pedagogical Sciences: Realities and Prospects*, 57, 159–163 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

УДК 376-056.264:616.74-007.23-053.2:004.946

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-828-843](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-828-843)

Христова Тетяна Євгенівна доктор біологічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики фізичного виховання, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0003-1621-695X>

Пюрко Владислав Євгенович асистент вчителя, Мелітопольська гімназія № 22 Мелітопольської міської ради Запорізької області, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0001-9296-6619>

Христовой Дмитро Юрійович здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр» за спеціальністю 015.39 Професійна освіта. Цифрові технології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0009-0000-2932-3549>

Пюрко Ольга Євгенівна кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри ботаніки, екології та садово-паркового господарства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0002-3681-073X>

Непша Олександр Вікторович старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0003-3929-9946>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ ДІТЕЙ ІЗ ПРОГРЕСУЮЧИМИ М'ЯЗОВИМИ ДИСТРОФІЯМИ

Анотація. У статті представлено результати експериментального дослідження ефективності індивідуалізованих програм фізичної терапії та ерготерапії для дітей із прогресуючими м'язовими дистрофіями (ПМД), до структури яких інтегровано ігрові технології віртуальної реальності. Актуальність дослідження зумовлена неухильним прогресуванням м'язової слабкості, зниженням рівня рухової активності, формуванням контрактур і вторинних ускладнень, що істотно погіршують якість життя дітей та їх соціальну інтеграцію. Мета дослідження – розробити та обґрунтувати доцільність упровадження синергічної

реабілітаційної моделі з використанням VR-засобів у комплексній терапії дітей із ПМД. У роботі застосовано теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел), клінічні (клінічне обстеження), педагогічні (спостереження, педагогічний експеримент), медико-біологічні (оцінка розвитку моторних функцій) методи та методи математичної статистики. Реабілітаційна програма поєднувала традиційні засоби фізичної терапії, ерготерапії, вправи функціонального спрямування та інтерактивні VR-завдання, орієнтовані на підтримання мотивації та координації рухів. Встановлено, що після реалізації комплексної програми за шкалою MFM відзначено позитивну динаміку моторних показників у дітей із дистрофічними патологіями. За шкалою Vignos покращення не зафіксовано. За шкалою Brooke отримано такі результати: у дітей із ПМД Ландузі-Дежеріна, Емері-Дрейфуса та неуточненою формою підсумкові показники відповідали вихідному рівню, тоді як у пацієнтів із м'язовою дистрофією Дюшена, уродженою ПМД та ПМД Ерба-Рота спостерігалася негативна динаміка окремих параметрів. Отримані результати свідчать про диференційовану ефективність запропонованої моделі та підтверджують перспективність використання технологій віртуальної реальності в системі комплексної реабілітації дітей із ПМД з урахуванням клінічної форми, стадії захворювання та індивідуальних функціональних можливостей.

Ключові слова: фізична терапія, прогресуюча м'язова дистрофія, діти, технології віртуальної реальності.

Khrystova Tetiana Evgenivna Doctor of Biological Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Physical Education, Bogdan Khmelnsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0003-1621-695X>

Pyurko Vladyslav Evgenovich teacher's assistant, Melitopol Gymnasium № 22 of the Melitopol City Council of Zaporizhzhya Region, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0001-9296-6619>

Khrystovoi Dmytro Yuriiovich holder for a bachelor's degree in the specialty 015.39 Professional Education. Digital technologies, Bogdan Khmelnsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0009-0000-2932-3549>

Pyurko Olga Evgenivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Botany, Ecology and Park-Gardening Economy, Bogdan Khmelnsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0002-3681-073X>

Nepsha Oleksandr Viktorovych Senior Lecturer of the Department of Theory and Methodology of Physical Education, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0003-3929-9946>

IMPLEMENTATION OF VIRTUAL REALITY TECHNOLOGIES IN PHYSICAL THERAPY OF CHILDREN WITH PROGRESSIVE MUSCULAR DYSTROPHIES

Abstract. The article presents the results of an experimental study of the effectiveness of individualized programs of physical therapy and occupational therapy for children with progressive muscular dystrophies (PMD), in the structure of which virtual reality game technologies are integrated. The relevance of the study is due to the steady progression of muscle weakness, a decrease in the level of motor activity, the formation of contractures and secondary complications that significantly worsen the quality of life of children and their social integration. The purpose of the study is to develop and substantiate the feasibility of introducing a synergistic rehabilitation model using VR tools in the complex therapy of children with PMD. The paper uses theoretical (analysis, synthesis, generalization of scientific sources), clinical (clinical examination), pedagogical (observation, pedagogical experiment), medical-biological (assessment of the development of motor functions) methods and methods of mathematical statistics. The rehabilitation program combined traditional means of physical therapy, occupational therapy, functional exercises and interactive VR tasks focused on maintaining motivation and coordination of movements. It was found that after the implementation of a comprehensive program on the MFM scale, a positive dynamic of motor indicators was noted in children with dystrophic pathologies. No improvement was recorded on the Vignos scale. According to the Brooke scale, the following results were obtained: in children with Landouzy-Dejerine, Emery-Dreyfus PMD and an unspecified form, the final indicators corresponded to the baseline, while in patients with Duchenne muscular dystrophy, congenital PMD and Erb-Roth PMD, negative dynamics of individual parameters was observed. The results obtained indicate the differentiated effectiveness of the proposed model and confirm the prospects for the use of virtual reality technologies in the system of comprehensive rehabilitation of children with PMD, taking into account the clinical form, stage of the disease and individual functional capabilities.

Keywords: physical therapy, progressive muscular dystrophy, children, virtual reality technologies.

Постановка проблеми. В турбулентні часи сьогодення майбутнє нації визначається розширенням зони здоров'я дитячого населення, превалюючими детермінантами якого є системно-середовищний гомеостаз екосередовищ,

стабільність біоекосистеми та сталі ресурси [1, 2]. Магістральними лініями реалізації предикторів здоров'я дітей можна вважати трансверсальну єдність фізичної, психічної, соціальної його сторін у консолідації з досягненнями біоєкомединици [3]. В останнє десятиріччя в Україні, незважаючи на впровадження системи комплексних заходів в аспекті збереження здоров'я молодого покоління, відзначається його погіршення [4, 5]. Це пов'язано з великим розумовим і фізичним навантаженням, зменшенням престижу здорової поведінки дитини. Зростання частки важких хронічних хвороб, зокрема спадкових і вроджених, у структурі захворюваності дітей сприяє збільшенню частоти таких несприятливих наслідків, як обмеження життєдіяльності та соціальна недостатність [6, 7]. Це проявляється у соматичній ослабленості, наявності органічної патології, появі тенденції до збільшення поширеності відхилень у розвитку дітей, що свідчить про актуальність проблеми вдосконалення медичної, соціально-психологічної та педагогічної допомоги дітям, які зазнають труднощів у розвитку з раннього дитинства [8, 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прогресуючі м'язові дистрофії (ПМД) становлять групу спадкових патологій, які проявляються в дитячому віці та супроводжуються м'язовою слабкістю, атрофією м'язів і поступовим перебігом через дегенерацію м'язових волокон [10-13]. Наразі не існує ефективних медикаментів для повного вилікування м'язових дистрофій, тому застосовується лише підтримуюча терапія [14-17]. Система корекційно-реабілітаційних заходів, що охоплює вправи з рухами усього тіла та спрямована на вдосконалення дрібної моторики, є ключовою для запобігання ускладнень і підвищення якості та тривалості життя дітей із цією патологією [18-21].

Питаннями вдосконалення терапевтичних підходів, медичних технологій реабілітації займаються численні вітчизняні й зарубіжні науковці, проте діджитал-напрямок таких послуг залишається недостатньо дослідженим. Впровадження поетапної системи фізичної терапії для дітей із ПМД, яка стартує з першого року життя й триває в дошкільному та шкільному періодах із використанням сучасних цифрових технологій у формі ігрової платформи віртуальної реальності, є нагальною задачею [22-24]. Технологія віртуальної реальності дозволяє персоналізувати терапевтичні потреби, забезпечуючи при цьому доступність і високу якість реабілітаційних втручань [25-28].

Мета статті – довести ефективність індивідуальних програм фізичної терапії для дітей з прогресуючими м'язовими дистрофіями, до складу яких входять сучасні технології ігрової віртуальної реальності (VR).

Виклад основного матеріалу. Основу роботи складало синергічне використання принципів науковості та системного підходу, що обумовило транспарентний підхід до вибору методів дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення літератури); клінічні (огляд за загальноприйнятою схемою);

педагогічні (спостереження, науковий експеримент); медико-біологічних (рівень розвитку моторних функцій), методи математичної статистики.

Дослідження проводилось на базі Запорізької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату № 1 Запорізької обласної ради у 2024-2025 роках. У дослідженні взяли участь 20 дітей з ПМД віком від 6 до 9 років, які мали виражені когнітивні порушення, епілептичні напади, що спостерігалися протягом трьох років до початку реабілітаційних заходів, а також значну м'язову слабкість у верхніх кінцівках (у процесі тестування діти не могли підняти руки до рівня рота). Серед них переважали діти з м'язовою дистрофією Дюшена (МДД) – 56,9%, далі у спадній послідовності: ПМД Ерба-Рота (13,9%), вроджена ПМД (11,1%), ПМД неуточненої форми (9,7%), ПМД Емері-Дрейфуса (5,6%), ПМД Ландузі-Дежеріна (2,8%). Від батьків дітей, які брали участь в експерименті, отримано інформовану згоду на участь у науковому дослідженні.

Особливістю даного контингенту дітей з ПМД було те, що більшість із них раніше не брали участі у заняттях з фізичної культури та спорту, не мали досвіду регулярних фізичних навантажень. Тому під час розробки методики початкового етапу фізичних тренувань враховувалося, що для більшості учасників виконання фізичних вправ є новим видом активності. Особлива увага приділялася встановленню індивідуального контакту з кожною дитиною, що брала участь у дослідженні; взаємодія будувалася не лише на основі зібраних скарг, а й через вивчення способу життя, особистісних рис, рівня зацікавленості у тренуваннях.

У ході дослідження були реалізовані індивідуалізовані програми фізичного виховання, до яких увійшли елементи лікувальної фізкультури, ручний масаж, ортопедичне укладання, магнітотерапія та використання ігрових систем віртуальної реальності. Інноваційною технологією для дітей із порушеннями розвитку, ефективність якої оцінювалась протягом експерименту, стала ігрова VR-система (Valve Index; Valve Corporation; Bellevue, Washington, USA), що застосовується з метою формування базових рухових навичок у дітей із ПМД. З метою підвищення мотивації дітей їм надавався широкий вибір ігор. Для вікової групи 6-7 років застосовувалися такі ігри, як: «Beat Saber», «Rec Room», «Job Simulator», «Fruit Ninja VR». Для дітей віком 8-9 років використовували такі ігри, як: «BoxVR», «Just Dance VR», «Eleven Table Tennis», «Tilt Brush».

Заняття з дітьми із ПМД проводили в окремому кабінеті площею 15 м². Вологість повітря та температуру підтримували в межах 70-80% і 20-24°C відповідно. Кількість сеансів за термін експерименту – 10, кратність проведення – щодня, з перервою на недільні дні, в денні години (з 15.00 до 18.00). Тривалість процедури становила 20-30 хвилин, причому тривалість активної фази становила суворо 15 хвилин і неактивної фази від 5 до 15 хвилин залежно від обраної гри.

В процесі гри/вправ на ігровій системі VR діти виконували рухи всім тілом, рухи та їх повторення були добровільними та виконувались фізіологічно,

інтенсивність і темп вправ визначалися індивідуальними можливостями, що відповідає сучасним підходам до занять з особами з ПМД. При виконанні вправ на ігровій приставці виключено силові тренування й ексцентричні вправи. Ігри VR спрямовані на розвиток не тільки великої, а й дрібної моторики, що важливо для дітей із ПМД, оскільки дрібна моторика впливає на якість життя пацієнтів. При використанні ігор у фізкультурно-оздоровчому процесі вдавалося зберегти рівень мотивації, що має суттєве значення для соціалізації дітей цієї нозології.

Оцінку ефективності ігрової системи VR проводили за допомогою спеціально підібраних шкал, що відображають динаміку великої та дрібної моторики у процесі реабілітації дітей з ПМД.

Шкала Vignos. За допомогою цієї шкали оцінювали здатність до пересування нижніх кінцівок [29]. За цією шкалою пацієнти розподілялися за 10 функціональними класами, відповідно до їхньої здатності до пересування.

Шкала Brooke. За допомогою цієї шкали проводили оцінку здатності до пересування верхніх кінцівок [10]. За цією шкалою пацієнти розподілялися за 6 функціональними класами відповідно до їхньої здатності до пересування.

Шкала MFM. Ця шкала – це загальна оцінка рухових здібностей хворих з нервово-м'язовими захворюваннями (Motor Function Measure, 2003/2005) [30]. Шкала MFM дозволяє провести комплексну оцінку проксимальних, дистальних та осьових моторних порушень. Вона містить 32 пункти, які включають статичні та динамічні оцінки, розділені на три виміри (Dimensions): вимір 1 (D1) – «стояти і рухатися» (13 пунктів), вимір 2 (D2) – «осьова та проксимальна моторна слабкість» (12 пунктів), вимір 3 (D3) – «дистальна моторна слабкість» (7 пунктів, 6 з них – верхні кінцівки). D – сума балів за вимірами D1, D2, D3.

Цифровий матеріал, отриманий у процесі дослідження, оброблено за допомогою пакета програм обробки даних загального призначення Statistica версії 10.0. Достовірність різниць між групами (порівняння середніх значень показника за кожною групою) визначали за допомогою критерію Стьюдента (t).

Структурно-логічний аналіз отриманих результатів (рис. 1-6) показав, що загальна середня оцінка рухових здібностей дітей молодшого шкільного віку з ПМД до відновного лікування становила за загальним вимірюванням (D – загальний моторний розвиток) $77,11 \pm 7,25\%$ ($p=0,001$), за першим вимірюванням (D1) – $58,61 \pm 3,71\%$ ($p<0,001$), за другим вимірюванням (D2) – $90,06 \pm 7,11\%$ ($p=0,018$), за третім вимірюванням (D3) – $88,31 \pm 6,58\%$ ($p=0,017$). Середня оцінка за шкалою Vignos всіх обстежених дітей на початку дослідження склала $2,92 \pm 0,58$ балів ($p=0,001$), за шкалою Brooke – $1,53 \pm 0,11$ балів ($p=0,007$).

Слід зазначити, що середні результати показників різних шкал багато в чому визначаються клінічною картиною різних типів ПМД. Охарактеризуємо вектори змін рухових функцій дітей з ПМД залежно від типу ПМД.

В результаті вихідного тестування рухової функції дітей молодшого шкільного віку з ПМД були зафіксовані такі параметри (рис. 1): за шкалою

MFM, D – $74,68 \pm 6,12\%$ ($p < 0,01$), D1 – $52,38 \pm 4,37\%$ ($p = 0,006$), D2 – $90,99 \pm 8,22\%$ ($p < 0,02$), D3 – $87,16 \pm 7,08\%$ ($p < 0,001$); за шкалою Vignos – $3,2 \pm 0,41$ балів ($p < 0,001$), за шкалою Brooke – $1,44 \pm 0,09$ балів ($p = 0,005$).

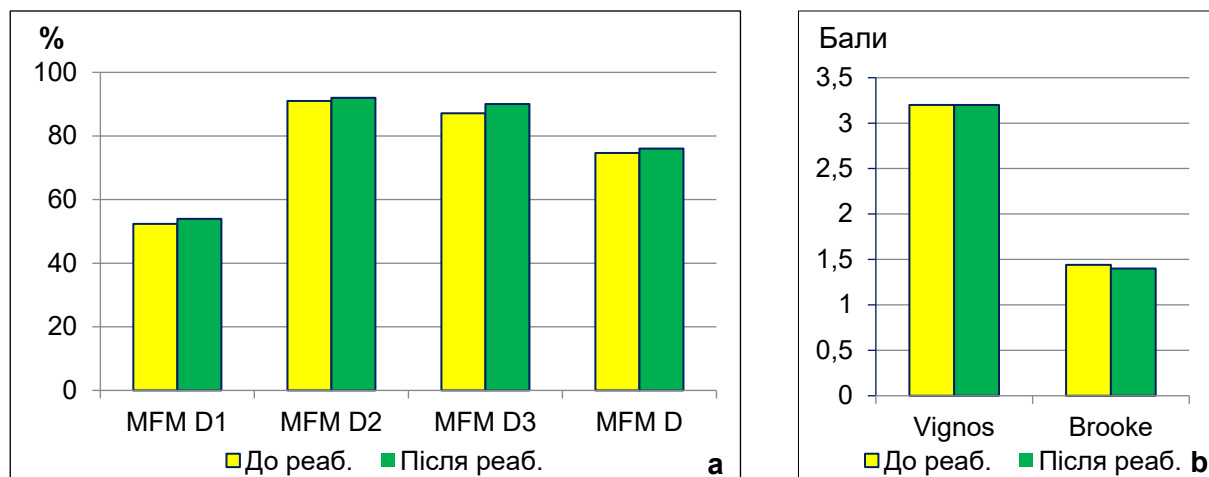

Рис. 1. Динаміка показників моторного розвитку дітей з МДД за шкалами MFM, Vignos та Brooke

У дітей 6-9 років з ПМД Ландузі-Дежеріна на початку експериментального дослідження було отримано такі результати стану моторних здібностей (рис. 2): за шкалою MFM, D – $95,32 \pm 8,36$ ($p = 0,002$), D1 – $96,17 \pm 9,07\%$ ($p < 0,003$), D2 – $91,67 \pm 7,86\%$ ($p < 0,001$), D3 – $100,0 \pm 9,27\%$ ($p = 0,02$); за шкалою Vignos – $1,0 \pm 0,08$ балів ($p < 0,001$), за шкалою Brooke – $1,0 \pm 0,07$ балів ($p = 0,002$).

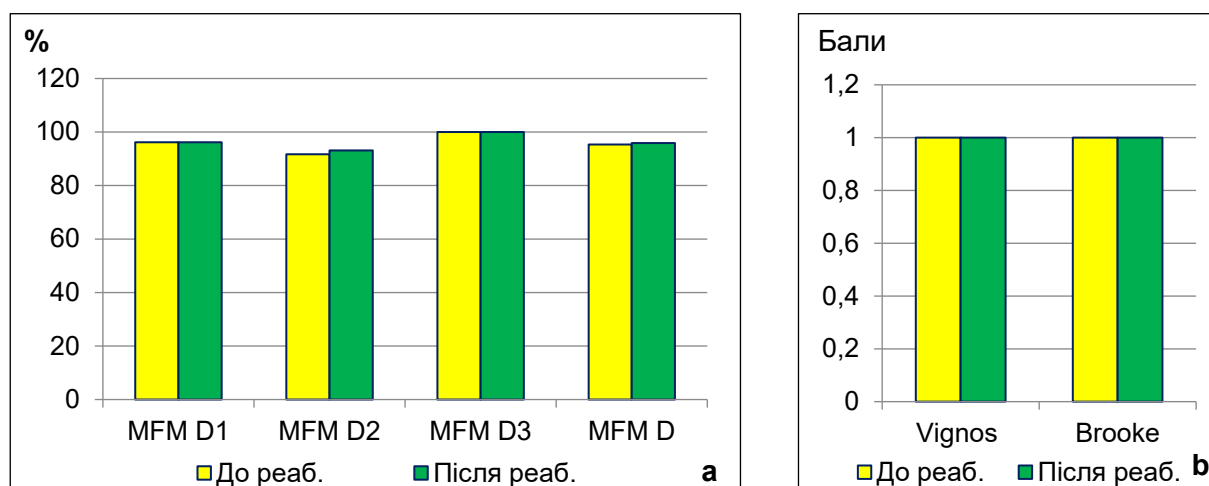

Рис. 2. Динаміка показників моторного розвитку дітей з ПМД Ландузі-Дежеріна за шкалами MFM, Vignos та Brooke

Низькі вихідні результати за всіма шкалами оцінки моторики дітей на

початку синергічної програми фізичної терапії було отримано серед пацієнтів з уродженою ПМД (рис. 3): за шкалою MFM, D – $56,15 \pm 4,81$ ($p < 0,01$), D1 – $28,69 \pm 1,97\%$ ($p = 0,001$), D2 – $74,66 \pm 6,91\%$ ($p = 0,003$), D3 – $74,56 \pm 6,85\%$ ($p < 0,002$); за шкалою Vignos – $5,88 \pm 4,93$ балів ($p < 0,01$), Brooke – $2,88 \pm 2,03$ балів ($p < 0,001$).

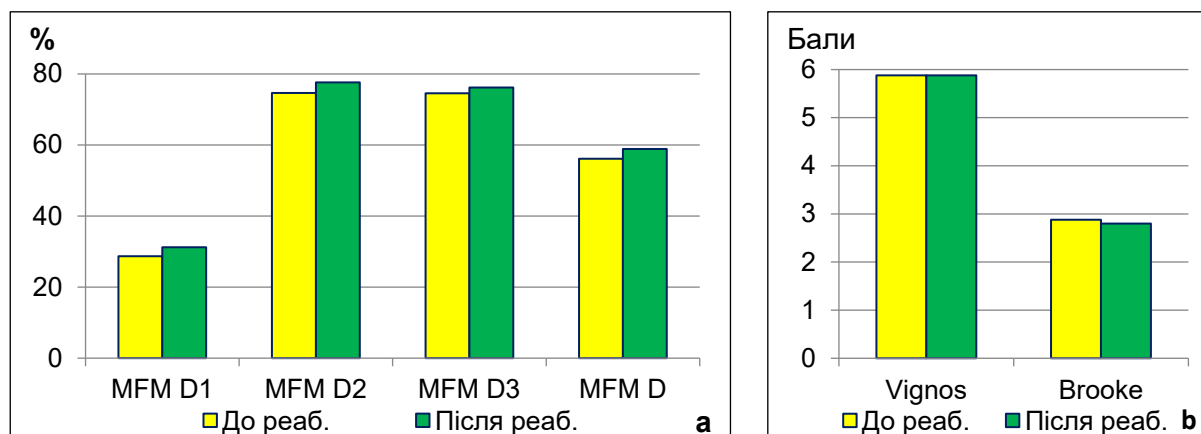

Рис. 3. Динаміка показників моторного розвитку дітей з уродженою ПМД за шкалами MFM, Vignos та Brooke

Моніторинг моторної функції на початку експериментального дослідження серед дітей з ПМД Ерба-Рота показав вихідні параметри на такому рівні (рис. 4): за шкалою MFM, D – $89,94 \pm 8,21$ ($p = 0,003$), D1 – $79,36 \pm 6,58\%$ ($p < 0,005$), D2 – $97,11 \pm 9,17\%$ ($p < 0,001$), D3 – $96,90 \pm 8,94\%$ ($p = 0,01$); за шкалою Vignos – $1,4 \pm 0,08$ балів ($p = 0,005$), за шкалою Brooke – $1,1 \pm 0,05$ балів ($p < 0,002$).

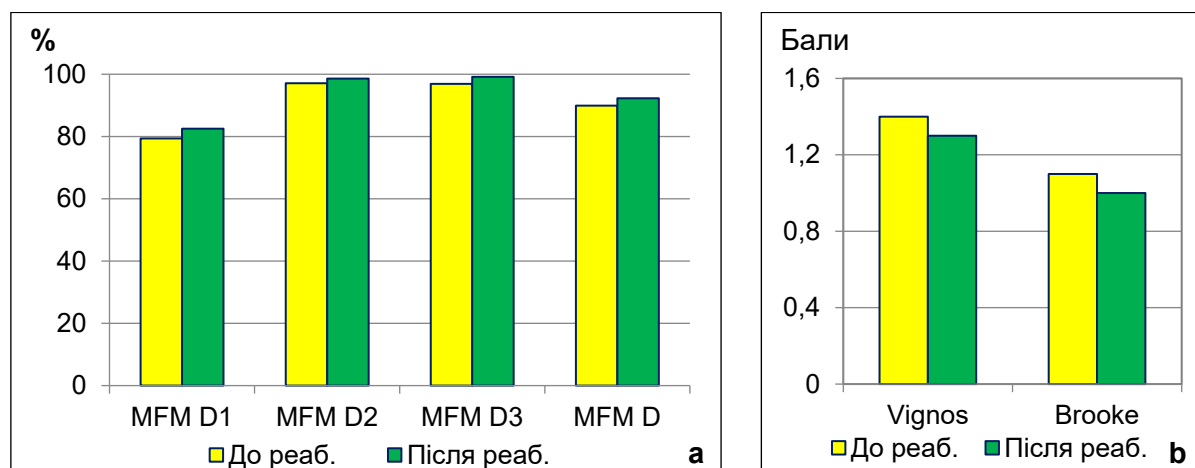

Рис. 4. Динаміка показників моторного розвитку дітей з ПМД Ерба-Рота за шкалами MFM, Vignos та Brooke

Комплексна перевірка вихідних моторних навичок дітей 6-9 років, які страждають на ПМД Емері-Дрейфуса за всіма шкалами дозволила отримати задовільні результати (рис. 5): за шкалою MFM, D – $92,19 \pm 7,76$ ($p < 0,001$), D1 –

$86,54 \pm 7,17\%$ ($p=0,003$), D2 – $95,97 \pm 8,92\%$ ($p<0,001$), D3 – $94,05 \pm 8,14\%$ ($p=0,004$); за шкалою Vignos – $1,25 \pm 0,07$ балів ($p<0,01$), Brooke – $1,0 \pm 0,06$ балів ($p=0,003$).

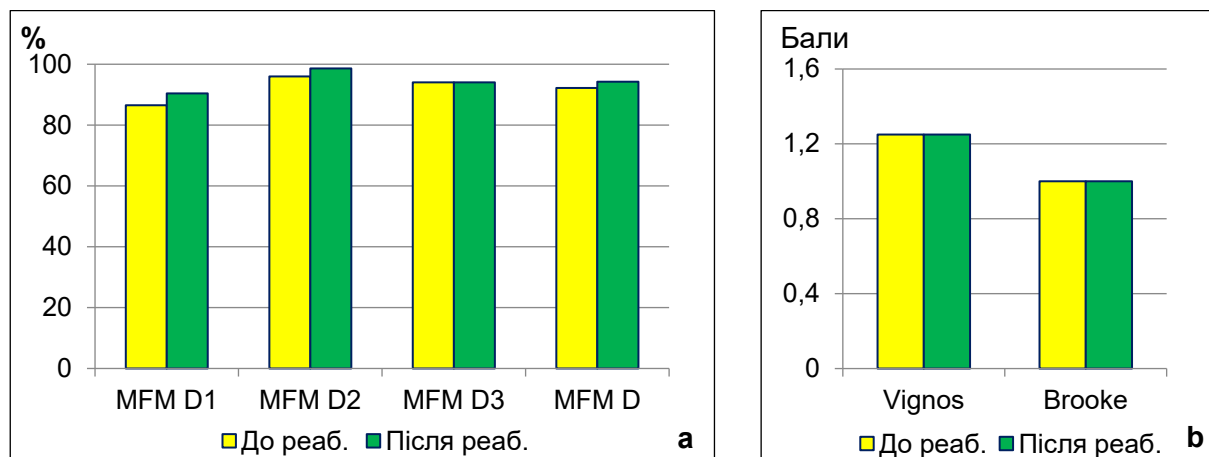

Рис. 5. Динаміка показників моторного розвитку дітей з ПМД Емері-Дрейфуса за шкалами MFM, Vignos та Brooke

В дітей молодшого шкільного віку з неуточненою формою ПМД стан моторної сфери перед проведенням реабілітаційних заходів знаходився на такому рівні (рис. 6): за шкалою MFM, D – $83,19 \pm 6,81$ ($p=0,002$), D1 – $72,89 \pm 6,54\%$ ($p<0,001$), D2 – $88,29 \pm 7,73\%$ ($p=0,003$), D3 – $91,84 \pm 8,23\%$ ($p<0,005$); за шкалою Vignos – $1,57 \pm 0,08$ балів ($p=0,001$), Brooke – $1,57 \pm 0,07$ балів ($p<0,002$).

У процесі порівняння вихідного рівня розвитку моторної функції дітей з ПМД встановлено, що пацієнти з ПМД Ландузі-Дежеріна мають найвищі (кращі) показники моторики за всіма шкалами (виняток – D2), на другому місці – діти з ПМД Емері-Дрейфуса (виняток – D2, D3), далі – діти з синдромом Ерба-Рота (виняток – D2, D3), діти з МДД та діти з ПМД неуточненої форми. Пацієнти з уродженою патологією мали найнижчі показники моторних здібностей.

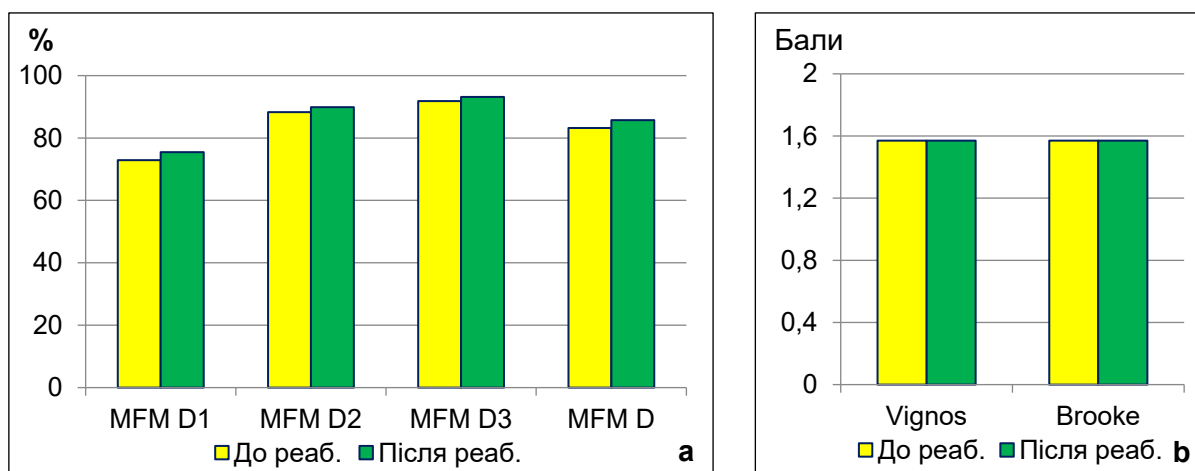

Рис. 6. Динаміка показників моторного розвитку дітей з ПМД неуточненої форми за шкалами MFM, Vignos та Brooke

Для визначення вектору змін моторної функції дітей з ПМД були розраховані значення показників у динаміці: різниця між вихідними та підсумковими значеннями за період реабілітаційних впливів. Порівняльний аналіз стану рухових функцій після застосування індивідуальних програм фізичної терапії з використанням системи ВР (рис. 1-6) показав, що за даними шкали MFM, середня оцінка за вимірювання D у дітей з ПМД наприкінці дослідження склала $78,89 \pm 7,02\%$ ($p=0,001$), D1 – $60,68 \pm 5,17\%$ ($p<0,001$), D2 – $91,51 \pm 8,39\%$ ($p=0,020$), D3 – $90,57 \pm 7,10\%$ ($p=0,014$); за шкалою Vignos – $2,88 \pm 0,59$ бала ($p=0,001$); за шкалою Brooke – $1,50 \pm 0,10$ бала ($p=0,012$).

Залежно від типу ПМД у дітей з порушеннями моторної функції виявили статистично значущі зміни середньої величини після впровадження комплексної програми фізичної терапії та ерготерапії з використанням системи ВР.

За термін дослідження середні зміни параметрів рухових функцій серед дітей 6-9 років з МДД дорівнювали (рис. 1): за шкалою MFM, D покращилися на 1,36% (досягли значень $76,04 \pm 6,23$, $p=0,001$), D1 – поліпшилися на 1,55% ($53,94 \pm 4,91\%$, $p<0,001$), D2 – підвищилися на 1,01% ($90,0 \pm 8,14\%$ ($p<0,002$), D3 – збільшилися на 2,88% ($90,04 \pm 8,08\%$, ($p=0,005$); за шкалами Vignos та Brooke результати залишилися на вихідному рівні, вірогідних змін не спостерігалось.

Інша картина спостерігалася під час систематизації динаміки середніх показників моторики серед дітей з ПМД Ландузі-Дежеріна (рис. 2); після впровадження синергічної програми фізичної терапії вони знаходилися на такому рівні: за шкалою MFM, D поліпшилися всього на 0,52% (дорівнювали $95,84 \pm 8,46$, $p<0,002$), D1 та D3 – не змінилися у порівнянні з вихідними даними, найвища позитивна динаміка відзначена за виміром D2 – результати підвищилися на 1,4% ($93,07 \pm 8,93\%$ ($p<0,005$); за шкалами Vignos та Brooke вірогідних змін рухових параметрів не зафіксовано.

У дітей молодшого шкільного віку з уродженою ПМД на тлі використання системи ВР середні моторні показники зазнали наступних змін (рис. 3): за шкалою MFM, D покращилися на 2,74% (досягли значень $58,89 \pm 5,31$, $p<0,003$), D1 – поліпшилися на 2,53% ($31,22 \pm 2,63\%$, $p=0,001$), D2 – підвищилися на 2,95% ($77,61 \pm 6,83\%$ ($p<0,002$), D3 – збільшилися на 1,63% ($76,19 \pm 6,67\%$, $p<0,005$); за шкалою Vignos не відзначено динаміки рухових здібностей; за шкалою Brooke констатується незначне погіршення результатів на 0,13 балів (підсумкові дані дорівнювали $2,75 \pm 0,09$ балів, $p<0,001$).

Після проведення комплексу заходів фізичної терапії моніторинг середніх показників моторики дітей з ПМД Ерба-Рота за досліджуваними шкалами показав такі результати (рис. 4): за шкалою MFM, D покращилися на 2,32% (досягли значень $92,26 \pm 8,77$, $p<0,005$), D1 – поліпшилися на 3,18% ($82,54 \pm 7,41\%$, $p<0,004$), D2 – підвищилися на 1,5% ($98,61 \pm 8,90\%$ ($p=0,003$), D3 – збільшилися на 2,27% ($99,17 \pm 9,43\%$, $p=0,001$); за шкалами Vignos та Brooke

відмічено незначне погіршення фактичних даних на 0,1 бала в обох випадках ($p < 0,001$).

За період експерименту динаміка показників моторного розвитку дітей з ПМД Емері-Дрейфуса за шкалами MFM, Vignos та Brooke характеризується такими векторами (рис. 5): за шкалою MFM, D результати покращилися на 2,08% (досягли значень $94,27 \pm 8,71$, $p < 0,004$), D1 – поліпшилися на 3,86% ($90,4 \pm 8,56\%$, $p = 0,005$), D2 – підвищилися на 2,64% ($98,61 \pm 8,85\%$ ($p < 0,002$), D3 – вірогідних змін не зафіксовано, показники залишилися на вихідному рівні; за шкалами Vignos та Brooke також не відбулося вірогідних змін прояву моторних здібностей дітей, фактичні результати залишилися на початковому рівні.

Узагальнення впливу засобів фізичної терапії та ерготерапії з використанням системи ВР на руховий контент дітей з ПМД неуточненої форми дозволяє констатувати, що за період дослідження середні показники змінилися таким чином (рис. 6): за шкалою MFM, D покращилися на 2,52% (досягли рівня $85,71 \pm 7,83$, $p < 0,002$), D1 – поліпшилися на 2,57% ($75,46 \pm 7,12\%$, $p < 0,003$), D2 – підвищилися на 1,6% ($89,89 \pm 8,66\%$ ($p = 0,004$), D3 – збільшилися на 1,35% ($93,19 \pm 8,58\%$, $p < 0,001$); за шкалами Vignos та Brooke не відбулося вірогідних змін прояву моторних здібностей дітей, фактичні результати залишилися на початковому рівні та склали в обох випадках $1,57 \pm 0,08$ балів ($p < 0,01$).

Висновки.

1. Сучасні підходи до фізичного виховання постійно модернізуються. Поряд із традиційними засобами, зокрема лікувальною фізкультурою, використанням механічних та автоматизованих пристроїв для тренування опорно-рухового апарату, все активніше впроваджуються віртуальні ігрові та імерсивні технології. Їх застосування можливе як у спеціалізованих медичних і реабілітаційних закладах, так і в домашніх умовах, що значно знижує бар'єри доступності до відновних послуг. Цифровий контент довів ефективність у покращенні функціонального стану опорно-рухової системи, розвитку дрібної моторики, координаційних навичок та м'язової сили у дітей із ПМД. Особливого значення набувають технології VR та AR, які формують адаптивне, інтерактивне та контрольоване середовище для ефективного навчання, реабілітації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

2. У ході дослідження було створено та реалізовано індивідуальні програми фізичного виховання для дітей з різними формами ПМД, до яких увійшли: лікувальна фізкультура, м'який ручний масаж, ортопедичне укладання, магнітотерапія та використання ігрових систем віртуальної реальності. Серед відновлювальних технологій особливо ефективною для дітей молодшого шкільного віку з ПМД виявилася ігрова система віртуальної реальності (Valve Index; Valve Corporation; Bellevue, Washington, USA)

3. У ході порівняльного аналізу вихідного рівня моторного розвитку дітей із прогресуючими м'язовими дистрофіями встановлено, що найвищі

показники за більшістю шкал (за винятком D2) мають пацієнти з ПМД типу Ландузі-Дежеріна. Далі за рівнем моторної функції розташувалися діти з ПМД Емері-Дрейфуса (винятки – шкали D2 та D3), потім – із синдромом Ерба-Рота (винятки – D2, D3), за ними – діти з МДД та з неуточненою формою ПМД. Найнижчі результати за всіма шкалами спостерігалися у дітей з уродженою формою ПМД.

4. У процесі структурно-логічного аналізу стану рухової сфери дітей молодшого шкільного віку з ПМД після реалізації синергічної фізкультурно-оздоровчої програми з використанням системи ВР доведено, що за шкалою MFM (D, D1, D2 та D3) у динаміці зафіксовані позитивні зміни серед дітей з різними типами дистрофічних патологій (виняток – вимірювання D3 у дітей з ПМД Емері-Дрейфуса), за шкалою Vignos поліпшення результатів не зафіксовано, у більшості випадків показники залишилися на вихідному рівні, а в дітей з ПМД Ерба-Рота незначно знизилися; за шкалою Brooke також не відмічено позитивної динаміки в жодному випадку, серед дітей з ПМД Ландузі-Дежеріна, ПМД Емері-Дрейфуса та ПМД неуточненої форми підсумкові результати не відрізнялися за цифровими значеннями від вихідних, а серед дітей з МДД, уродженою ПМД та ПМД Ерба-Рота спостерігалось погіршення середніх параметрів.

Література:

1. Хрystова Т.Є. Інформаційно-структурна модель фізичного статусу здоров'я. *Науково-методичні основи використання інформаційних технологій в галузі фізичної культури і спорту*: зб. наук. праць. Харків: ХДАФК, 2019. Вип. 3. С. 112-115.
2. Pyurko V.E., Khrystova T.E., Pyurko O.E., Kazakova S.M. Information concept of the human health phenomenon as a guarantee of bioecosystem stability. *IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci.* 2022. V. 1049, № 1. P. 012070. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1049/1/012070>
3. Khrystova T., Kovalchuk O. Informational and structural model of bioecomedicine. *21st International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM*. 2021. V. 21(6.1). P. 107-114. <https://doi.org/10.5593/sgem2021/6.1/s25.23>
4. Калиниченко І.О., Колесник А.С., Шапова А.Ю. Стан здоров'я дітей 6-10 років у динаміці навчання у початковій школі. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2020. Т. 5. № 1(23). С. 250-255. <https://doi.org/10.26693/jmbs05.01.250>
5. Khrystova T.E. Modern approaches to physical rehabilitation of children, who often suffer from acute respiratory infections. *Pedagogics, Psychology, Medical-Biological Problems of Physical Training and Sports*. 2012. № 5. P. 119-123. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2012-05/12kteari.pdf>
6. Znak O.R., Dudnik V.M., Zubarenko O.V. et al. Status of child population health - the future of the country (part 1). *Child's health*. 2018. № 13(1). P. 1-11. <http://dx.doi.org/10.22141/2224-0551.13.1.2018.127059>
7. Khristova T.E. Motor function recovery of people of mature years after stroke by means of physical rehabilitation. *Pedagogics, Psychology, Medical-Biological Problems of Physical Training and Sports*. 2013. № 2. P. 87-91. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.639250>

8. Ravi D.K., Kumar N., Singhi P. Effectiveness of virtual reality rehabilitation for children and adolescents with cerebral palsy: an updated evidence-based systematic review. *Physiotherapy*. 2017. № 103(3). September. P. 245-258. <https://doi.org/10.1016/j.physio.2016.08.004>
9. McDonald C.M. Physical activity, health impairments, and disability in neuromuscular disease. *Amer J. Physical. Med. & Rehabil.* 2002. № 81(11). P. 108-120 <https://doi.org/10.1097/00002060-200211001-00012>
10. Brooke M.H., Fenichel G.M., Griggs R.C. et al. Duchenne muscular dystrophy: patterns of clinical progression and effects of supportive therapy. *Neurology*. 1989. № 39(4). P. 475-481. <https://doi.org/10.1212/wnl.39.4.475>
11. Duan D., Goemans N., Takeda S. et al. Duchenne muscular dystrophy. *Nat. Rev. Dis. Primers*. 2021. Feb. 18. № 7(1). P. 1-13. <https://doi.org/10.1038/s41572-021-00248-3>
12. Wicklund M.P. The muscular dystrophies. *Continuum (Minneapolis, Minn.)*. 2013. № 19(6 Muscle Disease). P. 1535-1570. <https://doi.org/10.1212/01.con.0000440659.41675.8b>
13. Freitas B.L., Silva T.D., Crocetta T.B. et al. Analysis of Different Device Interactions in a Virtual Reality Task in Individuals With Duchenne Muscular Dystrophy-A Randomized Controlled Trial. *Front. Neurol.* 2019. № 10. P. 1-24. <https://doi.org/10.3389/fneur.2019.00024>
14. Bushby K., Finkel R., Birnkrant D.J. et al. Diagnosis and management of Duchenne muscular dystrophy, part 1: diagnosis, and pharmacological and psychosocial management. *Lancet Neurol.* 2010. № 9(1). P. 77-93. [https://doi.org/10.1016/S1474-4422\(09\)70271-6](https://doi.org/10.1016/S1474-4422(09)70271-6)
15. Fowler W.M. Rehabilitation management of muscular dystrophy and related disorders: II. Comprehensive care. *Arch. Phys. Med. Rehabil.* 1982. № 63(7). P. 322-328. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/7046685/>
16. Jameson J.L., Fauci A.S., Kasper D.L. et al. Principles of Internal Medicine, 20e. 2020. New York: McGraw-Hill Education. URL: <https://accessmedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookID=2129>
17. Grange R.W., Call J.A. Recommendations to define exercise prescription for Duchenne muscular dystrophy. *Exerc. Sport Sci. Rev.* 2007. № 35(1). P. 12-17 <https://doi.org/10.1249/01.jes.0000240020.84630.9d>
18. Bothwell J.E., Gordon K.E., Dooley J.M. et al. A clinical approach to muscle diseases. *Clin. Pediatr.* 2003. № 42(4). P. 353-356 <https://doi.org/10.1177/000992280304200408>
19. Hinton V.J., Nereo N.E., Fee R.J., Cyrulnik S.E. Social behaviour problems in Duchenne muscular dystrophy. *J. Dev. Behav. Pediatr.* 2006. № 27(6). P. 470-476. <https://doi.org/10.1097/00004703-200612000-00003>
20. Jackson C.E. A clinical approach to muscle diseases. *Semin. Neurol.* 2008. № 28(2). P. 228-240. <https://doi.org/10.1055/s-2008-1062266>
21. Markert C.D., Ambrosio F., Call J.A., Grange R.W. Exercise and Duchenne muscular dystrophy: toward evidence-based exercise prescription. *Muscle Nerve*. 2011. № 43(4). P. 464-478. <https://doi.org/10.1002/mus.21987>
22. Bohil C.J., Alicea B., Biocca F.A. Virtual reality in neuroscience research and therapy. *Nat. Rev. Neurosci.* 2011. № 12(12). P. 752-762. <https://doi.org/10.1038/nrn3122>
23. Li W., Lam-Damji S., Chau T., Fehlings D. The development of a home-based virtual reality therapy system to promote upper extremity movement for children with hemiplegic cerebral palsy. *Technol. and Disabil.* 2009. № 21(3). P. 107-113. <https://doi.org/10.3233/TAD-2009-0277>
24. Merians A.S., Poizner H., Boian R. et al. Sensorimotor training in a virtual reality environment: does it improve functional recovery poststroke? *Neurorehab. Neural. Repair*. 2006. № 20(2). P. 252-267. <https://doi.org/10.1177/1545968306286914>

25. Coons M.J., Roehrig M., Spring B. The potential of virtual reality technologies to improve adherence to weight loss behaviors. *J Diabetes Sky Technol.* 2011. № 5(2). P. 340-344. <https://doi.org/10.1177/193229681100500221>
26. Henderson A., Korner-Bitensky N., Levin M. Virtual reality in stroke rehabilitation: a systematic review of its effectiveness for upper limb motor recovery. *Top Stroke Rehabil.* 2007. № 14(2). P. 52-61. <https://doi.org/10.1310/tsr1402-52>
27. Parsons T.D., Rizzo A.A., Rogers S., York P. Virtual reality in paediatric rehabilitation: a review. *Dev. Neurorehabil.* 2009. № 12(4). P. 224-238. <https://doi.org/10.1080/17518420902991719>
28. Cho B.-H., Ku J., Jang D.P. et al. The effect of virtual reality cognitive training for attention enhancement. *Cyberpsychol. Behav.* 2002. № 5(2). P. 129-137. <https://doi.org/10.1089/109493102753770516>
29. Vignos P.J., Archibald K.C. Maintenance of ambulation in childhood muscular dystrophy. *J. Chron. Dis.* 1960. № 12(2). P. 273-290. [https://doi.org/10.1016/0021-9681\(60\)90105-3](https://doi.org/10.1016/0021-9681(60)90105-3)
30. Bérard C., Payan C., Hodgkinson I. et al. A motor function measure for neuromuscular diseases. Construction and validation study. *Neuromuscul. Disord.* 2005. № 15(7). P. 463-470. <https://doi.org/10.1016/j.nmd.2005.03.004>

References:

1. Khrystova, T.E. (2019). Informatsiino-strukturna model fizychnoho statusu zdorovia [Information-structural model of physical health status]. *Naukovo-metodychni osnovy vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii v haluzi fizychnoi kultury i sportu: zbirnyk naukovykh prats* (Iss. 3, pp. 112-115). Kharkiv: KhDAFK. [in Ukrainian].
2. Pyurko, V.E., Khrystova, T.E., Pyurko, O.E., & Kazakova, S.M. Information concept of the human health phenomenon as a guarantee of bioecosystem stability. *IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci.* 2022. V. 1049, № 1. P. 012070. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1049/1/012070> [in English].
3. Khrystova T., & Kovalchuk O. Informational and structural model of bioecomedicine. *21st International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM.* 2021. V. 21(6.1). P. 107-114. <https://doi.org/10.5593/sgem2021/6.1/s25.23> [in English].
4. Kalynyshenko, I.O., Kolesnyk, A.S., & Shchapova, A.Yu. (2020). Stan zdorovia ditei 6-10 rokiv u dynamitsi navchannia u pochatkovii shkoli [Health status of children aged 6-10 in the dynamics of primary school education]. *Ukrainskyi zhurnal medytsyny, biolohii ta sportu*, 5(1(23)), 250-255. <https://doi.org/10.26693/jmbs05.01.250> [in Ukrainian].
5. Khrystova, T.E. (2012). Modern approaches to physical rehabilitation of children, who often suffer from acute respiratory infections. *Pedagogics, Psychology, Medical-Biological Problems of Physical Training and Sports*, (5), 119-123. Retrieved from <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2012-05/12kteari.pdf> [in English].
6. Znak, O.R., Dudnik, V.M., Zubarenko, O.V., et al. (2018). Status of child population health – the future of the country (part 1). *Child's Health*, 13(1), 1-11. <http://dx.doi.org/10.22141/2224-0551.13.1.2018.127059> [in English].
7. Khrystova, T.E. (2013). Motor function recovery of people of mature years after stroke by means of physical rehabilitation. *Pedagogics, Psychology, Medical-Biological Problems of Physical Training and Sports*, (2), 87-91. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.639250> [in English].
8. Ravi, D.K., Kumar, N., & Singhi, P. (2017). Effectiveness of virtual reality rehabilitation for children and adolescents with cerebral palsy: An updated evidence-based systematic review. *Physiotherapy*, 103(3), 245-258. <https://doi.org/10.1016/j.physio.2016.08.004> [in English].
9. McDonald, C.M. (2002). Physical activity, health impairments, and disability in neuromuscular disease. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 81(11), 108-120. <https://doi.org/10.1097/00002060-200211001-00012> [in English].

10. Brooke, M.H., Fenichel, G.M., Griggs, R.C., et al. (1989). Duchenne muscular dystrophy: Patterns of clinical progression and effects of supportive therapy. *Neurology*, 39(4), 475-481. <https://doi.org/10.1212/wnl.39.4.475> [in English].
11. Duan, D., Goemans, N., Takeda, S., et al. (2021). Duchenne muscular dystrophy. *Nature Reviews Disease Primers*, 7(1), 1-13. <https://doi.org/10.1038/s41572-021-00248-3> [in English].
12. Wicklund, M.P. (2013). The muscular dystrophies. *Continuum (Minneapolis, Minn.)*, 19(6), 1535-1570. <https://doi.org/10.1212/01.con.0000440659.41675.8b> [in English].
13. Freitas, B.L., Silva, T.D., Crocetta, T.B., et al. (2019). Analysis of different device interactions in a virtual reality task in individuals with Duchenne muscular dystrophy: A randomized controlled trial. *Frontiers in Neurology*, 10, 1-24. <https://doi.org/10.3389/fneur.2019.00024> [in English].
14. Bushby, K., Finkel, R., Birnkrant, D.J., et al. (2010). Diagnosis and management of Duchenne muscular dystrophy, part 1: Diagnosis, and pharmacological and psychosocial management. *The Lancet Neurology*, 9(1), 77-93. [https://doi.org/10.1016/S1474-4422\(09\)70271-6](https://doi.org/10.1016/S1474-4422(09)70271-6) [in English].
15. Fowler, W.M. (1982). Rehabilitation management of muscular dystrophy and related disorders: II. Comprehensive care. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 63(7), 322-328. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/7046685/> [in English].
16. Jameson, J.L., Fauci, A.S., Kasper, D.L., et al. (2020). *Principles of Internal Medicine* (20th ed.). New York: McGraw-Hill Education. Retrieved from <https://accessmedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookID=2129> [in English].
17. Grange, R.W., & Call, J.A. (2007). Recommendations to define exercise prescription for Duchenne muscular dystrophy. *Exercise and Sport Sciences Reviews*, 35(1), 12-17. <https://doi.org/10.1249/01.jes.0000240020.84630.9d> [in English].
18. Bothwell, J.E., Gordon, K.E., Dooley, J.M., et al. (2003). A clinical approach to muscle diseases. *Clinical Pediatrics*, 42(4), 353-356. <https://doi.org/10.1177/000992280304200408> [in English].
19. Hinton, V.J., Nereo, N.E., Fee, R.J., & Cyrulnik, S.E. (2006). Social behaviour problems in Duchenne muscular dystrophy. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 27(6), 470-476. <https://doi.org/10.1097/00004703-200612000-00003> [in English].
20. Jackson, C.E. (2008). A clinical approach to muscle diseases. *Seminars in Neurology*, 28(2), 228-240. <https://doi.org/10.1055/s-2008-1062266> [in English].
21. Markert, C.D., Ambrosio, F., Call, J.A., & Grange, R.W. (2011). Exercise and Duchenne muscular dystrophy: Toward evidence-based exercise prescription. *Muscle & Nerve*, 43(4), 464-478. <https://doi.org/10.1002/mus.21987> [in English].
22. Bohil, C.J., Alicea, B., & Biocca, F.A. (2011). Virtual reality in neuroscience research and therapy. *Nature Reviews Neuroscience*, 12(12), 752-762. <https://doi.org/10.1038/nrn3122> [in English].
23. Li, W., Lam-Damji, S., Chau, T., & Fehlings, D. (2009). The development of a home-based virtual reality therapy system to promote upper extremity movement for children with hemiplegic cerebral palsy. *Technology and Disability*, 21(3), 107-113. <https://doi.org/10.3233/TAD-2009-0277> [in English].
24. Merians, A.S., Poizner, H., Boian, R., et al. (2006). Sensorimotor training in a virtual reality environment: Does it improve functional recovery poststroke? *Neurorehabilitation and Neural Repair*, 20(2), 252-267. <https://doi.org/10.1177/1545968306286914> [in English].
25. Coons, M.J., Roehrig, M., & Spring, B. (2011). The potential of virtual reality technologies to improve adherence to weight loss behaviors. *Journal of Diabetes Science and Technology*, 5(2), 340-344. <https://doi.org/10.1177/193229681100500221> [in English].
26. Henderson, A., Korner-Bitensky, N., & Levin, M. (2007). Virtual reality in stroke rehabilitation: A systematic review of its effectiveness for upper limb motor recovery. *Topics in Stroke Rehabilitation*, 14(2), 52-61. <https://doi.org/10.1310/tsr1402-52> [in English].

3(23)
2026

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

ISSN 3041-1572 Online

27. Parsons, T.D., Rizzo, A.A., Rogers, S., & York, P. (2009). Virtual reality in paediatric rehabilitation: A review. *Developmental Neurorehabilitation*, 12(4), 224-238. <https://doi.org/10.1080/17518420902991719> [in English].
28. Cho, B.-H., Ku, J., Jang, D.P., et al. (2002). The effect of virtual reality cognitive training for attention enhancement. *CyberPsychology & Behavior*, 5(2), 129-137. <https://doi.org/10.1089/109493102753770516> [in English].
29. Vignos, P.J., & Archibald, K.C. (1960). Maintenance of ambulation in childhood muscular dystrophy. *Journal of Chronic Diseases*, 12(2), 273-290. [https://doi.org/10.1016/0021-9681\(60\)90105-3](https://doi.org/10.1016/0021-9681(60)90105-3) [in English].
30. Bérard, C., Payan, C., Hodgkinson, I., et al. (2005). A motor function measure for neuromuscular diseases: Construction and validation study. *Neuromuscular Disorders*, 15(7), 463-470. <https://doi.org/10.1016/j.nmd.2005.03.004> [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

УДК 378.046-021.68:94(477)"1991/2005"

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-844-860](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-844-860)

Цибульська Світлана Михайлівна аспірантка кафедри освітології та психолого-педагогічних наук, старший викладач Інституту післядипломної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-5935-3351>

ПОШУК І РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ІДЕЙ В ЦАРИНІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ І ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1991-2005)

Анотація. У статті висвітлено результати історико-педагогічного аналізу і інноваційних ідей і особливостей їх реалізації в післядипломній педагогічній освіті України у хронологічних межах 1991–2005 рр. Подано узагальнені освітні практики закладів удосконалення вчителів та післядипломної педагогічної освіти цих років; особливості інноваційного поступу галузі в умовах трансформації освітніх парадигм і становлення системи післядипломної педагогічної освіти, відмінної від попередньої історичної доби. Розкрито сутнісні особливості трансформацій післядипломної педагогічної освіти в умовах переходу від знаннєвої до особистісно орієнтованої парадигми, що полягають в переосмисленні цілей і завдань післядипломної педагогічної освіти, оновленні її змісту та організаційних форм, утвердження ідей гуманізації, демократизації та безперервності професійного розвитку педагогів. У руслі проблематики статті схарактеризовано провідну роль інститутів удосконалення вчителів та інститутів післядипломної педагогічної освіти як науково-методичних, інформаційних і організаційних центрів упровадження та поширення освітніх інновацій, узагальнення передового педагогічного досвіду, координації експериментальної й дослідно-методичної роботи. Узагальнено вплив нормативно-правового забезпечення на активізацію інноваційних процесів і розкрито основні напрями інноваційного пошуку: оновлення змісту навчання, розвиток нових форм методичної роботи; реструктуризація закладів післядипломної освіти та формування інформаційно-освітнього простору. За результатами історико-генетичного аналізу з'ясовано, що інновації у системі післядипломної педагогічної освіти 1991–2005 років мали переважно пошуково-експериментальний характер і ще не були оформлені у вигляді цілісної концептуальної моделі, однак саме вони заклали основу для подальшої модернізації галузі та становлення післядипломної педагогічної освіти як органічної складової системи неперервної освіти дорослих. Результати дослідження становитимуть наукове підґрунтя для подаль-

шого дослідження реалізації інноваційних ідей у діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти у хронологічних межах 2006-2024 років.

Ключові слова: післядипломна педагогічна освіта, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, інноваційні ідеї, інноваційні процеси, обласні інститути удосконалення вчителів, інститути післядипломної педагогічної освіти, реструктуризація, система післядипломної педагогічної освіти, період.

Tsybulska Svitlana Mykhailivna postgraduate student at the Department of Education and Psychological and Pedagogical Sciences, senior lecturer at the Institute of Postgraduate Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-5935-3351>

SEARCH AND IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE IDEAS IN THE FIELD OF TEACHER TRAINING AND POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION IN UKRAINE (1991-2005)

Abstract. The article highlights the results of historical and pedagogical analysis of innovative ideas and the peculiarities of their implementation in postgraduate pedagogical education in Ukraine in the period from 1991 to 2005. It presents generalised educational practices of teacher training institutions and postgraduate teacher education during these years; features of innovative progress in the field in the context of the transformation of educational paradigms and the establishment of a postgraduate teacher education system that differs from the previous historical era. The essential features of the transformations of postgraduate teacher education in the context of the transition from a knowledge-based to a person-oriented paradigm are revealed, which consist in rethinking the goals and objectives of postgraduate teacher education, updating its content and organisational forms, and establishing the ideas of humanisation, democratisation and continuity of professional development for teachers. In line with the subject matter of the article, the leading role of teacher training institutes and postgraduate teacher education institutes as scientific, methodological, informational and organisational centres for the implementation and dissemination of educational innovations, the generalisation of advanced pedagogical experience, and the coordination of experimental and research-methodological work is characterised. The influence of regulatory and legal support on the activation of innovative processes is summarised, and the main directions of innovative research are revealed: updating the content of education, developing new forms of methodological work, restructuring postgraduate education institutions, and forming an information and educational space. Based on the results of historical and genetic analysis, it has been established that innovations in the system of postgraduate pedagogical education in 1991–2005 were mainly exploratory and experimental in nature and had not yet been formalised into a

coherent conceptual model. However, it was these innovations that laid the foundation for the further modernisation of the sector and the establishment of postgraduate teacher education as an integral part of the system of continuing adult education. The results of the study will form the scientific basis for further research into the implementation of innovative ideas in the activities of postgraduate teacher education institutions in the period 2006–2024.

Keywords: postgraduate teacher education, professional development of teaching staff, innovative ideas, innovative processes, regional teacher training institutes, postgraduate teacher education institutes, restructuring, system of postgraduate teacher training, period..

Постановка проблеми. У перебігу історичного відрізка часу 1991–2005 років увиразнено вплив інноваційних ідей і новітніх освітніх практик на поступ становлення та розвитку системи освіти в Україні і забезпечення сталого інноваційного суспільного розвитку післядипломної педагогічної освіти та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Ефективне впровадження нових знань і освітніх технологій у педагогічну практику неможливе без ґрунтовного осмислення історичного досвіду педагогів минулих років у становленні й еволюції інноваційної діяльності у сфері підвищення кваліфікації педагогів. Історико-генетичний аналіз дозволить виявити зміни щодо пошуку та впровадження інновацій у сфері післядипломної педагогічної освіти та підвищення кваліфікації вчителів.

У часовому відтинку 1991–2005 років післядипломна педагогічна освіта в Україні пройшла складний і багатогранний шлях змін: від адаптації освітніх зразків попередньої доби – до вдосконалення на інноваційних засадах. У цьому контексті особливої ваги набуває роль закладів системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників – інститутів післядипломної педагогічної освіти (ІППО), які історично виконують функцію науково-методичного, інформаційного та організаційного забезпечення інноваційних ідей і практик.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Різні аспекти інноваційного поступу української післядипломної педагогічної освіти в історико-педагогічному контексті проаналізовано в дисертаціях: О. Трофименко («Розвиток інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти в умовах післядипломної освіти») [28], І. Коновальчука («Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах») [14], К. Гораш («Інформаційне забезпечення впровадження освітніх інновацій у систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників») [6], Н. Євтушенко («Система підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті України і Республіки Польща») [9]. Питання історії новаторства висвітлюються у низці посібників та підручників, з-поміж яких заслуговує на увагу праця

С. Сисоевої, Т. Кристопчук «Освітні системи країн Європейського Союзу» [27]; «Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття)» за редакцією О. Сухомлинської, В. Курила [17]. Ідеї про педагогічну інноватику як головний чинник оптимізації співвідношення педагогічної теорії і практики виховання в умовах реформування системи освіти України розглядає у монографії А. Бойко [4]. Теоретичне осмислення інноваційної педагогічної діяльності вчителя як рушійної сили модернізації освіти України здійснено у дослідженнях В. Андрущенка [2], М. Артюшиної [3], Г. Золотарьової [11]. Активно досліджувалися проблеми соціальних та педагогічних передумов виникнення інноваційних шкіл (О. Адаменко) [1], класифікації основних інноваційних технологій навчання (В. Цина) [29].

Отже, у науковому дискурсі доволі розлого висвітлено питання змістового наповнення, структурних компонентів, моделей та умов функціонування й розвитку інноваційних освітніх процесів, проте проблема інноватики у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників залишається недостатньо опрацьованою та потребує подальшого наукового осмислення й уточнення.

Мета статті: за результатами науково-історичних студій з'ясувати та узагальнити особливості поступу інноваційних ідей і процесів у післядипломній педагогічній освіті в Україні (1991 – 2005 рр.).

Виклад основного матеріалу. Перші кроки на шляху державотворення й національно-культурного відродження України постають у нерозривній єдності з процесами становлення та розвитку системи післядипломної педагогічної освіти. Історичний вимір осмислення цілісності цих процесів передбачає поєднання досвіду минулих років із сучасними моделями модернізації післядипломної педагогічної освіти і професійного розвитку педагогічних працівників. Критичний аналіз історико-педагогічного досвіду підготовки керівних та педагогічних кадрів у системі післядипломної освіти, накопичений українською історією освіти, стане вагомим підґрунтям для окреслення пріоритетних напрямів розвитку галузі.

Період трансформацій завдань і змісту та організації післядипломної педагогічної освіти в умовах переходу від знаннєвої до особистісно орієнтованої парадигми (1991–2005) характеризується цілеспрямованим пошуком інноваційних ідей та формування нових підходів до підвищення кваліфікації педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти України. Цих років важливі зміни були зумовлені суттєвими зрушеннями в освітній сфері, насамперед становленням національної системи освіти, демократизацією й гуманізацією освітнього процесу, впровадженням інноваційних освітніх практик.

У контексті піднятої в статті проблеми ми погоджуємося з науковими узагальненнями сучасної української вченої О. Дубасенюк, згідно з якими інновації в освіті розглядаються як процес творення, запровадження та поширен-

ня в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних і управлінських технологій, результатом чого є підвищення рівнів досягнень структурних компонентів освіти та перехід системи до якісно нового стану. [8].

Після здобуття Україною незалежності, під впливом суспільно-політичних трансформацій, зміни освітньої парадигми (перехід від нормативно-знаннєвої до особистісно орієнтованої) відбувалося поступове переосмислення цілей освіти, оновлення змісту та організаційних засад професійного розвитку педагогічних працівників.

Зауважимо, що окреслені вище процеси протікали повільно і до середини 90-х рр. XX ст. функціонування системи післядипломної педагогічної освіти значним чином зберігало традиційні риси моделі попередньої історичної доби. В її основі була курсова форма підвищення кваліфікації з періодичністю один раз на п'ять років, регламентування змісту підвищення кваліфікації та уніфікація освітніх процесів. Водночас уже в першій половині 1990-х років у діяльності інститутів удосконалення вчителів простежуються ознаки інноваційного пошуку, який посилювався із прийняттям низки важливих нормативно-правових актів, а саме: Законів України: «Про освіту» (1991)[24], «Про інноваційну діяльність» (2002 та 2004) [23]; «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті» (2002) [18], «Концепції загальної середньої освіти» (2001) [15], «Положення про загальноосвітній навчальний заклад» (2000) [21], які утвердили стратегічні напрямки інноваційних перетворень у царині післядипломної педагогічної освіти. Тому перший період розвитку післядипломної педагогічної освіти, який окреслено хронологічними межами 1991 - 2005 рр., можна охарактеризувати як законотворчий. Цих років була сформована та впроваджена відповідна нормативно-правова база інноваційного розвитку, яка визначала місце і функції закладів післядипломної педагогічної освіти у цьому процесі.

1991–2005 років на загальнодержавному рівні теоретико-методологічним центром системи післядипломної педагогічної освіти в Україні став Центральний інститут удосконалення вчителів (із 1992 р. - Український інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти (УІПКККО)). У різні роки у закладі працювали провідні науковці: І. Жерносець, В. Бондар, М. Красовицький, С. Крисюк, Н. Коломінський, В. Маслов [20]. За їхньої участі розроблено стратегічні орієнтири удосконалення післядипломної педагогічної освіти та підвищення кваліфікації; започатковано низку наукових досліджень щодо впровадження інновацій у практику післядипломної освіти.

Центральний інститут удосконалення вчителів у тісній співпраці із НДІ педагогіки та НДІ психології, Інститутом системних досліджень України став осередком педагогічних нововведень: виконував роль координаційного центру інноваційної педагогічної діяльності, забезпечував розроблення й видання науково-методичних матеріалів. Наявність у структурі інституту кафедр суспіль-

них наук, педагогіки і психології, управління та школознавства створило передумови для консолідації зусиль викладачів і методистів у межах розроблення комплексної наукової проблеми «Підвищення психолого-педагогічної компетентності керівних кадрів народної освіти», що дало поштовх до організації психологічної служби в закладах загальної середньої освіти. 1994 року в загальноосвітніх закладах України вже працювало 2852 практичних психологи [19].

Центральним інститутом удосконалення вчителів розроблялась концептуальна ідея безперервності підвищення кваліфікації педагогічних і методичних кадрів. Це відображено у планово-програмних документах, які окреслюють коло завдань, що підлягали реалізації як у процесі курсової підготовки, так і в міжкурсовий період, із чіткою диференціацією за рівнями їх опрацювання, а саме: загальнодержавним, обласним, районним (міським) і шкільним, а також упровадження оригінальних навчально-тематичних планів підвищення кваліфікації вчителів, які викладають 2 і більше предметів [20, с. 157]. Інноваційною формою надання науково-методичної допомоги обласним інститутам удосконалення вчителів були проблемні семінари, які викладачі ЦІУВ проводили безпосередньо у регіонах. Позитивні відгуки отримали заняття з тематики, яка стосувалася проблем перебудови виховної роботи на основі ідей гуманізації та демократизації, шляхів удосконалення методичної роботи, організації безперервного підвищення кваліфікації, госпрозрахункової діяльності в освіті тощо [16, с.141].

У рамках інноваційної діяльності Інститут (ЦІУВ) займався організацією стажування працівників обласних інститутів удосконалення вчителів, спрямовував та координував їхню науково-методичну діяльність. Цих років функціонувало 25 обласних інститутів удосконалення вчителів та відповідний заклад Кримської Автономної республіки. До структури післядипломної освіти входили також 10 факультетів підвищення кваліфікації організаторів народної освіти, курси вчителів при вищих навчальних закладах [16, с.159].

Сукупно ці інституції забезпечували цілеспрямоване й безперервне підвищення кваліфікації працівників освіти на регіональному рівні, формували гнучку систему надання методичної допомоги та освітніх послуг педагогам і педагогічним колективам, а також організовували впровадження прогресивних освітніх технологій у навчально-виховний процес. Крім зазначеного вище, обласні інститути здійснювали науково-методичне керівництво діяльністю районних (міських) методичних кабінетів, надавали їм підтримку у проведенні семінарів, поширенні перспективного педагогічного досвіду та аналізували результати роботи. На районному (міському) рівні методичні кабінети забезпечували координацію процесів оволодіння педагогами практичними вміннями на основі досягнень педагогічної науки та передового досвіду, тоді як на шкільному рівні, відбувалося оновлення знань і вмінь, необхідних для розв'язання поточних завдань освітнього процесу [16, с. 164-165].

Варто зауважити: у діяльності Інститутів удосконалення вчителів простежуються ознаки інноваційного пошуку, пов'язані з оновленням змісту навчання, переглядом дисциплін, наповнених ідеологічним змістом, упровадженням курсів українознавчого, культурологічного й громадянського спрямування.

У контексті проблематики статті заслуговує на увагу діяльність Київського міжрегіонального інституту удосконалення вчителів м. Києва і Київської області (КМІУВ), який функціонував на базі об'єднаних Київського обласного та Київського міського інститутів удосконалення вчителів. Так 1992–1993 н.р. на їх базі проводилися семінари для керівників районних методичних кабінетів (РМК), методистів РМК та педагогів різних категорій з проблем: «Особливості вивчення історії рідного краю в курсі історії України» (Ф. Левітас); «Використання українських класичних та фольклорних музичних творів на уроках образотворчого мистецтва» (Б. Побережник); «Формування духовності учнів на інтегрованих уроках музики та світової художньої культури» (О. Павленко); «Вплив українських народних традицій на формування духовного світу дитини» (О. Павленко) [33].

За результатами історико-педагогічних студій з'ясовано: цих років Інститути удосконалення вчителів забезпечували поширення освітніх інновацій засобами упровадження спеціальних курсів, організації методичних семінарів і тренінгів у закладах освіти; надання методичного супроводу в інноваційних освітніх проектах. Цікавою формою роботи було надання методичної допомоги педагогічним працівникам, яка проводилась за місцем роботи автора досвіду. Зокрема у відповідності до плану узагальнення перспективного (передового) педагогічного досвіду Київським міжрегіональним інститутом удосконалення вчителів упродовж 1991-1992 н.р. було проведено низку занять: для вчителів історії з проблеми «Нові підходи до вивчення країн Східної Європи з курсу новітньої історії (за досвідом роботи вчителя-методиста історії та суспільствознавства школи № 54, кандидата історичних наук, Ф. Левітаса); для вчителів біології з проблеми «Система роботи РОМ вчителів Шевченківського р-ну по удосконаленню форм і методів проведення уроку» (за досвідом роботи РМО вчителів біології Шевченківського р-ну м. Києва); для вчителів усіх категорій з проблеми «Система роботи школи по формуванню в учнів національної самосвідомості засобами народознавства» (за досвідом Мирівської сш Кагарлицького р-ну). На таких курсах чи семінарських заняттях педагоги, автори досвіду, методисти, науково-педагогічні працівники розкривали теоретичні основи нових знань, новітні технології роботи. Поширення передового досвіду методистами обласних інститутів удосконалення вчителів, керівниками обласних творчих груп та районних методичних об'єднань підтверджувало доцільність цієї роботи. Так упродовж 1991-1992 н.р. КМІУВ проведено 33 семінари послідовників досвіду, упродовж 1992-1993 н.р. було вивчено напрацювання 32 керівних,

педагогічних кадрів, а також педагогічних колективів м. Києва та Київської області [30, 32].

Значний внесок у розвиток інноваційних практик у післядипломну педагогічну освіту зроблено вчителями, які мали звання «Заслужений вчитель України» та «Заслужений працівник освіти». Вони долучалися до розроблення актів, інструктажів, положень щодо впровадження інноваційних ідей і освітніх практик підвищення кваліфікації педагогів. Зокрема в Київському міжрегіональному інституті удосконалення вчителів (КМІУВ) ця категорія педагогічних працівників працювала над текстом «Положення про авторську творчу майстерню педагога-новатора» (1999 р.), творчі вчителі долучались до проведення спецкурсів («Система оцінювання знань учнів» (1999 р.) [36].

Відтак обласні інститути удосконалення вчителів у співпраці з керівниками закладів шкільної освіти включали вчителів до складу творчих груп, які займалися науково-дослідною та експериментальною роботи. Загальноосвітні школи, що мали відповідну матеріально-технічну базу, використовувались як осередки (майданчики) інноваційного розвитку. Так 2000 року у співпраці із дошкільними закладами Києва, Бучі, Керчі, Одеси, Полтави, Івано-Франківська, Львова та Дніпропетровська, під керівництвом Л. Кочиної, старшого наукового співробітника КМІУВ імені Бориса Грінченка, проводилась експериментальна апробація програми всебічного розвитку дитини «Перші кроки» за сприяння Міжнародного фонду «Відродження». Ще одним експериментальним майданчиком стала Фонтанська загальноосвітня школа соціальної реабілітації Одеської області. Учені С. Болтівець та В. Чугаєвський очолили довготривалий багатоетапний експеримент «Система психологічної, медичної і соціальної реабілітації дітей та підлітків з девіантною і делінквентною поведінкою» [37].

Творчі групи, до складу яких входили кращі викладачі закладів вищої освіти, методисти інститутів підвищення кваліфікації, вчителі загальноосвітніх шкіл працювали над розв'язанням актуальних науково-методичних проблем. Для координації та спрямування їх діяльності ЦІУВ встановив опорні інститути підвищення кваліфікації. Наприклад, творчі групи працювали на базі Ворошиловградського ОІУВ з проблеми «Підвищення ідейно-творчого рівня педагогічних кадрів в системі курсової і семінарської підготовки»; Дніпропетровського ОІУВ досліджувала проблему «Впровадження досягнень психолого-педагогічної науки і передового педагогічного досвіду в практику роботи шкіл», Київського МІУВ – «Удосконалення керівництва роботою обласного інституту», Львівського ОІУВ вирішувала науково-методичні підходи з проблеми «Удосконалення форм і методів навчальної роботи на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів» [16, с.139-140].

Заслуговує на увагу розвиток ідей авторських шкіл, педагогічного новаторства попереднього періоду в осередках апробації гуманістичних і особистісно

орієнтованих освітніх ідей. Значного поширення набув досвід О. Захаренка, реалізований у Сахнівській загальноосвітній школі, де було вибудовано цілісну виховну систему розвитку особистості дитини на основі співпраці школи й громади [10]. Вагомим став і педагогічний доробок М. Гузика, упроваджений в загальноосвітній школі м. Южне Одеської області, де розроблялась авторська модель рівневої та диференційованої освіти [7]. Досвід цих закладів суттєво вплинув на розвиток інноваційних процесів у загальній середній освіті та системі післядипломної педагогічної підготовки.

Про те, як зазначає сучасна українська вчена Г. Іванюк, подекуди впровадження новаторських ідей зупинялося ще на етапі вивчення досвіду. Помилковими часто були й спроби механічного перенесення чужого досвіду без урахування економічних, соціально-культурних та педагогічних умов для кожної школи зокрема [12]. За відсутності адаптаційних механізмів інновація втрачала свою ефективність і не набувала системного характеру. Проте попри наявність окремих недоліків і суперечностей, новаторство в освітній практиці загалом відіграло конструктивну роль, сприяючи оновленню змісту й форм навчання, активізації педагогічної творчості та поступальному розвитку національної системи освіти.

Цих років зміцнювалися зв'язки закладів післядипломної освіти з педагогічними інститутами, університетами та науково-дослідними установами; створювалися лабораторії з вивчення проблем інноваційної організації педагогічної праці, що забезпечувало творчий розвиток слухачів і ефективно впровадження результатів наукових досліджень у масову освітню практику.

2004 р. Центром педагогічних інновацій та інформації Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України, заснованого 1999 р. на базі Державної Академії керівних кадрів освіти (правонаступниці УПКККО), було створено банк педагогічних інновацій. Він нагромадив відомості про понад 500 інноваційних напрацювань у всіх ланках системи освіти України та тривалий час був представлений на офіційному вебсайті закладу [5, с.33].

Створення та розвиток інформаційно-освітнього простору закладів післядипломної освіти був ще одним важливим напрямком інноваційної роботи. Ключовим інструментом цього процесу було видання фахових науково-методичних журналів, що слугували майданчиком поширення інноваційних педагогічних практик, результатів наукових пошуків, авторських підходів і технологій професійного зростання вчителів. Періодичні видання такого спрямування забезпечували взаємозв'язок теорії та освітньої практики, активізували професійний діалог у педагогічному середовищі, сприяли удосконаленню методичної діяльності та становленню регіональних науково-педагогічних шкіл. Низка видань: «Наша школа» Одеського ОІУВ (рік заснування: 1923 р., відновлено в 1993 р.), «Нова педагогічна думка» Рівненського ОІППО (1994 р.), «Джерела»

Івано-Франківського ОППО (1995 р.), «Нива знань» Дніпропетровського ОППО (1995 р.), «Педагогічна Житомирщина» КЗ «Житомирський ОППО» (1999 р.), «Таврійський вісник освіти» КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (2003 р.) - висвітлювали різні аспекти досвіду минулих років та впровадження інновацій у шкільну практику та здійснювали презентацію наукових і методичних розробок і творчих напрацювань учителів. На шпальтах журналів друкували статті про роботу з обдарованими дітьми та результати експериментальної роботи в навчальних закладах, нариси про видатних діячів науки та освіти [13].

Крім періодичних видань, обласні інститути післядипломної освіти в цей історичний період займались випуском друкованої продукції. 1991 року на виконання Закону «Про мови в Українській РСР» (1991) обласною творчою групою вчителів під керівництвом кабінету української мови і літератури Тернопільського інституту вдосконалення вчителів (В. Гоцуляк, В. Крамар) розроблено спеціальну програму «Тернопільщина літературна» та видано однойменний журнал із текстами творів українських авторів накладом 65 тисяч екземплярів для закладів області. 1992 року на допомогу вчителям креслення, образотворчого мистецтва підготовлено змістовий матеріал та опубліковано методичні матеріали завідувача кабінетом образотворчого мистецтва та креслення Н. Струбицької: «І на тім рушникові», «Мистецтво екслібриса», «Повернення із забуття» (про витинання як вид народної декоративної творчості) [25].

Значний унесок у розбудову післядипломної педагогічної освіти на інноваційних засадах зроблено викладачами КМІУВ. 1993-1994 н.р. вийшли друком такі праці: збірник статей «Державне відродження України» (Ф. Левітас, А. Коновал, Т. Нестеренко), методичний посібник «Уроки народознавства в початкових класах» (О. Хорошковська, Л. Дмитренко), збірник методичних рекомендацій «Народознавчі традиції виховання: метод, форма, модель» які поширювались на теренах усіх областей України [34].

У кожній області заклади післядипломної педагогічної освіти підготували матеріали з народознавства та вивчення краєзнавчого компоненту, що відображали історико-культурну специфіку регіону. Водночас активізувалася діяльність із розроблення навчально-методичних посібників і дидактичних матеріалів для закладів загальної середньої освіти. Загалом у КМІУВ за 1991-1992 н.р. видано 34, за 1993-1994 н.р. – 46, 1996-1997 н.р. - 53 найменувань навчальної, наукової та методичної літератури [31,34,35].

Щорічними майданчиками для представлення актуальних освітніх ідей та інноваційних практик у науково-педагогічній літературі, мультимедійних ресурсів і проєктів цифрової модернізації освітнього процесу були виставки-презентації, започатковані 2004 р. МОН України «Інноваційні технології навчання». Цьому передувала робота інститутів удосконалення вчителів в інформаційному-цифровому полі: проведення семінарів-практикумів із забезпечення основ

інформаційної культури та комп'ютерної грамотності, тренінги за програмою Intel «Навчання для майбутнього», які забезпечували впровадження новітніх інформаційних технологій у освітній процес. Ці заходи стали однією з інноваційних форм підвищення рівня післядипломної освіти в педагогів тих років.

Важливим кроком у модернізації закладів післядипломної педагогічної освіти була їх реструктуризація: перетворення інститутів удосконалення вчителів у інститути післядипломної педагогічної освіти. Процес реорганізації активізувався наприкінці 1990-х і був остаточно нормативно закріплений наказом МОН № 538 від 17.11.2000 р. «Про затвердження Положення про республіканський (АР Крим), обласні та Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти» [22].

Відповідно Львівський обласний інститут удосконалення вчителів було перейменовано в Львівський інститут післядипломної педагогічної освіти 1992 р., Тернопільський – 1993 р., Івано-Франківський – 1994 р. Деякі заклади кілька разів міняли свою назву, зокрема Харківський обласний інститут удосконалення вчителів спочатку став обласним інститутом удосконалення кваліфікації вчителів, потім - обласним інститутом післядипломної освіти та менеджменту. А з 16 серпня 2001 по 14 квітня 2010 року цей інститут називався «Харківський обласний науково-методичний інститут безперервної освіти» (зараз – Комунальний вищий навчальний заклад «Харківська академія неперервної освіти», створений рішенням сесії Харківської обласної ради № 1660-V від 14 квітня 2010 року.) [26].

Унаслідок реорганізації значно розширилися функції інститутів: вони утвердилися як науково-методичні центри, що забезпечували не лише проведення традиційних курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, а й реалізували системний супровід упровадження інноваційних технологій. Процес перебудови інститутів супроводжувався формуванням кафедральної структури, залученням науково-педагогічних працівників до розроблення авторських програм і навчально-методичного забезпечення підвищення кваліфікації педагогів. Інституалізація ППО сприяла переходу від вузько курсової моделі до більш комплексного розуміння професійного розвитку вчителя.

Приєднання України до Болонського процесу (19 травня 2005 року) сприяло розвитку міжнародного співробітництва, що охоплювало спільне із закордонними науковими та освітніми установами проведення курсів перепідготовки для слухачів, а також організацію й участь у міжнародних конференціях, семінарах, форумах, педагогічних виставках, освітніх ярмарках.

Висновок.

Аналіз наукових праць та вивчення інноваційного досвіду закладів післядипломної освіти на теренах України у хронологічних межах періоду 1991–2005 років дозволяє зробити висновок, що впровадження інновацій у системі підви-

щення кваліфікації педагогічних працівників відзначалося здебільшого пошуково-експериментальною спрямованістю. Ці новації ще не набули концептуального оформлення у вигляді цілісної моделі неперервного професійного розвитку, однак саме вони створили необхідні передумови для подальшої модернізації галузі. Нами визначено кілька взаємопов'язаних напрямків, що характеризують інноваційний характер післядипломної педагогічної освіти цих років: чітко окреслений перехід до особистісно орієнтованої спрямованості післядипломної педагогічної освіти як провідної методологічної засади її розвитку; оновлення змісту навчання, зорієнтованого на реальні запити й професійні потреби педагогів; видозміна управлінських підходів до освітньої діяльності, що свідчило про відхід від традиційних управлінських моделей; суттєві зміни в структурі закладів післядипломної освіти, що полягали у розширенні їх мережі, формуванні нових інституційних форм (кафедр, лабораторій). У зазначений період поступово утверджується бачення післядипломної педагогічної освіти як органічної складової системи неперервної освіти дорослих, зорієнтованої не лише на актуалізацію знань, а й на формування професійної компетентності, розвиток педагогічної креативності та становлення інноваційної позиції вчителя.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути аспекти розвитку інноваційних ідей та особливостей їх практичного впровадження в поступ післядипломної педагогічної освіти в роки II періоду – модернізації системи післядипломної педагогічної освіти в умовах євроінтеграції (2006 – 2024).

Література:

1. Адаменко О. В. Соціальні й педагогічні умови розвитку та методологічні основи історико-педагогічного аналізу новаторства в освіті. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1805/1/3.pdf>. (дата звернення: 15.02.2026)
2. Андрущенко В. Роздуми про вчителя. Вища освіта України, 2011. № 2. С. 6–12.
3. Артюшина М. В. Інноваційна діяльність у професійно-технічній освіті: поняття, підходи, технології. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, 2014. Вип. 37. С. 133–137.
4. Бойко А. М. Упровадження педагогічної інноватики в практику виховання: монографія. Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2011. 384 с.
5. Гладуш В. «Університет менеджменту освіти: передісторія створення та розвитку», Післядипломна освіта в Україні, № 1, с. 26–33, 2018.
6. Гораш К. В. Інформаційне забезпечення впровадження освітніх інновацій у систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Нац. акад. пед. наук України, Університет менеджменту освіти, ЦППО. Київ, 2010. 229 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42052> (дата звернення: 15.02.2025)
7. Гузик М. П. Комбінована система організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Ін-т педагогіки, АПН України. Київ, 2004. 25 с.

8. Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12–28. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/42971148.pdf>. (дата звернення: 15.02.2026)
9. Євтушенко Н.В. Система підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті України і Республіки Польща: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Нац академії пед наук України імені Івана Зязюна, Ін-т пед освіти і освіти дорослих. Київ, 2021, 502 с.
10. Захаренко О.А. Усе починається зі школи. Суперечливі думки. Слово до нащадків: К., 2006. С. 200
11. Золотарьова Г. М. Інноваційна педагогічна діяльність як рушійна сила розвитку науки та освіти України. Наукові записки кафедри педагогіки, 2010. Вип. 24. С. 79-85.
12. Іванюк Г. І, Антипін Є. Б. Підготовка вчителя в умовах глобальних невизначених змін: освітні запити та виклики Колективна (три і більше авторів). Theoretical and practical aspects of the development of modern scientific research: Scientific monograph. Part 2. "Baltija Publishing", Latvia, Рига, Латвія. 2022, Р. 260 - 280
13. Інформація щодо друкованих видань УВУПО. <https://surl.li/bxawvm> (дата звернення: 15.02.2026)
14. Коновальчук І. Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загально-освітніх навчальних закладах: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир: 2015, 437 с.
15. «Концепції загальної середньої освіти»: Постанова Колегії Міністерства освіти і науки України, Президії Академії педагогічних наук України № 12/5-2 від 22.11.2001 https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_5-2290-01#Text (дата звернення: 15.02.2026)
16. Крисюк С.В. Розвиток післядипломної освітнєдагогічних кадрів в Україні (1944 – 1995 рр.): монографія. Л.: ЛОНМІО, 1997
17. Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття): посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської, В. С. Курила ; Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 444 с.
18. «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті»: указ Президента України від 17.04.2002 № 3472002 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 15.02.2026)
19. Офіційний портал КМДА. Психологічна служба у системі освіти України: становлення і розвиток. https://minio.kyivcity.gov.ua/kyivcity/imported_content/64d1a6ff0c6b1.pdf (дата звернення: 15.02.2026)
20. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: за ред. І. Ф. Жерносека, М.Ю. Красовицького, С.В. Крисюка. К.: Освіта, 1992. 190 с.
21. Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. N 964 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.02.2026)
22. «Про затвердження Положення про республіканський (АР Крим), обласні та Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти»: наказ МОН № 538 від 17.11.2000 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0651-01#Text> (дата звернення: 15.02.2026)
23. «Про інноваційну діяльність»: Закон України від 04.07.2002 (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 36, ст.266) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 15.02.2026)

24. «Про освіту»: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 34, ст. 451 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (дата звернення: 15.02.2026)
25. Сайт Тернопільського ОКІППО. 1990-ті роки. <https://ippo.edu.te.ua/about/history/1990> (дата звернення: 15.02.2026)
26. Сайт «Харківської академії неперервної освіти». Історія Академії. http://edu-post-diploma.kharkov.ua/?page_id=6150 (дата звернення: 15.02.2026)
27. Сисоєва С. О., Кристочук Т.Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навчальний посібник. Київський ун-т ім. Бориса Грінченка. Рівне : Овід, 2012. 352 с.
28. Трофименко О. А. Розвиток інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти в умовах післядипломної освіти: дис. ... доктора філософії : 011. Освітні, педагогічні науки. КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради». Одеса, 2025. 326 с.
29. Цина В. Сучасні інноваційні технології навчання студентів та роль педагога в їх реалізації. Педагогічні науки, 2010. Вип. 2. С. 108-113
- Матеріали з фондів архіву Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
30. План роботи на 1991-1992 н.р. План узагальнення передового педагогічного досвіду педагогічних та керівних кадрів, педагогічних колективів м. Київ та Київська обл. с 28-34
31. План роботи на 1991-1992 н.р. Підготовка і випуск друкованої продукції, ар. 60-67.
32. План роботи на 1992-1993 н.р. План узагальнення передового педагогічного досвіду педагогічних та керівних кадрів, педагогічних колективів м. Київ та Київська ар. 77-85
33. План роботи на 1992-1993 н.р. План проведення семінарів працівників освіти м. Києва і Київської області на 1992-1993 навчальний рік. ар. 103-107
34. План роботи на 1993-1994 н.р. Підготовка і випуск друкованої продукції, ар. 139-145
35. План роботи на 1996-1997 н.р., Тематичний план випуску наукової, методичної і навчальної літератури Київського міжрегіонального інституту удосконалення вчителів імені Бориса Грінченка на 1996-1997 н.р., ар. 69-136
36. План роботи (Вересень-грудень 1999- 2000 н.р.) Протокол доручень, напрацьованих під час проведення педагогічної ради з педагогічними працівниками, що мають звання «Заслужений учитель» та «Заслужений працівник освіти» від 2 вересня 1999р.
37. КМІУВ ім. Бориса Грінченка. Річний план роботи-2000 р. Експериментальна робота. С. 50.

References:

1. Adamenko O. V. Sotsialni y pedahohichni umovy rozvytku ta metodolohichni osnovy istoryko-pedahohichnoho analizu novatorstva v osviti [Social and pedagogical conditions for development and methodological foundations of historical and pedagogical analysis of innovation in education]. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1805/1/3.pdf>.
2. Andrushchenko V. Rozdumy pro vchytelia [Reflections on teachers]. Vyshcha osvita Ukrainy, 2011. № 2. S. 6–12.
3. Artiushyna M. V. Innovatsiina diialnist u profesiino-tekhchnii osviti: poniattia, pidkhody, tekhnolohii [Innovative activities in vocational education: concepts, approaches, technologies]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy, 2014. Vyp. 37. S. 133–137.
4. Boiko A. M. Uprovazhzhennia pedahohichnoi innovatyky v praktyku vykhovannia Упровадження педагогічної інноватики в практику виховання []: monohrafiia. Poltava : NPU im. V.H. Korolenka, 2011. 384 s.

5. Hladush V. «Universytet menedzhmentu osvity: predistoriia stvorennia ta rozvytku» [University of Educational Management: background to its creation and development], Pisliadyplomna osvita v Ukraini, № 1, s. 26– 33, 2018.

6. Horash K. V. Informatsiine zabezpechennia vprovadzhennia osvitnikh innovatsii u systemu pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv [Information support for the implementation of educational innovations in the system of professional development for teaching staff]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 – zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky. Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, Universytet menedzhmentu osvity, TsIPPO. Kyiv, 2010. 229 s. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42052> (data zvernennia: 15.02.2025)

7. Huzyk M. P. Kombinovana systema orhanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v zahalnoosvitnii shkoli [Combined system for organizing the educational process in general education schools]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.09. In-t pedahohiky, APN Ukrainy. Kyiv, 2004. 25 s.

8. Dubaseniuk O.A. Innovatsii v suchasni osviti [Innovations in modern education]. Innovatsii v osviti: intehtatsiia nauky i praktyky: zbirnyk naukovy-metodychnykh prats. Zhytomyr: vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2014. S. 12–28. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/42971148.pdf>. (data zvernennia: 01.02.2026).

9. Ievtushenko N.V. Systema pidvyshchennia kvalifikatsii vchyteliv pryrodnycho-matematychnykh predmetiv u pisliadyplomnii osviti Ukrainy i Respubliky Polshcha [System for improving the qualifications of teachers of natural sciences and mathematics in postgraduate education in Ukraine and the Republic of Poland]: dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Nats akademii ped nauk Ukrainy imeni Ivana Ziaziuna, In-t ped osvity i osvity doroslykh. Kyiv, 2021, 502 s.

10. Zakharenko O.A. Use pochynaietsia zi shkoly. Superechlyvi dumky [It all starts at school. Conflicting opinions]. Slovo do nashchadkiv: K., 2006. S. 200

11. Zolotarova H. M. Innovatsiina pedahohichna diialnist yak rushiina syla rozvytku nauky ta osvity Ukrainy [Innovative pedagogical activity as a driving force for the development of science and education in Ukraine]. Naukovi zapysky kafedry pedahohiky, 2010. Vyp. 24. S. 79-85.

12. Ivaniuk H. I, Antypin Ye. B. Pidhotovka vchytelia v umovakh hlobalnykh nevyznachenykh zmin: osvitni zapyty ta vyklyky [Teacher training in times of global uncertainty: educational demands and challenges]: kol. monohrafiia. Theoretical and practical aspects of the development of modern scientific research: Scientific monograph. Part 2. “Baltija Publishing”, Latvia, Ryha, Latviia. 2022, R. 260 - 280

13. Informatsiia shchodo drukovanykh vydan UVUPO [Information on printed publications of the Ukrainian Association of Professional Photographers]. <https://surl.li/bxawvm>

14. Konovalchuk I. Teoretychni ta tekhnolohichni zasady realizatsii innovatsii u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Theoretical and technological foundations for implementing innovations in general education institutions]: avtoref. dys. ... doktora ped. nauk: 13.00.01 Zhytomirskyi derzh. un-t im. Ivana Franka. Zhytomyr: 2015, 437 s.

15. «Kontseptsii zahalnoi serednoi osvity» [Concepts of general secondary education]: Postanova Kolehii Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, Prezydii Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy № 12/5-2 vid 22.11.2001 https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_5-2290-01#Text

16. Krysiuk S.V. Rozvytok pisliadyplomnoi osvitypedahohichnykh kadrov v Ukraini (1944 – 1995 rr.) [The development of postgraduate education for teaching staff in Ukraine (1944–1995)]: monohrafiia. L.: LONMIO, 1997

17. Narysy z istorii rozvytku novatorskykh navchalno-vykhovnykh zakladiv v Ukraini (XX stolittia) [Essays on the history of innovative educational institutions in Ukraine (20th century)]: posib. / za red. O. V. Sukhomlynskoï, V. S. Kuryla ; Luhansk : Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2010. 444 s.

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

18. «Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u XXI stolitti» [National Doctrine for the Development of Education in Ukraine in the 21st Century]: ukaz Prezidenta Ukrainy vid 17.04.2002 № 3472002 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
19. Ofitsiyniy portal KMDA. Psykholohichna sluzhba u systemi osvity Ukrainy: stanovlennia i rozvytok [Psychological services in the Ukrainian education system: establishment and development]. https://minio.kyivcity.gov.ua/kyivcity/imported_content/64d1a6ff0c6b1.pdf
20. Pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh kadriv [Improvement of teaching staff qualifications]: za red. I. F. Zhernoseka, M.Iu. Krasovytskoho, S.V. Krysiuka.K.: Osvita, 1992. 190 s.
21. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro zahalnoosvitnii navchalnyi zaklad [The development of innovative processes in secondary general education institutions in Ukraine in the 20th century]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 chervnia 2000 r. N 964 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-2000-%D0%BF#Text>
22. «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro respublikanskyi (AR Krym), oblasni ta Kyivskyi i Sevastopolskyi miski instytuty pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity» [On approval of the Regulations on republican (Crimea), regional, and Kyiv and Sevastopol municipal institutes of postgraduate pedagogical education]: nakaz MON № 538 vid 17.11.2000 r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0651-01#Text>
23. «Pro innovatsiinu diialnist» [About innovative activities]: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2002, № 36, st.266) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
24. «Pro osvitu» [About education]: Zakon Ukrainy vid 23.05.1991 № 1060-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR), 1991, № 34, st. 451 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text>
25. Sait Ternopilskoho OKIPPO. 1990-ti roky [Website of the Ternopil Regional Institute of Postgraduate Education. 1990s.]. <https://ippo.edu.te.ua/about/history/1990>
26. Sait «Kharkivskoi akademii neperervnoi osvity». Istoriia Akademii [Website of the Kharkiv Academy of Continuing Education. History of the Academy]. http://edu-post-diploma.kharkov.ua/?page_id=6150
27. Sysoieva S. O., Krystopchuk T.Ye. Osvitni systemy krain Yevropeiskoho Soiuzu: zahalna kharakterystyka [Education systems in European Union countries: general characteristics]: navchalnyi posibnyk. Kyivskyi un-t im. Borysa Hrinchenka. Rivne : Ovid, 2012. 352 c.
28. 28. Trofymenko O. A. Rozvytok innovatsiinoi pozytsii pedahohiv zakladiv doshkilnoi osvity v umovakh pisladyplomnoi osvity [Development of the innovative position of preschool educators in the context of postgraduate education: dissertation]: dys. ... doktora filosofii : 011. Osvitni, pedahohichni nauky. KZVO «Odeska akademiia neperervnoi osvity Odeskoi oblasnoi rady». Odesa, 2025. 326 s.
29. Tsyna V. Suchasni innovatsiini tekhnolohii navchannia studentiv ta rol pedahoha v yikh realizatsii [Modern innovative technologies for teaching students and the role of the teacher in their implementation.]. Pedahohichni nauky, 2010. Vyp. 2. S. 108-113 Materialy arkhivu Kyivskoho stolychnoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka
30. Plan roboty na 1991-1992 n.r. Plan uzahalnennia peredovoho pedahohichnoho dosvidu pedahohichnykh ta kerivnykh kadriv, pedahohichnykh kolektyviv m. Kyiv ta Kyivska obl.[Plan for summarising the best teaching practices of teaching and management staff and teaching teams in Kyiv and Kyiv Oblast] s 28-34
31. Plan roboty na 1991-1992 n.r. Pidhotovka i vypusk drukovanoi produktsii [Preparation and publication of printed materials], s. 60-67.

32. Plan roboty na 1992-1993 n.r. Plan uzahalnennia peredovoho pedahohichnoho dosvidu pedahohichnykh ta kerivnykh kadriv, pedahohichnykh kolektyviv m. Kyiv ta Kyivska ar. [Plan for summarising the best teaching practices of teaching and management staff, teaching teams in Kyiv and Kyiv Oblast] s. 77-85

33. Plan roboty na 1992-1993 n.r. Plan provedennia seminariv pratsivnykiv osvity m. Kyieva i Kyivskoi oblasti na 1992-1993 navchalnyi rik [Plan for seminars for education workers in Kyiv and Kyiv Oblast for the 1992-1993 academic year]. s. 103-107

34. Plan roboty na 1993-1994 n.r. Pidhotovka i vypusk drukovanoi produktsii [Preparation and publication of printed materials], s. 139-145

35. Plan roboty na 1996-1997 n.r., Tematychnyi plan vypusku naukovoï, metodychnoi i navchalnoi literatury Kyivskoho mizhrehionalnoho instytutu udoskonalennia vchyteliv imeni Borysa Hrinchenka na 1996-1997 n.r. [Thematic plan for the publication of scientific, methodological and educational literature by the Boris Grinchenko Kyiv Interregional Institute for Teacher Training for the 1996-1997 academic year], s. 69-136

36. Plan roboty (Veresen-hruden 1999- 2000 n.r.) Protokol doruchen, napratsovanykh pid chas provedennia pedahohichnoi rady z pedahohichnymy pratsivnykamy, shcho maiut zvannia «Zasluzhenyi uchytel» ta «Zasluzhenyi pratsivnyk osvity» vid 2 veresnia 1999r. [Minutes of the instructions developed during the pedagogical council meeting with pedagogical workers who hold the titles of 'Honoured Teacher' and 'Honoured Worker of Education' on 2 September 1999.] s.43- 37. KMIUV im. Borysa Hrinchenka. Richnyi plan roboty-2000 r. Eksperymentalna robota [Experimental work]. S. 50.

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

УДК 378:001.895

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-861-874](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-861-874)

Чудик Андрій Васильович кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізичного виховання і спорту, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0002-6818-0082>

Тушко Клавдія Юріївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0001-7684-5622>

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ: ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

Анотація. Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню основних категорій готовності майбутніх фахівців до використання інновацій в умовах вищої освіти. Актуальність дослідження зумовлена суперечністю між зростаючою потребою практики у фахівцях, здатних працювати в середовищі постійного оновлення, та відсутністю в педагогічній теорії узгодженої моделі формування відповідної готовності. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури встановлено, що готовність до використання інновацій є інтегральною якістю особистості, яка не зводиться до окремих знань або умінь, а являє собою їх органічний синтез, підкріплений ціннісними установками фахівця.

У статті виокремлено та детально охарактеризовано чотири основні категорії досліджуваної готовності: мотиваційну, когнітивну, операційну та рефлексивну. Мотиваційна категорія розглядається як системоутворювальна, що визначає спрямованість фахівця на інноваційну діяльність. Когнітивна охоплює систему знань про природу, типологію та принципи управління інноваційними процесами. Операційна представляє практично-діяльнісний вимір готовності – сукупність умінь планування, реалізації та контролю нововведень. Рефлексивна забезпечує здатність до критичного самоаналізу й коригування власної інноваційної поведінки. Доведено, що зазначені категорії утворюють цілісну саморегульовальну систему, послаблення будь-якого з елементів якої знижує загальну ефективність інноваційної діяльності фахівця.

Окреслено структуру формування готовності в освітньому процесі через чотири взаємопов'язані компоненти: цільовий, змістовий, процесуальний і результативний. Визначено педагогічні умови ефективного формування готовності –

організаційні, психологічні та методичні, – а також основні бар'єри цього процесу і шляхи їх подолання. Результати дослідження можуть бути використані при проєктуванні освітніх програм підготовки фахівців різних галузей, зокрема в закладах вищої освіти педагогічного та управлінського профілю.

Ключові слова: готовність до інновацій, майбутній фахівець, інноваційна діяльність, мотиваційна готовність, рефлексія, педагогічні умови, вища освіта.

Chudyk Andrii candidate of pedagogical sciences, associate professor, professor of the department of physical education and sports, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Service of Ukraine, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0002-6818-0082>

Tushko Klavdiya Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Socio-Economic Disciplines, National Academy of the State Border Service of Ukraine, Khmelnytskyi <https://orcid.org/0000-0001-7684-5622>

FORMATION OF READINESS OF FUTURE SPECIALISTS TO USE INNOVATIONS: MAIN CATEGORIES

Abstract. Higher education has always performed the function of preparing specialists for conditions that have not yet arrived. This function becomes especially acute when the gap between the content of learning and real practice becomes noticeable: a graduate armed with knowledge of how everything is arranged now suddenly finds himself in an environment where this knowledge already needs to be revised.

The article is devoted to the theoretical substantiation of the main categories of future specialists' readiness to use innovations in higher education. The relevance of the study is determined by the contradiction between the growing practical demand for specialists capable of working in a constantly evolving environment and the lack of a coherent theoretical model for developing such readiness in pedagogical science. Based on an analysis of psychological and pedagogical literature, readiness to use innovations is defined as an integral personal quality that cannot be reduced to individual knowledge or skills, but represents their organic synthesis reinforced by the specialist's value orientations.

The article identifies and characterises four main categories of the studied readiness: motivational, cognitive, operational, and reflective. The motivational category is considered as system-forming, determining the specialist's orientation toward innovative activity. The cognitive category encompasses the body of knowledge about the nature, typology, and management principles of innovation

processes. The operational category represents the practical-activity dimension of readiness – a set of skills for planning, implementing, and monitoring innovations. The reflective category ensures the capacity for critical self-analysis and adjustment of one's innovative behaviour. It is argued that these categories form a coherent self-regulating system, in which the weakening of any element reduces the overall effectiveness of the specialist's innovative activity.

The structure of readiness formation within the educational process is outlined through four interrelated components: goal-setting, content, procedural, and evaluative. The pedagogical conditions for effective readiness formation – organisational, psychological, and methodological – are identified, along with the main barriers to this process and ways to overcome them.

Keywords: readiness for innovation, future specialist, innovative activity, motivational readiness, reflection, pedagogical conditions, higher education.

Постановка проблеми. Вища освіта завжди виконувала функцію підготовки фахівців до умов, які ще не настали. Ця функція набуває особливої гостроти тоді, коли розрив між змістом навчання і реальною практикою стає відчутним: випускник, озброєний знаннями про те, як усе влаштовано зараз, раптом опиняється в середовищі, де ці знання вже потребують перегляду. Питання полягає не в тому, чи стикнеться майбутній фахівець із необхідністю змінювати усталені підходи до роботи – це практично неминуче. Питання в тому, чи буде він внутрішньо готовий до такого зіткнення.

Готовність до використання інновацій не є вродженою рисою особистості і не виникає сама по собі в процесі навчання. Вона потребує цілеспрямованого формування – через відповідно організований зміст, методи й умови освітнього процесу. Разом із тим у педагогічній теорії досі немає консенсусу щодо того, які саме компоненти утворюють структуру цієї готовності і яким чином вони співвідносяться між собою. Одні дослідники зводять її до суми практичних умінь, інші – до мотиваційних установок, ще інші наголошують на рефлексивній здатності як визначальній. Така розрізненість підходів ускладнює проектування конкретних освітніх програм і знижує їхню результативність.

Зазначена суперечність між практичною потребою у фахівцях, здатних ефективно працювати в умовах постійного оновлення, і недостатньою теоретичною розробленістю відповідної моделі підготовки визначає актуальність цього дослідження.

Мета статті – визначити та обґрунтувати основні категорії готовності майбутніх фахівців до використання інновацій, розкрити їх структуру і взаємозв'язок та окреслити педагогічні умови ефективного формування цієї готовності в системі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема готовності особистості до діяльності в умовах змін має тривалу історію у психолого-педагогічній науці. Класичні розвідки у цій галузі пов'язані насамперед із працями зарубіжних дослідників, котрі закладали концептуальні підвалини для подальших теоретичних і прикладних пошуків.

Фундаментальним для розуміння природи готовності є внесок Е. Еріксона [9] та А. Маслоу [11], які розглядали здатність людини до змін крізь призму особистісного розвитку і ієрархії потреб: готовність до нового виникає тоді, коли людина перебуває в стані внутрішньої відкритості, підкріпленої відчуттям власної компетентності й захищеності. К. Роджерс [13] розвинув цю ідею в педагогічному напрямі, показавши, що середовище, яке підтримує автономію й ініціативу, є необхідною умовою формування творчої активності майбутнього фахівця.

Питання інноваційної діяльності в освіті детально опрацьовано у працях І. Дичківської [1], яка систематизувала типологію педагогічних інновацій та обґрунтувала критерії їх добору й оцінювання в контексті вищої школи. О. Пометун [3] розробила теоретичні й методичні засади інтерактивного навчання, довівши його ефективність для формування діяльнісних і рефлексивних компетентностей студентів. Суттєвий внесок у розуміння мотиваційних механізмів інноваційної поведінки зробила Л. Подимова [12], дослідження якої засвідчують пряму залежність між рівнем внутрішньої мотивації педагога та стійкістю його інноваційної активності.

В англomовній науковій традиції проблема готовності до інновацій розглядається переважно через концепцію «readiness for change». Дослідження А. Арменакіс і співавторів показали, що ця готовність є когнітивно-емоційним станом, що передуює організаційним змінам і визначає їхню успішність [6]. Р. Хол і С. Хорд у своїй моделі «Concerns-Based Adoption Model» (CBAM) запропонували інструментарій для відстеження індивідуальних стадій прийняття інновацій – від початкового усвідомлення до повноцінної інтеграції нового в практику [10].

Узагальнення наявних досліджень свідчить про те, що готовність до використання інновацій є багатовимірним конструктом, вивчення якого потребує інтеграції мотиваційного, когнітивного, операційного та рефлексивного підходів. Саме ця інтегративна перспектива визначає теоретичну рамку пропонованого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Сучасне професійне середовище характеризується постійними змінами, динамічним оновленням методів і підходів до виконання фахових завдань. У цих умовах формування готовності майбутніх спеціалістів до використання інновацій набуває принципового значення для системи вищої освіти. Відповідна готовність виступає не лише інструментальною якістю, а й фундаментальною характеристикою особистості, що визначає

спроможність фахівця до ефективної діяльності в умовах невизначеності та постійного оновлення.

Поняття «інновація» у педагогічному контексті має багатогранний зміст. У найширшому розумінні інновація трактується як цілеспрямоване нововведення, що вдосконалює процес навчання або підвищує якість професійної діяльності. Засадничим у формуванні цього поняття є внесок Й. Шумпетера [5], котрий у праці «Теорія економічного розвитку» (1911) визначив інновацію як нову комбінацію наявних ресурсів, спрямовану на створення якісно нового продукту, методу чи організаційної форми [1]. Перенесений у педагогічну площину, цей підхід набув самостійного змісту: інновація в освіті – це свідоме й обґрунтоване запровадження нових змістових, методичних або організаційних елементів, що підвищують ефективність навчально-виховного процесу.

Поняття «готовність» є одним із центральних у психолого-педагогічній теорії. У структурному відношенні вона охоплює щонайменше три взаємопов'язані компоненти: *мотиваційний* (позитивне ставлення до нового, внутрішній спонукальний стимул), *когнітивний* (сукупність знань, необхідних для розуміння сутності інновації та її застосування) та *операційний* (практичні вміння й навички, що забезпечують реальне впровадження нововведення). Готовність до використання інновацій у такому розумінні є інтегральною якістю особистості, яка не зводиться до окремих знань чи умінь, а являє собою їх органічний синтез, підкріплений ціннісними установками фахівця.

Актуальність формування такої готовності обумовлена об'єктивними тенденціями розвитку суспільства. Прискорення соціальних, економічних і культурних змін вимагає від сучасного фахівця здатності не лише адаптуватися до нових умов, але й активно брати участь у процесах оновлення. Дж. Дьюї [7] у своїй прагматичній концепції освіти наголошував, що навчання має готувати людину не до відтворення відомого, а до вирішення нових, ще не усвідомлених нею завдань [2]. Цей принцип зберігає свою актуальність: підготовка, зорієнтована виключно на засвоєння наявного досвіду, не може забезпечити достатній рівень готовності до роботи в інноваційному середовищі.

Практичним виявом готовності до інновацій у педагогічній діяльності є, зокрема, здатність викладача або вихователя органічно адаптувати нові методи викладання до конкретних умов навчальної групи, критично оцінювати їх ефективність та свідомо коригувати власний підхід. Такий спосіб дії засвідчує не просте наслідування зразка, а справжню внутрішню готовність до змін, сформовану в процесі фахової підготовки.

Точність понятійного апарату є необхідною умовою наукового дослідження. Розглянемо ключові терміни, на яких ґрунтується подальший аналіз.

«Майбутній фахівець» – це студент вищого навчального закладу, який знаходиться в процесі опанування обраної спеціальності й формує підґрунтя для

свої подальшої професійної діяльності. Суттєвою рисою цього поняття є його перехідний характер: майбутній фахівець ще не є повноправним суб'єктом професійної практики, однак уже занурений у відповідне предметне й ціннісне середовище. З педагогічної точки зору саме цей період є найбільш сензитивним для цілеспрямованого формування готовності до інновацій.

«Використання інновацій» розуміється як свідомий процес застосування нових підходів, методів або засобів у практичній діяльності. Ключовим тут є слово «свідомий»: некритичне запозичення нового без розуміння його сутності та меж застосування не є справжнім використанням інновації. Воно передбачає аналіз, оцінку доцільності та відповідальну реалізацію нововведення.

Порівняльний аналіз підходів до визначення поняття «інновація» у різних педагогічних школах виявляє суттєві відмінності в розстановці акцентів. Низка науковців розглядали педагогічну інновацію переважно як результат цілеспрямованого пошуку, що має відповідати нормативним вимогам і вписуватися в систему державної освітньої політики [3]. Інновація тут – це насамперед відповідальна адаптація перевіреного нового до усталених умов. На противагу цьому, в рамках гуманістичної педагогіки Р. Роджерса інновація трактується як органічний вираз творчого потенціалу особистості, яка прагне до самоактуалізації [13]. Для Р. Роджерса [13] справжня інновація народжується зсередини – як особистісна ініціатива, а не як виконання зовнішньої настанови.

Наведені відмінності не є взаємовиключними: обидва підходи фіксують реальні аспекти складного феномену. Перший акцентує на системному та відповідальному характері інновації, другий – на її нерозривному зв'язку з внутрішньою мотивацією суб'єкта. Інтегративний погляд, що враховує обидві традиції, видається найбільш продуктивним для завдань сучасної фахової підготовки.

Ідея підготовки людини до змін і нового не є винаходом нашого часу – вона сягає корінням класичних педагогічних концепцій. Уже Я. А. Коменський у «Великій дидактиці» (1657) обстоював принцип природовідповідності навчання, що передбачав поступове ускладнення завдань та виховання в учня здатності самостійно застосовувати засвоєне в нових умовах [2]. Хоча сам термін «інновація» був А. Коменському невідомий, його педагогічна система містила фундаментальну ідею: освіта має формувати не лише знання, а й готовність до дії за нових обставин.

Суттєвий поворот у розумінні готовності до змін відбувся наприкінці XIX – на початку XX століття, коли прогресивістський рух у педагогіці висунув на перший план ідею активного навчання. Прогресивні школи початку XX століття – насамперед у США, а згодом і в Європі – почали свідомо відмовлятися від пасивного засвоєння знань на користь проєктних методів, дослідницького підходу й колективної творчої роботи. Ці нововведення не лише змінювали зміст

навчання, але й формували в учнів особливе ставлення до нового – як до чогось, що можна й потрібно вивчати, осмислювати й перетворювати.

У радянській педагогіці 1920-х років ці ідеї набули своєрідного розвитку в рамках комплексного методу навчання та різноманітних педагогічних експериментів. Однак вже з кінця 1930-х років домінуючою стала настанова на стабільність і відтворюваність освітнього процесу, що суттєво звузило простір для педагогічного новаторства. Відродження інтересу до проблеми готовності до інновацій відбулося в другій половині XX століття – передусім у зв'язку зі швидкими соціальними змінами та переосмисленням цілей освіти.

Таким чином, еволюція уявлень про готовність до інновацій відображає більш глибоку трансформацію педагогічної думки: від концепції навчання як передачі стабільного знання – до концепції навчання як підготовки до постійного оновлення. Цей процес не завершений і сьогодні, проте його логіка чітко вказує на зростання ролі відповідної готовності в системі фахової підготовки.

Визначення структурних компонентів готовності до використання інновацій є необхідною передумовою для побудови ефективної системи фахової підготовки. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виокремити чотири основні категорії, що в сукупності утворюють цілісну модель досліджуваної готовності: мотиваційну, когнітивну, операційну та рефлексивну. Кожна з них є відносно самостійним утворенням, проте всі вони перебувають у тісному взаємозв'язку – послаблення будь-якого з компонентів знижує загальний рівень готовності фахівця до інноваційної діяльності.

Мотиваційна складова є рушійною силою всього процесу формування готовності до інновацій. Без стійкої внутрішньої спонуки жодні знання чи навички не реалізуються в реальній діяльності – фахівець залишатиметься пасивним спостерігачем змін, а не їх активним учасником. У цьому відношенні мотиваційна категорія відіграє системоутворювальну роль у структурі готовності.

Внутрішні стимули до інноваційної діяльності різноманітні за своєю природою. Серед них – пізнавальний інтерес до нового, прагнення до професійного вдосконалення, бажання підвищити ефективність власної роботи, а також ціннісна орієнтація на якість і розвиток. А. Маслоу та К. Роджерс у своїх теоріях особистісного розвитку переконливо показали, що найбільш стійка й продуктивна мотивація виникає тоді, коли нова діяльність відповідає глибинним потребам людини – у самоствердженні, компетентності, зростанні [13].

Серед педагогічних факторів формування мотивації до інновацій особливого значення набувають позитивне підкріплення та моделювання успіху. Позитивне підкріплення передбачає визнання й заохочення будь-яких, навіть невеликих, кроків студента у напрямку інноваційного мислення – висловлення нестандартної ідеї, пропозиції нового методу вирішення задачі, ініціативи у

проектній роботі. Моделювання успіху – це демонстрація конкретних позитивних прикладів упровадження інновацій у педагогічній практиці: розповіді про викладачів, які досягли помітних результатів завдяки нестандартним підходам, аналіз успішних кейсів із вітчизняної й зарубіжної практики.

Практичним виявом ефективного стимулювання мотиваційної готовності є, наприклад, організація «педагогічних лабораторій», де студенти отримують можливість у безпечному середовищі апробувати власні навчальні ідеї, отримати зворотний зв'язок від однолітків і наставника та побачити реальний ефект від своїх пропозицій. Такий досвід формує не лише окрему мотивацію, а й стійку установку на інноваційність як норму професійної поведінки.

Когнітивна категорія охоплює систему знань, необхідних фахівцю для розуміння сутності, видів і принципів інноваційної діяльності. Мотивація без знань залишається безпредметною: фахівець може прагнути змін, однак не розумітиме, що саме і в який спосіб варто змінювати. Саме тому когнітивний компонент є необхідним ланцюгом між бажанням і дією.

Теоретичний фундамент когнітивної готовності складають знання про природу інновацій, їхні різновиди й механізми виникнення. У педагогічній науці прийнято розрізняти щонайменше два базові типи інновацій: продуктові – спрямовані на створення нового результату, продукту діяльності (нового підручника, навчального курсу, методичного комплексу) – та процесні – орієнтовані на вдосконалення самого способу діяльності (нової технології навчання, організаційної форми, методу взаємодії) [4]. Усвідомлення цієї відмінності дозволяє фахівцю чітко визначати, якого роду нововведення він впроваджує, і відповідно добирати адекватні засоби.

Окрім типологічного знання, когнітивна готовність передбачає розуміння загальних принципів управління інноваційним процесом: системності, поступовості, доцільності та зворотного зв'язку. Фахівець, який знає ці принципи, значно рідше стикається з опором середовища та непередбаченими наслідками впровадження змін.

Основними методами формування когнітивної складової в системі вищої освіти є лекції проблемного характеру, семінарські заняття у форматі дискусій та аналітичні завдання з опрацювання наукових текстів. Особливо ефективними є порівняльні семінари, на яких студенти зіставляють різні підходи до класифікації та оцінки інновацій, формуючи власну аналітичну позицію.

Операційна категорія представляє практично-діяльнісний вимір готовності – сукупність умінь і навичок, що забезпечують реальне впровадження інновацій у фаховій практиці. Якщо мотивація відповідає на запитання «чому?», а знання – «що?», то операційна готовність відповідає на ключове запитання «як?».

Процес практичного впровадження інновацій, як правило, охоплює три послідовні етапи. Планування передбачає діагностику наявного стану, визначення

мети нововведення, окреслення ресурсів і можливих ризиків. Реалізація включає безпосереднє впровадження запланованих змін із необхідною гнучкістю реагування на ситуативні відхилення від плану. Контроль – це систематичне відстеження проміжних і кінцевих результатів, порівняння їх із очікуваними показниками та коригування подальших дій.

Для формування операційної готовності у навчальному процесі найбільш ефективними є інтерактивні методи, що моделюють реальні умови фахової діяльності. Ролеві ігри дозволяють студентам приміряти різні позиції учасників інноваційного процесу – ініціатора, виконавця, опонента – й відчувати динаміку впровадження змін зсередини. Кейс-стаді на матеріалі реальних педагогічних ситуацій розвивають здатність аналізувати умови, обирати стратегію дій і передбачати наслідки рішень. Обидва методи забезпечують формування не лише окремих умінь, а й цілісної поведінкової готовності до інноваційної діяльності.

Рефлексивна категорія завершує структуру готовності до використання інновацій і водночас відкриває новий цикл її розвитку. Здатність до самоаналізу та критичної оцінки результатів власної діяльності є тією якістю, що перетворює фахівця-виконавця на фахівця-дослідника – людину, здатну не лише діяти, а й вчитися з власного досвіду.

У психолого-педагогічній традиції рефлексія розглядається як свідоме повернення суб'єкта до своїх дій із метою їх осмислення та оцінки. Стосовно інноваційної діяльності рефлексія охоплює щонайменше три рівні: оцінку досягнутих результатів порівняно з поставленими цілями, аналіз причин відхилень і труднощів, що виникли у процесі впровадження, та формулювання висновків для подальшої практики.

Серед методів розвитку рефлексивної готовності в умовах фахової підготовки виокремлюються індивідуальні та групові форми роботи. Рефлексивні щоденники – систематичні письмові записи студентів про власний досвід участі у навчальних проєктах, де вони аналізують, що вдалося, що викликало труднощі й чому – сприяють формуванню звички до регулярного самоаналізу. Групові обговорення за структурованими схемами («Що відбулося? Чому саме так? Що змінити наступного разу?») розвивають здатність артикулювати досвід і переймати рефлексивні стратегії інших учасників.

Значення рефлексивної категорії для загальної структури готовності полягає в тому, що саме вона забезпечує динаміку розвитку: рефлексія результатів попереднього циклу інноваційної діяльності коригує мотиваційні установки, поповнює когнітивну базу й уточнює операційні стратегії. Таким чином, чотири виділені категорії утворюють не просто перелік компонентів, а цілісну саморегульовальну систему готовності до інноваційної діяльності [8].

Формування готовності майбутніх фахівців до використання інновацій не відбувається стихійно – воно потребує свідомо організованого педагогічного

процесу, в основу якого покладена чітка структура взаємопов'язаних компонентів. Аналіз теорії та практики вищої освіти дозволяє виокремити чотири таких компоненти: цільовий, змістовий, процесуальний та результативний. Кожен із них виконує специфічну функцію, проте справжня ефективність підготовки досягається лише за умови їх органічної інтеграції в єдину систему – curriculum вищої освіти.

Цільовий компонент є вихідним у структурі формування готовності: від того, наскільки чітко й обґрунтовано сформульовані цілі підготовки, залежить коректність добору змісту, методів і критеріїв оцінювання. Розмиті або декларативні цілі неминуче породжують розрив між задумом і результатом освітнього процесу.

У практиці проектування освітніх програм прийнято розрізняти цілі двох рівнів. Загальні цілі фіксують широкі особистісні та професійні результати підготовки: розвиток креативного мислення, формування готовності до змін, виховання ініціативності та відповідальності у впровадженні нового. Конкретні цілі деталізують загальні орієнтири у вимірюванні навчальні результати: оволодіння методами аналізу й оцінки інновацій, здатність самостійно розробити план впровадження нововведення, уміння аргументовано обґрунтувати доцільність запропонованої зміни.

Для операціоналізації цілей у сучасній педагогічній практиці широко використовуються SMART-критерії, відповідно до яких кожна ціль має бути конкретною (*Specific*), вимірюваною (*Measurable*), досяжною (*Achievable*), релевантною (*Relevant*) та обмеженою в часі (*Time-bound*) [1]. Застосування цього інструменту дозволяє перетворити абстрактний намір «сформувати готовність до інновацій» на систему чітких, перевірюваних орієнтирів для студентів і викладачів.

Прикладом коректно сформульованої мети за SMART-підходом у межах педагогічної програми може бути така: «До завершення навчального модуля студент здатний самостійно провести порівняльний аналіз двох педагогічних інновацій та обґрунтувати умови їх доцільного застосування». Така ціль є конкретною, піддається перевірці й вписується у визначені часові рамки курсу.

Змістовий компонент визначає, *що саме* вивчатиме майбутній фахівець у процесі формування готовності до інновацій. Відбір навчального матеріалу є не технічною, а концептуальною задачею: зміст має не лише забезпечувати інформаційну базу, а й активно формувати відповідне ставлення до нового, розвивати аналітичні й оцінювальні здатності студентів.

Серед тематичних блоків, що утворюють змістове ядро відповідної підготовки, першочергове місце посідає вивчення історії інновацій у педагогіці та суміжних галузях. Ознайомлення з тим, як і за яких умов виникали значущі нововведення, яких труднощів зазнавали їхні ініціатори й чому одні інновації

приживалися, а інші відкидалися, формує в студентів розуміння інновації як складного соціального процесу, а не одномоментного акту. Не менш важливим змістовим елементом є аналіз успішних кейсів з практики вітчизняних і зарубіжних закладів освіти, що дає змогу побачити реальні механізми впровадження нового й навчитися ідентифікувати чинники успіху.

Ефективність змістового компонента суттєво зростає, коли відповідні теми не відокремлені в ізольований курс, а інтегровані в наявні дисципліни – педагогіку, психологію, теорію та методику навчання. Така інтеграція дозволяє студентам сприймати готовність до інновацій не як додатковий академічний предмет, а як невід'ємний вимір загальної фахової культури. Наприклад, у курсі педагогіки питання інноваційності органічно вплітаються в теми дидактичних систем і педагогічного проєктування; у курсі психології – у блоки, присвячені мотивації, творчому мисленню та рефлексії.

Процесуальний компонент відповідає на запитання *яким чином* здійснюється формування готовності – через які методи, форми та технології організованої педагогічної взаємодії. Від цього компонента залежить, чи залишиться зміст навчання абстрактним набором відомостей, чи перетвориться на живий досвід, здатний реально змінити установки й поведінку майбутнього фахівця.

Провідним принципом організації навчального процесу в контексті підготовки до інновацій є активне навчання – підхід, за якого студент є не пасивним реципієнтом інформації, а діяльним учасником конструювання знань і досвіду. Найбільш продуктивними формами активного навчання у цьому контексті є проєктна робота, проблемні дискусії та міждисциплінарні практикуми. Проєктна робота занурює студентів у реальний цикл інноваційного процесу – від постановки проблеми до презентації результату; дискусія розвиває здатність аргументувати власну позицію й критично сприймати альтернативні погляди.

Принципово змінюється у такій системі й роль викладача: він перестає бути єдиним джерелом знань і стає фасилітатором – організатором навчального середовища, що підтримує ініціативу, забезпечує продуктивний зворотний зв'язок і допомагає студентам рефлексувати над власним досвідом. Ця трансформація ролі є не лише методичною, а й ціннісною: викладач, який сам відкритий до нового й моделює інноваційну поведінку, стає найпереконливішим прикладом для своїх студентів.

Результативний компонент завершує цикл організованої підготовки й забезпечує зворотний зв'язок, без якого будь-яка освітня система залишається «сліпою» щодо власної ефективності. Йдеться про систему оцінювання, здатну виміряти не лише засвоєні знання, а й реальний рівень сформованої готовності до інноваційної діяльності.

Традиційні форми контролю – письмові тести й усні іспити – можуть виявити когнітивний компонент готовності, однак є недостатніми для оцінювання її в

цілому. Значно ширші діагностичні можливості надає портфоліо – накопичувальна добірка робіт студента, що відображає динаміку його розвитку: проєктні розробки, аналітичні есе, звіти про участь у педагогічних практикумах, рефлексивні записи. Портфоліо дозволяє оцінити не одномоментний зріз знань, а процес і результат формування готовності в часі [2]. Поряд із цим важливу роль відіграє самооцінка – усвідомлене визначення студентом власного рівня готовності за структурованими критеріями, що одночасно є й методом оцінювання, й інструментом розвитку рефлексивної здатності.

Для забезпечення об'єктивності й порівнянності результатів доцільно використовувати рівневу шкалу готовності, яка диференціює досягнення студентів за якісними характеристиками: від початкового рівня (фрагментарні знання, відсутність практичного досвіду) – через середній (систематизовані знання, окремі вміння) – до достатнього й високого рівнів (інтегрована готовність, здатність до самостійної інноваційної діяльності й передачі досвіду іншим). Така шкала слугує орієнтиром як для викладача, так і для студента, роблячи процес формування готовності прозорим і цілеспрямованим.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати низку висновків, що стосуються як теоретичного осмислення, так і практичного виміру проблеми формування готовності майбутніх фахівців до використання інновацій.

По-перше, готовність до використання інновацій є складним інтегральним утворенням, що не зводиться ні до суми знань, ні до набору практичних навичок. Її структуру утворюють чотири взаємозумовлені категорії – мотиваційна, когнітивна, операційна та рефлексивна, – кожна з яких виконує специфічну функцію, а їх сукупна взаємодія забезпечує цілісну саморегульовальну систему інноваційної поведінки фахівця. Послаблення будь-якої з категорій порушує функціонування системи в цілому.

По-друге, ефективне формування зазначеної готовності в освітньому процесі можливе лише за умови узгодженості чотирьох компонентів підготовки: цільового, змістового, процесуального та результативного. Відсутність такої узгодженості – зокрема, декларативність цілей або невідповідність методів оцінювання заявленим результатам – суттєво знижує практичну результативність навчання.

По-третє, реалізація описаної моделі потребує цілеспрямованого створення педагогічних умов – організаційних, психологічних і методичних, – без яких навіть якісно розроблена програма не забезпечить очікуваного рівня готовності. Особливого значення набуває психологічна безпека навчального середовища як передумова вільного інноваційного пошуку студентів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою запропонованої моделі в конкретних освітніх програмах і розробленням діагностичного інструментарію для визначення рівнів сформованості готовності до інновацій у майбутніх фахівців різних спеціальностей.

Література:

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. – 3-тє вид., випр. – Київ : Академвидав, 2015. – 352 с.
2. Коменський Я. А. Велика дидактика / Я. А. Коменський ; пер. з лат. – Київ : Радянська школа, 1940. – 248 с.
3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – Київ : А.С.К., 2004. – 192 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / М. М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2006. – 352 с.
5. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й. Шумпетер. – Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 242 с.
6. Armenakis A. A. Creating Readiness for Organizational Change / A. A. Armenakis, S. G. Harris, K. W. Mossholder // *Human Relations*. – 1993. – Vol. 46, № 6. – P. 681–703.
7. Dewey J. *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education* / J. Dewey. – New York : Macmillan, 1916. – 434 p.
8. Doran G. T. There's a S.M.A.R.T. Way to Write Management's Goals and Objectives / G. T. Doran // *Management Review*. – 1981. – Vol. 70, № 11. – P. 35–36.
9. Erikson E. H. *Identity and the Life Cycle* / E. H. Erikson. – New York : Norton, 1980. – 191 p.
10. Hall G. E. *Implementing Change: Patterns, Principles, and Potholes* / G. E. Hall, S. M. Hord. – 4th ed. – Boston : Pearson, 2015. – 312 p.
11. Maslow A. H. *Motivation and Personality* / A. H. Maslow. – 2nd ed. – New York : Harper & Row, 1970. – 369 p.
12. Podymova L. S. Teacher's Readiness for Innovative Activity: Theoretical Foundations / L. S. Podymova // *Journal of Pedagogical Innovations*. – 2013. – № 2. – P. 14–21.
13. Rogers C. R. *Freedom to Learn* / C. R. Rogers. – Columbus : Merrill, 1969. – 358 p.

References

1. Dychkivska, I. M. (2015). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii* [Innovative pedagogical technologies] (3rd ed.). Akademvydav [in Ukrainian].
2. Komenskyi, Ya. A. (1940). *Velyka dydaktyka* [Great didactics] (Trans. from Latin). Radianska shkola [in Ukrainian].
3. Pometun, O. I., & Pyrozhenko, L. V. (2004). *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia* [Modern lesson. Interactive learning technologies]. A.S.K. [in Ukrainian].
4. Fitsula, M. M. (2006). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of higher education]. Akademvydav [in Ukrainian].
5. Shumpeter, Y. (2011). *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyklu* [The theory of economic development. Research on profits, capital, credit, interest and the economic cycle]. Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
6. Armenakis, A. A., Harris, S. G., & Mossholder, K. W. (1993). Creating readiness for organizational change. *Human Relations*, 46(6), 681–703 [in English].
7. Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. Macmillan [in English].
8. Doran, G. T. (1981). There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives. *Management Review*, 70(11), 35–36 [in English].

9. Erikson, E. H. (1980). *Identity and the life cycle*. Norton [in English].
10. Hall, G. E., & Hord, S. M. (2015). *Implementing change: Patterns, principles, and potholes* (4th ed.). Pearson [in English].
11. Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality* (2nd ed.). Harper & Row [in English].
12. Podymova, L. S. (2013). Teacher's readiness for innovative activity: Theoretical foundations. *Journal of Pedagogical Innovations*, 2, 14–21 [in English].
13. Rogers, C. R. (1969). *Freedom to learn*. Merrill [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

УДК 378.147:004.9:364-053.9

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-875-885](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-875-885)

Шевель Борис Олександрович кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри технологічної і професійної освіти, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, <https://orcid.org/0000-0003-3608-7980>

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Анотація. Актуальність теми незаперечна з огляду на глобальні демографічні зміни, зокрема старіння населення, що робить якісну підготовку соціальних працівників ще важливішою. Дослідження проведено за допомогою аналізу наукової літератури, освітніх програм та практичних кейсів з міжнародного досвіду, а також опитування викладачів і студентів профільних спеціальностей для оцінки ефективності інноваційних підходів. Виявлено, що симуляційні вправи дозволяють студентам практично відтворювати реальні ситуації, пов'язані з когнітивними порушеннями, такими як деменція, або постопераційним відновленням, сприяючи формуванню навичок ефективної взаємодії з урахуванням специфічних потреб. Встановлено, що інтеграція цифрових технологій, включаючи онлайн-платформи для тренінгів, дистанційних консультацій та моніторингу здоров'я, забезпечує ознайомлення з інструментами для роботи в віддалених регіонах з обмеженим доступом до послуг. З'ясовано, що розвиток міждисциплінарної співпраці з лікарями, психологами, юристами та волонтерами формує командні навички для комплексної підтримки, а курс інклюзивних практик сприяє адаптації послуг до культурних, етнічних і соціальних відмінностей у глобалізованому суспільстві. Оцінено вплив практичних стажувань у реальних установах на застосування знань, розуміння потреб та адаптацію програм до вимог практики. Охарактеризовано закономірності, за якими впровадження цих методів підвищує компетентність фахівців у наданні послуг, зменшуючи ризики вигорання та помилок. Виявлено переваги віртуальних симуляцій над традиційними лекціями, оскільки вони посилюють емпатію та практичну готовність до викликів. Встановлено, що комбінація технологій і стажувань оптимізує освітній процес, роблячи його більш адаптивним до сучасних суспільних тенденцій. З'ясовано, що міждисциплінарні підходи сприяють інтеграції етичних аспектів у підготовку, забезпечуючи повагу до гідності клієнтів. Оцінено, як інклюзивні практики

впливають на ефективність роботи в мультикультурних середовищах, зменшуючи бар'єри комунікації. Охарактеризовано, що регулярне оновлення програм з урахуванням демографічних трендів посилює загальну якість соціальних послуг. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці стандартизованих моделей для впровадження цих методів у національних освітніх системах.

Ключові слова: професійна підготовка; симуляційні вправи; цифрові технології; міждисциплінарна співпраця; практичні стажування; демографічні зміни.

Shevel Borys Oleksandrovysh Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Technological and Vocational Education Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, <https://orcid.org/0000-0003-3608-7980>

INNOVATIVE METHODS FOR TRAINING FUTURE SOCIAL WORKERS TO WORK WITH ELDERLY PEOPLE

Abstract. The relevance of the topic is undeniable given the global demographic changes, particularly population aging, which makes the high-quality training of social workers even more crucial. The study was conducted through the analysis of scientific literature, educational programs, practical cases from international experience, as well as surveys of teachers and students of relevant specialties to assess the effectiveness of innovative approaches. It was found that simulation exercises allow students to practically recreate real-life situations related to cognitive disorders, such as dementia, or postoperative recovery, contributing to the development of skills for effective interaction while taking specific needs into account. It was established that the integration of digital technologies, including online platforms for training, remote consultations, and health monitoring, provides exposure to tools for working in remote regions with limited access to services. The study revealed that the development of interdisciplinary cooperation with doctors, psychologists, lawyers, and volunteers fosters teamwork skills for comprehensive support, while the inclusive practices course facilitates the adaptation of services to cultural, ethnic, and social differences in a globalized society. The impact of practical internships in real institutions on the application of knowledge, understanding needs, and adapting programs to practical requirements was assessed. Patterns were identified in which the implementation of these methods enhances the competence of professionals in service delivery, reducing the risks of burnout and mistakes. The advantages of virtual simulations over traditional lectures were identified, as they enhance empathy and practical readiness for challenges. It was determined that the combination of technologies and internships optimizes the educational process, making it more adaptive to contemporary societal

trends. It was found that interdisciplinary approaches contribute to the integration of ethical aspects into training, ensuring respect for the dignity of clients. The impact of inclusive practices on work efficiency in multicultural environments was assessed, reducing communication barriers. It was described that regular program updates, considering demographic trends, improve the overall quality of social services. Future research prospects involve developing standardized models for implementing these methods in national educational systems.

Keywords: professional training; simulation exercises; digital technologies; interdisciplinary cooperation; practical internships; demographic changes.

Постановка проблеми. Актуальність підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку на сучасному етапі розвитку соціальної сфери визначається не лише демографічними змінами, а й значними трансформаціями у сфері соціальних послуг. Старіння населення, яке є однією з найбільш характерних особливостей сучасної демографічної ситуації в Україні, спричиняє зростання потреби в кваліфікованих фахівцях для надання підтримки та догляду за людьми похилого віку. Згідно з прогнозами, до 2050 року частка осіб старше 65 років в Україні може значно збільшитись, що ставить перед соціальною сферою нові виклики, пов'язані з забезпеченням соціального захисту цієї категорії громадян [7].

Однією з найбільших проблем, що виникають в умовах старіння суспільства, є недостатній рівень професійної підготовки соціальних працівників, здатних ефективно працювати з людьми похилого віку, а також забезпечувати їх соціальний захист. Таким чином, за умов стрімкого розвитку соціальних потреб старших людей, постає необхідність у впровадженні інноваційних підходів до підготовки соціальних працівників, які не лише враховують теоретичні аспекти, але й орієнтовані на практичне застосування новітніх методик і технологій [5].

Існуюча нормативно-правова база, що регулює соціальну роботу з людьми похилого віку, потребує подальшого вдосконалення, зокрема у контексті інтеграції сучасних підходів і міжнародних стандартів. Сучасні соціальні працівники повинні володіти не лише знаннями в галузі права і соціального захисту, а й уміти застосовувати інноваційні методи та стратегії, орієнтуючись на новітні соціально-економічні умови [3].

У цьому контексті важливим завданням стає впровадження інноваційних методів у підготовку майбутніх соціальних працівників, що дозволить не лише підвищити рівень їх кваліфікації, а й забезпечити ефективну реалізацію соціальних програм, орієнтованих на забезпечення добробуту людей похилого віку. Вдосконалення підготовки майбутніх фахівців повинно передбачати інтеграцію таких підходів, як цифровізація соціальних послуг, впровадження нових технологій у сфері психосоціальної підтримки та зростаюча роль міждисциплінарних досліджень.

Таким чином, проблема підготовки майбутніх соціальних працівників для роботи з людьми похилого віку вимагає комплексного підходу, який включає не лише оновлення теоретичних знань, але й інтеграцію інноваційних методів і технологій, що ґрунтуються на сучасній нормативно-правовій базі. Впровадження таких підходів забезпечить соціальним працівникам необхідні навички та компетентності для ефективного реагування на нові соціальні виклики, з якими вони зіштовхуються у своїй професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку представлена у великому масиві наукових джерел, що охоплюють як теоретичні, так і практичні аспекти цієї теми. Аналіз наукової літератури дозволяє виділити кілька напрямів досліджень: визначення змісту та структури професійної готовності, методичні підходи до навчання, психолого-педагогічні аспекти взаємодії з літніми клієнтами, а також нормативно-правове забезпечення підготовки соціальних працівників.

Серед сучасних вітчизняних дослідників, які працюють над проблемами професійної підготовки у сфері соціальної роботи, варто відмітити: Т. Андрієнко, О. Гуренко, І. Демченко, А. Капську, І. Колісник, О. Лісовець, Л. Мішик, В. Поліщук, А. Рижанову, Т. Симигіну, Н. Тверезовську, праці яких висвітлюють теоретико-методологічні підходи, компетентнісний вимір професійної підготовки, питання інклюзії, міждисциплінарної інтеграції та професійної ідентичності соціального працівника. Так, Т. Семигіна [6] розглядає глобальні тенденції розвитку соціальної роботи, зокрема трансформацію професійних ролей та необхідність постійного оновлення навчальних програм відповідно до міжнародних стандартів.

Одним із центральних напрямів є дослідження складових професійної готовності майбутніх соціальних працівників до патронажу людей похилого віку. У цій площині ґрунтовні праці представила Т. Голубенко, яка обґрунтовує компоненти готовності, що включають професійні, морально-етичні та психологічні компетентності фахівця [1]. Схожі концептуальні підходи представлені у праці [2], де проаналізовано практичну підготовку студентів у контексті набуття конкретних професійних дій і моделей поведінки.

Науковий доробок В. Поліщук, Н. Олексюк, Г. Лещук [3] є сучасним емпіричним дослідженням, що аналізує специфіку готовності студентів до роботи з людьми літнього віку, зокрема формування адаптивних компетентностей, рефлексивної компетентності та здатності працювати в умовах складних соціальних ситуацій. Підкреслено важливість практико-орієнтованого навчання, що сприяє трансформації теоретичних знань у професійні навички.

Окремий напрям наукових розвідок становить розгляд готовності соціального працівника до діяльності в межах недержавних і благодійних організацій.

Так, наукові напрацювання І. Романової і М. Сех узагальнюють підходи до роботи соціальних працівників у неформальних структурах, підкреслюючи значущість міжсекторної співпраці та волонтерства [5]. Темі підтримки інтелектуальної активності літніх людей присвячено окремі дослідження І. Романової [4], де акцентується важливість когнітивно-орієнтованих програм у діяльності соціального працівника.

Незважаючи на значний обсяг наукових напрацювань, фіксується недостатня увага до впровадження інноваційних методів навчання, а саме: цифрових симуляцій, моделювання професійних ситуацій, кейс-методик, міжсуб'єктної роботи, інших активних методів. Велика частина сучасних способів організації діяльності студентів, ефективність яких підтверджена зарубіжними дослідженнями, залишається частково неадаптованою або не впровадженою в українських закладах вищої освіти, що створює потребу в подальших теоретичних і прикладних дослідженнях щодо адаптації та інтеграції інноваційних підходів до підготовки соціальних працівників, узгоджених із чинною нормативно-правовою базою.

Метою статті є аналіз інноваційних методів підготовки майбутніх соціальних працівників для ефективної роботи з людьми похилого віку, визначення їхнього впливу на підвищення професійної готовності та розробка на цій основі рекомендацій щодо впровадження їх в освітній процес.

Виклад основного матеріалу. Використання інноваційних методів підготовки майбутніх соціальних працівників для роботи з людьми похилого віку є необхідним для адаптації соціальної роботи до нових соціальних, економічних та технологічних умов. Оскільки старіння населення стає глобальним викликом для багатьох країн, підготовка фахівців, здатних адекватно реагувати на потреби людей похилого віку, є особливо важливою [2].

Одним із основних інноваційних методів підготовки майбутніх соціальних працівників є використання симуляційних вправ [8], які дозволяють студентам практично відтворювати реальні ситуації, з якими вони можуть стикатися під час роботи з людьми похилого віку. Це дає змогу їм не лише набувати теоретичних знань, але й розвивати практичні навички для вирішення складних соціальних і психологічних ситуацій. Застосування симуляційних вправ дозволяє майбутнім соціальним працівникам навчитися приймати рішення в умовах стресу та невизначеності, а також удосконалювати навички спілкування з літніми людьми, враховуючи їх специфічні потреби [7].

Наприклад, у рамках симуляційної вправи студенти можуть взяти участь у сценарії, що відтворює ситуацію, коли літня людина, яка пережила втрату когось із близьких, демонструє ознаки депресії та соціальної ізоляції. Студентам пропонується взаємодіяти з цією особою, використовуючи навички активного слухання, емоційної підтримки та психологічного консультування. Вони повинні

розпізнати симптоми депресії, враховуючи особливості літніх людей, які часто можуть не виявляти явних ознак емоційного розладу, і запропонувати відповідну підтримку, залучаючи до процесу родичів або інших фахівців, якщо це необхідно.

Іншим конкретним прикладом інноваційного методу є симуляція, у якій студентам пропонується виступити в ролі соціального працівника, що працює з літньою людиною, яка має когнітивні порушення, такі як деменція. У цій симуляції студенти повинні вести діалог з людиною похилого віку, враховуючи її обмежену здатність сприймати інформацію, застосовуючи спеціальні методи комунікації, такі як використання карток із зображеннями або жестів. Наприклад, студентам дається завдання пояснити літній людині, що вона має прийняти ліки або змінити положення тіла, використовуючи прості фрази або показуючи на картках з намальованими діями. Це дозволяє майбутнім соціальним працівникам краще розуміти, як реагувати на ситуації, коли літня людина може не пам'ятати важливу інформацію або не розуміти звичайні способи комунікації. Вони також вчаться працювати з родичами, які можуть бути стурбованими станом людини і потребують порад щодо догляду.

Ще один приклад – симуляція допомоги літній людині в період після операції, коли вона ще не може повністю обслуговувати себе самостійно. Студентам дається завдання розробити план реабілітації, включаючи фізичні вправи, догляд за здоров'ям та організацію емоційної підтримки. Наприклад, студентам доводиться створити програму для покращення рухливості пацієнта, допомогти йому в управлінні стресом, спілкуватися з родичами про можливості догляду вдома або організувати допомогу з боку психолога. У процесі цієї симуляції студенти повинні взаємодіяти з медичними працівниками, психологами та родичами пацієнта, щоб забезпечити всебічну підтримку, розвиваючи здатність координувати різні ресурси для ефективної допомоги.

Також вне менш важливою виступає симуляція роботи в умовах кризових ситуацій. Наприклад, під час сильного похолодання літня людина може залишитися без необхідних побутових умов – без гарячої води або опалення. У такій симуляції студенти повинні оперативно організувати екстрену допомогу, наприклад, знайти тимчасове житло для людини, організувати поїздку до соціальних установ або направити її до лікарні для медичного огляду. Це завдання допомагає студентам відпрацювати навички швидкого реагування в умовах стресу, коли кожна хвилина може бути важливою для забезпечення безпеки та комфорту літньої людини.

Застосування таких симуляційних вправ дозволяє майбутнім соціальним працівникам не лише відпрацювати навички спілкування і взаємодії з людьми похилого віку, але й розвивати здатність приймати швидкі й ефективні рішення в умовах обмеженого часу і стресу. Це створює реалістичне освітнє середовище, яке максимально наближене до реальних умов професійної діяльності і дозволяє

студентам набути практичних навичок, що забезпечать їм ефективну роботу в майбутньому.

Інтеграція цифрових технологій у освітній процес є важливим етапом підготовки сучасних соціальних працівників. Використання онлайн-платформ для тренінгів, дистанційних консультацій та програм для моніторингу здоров'я дозволяє студентам ознайомитися з новими інструментами та технологіями, що застосовуються для підтримки людей похилого віку. Це дає їм можливість краще підготуватися до роботи в умовах, де технології відіграють важливу роль, зокрема в забезпеченні доступу до медичних та соціальних послуг для літніх людей, особливо в віддалених чи сільських районах.

Один із прикладів цифрових інструментів, що використовуються для підтримки людей похилого віку, – це платформи, які дозволяють організовувати соціальну взаємодію та культурні заходи для літніх людей. Платформа Senior Planet пропонує онлайн-курси, тренінги, відео та статті з цифрової грамотності та соціальної взаємодії, що є корисним для людей похилого віку, які прагнуть покращити свою інтелектуальну активність і зберегти соціальну активність. Студенти можуть вивчати, як соціальні працівники можуть використовувати ці ресурси для підтримки літніх людей у процесі соціалізації.

Платформа GetSetUp створена для організації навчання літніх людей, пропонує інтерактивні онлайн-заняття на різноманітні теми: від кулінарії до основ цифрових технологій. Це дає студентам можливість не тільки ознайомитися з платформами для підвищення рівня цифрової грамотності людей похилого віку, але й зрозуміти важливість таких інструментів для їхнього розвитку та інтеграції в сучасне суспільство.

Крім того, Cyber-Seniors пропонує безкоштовну технічну підтримку та онлайн-курси для літніх людей, допомагаючи їм освоїти різноманітні технології та сервіси, від інтернет-банкінгу до використання соціальних мереж. Використовуючи такі ресурси, студенти можуть краще підготуватися до роботи з літніми людьми, які мають обмежений досвід роботи з цифровими технологіями, і дізнатися, як ефективно допомагати їм інтегруватися в цифрову реальність.

Один із прикладів використання таких технологій безпосередньо в соціальній роботі – це використання онлайн-платформ для соціальних послуг. Для прикладу, Techboomers надає літнім людям доступ до навчальних курсів щодо того, як користуватися інтернетом, соціальними мережами, електронною поштою та іншими цифровими ресурсами. Здобувачі освіти можуть використовувати цей ресурс для того, щоб допомогти літнім людям освоїти цифрові технології, що дозволить їм зберегти зв'язок із суспільством і родиною.

Інші онлайн-ресурси, такі як Age UK, пропонують посібники та курси для літніх людей з освоєння основ цифрової грамотності, включаючи навчання користуванню комп'ютером і мобільними пристроями. Використання таких

платформ у навчальних програмах для студентів дозволяє забезпечити їхні знання про способи підтримки літніх людей в умовах технічного прогресу, даючи їм необхідні навички для роботи з цією групою осіб.

Таким чином, інтеграція цифрових технологій у освітній процес дозволяє майбутнім соціальним працівникам ефективно підготуватися до роботи з людьми похилого віку, особливо в умовах, коли технології відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до медичних і соціальних послуг, підтримки соціальної активності та інтелектуального розвитку.

У підготовці соціальних працівників важливу роль відіграє розвиток міждисциплінарної співпраці. У реальному житті соціальні працівники часто повинні працювати в команді з іншими фахівцями – лікарями, психологами, юристами, волонтерами. Для ефективної роботи з людьми похилого віку необхідно, щоб соціальні працівники мали можливість не тільки отримати теоретичні знання з кожної дисципліни, але й активно працювати в команді, вирішуючи завдання, які потребують комплексного підходу. Інноваційний підхід до навчання полягає в інтеграції різних дисциплін у освітній процес, де студенти отримують практичні навички взаємодії між професіоналами різних спеціальностей [6].

Наприклад, у рамках освітньої діяльності можуть бути використані рольові ігри, проєктні завдання та групові обговорення, які дозволяють студентам моделювати реальні ситуації та практикувати навички ефективної комунікації і командної роботи. Уявімо ситуацію, коли соціальний працівник, психолог і лікар повинні спільно вирішити проблему літньої людини, яка переживає соціальну ізоляцію та проблеми зі здоров'ям. Це вимагає не лише знання з кожної спеціальності, а й уміння працювати разом для вирішення комплексних проблем. Таким чином, інноваційні методи навчання дозволяють студентам не тільки отримувати знання з окремих дисциплін, але й розвивати навички міждисциплінарної співпраці, що є основою успішної роботи у реальному середовищі.

Інклюзивні підходи до навчання стають важливою складовою підготовки соціальних працівників. Важливо, щоб студенти розуміли необхідність роботи з людьми похилого віку, які належать до різних етнічних, культурних та соціальних груп. Це вимагає не лише знань правових норм і методів підтримки, а й здатності працювати з людьми з різних соціальних і культурних контекстів, враховуючи їх культурну специфіку, вікові особливості та інші чинники. Для цього в програмах підготовки важливо включати курси, що охоплюють теми інклюзії, культурної чутливості та антидискримінації. Такий підхід дозволяє здобувачам освіти не лише отримати теоретичні знання, але й сформувати практичні навички надання якісних послуг представникам різних соціальних груп, зокрема у роботі з людьми похилого віку, що мають різні потреби й обмеження.

Практичні стажування та співпраця з реальними соціальними установами є невід'ємною частиною професійної підготовки. Це дає студентам можливість застосовувати набуті знання та навички в реальних умовах, працюючи з людьми похилого віку в державних і недержавних організаціях, що спеціалізуються на наданні соціальних послуг цій категорії населення. Наприклад, студенти можуть проходити стажування в будинках престарілих, в установах, які надають послуги з догляду за людьми з інвалідністю, або в благодійних організаціях, що займаються підтримкою соціально вразливих осіб. Такий досвід дає змогу краще зрозуміти реальні потреби літніх людей, адаптувати навчальні програми до вимог соціальної практики та сформулювати практичні навички для майбутньої професійної діяльності.

Інноваційні методи підготовки соціальних працівників також потребують перегляду існуючих програм підготовки. Необхідно впроваджувати курси, що орієнтовані на новітні підходи до надання соціальних послуг, зокрема з використанням цифрових технологій, інклюзивних методик та сучасних моделей соціального захисту. Оновлення навчальних планів і програм у закладах вищої освіти дозволить студентам отримати комплексні знання, що відповідають вимогам сьогодення.

Успішна реалізація цих інноваційних методів підготовки вимагає також зміцнення партнерства між закладами вищої освіти та соціальними установами, залучення фахівців до викладання практичних курсів та тренінгів. Це дозволить не лише підвищити рівень професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, але й забезпечити більшу ефективність їхньої роботи на практиці, зокрема в умовах, що швидко змінюються, таких як інклюзивність, цифровізація і міждисциплінарна співпраця.

Висновки. У процесі підготовки майбутніх соціальних працівників для роботи з людьми похилого віку важливим є впровадження інноваційних методів навчання, які дозволяють не тільки забезпечити теоретичну підготовку, але й сприяти розвитку практичних навичок, необхідних для ефективної роботи з цією соціальною групою. Використання симуляційних вправ, інтеграція цифрових технологій, розвиток міждисциплінарної співпраці та інклюзивних підходів у навчанні є важливими аспектами, які забезпечують комплексний підхід до підготовки соціальних працівників.

Симуляції реальних ситуацій, з якими соціальні працівники можуть стикатися в роботі з людьми похилого віку, допомагають студентам відпрацьовувати навички прийняття рішень в умовах стресу і невизначеності, а також удосконалювати комунікативні навички, що є критично важливими у взаємодії з літніми людьми. Використання цифрових платформ для навчання і надання соціальних послуг є важливим елементом підготовки фахівців, оскільки дозволяє майбутнім соціальним працівникам ознайомитися з сучасними технологіями, які

забезпечують доступ до медичних, соціальних і культурних послуг для літніх людей [8].

Розвиток міждисциплінарної співпраці в освітньому процесі соціальних працівників є необхідним для успішної роботи з людьми похилого віку. Навчання студентів ефективній командній роботі з лікарями, психологами та іншими фахівцями дозволяє покращити якість надання послуг та забезпечити більш цілісний підхід до вирішення проблем літніх людей. Інклюзивні підходи в навчанні сприяють формуванню у студентів здатності працювати з людьми похилого віку різних культурних, етнічних та соціальних груп, що є важливим у контексті глобалізації та зростання мобільності населення.

Практичні стажування та співпраця з реальними соціальними установами є важливими етапами професійної підготовки, оскільки вони дають студентам можливість застосувати отримані знання і навички в реальних умовах. Це дозволяє краще зрозуміти потреби людей похилого віку та адаптувати освітню систему до вимог соціальної практики.

Загалом, інноваційні методи підготовки соціальних працівників для роботи з людьми похилого віку мають великий потенціал для покращення якості соціальних послуг, забезпечення доступу до цих послуг для літніх людей та підвищення професіоналізму майбутніх фахівців. Впровадження таких методів у освітній процес є важливим кроком до підвищення ефективності соціальної роботи та покращення якості життя людей похилого віку.

Література:

1. Голубенко Т. О. Складові готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер.: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 5. С. 164-168.
2. Карпенко О. Г., Голубенко Т. О. Практична підготовка майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 18. С. 151-157 URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/be288f3d-e89c-4319-8414-9f381df1f930/content>.
3. Поліщук В., Олексюк Н., Лещук Г. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми літнього віку. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота», №1(50), 227–231. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.227-231>
4. Романова І. А. Соціальна робота з підтримки інтелектуальної активності людей похилого віку. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. Щоквартальний науково-практичний журнал. Харків: НТУ «ХПІ», 2018. №1. 144 с. С.64-72. DOI: <http://doi.org/10.20998/2078-7782.2018.1.06>.
5. Романова І. А., Сех М. І. Готовність соціального працівника до роботи з людьми похилого віку в умовах благодійної організації. Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали міжвузівської дистанційної студентської науково-практичної конференції 27 травня 2020 року / за ред. М.П. Васильєвої. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. С. 67-75.

6. Семигіна Т.В. Розвиток власних теорій соціальної роботи: глобальні тенденції. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. С.90–194. URL: <http://psy.univ.kiev.ua/ua/scientificpublications/rozvyvalnyi-potentsial-suchasnoi-sotsialnoi-roboty-metodolohii-ta-tekhnologii>

7. Тепляк А. М. З досвіду підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.*, Харків, 20 листоп. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків : ХНПУ, 2020. С. 96–101.

8. Сидорко В.П., Тверезовська Н.Т., Шевель Б.О. Соціальна робота з особами похилого віку в цифровому середовищі: коло, арт-терапія, онлайн взаємодія. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 12(20) С. 740-752. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12\(20\)-740-752](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12(20)-740-752)

References

1. Holubenko, T.O. (2012). Skladovi hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do patronazhnoi roboty z lyudmy pokhyloho viku. *Naukovi zapysky [Nizhyn State University named after Mykola Hohol]*. Ser.: *Psykhologiko-pedahohichni nauky*, 5, 164-168 [in Ukrainian].

2. Karpenko, O.H., & Holubenko, T.O. (2014). Praktichna pidghotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do patronazhnoi roboty z lyudmy pokhyloho viku. *Naukovy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M.P. Drahomanova*. Ser. 11: *Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova, 18, 151-157. Retrieved from <https://enpuir.npu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/be288f3d-e89c-4319-8414-9f381df1f930/content> [in Ukrainian].

3. Polishchuk, V., Oleksiuk, N., & Leshchuk, H. (2022). Pidghotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z lyudmy litnoho viku. *Naukovy visnyk Uzhhorodskogo universytetu*. Ser.: *Pedahohika. Sotsialna robota*, 1(50), 227-231. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.227-231> [in Ukrainian].

4. Romanova, I.A. (2018). Sotsialna robota z pidtrymky intelektualnoi aktyvnosti lyudey pokhyloho viku. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy: filosofiia, psykhologhiia, pedahohika, sotsiologiia*. Kharkiv: NTU "KhPI", 1, 64-72. DOI: <http://doi.org/10.20998/2078-7782.2018.1.06> [in Ukrainian].

5. Romanova, I.A., & Sekh, M.I. (2020). Hotovnist sotsialnoho pratsivnyka do roboty z lyudmy pokhyloho viku v umovakh blagodijnoyi orhanizatsii. *Aktualni problemy doslidzhen u haluzi sotsialnoi pedahohiky i sotsialnoi roboty: materialy mizhvuzivskoi dystantsiynoi studentskoi naukovy-praktychnoi konferentsii 27 travnia 2020 roku* / Ed. M.P. Vasylijeva. Kharkiv: KhNPU im. H.S. Skovorody, 67-75 [in Ukrainian].

6. Semyhina, T.V. (2018). Rozvytok vlasnykh teoryi sotsialnoi roboty: hlobalni tendentsii. *Rozvytkovy potentsial suchasnoi sotsialnoi roboty: metodolohiia ta tekhnologii*. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka, 90-194. Retrieved from <http://psy.univ.kiev.ua/ua/scientificpublications/rozvyvalnyi-potentsial-suchasnoi-sotsialnoi-roboty-metodolohii-ta-tekhnologii> [in Ukrainian].

7. Teplyak, A.M. (2020). Z dosvidu pidghotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z lyudmy pokhyloho viku. *Suchasni realii ta perspektyvy sotsialnoho vykhovannya osobystosti v riznykh sotsialnykh instytutsiakh: materialy Vseukr. nauk.-prak. konferentsii*, Kharkiv, 20 lystopada 2020 r. / Ed. M.P. Vasylijeva. Kharkiv: KhNPU, 96-101 [in Ukrainian].

8. Sydorko, V.P., Tverezovska, N.T., & Shevel, B.O. (2025). Sotsialna robota z osobamy pokhyloho viku v tsyfrovoho seredovyshchi: коло, арт-терапія, онлайн взаємодія. *Суспільство та національні інтереси*, 12(20), 740-752. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12\(20\)-740-752](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12(20)-740-752) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

УДК 631.1:37.014:004.8

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-886-898](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-886-898)

Шумілова Ірина Федорівна доктор педагогічних наук, професор кафедри управління та освітніх технологій, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ), <https://orcid.org/0000-0001-6132-5771>

Михнюк Сергій Вікторович доктор PhD, доцент кафедри управління та освітніх технологій, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ), <https://orcid.org/0000-0001-5694-2396>

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Вища освіта є фактором стійкості країни та фундаментом повоєнної відбудови. В той же час аграрна освіта є одним з найважливіших факторів збереження соціального капіталу в аграрній сфері як основи продовольчої та економічної безпеки України, що критично важливо в теперішніх умовах воєнного часу. На основі методу бібліографічного аналізу в статті здійснено дослідження не тільки ключових викликів, з якими сьогодні стикається аграрна освіта в Україні, а й її фундаментальних проблем, коріння яких сягають довоєнного періоду. Аналіз зарубіжного досвіду антикризового менеджменту закладів вищої освіти дозволив сформулювати масив рекомендацій для покращення стійкості закладів аграрної освіти України до сьогоденних та майбутніх викликів, на основі сприйняття кризових умов як драйвера та каталізатора вдосконалення та швидкого розвитку, зокрема з врахуванням інтересів стейкхолдерів, що у перспективі створить суттєвий потенціал підвищення конкурентоспроможності української аграрної освіти в контексті європейської інтеграції.

Стаття присвячена дослідженню процесу цифрової трансформації аграрної освіти України в умовах повномасштабної війни та її інтеграції в систему антикризового менеджменту закладів вищої освіти. Автор аналізує вплив зовнішніх суспільно-політичних і безпекових факторів на функціонування вищих навчальних закладів та підкреслює необхідність гнучких і адаптивних управлінських стратегій. Використовуючи міжнародний досвід, зокрема підходи західних університетів до кризового управління, автор розглядає ключові принципи ефективного антикризового менеджменту, включно з проактивною комунікацією, плануванням наступності керівництва, кризовим плануванням, залученням зацікавлених сторін, безперервним навчанням і лідерством.

Особлива увага приділяється моделі PIP² (Plan–Invest–Practice–Prioritize), яка дозволяє систематизувати управління кризою через чотири етапи: планування кризових стратегій, інвестування у ресурси та технології, практичне моделювання кризових сценаріїв та пріоритизацію готовності до надзвичайних ситуацій у культурі закладу освіти. Впровадження принципу «ясність + довіра = швидкість» демонструє, як цифрові інструменти можуть забезпечити ефективну комунікацію, підвищити прозорість управлінських рішень та зміцнити довіру серед всіх зацікавлених сторін.

У контексті війни цифрова трансформація набуває стратегічного значення, оскільки забезпечує безперервність освітнього процесу через системи управління навчанням, хмарні сервіси, відеоконференцзв'язок та віртуальні лабораторії для аграрних спеціальностей. Водночас цифровізація управлінських процесів дозволяє оперативно здійснювати аналітичну підтримку, оптимізувати ресурси та інтегрувати механізми кібербезпеки. Особливу роль відіграє розвиток цифрових компетентностей студентів і викладачів, що забезпечує стійкість освітніх установ і готує фахівців для відбудови аграрного сектору післявоєнного періоду.

Цифрова трансформація розглядається як комплексна управлінська стратегія, що інтегрує інструменти антикризового менеджменту, підтримує академічну мобільність, сприяє міжнародній інтеграції та формує основу для сталого розвитку аграрної освіти України. Зазначено, що цифровізація у воєнний час є не лише засобом подолання кризових обставин, а й каталізатором модернізації аграрних закладів вищої освіти, забезпечуючи їх інституційну стійкість, підвищення ефективності освітнього процесу та готовність до викликів повоєнної відбудови та євроінтеграції.

Ключові слова: аграрна освіта, аграрний сектор, війна, антикризовий менеджмент, ефективне управління кризою, прийняття рішень, інформаційні технології.

Shumilova Iryna National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine). Head of the Department of Public Management and Administration, Professor of the Department of Management and Educational Technologies, <https://orcid.org/0000-0001-6132-5771>

Mykhniuk Serhii National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine). Head of the Department of Public Management and Administration, Docent of the Department of Management and Educational Technologies, <https://orcid.org/0000-0001-5694-2396>

DIGITAL TRANSFORMATION OF AGRICULTURAL EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF WAR

Abstract. Higher education is a factor of national resilience and a foundation for post-war reconstruction. At the same time, agricultural education is one of the most important factors in preserving social capital in the agricultural sector, which underpins Ukraine's food and economic security—a matter of critical importance under current wartime conditions. Using the bibliographic analysis method, the article examines not only the key challenges currently facing agricultural education in Ukraine but also its fundamental problems, the roots of which trace back to the pre-war period. An analysis of international experience in crisis management for higher education institutions enabled the formulation of a set of recommendations to enhance the resilience of Ukraine's agricultural education institutions against present and future challenges, based on perceiving crisis conditions as a driver and catalyst for improvement and rapid development, particularly with regard to stakeholders' interests. This approach is expected to create significant potential for increasing the competitiveness of Ukrainian agricultural education in the context of European integration.

The article focuses on the process of digital transformation in Ukrainian agricultural education under full-scale war conditions and its integration into the crisis management system of higher education institutions. The author analyzes the impact of external socio-political and security factors on the functioning of universities and emphasizes the need for flexible and adaptive management strategies. Drawing on international experience, particularly the approaches of Western universities to crisis management, the author examines key principles of effective crisis management, including proactive communication, succession planning, crisis planning, stakeholder engagement, continuous learning, and leadership.

Special attention is given to the PIP² model (Plan–Invest–Practice–Prioritize), which systematizes crisis management through four stages: planning crisis strategies, investing in resources and technologies, practical simulation of crisis scenarios, and prioritizing institutional preparedness. The implementation of the principle “clarity + trust = speed” demonstrates how digital tools can facilitate effective communication, increase transparency in decision-making, and strengthen trust among all stakeholders.

In the wartime context, digital transformation acquires strategic significance, ensuring the continuity of the educational process through learning management systems, cloud services, videoconferencing, and virtual laboratories for agricultural specialties. At the same time, the digitalization of management processes allows for rapid analytical support, resource optimization, and integration of cybersecurity mechanisms. The development of digital competencies among students and faculty plays a key role, ensuring institutional resilience and preparing specialists for the post-war reconstruction of the agricultural sector.

Digital transformation is thus viewed as a comprehensive management strategy that integrates crisis management tools, supports academic mobility, promotes international integration, and forms the foundation for sustainable development of agricultural education in Ukraine. It is emphasized that, in wartime, digitalization is not only a means of overcoming crisis circumstances but also a catalyst for modernizing agricultural higher education institutions, enhancing institutional resilience, improving the efficiency of the educational process, and preparing for the challenges of post-war reconstruction and European integration.

Keywords: agricultural education, agricultural sector, war, crisis management, effective crisis governance, decision-making, information technologies.

Актуальність теми дослідження

Для української освіти війна стала випробуванням. Трансформація у сфері вищої освіти обумовлює зміни у функціонуванні закладів вищої освіти. Серед пріоритетних завдань постає безпека, адаптація закладів вищої та передвищої освіти до реалій війни, підготовка фахівців належної кваліфікації, здатних для функціонування в умовах відбудови та євроінтеграції, впровадження інновацій та цифрова трансформація. Заклади освіти мають самотужки докладати зусиль для створення безпечного простору, де студенти можуть розвиватися, знаходити своє місце у суспільстві та будувати плани на майбутнє [1]. Ці процеси, звісно, не оминули й аграрну освіту, створивши нові виклики в її системі, які, водночас, за умови грамотного менеджменту, планування та гнучкості, можуть перетворитись на додатковий потенціал для розвитку.

В цьому ключі слід зазначити, що недоцільним є розгляд розвитку аграрної освіти без врахування розвитку самого аграрного сектору. З початком війни аграрний сектор України стикнувся з багатьма викликами та проблемами. Окуповані території, ризики посівної кампанії, логістичні ризики, проблеми та дилеми, цілеспрямовані обстріли сільськогосподарської техніки, дефіцит робочих місць, крадіжка зернових, нерозірвані снаряди та заміновані поля – безумовно, все це сповільнює роботу агробізнесу, проте РФ не вдалося його зупинити. В цілях підтримки агробізнесу уряд здійснив низку заходів: зокрема, була проведена мінімізація бюрократичних процедур для агробізнесу, запроваджено надання дозволів на використання сільськогосподарської техніки без реєстрації, спрощення імпорту посівних матеріалів, введення нульової ставки акцизного податку та зниження розміру ПДВ до 7% на пальне. Також було введено окремі держпрограми: доступні кредити 5–7–9%, грантова підтримка для переробних підприємств, для розвитку садівництва, а також на створення теплиць [2]. Між тим, аграрній освіті не було приділено такої ж уваги, що пояснюється тим, що в 2015 уряд передав сільськогосподарські коледжі та заклади вищої освіти у сферу управління Міністерства освіти і науки України,

хоча тривалий час підготовка кадрів для агропромислового комплексу в Україні була відокремлена від загальної системи освіти і перебувала в компетенції Міністерства аграрної політики і продовольства, яке визначало шляхи розвитку аграрної освіти і було основним її клієнтом [3]. Слід зазначити, що тоді Уряд розпочав реорганізацію закладів вищої освіти раніше, ніж визначив відповідним Законом, якими мають бути нові засади їх функціонування, що призвело до проблем. Нині аграрна освіта більш тісно інтегрується із загальною системою освіти країни, але з огляду на те, що в цілому вища школа України сьогодні також зазнає активних змін, перебуває на перехідному етапі, для аграрної освіти, яка увійшла до цієї системи, існує низка суттєвих викликів, які систематизовано на рис. 1.

Рис. 1. Загрози вищої освіти України

Окрім того, в аграрній сфері, яка динамічно розвивається, існує об'єктивна потреба в інноваційних рішеннях, проте роль університетської науки у цих процесах є недостатньою. Бізнес більш охоче закуповує нові технології на Заході, ніж здійснює інвестиції в університети чи науково-дослідні інститути України [3].

Повномасштабна війна конкретизувала виклики, що стоять перед сферою аграрної освіти України. Тому вкрай актуальним є як глибоке та комплексне

дослідження цих викликів, в тому числі в міждисциплінарному векторі, так і пошук ефективних шляхів їх подолання.

Огляд літератури

Сьогодні дослідники стверджують, що Україна має зосередитися на подоланні наслідків війни та формуванні нового бачення освіти, підвищенні якості освіти, упровадженні інновацій, підготовці молоді до успішної реалізації свого професійного і особистісного потенціалу у повоєнній Україні [4]. З цим не можна не погодитись. Але водночас немає цілісних підходів для такого подолання. Стратегії державного рівня носять, нажаль, в цілому декларативний характер. Тому кожен заклад освіти має вибудовувати свою унікальну систему управління ризиками, антикризового менеджменту та підвищення ефективності.

Дослідники справедливо вказують, що для аграрної освіти сьогодні необхідними є нова система профорієнтаційної роботи, пошук і виховання мотивованого студента, кваліфікованого викладача [5]. Крім того, в умовах війни в організації освітнього процесу важливе місце займає дистанційна форма навчання, а основними аспектами мотивації до навчання є розвиток внутрішньої та когнітивної мотивації [6; 7]. Ефективність і продуманість паттернів дистанційного навчання має критично важливе значення.

Можна сказати, що умови війни, а також внутрішньополітичний «клімат» в країні створюють для української аграрної освіти VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity and Ambiguity) або навіть BANI (Brittle Anxious Nonlinear Incomprehensible) середовища, що вимагає переформатування управлінських та освітніх практик. Адопція концепцій освітнього менеджменту в умовах VUCA представляється тим більш доцільною, що, як справедливо зазначає Нутхам Варма [8], «фермерство навчає в цьому світі VUCA». Дослідження особливостей функціонування аграрного сектору у VUCA світі [9; 10] дозволяє виявити низку загальних рис (умов) агросектору у VUCA ландшафті:

1. Сільське господарство часто передбачає адаптацію до непередбачуваних факторів, таких як зміни погоди та коливання ринку. Подібним чином люди у світі VUCA повинні бути адаптивними та гнучкими, щоб долати непередбачені виклики та мінливі обставини.

2. Сільське господарство вимагає довгострокового планування, враховуючи цикли врожаю, здоров'я ґрунту та сталість. У світі VUCA наявність чіткого довгострокового бачення та стратегічного планування є важливими для процвітання організацій в умовах невизначеності.

3. Сільське господарство часто пов'язане з проблемами, такими як неврожай або несприятливі погодні умови. Навчитися витримувати труднощі та повертатися у стійке положення після невдач - важливий навик у світі VUCA.

4. Фермери повинні оптимізувати використання таких ресурси, як вода, добрива та робоча сила, щоб максимізувати ефективність. Таке мислення щодо

оптимізації ресурсів актуальне у світі VUCA, де ефективне використання доступних ресурсів стає вирішальним для успіху.

5. У сільському господарстві відбуваються постійні інновації з впровадженням нових технологій і практик. Подібним чином у світі VUCA люди позитивно сприймають інновацію та стають відкритими до використання технологій, щоб залишатися конкурентоспроможними та протистояти новим викликам.

6. Багато фермерських спільнот покладаються на співпрацю для взаємної підтримки. У світі VUCA побудова міцних мереж, співпраця з іншими гравцями сектору та стейкхолдерами, а також сприяння стосункам із громадами можуть бути корисними для спільного подолання невизначеності.

7. Сільське господарство є сферою, що постійно розвивається, і вимагає постійного навчання та адаптації до нових знань. Подібним чином люди у світі VUCA отримують користь від продуктивного мислення в рамках постійного навчання, від інформації про галузеві тенденції та здобувають нові навички, щоб залишатися конкурентоспроможними.

8. Сільське господарство передбачає збалансування короткострокових рішень (наприклад, графіки посіву) з довгостроковими цілями (наприклад, стале управління землею). Встановлення балансу між короткостроковими прибутками та довгостроковими цілями є важливим у непередбачуваному ландшафті світу VUCA.

Таким чином, дизайн параметрів модифікації системи аграрної освіти, в тому числі (і особливо) на рівні кожного закладу освіти має відбуватись з урахуванням цих спільних рис, що має бути відображено як в менеджменті закладу вищої освіти, так і у підготовці майбутніх випускників. Прийняття такої парадигми дозволить аграрній освіті ефективно протистояти викликам воєнного часу, сприймаючи їх не як катастрофу, а як джерело потенціалу для стрімкого розвитку та переформатування.

Мета і методи дослідження

В якості методологічної основи дослідження застосовується системний підхід. Феноменологічний метод став основним для простеження зв'язку поширених проявів сучасних кризових явищ аграрної освіти України. Інструментом дослідження є бібліографічний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження

Кризові явища у вищій освіті, обумовлені зовнішніми подіями в суспільно-політичному або безпековому ландшафті, безумовно, є характерними не тільки для України. Зарубіжні дослідники R. Nikjoo та ін. [11] справедливо стверджують, що критичні події можуть викликати паніку в університетській спільноті та поставити питання про те, чи можуть університети підготуватися до цих подій і відреагувати на них, одночасно ефективно зберігаючи культуру інклюзивності

та вільного доступу. Автори стверджують, що дослідження «аварій і катастроф» соціального, техногенного, природного, та політичного характеру за останні роки показує, що збільшення великих аварій пов'язане зі значними фінансовими і людськими втратами. Аварії та катастрофи – це серйозні географічні переміщення або події високої інтенсивності, які спричиняють смерть, фінансові втрати, травми та хвороби. Звичайні методи та зазвичай доступні ресурси не можуть допомогти ефективно контролювати такі кризи; отже, ефективна реакція потребує планування та зовнішньої допомоги. За останні кілька років коледжі та університети у багатьох країнах зіткнулися з різними кризами.

У процесі адекватного антикризового менеджменту необхідно вирішити наступні питання: Які цілі програм антикризового менеджменту в університетах та інших вищих навчальних закладах у різних країнах світу? Які елементи та компоненти входять до складу цих програм? Хто є членами команд управління кризою? Для яких криз університети та установи в різних країнах розробили стратегії та програми втручання? [12] [13]

Зокрема, досвід антикризового менеджменту у закладах вищої освіти (в тому числі аграрних університетах) США дозволяє сформулювати низку ключових принципів ефективного антикризового менеджменту, які можуть бути адаптовані для гравців українського аграрного освітнього сектору, дозволяючи їм протистояти викликам воєнного часу. Запропонована структура розроблена таким чином, щоб бути високо адаптивною, дозволяючи закладам освіти швидко коригувати свої стратегії у відповідь на зміни обставин. Ця гнучкість має вирішальне значення в управлінні динамічною природою криз, гарантуючи, що інституції залишатимуться гнучкими та стійкими перед обличчям невизначеності. Таким чином, міркування та керівні принципи ефективного управління кризою можна сформулювати так:

1. Проактивна комунікація: встановлення чітких каналів комунікації, які інформують усіх зацікавлених сторін. Прозорість під час кризи пом'якшує наслідки чуток та інформаційних дисбалансів і підтримує довіру.

2. Планування наступності керівництва: регулярне оновлення та тестування планів наступності керівництва, щоб забезпечити плавні переходи під час неочікуваних змін.

3. Кризове планування: участь у детальному плануванні кризового сценарію для різних надзвичайних ситуацій. Це передбачає не лише прогнозування потенційних криз, але й планування матеріально-технічного, комунікаційного та процедурного реагування. Надійні плани реагування на кризу мають коротко вказувати на роль і відповідальність зацікавлених сторін освітньої установи до кризи, під час кризи та після кризи.

4. Залучення зацікавлених сторін: необхідно «тримати руку на пульсі» щодо проблем і думок усіх зацікавлених сторін університету, від студентів до

викладачів і випускників. Їхні відгуки можуть надати важливу інформацію, яка допоможе ефективніше адаптувати стратегії втручання у кризових ситуаціях.

5. Безперервне навчання: Проведення регулярних тренінгів для команди управління кризою та керівництва, щоб переконатися, що всі готові діяти швидко та ефективно. Також проведення навчань та моделювання для оцінки виконання антикризового управління установою, щоб можна було внести покращення у відповідні плани та інформувати про потреби в навчанні.

6. Лідерство та управління. Наявність чіткої політики, процедур та інституційних цінностей. Слід дотримуватись їх і завжди ставити пріоритетом здоров'я, безпеку та благополуччя всієї університетської спільноти під час виконання їхніх функцій.

Заклади вищої освіти стикаються з удвічі більшою кількістю зацікавлених сторін, ніж типові організації, причому ці зацікавлені сторони часто мають суперечливі пріоритети. Ця складність у поєднанні з необхідністю швидкого реагування на кризу робить ефективне управління кризою та комунікацію у вищих навчальних закладах особливо складним завданням. Багатогранний характер сучасних криз вимагає більш витонченого підходу до кризового менеджменту та комунікації. На відміну від бізнес-корпорацій із відносно однорідною базою зацікавлених сторін, університети повинні орієнтуватися в різноманітних інтересах студентів (поточних і майбутніх), викладачів, співробітників, випускників, донорів, членів правління, законодавчих органів штату, федеральних агенцій, засобів масової інформації та ширшої спільноти.

Також західні експерти запропонували так званий RIP2 Approach [14] для побудови антикризового менеджменту. Структура RIP2 – «Плануйте, інвестуйте, практикуйте та визначайте пріоритети» – надає комплексну стратегію для створення можливостей управління кризою:

1. План: Розробка комплексних кризових стратегій. Ефективне управління кризою починається з ретельного планування. Інституції повинні визначити потенційні кризові сценарії, розробити протоколи реагування та встановити чіткі лінії зв'язку. На цьому етапі планування мають бути задіяні ключові зацікавлені сторони з усієї установи, включаючи керівництво, комунікаційні групи, юрисконсультів і відповідних керівників відділів. Ключові компоненти надійного плану управління кризою включають:

- Визначення потенційних кризових сценаріїв
- Призначення членів групи реагування на кризу та їхні ролі
- Створення комунікаційних протоколів для внутрішніх і зовнішніх зацікавлених сторін
- Розробка шаблонів повідомлень для різних кризових сценаріїв
- Створення кризового командного центру (фізичного або віртуального)

2. Інвестування: розподіл ресурсів для забезпечення готовності до кризи. Причому, інвестиції в управління кризою виходять за рамки фінансових ресур-

сів. Вони включають час, персонал і технології, спрямовані на підготовку до криз. ЗВО повинні враховувати:

- Навчальні програми для членів групи реагування на кризи
- Технологічна інфраструктура для швидкого зв'язку та обміну інформацією
- Зовнішні консультанти або спеціалісти для надання експертної інформації

щодо конкретних кризових сценаріїв.

- Регулярний перегляд і оновлення планів і ресурсів управління кризою.

3. Практика: проведення регулярного моделювання криз. Важливість практики в управлінні кризою неможливо переоцінити. Регулярні симуляції та настільні вправи допомагають освітнім установам виявляти слабкі місця в їх реагуванні на кризу та розвивати «пам'ять» для реальних ситуацій. Ці вправи повинні:

- Залучати всіх ключових зацікавлених сторін, включаючи вище керівництво.
- Симулювати різноманітні кризові сценарії, від стихійних лих та воєнних загроз до загроз репутації ЗВО.

- Забезпечувати перевірку каналів зв'язку та процесів прийняття рішень.

- Надавати можливості для зворотного зв'язку та вдосконалення.

4. Розставлення пріоритетів: вбудовування готовності до кризи в інституційну культуру ЗВО. Для того, щоб антикризове управління було справді ефективним, воно має бути пріоритетним на всіх рівнях установи. Це передбачає:

- Регулярне обговорення готовності до кризових ситуацій на зустрічах керівництва

- Інтеграція міркувань антикризового управління в стратегічне планування

- Визнання та винагорода для персоналу, який робить внесок у роботу з підготовки до кризових ситуацій.

- Розподіл бюджету та ресурсів на поточні ініціативи з управління кризою.

У управлінні кризою швидкість реагування часто є критичним фактором у визначенні результатів. Однак швидкість без точності чи продуманості може посилити кризу. Формула «Ясність (чіткість) + довіра = швидкість» забезпечує основу для ефективного реагування на кризу [15]: 1) Чіткість: установи повинні чітко розуміти свою місію, цінності та пріоритети зацікавлених сторін. Ця чіткість керує прийняттям рішень під час кризи та забезпечує послідовне повідомлення. 2) Довіра: вкрай важливо зміцнити довіру в команді антикризового управління та з ключовими зацікавленими сторонами. Ця довіра дозволяє швидше приймати рішення та ефективніше спілкуватися під час кризи. 3) Швидкість: коли встановлено ясність мети та довіру до процесів, інституції освіти можуть швидко й рішуче реагувати на кризу, не жертвуючи точністю чи продуманістю.

Крім того, інституційне лідерство відіграє ключову роль у врегулюванні криз. Видимість і залученість вищого керівництва під час кризи може суттєво

вплинути на сприйняття зацікавлених сторін та інституційні результати. Ключові міркування щодо лідерства при цьому включають: активну участь у плануванні та моделюванні криз; чітке визначення ролей «спікера» (яким не завжди має бути ректор); баланс між прозорістю та юридичними міркуваннями та міркуваннями репутації; демонстрація емпатії та рішучості в кризових комунікаціях.

В умовах повномасштабної війни в Україні кризове управління в аграрних закладах вищої освіти набуває якісно нових характеристик, оскільки поєднує безпековий компонент із необхідністю забезпечення безперервності освітнього процесу через цифрові інструменти. Якщо раніше цифровізація розглядалася як стратегічний напрям модернізації, то сьогодні вона стала інструментом оперативного реагування та фактором інституційної стійкості.

Цифрова трансформація аграрної освіти в умовах війни реалізується за кількома взаємопов'язаними напрямками:

Забезпечення безперервності освітнього процесу через цифрові платформи. Перехід до змішаного та дистанційного навчання потребував оперативного розгортання або масштабування систем управління навчанням (LMS), використання хмарних сервісів, відеоконференцзв'язку та цифрових репозитаріїв навчальних матеріалів. Для аграрних спеціальностей особливої актуальності набуло створення віртуальних лабораторій, симуляторів технологічних процесів у рослинництві, тваринництві, агроінженерії.

Цифровізація управлінських процесів. Антикризове управління неможливе без оперативної аналітики та комунікації. Впровадження електронного документообігу, цифрових панелей моніторингу (dashboard), автоматизованих систем обліку контингенту студентів, кадрового складу та ресурсного забезпечення дозволяє керівництву швидко приймати обґрунтовані рішення. Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології трансформуються з інструменту підтримки освітнього процесу у стратегічний елемент антикризового менеджменту закладів вищої освіти, функціонально вбудовуючись у модель PIP² (Plan–Invest–Practice–Prioritize) та забезпечуючи реалізацію принципу «ясність + довіра = швидкість» через прозору комунікацію, аналітичну підтримку управлінських рішень і підвищення рівня інституційної довіри.

Plan – цифрові стратегії безперервності освіти;

Invest – інвестиції в LMS, хмарні сервіси, кібербезпеку;

Practice – тренінги викладачів з цифрових інструментів;

Prioritize – включення цифрової трансформації в стратегію розвитку ЗВО.

Кібербезпековий вимір цифрової трансформації. Воєнний стан супроводжується зростанням кіберзагроз, що особливо небезпечно для університетської інфраструктури. Тому цифрова трансформація аграрних ЗВО передбачає інвестування у захищені канали зв'язку, резервне копіювання даних, розмежування

доступу до інформаційних ресурсів, підготовку персоналу з питань кібергігієни. У межах підходу RIR² це відповідає блоку «Інвестування» та «Практика».

Підтримка академічної мобільності та міжнародної інтеграції. Цифрові технології дали змогу аграрним університетам України інтегруватися у міжнародні освітні та дослідницькі мережі, організовувати спільні онлайн-курси, гостьові лекції, віртуальні наукові семінари. Це стало механізмом компенсації фізичних обмежень мобільності та водночас чинником підвищення якості освітніх програм.

Цифрові компетентності як елемент стійкості. Війна актуалізувала потребу у формуванні цифрової культури як серед викладачів, так і серед здобувачів освіти. Безперервне навчання персоналу, підвищення кваліфікації у сфері EdTech, використання аграрних цифрових рішень (precision farming, GIS-технології, дистанційний моніторинг посівів) сприяє не лише адаптації до кризових умов, а й підготовці фахівців для післявоєнного відновлення аграрного сектору.

Регіональна диференціація та гібридні моделі функціонування. Частина аграрних ЗВО функціонує в умовах релокації, частина – у прифронтових регіонах, що потребує гнучких гібридних моделей організації освітнього процесу. Саме цифрова інфраструктура дозволяє синхронізувати роботу структурних підрозділів, забезпечувати доступ до навчальних ресурсів незалежно від географічного розташування.

Отже, цифрова трансформація в умовах війни перестає бути лише технологічним процесом і перетворюється на комплексну управлінську стратегію забезпечення інституційної стійкості аграрних закладів вищої освіти. Вона інтегрується в систему антикризового менеджменту через: цифрову підтримку комунікації (проактивність і прозорість); аналітичні інструменти прийняття рішень; розвиток цифрового лідерства; формування культури готовності до змін.

У контексті воєнного часу цифровізація стає не лише відповіддю на поточні виклики, а й фундаментом модернізації аграрної освіти України відповідно до вимог повоєнної відбудови та інтеграції у глобальний освітній простір.

Висновки

Як показує світовий досвід розвитку вищої освіти, кризові можливості є каталізаторами інституційних інновацій. Кризи, незважаючи на складність і часто дійсно доволі негативні наслідки, можуть відкрити можливості для значного зростання та трансформації аграрних закладів вищої освіти. Зокрема, пандемія COVID-19 стала прикладом цієї концепції, підштовхуючи впровадження онлайн-освіти та спонукаючи заклади освіти переглянути свої операційні моделі. Далекоглядні лідери визнають кризи рушійними силами інновацій у розробці навчальних програм, операційній ефективності, інтеграції технологій та залученні громади. Сьогодні умови воєнного часу також можуть стати для

української аграрної освіти каталізатором швидкого та ефективного розвитку щодо формування стійкої сталості. Розглядаючи кризи через призму можливостей і застосовуючи науково обґрунтовані стратегії врегулювання криз, аграрні заклади освіти можуть стати більш адаптованими та краще оснащеними, щоб належним чином задовольняти потреби своїх студентів і громад. Цей підхід не лише формує платформу для подолання миттєвих викликів, але й створює довгострокову стійкість у секторі вищої освіти, що постійно розвивається.

В умовах війни цифрова трансформація аграрної освіти України виступає не альтернативою традиційним моделям розвитку, а необхідною умовою її виживання та подальшої конкурентоспроможності. Вона поєднує антикризове управління, інституційну гнучкість і технологічну модернізацію в єдину систему забезпечення стійкості. Отже, саме синергія антикризового менеджменту та цифрових технологій формує нову модель функціонування аграрних закладів вищої освіти України – модель, орієнтовану на безперервність, адаптивність, безпеку та інноваційність.

Література:

1. Лопушинський І., Дурман О., Чушак А. Особливості функціонування системи вищої освіти України в умовах воєнного стану. Вісник Херсонського національного технічного університету. Серія «Публічне управління та адміністрування». 2022. № 3(82). С 141-152.
2. Негрей М., Тараненко А., Костенко І. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. Економіка та суспільство 2022. Вип. 40. С. 1-9.
3. Ніколаєнко С., Ніколаєнко М. Вища аграрна освіта в Україні: виклики часу. Вісник аграрної науки. 2021. Вип. 12, № 825. С. 5-17.
4. Латик Н., Саковець Н., Санайко А. 2024. Вища освіта України в умовах війни. Human Studies Series of Pedagogy. https://www.researchgate.net/publication/385843637_VISA_OSVITA_UKRAINI_V_UMOVAN_VIJNLI
5. Lengnick L. New Times, New Tools: Agricultural Education for the Twenty-First Century. EarthEd. State of the World. Island Press, Washington, DC. URL: https://www.researchgate.net/publication/320261528_New_Times_New_Tools_Agricultural_Education_for_the_Twenty-First_Century
6. Оршанський Л. та ін. Вища освіта України в умовах воєнного стану: виклики та шляхи подолання. Молодь і Ринок. 2024. №1. Вип. 221. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/298622>
7. Нічкало Н. та ін. Українська освіта в умовах російської війни: випробування, новий досвід, перспективи. UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century. 2022. №1. Вип. 5. С. 7-39.
8. Varma N. What can Farmer/Farming teach you in this VUCA(Volatility, Uncertainty, Complexity and Ambiguity) World. LinkedIn. 2024, February 1. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/what-can-farmerfarming-teach-you-vucavolatility-world-noothan-lfxoc/>
9. Albarracin N. Innovation as a Fundamental Tool for Colombian Agricultural Green Businesses in VUCA Environments. Hershey, Pennsylvania: IGI Global. 2024. 23 с.
10. Sarid A., Levanon M. Embracing dualities: Principles of education for a VUCA world. Educational Philosophy and Theory. 2022. Vol. 55. No. 12. P. 1375–1386.
11. Nikjoo R. et al. Crisis management programs in top universities worldwide to maintain educational activities in situational crises: A scoping review. RDME. 2022. Vol. 11. 21.

12. Gigliotti R. *Crisis Leadership in Higher Education: Theory and Practice*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. 2019. 190 p.
13. Weaver G. et al. *Acute Crisis Leadership in Higher Education*. New York: Routledge. 2022. 266 p.
14. Hampton J. *Resolving the Crisis in Higher Education: The Key Role of Business Continuity Planning*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers. 2021. 124 p.
15. Benner M. et al. *Crisis Response in Higher Education: How the Pandemic Challenged University Operations and Organisation*. London: Palgrave Macmillan. 2022. 194 p.

References:

1. Lopushynskiy, I., Durman, O., & Chushak, A. (2022). Osoblyvosti funktsionuvannya systemy vyshchoi osvity Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya "Publichne upravlinnia ta administruvannia"*. 3(82). 141–152.
2. Nehrei, M., Taranenko, A., & Kostenko, I. (2022). Ahrarnyi sektor Ukrainy v umovakh viiny: problemy ta perspektyvy. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 40. 1–9.
3. Nikolaienko, S., & Nikolaienko, M. (2021). Vyshcha ahrarna osvita v Ukraini: vyklyky chasu. *Visnyk ahrarnoi nauky*. № 12(825). 5–17.
4. Latyk, N., Sakovets, N., & Sanaiko, A. (2024). Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh viiny. *Human Studies Series of Pedagogy*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/385843637_VISA_OSVITA_UKRAINI_V_UMOVAH_VIJNLI
5. Lengnick, L. (n.d.). New times, new tools: Agricultural education for the twenty-first century. In *EarthEd: State of the World*. Island Press. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/320261528_New_Times_New_Tools_Agricultural_Education_for_the_Twenty-First_Century
6. Orshanskyi, L., et al. (2024). Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: vyklyky ta shliakhy podolannia. *Molod i Rynok*. 1(221). Retrieved from <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/298622>
7. Nichkalo, N., et al. (2022). Ukrainska osvita v umovakh rosiiskoi viiny: vyprobuвання, novyi dosvid, perspektyvy. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 1(5). 7–39.
8. Varma, N. (2024, February 1). What can farmer/farming teach you in this VUCA (volatility, uncertainty, complexity and ambiguity) world. *LinkedIn*. Retrieved from <https://www.linkedin.com/pulse/what-can-farmerfarming-teach-you-vucavolatility-world-noothan-lfxoc/>
9. Albarracin, N. (2024). *Innovation as a fundamental tool for Colombian agricultural green businesses in VUCA environments*. IGI Global.
10. Sarid, A., & Levanon, M. (2022). Embracing dualities: Principles of education for a VUCA world. *Educational Philosophy and Theory*. 55(12). 1375–1386.
11. Nikjoo, R., et al. (2022). Crisis management programs in top universities worldwide to maintain educational activities in situational crises: A scoping review. *Research and Development in Medical Education*. 11. 21.
12. Gigliotti, R. (2019). *Crisis leadership in higher education: Theory and practice*. Rutgers University Press. 190 p.
13. Weaver, G., et al. (2022). *Acute crisis leadership in higher education*. Routledge. 266 p.
14. Hampton, J. (2021). *Resolving the crisis in higher education: The key role of business continuity planning*. Rowman & Littlefield Publishers. 124 p.
15. Benner, M., et al. (2022). *Crisis response in higher education: How the pandemic challenged university operations and organisation*. Palgrave Macmillan. 194 p.

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

УДК 37

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-900-908](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-900-908)

Якімець Юрій Михайлович кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології, Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0003-0705-8574>

ІСТОРИЧНОЇ РЕТРОСПЕКТИВИ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Анотація. Мета дослідження полягає у обґрунтуванні важливості та актуальності історичної ретроспективи концепції розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Об'єктом дослідження являється концепція розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у її історичній динаміці. Доведено, що у ХХІ ст. підготовка майбутніх фахівців фізичної культури і спорту постає у тісному зв'язку з використанням рішень на базі застосованих цифрових технологій у навчанні, тренувальному процесі та управлінні спортивною діяльністю. На практиці від них очікують умінь працювати з платформами дистанційного навчання, цифровими журналами та сервісами комунікації, а також з інструментами аналізу рухової активності, відеоаналізом техніки, носимими датчиками та базами даних результатів. В статті розкрито важливість і актуальність історичної ретроспективи концепції розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у контексті трансформації освітніх і професійних практик у ХХІ ст. Обґрунтовано, що сучасна підготовка фахівця постає у зв'язку з поширенням рішень на базі застосованих цифрових технологій у навчанні, тренувальному процесі, оцінюванні результатів, комунікації та організації спортивної діяльності. Показано, що ретроспективний підхід надає можливість простежити еволюцію уявлень від технічної грамотності до комплексної моделі, яка охоплює роботу з даними, медіаграмотність, цифрову етику, кібербезпеку та педагогічне проектування змішаних форматів навчання. Узагальнено, що врахування внутрішнього середовища закладу освіти та зовнішнього середовища спортивних організацій формує підґрунття для оновлення освітніх програм, узгодження термінології і побудови послідовної траєкторії розвитку компетентності.

Ключові слова: історична ретроспектива, концепція розвитку, цифрова компетентність, майбутні фахівці, фізична культура і спорт.

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Yakimets Yuriy Mykhailovych Candidate of pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology, Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture Lviv, <https://orcid.org/0000-0003-0705-8574>

HISTORICAL RETROSPECTIVE OF THE CONCEPT OF DIGITAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE PHYSICAL CULTURE AND SPORTS SPECIALISTS

Abstract. The purpose of the study is to substantiate the importance and relevance of the historical retrospective of the concept of digital competence development of future physical culture and sports specialists. The object of the study is the concept of digital competence development of future physical culture and sports specialists in its historical dynamics. It is proven that in the 21st century, the training of future physical culture and sports specialists appears in close connection with the use of solutions based on applied digital technologies in teaching, training process and sports management. In practice, they are expected to be able to work with distance learning platforms, digital magazines and communication services, as well as with motor activity analysis tools, video analysis of equipment, wearable sensors and databases of results. The article reveals the importance and relevance of the historical retrospective of the concept of development of digital competence of future specialists of physical culture and sports in the context of the transformation of educational and professional practices in the 21st century. It is substantiated that modern specialist training arises in connection with the spread of solutions based on applied digital technologies in education, training process, evaluation of results, communication and organization of sports activities. It is shown that the retrospective approach provides an opportunity to trace the evolution of ideas from technical literacy to a comprehensive model that includes work with data, media literacy, digital ethics, cybersecurity and pedagogical design of blended learning formats. It is generalized that taking into account the internal environment of the educational institution and the external environment of sports organizations forms the basis for updating educational programs, harmonizing terminology and building a consistent trajectory of competence development.

Keywords: historical retrospective, concept of development, digital competence, future specialists, physical culture and sports.

Постановка проблеми. В ХХІ ст. підготовка майбутніх фахівців фізичної культури і спорту постає у тісному зв'язку з використанням рішень на базі застосованих цифрових технологій у навчанні, тренувальному процесі та управлінні спортивною діяльністю. На практиці від них очікують уміння працювати з платформами дистанційного навчання, цифровими журналами та сервісами комунікації, а також з інструментами аналізу рухової активності,

відеоаналізом техніки, носимими датчиками та базами даних результатів. Разом із цим спортивне середовище не рідко вимагає коректного тлумачення показників, етичного поводження з персональними даними, і дотримання стандартів безпеки під час використання цифрових пристроїв. Відтак, актуальність теми зумовлюється тим, що цифрова компетентність стає однією з ключових передумов конкурентоспроможності випускника, як у внутрішньому середовищі закладу освіти, так і в зовнішньому середовищі ринку праці та спортивних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових публікаціях, присвячених підготовці майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, помітною є позиція щодо пріоритету компетентнісного підходу як основи професійного становлення [1-13]. До прикладу, С. Криштанович [1] розкриває процес формування професійної компетентності майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту, підкреслюючи значення поєднання теоретичної підготовки з практико-орієнтованими завданнями, управлінським мисленням та здатністю ухвалювати рішення у складних умовах. С. Парій [2] обґрунтовує роль історії фізичної культури і спорту як складової професійної підготовки, акцентуючи на тому, що історичне знання формує цілісне бачення розвитку галузі, спадковість традицій та розуміння причин змін у змісті освіти. А. Штангрет [4] зазначає, що в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища питання безпеки управління персоналом набуває особливої ваги, оскільки на організацію одночасно впливають швидкі зміни, невизначеність та необхідність оперативного реагування. О. Зибарева і С. Палагнюк [5] аналізують інтеграцію цифрових трансформацій у систему управління конкурентними перевагами підприємства, підкреслюючи, що цифровізація змінює підходи до організації процесів, обробки інформації та прийняття рішень.

Мета дослідження полягає у обґрунтуванні важливості та актуальності історичної ретроспективи концепції розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Об'єктом дослідження являється концепція розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у її історичній динаміці.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у XXI ст. постає у тісному зв'язку з тим, що навчання, тренувальний процес і організація змагань дедалі більше спираються на рішення на базі застосованих цифрових технологій. Разом із цим від випускника очікують не лише технічної обізнаності, а й уміння діяти відповідально у внутрішньому середовищі закладу освіти та у зовнішньому середовищі спортивних організацій, клубів, федерацій і ринку праці. Так, цифрова компетентність стає умовою якості комунікації з вихованцями, батьками й адміністрацією, а також підґрунтям для коректної оцінки даних тренувального навантаження, відновлення, ризику

травмування, динаміки результатів і дотримання етичних норм роботи з персональними даними. Водночас саме ретроспективне бачення розвитку цієї компетентності надає можливість пояснити, чому сьогоденні вимоги не виникли раптово, а сформувалися внаслідок послідовних змін у технологіях, освітніх підходах та очікуваннях суспільства (табл.1).

Таблиця 1

Складові актуальності розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту

Складова актуальності	Прояв у фізичній культурі і спорті	Наслідок для підготовки майбутніх фахівців
Професійна діяльність переходить у гібридний формат, поєднуючи очні заняття з дистанційними інструментами	Тренування підтримуються онлайн платформами для планування, відеозв'язком, цифровими журналами та сервісами взаємодії, де фіксуються завдання і результати	Потрібне системне формування підґрунтя навичок організації навчання і тренувань із використанням цифрових інструментів, із розумінням педагогічних наслідків і ризиків
Дані стають основою управлінських рішень у спорті	Використовуються трекери активності, відеоаналіз техніки, електронні протоколи, статистика змагань, бази даних щодо навантаження та відновлення	Потрібні компетентності збору, перевірки якості та інтерпретації даних, з умінням пояснювати висновки доступною мовою і уникати помилкових узагальнень
Безпека і конфіденційність даних набувають практичного значення	Збираються персональні дані учнів і спортсменів, інформація про стан здоров'я, результати тестувань, відеоматеріали тренувань, комунікація відбувається через цифрові сервіси	Потрібне виховання відповідального поводження з даними, знання правил доступу, зберігання, резервування і розмежування ролей, із розумінням етичних наслідків
Освітні стандарти і очікування роботодавців оновлюються під впливом цифровізації	Спортивні організації не рідко шукають фахівців, які можуть працювати з онлайн системами, електронним документообігом, медіаканалами та цифровою аналітикою	Освітні програми мають інтегрувати цифрову компетентність у фахові дисципліни, а не обмежуватися окремим курсом, оскільки компетентність формується в практиці
Зростає роль медіа і публічної комунікації	Поширення інформації про події, репутація тренера, взаємодія зі спільнотою та робота зі зворотним зв'язком відбуваються через цифрові канали	Потрібні навички медіаграмотності, критичного читання джерел, коректної комунікації і протидії дезінформації, разом із розумінням відповідальності за публічні повідомлення

Сформовано автором

Історична ретроспектива концепції розвитку цифрової компетентності важлива, тому що вона демонструє еволюцію від вузького уявлення про комп'ютерну грамотність до сучасного комплексного підходу, де поєднуються інформаційна культура, медіаграмотність, цифрова етика, кібербезпека, робота з даними та педагогічне проектування навчання із застосуванням цифрових інструментів. Таким чином, ретроспектива дозволяє не лише описати, що саме потрібно формувати у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, а й обґрунтувати, чому певні складові з'явилися пізніше, які суспільні події та технологічні зрушення їх актуалізували, і які помилки виникають, коли освітні програми оновлюються фрагментарно (табл.2).

Таблиця 2

Ретроспектива розвитку уявлень про цифрову компетентність і наслідки для підготовки фахівців фізичної культури і спорту

Історичний етап	Домінуюче уявлення про цифрову компетентність	Освітні наслідки для підготовки фахівців фізичної культури і спорту
1990 роки, початок масового поширення персональних комп'ютерів	Акцент на базових вміннях роботи з комп'ютером, текстовими документами та простими програмами, цифрова компетентність отожднюється з технічною вправністю	Формування мінімальної цифрової грамотності, яка не пов'язується безпосередньо з методикою тренування, тому практична цінність для сфери спорту залишається обмеженою
2000 роки, поширення інтернету і електронної комунікації	Додаються вміння пошуку інформації, електронного листування, роботи з онлайн ресурсами, виникає запит на критичність щодо джерел	З'являється потреба навчати майбутнього фахівця перевіряти якість матеріалів про вправи, методики і харчування, щоб уникати небезпечних порад і псевдонаукових тверджень
2010 роки, мобільні технології і соціальні мережі	Компетентність охоплює комунікацію в цифровому просторі, управління контентом, взаємодію зі спільнотами, а також перші масові інструменти збору даних з носимих пристроїв	Освіта має включати правила безпечної комунікації, формування професійного іміджу, а також первинні навички інтерпретації показників активності, щоб не зводити тренування до механічного виконання цифр
Після 2020 року, масштабування дистанційного навчання	Педагогічна складова стає центральною, важливо вміти проектувати навчання у змішаному форматі, підтримувати мотивацію, забезпечувати якісний зворотний зв'язок	Майбутній фахівець має навчитися поєднувати очну роботу з онлайн супроводом, будувати індивідуальні програми і контролювати техніку виконання вправ через відео, враховуючи ризики травмування

Історичний етап	Домінуюче уявлення про цифрову компетентність	Освітні наслідки для підготовки фахівців фізичної культури і спорту
Сучасний етап, посилення ролі аналітики і автоматизації	Компетентність розуміється як здатність працювати з даними, етичними нормами, кібербезпекою, а також із технологіями на базі штучного інтелекту у межах дозволених сценаріїв	Потрібно навчати не лише користуватися інструментами, а й ставити коректні запитання до даних, розуміти обмеження алгоритмів, захищати персональні дані і відповідально пояснювати результати спортсмену

Сформовано автором

Так, на ранніх етапах переважала ідея технічної вправності, де успішність пов'язувалася з умінням користуватися програмами, проте згодом на перший план вийшла здатність критично працювати з інформацією, бо спортивне середовище наповнилося великою кількістю суперечливих порад, рекламних обіцянок і спрощених методик. Далі постала потреба медіаграмотності та етичної поведінки у цифрових каналах, оскільки публічна комунікація тренера впливає на довіру, безпеку вихованців і репутацію організації. Водночас поступове зростання ролі даних у тренувальному процесі змістило фокус у бік аналітичного мислення, де важливо розуміти причини змін показників, а не лише фіксувати їх, і де помилки інтерпретації можуть мати наслідки для здоров'я (рис.1).

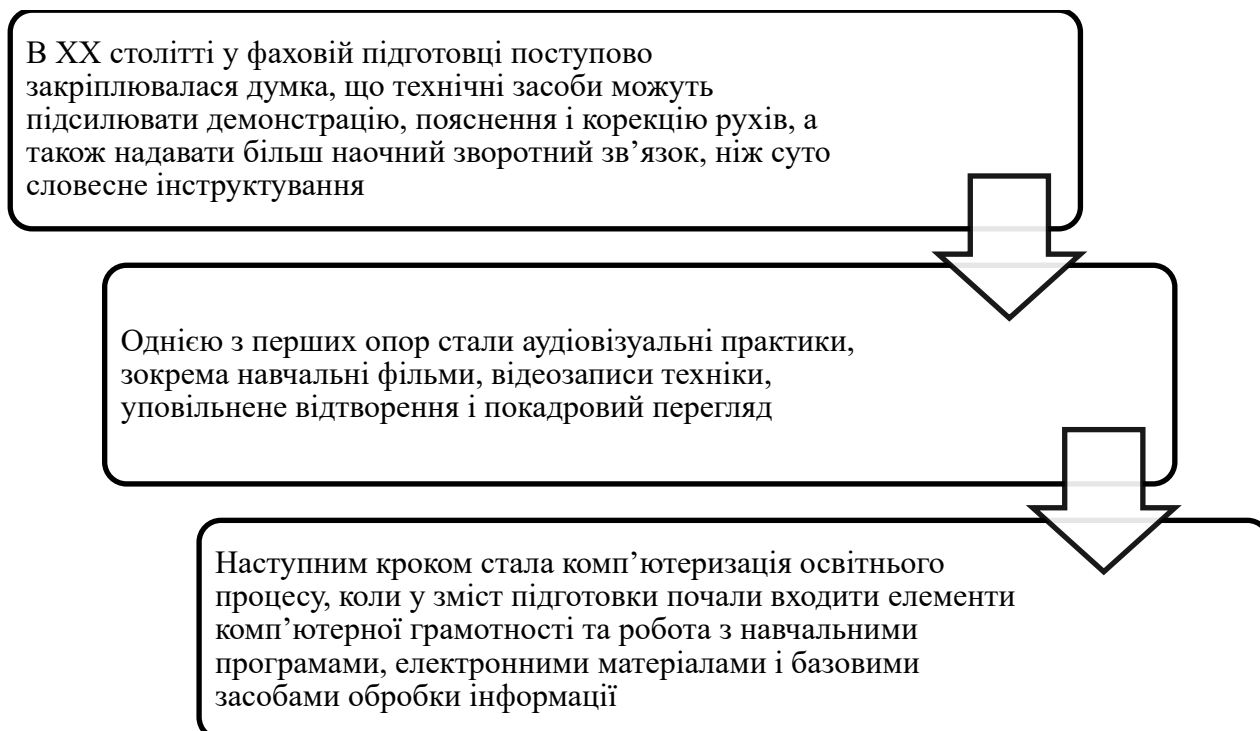

Рис.1. Ранні ідеї концепції розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту

Сформовано автором

Разом із цим ретроспективний підхід надає методологічну користь для наукового дослідження і для оновлення освітніх програм. Так, історичний аналіз допомагає сформувати підґрунття критеріїв, за якими доречно оцінювати рівень цифрової компетентності саме у сфері фізичної культури і спорту, зважаючи на відповідальність за фізичний стан людини, необхідність поєднувати педагогічні та тренерські функції, а також вимоги безпеки даних. Таким чином, стає можливим обґрунтовано визначити, які складові мають бути базовими для всіх студентів, які мають поглиблюватися на старших курсах, а які доцільно формувати через практику на стажуваннях у спортивних організаціях. Водночас ретроспектива підказує, що цифрова компетентність не являється раз і назавжди завершеною, вона постає як динамічна сукупність знань і навичок, які треба оновлювати, а отже, освітня траєкторія має включати механізми самоосвіти, критичного аналізу нових інструментів і відповідального впровадження рішень на базі застосованих цифрових технологій у професійну діяльність.

Висновки. Таким чином, історична ретроспектива концепції розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту являється важливою, оскільки дозволяє простежити послідовність переходу від технічної грамотності до комплексного поєднання педагогічних, етичних і аналітичних підходів, які потрібні для роботи у внутрішньому середовищі закладу освіти та у зовнішньому середовищі спортивної сфери. Разом із цим ретроспективний аналіз надає підґрунття для обґрунтованого оновлення змісту підготовки, узгодження термінології і формування реалістичної траєкторії розвитку компетентності, коли використання рішень на базі застосованих цифрових технологій підпорядковується безпеці людини, якості навчання і професійній відповідальності.

Література:

1. Криштанович С.В. Процес формування професійної компетентності майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту. *Нова педагогічна думка*. 2017;3(91):65–70.
2. Парій, С. Історія фізичної культури і спорту як складова підготовки майбутніх фахівців галузі фізичної культури. 2024. 214-217.
3. Борисевич, Л. Особливості процесу підготовки майбутніх фахівців у сфері фізичної культури і спорту. *Grail of Science*. 2023. 757-760.
4. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 227-237. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-227-237](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237)
5. Зибарева О.В., Палагнюк С.Ю. Інтеграція цифрових трансформацій в систему управління конкурентними перевагами підприємства. *Ефективна економіка*. 2025. №6. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6748>
6. Пашкевич С. М., Криштанович М.Ф. (2025). Інтерактивні методики як засіб розвитку цифрової компетентності в професійній освіті. *Журнал "Вісник науки та освіти" (Серія «Педагогіка»)*. № 5(35). - С. 1902-1910. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5\(35\)-1902-1910](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5(35)-1902-1910)

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

7. Ярмошук О., Василюк В. Диверсифікація навчальних технологій в професійній підготовці учителя фізичної культури. Теорія та методика фізичного виховання. 2018. Том 18. № 2. С. 69–77.
8. Осадченко Т. М., Єдін О. А., Бітлянов М. М., Медіна Г. М. Сучасний стан цифровізації у сфері фізичної культури і спорту в Україні. Physical culture and sport: scientific perspective. 2023. № 2. С. 103–108.
9. Лазоренко С. А. Інформаційно-цифрова культура як складова професійної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Освіта. Інноватика. Практика. 2021. Том 9. № 5. С. 6–11.
10. Дишко О. Цифрова компетентність майбутніх фахівців фізичної культури в умовах нової української школи. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 58. Том 1. С. 290–294.
11. Криштанович, М., & Силкін, О. Оцінювання стратегічних напрямів реалізації державно-приватного партнерства в царині безпекового розвитку агропромислового сектора. Socio-Economic Relations in the Digital Society, 1(55), 2025, 44-55. <https://doi.org/10.55643/ser.5.55.2025.587>
12. Штангрет А., Силкін О., Шляхетко В. Трудова міграція як зовнішня загроза для кадрової безпеки підприємства. № 10(38), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 190-201. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10\(38\)-190-201](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-190-201)
13. Романович А. І., Криштанович М.Ф. (2025). Методика організації змішаного навчання із використанням електронних ресурсів. Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка»). № 5(51). - С. 1263-1271. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5\(51\)-1263-1271](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5(51)-1263-1271)

References:

1. Kryshtanovych, S. V. (2017). Protses formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh menedzheriv fizychnoi kultury i sportu [The process of forming professional competence of future managers of physical culture and sport]. Nova pedahohichna dumka (New Pedagogical Thought), 3(91), 65-70. [in Ukrainian].
2. Parii, S. (2024). Istoriia fizychnoi kultury i sportu yak skladova pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv haluzi fizychnoi kultury [History of physical culture and sport as a component of training future specialists in the field of physical culture]. 214-217. [in Ukrainian].
3. Borysevych, L. (2023). Osoblyvosti protsesu pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u sferi fizychnoi kultury i sportu [Features of the training process of future specialists in the field of physical culture and sport]. Grail of Science, 757-760. [in Ukrainian].
4. Shtangret, A., & Sylkin, O. (2024). Bezpekovi aspekty upravlinnia personalom v umovakh hiperdynamichnoho zovnishnoho seredovyshcha [Security aspects of personnel management under a hyperdynamic external environment]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii (Scientific Innovations and Advanced Technologies), 9(37), 227-237. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-227-237](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237)[in Ukrainian].
5. Zybareva, O. V., & Palahniuk, S. Yu. (2025). Intehratsiia tsyfrovyykh transformatsii v systemu upravlinnia konkurentnyimi perevahamy pidpriemstva [Integration of digital transformations into the management system of enterprise competitive advantages]. Efektyvna ekonomika (Efficient Economy), (6). <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6748>[in Ukrainian].
6. Pashkevych S. M., Kryshtanovych M. F. (2025). Interaktyvni metodyky yak zasib rozvytku tsyfrovoyi kompetentnosti v profesiyniy osviti. [Interactive methods as a means of developing digital competence in vocational education]. Journal "Bulletin of Science and Education" (Series "Pedagogy"). No. 5(35). - P. 1902-1910. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5\(35\)-1902-1910](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5(35)-1902-1910) [in Ukrainian].

7. Yarmoshchuk, O., & Vasyliuk, V. (2018). Dyversyfikatsiia navchalnykh tekhnolohii v profesiinii pidhotovtsi uchytelia fizychnoi kultury [Diversification of educational technologies in the professional training of a physical education teacher]. *Teoriia ta metodyka fizychnoho vykhovannia* (Theory and Methods of Physical Education), 18(2), 69-77. [in Ukrainian].

8. Osadchenko, T. M., Yedin, O. A., Bitlianov, M. M., & Medina, H. M. (2023). Suchasnyi stan tsyfrovizatsii u sferi fizychnoi kultury i sportu v Ukraini [Current state of digitalization in the field of physical culture and sport in our country]. *Physical culture and sport, scientific perspective*, (2), 103-108. [in Ukrainian].

9. Lazorenko, S. A. (2021). Informatsiino-tsyfrova kultura yak skladova profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu [Information and digital culture as a component of professional competence of future specialists in physical culture and sport]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka* (Education. Innovation. Practice), 9(5), 6-11. [in Ukrainian].

10. Dyshko, O. (2022). Tsyfrova kompetentnist maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury v umovakh novoi ukrainskoi shkoly [Digital competence of future physical culture specialists under the conditions of the New Ukrainian School]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* (Current Issues of the Humanities), 58(1), 290-294. [in Ukrainian].

11. Kryshtanovych, M., & Sylkin, O. (2025). Otsiniuvannia stratehichnykh napriamiv realizatsii derzhavno-pryvatnoho partnerstva v tsaryni bezpekovo rozvytku ahropromyslovoho sektora [Assessment of strategic directions for implementing public-private partnership in the field of security development of the agro-industrial sector]. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*, 1(55), 44-55. <https://doi.org/10.55643/ser.5.55.2025.587> [in Ukrainian].

12. Shtangret, A., Sylkin, O., & Shliakhetko, V. (2024). Trudova mihratsiia yak zovnishnia zahroza dlia kadrovoi bezpeky pidpriemstva [Labor migration as an external threat to enterprise personnel security]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii* (Scientific Innovations and Advanced Technologies), 10(38), 190-201. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10\(38\)-190-201](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-190-201) [in Ukrainian].

13. Romanovych A. I., Kryshtanovych M. F. (2025). Metodyka orhanizatsiyi zmishanoho navchannya iz vykorystannyam elektronnykh resursiv. [Methodology for organizing blended learning using electronic resources]. *Journal "Perspectives and Innovations of Science"* (Series "Pedagogy"). No. 5(51). - P. 1263-1271. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5\(51\)-1263-1271](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5(51)-1263-1271) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

UDC 351:378.014(4+5)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-909-923](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-909-923)

Kalashnyk Nadiia Serhiivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Public Management and Administration, National Forestry University of Ukraine, Lviv, <https://orcid.org/0000-0003-0814-0246>

Levchenko Yana Ernstovna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the English Philology Department, H.S.Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0001-5069-3798>

Sushynskyi Oleksandr Ivanovych Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of Public Administration and Management Department, National Forestry University of Ukraine, Lviv, <https://orcid.org/0000-0002-3213-5976>

STRATEGIC AIMS OF UNIVERSITY-BASED MANAGERIAL EDUCATION IN EUROPEAN AND ASIAN COUNTRIES

Abstract: The article examines the strategic aims of university-based managerial education in European and Asian countries within the context of global socio-economic transformation, digitalisation, and increasing governance complexity. The study seeks to identify the dominant value orientations, institutional priorities, and competence frameworks that shape managerial training in contemporary higher education systems. Using comparative and systemic analysis, the paper explores how European models emphasise democratic governance, sustainability, ethical leadership, and competency-based human capital development, while many Asian systems focus on state-driven modernisation, economic competitiveness, technological advancement, and collective responsibility. Particular attention is paid to the balance between professional expertise, leadership formation, and the development of adaptive capacities necessary for functioning in volatile and uncertain environments.

The study synthesizes European and Asian experiences to identify the strategic aims of university-based managerial education. These objectives are characterized by

an emphasis on sustainable development, ethical leadership, and democratic governance in Europe, while focusing on state-driven modernization, technological competitiveness, and digital transformation in Asia. Shared strategic trajectories across both regions include the cultivation of adaptive leadership, internationalization, and lifelong learning.

The research highlights both convergent trends (such as internationalization, digital transformation, and lifelong learning) and region-specific strategic accents rooted in cultural, political, and economic contexts. The findings demonstrate that managerial education is increasingly viewed not merely as professional training but as a strategic instrument of national development and global positioning. The article contributes to the theoretical understanding of managerial education as a multidimensional policy and pedagogical phenomenon and provides a conceptual basis for further cross-regional studies of higher education reforms.

Keywords: PRC / China; India, Japan, Sweden, Portugal, Germany, professional development of managers; professional self-development; professional self-improvement; continuing professional education; managers; professional competence; competency-based approach; public administration

Калашник Надія Сергіївна доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри державного управління та адміністрування, Національний лісотехнічний університет України, Львів, <https://orcid.org/0000-0003-0814-0246>

Левченко Яна Ернстівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харків, <https://orcid.org/0000-0001-5069-3798>

Сушинський Олександр Іванович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління та менеджменту, Національний лісотехнічний університет України, Львів, <https://orcid.org/0000-0002-3213-5976>

СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА АЗІЇ

Анотація. У статті досліджено стратегічні цілі університетської підготовки менеджерів у країнах Європи та Азії в умовах глобальної соціально-економічної трансформації, цифровізації та зростання складності управлінських процесів. Метою дослідження є визначення домінантних ціннісних орієнтацій, інституційних пріоритетів і компетентнісних рамок, що формують сучасні моделі

управлінської освіти у системах вищої освіти. На основі порівняльного та системного аналізу встановлено, що європейські моделі акцентують увагу на демократичному врядуванні, сталому розвитку, етичному лідерстві та компетентнісному підході до формування людського капіталу, тоді як багато азійських систем орієнтовані на державоцентричну модернізацію, економічну конкурентоспроможність, технологічний розвиток і колективну відповідальність. Особливу увагу приділено співвідношенню професійної експертизи, лідерського потенціалу та здатності до адаптації в умовах невизначеності й динамічних змін.

Узагальнено досвід європейських та азійських країн з метою визначення стратегічних цілей університетської підготовки менеджерів/управлінців, ключовими характеристиками яких визначено орієнтацію на сталий розвиток, етичне лідерство та демократичне врядування в Європі, а також державоцентричну модернізацію, технологічну конкурентоспроможність і цифрову трансформацію в Азії. Спільними векторами є формування адаптивного лідерства, інтернаціоналізація та навчання впродовж життя.

Виявлено як конвергентні тенденції (інтернаціоналізацію, цифрову трансформацію та навчання впродовж життя) так і регіонально зумовлені стратегічні акценти, що ґрунтуються на культурних, політичних і економічних особливостях. Доведено, що управлінська освіта дедалі більше розглядається не лише як професійна підготовка, а як стратегічний інструмент національного розвитку та глобального позиціонування.

Ключові слова: КНР / Китай; Індія, Японія, Швеція, Португалія, Німеччина, професійний розвиток керівників; професійний саморозвиток; професійне самовдосконалення; безперервна професійна освіта; менеджери/управлінці; професійна компетентність; компетентнісний підхід; публічне управління.

Problem Statement and Its Relation to Important Scientific and Practical Tasks: The rapid transformation of global economic, political, and technological systems has significantly reshaped the role of managers in contemporary societies. Intensified digitalisation, the expansion of transnational markets, geopolitical instability, climate challenges, and the growing complexity of governance structures demand new professional profiles characterised by strategic thinking, ethical responsibility, intercultural competence, and adaptive leadership. In this context, university-based managerial education is no longer limited to transmitting administrative knowledge; it becomes a strategic mechanism for shaping human capital, ensuring institutional resilience, and supporting national competitiveness. However, despite the recognised importance of managerial education, there remains a lack of systematic comparative research that clearly conceptualises and analyses its strategic aims across different regional higher education systems, particularly in Europe and Asia.

European and Asian countries represent distinct socio-cultural, political, and economic models that influence the architecture and priorities of higher education. European systems traditionally emphasise democratic governance, sustainability, social responsibility, and competence-based frameworks aligned with the Bologna Process and lifelong learning strategies. In contrast, many Asian systems integrate managerial education into broader state-driven modernisation agendas, focusing on economic growth, technological innovation, and collective development goals. These differences raise important scientific questions regarding the value foundations, policy orientations, and institutional mechanisms underlying managerial education in diverse contexts.

The problem acquires particular relevance in light of current higher education reforms aimed at internationalization, digital transformation, and quality assurance. Universities are expected to respond simultaneously to global standards and local development needs, balancing academic autonomy with state and market expectations. Therefore, identifying the strategic aims of managerial education becomes essential for designing effective curricula, competence models, and governance frameworks. Addressing this problem contributes to several important scientific and practical tasks: advancing comparative education research; refining theoretical approaches to managerial training as a multidimensional policy and pedagogical phenomenon; and supporting evidence-based reforms in higher education systems. Furthermore, the findings may inform policymakers, university administrators, and curriculum designers seeking to align managerial education with contemporary societal demands and long-term development strategies in both European and Asian contexts.

Analysis of recent studies and publications: Recent scholarship on university-based managerial education in Europe and Asia demonstrates a shift from “training managers” toward forming strategic leadership capacity aligned with societal transformation, sustainable development, and digital change. One dominant trend is the consolidation of Responsible Management Education (RME) as a normative framework for business and management schools. At the global level, this agenda is institutionalised through the UN-backed Principles for Responsible Management Education (PRME), which explicitly connects management education with the Sustainable Development Goals (SDGs). Within this stream, Jain Azmat and Cortnie Sridharan (Australia) analyze how the SDG agenda influences business schools’ transition to RME and propose a staged framework for embedding SDGs across curriculum, research, and operations. Complementing this, Dobra Eustachio, Michael Cornwell and Gustavo Lopez (Germany-UK-Brazil) provide large-scale evidence on the basis of a multi-country survey that PRME-signatory schools tend to integrate sustainability topics more systematically and report stronger institutional support for RME implementation.

A second major trend concerns digital transformation and “future-of-work” competencies as strategic aims of managerial preparation. Comparative policy reports emphasize that many East Asian systems are at the forefront of digitizing education and economies, making digital leadership, data-informed decision-making, and innovation management core graduate outcomes. In the China-focused literature, Changxue Ma (China) synthesizes the outcomes of national digitization initiatives, highlighting infrastructure, platforms, and the development of teacher/student digital competence as system priorities. Similarly, researchers Ding Lan and Wu Xuezhong (China) conceptualize digital transformation as a systemic shift that requires strengthening stakeholders’ digital awareness and competencies rather than only upgrading technology. At the level of student capability formation, Huang Yigong (China) examines how university conditions shape students’ digital innovation capacities, reinforcing the strategic role of universities in innovation-oriented managerial education.

A third trend addresses internationalization and cross-border program architectures, especially visible in European management education through joint degrees, multi-campus formats, and alignment with regional quality assurance logics associated with the Bologna/EHEA trajectory. Overall, the literature converges on three strategic aims across regions (sustainability and ethics (RME/SDGs), digital and innovation readiness, and internationalized competence formation) while diverging in the balance between market-driven responsiveness (more typical in many European contexts) and state-led modernization priorities (prominent across multiple Asian systems).

Article aims to identify and comparatively analyze the strategic aims of university-based managerial education in European and Asian countries within the context of contemporary socio-economic transformation, digitalization, and global governance challenges. The study seeks to conceptualize the value foundations, policy orientations, and competence priorities that shape managerial training in different higher education systems. Particular attention is devoted to examining how regional educational traditions, institutional models, and development strategies influence the formulation of educational objectives for future managers. By systematizing convergent and divergent trends across Europe and Asia, the article aims to clarify the role of managerial education as both a pedagogical process and a strategic instrument of national development and international competitiveness.

Discussion. The understanding of what a manager should represent in society has developed within distinct historical, philosophical, and institutional traditions in Europe and Asia. These traditions continue to shape the strategic aims of university-based managerial education in both regions. In the European intellectual trajectory, the modern concept of management emerged alongside industrial capitalism, bureaucratic state formation, and liberal-democratic governance. Classical administrative theories

(e.g., Weberian bureaucracy) emphasised rational organization, legality, and procedural accountability, while later managerial thought incorporated efficiency, strategic planning, and market responsiveness [10]. Over time, especially after the Second World War and through the integration processes of the European Union, management became increasingly associated with responsible leadership, stakeholder engagement, sustainability, and ethical governance. In contemporary European societies, the manager is typically viewed as a professional actor who balances economic performance with social responsibility, operates within transparent institutional frameworks, and contributes to democratic and sustainable development [3].

By contrast, many Asian managerial traditions evolved within different civilisational and political contexts. In East Asia, Confucian ethical philosophy historically emphasised hierarchy, meritocracy, collective harmony, and moral self-cultivation of officials. In several countries, modern management developed through strong state-led modernisation strategies during the twentieth century, where managers functioned not only as corporate leaders but also as agents of national economic development. As a result, managerial roles in many Asian contexts are closely linked to long-term strategic planning, collective responsibility, technological advancement, and alignment with national development priorities. While contemporary Asian economies are highly market-oriented and globally integrated, the manager is often still perceived as a figure embedded in broader societal and state objectives [22]. These differing societal expectations directly influence the aims of managerial education and provide a conceptual foundation for further country-by-country analysis.

Germany's strategic aims for university-based managerial education are shaped by a distinctive combination of competence-oriented European higher education architecture, strong practice–industry integration, and a national economic model built around the *Mittelstand* concept - advanced manufacturing, and coordinated innovation [19]. Within the Bologna-compatible framework, German managerial programmes (Business Administration, Management, Public Management, industrial management variants) increasingly define outcomes in terms of action-oriented competence: graduates are expected not only to “know” management theory but to apply it responsibly in complex organisational and societal contexts. This logic is formalised through Germany's higher-education qualifications framework and its competence orientation. A central strategic aim is employability through structured practical formation [16]. Germany's binary higher-education landscape (research universities and universities of applied sciences) creates two complementary routes: academically research-led management education and strongly application-oriented programmes tied to real organisational problems. This aim is reinforced by the wide popularity of dual study formats, where academic learning is systematically combined with company-based training/practice, helping universities produce graduates ready for immediate responsibility in firms and public organisations. Another major aim is

preparing managers for digital transformation and innovation-driven competitiveness. German policy and expert discourse connected to digitalisation/Industry 4.0 stresses the need for new skill profiles: data-informed decision-making, process and change management, cross-functional coordination between technology and business, and continuous upskilling [9]. Managerial education is therefore strategically directed toward innovation management, technology literacy, and the capacity to lead organisational transformation under uncertainty. In parallel, managerial programmes increasingly articulate aims related to responsible leadership, compliance, and sustainability. While this agenda appears across Europe, in Germany it is often framed through organisational reliability, risk governance, long-term value creation, and accountability within regulated environments and stakeholder-rich settings (including labour relations and co-determination traditions). The expected graduate profile is a manager who can balance performance with legitimacy: efficient, evidence-based, ethically grounded, and socially accountable. Finally, the strategic aims increasingly include AI- and digitally supported managerial practice and university capacity-building for this shift. Recent sector initiatives in higher education explicitly foreground the use of AI and digitalisation in university life, strengthening the ecosystem in which managerial programmes modernise content and teaching methods [17].

Sweden's strategic aims for university-based managerial education are strongly shaped by a normative higher-education mission that explicitly links professional preparation with societal development. At the system level, Swedish universities and university colleges are legally expected to promote sustainable development (understood as environmental integrity, economic and social welfare, and justice) and to take into account and promote gender equality in their operations. This statutory framing has a direct “downstream” effect on management and leadership programmes: educating managers is treated not only as an employability task but as a means of cultivating leaders capable of steering organisations responsibly within a welfare-state model and a sustainability-oriented public culture [5]. A second strategic aim is to produce managers who can operate in high-trust, consensus-oriented governance environments, where leadership is expected to be transparent, evidence-informed, and collaborative across stakeholders. In Swedish higher-education governance, widened participation, lifelong learning, and the quality-raising role of international engagement are emphasised, with international activities framed as contributing to both national and global sustainable development. For managerial education, this translates into programme priorities such as ethical leadership, social responsibility, equality and inclusion, and the ability to lead in multi-actor policy and organisational ecosystems (public sector, private sector, and civil society). A third aim concerns responsible management education as an institutional practice in Swedish business schools. A visible marker is participation in the UN-supported PRME network, which encourages

integrating universal values, sustainability, and responsibility into curricula, research, and organisational behaviour. Swedish university units publicly position PRME participation as part of their sustainability mission, signalling that the “ideal manager” is a leader who can combine performance with responsibility and societal impact [18]. A fourth strategic aim is readiness for digital transformation and AI-enabled management. Sweden’s recent governmental agenda explicitly links national competitiveness and societal problem-solving with stronger AI capability, embedding this direction within a broader Digitalisation Strategy for 2025–2030 and related AI policy work. Complementing this, OECD country notes highlight Sweden’s efforts to improve data availability and enable large-scale public–private initiatives supporting AI development as an environment that raises expectations for universities to educate managers who can lead data-driven change, manage AI-related risk and ethics, and coordinate innovation across sectors [4].

Portugal’s university-based managerial education is shaped by a European Higher Education Area (Bologna) logic and, simultaneously, by Portugal’s national priorities around qualification of the workforce, modernisation, and international competitiveness. In practice, this produces a model where the “strategic aims” of educating managers go well beyond classic business administration, positioning management graduates as key actors of organizational change in both private and public sectors. A first strategic aim is quality-assured, learning-outcomes–based competence formation. Portuguese programmes operate under a strong external quality assurance regime led by A3ES, whose mission is to assure the quality of higher education and integrate Portugal in the European quality assurance architecture. This strengthens a results-oriented culture in programme design (clear learning outcomes, coherence of curricula, and evidence of effectiveness), including management and public administration-related degrees. A second aim is alignment with national development and skills agendas, particularly upskilling/reskilling and digital transition [1]. Within the Recovery and Resilience Plan–related measures implemented through DGES, programmes such as “Impulso Jovens STEAM” and “Impulso Adultos” are explicitly oriented to increasing higher education attainment and strengthening qualifications of both young people and adults. For managerial education this translates into an emphasis on applied, labour-market-relevant training, executive education formats, and cross-disciplinary skill sets needed for organizational innovation. A third strategic aim is internationalization and global benchmarking. Portugal hosts internationally oriented business schools (e.g., in Lisbon and Porto) that position managerial education in a global market of talent, research, and accreditation standards [8]. For example, Nova SBE frames its mission around developing talent and knowledge with global impact and highlights a culture of societal impact and sustainability, while also referencing international accreditations that signal alignment with globally recognised standards for management education quality. Finally, an

increasingly visible aim is responsible and sustainable leadership. Portuguese managerial education (consistent with broader European trends) tends to present the manager as a professional expected to balance performance with ethics, stakeholder responsibility, and sustainability-oriented decision-making, which is also reflected in how leading schools communicate “impact” and sustainability as central educational values. Taken together, the Portuguese case can be summarised as an integrated strategic agenda: quality + employability and skills modernisation + international positioning + responsible leadership, forming managers for both competitiveness and societal development within a European governance and quality framework [7].

China’s university-based managerial education is framed as a strategic instrument of national modernization rather than only a pathway to individual career mobility. Historically, Chinese approaches to training administrators and organizational leaders were influenced by Confucian meritocratic governance traditions (moral cultivation, hierarchy, collective responsibility) and, in the twentieth century, by a strong state-led model of economic and institutional development [21]. In the contemporary period, these legacies are combined with market-oriented reforms and global competitiveness goals, shaping a managerial ideal that is technically competent, strategically aligned with national priorities, and capable of leading large-scale transformation. A central strategic aim is the formation of high-level talent to support national development strategies, especially through the strengthening of “world-class universities and disciplines” (the Double First-Class initiative). In this logic, managerial education is expected to produce graduates able to serve “high-quality development,” innovation capacity, and international positioning, including in complex public–private ecosystems where industry, government, and universities interact [14]. A second aim is digital transformation and data-informed governance/management. Chinese higher education policy has explicitly promoted education digitalization as a modernisation priority, encouraging wide adoption of digital learning spaces, digital resources, and governance capabilities. For management programmes, this translates into building competencies in digital strategy, platform thinking, AI-enabled decision-making, and organizational change leadership. A third aim is the institutionalisation of innovation and entrepreneurship as mainstream graduate outcomes. Entrepreneurship education and large-scale national innovation competitions function as system-level instruments that connect curricula with real business and societal challenges, encouraging opportunity recognition, venture design, and applied problem-solving: skills increasingly embedded in management and business administration degrees. A fourth aim is value-oriented leadership formation through the integration of ethics, civic responsibility, and ideological-political education into university teaching. In management education, this often appears as a dual requirement: to cultivate globally competent professionals while ensuring that leadership practices remain aligned with social responsibility, collective welfare, and national development narratives [15].

India's university-based managerial education is increasingly shaped by a dual logic: nation-building through human-capital development and market-facing employability in a fast-transforming economy. In the policy narrative of the National Education Policy (NEP) 2020, higher education is positioned as a lever for national development, social mobility, and global competitiveness: an orientation that directly informs what management education is expected to deliver [13]. A core strategic aim is competency-oriented, multidisciplinary formation of future managers. NEP 2020 promotes broad-based, flexible learning pathways (including interdisciplinary exposure) and emphasises outcomes that enable graduates to navigate complex real-world problems rather than only reproduce disciplinary content. For managerial education, this supports an expanded profile: analytical decision-making, communication, ethical judgement, and systems thinking - capabilities needed in both corporate and public-sector leadership roles. A second aim is skills modernisation and workforce upskilling/reskilling at scale, including through flexible programme architectures and credit-based mobility. Recent UGC guidance and NEP implementation instruments reinforce this direction by encouraging structured flexibility and internship/research internship opportunities, which can be interpreted as institutional mechanisms to connect management curricula to practice, employability, and continuous professional development. A third aim is quality assurance and regulatory coherence, especially for management and allied professional programmes delivered in large volumes across diverse institutions. The All India Council for Technical Education (AICTE) provides model curricula resources and approval-process frameworks that function as standard-setting instruments and help align programme delivery with minimum quality expectations and national planning priorities. In managerial education (e.g., MBA/PGDM and management-adjacent programmes), this typically translates into clearer curricular structuring, compliance-based accountability, and stronger emphasis on measurable learning outcomes [2]. A fourth strategic aim (more visible in elite institutions and in reform discourse) is leadership for governance, policy, and inclusive development. Alongside mainstream business management, India's ecosystem includes strong university-based pathways connecting management education to public systems (public policy and governance programmes, executive education for administrators). This reflects an understanding of "manager" as not only a corporate role but also a professional responsible for implementing complex public programmes and coordinating multi-stakeholder development processes [20]. Finally, India's managerial education agenda increasingly includes digital transformation readiness (data-informed decision-making, technology-enabled organizational change) as part of broader national education modernisation debates linked to NEP implementation.

Japan's university-based managerial education is guided by a distinctive combination of corporate–societal expectations (long-term organizational stewardship,

quality culture, consensus-building) and national higher-education policy priorities (international competitiveness, “global human resources,” and digital/innovation readiness). Historically, managerial formation in Japan developed in close interaction with post-war industrial growth and the “Japanese firm” model, where managers were expected to coordinate complex internal capabilities, maintain organizational cohesion, and pursue continuous improvement. In contemporary Japan, this legacy is being recalibrated to fit a more turbulent environment: demographic pressure, accelerating technological change, and deeper global interdependence [12]. A first strategic aim is the preparation of globally competent managers who can operate across languages, cultures, and international markets. Government-supported internationalization initiatives explicitly frame universities as engines of global competitiveness and encourage reforms such as English-taught programs, international partnerships, inbound/outbound mobility, and the cultivation of graduates able to succeed “in the global field.” In management education, this logic supports curricula that emphasise global strategy, cross-cultural negotiation, international leadership communication, and international exposure visible in leading English-taught MBA tracks that explicitly position “global business leadership” as an educational objective. A second aim is forming managerial capacity for innovation-led, technology-integrated transformation. Japan’s Society 5.0 policy vision defines a human-centred model in which economic development is pursued together with the resolution of social issues through advanced integration of cyber and physical systems as an orientation that translates, for management education, into priorities such as data-informed decision-making, digital strategy, innovation governance, and responsible technology leadership [11]. Universities are thus encouraged to educate managers who can lead digital transformation while keeping attention to human welfare, resilience, and societal trust. A third strategic aim is organizational and societal responsibility: educating managers as stewards of sustainable performance and public value. Japanese education policy frameworks looking toward 2030 highlight human-resource development that supports communities and addresses societal needs, reinforcing an expectation that higher education contributes to social resilience, not only firm performance. In managerial programs, this is reflected in increased attention to ethics, stakeholder responsibility, ESG-related literacy, risk management, and crisis-ready leadership which are particularly important in an era where business continuity and societal resilience are strategic concerns. A fourth aim is quality and credibility through global standards, especially among business schools competing internationally. The pursuit of “triple crown” accreditations and international benchmarking strengthens outcome-oriented program design (competency clarity, case-based learning, applied projects) and signals a strategic intent to position Japanese management education within global quality hierarchies [6].

As it can be seen from above presented information, in European higher education systems, university-based managerial programs commonly prioritise competence-

based learning, critical thinking, ethical reasoning, sustainability literacy, intercultural communication, and innovation management. The Bologna Process and the emphasis on learning outcomes have reinforced structured competence frameworks and quality assurance mechanisms. The strategic aim is to prepare autonomous, reflective, and socially responsible leaders capable of navigating complex multi-stakeholder environments. In many Asian countries, although similar global trends (such as digitalisation and internationalization) are present, managerial education frequently emphasises strategic coordination, technological expertise, organizational efficiency, and contribution to national competitiveness. Universities often align curricula with state economic agendas, industrial policy priorities, and innovation strategies. The aim is not only to prepare competitive professionals for the labor market but also to cultivate managerial cadres capable of supporting systemic modernisation and large-scale transformation. Despite these differences, convergence is increasingly visible. Both European and Asian systems recognise the need for adaptive leadership, digital competence, lifelong learning, and global awareness. However, the underlying logics differ: European models tend to stress pluralism, stakeholder governance, and normative responsibility, whereas many Asian models integrate managerial education more explicitly into long-term developmental state strategies.

Conslusions. The comparative analysis of strategic aims of university-based managerial education in European and Asian countries demonstrates that management education has evolved into a multidimensional policy and pedagogical instrument closely linked to national development trajectories. Across both regions, universities are no longer viewed merely as providers of professional qualifications but as strategic actors responsible for shaping leadership capable of responding to global uncertainty, technological transformation, and complex governance environments. At the same time, significant differences persist in the underlying logics that define managerial formation. European models tend to emphasise competence-based frameworks, democratic governance, sustainability, ethical responsibility, and stakeholder-oriented leadership. Management education in this context is closely aligned with quality assurance mechanisms, internationalization processes, and the cultivation of reflective, autonomous professionals capable of operating within pluralistic institutional systems. In many Asian countries, managerial education is more explicitly embedded in state-driven modernisation strategies and long-term national development agendas. Strategic aims often include innovation capacity, digital transformation leadership, economic competitiveness, and alignment with collective societal objectives. The manager is conceptualised not only as a market actor but also as a contributor to systemic modernisation and national resilience. Despite these distinctions, convergence trends are evident. Both European and Asian higher education systems increasingly prioritise digital competencies, global orientation, interdisciplinary learning, and lifelong professional development. Managerial education thus emerges as a space where global

standards and regional priorities intersect. The findings confirm that understanding the strategic aims of managerial education requires contextualised analysis of cultural traditions, governance models, and policy frameworks. This comparative perspective provides a conceptual foundation for further country-specific research and for the development of evidence-based reforms aimed at enhancing the societal impact and strategic relevance of managerial university education.

References:

1. Agência de Avaliação e Acreditação do Ensino Superior (A3ES). (2024). Assessment handbook (accreditation and audit resources). <https://old.a3es.pt/en/accreditation-and-audit/assessment-handbook/assessment-handbook>
2. All India Council for Technical Education. (2025). Approval Process Handbook 2024–25 to 2026–27. <https://cdnbbsr.s3waas.gov.in/s35938b4d054136e5d59ada6ec9c295d7a/uploads/2025/03/2025031399.pdf>
3. Avelar, A. B. A., Farina, M. C., & Pereira, R. da S. (2022). Principles for responsible management education (PRME): Collaboration among researchers. *The International Journal of Management Education*, 20(2), 100642. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2022.100642>
4. Batiste, A. C.-Y., & Chang Rundgren, S.-N. (2025). Navigating drivers and barriers to the implementation of education for sustainable development at two Swedish business and management schools. *Sustainable Development*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1002/sd.70590>
5. Borglund, T., Prenkert, F., Frostenson, M., Helin, S., & Du Rietz, S. (2019). External facilitators as “Legitimizers” in designing a master’s program in sustainable business at a Swedish business school: A typology of industry collaborator roles in RME. *The International Journal of Management Education*, 17(3), 100315. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2019.100315>
6. Cabinet Office, Government of Japan. (2019). Society 5.0: A People-Centric Super-Smart Society. https://www8.cao.go.jp/cstp/english/society5_0/index.html
7. Direção-Geral do Ensino Superior (DGES). (2021). Impulso Jovens STEAM and Impulso Adultos programmes (RRP launch note). <https://www.dges.gov.pt/en/noticia/impulso-jovens-steam-and-impulso-adultos-programmes>
8. Direção-Geral do Ensino Superior (DGES). (2025). Programas “Impulso Jovens STEAM” e “Impulso Adultos”. https://www.dges.gov.pt/pt/pagina/IMPULSO_Jovens%20STEAM_Adultos
9. Federal Ministry for Economic Affairs and Energy (BMWi). (2020). Industrie 4.0: Mastering the impact of digitalisation through education and training (Impulse paper). <https://www.bundeswirtschaftsministerium.de/Redaktion/EN/Publikationen/Industry/industrie-4-0-impulse-paper-mastering-the-impact-of-digitalisation-through-education-and-training.pdf>
10. Lim, W. M., Homer, S. T., Poon, W. C., & Sin, K. Y. (2026). Responsible management education: Retrospective insights and reflective takeaways. *The International Journal of Management Education*. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2025.101348>
11. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (MEXT). (2018). The Grand Design for Higher Education toward 2040 (Central Council for Education Report). https://www.mext.go.jp/component/a_menu/other/detail/_icsFiles/afieldfile/2018/09/11/1407998_02.pdf
12. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (MEXT). (2023). Top Global University Project. <https://www.mext.go.jp/en/policy/education/highered/title02/detail02/sdetail02/1373895.htm>
13. Ministry of Education, Government of India. (2022). National Credit Framework (NCrF). https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/National_Credit_Framework.pdf

14. Ministry of Education of the People's Republic of China. (2022). China to further promote the Double First-Class Initiative. https://en.moe.gov.cn/news/press_releases/202203/t20220301_603547.html
15. Ministry of Education of the People's Republic of China. (2020). 2020 China College Students“ 'Internet +” Innovation and Entrepreneurship Competition. https://en.moe.gov.cn/news/press_releases/202011/t20201119_500864.html
16. Mordhorst, L. (2023). A theory-based empirical typology of dual study programmes: Analysing integration between academic and vocational learning. *Higher Education*, 86, 1–22. <https://doi.org/10.1007/s10734-022-00889-7>
17. OECD. (2021). Continuing education and training in Germany. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/04/continuing-education-and-training-in-germany_50c7f564/1f552468-en.pdf
18. OECD. (2025). Progress in implementing the EU coordinated plan on AI (Vol. 1): Sweden (Country note). OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/10/progress-in-implementing-the-european-union-coordinated-plan-on-artificial-intelligence-volume-1-country-notes_b0385317/sweden_306e20ca/9221d36d-en.pdf
19. Schmitt, C., Bassen, A., & Müller-Christ, G. (2019). Sustainable development at higher education institutions in Germany: Advances, challenges, examples. In *Proceedings of the 5th International Conference on Higher Education Advances (HEAd'19)*. <https://doi.org/10.4995/HEAD19.2019.9216>
20. University Grants Commission. (2022). Curriculum and Credit Framework for Undergraduate Programmes (CCFUP). https://www.ugc.gov.in/pdfnews/7193743_FYUGP.pdf
21. Xiong, T., Zhang, J., & Huang, H. (2023). Entrepreneurship education for training the talent in China: Exploring the influencing factors and their effects. *Sustainability*, 15(15), 11664. <https://doi.org/10.3390/su151511664>
22. Zhu, K., Zhang, F., Wu, F., & Feng, Y. (2024). Governing innovation-driven development under state entrepreneurialism in China. *Cities*, 150, 105194. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105194>

Література:

1. Agência de Avaliação e Acreditação do Ensino Superior (A3ES). (2024). Assessment handbook (accreditation and audit resources). <https://old.a3es.pt/en/accreditation-and-audit/assessment-handbook/assessment-handbook>
2. All India Council for Technical Education. (2025). Approval Process Handbook 2024–25 to 2026–27. <https://cdnbbsr.s3waas.gov.in/s35938b4d054136e5d59ada6ec9c295d7a/uploads/2025/03/2025031399.pdf>
3. Avelar, A. B. A., Farina, M. C., & Pereira, R. da S. (2022). Principles for responsible management education (PRME): Collaboration among researchers. *The International Journal of Management Education*, 20(2), 100642. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2022.100642>
4. Batiste, A. C.-Y., & Chang Rundgren, S.-N. (2025). Navigating drivers and barriers to the implementation of education for sustainable development at two Swedish business and management schools. *Sustainable Development*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1002/sd.70590>
5. Borglund, T., Prenkert, F., Frostenson, M., Helin, S., & Du Rietz, S. (2019). External facilitators as “Legitimizers” in designing a master’s program in sustainable business at a Swedish business school: A typology of industry collaborator roles in RME. *The International Journal of Management Education*, 17(3), 100315. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2019.100315>
6. Cabinet Office, Government of Japan. (2019). Society 5.0: A People-Centric Super-Smart Society. https://www8.cao.go.jp/cstp/english/society5_0/index.html

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

7. Direção-Geral do Ensino Superior (DGES). (2021). Impulso Jovens STEAM and Impulso Adultos programmes (RRP launch note). <https://www.dges.gov.pt/en/noticia/impulso-jovens-steam-and-impulso-adultos-programmes>
8. Direção-Geral do Ensino Superior (DGES). (2025). Programas “Impulso Jovens STEAM” e “Impulso Adultos”. https://www.dges.gov.pt/pt/pagina/IMPULSO_Jovens%20STEAM_Adultos
9. Federal Ministry for Economic Affairs and Energy (BMWi). (2020). Industrie 4.0: Mastering the impact of digitalisation through education and training (Impulse paper). <https://www.bundeswirtschaftsministerium.de/Redaktion/EN/Publikationen/Industry/industrie-4-0-impulse-paper-mastering-the-impact-of-digitalisation-through-education-and-training.pdf>
10. Lim, W. M., Homer, S. T., Poon, W. C., & Sin, K. Y. (2026). Responsible management education: Retrospective insights and reflective takeaways. *The International Journal of Management Education*. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2025.101348>
11. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (MEXT). (2018). The Grand Design for Higher Education toward 2040 (Central Council for Education Report). https://www.mext.go.jp/component/a_menu/other/detail/_icsFiles/afieldfile/2018/09/11/1407998_02.pdf
12. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (MEXT). (2023). Top Global University Project. <https://www.mext.go.jp/en/policy/education/highered/title02/detail02/sdetail02/1373895.htm>
13. Ministry of Education, Government of India. (2022). National Credit Framework (NCrF). https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/National_Credit_Framework.pdf
14. Ministry of Education of the People's Republic of China. (2022). China to further promote the Double First-Class Initiative. https://en.moe.gov.cn/news/press_releases/202203/t20220301_603547.html
15. Ministry of Education of the People's Republic of China. (2020). 2020 China College Students“ 'Internet +” Innovation and Entrepreneurship Competition. https://en.moe.gov.cn/news/press_releases/202011/t20201119_500864.html
16. Mordhorst, L. (2023). A theory-based empirical typology of dual study programmes: Analysing integration between academic and vocational learning. *Higher Education*, 86, 1–22. <https://doi.org/10.1007/s10734-022-00889-7>
17. OECD. (2021). Continuing education and training in Germany. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/04/continuing-education-and-training-in-germany_50c7f564/1f552468-en.pdf
18. OECD. (2025). Progress in implementing the EU coordinated plan on AI (Vol. 1): Sweden (Country note). OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/10/progress-in-implementing-the-european-union-coordinated-plan-on-artificial-intelligence-volume-1-country-notes_b0385317/sweden_306e20ca/9221d36d-en.pdf
19. Schmitt, C., Bassen, A., & Müller-Christ, G. (2019). Sustainable development at higher education institutions in Germany: Advances, challenges, examples. In *Proceedings of the 5th International Conference on Higher Education Advances (HEAd'19)*. <https://doi.org/10.4995/HEAD.19.2019.9216>
20. University Grants Commission. (2022). Curriculum and Credit Framework for Undergraduate Programmes (CCFUP). https://www.ugc.gov.in/pdfnews/7193743_FYUGP.pdf
21. Xiong, T., Zhang, J., & Huang, H. (2023). Entrepreneurship education for training the talent in China: Exploring the influencing factors and their effects. *Sustainability*, 15(15), 11664. <https://doi.org/10.3390/su151511664>
22. Zhu, K., Zhang, F., Wu, F., & Feng, Y. (2024). Governing innovation-driven development under state entrepreneurialism in China. *Cities*, 150, 105194. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105194>

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

UDC 341.1:[351.74:005.21]

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-924-939](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-924-939)

Stokych Vladyslav Anatoliiovych Master of Laws, <https://orcid.org/0009-0002-2785-1764>

STRATEGIC MANAGEMENT IN LAW ENFORCEMENT AGENCIES: THE ROLE OF LEADERSHIP IN BUILDING AN EFFECTIVE PUBLIC SAFETY SYSTEM

Abstract. This study provides a rigorous exploration of strategic governance within law enforcement frameworks, examined through the prism of global legal benchmarks and their transformative effect on public security architectures. It is posited that under the exigencies of globalization, law enforcement operations have transcended localized regulation, necessitating the institutionalization of strategic paradigms that align with the core tenets of the Rule of Law, transparency, and Good Governance.

Central to this discourse is the conceptualization of leadership as the primary agent for discharging a state's international obligations, particularly in the realms of fundamental human rights preservation and the mitigation of transnational criminal threats. The research delineates the specific mechanisms through which executive command synchronizes internal administrative workflows with the normative mandates of global institutions, including the UN, the Council of Europe, Interpol, and Europol. The analysis demonstrates that strategic stewardship acts as the fundamental determinant in the paradigm shift from archaic punitive methodologies to a service-oriented model – a transition regarded as a cornerstone of contemporary international security law.

Furthermore, the paper establishes that the efficacy of public security is inextricably linked to the executive's capacity to embed deontological standards and ethical protocols into the organizational fabric. The study concludes with the proposal of a bi-vector strategic model, which harmonizes the imperatives of national sovereignty with the mandates of the global legal regime for human rights protection. Finally, pragmatic recommendations are articulated to recalibrate strategic planning within the Ukrainian security apparatus, aligning it with the trajectory of European integration and comprehensive security sector reform.

Keywords: Strategic management; law enforcement agencies; international legal standards; public security; Community Policing; Intelligence-led Policing; European integration; Rule of Law.

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Стокич Владислав Анатолійович магістр права, <https://orcid.org/0009-0002-2785-1764>

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ: РОЛЬ КЕРІВНИЦТВА У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Це дослідження пропонує ретельне дослідження стратегічного управління в рамках правоохоронної діяльності, розглянутого крізь призму глобальних правових орієнтирів та їхнього трансформаційного впливу на архітектуру громадської безпеки. Постулюється, що в умовах глобалізації правоохоронні операції вийшли за межі локалізованого регулювання, що зумовило необхідність інституціоналізації стратегічних парадигм, які відповідають основним принципам верховенства права, прозорості та належного управління.

Центральним у цьому дискурсі є концептуалізація лідерства як основного агента виконання міжнародних зобов'язань держави, зокрема у сфері збереження основоположних прав людини та пом'якшення транснаціональних кримінальних загроз. Дослідження окреслює конкретні механізми, за допомогою яких виконавче командування синхронізує внутрішні адміністративні робочі процеси з нормативними мандатами глобальних інституцій, включаючи ООН, Раду Європи, Інтерпол та Європол. Аналіз демонструє, що стратегічне управління виступає фундаментальним визначальним фактором у зміщенні парадигми від архаїчних каральних методологій до сервісно-орієнтованої моделі – переходу, який вважається наріжним каменем сучасного міжнародного права безпеки.

Крім того, у статті встановлено, що ефективність громадської безпеки нерозривно пов'язана зі здатністю виконавчої влади впроваджувати деонтологічні стандарти та етичні протоколи в організаційну структуру. Дослідження завершується пропозицією двовекторної стратегічної моделі, яка гармонізує імперативи національного суверенітету з мандатами глобального правового режиму захисту прав людини. Нарешті, сформульовано прагматичні рекомендації щодо перекалібрування стратегічного планування в рамках апарату безпеки України, узгоджуючи його з траєкторією європейської інтеграції та комплексної реформи сектору безпеки.

Ключові слова: стратегічне управління; правоохоронні органи; міжнародні правові стандарти; публічна безпека; взаємодія поліції з громадою; поліцейська діяльність, керована аналітикою; європейська інтеграція; верховенство права.

Problem statement. In the contemporary normative architecture of global security, law enforcement apparatuses are undergoing a profound functional evolution.

They are transcending their traditional roles as mere instruments of domestic coercion to become pivotal agents in the operationalization of international legal frameworks. The proliferation of sophisticated transnational threats – including cyber-warfare, cross-border organized crime, and global terrorism – demands that sovereign states move beyond reactive operational measures toward a comprehensive strategic metamorphosis of their public security infrastructures. Adhering to the principles of the Rule of Law, as enshrined in the foundational charters of the United Nations and the Council of Europe, necessitates that strategic governance within the security sector prioritizes the preservation of fundamental human rights and the inherent legitimacy of state authority.

For Ukraine, the urgency of this transformation is amplified by its trajectory toward European Union integration. Aligning the national security apparatus with European benchmarks requires a leadership corps that possesses not only tactical proficiency but also the capacity for strategic foresight, deeply rooted in the democratic values of transparent governance [7, p. 39-46].

However, a persistent cognitive dissonance remains within domestic law enforcement praxis: a gap between the formal endorsement of international standards and their practical administrative execution. The core challenge lies in the absence of a robust legal mechanism that redefines strategic management as a mandatory legal obligation of senior command to ensure institutional transparency and public accountability. Frequently, the executive function is erroneously reduced to routine operational administration. In contrast, international legal doctrine mandates that security sector leaders serve as the primary guarantors of state compliance with conventional treaty obligations. Consequently, there is an imperative need for a doctrinal shift – transitioning from rigid hierarchical control to a model of strategic leadership capable of distilling global security norms into localized law enforcement contexts. This study, therefore, analyzes strategic management as the decisive factor in the efficacious discharge of a state's international obligations regarding the maintenance of public order.

Analysis of recent research and publications. The intersection of strategic governance within the security apparatus and the executive's capacity to integrate global policing benchmarks has emerged as a cornerstone of contemporary legal discourse, attracting significant interest from both international and Ukrainian academia. Scholars such as L. Ligonenko and O. Vostryakov have extensively explored the structural metamorphosis of law enforcement administration. Their findings advocate for a shift toward digitized governance frameworks and the alignment of domestic regulatory protocols with the European Union's institutional blueprints to enhance organizational resilience.

The jurisprudential debate surrounding the synchronization of domestic security infrastructures with international legal norms is further enriched by Western

perspectives. Notably, M. Lemos and A. Stein introduce the paradigm of «strategic law enforcement», wherein executive management serves as a critical mechanism for mediating the inherent tension between *raison d'état* (state interests) and the preservation of fundamental human rights. Furthermore, the intricacies of multilateral synergy and the executive's function in harmonizing operations with transnational entities like Interpol and Europol are profoundly analyzed in the scholarship of L. Denegre.

A significant dimension of leadership in fostering institutional transparency and operationalizing ISO-compliant anti-corruption frameworks is reflected in the thematic evaluations conducted by the NAPC. Central to this discourse is the «Tone at the Top» doctrine, which posits that the ethical trajectory and accountability of an organization are direct outputs of the strategic orientation provided by senior command, aligning with global law enforcement ethics.

Concurrently, the Ukrainian legal school, particularly represented by researchers from the National University «Odesa Law Academy», focuses on the doctrinal evolution of public administration under the exigencies of martial law and the European integration trajectory. These studies emphasize the necessity of recalibrating leadership functions to safeguard national sovereignty while adhering to the tenets of international humanitarian and security law.

However, a critical scholarly lacuna persists regarding the individualized legal liability of high-ranking officials for strategic failures that result in breaches of international treaty obligations. Moreover, the methodology for translating abstract global security standards into quantifiable, context-specific strategic KPIs for the Ukrainian law enforcement sector remains an underdeveloped area requiring further empirical and doctrinal substantiation.

Purpose of the article. The objective of this article is to provide a rigorous theoretical substantiation of strategic management within law enforcement agencies, conceptualizing it as a critical instrument for the operationalization of international legal benchmarks in public security. Furthermore, the study aims to elucidate the paramount role of executive leadership in driving the functional transformation of the national security apparatus, ensuring its alignment with the principles of the Rule of Law and the imperatives of European integration.

To realize this objective, the research addresses the following key objectives: to dissect the core essence of strategic management in the security sector through the prism of a state's international legal obligations and normative commitments; to evaluate the international standards articulated by the UN, the Council of Europe, and the EU that govern the professional conduct and strategic responsibilities of law enforcement command; to determine the specific influence of strategic leadership in orchestrating the transition from a conventional reactive posture to a proactive, service-oriented security model; to articulate pragmatic recommendations for the enhancement

of strategic planning within Ukraine's law enforcement sector, specifically within the framework of enhanced international legal cooperation.

The **scientific novelty** of the conducted research is substantiated by the following pivotal contributions to the legal and managerial discourse. For the first time, strategic management within law enforcement agencies is conceptualized not merely as an administrative function, but as a sophisticated legal instrument for the operationalization of a state's international treaty obligations. This transcends the traditional «managerial» view, positioning strategic planning as a core element of international legal compliance. The study introduces and substantiates the concept of the law enforcement leader as a «legal architect» of the public security space. This paradigm shift moves away from hierarchical «manual» control toward the construction of institutional frameworks that automatically integrate human rights standards and ethical protocols into daily operations. A unique bi-vector model of strategic governance has been developed for the context of EU integration. It harmonizes the imperatives of national security (sovereignty) with the mandates of the international legal regime for the protection of fundamental freedoms, providing a structural bridge between domestic policing and European security standards. The research provides a systematic evolutionary analysis of requirements for security sector leaders – from purely technical efficiency to deontological accountability. This allows for the identification of specific «leadership markers» (meritocracy, institutional autonomy, gender parity) that are essential for candidate countries seeking EU accession. The study offers a novel synthesis of Intelligence-Led Policing (ILP) and Community Policing through the lens of international law. It proves that the transition to a service-oriented model is not just a policy choice but a legal requirement for legitimacy in a modern post-frontier security landscape.

Presentation of the main material. In international legal doctrine, the security sector is considered an area where the state has a monopoly on the legitimate use of force. However, this monopoly is not absolute and is limited by international obligations arising from multilateral treaties, conventions, and customary law. Consequently, strategic administration within law enforcement frameworks transcends the narrow confines of internal operational efficiency, evolving into a sophisticated legal apparatus for discharging the state's international responsibility. Within this paradigm, management is no longer merely a bureaucratic function but a vital instrument for ensuring state compliance with global normative expectations [17, p. 238-241].

A pivotal element in this theoretical construct is the doctrine of positive obligations, extensively articulated in the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR). This principle posits that the state's duty extends beyond mere non-interference with individual liberties; it mandates the proactive adoption of «effective measures to safeguard the life and well-being of individuals within its jurisdiction». From the perspective of strategic governance, this requirement

necessitates that law enforcement leadership orchestrates institutional frameworks designed to:

- Institutionalize the prevention of systemic human rights infringements through long-term planning;
- Guarantee the procedural efficacy of investigations, in strict adherence to the standards set by Articles 2 and 3 of the European Convention on Human Rights (ECHR);
- Mitigate and eliminate the potential for the capricious or disproportionate application of force through rigorous oversight and strategic design [1, p. 104-115].

The essence of management through the prism of international obligations is revealed through three functional levels:

1. Regulatory compliance. Strategic documents of law enforcement agencies (development strategies, action plans) must undergo an examination for compliance with UN and Council of Europe standards. This excludes the possibility of embedding indicators that stimulate human rights violations into the basis of management (for example, a rigid «stick» reporting system).

2. Institutional stability. International obligations in the field of combating corruption (UNCAC) and money laundering (FATF) require law enforcement leadership to build a strategic model of «integrity-based management». This is part of the international image of the state and a condition for its international legal personality in security alliances.

3. In strict alignment with OSCE and NATO benchmarks, strategic governance must be rooted in the principle of procedural transparency. This mandate compels law enforcement leadership to actively integrate civil society institutions into the formulation of strategic priorities. Such inclusivity is not merely a democratic preference but a codified international standard of «Good Governance» within the security apparatus, ensuring that institutional goals mirror the genuine security needs of the populace. Consequently, the fundamental essence of strategic management within the security sector resides in the architectural design of a legal and operational framework that facilitates systemic compliance with international legal regimes. The objective is to construct a resilient architecture where adherence to human rights and legal norms is achieved through institutional design rather than sporadic «manual intervention» in individual operations. In this paradigm, the executive leadership functions as the «legal architect» of the public security space, responsible for engineering the foundational structures that guarantee the equilibrium between state authority and individual liberty [8].

The conceptualization of strategic management as a pivotal instrument for fulfilling a state's international legal obligations necessitates a rigorous examination of the specific regulatory guidelines that define the professional profile of a law enforcement executive. International law does not merely dictate abstract security

principles; it imposes precise mandates regarding deontological ethics, institutional accountability, and the specialized professional competencies required of senior command. Consequently, there is an imperative to systematize the standards promulgated by leading global organizations. This systematic approach allows for a clear tracing of the evolution of managerial requirements: transitioning from a narrow focus on administrative efficiency toward a holistic model of institutional compliance with the rigorous criteria of democratic governance [18].

Within the architecture of international law, the conduct and strategic orientation of law enforcement leadership are governed by a multifaceted system of legal instruments. While these acts possess varying degrees of juridical weight – ranging from «soft law» guidelines to binding international conventions – they collectively coalesce into a unified global standard of «principled leadership». This standard serves as a normative benchmark, ensuring that the exercise of police power remains subordinate to the principles of human rights and the rule of law [2].

The foundational normative benchmark remains the Code of Conduct for Law Enforcement Officials (1979). While its provisions extend to all personnel, it imposes a specific form of institutional custodianship upon senior management. Specifically, under the mandate of Articles 1 and 8, executives are legally obligated to cultivate a robust ethical climate through comprehensive supervisory frameworks and specialized training. Their strategic priority is the systemic eradication of corruption and the pre-emptive prevention of any form of torture or ill-treatment throughout the entire organizational hierarchy [19, p. 166-179].

Furthermore, the UN Principles on the Effective Prevention and Investigation of Extra-legal, Arbitrary, and Summary Executions institutionalize the doctrine of «command responsibility». Within this framework, strategic leaders are held accountable for the misconduct of subordinates if it is established that they possessed – or ought to have possessed – knowledge of such violations, yet failed to exercise strategic intervention to mitigate or terminate the illicit conduct [3, p. 19-24].

The most comprehensive instrument for modern strategic governance is the European Code of Police Ethics (Recommendation Rec(2001)10). This document articulates several critical postulates for executive management:

1. Institutional Autonomy and Political Neutrality. Management is tasked with insulating the agency from partisan political interference, ensuring that operational decisions remain strictly within the bounds of legal mandates rather than political expediency.

2. External Accountability and Transparency. Leaders are mandated to maintain regular, substantive communication with the public. This requirement transforms transparency from a discretionary act into a formalized mode of international democratic accountability.

3. Strategic Human Capital Management. Human resource strategies must be firmly anchored in the principles of meritocracy and gender parity. This approach

directly aligns with the mandates of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), ensuring that institutional growth is inclusive and rights-compliant [9, p. 115-119].

For Ukraine, in its capacity as an EU accession candidate, the mandates of the EU Policy Cycle (EMPACT) assume paramount strategic significance. Law enforcement leadership is tasked with two critical transformative imperatives:

- Institutionalization of Intelligence-Led Policing (ILP). This paradigm demands a fundamental shift toward anticipatory governance. Rather than maintaining a purely reactive posture, senior management is required to operationalize analytical data as the primary driver for strategic decision-making. This international benchmark necessitates that leaders cultivate specialized analytical units capable of strategic forecasting, thereby preempting criminal threats through data-driven insights rather than traditional incident-response methods.

- Adherence to the Copenhagen Criteria. Strategic management must ensure the unwavering stability and resilience of institutions dedicated to the Rule of Law. In the context of security sector reform, this implies that leadership must act as a guarantor of institutional integrity, ensuring that law enforcement bodies are structurally insulated from systemic volatility and remain fully compliant with European democratic standards [15, p. 857-888].

International standards transform the role of the leader: he ceases to be just a «commander» and becomes a guarantor of compliance with international law within his structure. The main emphasis is shifting from control over discipline to building a system where human rights violations become impossible at the level of the strategic design of the organization.

The systematic classification of global normative frameworks confirms that contemporary law enforcement executives function within a strictly delineated legal environment. This reality demands more than a perfunctory execution of statutes; it mandates a profound ontological and value-based metamorphosis of the entire institutional body. Adherence to the rigorous benchmarks set by the United Nations and the Council of Europe is unattainable without a decisive departure from archaic punitive doctrines in favor of sophisticated, innovative governance methodologies [4].

Consequently, there is a cogent need to examine strategic leadership not merely as an administrative role, but as the fundamental catalyst for a paradigm shift: moving from a reactive, incident-driven posture to a proactive, service-oriented security architecture. In the theater of international legal discourse, the evolution toward «Police as a Service» represents the zenith of law enforcement democratization. At this juncture, the influence of senior command is paramount, as the strategic tier serves as the locus for a fundamental philosophical reorientation – transitioning the institutional *raison d'être* from «population oversight and control» to an ethos of «collaborative community engagement» [14, p. 35-38].

Conventional law enforcement frameworks predominantly adopt a reactive posture, emphasizing ex-post facto interventions such as the formal registration of criminal acts and the subsequent penalization of offenders. In stark contrast, the proactive (service-driven) paradigm, championed by the OSCE and the European Union Advisory Mission (EUAM), prioritizes the pre-emptive mitigation of criminogenic factors. Within this transformative context, strategic leadership materializes through three pivotal dimensions:

1. Operationalization of the Community Policing Philosophy. Adhering to global benchmarks, senior management must fundamentally recalibrate the performance evaluation metrics for personnel. The emphasis shifts from archaic quantitative outputs (such as «clearance rates») to a qualitative focus on public trust and citizen satisfaction with security delivery. By forging strategic alliances with municipal authorities and civil society, leaders facilitate the practical realization of the democratic right to participatory governance [5, p. 123-141].

2. Integration of Intelligence-led (ILP) and Predictive Methodologies. Achieving true proactivity necessitates a strategic investment in sophisticated data analytics and forensic technology. Under the ILP doctrine, the allocation of institutional resources is decoupled from mere call volume and instead guided by the anticipatory mapping of criminal hotspots. This approach aligns with European Union mandates regarding the judicious and optimized utilization of public assets within the security apparatus [6, p. 22-28].

3. Ethical Stewardship and the Cultivation of Institutional Integrity. The viability of a service-oriented model is inextricably linked to the accumulation of social capital and trust. Strategic executives are tasked with embedding rigorous anti-corruption compliance frameworks and ethical protocols into the organizational DNA. By embodying the «Tone at the Top», leadership catalyzes a profound professional evolution, transitioning the officer's identity from a «custodian of state coercion» to a «facilitator of public safety services» [11, p. 143].

From the point of view of international law, the service model is not a «voluntary wish» of the state, but a way to fulfill international obligations to ensure a safe environment. Proactive leadership minimizes interference with human rights, as preventive measures (e.g., street lighting, spatial design, social work), chosen strategically, are less repressive than detention or searches after a crime has been committed.

Strategic leadership is a «bridge» between international norms and local practice. Without an active leadership position, the service model remains declarative, and the agency continues to work under the inertia of a reactive system. Only a leader is able to integrate the principles of Good Governance into the daily activities of a law enforcement officer, making the security system transparent, predictable, and people-centered [10, p. 50-55].

The evaluation of evolving governance paradigms underscores that strategic leadership serves as the bedrock for the architecture of a service-oriented security apparatus. Nevertheless, for the Ukrainian state, which currently navigates the existential exigencies of full-scale warfare while simultaneously pursuing comprehensive Euro-Atlantic integration, this transition transcends mere administrative intent. It necessitates a rigorous institutionalization of innovative methodologies. In this context, it is imperative to formulate pragmatic recommendations designed to harmonize national strategic planning with international jurisprudential mandates. Such a framework must not only satisfy global legal benchmarks but also fortify the institutional resilience of the law enforcement sector against the unprecedented convergence of contemporary global threats and domestic security challenges [12, p. 104-109].

Considering Ukraine's strategic trajectory toward EU accession and the imperative to honor commitments to international stakeholders, a fundamental restructuring of strategic planning within the law enforcement apparatus is required. The following priority areas are proposed:

1. Alignment of Key Performance Indicators (KPIs) with Global Benchmarks. There is an urgent need for a paradigm shift away from archaic, purely quantitative metrics – such as «case clearance rates» or «the volume of administrative protocols» – which often incentivize bureaucratic output over actual safety. Instead, the assessment framework must transition toward qualitative benchmarks codified in the Council of Europe standards. Recommendation – it is advisable to institutionalize an integrated index measuring the «level of public confidence» and the «subjective societal perception of safety» as the primary barometers of strategic management success. Such a recalibration of incentives will necessitate that leadership prioritizes the service-oriented function of the agency and emphasizes proactive crime prevention over reactive reporting [13].

2. Institutionalization of Strategic Anti-Corruption Compliance Frameworks. Adherence to international mandates – specifically those outlined by GRECO and the OECD – necessitates a shift from reactive anti-corruption measures toward the architectural design of an environment where corruption is structurally precluded. The focus of senior command must transcend mere detection, aiming instead for total systemic prevention. Recommendation – it is proposed to codify, through specialized departmental regulations, the personal administrative and legal liability of executives for strategic oversights that facilitate or sustain systemic integrity risks. Furthermore, the establishment of autonomous internal audit divisions is essential. To ensure their impartiality and effectiveness, these units should operate under a dual-reporting structure, providing direct oversight data to external civilian and democratic control bodies, thereby decoupling internal investigations from the chain of command [21].

3. Advancement of Intelligence-Led Policing (ILP) and Analytical. Capabilities To facilitate seamless operational synergy with Europol and Interpol, it is imperative

for Ukrainian law enforcement institutions to integrate into a unified transnational analytical ecosystem. Achieving a high degree of interoperability is essential for the real-time exchange of strategic data and the harmonization of security efforts across borders. Recommendation – we advocate for the expanded deployment of sophisticated geospatial and predictive modeling platforms (such as SIENA or Palantir) to enhance strategic crime forecasting. Furthermore, senior leadership must prioritize the professional development of human capital by institutionalizing comprehensive training programs. These initiatives should focus on mastering criminal intelligence analysis methodologies that strictly adhere to the standardized protocols of the European Union, ensuring that analytical outputs are compatible with international security databases [16, p. 103-107].

4. Enhancing Transparency and Robust Democratic Oversight. Maintaining fruitful engagement with international institutions necessitates a high degree of transparency in executive decision-making processes. Strategic governance must move beyond closed-door administrative traditions toward a model of public accountability. This transparency is not merely a formal requirement but a prerequisite for building sustainable international partnerships. Recommendation – we propose the institutionalization of Strategic Advisory Boards within the structural hierarchy of law enforcement agencies. These consultative bodies should integrate a diverse range of stakeholders, including international subject-matter experts and delegates from prominent human rights advocacy groups. Such a multi-stakeholder approach will significantly bolster the societal and legal legitimacy of high-level strategic directives, ensuring they are perceived as credible and human rights-compliant by both the global community and domestic civil society [20].

5. Adaptation to the Dynamics of the Post-Conflict and Post-Frontier Security Landscape The contemporary warfare in Ukraine has radically reshaped the domestic and regional security architecture. Consequently, strategic planning must move beyond conventional paradigms to incorporate rigorous global standards concerning the treatment of prisoners of war, the systematic documentation of war crimes, and the multifaceted protection of critical infrastructure. Recommendation – it is essential to formulate and embed specialized protocols for seamless procedural interaction with international judicial bodies, most notably the International Criminal Court (ICC), within the overarching national security strategy. By institutionalizing these cooperative frameworks, senior management can guarantee the legal integrity and procedural «purity» of subordinates' operational actions, even under the most volatile and complex security exigencies [22, p. 81-85].

The strategic recommendations articulated in this research are intended to trigger a profound structural metamorphosis within the management of law enforcement agencies. The objective is to transition from a paradigm of rigid, bureaucratic «paper-based» planning to a dynamic, agile, and resilient strategic mechanism. Such a

transformation will enable Ukrainian law enforcement bodies to move beyond the superficial or perfunctory satisfaction of EU integration benchmarks. Instead, it will lay the foundation for a security infrastructure that is not only operationally formidable but is also fundamentally rooted in the primacy of international law and an uncompromising dedication to human-centric security and protection.

Conclusion. Based on the comprehensive inquiry into the nexus between executive leadership, public security architectures, and the mandates of international law, the following pivotal conclusions have been synthesized. It has been substantiated that strategic management within the security sector transcends its traditional role as a mere administrative function. Instead, it functions as a primary legal mechanism for operationalizing a state's international treaty obligations. By acting as a structural guarantor of the Rule of Law and Good Governance, strategic leadership facilitates the seamless translation of abstract global norms into concrete operational algorithms and institutional protocols. A systematic review of regulatory frameworks from the United Nations, the Council of Europe, and the European Union confirms that the contemporary paradigm of law enforcement leadership is anchored in rigorous deontological ethics, strict political neutrality, and comprehensive accountability. Within this framework, the head of a law enforcement agency is no longer an isolated administrative actor but a strategic subject. Their executive decisions serve as the primary variables that calibrate the state's international legal reputation and the tangible efficacy of fundamental human rights protections.

It is demonstrated that strategic leadership serves as the primary catalyst for a fundamental transition from an archaic, punitive-reactive posture to a sophisticated, service-driven security paradigm. This metamorphosis necessitates a radical overhaul of performance metrics: moving beyond the reductionist focus on quantitative crime detection rates toward a holistic assessment of public trust and the qualitative efficacy of collaborative community engagement (Community Policing).

The operationalization of the articulated recommendations – specifically regarding the harmonization of Key Performance Indicators (KPIs), the digital integration of Intelligence-Led Policing (ILP), and the reinforcement of democratic oversight – will empower the Ukrainian security sector to transcend mere formal compliance with EU accession mandates. Instead, these measures will facilitate the creation of a sustainable and resilient public security architecture.

Reflecting the evolving nature of contemporary threats, a promising avenue for future scholarly inquiry lies in examining the legal frameworks governing the deployment of Artificial Intelligence (AI) in strategic crime forecasting (Predictive Policing). Such research must rigorously analyze the ethical boundaries of AI application, ensuring strict alignment with the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR). Furthermore, critical scholarly attention should be directed toward the nuances of strategic administration within post-conflict territories and

transitional justice frameworks. In these contexts, the agency of law enforcement leadership becomes a decisive factor in community reintegration and the restoration of legal order, anchored firmly in the principles of international humanitarian law.

References:

1. Buryk, Z. M. (2020). Posylennia kadrovoi bezpeky v derzhavnykh orhanakh Ukrainy [Strengthening personnel security in state bodies of Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Public administration efficiency*, 2(63), 104–115. <https://doi.org/10.33990/2070-4011.63.2020.212651> [in Ukrainian].
2. Vasylyiev, P. O. (2025). Mizhnarodni standarty publichnoho upravlinnia ta yikh realizatsiia v diialnosti prokuratury Ukrainy [International standards of public administration and their implementation in the activities of the Prosecutor's Office of Ukraine]. *Věda a perspektivy – Science and perspectives*, 1(44), 36–49. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-1\(44\)-36-49](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-1(44)-36-49) [in Ukrainian].
3. Havrylenko, K. M. (2023). Osoblyvosti formuvannia natsionalnoho mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia dlia zabezpechennia pravoporiadku v suchasnykh umovakh [Peculiarities of the formation of a national mechanism of public administration to ensure law and order in modern conditions]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia – Public administration and local self-government*, 4, 19–24. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-279-1-8> [in Ukrainian].
4. Herasymchuk, R. V. (2023). Administratyvno-pravove zabezpechennia hromadskoi bezpeky ta poriadku na rehionalnomu rivni [Administrative and legal support for public safety and order at the regional level] (Doctoral dissertation). Kharkiv National University of Internal Affairs. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f5956382-c5c9-4953-8691-ca86f1957fe4/content> [in Ukrainian].
5. Hula, O. I. (2022). Udoskonalennia mekhanizmiv zabezpechennia kadrovoi bezpeky v systemi derzhavnoho upravlinnia [Improving mechanisms for ensuring personnel security in the public administration system]. *Derzhavne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonallennia – Public administration: concepts, paradigm, development, improvement*, 2, 123–141. <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2022-2-123-141> [in Ukrainian].
6. Dubrova, A. M. (2022). Aktualni problemy publichnoho upravlinnia u sferi zabezpechennia pravoporiadku i bezpeky suspilstva v umovakh voiennoho stanu [Current problems of public administration in the field of ensuring law and order and public security under martial law]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Politolohiia ta derzhavne upravlinnia – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political Science and Public Administration*, 4(64), 22–28. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-4\(64\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-4(64)-3) [in Ukrainian].
7. Dubrova, A. M. (2024). Vyznachennia instytutsiino-pravovoho mekhanizmu zabezpechennia pravoporiadku ta bezpeky v suchasnomu pravorozuminni [Definition of the institutional and legal mechanism for ensuring law and order and security in modern legal understanding]. *Publichne upravlinnia: zbirnyk – Public administration: collection*, 1(38), 39–46. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-1\(38\)-5](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-1(38)-5) [in Ukrainian].
8. Zhukova, Ye. O. (2022). Publichne administruvannia ta derzhavne upravlinnia: osoblyvosti spivvidnoshennia [Public administration and public management: features of the relationship]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative law*, 2, 137–140. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.26> [in Ukrainian].
9. Kalaida, A. V. (2020). Zarubizhnyi dosvid administratyvno-pravovoho rehuliuвання mizhnarodnoho spivrobitnytstva v politseiskii diialnosti [Foreign experience in administrative and legal regulation of international cooperation in police activities]. *Pidpriemnytstvo, ekonomika ta pravo – Entrepreneurship, Economics and Law*, 11(297), 115–119. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.19> [in Ukrainian].

10. Len, O. O. (2020). Stratehiia ta metody zabezpechennia kadrovoi bezpeky u sferi derzhavnoho upravlinnia [Strategy and methods of ensuring personnel security in the sphere of public administration]. *Derzhavne upravlinnia – Public administration*, 3(28), 50–55. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-3\(28\)-7](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-3(28)-7) [in Ukrainian].
11. Morkovin, D. A. (2023). Administrativno-pravove zabezpechennia pravookhoronnoi diialnosti Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Administrative and legal support for law enforcement activities of the National Guard of Ukraine] (Doctoral dissertation). Kharkiv National University of Internal Affairs. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/121686b3-968c-486e-b43f-30406b283cc1/content> [in Ukrainian].
12. Bal, M. (2021). Suchasni problemy stratehichnoho upravlinnia v konteksti zabezpechennia suspilnoi bezpeky [Modern problems of strategic management in the context of ensuring public security]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia – Scientific notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Public management and administration*, 32(71), 104–109. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.4/17> [in Ukrainian].
13. Petrov, Ye. V. (2021). Prezentatsiia: Publichnyi poriadok derzhavy yak «pereshkoda» dla vykonannia rishennia mizhnarodnoho arbitrazhu [Public policy of the state as an “obstacle” to the enforcement of an international arbitration award]. *Verkhovnyi Sud Ukrainy*. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prez_Petrov_05_10_2021.pdf [in Ukrainian].
14. Subota, S. I. (2020). Aksiologichni pryntsyipy pravookhoronnoi diialnosti v konteksti rozvytku hromadianskoho suspilstva [Axiological principles of law enforcement in the context of civil society development]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 1, 35–38. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/7> [in Ukrainian].
15. Khadzhyradieva, S. K., Dotsenko, T. A., & Pukir, Yu. H. (2020). Strukturuvannia osnovnykh komponentiv ta protsedur kadrovoho protsesu v orhanakh derzhavnoi vlady [Structuring the main components and procedures of the personnel process in state authorities]. *Derzhavne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public administration and regional development*, 9, 857–888. <https://doi.org/10.34132/pard2020.09.09> [in Ukrainian].
16. Khomich, Yu. H. (2021). Pravookhoronna funktsiia suchasnoi demokratychnoi derzhavy: derzhavno-upravlinskyi aspekt [Law enforcement function of a modern democratic state: state-administrative aspect]. *Dniprovskiy naukovyi zhurnal derzhavnoho upravlinnia, psykholohii, prava – Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, and Law*, 5, 103–107. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.5.16>
17. Shvets, O. M. (2020). Publichna bezpeka y poriadok v umovakh karantynu [Public safety and order in quarantine conditions]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 4, 238–241. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/57> [in Ukrainian].
18. Strategic Compass for Security and Defence. (2022). Council of the European Union. Retrieved from <https://surl.li/hmozjj> [in English].
19. Pomaza-Ponomarenko, A. (2022). Concept of judicial reform in Ukraine: electronic courts and simplified implementation of the right to judicial protection. *Public administration and state security aspects*, 1, 166–179. <https://doi.org/10.52363/passa-2022.1-17> [in English].
20. Halai, A., Halai, V., Hrechaniuk, R., & Datsko, K. (2021). Digital Anti-Corruption Tools and Their Implementation in Various Legal Systems Around the World. In *Proceedings of the IV International Scientific Congress “Society of Ambient Intelligence – 2021” (ISCSAI 2021)* (Vol. 100, pp. 1–7). <https://doi.org/10.1051/SHSCONF/202110003005> [in English].
21. Lendel, M. (2019). International standards and citizens assessment of public administration and local government reform in Ukraine after 2014. *Public Policy and Administration*, 18(2), 314–326. <https://doi.org/10.13165/vpa-19-18-2-10> [in English].

22. Safie, S., & Bashah, S. (2024). Implementing ISO 27037 for Digital Forensics in the Malaysian Anti-Corruption Commission: Challenges and Solutions. In *Proceedings of the IEEE 10th International Conference on Smart Instrumentation, Measurement and Applications (ICSIMA)* (pp. 81–85). <https://doi.org/10.1109/ICSIMA62563.2024.10675543> [in English].

Література:

1. Бурик З.М. Посилення кадрової безпеки в державних органах України / З. М. Бурик // Ефективність державного управління. – 2020. – № 2(63). – Т. 1. – С. 104–115. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.63.2020.212651>
2. Васильєв П.О. Міжнародні стандарти публічного управління та їх реалізація в діяльності прокуратури України / П. О. Васильєв // *Věda a perspektivy*. – 2025. – № 1(44). – С. 36–49. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-1\(44\)-36-49](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-1(44)-36-49)
3. Гавриленко К.М. Особливості формування національного механізму державного управління для забезпечення правопорядку в сучасних умовах / К. М. Гавриленко, Ю. Г. Хоміч, А. В. Рагімов // *Державне управління та місцеве самоврядування*. – 2023. – № 4. – С. 19–24. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-279-1-8>
4. Герасимчук Р.В. Адміністративно-правове забезпечення громадської безпеки та порядку на регіональному рівні : дис. ... доктор філософії : 081 / Герасимчук Руслан Володимирович. – Харків : ХНУВС, 2023. – 200 с. Режим доступу: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f5956382-c5c9-4953-8691-ca86f1957fe4/content>
5. Гула О.І. Удосконалення механізмів забезпечення кадрової безпеки в системі державного управління / О.І. Гула // *Державне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. – 2022. – № 2. – С. 123–141. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2022-2-123-141>
6. Дуброва А.М. Актуальні проблеми публічного управління у сфері забезпечення правопорядку і безпеки суспільства в умовах воєнного стану / А. М. Дуброва // *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політологія та державне управління*. – 2022. – № 4(64). – С. 22–28. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-4\(64\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-4(64)-3)
7. Дуброва А.М. Визначення інституційно-правового механізму забезпечення правопорядку та безпеки в сучасному праворозумінні // *Публічне управління: збірник*. № 1 (38) – квітень 2024. – С. 39–46. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-1\(38\)-5](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-1(38)-5)
8. Жукова Є.О. Публічне адміністрування та державне управління: особливості співвідношення / Є.О. Жукова // *Аналітично-порівняльне правознавство*. – 2022. – № 2. – С. 137–140. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.26>
9. Калайда А.В. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання міжнародного співробітництва в поліцейській діяльності / А.В. Калайда // *Підприємництво, економіка та право*. – 2020. – № 11 (297). – С. 115–119. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.19>
10. Лень О.О. Стратегія та методи забезпечення кадрової безпеки у сфері державного управління / О.О. Лень // *Державне управління*. – 2020. – № 3(28). – С. 50–55. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-3\(28\)-7](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-3(28)-7)
11. Морковін Д.А. Адміністративно-правове забезпечення правоохоронної діяльності Національної гвардії України : дис. ... доктора філософії : 081 / Морковін Дмитро Анатолійович. – Харків : ХНУВС, 2023. – 215 с. Режим доступу: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/121686b3-968c-486e-b43f-30406b283cc1/content>
12. Мюджахіт Бал. Сучасні проблеми стратегічного управління в контексті забезпечення суспільної безпеки / Бал Мюджахіт // *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. – 2021. – Том 32 (71). № 4. – С. 104–109. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.4/17>

13. Петров Є.В. Презентація: Публічний порядок держави як «перешкода» для виконання рішення міжнародного арбітражу. Верховний Суд України. – 2021. – Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prez_Petrov_05_10_2021.pdf
14. Субота С.І. Аксіологічні принципи правоохоронної діяльності в контексті розвитку громадянського суспільства / С.І. Субота // Юридичний науковий електронний журнал. – 2020. – № 1. – С. 35–38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/7>
15. Хаджирадева С.К. Структурування основних компонентів та процедур кадрового процесу в органах державної влади / С.К. Хаджирадева, Т.А. Доценко, Ю.Г. Пукір // Державне управління та регіональний розвиток. – 2020. – № 9. – С. 857–888. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2020.09.09>
16. Хоміч Ю.Г. Правоохоронна функція сучасної демократичної держави: державно-управлінський аспект / Ю.Г. Хоміч // Дніпровський науковий журнал державного управління, психології, права. – 2021. – № 5. – С. 103–107. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.5.16>
17. Швець О.М. Публічна безпека й порядок в умовах карантину / О.М. Швець // Юридичний науковий електронний журнал. – 2020. – № 4. – С. 238–241. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/57>
18. Strategic Compass for Security and Defence. (2022). Council of the European Union. Retrieved from <https://surl.li/hmozjj> [in English].
19. Pomaza-Ponomarenko A. Concept of judicial reform in Ukraine : electronic courts and simplified implementation of the right to judicial protection / A. Pomaza-Ponomarenko // Public administration and state security aspects. – 2022. – Vol. 1.– Pp. 166–179. DOI: <https://doi.org/10.52363/passa-2022.1-17> [in English].
20. Halai, A., Halai, V., Hrechaniuk, R., & Datsko, K. (2021). Digital AntiCorruption Tools and Their Implementation in Various Legal Systems Around the World // IV International Scientific Congress “Society of Ambient Intelligence – 2021” (ISCSAI 2021). – 2021. – Vol. 100. – Pp. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.1051/SHSCONF/202110003005> [in English].
21. Lendel, M. International standards and citizens assessment of public administration and local government reform in Ukraine after 2014 / M. Lendel // Public Policy and Administration. – 2019. – Vol. 18(2). – Pp. 314–326. DOI: <https://doi.org/10.13165/vpa-19-18-2-10>. [in English].
22. Safie, S., & Bashah, S. (2024). Implementing ISO 27037 for Digital Forensics in the Malaysian Anti-Corruption Commission: Challenges and Solutions // IEEE 10th International Conference on Smart Instrumentation, Measurement and Applications (ICSIMA), 2024. – Pp. 81–85. DOI: <https://doi.org/10.1109/ICSIMA62563.2024.10675543>. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

УДК 355.1:351.86

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-940-946](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-940-946)

Андрусяк Марк Володимирович директор Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України, полковник, <https://orcid.org/0009-0001-7708-0323>

СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ, ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ КАР'ЄРОЮ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Анотація. У статті описано та проаналізовано сучасні підходи до інтегрованого управління кадровим потенціалом військово-безпекових інституцій.

Оглянуто взаємозв'язок мотивації персоналу, оцінювання результативності та управління кар'єрою як єдину управлінську підсистему, що забезпечує професійний розвиток, стійкість і ефективність організацій сектору безпеки і оборони. Проаналізовано міжнародні практики США, Канади, Великої Британії та країн НАТО, зокрема застосування competency-based career management, merit-based promotion, multi-source feedback і інтегрованих систем оцінювання та професійного навчання.

Особливу увагу приділено українському контексту: розглянуто результати наукових досліджень Ю. Загуменної, Є. Кобка, В. Кузіної, Є. Шугалія, В. Пеньковського та Н. Агаєва щодо підготовки персоналу, формування професійної ідентичності, кадрової стабільності та мотивації військовослужбовців. Виявлено дисбаланс у мотивації, формалізоване оцінювання результативності та відокремлене управління кар'єрою в Збройних силах України, що знижує ефективність кадрової системи.

Підкреслено необхідність системного поєднання матеріальних, нематеріальних та професійно-орієнтованих стимулів із процедурою оцінювання та кар'єрного розвитку, що дозволяє формувати персоналізовані траєкторії, прогнозувати кадрові потреби і підвищувати інституційну спроможність українського сектору безпеки і оборони, адаптуючи практики до стандартів НАТО/ЄС.

Ключові слова : мотивація персоналу; оцінювання результативності; управління кар'єрою; сектор безпеки і оборони; кадрова політика; професійна ідентичність; інтегрована управлінська система; Збройні Сили України; стандарти НАТО.

Andrusiak Mark Director of the Personnel Policy Department of the Ministry of Defense of Ukraine, Colonel, <https://orcid.org/0009-0001-7708-0323>

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

MOTIVATION, PERFORMANCE ASSESSMENT AND CAREER MANAGEMENT SYSTEM IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR

Abstract. The article describes and analyzes modern approaches to integrated management of the personnel potential of military and security institutions.

The relationship between personnel motivation, performance assessment and career management as a single management subsystem that ensures professional development, sustainability and effectiveness of security and defense sector organizations is examined. International practices of the USA, Canada, Great Britain and NATO countries are analyzed, in particular the use of competency-based career management, merit-based promotion, multi-source feedback and integrated assessment and professional training systems.

Special attention is paid to the Ukrainian context: the results of scientific research by Yu. Zagumenna, E. Kobko, V. Kuzina, E. Shugalia, V. Penkovsky and N. Agayev on personnel training, formation of professional identity, personnel stability and motivation of military personnel are considered. An imbalance in motivation, formalized performance evaluation and separate career management in the Armed Forces of Ukraine was identified, which reduces the effectiveness of the personnel system.

The need for a systematic combination of material, non-material and professionally oriented incentives with the assessment and career development procedure was emphasized, which allows forming personalized trajectories, predicting personnel needs and increasing the institutional capacity of the Ukrainian security and defense sector, adapting practices to NATO/EU standards.

Keywords: personnel motivation; performance evaluation; career management; security and defense sector; personnel policy; professional identity; integrated management system; Armed Forces of Ukraine; NATO standards.

Постановка проблеми. У сучасному секторі безпеки і оборони України існує суттєвий дисбаланс у системі управління персоналом: мотивація, оцінювання результативності та управління кар'єрою функціонують як відокремлені елементи, не інтегровані в єдину управлінську підсистему. Такий розрив знижує ефективність кадрових процесів, обмежує розвиток професійної ідентичності та персоналізованих кар'єрних траєкторій військовослужбовців, а також утруднює застосування сучасних підходів, які використовуються у провідних арміях НАТО та ЄС. Вирішення цієї проблеми потребує синхронізації мотиваційних механізмів із процедурами оцінювання та управління кар'єрою, адаптованих до українських умов та викликів безпекової сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику мотивації, оцінювання результативності та управління кар'єрою в секторі безпеки і оборони досліджували як іноземні, так і українські науковці. Українські фахівці, які розглядали питання службової мотивації, кадрової стабільності та професійної ідентичності військовослужбовців та працівників безпекових інституцій, включають Ю. Загуменну, В. Кузіну, Є. Шугалій, В. Пеньковського, Н. Агаєва та Є. Кобка; вони наголошували на необхідності системного поєднання матеріальних і нематеріальних стимулів, оцінювання результативності та управління кар'єрою для забезпечення утримання кваліфікованих кадрів, формування професійної ідентичності та стабільності кадрового складу у військово-безпековій сфері.

Іноземні дослідники, серед яких Р. Бен, Л. та С. Спенсер, Дж. Перрі, С. Гантінгтон, П. Д. Фівер, Дж. Даггер, Н. М. Бустані та Ч. Кнейзер, розглядали мотивацію, оцінювання та кар'єру як взаємопов'язані елементи управлінської архітектури; вони акцентували увагу на інтеграції результативного менеджменту, компетентнісного підходу та просування на основі заслуг у військовому контексті, підкреслюючи значення поєднання внутрішньої (intrinsic) і зовнішньої (extrinsic) мотивації, професійної освіти та кар'єрного зростання для формування стійких та ефективних військових організацій.

Мета статті — проаналізувати сучасні наукові підходи до мотивації, оцінювання та управління кар'єрою в секторі безпеки і оборони з акцентом на український контекст та інтеграцію міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. У сучасній теорії публічного та військово-адміністративного управління мотивація персоналу, оцінювання результативності та управління кар'єрою розглядаються як взаємопов'язані елементи єдиної управлінської підсистеми, що визначає ефективність організацій сектору безпеки і оборони. Так, механізми добору, професійного розвитку та оцінювання персоналу формуються як частина ширшої інституційної архітектури управління людським потенціалом. Мотивація стає чинником готовності до навчання і професійного зростання; оцінювання перетворюється на основу управлінських рішень; управління кар'єрою забезпечує відтворення кадрової спроможності інституцій.

Розглядаючи український контекст, проблематика системної інтеграції мотивації, оцінювання та кар'єри висвітлена в працях Ю. Загуменної «Підготовка персоналу сектору безпеки і оборони як основа забезпечення національної безпеки України» (2022) [1], де розкрито сутність підготовки особи як структурної одиниці галузі мілітарного забезпечення. Водночас, дослідження В. Кузіної, Є. Шугалія, В. Пеньковського (2020) [2] присвячені проблемам професійної ідентичності військових на керівних посадах, а праця Н. Агаєва «Проблеми формування професійної ідентичності майбутніх офіцерів» (2018) [3]

підкреслює роль службової мотивації та кадрової стабільності. Незважаючи на це, у вітчизняному науковому дискурсі мотивація персоналу сектору безпеки і оборони часто розглядається фрагментарно, без синхронізації з оцінюванням та управлінням кар'єрою.

Іноземні підходи, такі як теорія результативного менеджменту (performance-based management) та управління кар'єрою на основі компетенцій (competency-based career management) Л. та С. Спенсер «Компетентність на роботі: моделі для досягнення вищої продуктивності» (1993 [4], а також концепція просування на основі досягнень (merit-based promotion) Дж. Перрі та ін. [5], демонструють ефективність інтегрованих систем, де оцінювання, навчання та кар'єра поєднані. У військових структурах США оцінювання через Officer Evaluation Reports та Enlisted Evaluation System формує основу професійного розвитку та кадрового резерву [6], а НАТО в рамках Allied Joint Doctrine for Education and Training AJP-7 [7] та MC 0458/3 ETEE Policy [8] закріплює взаємозв'язок навчання, оцінювання та кар'єрного зростання. У Великій Британії Defence People Strategy (2022) [9] та JSP 757 формалізують оцінювання як основу управління кар'єрою і професійного розвитку [10].

В Україні системність управління кар'єрою військовослужбовців найбільш опрацьована, що підтверджує НДР НМЦ КП МОУ «Обґрунтування доцільних шляхів підвищення ефективності функціонування системи управління кар'єрою військовослужбовців Збройних Сил України» (2019), яка у Розділі 2 (с. 34–56) обґрунтовує довгострокове кар'єрне планування, включаючи прогнозування потреб у кадрах, ротацію, підготовку та розвиток; у Розділі 3 (с. 78–102) висвітлює зв'язок управління кар'єрою з системою професійної підготовки, а у Розділі 2 (с. 115–123) зазначає обмежену інтеграцію з мотиваційними механізмами та оцінюванням результативності [11].

Проблема українського контексту полягає в роз'єднаності мотивації, оцінювання та управління кар'єрою. Мотивація орієнтована переважно на матеріальні й статусні стимули, тоді як нематеріальні чинники професійного розвитку, участі в освітніх програмах та кар'єрного планування залишаються недостатньо врахованими. Оцінювання результативності існує фрагментарно, з обмеженим зв'язком із навчанням і кар'єрним розвитком, що знижує практичну цінність кадрової політики.

Сукупність проаналізованого матеріалу породжує необхідність його систематизації на рівні рис. 1

Науково-дискусивна та зарубіжна рамка – мотивація, оцінювання результативності та управління кар'єрою розглядаються як взаємопов'язані елементи кадрової політики СБО.

Український контекст – фрагментарне формування з різним рівнем нормативної, інституційної та методологічної опрацьованості, що зумовлює системні дисбаланси кадрової політики СБО.

КАДРОВА ЛОГІКА СБО:

- Мотивація
- Професійний розвиток
- Інституційні механізми

Мотивація персоналу в секторі безпеки і оборони (СБО) — виконує функцію інституційного механізму утримання кадрів і стимулювання професійного розвитку. В українській практиці домінують матеріальні та статусні стимули, тоді як нематеріальна, професійна та кар'єрна мотивація залишаються концептуально недоопрацьованими та не інтегрованими з оцінюванням і управлінням кар'єрою.

Оцінювання результативності – має виступати не лише інструментом контролю, а елементом управлінського циклу «оцінювання – освіта – кар'єрне зростання». В Україні оцінювання зберігає формалізований характер, слабо пов'язане з професійним навчанням, кадровими рішеннями та розвитком персоналу, що знижує його управлінську ефективність та формує прецедент практичної колізійності.

Управління кар'єрою — найбільш опрацьований елемент кадрової політики сектору безпеки і оборони, що підтверджується результатами науково-дослідних робіт НМЦ КП МОУ. Потенціал обмежено слабкою інтеграцією з мотивацією та результативністю.

Рис. 1. Модель ієрархічно-проблемного розподілу мотивації, оцінювання результативності та управління кар'єрою (іноз. + Україна)

Висновки. Таким чином, сучасний науково-методологічний дискурс свідчить про необхідність формування інтегрованої моделі управління персоналом сектору безпеки і оборони України, де мотивація, оцінювання результативності та управління кар'єрою функціонують як взаємопов'язані елементи, що забезпечують стратегічну стабільність кадрового складу та готовність до виконання завдань у довгостроковій перспективі. Інтеграція до західних стандартів НАТО та досвід США, Канади та Великої Британії пропонує модель синхронізації процесів, яка може слугувати орієнтиром для вдосконалення української кадрової політики та підвищення її ефективності в умовах сучасних безпекових викликів.

Література:

1. Загуменна, Ю. Підготовка персоналу сектору безпеки і оборони як основа забезпечення національної безпеки України. ідготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. (м. Харків, 26 трав. 2022 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец. фізич. підготовки ф-ту № 3, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 61-63.
2. Кузіна, В. та ін. Психологічний аналіз проблеми професійної ідентичності військових керівників. Вісник Національного університету оборони України. № 56(3). С. 33–39.
3. Агаєв, Н. Проблеми формування професійної ідентичності майбутніх офіцерів. Вісник Національного університету оборони України.. № 2. 2018. С. 5-13.
4. Spencer L., Spencer S. Competence at Work: Models for Superior Performance. L. Spencer, S. Spencer. New York: John Wiley & Sons, 1993. P. 101–145.
5. Perry J., et al. Merit-Based Promotion Systems: Concepts and Practices. – Washington, D.C.: Public Administration Press, 2001. P. 23–67.
6. U.S. Department of Defense. Officer Evaluation Reports and Enlisted Evaluation System Manual. Washington, D.C.: DoD, 2018. P. 5–32.
7. NATO. Allied Joint Doctrine for Education and Training (AJP-7). – Brussels: NATO Standardization Office, 2020. P. 14–49.
8. NATO. MC 0458/3 ETEE Policy. – Brussels: NATO Standardization Office, 2019. P. 7–28.
9. Ministry of Defence UK. Defence People Strategy 2022. – London: MOD, 2022. P. 10–37.
10. UK Ministry of Defence. JSP 757: Personnel Evaluation and Career Development Guidance. London: MOD, 2021. P. 5–22.
11. НДР Міністерства оборони України (науково-дослідного відділу кадрової політики НМЦ КП МОУ) «Обґрунтування доцільних шляхів підвищення ефективності функціонування системи управління кар'єрою військовослужбовців Збройних Сил України» (2019 р.). НМЦ КП Міністерства оборони України. Київ. 2019 р. 227 с.

References:

1. Zahumenna, Yu. Pidgotovka personalu sektoru bezpeky i oborony yak osnova zabezpechennya natsional enoyi bezpeky Ukrainy. Pidgotovka pravookhorontsiv v systemi MVS Ukrainy v umovakh voyennoho stanu : zb. nauk. pr. (m. Kharkiv, 26 trav. 2022 r.). MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav, Kaf. taktychn. ta spets. fizych. pidgotovky f-ktu № 3, Nauk. park "Nauka ta bezpeka". Kharkiv : KhNUVS, 2022. S. 61-63.
2. Kuzina, V. ta in. Psykholohichniy analiz problemy profesinyoyi identychnosti viys ekovykh kerivnykiv. Visnyk Natsional enoho universytetu oborony Ukrainy. 2020. № 56(3). S. 33-39.
3. Ahaiev, N. Problemy formuvannya profesinyoyi identychnosti maybutnikh ofitseriv. Visnyk Natsional enoho universytetu oborony Ukrainy. 2018. № 2. S. 5-13.
4. Spencer L., Spencer S. Competence at Work: Models for Superior Performance / L. Spencer, S. Spencer. New York: John Wiley & Sons, 1993. P. 101-145.
5. Perry J., et al. Merit-Based Promotion Systems: Concepts and Practices. Washington, D.C.: Public Administration Press, 2001. P. 23-67.
6. U.S. Department of Defense. Officer Evaluation Reports and Enlisted Evaluation System Manual. Washington, D.C.: DoD, 2018. P. 5-32.
7. NATO. Allied Joint Doctrine for Education and Training (AJP-7). Brussels: NATO Standardization Office, 2020. P. 14-49.
8. NATO. MC 0458/3 ETEE Policy. Brussels: NATO Standardization Office, 2019. P. 7-28.

9. Ministry of Defence UK. Defence People Strategy 2022. London: MOD, 2022. P. 10-37.

10. UK Ministry of Defence. JSP 757: Personnel Evaluation and Career Development Guidance. London: MOD, 2021. P. 5-22.

11. NDR Ministerstva obrony Ukrainy (naukovo-doslidnoho viddilu kadrovoyi polityky NMTS KP MOU) "Obgruntuvannya dotsil enykh shlyakhiv pidvyshchennya efektyvnosti funktsionuvannya systemy upravlinnya kar eroyu viys ekovosluzhbovtiv Zbroynykh Syl Ukrainy". - NMTS KP Ministerstva obrony Ukrainy. Kyiv, 2019. 227 s.

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 342.9:346.7

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-947-955](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-947-955)

Андрущенко Ігор Григорович кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри економіки-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ-ДСП, <https://orcid.org/0000-0002-2988-7579>

Янчук Андрій Миколайович кандидат юридичних наук, <https://orcid.org/0009-0001-2987-804X>

ОКРЕМІ НЕДОЛІКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЇХ ДЕГРАДАЦІЇ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Анотація. У статті здійснено аналіз основних недоліків у сфері захисту земельних ресурсів в Україні, розкрито прогалини законодавчого регулювання, проблеми державного контролю та моніторингу.

Зазначається, що земельні ресурси є основним елементом природних багатств України та основою продовольчої безпеки, соціально-економічного розвитку й екологічної стабільності держави. Проте незважаючи на закріплення в Конституції України принципу особливої охорони землі як національного багатства, у сфері її захисту мають місце численні правові, інституційні та організаційні проблеми.

Вказується, що земельні ресурси є ключовим базисом для розміщення продуктивних сил, ведення сільського господарства, розвитку населених пунктів та забезпечення екологічної рівноваги. Разом з тим, інтенсивне використання земель, недотримання екологічних вимог, а також наслідки дії воєнного стану, призвели до погіршення якісного стану ґрунтів та зростання масштабів деградаційних процесів.

У статті наголошується, що захист земельних ресурсів охоплює систему правових, організаційних, економічних та екологічних заходів, спрямованих на запобігання деградації земель, відновлення їх родючості та забезпечення раціонального використання. Також розкриваються складові кожного елементу визначеної системи.

Автори підкреслюють, що ефективний захист земельних ресурсів можливий лише за умови поєднання правових норм із дієвими механізмами контролю та відповідальності. Водночас, в Україні відстежується розбіжність між нормативним закріпленням вимог щодо охорони земель та реальним станом їх виконання.

У статті також систематизовано недоліки, що мають місце у сфері захисту земельних ресурсів в Україні, а також розкрито зміст цих недоліків. Вказується, що подолання визначених недоліків потребує комплексного та системного підходу, який має поєднувати правові, організаційні, економічні та інформаційні інструменти державної політики.

Наприкінці статті викладені шляхи удосконалення захисту земельних ресурсів в Україні та сформульовані обґрунтовані висновки, що сприятимуть зменшенню рівня впливу визначених проблем.

Ключові слова: охорона землі, деградація земель, родючість ґрунтів, державний контроль, моніторинг земель, земельне законодавство, національні інтереси.

Andrushchenko Igor Hrigorovich Candidate of Law, Professor, Professor of the Department of Economics and Legal Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv-DSP, <https://orcid.org/0000-0002-2988-7579>

Yanchuk Andriy Mykolayovych Candidate of Law, <https://orcid.org/0009-0001-2987-804X>

INDIVIDUAL SHORTCOMINGS IN THE FIELD OF LAND RESOURCES PROTECTION IN UKRAINE AND MEASURES TO PREVENT THEIR DEGRADATION AND ENSURE RATIONAL USE

Abstract. The article analyses the main shortcomings in the field of land resources protection in Ukraine, reveals gaps in legislative regulation, problems of state control and monitoring.

It is noted that land resources are the main element of natural wealth of Ukraine and the basis of food security, socio-economic development and ecological stability of the state. However, despite enshrining in the Constitution of Ukraine the principle of special protection of land as national wealth, there are numerous legal, institutional and organizational problems in the field of its protection.

It is indicated that land resources are the key basis for placing productive forces, conducting agriculture, developing settlements and ensuring ecological balance. At the same time, the intensive use of land, non-compliance with ecological requirements, as well as the consequences of martial law, led to the deterioration of the quality of the soil and the increase in the scale of degradation processes.

The article emphasizes that the protection of land resources includes a system of legal, organizational, economic and environmental measures aimed at preventing land degradation, restoring their fertility and ensuring rational use. The components of each element of the defined system are also disclosed.

The authors emphasize that effective protection of land resources is possible only if legal norms are combined with effective mechanisms of control and responsibility. At the same time, in Ukraine, there is a discrepancy between the normative establishment of land protection requirements and the actual state of their implementation.

The article also systematizes the shortcomings that occur in the field of land resources protection in Ukraine, and also reveals the content of these shortcomings. It is indicated that overcoming the identified shortcomings requires a complex and systematic approach, which should combine legal, organizational, economic and informational tools of state policy.

At the end of the article, the ways of improving the protection of land resources in Ukraine are outlined and substantiated conclusions are formulated that will contribute to reducing the level of influence of the identified problems.

Keywords: land protection, land degradation, soil fertility, state control, land monitoring, land legislation, national interests.

Постановка проблеми. Земельні ресурси є ключовим підґрунтям функціонування держави, оскільки вони визначають характер використання, розподілу та охорони найголовнішого стратегічного ресурсу – землі. Від ефективності державного захисту та використання земельних ресурсів напряду залежить національна безпека країни, екологічна стійкість та соціальна справедливість. Особливо гостро це питання постає в Україні, яка володіє приблизно четвертиною світових запасів чорноземів і де земля є не просто фінансовим ресурсом, але й частиною національної ідентичності та історичної спадщини [1, с. 84].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для написання цієї статті послужили праці вітчизняних учених з питань захисту земельних ресурсів в державі. Зокрема, питання, яких торкнулися у своїй статті автори, знайшли своє лише часткове відображення у роботах В. І. Андрейцева, В. М. Бевзенка, Л. М. Васільєвої, Т. В. Єрмолаєвої, М. Ю. Кукси, П. Ф. Кулинич, А. М. Третяк, В. Л. Федоровича, М. В. Шульги.

Метою статті є здійснення правового аналізу недоліків у сфері захисту земельних ресурсів, визначення заходів щодо запобігання їх деградації та забезпечення раціонального використання, а також окреслення шляхів удосконалення захисту земельного фонду в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що земельні ресурси є основним елементом природних багатств України та основою продовольчої безпеки, соціально-економічного розвитку й екологічної стабільності держави. Незважаючи на закріплення в Конституції України принципу особливої охорони землі як національного багатства, у сфері її захисту мають місце численні правові, інституційні та організаційні проблеми.

Загалом, правові проблеми захисту земельних ресурсів полягають у нестабільності земельного законодавства, що ускладнює його практичне застосування і знижує рівень правової визначеності. Наявні механізми державного контролю та юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства залишаються малоефективними та не забезпечують належного превентивного впливу.

Інституційні проблеми захисту земельних ресурсів в Україні зумовлені розпорошеністю повноважень між органами публічної влади та відсутністю чіткої координації їх діяльності. Спостерігається тенденція щодо обмеження штатної чисельності, фінансових та організаційних ресурсів уповноважених органів, які забезпечують реалізацію земельної політики. Інституційна нестабільність та безперервні структурні реорганізації суттєво знижують ефективність управлінських рішень у сфері охорони земель.

До організаційних проблем захисту земельних ресурсів в Україні можна віднести відсутність цілісної та узгодженої системи планування заходів з охорони земель на державному, регіональному й місцевому рівнях. Вагомою проблемою є неналежна організація моніторингу стану земель, що значно ускладнює своєчасне виявлення порушень земельного законодавства. Крім того, формальний підхід до реалізації програм охорони земель знижує їх практичну ефективність.

Земля в Україні визнається основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, про що прямо зазначено в ст. 14 Конституції України [2]. Земельні ресурси є ключовим базисом для розміщення продуктивних сил, ведення сільського господарства, розвитку населених пунктів та забезпечення екологічної рівноваги. Водночас інтенсивне використання земель, недотримання екологічних вимог, а також наслідки дії воєнного стану, призвели до погіршення якісного стану ґрунтів та зростання масштабів деградаційних процесів [3, с. 78].

Поняття захисту земельних ресурсів охоплює систему правових, організаційних, економічних та екологічних заходів, спрямованих на запобігання деградації земель, відновлення їх родючості та забезпечення раціонального використання [4, с. 112].

Зокрема до *правових заходів* у сфері охорони земель можемо віднести систему нормативно закріплених інструментів, спрямованих на запобігання деградаційним процесам, збереження та відновлення родючості ґрунтів, а також забезпечення раціонального й екологічно безпечного використання земельних ресурсів відповідно до принципів сталого розвитку.

До *організаційних заходів*, спрямованих на запобігання деградації земель, відновлення їх родючості та забезпечення раціонального використання, відносять систему управлінських, планових і контрольних дій органів публічної влади

та землекористувачів, що реалізуються у процесі землеустрою, моніторингу земель, ведення державного земельного кадастру, здійснення державного нагляду (контролю), а також координацію діяльності суб'єктів у сфері охорони та відтворення земельних ресурсів.

До організаційних заходів, спрямованих на запобігання деградації земель, відновлення їх родючості та забезпечення раціонального використання, відносять:

- розробку та реалізацію схем землеустрою й техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель;
- організацію державного спостереження стану земель і ґрунтів;
- ведення та актуалізацію державного земельного кадастру;
- здійснення державного контролю та нагляду за дотриманням земельного законодавства;
- координацію діяльності органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування у сфері охорони земель;
- планування та реалізацію програм відновлення деградованих і порушених земель.

Економічними заходами, що спрямовані на запобігання деградації земель, відновлення їх родючості та забезпечення раціонального використання можемо вважати систему фінансово-економічних стимулів і обмежень, встановлених державою, які заохочують землевласників і землекористувачів до екологічно безпечного та ефективного використання земельних ресурсів.

Економічними заходами, що спрямовані на запобігання деградації земель, відновлення їх родючості та забезпечення раціонального використання, можна вважати:

- диференціацію плати за землю залежно від якісного стану ґрунтів та рівня їх використання;
- надання податкових пільг землевласникам і землекористувачам, які впроваджують ґрунтозахисні та відновлювальні технології;
- державне фінансування програм консервації та рекультивації деградованих земель;
- компенсацію витрат на відновлення родючості ґрунтів;
- застосування економічних санкцій за порушення вимог охорони земель і погіршення їх якісного стану;
- стимулювання інвестицій у сталий розвиток землекористування.

Екологічні заходи, що орієнтовані на запобігання деградації земель, відновлення їх родючості та забезпечення раціонального використання, є сукупністю природоохоронних і ґрунтозахисних дій, орієнтованих на збереження екологічних властивостей земель, підтримання їх природної здатності до відтворення та мінімізацію негативного антропогенного впливу.

Екологічні заходи, спрямовані на запобігання деградації земель, відновлення їх родючості та забезпечення раціонального використання, включають:

- впровадження ґрунтозахисних технологій землеробства;
- проведення агролісомеліоративних і протиерозійних заходів;
- обмеження господарської діяльності на деградованих і екологічно вразливих землях;
- рекультивацію та консервацію порушених земель;
- зменшення хімічного навантаження на ґрунти та запобігання їх забрудненню;
- відновлення природних ландшафтів і екосистемних функцій земель.

Відповідно до Земельного кодексу України охорона земель полягає у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, захисті земель від ерозії, підтоплення, забруднення та інших негативних процесів [5].

Представники наукових кіл в Україні зауважують, що ефективний захист земельних ресурсів можливий лише за умови поєднання правових норм із дієвими механізмами контролю та відповідальності [6, с. 89]. Проте в Україні наявна розбіжність між нормативним закріпленням вимог щодо охорони земель і реальним станом їх виконання.

Що стосується недоліків у сфері захисту земельних ресурсів в Україні, то до них можемо віднести:

1. *фрагментарність і декларативність правових норм.* Однією з ключових проблем є фрагментарність земельного законодавства, яке містить значну кількість відсильних і декларативних норм. Так, Закон України «Про охорону земель» визначає загальні принципи охорони, проте не встановлює чітких механізмів їх реалізації та відповідальності за вчинені правопорушення [7]. Крім того, відсутня єдина кодифікована система норм, що регулює питання захисту ґрунтів як особливого природного об'єкта, що негативно впливає на правозастосовну практику [8, с. 41];

2. *недостатня адаптація законодавства до стандартів Європейського Союзу.* У контексті євроінтеграційних процесів в Україні актуальною постає проблема невідповідності національного земельного законодавства екологічним стандартам країн-членів Європейського Союзу. Зокрема, в Україні відсутні чіткі правові механізми запровадження принципу «забруднювач платить» у сфері охорони земель [9];

3. *недоліки державного контролю та нагляду.* Державний контроль за використанням та охороною земель здійснюється кількома органами виконавчої влади, що призводить до дублювання повноважень і зниження ефективності контрольних заходів [10, с. 67]. Недостатня координація між органами державної влади та органами місцевого самоврядування ускладнює виявлення порушень земельного законодавства;

4. *проблеми моніторингу стану земель.* Моніторинг земель є важливою складовою системи їх захисту, однак на практиці він здійснюється нерегулярно та без єдиної методологічної бази [11, с. 118]. Відсутність актуальних даних про якісний стан ґрунтів унеможливорює своєчасне реагування на деградаційні процеси;

5. *екологічні та техногенні чинники деградації земель.* Суттєвим недоліком системи захисту земель є недостатнє врахування екологічних ризиків, пов'язаних з інтенсивним сільськогосподарським використанням, промисловим забрудненням та наслідками воєнних дій [12, с. 92]. Значні площі земель зазнали мінування, хімічного забруднення та механічного руйнування, що потребує спеціальних правових і фінансових механізмів відновлення [13, с. 76].

Слід наголосити, що подолання вищевиявлених недоліків у сфері захисту земельних ресурсів потребує комплексного та системного підходу, який має поєднувати правові, організаційні, економічні та інформаційні інструменти державної політики [6, с. 44]. Удосконалення законодавства має відбуватися не фрагментарно, а шляхом формування цілісної концепції охорони земель, орієнтованої на принципи сталого розвитку та відповідальності кожного покоління громадян.

Стосовно шляхів удосконалення захисту земельних ресурсів в Україні, то варто зазначити:

по-перше, доцільним є перегляд та уточнення чинних норм Земельного кодексу України та Закону України «Про охорону земель» у частині конкретизації правового режиму деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель [5, с. 58]. У чинному законодавстві мають бути закріплені чіткі критерії віднесення земель до таких категорій та визначені спеціальні умови їх використання чи консервації;

по-друге, важливим напрямом є посилення державного контролю та нагляду у сфері використання та охорони земель. Це передбачає не лише розширення повноважень контрольних органів, а й запровадження ефективних механізмів відповідальності за порушення земельного законодавства, зокрема шляхом підвищення розмірів штрафних санкцій і запровадження відновлювальних заходів [8, с. 71];

по-третє, необхідним є створення єдиної національної системи моніторингу стану земель, що базувалася б на сучасних геоінформаційних технологіях та забезпечувала регулярне оновлення даних про якісний стан ґрунтів [9, с. 121]. Така система дозволила б своєчасно виявляти негативні зміни та приймати обґрунтовані управлінські рішення;

по-четверте, в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення особливої актуальності набуває розробка спеціальних державних програм рекультивациі й відновлення земель, пошкоджених унаслідок бойових дій. Такі програми

мають передбачати як правові, так і фінансово-економічні механізми, у тому числі залучення міжнародної технічної допомоги [11, с. 80].

Висновки. Насамкінець можемо констатувати, що сфера захисту земельних ресурсів в Україні характеризується наявністю значних правових, інституційних та організаційних недоліків. Вони проявляються у фрагментарності законодавства, неефективності державного контролю, недостатньому рівні моніторингу та ігноруванні сучасних екологічних викликів. Зменшення рівня впливу визначених проблем можливе у контексті комплексного реформування системи охорони земель із врахуванням стандартів країн-членів Європейського Союзу та національних інтересів України.

Література:

1. Васільєва Л. М. Проблеми та перспективи механізму державного управління земельними відносинами. *Актуальні проблеми державного управління*. 2024. № 2 (65). С. 83-98.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кукса М. Ю. Значення ефективного управління земельними ресурсами в збільшенні доходів державних та місцевих бюджетів. 2019. URL. <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/80b509c9-c174-4030-839b-6c57ff8d7486/content>.
4. Андрейцев В. І. Земельне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 520 с.
5. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27.
6. Шульга М. В. Правові засади охорони земель в Україні : монографія. Харків : Право, 2019. 256 с.
7. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.
8. Кулинич П. Ф. Земельне право України : науково-практичний коментар. Київ : Алерта, 2021. 412 с.
9. Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» від 21 квітня 2004 року. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text.
10. Бевзенко В. М. Державний контроль у сфері земельних відносин. *Публічне право*. 2022. № 3. С. 65-72.
11. Федорович В. Л. Моніторинг земель як інструмент екологічної безпеки. *Екологічне право України*. 2021. № 2. С. 115-123.
12. Третяк А. М. Екологічні проблеми землекористування в Україні. Київ : ННЦ ІЗЗ НААН, 2020. 198 с.
13. Єрмолаєва Т. В. Правові проблеми відновлення земель, пошкоджених унаслідок воєнних дій. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2024. Вип. 79. С. 74-82.

References:

1. Vasilieva, L.M. (2024). Problemy ta perspektyvy mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia zemelnymy vidnosynamy [Problems and prospects of the mechanism of state management of land relations]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2(65), 83–98 [in Ukrainian].

2. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4239> [in Ukrainian].
3. Kuksa, M.Yu. (2019). Znachennia efektyvnoho upravlinnia zemelnymy resursamy v zbilshenni dokhodiv derzhavnykh ta mistsevykh biudzhativ [The importance of effective land resource management in increasing state and local budget revenues]. Retrieved from <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/80b509c9-c174-4030-839b-6c57ff8d7486/content> [in Ukrainian].
4. Andreisev, V.I. (2020). *Zemelne pravo Ukrainy [Land law of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
5. Zemelnyi kodeks Ukrainy [Land Code Ukraine]. (2001, Zhovtnia 25). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
6. Shulha, M.V. (2019). *Pravovi zasady okhorony zemel v Ukraini [Legal principles of land protection in Ukraine]*. Kyiv: Pravo [in Ukrainian].
7. *Pro okhoronu zemel [On land protection]*. (2003, Chervnia 19). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
8. Kulynych, P.F. (2021). *Zemelne pravo Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar [Land law of Ukraine: Scientific and practical commentary]*. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
9. European Parliament and Council of the European Union. (2004). Directive 2004/35/EC on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage (2004, april 21). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text [in Ukrainian].
10. Bevzenko, V.M. (2022). Derzhavnyi kontrol u sferi zemelnykh vidnosyn [State control in the field of land relations]. *Publichne pravo*, (3), 65–72 [in Ukrainian].
11. Fedorovych, V.L. (2021). Monitorynh zemel yak instrument ekolohichnoi bezpeky [Land monitoring as an instrument of environmental safety]. *Ekolohichne pravo Ukrainy*, (2), 115–123 [in Ukrainian].
12. Tretiak, A.M. (2020). *Ekolohichni problemy zemlekorystuvannia v Ukraini [Environmental problems of land use in Ukraine]*. NNTs IZZ NAAN [in Ukrainian].
13. Yermolaieva, T.V. (2024). Pravovi problemy vidnovlennia zemel, poshkodzhennykh unaslidok voiennykh dii [Legal problems of restoration of lands damaged as a result of hostilities]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Serii: Pravo*, (79), 74–82 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

УДК 351.9:004.738.5:351.862.4

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-956-967](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-956-967)

Безносенко Сергій Юрійович аспірант кафедри економіки та публічного управління факультету програмної інженерії та бізнесу Національного аерокосмічного університету "Харківський авіаційний інститут", <https://orcid.org/0000-0002-1045-1492>

ТЕОРЕТИЧНИЙ ФУНДАМЕНТ РОЗВИТКУ Е-УРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ НОВІТНІХ ЗАГРОЗ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз теоретичних засад електронного урядування в умовах зростаючих кіберзагроз та геополітичних викликів сучасності. Досліджено еволюцію концептуальних підходів до розуміння е-урядування: від інструментального трактування як технологічної інновації до визнання його фундаментальної ролі у забезпеченні національної стійкості та безпеки держави. Систематизовано ключові теоретичні моделі е-урядування (сервісну, партисипативну, мережеву та інтегративну) та проаналізовано їх трансформацію під впливом сучасних безпекових викликів.

Особливу увагу приділено теоретичному осмисленню взаємозв'язку між розвитком електронного урядування та забезпеченням кібербезпеки критичної інформаційної інфраструктури держави. Запропоновано концептуальну модель стійкого е-урядування, що інтегрує принципи безпеко-орієнтованого проектування, розподіленого управління та проактивного реагування на загрози. Обґрунтовано необхідність переходу від традиційної парадигми е-урядування до моделі "стійкого цифрового врядування", здатного функціонувати в умовах перманентних загроз та кризових ситуацій.

На основі аналізу міжнародного досвіду та сучасних наукових підходів визначено ключові теоретичні принципи розбудови систем електронного урядування нового покоління: децентралізація та резильєнтність архітектури, інтеграція механізмів кіберзахисту на всіх рівнях, забезпечення цифрового суверенітету та технологічної автономності. Розроблено концептуальні засади оцінювання ефективності систем е-урядування з урахуванням їх стійкості до деструктивних впливів та здатності забезпечувати безперервність надання публічних послуг в умовах кризових ситуацій.

Теоретичні положення статті створюють методологічне підґрунтя для подальшої розробки практичних механізмів розбудови безпеко-орієнтованих систем електронного урядування, спроможних ефективно функціонувати в умовах гібридних загроз та кібератак на критичну інформаційну інфраструктуру держави.

Ключові слова: електронне урядування, кібербезпека, цифрова трансформація, гібридні загрози, критична інформаційна інфраструктура, цифровий суверенітет, резильєнтність, теорія публічного управління, національна безпека, стійке цифрове врядування.

Beznosenko Serhii Yuriyovych graduate student of the Department of Economics and Public Administration, Faculty of Software Engineering and Business, National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", <https://orcid.org/0000-0002-1045-1492>

THEORETICAL FOUNDATION OF E-GOVERNMENT DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF NEW THREATS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations of electronic governance in the context of increasing cyber threats and contemporary geopolitical challenges. It explores the evolution of conceptual approaches to understanding e-governance, ranging from its instrumental interpretation as a technological innovation to recognition of its fundamental role in ensuring national resilience and state security. Key theoretical models of e-governance (service-oriented, participatory, networked, and integrative) are systematized and their transformation under the influence of contemporary security challenges is analyzed.

Particular attention is given to the theoretical understanding of the interconnection between the development of electronic governance and the provision of cybersecurity for the state's critical information infrastructure. A conceptual model of resilient e-governance is proposed, integrating the principles of security-oriented design, distributed governance, and proactive threat response. The necessity of transitioning from the traditional paradigm of e-governance to a model of "resilient digital governance" capable of functioning under permanent threats and crisis situations is substantiated.

Based on an analysis of international experience and contemporary scientific approaches, key theoretical principles for establishing next-generation e-governance systems are identified: decentralization and resilience of architecture, integration of cybersecurity mechanisms at all levels, ensuring digital sovereignty, and technological autonomy. Conceptual foundations for assessing the effectiveness of e-governance systems are developed, taking into account their resilience to destructive influences and ability to ensure continuity in the provision of public services during crisis situations.

The theoretical provisions of the article create a methodological basis for further development of practical mechanisms for building security-oriented e-governance systems capable of effectively functioning in the face of hybrid threats and cyber attacks on the state's critical information infrastructure.

Keywords: E-governance, cybersecurity, digital transformation, hybrid threats, critical information infrastructure, digital sovereignty, resilience, public administration theory, national security, resilient digital governance.

Постановка проблеми. Електронне урядування (е-урядування) стало важливим інструментом для підвищення ефективності державного управління, забезпечення прозорості та доступності послуг для громадян. Однак, незважаючи на значний прогрес у цій сфері, існує ряд проблем, які потребують вирішення. Багато державних установ стикаються з проблемами інтеграції нових технологій у вже існуючі системи. Це може призводити до затримок у впровадженні е-урядування. Не всі громадяни мають необхідні навички для користування електронними послугами, що обмежує їх доступ до інформації та послуг. Зростання використання електронних платформ підвищує ризики кібератак і витоку особистих даних, що викликає занепокоєння у громадян. Відсутність чітких законодавчих рамок може ускладнити впровадження нових технологій та послуг. Брак фінансування для реалізації проектів е-урядування може призвести до їх затримки або скасування.

Шляхи подолання проблем. Інвестування в сучасні технології та системи для забезпечення безперебійної роботи е-урядування. Проведення програм з підвищення цифрової грамотності серед населення, щоб забезпечити доступ до електронних послуг. Розробка та впровадження заходів для захисту даних, включаючи шифрування та регулярні аудити безпеки. Оновлення законодавчих актів для створення сприятливого середовища для розвитку е-урядування. Створення партнерств з приватним сектором для фінансування проектів у сфері е-урядування.

Ці проблеми та шляхи їх вирішення є ключовими для подальшого розвитку електронного урядування, що може суттєво поліпшити якість державних послуг та взаємодію між урядом і громадянами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації в галузі електронного урядування (е-урядування) демонструють активний розвиток цієї сфери, а також виявляють нові тенденції, проблеми та рішення. Багато досліджень зосереджені на впровадженні нових технологій, таких як блокчейн, штучний інтелект та великі дані, для покращення е-урядування. Наприклад, використання блокчейну для забезпечення прозорості у державних закупівлях. Дослідження акцентують увагу на важливості зручності та доступності електронних послуг для громадян. Вивчаються методи покращення інтерфейсів та зменшення бар'єрів для користувачів. Публікації аналізують ризики, пов'язані з кібербезпекою, та пропонують рішення для захисту особистих даних громадян. Це включає в себе нові підходи до шифрування та

аутентифікації. Крім того, до причин виникнення проєктів електронного урядування, за даними окремих дослідників, можна віднести наступні:

- зменшення витрат на утримання державного апарату;
- зменшення контактів чиновників з громадянами і, відповідно, зменшення ризиків корупційних діянь;
- пришвидшення вирішення окремих питань, які можуть бути вирішені за досить короткий період часу порівняно з їх вирішенням у паперовому вигляді;
- певною мірою прозорість роботи урядів, так як процедура прийняття рішень стає відомою для громадян;
- введення певних аспектів громадського контролю за діяльністю чиновників;
- надання різноманітних послуг громадянам у зручний для них час тощо [1].

На сьогодні як в Україні, так і в більшості розвинених країн світу вже запроваджено низку електронних послуг, які використовуються в системі державного управління. В українській науковій літературі та дослідженнях є чимало публікацій, які присвячені електронному урядуванню. Зокрема, М. В. Болдуєв, О. В. Болдуєва, які розглядали перспективи запровадження електронного урядування, підкреслювали, що таке впровадження є насамперед дуже складним, адже воно вимагатиме скоординованих спільних дій усіх суб'єктів публічного управління. Крім того, існують і технічні проблеми, зокрема щодо забезпечення якості, а також швидкості передавання даних, захисту тієї інформації, що передається та т. ін. [3]. Низка науковців зазначають, що електронне урядування стає одним з нових видів правового регулювання у суспільстві [4], тобто поряд з правом, яке визначається як головний елемент регулювання відносин у суспільстві [5], електронне урядування може стати регулятором. Технічний рівень складають сукупність тих інформаційних систем, різноманітних комплексів, а також засобів зв'язку, баз даних, різноманітних каналів передачі інформації тощо, які використовуються в процесі запровадження електронного урядування [6]. Існують й інші підходи до визначення електронного урядування, які висвітлювалися не тільки вченими України, а й іноземними дослідниками [7; 8].

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій у сфері електронного урядування, виявлення основних проблем, що виникають під час його впровадження, а також пропозиція ефективних шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Початком розгляду питання електронного урядування в Україні можна вважати 2011 рік, коли за пропозицією Київської міської адміністрації було укладено меморандум з компанією Microsoft про те, щоб запустити окремі напрями електронного уряду для Києва [9].

У подальшому зазначена ініціатива знайшла підтримку і в урядових колах. А у 2015 році до цієї системи приєдналися інші обласні центри, такі як Львів та інші. До того ж у 2015 році було внесено зміни до Закону України «Про

звернення громадян» [10] та було прийнято відповідний закон, який визначив поняття електронного звернення та електронної петиції [11].

Тобто, починаючи з 2015 року, в Україні в більшості міст було введено низку електронних послуг, які здебільшого стосувалися питань взаємодії громадян з чиновниками. Згодом Кабінет Міністрів України у 2017 році прийняв розпорядження «Про схвалення концепції розвитку електронного урядування в Україні» [12], де було визначено основні принципи введення електронного урядування, а саме:

- можливість надання послуг 24 години на добу;
- простота у застосуванні, тобто не тільки спеціалісти мають використовувати зазначені послуги, а й пересічні громадяни;
- створення системи єдиних технічних стандартів для використання;
- основні напрями діяльності мають бути спрямовані на забезпечення безпеки та конфіденційності при наданні послуг;
- враховування думки громадськості при введенні тих чи інших видів адміністративних та інших послуг.

Крім того, було запропоновано декілька основних етапів запровадження електронного урядування. Вони склалися з таких кроків:

- визначення потреб громадян та державних установ у електронних послугах;
- створення плану дій, що включає цілі, завдання, ресурси та терміни реалізації проєкту;
- створення відповідних сайтів міністерств та окремих відомств, які повинні були включати інформацію про їхню діяльність. Такі сайти міністерства розробляють самостійно, вони не підтримуються централізовано і, крім того, вони не становлять єдиний портал;
- етап, який має передбачати перші елементи налагодження взаємодії громадян та міністерств і відомств, тобто направлення окремих запитів та одержання відповідей для громадян, одержання окремих зразків деяких довідок і форм, які використовуються у роботі міністерств тощо; крім того, на сайтах мають публікуватися новини щодо діяльності різноманітних державних органів;
- має відбуватися чітка система інтерактивності, тобто здійснюються різноманітні операції, надаються послуги в режимі онлайн, наприклад, сплата штрафів, продовження дії дозволів та ліцензій тощо. Тобто конкретизація діяльності електронного правління вже полягає не так в інформуванні, як в обслуговуванні, а саме – в наданні послуг. На цьому етапі вже задіюються спеціальні сайти не тільки для центральних органів державної влади, але й більшості міських, а в окремих випадках також і районних органів влади;
- створення об'єднаних порталів міністерств і різних відомств з метою здійснення різних послуг, для яких раніше було потрібно лише звернення

безпосередньо в будь-який державний орган. Наступними кроками стали такі послуги, як реєстрація підприємств, здійснення платежів та т. ін.;

- розробка та впровадження єдиної системи державного управління, побудованої на основі уніфікованих стандартів. Досягнення цієї мети передбачало також створення єдиного урядового порталу для забезпечення різноманітних послуг громадянам та підприємцям. Додатково розглядалася можливість впровадження єдиної системи голосування на виборах з метою запобігання різним порушенням правил та надання чіткості та ефективності цьому процесу.

На сучасному етапі розвитку держави більшість із зазначених етапів пройдено, однак все-таки необхідно звернути увагу на окремі аспекти, які знижують ефективність застосування електронного урядування. До них відносяться наступні:

– населення України складається з осіб, вік яких понад 50 і більше років, і питання використання ними мобільних телефонів та інших гаджетів для отримання послуг є певною мірою проблематичним;

– вартість мобільних телефонів та комп'ютерної техніки, особливо в період військової агресії російської федерації;

– проблеми забезпечення прийому мережі «Інтернет» в окремих регіонах України. На сьогодні вже багато зроблено щодо охоплення постійним електронним зв'язком більшості території України, однак усе ж існують випадки пошкодження обладнання та виходу його з ладу;

– наявність різнотипних шахраїв, які, користуючись недосвідченістю та технічною неосвіченістю громадян, здійснюють викрадення коштів, викрадення особистих даних та інших даних, які можуть бути використані в подальшому для вчинення шахрайських дій.

Ключовими засадами функціонувати е-урядування в публічному управлінні є принципи е-урядування. Відповідно до теоретичних та практичних досліджень ОЕСР виділено три ключових принципи е-урядування: відкритість уряду та залучення суспільства; комплексні підходи до розподілу соціальної цінності; отримання бажаного ефекту та прибутку від інвестування в ІКТ. Відкритість уряду та залучення суспільства досягається шляхом долучення, заохочення до участі різних груп заінтересованих осіб; створення умов зростання довіри до електронних адміністративних послуг за допомогою ІКТ. Другий принцип передбачає політичну підтримку формування технологічної стратегії та створення ефективної урядової та організаційної моделі. Отримання бажаного ефекту та прибутку від інвестування в ІКТ досягається шляхом чіткого обґрунтування впровадження ІКТ, створення умов для формування цінності впровадження ІКТ.

Міжнародна практика впровадження та розвитку е-урядування дозволила виділити основні функції електронного урядування:

забезпечення прозорості інформації про діяльність органів державної влади, надання безперешкодного доступу громадянам та інститутам громадянського

суспільства до процесу експертизи та підготовки проектів рішень державних структур;

підвищення доступності та якості державних послуг для суспільства, скорочення та спрощення процедур адміністративних витрат;

підвищення якості управлінських та адміністративних процесів, забезпечення належного рівня інформаційної безпеки та контролю за результативністю діяльності органів державного управління;

автоматизація процесів управління та надання послуг, розширення переліку електронних державних послуг (видача дозволів, реєстрація прав власності, актів громадянського стану, суб'єктів підприємницької діяльності, об'єднань громадян, легалізація документів, нострифікація, верифікація, призначення пенсій, субсидій, тощо).

Особливостями розвитку е-урядування в країнах, які ефективно застосовують технології е-урядування та мають успішну практику реалізації політики в даному напрямку в діяльності публічної адміністрації, є широке охоплення та відкритість, орієнтація на потреби споживача, інтеграція послуг, партнерство між приватним сектором та державою.

Широке охоплення та відкритість передбачає доступність електронних послуг всім категоріям громадян в будь-який час. Держава вживає заходи для забезпечення доступу до електронних послуг всіх верст населення та уникнення ситуації, коли електронні послуги доступні тільки деяким особам, або ж тільки у визначених населених пунктах чи районах.

На сьогоднішній день в Україні значно покращилася ефективність роботи органів влади, зокрема завдяки розвитку електронних послуг, таких як портал «Дія», який став важливим інструментом для громадян і бізнесу. Це дозволило підвищити прозорість державних послуг, забезпечивши їх швидкий доступ і зручність. Водночас, хоча принципи відкритості та доступності все більше впроваджуються, в країні залишаються проблеми з реальним рівнем довіри до влади та ефективністю адміністрування, а також з повною інтеграцією електронних послуг у повсякденну практику державного управління.

Застосунок "Армія+" є інноваційним рішенням, розробленим Міністерством оборони України спільно з Генеральним штабом ЗСУ, з метою цифровізації послуг для військовослужбовців та підвищення ефективності їхньої служби. Цей мобільний додаток покликаний спростити бюрократичні процеси, зменшивши обсяги паперової роботи. Доступно 11 видів електронних рапортів, згрупованих у чотири типи: "На відпустку", "На допомогу", "Направлення" та "Видача направлення". Рапорти можна подати за кілька хвилин, а підказки в додатку допомагають правильно їх заповнити. Вони мають таку ж юридичну силу, як і паперові. Кожен військовослужбовець отримує унікальний ідентифікаційний номер (Армія ID), що дозволяє надсилати рапорти на підпис. Додаток пропонує

доступ до онлайн-курсів та навчальних матеріалів від досвідчених військових. Військовослужбовці можуть брати участь в опитуваннях, що дозволяє враховувати їхню думку для подальших змін у Силах оборони України. Додаток надає доступ до спеціальних пропозицій та знижок для військових.

Застосунок "Армія+" доступний для завантаження на платформах Google Play та App Store. На даний момент доступ до нього мають лише чинні військовослужбовці ЗСУ та Держспецслужби транспорту, з можливістю розширення доступу для інших сил оборони в майбутньому.

У 2025 році планується впровадження електронного військового посвідчення, яке буде повноцінним електронним документом з фотографією та усіма необхідними реквізитами. Це стане ще одним кроком до цифровізації військових послуг.

Застосунок "Армія+" є важливим інструментом для покращення умов служби військовослужбовців, спрощуючи бюрократичні процеси та забезпечуючи доступ до необхідних послуг у зручному електронному форматі. Його впровадження свідчить про прагнення України до модернізації та цифровізації військових структур.

Додаток "Резерв+" є офіційним мобільним рішенням, розробленим Міністерством оборони України для призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Він забезпечує зручний доступ до інформації про військовий облік та дозволяє виконувати ряд важливих функцій. Додаток дозволяє отримати електронний військово-обліковий документ (еВОД), що містить основну інформацію про особу, таку як прізвище, ім'я, дата народження, статус обліку та категорія (призовник, військовозобов'язаний, резервіст). Користувачі можуть швидко оновлювати свої особисті дані, такі як адреса проживання, контактні дані та сімейний стан, без необхідності відвідувати територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП). Додаток надає можливість перевірити актуальний статус у реєстрі "Оберіг", включаючи інформацію про відстрочки, розшуки та інші важливі дані. Користувачі можуть подавати запити на відстрочку або створювати направлення на військово-лікарську комісію (ВЛК). Для авторизації в додатку використовується система BankID, що забезпечує безпечний доступ до особистих даних.

Додаток "Резерв+" доступний для завантаження на платформах Google Play та App Store. Він сумісний з операційними системами Android версії 7 та вище, а також iOS 13 та вище.

Додаток "Резерв+" є важливим інструментом для військовозобов'язаних та призовників, що спрощує доступ до інформації та послуг, пов'язаних із військовим обліком. Його впровадження свідчить про прагнення України до цифровізації військових процесів, проте необхідно враховувати можливі технічні проблеми та забезпечити належну підтримку користувачів.

Система "Оберіг" є важливим елементом військового обліку в Україні, що забезпечує автоматизацію процесів управління даними про військовозобов'язаних, призовників та резервістів. Вона була розроблена Міністерством оборони України з метою підвищення ефективності обліку та контролю за військовими кадрами. Система інтегрується з іншими державними реєстрами та базами даних, що дозволяє отримувати та обмінюватися інформацією між різними державними структурами. Військовослужбовці та військовозобов'язані можуть отримувати доступ до своїх даних через мобільні додатки, такі як "Резерв+" та "Армія+", що спрощує процеси перевірки статусу та подання запитів. Система реалізує заходи для захисту особистих даних, включаючи шифрування та контроль доступу, що є критично важливим для забезпечення конфіденційності інформації. Система дозволяє зменшити час на обробку запитів та підвищити точність даних, що є важливим для планування та управління військовими ресурсами. Автоматизація процесів сприяє підвищенню прозорості у військовому обліку, що може зменшити ризики корупції та зловживань. Завдяки інтеграції з мобільними додатками, військовослужбовці можуть легко отримувати доступ до своїх даних та подавати запити без необхідності відвідувати територіальні центри комплектування.

Система "Оберіг" є важливим кроком у модернізації військового обліку в Україні, що забезпечує автоматизацію процесів, підвищує ефективність управління військовими кадрами та сприяє покращенню взаємодії між державними структурами та громадянами. Її впровадження є частиною загальної стратегії цифровізації державного управління в Україні.

Щодо покращення якості надання публічних послуг, можна зазначити, що в Україні значно зросла кількість доступних електронних послуг, таких як реєстрація бізнесу, подача декларацій, отримання довідок і навіть оформлення паспортів та водійських посвідчень. Проте в деяких сферах ще є певні обмеження або проблеми з адаптацією для окремих категорій громадян, наприклад, людей похилого віку або тих, хто не має доступу до Інтернету.

У питаннях мінімізації корупційних ризиків електронізація послуг стала одним з інструментів боротьби з корупцією, оскільки автоматизація процесів дозволяє зменшити людський фактор. Однак, незважаючи на це, в Україні все ще існують корупційні схеми, і повністю подолати цю проблему за допомогою тільки електронних інструментів, ймовірно, не вдасться без комплексних реформ у правовій та судовій системах.

Що стосується покращення інвестиційної привабливості та ділового клімату, то, без сумніву, електронні послуги сприяли спрощенню процедур для бізнесу, таких як реєстрація підприємств, сплата податків і отримання ліцензій. Це дозволило Україні поліпшити позиції в міжнародних рейтингах, таких як Doing Business, проте для значного покращення інвестиційного клімату необ-

хідно подолати інші проблеми, пов'язані з правовою невизначеністю та низьким рівнем захисту інвесторів.

У контексті соціально-економічного розвитку, розвиток електронних послуг безумовно стимулює зростання економіки, оскільки забезпечує зручність і доступність для громадян та підприємств. Проте, для реального підвищення рівня соціально-економічного розвитку необхідно подолати такі виклики, як нерівність у доступі до цифрових технологій та забезпечення стабільного інтернет-з'єднання в усіх регіонах країни.

Висновки. Тож можна визначити, що на сьогодні Україна досягла значного прогресу в розвитку електронного урядування, зокрема завдяки платформі «Дія», що значно покращила доступ громадян та бізнесу до державних послуг. Впровадження електронних сервісів сприяло підвищенню прозорості, зменшенню корупційних ризиків та спрощенню бізнес-процесів. Однак існують проблеми з довірою до влади та ефективністю адміністрування, а також з інтеграцією електронних послуг у повсякденну практику, особливо серед окремих категорій громадян – таких, як люди похилого віку або ті, хто не має доступу до Інтернету.

Впровадження нових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та великі дані, є критично важливим для підвищення ефективності та прозорості державних процесів. Ці технології дозволяють автоматизувати рутинні завдання, забезпечувати безпеку даних та покращувати доступність послуг. Незважаючи на значний прогрес, існують серйозні проблеми, такі як технічні бар'єри, цифрова нерівність, ризики безпеки та регуляторні перешкоди. Ці виклики потребують системного підходу та комплексних рішень для їх подолання. Підвищення цифрової грамотності серед населення та навчання державних службовців є ключовими факторами успіху е-урядування. Інформування громадян про нові електронні послуги сприяє їх активному використанню. Постійний моніторинг використання електронних послуг та збір відгуків від користувачів є необхідними для оцінки їх ефективності та внесення покращень. Це дозволяє адаптувати послуги відповідно до потреб громадян.

Успішне впровадження е-урядування вимагає тісної співпраці між державним, приватним сектором та громадянським суспільством. Партнерства можуть забезпечити необхідні ресурси та експертизу для реалізації проєктів. У підсумку, електронне урядування має потенціал для значного покращення державного управління, але його успіх залежить від комплексного підходу до вирішення існуючих проблем та активної участі всіх зацікавлених сторін.

Для подальшого вдосконалення електронного уряду необхідно продовжувати працювати над матеріально-технічною базою, навчанням фахівців у галузі ІТ та PR-технологій, а також забезпечити доступність електронних послуг для всіх регіонів країни. Особливо важливо надати підтримку користувачам, які

мають труднощі з освоєнням цифрових технологій, зокрема, пенсіонерам та мешканцям сільської місцевості. Тільки комплексний підхід до вирішення цих питань дозволить досягти повного потенціалу електронного урядування в Україні.

Перспективи подальших досліджень полягають у комплексному аналізі проблем та перешкод у реалізації електронного урядування в Україні, у розробці рекомендацій щодо вдосконалення наявних електронних сервісів в Україні та вивчення шляхів подолання кіберзлочинності та захисту персональних даних.

Література:

1. Адрєєва О. М. Електронне урядування: теорія і практика: навчальний посібник для студентів спеціальності 8.03020401 «Міжнародна інформація». Київ: Товариство «Авега», 2015. 230 с.
2. Синицький К., Олійник Я. та ін. Кращі практики впровадження електронного урядування: зарубіжний досвід: методичні матеріали до навчальної дисципліни: «Теоретико-методологічні, організаційні та інституційні основи електронного урядування». URL: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Krashhi-praktiki-vprovadzhennya-elektronnoho-uryaduvannya_zarubizhnij-dosvid.pdf.
3. Болдуєв М. В., Болдуєва О. В. Стан та перспективи розвитку електронного урядування в публічному управлінні в Україні. Публічне управління та адміністрування. 2020. № 3. С. 118–125.
4. Костенко І. В. Основні принципи електронного урядування. Часопис Київського університету права. 2023. № 4. С. 117–121.
5. Медвідь Ф. М., Мельниченко Я. Б., Твердохліб А. І. Право як ефективний регулятор суспільних відносин в контексті завдань правової освіти. Будівельне право: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць: в 2 ч. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. Київ; Тернопіль: Бескиди, 2019. Ч. 1. Третя наук. практ. конф., Київ, 4 грудня 2019 р. С. 100–109.
6. Жекало Г. І., Заяць М. Я., Вакун О. В. Сутність та зміст електронного урядування. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». 08.2020. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=8&w=Г.+І.+Жекало>.
7. Norm D. Government Research. Policy and Management New York. IGI Publishing. 2007. P. 23–30.
8. Garson D. Public Information Technology and E-Governance Managing the Virtual State. Jones and Bartlett Publishers, 2006. P. 125–132.
9. Електронне урядування в Україні – історія створення. URL: <https://www.imena.ua/blog/egovernment-longread/>.
10. «Про звернення громадян» Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 47. Ст. 256.
11. Закон України від 2 липня 2015 року № 577-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 35. Ст. 341.
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції розвитку електронного урядування в Україні» від 20 вересня 2017 року № 649. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250287124>.

References:

1. Adreeva, O. M. (2015). Elektronne uriaduvannia: teoriia i praktyka: navchalnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti 8.03020401 «Mizhnarodna informatsiia» [E-governance: theory and practice: a textbook for students of specialty 8.03020401 «International Information»]. Kyiv: Avega Publishing House, 230 p.
2. Synitskyi, K., Oliynyk, Y. et al. Krashchi praktyky vprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia: zarubizhnyi dosvid: metodychni materialy do navchalnoi dystsypliny: «Teoretyko-metodolohichni, orhanizatsiini ta instytutsiini osnovy elektronnoho uriaduvannia» [Best practices of e-government implementation: foreign experience: methodological materials for the discipline: «Theoretical and methodological, organizational and institutional foundations of e-government»]. Retrieved from: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Krashhi-praktiki-vprovadzhennia-elektronnoho-uriaduvannia_zarubizhnij-dosvid.pdf.
3. Bolduev, M. V., Boldueva, O. V. (2020). Stan ta perspektyvy rozvytku elektronnoho uriaduvannia v publichnomu upravlinni v Ukraini [The state and prospects of e-government development in public administration in Ukraine]. Public management and administration. No 3. P. 118–125.
4. Kostenko, I. V. (2023). Osnovni pryntsypy elektronnoho uriaduvannia [Basic principles of e-government]. Journal of Kyiv University of Law. № 4. P. 117–121.
5. Medvid, F. M., Melnychenko, Y. B., Tverdokhlib, A. I. (2019). Pravo yak efektyvnyi rehulator suspilnykh vidnosyn v konteksti zavdan pravovoi osvity [Law as an effective regulator of social relations in the context of legal education]. Construction law: problems of theory and practice: a collection of scientific works: in 2 parts / Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture. Kyiv; Ternopil: Beskydy, Part 1. Third Scientific and Practical Conference, Kyiv, December 4, 2019. P. 100–109.
6. Zhekalo, G. I., Zayats, M. Y., Vakun, O. V. (2020). Sutnist ta zmist elektronnoho uriaduvannia [The essence and content of e-government]. Electronic journal «Public Administration: Improvement and Development». 08. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=8&w=G.+I.+Zhekalo>.
7. Norm, D. (2007). Government Research. Policy and Management New York. IGI Publishing. P. 23–30.
8. Garson, D. (2006). Public Information Technology and E-Governance Managing the Virtual State. Jones and Bartlett Publishers, P. 125–132.
9. Elektronne uriaduvannia v Ukraini – istoriia stvorennia [E-governance in Ukraine – the history of creation]. Retrieved from: <https://www.imena.ua/blog/e-government-longread/>.
10. «On Citizens' Appeals» Law of Ukraine of October 2, 1996, No. 393/96-BP. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VRU). 1996. No 47. Art. 256.
11. Law of Ukraine of July 2, 2015, No. 577-VIII «On Amendments to the Law of Ukraine «On Citizens' Appeals» regarding Electronic Appeals and Electronic Petitions». Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR). 2015. No 35. Art. 341.
12. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Concept of E-Governance Development in Ukraine» of September 20, 2017, No. 649. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250287124>.

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 35.088.6:35.082.22

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-968-977](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-968-977)

Береза Назарій Романович аспірант кафедри адміністративного та фінансового менеджменту Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, <https://orcid.org/0009-0007-5697-2115>

Хрістін Роман Геннадійович аспірант кафедри адміністративного та фінансового менеджменту Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, <https://orcid.org/0009-0008-3465-4770>

КОНКУРСНІ ПРОЦЕДУРИ ВІДБОРУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У КРАЇНАХ ЄС: ВІД ФОРМАЛІЗМУ ДО ПРЕДИКТИВНОЇ ВАЛІДНОСТІ

Анотація. У статті здійснено порівняльний аналіз процедур конкурсного відбору державних службовців у чотирьох країнах Європейського Союзу – Естонії, Німеччині, Франції та Польщі – для визначення механізмів підвищення предиктивної валідності та зниження формалізму в українській системі відбору кадрів на державну службу. Актуальність дослідження зумовлена критичними проблемами української системи відбору: низька частка реальних конкурсних призначень 45-50% проти понад 90% у європейських країнах; низька привабливість вакансій в середньому становить 2,3 кандидати на посаду проти 5-7 у Німеччині та 12-15 в Естонії; надмірна тривалість процедур 120-180 днів проти європейських 30-90 днів; низька предиктивна валідність інструментів відбору приблизно 0,25-0,30 проти можливих 0,55-0,65 за європейськими дослідженнями, що призводить до неефективного добору персоналу політизації та втрати довіри громадян. Предиктивна валідність визначена як статистичний показник кореляції між оцінками отриманими кандидатами під час процедури відбору та їх майбутньою результативністю на посаді вимірюваною через 6-12 місяців після призначення, де коефіцієнт кореляції 0,5-0,7 вважається високим, 0,3-0,5 середнім та менше 0,3 низьким практично непридатним для відбору.

Естонська модель демонструє найвищу ефективність завдяки повній цифровізації централізований онлайн-портал для всіх вакансій, автоматизоване тестування компетентностей інтеграція з X-Road для верифікації документів dashboard з реал-тайм аналітикою національній рамці з 12 універсальних компетентностей структурованим поведінковим інтерв'ю за методом STAR публічності всіх етапів та результатів, це забезпечує середню тривалість відбору 30-35 днів 12-15 кандидатів на вакансію 92-95% призначень через конкурс предиктивну валідність 0,55-0,60.

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Німецька модель базується на конституційному принципі *Bestenauslese* відбір найкращого через обов'язковий *Staatsexamen* державний іспит для входу юридична психологічна та економічна освіта *Vorbereitungsdienst*, 2-3 роки підготовчої служби з ротацією між департаментами структуровані інтерв'ю з стандартизованими запитаннями незалежні конкурсні комісії судовий захист права на оскарження результатів, це забезпечує предиктивну валідність близько 0,55 понад 90% призначень через конкурс, високу стабільність кадрів, але тривалість процедури 90-120 днів та обмежений латеральний вхід через вимогу *Staatsexamen*.

Французька модель базується на системі *concours* анонімних конкурсних іспитів; три типи *concours externe* для зовнішніх кандидатів *interne* для внутрішніх *troisième* для досвідчених професіоналів з приватного сектору; письмові іспити на знання та аналітичні здібності усні іспити перед журі, незалежність та анонімність на письмовому етапі прозорість критеріїв та результатів спеціалізовані школи підготовки INSP для вищого корпусу, це забезпечує понад 95% призначень через конкурс високу меритократію, але обмежену оцінку практичних навичок переважно теоретичні знання елітарність системи 70% випускників INSP з вищих класів.

Польський кейс демонструє наслідки деградації після 2015 року, частка конкурсних призначень впала з 78% до менше 40%, тривалість збільшилася з 60-90 до 45-60 днів, але це відбувається через призначення виконувачів обов'язків, які обходять конкурси кількість кандидатів знизилася з 5-7 до 3-4 на вакансію незалежність комісій підірвана політичним тиском, предиктивна валідність знизилася до 0,20-0,25 через формалізм процедур і це призвело до плинності вищого корпусу 65-70% при зміні уряду, втрати інституційної пам'яті, зниження довіри громадян з 38% до 23%.

Ключові слова: конкурсний відбір, предиктивна валідність, державна служба, Естонія, Німеччина, Франція, *Bestenauslese*, *concours*, цифровізація, гармонізація стандартів ЄС, професійна доброчесність.

Bereza Nazariy Romanovych Postgraduate student of the Department of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University, Lviv, <https://orcid.org/0009-0007-5697-2115>

Khristin Roman Gennadiyovych Postgraduate student of the Department of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University, Lviv, <https://orcid.org/0009-0008-3465-4770>

COMPETITIVE RECRUITMENT PROCEDURES FOR CIVIL SERVANTS IN EU COUNTRIES: FROM FORMALISM TO PREDICTIVE VALIDITY

Abstract. The article provides a comparative analysis of competitive selection procedures for civil servants in four European Union countries - Estonia, Germany,

France and Poland - to identify mechanisms for increasing predictive validity and reducing formalism in the Ukrainian system of selection of personnel for the civil service. The relevance of the study is due to critical problems of the Ukrainian selection system: low share of real competitive appointments 45-50% versus over 90% in European countries; low attractiveness of vacancies, on average 2.3 candidates for a position versus 5-7 in Germany and 12-15 in Estonia; excessive duration of procedures 120-180 days versus European 30-90 days; low predictive validity of selection tools approximately 0.25-0.30 versus possible 0.55-0.65 according to European studies, which leads to ineffective selection of personnel, politicization and loss of public trust. Predictive validity is defined as a statistical indicator of the correlation between the scores received by candidates during the selection procedure and their future performance in the position measured 6-12 months after appointment, where a correlation coefficient of 0.5-0.7 is considered high, 0.3-0.5 is medium, and less than 0.3 is low, practically unsuitable for selection.

The Estonian model demonstrates the highest efficiency due to full digitalization, a centralized online portal for all vacancies, automated competency testing, integration with X-Road for document verification, a dashboard with real-time analytics, a national framework of 12 universal competencies, a structured behavioral interview using the STAR method, publicity of all stages and results, this ensures an average selection duration of 30-35 days, 12-15 candidates per vacancy, 92-95% of appointments through competition, a predictive validity of 0.55-0.60.

The German model is based on the constitutional principle of Bestenauslese selection of the best through a mandatory Staatsexamen state entrance exam legal psychological and economic education Vorbereitungsdienst 2-3 years of preparatory service with rotation between departments structured interviews with standardized questions independent competition committees judicial protection of the right to appeal the results this ensures a predictive validity of about 0.55 over 90% of appointments through competition high staff stability but the duration of the procedure is 90-120 days and limited lateral entry due to the Staatsexamen requirement.

The French model is based on the concours system of anonymous competitive examinations three types concours externe for external candidates interne for internal troisième for experienced professionals from the private sector written exams on knowledge and analytical skills oral exams before a jury independence and anonymity at the written stage transparency of criteria and results specialized INSP training schools for the upper corps this ensures over 95% of appointments through competition high meritocracy but limited assessment of practical skills mainly theoretical knowledge elitism of the system 70% of INSP graduates from the upper classes.

The Polish case demonstrates the consequences of degradation after 2015: the share of competitive appointments fell from 78% to less than 40%; the duration increased from 60-90 to 45-60 days, but this is due to the appointment of acting

officials who bypass competitions; the number of candidates decreased from 5-7 to 3-4 per vacancy; the independence of commissions was undermined by political pressure; the predictive validity decreased to 0.20-0.25 due to the formalism of procedures; this led to a turnover of the upper corps of 65-70% when the government changed; loss of institutional memory; a decrease in citizen trust from 38% to 23%.

Keywords: competitive selection, predictive validity, civil service, Estonia, Germany, France, Bestenauslese, concours, digitalization, harmonization of EU standards, professional integrity.

Постановка проблеми. Конкурсний відбір є ключовим механізмом забезпечення меритократії на державній службі та захисту від політизації [1]. Предиктивна валідність процедур відбору визначає якість персоналу та ефективність публічного управління [2]. В Україні спостерігаються критичні проблеми: лише 45-50% призначень здійснюється через реальні конкурси, решта через виключення, переведення, призначення виконувачів обов'язків; середня тривалість процедури 120-180 днів, що утричі перевищує європейські стандарти; низька привабливість вакансій у середньому 2,3 кандидати на посаду проти 5-7 у Німеччині та 12-15 в Естонії; передбачувана предиктивна валідність близько 0,25-0,30, що вдвічі нижче можливих 0,55-0,65 за дослідженнями [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання предиктивної валідності методів відбору досліджували Schmidt and Hunter, які встановили що структуровані інтерв'ю мають валідність 0,51 тести загальних здібностей 0,51 assessment centres 0,37 неструктуровані інтерв'ю лише 0,38 [4]. Randma-Liiv and Drechsler аналізували естонську модель цифрового відбору [5]. Meyer-Sahling досліджував польський регрес після 2015 року [6]. Jann et al. описували німецький принцип Bestenauslese [7]. Проте бракує системного порівняльного аналізу з фокусом на предиктивній валідності та конкретних рекомендацій для України.

Мета статті – здійснити порівняльний аналіз процедур конкурсного відбору в чотирьох країнах ЄС з різними моделями: Естонії, Німеччині, Франції та Польщі для визначення механізмів підвищення предиктивної валідності та практичної ефективності української системи відбору.

Виклад основного матеріалу. Предиктивна валідність - це статистичний показник кореляції між оцінками кандидатів під час відбору та їх результативністю через 6-12 місяців [8]. Коефіцієнт кореляції 0,5-0,7 вважається високим 0,3-0,5, середнім менше 0,3 низьким практично непридатним. Schmidt and Hunter встановили валідність різних методів: структуровані інтерв'ю 0,51 тести загальних здібностей 0,51 тести цілісності 0,41 assessment centres 0,37 неструктуровані інтерв'ю 0,38 [4]. Комбінування методів підвищує валідність: структуроване інтерв'ю плюс тест здібностей дає 0,63 assessment centre плюс структуроване інтерв'ю 0,66.

Естонія демонструє найвищу ефективність відбору серед країн ЦСЄ завдяки системній цифровізації [5]. Централізований портал вакансій: всі вакансії публічного сектору на riigitöörakumised.ee інтеграція з загальнонаціональним порталом work.ee понад 95% вакансій публікуються онлайн середньо 2000-2500 вакансій одночасно, кандидати можуть подавати заявки одним кліком використовуючи e-ID. Автоматизоване онлайн-тестування компетентностей банк з 500 plus питань для 12 універсальних компетентностей, аналітичне мислення, комунікація, лідерство адаптивність, етика, цифрова грамотність, адаптивні тести, складність питань залежить від попередніх відповідей автоматичне оцінювання результати доступні миттєво предиктивна валідність 0,55-0,60.

Інтеграція з X-Road державна платформа обміну даними автоматична верифікація освіти через EHIS досвіду через бізнес-реєстр судимості через Justice Information System виключає фальсифікацію документів скорочує час обробки з днів до хвилин.

Національна рамка з 12 компетентностей розроблена 2012 року оновлюється щороку поведінкові індикатори для кожного рівня використовується для тестування інтерв'ю оцінювання розвитку забезпечує єдиний стандарт, структуровані поведінкові інтерв'ю, метод STAR Situation Task Action матриця Result, стандартизовані запитання для кожної компетентності, оцінювання, обов'язкове навчання.

Публічність та прозорість: усі вакансії публічні, склад комісій публічний, результати кожного етапу доступні кандидату dashboard з аналітикою; середня кількість кандидатів; тривалість найуспішніші установи. Результати: тривалість 30-35 днів від публікації до призначення 12-15 кандидатів на вакансію один з найвищих показників у світі 92-95% призначень через конкурс предиктивна валідність 0,55-0,60, одна з найвищих у публічному секторі довіра громадян 58-62% найвища серед ЦСЄ.

Німеччина базується на конституційному принципі Bestenauslese відбір найкращого, стаття 33(2) Grundgesetz гарантує рівний доступ до публічної служби виключно на основі здібностей кваліфікації та професійних досягнень без дискримінації [7]. Обов'язковий Staatsexamen державний іспит для входу два типи Erstes Staatsexamen після університету Zweites Staatsexamen після Vorbereitungsdienst підготовчої служби іспити включають юридичні економічні психологічні знання практичні кейси усні та письмові компоненти, валідність близько 0,45-0,50. Vorbereitungsdienst 2-3 роки підготовчої служби обов'язковий для вищих категорій ротація між департаментами міністерств, наставництво досвідчених службовців, практичне навчання, проектна робота, оцінювання кожні 6 місяців фінальний іспит Zweites Staatsexamen після успішного завершення призначення на посаду - це забезпечує глибоку соціалізацію практичні навички інституційну лояльність валідність 0,50-0,55.

Структуровані інтерв'ю обов'язкові для всіх рівнів. Стандартизовані запитання розроблені BMI Bundesministerium des Innern федеральне міністерство внутрішніх справ, матриця оцінювання з чіткими критеріями навчання інтерв'юєрів незалежні члени комісії з інших установ право на оскарження через адміністративні суди валідність структурованих інтерв'ю 0,51. Незалежність процесу, конкурсні комісії включають зовнішніх експертів незалежних від установи рішення обґрунтовуються письмово протоколи засідань зберігаються судовий захист, кандидати можуть оскаржити порушення процедури. Адміністративні суди розглядають скарги, високий рівень дотримання процедур. Результати понад 90% призначень через конкурс 5-7 кандидатів на вакансію, тривалість 90-120 днів довша через Vorbereitungsdienst, предиктивна валідність 0,55 одна з найвищих, плинність менше 5% найнижча у світі престиж дуже високий, проте обмежений латеральний вхід через вимогу Staatsexamen жорсткість системи утруднює швидку адаптацію до змін.

Франція використовує систему concours конкурсних іспитів що гарантує меритократію та анонімність [9]. Три типи concours concours externe для зовнішніх кандидатів з освітою відкритий вхід concours interne для діючих службовців з 4 plus роками досвіду внутрішнє просування concours troisième для досвідчених професіоналів з приватного сектору 5 plus років досвіду латеральний вхід. Процедура concours externe письмові іспити анонімні перевіряються без імен кандидатів знання права економіки управління аналітичні здібності есе на актуальні теми, тривалість 4-6 годин, усні іспити перед журі з 5-7 членів, презентація теми, обговорення кейсів професійне інтерв'ю, журі оцінює за критеріями знання логіка комунікація стресостійкість рейтингування кандидати ранжуються за сумою балів призначаються топ N за кількістю вакансій решта у резервний список валідність письмових іспитів 0,35-0,40 усних, 0,45-0,50 комбінована 0,50-0,55.

Спеціалізовані школи підготовки: INSP Institut National du Service Public колишня ENA для вищого корпусу 12-18 місяців навчання після успішного concours теоретичні курси стажування у міністерствах міжнародні місії фінальний рейтинг визначає перше призначення престижні corps Inspection des Finances Conseil d'État Cour des Comptes для топ випускників валідність INSP 0,60-0,65 одна з найвищих але елітарність 70% випускників з вищих класів соціальна відкритість обмежена.

Перевагою є той факт, що 95% призначень через конкурс, найвищий показник у ЄС - високий рівень меритократії, анонімність письмових іспитів знижує дискримінацію, прозорість критеріїв та результатів високий престиж особливо grands corps. Недоліки: акцент на теоретичних знаннях, обмежене оцінювання практичних навичок, тривалість concours externe 6-9 місяців від оголошення до призначення елітарність INSP відтворює соціальну нерівність складність сис-

теми понад 1000 видів concours для різних corps жорсткість утруднює міжсекторну мобільність.

Польща демонструє як політизація руйнує систему відбору [6]. До 2015 року Законом встановлено обов'язковий конкурсний відбір, незалежні комісії, прозорі критерії. Результати: частка конкурсних призначень зросла з 45% у 2009 до 78% у 2014, середня кількість кандидатів 5-7 на вакансію; тривалість 60-90 днів; предиктивна валідність близько 0,45-0,50; оцінка SIGMA 4/5. Після 2015 року прихід партії PiS змінив систему: три пакети законодавчих змін (листопад 2015), дострокове звільнення Голови державної служби (червень 2016), 18-місячний перехідний період що дозволив масові звільнення та призначення без конкурсів (липень 2016), постійне послаблення гарантій розширення переліку політичних посад скасування обов'язковості конкурсів для деяких категорій. Наслідки: деградації, частка конкурсних призначень впала з 78% до менше 40% більшість через виключення, переведення, призначення.

Українська система: ризик польського сценарію. Україна має формальні процедури конкурсу Закон 2015 року, Постанова КМУ 246-2016, але практика проблемна [3]. Низька частка реальних конкурсів лише 45-50% призначень через конкурси, решта виключення категорія А, державні секретарі переведення, внутрішні пересування, призначення виконувачів обов'язків (12,3% станом на кінець 2023 року), що обходять конкурси роками.

Низька привабливість: середньо 2,3 кандидата на вакансію 28% конкурсів мають лише одного кандидата формальність для порівняння Німеччина 5-7, Естонія 12-15, причини низькі зарплати, 50-70% приватного сектору репутаційні ризики сприйняття політизації складні процедури бюрократія обмежені перспективи розвитку.

Надмірна тривалість: середня тривалість 120-180 днів від оголошення до призначення формальний термін, 60-90 днів причини затягування оголошення конкурсу, формування комісії тестування 3-4 тижні інтерв'ю, 2-3 тижні затвердження рішення, 2-4 тижні бюрократичні узгодження.

Для порівняння Естонія 30-35 днів, Німеччина 60-90, Франція 60-90. Низька предиктивна валідність: експертна оцінка близько 0,25-0,30 причини тести знань, а не компетентностей формальне тестування відірване від реальних завдань неструктуровані інтерв'ю без стандартизованих запитань суб'єктивність оцінювання варіація між комісіями відсутність assessment centres для вищих посад, політичний тиск, формальна незалежність комісій, але фактичний тиск для порівняння європейські стандарти 0,55-0,65.

На основі кращих практик ЄС розроблено комплексну стратегію [10]. Компонент 1 цифровізація за естонським зразком модернізація robot.gov.ua єдиний портал всіх вакансій публічного сектору інтеграція з Дією автоматична реєстрація подання заявок одним кліком інтеграція з Трембітою автоматична

верифікація освіти через ЄДЕБО досвіду через ЄДРПОУ судимості через Реєстр судових рішень онлайн-тестування.

Для України розроблено п'ятикомпонентну стратегію модернізації процедур відбору на 2025-2028 роки. Компонент 1 цифровізація за естонським зразком модернізація robot.gov.ua інтеграція з Трембітою для автоматичної верифікації документів онлайн-тестування компетентностей публічний dashboard бюджет 150-200 мільйонів гривень, термін 2025-2026, очікуваний ефект скорочення тривалості з 120-180 до 60-90 днів, зростання прозорості, зниження простору для корупції.

Компонент 2 національна рамка компетентностей розширення існуючої Постанови КМУ 1077-2016 до 10 універсальних компетентностей, аналітичне мислення, комунікація, лідерство, цифрова грамотність, етика, розробка поведінкових індикаторів для кожної компетентності, валідація на вибірці 500 службовців, термін 2025-2026, бюджет 30-50 мільйонів гривень, очікуваний ефект підвищення предиктивної валідності з 0,25-0,30 до 0,40-0,45. Компонент 3 структуровані інтерв'ю за німецьким досвідом обов'язкові для категорії А та Б стандартизовані запитання матриця оцінювання навчання 500 HR-менеджерів пілот у 10 міністерствах, термін 2026-2027, бюджет 20-30 мільйонів гривень, очікуваний ефект підвищення валідності до 0,45-0,50, зниження суб'єктивності. Компонент 4 assessment centres для вищого корпусу категорія А симуляції управлінських ситуацій групові вправки презентації навчання 100 асесорів пілот для 200 посад, термін 2027-2028, бюджет 40-60 мільйонів гривень, очікуваний ефект валідності 0,55-0,65 для вищих посад кращий добір лідерів. Компонент 5 посилення незалежності конкурсних комісій розширення повноважень КВКДС обов'язкова присутність представника НАДС у комісіях для категорії А публікація детальних протоколів засідань право кандидатів на ознайомлення з оцінками санкції за порушення процедур термін 2025-2027 бюджет, 10-15 мільйонів гривень, очікуваний ефект зростання частки реальних конкурсів з 45-50% до 75-80% підвищення довіри. Загальний бюджет програми 250-355 мільйонів гривень на 2025-2028 роки, джерела фінансування 40% державний бюджет 60% донорська підтримка ЄС. Світовий банк USAID координація НАДС моніторинг SIGMA цільові показники 2028 року, частка конкурсних призначень понад 80%, середня тривалість процедури 60-90 днів кандидатів на вакансію 5-7 предиктивна валідність 0,45-0,55.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Порівняльний аналіз виявив три ключові моделі: естонська модель цифрової ефективності демонструє, що повна цифровізація підвищує предиктивну валідність до 0,55-0,60, скорочує тривалість до 30-35 днів, збільшує кількість кандидатів до 12-15 на вакансію, забезпечує 92-95% реальних конкурсів - найефективніша модель для України завдяки наявності Дії та Трембіти;

– німецька модель інституційної строгості показує, що конституційне закріплення Bestenauslese обов'язковий Staatsexamen Vorbereitungsdienst, структуровані інтерв'ю, незалежні комісії, судовий захист забезпечують предиктивну валідність 0,55 та понад 90% конкурсів, але тривалість 90-120 днів та обмежений латеральний вхід роблять повну реплікацію неможливою, проте окремі елементи структуровані, інтерв'ю незалежні, комісії мають високий адаптаційний потенціал;

– французька модель меритократичного відбору через concours забезпечує понад 95% конкурсів, високу анонімність, прозорість, але акцент на теоретичних знаннях, тривалість 6-9 місяців, елітарність INSP обмежують застосовність для України.

Польський кейс демонструє, що політизація швидко руйнує навіть відмінну систему, частка конкурсів з 78% до 40%, предиктивна валідність з 0,45-0,50 до 0,20-0,25, довіра з 38% до 23% за два роки - це критичне застереження для України, яка має схожі вразливості. Для України розроблено реалістичну п'яти-компонентну стратегію: загальний бюджет 250-355 мільйонів гривень на 2025-2028, фінансування 40% держбюджет, 60% донори, координація НАДС, моніторинг SIGMA, цільові показники 2028 року, частка конкурсних призначень понад 80%, тривалість 60-90 днів, кандидатів на вакансію 5-7, предиктивна валідність 0,45-0,55.

Перспективи подальших досліджень включають розробку валідаційних процедур для української національної рамки компетентностей дослідження ефективності різних комбінацій, методів відбору для різних категорій посад, аналіз впливу цифровізації на зниження корупційних ризиків у процедурах відбору, порівняльне дослідження assessment centres у публічному та приватному секторах, розробку системи моніторингу предиктивної валідності у реальному часі.

Література:

1. Peters B. G., Pierre J. (2004). Politicization of the Civil Service: Concepts, Causes, Consequences. In: Peters B. G., Pierre J. (eds). Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective. Routledge, pp. 1-13.
2. Dahlström C., Lapuente V. (2017). Organizing Leviathan: Politicians, Bureaucrats, and the Making of Good Government. Cambridge University Press. 312 p.
3. НАДС (2024). Звіт про стан державної служби в Україні за 2023 рік. Київ: Національне агентство України з питань державної служби. 156 с.
4. Schmidt F. L., Hunter J. E. (1998). The validity and utility of selection methods in personnel psychology: Practical and theoretical implications of 85 years of research findings. Psychological Bulletin, Vol. 124, No. 2, pp. 262-274.
5. Randma-Liiv T., Drechsler W. (2017). Three decades, four phases: Public administration development in Central and Eastern Europe, 1989-2020. International Journal of Public Sector Management, Vol. 30, No. 6/7, pp. 595-605.
6. Meyer-Sahling J.-H. (2021). The Erosion of the Civil Service System in Poland. Public Administration, Vol. 99, No. 4, pp. 723-738.

7. Jann W., Veit S., Wegrich K. (2021). The German Civil Service System: Traditional Strengths, New Challenges. In: van der Meer F. M., Kerkhoff A. D. N., Otenyo E. E. (eds). *Comparative Civil Service Systems*. Palgrave Macmillan, pp. 89-116.

References:

1. Peters, B. G., & Pierre, J. (2004). Politicization of the Civil Service: Concepts, Causes, Consequences. In B. G. Peters & J. Pierre (Eds.), *Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective* (pp. 1–13). Routledge.
2. Dahlström, C., & Lapuente, V. (2017). *Organizing Leviathan: Politicians, Bureaucrats, and the Making of Good Government*. Cambridge University Press.
3. NACS. (2024). *Report on the state of the civil service in Ukraine for 2023* [Zvit pro stan derzhavnoi sluzhby v Ukraini za 2023 rik]. National Agency of Ukraine on Civil Service. [In Ukrainian].
4. Schmidt, F. L., & Hunter, J. E. (1998). The validity and utility of selection methods in personnel psychology: Practical and theoretical implications of 85 years of research findings. *Psychological Bulletin*, 124(2), 262–274. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.124.2.262>
5. Randma-Liiv, T., & Drechsler, W. (2017). Three decades, four phases: Public administration development in Central and Eastern Europe, 1989-2020. *International Journal of Public Sector Management*, 30(6/7), 595–605. <https://doi.org/10.1108/IJPSM-06-2017-0175>
6. Meyer-Sahling, J.-H. (2021). The Erosion of the Civil Service System in Poland. *Public Administration*, 99(4), 723–738. <https://doi.org/10.1111/padm.12718>
7. Jann, W., Veit, S., & Wegrich, K. (2021). The German Civil Service System: Traditional Strengths, New Challenges. In F. M. van der Meer, A. D. N. Kerkhoff, & E. E. Otenyo (Eds.), *Comparative Civil Service Systems*(pp. 89–116). Palgrave Macmillan.

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

УДК 351:336.7(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-978-988](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-978-988)

Березовчук Михайло Олегович аспірант кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, <https://orcid.org/0009-0006-7449-0905>

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ У ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та прикладні аспекти розробки й впровадження сучасних інструментів фінансового моніторингу в діяльність органів публічного управління в Україні в умовах цифрової трансформації та посилення вимог до прозорості використання публічних ресурсів. Обґрунтовано необхідність переходу від традиційних форм контрольних процедур до інтегрованої аналітичної моделі, що базується на ризик-орієнтованому підході, автоматизованій обробці даних та застосуванні цифрових технологій. Визначено, що ефективний фінансовий моніторинг має функціонувати як багаторівнева система, яка поєднує інструменти великих даних, алгоритми машинного навчання, механізми прогнозу аналітики, інтегровані інформаційні реєстри та платформи міжвідомчого обміну даними.

Проаналізовано сучасний стан нормативно-правового та інституційного забезпечення фінансового моніторингу в Україні, а також окреслено основні проблеми його практичної реалізації, зокрема фрагментарність інформаційних систем, недостатній рівень автоматизації процесів оцінювання ризиків, обмеженість аналітичних ресурсів і кадрового забезпечення, а також виклики у сфері кібербезпеки. Окрему увагу приділено необхідності гармонізації національних підходів із міжнародними стандартами у сфері протидії фінансовим правопорушенням та забезпечення фінансової прозорості.

У роботі запропоновано концептуальні напрями вдосконалення системи фінансового моніторингу, що передбачають створення єдиної цифрової платформи, впровадження обов'язкових ризик-індикаторних моделей, розширення використання технологій автоматизованого аналізу даних, посилення кіберзахисту інформаційних систем та розвиток міжвідомчої взаємодії в режимі реального часу. Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності управління публічними фінансами, зміцненню фінансової дисципліни та забезпеченню прозорості діяльності органів державної влади в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

Ключові слова: запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; фінансовий моніторинг; інструменти фінансового моніторингу; публічне управління; органи публічного управління; тіньова економіка; корупція; фінансова безпека.

Berezovchuk Mykhailo Olegovich graduate student of the Department Management and Public Administration, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0006-7449-0905>

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF MODERN FINANCIAL MONITORING TOOLS IN THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES IN UKRAINE

Abstract. The article examines the theoretical and applied aspects of developing and implementing modern financial monitoring tools in the activities of public administration bodies in Ukraine under conditions of digital transformation and increasing requirements for transparency in the use of public resources. The necessity of transitioning from traditional control procedures to an integrated analytical model based on a risk-oriented approach, automated data processing, and the application of digital technologies is substantiated. It is determined that effective financial monitoring should function as a multi-level system combining big data tools, machine learning algorithms, predictive analytics mechanisms, integrated information registers, and interagency data exchange platforms.

The current state of the regulatory and institutional framework for financial monitoring in Ukraine is analyzed, and the main challenges of its practical implementation are identified, including the fragmentation of information systems, insufficient automation of risk assessment processes, limited analytical resources and human capacity, as well as cybersecurity challenges. Particular attention is paid to the need to harmonize national approaches with international standards in the field of combating financial crimes and ensuring financial transparency.

The study proposes conceptual directions for improving the financial monitoring system, including the creation of a unified digital platform, the introduction of mandatory risk-indicator models, the expansion of automated data analysis technologies, strengthening the cybersecurity of information systems, and developing interagency cooperation in real time. The implementation of the proposed measures will contribute to enhancing the efficiency of public financial management, strengthening financial discipline, and ensuring transparency in the activities of public authorities amid contemporary socio-economic challenges.

Keywords: prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime; financial monitoring; financial monitoring tools; public administration; public administration bodies; shadow economy; corruption; financial security.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації системи публічного управління в Україні, поглиблення процесів децентралізації, цифровізації управлінських процесів та євроінтеграції особливої актуальності набуває питання підвищення ефективності фінансового контролю та забезпечення прозорості руху бюджетних коштів. Фінансова стабільність держави, довіра громадян до органів влади, ефективність використання публічних ресурсів і запобігання фінансовим правопорушенням безпосередньо залежать від рівня розвитку системи фінансового моніторингу.

Незважаючи на поступове вдосконалення нормативно-правової бази та інституційної архітектури фінансового контролю, у діяльності органів публічного управління в Україні зберігаються проблеми фрагментарності інформаційних систем, недостатньої інтеграції цифрових інструментів, обмеженої аналітичної спроможності та несистемного використання ризик-орієнтованих підходів. Наявні механізми фінансового моніторингу часто орієнтовані на формальну перевірку відповідності, а не на проактивне виявлення ризиків нецільового використання коштів, фінансових зловживань чи корупційних проявів.

Додатковим викликом є необхідність гармонізації національної системи фінансового моніторингу з європейськими стандартами прозорості, підзвітності та належного врядування, що зумовлює потребу впровадження сучасних цифрових платформ, аналітичних модулів обробки великих масивів даних, автоматизованих систем контролю та міжвідомчої інформаційної взаємодії. Водночас відсутність комплексного методологічного підходу до розробки та впровадження таких інструментів стримує підвищення результативності управлінських рішень.

Отже, існує об'єктивна необхідність наукового обґрунтування напрямів розробки та впровадження сучасних інструментів фінансового моніторингу в діяльність органів публічного управління в Україні з метою посилення фінансової дисципліни, мінімізації ризиків зловживань, підвищення прозорості бюджетного процесу та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження проблематики фінансового моніторингу та його використання в публічному управлінні привертають значну увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. У вітчизняній літературі значна увага зосереджена на питаннях удосконалення фінансового контролю у публічному секторі, реалізації ризик-орієнтованих підходів та розвитку цифрових інформаційних систем обліку і звітності. Зокрема, дослідження окремих авторів визначають роль автоматизованих систем фінансового моніторингу у забезпеченні прозорості бюджетних процесів та зменшенні корупційних ризиків [1; 2]. Вони підкреслюють, що лише за умов впровадження сучасних ІТ-рішень можлива своєчасна і повноцінна обробка великих обсягів фінансових даних, що сприяє підвищенню оперативності управлінських рішень.

Водночас окремі дослідники наголошують на існуванні перешкод щодо інтеграції інформаційних платформ між різними органами публічного управління, що зумовлює фрагментарність даних та знижує ефективність контролю [3]. Ця проблема також підкреслюється в роботах, присвячених цифровізації державних послуг і вдосконаленню електронного урядування, де зазначається необхідність створення єдиної інтегрованої платформи фінансового моніторингу [4].

У зарубіжних джерелах значну увагу приділено питанням практичного застосування аналітичних інструментів Big Data та алгоритмів машинного навчання для виявлення атипових фінансових транзакцій, ризикових груп та потенційних зловживань [6; 7; 8; 9]. Такі підходи дозволяють здійснювати не лише формальний контроль відповідності, а й прогнозувати потенційні ризики, що є особливо важливим для органів державного фінансового нагляду.

Водночас нормативно-правову основу функціонування системи фінансового моніторингу в Україні становить Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який визначає правові та організаційні засади здійснення державного фінансового моніторингу, встановлює суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу, а також закріплює ризик-орієнтований підхід як базовий принцип функціонування системи [10].

Значна частина публікацій також присвячена гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема рекомендаціями Financial Action Task Force (FATF), які формують глобальні вимоги у сфері протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму [11]. У наукових працях підкреслюється необхідність імплементації європейських директив та посилення інституційної спроможності національних органів фінансового контролю.

Окремі сучасні дослідження зосереджуються саме на адаптації та імплементації нормативної бази фінансового моніторингу в Україні: аналізуються зміни законодавства, проблеми практичної реалізації, а також роль Державної служби фінансового моніторингу України у забезпеченні відповідності міжнародним стандартам [12]. Такі роботи визначають важливість міжвідомчої взаємодії та чіткої системи обміну даними для ефективності моніторингових процедур.

Таким чином, наукова література відображає широкий спектр питань, пов'язаних із фінансовим моніторингом у публічному управлінні, але водночас вказує на наявність певних прогалин, зокрема щодо інтегрованих цифрових рішень, практичних механізмів міжсекторної взаємодії та адаптації передових аналітичних технологій до контексту державного сектору України. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у зазначених напрямках.

Метою статті є наукове обґрунтування теоретичних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо впровадження сучасних інструментів фінансо-

вого моніторингу в діяльність органів публічного управління в Україні з метою підвищення прозорості бюджетного процесу, ефективності використання публічних фінансів, мінімізації фінансових ризиків і забезпечення відповідності національної системи міжнародним стандартам.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий моніторинг у системі публічного управління доцільно розглядати як комплекс організаційних, правових, інформаційно-аналітичних та технологічних заходів, спрямованих на запобігання фінансовим порушенням, мінімізацію ризиків нецільового використання бюджетних коштів і забезпечення прозорості фінансових потоків. Його функціонування базується на ризик-орієнтованому підході, що передбачає ідентифікацію, оцінювання та ранжування фінансових ризиків із подальшим застосуванням превентивних або коригуючих заходів.

В умовах цифрової трансформації державного управління фінансовий моніторинг поступово трансформується з інструменту постфактум контролю у складну інтегровану аналітичну систему, що функціонує на основі безперервного обміну даними, автоматизованої обробки інформації та використання прогностичних моделей оцінювання ризиків. Його сучасна модель передбачає поєднання інформаційних ресурсів різних органів публічної влади, синхронізацію електронних реєстрів, використання алгоритмів виявлення аномалій та формування системи раннього попередження фінансових порушень. Такий підхід дозволяє перейти від реактивної логіки контролю, орієнтованої на фіксацію вже здійснених порушень, до проактивного управління фінансовими процесами, коли ризики ідентифікуються на етапі їх виникнення, а управлінські рішення приймаються на основі аналітично підтверджених даних.

Методологічна основа сучасних інструментів фінансового моніторингу формується на засадах прозорості та підзвітності, що передбачає відкритість фінансової інформації, доступність даних для контролюючих органів і суспільства, а також чітке визначення відповідальності суб'єктів управління. Водночас ключове значення має інтегрованість інформаційних систем, яка забезпечує узгодженість даних, мінімізує дублювання інформації та створює єдиний інформаційний простір для здійснення фінансового аналізу. Важливим компонентом виступає цифрова взаємодія між органами влади, що передбачає оперативний обмін даними, міжвідомчу координацію та стандартизацію процедур обробки інформації.

Суттєвою характеристикою сучасної системи є аналітична обґрунтованість управлінських рішень, яка реалізується через застосування інструментів обробки великих масивів даних, статистичного аналізу, алгоритмів машинного навчання та ризик-орієнтованих моделей. Це забезпечує підвищення точності оцінювання фінансових операцій і формування об'єктивної доказової бази для прийняття рішень. Крім того, функціонування фінансового моніторингу повинно відпові-

дати міжнародним стандартам фінансового контролю, що передбачає гармонізацію національних процедур із європейськими вимогами, впровадження кращих практик управління ризиками та забезпечення належного рівня інституційної спроможності органів публічного управління.

Отже, сучасний фінансовий моніторинг у системі публічного управління постає як багаторівнева цифрова аналітична екосистема, орієнтована на превентивність, системність і доказовість управлінських рішень, що є необхідною умовою підвищення ефективності використання публічних фінансових ресурсів.

У діяльності органів публічного управління дедалі більшого значення набувають сучасні цифрові інструменти аналітики, які забезпечують якісно новий рівень фінансового моніторингу та контролю. Зокрема, аналітичні платформи обробки великих даних (Big Data) дозволяють здійснювати комплексний аналіз значних обсягів структурованої та неструктурованої фінансової інформації, що надходить із різних джерел – бюджетних реєстрів, електронних систем закупівель, податкових баз даних, банківських транзакцій та інших інформаційних ресурсів. Завдяки застосуванню спеціалізованих алгоритмів обробки даних стає можливим виявлення атипових фінансових операцій, непрямих або прихованих зв'язків між суб'єктами господарювання, а також ідентифікація повторюваних моделей поведінки, які можуть свідчити про потенційні ризики зловживань. Такий підхід особливо актуальний в умовах зростання обсягів бюджетних витрат і ускладнення фінансових потоків, коли традиційні методи вибіркового контролю вже не забезпечують достатнього рівня ефективності та оперативності реагування.

Не менш важливу роль відіграють системи машинного навчання та прогновної аналітики, які дозволяють автоматизувати процес виявлення ризиків і підвищити точність оцінювання фінансових операцій. Використання алгоритмів класифікації сприяє розподілу транзакцій на легітимні та потенційно ризикові категорії, тоді як методи кластеризації забезпечують групування схожих за характеристиками операцій для подальшого поглибленого аналізу. Ансамблеві моделі підвищують стабільність і надійність результатів шляхом поєднання кількох алгоритмів, а нейронні мережі дозволяють виявляти складні нелінійні залежності у фінансових даних. Застосування таких інструментів формує систему індикаторів фінансових загроз, що забезпечує своєчасне попередження можливих порушень та підтримує прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Використання зазначених технологій суттєво зменшує вплив людського фактора у процесі аналізу, підвищує об'єктивність результатів моніторингу та сприяє переходу до автоматизованих процедур ризик-орієнтованого контролю. У сукупності це створює передумови для формування більш ефективної, прозорої та адаптивної системи фінансового моніторингу в органах публічного управління.

Важливим напрямом модернізації фінансового моніторингу також є впровадження ризик-індикаторних моделей (Risk-Based Monitoring), які передбачають системне формування, оновлення та застосування комплексу кількісних і якісних показників для оцінювання рівня потенційної фінансової загрози. Такий підхід дозволяє здійснювати пріоритизацію контрольних заходів залежно від ступеня ризику, що значно підвищує ефективність використання ресурсів органів публічного управління. Ризик-індикатори можуть базуватися на аналізі історичних даних, поведінкових характеристик суб'єктів, параметрів транзакцій, а також на виявленні відхилень від типових фінансових моделей. У результаті формується структурована система ранжування операцій, яка дає змогу зосереджувати контрольні зусилля на найбільш проблемних сегментах, зменшуючи навантаження на малоризикові напрями діяльності та забезпечуючи більш раціональний розподіл управлінських ресурсів.

Суттєву роль у підвищенні ефективності фінансового моніторингу відіграють інтегровані інформаційні реєстри та міжвідомчі платформи обміну даними, що формують єдину цифрову екосистему публічного сектору. Їх функціонування забезпечує синхронізацію інформації між фінансовими, податковими, казначейськими, контрольними та правоохоронними органами, створюючи умови для оперативного доступу до актуальних і достовірних даних. Така інтеграція мінімізує дублювання інформації, усуває фрагментарність облікових систем та сприяє підвищенню швидкості реагування на виявлені ризики. Крім того, централізований обмін даними формує передумови для комплексного аналізу фінансових потоків у режимі реального часу, що є критично важливим для забезпечення належного рівня державного фінансового контролю.

Не менш важливим інструментом сучасного фінансового моніторингу є механізми відкритих даних і громадського контролю, які сприяють посиленню прозорості управління публічними ресурсами. Публічність бюджетної інформації, доступ до електронних реєстрів, звітності та аналітичних даних створюють умови для залучення громадянського суспільства до процесів контролю за використанням коштів. Це підвищує рівень довіри до органів влади, формує додаткові запобіжники проти можливих зловживань та сприяє зниженню корупційних ризиків. Поєднання інструментів відкритості даних із цифровими аналітичними платформами дозволяє створити багаторівневу систему контролю, у якій внутрішні механізми державного нагляду доповнюються зовнішнім суспільним моніторингом, що загалом посилює ефективність та підзвітність публічного управління.

Попри наявність сформованої нормативно-правової бази та поступову цифровізацію публічного сектору, практичне впровадження сучасних інструментів фінансового моніторингу в Україні залишається ускладненим через низку системних проблем.

Насамперед це стосується фрагментарності інформаційних систем та недостатнього рівня інтеграції державних реєстрів. У багатьох випадках дані зберігаються в окремих відомчих базах, які функціонують автономно та не забезпечують повноцінного міжвідомчого обміну інформацією. Відсутність єдиного інформаційного простору ускладнює комплексний аналіз фінансових потоків, знижує оперативність виявлення ризиків і створює передумови для дублювання або неповноти даних.

Другою суттєвою проблемою є обмеженість аналітичних ресурсів та недостатній рівень кадрового забезпечення. Впровадження сучасних цифрових інструментів фінансового моніторингу потребує наявності фахівців із компетенціями у сфері аналізу даних, кібербезпеки, програмування та управління ризиками. Водночас у державних органах спостерігається дефіцит таких спеціалістів, а також потреба у системному підвищенні кваліфікації персоналу. Це стримує повноцінне використання можливостей автоматизованих аналітичних систем та інноваційних технологій.

Недостатній рівень автоматизації процесів аналізу ризиків також обмежує ефективність фінансового моніторингу. У багатьох випадках застосовуються переважно формалізовані процедури перевірки, тоді як використання алгоритмів прогнозування, моделей машинного навчання та інструментів виявлення аномалій ще не набуло системного характеру. Це зменшує потенціал превентивного управління ризиками та зберігає значну залежність від ручного опрацювання інформації.

Окрему групу викликів становлять кібербезпекові загрози, які супроводжують процес цифровізації державного управління. Розширення електронного документообігу, інтеграція реєстрів та обмін фінансовими даними підвищують вимоги до захисту інформаційних систем від несанкціонованого доступу, кібератак і витоку даних. Забезпечення належного рівня кібербезпеки є невід'ємною умовою стабільного функціонування сучасної системи фінансового моніторингу.

Додатковою складністю є необхідність гармонізації внутрішніх процедур фінансового контролю з міжнародними стандартами, що передбачає адаптацію ризик-орієнтованих підходів, удосконалення механізмів звітності та забезпечення відповідності вимогам міжнародних організацій. Процес такої гармонізації потребує комплексних інституційних змін, узгодження нормативних актів і впровадження нових управлінських практик.

Особливої актуальності зазначені проблеми набувають в умовах воєнного стану, коли суттєво зростають обсяги державних видатків, розширюються програми фінансування оборонних і соціальних потреб, а контроль за цільовим використанням ресурсів стає стратегічно важливим для забезпечення національної безпеки. У таких умовах ефективність системи фінансового моніторингу безпосередньо впливає на стабільність державних фінансів, довіру до органів влади та здатність держави своєчасно реагувати на фінансові ризики.

З метою підвищення ефективності фінансового моніторингу в системі публічного управління необхідно забезпечити комплексну модернізацію організаційних, технологічних та методологічних засад його функціонування. Насамперед доцільним є створення єдиної інтегрованої цифрової платформи фінансового моніторингу, яка об'єднає існуючі державні реєстри, інформаційні бази та аналітичні модулі в межах цілісної екосистеми. Така платформа має забезпечувати автоматизований збір, обробку та верифікацію даних, формування звітності в режимі реального часу та можливість міжвідомчого доступу відповідно до встановлених повноважень. Її впровадження дозволить усунути фрагментарність інформації, підвищити якість аналітики та забезпечити оперативність управлінських рішень.

Важливим напрямом удосконалення є запровадження обов'язкового використання ризик-орієнтованих алгоритмів аналізу бюджетних операцій, що передбачає системну оцінку потенційних загроз на основі визначених індикаторів ризику. Такий підхід сприятиме концентрації контрольних ресурсів на найбільш вразливих сферах фінансової діяльності та забезпечить більш раціональний розподіл кадрових і технічних можливостей органів контролю. Паралельно необхідно розширити застосування технологій машинного навчання, автоматизованого виявлення аномалій та прогнозової аналітики, що дозволить підвищити точність і швидкість ідентифікації підозрілих операцій, а також сформувати ефективні механізми раннього попередження фінансових порушень.

Суттєвим компонентом трансформації системи фінансового моніторингу є розвиток людського потенціалу. Підвищення кваліфікації державних службовців у сфері цифрової аналітики, роботи з великими даними, кібербезпеки та управління ризиками є необхідною умовою ефективного впровадження сучасних технологій. Без формування відповідних компетентностей навіть найсучасніші інформаційні рішення не забезпечать очікуваного результату. Водночас посилення кіберзахисту інформаційних систем фінансового контролю має розглядатися як стратегічний пріоритет, оскільки захист даних, стабільність функціонування цифрових платформ і запобігання несанкціонованому доступу безпосередньо впливають на надійність усієї системи моніторингу.

Окрему увагу слід приділити розвитку механізмів міжвідомчої взаємодії та обміну даними в режимі реального часу, що забезпечить координацію дій органів публічної влади, підвищить узгодженість контрольних процедур та сприятиме формуванню єдиного інформаційного середовища. Реалізація такого підходу створить умови для інтегрованого управління фінансовими ризиками та зміцнення системи державного фінансового контролю.

Висновки. Резюмуючи зазначимо, модернізація інструментарію фінансового моніторингу повинна здійснюватися на засадах системного підходу, що поєднує нормативне вдосконалення, технологічну трансформацію та інститу-

ційне зміцнення органів публічного управління. Запровадження інтегрованих цифрових платформ, ризик-орієнтованих моделей аналізу та сучасних аналітичних технологій у поєднанні з розвитком кадрового потенціалу і посиленням кібербезпеки є ключовими передумовами формування ефективної, прозорої та адаптивної системи фінансового моніторингу в Україні, здатної забезпечити належний рівень фінансової дисципліни та підвищити результативність використання публічних ресурсів.

Література:

1. Бойко І. М. Оцінка ризиків фінансової стійкості в державному управлінні: аналітичні інструменти і сфери застосування. *Економіка: реалії часу* : науковий журнал. 2025. № 3 (79). С. 39–48. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2025/No3/39.pdf>. (дата звернення: 02.02.2026)
2. Гуренко Т. О. Сучасний стан та напрями удосконалення організації державного фінансового контролю. *Економіка та суспільство. Серія Облік і оподаткування*. 2023. Вип. 55. URL: <https://surl.li/wiejuf> (дата звернення: 02.02.2026)
3. Колпакова А. Державний фінансовий контроль на сучасному етапі: огляд концептуальних засад. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. Vol. 2. No. 1. pp. 9–18. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230201.02> (дата звернення: 02.02.2026).
4. Ломейко Ю. А. Державний фінансовий контроль в Україні: напрями вдосконалення його організації та оцінювання. *Проблеми економіки*. 2016. № 2. С. 148–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pecon_2016_2_2 (дата звернення: 02.02.2026).
5. Шевченко І. О., Шевченко Н. В. Реформування системи державного фінансового контролю в умовах євроінтеграції. *Науково-практичний, економічний журнал «Економічні студії»*. 2019. № 1(23). С. 97–101. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/21805> (дата звернення: 02.02.2026).
6. A comprehensive survey of data mining-based fraud detection research / C. Phua et al. *Artificial Intelligence Review*. 2010. Vol. 34, no. 1. P. 1–14. URL: <https://arxiv.org/pdf/1009.6119> (date of access: 02.02.2026).
7. A Survey of Credit Card Fraud Detection Techniques: Data and Technique Oriented Perspective / S. Sorournejad et al. *Artificial Intelligence Review*. URL: <https://arxiv.org/pdf/1611.06439> (date of access: 02.02.2026).
8. Jha S., Guillen M., Westland J. C. Employing transaction aggregation strategy to detect credit card fraud. *Expert Systems with Applications*. 2012. Vol. 39, no. 16. P. 12650–12657.
9. Shen A., Tong R., Deng Y. Application of classification models on credit card fraud detection. *Service Systems and Service Management*. 2007. P. 1–4.
10. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 02.02.2026).
11. FATF Recommendations (2023). International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation. URL: <https://www.fatf-gafi.org/recommendations.html>
12. Державна служба фінансового моніторингу України. (дата звернення: 02.02.2026) URL: <https://fiu.gov.ua/> (дата звернення: 02.02.2026)

References:

1. Boiko, I. M. (2025). Otsinka ryzykiv finansovoi stikosti v derzhavnomu upravlinni: analitychni instrumenty i sfery zastosuvannia [Assessment of financial stability risks in public administration: analytical tools and areas of application]. *Ekonomika: realii chasu*, No. 3 (79), 39–48. Retrieved from: <https://economics.net.ua/files/archive/2025/No3/39.pdf> (accessed 02.02.2026). [in Ukrainian].
2. Hurenko, T. O. (2023). Suchasnyi stan ta napriamy udoskonalennia orhanizatsii derzhavnoho finansovoho kontroliu [Current state and directions for improving the organization of state financial control]. *Ekonomika ta suspilstvo. Seriiia Oblik i opodatkovannia*, Issue 55. Retrieved from: <https://surl.li/wiejuf> (accessed 02.02.2026). [in Ukrainian].
3. Kolpakova, A. (2023). Derzhavnyi finansovyi kontrol na suchasnomu etapi: ohliad kontseptualnykh zasad [State financial control at the present stage: overview of conceptual foundations]. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, Vol. 2, No. 1, 9–18. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230201.02> (accessed 02.02.2026). [in English].
4. Lomeiko, Yu. A. (2016). Derzhavnyi finansovyi kontrol v Ukraini: napriamy vdoskonalennia yoho orhanizatsii ta otsiniuvannia [State financial control in Ukraine: directions for improving its organization and evaluation]. *Problemy ekonomiky*, No. 2, 148–160. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_2_2 (accessed 02.02.2026). [in Ukrainian].
5. Shevchenko, I. O., & Shevchenko, N. V. (2019). Reformuvannia systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu v umovakh yevrointehratsii [Reforming the state financial control system in the context of European integration]. *Ekonomichni studii*, No. 1(23), 97–101. Retrieved from: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/21805> (accessed 02.02.2026). [in Ukrainian].
6. Phua, C., Lee, V., Smith, K., & Gayler, R. (2010). A comprehensive survey of data mining-based fraud detection research. *Artificial Intelligence Review*, Vol. 34, No. 1, 1–14. Retrieved from: <https://arxiv.org/pdf/1009.6119> (accessed 02.02.2026). [in English].
7. Sorournejad, S., Zojaji, Z., Atani, R. E., & Hafez, A. (2016). A survey of credit card fraud detection techniques: data and technique oriented perspective. *Artificial Intelligence Review*. Retrieved from: <https://arxiv.org/pdf/1611.06439> (accessed 02.02.2026). [in English].
8. Jha, S., Guillen, M., & Westland, J. C. (2012). Employing transaction aggregation strategy to detect credit card fraud. *Expert Systems with Applications*, Vol. 39, No. 16, 12650–12657. [in English].
9. Shen, A., Tong, R., & Deng, Y. (2007). Application of classification models on credit card fraud detection. *Service Systems and Service Management*, 1–4. [in English].
10. Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy vid 06.12.2019 No. 361-IX [On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Law of Ukraine]. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (accessed 02.02.2026). [in Ukrainian].
11. Financial Action Task Force (FATF) Recommendations (2023). *International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation*. URL: <https://www.fatf-gafi.org/recommendations.html> (accessed 02.02.2026). [in English].
12. Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu Ukrainy [State Financial Monitoring Service of Ukraine]. Official website. URL: <https://fiu.gov.ua/> (accessed 02.02.2026). [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 22.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 351.77:614.2

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-989-1001](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-989-1001)

Бєльська Тетяна Валентинівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0002-2792-4700>

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: СТРАТЕГІЯ КРИЗОВОГО РЕАГУВАННЯ ВЛАДИ І ГРОМАДСЬКОСТІ, ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ІНСТИТУЦІЙНА ІНКЛЮЗІЯ

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування концептуальних засад публічного управління системою охорони здоров'я в умовах гібридних загроз та запропоновано комплексну модель стратегії кризового реагування, що інтегрує правове забезпечення, інституційну інклюзію, цифрові й медіа-комунікаційні інструменти, координацію з міжнародними донорами, а також травма-інформований підхід і реабілітаційні програми для осіб, постраждалих від війни та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Показано, що гібридні загрози поєднують інформаційні, кібернетичні, економічні та силові інструменти впливу, спричиняючи збої в інфраструктурі та підриваючи довіру до державних інституцій. У таких умовах система охорони здоров'я повинна одночасно гарантувати безперервність і якість медичних послуг.

Обґрунтовано багаторівневу модель правового забезпечення кризового реагування, що охоплює нормативний, процедурний і гарантійний контури, а також акцентовано на необхідності узгодженості галузевого законодавства з правовим режимом воєнного стану. Запропоновано циклічну модель стратегії реагування, яка включає ситуаційну обізнаність, координацію ресурсів, комунікацію і довіру, безперервність послуг та інституційне навчання. Доведено, що інституційна інклюзія виступає умовою результативності політики, оскільки забезпечує врахування потреб внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, ветеранів, дітей та інших вразливих груп.

Особливу увагу приділено впровадженню травма-інформованого підходу та створенню стандартизованих маршрутів допомоги постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у межах довгострокових реабілітаційних програм. Підкреслено значення донорської координації, прозорості та підзвітності у процесах відновлення, а також ролі цифровізації та кіберзахисту в підвищенні керованості й доступності системи.

Ключові слова: публічне управління, система охорони здоров'я, кризове реагування, взаємодія влади і громадськості, інклюзія, інклюзивне середовище, інклюзивна політика, інституційна інклюзія, механізми публічного управління, гібридні загрози, правове забезпечення, стратегія, реабілітаційні програми, цифрофізація, внутрішньо переміщені особи, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК).

Bielska Tetiana Valentynivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Management and Administration Department, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0002-2792-4700>

PUBLIC MANAGEMENT OF THE HEALTHCARE SYSTEM IN THE CONTEXT OF HYBRID THREATS: CRISIS RESPONSE STRATEGY OF THE AUTHORITIES AND THE PUBLIC, LEGAL SUPPORT AND INSTITUTIONAL INCLUSION

Annotation. The article provides a theoretical justification of the conceptual foundations of public health management in the context of hybrid threats and proposes a comprehensive model of crisis response strategy that integrates legal support, institutional inclusion, digital and media communication tools, coordination with international donors, as well as a trauma-informed approach and rehabilitation programs for persons affected by war and conflict-related sexual violence. It is shown that hybrid threats combine information, cyber, economic and forceful instruments of influence, causing disruptions in infrastructure and undermining trust in state institutions. In such conditions, the health care system must simultaneously guarantee the continuity and quality of medical services.

A multi-level model of legal support for crisis response is substantiated, covering regulatory, procedural and guarantee contours, and the need for consistency of sectoral legislation with the legal regime of martial law is emphasized. A cyclical model of response strategy is proposed, which includes situational awareness, resource coordination, communication and trust, continuity of services, and institutional learning. Institutional inclusion is proven to be a condition for policy effectiveness, as it ensures that the needs of internally displaced persons, people with disabilities, veterans, children, and other vulnerable groups are taken into account.

Particular attention is paid to the implementation of a trauma-informed approach and the creation of standardized care pathways for survivors of conflict-related sexual violence within long-term rehabilitation programs. The importance of donor coordination, transparency, and accountability in recovery processes is emphasized, as well as the role of digitalization and cybersecurity in increasing the manageability and accessibility of the system.

Keywords: public administration, healthcare system, crisis response, government-civil society interaction, inclusion, inclusive environment, inclusive policy, institutional inclusion, public administration mechanisms, hybrid threats, legal support, strategy, rehabilitation programs, digitalization, internally displaced persons, conflict-related sexual violence (CSRV).

Постановка проблеми. Повномасштабна війна та пов'язані з нею гібридні загрози (кібератаки, інформаційні операції, атаки на критичну інфраструктуру, економічний тиск) спрямовані на вразливості держави й інститутів та підрих їх спроможності надавати базові послуги населенню. Для України це безпосередньо проявляється у навантаженні на систему охорони здоров'я, яка має забезпечувати безперервність послуг у надзвичайних умовах, включно з медичною, психологічною та реабілітаційною підтримкою постраждалих від війни й вимушених переселенців. Нормативною основою функціонування галузі є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [3], однак у період воєнного стану зростає значення кризового врядування, координації та процедур взаємодії між державою і громадянським суспільством.

Проблема полягає в тому, що традиційні управлінські інструменти (ієрархічне планування, відомчі регламенти) часто є недостатніми для ситуації, де загрози комбіновані, швидкоплинні та асиметричні. У таких умовах потрібна стратегія кризового реагування влади і громадськості, підсилена правовим забезпеченням, цифровими рішеннями та інституційною інклюзією (формально закріпленою участю різних груп і НУО в ухваленні рішень та реалізації політики).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий дискурс розглядає стійкість систем охорони здоров'я як здатність здійснювати профілактику, виявляти, адаптуватися, реагувати та відновлюватися при збереженні якості базових послуг навіть у нестабільних, конфліктних умовах. Паралельно розвиваються підходи до ризик- та кризового управління, які підкреслюють значення міжсекторальної координації та партнерств для підвищення національної стійкості. Так, Т. Беялов, В. Бубко, В. Кириченко [1] у своєму дослідженні відзначають, що в умовах безпрецедентної воєнної агресії, глобальних криз і стрімких технологічних змін для України критично необхідним є формування гнучкої та стійкої системи публічного управління, здатної на основі сучасних підходів до ідентифікації, оцінки та мінімізації ризиків забезпечувати ефективне кризове реагування, довгостроковий розвиток і євроінтеграційну модернізацію держави навіть в умовах високої невизначеності. Координація підвищує ефективність на 30-40%.

Також актуальним є державний курс на цифровізацію медичних даних і сервісів, що впливає на моделі доступу до послуг і кризову комунікацію. Зокрема,

Т. Шлапко, М. Старинський, В. Миргород-Карпова, А. Висоцький, Д. Шеїн [7] аналізують правове забезпечення трансформації системи охорони здоров'я України в умовах медичної реформи та євроінтеграції, зокрема особливості її діджиталізації, впровадження електронної системи охорони здоров'я та цифрових сервісів за зразком країн ЄС та окреслюють напрями подальшого розвитку державного регулювання й необхідність поступового, соціально чутливого переходу до цифрових технологій з урахуванням потреб різних груп населення.

Водночас, перспективи подальших наукових досліджень у цій сфері пов'язані з поглибленням міждисциплінарного підходу до формування стійких моделей публічного управління системою охорони здоров'я в умовах гібридних загроз, зокрема через інтеграцію механізмів безпекового врядування, інституційної інклюзії та цифрової трансформації. Актуальним напрямом є розроблення методик оцінювання ефективності кризового реагування органів влади та громадськості, формування індикаторів інституційної стійкості й рівня довіри населення до системи охорони здоров'я. Подальшого наукового осмислення потребує впровадження травма-інформованого підходу в управлінські практики, удосконалення механізмів координації з міжнародними донорами та адаптація європейських стандартів до національного контексту в умовах воєнної та післявоєнної трансформації.

Метою цієї статті є теоретичне обґрунтування концептуальних засад публічного управління системою охорони здоров'я в умовах гібридних загроз та розроблення комплексної моделі стратегії кризового реагування, яка інтегрує правове забезпечення, інституційну інклюзію, цифрові й медіа-комунікаційні інструменти, координацію з міжнародними донорами, а також впровадження травма-інформованого підходу та реабілітаційних програм для осіб, постраждалих від війни і сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

Виклад основного матеріалу. Гібридні загрози становлять суттєвий управлінський виклик для системи охорони здоров'я, оскільки вони поєднують різні засоби впливу – інформаційні, кібернетичні, економічні, політичні та навіть силові інструменти – та спрямовані насамперед на використання вразливостей державних інституцій і підрив суспільної довіри. Їх особливістю є здатність спричиняти «ланцюгові збої», коли порушення функціонування енергетичної інфраструктури чи систем зв'язку автоматично впливає на роботу лікарень, доступ пацієнтів до медичної допомоги та стабільність надання послуг. У таких умовах система охорони здоров'я постає перед подвійним завданням: з одного боку – гарантувати безперервність і якість медичних послуг навіть у кризових ситуаціях, а з іншого – підтримувати суспільну довіру через прозору комунікацію, справедливий розподіл ресурсів і рівний доступ до допомоги для всіх категорій населення.

Правове забезпечення кризового реагування в системі охорони здоров'я є фундаментальною умовою її стабільного функціонування в умовах воєнних дій, гібридних загроз і надзвичайних ситуацій. Базовим нормативним актом, що визначає принципи державної політики у сфері охорони здоров'я, є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII, який закріплює права громадян на медичну допомогу, гарантії доступності та рівності у сфері медичних послуг, а також повноваження органів державної влади у забезпеченні охорони здоров'я населення [3].

Водночас у період воєнного стану правове регулювання функціонування державних інституцій, у тому числі медичної сфери, здійснюється з урахуванням спеціального правового режиму, визначеного Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [6]. Зазначений акт передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод, особливий порядок діяльності органів влади, мобілізацію ресурсів, а також запровадження спеціальних управлінських механізмів для ліквідації наслідків збройної агресії. Таким чином, правове забезпечення кризового реагування формується на перетині галузевого законодавства у сфері охорони здоров'я та норм безпекового і адміністративного права.

У прикладному вимірі правове забезпечення стратегії кризового реагування в охороні здоров'я доцільно розглядати як багаторівневу систему, що складається з трьох взаємопов'язаних контурів: *нормативного, процедурного та гарантійного*.

Нормативний контур передбачає наявність чітких правових підстав для прийняття управлінських рішень у кризових умовах. Йдеться про закріплення повноважень суб'єктів управління (МОЗ України, обласних військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування), визначення правил міжвідомчої координації, регулювання порядку обміну інформацією та даними, у тому числі медичними. Важливим елементом є дотримання вимог Закону України «Про захист персональних даних» [5], що набуває особливої ваги в умовах цифровізації медичних сервісів та використання електронної системи охорони здоров'я.

Процедурний контур охоплює регламентацію алгоритмів взаємодії між різними органами влади та інститутами громадянського суспільства у кризових ситуаціях. У практичному аспекті це включає розроблення стандартних операційних процедур (SOP) для координації між МОЗ, ДСНС, обласними військовими адміністраціями (ОВА), органами місцевого самоврядування (ОМС), закладами охорони здоров'я та неурядовими організаціями. До процедурних механізмів належать маршрутизація пацієнтів, організація евакуації, розподіл медичних ресурсів, механізми подання та розгляду скарг, а також кризова комунікація з населенням. Ефективність таких процедур прямо впливає на стійкість системи та рівень довіри громадян до державних інституцій.

Гарантійний контур спрямований на забезпечення дотримання прав людини навіть у період надзвичайних правових режимів. Він передбачає недискримінаційний доступ до медичних послуг для всіх категорій населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, ветеранів, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Особливу роль відіграють процесуальні гарантії захисту прав пацієнтів, забезпечення конфіденційності медичної інформації та впровадження травма-інформованого підходу у практику надання допомоги.

Таким чином, правове забезпечення кризового реагування в системі охорони здоров'я має комплексний характер і виступає ключовим інструментом формування стійкої та адаптивної моделі публічного управління. Його ефективність визначається не лише наявністю нормативних актів, а й їх узгодженістю, практичною імплементацією та здатністю забезпечити баланс між безпековими потребами держави та захистом прав і свобод людини.

Правове забезпечення створює нормативний фундамент для функціонування системи охорони здоров'я в умовах воєнного стану та гібридних загроз. Однак сама наявність нормативної бази не гарантує ефективності реагування без стратегічно вибудованої моделі взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування та громадянським суспільством. У цьому контексті стратегія кризового реагування виступає інструментом практичної імплементації правових норм через скоординовані управлінські дії.

Міжнародні підходи до формування стійких систем охорони здоров'я визначають, що ефективне реагування має охоплювати повний цикл – від превенції до відновлення, з обов'язковим залученням багатьох акторів та рівнів управління [10]. Концепція стійкості систем охорони здоров'я, запропонована Всесвітньою організацією охорони здоров'я, підкреслює здатність системи не лише реагувати на кризу, а й адаптуватися та трансформуватися з урахуванням нових викликів [10].

Узагальнюючи сучасні наукові та практичні підходи, стратегію кризового реагування влади і громадськості доцільно розглядати як циклічну модель, що включає п'ять взаємопов'язаних блоків: ситуаційна обізнаність, координація та мобілізація ресурсів, комунікація і довіра, безперервність послуг і якість, відновлення і навчання системи.

Перший етап передбачає постійний моніторинг ризиків, включаючи кібернетичні, інформаційні та інфраструктурні загрози, а також оцінювання вразливостей медичних закладів і прогнозування потреб населення. В умовах гібридної війни особливе значення має інтеграція даних з різних джерел – медичних, соціальних, безпекових – для формування цілісної картини ризиків. OECD наголошує, що ефективне ризик-врядування базується на системному аналізі загроз і ранньому попередженні криз [11].

Другий блок стосується організації спільних дій. Йдеться про створення єдиної «карти спроможностей» системи охорони здоров'я, що відображає кадрові, матеріальні та логістичні ресурси, а також про розроблення протоколів швидкого перепрофілювання закладів у разі масового надходження постраждалих. Міжсекторальна координація між МОЗ, ДСНС, обласними військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями дозволяє мінімізувати дублювання функцій і скоротити час реагування. Європейська практика протидії гібридним загрозам також акцентує увагу на необхідності тісної взаємодії державних та недержавних структур [9].

У гібридному середовищі інформаційний вимір стає критично важливим. Узгоджені повідомлення, протидія дезінформації та прозорість рішень формують основу суспільної довіри. ВООЗ підкреслює, що комунікація ризику є невід'ємною частиною кризового реагування в охороні здоров'я [10]. Запровадження сервісів «єдиного вікна», гарячих ліній та цифрових платформ сприяє оперативному інформуванню громадян і забезпечує зворотний зв'язок між владою та населенням.

Ключовим завданням залишається збереження доступності та якості базових медичних послуг – первинної допомоги, екстреної медицини, психічного здоров'я, реабілітаційних програм. Саме безперервність надання допомоги визначає реальну стійкість системи в умовах кризи [10]. Особливої уваги потребує впровадження травма-інформованого підходу та підтримка осіб, постраждалих від воєнних злочинів і сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

Завершальним етапом циклу є аналіз прийнятих рішень, аудит їх ефективності та корекція політик. Кризове реагування має трансформуватися в процес інституційного навчання, коли успішні практики закріплюються нормативно та інтегруються в довгострокову стратегію розвитку галузі. Такий підхід відповідає принципам *adaptive governance*, що передбачають гнучкість і здатність системи до самооновлення [9].

Центральною ідеєю стратегії є визнання того, що громадські організації та локальні спільноти не повинні виступати лише ситуативними партнерами держави. Вони мають бути інтегровані у керовану екосистему реагування через формалізовані договори, координаційні механізми, спільні протоколи дій та законний обмін інформацією. Така модель відповідає сучасним підходам *collaborative governance*, де спільна відповідальність держави та громадянського суспільства стає запорукою підвищення національної стійкості.

Отже, стратегія кризового реагування влади і громадськості в системі охорони здоров'я є комплексним механізмом, що поєднує управлінські, правові, комунікаційні та організаційні інструменти, забезпечуючи не лише подолання наслідків кризи, а й формування довгострокової інституційної спроможності держави.

Логічним продовженням стратегії кризового реагування влади і громадськості є інституціоналізація участі різних соціальних груп у формуванні та реалізації політики охорони здоров'я. Якщо вище ми говорили про механізми координації та безперервності послуг, то інституційна інклюзія визначає якість і справедливість доступу до цих послуг, що безпосередньо впливає на довіру та легітимність управлінських рішень. У міжнародному дискурсі інклюзивність розглядається як невід'ємна складова стійких інституцій та принципу «нікого не залишати позаду», закріпленого в Цілях сталого розвитку ООН [12]. Для системи охорони здоров'я це означає необхідність формального закріплення механізмів участі та врахування потреб різних груп населення – внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, ветеранів, постраждалих від насильства, дітей та інших вразливих категорій – через нормативні акти, процедури й організаційні рішення. Інституційна інклюзія в умовах гібридних загроз набуває подвійного значення: з одного боку, вона забезпечує рівність і недискримінацію, а з іншого – підвищує ефективність реагування, оскільки дозволяє враховувати реальні потреби населення.

Практичне втілення передбачає створення представницьких і консультаційних механізмів під час розроблення програм і стратегій (громадські ради, дорадчі органи, фокус-групи), забезпечення фізичної, інформаційної та цифрової доступності медичних послуг, встановлення стандартів міжсекторальної взаємодії за моделлю «заклад охорони здоров'я – пацієнт – соціальні служби – неурядові організації», а також гарантування недискримінаційних маршрутів доступу до допомоги відповідно до принципів прав людини, закріплених у національному та міжнародному праві.

Отже, інституційна інклюзія виступає не лише соціально-етичною вимогою сучасного врядування, а й важливим управлінським механізмом підвищення результативності, прозорості та стійкості публічної політики у сфері охорони здоров'я.

В умовах повномасштабної війни та гібридних загроз система охорони здоров'я стикається з безпрецедентним рівнем психологічних і фізичних травм. Саме тому наступним логічним кроком розвитку інклюзивної моделі є впровадження травма-інформованого підходу в управлінні та наданні послуг.

Травма-інформований підхід передбачає, що система публічного управління та медичних сервісів проектується з урахуванням того, що значна частина населення могла пережити травматичний досвід. Відповідно, ключовими принципами стають безпека, конфіденційність, повага до гідності, добровільність отримання допомоги та мінімізація повторної травматизації. ВООЗ у своїх настановах щодо реагування на сексуальне насильство в гуманітарних умовах наголошує на необхідності комплексного медичного, психологічного та соціального супроводу постраждалих [2; 8].

Особливої уваги потребує реагування на випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК). Ефективна система підтримки повинна забезпечувати: своєчасну медичну допомогу відповідно до клінічних протоколів; чітко налагоджену міжсекторальну взаємодію (медицина – соціальний захист – правоохоронні органи – правова допомога); довгострокові реабілітаційні програми; навчання персоналу щодо етичних стандартів роботи з постраждалими.

Міжнародні стандарти підкреслюють, що допомога постраждалим від сексуального насильства не може бути фрагментарною чи разовою послугою, а має інтегруватися у комплексну систему відновлення та підтримки [8]. Управлінський висновок полягає в тому, що реагування на СНПК повинно бути частиною державної реабілітаційної політики та довгострокової стратегії відновлення системи охорони здоров'я. Це потребує належного ресурсного забезпечення, стандартизації маршрутів допомоги, міжвідомчої координації та впровадження принципів травма-інформованого підходу на всіх рівнях управління.

Отже, поєднання інституційної інклюзії та травма-інформованої моделі дозволяє сформуванню не лише стійкої, а й гуманно орієнтованої системи публічного управління охороною здоров'я, здатної відповідати викликам гібридних загроз і забезпечувати відновлення суспільства на засадах прав людини та соціальної справедливості.

Логічним продовженням розгляду інституційної інклюзії як засади справедливості та ефективності публічного управління є питання ресурсного забезпечення відновлення та модернізації системи охорони здоров'я в умовах війни та гібридних загроз. Адже навіть найбільш продумані управлінські механізми не можуть бути реалізовані без належної фінансової, технічної та експертної підтримки. Саме в цьому контексті особливого значення набуває роль міжнародних донорів та ефективна координація процесів відновлення.

Масштаби руйнувань, завданих системі охорони здоров'я внаслідок воєнних дій, а також потреби у реабілітації, модернізації інфраструктури та впровадженні нових стандартів послуг оцінюються міжнародними партнерами як надзвичайно значні. Це об'єктивно зумовлює залучення фінансової й технічної допомоги від міжнародних організацій, урядів інших держав, гуманітарних агентств і донорських фондів.

Водночас донорська підтримка сама по собі не гарантує системного результату. В умовах гібридних загроз і високої невизначеності ключовим чинником стійкості стає саме координація відновлення. Для системи охорони здоров'я це означає запровадження прозорих механізмів пріоритизації проєктів, чітке визначення потреб громад на основі об'єктивних даних, а також підзвітність у використанні ресурсів.

Координація має здійснюватися як на національному рівні (через центральні органи виконавчої влади), так і на регіональному та місцевому рівнях із

залученням органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Узгодження донорських ініціатив із реальною картиною потреб громад дозволяє уникнути фрагментації зусиль, дублювання проєктів або, навпаки, «білих плям» у наданні допомоги.

Таким чином, міжнародні донори виступають не лише джерелом ресурсів, а й важливими партнерами у формуванні нової моделі публічного управління охороною здоров'я, що поєднує принципи стійкості, інклюзії та підзвітності.

У процесі відновлення та трансформації системи охорони здоров'я особливу роль відіграє цифрова трансформація. Цифрові рішення поступово стають інструментом підвищення доступності, прозорості та керованості системи, а також засобом оперативного реагування на кризові ситуації.

В Україні розвиваються підходи до інтеграції медичних даних, електронних рецептів, декларацій із лікарями та інших сервісів у цифрові платформи, зокрема через національні електронні системи та можливості відображення медичних даних у застосунку «Дія» [4]. Такі інструменти можуть підтримувати кризову маршрутизацію пацієнтів, спрощувати комунікацію між закладами охорони здоров'я та органами влади, а також забезпечувати громадянам швидкий доступ до інформації про свої медичні послуги.

Водночас у гібридному середовищі цифровізація супроводжується новими ризиками – кібератаками, витоками персональних даних, маніпуляціями інформацією. Тому впровадження цифрових рішень має здійснюватися паралельно із посиленням кіберзахисту, забезпеченням дотримання законодавства про захист персональних даних, а також формуванням політик етичного використання медичної інформації.

Крім того, медіа-комунікаційні технології стають інструментом формування довіри та протидії дезінформації, що особливо важливо в умовах гібридної війни. Прозора комунікація, регулярне інформування населення та використання цифрових каналів зворотного зв'язку сприяють підвищенню легітимності управлінських рішень і зміцненню соціальної згуртованості.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що сучасні гібридні загрози радикально змінюють характер функціонування системи охорони здоров'я, зумовлюючи перехід від традиційної моделі адміністративного управління галуззю до моделі кризового врядування та управління стійкістю. Умови повномасштабної війни, інформаційного та кібернетичного впливу, руйнування інфраструктури й масових гуманітарних викликів потребують від держави не лише оперативної реакції, а й здатності забезпечувати безперервність послуг, адаптивність інституцій та довгострокову відновлюваність системи.

Ефективна стратегія кризового реагування має спиратися на комплексне правове забезпечення, яке охоплює нормативні підстави управлінських рішень, чітко визначені процедури міжвідомчої координації та гарантії дотримання прав

людини. Особливе значення набуває узгодженість галузевого законодавства у сфері охорони здоров'я з нормами, що регулюють діяльність органів влади в умовах воєнного стану. Саме правова визначеність і процедурна прозорість створюють основу для легітимності управлінських рішень і забезпечення балансу між безпековими потребами держави та захистом прав громадян.

Інституційна інклюзія виявляється не другорядним або факультативним елементом політики, а необхідною умовою її результативності. Формальне закріплення механізмів участі громадськості, представництва різних соціальних груп і врахування потреб вразливих категорій населення сприяє підвищенню справедливості доступу до послуг, зміцненню довіри до державних інституцій та підвищенню якості управлінських рішень. У кризових умовах саме інклюзивний підхід дозволяє мінімізувати соціальні напруження та забезпечити адресність допомоги.

Особливої актуальності набуває впровадження травма-інформованих систем підтримки у відповідь на наслідки війни, включно з випадками сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Реагування на такі виклики має бути інтегроване в комплексні реабілітаційні програми та базуватися на стандартизованих маршрутах допомоги відповідно до міжнародних клінічних настанов. Це передбачає підготовку персоналу, забезпечення міжсекторальної взаємодії та формування безпечного, конфіденційного середовища для постраждалих.

Водночас донорська підтримка та цифровізація системи охорони здоров'я можуть мати максимальний ефект лише за умови прозорості координації, чіткої підзвітності та належного захисту персональних даних. Інтеграція цифрових сервісів у кризові процеси, поєднана з кібербезпекою та етичним використанням інформації, підсилює керованість системи та розширює доступ громадян до послуг.

Отже, публічне управління системою охорони здоров'я в умовах гібридних загроз повинно ґрунтуватися на поєднанні правової визначеності, інституційної інклюзії, міжсекторальної координації, міжнародної підтримки та цифрової трансформації. Така комплексна модель створює передумови для формування стійкої, адаптивної та соціально орієнтованої системи охорони здоров'я, здатної ефективно функціонувати в умовах високої невизначеності та забезпечувати довгостроковий розвиток держави.

Література:

1. Белялов Т. Е., Бубко В. Г., Кириченко В. О. Управління ризиками та кризове реагування у системі публічного адміністрування України. *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія «Публічне управління та адміністрування»*. 2025. Вип. 3. С. 74-80. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdau.pma.2025.3.10>
2. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_g71

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12>
4. Про затвердження Порядку функціонування інформаційної платформи громадського здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 травня 2025 р. № 506. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/506-2025-%D0%BF#Text>
5. Про захист персональних даних : Закон України від 01 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2297-17>
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>
7. Шлапко Т. В., Старинський М. В., Миргород-Карпова В. В., Висоцький А. І., Шеїн Д. С. Правове забезпечення трансформації сфери охорони здоров'я у світлі медичної реформи з огляду на євроінтеграційні процеси. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2021. С. 141–147. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.27>
8. Clinical management of rape and intimate partner violence survivors. World Health Organization, 2020. URL: <https://www.who.int>
9. Council of the European Union. Countering hybrid threats. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/hybrid-threats/>
10. Governance for public health across the health and allied sectors: a report to guide country-level institutional capacity for essential public health functions underpinning multisectoral approaches. 2025 World Health Organization. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240113596>
11. OECD. Risk Governance and Crisis Management. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: https://www.oecd.org/en/publications/consumer-finance-risk-monitor-2026_61f7dbe0-en.html
12. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations, 2015. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>

References:

1. Bielialov, T. E., Bubko, V. H., & Kyrychenko, V. O. (2025). Upravlinnia ryzykamy ta kryzove reahuvannya u systemi publichnoho administruvannya Ukrainy [Risk management and crisis response in the system of public administration of Ukraine]. *Visnyk Poltavskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia "Publichne upravlinnia ta administruvannya"*, 3, 74–80. <https://doi.org/10.32782/pdau.pma.2025.3.10> [in Ukrainian].
2. Konventsiiia OON pro prava osib z invalidnistiu [UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. (2006, December 13). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/995_g71 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy "Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia" [Law of Ukraine "Fundamentals of Ukrainian legislation on health care"]. (1992, November 19). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12> [in Ukrainian].
4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 506 "Pro zatverdzhennia Poriadku funktsionuvannya informatsiinoi platformy hromadskoho zdorovia" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 506 "On approval of the Procedure for the functioning of the public health information platform"]. (2025, May 2). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/506-2025-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy "Pro zakhyst personalnykh danykh" [Law of Ukraine "On Personal Data Protection"]. (2010, June 1). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/2297-17> [in Ukrainian].

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

6. Zakon Ukrainy “Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu” [Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”]. (2015, May 12). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> [in Ukrainian].
7. Shlapko, T. V., Starynskyi, M. V., Myrhorod-Karpova, V. V., Vysotskyi, A. I., & Shein, D. S. (2021). Pravove zabezpechennia transformatsii sfery okhorony zdorovia u svitli medychnoi reformy z ohliadu na yevrointehratsiini protsesy [Legal support of healthcare transformation in the light of medical reform considering European integration processes]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 141–147. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.27> [in Ukrainian].
8. World Health Organization. (2020). Clinical management of rape and intimate partner violence survivors. Retrieved from <https://www.who.int> [in English].
9. Council of the European Union. Countering hybrid threats. (2020). Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/hybrid-threats/> [in English].
10. World Health Organization. Governance for public health across the health and allied sectors: A report to guide country-level institutional capacity for essential public health functions underpinning multisectoral approaches. (2025). Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/9789240113596> [in English].
11. OECD. (2026). Risk governance and crisis management. Organisation for Economic Co-operation and Development. Retrieved from https://www.oecd.org/en/publications/consumer-finance-risk-monitor-2026_61f7dbe0-en.html [in English].
12. United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Retrieved from <https://sdgs.un.org/2030agenda> [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

УДК 352.075.1 (477) «364»

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1002-1012](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1002-1012)

Бобровнік Юрій Вікторович кандидат історичних наук, викладач кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі, <https://orcid.org/0000-0003-1410-5308>

РАЙОННІ РАДИ ЯК ОРГАН МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто районні ради в Україні, як існуючий та діючий елемент у системі рівнів місцевого самоврядування. Після проведення реформи децентралізації районні ради лишилися внаслідок не внесення Верховною Радою України змін до Конституції України щодо їх ліквідації. Як наслідок на законодавчому рівні було різко зменшено їх повноваження та урізано джерела формування фінансових надходжень до бюджету. А все існуюче майно та комунальні підприємства районні ради були змушені ще у 2021 році передати на рівень громад. Ці законодавчі ініціативи призвели до фактично формального існування та діяльності районних рад в Україні. Проте в умовах воєнного стану районні ради продовжують свою роботу, а Верховна Рада України окремою постановою продовжила дію їх легітимності до проведення наступних виборів.

У статті здійснено спробу дослідити стан наукового вивчення проблеми та джерельну базу дослідження. Встановлено, що ґрунтовних наукових досліджень щодо обраної проблематики не опубліковано. Головним джерелом для дослідження є закон України «Про органи місцевого самоврядування», закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування», закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» та Конституція України, Постанова Верховної ради України «Про безперервність функціонування представницьких органів місцевого самоврядування (сільських, селищних, міських, районних у містах, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів) в Україні в умовах військової агресії російської федерації».

Визначено основні напрями діяльності рад, їх специфіку роботи на основі особистої активності депутатів. Запропоновано підстави для подальшого збереження існування районних рад та досліджено рівень інституційної їх спроможності в умовах воєнного стану.

Ключові слова: районні ради, органи місцевого самоврядування, другий рівень місцевого самоврядування, воєнний стан, закон України, Конституція, депутати районних рад.

Bobrovnik Yuriy Viktorovich Candidate of Historical Sciences, Lecturer at the Department of Public Administration and Management at Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, <https://orcid.org/0000-0003-1410-5308>

DISTRICT COUNCILS AS LOCAL GOVERNMENT BODIES DURING THE STATE OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Abstract. The article examines district councils in Ukraine as an existing and functioning element in the system of local self-government levels. After the decentralisation reform, district councils remained in place due to the Verkhovna Rada of Ukraine's failure to amend the Constitution of Ukraine regarding their liquidation. As a result, their powers were sharply reduced at the legislative level and their sources of financial revenue to the budget were cut. All existing property and municipal enterprises of district councils were forced to transfer to the community level in 2021. These legislative initiatives led to the formal existence and activity of district councils in Ukraine. However, under martial law, district councils continue their work, and the Verkhovna Rada of Ukraine has extended their legitimacy until the next elections by a separate resolution. This article attempts to examine the state of scientific research on the issue and the source base for the study.

It has been established that no thorough scientific research on the selected topic has been published. The main sources for the study are the Law of Ukraine 'On Local Self-Government Bodies', the Law of Ukraine 'On Service in Local Self-Government Bodies', the Law of Ukraine 'On Elections of Deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea, Local Councils and Village, Settlement and City Heads' and the Constitution of Ukraine, Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine 'On the continuity of the functioning of representative bodies of local self-government (village, settlement, city, district in cities, district, regional councils, village, settlement, city heads) in Ukraine in the conditions of military aggression by the Russian Federation'.

The main areas of activity of the councils and the specifics of their work based on the personal activity of deputies have been determined. Grounds for the further preservation of district councils have been proposed and their level of institutional capacity in conditions of martial law has been studied.

Keywords: district councils, local self-government bodies, second level of local self-government, martial law, law of Ukraine, Constitution, deputies of district councils.

Постановка проблеми. Районні ради це другий рівень місцевого самоврядування в Україні. У 2020 році були проведені місцеві вибори і сформовані районні ради на рівні нових об'єднаних районів на території яких проживало не менше 180 тис. жителів. Фактично внаслідок адміністративної реформи відбу-

лося укрупнення районів у межах областей. Таким чином кількість районів в Україні зменшилась із 490 до 136.

На першому рівні місцевого самоврядування, остаточно та дещо примусово, були утворені громади навколо міських, сільських та селищних рад. Також зберігся третій рівень місцевого самоврядування обласні ради. Мажоритарні округи обласних депутатів фактично стали спів мірними із округами з виборів народних депутатів до Верховної Ради України. Проте у процесі проведення реформи децентралізації широко обговорювалося питання ліквідації районних рад, як другого рівня місцевого самоврядування, і утвердження дворівневого рівня місцевого самоврядування в Україні: громада та область. На законодавчому рівні в районних рад відібрано переважну більшість повноважень, джерел формування районного бюджету та передано на рівень громад. Проте самі районні ради не ліквідовано, і вони продовжили свою діяльність, а з лютого 2022 року в умовах воєнного стану. З вище зазначеного випливає актуальність дослідження.

Мета статті полягає у спробі дослідити інституційну спроможність районних рад в Україні, як органу місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Відповідно до мети постають наступні завдання:

- дослідити джерельну та законодавчу базу дослідження;
- з'ясувати специфіку інституційної спроможності районних рад в умовах воєнного стану;
- визначити актуальність існування районних рад як другого рівня місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Районна рада – це представницький орган місцевого самоврядування, який утворюється у межах району та представляє спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст, що входять до відповідного району. Районні ради не здійснюють самоврядування окремої громади, а діють на над рівнем територіальних громад, координуючи питання, що є спільними для всіх громад району.

Грунтовних наукових досліджень щодо існування та функціонування районних рад в умовах воєнного часу в Україні не знайдено. Окремо слід відзначити аналітичну доповідь групи авторів, щодо меж інституційної спроможності районних та обласних рад. У якій дослідники висловлюють рекомендації, щодо розширення повноважень районних рад шляхом внесення відповідних змін до профільних законів та утворення власних виконавчих органів при районних радах, без делегування повноважень районних рад районним державним адміністраціям. Адже, на думку авторів, це суперечить Європейській Хартії місцевого самоврядування [3], або ж Верховна Рада України має остаточно ліквідувати районні ради [9]. Головною причиною незначної кількості опублікованих наукових досліджень із обраної проблематики є те, що експертне та наукове

середовище вважало недоцільним існування районних рад, як пережитку та лишнього елементу в системі місцевого самоврядування. Проте, районні ради існують, проводять свою роботу й мінімум 119 оновлених районних рад входять до Всеукраїнської асоціації районних та обласних рад. Кожна рада в середньому має мінімум 42 обраних депутатів, значна частина яких проводять активну політичну та волонтерську діяльність [11]. Багато депутатів районних рад особисто долучилися до лав Збройних Сил України та добровольчих формувань територіальних громад.

Діяльність районних рад регулюється Конституцією України, зокрема, Основний закон визначає народ як носія суверенітету і єдине джерело влади, яка здійснюється, в тому числі й через органи місцевого самоврядування. Стаття 7 гарантує в Україні місцеве самоврядування як одну з основ конституційного ладу [8]. Стаття 140 визначає, що районні та обласні ради є органами місцевого самоврядування, які представляють спільні інтереси територіальних громад [8]. Стаття 141 передбачає, що депутати районних рад обираються громадянами на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування [8]. Стаття 143 закріплює повноваження районних рад, зокрема затвердження районних програм соціально-економічного та культурного розвитку, районного бюджету та контроль за їх виконанням [8].

Ключовим нормативно-правовим актом є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Цей закон визначає правовий статус районних рад, порядок формування та організацію роботи, компетенцію і повноваження, взаємовідносини з іншими органами влади [6]. Також до джерельної бази відноситься закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», що визначає процедуру обрання депутатів районних ради [5], та закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування», який визначає правовий статус службовців районних ради та порядок проходження служби в апараті ради та припинення служби [7].

Основною формою роботи районної ради є пленарні засідання (сесії). Також створюються: постійні комісії; тимчасові контрольні комісії; президія (за рішенням ради). Діяльність районних рад ґрунтується на принципах: народовладдя; законності; гласності та відкритості; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; підзвітності та відповідальності перед виборцями.

Згідно з Конституцією України, районні ради є органами місцевого самоврядування, але не мають власних виконавчих органів. Фактичним виконавчим органом є районні державні адміністрації, яким районні ради на початку каденції делегують більшу частину своїх виконавчих повноважень.

Районні ради формуються шляхом виборів депутатів на п'ять років виборцями територіальних громад району, як за партійним списком так і в

мажоритарних округах, де своїх кандидатів висували політичні партії. Ради діють на основі колегіальності та очолюються головою районної ради, якого обирають депутати зі свого складу таємним голосуванням.

До повноважень районних рад належать: затвердження районного бюджету та контроль за його виконанням; управління об'єктами спільної власності територіальних громад району; затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку району; координація діяльності громад з питань спільного значення; контроль за діяльністю районної державної адміністрації у межах визначених законом [6].

Загалом рівень повноважень районних рад після 2020 року різко скоротився, це викладено далі у порівняльній таблиці.

Порівняльна таблиця 1.

Сфера	Було (до реформи 2020 р.)	Стало (після реформи 2020 р.)
Загальна роль	Реальний орган місцевого самоврядування	Переважно представницький орган
Виконавчі органи	Мали вплив на виконавчі структури	Переважно представницький орган
Управління майном	Управляли значною кількістю об'єктів	Лише об'єкти спільної власності (якщо залишилися)
Бюджет	Формували й розподіляли районний бюджет	Фінансові повноваження мінімальні
Освіта	Утримували школи, лікарні	Передано територіальним громадам
Охорона здоров'я	Керували медичними закладами	Повноваження передані громадам
Соціальний захист	Організовували соцпрограми	Основні функції у громад
ЖКГ, інфраструктура	Відповідали за розвиток району	Повноваження передані громадам
Контрольні функції	Ширші	Обмежені законом
Вплив на управління	Значний	Обмежений

У системі місцевого самоврядування України районні ради займають проміжне місце між базовим рівнем – сільськими, селищними та міськими радами та регіональним рівнем – обласними радами.

Проте у період оголошеного воєнного стану, відбулось обмеження діяльності місцевих та районних рад, зокрема частина повноважень рад була тимчасово передана військовим адміністраціям [12]. А самі рішення рад можуть скасовуватися або зупинятися, якщо вони суперечать вимогам воєнного стану. Місцеві вибори не проводяться під час воєнного стану. Склад рад не

оновлюється, навіть якщо закінчився термін повноважень, а він фактично завершився у жовтні 2025 року. Верховна Рада України своєю постановою продовжила легітимність діяльності районних ради, як органів місцевого самоврядування [1].

Депутатам районних рад на період воєнного стану заборонено виїздити за кордон в тому числі і жінкам. Це спричинило часту відмову від мандату серед депутатів районних рад, адже загалом у порівнянні із іншими каденціями, внаслідок обмеження впливовості районних рад, депутатський мандат районної ради для багатьох багаторічних депутатів став певним тягарем, що у період дії воєнного стану обмежив їх мобільність. Також частина обраних заможних депутатів відмовлялася від мандату з причини обов'язкового декларування своїх доходів і витрат. Наявні дослідження експертів громадського сектору стосуються лише депутатів місцевих територіальних громад, проте тенденція присутня і в районних радах, і підстави для складання повноважень депутатами районних рад фактично ідентичні [2].

У воєнний час мала б посилюватися управлінська та організаційна взаємодія районних рад із районними (державними) військовими адміністраціями у частині координації дій у межах району; участь у спільних нарадах, робочих групах; узгодження рішень щодо управління територіями, забезпечення оборони та безпеки, сприяння заходам територіальної оборони, підтримки військових частин і формувань, що розташовані на території району, зокрема сил територіальної оборони; участь у заходах захисту цивільного населення, ліквідації наслідків повітряних атак, артилерійських обстрілів, інших військових дій ворога, що призводять до руйнувань на території району, організація гуманітарної допомоги; підтримка внутрішньо переміщених осіб. Проте таких прикладів посилення співпраці занадто мало в основному координація як і у мирний час здійснюється через голову районної ради, або окремі ініціативи районних депутатів, переважно тих хто у воєнний час активно займається волонтерською роботою з допомоги ЗСУ. Така співпраця і координація водночас ускладнюється й тим, що існують серйозні практичні проблеми реалізації повноважень районних рад через фінансову неспроможність, обмежені джерела доходів районних бюджетів, постійну нестачу коштів на утримання апарату ради та реалізацію програм. Нечітке законодавче розмежування повноважень, дублювання функцій із військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування рівня громад, що змушують районні ради звертатися за фінансовою допомогою до обласних рад та обласних адміністрацій для фінансування оплати праці апарату ради. Це призвело до скорочення апарату районних рад, нестачі кваліфікованих спеціалістів, викликало плинність кадрів та зниження активності, помітності та незалежності районної ради як впливової інституції у минулому.

Така ситуація призводить до того, що районні ради в умовах воєнного часу отримали відсутність реальних механізмів впливу на політичні та суспільно-політичні процеси у новому великому районі. В умовах низького рівня суспільної довіри, нерозуміння населенням ролі районних рад, сприйняття їх як формального або зайвого рівня влади, призводить до низької активності депутатів районних рад як на своїх округах так і в районі в цілому. Адже через відсутність районного бюджету районний депутат не здатний гарантувати вирішення проблем своїх виборців. Особливо якщо ці проблеми потребують фінансової допомоги із бюджету. А вплив районного депутата на окрузі громади стає виключно номінальним і залежним від його власної фінансової незалежності, громадського авторитету та суспільно-політичної активності.

Відповідно є негативні наслідки зниження ролі районних рад, так зокрема ослаблення представництва інтересів громад перед головами районних військових адміністрацій, зменшення політичного впливу місцевих районних депутатів, формалізація діяльності районних рад, проведення сесій із суто формальним порядком денним. Районні ради часто виконують символічні або протокольні функції, що супроводжується низькою практичною цінністю ухвалених рішень.

Більшість експертів та науковців роблять висновки щодо недоцільності існування районних рад у майбутньому і вважають їх сучасне існування відсутністю політичної волі до внесення змін до Конституції України. З чим складно не погодитися. Але такий стан справ, призведе до того, що при майбутніх виборах районні ради можуть бути не сформовані, через небажання політичних партій висувати своїх кандидатів до районних рад або небажання самих кандидатів балотуватися до складу районних рад. Адже районні ради згідно існуючого законодавства фактично виглядають формальними. Тому логічно, що їх потрібно або ліквідувати, або формувати нові повноваження та джерела наповнення районного бюджету для їх функціонування [9].

До доцільності та інституційної перспективності збереження районних рад в умовах воєнного та післявоєнного періоду, можна віднести наступні: районні ради можуть допомагати державним військовим адміністраціям у координації гуманітарних, соціальних та комунальних програм, тримати комунікацію між виборцями і головою районної військової адміністрації. Допомагати відстоювати інтереси громад у прийнятті рішень військовими адміністраціями. Брати участь у організації допомоги внутрішньо переміщеним особам; проводити незалежний контроль за розподілом гуманітарної допомоги. Інформувати населення про важливі рішення та дії влади та допомагати у протидії дезінформації. До перспектив існування районних рад у післявоєнний період можна віднести те що ради, можуть стати органами, що координують діяльність громад у межах району, забезпечують інтеграцію окремих громад у єдину систему управління.

Здійснювати контроль та баланс влади, бути механізмом контролю за місцевими районними адміністраціями та забезпечувати демократичний нагляд і прозорість. Депутати районних рад можуть брати участь у стратегічному плануванні розвитку району, сприяти розподілу ресурсів між громадами, які відновлюють інфраструктуру. Депутати та апарат районних рад, як правило мають досвід управління, завжди готові до швидкої мобілізації для вирішення кадрових кризових ситуацій. Райради можуть допомагати запобігати конфліктам між громадами та забезпечувати представництво інтересів менших громад, які можуть бути «поза увагою» районної, обласної та центральної влади.

Проте, всі ці, вищезазначені напрями діяльності не є занадто важливими, щоб зберегти необхідність існування районних рад у майбутньому. Існування районних ради та районних державних адміністрацій в Україні, стало можливим внаслідок розподілу сфер політичного впливу між Президентом та Верховною Радою України у період підготовки та затвердження Конституції України. Тобто їх існування викликано не потребою для вирішення управлінської проблеми, а лише політичною боротьбою за владу між Президентом Леонідом Кучмою та головою Верховної Ради України Олександром Морозом. Фактично існуючий рівень зосередження основного блоку повноважень на рівні громади станом на сьогодні виправдовує себе та показує свою ефективність у порівнянні із періодом виживання місцевого самоврядування до старту реформи фінансової децентралізації у 2016 році.

Значна частина новоутворених районних рад опинилася в окупації з лютого 2022 року і фактична доля їх голів, багатьох депутатів не відома. Також не зрозумілим є їх юридичний статус, чи проводяться їх сесії, і яке юридичне значення таких рішень [10].

Президент України активно залучає голів районних рад до роботи Конгресу місцевих та регіональних влад при Президенті України [4; 11]. Конгрес фактично є неформальною платформою для проведення нарад, конференцій між Президентом України та головами органів місцевого самоврядування. Обговорені питання порядку денного не є обов'язковими для виконання на місцях. Хоча можуть бути підставою для подальшої реалізації через законодавчі ініціативи з боку Президента України.

Висновок. У процесі децентралізації районні ради не були ліквідовані з причини відсутності необхідної конституційної більшості голосів у Верховній Раді України. Наявність статей у Конституції, що визначають існування районних рад, призвело до того, що Центральна виборча комісія України оголосила про вибори до їх складу. Дослідники з публічного управління та адміністрування незацікавлені у дослідженні обраної проблематики, оскільки переконані, що районні ради в майбутньому будуть ліквідовані як рівень місцевого самоврядування, а на період воєнного стану діяльність таких районних

рад є формальною. Існування районних рад визначається вимогами Конституції України та закону України «Про органи місцевого самоврядування». Наявні аналітичні дослідження щодо інституційної спроможності районних ради мають суто політологічний характер.

Інституційна спроможність характеризується зниженням ролі районних рад, що стало наслідком структурних реформ децентралізації, фінансової обмеженості та особливостей правового режиму воєнного стану. Водночас це породжує проблему балансу між ефективністю управління та демократичним представництвом на районному рівні. Існуюча система делегування своїх обмежених повноважень районним державним адміністраціям погіршують інституційну спроможність районних рад та суперечать Європейській Хартії місцевого самоврядування.

У результаті реформи децентралізації повноваження та ресурси значною мірою перейшли до територіальних громад, що зменшило практичну роль районних рад. Проте вони й надалі залишаються важливими для управління спільним майном яке ще не було передано на баланс громад; вирішення міжмуніципальних питань, таких як затвердження меж населених пунктів та територіальних громад; забезпечення представництва інтересів громад на районному рівні (доволі абстрактне твердження), погодження на видобування корисних копалин; контролю за діяльністю голови районної державної адміністрації тощо. Проте ці функції легко може виконувати обласна рада. Відповідно підтримуємо позицію експертів і науковців із публічного управління та адміністрування щодо необхідності встановлення в Україні дворівневого ступеня місцевого самоврядування: громада-область.

Література:

1. Верховна Рада України прийняла Постанову про безперервність функціонування представницьких органів місцевого самоврядування (сільських, селищних, міських, районних у містах, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів) в Україні в умовах військової агресії російської федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/266704.html>
2. Дмитро Баштовий, Костянтин Донченко. У якому складі малі громади підходять до 5-ї річниці своїх повноважень? [Електронний ресурс]. – <https://opora.ua.org/vybyory/u-yakomu-skladi-mali-gromadi-pidhodyat-do-5-yi-richnici-svoyih-povnovazhen-25834>
3. Європейська Хартія місцевого самоврядування м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
4. Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text>
5. Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2487-17#Text>
6. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

7. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>
8. Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Межі інституційної спроможності: як працює влада в Україні. Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2025. 40 с.
10. Оновлено перелік територій бойових дій та тимчасової окупації: діють грудневі зміни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kadroland.com/news/4111-perelik-boiovix-dii-ta-okupasiyi-onovleno-yaki-gromadi-uviisli>
11. Районні ради. Сайт всеукраїнської асоціації обласних та районних ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uaror.org.ua/%d1%80%d0%b0%d0%b9%d0%be%d0%bd%d0%bd%d1%96-%d1%80%d0%b0%d0%b4%d0%b8/>
12. Скільки військових адміністрацій утворено в Україні за час дії воєнного стану? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.chesno.org/post/5824/>

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy pryiniala Postanovu pro bezperervnist funktsionuvannya predstavnytskykh orhaniv mistsevoho samovriaduvannya (silskykh, selyshchnykh, miskyykh, raionnykh u mistakh, raionnykh, oblasnykh rad, silskykh, selyshchnykh, miskyykh holiv) v Ukraini v umovakh viiskovoi ahresii rosiiskoi federatsii [The Verkhovna Rada of Ukraine adopted a resolution on the continuity of the functioning of representative bodies of local self-government (village, settlement, city, district in cities, district, regional councils, village, settlement, city heads) in Ukraine in the context of military aggression by the Russian Federation.] rada.gov.ua. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/razom/266704.html> [in Ukrainian].
2. Dmytro Bashtovyi, Kostiantyn Donchenko. U yakomu skladi mali hromady pidkhodiat do 5-yi richnytsi svoikh povnovazhen? [Dmytro Bashtovyi, Kostiantyn Donchenko. How are small communities approaching the fifth anniversary of their powers?] oporaua.org. Retrieved from <https://oporaua.org/vybory/u-yakomu-skladi-mali-gromadi-pidhodyat-do-5-yi-richnici-svoyih-povnovazhen-25834> [in Ukrainian].
3. Yevropeiska Khartiia mistsevoho samovriaduvannya m. Strasburh, 15 zhovtnia 1985 roku [European Charter of Local Self-Government Strasbourg, 15 October 1985]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
4. Zakon Ukrainy «Pro asotsiatsii orhaniv mistsevoho samovriaduvannya» [Law of Ukraine ‘On Associations of Local Self-Government Bodies’]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text> [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro vybory deputativ Verkhovnoi Rady Avtonomnoi Respubliky Krym, mistsevykh rad ta silskykh, selyshchnykh, miskyykh holiv» [5. Law of Ukraine ‘On Elections of Deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea, Local Councils and Village, Settlement and City Heads’] zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2487-17#Text> [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannya v Ukraini» [Law of Ukraine ‘On Local Self-Government in Ukraine’] zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannya» [Law of Ukraine ‘On Service in Local Self-Government Bodies’] zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> [in Ukrainian].
8. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

9. Mezhi instytutsiinoi spromozhnosti: yak pratsiuie vlada v Ukraini (2025). [The limits of institutional capacity: how power works in Ukraine] Nizhyn. [in Ukrainian].

10. Onovleno perelik terytorii boiovykh dii ta tymchasovoi okupatsii: diut hrudnevi zminy [The list of territories of military operations and temporary occupation has been updated: December changes are in effect] kadroland.com. Retrieved from <https://kadroland.com/news/4111-perelik-boiovix-dii-ta-okupaciyi-onovleno-yaki-gromadi-uviisli> [in Ukrainian].

11. Raionni rady. Sait vseukrainskoi asotsiatsii oblasnykh ta raionnykh rady [District councils. Website of the All-Ukrainian Association of Regional and District Councils] uaror.org.ua. Retrieved from <https://www.uaror.org.ua/%d1%80%d0%b0%d0%b9%d0%be%d0%bd%d0%bd%d1%96-%d1%80%d0%b0%d0%b4%d0%b8/> [in Ukrainian].

12. Skilky viiskovykh administratsii utvoreno v Ukraini za chas dii voiennoho stanu? [How many military administrations have been established in Ukraine during the period of martial law?] chesno.org. Retrieved from <https://www.chesno.org/post/5824/> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 351:349.2:341.176(477+4)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1013-1027](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1013-1027)

Бойко Антоніна Олександрівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри трудового, земельного та господарського права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0001-7613-3238>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ТРУДОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЄС У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена зростанням трудової міграції громадян України до держав Європейського Союзу та необхідністю забезпечення рівності їхніх трудових прав у межах європейського правового простору. Метою статті було виявлення особливостей нормативного регулювання та правозастосовної практики Європейського Союзу щодо забезпечення рівності трудових прав громадян України як громадян третіх країн у порівнянні з громадянами держав-членів ЄС. Дослідження здійснено із застосуванням системного та порівняльно-правового аналізу, формально-юридичного методу, аналізу судової практики Суду ЄС, а також елементів інституційного та функціонального підходів до оцінки правозастосовних механізмів забезпечення недискримінації. Установлено багаторівневу нормативну архітектуру принципу рівності трудових прав, що формується на міжнародному, регіональному та наднаціональному рівнях. Проаналізовано судову практику Суду ЄС, яка конкретизує заборону дискримінації та формує доктрину субстантивної рівності у сфері зайнятості. Виявлено, що правовий статус громадян України як громадян третіх країн передбачає диференційований обсяг трудових і соціальних прав, допустимий у межах директив ЄС. Ідентифіковано основні правові та процедурні обмеження реалізації трудових прав, включаючи дозвільні процедури доступу до зайнятості, бар'єри визнання кваліфікацій та обмежений доступ до соціального забезпечення. Обґрунтовано наявність розриву між формальним нормативним закріпленням принципу рівності та його фактичною реалізацією щодо громадян України в ЄС. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення національного трудового та міграційного законодавства України, розроблення державної політики у сфері захисту трудових мігрантів, а також для гармонізації національних правових механізмів із *acquis* ЄС у процесі євроінтеграції України.

Ключові слова: нормативне регулювання, дискримінація, трудова міграція, справедлива винагорода, свобода об'єднання.

Boiko Antonina Oleksandrivna PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Labor, Land and Commercial Law, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0001-7613-3238>

ENSURING EQUALITY OF LABOR RIGHTS OF CITIZENS OF UKRAINE AND EU MEMBER STATES IN EUROPEAN LAW ENFORCEMENT PRACTICE

Abstract. The relevance of the study is due to the growth of labor migration of Ukrainian citizens to the European Union and the need to ensure equality of their labor rights within the European legal space. The aim of the article was to identify the features of the regulatory regulation and law enforcement practice of the European Union in ensuring equality of labor rights of Ukrainian citizens as third-country citizens in comparison with citizens of EU member states. The study was carried out using systemic and comparative legal analysis, formal legal method, analysis of the case law of the Court of Justice of the EU, as well as elements of institutional and functional approaches to assessing law enforcement mechanisms to ensure non-discrimination. A multi-level normative architecture of the principle of equality of labor rights, which is formed at the international, regional and supranational levels, is established. The case law of the Court of Justice of the EU, which specifies the prohibition of discrimination and forms the doctrine of substantive equality in employment, is analyzed. It was found that the legal status of Ukrainian citizens as third-country nationals provides for a differentiated scope of labor and social rights, permissible within the framework of EU directives. The main legal and procedural restrictions on the implementation of labor rights were identified, including permit procedures for access to employment, barriers to recognition of qualifications, and limited access to social security. The existence of a gap between the formal regulatory consolidation of the principle of equality and its actual implementation in relation to Ukrainian citizens in the EU was substantiated. The results of the study can be used to improve the national labor and migration legislation of Ukraine, develop state policy in the field of protection of labor migrants, as well as to harmonize national legal mechanisms with the EU acquis in the process of Ukraine's European integration.

Keywords: regulatory regulation, discrimination, labor migration, fair remuneration, freedom of association.

Постановка проблеми. Інтенсифікація євроінтеграційних процесів України та розширення трудової міграції українських громадян до держав-членів Європейського Союзу (ЄС) актуалізують питання забезпечення рівності трудових прав між громадянами України та громадянами ЄС у правозастосов-

ній практиці. Наявність Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також поступова гармонізація національного трудового законодавства з *acquis* ЄС не гарантують автоматичної рівності правового статусу працівників у сфері доступу до зайнятості, соціального забезпечення, недискримінації та захисту трудових прав.

У правозастосовній практиці держав ЄС спостерігаються відмінності у тлумаченні норм щодо статусу третіх громадян, застосуванні принципу рівного ставлення та механізмах правового захисту трудових мігрантів, що зумовлює фрагментарність реалізації принципу рівності. Крім того, національні правові режими держав-членів ЄС містять різні адміністративні та процедурні бар'єри для громадян третіх країн, включаючи вимоги до дозволів на роботу, обмеження доступу до певних секторів ринку праці та диференційований підхід до соціальних гарантій. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження європейської правозастосовної практики з метою виявлення нормативних та інституційних механізмів забезпечення рівності трудових прав, а також визначення можливостей імплементації відповідних стандартів у національну правову систему України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях права Європейського Союзу значну увагу приділено правовому становищу громадян третіх країн у сфері зайнятості, однак результати цих робіт свідчать про збереження суттєвих розбіжностей між нормативним закріпленням принципу рівного ставлення та його фактичною реалізацією. Зокрема, у праці А. Weatherburn [1] обґрунтовано, що режим єдиного дозволу на проживання і роботу, попри декларовану ідею рівного ставлення, на практиці не усуває структурної нерівності між громадянами ЄС і працівниками з третіх країн. Авторка встановлює, що широкі винятки з принципу рівності, залишені на розсуд держав-членів, призводять до фрагментації трудових прав і збереження асиметрії доступу до соціальних та професійних переваг.

Подібні висновки поглиблює Р. Melin [2], який, аналізуючи оновлену редакцію директиви про єдиний дозвіл, доходить висновку, що законодавчі зміни мають радше коригувальний, ніж трансформаційний характер. Дослідник показує, що, попри розширення переліку прав, держави-члени зберігають значний простір для обмежувального тлумачення принципу рівного ставлення, що унеможливує досягнення реальної правової конвергенції між громадянами ЄС та третіми громадянами у сфері зайнятості.

Проблема фрагментації принципу рівності особливо виразно проявляється у сфері соціального забезпечення, що переконливо доводить М. Manfredi [3]. Авторка встановлює, що доступ громадян третіх країн до соціальних виплат у ЄС характеризується нерівномірністю та залежить від поєднання міграційного статусу, тривалості проживання і національних адміністративних практик. У

результаті принцип рівного ставлення функціонує не як універсальна гарантія, а як умовне право, реалізація якого значною мірою визначається внутрішньодержавними пріоритетами.

Окремий напрям наукової дискусії пов'язаний із правовими режимами тимчасового захисту, які набули особливого значення після 2022 року. У дослідженні Т. Kortukova та Ye. Yemets [4] доведено, що тимчасовий захист у ЄС забезпечує оперативний доступ до ринку праці, однак не гарантує повної рівності трудових прав із громадянами держав-членів. Автори наголошують, що цей режим має транзитний характер і супроводжується обмеженим доступом до соціального забезпечення та стабільних форм зайнятості.

Емпіричне підтвердження зазначених тенденцій міститься у роботі S. Koikkalainen та ін. [5], які на матеріалах Швеції та Фінляндії показали, що національна імплементація режиму тимчасового захисту відтворює існуючі моделі міграційного управління. Дослідники встановили, що, незважаючи на формальний доступ до праці, українські громадяни зіштовхуються з сегментацією ринку праці та непрямими обмеженнями професійної мобільності.

Теоретико-доктринальний вимір проблеми розкриває V. Salese [6], яка аналізує архітектуру соціального права ЄС крізь призму нетипових компетенцій Союзу. Авторка доходить висновку, що соціально-трудова гарантія для громадян третіх країн формується фрагментарно та опосередковано, що зумовлює структурну нерівність навіть за наявності розвиненої нормативної бази рівного ставлення. Такий підхід дозволяє пояснити, чому принцип рівності у праві ЄС має різний ступінь інтенсивності залежно від правового статусу особи.

Аналіз наведених досліджень свідчить, що науковий дискурс зосереджений переважно на окремих правових режимах, директивах або національних кейсах, тоді як комплексний аналіз взаємодії нормативного регулювання та судової правозастосовної практики ЄС щодо реалізації рівності трудових прав громадян України залишається обмеженим. Недостатньо дослідженим є також питання співвідношення формального принципу рівного ставлення з фактичними правовими та процедурними бар'єрами, що виникають у практиці держав-членів. Саме заповнення цих прогалів і становило наукову спрямованість даного дослідження.

Мета статті полягала у виявленні особливостей правозастосовної практики держав Європейського Союзу щодо забезпечення принципу рівного ставлення до працівників – громадян України як громадян третіх країн. Для досягнення поставленої мети у статті було визначено такі **завдання дослідження**: проаналізувати нормативно-правові основи принципу рівності трудових прав у праві Європейського Союзу та міжнародно-правових актах; дослідити судову та адміністративну правозастосовну практику ЄС щодо недискримінації та рівного доступу до трудових прав; виявити основні правові та процедурні обмеження, які впливають на реалізацію трудових прав громадян України в ЄС.

Виклад основного матеріалу. Принцип рівності трудових прав належить до фундаментальних принципів міжнародного трудового права та закріплюється у багаторівневій системі універсальних і спеціалізованих міжнародно-правових актів. Його нормативне оформлення ґрунтується на загальновизнаних нормах і принципах міжнародного права прав людини, які формують універсальні мінімальні стандарти недискримінації у сфері праці та зайнятості. Базовим універсальним документом, що закріплює правову основу принципу рівності, є Загальна декларація прав людини 1948 року [7], яка проголошує рівність усіх людей у гідності та правах і забороняє дискримінацію за будь-якими ознаками, включаючи національність та соціальне походження. Декларація також гарантує право кожної людини на працю, вільний вибір зайнятості, справедливі та сприятливі умови праці та захист від безробіття, що формує загальну нормативну рамку рівності у сфері трудових відносин.

Подальший розвиток універсальних стандартів рівності трудових прав відображено у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року [8], який зобов'язує держави забезпечувати реалізацію права на працю без дискримінації та гарантувати справедливу і сприятливу винагороду, рівну оплату за працю рівної цінності, а також безпечні та здорові умови праці. Пакт конкретизує зобов'язання держав щодо забезпечення рівних можливостей у сфері зайнятості та професійної діяльності, що надає принципу рівності нормативно зобов'язуючого характеру. Спеціалізовані міжнародно-правові стандарти у сфері рівності трудових прав сформовані в рамках Міжнародної організації праці (МОП). Конвенція МОП № 100 про рівну винагороду за працю рівної цінності [9] закріплює зобов'язання держав-учасниць забезпечувати принцип рівної оплати праці без дискримінації, що становить один із ключових елементів матеріальної рівності у трудових відносинах. Конвенція МОП № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять [10] визначає дискримінацію як будь-яке розрізнення, виключення або перевагу, що порушує рівність можливостей або ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності, та зобов'язує держави здійснювати національну політику, спрямовану на усунення дискримінаційних практик.

Регіональні стандарти Ради Європи конкретизують універсальні міжнародно-правові підходи до забезпечення рівності трудових прав та формують деталізовану нормативну рамку соціально-трудова гарантій. Ключовим документом у цій сфері виступає Європейська соціальна хартія (переглянута) [11], яка встановлює обов'язкові для держав-учасниць стандарти у сфері зайнятості, умов праці та соціального захисту, а також передбачає механізми моніторингу їх реалізації через систему періодичної звітності та процедуру колективних скарг. Нормативна конструкція Хартії ґрунтується на поєднанні загального принципу недискримінації з конкретними соціально-трудова правами, що мають забез-

печуватися на недискримінаційній основі. У межах цього документа закріплено право на працю, справедливу винагороду, безпечні та здорові умови праці, свободу об'єднання та колективні переговори, а також гарантії захисту від незаконного звільнення та права на гідність у сфері праці. Реалізація цих прав розглядається як необхідна умова фактичної рівності можливостей на ринку праці та запобігання соціально-економічній дискримінації.

Хартія також передбачає спеціальні положення, спрямовані на усунення структурних форм нерівності у сфері зайнятості та професійної діяльності [11]. Зокрема, закріплено право на рівні можливості та рівне ставлення у сфері зайнятості без дискримінації за ознакою статі, що охоплює питання оплати праці, професійної підготовки, кар'єрного просування та умов праці. Окремі норми присвячені забезпеченню рівних можливостей для осіб з інвалідністю та працівників із сімейними обов'язками, що відображає підхід до рівності як до усунення непрямих дискримінаційних бар'єрів, пов'язаних із соціальними та демографічними чинниками. Важливим елементом регіональної моделі рівності є взаємозв'язок трудових прав із системою соціального захисту. Хартія гарантує право на соціальне забезпечення, соціальну та медичну допомогу та доступ до соціальних служб, що розглядається як інструмент запобігання фактичній дискримінації на ринку праці [11]. Обмеження доступу до соціальних гарантій або складні адміністративні процедури можуть призводити до непропорційного звуження трудових можливостей окремих категорій працівників, включаючи трудових мігрантів.

Особливе значення для дослідження рівності трудових прав громадян України має положення Хартії щодо трудових мігрантів [11]. Відповідні норми передбачають обов'язок держав забезпечувати недискримінаційне ставлення до іноземних працівників у сфері оплати праці, умов праці, членства у професійних об'єднаннях та доступу до правосуддя. Це формує регіональний стандарт правового статусу трудових мігрантів і дозволяє оцінювати практики держав з точки зору відповідності принципу рівного ставлення. Нормативні положення Хартії отримують практичне наповнення через діяльність Європейського комітету з соціальних прав [12], який здійснює моніторинг виконання зобов'язань держав та формує доктринально значущі підходи до тлумачення соціально-трудових прав. У своїй практиці Комітет виходить із принципу ефективності прав, оцінюючи не лише формальну наявність правових норм, а й їх фактичну реалізацію, доступність механізмів захисту та адекватність інституційних гарантій. Такий підхід дозволяє ідентифікувати непрямі форми дискримінації, що виникають унаслідок нейтральних за формою правил, які непропорційно обмежують певні категорії працівників

Узагальнення міжнародних, регіональних і наднаціональних нормативно-правових джерел свідчить про формування багаторівневої нормативної архітек-

тури принципу рівності трудових прав. Універсальні міжнародні стандарти прав людини та трудового права встановлюють базові мінімальні гарантії недискримінації у сфері праці, тоді як регіональні механізми Ради Європи конкретизують соціально-трудова зобов'язання держав і забезпечують їх тлумачення через контрольні інституції. Право Європейського Союзу, своєю чергою, деталізує принцип рівного ставлення шляхом закріплення імперативних норм у первинному та вторинному праві, а також через розвиток судової практики Суду ЄС, яка відіграє ключову роль у формуванні доктрини недискримінації та рівності у сфері зайнятості [12]. Водночас нормативне закріплення принципу рівності не забезпечує автоматичної рівності правового статусу громадян третіх країн, оскільки їх правове становище визначається спеціальними міграційними та трудовими режимами, що передбачають диференційований доступ до ринку праці та соціальних гарантій. Це зумовлює необхідність подальшого аналізу європейської правозастосовної практики з метою виявлення фактичних механізмів реалізації принципу рівності та меж його застосування щодо громадян України. Суд Європейського Союзу відіграє системоутворюючу роль у формуванні змісту принципу рівного ставлення у сфері зайнятості та праці, оскільки саме через його правові позиції здійснюється конкретизація та розвиток директивних положень щодо недискримінації. Судова практика Суду ЄС виступає не лише інструментом тлумачення норм первинного та вторинного права, а й фактичним квазірегуляторним джерелом права, яке формує доктрину рівності як динамічну правову категорію, адаптовану до соціально-економічних трансформацій та мобільності робочої сили в межах Європейського Союзу [11].

У контексті свободи пересування працівників Суд ЄС сформував доктрину заборони дискримінації за ознакою громадянства, що впливає зі статті 45 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЕС) [13]. Суд послідовно підкреслює, що національні заходи, які прямо або опосередковано ставлять працівників з інших держав-членів у менш сприятливе становище порівняно з національними працівниками, є несумісними з правом ЄС, якщо вони не обґрунтовані об'єктивними причинами та не відповідають принципу пропорційності. Такий підхід забезпечив формування наднаціонального стандарту рівного доступу до зайнятості, соціальних переваг і професійної діяльності для мобільних працівників у межах внутрішнього ринку. Важливим напрямом судової практики є розвиток концепції прямої та непрямой дискримінації у сфері зайнятості та професійної діяльності. Суд ЄС розмежовує ситуації прямої дискримінації, коли особа зазнає менш сприятливого ставлення на підставі захищеної ознаки, та непрямой дискримінації, коли формально нейтральні правила або практики призводять до непропорційно негативних наслідків для певних груп працівників [13]. Такий підхід дозволив розширити матеріальний зміст принципу рівності та перейти від формального до субстантивного

розуміння недискримінації, що має особливе значення для аналізу фактичного доступу до трудових прав.

Судова практика також характеризується активним застосуванням принципу пропорційності щодо обмежень доступу до ринку праці. Суд ЄС визнає можливість встановлення національних обмежень з огляду на легітимні цілі публічної політики, однак вимагає, щоб такі заходи були необхідними, адекватними та не перевищували меж, потрібних для досягнення поставленої мети [13]. У цьому контексті принцип пропорційності виступає ключовим інструментом балансування між свободою пересування працівників і суверенними повноваженнями держав-членів у сфері регулювання ринку праці. Суттєвим внеском Суду ЄС у розвиток принципу рівності є формування доктрини «рівності результату», яка виходить за межі формальної рівності перед законом і орієнтується на усунення фактичних соціально-економічних бар'єрів. Суд у своїй практиці наголошує, що забезпечення рівного ставлення передбачає не лише однакове застосування норм, а й усунення структурних нерівностей, які перешкоджають реальному доступу до зайнятості, професійної підготовки та кар'єрного розвитку.

Концептуальні підходи Суду ЄС щодо рівності трудових прав сформувалися у низці ключових рішень, які стосуються свободи пересування працівників, рівності оплати праці, заборони дискримінації за ознакою статі, віку, релігії та інвалідності [13]. Ці рішення створили прецедентну доктрину, що визначає межі допустимої диференціації правового статусу працівників та встановлює критерії оцінки дискримінаційних практик у сфері зайнятості. Одним із фундаментальних рішень у сфері свободи пересування працівників є справа *Union royale belge des sociétés de football association ASBL v Bosman* [14], у якій Суд ЄС визнав несумісними з правом ЄС правила трансферу футболістів та квоти на іноземних гравців. Суд наголосив, що будь-які національні або приватні регуляторні механізми, які обмежують мобільність працівників на підставі громадянства, порушують статтю 45 ДФЄС [13], навіть якщо такі механізми формально не є державними актами. Це рішення заклало принцип прямої горизонтальної дії свободи пересування працівників у приватноправових відносинах.

Подальший розвиток доктрини недискримінації за ознакою громадянства відбувся у справі *Angonese v Cassa di Risparmio di Bolzano* [15], у якій Суд ЄС визнав дискримінаційною вимогу щодо володіння специфічним мовним сертифікатом, виданим виключно в одному регіоні держави-члена. Суд підкреслив, що навіть нейтральні на перший погляд вимоги можуть становити непряму дискримінацію, якщо вони створюють непропорційні перешкоди для мобільних працівників з інших держав-членів. Це рішення сформувало доктрину непрямой дискримінації у сфері зайнятості та розширило матеріальний зміст принципу рівності.

У сфері гендерної рівності ключове значення має справа *Defrenne v Sabena* [16], у якій Суд ЄС визнав принцип рівної оплати праці за працю рівної цінності безпосередньо застосовним і таким, що має прямий ефект. Суд встановив, що заборона дискримінації за ознакою статі є фундаментальним принципом права ЄС, який підлягає застосуванню як у публічному, так і у приватному секторі. Це рішення заклало підвалини для розвитку концепції матеріальної рівності у сфері трудових відносин.

Проблематика вікової дискримінації була концептуально розкрита у справі *Mangold v Helm* [17], у якій Суд ЄС визнав принцип недискримінації за ознакою віку загальним принципом права ЄС, що має автономний характер і підлягає застосуванню навіть до повної імплементації відповідної директиви. Суд сформував доктрину загальних принципів права ЄС як джерела прямих прав та обов'язків, що суттєво посилило правовий захист працівників від дискримінації. Подальший розвиток цієї позиції відбувся у справі *Kücükdeveci v Swedex GmbH* [18], у якій Суд підтвердив прямий ефект принципу недискримінації за ознакою віку та обов'язок національних судів не застосовувати суперечливі національні норми.

Судова практика щодо дискримінації за ознакою релігії та переконань отримала розвиток у справі *Achbita v G4S Secure Solutions* [19], у якій Суд ЄС визнав можливість запровадження нейтральних корпоративних політик щодо релігійних символів, за умови їх загального і недискримінаційного застосування та відповідності принципу пропорційності. Суд сформулював критерії оцінки непрямої дискримінації та допустимості обмежень свободи релігії у сфері зайнятості.

У сфері захисту осіб з інвалідністю ключове значення має справа *НК Danmark (Ring and Skouboe Werge)* [20], у якій Суд ЄС розширив поняття інвалідності відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та зобов'язав роботодавців забезпечувати розумні пристосування для працівників з обмеженими можливостями. Це рішення сприяло переходу від формального підходу до рівності до концепції позитивних обов'язків роботодавців щодо усунення структурних бар'єрів на ринку праці.

Загалом судова практика Суду ЄС демонструє еволюцію принципу рівності від заборони прямої дискримінації до комплексної доктрини субстантивної рівності, яка охоплює непряму дискримінацію, позитивні обов'язки держав і роботодавців, а також вимоги пропорційності обмежень. Такий підхід має ключове значення для аналізу правового статусу громадян третіх країн, оскільки встановлює універсальні критерії оцінки допустимості диференціації їхніх трудових прав.

Незважаючи на нормативне закріплення принципу рівності трудових прав у міжнародному праві та праві Європейського Союзу, фактична реалізація трудо-

вих прав громадян України в державах-членах ЄС характеризується наявністю правових і процедурних обмежень, зумовлених специфікою правового статусу громадян третіх країн (табл. 1). Такі обмеження мають багатовимірний характер і проявляються у сфері доступу до ринку праці, соціального забезпечення, правового захисту та адміністративних процедур. Одним із ключових правових обмежень є диференціація правового статусу працівників залежно від міграційної категорії, що передбачає різний обсяг трудових і соціальних прав для тимчасових працівників, сезонних працівників, осіб із дозволом на тимчасове проживання та довгострокових резидентів. Норми директив ЄС щодо третіх громадян встановлюють принцип рівного ставлення, однак допускають винятки щодо доступу до соціальних виплат, професійної діяльності в окремих секторах та участі у програмах соціального забезпечення. Така нормативна диференціація створює структурну нерівність між громадянами ЄС і громадянами України, навіть за умови формального дотримання принципу недискримінації.

Таблиця 1

Ключові правові та процедурні обмеження реалізації трудових прав громадян України в державах-членах Європейського Союзу

Сфера реалізації трудових прав	Нормативна основа	Характер обмежень для громадян України	Практичні наслідки
Доступ до ринку праці	Директиви ЄС щодо правового статусу громадян третіх країн (зокрема щодо сезонних працівників, тимчасової зайнятості, довгострокових резидентів)	Диференціація правового статусу залежно від міграційної категорії; застосування тестів ринку праці; пріоритет громадян ЄС	Обмежений доступ до окремих секторів економіки; нестабільність зайнятості; залежність від роботодавця
Дозвільні та адміністративні процедури	Національне імплементаційне законодавство держав-членів ЄС	Необхідність отримання робочих віз і дозволів; складні та тривалі процедури підтвердження кваліфікацій; національні квоти	Зниження трудової мобільності; фактичне виключення з висококваліфікованих сегментів ринку праці
Соціальне забезпечення	Принцип рівного ставлення у праві ЄС із допустимими винятками для третіх громадян	Обмежений доступ до соціальних виплат і програм; різний обсяг соціальних прав залежно від статусу проживання	Фрагментація соціального захисту; зниження рівня соціальної безпеки та інтеграції
Професійна діяльність і кваліфікації	Акти ЄС щодо визнання професійних кваліфікацій	Неповне або вибіркове визнання дипломів і професійного досвіду	Недовикористання людського капіталу; професійна декваліфікація

Сфера реалізації трудових прав	Нормативна основа	Характер обмежень для громадян України	Практичні наслідки
Доступ до правосуддя та захист від дискримінації	Антидискримінаційне право ЄС; національні процесуальні норми	Мовні бар'єри; обмежений доступ до безоплатної правової допомоги; ризик втрати міграційного статусу	Латентність дискримінаційних практик; низька ефективність судового захисту
Інституційна імплементація	Директиви ЄС щодо рівності та контролю	Нерівномірна імплементація норм; різний рівень інституційної спроможності національних органів	Фрагментарна реалізація принципу рівного ставлення; залежність від національної практики

Джерело: складено автором на основі [2; 5; 7].

Процедурні обмеження реалізації трудових прав пов'язані з дозвільними механізмами доступу до зайнятості, які включають вимоги щодо отримання робочих віз, дозволів на роботу, підтвердження кваліфікацій та виконання інтеграційних критеріїв. У багатьох державах-членах ЄС процедури визнання професійних кваліфікацій характеризуються складністю та тривалістю, що фактично обмежує можливості мобільності працівників і доступу до висококваліфікованих сегментів ринку праці. Крім того, застосування національних квот, тестів ринку праці та пріоритету громадян ЄС при працевлаштуванні створює додаткові бар'єри для громадян третіх країн. Важливим обмежувальним чинником виступає обмежений доступ до систем соціального забезпечення та соціальних послуг. Хоча право ЄС передбачає принцип рівного ставлення у сфері соціального захисту для окремих категорій третіх громадян, держави-члени зберігають значний дискреційний простір щодо визначення обсягу соціальних прав, що призводить до фрагментації стандартів соціального захисту. Це, своєю чергою, впливає на реальну можливість здійснення трудових прав, оскільки соціальні гарантії є структурним елементом ефективної участі у ринку праці.

Процесуальні бар'єри також пов'язані з доступом до правосуддя та механізмів захисту від дискримінації. Практика свідчить, що громадяни третіх країн стикаються з труднощами у поданні скарг до національних судів, органів рівності та адміністративних інституцій через мовні бар'єри, обмежений доступ до правової допомоги, страх втрати міграційного статусу та залежність від роботодавця. Така ситуація знижує ефективність механізмів правового захисту та сприяє латентності дискримінаційних практик. Додатковим чинником обмеження реалізації трудових прав є економічні та інституційні асиметрії між державами-членами ЄС, що зумовлюють нерівномірну імплементацію директив

щодо рівності та різний рівень інституційної спроможності національних органів контролю. У результаті принцип рівного ставлення набуває фрагментарного характеру та залежить від національних адміністративних практик, судової культури та ресурсного забезпечення органів нагляду.

Узагальнюючи, правові та процедурні обмеження реалізації трудових прав громадян України в Європейському Союзі формуються поєднанням нормативної диференціації статусу третіх громадян, складних дозвільних процедур, обмеженого доступу до соціальних гарантій та інституційних бар'єрів правового захисту. Це свідчить про розрив між формальним закріпленням принципу рівності у праві ЄС та його фактичною реалізацією щодо громадян України, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення механізмів правової адаптації, адміністративних процедур і гарантій недискримінації у контексті євроінтеграційних процесів України.

Висновки. У статті досліджено нормативно-правові та правозастосовні аспекти забезпечення рівності трудових прав громадян України та громадян держав Європейського Союзу у європейській правовій системі, що дало змогу сформулювати комплексні наукові та практичні висновки. Установлено, що принцип рівності трудових прав має багаторівневу нормативну архітектуру, яка формується на універсальному міжнародно-правовому рівні, у регіональних механізмах Ради Європи та в наднаціональній правовій системі Європейського Союзу. Міжнародні документи ООН і конвенції Міжнародної організації праці закріплюють універсальні мінімальні стандарти недискримінації у сфері праці, тоді як Європейська соціальна хартія деталізує соціально-трудова гарантії та встановлює контрольні механізми їх реалізації. Право ЄС інституціоналізує принцип рівного ставлення через первинне та вторинне законодавство, а також через судову практику Суду ЄС.

Доведено, що судова практика Суду Європейського Союзу відіграє квазірегуляторну роль у формуванні змісту принципу рівності, оскільки через прецедентні рішення конкретизовано заборону дискримінації за ознакою громадянства, статі, віку, релігії та інвалідності, розроблено концепції прямої та непрямої дискримінації, принцип пропорційності обмежень доступу до ринку праці та доктрину субстантивної рівності. Визначено, що судові доктрини Суду ЄС трансформують формальну рівність у вимогу фактичної рівності результатів через усунення структурних бар'єрів у сфері зайнятості.

Виявлено, що правовий статус громадян України як громадян третіх країн зумовлює диференційований обсяг трудових і соціальних прав, що допускається директивами ЄС і підтверджується судовою практикою Суду ЄС. Така диференціація обґрунтовується міграційними режимами, однак її застосування обмежується принципами пропорційності, легітимної мети та недискримінації. Ідентифіковано основні правові та процедурні обмеження реалізації трудових

прав громадян України в ЄС, до яких належать: диференціація правового статусу залежно від міграційної категорії; складні дозвільні процедури доступу до зайнятості; обмежений доступ до систем соціального забезпечення; бар'єри визнання професійних кваліфікацій; процедурні труднощі доступу до правосуддя та механізмів захисту від дискримінації; фрагментарність імплементації стандартів рівності на національному рівні держав-членів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення національного трудового та міграційного законодавства України в контексті імплементації асquis ЄС, розроблення державної політики у сфері трудової міграції та підвищення ефективності механізмів захисту трудових прав громадян України за кордоном.

Література:

1. Weatherburn A. Working in Europe with a Single Permit: a Golden Ticket or Pie in the Sky? *European Journal of Migration and Law*. 2024. Vol. 26, No. 4. P. 446–470. DOI: <https://doi.org/110.1163/15718166-26040003>
2. Melin P. The Recast Single Permit Directive: an assessment of its changes for the rights of third-country nationals. *ERA Forum*. 2024. Vol. 25. P. 543–557. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12027-025-00823-1>
3. Manfredi M. Access to Social Benefits for Third-country Nationals in the European Union: Between Fragmentation and Equal Treatment. *European Papers*. 2025. URL: <https://www.europeanpapers.eu/e-journal/access-social-benefits-third-country-nationals-european-union-between-fragmentation-equal-treatment> (дата звернення: 31.01.2026).
4. Kortukova T., Yemets Ye. Temporary protection in the European Union: A legal analysis. *Legal Horizons*. 2024. Vol. 21(2). P. 36–45. DOI: <https://doi.org/10.54477/LH.25192353.2024.2>. pp.36-45
5. Koikkalainen S., Shmulyar Gréen O., Virkkunen J., Ferdoush M. A., Odynets S. Unpacking the temporary protection of displaced people from Ukraine within the tightening migration governance in Sweden and Finland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2026. Vol. 52(2). P. 427–446. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2025.2565913>
6. Salese V. Unorthodox Competences and the Functional Architecture of EU Social Law. *European Papers*. 2026. Vol. 1. URL: <https://www.europeanpapers.eu/archive/202601> (дата звернення: 30.01.2026).
7. Universal Declaration of Human Rights : adopted and proclaimed by General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 30.01.2026).
8. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights : adopted by General Assembly resolution 2200 A (XXI) of 16 December 1966. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> (дата звернення: 30.01.2026).
9. ILO Convention No. 100 concerning Equal Remuneration for Men and Women Workers for Work of Equal Value, 1951. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312245 (дата звернення: 30.01.2026).
10. ILO Convention No. 111 concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation, 1958. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312256 (дата звернення: 30.01.2026).

11. Revised European Social Charter : adopted on 3 May 1996, entered into force on 1 July 1999. URL: <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter> (дата звернення: 30.01.2026).
12. European Committee of Social Rights. Reporting system under the European Social Charter. URL: <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/national-reports> (дата звернення: 30.01.2026).
13. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. 2012. С 326. Р. 47–390. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT> (дата звернення: 30.01.2026).
14. Union royale belge des sociétés de football association ASBL v Bosman, Case C-415/93, Judgment of 15 December 1995. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61993CJ0415> (дата звернення: 30.01.2026).
15. Angonese v Cassa di Risparmio di Bolzano SpA, Case C-281/98, Judgment of 6 June 2000. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61998CJ0281> (дата звернення: 30.01.2026).
16. Defrenne v Sabena, Case 43/75, Judgment of 8 April 1976. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61975CJ0043> (дата звернення: 30.01.2026).
17. Mangold v Helm, Case C-144/04, Judgment of 22 November 2005. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62004CJ0144> (дата звернення: 30.01.2026).
18. Küçükdeveci v Swedex GmbH & Co. KG, Case C-555/07, Judgment of 19 January 2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62007CJ0555> (дата звернення: 30.01.2026).
19. Achbita and Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v G4S Secure Solutions NV, Case C-157/15, Judgment of 14 March 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0157> (дата звернення: 30.01.2026).
20. HK Danmark, acting on behalf of Ring and Skouboe Werge v Dansk almennyttigt Boligselskab and Dansk Arbejdsgiverforening, Joined Cases C-335/11 and C-337/11, Judgment of 11 April 2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0335> (дата звернення: 30.01.2026).

References:

1. Weatherburn, A. (2024). Working in Europe with a single permit: A golden ticket or pie in the sky? *European Journal of Migration and Law*, 26(4), 446–470. <https://doi.org/10.1163/15718166-26040003>
2. Melin, P. (2024). The recast Single Permit Directive: An assessment of its changes for the rights of third-country nationals. *ERA Forum*, 25, 543–557. <https://doi.org/10.1007/s12027-025-00823-1>
3. Manfredi, M. (2025). Access to social benefits for third-country nationals in the European Union: Between fragmentation and equal treatment. *European Papers*. <https://www.europeanpapers.eu/e-journal/access-social-benefits-third-country-nationals-european-union-between-fragmentation-equal-treatment>
4. Kortukova, T., & Yemets, Y. (2024). Temporary protection in the European Union: A legal analysis. *Legal Horizons*, 21(2), 36–45. <https://doi.org/10.54477/LH.25192353.2024.2.pp.36-45>
5. Koikkalainen, S., Shmulyar Gréen, O., Virkkunen, J., Ferdoush, M. A., & Odyne, S. (2026). Unpacking the temporary protection of displaced people from Ukraine within the tightening migration governance in Sweden and Finland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 52(2), 427–446. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2025.2565913>
6. Salese, V. (2026). Unorthodox competences and the functional architecture of EU social law. *European Papers*, 1. <https://www.europeanpapers.eu/archive/202601>

7. United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
8. United Nations. (1966). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
9. International Labour Organization. (1951). *Convention No. 100 concerning Equal Remuneration for Men and Women Workers for Work of Equal Value*. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312245
10. International Labour Organization. (1958). *Convention No. 111 concerning Discrimination (Employment and Occupation)*. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312256
11. Council of Europe. (1996). *Revised European Social Charter*. <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter>
12. European Committee of Social Rights. (n.d.). *Reporting system under the European Social Charter*. <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/national-reports>
13. European Union. (2012). *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union*, C 326, 47–390. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>
14. Court of Justice of the European Union. (1995). *Union royale belge des sociétés de football association ASBL v Bosman* (Case C-415/93). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61993CJ0415>
15. Court of Justice of the European Union. (2000). *Angonese v Cassa di Risparmio di Bolzano SpA* (Case C-281/98). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61998CJ0281>
16. Court of Justice of the European Union. (1976). *Defrenne v Sabena* (Case 43/75). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61975CJ0043>
17. Court of Justice of the European Union. (2005). *Mangold v Helm* (Case C-144/04). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62004CJ0144>
18. Court of Justice of the European Union. (2010). *Kücükdeveci v Swedex GmbH & Co. KG* (Case C-555/07). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62007CJ0555>
19. Court of Justice of the European Union. (2017). *Achbita and Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v G4S Secure Solutions NV* (Case C-157/15). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0157>
20. Court of Justice of the European Union. (2013). *HK Danmark (Ring and Skouboe Werge) v Dansk almennyttigt Boligselskab and Dansk Arbejdsgiverforening* (Joined Cases C-335/11 & C-337/11). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0335>

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 656.1.08:629.332

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1028-1037](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1028-1037)

Гнатюк Олександр Іванович кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри інженерного та технічного забезпечення, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0009-0005-4569-0302>

Смолінський Юрій Іванович старший викладач кафедри інженерного та технічного забезпечення, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0009-0003-9141-5710>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОСАМОКАТІВ В СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Анотація. У статті представлено результати комплексного наукового дослідження актуальних питань та викликів, пов'язаних із інтеграцією електросамокатів у сучасну систему безпеки дорожнього руху України в умовах динамічної трансформації міського простору. Проаналізовано стрімке поширення засобів персональної мікромобільності як закономірну та раціональну відповідь на запити мешканців сучасних мегаполісів щодо екологічного, економічного та високомобільного пересування. Водночас у роботі акцентується увага на тому, що цей процес висвітлює гострі правові, техніко-технологічні та інфраструктурні протиріччя, які потребують негайного системного врегулювання.

У межах дослідження детально розглянуто складну правову природу електросамоката як специфічного, багатоаспектного об'єкта транспортного права, що тривалий час перебував у статусі нормативної невизначеності. Автором проведено фундаментальне розмежування між категоріями «учасник дорожнього руху» та «користувач засобу мікромобільності», що має принципове значення для чіткого визначення меж цивільної та адміністративної відповідальності у разі виникнення дорожньо-транспортних пригод. Особливу увагу приділено критичному аналізу наявних прогалин у чинному законодавстві України та обґрунтуванню суттєвої невідповідності існуючих Правил дорожнього руху реаліям та викликам сучасного високоінтенсивного трафіку.

Використовуючи методи порівняльного правознавства, у статті ґрунтовно досліджено передовий міжнародний досвід нормативного регулювання мікромобільності, зокрема стратегічні рекомендації та стандарти таких авторитетних інституцій, як ETSC, ITF та UNECE. Це дозволило автору сформулювати власні

концептуальні пропозиції щодо гармонізації вітчизняного законодавства з європейськими безпековими стандартами. Наукова новизна публікації полягає в теоретичному обґрунтуванні та доведенні необхідності створення окремого спеціалізованого розділу в ПДР України, присвяченого виключно легким електричним транспортним засобам.

Практичне значення отриманих результатів викладено у формі конкретних, придатних до впровадження рекомендацій для органів державної законодавчої влади та інституцій місцевого самоврядування. Ці пропозиції спрямовані на системне зниження рівня травматизму серед усіх категорій учасників руху, зокрема пішоходів та найбільш вразливих користувачів самокатів. Висновки статті підкреслюють необхідність переходу до комплексного управлінського підходу, від тотальної цифровізації контролю швидкісних режимів із використанням технологій геофенсингу до стратегічного планування та розбудови захищеної, зв'язної і безпечної велоінфраструктури, що є запорукою сталого розвитку транспортної системи сучасного міста.

Ключові слова: мікромобільність, електросамокат, безпека дорожнього руху, правовий статус, Правила дорожнього руху, транспортне право, європейський досвід, законодавче регулювання, муніципальне управління, геофенсинг, імплементація норм, легкий електричний транспорт.

Hnatiuk Oleksandr Ivanovich PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Engineering and Technical Support, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0009-0005-4569-0302>

Smolinskyi Yurii Ivanovich senior teacher of the Department of Engineering and Technical Support, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Service of Ukraine, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0009-0003-9141-5710>

CURRENT ISSUES OF ELECTRIC SCOOTER USAGE IN THE ROAD SAFETY SYSTEM

Abstract. The article presents the results of a comprehensive scientific study addressing the topical issues and challenges associated with the integration of electric scooters into the modern road safety system of Ukraine amidst the dynamic transformation of the urban environment. The rapid expansion of personal micromobility tools is analyzed as a natural and rational response of metropolitan residents to the demands for sustainable, cost-effective, and highly mobile transportation. At the same time, the study emphasizes that this process highlights acute legal, technical, and infrastructural contradictions that require immediate systemic regulation.

Within the framework of the study, the complex legal nature of the electric scooter is examined in detail as a specific, multi-faceted object of transport law that has long remained in a state of regulatory uncertainty. The author provides a fundamental distinction between the categories of "road user" and "micromobility tool user," which is of paramount importance for the clear definition of the boundaries of civil and administrative liability in the event of road traffic accidents. Particular attention is paid to a critical analysis of existing gaps in the current legislation of Ukraine and the substantiation of the significant inconsistency of the existing Road Traffic Rules with the realities and challenges of modern high-intensity traffic.

Using methods of comparative law, the article thoroughly explores advanced international experience in the regulatory oversight of micromobility, in particular, the strategic recommendations and standards of such authoritative institutions as ETSC, ITF, and UNECE. This allowed the author to formulate original conceptual proposals for the harmonization of national legislation with European safety standards. The scientific novelty of the publication lies in the theoretical substantiation and proof of the necessity to create a separate specialized section in the Road Traffic Rules of Ukraine dedicated exclusively to light electric vehicles.

The practical significance of the obtained results is presented in the form of specific, implementable recommendations for state legislative bodies and local government institutions. These proposals are aimed at a systemic reduction in injury rates among all categories of road users, including pedestrians and the most vulnerable e-scooter users. The conclusions of the article emphasize the necessity of transitioning to a comprehensive management approach, from the total digitalization of speed limit control using geofencing technologies to strategic planning and the development of a protected, connected, and safe cycling infrastructure, which is a prerequisite for the sustainable development of the modern city's transport system.

Keywords: micromobility, electric scooter, road safety, legal status, Road Traffic Rules, transport law, European experience, legislative regulation, municipal management, geofencing, implementation of norms, light electric transport.

Постановка проблеми. Стрімка інтеграція засобів персональної мікромобільності, зокрема електросамокатів, у транспортні екосистеми міст України стала однією з найбільш визначальних тенденцій останніх років. Проте інтенсивність їх впровадження значно випередила темпи адаптації національної системи безпеки дорожнього руху. Головна науково-практична суперечність полягає у критичному розриві між фактичною роллю таких пристроїв як активних учасників руху та застарілою архітектурою правового регулювання, що й досі базується на традиційному розподілі дорожнього простору між автомобілями та пішоходами.

У контексті безпеки дорожнього руху ключовим викликом є відсутність гармонізованого підходу до термінологічного апарату в ПДР, що створює

ситуацію «правового вакууму». Це призводить до системного порушення пріоритетів на дорозі та провокує виникнення небезпечних точок конфлікту. З одного боку - з пішоходами у рекреаційних зонах, з іншого - з водіями автомобільного транспорту. Крім того, ситуація набуває складності через технічні характеристики самих пристроїв персональної мікромобільності - високою динамікою розгону при майже повній безшумності, що робить їх фактором раптовості у складних дорожніх ситуаціях.

Додатковим дестабілізуючим чинником є інфраструктурна фрагментарність міст, що проявляється у відсутності зв'язності велошляхів. Це перетворює окремі сегменти доріжок на ізольовані ділянки, що унеможлиблює створення єдиної транспортної мережі та знижує безпеку руху. Через відсутність розгалуженої мережі велодоріжок, водії електросамокатів змушені обирати між небезпекою на проїжджій частині та загрозою травмування третіх осіб на тротуарах.

Відсутність вимог до ідентифікації пристроїв, вікових обмежень та ігнорування засобів пасивної безпеки лише поглиблюють кризу аварійності. Отже, існує нагальна потреба у теоретичному обґрунтуванні комплексної моделі регулювання мікромобільності, яка б дозволила мінімізувати ці ризики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання безпечної експлуатації мікромобільного транспорту перебуває у центрі уваги провідних міжнародних інституцій та вітчизняних правознавців. На глобальному рівні фундаментальні стратегії розроблені European Transport Safety Council (ETSC), де основний акцент зроблено на технічній стандартизації пристроїв та впровадженні швидкісних лімітів [1]. Аналогічну позицію займає Міжнародний транспортний форум (ITF), чії фахівці обґрунтовують переваги мікромобільності для екології міст, але вказують на вразливість користувачів у змішаних потоках [2].

Окрему увагу приділено техніко-експлуатаційним параметрам. Експерти UNECE та об'єднання «Micromobility for Europe» досліджують вимоги до світлової сигналізації та гальмівних характеристик, як ключових факторів попередження ДТП [3, 4]. Досвід країн ЄС щодо страхування цивільної відповідальності висвітлено у звітах Squire Patton Boggs та оглядах EVZ.de [5, 6].

Нормативно-правовий статус електросамокатів, як новітніх засобів мікромобільності ґрунтовно досліджено в праці І. С. Протаса. Він здійснив юридичний аналіз використання засобів мікромобільності, визначивши їхнє місце в системі міського транспорту та правові межі їхньої експлуатації [12]. У своєму дослідженні О. Баранова деталізує соціально-економічні виклики муніципального управління, що виникають у процесі інтеграції мікромобільності в міську екосистему. Авторка акцентує увагу на ризиках інфраструктурної невідповідності міст та необхідності адаптації управлінських стратегій для збалансування інтересів різних груп мобільності. Зокрема, розглядаються питання економічної

доцільності розбудови веломереж та соціальні наслідки зміни пріоритетів міського планування на користь альтернативних видів транспорту [13]. Питанням просторового планування присвячені роботи В. Лебеда, який доводить необхідність перегляду стандартів проєктування вулиць [14]. Важливим доповненням є аналіз психології поведінки водіїв у публікаціях Transportation Research [15]. Попри значну кількість праць, динамічні зміни в правовому полі 2024–2026 років потребують додаткової систематизації [10, 11].

Метою даного дослідження є системний аналіз сучасного стану правового регулювання експлуатації електросамокатів, виявлення ключових проблем забезпечення безпеки дорожнього руху та обґрунтування науково-практичних пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правових механізмів інтеграції засобів мікромобільності у транспортну екосистему України. Реалізація поставленої мети передбачає передусім з'ясування правової природи електросамоката, як специфічного об'єкта транспортного права, що дозволить визначити його місце в системі учасників дорожнього руху. У межах статті також передбачено ґрунтовний аналіз чинних нормативно-правових актів та перспективних законопроектів (зокрема № 3023) для виявлення юридичних колізій, що перешкоджають ефективному регулюванню галузі. Важливою складовою публікації є вивчення та систематизація успішного європейського досвіду регулювання мікромобільності з метою визначення можливостей його адаптації та імплементації в українське правове поле. Підсумком дослідження є формулювання та обґрунтування конкретних пропозицій щодо внесення змін до Правил дорожнього руху України, спрямованих на підвищення рівня безпеки та гармонізацію взаємодії всіх категорій учасників руху.

Виклад основного матеріалу. З'ясування правової природи електросамоката є фундаментальною науковою проблемою, розв'язання якої дозволить вибудувати цілісну систему безпеки дорожнього руху. У сучасній юридичній доктрині України тривалий час існувала дискусія щодо класифікації цих пристроїв. Їх розглядали як іграшки, спортивний інвентар або засоби для розваг. Проте аналіз технічних характеристик сучасних засобів мікромобільності свідчить про їхню здатність розвивати швидкість, що за показниками кінетичної енергії прирівнює їх до легких мототранспортних засобів.

Згідно з міжнародними стандартами, зокрема Informal document WP.1 No.4e Rev.3 (UNECE), ключовими критеріями ідентифікації пристрою як повноцінного об'єкта транспортного права є потужність його силової установки та функціональне призначення - переміщення особи в межах загальної вулично-дорожньої мережі [3]. Таким чином, електросамокат володіє всіма ознаками джерела підвищеної небезпеки, що вимагає розповсюдження на нього специфічних правових норм цивільної та адміністративної відповідальності водія.

Переходячи до аналізу нормативно-правового регулювання в Україні, слід зазначити, що тривалий період «правового вакууму» поступово долається через

ініціювання відповідних законодавчих змін, а саме законопроєкту № 3023 та нових ініціатив Міністерства внутрішніх справ [10, 11]. Основна складність на сьогодні полягає в тому, що чинні Правила дорожнього руху України досі не містять виокремленого розділу, присвяченого саме легким електричним транспортним засобам. Це створює ситуацію, де користувач самоката де-юре сприймається як пішохід за застарілими нормами, але де-факто прирівнюється судами до водія транспортного засобу. У період 2025–2026 років судова практика перетворилася на ключовий регуляторний механізм, що фактично визначив правовий статус електросамокатів як повноцінних транспортних засобів. Через низку прецедентних рішень суди остаточно закріпили обов'язок користувачів мікромобільності нести відповідальність на рівні з водіями авто. Так, українські суди все частіше ухвалюють рішення за статтею 130 КУпАП (керування у стані сп'яніння) та статтею 286 КК України у випадках наїздів на пішоходів. Це є прямим підтвердженням того, що держава визнає водія електросамоката повноцінним суб'єктом дорожнього руху, відповідальним за життя та здоров'я інших учасників [8, 12].

Інфраструктурний аспект безпеки є невід'ємною складовою ефективного правового регулювання. Проблема «конфлікту просторів» в українських містах, стоїть вкрай гостро. Більшість міських вулиць були спроектовані за застарілою моделлю, яка передбачала лише два типи зон - проїжджу частину для автомобілів та тротуар для пішоходів. Електросамокат, через малий діаметр коліс, низьку помітність та відсутність пасивного захисту водія, є вкрай вразливим елементом трафіку поруч із великогабаритним транспортом. Проте, виїжджаючи на тротуар, цей засіб автоматично перетворюється на загрозу для пішоходів. Як обґрунтовано доводить В. Лебідь, критична фрагментарність велосипедної інфраструктури змушує користувачів постійно маневрувати між цими двома небезпечними середовищами [14]. Створення зв'язної мережі захищених смуг, які б фізично відокремлювали мікромобільність від швидкісних та великогабаритних транспортних засобів, маломобільних груп населення та звичайного пішохода є єдиним шляхом до реального зниження аварійності і підвищення безпеки дорожнього руху.

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виокремити готові рішення, які доцільно адаптувати до українських реалій. Особливої уваги заслуговує досвід Німеччини, де впроваджено систему обов'язкового страхування цивільної відповідальності для власників персонального легкого електротранспорту [6]. Наявність реєстраційного стікера-номера на самокаті не лише гарантує відшкодування збитків потерпілим у разі ДТП, а й дозволяє ефективно ідентифікувати порушників за допомогою камер автоматичної фіксації. Не менш цікавою є французька модель використання технології «геофенсингу» (geofencing) [7]. Завдяки GPS-моніторингу оператори шерингу мають можливість автоматично

знижувати швидкість пристроїв до 5–7 км/год у зонах високої концентрації людей (парки, площі, пришкільні території), може повністю заблокувати двигун, якщо самокат заїжджає на територію меморіалів, кладовищ або швидкісних магістралей. Впровадження таких технологічних обмежень дозволяє нівелювати «людський фактор» та попередити травматизм у зонах, де пішохід має безумовний пріоритет.

Технічний стан засобів мікромобільності також є об'єктом підвищеної уваги науковців. Згідно з рекомендаціями «Micromobility for Europe», значна частка інцидентів трапляється через технічну несправність або невідповідність конструкції дорожнім умовам [4]. Для безпечної експлуатації в системі ПДР електросамокат повинен відповідати таким критеріям, як наявність двох незалежних гальмівних систем, потужне переднє та заднє освітлення, а також висока помітність у темну пору доби завдяки світлоповертальним елементам [1].

В Україні на сьогодні відсутній чіткий механізм сертифікації або технічного огляду для електросамокатів, що дозволяє виїжджати на дороги пристроям із критичними пошкодженнями або надмірною потужністю двигуна, яка не відповідає навичкам водія.

Окремим, але надзвичайно важливим аспектом є культура водіння та освіта учасників руху. Результати досліджень, опубліковані у *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, свідчать, що переважна більшість аварій стається через переоцінку власних можливостей водієм самоката або через раптові маневри, непередбачувані для водіїв автомобілів [15]. Популяризація використання захисного шолома та впровадження базового навчання основам ПДР (наприклад, через додатки прокату) могли б суттєво знизити тяжкість наслідків дорожніх пригод. Безпека руху - це не лише набір законодавчих заборон, а й формування простору взаємоповаги між усіма категоріями учасників, що в Україні лише починає зароджуватися через активний діалог експертного середовища, бізнесу та органів влади [13].

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють констатувати, що правова природа електросамоката, як об'єкта транспортного права є комплексною та динамічною. За своїми техніко-експлуатаційними характеристиками, зокрема потужністю силової установки, динамікою набору швидкості та маневреністю, цей засіб виходить за межі категорії спортивного інвентарю. Встановлено, що електросамокат є повноцінним джерелом підвищеної небезпеки, що вимагає його чіткої класифікації як легкого персонального електричного транспортного засобу. Таке визначення дозволяє усунути термінологічну невизначеність і закласти фундамент для встановлення юридичної відповідальності користувачів на рівні з іншими водіями механічних транспортних засобів.

Аналіз чинної нормативно-правової бази та законопроектних ініціатив виявив критичну невідповідність між реальним станом дорожнього руху та його

законодавчим описом. Попри те, що судова практика останніх років уже фактично прирівнює користувачів електросамокатів до водіїв при кваліфікації правопорушень, відсутність у Правилах дорожнього руху спеціальних розділів щодо порядку їх пересування створює умови для правового нігілізму, що проявляється у масовому ігноруванні правил дорожнього руху, оскільки суб'єкти не сприймають ці норми, як обов'язкові до виконання. Існує нагальна потреба у легалізації статусу користувача мікромобільності, як самостійного суб'єкта дорожнього руху з чітким переліком прав, обов'язків та обмежень.

Вивчення світового досвіду підтвердило, що найефективнішим шляхом зниження травматизму є поєднання адміністративного регулювання з технологічними інноваціями. Для імплементації в українське правове поле найбільш релевантними визначено німецьку модель обов'язкового страхування та реєстрації пристроїв, що вирішує проблему ідентифікації порушників, а також французьку практику геофенсінгу, яка дозволяє муніципалітетам дистанційно обмежувати швидкість у зонах високої концентрації людей. Одночасно з цим безпека мікромобільності не може бути забезпечена виключно репресивними методами. Ключовим фактором залишається інфраструктурна модернізація міст. Подолання інфраструктурної фрагментарності шляхом створення захищених смуг руху та веломереж є єдиним способом фізичного розділення потоків із різною масою та швидкістю, що мінімізує ризики дорожньо-транспортних пригод.

Дослідження завершується обґрунтуванням комплексних змін до вітчизняного законодавства, які охоплюють як персональну відповідальність користувачів, так і технічні регламенти експлуатації мікротранспорту. Пропоновані новації включають запровадження вікового цензу (з 14 років) та засобів безпеки, що доповнюється жорсткою стандартизацією технічних характеристик самих пристроїв. Особлива увага приділена цифровізації міського простору через інтеграцію «геофенсінгу», що трансформує розрізнені одиниці мікромобільності у керований та безпечний елемент загальноміської транспортної системи.

Реалізація цих кроків дозволить трансформувати засоби мікромобільності з джерела підвищеної небезпеки на інтегрований, безпечний та високоефективний компонент транспортної системи сучасного міста.

Література:

1. Recommendations on Safety of E-scooters. Brussels : European Transport Safety Council, 2023. 24 p.
2. Safer Micromobility: Technical Background Report. Paris : OECD Publishing, 2022. 56 p.
3. Electric micromobility vehicles: Informal document WP.1 No.4e Rev.3. Geneva : UNECE, 2022. URL: <https://unece.org/>.
4. Technical Requirements for E-scooters. Micromobility for Europe, 2023. URL: <https://micromobilityforeurope.eu/>.
5. The New European Regulatory Framework for Micromobility. London : Squire Patton Boggs, 2023. 15 p.

6. Country Overview: E-scooter Regulations in Europe. EVZ.de, 2022. URL: <https://www.evz.de/> (дата звернення: 03.02.2026).
7. Cities' Shared Micromobility Schemes Need Better Regulations. World Economic Forum, 2024. URL: <https://www.weforum.org/>.
8. Електросамокати та велосипеди: правила і обмеження у 2025 році. Polis.ua, 2025. URL: <https://polis.ua/>.
9. Зміни для власників електросамокатів і велосипедів у 2025 році. Udrive.kiev.ua, 2025. URL: <https://udrive.kiev.ua/>.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пересування на засобах мікромобільності : Законопроект № 3023 від 10.02.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua>.
11. Проект змін до Правил дорожнього руху щодо засобів мікромобільності. Київ : МВС України, 2023. 12 с.
12. Протас І. С. Правове регулювання використання електросамокатів як засобів мікромобільності. Юридичний науковий вісник. 2023. № 2. С. 104–111.
13. Баранова О. Розвиток міської мікромобільності: виклики та ризики. Муніципальне управління. 2022. № 4. С. 58–66.
14. Лебідь В. Інфраструктурні рішення для електросамокатів у Києві. Просторове планування і транспорт. 2023. № 1. С. 34–43.
15. Exploring Electric Scooter Regulations and User Perspectives. Transportation Research Interdisciplinary Perspectives. 2023. Vol. 18. URL: <https://www.sciencedirect.com/>.

References:

1. European Transport Safety Council. (2023). Recommendations on Safety of E-scooters. Brussels: ETSC.
2. International Transport Forum. (2022). Safer Micromobility: Technical Background Report. Paris: OECD Publishing.
3. UNECE. (2022). Electric micromobility vehicles: Informal document WP.1 No.4e Rev.3. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe.
4. Micromobility for Europe. (2023). Technical Requirements for E-scooters. Retrieved from <https://micromobilityforeurope.eu/>
5. Squire Patton Boggs. (2023). The New European Regulatory Framework for Micromobility. London: Squire Patton Boggs.
6. EVZ.de. (2022). Country Overview: E-scooter Regulations in Europe. Retrieved from <https://www.evz.de/>
7. World Economic Forum. (2024). Cities' Shared Micromobility Schemes Need Better Regulations. Retrieved from <https://www.weforum.org/>
8. Polis.ua. (2025). Elektrosamokaty ta velosypedy: pravyla i obmezhenia u 2025 rotsi [E-scooters and bicycles: rules and restrictions in 2025]. Retrieved from <https://polis.ua/> [in Ukrainian].
9. Udrive.kiev.ua. (2025). Zminy dla vlasnykiv elektrosamokativ i velosypediv u 2025 rotsi [Changes for e-scooter and bicycle owners in 2025]. Retrieved from <https://udrive.kiev.ua/> [in Ukrainian].
10. Zakonoproiekt No. 3023 Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo peresuvannia na zasobakh mikromobilnosti [Draft Law No. 3023 On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Movement on Micromobility Devices]. (2020). itd.rada.gov.ua. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2023). Proekt zmin do Pravyl dorozhnoho rukhu shchodo zasobiv mikromobilnosti [Draft changes to the Traffic Rules regarding micromobility devices]. Kyiv: MVS Ukrainy [in Ukrainian].

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

12. Protas, I. S. (2023). Pravove rehuliuвання vykorystannya elektrosamokativ yak zasobiv mikromobilnosti [Legal regulation of the use of e-scooters as micromobility devices]. Yurydychnyi naukovyi visnyk – Legal Scientific Bulletin, 2, 104–111 [in Ukrainian].
13. Baranova, O. (2022). Rozvytok miskoi mikromobilnosti: vyklyky ta ryzyky [Development of urban micromobility: challenges and risks]. Munitsypalne upravlinnia – Municipal Management, 4, 58–66 [in Ukrainian].
14. Lebid, V. (2023). Infrastrukturni rishennia dlia elektrosamokativ u Kyievi [Infrastructural solutions for e-scooters in Kyiv]. Prostorove planuvannia i transport – Spatial Planning and Transport, 1, 34–43 [in Ukrainian].
15. Exploring Electric Scooter Regulations and User Perspectives. (2023). Transportation Research Interdisciplinary Perspectives, 18. doi:10.1016/j.trip.2023.100787.

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

УДК 351.85

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1038-1051](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1038-1051)

Гололобов Сергій Миколайович кандидат наук з державного управління, доцент кафедри соціальних та поведінкових наук Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Херсон, <https://orcid.org/0000-0002-6283-003X>

ЛІДЕРСТВО В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ЗАГРОЗ

Анотація. У статті досліджено лідерство в системі публічної влади як організаційно-управлінський механізм забезпечення стійкості культурної політики в умовах безпекових загроз. Актуальність теми зумовлена тим, що сучасний безпековий контекст вимагає від культурної політики здатності зберігати цілі, підтримувати безперервність культурних послуг, адаптувати інструменти управління та відновлювати інституційні спроможності. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні лідерства як механізму забезпечення стійкості культурної політики та розробленні аналітичної матриці для її моніторингу. Методологічну основу становлять системний і структурно-функціональний аналіз, контент-аналіз нормативно-правових актів України, узагальнення міжнародних аналітичних документів і концептуальне моделювання. Уточнено зміст понять «лідерство в системі публічної влади», «культурна політика», «безпекові загрози» та «організаційно-управлінський механізм забезпечення стійкості культурної політики». Лідерство трактовано як інституціоналізовану спроможність органів публічної влади формувати бачення, координувати взаємодію, мобілізувати ресурси, забезпечувати комунікацію та організовувати відновлення. Виокремлено інституційні, інфраструктурні, кадрові, ресурсні, інформаційно-комунікаційні та ціннісно-ідентифікаційні загрози. Обґрунтовано параметри стійкості культурної політики: безперервність, адаптивність, керованість, відновлюваність і ціннісну послідовність. Запропоновано аналітичну матрицю, що поєднує групи загроз, лідерські функції, управлінські інструменти та орієнтири моніторингу. Практичне значення результатів полягає у використанні запропонованого підходу для міжвідомчої координації, інтеграції сфери культури в плани стійкості, розвитку лідерських компетентностей та індикаторного оцінювання. Доведено, що лідерство є інтегративним механізмом забезпечення стійкості культурної політики в умовах безпекових загроз.

Ключові слова: безпекові загрози, відновлення, культурна політика, лідерство, міжвідомча координація, моніторинг, організаційно-управлінський механізм, публічна влада, резильєнтність, стійкість.

Hololobov Serhii Mykolayovych PhD in Public Administration, Associate Professor, Department of Social and Behavioural Sciences, Kherson State Agrarian and Economic University, Kherson, <https://orcid.org/0000-0002-6283-003X>

LEADERSHIP IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM AS AN ORGANISATIONAL AND MANAGEMENT MECHANISM FOR ENSURING THE SUSTAINABILITY OF CULTURAL POLICY IN THE CONTEXT OF SECURITY THREATS

Abstract. The article examines leadership in the public authority system as an organisational and managerial mechanism for ensuring the sustainability of cultural policy in the context of security threats. The relevance of the topic is due to the fact that the current security context requires cultural policy to be able to preserve goals, maintain the continuity of cultural services, adapt management tools and restore institutional capacities. The aim of the study is to substantiate leadership as a mechanism for ensuring the sustainability of cultural policy and to develop an analytical matrix for its monitoring. The methodological basis consists of systemic and structural-functional analysis, content analysis of Ukrainian regulatory and legal acts, generalisation of international analytical documents, and conceptual modelling. The content of the concepts of ‘leadership in the public authority system,’ ‘cultural policy,’ ‘security threats,’ and ‘organisational and managerial mechanism for ensuring the sustainability of cultural policy’ has been clarified. Leadership is interpreted as the institutionalised ability of public authorities to shape vision, coordinate interaction, mobilise resources, ensure communication and organise recovery. Institutional, infrastructural, personnel, resource, information and communication, and value and identity threats are identified. The parameters of cultural policy sustainability are substantiated: continuity, adaptability, manageability, renewability, and value consistency. An analytical matrix is proposed that combines groups of threats, leadership functions, management tools, and monitoring benchmarks. The practical significance of the results lies in the use of the proposed approach for interagency coordination, integration of the cultural sphere into sustainability plans, development of leadership competencies, and indicator assessment. It has been proven that leadership is an integrative mechanism for ensuring the sustainability of cultural policy in the context of security threats.

Keywords: security threats, recovery, cultural policy, leadership, interagency coordination, monitoring, organisational and management mechanism, public authority, resilience, sustainability.

Постановка проблеми. Поточний безпековий контекст висуває до державної політики у сфері культури вимогу стійкості: здатності зберігати цілі та функціональність, адаптувати інструменти і відновлювати інституційні та інфраструктурні спроможності під дією загроз. В українському нормативному полі ця вимога прямо узгоджується з підходом до культури як інструменту збереження ідентичності, соціальної згуртованості та посилення безпеки, зафіксованим у Стратегії розвитку культури в Україні до 2030 року [1]. Цей урядовий документ також встановлює процедури моніторингу та звітування щодо реалізації операційного плану, які мають здійснюватися починаючи з 2026 року [1]. У ширшому гуманітарному вимірі культурна політика узгоджується зі Стратегією утвердження української національної та громадянської ідентичності до 2030 року та правовими засадами відповідної державної політики [2].

Міжнародний контекст додатково підсилює актуальність теми. UNESCO розглядає культуру в надзвичайних ситуаціях як важливий компонент захисту прав людини, культурного плюралізму, соціальної згуртованості та повоєнного відновлення [3]. Для України, за даними Плану дій UNESCO щодо культури та відновлення, потреби у відновленні культурної спадщини, визначені в межах третьої Швидкої оцінки завданих збитків і потреб на відновлення України (RDNA3), є значними. Водночас діяльність у сфері культури охоплює моніторинг пошкоджень, невідкладні заходи захисту, відновлення об'єктів культурної спадщини та цифрову трансформацію управління спадщиною [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний контекст формують дослідження кризового та адаптивного лідерства і резильєнтності. У публічному управлінні кризове лідерство часто описується через завдання стратегічного керівника в кризі та критерії оцінювання його дій [5]. Паралельно зростає кількість праць, у яких адаптивне лідерство розглядається як сукупність практик і організаційних умов, що посилюють спроможність організацій діяти в умовах невизначеності [6]. На рівні інституцій публічного сектору резильєнтність пов'язується з адаптивністю, здатністю витримувати зовнішні кризові впливи та підтримувати виконання базових функцій. Такі висновки узгоджуються з аналітикою OECD щодо необхідності зміцнення резильєнтності публічних адміністрацій і ролі управлінських практик у цьому процесі [7].

У ширшому вітчизняному і зарубіжному науковому дискурсі проблематика лідерства в системі публічної влади, стійкості публічного управління та культурної політики розробляється у працях таких дослідників, як В. Кучменко, А. Булдиркаєва, В. Філіппова, М. Фролова, О. Дорофєєв, К. Христенко, С. Константилюк, О. Лозова, а також А. Boin, S. Kuipers, W. Overdijk, M. Sott, M. Bender. Водночас безпосередню джерельну і концептуальну основу цього дослідження становлять саме праці, представлені у списку використаних джерел, насамперед роботи А. Boin, S. Kuipers, W. Overdijk, M. Sott, M. Bender, аналітичні

документи OECD та матеріали UNESCO, оскільки вони найбільш повно відповідають предмету дослідження. Саме ці джерела дають змогу обґрунтувати кризове й адаптивне лідерство в публічному управлінні, розкрити зміст резильєнтності публічних адміністрацій, визначити роль публічної комунікації у забезпеченні стійкості та осмислити сферу культури як безпеково чутливий напрям державної політики в умовах кризових впливів.

Разом з тим у практико-орієнтованій площині державного управління залишається недостатньо опрацьованим питання інтеграції цих підходів у сферу культурної політики: лідерство нерідко трактується як персональна характеристика керівника або як загальна управлінська чеснота, тоді як для забезпечення стійкості потрібне інституціоналізоване лідерство, вбудоване в організаційно-управлінський механізм публічної влади. Саме на концептуально-аналітичне опрацювання цієї прогалини через аналітичну матрицю механізму і спрямоване дане дослідження.

Мета статті. *Мета статті* – обґрунтувати лідерство в системі публічної влади як організаційно-управлінський механізм забезпечення стійкості культурної політики в умовах безпекових загроз та запропонувати аналітичну матрицю для моніторингу його реалізації.

Методи та джерельна база дослідження: системний і структурно-функціональний аналіз, контент-аналіз нормативно-правових актів України (зокрема Законів і урядових стратегій), синтез міжнародних аналітичних документів (OECD, UNESCO), концептуальне моделювання і побудова матриці механізму. Дані емпіричних опитувань або статистичного вимірювання ефектів у дослідженні не використовуються; відповідно твердження про результативність подано як аналітичні орієнтири, а не як емпірично доведений причинний ефект.

Концептуально-методологічна рамка дослідження. Операціоналізація понять потрібна для того, щоб вивести тему зі сфери загальних суджень про лідерство і сферу культури до предметного поля механізмів державного управління.

Лідерство в системі публічної влади ми визначаємо як інституціоналізовану спроможність посадових осіб і управлінських команд на різних рівнях публічної влади формувати спільне бачення, забезпечувати координацію між суб'єктами, мобілізувати ресурси, здійснювати публічну комунікацію, приймати рішення в умовах невизначеності та організовувати навчання і відновлення інституцій. Таке визначення узгоджується з підходом до кризового лідерства як набору завдань стратегічного керівника в кризі, а також із сучасними уявленнями про адаптивне лідерство як практику, що потребує відповідного організаційного середовища [5].

Під *культурною політикою* ми розуміємо цілеспрямовану діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо формування

і реалізації цілей, пріоритетів та інструментів у сфері культури, включно із забезпеченням доступу до культурних благ, підтримкою культурних інституцій та охороною культурної спадщини. Нормативні основи культурної політики визначені Законом України «Про культуру» [8] і деталізуються Стратегією розвитку культури в Україні на період до 2030 року та операційним планом [1].

Організаційно-управлінський механізм забезпечення стійкості культурної політики ми розглядаємо як впорядковану систему суб'єктів, процедур, інструментів, ресурсів і каналів координації в публічній владі, через яку забезпечуються безперервність, адаптивність, керованість і відновлюваність культурної політики під впливом безпекових загроз. У цьому механізмі лідерство виконує інтегровальну роль: поєднує стратегування, координацію, комунікацію, мобілізацію і зворотний зв'язок в єдину управлінську логіку. Концептуальна відповідність такому підходу підтверджується тим, що урядова Стратегія розвитку культури в Україні до 2030 року [1] передбачає моніторинг, щорічне звітування і міжрівневу залученість виконавців, а отже потребує організаційно-управлінських спроможностей системи.

Безпекові загрози визначаємо як сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, які знижують спроможність публічної влади забезпечувати реалізацію культурної політики, включно з ризиками для життя і здоров'я, інфраструктури, інституцій, ресурсів, інформаційного середовища та ціннісно-ідентифікаційної сфери. Базова правова рамка широкого підходу до безпеки задається Законом України «Про національну безпеку України» [9].

Параметри стійкості в контексті культурної політики визначено як п'ять взаємопов'язаних характеристик: 1) безперервність – здатність підтримувати надання культурних послуг і базові функції інституцій; 2) адаптивність – здатність швидко змінювати інструменти та процедури без втрати цілей; 3) керованість – здатність системи зберігати координацію, відповідальність і розподіл ролей; 4) відновлюваність – здатність відновлювати інфраструктуру, процеси та кадрові спроможності; 5) ціннісна послідовність – здатність зберігати смислові орієнтири культурної політики, довіру та легітимність у кризі. Ці параметри узгоджуються з міжнародним розумінням резильєнтності публічного сектору як здатності адаптуватися до кризових впливів і підтримувати функції, а також з підходами UNESCO до ролі культури для згуртованості та відновлення [7].

Виклад основного матеріалу. *Безпекові загрози та параметри стійкості культурної політики.* Для публічного управління принципово важливо не зводити безпекові загрози до одного виміру. UNESCO прямо фіксує, що в конфліктах і кризах культура може бути ціллю атак, а заходи реагування охоплюють документацію, моніторинг, зміцнення спроможностей і технічну допомогу [10]. Для України це проявляється у потребі як у термінових заходах захисту, так і в довгостроковому відновленні та цифровій трансформації

управління культурною спадщиною, що деталізовано в Плані дій UNESCO для України [4].

У даному дослідженні використано *класифікацію загроз*, релевантну саме культурній політиці та її управлінському забезпеченню:

- *інституційні загрози*: порушення процедур координації, розрив управлінських ланцюгів, нестабільність регуляторного середовища, зниження спроможності реалізовувати стратегічні документи. Безпосередньо впливають на керованість і безперервність;

- *інфраструктурні загрози*: пошкодження або недоступність закладів культури, музеїв, бібліотек, архівів, об'єктів спадщини, логістичні обмеження. Впливають на безперервність і відновлюваність; охорона спадщини регулюється Законом України «Про охорону культурної спадщини» [11];

- *кадрові загрози*: дефіцит фахівців, еміграція, вигорання, втрати компетентностей, кадрова нестабільність у публічних інституціях культури. Впливають на безперервність, адаптивність і відновлюваність;

- *ресурсні загрози*: бюджетні обмеження, зниження фінансової стійкості інституцій, дефіцит енергії та матеріально-технічних ресурсів, що прямо відзначається як виклик у документах щодо культурного сектору в кризі [12]. Впливають на безперервність і відновлюваність;

- *інформаційно-комунікаційні загрози*: дезінформація, маніпуляції, підрив довіри до культурних інституцій, атаки на символічний суверенітет. OECD підкреслює, що публічна комунікація є складовою побудови суспільної стійкості до ризиків дезінформації [13]. Впливають на ціннісну послідовність і керованість;

- *ціннісно-ідентифікаційні загрози*: заперечення культурної ідентичності, атаки на пам'ять, символи та культурні практики, що підриває легітимність і смислові підвалини культурної політики. Вони співвідносяться з державними стратегічними документами у сфері ідентичності та з підходом урядової Стратегії розвитку культури в Україні до 2030 року, яка прямо пов'язує культуру із збереженням ідентичності та згуртованості [1].

Зв'язок загроз із параметрами стійкості має прикладне значення: він дозволяє проєктувати управлінські інструменти під конкретні уразливості, а не під абстрактне «покращення» культурної політики.

Лідерство як організаційно-управлінський механізм забезпечення стійкості культурної політики. Вихідна аналітична позиція дослідження така: лідерство в системі публічної влади має розглядатися як механізм, якщо воно інституціоналізоване у сталі процедури, ролі, канали координації й набори інструментів. Такий підхід узгоджується з рамкою оцінювання кризового лідерства як багатовимірної діяльності (а не лише «харизми») і з логікою адаптивного лідерства як практики, що підтримується організаційним середовищем [5]. Додатково він

відповідає висновкам OECD про необхідність підвищення здатності публічних організацій адаптуватися до зовнішніх кризових впливів [7].

Структурні компоненти організаційно-управлінського механізму забезпечення стійкості культурної політики в умовах безпекових загроз у даному дослідженні визначено так:

- *суб'єкти реалізації організаційно-управлінського механізму:* органи виконавчої влади у сфері культури, інші центральні органи, обласні адміністрації, органи місцевого самоврядування, керівники і управлінські команди культурних інституцій. Багаторівневість важлива, оскільки урядова Стратегія розвитку культури в Україні до 2030 року прямо рекомендує органам місцевого самоврядування враховувати її положення у своїх програмних документах [1];

- *об'єкт управлінського впливу:* процеси формування та реалізації культурної політики, мережа культурних послуг, культурна інфраструктура та спадщина, а також інформаційно-ціннісний вимір культурного простору;

- *мета організаційно-управлінського механізму:* забезпечення стійкості культурної політики через підтримання безперервності, адаптивності, керованості, відновлюваності та ціннісної послідовності;

- *принципи функціонування організаційно-управлінського механізму:* законність і підзвітність; координація і субсидіарність; прозорість і комунікаційна відкритість; ризик-орієнтованість; партнерство і залучення стейкхолдерів; навчання і безперервне вдосконалення. Їх практична релевантність посилюється вимогами до моніторингу і звітування в рамках урядової Стратегії розвитку культури в Україні до 2030 року [1];

- *функції лідерства в механізмі стійкості:* 1) стратегічна – формування пріоритетів і сценаріїв реагування; 2) координаційна – узгодження суб'єктів і ресурсів; 3) мобілізаційна – залучення коштів, партнерств, людського капіталу; 4) комунікаційна – забезпечення довіри, протидія дезінформації; 5) ризик-менеджментова – виявлення уразливостей і планування безперервності; 6) навчальна – організаційне навчання через аналіз помилок і корекцію; 7) відновлювальна – запуск програм відновлення і реконструкції;

- *інструменти реалізації механізму:* - стратегічне планування та програмування (узгодження із Стратегією розвитку культури в Україні до 2030 року [1] та місцевими програмами); - міжвідомча координація (робочі групи, штабні формати, узгоджені протоколи реагування); - управління безперервністю (плани безперервності культурних послуг, сценарні вправи); - партнерства з громадським сектором та міжнародними організаціями (відповідає практиці UNESCO координації багатьох партнерів в українському Плані дій [4]); - публічна комунікація та інформаційна стійкість (OECD пропонує принципи реагування на дезінформацію і підкреслює роль комунікації в суспільній резильєнтності [13]); - моніторинг і корекція (індикатори, звітування, аудит результатів), що узгод-

жується із закладеним у Стратегії розвитку культури в Україні до 2030 року [1] порядком моніторингу та щорічного звітування;

- *багаторівнева реалізація механізму*: - центральний рівень – встановлення пріоритетів, нормотворення, міжсекторальна координація, формування індикаторів; - регіональний рівень – адаптація програм до безпекових умов і просторової специфіки, координація мережі закладів; - місцевий рівень – безперервність культурних послуг, комунікація з громадою, підтримка інституцій на території, що впливає із компетенцій місцевого самоврядування [14].

Для узагальнення запропонованого підходу та візуалізації внутрішньої логіки організаційно-управлінського механізму забезпечення стійкості культурної політики доцільно подати його у графічній формі. На рис. 1 відображено послідовний взаємозв'язок між безпековими загрозами, параметрами стійкості, лідерськими функціями, інструментами механізму, управлінськими результатами культурної політики та індикаторами її моніторингу. Така структурно-логічна схема дає змогу цілісно представити авторське бачення механізму та показати, яким чином окремі елементи поєднуються в єдину систему управлінського реагування.

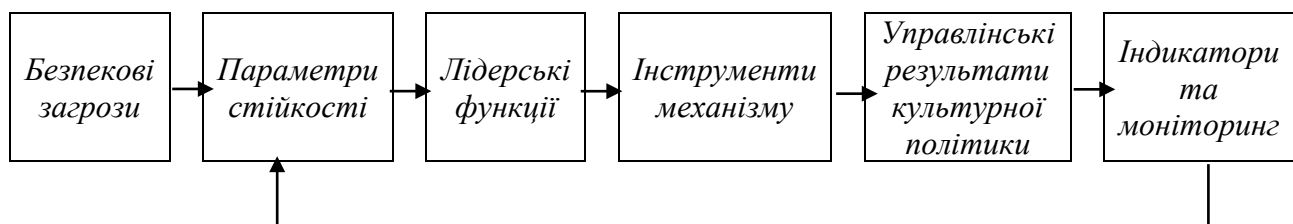

Рисунок 1 – Структурно-логічна схема організаційно-управлінського механізму забезпечення стійкості культурної політики в умовах безпекових загроз

Подана на рис. 1 структурно-логічна схема відображає загальну послідовність функціонування організаційно-управлінського механізму забезпечення стійкості культурної політики в умовах безпекових загроз. Водночас для цілей наукового аналізу важливо не лише візуалізувати взаємозв'язок його елементів, а й конкретизувати, яким чином окремі групи безпекових загроз співвідносяться з параметрами стійкості, ключовими лідерськими функціями, базовими управлінськими інструментами та орієнтирами моніторингу. Саме тому наступним кроком є перехід від загальної графічної репрезентації механізму до його більш структурованого аналітичного подання. У цьому контексті табл. 1 узагальнює запропонований підхід у формі стислої матриці, яка дає змогу системно зіставити загрози, управлінські відповіді та очікувані орієнтири оцінювання. Такий спосіб подання матеріалу посилює прикладний характер дослідження, оскільки перево-

дить концептуальну логіку механізму в площину аналітичного опрацювання та подальшого використання в практиці публічного управління.

Таблиця 1 – Стисла матриця організаційно-управлінського механізму забезпечення стійкості культурної політики в умовах безпекових загроз

Група безпекових загроз	Параметр стійкості під ризиком	Ключова лідерська функція	Базовий управлінський інструмент	Орієнтир моніторингу
Інституційно-управлінські	керованість, безперервність	стратегічна, координаційна	міжвідомча координація, протоколи взаємодії, розподіл ролей	час погодження критичних рішень
Інфраструктурно-ресурсні	безперервність, відновлюваність	мобілізаційна, відновлювальна	пріоритизація об'єктів, плани відновлення, резервування ресурсів	частка об'єктів з планами відновлення
Кадрові	адаптивність, безперервність	навчальна, мобілізаційна	розвиток лідерських компетентностей, кадровий резерв, наставництво	плинність кадрів; частка навченого персоналу
Інформаційно-комунікаційні	керованість, ціннісна послідовність	комунікаційна	стратегічні комунікації, протидія дезінформації, прозоре інформування	рівень довіри до культурних інституцій
Ціннісно-ідентифікаційні	ціннісна послідовність	стратегічна, комунікаційна	політика пам'яті, програми національної ідентичності, культурна дипломатія	узгодженість програм із стратегічними пріоритетами держави

Джерело: розроблено автором на основі [1; 4; 5; 7; 13].

Наведена в табл. 1 стисла матриця засвідчує, що стійкість культурної політики не зводиться до окремих ізольованих заходів реагування, а формується як результат узгодженої дії лідерських функцій, управлінських інструментів і процедур моніторингу, співвіднесених із конкретними групами безпекових загроз. Її аналітична цінність полягає в тому, що вона дає змогу перейти від

загального опису механізму до його операціоналізації через параметри, які можуть бути використані для оцінювання керованості, безперервності, адаптивності, відновлюваності та ціннісної послідовності культурної політики. Водночас запропонована матриця не претендує на вичерпне емпіричне вимірювання всіх аспектів стійкості, а виконує функцію концептуально-прикладного орієнтира для побудови системи індикаторів і формування практичних управлінських рішень. Саме з огляду на це доцільно далі конкретизувати індикатори оцінювання та визначити практичні імплікації запропонованого організаційно-управлінського механізму.

Індикатори оцінювання та практичні імплікації. Оскільки дане дослідження не містить власного масиву емпіричних вимірювань, індикатори подано як аналітичні орієнтири для моніторингу механізму, узгоджені з вимогами до моніторингу і звітування, передбаченими урядовою Стратегією розвитку культури в Україні до 2030 року [1]. Їх доцільно групувати так:

- *індикатори безперервності:* частка закладів культури, що мають плани безперервності роботи та надання культурних послуг; час відновлення мінімального комплексу культурних послуг після інциденту; доступність ключових сервісів (бібліотеки, музеї, культурні центри тощо);

- *індикатори адаптивності:* час корекції програм/рішень у відповідь на загрозу; частка послуг, що можуть надаватися альтернативними каналами (цифрові/мобільні формати); наявність сценарного планування;

- *індикатори керованості:* сталість функціонування координаційних механізмів; виконання рішень; наявність і дотримання протоколів взаємодії; якість зворотного зв'язку і корекції;

- *індикатори відновлюваності:* наявність пріоритетного реєстру об'єктів культурної інфраструктури та культурної спадщини, що потребують відновлення; темпи відновлення культурної інфраструктури; залученість міжнародних партнерств. Для України релевантним орієнтиром є те, що План дій UNESCO для України деталізує потреби у відновленні культурної спадщини та підкреслює необхідність інтеграції планів консервації у територіальне планування [4];

- *індикатори ціннісної послідовності:* сталість цілей культурної політики у стратегічних документах; показники довіри до культурних інституцій; ефективність комунікацій щодо культурних програм. OECD підкреслює роль публічної комунікації в підвищенні стійкості до дезінформації та в покращенні реагування на кризи [13].

Практичні рекомендації, які безпосередньо впливають із запропонованого механізму і підтверджуються логікою офіційних документів:

1. Інституціоналізувати міжвідомчу координацію стійкості культурної політики як постійний формат (координаційна група/платформа) з чіткими протоколами ролей і зворотного зв'язку. Це узгоджується з вимогами до моніторингу і

щорічного звітування щодо реалізації урядової Стратегії розвитку культури в Україні до 2030 року [1];

2. Інтегрувати сферу культури в місцеві та регіональні плани стійкості (continuity planning): визначити мінімальний пакет культурних послуг у кризі, резервні формати надання культурних послуг, критичні об'єкти для захисту. Рекомендація спирається на орієнтацію урядової Стратегії розвитку культури в Україні до 2030 року на залучення органів місцевого самоврядування та на компетенції місцевого рівня [1];

3. Запровадити цільові програми розвитку лідерських компетентностей для управлінських команд у сфері культури з акцентом на кризове прийняття рішень, координацію, комунікацію та управління безперервністю. Концептуально це узгоджується з висновками про кризове лідерство як набір завдань та з сучасними підходами до адаптивного лідерства [5];

4. Розгорнути індикаторний моніторинг стійкості культурної політики на основі матриці загроз-параметрів-функцій-інструментів, інтегрувавши його у щорічне звітування, передбачене урядовою Стратегією розвитку культури в Україні до 2030 року [1];

5. Посилити публічну комунікацію як інструмент інформаційної та ціннісної стійкості: протоколи реагування на дезінформацію, прозорі звіти, співпраця з довіреними посередниками (бібліотеки, культурні інституції, громади). OECD прямо окреслює, що стратегічна публічна комунікація є частиною цілісної відповіді на ризики дезінформації та елементом побудови стійкості [13];

Обмеження дослідження: дане дослідження не оцінює емпірично, наскільки конкретні стилі лідерства підвищують показники стійкості; воно пропонує аналітичну матрицю і набір індикаторів для подальшого застосування. Через це причинні твердження («лідерство підвищує стійкість») потрібно трактувати як аналітичну гіпотезу, що потребує перевірки прикладними даними.

Висновки. *Висновок перший:* у сучасних умовах безпекових загроз культурна політика потребує механізму стійкості, який забезпечує не лише виконання програм, а й безперервність, адаптивність і відновлюваність культурних інституцій та інфраструктури. Нормативною підставою для такого підходу є чинне законодавство у сфері культури і охорони культурної спадщини, а також урядова Стратегія розвитку культури в Україні до 2030 року, що встановлює вимоги до моніторингу та звітування.

Висновок другий: лідерство в системі публічної влади доцільно трактувати як організаційно-управлінський механізм, якщо воно інституціоналізується у функції координації, мобілізації, комунікації, управління ризиками та відновлення. Такий підхід узгоджується з рамками кризового лідерства і адаптивного лідерства, а також з міжнародними уявленнями про резильєнтність публічних адміністрацій.

Висновок третій: запропонована аналітична матриця дозволяє операціоналізувати механізм через зв'язування типів загроз, параметрів стійкості, лідерських функцій, інструментів і рівнів реалізації та створює підставу для індикаторного моніторингу, який може бути інтегрований у річні цикли звітування, передбачені урядовою Стратегією розвитку культури в Україні до 2030 року.

Висновок четвертий: практичне впровадження механізму потребує інституціоналізації координації, розвитку компетентностей, управління безперервністю і стратегічної публічної комунікації, що відповідає міжнародним рекомендаціям OECD щодо комунікації та резильєнтності і підходам UNESCO до культури в надзвичайних ситуаціях.

Література:

1. Про схвалення Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 березня 2025 р. № 293-р. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-%D1%80#Text>.
2. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках : постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>.
3. UNESCO. (n.d.). *Safeguarding culture in times of crisis*. URL: <https://www.unesco.org/en/emergencies/culture>.
4. UNESCO. (2024). *Action plan for culture in Ukraine*. 24 p. URL: <https://surl.lu/trcika>.
5. Boin, A., Kuipers, S., & Overdijk, W. (2013). Leadership in Times of Crisis: A Framework for Assessment. *International Review of Public Administration*, 18 (1), 79-91. DOI: <https://doi.org/10.1080/12294659.2013.10805241>.
6. Sott, M., & Bender, M. (2025). The Role of Adaptive Leadership in Times of Crisis: A Systematic Review and Conceptual Framework. *Merits*, 5 (1), 2. DOI: <https://doi.org/10.3390/merits5010002>.
7. OECD. (2023). More resilient public administrations after COVID-19: Lessons from using the Common Assessment Framework (CAF) 2020. *OECD Public Governance Policy Papers*, No. 29. OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/8d10bb06-en>.
8. Про культуру : закон України від 14 грудня 2010 року № 2778-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 24. Ст. 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>.
9. Про національну безпеку України : закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
10. UNESCO. (n.d.). *UNESCO's response to protect culture in crises*. 16 p. URL: <https://cerlalc.org/wp-content/uploads/2019/10/34-UNESCO-s-response-to-protect-culture-in-crises.pdf>.
11. Про охорону культурної спадщини : закон України від 8 червня 2000 року № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 39. Ст. 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.

12. UNESCO. (2020). *Culture in crisis: Policy guide for a resilient creative sector*. 56 p. URL: <https://www.unesco.org/creativity/sites/default/files/medias/fichiers/2023/01/374631eng.pdf>.

13. OECD. (2021). *OECD report on public communication: The global context and the way forward*. OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/22f8031c-en>.

14. Про місцеве самоврядування в Україні : закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

References:

1. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku kultury v Ukraini na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025-2027 rokakh [On approval of the Strategy for Cultural Development in Ukraine until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025-2027]: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 bereznia 2025 r. No. 293-r. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Pro skhvalennia Stratehii utverdzhennia ukraïnskoï natsionalnoi ta hromadianskoï identychnosti na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023-2025 rokakh [On approval of the Strategy for the Affirmation of Ukrainian National and Civic Identity until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2023-2025]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 hrudnia 2023 r. No. 1322. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

3. UNESCO. (n.d.). *Safeguarding culture in times of crisis*. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/emergencies/culture>.

4. UNESCO. (2024). *Action plan for culture in Ukraine*. Retrieved from <https://articles.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2024/09/UNESCO%20Action%20Plan%20Culture%20for%20Ukraine%20Recovery%202024.pdf>.

5. Boin, A., Kuipers, S., & Overdijk, W. (2013). Leadership in times of crisis: A framework for assessment. *International Review of Public Administration*, 18 (1), 79-91. <https://doi.org/10.1080/12294659.2013.10805241>.

6. Sott, M., & Bender, M. (2025). The role of adaptive leadership in times of crisis: A systematic review and conceptual framework. *Merits*, 5 (1), 2. <https://doi.org/10.3390/merits5010002>.

7. OECD. (2023). *More resilient public administrations after COVID-19: Lessons from using the Common Assessment Framework (CAF) 2020*. OECD Public Governance Policy Papers, No. 29. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/8d10bb06-en>.

8. Zakon Ukrainy «Pro kulturu» [Law of Ukraine “On Culture”] vid 14 hrudnia 2010 roku No. 2778-VI. (2011). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 24, art. 168. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» [Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”] vid 21 chervnia 2018 roku No. 2469-VIII. (2018). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 31, art. 241. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].

10. UNESCO. (n.d.). *UNESCO’s response to protect culture in crises*. Retrieved from <https://cerlalc.org/wp-content/uploads/2019/10/34-UNESCO-s-response-to-protect-culture-in-crises.pdf>.

11. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny» [Law of Ukraine “On Protection of Cultural Heritage”] vid 8 chervnia 2000 roku No. 1805-III. (2000). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 39, art. 333. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> [in Ukrainian].

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

12. UNESCO. (2020). *Culture in crisis: Policy guide for a resilient creative sector*. Retrieved from <https://www.unesco.org/creativity/sites/default/files/medias/fichiers/2023/01/374631eng.pdf>.

13. OECD. (2021). *OECD report on public communication: The global context and the way forward*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/22f8031c-en>.

14. Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» [Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine”] vid 21 travnia 1997 roku No. 280/97-VR. (1997). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 24, art. 170. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 338.24:351.82

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1052-1060](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1052-1060)

Граник Євген здобувач наукового ступня доктора філософії за спеціальністю кафедри публічного управління та митного адміністрування, Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро, <https://orcid.org/0009-0007-8039-1708>

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ДРАЙВЕР ТРАНСФОРМАЦІЇ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті досліджено трансформацію механізмів публічно-приватного партнерства (ППП) в Україні в умовах воєнного стану. Відзначено, що через безпрецедентні руйнування транспортної інфраструктури та неможливість її відновлення виключно за кошти бюджету, PPP перетворюється на ключовий механізм забезпечення національної стійкості. Акцентовано увагу на масштабах фінансових потреб: за оцінками Світового банку, транспортний сектор потребує близько 78 млрд доларів США інвестицій, що робить залучення приватного капіталу стратегічно важливим інструментом відбудови держави. Проаналізовано законодавчі новації, зокрема Закон України «Про публічно-приватне партнерство» № 4510-ІХ від 19.06.2025 р., що оновлює умови співпраці та розширює коло інвесторів. Розглянуто вплив повної цифровізації конкурсних відборів через електронні торгові системи на мінімізацію корупційних ризиків та підвищення прозорості. Відзначено позитивний вплив спрощених процедур для допорогових проєктів, а саме скасування вимог щодо розробки техніко-економічного обґрунтування та скорочення строку ухвалення рішень про співпрацю до 45 днів, що створює сприятливі передумови для активного залучення малого і середнього бізнесу (МСБ). Запропоновано концепцію зміни парадигми повоєнного відновлення шляхом переходу від розбудови централізованих стратегічних об'єктів до створення розгалуженої децентралізованої мережі малих інфраструктурних вузлів. Реалізацію таких ініціатив рекомендовано здійснювати силами МСБ на основі гнучкої моделі BOT («Build – Operate – Transfer»). Наголошено, що така децентралізація критично підвищує резильєнтність логістики до ракетних атак, оскільки знищення одного локального хабу компенсується дублюючими ланками, що гарантує безперервність логістичних процесів. Надано пропозиції щодо імплементації децентралізованої моделі PPP у сферу тилового забезпечення Сил оборони України. Зазначено, що залучення приватного сектору до організації ремонтної бази та складської логістики дозволить суттєво розвантажити військові формування, оптимізувати використання наявних

ресурсів, зменшити цільові переміщення та підвищити загальну гнучкість військової логістики в умовах постійних загроз.

Ключові слова: публічно-приватне партнерство, логістична система, воєнний стан, транспортна інфраструктура, малий та середній бізнес, децентралізація, модель BOT, повоєнне відновлення.

Hranyk Yevhen PhD student of the Department of Public Administration and Customs Administration, University of Customs and Finance, Dnipro. <https://orcid.org/0009-0007-8039-1708>

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS A DRIVER OF TRANSFORMATION OF UKRAINE'S LOGISTICS SYSTEM UNDER WARTIME CHALLENGES

Abstract. The article examines the transformation of public-private partnership (PPP) mechanisms in Ukraine under martial law. It is noted that due to the unprecedented destruction of transport infrastructure and the impossibility of its restoration solely through budget funds, PPP is transforming into a key mechanism for ensuring national resilience. Legislative innovations are analyzed, in particular, the Law of Ukraine "On Public-Private Partnership" No. 4510-IX dated 19.06.2025, which updates the conditions of cooperation and expands the circle of investors. The impact of the digitalization of selections through electronic systems on minimizing corruption risks is considered. The positive impact of simplified procedures for sub-threshold projects is noted: the abolition of requirements for the development of a feasibility study creates prerequisites for the active involvement of small and medium-sized enterprises (SMEs). A concept for a paradigm shift in post-war recovery is proposed: the transition from centralized strategic facilities to the creation of an extensive network of small infrastructure hubs. The implementation of such initiatives is recommended to be carried out by SMEs based on the flexible BOT ("Build – Operate – Transfer") model. It is emphasized that such decentralization critically increases the resilience of logistics to missile attacks. Proposals are provided regarding the implementation of a decentralized PPP model in the sphere of rear support of the Defense Forces of Ukraine. It is noted that attracting the private sector to warehouse logistics will allow relieving military formations, optimizing the use of available resources, and increasing the flexibility of military logistics.

Keywords: public-private partnership, logistics system, martial law, transport infrastructure, small and medium-sized enterprises, decentralization, post-war recovery.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення РФ стало безпрецедентним викликом для економіки України, що зумовило необхідність докорін-

ного перегляду підходів до управління інфраструктурою та логістикою. Масштаб руйнувань у критичних секторах сягнув катастрофічного рівня, а обсяг ресурсів, необхідних для відновлення, значно перевищує можливості державного бюджету та міжнародної допомоги. У цьому контексті публічно-приватне партнерство трансформується з допоміжного інструменту в безальтернативний механізм забезпечення національної стійкості, обороноздатності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика трансформації логістичної системи через механізми публічно-приватного партнерства (ППП) широко висвітлена в сучасній науковій думці. Проте війна змінила акценти цих досліджень. Фундамент для розуміння правового поля заклала В.Ю. Косицька стосовно якісних законодавчих змін, що є критично важливим у контексті євроінтеграції та прийняття нового Закону України № 4510-IX. Соціальну складову та механізми взаємодії влади з громадянським суспільством обґрунтували Л.М. Івашова, Л.В. Антонова та Т.А. Крушельницька. Авторами доведено, що прозорість комунікації є запобіжником корупції, що прямо впливає на довіру інвесторів. Особливу цінність мають праці П.В. Скотного та Т.А. Лепак, які стверджують про актуальність використання моделі BOT («Build-Operate-Transfer») та наголосили на розширенні залучення малого і середнього бізнесу. Масштаб фінансових потреб та роль приватного капіталу у повоєнному відновленні розкрила професор Г. Комарницька. Водночас І.А. Островський, Г.В. Стадник та Д.А. В'юнник зосередилися на класифікації стратегічних зовнішньоекономічних ризиків. Їхні напрацювання дозволяють формувати моделі стійкості, необхідні в умовах постійних загроз. Проблеми функціонування транспортної логістики в умовах воєнної турбулентності ґрунтовно досліджено у праці В. І. Целлера та С. О. Крамського, де автори наголошують на необхідності інфраструктурних інновацій для забезпечення стабільності перевезень. Окремо варто виділити дослідження І.Г. Юник, яка сформувала авторський підхід до інтеграції PPP у сектор безпеки. Її роботи підтверджують необхідність залучення приватних ресурсів до логістичного забезпечення сектору оборони України. Більшість авторів розглядають PPP як інструмент економічного зростання або відновлення, тоді як потенціал партнерства як механізму фізичного захисту логістичної мережі залишається недослідженим.

Мета статті полягає в обґрунтуванні трансформації публічно-приватного партнерства з допоміжного економічного інструменту в ключовий механізм забезпечення національної стійкості в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком повномасштабної військової агресії РФ економіці України були завдані безпрецедентні збитки. Зруйновані логістичні ланцюги, інфраструктура, житло, майже знищені цілі сектори економіки. Згідно з оцінками Швидкого аналізу збитків і потреб відновлення (RDNA4), проведеного у співпраці з урядом України, Групою Світового

банку та Європейською Комісією, загальна вартість реконструкції протягом наступного десятиліття оцінюється у 524 млрд доларів США.[6]

Тому, як слушно зазначає професор Г. Комарницька, державний бюджет України є критично обмежений та недостатній для покриття таких витрат. Найбільші обсяги руйнувань та потреби у відновленні зосереджені на секторах: [6]

1. Житло - 33% (84 млрд.USD)
2. Транспорт 21% (78 млрд.USD)
3. Енергетика 12% (68 млрд.USD)
4. Торгівля і промисловість 10% (64 млрд.USD)
5. Сільське господарство 9% (55 млрд.USD)
6. Інші сектори 15% (175 млрд. USD)

Враховуючи динаміку воєнних дій, обсяг руйнувань постійно зростає. Окремої уваги потребує транспортний сектор, де дефіцит капіталовкладень оцінюється у 78 млрд доларів США [6]. Саме сфера транспортної логістики є пріоритетною для впровадження проєктів публічно-приватного партнерства. Така концепція стосується відновлення інфраструктури через залучення малого і середнього бізнесу (МСБ), а також направлена на адаптацію інструментів ППП для потреб логістичного забезпечення оборонної сфери країни.

Аналіз міжнародної практики свідчить, що за умови ефективного структурування угод середній термін окупності таких інвестицій становить 12–15 років. В умовах тотального дефіциту ресурсів, як фінансових, так і людських, ППП трансформується з допоміжного механізму у безальтернативний механізм виживання держави. Аналіз ситуації доводить, що застарілі та бюрократизовані підходи до управління вичерпали свій ресурс перед обличчям сучасних воєнних викликів [4]. Це вимагає фундаментальної зміни парадигми взаємодії бізнесу та влади. Ключем до трансформації має стати імплементація високої управлінської культури та компетентності приватного сектору. Це дозволить нівелювати притаманну державному апарату бюрократичну інерцію та мінімізувати корупційні ризики через прозорість спільних процедур.

Водночас, варто визнати, що тривалий час реалізація таких проєктів стримувалася недосконалістю законодавчих норм. Базовий Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI був орієнтований на умови мирного часу. Як зазначає В.Ю. Косицька, його норми виявилися негнучкими для реагування на надзвичайні ситуації [7]. Водночас, згідно з висновками І.Г. Юник, у законодавстві про нацбезпеку (Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII) були відсутні чіткі економічні механізми інтеграції приватного сектору в систему логістичного забезпечення [12].

Прийняття Закону України «Про публічно-приватне партнерство» від 19.06.2025 р. № 4510-IX стало відповіддю на ці виклики. [1] Аналіз положень

цього нормативного акта у взаємозв'язку з науковими дослідженнями дозволяє виділити ключові новації, що змінюють архітектуру співпраці:

1. Гармонізація з правом ЄС. Як зазначає В.Ю. Косицька, новий закон враховує вимоги Директиви 2014/23/EU, розширюючи коло учасників партнерства та дозволяючи залучати міжнародних інвесторів на зрозумілих для них умовах [7].

2. Цифровізація та прозорість процедур. Важливим наслідком оновлення законодавчого поля є перехід до повної цифровізації конкурсних відборів проєктів та інвесторів. Реалізація норм Закону забезпечується через порядок, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання проведення концесійного конкурсу та конкурентного діалогу в електронній торговій системі» від 20.08.2021 р. № 909 [2]. Це робить використання цифрових інструментів обов'язковим елементом процедури, що, як зазначає В.Ю.Косицька, ліквідує корупційні ризики паперових конкурсів та пришвидшує відбір інвестора [7]

3. Впровадження інструментів управління ризиками. Спираючись на дослідження І.А. Островського, Г.В. Стадника та Д.А. В'юнник, варто наголосити на важливості виявлення та оцінки зовнішньоекономічних стратегічних ризиків. Закон створює підґрунтя для впровадження дієвих механізмів їх мінімізації, що є необхідною умовою для захисту інвестицій в умовах нестабільності [8].

4. Спрощення процедур для проєктів з допороговим значенням. Законом введено нову категорію проєктів, очікувана вартість яких є меншою за суму, еквівалентну 5 538 000 євро. Для таких об'єктів скасовано вимогу розробки техніко-економічного обґрунтування (ТЕО) та скорочено строк прийняття рішення про здійснення партнерства до 45 днів.

Саме остання новела створює правове підґрунтя для залучення малого та середнього бізнесу (МСБ). Це критично важливо, адже, як зазначає Н.М.Васильців, війна змінила логістичні потоки: зріс попит на невеликі регіональні склади, а продукція надходить через західний кордон новими, розгалуженими маршрутами [3].

Безпекова ситуація свідчить, що традиційна концентрація капіталу у великих хабах є вразливою. Спираючись на дослідження М. В. Пороки щодо гнучких форм партнерства [9] та П. В. Скотного щодо ефективності малого бізнесу [10], пропонується перехід до децентралізованої мережі малих об'єктів. Замість будівництва одного стратегічного гіганта, проєкт доцільно розділяти на десятки автономних лотів для МСБ. Це забезпечує подвійний ефект: безпекову стійкість через розгалужену систему логістів хабів та швидкість відновлення. Для практичної реалізації найбільш доцільною є модель BOT («Build – Operate – Transfer»), яку П. В. Скотний та Т. А. Лепак визначають як оптимальну [10]:

- Будуй (Build): Приватний партнер інвестує у створення малого об'єкта (міні-склад, логістичний центр, енерговузол), знімаючи навантаження з бюджету.

• Управляй (Operate): Інвестор експлуатує об'єкт, отримуючи прибуток та гарантії повернення капіталу, що, за твердженням М. В. Пороки, дозволяє використати управлінську ефективність бізнесу.

• Передай (Transfer): Після завершення контракту актив переходить державі.

Така синергія робить інфраструктуру економічно ефективною та менш вразливою цілцю для ворожих атак через незначний масштаб окремих об'єктів. Більше того, децентралізація гарантує безперервність логістичних процесів: ураження одного локального хабу не паралізує систему, оскільки потоки швидко перерозподіляються через дублюючі ланки, а швидкість відновлення малого об'єкта є незрівнянно вищою за відбудову стратегічного терміналу.

Логічним продовженням цього є застосування того ж підходу в оборонній сфері. У своїй праці І. Г. Юник ґрунтовно аналізує державно-приватне партнерство, як елемент системи логістичного забезпечення Сил оборони України. [12] Авторка стверджує, що в умовах тривалого збройного конфлікту, державна система забезпечення стикається з ресурсним виснаженням та потребує інтеграції з можливостями національної економіки. Підхід І. Г. Юник дозволяє виділити ключову проблему: існуюча модель військової логістики часто залишається централізованою та громіздкою, що робить її вразливою та повільною. Автор наголошує на створенні спеціальної підсистеми, яка б поєднувала спроможності сектору безпеки та приватного бізнесу.[12]

Такий підхід дозволяє перекласти супутні функції забезпечення на приватних партнерів (МСБ), знімаючи це навантаження з військових формувань. Практична реалізація цього напряму передбачає децентралізацію ремонтної бази та диверсифікацію складської логістики через залучення мережі приватних партнерів. Це дозволяє:

- скоротити цільові логістичні переміщення;
- зменшити загрозу знищення критичних ресурсів точковими ракетно-дроновими ударами.

Реалізація цих проєктів потребує належного інституційного супроводу. Як наголошують Л.М. Івашова, Л.В. Антонова та Т.А. Крушельницька ефективність партнерства залежить від прозорості процедур та дієвого механізму взаємодії між органами влади та громадянським суспільством, що є запобіжником корупційних ризиків [5].

Висновки. Аналіз ситуації показує, що публічно-приватне партнерство стає одним зі шляхів для виживання та відновлення економіки держави. Це вже не допоміжний механізм, а безальтернативна необхідність. Оновлення законодавчої бази значно спростило умови співпраці та надало більші можливості для залучення інвестицій. Прийняття Закону України від 19.06.2025 р. № 4510-IX «Про публічно-приватне партнерство» наблизило українські норми до норм ЄС. Введення нової категорії проєктів з допороговим значенням дозволяє залучати

малий та середній бізнес за спрощеними процедурами. Це мінімізує корупційні ризики та робить процес відбору інвесторів дійсно прозорим і швидким.

Безпекова ситуація вимагає зміни підходів до інфраструктури. Краще створити мережу з десятків малих об'єктів, ніж один великий хаб. Такий підхід пришвидшить відбудову та мінімізує ризики. Зазначена ідея може бути корисна для використання в оборонній сфері. Централізована логістика для військових потреб часто є надто повільною та вразливою. Інтеграція можливостей приватного бізнесу в систему забезпечення армії зробить її більш гнучкою.

Отже, ключем до успіху є фундаментальна зміна відносин між владою та бізнесом. Публічно-приватне партнерство має стати драйвером трансформації логістичної системи України в умовах воєнних викликів та євроінтеграції. Поєднання державних гарантій та підприємницької ініціативи дозволить не лише відбудувати зруйноване, але й створити стійку до загроз економіку.

Література:

1. Про публічно-приватне партнерство : Закон України від 19.06.2025 р. № 4510-IX. Відомості Верховної Ради України. 2025. № 43–45. Ст. 192.
2. Деякі питання проведення концесійного конкурсу та конкурентного діалогу в електронній торговій системі : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2021 р. № 909. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2021-%D0%BF#Text>
3. Васильців Н. М. Трансформація та адаптація логістики до викликів в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-78>
4. Демченко Б. К., Кононенко Ж. А. Трансформація логістичних ланцюгів України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2025. Вип. 80. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-68>
5. Івашова Л. М., Антонова Л. В., Крушельницька Т. А. Комплексний механізм взаємодії громадянського суспільства з інститутами влади в контексті розвитку публічно-приватного партнерства. Публічне управління та митне адміністрування. 2023. № 2 (37). С. 32–42.
6. Комарницька Г. Державно-приватне партнерство у повоєнному відновленні України. Успіхи і досягнення у науці. 2025. № 6 (16). С. 427–436.
7. Косицька В. Ю. Аналіз нормативно-правового забезпечення публічно-приватного партнерства з урахуванням умов євроінтеграції та надзвичайної ситуації в Україні. Публічне управління та митне адміністрування. 2024. № 4 (43). С. 62–75.
8. Островський І. А., Стадник Г. В., В'юнник Д. А. Зовнішньоекономічні стратегічні ризики публічно-приватного партнерства: аналіз та механізми мінімізації. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 24. С. 239–245.
9. Порока М. В. Теоретичні засади формування державно-приватного партнерства як інструменту відновлення інфраструктури. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2024. Вип. 2. С. 47–54.
10. Скотний П. В., Лепак Т. А. Використання механізмів державно-приватного партнерства для стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 7. С. 157–162.
11. Целлер В. І., Крамський С. О. Інфраструктурна підтримка інновацій в сфері транспортної логістики в умовах турбулентності під час війни. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 67. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-142>
12. Юник І. Г. Державно-приватне партнерство в системі логістичного забезпечення Сил оборони України. Суспільство та національні інтереси. 2024. Вип. 7 (7). С. 830–836.

References:

1. Pro publichno-pryvatne partnerstvo : Zakon Ukrainy vid 19.06.2025 r. № 4510-IX [On public-private partnership: Law of Ukraine from June 19 2025, № 4510-IX]. (2025). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 43–45, 192 [in Ukrainian].
2. Deiaki pytannia provedennia kontsesiinoho konkursu ta konkurentnoho dialohu v elektronni torhovii systemi : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.08.2021 r. № 909 [Some issues of conducting a concession tender and competitive dialogue in the electronic trading system: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from August 20 2021, № 909]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Vasylytsiv, N. M. (2023). Transformatsiia ta adaptatsiia lohistyky do vyklykiv v umovakh voiennoho stanu [Transformation and adaptation of logistics to challenges under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo - Economy and Society*, 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-78> [in Ukrainian].
4. Demchenko, B. K., & Kononenko, Zh. A. (2025). Transformatsiia lohistychnykh lantsiuhiv Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Transformation of logistics chains of Ukraine under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo - Economy and Society*, 80. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-68> [in Ukrainian].
5. Ivashova, L. M., Antonova, L. V., & Krushelnyska, T. A. (2023). Kompleksnyi mekhanizm vzaємodii hromadianskoho suspilstva z instytutamy vlady v konteksti rozvytku publichno-pryvatnoho partnerstva [Complex mechanism of interaction between civil society and government institutions in the context of public-private partnership development]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia - Public administration and customs administration*, 2(37), 32–42 [in Ukrainian].
6. Komarnytska, H. (2025). Derzhavno-pryvatne partnerstvo u povoiennomu vidnovlenni Ukrainy [Public-private partnership in the post-war recovery of Ukraine]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi - Successes and achievements in science*, 6(16), 427–436 [in Ukrainian].
7. Kosytska, V. Yu. (2024). Analiz normatyvno-pravovoho zabezpechennia publichno-pryvatnoho partnerstva z urakhuvanniam umov yevrointehratsii ta nadzvychainoi sytuatsii v Ukraini [Analysis of regulatory and legal support of public-private partnership considering the conditions of European integration and emergency situation in Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia - Public administration and customs administration*, 4(43), 62–75 [in Ukrainian].
8. Ostrovskiy, I. A., Stadnyk, H. V., & Viunnyk, D. A. (2025). Zovnishnoekonomichni stratehichni ryzyky publichno-pryvatnoho partnerstva: analiz ta mekhanizmy minimizatsii [Foreign economic strategic risks of public-private partnership: analysis and minimization mechanisms]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 24, 239–245 [in Ukrainian].
9. Poroka, M. V. (2024). Teoretychni zasady formuvannia derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak instrumentu vidnovlennia infrastruktury [Theoretical principles of forming public-private partnership as a tool for infrastructure recovery]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnia - Bulletin of National University of Civil Protection of Ukraine. Series: Public Administration*, 2, 47–54 [in Ukrainian].
10. Skotnyi, P. V., & Lepak, T. A. (2025). Vykorystannia mekhanizmiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva dlia stymuliuvannia rozvytku maloho ta serednoho biznesu [Use of public-private partnership mechanisms to stimulate the development of small and medium-sized businesses]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 7, 157–162 [in Ukrainian].
11. Tsellier, V. I., & Kramskiy, S. O. (2024). Infrastrukturna pidtrymka innovatsii v sferi transportnoi lohistyky v umovakh turbulentnosti pid chas viiny [Infrastructure support for innovation in transport logistics in conditions of turbulence during war]. *Ekonomika ta suspilstvo - Economy and Society*, 67. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-142> [in Ukrainian].

12. Yunyk, I. H. (2024). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v systemi lohistychnoho zabezpechennia Syl oborony Ukrainy [Public-private partnership in the system of logistical support of the Defense Forces of Ukraine]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy - Society and national interests*, 7(7), 830–836 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 004.056:351.86(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1061-1073](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1061-1073)

Дегтяр Олег Андрійович головний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, доктор наук з державного управління, професор, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Глобін Андрій Вікторович науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0000-0001-5335-6869>

КЛАСИФІКАЦІЯ КІБЕРЗАГРОЗ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КІБЕРБЕЗПЕКОЮ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто проблему класифікації кіберзагроз як ключового елемента для забезпечення ефективного публічного управління у сфері кібербезпеки в Україні. Наголошено на актуальності дослідження в умовах стрімкого зростання кількості та складності кіберзагроз, які становлять серйозну загрозу для національної безпеки, критичної інфраструктури та інформаційного простору держави.

Метою статті є аналіз існуючих підходів до класифікації кіберзагроз, визначення їх ключових характеристик, а також розроблення рекомендацій щодо вдосконалення публічного управління у сфері кібербезпеки на основі запропонованої класифікації.

У дослідженні використано комплексний підхід, який включає методи системного аналізу, порівняльного аналізу, а також моделювання для визначення типів кіберзагроз та їх впливу на національну безпеку. Автором запропоновано багаторівневу модель класифікації кіберзагроз, яка враховує такі критерії, як джерело загрози, методи реалізації, цілі атак, об'єкти впливу та наслідки.

Основну увагу приділено аналізу сучасних тенденцій у сфері кіберзагроз, зокрема загрозам, пов'язаним із кібершпіонажем, кібератаками на критичну інфраструктуру, поширенням шкідливого програмного забезпечення, соціально-інженерними атаками та інформаційними впливами. Окремо розглянуто специфіку кіберзагроз, які мають місце в умовах гібридної війни.

У статті також запропоновано рекомендації для органів публічного управління щодо вдосконалення нормативно-правової бази, впровадження систем моніторингу та аналізу кіберзагроз, а також розробки стратегій реагування на інциденти у кіберпросторі. Автор наголошує на важливості міжвідомчої координації та міжнародного співробітництва у боротьбі з кіберзагрозами.

Результати дослідження можуть бути використані для формування державної політики у сфері кібербезпеки, розробки освітніх програм для підготовки фахівців з кібербезпеки, а також для вдосконалення системи реагування на кіберінциденти в Україні.

Ключові слова: кіберзагрози, класифікація, публічне управління, кібербезпека, Україна, національна безпека, інформаційна безпека.

Diegtiar Oleg Andriyovych chief researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Hlobin Andrii Viktorovych leading researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, <https://orcid.org/0000-0001-5335-6869>

CLASSIFICATION OF CYBER THREATS AS A STRATEGIC ELEMENT OF PUBLIC CYBERSECURITY MANAGEMENT IN UKRAINE

Abstract. The article addresses the issue of classifying cyber threats as a key element for ensuring effective public administration in the field of cybersecurity in Ukraine. It emphasizes the relevance of the research amid the rapid increase in the number and complexity of cyber threats, which pose a serious risk to national security, critical infrastructure, and the state's information space.

The aim of the article is to analyze existing approaches to the classification of cyber threats, identify their key characteristics, and develop recommendations for improving public administration in the field of cybersecurity based on the proposed classification.

A comprehensive approach was used in the study, incorporating methods of systems analysis, comparative analysis, and modeling to determine types of cyber threats and their impact on national security. The author proposes a multi-level model for classifying cyber threats, taking into account criteria such as the source of the threat, methods of implementation, attack objectives, target objects, and consequences.

The primary focus is on analyzing current trends in cyber threats, particularly those associated with cyber espionage, cyberattacks on critical infrastructure, the spread of malware, social engineering attacks, and information manipulation. The article also examines the specificity of cyber threats present in the context of hybrid warfare.

Moreover, the article provides recommendations for public administration bodies concerning the improvement of the legislative framework, the implementation of monitoring and analysis systems for cyber threats, and the development of incident response strategies in cyberspace. The author highlights the importance of inter-agency coordination and international cooperation in combating cyber threats.

The findings of this study can be utilized to shape state policy in the field of cybersecurity, develop educational programs for training cybersecurity specialists, and enhance the incident response system to cyber incidents in Ukraine.

Keywords: Cyber threats, classification, public administration, cybersecurity, Ukraine, national security, information security.

Постановка проблеми. З розвитком інформаційних технологій і цифровізацією державного управління в Україні кіберпростір набуває дедалі більшого значення як ключова складова функціонування державних установ. Разом із впровадженням цифрових сервісів, електронного документообігу та автоматизованих систем управління значно зростає рівень загроз інформаційній безпеці. Сучасні кіберзагрози характеризуються високою динамічністю, складністю та здатністю до швидкої адаптації, що знижує ефективність традиційних методів захисту.

В умовах зростання кількості та складності кіберзагроз виникає потреба у їх систематизації та класифікації, які стають важливим інструментом для органів публічного управління. Це дозволяє не лише виявляти можливі загрози, але й оцінювати їхній потенційний вплив, визначати ключові напрямки захисту державних інформаційних ресурсів, оптимізувати використання наявних ресурсів і розробляти ефективні нормативно-правові механізми забезпечення кібербезпеки. Окрім цього, структурована класифікація загроз сприяє покращенню професійної підготовки фахівців у сфері публічного управління, які займаються питаннями кібербезпеки, а також розробленню дієвих стратегій реагування на кіберінциденти. Це, своєю чергою, допомагає мінімізувати можливі збитки та забезпечити стійкість державної інфраструктури до атак.

Отже, класифікація кіберзагроз є ключовим елементом побудови ефективної системи публічного управління у сфері кібербезпеки. Вона забезпечує збереження цілісності, надійності та безперебійності функціонування цифрових сервісів і критично важливих об'єктів інфраструктури держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інституційного забезпечення та організаційних механізмів публічного управління у сфері кібербезпеки досліджували такі науковці, як Л. Дешко, І. Доронін, І. Забара, В. Кравець, С. Мельник, Є. Нікітіна та інші. У їхніх працях розглядаються питання еволюції загроз у кіберпросторі, збільшення масштабів і складності кібератак, а також виникнення гібридних загроз, які поєднують технічні, інформаційні, психоло-

гічні та соціально-політичні аспекти. Окремий акцент зроблено на взаємозв'язку між характером кіберзагроз і управлінськими рішеннями, що приймаються в рамках публічної політики, а також на важливості міжвідомчої координації, підвищенні інституційної спроможності державних органів і підготовці висококваліфікованих фахівців у галузі кібербезпеки.

Разом із тим, аналіз наукових праць демонструє, що більшість досліджень зосереджуються на певних окремих аспектах кібербезпеки, таких як правові, організаційні, технологічні чи стратегічні питання, без належного врахування цілісного управлінського підходу до класифікації кіберзагроз. Питання розробки системної класифікації кіберзагроз, яка могла б слугувати методологічною основою для публічного управління у сфері кібербезпеки в Україні, досі залишається недостатньо опрацьованим. Це створює перешкоди для впровадження ризик-орієнтованих підходів до управління кіберзагрозами та ускладнює розробку узгодженої державної політики у сфері кібербезпеки.

Мета статті. Метою цієї статті є проведення комплексного аналізу класифікації кіберзагроз, яка розглядається як базовий елемент для ефективного публічного управління у сфері кібербезпеки в Україні.

Виклад основного матеріалу. Класифікація кіберзагроз є не лише технічним розподілом видів атак, але й базовим елементом системи публічного управління у сфері кібербезпеки. Саме на чіткій систематизації загроз ґрунтується оцінка ризиків, планування заходів захисту, розробка політик і нормативно-правових документів, а також організація ефективного реагування на інциденти у державному секторі. Активний розвиток цифрових технологій в Україні охоплює державні сервіси, автоматизовані системи ухвалення рішень і інформаційні ресурси на місцевому та центральному рівнях, що робить державні установи привабливою цілью для різноманітних кіберзагроз. Це пов'язано з інтеграцією цифрових систем у повсякденну адміністративну діяльність і критичну інфраструктуру, що підвищує їхню вразливість до зовнішніх і внутрішніх атак.

Процес класифікації кіберзагроз передбачає їх поділ на категорії за низкою критеріїв, таких як джерело загрози (наприклад, державні структури чи кіберзлочинці), мета (отримання фінансової вигоди, шпигунство, саботаж), вектор атаки (наприклад, шкідливі програми чи DDoS-атаки), а також рівень складності та вплив на об'єкти захисту. Такий підхід дозволяє не лише виявляти сам факт агресії у цифровому середовищі, але й аналізувати механізми її реалізації, специфічні ознаки та потенційні наслідки кожного типу загроз. Наприклад, міжнародні джерела описують такі види кіберзагроз, як шкідливе програмне забезпечення, фішингові атаки, атаки відмови в обслуговуванні (DoS/DDoS), експлойти нульового дня тощо, що сприяє побудові більш структурованої системи оцінки ризиків [1].

У межах публічного управління класифікація кіберзагроз виконує кілька важливих функцій. По-перше, вона є основою для оцінки кіберризиків, оскільки

лише чітке розуміння типів загроз дозволяє визначити ймовірність їх виникнення та оцінити можливі наслідки для функціонування державних органів і процесів. Такий ризикоорієнтований підхід є одним із ключових принципів міжнародних стандартів кібербезпеки, зокрема Рамкової програми з кібербезпеки NIST, яка наголошує на важливості класифікації загроз і оцінки ризиків для створення ефективних систем захисту [2].

По-друге, структурована класифікація сприяє розробці та вдосконаленню національних політик і нормативно-правових актів у сфері кібербезпеки. Наукові дослідження вказують, що відсутність єдиних стандартів щодо визначення та класифікації загроз може призводити до плутанини в законодавчій базі, ускладнюючи своєчасне реагування на інциденти. Це особливо небезпечно в контексті управління інформаційними системами критичної інфраструктури держави.

По-третє, класифікація кіберзагроз є ключовим елементом для створення ефективних механізмів протидії та реагування. Вона сприяє розробці технічних і організаційних заходів, таких як системи моніторингу загроз у реальному часі, впровадження адаптивних моделей захисту, розробка технологій виявлення загроз і навчання державних службовців. Це особливо актуально в умовах зростання гібридних ризиків, включно із загрозами, які виникають через військову агресію проти України, що супроводжується збільшенням кількості та складності кібератак.

Крім того, класифікація загроз є основою для міжвідомчої та міжсекторальної співпраці, включаючи обмін інформацією між державними структурами, приватним сектором і міжнародними партнерами. Це є важливим елементом сучасних стратегій кібербезпеки, які базуються на міжнародних стандартах, таких як ISO/IEC, і передбачають обмін розвідувальними даними про загрози. Стандартизована система класифікації дозволяє забезпечити спільну мову між усіма учасниками процесу, що сприяє оперативному та ефективному реагуванню на інциденти [3].

У наукових дослідженнях класифікація кіберзагроз вважається важливим елементом стратегічного і нормативного забезпечення кібербезпеки. Вона дозволяє не тільки виявляти різноманітні загрози у цифровому просторі, але й спрямовувати зусилля органів державної влади на їх ефективне попередження та нейтралізацію. Такий підхід передбачає розподіл загроз за джерелами, методами реалізації та цілями зловмисників, що є необхідним для формування ефективної державної політики, нормативно-правових актів і стратегій у сфері кібербезпеки.

Кіберзлочинність визначається як сукупність незаконних дій, що здійснюються у кіберпросторі з метою отримання несанкціонованого доступу, пошкодження, зміни чи використання даних, комп'ютерних ресурсів або мереж. Такі дії завдають шкоди користувачам, організаціям чи державним установам.

До кіберзлочинів належать шахрайство, крадіжка персональних даних, фінансові маніпуляції, поширення шкідливого програмного забезпечення (зокрема, вірусів-вимагачів, троянів), а також несанкціоноване проникнення до інформаційних систем [4]. Цей вид загроз часто має транснаціональний характер і пов'язаний із діяльністю організованих злочинних угруповань або окремих зловмисників.

Кібершпигунство в стратегічному контексті трактується як специфічна форма незаконної діяльності, спрямована на приховане виявлення, збір, викрадення та передачу конфіденційної інформації, яка має економічну, політичну чи військову цінність. Ця діяльність може здійснюватися як окремими особами, так і під контролем держав або спеціальних служб для досягнення стратегічних переваг [5]. У наукових дослідженнях наголошується на важливості гармонізації правового визначення цього поняття та необхідності міжнародного регулювання для створення єдиних стандартів захисту інформації.

Кібертероризм розглядається як застосування цифрових технологій для завдання шкоди, залякування або дестабілізації суспільних процесів, функціонування державних систем чи критичної інфраструктури з метою досягнення ідеологічних, релігійних або політичних цілей [6]. Незважаючи на відсутність однозначного нормативно-правового визначення цього явища, науковці підкреслюють, що його характерними рисами є цілеспрямованість дій та значний потенціал для завдання шкоди не лише цифровим системам, але й суспільству загалом.

Кібервійна трактується як сукупність дій, спрямованих на досягнення військово-стратегічних цілей шляхом руйнування, порушення функціонування або отримання контролю над інформаційними і цифровими системами супротивника чи потенційного ворога [7]. У такому контексті кібервійна часто виступає складовою частиною гібридних або збройних конфліктів, де цифрові технології використовуються для атак на критичну інфраструктуру, інформаційні системи чи навіть для впливу на політичні та економічні процеси. Аналітичні дослідження підкреслюють, що кібервійна охоплює не лише технічні атаки, але й інформаційний вплив, спрямований на дестабілізацію державних структур.

Таким чином, класифікація кіберзагроз відповідно до їхніх джерел та характеру дій зловмисників дозволяє більш ефективно визначати та аналізувати потенційні ризики. Це сприяє ухваленню стратегічно обґрунтованих рішень у сфері державного управління кібербезпекою, розробці дієвих механізмів реагування на інциденти та вдосконаленню нормативно-правової бази відповідно до сучасних викликів.

Класифікація кіберзагроз за метою та мотивацією атак є важливим інструментом управління ризиками, оскільки вона дозволяє не лише аналізувати технічні аспекти атак, але й виявляти їхні причини, що дає змогу органам публічного управління та аналітикам адаптувати стратегії захисту відповідно до

цих мотивів. Такий підхід зосереджується на розумінні поведінки зловмисників і їхніх цілей, що сприяє оцінці потенційних ризиків для державних систем, оптимізації розподілу ресурсів і плануванню ефективних заходів з попередження атак. За даними одного з сучасних джерел класифікацій, кіберзагрози поділяються залежно від мотивації нападників, що дозволяє краще зрозуміти їхні кінцеві цілі та визначити пріоритети у захисті інформаційних активів і забезпеченні безперервності державного управління.

Одним із найпоширеніших мотивів кіберзлочинців є фінансова вигода. Це може проявлятися у вигляді крадіжки грошей, викрадення банківських реквізитів або шантажу, наприклад, через вимогу викупу за дані чи відновлення доступу до систем. Такі дії часто спостерігаються у випадках використання програм-вимагачів або фішингових атак, спрямованих на отримання фінансової інформації. Як зазначено у звіті ENISA, програми-вимагачі та DDoS-атаки займають провідні позиції серед найпоширеніших і найнебезпечніших атак, що мають фінансову мотивацію або її похідні [8].

Ще одним важливим мотивом є шпигунство та розвідувальна діяльність, коли зловмисники прагнуть отримати доступ до конфіденційної інформації, яка має комерційну, технологічну чи стратегічну цінність. Такі атаки, як правило, належать до категорії високорівневих загроз, зокрема АРТ (складні постійні загрози), які часто підтримуються державами або організованими групами. Метою таких атак є довготривалий доступ до систем і збирання розвідувальних даних [1].

До категорії мотивацій також належать акти саботажу або руйнівні дії. Їхня мета полягає не лише у викраденні даних чи отриманні фінансової вигоди, але й у створенні значних збоїв у роботі систем або виведенні з ладу критичної інфраструктури. Прикладами таких дій можуть бути DDoS-атаки на інфраструктурні сервіси, знищення даних за допомогою шкідливого програмного забезпечення або порушення операційної доступності цифрових сервісів. Ці атаки можуть мати кримінальні, політичні чи ідеологічні мотиви, а їхній вплив особливо небезпечний для державного сектору, який залежить від стабільної роботи інформаційних систем [1].

Окрему категорію становлять інсайдерські загрози, які виникають через дії осіб із легальним доступом до систем. Такі загрози можуть бути як навмисними, так і ненавмисними, включаючи викрадення конфіденційної інформації, саботаж чи інші дії, що завдають шкоди організації або державній установі. Інсайдери, маючи доступ до внутрішніх ресурсів і знання про функціонування системи, здатні обходити зовнішні механізми захисту, що робить цю категорію загроз особливо небезпечною [1].

Сучасні класифікації кіберзагроз окремо виділяють технічні вектори атак, які описують способи реалізації загроз та дозволяють детально аналізувати

механізми впливу на інформаційні системи. Однією з найбільш поширених категорій у цій групі є шкідливе програмне забезпечення, до якого належать віруси, трояни, шпигунські програми та програми-вимагачі. Основною метою такого програмного забезпечення є пошкодження, викрадення даних або шантаж, пов'язаний із доступом до інформаційних систем [9].

До технічних векторів також належать атаки відмови в обслуговуванні (DoS/DDoS), які спрямовані на перевантаження системи чи мережевого ресурсу, що призводить до недоступності сервісу для користувачів. Цей метод часто використовується для здійснення саботажу або фінансово мотивованих атак.

Ще одним технічним вектором є атаки типу «людина посередині» (Man-in-the-Middle), при яких зломисники втручаються у канали зв'язку для перехоплення, зміни або додавання шкідливих елементів до переданих даних. Такі атаки дозволяють зчитувати конфіденційну інформацію або змінювати її в процесі передачі [10].

До технічних методів також належать компрометація бізнес-пошти та фішинг. У цих випадках зломисники використовують методи соціальної інженерії та обману, щоб викрасти облікові дані або змусити користувачів виконати дії, які надають доступ до захищених ресурсів [1].

Важливу роль серед технічних векторів відіграють атаки на ланцюги постачання [1]. Ці атаки передбачають втручання через третіх осіб або компоненти, які інтегровані в кінцеву систему. Зломисники використовують вразливості у виробничих або розподільних процесах, що стосуються програмного забезпечення чи апаратного забезпечення.

Одним із ключових підходів до моделювання загроз є модель STRIDE. Ця методика, розроблена фахівцями Microsoft, широко застосовується у сфері інформаційної безпеки для ідентифікації потенційних загроз ще на ранніх етапах проектування та розробки інформаційних систем. Використання STRIDE дозволяє передбачити можливі ризики та закласти необхідні механізми захисту до початку реалізації проєкту [11].

Модель STRIDE є аббревіатурою, що розшифровується як: підробка, фальсифікація, відмова від прав, розголошення інформації, відмова в обслуговуванні та підвищення привілеїв. Ці шість категорій відповідають основним аспектам безпеки інформаційних систем [11]. Така класифікація дозволяє проводити аналіз системи з урахуванням ключових принципів інформаційної безпеки, серед яких автентичність, цілісність, невідомність, конфіденційність, доступність та авторизація. Створення моделі загроз є важливим елементом стратегічного й технічного управління кібербезпекою, оскільки воно мінімізує невизначеність у прогнозуванні потенційних атак та їхніх наслідків.

Підробка є загрозою, яка стосується фальсифікації ідентифікаційних даних користувачів або компонентів системи з метою отримання несанкціонованого

доступу до ресурсів. Прикладами таких дій можуть бути підробка облікових записів чи імітація системних процесів для обходу механізмів автентифікації [12]. Для захисту від цієї загрози необхідно впроваджувати надійні методи автентифікації та використовувати цифрові сертифікати.

Фальсифікація передбачає несанкціоновану зміну інформації, коду або конфігураційних файлів. Такі зміни можуть відбуватися як під час передачі даних, так і під час їх зберігання, що ставить під загрозу цілісність інформації та правильність функціонування системи [13]. Для запобігання таким загрозам застосовуються механізми перевірки цілісності, наприклад, цифрові підписи або контроль цифрових відбитків даних.

Відмова від відповідальності є загрозою, за якої виконавець певної дії може заперечувати свою причетність до неї. Це можливо, якщо система не забезпечує належного обліку та реєстрації подій, що ускладнює встановлення фактів втручання або доступу до даних. Відсутність точних записів у журналах подій створює труднощі у розслідуванні інцидентів [12].

Розголошення інформації стосується несанкціонованого доступу до конфіденційних даних [11]. Витоки інформації можуть виникати через слабе шифрування, недостатній контроль доступу або вразливості у протоколах передачі даних. Для захисту від таких загроз використовуються методи шифрування, політики доступу на основі ролей, а також регулярні перевірки безпеки.

Відмова в обслуговуванні охоплює атаки, спрямовані на порушення доступності системи для її легітимних користувачів. Це може включати перевантаження серверів або мережевих ресурсів, що робить сервіси недоступними [13]. Такі атаки можуть бути локальними чи розподіленими, тому важливо оцінювати вразливості системи та впроваджувати захисні механізми.

Підвищення привілеїв виникає, коли зловмисник, маючи обмежений доступ, отримує права адміністратора або інші привілеї, які йому не належать. Це відкриває можливість для виконання дій, які звичайний користувач не може здійснити [12]. Для захисту від таких загроз використовуються багаторівневі механізми авторизації та принцип мінімальних привілеїв.

Використання моделі STRIDE на етапі проєктування інформаційних систем дозволяє виявляти потенційні загрози, визначати вразливі компоненти, пріоритезувати впровадження контрзаходів і знижувати ризик атак у реальних умовах. Цей підхід відповідає сучасним стандартам кібербезпеки, які роблять акцент на проактивному підході до захисту систем. Такий підхід дозволяє враховувати потенційні загрози ще до появи реальних інцидентів, що відповідає міжнародним стандартам безпеки та найкращим практикам у розробці цифрових рішень.

Одним із найбільш впливових інструментів для аналізу поведінки зловмисників у кіберпросторі є рамка MITRE ATT&CK. Вона базується на реальних

даних про кібератаки та використовується державними органами, структурами національної безпеки, CERT/CSIRT, а також міжнародними організаціями. Ця методологія допомагає у зборі розвідувальної інформації, оцінці ризиків і реагуванні на інциденти. Її основна перевага полягає у створенні уніфікованого підходу до опису загроз, що сприяє підвищенню ефективності міжвідомчої співпраці та формуванню ризик-орієнтованої політики кібербезпеки.

У рамках рамки MITRE ATT&CK дії зломисників класифікуються за тактиками, які відображають їхні стратегічні цілі на різних етапах атаки. Наприклад, тактика «розвідка» охоплює збір інформації про ціль, включаючи аналіз публічних даних, вивчення мережевих інфраструктур, персоналу та вразливостей. Для державних органів ця стадія є надзвичайно важливою через відкритість державних реєстрів та цифрових сервісів, що вимагає балансу між прозорістю та безпекою [14].

Тактика «отримання початкового доступу» включає методи проникнення в систему, такі як фішинг, використання вразливостей програмного забезпечення або компрометація ланцюгів постачання [14]. На цьому етапі проявляється зв'язок між технічними загрозами та управлінськими недоліками, наприклад, слабкою політикою доступу або недостатньою кібергігієною співробітників.

Тактика «виконання коду» [14] стосується запуску шкідливого програмного забезпечення у скомпрометованій системі для отримання контролю або поширення атаки. У контексті цифрової трансформації публічного управління ця тактика становить серйозну загрозу для автоматизованих систем, електронного документообігу та критичної інфраструктури.

Тактика «підтримання доступу» [14] передбачає забезпечення постійної присутності зломисника у системі навіть після її оновлення чи перезавантаження. Це свідчить про довгостроковий характер загрози, що потребує впровадження системного моніторингу та посилення відповідальності за забезпечення кіберстійкості.

Тактика «підвищення привілеїв» [14] дозволяє зломиснику отримати доступ до прав, які перевищують його початкові повноваження. Для державних установ це може мати серйозні наслідки, зокрема, несанкціонований доступ до важливих даних чи управлінських процесів.

Рамка MITRE ATT&CK також охоплює інші тактики, такі як уникнення виявлення, збирання облікових даних, бічне переміщення мережею, ексфільтрація даних та вплив. Усього рамка включає 14 взаємопов'язаних тактик [14]. Їхнє використання у державному управлінні дозволяє перейти від реактивного підходу до проактивного управління кіберзагрозами.

Інтеграція рамки MITRE ATT&CK у публічне управління сприяє ухваленню обґрунтованих рішень, створенню єдиної мови для взаємодії між технічними та управлінськими суб'єктами, а також узгодженню національної політики кібербезпеки з міжнародними стандартами та передовими практиками.

Висновки. Аналіз показав, що класифікація кіберзагроз є ключовим елементом системи публічного управління у сфері кібербезпеки. Вона забезпечує впорядкування різноманітних ризиків, створює єдину термінологічну базу та підвищує якість управлінських рішень. У сучасних умовах гібридної війни та цифрової трансформації держави відсутність чіткої та структурованої класифікації загроз ускладнює взаємодію між суб'єктами сектору безпеки й оборони, а також знижує ефективність стратегічного планування та реагування на інциденти.

Встановлено, що поділ кіберзагроз за видами діяльності зловмисників (наприклад, кіберзлочинність, кібершпигунство, кібертероризм, кібервійна) дозволяє пов'язати технічні аспекти атак із їхніми політичними, правовими та безпековими наслідками. Такий підхід є важливим для публічного управління, оскільки він сприяє чіткому розмежуванню компетенцій між правоохоронними органами, структурами, які відповідають за національну безпеку, та військовими установами. Це також створює основу для розроблення адекватних правових механізмів реагування.

Дослідження доводять, що класифікація кіберзагроз за їхніми цілями та мотивами (фінансова вигода, розвідувальна діяльність, саботаж, інсайдерські загрози) має значний прикладний потенціал для державного управління ризиками. Вона допомагає перейти від базового захисту інформаційних систем до ризик-орієнтованого підходу, де пріоритети визначаються залежно від можливих наслідків для критичної інфраструктури, державних послуг або суспільної стабільності.

Обґрунтовано, що технічна класифікація кіберзагроз за векторами атак (зокрема, шкідливе програмне забезпечення, атаки відмови в обслуговуванні, перехоплення трафіку, фішинг, атаки на ланцюги постачання) є важливим, але недостатнім інструментом для ефективного публічного управління. Технічні аспекти потребують інтеграції з управлінськими, організаційними та правовими підходами, адже вони не завжди відображають стратегічний вплив загроз на державу.

Доведено, що застосування моделей загроз, таких як STRIDE, сприяє впровадженню проактивного підходу до захисту інформаційних систем у публічному секторі. Цей підхід дозволяє виявляти потенційні вразливості ще на етапі проектування державних інформаційних систем, що відповідає сучасним принципам цифрового управління, орієнтованого на безпеку за замовчуванням та безпеку за проектуванням.

Особливе значення має використання рамки MITRE ATT&CK, яка забезпечує поведінкову класифікацію кіберзагроз. Цей інструмент дозволяє координувати роботу органів публічної влади, технічних служб та центрів реагування на інциденти. Рамка сприяє стандартизації процесів кіберрозвідки, покращенню міжвідомчої співпраці та узгодженню національної системи кібербезпеки з міжнародними стандартами ЄС і НАТО.

Таким чином, ефективне управління кібербезпекою в державному секторі України можливе лише за умови комплексного підходу до класифікації кіберзагроз. Поєднання стратегічних, мотиваційних, технічних і поведінкових класифікацій створює основу для формування державної політики у сфері кібербезпеки, вдосконалення нормативно-правового регулювання та підвищення стійкості державних інституцій перед сучасними викликами.

Література:

1. Типи кібератак. URL: <https://datami.ee/ua/blog/types-of-cyberattacks-4-classificationsof-cyber-threats/?utm.com>
2. The NIST Cybersecurity Framework (CSF) 2.0. URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/CSWP/NIST.CSWP.29.pdf?utm.com>
3. Top 11 cybersecurity frameworks. URL: <https://www.connectwise.com/blog/11-bestcybersecurity-frameworks?utm.com>
4. Кіберзлочинність. URL: <https://stopfraud.gov.ua/cybersecurity-in-work/kiberzlochy nnist-i314?utm.com>
5. Діордіца І.В. Поняття та зміст кібершпигунства. URL: <https://goal-int.org/ponyattyata-zmist-kibershpygunstva/?utm.com>
6. Білан І.А. Кібертероризм: інформаційно-правовий аспект. Інформація і право. 2023. № 4(47). URL: <https://il.ippi.org.ua/article/view/291584/284992?utm.com>
7. Кібервійна. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0>
8. ENISA Threat. Landscape 2023. URL: <https://www.enisa.europa.eu/sites/default/files/publications/ENISA%20Threat%20Landscape%202023.pdf?utm.com>
9. Огляд кібербезпеки. URL: <https://www.microsoft.com/uk-ua/security/business/security101/what-is-cybersecurity?utm.com>
10. Man-on-the-side – peculiar attack. URL: <https://www.kaspersky.com/blog/man-on-the-side/47125/>
11. STRIDE Threat Modeling. URL: <https://threat-modeling.com/stride-threat-modeling/?utm.com>
12. Threat Modelling. URL: <https://gds-way.digital.cabinet-office.gov.uk/standards/threatmodelling.html?utm.com#content>
13. Mauri L., Damiani E. Modeling Threats to AI-ML Systems Using STRIDE. Sensors (Basel). 2022 Sep 3;22(17): 6662. doi: 10.3390/s22176662. PMID: 36081121; PMCID: PMC9459912.
14. MITRE ATT&CK. URL: <https://attack.mitre.org/?utm.com>

References:

1. Типу киберакак [Types of cyberattacks]. URL: <https://datami.ee/ua/blog/types-ofcyberattacks-4-classifications-of-cyber-threats/?utm.com> [in Ukrainian].
2. The NIST Cybersecurity Framework (CSF) 2.0. URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/CSWP/NIST.CSWP.29.pdf?utm.com> [in English].
3. Top 11 cybersecurity frameworks. URL: <https://www.connectwise.com/blog/11-bestcybersecurity-frameworks?utm.com> [in English].
4. Kiberzlochyinnist [Cybercrime]. URL: <https://stopfraud.gov.ua/cybersecurity-inwork/kiberzlochyinnist-i314?utm.com> [in Ukrainian].
5. Diorditsa, I.V. Poniattia ta zmist kibershpyhunstva [The concept and content of cyber espionage]. URL: <https://goal-int.org/ponyattyata-zmist-kibershpygunstva/?utm.com> [in Ukrainian].

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

6. Bilan, I.A. (2023), Kiberteroryzm: informatsiino-pravovyi aspekt [Cyberterrorism: informational and legal aspect]. Informatsiia i pravo - Information and Law, № 4(47). URL: <https://il.ippi.org.ua/article/view/291584/284992?utm.com> [in Ukrainian].
7. Kiberviina [Cyberwar]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0> [in Ukrainian].
8. ENISA Threat. Landscape 2023. URL: <https://www.enisa.europa.eu/sites/default/files/publications/ENISA%20Threat%20Landscape%202023.pdf?utm.com> [in English].
9. Ohliad kiberbezpeky [Review of cyber security]. URL: <https://www.microsoft.com/ukua/security/business/security-101/what-is-cybersecurity?utm.com> [in Ukrainian].
10. Man-on-the-side – peculiar attack. URL: <https://www.kaspersky.com/blog/man-on-the-side/47125/> [in English].
11. STRIDE Threat Modeling. URL: <https://threat-modeling.com/stride-threat-modeling/?utm.com> [in English].
12. Threat Modelling. URL: <https://gds-way.digital.cabinet-office.gov.uk/standards/threatmodelling.html?utm.com#content> [in English].
13. Mauri, L., & Damiani, E. (2022), Modeling Threats to AI-ML Systems Using STRIDE. Sensors (Basel), Sep 3;22(17): 6662. doi: 10.3390/s22176662. PMID: 36081121; PMCID: PMC9459912 [in English].
14. MITRE ATT&CK. URL: <https://attack.mitre.org/?utm.com> [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 334.752:351.85

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1074-1087](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1074-1087)

Слізаров Сергій Миколайович студент магістратури, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, <https://orcid.org/0009-0002-4461-2140>.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ: ВІД ПРЯМИХ СУБСИДІЙ ДО МОДЕЛІ AVAILABILITY PAYMENTS У ПРОЄКТАХ PPP

Анотація. Об'єкт дослідження - процеси реалізації проєктів публічно-приватного партнерства (PPP) у соціальній сфері в умовах поствоєнного відновлення України та гармонізації національного законодавства із нормами ЄС. Предмет дослідження - механізми та ризики застосування моделі «плати за експлуатаційну готовність» (availability payments) як фактора забезпечення життєздатності соціальної інфраструктури.

Метою статті є обґрунтування ефективності інструменту availability payments для залучення приватних інвестицій у соціальні об'єкти (лікарні, школи, центри культури) та виявлення бар'єрів для його впровадження в українських громадах. У роботі використано методи порівняльного аналізу (досвід Британії, Нідерландів, країн Балтії), кейс-стаді та метод аналізу ризиків.

У результаті дослідження доведено, що модель «плати за готовність» є ключовою для об'єктів із низькою комерційною окупністю, оскільки дохід оператора залежить не від фактичного попиту чи платоспроможності населення, а від дотримання встановлених KPI та технічної готовності об'єкта. Виокремлено основні механізми управління: інтеграція виплат у середньострокове бюджетне планування, використання гібридних схем фінансування (гранти + приватний капітал) та впровадження автоматизованих систем моніторингу KPI. Особливу увагу приділено ризикам: обґрунтовано необхідність валютних застережень для захисту від девальвації, створення резервних фондів для нівелювання інфляційних шоків та розробку юридичних гарантій (renegotiation clauses) на випадок зміни політичних пріоритетів.

Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні інструменту availability payments у контексті нового Закону України №4510-IX. Вперше виокремлено роль цифровізації (е-прокьюремент) як механізму автоматичного контролю якості послуг та запобіжника корупційним ризикам. Сформульовано рекомендації щодо управління валютними та операційними ризиками в умовах високої волатильності поствоєнної економіки. Практичне значення мають запропоновані алгоритми інтеграції «зелених» стандартів ЄС у PPP-контракти.

Ключові слова: публічно-приватне партнерство, плата за експлуатаційну готовність, соціальна інфраструктура, поствоєнне відновлення, гібридне фінансування, Small PPPs, KPI.

Yelizarov Serhii Mykolaiovych Master's student, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, <https://orcid.org/0009-0002-4461-2140>

TRANSFORMATION OF THE PARADIGM OF PUBLIC MANAGEMENT OF SOCIAL INFRASTRUCTURE: FROM DIRECT SUBSIDIES TO THE AVAILABILITY PAYMENTS MODEL IN PPP PROJECTS

Abstract. The object of research is the implementation of public-private partnership (PPP) projects in the social sphere in the context of Ukraine's post-war recovery and the harmonisation of national legislation with EU standards. The subject of the study is the mechanisms and risks of applying the availability payments model as a factor in ensuring the viability of social infrastructure.

The purpose of the article is to justify the effectiveness of the availability payments instrument for attracting private investment in social facilities (hospitals, schools, cultural centres) and to identify barriers to its implementation in Ukrainian communities. The study uses comparative analysis (the experience of the UK, the Netherlands, and the Baltic states), case studies, and risk analysis.

The study proves that the availability payments model is key for facilities with low commercial returns, as the operator's income depends not on actual demand or the population's solvency, but on compliance with established KPIs and the technical readiness of the facility. The main management mechanisms are highlighted: integration of payments into medium-term budget planning, use of hybrid financing schemes (grants + private capital) and implementation of automated KPI monitoring systems. Particular attention is paid to risks: the need for currency hedging to protect against devaluation, the creation of reserve funds to offset inflationary shocks, and the development of legal guarantees (renegotiation clauses) in case of changes in political priorities are justified.

The scientific novelty lies in a comprehensive study of the availability payments instrument in the context of the new Law of Ukraine No. 4510-IX. For the first time, the role of digitalisation (e-procurement) as a mechanism for automatic quality control of services and a safeguard against corruption risks has been highlighted. Recommendations have been formulated for managing currency and operational risks in the highly volatile post-war economy. The proposed algorithms for integrating EU green standards into PPP contracts are of practical importance.

Keywords: public-private partnership, availability payment, social infrastructure, post-war reconstruction, hybrid financing, Small PPPs, KPI.

Постановка проблеми. Сучасний стан соціальної інфраструктури України (лікарень, шкіл, культурних центрів) потребує масштабних інвестицій та швидкого відновлення. Проте традиційні моделі залучення приватного капіталу стикаються з низькою комерційною окупністю таких об'єктів. Приватний сектор неохоче інвестує в соціальні проекти через високі ризики, низьку платоспроможність населення у депресивних регіонах та відсутність гарантованого доходу, що створює дефіцит критично важливих послуг для громад.

Водночас, існує гостра потреба у забезпеченні рівного доступу громадян України до якісних соціальних послуг згідно зі стандартами ЄС та Цілями сталого розвитку, проте обмеженість місцевих бюджетів не дозволяє реалізовувати ці проекти самотужки. Приватні інвестори уникають участі в публічно-приватному партнерстві через залежність від фактичного обсягу споживання послуг, який у соціальній сфері часто є нестабільним або дотованим. Тому й необхідними є механізми, які б гарантували приватному партнеру повернення інвестицій незалежно від комерційного попиту на послуги об'єкта, знижували бюджетний тиск при реалізації масштабних інфраструктурних проектів в короткостроковій перспективі, враховували ризики якості та енергоефективності та інституційної неготовності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впровадження інструментів публічно-приватного партнерства (Public-Private Partnership, PPP), зокрема моделі «плати за експлуатаційну готовність» (availability payments), є предметом активних дискусій як у міжнародній науковій спільноті, так і серед українських фахівців.

У фундаментальних звітах ЄЕК ООН (UNECE, 2024) та Світового банку (World Bank, 2023) наголошується, що перехід до «PPP for the SDGs» (PPP заради Цілей сталого розвитку) потребує інструментів, які мінімізують ризик попиту для приватного сектора. Дослідники Bloomgarden [1] та колектив авторів у журналі Journal of Civil Engineering and Management [2] акцентують увагу на моделі «Availability Payment Only» (APO), пропонуючи нові фреймворки для оцінки «справедливої вартості» (Value for Money) у проектах, де комерційна окупність є вторинною щодо соціальної значущості.

Питання адаптації європейського досвіду PPP для відбудови України детально розглядаються у працях А. Кузьор (Kuzior et al.) [3]. Автори доводять, що поєднання грантового фінансування ЄС із приватним капіталом у межах гібридних моделей є важливим для енергетичного та соціального секторів. Українські науковці, зокрема Т. Затонацька, О.Анісімова та Н.Педченко [4], досліджують прогресивні практики реалізації PPP у критичній інфраструктурі та

соціальному житті. У їхніх роботах підкреслюється, що в умовах високої невизначеності саме гарантовані державні платежі за готовність об'єкта стають «якірним» інструментом для залучення інституційних інвесторів.

Дослідження Kurdi і інших [5] зосереджені на ролі цифровізації (e-procurement) та прозорого управління контрактами. Вчені вказують, що автоматизація контролю KPI (ключових показників ефективності) є обов'язковою умовою для успіху Small PPPs, оскільки це знижує бюрократичні бар'єри та корупційні ризики, на які звертають увагу експерти Transparency International Ukraine (2025) у звітах щодо нового законодавства.

Попри представлені наукові напрацювання, виникає необхідність в розкритті сутності та економічної природи інструменту «плати за готовність» у контексті оновленого законодавства про публічно-приватне партнерство в Україні, здійсненні порівняльного аналізу міжнародного досвіду застосування цієї моделі в країнах ЄС та визначенні можливості його адаптації до українських реалій, ідентифікації ключових фінансових, регуляторних та операційних ризиків, що виникають при реалізації соціальних PPP-проектів за моделлю availability payments, обґрунтуванні ролі цифрових інструментів та гібридного фінансування у забезпеченні прозорості та фінансової стійкості довгострокових контрактів.

Мета статті - теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо впровадження моделі «плати за експлуатаційну готовність» як стратегічного інструменту залучення приватних інвестицій у відновлення соціальної інфраструктури України.

Виклад основного матеріалу. Інструмент «плати за експлуатаційну готовність», відомий у міжнародній практиці як availability payments, у новому Законі України «Про публічно-приватне партнерство» (№4510-IX) [6] відкриває для соціальних об'єктів, лікарень, закладів освіти, культурних центрів, соціального житла, можливості, які раніше були обмежені через низьку комерційну окупність і високі ризики для приватного сектору. Для цих категорій проектів PPP особливість такої моделі полягає в тому, що фінансовий потік для оператора закріплюється незалежно від рівня фактичної завантаженості об'єкта або платоспроможності населення [1]. Таким чином приватний партнер отримує прогнозований дохід після введення об'єкта в експлуатацію, а публічна сторона гарантує його доступність для громадян без підвищення тарифів на основні послуги.

Цей інструмент забезпечує не лише фінансову стабільність приватного партнера, а й дає змогу громадам реалізовувати масштабні проекти без критичного тиску на місцевий бюджет. Кошти на регулярні виплати можна включати до середньострокових планів публічних інвестицій у межах комбінованих моделей фінансування, частина капітальних витрат покривається грантами міжнарод-

них організацій або державними субсидіями, а операційна складова утримання об'єкта ведеться за рахунок гарантованої «плати за експлуатаційну готовність» [3]. У депресивних регіонах чи громадах із низьким рівнем доходів такий підхід стає фактично єдиним реальним інструментом запуску важливих соціальних об'єктів.

Перевага моделі проявляється також у зменшенні впливу комерційних коливань на якість і стабільність надання соціальних послуг. Наприклад, лікарня в малонаселеному районі може працювати без скорочення персоналу навіть при низькому потоці пацієнтів, адже її фінансування не залежить від кількості платних послуг чи страхових виплат [4]. Це відповідає євроінтеграційним стандартам доступності базових сервісів незалежно від економічного статусу населення й інтегрується у виконання Цілей сталого розвитку.

Інституційна гнучкість моделі дозволяє поєднувати її зі спрощеними процедурами для Small PPPs [7], що особливо важливо в умовах поствоєнного відновлення. Короткі цикли погодження договорів і швидка здача об'єктів в експлуатацію допомагають громадам оперативно реагувати на дефіцит шкільних приміщень чи медичної інфраструктури. Водночас цифровізація процедур через е-прокьюремент платформи пришвидшує тендерний відбір виконавців і забезпечує прозорість формування графіку робіт [5].

Реалізація моделі «плати за експлуатаційну готовність» створює стимули для приватного сектору інвестувати у довготривале утримання об'єкта. Оператор зацікавлений підтримувати належний технічний стан споруди та обладнання, адже несумлінне виконання контрактних умов може призвести до припинення виплат або їх коригування. Це дисциплінує управління соціальними проектами й підвищує якість сервісу без додаткового адміністративного тиску з боку держорганів.

Важливою перевагою є інтеграція екологічної складової: відповідно до директив ЄС, соціальні об'єкти в рамках PPP мають відповідати стандартам енергозбереження та «зеленого» будівництва [8]. Приватний партнер може впроваджувати технології з низьким енергоспоживанням і матеріали з мінімальним впливом на довкілля без ризику зменшення прибутковості, гарантована оплата за експлуатаційну готовність компенсує початкові витрати на такі інновації. Модель також полегшує процес залучення міжнародних донорів [9], оскільки гарантія стабільних виплат служить сигналом для кредиторів і грантодавців про фінансову життєздатність проекту. Це особливо актуально при використанні гібридних схем фінансування, де міжнародні кошти покривають капітальні витрати, а внутрішні бюджетні платежі підтримують операційне функціонування.

Соціальна перевага інструменту полягає у забезпеченні рівного доступу до об'єктів незалежно від доходів населення та територіальної специфіки. Навіть у

віддалених районах громада отримує сучасну школу чи медичний центр із повним спектром послуг, оператор отримує фінансування за готовність до роботи, а не лише за фактичне використання [10]. Крім того, участь приватного партнера в стратегічному управлінні може дозволити додати нові сервіси або модернізувати існуючі програми освіти чи охорони здоров'я [11]. Модель враховує й ризики соціального сприйняття: вона дозволяє уникнути прямого підвищення тарифів для кінцевих користувачів [9], який часто викликає протестні настрої. Натомість витрати розподіляються через бюджетні платежі й можуть плануватись із врахуванням середньострокових економічних прогнозів. Цей підхід збалансовує комерційні інтереси та потреби громади.

Фінансові аспекти впровадження «плати за експлуатаційну готовність» у проєктах PPP формують основу для визначення життєздатності таких контрактів у поствоєнній економіці України. Інструмент передбачає регулярні виплати приватному оператору після введення об'єкта в експлуатацію незалежно від фактичного рівня його використання населенням [1]. У фінансовій площині це означає необхідність інтеграції гарантованих платежів до середньострокових бюджетних рамок органів державної та місцевої влади, що потребує точного прогнозування доходної бази та врахування потенційних коливань макроекономічної ситуації. Серед ключових параметрів фінансової реалізації інструменту джерела формування платіжного потоку. Використання гібридних моделей фінансування дозволяє поєднати бюджетні кошти, приватний капітал і грантову або кредитну підтримку міжнародних донорів [3]. Така структура забезпечує диверсифікацію ризиків: гранти покривають значну частину капітальних витрат, приватні інвестиції спрямовуються на технологічне оснащення і будівельні роботи, а бюджетні платежі за «експлуатаційну готовність» гарантують операційне утримання об'єкта. Тому важливим аспектом є правильне структурування зобов'язань між сторонами, матриця ризиків повинна містити окремий блок про фінансові гарантії, умови коригування виплат та можливість перегляду графіку платежів при форс-мажорах [1]. У регіонах із низькою платоспроможністю населення модель демонструє найбільшу ефективність: вона дозволяє запускати соціально важливі об'єкти без залежності від комерційної виручки. Це особливо актуально для лікарень і шкіл, де очікуваний рівень платних послуг не покриває витрат на утримання персоналу й обладнання [4]. Публічна сторона повинна передбачати такі виплати в фінансових планах на термін дії контракту, а також інтегрувати їх у бюджетний процес відповідно до вимог гармонізації з директивами ЄС щодо відображення довгострокових зобов'язань [3]. Цифровізація управління контрактами відіграє важливу роль у цьому інструменті: е-прокьюремент системи дають змогу автоматизувати контроль виконання умов договору і своєчасності платежів [5]. Прозорий електронний архів фінансових операцій створює можливість для внутрішнього та зовнішнього аудиту, це

підвищує довіру міжнародних донорів та кредиторів, які можуть вимагати доступ до таких даних як умову фінансування. Для приватного партнера це означає прогнозованість надходжень і захист від затримок через бюрократичну непогодженість документів.

Фінансова ефективність моделі прямо залежить від коректності техніко-економічного обґрунтування на стартовому етапі. Недооцінка операційних витрат призводить до дефіциту коштів і неможливості виконувати контракт без додаткового фінансування [12]. Доцільно закладати резервний фонд, як окремий рядок у структурі бюджету проекту, щоб компенсувати інфляційні коливання вартості будматеріалів чи персоналу в процесі реалізації. Поствоєнна економіка України характеризується високою нестабільністю цін і дефіцитом кваліфікованої робочої сили, тому без такого резерву будь-які затримки чи перенавантаження можуть зробити проект збитковим. Важливим компонентом є валютний ризик: у випадках закупівлі імпортного обладнання курс гривні до основних валют впливає на загальну суму витрат. Для його мінімізації часто застосовується прив'язка платежів за експлуатаційну готовність до індексованих показників або включення компенсаційних формул у контрактну матрицю ризиків. Це відповідає міжнародним практикам захисту інвестора від зовнішніх економічних шоків. У соціально-економічних проектах важливо враховувати нефінансовий ефект, доступність послуг та якість їх надання, як один із KPI, що може вплинути на розмір виплат за інструментом [9]. Якщо об'єкт не відповідає встановленим стандартам (наприклад екологічним директивам ЄС [8], то передбачено санкції або коригування фінансування. Це дисциплінує приватного партнера і забезпечує відповідність проекту міжнародним вимогам. Щоб інтеграція інструменту була максимально ефективною, необхідно вибудувати чітку систему взаємодії між усіма учасниками: публічним партнером, приватним оператором і донорськими структурами. Така система повинна включати узгоджений графік виплат, автоматизований контроль виконання умов контракту через цифрові платформи, інструменти арбітражного врегулювання спорів і прозору звітність перед громадськістю та контролюючими органами [1]. Поєднання цих компонентів забезпечує однаково високий рівень захисту інтересів приватного сектору і публічної сторони при реалізації проектів у форматах Small PPPs та великих регіональних програм.

Застосування «плати за експлуатаційну готовність» у світовій практиці демонструє її адаптивність до різних економічних умов і секторів, дозволяє компенсувати приватному партнеру витрати на утримання об'єкта незалежно від рівня фактичного використання населенням, що в багатьох країнах закріплено у спеціальних законодавчих або контрактних формах. У Великій Британії практика застосування цього інструменту простежується в рамках PPP/PFI (Private Finance Initiative) проектів у сфері охорони здоров'я та освіти, де лікарні

й школи отримують стабільне фінансування навіть при сезонних коливаннях потоку користувачів. Контракти формалізують графік виплат і чітко визначають KPI, дотримання яких є умовою для продовження платежів, а контроль здійснюється через цифрові платформи управління активами [5].

У Нідерландах і Франції інструмент інтегрують у DBFM/O-конструкції (Design-Build-Finance-Maintain/Operate), зазначаючи відповідальність сторін за технічну готовність об'єкта; публічна сторона забезпечує регулярні платежі при виконанні технічних стандартів і вимог екологічної стійкості [8]. Ці країни поєднують модель із політикою «зеленого переходу»: для шкіл чи муніципальних будівель передбачено впровадження енергоефективних технологій, витрати на які компенсуються за рахунок оплати готовності.

У Канаді та Австралії підхід отримав розвиток в інфраструктурних проектах транспорту, концесії на автомагістралі або порти доповнюються гарантійними платежами за доступність інфраструктури. Це стало відповіддю на ризик недоотримання доходів через непередбачувані зміни транспортних потоків чи ринкової кон'юнктури [4]. Контрактна структура в цих юрисдикціях містить матрицю ризиків з компенсаційними формулами у випадку аварій або природних катаклізмів.

В Італії та Португалії варто згадати досвід муніципальних проектів водопостачання: приватний оператор отримує фіксовану плату за підтримку системи у робочому стані, навіть якщо фактичний обсяг споживання падає через кліматичні фактори чи ефекти енергозбереження [3]. Інструмент особливо ефективний для регіонів з нестабільним попитом, він запобігає деградації інфраструктури через брак операційного фінансування.

У країнах Балтії модель використовується для малих соціально-економічних проектів типу Small PPPs, бібліотек, спортивних залів та культурних центрів, де швидка процедура погодження контракту поєднується із гарантією регулярної оплати готовності. Це відповідає тенденції спрощення процедур для невеликих ініціатив і сприяє залученню локальних компаній до участі [7]. Важливим аспектом є прозорість фінансових потоків: Естонія успішно інтегрувала е-прокьюремент системи у процес адміністрування виплат, забезпечуючи громадський контроль і доступність інформації для донорських організацій [5].

Міжнародні фінансові структури, зокрема Європейський інвестиційний банк і Світовий банк, активно застосовують цей підхід у проектах енергетики з низьким рівнем комерційної окупності. Наприклад, модернізація електромереж у країнах Південно-Східної Європи включає компонент оплати готовності як гарантію для приватного оператора при виконанні екологічних стандартів обладнання [8]. Така схема підвищує привабливість проекту для інвесторів і забезпечує довгострокову стійкість роботи без залежності від тарифної політики держави. В Латинській Америці інструмент часто використовується в секторах

охорони здоров'я й транспортної інфраструктури; колумбійська практика показує ефективність гарантованих платежів за готовність навіть при затримках введення об'єкта в експлуатацію через технічні проблеми [1]. Контрактні умови передбачають можливість часткової виплати операторові при документально підтвердженому виконанні окремих етапів реконструкції.

Цікавою модифікацією є британський досвід у сфері культурної спадщини: реставрація історичних театрів чи музеїв здійснюється за участі приватного сектору з компенсацією витрат через плату за експлуатаційну готовність. Це дозволяє підтримувати роботу об'єктів навіть при низькій касовій виручці від квитків у міжсезоння [11], а додаткові доходи від комерційних площ спрямовуються на розвиток програм для громади. Міжнародна практика показує важливість інтеграції такої моделі з гібридними схемами фінансування [3], що робить проекти більш стійкими до макроекономічних коливань та валютних ризиків. Ще одне спостереження, у країнах із високим рівнем цифровізації органи влади використовують автоматизовані системи моніторингу KPI для контролю технічної готовності й відповідності екологічним критеріям; це дозволяє оперативно коригувати розмір виплат або вводити санкції при порушенні стандартів [5].

Попри виражені переваги інструменту «плати за експлуатаційну готовність» у контексті нових законодавчих норм та стандартів ЄС, його практична реалізація в українських громадах може зіткнутися з низкою обмежень та ризиків, які впливають як на фінансову, так і на соціально-економічну стабільність проєктів. Одним із ключових обмежень є залежність операційних виплат від бюджетної дисципліни публічного партнера. Якщо орган місцевої влади або центральний бюджет не інтегрує регулярні платежі за експлуатаційну готовність до середньострокових бюджетних рамок, існує ризик їх несвоєчасної або неповної сплати [1]. В умовах падіння доходної бази бюджету чи кризового перерозподілу коштів, наприклад через необхідність фінансування інших пріоритетних сфер, приватний оператор може зіткнутися з касовими розривами, що унеможлиблюють належне утримання об'єкта. Це створює ланцюговий ефект: зниження якості послуг веде до соціального невдоволення і потенційних конфліктів.

Другим обмеженням виступає валютний ризик. В багатьох PPP-проектах імпортне обладнання чи технологічні компоненти закуповуються за контрактами у доларах або євро. Коливання курсу гривні приводить до здорожчання капітальної та операційної частини витрат. Якщо контракти не містять компенсаторних формул або індексації платежів, додаткові витрати можуть лягти на приватного партнера без можливості їх повернення через інструмент оплати готовності. Важливим регуляторним ризиком є непослідовність практики застосування нового закону в різних регіонах [5]. Спрощені процедури для Small PPPs можуть

бути формально прийняті, але фактично заблоковані локальними регламентами чи небажанням чиновників скорочувати строки погоджень. Це послаблює конкурентну перевагу моделі й відтягує старт проекту навіть за наявності всієї підготовчої документації.

Додатково слід враховувати складнощі гармонізації внутрішніх процедур із директивами ЄС: будь-яке відхилення від стандартів прозорості чи екологічної стійкості призводить до ризику відкликання грантових ресурсів у гібридному фінансуванні [8]. Технічні й операційні ризики проявляються при недооцінці обсягів робіт на етапі техніко-економічного обґрунтування [12]. Урядування інструментом оплати готовності передбачає часову точність введення об'єкта в експлуатацію; затримка через додатковий ремонт чи модернізацію компонентів означає відстрочку початку виплат приватному партнеру і можливу потребу залучення додаткових кредитних ресурсів. Це особливо важливо для об'єктів критичної інфраструктури, енергетичних станцій, водопостачальних вузлів, де своєчасна готовність прямо впливає на безпеку населення. Соціальні ризики також не можна недооцінювати. Хоч модель мінімізує тарифне навантаження на кінцевого користувача, громадськість може сприймати регулярні бюджетні виплати приватному оператору як надмірне використання публічних коштів. За відсутності прозорої комунікації про економічний ефект і довготривалу вигоду це провокує протестні настрої та вимоги перегляду контрактів. Інформаційна кампанія щодо пояснення принципів «плати за експлуатаційну готовність» повинна бути частиною стратегії реалізації проекту. Конфлікти інтересів серед учасників процесу, ще одна загроза для стабільності моделі. Невиявлені корпоративні зв'язки чи прихований бенефіціар можуть підірвати довіру до проекту і стати підставою для судових позовів або блокування робіт [1]. Цей аспект потребує ретельної перевірки та документального підтвердження складу власників і виконавців ще до укладання угоди.

Обмеження кадрового ресурсу в громадах додає операційних проблем: дефіцит професійно підготовленого персоналу для технічного обслуговування об'єкта може збільшити витрати приватного партнера або спровокувати порушення стандартів якості ЄС, що тягне санкції з боку донорських організацій [10]. Це особливо актуально при інтеграції екологічних інновацій, обладнання з низьким енергоспоживанням потребує кваліфікованого реагування у випадку збою. Існує й ризик зміни політичних пріоритетів: нова адміністрація регіону може переглянути вже підписаний контракт задля переорієнтації ресурсів чи зміни концепції розвитку [1]. Формалізована процедура renegotiation та пороги допустимих змін умов більшою мірою захищають інвестора, але за високої політичної турбулентності навіть цей захист не гарантує повної незмінності параметрів угоди.

Не менш істотним є питання сумісності інструменту з іншими моделями фінансування. У гібридних схемах будь-яка затримка грантових траншів або

зміна валютного курсу може порушити баланс між капітальними витратами й операційними платежами [3]. При цьому приватний партнер має обмежений контроль над джерелами міжнародного фінансування і змушений адаптувати власну бізнес-модель відповідно до зовнішніх факторів. Зрештою поєднання цих обмежень створює комплексний ризиковий профіль, який слід враховувати ще на етапі планування та структурування контракту. Поглиблений аудит ресурсного потенціалу громади, перевірка нормативної сумісності з директивами ЄС, закладання резервних фондів та проведення незалежної технічної експертизи перед запуском є доцільними кроками для мінімізації негативного впливу зазначених факторів. Лише системне управління цими ризиками дозволяє перетворити інструмент «плати за експлуатаційну готовність» із потенційно вразливого сегмента на стабільний інструмент реалізації соціально важливих PPP-проектів відповідно до сучасних стандартів прозорості й сталого розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що в умовах поствоєнного відновлення України традиційні моделі публічно-приватного партнерства потребують якісної трансформації. Основним інструментом такої модернізації визначено механізм плати за експлуатаційну готовність (availability payments), який дозволяє збалансувати соціальні інтереси громади та фінансову стійкість приватного сектору.

«Плата за експлуатаційну готовність» виступає універсальною конструкцією для реалізації соціально важливих проектів у поствоєнній Україні: вона гарантує стабільне функціонування об'єкта, інтегрується із сучасними практиками цифровізації та екологічної стійкості й відповідає вимогам нового законодавства щодо прозорості та конкурентності процедур. Її застосування робить участь бізнесу у сферах із низькою комерційною окупністю не лише економічно можливим, але й стратегічно привабливим для розвитку регіональної соціальної інфраструктури.

Фінансові аспекти впровадження availability payments виходять за межі простої гарантійної схеми; вони формують комплексну економічну платформу із залученням бюджетних інструментів, міжнародної допомоги й цифрового контролю, що дозволяє підтримувати стабільне функціонування об'єктів незалежно від ринкових факторів та забезпечує їх відповідність сучасним стандартам ЄС у поствоєнному контексті розвитку.

Аналіз світових прикладів засвідчив, що «плата за експлуатаційну готовність» є багатофункціональним інструментом, який може адаптуватися як до великих інфраструктурних проектів з тривалими циклами повернення інвестицій, так і до малих локальних ініціатив із коротким терміном реалізації. Її успішне впровадження залежить від прозорості контрактної структури, сумісності умов із екологічними та соціальними стандартами, а також інтеграції

цифрових технологій контролю, ці елементи сформували в міжнародній практиці комплексний підхід до забезпечення стабільної роботи об'єктів незалежно від ринкових коливань і специфіки території.

Таким чином, *availability payments* є єдиним реальним інструментом для масштабного залучення приватних інвестицій у поствоєнне відновлення соціальної інфраструктури України. Однак його ефективність прямо залежить від якості підготовки контрактів (матриці ризиків), стабільності державної бюджетної політики та прозорості цифрового моніторингу результатів.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні механізмів інтеграції екологічних КРІ у контракти PPP. Подальші розвідки можуть бути спрямовані на аналіз того, як плата за експлуатаційну готовність може стимулювати впровадження технологій нульового викиду (Net Zero) у закладах охорони здоров'я та освіти, а також як регулярні бюджетні виплати приватному сектору впливають на рівень довіри громади до інститутів влади та якість життя населення.

Література:

1. Bloomgarden D. *A governance approach for managing public-private partnership renegotiations*. 2022. URL : <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/837646/governance-brief-046-managing-ppp-renegotiation.pdf>
2. Guo Y., Chen C., Luo X., & Martek I. Determining concessionary items for «availability payment only» PPP projects: a holistic framework integrating value-for-money and social values. *Journal of Civil Engineering and Management*. 2024, 30(2), 149–167. URL : <https://doi.org/10.3846/jcem.2024.20841>
3. Kuzior A., Liashenko V., Petrova I., & Serdiuk O. Integrated models of the combination of EU grant funding and private funding in the energy sector of Ukraine based on public-private partnership. *POLITYKA ENERGETYCZNA – ENERGY POLICY JOURNAL*, 2023, 26(4). <https://doi.org/10.33223/epj/171325>
4. Zatonatska T., Anisimova O., & Pedchenko N. *Best practices of the public private partnership for financing social housing*. 2023. URL : https://npndfi.org.ua/docs/NP_23_03_064_uk.pdf
5. Kurdi, Syafitri C. Z., Amalia P., & Wardhana Y. M. A.. Preparation of regional regulations in the context of implementing the content of presidential regulation number 38 of 2015 concerning cooperation agreements between government and business entities in the provision of infrastructure. *JLPH*, 2024, 4(4). <https://doi.org/10.38035/jlph.v4i4>
6. Про публічно-приватне партнерство: Закон України від 19.06.2025 № 4510-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20#Text>
7. Levochkin M. PROBLEMS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN UKRAINE AND WAYS OF SOLVING THEM. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2016, № 2(2). DOI: 10.30525/2256-0742/2016-2-2-85-91
8. Pidlisna O., Chepizhko L. ANALYSIS OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ALTERNATIVE ENERGY IN UKRAINE. *Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут"*, 2023, № 26, 51. URL : <https://doi.org/10.20535/2307-5651.26.2023.287410>
9. Матвіїшин Є. Г., & Вершигора Ю. З. Перспективи використання державно-приватного партнерства для відбудови України у повоєнний період. *Democratic Governance*, 2022, №2(30). URL : <https://doi.org/10.23939/dg2022.02.029>

10. Вдовенко Л. О., Тітов Д. В., & Герасимчук В. Г. Інвестиційна складова розвитку сільських територій України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*, 2023, № 3, 51. URL : <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-3-4>

11. Matviienko V. M., Petushkova H. E. THE EUROPEAN EXPERIENCE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SPHERE OF CYBERSECURITY: OPPORTUNITIES FOR UKRAINE. *Actual Problems of International Relations*, 2022, Issue 152. P. 10-18. URL : <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3827/3487>

12. Medvedieva M., Oneshko S., Roik O., Yaremko I., & Khudaverdiyeva V. Efficiency of managing regional economic development in wartime (Ukrainian experience). *Amazonia Investiga*, 2023, 12(63), 214–223. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.20>

References:

1. Bloomgarden, D. (2022). *A governance approach for managing public-private partnership renegotiations*. ADB Governance Brief, (046). <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/837646/governance-brief-046-managing-ppp-renegotiation.pdf>

2. Guo, Y., Chen, C., Luo, X., & Martek, I. (2024). Determining concessionary items for «availability payment only» PPP projects: a holistic framework integrating value-for-money and social values. *Journal of Civil Engineering and Management*, 30(2), 149–167. <https://doi.org/10.3846/jcem.2024.20841>

3. Kuzior, A., Liashenko, V., Petrova, I., & Serdiuk, O. (2023). Integrated models of the combination of EU grant funding and private funding in the energy sector of Ukraine based on public-private partnership. *Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal*, 26(4). <https://doi.org/10.33223/epj/171325>

4. Zatonatska, T., Anisimova, O., & Pedchenko, N. (2023). *Best practices of the public private partnership for financing social housing*. Naukovi pratsi NDFI. https://npndfi.org.ua/docs/NP_23_03_064_uk.pdf

5. Kurdi, Syafitri, C. Z., Amalia, P., & Wardhana, Y. M. A. (2024). Preparation of regional regulations in the context of implementing the content of presidential regulation number 38 of 2015 concerning cooperation agreements between government and business entities in the provision of infrastructure. *Journal of Law and Public Policy (JLPH)*, 4(4). <https://doi.org/10.38035/jlph.v4i4>

6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2025). *Pro publichno-pryvatne partnerstvo: Zakon Ukrainy vid 19.06.2025 № 4510-IX* [On Public-Private Partnership: Law of Ukraine dated June 19, 2025 № 4510-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20#Text> [in Ukrainian].

7. Levochkin, M. (2016). Problems of public-private partnership in Ukraine and ways of solving them. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2(2), 85-91. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2016-2-2-85-91>

8. Pidlisna, O., & Chepizhko, L. (2023). Analysis of investment attractiveness of alternative energy in Ukraine. *Ekonomichnyi visnyk NTUU "Kyivskiy politekhnichnyi instytut"*, (26), 51. <https://doi.org/10.20535/2307-5651.26.2023.287410>

9. Matviishyn, Ye. H., & Vershyhora, Yu. Z. (2022). Perspektyvy vykorystannia derzhavno-pryvatnoho partnerstva dlia vidbudovy Ukrainy u povoienniy period [Prospects for using public-private partnership for the reconstruction of Ukraine in the post-war period]. *Democratic Governance*, 2(30). <https://doi.org/10.23939/dg2022.02.029> [in Ukrainian].

10. Vdovenko, L. O., Titov, D. V., & Herasymchuk, V. H. (2023). Investytsiina skladova rozvytku silskykh terytorii Ukrainy [Investment component of rural areas development in Ukraine]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, (3), 51. <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-3-4> [in Ukrainian].

11. Matviienko, V. M., & Petushkova, H. E. (2022). The European experience of public-private partnership in the sphere of cybersecurity: opportunities for Ukraine. *Actual Problems of International Relations*, (152), 10-18. <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3827/3487>
12. Medvedieva, M., Oneshko, S., Roik, O., Yaremko, I., & Khudaverdiyeva, V. (2023). Efficiency of managing regional economic development in wartime (Ukrainian experience). *Amazonia Investiga*, 12(63), 214–223. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.20>

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК: 351.862.4:004.056.5:005.334

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1088-1097](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1088-1097)

Зарубенко Артур Олександрович начальник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, PhD (доктор філософії) з технічних наук, <https://orcid.org/0000-0002-7616-6416>

КІБЕРСТІЙКІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

Анотація. У статті представлено комплексне дослідження проблематики забезпечення кіберстійкості організацій в умовах гібридних загроз через призму інтегрованого підходу до публічного управління ризиками. Розкрито еволюцію концепції кіберстійкості від технічно-орієнтованої парадигми до системного розуміння як багатовимірного феномену, що охоплює технологічні, організаційні, управлінські та людські аспекти. Проаналізовано специфіку гібридних загроз у кіберпросторі та їх трансформаційний вплив на традиційні моделі ризик-менеджменту в публічному секторі.

Обґрунтовано необхідність переходу від фрагментарного до інтегрованого підходу в управлінні кіберризиками, що передбачає синхронізацію процесів ідентифікації, оцінювання та реагування на загрози на всіх рівнях організаційної структури. Запропоновано концептуальну модель публічного управління ризиками кіберстійкості, яка інтегрує принципи проактивного моніторингу, адаптивного реагування та організаційного навчання. Особливу увагу приділено механізмам координації між суб'єктами забезпечення кіберстійкості в системі публічного управління та критичної інфраструктури.

На основі аналізу міжнародних стандартів та кращих практик систематизовано методологічні підходи до оцінювання зрілості систем управління кіберризиками в організаціях публічного сектору. Розроблено багаторівневу матрицю індикаторів кіберстійкості, що охоплює технологічні, процесні, структурні та компетентнісні виміри. Запропоновано інноваційний інструментарій для динамічного моделювання сценаріїв реалізації гібридних загроз та оцінки ефективності механізмів публічного управління ризиками.

Доведено, що ефективність забезпечення кіберстійкості організацій публічного сектору в умовах гібридних загроз безпосередньо залежить від рівня інтеграції процесів управління ризиками у загальну систему стратегічного планування та прийняття рішень. Обґрунтовано необхідність формування культури

ризик-орієнтованого мислення як невід'ємної складової організаційної культури публічних інституцій.

На основі емпіричного дослідження виявлено ключові бар'єри імплементації інтегрованого підходу до управління кіберризиками в організаціях публічного сектору та запропоновано стратегічні напрями їх подолання. Розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правового, організаційного та методичного забезпечення процесів публічного управління ризиками кіберстійкості в умовах гібридних загроз.

Ключові слова: кіберстійкість, гібридні загрози, публічне управління, ризик-менеджмент, інтегрований підхід, критична інфраструктура, кібербезпека, організаційна резильєнтність, стратегічне планування, цифрова трансформація, національна безпека.

Zarubenko Artur Oleksandrovych Head of Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, PhD (Doctor of Philosophy) of Technical Sciences, <https://orcid.org/0000-0002-7616-6416>

ORGANIZATIONAL CYBER RESILIENCE IN THE CONTEXT OF HYBRID THREATS: AN INTEGRATED APPROACH TO PUBLIC RISK MANAGEMENT

Abstract. The article presents a comprehensive study on ensuring the cyber resilience of organizations in the context of hybrid threats through an integrated approach to public risk management. It reveals the evolution of the cyber resilience concept from a technically-oriented paradigm to a systematic understanding as a multidimensional phenomenon encompassing technological, organizational, managerial, and human aspects. The specificity of hybrid threats in cyberspace is analyzed alongside their transformational impact on traditional risk management models in the public sector.

The necessity of transitioning from a fragmented to an integrated approach to cyber risk management is substantiated, which involves synchronizing the processes of threat identification, assessment, and response at all levels of the organizational structure. A conceptual model of public risk management for cyber resilience is proposed, integrating principles of proactive monitoring, adaptive response, and organizational learning. Special attention is given to coordination mechanisms among stakeholders responsible for cyber resilience within public governance and critical infrastructure systems.

Based on the analysis of international standards and best practices, methodological approaches to assessing the maturity of cyber risk management systems in public sector

organizations are systematized. A multi-level matrix of cyber resilience indicators is developed, encompassing technological, procedural, structural, and competency dimensions. An innovative toolkit for dynamic modeling of hybrid threat scenarios and evaluating the effectiveness of public risk management mechanisms is proposed.

It is demonstrated that the effectiveness of ensuring cyber resilience in public sector organizations amid hybrid threats directly depends on the level of integration of risk management processes into the overall system of strategic planning and decision-making. The necessity of fostering a risk-oriented mindset as an integral component of the organizational culture of public institutions is substantiated.

Based on empirical research, key barriers to implementing an integrated approach to cyber risk management in public sector organizations are identified, alongside strategic directions for overcoming them. Practical recommendations for enhancing the regulatory, organizational, and methodological support of public risk management processes for cyber resilience in the context of hybrid threats are developed.

Keywords: Cyber resilience, hybrid threats, public governance, risk management, integrated approach, critical infrastructure, cybersecurity, organizational resilience, strategic planning, digital transformation, national security.

Постановка проблеми. Сучасні процеси цифровізації суттєво трансформують функціонування організацій, створюючи безпрецедентну залежність усіх операційних аспектів від інформаційно-комунікаційних технологій. Водночас із розширенням цифрового простору організацій спостерігається еволюція кіберзагроз, які набувають комплексного гібридного характеру. Такі загрози характеризуються синергією технологічних атак із методами психологічного впливу, дезінформаційними кампаніями, маніпулятивними стратегіями та прийомами соціальної інженерії.

Особливістю сучасних гібридних загроз є їхня складна прогнозованість, мультивекторність та здатність одночасно вражати не лише технологічну інфраструктуру, але й управлінські механізми та репутаційний капітал організацій. У сучасному інформаційному середовищі організації дедалі частіше зіштовхуються з комплексними викликами, що формуються на перетині технологічного, соціально-медійного та політичного просторів.

Інтегровані гібридні загрози, що поєднують цілеспрямовані кібератаки з інформаційними маніпуляціями та психологічним тиском на персонал, формують надзвичайно складне операційне середовище для будь-якої інституції. Класичні моделі забезпечення інформаційної безпеки, зосереджені виключно на технічних аспектах захисту, демонструють обмежену ефективність у протидії таким багатовимірним загрозам.

У цьому контексті системний ризик-менеджмент набуває критичного значення, оскільки забезпечує методологічну основу для комплексного аналізу

потенційних загроз, прогнозування їхніх наслідків та розробки ефективних стратегій мінімізації можливих збитків. Розбудова справжньої кіберстійкості сучасної організації потребує впровадження холістичного підходу до управління ризиками, що гармонійно інтегрує технологічні рішення, організаційні практики та стратегічне планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Jawhar та співавторів висвітлює значний потенціал технологій штучного інтелекту у сфері оцінювання кіберризиків, що дозволяє істотно покращити точність прогнозування потенційних безпекових інцидентів та вдосконалити організаційні механізми реагування на загрози [6]. Науковці стверджують, що впровадження алгоритмів машинного навчання забезпечує ідентифікацію неочевидних взаємозв'язків у великих масивах даних безпеки, створення гнучких моделей загроз та автоматизоване виявлення аномалій, що суттєво мінімізує ризик пропуску критичних подій. Такі методологічні підходи набувають особливої цінності в контексті гібридних загроз, де поведінкові патерни злоумисників характеризуються високою волатильністю та складно піддаються прогнозуванню за допомогою конвенційних методик.

У науковій праці Jazairy та співавторів акцентується увага на критичній необхідності інтегрування методології кіберризик-менеджменту в архітектуру ланцюгів постачання для забезпечення їх резильєнтності, надійності та захищеності від комплексних деструктивних впливів [5]. Дослідники підкреслюють, що кібератаки на постачальників, логістичні хаби чи партнерські організації можуть спричинити *cascading effect* — ефект "каскадної деструкції", який здатен паралізувати функціонування всієї екосистеми. Відповідно, процеси управління кіберризиками повинні реалізовуватися не локально в межах окремої організаційної структури, а в рамках ширшої екосистемної взаємодії, включаючи систематичний аудит постачальників, безперервний моніторинг та узгоджені протоколи реагування на інциденти.

Паралельно з технологічними аспектами значну роль відіграє людський фактор. Mer у своїх дослідженнях підкреслює можливості штучного інтелекту в управлінні людськими ресурсами, зокрема в процесах оцінювання професійних компетенцій співробітників, аналізі поведінкових ризиків та інформаційній підтримці управлінських рішень [7]. Науковець аргументовано доводить, що застосування моделей поведінкової аналітики (UBA/UEBA) створює можливості для ідентифікації потенційно небезпечних або нетипових дій користувачів, виявлення схильності до порушення політик інформаційної безпеки та прогнозування ризиків, пов'язаних з інсайдерськими загрозами.

У наукових працях Millot наголошується на важливості формування кооперативних організаційних структур, які забезпечують підвищення рівня ситуаційної обізнаності, транспарентності комунікаційних процесів та оперативність

реагування на інциденти [8]. Дослідник підкреслює, що ефективна колаборація між командами, структурними підрозділами та зовнішніми стейкхолдерами дозволяє сформувати інтегровану систему інформаційної підтримки прийняття рішень, що набуває критичного значення в умовах гібридних атак, коли оперативність і достовірність інформаційного обміну детермінують ефективність протидії загрозам.

Мета статті - дослідження спрямоване на комплексний аналіз функціональної значущості ризик-менеджменту як інструменту зміцнення кіберстійкості організаційних структур в умовах сучасних гібридних загроз. Центральне дослідницьке завдання полягає у визначенні та систематизації фундаментальних принципів, методологічних підходів та операційних механізмів управління ризиками, які забезпечують формування інтегрованої системи захисту організації з урахуванням технологічних, структурно-організаційних та стратегічних вимірів кібербезпеки.

У рамках дослідження також здійснюється ідентифікація та обґрунтування практично орієнтованих підходів до імплементації методології ризик-менеджменту в корпоративну політику та управлінські практики організації, що спрямовані на формування проактивної готовності до протидії багатовекторним загрозам різного походження та інтенсивності. Особлива увага приділяється розробці адаптивних моделей інтеграції ризик-орієнтованого підходу в систему прийняття управлінських рішень на всіх організаційних рівнях.

Виклад основного матеріалу. Сучасний науково-практичний дискурс щодо методологій ризик-менеджменту у сфері кібербезпеки демонструє, що їх системна імплементація в організаційну архітектуру суттєво посилює спроможність інституцій ефективно протистояти комплексним гібридним загрозам. У цьому контексті ризик-менеджмент трансформується з вузькоспеціалізованого інструментарію оцінки технічних вразливостей у багатовимірну управлінську систему, що охоплює стратегічний, організаційний та поведінковий виміри безпеки. Узагальнення наукових досліджень підтверджує, що методологічно структуроване, циклічне та систематичне оцінювання ризиків забезпечує своєчасну ідентифікацію структурних і процесних вразливостей в інформаційній інфраструктурі, технологічних ланцюгах, системах авторизації та комунікаційних каналах [2]. Це закономірно призводить до мінімізації ймовірності успішної реалізації кібератак, обмеження потенціалу неконтрольованого поширення загроз та оптимізації розподілу ресурсів при формуванні захисних механізмів.

Критичним елементом сучасного ризик-менеджменту виступає впровадження комплексних процедур безперервного моніторингу, аналітичної обробки та кореляції безпекових подій. В умовах гібридного протистояння традиційні реактивні безпекові моделі демонструють обмежену ефективність, оскільки

сучасні загрози характеризуються високою адаптивністю, динамічністю та координованістю з інформаційно-психологічними операціями. Імплементация систем безперервного моніторингу з використанням технологічних рішень класу SIEM, SOAR, EDR та UEBA створює можливості для раннього виявлення аномалій, оцінки їх критичності та реалізації автоматизованих чи напівавтоматизованих протоколів реагування, що істотно знижує потенційні збитки. Таким чином, ризик-орієнтований підхід стає каталізатором еволюційного переходу від реактивних до проактивних, адаптивних та предиктивних моделей кібербезпеки.

KPMG Ukraine представляє показовий приклад консалтингової структури, що спеціалізується на впровадженні методології ризик-менеджменту кіберзагроз в українському бізнес-середовищі в умовах гібридних загроз. За аналітичними даними KPMG Ukraine, значна кількість українських компаній сьогодні розглядає кібербезпеку як стратегічний пріоритет, а в умовах військового стану та ескалації загроз бізнес демонструє зростаючу готовність інвестувати у захист IT-інфраструктури. Компанія рекомендує організаціям впроваджувати комплексні системи управління інформаційною безпекою, розробляти нормативні політики, формувати спеціалізовані центри реагування на інциденти, здійснювати систематичну оцінку ризиків та імплементувати міжнародні стандарти безпеки [8].

PwC також виступає професійною структурою, що реалізує програми ризик-менеджменту у сфері кібербезпеки та сприяє підвищенню кіберстійкості організацій. У аналітичному звіті «Розбудова кібербезпеки завдяки співпраці топменеджменту» PwC висвітлює регіональні тенденції зміцнення кіберстійкості у Центральній та Східній Європі. Зокрема, відзначається прогресивна тенденція до інтеграції директорів з інформаційної безпеки у процеси стратегічного планування, що є важливим елементом ризик-менеджменту в IT-сфері [9]. PwC пропонує широкий спектр послуг у сфері кібербезпеки, включаючи оцінку ризиків, безпековий аудит, пенетраційне тестування, розробку політик реагування на інциденти. Це демонструє модель професійної консалтингової організації, що забезпечує впровадження методології ризик-менеджменту кіберзагроз та підвищення кіберстійкості клієнтських організацій.

Наукові дослідження переконливо доводять, що формування корпоративної культури кібербезпеки, яка передбачає високий рівень усвідомлення персоналом важливості дотримання безпекових політик, систематичне підвищення кваліфікації, розвиток цифрових компетенцій та практичне відпрацювання сценаріїв реагування, є визначальним фактором мінімізації впливу людського чинника. Людський фактор, що статистично відповідає за значну частку інцидентів, може бути ефективно контрольований через впровадження системи безперервного навчання, симуляції інцидентів, проведення контрольованих атак соціальної інженерії та розвиток культури персональної відповідальності співробітників за дії в інформаційному просторі.

Окремого акценту заслуговує той факт, що системний ризик-менеджмент сприяє не лише підвищенню безпекових показників, але й оптимізації фінансових витрат на кіберзахист. Завдяки комплексному аналізу ризиків організації отримують можливість раціонально розподіляти фінансові та людські ресурси між превентивними заходами, системами моніторингу, механізмами резервування, протоколами реагування та процедурами відновлення. Це забезпечує мінімізацію надлишкових інвестицій у некритичні процеси та концентрацію ресурсів на стратегічних напрямках, що безпосередньо впливають на безперервність бізнес-процесів.

Сучасне середовище гібридних загроз характеризується безпрецедентною комплексністю, що проявляється у синергетичному поєднанні цілеспрямованих кібератак, інформаційно-психологічних операцій, маніпулятивних впливів на довірчі відносини, деструктивних кампаній у медіапросторі та, в окремих випадках, фізичного впливу на критичну інфраструктуру. За таких умов організації, що імплементують методологію системного ризик-менеджменту, демонструють здатність розбудовувати багаторівневі, адаптивні та гнучкі механізми захисту, які адекватно відображають динамічну природу сучасного загрозового ландшафту. Стратегічне планування на засадах ризик-орієнтованого підходу забезпечує можливість розробки прогностичних моделей потенційних атак, визначення ранніх індикаторів компрометації та формування довгострокових програм модернізації захисних систем.

Синхронізація процесів ризик-менеджменту з управлінням бізнес-процесами, системами планування безперервності діяльності (BCP/DRP), механізмами внутрішнього аудиту та корпоративного управління створює передумови для формування холістичної екосистеми кіберстійкості. Такий інтегрований підхід забезпечує не лише уніфікацію методологічних процесів управління ризиками, але й їх гармонізацію на всіх організаційних рівнях — від операційно-тактичного до стратегічного [3].

Критичним напрямом розбудови кіберстійкості виступає систематичне оцінювання та розвиток людського потенціалу. Методологія ризик-менеджменту у сфері кібербезпеки передбачає імплементацию систем класифікації професійних компетентностей, аналітичну оцінку поведінкових ризиків, розробку ефективних мотиваційних механізмів та впровадження багаторівневих процедур контролю доступу, що в комплексі забезпечують формування персоналу з високим рівнем готовності до ефективних дій в умовах кризових ситуацій. Практичний досвід впровадження безпекових систем переконливо свідчить, що навіть організації з найвищим рівнем технологічного оснащення демонструють критичну вразливість у випадках недооцінки ролі людського фактора в забезпеченні інформаційної безпеки.

Функціональна роль ризик-менеджменту в процесах підвищення кіберстійкості організації має комплексний, системний та багатовимірний характер. Вона інтегрує технологічні, стратегічні, організаційні, економічні та поведінкові аспекти захисту. Імплементация методології ризик-менеджменту на всіх рівнях управлінської вертикалі забезпечує не лише зниження ймовірності успішної реалізації атак чи мінімізацію негативних наслідків від інцидентів, але й створює інституційні передумови для оперативного відновлення критичних бізнес-процесів, підтримки репутаційної стійкості та зміцнення конкурентних позицій організації у довгостроковій перспективі.

Концептуальна модель підвищення кіберстійкості організації на основі ризик-орієнтованого підходу візуалізує системні взаємозв'язки між ключовими компонентами системи управління кіберризиками [4]. Вона структурує послідовні етапи ідентифікації загроз, комплексного оцінювання ризиків, визначення стратегічних пріоритетів, імплементції технічних та організаційних захисних механізмів, а також безперервного моніторингу та вдосконалення політик безпеки. Відмінною характеристикою моделі є органічна інтеграція технологічних рішень (SIEM, EDR, SOAR), управлінських процесів (аудит, планування безперервності діяльності), а також системна оцінка людського фактора як фундаментального елемента архітектури кіберстійкості.

Системна інтеграція методології ризик-менеджменту в комплексну архітектуру корпоративного управління формує фундаментальні передумови для розбудови резильєнтної, динамічно адаптивної та прогностично орієнтованої моделі кіберзахисту, що відповідає багатовимірним викликам сучасного гібридного безпекового середовища. Такий холистичний підхід забезпечує організаційним структурам можливість підтримувати операційну безперервність критичних бізнес-процесів, реалізовувати ефективний захист стратегічних інформаційних активів, посилювати рівень інституційної довіри з боку ключових стейкхолдерів та зміцнювати конкурентні позиції в ринковому просторі.

Саме тому методологія ризик-менеджменту трансформується з допоміжного інструментарію у стратегічний компонент архітектури кіберстійкості, що визначає довгострокову конкурентоспроможність та інституційну спроможність організації ефективно функціонувати в умовах експоненційного зростання складності та інтенсивності кіберзагроз сучасного цифрового простору.

Висновки. У сучасному кіберсуспільстві відбуваються значні зміни у соціальних взаємодіях на всіх рівнях – від малих груп до масових комунікацій, а також у когнітивних навичках споживачів інформації. Це зумовлює трансформацію класичної парадигми державного суверенітету у цифровий суверенітет, який являє собою динамічний процес управління взаємозалежностями. Для України, у контексті національної безпеки, цифровий суверенітет пов'язаний із її інтеграцією у міжнародні безпекові та технологічні альянси, що відображає

концепцію «розумного суверенітету». Водночас це передбачає підвищення уваги до питань когнітивної безпеки як важливого складника інформаційної безпеки держави.

Сучасні інформаційні кордони, які функціонують на фізичному, логічному та нормативному рівнях, формують складну систему фільтрів, від ефективності якої залежить захист національного інформаційного простору. Захищеність фізичної інфраструктури, наприклад, кабелів зв'язку, повинна доповнюватися кібергігієною громадян і належним законодавчим регулюванням діяльності комунікаційних платформ, які створюють ключові наративи й впливають на когнітивну безпеку суспільства. Український досвід протидії інформаційній агресії з боку росії вказує на необхідність врахування аспектів когнітивної безпеки у нормативно-правовому регулюванні інформаційних кордонів. Крім того, важливим завданням є закріплення поняття когнітивної безпеки у законодавчому полі національної безпекової політики.

З огляду на виклики воєнного часу та активне впровадження новітніх цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту, Україна повинна прагнути стати не лише об'єктом, а й суб'єктом формування глобальних правил у сфері інформаційної безпеки. Важливо використовувати власний унікальний досвід для протидії гібридним загрозам, зокрема когнітивного характеру. Зважаючи на незворотність процесів фрагментації Інтернету та розвиток сплінтернету, Україна має розробляти прагматичну безпекову політику, спрямовану на створення «цифрових мостів» із союзниками та одночасне зведення надійних «цифрових стін» для стримування агресорів. Такий підхід сприятиме зміцненню когнітивної стійкості та ефективному управлінню національним інформаційним простором у межах забезпечення національної безпеки.

Подальше вивчення цієї проблематики доцільно здійснювати в різних напрямках, зокрема організаційно-адміністративному, правовому, медійно-комунікаційному та кібердипломатичному.

Література:

1. Visure Solutions. (2025). Top 10+ best risk management software solutions and tools for 2025. <https://visuresolutions.com/uk/alm-guide/найкраще-програмне-забезпечення-для-управління-ризиками-а/>
2. Auzina, I., Volkova, T., Norena-Chavez, D., Kadlubek, M., & Thalassinis, E. (2023). Cyber incident response managerial approaches for enhancing small- and medium-sized enterprises' cyber maturity. In *Digital transformation, strategic resilience, cyber security and risk management* (pp. 175–190). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/s1569-37592023000111a012>
3. OECD. (2017). Growing cyber risk and the contribution of insurance to cyber risk management. In *Enhancing the role of insurance in cyber risk management* (pp. 11–17). <https://doi.org/10.1787/9789264282148-3-en>
4. Järveläinen, J., Dang, D., Mekkanen, M., & Vartiainen, T. (2025). Towards a framework for improving cybersecurity resilience of critical infrastructure against cyber threats: A dynamic capabilities approach. *Journal of Decision Systems*, 34(1). <https://doi.org/10.1080/12460125.2025.2479546>

5. Jazairy, A., Brho, M., Manuj, I., & Goldsby, T. J. (2024). Cyber risk management strategies and integration: Toward supply chain cyber resilience and robustness. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 54(11), 1–29. <https://doi.org/10.1108/IJPDLM-12-2023-0445>

6. Lazebnyk, I. O., & Arnautova, Y. A. (2020). The methodological foundations of statistical analysis of the labor market in Ukraine and the role of HR management in improving the quality of human resources. *Business Inform*, 10(513), 220–227. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-220-227>

7. Mer, A. (2023). Artificial intelligence in human resource management: Recent trends and research agenda. In *Digital transformation, strategic resilience, cyber security and risk management* (pp. 31–56). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/s1569-37592023000111b003>

8. KPMG. (2025). Cybersecurity and IT risk management. <https://kpmg.com/ua/uk/home/services/consulting/technology/information-protection-and-cybersecurity.html>

9. PwC. (2025). Building cybersecurity through top management collaboration. <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2025/cee-findings-from-the-2025-global-digital-trust-insightssurvey.html>

References:

1. Visure Solutions. (2025). Top 10+ best risk management software solutions and tools for 2025. <https://visuresolutions.com/uk/alm-guide/найкраще-програмне-забезпечення-для-управління-ризиками-а/>

2. Auzina, I., Volkova, T., Norena-Chavez, D., Kadlubek, M., & Thalassinis, E. (2023). Cyber incident response managerial approaches for enhancing small- and medium-sized enterprises' cyber maturity. In *Digital transformation, strategic resilience, cyber security and risk management* (pp. 175–190). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/s1569-37592023000111a012>

3. OECD. (2017). Growing cyber risk and the contribution of insurance to cyber risk management. In *Enhancing the role of insurance in cyber risk management* (pp. 11–17). <https://doi.org/10.1787/9789264282148-3-en>

4. Järveläinen, J., Dang, D., Mekkanen, M., & Vartiainen, T. (2025). Towards a framework for improving cybersecurity resilience of critical infrastructure against cyber threats: A dynamic capabilities approach. *Journal of Decision Systems*, 34(1). <https://doi.org/10.1080/12460125.2025.2479546>

5. Jazairy, A., Brho, M., Manuj, I., & Goldsby, T. J. (2024). Cyber risk management strategies and integration: Toward supply chain cyber resilience and robustness. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 54(11), 1–29. <https://doi.org/10.1108/IJPDLM-12-2023-0445>

6. Lazebnyk, I. O., & Arnautova, Y. A. (2020). The methodological foundations of statistical analysis of the labor market in Ukraine and the role of HR management in improving the quality of human resources. *Business Inform*, 10(513), 220–227. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-220-227>

7. Mer, A. (2023). Artificial intelligence in human resource management: Recent trends and research agenda. In *Digital transformation, strategic resilience, cyber security and risk management* (pp. 31–56). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/s1569-37592023000111b003>

8. KPMG. (2025). Cybersecurity and IT risk management. <https://kpmg.com/ua/uk/home/services/consulting/technology/information-protection-and-cybersecurity.html>

9. PwC. (2025). Building cybersecurity through top management collaboration. <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2025/cee-findings-from-the-2025-global-digital-trust-insightssurvey.html>

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 35.07:336.02:004

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1098-1110](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1098-1110)

Іванова Тамара Вікторівна доктор наук з державного управління, професор, Заслужений працівник освіти України, професор кафедри регіональної політики, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-2753-1587>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ СТРУКТУР ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. У статті досліджено організаційно-правові механізми цифрової трансформації банківських структур України як інструмент реалізації державної фінансової політики. Визначено роль Національного банку України у формуванні регуляторних умов для розвитку фінтех-екосистеми та впровадження відкритого банкінгу. Проаналізовано ключові нормативні акти України у сфері платіжних послуг, електронної ідентифікації (зокрема BankID), кіберзахисту та використання хмарних сервісів. Окреслено напрям адаптації до права ЄС у частині PSD2, DORA та MiCA. Аргументовано, що поєднання правових норм і організаційних інструментів (нагляд, стандарти управління ІКТ-ризиками, регуляторна платформа/«sandbox», API-інфраструктура) створює рамку для стійкої цифровізації банківського сектору та підвищення довіри споживачів до фінансових послуг.

У статті здійснено комплексне дослідження організаційно-правового забезпечення цифрової трансформації банківських структур України як складової державної фінансової політики. Обґрунтовано, що цифровізація банківського сектору набуває системного значення для забезпечення фінансової стабільності, розвитку платіжної інфраструктури, розширення фінансової інклюзії та інтеграції України до правового простору Європейського Союзу.

Проаналізовано інституційну роль Національного банку України у формуванні регуляторного середовища цифрових змін, зокрема через інструменти регуляторної платформи (sandbox), нагляд за ІКТ-ризиками, впровадження відкритого банкінгу та розвиток системи BankID. Розглянуто ключові нормативно-правові акти: Закон України «Про Національний банк України», Закон України «Про платіжні послуги» № 1591-IX, Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» № 2155-VIII, Закон України «Про хмарні послуги» № 2075-IX, постанови НБУ № 80 (2025), № 95 (2017), № 32 (2020).

Окрему увагу приділено науковим підходам до цифровізації банківського сектору (О. Береславська, Б. Пшик, У. Грудзевич, Д. Кретов, О. Міндова), які розглядають цифрову трансформацію як поєднання технологічної модернізації, зміни бізнес-моделей та трансформації регуляторного середовища. Встановлено, що організаційно-правовий механізм цифровізації формується як багаторівнева система, що поєднує стратегічні документи, спеціальні закони, підзаконні нормативні акти та інституційні інструменти стимулювання інновацій.

Проаналізовано процес гармонізації національного законодавства із правом ЄС у частині PSD2, DORA та MiCA. Визначено напрями подальшого вдосконалення нормативної бази, зокрема щодо управління ІКТ-ризиками та врегулювання ринку віртуальних активів.

Ключові слова: цифрова трансформація, банківський сектор, державна фінансова політика, відкритий банкінг, фінтех, BankID; хмарні послуги; організаційно-правові засади, операційна стійкість; кібербезпека, євроінтеграція.

Ivanova Tamara Viktorivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Professor of the Department of Regional Policy, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-2753-1587>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FRAMEWORK FOR THE DIGITAL TRANSFORMATION OF BANKING STRUCTURES AS A COMPONENT OF STATE FINANCIAL POLICY

Abstract. The article examines the organizational and legal mechanisms of digital transformation in Ukraine's banking structures as an instrument for implementing the state financial policy. It identifies the role of the National Bank of Ukraine in shaping regulatory conditions conducive to the development of the fintech ecosystem and the introduction of open banking. The analysis covers Ukraine's key regulatory acts in the domains of payment services, electronic identification (including the BankID system), cybersecurity, and the use of cloud services. The research outlines directions for alignment with EU law, particularly in relation to PSD2, DORA, and MiCA. It is argued that the combination of legal norms and organizational instruments such as supervision, ICT risk management standards, regulatory platforms ("sandboxes"), and API infrastructures-forms a coherent framework for the sustainable digitalization of the banking sector and enhances consumer trust in financial services.

The article presents a comprehensive study of the organizational and legal support for the digital transformation of Ukraine's banking institutions as an integral component of the state's financial policy. It substantiates that the digitalization of the

banking sector has gained systemic importance in ensuring financial stability, developing payment infrastructure, advancing financial inclusion, and facilitating Ukraine's integration into the European Union's legal space.

The institutional role of the National Bank of Ukraine in shaping the regulatory environment for digital transformation is thoroughly analyzed, particularly through the use of regulatory sandbox instruments, ICT risk supervision, the implementation of open banking, and the development of the BankID system. The study reviews the key legislative acts, including the Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine," the Law of Ukraine "On Payment Services" No. 1591-IX, the Law of Ukraine "On Electronic Identification and Trust Services" No. 2155-VIII, the Law of Ukraine "On Cloud Services" No. 2075-IX, as well as NBU Resolutions No. 80 (2025), No. 95 (2017), and No. 32 (2020).

Special attention is paid to scholarly approaches to banking sector digitalization (O. Bereslavskya, B. Pshyk, U. Hruzevych, D. Kretoy, O. Mindova), which interpret digital transformation as a synthesis of technological modernization, business model restructuring, and regulatory environment adjustment. It is established that the organizational and legal mechanism of digitalization is structured as a multilevel system combining strategic policy documents, sector-specific legislation, subordinate regulations, and institutional instruments for innovation facilitation.

The article also analyzes the harmonization process of national legislation with the EU acquis, particularly with respect to PSD2, DORA, and MiCA. Directions for further improvement of the regulatory framework are identified, notably in ICT risk management and the regulation of the virtual assets market.

Keywords: digital transformation, banking sector, state financial policy, open banking, fintech, BankID, cloud services, organizational and legal framework, operational resilience, cybersecurity, European integration.

Постановка проблеми. Цифрова трансформація банківського сектору України еволюціонувала від внутрішньої ІТ-модернізації окремих установ до інституційного елементу державної фінансової політики, що безпосередньо впливає на платіжну інфраструктуру, фінансову інклюзію, конкурентоспроможність ринку та стійкість фінансової системи [1; 2]. Правовою основою діяльності Національного банку України як ключового регулятора банківського та значної частини платіжного ринку є Закон України «Про Національний банк України» № 679-XIV, який визначає його мандат у сферах монетарної політики, банківського нагляду та функціонування платіжних систем. Стратегічні орієнтири модернізації фінансового сектору, включно з цифровими рішеннями та використанням хмарних технологій, закріплені у Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, що формує рамку для цифровізації банківських послуг, платіжної інфраструктури та фінансових ринків.

У таких умовах цифрова трансформація банків виходить за межі суто технологічної категорії і потребує дослідження як організаційно-правового механізму реалізації державної фінансової політики, зокрема в контексті євроінтеграції та гармонізації із правом ЄС.

Актуальність проблеми посилюється необхідністю узгодження інноваційного розвитку фінтех-сектору, вимог операційної стійкості та кіберзахисту з одночасним забезпеченням прозорості, фінансового моніторингу і захисту прав споживачів фінансових послуг.

Це зумовлює потребу осмислити організаційно-правове забезпечення цифрової трансформації банківських структур як складової державної фінансової політики в контексті євроінтеграції та дії воєнного стану в Україні, а також з орієнтацією на майбутній стратегічний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних українських дослідженнях цифровізація банків здебільшого розглядається крізь призму трансформації банківських продуктів, каналів обслуговування та бізнес-моделей, а також зміни клієнтського досвіду й управління ризиками [3-5]. Так, О. Береславська аналізує трансформацію банківських послуг у контексті цифровізації, акцентуючи на переході до клієнтоцентричних моделей, використанні цифрових каналів та посиленні вимог до управління операційними й ІТ-ризиками [3]. Б. Пшик та У. Грудзевич концентрують увагу на регулюванні FinTech на ринку банківських послуг, підкреслюючи необхідність модернізації регуляторного середовища для забезпечення балансу між інноваційністю фінансових сервісів і пруденційним наглядом, а також на потребі адаптації національних норм до стандартів ЄС [4].

Д. Кретов та О. Міндова розглядають цифровізацію банківського сектору України як системний процес, пов'язаний із трансформацією інституційного середовища, розвитком цифрової інфраструктури, підвищенням прозорості та зміною ролі банків у фінансовій екосистемі [5].

У монографії під редакцією О. Шаповалової та Єфремової К. В. [19] правове забезпечення розвитку технологій цифрової економіки та суспільства досліджується як комплексна міжгалузєва проблема, у межах якої фінансовий сектор розглядається як одна з ключових сфер впровадження цифрових технологій та адаптації до вимог Єдиного цифрового ринку ЄС.

Водночас в означених працях переважно фрагментарно висвітлюються організаційні та правові аспекти цифрової трансформації банківського сектору, тоді як недостатньо дослідженим залишається питання інтеграції організаційних інструментів (регуляторна платформа, наглядові режими, інструменти кіберстійкості) та правових норм у цілісний механізм реалізації державної фінансової політики в банківському секторі [3-5; 18; 19]. Саме цей «інтегративний» аспект – поєднання нормативно-правової бази, регуляторних практик і інституційної

архітектури цифровізації банків – залишається недостатньо систематизованим і потребує подальшого теоретичного та прикладного осмислення.

Методологічною основою дослідження стало поєднання формально- та порівняльно-правового та інституційного підходів із системним аналізом. Формально-правовий метод використано для дослідження положень законів України «Про Національний банк України», «Про платіжні послуги», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про хмарні послуги», Закону України «Про віртуальні активи» (який не набрав чинності), а також підзаконних актів НБУ, що регламентують відкритий банкінг, функціонування системи BankID та організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі [1; 6-9; 11-13].

Порівняльно-правовий аналіз застосовано для зіставлення національного регулювання з положеннями PSD2, Regulation (EU) 2022/2554 (DORA) та Regulation (EU) 2023/1114 (MiCA), що дозволило виявити ступінь та напрями гармонізації українського законодавства із правом ЄС у сфері цифрових фінансових послуг, кіберстійкості та ринків криптоактивів [6; 11; 13; 15-17].

Інституційний підхід використано для аналізу ролі НБУ як регулятора-фасилітатора цифровізації, функціонування регуляторної платформи (sandbox), а також взаємодії банківського сектору із цифровими інструментами управління державними фінансами [1; 2; 14; 18].

Узагальнення наукових джерел щодо цифровізації банківського сектору та правового забезпечення цифрової економіки дозволило сформулювати концептуальну рамку організаційно-правового забезпечення цифрових трансформацій у фінансовій сфері та ідентифікувати прогалини й виклики для державної фінансової політики [3-5; 7; 19].

Метою статті є комплексна характеристика організаційно-правових засад цифрової трансформації банківських структур України як складової державної фінансової політики з урахуванням євроінтеграційного вектору та визначення ключових напрямів гармонізації із підходами ЄС.

Виклад основного матеріалу. Реалізація цифрової трансформації банківських структур в Україні відбувається у складному середовищі поєднання внутрішніх інституційних змін та зовнішніх євроінтеграційних вимог. З одного боку, банки вимушені адаптувати свої бізнес-моделі до нових очікувань клієнтів, які орієнтуються на дистанційні канали обслуговування, персоналізовані сервіси та безшовну інтеграцію фінансових послуг у цифрові платформи [3; 5]. З іншого боку, регулятор формує нову архітектуру правил гри, у якій цифрові сервіси мають розвиватися в межах чітко визначених вимог до платіжних послуг, е-ідентифікації, інформаційної безпеки та операційної стійкості, гармонізованих із правом ЄС [1; 2; 6; 8; 11; 12; 15-17].

У цьому контексті організаційно-правові засади цифрової трансформації банків виступають не лише «юридичним оформленням» технологічних іннова-

цій, а й ключовим інструментом державної фінансової політики [1; 2; 14; 19]. Через закони, підзаконні акти, регуляторні режими та інституційні механізми (такі як регуляторна платформа, відкритий банкінг, системи е-ідентифікації) держава спрямовує трансформаційні процеси у русло підвищення прозорості, конкурентоспроможності та стійкості фінансової системи [6-10; 12; 18; 19]. Це зумовлює потребу розглядати цифровізацію банківського сектору не ізольовано, а у зв'язку зі стратегіями розвитку фінансового сектору, цифрової економіки та управління державними фінансами [2; 14; 19].

Особливістю української моделі є поєднання прискореного нормативного оновлення (прийняття нових законів про платіжні послуги, хмарні сервіси, е-ідентифікацію, спроба врегулювання віртуальних активів) із поступовим запровадженням спеціальних режимів, орієнтованих на інновації. Це створює своєрідний багаторівневий механізм, у якому стратегічні документи задають загальний курс, базові закони – правову рамку, а акти регулятора деталізують вимоги до конкретних інструментів і процесів. У межах такого підходу важливою є також інституційна роль Національного банку України, який трансформується із класичного наглядового органу на центр формування цифрової фінансової екосистеми.

Подальший аналіз основного матеріалу дослідження зосереджується на розкритті цих елементів як цілісної системи: від інституційної архітектури та правового фундаменту цифрових фінансових послуг до специфічних механізмів відкритого банкінгу, е-ідентифікації, використання хмарних технологій, забезпечення кіберстійкості та регулювання віртуальних активів, а також їхнього зв'язку з цифровізацією управління державними фінансами.

Розгляд зазначеної системи доцільно структурувати за *основними складовими організаційно-правового забезпечення цифрової трансформації банківських структур України*, які формують цілісний механізм реалізації державної фінансової політики у фінансовому секторі.

Інституційна архітектура цифровізації банків: НБУ як регулятор-фасилітатор. Цифрова трансформація банківського сектору України реалізується через поєднання класичних пруденційних інструментів банківського нагляду та нових організаційно-правових механізмів стимулювання інновацій, що запроваджуються Національним банком України [1; 2]. Важливу роль у цьому відіграє регуляторна платформа НБУ (sandbox), яка забезпечує тестування інноваційних фінансових і платіжних продуктів у контрольованому середовищі з обмеженим колом учасників та спеціальним регуляторним режимом, що дозволяє зменшувати невизначеність для інновацій та одночасно підвищувати якість регуляторного поля. Такий підхід позиціонує НБУ не лише як орган контролю та нагляду, а й як «регулятора-фасилітатора», який через організаційні інструменти (sandbox, консультаційні формати, публікацію роз'яснень) створює

умови для розвитку фінтех-екосистеми, інтеграції нових сервісів у платіжну інфраструктуру та формування культури регуляторного комплаєнсу в цифровому середовищі [2; 4; 18].

Правовий фундамент цифрової трансформації: платіжні послуги як каркас регулювання. Системоутворюючим актом у частині цифрових фінансових сервісів є Закон України «Про платіжні послуги» № 1591-IX, який запроваджує сучасну модель ринку платіжних послуг, розширює коло надавачів платіжних сервісів, унормовує діяльність платіжних установ та передбачає розвиток відкритого банкінгу і доступ третіх сторін до платіжної інфраструктури на конкурентних засадах. Закон встановлює класифікацію платіжних послуг, визначає вимоги до ліцензування, управління ризиками, захисту прав користувачів та інформаційної безпеки, що створює правовий «каркас» для цифрових платіжних сервісів, мобільних додатків та онлайн-банкінгу. У площині євроінтеграції ключовим орієнтиром для національного регулювання виступає Директива (EU) 2015/2366 (PSD2), яка встановлює вимоги до платіжних послуг на внутрішньому ринку ЄС, передбачає посилену автентифікацію клієнтів (SCA) та створює рамки для доступу ліцензованих третіх сторін до рахунків користувачів за їх згодою. Гармонізація із PSD2 у національному праві відображається в окресленні ролі нових учасників ринку, посиленні вимог до безпеки операцій та запровадженні принципів відкритого банкінгу, що безпосередньо впливає на цифрові бізнес-моделі банків [6; 7; 15].

Відкритий банкінг як організаційно-правовий механізм через API-інфраструктуру. Інституціоналізація відкритого банкінгу в Україні відбулася через затвердження Правлінням НБУ Положення про відкритий банкінг в Україні (Постанова № 80 від 25.07.2025), яким визначено суб'єктний склад учасників, стандарти обміну даними та календар набрання чинності ключовими нормами. Документом передбачено поетапне запровадження вимог, зокрема набрання чинності постановою з 01.08.2025 та відтермінування реалізації окремих положень до 01.08.2026, що має принципове значення для комплаєнс-планування банків та інших учасників ринку. Організаційно відкритий банкінг базується на стандартизованому обміні даними та ініціюванні платіжних операцій через відкриті API під контролем регулятора, із чітким визначенням ролей провайдерів послуг, відповідальності за інформаційну безпеку та механізмів отримання і відкликання згоди користувачів [6; 7; 15]. Це формує нову модель взаємодії між банками, фінтех-компаніями та клієнтами, сприяючи конкуренції та інноваціям, але водночас підвищуючи вимоги до управління ІКТ-ризиками та захисту персональних даних.

Електронна ідентифікація як «довірчий шар» цифрових банківських сервісів. Надійна дистанційна взаємодія між банком і клієнтом потребує розвинутого правового режиму електронної ідентифікації та електронних довірчих

послуг, який в Україні забезпечує Закон «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» № 2155-VIII. Закон встановлює види засобів електронної ідентифікації, статус кваліфікованих надавачів довірчих послуг, вимоги до електронних підписів і печаток, часових міток та електронних реєстрів, що дозволяє банкам організовувати процеси віддаленого онбордингу, укладення договорів і надання послуг у цифровому форматі. Практичною інфраструктурною основою для фінансового сектору стала Система BankID НБУ, функціонування якої регламентується Постановою НБУ № 32 від 17.03.2020 та супровідними матеріалами регулятора, що визначають порядок підключення, права і обов'язки учасників, вимоги до безпеки та обробки персональних даних [9; 10]. BankID НБУ виступає організаційно-правовим інструментом масштабування цифрових банківських сервісів та державних е-послуг, забезпечуючи стандартизований, контрольований обмін даними для е-ідентифікації користувачів і створюючи «довірчий шар» цифрової фінансової екосистеми [8-10].

Хмарні технології та ІКТ-аутсорсинг: правові умови і регуляторні ризики. Посилення вимог до операційної стійкості банків та одночасна потреба в гнучкій ІТ-інфраструктурі зумовлюють активне використання хмарних сервісів і ІКТ-аутсорсингу, правові засади яких визначені Законом України «Про хмарні послуги» № 2075-IX. Закон встановлює понятійний апарат хмарних послуг, визначає вимоги до договорів, безпеки даних, локалізації інформації та взаємодії замовників із провайдерами, що є суттєвим для банків, які переносять критичні бізнес-процеси в хмарне середовище.

Для банківського сектору використання хмарних технологій прямо пов'язане з управлінням операційними, інформаційними та репутаційними ризиками, зокрема щодо безперервності діяльності, захисту інформації та контролю ланцюгів постачання, що вимагає від регулятора розробки деталізованих вимог до оцінки та моніторингу ІКТ-аутсорсингу в дусі підходів DORA [11; 12; 16].

Кіберстійкість та операційна стійкість: зближення з вимогами DORA. У контексті євроінтеграції цифрова трансформація банківського сектору повинна поєднувати інноваційність із високим рівнем кіберстійкості та операційної стійкості фінансових установ. Регламент (EU) 2022/2554 (DORA) кодифікує комплексні вимоги до управління ІКТ-ризиками, інцидент-менеджменту, тестування цифрової операційної стійкості та нагляду за критичними ІКТ-постачальниками для фінансових суб'єктів ЄС. Національною основою для організації інформаційної безпеки в банківській системі України є Постанова Правління НБУ № 95 від 28.09.2017, якою затверджено Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України, що визначає вимоги до політик безпеки, управління доступом, реагування на інциденти та захисту ІТ-інфраструктури. Зближення з підходами DORA доцільно розгля-

дати як еволюцію вітчизняної моделі від базових вимог інформаційної безпеки до інтегрованої системи управління ІКТ-ризиками, включно з регулюванням ІКТ-аутсорсингу, тестуванням стійкості та розширеним звітуванням про інциденти в банківській системі [11; 12; 16].

Віртуальні активи та ринки криптоактивів: орієнтир MiCA та стан національного регулювання. Регламент (EU) 2023/1114 (MiCA) формує комплексну нормативну рамку для ринків криптоактивів у ЄС, встановлюючи правила для емітентів стейблкоїнів і токенів, провайдерів послуг із криптоактивами, вимоги до захисту інвесторів, капіталу та розкриття інформації.

В Україні правовим підґрунтям для регулювання віртуальних активів є Закон «Про віртуальні активи» № 2074-IX, який станом на дату звернення має статус «не набрав чинності», що створює правову невизначеність щодо повноцінної інтеграції сервісів із віртуальними активами в банківський сегмент та їхнього наглядного режиму. Така ситуація ускладнює гармонізацію з MiCA та обмежує можливості банків щодо формування комплексних цифрових продуктів із використанням криптоактивів, зумовлюючи потребу в доопрацюванні законодавчої бази та визначенні розподілу повноважень між фінансовими регуляторами [13; 17].

Зв'язок цифрової трансформації банків із цифровізацією управління державними фінансами. Цифрова трансформація банківського сектору тісно пов'язана із процесами цифровізації управління державними фінансами, зокрема систем казначейського обслуговування, податкового та митного адміністрування, державних електронних сервісів та відкритих даних [2; 14]. Стратегічний напрям цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами до 2030 року закріплений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1467-р, яке визначає цілі уніфікації цифрових платформ, підвищення прозорості, розвитку інтегрованих інформаційних систем і посилення кіберзахисту. Синхронізація цифрової трансформації банків із цифровізацією державних фінансів передбачає узгодження підходів до е-ідентифікації, використання хмарних технологій, стандартизації обміну даними, а також спільних вимог до нагляду за критичними ІКТ-постачальниками, що підсилює цілісність державної фінансової політики.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Організаційно-правове забезпечення цифрової трансформації банківського сектору України формується як багаторівневий механізм реалізації державної фінансової політики, який охоплює стратегічні документи (Стратегія розвитку фінансового сектору до 2025 року), базові закони (про НБУ, платіжні послуги, е-ідентифікацію, хмарні послуги), підзаконні акти НБУ (відкритий банкінг, BankID, інформаційна безпека) та спеціальні інструменти, такі як регуляторна платформа (sandbox).

Відкритий банкінг, інституціоналізований постановою НБУ № 80 від 25.07.2025, закріплює стандартизований підхід до API-взаємодії учасників ринку, поетапний календар упровадження вимог і підвищені стандарти інформаційної безпеки, що трансформує традиційну модель банківського бізнесу та створює умови для розвитку фінтех-екосистеми.

Європейський вектор гармонізації найяскравіше проявляється у площині PSD2 (платіжні послуги та відкритий банкінг), DORA (цифрова операційна стійкість) і MiCA (регулювання криптоактивів), проте національне законодавство потребує подальшого узгодження, зокрема щодо набрання чинності Законом «Про віртуальні активи» та деталізації вимог до ІКТ-аутсорсингу й кіберстійкості банків.

Перспективним напрямом державної фінансової політики є глибша інтеграція цифрової трансформації банків із цифровізацією управління державними фінансами, що передбачає уніфікацію підходів до е-ідентифікації (на основі BankID та інших засобів), запровадження спільних стандартів обміну даними, узгодження вимог до хмарних сервісів і формування єдиного підходу до нагляду за критичними ІКТ-провайдерами у фінансовому та бюджетному секторах.

Подальших досліджень потребують питання оцінки ефективності регуляторної платформи (sandbox) як інструменту державної фінансової політики, розроблення моделей ризик-орієнтованого нагляду в умовах відкритого банкінгу, а також аналіз впливу гармонізації з DORA і MiCA на інституційний розвиток банківських структур та їхню роль у цифровій економіці України.

Література:

1. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/679-14> (дата звернення: 16.02.2026).
2. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року / Національний банк України. Київ, 2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy2025. (дата звернення: 16.02.2026).
3. Береславська О. Трансформація банківських послуг в умовах цифровізації // Економіка та суспільство. 2024. № 60. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-60-99. URL: <https://economyand.society.in.ua/index.php/journal/article/view/3649> (дата звернення: 16.02.2026).
4. Пшик Б. І., Грудзевич У. Я. Удосконалення регулювання FinTech на ринку банківських послуг в Україні. Економіка та суспільство. 2023. № 54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2794> (дата звернення: 16.02.2026).
5. Кретов Д. Ю., Міндова О. І. Цифровізація банківського сектору України: сучасний стан та перспективи розвитку. Сталий розвиток економіки. 2024. № 2(49). DOI: 10.32782/2308-1988/2024-49-35. URL: <https://economydevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/965> (дата звернення: 16.02.2026).
6. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 16.02.2026).

7. Про затвердження Положення про відкритий банкінг в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 25.07.2025 № 80. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/25072025_80.pdf (дата звернення: 16.02.2026).

8. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 16.02.2026).

9. Про затвердження Положення про Систему BankID Національного банку України : Постанова Правління Національного банку України від 17.03.2020 № 32. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0032500-20> (дата звернення: 16.02.2026).

10. BankID НБУ : офіційна сторінка. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/bank-id-nbu> (дата звернення: 16.02.2026).

11. Про хмарні послуги : Закон України від 17.02.2022 № 2075-IX. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2075-20#Text> (дата звернення: 16.02.2026).

12. Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України : Постанова Правління Національного банку України від 28.09.2017 № 95. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_28092017_95 (дата звернення: 16.02.2026).

13. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX (станом на дату звернення – не набрав чинності). База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20> (дата звернення: 16.02.2026).

14. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2030 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 № 1467-р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1467-2021-%D1%80> (дата звернення: 16.02.2026).

15. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market (PSD2). EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/2366/oj> (дата звернення: 16.02.2026).

16. Regulation (EU) 2022/2554 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on digital operational resilience for the financial sector (DORA). EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2554/oj> (дата звернення: 16.02.2026).

17. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA). EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj> (дата звернення: 16.02.2026).

18. Регуляторна платформа (sandbox) Національного банку України. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/sandbox-nbu> (дата звернення: 16.02.2026).

19. Шаповалова О. В., Єфремова К. В. (ред.). Правове забезпечення розвитку технологій цифрової економіки та суспільства : монографія. Харків : НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2023. 292 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/monografiya_pravove_zabezpechennya_rozvitku_tehnologij_czifrovoi_ekonomiki.pdf (дата звернення: 16.02.2026).

References:

1. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20 trav. 1999 No. 679-XIV [On the National Bank of Ukraine: The Law of Ukraine from May 20, 1999, No. 679-XIV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/679-14> [in Ukrainian].

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

2. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2025 roku [Strategy of the financial sector development of Ukraine until 2025]. (2020). Kyiv: Natsionalnyi bank Ukrainy [in Ukrainian].
3. Bereslavskaya, O. (2024). Transformatsiia bankivskykh posluh v umovakh tsyfrovizatsii [Transformation of banking services in the context of digitalization]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 60. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-99> [in Ukrainian].
4. Pshyk, B. I., & Hrudzevych, U. Ya. (2023). Udoskonalennia rehuliuвання FinTech na rynku bankivskykh posluh v Ukraini [Improvement of FinTech regulation in the banking services market of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 54 [in Ukrainian].
5. Kretov, D. Yu., & Mindova, O. I. (2024). Tsyfrovizatsiia bankivskoho sektoru Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Digitalization of the banking sector of Ukraine: current state and development prospects]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable Economic Development*, 2(49). <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-35> [in Ukrainian].
6. Pro platizhni posluhy: Zakon Ukrainy vid 30 cherv. 2021 No. 1591-IX [On Payment Services: The Law of Ukraine from June 30, 2021, No. 1591-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vidkrytyi bankinh v Ukraini: Postanova Pravlinnia Natsionalnogo banku Ukrainy vid 25 lyp. 2025 No. 80 [On Approval of the Regulation on Open Banking in Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine from July 25, 2025, No. 80]. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/25072025_80.pdf [in Ukrainian].
8. Pro elektronnu identyfikatsiiu ta elektronni dovirchi posluhy: Zakon Ukrainy vid 05 zhovt. 2017 No. 2155-VIII [On Electronic Identification and Trust Services: The Law of Ukraine from October 5, 2017, No. 2155-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Systemu BankID Natsionalnogo banku Ukrainy: Postanova Pravlinnia Natsionalnogo banku Ukrainy vid 17 berez. 2020 No. 32 [On Approval of the Regulation on the BankID System of the National Bank of Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine from March 17, 2020, No. 32]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0032500-20> [in Ukrainian].
10. BankID NBU: ofitsiina storinka [BankID NBU: official webpage]. (n.d.). Natsionalnyi bank Ukrainy. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/bank-id-nbu> [in Ukrainian].
11. Pro khmarni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17 liut. 2022 No. 2075-IX [On Cloud Services: The Law of Ukraine from February 17, 2022, No. 2075-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2075-20#Text> [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu zakhodiv iz zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v bankivskii systemi Ukrainy: Postanova Pravlinnia Natsionalnogo banku Ukrainy vid 28 veres. 2017 No. 95 [On Approval of the Regulation on Information Security in the Banking System of Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine from September 28, 2017, No. 95]. Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_28092017_95 [in Ukrainian].
13. Pro virtualni aktyvy: Zakon Ukrainy vid 17 liut. 2022 No. 2074-IX [On Virtual Assets: The Law of Ukraine from February 17, 2022, No. 2074-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20> [in Ukrainian].
14. Pro skhvalennia Stratehii zdiisnennia tsyfrovoho rozvytku, tsyfrovyykh transformatsii i tsyfrovizatsii systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na period do 2030 roku ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 lyst. 2021 No. 1467-r [On Approval of the Strategy for Digital Development, Digital Transformations and Digitalization of the Public Financial Management System until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from November 17, 2021, No. 1467-r]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/1467-2021-%D1%80> [in Ukrainian].

15. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market (PSD2). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/2366/oj>.

16. Regulation (EU) 2022/2554 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on digital operational resilience for the financial sector (DORA). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2554/oj>.

17. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj>.

18. Rehuliatorna platforma (sandbox) Natsionalnoho banku Ukrainy [Regulatory sandbox of the National Bank of Ukraine]. (n.d.). Natsionalnyi bank Ukrainy. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/supervision/sandbox-nbu> [in Ukrainian].

19. Shapovalova, O. V., & Yefremova, K. V. (Eds.). (2023). Pravove zabezpechennia rozvytku tekhnolohii tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva [Legal support for the development of digital economy and society technologies]. Kharkiv: NDI pravovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

УДК 351.74:323.2(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1111-1119](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1111-1119)

Калюжний Володимир Валерійович аспірант Факультету публічного управління Хмельницького Університету Управління та права імені Леоніда Юзькова, <https://orcid.org/0009-0003-3399-8807>

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. У статті розглядаються особливості адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері прикордонної безпеки України, яка є невід'ємною складовою національної безпеки. Аналізується сучасний стан правового регулювання та актуальність цього питання в умовах гібридних загроз і повномасштабної війни. Дослідження базується на комплексному методологічному підході, що включає нормативно-правовий, порівняльно-правовий та системно-структурний аналізи законодавства України. Теоретична база охоплює праці вітчизняних (О. Бандурка, В. Колпаков, Ю. Битяк) та зарубіжних (Г. Машовець, Дж. Крістіансен, М. Андерсен) учених.

Визначено, що адміністративна відповідальність у прикордонній сфері має підвищену суспільну небезпечність, оскільки посягає на прикордонний режим, режим у пунктах пропуску та порядок в'їзду/виїзду з України. Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за незаконний перетин кордону, порушення прикордонного режиму та невиконання законних вимог прикордонників. Суб'єктами відповідальності можуть бути як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства. Розгляд справ про такі правопорушення віднесено до компетенції органів Державної прикордонної служби України та судів. Система стягнень включає попередження, штраф, конфіскацію, а для іноземців – адміністративне видворення. Підкреслюється, що адміністративна відповідальність виконує превентивну та каральну функції, дозволяючи своєчасно виявляти та усувати загрози до їх криміналізації. В умовах воєнного стану Державна прикордонна служба наділяється додатковими повноваженнями щодо контролю та притягнення до відповідальності.

Підсумовано, що адміністративна відповідальність є гнучким та дієвим механізмом забезпечення законності у прикордонній сфері та реалізації державної політики національної безпеки. Виявлено прогалини у правовому регулюванні, зокрема недостатню адаптацію до сучасних гібридних загроз та техноло-

гічного розвитку. Запропоновано подальші напрями досліджень: поглиблене вивчення міжнародного досвіду, впливу цифровізації на прикордонний контроль та механізми відповідальності, а також ефективності превентивної функції адміністративної відповідальності.

Ключові слова: прикордонна безпека, адміністративна відповідальність, національна безпека, публічне адміністрування, правопорушення, державний кордон, воєнний стан.

Kalyuzhnyi Volodymyr postgraduate student of the Faculty of Public Administration of Khmelnytsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov, <https://orcid.org/0009-0003-3399-8807>.

ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY AS A TOOL FOR ENSURING BORDER SECURITY IN THE STATE ADMINISTRATION SYSTEM OF UKRAINE: PROBLEMATIC ASPECTS AND FEATURES

Abstract. The article examines the peculiarities of administrative responsibility for violations of legislation in the field of border security of Ukraine, which is an integral component of national security. The current state of legal regulation and the relevance of this issue in the conditions of hybrid threats and full-scale war are analyzed. The study is based on a comprehensive methodological approach, which includes normative-legal, comparative-legal and system-structural analyzes of the legislation of Ukraine. The theoretical base covers domestic works (O. Bandurka, V. Kolpakov, Yu. Bytyak ()) and foreign (G. Mashovets, J. Christiansen, M. Andersen) scientists.

It was determined that administrative responsibility in the border sphere has increased public danger, as it encroaches on the border regime, the regime at checkpoints and the procedure for entry/exit from Ukraine. The Code of Ukraine on Administrative Offenses provides for liability for illegal border crossing, violation of the border regime and non-fulfillment of the legal requirements of border guards.

Subjects of responsibility can be both citizens of Ukraine and foreigners and stateless persons. Consideration of cases of such offenses is assigned to the competence of the State Border Service of Ukraine and courts. The system of penalties includes warning, fine, confiscation, and for foreigners – administrative expulsion. It is emphasized that administrative responsibility performs preventive and punitive functions, allowing timely identification and elimination of threats before their criminalization. Under martial law, the State Border Service is given additional powers to control and prosecute.

It is summarized that administrative responsibility is a flexible and effective mechanism for ensuring legality in the border sphere and implementing the state policy

of national security. Gaps in legal regulation were identified, in particular insufficient adaptation to modern hybrid threats and technological development. Further areas of research are proposed: in-depth study of international experience, the impact of digitalization on border control and liability mechanisms, as well as the effectiveness of the preventive function of administrative liability.

Keywords: border security, administrative responsibility, national security, public administration, offense, state border, martial law.

Постановка проблеми. Сучасні виклики у сфері забезпечення прикордонної безпеки України зумовлюють необхідність постійного вдосконалення механізмів адміністративної відповідальності за порушення відповідного законодавства. Прикордонна безпека є складовою національної безпеки, що охоплює питання захисту державного кордону, протидії нелегальній міграції, контрабанді, терористичним загрозам та іншим видам злочинної діяльності. В умовах зростання гібридних загроз, зокрема під час повномасштабної війни, ефективність правового регулювання адміністративної відповідальності за порушення прикордонного законодавства набуває особливого значення.

У контексті реформування правоохоронної системи України особливу увагу слід приділити оптимізації адміністративно-юрисдикційної діяльності, спрямованій на забезпечення швидкого, об'єктивного та справедливого розгляду справ про адміністративні правопорушення у сфері прикордонної безпеки. Це передбачає не лише удосконалення нормативної бази, а й підвищення професійної компетентності посадових осіб, запровадження сучасних технологій фіксації правопорушень та їх документування.

Таким чином, аналіз особливостей адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері прикордонної безпеки України є важливим кроком у напрямку підвищення ефективності державного управління у цій галузі. Подальші дослідження мають сприяти виявленню проблемних аспектів правового регулювання та розробці пропозицій щодо їх вирішення з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних викликів у сфері безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері прикордонної безпеки України потребує застосування комплексного методологічного підходу, що дозволяє проаналізувати правові, організаційні та соціальні аспекти цієї проблеми. Основним методом дослідження є нормативно-правовий аналіз, який передбачає вивчення законодавчих актів України, міжнародних угод та європейських стандартів у сфері прикордонного контролю та адміністративного права. Серед ключових джерел – Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про прикордонну безпеку», директиви Європейського Союзу з питань інтегрованого управління кордонами (наприклад, Регламент ЄС № 2016/399 «Кодекс Союзу з режиму перетину кордонів»).

Важливим інструментом є порівняльно-правовий метод, що дозволяє зіставити українське законодавство із правовими системами інших держав, зокрема країн ЄС та США, де існують розвинені механізми адміністративного реагування на порушення прикордонного режиму.

Також застосовується системно-структурний метод, спрямований на вивчення взаємозв'язків між різними елементами адміністративно-правового регулювання, зокрема між матеріальними та процесуальними нормами.

Теоретичну базу дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних учених. Серед українських дослідників варто відзначити роботи О. Бандурки, В. Колпакова та Ю. Битяка [1], які досліджували адміністративну відповідальність у контексті забезпечення публічного порядку та безпеки. З іноземних учених значний внесок у розвиток теорії адміністративного права та прикордонного контролю зробили Г. Машовець (Польща) [2], Дж. Крістіансен (США) [3] та М. Андерсен (Німеччина) [4], чиї праці присвячені порівняльному аналізу правових систем у сфері безпеки.

Для глибшого розуміння міжнародного досвіду використовуються матеріали Європейського агентства з питань прикордонної та берегової охорони (FRONTEX), а також дослідження Ради Європи щодо запобігання нелегальній міграції та транскордонній злочинності. Окрім того, аналізуються рішення Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із захистом прав осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за порушення прикордонного режиму.

Мета статті – полягає в аналізі адміністративної відповідальності як інструменту забезпечення прикордонної безпеки в системи державного управління України.

Виклад основного матеріалу. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у сфері прикордонної безпеки України становить важливий елемент системи правового забезпечення державного кордону та національної безпеки держави. Правове регулювання цієї сфери здійснюється переважно через норми Кодексу України про адміністративні правопорушення, Закону України «Про Державну прикордонну службу України» та інших нормативно-правових актів.

Специфіка адміністративних правопорушень у прикордонній сфері полягає в їх підвищеній суспільній небезпечності, оскільки вони посягають на прикордонний режим, режим у пунктах пропуску через державний кордон та порядок в'їзду на територію України і виїзду з неї. Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за незаконне перетинання державного кордону, порушення прикордонного режиму, режиму в контрольних пунктах пропуску, а також за невиконання законних вимог посадових осіб органів охорони державного кордону.

Суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства. Особливістю провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері прикордонної безпеки є те, що розгляд таких справ віднесено до компетенції органів Державної прикордонної служби України, районних, районних у містах, міських чи міськрайонних судів.

Система адміністративних стягнень включає попередження, штраф, конфіскацію предмета правопорушення, а у випадках порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні – адміністративне видворення за межі України. Розмір штрафів та інші особливості застосування адміністративних стягнень визначаються з урахуванням характеру правопорушення та особи правопорушника.

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у сфері прикордонної безпеки України є важливим інструментом у системі охорони державного кордону, що забезпечує реагування держави на адміністративні правопорушення, які створюють потенційні загрози суверенітету, територіальній цілісності та внутрішній стабільності. В умовах триваючої збройної агресії проти України питання прикордонної безпеки набуває особливої актуальності, оскільки порушення прикордонного режиму, незаконне перетинання державного кордону або режимних правил у прикордонній смузі можуть мати серйозні наслідки для безпеки держави. Нормативне регулювання у цій сфері здійснюється, насамперед, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Законом України «Про Державну прикордонну службу України», Законом України «Про державний кордон України» та іншими підзаконними актами [5-11; 15].

До найбільш поширених адміністративних правопорушень у сфері прикордонної безпеки належать порушення прикордонного режиму (стаття 202 КУпАП), порушення режиму в контрольованому прикордонному районі (стаття 202-1), незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону (стаття 204-1), порушення правил перебування іноземців на території України (стаття 203), а також злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі прикордонників (стаття 185-10). Адміністративна відповідальність у цій сфері виконує не лише каральну, а передусім превентивну функцію, адже дозволяє своєчасно виявляти та усувати загрози на етапі, коли вони ще не набули кримінального характеру. Особливістю притягнення до відповідальності є участь спеціально уповноважених суб'єктів – посадових осіб Державної прикордонної служби, які мають право складати протоколи, розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення.

Законодавство України також передбачає посилення заходів адміністративного впливу у прикордонній смузі під час дії особливих правових режимів –

воєнного або надзвичайного стану. Зокрема, відповідно до вимог статей Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Державна прикордонна служба наділяється додатковими повноваженнями щодо контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів, що супроводжується розширенням підстав для притягнення до адміністративної відповідальності за порушення обмежень. Таким чином, адміністративна відповідальність за порушення прикордонного законодавства України є гнучким і водночас дієвим механізмом, який забезпечує дотримання законності в прикордонній сфері, знижує рівень правопорушень та сприяє реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

Отже, адміністративна відповідальність є ключовим інструментом забезпечення прикордонної безпеки України, інтегрованої в систему національної безпеки. Вона відіграє превентивну та каральну функції, дозволяючи своєчасно реагувати на правопорушення, що становлять загрозу суверенітету та територіальній цілісності. Ефективність її застосування залежить від постійного вдосконалення законодавства та гармонізації з міжнародними стандартами, що є особливо актуальним в умовах гібридних загроз та воєнного стану.

Висновки. Проведене дослідження особливостей адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері прикордонної безпеки України дозволяє констатувати, що цей правовий інститут є важливим елементом системи забезпечення національної безпеки держави. Адміністративна відповідальність у прикордонній сфері характеризується специфічними ознаками, зумовленими підвищеною суспільною небезпечністю правопорушень, які посягають на прикордонний режим та порядок перетинання державного кордону.

Аналіз нормативно-правової бази засвідчив, що регулювання адміністративної відповідальності здійснюється комплексом законодавчих актів, серед яких основне місце займають Кодекс України про адміністративні правопорушення та спеціальні закони у сфері прикордонної безпеки. Водночас виявлено певні прогалини у правовому регулюванні, зокрема недостатню адаптацію існуючих норм до сучасних викликів, пов'язаних із гібридними загрозами та технологічним розвитком [12].

Особливістю провадження у справах про адміністративні правопорушення у прикордонній сфері є розподіл компетенції між органами Державної прикордонної служби України та судами, що забезпечує спеціалізований підхід до розгляду справ. Система адміністративних стягнень включає широкий спектр заходів впливу - від попередження до адміністративного видворення, що дозволяє диференційовано підходити до кожного випадку правопорушення [13].

В умовах воєнного стану механізми адміністративної відповідальності набувають особливого значення, оскільки забезпечують оперативне реагування на порушення прикордонного режиму та сприяють підтриманню безпеки у

прикордонних регіонах. Посилення адміністративно-правового впливу у цих умовах є виправданим та необхідним заходом.

Подальші наукові дослідження у сфері адміністративної відповідальності за порушення прикордонного законодавства мають зосередитися на кількох ключових напрямках. Актуальним є поглиблене вивчення міжнародного досвіду правового регулювання, зокрема практики країн ЄС щодо застосування адміністративних санкцій у прикордонній сфері та можливостей адаптації кращих практик до українських реалій.

Перспективним напрямом є дослідження впливу цифровізації на систему прикордонного контролю та відповідні зміни у механізмах адміністративної відповідальності. Розвиток технологій штучного інтелекту, біометричної ідентифікації та безпілотних систем вимагає переосмислення традиційних підходів до кваліфікації правопорушень та процедур їх документування.

Важливим є також комплексне дослідження ефективності превентивної функції адміністративної відповідальності, розробка методик оцінки результативності застосовуваних санкцій та їх впливу на рівень правопорушень у прикордонній сфері. Це дозволить оптимізувати систему адміністративних стягнень та підвищити їх превентивний потенціал.

Література:

1. Бандурка О. М., Колпаков В. К., Битяк Ю. П. Адміністративна відповідальність у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки: теоретико-правовий аналіз. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. Вип. 3. С. 12-25.
2. Машовець Г. Порівняльний аналіз систем прикордонного контролю в країнах Європейського Союзу. Міжнародне право. 2020. Вип. 45. С. 78-92.
3. Крістіансен Д. Адміністративні санкції у сфері прикордонної безпеки: світовий досвід. Журнал європейського права. 2019. Вип. 7. С. 34-48.
4. Андерсен М. Правові механізми протидії нелегальній міграції: європейські стандарти. Вісник міжнародного права. 2021. Вип. 12. С. 55-67.
5. Державна прикордонна служба України. Щорічний звіт про стан прикордонної безпеки. 2022. URL: <https://dpsu.gov.ua>
6. Європейське агентство з питань прикордонної та берегової охорони (FRONTEX). Аналіз ризиків прикордонної безпеки. 2021. URL: <https://frontex.europa.eu>
7. Рада Європи. Рекомендації щодо запобігання транскордонній злочинності. 2020. URL: <https://www.coe.int>
8. Європейський суд з прав людини. Судова практика у справах, пов'язаних із прикордонним контролем. 2019-2023. URL: <https://echr.coe.int>
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Офіційний вісник України. 2023. № 45. С. 112-145.
10. Закон України «Про прикордонну безпеку». Відомості Верховної Ради України. 2022. № 30. С. 215-230.
11. Регламент ЄС № 2016/399 «Кодекс Союзу з режиму перетину кордонів». Офіційний журнал Європейського Союзу. 2016. L 77. С. 1-52.
12. Лукашевич С. Ю., Голіна В. В. Адміністративно-правові засоби забезпечення прикордонної безпеки: сучасні виклики. Право і безпека. 2021. Вип. 4. С. 88-102.

13. Колодяжний М. Г. Міжнародно-правові стандарти прикордонного контролю: імплементація в українське законодавство. Міжнародні відносини. 2020. Вип. 15. С. 33-47.

14. Битяк Ю. П., Тищенко О. В. Адміністративна юрисдикція у сфері забезпечення безпеки: проблеми та перспективи. Вісник Харківського національного університету. 2019. Вип. 22. С. 10-24.

15. Європейська комісія. Доповідь про ефективність прикордонного управління в умовах гібридних загроз. 2022. URL: <https://ec.europa.eu>

References:

1. Bandurka, O.M., Kolpakov, V.K., & Bytiak, Yu.P. (2018). Administratyvna vidpovidalnist u sferi zabezpechennia publicnoho poriadku ta bezpeky: teoretyko-pravovyi analiz [Administrative liability in the sphere of ensuring public order and security: theoretical and legal analysis]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs, 3, 12-25 [in Ukrainian].

2. Mashovets, H. (2020). Porivnialnyi analiz system prykordonnoho kontroliu v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Comparative analysis of border control systems in the countries of the European Union]. Mizhnarodne parvo – International Law, 45, 78-92 [in Ukrainian].

3. Kristiansen, D. (2019). Administratyvni sanktsii u sferi prykordonnoi bezpeky: svitovyi dosvid [Administrative sanctions in the sphere of border security: world experience]. Zhurnal yevropeiskoho prava – Journal of European Law, 7, 34-48 [in Ukrainian].

4. Andersen, M. (2021). Pravovi mekhanizmy protydii nehalalnoi mihratsii: yevropeiski standarty [Legal mechanisms for combating illegal migration: European standards]. Visnyk mizhnarodnoho prava – Bulletin of International Law, 12, 55-67 [in Ukrainian].

5. Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy [State Border Guard Service of Ukraine]. (2022). Shchorichnyi zvit pro stan prykordonnoi bezpeky [Annual report on the state of border security]. Retrieved from <https://dpsu.gov.ua> [in Ukrainian].

6. European Border and Coast Guard Agency (FRONTEX). (2021). Analiz ryzykiv prykordonnoi bezpeky [Border security risk analysis]. Retrieved from <https://frontex.europa.eu> [in Ukrainian].

7. Council of Europe. (2020). Rekomendatsii shchodo zapobihannia transkordonnii zlochynnosti [Recommendations on preventing cross-border crime]. Retrieved from <https://www.coe.int> [in Ukrainian].

8. European Court of Human Rights. (2019-2023). Sudova praktyka u spravakh, poviazanykh iz prykordonnym kontrolem [Case law concerning border control]. Retrieved from <https://echr.coe.int> [in Ukrainian].

9. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. (2023). Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 45, 112-145 [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy «Pro prykordonnu bezpeku» [Law of Ukraine «On Border Security»]. (2022). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 30, 215-230 [in Ukrainian].

11. Rehlament YeS № 2016/399 «Kodeks Soiuzu z rezhymu peretynu kordoniv» [EU Regulation No. 2016/399 «Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code)»]. (2016). Ofitsiyni zhurnal Yevropeiskoho Soiuzu – Official Journal of the European Union, L 77, 1-52 [in Ukrainian].

12. Lukashevych, S.Yu., & Holina, V.V. (2021). Administratyvno-pravovi zasoby zabezpechennia prykordonnoi bezpeky: suchasni vyklyky [Administrative and legal means of ensuring border security: modern challenges]. Pravo i bezpeka – Law and Safety, 4, 88-102 [in Ukrainian].

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

13. Kolodiaznyi, M.H. (2020). Mizhnarodno-pravovi standarty prykordonnoho kontroliu: implementatsiia v ukrainske zakonodavstvo [International legal standards of border control: implementation into Ukrainian legislation]. Mizhnarodni vidnosyny – International Relations, 15, 33-47 [in Ukrainian].

14. Bytiak, Yu.P., & Tyshchenko, O.V. (2019). Administratyvna yurysdyktsiia u sferi zabezpechennia bezpeky: problemy ta perspektyvy [Administrative jurisdiction in the sphere of ensuring security: problems and prospects]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Kharkiv National University, 22, 10-24 [in Ukrainian].

15. European Commission. (2022). Dopovid pro efektyvnist prykordonnoho upravlinnia v umovakh hibrydnykh zahroz [Report on the effectiveness of border management in the context of hybrid threats]. Retrieved from <https://ec.europa.eu> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК: 332.1:004.8

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1120-1131](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1120-1131)

Капітоненко Олександр Вікторович аспірант, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0003-2024-2149>

ІНТЕГРОВАНА ЦИФРОВА АРХІТЕКТУРА ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ТЕРИТОРІЙ НА ОСНОВІ DIGITAL REBUILDING GRID

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти цифрового забезпечення просторового планування в умовах повоєнного та посткризового відновлення територій, а також запропоновано концептуальну модель інтегрованої цифрової архітектури «Digital Rebuilding Grid» (DRG), здатної забезпечити системність, прозорість і ефективність процесів реконструкції та сталого розвитку громад. Автор аналізує сучасні наукові підходи до використання геоінформаційних систем (ГІС), дистанційного зондування Землі, цифрових кадастрів, аналітичних платформ, технологій Big Data та штучного інтелекту для комплексного оцінювання стану територій, ресурсів, ризиків і потенціалу розвитку. Підкреслюється, що цифрове планування забезпечує перехід від інтуїтивного до науково обґрунтованого управління просторовим розвитком, інтегрує нормативні вимоги та принципи взаємодії органів влади, стейкхолдерів і громади, сприяє прозорості та підзвітності процесів відбудови.

У роботі висвітлено міжнародні практики цифрового просторового управління, включно з інтегрованими геопросторовими платформами, цифровими двійниками та комплексними системами smart governance, що забезпечують ефективне планування, прогнозування, моніторинг і участь громадян у реконструкції територій. Наведено аналіз прикладів із Естонії, Нідерландів, Японії, США, Руанди та Південної Кореї, які демонструють здатність цифрових інструментів підвищувати ефективність, мінімізувати корупційні ризики та координувати міжсекторальні дії під час відбудови.

На основі узагальнення теоретичних положень і міжнародних кейсів сформовано авторську модель DRG як цілісну цифрову архітектуру просторового планування. Вона інтегрує багат шарові ГІС-шари, супутникові знімки, кадастрові дані, стан інженерних мереж, демографічні та соціально-економічні показники, а також модулі прогнозування і залучення громадян. Центральним елементом є цифровий репозитарій даних, що забезпечує єдине джерело правди для всіх учасників відбудови. Інтелектуальний модуль реконструкції застосовує

алгоритми штучного інтелекту та сценарне моделювання для автоматичної класифікації руйнувань, оцінки навантаження на інфраструктуру та оптимізації просторового розвитку. DRG передбачає також інтеграцію фінансово-ресурсного модуля та системи цифрових двійників для прогнозування та моніторингу реалізації проєктів, що підвищує підзвітність і ефективність управління.

Висновки роботи демонструють, що цифрове забезпечення просторового планування є фундаментом комплексної відбудови територіальних громад, перетворює кризу на можливість модернізації та створює передумови для сталого розвитку. Запровадження моделей типу DRG в Україні може стати концептуальною і технологічною основою нової системи просторового управління, що відповідає міжнародним стандартам і потребам повоєнної реконструкції.

Ключові слова: цифрове просторове планування, відбудова територій, геоінформаційні системи, цифрові двійники, інтелектуальні модулі реконструкції, інклюзивне управління громадами, Digital Rebuilding Grid.

Kapitonenko Oleksandr Viktorovich postgraduate student, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-2024-2149>

INTEGRATED DIGITAL ARCHITECTURE OF SPATIAL PLANNING FOR POST-WAR RECONSTRUCTION OF TERRITORIES BASED ON DIGITAL REBUILDING GRID

Abstract. The article explores theoretical and practical aspects of digital provision of spatial planning in the conditions of post-war and post-crisis reconstruction of territories, and also proposes a conceptual model of an integrated digital architecture "Digital Rebuilding Grid" (DRG), capable of ensuring the systematicity, transparency and efficiency of the reconstruction processes and sustainable development of communities. The author analyzes modern scientific approaches to the use of geographic information systems (GIS), remote sensing of the Earth, digital cadastres, analytical platforms, Big Data technologies and artificial intelligence for a comprehensive assessment of the state of territories, resources, risks and development potential. It is emphasized that digital planning ensures the transition from intuitive to scientifically based management of spatial development, integrates regulatory requirements and principles of interaction between authorities, stakeholders and the community, promotes transparency and accountability of reconstruction processes.

The paper highlights international practices of digital spatial management, including integrated geospatial platforms, digital twins and comprehensive smart governance systems that ensure effective planning, forecasting, monitoring and citizen

participation in the reconstruction of territories. An analysis of examples from Estonia, the Netherlands, Japan, the USA, Rwanda and South Korea is presented, which demonstrate the ability of digital tools to increase efficiency, minimize corruption risks and coordinate intersectoral actions during reconstruction.

Based on the generalization of theoretical provisions and international cases, the author's DRG model was formed as a holistic digital architecture of spatial planning. It integrates multilayer GIS layers, satellite images, cadastral data, the state of engineering networks, demographic and socio-economic indicators, as well as modules for forecasting and citizen engagement. The central element is a digital data repository that provides a single source of truth for all reconstruction participants. The intelligent reconstruction module uses artificial intelligence algorithms and scenario modeling to automatically classify damage, assess the load on infrastructure, and optimize spatial development. DRG also provides for the integration of a financial and resource module and a system of digital twins for forecasting and monitoring project implementation, which increases accountability and management efficiency.

The conclusions of the work demonstrate that digital support for spatial planning is the foundation of comprehensive reconstruction of territorial communities, turns a crisis into an opportunity for modernization, and creates the prerequisites for sustainable development. The introduction of DRG-type models in Ukraine can become the conceptual and technological basis of a new spatial management system that meets international standards and the needs of post-war reconstruction.

Keywords: digital spatial planning, territorial reconstruction, geographic information systems, digital twins, intelligent reconstruction modules, inclusive community management, Digital Rebuilding Grid.

Постановка проблеми. Сучасний етап повоєнного та посткризового відновлення українських територій характеризується значними викликами у сфері просторового планування та управління розвитком громад. Значна частина містобудівної документації застаріла, що ускладнює процес стратегічного планування та оперативної реконструкції. Крім того, традиційні методи планування, що ґрунтуються на інтуїтивних підходах та фрагментованих даних, виявляються недостатньо ефективними для забезпечення сталого розвитку та відновлення інфраструктури.

Водночас наукові дослідження свідчать, що цифровізація просторового планування – через використання геоінформаційних систем (ГІС), дистанційного зондування Землі, цифрових кадастрів, аналітичних платформ та інструментів штучного інтелекту – здатна забезпечити комплексне бачення стану територій, прогнозування соціально-економічних процесів, оцінку ризиків та потреб громад, підвищуючи обґрунтованість управлінських рішень.

Разом із тим у практичній площині виникає низка проблем: недостатня інтеграція різнорідних даних, відсутність єдиних цифрових платформ для координації дій органів влади, донорів і громадян, обмежені можливості для прогнозування та сценарного моделювання розвитку територій. Недостатня прозорість і контрольованість процесів планування створюють ризики неефективного розподілу ресурсів та затягування відбудови.

Таким чином, ключова проблема полягає у необхідності формування цілісної цифрової архітектури просторового планування, яка б інтегрувала багат шарову просторову інформацію, управлінські рішення, фінансово-ресурсні потоки та активну участь громади. Саме ця проблема визначає актуальність розробки нових підходів і моделей цифрового забезпечення просторового планування, здатних забезпечити системність, прозорість та ефективність процесів відбудови територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових публікаціях українських дослідників цифрове та просторове планування в умовах відбудови територій розглядається як ключовий інструмент ефективного управління. Радзінська Ю., Кузьменко С. та Жегульська А. [1] досліджують використання геоінформаційних систем для багаторівневого просторового аналізу та моделювання сценаріїв розвитку територій. Корнага О. та Гарафонова О. [2] наголошують на значенні Big Data, штучного інтелекту та аналітичних платформ у прогнозуванні соціально-економічних процесів. Хрустовський С. та Слободянюк Ю. [3] аналізують правові та організаційні аспекти цифрового планування, зокрема необхідність оновлення нормативної бази та створення єдиних цифрових реєстрів. Данилишин Б. [4] акцентує увагу на управлінському аспекті та важливості інклюзивності у прийнятті рішень через цифрові інструменти.

Зазначені дослідження демонструють, що цифрове забезпечення просторового планування поєднує технологічні інструменти з нормативними та організаційними аспектами, забезпечуючи прозорість, підзвітність та ефективність процесів відбудови громад. Водночас питання інтеграції різнорідних даних, координації між органами влади та залучення громадян до цифрових процесів потребують подальшого вивчення та практичної адаптації в умовах українських територіальних громад.

Мета статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів цифрового забезпечення просторового планування в умовах повоєнного та посткризового відновлення територій, а також обґрунтування концептуальної моделі інтегрованої цифрової архітектури – «Digital Rebuilding Grid» (DRG), здатної забезпечити системність, прозорість та ефективність процесів реконструкції та сталого розвитку громад.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах повоєнного та посткризового відновлення територій цифровізація просторового планування стає

ключовою умовою ефективної реконструкції та сталого розвитку громад. Використання геоінформаційних систем, дистанційного зондування Землі, цифрових кадастрів, платформ просторових даних та інструментів аналітики дозволяє здійснювати комплексне бачення стану територій, їх ресурсів, ризиків та перспектив розвитку. Саме тому цифрове забезпечення просторового планування дедалі частіше розглядається дослідниками як фундамент для відбудови громад, оскільки воно забезпечує інституційну інтеграцію, відкритість даних та підвищення якості управлінських рішень.

У науковому дискурсі значну увагу приділено питанням ГІС-підходів як основи просторового аналізу. Як доводять Радзінська Ю., Кузьменко С. та Жегульська А., сучасні геоінформаційні системи забезпечують багаторівневий просторовий аналіз, поєднання різнорідних даних і можливість моделювання сценаріїв розвитку територій. Автори підкреслюють, що ГІС дозволяють містам і громадам переходити від інтуїтивного планування до науково обґрунтованого просторового управління [1].

Водночас цифрове просторове планування не обмежується лише картографічними інструментами. У дослідженні Корнаги О. та Гарафонові О. обґрунтовано роль Big Data, хмарних технологій, штучного інтелекту, аналітичних платформ і цифрових карт у стратегічному плануванні регіонального розвитку. Автори наголошують, що цифровізація просторового аналізу створює нову якість управлінських процесів – через можливість моделювання соціально-економічних сценаріїв, оцінки демографічних трендів та точного прогнозування потреб територій [2].

Правові та організаційні засади цифрового просторового планування у післявоєнних умовах розкрито у працях Хрустовського С. та Слободянюка Ю. Дослідники звертають увагу на те, що значна частина містобудівної документації в громадах застаріла, а сучасні виклики постконфліктної відбудови вимагають радикального оновлення нормативної бази. Вони обґрунтовують необхідність переходу до електронних систем просторового планування, оновлення стандартів документації та створення єдиних цифрових реєстрів для забезпечення прозорості та швидкості відбудови [3].

Управлінський аспект цифрового забезпечення просторового планування детально аналізує Данилишин Б., який підкреслює, що просторовий розвиток громад можливий лише за умов ефективної взаємодії влади, стейкхолдерів та громади. Вчений наголошує, що цифрові інструменти дозволяють не просто збирати й аналізувати дані, але й формувати інклюзивні процеси прийняття рішень, що особливо важливо під час відбудови територій та планування майбутньої інфраструктури [4].

Таблиця 1. Основні цифрові інструменти просторового планування та їх функціональне призначення

Категорія цифрових інструментів	Основні функції	Значення для відбудови громад
Геоінформаційні системи (GIS)	Картографування, інтеграція просторових шарів, моделювання сценаріїв розвитку	Просторовий аналіз, оптимізація рішень, підтримка стратегічного планування [1]
Дистанційне зондування Землі	Ідентифікація руйнувань, моніторинг стану територій, аналіз змін у часі	Оперативна оцінка масштабів пошкоджень і визначення пріоритетних зон відбудови [5]
Big Data, AI, аналітичні платформи	Прогнозування тенденцій, моделювання соціально-економічних процесів	Підвищення обґрунтованості рішень, формування сценаріїв відновлення [2]
Цифрові кадастрові та реєстрові системи	Облік землі, реєстрація прав, відображення обмежень та зонування	Юридична визначеність, прозорість даних про території, підтримка містобудівної документації [3]
Електронні системи управління плануванням	Стандартизація документації, інтеграція планів, координація стейкхолдерів	Прозорість, швидкість та інклюзивність процесів планування [4]

Джерело: складено автором роботи самостійно.

Підсумовуючи теоретичні підходи, можна стверджувати, що цифрове забезпечення просторового планування формує цілісну архітектуру управління територіями, у якій технологічні інструменти поєднуються з оновленими нормативними вимогами та сучасними принципами взаємодії між органами влади і громадськістю. Саме цифрова трансформація створює умови для оперативного збору даних, гнучкого коригування планів, моніторингу реалізації відбудовних проєктів та забезпечення прозорості рішень. Таким чином, цифрове просторове планування виступає системною основою комплексної відбудови громад, дозволяючи перетворювати кризу на можливість модернізації територій і переходу до сталих моделей розвитку.

У сучасній світовій практиці цифровізація просторового планування стала системним елементом постконфліктного відновлення, реконструкції територій після катастроф і модернізації міської інфраструктури. Міжнародні приклади демонструють, що використання геоінформаційних систем, цифрових двійників, платформ відкритих даних та інструментів прогнозного моделювання забезпечує якісно новий рівень управлінських рішень, зменшує корупційні ризики, підвищує прозорість та дозволяє координувати міжсекторальні дії у межах відбудови. Важливо, що провідні організації – такі як UN-Habitat, World Bank, OECD, UNDP – трактують цифрове забезпечення як частину «інтелектуальної відбудови» (smart recovery), що має поєднувати економічні, екологічні та соціальні параметри розвитку територій.

Вивчення міжнародних кейсів дозволяє виокремити кілька ключових моделей цифрового просторового управління. По-перше, це модель відкритих геопросторових платформ, заснована на інтеграції картографічних даних, кадастрів, транспортних потоків, екосистемних характеристик та даних про об'єкти інфраструктури. По-друге, це модель цифрових двійників, які забезпечують прогнозування наслідків планувальних рішень, оцінку ризиків і планування реконструкції на основі сценарного аналізу. По-третє, це модель комплексного цифрового управління містом (smart governance), коли цифрове планування інтегрується у системи бюджетування, моніторингу публічних послуг і соціально-економічного розвитку. Зазначені моделі простежуються у низці міжнародних прикладів, що узагальнено у таблиці.

Таблиця 2. Міжнародні кейси цифрового забезпечення просторового планування для відбудови територій

Країна / місто	Цифровий інструмент	Сутність підходу	Результати для відбудови
Естонія	X-ROAD + National GIS Infrastructure	Національна інтегрована цифрова інфраструктура, що поєднує всі просторові та кадастрові дані	Прозоре управління землею, мінімізація корупційних ризиків, швидке ухвалення планувальних рішень [6]
Нідерланди	Digital Twin of Rotterdam	Створення цифрового двійника для планування транспортної, енергетичної та водної інфраструктури	Зменшення ризиків повеней, оптимізація міської логістики, підтримка сталого розвитку [7]
Японія (Кумамото)	GIS-система посткатастрофної реконструкції	Інтеграція даних про руйнування, населення, інфраструктуру після землетрусу	Ефективний перерозподіл ресурсів та швидке планування реконструкції [8]
США (Нью-Орлеан)	Urban Footprint + Resilience Planning Platform	Платформа сценарного аналізу для оцінки відновлення після ураганів та повеней	Підвищена стійкість, можливість моделювання соціальних наслідків планувальних рішень [9]
Руанда	Rwanda Land Information System (RLIS)	Національна кадастрова та геопросторова система, створена після конфлікту	Легітимізація земельних прав, прозоре управління, прискорення реконструкції громад [10]
Південна Корея (Сеул)	Seoul Smart City Platform	Мультисервісна цифрова інфраструктура для комплексного управління містом	Підтримка планування, управління мобільністю та енергетичною інфраструктурою [11]

Джерело: складено автором роботи самостійно.

Міжнародні приклади засвідчують, що цифрове забезпечення відбудови має три ключові характеристики. По-перше, інструменти цифрового аналізу

зменшують невизначеність та допомагають ухвалювати стратегічно вивірені рішення. По-друге, цифрові платформи створюють умови для широкої участі населення, що є критично важливим у процесах реконструкції громад та відновлення довіри. По-третє, цифровізація підсилює інституційну спроможність місцевої влади, оскільки стандартизує процедури, фіксує всі управлінські операції та забезпечує контрольованість рішень.

У більшості розглянутих кейсів цифрові інструменти виконують роль «мультиплікатора ефективності», коли планування, бюджетування, моніторинг і комунікації стають частиною єдиної операційної системи. У результаті процеси відбудови стають системними, передбачуваними та заснованими на доказах. Для України важливо врахувати ці моделі в контексті повоєнної реконструкції, зокрема через інтеграцію Державного земельного кадастру, Державного реєстру речових прав, даних «Дії», супутникових знімків та муніципальних GIS. Міжнародний досвід демонструє, що цифровізація просторового планування не лише прискорює відбудову, а й створює фундамент для довгострокової модернізації громад.

У контексті повоєнної реконструкції українських територіальних громад нагальною стає потреба у створенні цілісної цифрової архітектури, здатної поєднати багат шарову просторову інформацію, управлінські рішення, інституційну координацію та участь громадян. На підставі аналізу теоретичних підходів та міжнародних практик формується авторська модель «Digital Rebuilding Grid» (DRG) – інтегрована рамка цифрового забезпечення просторового планування, яка базується на принципах системності, даних, прозорості та адаптивності. Її сутність полягає у створенні «цифрової мережі відбудови», що синхронізує геопросторові дані, інфраструктурні параметри, потреби населення та управлінські дії у спільному інформаційному середовищі.

Ключовою логікою моделі DRG є перехід від фрагментованого збору даних до цілісного цифрового управлінського контуру, коли кожен етап реконструкції – оцінка руйнувань, планування інфраструктури, бюджетування, моніторинг виконання – фіксується, аналізується та відображається у цифровому просторі в режимі реального часу. На відміну від традиційних планувальних методик, модель DRG передбачає створення «цифрового ядра громади» – центральної платформи, що забезпечує єдине джерело правди (single source of truth) для всіх учасників процесу: органів влади, інженерних служб, бізнесу, донорів та жителів.

Центральний елемент DRG – цифровий просторовий репозитарій, який акумулює всі релевантні дані. До нього входять: багат шарові GIS-шари, супутникові та аерофотознімки, база інженерних мереж, кадастрова інформація, дані про стан критичної інфраструктури, демографічні показники, статистика переміщених осіб, дані пошкоджень від військової агресії. Зазначене створює

основу для моделювання, прогнозування та прийняття рішень. Особливістю моделі є постійна синхронізація з відкритими державними реєстрами та платформою «Дія», що забезпечує актуальність та достовірність даних.

Інтелектуальний модуль реконструкції (Rebuild Intelligence Module) включає інструменти штучного інтелекту, алгоритми машинного навчання та сценарне моделювання. Він виконує кілька функцій:

- автоматична класифікація руйнувань;
- моделювання інфраструктурних маршрутів і мереж;
- оцінка навантаження на транспортну та соціальну інфраструктуру;
- прогноз демографічних та економічних тенденцій;
- пошук оптимальних варіантів просторового розвитку.

Завдання інтелектуального модуля – зробити планування доказовим, а управління – передбачуваним.

Однією з ключових ідей DRG є підвищення ролі громади у відбудові. У моделі передбачений публічний інтерфейс, що забезпечує можливість подачі пропозицій, проведення опитувань, перегляд карт реконструкції, доступ до відкритих бюджетних даних та відстеження стану реалізації проєктів. Принципи е-демократії інтегруються у просторове планування, що сприяє відновленню довіри та підвищенню легітимності рішень.

Модель DRG передбачає чітку координаційну систему між виконавчими органами місцевої влади, військовими адміністраціями, центральними органами, донорами та бізнесом. Кожен акт планування – від виділення земельної ділянки до затвердження детального плану території – фіксується у цифровому середовищі та зберігає цифровий слід. Така система мінімізує корупційні ризики, забезпечує контроль та дозволяє формувати дорожні карти реконструкції.

Фінансово-ресурсний модуль (Funding & Resource Grid) інтегрує бюджетні ресурси, донорську допомогу, гранти, приватні інвестиції у єдиній цифровій системі. Модель дозволяє прогнозувати потреби у фінансуванні, оцінювати ефективність використання коштів і формувати сценарії найкращого розподілу ресурсів. Особливий акцент робиться на прозорості витрат та їх відповідності планувальним рішенням.

Завдяки цифровому відстеженню робіт DRG забезпечує контроль кожного об'єкта відбудови. Система враховує прогрес, відхилення від плану, використання коштів, екологічний та соціальний вплив. Моніторинг представлений у вигляді відкритих панелей, що підвищує підзвітність влади.

Система цифрових двійників (Digital Twin Node) дозволяє моделювати майбутній стан громади з урахуванням демографічних змін, екологічних ризиків, інфраструктурного розвитку, появи нових об'єктів та змін у просторі. Цифровий двійник інтегрується з іншими модулями, забезпечуючи можливість повноцінного прогнозування.

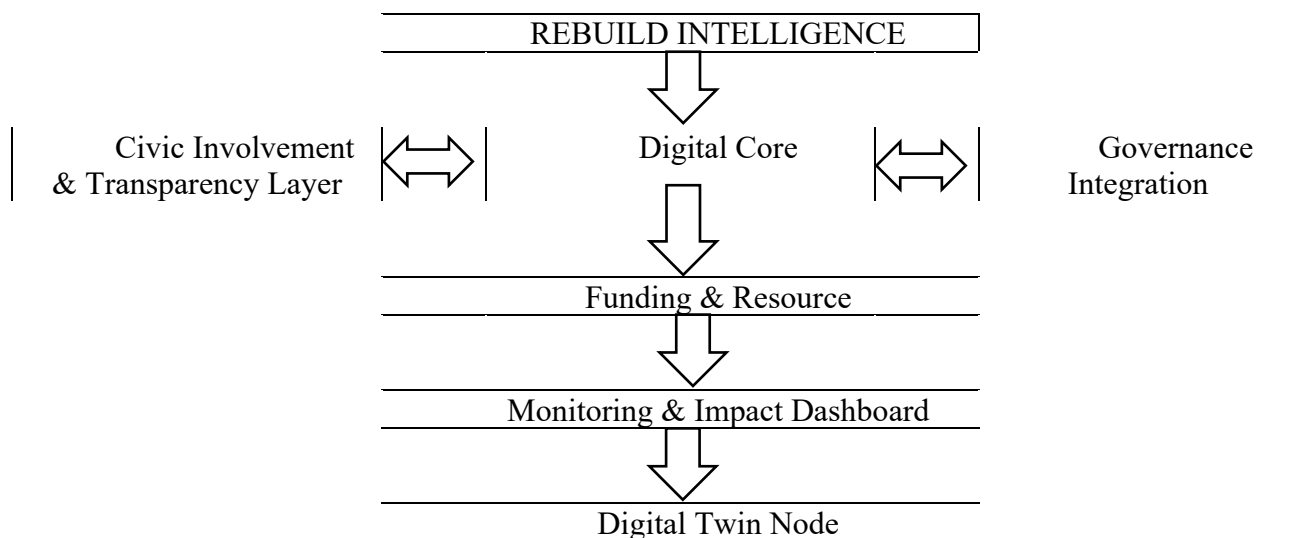

Рис. 1. Авторська модель «Digital Rebuilding Grid»

Джерело: складено автором роботи самостійно.

Запропонована модель здатна виконувати роль цифрового «каркасу реконструкції», який забезпечує системність процесів відбудови. DRG дає можливість:

- перейти від хаотичного реагування до стратегічно керованої реконструкції;
- істотно підвищити прозорість і підзвітність місцевої влади;
- забезпечити ефективний розподіл ресурсів;
- інтегрувати міжнародних донорів у спільне цифрове середовище;
- підвищити якість просторових рішень на основі даних;
- створити передумови для сталого розвитку громад на довгострокову перспективу.

Таким чином, модель «Digital Rebuilding Grid» може стати концептуальною та технологічною основою для формування нової системи просторового управління в Україні, що відповідатиме стандартам передових країн та потребам повоєнної відбудови.

Висновки. У сучасних умовах повоєнного та посткризового відновлення територій цифрове забезпечення просторового планування набуває ключового значення як фундамент ефективної реконструкції та сталого розвитку громад. Аналіз наукових джерел показує, що використання геоінформаційних систем, дистанційного зондування Землі, цифрових кадастрів, аналітичних платформ і штучного інтелекту забезпечує комплексне бачення стану територій, прогнозування соціально-економічних процесів та підвищення якості управлінських рішень.

Теоретичні підходи свідчать про те, що цифрове просторове планування поєднує технологічні інструменти з оновленими нормативними вимогами та

принципами взаємодії між органами влади, громадами і стейкхолдерами. Воно дозволяє здійснювати оперативний збір даних, коригування планів, моніторинг реалізації відбудовних проєктів та забезпечує прозорість рішень, перетворюючи кризові ситуації на можливості модернізації територій.

Міжнародна практика підтверджує ефективність цифровізації просторового планування: інтегровані платформи, цифрові двійники та сценарне моделювання дозволяють підвищити прозорість, зменшити корупційні ризики, забезпечити участь громадян та координувати міжсекторальні дії у процесах відбудови. Ключові моделі цифрового управління включають відкриті геопросторові платформи, цифрові двійники та комплексне цифрове управління містом, що забезпечує системність, прогнозованість та доказовість управлінських рішень.

Розроблена авторська модель «Digital Rebuilding Grid» (DRG) демонструє можливість формування цілісної цифрової архітектури просторового планування. Вона інтегрує багатопланові геопросторові дані, управлінські процеси, фінансово-ресурсні потоки, модулі прогнозування та залучення громади, забезпечуючи єдине джерело правди для всіх учасників відбудови. DRG дозволяє перейти від хаотичного реагування до стратегічно керованої реконструкції, підвищує прозорість і підзвітність органів влади, оптимізує розподіл ресурсів і створює передумови для сталого розвитку громад на довгострокову перспективу.

Таким чином, цифрове забезпечення просторового планування виступає системною основою комплексної відбудови українських територіальних громад. Впровадження моделей типу DRG може стати концептуальною та технологічною базою для формування нової системи просторового управління в Україні, що відповідає міжнародним стандартам та вимогам повоєнної реконструкції.

Література:

1. Radzinska Yu., Kuzmenko S., Zhehulska A. Geoinformation systems in urban planning solutions. *Municipal Economy of Cities*. 2023. № 6. URL: <https://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/6567>
2. Kornaha O., Harafova O. Digital technologies in strategic planning of regional development. *Economic Space*. 2024. № 196. URL: <https://economicspace.pgasa.dp.ua/article/view/326873>
3. Хрустовський С., Слободянюк Ю. Просторове планування розвитку територій громад під час та після війни: правові аспекти. *Теорія та практика публічного адміністрування*. 2023. № 3. URL: <https://taais.oridu.odessa.ua/article/view/276820>
4. Данилишин Б. Основа управлінської взаємодії для просторового розвитку територіальних громад у контексті повоєнного відновлення України. *Management and Entrepreneurship in Ukraine*. 2023. № 4. URL: <https://mdes.khmn.edu.ua/index.php/mdes/article/view/484>
5. UN-Habitat. *Post-Conflict Urban Recovery Framework*. Nairobi : UN-Habitat, 2020. URL: <https://unhabitat.org/urban-recovery-framework>
6. Estonian Information System Authority. *X-Road*. URL: <https://e-estonia.com/solutions/interoperability-services/x-road/>
7. Rotterdam City Council. *Digital Twin Rotterdam Project Report*. Rotterdam, 2022. URL: https://oascities.org/wp-content/uploads/2022/02/Roland-van-der-Heijden_CxC22_Local-Digital-Twins.pdf

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

8. Government of Japan. Kumamoto Reconstruction GIS Overview. Tokyo, 2018. URL: <https://satoyamainitiative.org/wp-content/uploads/2019/06/UNU-IAS-Landscape-Expert-Thematic-Workshop-Report-final-1.pdf>
9. Urban Footprint. Resilience Planning Case Studies. URL: <https://urbanfootprint.com/case-studies/>
10. Rwanda Land Management and Use Authority. Rwanda Land Information System. Kigali, 2019. URL: <https://www.lands.rw/updates/news-detail/rwanda-land-management-and-use-authority-has-been-awarded-as-best-partner>
11. Seoul Metropolitan Government. Smart City Seoul Report. Seoul, 2021. URL: <https://english.seoul.go.kr/policy/smart-city/vision-governance/>

References:

1. Radzinska, Yu., Kuzmenko, S. & Zhehulska, A. (2023). Geoinformation systems in urban planning solutions. *Municipal Economy of Cities*, 6. Retrieved from <https://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/6567>
2. Kornaha, O. & Harafonova, O. (2024). Digital technologies in strategic planning of regional development. *Economic Space*, 196. Retrieved from <https://economicspace.pgasa.dp.ua/article/view/326873>
3. Khrustovskyi, S., & Slobodyanyuk, Yu. (2023). Prostorove planuvannya rozvytku terytoriy hromad pid chas ta pislya viyny: pravovi aspekty [Spatial planning of community territories development during and after the war: legal aspects]. *Teoriya ta praktyka publichnoho administruvannya – Theory and practice of public administration*, 3. Retrieved from <https://taais.oridu.odessa.ua/article/view/276820> [in Ukrainian].
4. Danylyshyn, B. Osnova upravlins'koyi vzayemodiyi dlya prosorovoho rozvytku terytorial'nykh hromad u konteksti povoyennoho vidnovlennya Ukrayiny [The basis of managerial interaction for the progressive development of territorial communities in the context of post-war reconstruction of Ukraine]. *Management and Entrepreneurship in Ukraine*, 4. Retrieved from <https://mdes.khmn.edu.ua/index.php/mdes/article/view/484> [in Ukrainian].
5. UN-Habitat. Post-Conflict Urban Recovery Framework. Nairobi : UN-Habitat, 2020. Retrieved from <https://unhabitat.org/urban-recovery-framework>
6. Estonian Information System Authority. X-Road. Retrieved from <https://e-estonia.com/solutions/interoperability-services/x-road/>
7. Rotterdam City Council. Digital Twin Rotterdam Project Report. Rotterdam, 2022. Retrieved from https://oascities.org/wp-content/uploads/2022/02/Roland-van-der-Heijden_CxC22_Local-Digital-Twins.pdf
8. Government of Japan. Kumamoto Reconstruction GIS Overview. Tokyo, 2018. Retrieved from <https://satoyamainitiative.org/wp-content/uploads/2019/06/UNU-IAS-Landscape-Expert-Thematic-Workshop-Report-final-1.pdf>
9. Urban Footprint. Resilience Planning Case Studies. Retrieved from <https://urbanfootprint.com/case-studies/>
10. Rwanda Land Management and Use Authority. Rwanda Land Information System. Kigali, 2019. Retrieved from <https://www.lands.rw/updates/news-detail/rwanda-land-management-and-use-authority-has-been-awarded-as-best-partner>
11. Seoul Metropolitan Government. Smart City Seoul Report. Seoul, 2021. Retrieved from <https://english.seoul.go.kr/policy/smart-city/vision-governance/>

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 51.08:351.74

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1132-1141](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1132-1141)

Костенюк Наталя Іванівна кандидат наук з державного управління, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук, Науково-навчального Інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка», м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0001-6723-7166>

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено дослідження особливостей реалізації механізмів публічного управління в системі діяльності Державного бюро розслідувань України (ДБР) в умовах трансформації державного управління, європейської інтеграції та воєнного стану. Актуальність обраної проблематики зумовлена необхідністю підвищення ефективності функціонування правоохоронних органів, зміцнення принципів верховенства права, забезпечення національної безпеки та відновлення довіри суспільства до інституцій публічної влади.

Формування інституційної спроможності ДБР відбувається в контексті системних реформ правоохоронного сектору, впровадження принципів доброго врядування, прозорості, підзвітності та орієнтації на публічний інтерес. Визначено, що механізми публічного управління у діяльності Бюро охоплюють нормативно-правові, організаційні, кадрові, інформаційно-аналітичні та контрольні інструменти, які функціонують у тісній взаємодії та спрямовані на забезпечення ефективного здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності органу.

У статті систематизовано повноваження ДБР, визначені Законом України «Про Державне бюро розслідувань», та проаналізовано їх значення у механізмі реалізації правоохоронної функції держави. Встановлено, що компетенція Бюро охоплює розслідування кримінальних правопорушень, учинених службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, працівниками правоохоронних органів, військовослужбовцями, а також окремими представниками антикорупційної інфраструктури. Такий обсяг повноважень зумовлює особливе місце ДБР у системі органів кримінальної юстиції та визначає його стратегічну роль у забезпеченні законності, запобіганні зловживанням владою та протидії корупції.

Окрему увагу приділено особливостям реалізації механізмів публічного управління в умовах воєнного стану. Державне бюро розслідувань України

виконує не лише традиційні правоохоронні функції, а й стратегічно важливі завдання, які безпосередньо впливають на інституційну стійкість держави, особливо в період воєнних викликів та повоєнного відновлення. Ефективність реалізації механізмів публічного управління в його діяльності є визначальним чинником забезпечення верховенства права, зміцнення національної безпеки та формування правових передумов для подальшого розвитку України як демократичної, правової та європейської держави.

Ключові слова: Державне бюро розслідувань, механізми, органи публічної влади, повноваження, публічне управління, функції.

Kosteniuk Natalia PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Social Sciences and Humanities, ESI of Public Service and Administration Odesa Polytechnic National University, of the Department of Social and Humanitarian Sciences, Odesa, <https://orcid.org/0000-0001-6723-7166>

PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS IN THE SYSTEM OF ACTIVITY OF THE STATE BUREAU OF INVESTIGATION OF UKRAINE

Abstract. The article examines the peculiarities of implementing public administration mechanisms within the system of activity of the State Bureau of Investigation of Ukraine (SBI) in the context of public administration transformation, European integration, and martial law. The relevance of the selected issue is обусловлена the need to enhance the efficiency of law enforcement agencies, strengthen the principles of the rule of law, ensure national security, and restore public trust in public authorities.

The formation of the institutional capacity of the SBI takes place within the framework of systemic reforms of the law enforcement sector, the introduction of good governance principles, transparency, accountability, and a focus on the public interest. It has been determined that public administration mechanisms in the Bureau's activities include regulatory and legal, organizational, personnel, information-analytical, and control instruments that operate in close interaction and are aimed at ensuring the effective pre-trial investigation of criminal offenses within its jurisdiction.

The article systematizes the powers of the SBI defined by the Law of Ukraine "On the State Bureau of Investigation" and analyzes their significance in the mechanism of implementing the state's law enforcement function. It has been established that the Bureau's competence covers the investigation of criminal offenses committed by officials holding responsible and particularly responsible positions, law enforcement officers, military personnel, as well as certain representatives of the anti-corruption infrastructure. Such a scope of authority determines the special place of the SBI within

the system of criminal justice bodies and defines its strategic role in ensuring legality, preventing abuse of power, and combating corruption.

Special attention is paid to the peculiarities of implementing public administration mechanisms under martial law. The State Bureau of Investigation of Ukraine performs not only traditional law enforcement functions but also strategically important tasks that directly affect the institutional resilience of the state, especially during wartime challenges and post-war recovery. The effectiveness of implementing public administration mechanisms in its activities is a decisive factor in ensuring the rule of law, strengthening national security, and creating legal preconditions for the further development of Ukraine as a democratic, law-based, and European state.

Keywords: State Bureau of Investigation, mechanisms, public authorities, powers, public administration, functions.

Постановка проблеми. Після здобуття незалежності Україна перебуває у стані тривалих трансформаційних перетворень, пов'язаних із формуванням демократичної, соціальної та правової держави. Процеси державотворення супроводжувалися глибокими економічними кризами, структурними дисбалансами в економіці, нестабільністю фінансової системи та складними соціально-політичними викликами. Додатковим чинником ускладнення суспільного розвитку стала політична заангажованість окремих суб'єктів владних повноважень, недостатній рівень інституційної відповідальності та неефективність окремих управлінських рішень, що негативно позначилося на рівні довіри громадян до органів державної влади.

У цих умовах особливої ваги набуває вдосконалення механізмів публічного управління, спрямованих на забезпечення стабільності державного функціонування, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та зміцнення принципів верховенства права. Сучасні виклики, пов'язані з необхідністю протидії корупції, забезпечення національної безпеки та реалізації євроінтеграційного курсу України, актуалізують потребу в науковому осмисленні організаційно-правових засад функціонування державних інституцій та пошуку шляхів підвищення їх управлінської спроможності [1].

Особливе місце в цій системі посідає Державне бюро розслідувань як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, на який покладено функцію здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених високопосадовцями, працівниками правоохоронних органів та військовослужбовцями. Специфіка правового статусу ДБР, поєднання управлінських, організаційних та процесуальних функцій, а також особливості його підконтрольності й підзвітності зумовлюють необхідність комплексного аналізу механізмів публічного управління в системі його діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика визначення особливості реалізації механізмів публічного управління в системі діяльності

державного бюро розслідувань України стала предметом ґрунтовних досліджень провідних науковців, серед яких: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, О. Г. Бондар, Ф. В. Бортняк, В. В. Галуцько, С. М. Гусаров, В. Я. Малиновський, В. К. Колпаков, Т. О. Коломєєць, М. В. Ковалів, А. Т. Комзюк, М. С. Моїсєєв, А. В. Носач та інші.

Мета статті – дослідження особливостей реалізації механізмів публічного управління в системі діяльності Державне бюро розслідувань, визначення їх змісту, структури та функціонального призначення.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку України характеризується трансформацією системи публічного управління в умовах європейської інтеграції, воєнних викликів та посилення вимог до забезпечення верховенства права. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність Державне бюро розслідувань України як центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, уповноваженого здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених високопосадовцями, правоохоронцями та військовослужбовцями [5].

Державне бюро розслідувань України є одним із провідних правоохоронних органів держави, на який покладено реалізацію завдання щодо забезпечення верховенства права через виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, учинених особами, які займають відповідальні та особливо відповідальні посади, працівниками правоохоронних органів, а також військовослужбовцями. Формування та розвиток інституційної спроможності Державного бюро розслідувань відбувається в умовах реформування правоохоронної системи, запровадження принципів доброго врядування, прозорості, підзвітності та орієнтації на публічний інтерес. Реалізація механізмів публічного управління в системі діяльності Бюро передбачає комплексне поєднання нормативно-правових, організаційних, кадрових, інформаційно-аналітичних та контрольних інструментів, спрямованих на забезпечення ефективності розслідувань і зміцнення довіри суспільства до державних інституцій [5].

Особливості реалізації механізмів публічного управління в діяльності ДБР визначаються його спеціальним статусом, міжвідомчою взаємодією з іншими правоохоронними органами, зокрема з Офіс Генерального прокурора та Національне антикорупційне бюро України, а також необхідністю дотримання балансу між оперативністю кримінального провадження та гарантіями прав і свобод людини. Водночас цифровізація управлінських процесів, впровадження сучасних інформаційних систем і аналітичних платформ сприяють підвищенню інституційної спроможності Бюро та вдосконаленню управлінських рішень.

Місце та роль Державне бюро розслідувань України (ДБР) у сучасній класифікаційній системі правоохоронних органів України визначаються його спеціальним статусом, компетенцією та функціональним призначенням у

механізмі забезпечення законності й правопорядку. Як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, ДБР здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, що зумовлює його особливе інституційне положення серед інших правоохоронних органів. Незважаючи на відносно короткий період функціонування, ДБР відповідає ключовим ознакам правоохоронного органу: наділене владними повноваженнями, здійснює процесуальну діяльність у межах кримінального провадження, реалізує завдання щодо захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, а також забезпечує невідворотність відповідальності за вчинення злочинів [6].

Водночас сучасні виклики, пов'язані з реформуванням системи публічного управління, євроінтеграційними процесами та потребою посилення інституційної спроможності держави, актуалізують необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності ДБР. Це передбачає уточнення його компетенції, удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії, забезпечення належного кадрового та організаційного потенціалу, а також розвиток інструментів внутрішнього контролю та підзвітності.

Тому, адміністративно-правові форми діяльності Державне бюро розслідувань України характеризуються сукупністю специфічних ознак, що визначають їх зміст і практичне призначення.

По-перше, вони виступають способами зовнішнього прояву управлінської діяльності органів ДБР та їх посадових осіб, відображаючи організаційно-владний характер реалізації повноважень.

По-друге, такі форми чітко врегульовані нормами чинного законодавства та підзаконними нормативно-правовими актами, що забезпечує їх правомірність і визначеність процедур застосування.

По-третє, їх використання зумовлене необхідністю виконання завдань і функцій, покладених на ДБР у сфері правоохоронної діяльності.

По-четверте, адміністративно-правові форми реалізуються виключно в межах компетенції Бюро та залежать від обсягу службових повноважень конкретних працівників.

По-п'яте, вибір відповідної форми діяльності визначається стратегічною та тактичною метою, на досягнення якої спрямовані управлінські дії цього органу.

По-шосте, їх застосування, як правило, супроводжується настанням певних юридичних наслідків, що впливають на права, обов'язки та правовий статус учасників відповідних правовідносин. Таким чином, адміністративно-правові форми діяльності ДБР є важливим інструментом реалізації його компетенції та забезпечення належного функціонування у системі правоохоронних органів України.

Аналіз повноважень Державне бюро розслідувань України, визначених у статті 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», дає підстави

стверджувати, що законодавець наділив цей орган комплексом функцій, спрямованих на забезпечення ефективної реалізації правоохоронної діяльності. Зокрема, на ДБР покладено здійснення профілактичної діяльності, проведення оперативно-розшукових заходів, а також безпосереднє розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності. Окрім основних функцій, Бюро виконує низку допоміжних завдань, серед яких аналітична та методична діяльність, інформаційне забезпечення, а також у визначених межах – нормотворча функція. Така структуризація повноважень і функціонального призначення ДБР свідчить про його системну та багатовекторну роль у механізмі реалізації правоохоронної функції держави, підкреслюючи значення цього органу в забезпеченні законності, правопорядку та захисту публічних інтересів.

Дослідження місця Державне бюро розслідувань України у механізмі реалізації правоохоронної функції держави доцільно здійснювати у тісному взаємозв'язку з аналізом особливостей його адміністративно-правового статусу, а також змісту функцій і повноважень, закріплених у законодавстві. Саме такий комплексний підхід дає можливість чітко окреслити межі компетенції Бюро, визначити характер і напрями його діяльності, а також з'ясувати алгоритм взаємодії з іншими правоохоронними органами в межах відповідної сфери правового регулювання [4].

На сучасному етапі розвитку правової системи України є підстави стверджувати, що ДБР виступає повноправним суб'єктом адміністративно-правових відносин. Законодавець прямо передбачає, що під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень цей орган реалізує не лише процесуальні, а й адміністративні повноваження управлінського характеру. Перебуваючи у системі внутрішніх та зовнішніх адміністративно-правових відносин, керівництво і працівники ДБР здійснюють відповідні владні повноваження від імені держави та в межах наданої компетенції. Це зумовлює подвійний характер їх діяльності - поєднання правоохоронної функції з адміністративно-управлінськими інструментами, що забезпечує належну організацію роботи органу та ефективне виконання покладених на нього завдань.

Державне бюро розслідувань здійснює своє ефективне функціонування на таких правових принципах: верховенство права, що передбачає гуманне ставлення до особистості; законність; справедливість; неупередженість; незалежність та персональна відповідальність кожного службовця Державного бюро розслідувань; відкритість і прозорість діяльності; політична нейтральність та позапартійність; єдиноначальність, що поєднується з колективним способом реалізації повноважень цього органу [7].

Характеризуючи інституційну специфіку Державного бюро розслідувань, доцільно окреслити такі ключові напрями його діяльності:

- здійснення виявлення, розкриття та досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності;

- документування та розслідування фактів катувань і жорстокого поводження, вчинених працівниками правоохоронних органів;
- розслідування особливо тяжких насильницьких злочинів, за які Кримінальним кодексом України передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі;
- викриття та розслідування кримінальних правопорушень, учинених службовими особами, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище;
- здійснення розслідування злочинів, учинених посадовими особами Національного антикорупційного бюро України та прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [6].

Законодавчо визначена компетенція Державне бюро розслідувань України охоплює декілька ключових груп кримінальних правопорушень, що зумовлюють його особливе місце в системі правоохоронних органів держави. По-перше, до підслідності ДБР належать злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, зокрема державними службовцями категорії «А», суддями та працівниками правоохоронних органів. Значущість цього напряму діяльності полягає у здійсненні ефективного контролю за законністю дій посадових осіб, які безпосередньо впливають на формування та реалізацію державної політики. У цьому вимірі ДБР виконує системоутворюючу функцію запобігання зловживанням владою, корупційним проявам та іншим правопорушенням, що підривають інституційні основи державного управління.

По-друге, Бюро здійснює розслідування кримінальних правопорушень, учинених службовими особами Національне антикорупційне бюро України, а також прокурорами Спеціалізована антикорупційна прокуратура, включно з її керівництвом. Така законодавча модель має принципове значення для забезпечення балансу та взаємного контролю в межах антикорупційної інфраструктури, адже жоден орган, навіть уповноважений на боротьбу з корупцією, не може бути виведений з-під дії механізмів правового контролю. Водночас передбачені законом винятки, відповідно до яких окремі злочини розслідуються детективами підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, мають подвійний ефект: з одного боку, сприяють оперативності реагування, з іншого - можуть породжувати ризики конфлікту інтересів. У зв'язку з цим особливої ваги набуває ефективна міжвідомча взаємодія, спрямована на забезпечення об'єктивності та прозорості слідства [3].

По-третє, ДБР уповноважене здійснювати розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, за винятком кримінальних правопорушень, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України. В умовах воєнного стану цей напрям діяльності набуває особливої актуальності, оскільки дотримання законності у військовій сфері має стратегічне значення для

обороздатності держави. Розслідування випадків дезертирства, самовільного залишення військової частини, невиконання наказів чи порушення правил поведінки зі зброєю безпосередньо впливає на рівень військової дисципліни, морально-психологічний стан особового складу та загальну ефективність сектору безпеки і оборони.

Тому, компетенція Державне бюро розслідувань України законодавчо визначена та орієнтована на протидію кримінальним правопорушенням, що становлять підвищену небезпеку для стабільності функціонування державних інституцій і забезпечення правопорядку. Такий обсяг повноважень обумовлює особливе місце Бюро в системі правоохоронних органів та його стратегічне значення у механізмі реалізації правоохоронної функції держави. Особливої ваги ці аспекти набувають у період воєнного стану, коли зростає кількість кримінальних правопорушень, що належать до підслідності ДБР, а сама діяльність органу стає критично важливою для забезпечення національної безпеки, підтримання військової дисципліни, протидії корупції та гарантування справедливого правосуддя. У таких умовах інституційна спроможність Бюро безпосередньо впливає на стійкість держави та довіру суспільства до системи правозастосування [4].

Державне бюро розслідувань України посідає ключове місце у системі забезпечення правопорядку та національної безпеки України, що особливо виразно проявилось в умовах воєнного стану. Із початком повномасштабної агресії проти України діяльність Бюро набула стратегічного значення, зосередившись на протидії воєнним злочинам, корупційним проявам та іншим загрозам, які загострюються в кризових обставинах. Істотне зростання кількості кримінальних проваджень, зокрема у сфері військових злочинів і правопорушень, учинених представниками правоохоронних органів, актуалізує необхідність модернізації підходів до розслідування та підвищення інституційної спроможності ДБР. Попри значний обсяг роботи, залишаються проблемні аспекти, пов'язані зі складністю збирання доказової бази в умовах бойових дій, перевантаженням слідчих підрозділів, а також труднощами координації із судовими органами, що може уповільнювати розгляд справ [2].

Серед пріоритетних напрямів удосконалення діяльності Бюро варто виокремити посилення міжвідомчої взаємодії, впровадження сучасних цифрових технологій та криміналістичних інструментів для фіксації доказів, підвищення рівня професійної підготовки працівників, а також зміцнення принципів відкритості та підзвітності. Важливим чинником розвитку може стати адаптація міжнародного досвіду держав, де правоохоронні органи ефективно функціонують у кризових або воєнних умовах, що сприятиме посиленню незалежності ДБР та підвищенню якості розслідувань. Забезпечення прозорості, професійності та результативності діяльності ДБР є важливою передумовою зміцнення

національної безпеки, утвердження верховенства права та формування інституційної стійкості України в період відновлення та подальшого розвитку держави [2].

Висновки. Ефективність діяльності Державне бюро розслідувань України значною мірою зумовлюється спроможністю органу оперативно адаптуватися до нових безпекових викликів. Це передбачає оновлення методик досудового розслідування, активне використання цифрових технологій для фіксації та збору доказів, упровадження сучасних аналітичних інструментів у сфері кримінального переслідування, а також посилення міжнародної співпраці. Водночас ключового значення набуває забезпечення принципу правової визначеності та дотримання балансу між потребами національної безпеки і гарантіями фундаментальних прав і свобод людини. Також, ДБР виконує не лише традиційні правоохоронні функції, а й стратегічно важливі завдання, що безпосередньо впливають на інституційну стійкість держави. До них належать документування воєнних злочинів, протидія колабораційній діяльності, боротьба з корупцією та іншими кримінальними загрозами, які посилюються в кризових умовах. Комплексна реалізація цих напрямів діяльності формує системний підхід до забезпечення правопорядку та зміцнення національної безпеки. Від результативності роботи Бюро залежить не лише притягнення винних до відповідальності, а й створення правових передумов для повоєнного відновлення України як демократичної, правової та європейської держави.

Література:

1. Діденко, О. М. Служба в органах Державного бюро розслідувань України як різновид публічної служби. О. М. Діденко, О. Ю.Салманова. Право і безпека. 2022. №2 (85). С. 61-70.
2. Державне бюро розслідувань (ДБР). Історія створення, основні завдання та компетенція, особливості діяльності під час воєнного стану, нормативно-правова основа діяльності / укл.: Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков С. В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 352 с.
3. Курепін Р.Ю. Компетенція та повноваження керівника територіального управління Державного бюро розслідування. Європейські перспективи. № 1. 2023. С. 236-241.
4. Літвінова І. Ф., Рєпіна Є. Ю. Державне бюро розслідувань у сучасній системі правоохоронних органів України: правові аспекти створення та діяльності. Юридичний вісник. № 4 (65). 2022. С. 179-184.
5. Старченко В.М. До характеристики правових засад забезпечення дисципліни та законності в Державному бюро розслідувань. Європейські перспективи. 2022. № 3. С. 218-223
6. Стратегічна програма діяльності Державного бюро розслідувань на 2022–2026 рр. URL: <https://dbr.gov.ua/assets/fi les/ diyalnist/strategichna-programa-diyalnosti/strategichna-prog.pdf>
7. Тертишник В. М. Сачко О. В. Доктрина верховенства права в діяльності слідчих органів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. № 1. С. 299–305.

References:

1. Didenko, O. M., & Salmanova, O. Yu. (2022). Sluzhba v orhanakh Derzhavnoho biuro rozsliduvan Ukrainy yak riznovyd publichnoi sluzhby [Service in the bodies of the State Bureau of Investigation of Ukraine as a type of public service]. Pravo i bezpeka, 2 (85), 61–70.

2. Koropatnik, I. M., Mykytiuk, M. A., Pavliuk, O. O., & Pietkov, S. V. (Comp.). (2023). Derzhavne biuro rozsliduvan (DBR). Istorii stvorennia, osnovni zavdannia ta kompetentsiia, osoblyvosti diialnosti pid chas voiennoho stanu, normatyvno-pravova osnova diialnosti [State Bureau of Investigation (SBI). History of establishment, main tasks and competence, peculiarities of activity under martial law, regulatory framework of activity]. Kyiv: VD "Profesional".
3. Kurepin, R. Yu. (2023). Kompetentsiia ta povnovazhennia kerivnyka terytorialnoho upravlinnia Derzhavnoho biuro rozsliduvannia [Competence and powers of the head of the territorial department of the State Bureau of Investigation]. Yevropeiski perspektyvy, 1, 236–241.
4. Litvinova, I. F., & Riepina, Ye. Yu. (2022). Derzhavne biuro rozsliduvan u suchasni systemi pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy: pravovi aspekty stvorennia ta diialnosti [The State Bureau of Investigation in the modern system of law enforcement bodies of Ukraine: legal aspects of establishment and activity]. Yurydychnyi visnyk, 4 (65), 179–184.
5. Starchenko, V. M. (2022). Do kharakterystyky pravovykh zasad zabezpechennia dystsypliny ta zakonnosti v Derzhavnomu biuro rozsliduvan [On the characteristics of the legal foundations for ensuring discipline and legality in the State Bureau of Investigation]. Yevropeiski perspektyvy, 3, 218–223.
6. State Bureau of Investigation of Ukraine. (2022). Stratehichna prohrama diialnosti Derzhavnoho biuro rozsliduvan na 2022–2026 rr. [Strategic program of activity of the State Bureau of Investigation for 2022–2026]. Retrieved from <https://dbr.gov.ua/assets/files/diyalnist/strategichna-programa-diyalnosti/strategichna-prog.pdf>
7. Tertyshnyk, V. M., & Sachko, O. V. (2024). Doktryna verkhovenstva prava v diialnosti slidchykh orhaniv [The doctrine of the rule of law in the activities of investigative bodies]. Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii, 1, 299–305.

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 351.07:321.01(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1142-1151](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1142-1151)

Криштанович Мирослав Франкович доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри загальновійськової підготовки, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, <https://orcid.org/0000-0003-1750-6385>

Криштанович Світлана Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, декан факультету туризму, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Львів, <https://orcid.org/0000-0002-2147-9028>

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз модернізації публічного управління в Україні в умовах глобальних трансформацій як ключового чинника національного державотворення. Актуальність дослідження зумовлена посиленням впливу глобалізаційних процесів, цифровізації, геополітичної нестабільності, воєнних викликів та інтеграційних прагнень України до європейського простору, що потребують якісного оновлення інституційної системи управління державою. Обґрунтовано, що модернізація публічного управління виступає не лише інструментом підвищення ефективності державного апарату, а й стратегічним механізмом зміцнення національної ідентичності, стійкості державних інститутів та демократичних засад розвитку.

Розкрито сутність поняття «модернізація публічного управління» крізь призму інституційних, правових, організаційних та цифрових змін. Особливу увагу приділено впровадженню принципів належного врядування, децентралізації, відкритості, підзвітності, цифрової трансформації та сервісної орієнтації держави. Визначено, що глобальні трансформації формують нові вимоги до публічної адміністрації: гнучкість, адаптивність, стратегічне мислення, міжсекторальну взаємодію та орієнтацію на потреби громадян. Проаналізовано взаємозв'язок модернізаційних процесів із формуванням сучасної моделі української державності, що базується на принципах верховенства права, демократичного врядування та європейської інтеграції.

Доведено, що трансформація системи публічного управління є необхідною умовою підвищення довіри до влади, консолідації суспільства та забезпечення сталого розвитку в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів. Підкреслено значення цифровізації публічних послуг, розвитку електронного урядування та

інституційної спроможності органів державної влади й місцевого самоврядування.

Зроблено висновок, що модернізація публічного управління в Україні повинна мати системний, стратегічно зорієнтований характер і поєднувати адміністративні реформи з розвитком людського потенціалу, антикорупційними механізмами та інституційною стійкістю. Саме в такому форматі вона стає вагомим чинником національного державотворення та інтеграції України у глобальний демократичний простір.

Ключові слова: публічне управління, модернізація, глобальні трансформації, державотворення, децентралізація, цифровізація, належне врядування, інституційна спроможність.

Kryshtanovych Myroslav Frankovych Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Military Training, Lviv Polytechnic National University, Lviv, <https://orcid.org/0000-0003-1750-6385>

Kryshtanovych Svitlana Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Tourism, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture Lviv, <https://orcid.org/0000-0002-2147-9028>

MODERNIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBAL TRANSFORMATIONS AS A FACTOR OF NATIONAL STATE-BUILDING

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the modernization of public administration in Ukraine in the context of global transformations as a key factor in national state-building. The relevance of the study is due to the increasing influence of globalization processes, digitalization, geopolitical instability, military challenges and Ukraine's integration aspirations towards the European space, which require a qualitative update of the institutional system of state management. It is substantiated that the modernization of public administration is not only a tool for increasing the efficiency of the state apparatus, but also a strategic mechanism for strengthening national identity, the stability of state institutions and democratic principles of development.

The essence of the concept of "modernization of public administration" is revealed through the prism of institutional, legal, organizational and digital changes. Special attention is paid to the implementation of the principles of good governance, decentralization, openness, accountability, digital transformation and service orientation of the state. It is determined that global transformations form new requirements for public administration: flexibility, adaptability, strategic thinking,

intersectoral interaction and orientation to the needs of citizens. The relationship of modernization processes with the formation of a modern model of Ukrainian statehood, based on the principles of the rule of law, democratic governance and European integration, is analyzed.

It is proven that the transformation of the public administration system is a necessary condition for increasing trust in government, consolidating society and ensuring sustainable development in the face of external and internal challenges. The importance of digitalization of public services, development of e-government and institutional capacity of state authorities and local self-government bodies is emphasized.

It is concluded that the modernization of public administration in Ukraine should be systemic, strategically oriented and combine administrative reforms with the development of human potential, anti-corruption mechanisms and institutional stability. It is in this format that it becomes a significant factor in national state-building and Ukraine's integration into the global democratic space.

Keywords: public administration, modernization, global transformations, state-building, decentralization, digitalization, good governance, institutional capacity.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими як внутрішніми суспільно-політичними змінами, так і впливом глобальних викликів. Глобалізація, цифрова революція, геополітична нестабільність, повномасштабна війна, євроінтеграційний курс держави та посилення міжнародної взаємозалежності формують нові вимоги до системи публічного управління. У цих умовах традиційні адміністративні моделі виявляються недостатньо ефективними для забезпечення стійкості держави, належного рівня безпеки, соціальної згуртованості та конкурентоспроможності.

Проблема модернізації публічного управління набуває особливої актуальності у контексті національного державотворення. Йдеться не лише про технічне оновлення управлінських процедур чи впровадження цифрових інструментів, а про системну трансформацію інституційних механізмів, управлінської культури, принципів взаємодії держави й громадянського суспільства. Від якості та результативності цих змін залежить рівень довіри до органів влади, ефективність реалізації публічної політики та здатність держави відповідати на комплексні сучасні виклики.

Попри здійснення низки реформ, адміністративної, децентралізаційної, антикорупційної, цифрової трансформації, зберігаються проблеми інституційної фрагментарності, недостатньої координації між рівнями влади, кадрового дефіциту, формалізму в реалізації політик та обмеженої стратегічної спроможності державних органів. Це зумовлює потребу в науковому осмисленні модерні-

заційних процесів як цілісного феномена, пов'язаного із формуванням сучасної моделі української державності.

Отже, постає наукова проблема визначення сутності, напрямів та механізмів модернізації публічного управління в Україні в умовах глобальних трансформацій, а також з'ясування її ролі як ключового чинника національного державотворення. Розв'язання цієї проблеми потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує теорію публічного управління, державотворчі концепції та аналіз сучасних глобальних тенденцій розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах глобальних трансформацій, посилення соціально-політичної турбулентності, цифровізації суспільних процесів та воєнних викликів питання модернізації публічного управління набуває особливої наукової й практичної актуальності. Трансформаційні процеси у сфері державного управління дедалі більше розглядаються не лише як внутрішня адміністративна реформа, а як стратегічний чинник національного державотворення, інструмент адаптації України до стандартів Європейського Союзу та механізм підвищення стійкості державних інститутів.

У вітчизняному науковому дискурсі сформовано низку концептуальних підходів до осмислення модернізаційних змін у публічному секторі. Дослідники зосереджують увагу на інституційних трансформаціях, цифровізації управління, запровадженні інноваційних механізмів, розвитку відкритого врядування та зміцненні безпекового компоненту державної політики. У цьому контексті доцільно окреслити ключові напрацювання сучасних науковців, що становлять теоретико-методологічне підґрунтя досліджуваної проблематики [1-15].

Вагомий внесок у дослідження цифрового вектора модернізації публічного управління здійснив Олександр Євтушенко [9-10], який розглядає цифровізацію як стратегічний інструмент реформування управлінської системи в Україні. У своїх працях науковець акцентує на формуванні нової моделі взаємодії влади та громадян, заснованої на використанні інформаційно-комунікаційних технологій, електронних сервісів та платформ електронної демократії. Автор обґрунтовує, що впровадження ІТ-рішень сприяє підвищенню прозорості, підзвітності та продуктивності управлінської діяльності, що є ключовими характеристиками сучасної моделі врядування.

Концептуальні аспекти реформування системи публічного управління в Україні ґрунтовно досліджує Зоряна Бурик [1-2]. У її працях модернізація розглядається крізь призму етапності реформ та переходу від традиційних бюрократичних моделей до системи відкритого, ефективного та орієнтованого на потреби громадян врядування. Дослідниця наголошує на необхідності гармонізації національної управлінської системи з європейськими стандартами, а також на важливості інституційної стабільності як передумови сталого розвитку держави.

Особливий напрям наукових досліджень становить аналіз модернізації публічного управління в умовах воєнного стану та поствоєнної відбудови. Зокрема, Наталія Гончарук та Анастасія Чередниченко [3], у своїх працях акцентують на необхідності адаптації державних інститутів до кризових викликів, зміцненні управлінської спроможності органів влади та інтеграції європейських цінностей у процес реформування. Науковиці підкреслюють, що в умовах війни модернізація набуває не лише адміністративного, а й безпекового та гуманітарного виміру, що посилює її роль у забезпеченні національної стійкості.

Міжнародний вимір трансформаційних процесів розкрито у працях Євгенія Радзіховського [11], який аналізує перехід від традиційної бюрократичної моделі управління до концепції смарт-врядування. Автор узагальнює зарубіжний досвід цифрової трансформації публічного сектору, окреслює принципи гнучкості, інноваційності та клієнтоорієнтованості як базові характеристики сучасного управління та визначає перспективи їх адаптації в Україні.

Актуалізація інноваційного та технологічного компоненту модернізації простежується у працях Кравчук О. та Матвієнко Л. [5], які досліджують питання імплементації інноваційних технологій і штучного інтелекту в систему публічного управління. Автори наголошують на потенціалі цифрових інструментів щодо оптимізації управлінських процесів, автоматизації прийняття рішень та підвищення якості публічних послуг.

Водночас безпековий аспект модернізації розкрито у дослідженнях Міщенко Д.А. та Міщенко Л.О. [7], які розглядають реформування системи публічного управління як інструмент реагування на загрози національній безпеці. У їхніх працях модернізація постає не лише як адміністративна трансформація, а як стратегічний механізм забезпечення стабільності держави, протидії зовнішнім та внутрішнім викликам, зміцнення інституційної спроможності органів влади.

Отже, аналіз сучасних наукових публікацій засвідчує, що проблематика модернізації публічного управління в Україні розглядається багатовекторно: від цифрової трансформації та впровадження інновацій до безпекового й євроінтеграційного виміру реформ. Водночас комплексне осмислення модернізації як чинника національного державотворення в умовах глобальних трансформацій потребує подальшого системного дослідження, що й зумовлює актуальність обраної теми статті.

Мета статті є теоретичне обґрунтування сутності, змісту та стратегічних напрямів модернізації публічного управління в Україні в умовах глобальних трансформацій, а також визначення її ролі як ключового чинника національного державотворення.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку України характеризується глибокими трансформаційними процесами, що охоплюють політичну,

економічну, соціальну та безпекову сфери. У цьому контексті модернізація публічного управління постає не як фрагментарна адміністративна реформа, а як системна трансформація інституцій, механізмів і принципів функціонування державної влади. Насамперед потребує уточнення понятійно-категоріальний апарат дослідження.

Під модернізацією публічного управління доцільно розуміти цілеспрямований процес оновлення організаційних структур, управлінських процедур, правових засад і кадрового потенціалу публічної адміністрації відповідно до сучасних глобальних стандартів ефективності, відкритості та підзвітності. Глобальні трансформації – це комплекс системних змін світового масштабу, зумовлених розвитком інформаційних технологій, інтеграційними процесами, зміною безпекового середовища та посиленням міждержавної взаємозалежності. Державотворення в цьому вимірі постає як процес формування інституційно спроможної, демократичної та правової держави, здатної забезпечувати суверенітет, територіальну цілісність і сталий розвиток.

Аналіз сучасних глобальних викликів свідчить, що система публічного управління України функціонує в умовах високої турбулентності. Цифровізація суспільства змінює характер взаємодії держави і громадян, зумовлює потребу у швидкому обміні інформацією та наданні електронних послуг. Євроінтеграційні процеси вимагають гармонізації законодавства, адаптації управлінських процедур до стандартів ЄС, посилення антикорупційних механізмів і підвищення прозорості. Водночас воєнні виклики актуалізують питання стійкості державних інститутів, оперативності прийняття рішень та координації між центральними і місцевими органами влади.

У цих умовах особливої ваги набувають інституційні механізми модернізації. Йдеться про реформування системи органів виконавчої влади, чітке розмежування повноважень, запровадження принципів стратегічного планування та оцінювання результативності публічної політики. Децентралізація, що стала однією з ключових реформ останнього десятиліття, сприяла підвищенню спроможності територіальних громад, однак водночас потребує подальшого вдосконалення системи міжбюджетних відносин та державного нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування.

Організаційні та правові механізми модернізації передбачають оновлення процедур прийняття управлінських рішень, впровадження принципів належного врядування, розвитку системи адміністративних послуг за сервісною моделлю. Важливою складовою є дерегуляція та спрощення адміністративних процедур, що сприяє формуванню сприятливого інвестиційного клімату та підвищенню довіри до державних інституцій.

Цифрова трансформація виступає одним із ключових напрямів модернізації публічного управління. Розвиток електронного урядування, інтеграція держав-

них реєстрів, використання цифрових платформ для надання публічних послуг забезпечують прозорість управлінських процесів і мінімізують корупційні ризики. Водночас цифровізація потребує належного нормативного регулювання, захисту персональних даних та розвитку цифрових компетентностей державних службовців.

Кадровий вимір модернізації є не менш важливим. Формування професійної, політично нейтральної та доброчесної державної служби є передумовою ефективної реалізації реформ. Підвищення кваліфікації, розвиток лідерських компетентностей, упровадження сучасних підходів до управління людськими ресурсами сприяють зміцненню інституційної спроможності органів влади.

Взаємозв'язок модернізації публічного управління з процесами державотворення проявляється у зміцненні принципів верховенства права, демократичної легітимності та підзвітності влади суспільству. Системне оновлення управлінських механізмів сприяє консолідації суспільства, формуванню довіри до державних інститутів та підвищенню рівня громадянської участі. Таким чином, модернізація виступає не лише інструментом підвищення ефективності управління, а й стратегічним ресурсом національної стійкості.

Перспективи подальшого розвитку системи публічного управління в Україні пов'язані з поглибленням інтеграції до європейського простору, впровадженням інноваційних технологій, посиленням стратегічного планування та результативності публічної політики. Важливо забезпечити узгодженість реформ, їх комплексність і довгострокову орієнтацію. Лише за умов системного підходу модернізація публічного управління стане дієвим чинником зміцнення української державності та забезпечення сталого розвитку в умовах глобальних трансформацій.

Висновки. У статті встановлено, що модернізація публічного управління в Україні в умовах глобальних трансформацій має системний і стратегічний характер та виступає ключовим чинником національного державотворення. Глобалізаційні процеси, цифровізація, євроінтеграційний курс і безпекові виклики зумовлюють необхідність глибокого оновлення інституційної структури, управлінських механізмів і кадрового потенціалу публічної адміністрації.

Уточнено зміст поняття модернізації публічного управління як комплексного процесу трансформації правових, організаційних, інституційних і цифрових складових управлінської системи. Доведено, що модернізація не обмежується окремими реформами, а передбачає формування нової управлінської парадигми, заснованої на принципах належного врядування, відкритості, підзвітності, ефективності та орієнтації на потреби громадян.

Проаналізовано основні напрями модернізації – інституційний, організаційно-правовий, цифровий та кадровий, де встановлено їх взаємозалежність. Особливу роль відіграють цифрова трансформація, розвиток електронного

урядування та зміцнення професійної державної служби як передумови підвищення результативності публічної політики. Водночас наголошено на необхідності подальшого вдосконалення координації між рівнями влади, стратегічного планування та антикорупційних механізмів.

Обґрунтовано, що модернізація публічного управління безпосередньо впливає на процеси державотворення, оскільки сприяє зміцненню інституційної спроможності держави, підвищенню довіри громадян до влади та консолідації суспільства. Саме через системне оновлення управлінських механізмів забезпечується стійкість держави до внутрішніх і зовнішніх викликів та створюються передумови для сталого розвитку.

Отже, подальший розвиток публічного управління в Україні має ґрунтуватися на комплексному підході до реформ, їх послідовності та узгодженості з європейськими стандартами врядування. Лише за таких умов модернізація стане ефективним інструментом зміцнення української державності та інтеграції України до глобального демократичного простору.

Література:

1. Бурик, З. (2025). Концепція змін та реформ у системі державного управління. *Державне управління та політика*, (5(9)). <https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.5.12>
2. Бурик, З. В. Дзевелюк М.В., Рабенчук О.П. (2023). Публічне управління в умовах децентралізації влади. *«Наукові перспективи»* №7(37). С. 61-75 [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-61-75](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-61-75)
3. Гончарук, Н., & Чередниченко, А. (2022). Модернізація публічного управління в Україні в умовах війни та в поствоєнний період у контексті європейських цінностей. *Аспекти публічного управління*, 10(6), 46-54.
4. Голич, Н., Панухник, О., Голич, Н., & Панухник, Е. (2019). Процес децентралізації як чинник розвитку бізнес-середовища територіальних громад. *Електронне наукове фахове видання "Соціально-економічні проблеми і держава"*, (2 (21)), 112-121.
5. Кравчук О., Матвієнко Л. Модернізація виборчих процесів засобами штучного інтелекту як інноваційний механізм публічного управління. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*, Вип. 1, 2025. С. 107-114. DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2025-1.13>
6. Криштанович М.Ф. (2018). Модернізація державного управління в контексті глобалізації. "Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування". Електр. наук. зб. ХНТУ м. Херсон, № 2. <http://el-zbirn-du.at.ua/>
7. Міщенко Д.А., Міщенко Л.О. Модернізація публічного управління як інструменту нейтралізації загроз національній безпеці. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. № 2 (2025). С. 29-36. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.2.5>
8. Сидоренко, В. В., & Новак, Я. В. (2019). Сучасні особливості модернізації державної служби в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 97-101.
9. Євтушенко, О. В. (2023). Цифровізація державного управління та її особливості та перспективи в Україні. *Опубл. упр. рег. розвит.*, №4. С. 964–983. DOI: 10.34132/pard2023.22.03
10. Євтушенко, О. (2024). Цифровізація – інструмент модернізації публічного управління в Україні. *Публічне управління та регіональний розвиток*, (26), 1158–1176. <https://doi.org/10.34132/pard2024.26.03>

11. Радзіховський, Є. (2025). Від традиційної бюрократії до smart governance: міжнародний досвід публічного управління та перспективи для України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*, 21(1), 73-79. <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2025/21-10/11>

12. Черевко, О., Олексенко, О., & Лотоцький, О. (2024). Інноваційні стратегії в публічному управлінні: адаптація зарубіжного досвіду для місцевих адміністрацій. *Економічний простір*, (195), 89-94.

13. Лозицька, І. (2016). Аналіз та адаптація зарубіжного досвіду як напрям удосконалення системи державного управління. *Публічне адміністрування: теорія та практика*, (2).

14. Нинюк, І. І. (2025). Децентралізація як механізм підвищення стійкості місцевого самоврядування в Україні. *Суспільство та національні інтереси*, (6 (14)).

15. Криштанович М.Ф. Криштанович С.В. (2020). Механізми державного управління щодо організації системи забезпечення політичної безпеки держави. «Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування». Електр. наук. зб. ХНТУ, № 1., <http://el-zbirn-du.at.ua/>

References:

1. Buryk, Z. (2025). Kontseptsiya zmin ta reform u systemi derzhavnoho upravlinnya. [The concept of changes and reforms in the public administration system]. *Public Administration and Politics*, (5(9)). <https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.5.12> [in Ukrainian].

2. Buryk, Z. V. Dzevelyuk M.V., Rabenchuk O.P. (2023). Publichne upravlinnya v umovakh detsentralizatsiyi vlady. [Public Administration in the Conditions of Decentralization of Power]. "Scientific Perspectives" No. 7(37). P. 61-75 [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-61-75](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-61-75) [in Ukrainian].

3. Honcharuk, N., & Cherednychenko, A. (2022). Modernizatsiya publichnoho upravlinnya v Ukrayini v umovakh viyny ta v postvoyennyy period u konteksti yevropeys'kykh tsinnostey. [Modernization of Public Administration in Ukraine in War and Postwar Period in the Context of European Values]. *Aspects of Public Administration*, 10(6), 46-54. [in Ukrainian].

4. Golych, N., Panukhnyk, O., Golych, N., & Panukhnyk, E. (2019). Protses detsentralizatsiyi yak chynnyk rozvytku biznes-seredovyscha terytorial'nykh hromad. [The process of decentralization as a factor in the development of the business environment of territorial communities]. *Electronic scientific professional publication "Socio-economic problems and the state"*, (2 (21)), 112-121. [in Ukrainian].

5. Kravchuk O., Matvienko L. (2025). Modernizatsiya vyborchykh protsesiv zasobamy shtuchnoho intelektu yak innovatsiynny mekhanizm publichnoho upravlinnya. [Modernization of electoral processes using artificial intelligence as an innovative mechanism of public administration]. *Scientific Bulletin of the Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series "Ecology. Public management and administration"*, Issue 1, pp. 107-114. DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2025-1.13> [in Ukrainian].

6. Kryshtanovych M.F. (2018). Modernizatsiya derzhavnoho upravlinnya v konteksti hlobalizatsiyi. [Modernization of public administration in the context of globalization]. "Theory and practice of public administration and local self-government". *Electronic scientific collection of KhNTU m. Kherson*, No. 2. <http://el-zbirn-du.at.ua/> [in Ukrainian].

7. Mishchenko D.A., Mishchenko L.O. (2025). Modernizatsiya publichnoho upravlinnya yak instrumentu neytralizatsiyi zahroz natsional'niy bezpetsi. [Modernization of public administration as a tool for neutralizing threats to national security]. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*. No. 2 pp. 29-36. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.2.5> [in Ukrainian].

8. Sydorenko, V. V., & Novak, Ya. V. (2019). Suchasni osoblyvosti modernizatsiyi derzhavnoyi sluzhby v Ukraini. [Modern features of the modernization of the civil service in Ukraine]. Scientific Bulletin of Public and Private Law, 97-101. [in Ukrainian].
9. Yevtushenko, O. V. (2023). Tsyfrovyzatsiya derzhavnoho upravlinnya ta yiyi osoblyvosti ta perspektyvy v Ukraini. [Digitalization of public administration and its features and prospects in Ukraine]. Publ. upr. reg. rozvit., No. 4. P. 964–983. DOI: 10.34132/pard2023.22.03 [in Ukrainian].
10. Yetushenko, O. (2024). Tsyfrovizatsiya – instrument modernizatsiyi publichnoho upravlinnya v Ukraini. [Digitalization - a tool for the modernization of public administration in Ukraine]. Public administration and regional development, (26), 1158–1176. <https://doi.org/10.34132/pard2024.26.03> [in Ukrainian].
11. Radzikhovsky, E. (2025). Vid tradytsiynoyi byurokratiyi do smart governance: mizhnarodnyy dosvid publichnoho upravlinnya ta perspektyvy dlya Ukrainy. [From traditional bureaucracy to smart governance: international experience in public administration and prospects for Ukraine]. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. State Administration, 21(1), 73-79. <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2025/21-10/11> [in Ukrainian].
12. Cherevko, O., Oleksenko, O., & Lototsky, O. (2024). Innovatsiyni stratehiyi v publichnomu upravlinni: adaptatsiya zarubizhnoho dosvidu dlya mistsevykh administratsiy. [Innovative strategies in public administration: adaptation of foreign experience for local administrations]. Economic Space, (195), 89-94. [in Ukrainian].
13. Lozytska, I. (2016). Analiz ta adaptatsiya zarubizhnoho dosvidu yak napryam udoskonalennya systemy derzhavnoho upravlinnya. [Analysis and adaptation of foreign experience as a direction for improving the public administration system]. Public administration: theory and practice, (2). [in Ukrainian].
14. Nynyuk, I. I. (2025). Detsentralizatsiya yak mekhanizm pidvyshchennya stiykosti mistsevoho samovryaduvannya v Ukraini. [Decentralization as a mechanism for increasing the sustainability of local self-government in Ukraine]. Society and National Interests, (6 (14)). [in Ukrainian].
15. Kryshchanovych M.F. Kryshchanovych S.V. (2020). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnya shchodo orhanizatsiyi systemy zabezpechennya politychnoyi bezpeky derzhavy. [Mechanisms of public administration regarding the organization of the system of ensuring the political security of the state]. "Theory and practice of public administration and local self-government". Elekt. nauk. zb. KhNTU, No. 1., <http://el-zbirn-du.at.ua/> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 352:342.9:340.13

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1152-1165](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1152-1165)

Лопушинський Іван Петрович завідувач кафедри публічного управління, адміністрування і національної безпеки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України, <https://orcid.org/0000-0002-7460-7476>

Башинський Ігор Анатолійович доцент кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук Херсонського державного аграрно-економічного університету (м. Кропивницький), кандидат наук з державного управління, <https://orcid.org/0009-0001-4578-5062>

Ключевський Володимир Іванович заступник голови Херсонської обласної державної (військової) адміністрації, доцент кафедри публічного управління, адміністрування і національної безпеки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (за сумісництвом), кандидат наук з державного управління, доцент, <https://orcid.org/0000-0002-5568-9162>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ВІТЧИЗНЯНІ ЗАКОНОДАВЧІ НОВАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти забезпечення принципів законності та прозорості в системі місцевого самоврядування (МС) в контексті останніх законодавчих змін; показано, що відсутність чітких алгоритмів реалізації принципу прозорості в умовах цифровізації, недостатність інструментів громадського контролю та правові колізії в регламентації нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування (ОМС) створюють умови для неналежного надання громадянам публічних послуг та провокують ризики появи корупційних діянь; проаналізовано вплив новітніх правових норм на механізми ухвалення управлінських рішень та взаємодію ОМС з територіальними громадами; особлива увага надається цифровізації публічних послуг та впровадженню електронних систем звітності як інструментів мінімізації корупційних ризиків; досліджено виклики, пов'язані з адаптацією МС до правового режиму воєнного стану, зокрема баланс між потребою оперативного управління та дотриманням прав громадян на доступ до публічної інформації; розглянуто роль державних інституцій та громадського сектору в моніторингу

діяльності муніципалітетів; обґрунтовано, що прозорість є не лише вимогою закону, а й ключовим чинником зміцнення довіри до влади; за результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо дальшого вдосконалення нормативно-правової бази, спрямованої на посилення підзвітності посадових осіб; виокремлено потребу гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами належного врядування (Good Governance); доведено, що ключовим завданням публічного управління стає не лише розширення повноважень громад, а й створення дієвих запобіжників проти зловживань владою на місцях.

Ключові слова: публічне управління, місцеве самоврядування, законність, прозорість, законодавчі новації, децентралізація, публічний контроль, підзвітність, цифровізація.

Lopushynskiy Ivan Head of the Department of Public Management, Administration and National Security Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, doctor of science in public administration, professor, Honored Worker of Education of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-7460-7476>

Bashynskiy Ihor Associate Professor of the Department of Public Administration, law and humanities Kherson State Agrarian University of Economics (Kropyvnytskyi city), candidate of sciences in public administration, <https://orsid.org/0009-0001-4578-5062>

Klyutsevskiy Volodymyr deputy head of Kherson regional state (military) administration, Associate Professor of the Department of Public Management, Administration and National Security Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (part-time), candidate of sciences in public administration, associate professor, <https://orcid.org/0000-0002-5568-9162>

ENSURING LEGALITY AND TRANSPARENCY IN THE ACTIVITIES OF LOCAL GOVERNMENT BODIES: DOMESTIC LEGISLATIVE INNOVATIONS

Abstract. The article examines the theoretical and practical aspects of ensuring the principles of legality and transparency in the local government system in the context of recent legislative changes; it is shown that the lack of clear algorithms for implementing the principle of transparency in the context of digitalization, the insufficiency of public control tools, and legal conflicts in regulating supervision over the legality of decisions of local government bodies create conditions for the improper provision of public services to citizens and provoke risks of corruption; the impact of

the latest legal norms on the mechanisms of making management decisions and the interaction of local authorities with territorial communities is analyzed; special attention is paid to the digitalization of public services and the implementation of electronic reporting systems as tools for minimizing corruption risks; the challenges associated with the adaptation of local self-government to the legal regimes of martial law are investigated, in particular the balance between the need for operational management and compliance with citizens' rights to access public information; the role of state institutions and the public sector in monitoring the activities of municipalities is considered; it is substantiated that transparency is not only a requirement of the law, but also a key factor in strengthening trust in government; based on the results of the study, proposals are formulated for further improvement of the regulatory framework aimed at strengthening the accountability of officials; the need to harmonize Ukrainian legislation with European standards of good governance is highlighted.

Keywords: public administration, local self-government, legality, transparency, legislative innovations, decentralization, public control, accountability, digitalization.

Постановка проблеми. Процеси децентралізації в Україні, попри значні успіхи, на сучасному етапі стикаються з новими системними викликами. Ключовим завданням публічного управління стає не лише розширення повноважень громад, а й створення дієвих запобіжників проти зловживань владою на місцях. Забезпечення законності та прозорості в діяльності ОМС є фундаментом довіри між державою, муніципалітетом та громадянином. Однак, на практиці спостерігається певний дисонанс: з одного боку, законодавство вимагає максимальної відкритості, з іншого – реалії воєнного стану та питання національної безпеки змушують обмежувати доступ до певної інформації. Проблема ускладнюється ще й динамічністю законодавчих новацій, які часто випереджають спроможність місцевих громад до їх адаптації. Відсутність чітких алгоритмів реалізації принципу прозорості в умовах цифровізації, недостатність інструментів громадського контролю та правові колізії в регламентації нагляду за законністю рішень ОМС створюють ризики для правопорядку. Таким чином, постає гостра наукова та практична потреба в переосмисленні механізмів реалізації законності, що дозволило б гармонізувати ефективність управління і неухильним дотриманням прав людини та антикорупційними стандартами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації МС в Україні постійно перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних дослідників. Фундаментальні аспекти децентралізації та правового статусу муніципальних органів останнім часом розглядають у своїх працях такі науковці, як Бисага Ю. М., Гомонай В. В., Васильчук Л. Б. (здійснюють теоретико-правовий аналіз української моделі в контексті права на місцеве самоврядування в системі конституційних прав людини) [1], Бойко С. Ю. (розглядає місцеве самоврядування як об'єкт

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

конституційної реформи в Україні) [2], Бут Ю. А. (досліджує законність та юридичну визначеність як структурні елементи засади верховенства права) [3], Грицак Л. Б., Дурман М. О. (описують місцеве самоврядування в системі публічного управління) [4], Ковальов Н. С. (аналізує Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» як інструмент правового забезпечення децентралізації) [6], Коруняк А. В. (вивчає роль місцевого самоврядування в системі територіального управління держави) [7], Магновський І. Й. (аналізує конституційно-правовий аспект місцевого самоврядування як складник проведення муніципальної реформи в Україні) [15], Пак Н. Т., Буняк Н. М. (вивчають стан місцевого самоврядування в сучасних реаліях) [18], Прієшкіна О. В. (досліджує місцеве самоврядування як децентралізовану форму організації публічної влади в Україні) [20], Рябушенко Д. Ю. (здійснює аналіз актуальних змін та законопроектів до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [24], Ткач О. І. (досліджує еволюцію концепту місцевого самоврядування в натуралістичних і державоцентричних політичних теоріях) [26], Усмонова С. Т. (вивчає поняття «відкритість» та «прозорість» влади в контексті розвитку законодавства та громадянського суспільства в Україні) [27] та ін. Окремі науковці вивчають закордонний, насамперед європейський, досвід реформування муніципального управління. Так, зокрема, Закоморна К. О., Тараніченко Ю. І. вивчають досвід для України місцевого самоврядування в Болгарії [5], Курілов Ю. Ю. розглядає досвід місцевого та регіонального самоврядування в Україні та Франції: території, повноваження регіонів в контексті еволюції адміністративно-територіальної моделі України [10], Стогова О. В. описує децентралізацію та місцеве самоврядування в Румунії [25] та ін. У наукових дослідженнях 2023-2025 років акцент змістився на питання «стійкості громад» та адаптації публічного управління до умов воєнного стану. Так, Наконечна Г. Я. та Зінкевич В. К. описують особливості діяльності місцевого самоврядування в умовах воєнного стану [16], Петруненко Я. В. розглядає місцеве самоврядування як інструмент демократичного розвитку України: від війни до європейської інтеграції [19], Кулик К. Д. описує відкритість і прозорість діяльності органів влади як невід'ємний елемент запобігання корупції в Україні під час дії воєнного стану [9]. Питання законності, прозорості (відкритості) в діяльності органів місцевого самоврядування також розглядають Липівський В. В. (описує стан та перспективи наукового дослідження законності нормативно-правових актів) [11], Чубай А. (розглядає законність як основу діяльності публічної адміністрації) [28] та ін. Прозорість (відкритість) діяльності у своїх працях розглядають Костєва Т. Б. (аналізує активну позиція української молоді та прозорість влади як основа розбудови громадянського суспільства в умовах децентралізації) [8], Никифорова А. Р. та Баєв А. І. (за матеріалами опитувань громадської думки у м. Запоріжжя розглядають прозорість міської влади та описують практику

залучення представників громади до ухвалення управлінських рішень [17]. Водночас, питанням законності і прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування останнім часом, особливо після ухвалення Верховною Радою України законів №№ 3590-IX, 3703-IX, 4677-IX [21-23], вітчизняними науковцями надавалося, як нам видається, недостатньо уваги, хоча в цьому контексті назовемо відомі праці Лопушинського І. П., Плюща Р. М., Башинського І. А., які розглядають прозорість місцевого самоврядування як механізм забезпечення комунікації публічної влади з громадянським суспільством [12], Лопушинського І. П. (описує прозорість місцевого самоврядування як механізм забезпечення комунікації влади з громадою [13] та аналізує новації законодавчого забезпечення народовладдя на рівні місцевого самоврядування [14]. Крім того, вагомий внесок у вивчення проблеми прозорості зробила організація Transparency International Ukraine, що у своїх щорічних звітах «Transparent Cities» (2024-2025 pp.) аналізує рівень відкритості 100 найбільших міст України. Аналітики проєкту наголошують на критичній ролі оприлюднення відкритих даних для залучення інвестицій у відновлення [29]. Водночас, попри значну кількість публікацій, питання практичного впровадження «адміністративного нагляду» за європейським зразком (префектурного типу) та баланс між безпековими обмеженнями й правом на інформацію залишаються недостатньо вивченими, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Метою статті є комплексне теоретичне обґрунтування та аналіз минулих і сучасних механізмів забезпечення законності та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування в умовах динамічних законодавчих змін.

Виклад основного матеріалу. Становлення інституту нагляду в Україні пройшло складний шлях від централізованого командно-адміністративного контролю до демократичного моніторингу законності. Дослідження цього генезису дозволяє виокремити три ключові етапи трансформації: 1. *Радянський та пострадянський етап (до 1996 р.): Модель «Вертикалі».* У цей період МС де-факто було частиною державної вертикалі («місцеві ради – органи державної влади»). Нагляд здійснювався через систему «загального нагляду» прокуратури, що мала право втручатися в будь-яке рішення ради з мотивів не лише законності, а й доцільності. Це нівелювало саму природу муніципальної автономії. 2. *Етап конституційного оформлення (1996-2014 pp.): Дуалізм контролю.* Ухвалення Конституції України 1996 року закріпило місцеве самоврядування як окрему форму публічної влади. Проте механізм нагляду залишався гібридним: статті 118-119 Основного Закону покладали на місцеві державні адміністрації (МДА) контроль за виконанням делегованих повноважень. Зберігався вплив прокуратури через протести, що зупиняли дію актів ОМС без рішення суду. Виникла колізія: МДА часто використовували нагляд як інструмент політичного тиску на «незручних» голів чи ради. 3. *Етап реформи децентралізації (2014 р. – до ц. ч.):*

європеїзація нагляду. Сучасний етап характеризується системним демонтажем каральних функцій нагляду. Ключовими віхами стали: 2014 р.: повне скасування загального нагляду прокуратури. Відтепер прокурор може оскаржити рішення ради лише як звичайний позивач у суді, довівши порушення інтересів держави. 2016 р.: Конституційна реформа правосуддя, що остаточно закріпила пріоритет судового захисту місцевого самоврядування. 2024-2025 рр. (законодавчі новації): перехід до моделі адміністративного нагляду префектурного типу. Головна зміна полягає у зміні філософії влади щодо МС: державний орган більше не «командує» громадою, а виконує функцію «правового фільтра».

Отже, як видно, генезис нагляду в Україні продемонстрував рух від суб'єктивного контролю особи (прокурора чи голови МДА) до об'єктивного нагляду за актом. Сучасні новації щодо відеофіксації та відкритих даних (Закон № 3590-IX) [23] фактично додають до державної системи нагляду четвертий елемент – цифровий громадський нагляд, який є найбільш операційним та безстороннім.

Нинішній етап реформування місцевого самоврядування в Україні характеризується переходом від кількісних показників об'єднання громад до якісних параметрів їх функціонування. Ключовим інструментом тут постає Закон України № 3590-IX (щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування) [23], який став відповіддю на запит суспільства щодо підзвітності влади під час відновлення країни. Однією із головних новацій є запровадження обов'язкової відеофіксації та трансляції засідань місцевих рад, а також постійних комісій. Ця норма нівелює практику «кулуарних домовленостей» та дозволяє громадянам у реальному часі спостерігати за процесом ухвалення рішень. Важливо наголосити, що Закон [23] передбачає архівування цих записів, що створює доказову базу в разі оскарження законності процедур. Іншим фундаментальним зрушенням є відкритість реєстрів об'єктів права комунальної власності. Законодавчі зміни 2024-2025 років зобов'язали ОМС публікувати вичерпну інформацію про майно громад, умови його оренди та приватизації. Це безпосередньо корелює з антикорупційною стратегією, оскільки автоматично виключає можливість прихованого розпорядження ресурсами територіальної громади. Окремим вектором забезпечення законності став довгоочікуваний механізм державного нагляду. Запроваджений наприкінці 2025 року порядок передбачає, що державні органи (уповноважені наглядові структури префектурного типу) мають право моніторити акти ОМС винятково на предмет відповідності Конституції та законам України. Важливо, що такий нагляд не є втручанням у доцільність рішень, а постає запобіжником від правового нігілізму на місцях. Особливо важливим у цьому контексті є те, що в умовах правового режиму воєнного стану законодавець збалансував прозорість обмеженнями щодо інформації з обмеженим доступом. ОМС отримали чіткий алгоритм: дані

про об'єкти критичної інфраструктури або стратегічні закупівлі можуть бути приховані, проте загальні видатки бюджету та рішення соціально-економічного характеру мають залишатися публічними. Цифровізація через платформу «Дія. Громада» та впровадження систем електронного документообігу дозволили мінімізувати «людський чинник». Автоматизація процесів надання адміністративних послуг та звітності є найбільш дієвим механізмом забезпечення законності, оскільки кожна дія посадової особи залишає цифровий слід, доступний для аудиту.

Таким чином, вітчизняні законодавчі новації останніх двох років спрямовано на створення замкненого циклу відповідальності: «Відкриті дані – громадський контроль – державний нагляд – судова відповідальність».

Як відомо, досвід країн Європейського Союзу є орієнтиром для українських реформ, оскільки він базується на балансі між широкою автономією громад та жорстким надглядом за законністю. У європейській практиці прозорість розглядається не як додаткова опція, а як обов'язкова умова легітимності влади. основні моделі та інструменти, закріплені в законодавстві передових країн, подамо в Табл. 1.

Таблиця 1

Країна	Тип нагляду за законністю	Ключовий інструмент прозорості
Франція	Суворий (через префектів)	Відкриті дані про закупівлі та контракти
Німеччина	Адміністративний (правовий нагляд)	Портали прозорості
Польща	Регіональні рахункові палати	Бюлетень публічної інформації
Естонія	Цифровий моніторинг	Система електронного врядування e-Estonia

Складено авторами на основі аналізу законодавства означених країн

Аналіз трансформації конституційних засад нагляду за МС дозволяє нам простежити шлях від радянської моделі «вертикалі» до європейської моделі партнерства та правового контролю. Проведемо детальний ретроспективний та порівняльний аналіз.

1. *Еволюція конституційних положень (Ретроспектива).* Початкова редакція Конституції 1996 року: у першій редакції (стаття 118 та стаття 119) функцію нагляду було покладено на МДА, що здійснювали контроль за виконанням рішень органів МС. Голови адміністрацій мали право оскаржувати рішення рад у суді, проте водночас існувала складна система «подвійного підпорядкування», де ОМС могли делегувати свої повноваження адміністраціям. Це створювало підґрунтя для політичного тиску, коли МДА могла втручатися в питання доцільності (чи правильно рада витрачає гроші?), а не лише законності.

Скасування «загального нагляду» прокуратури. До 2014-2016 років прокуратура мала функцію «загального нагляду» (стаття 121 Конституції в старій редакції). Прокурори могли вносити «протести» на рішення місцевих рад, що автоматично зупиняло їх дію. У результаті реформи прокуратури (2014) та конституційних змін щодо правосуддя (2016), функцію загального нагляду було повністю скасовано. Прокуратура втратила право втручатися в діяльність ОМС, окрім представництва інтересів держави в суді у виняткових випадках.

2. *Сучасна трансформація в законодавстві.* Нині нагляд трансформувався з «контролю над органами» у «нагляд за законністю актів». А. *Відхід від контролю до нагляду (префектурна модель):* хоча зміни до Конституції щодо запровадження посад «префектів» ще не закріплено остаточно, чинне законодавство (зокрема Закон «Про місцеві державні адміністрації») та нові закони (насамперед № 4677-IX) [22] вже імплементують цей принцип. Його суть полягає в тому, що нагляд має здійснюватися винятково на основі закону. Держава не має права оцінювати, чи «ефективно» рада проголосувала за будівництво скверу, вона лише перевіряє, чи не порушено при цьому земельне або бюджетне законодавство. Б. *Судовий порядок зупинення рішень.* Раніше МДА могла просто «заблокувати» рішення. Нині законодавчі новації передбачають, що якщо орган нагляду бачить порушення, він видає припис про усунення порушення. Якщо ОМС не згоден – справа передається до суду. Тільки суд може остаточно скасувати рішення місцевої влади. Це цілком відповідає статті 144 Конституції України. В. *Фінансовий контроль.* Функції контролю за бюджетом перейшли від загального адміністративного нагляду до спеціалізованих органів: Державна аудиторська служба та Рахункова палата (в частині використання субвенцій). Це чітко розмежовує політичний нагляд та фінансовий аудит.

Порівняння національного законодавства щодо нагляду за МС подамо в Табл. 2.

Таблиця 2

Параметр	Колишня модель (до 2014 – 2016 рр.)	Сучасна модель (новації 2024-2026 рр.)
Суб'єкт нагляду	МДА та прокуратура (загальний нагляд)	МДА (з функціями префектур) та суди
Об'єкт контролю	Діяльність органів і доцільність рішень	Винятково законність нормативних актів
Метод впливу	Протест прокурора, пряме скасування	Припис про усунення порушень, позов до суду
Роль громади	Мінімальна (подання формальних запитів)	Електронні петиції, відеофіксація, відкриті дані

Складено авторами на основі аналізу законодавства України

Висновки. У результаті проведеного дослідження теоретичних засад та практичних аспектів забезпечення законності й прозорості в діяльності ОМС нами зроблено такі висновки: трансформація вітчизняної моделі нагляду за діяльністю ОМС відбулася від репресивної моделі (де держава є «начальником» над громадою) до правової моделі (де держава є «арбітром», що стежить лише за дотриманням «правил гри»). Водночас, на сучасному етапі державотворення в Україні потрібно завершити на законодавчому рівні запровадження інституту префектів або уповноважених державних прокторів, чітко розмежувавши їхні повноваження із судовими органами.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу штучного інтелекту на автоматизований аналіз актів місцевого самоврядування щодо виявлення корупційних ризиків, а також у дослідженні механізмів «цифрової партисипації» громадян у процесах відновлення постраждалих територій.

Література:

1. Бисага Ю. М. Право на місцеве самоврядування у системі конституційних прав людини: теоретико-правовий аналіз української моделі [Електронний ресурс] / Ю. М. Бисага, В. В. Гомонай, Л. Б. Васильчук // Право і суспільство. - 2025. - № 2. - С. 476-481. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2025_2_67 [дата звернення: 03.03.2026].
2. Бойко С. Ю. Місцеве самоврядування як об'єкт конституційної реформи в Україні [Електронний ресурс] / С. Ю. Бойко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2025. - Вип. 91 (1). - С. 158-163. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_91\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_91(1)_24) [дата звернення: 03.03.2026].
3. Бут Ю. А. Законність та юридична визначеність як структурні елементи засади верховенства права [Електронний ресурс] / Ю. А. Бут // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2025. - Вип. 90 (4). - С. 210-215. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_90\(4\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_90(4)_31) [дата звернення: 03.03.2026].
4. Грицак Л. Б. Місцеве самоврядування в системі публічного управління [Електронний ресурс] / Л. Б. Грицак, М. О. Дурман // Публічне адміністрування та національна безпека. - 2022. - № 4. - С. 36-43. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubans_2022_4_7 [дата звернення: 03.03.2026].
5. Закоморна К. О. Місцеве самоврядування в Болгарії: досвід для України [Електронний ресурс] / К. О. Закоморна, Ю. І. Тараніченко // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Юридичні науки. - 2021. - № 5 (1). - С. 63-68. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjju_2021_5\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjju_2021_5(1)_10) [дата звернення: 03.03.2026].
6. Ковальов Н. С. Закон України «Про місцеве самоврядування» як інструмент правового забезпечення децентралізації [Електронний ресурс] / Н. С. Ковальов // Аналітично-порівняльне правознавство. - 2025. - № 4 (2). - С. 211-215. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/anporpr_2025_4\(2\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/anporpr_2025_4(2)_35) [дата звернення: 03.03.2026].
7. Коруняк А. В. Місцеве самоврядування в системі територіального управління держави [Електронний ресурс] / А. В. Коруняк. // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2025. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2025_2_24 [дата звернення: 03.03.2026].
8. Костева Т. Б. Активна позиція української молоді та прозорість влади як основа розбудови громадянського суспільства в умовах децентралізації [Електронний ресурс] / Т. Б. Костева // Публічне управління та регіональний розвиток. - 2021. - № 11. - С. 216-231. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/purr_2021_11_12 [дата звернення: 03.03.2026].

9. Кулик К. Д. Відкритість і прозорість діяльності органів влади як невід'ємний елемент запобігання корупції в Україні під час дії воєнного стану [Електронний ресурс] / К. Д. Кулик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2025. - Вип. 91 (4). - С. 106-110. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_91\(4\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_91(4)_15) [дата звернення: 03.03.2026].

10. Курілов Ю. Ю. Місцеве та регіональне самоврядування в Україні та Франції: територія, повноваження регіонів в контексті еволюції адміністративно-територіальної моделі України [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Курілов // Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. - 2024. - Вип. 1. - С. 45-52. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dnchpu_2024_1_9 [дата звернення: 3.03.2026].

11. Липівський В. В. Законність нормативно-правових актів: стан та перспективи наукового дослідження [Електронний ресурс] / В. В. Липівський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2025. - Вип. 87 (1). - С. 70-76. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_87\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_87(1)_12) [дата звернення: 03.03.2026].

12. Лопушинський І. П., Плющ Р. М., Башинський І. А. Прозорість місцевого самоврядування як механізм забезпечення комунікації публічної влади з громадянським суспільством // Наукові перспективи. 2025. № 3 (57). С. 303-314 [дата звернення: 03.03.2026].

13. Лопушинський І. П. Прозорість місцевого самоврядування як механізм забезпечення комунікації влади з громадою // Місцеве самоврядування в Україні та світі: теорія і практика»: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 5 листопада 2024 р./ за заг. ред. Т. М. Лозинської, О. В. Дорофєєва. Полтава: ПДАУ, 2024. С. 46-48 [дата звернення: 03.03.2026].

14. Лопушинський І. П. Народовладдя на рівні місцевого самоврядування: новації законодавчого забезпечення // Місцеве самоврядування: вітчизняний і європейський досвід: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (м. Полтава, 27 лютого 2025 р.) Полтава: ПДАУ, 2025. С. 40-43 [дата звернення: 03.03.2026].

15. Магновський І. Й. Місцеве самоврядування як складова проведення муніципальної реформи в Україні: конституційно-правовий аспект [Електронний ресурс] / І. Й. Магновський // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». - 2022. - Т. 30. - С. 17-25. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2022_30_5 [дата звернення: 03.03.2026].

16. Наконечна Г. Я. Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] / Г. Я. Наконечна, В. К. Зінкевич // Історико-правовий часопис. - 2023. - № 2. - С. 43-48. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/icprch_2023_2_8 [дата звернення: 03.03.2026].

17. Никифорова А. Р. Прозорість міської влади та практика залучення представників громади до ухвалення управлінських рішень у м. Запоріжжі (за матеріалами опитувань громадської думки) [Електронний ресурс] / А. Р. Никифорова, А. І. Баєв // Габітус. - 2022. - Вип. 33. - С. 20-27. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2022_33_5 [дата звернення: 03.03.2026].

18. Пак Н. Т. Місцеве самоврядування в сучасних реаліях [Електронний ресурс] / Н. Т. Пак, Н. М. Буняк // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». - 2023. - № 2. - С. 7-10. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2023_2_3 [дата звернення: 03.03.2026].

19. Петруненко Я. В. Місцеве самоврядування як інструмент демократичного розвитку України: від війни до європейської інтеграції [Електронний ресурс] / Я. В. Петруненко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2024. - Вип. 86 (2). - С. 331-338. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2024_86\(2\)_52](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2024_86(2)_52) [дата звернення: 03.03.2026].

20. Прієшкіна О. В. Місцеве самоврядування як децентралізована форма організації публічної влади [Електронний ресурс] / О. В. Прієшкіна // Аналітично-порівняльне правознавство. - 2025. - № 5 (1). - С. 128-133. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_5\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_5(1)_24) [дата звернення: 03.03.2026].

21. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування: Закон України від 9 травня 2024 року № 3703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text> [дата звернення: 03.03.2026].

22. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування: Закон України від 5 листопада 2025 року № 4677-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4677-20#Text> [дата звернення: 03.03.2026].

23. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування: Закон України від 22 лютого 2024 року № 3590-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3590-20#Text> [дата звернення: 03.03.2026].

24. Рябушенко Д. Ю. Аналіз актуальних змін та законопроектів до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [Електронний ресурс] / Д. Ю. Рябушенко // Економіка. Фінанси. Право. - 2025. - № 4. - С. 31-35 [дата звернення: 03.03.2026].

25. Стогова О. В. Децентралізація та місцеве самоврядування в Румунії [Електронний ресурс] / О. В. Стогова // Науковий вісник публічного та приватного права. - 2022. - Вип. 1. - С. 24-29. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppr_2022_1_6 [дата звернення: 03.03.2026].

26. Ткач О. І. Еволюція концепту місцевого самоврядування в натуралістичних і державоцентричних політичних теоріях [Електронний ресурс] / О. І. Ткач // Інвестиції: практика та досвід. - 2023. - № 17. - С. 108-112. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2023_17_19 [дата звернення: 03.03.2026].

27. Усмонова С. Т. Поняття «відкритість» та «прозорість» влади в контексті розвитку законодавства та громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] / С. Т. Усмонова // Держава та регіони. Серія : Публічне управління і адміністрування. - 2022. - № 4. - С. 66-73. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drdu_2022_4_12 [дата звернення: 03.03.2026].

28. Чубай А. Законність як основа публічної адміністрації [Електронний ресурс] / А. Чубай // Аналітично-порівняльне правознавство. - 2024. - № 3. - С. 418-424. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2024_3_74 [дата звернення: 03.03.2026].

29. <https://ti-ukraine.org/> - офіційний вебсайт Transparency International Ukraine [дата звернення: 03.03.2026].

References:

1. Bysaha Yu. M., Homonai V. V., Vasylchuk L. B. (2025). Pravo na mistseve samovriaduvannia u systemi konstytutsiinykh prav liudyny: teoretyko-pravovyi analiz ukraïnskoi modeli [The right to local self-government in the system of constitutional human rights: theoretical and legal analysis of the Ukrainian model]. *Pravo i suspilstvo*. № 2. - S. 476-481. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2025_2_67 [in Ukrainian].

2. Boiko S. Yu. (2025). Mistseve samovriaduvannia yak ob'ekt konstytutsiinoi reformy v Ukraïni [Local self-government as an object of constitutional reform in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. Vyp. 91 (1). - S. 158-163. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_91\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_91(1)_24) [in Ukrainian].

3. But Yu. A. (2025). Zakonnist ta yurydychna vyznachenist yak strukturni elementy zasady verkhovenstva prava [Legality and legal certainty as structural elements of the rule of law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. Vyp. 90 (4). - S. 210-215. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_90\(4\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_90(4)_31) [in Ukrainian].

4. Hrytsak L. B., Durman M. O. (2022). Mistseve samovriaduvannia v systemi publichnoho upravlinnia [Local self-government in the public administration system]. *Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka*. № 4. - S. 36-43. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubans_2022_4_7 [in Ukrainian].

5. Zakomorna K. O., Taranichenko Yu. I. (2021). Mistseve samovriaduvannia v Bolharii: dosvid dlia Ukrainy [Local self-government in Bulgaria: experience for Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: Yurydychni nauky*. № 5 (1). - S. 63-68. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjiu_2021_5\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjiu_2021_5(1)_10) [in Ukrainian].

6. Kovalov N. S. (2025). Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia» yak instrument pravovoho zabezpechennia detsentralizatsii [The Law of Ukraine "On Local Self-Government" as an instrument of legal support for decentralization]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*. № 4 (2). - S. 211-215. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_4\(2\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_4(2)_35) [in Ukrainian].

7. Koruniak A. V. (2025). Mistseve samovriaduvannia v systemi terytorialnoho upravlinnia derzhavy [Local self-government in the system of territorial administration of the state]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 2. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2025_2_24 [in Ukrainian].

8. Kostieva T. B. (2021). Aktyvna pozytsiia ukrainskoi molodi ta prozorist vlady yak osnova rozbudovy hromadianskoho suspilstva v umovakh detsentralizatsii [The active position of Ukrainian youth and the transparency of government as the basis for building civil society in the context of decentralization]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok*. № 11. - S. 216-231. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/purr_2021_11_12 [in Ukrainian].

9. Kulyk K. D. (2025). Vidkrytist i prozorist diialnosti orhaniv vlady yak nevidiemnyi element zapobihannia koruptsii v Ukraini pid chas dii voiennoho stanu [Openness and transparency of government activities as an integral element of preventing corruption in Ukraine during martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii : Pravo*. Vyp. 91 (4). - S. 106-110. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_91\(4\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_91(4)_15) [in Ukrainian].

10. Kurilov Yu. Yu. (2024). Mistseve ta rehionalne samovriaduvannia v Ukraini ta Frantsii: terytorii, povnovazhennia rehioniv v konteksti evoliutsii administratyvno-terytorialnoi modeli Ukrainy [Local and regional self-government in Ukraine and France: territory, powers of regions in the context of the evolution of the administrative-territorial model of Ukraine]. *Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*. Vyp. 1. - S. 45-52. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dnchpu_2024_1_9 [in Ukrainian].

11. Lypivskiy V. V. (2025). Zakonnist normatyvno-pravovykh aktiv: stan ta perspektyvy naukovoho doslidzhennia [Legality of regulatory acts: status and prospects of scientific research]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii : Pravo*. Vyp. 87 (1). - S. 70-76. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_87\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_87(1)_12) [in Ukrainian].

12. Lopushynskiy I. P., Pliushch R. M., Bashynskiy I. A. (2025). Prozorist mistsevoho samovriaduvannia yak mekhanizm zabezpechennia komunikatsii publichnoi vlady z hromadianskym suspilstvom [Transparency of local government as a mechanism for ensuring communication between public authorities and civil society]. *Naukovi perspektyvy*. № 3 (57). S. 303-314 [in Ukrainian].

13. Lopushynskiy I. P. (2024). Prozorist mistsevoho samovriaduvannia yak mekhanizm zabezpechennia komunikatsii vlady z hromadoiu [Transparency of local government as a mechanism for ensuring communication between authorities and the community]. *Mistseve samovriaduvannia v Ukraini ta sviti: teoriia i praktyka*: materialy IV Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii, m. Poltava, 5 lystopada 2024 r./ za zah. red. T. M. Lozynskoi, O. V. Dorofieieva. Poltava: PDAU. S. 46-48 [in Ukrainian].

14. Lopushynskiy I. P. (2025). Narodovladdia na rivni mistsevoho samovriaduvannia: novatsii zakonodavchoho zabezpechennia [Democracy at the level of local self-government: innovations in legislative support]. *Mistseve samovriaduvannia: vitchyzniani i yevropeyskyi dosvid*: zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnarodnoiu uchastiu (m. Poltava, 27 liutoho 2025 r.) Poltava: PDAU. S. 40-43 [in Ukrainian].

15. Mahnovskiy I. Y. (2022). Mistseve samovriaduvannia yak skladova provedennia munitsypalnoi reformy v Ukraini: konstytutsiino-pravovy aspekt [Local self-government as a component of municipal reform in Ukraine: constitutional and legal aspect]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*. T. 30. - S. 17-25. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2022_30_5 [in Ukrainian].

16. Nakonechna H. Ya., Zinkevych V. K. (2023). Mistseve samovriaduvannia v umovakh voiennoho stanu [Local self-government under martial law]. *Istoryko-pravovy chasopys*. № 2. - S. 43-48. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/icprch_2023_2_8 [in Ukainian].

17. Nykyforenko A. R., Baiev A. I. (2022). Prozorist miskoi vlady ta praktyka zaluchennia predstavnykiv hromady do ukhvalennia upravlinskykh rishen u m. Zaporizhzhzi (za materialamy opytuvan hromadskoi dumky) [Transparency of city government and the practice of involving community representatives in making management decisions in the city of Zaporizhia (based on public opinion polls)]. *Habitus*. Vyp. 33. - S. 20-27. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2022_33_5 [in Ukrainian].

18. Pak N. T., Buniak N. M. (2023). Mistseve samovriaduvannia v suchasnykh realiakh [Local self-government in modern realities]. *Mizhnarodnyi naukovy zhurnal «Internauka»*. № 2. - S. 7-10. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2023_2_3 [in Ukrainian].

19. Petrunenko Ya. V. (2024). Mistseve samovriaduvannia yak instrument demokratychnoho rozvytku Ukrainy: vid viiny do yevropeiskoi intehratsii [Local self-government as a tool for democratic development in Ukraine: from war to European integration]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii : Pravo*. Vyp. 86 (2). - S. 331-338. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2024_86\(2\)_52](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2024_86(2)_52) [in Ukrainian].

20. Priieshkina O. V. (2025). Mistseve samovriaduvannia yak detsentralizovana forma orhanizatsii publichnoi vlady [Local self-government as a decentralized form of public authority organization]. *Analitychno-porivnialne pravo*. № 5 (1). - S. 128-133. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_5\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_5(1)_24) [in Ukrainian].

21. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo narodovladdia na rivni mistsevoho samovriaduvannia [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Democracy at the Level of Local Self-Government]: Zakon Ukrainy vid 9 travnia 2024 roku № 3703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text> [in Ukrainian].

22. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia zakonnosti ta prozorosti v diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Ensuring Legality and Transparency in the Activities of Local Self-Government Bodies]: Zakon Ukrainy vid 5 lystopada 2025 roku № 4677-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4677-20#Text> [in Ukrainian].

23. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» shchodo zabezpechennia prozorosti mistsevoho samovriaduvannia [On Amendments to the Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine” to Ensure Transparency of Local Self-Government]: Zakon Ukrainy vid 22 liutoho 2024 roku № 3590-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3590-20#Text> [in Ukrainian].

24. Riabushenko D. Yu. (2025). Analiz aktualnykh zmin ta zakonoproiektiv do Zakonu Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» [Analysis of current changes and draft laws to the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine"]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*. № 4. - S. 31-35 [in Ukrainian].

25. Stohova O. V. (2022). Detsentralizatsiia ta mistseve samovriaduvannia v Rumunii [Decentralization and local self-government in Romania]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. Vyp. 1. - S. 24-29. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppp_2022_1_6 [in Ukrainian].

26. Tkach O. I. (2023). Evoliutsiia kontseptu mistseve samovriaduvannia v naturalistychnykh i derzhavotsentrychnykh politychnykh teoriiakh [The evolution of the concept of local self-government in naturalistic and state-centric political theories]. *Investysii: praktyka ta dosvid*. № 17. - S. 108-112. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2023_17_19 [in Ukrainian].

27. Usmonova S. T. (2022). Poniattia «vidkrytist» ta «prozorist» vlady v konteksti rozvytku zakonodavstva ta hromadianskoho suspilstva v Ukraini [The concept of "openness" and "transparency" of government in the context of the development of legislation and civil society in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Seriia : Publichne upravlinnia i administruvannia*. № 4. - S. 66-73. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drdu_2022_4_12 [in Ukrainian].

28. Chubai A. (2024). Zakonnist yak osnova publichnoi administratsii [Legality as the basis of public administration]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 3. - S. 418-424. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anopr_2024_3_74 [in Ukrainian].

29. <https://ti-ukraine.org/> - ofitsiinyi vebсайт Transparency International Ukraine [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 323.1(477):351

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1166-1178](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1166-1178)

Лопушинський Іван Петрович завідувач кафедри публічного управління, адміністрування і національної безпеки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України, <https://orcid.org/0000-0002-7460-7476>

Плющ Руслан Миколайович заступник директора з науково-педагогічної роботи та інноваційного розвитку Інституту інноваційної освіти Київського національного університету будівництва і архітектури, доктор наук з державного управління, професор, <https://orcid.org/0000-0003-1135-1482>

ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено процес становлення державної політики національної пам'яті в Україні; здійснено комплексний аналіз процесів формування та еволюції державної політики національної пам'яті в Україні в період незалежності, з особливим акцентом на трансформаціях після 2014 року; проаналізовано сучасну нормативно-правову базу, зокрема Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (2025); досліджуються теоретико-методологічні засади комеморації та визначається роль історичної пам'яті як стратегічного ресурсу національної безпеки та консолідації суспільства в умовах гібридної агресії; розглянуто європейський досвід комеморативних практик, висвітлено позитивні та негативні аспекти української моделі, а також запропоновано стратегічні шляхи вирішення наявних проблем у контексті повоєнного відновлення; розглядається діяльність Українського інституту національної пам'яті (УІНП) як ключового суб'єкта формування офіційного наративу; аналізується вплив законодавчих ініціатив, зокрема пакету «декомунізаційних законів», на трансформацію символічного простору держави; висвітлюється процес переосмислення радянського минулого, вшанування жертв політичних репресій та Голодомору 1932-1933 років як фундаменту для відновлення історичної справедливості; значна увага надається формуванню пам'яті про події Революції Гідності, російсько-української війни та героїзацію сучасних захисників України; аргументується теза про те, що сучасна політика пам'яті зміщується від «моделі жертви» до «моделі героїчного спротиву»; обґрунтовано, що перспективними напрямками

реалізації державної політики пам'яті є подолання регіональних відмінностей в інтерпретації історії, цифровізація архівів та інтеграція українського історичного контексту до загальноєвропейського простору; наголошено на потребі переходу від директивних методів до інклюзивного діалогу, що сприятиме формуванню стійкої громадянської ідентичності.

Ключові слова: Україна, держава, Український народ, національна безпека, гуманітарна безпека, національна ідентичність, історичний наратив, національна пам'ять, державна політика, декомунізація, формування та реалізація державної політики, європейський досвід, комеморація, комеморативні практики, меморіальні заходи, «модель жертви», модель «героїчного спротиву».

Lopushynskyi Ivan Head of the Department of Public Management, Administration and National Security Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, doctor of science in public administration, professor, Honored Worker of Education of Ukraine, <http://orcid.org/0000-0002-7460-7476>

Pliushch Ruslan deputy director for scientific and pedagogical work and innovative development of the Institute of Innovative Education of the Kyiv National University of Construction and Architecture, Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, <https://orcid.org/0000-0003-1135-1482>

FORMATION AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION OF STATE POLICY OF NATIONAL MEMORY IN UKRAINE

Abstract. The article examines the process of formation of the state policy of national memory in Ukraine; a comprehensive analysis of the processes of formation and evolution of the state policy of national memory in Ukraine during the period of independence, with a special emphasis on transformations after 2014, is carried out; the current regulatory framework is analyzed, in particular the Law of Ukraine “On the Principles of the State Policy of the National Memory of the Ukrainian People” (2025); the theoretical and methodological principles of commemoration are investigated and the role of historical memory as a strategic resource for national security and consolidation of society in conditions of hybrid aggression is determined; the European experience of commemorative practices is considered, the positive and negative aspects of the Ukrainian model are highlighted, and strategic ways of solving existing problems in the context of post-war reconstruction are proposed; the activities of the Ukrainian Institute of National Remembrance (UINR) as a key entity in the formation of the official narrative are considered; the impact of legislative initiatives, in particular the package of “decommunization laws”, on the transformation of the symbolic space of the state is analyzed; the process of rethinking the Soviet past, honoring the victims

of political repressions and the Holodomor of 1932-1933 as a foundation for restoring historical justice is highlighted; significant attention is paid to the formation of memory about the events of the Revolution of Dignity, the Russian-Ukrainian war, and the heroization of modern defenders of Ukraine; the thesis is argued that the modern politics of memory is shifting from the “model of victimhood” to the “model of heroic resistance”; it is substantiated that promising areas for implementing the state memory policy are overcoming regional differences in the interpretation of history, digitization of archives, and integration of the Ukrainian historical context into the pan-European space; the need to transition from directive methods to inclusive dialogue is emphasized, which will contribute to the formation of a sustainable civic identity.

Keywords: Ukraine, state, Ukrainian people, national security, humanitarian security, national identity, historical narrative, national memory, state policy, decommunization, formation and implementation of state policy, European experience, commemoration, commemorative practices, memorial events, “model of sacrifice”, model of “heroic resistance”.

Постановка проблеми. Державна політика національної пам’яті є фундаментом національної ідентичності та стратегічним інструментом забезпечення національної і зокрема гуманітарної безпеки. Для України, що тривалий час перебувала в полі впливу імперських та радянських наративів, а нині вже чотири роки протистоїть повномасштабній агресії рф, питання «Хто ми?» і «Що ми пам’ятаємо?» набуває екзистенційного значення. Формування цілісної політики пам’яті потребує не лише засудження тоталітаризму, а й вироблення конструктивного бачення майбутнього. У контексті сучасної державотворчої стратегії України питання формування та реалізації державної політики національної пам’яті набуває статусу одного із ключових чинників національної безпеки. Тривалий період перебування у складі імперських та радянських структур призвів до системної деформації історичної свідомості українців, що нині активно використовується агресором у гібридній війні для дестабілізації суспільства. Проблема полягає в потребі переходу від фрагментарних меморіальних заходів до цілісної, науково обґрунтованої стратегії, що здатна консолідувати націю навколо спільних цінностей.

Актуальність теми зумовлено низкою суперечностей: між офіційним наративом та регіональними особливостями пам’яті, а також між потребою у швидкій декомунізації/деколонізації та потребою глибокого суспільного діалогу. Попри значні кроки у реформуванні законодавчої бази, механізми впровадження політики пам’яті часто стикаються з інерцією радянських міфологем та браком ефективних інструментів комунікації з молодим поколінням.

Отже, існує нагальна потреба в осмисленні перспектив реалізації цієї політики як інструменту формування ідентичності, що вимагає аналізу ролі

державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародного досвіду подолання тоталітарного минулого. Пошук балансу між вшануванням трагічних сторінок та героїзацією державотворчих процесів є фундаментом для вибудови життєздатної моделі національної пам'яті в умовах сучасних викликів. Стаття має практичне значення для розробників державної гуманітарної політики, істориків, політологів та всіх, хто цікавиться питаннями національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики національної пам'яті в Україні пройшло шлях від аматорського краєзнавства до концептуальних «Memory Studies». Ключовий внесок у дослідження цієї теми зробили: Касьянов Г., який аналізує політику пам'яті як «інструменталізацію минулого» державою та застерігає від перетворення історії на ідеологічне знаряддя, Киридон О., яка запровадила в науковий дискурс термін «гетеротопія пам'яті» та детально дослідила архітектуру комеморативного простору, В'ятрович В., чия діяльність на посаді голови Українського інституту національної пам'яті та в подальшому – на посаді народного депутата України IX скликання було спрямовано на активну деміфологізацію радянського минулого та інституціоналізацію національного наративу. Вітчизняні науковці сходяться на тому, що українська пам'ять тривалий час була «розколотою», роль же держави полягає у зшиванні цих розколів через інклюзивний діалог.

Після 2014 року до проблематики формування та реалізації державної політики національної пам'яті в Україні зверталися Василевська Т., Бевз Т. (розглядають ідеї, смисли, акценти в контексті конструювання політики національної пам'яті) [1], Веденєєв Д. В. (описує поняття «національна» пам'ять Українського народу в контексті інформаційно-психологічних впливів глобалізованого світу) [2], Власенко Світлана (аналізує нормативно-правове та інституційне забезпечення публічної політики національної пам'яті щодо утвердження української національної ідентичності в перші роки відновлення державної незалежності України [3], розглядає органи місцевого самоврядування як суб'єкти публічної політики національної пам'яті в Україні [4], досліджує основні принципи публічної політики національної пам'яті [5], аналізує передвиборчі програми президентів України в контексті майбутньої реалізації політики національної пам'яті [6]), Вонсович Г. Б. (розглядає поняття «національна пам'ять» і «колективна ідентичність» [7], Гук О. (досліджує політику національної пам'яті у відкритому суспільстві в українському контексті) [8], Зубчик О. А. (розглядає віртуальний політичний час і державну політику національної пам'яті) [9], Киридон Алла (аналізує політику пам'яті в Україні впродовж 1991–2015 років) [10], Кислюк В. В. (вивчає стан національно-культурної пам'яті в Україні) [11], Ковальчук Т. В. (описує діяльність Українського інституту національної пам'яті як інституційної основи декомунізації в

Україні) [12], Литвиновська Юлія (розглядає етапи реалізації політики пам'яті в Україні протягом 1991–2023 років) [13], Мацишина І. В. (вивчає стратегію формування національної пам'яті в інституціональному дискурсі Віктора Ющенка) [14], Телегуз І. О., Телегуз А. В. (досліджують у часі та просторі історичну пам'ять, здійснюють інтерпретацію минулого та розглядають сучасні виклики війни в площині української ідентичності) [16], Чик А. (вивчає колективну пам'ять як основу консолідації українства [17], Чорномаз Б. (описує національну пам'ять і менталітет в інформаційній війні [18] та національна пам'ять як зброю в інформаційній війні [19] та ін. Водночас, ці наукові розвідки в основному побачили свій до 2025 року, коли Верховною Радою України 21 серпня 2025 року було ухвалено Закон «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» [15].

Саме тому **метою статті** є комплексне дослідження концептуальних засад формування державної політики національної пам'яті в Україні, розгляд основних положень Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» [15], аналіз механізмів її впровадження в умовах тривалої повномасштабної російсько-української війни та визначення стратегічних перспектив розвитку цієї політики як інструменту консолідації українського суспільства.

Для досягнення поставленої мети варто з'ясувати роль історичної пам'яті у системі гуманітарної безпеки держави, проаналізувати ефективність наявних інструментів деколонізації та декомунізації суспільного простору, виявити основні виклики та суперечності, що виникають під час трансформації національного наративу, обґрунтувати рекомендації щодо вдосконалення державної стратегії в галузі комеморативних практик та просвітницької діяльності.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, політика національної пам'яті України за останні роки трансформувалася з гуманітарного напрямку в ключовий елемент національної безпеки. Особливо важливим став 2025 рік, коли Парламентом України було ухвалено профільний Закон від 21 серпня 2025 року № 4579-IX «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» [15], що закріпив системний підхід до цієї сфери. Цей Документ став «конституцією пам'яті», визначивши мету – формування спільного розуміння минулого задля єдності народу.

Крім того, Закон [15] є фундаментальним для формування сучасної української ідентичності. Він переводить питання національної пам'яті з площини «суспільних дискусій» у площину державної стратегії. Відповідно до Закону [15], державна політика національної пам'яті Українського народу (далі – політика національної пам'яті) – напрям державної політики, спрямований на створення правових, організаційних, економічних умов і гарантій відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу, дослідження та популяризацію історії України [15].

Принагідно назвемо два дотичних до поняття «національна пам'ять» поняття «комеморація» та «меморіалізація», що будуть нами використані далі. Як відомо, комеморація – це процес пам'ятання через актуалізацію подій, образів і персоналій минулого в контексті сучасних поглядів і потреб. Меморіалізація – це не лише спосіб вшанувати пам'ять. Це інструмент формування національної ідентичності, засіб зафіксувати правду про війну й зберегти досвід покоління, яке пройшло через найважчі випробування.

Далі проаналізуємо ключові засадничі положення Закону [15].

1. Насамперед звернемо увагу на концептуальне визначення термінів. Закон [15] вперше на законодавчому рівні чітко визначає, що таке національна пам'ять (див. вище). Це не просто набір дат, а сукупність знань, уявлень та оцінок історичного досвіду Українського народу. Об'єктом державної політики національної пам'яті визначено події, пов'язані з державотворенням, боротьбою за незалежність та трагедіями (геноцидами), суб'єктом – Український народ (громадяни України всіх національностей).

2. Розглянемо стратегічні цілі державної політики, визначені Законом [15]. Держава бере на себе зобов'язання не просто «пам'ятати», а й активно формувати простір пам'яті. Основні цілі містять: а) *подолання міфів*: спростування фальсифікацій історії, насаджених імперськими та тоталітарними режимами; б) *консолідація суспільства*: формування єдиного розуміння минулого для спільного майбутнього; в) *тяглість державотворення*: наголошення на тому, що сучасна Україна є спадкоємицею Русі, Галицько-Волинської держави, Козацької держави та УНР, а не «випадковим утворенням».

3. Звернемося до пріоритетних напрямків (Змісту пам'яті). Закон [15] виокремлює конкретні історичні пласти, що потребують особливої уваги Української держави: Українська революція 1917–1921 років та боротьба за незалежність у XX столітті, голодомор 1932–1933 років та інші радянські репресії (визнання їх геноцидом та злочинами проти людяності), Друга світова війна (1939–1945): акцент на внеску українців у перемогу над нацизмом та трагедіях того часу, сучасна російсько-українська війна, що триває з 19 лютого 2014 року, – увічнення пам'яті героїв, які захищають суверенітет України з 2014 року.

4. Проаналізуємо інструменти реалізації Закону [15]. Закон визначає, як саме ці положення мають втілюватися в життя: а) *освіта та наука*: оновлення шкільних програм та підтримка наукових досліджень, б) *меморіалізація*: створення музеїв (наприклад, Музей Голодомору, Пантеон Героїв, Меморіальних кладовищ), установлення пам'ятників, перейменування топонімів (деколонізація), в) *осучаснення діяльності архівів*: гарантування відкритого доступу до архівів репресивних органів СРСР.

Далі порівняємо підходи до реалізації політики національної пам'яті (Таблиця 1).

Таблиця 1

Аспект	Старий підхід (до ухвалення Закону [15])	Новий підхід (відповідно до Закону [15])
Роль держави	Пасивний спостерігач	Активний модератор та захисник
Вектор	Пострадянська інерція	Україноцентризм та європейський контекст
Героїзація	Суперечливі фігури радянського минулого	Борці за незалежність України та сучасні воїни
Доступ до правди	Часткова секретність архівів	Повна відкритість «архівів КГБ»

Складено авторами на основі аналізу Закону [15].

Закон [15] акцентує увагу на тому, що державна політика національної пам'яті не є інструментом цензури для науковців, але є обов'язковою рамкою для державних інституцій, медіа та освітнього простору.

Як видно з проведеного аналізу, питання національної пам'яті є засадничими для державного будівництва й формування відчуття належності до нації, оскільки національна пам'ять є процесом збереження і відтворення інформації про минуле, символічною формою передачі культурних смислів. Політика пам'яті допомагає формувати колективну інтерпретацію минулого та визначає, як певні події або фігури варто розуміти та вшановувати в суспільстві. Така політика містить набір стратегій, законів або положень, що визначають способи відтворення минулих подій або пам'яті в суспільстві. Вона може інкорпорувати в себе урядові програми пам'яті, пам'ятні практики, меморіальні об'єкти або навіть політичні декларації [1, с. 137].

Як відомо, за останні роки Україна здійснила прорив у законодавчому забезпеченні політики пам'яті. Крім Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» [15] варто назвати Закон від 21 березня 2023 року № 3005-IX «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», що закріпив правові межі для очищення публічного простору від символів російської імперської політики, Закон від 9 квітня 2015 року № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», що сформував фундамент для заборони тоталітарних ідеологій, постанову Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2026 р. № 201 «Деякі питання організації здійснення перепоховань з Національного військового меморіального кладовища у випадках

встановлення особи шляхом ідентифікації невідомих тіл (останків)», що створює нову культуру вшанування сучасних героїв.

Далі проаналізуємо європейський досвід реалізації політики національної пам'яті та його уроки для України. Європейська модель політики пам'яті базується на принципі «Ніколи знову» та фокусується на жертві, а не на героїзації насильства. Наприклад, у Німеччині (*Vergangenheitsbewältigung*) подолання минулого було здійснено через глибоке каяття та осмислення вини. Для України це актуально в контексті співпраці окремих верств населення з тоталітарними режимами; у Польщі (IPN): спостерігається активна державна позиція в захисті національного наративу. Проте досвід Польщі також демонструє ризики конфліктів із сусідами через «історичний егоїзм»; у Франції: акцент робиться на громадянській ідентичності (Республіці), де пам'ять про опір (*Resistance*) єднає різні етнічні та соціальні групи.

Проаналізуємо позитиви і негативи реалізації політики пам'яті в Україні.

Позитиви: 1. Дерусифікація та деколонізація: позбавлення від колоніальної залежності в топоніміці та свідомості. 2. Інституціоналізація: створення дієвого Українського інституту національної пам'яті (УІНП). 3. Сучасна міфологія: Формування нового пантеону героїв (Небесна Сотня, захисники Маріуполя, Бахмута тощо), що базується на цінностях свободи.

Водночас, у процесі реалізації політики пам'яті наявні й певні негативи:

1. *Радикалізація:* інколи політика пам'яті сприймається як нав'язування єдиного «правильного» погляду, що може відштовхувати частину громадян.

2. *Бюрократизм:* формальний підхід до перейменувань без належної просвітницької роботи на місцях.

3. *Конфліктогенність:* використання тем пам'яті політиками для мобілізації електорату, що призводить до штучного поділу країни.

Якими ж нам убачаються перспективи та шляхи вирішення проблеми вдосконалення реалізації державної політики національної пам'яті в Україні?

На наше переконання, майбутнє політики пам'яті в Україні має базуватися на переході від «боротьби з пам'ятниками» до «боротьби за сенси». У цьому зв'язку пропонуються такі кроки: 1. *Цифровізація пам'яті:* створення єдиного національного цифрового архіву та інтерактивних мап місць пам'яті. 2. *Інклюзивність:* включення до національного наративу історій кримських татар, євреїв, поляків та інших народів України, що зробить пам'ять багатогранною. 3. *Освітня реформа:* відхід від сухого викладання дат до розвитку критичного мислення та аналізу історичних травм. 4. *Меморіалізація російсько-української війни:* створення музеїв Перемоги та пам'ятних знаків, що фокусуються на людській гідності та стійкості (*resilience*). 5. *Діалог із сусідами:* формування спільних комісій істориків для згладжування гострих кутів у відносинах з країнами ЄС.

Запропонуємо основні вектори політики національної пам'яті на 2026 рік та найближчі роки. Сучасна політика пам'яті має базуватися на трьох «китах»:

1. *Деколонізації та дерусифікації*: очищенні публічного простору від топонімів та пам'ятників, що символізують імперську політику Росії.
2. *Міжнародній адвокації*: роботі над визнанням Голодомору геноцидом у світі та поширення правди про злочини радянського та російського режимів.
3. *Цифровізації пам'яті*: створення онлайн-архівів, віртуальних музеїв та цифрових реєстрів жертв війни.

Таким чином, сучасна політика пам'яті в Україні має зміститися від «пам'яті-страждання» до «пам'яті-спротиву» та Перемоги.

Висновки. Державна політика національної пам'яті в Україні перебуває на стадії переходу від реактивної (відповідь на загрози) до стратегічної (проекування майбутнього). Ухвалення 2025 року профільного Закону [15] заклало правовий фундамент, проте успіх залежить від здатності держави зробити цю політику живою, зрозумілою та об'єднувальною для всіх громадян. Підсумовуючи результати дослідження процесу формування та реалізації державної політики національної пам'яті в Україні, можна зробити такі висновки:

1. *Еволюційний характер політики.* Державна політика національної пам'яті в Україні пройшла шлях від фрагментарних ініціатив 1990-х років до системної державної стратегії, що остаточно оформилася після Революції Гідності. Вона перетворилася з інструменту вшанування минулого на критично важливий елемент національної безпеки та гуманітарного суверенітету.

2. *Інституціалізація та правова база.* Ключовим етапом стало створення Українського інституту національної пам'яті (УІНП) та ухвалення пакету «декомунізаційних законів». Це дозволило перевести комеморативні практики (вшанування пам'яті) в правове поле та розпочати процес очищення публічного простору від тоталітарної символіки.

3. *Зміна парадигми.* Сучасна українська модель пам'яті змістила фокус із радянського наративу «великої перемоги» на людиноцентричний підхід. Пріоритетом стало відновлення пам'яті про жертви тоталітарних режимів, боротьбу за незалежність та висвітлення «білих плям» історії, що тривалий час замовчувалися.

4. *Вплив російської агресії.* Повномасштабна російсько-українська війна, що триває з 2014 року, стала каталізатором остаточного розриву з імперським минулим. Процеси дерусифікації та деколонізації, що тривають зараз, є логічним продовженням формування ідентичності, що базується на цінностях свободи та європейського вибору.

Перспективи подальших досліджень. Основними завданнями на майбутнє є: 1. *Цифровізація архівів*: забезпечення безперешкодного доступу до документів репресивних органів. 2. *Інтеграція до європейського контексту*: синхро-

нізація української політики пам'яті з загальноєвропейськими практиками засудження тоталітаризму. 3. *Комеморація сучасної війни*: розроблення концепції вшанування героїв та жертв сучасної російсько-української війни, що стане фундаментом національної свідомості для майбутніх поколінь.

Література:

1. Василевська Т., Бевз Т. Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти // Політичні дослідження, 2024. № 1(7). С. 135-158. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/7_Vasylevska.pdf [дата звернення: 22.02.2026].
2. Веденєєв Д. В. Національна пам'ять українського народу в контексті інформаційно-психологічних впливів глобалізованого світу [Електронний ресурс] / Д. В. Веденєєв // Національна та історична пам'ять. - 2011. - Вип. 1. - С. 38-52. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2011_1_5 [дата звернення: 22.02.2026].
3. Власенко Світлана. Нормативно-правове та інституційне забезпечення публічної політики національної пам'яті щодо утвердження української національної ідентичності в перші роки відновлення державної незалежності України // Аспекти публічного управління. 2023. Том 11. № 4. С. 11-20. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1026-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1592-1-10-20240209.pdf> [дата звернення: 22.02.2026].
4. Власенко Світлана. Органи місцевого самоврядування як суб'єкти публічної політики національної пам'яті в Україні // Public Administration and Regional Development, 2023. № 2. С. 915-936. URL: https://www.researchgate.net/publication/377995107_Local_government_bodies_as_subjects_of_public_policy_of_national_memory_in_Ukraine/fulltext/65c2393a1e1ec12eff78c103/Local-government-bodies-as-subjects-of-public-policy [дата звернення: 22.02.2026].
5. Власенко Світлана. Основні принципи публічної політики національної пам'яті // Аспекти публічного управління, 2024. Т. 12. № 2. С. 77-84. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/1070> [дата звернення: 22.02.2026].
6. Власенко Світлана. Політика національної пам'яті президентів України: від передвиборних програм до прийняття рішень // Наукові перспективи / Серія «Державне управління», 2024. № 2 (44). С. 172-191. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/9451/9504> [дата звернення: 22.02.2026].
7. Вонсович Г. Б. Національна пам'ять і колективна ідентичність [Електронний ресурс] / Г. Б. Вонсович // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. - 2018. - Вип. 46. - С. 204-206. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2018_46_47 [дата звернення: 22.02.2026].
8. Гук О. Політика національної пам'яті у відкритому суспільстві (український контекст) // Ефективність державного управління, 2016. вип. 1/2 (46/47). ч. 1. С. 23-30. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/469-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-611-1-10-20211214.pdf> [дата звернення: 22.02.2026].
9. Зубчик О. А. Віртуальний політичний час і державна політика національної пам'яті [Електронний ресурс] / О. А. Зубчик. // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2013. - № 11. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_11_8 [дата звернення: 22.02.2026].
10. Киридон Алла. Політика пам'яті в Україні (1991–2015 рр.) // Україна – Європа – Світ, 2015. № 1. С. 244-250. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25124/1/Kyrydon.pdf> [дата звернення: 22.02.2026].

11. Кислюк В. В. Україна: національно-культурна пам'ять [Електронний ресурс] / В. В. Кислюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. - 2009. - № 871, Вип. 12. - С. 75-82. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISU_2009_871_12_11 [дата звернення: 22.02.2026].

12. Ковальчук Т. В. Український інститут національної пам'яті як інституційна основа декомунізації в Україні // Сумський історико-архівний журнал. № XLIV. 2025. С. 34-43. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/46382/1/1.pdf> [дата звернення: 22.02.2026].

13. Литвиновська Юлія. Етапи реалізації політики пам'яті в Україні (1991–2023 pp.) // Консенсус, 2024. № 1. С. 92-104. URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/94> [дата звернення: 22.02.2026].

14. Мацишина І. В. Стратегія формування національної пам'яті: інституціональний дискурс В. Ющенка // Політичне життя, 2018. № 4. С. 67-72. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/6243> [дата звернення: 22.02.2026].

15. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України від 21 серпня 2025 року № 4579-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text> [дата звернення: 22.02.2026].

16. Телегуз І. О. Українська ідентичність у часі та просторі: історична пам'ять, інтерпретація минулого та сучасні виклики війни [Електронний ресурс] / І. О. Телегуз, А. В. Телегуз // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. - 2025. - Вип. 51. - С. 79-87. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvdpri_ist_2025_51_12 [дата звернення: 22.02.2026].

17. Чик А. Колективна пам'ять як основа консолідації українства [Електронний ресурс] / А. Чик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. - 2016. - Вип. 1. - С. 61-63. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_ukr_2016_1_19 [дата звернення: 22.02.2026].

18. Чорномаз Б. Національна пам'ять і менталітет в інформаційній війні [Електронний ресурс] / Б. Чорномаз // Емінак. - 2018. - № 4 (2). - С. 79-86. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2018_4\(2\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2018_4(2)_14) [дата звернення: 22.02.2026].

19. Чорномаз Б. Д. Національна пам'ять як зброя в інформаційній війні [Електронний ресурс] / Б. Д. Чорномаз // Грані. - 2019. - Т. 22. № 11. - С. 69-80. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2019_22_11_9 [дата звернення: 22.02.2026].

References:

1. Vasylevska T., Bevz T. (2024). Konstruiuvannia polityky natsionalnoi pamiaty: idei, smysly, aktsenty [Constructing a policy of national memory: ideas, meanings, emphases]. *Politychni doslidzhennia*. № 1 (7). S. 135-158. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/7_Vasylevska.pdf [in Ukrainian].

2. Viedenieiev D. V. (2011). Natsionalna pamiat ukrainskoho narodu v konteksti informatsiino-psykholohichnykh vplyviv hlobalizovanoho svitu [National memory of the Ukrainian people in the context of informational and psychological influences of the globalized world] *Natsionalna ta istorychna pamiat*. Vyp. 1. - S. 38-52. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2011_1_5 [in Ukrainian].

3. Vlasenko Svitlana. (2023). Normatyvno-pravove ta instytutsiine zabezpechennia publichnoi polityky natsionalnoi pamiaty shchodo utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti v pershi roky vidnovlennia derzhavnoi nezalezhnosti Ukrainy [Regulatory, legal and institutional support for the public policy of national memory regarding the establishment of Ukrainian national identity in the first years of the restoration of Ukraine's state independence]. *Aspekty publichnoho upravlinna*. Tom 11 № 4. S. 11-20. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1026-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1592-1-10-20240209.pdf> [in Ukrainian].

4. Vlasenko Svitlana. (2023). (Orhany mistsevoho samovriaduvannia yak subiekty publichnoi polityky natsionalnoi pamiaty v Ukraini [Local self-government bodies as subjects of public policy of national memory in Ukraine]. *Public Administration and Regional Development*. № 2. S. 915-936. URL: https://www.researchgate.net/publication/377995107_Local_government_bodies_as_subjects_of_public_policy_of_national_memory_in_Ukraine/fulltext/65c2393a1e1ec12eff78c103/Local-government-bodies-as-subjects-of-public-polici [in Ukrainian].
5. Vlasenko Svitlana. (2024). Osnovni pryntsypy publichnoi polityky natsionalnoi pamiaty [Basic principles of public policy of national memory]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. T. 12. № 2. S. 77-84. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/1070> [in Ukrainian].
6. Vlasenko Svitlana. (2024). Polityka natsionalnoi pamiaty prezydentiv Ukrainy: vid peredvybornykh prohram do pryiniattia rishen [The politics of national memory of Ukrainian presidents: from election programs to decision-making]. *Naukovi perspektyvy / Seriiia «Derzhavne upravlinnia»*. № 2 (44). S. 172-191. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/9451/9504> [in Ukrainian].
7. Vonsovykh H. B. (2018). Natsionalna pamiat i kolektyvna identychnist [National memory and collective identity]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Filolohichni nauky*. Vyp. 46. - S. 204-206. – URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2018_46_47 [in Ukrainian].
8. Huk O. (2016). Polityka natsionalnoi pamiaty u vidkrytomu suspilstvi (ukrainskyi kontekst) [The Politics of National Memory in an Open Society (Ukrainian Context)]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. Vyp. 1/2 (46/47). ch. 1. S. 23-30. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/469-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-611-1-10-20211214.pdf> [in Ukrainian].
9. Zubchuk O. A. (2013). Virtualnyi politychnyi chas i derzhavna polityka natsionalnoi pamiaty [Virtual political time and the state policy of national memory]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 11. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_11_8 [in Ukrainian].
10. Kyrydon Alla. Polityka pamiaty v Ukraini (1991–2015 rr.) (2015) [The Politics of Memory in Ukraine (1991–2015)]. *Ukraina – Yevropa – Svit*. № 1. S. 244-250. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25124/1/Kyrydon.pdf> [in Ukrainian].
11. Kysliuk V. V. (2009). Ukraina: natsionalno-kulturna pamiat [Ukraine: national and cultural memory]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia : Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky*. № 871, Vyp. 12. - S. 75-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISU_2009_871_12_11 [in Ukrainian].
12. Kovalchuk T. V. (2025). Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty yak instytutsiina osnova dekomunizatsii v Ukraini [The Ukrainian Institute of National Remembrance as an institutional basis for decommunization in Ukraine]. *Sumskyi istoryko-arkhivnyi zhurnal*. № XLIV. S. 34-43. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/46382/1/1.pdf> [in Ukrainian].
13. Lytvynovska Yuliia. (2024). Etapy realizatsii polityky pamiaty v Ukraini (1991–2023 rr.) [Stages of implementation of memory policy in Ukraine (1991–2023)]. *Konsensus*. № 1. S. 92-104. URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/94> [in Ukrainian].
14. Matsyshyna I. V. (2018). Stratehiia formuvannia natsionalnoi pamiaty: instytutsionalnyi dyskurs V. Yushchenka [Strategy for the formation of national memory: institutional discourse of V. Yushchenko]. *Politychne zhyttia*. № 4. S. 67-72. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/6243> [in Ukrainian].
15. Pro zasady derzhavnoi polityky natsionalnoi pamiaty Ukrainskoho narodu: Zakon Ukrainy vid 21 serpnia 2025 roku № 4579-IX [On the principles of the state policy of the national memory of the Ukrainian people: Law of Ukraine of August 21, 2025 No. 4579-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text> [in Ukrainian].

16. Telehuz I. O., Telehuz A. V. (2025). Ukrainska identychnist u chasi ta prostori: istorychna pamiat, interpretatsiia mynuloho ta suchasni vyklyky viiny [Ukrainian Identity in Time and Space: Historical Memory, Interpretation of the Past, and Contemporary Challenges of War]. *Naukovi zapysky [Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho]. Seriiia : Istoriiia*. Vyp. 51. - S. 79-87. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvdpu_ist_2025_51_12 [in Ukrainian].

17. Chyk A. (2016). Kolektyvna pamiat yak osnova konsolidatsii ukrainstva [Collective memory as the basis for the consolidation of Ukrainian identity]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ukrainoznavstvo*. Vyp. 1. - S. 61-63. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_ukr_2016_1_19 [in Ukrainian].

18. Chornomaz B. (2018). Natsionalna pamiat i mentalitet v informatsiinii viini [al memory and mentality in information warfare]. *Eminak*. № 4 (2). - S. 79-86. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2018_4\(2\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2018_4(2)_14) [in Ukrainian].

19. Chornomaz B. D. (2019). Natsionalna pamiat yak zbroia v informatsiinii viini [National memory as a weapon in information warfare]. *Hrani*. T. 22, № 11. - S. 69-80. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2019_22_11_9 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 351.851:378.014:81'243

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1179-1189](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1179-1189)

Мороз Майя Олександрівна доктор педагогічних наук, декан гуманітарно-педагогічного факультету КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського», старший викладач кафедри управління та адміністрування, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», <https://orcid.org/0000-0001-5187-0434>

Галич Тетяна Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філології та гуманітарних наук, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», <https://orcid.org/0000-0002-0471-4671>

УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті обґрунтовано управлінський підхід до розвитку мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти як чинника їхньої конкурентоспроможності та європейської інтеграції. Показано, що в умовах інтернаціоналізації вищої освіти та посилення вимог до академічної мобільності, доступу до сучасних наукових джерел і міжкультурної взаємодії мовленнєва компетентність (у тому числі іншомовна складова) набуває статусу не лише педагогічного результату, а керованого результату освітньої політики та інституційного управління закладу вищої освіти. Уточнено управлінську логіку трактування компетентності як інтегрованої здатності діяти та розмежовано поняття «компетенція» (нормативно очікуваний результат) і «компетентність» (реально сформований результат, що проявляється у діяльності). Доведено, що відмінності у рівні сформованості мовленнєвої компетентності між закладами освіти зумовлені насамперед якістю управлінських рішень: проєктуванням освітніх програм і результатів навчання, функціонуванням внутрішньої системи забезпечення якості, ресурсною та кадровою підтримкою, організацією мовного середовища і практик академічного письма та публічної комунікації, наявністю стратегії інтернаціоналізації та індикаторів її результативності. Систематизовано управлінські механізми розвитку мовленнєвої компетентності: нормативно-стратегічний, організаційно-освітній, кадровий, ресурсний, партнерський, аналітико-моніторинговий та комунікаційно-учасницький. Запропоновано модель індикаторного супроводу механізмів і підкреслено, що найбільший ефект

забезпечує їх інтеграція у внутрішню систему якості за логікою «механізми – індикатори – управлінська корекція». Окреслено перспективи подальших досліджень, пов'язані з апробацією моделі в окремих ЗВО та уточненням індикаторів динаміки мовленнєвої компетентності як цільового результату освітньої політики закладу.

Ключові слова: вища освіта; мовленнєва компетентність; іншомовна компетентність; публічне управління та адміністрування; внутрішня система забезпечення якості; інтернаціоналізація; конкурентоспроможність; європейська інтеграція.

Moroz Maiia Doctor of Pedagogical Sciences, Dean of the Faculty of Humanities and Pedagogy, Municipal Institution of Higher Education «Bar Humanitarian and Pedagogical College named after Mykhailo Hrushevskyi», Bar, Senior Lecturer at the Department of Management and Administration, Municipal Institution of Higher Education «Vinnytsia Academy of Continuing Education», Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0001-5187-0434>

Halych Tetiana Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philology and Humanities, Municipal Institution of Higher Education «Vinnytsia Academy of Continuing Education», Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0002-0471-4671>

MANAGERIAL MECHANISMS FOR DEVELOPING SPEECH COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS AS A FACTOR OF COMPETITIVENESS AND EUROPEAN INTEGRATION

Abstract. The article substantiates a managerial approach to developing speech competence of higher education students as a factor of competitiveness and European integration. It is shown that in the context of higher education internationalisation and increasing demands for academic mobility, access to up-to-date scholarly resources and intercultural communication, speech competence (including a foreign-language component) should be treated not only as a pedagogical outcome but as a managed outcome of education policy and institutional governance in a higher education institution. The paper clarifies the managerial logic of competence as an integrated capacity for action and distinguishes between «competence» (a normative expected learning outcome) and «competency/competence in action» (achieved result manifested in practice). The study argues that differences in students' levels of speech competence across institutions are primarily driven by the quality of governance decisions: curriculum and learning-outcome design, the functioning of internal quality assurance systems, resource and staff support, the organisation of a language

environment and practices of academic writing and public communication, as well as the availability of an internationalisation strategy and measurable performance indicators. Managerial mechanisms for developing speech competence are systematised, including regulatory-strategic, organisational-educational, human-resource, resource-based, partnership, analytical-monitoring, and participatory-communication mechanisms. A model of indicator support is proposed, and it is emphasised that the strongest effect is achieved when mechanisms are integrated into internal quality assurance through the logic «mechanisms → indicators → managerial adjustment». The paper outlines prospects for further research related to piloting the model in specific higher education institutions and refining indicators for tracking the dynamics of speech competence as a target outcome of institutional education policy.

Keywords: higher education; speech competence; foreign-language competence; public administration; internal quality assurance system; internationalisation; competitiveness; European integration.

Постановка проблеми. Сьогоднішня вища освіта працює в умовах, коли конкурентоспроможність випускника дедалі більше визначається не лише фаховими знаннями, а здатністю ефективно комунікувати в академічному, професійному та міжкультурному середовищах. У цьому сенсі мовленнєва компетентність – зокрема вміння працювати з текстами, переконливо представляти результати, аргументовано вести дискусію, дотримуватися норм академічного письма, а також володіння іноземною мовою – перетворюється на важливий компонент людського капіталу, який прямо впливає на якість професійної реалізації, мобільність і залученість до міжнародної співпраці.

Для України ця проблема посилюється євроінтеграційним курсом та інтернаціоналізацією вищої освіти: участь у міжнародних проєктах, академічна мобільність, доступ до сучасних наукових джерел і практик, співпраця з партнерами дедалі частіше вимагають сформованої іншомовної комунікації та культури професійного спілкування.

Водночас реальні результати формування мовленнєвої (у тому числі іншомовної) компетентності у здобувачів вищої освіти істотно відрізняються між закладами, освітніми програмами та навіть підрозділами одного закладу. Це свідчить, що питання не зводиться до наявності навчальної дисципліни чи кількості годин, а знаходиться у площині управлінських рішень: як у закладі спроектовано освітні програми й результати навчання; як працює внутрішня система забезпечення якості; які ресурси і стимули створені для викладачів і студентів; як організовано мовне середовище, академічні практики письма й публічної комунікації; чи існує стратегія інтернаціоналізації та чи пов'язана вона з вимірюваними показниками. У цьому контексті актуалізується потреба саме управлінського аналізу: які механізми на рівні державної політики та

інституційного управління ЗВО здатні системно підсилювати розвиток мовленнєвої компетентності як умови конкурентоспроможності випускника й інтеграції у європейський освітній простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика компетентнісної підготовки у вищій освіті розглядається в межах сучасних підходів до якості та результатів навчання, де компетентність трактується як інтегрована здатність діяти, що поєднує знання, уміння, цінності та досвід застосування. У вітчизняному дискурсі компетентнісний підхід осмислюється як стратегія оновлення освіти та перенесення акценту з «накопичення знань» на здатність використовувати їх у реальних професійних і соціальних ситуаціях (О. Заблоцька) [3, с. 63]. Водночас наголошується на необхідності цілісного й гуманістично орієнтованого бачення компетентнісного розвитку особистості, що вимагає системних організаційних рішень та управлінської підтримки (І. Зязюн) [4, с. 19]. Значний внесок у розроблення компетентнісного підходу як перспективного напрямку розвитку сучасної освіти зроблено О. Пометун [9], а узагальнення міжнародного досвіду та українських перспектив компетентнісної освіти представлено в працях і наукових проєктах за участі О. Овчарук [8].

У цьому контексті мовленнєва компетентність розглядається як складник загальних (універсальних) компетентностей, що підтримує професійну ефективність незалежно від спеціальності здобувачів, адже забезпечує здатність аргументовано висловлювати позицію, працювати з інформацією та джерелами, створювати академічні тексти й презентувати результати діяльності [15].

Окремо акцентується іншомовна комунікація як ресурс академічної мобільності, доступу до сучасного наукового знання та міжнародної співпраці [13]. У євроінтеграційному вимірі ці аспекти підсилюються дослідженнями щодо розвитку компетентнісних орієнтирів освіти в країнах Європейського Союзу (О. Локшина) та сучасними підходами до забезпечення якості й результативності підготовки у вищій освіті [5, с. 16].

Разом із тим у фаховому дискурсі публічного управління та адміністрування проблема розвитку мовленнєвої компетентності потребує посилення саме управлінськими акцентами: як перетворити компетентність із декларації в освітніх програмах на системний результат; які управлінські механізми (нормативні, організаційні, кадрові, ресурсні, партнерські, аналітико-моніторингові) реально забезпечують сталі зміни; як поєднати інтернаціоналізацію ЗВО з внутрішньою системою якості та показниками результативності [12]. Відсутність такої рамки призводить до фрагментарних рішень (окремі курси, разові ініціативи), які не дають очікуваного ефекту на рівні випускника і не формують інституційну спроможність закладу освіти як учасника європейського освітнього простору.

Підкреслимо, що в попередніх наукових розвідках, зокрема у працях М. Мороз, компетентність обґрунтовується як багатокomпонентне утворення, а її

розвиток потребує системності й керованості через критерії, показники та організаційні умови, що є важливим методологічним підґрунтям для перенесення компетентнісної логіки у площину управління якістю підготовки здобувачів вищої освіти [6, с. 63].

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та систематизація управлінських механізмів розвитку мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти як чинника конкурентоспроможності та європейської інтеграції, а також визначення можливих індикаторів результативності таких механізмів у межах внутрішньої системи забезпечення якості закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасній політиці вищої освіти поняття «компетентність» виходить за межі суто педагогічного терміну і набуває, на наше переконання, управлінського значення. Це пояснюється тим, що саме компетентності та результати навчання стають основою проектування освітніх програм, критеріїв якості та інструментів оцінювання ефективності підготовки здобувачів [10; 15]. Компетентність у цьому контексті доцільно розуміти як інтегровану здатність особи діяти: не лише знати, а й застосовувати знання, здійснювати вибір, комунікувати, відповідально приймати рішення та демонструвати результат у реальних умовах. Такий підхід переводить компетентність у площину управління якістю: вона стає тим, що можна планувати, підтримувати організаційними й ресурсними інструментами, вимірювати через індикатори та коригувати на основі даних.

Важливо розрізняти два близькі поняття – «компетенція» і «компетентність». Компетенцію доцільно трактувати як нормативно визначену вимогу або очікуваний результат (що має бути сформовано в освітній програмі), тоді як компетентність – як реальний рівень сформованості цієї здатності у здобувача, що проявляється у діяльності. Це розрізнення критично важливе для публічного управління та адміністрування в освіті, адже управлінські рішення, стандарти, освітні програми та внутрішня система якості формують компетенції на рівні задуму, але завдання управління – забезпечити перехід від задекларованих результатів до фактичної компетентності випускника [15]. Саме тому компетентність доцільно аналізувати як управлінський результат, що потребує механізмів забезпечення, ресурсів, підзвітності та моніторингу.

У межах нашої логіки мовленнєва компетентність здобувачів вищої освіти розглядається як універсальний результат, що забезпечує успішність навчання й професійну реалізацію незалежно від спеціальності. Йдеться про здатність здійснювати усну й письмову комунікацію в академічному та професійному середовищах: аргументовано висловлюватися, працювати з інформацією і джерелами, створювати академічні тексти, презентувати результати, вести дискусію, дотримуватися норм академічної доброчесності та етики комунікації. У контексті європейської інтеграції та інтернаціоналізації вищої освіти окремо

посилюється значення іншомовної компетентності як ресурсу академічної мобільності, доступу до міжнародного наукового знання, участі у спільних проєктах і полікультурної взаємодії [13; 15]. Саме тому розвиток мовленнєвої компетентності (включно з іншомовною складовою) ми трактуємо не як додаткову опцію, а як цільовий результат освітньої політики закладу вищої освіти і важливий чинник конкурентоспроможності випускника.

Не секрет, що розвиток мовленнєвої компетентності не забезпечується автоматично самим фактом викладання мовних дисциплін. Реальні результати суттєво відрізняються між закладами, освітніми програмами та навіть кафедрами одного ЗВО, що свідчить: ключова змінна – не наявність навчальної дисципліни, а управлінська конструкція, яка підтримує сталий розвиток компетентності впродовж навчання. Йдеться про комплекс рішень: як сформулювати результати навчання; чи є вони вимірюваними; як вони реалізуються в освітніх компонентах; які практики комунікації закладені в різних дисциплінах; які ресурси та стимули надані викладачам і студентам; як працює внутрішня система забезпечення якості; чи є дані для аналізу й механізм корекції [4; 7].

Управлінський вимір розвитку мовленнєвої компетентності можна описати через три складові. Перша – нормативно-стратегічна. Вона передбачає визначення цілей, очікуваних результатів і відповідальності (політика інтернаціоналізації, положення про внутрішню систему якості, вимоги до результатів навчання) [14]. Друга складова – організаційно-освітня. Тут йдеться про дизайн освітнього процесу як траєкторію розвитку компетентності, де комунікативні практики повторюються та ускладнюються (академічне письмо, проєктні завдання, публічні презентації, робота з джерелами, дискусійні формати, іншомовні практики) [13]. Третя складова – аналітико-моніторингова, яка характеризує індикатори, дані, зворотний зв'язок і корекцію управлінських рішень, що переводять компетентність у керований результат [14].

Системний розвиток мовленнєвої компетентності забезпечується сукупністю управлінських механізмів, кожен з яких виконує власну функцію, але ефект виникає лише за умови їх взаємодії.

Основу становить нормативно-стратегічний механізм, оскільки компетентність має бути відображена в результатах навчання освітніх програм і політиці якості, а також узгоджена зі стратегією інтернаціоналізації ЗВО (мобільність, міжнародні проєкти, доступ до джерел, академічне письмо) [1; 4; 6]. Тут важливо уникати декларативності: якщо компетентність прописана в документах, але не має інструментів реалізації та моніторингу, вона не перетворюється на реальний результат.

Організаційно-освітній механізм забезпечує практичний розвиток компетентності через наскрізні комунікативні практики: регулярне створення й обговорення текстів, презентації, дебати, рецензування, робота з джерелами,

формування академічної культури письма. Іноземна мова в цій логіці працює як інструмент включення в міжнародний освітній простір: не тільки вивчення мови, а практики читання/письма/виступу на основі реальних завдань (проекти, міжнародні події, гостьові лекції) [15].

Кадровий механізм спрямований на підтримку викладачів. Йдеться про підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників щодо академічного письма, комунікативно орієнтованих методик, міжкультурної комунікації, цифрових інструментів; створення методичних спільнот; забезпечення інституційного наставництва. Без кадрової підтримки комунікативні практики ризикують залишатися поодинокими локальними ініціативами окремих викладачів, а не системною практикою ЗВО [4].

Наступний механізм – партнерський – передбачає угоди й програми, що створюють реальну потребу в іншомовній комунікації та розширюють освітній простір: академічна мобільність, міжнародні проекти, спільні освітні заходи, участь у грантових ініціативах, гостьові лекції. Партнерство підсилює мотивацію, робить іншомовну компетентність практично значущою, а не формальною вимогою [15].

Ресурсний механізм включає фінансування, цифрові платформи, доступ до баз даних та електронних бібліотек, підтримку мовних ініціатив (speaking/writing центри, консультації з академічного письма), матеріали та інструменти для навчання. Ресурсна підтримка є необхідною умовою, щоб вимоги до компетентності не суперечили реальним можливостям студентів і викладачів.

Аналітико-моніторинговий механізм дозволяє керувати якістю, встановлювати індикатори сформованості мовленнєвої компетентності, оцінювати динаміку, збирати зворотний зв'язок, коригувати освітні компоненти та управлінські рішення. Саме цей механізм зменшує ризик імітації, коли формально все є, але реальних результатів недостатньо [14].

Комунікаційно-учасницький механізм забезпечує залучення стейкхолдерів (здобувачів, випускників, роботодавців) до формування вимог і оцінки релевантності мовленнєвих результатів. Це підвищує легітимність рішень і точність налаштування освітніх програм під реальні запити.

Методологічно важливо, що управління розвитком компетентності вимагає операціоналізації – переходу від загального поняття до критеріїв, показників і рівнів сформованості. Така логіка компетентнісної діагностики (критерії–показники–рівні) може бути використана як основа для вимірювання мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти та інтеграції цього вимірювання у внутрішню систему забезпечення якості ЗВО [13].

Узагальнено управлінські механізми розвитку мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти подаємо в таблиці 1.

Таблиця 1. Управлінські механізми розвитку мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти

Управлінський механізм	Інструменти реалізації	Індикатори	Очікуваний результат
Нормативно-стратегічний	політика інтернаціоналізації; вимоги до результатів навчання; регламенти внутрішньої системи якості	наявність вимірюваних результатів навчання щодо мовлення/письма; узгодженість результатів навчання з компонентами освітньої програми	керованість процесу формування компетентності
Організаційно-освітній	академічне письмо; усні презентації; проєктне навчання; комунікативні завдання в різних дисциплінах; speaking/writing практики	частка дисциплін з комунікативними результатами; результати рубрик/портфоліо письмових робіт	зростання якості усного/писемного мовлення
Кадровий	підвищення кваліфікації; методичні спільноти; наставництво; підтримка викладачів мовних/комунікативних ініціатив	участь викладачів у підвищенні кваліфікації; впровадження методик	сталість і якість викладання, що розвиває компетентність
Партнерський	міжнародні угоди; мобільність; гостьові лекції; спільні проєкти	кількість міжнародних активностей; участь здобувачів у проєктах/мобільності	практичне використання іноземної мови, міжкультурна комунікація
Ресурсний	цифрові платформи; доступ до бібліотек/баз; мовні центри; навчальні матеріали	доступність ресурсів; використання платформ; охоплення здобувачів	підтримане середовище для розвитку мовлення
Аналітико-моніторинговий	індикатори результатів навчання; опитування; аналіз письмових робіт; регулярний перегляд освітньої програми	динаміка досягнення результатів навчання; корекційні рішення за результатами даних	evidence-informed управління якістю
Комунікаційно-учасницький	участь роботодавців/випускників; публічні обговорення; зворотний зв'язок	кількість пропозицій стейкхолдерів; зміни в освітній програмі на їх основі	підвищення релевантності й легітимності рішень

Подані у таблиці механізми дозволяють побачити мовленнєву компетентність не як супутній ефект навчання, а як результат, що формується через узгоджену управлінську архітектуру. При цьому принципово важливо, що зазначені механізми не повинні діяти ізольовано, а повинні стати інтегрованою частиною внутрішньої системи забезпечення якості ЗВО. Тільки за цієї умови вимірювання результатів навчання, зворотний зв'язок від стейкхолдерів і дані моніторингу перетворюються на підставу для корекційних управлінських рішень (перегляд освітніх компонентів, підсилення ресурсів, розвиток кадрового потенціалу, розширення партнерств).

Саме така логіка – механізми → індикатори → управлінська корекція – забезпечить перехід від фрагментарних ініціатив до системного розвитку мовленнєвої компетентності як чинника конкурентоспроможності та європейської інтеграції здобувачів освіти.

Висновки. Таким чином, мовленнєва компетентність здобувачів вищої освіти в сучасних умовах є не лише педагогічним результатом, а індикатором якості публічного управління у сфері вищої освіти, оскільки вона прямо пов'язана з конкурентоспроможністю випускника, академічною мобільністю та інтеграцією України у європейський освітній простір.

Розвиток мовленнєвої компетентності потребує управлінського бачення як керованого процесу, що включає визначення цілей у результатах навчання, створення організаційних і ресурсних умов, кадрову підтримку, партнерства та моніторинг результативності. Систематизовані управлінські механізми розвитку мовленнєвої компетентності (нормативно-стратегічний, організаційно-освітній, кадровий, ресурсний, партнерський, аналітико-моніторинговий, комунікаційно-учасницький) та запропонована модель їх індикаторного супроводу доводить, що найбільший ефект забезпечує інтеграція механізмів у внутрішню систему забезпечення якості, де рішення ухвалюються на основі даних і зворотного зв'язку, а не епізодичних ініціатив.

Перспективою подальших досліджень є апробація запропонованої моделі на матеріалі окремих ЗВО, уточнення індикаторів і розроблення інструментарію оцінювання динаміки мовленнєвої компетентності здобувачів як цільового результату освітньої політики закладу.

Література:

1. Вавренюк С. А. Механізми державного управління освітою (моделі та проблемні місця реформування). *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. URL: https://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/10.pdf
2. Деякі питання Державної служби якості освіти України : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 14.03.2018 № 168 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/168-2018-%D0%BF>
3. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація : порівняльний аналіз. *Вісник Житомирського державного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2008. Вип. 40. С. 63–68.

4. Зязюн І. А. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. С. 19–30.

5. Локшина О. Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу. *Шлях освіти*. 2007. № 1. С. 16–21.

6. Мороз М. О. Теоретичні та методичні основи формування професійної компетентності майбутніх учителів музики в процесі фахової підготовки у педагогічному коледжі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2021. 630 с.

7. Національна рамка кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341 (зі змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>

8. Овчарук О. В. (ред.). Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

9. Пометун О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрямок розвитку сучасної освіти. 2004. URL: <http://visnyk.org.ua>

10. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

11. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

12. Семенець-Орлова І. А. Національні та регіональні аспекти управління освітою. *Public management*. 2018. № 2. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

13. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). Companion Volume. Strasbourg : Council of Europe, 2020. URL: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>

14. OECD. Education policy implementation: A literature review and proposed framework. Paris : OECD Publishing, 2017. URL: <https://www.oecd.org/education/education-policy-implementation-fc467a64-en.htm>

15. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Brussels : EURASHE, 2015. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf

References:

1. Vavreniuk S. A. Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia osvitoiu (modeli ta problemni mistisia reformuvannia) [Mechanisms of public education management (models and problem areas of reform)]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia – Theory and practice of public administration and local self-government*. 2019. № 1. URL: https://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/10.pdf [in Ukrainian].

2. Deiaki pytannia Derzhavnoi sluzhby yakosti osvity Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Polozhennia vid 14.03.2018 № 168 / Verkhovna Rada Ukrainy [Some issues of the State Education Quality Service of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Regulation dated 14.03.2018 No. 168 / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/168-2018-%D0%BF> [in Ukrainian].

3. Zablotska O. S. Kompetentnisnyi pidkhid yak osvitnia innovatsiia : porivnialnyi analiz [Competency-based approach as an educational innovation: a comparative analysis]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of Zhytomyr State University. Series: Pedagogical Sciences*. 2008. Vyp. 40. S. 63–68. [in Ukrainian].

4. Ziazun I. A. Pedahohichne naukove doslidzhennia u konteksti tsilisnogo pidkhodu [Pedagogical scientific research in the context of a holistic approach]. *Porivnialna profesiina pedahohika – Comparative professional pedagogy*. 2011. S. 19–30. [in Ukrainian].
5. Lokshyna O. Rozvytok kompetentnisnogo pidkhodu v osviti Yevropeiskoho Soiuzu [Development of a competency-based approach in education in the European Union]. *Shliakh osvity – The path of education*. 2007. № 1. S. 16–21. [in Ukrainian].
6. Moroz M. O. Teoretychni ta metodychni osnovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzyky v protsesi fakhovoi pidhotovky u pedahohichnomu koledzhi : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04 [Theoretical and methodological foundations of the formation of professional competence of future music teachers in the process of professional training in a pedagogical college: dissertation ... Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04]. Zhytomyr : Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka, 2021. 630 s. [in Ukrainian].
7. Natsionalna ramka kvalifikatsii : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.11.2011 № 1341 (zi zminamy) / Verkhovna Rada Ukrainy [National Qualifications Framework: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 23.11.2011 No. 1341 (as amended) / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> [in Ukrainian].
8. Ovcharuk O. V. (red.). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti : svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy [Competency-based approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects]. Kyiv : K.I.S., 2004. 112 s. [in Ukrainian].
9. Pometun O. Zaprovadzhennia kompetentnisnogo pidkhodu – perspektyvnyi napriamok rozvytku suchasnoi osvity [The introduction of a competency-based approach is a promising direction for the development of modern education]. 2004. URL: http://www.Visnyk_org.ua [in Ukrainian].
10. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII / Verkhovna Rada Ukrainy [On Higher Education: Law of Ukraine dated 01.07.2014 No. 1556-VII / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
11. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy [On education: Law of Ukraine dated 05.09.2017 No. 2145-VIII / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
12. Semenets-Orlova I. A. Natsionalni ta rehionalni aspekty upravlinnia osvitoiu [National and regional aspects of educational management]. *Public management*. 2018. № 2. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
13. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR) (2020). Companion Volume. Strasbourg : Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4> [in English].
14. OECD. Education policy implementation: A literature review and proposed framework (2017). Paris : OECD Publishing. URL: <https://www.oecd.org/education/education-policy-implementation-fc467a64-en.htm> [in English].
15. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) (2015). Brussels : EURASHE. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 351.865:323.26:355(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1190-1202](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1190-1202)

Наумко Михайло Миколайович аспірант кафедри публічного врядування, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, <https://orcid.org/0000-0002-4482-2511>

Дзяна Галина Олексіївна науковий керівник, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного врядування, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, <https://orcid.org/0000-0002-9133-3307>

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ: ІНТЕГРАЦІЯ МОДЕЛЕЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ

Анотація. У статті досліджено концептуальні засади та ретроспективу розвитку національного спротиву в контексті сучасних трансформацій у військовій сфері. Акцентовано увагу на тому, що в умовах гібридних загроз ХХІ століття спротив втрачає ознаки суто військової тактики, перетворюючись на комплексну стратегію публічного управління безпекою.

Систематизовано еволюційні етапи зміни ролі населення в оборонних процесах, що дозволило виявити фундаментальну трансформацію суб'єктності громадянина: від пасивного «мобілізаційного ресурсу» до активного партнера держави та свідомого учасника системи всеохоплюючої оборони. Визначено, що сучасна модель спротиву базується на переході від ієрархічного «управління масами» до мережевого «управління взаємодією», де ключовим фактором стримування агресії стає когнітивна опірність суспільства.

Обґрунтовано доцільність інтеграції моделей публічного управління в систему національного спротиву на основі аналізу досвіду Фінляндії, Швейцарії та країн Балтії. Показано, що дієвість спротиву прямо залежить від ефективності кризового управління на рівні територіальних громад та здатності органів публічної влади до фасилітації цивільних ініціатив.

Проаналізовано роль добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ) як інструменту забезпечення територіальної стійкості та безперервності врядування. Наукова новизна роботи полягає у сформульованій концепції «соціалізації оборони», яка передбачає не мілітаризацію суспільства, а глибоку інтеграцію цивільних інституцій у безпековий простір. Узагальнено, що сучасний національний спротив в Україні є синтезом історичних традицій самоорганізації та новітніх управлінських доктрин, що забезпечує життєздатність держави в умовах багатовимірної агресії.

Ключові слова: національний спротив, публічне управління, трансформації у військовій сфері, територіальна оборона, суспільна стійкість, гібридна війна, ДФТГ, всеохоплююча оборона.

Naumko Mykhailo postgraduate student at the Department of Public Governance, Lviv Polytechnic National University, Lviv, <https://orcid.org/0000-0002-4482-2511>

Dzyana Halyna scientific supervisor, Candidate of Public Administration, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public Governance, Lviv Polytechnic National University, Lviv, <https://orcid.org/0000-0003-1530-8633>

EVOLUTION OF THE NATIONAL RESISTANCE CONCEPT: INTEGRATING PUBLIC GOVERNANCE MODELS AMIDST MILITARY TRANSFORMATIONS

Abstract. The article explores the conceptual foundations and retrospective development of national resistance in the context of contemporary military transformations. It emphasizes that under the conditions of 21st-century hybrid threats, resistance loses the characteristics of purely military tactics, evolving into a comprehensive strategy of public security governance.

The study systematizes the evolutionary stages of the changing role of the population in defense processes, which allowed for the identification of a fundamental transformation of citizen subjectivity: from a passive «mobilization resource» to an active partner of the state and a conscious participant in the system of comprehensive defense. It is determined that the modern model of resistance is based on the transition from hierarchical «mass management» to networked «interaction management», where the cognitive resilience of society becomes a key factor in deterring aggression.

The expediency of integrating public governance models into the national resistance system is substantiated based on an analysis of the experiences of Finland, Switzerland, and the Baltic states. It is shown that the effectiveness of resistance directly depends on the efficiency of crisis management at the local community level and the ability of public authorities to facilitate civic initiatives.

The role of volunteer formations of territorial communities (VFTC) as a tool for ensuring territorial resilience and continuity of governance is analyzed. The scientific novelty of the work lies in the formulated concept of «socialization of defense», which involves not the militarization of society, but the deep integration of civilian institutions into the security space. It is summarized that modern national resistance in Ukraine is a synthesis of historical traditions of self-organization and cutting-edge governance doctrines, ensuring the state's viability in conditions of multidimensional aggression.

Keywords: national resistance, public governance, military transformations, territorial defense, social resilience, hybrid warfare, VFTC (volunteer formations of territorial communities), comprehensive defense.

Постановка проблеми. В умовах сучасних змін у військовій сфері концепція національного спротиву втрачає ознаки статичності та жорсткої мілітаризації. Якщо традиційні військові доктрини фокусувалися на конвенційному протистоянні регулярних армій, то поява гібридних загроз – кібератак, інформаційної агресії та когнітивних війн – зумовила необхідність залучення всього суспільства до оборонних процесів. Це вимагає переосмислення національного спротиву не просто як воєнної тактики, а як комплексної стратегії публічного управління безпекою.

Існує об'єктивна потреба дослідити еволюцію суб'єктності громадянина: від «пасивного об'єкта» та «мобілізаційного ресурсу» до активного суб'єкта (партнера) у системі всеохоплюючої оборони. Сьогодні спротив перестає бути стихійним чи хаотичним явищем; він потребує інституціоналізації та чіткої координації між військовими структурами та органами публічної влади (зокрема, органами місцевого самоврядування).

Актуальність проблеми підсилюється необхідністю подолання застарілих ієрархічних підходів, де управління спротивом було або суто військовим, або фрагментарним. Виникає наукове завдання: обґрунтувати перехід від моделі «управління масами» до моделі «управління взаємодією», де ключовим фактором стримування агресії стає не лише фізична сила, а й загальнодержавна стійкість та когнітивна опірність суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про багатоаспектність вивчення національного спротиву (НС). Питання інституціоналізації та трикомпонентної структури спротиву (ТрО, рух опору, підготовка населення) ґрунтовно висвітлено у працях О. Муленка та В. Турчіна та ін. [5]. Історичну тяглість та специфічні виклики для системи публічного управління в умовах війни досліджували Р. Кудряшов та Л. Івашова [4], наголошуючи на важливості адаптації органів влади до кризового управління. Водночас, стратегічний вимір спротиву крізь призму когнітивного домінування та боротьби за волю суспільства представлений у працях Б. Парахонського та Г. Яворської [8], що дозволяє змістити акцент дослідження з суто військових тактик на публічно-управлінські механізми формування національної стійкості. Проте, попри наявність цих фундаментальних розробок, потребує подальшого аналізу питання еволюції суб'єктності громадянина як активного учасника системи безпеки в умовах трансформацій у військовій сфері.

Метою статті є теоретичне обґрунтування еволюції концепції національного спротиву в системі публічного управління та розкриття механізмів транс-

формації ролі громадянина від об'єкта мобілізації до активного суб'єкта забезпечення загальнодержавної стійкості.

Виклад основного матеріалу. Концепція національного спротиву не є статичною, її розвиток тісно пов'язаний зі змінами в характері ведення війни. Традиційна військова доктрина зосереджувалась на протистоянні регулярних армій, тоді як сучасні загрози – гібридні війни, кібератаки та інформаційна агресія – вимагають залучення всього суспільства.

Розглянемо як змінювалася суб'єктність громадянина в системі публічного управління безпекою від пасивного ресурсу до активного учасника державотворення.

В таблиці 1 продемонстровано зміну управлінських парадигм та поступове зростання суб'єктності громадянина в системі публічного управління безпекою. На етапі традиційних ополчень участь населення була епізодичною та жорстко ієрархічною. Ополчення формувалося як тимчасове розширення професійної армії. Пряма мобілізація здійснювалася за становим або територіальним принципом, а громадяни виконували роль допоміжної сили.

В епоху модерну з виникненням масових армій і концепції тотальної війни, населення стає головним ресурсом держави. Запроваджується загальний військово-обов'язок, громадяни стають джерелом поповнення регулярних військ та робочою силою в тилу.

Таблиця 1.

Еволюційна ретроспектива ролі населення в оборонних процесах:
управлінський аспект

Етап / Епоха	Організаційна форма	Характер управлінського впливу	Статус громадянина в системі управління	Ключова управлінська парадигма
Традиційний (доіндустріальна епоха)	Тимчасові ополчення, ополченські полки	Стихійно-директивний – збір за становим чи територіальним принципом у разі загрози.	Пасивний об'єкт – допоміжний людський ресурс для регулярних формувань.	«Державний обов'язок»
Модерний (XIX – середина XX ст.)	Масові армії, загальна мобілізація, народне ополчення	Жорстко централізований – адміністративний примус, державна пропаганда, ієрархічний контроль.	Мобілізаційний ресурс – опора військово-державної машини, джерело поповнення армії.	«Нація зі зброєю»
Асиметричний (друга пол. XX ст.)	Партизанські рухи, підпілля,	Децентралізовано-мережевий – автономні групи,	Ідеологічний активіст – самостійний борець,	«Народна війна»

Етап / Епоха	Організаційна форма	Характер управлінського впливу	Статус громадянина в системі управління	Ключова управлінська парадигма
	осередки опору	що діють без прямого вертикального управління.	що діє на основі спільних переконань.	
Сучасний (XXI ст.)	Національний спротив, територіальна оборона, рух опору	Горизонтально-координаційний – поєднання військового та цивільного управління, мережева взаємодія.	Активний суб'єкт (партнер) – свідомий учасник системи безпеки, наділений власною управлінською функцією.	«Всеохоплююча оборона та суспільна стійкість»

Розроблено авторами

Досвід визвольних змагань та локальних воєн у другій половині ХХ ст. показав, що неформальні структури можуть бути ефективнішими за регулярні армії. Появляються мережеві структури, що діють автономно від центрального уряду. Громадянин – ідеологічно вмотивований борець, що діє без прямого наказу зверху. Саме тут закладаються основи сучасного руху опору та розуміння того, що територію неможливо утримати без лояльності населення.

Як зазначається в монографії Парахонського Б. О. та Яворської Г. М., традиційне розуміння війни як процесу фізичного знищення ресурсів ворога поступилося місцем стратегії когнітивного домінування. Якщо раніше ментальна сфера змінювалася внаслідок поразок на полі бою, то сьогодні збройна агресія є засобом досягнення цілей у сфері сенсів та переконань, де ключовим об'єктом впливу стає воля до спротиву та суспільна опірність [8].

Сучасна модель публічного управління розглядає населення як перманентний фактор безпеки. Громадянин стає свідомим суб'єктом, який володіє базовими оборонними навичками та є інтегрованим у систему цивільного захисту. На даному етапі переважає горизонтальна координація, державно-приватне партнерство у сфері безпеки, поєднання військових та цивільних інструментів [7].

Це перехід від «змушеної участі» до реалізації права на захист свого способу життя. Це шлях до безпечного простору, де захист держави є не тягарем, а формою соціальної відповідальності.

Отож, ми спостерігаємо зміну вектора управління, перехід від управління масами (етап модерну) до управління взаємодією (сучасний етап). Це вимагає від публічних службовців не лише вміння видавати накази, а й здатності до фасилітації та побудови довіри з громадами.

На сучасному етапі спротив перестає бути «стихийним». Він стає частиною державної політики, де громадянин реалізує свою потребу в безпеці через інститути публічного врядування (через членство в ДФТГ).

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

ДФТГ у період активної фази війни визначені як стратегічний резерв територіальної стійкості, що забезпечує безперервність оборонних та відновлювальних процесів. Їхня діяльність охоплює бойове чергування, охорону стратегічних об'єктів та участь у заходах цивільного захисту, що важливо для реінтеграції та стабілізації звільнених територій [1].

Еволюція показує, що найбільш стійкими є системи, які відійшли від моделі «мобілізаційного ресурсу» на користь «нації-партнера». Управління спротивом сьогодні – це баланс між централізованою стратегією та децентралізованою дією.

Досвід низки країн, що мають унікальну історію оборонної стратегії, є важливим для аналізу еволюції поглядів на національний спротив в умовах трансформацій у військовій сфері.

Вибір досвіду Фінляндії, Швейцарії та країн Балтії для підтвердження сучасного погляду на національний спротив обумовлений декількома ключовими факторами, які роблять ці країни релевантними та значущими прикладами.

По-перше – це історичні та геополітичні особливості:

- Фінляндія має унікальний досвід успішного опору зовнішній агресії (Зимова війна 1939-1940 рр.) та подальшого збереження незалежності, незважаючи на безпосереднє сусідство з великою державою (Росією/СРСР) [6, 11]. Історичний досвід Зимової війни став класичним прикладом всебічної оборони, де менша країна змогла ефективно протистояти агресору за рахунок високої мобілізації суспільства, готовності цивільних та адаптації партизанських тактик. Їхня концепція «тотальної оборони» включає не лише військову, але й економічну, соціальну та психологічну стійкість;

- Країни Балтії (Естонія, Латвія, Литва) після відновлення незалежності зіткнулися з постійними гібридними загрозами та політичним тиском з боку Росії. Їхній досвід демонструє, як малі країни, не маючи великої армії, можуть інтегрувати національний спротив, територіальну оборону та цивільну стійкість у рамках членства в НАТО ;

- Швейцарія – це класичний приклад тотальної оборони та збройного нейтралітету, що підтримується обов'язковою військовою службою та високою стійкістю цивільної інфраструктури та управління (наприклад, система сховищ, готовність до криз). Основу її оборони становить система міліції, де значна частина чоловічого населення проходить військову підготовку та перебуває в резерві. Це дозволяє швидко мобілізувати велику кількість громадян для захисту своєї території.

По-друге – це комплексність та адаптивність оборони:

- всі ці країни розглядають оборону як загальнодержавне завдання, де задіяні не лише Збройні Сили, а й цивільне населення, інфраструктура, економіка та державне управління;

- їхній досвід підтверджує тезу про пряму залежність дієвості спротиву від ефективності кризового публічного управління, яке вміє швидко адаптуватися, мобілізувати ресурси та координувати дії військових і цивільних;

- країни Балтії та Фінляндія особливо актуальні у контексті сучасних гібридних загроз (кібератаки, дезінформація, економічний тиск). Їхні системи спротиву включають механізми захисту від цих невійськових загроз.

Порівняльна характеристика світових моделей національного спротиву та їхня актуальність для українських реалій наведена в таблиці 2.

Як бачимо, ці країни обрано як найбільш репрезентативні та успішні приклади держав, які системно впровадили та підтримують концепцію національного спротиву, що охоплює як військові, так і цивільні компоненти для забезпечення життєздатності та суверенітету та відображає перехід від класичних військових доктрин до концепції всеохоплюючої оборони.

Таблиця 2.

Світові моделі національного спротиву та їхня актуальність
для українського контексту

Країна	Основна концепція	Ключові елементи	Основні висновки для України
Фінляндія	Всебічна оборона	Залучення всіх секторів суспільства (військовий, економічний, соціальний, психологічний), система громадян-солдатів, навчання цивільного населення, протидія пропаганді.	Необхідність комплексного підходу та залучення всього суспільства; важливість психологічної стійкості.
Швейцарія	Всенародна оборона	Система міліції (загальна військова підготовка для чоловіків), висока боєготовність, стримування агресора через готовність населення, що має зброю вдома.	Залучення цивільного населення до оборони є ефективним інструментом стримування та основою для швидкої мобілізації.
Країни Балтії	Широка оборона	Комплексна стратегія з акцентом на військові та цивільні аспекти, інвестиції у кіберзахист, навчання населення тактикам ведення бою в місті та наданню першої допомоги.	Актуальність в умовах гібридних загроз; важливість кіберзахисту та поєднання збройного і цивільного опору.

Складено авторами

Зазначимо, що більш детальний аналіз світових моделей національного спротиву проведено нами в другому розділі роботи та окреслено ключові напрями адаптації міжнародного досвіду до українських реалій.

Утім, щоб оцінити інноваційність таких підходів, слід порівняти їх із панівними парадигмами минулого сторіччя. Варто зазначити, що до кінця XX століття погляди на спротив населення в умовах окупації здебільшого зводилися до двох основних концепцій:

- Партизанська війна – розглядалася як тактичний додаток до дій регулярної армії або як форма боротьби в тилу ворога після поразки регулярних військ. Основний акцент робився на озброєній боротьбі, диверсіях та саботажі.

- Народна війна/повстання – концепція, що передбачала широке залучення цивільного населення, але часто асоціювалася з нелегітимними або революційними рухами, а не з державною оборонною стратегією.

Класичні погляди відокремлювали спротив від державної влади та не включали невійськові, цивільні компоненти в офіційну оборонну доктрину мирного часу. Управління спротивом було або суто військовим, або хаотичним.

В історичній ретроспективі слід визнати, що український національний визвольний рух невинно супроводжує українську націю, зокрема й у XX та XXI століттях [10].

Для конкретизації цих концепцій на прикладах історії України XX століття, важливо розділити їх за джерелом легітимності, метою та способом організації.

1. Партизанська війна у класичному розумінні – це війна малими групами в тилу ворога, яка підпорядковується стратегії регулярної армії.

Прикладом може бути радянський партизанський рух (1941–1944 рр.). Попри стихійний початок, рух був швидко взятий під контроль державним апаратом через Український штаб партизанського руху (УШПР) під керівництвом Т. Строкача. Дії загонів (С. Ковпака, О. Сабурова) планувалися як частина великих операцій Червоної армії. Наприклад, операція «Рейкова війна» мала на меті паралізувати німецьку логістику синхронно з наступом регулярних військ. Диверсії на залізниці, підриви мостів, засідки на колони постачання – це була «технократична» модель партизанки – жорстка вертикаль управління, централізоване постачання зброї та боєприпасів «з великої землі» [2].

2. Народна війна / повстання – це війна «з низу», де армія виростає з самого населення, часто без зовнішньої підтримки, спираючись на ідеологію та самоорганізацію громад.

Яскравим прикладом тут є Українська повстанська армія (УПА, 1942–1950-ті рр.), що виникла як спроба народу створити власну збройну силу за відсутності держави («армія без держави»). Вона не була «додатком» до чиєїсь регулярної армії, а претендувала на статус повноцінної національної армії. Історія Української Повстанської Армії – це прямий доказ того, що коли народ стає стіною за своїх захисників, він непереможний. УПА опиралась на місцеве населення і його допомогу, адже без підтримки місцевих людей партизани не проіснували б і року. А Українська повстанська армія успішно діяла понад десятиліття – з 1942-го до 1953 року [3; 10].

Це була тотальна система, де цивільні забезпечували бійців їжею, одягом, розвідданими та переховували їх у криївках. Без підтримки селянства рух не проіснував би стільки років проти двох наддержав. Для окупантів вони були «нелегітимними бандами», але для значної частини місцевого населення – єдиною законною владою.

Народна війна часто асоціювалася з нелегітимними рухами, що чітко видно на прикладі УПА, яку радянська пропаганда десятиліттями маркувала як

«бандформування», заперечуючи її статус як суб'єкта державної оборонної стратегії. Сучасний Закон «Про основи національного спротиву» фактично легітимізує ці народні традиції, вписуючи їх у структуру державної безпеки.

Трансформація військової сфери (початок ХХІ ст.), спричинена появою гібридної війни, кардинально змінила погляд на спротив, вивівши його зі сфери винятково військової тактики у площину публічного управління безпекою (таблиця 3).

Таблиця 3.

Ключові вектори еволюції національного спротиву: від військової тактики до державної стійкості

Вектор трансформації	Зміст змін	Вплив на національний спротив
Гібридна війна	Агресія поєднує військові, інформаційні, економічні та кібернетичні засоби. Війна ведеться не лише проти армії, а й проти державних інститутів та суспільної свідомості.	Розширення змісту НС - спротив має включати невійськові форми: інформаційну протидію, кіберзахист, економічний саботаж.
Технологічна революція	Поширення соціальних мереж та мобільного зв'язку перетворює інформацію на зброю, але й на інструмент координації та мобілізації.	Інформаційний компонент НС - рух опору інтегрує методи комунікації та координації, що є неможливим у класичному партизанському русі.
Геополітична зміна	Зростання значення державної стійкості як головного фактора стримування агресії.	Інституціоналізація НС - спротив стає законодавчо закріпленою системою (Закон України «Про основи національного спротиву»), що інтегрує цивільну владу (ОМС) в оборонний процес.

Складено авторами

Український досвід після 2014 року став унікальним. Він сформував гібридну концепцію, що поєднує військовий та цивільний компоненти в умовах гібридної війни. Закон «Про основи національного спротиву» [9] став інституціоналізацією цього підходу, що передбачає підготовку населення та державних органів до дій на всій території країни, в тому числі й на тимчасово окупованих землях [12].

На основі проведеного аналізу встановлено, що трансформація національного спротиву в умовах гібридних загроз ХХІ століття полягає у його переході від вузькоспеціалізованої військової тактики до комплексної стратегії публічного управління безпекою, де ключовим фактором стримування агресії стає загальнодержавна стійкість. Сучасна модель спротиву інтегрує військові, інформаційні та

технологічні компоненти, що дозволяє децентралізувати оборону через залучення органів місцевого самоврядування та інституціоналізацію участі цивільного населення. Таким чином, національний спротив сьогодні виступає не лише як засіб відсічі, а як системний інструмент збереження суспільної свідомості та функціональності держави в умовах багатовимірної агресії.

Сучасний погляд, відображений у Законі України «Про основи національного спротиву» [9], розглядає національний спротив як інтегровану систему, що принципово відрізняється від класичних концепцій, а саме:

- національний спротив (через рух опору) є законним продовженням державної оборонної політики на окупованій території, а не стихійним повстанням;
- національний спротив охоплює не лише озброєну боротьбу (ТрО, Рух опору), а й публічно-управлінський та соціально-освітній компонент;
- еволюція поглядів перевела завдання підготовки та ведення спротиву з виняткової сфери військового командування до сфери спільної відповідальності військових і цивільної адміністрації. Це вимагає від публічного управління розробки механізмів координації, мобілізації ресурсів та підтримки суспільної стійкості в умовах, коли ворог використовує всі доступні засоби для дестабілізації.

Таким чином, еволюція поглядів на національний спротив – це перехід від концепції партизанської війни (військова тактика) до концепції національного спротиву (інтегрована державна стратегія), яка є ключовим елементом всеохоплюючої оборони та вимагає кризового публічного управління. На відміну від хаотичних народних повстань минулого, сучасний НС є законодавчо закріпленою системою, що інтегрована у державну політику. Це забезпечує законність, централізоване планування та ресурсне забезпечення спротиву.

Еволюцію поглядів на національний спротив в умовах трансформацій у військовій сфері, особливо перехід від класичних військових концепцій до сучасної доктрини всеохоплюючої оборони, можна представити у вигляді порівняльної таблиці 4.

Таблиця 4

Еволюція концепції національного спротиву в умовах
сучасних безпекових викликів

Критерій порівняння	Класичний погляд (XX ст.)	Сучасний погляд (XXI ст. – доктрина НС)
Основна концепція війни	Партизанська війна. Чітке розмежування між фронтом і тилом.	Гібридна/всеохоплююча війна. Розмивання фронту, війна проти держави та суспільства.
Мета спротиву	Військова: завдання шкоди ворогу, підтримка регулярної армії або звільнення території.	Стратегічна - забезпечення державної стійкості, безперервності управління та недопущення легітимізації окупаційного режиму.

Критерій порівняння	Класичний погляд (XX ст.)	Сучасний погляд (XXI ст. – доктрина НС)
Складові спротиву	Виключно військово-тактичні: партизанські загони, диверсійні групи, озброєний саботаж.	Комплексні та інтегровані - територіальна оборона, рух опору, підготовка громадян.
Основний суб'єкт спротиву	Нерегулярні військові формування, підпільники, народні повстанці (часто поза державною системою).	Усі державні інституції (сили оборони, сили безпеки) та громадяни (інституціоналізовано через ТрО та РО).
Роль публічного управління	Обмежена/допоміжна: логістична підтримка армії. Управління здійснюється централізовано.	Ключова/системоутворююча - міжвідомча координація, децентралізація функцій безпеки, підготовка суспільства.
Управління на місцевому рівні	Місцева влада як об'єкт управління окупаційної влади або джерело ресурсів.	Ключовий суб'єкт - органи місцевого самоврядування – організатори, фінансисти та ресурсна база територіальної оборони.
Невійськовий компонент	Неформальний (моральна підтримка).	Формалізований - інформаційний спротив, кіберзахист, економічний саботаж та громадянська непокоря (через рух опору).

Складено авторами

Еволюція доктрини свідчить, що національний спротив перестав бути лише військовою тактикою і став системною державною стратегією, яка прямо залежить від ефективності публічного управління на всіх рівнях, особливо в частині координації, ресурсного забезпечення та формування соціальної стійкості. Еволюція поглядів на національний спротив відображає фундаментальний перехід від класичної військової тактики до інтегрованої державної стратегії безпеки. Ця трансформація була каталізована появою гібридної війни, яка стерла межу між фронтом і тилом, перетворивши усю державу та суспільство на об'єкт агресії.

Висновки. Сучасний погляд на національний спротив – підтверджений досвідом Фінляндії, Швейцарії та країн Балтії, а також інституціоналізований в Україні – доводить, що дієвість національного спротиву прямо залежить від ефективності та адаптивності кризового публічного управління, що здатне мобілізувати та координувати всі національні ресурси для забезпечення життєздатності держави в умовах постійних гібридних загроз.

Виявлено зміну парадигми суб'єктності громадянина у системі безпеки. Якщо в епоху модерну населення розглядалося виключно як «мобілізаційний ресурс», то сучасна модель публічного управління передбачає перехід до статусу «активного суб'єкта-партнера». Це означає інституціоналізацію права громадян на самооборону та їхню свідому інтеграцію в оборонні процеси через такі

структури, як ДФТГ, що дозволяє децентралізувати систему безпеки та зробити її більш адаптивною.

Встановлено, що сучасний національний спротив в Україні є синтезом історичного досвіду (партизанські традиції УПА) та передових західних концепцій стійкості. Отже, головна наукова новизна цієї еволюції полягає в тому, що сьогодні управління спротивом – це не «мілітаризація суспільства», а «соціалізація оборони», де цивільні інституції та громадяни стають органічною частиною оборонного потенціалу держави, забезпечуючи її життєздатність у сфері «сенсів» та когнітивної опірності агресору.

Література:

1. Висоткіна А. ДФТГ що це: повний гід по добровольчим формуванням територіальних громад. URL: <https://davnyihalych.com.ua/dftg-shho-cze-povnyj-gid-po-dobrovolchym-formuvannam-terytorialnyh-gromad/>
2. Вовк С. Партизанська війна як форма громадянської війни. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках, 2013. №3(23), С. 63-68. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/534>
3. Коли нація стає армією: феномен Української повстанської армії. URL: <https://ukraine-history.com/koly-nacziya-staye-armiyeyu-fenomen-upa/>
4. Кудряшов Р. О., Івашова Л. М. Національний спротив в Україні: історія та виклики сьогодення. Публічне управління та митне адміністрування. 2022. № 1 (32). С. 13–18.
5. Муленко О. Деякі аспекти розбудови національного спротиву України / О. О. Муленко, В. М. Турчін, С. В. Бондаренко, А. М. Павленко // Молодий вчений. 2022. № 2. - С. 34-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2022_2_9
6. Наумко М. Аналіз міжнародного досвіду територіальної оборони та її вплив на національну безпеку країни. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 35 (74) № 5 2024. С. 100-109.
7. Наумко М.М. Дідич О.Р. Поняття та сутність державно-приватного партнерства у сфері національної безпеки України // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування : зб. наук. пр. Том. 34(73) № 6 2023. С. 69-77. DOI: https://www.pubadm.vernadskeyournals.in.ua/journals/2023/6_2023/12.pdf
8. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія – Київ : НІСД, 2019. – 560 с
9. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 лип. 2021 р. № 1702-IX. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 41. Ст. 339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>
10. Український національний спротив (рух опору, партизанський рух) під час Українсько-російської війни: історична ретроспектива українського руху опору / укл.: Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков С. В. – Київ. ВД «Професіонал», 2023. 428 с.
11. Янюк С. Досвід зарубіжних країн у застосуванні механізмів державного регулювання територіальної оборони. Державне управління та місцеве самоврядування. 2019. № 4 (43). С. 97–106. URL: <https://doi.org/10.33287/101913>
12. Ярмола С. О. Історія та сучасний стан територіальної оборони України. Право та державне управління. 2022. № 3. С. 263–270. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/39.pdf

References:

1. Vysotkina, A. (n.d.). DFTH shcho tse: povnyi hid po dobrovolchym formuvanniam terytorialnykh hromad [VFTC what it is: a complete guide to volunteer formations of territorial communities]. Davniy Halych. <https://davniyhalych.com.ua/dftg-shho-cze-povnyj-gid-po-dobrovolchym-formuvannam-terytorialnyh-gromad/>
2. Vovk, S. (2013). Partyzyanska viyna yak forma hromadyanskoyi viyny [Guerrilla warfare as a form of civil war]. Epistemological studies in philosophy, social and political sciences, 3(23), 63-68. <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/534>
3. Koly natsiya staye armiyeyu: fenomen Ukrayinskoyi povstanskoyi armiyi [When a nation becomes an army: the phenomenon of the Ukrainian Insurgent Army]. (n.d.). Ukraine History. <https://ukraine-history.com/koly-nacziya-staye-armiyeyu-fenomen-upa/>
4. Kudryashov, R. O., & Ivashova, L. M. (2022). Natsionalnyi sprotyv v Ukraini: istoriia ta vyklyky sohodennia [National resistance in Ukraine: history and modern challenges]. Public administration and customs administration, 1(32), 13-18.
5. Mulencko, O. O., Turchin, V. M., Bondarenko, S. V., & Pavlenko, A. M. (2022). Deiaki aspekty rozbudovy natsionalnoho sprotyvu Ukrainy [Some aspects of the development of national resistance in Ukraine]. Molodyi vchenyi, (2), 34-40. http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2022_2_9
6. Naumko, M. (2024). Analiz mizhnarodnoho dosvidu terytorialnoyi oborony ta yiyi vplyv na natsionalnu bezpeku krayiny [Analysis of international experience of territorial defense and its impact on the national security of the country]. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia, 35(74), No. 5, 100-109.
7. Naumko, M. M., & Didych, O. R. (2023). Ponyattya ta sutnist derzhavno-pryvatnoho partnerstva u sferi natsionalnoyi bezpeky Ukrainy [The concept and essence of public-private partnership in the field of national security of Ukraine]. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia, 34(73), No. 6, 69-77. https://www.pubadm.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2023/6_2023/12.pdf
8. Parakhonskyi, B. O., & Yavorska, H. M. (2019). Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl [Ontology of war and peace: security, strategy, meaning] (Monograph). National Institute for Strategic Studies.
9. Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu [On the foundations of national resistance]: Law of Ukraine of July 16, 2021, № 1702-IX. (2021). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, (41), art. 339. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>
10. Koropatnik, I. M., Mykytyuk, M. A., Pavlyuk, O. O., & Pietkov, S. V. (Comps.). (2023). Ukrainskyi natsionalnyi sprotyv (rukhu oporu, partyzanskyi rukh) pid chas Ukrainsko-rosiiskoi viiny: istorychna retrospektyva ukrainskoho rukhu oporu [Ukrainian national resistance (resistance movement, guerrilla movement) during the Ukrainian-Russian war: a historical retrospective of the Ukrainian resistance movement]. Professional Publishing House.
11. Yanyuk, S. (2019). Dosvid zarubizhnykh krain u zastosuvanni mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання terytorialnoi oborony [The experience of foreign countries in applying the mechanisms of state regulation of territorial defense]. Public Administration and Local Self-Government, 4(43), 97-106. <https://doi.org/10.33287/101913>
12. Yarmola, S. O. (2022). Istorii ta suchasnyi stan terytorialnoi oborony Ukrainy [History and current state of territorial defense of Ukraine]. Law and Public Administration, (3), 263-270. http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/39.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 351:336.1(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1203-1212](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1203-1212)

Орлова Наталія Сергіївна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри права та публічного управління, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, м. Суми, <https://orcid.org/0000-0003-0785-751x>

Козирєва Олена Вадимівна доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0002-2014-4584>

ПУБЛІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФІНАНСОВОГО ТА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглядаються важливі результати децентралізації та формування стратегій сталого розвитку територіальних громад в Україні. Досліджено публічні механізми фінансового та антикризового управління розвитком громад в умовах змін: війна, євроінтеграція та структурні перетворення у місцевому управлінні. Метою статті є аналіз публічних механізмів антикризового управління розвитком територіальних громад з визначенням особливостей фінансового механізму, етапів стратегічного планування та проєктної діяльності у громадах в умовах війни на післявоєнного відновлення. Основними завданнями статті стали аналіз факторів фінансової спроможності, публічних механізмів антикризового управління та стратегічного планування розвитку громад в умовах змін. У статті визначено основні кроки трансформації системи місцевого самоврядування в Україні, пріоритетні завдання стратегічного планування розвитку громад. Доведено, що ефективність функціонування громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування визначається її фінансовою стійкістю. Запропоновано напрями покращення фінансового механізму розвитку громад. Також, фокус уваги авторів зосередився на методах та формах антикризового управління в територіальних громадах та визначено особливості сучасного підходу до формування публічних механізмів антикризового управління. У роботі проаналізовано можливості міжнародних та соціальних проєктів, які сприятимуть розвитку громад в Україні у післявоєнному періоді. У висновках автори визначили стратегічні напрями публічних механізмів фінансового та антикризового управління розвитком територіальних громад в Україні: зміцнення фінансової автономії, професіоналізація антикризового менеджменту,

цифровізація інвестиційного циклу, енергетична та екологічна стійкість громад, розвиток міжмуніципального та міжнародного партнерства.

Ключові слова: публічне антикризове управління, фінансовий механізм, фінансова спроможність, територіальна громада, публічні фінанси, децентралізація, стратегічне планування, бюджетне вирівнювання, проєкт.

Orlova Nataliia Sergeevna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Law and Public Administration, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, <https://orcid.org/0000-0003-0785-751x>

Kozyryeva Olena Vadimivna Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Marketing, Management and Entrepreneurship, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0002-2014-4584>

PUBLIC MECHANISMS OF FINANCIAL AND ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

Abstract. The article examines important results of decentralization and the formation of strategies for sustainable development of territorial communities in Ukraine. Public mechanisms of financial and anti-crisis management of community development in conditions of change are studied: war, European integration and structural transformations in local government. The purpose of the article is to analyze public mechanisms of anti-crisis management of development of territorial communities with the determination of the features of the financial mechanism, stages of strategic planning and project activities in communities in conditions of war and post-war recovery. The main tasks of the article are to analyze the factors of financial capacity, public mechanisms of anti-crisis management and strategic planning of community development in conditions of change. The article identifies the main steps of the transformation of the local government system in Ukraine, priority tasks of strategic planning of community development. It is proved that the effectiveness of the functioning of a community as a primary subject of local government is determined by its financial stability. Directions for improving the financial mechanism of community development are proposed. Also, the authors focused on the methods and forms of anti-crisis management in territorial communities and identified the features of the modern approach to the formation of public mechanisms of anti-crisis management. The paper analyzed the possibilities of international and social projects that will contribute to the development of communities in Ukraine in the post-war period. In the conclusions, the authors identified strategic directions of public mechanisms of financial and anti-crisis

management of the development of territorial communities in Ukraine: strengthening financial autonomy, professionalization of anti-crisis management, digitalization of the investment cycle, energy and environmental sustainability of communities, development of intermunicipal and international partnerships.

Keywords: public anti-crisis management, financial mechanism, financial capacity, territorial community, public finances, decentralization, strategic planning, budget equalization, project.

Постановка проблеми. Територіальна громада в Україні сьогодні – це не просто адміністративна одиниця, а дієздатний соціально-економічний суб'єкт, спроможність якого визначає загальну стійкість української держави. Подальший розвиток потребує балансу між централізацією ресурсів для оборони та збереженням стимулів для місцевого саморозвитку, що є основою європейського шляху України. Сучасна архітектура регіонального розвитку та місцевого самоврядування в Україні перебуває у стані глибокої та комплексної трансформації, що обумовлена як довгостроковими цілями децентралізації та формуванням нових публічних механізмів управління, так і нагальними викликами воєнного стану. Ефективність функціонування громади на сьогодні залишається актуальним питанням для публічного управління на рівні громад, що окреслює питання фінансової стійкості, здатністю до швидкої адаптації до умов війни, якістю реалізації проєктів відновлення в процесі євроінтеграції та сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти формування та розвитку публічних механізмів фінансового та антикризового управління розвитком територіальних громад висвітлюються вітчизняними ученими: Козирева О.В. [1-2], Мірко Н. В. [3], Мохова Ю. Л. [4], Чечель А. О. [5], Шаповалова А. М. Проте, питання цільових фінансових механізмів подолання кризових явищ досліджені недостатньо, що значно обмежує можливості апробації системних рішень у практиці публічного управління.

Мета статті – проаналізувати публічні механізми антикризового управління розвитком територіальних громад з визначенням особливостей фінансового механізму, етапів стратегічного планування та проєктної діяльності у громадах в умовах війни та післявоєнного відновлення. Основними завданнями статті стають аналіз факторів фінансової спроможності, механізмів антикризового управління та стратегічного планування розвитку громад в умовах змін.

Виклад основного матеріалу. Основна мета регіональної політики до 2027 року та досягнення довготермінового бачення повинні бути реалізовані на основі трьох стратегічних цілей: формування згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах; підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; ефективне людиноцентричне багаторівневе врядування.

В умовах запровадження нових підходів до розвитку регіонів та реалізації євроінтеграційного курсу питання ефективної реалізації децентралізації є однією

з базових умов незалежної та ефективної діяльності органів місцевої влади, підвищення фінансової спроможності регіонів та громад.

У 2014-2015 рр. Україною вже зроблено вагомі кроки на шляху до реформування місцевого самоврядування: почався процес об'єднання територіальних громад, децентралізації державного управління та фінансів, затверджена низка нормативно-правових актів, якими здійснюється правове регулювання в цій сфері, проведені бюджетна та податкова реформи, які забезпечили зміцнення фінансового підґрунтя для життєзабезпечення територіальних громад. Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад (ТГ)» дав змогу почати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування [1].

Фундаментальні зміни в підходах до планування розвитку громад закріплені низкою урядових рішень, прийнятих у 2022-2024 рр.. Основним вектором стало узгодження процесів відновлення з загальними цілями децентралізації та регіональної політики.

Сучасне стратегічне планування сталого розвитку ТГ здебільшого означає відмову від моделі індустріальної економіки, і на даний час є свідомим вибором держави на шляху євроінтеграції та глобалізації.

Соціальна стійкість передбачає належне медичне обслуговування, безпечне і здорове житло, високоякісну освіту для всіх мешканців громади; підтримку громадської безпеки та правопорядку; зміцнення духу громади, її згуртованості, що породжує почуття приналежності до певної території, тобто розвитку локальної ідентичності; сприяння творчому вираженню, збереження традицій, тощо.

Екологічна стійкість – це не лише догляд та збереження довкілля, але й задоволення елементарних людських потреб у чистому повітрі, екологічно чистих харчових продуктах; забезпечення благоустрою територій, здійснення заходів із енергозбереження, забезпечення житлово-комунальних послуг [3, 5].

Фінансова (економічна) стійкість є однією з важливих складових, що визначає економічний поступ розвитку громади. Досягненню економічної сталості передують створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, залучення місцевих та іноземних інвестицій у місцеву економіку, надання максимального сприяння компаніям, які працюють на території ТГ, перепідготовка кадрів з урахуванням майбутніх потреб бізнесу, створення життєздатної у фінансовому відношенні економічної бази. Усі ці фактори впливають на створення робочих місць, а отже перешкоджатимуть відтоку населення з новоствореної громади. Такий підхід сприяє економічному зростанню, задоволенню потреб людини при збереженні навколишнього середовища для майбутніх поколінь [4].

Комплексний показник фінансової спроможності ТГ складається з: бюджетної спроможності (здатність громади забезпечувати фінансування реалізації

основних повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня коштом доходів бюджету громади), фінансової спроможності домогосподарств (здатність домогосподарства (родини) забезпечувати фінансування потреб усіх його членів), фінансової спроможності суб'єктів господарювання (їх стабільний фінансовий стан і здатність до сталого економічного розвитку та залучення інвестицій на розвиток території).

Отже, в широкому розумінні фінансова спроможність громади повинна враховувати можливості забезпечення належного рівня задоволення потреб її членів; здатність вирішувати весь комплекс своїх соціальних та економічних проблем; залежить від доходів, які акумулюються безпосередньо в бюджеті громади та від вкладень суб'єктів господарювання на інвестиційний розвиток території такої громади. Фінансова спроможність громади є запорукою її функціонування, конкурентоспроможності та подальшого сталого розвитку.

В кожній країні існує моніторинг діяльності ТГ з індикаторами оцінки, які використовуються конкретно в даній країні, обраними відповідно до соціально-економічних умов. Міністерством розвитку громад та територій України (за підтримки Програми «U-LEAD з Європою» та проекту SKL International) розроблено методику до порядку розрахунку фінансової спроможності перспективної ТГ. Оцінку проведено на підставі результатів моніторингу виконання місцевих бюджетів та за чотирма основними показниками, які відображають:

власні доходи на одного мешканця (співвідношення обсягу надходжень власних доходів до кількості мешканців відповідної ТГ);

динаміку надходжень місцевих податків і зборів;

рівень дотаційності бюджетів (співвідношення обсягу базової чи реверсної дотації до загальної суми доходів ТГ без урахування субвенцій з державного бюджету);

питому вагу видатків на утримання апарату управління у фінансових ресурсах ТГ (питома вага видатків на утримання апарату управління органів місцевого самоврядування в сумі власних доходів загального фонду) .

Оцінка розвитку ТГ проводиться шляхом здійснення розрахунків рейтингової оцінки (ранжування) ТГ за кожним напрямом та розрахунку загальної рейтингової оцінки в цілому за всіма напрямками. Рейтингова оцінка проводиться шляхом порівняння відхилення значень показників за кожною конкретною ТГ від їх найкращих значень за відповідний (звітний) період та відповідне ранжування ТГ від 1-го до і-го місця. Рейтингова оцінка проводиться на основі підрахунку відносних відхилень показників кожної ТГ від максимальних та мінімальних значень таких показників інших регіонів.

Зазначений методичний підхід надає можливість змоделювати бюджет перспективної громади, визначити необхідність аналізу резервів для збалансування доходів та видатків, а також спонукатиме до розгляду можливості

збільшення кількості місцевих рад для об'єднання у фінансово спроможні громади [1-2, 4].

Антикризове управління в громадах сьогодні – це передусім управління активами та ризиками. Війна виявила критичну необхідність перегляду функціонального призначення наявної інфраструктури. Аналіз показує, що станом на квітень 2022 року понад 1499 закладів освіти постраждали від обстрілів, причому 102 були повністю зруйновані. У багатьох регіонах освітні та культурні об'єкти стали центрами перебування внутрішньо переміщених осіб, що вимагає нових підходів до їхньої експлуатації та фінансування. Спроможність громади до виживання та подальшого зростання прямо залежить від її вміння ідентифікувати та капіталізувати власні активи людські, природні, підприємницькі та управлінські.

Управління активами в умовах війни стикається з декількома викликами, а саме:

1. Масштабне руйнування фізичних активів: необхідність швидкої інвентаризації пошкодженого майна для подачі заявок на відшкодування та відбудову.

2. Зміна демографічного ландшафту: масове переміщення населення створює як навантаження на інфраструктуру приймаючих громад, так і дефіцит кадрів у громадах, що перебували під окупацією або в зоні бойових дій.

3. Необхідність створення муніципального житлового фонду: використання активів для проживання людей, які втратили домівки, стає пріоритетом №1 для багатьох територій [6].

Антикризове управління в територіальних громадах – це цілісна концепція, що передбачає застосування комплексу механізмів на різних стадіях кризи: від ідентифікації ризиків до повного відновлення. Війна стала каталізатором розвитку цієї дисципліни, перетворивши теоретичні напрацювання на практичні алгоритми виживання та розвитку.

В основі антикризового менеджменту лежить діагностика соціально-економічних індикаторів та виявлення прихованих загроз. Основним інструментом аналізу стану громади залишається SWOT-аналіз, який дозволяє виявити внутрішні слабкості та зовнішні фактори, що перешкоджають розвитку [7].

Алгоритм антикризового планування у 2024-2025 рр. включає:

1. Ідентифікацію процесів: визначення типів кризових явищ (безпекові, енергетичні, фінансові).

2. Розробку сценаріїв: формування планів реагування на випадок припинення газо-, електро-, водопостачання та зв'язку.

3. Мобілізацію ресурсів: оцінку кадрового потенціалу, наявності технічних засобів та резервних фондів.

4. Комунікаційну політику: створення надійних каналів інформування населення для запобігання паніці та координації дій [8-9].

Проте, динаміка сучасних загроз вимагає переходу від простого управління ресурсами до складних моделей антикризового менеджменту та стратегічного планування публічних інвестицій. Ефективність функціонування громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування сьогодні визначається її фінансовою стійкістю, здатністю до швидкої адаптації та якістю реалізації проєктів відновлення.

Процес формування публічних фінансів на рівні ТГ пройшов шлях від тотальної залежності від центрального бюджету до моделі фінансової автономії, що базується на принципі субсидіарності. Законодавча база, сформована через зміни до Податкового та Бюджетного кодексів України, визначила нову фінансову основу, де громади отримали стабільні джерела доходів та право самостійно розпоряджатися власними надходженнями.

Основним наповнювачем місцевих бюджетів став податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), який виконує роль головного індикатора економічної активності на території громади. Згідно з законодавчими змінами 60% ПДФО закріплено за бюджетами громад [7, 10].

Проте, у 2024-2025 рр. тривала гостра дискусія щодо збільшення цієї частки для компенсації втрат, спричинених воєнним станом. У результаті лобіювання з боку Всеукраїнської асоціації громад та Асоціації міст України у Державному бюджеті на 2025 рік було збережено норму про зарахування 64% ПДФО до загального фонду бюджетів сільських, селищних та міських ТГ. Нова система бюджетного вирівнювання, запроваджена в ході децентралізації, змінила орієнтир з видатків на доходи, що стимулює громади до розвитку власної податкової бази. У 2024 році механізм реверсної дотації не застосовувався з метою підтримки стійкості громад, проте в бюджеті на 2025 рік передбачено його відновлення в обсязі 14,9 млрд. грн. [11].

Фінансування стратегічних проєктів у громадах України базується на поєднанні внутрішніх ресурсів, державних субвенцій та міжнародної допомоги. Ключовою вимогою часу стала повна підзвітність та прозорість використання коштів, що реалізується через цифрові інструменти. Центральним елементом фінансової архітектури відновлення є цифрова екосистема Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management (DREAM). Вона забезпечує прозорість процесу «від ідеї до реалізації». Використання DREAM дозволяє громадам формувати інвестиційні портфоліо та проходити автоматизовану пріоритезацію за методологією Світового банку, що значно спрощує шлях від ідеї до отримання коштів [12].

Державний фонд регіонального розвитку у 2025 році відновив фінансування у розмірі 1 млрд. грн. Процес відбору проєктів став повністю автоматизованим. Пріоритетними галузями визначено:

- муніципальна інфраструктура – об'єкти водопостачання, водовідведення та теплопостачання;

• освіта – будівництво та капітальний ремонт шкіл і садочків, обов'язково з облаштуванням сучасних укріплень;

• охорона здоров'я – відновлення лікарень та амбулаторій;

• цивільний захист – створення центрів безпеки та систем оповіщення.

У 2025 році було відібрано 48 проєктів відновлення, причому 50% обсягу фонду спрямовано на прифронтові регіони, що підкреслює солідарність держави з територіями, які найбільше постраждали від агресії [13-14].

Висновки. У висновках важливо визначити, що аналіз публічних механізмів фінансового та антикризового управління в ТГ України надав змогу стверджувати, що децентралізація створила стійкий фундамент, який витримав випробування повномасштабною війною. Проте, для переходу до сталого відновлення та розвитку необхідно зосередитися на наступних стратегічних напрямках:

1. Зміцнення фінансової автономії. Збереження 64% ПДФО у місцевих бюджетах є необхідною, але недостатньою умовою. Потрібно розширювати базу місцевих податків, зокрема через відновлення транспортного податку та спрощення адміністрування податку на нерухомість.

2. Професіоналізація антикризового менеджменту. Громади повинні перейти від реагування на події до системного управління ризиками. Це включає розробку планів безперервності діяльності (Business Continuity Planning) та посилення кадрового потенціалу у сфері кризового HR-менеджменту та логістики.

3. Цифровізація інвестиційного циклу. Повна інтеграція з системою DREAM та впровадження методології Public Investment Management (управління публічними інвестиціями) дозволить громадам стати зрозумілими партнерами для міжнародних інвесторів. Прозорість та звітність є головними умовами залучення приватного капіталу.

Також, варто зазначити, що інші механізми публічного управління щодо енергетичної та екологічної стійкості громад, розвитку міжмуніципального та міжнародного партнерства дозволить громадам знизити видатки на енергоносії та підвищити безпеку в умовах терористичних загроз, а також є найшвидшим шляхом до трансферу технологій та управлінського досвіду.

Література:

1. Orlova N. S., Diegtiar O. A., Kozureva O. V., Shapovalova A. M., Prykazka S. I. Financial capacity of territorial communities: european experience and Ukrainian case. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol 4(31). pp. 516-526. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i31.191006>.

2. Orlova N., Kozyrieva O. Strategic planning of sustainable development of territorial communities in Ukraine. *Innovations in science: the challenges of our time*. Collective monograph. USA Chicago, Illinois: Accent Graphics communications and Publishing, 2019. p.257-266.

3. Мірко Н. В. Управління регіональними проєктами сталого розвитку як механізм збереження довкілля Чернігівської області. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. №9.

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel/article/view/395>

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

4. Орлова Н. С. Детермінанти розвитку публічного управління та адміністрування в Україні: колективна монографія. Харків: ВД «Право», 2020. 262 с.

5. Chechel A., Zharova L., Śleziak M. Public Administration for Sustainable Development: Mechanisms and Strategies of State and Regional Administration in the Conditions of War and Reconstruction of Ukraine: Collective Monograph. Kyiv; Bielsko-Biala (Poland): University of Economics and Humanities, 2025. 285 p.

6. Сторонянська І. З. Виклики та пріоритети управління активами територіальних громад в умовах війни: науково-аналітична доповідь. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2022. 79 с

7. Обґрунтування антикризових заходів на рівні ОТГ.

<https://repo.btu.kharkiv.ua/items/5a4714c7-0e27-4273-9f08-8dd87d8c98af>

8. Антикризове управління в територіальних громадах.

<https://maup.com.ua/assets/files/kafedra/publ-admin/vibir-magistr/antikrizove-upravlinnya-v-teritorialnih-gromadah.docx>

9. Методичні рекомендації щодо розроблення антикризового плану реагування на випадок припинення газо-, електро-, водопостачання та надання телекомунікаційних послуг на 2024-2025 рр. у територіальній громаді області: наказ Вінницької обласної військової адміністрації від 27 червня 2022 р. № 846.

<https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/nakazu/2024/06/5/Dodatok-409.doc>

10. Бюджети громад в проєкті Держбюджету-2026. Місцеві фінанси.

<https://auc.org.ua/novyna/byudzhety-gromad-v-proyekti-derzhbyudzhetu-2026>

11. Навіщо повертати реверсну дотацію у бюджет-2025: допомога громадам. Новини Львівщини.

<https://www.ukr.net/news/details/economics/107941032.html>

12. Що таке DREAM і як з ним працювати: алгоритм для громад і областей.

<https://rubryka.com/article/shho-take-dream/>

13. Відбір проєктів, фінансування яких може здійснюватися за кошти державного фонду регіонального розвитку. Міністерство розвитку громад та територій України.

<https://mindev.gov.ua/news/vidbir-proektiv-finansuvannia-iakyykh-mozhe-zdiisniuvatysia-za-koshty-derzhavnoho-fondu-rehionalnoho-rozvytku>

14. ДФРР профінансує 48 проєктів на 1 млрд гривень у 2025 році. DREAM.

<https://dream.gov.ua/ua/news/article-116>

References:

1. Orlova, N. S., Diegtiar, O. A., Kozureva, O. V., Shapovalova, A. M., & Prykazka, S. I. (2019). Financial capacity of territorial communities: european experience and Ukrainian case. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 4(31), 516-526 [in English].

2. Orlova, N., & Kozyrieva, O. (2019). Strategic planning of sustainable development of territorial communities in Ukraine. *Innovations in science: the challenges of our time* (vols. 2), (pp. 257-266). USA Chicago, Illinois: Accent Graphics communications and Publishing [in English].

3. Mirko, N. V. (2025). Upravlinnia rehionalnymy proiektamy staloho rozvytku yak mekhanizm zberezhenia dovkillia Chernihivskoi oblasti [Management of regional sustainable development projects as a mechanism for environmental protection in Chernihiv region]. *Sotsialnyi rozvytok: ekonomiko-pravovi problemy – Social development: economic and legal problems*, 9. Retrieved from <https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel/article/view/395> [in Ukrainian].

4. Orlova, N. S. (2020). *Determinanty rozvytku publichnoho upravlinnia ta administruvannia v Ukraini* [Determinants of the development of public administration in Ukraine]. Kharkiv: VD «Pravo» [in Ukrainian].

5. Chechel, A., Zharova, L., & Śleziak, M. (2025). *Public Administration for Sustainable Development: Mechanisms and Strategies of State and Regional Administration in the Conditions of War and Reconstruction of Ukraine*. Kyiv; Bielsko-Biala (Poland): University of Economics and Humanities [in English].

6. Storonianska, I. Z. (2022). *Vyklyky ta priorityty upravlinnia aktyvamy terytorialnykh hromad v umovakh viiny: naukovo-analitychna dopovid [Challenges and priorities of managing the assets of territorial communities in war conditions: scientific and analytical report]*. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy» [in Ukrainian].

7. Obgruntuvannia antykrizovykh zakhodiv na rivni OTH [Justification of anti-crisis measures at the level of territorial communities]. (n.d.). *repo.btu.kharkiv.ua*. Retrieved from <https://repo.btu.kharkiv.ua/items/5a4714c7-0e27-4273-9f08-8dd87d8c98af> [in Ukrainian].

8. Antykrizove upravlinnia v terytorialnykh hromadakh [Anti-crisis management in territorial communities]. (n.d.). *maup.com.ua/assets*. Retrieved from <https://maup.com.ua/assets/files/kafedra/publ-admin/vibir-magistr/antikrizove-upravlinnya-v-teritorialnih-gromadah.docx> [in Ukrainian].

9. Metodichni rekomendatsii shchodo rozroblennia antykrizovoho planu reahuvannia na vypadok prypynennia hazo-, elektro-, vodopostachannia ta nadannia telekomunikatsiinykh posluh na 2024-2025 rr. u terytorialnii hromadi oblasti: nakaz Vinnytskoi oblasnoi viiskovoi administratsii vid 27 chervnia 2022 r. № 846 [Methodological recommendations for developing an anti-crisis response plan in the event of a cessation of gas, electricity, water supply and provision of telecommunication services in 2024-2025 in the territorial community of the region]. (n.d.). *vin.gov.ua*. Retrieved from <https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/nakazu/2024/06/5/Dodatok-409.doc> [in Ukrainian].

10. Biudzhety hromad v proekti Derzhbiudzhetu-2026 [Community budgets in the draft State Budget-2026]. (n.d.). *auc.org.ua*. Retrieved from <https://auc.org.ua/novyna/byudzhety-gromad-v-proyekti-derzhbyudzhetu-2026> [in Ukrainian].

11. Navishcho povertaty reversnu dotatsiiu u biudzheth-2025: dopomoha hromadam [Why return the reverse subsidy to the 2025 budget: assistance to communities]. (n.d.). *ukr.net*. Retrieved from <https://www.ukr.net/news/details/economics/107941032.html> [in Ukrainian].

12. Shcho take DREAM i yak z nym pratsiuvaty: alhorytm dlia hromad i oblastei [What is DREAM and how to work with it: an algorithm for communities and regions]. (n.d.). *rubryka.com*. Retrieved from <https://rubryka.com/article/shho-take-dream/> [in Ukrainian].

13. Vidbir proektiv, finansuvannia yakykh mozhe zdiisniuvatysia za koshty derzhavnoho fondu rehionalnoho rozvytku [Selection of projects that can be financed from the state regional development fund]. (n.d.). *mindev.gov.ua*. Retrieved from <https://mindev.gov.ua/news/vidbir-proektiv-finansuvannia-iakykh-mozhe-zdiisniuvatysia-za-koshty-derzhavnoho-fondu-rehionalnoho-rozvytku> [in Ukrainian].

14. DFRR profinansuie 48 proektiv na 1 mlrd hryven u 2025 rotsi [SFRD to finance 48 projects worth 1 billion hryvnia in 2025]. (n.d.). *dream.gov.ua*. Retrieved from <https://dream.gov.ua/ua/news/article-116> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 351.86:355(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1213-1224](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1213-1224)

Осипов Дмитро Миколайович доктор філософії, доцент кафедри публічного адміністрування та землеустрою Класичного приватного університету, <https://orcid.org/0000-0002-7132-5991>

ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ЯК ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛУЖІННЯ ДЕРЖАВІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу військової служби як професійної діяльності служіння державі, висвітлює її сутність, цінності, структуру, виклики та перспективи розвитку. Військова професія розглядається не лише як форма праці, а як покликання, що поєднує обов'язок, дисципліну, професіоналізм і моральну відповідальність. Автор досліджує основні характеристики професійного військового, включаючи фізичну та психічну витривалість, здатність приймати складні рішення під тиском, лідерські якості та готовність до самопожертви заради суспільного блага. Висвітлюється роль етичних норм, принципів вірності, чесності та безкорисливого служіння, які формують поведінку військовослужбовця як у межах ієрархії армії, так і у взаємодії з цивільним населенням.

Особлива увага приділяється структурованій підготовці та безперервному професійному розвитку: від базового навчання до спеціалізованих програм, підвищення кваліфікації та академічної освіти в військових навчальних закладах. Професійна кар'єра в армії передбачає чітку систему просування, формування компетентності та лідерства на всіх рівнях. Автор аналізує сучасні виклики, з якими стикаються військові професіонали, включно з асиметричними конфліктами, миротворчими місіями та застосуванням високих технологій, що вимагає інтеграції традиційних навичок з кіберкомпетенціями, управлінням даними та інженерними знаннями.

У статті розглянуто соціальну та гуманітарну роль армії, її участь у міжнародних коаліціях, гуманітарних місіях та реагуванні на надзвичайні ситуації, що підкреслює значення військової професії для стабільності та безпеки суспільства. Висвітлено також переваги та труднощі військової кар'єри: соціальні гарантії, пенсійне забезпечення, можливості освіти й професійного зростання поряд із фізичними, психологічними та сімейними викликами.

Стаття демонструє, що армія як професійна діяльність є складним соціальним інститутом, який формує дисциплінованих, компетентних та етично відповідальних особистостей. Військова служба поєднує патріотизм, професіоналізм і

моральну відповідальність, забезпечує особистісний розвиток і готує фахівців, здатних ефективно діяти в умовах сучасних викликів та геополітичних змін.

Ключові слова: військова служба, інститут, публічна служба; армія, професійний розвиток, держава.

Osipov Dmytro PhD, Associate Professor of the Department of Public Administration and Land Management, Classical Private University, <https://orcid.org/0000-0002-7132-5991>

MILITARY SERVICE AS A PROFESSIONAL ACTIVITY OF SERVICE TO THE STATE

Abstract. The article is devoted to the analysis of military service as a professional activity of service to the state, highlights its essence, values, structure, challenges and prospects for development. The military profession is considered not only as a form of work, but as a vocation that combines duty, discipline, professionalism and moral responsibility. The author examines the main characteristics of a professional military man, including physical and mental endurance, the ability to make difficult decisions under pressure, leadership qualities and readiness for self-sacrifice for the public good. The role of ethical norms, principles of loyalty, honesty and selfless service, which shape the behavior of a serviceman both within the hierarchy of the army and in interaction with the civilian population, is highlighted.

Particular attention is paid to structured training and continuing professional development: from basic training to specialized programs, advanced training and academic education in military educational institutions. A professional career in the army involves a clear system of promotion, the formation of competence and leadership at all levels. The author analyzes contemporary challenges faced by military professionals, including asymmetric conflicts, peacekeeping missions, and the application of high technology, which requires the integration of traditional skills with cyber competencies, data management, and engineering knowledge.

The article examines the social and humanitarian role of the army, its participation in international coalitions, humanitarian missions and emergency response, which emphasizes the importance of the military profession for the stability and security of society. The advantages and difficulties of a military career are also highlighted: social guarantees, pensions, opportunities for education and professional growth, along with physical, psychological and family challenges.

The article demonstrates that the army as a professional activity is a complex social institution that forms disciplined, competent and ethically responsible individuals. Military service combines patriotism, professionalism and moral responsibility, provides personal development and prepares specialists who are able to act effectively in the face of modern challenges and geopolitical changes.

Keywords: military service, institute, public service; army, professional development, state.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України та тривалих безпекових викликів питання військової служби набуває не лише стратегічного, а й глибокого суспільного значення. Військова служба сьогодні постає не просто як виконання конституційного обов'язку громадянина, а як складна професійна діяльність, що потребує високого рівня компетентності, моральної стійкості, відповідальності та готовності до самопожертви в ім'я держави.

Трансформаційні процеси у секторі безпеки й оборони, перехід до стандартів Організації Північноатлантичного договору (НАТО), цифровізація управління військами, зміна характеру сучасних воєн зумовлюють потребу в новому осмисленні військової служби як професії особливого типу – професії служіння державі. Водночас у науковому дискурсі недостатньо системно розкрито специфіку військової служби як окремого виду професійної діяльності, її ціннісні засади, професійні стандарти, соціальні гарантії та механізми формування професійної ідентичності військовослужбовця.

Проблема полягає у необхідності комплексного теоретичного обґрунтування військової служби як професійної діяльності, що поєднує правові, соціальні, психологічні та етичні аспекти служіння державі. Особливої актуальності набуває визначення місця та ролі військовослужбовця в сучасному українському суспільстві, формування позитивного іміджу військової професії, а також удосконалення системи професійної підготовки та соціального забезпечення особового складу.

Таким чином, наукова проблема дослідження полягає в осмисленні військової служби як специфічної професійної діяльності, спрямованої на забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки України, а також у визначенні її сутнісних характеристик, функцій і принципів в умовах сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика військової служби як професійної діяльності служіння державі є предметом дослідження представників різних галузей наукового знання – права, державного управління, соціології, психології, педагогіки та військових наук. У вітчизняній науковій традиції військова служба здебільшого розглядається крізь призму конституційного обов'язку громадян щодо захисту Батьківщини, правового статусу військовослужбовців, а також організаційно-правових засад функціонування сектору безпеки й оборони.

Суттєвий внесок у розробку теоретико-правових засад військової служби зробили такі українські науковці, як О.С. Бодрук та М.Ф. Єжєєв, В.П. Горбулін

та О.В. Литвиненко, А.І. Семенченко, М.В. Сунгуровський та ін. Питання правового регулювання проходження військової служби, соціального та правового захисту військовослужбовців висвітлюються у працях фахівців у галузі військового права та національної безпеки.

У межах військово-педагогічних і психологічних досліджень проблеми професіоналізації військової діяльності, формування морально-психологічної стійкості та лідерських якостей розроблялися, зокрема, такими вченими, як Г. О. Балл, С. Д. Максименко, В. В. Ягунов. Їхні праці заклали підґрунтя для розуміння військової служби як особливого виду професійної діяльності з підвищеними вимогами до особистісних і професійних якостей військово-службовця.

Окремі аспекти функціонування та реформування Збройних Сил України, удосконалення системи управління, впровадження сучасних стандартів підготовки кадрів відповідно до вимог НАТО розглядаються у працях вітчизняних дослідників у сфері воєнної науки та державного управління.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що попри наявність значної кількості праць, питання комплексного осмислення військової служби саме як професійної діяльності служіння державі залишається недостатньо систематизованим. Потребують подальшого дослідження теоретичні засади формування професійної ідентичності військовослужбовця, етичні принципи військового служіння, співвідношення понять «військова служба» і «публічна служба», а також механізми підвищення престижу військової професії в сучасному українському суспільстві.

Мета статті: дослідити сутність та особливості військової служби як професійної діяльності служіння державі.

Виклад основного матеріалу. Військова служба як професія – це значно більше, ніж вид трудової діяльності. Вона уособлює особливе поєднання відданості державі, високої дисципліни та усвідомленого служіння суспільству. Для багатьох обрання військового шляху означає не лише отримання посади чи звання, а прийняття тривалого й відповідального зобов'язання – захищати державу, діяти в інтересах національної безпеки, брати на себе лідерство та відповідальність у складних обставинах.

Розуміння армії як професії передбачає сприйняття її як спеціалізованого виду діяльності, що потребує особливих знань, навичок, етичних стандартів і високого рівня відповідальності. На відміну від більшості цивільних професій, військова служба поєднує особисту готовність до самопожертви з виконанням функцій оборони держави. Саме тому вона ґрунтується на принципах честі, обов'язку та колективної відповідальності [1].

В основі військової професії лежать фундаментальні цінності – вірність, чесність, мужність, гідність і повага. Вони визначають поведінку військовослуж-

бовців як у повсякденній діяльності, так і під час виконання бойових завдань. Етичні норми в армійському середовищі не мають декларативного характеру – вони є обов'язковою умовою довіри всередині військових колективів і запорукою суспільної легітимності збройних сил.

Питання необхідності військової служби та її морально-етичних засад може розглядатися з різних позицій. Водночас очевидним є те, що військова професія має унікальний характер і фактично не має повних аналогів у цивільній сфері. Це зумовлено підвищеним рівнем ризику, особливою відповідальністю та готовністю діяти в умовах небезпеки. Саме специфіка завдань формує особливий світогляд військовослужбовця, систему переконань і цінностей, які стають визначальними в його професійній та особистій ідентичності [2].

Таким чином, військова служба постає як складний соціальний інститут із чітко визначеними завданнями та стратегічними цілями, що пов'язані із забезпеченням безпеки держави та захистом її суверенітету. У межах цього дослідження здійснюється спроба проаналізувати сучасні функції та ціннісні засади військової служби як особливої професійної діяльності служіння державі.

У цьому контексті обов'язок означає свідоме підпорядкування особистих інтересів і прав військовослужбовця інтересам держави та вимогам служби. Військова діяльність належить до тих професій, у яких дисципліна, ієрархія та чітке виконання наказів мають визначальне значення. Водночас ідеться про сферу діяльності з підвищеним рівнем ризику, що постійно супроводжується небезпекою та значним психологічним навантаженням. Такий тиск може викликати страх або розгубленість, тому військовослужбовець повинен мати сформований світогляд і внутрішню стійкість, які дають змогу діяти впевнено й злагоджено навіть у критичних умовах [3].

Виконання наказів ускладнюється можливими сумнівами щодо їх доцільності або особистими переживаннями й амбіціями. Саме тому військовий обов'язок виходить за межі звичайних соціальних установок і набуває особливого морального змісту. Для військовослужбовця обов'язок означає усвідомлення суспільної значущості своєї діяльності та необхідності своєчасного, точного й максимально ефективного виконання поставлених завдань. Відчуття відповідальності перед державою і народом допомагає долати психологічні бар'єри та внутрішні вагання.

Не менш важливою складовою військової професії є професіоналізм. Йдеться не лише про знання статутів чи базових принципів ведення бою, а про здатність працювати з великим обсягом військово-теоретичних і практичних знань, накопичених протягом століть розвитку воєнного мистецтва. Справжній фахівець має не просто володіти інформацією, а вміти застосовувати її адекватно до конкретної ситуації, приймати обґрунтовані рішення та діяти своєчасно. Військова тактика потребує постійного вдосконалення, що дозволяє ефективно протистояти противнику [4].

Отже, експертність військовослужбовця передбачає поєднання знань, практичного досвіду та здатності адаптувати навички до мінливих умов. Професійна підготовка охоплює організацію та забезпечення військ, планування операцій і безпосередню реалізацію бойових дій. Послідовність цих етапів вимагає ґрунтовної підготовки, яка постійно розвивається й удосконалюється. Оскільки реальні умови часто відрізняються від початкових планів, військовий професіонал має демонструвати не лише високий рівень підготовки, а й гнучкість мислення та здатність швидко пристосовуватися до нових викликів.

Усвідомлення суспільної значущості власної діяльності перетворює військову службу з виду зайнятості на справжнє покликання. Саме переконання у важливості своєї місії надає військовому званню особливого змісту. Недарма в наукових підходах інколи проводять паралелі між військовослужбовцем і священнослужителем. Таке порівняння пояснюється, по-перше, глибокою вірою в правильність обраного шляху та стійкістю переконань, а по-друге – наявністю чіткої ієрархічної структури, яка підкреслює розуміння служіння як чогось вищого за звичайну професійну діяльність.

Спільнота людей, об'єднаних покликанням, має вирізнитися не лише високим рівнем фахової підготовки, а й особливою відповідальністю. Як священнослужитель відповідає за духовний стан своєї пастви, так і військовослужбовець несе відповідальність за безпеку суспільства. Військова сила може застосовуватися виключно з метою припинення шкоди, а не її спричинення. Тому ідея покликання тісно пов'язана з моральною відповідальністю – не лише за результат виконання завдання, а й за самі підстави та характер застосування сили [5].

У науковій літературі військову діяльність іноді визначають як «управління насильством», підкреслюючи, що застосування сили має бути раціональним, контрольованим і підпорядкованим чітким правовим та етичним нормам. Ієрархічна система наказів покликана забезпечити таку організацію дій, за якої використання сили спрямоване на мінімізацію жертв. Для армії, що функціонує в умовах демократичного ладу, це набуває особливого значення, адже демократія ґрунтується на пріоритеті прав людини та принципах гуманізму. Саме тому сучасні збройні сили демократичної держави мають поєднувати професійну рішучість із глибокою етичною відповідальністю.

Разом із тим питання морального виправдання застосування сили залишається складним і дискусійним. Армія стикається з реальними загрозами, і в умовах небезпеки використання сили може розглядатися як засіб запобігання ще більшим втратам. У цьому контексті військова етика допускає застосування насильства як крайнього заходу – тоді, коли воно є неминучим для захисту життя та свободи громадян [6].

Отже, призначення армії полягає в забезпеченні безпеки суспільства, навіть якщо це передбачає готовність до силового протистояння. Служіння громаді,

збереження життя та захист держави становлять основу військової місії незалежно від звання чи посади. Етична та колективна відповідальність, дисципліна, згуртованість і високий професіоналізм формують фундамент військового кредо, що передбачає готовність до самопожертви заради спільного блага.

Особливої ваги у військовій професії набувають лідерство та відповідальність. Армійське лідерство значно ширше за звичайне адміністрування чи управління персоналом. Воно передбачає здатність надихати підлеглих, приймати складні рішення в умовах часу й ризику, а також нести відповідальність за життя і безпеку особового складу. Військова система послідовно формує лідерські якості на всіх рівнях – від молодшого складу до вищого офіцерства, що забезпечує згуртованість і боєздатність підрозділів [4].

Однією з характерних рис військової служби є різноманітність напрямів професійної реалізації. Вона не обмежується безпосередньою участю в бойових діях, а охоплює сфери логістики, інженерного забезпечення, медичної допомоги, розвідки, кібербезпеки та інші спеціалізації. Така багатогранність дає змогу кожному військовослужбовцю реалізувати свій потенціал відповідно до здібностей і професійних інтересів.

Важливою складовою інституційного характеру військової служби є системна підготовка й безперервна освіта. Кожен військовий проходить комплексне навчання, що поєднує технічні знання, спеціальні навички та фізичну підготовку. Окрім базового вишколу, передбачено подальше професійне вдосконалення – спеціалізовані курси, підвищення кваліфікації, здобуття нових компетентностей. Такий підхід сприяє формуванню адаптивності та готовності діяти в умовах змінного безпекового середовища.

Кар'єрне зростання у військовій сфері має чітку структуру та зрозумілі критерії. Просування по службі зазвичай залежить від професійних досягнень, досвіду, лідерських якостей і результатів діяльності. Військовослужбовці можуть переходити до складніших посад, очолювати підрозділи або спеціалізуватися в окремих напрямках. Набуті під час служби управлінські навички, дисципліна й досвід ухвалення рішень залишаються цінним ресурсом і після завершення військової кар'єри [4].

Разом із перевагами військова професія передбачає і значні виклики. Вона потребує високої фізичної витривалості та психологічної стійкості. Військовослужбовці можуть діяти в умовах підвищеного напруження, тривалих відряджень і розлуки з родиною. Хоча в армії функціонують механізми підтримки, здатність зберігати самоконтроль і концентрацію є невід'ємною рисою професіонала.

Служба також може ускладнювати баланс між професійним і особистим життям через часті переміщення та змінний графік. Водночас військові

колективи нерідко формують міцні спільноти взаємопідтримки, які стають важливим джерелом моральної опори.

Мотиви обрання військової кар'єри різноманітні: прагнення служити державі, потреба стабільності, бажання професійного розвитку чи набуття унікального досвіду. Проте ключовою ознакою військової служби залишається служіння й готовність до самопожертви. Усвідомлення причетності до забезпечення безпеки країни та захисту суспільства формує глибоке почуття відповідальності й професійної гідності, що є потужним внутрішнім стимулом для кожного військовослужбовця.

Із моменту свого становлення військова служба поєднує виконання обов'язку із наданням певних соціальних гарантій і можливостей для розвитку. Вона передбачає грошове забезпечення, медичне обслуговування, житлові програми та пенсійні механізми. Крім того, військовослужбовці можуть розраховувати на підтримку у здобутті освіти й професійної кваліфікації, що полегшує подальшу інтеграцію у цивільну сферу після завершення служби. Для тих, хто прагне динаміки, нестандартних завдань і професійних випробувань, військова кар'єра відкриває досвід, який складно порівняти з іншими видами діяльності.

У сучасних умовах розвитку технологій та трансформації глобальних загроз військова професія постійно змінюється. Сьогодні від військовослужбовця вимагається не лише належна фізична підготовка, а й володіння знаннями у сфері кібербезпеки, аналітики, роботи з інформаційними системами та сучасними засобами зв'язку. Використання безпілотних технологій, елементів штучного інтелекту й цифрових платформ управління суттєво впливає на характер військових операцій. Це розширює зміст професії та робить її привабливою для молодого покоління, зацікавленого у високотехнологічних напрямках.

Діяльність армії не обмежується національними рамками. Військовослужбовці можуть брати участь у міжнародних операціях, гуманітарних місіях, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Такий досвід вимагає не лише професійної підготовки, а й уміння співпрацювати з представниками інших культур, демонструвати дипломатичність і взаєморозуміння [5].

Для багатьох ветеранів військова служба стає періодом глибокого особистісного становлення. Подолання труднощів формує витривалість, дисциплінованість, відповідальність і здатність працювати в команді. Служба часто допомагає людині вийти за межі власних уявлень про свої можливості, зміцнюючи впевненість у собі та відчуття досягнення.

Особливе значення мають міжособистісні зв'язки, що виникають у військовому середовищі. Спільне виконання складних завдань сприяє формуванню міцних професійних і людських відносин, які нерідко зберігаються на все життя.

Вибір військової професії є відповідальним і непростим рішенням. Він потребує мужності, внутрішньої мотивації та готовності служити суспільству.

Для тих, хто прагне лідерства, розвитку й реального внеску у безпеку держави, військова служба може стати шляхом, що поєднує професійну реалізацію з глибоким особистісним змістом. Незалежно від виконуваних функцій – на передових позиціях чи в забезпечувальних підрозділах – військові фахівці відіграють важливу роль у зміцненні та захисті майбутнього держави [4].

Армія як професія є особливим поєднанням обов'язку, дисципліни та спеціалізованої підготовки, що вирізняє її серед інших видів професійної діяльності. Вона потребує не лише фізичної витривалості й психологічної стійкості, а й глибокої відданості служінню державі та дотриманню високих етичних стандартів. Аналіз військової служби як професії дозволяє краще зрозуміти її організаційну структуру, еволюційний розвиток і вплив на особистість тих, хто обирає цей шлях.

Традиційно армію розглядають як ключовий елемент системи національної безпеки, однак її функції не обмежуються веденням бойових дій. Вона також виконує завдання з підтримання миру, надання гуманітарної допомоги, реагування на кризові ситуації та впровадження технологічних інновацій. Професіоналізація військової служби передбачає системну підготовку, суворе дотримання етичного кодексу та безперервний освітній процес, що відрізняє її від короткострокової чи формальної участі у військових структурах.

Військова професія ґрунтується на чітко визначених цінностях – вірності, чесності, відповідальності та безкорисливому служінні. Ці принципи спрямовують дії військовослужбовців у складних умовах та визначають їхню поведінку як у межах військової ієрархії, так і у взаємодії з цивільним населенням. Особливістю є те, що відданість цим цінностям має бути сталою й послідовною, навіть у ситуаціях підвищеного ризику та моральних випробувань.

Однією з характерних рис армії як професії є структурований підхід до навчання й розвитку. Початкова підготовка формує базові військові компетентності, після чого здійснюється спеціалізація відповідно до обраного напрямку діяльності – бойового, технічного, аналітичного чи забезпечувального. Освітній процес не завершується на початковому етапі: постійне вдосконалення знань і навичок є необхідною умовою відповідності сучасним вимогам і технологічним змінам.

Військові академії та спеціалізовані навчальні заклади відіграють важливу роль у формуванні офіцерського корпусу, розвиваючи стратегічне мислення, управлінські здібності та моральну відповідальність. Підготовка в таких інституціях поєднує професійну майстерність із формуванням характеру та здатності ухвалювати зважені рішення [1].

Наріжним каменем військової професії є етика. Вона охоплює моральні зобов'язання військовослужбовця перед державою, побратимами та цивільним населенням. Етичні принципи закріплюються у правилах застосування сили,

нормах міжнародного гуманітарного права та внутрішніх кодексах поведінки. Саме дотримання цих засад забезпечує легітимність військової діяльності та довіру суспільства до збройних сил.

Сучасні воєнні конфлікти, зокрема асиметричні протистояння та миротворчі операції, суттєво ускладнили етичний вимір військової діяльності. Військово-службовці змушені поєднувати виконання бойових завдань із необхідністю мінімізувати ризики для цивільного населення та неухильно дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права і прав людини. Така подвійна відповідальність актуалізує потребу в ґрунтовній етичній підготовці та дієвих механізмах психологічної й професійної підтримки в межах військової організації [6].

Обрання військової служби як професії передбачає специфічну кар'єрну траєкторію, що відрізняється від більшості цивільних сфер. Просування по службі здебільшого ґрунтується на професійних досягненнях, лідерських якостях і набутій спеціалізації. Додатковими чинниками привабливості є стабільність зайнятості, соціальні гарантії, медичне забезпечення, пенсійні механізми та можливості для освіти, що особливо важливо в умовах економічної нестабільності.

Водночас військова професія пов'язана з істотними труднощами. Тривалі відрядження, зміна місця служби, підвищені фізичні й психологічні навантаження можуть впливати на сімейне та особисте життя. Окремою проблемою є адаптація до цивільного середовища після завершення служби, що зумовлює необхідність комплексних програм підтримки ветеранів [4].

Порівняно з цивільною кар'єрою, військова служба характеризується більш жорсткою ієрархічною структурою та централізованою системою ухвалення рішень. Чіткий ланцюг командування є необхідною умовою оперативної ефективності, хоча водночас може обмежувати індивідуальну автономію. Разом із тим служба відкриває унікальні можливості практичного досвіду – участь у міжнародних місіях, реагування на кризові ситуації, координацію міжвідомчої взаємодії. Такий досвід формує навички стратегічного мислення, лідерства в умовах тиску та міжкультурної комунікації.

Трансформація характеру воєнних дій зумовлює постійну модернізацію військової професії. Упровадження кіберзасобів, безпілотних систем, елементів штучного інтелекту та новітніх інформаційних технологій змінює підходи до планування й проведення операцій. Військові фахівці мають поєднувати традиційні бойові компетентності з технічною грамотністю та здатністю швидко адаптуватися до інновацій. Це підвищує професійні стандарти й підкреслює важливість навчання впродовж усього періоду служби.

Соціальна роль армії також виходить за межі оборони держави. Вона може залучатися до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, підтримки громадського порядку в кризових умовах, допомоги під час стихійних лих чи масштабних

загроз. Ефективність дій у таких обставинах зміцнює довіру суспільства та підтверджує значущість армії і в мирний час.

Сприйняття військової служби в суспільстві залежить від історичного досвіду, політичного контексту та культурних традицій. В одних державах вона асоціюється з честю, престижем і патріотизмом, в інших – може супроводжуватися критичними оцінками, пов'язаними з питаннями мілітаризації або минулими конфліктами. Рівень підтримки ветеранів і характер цивільно-військових відносин безпосередньо впливають на стійкість та авторитет професії.

Перспективи розвитку військової служби пов'язані з розширенням ролі кіберзахисту, космічних компонентів безпеки, автоматизованих систем управління, а також із демографічними змінами й трансформацією очікувань щодо професійної реалізації. Зростає увага до принципів різноманітності та інклюзії як чинників підвищення ефективності й інноваційності.

Таким чином, армія як професія залишається складним і багатовимірним явищем, що поєднує обов'язок, спеціалізовані знання, лідерство та високу етичну відповідальність. Її розвиток відображає ширші суспільні процеси, технологічні зміни та геополітичні виклики, зберігаючи актуальність у сучасному світі.

Висновок. Підсумовуючи, військова служба як професія є унікальним поєднанням обов'язку, дисципліни, професіоналізму та етичної відповідальності. Вона виходить за межі простої роботи, перетворюючись на покликання, що формує світогляд, характер і життєві цінності військовослужбовця. Армія забезпечує не лише професійне навчання та кар'єрне зростання, а й соціальні гарантії, можливості для особистісного розвитку та лідерства, водночас вимагаючи високої фізичної й психологічної витривалості, готовності до самопожертви та відповідальності перед державою й суспільством.

Сучасні виклики, включно з технологічними інноваціями, асиметричними конфліктами та миротворчими операціями, підкреслюють необхідність постійного розвитку компетенцій і етичної підготовки. Військова професія формує людей, здатних діяти у складних, непередбачуваних ситуаціях, поєднуючи традиційні навички з сучасними технологічними та аналітичними компетенціями.

Отже, армія як професійна діяльність служіння державі є складним соціальним інститутом, який поєднує патріотизм, професіоналізм і моральну відповідальність. Вона не лише захищає національні інтереси, а й сприяє формуванню ціннісно орієнтованих, дисциплінованих і компетентних особистостей, для яких служіння державі стає сенсом життя та джерелом особистої та професійної реалізації.

Література:

1. Caforio, G. (1988). The Military Profession: Theories of Change. *Armed Forces and Society* 15(1), 55- 69.
2. Buzan, B., Waever, O., & Wilde, J. de. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner.

3. Walt, S. M. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, 35(2), 211. <https://doi.org/10.2307/2600471>
4. Swain, R. M., & Pierce, A.C. (2017). The profession of an armed officer. *Officer of the Armed Forces* (pp. 15-28). Publishing house of the National Defense University..
5. Sloan, G. (2012). Military doctrine, command philosophy and the generation of fighting power: Genesis and theory. *International Affairs*, 88(2), 243–263. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2012.01069.x>
6. Chandler, D. (2015). Reconceptualizing International Intervention: Statebuilding, ‘Organic Processes’ and the Limits of Causal Knowledge. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 9(1), 70–88. <https://doi.org/10.1080/17502977.2015.1015247>

References:

1. Caforio, G. (1988). The Military Profession: Theories of Change. *Armed Forces and Society* 15(1), 55- 69.
2. Buzan, B., Waever, O., & Wilde, J. de. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner.
3. Walt, S. M. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, 35(2), 211. <https://doi.org/10.2307/2600471>
4. Swain, R. M., & Pierce, A.C. (2017). The profession of an armed officer. *Officer of the Armed Forces* (pp. 15-28). Publishing house of the National Defense University..
5. Sloan, G. (2012). Military doctrine, command philosophy and the generation of fighting power: Genesis and theory. *International Affairs*, 88(2), 243–263. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2012.01069.x>
6. Chandler, D. (2015). Reconceptualizing International Intervention: Statebuilding, ‘Organic Processes’ and the Limits of Causal Knowledge. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 9(1), 70–88. <https://doi.org/10.1080/17502977.2015.1015247>

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 35:69(477):339.923:502.131.1

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1225-1236](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1225-1236)

Пархоменко-Куцевіл Оксана Ігорівна доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі, <https://orcid.org/0000-0002-0758-346X>

РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. У статті здійснений системний аналіз реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури в умовах євроінтеграції як детермінанти забезпечення сталого розвитку територій. З'ясовано, що реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури в умовах євроінтеграції постає системним і багаторівневим процесом, який виходить за межі галузевих перетворень та набуває характеру стратегічної трансформації інституційної моделі врядування. Орієнтація на стандарти та принципи, що застосовуються в Європейський Союз, зумовлює необхідність комплексної модернізації нормативно-правової бази, удосконалення організаційної структури органів публічної влади, запровадження цифрових інструментів управління та підвищення професійної спроможності управлінських кадрів.

Гармонізація законодавства та імплементація європейських регуляторних підходів у сфері містобудування і будівництва сприяють формуванню прозорого, передбачуваного та інвестиційно привабливого середовища. Це, своєю чергою, забезпечує зниження адміністративних бар'єрів, мінімізацію корупційних ризиків і підвищення довіри громадян та бізнесу до інституцій публічної влади. Інституційна трансформація, що супроводжується децентралізацією повноважень і зміцненням спроможності територіальних громад, створює передумови для більш гнучкого та адаптивного управління просторовим розвитком.

Впровадження цифрових технологій, зокрема електронних реєстрів, автоматизованих процедур дозвільної діяльності та геоінформаційних систем, суттєво підвищує якість управлінських рішень завдяки використанню достовірних даних і можливості моніторингу в режимі реального часу. Така цифрова трансформація забезпечує відкритість містобудівної інформації, підсилює механізми громадського контролю та сприяє формуванню нової культури управління, орієнтованої на результат і підзвітність.

Водночас реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури набуває особливого значення в контексті післявоєнної відбудови та необхідності інтегрованого розвитку територій. Забезпечення балансу економічних, соціальних і екологічних інтересів відповідає принципам сталого розвитку, які визначають сучасну парадигму територіальної політики. Інтеграція екологічних стандартів, енергоефективних рішень, інклюзивного просторового планування та інноваційних підходів до управління сприяє формуванню безпечного та конкурентоспроможного середовища проживання.

Реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури в умовах євроінтеграції слід розглядати як ключову детермінанту забезпечення сталого розвитку територій, оскільки саме через ефективні інститути, сучасні управлінські механізми та узгодженість із європейськими стандартами формується спроможність держави і територіальних громад реалізовувати довгострокові стратегії просторового розвитку. Комплексність, послідовність і інституційна сталість реформ визначають їхню результативність і здатність забезпечити якісні трансформації у сфері будівництва та архітектури.

Ключові слова: публічне управління, будівництво, архітектура, реформування, євроінтеграція, сталий розвиток територій.

Parkhomenko-Kutsevil Oksana Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Public Management and Administration of the Hrygoriy Skovoroda University in Pereiaslav, <https://orcid.org/0000-0002-0758-346X>

REFORMING PUBLIC ADMINISTRATION IN CONSTRUCTION AND ARCHITECTURE AMIDST EUROPEAN INTEGRATION AS A DETERMINANT OF SUSTAINABLE TERRITORIAL DEVELOPMENT

Abstract. This article provides a systemic analysis of the reform of public administration within the fields of construction and architecture in the context of European integration, identifying it as a primary determinant for ensuring sustainable territorial development. It is established that the reform of public administration in these sectors is a systemic, multi-level process that transcends sectoral shifts to become a strategic transformation of the institutional governance model. Alignment with European Union standards and principles necessitates a comprehensive modernization of the regulatory framework, the enhancement of the organizational structure of public authorities, the implementation of digital management tools, and the advancement of professional capacity among administrative personnel.

The harmonization of legislation and the implementation of European regulatory approaches in urban planning and construction foster a transparent, predictable, and investment-attractive environment. This, in turn, ensures the reduction of administrative

barriers, the mitigation of corruption risks, and the strengthening of public and business trust in state institutions. Institutional transformation – coupled with the decentralization of powers and the capacity-building of local communities – creates the prerequisites for more flexible and adaptive spatial development management.

The adoption of digital technologies, specifically electronic registries, automated licensing procedures, and Geographic Information Systems (GIS), significantly improves the quality of managerial decision-making through the use of reliable data and real-time monitoring capabilities. Such digital transformation ensures the openness of urban planning information, bolsters public oversight mechanisms, and facilitates a new management culture oriented toward performance and accountability.

Furthermore, reforming public administration in construction and architecture takes on particular significance in the context of post-war reconstruction and the need for integrated territorial development. Balancing economic, social, and environmental interests aligns with the principles of sustainable development that define the modern paradigm of territorial policy. The integration of environmental standards, energy-efficient solutions, inclusive spatial planning, and innovative management approaches contributes to the creation of a safe and competitive living environment.

Ultimately, the reform of public administration in construction and architecture during European integration should be viewed as a key determinant of sustainable territorial development. It is through effective institutions, modern management mechanisms, and alignment with European standards that the state and local communities develop the capacity to implement long-term spatial development strategies. The complexity, consistency, and institutional stability of these reforms dictate their effectiveness and their ability to ensure qualitative transformations in the fields of construction and architecture.

Keywords: public administration, construction, architecture, reform, European integration, sustainable territorial development.

Постановка проблеми. Поглиблення європейської інтеграції України зумовлює необхідність системної трансформації публічного управління у сфері будівництва та архітектури відповідно до стандартів та принципів Європейський Союз. Гармонізація національного законодавства з правом ЄС, імплементація технічних регламентів, екологічних і безпекових норм, а також запровадження сучасних інструментів просторового планування формують нові вимоги до інституційної спроможності органів публічної влади.

Сфера будівництва та архітектури безпосередньо впливає на просторовий розвиток громад, інвестиційну привабливість територій, стан довкілля та якість життя населення. В умовах післявоєнної відбудови, децентралізації та цифровізації управлінських процесів особливого значення набувають прозорість дозвільних процедур, підзвітність регуляторних органів, впровадження електронних сервісів і механізмів громадської участі.

Крім того, реалізація цілей Організація Об'єднаних Націй у межах Порядку денного сталого розвитку до 2030 року вимагає інтеграції екологічних, соціальних та економічних критеріїв у містобудівну політику. Це обумовлює необхідність формування комплексної моделі публічного управління, здатної забезпечити баланс між інтересами держави, територіальних громад, бізнесу та громадянського суспільства.

Отже, реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури постає ключовою передумовою формування стійких, безпечних і конкурентоспроможних територій, узгоджених із європейськими стандартами врядування та принципами сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури в умовах євроінтеграції як детермінанти забезпечення сталого розвитку територій досі залишається недостатньо розробленою в науковій літературі. На сьогоднішній день переважають поодинокі та фрагментарні дослідження, які здебільшого зосереджуються на окремих аспектах управлінських трансформацій, цифровізації процедур, гармонізації законодавства та організаційних реформ, не охоплюючи комплексно питання взаємозв'язку між реформуванням публічного управління та сталим розвитком територій. Зазначені питання аналізують, зокрема, М. Габрель, М. Дурман, О. Лавренікова, О. Марушева, В. Мелко, М. Мельник, О. Рибак, О. Сергієнко, М. Хар, Ю.Чепелевський, В. Шандрик, А. Шевчук, Є. Юрченко, Т. Яровой та ін.

Метою статті є обґрунтування етапів реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури в умовах євроінтеграції як детермінанти забезпечення сталого розвитку територій.

Виклад основного матеріалу. Реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури в контексті євроінтеграції слід розглядати як багатоаспектний процес трансформації державних інституцій, спрямований на приведення національної системи управління у відповідність до європейських стандартів ефективності, прозорості та підзвітності. Європейська інтеграція для України означає не лише політичний вибір, а й поступову адаптацію національного законодавства та адміністративних процедур до вимог Європейський Союз, що охоплює широке коло сфер, включно з публічним управлінням, цифровими сервісами, доступом до адміністративних послуг та розвитком професійної державної служби. У наукових дослідженнях наголошується, що процес реформування публічного управління в Україні повинен реалізовуватися через імплементацію принципів «належного врядування», що включають верховенство права, відкритість, підзвітність, участь громадськості та ефективність управлінських рішень. Це відповідає загальним стандартам управління, які пропагують міжнародні організації та які характерні для системи управління ЄС.

На сьогоднішньому етапі розвитку України, що поєднує виклики післявоєнного відновлення, децентралізації влади та цифровізації суспільних відносин, процес реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури набуває особливої ваги. Це пов'язано з тим, що ефективність просторового планування, регулювання будівництва, видачі дозвільних документів та контролю за дотриманням технічних і екологічних норм безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток територій та якість життя їх мешканців. Стандарти ЄС передбачають не лише формальні зміни у законодавстві, а й запровадження прозорих, цифровізованих процедур, які мінімізують корупційні ризики та підвищують рівень довіри громадян до органів влади. Урядова практика все більше орієнтується на цифрові сервіси та електронне урядування, що також визначається як ключовий напрям реформ у сфері публічного управління, зокрема через проєкт «Дія» та інші електронні інструменти.

Адаптація національної системи публічного управління до стандартів ЄС передбачає гармонізацію нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері державного управління, з положеннями Європейського Союзу. Це включає розроблення та імплементацію законів і підзаконних актів, які відповідають *acquis communautaire*, а також створення механізмів контролю за їх реалізацією. Гармонізація законодавства створює передумови для підвищення ефективності адміністративних процесів, узгодження організаційних процедур та формування єдиних стандартів надання адміністративних послуг, що є невід'ємною складовою «хорошого врядування». Важливою складовою цього процесу є не лише внесення змін до законодавства, але й розвиток професійної компетентності державних службовців через навчання, впровадження сучасних HR-підходів та управління кадрами за принципами заслуг [1].

Для повної реалізації євроінтеграційних вимог у сфері будівництва і архітектури необхідна не лише технічна імплементація норм, але й зміна культури управління – від адміністративно-командного підходу до орієнтації на громадянина, прозорий діалог з бізнесом і громадськістю, а також інтегроване планування діяльності на місцевому та національному рівнях. Ці підходи відповідають сучасним тенденціям «хорошого врядування», які підкреслюють важливість участі різних зацікавлених сторін у процесах прийняття рішень, стратегічному плануванні та оцінці результативності державних політик. Загалом, реформування публічного управління в Україні у контексті євроінтеграції сприяє формуванню більш стабільних, прозорих і ефективних державних інституцій, здатних забезпечити сталий розвиток територій через якісне управління будівельними та архітектурними процесами.

Сфера будівництва та архітектури є однією з ключових у забезпеченні сталого просторового розвитку територій, оскільки її регулювання безпосе-

редньо впливає на формування фізичного середовища, інфраструктурну спроможність, конкурентоспроможність регіонів та якість життя населення. Вітчизняне публічне управління у цій сфері повинно відповідати не лише національним потребам, а й вимогам європейських норм, що включають стандарти безпеки, енергоефективності, екологічної сумісності та інтегрованого просторового планування. Така відповідність сприяє підвищенню інвестиційної привабливості та інтеграції українських регіональних ринків у єдині європейські ланцюги проєктного фінансування та будівництва. Це вимагає модернізації як нормативно-правового регулювання, так і практик управління, зокрема удосконалення процедур видачі дозволів, впровадження електронних сервісів та механізмів громадської участі у плануванні.

Сучасні тенденції у публічному управлінні зосереджують увагу не лише на формальних змінах у правовому регулюванні, а й на глибокій цифровій трансформації державних інституцій, що сприяє підвищенню ефективності, прозорості та результативності управлінських рішень. Цифровізація розглядається як ключовий інструмент модернізації публічного управління, що дозволяє оптимізувати внутрішні процеси, забезпечити доступність даних та послуг для громадян, а також підсилити аналітичні можливості органів влади для стратегічного планування й прийняття рішень на основі даних, а не інтуїції чи традиційної бюрократичної практики. У науковій літературі цифрові технології визначаються як чинник інституційного зрушення, що трансформує взаємодію між державою, громадянами і бізнесом, сприяючи підвищенню прозорості процедур і зменшенню впливу людського фактора в процесах управління [2]. Такі зміни істотно впливають на формування якісної адміністративної практики, зокрема через розвиток електронного урядування та інтеграцію сучасних ІТ-рішень у роботу державних органів.

Стратегічний підхід до розвитку містобудівної політики передбачає не лише планування та реалізацію об'єктів інфраструктури, а й використання передових геоінформаційних технологій для роботи з просторовими даними. Геоінформаційні системи (далі – ГІС) є прикладом таких технологій, що надають можливості інтеграції, аналізу та візуалізації великого обсягу просторової інформації, що є критично важливим для прийняття обґрунтованих рішень щодо використання земель, зонування, мереж інженерної інфраструктури, екологічних і соціальних параметрів розвитку територій [3]. Використання ГІС дозволяє відходити від фрагментарного та часто ізольованого аналізу просторових проблем до інтегрованого підходу, у якому дані з різних джерел поєднуються для отримання цілісної картини розвитку територій і прогнозування наслідків управлінських рішень.

В Україні зокрема вже реалізуються ініціативи, що свідчать про інтеграцію ГІС у систему державного управління плануванням. Так, Міністерство розвитку

громад, територій та інфраструктури розпочало публічне обговорення Концепції оновлення архітектури планувальних документів, де одним із ключових компонентів є створення Геоінформаційної системи регіонального розвитку. Ця система інтегрує державні цифрові реєстри і дозволяє розробляти регіональні та місцеві стратегії розвитку на основі реальних даних, що сприяє не лише плануванню, а й контролю за реалізацією стратегічних документів. Такий підхід відповідає сучасній практиці обґрунтованого, прозорого і підзвітного управління, де основою для прийняття рішень є достовірна інформація з цифрових джерел [3].

Ці технологічні рішення також дозволяють створювати механізми моніторингу реалізації будівельних проєктів у режимі реального часу, що суттєво підвищує рівень прозорості та ефективності державного контролю. Інтеграція ГІС у містобудівну політику дозволяє відстежувати динаміку змін у використанні територій, аналізувати соціально-економічні та екологічні показники, моделювати альтернативні сценарії розвитку та проводити оцінку ризиків ще на етапі проєктування. У міжнародній практиці подібні цифрові рішення використовуються для підтримки стратегічних рішень у сфері розвитку інфраструктури та забезпечення сталого функціонування міст, що включає баланс між економічними, соціальними та екологічними пріоритетами.

Загалом, інтеграція цифрових технологій та геоінформаційних систем у публічне управління містобудівною політикою сприяє трансформації традиційних адміністративних моделей у більш адаптивні, орієнтовані на дані й результативність структури. Такий підхід не тільки підсилює аналітичну спроможність державних органів, а й створює умови для підвищення довіри громадськості до процесів планування та реалізації політик, що є невід'ємною частиною сучасних тенденцій у публічному управлінні.

У реаліях сучасних викликів, таких як післявоєнна відбудова, децентралізація, та необхідність інтеграції міжнародних стандартів, реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури стає детермінантою не лише адміністративного оновлення, а й забезпечення сталого розвитку територій. Такий розвиток передбачає баланс між економічними, соціальними та екологічними параметрами, що відображено в міжнародних документах зі сталого розвитку та інтегрованому управлінні територіями. Зростаюча потреба у підвищенні інституційної спроможності органів публічної влади в цій сфері зумовлена необхідністю реалізації стратегічних планів відбудови, модернізації містобудівної інфраструктури та інтеграції кращих практик з ЄС у національну політику.

Реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури в умовах євроінтеграції як детермінанта забезпечення сталого розвитку територій передбачає послідовну реалізацію кількох взаємопов'язаних етапів, кожний з

яких спрямований на посилення ефективності, прозорості та відповідності стандартам «хорошого врядування». Такий поетапний підхід дозволяє системно трансформувати адміністративну систему, адаптуючи її до сучасних викликів, європейських практик і принципів сталого розвитку.

Першим етапом є аналітико-оцінювальна фаза, у межах якої здійснюється всебічний аналіз чинного стану публічного управління у сфері будівництва та архітектури. Це включає оцінювання нормативно-правової бази, інституційних механізмів, процедурних практик, людських ресурсів і технологічного забезпечення. На цьому етапі важливо не лише виявити слабкі ланки та прогалини, але й порівняти існуючі підходи з кращими практиками Європейський Союз і міжнародними стандартами. Такий порівняльний аналіз створює основу для обґрунтування подальших реформ та визначення пріоритетних напрямів удосконалення. Зокрема, аналіз має охоплювати відповідність національного законодавства до *acquis communautaire* у відповідних сферах регулювання, а також комплексну оцінку процедур надання послуг та дозвільних механізмів з урахуванням принципів прозорості і підзвітності.

Другий етап передбачає розроблення та гармонізацію нормативно-правової бази, спрямовану на усунення законодавчих колізій і приведення національних стандартів у відповідність до європейських директив і регламентів. Ця фаза включає створення нових законів та підзаконних актів, які закріплюють сучасні стандарти будівельної політики, вимоги до просторового планування, екологічні норми, принципи цифровізації адміністративних процедур тощо. Значна увага приділяється також удосконаленню процедур видачі дозволів, введення систем електронного документообігу, автоматизації процесів оцінки відповідності та моніторингу проєктів. Гармонізація законодавства виступає ключовим кроком для створення передумов європейської інтеграції всіх сфер управління, включно з містобудівною.

Третім етапом є інституційна та організаційна трансформація, що передбачає реформування органів публічної влади, відповідальних за реалізацію містобудівної політики. Йдеться про оптимізацію структури, повноважень та функцій центральних та регіональних органів, створення міжвідомчих координаційних механізмів, забезпечення чітких ліній підзвітності та кооперації між адміністративними ланками. Особлива увага приділяється підвищенню професійної спроможності державних службовців та місцевих адміністраторів через впровадження системи безперервного навчання, підготовки за стандартами ЄС і застосування сучасних практик управління персоналом. Це також охоплює зміцнення кадрового потенціалу для роботи з цифровими сервісами, аналітичними інструментами та ПС-технологіями в процесі просторового планування і моніторингу.

Четвертий етап передбачає запровадження сучасних цифрових технологій та інструментів публічного управління, що є важливою умовою підвищення

ефективності й прозорості процесів. Впровадження електронних сервісів, автоматизованих систем управління документами й геоінформаційних систем сприяє оптимізації процедур видачі дозволів, контролю за реалізацією будівельних проєктів, оцінки впливу на довкілля та участі громадськості в процесах прийняття рішень. Використання цифрових технологій дозволяє забезпечити доступ до актуальної інформації в реальному часі, зменшити адміністративні бар'єри та підвищити якість управлінських рішень, базованих на даних.

П'ятий етап пов'язаний із моніторингом і оцінюванням результатів реалізації реформ, що полягає у створенні системи вимірюваних індикаторів ефективності публічного управління, регулярному оцінюванні досягнутих результатів та коригуванні політик на основі отриманих даних. Така система моніторингу має охоплювати якісні і кількісні показники, що відображають прозорість процедур, рівень цифровізації, якість послуг для громадян і бізнесу, а також вплив на соціально-економічний розвиток територій. Запровадження механізмів зворотного зв'язку з громадянами та бізнес-спільнотою сприяє підвищенню довіри до органів влади та більш ефективному врахуванню потреб суспільства.

Завершальним етапом виступає адаптація й сталий розвиток, що передбачає закріплення досягнутих змін у практиці публічного управління, інтеграцію напрацьованих стандартів у повсякденну роботу органів влади й забезпечення їх стійкості у довготерміновій перспективі. Це включає систематичне вдосконалення процесів на основі отриманих результатів моніторингу, інтеграцію нових інструментів, адаптацію до сучасних викликів (екологічних, економічних, демографічних тощо), а також підтримку політик, які сприяють комплексному сталому розвитку територій відповідно до принципів ЄС.

Зазначені етапи утворюють логічно взаємопов'язаний цикл реформ, що спрямований на створення ефективної, прозорої, цифровізованої та стратегічно орієнтованої моделі публічного управління у сфері будівництва та архітектури, здатної забезпечити сталий розвиток територій в умовах євроінтеграції.

Таблиця 1.

Основні етапи реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури в умовах євроінтеграції

Етап реформування	Змістовна характеристика	Ключові інструменти та механізми	Очікуваний вплив на сталий розвиток територій
Аналітико-оцінювальний	Комплексна діагностика чинної системи публічного управління у сфері будівництва та архітектури;	Порівняльно-правовий аналіз (acquis communautaire),	Визначення прогалів і пріоритетів реформ; формування науково обґрунтованої

Етап реформування	Змістовна характеристика	Ключові інструменти та механізми	Очікуваний вплив на сталий розвиток територій
	аналіз нормативно-правової бази, інституційної структури, процедур надання адміністративних послуг; оцінка відповідності стандартам ЄС та принципам «хорошого врядування»	інституційний аудит, SWOT-аналіз, експертні оцінки, стратегічні сесії	стратегії трансформації системи управління
Нормативно-правова гармонізація	Адаптація та модернізація законодавства у сфері містобудування, архітектури та будівництва відповідно до стандартів Європейський Союз; усунення колізій; закріплення цифрових процедур і екологічних стандартів	Розроблення законів і підзаконних актів; імплементація директив ЄС; регуляторна гільйотина; антикорупційна експертиза нормативних актів	Підвищення правової визначеності, прозорості регулювання, зниження корупційних ризиків, формування стабільного інвестиційного середовища
Інституційна трансформація	Оптимізація системи органів публічної влади; розмежування повноважень; посилення координації між центральним і місцевим рівнями; розвиток кадрового потенціалу	Адміністративна реформа; децентралізація повноважень; впровадження HR-менеджменту; підвищення кваліфікації службовців	Зміцнення інституційної спроможності громад; підвищення ефективності управлінських рішень; формування відповідальної моделі врядування
Цифровізація та технологічна модернізація	Інтеграція електронного урядування, автоматизація дозвільних процедур, впровадження геоінформаційних систем (ГІС) у процеси просторового планування та контролю за будівництвом	Електронні реєстри, цифрові платформи, відкриті дані, ГІС-моніторинг, електронний документообіг	Підвищення прозорості, оперативності та обґрунтованості управлінських рішень; мінімізація адміністративних бар'єрів
Моніторинг та оцінювання результативності	Створення системи індикаторів ефективності; оцінювання впливу реформ на соціально-економічний розвиток; коригування політик	КРІ для органів влади; аудит ефективності; механізми громадського контролю; публічна звітність	Забезпечення підзвітності, адаптивності та довгострокової стабільності реформ

Етап реформування	Змістовна характеристика	Ключові інструменти та механізми	Очікуваний вплив на сталий розвиток територій
Інституціоналізація та забезпечення сталості	Закріплення реформованих механізмів у практиці управління; інтеграція принципів сталого розвитку у містобудівну політику; системне оновлення стратегічних документів	Стратегічне планування; інтегровані програми розвитку територій; міжсекторальна координація; механізми державно-приватного партнерства	Формування стійких, безпечних та конкурентоспроможних територій; забезпечення балансу економічних, соціальних і екологічних інтересів

Висновки. Реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури в умовах євроінтеграції постає системним і багаторівневим процесом, який виходить за межі галузевих перетворень та набуває характеру стратегічної трансформації інституційної моделі врядування. Орієнтація на стандарти та принципи, що застосовуються в Європейський Союз, зумовлює необхідність комплексної модернізації нормативно-правової бази, удосконалення організаційної структури органів публічної влади, запровадження цифрових інструментів управління та підвищення професійної спроможності управлінських кадрів.

Гармонізація законодавства та імплементація європейських регуляторних підходів у сфері містобудування і будівництва сприяють формуванню прозорого, передбачуваного та інвестиційно привабливого середовища. Це, своєю чергою, забезпечує зниження адміністративних бар'єрів, мінімізацію корупційних ризиків і підвищення довіри громадян та бізнесу до інституцій публічної влади. Інституційна трансформація, що супроводжується децентралізацією повноважень і зміцненням спроможності територіальних громад, створює передумови для більш гнучкого та адаптивного управління просторовим розвитком.

Впровадження цифрових технологій, зокрема електронних реєстрів, автоматизованих процедур дозвільної діяльності та геоінформаційних систем, суттєво підвищує якість управлінських рішень завдяки використанню достовірних даних і можливості моніторингу в режимі реального часу. Така цифрова трансформація забезпечує відкритість містобудівної інформації, підсилює механізми громадського контролю та сприяє формуванню нової культури управління, орієнтованої на результат і підзвітність.

Водночас реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури набуває особливого значення в контексті післявоєнної відбудови та необхідності інтегрованого розвитку територій. Забезпечення балансу економіч-

них, соціальних і екологічних інтересів відповідає принципам сталого розвитку, які визначають сучасну парадигму територіальної політики. Інтеграція екологічних стандартів, енергоефективних рішень, інклюзивного просторового планування та інноваційних підходів до управління сприяє формуванню безпечного та конкурентоспроможного середовища проживання.

Реформування публічного управління у сфері будівництва та архітектури в умовах євроінтеграції слід розглядати як ключову детермінанту забезпечення сталого розвитку територій, оскільки саме через ефективні інститути, сучасні управлінські механізми та узгодженість із європейськими стандартами формується спроможність держави і територіальних громад реалізовувати довгострокові стратегії просторового розвитку. Комплексність, послідовність і інституційна сталість реформ визначають їхню результативність і здатність забезпечити якісні трансформації у сфері будівництва та архітектури.

Література:

1. Реформа публічного управління та адміністрування – фундаментальний крок до прозорості, підзвітності та ефективної влади – Олександр Корнієнко взяв участь у XXXIII засіданні Координаційної ради з питань реформування державного управління. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/255546.html?utm.com>
2. Петкун С., Мельник І. Сучасні тренди цифрової трансформації публічного управління. *Публічно-управлінські та цифрові практики*. 2025. Випуск 2 (5). DOI: 10.31673/2786-7412.2025.028020
3. Концепт оновлення архітектури планувальних документів: експертне обговорення аналітичної частини. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kontsept-onovlennia-arkhitektury-planuvalnykh-dokumentiv-ekspertne-obhovorennia-analitychnoi-chastyny>

References:

1. Reforma publicznego upravlennia ta administruvannia – fundamentalnyi krok do prozoroï, pidzvitnoi ta efektyvnoi vlady – Oleksandr Korniienko vziav uchast u XXXIII zasidanni Koordynatsiinoï rady z pytan reformuvannia derzhavnoho upravlinnia [Public administration and management reform – a fundamental step towards transparent, accountable and effective government – Oleksandr Kornienko took part in the XXXIII meeting of the Coordination Council on public administration reform]. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/255546.html?utm.com> [in Ukrainian].
2. Petkun, S., & Melnyk, I. (2025), Suchasni trendy tsyfrovoi transformatsii publicznego upravlinnia [Modern trends in digital transformation of public administration]. *Publichno-upravlinski ta tsyfrovi praktyky - Public administration and digital practices*, Vypusk 2 (5), DOI: 10.31673/2786-7412.2025.028020 [in Ukrainian].
3. Kontsept onovlennia arkhitektury planuvalnykh dokumentiv: ekspertne obhovorennia analitychnoi chastyny [The concept of updating the architecture of planning documents: expert discussion of the analytical part]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kontsept-onovlennia-arkhitektury-planuvalnykh-dokumentiv-ekspertne-obhovorennia-analitychnoi-chastyny> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 21.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 304;316:929"316"

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1237-1248](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1237-1248)

Плющик Оксана Валентинівна кандидатка філологічних наук, доцентка, старша наукова співробітниця, відділ теорії та методики біобібліографії, Інститут біографічних досліджень, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-3725-0869>

ВІЗУАЛІЗОВАНІ БІОГРАМИ ГЕРОЇВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У МІСЬКОМУ ПРОСТОРІ ЯК КОНСТРУКТ НАЦІЄТВОРЕННЯ

Анотація. У статті здійснено моніторинг суспільної думки щодо інтеграції війни у приватне й публічне життя містян, у полі контакту яких візуалізовані біографи загиблих героїв російсько-української війни. Оскільки процес націєтворення – це тривалий соціокультурний і політичний розвиток, спрямований на формування свідомої нації, нами структуровано опитувальник з метою виявлення спільної ідентичності та суспільних цінностей українців. Встановлено, що російсько-українська війна стала центральним елементом життя українців: високий відсоток родин, що мають рідних та знайомих у лавах Збройних Сил України, а також досвід трагічних втрат зумовлюють тотальну залученість суспільства до проблем військових, а отже, і країни. Це формує сталий запит на візуалізацію героїв у публічному просторі не лише як державну ініціативу, а як внутрішню потребу громад для колективного пам'ятання й вшанування кожного загиблого.

Аналіз результатів продемонстрував високий рівень готовності респондентів до реорганізації міського середовища. Зафіксовано зміну свідомості громадян, що проявляється у відході від радянської парадигми «безіменних глиб» на користь персоналізованої «живої історії».

Порівняльний аналіз відповідей респондентів двох міст (Київ – Чернівці) засвідчив вікові особливості сприйняття: старше покоління фокусується на статичних формах, тоді як молодь швидше зчитує динамічні та масштабні об'єкти.

Доведено, що візуалізація інформації про захисників виконує три взаємодоповнювальні функції: етичну, прагматичну й ідентифікаційну. Висока кореляція цих показників підтверджує, що «мова» міського простору може сприяти націєтворенню, а зображення й біографи захисників консолідують індивідуальні почуття з патріотизмом, транслуючи ціннісний код нації. Подальші розвідки сприятимуть визначенню ролі перманентних типів візуалізованих біограм у

формуванні цілісного меморіального ландшафту та персоналізації пам'яті в українських містах.

Ключові слова: конструкт націєтворення, візуалізовані біограми, герої російсько-української війни, міський простір, опитування.

Pliushchyk Oksana Valentynivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Senior Researcher, Department of Theory and Methodology of Biobibliography, Institute of Biographical Research, V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-3725-0869>

VISUALIZED BIOGRAMS OF HEROES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN URBAN SPACE AS A CONSTRUCT OF NATION-BUILDING

Abstract. The article monitors public opinion on the integration of war into the private and public lives of city dwellers, in whose field of contact the biographies of fallen heroes of the Russian-Ukrainian war are visualized. Since the process of nation-building is a long-term sociocultural and political development aimed at forming a conscious nation, we have structured a questionnaire to identify the common identity and social values of Ukrainians. It has been established that the Russian-Ukrainian war has become a central element in the lives of Ukrainians: a high percentage of families have relatives and acquaintances in the Armed Forces of Ukraine, and the experience of tragic losses has led to the total involvement of society in the problems of the military and of the country. This creates a constant demand for the visualization of heroes in public space, not only as a state initiative, but also as an internal need of communities for collective remembrance and honoring of each victim.

The analysis of the results showed a high level of readiness among respondents to reorganize the urban environment. A change in citizens' consciousness has been recorded, manifested in a departure from the Soviet paradigm of “nameless depths” in favor of personalized “living history.”

A comparative analysis of the responses of respondents from two cities (Kyiv and Chernivtsi) revealed age-related differences in perception: the older generation focuses on static forms, while young people are more likely to read dynamic and large-scale objects.

It has been proven that visualizing information about defenders performs three complementary functions: ethical, pragmatic, and identificational. The high correlation of these indicators confirms that the “language” of urban space can contribute to nation-building, and images and biograms of defenders consolidate individual feelings with patriotism, transmitting the value code of the nation. Further research will help determine the role of permanent types of visualised biograms in shaping a holistic memorial landscape and personalising memory in Ukrainian cities.

Keywords: nation-building construct, visualised biograms, heroes of the Russian-Ukrainian war, urban space, survey.

Люди творять історію лише тоді, коли мають цілі
Сідні Хук

Постановка проблеми.

Глобальні зміни в країні не відбуваються одномоментно. Вони поступово, з несподіваним, але невідворотним виходом /входом, який вже неможливо зупинити, рухаються на інший рівень розвитку в пошуку варіантів і варіацій. Україна з 1991 року повільно набирала обертів у своїй незалежності, але на сучасному етапі всі її системи в умовах російсько-української війни знаходяться на новому щаблі – вони в постійному русі, а результати відповідних процесів набудуть якіснішого оцінювання тільки по завершенню війни й навіть пізніше. І хоча наша країна не стала першою точкою «відриву» від панування Росії в багатьох сферах життя, але вона за останні роки, за час повномасштабного вторгнення, створила ланцюгову реакцію (важливо, що вона відбулася!) для більшості розвинених країн у відповідь на російську агресію – накопичені виклики розв'язуються/затягуються, а інколи й детонують у вибухи (як фізичні, на жаль, так і іншого гатунку).

Так на території нашої Батьківщини активно продовжується націоналізація назв вулиць, площ тощо; заглиблюючись у біографії видатних осіб, постають питання щодо присутності їх імен і спадщини (у будь-якому вигляді) на території України, а на сторінках Інтернету й досі точаться дискусії та суперечки щодо здобутків і творчості авторів, яких необхідно вилучати не тільки зі шкільних програм – нині відбувається багато інших подібних дій і процесів: українська національно-культурна самоідентифікація виступає проти загальноросійського імперського авторитету, а ми в постійному русі у розвитку власної нації.

Українська держава протягом свого існування залучала різноманітні інструменти для власного розвитку (зокрема основний засіб комунікації (мову); через представників еліти, духовництва й релігії; за допомоги культурно-політичних чинників тощо). Під час катастроф, особливо глобальних за масштабами – воєн – цінність людського життя зростає, але воно зазнає не тільки фізичних «руйнувань», а й психічних, соціальних тощо – і це обов'язково призведе до змін у людській свідомості. Можна ствердно сказати, що повномасштабне вторгнення сприяло «розпаковці» національної ідентифікації: хтось позбувся її, відсторонившись від особистих/загальнодержавних питань (абстрагувавшись, приміром, від війни, і вдавшись до брехні, втечі, корупції та ін.), а хтось змінив погляд на державну мову, співвітчизників, країну, соціальні проблеми, політику тощо, консолідуючись у свідомо національну спільноту. За словами Гаральда Біндера,

фахівця з історії Східної Європи й, зокрема, України, «Націєтворення описує історичний процес, під час якого соціальна, часто розкидана у просторі, група перетворюється у гомогенізовану, певну себе та своєї історії націю» [1, с.190].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема націєтворення далеко не нова у вітчизняній науці – вона постійно на пульсі досліджень, які набувають різних поглядів і міждисциплінарних вирішень у залежності від обраних теоретико-методологічних підходів, зокрема, його навіть часто вживають поруч з поняттям «державотворення», що є традиційним для української політичної культури. Окрім авторів класичних праць про націю та її розвиток (як-от Бенедикта Андерсона, Пітера Альтера, Роджерса Брубейкера, Ентоні Сміта та ін.) варто назвати вітчизняних науковців: Ярославу Верменич, Вікторію Венгерську, Ярослава Грицака, Георгія Касьянова, Наталію Кочан, Наталію Кривду, Валерія Смолія, Романа Шпорлюка, Оксану Яремчук та ін. У багатьох працях піднімається питання імперськості й колоніалізму в усіх сферах життя та їхнього подолання, а нині важливі й розвідки, що досліджують життя в країні під час воєнного стану, розвиток подій у російсько-українській війні, колективну пам'ять і травму тощо та їхній вплив на становлення нації. Наразі при теоретичному й практичному осмисленні шляхів побудови в демократичному суспільстві національної держави важливою є громадська думка щодо багатьох питань. Зокрема ми зацікавилися, чи можуть візуалізовані об'єкти комеморації міського простору бути задіяними в націєтворчих процесах. Дослідження їхнього впливу на свідомість громадян є критично важливим для розуміння сучасного вітчизняного націєтворення, особливо – для сприйняття різними поколіннями й мешканцями різних міст.

Мета дослідження полягає в моніторингу суспільної думки щодо представлення загиблих героїв російсько-української війни та їх біографій у міському просторі як одного з інструментів націєтворчого процесу.

Для її досягнення нами поставлені завдання дослідження: створити анкету з питаннями щодо візуалізованих практик у межах міського простору; здійснити опитування серед людей різного (свідомого) віку на предмет необхідності/зайвості представлення в міському просторі візуальних біограм захисників України; надати остаточні результати моніторингу з його поточним аналізом і висновками щодо впливу візуалізованих біограм на націєтворчі процеси.

Для вирішення поставлених завдань нами застосовано методи: *системний* метод дозволив проаналізувати міський простір як складну систему, що може трансформуватися відповідно до запитів містян і влади. *Соціально-комунікативний* метод допоміг створити опитувальник та узагальнити отримані результати відповідей. *Аналітичний* метод сприяв аналізу й структуруванню підсумків опитування у висновки.

Виклад основного матеріалу. Україна нині продовжує проходити через фундаментальну кризу, яка переважає все: від економіки, політики до

культури й мистецтва. Подібні тектонічні зсуви неминуче змінюють і індивідуумів, які еволюціонують пліч-о-пліч із суспільством, переглядаючи власні цінності, формуючи власну національну ідентичність. За словами культуролога Олександра Гриценка, висловленими ще на восьмому році незалежності України, країна «...переживає стадію глибокої трансформаційної кризи, яка охопила не лише її економіку та політичну систему, а й культуру як увесь спосіб життя, разом із системою цінностей та особистісних і суспільних орієнтирів» [2, с.10].

Можна впевнено сказати, що соціум змінюється під впливом масштабних катаклізмів, серед яких війна – найпотужніша і причина, і наслідок у формуванні нації. Зокрема такі процеси відбуваються і через простір міста – «міський текст» «пишеться» різними візуальними способами. За словами Г. Біндера, «Насправді успіхи нерідко є помітнішими у місцевих деталях, ніж на рівні державної політики, якою насамперед створюється певний імідж» [1, с. 195], а отже, впровадження в міський простір «невеликих кроків» поступово формує національно свідомих громадян. Дослідниця Наталія Кривда стверджує: «Спрямована в єдиному напрямку соціально-політична, економічна і культурна активність усіх верств населення визначалась як підґрунтя сталості суспільства, розвитку і добробуту нації» [3, с. 23].

Процес «невеликих кроків» потребує конкретних каналів комунікації з громадою. У нашому дослідженні ми їх розглянули через сприйняття мілітарного простору міст співвітчизниками, їхньої залученості до проблем військовиків і потреби візуалізації комеморативних і меморіальних практик. Результати опитування продемонстрували, як ці напрямки «комунікують» із суспільством і як вони ефективно «олюднюють» образ героя-захисника для сучасного містянина, сприяючи консолідованості нації.

Опитувальник структуровано в чотири блоки, де в першому міститься загальна інформація про респондентів (вік, стать, освіта, місце проживання); у другому – запитання щодо військових у наближеному колі, потребі зображень захисників/захисниць у міському просторі та ставленню до них; відповідно, третій і четвертий – із запитаннями про мурали й меморіальні дошки в міському просторі. Для вирішення поставленої мети ми опрацьовували тільки перші два блоки. Нами отримано відповіді від 355 респондентів, де найбільший відсоток за віком у 18–24 роки (132 особи (37,2%)) і 45–59 років (84 особи (23,7%)); решта відсотків розподілена між іншими віковими межами: 13,5 % (35–44 роки), 11,5 % (до 18 років), 7,3 % (25–34 роки), 6,8 % (старші 60-ти).

Відповіді на питання щодо військовослужбовців у колі родини і знайомих розподілилися таким чином:

✓ у родині є військовослужбовці, які служать/служили: «так» – 262 особи (73,8%), ні – 93 (26,2%);

✓ у колі родини є загиблі захисники/захисниці: «так» – 68 особи (19,2%), «ні» – 287 (80,8%);

✓ у колі знайомих є загиблі захисники/захисниці: «так» – 310 особи (87,3%), «ні» – 45 (12,7%).

Отже, дані опитування показали, що більше 70% сімей (а це майже троє респондентів з чотирьох опитаних) мають безпосередній зв'язок зі Збройними Силами України через рідних, а інформація про загиблих знайомих (87,3%) підтверджує, що проблеми фронту (забезпечення, ротації, поранення, відновлення, психологічна підтримка тощо) відчуються більшістю населення як власні проблеми – військова служба і її наративи стали не тільки центральним елементом родинної ідентичності, а й усієї нації. Високий відсоток тих, хто служить/служив, свідчить про те, що досвід очікування, психологічний стан (тривога, страх, сум тощо), допомога в облаштуванні військового побуту й служби (донатять як рідні, знайомі, так і незнайомі) є домінуючим емоційним фоном у країні для більшості.

Кілька питань щодо ставлення громадян до присутності зображень захисників у міському просторі засвідчили те, що 246 осіб (69,3%) цілком позитивно ставляться до візуалізованих зображень і біограм загиблих у міському просторі, 76 (21,4%) – скоріше позитивно; а нейтрально, скоріше негативно й негативно – 33 особи (9,3%). Ці дані свідчать про те, як українці балансують між бажанням віддати шану героям, питанням довготривалої пам'яті й ретравматизації. І цьому підтвердження – відповіді на два наступних питання: «Чи хотіли б Ви бачити зображення загиблого/загиблої в просторі населеного пункту незалежно від відповідей на попередні питання» (про загиблих у родині й серед знайомих – *О.П.*), де «так» – 73%, «не знаю» – 21,1%, «ні» – 3,7%, «інше» – 2,3%. Серед тих, хто втратив рідних (а це 68 осіб) є 5 осіб, які проголосили «ні», а 12 – «не знаю». Це питання показало, як впливає особиста втрата на готовність бачити обличчя та біограми героїв на вулицях міст, і відповіді, як бачимо, не такі й уже однозначні.

На питання щодо частотності зображень захисників у просторі населеного пункту (мурали, білборди, пам'ятники, меморіальні дошки тощо) отримано такі відповіді:

✓ 164 особи (46,2%) часто в ландшафті міста помічають візуалізовані зображення захисників;

✓ 88 осіб (24,8%) – іноді зустрічають;

✓ 65 осіб (18,3%) – дуже часто;

✓ 33 особи (9,3%) – нечасто;

✓ 4 особи (1,1%) – ніколи;

✓ 1 особа (0,3%) – не звертає уваги.

Це питання про об'єктивну реальність і його показник допомагає зрозуміти, чи не виникає ефект «звикання»: за великої кількості зображень вони можуть ставати «фоновим шумом», що заважає викликати як реакцію, так і емоцію; за малої – це може свідчити про недостатню увагу громади до вшанування пам'яті. Проблема в тому, що вважати «багато», а що «мало», особливо у порівнянні з містами обласними/районними/мегаполісами.

Показник в цьому питанні «часто» і «дуже часто» сумарно становить 64,5% (більше половини опитаних). Це може означати, що для двох третин населення образ захисника став щоденним візуальним супутником, а герої не тільки «перебувають» на цвинтарях чи в музеях – вони інтегровані в щоденні маршрути до роботи, магазинів, місць відпочинку тощо, що створює ефект їхньої постійної присутності в житті цивільних. Низькі відсотки присутності осіб, які ніколи в міському просторі не бачили візуалізовані біограми/не звертають уваги свідчить про неможливість уникнення подібних процесів, а отже, подібні зображення є все-таки ефективними з точки зору візуального контакту.

Сумарно за показниками «іноді» і «нечасто» зустрічають зображення 34,1% респондентів, що може вказувати і на територіальну нерівномірність, і на неувважність (бо не цікаво і тому без фокусування погляду) та ін.

Отже, це питання продемонструвало, що для більшості громадян споглядання візуалізованих біограм є регулярним досвідом. Висока частота контактів з ними засвідчує те, що цей процес сприяє конструюванню націєтворчих наративів, які зі стадії різноманітних акцій (як перманентних, так і ситуативних) формують цілісний меморіальний ландшафт і водночас – пам'яттєвий колективний простір.

У межах цього питання ми порівняли показники по м. Києву (найбільша кількість респондентів), і об'єднали відповіді за кількома віковими категоріями, створивши дві: перша – до 35 років, друга – вік 35–60 і старші.

Табл. 1

Київ	кількість загальна	іноді	нечасто	часто	дуже часто
18–34 рр.	28 осіб	39%	7%	47%	7%
35 – і старші	79 осіб	27%	15%	41%	17%

Однаковий показник у відповідях «часто» означає, що міське середовище постійно підтримує зв'язок із реальністю війни, а Київ став простором активної комеморації. Зокрема покоління 35+ фіксує присутність захисників у місті інтенсивніше: 17% бачать їх «дуже часто», що майже вдвічі перевищує показник серед молоді (7%), а дані «часто» майже врівноважені (41% і 47%). Для порівняння з киянами ми обрали респондентів м. Чернівці, але тільки першої об'єднаної категорії (як зазначалося вище, що це студенти), оскільки друга

представлена дуже маленьким відсотком, який не відображатиме точну інформацію.

Табл. 2

Чернівці	кількість загальна	не звертаю уваги	іноді	нечасто	часто	дуже часто
18–34 рр.	67	2%	25%	3%	46%	24%

І, як бачимо, майже співпадають дані (з невеликим відсотком відхилення): «часто» – у межах кількості киян двох груп і чернівчан (41% – 47% – 46%); «нечасто» – першої групи обох міст (7% і 3%), «іноді» – другої групи киян і першої – чернівчан (27% і 25%); показник «дуже часто» виходить за рамки даних від інформантів обох міст усіх груп (7% – 17% – 24%), «не звертаю уваги» (2%) – наявний тільки у студентів-чернівчан. Ці критерії можуть вказувати на різницю у маршрутах пересування або на різні психологічні фільтри сприйняття: старше покоління частіше звертає увагу на меморіальні дошки та пам'ятники, які є більш традиційними формами вшанування, а молодь, яка активно рухається містом, імовірно, гостріше реагує на нові візуальні об'єкти (великий розмір об'єктів, цифрові й сенсорні екрани тощо).

А от результати опитування щодо формату представлення візуалізованих біограм у міському просторі нами отримано такі (можна було обирати кілька варіантів):

- ✓ 77,5% (275 осіб) зазначили, що Стіни Пам'яті найкраща пропозиція для представлення в міському просторі загиблих захисників;
- ✓ 75,2% (267 осіб) – висловилися за меморіальні дошки (як бачимо, з невеликим відривом від попередньої пропозиції);
- ✓ 50,7% (180 осіб) – підтримали виставки фотографій;
- ✓ 44,8% (159 осіб) – проголосували за мурали;
- ✓ 26,2% (93 особи) і 25,9% (92 особи) – відповідно, за пам'ятники й білборди.

Решта опитаних (по 1 особі чотири позиції, що становить 0,3% опитаних) висловили інші пропозиції, які суттєво не змінюють загальну картину опитування. Отже, вибір респондентів свідчить про те, що епоха безіменних гранітних глибок невинно минає, а на зміну їй приходить «жива історія» з обличчями й біографіями. Формат Стін Пам'яті і меморіальних дошок, які назавжди маркують простір (за довговічністю), сприймають як колективний літопис, де кожен захисник – це окрема сторінка, а не загальний символ. Майже однаковий показник виставок світлин з біограмами й мурали засвідчують, що громада хоче бачити реальні фото, і підтверджує запит як на документальну правдивість, так і на мистецькі практики. Найнижчий показник (пам'ятники і

білборди) засвідчує те, що перші найчастіше асоціюються з радянським минулим або ж офіційною монументальністю, що часто сприймається відсторонено і занадто пафосно у глорифікації, а другі – як тимчасова зовнішня реклама, що не повинна розповсюджуватися на такі серйозні речі як пам'ять про героїв-захисників, оскільки в свідомості громадян білборд – комерційне оголошення, а не практика комеморації.

Кілька питань стосувалися ставлення громадян до вуличних акцій щодо вшанування пам'яті загиблих захисників і формату їхнього зображення: вони яскраво показують, чи сприймають люди візуальні образи військовиків як джерело підтримки й національної гордості, чи, можливо, відчують від них додатковий тиск і психологічну травму. Можна сказати, що таке сприйняття є базовим маркером того, наскільки органічно військовий контекст вписується в цивільне життя міст під час воєнного стану. Так у прагненні визначити ставлення учасників опитування до вуличних акцій щодо комеморації (а мова йшла про стихійні облаштування (наприклад, розміщення прапорців, знамен, світлин, короткої інформації та ін.), разові акції, стенди, банери, білборди тощо) нами отримані такі відповіді:

✓ 82,3% (292 особи) відповіли, що подібні заходи дуже потрібні для міста і будь-якого містечка, оскільки локальна пам'ять формує національну – вибір подібних маркерів свідчить про розуміння того, що одна спільна історія складається з тисяч маленьких у конкретних дворах, скверах і площах.

✓ 20,3% (72 особи) акцентували на нагальній потребі міст і містечок у подібних заходах, а безпосередніми їхніми учасниками були 9,6% (34 особи), що говорить про перехід від пасивного споглядання до активної дії, і тепер стихійні меморіали сприймаються не як хаотично-безладні, а як народний пантеон, як спосіб легітимізувати власний біль у публічному просторі.

✓ 3,1% (11 осіб) висловилися про зайвість подібних дій і по 1,4% (10 осіб) висловили пропозицію про короткий термін облаштування цих заходів, оскільки подібні кроки не укріплюють пам'ять, а дратують мешканців/заважають перехожим.

Решта відповідей не перевищувало 1–2 особи (0,3–0,6%, усього – 21 особа): у них респонденти висловлювали власну думку, наприклад, щодо потреби співпраці держави й громади; облаштування в зручних місцях; виділенні тільки одного дня для подібних акцій; а були такі, які не знали, що відповісти. Отже, це питання – вказівник на те, що більшість громадян готові жертвувати комфортом пересування чи естетикою міста заради збереження пам'яті – соціальна повага до подвигу захисників повністю нівелює подібні незручності. Відповіді на кілька питань дають чітко зрозуміти: суспільство «диктує» запит на консолідацію й комеморацію, яка є значно важливішою за естетичну довершеність міського середовища і часто випереджає офіційні інституції. Тимчасові заходи/акції

сприймаються як «місця пам'яті», а не просто «візуальний шум», а участь у них є формою як індивідуальної, так і колективної терапії, певним способом проживання горя.

Наступні три питання анкети мали б відобразити роль візуальних біограм в міському просторі за принципом розширення впливу в конструюванні націєтворчих наративів: від вшанування (індивідуальна і колективна пам'ять, вдячність за захист від ворога) через виховання (соціалізація громади, героїзація вчинків загиблих та передача їхнього досвіду) до формування національної ідентичності (усвідомлення кожного частиною великої спільноти в консолідації зусиль опору (як військовиків, так і цивільних)). Так на питання, чи сприяють візуальні зображення вшануванню пам'яті захисників отримано відповіді: «так, безумовно сприяють» – 236 осіб (66,5%), «скоріше сприяють» – 76 осіб (21,4%), «важко сказати» – 36 осіб (10,1%), «скоріше не сприяють» – 4 особи (1,1%), 1 особа (0,3%) була незадоволена їхнім виглядом для цієї мети, 1 особа (0,3%) проігнорувала питання, 1 особа (0,3%) відповіла, як мама загиблого сина і дружина військового, «що подібні зображення здебільшого хвилюють сім'ї загиблих і військових. Тих, кого війна не доторкнулась, здебільшого дратуються від банерів, дописів, хвилини мовчання».

На питання щодо важливості зображень у публічному просторі як елемента патріотичного виховання відповіді респондентів розподілилися за такими показниками: «так, безумовно» – 233 особи (65,6%), «скоріше так» – 83 особи (23,4%), «важко сказати» – 29 осіб (8,2%), «скоріше ні» – 8 осіб (2,3%), категорично «ні» – 2 особи (0,5%). Прикметно, що одна з відповідей «ні» належить дівчині до 18 років, яка і «нейтрально» ставиться до присутності зображень у міському просторі, і, власне, не знає, чи хотіла б взагалі бачити обличчя загиблих у ландшафті міста. Є кілька трактувань подібних відповідей (а їх досить малий відсоток і важливо, що вони щирі): або це свідчить про психологічне відсторонення молодшого покоління від травматичного контенту з метою вберегти власну психологічну стабільність, уникаючи прямого емоційного контакту з трагедією (як випадок індиферентності серед молоді), або сприйняття візуальних біограм взагалі як чужорідного елемента, що є сигналом про неефективність таких методів впливу і пошуку нових, менш прямолінійних форм комунікації з містянами.

Цікаво, що відповідь від цієї респондентки на питання щодо важливості зображень у публічному просторі для формування національної ідентичності, входить у п'ятірку відповідей «скоріше ні» (1,4%). Голоси інших респондентів розподілилися таким чином: «так, безумовно» – 229 особи (64,5%), «скоріше так» – 84 особи (23,7%), «важко сказати» – 34 осіб (9,6%), категорично «ні» – 3 особи (0,8%). Для інформативнішого сприйняття цих питань нами сформовано таблицю 3:

Табл. 3

<i>Питання про зображення в міському просторі</i>	так, безумовно	скоріше так	важко сказати	скоріше ні	інше/ні
<i>чи сприяють зображення вшануванню пам'яті захисників</i>	66,5%	21,4%	10,1%	1,1%	0,9%
<i>чи зображення є важливим елементом патріотичного виховання</i>	65,6%	23,4%	8,2%	2,3%	0,5%
<i>чи зображення є важливим елементом формування національної ідентичності</i>	64,5%	23,7%	9,6%	1,4%	0,8%

Отже, емпіричні дані підтверджують, що візуалізовані біограми захисників у міському просторі утворюють тривимірний націєтворчий наратив: вони задовольняють етичний запит на вшанування; виконують прагматичну роль у патріотичному вихованні; стають інструментом самоідентифікації і національної ідентифікації громадян. Така висока кореляція відповідей свідчить про те, що міський простір став одним із головних інструментів, який транслює українську ідентичність у націєтворенні громадян.

Висновки. Ми проаналізували відповіді на низку питань щодо зображень і візуалізованих біограм героїв – загиблих захисників України – з метою з'ясувати, як вони конструюють націєтворчі наративи в міському просторі. Встановлено, що російсько-українська війна стала центральним елементом життя українців, оскільки високий відсоток сімей мають і рідних, і знайомих, які служать у Збройних Силах України, дещо менший відсоток – зазнали трагічної втрати. Це може означати тотальну залученість суспільства до проблем фронту і його сталий запит на візуалізацію героїв у публічному просторі як внутрішню проблему громад і індивідуальні потреби родин загиблих насамперед для колективного пам'ятання. Результати опитування продемонстрували, що суспільство має достатньо високий рівень готовності до реорганізації міського середовища з метою комеморації та меморіалізації загиблих захисників України.

Нами виявлено зміну свідомості громадян різного віку, що проявляється у схвальному прийнятті рішення відходу від радянської парадигми «безіменних глиб» до персоналізованої пам'яті. Серед проаналізованих форматів найвищу підтримку мають Стіни Пам'яті (77,5%) і меморіальні дошки (75,2%), які дозволяють репрезентувати коротку біографію (біограму) конкретної людини. Натомість класичні пам'ятники і комерційні форми (білборди) сприймаються як застарілі або невідповідні глибині трагедії.

Порівняльний аналіз (Київ/Чернівці) засвідчив різницю в сприйнятті подібних зображень: старше покоління фокусується на статичних формах (дошках і пам'ятниках), тоді як молодь швидше зчитує динамічні й масштабні об'єкти

(мурали, сенсорні екрани). Окремі випадки нейтрального ставлення серед молоді до 18 років вказують на ризики ретравматизації та потребу в пошуку більш делікатних, сучасних форм комеморації для охоплення всіх верств населення.

Визначили, що візуалізація інформації про захисників у міському просторі виконує три взаємодоповнювальні функції: етичну (вшанування пам'яті, меморіалізація загиблих), прагматичну (патріотичне виховання), ідентифікаційну (формування індивідуальної і національної ідентичності). Висока кореляція цих показників доводить, що ландшафт міського простору є одним із важливих напрямків у процесі конструювання націєтворчості громадян нашої країни, а образи захисників в ньому та їхні біограми консолідують індивідуальні почуття з патріотизмом, несучи в собі ціннісний код нації. Наступне дослідження (подальше статистичне опрацювання результатів опитування), передбачаємо, продемонструє необхідність поглиблення інтеграції в міський простір перманентних типів візуальних біограм (а саме: мурали й меморіальні дошки) та сприятиме визначенню їхньої ролі у формуванні меморіального ландшафту українських міст і персоналізації пам'яті.

Література:

1. Біндер Г. Місто, урбанізація та націєтворення в Україні. *Україна. Процеси націєтворення* / Упор. Андреас Каппелер; пер.з нім. Київ : К.І.С., 2011. С. 182–195.
2. Гриценко О. Передмова. *Герої та знаменитості в українській культурі*. Київ : УЦКД, 1999. 352 с. С. 4–10.
3. Кривда Н.Ю. Концепції становлення нації у зв'язку з концепціями культуротворення. *Мультиверсум. Філософський альманах* : зб. наук. пр. Київ, 2009. Вип. 80. С. 20–32.

References:

1. Binder, H. (2011). Misto, urbanizatsiia ta natsiietvorennia v Ukraini [City, urbanization and nation-building in Ukraine]. In A. Kappeler (Ed.), *Ukraina. Protsesy natsiotvorennia* [Ukraine. Processes of nation-building]. Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].
2. Hrytsenko, O. (1999). Peredmova [Foreword]. In *Heroi ta znamenytosti v ukrainskii kulturi* [Heroes and celebrities in Ukrainian culture]. UTsKD [in Ukrainian].
3. Kryvda N.Yu. (2009). Kontseptsii stanovlennia natsii u zv'iazku z kontseptsiiamy kulturotvorennia [Concepts of nation formation in connection with concepts of culture creation]. *Multyversum. Filosofskiy almanakh* [Multiverse. Philosophical Almanac] : Zb. nauk. pr. Kyiv, [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 327.8:316.7

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1249-1263](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1249-1263)

Полтораков Олексій Юрійович кандидат політичних наук, старший дослідник, викладач кафедри інформаційної боротьби, Інститут стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0003-2418-0969>

Рахімов Володимир Володимирович доктор філософії, заступник начальника, Інститут стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-9868-986X>

«СТРАТЕГІЧНА КУЛЬТУРА» ЯК ПЕРСПЕКТИВНЕ ПРЕДМЕТНЕ ПОЛЕ БЕЗПЕКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню феномену «стратегічної культури» як наукового поняття в контексті його дефініційного виміру та місця у сучасному безпекознавстві. Актуальність дослідження зумовлена як загостренням глобальних безпекових викликів – передусім широкомасштабною збройною агресією Росії проти України, – так і нагальною потребою критичного й синтетичного введення перспективних теоретичних розробок у вітчизняний науково-аналітичний дискурс.

На основі систематичного аналізу провідних зарубіжних і вітчизняних джерел, у тому числі фундаментальної колективної монографії Routledge Handbook of Strategic Culture (2024), досліджено генезу терміну «стратегічна культура» з моменту його введення Дж. Снайдером у 1977 р. та простежено еволюцію концептуального наповнення від першого до четвертого покоління дослідницьких шкіл. Виявлено та систематизовано ключові методологічні «вузли протиріч» концепції: протистояння ідеаційного та поведінкового вимірів, монолітності та множинності (стратегічних субкультур), стабільності та змінності, культури та раціональності, а також проблема рівнів аналізу.

Аргументовано, що стратегічна культура є багатовимірним конструктом, який охоплює ідеї, переконання, цінності, норми та поведінкові паттерни відповідних безпекових спільнот і виконує функцію когнітивної «лінзи», що формує «палітру уявного» – набір варіантів дій, які взагалі можуть розглядатися як прийнятні та легітимні. Обґрунтовано необхідність використання інтегративного підходу, що враховує ідеаційний, поведінковий і контекстуальний виміри концепту. Запропоновано авторське узагальнювальне визначення: стратегічна культура – це відносно стійка, соціально конституційована та міжгенераційно

передавана система ідей, переконань, цінностей, норм та когнітивних рамок, що характеризує певну безпекову спільноту та зумовлює спосіб сприйняття нею загроз, конструювання стратегічних цілей і формування уявлень про прийнятні засоби їх досягнення в умовах конфлікту або конкуренції. Охарактеризовано методологічні імплікації концепції та перспективи її прикладного застосування – зокрема у сфері «підігнаного стримування» (tailored deterrence) та розвідувальних оцінок.

Ключові слова: стратегічна культура; дефініція; безпекознавство; теорія міжнародних відносин; методологія; стратегічні субкультури; покоління стратегічної культури; когнітивна рамка; безпекова спільнота; «підігнане стримування».

Poltorakov Oleksiy Yuriyovych Candidate of Political Sciences, Senior Researcher, Lecturer at the Department of Information Warfare, Institute of Strategic Communications, National Defense University of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-2418-0969>

Rakhimov Volodymyr Volodymyrovych PhD, Deputy Head, Institute of Strategic Communications, National Defense University of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-9868-986X>

“STRATEGIC CULTURE” AS A PROMISING SUBJECT FIELD OF SECURITY RESEARCH

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the phenomenon of "strategic culture" as a scientific concept in the context of its definitional dimension and its place within contemporary security studies. The relevance of the research is determined by the escalation of global security challenges – most notably Russia's full-scale armed aggression against Ukraine – as well as by the urgent need for a critical and synthetic introduction of advanced theoretical developments into Ukrainian scholarly and analytical discourse.

Based on a systematic analysis of leading foreign and domestic sources, including the fundamental collective monograph Routledge Handbook of Strategic Culture (2024), the article examines the genesis of the term "strategic culture" since its introduction by J. Snyder in 1977 and traces the evolution of its conceptual content from the first to the fourth generation of scholarly schools. The key methodological "nodes of contradiction" inherent in the concept are identified and systematized: the tension between ideational and behavioral dimensions; monolithic versus pluralistic conceptualizations (strategic subcultures); stability versus changeability; the relationship between culture and rationality; and the problem of levels of analysis.

It is argued that strategic culture is a multidimensional construct encompassing ideas, beliefs, values, norms, and behavioral patterns of relevant security communities, functioning as a cognitive "lens" that shapes the "range of the imaginable" – the set of options that can at all be considered acceptable and legitimate. The necessity of applying an integrative approach that accounts for the ideational, behavioral, and contextual dimensions of the concept is substantiated. An authorial synthesizing definition is proposed: strategic culture is a relatively stable, socially constituted, and intergenerationally transmitted system of ideas, beliefs, values, norms, and cognitive frameworks that characterizes a given security community and determines the manner in which that community perceives threats, constructs strategic objectives, and forms notions of acceptable means of achieving them under conditions of conflict or competition. The methodological implications of the concept and the prospects for its applied use – in particular in the domain of tailored deterrence and intelligence assessments – are characterized.

Keywords: strategic culture; definition; security studies; international relations theory; methodology; strategic subcultures; generations of strategic culture; cognitive framework; security community; tailored deterrence.

Постановка проблеми. Явище «стратегічної культури» виступає одним із найбільш неоднозначних, але перспективних концептів сучасного безпекознавства [1], стратегічних досліджень та міжнародних відносин. Попри більш як піввікову традицію наукового осмислення цього явища, питання його дефініційного закріплення досі не отримало однозначної відповіді. Відсутність консенсусу щодо ключових параметрів поняття – його змісту, обсягу, рівня аналізу та операціоналізації – перетворює стратегічну культуру одночасно на аналітичний ресурс і методологічну проблему.

Актуальність звернення до «стратегічної культури» як предмету безпекових досліджень (державно-політичного та воєнно-стратегічного характеру) зумовлена кількома ключовими обставинами. По-перше, в умовах загострення глобальних безпекових викликів, а передусім широкомасштабної збройної агресії росії проти України, науково-аналітичний потенціал концепції «стратегічної культури» набуває як практичної цінності, так і прикладної значущості. По-друге, загострення потреб у розвитку вітчизняних досліджень загального (безпекового) та практичного (стратегічного), а також прикладного (військового) характеру обумовлює необхідність критичного та синтетичного введення перспективних наробок у вітчизняний науково-аналітичний дискурс [2; 3] для визначення ролі та місця «стратегічної культури» в системі забезпечення національної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження та визначення «стратегічної культури» як предмету безпекових досліджень закріпилася у

західному науково-аналітичному дискурсі принаймні із 1970-80-х рр. Нове видання фундаментальної колективної монографії Routledge Handbook of Strategic Culture (2024) [4] систематизує наявний доробок у цьому сегменті безпекових досліджень та артикулює перспективи подальших тематичних дискусій. У вітчизняному дискурсі проблематика «стратегічної культури» розглядається переважно контекстно-обумовлено: у загальному спектрі міжнародних відносин та зовнішньої політики [5], регіонознавства [6; 7] та країнознавства [8; 9; 10]; останнім часом активізувались дослідження правового [11; 12] та міждисциплінарного характеру.

Мета статті – дослідити генезу концепції стратегічної культури, артикулювати ключові дискусії навколо її змістового наповнення та запропонувати авторське узагальнення концептуальних параметрів стратегічної культури в сучасному безпекознавстві. Для цього вирішуються такі завдання: (1) реконструювати процес становлення поняття; (2) систематизувати ключові дефініції та виявити спільні й відмінні риси; (3) критично проаналізувати основні дефініційні розбіжності та методологічні суперечності; (4) дослідити еволюцію концепту від першого до четвертого покоління наукових шкіл; (5) запропонувати аналітичне узагальнення концептуального змісту поняття.

Виклад основного матеріалу.

1. Генеза поняття «стратегічна культура» (кінець 1970-х – 1980-ті рр.).

Попри давню традицію осмислення культурних факторів у воєнно-стратегічній сфері, поява категорії «стратегічна культура» відбулася наприкінці 1970-х рр. У 1977 р. американський дослідник Дж. Снайдер у доповіді для RAND Corporation запропонував базове визначення: стратегічна культура – це «сукупність ідей, обумовлених емоційних реакцій і моделей звичних поведінок, які члени національної стратегічної спільноти набули через навчання або наслідування та поділяють між собою стосовно ядерної стратегії» [13, с. 8-9]. Поява концепту була обумовлена практичною потребою осмислити принципові відмінності між радянською та американською ядерними доктринами, коли традиційні раціоналістичні моделі [14] демонстрували свою концептуальну обмеженість [15]. Перспективним доповненням пояснювального дефіциту раціоналістичних підходів стало звернення до соціокультурного виміру [16; 17].

Примітно, що згодом сам Дж. Снайдер відмовився від розширеного трактування запропонованого ним терміну, наполягаючи на тому, що мав на увазі лише вузькоприкладне явище – організаційну та інституційну інерцію радянської ядерної доктрини, і характеризував поняття «стратегічна культура» як надто розпливчате [18]. Проте, як аргументував британський дослідник Кен Бус, це «випадкове» введення терміна дало поштовх до розробки ідей, чий «інтелектуальний час нарешті настав» [19, с. 122-124]. Тим більше, що одночасно зі Снайдером інші дослідники також зверталися до соціокультурних чинників:

Р. Пайпс доводив, що нерозуміння радянської культури спричинило помилкові оцінки у розвідувальному співтоваристві США [20; 21]; К. Грей стверджував, що кожна нація має власні неусвідомлені передумови – «культуру» у широкому розумінні [22].

2. Систематизація ключових підходів до «стратегічної культури» (1990–2000-ні рр.). К. Бус визначив стратегічну культуру як «традиції, цінності, установки, поведінкові патерни, характерні для нації, символи, досягнення та особливі способи адаптації до середовища й вирішення проблем, пов'язаних із загрозою або застосуванням сили» [19, с. 121]. К. Грей запропонував цілісну дефініцію: стратегічна культура – «стійкі (але не вічні) соціально передані ідеї, установки, традиції, звички мислення та переважані методи дій, притаманні конкретній географічно визначеній безпековій спільноті з необхідно унікальним історичним досвідом» [22, с. 131]. А.І. Джонстон запропонував операціоналізоване визначення: стратегічна культура – «ідеаційне середовище (*ideational milieu*), що обмежує поведінкові вибори», «інтегрована система символів, що формує всеосяжні та стійкі стратегічні преференції шляхом концептуалізації ролі та ефективності військової сили у міждержавних справах» [23, с. 46]. Ця дефініція є особливо значущою, оскільки пов'язує соціокультурні чинники з можливістю прогнозування стратегічної поведінки істеблішменту держави в цілому та його військово-політичного сегменту зокрема.

Разом із тим, слід зауважити, що С. П. Розен акцентував увагу вже на когнітивному вимірі, визначаючи стратегічну культуру як «переконання та припущення, що формують рішення щодо вступу у війну, уподобання щодо наступальних або оборонних режимів ведення воєнних дій, а також рівні воєнних жертв, які вважаються прийнятними» [24, с. 5-31]. Водночас Дж. Дафілд акцентував увагу на ролі культурних норм у визначенні меж мислимого та прийнятного для політичних еліт, стверджуючи, що «загальний ефект культури національної безпеки полягає в тому, що вона схиляє суспільства загалом, і політичні еліти зокрема, до певних дій на противагу іншим. Деякі варіанти просто не будуть уявлені» [25, с. 2]. Також, Р. Кессіді, спираючись на ці наробки, наголосив на елітарному характері носія стратегічної культури, визначаючи її як «сукупність переконань, установок і цінностей у межах військового істеблішменту» [26].

3. Ключові «дефініційні вузли» в сучасних дослідженнях «стратегічної культури» (2010–2020-ні рр.). Сучасні українські дослідники окреслюють стратегічну культуру в доволі широких термінах – як «модель поведінки, що базується на певному типі мислення, світогляді та традиціях, характерних для географічно окресленого співтовариства безпеки, притаманна політичному істеблішменту держави» [1, с. 17]. Водночас, як слушно вказують фахівці, «важливі епістемологічні, теоретичні та емпіричні проблеми щодо визначення та

корисності стратегічної культури залишаються нерозв'язаними» [27, р. 7]. Але, як зауважував Д. Хаглунд, «нездатність дійти згоди щодо значення та застосовності терміну не повинна ані дивувати, ані особливо засмучувати – це лише свідчить, що ми маємо справу із цікавим концептом, який може бути використаний з користю, якщо застосовувати його обережно» [28, р. 3]. Критичне переосмислення ключових визначень надало можливість виявити як принципово значущі виміри концепції, так і проблемні «дефініційні вузли» (*definitional conundrums*, в термінах К. Картчнера [29]) [30; 31].

Аналіз науково-аналітичного доробку щодо «стратегічної культури» розкрив зміст принципових точок концептуальної напруги.

Культура як ідея versus культура як поведінка. Одна з найбільших концептуально-методологічних суперечностей стосується того, чи охоплює стратегічна культура виключно когнітивний пласт (переконання, цінності, норми), чи також поведінкові прояви; «значна частина літератури зі стратегічної культури продовжує змішувати культуру-як-ідеї з поведінкою та артефактами, через які ці ідеї проявляються» [32]. Критики вказують, що «першому поколінню бракує методологічної строгості, і це практично не залишає місця для некультурних змінних» [33, р. 14]. Без урахування поведінкового виміру концепт стає нефальсифікованим – будь-яку стратегічну поведінку можна постфактум «пояснити» через підходящу соціокультурну рамку. Більшість сучасних дослідників схиляється до розрізнення між «культурою» як когнітивним підґрунтям та «поведінкою» як її можливим, але не детерміністичним відбиттям [34, с. 31-46].

Єдність versus Множинність («стратегічні субкультури»). На перших етапах дослідники нерідко трактували «стратегічну культуру» як відносно гомогенний конструкт. Сучасне (четверте) покоління науковців принципово відходить від подібної редукції. В середині будь-якої держави існують конкуруючі «стратегічні субкультури» [35; 36], які спіралеподібно накладаються одна на одну та конкурують за домінування у публічному дискурсі безпеки [37, р. 513]. Дж. Джонсон та М. Беретт розробили методологію «культурної топографії» (Cultural Topography), яка враховує конкурентну природу стратегічних субкультур і допомагає визначити, яка з них домінуватиме у конкретній ситуації [38].

Стабільність versus Змінюваність. Якщо «стратегічна культура» є принципово мінливою, вона втрачає пояснювальну силу, скочуючись у тавтологічність. Якщо ж вона принципово незмінна – стає жорстким детермінізмом, що суперечить очевидним прикладам трансформації національних безпекових ідентичностей [39; 40]. Сам Снайдер визнавав, що «стратегічні культури, як і культури загалом, змінюються зі зміною об'єктивних умов», однак зберігають «значний залишковий ступінь тяглості» [13, с. 9]. Сучасне безпекознавство виокремлює механізми трансформаційних змін – цілеспрямовані реформи,

зовнішні «шоки» (катастрофи, поразки у війнах), інституційна адаптація (членство в НАТО, ЄС) [41].

Рівні аналізу «стратегічної культури». «Стратегічна культура» може бути співвіднесена з різними суб'єктами: окремою нацією-державою, цивілізаційним блоком, субдержавними акторами (збройними силами, спецслужбами, терористичними угрупованнями), наддержавними структурами (НАТО, ЄС). Т. Манкен запропонував базову трирівневу аналітичну схему: стратегічна культура на рівні нації (ставлення суспільства до застосування сили), військова культура («спосіб ведення війни»), культура конкретного виду збройних сил [42, с. xxviii]. Четверте покоління дослідників поступово виходить за межі державоцентричного підходу [43], припускаючи наявність «стратегічної культури» у незаконних збройних формувань та транснаціональних мереж.

Культура versus Раціональність. Початково поняття стратегічної культури вводилося у протиставлення до «раціональної» поведінки. «Стратегічна культура» СРСР розглядалася як певне ірраціональне відхилення від «загальнолюдської раціональності» – фактично, від американського «стандарту» стратегування. Але К. Грей заперечував подібну логіку [44; 45]: кожна нація має власні «передсудження» й передумови, жодна не є «просто ірраціональною». Раціональність сама є культурно обумовленою – те, що вважається «раціональним» у стратегічних рішеннях, багато в чому залежить від соціокультурного контексту [46, с. 47].

4. «Стратегічна культура»: від першого до четвертого покоління досліджень. Важливим виміром аналізу є еволюція концепту стратегічної культури в часі. У 1995 р. Джонстон запропонував систематизацію існуючих наукових шкіл у три покоління, яка залишається актуальною, але потребує доповнення «четвертим» (сучасним) поколінням. При цьому чіткі часові рамки між «поколіннями» навряд чи існують – вони скоріш співіснують, поступово розвиваючись та збагачуючись.

Перше покоління (1977-1980-і рр.) розглядало стратегічну культуру як макрорівневий концепт, що формується під впливом географії та історії. Носієм культури вважалась уся нація або принаймні її еліта у широкому розумінні. Дослідження зосереджувались переважно на США та СРСР у контексті ядерного протистояння. Головним досягненням першого покоління стало введення концепту у науковий обіг та демонстрація обмежень раціоналістичних підходів [34, с. 31-46].

Друге покоління (1990-ті рр.) позначилося критичним зламом: дослідники прагнули до більшої методологічної строгості та операціоналізації поняття. З'явилися ревізійні підходи, спрямовані на розмежування ідеаційного та поведінкового вимірів культури і перевірку того, чи справді культурні чинники «мають значення».

Третє покоління (2000-2010-ті рр.) запропонувало інтеграцію конструктивістського підходу. Явища суто соціального характеру (передусім норми, ідентичності та переконання) стали розглядатись як конститутивні для стратегічної поведінки. Саме в цей період відбулося розширення тематичного та географічного діапазону досліджень за межі ядерної сфери.

Четверте (сучасне) покоління (2020-ті рр.) характеризується низкою принципово нових рис: (1) відмова від монолітного розуміння стратегічної культури на користь концепції конкуруючих субкультур; (2) розробка відносно чітко структурованих методологічних рамок та аналітичних інструментів (Cultural Topography [38] тощо); (3) вихід за межі державоцентричної парадигми; (4) проблематизація динаміки культурної зміни та конвергенції; (5) міждисциплінарна інтеграція – активне залучення не тільки соціологічних, але також психологічних, антропологічних, когнітивних та інших підходів [34, с. 61-76].

5. «Стратегічна культура»: на шляху до інтегративного узагальнення. Узагальнення наявних підходів дозволяє виявити кілька спільних концептуальних ліній, які проходять крізь усю дискусію та формують певний інваріантний «ядерний» зміст поняття.

По-перше, стратегічна культура є колективним, а не індивідуальним феноменом. Вона є атрибутом «стратегічного співтовариства» [12] – незалежно від того, чи це вся нація, елітна спільнота, субдержавна (т.зв. «держава в державі») або наддержавна (НАТО, ЄС та ін.) структура.

По-друге, стратегічна культура існує у сфері ідей, цінностей, переконань та когнітивних рамок. Члени «стратегічного співтовариства» [12] поступово засвоюють ці атрибути у процесі соціалізації, навчання та адаптації.

По-третє, стратегічна культура є тематично специфічною підсистемою «національної культури» загалом: вона стосується передусім сфери національної безпеки, загрози чи застосування сили, способів ведення війни та мирного врегулювання, що відрізняє її як від ширшого поняття «політичної культури», так і від суміжних понять «правової культури» [11; 45], «військової культури» [26] тощо.

По-четверте, стратегічна культура характеризується відносною стійкістю у часі, але не є незмінною. Саме ця «відносна стійкість» дозволяє їй виконувати пояснювальну функцію – виявляти «закономірності та потенціали» поведінки безпекових акторів, вирізняти їхні преференції та «заборонені зони» стратегічного мислення.

По-п'яте, стратегічна культура виконує когнітивну функцію «лінзи сприйняття». Вона формує «палітру уявного» (*the range of the imaginable*) – той набір варіантів дій, які взагалі можуть бути розглянуті державою (владою) як прийнятні та легітимні. Водночас вона формує «сліпі плями» – ті варіанти, що не можуть бути піддані навіть загальному розгляду.

На підставі цих спільних рис пропонується авторське визначення: **стратегічна культура** – це відносно стійка, соціально конституційована та

міжгенераційно передавана система ідей, переконань, цінностей, норм та когнітивних рамок, що характеризує певну безпекову спільноту та зумовлює спосіб, у який ця спільнота сприймає загрози, конструює стратегічні цілі й формує уявлення про прийнятні засоби їх досягнення в умовах конфлікту або конкуренції.

Це визначення є ширшим за суто елітарне (охоплює весь спектр безпекової спільноти), включає ідеаційний і когнітивний виміри (не зводиться до поведінки), акцентує на відносній стійкості (без детермінізму), підкреслює соціальну природу культурної передачі та орієнтоване на безпековий тематичний вимір.

6. Методологічні імплікації та перспективи прикладного застосування.

Дефініційний вимір стратегічної культури безпосередньо пов'язаний з її науково-аналітичними (зокрема прогностичними) можливостями та обмеженнями. Сучасна експертна думка [4] поступово схиляється до розуміння стратегічної культури як «аналітичного інструменту», що може застосовуватись у різних теоретичних рамках – не тільки конструктивістських, але також реалістичних та ліберальних [34, с. 31]. У контексті прикладного аналізу стратегічна культура знаходить застосування у сфері «підігнаного стримування» (tailored deterrence): розуміння стратегічної культури потенційного супротивника дозволяє виявити той особливий набір стимулів і сигналів, що є дієвими в межах його власної культурної логіки [47, с. 430-443]. Крім того, стратегічна культура є незамінним аналітичним ресурсом для розвідувальних оцінок, допомагаючи уникнути «дзеркальної проекції» власних культурних упередженостей на поведінку іноземних акторів [48, с. 444-458]. Вагомим аргументом є її здатність компенсувати обмеження ключових пояснювальних парадигм – насамперед неореалізму: стратегічна культура дозволяє зрозуміти нюанси мотивацій, ідентичностей, цінностей та когнітивних фільтрів гравців. Як зауважив Т. Манкен, стратегічна культура «пропонує потужну лінзу для кращого розуміння поведінки ключових осіб, що приймають рішення», навіть за умови, що «вона не надає формульного передбачення всіх майбутніх дій» [42, с. xxviii].

Висновки.

1. Поняття «стратегічна культура», що сформувалось в 1977 р. у прикладному контексті аналізу радянсько-американського ядерного протистояння, поступово пройшло тривалий шлях концептуалізації – від вузькоприкладного терміну до цілісного науково-аналітичного конструкту сучасного безпекознавства.

2. Дефініційний плюралізм у сфері стратегічної культури є не вадою, а відбиттям складності самого явища. Різні визначення акцентують на різних вимірах концепту – ідеаційному, поведінковому, когнітивному, нормативному – і взаємно доповнюють одне одного.

3. Ключові «вузли протиріч» – протистояння ідеаційного та поведінкового вимірів, монолітності та множинності, стабільності та змінності, рівня аналізу,

культури та раціональності – структурують науково-аналітичну дискусію та визначають методологічні підходи дослідників.

4. Еволюція дослідження концепції (від першого до четвертого покоління) відображає загальну тенденцію до методологічної чіткості, теоретичної складності та практичної застосовності. Сучасне покоління (етап розвитку) відзначається визнанням множинності стратегічних субкультур, виходом за межі державоцентричної парадигми та розробкою операційних аналітичних методологій.

5. Запропоноване авторське визначення стратегічної культури як стійкої, соціально конституїваної системи ідей, переконань, цінностей та когнітивних рамок, що характеризує безпекову спільноту та зумовлює її стратегічне мислення, прагне синтезувати ключові здобутки існуючих підходів, уникаючи крайнощів детермінізму та надмірного релятивізму.

Перспективи подальших досліджень включають: розробку методологічних рамок для аналізу стратегічної культури в умовах збройних конфліктів нового типу (гібридна та когнітивна війна); вивчення стратегічних культур субдержавних акторів та нових безпекових спільнот («стратегічне співтовариство»); дослідження впливу штучного інтелекту та інформаційних технологій на формування та трансформацію стратегічних культур; а також розбудову вітчизняної традиції безпекових та стратегічних досліджень із урахуванням специфіки геостратегічної ситуації та безпекового досвіду України.

Література:

1. Гриценко А.А. Стратегічна культура як детермінант політики національної безпеки: основні характеристики стратегічної культури України. Стратегічна панорама. 2020. № 1-2. С. 14-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stra_2020_1-2_4
2. Полтораков О.Ю. «Стратегічна культура» в контексті безпекових досліджень: історико-парадигмальна динаміка становлення (1970-80 рр.) та перспективи дисциплінарного розвитку. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2025. Вип. 57. С. 215-220.
3. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл. К.: НІСД, 2019. 560 с.
4. Routledge Handbook of Strategic Culture / eds. K.M. Kartchner, B.D. Bowen, J.L. Johnson. London : Routledge, 2024. 565 p.
5. Стратегічна культура та зовнішня політика України : монографія / за заг. ред. І.М. Ковалю, О.І. Брусиловської, В.А. Дубовика. Одеса : ОНУ, 2017. 260 с.
6. Добржанська О.Л. Стратегічна культура ЄС в пріоритетах національного та наднаціонального рівня // Регіональні стратегії США і Європи. Київ: Центр вільної преси, 2016. 528 с.
7. Полтораков О.Ю. Стратегічна культура у функціонуванні систем національної та регіональної безпеки. Стратегічна панорама. 2008. № 2. С. 124-128.
8. Бардашевська А.К. Стратегічна культура Саудівської Аравії. Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2024. № 16(1). С. 150-156.
9. Погорська І.І. Особливості стратегічної культури США // Зовнішня та безпекова політика США. Київ: Центр вільної преси, 2016. 455 с.

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

10. Чебан О. Стратегічна культура як фактор впливу на ядерну політику Ірану. Вісник ОНУ. Серія: Соціологія і політологія. 2021. №26. С. 45-58.
11. Алієв Р.В., Полтораков О.Ю. «Стратегічна правова культура»: від концептуалізації до операціоналізації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2024. Вип. 69. С. 4-9.
12. Полтораков О.Ю. «Стратегічна культура» та «стратегічне співтовариство»: філософсько-правова концептуалізація. Право і суспільство. 2025. №3(1). С. 37-43.
13. Snyder J.L. The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations. Santa Monica : RAND Corporation, 1977. 38 p.
14. Dittmer L. The Strategic Triangle: An Elementary Game-Theoretical Analysis. World Politics. 1981. Vol. 33, № 4. P. 485-515.
15. Зорич О.О. Епістемологічні межі імплікації математичної теорії ігор для аналізу політики. Магістеріум: Політичні студії. 2012. Вип. 46. С. 14-18.
16. Kartchner K.M. Defining and Scoping Strategic Culture: Promises, Challenges, and Conundrums // Routledge Handbook of Strategic Culture. London : Routledge, 2024. P. 3-16.
17. Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction / J.L. Johnson, K.M. Kartchner, J.A. Larsen (eds.). New York : Palgrave Macmillan, 2009. 267 p.
18. Snyder J. The Concept of Strategic Culture: Caveat Emptor // Strategic Power: USA/USSR. New York: St. Martin's Press, 1990. P. 3-9.
19. Booth K. The Concept of Strategic Culture Affirmed // Strategic Power: USA/USSR. New York : St. Martin's Press, 1990. P. 121-124.
20. Pipes R. Team B: The Reality Behind the Myth. Commentary. 1986. Vol. 82, № 1. P. 26-39.
21. Pipes R. Why the Soviet Union Thinks It Could Fight and Win a Nuclear War. Commentary, 64(1), 1977. P. 21-34.
22. Gray C.S. Strategic Culture as Context // Modern Strategy. Oxford : Oxford University Press, 1999. P. 129-152.
23. Johnston A.I. Thinking about Strategic Culture. International Security. 1995. Vol. 19, № 4. P. 32-64.
24. Rosen S.P. Military Effectiveness: Why Society Matters. International Security. 1995. Vol. 19, № 4. P. 5-31.
25. Duffield J.S. World Power Forsaken: Political Culture, International Institutions, and German Security Policy After Unification. Stanford : Stanford University Press, 1999. 298 p.
26. Cassidy R. Russia in Afghanistan and Chechnya: Military Strategic Culture and the Paradoxes of Asymmetric Conflict. Carlisle : Army War College, 2003. 84 p.
27. Kuznar L., Heath N., Popp G. Strategic Culture – Its History, Issues, and Complexity. NSI, Inc., 2023. URL: https://nsiteam.com/social/wp-content/uploads/2023/08/2023-08-29_Kuznar-Strategic-Culture_final3.pdf
28. Haglund D.G. Introduction: Strategic Culture. Comparative Strategy. 2004. Vol. 23, № 1. P. 1-10.
29. Kartchner K.M. Strategic Culture and WMD Decision Making // Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction. Palgrave Macmillan, 2009. P. 71-93.
30. Khalil S.R. The Concept of Strategic Culture in Security Studies. Lex localis - Journal of Local Self-Government. 2025. Vol. 23, no. S5. P. 2061-2073.
31. Mitreğa A., Kozub M. The influence of strategic culture on shaping security policy. Security and Defence Quarterly. 2019. Vol. 26, No. 4. P. 43-57.
32. Lock E. Strategic Culture Theory: What, Why, and How. Oxford Research Encyclopedia of Politics. 2017. DOI: doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.320

33. Dağı D. Revisiting strategic culture: Its origins, debates, and shortcomings. *Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 2025. Vol. 2(3). P. 7-19.
34. Hugh B.E. Growth and Refinement across the Field of Strategic Culture: From First Generation to Fourth // *Routledge Handbook of Strategic Culture*. London : Routledge, 2024. P. 31-76.
35. Lin L. Strategic Subcultures and Grand Strategy Formation: A Neoclassical Realist View // *Proceedings of the 17th International RAIS Conference, 2020*. DOI: 10.5281/zenodo.3909875
36. Mahnken T.G. U.S. Strategic and Organizational Subcultures // *Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction*. Palgrave Macmillan, 2009. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230618305_5
37. Pirani P. Elites in action: Change and continuity in strategic culture. *Political Studies Review*. 2016. Vol. 14(4). P. 512-520.
38. Johnson J.L., Berrett M.A. Cultural topography: A new research tool for intelligence analysis. *Studies in Intelligence*. 2011. Vol. 55(2). P. 1-13.
39. Rieker P. Europeanization of national security identity. London : Routledge, 2006. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203087343>
40. *The Culture of National Security* / ed. P.J. Katzenstein. New York: Columbia University Press, 1996. 562 p.
41. Baev P. Transformation of Russian Strategic Culture. *Russie.Nei.Visions*, No. 118, Ifri, 2020. URL: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/baev_transformation_russian_strategic_culture_2020.pdf
42. Mahnken T.G. Foreword // *Routledge Handbook of Strategic Culture*. London : Routledge, 2024. P. xxiv-xxviii.
43. Гергієва В., Левінсон Д. Феномен стратегічної культури в ірано-ізраїльських відносинах. Міжнародні та політичні дослідження. 2021 (34). С. 59-72.
44. Gray C.S. The Nature and Utility of Strategic Culture Scholarship // *Routledge Handbook of Strategic Culture*. London : Routledge, 2024. P. 47-58.
45. Алієв Р.В., Полтораков О.Ю. Міжнародно-правовий вимір «стратегічної культури» та російсько-українська війна. Науковий вісник МГУ. Серія: «Юриспруденція». 2025. Вип. 74. С. 88-91.
46. Heuser B. The Conceptual Heritage of Strategic Culture and Collective Mentality // *Routledge Handbook of Strategic Culture*. London : Routledge, 2024. P. 17-30.
47. Taylor N. Strategic Culture and Tailored Deterrence // *Routledge Handbook of Strategic Culture*. London : Routledge, 2024. P. 430-443.
48. George R.Z., Wirtz J.J. Strategic Culture and the US Intelligence Community // *Routledge Handbook of Strategic Culture*. London : Routledge, 2024. P. 444-458.

References:

1. Hrytsenko, A. A. (2020). Stratehichna kultura yak determinanta polityky natsionalnoi bezpeky: osnovni kharakterystyky stratehichnoi kultury Ukrainy [Strategic culture as a determinant of national security policy: Main characteristics of Ukraine's strategic culture]. *Stratehichna panorama – Strategic Panorama*, (1–2), 14–20. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stpa_2020_1-2_4 [in Ukrainian].
2. Poltorakov, O. Yu. (2025). Stratehichna kultura v konteksti bezpekovykh doslidzhen: istoryko-paradyhmalna dynamika stanovlennia (1970–80 rr.) ta perspektyvy dystsyplinarnoho rozvytku [“Strategic culture” in the context of security studies: Historical-paradigmatic dynamics of formation (1970s–1980s) and prospects for disciplinary development]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii – Current Issues of Philosophy and Sociology*, (57), 215–220 [in Ukrainian].

3. Parakhonskyi, B. O., & Yavorska, H. M. (2019). Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl [Ontology of war and peace: Security, strategy, meaning]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
4. Kartchner, K. M., Bowen, B. D., & Johnson, J. L. (Eds.). (2024). Routledge handbook of strategic culture. London: Routledge.
5. Koval, I. M., Brusylvoska, O. I., & Dubovyk, V. A. (Eds.). (2017). Stratehichna kultura ta zovnishnia polityka Ukrainy [Strategic culture and foreign policy of Ukraine]. Odesa: ONU [in Ukrainian].
6. Dobrzanska, O. L. (2016). Stratehichna kultura YeS v prioryetakh natsionalnoho ta nadnatsionalnoho rivnia [EU strategic culture in the priorities of national and supranational levels]. In Rehionalni stratehii SSHA i Yevropy [Regional strategies of the USA and Europe]. Kyiv: Tsentr vilnoi presy [in Ukrainian].
7. Poltorakov, O. Yu. (2008). Stratehichna kultura u funktsionuvanni system natsionalnoi ta rehionalnoi bezpeky [Strategic culture in the functioning of national and regional security systems]. Stratehichna panorama – Strategic Panorama, (2), 124–128 [in Ukrainian].
8. Bardashevskaya, A. K. (2024). Stratehichna kultura Saudivskoi Aravii [Strategic culture of Saudi Arabia]. Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury – Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture, 16(1), 150–156 [in Ukrainian].
9. Pohorska, I. I. (2016). Osoblyvosti stratehichnoi kultury SSHA [Features of U.S. strategic culture]. In Zovnishnia ta bezpekova polityka SSHA [U.S. foreign and security policy]. Kyiv: Tsentr vilnoi presy [in Ukrainian].
10. Cheban, O. (2021). Stratehichna kultura yak faktor vplyvu na yadernu polityku Iranu [Strategic culture as a factor influencing Iran's nuclear policy]. Visnyk ONU. Serii: Sotsiologhiia i politolohiia – Odesa National University Herald. Series: Sociology and Political Science, (26), 45–58 [in Ukrainian].
11. Aliiev, R. V., & Poltorakov, O. Yu. (2024). Stratehichna pravova kultura: vid kontseptualizatsii do operatsionalizatsii [“Strategic legal culture”: From conceptualization to operationalization]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence, (69), 4–9 [in Ukrainian].
12. Poltorakov, O. Yu. (2025). Stratehichna kultura ta stratehichne spivtovarystvo: filosofsko-pravova kontseptualizatsiia [“Strategic culture” and “strategic community”: Philosophical-legal conceptualization]. Pravo i suspilstvo – Law and Society, 3(1), 37–43 [in Ukrainian].
13. Snyder, J. L. (1977). The Soviet strategic culture: Implications for limited nuclear operations. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
14. Dittmer, L. (1981). The strategic triangle: An elementary game-theoretical analysis. World Politics, 33(4), 485–515.
15. Zorych, O. O. (2012). Epistemolohichni mezhi implikatsii matematychnoi teorii ihor dlia analizu polityky [Epistemological limits of the implication of mathematical game theory for policy analysis]. Mahisterium: Politychni studii – Magisterium: Political Studies, (46), 14–18 [in Ukrainian].
16. Kartchner, K. M. (2024). Defining and scoping strategic culture: Promises, challenges, and conundrums. In K. M. Kartchner, B. D. Bowen, & J. L. Johnson (Eds.), Routledge handbook of strategic culture (pp. 3–16). London: Routledge.
17. Johnson, J. L., Kartchner, K. M., & Larsen, J. A. (Eds.). (2009). Strategic culture and weapons of mass destruction. New York, NY: Palgrave Macmillan.
18. Snyder, J. (1990). The concept of strategic culture: Caveat emptor. In Strategic power: USA/USSR (pp. 3–9). New York, NY: St. Martin's Press.
19. Booth, K. (1990). The concept of strategic culture affirmed. In Strategic power: USA/USSR (pp. 121–124). New York, NY: St. Martin's Press.

20. Pipes, R. (1986). Team B: The reality behind the myth. *Commentary*, 82(1), 26–39.
21. Pipes, R. (1977). Why the Soviet Union thinks it could fight and win a nuclear war. *Commentary*, 64(1), 21–34.
22. Gray, C. S. (1999). Strategic culture as context. In *Modern strategy* (pp. 129–152). Oxford: Oxford University Press.
23. Johnston, A. I. (1995). Thinking about strategic culture. *International Security*, 19(4), 32–64.
24. Rosen, S. P. (1995). Military effectiveness: Why society matters. *International Security*, 19(4), 5–31.
25. Duffield, J. S. (1999). *World power forsaken: Political culture, international institutions, and German security policy after unification*. Stanford, CA: Stanford University Press.
26. Cassidy, R. (2003). *Russia in Afghanistan and Chechnya: Military strategic culture and the paradoxes of asymmetric conflict*. Carlisle: Army War College.
27. Kuznar, L., Heath, N., & Popp, G. (2023). Strategic culture—Its history, issues, and complexity. NSI, Inc. Retrieved from https://nsiteam.com/social/wp-content/uploads/2023/08/2023-08-29_Kuznar-Strategic-Culture_final3.pdf
28. Haglund, D. G. (2004). Introduction: Strategic culture. *Comparative Strategy*, 23(1), 1–10.
29. Kartchner, K. M. (2009). Strategic culture and WMD decision making. In J. L. Johnson, K. M. Kartchner, & J. A. Larsen (Eds.), *Strategic culture and weapons of mass destruction* (pp. 71–93). New York, NY: Palgrave Macmillan.
30. Khalil, S. R. (2025). The concept of strategic culture in security studies. *Lex localis – Journal of Local Self-Government*, 23(S5), 2061–2073.
31. Mitreğa, A., & Kozub, M. (2019). The influence of strategic culture on shaping security policy. *Security and Defence Quarterly*, 26(4), 43–57.
32. Lock, E. (2017). Strategic culture theory: What, why, and how. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.320>
33. Dağı, D. (2025). Revisiting strategic culture: Its origins, debates, and shortcomings. *Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 7–19.
34. Hugh, B. E. (2024). Growth and refinement across the field of strategic culture: From first generation to fourth. In K. M. Kartchner, B. D. Bowen, & J. L. Johnson (Eds.), *Routledge handbook of strategic culture* (pp. 31–76). London: Routledge.
35. Lin, L. (2020). Strategic subcultures and grand strategy formation: A neoclassical realist view. In *Proceedings of the 17th International RAIS Conference*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3909875>
36. Mahnken, T. G. (2009). U.S. strategic and organizational subcultures. In J. L. Johnson, K. M. Kartchner, & J. A. Larsen (Eds.), *Strategic culture and weapons of mass destruction*. https://doi.org/10.1057/9780230618305_5
37. Pirani, P. (2016). Elites in action: Change and continuity in strategic culture. *Political Studies Review*, 14(4), 512–520.
38. Johnson, J. L., & Berrett, M. A. (2011). Cultural topography: A new research tool for intelligence analysis. *Studies in Intelligence*, 55(2), 1–13.
39. Rieker, P. (2006). *Europeanization of national security identity*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203087343>
40. Katzenstein, P. J. (Ed.). (1996). *The culture of national security*. New York, NY: Columbia University Press.
41. Baev, P. (2020). Transformation of Russian strategic culture. *Russie.Nei.Visions*, (118). Retrieved from https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/baev_transformation_russian_strategic_culture_2020.pdf

42. Mahnken, T. G. (2024). Foreword. In K. M. Kartchner, B. D. Bowen, & J. L. Johnson (Eds.), *Routledge handbook of strategic culture* (pp. xxiv–xxviii). London: Routledge.
43. Herhiieva, B., & Levinson, D. (2021). Fenomen stratehichnoi kultury v irano-izraelskykh vidnosynakh [The phenomenon of strategic culture in Iran–Israel relations]. *Mizhnarodni ta politychni doslidzhennia – International and Political Studies*, (34), 59–72 [in Ukrainian].
44. Gray, C. S. (2024). The nature and utility of strategic culture scholarship. In K. M. Kartchner, B. D. Bowen, & J. L. Johnson (Eds.), *Routledge handbook of strategic culture* (pp. 47–58). London: Routledge.
45. Aliiev, R. V., & Poltorakov, O. Yu. (2025). Mizhnarodno-pravovyi vymir stratehichnoi kultury ta rosiisko-ukrainska viina [International legal dimension of “strategic culture” and the Russo-Ukrainian war]. *Naukovyi visnyk MHU. Serii: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of MHU. Series: Jurisprudence*, (74), 88–91 [in Ukrainian].
46. Heuser, B. (2024). The conceptual heritage of strategic culture and collective mentality. In K. M. Kartchner, B. D. Bowen, & J. L. Johnson (Eds.), *Routledge handbook of strategic culture* (pp. 17–30). London: Routledge.
47. Taylor, N. (2024). Strategic culture and tailored deterrence. In K. M. Kartchner, B. D. Bowen, & J. L. Johnson (Eds.), *Routledge handbook of strategic culture* (pp. 430–443). London: Routledge.
48. George, R. Z., & Wirtz, J. J. (2024). Strategic culture and the US intelligence community. In K. M. Kartchner, B. D. Bowen, & J. L. Johnson (Eds.), *Routledge handbook of strategic culture* (pp. 444–458). London: Routledge.

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026

УДК 323.1

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1264-1275](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1264-1275)

Полухтович Тетяна Григорівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціогуманітарних технологій, Луцький національний технічний університет м. Луцьк, <https://orcid.org/0000-0002-0558-2981>

Костюк Михайло Петрович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціогуманітарних технологій, Луцький національний технічний університет м. Луцьк, <https://orcid.org/0000-0002-9934-0755>

ПОЛІТИКА І КУЛЬТУРА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню взаємозв'язку політики і культурою крізь призму сучасних процесів естетизації політики й політизації культури. Розглянуто феномен «мистецтва поза політикою» як прагнення митців зберегти естетичну автономію в соціумі. Підкреслено, що така позиція не завжди означає нейтральність, адже відмова від політичності набуває символічного значення в суспільному контексті. Автор зазначає, що в сучасному культурному просторі політика і мистецтво перебувають у дихотомії, проте саме усвідомлення взаємодії відкриває можливість для збереження свободи творчості митця. У роботі проаналізовано, як політичні ідеології набувають естетичних форм вираження, перетворюючи політичні практики на елементи культурного споживання, а також як культурні продукти стають носіями політичних смислів. Розглянуто поняття естетичного режиму як специфічного способу сприйняття реальності, у якому межі між мистецьким і політичним зникають, а естетичне стає важливим інструментом ідеологічного впливу.

Особливу увагу приділено феномену масової культури та її ролі у формуванні суспільних уявлень про владу. Аналізується, як сучасні серіали та інші популярні медіа виступають каналами трансляції політичних ідей, легітимізуючи певні моделі поведінки, світоглядні позиції. Автор показує, що естетизація політики зменшує критичний потенціал суспільства, тоді як політизація культури ускладнює автономність мистецького дискурсу. У статті обґрунтовується необхідність критичного аналізу культурних текстів як складової політичного пізнання, адже саме через них відбувається прихована взаємодія естетичного і владного. Наголошується, що в умовах сьогодення політика дедалі більше функціонує у форматі культури, тоді як культура – у форматі політичного висловлювання, що визначає нові кордони публічної сфери.

Автор спирається на дослідження сучасних науковців; проведений історичний аналіз динаміки зв'язку політики і культури.

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: політика, культура, творчість, митець, масова культура, ідеологія, естетичні форми вираження, естетичний режим.

Polukhtovich Tetiana Grygorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Socio- humanitarian technologies of Lutsk National Tehnical University, Lutsk, <https://orcid.org/0000-0002-0558-2981>

Kostiuk Mykhailo Petrovych, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Socio- humanitarian technologies of Lutsk National Tehnical University, Lutsk, <https://orcid.org/0000-0002-9934-0755>

POLITICS AND CULTURE

Abstract. The article is devoted to the study of the relationship between politics and culture through the prism of modern processes of aestheticization of politics and politicization of culture. The phenomenon of “art beyond politics” is considered as the desire of artists to preserve aesthetic autonomy in society. It is emphasized that such a position does not always mean neutrality, because the rejection of politics acquires symbolic meaning in the social context. The author notes that in the modern cultural space, politics and art are in a dichotomy, but it is the awareness of interaction that opens up the possibility of preserving the freedom of the artist's creativity. The work analyzes how political ideologies acquire aesthetic forms of expression, transforming political practices into elements of cultural consumption, as well as how cultural products become carriers of political meanings. The concept of the aesthetic regime is considered as a specific way of perceiving reality, in which the boundaries between the artistic and the political disappear, and the aesthetic becomes an important tool of ideological influence.

Particular attention is paid to the phenomenon of mass culture and its role in shaping public perceptions of power. It analyzes how modern TV series and other popular media act as channels for broadcasting political ideas, legitimizing certain behavioral models and worldviews. The author shows that the aestheticization of politics reduces the critical potential of society, while the politicization of culture complicates the autonomy of artistic discourse. The author shows that the aestheticization of politics reduces the critical potential of society, while the politicization of culture complicates the autonomy of artistic discourse. The article substantiates the need for critical analysis of cultural texts as a component of political cognition, because it is through them that the hidden interaction of the aesthetic and the powerful occurs. It is emphasized that in today's conditions, politics increasingly functions in the format of culture, while culture - in the format of political expression, which defines new boundaries of the public sphere.

The author relies on the research of modern scholars; a historical analysis of the dynamics of the connection between politics and culture is carried out.

Keywords: politics, culture, creativity, artist, mass culture, ideology, aesthetic forms of expression, aesthetic regime.

Постановка проблеми зумовлена характером суспільного розвитку: культура створює ціннісні й політичні символи, а політика – умови для

Висновки дослідження формують бачення подальшого впливу політики і культури на суспільство, враховуючи глобальні тенденції і національні особливості розвитку або, навпаки, обмеження культурної творчості. Політика і культура розглядаються як фундаментальні сфери суспільного життя, які формують не лише інституційну структуру держави, а й світогляд громадян. В умовах сучасних викликів соціальні процеси стають дедалі глобалізованими, а тому дихотомія політики і культури набуває чіткого вираження. Політика держав, політичні рішення, ідеології завжди мали і мають культурне підґрунтя, а культура, у свою чергу, – цінності, норми, символи, які впливають на політичну поведінку. В українському контексті культура виступає ключовим чинником державотворення, громадянської мобілізації й спротиву зовнішнім викликам. Сучасна політична культура України розвивається у напрямі демократизації, відкритості й зростання громадянської відповідальності. Гармонійна взаємодія політики і культури – запорука політичної стабільності і духовного розвитку соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема взаємозв'язку політики і культури активно досліджується в сучасній українській науковій думці, зокрема в політології, соціальної філософії, соціології. Значний внесок у дослідження цієї проблематики зробили такі українські вчені, як: Н. Амелеченко, О. Дем'янчук, Т. Лютий, А. Осипчук, М. Найєм, М. Яковлев. У статті використано їхні погляди на: багатоманітність зв'язків між культурою і політикою; естетизацію політики і політизацію мистецтва [3]; естетичний режим [4]; масову культуру і політичні ідеології [5], політику і літературу [6]. Актуальним напрямом останніх публікацій українських вчених є дослідження культурної політики держави в умовах війни в контексті збереження національної ідентичності (О. Бердичевська, І. Бітюк, Л. Ілько, О. Сосновська, О. Хома). Культура як інструмент консолідації суспільства формує стійкість соціуму до зовнішніх впливів.

Дана проблематика досліджується автором статті вперше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з вказаної тематики набуває нових вимірів у зв'язку з викликами війни.

Метою дослідження є дихотомія розвитку політичних і культурних процесів, історична динаміка цього зв'язку, аналіз сучасного українського культурного контексту.

Для досягнення мети нами поставлено наступні *завдання*:

- проаналізувати праці філософів, суспільствознавців минулого та сучасних політологів, вчених, дослідників дихотомії політики і культури;
- розкрити виміри естетизації політики і політизації мистецтва;
- обґрунтувати думку, чи можливе мистецтво поза політикою;
- розкрити зміст явищ естетичний режим, мистецтво на замовлення;
- дати оцінку взаємозв'язку масової культури та політичної ідеології як способу пояснення соціально-політичної реальності.

Виклад основного матеріалу.

Розкриємо виміри естетизації політики і політизації мистецтва через історичну динаміку цього взаємозв'язку. Зокрема, античне мистецтво Греції, яке виступало важливою формою релігійних культів, а також існувало у формі публічного політичного інституту. Для прикладу, театр Діоніса в Афінах організовував і фінансував проведення змагань між авторами трагедійних творів, в яких перемагали великі митці Есхіл, Софокл Еврипід. Така публічна театральна вистава сприяла звільненню людини від афектів гніву, потягів до вбивства та інших незаконних дій через «переживання» героям трагедій до «очищення» власних людських почуттів. У Римській імперії амфітеатр з боями гладіаторів виконував функцію естетичної насолоди: замість покарання громадянина імперії за протиправні вчинки, йому дозволялося спостерігати за смертельним кінцем гладіаторів-рабів (такий кінець міг статися з ним). Продовжимо аналіз західноєвропейського середньовіччя, жанри мистецтва якого стають частиною політичного інституту – католицької церкви. Органна музика, літературні твори життя святих, «вертикальна архітектура» храмів, що вражала акустикою, скульптурами, живописом перетворювали католицький культ на естетичне колективне дійство. Навіть за доби Ренесансу, де небесне життя переважало над земним, – культова функція мистецтва залишалася. Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікеланджело та інші писали картини на замовлення світських правителів і Папи Римського [1].

Політика і культура розглядаються як взаємопов'язані системи, що формують суспільну свідомість. У праці «Дух законів» провісник соціології Монтеस्क'є (1689-1755р.р.) писав: «Багато речей керуються людьми: клімат, релігія, закони, принципи правління, приклади минулого, норони, звичаї, як наслідок усього цього утворюється загальний дух нації». Отже, дух нації, на думку французького вченого, складається з фізичних, соціальних, моральних причин. Є загальний дух Франції, загальний дух Англії» [2]. Духом нації Монтеस्क'є називає *культуру*. У класичних політичних теоріях Макса Вебера, Алексіса де Токвіля, Еміля Дюркгейма *культура* постає як середовище, у якому розгортається політична діяльність. Проаналізуємо працю французького суспільствознавця Алексіса де Токвіля «Про демократію в Америці». У ній він

пише: «У світі моральності все впорядковане, узгоджене, передбачене й вирішене заздалегідь. У світі політики все перебуває в постійному русі, все заперечується, недовіра до досвіду. Ці дві тенденції, такі протилежні, на перший погляд, не завдають одна одній шкоди, навпаки, розвиваються в повній злагоді. Релігія бачить у громадянській свободі шляхетний вияв людських цінностей, а в політичному світі – поле діяльності, що його людському розумі надав Творець. Свобода ж бачить у релігії свою союзницю в боротьбі і перемогах, вона сприймає релігію як охоронницю моральності [2]. Політична культура, за визначенням сучасних дослідників-політологів Г. Алмонда і С. Верби «вказує на специфічні політичні орієнтації – настанови відносно політичної системи та її окремих частин, а також настанови власної ролі в системі. Ми говоримо про політичну культуру так само, як могли б говорити про економічну культуру або культуру релігійну. Це сукупність орієнтацій відносно особливої сукупності об'єктів і процесів» [3, С.194]. Дослідник політичної культури С. Вятр у праці «Соціологія політичних відносин» зазначає: Політична культура – це сукупність позицій, цінностей та взірців поведінки, що стосуються взаємовідносин влади і громадян»[3, с.195]. Отже, культура має не лише духовний, а й політичний вимір.

У XX столітті теоретики комунікативної дії (Ю. Габермас та ін.) наголошували на ролі культури як простору суспільного діалогу, у якому формується колективна воля. Політична культура виступає основою демократичних практик, громадянської активності й відповідальності, легітимності влади. Історично культура часто ставала інструментом політичного впливу. Аналізуючи епоху національних відроджень, українська культура виконувала функцію політичної мобілізації. Через мову, літературу, мистецтво формувалася національна ідентичність в XIX–XX століттях.

Так, українські видатні світочі культури – Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Драгоманов поєднували культурну діяльність із політичними ідеями визволення, самостійності, громадянської гідності. У радянській Україні культура була засобом ідеологічного контролю і, звісно, формою прихованого опору. Твори Ліни Костенко, Василя Симоненко, Івана Дзюби стала простором політичного спротиву тоталітаризму. Культурна діяльність у тоталітарних умовах виконувала функцію збереження національної пам'яті, формування політичної суб'єктності. За незалежності України взаємозв'язок (дихотомія) політики і культури набув нового значення. З одного боку, культура є важливим чинником державотворення, формування політичних символів української ідентичності. З іншого – політична сфера активно впливає на культурну політику через фінансування освіти, медіа простору, мистецтво, питання історичної пам'яті. Зазначимо, що після Революції Гідності (2013–2014) відбулося посилення ролі культури в політиці. Мистецькі ініціативи, документальні театри, волонтерські та меморіальні проекти стали частиною політичної

культури. В умовах російської агресії культура набула ще більшого значення як інструмент комунікації, боротьби і консолідації. Війна актуалізувала питання культурної безпеки: збереження мови, національної спадщини, історичної правди. Таким чином, у сучасній Україні політика і культура постають не як окремі, а як взаємодоповнюючі сфери, що разом формують основу національної стійкості.

Дослідник питання мистецтва поза політикою Анна Осипчук наголошує, що мистецтво завжди відповідало на виклики часу, на політичні, соціальні перетворення в суспільстві. Мистецький твір був пов'язаний із подією, яка відбувалася в конкретний час, у момент творення поезії, музики чи картини. «Говорячи про мистецький твір та мистецьке висловлювання, ми маємо говорити й про естетичний вимір. Естетичний потенціал мистецтва лежить в основі його політичного залучення.

Впродовж людської історії існували різні способи поєднання й співіснування мистецтва та політики (або мистецького та політичного). Відомий французький філософ та культуролог Жак Рансьє стверджує, що естетика не є дисципліною, як її часто визначають, але радше «режимом ідентифікації мистецтва», тобто певним способом, в який мистецтво визначається як саме мистецтво в специфічних історичному та соціальному контекстах. Отже, мистецтво ніколи не існує як просто щось відсторонене, проте завжди є залежним від того, як воно сприймається в різні епохи та за різних режимів. Жак Рансьє виділяє три такі основні режими. Всі ці три режими пояснюють, як протиставлені та взаємодіють мистецтво, мистецькі твори й жанри з реальністю, повсякденним життям й практиками (насамперед – політичними)»[4]. Дослідниця виокремлює:

- етичний режим зображень Платона;
- поетичний режим (точне відображення реального чи ідеального);
- естетичний режим (дихотомія мистецтва і політики, суспільства та ідеології)[4]. «Естетичний режим» за Жаком Рансьє, – зазначає Анна Осипчук, – принципово відмінний від режиму етичного та режиму поетичного, які раніше, в попередні епохи, визначали та характеризували мистецтво. Більше того, фактично від початку Нового часу ми існуємо в парадигмі естетичних, а не просто етичних та/чи поетичних режимів, отже мистецьке та соціально політичне є нерозривно пов'язаним. В широкому сенсі зараз можна говорити, що мистецтво як таке є одним із способів існування політичного дискурсу або дискурсу влади. Відповідно, багато нових ідей, щодо того, якими мають бути світ й суспільство, людські стосунки та відносини, як вони трансформуються й змінюються, артикулюються найперше в мистецтві та мистецьких течіях, й лише потім в соціально-політичних рухах, що добре видно з розвитку мистецтва кінця XIX – початку XX ст., наприклад, поставання та розвитку авангарду»[4].

Розглянемо таке явище як мистецтво на замовлення, яке супроводжує людство протягом століть – від монументальних фресок епохи Відродження до сучасних арт-проектів, створених для державних інституцій. Митці завжди стояли перед дилемою: як зберегти творчість і самовираження, працюючи на замовлення. У добу Ренесансу художники часто виконували замовлення церкви, монархів. Саме тоді народилися шедеври Мікеланджело, Леонардо да Вінчі, Рафаеля Санті. Їх творчість не лише відповідала «вимогам», а й перевищувала, бо митці вносили у твори власний духовний зміст. Так, Мікеланджело розписував стелю Сікстинської капели, папської каплиці в Апостольському палаці, спорудженої в XV ст. на замовлення папи Сікста IV. Рафаель Санті створював портрети римських кардиналів, а Леонардо да Вінчі працював при дворах впливових родів. Проте спадщина італійських митців давно перестала бути лише символами влади. Вони вклали у власні твори щось більше: бачення людини, філософію гармонії, ідею духовного злету. Замовлення було лише початком, з якого виросло високе мистецтво.

Питання в тому, чи можна залишитися справжнім митцем, виконуючи замовлення? Відповідь залежить від того, наскільки глибоко автор зберігає власну позицію, емоційність і бачення. Справжнє мистецтво здатне перетворити будь-яке замовлення на живу «картину». Мистецтво, насамперед, є актом свободи, способом висловлення емоцій, думок. Проте з найдавніших часів митці рідко творили у повній незалежності. Мистецтво на замовлення – не лише механічне виконання, а й складна взаємодія між творчістю і суспільним запитом, між внутрішнім «я» художника, композитора і зовнішнім світом, який потребує візуального, музичного чи словесного втілення певної ідеї.

У XVIII ст. з'явився ринок мистецтва: художники, письменники, композитори почали орієнтуватися на широку публіку. Замовником було суспільство зі своїми смаками, ідеалами, цінностями. Мистецтво XX–XXI століть – між ідеологією та маркетингом набуло нових форм: від державної пропаганди до рекламних кампаній. У радянську добу художники, поети, композитори часто працювали під контролем партії. Від митця вимагалось не стільки виражати власний світ, скільки «служити» народу у межах визначених політичних рамок. Але навіть тоді народжувалися справжні шедеври, бо творчий процес – це мистецтво, яке стоїть вище ідеологій.

Сьогодні у світі мистецтво на замовлення набуло нових форм, як: соціальна реклама, створення муралів, пісні, дизайн тощо. Замовниками стають не лише держави, а й компанії, громадські організації, онлайн-спільноти. Мурал на фасаді будинку, пісня для благодійного проекту, візуальний бренд для соціальної кампанії – усе це нові форми «мистецтва на замовлення». І хоча гроші або конкретне завдання можуть обмежувати автора, сучасне мистецтво знову намагається знайти баланс між комерцією і щирістю. Адже справжній митець

може вдихнути сенс навіть у комерційний проект, якщо має свободу тлумачення. В Україні тема мистецтва на замовлення має особливий відтінок.

Ми наголошували, що в радянські часи поети, композитори, художники, скульптори змушені були створювати ідеологічно «правильні» твори, жертвуючи індивідуальністю. З іншої позиції, саме замовлення держави дозволяло художникам реалізовувати масштабні проекти, які інакше були б неможливі. Сьогодні українське мистецтво на замовлення є інструментом соціальної комунікації. Музиканти, режисери, ілюстратори працюють у форматі замовних проектів – благодійних, волонтерських, інформаційних. Вони доводять, що мистецтво може бути на замовлення. Проте межа між натхненням і прагматикою – тонка. Коли замовник домінує, а художник лише виконавець, мистецтво «втрачає себе». Але коли замовлення лише форма для втілення глибшої ідеї, – воно може стати поштовхом до розвитку автора твору.

Отже, мистецтво на замовлення – не протилежність свободі, а одна з її форм. Це діалог між митцем і суспільством, між ідеєю і потребою часу. Замовлення може обмежувати, але може й надихати. Усе залежить від того, чи зуміє художник залишити у творі частинку себе.

Дослідниця Анна Осипчук зазначає: «ми не можемо дивитись на митці..., які думають виключно про високе. Дуже часто це люди, які розуміють мистецтво і як бізнес, і як можливість себе реалізувати, й відповідно діють. Так, наслідком цього можуть бути випадки само цензурування, що відбивають політичну ситуацію. Наприклад, для багатьох митців, які гастролюють, часто важливим є питання куди поїхати або навпаки не їхати на гастролі. Відповідно, людина може залежно від цього говорити чи не говорити певні речі в інтерв'ю. Або часто в Україні вибір того, якою мовою робити мистецький/культурний продукт, – наприклад якою мовою знімати фільм чи серіал, – залежить від того, для якого ринку або аудиторії він знімається, чи можна його потім продати кудись ще (тобто, на які ще, крім суто українських аудиторій та ринків). Відповідно, такий вибір кожен раз є насамперед політичним, а не суто мистецьким вибором» [4].

Ми живемо у глобальному цифровому світі, коли інформація поширюється швидше, ніж встигаємо її осмислити. Фільми, музика, телешоу, меми, реклама формують світогляд людей.. Масова культура, створена для розваги, давно перестала бути лише такою. Вона є носієм ідеології, непомітно формує наші уявлення про добро і зло, успіх і провал, красу і потворність, національну ідентичність. Ідеологія сьогодні не нав'язується через плакати, політичні маніфести. Вона використовує масову культуру.

Масова культура виникла у XX столітті разом із розвитком масових комунікацій – кіно, телебачення, реклами. Вона стала своєрідною «мовою» суспільства. Але будь-яка мова має граматику, а це вже сфера ідеології. Розглянемо приклади з історії. У 1930-х роках фашистські режими активно

використовували кінематограф і музику для створення «нової людини». У США Голлівуд, після Другої світової війни, став транслятором американської мрії – індивідуалізму, успіху, свободи, але часто й культурного домінування. Популярна музика 1960-х груп The Beatles, Bob Dylan не лише розважала, а несла антивоєнні, антирасистські, ліберальні меседжі. Навіть стиль, який здається просто модою, часто відображає політичну позицію покоління. Коли ідеологія ховається під глянцем?

Ідеологічний вплив масової культури найефективніший тоді, коли його не помічають. Серіали, фільми, реклама закладають певну систему координат. Наприклад, американські фільми часто зображають Захід як «центр цивілізації», а решту світу як екзотику або джерело небезпеки. Масова культура відображає суспільні настрої і може їх скеровувати. Коли держава або корпорації контролюють інформаційний простір, масова культура стає зручним каналом впливу на свідомість нації.

Якщо аналізувати сучасний український вимір масової культури, це не лише сфера розваг, а й інструмент національного самоусвідомлення. Як бачимо, українські фільми, навіть мода набули виразного патріотичного змісту. Артисти, які раніше співали про особисте, почали говорити про війну, гідність, свободу. Це не державна пропаганда, а культура, що відображає ідеологію свободи. Проте є виклик у тому, що поруч із українською культурою все ще існують масові продукти, які несуть чужу, часто шкідливу ідеологію, зокрема російську під виглядом розваг чи ностальгії. Зазначимо, що головна ідеологія масової культури – це споживання. Купи, дивися, підпишись, будь успішним. Людину переконують, що сенс життя у володінні речами, у статусі, у зовнішньому вигляді. Така ідеологія не потребує партій чи прапорів, вона – у змісті у кліпів, реклам, блогів. Але водночас масова культура може бути зброєю просвітництва. Еко-кампанії, соціальні ініціативи, феміністичні рухи, благодійні флешмоби – приклади того, як популярність використовується для змін в суспільстві.

Розглянемо присутність ідеології в соціумі в дослідженні Тараса Лютого.

На його думку, «ідеологія:

- один зі способів пояснення соціально-політичної реальності;
- виконує роль мапи політичного життя;
- є знаряддям влади для привертання на свій бік якомога більше людей;
- впливає не лише через аргументи, але й емоції;
- забезпечує смислами, цінностями й формами ідентичності;
- допомагає творити системи ідей соціальних груп;
- може включати хибні ідеї для підтримки влади»[5].

Виходячи із запропонованих тлумачень, можна говорити про дихотомію понять масова культура та ідеологія. Естетичний потенціал масового мистецтва лежить в основі політичного залучення.

Розглянемо зв'язок між літературою, серіалами і політикою, який є динамічним у сьогоdnішніх реаліях. Усі ці сфери – частини єдиного культурного простору, який формує суспільну свідомість і впливає на політичне життя. Політика не існує поза культурою, зазначалось нами вище, а культура, у свою чергу, відображає політичну дійсність, реагує на неї, іноді підтримує або критикує.

Література історично була засобом політичного впливу. Вона формує моральні орієнтири, створює образи героїв і ворогів, закладає у свідомість людей ідеї свободи, справедливості, гідності. В українській культурі література була засобом боротьби за незалежність і національну самосвідомість. Тарас Шевченко, Леся Українка не просто писали вірші, а формували політичну ідею народу як носія свободи. Твори Івана Франка – «Що таке поступ? », «Поза межами можливого» піднімали питання соціальної рівності, справедливості, утверджували віру в духовну силу нації. У ХХ столітті, попри радянську цензуру, письменники: Василь Стус, Іван Дзюба використовували слово як зброю опору.

Сьогодні українська література знову стала політичною у творчості Оксани Забужко, Сергія Жадана, Андрія Куркова. Простежується глибоке осмислення війни, ідентичності, відповідальності громадянина перед державою, а держави перед людьми.

Серіали як форма масової культури мають не менший вплив на політичну свідомість особистості. Прості історії легше сприймаються, швидше поширюються і часто стають темою для суспільних дискусій. Наприклад, серіал «Чорнобиль» зображує трагедію радянської системи, байдужість влади до людей і ціну правди, а український серіал «Слуга народу» став унікальним прикладом того, як художній образ може перейти у реальну політичну площину: образ «президента» з екрана став символом реальних очікувань суспільства. Отже, серіали не лише відображають політичні процеси, а й можуть їх безпосередньо формувати.

Політика використовує культурні інструменти для впливу на соціум через літературу, кіно, телебачення, популярну музику і формує потрібні наративи – патріотичні, ідеологічні, пропагандистські.

У демократичних суспільствах культура стає майданчиком для вільного обговорення політичних тем, у тоталітарних – засобом контролю. В українських сьогоdnішніх умовах культура відіграє консолідуючу роль: допомагає усвідомити цінність незалежності.

Дослідник літератури і політики Олександр Дем'янчук наводить «приклади художніх і публіцистичних творів, що в недалекому минулому визначали характер поведінки і ставлень цілих поколінь,.. роман Олександра Фадєєва «Молода гвардія», а також книгу Адольфа Гітлера... «Моя боротьба». Перша шляхом героїзації малопомітних історичних персонажів створила стійкі й всеохопні

стереотипи ставлень і моральних орієнтирів для нових поколінь радянської молоді, а друга стала «біблією» однієї з найпотужніших політичних ідеологій ХХ століття – фашизму. Зупинимося на хвилину на книзі «Молода гвардія». Автор наприкінці Другої світової війни отримав політичне замовлення створити образи молодих патріотів – героїв боротьби проти німецьких окупантів. Попри досить чітку й надійну документальну основу, наявність великої кількості джерел інформації, автор усе ж змалював суттєво викривлену історію, на якій виховувалися мільйони молодих людей, формувалися політичні рішення, множилися інші подібні фальшиві оповіді»[6].

Отже, література, серіали, політика – потужні сили, що взаємодіють між собою, формуючи культурний код суспільства. Через художні образи, сюжети, символи люди переосмислюють справедливість і національну ідею. Саме у цій взаємодії народжується жива культура, яка відображає реальність і активно її змінює.

Висновки. Проведене дослідження демонструє багатоманітність зв'язків між політикою і культурою, сферами суспільного життя, які впливають одна на одну, формуючи цілісну систему суспільного розвитку. Культура визначає зміст, ціннісні орієнтири, моральні засади політичної діяльності, тоді як політика створює умови для функціонування та розвитку культурного середовища. Український досвід яскраво демонструє як культурні чинники – мова, історична пам'ять, духовні традиції, мистецтво консолідують соціум, зміцнюють державність, а культурна політика формує громадянську ідентичність, демократичні цінності.

В умовах глобальних викликів взаємодія політики і культури набуває нового значення. Тому гармонійне поєднання політичних і культурних засад розвитку соціуму – це «обличчя» демократичної, правової і духовно зрілої держави. Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на вивчення ролі літератури і політики, «екранного суспільства», впливу серіалів на політичне життя.

Література:

1. Арон, Реймон. Етапи розвитку соціологічної думки/Пер.з фр. Г.Філіпчука.К.: Юніверс.2004.688с.
2. Погорілий Д.Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури. Фірма Інкос.2008.432с.
3. Амелюченко Н. А. Естетизація політики і політизація мистецтва / Наталія Амелюченко // Культура та політика: багатозначність взаємозв'язків: методичні матеріали до курсу. Український культурний фонд, Школа політичної аналітики НаУКМА. [Київ : Пульсари], 2020. С. 16-22. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20479> (дата звернення: 28.10.2025).
4. Оспичук А. Чи можливе мистецтво поза політикою URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/88728ddb-e609-474a-aaef-768b264e0340/content> (дата звернення: 29.10.2025)

5. Лютий Т. В. Масова культура і політичні ідеології / Тарас Лютий // Культура та політика: багатозначність (взаємо)зв'язків: методичні матеріали до курсу. Український культурний фонд, Школа політичної аналітики НаУКМА. - [Київ : Пульсари], 2020. С. 29-36. URL:<https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21265> (дата звернення: 30.10.2025).

6. Дем'янчук О. П. Література і політика / Олександр Дем'янчук // Культура та політика: багатозначність (взаємо)зв'язків: методичні матеріали до курсу. Український культурний фонд, Школа Політичної Аналітики НаУКМА.[Київ:Пульсари],2020.С.51-57.URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20386>(дата звернення: 28.10.2025).

References:

1.Aron, Reimon.(2004). *Etapy rozvytku sotsiologichnoi dumky* [*Stages of development of sociological thought*]. Kyiv:Yunivers [in Ukrainian].

2. Pohorilyi D.Ye. (2008). *Politolohiia: kredytно-modulnyi kurs. Navchalnyi posibnyk* [Political science: credit-modular course. Initial opportunity]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. Firma Inkos[in Ukrainian].

3. Amelchenko N. A. (2020). *Estetyzatsiia polityky i polityzatsiia mystetstva* [Aestheticization of politics and politicization of art] *Kultura ta polityka: bahatoznachnist vzaïmozv'iazkiv: metodychni materialy do kursu* - Culture and Politics: The Multiplicity of Interrelations: Methodological Materials for the Course. Kyiv: Ukrainskyi kulturnyi fond, Shkola politychnoi analityky NaUKMA. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20479> [in Ukrainian].

4.Ospychuk A. (2020). *Chy mozhlyve mystetstvo poza politykoïu* [Is art possible outside of politics]. Kyiv: Ukrainskyi kulturnyi fond, Shkola politychnoi analityky NaUKMA.Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/88728ddb-e609-474a-aaef-768b264e0340/content> [in Ukrainian].

5. Liutyi T. V. (2020). *Masova kultura i politychni ideolohii* [Mass culture and political ideologies] *Kultura ta polityka: bahatoznachnist (vzaïemo)zviazkiv: metodychni materialy do kursu* - Culture and Politics: The Multiplicity of Interrelations: Methodological Materials for the Course. Kyiv: Ukrainskyi kulturnyi fond, Shkola politychnoi analityky NaUKMA. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21265> [in Ukrainian].

6. Demianchuk O. P.(2020). *Literatura i polityka* [Literature and politics] *Kultura ta polityka: bahatoznachnist (vzaïemo)zviazkiv : metodychni materialy do kursu* - Culture and Politics: The Multiplicity of Interrelations: Methodological Materials for the Course. Kyiv: Ukrainskyi kulturnyi fond, Shkola Politychnoi Analityky NaUKMA. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20386> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

УДК 351.338.24 (477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1276-1288](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1276-1288)

Приходченко Людмила Леонідівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та регіоналістики Інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка», м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0002-6454-6729>

Осадчий Олександр Леонідович аспірант кафедри публічного управління та регіоналістики Інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка», м. Одеса, <https://orcid.org/0009-0004-9023-5002>

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ПОДАЛЬШОЇ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті запропоновано обґрунтування необхідності запровадження стратегічного планування розвитку держави в умовах воєнного стану і подальшої повоєнної відбудови України як засадничого інструменту управління задля досягнення цілей сталого розвитку. Вказано, що стратегічне управління як потужний, дієвий механізм, сприяє довгостроковому баченню просторового, економічного та соціального розвитку, що представляє собою критично важливий елемент для досягнення сталості та стійкості, ефективного використання ресурсів та підвищення якості життя населення. Стратегічне планування є ключовим елементом та етапом стратегічного управління, від якості якого безпосередньо залежить ефективність діяльності суб'єктів стратегічного планування. А в умовах повоєнного відновлення необхідність системних змін у стратегічному плануванні та зміни фокусу планування, здійснення переходу від відновлення до розвитку. Здійснено аналіз низки нормативно-правових документів, у яких визначено стратегічні напрями управління та планування розвитку держави, реформування системи публічного управління на шляху до європейської інтеграції, забезпечення її адаптованості до змін і викликів в умовах воєнного стану і подальшої повоєнної відбудови України. Вказано, що наразі замість системи стратегічного планування маємо набір документів із значною кількістю елементів та взаємозв'язків, які підчас є хаотичними. Надано пропозиції щодо вдосконалення системи стратегічного планування розвитку держави, з врахуванням сучасних тенденцій стратегічного планування, які поєднують стратегічне планування та менеджмент, з акцентом на циклі стратегічних

змін. Зокрема, система стратегічного планування розвитку держави має відповідати вимогам простоти, чіткості щодо функцій та відповідальності суб'єктів, повинна мати єдиний координаційний центр на національному рівні, який відповідатиме за процес стратегічного планування, координуватиме його і залучатиме до нього усіх зацікавлених сторін та базуватися виключно на встановлених пріоритетах, з урахуванням стратегічних змін та специфіки воєнного стану, повоєнного відновлення.

Ключові слова: публічне управління, розвиток держави, реформування, стратегічне управління, стратегічне планування, євроінтеграція, воєнний стан, повоєнна відбудова.

Prykhodchenko Liudmyla Leonidivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration and Regional Studies, Institute of Public Service and Administration, Odesa Polytechnic National University, Odesa, <https://orcid.org/0000-0002-6454-6729>

Osadchyi Oleksandr Leonidovich Postgraduate student of the Department of Public Administration and Regional Studies, Institute of Public Service and Administration, Odesa Polytechnic National University, Odesa, <https://orcid.org/0009-0004-9023-5002>

STRATEGIC PLANNING OF STATE DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE AND FURTHER POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Abstract. The article proposes a justification for the need to introduce strategic planning of state development in the conditions of martial law and further post-war reconstruction of Ukraine as a fundamental management tool to achieve sustainable development goals. It is indicated that strategic management as a powerful, effective mechanism contributes to a long-term vision of spatial, economic and social development, which is a critically important element for achieving sustainability and resilience, effective use of resources and improving the quality of life of the population. Strategic planning is a key element and stage of strategic management, the quality of which directly affects the effectiveness of the activities of strategic planning entities. And in the conditions of post-war reconstruction, the need for systemic changes in strategic planning and a change in the focus of planning, the transition from recovery to development. An analysis of a number of regulatory documents was carried out, which defined the strategic directions of state management and development planning, reforming the public administration system on the path to European integration, ensuring its adaptability to changes and challenges in the conditions of martial law and

further post-war reconstruction of Ukraine. It was indicated that now, instead of the strategic planning system, we have a set of documents with a significant number of elements and relationships, which are sometimes chaotic. Proposals were made to improve the system of strategic planning for state development, taking into account modern trends in strategic planning, which combine strategic planning and management, with an emphasis on the cycle of strategic changes. In particular, the system of strategic planning for state development must meet the requirements of simplicity, clarity regarding the functions and responsibilities of subjects, must have a single coordination center at the national level, which will be responsible for the strategic planning process, coordinate it and involve all stakeholders in it, and be based exclusively on established priorities, taking into account strategic changes and the specifics of martial law and post-war reconstruction.

Keywords: public administration, state development, reform, strategic management, strategic planning, European integration, martial law, post-war reconstruction.

Постановка проблеми. Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду розвитку держав, реформування їх систем публічного управління і переконливо свідчить, що стратегічне управління і стратегічне планування є не тільки дієвими інструментами управлінської практики, а й представляють собою ключові засади ефективного врядування і модернізації управління територіями в умовах сучасних викликів і стратегічних змін, що відбуваються у всьому світі. Тобто, стратегія розвитку країни є основою суспільного консенсусу навколо бачення, цілей і пріоритетних шляхів подальшого розвитку.

Водночас, вітчизняний досвід державотворення вказує на те, що відсутність на загальнодержавному рівні простої та ефективної системи цілевизначення, цілепокладання та забезпечення цілеспрямованого розвитку, яка б реалізовувалася через взаємоузгоджену ієрархічну систему документів державного стратегічного планування, призводить до низки проблем. Серед них: відсутність бачення розвитку країни та довгострокових цілей або орієнтирів, підтримуваних суспільством та практики проведення оцінки ефективності реалізації стратегічних документів та відповідальності за їх невиконання, розпорошення фінансових ресурсів замість їх концентрації на пріоритетних з точки зору довгострокової стратегії напрямках розвитку. Так, на сьогодні на загальнодержавному рівні, за оцінкою Мінекономіки (відповідно до актів законодавства), прийнято 333 стратегічних документи різних типів (без урахування планів діяльності органів влади), із них: 32 – програми (зокрема дві загальнодержавні та 13 державних цільових програм); 102 – стратегії, у яких визначено понад 600 цілей, із них понад 350 – стратегічні; 98 – планів; 79 – концепцій (зокрема 14 концепцій державних цільових програм); 22 – інших програмних документів [2]. Такий стан призводить до розпорошення зусиль та ресурсів, не дає змоги прогнозувати та

планувати, а відтак і реалізовувати. А тим більше, в умовах невизначеності, стратегічних змін та специфіки воєнного стану, що маємо на часі в нашій державі. Тим більше, що внаслідок різких змін у суспільному житті через повномасштабне вторгнення РФ та необхідності швидкого реагування на них у системі стратегічного планування з'являються нові типи стратегічних документів на коротко- та середньострокову перспективу. Адже уряд щодня ухвалює десятки рішень, які впливають на життя суспільства. Усі вони мають базуватися на якісних даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання стратегічного управління та стратегічного планування розвитку держави під час здійснення адміністративного реформування є предметом наукових пошуків як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників у різних площинах. Так, зокрема, чимала кількість науковців зосереджує свої напрацювання саме в сфері забезпечення національної безпеки. Так, Н.Ткачук досліджує сутність стратегічного аналізу крізь призму стратегічного планування, Б.Ворович систематизує вітчизняний досвід стратегічного планування в Міністерстві оборони та Збройних силах України, та підставі аналізу визначає напрями подальшого удосконалення системи нормативно-правового забезпечення реформування та розвитку [1]. Натомість, А.А. Гриценко досліджує поняття стратегічного планування крізь призму зовнішньої політики як складової системи національної безпеки.

Що стосується Сітнікової Н.П. та Кулак А.О., то вони досліджують стратегічне планування національного розвитку крізь призму міжнародного досвіду, зіставляючи його з сучасним станом та досвідом стратегічного планування в Україні у розрізі застосування законодавчого підґрунтя, стратегування національного розвитку з аналізом процесу розроблення стратегій, моніторингу й оцінювання, розбудови системи показників національного розвитку, що є цінним у процесах удосконалення стратегічного планування в Україні та осучаснення системи стратегічних документів [12, 13].

Однак, попри значний науковий інтерес до проблематики стратегічного управління та стратегічного планування розвитку держави, системи публічного управління, бракує комплексних досліджень, які б враховували специфіку та особливості функціонування системи публічного управління в цілому, та органів публічної влади зокрема в умовах воєнного стану і подальшої повоєнної відбудови України.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності запровадження стратегічного планування розвитку держави в умовах воєнного стану і подальшої повоєнної відбудови України як засадничого інструменту управління задля досягнення цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Запровадження стратегічного управління є потужним, дієвим механізмом, здатним формувати цілі, пріоритети і орієнтири,

що відповідають інтересам громадян та потенціалу держави в цілому. Він сприяє довгостроковому баченню просторового, економічного та соціального розвитку, що представляє собою критично важливий елемент для досягнення сталості та стійкості, ефективного використання ресурсів та підвищення якості життя населення. Все це відбувається завдяки проведенню системного аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища, прогнозуванню ризиків і можливостей, застосування інструментів аналізу, що відразу позначається на гнучкості у прийнятті управлінських рішень.

Щодо стратегічного планування, то воно є ключовим елементом та етапом стратегічного управління соціально-економічним розвитком держави, від якості якого безпосередньо залежить ефективність діяльності суб'єктів стратегічного планування. Адже планування є складовою процесу прийняття рішень і повинно відповідати визначеним на вищому рівні (за ієрархією) орієнтирам розвитку, ґрунтуватися на доказовій базі, фактах і даних. Моніторинг, з використанням якісних даних, в свою чергу, надає змогу аналізувати інформацію про досягнутий прогрес або його відсутність у динаміці, забезпечує підзвітність, а також сприяє підвищенню обізнаності та мобілізації політичної підтримки, що, своєю чергою, стимулює розвиток. Тож стратегічне планування є одним із інструментів сталого розвитку, формування місцевих бюджетів, використання фінансових інструментів розвитку приватного сектору, запровадження маркетингу території, залучення інвестицій, підтримки бізнесу шляхом створення сприятливого бізнес-клімату, в цілому раціонального використання ресурсів. Тобто, стратегічне планування, як штучно створена система, виступає своєрідним інструментом, що дозволяє перекласти стратегічне бачення у конкретні дії, проекти і програми.

А в умовах повоєнного відновлення необхідність системних змін у стратегічному плануванні та зміни фокусу планування (перехід від відновлення до розвитку), вказує на посилення ролі процесу цілепокладання та значущості моніторингової складової у системі стратегічного планування. Тобто, раціональне стратегічне планування дозволяє певною мірою передбачити майбутні події заздалегідь і підготуватися належним чином, визначити оптимальну модель використання обмежених ресурсів.

Таким чином, реалізація стратегічного управління забезпечується координацією зусиль різних суб'єктів управління, зокрема органів місцевого самоврядування, органів державної влади, приватного сектору та громадянського суспільства. Саме це дає можливість мобілізувати ресурси та сприяє їх раціональному використанню. А відтак, забезпечує: прозорість і підзвітність управлінських рішень, можливість залучення інвестицій та міжнародної технічної допомоги (оскільки сприяє узгодженню місцевих ініціатив із національними та європейськими пріоритетами розвитку), адаптацію політик територіального розвитку до принципів європейської політики згуртованості. І, в цілому, призводить до

посилення інституційної спроможності, суспільної згуртованості та національної стійкості.

Стратегічні напрями управління та планування розвитку держави, реформування системи публічного управління на шляху до європейської інтеграції, забезпечення її адаптованості до змін і викликів в умовах воєнного стану і подальшої повоєнної відбудови України, визначені у низці нормативно-правових документів, відповідно до яких впроваджуються реформи у ключових секторах. Щонайперше, це Стратегія сталого розвитку України до 2030 року, «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (30 вересня 2019 р.) [10], яка з огляду на євроінтеграційні прагнення, є основоположним документом довгострокового розвитку. Адже концепція «сталого розвитку» лежить в основі моделі розвитку ЄС, передбачаючи поліпшення умов життя людини при збереженні її життєвого простору в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі. Відповідно, 17 визначених цілей є орієнтирами для розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України.

Стосовно Стратегії реформування державного управління України на 2022-2025 року (21 липня 2021 р.) [14], то вона була розроблена з урахуванням європейських принципів та досвіду, набутого на попередньому етапі проведення реформи державного управління, і мала на меті побудову в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду. За час її реалізації серед найголовніших здобутків варто зазначити схвалення 2 ключових законів із здійснення реформування державного управління – закони України «Про адміністративну процедуру» та «Про службу в органах місцевого самоврядування». Водночас, що стосується ще двох важливих для реалізації реформи законів, то вони так і залишаються не працюючими. Це – «Про Кабінет Міністрів України та Центральні органи виконавчої влади» (досі не прийнятий), який покликаний унормувати взаємодію між Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України та Офісом Президента, оскільки невизначеність обумовлює не дотримання принципів прозорості та ефективності діяльності різних гілок влади. І другий закон – «Про публічні консультації», що унормовує необхідність проведення публічних консультацій законопроєктів, переводячи їх в статус обов'язковості перед винесенням на голосування. І хоча Закон України «Про публічні консультації» [8] прийнято, але ж він набирає чинності через 12 місяців з дня припинення або скасування воєнного стану.

Наголошуємо саме на цих законах, оскільки їх відсутність є підґрунтям для подальшого функціонування сумнозвісного «ручного управління» органами державної влади різних рівнів, особливо тими, які управляють великими

фінансовими потоками. Цілком погоджуємося з Сергієм Сорокою у тому, що під час війни такий стан особливо небезпечний для таких сфер, як оборонні закупівлі та енергетична безпека. Корупційні ризики в такій системі «ручного управління» як правило стають корупційною реальністю [11].

При цьому слід зазначити, що як під час першої, так і другої прийнятих Стратегій реформування державного управління, не відбулося впровадження системи національного стратегічного планування. Лише під час новоствореного Уряду, під керівництвом Юлії Свириденко, 13 серпня 2025 р. з різними колізіями було прийнято Концепцію національної системи стратегічного планування [2]. Її метою є формування підходу до розбудови системи визначення та досягнення довгострокових цілей розвитку України, всі елементи якої є взаємоузгодженими, враховують умови безпекового середовища та ресурсні можливості держави і спрямовані на досягнення підтримуваних суспільством довгострокових орієнтирів.

Верхньорівневим документом системи стратегічного планування має стати Стратегія розвитку України на 14 років, якою визначатимуться єдині для країни довгострокові цілі та індикатори їх досягнення. Відповідно, визначені у Стратегії розвитку України цілі далі деталізуються до рівня: завдань та індикаторів; політик, політичних пріоритетів, спрямованих на досягнення довгострокових цілей та індикаторів реалізації політичних пріоритетів; заходів з виконання завдань та реалізації політичних пріоритетів; цілей (пріоритетів) державної політики та бюджетних показників. З урахуванням розробленого Прогнозу економічного і соціального розвитку України на чотири роки, вказані у Концепції 11 типів стратегічних документів формуватимуть чітку стратегічну рамку цілевизначення, цілепокладання та забезпечення цілеспрямованого і скоординованого розвитку. Крім того, визначено перелік документів системи стратегічного планування у сфері соціально-економічного розвитку України на загальнодержавному рівні та на середньостроковий, короткостроковий періоди, терміни їх дії та суб'єктів розробки і реалізації. А також передбачено моніторинг та оцінку ефективності документів системи стратегічного планування у сфері соціально-економічного розвитку України на загальнодержавному рівні.

Також розроблено план заходів з реалізації Концепції національної системи стратегічного планування, яким передбачено розробку до червня 2026 року законопроекту, яким буде врегульовано питання щодо розбудови національної системи стратегічного планування.

Крім зазначених документів, варто також вказати і Державну стратегію регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки, реалізація якої спрямована на відновлення регіонів України після війни та наближення до членства в ЄС, з акцентом на інфраструктуру, безпеку та соціальну інтеграцію [7]. Серед її основних цілей: відновлення та модернізація інфраструктури, що постраждала внаслідок бойових дій; підтримка реінтеграції ветеранів та внутрішньо

переміщених осіб, забезпечення їхніх прав та потреб; стимулювання економічної активності в регіонах, створення сприятливих умов для бізнесу та залучення інвестицій; забезпечення екологічної безпеки та сталого використання природних ресурсів.

Слід вказати, що на рівні стратегічного планування у вітчизняній практиці спостерігаються досить відчутні зміни інтеграції європейських підходів до сталого розвитку. Так, Україна поступово адаптує принципи Territorial Agenda 2030, зокрема поліцентричний розвиток, збалансоване використання ресурсів, інноваційну спеціалізацію та інклюзивність [15]. А у «Державній стратегії регіонального розвитку України на 2021–2027 роки» визначено пріоритети просторового розвитку, серед яких [7]: зміцнення конкурентоспроможності регіонів; розвиток людського потенціалу; забезпечення екологічної безпеки; планування післявоєнної відбудови на засадах принципу «build back better». І це є важливим, оскільки в післявоєнних умовах питання узгодженості державної стратегії розвитку з європейськими підходами виходить за рамки суто економічного дискурсу й прямо пов'язане з національною безпекою держави.

Доцільно звернути увагу і на Стратегію демографічного розвитку України на період до 2040 року (30 вересня 2024 р.) [9], що є довгостроковим програмним документом, який визначає основні демографічні виклики та загрози для розвитку України, які були посилені збройною агресією російської федерації, а також цілі та завдання для подолання демографічних викликів, соціальних і гуманітарних проблем тощо. Це далеко не повний перелік засадничих документів, які визначають стратегічні орієнтири розвитку нашої держави. До них слід також додати низку стратегічних документів і заходів із повоєнної відбудови України, зокрема, Пріоритети уряду. Так, зокрема, План відновлення України є досить деталізованим, відображає основні напрями відновлення зруйнованої після війни економіки, чітко розділяє кожний напрямок та комплекс ініціатив по ньому і містить супроводжувальні заходи, включно із законодавчими змінами [3]. Його успішна реалізація перебуває в прямій залежності від координованості та узгодженості діяльності Кабінету Міністрів України та Верховної Ради, а також налагодженої взаємодії з міжнародними партнерами, зосередженості на стратегічному партнерстві у досягненні, стратегічної мети.

Так, запропонований у березні 2022 року «Національний План Відновлення» надавав загальну рамку для регіональних планів та проектів відновлення» [4]. При його побудові було застосовано параметричний підхід (зазвичай використовується в проектуванні) є відмінним рішенням для того, аби оцінити точність: поєднання різних даних (наприклад, історичних і статистичних), надає змогу використовувати взаємозв'язок між змінними, щоб забезпечити точні оцінки. Він має свої переваги, але й недоліків не бракує, при цьому розробники Плану наданим поясненням лише ускладнили ситуацію [6].

Варто вказати і на те, що у березні 2024 р. Кабінет міністрів України затвердив План для реалізації програми Ukraine Facility, який передбачає здійснення структурних реформ в державному секторі, проведення низки економічних реформ, спрямованих на розвиток бізнес-клімату та підприємництва, пріоритетних секторів, що можуть забезпечити економічне зростання [5]. Для цього визначено 69 напрямків реформ, за кожним з яких встановлено низку заходів та індикатори (які частково відповідають вже наявним міжнародним зобов'язанням України в рамках інших угод), виконання яких заплановане на період до 2027 року.

Успіх відновлення України залежить від ефективної взаємодії влади на всіх рівнях без винятку – національному, регіональному та місцевому. Така всебічна співпраця є не просто стратегією, а необхідністю виживання у прифронтових регіонах, тому територіальні громади беруть активну участь у цьому процесі, координують діяльність всіх зацікавлених сторін та шукають компроміси. Розуміння специфіки діяльності органів публічної влади в умовах воєнного стану і планування подальшої повоєнної відбудови, потреб, викликів, першочергових та стратегічних завдань стосовно відновлення та модернізації є фундаментом для побудови стратегічних планів розвитку на засадах сталості.

Наразі замість системи стратегічного планування маємо набір документів із значною кількістю елементів та взаємозв'язків, які підчас є хаотичними. Тож складність розбудови нової системи стратегічного планування зумовлена вимогами як до визначення видів взаємозв'язків, елементів, їх координації, так і до властивостей системи у цілому. Відтак, для вдосконалення стратегічного планування розвитку держави необхідним є:

- переосмислення ролі власне процесу управління в умовах відновлення, переходу до розвитку та розбудови нової моделі економіки;
- здійснення незалежного аудиту системи стратегічного планування, а за його результатами – упорядкування системи, оптимізація, видалення застарілих елементів або таких, що дублюють один одного;
- встановлення чіткої ієрархії стратегічних документів, їх каскадування з лінійними та часовими взаємозв'язками;
- розроблення послідовної та чіткої нормативно-правової регламентації стратегічного планування;
- розроблення та встановлення чітких процедур підготовки стратегічних документів, методології і правил їх формування та вимог до них;
- визнання провідної ролі показників у процесі цілепокладання та моніторингу (наприклад обов'язкове встановлення цифрової моделі системи моніторингу тощо);
- розбудова методичних засад процесу евалюації стратегічних документів та розвиток національної евалюаційної спроможності [13].

Таким чином, довгострокове стратегічне бачення передбачає необхідність узгодження спільних підходів до розробки високоадаптивної, вертикально та горизонтально скоординованої моделі стратегічного планування, яка б забезпечила згуртоване відновлення та сталий розвиток України. Для цього слід впорядкувати прийняті стратегічні документи, а також потрібно привести у відповідність норми Законів «Про засади державної регіональної політики» та «Про регулювання містобудівної діяльності, а також внести в регламент Кабінету Міністрів України норми про оцінку впливу секторальних стратегій, програм і планів на розвиток конкретних територій, необхідно ухвалити Закон «Про державне стратегічне планування». Це необхідно зробити для того, аби збалансувати важелі державного правління шляхом визначення довгострокових орієнтирів розвитку, їх інтеграції у документи середньострокового горизонту планування та органічного поєднання останніх з процесом державного бюджетування, тобто цілей з ресурсами.

Для того, аби стратегічне планування виконувало покладені на нього функції, створена система має бути простою, з чітко визначеними ролями та відповідальністю усіх суб'єктів, яких об'єднуватиме єдиний координаційний центр на національному рівні, який відповідатиме за процес стратегічного планування, координуватиме його і залучатиме до нього усіх зацікавлених сторін (органи публічної влади всіх рівнів, громадянське суспільство, бізнес, наукове середовище). До того ж, планувальні документи мають базуватися виключно на встановлених пріоритетах, з урахуванням стратегічних змін та специфіки воєнного стану, повоєнного відновлення. Обов'язковою умовою є врахування ресурсного забезпечення, у першу чергу фінансового, при розробці таких документів, бо інакше шанси на втілення будуть нульовими.

Висновки. Стратегічне планування гарантує нашу стійкість і майбутнє розвитку і для того, аби створити ефективну систему публічного управління, слід мати ідеальну модель стратегічного розвитку держави, слід подбати про запровадження стратегічного планування на всіх рівнях, особливо це важливо в контексті процесу євроінтеграції, в умовах воєнного стану і подальшої повоєнної відбудови України. При цьому ключовою проблемою буде спроможність різних державних інституцій і команд ув'язати завдання і заходи щодо виконання вимог ЄС для країн-кандидатів та власних ключових стратегій, які містять специфіку воєнного стану, повоєнного відновлення.

Відтак, це потребує створення єдиної державної системи стратегічного прогнозування і планування у сфері національної безпеки, що є необхідним для забезпечення стабільності та розвитку країни на засадах аналізу досвіду формування системи стратегічного планування в Україні за роки незалежності, з виявленням проблем та надання конкретних пропозиції щодо комплексної системи стратегічних документів. І, звісно ж, врахування сучасних тенденцій

стратегічного планування, які поєднують стратегічне планування та менеджмент, з акцентом на циклі стратегічних змін. Лише за таких умов Концепція національної системи стратегічного планування стане реальним діючим документом і буде реалізована сповна. Тим більше, що довгостроковий компонент стратегічного планування в умовах воєнного стану, невизначеності, та ще й орієнтований на швидкий результат та необхідність виконання міжнародних зобов'язань, має виконувати цілепокладальну, координаційну, інтеграційну, регулятивну та спрямовуючу функції для середньо- та короткострокових стратегій і програм, які розробляються на всіх рівнях, відповідно до покладених компетенцій.

Література:

1. Ворович Б. Аналіз нормативно-правової бази системи стратегічного планування в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2022, 2 (75), С. 67-75. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-2-75/67-75>
2. Концепція національної системи стратегічного планування : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2025 р. № 853-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853-2025-%D1%80#Text>
3. План відновлення України від наслідків війни : Міністерство економіки України, 24 березня 2023 р. URL: <https://komprompol.rada.gov.ua/uploads/documents/31278.pdf>
4. План відновлення України. Національна рада з відновлення, липень 2022. URL: https://assets-global.website-files.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf
5. План для реалізації програми Ukraine Facility 2024-2027. URL: <https://www.ukraine-facility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>
6. Приходченко Л.Л. Державна політика євроінтеграції України крізь призму концепції спроможності держави. *Наукові перспективи*, 2025, № 2(56), с.543-557 [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2\(56\)-543-556](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-543-556)
7. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
8. Про публічні консультації. Закон України від 20 червня 2024 року № 3841-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-IX#Text>
9. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року. Розпорядження КМУ від 30 вересня 2024 р. № 922-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>
10. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
11. Сергій Сорока. Реформа державного управління 3.0. Як не наступити на ті самі граблі. *Українська правда*, 26 листопада 2025 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/11/26/8009044/>
12. Сітнікова Н.П., Кулак А.О. Стратегічне планування національного розвитку: міжнародний та вітчизняний досвід. Частина I. міжнародний досвід стратегічного планування. *Статистика України*, 2024, № 1, С.80 – 88 [https://doi.org/10.31767/su.1\(104\)2024.01.08](https://doi.org/10.31767/su.1(104)2024.01.08)

13. Сітнікова Н.П., Кулак А.О. Стратегічне планування національного розвитку: міжнародний та вітчизняний досвід. Частина II. Вітчизняний досвід стратегічного планування. *Статистика України*, 2024, № 2, С.95 – 106 [https://doi.org/10.31767/su.2\(105\)2024.02.09](https://doi.org/10.31767/su.2(105)2024.02.09)

14. Стратегія реформування державного управління України на 2022-2025 роки [: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>

15. Territorial Agenda 2030 - A future for all places. European Commission. 15 mar 202. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/brochures/2021/territorial-agenda-2030-a-future-for-all-places

References:

1. Vorovych B. Analiz normatyvno-pravovoi bazy systemy strategichnogo planuvannia v Ministerstvi oborony Ukrainy ta Zbroinyh Sylah Ukrainy. [Analysis of the regulatory framework of the strategic planning system in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru Voienno-Strategichnyh doslidzhen Natstionalnogo universytetu oborony Ukrainy*. 2022, 2 (75), С. 67-75. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-2-75/67-75> [in Ukrainian]

2. Kontseptsiiia natsionalnoi systemy strategichnogo planuvannia [Concept of a national strategic planning system] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 serpnia 2025 r. № 853-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853-2025-%D1%80#Text> [in Ukrainian]

3. Plan vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny [Ukraine's recovery plan from the consequences of the war] : Ministerstvo ekonomiky Ukrainy, 24 bereznia 2023 r. URL: <https://komprompol.rada.gov.ua/uploads/documents/31278.pdf> [in Ukrainian]

4. Plan vidnovlennia Ukrainy. Natsionalna rada z vidnovlennia, lypen 2022 [Ukraine's recovery plan. National Recovery Council, July 2022].https://assets-global.website-files.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf [in Ukrainian]

5. Plan dlia realizatsii prohramy Ukraine Facility 2024-2027 [Plan for the implementation of the Ukraine Facility 2024-2027 programme]. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf> [in Ukrainian].

6. Prykhodchenko L.L. Derzhavna polityka ievrointegretzii Ukrainy kriz pryzmu kontseptsii spromozhnosti derzhavy [State policy of European integration of Ukraine through the prism of the concept of state capability]. *Naukovi perspektyvy*, 2025, № 2(56), S.543-557 [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2\(56\)-543-556](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-543-556) [in Ukrainian]

7. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi strategii regionalnogo rozvytku na period do 2027 roku [On approval of the State Strategy for Regional Development for the period until 2027]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

8. Pro publichni konsultatsii. Zakon Ukrainy vid 20 chervnia 2024 roku № 3841-IX [Pro publichni konsultatsii. Zakon Ukrainy vid 20 chervnia 2024] URI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-IX#Text> [in Ukrainian].

9. Pro shvalennia Strategii demofrafichnogo rozvytku Ukrainy na period do 2040 roku. rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2024 r. № 922-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian]

10. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.2019 r. № 722/2019 [On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030. Decree of the President of Ukraine of September 30, 2019 No. 722/2019]. [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian]

11. Serhii Soroka. Reforma derzhavnoho upravlinnia 3.0. Oak ne nastupyty na ti sami grabli [Public Administration Reform 3.0. How to Avoid the Same Pitfalls]. *Ukrainska pravda*, 26 lystopada 2025 r. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/11/26/8009044/> [in Ukrainian]
12. Sitnikova N.P., Kulak A.O. Strategichne planuvannia natsionalnogo rozvytku: mizhnarodnyi ta vitchyzniani dosvid [Strategic planning of national development: international and domestic experience].]. Chastyna I. Mizhnarodnyi dosvid strategichnjho planuvannia. *Statystyka Ukrainy*, 2024, № 1, S.80 – 88 [https://doi.org/10.31767/su.1\(104\)2024.01.08](https://doi.org/10.31767/su.1(104)2024.01.08) [in Ukrainian]
13. Sitnikova N.P., Kulak A.O. Strategichne planuvannia natsionalnogo rozvytku: mizhnarodnyi ta vitchyzniani dosvid [Strategic planning of national development: international and domestic experience]. Chastyna II. Vitchyzniani dosvid strategichnjho planuvannia. *Statystyka Ukrainy*, 2024, № 2, S.95 – 106 [https://doi.org/10.31767/su.2\(105\)2024.02.09](https://doi.org/10.31767/su.2(105)2024.02.09) [in Ukrainian]
14. Strategiiia reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy na 2022-2025 roky [Strategy for reforming public administration of Ukraine for 2022-2025]: rozporiadzennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 lypnia 2021 r. № 831-p URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian]
15. Territorial Agenda 2030 - A future for all places. European Commission. 15 mar 202. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/brochures/2021/territorial-agenda-2030-a-future-for-all-places

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 004.75:004.8]:351.862.4

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1289-1315](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1289-1315)

Прохорський Сергій Ігорович старший науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0000-0002-6369-2601>

Топчій Наталія Володимирівна старший науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби Безпеки України, <https://orcid.org/0000-0003-2924-6365>

Дегтяр Олег Андрійович головний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, доктор наук з державного управління, професор, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Фомкін Денис Валентинович начальник науково-дослідної лабораторії Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0000-0003-0128-9355>

БЕЗПЕКА ТА НАДІЙНІСТЬ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: РОЛЬ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА МЕТОДІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація. У статті досліджено актуальні питання забезпечення безпеки та надійності об'єктів критичної інфраструктури держави за допомогою інтеграції хмарних технологій та методів штучного інтелекту. Проаналізовано сучасний стан захисту критичної інфраструктури та виявлено ключові виклики, що постають перед державними та приватними операторами таких об'єктів в умовах зростання кіберзагроз та технологічної трансформації. Визначено основні переваги впровадження хмарних технологій для забезпечення безперебійного функціонування критичних систем, зокрема: підвищену масштабованість, гнучкість розгортання, оптимізацію витрат та можливість швидкого відновлення після збоїв.

Особливу увагу приділено методам штучного інтелекту, які дозволяють реалізувати предиктивну аналітику для раннього виявлення аномалій, автоматизованого реагування на інциденти та прогнозування потенційних вразливостей. Розглянуто практичні аспекти впровадження інтелектуальних систем моніторингу та управління на об'єктах енергетики, транспорту, водопостачання та

телекомунікацій. Представлено результати порівняльного аналізу ефективності різних архітектурних рішень для побудови гібридних хмарних інфраструктур з інтегрованими компонентами штучного інтелекту.

На основі міжнародного досвіду та вітчизняних напрацювань запропоновано концептуальну модель інтелектуальної системи захисту критичної інфраструктури, що поєднує переваги хмарних обчислень та методів машинного навчання. Розроблено рекомендації щодо нормативно-правового забезпечення процесів цифрової трансформації об'єктів критичної інфраструктури з урахуванням вимог інформаційної безпеки та стандартів кіберзахисту. Обґрунтовано економічну доцільність впровадження запропонованих технологічних рішень та оцінено їх потенційний вплив на підвищення стійкості критичної інфраструктури до сучасних загроз.

Ключові слова: критична інфраструктура, хмарні технології, штучний інтелект, кібербезпека, предиктивна аналітика, машинне навчання, гібридні хмарні рішення, стійкість інфраструктури, системи раннього виявлення загроз, інтелектуальний моніторинг.

Prokhorskyi Serhiy Igorovich senior researcher, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, <https://orcid.org/0000-0002-6369-2601>

Topchii Natalia Volodymyrivna senior researcher, Ukrainian research institute of special equipment and forensic examinations of the Security Service of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2924-6365>

Diegtiar Oleg Andriyovych Chief researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Fomkin Denys Valentynovych Head of Research Laboratory, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, <https://orcid.org/0000-0003-0128-9355>

SECURITY AND RELIABILITY OF CRITICAL INFRASTRUCTURE: THE ROLE OF CLOUD TECHNOLOGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE METHODS

Abstract. The article examines current issues concerning the security and reliability of critical infrastructure facilities in the state through the integration of cloud

technologies and artificial intelligence methods. It analyzes the current state of critical infrastructure protection and identifies key challenges faced by both public and private operators of such facilities amid rising cyber threats and technological transformation.

The main advantages of implementing cloud technologies to ensure the uninterrupted functioning of critical systems are highlighted, including increased scalability, flexible deployment, cost optimization, and the ability for rapid recovery after failures.

Special attention is given to artificial intelligence methods that enable predictive analytics for early detection of anomalies, automated incident response, and forecasting potential vulnerabilities. Practical aspects of implementing intelligent monitoring and management systems in energy, transportation, water supply, and telecommunications sectors are discussed. The article presents the results of a comparative analysis of the effectiveness of different architectural solutions for building hybrid cloud infrastructures with integrated artificial intelligence components.

Based on international experience and domestic developments, a conceptual model for an intelligent critical infrastructure protection system is proposed, combining the advantages of cloud computing and machine learning methods. Recommendations for regulatory support of the digital transformation processes of critical infrastructure facilities are developed, taking into account information security requirements and cybersecurity standards. The economic feasibility of implementing the proposed technological solutions is substantiated, and their potential impact on enhancing the resilience of critical infrastructure to modern threats is assessed.

Keywords: Critical infrastructure, cloud technologies, artificial intelligence, cybersecurity, predictive analytics, machine learning, hybrid cloud solutions, infrastructure resilience, early threat detection systems, intelligent monitoring.

Постановка проблеми. Сучасні технологічні тенденції у забезпеченні критичної інфраструктури держави

Протягом останніх десятиліть спостерігається динамічне ускладнення та посилення взаємозалежності технологічних процесів (ТП) у критичній інфраструктурі (КІ) держави. Результативність роботи цих систем безпосередньо впливає на стан національної безпеки, економічний розвиток та соціальну стабільність суспільства. В контексті невідомого зростання кіберзагроз, всеохоплюючої цифровізації та вимог щодо швидкого реагування на надзвичайні ситуації виникає необхідність впровадження новітніх методів і моделей підтримки ТП, які забезпечують адаптивність, можливість масштабування та високий рівень стабільності функціонування.

Оновлення та вдосконалення КІ відбувається значною мірою через запровадження хмарних технологій (ХТ), які поступово набувають статусу основного інструменту завдяки можливостям централізованого зберігання та

опрацювання інформації, об'єднання розподілених систем і підвищення рівня захисту від кіберзагроз [3]. Впровадження гнучких механізмів керування ТП, використання алгоритмів штучного інтелекту (ШІ, AI) для опрацювання масштабних інформаційних масивів [7], а також розробка прогностичних моделей оцінки ризиків та сценаріїв розвитку інцидентів стає суттєво ефективнішим із застосуванням ХТ. Це створює інноваційні можливості для формування інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень (СППР) у КІ.

Водночас, інтеграція ХТ до КІ супроводжується рядом викликів, серед яких – гарантування конфіденційності (К), цілісності (Ц), доступності (Д) даних, узгодженість із функціонуючими апаратно-програмними комплексами (АПК), відповідність міжнародним нормам і стандартам. Тому актуальним завданням сучасних наукових досліджень є упорядкування та комплексний аналіз наявних хмарних технологій та методів штучного інтелекту для реалізації технологічних процесів у критичній інфраструктурі держави, з метою визначення їхніх переваг, обмежень та перспективних напрямів подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці активно досліджують різноманітні аспекти критичної інфраструктури (КІ) та технологій її забезпечення. Зокрема, у роботі [1] вивчаються водонапірні башти як елементи системи постачання питної води до віддалених населених пунктів. Комплексний аналіз різних типів КІ, від медичних закладів до енергетичних систем, представлено в дослідженні [2].

Питання безпеки технологій Інтернету речей (IoT) та пов'язаних із ними ризиків для КІ розглядаються в публікації [3]. Виробничі перспективи в контексті проблематики кібербезпеки промислової інфраструктури висвітлюються в роботі [4]. Інноваційний підхід до прогностичного технічного обслуговування КІ на основі мережевих програм із підтримкою технології 5G запропоновано в дослідженні [5].

Концепція пильного контролю для забезпечення інтелектуального аварійного енергопостачання об'єктів КІ досліджується в публікації [6]. Робота [7] демонструє потенціал методів інженерії вимог для розвитку нетехнічних елементів у соціально-технічних системах, зокрема керівних принципів функціонування.

Удосконалення можливостей транспортної системи за допомогою технологій штучного інтелекту (AI) аналізується в дослідженні [8]. Вплив AI на процеси будівництва інфраструктурних об'єктів розглядається в роботі [9]. Методи забезпечення конфіденційності (К) для мереж промислового IoT у контексті КІ досліджуються в публікації [10].

Проблематика технологічного старіння та його вплив на кібербезпеку енергетичного сектору висвітлюється в роботі [11]. Наслідки кліматичних змін для систем міського водопостачання аналізуються в дослідженні [12]. Роль нанотехнологічних рішень у водному секторі розглядається в публікації [13].

Інтеграція етичних аспектів AI та технологічної грамотності в сучасній системі охорони здоров'я досліджується в роботі [14]. Перспективи розвитку загального штучного інтелекту в медичній сфері описані в публікації [15]. Питання якості програмного забезпечення для IoT-рішень у секторах охорони здоров'я та торгівлі висвітлюються в дослідженні [16].

Застосування робототехнічних технологій у медичній галузі аналізується в роботі [17]. Трансформаційний вплив концепції Health Care 4.0 на процеси надання медичних послуг розглядається в дослідженні [18]. Використання біометричних технологій у транспортних компаніях висвітлюється в публікації [19].

Інноваційні технологічні рішення для забезпечення конфіденційності в енергетичних системах представлені в роботі [20]. Інтелектуальні системи водопостачання на базі IoT-технологій досліджуються в публікації [21]. Питання цифрової безпеки ланцюгів постачання для операторів енергетичного сектору в контексті нових директив та регламентів ЄС розглядаються в дослідженні [22].

Кіберфізичне зміцнення цифрової водної інфраструктури аналізується в роботі [23]. Тенденції розвитку європейських дослідницьких проектів у технологічній екосистемі сектору охорони здоров'я вивчаються в публікації [24]. Структура для користувацько-орієнтованої візуалізації блокчейн-транзакцій у КІ представлена в дослідженні [25].

Процеси оптимізації кіберстійкості в мережах КІ досліджуються в роботі [26]. Концепція КІ на основі принципів Індустрії 4.0 описується в публікації [27]. Потенційні випадки застосування квантових обчислень для національної КІ аналізуються в дослідженні [28].

Використання цифрових двійників для реагування на інциденти з метою підвищення безпеки КІ енергосистеми розглядається в роботі [29]. Застосування AI для систем із критичними вимогами до безпеки в промисловій та транспортній галузях досліджується в публікації [30].

Варто зазначити, що інтеграція передових технологій штучного інтелекту з процесами та стандартами інженерії безпеки залишається серйозним викликом для дослідників та практиків [31-33]. Публікації [34-37] присвячені IT-рішенням для підтримки технологічних процесів у критичній інфраструктурі держави, а також методам і моделям забезпечення цих процесів.

Метою представленої наукової роботи є комплексний аналіз потенціалу та особливостей застосування хмарних технологій і методів штучного інтелекту для оптимізації та забезпечення технологічних процесів у критичній інфраструктурі держави. На основі систематизації та узагальнення отриманих результатів планується визначити перспективні напрямки подальших наукових досліджень у цій сфері, що матимуть теоретичну та практичну цінність для розвитку систем захисту та функціонування об'єктів стратегічного значення.

Виклад основного матеріалу. Наукове дослідження [1] зосереджується на вивченні колон-водонапірних башт, які забезпечують питною водою віддалені населені пункти. Автори пропонують інноваційну методологію автоматизації цих споруд із використанням електричних приводів для динамічного регулювання роботи насосного обладнання. У роботі представлено детальний аналіз існуючих автоматизованих рішень та розроблено нову структурну схему системи, де ключовим параметром управління виступає тиск у турботрубі.

Дослідниками математично обґрунтовано основні параметри та визначено передавальні функції компонентів автоматичної системи. На основі проведених розрахунків створено імітаційну модель у спеціалізованому програмному середовищі. Процеси моделювання та симуляції дозволили визначити перехідні характеристики системи та оцінити ключові показники її ефективності.

Публікація [2] присвячена аналізу критичної інфраструктури (КІ) різних типів – від медичних закладів до енергетичних систем, які все частіше стають мішенню для кібератак, що створює системні вразливості з потенційно небезпечними наслідками. У відповідь на ці виклики Європейський Союз запровадив Директиву NIS2 (Директива (ЄС) 2022/2555), яка суттєво розширює вимоги щодо кібербезпеки для основних і важливих суб'єктів у 18 ключових секторах.

Автори детально розглядають основні правові зміни, передбачені директивою, зокрема: розширення сфери її застосування, посилення зобов'язань з управління ризиками, запровадження більш жорсткого режиму забезпечення дотримання вимог (включно зі значними штрафами та відповідальністю виконавчої влади), а також удосконалення механізмів координації на рівні ЄС.

Дослідження висвітлює практичні проблеми імплементації директиви, серед яких: розбіжності в національних транспозиціях, регуляторне навантаження на середні підприємства та складнощі в системах повідомлення про інциденти й забезпечення безпеки ланцюгів постачання. На прикладі реальних випадків – атаки програм-вимагачів на Управління охорони здоров'я Ірландії (2021) та поширення шкідливого програмного забезпечення NotPetya (2017) – автори демонструють, як NIS2 намагається усунути наявні вразливості.

У заключній частині роботи директива NIS2 розглядається в ширшому контексті кібербезпеки ЄС, поряд з Директивою CER, DORA, CRA та майбутніми ініціативами з кіберзахисту. Автори доходять висновку, що хоча NIS2 є значним прогресом у законодавстві ЄС з кібербезпеки, її ефективність залежатиме від послідовної імплементації, результативної регуляторної співпраці та міцного партнерства між державним і приватним секторами.

Дослідження [3] аналізує стан безпеки технологій Інтернету речей (IoT) та пов'язані з ними ризики для критичної інфраструктури. Автори відзначають, що попри значні можливості для комунікації та автоматизації в різних секторах, які

відкриває IoT, ця технологія створює серйозні проблеми безпеки, що потребують невідкладного вирішення.

У роботі підкреслюється, що з поглибленням інтеграції пристроїв IoT у критичну інфраструктуру їхні вразливості (незахищене програмне забезпечення, стандартні облікові дані, приховані "задні двері") стають привабливими цілями для кібератак, включаючи промислове шпигунство та саботаж. Автори наводять приклади реальних інцидентів, які продемонстрували, як такі вразливості можуть загрожувати конфіденційності, безпеці та безперервності надання критично важливих послуг.

Особливу увагу в дослідженні приділено ризикам для міської критичної інфраструктури, де використання IoT може призвести до серйозних наслідків: відключення електропостачання, забруднення питної води та масштабних перебоїв у наданні послуг, особливо в густонаселених районах.

Автори обґрунтовують необхідність комплексного багатовимірного підходу до безпеки, що охоплює технологічні, правові, соціальні та економічні аспекти. Вони наголошують на важливості постійного вдосконалення стратегій кібербезпеки відповідно до швидкого розвитку IoT та впровадження проактивних заходів для захисту систем і забезпечення безперебійної роботи цих критично важливих компонентів сучасної інфраструктури.

Публікація [4] присвячена перспективам виробництва в контексті проблем кібербезпеки промислової інфраструктури. Автори відзначають, що промисловий сектор стикається з дедалі серйознішими викликами у сфері кібербезпеки, оскільки промислові системи управління (ICS) все частіше стають мішенню для зловмисних дій та шкідливого програмного забезпечення.

У роботі підкреслюється, що такі атаки можуть негативно впливати на якість продукції, порушувати виробничі процеси, завдавати шкоди репутації бренду, знижувати доходи та створювати загрози для здоров'я і безпеки персоналу. Автори зазначають, що стрімке впровадження технологій Індустрії 4.0, політики BYOD, мобільних обчислювальних технологій та IoT хоч і покращило процеси прийняття рішень, операційну ефективність та глобальну інтеграцію, але водночас створило нові вразливості та ризики, особливо у виробничих середовищах.

Дослідники наголошують на необхідності розробки комплексних стратегій безпеки, що інтегрують людські ресурси, процеси та технології. У статті представлено всебічний огляд тенденцій у сфері безпеки промислових систем управління, включаючи аналіз кіберзагроз, вразливостей, схем атак, потенційних зловмисників та пов'язаних із ними ризиків, а також їхнього впливу на промислові операції.

Основна мета дослідження полягає у підвищенні обізнаності зацікавлених сторін, посиленні компетенцій у сфері безпеки та наданні рекомендацій щодо

розробки й впровадження ефективних механізмів захисту та найкращих галузевих практик.

У дослідженні [5] запропоновано інноваційний підхід до прогнозного технічного обслуговування критичної інфраструктури з використанням мережевої програми (NetApp) на базі технології 5G. Автори підкреслюють, що прогнозне технічне обслуговування має критичне значення для інфраструктурних об'єктів, оскільки дозволяє передбачати несправності, запобігати пошкодженням обладнання та оптимізувати планування ремонтних робіт.

У роботі зазначається, що застосування технологій штучного інтелекту в системах прогнозного обслуговування дозволяє аналізувати операційні дані для формування точних прогнозів та підтримки оперативних втручань щодо критично важливих активів. Автори представляють розроблену ними мережеву програму на базі 5G, спеціально призначену для профілактичного обслуговування об'єктів критичної інфраструктури енергетичного сектору.

Запропонована NetApp інтегрує контейнерні компоненти, які забезпечують збір оперативних даних часових рядів з електростанцій та виявлення аномалій у роботі енергогенеруючих установок. Для ідентифікації аномалій дослідники використовують модель на основі автокодера, що забезпечує своєчасне розпізнавання потенційних несправностей.

Експериментальна оцінка, проведена авторами, демонструє високу ефективність та результативність запропонованого рішення, підкреслюючи його потенціал для підвищення надійності та стійкості операційних процесів в енергетичному секторі.

У дослідженні [6] розглядається концепція пильного контролю для забезпечення інтелектуального аварійного енергопостачання об'єктів критичної інфраструктури (КІ). Автори наголошують на критичній важливості швидкого відновлення функціонування інфраструктурних об'єктів та обладнання після катастрофічних подій. Дослідження підкреслює, що такі життєво необхідні сервіси як інформаційно-комунікаційні технології, медичні послуги, системи реагування на надзвичайні ситуації та рятувальні операції критично залежать від стабільного електропостачання.

Автори зазначають, що традиційні резервні джерела живлення (акумулятори, аварійні генератори) мають суттєві обмеження: недостатня тривалість роботи, фіксоване розташування або логістичні труднощі в умовах надзвичайних ситуацій. Для подолання цих обмежень необхідні більш гнучкі та адаптивні рішення у сфері енергозабезпечення. У роботі представлено проект Smart Emergency, що фінансується Фондом клімату та енергетики уряду Австрії, який досліджує інноваційні підходи для забезпечення надійного, мобільного та адаптивного енергопостачання об'єктів КІ в кризових умовах.

Публікація [7] демонструє потенціал методів інженерії вимог для розвитку нетехнічних елементів у соціально-технічних системах, зокрема керівних прин-

ципів. Дослідники описують адаптований підхід інженерії вимог, який був застосований у рамках проекту ЄС Horizon 2020 DARWIN, спрямованого на створення керівних принципів стійкості для управління кризовими ситуаціями.

Автори зазначають, що запропонований підхід ґрунтується на практиках системної інженерії та використовує паралелі між процесами розробки технічних систем та формулюванням і оцінкою керівних принципів. У роботі детально описано процес визначення вимог до керівних принципів стійкості, висвітлено ключові уроки та наведено показові приклади.

Результати дослідження спрямовані на надання практикам і науковцям методологічних знань, які можуть слугувати орієнтиром для підвищення стійкості об'єктів критичної інфраструктури та вдосконалення розробки керівних принципів у складних соціально-технічних контекстах.

Дослідження [8] аналізує, як системи на основі штучного інтелекту (ШІ) покращують функціональні можливості транспортної інфраструктури. Автори відзначають, що в сучасних умовах забезпечення стійкості традиційних технологій у критичній інфраструктурі стає все складнішим завданням, і саме ШІ відіграє зростаючу роль у вирішенні цих викликів.

У роботі підкреслюється, що технології ШІ уможливили створення повсюдних додатків, які функціонують у режимі реального часу та підвищують інтелектуальність середовищ у багатьох секторах, включаючи розумні міста, охорону здоров'я, виробництво, транспорт та Інтернет речей.

Автори зазначають, що завдяки розвитку таких технологій як обробка природної мови, глибоке навчання та машинне навчання, штучний інтелект трансформує галузь інформаційно-комунікаційних технологій та сприяє цифровій трансформації. Особливу увагу в дослідженні приділено транспортній галузі, яка зазнала значного впливу цих технологічних змін.

Дослідники наголошують, що, незважаючи на свою ключову роль в економічному розвитку, транспортні системи стикаються з постійними операційними проблемами, такими як ненадійні розклади та небезпечна поведінка водіїв, що перешкоджає їх широкому прийняттю громадськістю. У публікації розглядається потенціал ШІ для забезпечення ефективних рішень цих проблем шляхом підвищення операційної ефективності, посилення безпеки та зменшення ризиків.

Автори підкреслюють перспективність інтелектуальних транспортних систем на базі ШІ для надання більш надійних, безпечних та орієнтованих на користувача громадських послуг, позиціонуючи штучний інтелект як фундаментальну основу майбутнього сталого розвитку мобільності.

Публікація [9] присвячена аналізу впливу штучного інтелекту на процеси будівництва інфраструктурних об'єктів. Автори характеризують ШІ як трансформаційну технологію, здатну вирішувати хронічні проблеми галузі інфраструктурного будівництва, включаючи високий рівень аварійності, низьку продуктивність та дефіцит кваліфікованої робочої сили.

Дослідження представляє всебічний аналіз сучасного стану застосування ІІІ в цьому секторі, поєднуючи кількісну оцінку 594 наукових праць із якісними висновками, отриманими на основі 91 відібраної статті. Результати аналізу демонструють, що існуючі дослідження переважно зосереджені на моніторингу безпеки, контролі та управлінні процесами, а ключовими технологіями визначено машинне навчання, комп'ютерний зір та обробку природної мови.

Автори відзначають, що значна увага в галузі приділяється розвитку концепції інтелектуальних будівельних майданчиків. Щодо перспективних напрямків досліджень, у роботі виділено розширення спектру застосувань ІІІ, використання різноманітних технологій штучного інтелекту та вдосконалення рішень за допомогою стандартизованих наборів даних і генеративних моделей ІІІ. Дослідники підкреслюють, що ці напрямки мають значний потенціал для підвищення ефективності, безпеки та стійкості процесів будівництва інфраструктури.

У дослідженні [10] розглядаються методи збереження конфіденційності для мереж промислового Інтернету речей (ІІоТ), які є складовою критичної інфраструктури. Автори зазначають, що поява інновацій, пов'язаних з ІІоТ, призвела до формування нових тенденцій в архітектурі мереж, особливо в промисловому сегменті.

У роботі підкреслюється, що взаємодія різномірних пристроїв, датчиків та мереж для збору, моніторингу та аналізу промислових даних підвищує операційну ефективність, але одночасно породжує серйозні проблеми, пов'язані з різномірністю пристроїв, безпекою та конфіденційністю. Автори наголошують, що без належного вирішення ці проблеми можуть загрожувати як конфіденційності користувачів, так і цілісності інфраструктури.

Дослідники аналізують стратегії збереження конфіденційності, включаючи методи анонімізації, збурення даних, захисту конфіденційності місцезнаходження та диференційної конфіденційності. У роботі зазначається, що такі методи як диференційна конфіденційність Дворка мають обмежену ефективність для захисту фізичної інфраструктури, що підтримує ІІоТ.

Автори детально розглядають вимоги до захисту конфіденційності, відповідні моделі загроз, а також сильні та слабкі сторони існуючих технологічних рішень. У дослідженні проведено оцінку підходів до збереження конфіденційності в чотирьох критично важливих компонентах ІІоТ: мережевій інфраструктурі (SDN), аналітиці даних (туманні обчислення), інтелектуальних мережах (смарт-датчики) та додатках (попередня обробка даних).

Результати дослідження виявляють існуючі прогалини та пропонують перспективні напрямки для майбутніх досліджень у сфері захисту мережевих інфраструктур на основі промислового Інтернету речей.

Публікація [11] присвячена аналізу загроз, які створює технологічне старіння для кібербезпеки в енергетичному секторі. Автори зазначають, що всупереч поширеному уявленню про хакерів як геніальних зловмисників, здатних здійснювати складні дистанційні атаки, фактичні дані свідчать, що значна частина успішних кібератак на критичне обладнання, особливо в енергетичній галузі, є наслідком використання застарілого програмного забезпечення та неналежних політик оновлення.

У дослідженні розглядається реальна вразливість енергетичних компаній до кіберризиків, зумовлена тривалим життєвим циклом обладнання та трансформацією екосистеми постачальників протягом останніх десятиліть. Автори підкреслюють, що зростаюча взаємопов'язаність систем та інтенсифікація автоматизації процесів додатково посилює вразливість, привернувши увагу зловмисників, які прагнуть скористатися цими динамічними операційними середовищами.

У роботі зазначається, що для мінімізації цих ризиків галузеві стейкхолдери та державні органи, зокрема у США та Європі, запровадили нові нормативні рамки, спрямовані на подолання технологічного старіння та посилення відповідальності. Автори наголошують, що ці заходи мають на меті зміцнення колективної безпеки та зменшення системної вразливості до кіберзагроз в енергетичному секторі.

Дослідження [12] аналізує наслідки зміни клімату для систем водопостачання в містах. Автори характеризують дефіцит води в урбанізованих територіях як дедалі гострішу глобальну проблему, спричинену швидкою урбанізацією, зростанням чисельності населення та масштабними наслідками кліматичних змін.

У публікації розглядається вплив кліматичних змін на міські системи водопостачання з особливим акцентом на вразливості та адаптаційній спроможності міст у різних регіонах світу. Автори підкреслюють, що зміни в режимі опадів, збільшення частоти екстремальних погодних явищ та підвищення температури посилюють проблему дефіциту води та створюють значне навантаження на вже обмежені водні ресурси.

Дослідники наголошують, що міські території з їх високою щільністю населення та інтенсивним споживанням води є особливо вразливими до цих викликів. У роботі узагальнено результати останніх досліджень щодо гідрологічних наслідків кліматичних змін, проведено оцінку стійкості міської водопровідної інфраструктури та розглянуто інноваційні стратегії сталого управління водними ресурсами.

Дослідження [12] приділяє особливу увагу інтегрованому управлінню водними ресурсами, новітнім технологічним рішенням та політичним рамкам, що підвищують адаптаційний потенціал міських систем водопостачання.

Висновки роботи спрямовані на підтримку зацікавлених сторін та політиків у розробці ефективних заходів для пом'якшення водного стресу в урбанізованих територіях в умовах невизначеного кліматичного майбутнього.

Публікація [13] аналізує роль нанотехнологій у вирішенні проблем водного сектору. Автори відзначають, що дефіцит води та забруднення залишаються критичними глобальними викликами, які впливають на здоров'я населення, екосистеми та економічний розвиток, і є центральними питаннями у контексті Цілей сталого розвитку ООН.

Дослідження вивчає потенціал нанотехнологічних рішень для просування сталого управління водними ресурсами, зосереджуючись переважно на технологіях очищення води. Для формування глобальної перспективи автори зібрали експертні думки 29 фахівців з Азії, Європи, Північної Америки та Близького Сходу.

Згідно з результатами опитування, найчастіше згадуваними технологіями були нанокаталізатори (34,48%), нанофільтраційні мембрани (31,03%), нано-адсорбенти (27,59%) та вуглецеві нанотрубки (6,9%). Основні занепокоєння експертів стосувалися токсичності наноматеріалів (68,97%), високих експлуатаційних витрат (20,69%) та енергоспоживання (10,34%).

Понад 80% опитаних фахівців наголосили на необхідності міждисциплінарної співпраці між науковцями, інженерами, політиками та представниками промисловості для розробки масштабованих і сталих рішень. Дослідження визначає пріоритетні напрямки подальших досліджень, серед яких: зниження вартості матеріалів, вдосконалення енергоефективних нанофільтраційних мембран та зменшення токсичності шляхом розробки біорозкладних або безпечніших за своєю конструкцією наночастинок.

У висновках автори підкреслюють важливість міждисциплінарної співпраці та формування відповідної нормативно-правової бази для повноцінного розкриття потенціалу нанотехнологій у забезпеченні сталого використання водних ресурсів.

Дослідження [14] присвячене інтеграції етичних аспектів штучного інтелекту та технологічної грамотності в сучасній системі охорони здоров'я. Автори зазначають, що робота в медичній галузі ґрунтується на етиці догляду, а технологічні інновації, такі як роботизовані системи та штучний інтелект, повинні відповідати усталеним цінностям, нормам і практикам.

У публікації представлено та концептуалізовано поняття грамотності у сфері догляду за допомогою роботів (CRL) як інтегративної концепції, що поєднує технологічну грамотність з етичними принципами штучного інтелекту в сучасних практиках догляду. Дослідники підкреслюють, що з огляду на нові вимоги, які створюють роботизовані завдання з догляду, CRL охоплює ресурси, навички та розуміння, необхідні фахівцям для ефективної та етичної взаємодії з роботизованими системами догляду.

Спираючись на соціотехнічну перспективу грамотності, автори наголошують на динамічній взаємодії між технологічним та соціальним вимірами, де успішна взаємодія людини і технології залежить від обох компонентів. Використовуючи спрямований аналіз змісту та теоретичний синтез, дослідники визначають ключові компетенції та ситуаційну обізнаність, необхідні для ефективної експлуатації роботизованих систем догляду та комунікації щодо них.

Запропонована концептуалізація CRL формує основу для майбутніх досліджень, впровадження та розробки продуктів, підкреслюючи її значення як контекстуального доповнення до дискусії про етику штучного інтелекту в охороні здоров'я.

Публікація [15] аналізує шлях розвитку штучного інтелекту в охороні здоров'я. Автори зазначають, що технології ШІ стрімко розвиваються в різних галузях, а медична сфера виділяється як одна з найперспективніших для їх застосування.

У дослідженні простежується еволюція ШІ в охороні здоров'я від ранніх символічних систем до сучасних фундаментальних і генеративних моделей, які вже трансформували підходи до діагностики захворювань і персоналізованої медицини (з посиланням на Feng et al., How Far Are We From AGI, arXiv: 2405.10313, 2024).

Автори розглядають прогрес від вузькоспеціалізованого ШІ до перспективи загального штучного інтелекту. На відміну від вузькоспеціалізованих систем, призначених для виконання конкретних завдань, загальний ШІ характеризується як інтелект рівня людини, здатний адаптуватися до різноманітних контекстів і виконувати широкий спектр інтелектуальних завдань.

У публікації аналізуються сильні сторони та обмеження минулих і сучасних моделей ШІ, а також досліджується потенціал загального штучного інтелекту для подолання розбіжностей в уніфікації, покращення узагальнення знань та сприяння глобальній медичній співпраці. Дослідники також розглядають етичні, технологічні та соціальні виклики, що супроводжують цей перехід.

Автори критично оцінюють потенціал загального ШІ в обробці складних, неоднорідних даних та наданні високоперсоналізованої медичної допомоги, роблячи внесок у поточні дискусії щодо трансформаційної ролі штучного інтелекту в майбутніх системах охорони здоров'я.

Дослідження [16] присвячене аналізу якості програмного забезпечення в системах Інтернету речей у секторах охорони здоров'я та торгівлі. Автори підкреслюють, що аналіз атрибутів якості є критично важливим етапом у визначенні функціональних можливостей та властивостей, якими повинна володіти програмна система від початку проектування до розробки.

У роботі зазначається, що з інтеграцією технологій IoT системні вимоги та функціональні можливості компонентів значно розширюються, пов'язуючи послуги в хмарних технологіях та різноманітних наукових і бізнес-сферах.

Дослідники представляють огляд літератури, що базується на стандарті ISO/IEC 25010, з метою визначення релевантних атрибутів якості у двох ключових сферах застосування: охорона здоров'я та торгівля. Проведений аналіз висвітлює ключові характеристики якості та особливості конкретних галузевих застосувань, надаючи цінну інформацію про вимоги до програмних продуктів.

Автори зазначають, що результати дослідження формують основу для розширення аналізу на інші сфери, підкреслюючи важливу роль технологій Інтернету речей та програмної інженерії у вдосконаленні процесів аналізу вимог, планування проєктів, управління складними процесами та розробки програмних послуг вищої якості.

Наукова робота [17] досліджує застосування робототехнічних технологій у сфері охорони здоров'я. Автори відзначають, що інтеграція робототехніки в медичну галузь трансформує підходи до догляду за пацієнтами, діагностики, лікування та підвищення операційної ефективності.

У дослідженні підкреслюється, що робототехнічні системи підвищують точність хірургічних втручань, зменшують кількість людських помилок і сприяють проведенню мінімально інвазивних процедур, що дозволяє скоротити час відновлення пацієнтів та мінімізувати ризик ускладнень. У реабілітаційній медицині робототехніка допомагає пацієнтам відновлювати рухові функції та покращувати якість життя.

Автори представляють результати дослідження впливу робототехнічної трансформації в охороні здоров'я на основі даних, зібраних від 103 респондентів за допомогою методу випадкової вибірки. За допомогою регресійного аналізу досліджено взаємозв'язок між довірою до робототехнічних систем та кількома незалежними змінними, включаючи роль урядових структур, медичних працівників та громадськості.

Результати аналізу демонструють, що такі фактори як покращення дистанційного медичного обслуговування, зменшення кількості людських помилок, скорочення часу відновлення, клінічна ефективність та безпека можуть парадоксально негативно впливати на рівень довіри до робототехнічних систем.

Загальний висновок дослідження полягає в тому, що інтеграція робототехніки та охорони здоров'я відкриває значні можливості для покращення результатів лікування пацієнтів, підвищення операційної ефективності та формування майбутнього медичного обслуговування, роблячи його більш точним, доступним та ефективним.

Дослідження [18] аналізує трансформаційний вплив концепції Health Care 4.0 на системи надання медичних послуг. Автори розглядають інтеграцію кіберфізичних систем, включаючи підключені медичні пристрої, хмарні технології, аналітику великих даних, штучний інтелект та системи підтримки прийняття рішень, у більш інтелектуальну та взаємопов'язану екосистему охорони здоров'я.

У роботі підкреслюється роль цифрових технологій у здійсненні епідеміологічного нагляду, зміцненні здоров'я населення, профілактиці захворювань, реабілітації та наданні медичних послуг в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Автори наводять приклади з практики, що ілюструють успішні впровадження цифрових рішень, особливо підкреслюючи переваги телемедицини у покращенні доступності медичної допомоги у віддалених районах та прискорене впровадження технологій цифрового здоров'я під час пандемії COVID-19.

З перспективою на майбутнє, у дослідженні визначено перспективні технології та наголошено на необхідності співпраці між урядовими структурами, постачальниками медичних послуг та технологічним сектором для побудови надійної екосистеми цифрового здоров'я. Автори розглядають ключові виклики, такі як безпека даних, конфіденційність та цифрова грамотність, підкреслюючи важливість постійних інновацій та адаптації для підвищення ефективності, доступності та якості результатів лікування пацієнтів.

Публікація [19] досліджує застосування біометричних технологій у транспортних компаніях. Автори зазначають, що біометричні рішення набувають все більшого значення у транспортно-логістичному секторі, пропонуючи значний потенціал для вдосконалення процесів ідентифікації та автентифікації.

У роботі підкреслюється, що впровадження біометричних технологій підвищує точність ідентифікації, посилює безпеку процесів у ланцюгах поставок та створює нові можливості для інновацій і розвитку бізнесу. Водночас, автори відзначають, що їх впровадження супроводжується певними викликами, серед яких високі витрати, технологічні помилки, складнощі з адаптацією та проблеми правового й кібербезпекового характеру.

Дослідники проводять оцінку застосування біометричних технологій у транспортній та логістичній галузях на основі експертних оцінок, визначаючи найважливіші та найменш значущі сильні та слабкі сторони, можливості та загрози. Результати аналізу підкреслюють необхідність балансу між перевагами в плані ефективності й безпеки та практичними проблемами, які потребують вирішення для забезпечення успішного та відповідального впровадження біометричних систем у логістичній галузі.

Дослідження [20] розглядає новітні технології для забезпечення конфіденційності в енергетичних системах. Автори аналізують взаємозв'язок між цифровізацією та конфіденційністю в енергетичному секторі, висвітлюючи виклики та можливості, що виникають внаслідок інтеграції розподілених енергетичних ресурсів та передових технологій, таких як електромобілі та сучасна інфраструктура обліку.

У роботі зазначається, що з рухом галузі до більш децентралізованого, цифрового та декарбонізованого майбутнього, зростає потреба у надійних заходах захисту цифрової конфіденційності. Дослідники розглядають чотири

ключові технології підвищення конфіденційності: гомоморфне шифрування, безпечні багатосторонні обчислення, диференційну конфіденційність та федеративне навчання, оцінюючи їх механізми, сфери застосування та потенціал для вирішення специфічних галузевих проблем.

Автори пояснюють, що ці методи забезпечують безпечний аналіз даних, спільну обробку інформації, захист індивідуальних записів та децентралізоване машинне навчання відповідно. Розглядаючи ці технології в контексті дотримання нормативних вимог, довіри споживачів та безпеки енергетичних мереж, дослідження пропонує комплексну концепцію підвищення рівня конфіденційності в сучасних енергетичних системах.

Публікація [21] досліджує інтелектуальні системи водопостачання на базі технологій Інтернету речей. Автори підкреслюють, що процеси очищення, моніторингу та розподілу питної води є життєво важливими компонентами національної критичної інфраструктури, що висуває все більші вимоги до мереж водопостачання.

У роботі зазначається, що ці системи стикаються з нагальними проблемами, такими як наслідки кліматичних змін, зростання споживання води через посухи та значні втрати, спричинені витоками під час транспортування. Для вирішення цих викликів автори пропонують застосовувати технології Інтернету речей та концепцію інтелектуальних розподільчих мереж з метою підвищення ефективності, забезпечення безпеки та можливості раннього виявлення витоків або несанкціонованого використання.

Дослідники характеризують цей підхід як інтелектуальне водопостачання на основі IoT (SW-IoT) і розглядають його як комплексну концепцію сучасного управління водними ресурсами. У публікації аналізується застосування технологій IoT та штучного інтелекту у п'яти ключових сферах: сільське господарство, водоочищення, безпека, мережі розподілу води та управління стічними водами.

Автори також розглядають відповідну нормативно-правову базу в ЄС, США, Канаді, Австралії, Китаї, Японії та Індії, з особливим акцентом на вимогах ЄС щодо обов'язкового використання інтелектуальних рішень для дистанційного збору даних у критичній інфраструктурі. У заключній частині роботи окреслюються актуальні напрямки досліджень у сфері SW-IoT та визначаються ключові виклики для майбутніх наукових розвідок.

Дослідження [22] присвячене питанням цифрової безпеки ланцюгів постачання для операторів енергетичного сектору в контексті нових директив та регламентів ЄС. Автори відзначають, що зростаючий масштаб загроз кібербезпеці систем операційних технологій у критичній інфраструктурі призвів до запровадження більш жорстких регуляторних заходів, спрямованих на підвищення кібер- та операційної стійкості.

У роботі підкреслюється, що цифровий ланцюг поставок стає ключовою зоною вразливості, а нові регламенти ЄС, включаючи NIS2, Закон про

кіберстійкість (CRA) та Кодекс кібербезпеки мережі для енергетичного сектору (NCCES), встановлюють специфічні вимоги для посилення безпеки ланцюга поставок.

Автори детально аналізують ці законодавчі ініціативи та їхні наслідки для компаній та працівників критичної інфраструктури, з особливим фокусом на енергетичному секторі. На основі проведеного аналізу дослідники пропонують набір передових практик для підтримки операторів критичних секторів у досягненні відповідності регуляторним вимогам, а також визначають прогалини, що потребують подальших досліджень для спрямування галузі до розбудови більш стійких цифрових ланцюгів постачання.

Публікація [23] досліджує підходи до кіберфізичного зміцнення цифрової водної інфраструктури. Автори наголошують, що системи водопостачання та водовідведення, як об'єкти критичної інфраструктури, мають фундаментальне значення для здоров'я та добробуту населення.

У роботі зазначається, що кліматичні зміни, посилення нормативних вимог, демографічні трансформації та старіння інфраструктурних активів спонукають водний сектор до цифрової трансформації. Дослідники розглядають роль кіберфізичних соціальних систем (КФСС) у мережах розподілу води, що інтегрують фізичну інфраструктуру, цифрові технології та залучення зацікавлених сторін для забезпечення адаптивного та інтелектуального управління.

Основні внески дослідження включають: огляд актуальних викликів у сфері безпеки водогосподарського сектору з наголосом на необхідності посилення захисних заходів; аналіз водорозподільних мереж як кіберфізичних соціальних систем, що потребують цілісного проектування; та дослідження сценаріїв кіберфізичних атак, підходів до управління ризиками та цінності інтегрованих знань у мінімізації загроз.

Автори також розглядають подвійне регуляторне середовище, що регулює водну інфраструктуру, включаючи Водну рамкову директиву 2000/60/ЄС (WFD) та нормативні акти у цифровій сфері, такі як Директива NIS, GDPR та Закон про кібербезпеку. Аналізуючи ці виклики та питання конфіденційності, дослідження демонструє, як водопостачальні підприємства можуть посилити безпеку, підвищити стійкість та забезпечити відповідність мінливим законодавчим вимогам.

Дослідження [24] вивчає тенденції в європейських дослідницьких проектах, орієнтованих на розвиток технологічної екосистеми в секторі охорони здоров'я. Автори відзначають, що протягом останнього десятиліття сфера охорони здоров'я зазнала стрімкого зростання, а коло зацікавлених сторін розширилося за межі пацієнтів і тепер включає офіційних та неофіційних доглядачів, медичних працівників, дослідницькі установи та технологічних провайдерів.

У роботі підкреслюється, що це розширення призвело до формування різноманітних технологічних екосистем взаємопов'язаних медичних спільнот,

спрямованих на впровадження найкращих практик для покращення самопочуття пацієнтів та підвищення якості медичного обслуговування. З метою виявлення прогалин та перспективних можливостей у цій галузі, автори представляють комплексний огляд екосистем, пов'язаних зі здоров'ям, на основі систематичного дослідження європейських науково-дослідних проєктів.

Продовження огляду досліджень у сфері критичної інфраструктури

Методологія аналізу європейських проєктів у сфері охорони здоров'я

Дослідження [24] базується на комплексному огляді, проведеному з використанням авторитетних баз даних AAL Programme, CORDIS та KEEF. Автори детально описують застосовану методологію аналізу, представляють отримані результати для формування цілісного уявлення про еволюцію європейських дослідницьких проєктів у галузі охорони здоров'я. Завершується робота узагальненням ключових висновків та визначенням перспективних напрямків подальших досліджень у цій сфері.

Візуалізація блокчейн-транзакцій у критичній інфраструктурі

Публікація [25] присвячена розробці структури для користувацько-орієнтованої візуалізації транзакцій блокчейну в критичній інфраструктурі. Автори зазначають, що забезпечення надійності та цілісності даних, ефективного управління та контролю в об'єктах критичної інфраструктури стає дедалі складнішим завданням. У роботі підкреслюється, що новітні технології, такі як 5G, загальний штучний інтелект та периферійні обчислення, розширюють потенційну поверхню атаки, створюючи нові проблеми безпеки.

Дослідники характеризують блокчейн як перспективне рішення, що забезпечує надійний обмін інформацією між розподіленими учасниками за допомогою децентралізованої однорангової комунікації та криптографічних механізмів, підвищуючи тим самим цілісність та автентичність даних у розумних критичних системах. Водночас автори відзначають, що псевдоанонімний характер блокчейну може бути використаний зловмисниками, що ускладнює встановлення відповідальності та атрибуцію шкідливих дій.

Для вирішення цієї проблеми в публікації пропонується користувацько-орієнтована система візуалізації транзакцій блокчейну. На відміну від існуючих інструментів, які переважно використовують табличні або лінійні представлення, запропонована система інтегрує дані про транзакції, експертні знання та зворотний зв'язок від користувачів для виявлення аномальних або зловмисних подій. Автори підкреслюють, що такий підхід сприяє ефективному відстеженню даних про кіберзлочини, виявленню точок порушення функціонування та підвищенню загальної стійкості критичної інфраструктури.

Оптимізація кіберстійкості мереж критичної інфраструктури

Дослідження [26] аналізує процеси оптимізації кіберстійкості в мережах критичної інфраструктури. Автори відзначають, що розширення кіберризиків у

цифрових підприємствах з критичною інфраструктурою дедалі більше загрожує безперервності системних процесів, оскільки такі інциденти як викрадення даних з метою вимагання викупу порушують взаємозалежні процеси та негативно впливають на безперервність бізнесу.

У роботі розглядається ключове управлінське питання щодо оптимізації кіберстійкості – здатності підтримувати безперервність системних процесів шляхом поглинання та адаптації до несприятливих кіберінцидентів – у складних мережевих підсистемах критичної інфраструктури, що складаються з численних компонентів функціональності процесів.

Дослідники демонструють, використовуючи алгоритмічний підхід на основі теорії графів, що проблема оптимізації або навіть наближення кіберстійкості в умовах обмеженого бюджету підприємства на кіберзахист є NP-складною. Для вирішення цієї проблеми автори пропонують обчислювально доступну графічну систему моделювання Монте-Карло, яка розподіляє обмежені ресурси кіберзахисту між компонентами функціональності процесів пропорційно до їх центральності за Кацем у мережі, підвищуючи тим самим загальну стійкість системи.

Запропонований підхід формує практичну стратегію для управлінців щодо посилення кіберстійкості об'єктів критичної інфраструктури в умовах реальних бюджетних обмежень.

Критична інфраструктура в контексті Індустрії 4.0

Публікація [27] присвячена аналізу критичної інфраструктури на основі принципів Індустрії 4.0. Автори зазначають, що промислова автоматизація та роботизація трансформують виробничі та супутні промислові процеси, підвищуючи їхню ефективність та надійність. У дослідженні підкреслюється, що в основі цих інноваційних розробок лежать промислові системи управління (ICS), які складаються зі спеціалізованих комп'ютерних компонентів, що суттєво відрізняються від традиційних бізнес-ІТ-середовищ.

Автори відзначають, що промислові системи управління використовуються в багатьох секторах економіки і підпадають під дію різних нормативних рамок, причому Директива ЄС про безпеку інформаційних мереж (NIS) виступає основним законодавчим інструментом, що зобов'язує держави-члени вирішувати проблеми кібербезпеки.

У роботі наголошується, що, незважаючи на впроваджені регуляторні та технічні заходи безпеки, зловмисники продовжують атакувати ІКТ-послуги та інфраструктуру, що призводить до інцидентів безпеки, які загрожують конфіденційності, цілісності та доступності даних і систем. Дослідники підкреслюють, що такі інциденти можуть спричинити не лише фінансові втрати, але й більш масштабні системні та соціальні наслідки.

Автори проводять глибокий аналіз цих ризиків, висвітлюючи вразливі місця промислових систем управління, особливості регуляторного середовища та потенційні наслідки порушень кібербезпеки в промислових середовищах.

Квантові обчислення для національної критичної інфраструктури

Дослідження [28] аналізує потенційні випадки використання квантових обчислень для національної критичної інфраструктури. Авторі характеризують квантові обчислення як інноваційну галузь на перетині фізики, математики та інформатики, що має потенціал забезпечити обчислювальні можливості, які значно перевищують можливості класичних систем.

У роботі пояснюється, що, на відміну від традиційних комп'ютерів, квантові пристрої обробляють інформацію в квантових бітах (кубітах), які можуть одночасно перебувати в декількох станах. Це дозволяє їм виконувати певні обчислення та моделювання експоненційно швидше порівняно з традиційними архітектурами.

Дослідники зазначають, що з урядової перспективи квантова технологія є двосічним мечем: з одного боку, достатньо потужний квантовий комп'ютер може підірвати сучасну криптографію з відкритим ключем і поставити під загрозу конфіденційну інформацію; з іншого боку, досягнення в галузі квантової криптографії та квантового розподілу ключів обіцяють забезпечити захищений зв'язок, стійкий до кібератак.

Автори підкреслюють, що, усвідомлюючи ці ризики та можливості, уряди по всьому світу інвестують значні ресурси в квантові дослідження для забезпечення національних інтересів безпеки та стимулювання економічного зростання.

У публікації розглядається сучасний стан досліджень і розробок у галузі квантових технологій, що мають значення для критичної інфраструктури, з акцентом на двох ключових напрямках: квантовий зв'язок і криптографія та квантові мережі. Кожна сфера аналізується з точки зору потенційних застосувань, можливостей та викликів для забезпечення безпечного урядового зв'язку.

Дослідники також вивчають прогрес у розробці квантових супутників, квантових дронів та космічних квантових технологій як факторів, що сприяють створенню стійких квантових мереж. На основі проведеного аналізу автори доходять висновку, що, незважаючи на значні досягнення, необхідні подальші дослідження для оцінки доцільності та практичної інтеграції квантових обчислень у національну інфраструктуру.

Цифрові двійники для підвищення безпеки енергетичної інфраструктури

Публікація [29] присвячена використанню цифрових двійників для реагування на інциденти з метою підвищення безпеки критичної інфраструктури енергетичного сектору. Авторі зазначають, що технологія цифрових двійників покращує цифровізацію фізичних активів, надаючи безперервні дані в режимі

реального часу для аналізу, що забезпечує краще розуміння ситуації та дозволяє знаходити більш ефективні рішення.

У дослідженні розглядається застосування цифрових двійників у критичній інфраструктурі, з особливим фокусом на енергетичному секторі та промислових системах управління, включаючи сенсорні мережі та системи SCADA. Автори аналізують ключові характеристики цифрових двійників та їхню релевантність для захисту промислових систем управління від вразливостей, таких як семантичні атаки на польові датчики, які можуть порушити нормальне функціонування систем.

У роботі обговорюється потенціал алгоритмів реагування на інциденти з використанням цифрових двійників для підтримки безпеки та безперервної роботи. Дослідники висвітлюють основні компоненти та перспективні напрямки досліджень щодо використання технології цифрових двійників для підвищення стійкості критичної інфраструктури енергетичного сектору.

Штучний інтелект у безпекокритичних системах

Дослідження [30] аналізує застосування штучного інтелекту для систем із критичними вимогами до безпеки в промисловій та транспортній галузях. Автори підкреслюють, що штучний інтелект має значний потенціал для розробки автономних систем нового покоління з високими вимогами до безпеки, де алгоритми машинного навчання можуть оптимізувати процеси прийняття рішень та підтримувати роботу інженерів з безпеки.

У роботі зазначається, що інтеграція передових технологій штучного інтелекту з процесами та стандартами інженерії безпеки залишається серйозним викликом для дослідників та практиків. Дослідження зосереджується на промисловому та транспортному секторах, структуруючи та аналізуючи фрагментовану літературу про критично важливі для безпеки системи на основі штучного інтелекту.

Автори розглядають актуальні виклики, технічні підходи та методи, що охоплюють як традиційні функціональні системи безпеки, так і автономні системи, з особливим акцентом на інженерних аспектах надійності штучного інтелекту, включаючи технічні, етичні та юридичні міркування [31-33].

Дослідження формує цілісне уявлення про сучасний стан та перспективи застосування технологій штучного інтелекту в системах із критичними вимогами до безпеки, визначаючи ключові напрямки для подальших наукових розвідок у цій галузі.

Висновки. У сфері критичної інфраструктури держави спостерігається фундаментальне протиріччя між зростаючими вимогами до забезпечення ефективності, стійкості та захищеності технологічних процесів з одного боку, та недостатньою розробленістю методологічного апарату, який би інтегрував потенціал хмарних технологій для підтримки цих процесів – з іншого. Це протиріччя проявляється у двох ключових аспектах:

між об'єктивною практичною необхідністю впровадження систем багато-параметричного моніторингу, комплексної автоматизації та надійного кіберзахисту технологічних процесів у об'єктах критичної інфраструктури держави;

та науково-методичною обмеженістю існуючих концептуальних підходів, які не забезпечують системного використання хмарних технологій для підтримки таких процесів.

Актуальність тематики дослідження обумовлюється нагальною потребою подолання зазначеного протиріччя через розробку інноваційних методів і моделей підтримки технологічних процесів у критичній інфраструктурі держави з використанням хмарних технологій.

Відповідно до цього, формулюється основне завдання дослідження, яке полягає у створенні комплексу методів та моделей підтримки технологічних процесів у критичній інфраструктурі держави на основі хмарних технологій, що забезпечать:

суттєве підвищення ефективності та адаптивності систем управління технологічними процесами;

розробку інструментарію для багатопараметричного моніторингу ключових індикаторів ефективності;

модернізацію інформаційно-комунікаційних систем і мереж для оптимізації автоматизації виробничих процесів;

забезпечення належного рівня кіберзахисту даних та інформаційних потоків;

формування цілісних методологічних підходів та практичних рекомендацій для ефективного впровадження хмарних технологій у критичній інфраструктурі держави.

Література:

1. Martynov, S., Kunytskyi, S., Shatnyi, N., Ivanchuk, O., & Galkina, O. (2022). Optimization of the technological process of deironing groundwater in critical water supply infrastructure of settlements. 2022 IEEE 17th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT), 535– 538. <https://doi.org/10.1109/CSIT56902.2022.10000724>
2. Teichmann, F. (2025). Cybersecurity of critical infrastructure in Europe: The NIS2 directive in focus. International Cybersecurity Law Review, 6, 207–220. <https://doi.org/10.1365/s43439-025-00154-4>
3. Pastorek, A., & Tundis, A. (2024). Navigating the landscape of IoT security and associated risks in critical infrastructures. Proceedings of the 19th International Conference on Availability, Reliability and Security (ARES '24), Article 112, 1–7. <https://doi.org/10.1145/3664476.3669979>
4. Ani, U. P. D., He, H. (Mary), & Tiwari, A. (2016). Review of cybersecurity issues in industrial critical infrastructure: Manufacturing in perspective. Journal of Cyber Security Technology, 1(1), 32–74. <https://doi.org/10.1080/23742917.2016.1252211>
5. Giannakidou, S., et al. (2022). 5G-enabled NetApp for predictive maintenance in critical infrastructures. 2022 5th World Symposium on Communication Engineering, 129–132. <https://doi.org/10.1109/WSCE56210.2022.9916037>

6. Wakolbinger, C., Fickert, L., Brandauer, W., Aigner, M., & Malleck, H. (2013). A vigilant concept for smart emergency supply of critical infrastructure. *International ETG-Congress 2013; Symposium 1: Security in Critical Infrastructures Today*, 1–4.
7. Woltjer, R., Hermelin, J., Nilsson, S., Oskarsson, P.-A., & Hallberg, N. (2018). Using requirements engineering in the development of resilience guidelines for critical infrastructure. *2018 13th Annual Conference on System of Systems Engineering (SoSE)*, 615–622. <https://doi.org/10.1109/SYSOSE.2018.8428749>
8. Malik, M. Z., Nazir, S., & Khan, H. U. (2023). Artificial intelligence based system on enhancing the capabilities of transport system: A systemic literature review. *2023 IEEE Symposium on Industrial Electronics & Applications*, 1–6. <https://doi.org/10.1109/ISIEA58478.2023.10212340>
9. Chen, K., Zhou, X., Bao, Z., et al. (2025). Artificial intelligence in infrastructure construction: A critical review. *Frontiers in Engineering Management*, 12, 24–38. <https://doi.org/10.1007/s42524-024-3128-5>
10. Odeh, J. O., Yang, X., Samuel, O. W., et al. (2025). Systematic investigation of privacy preservation techniques for industrial IoT-enabled critical edge network infrastructure. *Cluster Computing*, 28, 407. <https://doi.org/10.1007/s10586-025-05114-5>
11. Arpagian, N. (2024). The threat of technological obsolescence for cybersecurity in the energy sector. In A. Barichella & J. Yada (Eds.), *The Palgrave handbook of cybersecurity, technologies and energy transitions*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-04196-9_6-1
12. Borah, G. (2025). Urban water stress: Climate change implications for water supply in cities. *Water Conservation Science and Engineering*, 10, 20. <https://doi.org/10.1007/s41101-025-00344-5>
13. Jackson, J. S., Kantamaneni, K., Ganeshu, P., et al. (2025). Assessment of the role of nanotechnology in water sector: An expert opinion. *International Journal of Energy and Water Resources*. <https://doi.org/10.1007/s42108-025-00389-1>
14. Turja, T., Kork, A. A., Ilomäki, S., et al. (2025). Care robot literacy: Integrating AI ethics and technological literacy in contemporary healthcare. *AI and Ethics*, 5, 2623–2640. <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00576-6>
15. Ren, H., Kwok, Q., Sun, M., et al. (2025). Toward artificial general intelligence in health care. *The Visual Computer*, 41, 7341–7350. <https://doi.org/10.1007/s00371-025-03808-w>
16. Ojo-Gonzalez, K., Bonilla-Morales, B., & Vargas-Lombardo, M. (2024). Software quality in the IoT in health sector and commerce sector. In T. Guarda, F. Portela, & J. M. Diaz-Nafria (Eds.), *Advanced research in technologies, information, innovation and sustainability (ARTIIS 2023)* (Vol. 1935). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-48858-0_2
17. Urkude, S. V., & Sahoo, D. (2025). Adoption of robotics technology in health care: An empirical study in emerging economy. In V. Bhateja et al. (Eds.), *Innovations in information and decision sciences (FICTA 2024, Vol. 422)*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-96-0147-9_24
18. Goh, J. J. K. (2025). Digital health and technology adoption in public health. In B. Y. F. Fong (Ed.), *The handbook of public health in the Asia-Pacific*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-97-1788-0_32-1
19. Balevičiūtė, J., Šopaga, G., & Jarašūnienė, A. (2025). Application of biometric technologies in transport and logistics companies. In O. Prentkovskis et al. (Eds.), *TRANSBALTICA XV: Transportation science and technology*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-85390-6_31
20. Cali, U., Gourisetti, S. N. G., Sebastian-Cardenas, D. J., et al. (2024). Emerging technologies for privacy preservation in energy systems. *Proceedings of the 2024 European Interdisciplinary Cybersecurity Conference (EICC '24)*, 163–170. <https://doi.org/10.1145/3655693.3656546>

21. Slany, V., Krcalova, E., Balej, J., Zach, M., Kucova, T., Prauzek, M., & Martinek, R. (2025). Smart WaterIoT: Harnessing IoT and AI for efficient water management. *ACM Computing Surveys*, 57(12), Article 304. <https://doi.org/10.1145/3744338>
22. Nygard, A. R., & Katsikas, S. (2025). Digital supply chain security for power sector operators in the light of the new EU directives and regulation. *Proceedings of PCI '24*, 70–80. <https://doi.org/10.1145/3716554.3716565>
23. Cali, Ü., Catrak, F. Ö., Balogh, Z. G., Ugarelli, R., & Jaatun, M. G. (2023). Cyber-physical hardening of the digital water infrastructure. *Proceedings of EICC '23*, 181–188. <https://doi.org/10.1145/3590777.3591408>
24. Marcos-Pablos, S., García-Holgado, A., & García-Peñalvo, F. J. (2018). Trends in European research projects focused on technological ecosystems in the health sector. *Proceedings of TEEM'18*, 495–503. <https://doi.org/10.1145/3284179.3284263>
25. Jeyakumar, S. T., Ko, R., & Muthukkumarasamy, V. (2023). A framework for user-centric visualisation of blockchain transactions in critical infrastructure. *Proceedings of BSCI '23*, 44–52. <https://doi.org/10.1145/3594556.3594624>
26. Pal, R., Sequeira, R. X., Zeijlmaker, S., & Siegel, M. (2025). Optimizing cyber-resilience in critical infrastructure networks. *Proceedings of the Winter Simulation Conference (WSC '24)*, 774–785.
27. Bederna, Z., & Szadeczky, T. (2022). Industry 4.0-based critical infrastructure and the NIS Directive. *Proceedings of CEEeGov '22*, 93–99. <https://doi.org/10.1145/3551504.3551546>
28. Alghamdi, M., & Alghamdi, S. (2024). Exploring quantum computing use cases for critical national infrastructures. *Proceedings of ICFNDS '23*, 25–32. <https://doi.org/10.1145/3644713.3644718>
29. Akerele, A., Leppert, W., Somerville, S., & Amoussou, G.-A. (2023). The digital twins incident response to improve the security of power system critical infrastructure. *Journal of Computer Science Colleges*, 39(3), 86–99.
30. Perez-Cerrolaza, J., Abella, J., Borg, M., Donzella, C., Cerquides, J., Cazorla, F. J., Englund, C., Tauber, M., Nikolakopoulos, G., & Flores, J. L. (2024). Artificial intelligence for safety-critical systems in industrial and transportation domains: A survey. *ACM Computing Surveys*, 56(7), Article 176. <https://doi.org/10.1145/3626314>
31. Lee, J. (2025). Narrative-based AI ethics education for emerging technologies: Leveraging ‘The Monkey's Paw’ for AI alignment and social justice. *2025 IEEE International Symposium on Ethics in Engineering, Science, and Technology (ETHICS)*, 1. <https://doi.org/10.1109/ETHICS65148.2025.11098410>
32. Wiese, L., Rathinam, S. S., Oschinski, M., DeWitt, B., & Schiff, D. S. (2025). AI ethics and governance in the job market: Trends, skills, and sectoral demand. *IEEE Transactions on Technology and Society*. <https://doi.org/10.1109/TTS.2025.3567143>
33. Potasznik, A. (2025). Press release ethics in AI: Performative ethics in for-profit AI companies. *2025 IEEE International Symposium on Ethics in Engineering, Science, and Technology (ETHICS)*, 1–10. <https://doi.org/10.1109/ETHICS65148.2025.11098431>
34. Smirnova, T., Al-Oraiqat, A. M., Driciev, O., Smirnov, O., Polishchuk, L., Khan, S., Hasan, Y. M. Y., Amro, A. M., & AlRawashdeh, H. S. (2022). Method for determining treated metal surface quality using computer vision technology. *Sensors*, 22(16), 6223. <https://www.scopus.com/pages/publications/85137126823>
35. Smirnova, T., Odarchenko, R., Smirnov, O., Bondar, S., & Volosheniuk, D. (2023). Optimal structure construction of private 5G network for the needs of enterprises. *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*, 178, 208–223. <https://www.scopus.com/pages/publications/85162950840>

36. Al-Mudhafar Aqeel, A. M., Smirnova, T., Buravchenko, K., & Smirnov, O. (2023). The method of assessing and improving the user experience of subscribers in software-configured networks based on machine learning. *Advanced Information Systems*, 7(2), 49–56. <https://www.scopus.com/pages/publications/85176960353>

37. Al-Azzeh, J., Ayyoub, B., Mesleh, A., Smirnova, T., Gnatyuk, S., Drieiev, O., Smirnov, O., & Dorenskyi, O. (2025). Cloud-based information system for evaluating caverns in the process of blasting metal surfaces of details. *International Review on Modelling and Simulations*, 18(1), 32–42. <https://doi.org/10.15866/iremos.v18i1.25596>

References:

1. Martynov, S., Kunytskyi, S., Shatnyi, N., Ivanchuk, O., & Galkina, O. (2022). Optimization of the technological process of deironing groundwater in critical water supply infrastructure of settlements. 2022 IEEE 17th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT), 535– 538. <https://doi.org/10.1109/CSIT56902.2022.10000724>

2. Teichmann, F. (2025). Cybersecurity of critical infrastructure in Europe: The NIS2 directive in focus. *International Cybersecurity Law Review*, 6, 207–220. <https://doi.org/10.1365/s43439-025-00154-4>

3. Pastorek, A., & Tundis, A. (2024). Navigating the landscape of IoT security and associated risks in critical infrastructures. *Proceedings of the 19th International Conference on Availability, Reliability and Security (ARES '24)*, Article 112, 1–7. <https://doi.org/10.1145/3664476.3669979>

4. Ani, U. P. D., He, H. (Mary), & Tiwari, A. (2016). Review of cybersecurity issues in industrial critical infrastructure: Manufacturing in perspective. *Journal of Cyber Security Technology*, 1(1), 32–74. <https://doi.org/10.1080/23742917.2016.1252211>

5. Giannakidou, S., et al. (2022). 5G-enabled NetApp for predictive maintenance in critical infrastructures. 2022 5th World Symposium on Communication Engineering, 129–132. <https://doi.org/10.1109/WSCE56210.2022.9916037>

6. Wakolbinger, C., Fickert, L., Brandauer, W., Aigner, M., & Malleck, H. (2013). A vigilant concept for smart emergency supply of critical infrastructure. *International ETG-Congress 2013; Symposium 1: Security in Critical Infrastructures Today*, 1–4.

7. Woltjer, R., Hermelin, J., Nilsson, S., Oskarsson, P.-A., & Hallberg, N. (2018). Using requirements engineering in the development of resilience guidelines for critical infrastructure. 2018 13th Annual Conference on System of Systems Engineering (SoSE), 615–622. <https://doi.org/10.1109/SYSOSE.2018.8428749>

8. Malik, M. Z., Nazir, S., & Khan, H. U. (2023). Artificial intelligence based system on enhancing the capabilities of transport system: A systemic literature review. 2023 IEEE Symposium on Industrial Electronics & Applications, 1–6. <https://doi.org/10.1109/ISIEA58478.2023.10212340>

9. Chen, K., Zhou, X., Bao, Z., et al. (2025). Artificial intelligence in infrastructure construction: A critical review. *Frontiers in Engineering Management*, 12, 24–38. <https://doi.org/10.1007/s42524-024-3128-5>

10. Odeh, J. O., Yang, X., Samuel, O. W., et al. (2025). Systematic investigation of privacy preservation techniques for industrial IoT-enabled critical edge network infrastructure. *Cluster Computing*, 28, 407. <https://doi.org/10.1007/s10586-025-05114-5>

11. Arpagian, N. (2024). The threat of technological obsolescence for cybersecurity in the energy sector. In A. Barichella & J. Yada (Eds.), *The Palgrave handbook of cybersecurity, technologies and energy transitions*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-04196-9_6-1

12. Borah, G. (2025). Urban water stress: Climate change implications for water supply in cities. *Water Conservation Science and Engineering*, 10, 20. <https://doi.org/10.1007/s41101-025-00344-5>

13. Jackson, J. S., Kantamaneni, K., Ganeshu, P., et al. (2025). Assessment of the role of nanotechnology in water sector: An expert opinion. *International Journal of Energy and Water Resources*. <https://doi.org/10.1007/s42108-025-00389-1>
14. Turja, T., Kork, A. A., Ilomäki, S., et al. (2025). Care robot literacy: Integrating AI ethics and technological literacy in contemporary healthcare. *AI and Ethics*, 5, 2623–2640. <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00576-6>
15. Ren, H., Kwok, Q., Sun, M., et al. (2025). Toward artificial general intelligence in health care. *The Visual Computer*, 41, 7341–7350. <https://doi.org/10.1007/s00371-025-03808-w>
16. Ojo-Gonzalez, K., Bonilla-Morales, B., & Vargas-Lombardo, M. (2024). Software quality in the IoT in health sector and commerce sector. In T. Guarda, F. Portela, & J. M. Diaz-Nafria (Eds.), *Advanced research in technologies, information, innovation and sustainability (ARTIIS 2023)* (Vol. 1935). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-48858-0_2
17. Urkude, S. V., & Sahoo, D. (2025). Adoption of robotics technology in health care: An empirical study in emerging economy. In V. Bhateja et al. (Eds.), *Innovations in information and decision sciences (FICTA 2024, Vol. 422)*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-96-0147-9_24
18. Goh, J. J. K. (2025). Digital health and technology adoption in public health. In B. Y. F. Fong (Ed.), *The handbook of public health in the Asia-Pacific*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-97-1788-0_32-1
19. Balevičiūtė, J., Šopaga, G., & Jarašūnienė, A. (2025). Application of biometric technologies in transport and logistics companies. In O. Prentkovskis et al. (Eds.), *TRANSBALTICA XV: Transportation science and technology*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-85390-6_31
20. Cali, U., Gourisetti, S. N. G., Sebastian-Cardenas, D. J., et al. (2024). Emerging technologies for privacy preservation in energy systems. *Proceedings of the 2024 European Interdisciplinary Cybersecurity Conference (EICC '24)*, 163–170. <https://doi.org/10.1145/3655693.3656546>
21. Slany, V., Krcalova, E., Balej, J., Zach, M., Kucova, T., Prauzek, M., & Martinek, R. (2025). Smart WaterIoT: Harnessing IoT and AI for efficient water management. *ACM Computing Surveys*, 57(12), Article 304. <https://doi.org/10.1145/3744338>
22. Nygard, A. R., & Katsikas, S. (2025). Digital supply chain security for power sector operators in the light of the new EU directives and regulation. *Proceedings of PCI '24*, 70–80. <https://doi.org/10.1145/3716554.3716565>
23. Cali, Ü., Catak, F. Ö., Balogh, Z. G., Ugarelli, R., & Jaatun, M. G. (2023). Cyber-physical hardening of the digital water infrastructure. *Proceedings of EICC '23*, 181–188. <https://doi.org/10.1145/3590777.3591408>
24. Marcos-Pablos, S., García-Holgado, A., & García-Peñalvo, F. J. (2018). Trends in European research projects focused on technological ecosystems in the health sector. *Proceedings of TEEM'18*, 495–503. <https://doi.org/10.1145/3284179.3284263>
25. Jeyakumar, S. T., Ko, R., & Muthukkumarasamy, V. (2023). A framework for user-centric visualisation of blockchain transactions in critical infrastructure. *Proceedings of BSCI '23*, 44–52. <https://doi.org/10.1145/3594556.3594624>
26. Pal, R., Sequeira, R. X., Zeijlmaker, S., & Siegel, M. (2025). Optimizing cyber-resilience in critical infrastructure networks. *Proceedings of the Winter Simulation Conference (WSC '24)*, 774–785.
27. Bederna, Z., & Szadeczky, T. (2022). Industry 4.0-based critical infrastructure and the NIS Directive. *Proceedings of CEEeGov '22*, 93–99. <https://doi.org/10.1145/3551504.3551546>
28. Alghamdi, M., & Alghamdi, S. (2024). Exploring quantum computing use cases for critical national infrastructures. *Proceedings of ICFNDS '23*, 25–32. <https://doi.org/10.1145/3644713.3644718>

29. Akerele, A., Leppert, W., Somerville, S., & Amoussou, G.-A. (2023). The digital twins incident response to improve the security of power system critical infrastructure. *Journal of Computer Science Colleges*, 39(3), 86–99.
30. Perez-Cerrolaza, J., Abella, J., Borg, M., Donzella, C., Cerquides, J., Cazorla, F. J., Englund, C., Tauber, M., Nikolakopoulos, G., & Flores, J. L. (2024). Artificial intelligence for safety-critical systems in industrial and transportation domains: A survey. *ACM Computing Surveys*, 56(7), Article 176. <https://doi.org/10.1145/3626314>
31. Lee, J. (2025). Narrative-based AI ethics education for emerging technologies: Leveraging ‘The Monkey’s Paw’ for AI alignment and social justice. 2025 IEEE International Symposium on Ethics in Engineering, Science, and Technology (ETHICS), 1. <https://doi.org/10.1109/ETHICS65148.2025.11098410>
32. Wiese, L., Rathinam, S. S., Oschinski, M., DeWitt, B., & Schiff, D. S. (2025). AI ethics and governance in the job market: Trends, skills, and sectoral demand. *IEEE Transactions on Technology and Society*. <https://doi.org/10.1109/TTS.2025.3567143>
33. Potasznik, A. (2025). Press release ethics in AI: Performative ethics in for-profit AI companies. 2025 IEEE International Symposium on Ethics in Engineering, Science, and Technology (ETHICS), 1–10. <https://doi.org/10.1109/ETHICS65148.2025.11098431>
34. Smirnova, T., Al-Oraiqat, A. M., Drieiev, O., Smirnov, O., Polishchuk, L., Khan, S., Hasan, Y. M. Y., Amro, A. M., & AlRawashdeh, H. S. (2022). Method for determining treated metal surface quality using computer vision technology. *Sensors*, 22(16), 6223. <https://www.scopus.com/pages/publications/85137126823>
35. Smirnova, T., Odarchenko, R., Smirnov, O., Bondar, S., & Volosheniuk, D. (2023). Optimal structure construction of private 5G network for the needs of enterprises. *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*, 178, 208–223. <https://www.scopus.com/pages/publications/85162950840>
36. Al-Mudhafar Aqeel, A. M., Smirnova, T., Buravchenko, K., & Smirnov, O. (2023). The method of assessing and improving the user experience of subscribers in software-configured networks based on machine learning. *Advanced Information Systems*, 7(2), 49–56. <https://www.scopus.com/pages/publications/85176960353>
37. Al-Azzeh, J., Ayyoub, B., Mesleh, A., Smirnova, T., Gnatyuk, S., Drieiev, O., Smirnov, O., & Dorenskyi, O. (2025). Cloud-based information system for evaluating caverns in the process of blasting metal surfaces of details. *International Review on Modelling and Simulations*, 18(1), 32–42. <https://doi.org/10.15866/iremos.v18i1.25596>

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 351.86:355.2(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1316-1329](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1316-1329)

Романенко Євген Олександрович доктор наук з державного управління, професор, лауреат Національної премії України імені Б.Патона Заслужений юрист України, начальник управління Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

Гурковський Володимир Ігорович доктор наук з державного управління, професор, начальник відділу Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України, <https://orcid.org/0000-0003-2021-5204>

Бойко Віктор Миколайович старший науковий співробітник Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України, <https://orcid.org/0000-0002-1422-481X>

ІНСТИТУЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ВИСНАЖЕННЯ

Анотація. У статті здійснено аналіз інституційної трансформації мобілізаційної системи України в умовах війни на виснаження. Досліджено управлінські, цифрові та нормативно-правові зміни, що впроваджуються у 2024–2026 роках, зокрема модернізацію діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, цифровізацію військового обліку, автоматизацію оформлення відстрочок та зміну порядку вручення повісток.

Окрему увагу приділено проблемі значної кількості військовозобов'язаних, які порушили правила обліку, що актуалізує питання підвищення керованості мобілізаційних процесів.

Проаналізовано публічний дискурс щодо втрат російської федерації та її переходу до розширеної контрактної моделі комплектування. Визначено, що російський підхід базується переважно на фінансових стимулах і спрямований на мінімізацію соціальної напруги, водночас створюючи довгострокові бюджетні ризики.

Обґрунтовано, що українська модель адаптації має адміністративно-інституційний характер і спрямована на формування більш структурованої та цифрово інтегрованої системи управління людським ресурсом у секторі безпеки і оборони. Зроблено висновок, що ефективність запропонованих змін залежатиме від якості їх імплементації, рівня міжвідомчої координації, кіберзахисту інформаційних систем та збереження соціальної легітимності мобілізаційної політики.

Ключові слова: мобілізація, війна на виснаження, інституційна адаптація, військовий облік, цифровізація державного управління, контрактна служба, сектор безпеки і оборони.

Romanenko Yevhen Oleksandrovykh Doctor of Public Administration, Professor, Laureate of the B. Paton National Prize of Ukraine Honored Lawyer of Ukraine, Head of Department of the Central Scientific Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

Gurkovsky Volodymyr Igorovych Doctor of Public Administration, Professor, Head of Department of the Central Scientific Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2021-5204>

Boyko Viktor Mykolayovych Senior Research Fellow of the Central Scientific Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-1422-481X>

INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF UKRAINE'S MOBILIZATION SYSTEM UNDER CONDITIONS OF A WAR OF ATTRITION

Abstract. The article analyzes the institutional transformation of Ukraine's mobilization system under conditions of a prolonged war of attrition. It examines administrative, digital and regulatory changes introduced in 2024–2026, including modernization of Territorial Recruitment and Social Support Centers, digitalization of military records, automation of deferment procedures, and revision of notification mechanisms for conscription. Particular attention is paid to the challenge posed by a significant number of reservists who violated military registration rules, which highlights the need to enhance governance capacity within mobilization processes.

The study also reviews the public discourse regarding the scale of Russian military losses and the Russian Federation's shift toward an expanded contract-based recruitment model. It is argued that the Russian approach relies primarily on financial incentives to reduce social tension, while simultaneously creating long-term fiscal burdens.

The paper substantiates that Ukraine's adaptation model is predominantly administrative and institutional in nature, aiming to establish a more structured and digitally integrated system of human resource management in the security and defense sector. The effectiveness of these reforms will depend on the quality of implementation, interagency coordination, cybersecurity resilience, and the preservation of social legitimacy of mobilization policy.

Keywords: mobilization, war of attrition, institutional adaptation, military registration, digital governance, contract service, security and defense sector.

Вступ. Мобілізація – призов військовозобов’язаних на службу в діючу армію у зв’язку із запровадженням воєнного стану. Призовна армія – це дітище національних держав. Після Великої Французької революції на зміну васальної вірності прийшла концепція масового патріотизму. Національне самовідчуття стало тим контуром, у якому почав формуватися новий соціальний договір і система взаємної лояльності. Націоналізм дозволяв формувати нову велику "уявну спільноту", де незнайомі один з одним люди відчували взаємну довіру та солідарність за фактом єдності території, мови та історичного наративу. Абсолютно революційна ідея для епохи, коли було прийнято комплектувати армію за рахунок рекрутської повинності.[1]

Масова призовна армія неможлива без національної держави. Громадянин повинен відчувати себе акціонером своєї країни, її співзасновником і співвласником – щоб бачити собі сенс у її захисті. Тому останні два століття всі держави континенту винаходили свої формули національного контуру. Бо лише він дозволяв ставити під рушницю полки та дивізії в разі раптової війни. Відповідно до статті 17 Конституції України, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Статтею 65 Конституції передбачено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов’язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

Постановка проблеми

Повномасштабна війна трансформувала мобілізацію з інструмента короткострокового реагування у постійний механізм управління оборонними ресурсами держави. За умов затяжного воєнного конфлікту центрального значення набуває інституційна спроможність забезпечувати безперервне комплектування Сил оборони України при збереженні соціальної стабільності та правової визначеності.

У статті аналізуються зміни, що відбуваються в мобілізаційній системі України, на тлі адаптації підходів російської федерації до формування особового складу. Проблематика полягає у визначенні ефективності управлінських, цифрових та нормативних новацій як відповіді на виклики війни на виснаження.

Таким чином, наукове завдання полягає в оцінці інституційної адаптації мобілізаційної системи України та її відповідності сучасним безпековим умовам.

Аналіз літератури та останніх публікацій

Дослідження мобілізаційної системи України в умовах війни на виснаження відображають еволюцію від традиційних моделей призову до комплексних стратегій, адаптованих до гібридних загроз. Сутність робіт полягає в розкритті

викликів персонального поповнення, інституційної ефективності та суспільної підтримки, з акцентом на законодавчі реформи та психологічні фактори. Останні публікації 2024–2025 років демонструють перехід до аналізу “тотальної мобілізації”.

Вітчизняні військові науковці Семененко О., Царинник В., Ованесян Р. (Центральний науково-дослідний інститут Збйроних Сил України) розглядають мобілізацію крізь призму правового режиму воєнного стану, організації оборони та функціонування сектору безпеки. В дослідженні «Методичний підхід та моделі організації проведення досліджень за напрямом підвищення ефективності мобілізації в Україні в умовах війни» автори розглядають еволюцію підходів до мобілізації. Від жорстко примусових механізмів до більш гнучких форматів залучення, зокрема через популяризацію служби [10].

Інші дослідники, як-от Федоренко Е. та Шевцов А. у статті “Правові аспекти загальної мобілізації в Україні: виклики та шляхи вдосконалення” (2025), фокусуються на правових прогалинах воєнного обліку та соціального захисту, пропонуючи цифровізацію реєстрів для підвищення прозорості. [11] Аналогічно, колективна робота “Мобілізація в Україні, досягнення та виклики” (Національний університет оборони України, 2024) підкреслює успіхи в масовому призові, але вказує на міграцію населення та корупцію як ключові бар’єри. [12] Зарубіжні дослідження, зокрема Hedenskog J. та Umland A. в “The Ukrainian Mobilization Challenge: Military and Society During Full-Scale War” (2025), розкривають дефіцит 450–500 тис. особового складу через втому суспільства та пропаганду рф. [13,14]

Порівняння виявляє комплементарність: українські роботи пропонують практичні законодавчі інструменти, тоді як зарубіжні надають ширший геополітичний контекст, з меншим акцентом на внутрішні механізми.

Відкриті джерела вказують на активне використання фінансової мотивації та регіональних програм стимулювання контрактної служби. Така модель дозволяє знижувати соціальну напругу, однак потребує значних бюджетних витрат і створює довгострокові фіскальні ризики. Існуючі праці недостатньо охоплюють інституційну трансформацію на рівні виконавчої влади, зокрема адаптацію до війни на виснаження з фокусом на ротацію та утримання кадрів. Відсутні моделі прогнозування втрат у довгостроковій перспективі станом на 2026 рік. Бракує наукових статей про ефективність реформ після 2025-го.

Останні публікації в ЗМІ зосереджені на цифровізації військового обліку, запровадженні застосунку «Резерв+», автоматичному оформленні відстрочок, а також зміні процедур вручення повісток з 2026 року. Наукових праць, що аналізують саме інституційну трансформацію мобілізаційної системи в умовах війни на виснаження, наразі обмежена кількість. Це обумовлює актуальність даного дослідження

Методологія дослідження

Дослідження ґрунтується на поєднанні таких підходів:

- інституційний аналіз – для оцінки трансформації механізмів мобілізаційного управління;
- порівняльний метод – для співставлення української та російської моделей комплектування. Контент-аналіз публічних джерел для узагальнення даних щодо втрат, контрактного набору та цифровізації;
- нормативно-правовий аналіз – для оцінки змін законодавства та адміністративних процедур.

Емпіричну базу становлять публічні заяви посадових осіб, матеріали українських медіа, офіційні повідомлення Міністерства оборони України, а також чинні нормативно-правові акти у сфері мобілізації.

Обмеження дослідження пов'язані з використанням відкритих джерел та відсутністю доступу до закритих статистичних даних щодо реального кадрового забезпечення.

Метою статті є визначення змісту і напрямів змін мобілізаційній системі України у 2024-2026 роках, оцінка їх управлінської логіки, нормативно-правових змін та практичної спрямованості в умовах війни на виснаження, а також визначення їх потенційної ефективності та ризиків у порівнянні з кадровою моделлю комплектування Збройних сил російської федерації.

Виклад основного матеріалу.

Мобілізація в Україні проводиться у зв'язку з російською агресією. У 2014/2015 роках проведено шість хвиль відкритої часткової мобілізації, а з 2022 року триває загальна мобілізація. Україна входить у п'ятий рік повномасштабної війни. Фактично останні чотири роки вона здає тест на спроможність. Вона веде найбільшу війну на континенті за останні 80 років і робить це руками своїх мобілізованих громадян. Так, є ті, хто ховається від призову, ті, хто перепливає Тису і ті, хто йде в СЗЧ. Але якби розмови про "штучність української держави" були правдою, то війну Україна прогнала б ще 2022-го. Тримати фронт армією мобілізованих це найкращий тест на життєздатність країни. Україна його пройшла чого не скажеш щодо росії. Спосіб комплектування армії в Україні та росії здатен багато розповісти про кожну країну.[1] росія воює контрактниками. У середньому кожен доброволець отримує при підписанні контракту одноразові 25 тисяч доларів. Десять ця сума може бути більшою, десять меншою. Але в рф війна давно стала заробітком, який викачує з російської глибинки найбільших боржників і невлаштованих. Воювати мобілізованими росія пробувала в перший рік війни. У вересні 2022-го після харківського контрнаступу в рф мобілізували 300 тисяч людей.

Цей процес викликав такий відтік населення, таке навантаження на адміністративний апарат і такий шок у настроях, що його зупинили через п'ять

тижнів після запуску. Відтоді російська армія воює найманцями, що дозволяє російському суспільству не озиратися на фронтові втрати. Зрештою контрактник – це доброволець і ставлення до воюючих у росії зводиться до формули "підписався за великі гроші на небезпечну роботу". А тому ні комітетів солдатських матерів, ні громадських протестів через «м'ясні штурми» в росії немає і не буде. Купівля «гарматного м'яса» обходиться росії в надхмарні 4 трильйони рублів на рік – цифри, порівняні з дефіцитом всього російського бюджету за 2025-ий рік. Купівля гарматного м'яса обходиться росії в надхмарні 4 трильйони рублів на рік – цифри, порівняні з дефіцитом всього російського бюджету за 2025-ий рік. Москва зробила все, щоб участь російського тилу у війні зводилася до публічного схвалення бойових дій. І навіть тут ми спостерігаємо дивовижний феномен.

Російське населення підтримує війну, каже, що вона йде країні на користь, що ситуація на фронті розвивається в інтересах рф. І в тому ж опитуванні виступає за якнайшвидше її завершення. Що виглядає досить рельєфно на тлі України, громадяни якої живуть в умовах ракетних ударів і призовної кампанії, але при цьому готові терпіти війну стільки, скільки потрібно, і не готові погоджуватися на не вигідні сценарії миру. Все це відбувається в ситуації, коли російська пропаганда багато років розповідає власним громадянам про українську загрозу.

Про криваві підступи, світові закуліси, війну з НАТО й обложеному фортецю. І, незважаючи на це, їй доводиться мовчати про мобілізацію, купувати собі солдатів і створювати заповідник мирного часу у власному тилу. Війна стала для України головною подією її новітньої історії, а росія – через страх перед наслідками робить усе, щоб її населення війну не помітило. Якщо Україна не може дозволити собі воювати руками найманців через дефіцит грошей, то росія приречена воювати руками найманців через дефіцит громадян.[1] На росію впливають одразу кілька чинників. По-перше, Москва не може похвалитися успіхами на полі бою. У 2014 році рф захопила 8% української території. У першій половині 2022-го ще 13%. Потім українська армія змогла звільнити 3% окупованих територій. А за останні два роки рф захопила лише близько 1% території України.[2]

Втрати росії в агресивній війні проти України становлять близько 25 тисяч убитими на місяць. Це свідчить про те, що зараз становище рф є нестабільним. Про це 13 січня, виступаючи у Європарламенті в Брюсселі на Global Europe Forum 2026, заявив генеральний секретар НАТО Марк Рютте, повідомляє спеціальний кореспондент FREEDOM у Європі. "Не забуваймо про те, що росіяни зараз втрачають величезну кількість своїх солдатів завдяки українській обороні, стійкій українській обороні. На місяць це 20–25 тисяч загиблих росіян. Я кажу не про важкопоранених, а про вбитих. Мертвих 20–25 тисяч на місяць.

Якщо порівняти це з війною в Афганістані у 1980-х роках, вони втратили 20 тисяч за 10 років. Зараз вони втрачають стільки ж і навіть більше за один місяць”, – звернув увагу Рютте.[3]

Характер втрат російської окупаційної армії на війні проти України змінився. Замість стандартного співвідношення між убитими й пораненими 1:3 зараз ворог втрачає приблизно 12:10, тобто на 12 "двохсотих" припадає 10 "трьохсотих". Такі цифри на основі статистичних даних опублікувало видання Texty.org.ua. Журналісти пояснили, що співвідношення ліквідованих і поранених є одним із ключових факторів у війні на виснаження. Воно показує, яка частина військових зможе повернутися на поле бою, а яку доведеться замінити.[4] Традиційним вважається співвідношення 1:3 (один убитий на трьох поранених). Цифра є умовною і ґрунтується на усереднених показниках Другої світової.

Для більшості сучасних війн характерний суттєво вищий відсоток виживання. Наприклад, в Афганістані серед армійців США цей показник був на рівні 1:10 (а у випадку морських піхотинців навіть 1:13). Розподіл втрат у російсько-українській війні зазвичай оцінювався крізь призму співвідношення 1:3. Проте в останні два роки відбулися суттєві трансформації. Ситуація почала змінюватися наприкінці весни 2024 року: частка вбитих російських загарбників швидко зростала. У кінці 2025-го частка загиблих становила вже 56% від загальних російських втрат. Співвідношення змістилося до приблизно 12 убитих на кожних 10 поранених.

Якщо раніше ураження завдавалося в основному артилерійським вогнем, то зараз по противнику в більшості випадків працюють дрони. Зазвичай вони націлені на конкретну групу живої сили, детонація відбувається на мінімальній дистанції, тож удари частіше призводять до фатальних наслідків, аніж до поранень.

Інший момент: велика концентрація ударних і розвідувальних засобів ускладнює евакуацію. Рух на відкритій місцевості швидко фіксується, тож евакуаційні команди разом із пораненими часто обстрілюються. Росіяни й самі доклалися до зміни ситуації: вони використовують тактику інфільтрації, під час якої змоги евакуювати поранених здебільшого немає.

Обмежені ворожі групи, які просочуються вперед, позбавлені надійної логістики. Разом із цим держава-агресор поступово вичерпує радянські запаси бронетехніки, а темпи виробництва й відновлення не компенсують втрати повною мірою. Російські війська змушені частіше використовувати менш захищений транспорт, а це збільшує ризики для особового складу.

Як наслідок, у пікові періоди 2025 року ЗС РФ втрачали близько 21 тисячі військовослужбовців убитими на місяць. Реальні безповоротні втрати можуть бути ще більшими, тому що до цієї цифри потрібно додати кількість важкопоранених, які не можуть повернутися на поле бою через стан здоров'я.

Поки що мобілізаційна система рф може компенсувати такий рівень втрат: середньомісячні темпи російської мобілізації у 2025 році оцінювалися в 35 тисяч осіб.

Проте великі безповоротні втрати однозначно послаблюють ворога. Зростання частки вбитих не дало рф змоги збільшити чисельність свого угруповання в останні шість місяців. До цього кількість російських сил в Україні постійно зростала. Це означає, що росія не зможе й надалі нарощувати тиск на фронті без посилення мобілізаційних заходів або суттєвого зменшення втрат.[4]

Як відомо, від початку 2026 року в рф, згідно підписаного очільником Кремля володимиром путіним закону, стартував цілорічний призов у армію окупантів (до цього були тільки весняно-осінні кампанії). Припускають, що, одних тільки строковиків може бути близько 500 тисяч, рф вдасться до одного з двох варіантів: або внесе зміни до законодавства, щоб більше використовувати призовників, або задіє їх на прикордонних територіях.

Станом на сьогодні середній показник умовно добровільної мобілізації в рф приблизно 410-420 тис. на рік. Йдеться про тих, хто добровільно підписує контракт. Але якщо буде плюс 500 тис. строковиків та плюс більше 100 тис. резервістів, то проблема для України може бути серйозною.[5] Ми можемо довго й по ділу критикувати процес мобілізації в нашій країні, але саме завдяки мобілізації ми тримаємо фронт уже чотири роки. 2025 року

Міністерство оборони України спростило багато процесів, пов'язаних із мобілізацією. Завдяки змінам 2025 року черги в ТЦК майже зникли, а застосунок «Резерв+» отримав новий функціонал, який дозволяє оформлювати відстрочки, проходити ВЛК та контролювати свій облік у цифровому форматі.[6]

За даними Міноборони, ці зміни будуть актуальні і 2026 року, а також спрямовані на підвищення ефективності мобілізації та зменшення навантаження на ТЦК.

Ключові нововведення

Відстрочки онлайн. Більшість відстрочок від мобілізації тепер оформлюються та тривають автоматично через «Резерв+». Для тих, хто не користується смартфоном або має лише паперові документи, заяву можна подати у будь-якому ЦНАП. Паперові довідки з печаткою більше не видають основним підтвердженням відстрочки став Резерв ID, який містить фото власника.

Резерв ID – основний документ військовозобов'язаного. Військово-облікові документи тепер створюються винятково в електронному форматі. Резерв ID доступний у застосунку для понад 6 мільйонів користувачів. Для тих, хто не може користуватись смартфоном, можна роздрукувати паперову копію через застосунок, портал «Дія» або у ТЦК/ЦНАП. Перехід до електронного формату зменшує ризики втрати, пошкодження або підробки документа.

Оплата штрафів онлайн. У «Резерв+» можна сплатити штрафи за порушення правил військового обліку, наприклад, неприбуття за повісткою або

неявку на військово-лікарську комісію. Після подання заяви ТЦК розглядає її протягом трьох днів, а оплата закриває конкретне порушення і знімає червону стрічку у застосунку. Водночас обов'язки військового обліку залишаються.

Електронні направлення на ВЛК та висновки комісій. Тепер користувачі можуть отримати направлення на ВЛК та результати огляду без черг у ТЦК. Усі рішення комісій фіксуються електронним підписом, що робить процес прозорим та контрольованим.

Електронна черга в ТЦК. Система електронного запису на приймання до ТЦК та СП працює у більшості центрів. Вона забезпечує швидкий та прозорий запис, знижує навантаження на центри та інтегрується з іншими онлайн-сервісами. Від 1 січня 2026 року повістки в Україні вручатимуть по-новому. Тепер їх можна отримати не лише за місцем проживання чи роботи, а й у навчальних закладах, на громадських заходах, у державних установах, на блокпостах і в пунктах пропуску через кордон.[6]

Громадяни, що мають право на відстрочку під час загальної мобілізації в Україні, можуть зробити це онлайн. Для цього слід скористатися застосунком Резерв+.[7] Подати заявку на відстрочку онлайн можуть українці, що підпадають під одну з визначених чинним законодавством категорій. Послуга з оформлення відстрочки від мобілізації в очному форматі доступна у ЦНАПах. Отримати ж її без необхідності кудись іти можна за допомогою застосунку Резерв+.

Варто пам'ятати, що у разі, якщо інформація про підстави для відстрочки є в державних реєстрах і не потребує додаткового підтвердження – вона продовжується автоматично.

Подати заяву на відстрочку через Резерв+ можуть громадяни, котрі:

- мають встановлену інвалідність;
- є тимчасово непридатними до військової служби (за наявності електронного рішення ВЛК);
- виховують дитину з інвалідністю або повнолітню дитину з інвалідністю I–II групи;
- перебувають у шлюбі з людиною з інвалідністю I–III групи;
- самотійно виховують неповнолітню дитину;
- є батьками трьох і більше дітей;
- доглядають за тяжкохворою дитиною чи іншим членом сім'ї;
- є опікунами недієздатних людей;
- навчаються у закладах освіти (студенти, аспіранти);
- працюють у закладах вищої, професійної або загальної середньої освіти;
- є членами сімей військовослужбовців, які мають дитину.

Якщо відомості про підставу для відстрочки ще не внесено до електронної системи, людина не має доступу до смартфона або ж у неї є документи лише у паперовій формі – подавати заяву доведеться у ЦНАПі. Згідно з чинним

законодавством, після 1 листопада минулого року паперові довідки з відбитками печаток не є обов'язковими документами. Для підтвердження відстрочки достатньо мати електронний військово-обліковий документ у "Резерв+".[7] Міністерство оборони України розпочало бета-тестування оновленої функції відстрочки у застосунку Резерв+.

Невдовзі багатодітні батьки зможуть оформити її онлайн незалежно від сімейного стану. У відомстві уточнили, що для участі в тестуванні потрібно заповнити спеціальну форму. Нові правила перевірки. Раніше багатодітні батьки могли оформити відстрочку через застосунок лише за умови, що троє або більше дітей народжені в одному шлюбі. Тепер під час перевірки враховуватимуть усіх дітей до 18 років незалежно від того, народжені вони у чинному шлюбі чи ні. Окремо система автоматично перевірятиме наявність заборгованості зі сплати аліментів у Єдиному реєстрі боржників. Якщо борг перевищує суму платежів за три місяці, відстрочку не нададуть. У такому разі спочатку потрібно оновити дані в реєстрах та погасити заборгованість.

Умови участі. До бета-тестування запрошують багатодітних батьків, які ще не мають оформленої відстрочки.

- Участь можуть взяти ті, хто має трьох або більше дітей до 18 років – враховуються всі діти незалежно від сімейного стану.
- Також кандидат не повинен бути боржником зі сплати аліментів, або ж сума боргу не має перевищувати платежі за три місяці.
- Дані батька – прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та податковий номер – повинні бути коректно внесені до державних реєстрів.
- Діти мають бути народжені в Україні.

На першому етапі послуга буде доступна лише користувачам зі списку бета-тестувальників. Після завершення тестування функцію відкриють для всіх багатодітних батьків у застосунку Резерв+. Як працює сервіс. Відстрочка оформлюється без довідок і паперових заяв – система самостійно перевіряє дані через взаємодію з державними реєстрами.

Користувач подає запит у застосунку, після чого система перевіряє підстави. Якщо інформація підтверджується, відомості про відстрочку з'являються в електронному військово-обліковому документі. Зазвичай процес триває від кількох хвилин до кількох годин. Нагадаємо, військовозобов'язані українці дедалі частіше дізнаються про свій розшук уже постфактум через застосунок Резерв+. Причинами можуть бути як ігнорування повістки, так і некоректні дані в реєстрах. Також ОВОЗ.UA повідомляв, під час воєнного стану в Україні громадяни, які утримують трьох і більше дітей віком до 18 років, не підлягають призову на військову службу.

Однак право на відстрочку безпосередньо залежить від виконання фінансових зобов'язань щодо сплати аліментів.[8] 90 відсотків відстрочок від мобілізації

продовжуються автоматично через застосунок "Резерв+" - без подання заяв, збору довідок і відвідування ТЦК. Про це повідомляє в лютому 2026 новий міністр оборони Михайло Федоров.

За його словами, в Україні процес отримання відстрочок автоматизували. Тепер система самостійно перевіряє дані через державні реєстри та продовжує відстрочку без людського втручання. За словами міністра, якщо раніше процедура займала тижні та потребувала значних ресурсів, то зараз більшість відстрочок продовжується за кілька днів. Раніше громадянам потрібно було збирати документи, що підтверджують право на відстрочку, відвідувати ТЦК кожні 90 днів і чекати на рішення понад тиждень.

Тепер система самостійно опрацьовує дані з державних реєстрів, а інформація про продовження надходить у вигляді сповіщення в "Резерв+".

Крім того, автоматизація дозволила скоротити ручне опрацювання великої кількості заяв і зосередити ресурси на ключових завданнях оборони. "Зараз працюємо над комплексною реформою мобілізації. Запропонуємо системне рішення, щоб вирішити накопичені роками проблеми й при цьому зберегти обороноздатність країни", - заявив Федоров.[8] Раніше міністр оборони Михайло Федоров повідомив про масштаби проблем із мобілізацією, зазначивши, що наразі в розшуку перебувають близько двох мільйонів військовозобов'язаних українців.[9]

Водночас депутат фракції "Слуга народу" Федір Веніславський заявив, що в Україні готують зміни до підходів мобілізації та поступове коригування чинних процедур. За словами Ф. Веніславського, одним із ключових напрямів майбутніх змін має стати збільшення кількості військовослужбовців, які проходять службу за контрактом. Очікується, що це допоможе зменшити частку мобілізації та зробити проходження служби більш прогнозованим для громадян.[9]

Висновки. Україна входить у п'ятий рік повномасштабної війни. Воювати мобілізованими росія пробувала в перший рік війни. У вересні 2022-го після харківського контрнаступу в рф мобілізували 300 тисяч людей. Цей процес викликав такий відтік населення, таке навантаження на адміністративний апарат і такий шок у настроях, що його зупинили через п'ять тижнів після запуску. Відтоді російська армія воює найманцями, що дозволяє російському суспільству не озиратися на фронтові втрати. Україна ж веде війну силами мобілізованих.

У перший рік потік добровольців дозволив ЗСУ вирости втричі, а потім запрацювала система мобілізації. Ми можемо сперечатися про методи призову, про недосконалість законодавства та про неминучі ексцеси в процесі. Але чотири роки війни українська армія витягла саме за рахунок мобілізованих. Міністерство оборони України спростило багато процесів, пов'язаних із мобілізацією. Завдяки змінам 2025 року черги в ТЦК майже зникли, а застосунок

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

«Резерв+» отримав новий функціонал, який дозволяє оформлювати відстрочки, проходити ВЛК та контролювати свій облік у цифровому форматі.

Станом на 2026 рік мобілізаційна система України перебуває у фазі переходу від кризової моделі 2022–2023 років до більш структурованої адміністративно-цифрової системи управління людським ресурсом.

Цифровізація військового обліку та автоматизація відстрочок спрямовані на підвищення прозорості, зменшення корупційних ризиків та уніфікацію процедур. Законодавчі зміни 2026 року мають потенціал підвищити правову визначеність процесу мобілізації, однак їхня ефективність залежатиме від якості імплементації та інформаційної комунікації з суспільством.

Порівняльний аналіз свідчить, що Україна здійснює модернізацію переважно через адміністративно-інституційні підходи, удосконалює механізми мобілізаційної системи через цифровізацію її процесів. Тоді як РФ робить акцент на фінансово-стимулюючій контрактній моделі.

Література:

1. Мобілізація – це тест на життєздатність. Україна його склала, росія – ні <https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-obschestvo/mobilizatsiya-tse-test-na-zhittezdtnist-ukraina-jogo-sklala-rosiya-ni.htm>
2. На нас чекає драматичний 2026 рік. Які ризики є у Москви та Києва <https://war.obozrevatel.com/ukr/na-nas-chekae-dramatichnij-2026-rik-yaki-riziki-e-u-moskvi-ta-kieva.htm>
3. Росія за місяць зазнає у війні проти України більших втрат солдатів, ніж за 10 років в Афганістані, – Рютте <https://uatv.ua/uk/rosiya-za-misyats-zaznaye-u-vijni-proty-ukrayiny-bilshyh-vtrat-soldativ-nizh-za-10-rokiv-v-afganistani-ryutte/>
4. У втратах армії РФ зростає частка вбитих: названо головні причини <https://war.obozrevatel.com/ukr/u-vtratah-armii-rf-zrostaе-chastka-vbitih-nazvano-golovni-prichini.htm>
5. Мобілізація в Україні навесні: чи зміниться вона після посилення армії РФ <https://tsn.ua/exclusive/mobilizatsiia-v-ukrayini-navesni-chy-zminytsia-vona-pislia-posylennia-armiyi-rf-3023807.html>
6. У Міноборони назвали головні зміни у мобілізації на 2026 рік <https://tsn.ua/ukrayina/u-minoborony-nazvaly-holovni-zminy-u-mobilizatsiyi-na-2026-rik-2992916.html>
7. Хто може оформити відстрочку від мобілізації онлайн: названо всі категорії <https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-obschestvo/hto-mozhe-oformiti-vidstrochku-vid-mobilizatsii-onlajn-nazvano-vsi-kategorii.htm>
8. Міноборони тестує оновлену відстрочку в Резерв+: хто її зможе оформити <https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-obschestvo/minoboroni-testue-onovlenu-vidstrochku-v-rezerv-hto-ii-zmozhe-oformiti.htm>
9. Мобілізацію в Україні чекають зміни: Федоров зробив заяву <https://www.rbc.ua/rus/news/mobilizatsiyu-ukrayini-chekayut-zmini-fedorov-1771844486.htm>
10. О. Семененко, В. Царинник, Р. Ованесян Методичний підхід та моделі організації проведення досліджень за напрямом підвищення ефективності мобілізації в Україні в умовах війни // Social Development and Security: Journal of Scientific Papers. – Київ: ГО “Українська наукова спільнота”, 2024. – Vol. 14, No.41. – С. 70-89. – ISSN 2522-9842. – DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2024.14.4.6>

11.Мобілізація в Україні, досягнення та виклики : стаття / [колектив авторів] . Нац. ун-т оборони України. – 2024. – Режим доступу: <http://znp-cvssd.nuou.org.ua/article/view/321005>.

12.Федоренко Е. А. Правові аспекти загальної мобілізації в Україні: виклики та шляхи вдосконалення : стаття / Е. А. Федоренко, А. Л. Шевцов // Соціально-правові студії. – 2025. – № 1. – С. 113–120. – Режим доступу: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2025/1/20.pdf>.

13.Total Mobilization of Ukraine on Hybrid Warfare Strategy : article / // International Journal of Progressive Sciences and Technologies. – 2025. – Режим доступу: <https://ijpsat.org/index.php/ijpsat/article/download/5968/3760>.

14.Hedenskog J. The Ukrainian Mobilization Challenge: Military and Society During Full-Scale War : report / J. Hedenskog, A. Umland ; Swedish Centre for European Strategy (SCEEUS). – Stockholm, 2025. – 25 с. – Режим доступу: <https://sceeus.se/publikationer/the-ukrainian-mobilization-challenge-military-and-society-during-full-scale-war/>.

References:

1. Mobilizatsiia – tse test na zhyttiezdatnist. Ukraina yoho sklala, Rosia – ni <https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-obschestvo/mobilizatsiya-tse-test-na-zhyttiezdatnist-ukraina-jogo-sklala-rosiya-ni.htm>

2. Na nas chekaie dramatychnyi 2026 rik. Yaki ryzyky ye u Moskvy ta Kyieva <https://war.obozrevatel.com/ukr/na-nas-chekaie-dramatichnij-2026-rik-yaki-riziki-e-u-moskvi-ta-kieva.htm>

3. Rosiia za misiats zaznaie u viini proty Ukrainy bilshykh vtrat soldativ, nizh za 10 rokiv v Afganistani, – Riutte^[1] <https://uatv.ua/uk/rosiya-za-misyats-zaznaye-u-vijni-proty-ukrayiny-bilshyh-vtrat-soldativ-nizh-za-10-rokiv-v-afganistani-ryutte/>

4. U vtratah armii RF zrostaie chastka vbitykh: nazvano holovni prychny <https://war.obozrevatel.com/ukr/u-vtratah-armii-rf-zrostaie-chastka-vbitih-nazvano-golovni-prichiny.htm>

5. Mobilizatsiia v Ukraini navesni: chy zminytsia vona pislia posylennia armii RF <https://tsn.ua/exclusive/mobilizatsiia-v-ukrayini-navesni-chy-zminytsia-vona-pislia-posylennia-armiyi-rf-3023807.html>

6. U Minoborony nazvaly holovni zminy u mobilizatsii na 2026 rik <https://tsn.ua/ukrayina/u-minoborony-nazvaly-holovni-zminy-u-mobilizatsiyi-na-2026-rik-2992916.html>

7. Khto mozhe oformyty vidstrochku vid mobilizatsii onlain: nazvano vsi katehorii <https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-obschestvo/hto-mozhe-oformity-vidstrochku-vid-mobilizatsii-onlajn-nazvano-vsi-kategorii.htm>

8. Minoborony testue onovlenu vidstrochku v Rezerv+: khto yii zmozhe oformyty <https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-obschestvo/minoborony-testue-onovlenu-vidstrochku-v-rezerv-hto-ii-zmozhe-oformity.htm>

9. Mobilizatsiia v Ukraini chekaiut zminy: Fedorov zrobyv zaiavu <https://www.rbc.ua/rus/news/mobilizatsiyu-ukrayini-chekayut-zmini-fedorov-1771844486.htm>

10. Semenenko, O., Tsarynnyk, V., & Ovanessian, R. (2024). Methodychnyi pidkhyd ta modeli orhanizatsii provedennya doslidzhen za napriamom pidvyshchennia efektyvnosti mobilizatsii v Ukraini v umovakh viiny [Methodological approach and models for organizing research on improving mobilization efficiency in Ukraine during wartime]. *Social Development and Security*, 14(4), 70–89. <https://doi.org/10.33445/sds.2024.14.4.6>

11.Kolektiv avtoriv. (2024). Mobilizatsiia v Ukraini, dosiahnennya ta vyklyky. Natsional'nyi universytet obrony Ukrainy. Retrieved from <http://znp-cvssd.nuou.org.ua/article/view/321005>

12.Fedorenko, E. A., & Shevtsov, A. L. (2025). Pravovi aspekty zahalnoi mobilizatsii v Ukraini: vyklyky ta shliakhy vdoshkonalennia. *Sotsialno-pravovi studii*, (1), 113–120. Retrieved from <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2025/1/20.pdf>

13.Total mobilization of Ukraine on hybrid warfare strategy. (2025). International Journal of Progressive Sciences and Technologies. Retrieved from <https://ijpsat.org/index.php/ijpsat/article/download/5968/3760>

14.Hedenskog, J., & Umland, A. (2025). The Ukrainian mobilization challenge: Military and society during full-scale war. Swedish Centre for European Strategy (SCEEUS). Retrieved from <https://sceeus.se/publikationer/the-ukrainian-mobilization-challenge-military-and-society-during-full-scale-war/>

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 35.07:334.722

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1330-1339](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1330-1339)

Романенко Катерина Михайлівна доктор наук з державного управління, професор, незалежний дослідник, м. Дніпро, <https://orcid.org/0000-0003-3985-3791>

КРИТИЧНА ОЦІНКА ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. Проблематика публічного управління розвитком підприємництва в Україні в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням управлінської невизначеності, обмеженістю ресурсів та необхідністю швидкої адаптації державної політики до змінного соціально-економічного середовища. Водночас у наукових дослідженнях ці процеси нерідко аналізуються крізь призму інституційно-описових підходів, зосереджених на фіксації організаційних структур, нормативно-правових змін і програм підтримки, що істотно обмежує можливості оцінки реальної управлінської результативності публічної влади.

У статті інституційна спроможність публічного управління розглядається не як формальна сукупність інституцій або етапів реформування, а як інтегральна характеристика здатності публічної влади забезпечувати координацію управлінських рішень, адаптацію політики до кризових умов і досягнення вимірюваних результатів у сфері розвитку підприємництва. Такий підхід дозволяє подолати редукцію управлінського аналізу до опису формальних змін і зосередити увагу на якості управлінських процесів, механізмах реалізації політики та їх фактичному впливі на підприємницьке середовище.

Особливий акцент зроблено на аналізі воєнних і післявоєнних трансформацій як чинника, що виявляє структурні обмеження описових моделей публічного управління. Кризові умови розглядаються як тест на інституційну спроможність, у межах якого загострюється розрив між формальним функціонуванням інституцій і їх реальною здатністю реагувати на виклики, забезпечувати узгодженість управлінських дій та підтримувати стійкість підприємницької діяльності.

У межах дослідження запропоновано систему критеріїв оцінки інституційної спроможності публічного управління розвитком підприємництва, що охоплює міжінституційну координацію, реагування на управлінську невизначеність, ефективність зворотного зв'язку, гнучкість управлінських рішень та

узгодженість політики на різних рівнях публічної влади. Застосування цих критеріїв формує аналітичне підґрунтя для переходу від декларативного аналізу до результативно-орієнтованого осмислення механізмів публічного управління в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

Ключові слова: публічне управління; інституційна спроможність; підприємництво; механізми публічного управління; державна політика розвитку підприємництва; воєнні та післявоєнні трансформації; інституційна ефективність.

Romanenko Kateryna Mykhailivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, independent researcher, Dnipro, <https://orcid.org/0000-0003-3985-3791>

CRITICAL ASSESSMENT OF THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF PUBLIC GOVERNANCE FOR ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE UNDER WARTIME AND POST-WAR TRANSFORMATIONS

Abstract. The issue of public governance of entrepreneurship development in Ukraine under wartime and post-war transformations has gained relevance due to growing managerial uncertainty, limited resources, and the need for rapid adaptation of public policy to a volatile socio-economic environment. At the same time, scholarly research often approaches these processes through institution-descriptive frameworks focused on organizational structures, regulatory changes, and support programs, which significantly restricts the assessment of the actual managerial effectiveness of public authorities.

In this study, institutional capacity of public governance is conceptualized not as a formal set of institutions or stages of reform, but as an integrated characteristic of the ability of public authorities to ensure coordination of managerial decisions, adapt policies to crisis conditions, and achieve measurable outcomes in the field of entrepreneurship development. This approach makes it possible to overcome the reduction of governance analysis to descriptions of formal changes and to focus instead on the quality of governance processes, policy implementation mechanisms, and their real impact on the entrepreneurial environment.

Special emphasis is placed on the analysis of wartime and post-war transformations as a factor revealing the structural limitations of descriptive models of public governance. Crisis conditions are interpreted as a stress test for institutional capacity, within which the gap between the formal functioning of institutions and their actual ability to respond to challenges, ensure coherence of managerial actions, and maintain the resilience of entrepreneurial activity becomes particularly evident.

The study proposes a system of criteria for assessing the institutional capacity of public governance of entrepreneurship development, including inter-institutional

coordination, responsiveness to managerial uncertainty, effectiveness of feedback mechanisms, flexibility of managerial decisions, and policy coherence across different levels of public authority. The application of these criteria provides an analytical foundation for moving beyond declarative analysis toward a results-oriented understanding of public governance mechanisms under wartime and post-war transformations.

Keywords: public governance; institutional capacity; entrepreneurship; public governance mechanisms; state policy for entrepreneurship development; wartime and post-war transformations; institutional effectiveness

Постановка проблеми. Розвиток підприємництва в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій набуває для України не лише економічного, а й стратегічного значення, оскільки безпосередньо пов'язаний зі стійкістю економіки, відновленням територій і соціальною стабільністю. У таких умовах ключову роль відіграє публічне управління, здатне забезпечити не декларативну підтримку підприємницької діяльності, а реальну результативність державної політики.

Водночас у наукових і аналітичних дослідженнях проблематика публічного управління розвитком підприємництва часто зводиться до опису інституційних структур, нормативно-правових актів і програм підтримки, що створює ілюзію системності та керованості відповідних процесів. Такий інституційно-описовий підхід не дозволяє оцінити реальну інституційну спроможність органів публічної влади - їхню здатність координувати дії, адаптувати управлінські рішення до умов високої невизначеності та досягати вимірюваних результатів.

Воєнні та післявоєнні трансформації істотно загострили наявні управлінські проблеми, виявивши розрив між формальним функціонуванням інституцій і їх фактичною здатністю реалізовувати політику розвитку підприємництва. У цих умовах стає очевидним, що наявність інституцій і програм не є тотожною інституційній спроможності, а відсутність аналітичних критеріїв її оцінки обмежує можливості формування ефективної державної політики.

Таким чином, проблема полягає у невідповідності між складністю сучасних викликів розвитку підприємництва та поширеними підходами до аналізу публічного управління, які не виходять за межі опису інституційних рішень. Це зумовлює потребу в критичному переосмисленні підходів до оцінки інституційної спроможності публічного управління та переході до результативно-орієнтованого аналізу механізмів державної політики в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому дискурсі проблематика розвитку підприємництва в системі публічного управління дедалі активніше розглядається крізь призму якісної інституційної спромож-

ності, здатної забезпечити не лише формальне співіснування норм і органів, а реальні управлінські результати. Численні дослідження свідчать про те, що традиційні підходи, зосереджені на переліку інституцій або етапах реформування, втрачають актуальність у високій невизначеності та кризових умовах.

На рівні міжнародних академічних досліджень звертається увага на те, що якість інституційного середовища відіграє ключову роль у формуванні сприятливих умов для продуктивного підприємництва. Лі та співавтори [1] показали, що наявність формальних інституцій не обов'язково призводить до розвитку підприємницької діяльності - вирішальним є їхній вплив на реальну здатність економічних агентів функціонувати в конкурентному середовищі. Це вказує на необхідність переходу від описового опису органів та програм до функціонального аналізу інституційної спроможності.

У дослідженні Tіru, Hussain і Sarker [2] розглядається вплив державної спроможності на підприємництво, зокрема з урахуванням рівня розвитку національних інструментів адаптації політик. Автори акцентують увагу на тому, що політики, зорієнтовані на підтримку підприємництва, виявляються неефективними без відповідних механізмів зворотного зв'язку та адаптації, що є важливою ознакою інституційної спроможності.

Sendra-Pons, Comeig і Mas-Tur [3] застосовують метод комплексного аналізу (QCA) для визначення того, як поєднання різних інституційних факторів впливає на розвиток підприємництва. Їхні результати підтверджують тезу, що розрізнені інституційні ефекти не дають повної картини; значущою є саме комбінація факторів, що зазнають впливу зовнішніх шоків.

Аналітичні дані щодо режимів регуляторної політики та стану фінансування підприємництва надають останні звіти Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD). У OECD Regulatory Policy Outlook 2025 [4] наголошується на важливості якісних регуляторних процесів як базовому компоненті інституційної спроможності урядів у забезпеченні стабільності бізнес-середовища. Це означає, що інституційна спроможність виходить за межі формального набору правил і структур державної політики і включає здатність цілеспрямовано, прозоро та ефективно адаптувати регулювання відповідно до викликів зовнішнього середовища.

Схожу позицію підтверджують і OECD Financing SMEs and Entrepreneurs Scoreboard: 2025 Highlights [5], де простежується, що умови доступу до фінансових ресурсів для малих і середніх підприємств є не лише функцією фінансової політики, а й інтегральною ознакою інституційної спроможності держави - здатності створювати і підтримувати механізми фінансової стійкості для підприємницької активності.

Флагманське аналітичне видання OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2023 [6] розглядає тенденції у сфері підприємництва в розрізі інституційних

механізмів підтримки, порівнюючи практики різних країн і наголошуючи на важливості комплексного підходу до оцінки політик, що включає вимірювання їхньої ефективності, адаптивності та стійкості до зовнішніх шоків.

У контексті підтримки підприємництва актуальним є також дослідження Prasannath [7], який аналізує вплив урядових політик на підприємницьку орієнтацію та ефективність МСП. Автор доходить висновку, що узгодженість політик, прозорість процедур і стабільність регулювання істотно впливають на підприємницький клімат, що, у свою чергу, є важливою ознакою ефективної інституційної спроможності.

Крім того, фундаментальна методологічна праця Kaufmann, Kraay і Mastruzzi [8], присвячена Worldwide Governance Indicators, забезпечує аналітичну базу для вимірювання якості урядування - ключового компонента інституційної спроможності. Ці показники широко застосовуються у дослідженнях, що оцінюють здатність державних інституцій ефективно управляти економічними процесами, включно з розвитком підприємництва.

Водночас у частині національних публікацій та оглядових матеріалів спостерігається тенденція до інституційно-описового підходу, де ключова увага приділяється переліку інституцій, нормативних актів і програм. Такий описовий підхід, хоча і надає загальний контекст, не дозволяє оцінити здатність інституцій реагувати на зміни, адаптувати політики та виробляти управлінські рішення, що ведуть до вимірюваних результатів.

Отже, аналіз останніх наукових і аналітичних джерел свідчить про наявність єдиної тенденції у сучасній науковій думці: для адекватного розуміння інституційної спроможності та її впливу на розвиток підприємництва необхідно виходити за межі опису структур і програм і перейти до оцінки якості регуляторних процесів, здатності інституцій адаптуватися до змін та забезпечувати реальні управлінські результати.

Метою статті є критична оцінка інституційної спроможності публічного управління розвитком підприємництва в Україні в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій з метою виявлення обмежень описових підходів та обґрунтування необхідності переходу до результативно-орієнтованих механізмів публічної політики.

Виклад основного матеріалу. У сучасних дослідженнях публічного управління поняття «інституційна спроможність» набуло характеру універсального пояснювального конструкту, яким позначаються практично будь-які трансформаційні процеси в системі державної політики. Однак попри широту застосування цього терміна, його використання здебільшого залишається декларативним і позбавленим чіткої методологічної операціоналізації. У значній частині наукових праць інституційна спроможність редукується до опису організаційних структур, нормативно-правових змін або програмних документів,

що фактично підміняє аналітичне дослідження формальним каталогізуванням інституцій.

Таке трактування є концептуально хибним. Інституційна спроможність не може визначатися через сам факт існування інституцій або через кількість ухвалених рішень. Її сутність полягає у функціональній здатності системи забезпечувати узгодженість дій, адаптацію до середовища невизначеності та досягнення вимірюваних результатів. Інакше кажучи, інституційна спроможність повинна аналізуватися як інтегральна управлінська характеристика, що включає потенціал, процес і результат. Ігнорування цього розмежування призводить до методологічної підміни: замість аналізу спроможності дослідник фіксує наявність формальних атрибутів державності.

Формальне існування органів публічної влади, спеціалізованих агентств або програм підтримки підприємництва не є доказом управлінської ефективності. Більше того, множинність інституцій за відсутності координації може виступати індикатором фрагментації системи. Інституційна архітектура без аналізу функціональної взаємодії перетворюється на статичну схему, яка створює ілюзію системності за відсутності реального впливу на розвиток підприємницького середовища.

Не менш проблематичним є ототожнення інституційної спроможності з етапами реформування. Хронологічна етапизація змін фіксує динаміку нормативних рішень, однак не дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки між реформами та їх управлінськими результатами. Реформа, зафіксована як факт, автоматично інтерпретується як прогрес, хоча її наслідки можуть бути нульовими або навіть деструктивними для підприємницької активності.

Таким чином, інституційна спроможність у сфері публічного управління розвитком підприємництва повинна оцінюватися не за кількістю інституцій або документів, а за здатністю забезпечувати координацію управлінських рішень, адаптацію до змін зовнішнього середовища, аналітичну обґрунтованість політики та досягнення вимірюваних результатів. Усі інші підходи фактично відтворюють формальний опис без управлінського змісту.

Домінування інституційно-описового підходу в дослідженнях публічного управління розвитком підприємництва свідчить про глибшу проблему – підміну управлінського аналізу нормативною логікою. Перелік органів влади, агентств, стратегій і програм створює враження складної інституційної системи, однак не відповідає на ключове питання: чи здатна ця система діяти як єдиний управлінський механізм.

«Каталоги інституцій» не розкривають реальних повноважень, механізмів взаємодії, процедур відповідальності та ефективності реалізації політики. Формалізація управління породжує феномен нормативної гіпертрофії, коли кількість прийнятих актів підміняє оцінку їх результативності. У такій логіці

держава демонструє активність через виробництво документів, а не через досягнення практичних ефектів у сфері підприємництва.

Ототожнення нормативних змін із управлінськими результатами є методологічною помилкою. Прийняття законів, стратегій чи програм не гарантує їх реалізації. За відсутності механізмів моніторингу, зворотного зв'язку та коригування політики policy design перетворюється на самодостатній процес, відірваний від policy implementation. Унаслідок цього управління набуває декларативного характеру, а оцінка інституційної спроможності зводиться до аналізу формальних рішень.

Етапізація реформ як самостійний аналітичний інструмент також є недостатньою. Поділ трансформацій на періоди не розкриває управлінської логіки, не виявляє структурних обмежень системи та не дозволяє встановити, чи зросла здатність інституцій забезпечувати розвиток підприємництва. Історизація процесів без оцінки їх результативності фактично маскує відсутність глибокого управлінського аналізу.

Подолання цих обмежень можливе лише за умови застосування чітких критеріїв оцінки інституційної спроможності, що дозволяють перейти від формальної фіксації інституцій до аналізу їх реальної функціональної здатності.

До таких критеріїв належать:

- здатність до міжінституційної координації;
- реакція на управлінську невизначеність;
- наявність ефективного зворотного зв'язку;
- гнучкість управлінських рішень;
- узгодженість політики на різних рівнях публічної влади.

Ці критерії орієнтують аналіз на управлінську результативність, а не на формальні ознаки інституційної присутності. За їх відсутності оцінка інституційної спроможності неминуче залишається декларативною.

Воєнні та післявоєнні трансформації виявили структурну неспроможність описових моделей пояснити ефективність або неефективність політики розвитку підприємництва. В умовах війни система публічного управління функціонує у режимі постійної невизначеності, дефіциту ресурсів і прискореного прийняття рішень. Саме ці умови виступають стрес-тестом для інституційної спроможності.

Кризове управління передбачає тимчасову централізацію, спрощення процедур і концентрацію повноважень. Однак така модель може підвищувати оперативність ціною зниження системної узгодженості. Якщо механізми координації, аналітичного забезпечення та зворотного зв'язку не інтегруються в довгострокову модель відновлення, система ризикує перейти від кризового реагування до хронічної нестабільності.

Післявоєнний період потребує не лише відновлення інфраструктури чи фінансових інструментів підтримки підприємництва, а принципово іншої якості

управління. Йдеться про здатність формувати стратегічні пріоритети, забезпечувати міжрівневу узгодженість рішень і постійно коригувати політику на основі оцінки її результатів. За відсутності такої спроможності державна політика відновлення ризикує залишитися сукупністю розрізнених ініціатив без системного ефекту.

Таким чином, воєнні та післявоєнні трансформації не створили проблему інституційної спроможності, а лише оголили її. Розрив між формальним функціонуванням інституцій і їх реальною управлінською здатністю став очевидним саме в умовах кризи. Описові підходи виявилися неспроможними пояснити цей розрив, оскільки їх аналітичний інструментарій не передбачає оцінки результативності.

Перехід до результативно-орієнтованого аналізу інституційної спроможності є не теоретичною опцією, а необхідною умовою адекватного осмислення публічного управління розвитком підприємництва в Україні. Без такого переходу дослідження залишатимуться в межах формального опису, що не має прикладної цінності для формування ефективної державної політики в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що у сучасному науковому дискурсі публічного управління розвитком підприємництва поняття інституційної спроможності часто використовується декларативно, без належної методологічної операціоналізації та чіткого визначення його аналітичних меж. Переважання інституційно-описових підходів, зосереджених на переліку органів, програм і нормативних змін, фактично підміняє аналіз управлінської результативності фіксацією формальних атрибутів державної активності. Унаслідок цього створюється ілюзія системності й керованості політики розвитку підприємництва, тоді як реальна здатність публічного управління досягати вимірюваних результатів залишається поза межами дослідницької уваги.

Обґрунтовано, що інституційна спроможність не є тотожною ані наявності інституцій, ані формальному впровадженню реформ, ані інтенсивності нормотворчої діяльності. Її сутність проявляється через якість управлінських процесів, здатність до міжінституційної координації, адаптації до середовища невизначеності та забезпечення стійких результатів у сфері розвитку підприємництва. Ігнорування цих аспектів призводить до методологічної підміни: управлінський аналіз трансформується у формальний опис інституційних рішень, що не дає підстав для обґрунтованих висновків щодо ефективності державної політики.

Доведено, що інституційно-описовий підхід є структурно обмеженим і методологічно неспроможним для адекватного аналізу публічного управління розвитком підприємництва, особливо в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій. У кризовій ситуації формальні інституційні конструкції піддаються перевірці реальними управлінськими викликами, і саме в цей момент стає

очевидним розрив між нормативно задекларованими повноваженнями та фактичною спроможністю інституцій діяти скоординовано, оперативно й результативно. Воєнна криза та процеси відновлення виступають своєрідним стрес-тестом, який виявляє не лише сильні сторони системи, а й її внутрішні суперечності, фрагментарність та дефіцит управлінської узгодженості.

Запропоновані критерії оцінки інституційної спроможності - координаційна здатність, адаптивність до невизначеності, ефективність зворотного зв'язку, гнучкість управлінських рішень та узгодженість політики на різних рівнях публічної влади – створюють підґрунтя для переходу від декларативного до результативно-орієнтованого аналізу механізмів публічного управління. Їх застосування дозволяє не лише оцінити формальну наявність інституцій, а й виявити реальний ступінь управлінської спроможності системи забезпечувати розвиток підприємництва в умовах високої турбулентності.

Узагальнюючи, слід наголосити, що без системного аналізу реальної інституційної спроможності дослідження публічного управління розвитком підприємництва залишаються концептуально обмеженими та практично малопридатними для формування ефективної державної політики. Подальші наукові розвідки мають бути спрямовані не на розширення переліку інституцій чи опис нових нормативних ініціатив, а на розвиток аналітичних інструментів оцінки управлінської результативності, що дозволяють виявляти структурні обмеження системи публічної влади та формувати обґрунтовані рекомендації щодо її трансформації в умовах воєнних і післявоєнних викликів.

Література:

1. Li N., Tang Y., Xia G., Tang H., Li H. Institutional environment and productive entrepreneurship // Sustainability. 2024. Vol. 16, No. 24. Art. 11060. DOI: <https://doi.org/10.3390/su162411060>
2. Tipu S. A. A., Hussain M. A., Sarker A. E. Impact of state capacity on entrepreneurship: Does national developmental and technological level matter? // Journal of Entrepreneurship and Public Policy. 2024. Vol. 14, No. 1. P. 85–103. DOI: <https://doi.org/10.1108/JEPP-11-2023-0109>
3. Sendra-Pons P., Comeig I., Mas-Tur A. Institutional factors affecting entrepreneurship: A QCA analysis // European Research on Management and Business Economics. 2021. Vol. 28. Art. 100187. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.iedeen.2021.100187>
4. OECD Regulatory Policy Outlook 2025. Paris: OECD Publishing, 2025. DOI: <https://doi.org/10.1787/56b60e39-en>
5. OECD Financing SMEs and Entrepreneurs Scoreboard: 2025 highlights. Paris : OECD Publishing, 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2025/04/oecd-financing-smes-and-entrepreneurs-scoreboard-2025-highlights_e7caeca1/ (дата звернення: 20.02.2026).
6. OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2023. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1787/342b8564-en>
7. Prasannath V. Impact of government support policies on entrepreneurial orientation and SME performance // Small Business Economics. 2024. Advance online publication. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11365-024-00993-3>

8. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues : World Bank Policy Research Working Paper No. 5430. Washington, DC : World Bank, 2010. DOI: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-5430>
9. OECD Economic Outlook. Volume 2024. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: <https://doi.org/10.1787/d8814e8b-en>

References:

1. Li, N., Tang, Y., Xia, G., Tang, H., & Li, H. (2024). Institutional environment and productive entrepreneurship. *Sustainability*, 16(24), 11060. <https://doi.org/10.3390/su162411060>
2. Tipu, S. A. A., Hussain, M. A., & Sarker, A. E. (2024). Impact of state capacity on entrepreneurship: Does national developmental and technological level matter? *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, 14(1), 85–103. <https://doi.org/10.1108/JEPP-11-2023-0109>
3. Sendra-Pons, P., Comeig, I., & Mas-Tur, A. (2021). Institutional factors affecting entrepreneurship: A QCA analysis. *European Research on Management and Business Economics*, 28, 100187. <https://doi.org/10.1016/j.iedeen.2021.100187>
4. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2025). *OECD Regulatory Policy Outlook 2025*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/56b60e39-en>
5. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2025). *OECD Financing SMEs and Entrepreneurs Scoreboard: 2025 highlights*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/2025/04/oecd-financing-smes-and-entrepreneurs-scoreboard-2025-highlights_e7caeca1/
6. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2023*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/342b8564-en>
7. Prasannath, V. (2024). Impact of government support policies on entrepreneurial orientation and SME performance. *Small Business Economics*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s11365-024-00993-3>
8. Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2010). The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues (World Bank Policy Research Working Paper No. 5430). World Bank. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-5430>
9. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). *OECD Economic Outlook, Volume 2024*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/d8814e8b-en>

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 351:336:614.2

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1340-1353](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1340-1353)

Русаков Віталій Вікторович аспірант кафедри соціально-гуманітарних наук, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, <https://orcid.org/0009-0003-9744-0167>

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРИВАТНИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено механізми державного регулювання фінансово-економічної поведінки приватних медичних закладів України в умовах структурної трансформації системи охорони здоров'я. Обґрунтовано, що зростання ролі приватного сектору, концентрація фінансових потоків у великих мережових структурах і посилення його інтеграції до програм державних гарантій актуалізують потребу у формуванні цілісної інституційної моделі регуляторного впливу. Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналітична оцінка дієвості чинних механізмів державного регулювання фінансових потоків приватних медичних закладів і визначення напрямів їх удосконалення в контексті забезпечення фіскальної збалансованості та інституційної стійкості галузі. Методологічну основу дослідження становлять системний і структурно-функціональний підходи, методи фінансово-економічного аналізу, порівняльної інтерпретації статистичних даних, групування показників, а також опрацювання відкритих даних аналітичних платформ. На основі зазначених методів здійснено оцінку структури доходів, прибутковості та податкової дисципліни провідних приватних медичних закладів у 2022–2024 роках. Виявлено асиметрію між обсягами доходів і рівнем задекларованого прибутку, диференціацію податкової поведінки залежно від типу капіталу, а також ознаки фрагментарності чинних податкових і контрактних механізмів. Доведено, що існуюча модель регулювання має переважно реактивний характер і недостатньо інтегрує інструменти фінансового моніторингу, податкової прозорості та контрактної відповідальності. Запропоновано напрями удосконалення державної політики, що передбачають поєднання податкових, інформаційно-аналітичних, контрактних і стимулюючих механізмів, запровадження ризик-орієнтованого контролю та формування умов для реінвестування прибутку у модернізацію галузі. Реалізація комплексної моделі регуляторного впливу сприятиме підвищенню прозорості фінансових потоків, зміцненню фіскальної збалансованості та забезпеченню інституційної стійкості системи охорони здоров'я України. Отримані результати

можуть бути використані при розробленні нормативно-правових актів і стратегічних документів у сфері публічного управління охороною здоров'я. Практичне значення дослідження полягає у формуванні методологічних засад для вдосконалення фінансової політики держави щодо регулювання приватного сектору медичних послуг.

Ключові слова: державне регулювання, приватна медицина, фінансові потоки, податкова дисципліна, економічна поведінка, фіскальна стійкість.

Rusakov Vitalii Viktorovich PhD student at the Department of Social and Humanitarian Sciences, National University «Odesa Polytechnic», Odesa, <https://orcid.org/0009-0003-9744-0167>

MECHANISMS OF STATE REGULATION OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC BEHAVIOR OF PRIVATE MEDICAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

Abstract. The article examines the mechanisms of state regulation of the financial and economic behavior of private medical institutions in Ukraine under conditions of structural transformation of the healthcare system. It substantiates that the growing role of the private sector, the concentration of financial flows within large network structures, and the strengthening of its integration into state guarantee programs actualize the need to form a comprehensive institutional model of regulatory influence. The purpose of the article is to provide a theoretical substantiation and analytical assessment of the effectiveness of the existing mechanisms of state regulation of financial flows of private medical institutions and to determine directions for their improvement in the context of ensuring fiscal balance and institutional resilience of the sector. The methodological basis of the study consists of systemic and structural-functional approaches, methods of financial and economic analysis, comparative interpretation of statistical data, grouping of indicators, as well as processing of open data from analytical platforms. Based on the specified methods, an assessment of the structure of revenues, profitability, and tax discipline of leading private medical institutions in 2022–2024 was carried out. The research revealed an asymmetry between revenue volumes and the level of declared profit, differentiation of tax behavior depending on the type of capital, as well as signs of fragmentation in the existing tax and contractual mechanisms. It is proven that the current regulatory model remains predominantly reactive and insufficiently integrates instruments of financial monitoring, tax transparency, and contractual accountability. The article proposes directions for improving state policy that include the combination of tax, information-analytical, contractual, and incentive-based mechanisms, the introduction of risk-oriented control, and the creation of conditions for reinvestment of profits into sectoral

modernization. The implementation of a comprehensive regulatory model will contribute to increasing the transparency of financial flows, strengthening fiscal balance, and ensuring the institutional resilience of Ukraine's healthcare system. The obtained results may be used in the development of regulatory legal acts and strategic documents in the field of public administration of healthcare. The practical significance of the study lies in the formation of methodological foundations for improving the state's financial policy regarding the regulation of the private medical services sector.

Keywords: state regulation, private healthcare, financial flows, tax discipline, economic behavior, fiscal sustainability.

Постановка проблеми. Формування конкурентоспроможного та соціально орієнтованого ринку медичних послуг в Україні супроводжується поступовим зростанням ролі приватних медичних закладів у структурі національної системи охорони здоров'я, що обумовлює необхідність переосмислення підходів до їх державного регулювання. Приватний сектор дедалі активніше інтегрується у механізми реалізації програм державних гарантій, залучає інвестиційний капітал, формує значні фінансові потоки та впливає на фіскальні показники бюджету, водночас демонструючи неоднорідність фінансово-економічної поведінки, рівня прибутковості й податкової дисципліни. В умовах воєнних ризиків, макроекономічної нестабільності та трансформації моделі фінансування охорони здоров'я питання збалансування ринкової автономії приватних медичних суб'єктів із публічними інтересами держави набуває особливої ваги, оскільки саме ефективні механізми державного регулювання здатні забезпечити прозорість фінансових потоків, справедливий розподіл фіскального навантаження та інституційну стійкість галузі.

Разом із розширенням фінансової присутності приватних медичних закладів у системі охорони здоров'я посилюється суперечність між масштабами їх економічної діяльності та рівнем прозорості фінансово-економічної поведінки, зокрема у частині формування прибутку, податкових зобов'язань і розподілу інвестиційних ресурсів. Спостерігається асиметрія між концентрацією доходів у сегменті великих мережових структур і їх фактичним фіскальним внеском, а також фрагментарність регуляторних інструментів, що не формують цілісної системи впливу на фінансові потоки приватної медицини. За відсутності узгодженого поєднання податкових, контрактних, контрольних та стимулюючих механізмів держава фактично реагує на поведінку суб'єктів постфактум, замість формування превентивної та інституційно збалансованої моделі регулювання. Це зумовлює необхідність наукового осмислення механізмів державного регулювання фінансово-економічної поведінки приватних медичних закладів як системного інструменту забезпечення фіскальної справедливості, інвестиційної активності та стійкості галузі в умовах структурних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуалізація приватного сектору охорони здоров'я створює методологічну основу для визначення змісту, структури та інструментарію механізмів державного регулювання фінансово-економічної поведінки приватних медичних закладів. У працях М. Н. Шалько підкреслюється роль держави не лише як контролера, а як суб'єкта, що створює інституційні умови для залучення приватного капіталу, розвитку конкуренції та інновацій, що безпосередньо пов'язує економічну природу приватної медицини з необхідністю формування стимулюючих регуляторних інструментів [1]. Дослідження О. Нечипорука акцентує увагу на ринкових закономірностях зростання приватного сегмента та його впливі на диверсифікацію економіки охорони здоров'я, що актуалізує питання балансування попиту, інвестиційних потоків і фіскальних механізмів впливу держави [2]. О. Правило розглядає приватну медицину як повноцінного учасника ринкових відносин у межах публічного інтересу, наголошуючи на необхідності збереження підприємницької ініціативи при одночасному забезпеченні якості та соціальної відповідальності, що безпосередньо пов'язано з дизайном регуляторних механізмів [3]. Є. Колосов і С. Кошова підкреслюють соціально-економічну функцію приватного сектору як стабілізатора та партнера держави, що передбачає інституційний баланс між комерційною логікою та публічною політикою [4]. У роботах В. Дяченка приватна медицина постає як складний правовий та економічний феномен, у межах якого поєднуються принципи підприємництва, договірного регулювання і публічного управління, що зумовлює потребу у формуванні правових стимулів саморегуляції та прозорості фінансової поведінки [5]. Ю. Дмитришин акцентує увагу на інвестиційній та інноваційній складовій діяльності приватних закладів, розглядаючи їх як партнерів держави у модернізації системи охорони здоров'я та оптимізації бюджетного навантаження [6]. Є. Рижкова та І. Леган аналізують соціально-економічні наслідки розвитку приватної медицини, доводячи її роль у легалізації фінансових потоків, підвищенні довіри населення та формуванні культури відповідального споживання послуг [7; 8]. Узагальнюючи ці позиції, Ю. Дзюрах і Ю. Дмитришин обґрунтовують доцільність інтеграції приватної медицини у систему публічного управління на засадах партнерства, де економічна ефективність поєднується із суспільною користю [9].

Проблематика регулювання фінансових потоків підприємств у контексті впливу зовнішніх чинників розкривається у дослідженні І. Korchynskyu та ін., де обґрунтовано необхідність адаптації державних механізмів впливу з урахуванням макроекономічних ризиків, що є методологічно релевантним для аналізу чутливості фінансових потоків приватних медичних закладів до регуляторних змін [10]. У праці М. Kryshchanovych та ін. підкреслено, що забезпечення фінансово-економічної безпеки потребує інтеграції податкових, контрольних та інформаційно-аналітичних інструментів у межах єдиної системи публічного

управління, що безпосередньо корелює з завданням формування комплексного механізму регулювання фінансової поведінки суб'єктів приватної медицини [11]. У дослідженні Л. В. Курносенко щодо моделей кризового фінансового управління акцентовано значення ризик-орієнтованого моніторингу та адаптивних інструментів державного впливу на рух фінансових ресурсів підприємств, що створює концептуальне підґрунтя для розроблення превентивної та збалансованої регуляторної архітектури у сфері охорони здоров'я [12].

Сукупність зазначених підходів засвідчує, що вітчизняна наукова думка розглядає приватний сектор охорони здоров'я як важливий економічний і соціальний ресурс, проте питання системного формування механізмів державного регулювання саме фінансово-економічної поведінки приватних медичних закладів потребує подальшого комплексного дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналітична оцінка механізмів державного регулювання фінансово-економічної поведінки приватних медичних закладів України з позицій їх впливу на структуру фінансових потоків, прибутковості, податкову дисципліну та інвестиційну активність, а також визначення напрямів удосконалення регуляторних інструментів у контексті забезпечення фіскальної збалансованості й стійкого розвитку галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах дослідження механізмів державного регулювання фінансово-економічної поведінки приватних медичних закладів особливого значення набуває аналіз структури та логіки руху їх фінансових потоків, оскільки саме через ці потоки реалізується вплив регуляторних інструментів держави. Фінансово-економічна поведінка суб'єктів приватної медицини формується під впливом багаторівневих джерел надходжень: прямих платежів пацієнтів, страхових компенсацій, коштів за договорами з НСЗУ, грантового та інвестиційного фінансування, кожне з яких детермінує специфічні стимули до ціноутворення, витратної політики та податкового планування. Водночас вихідні потоки, що включають оплату праці, закупівлю медичних матеріалів, орендні платежі, податкові зобов'язання та обслуговування кредитів, відображають ступінь фіскальної дисципліни та інституційної прозорості закладу. Поєднання підприємницької логіки з публічним призначенням медичної діяльності зумовлює необхідність регуляторного балансу між стимулюванням економічної ефективності та забезпеченням соціальної відповідальності, що робить дослідження структури доходів, витрат і системи оподаткування ключовим елементом оцінки дієвості державних економічних механізмів у цій сфері. Систематизація джерел доходів приватних медичних закладів та відповідних механізмів державного впливу подана у табл. 1

Таблиця 1. Джерела доходів приватних медичних закладів України та відповідні механізми державного регулювання

Джерело доходу	Аналітична характеристика	Відповідний механізм державного регулювання
Платні медичні послуги від фізичних осіб (прямі платежі пацієнтів)	Основне джерело фінансування, що забезпечує ліквідність закладу; висока залежність від платоспроможності населення та структури попиту; формує гнучку модель ціноутворення	Податковий механізм (податок на прибуток, ПДВ, єдиний податок), ліцензійний контроль, механізми захисту прав споживачів, контроль касової дисципліни
Договори з Національною службою здоров'я України (НСЗУ)	Інтеграція приватного сектору у систему державних гарантій; стабільні надходження за визначеними пакетами послуг; вплив тарифної політики на структуру доходів	Контрактно-фінансовий механізм державних гарантій, тарифне регулювання, вимоги до фінансової звітності та якості послуг
Добровільне медичне страхування (ДМС) та корпоративні поліси	Зростаючий сегмент, що забезпечує прогнозованість доходів для великих мереж; стимулює стандартизацію послуг та сервісну орієнтацію	Механізм регулювання страхового ринку, податкові норми щодо страхових платежів, нагляд за фінансовою стійкістю страхових компаній
Кошти міжнародних грантів, благодійних фондів, гуманітарних програм	Значне зростання після 2022 р.; фінансування реабілітаційних, психосоціальних та телемедичних програм; цільовий характер використання коштів	Механізм міжнародного фінансового співробітництва, бюджетний контроль цільового використання коштів, валютне регулювання
Кредити банків та інвестиційні надходження	Переважно спрямовані на капітальні витрати, модернізацію обладнання, розширення мереж; доступність обмежена високими ставками та вимогами до застави	Кредитно-фінансовий механізм, державні програми підтримки бізнесу, регулювання інвестиційної діяльності, податкові стимули реінвестування
Договори з місцевими органами влади, субвенції	Реалізація регіональних програм профілактики, вакцинації, скринінгу; співфінансування соціально значущих послуг	Бюджетно-договірний механізм децентралізації, механізми міжбюджетних трансфертів, контроль цільового використання коштів
Продаж фармацевтичної продукції, лабораторні аналізи, суміжні послуги	Диверсифікація доходів; характерно для великих мереж із вертикально інтегрованою структурою; підвищення середнього чеку пацієнта	Податкове регулювання обігу лікарських засобів, антимонопольний механізм, ліцензування фармацевтичної діяльності
Інші надходження (оренда приміщень, навчальні послуги, телемедичні сервіси)	Невелика, але перспективна частка; пов'язана з цифровізацією, розвитком освітніх та консультаційних сервісів; формує нові бізнес-моделі	Механізми цифрового регулювання, податкові норми для ІТ-послуг, освітнє та господарське законодавство

Розроблено автором самотійно

Наведена таблиця демонструє, що структура доходів приватних медичних закладів формується під впливом багаторівневої системи державного регулювання, яка охоплює податкові, контрактні, бюджетні, кредитно-фінансові та антимонопольні інструменти. Кожне джерело надходжень пов'язане з окремим набором нормативних обмежень і стимулів, що визначають поведінкові моделі суб'єктів у частині ціноутворення, інвестування, звітності та податкового планування. Таким чином, фінансові потоки приватної медицини не є виключно ринковим феноменом, а виступають об'єктом цілеспрямованого державного впливу, ефективність якого значною мірою визначає рівень прозорості, стабільності та соціальної орієнтованості галузі.

Фінансова модель приватних медичних закладів істотно відрізняється від бюджетної логіки функціонування державних і комунальних установ, оскільки ґрунтується переважно на власних надходженнях та платоспроможності пацієнтів, що забезпечує управлінську гнучкість, адаптивність до змін ринкової кон'юнктури та можливість впровадження інноваційних послуг, проте водночас підвищує залежність від коливань попиту, вартості кредитних ресурсів і загального рівня доходів населення. За таких умов приватна медицина виступає своєрідним індикатором макроекономічної динаміки, оперативно реагуючи на інфляційні процеси, валютні ризики та структурні трансформації економіки. Оцінка її фінансово-економічної поведінки потребує чіткого розмежування базових показників, зокрема доходу як сукупності надходжень від реалізації послуг, прибутку як різниці між доходами і витратами, операційного прибутку без урахування фінансових та податкових операцій, показника EBITDA як індикатора операційної ефективності та рентабельності як інтегрального критерію результативності використання ресурсів. Сукупність цих індикаторів формує аналітичну основу для управлінських рішень і дозволяє оцінити ступінь фінансової стійкості закладів у середовищі воєнних викликів, де додатковими детермінантами виступають зміни структури домогосподарств, зростання вартості медичних матеріалів, підвищення фонду оплати праці та необхідність переорієнтації діяльності на реабілітаційні, психотерапевтичні й телемедичні напрями.

Ринок приватної медицини в Україні зберігає тенденцію до зростання навіть в умовах воєнної нестабільності та економічної турбулентності. За даними аналітичного звіту YC.Market [13], станом на початок 2025 року в Україні функціонує понад 7750 приватних медичних закладів, а сукупний обсяг їх доходів збільшився з 45,7 млрд грн у 2023 р. до 64,7 млрд грн у 2024 р., що становить приріст близько 42%. Водночас майже половина загальних надходжень галузі зосереджена у п'ятнадцяти найбільших компаніях, що свідчить про високий рівень ринкової концентрації. Динаміка доходів провідних структур, зокрема «Біофарма Плазма» та «Ескулаб», перевищує середньогалузеві показники, що

відображає асиметрію розвитку між великими мережами та регіональними закладами. Таким чином, фінансові потоки приватного сектору дедалі більше концентруються у сегменті потужних лабораторно-діагностичних і багатопрофільних структур, які мають доступ до інвестицій та сучасних фінансових інструментів, що стало особливо помітним після зростання попиту на діагностичні послуги у період пандемії.

Для оцінки дієвості механізмів державного регулювання фінансово-економічної поведінки приватних медичних закладів доцільно звернутися до аналізу їх офіційної фінансової звітності. У межах дослідження використано відкриті дані аналітичної платформи Clarity Project [14], яка акумулює показники доходів, чистого прибутку та податкових відрахувань українських підприємств. Залучення цього ресурсу дозволяє не лише простежити динаміку фінансових результатів за 2022–2024 роки, а й виявити структурні характеристики сектору, зокрема рівень концентрації капіталу, присутність іноземних інвесторів, особливості податкової поведінки та фінансової дисципліни. Порівняльний аналіз провідних медичних мереж і окремих закладів дає змогу сформувати уявлення про реальну економічну вагу приватної медицини та оцінити, наскільки існуючі регуляторні інструменти забезпечують прозорість і фінансову збалансованість галузі (табл. 2).

Таблиця 2. Показники фінансово-економічної діяльності приватних закладів охорони здоров'я України, млн. грн.

Заклад (* - з іноземним капіталом >90%)	Дохід			Чистий прибуток			Податок на прибуток		
	2022	2023	2024	2022	2023	2024	2022	2023	2024
ТОВ «Біофарма Плазма»*	1183,4	2224,5	3550,5	136,9	485,1	852,4	32,5	107,7	187,0
ТОВ «МЦ Добробут-Поліклініка»*	1308,0	2244,0	3341,7	-199,9	-104,8	-23,9	-	-	-
ТОВ «МЛ «Діла»	1235,6	2038,9	2746,3	-1,0	15,7	72,7	1,6	9,2	22,4
ТОВ «Сінево України»	1332,8	1922,6	2345,7	-281,0	7,5	-84,5	-	8,0	-
ТОВ «Дім Медицини»	599,9	808,8	1102,1	-39,8	83,2	130,2	-	10,6	14,1
ПП «Перша соціальна медична лабораторія «Ескулаб»	340,9	538,4	942,4	2,6	18,6	87,0	0,7	4,1	20,3
ТОВ «СіЕсДіЛаб»	337,9	588,9	857,8	1,9	29,1	44,9	0,4	10,3	6,4
ТОВ «Сінево Схід»	393,5	636,1	795,8	-12,9	128,8	130,4	0,2	25,9	28,8

Заклад (* - з іноземним капіталом >90%)	Дохід			Чистий прибуток			Податок на прибуток		
	2022	2023	2024	2022	2023	2024	2022	2023	2024
ТОВ «Медікрей Інтернешнл груп»*	359,6	558,1	659,8	16,8	38,0	39,1	3,7	8,5	10,2
ТОВ «Неомед 2007»*	298,5	490,7	627,2	14,9	36,1	36,0	3,4	7,9	8,0
ТОВ «Медичний центр Медікап»*	333,8	417,3	545,8	-91,1	-50,6	-27,9	-	-	-
ТОВ «Інститут Гіалуаль»*	201,0	411,4	518,1	71,8	69,1	12,9	15,8	15,6	6,3
ПП «Клініка Медіком»	245,1	390,8	516,8	-14,2	48,8	67,4	-	7,6	14,8
ТОВ «Фрезеніус Медикал Кер Україна»	413,2	434,7	447,5	-152,5	-60,5	248,6	-	-	34,5
ТОВ «Ісіда-IVF»*	211,6	281,6	380,6	-31,5	12,9	14,9	-	4,2	5,3
ТОВ «ТД «Омега-Київ»	127,6	168,7	203,6	0,1	3,8	6,0	0,9	0,8	1,3
ТОВ «МК «Інновація»	68,7	117,2	113,8	0,1	4,0	0,5	0,04	0,9	0,1
ТОВ «Міжнародна реабілітаційна клініка Козявкіна»*	47,3	56,3	59,1	-1,6	1,3	-0,03	-	0,02	-
ТОВ «Свята Катерина-Одеса»	46,2	45,5	58,3	-39,2	-34,8	0,5	-	-	0,09

Розроблено автором на основі даних [14]

Опрацювання фінансових показників із бази Clarity Project засвідчує, що у 2022–2024 роках провідні приватні медичні заклади України демонстрували суттєві обсяги доходів, однак рівень їх прибутковості та податкових відрахувань не завжди корелював із масштабами обороту. Попри застосування загальної системи оподаткування зі ставкою податку на прибуток 18%, у низці випадків простежується значний розрив між зростанням доходів і задекларованими фінансовими результатами, включно зі збитковістю окремих компаній за умов розширення ринкової присутності. Така ситуація може свідчити про використання інструментів податкового планування, внутрішнього перерозподілу ресурсів або перенесення витрат у межах корпоративних груп. З метою систематизації виявлених тенденцій доцільним є групування приватних медичних закладів за типом капіталу, рівнем рентабельності та характером податкової поведінки, що подано в табл. 3.

Таблиця 3. Групування приватних медичних закладів за типом капіталу, рівнем прибутковості та податкової поведінки у 2024 році

Група закладів	Приклади медичних підприємств	Середня рентабельність (2024), %	Характеристика податкової поведінки	Особливості фінансової звітності / прозорість
Заклади з часткою іноземного капіталу (>90%)	ТОВ «Біофарма Плазма», ТОВ «Добробут-Поліклініка», ТОВ «Медичний центр “Медікап”», ТОВ «Ісіда-IVF», ТОВ «Неомед 2007», ТОВ «Інститут Гіалуаль», ТОВ «Міжнародна реабілітаційна клініка Козявкіна»	10–18%	Висока динаміка доходів, стабільна податкова звітність, системна сплата податку на прибуток. Мінімізація податків відбувається переважно за рахунок інвестиційних відрахувань, модернізації обладнання чи капітальних витрат.	Високий рівень прозорості (Clarity Index 0,75–0,9); наявність аудиторських звітів; публікація фінансової інформації відповідно до міжнародних стандартів (IFRS); корпоративне управління з елементами комплаєнсу.
Заклади з українським капіталом (вітчизняна власність)	ТОВ «Діла», ТОВ «Сінево Україна», ТОВ «Сінево Схід», ПП «Ескулаб», ПП «Клініка Медіком», ТОВ «Свята Катерина-Одеса», ТОВ «МК “Інновація”», ТОВ «Дім Медицини»	2–6%	Нестабільна прибутковість, часті збитки при зростаючих доходах. Типова практика оптимізації податкового навантаження через внутрішні витрати або крос-фінансування між афілійованими структурами.	Середній або низький рівень прозорості (Clarity Index 0,4–0,7); обмежений доступ до аудиторських перевірок; неповна звітність про податкові зобов’язання; висока залежність від внутрішніх фінансових потоків.

Розроблено автором на основі даних [14]

З огляду на результати фінансового аналізу досліджувані підприємства доцільно диференціювати за типом капіталу та характером фінансово-економічної поведінки. До першої групи належать заклади з переважною часткою іноземного капіталу, для яких характерні високі темпи зростання доходів,

відносно стабільна податкова звітність та системна сплата податку на прибуток. Такі компанії, як правило, активно залучають зовнішнє фінансування, дотримуються міжнародних стандартів фінансової звітності та корпоративного управління, що зумовлює вищий рівень прозорості їх діяльності. Водночас навіть у цьому сегменті простежується диспропорція між масштабами обороту і рівнем задекларованого прибутку, що може бути пов'язано з інвестиційними витратами, амортизаційною політикою або внутрішніми фінансовими операціями.

До другої групи належать заклади з переважно українським капіталом, які демонструють менш стабільну прибутковість і в окремих випадках систематичні збитки на тлі зростання доходів. Така ситуація свідчить про наявність асиметрії між фінансовими результатами та фактичними обсягами економічної діяльності, що може бути зумовлено як об'єктивними чинниками, зокрема воєнними ризиками, зростанням витрат на імпорتنі матеріали та оплату праці, так і використанням інструментів податкового планування та внутрішнього перерозподілу ресурсів у межах корпоративних структур. Сукупність цих тенденцій засвідчує залежність податкової поведінки приватних медичних закладів від структури власності, доступу до інвестиційних ресурсів і рівня державного фінансового контролю, що потребує удосконалення механізмів регуляторного впливу.

Систематизація отриманих емпіричних результатів дає підстави перейти від констатації окремих фінансових показників до їх інтерпретації у контексті дієвості державних регуляторних механізмів. Виявлена диференціація між групами закладів за структурою капіталу, рівнем рентабельності та характером податкової поведінки свідчить про неоднорідність впливу існуючих інструментів державного регулювання. Фактично регуляторне середовище формує різні умови для великих мережевих структур і регіональних компаній, не забезпечуючи уніфікованої системи стимулів до прозорості та відповідального фінансового менеджменту. Податковий механізм зосереджений переважно на мобілізації доходів бюджету, проте недостатньо інтегрований із аналітичними та превентивними інструментами, які дозволили б своєчасно виявляти дисбаланси між обсягами обороту та фінансовими результатами. Водночас контрактно-фінансові інструменти співпраці з НСЗУ або участі у бюджетних програмах функціонують відокремлено від системи оцінки податкової дисципліни, що знижує їх регуляторний потенціал.

Крім того, відсутність єдиної інформаційно-аналітичної платформи для інтеграції даних податкової звітності, контрактних зобов'язань і фінансових показників діяльності приватних закладів обмежує можливості держави здійснювати ризик-орієнтований контроль. Наявна модель передбачає реагування на вже зафіксовані порушення або відхилення, тоді як превентивний підхід, заснований на аналізі фінансових потоків і структури витрат, практично

не застосовується. За таких умов регуляторна система залишається фрагментарною, а економічна поведінка суб'єктів значною мірою формується внутрішніми корпоративними стратегіями, а не комплексом узгоджених державних стимулів та обмежень. Це актуалізує потребу у переосмисленні принципів побудови механізмів регулювання з урахуванням сучасних фінансових практик приватної медицини та її ролі у забезпеченні публічних інтересів.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що фінансово-економічна поведінка приватних медичних закладів України формується під впливом складної сукупності ринкових, інституційних та фіскальних чинників, а її реальні параметри не завжди відображаються у формальних показниках прибутковості та податкових відрахувань. Аналіз структури доходів, динаміки фінансових результатів і податкової звітності дозволив виявити асиметрії між масштабами економічної діяльності та фіскальним внеском окремих груп підприємств, що пов'язано як з об'єктивними умовами воєнної економіки, так і з використанням інструментів податкового планування та внутрішньогрупового перерозподілу ресурсів. Встановлено, що чинна система державного регулювання має фрагментарний характер і не забезпечує належної інтеграції податкових, контрактних та контрольних механізмів, що обмежує її здатність впливати на прозорість фінансових потоків і формування відповідальної економічної поведінки у приватному секторі охорони здоров'я.

Отже, удосконалення механізмів державного регулювання фінансово-економічної поведінки приватних медичних закладів має ґрунтуватися на поєднанні податкових, контрактних, інформаційно-аналітичних і стимулюючих інструментів у межах цілісної інституційної архітектури. Йдеться про запровадження ризик-орієнтованого фінансового моніторингу, посилення вимог до розкриття структури витрат і внутрішньогрупових операцій, узгодження механізмів державних гарантій із критеріями податкової дисципліни, а також формування стимулів для реінвестування прибутку у модернізацію та підвищення якості послуг. Саме така комплексна модель регуляторного впливу здатна забезпечити баланс між економічною свободою приватного сектору та публічним інтересом держави, підвищити прозорість фінансових потоків і зміцнити фіскальну та інституційну стійкість системи охорони здоров'я в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

Література:

1. Шалько М. Н. Роль держави в ефективному управлінні системою охорони здоров'я. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. №3(105). С.146-149. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2023-3\(105\)-146-149](https://doi.org/10.26642/jen-2023-3(105)-146-149)
2. Нечипорук О. В. Аналіз тенденцій та динаміки розвитку ринку приватних медичних послуг в Україні. *Вісник донНУ імені Василя Стуса*. 2022. Т.2 №14. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12850>

3. Правило О. І. (2024). Правове регулювання охорони здоров'я в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. С. 390-395. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.67>
4. Колосов Є. В., Кошова С. П. Державне регулювання діяльності приватних закладів охорони здоров'я. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 16. С. 104–112. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.16.104
5. Дяченко В. С. Приватно-правове регулювання відносин у сфері надання медичних послуг: науково-методологічні підходи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. №7. С. 56-60. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/11>
6. Дмитришин Ю. Механізм розвитку приватної медицини в Україні. Матеріали конференцій МЦНД, (14.02.2025; Полтава, Україна), 103-105. URL: <https://doi.org/10.62731/mcnd-14.02.2025.005>
7. Рижкова Є. Ю. Господарсько-правове регулювання діяльності приватних закладів охорони здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Рижкова Єлизавета Юріївна. Кривий Ріг, 2019. 232 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/7154>
8. Леган І. М. Ринок приватної медицини України: особливості регулювання та напрями розвитку. *Галицький економічний вісник*. 2020. Т. 64. № 3. С. 192–197. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/32491>
9. Дзюрах Ю., Дмитришин Ю. Сучасні тенденції державної політики розвитку приватної медицини в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 1. С. 17–23. URL: http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2024/1/1_2024.pdf#page=17
10. Korchynskyy, I., Shulhan, I., Kurnosenko, L., Mashtakova, N., Tatarinov, R., & Shuliko, A. (2025). Assessment of the impact of external factors on the demand and supply of financial services in the eu countries. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 6(65), 497–512. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.65.2025.5052>
11. Kryshtanovych, M., Vartsaba, V., Kurnosenko, L., Munko, A., & Chepets, O. (2023). Development of public management of financial and economic security in modern conditions. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(48), 258–267. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3958>
12. Курносенко Л.В. (2026). Сучасні моделі кризового фінансового управління: виклики імплементації та адаптивні рішення. *Наукові перспективи*. 2026. №1(67). С.411-424. DOI : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1\(67\)-411-424](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-411-424)
13. Команда YC.Market. 30 мільярдів за два роки нагенерили найдокхідніші приватні медичні заклади України. *Blog.YouControl.Market*, 2025. Опубліковано 6 травня 2025 р. URL: <https://blog.youcontrol.market/30-miliardiv-za-dva-roki-naghienierili-naidokhidnishhi-privatni-miedichni-zakladi-ukrayini/>
14. Фінансова аналітика підприємств України : база відкритих даних та фінансової звітності. Київ. Clarity Project. 2025. URL: <https://clarity-project.info>

References:

1. Shalko M.N. (2023). Rol derzhavy v efektyvnomu upravlinni systemoiu okhorony zdorovia. – [The Role of the State in Effective Management of the Healthcare System]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*. № 3 (105). S. 146–149. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2023-3\(105\)-146-149](https://doi.org/10.26642/jen-2023-3(105)-146-149) [in Ukrainian].
2. Nechyporuk O.V. (2022). Analiz tendentsii ta dynamiky rozvytku rynku pryvatnykh medychnykh posluh v Ukraini. – [Analysis of Trends and Dynamics of the Development of the Private Medical Services Market in Ukraine]. *Visnyk DonNU imeni Vasylia Stusa*. Т. 2. № 14. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12850> [in Ukrainian].

3. Pravylo O.I. (2024). Pravove rehuliuвання okhorony zdorovia v Ukraini. – [Legal Regulation of Healthcare in Ukraine]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo. S. 390–395. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.67> [in Ukrainian].
4. Kolosov Ye.V., & Koshova S.P. (2021). Derzhavne rehuliuвання diialnosti pryvatnykh zakladiv okhorony zdorovia. – [State Regulation of the Activities of Private Healthcare Institutions]. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 16. S. 104–112. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.16.104 [in Ukrainian].
5. Diachenko V.S. (2025). Pryvatno-pravove rehuliuвання vidnosyn u sferi nadання medychnykh posluh: naukovu-metodolohichni pidkhody. – [Private Law Regulation of Relations in the Field of Medical Services Provision: Scientific and Methodological Approaches]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. № 7. S. 56–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/11> [in Ukrainian].
6. Dmytryshyn Yu. (2025). Mekhanizm rozvytku pryvatnoi medytsyny v Ukraini. – [Mechanism of Development of Private Medicine in Ukraine]. Materialy konferentsii MTsND (14.02.2025; Poltava, Ukraina). S. 103–105. DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-14.02.2025.005> [in Ukrainian].
7. Ryzhkova Ye.Yu. (2019). Hospodarsko-pravove rehuliuвання diialnosti pryvatnykh zakladiv okhorony zdorovia. – [Economic and Legal Regulation of the Activities of Private Healthcare Institutions]. Dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. Kryvyi Rih. 232 s. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/7154> [in Ukrainian].
8. Lehan I.M. (2020). Rynok pryvatnoi medytsyny Ukrainy: osoblyvosti rehuliuвання ta napriamy rozvytku. – [The Market of Private Medicine in Ukraine: Features of Regulation and Development Directions]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk. T. 64. № 3. S. 192–197. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/32491> [in Ukrainian].
9. Dziurakh Yu., & Dmytryshyn Yu. (2024). Suchasni tendentsii derzhavnoi polityky rozvytku pryvatnoi medytsyny v Ukraini. – [Modern Trends of State Policy for the Development of Private Medicine in Ukraine]. Publichne upravlinnia ta mytne administruvannya. № 1. S. 17–23. URL: http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2024/1/1_2024.pdf#page=17 [in Ukrainian].
10. Korchynskyy, I., Shulhan, I., Kurnosenko, L., Mashtakova, N., Tatarinov, R., & Shuliko, A. (2025). Assessment of the impact of external factors on the demand and supply of financial services in the eu countries. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 6(65), 497–512. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.65.2025.5052> [in English]
11. Kryshtanovych, M., Vartsaba, V., Kurnosenko, L., Munko, A., & Chepets, O. (2023). Development of public management of financial and economic security in modern conditions. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 1(48), 258–267. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3958> [in English]
12. Kurnosenko L.V. (2026). Suchasni modeli kryzovoho finansovoho upravlinnia: vyklyky implementatsii ta adaptivni rishennia. – [Modern Models of Crisis Financial Management: Implementation Challenges and Adaptive Solutions]. Naukovi perspektyvy. № 1 (67). S. 411–424. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1\(67\)-411-424](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-411-424) [in Ukrainian].
13. Komanda YC.Market. (2025). 30 miliardiv za dva roky naheneryly naidokhidnishi pryvatni medychni zaklady Ukrainy. – [30 Billion in Two Years Generated by the Most Profitable Private Medical Institutions of Ukraine]. Blog.YouControl.Market. Opublikovano 6 travnia 2025 r. URL: <https://blog.youcontrol.market/30-miliardiv-za-dva-roki-naghienierili-naidokhidnishi-privatni-miedichni-zakladi-ukrayini/> [in Ukrainian].
14. Finansova analityka pidpriemstv Ukrainy: baza vidkrytykh danykh ta finansovoi zviznosti. (2025). – [Financial Analytics of Ukrainian Enterprises: Open Data and Financial Reporting Database]. Kyiv. Clarity Project. URL: <https://clarity-project.info> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 005.95/.96:005.8:35

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1354-1364](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1354-1364)

Сакалюк Оксана Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри освітнього менеджменту та публічного управління Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0003-3465-2149>

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ПРОЄКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто специфіку формування та функціонування проєктних команд в органах публічної влади з урахуванням організаційних, ресурсних й управлінських обмежень публічного сектору. Визначено ключові характеристики таких команд, зокрема міжвідомчу взаємодію, поєднання функціональних посадових обов'язків із проєктними ролями, формалізованість процедур добору персоналу, обмеженість інструментів матеріальної мотивації, інтеграцію ієрархічної та проєктної моделей управління, а також підвищені вимоги до комунікації та координації діяльності. Обґрунтовано доцільність застосування компетентнісного підходу до управління персоналом проєктних команд, акцентовано увагу на ролі цифрової грамотності, управлінської гнучкості та здатності працювати в умовах змін як чинників результативності проєктної діяльності.

На основі аналізу наукових джерел та результатів емпіричного дослідження ідентифіковано критичні системні бар'єри, що знижують ефективність командної роботи, серед яких: рольова дифузія, дефіцит лідерської координації, комунікаційні труднощі, недостатня мотивація та відсутність налагодженого зворотного зв'язку.

Окреслено інструментарій підвищення ефективності управління персоналом, що передбачає чітке визначення ролей і відповідальності, розвиток командної взаємодії, посилення лідерського потенціалу керівників, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та забезпечення безперервного професійного розвитку. Наголошено на значенні формування сприятливого організаційного середовища та застосування технологій тимбилдингу як засобу підвищення згуртованості, розвитку лідерства і посилення командної ефективності.

Підсумовано, що ефективність проєктної діяльності в публічній сфері безпосередньо залежить від здатності керівника інтегрувати індивідуальні компетенції в синергетичний результат шляхом поєднання інструментальних методів менеджменту та розвитку психологічної згуртованості колективу.

Ключові слова: проєктний менеджмент, управління персоналом, проєктна команда, публічне управління, м'які навички, лідерство, комунікаційний менеджмент, тімбілдінг.

Sakalyuk Oksana Oleksandrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Educational Management and Public Administration, State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, <https://orcid.org/0000-0003-3465-2149>

PERSONNEL MANAGEMENT IN PROJECT ACTIVITIES

Abstract. The article examines the specifics of the formation and functioning of project teams in public authorities, taking into account the organizational, resource and managerial constraints of the public sector. The key characteristics of such teams are identified, in particular, interdepartmental interaction, the combination of functional job responsibilities with project roles, the formalization of personnel selection procedures, the limitation of material motivation tools, the integration of hierarchical and project management models, as well as increased requirements for communication and coordination of activities. The feasibility of applying a competency-based approach to personnel management of project teams is substantiated, and attention is focused on the role of digital literacy, managerial flexibility and the ability to work in conditions of change as factors of project activity effectiveness.

Based on the analysis of scientific sources and the results of empirical research, critical systemic barriers that reduce the effectiveness of teamwork have been identified, including: role diffusion, lack of leadership coordination, communication difficulties, insufficient motivation, and lack of established feedback.

The toolkit for increasing the effectiveness of personnel management is outlined, which involves a clear definition of roles and responsibilities, the development of team interaction, strengthening the leadership potential of managers, the use of modern information and communication technologies, and ensuring continuous professional development. The importance of forming a favorable organizational environment and applying team building technologies as a means of increasing cohesion, developing leadership, and enhancing team effectiveness is emphasized.

The conclusion is made that the effectiveness of project activities in the public sphere directly depends on the manager's ability to integrate individual competencies into a synergistic result by combining instrumental management methods and developing psychological cohesion of the team.

Keywords: project management, human resources management, project team, public administration, soft skills, leadership, communication management, team building.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку публічного управління в Україні характеризується активним упровадженням проєктного підходу як ефективного інструменту реалізації державної політики, програм та реформ. Проєктна діяльність органів публічної влади дедалі частіше спрямовується на розв'язання комплексних соціально-економічних проблем, втілення інноваційних ініціатив, цифрову трансформацію та підвищення якості надання публічних послуг. За таких умов особливого значення набуває управління персоналом, залученим до проєктної діяльності, оскільки саме людський чинник є визначальним для результативності та сталості проєктних рішень. У цьому контексті наукове обґрунтування нових підходів до управління проєктним персоналом в органах публічної влади є ключовою умовою для усунення деструктивних чинників у командній роботі та модернізації управлінського інструментарію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адаптації інструментарію проєктного управління до специфіки публічної сфери перебувають у центрі уваги низки вітчизняних дослідників. Зокрема, вагомий внесок у вивчення проблематики та векторів розвитку цього напрямку зробили Т. Безверхнюк [1], Н. Обушна [5], Р. Олійник [7], А. Чемерис [9], Ю. Шулик [10] та ін. Питання формування та організації ефективної роботи проєктних команд висвітлено в дослідженнях М. Бублія, А. Дегтяра [2], С. Подзігун [8], Г. Євтушенко [3], Н. Доценко, Н. Косенко, І. Чумаченка [4], А. Оленіч, З. Шацької [6] та ін. Попри наявну теоретичну базу, прикладні аспекти формування проєктних команд у публічній сфері потребують глибшого вивчення, адже ефективність реалізації проєктів критично залежить від якості кадрового забезпечення та обраної моделі структурування робочої групи.

Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей управління персоналом проєктних команд в органах публічної влади, ідентифікація системних бар'єрів, що перешкоджають його ефективній взаємодії, та визначення стратегічних векторів удосконалення відповідного управлінського інструментарію.

Виклад основного матеріалу. Специфіка проєктної діяльності в органах публічної влади зумовлена її фундаментальною відмінністю від бізнес-середовища. За узагальненнями вчених (Р. Олійник, Ю. Шулик та ін.), вона розгортається в межах жорсткого нормативно-правового поля, передбачає високий ступінь публічної підзвітності та підпорядкована пріоритету загального суспільного інтересу [7; 10 та ін.]. Ключовим критерієм успіху тут виступає не комерційний прибуток, а «ефект суспільної корисності» [10, с. 71], що визначає особливі вимоги до управління персоналом проєктних команд.

Формування проєктної команди належить до ключових початкових етапів управління проєктом. На цій стадії виникає потреба в розв'язанні комплексу спеціалізованих управлінських завдань: від планування діяльності та організації

робочих процесів до впровадження систем контролю, розподілу відповідальності й налагодження ефективних комунікаційних каналів. Особлива увага приділяється стимулюванню мотивації персоналу, попередженню й врегулюванню конфліктів, а також забезпеченню лідерського впливу [6].

У цьому контексті управління персоналом у проєктній діяльності органів публічної влади доцільно розглядати як систему управлінських дій, спрямованих на планування, добір, розвиток, мотивацію та координацію діяльності учасників проєктної команди з урахуванням особливостей публічної служби. Така система поєднує елементи класичного управління людськими ресурсами, проєктного менеджменту та публічного адміністрування. Центральною ланкою цієї системи виступає проєктна команда – тимчасове об'єднання фахівців, створене для втілення конкретної ідеї протягом визначеного життєвого циклу [3].

На відміну від традиційного лінійного управління постійними підлеглими, проєктний менеджмент базується на цільовій спрямованості та часовій обмеженості – проєктна команда формується спеціально для досягнення певної мети, пов'язаної з реалізацією конкретного проєкту, й існує лише протягом життєвого циклу цього проєкту. Окреслимо ключові аспекти управління проєктною групою: 1) тимчасовість структури – проєктна команда створюється на певний період для вирішення конкретних завдань; після досягнення мети команда може бути розформована або її склад може змінюватися відповідно до нових потреб; 2) спільність мети – учасники команди – спеціалісти, які об'єднані спільною метою; цей аспект є ключовим для успішного управління, адже кожен член команди має чітке розуміння завдань і відповідає за їх реалізацію в межах проєкту; 3) проєкт має свій життєвий цикл, який складається з послідовних фаз, що визначають потреби управління (планування та ініціація (визначення мети, розподіл завдань, формування команди), виконання (реалізація проєктних завдань, активна взаємодія членів команди, моніторинг прогресу), закриття (підведення підсумків, оцінка досягнутих результатів, розформування або реорганізація команди); 4) адаптивність управлінських стратегій – управління проєктною командою вимагає застосування адаптивних підходів, оскільки протягом життєвого циклу проєкту можуть виникати нові завдання та виклики, що потребує оперативного реагування і гнучкого перегляду управлінських стратегій; 5) комунікація та взаємодія – ефективне управління базується на налагодженні відкритої комунікації між усіма членами команди, що сприяє швидкому обміну інформацією, виявленню проблем та їх оперативному вирішенню.

Базуючись на теорії життєвого циклу проєктної команди, яка трактує її як послідовність фаз, кожна з яких характеризується своїми особливостями, викликами та потребами у відповідних управлінських підходах, схарактеризуємо кожен з основних етапів цього циклу з позиції управління персоналом проєкту. Так, на етапі формування пріоритетним є професійний добір кадрів, первинна

соціалізація учасників та створення матеріально-технічної бази. Роль менеджера проекту на цьому етапі полягає у встановленні чітких цільових орієнтирів для запобігання у майбутньому непорозуміннь у межах завдань. На етапі зіткнення (штормінгу) починають проявлятися суперечності та конфлікти між учасниками команди, формуються підпорядкувальні відносини, з'являються суперечки і неформальні лідери. Управлінський фокус зміщується на медіацію конфліктів, фасилітацію відкритих дискусій та інтеграцію неформальних лідерів у загальну структуру управління. Нормалізація – це етап, на якому встановлюються чіткі межі відповідальності та поділу ролей: команда перетворюється на злагоджену робочу групу, де кожен знає свої можливості та робить свій внесок у досягнення спільної мети. Менеджер застосовує тактику делегування повноважень, стимулюючи партисипативне ухвалення рішень (залучення членів команди до управління). На етапі виконання (функціонування) команда працює з максимальною ефективністю: завдання вирішуються колективно, обов'язки розподіляються згідно з потенціалом кожного, досягається синергетичний ефект. Основна функція менеджера трансформується у моніторинг, за умови збереження високого рівня автономності виконавців. Після досягнення мети проекту команда розформовується або її склад змінюється (етап завершення, розформування). На цьому етапі важливим є емоційний аспект – члени команди можуть бути виснаженими, тому важливо забезпечити підтримку і рефлексію досвіду. Менеджеру необхідно приділити увагу підтримці команди, організувати неформальні зустрічі, спрямовані не лише на оцінку результатів, а й на емоційну підтримку, що допоможе зберегти мотивацію для майбутніх проєктів.

Отже управління персоналом у проєктній команді вимагає гнучкості та адаптивності. На різних етапах циклу необхідно застосовувати різні методи управління: на етапі формування – акцент на створенні довіри та встановленні базових принципів роботи; на етапі зіткнення – ефективне врегулювання конфліктів і встановлення чіткої структури підпорядкування; на етапі нормалізації – делегування повноважень і формування командного духу; на етапі виконання – зосередження на синергії та колективному досягненні результатів; на етапі завершення – підтримка мотивації та емоційної стабільності для збереження позитивного досвіду.

Процес формування та функціонування таких команд у публічному секторі має низку специфічних характеристик, зокрема: залучення фахівців із різних підрозділів, представників громадського сектору чи експертного середовища; необхідність поєднання функціональних посадових обов'язків державних службовців із проєктними ролями; обмеженість ресурсів мотивації (обмеженість фінансових ресурсів звужує інструментарій прямого матеріального стимулювання персоналу); формалізовані процедури добору та оцінювання персоналу; поєднання ієрархічної та проєктної моделей управління; підвищені вимоги до комунікації та координації дій.

Реалізація зазначених особливостей актуалізує компетентнісний підхід до управління персоналом проєктних команд. Сучасна практика доводить, що для успіху проєкту особливого значення набувають не лише фахові знання, а й м'які навички (soft skills): управлінська гнучкість, висока комунікативна культура, цифрова грамотність та здатність ефективно діяти в умовах змін стають тими активами, які дозволяють команді демонструвати високі результати.

Наголошуючи на неминучості трансформації характеру й змісту проєктного управління, Г. Керцнер обґрунтував концепцію його розвитку, що впливає не лише на підходи до реалізації проєктів, а й на систему управління персоналом проєктних команд. У площині діяльності органів публічної влади ці трансформації набувають особливої ваги, оскільки поєднують стратегічну спрямованість проєктів із необхідністю раціонального використання кадрового потенціалу та забезпечення ефективної міжвідомчої взаємодії.

Зокрема, визнання управління проєктами як стратегічної компетентності актуалізує формування у членів команд не лише фахових, а й управлінських і стратегічних навичок, що зумовлює потребу в системному професійному розвитку, формуванні кадрового резерву керівників проєктів і впровадженні безперервного навчання. Водночас орієнтація на реалізацію стратегічно значущих проєктів підвищує вимоги до добору персоналу, здатного працювати в умовах невизначеності, брати участь в ухваленні управлінських рішень і відповідати за досягнення довгострокових результатів. Це передбачає поєднання функціональних обов'язків державних службовців із їхніми проєктними ролями та відповідальністю за стратегічні результати діяльності. Трансформація компетентнісного профілю керівників і учасників проєктів зумовлює необхідність розвитку креативності, навичок дизайн-мислення, командної генерації ідей, управління змінами та ефективної комунікації. У міжнародних і міжсекторальних проєктах важливого значення набувають міжкультурна компетентність, здатність до адаптації та толерантність до розмаїття, що має враховуватися під час формування та розвитку команд. Водночас зміна критеріїв успішності проєктів зумовлює перегляд підходів до оцінювання результативності персоналу, де поряд із виконанням завдань важливими стають внесок працівників у створення цінності, забезпечення якості кінцевого результату, орієнтація на потреби стейкхолдерів і здатність команди генерувати соціально значущі або організаційні вигоди. Важливою складовою цих змін є цифровізація проєктної діяльності, що потребує розвитку цифрової компетентності персоналу, використання аналітичних систем, удосконалення комунікацій і застосування інформаційних ресурсів для підтримки управлінських рішень у сфері роботи з персоналом. Поряд із цим поширення гнучких організаційних структур і адаптивних методологій сприяє переходу до самоорганізації команд, розподіленого лідерства та гнучкого розподілу ролей [11].

Отже, окреслені трансформаційні тенденції логічно зумовлюють необхідність використання відповідного інструментарію управління персоналом у проєктній діяльності органів публічної влади. Насамперед ідеться про формування чіткої архітектури ролей через прозоре визначення функцій і зон відповідальності, що забезпечує узгодженість дій і запобігає дублюванню повноважень (чітка архітектура ролей). Водночас перехід до синергійних моделей командної праці відображає загальну тенденцію до колективних форм організації діяльності та посилення взаємної відповідальності за результати (синергія командної праці). Розвиток лідерського потенціалу керівників проєктів виступає ключовим чинником мотивації, координації та підтримки командної ефективності (лідерський вектор), тоді як упровадження сучасних інформаційно-комунікаційних інструментів забезпечує оперативність взаємодії, прозорість процесів і підвищення керованості проєктної діяльності. Завершальним елементом виступає безперервний професійний розвиток персоналу, який розглядається як інвестиція в інтелектуальний капітал команди та передумова її адаптивності до стратегічних і технологічних змін. Важливим доповненням до цього інструментарію є формування сприятливого організаційного середовища. У цьому контексті на ефективність управління персоналом значно впливає реалізація технології тимблдингу, яка дозволяє трансформувати формальну групу працівників у згуртований колектив, зміцнити командний дух та виявити лідерський потенціал [12].

Таким чином, інструментарій управління персоналом виступає практичним механізмом реалізації трансформацій проєктного управління, забезпечуючи узгодження стратегічних вимог до проєктів із розвитком кадрового потенціалу, ефективною командною взаємодією та підвищенням результативності діяльності органів публічної влади.

Необхідність впровадження запропонованого інструментарію підтверджується результатами проведеного емпіричного дослідження. Аналіз функціонування проєктних груп дозволив ідентифікувати низку системних бар'єрів, які респонденти визначають як критичні чинники, що сповільнюють розвиток команд: нечітке визначення ролей та обов'язків, що спричиняє дублювання зусиль або, навпаки, пропуски в роботі, і негативно впливає на ефективність виконання завдань (рольова дифузія); недостатній рівень лідерства та координації – менеджер проєкту не завжди забезпечує ефективну координацію і контроль, що веде до хаотичності в роботі команди та зниження синергії (дефіцит лідерської координації); недостатня прозорість у внутрішньому обміні інформацією, відсутність чітких каналів комунікації, що призводить до непорозумінь і сповільнює ухвалення рішень (комунікаційні труднощі); деякі члени команди відчують недостатню мотивацію через невизначеність системи винагород або недостатнє визнання їхніх зусиль (проблеми мотивації і залученості);

відсутність регулярного і конструктивного зворотного зв'язку ускладнює корекцію напрямів роботи та визначення досягнень (недостатній зворотний зв'язок); виникнення міжособистісних конфліктів та професійних суперечок, які руйнують командну цілісність.

Узагальнення теоретичних підходів та результатів аналізу проблемних аспектів в управлінні проєктними командами дозволяє виокремити такі ключові вектори вдосконалення управлінського інструментарію: компетентнісний баланс при формуванні команди; оптимізація внутрішніх комунікацій; культура співробітництва; візуалізація та тайм-менеджмент, децентралізація та мотиваційна політика; конфлікт-менеджмент та лідерська рефлексія.

Формування команди на засадах компетентнісного балансу – процес рекрутингу та формування команди має базуватися на принципі комплементарності професійних навичок та soft skills. Відповідність професійного профілю фахівця специфіці завдань проєкту є фундаментальною передумовою мінімізації ризиків та забезпечення високої якості виконання робіт.

Стимулювання внутрішньокорпоративних комунікацій та прозорості. Комунікаційний менеджмент виступає ядром управлінського процесу. Для підтримки стабільного рівня залученості персоналу протягом усього життєвого циклу проєкту важливо впроваджувати механізми регулярного зворотного зв'язку, забезпечувати інформаційну прозорість та доступність внутрішніх даних для всіх учасників групи, використовувати прозорість як інструмент підвищення персональної підзвітності та контролю прогресу.

Розвиток корпоративної культури співробітництва та інноваційності. Керівник має докладати зусиль для створення середовища, де «цінність кожного голосу» є задекларованим принципом, що сприяє оперативному виявленню й усуненню деструктивних чинників та впровадженню інноваційних підходів до вирішення завдань тощо.

Тайм-менеджмент та візуалізація проєктної діяльності – дотримання таймлайнів дозволяє відстежувати продуктивність та активність з огляду на життєвий цикл проєкту. Узгодження конкретних термінів з участю кожного учасника у проєкті та з щотижневими цілями вимагає інструментів візуалізації (наприклад, таких як діаграма Ганта), які дозволять призначати та відстежувати термін виконання кожного створеного завдання та проєкту в цілому.

Мотиваційна політика та децентралізація управління. Стимулювання професійного зростання команди вимагає відмови від надмірного мікроменеджменту на користь делегування повноважень, що дозволяє лідеру зосередитися на стратегічному баченні проєкту. Водночас має функціонувати об'єктивна система винагороди, що підтримує здорову конкуренцію та зацікавленість учасників у кінцевому результаті.

Конфлікт-менеджмент та лідерська рефлексія. Регулярна практика тимбілдінгу, а також отримання зворотного зв'язку від колег (методи типу «360

градусів»), є необхідними елементами адаптації стилю керівництва до психологічного профілю команди та постійного вдосконалення лідерських компетенцій.

Висновки. Управління персоналом у проєктній діяльності органів публічної влади є складним і багатовимірним процесом, що потребує поєднання інструментів управління людськими ресурсами та проєктного менеджменту з урахуванням специфіки публічного сектору. Наукові підходи до управління персоналом у проєктних командах акцентують увагу на ролі компетентностей, командної взаємодії, лідерства та організаційної культури. У публічному секторі ці аспекти доповнюються необхідністю дотримання принципів законності, прозорості, політичної нейтральності та відповідальності перед громадськістю.

Основними проблемними аспектами роботи проєктних команд є питання комунікації, невизначеність ролей, міжособистісні конфлікти та відсутність системного управління. Для підвищення ефективності роботи необхідно встановити чіткі канали комунікації та регулярні зустрічі для обговорення завдань, розподілити ролі й обов'язки таким чином, щоб кожен член команди розумів свою функцію, підвищити рівень лідерства через розвиток коучингових і менторських програм; забезпечити регулярний зворотний зв'язок і контроль за виконанням завдань. Ефективність управління персоналом у проєктній діяльності органів публічної влади безпосередньо залежить від здатності менеджера інтегрувати індивідуальні компетенції в синергетичний результат через поєднання інструментальних методів управління та розвиток командної культури.

Література:

1. Безверхнюк Т. М., Котова Н. О., Попов С. А. Управління проєктами в публічній сфері : навч. посіб. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2011. 295 с.
2. Дегтяр А. О., Бублій М. П. Особливості управління персоналом при проєктній організації діяльності. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія : Державне управління. 2016. Вип. 1. С. 176-184.
3. Євтушенко Г. І. Формування команди проєкту та організація її ефективної роботи (теоретичний аспект). *Східна Європа : економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 4 (21). С. 77-82.
4. Косенко Н. В., Доценко Н. В., Чумаченко І. В. Інформаційна технологія проєктного управління формування команд з урахуванням компетентнісного підходу : монографія. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 134 с.
5. Обушна Н. І. Управління проєктами в публічній сфері : теоретико-практичний аспект. *Наукові перспективи*. 2023. № 1 (31). С. 137-148.
6. Оленіч А. В., Шацька З. Я. Формування і розвиток проєктної команди в сучасних умовах. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 10 (136). С. 136-142.
7. Олійник Р. Ю. Проєктний менеджмент : особливості ключових концептів та застосування у публічному секторі. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 2. С. 147-151.
8. Подзігун С. Управління ефективною командою в проєктній діяльності. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 52. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-84>.

9. Чемерис А. Розроблення та управління проектами у публічній сфері : європейський вимір для України. Київ : ТОВ «Софія-А», 2012. 80 с.

10. Шулик Ю. В. Застосування проектного менеджменту у публічному управлінні в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Економіка. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. № 24 (52). С. 68-75.

11. Kerzner H. *Innovation Project Management: Methods, Case Studies, and Tools for Managing Innovation Projects*. New Jersey : John Wiley & Sons, 2022. 624 p.

12. Sakaliuk O. Models of team building in the personnel management system. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Вип. 2 (83). С. 136-140.

References:

1. Bezverkhniuk T. M., Kotova N. O. & Popov S. A. (2011). *Upravlinnia proektamy v publichnii sferi* [Project management in the public sector]. Odesa : ORIDU NADU [in Ukrainian].

2. Diehtiar A. O. & Bublîi M. P. (2016). *Osoblyvosti upravlinnia personalom pry proektnii orhanizatsii diialnosti* [Peculiarities of personnel management in project organization of activities]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy – Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine*, 1, 176-184 [in Ukrainian].

3. Ievtushenko H. I. (2019). *Formuvannia komandy proektu ta orhanizatsiia yii efektyvnoi roboty (teoretychnyi aspekt)* [Formation of a project team and organization of its effective work (theoretical aspect)]. *Skhidna Yevrop : ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe : Economy, Business and Governance*, 4 (21), 77-82 [in Ukrainian].

4. Kosenko N. V., Dotsenko N. V. & Chumachenko I. V. (2019). *Informatsiina tekhnolohiia proektnoho upravlinnia formuvannia komand z urakhuvanniam kompetentnisnoho pidkhodu* [Information technology for project management, team formation, taking into account the competency approach]. Kharkiv : KhNUMH im. O. M. Beketova [in Ukrainian].

5. Obushna N. I. (2023). *Upravlinnia proiektamy v publichnii sferi : teoretyko-praktychnyi aspekt* [Project management in the public sector: theoretical and practical aspects]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives*, 1 (31), 137-148 [in Ukrainian].

6. Olenich A. V. & Shatska Z. Ya. (2012). *Formuvannia i rozvytok proiektnoi komandy v suchasnykh umovakh* [Formation and development of a project team in modern conditions]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current economic problems*, 10 (136), 136-142 [in Ukrainian].

7. Oliinyk R. Yu. (2019). *Proektnyi menedzhment : osoblyvosti kliuchovykh kontseptiv ta zastosuvannia u publichnomu sektori* [Project management: features of key concepts and application in the public sector]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, 2 (35), 147-151 [in Ukrainian].

8. Podzihun S. (2023). *Upravlinnia efektyvnoiu komandoiu v proektnii diialnosti* [Managing an effective team in project activities]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 52. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-84> [in Ukrainian].

9. Chemerys A. (2012). *Rozroblennia ta upravlinnia proektamy u publichnii sferi : yevropeyskyi vymir dlia Ukrainy* [Project development and management in the public sector: a European dimension for Ukraine]. Kyiv : TOV «Sofia-A» [in Ukrainian].

10. Shulyk Yu. V. (2022). *Zastosuvannia proektnoho menedzhmentu u publichnomu upravlinni v Ukraini* [Application of project management in public administration in Ukraine.]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»*, 24 (52), 68-75 [in Ukrainian].

11. Kerzner H. (2022). Innovation Project Management: Methods, Case Studies, and Tools for Managing Innovation Projects. New Jersey : John Wiley & Sons [in Ukrainian].

12. Sakaliuk O. (2021). Models of team building in the personnel management system. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Current problems of public administration*, 2 (83), 136-140 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

УДК 351:316.472.4

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1365-1374](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1365-1374)

Сидоренко Наталія Сергіївна доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін і публічного управління, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, <https://orcid.org/0000-0003-4622-2779>

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Дослідження присвячене всебічному теоретичному обґрунтованому обґрунтуванню та аналізу ролі соціального капіталу як критично важливого ресурсу для збереження стійкості демократичних інститутів перед сучасними глобальними викликами, особливо в контексті перехідних і кризових суспільств, таких як Україна. Автор наголошує, що на тлі «кризи довіри», поширення дезінформації та посилення авторитарних тенденцій концепція соціального капіталу, вперше систематично запроваджена Р. Патнамом, Ф. Фукуямою та Дж. Коулманом, набуває першочергового значення як «первинна основа» і «ефективний інструмент» демократії. Соціальний капітал визначається як набір нематеріальних активів, включаючи норми, мережі, довіру та взаємність, які сприяють координації та співпраці. У статті аналізується дисбаланс між типами соціального капіталу в Україні в умовах повномасштабної військової агресії. З одного боку, спостерігається вибухове зростання горизонтального капіталу: «зв'язуючий» капітал, що проявляється як надзвичайна солідарність і самоорганізація волонтерського руху, і «містковий» капітал, який створює зв'язки між гетерогенними групами та сприяє соціальному консенсусу. Цей горизонтальний соціальний капітал став фундаментальною основою національної стійкості. З іншого боку, критично низький рівень «зв'язуючого» (вертикального) соціального капіталу залишається – довіра громадян до інституцій державного управління (судова система, парламент), що становить ризик для довгострокового збереження демократії. Автор порушує фундаментальну дилему щодо нейтральності соціального капіталу: він може бути як «колискою» демократії, так і ресурсом для автократії (через формування корумпованих мереж, непотизм або соціальне виключення). З огляду на це, ключовим завданням державного управління є розробка механізмів для трансформації мобілізованого горизонтального ресурсу (солідарності) на стабільний інституційний довіру (вертикальний капітал). Неспроможність інституцій інституціоналізувати цю солідарність

через прозорість і партисипативне управління може призвести до її відчуження від держави та потенційного використання проти демократичних інституцій.

Ключові слова: соціальний капітал, демократія, державне управління, інституційна довіра, облігаційний капітал, мостовий капітал, зв'язок капіталу, волонтерство, стійкість.

Sydorenko Nataliia Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines and Public Administration, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, <https://orcid.org/0000-0003-4622-2779>

SOCIAL CAPITAL AS A TOOL FOR ENSURING THE STABILITY OF DEMOCRATIC INSTITUTIONS IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

Abstract. The study is devoted to the comprehensive theoretical substantiation and analysis of the role of social capital as a critically important resource for preserving the resilience of democratic institutions in the face of contemporary global challenges, particularly in the context of transitional and crisis societies such as Ukraine. The author emphasizes that amid the «crisis of trust,» the spread of disinformation, and the strengthening of authoritarian trends, the concept of social capital, first systematically conceptualized by R. Putnam, F. Fukuyama, and J. Coleman, gains paramount importance as a «primary foundation» and «effective instrument» of democracy. Social capital is defined as a set of intangible assets, including norms, networks, trust, and reciprocity, which facilitate coordination and cooperation. The paper analyzes the imbalance between the types of social capital in Ukraine under conditions of full-scale military aggression. On the one hand, there is an explosive increase in horizontal capital: «bonding» capital, manifested as extraordinary solidarity and self-organization of the volunteer movement, and «bridging» capital, which creates links between heterogeneous groups and fosters social consensus. This horizontal social capital has become the fundamental basis of national resilience. On the other hand, a critically low level of «linking» (vertical) social capital remains – citizens' trust in public administration institutions (judicial system, Parliament), which poses risks to the long-term preservation of democracy. The author raises the fundamental dilemma regarding the neutrality of social capital: it can be both a «cradle» for democracy and a resource for autocracy (through the formation of corrupt networks, nepotism, or social exclusion). Given this, the key task for public administration is to develop mechanisms for transforming the mobilized horizontal resource (solidarity) into stable institutional trust (vertical capital). The failure of institutions to institutionalize this solidarity through transparency and participatory governance may lead to its alienation from the state and its potential use against democratic institutions.

Keywords: Social capital, democracy, public administration, institutional trust, bonding capital, bridging capital, linking capital, volunteering, resilience.

Постановка проблеми. Глобалізація, стрімкий розвиток технологій, поширення дезінформації, економічна нерівність та посилення популістських і авторитарних тенденцій формують своєрідну «кризу довіри» до традиційних політичних систем і еліт. У цьому контексті демократія, яка ґрунтується на громадянській участі та прозорості інституцій, потребує нових концептуальних підходів для свого збереження та зміцнення.

Особливого значення набуває концепція соціального капіталу, систематично розроблена наприкінці ХХ століття Робертом Патнамом, Френсісом Фукуямою та Джеймсом Коулменом. Соціальний капітал, який визначається як сукупність норм, мереж, довіри та взаємодій, що сприяють координації та співпраці у суспільстві, розглядається як критично важливий ресурс, що забезпечує ефективне функціонування демократичних механізмів.

Головна проблема, на якій зосереджено дослідження, полягає у відсутності глибокого теоретичного та практичного розуміння ролі соціального капіталу як ключового чинника стійкості та життєздатності демократичних інститутів, особливо у трансформаційних і кризових суспільствах, таких як сучасна Україна.

Після Революції Гідності та у період повномасштабної військової агресії демократичні процеси в Україні зазнають надзвичайного випробування. Спостерігається значне зростання «зв'язуючого» та «мостового» соціального капіталу на рівні горизонтальних взаємозв'язків: активний волонтерський рух, мережі громадських організацій, взаємодопомога громадян. Цей горизонтальний соціальний капітал став основою національної стійкості та здатності до самоорганізації перед зовнішніми загрозами, демонструючи прямий зв'язок із захистом суверенітету та демократичних цінностей.

Водночас існує критично низький рівень «вертикального» соціального капіталу – довіри громадян до державних інституцій (Президент, Парламент, судова та правоохоронна система, органи місцевого самоврядування). Незважаючи на тимчасове підвищення довіри до деяких центральних органів влади у воєнний період, системна проблема інституційної недовіри, спричинена корупцією, неефективністю, непрозорістю та історичним патерналізмом, залишається гострою. Цей дисбаланс між сильним горизонтальним та слабким вертикальним капіталом створює ризики для довгострокового зміцнення демократії після завершення активної фази війни, оскільки недовіра до інституцій може використовуватися для маніпуляцій, підривати легітимність рішень та загрожувати відкатом демократичних реформ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження продовжують розвиток класичних підходів соціального капіталу (Патнам, Фукуяма),

зміщуючи акцент з простого вимірювання довіри на динаміку та функціональність капіталу в кризових ситуаціях. Зарубіжні дослідники (Г. Ліхтер, Е. Зигмунт) аналізують, як горизонтальні мережі взаємної допомоги («зв'язуючий капітал»), які активізувалися під час пандемії та військових конфліктів, можуть перетворюватися на містковий капітал – зв'язки між соціальними групами та державою. При цьому надмірне домінування облігаційного капіталу всередині замкнених груп може спричиняти соціальне виключення та підживлювати популізм, підриваючи демократію.

Вітчизняні дослідження (О. Резник, С. Дем'яненко) виділяють волонтерство як форму горизонтального капіталу та його трансформацію у «зв'язуючий» і «мостовий» капітал у воєнний час. Мережі взаємодії та довіри забезпечували функціонування тилу й підтримку Збройних сил України, підтверджуючи критичну роль соціального капіталу для національної безпеки. Водночас дослідники (М. Попов, В. Ковальчук) зазначають хронічно низький рівень довіри до центральних інституцій, що створює ризик відвернення горизонтальної солідарності від держави, якщо адміністративні структури не використають цей ресурс для післявоєнного розвитку.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування використання соціального капіталу як фундаментального ресурсу для підтримки стабільності демократичних інститутів.

Виклад основного матеріалу. Концепція соціального капіталу є фундаментальною для розвитку суспільства, визначаючи його здатність до поступової трансформації. Сучасні наукові підходи розглядають соціальний капітал як ключовий ресурс розширення прав і можливостей громадян, який застосовується навіть у стратегіях боротьби з бідністю. Цей феномен аналізується на трьох рівнях – мікро, мезо та макро – і охоплює як структурні, так і когнітивні аспекти соціальних взаємодій. Соціальний капітал виступає важливим чинником підвищення ефективності економіки, а відтак сприяє формуванню стабільної ліберальної демократії.

У своїй суті соціальний капітал являє собою сукупність нематеріальних активів, що включають норми, мережі, взаємність і довіру, які полегшують координацію та співпрацю. Хоча він не має матеріальної форми, на відміну від економічного чи фізичного капіталу, його вплив на соціальні процеси є значним. Соціальний капітал можна розглядати як неформальний «контракт», який забезпечує підтримку демократичних інститутів та економічної стабільності. Традиційні чесноти, що лежать в основі цього концепту, включають чесність, виконання зобов'язань, взаємність, довіру та співпрацю.

Соціальний капітал зміцнює зв'язки і сприяє кооперації між різними рівнями суспільства, формуючись на базі спільних цінностей, закладених у громадянській культурі. Однак ці цінності набувають практичної сили лише

через інтеграцію у соціальні мережі та взаємодії. Основні форми, що впливають на розвиток громадянських чеснот, включають зобов'язання та очікування, інформаційні канали та соціальні норми.

Довіра є ключовим елементом функціонування соціального капіталу, оскільки вона допомагає окремим особам і групам орієнтуватися у складних та невизначених умовах постіндустріального суспільства. Вона виступає як неформальна норма, що стимулює співпрацю та взаємність. Водночас існує ризик, що тісні мережі солідарності (капітал облігації) можуть звужуватися, породжуючи соціальне виключення та недовіру до зовнішніх груп. Для подолання таких негативних наслідків важливе розширення «радару довіри», тобто формування довіри до різномірних груп і інституцій.

В економічній сфері соціальний капітал проявляє свою ефективність у двох ключових аспектах, які мають особливе значення для державного управління: зниження витрат і прискорення процесів. Наявність механізмів довіри та неформальної взаємодії зменшує потребу у дорогому моніторингу та контролі. Крім того, соціальний капітал скорочує бюрократичний час, необхідний для прийняття рішень і обробки документів, який інакше був би витрачений на дотримання ієрархічних процедур. Звіти центральних банків свідчать про позитивний зв'язок між зростанням довіри в громаді та економічним розвитком.

Водночас низький рівень соціального капіталу може призводити до дисфункцій у економічному розвитку. Історичні приклади Франції (жорстка централізована адміністрація) та Італії (корупція, низька ефективність державної політики) демонструють, що відсутність активних соціальних мереж і довіри часто спричиняє неефективне управління. Емпіричні дослідження показують, що суспільства з обмеженим соціальним капіталом характеризуються низькими зарплатами та недостатнім розвитком професійних навичок.

У контексті взаємодії різних типів капіталу Роберт Патнем зазначав, що горизонтальні зв'язки (між рівними суб'єктами) зазвичай більш ефективні для розв'язання проблем, ніж вертикальні зв'язки з інститутами влади. Однак синергія надійної вертикальної та горизонтальної взаємодії створює механізм конвергенції, який підвищує ефективність як формальних, так і неформальних інституцій.

Разом з тим дослідження попереджають про можливі зловживання соціальним капіталом. Наприклад, у балканських країнах спадщина особистих зв'язків комуністичної епохи у посткомуністичний період трансформувалася в тісні мережі між політичними партіями та кримінальними колами, сприяючи корупції та монополізації вигод від приватизації, формуючи так звані «злочинні ліги». Це свідчить про те, що позитивний вплив соціального капіталу реалізується лише за умови довіри до інституцій та демократичної легітимності.

Соціальний капітал є життєво необхідним для функціонування демократії, його часто порівнюють із киснем, необхідним для життя. Взаємодія між

демократією та соціальним капіталом є двосторонньою: соціальний капітал сприяє розвитку демократичних практик, а демократія, у свою чергу, зміцнює соціальний капітал. Як ресурс, він стимулює громадянську активність та формує запит на відповідальність з боку обраних представників.

В економічній сфері соціальний капітал проявляє свою ефективність у двох ключових аспектах, які мають особливе значення для державного управління: зниження витрат і прискорення процесів. Наявність механізмів довіри та неформальної взаємодії зменшує потребу у дорогому моніторингу та контролі. Крім того, соціальний капітал скорочує бюрократичний час, необхідний для прийняття рішень і обробки документів, який інакше був би витрачений на дотримання ієрархічних процедур. Звіти центральних банків свідчать про позитивний зв'язок між зростанням довіри в громаді та економічним розвитком.

Водночас низький рівень соціального капіталу може призводити до дисфункцій у економічному розвитку. Історичні приклади Франції (жорстка централізована адміністрація) та Італії (корупція, низька ефективність державної політики) демонструють, що відсутність активних соціальних мереж і довіри часто спричиняє неефективне управління. Емпіричні дослідження показують, що суспільства з обмеженим соціальним капіталом характеризуються низькими зарплатами та недостатнім розвитком професійних навичок.

У контексті взаємодії різних типів капіталу Роберт Патнем зазначав, що горизонтальні зв'язки (між рівними суб'єктами) зазвичай більш ефективні для розв'язання проблем, ніж вертикальні зв'язки з інститутами влади. Однак синергія надійної вертикальної та горизонтальної взаємодії створює механізм конвергенції, який підвищує ефективність як формальних, так і неформальних інституцій.

Разом з тим дослідження попереджають про можливі зловживання соціальним капіталом. Наприклад, у балканських країнах спадщина особистих зв'язків комуністичної епохи у посткомуністичний період трансформувалася в тісні мережі між політичними партіями та кримінальними колами, сприяючи корупції та монополізації вигод від приватизації, формуючи так звані «злочинні ліги». Це свідчить про те, що позитивний вплив соціального капіталу реалізується лише за умови довіри до інституцій та демократичної легітимності.

Соціальний капітал є життєво необхідним для функціонування демократії, його часто порівнюють із киснем, необхідним для життя. Взаємодія між демократією та соціальним капіталом є двосторонньою: соціальний капітал сприяє розвитку демократичних практик, а демократія, у свою чергу, зміцнює соціальний капітал. Як ресурс, він стимулює громадянську активність та формує запит на відповідальність з боку обраних представників.

У політичній сфері соціальний капітал розглядається у двох основних вимірах:

1. Структурний капітал – включає формальні елементи, такі як соціальні організації, ролі, повноваження та процедури, що сприяють ефективній координації та співпраці на основі переконання, що спільні дії принесуть колективні вигоди.

2. Когнітивний капітал – невидимий, ментальний компонент, що проявляється через норми взаємності, солідарності та лояльності, формуючи менталітет громадян через культуру та ідеологію.

Ці два типи капіталу взаємодіють, причому когнітивний аспект часто виступає джерелом процесів у структурному вимірі.

У посткомуністичних країнах соціальний капітал вважається ключовим фактором консолідації демократії; його дефіцит підриває довіру до норм і соціальної поведінки, загрожуючи стабільності трансформаційних процесів. Суспільства з високим рівнем соціального капіталу демонструють більшу стійкість, здатність до компромісу, ефективніше вирішують соціальні проблеми, культивують толерантність і сприяють глибшому розвитку демократичних інституцій.

Сучасні наукові дискусії про роль соціального капіталу у формуванні соціального порядку відійшли від класичних оптимістичних концепцій, які трактували його як однозначно позитивний ресурс. Хоча ранні підходи підкреслювали його здатність підтримувати демократію та економічний розвиток, сучасні критичні аналізи, особливо у трансформаційних та кризових суспільствах, показують нейтральний потенціал соціального капіталу.

У цьому контексті виникає ключове питання для державного управління: чи виступає соціальний капітал базисом демократії, чи може він бути використаний як ресурс для автократії? Це підкреслює, що соціальний капітал, створюваний організаціями громадянського суспільства, не завжди має демократичний або позитивний характер. Його вплив визначається ширшим соціальним контекстом, цінностями, які він підтримує, та цілями, які переслідує. Для ефективного державного управління критично важливо розуміти функціонування різних типів соціального капіталу.

Капітал об'єднання формує міцні внутрішньогрупові зв'язки всередині однорідних спільнот, таких як сім'я, близьке коло друзів або етнічна група. В Україні цей тип капіталу проявився у вигляді виняткової солідарності волонтерського руху, що став основою національної стійкості та здатності до самоорганізації. Водночас, за критичною теорією, надмірне домінування об'єднувального капіталу може призводити до соціального виключення, недовіри або ворожого ставлення до «чужих» груп, а також слугувати інструментом для формування корупційних мереж, непотизму чи племінних практик у державних структурах. У такому випадку капітал об'єднання замість підтримки демократії перетворюється на ресурс, що підриває інституційну довіру та стимулює тіньові або авторитарні практики, як це спостерігалось у низці посткомуністичних країн.

Мостовий капітал забезпечує зовнішні зв'язки між різними, гетерогенними групами. Він необхідний для соціальної інклюзії та поширення демократичних норм. В українських реаліях він сприяє співпраці між регіонально та соціально різномірними групами – Сходом і Заходом, ветеранами та бізнесом, урядовими органами і громадськими експертами. Мостовий капітал підтримує формування громадського консенсусу навколо складних реформ, що є одним із ключових завдань державного управління.

Вертикальний (зв'язуючий) капітал відображає рівень довіри громадян до формальних інститутів влади та їхню здатність ефективно взаємодіяти з громадою. Якщо горизонтальний або мостовий капітал використовується проти інституцій (наприклад, через протести без конструктивного результату або антиурядову пропаганду), він може стати джерелом дестабілізації демократії замість її зміцнення.

В Україні спостерігається критичний дисбаланс: сильний мобілізований горизонтальний капітал (солідарність, волонтерство) поєднується з хронічно низьким рівнем інституційної довіри. Основне завдання державного управління полягає у створенні механізмів, які забезпечують:

1. інституціоналізацію громадянської солідарності та інтеграцію її у прозорі процеси прийняття рішень (партисипативне управління),
2. ефективне використання цього горизонтального ресурсу для відновлення легітимності та підзвітності інституцій.

Нездатність державних органів перетворити мобілізований горизонтальний капітал на стійкий вертикальний довіру може призвести до його відчуження від держави, загострення політичної фрагментації та, згідно з критичною теорією, підвищення ризику використання цього потужного соціального ресурсу проти демократичних інституцій. У післявоєнному контексті та в умовах євроінтеграції це є неприйнятним.

Ф. Фукуяма [5] пов'язує соціальний капітал із культурою співпраці, визначаючи його як неофіційну норму, що сприяє взаємодії між людьми та є передумовою розвитку високорозвинутого ринку і ліберальної демократії. Соціальний капітал охоплює чинники, що стимулюють формування, зміцнення та підтримку соціальних зв'язків. Навіть якщо природні ресурси чи технології залишаються незмінними, соціальний капітал може зростати завдяки розширенню соціальних мереж та підвищенню позитивного іміджу як окремих організацій, так і суспільства загалом.

Досвід країн із високим рівнем соціального захисту, зокрема Швеції, демонструє, що соціальний капітал слід розглядати як процес, у якому людські ресурси перетворюються на локальні ініціативи для покращення умов життя на певній території [6]. У Швеції соціальна економіка здатна приймати ефективні управлінські рішення, при цьому акцент робиться не на кількості робочих місць,

а на їхньому територіальному розташуванні та задоволенні потреб населення. Місцеві органи влади, зокрема у регіоні Вермланд, визначили соціальну економіку одним із шести пріоритетів, очікуючи отримати додаткову цінність через зростання бізнес-активності.

Довіра визнається найціннішою складовою соціального капіталу та є необхідною для процвітання суспільства. Суспільства з високим рівнем довіри характеризуються більшою легітимністю державної влади, що знижує витрати на підтримку правопорядку. Інституційні реформи, що супроводжують макроекономічні зміни, проходять ефективніше, оскільки зменшується потреба у вирішенні соціальних конфліктів.

Навпаки, у багатьох країнах третього світу з низьким рівнем довіри відсутні базові інституційні гарантії захисту громадян від свавілля та політичної експлуатації. У таких умовах захист інтересів часто забезпечується через опір або навіть громадянську війну. Крім того, у цих країнах практично не сформована цивілізована система трипартизму між роботодавцями, працівниками та державою, де держава виступала б гарантом конституційних прав.

Незважаючи на різні підходи до інтерпретації, дослідники погоджуються, що ключова роль соціального капіталу полягає у формуванні довіри між учасниками взаємодії на основі спільної соціальної ідентичності та прогнозованості дій у межах спільних норм. Соціальний капітал охоплює інститути, відносини та норми, що визначають якість і кількість соціальних зв'язків у суспільстві, впливаючи на соціальні взаємодії як у кількісному, так і в якісному вимірі.

Висновки. Отже, теорії соціального капіталу виступають сучасними аналітичними інструментами для вивчення соціально-політичних процесів. Незважаючи на певну термінологічну нечіткість, концепція соціального капіталу відкриває широкі наукові перспективи і перебуває на стадії формування чіткої методологічної бази. Вона дозволяє досліджувати форми та наслідки соціальних відносин, рівень довіри до влади та неполітичних інституцій, структури соціальних мереж і якість життя, пропонуючи різні підходи до оцінки впливу соціального капіталу на соціальний розвиток.

Соціальний капітал розглядається як ресурс, доступний як для окремої особи, так і для колективного актора, що проявляється у потенціалі для взаємної довіри та взаємодопомоги, який виникає і підтримується у міжособистісних стосунках. Він слугує об'єднуючим елементом, інтегруючи суспільство в єдину систему, функціонує як ефективний механізм соціальної взаємодії і має значний потенціал для формування життєвих цінностей населення.

Література:

1. Putnam, R. D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton : Princeton University Press. 1993. 280.
2. Fukuyama, F. Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*. 2001. Vol. 22. 1. 7–20.

3. Handbook of Social Capital – The Troika of Sociology, Political Science and Economics; T. G. Svendsen, H. L. G. Svendsen (eds.). Cheltenham : Edward Elgar Limited, 2009. 479.
4. Salihu S. Social capital promotes democracy and economic stability. *Third World Quarterly*. 2015. Vol. 22, no. 1. P. 7–20. DOI: 10.1080/713701144.
5. Fukuyama F. Social Capital and Global Economy. *Foreign Affairs*. Volume 75, September-October, 1995. P. 89-103.
6. Stolle D. Social Capital: A New Research Agenda? Toward an Attitudinal Approach. Princeton University, 2000. 69. [http://ecpr.eu/Filestore/Paper Proposal/b0812d49-9e47-4d19-a0ff-62230487d94f.pdf](http://ecpr.eu/Filestore/Paper%20Proposal/b0812d49-9e47-4d19-a0ff-62230487d94f.pdf).

References:

1. Putnam, R. D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton : Princeton University Press. 1993. 280.
2. Fukuyama, F. Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*. 2001. Vol. 22. 1. 7–20.
3. Handbook of Social Capital – The Troika of Sociology, Political Science and Economics; T. G. Svendsen, H. L. G. Svendsen (eds.). Cheltenham : Edward Elgar Limited, 2009. 479.
4. Salihu S. Social capital promotes democracy and economic stability. *Third World Quarterly*. 2015. Vol. 22, no. 1. P. 7–20. DOI: 10.1080/713701144.
5. Fukuyama F. Social Capital and Global Economy. *Foreign Affairs*. Volume 75, September-October, 1995. P. 89-103.
6. Stolle D. Social Capital: A New Research Agenda? Toward an Attitudinal Approach. Princeton University, 2000. 69. [http://ecpr.eu/Filestore/Paper Proposal/b0812d49-9e47-4d19-a0ff-62230487d94f.pdf](http://ecpr.eu/Filestore/Paper%20Proposal/b0812d49-9e47-4d19-a0ff-62230487d94f.pdf).

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 352/354:005.4

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1375-1389](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1375-1389)

Смачний Віталій Валерійович аспірант кафедри соціально-гуманітарних наук Навчально-наукового інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка», м. Одеса, <https://orcid.org/0009-0006-8466-338X>

ПАРТНЕРСТВО ЯК НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КАТЕГОРІЯ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Анотація. У статті розкрито суть партнерства як науково-практичної категорії у контексті суб'єкт-суб'єктної взаємодії у різних сферах публічного управління та адміністрування. Встановлено, що партнерство розглядається як системна форма взаємодії між зацікавленими сторонами, передбачає вироблення спільного бачення, об'єднання ресурсів і компетенцій задля досягнення спільних цілей та результатів. Партнерства формують потужні мережі взаємодії, які об'єднують різні організації або створюють спільні структури для реалізації визначених завдань. Наголошено, що сучасні підходи до партнерства демонструють наявність різних моделей співпраці. У науковій літературі партнерство здебільшого тлумачиться як форма правових відносин, що виникають між двома або більше суб'єктами на основі договірних зобов'язань, із визначенням прав, обов'язків і рівня відповідальності. У державах світу партнерство охоплює широкий спектр економічних, соціальних, інституційних і публічно-управлінських взаємодій. Показано, що практика держав-членів ЄС демонструє різноманіття партнерських моделей, серед яких провідне місце займає соціальне партнерство, що має переважно добровільний характер і охоплює питання економічної та соціальної політики. Визначено, що економічне партнерство стосується домовленості про співпрацю між двома або більше суб'єктами, зазвичай країнами чи регіонами, спрямованої на досягнення взаємної економічної вигоди. Вказано на розвитку альтернативних форм партнерства, зокрема державно-громадському партнерстві та партнерстві міжмуніципального співробітництва. Державно-громадські партнерства засновані на взаємодії органів влади з громадськими організаціями та місцевими спільнотами, спрямовані на поєднання управлінського потенціалу держави з ресурсами громадського сектору для підвищення ефективності надання публічних послуг, враховуючи потреби різних соціальних груп. Міжмуніципальне співробітництво виступає добровільною формою взаємодії місцевих органів влади, що реалізує

ується через узгоджені рішення щодо спільного виконання завдань і забезпечує оптимізацію використання ресурсів та досягнення взаємної вигоди. Наголошено, на значенні державно-приватного партнерства, що розуміється як механізм, який надає можливість урядам впроваджувати державну інфраструктуру або послуги, використовуючи ресурси та експертизу приватного сектору. Суттєвого значення набувають державно-державні партнерства. Вказано на перевагах партнерства, де провідну роль відіграють неурядові організації, які здатні доповнювати державні послуги, виступати посередниками між владою і громадою, сприяти адвокації та впливати на політику. Констатовано, що сучасне партнерство характеризується як інноваційний стратегічний механізм задля досягнення системних змін.

Ключові слова: партнерство, публічне управління та адміністрування, територіальні громади, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, види партнерства.

Smachnyi Vitalii Valeriiovich PhD student of the Department of Social and Human Sciences of the Educational and Scientific Institute of Public Service and Management of the National University «Odesa Polytechnic», Odesa, <https://orcid.org/0009-0006-8466-338X>

PARTNERSHIP AS A SCIENTIFIC AND PRACTICAL CATEGORY OF SUBJECT-SUBJECT INTERACTION IN THE SPHERE OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Abstract. The article reveals the essence of partnership as a scientific and practical category in the context of subject-subject interaction in various areas of public management and administration. It is established that partnership is considered as a systemic form of interaction between stakeholders, involves developing a common vision, combining resources and competencies to achieve common goals and results. Partnerships form powerful networks of interaction that unite different organizations or create joint structures to implement specific tasks. It is emphasized that modern approaches to partnership demonstrate the presence of different models of cooperation. In scientific literature, partnership is mostly interpreted as a form of legal relations that arise between two or more entities on the basis of contractual obligations, with the definition of rights, duties and the level of responsibility. In countries around the world, partnership covers a wide range of economic, social, institutional and public-administrative interactions. It is shown that the practice of EU member states demonstrates a variety of partnership models, among which the leading place is occupied by social partnership, which is predominantly voluntary in nature and covers issues of economic and social policy. It is determined that economic partnership refers to an agreement on cooperation between two or more entities, usually countries or

regions, aimed at achieving mutual economic benefit. The development of alternative forms of partnership is indicated, in particular, public-private partnership and partnership of intermunicipal cooperation. Public-private partnerships are based on the interaction of authorities with public organizations and local communities, aimed at combining the management potential of the state with the resources of the public sector to increase the efficiency of the provision of public services, taking into account the needs of different social groups. Intermunicipal cooperation is a voluntary form of interaction between local authorities, which is implemented through agreed decisions on the joint implementation of tasks and ensures optimization of the use of resources and achievement of mutual benefit. The importance of public-private partnerships is emphasized, which is understood as a mechanism that enables governments to implement public infrastructure or services using the resources and expertise of the private sector. Public-public partnerships are gaining significant importance. The advantages of partnerships are indicated, where non-governmental organizations play a leading role, which are able to complement public services, act as intermediaries between the government and the community, promote advocacy and influence policy. It is stated that modern partnerships are characterized as innovative strategic mechanisms for achieving systemic change.

Keywords: partnership, public management and administration, territorial communities, subject-subject interaction, types of partnership.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації системи публічного управління зростає потреба у зміцненні партнерства як дієвого механізму для вирішення складних соціально-економічних та управлінських проблем. Існує потреба у переосмисленні традиційних моделей співпраці з урахуванням тенденцій децентралізації, цифрової трансформації, запровадженням інновацій та зростанням ролі міжсекторальної взаємодії. Відхід від традиційних моделей співпраці та орієнтація на побудову мережових форм взаємодії відбувається на принципах рівноправності, відповідальності, довіри з орієнтацією на досягнення спільного результату. Актуальним є вивчення зарубіжного досвіду розвитку різних моделей партнерства, серед яких бізнес-партнерство, соціальне та економічне партнерство, державне партнерство, урядові партнерства, партнерство уряду і неурядових організацій, міжмуніципальне партнерство, бізнес-партнерство в місцевому самоврядуванні, громадське партнерство та ін. Незважаючи на значний досвід у різних країнах, питання оптимальної організаційної побудови партнерських моделей, механізмів інтеграції ресурсів і управління ризиками у контексті забезпечення ефективності та сталого розвитку публічного сектору залишаються недостатньо дослідженими. У науково-прикладному дискурсі відсутній єдиний підхід до розуміння партнерства, його сутності та моделей реалізації, що підтверджує актуальність цього дослідження в контексті

суб'єкт-суб'єктної взаємодії у різних сферах публічного управління та адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз зарубіжних науково-прикладних джерел продемонстрував, що існують різні розуміння партнерства. Є дослідження, які визначають партнерство як постійну співпрацю між зацікавленими сторонами, на основі об'єднання ресурсів та вироблення спільного бачення для досягнення бажаного результату [3]. З точки зору правових відносин, партнерство визначається як договірна взаємодія між двома або більше особами, де визначені спільні права та обов'язки, що нагадують юридичне партнерство [23]. У наукових розвідках партнерство визначається як юридично обов'язкова угода між двома або більше особами, які спільно керують бізнесом і розподіляють відповідальність [8]. Виокремлюється соціальне партнерство, яке забезпечує участь представників роботодавців, профспілок та держави у впровадженні економічної політики та політики зайнятості, а також впливає на формування та реалізацію національних планів відновлення та розвитку [10; 16; 17]. Економічне партнерство передбачає домовленості між двома або більше суб'єктами (країнами чи регіонами) з метою взаємної економічної вигоди [4; 5; 22]. Світовий банк надає визначення державно-приватному партнерству як механізму для впровадження державної інфраструктури або послуг із залученням ресурсів та експертизи приватного сектору [11]. Державно-громадське партнерство передбачає об'єднання комунальних підприємств та неурядових організацій для спільного використання ресурсів, підвищення ефективності та зниження витрат [13]. У ЄС державно-державні партнерства реалізуються через спільне програмування національних дослідницьких зусиль для ефективного використання ресурсів та вирішення суспільних проблем у контексті запровадження інновацій [12]. Партнерство уряду і неурядових організацій передбачає співпрацю та координацію ресурсів для досягнення спільних цілей [6; 14; 21]. Домінуючим видом партнерства є міжмуніципальне співробітництво, яке визначається як співпраця двох або більше муніципалітетів для досягнення взаємної вигоди у сфері охорони здоров'я, освіти, економічного розвитку тощо [9]. Бізнес-партнерство в місцевому самоврядуванні орієнтоване на побудову партнерства між місцевою владою, бізнес-сектором та некомерційними організаціями для вирішення фінансових труднощів місцевих муніципалітетів, розширення муніципальної податкової бази [7]. Перевагами громадського партнерства є встановлення колективних дій, посилення почуття приналежності та стратегічний вплив на соціальні зміни громаді та досягнення сталого розвитку [2]. Урядові партнерства це глобальні багатосторонні ініціативи, спрямовані на підвищення прозорості, розширення прав і можливостей громадян, боротьбу з корупцією та використанням нових технологій [1; 18; 20].

Отже, аналіз науково-прикладних джерел продемонстрував, що партнерство є багатовимірною категорією суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка включає різні

форми співпраці, що потребує запровадження єдиних критеріїв відмінностей між партнерством, співробітництвом, співпрацею, в тому числі, у діяльності органів публічного адміністрування щодо розвитку партнерства між територіальними громадами.

Мета статті – висвітлити основні підходи до розуміння партнерства як науково-практичної категорії у сфері публічного управління та адміністрування та визначити його характеристики у контексті суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжних науково-прикладних джерелах партнерство тлумачиться як систематична співпраця між різними типами зацікавлених сторін, які узгоджуються виробленням спільного бачення, поєднують взаємодоповнюючі ресурси та компетенції задля створення цінності для досягнення Цілей сталого розвитку та принести користь кожному з партнерів [3]. Йдеться про те, що партнерства можуть створювати потужні мережі, які охоплюють сотні організацій, а також формувати спільні підприємства між декількома організаціями. У цьому контексті виокремлюються декілька типів співпраці та моделей партнерства із різними цілями та результатами. Так, модель спектру партнерства виділяє три основні типи співпраці, які відрізняються побудовою взаємодії, рівнем інтеграції ресурсів та досягнутими результатами. Модель кращого традиційного розвитку орієнтована на «спільне виконання нової активності» та дозволяє об'єднувати всі види ресурсів, а колективні дії забезпечують більш ефективний, результативний, інноваційний та сталий вплив. Модель трансформаційного розвитку орієнтована на досягнення системних/структурних змін задля вирішення проблеми, яка потребує співпраці кількох зацікавлених сторін [3].

Загалом партнерство розглядається з позицій правових відносин, що виникає між двома та більше особами на основі договірних зобов'язань; особи, що об'єднані у партнерства; відносини, що нагадують юридичне партнерство, де визначено спільні права та обов'язки [23].

У деяких державах партнерство визначається у контексті бізнес-взаємодії. Наприклад, у США це добровільне, договірне об'єднання між двома або більше сторонами для ведення бізнесу з метою отримання прибутку як співвласники. Для створення партнерства не потрібна чітка угода, оскільки партнерства утворюються просто особами, які об'єднуються як співвласники для ведення бізнесу з метою отримання прибутку. Партнерства складаються з партнерів, які є агентами партнерства та можуть укладати договори від імені партнерства. Є відмінність між партнерством та спільними підприємствами, оскільки перше створюється для поточних загальних бізнес-цілей, а останні, як правило, стосуються лише однієї транзакції [24].

Зарубіжна дослідниця J. Hinkle (2025) партнерство визначає як юридичну угоду між двома та більше особами, які здійснюють спільне управління та

розділяють відповідальність. Партнерство визначається як юридично обов'язкова угода між двома або більше особами, які погоджуються розділити обов'язки, володіння та управління компанією. Визначаються види партнерства, такі як: повне товариство (домовленість між двома або більше особами, які погоджуються керувати активами, прибутками, а також юридичними та фінансовими зобов'язаннями компанії); командитне товариство (визначається як побідне повному товариству, але є певну відмінність); товариство з обмеженою відповідальністю (це тип партнерства пропонує захист особистого майна партнерів, але якщо партнерство не вдається, кредитори не можуть втручатися у доходи чи особисте майно партнерів); спільне підприємство (як ділова угода між двома або більше особами, які погоджуються об'єднати свої активи для реалізації певного проєкту); зареєстроване партнерство (або просто партнерство, розглядається як законна домовленість між двома або більше юридичними або фізичними особами) [8].

В інших джерелах зазначається, що спільне володіння майном саме по собі не створює партнерства. Вважається, що воно починається у тому випадку, коли є бізнес-стосунки [19].

На сайті Eurofound надається визначення терміну «соціальні партнери», який використовується в Європі для позначення представників керівництва та праці (організації роботодавців і профспілок), а в деяких контекстах, і для органів державної влади, які здійснюють соціальний діалог. Термін «європейські соціальні партнери» конкретно стосується тих організацій на рівні ЄС, які беруть участь у європейському соціальному діалозі, передбаченому статтями 154 і 155 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU). Соціальні партнери відіграють ключову роль в управлінні трудовими відносинами та є ключовими учасниками систем промислових відносин. У більшості держав-членів ЄС вони формують умови праці та впливають на соціальну політику (наприклад, через колективні переговори, тристоронній соціальний діалог). Вони є взаємопов'язаними частинами багаторівневої системи управління, що включає європейський, національний, секторний, регіональний (провінційний або місцевий) та корпоративний рівні [16].

Так, у дослідницькому звіті «National-level social governance of the European Semester» (березень 2025 року) визначається ступінь та якість участі соціальних партнерів у Європейському семестрі та RRF. Розглядається питання, як соціальні партнери брали участь у розробці та впровадженні національних планів відновлення та стійкості, а також визначається рівень задоволеності від цієї участі. Вона також має на меті визначити загальні тенденції у реалізації національних планів, з особливим акцентом на заходи у сфері соціальної політики. У висновках до цього звіту констатовано, що у державах-членах із сильними рамками соціального діалогу соціальні партнери повідомляють про помірне задоволення своєю

участю в Європейському семестрі, а також розробкою і впровадженням планів відновлення і стійкості. Однак у багатьох інших державах-членах соціальні партнери розглядають свою участь просто як вправу з відміткою, посиляючись на недостатній час для змістовних обмінів і недостатній рівень поінформованості. Передусім йдеться про залучення соціальних партнерів та посиленні їх впливу на всіх рівнях. Зокрема, слід забезпечити консультації з соціальними партнерами, враховуючи секторні, регіональні та місцеві виміри. Посилюючи участь соціальних партнерів, ЄС може сприяти більш інклюзивному та ефективному процесу розробки політики, що в кінцевому підсумку веде до більш успішного впровадження політик і зміцнення європейської економіки [10].

Передбачається надання державам-членам коштів для реалізації реформ та інвестицій у їхні плани відновлення та стійкості до кінця 2026 року. У цьому контексті участь соціальних партнерів вийшла на перший план із прийняттям нової системи економічного управління у квітні 2024 року, яка запровадила національні середньострокові фінансово-структурні плани, щодо яких необхідно консультуватися із соціальними партнерами. Частка соціальних витрат у національних планах відновлення та стійкості значно варіюється від менш ніж 5% у Данії та Люксембурзі до приблизно 40% у Франції, Португалії, Словаччині та Швеції. Покращення якості залучення соціальних партнерів є важливим для максимізації коштів NextGenerationEU шляхом спрямування інвестицій у ключові сектори економіки та включення сильного соціального виміру до подвійного переходу [10].

В Австрії система співпраці з економічних та соціальних питань називається «соціальним партнерством», яке є добровільною домовленістю. Така співпраця різних груп інтересів має здебільшого неформальний характер і не регулюється законодавством. Соціальне партнерство не охоплює лише трудові відносини. Колективні договори з боку роботодавців зазвичай укладаються відповідними підрозділами Федеральної економічної палати, а з боку працівників – Федерацією профспілок. 90-95% працівників приватного сектору охоплені колективними договорами. Австрійське соціальне партнерство відрізняється тим, що воно поширюється практично на всі сфери економічної та соціальної політики. З цієї причини Австрія вважається чудовим прикладом корпоративізму, тобто всебічного та скоординованого представництва групових інтересів. Чотири великі представницькі організації Австрії – це: Федеральна економічна палата Австрії; Сільськогосподарська палата; Федеральна палата праці; Федерація профспілок. Вони є усталеними інституціями, що багато в чому закріплені в політичній системі Австрії. Федерація профспілок організована як зареєстроване товариство або асоціація, тоді як три організації палат є самоврядними організаціями публічного права з обов'язковим членством [17].

В ЄС економічне партнерство розглядають крізь призму правового аспекту і визначають угоди про економічне партнерство як угоди про торгівлю та

розвиток між ЄС та країнами та регіонами Африки, Карибського басейну та Тихого океану [4; 5].

Фахівці зауважують, що економічне партнерство стосується домовленості про співпрацю між двома або більше суб'єктами, зазвичай країнами чи регіонами, спрямованої на досягнення взаємної економічної вигоди. Економічне партнерство може варіюватися від простих торговельних угод до складних домовленостей, що включають спільні ринки або навіть економічні та валютні союзи. Основна ідея економічного партнерства полягає у сприянні глибшим економічним зв'язкам, що призводить до збільшення торгівлі, інвестицій та потенційно економічного зростання для всіх учасників. Економічне партнерство передбачає співпрацю між суб'єктами, зазвичай країнами, для досягнення спільних економічних цілей. Ці партнерства спрямовані на зменшення бар'єрів для торгівлі та інвестицій, сприяючи підвищенню економічної ефективності. Вони можуть призвести до посилення економічного зростання, посилення стабільності та покращення рівня життя учасників. Приклади варіюються від зон вільної торгівлі та митних союзів до спільних ринків та економічних союзів. Проблеми можуть включати балансування національних інтересів, управління економічною нерівністю та потенційне перенаправлення торгівлі [22].

Світовий банк надає визначення державно-приватному партнерству (далі – ДПП), яке тлумачиться як механізм, що надає можливість урядам впроваджувати державну інфраструктуру або послуги, використовуючи ресурси та експертизу приватного сектору. Цей термін використовується для опису широкого спектру типів угод між суб'єктами державного та приватного секторів, і різні країни приймали різні визначення в міру розвитку своїх програм ДПП. Зазвичай ДПП – це довгостроковий контракт між приватною стороною та державною організацією на надання державного активу або послуги, в якому приватна сторона несе значний ризик та управлінську відповідальність. Лабораторія знань про ДПП, яка зараз є частиною Ресурсного центру державно-приватного партнерства, визначила ДПП як довгостроковий контракт між приватною стороною та державною організацією на надання державного активу або послуги, в якому приватна сторона несе значний ризик та управлінську відповідальність, а винагорода пов'язана з результатами [11].

Державно-громадське партнерства (далі – ДГП) дозволяють двом або більше комунальним підприємствам або неурядовим організаціям об'єднати зусилля та використовувати свої спільні можливості. ДГП дозволяють кільком комунальним підприємствам об'єднувати ресурси, купівельну спроможність та технічний досвід. Переваги масштабу та спільних ресурсів можуть забезпечити підвищення ефективності громадського життя та зниження витрат [13].

Також виокремлюються державно-державні партнерства. В ЄС державно-державні партнерства – це угоди, які дозволяють країнам ЄС розробляти спільні

дослідницькі програми, в яких може брати участь ЄС. Вони об'єднують національні дослідницькі зусилля для кращого використання європейських ресурсів та ефективнішого вирішення спільних європейських викликів. Спільне програмування – це процес, за допомогою якого країни ЄС узгоджують спільні бачення та стратегічні програми досліджень та інновацій для вирішення основних суспільних проблем [12].

Фахівці відзначають, що Партнерство «Відкритий уряд» (OGP) допомагає урядам та громадянам працювати разом над побудовою більш відкритих, стійких та процвітаючих суспільств шляхом розширення прав і можливостей, співпраці та підзвітності [18].

Партнерство «Відкритий уряд» – це глобальні зусилля, спрямовані на покращення урядів. Це вимагає: політичного лідерства; технічних знань. Це вимагає постійних зусиль та інвестицій; співпраці між урядом та громадянським суспільством [20]. Партнерство «Відкритий уряд» – це провідна глобальна багатостороння ініціатива, що зосереджена на відкритому урядуванні. Її основна мета – забезпечити зобов'язання урядів щодо сприяння прозорості, розширення прав і можливостей громадян, боротьби з корупцією та використання нових технологій для зміцнення управління у партнерстві з громадянським суспільством та приватним сектором [1].

Окремим є такий вид партнерства як партнерство уряду і неурядових організацій. Таке партнерство розуміється як відносини співпраці та координації між різними суб'єктами, спрямовані на досягнення конкретних цілей. Воно передбачає спільну роботу заради спільної мети та взаємної вигоди, коли партнери об'єднують свої ресурси для здійснення діяльності. Неурядові організації працюють у партнерстві, щоб досягти того, чого вони не можуть досягти самостійно. Переваги можуть включати більший вплив, розширення охоплення, доступ до нових мереж, вплив, мобілізацію ресурсів та сприяння сталому розвитку [21].

Наступна група дослідників (Rajabi M., Ebrahimi P., Aryankhesal A., 2021) відзначають, що неурядові організації (далі – НУО) активно працюють у різних сферах для досягнення культурних, соціальних, благодійних, спеціалізованих та промислових цілей. Маючи сильне почуття відповідальності за проблеми громади, вони намагаються допомогти у вирішенні проблем та розвитку суспільства. НУО можуть використовувати свій повний потенціал для співпраці з державним сектором та надання різним групам суспільства послуг, необхідних у ситуаціях, коли уряди не в змозі задовольнити потреби всіх груп суспільства через технічну чи адміністративну некомпетентність, або, що ще важливіше, через брак фінансових ресурсів [14].

В інших публікаціях мова йде про те, що громадські організації мають значні ресурси, повноваження щодо розробки політики та широкий охоплення регіонів.

Вони можуть впроваджувати масштабні програми, створювати нормативно-правові бази та забезпечувати систематичне висвітлення ініціатив розвитку. Однак вони часто стикаються з труднощами, пов'язаними з бюрократичними процесами, обмеженою гнучкістю та іноді мають труднощі у зв'язку з низовими громадами. Втім, такі організації досягають успіху в залученні громад, інноваційних підходах та швидкому реагуванні на місцеві потреби. Вони часто більш гнучкі, чутливі до культурних особливостей та вміють будувати довіру з сільським населенням. Однак їм може бракувати ресурсів для широкомасштабного впровадження або повноважень для створення системних змін. Виокремлюються моделі співпраці між державними та неурядовими організаціями, такі як: модель прямої співпраці (державні установи та неурядові організації працюють разом як рівноправні партнери над конкретними проектами чи програмами); доповнення державних послуг (інколи неурядові організації заповнюють прогалини там, де державні послуги обмежені або відсутні); адвокація та вплив на політику (модель передбачає збір відгуків від низових організацій, документування потреб громади та надання державним установам рекомендацій, заснованих на фактичних даних) [6].

У зарубіжних джерелах визначається міжмуніципальне співробітництво (далі – ММС), що відбувається за участю двох або більше муніципалітетів, які домовляються працювати разом над будь-яким із покладених на них завдань з метою отримання взаємної вигоди. ММС передбачає відносини між двома або кількома місцевими органами влади, які мають статус юридичних осіб, наділених компетенціями, повноваженнями та ресурсами відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування. ММС є результатом обдуманого рішення, а не просто механічного впровадження законодавчого положення. Угода є добровільною, а не нав'язаною законом, хоча закон іноді може рішуче заохочувати або навіть зобов'язувати муніципалітети шукати спільні рішення [9].

У зарубіжних державах ММС прагне досягти наступних цілей у різних сферах, зокрема це: охорона здоров'я, соціальна підтримка та допомога, навколишнє середовище, освітні послуги, економічний та територіальний розвиток, міське планування, культурне обладнання та заходи [9].

У зарубіжних наукових публікаціях (Sarig E., 2015) розглядається бізнес-партнерство в місцевому самоврядуванні. Воно стосується партнерства між місцевою муніципалітетом, бізнес-сектором та некомерційними організаціями і вперше задумалося в результаті фінансових труднощів місцевих муніципалітетів. Намагаючись впоратися з цими труднощами, місцеві муніципалітети усвідомили, що економічний розвиток може забезпечити їм альтернативні джерела фінансування, одним з яких було розширення муніципальної податкової бази. Бізнес-сектор може сприяти досягненню цієї мети, інвестуючи в регіони, що підпадають під юрисдикцію муніципалітету, створюючи джерела зайнятості в цих районах та загалом стимулюючи зростання економічної активності [15].

Окремі публікації (Hazeldine R., 2017) висвітлюють питання укладання угод місцевих органів влади про спільні підприємства з іншими місцевими органами влади або іншими партнерами з державного/приватного сектору. Спільне підприємство – це угода між двома або більше сторонами, які об'єднують свої ресурси та співпрацюють у здійсненні підприємницької діяльності зі спільним баченням та метою взаємного прибутку. Угода про спільне підприємство може мати форму договірної спільної підприємства або корпоративного спільного підприємства. Вона може передбачати спільне використання активів, ресурсів, землі, капіталу, персоналу та інвестицій. У корпоративній угоді місцева влада може створити окрему корпоративну юридичну особу (зазвичай компанію), яка спільно належить місцевій владі та іншим партнерам у узгоджених пропорціях (зазвичай, але не обов'язково 50% - 50%). Ці відносини регулюються статутом юридичної особи (тобто статутом) та угодою акціонерів/членів. Між різними партнерами та зацікавленими сторонами може бути укладена договірна угода. Це буде схоже на корпоративний шлях, оскільки сторони спільно використовують ресурси та співпрацюють, але замість створення окремої юридичної особи це є суто договірною угодою [7].

Громадське партнерство розуміється як партнерство громади, де в основу покладено цілеспрямовану співпрацю між різними групами заради спільної користі громади та сталого прогресу. Зауважується, що у контексті сталого способу життя, партнерство з громадами набуває виняткового значення [2].

Фахівці стверджують, що громадські партнерства культивують це відчуття приналежності. Участь у колективних діях, робота разом з іншими заради спільної мети протидіє почуттям ізоляції та безсилля. Це вселяє відчуття власної волі, віру в те, що люди можуть колективно формувати своє оточення та майбутнє. Громадське партнерство виходить за рамки простої співпраці та стає стратегічним підходом до системних змін. Таке партнерство розглядається як свідомі зусилля щодо поєднання різноманітних навичок, баз знань та ресурсів для вирішення складних, взаємопов'язаних проблем. Громадські партнерства мають певні складнощі:

- орієнтування на різноманітні порядки денні, управління динамікою влади та забезпечення справедливого розподілу ресурсів є постійними викликами;
- різниця в організаційній культурі, стилях комунікації та пріоритетах може призвести до непорозумінь;
- дисбаланс сил, коли одні партнери мають більше впливу або ресурсів, ніж інші, може призвести до нерівної участі та підривати довіру;
- підтримка імпульсу до партнерства з часом, особливо за умови невдач або повільного прогресу, вимагає стійкості та адаптивних стратегій [2].

Фахівці доводять, що саме такі виклики створюють можливості для зростання та інновацій. Подолання труднощів партнерства і розбіжностей викликає

необхідність вироблення креативних рішень для вирішення проблем обмежених ресурсів. Конструктивне вирішення розбіжностей передбачає:

- розвиток динаміки влади – усунення потенційного дисбалансу, забезпечення справедливого представництва та повноважень приймати рішення всім партнерам, незалежно від розміру чи ресурсів;
- розподіл ресурсів – встановлення прозорих та справедливих процесів розподілу ресурсів (фінансових, людських та матеріальних), чітке визначення ролей та обов'язків, щоб уникнути дублювання та прогалин;
- вирішення конфліктів – розробка механізми для конструктивного вирішення розбіжностей, встановлення чітких каналів комунікації та протоколів для справедливого та ефективного вирішення конфліктів [2].

Висновки. Отже, проведений аналіз наукових та прикладних джерел продемонстрував, що партнерство як категорія характеризує певні взаємовідносини між суб'єктами сфери публічного управління та адміністрування в різних галузях. Здебільшого, партнерство характеризується як участь, взаємодія, відносини, правовідносини, співпраця, співробітництво тощо та мають формальний і неформальний характер. Систематизовано визначення партнерства в залежності від сфери застосування, а саме: бізнес-партнерство; соціальне партнерство; економічне партнерство; державне партнерство; урядові партнерства; партнерство уряду і неурядових організацій; міжмуніципальне партнерство; бізнес-партнерство в місцевому самоврядуванні; громадське партнерство. Встановлено, що визначені види бізнес-партнерства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, спільне підприємство, зареєстроване партнерство) застосовується під час запровадження державно-приватного, публічно-приватного та партнерства між громадами. Основною ознакою і відмінністю партнерства від співпраці є те, що партнерство є стратегічним підходом до системних змін і передбачає юридичну відповідальність партнерів за результати діяльності. Це формує громадянську відповідальність і дає можливість розвиватись громаді в напрямку сталості.

На основі проведеного дослідження відзначено, що партнерство між територіальними громадами характеризується: формалізованою співпрацею; спрямоване на спільне досягнення стратегічних цілей розвитку на основі об'єднання ресурсів, знань, колективних дій та управлінських можливостей; забезпечує справедливий розподіл ресурсів; сприяє вирішенню соціально-економічних проблем; стимулює інновації; підвищує інституційну спроможність громад; підвищує рівень життя населення; формує громадянську відповідальність та ін.

Література:

1. Canada and the Open Government Partnership. *Government of Canada*. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/ogp-pgo/index.aspx?lang=eng

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

2. Community Partnership. URL: <https://lifestyle.sustainability-directory.com/term/community-partnership/>
3. Defining and categorising partnerships. *The Partnering Initiative (TPI)*. URL: <https://thepartneringinitiative.org/knowledge-centre/introduction-to-partnerships/the-collaboration-framework/>
4. Economic Partnership Agreement. *CPDC*. URL: <https://cpdcngo.org/csme-epa/economic-partnership-agreement/>
5. Economic Partnerships. *European Commission*. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/development-and-sustainability/economic-partnerships_en
6. Enhancing Collaboration Between Government and Non Government Organizations. *Institutional Support for Agricultural Development*. January, 13, 2024. URL: <https://agriculture.institute/institutional-support/enhancing-collaboration-government-ngo/>
7. Hazeldine R. The pitfalls of contractual joint ventures. *Local Government Lawyer*. June, 01, 2017. URL: https://www.localgovernmentlawyer.co.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=34780:judges-rule-on-meaning-of-isolated-homes-and-national-planning-policy-framework&catid=1:latest-stories
8. Hinkle J. Definition of Partnership: How They Work, Taxation and Types. *Indeed*. December, 16, 2025. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/definition-of-partnership>
9. Inter-Municipal Cooperation – IMC. URL: <https://edenplatform.org/inter-municipal-cooperation-imc/>
10. National-level social governance of the European Semester. *Eurofound*. March, 31, 2025. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/national-level-social-governance-european-semester-and-recovery-and-resilience>
11. Public-private partnerships. *World Bank Group*. URL: <https://ppp.worldbank.org/about-public-private-partnerships>
12. Public-public partnerships with EU countries. *European Commission*. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/environment/bioeconomy/public-public-partnerships-eu-countries_en
13. Public-Public Partnerships: An alternative model. *European Movement for Water*. URL: <https://europeanwater.org/european-water-resources/reports-publications/99-public-public-partnerships>
14. Rajabi M., Ebrahimi P., Aryankhesal A. Collaboration between the government and nongovernmental organizations in providing health-care services: A systematic review of challenges. *Journal of Education and Health Promotion*. 2021. Vol. 10. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8318181/>
15. Sarig E. Business Partnerships in Local Government. *Current Urban Studies*. 2015. Vol. 3. Iss. 3. P. 216-230. DOI: 10.4236/cus.2015.33018
16. Social partners. *Eurofound*. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/topics/social-partners>
17. Social Partnership. URL: <https://www.advantageaustria.org/ao/zentral/business-guide/investieren-in-oesterreich/arbeit-und-beruf/sozialpartnerschaft/sozialpartnerschaft.en.html>
18. Steering Committee. Co-Chair Agenda. Explore the 2025-2026 agenda led by the Government of Brazil and Steph Muchai. *Open Government Partnership*. URL: <https://www.opengovpartnership.org/>
19. The Legal Definition of a Partnership. *LawTeacher*. February, 02, 2018. URL: <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/business-law/the-legal-definition-law-essays.php>
20. The Open Government Partnership. URL: <https://2009-2017.state.gov/j/ogp/>
21. Understanding NGO Partnerships. *CPDC*. URL: <https://hub.cpdngo.org/docs/community-engagement-and-advocacy/partnerships/module-1-understanding-ngo-partnerships/>
22. What Is Economic Partnership? *Diversification.com*. URL: <https://diversification.com/term/economic-partnership>

23. Partnership noun. *Merriam Webster*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/partnership>

24. Partnership. *Legal Information Institute*. URL: <https://www.law.cornell.edu/wex/partnership>

References:

1. Canada and the Open Government Partnership. *Government of Canada*. Retrieved from https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/ogp-pgo/index.aspx?lang=eng
2. Community Partnership. Retrieved from <https://lifestyle.sustainability-directory.com/term/community-partnership/>
3. Defining and categorising partnerships. *The Partnering Initiative (TPI)*. Retrieved from <https://thepartneringinitiative.org/knowledge-centre/introduction-to-partnerships/the-collaboration-framework/>
4. Economic Partnership Agreement. *CPDC*. Retrieved from <https://cpdcngo.org/csme-epa/economic-partnership-agreement/>
5. Economic Partnerships. *European Commission*. Retrieved from https://policy.trade.ec.europa.eu/development-and-sustainability/economic-partnerships_en
6. Enhancing Collaboration Between Government and Non Government Organizations. (2024). *Institutional Support for Agricultural Development*. Retrieved from <https://agriculture.institute/institutional-support/enhancing-collaboration-government-ngo/>
7. Hazeldine, R. (2017). The pitfalls of contractual joint ventures. *Local Government Lawyer*. Retrieved from https://www.localgovernmentlawyer.co.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=34780:judges-rule-on-meaning-of-isolated-homes-and-national-planning-policy-framework&catid=1:latest-stories
8. Hinkle, J. (2025). Definition of Partnership: How They Work, Taxation and Types. *Indeed*. Retrieved from <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/definition-of-partnership>
9. Inter-Municipal Cooperation – IMC. Retrieved from <https://edenplatform.org/inter-municipal-cooperation-imc/>
10. National-level social governance of the European Semester. (2025). *Eurofound*. Retrieved from <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/national-level-social-governance-european-semester-and-recovery-and-resilience>
11. Public-private partnerships. *World Bank Group*. Retrieved from <https://ppp.worldbank.org/about-public-private-partnerships>
12. Public-public partnerships with EU countries. *European Commission*. Retrieved from https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/environment/bioeconomy/public-public-partnerships-eu-countries_en
13. Public-Public Partnerships: An alternative model. *European Movement for Water*. Retrieved from <https://europeanwater.org/european-water-resources/reports-publications/99-public-public-partnerships>
14. Rajabi, M., Ebrahimi, P., Aryankhesal, A. (2021). Collaboration between the government and nongovernmental organizations in providing health-care services: A systematic review of challenges. *Journal of Education and Health Promotion*, 10. Retrieved from <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8318181/>
15. Sarig, E. (2015). Business Partnerships in Local Government. *Current Urban Studies*, 3 (3), 216-230. Retrieved from 10.4236/cus.2015.33018
16. Social partners. *Eurofound*. Retrieved from <https://www.eurofound.europa.eu/en/topics/social-partners>

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

17. Social Partnership. Retrieved from <https://www.advantageaustria.org/ao/zentral/business-guide/investieren-in-oesterreich/arbeit-und-beruf/sozialpartnerschaft/sozialpartnerschaft.en.html>
18. Steering Committee. Co-Chair Agenda. Explore the 2025-2026 agenda led by the Government of Brazil and Steph Muchai. *Open Government Partnership*. Retrieved from <https://www.opengovpartnership.org/>
19. The Legal Definition of a Partnership. (2018). *LawTeacher*. Retrieved from <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/business-law/the-legal-definition-law-essays.php>
20. The Open Government Partnership. Retrieved from <https://2009-2017.state.gov/j/ogp/>
21. Understanding NGO Partnerships. *CPDC*. Retrieved from <https://hub.cpdngo.org/docs/community-engagement-and-advocacy/partnerships/module-1-understanding-ngo-partnerships/>
22. What Is Economic Partnership? *Diversification.com*. Retrieved from <https://diversification.com/term/economic-partnership>
23. Partnership noun. *Merriam Webster*. Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/partnership>
24. Partnership. *Legal Information Institute*. Retrieved from <https://www.law.cornell.edu/wex/partnership>

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

УДК 351.851:330.341.1:378

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1390-1401](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1390-1401)

Соколова Ельміра Тельманівна доктор філософії зі спеціальності «Публічне управління та адміністрування», доцент кафедри публічного управління та права комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро, <https://orcid.org/0000-0003-2430-751X>

РОЗВИТОК ЕКОСИСТЕМИ АКАДЕМІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню та розробленню структурно-функціональної моделі розвитку екосистеми академічного підприємництва в закладах вищої та післядипломної освіти в умовах цифровізації та трансформаційних змін. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення ролі університету як активного суб'єкта інноваційної економіки, здатного не лише генерувати знання, а й комерціалізувати наукові розробки та формувати підприємницьку культуру серед здобувачів освіти.

У роботі здійснено аналіз сучасних наукових підходів до управління інноваційною діяльністю закладів освіти, досліджено міжнародні практики побудови підприємницьких екосистем на прикладі університетів Фінляндії, Великої Британії, Естонії та Нідерландів. Встановлено, що успішні екосистеми поєднують інституційну автономію, розвинену інфраструктуру підтримки стартапів, механізми трансферу знань та активне партнерство з бізнесом і державою.

На основі концепції «Потрійної спіралі» розроблено модель мережевої взаємодії між державним сектором, закладами вищої освіти та бізнес-спільнотою. Обґрунтовано роль кожного з учасників у формуванні екосистеми: держава виступає регулятором і джерелом грантової підтримки, університет - центром генерації та трансферу знань, бізнес - замовником і реципієнтом інновацій. Запропоновано адаптовану схему життєвого циклу академічного стартапу, що охоплює етапи від формування гіпотези до масштабування на ринку. Доведено ефективність Agile-інструментарію для подолання академічного консерватизму та підвищення адаптивності управлінських процесів. Практичне значення результатів полягає у можливості їх застосування при розробленні стратегій інноваційного розвитку освітніх установ.

Ключові слова: академічне підприємництво, підприємницький університет, екосистема інновацій, трансфер технологій, стартап, Agile, цифрова трансформація, освіта.

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Sokolova Elmira Telmanivna PhD in Public Management and Administration, Associate Professor of the Department of Public Management and Law at the Communal institution of higher education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, Dnipro, <https://orcid.org/0000-0003-2430-751X>

DEVELOPMENT OF THE ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP ECOSYSTEM IN HIGHER AND POSTGRADUATE EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article is devoted to the theoretical substantiation and development of a structural-functional model for the development of an academic entrepreneurship ecosystem within higher and postgraduate education institutions amidst digitalization and transformational changes. The relevance of the study is driven by the need to rethink the role of the university as an active agent in the innovation economy, capable not only of generating knowledge but also of commercializing scientific developments and fostering an entrepreneurial culture among students.

The study analyzes contemporary scientific approaches to managing innovation activities in educational institutions and examines international practices for building entrepreneurial ecosystems, using universities in Finland, the United Kingdom, Estonia, and the Netherlands as examples. It is established that successful ecosystems combine institutional autonomy, advanced startup support infrastructure, knowledge transfer mechanisms, and active partnerships with business and the state.

Based on the "Triple Helix" concept, a model of network interaction between the public sector, higher education institutions, and the business community has been developed. The role of each participant in forming the ecosystem is substantiated: the state acts as a regulator and source of grant support, the university serves as a center for knowledge generation and transfer, and business acts as the client and recipient of innovations. An adapted lifecycle scheme for academic startups is proposed, covering stages from hypothesis formulation to market scaling. The effectiveness of Agile tools in overcoming academic conservatism and increasing the adaptability of management processes is demonstrated. The practical significance of the results lies in their potential application for developing strategies for the innovative development of educational institutions.

Keywords: academic entrepreneurship, entrepreneurial university, innovation ecosystem, technology transfer, startup, Agile, digital transformation, education.

Постановка проблеми. Сучасна система вищої та післядипломної освіти перебуває на етапі глибоких трансформацій, зумовлених необхідністю адаптації до динамічних змін ринку праці та глобальних викликів цифровізації. Традиційна модель університету, орієнтована виключно на генерацію та передачу

знань, поступово поступається місцем моделі «Підприємницького університету». У цьому контексті розвиток екосистеми академічного підприємництва стає стратегічним пріоритетом, що забезпечує комерціалізацію наукових розробок, розвиток інноваційного потенціалу здобувачів освіти та посилення місії університетів щодо впливу на соціально-економічний розвиток регіонів і держави в цілому. Актуальність дослідження зумовлена потребою у розробці та впровадженні ефективних управлінських механізмів, які б дозволили закладам вищої освіти (ЗВО) не лише виживати в умовах обмеженого фінансування, а й ставати центрами інноваційного розвитку. Важливим аспектом є інтеграція сучасних методологій управління проєктами, таких як Agile, у консервативне академічне середовище, а також створення сприятливих умов для зародження та масштабування стартапів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі вивчення джерел інформації було визначено, що питання розвитку екосистеми академічного підприємництва у закладах вищої та післядипломної освіти висвітлюється переважно опосередковано, через аналіз суміжних управлінських та інноваційних практик. Безпосередня концептуалізація екосистемного підходу до академічного підприємництва поки що залишається недостатньо сформованою, що свідчить про наявність наукової лакуни. Так, у дослідженні А. В. Бардася та Д. О. Руденка увага зосереджена на визначенні параметрів успішності проєкту в контексті корпоративного менеджменту [1, с.433]. Хоча освітня специфіка не є центральною, запропоновані підходи до оцінювання результативності можуть бути адаптовані для аналізу університетських інноваційних ініціатив, зокрема стартапів, інкубаторів чи внутрішніх підприємницьких структур. Таким чином, у роботі сформовано методичну основу для вимірювання ефективності елементів академічної підприємницької екосистеми. Проблематика управління стартапами в умовах трансформаційної економіки та цифровізації більш детально розглядається у працях С. А. Горбаченка, О. Є. Чепурної, В. М. Слатвінської [2, с.24], а також І. С. Найди та А. А. Жекю [4, с.14]. Автори обґрунтовують доцільність адаптації проєктних інструментів до специфіки інноваційних команд і динамічних ринкових умов. Для академічного середовища ці напрацювання є важливими, оскільки університетські стартапи функціонують відповідно схожих умов невизначеності й швидких змін. Водночас у зазначених роботах відсутній аналіз інституційних механізмів інтеграції стартап-активності у структуру закладу освіти як цілісної екосистеми. Безпосередньо до проблем підтримки підприємницької активності студентів звертається С. В. Заєць, яка досліджує стан реалізації відповідних ініціатив у закладах вищої освіти. У роботі окреслено організаційні бар'єри, управлінські обмеження та потребу в системній підтримці підприємницької культури [3, с.34]. Разом із тим питання включення післядипломної освіти до єдиної підприємницької екосистеми практично не розкри-

вається, що звужує поле аналізу. Вагомий теоретико-методологічний фундамент формують дослідження у сфері публічного управління. Зокрема, праці М. В. Рисіна та О. О. Бабич акцентують на процесному підході до управління, що є релевантним для вибудови внутрішніх бізнес-процесів університету як інноваційної організації [5]. Роботи В. В. Сиченка, С. О. Рибкіної та Е. Т. Соколової присвячені впровадженню проєктного менеджменту у реформування системи вищої освіти та організації комунікацій у публічному управлінні [6, с.34]. Особливу цінність становить концепція інноваційних форм менеджменту як інструменту регулювання освітньої сфери. Проте навіть у межах цих досліджень університет розглядається радше як об'єкт управлінських змін, ніж як центр формування підприємницької екосистеми. Окремий напрям становлять дослідження гнучких методологій управління. У працях Л. М. Тягур, Я. Ю. Цимбаленко та О. П. Дашенка обґрунтовується потенціал agile-інструментів для модернізації діяльності публічних інституцій та розвитку корпоративної культури [9, с.200. 10, с. 246]. Засадничі принципи гнучкого управління закріплено у Agile Manifesto, які визначають пріоритетність адаптивності, командної взаємодії та швидкого реагування на зміни [11]. В аналітичному звіті World Bank «Agile Regulation for Digital Transformation» (2023) підкреслюється значення регуляторної гнучкості для стимулювання інновацій [12]. Ці положення мають безпосереднє значення для розвитку академічного підприємництва, адже університетська екосистема потребує поєднання автономії, швидких управлінських рішень і сприятливого нормативного середовища. Водночас у зазначених джерелах відсутня конкретизація механізмів імплементації agile-підходів у діяльність освітніх та післядипломних установ.

Таким чином, аналіз сучасних наукових публікацій дозволяє зробити висновок, що наразі сформовано доволі великий обсяг досліджень, які присвячені окремим аспектам підприємницької активності, проєктного менеджменту, цифрової трансформації та гнучкого регулювання. Проте системне бачення екосистеми академічного підприємництва як інтегрованого простору взаємодії університету, бізнесу, держави та суспільства залишається недостатньо розробленим. Особливо це стосується поєднання в межах єдиної концепції вищої та післядипломної освіти як взаємопов'язаних рівнів формування підприємницького середовища. Відтак, вищезазначене зумовлює потребу у подальших дослідженнях, спрямованих на розроблення структурно-функціональної моделі розвитку екосистеми академічного підприємництва з урахуванням сучасних трансформаційних процесів та викликів національного контексту.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розроблення структурно-функціональної моделі розвитку екосистеми академічного підприємництва в закладах вищої та післядипломної освіти, що базується на інтеграції мережевої взаємодії суб'єктів «Потрійної спіралі», застосуванні проєктного підходу та

адаптації життєвого циклу стартапів до специфіки освітнього середовища в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах трансформації вищої та післядипломної освіти, посилення інтеграції науки, бізнесу і держави, а також зростання ролі інноваційної діяльності університетів актуалізуються у потребі в переосмисленні підходів до розвитку академічного підприємництва. Розглядається наразі вже не лише поодинокі стартап-ініціативи чи процес комерціалізації результатів досліджень, а вивчається формування цілісного середовища, здатного генерувати, підтримувати та масштабувати інновації. Саме тому в межах цієї статті використовується категорія «екосистема», яка дозволяє відобразити багатовимірність і динамічність відповідних процесів. Поняття підприємницької екосистеми отримало наукове обґрунтування у працях James F. Moore, який запропонував розглядати організації як елементи ширшого середовища співеволюції, а також у дослідженнях Daniel Isenberg, де акцентовано на ролі інституційних, фінансових, культурних та освітніх чинників у стимулюванні підприємництва [13, с.9; 14, с. 75]. У цьому контексті екосистема трактується не як механічна сукупність структур, а як відкрита мережа взаємопов'язаних акторів, що функціонують на засадах взаємодії, взаємозалежності та адаптивності. Застосування дефініції «екосистема академічного підприємництва» у дослідженні обґрунтовується тим, що академічне підприємництво виходить за межі традиційного управлінського чи інфраструктурного підходу. Воно охоплює університети, заклади післядипломної освіти, центри трансферу технологій, бізнес-інкубатори, інвесторів, органи публічної влади, роботодавців, випускників та інші зацікавлені сторони. Взаємодія цих суб'єктів формує складну конфігурацію зв'язків, у якій результат залежить не лише від ефективності окремих елементів, а й від якості їх координації. У межах дослідження екосистема академічного підприємництва розглядається як інтегрований освітньо-інноваційний простір, що поєднує інституційні механізми підтримки підприємницької активності, нормативно-правове регулювання, фінансові інструменти, людський капітал і культуру підприємливості. Такий підхід дозволяє врахувати як структурні компоненти, так і процесуальні аспекти розвитку, зокрема здатність системи до самооновлення та адаптації в умовах цифровізації й післякризових трансформацій [8, с.73]. Включення до формулювання закладів післядипломної освіти має принципове значення, адже вона виступає каналом безперервного оновлення компетентностей, рескілінгу та підтримки інноваційної активності дорослого населення, що розширює межі академічного підприємництва за рамки класичного університетського середовища. Відтак мова йде не лише про внутрішню інфраструктуру ЗВО, а про ширший багаторівневий простір взаємодії освіти, науки й економіки.

Важливим складником розбудови інноваційного середовища в закладах вищої та післядипломної освіти є перехід від лінійних моделей передачі знань до мережевої взаємодії ключових стейкхолдерів. У межах дослідження автором запропоновано та візуалізовано модель розвитку екосистеми академічного підприємництва на основі концепції «Потрійної спіралі» (рис. 1).

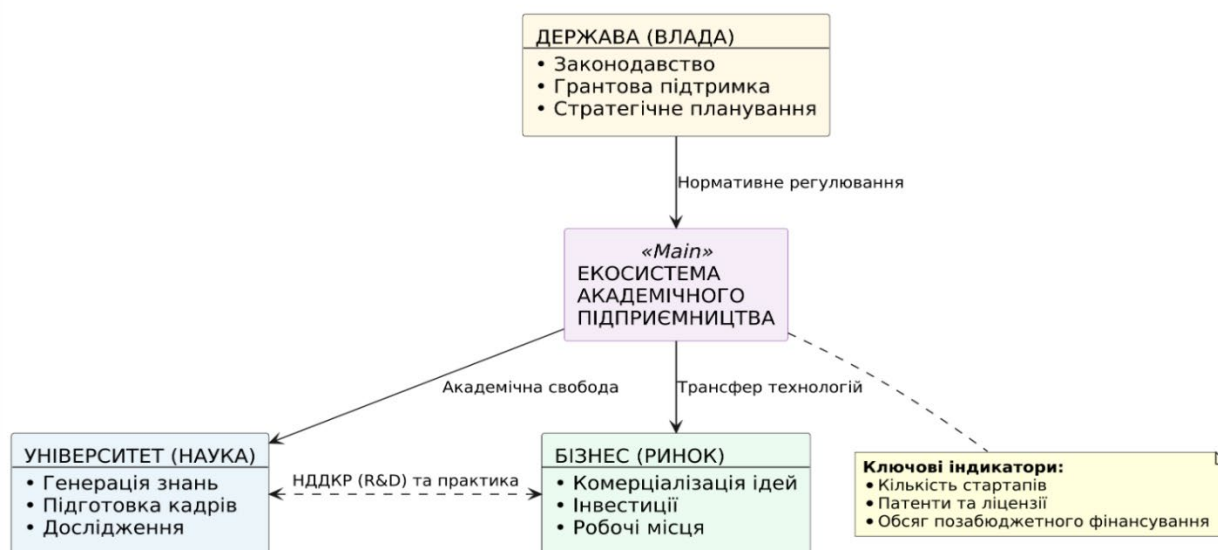

Рис. 1 Модель потрійної спіралі розвитку академічного підприємництва
Джерело: складено автором на основі [2,5,7,13]

Запропонована архітектура мережевої взаємодії демонструє ієрархічні та функціональні зв'язки між трьома базисними інститутами державного сектору, закладів вищої освіти та бізнес-спільнот. Державний сектор виступає регулятором і стратегічним координатором, адже саме через нормативне регулювання, розроблення законодавчих ініціатив та надання грантової підтримки держава створює необхідне поле для функціонування екосистеми. Система ЗВО є центром генерації фундаментальних та прикладних знань, роль якої полягає не лише у підготовці кадрів, а й у забезпеченні академічної свободи, що є критичною умовою для зародження інноваційних ідей. Упровадження підходів проєктного менеджменту в управлінні освітнім процесом дозволяє адаптувати академічні дослідження до реальних потреб ринку. Бізнес-спільнота інтегрована у модель як основний замовник та реципієнт інновацій. Взаємодія здійснюється через механізми трансферу технологій та реалізацію спільних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). Це забезпечує комерціалізацію академічних розробок та підтримує створення нових робочих місць. Особливістю запропонованої моделі є те, що вона враховує специфіку цифрової трансформації публічного управління, де гнучкість взаємодії та проєктний підхід стають визначальними факторами успіху.

Для виявлення закономірностей становлення та розвитку екосистем академічного підприємництва доцільним є звернення до апробованих міжнародних практик. Світовий досвід демонструє, що університети дедалі частіше виступають не лише освітніми й науковими центрами, а й активними суб'єктами інноваційної економіки, формуючи навколо себе складні мережі партнерств, інкубаційні структури та механізми трансферу знань. Водночас моделі організації таких екосистем відрізняються за інституційною архітектурою, рівнем державної участі та ступенем інтеграції з регіональним середовищем. З метою систематизації зазначених підходів у таблиці подано порівняльну характеристику окремих зарубіжних прикладів, що ілюструють різні траєкторії розвитку екосистем академічного підприємництва в закладах вищої освіти. Це дозволяє окреслити спільні структурні елементи та специфічні особливості їх функціонування.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика міжнародних практик розвитку екосистем академічного підприємництва

№	Країна	Базова інституція / ініціатива	Тип екосистеми	Ключові структурні елементи	Особливості розвитку
1	Фінляндія	Aalto University (Espoo Innovation Garden)	Регіональна інноваційна екосистема	Університет, R&D-центри, корпорації, спільні лабораторії, стартап-хаби	Формування через злиття університетів, активна державна підтримка, орієнтація на глибокі дослідження та глобальні ринки
2	Фінляндія	Aalto University (Otaniemi Entrepreneurship Ecosystem)	Кампусна підприємницька екосистема	Студентські об'єднання (Aaltoes), інкубатори, акселератори, подія Slush, венчурні інвестори	Сильна роль студентських ініціатив, горизонтальні зв'язки, культура підприємливості як частина освітнього процесу
3	Велика Британія	SETsquared Partnership	Мережевий університетський інкубатор	П'ять університетів-партнерів, менторські програми, інвестиційні мережі, бізнес-підтримка	Модель міжуніверситетської кооперації, масштабування стартапів через спільну інфраструктуру

№	Країна	Базова інституція / ініціатива	Тип екосистеми	Ключові структурні елементи	Особливості розвитку
		Knowledge Transfer Partnerships	Програма трансферу знань	Партнерства університетів і компаній, спільні дослідницькі проекти, державне фінансування	Інституціоналізований механізм комерціалізації знань, інтеграція науки в реальний сектор
4	Естонія	University of Tartu	Університетська регіональна екосистема	Центри трансферу технологій, стартап-підтримка, співпраця з ІТ-сектором	Інтеграція в національну цифрову стратегію, орієнтація на технологічні інновації
5	Нідерланди	University of Twente (Kennispark Twente)	Науково-бізнес-парк	Технологічний парк, інкубатори, муніципальна підтримка, приватні компанії	Просторова концентрація інновацій, поєднання освіти, науки й високотехнологічного виробництва

Джерело: складено автором на основі [8,9,12]

Порівняння засвідчує, що успішні екосистеми академічного підприємництва мають спільні риси, серед яких інституційна автономія ЗВО, розвинена інфраструктура підтримки стартапів, сталі механізми трансферу знань та активну взаємодію з бізнесом і державою. Водночас моделі їх формування різняться. У Фінляндії акцент зроблено на кампусній культурі підприємництва, у Великій Британії на мережевій кооперації та державних інструментах трансферу, в Естонії на цифровій інтеграції, у Нідерландах на територіальній концентрації інноваційного виробництва. Таким чином, міжнародний досвід демонструє, що розвиток екосистеми академічного підприємництва є результатом поєднання освітньої політики, інноваційної інфраструктури та стратегічного партнерства університету з регіональною економікою.

У межах дослідження було розроблено концептуальну модель життєвого циклу академічного стартапу, адаптовану до умов сучасного закладу вищої та післядипломної освіти (рис. 2). Ця модель враховує не лише економічні аспекти зростання, а й роль університетської інфраструктури (інкубаторів, офісів трансферу технологій) та необхідність дотримання принципів академічної доброчесності й захисту інтелектуальної власності. Запропонована схема дозволяє візуалізувати п'ять ключових етапів розвитку проекту, кожен з яких супроводжується специфічними управлінськими діями.

Запропонований життєвий цикл відображає трансформацію наукового знання у ринковий продукт через низку послідовних стадій:

- Етап Pre-seed та Seed на цих стадіях ключову роль відіграє університетське середовище, де відбувається формування гіпотез та розробка прототипів. Важливим складником є апробація результатів через наукові публікації та участь у конференціях.

- Early Stage передбачає створення юридичної особи, що часто потребує підтримки університетських бізнес-інкубаторів для переходу від чистої науки до підприємницької діяльності.

- Expansion та Scaling ці етапи характеризуються виходом за межі академічного середовища. Вони включають активну комерціалізацію та масштабування, що безпосередньо впливає на показники успішності екосистеми (патенти, інвестиції, ліцензійні угоди).

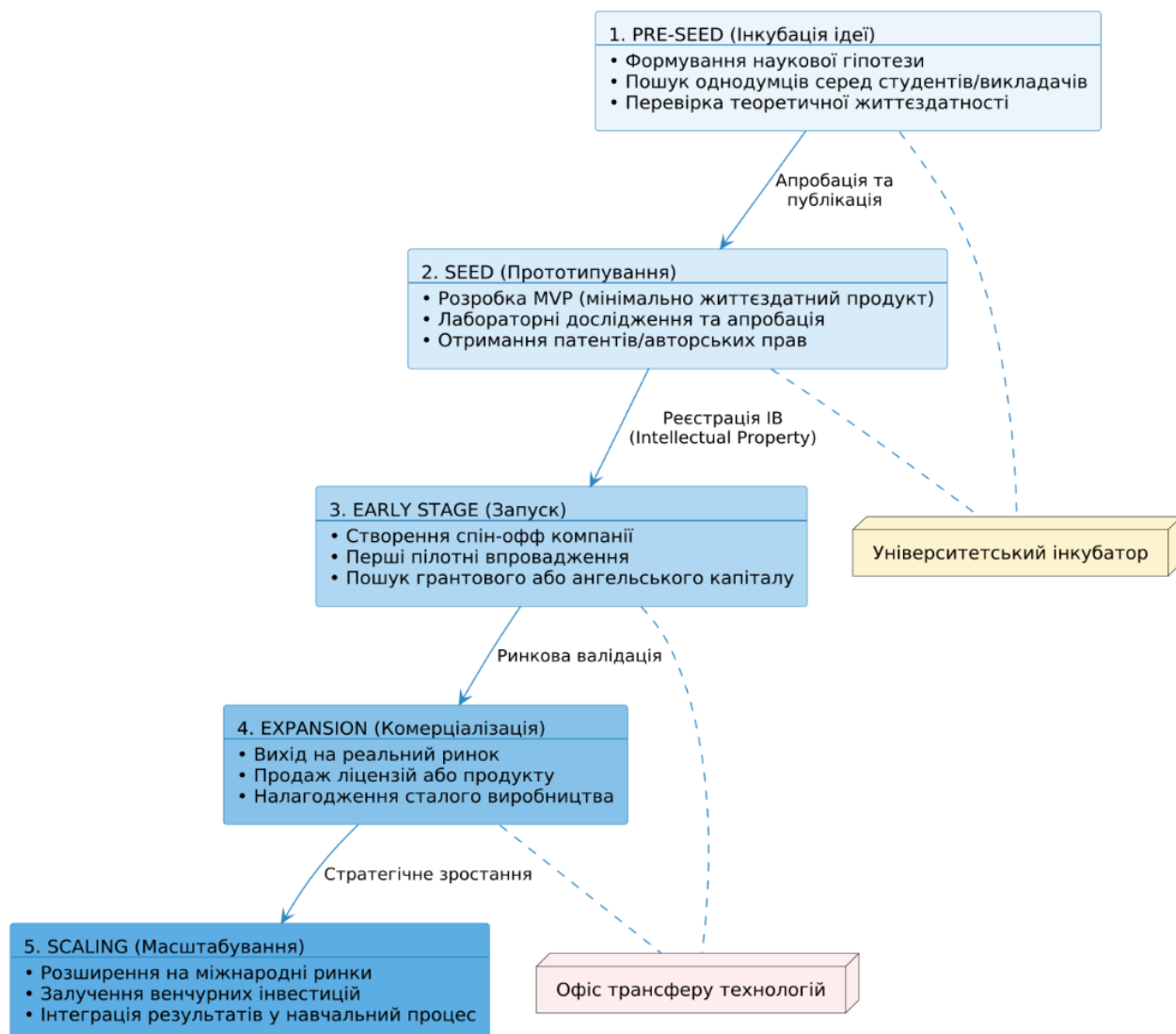

Рис. 2 Схема життєвого циклу академічного стартапу

Джерело: складено автором на основі [1,3,9]

Висновки. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що розвиток екосистеми академічного підприємництва є складним багатофакторним процесом, який потребує відмови від лінійних управлінських моделей на користь гнучких, мережевих структур. Теоретичний аналіз підтвердив, що трансформація закладу вищої та післядипломної освіти у «Підприємницький університет» можлива лише за умови створення відкритої екосистеми, де науковий пошук інтегрований у реальні економічні цикли. До основних наукових здобутків слід віднести концептуалізацію екосистемного підходу, що дозволяє розглядати академічне підприємництво не як відокремлений процес комерціалізації, а як інтегрований простір взаємодії, що охоплює людський капітал, інноваційну інфраструктуру та цифрові комунікаційні стратегії. У результаті адаптації моделі «Потрійної спіралі», було доведено, що роль закладу освіти трансформується з пасивного постачальника кадрів у активного модератора інновацій, який забезпечує баланс між інтересами держави та запитамі бізнес-середовища. Розроблення деталізованого життєвого циклу академічного стартапу, адаптованого до специфіки ЗВО дозволило визначити, що критично важливими для успіху є етапи інкубації та реєстрації інтелектуальної власності, які потребують інституційної підтримки через університетські офіси трансферу технологій. Доведення ефективності Agile-інструментарію для подолання академічного консерватизму дозволило встановити, що впровадження гнучких методологій у процеси управління дозволяє освітнім установам швидше адаптуватися до викликів цифрової трансформації та підвищувати результативність інноваційних проєктів. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання запропонованих моделей для розроблення стратегій інноваційного розвитку закладів вищої та післядипломної освіти. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаються у дослідженні механізмів залучення венчурного капіталу в академічні стартапи та розвитку міжнародної колаборації в межах глобальних підприємницьких мереж.

Література:

1. Бардась А. В., Руденко Д. О. Визначення успіху проєкту з позиції менеджменту фірми. *Бізнес Інформ*. 2025. №2. С. 433–440. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-2-433-440>
2. Горбаченко С.А., Чепурна О.Є., Слатвінська В.М. Адаптація проєктного підходу до управління стартапами. *Трансформаційна економіка*. 2023. №4. С. 24-28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-4-5>
3. Заєць С.В. Підтримка студентського підприємництва в закладах вищої освіти: необхідність та стан реалізації. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 4 (04). С. 34-41. <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-4-7>
4. Найда І.С., Жеку А.А. Інноваційні підходи в управлінні стартапами в умовах цифрової трансформації. *Актуальні проблеми сталого розвитку*. 2025. Том 2. № 7. С. 14-22.
5. Рисін М.В., Бабич О.О. Управління бізнес-процесами як складова процесного підходу до управління органами публічної влади. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2024. №4. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.4.16>

6. Сиченко В.В., Рибкіна С.О., Соколова Е.Т. Упровадження підходів проєктного менеджменту в процесі реформування системи управління вищої освіти. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 2. С. 34–39. <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2022-2.6>
7. Соколова Е.Т. Проєктний підхід в організації комунікаційного процесу у публічному управлінні. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2024. №8(49). <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2024/8/10234>
8. Соколова Е.Т. Система інноваційних форм менеджменту як механізм регулювання публічного управління освітою. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 1. С. 73–79. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.1.10>
9. Тягур Л.М. Agile як психологічна основа гнучкої взаємодії в соціальному партнерстві на рівні громади. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Серія соціальні та поведінкові науки. Управління та адміністрування*. №32(61). С. 200-220. [https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32\(61\)](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32(61))
10. Цимбаленко Я.Ю., Дашенко О.П. Інструменти agile-методології в процесах модернізації діяльності публічних інституцій та удосконалення корпоративної культури публічних службовців. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. №9. С. 246-253. DOI: 10.32702/2306-6814.2025.9.246
11. Agile Manifesto. Manifest flexible software development: principles. URL: <https://web.archive.org/web/20150330035622/http://agilemanifesto.org/iso/uk/principles.html> (дата звернення: 24.02.2026).
12. Agile Regulation for Digital Transformation: Final report, lessons learned and sustainability plan. World Bank 2023. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099060223122028285/pdf/P177364081e86009094130514014eb8880.pdf> (дата звернення: 24.02.2026).
13. Isenberg D. The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy: Principles for Cultivating Entrepreneurship. Institute of International and European Affairs. 2011. Dublin, Ireland, pp.1-13.
14. Moore J. F. Predators and prey: a new ecology of competition // Harvard Business Review. 1993. Vol. 71, № 3. P. 75–86

References:

1. Bardas, A. V., & Rudenko, D. O. (2025). Vyznachennia uspihu proiektu z pozytsii menedzhmentu firmy [Determining the success of a project from the standpoint of firm management]. *Biznes Inform – Business Inform*, 2, 433–440. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-2-433-440> [in Ukrainian].
2. Horbachenko, S. A., Chepurna, O. Ye., & Slatvinska, V. M. (2023). Adaptatsiia proiektnoho pidkhodu do upravlinnia startapamy [Adaptation of the project approach to startup management]. *Transformatsiina ekonomika – Transformational Economy*, 4, 24–28. <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-4-5> [in Ukrainian].
3. Zaiets, S. V. (2023). Pidtrymka studentskoho pidpriemnytstva v zakladakh vyshchoi osvity: neobkhidnist ta stan realizatsii [Support for student entrepreneurship in higher education institutions: necessity and state of implementation]. *Transformatsiina ekonomika – Transformational Economy*, 4(04), 34–41. <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-4-7> [in Ukrainian].
4. Naida, I. S., & Zhekiu, A. A. (2025). Innovatsiini pidkhody v upravlinni startapamy v umovakh tsyfrovoy transformatsii [Innovative approaches to startup management in terms of digital transformation]. *Aktualni problemy staloho rozvytku – Current Problems of Sustainable Development*, 2(7), 14–22 [in Ukrainian].

5. Rysin, M. V., & Babych, O. O. (2024). Upravlinnia biznes-protsesamy yak skladova protsesnoho pidkhodu do upravlinnia orhanamy publichnoi vlady [Business process management as a component of the process approach to public administration management]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*, 4. <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.4.16> [in Ukrainian].
6. Sychenko, V. V., Rybkina, S. O., & Sokolova, E. T. (2022). Uprovadzhennia pidkhodiv proiektnoho menedzhmentu v protsesi reformuvannia systemy upravlinnia vyshchoi osvity [Implementation of project management approaches in the process of reforming the higher education management system]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia – Public Administration and Customs Administration*, 2, 34–39. <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2022-2.6> [in Ukrainian].
7. Sokolova, E. T. (2024). Proiektnyi pidkhid v orhanizatsii komunikatsiinoho protsesu u publichnomu upravlinni [Project approach in the organization of the communication process in public administration]. *Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka – Public Administration and National Security*, 8(49). <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2024/8/10234> [in Ukrainian].
8. Sokolova, E. T. (2022). Systema innovatsiinykh form menedzhmentu yak mekhanizm rehuliuвання publichnoho upravlinnia osvitoiu [The system of innovative forms of management as a mechanism for regulating public administration of education]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Publichne upravlinnia ta administruvannia – Tavrian Scientific Bulletin. Series: Public Administration and Management*, 1, 73–79. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.1.10> [in Ukrainian].
9. Tiagur, L. M. (2025). Agile yak psykholohichna osnova hnuchkoi vzaємodii v sotsialnomu partnerstvi na rivni hromady [Agile as a psychological basis for flexible interaction in social partnership at the community level]. *Visnyk pisladyplomnoi osvity. Seriya sotsialni ta povedinkovi nauky. Upravlinnia ta administruvannia – Bulletin of Postgraduate Education. Series Social and Behavioral Sciences. Management and Administration*, 32(61), 200–220. [https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32\(61\)](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32(61)) [in Ukrainian].
10. Tsymbalenko, Ya. Yu., & Dashchenko, O. P. (2025). Instrumenty agile-metodolohii v protsesakh modernizatsii diialnosti publichnykh instytuttsii ta udoskonalennia korporatyvnoi kultury publichnykh sluzhbovtsiv [Agile methodology tools in the processes of modernization of public institutions' activities and improvement of the corporate culture of public servants]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 9, 246–253. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.9.246> [in Ukrainian].
11. Agile Manifesto. (2001). *Manifesto for agile software development: Principles*. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20150330035622/http://agilemanifesto.org/iso/uk/principles.html> (Access date: 24.02.2026).
12. World Bank. (2023). *Agile regulation for digital transformation: Final report, lessons learned and sustainability plan*. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099060223122028285/pdf/P177364081e86009094130514014eb8880.pdf> (Access date: 24.02.2026).
13. Isenberg, D. (2011). *The entrepreneurship ecosystem strategy as a new paradigm for economic policy: Principles for cultivating entrepreneurship*. Dublin, Ireland: Institute of International and European Affairs, 1–13.
14. Moore, J. F. (1993). Predators and prey: A new ecology of competition. *Harvard Business Review*, 71(3), 75–86.

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

УДК 351.86:340.13:327(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1402-1412](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1402-1412)

Стретович Андрій Володимирович аспірант кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, <https://orcid.org/0009-0009-1929-0865>

МЕХАНІЗМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ БЕЗПЕКОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз механізмів нормативно-правової модернізації публічного управління процесами безпекової інтеграції України в умовах трансформації системи національної безпеки та поглиблення європейської й євроатлантичної співпраці. Обґрунтовано, що модернізація правового забезпечення безпекової політики має відбуватися на засадах системності, узгодженості та інституційної спроможності, а також передбачати не лише формальну адаптацію законодавства до стандартів Європейського Союзу і Організації Північноатлантичного договору, а й трансформацію управлінських процедур та інструментів реалізації державної політики у сфері безпеки й оборони.

Проаналізовано інституційно-правову архітектуру сектору безпеки, визначено проблеми фрагментарності нормативної бази, недостатньої координації між суб'єктами управління та обмеженої результативності механізмів моніторингу й оцінювання. Розкрито зміст механізму нормативно-правової модернізації як інтегрованої системи, що включає стратегічне правове планування, правову експертизу та оцінку впливу нормативно-правових актів, інструменти постійного моніторингу їх ефективності, а також цифровізацію правотворчих і управлінських процесів. Наголошено на необхідності модернізації управлінського інструментарію, впровадження принципів належного врядування, посилення парламентського та громадського контролю.

Здійснено порівняльний аналіз досвіду країн Центральної та Східної Європи щодо реформування сектору безпеки, який засвідчив важливість поєднання кодифікації законодавства, інституційної реорганізації та професіоналізації державної служби. Обґрунтовано доцільність формування інтегрованої моделі публічного управління, здатної забезпечити правову визначеність, інституційну стійкість та адаптивність до змін безпекового середовища.

Зроблено висновок, що комплексна нормативно-правова модернізація є ключовою передумовою підвищення ефективності державної політики у сфері національної безпеки та забезпечення сталого інтеграційного поступу України.

Ключові слова: публічне управління; інтеграція України; безпека; безпекові об'єднання; блоковий статус, механізми публічного управління; нормативно-правовий механізм.

Stretovykh Andrii Volodymyrovych graduate student of the Department Management and Public Administration, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0009-1929-0865>

MECHANISMS OF REGULATORY AND LEGAL MODERNIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE PROCESSES OF UKRAINE'S SECURITY INTEGRATION

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the mechanisms of regulatory and legal modernization of public administration in the processes of Ukraine's security integration under the conditions of transformation of the national security system and the deepening of European and Euro-Atlantic cooperation. It substantiates that the modernization of the legal framework for security policy should be carried out on the principles of systemic coherence, consistency, and institutional capacity, and should involve not only the formal adaptation of legislation to the standards of the European Union and the North Atlantic Treaty Organization, but also the transformation of managerial procedures and instruments for the implementation of state policy in the field of security and defense.

The institutional and legal architecture of the security sector is analyzed, and the problems of fragmentation of the regulatory framework, insufficient coordination among governing entities, and limited effectiveness of monitoring and evaluation mechanisms are identified. The content of the mechanism of regulatory and legal modernization is revealed as an integrated system that includes strategic legal planning, legal expertise and regulatory impact assessment, instruments for continuous monitoring of effectiveness, as well as the digitalization of rule-making and administrative processes. Emphasis is placed on the need to modernize managerial tools, implement the principles of good governance, and strengthen parliamentary and public oversight.

A comparative analysis of the experience of Central and Eastern European countries in reforming the security sector is conducted, demonstrating the importance of combining legislative codification, institutional reorganization, and professionalization of the civil service. The expediency of forming an integrated model of public administration capable of ensuring legal certainty, institutional resilience, and adaptability to changes in the security environment is substantiated.

It is concluded that comprehensive regulatory and legal modernization is a key prerequisite for increasing the effectiveness of state policy in the field of national security and ensuring Ukraine's sustainable integration progress.

Keywords: public administration; Ukraine's integration; security; security alliances; non-bloc status; mechanisms of public administration; regulatory and legal mechanism.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації системи міжнародної безпеки та загострення геополітичних викликів питання безпекової інтеграції України набуває стратегічного значення. Повномасштабна збройна агресія проти України актуалізувала необхідність комплексного реформування сектору безпеки й оборони відповідно до стандартів Організації Північноатлантичного договору та вимог Європейського Союзу. У цьому контексті особливої ваги набуває модернізація нормативно-правового забезпечення публічного управління процесами безпекової інтеграції як ключового інструменту інституційного наближення України до європейського та євроатлантичного простору.

Чинна система нормативно-правового регулювання у сфері безпеки та оборони характеризується фрагментарністю, наявністю колізій, недостатньою узгодженістю між стратегічними документами та підзаконними актами, а також потребує подальшої гармонізації з *acquis* ЄС і принципами демократичного цивільного контролю. Наявні механізми публічного управління не завжди забезпечують належний рівень координації між органами державної влади, сектором безпеки й оборони та інститутами громадянського суспільства, що ускладнює реалізацію комплексної політики безпекової інтеграції.

Водночас інтеграційні процеси з ЄС та поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору передбачають не лише імплементацію окремих стандартів, а й системну трансформацію підходів до формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки. Це потребує вдосконалення механізмів стратегічного планування, нормативного прогнозування, правового моніторингу та оцінювання ефективності управлінських рішень.

Отже, постає науково-практична проблема формування цілісної моделі нормативно-правової модернізації публічного управління процесами безпекової інтеграції України, що забезпечить узгодженість стратегічних цілей, інституційної архітектури та правових інструментів їх реалізації. Вирішення зазначеної проблеми є передумовою підвищення ефективності державної політики у сфері безпеки, зміцнення національної стійкості та забезпечення сталого інтеграційного поступу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у сфері нормативно-правового забезпечення публічного управління та безпекової інтеграції в Україні показує широкий спектр наукових підходів до проблем модернізації правових механізмів, їхнього узгодження з європейськими стандартами та адаптації до сучасних викликів. Сучасні наукові праці підкреслюють, що нормативно-

правова база публічного управління в Україні потребує системного вдосконалення в умовах європейської інтеграції та трансформаційних процесів у державному секторі. Так, у роботі Р. І. Масика обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення публічного управління відповідно до стандартів Європейський Союз, що дозволить створити передумови для більш ефективної інтеграції та цифровізації державного апарату, включно з розвитком електронного урядування як складової частини інтеграційних процесів [1].

Проблеми структурування безпекового законодавства України у період дії воєнного стану та забезпечення правової визначеності також досліджувалися сучасними авторами. Аналіз вказує на фрагментацію законодавства та недостатню узгодженість нормативних актів, що ускладнює реалізацію політики безпеки й оборони й створює правові прогалини в управлінні сектором безпеки. У цьому контексті сучасні публікації підкреслюють потребу систематизації безпекового законодавства та приведення його у відповідність із міжнародними вимогами, що є важливим етапом нормативно-правової модернізації в умовах інтеграції України до європейського та євроатлантичного простору [2].

Інший напрям досліджень пов'язаний із нормативно-правовим регулюванням інформаційної безпеки та ризик-менеджменту в контексті європейської інтеграції. Так, у дослідженні Явор О. А. та Кириченко Т. С. розглядаються цивільно-правові механізми регулювання інформаційної безпеки, визначається значення гармонізації законодавства з міжнародними стандартами та необхідність правового врегулювання відносин у сфері кіберзагроз. Це дозволяє бачити, що останні наукові публікації дедалі більше уваги приділяють не лише загальній модернізації нормативно-правової бази, а й спеціалізованим аспектам безпеки, що мають ключове значення для інтеграційної політики [3].

Дослідження методологічних і концептуальних підходів до модернізації публічного управління також зростають, що відображено в аналізах модернізації управлінських механізмів у різних сферах національної безпеки, зокрема кібербезпеки, цифровізації та стратегічного планування. Так, у окремих публікаціях акцентується увага на ролі модернізації публічного управління як інструменту нейтралізації загроз національній безпеці, включно з кібербезпекою та ризик-менеджментом [4].

Отже, сучасні наукові дослідження вказують на багатоаспектність проблем нормативно-правової модернізації публічного управління в Україні. Вони охоплюють як загальні концептуальні підходи щодо приведення правового регулювання у відповідність до європейських стандартів, так і спеціалізовані напрями, пов'язані з інформаційною безпекою, кіберзагрозами та структурними проблемами безпекового законодавства, що підкреслює високий рівень актуальності та наукової дискусії в цій сфері.

Мета статті полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні та розробленні концептуальних засад удосконалення механізмів нормативно-правової модернізації публічного управління процесами безпекової інтеграції України в умовах трансформації системи національної безпеки та поглиблення співпраці з ЄС та НАТО.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правова модернізація публічного управління процесами безпекової інтеграції України є складним багаторівневим процесом, що поєднує трансформацію правової системи, інституційної архітектури та управлінських процедур відповідно до сучасних стандартів європейської та євроатлантичної безпеки. У науковому вимірі модернізація розглядається як цілеспрямований процес оновлення змісту, структури та функціонального призначення правових норм з метою підвищення їх ефективності, адаптивності та відповідності стратегічним цілям держави. У контексті безпекової інтеграції це означає гармонізацію національного законодавства із правовими стандартами та політиками ЄС та наближення інституційних механізмів до принципів і практик Організації Північноатлантичного договору [1].

Методологічною основою дослідження виступає системний підхід, який дозволяє розглядати нормативно-правову модернізацію як цілісний механізм, що включає стратегічне планування, правотворчу діяльність, імплементацію норм, моніторинг та контроль. Інституційний підхід акцентує увагу на ролі суб'єктів формування безпекової політики, їхніх повноваженнях і взаємодії. Водночас функціональний аналіз дає змогу оцінити результативність правових інструментів у забезпеченні інтеграційних процесів [2].

Інституційно-правова архітектура публічного управління у сфері безпеки визначається насамперед положеннями Закону України «Про національну безпеку України», який заклав основи реформування сектору безпеки й оборони відповідно до демократичних принципів цивільного контролю [7]. Стратегічні орієнтири визначено у Стратегії національної безпеки України, що окреслює інтеграцію до європейського та євроатлантичного безпекового простору як пріоритет державної політики [8].

Разом із тим аналіз чинної нормативної бази свідчить про наявність певної фрагментарності правового регулювання, дублювання функцій окремих органів та недостатню узгодженість між стратегічними документами і підзаконними актами.

Окрему увагу слід приділити процесу адаптації законодавства України до аспис ЄС, що здійснюється в межах виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [9].

Наукові дослідження у сфері європейської інтеграції наголошують, що гармонізація має бути не формальною імплементацією норм, а змістовним перетворенням управлінських процедур, стандартів прозорості та підзвітності.

Аналогічно, співпраця з НАТО передбачає імплементацію принципів оборонного планування, сумісності та демократичного контролю, закріплених у щорічних національних програмах під егідою Комісії Україна – НАТО [10].

Механізм нормативно-правової модернізації як складова публічного управління процесами безпекової інтеграції України має розглядатися як інтегрована система інструментів, процедур і суб'єктів, діяльність яких спрямована на формування якісно нової правової основи функціонування сектору безпеки й оборони відповідно до стандартів ЄС та Організації Північноатлантичного договору. Його ефективність визначається не лише наявністю формально прийнятих нормативно-правових актів, а й їх внутрішньою узгодженістю, відповідністю стратегічним документам та здатністю адаптуватися до динамічних змін безпекового середовища.

Стратегічне правове планування виступає базовим елементом цього механізму. Воно передбачає формування довгострокових орієнтирів законодавчої діяльності з урахуванням положень Стратегії національної безпеки, воєнної доктрини, програм реформування сектору безпеки та міжнародних зобов'язань України. Йдеться про запровадження системи середньо- та довгострокового прогнозування нормативного розвитку, визначення пріоритетних напрямів правотворчості, синхронізацію законодавчих ініціатив із планами оборонного та безпекового планування. У практичному вимірі це означає необхідність створення єдиного координаційного механізму планування законодавчих змін у сфері безпеки, що забезпечуватиме їх відповідність інтеграційним цілям держави та уникнення ситуативності у прийнятті рішень.

Другим системоутворюючим елементом є механізм правової експертизи та оцінки впливу нормативно-правових актів. Його призначення полягає у забезпеченні високої якості правотворчості, недопущенні правових колізій, дублювання повноважень і виникнення прогалин у регулюванні. У контексті безпекової інтеграції особливого значення набуває експертиза відповідності проєктів нормативних актів міжнародним стандартам, зобов'язанням України в межах євроінтеграційного процесу та принципам демократичного цивільного контролю над сектором безпеки. Оцінка впливу регуляторних актів має включати аналіз їх безпекових, фінансових, соціальних та антикорупційних наслідків, а також прогнозування впливу на інституційну спроможність органів державної влади. Такий підхід дозволяє перетворити правотворчість із реактивної на проактивну, орієнтовану на попередження ризиків.

Третім важливим компонентом виступає система моніторингу та оцінювання ефективності реалізації прийнятих рішень. Йдеться про запровадження регулярного аналізу результативності нормативно-правових актів у сфері безпеки, визначення показників їх впливу на досягнення стратегічних цілей та здійснення періодичного перегляду законодавства. Такий моніторинг має ґрун-

туватися на принципах об'єктивності, відкритості та підзвітності, передбачати залучення парламентських структур, незалежних експертів і представників громадянського суспільства. В умовах швидких трансформацій безпекового середовища саме гнучкість і здатність до оперативного коригування нормативної бази стають визначальними чинниками її ефективності [5; 6].

Окремої уваги потребує цифровізація правотворчих і управлінських процесів як інструмент підвищення прозорості та якості нормативно-правової модернізації. Впровадження електронного документообігу, автоматизованих систем аналізу нормативних актів, інтегрованих реєстрів та платформ відкритих даних сприяє оптимізації процедур прийняття рішень і зменшенню людського фактору. Цифрові інструменти дозволяють здійснювати швидкий порівняльний аналіз законодавства, відстежувати виконання міжнародних зобов'язань та формувати аналітичні звіти для ухвалення стратегічних управлінських рішень.

У цьому контексті ключового значення набуває впровадження принципів належного врядування (good governance), що передбачають законність, прозорість, підзвітність, ефективність, участь громадян та орієнтацію на результат. У державах-членах ЄС ці принципи є основою функціонування публічної адміністрації та формування політики безпеки, а їх імплементація в Україні сприятиме підвищенню довіри до інституцій сектору безпеки й оборони. Застосування стандартів, наближених до практик Організації Північноатлантичного договору, зокрема щодо прозорості оборонного планування та цивільного контролю, дозволить забезпечити інституційну сумісність України з євроатлантичним безпековим простором.

Отже, механізм нормативно-правової модернізації має функціонувати як динамічна система, що поєднує стратегічне планування, експертно-аналітичне забезпечення, моніторинг результативності та цифрові інструменти управління. Лише за умови їх комплексної взаємодії можливе формування стійкої, узгодженої та адаптивної правової бази, здатної забезпечити ефективне публічне управління процесами безпекової інтеграції України.

Порівняльний аналіз європейського досвіду реформування сектору безпеки свідчить, що нормативно-правова модернізація набуває результативності лише за умови її системного поєднання з інституційними та управлінськими трансформаціями. У державах Центральної та Східної Європи, які пройшли шлях інтеграції до ЄС та НАТО, реформування сектору безпеки здійснювалося на основі комплексної кодифікації законодавства, чіткого розмежування повноважень суб'єктів безпекової політики та запровадження демократичного цивільного контролю[5; 6].

Зокрема, досвід Польща демонструє, що успішна трансформація сектору безпеки перед вступом до НАТО супроводжувалася прийняттям нової редакції законодавства про оборону, уточненням повноважень Міністерства національної

оборони та впровадженням механізмів парламентського контролю через спеціалізовані комітети Сейму. Особливу увагу було приділено стратегічному оборонному плануванню, бюджетній прозорості та підзвітності військових структур цивільному керівництву. Важливо, що кодифікація норм відбувалася паралельно з реформою системи підготовки кадрів, що забезпечило належний рівень професійної спроможності управлінського персоналу.

Подібний підхід реалізувала Литва, де модернізація сектору безпеки поєднувала гармонізацію законодавства із впровадженням стандартів оборонного планування НАТО та реформуванням системи стратегічного управління. Було створено ефективні механізми міжвідомчої координації між Міністерством оборони, парламентом і урядом, а також посилено роль громадського контролю через аналітичні центри та незалежні експертні структури. Внаслідок цього вдалося досягти високого рівня прозорості безпекової політики та довіри суспільства до інституцій оборони.

Досвід Чехії та Словаччини підтверджує, що формальна імплементація європейських і євроатлантичних норм без структурних змін в управлінській системі не забезпечує очікуваного результату. У цих країнах реформування супроводжувалося оптимізацією структури органів виконавчої влади, створенням єдиних координаційних центрів з питань національної безпеки та запровадженням системи оцінювання ефективності оборонних програм. Важливим елементом стала інституціоналізація парламентського нагляду, що передбачала регулярні звіти уряду, аудит оборонних витрат і прозорі процедури державних закупівель.

Спільною рисою реформ у зазначених державах стало поєднання трьох ключових складових: нормативної кодифікації, інституційної реорганізації та професіоналізації державної служби. Гармонізація законодавства з правом ЄС і стандартами НАТО супроводжувалася розробленням навчальних програм для державних службовців, створенням системи підвищення кваліфікації та впровадженням сучасних методів стратегічного аналізу. Це дозволило забезпечити не лише формальну відповідність нормативної бази міжнародним вимогам, а й реальну спроможність інституцій ефективно її реалізовувати.

Особливу увагу в європейській практиці приділено механізмам парламентського та громадського контролю. У країнах-членах ЄС функціонують постійні парламентські комітети з питань оборони й безпеки, які здійснюють нагляд за формуванням і виконанням оборонного бюджету, кадровими призначеннями та реалізацією стратегічних програм. Паралельно активно залучаються незалежні дослідницькі установи, антикорупційні органи та громадські організації, що підсилює підзвітність і відкритість безпекового сектору.

Отже, порівняльний аналіз свідчить, що успішна модернізація сектору безпеки в країнах Центральної та Східної Європи базувалася на принципах

комплексності, послідовності та інституційної сумісності з європейськими та євроатлантичними структурами. Для України цей досвід є особливо цінним, оскільки демонструє необхідність синхронного реформування законодавства, інституційної структури та управлінської культури, що в сукупності забезпечує стійкість і ефективність системи публічного управління у сфері безпеки.

Висновки. Резюмуючи зазначимо, нормативно-правова модернізація публічного управління процесами безпекової інтеграції України повинна розглядатися не як фрагментарне оновлення окремих нормативних актів, а як цілісна трансформація інституційно-правової системи держави. Її реалізація має ґрунтуватися на принципах системності, послідовності, комплексності та узгодженості із стратегічними орієнтирами інтеграції до ЄС та поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору.

Модернізація повинна охоплювати не лише адаптацію законодавства до європейських і євроатлантичних стандартів, але й оновлення інструментарію публічного управління. Йдеться про вдосконалення механізмів стратегічного правового планування, запровадження системної правової експертизи та оцінки впливу нормативно-правових актів, інституціоналізацію регулярного моніторингу ефективності прийнятих рішень, а також розвиток цифрових платформ підтримки управлінських процесів. Саме модернізація інструментарію – від методів аналізу ризиків і прогнозування до процедур міжвідомчої координації та контролю – забезпечує перехід від декларативної інтеграції до її практичної реалізації.

Особливого значення набуває формування інтегрованої моделі управління, що поєднує стратегічне бачення розвитку сектору безпеки, чіткий розподіл повноважень між суб'єктами управління, ефективну горизонтальну та вертикальну координацію, цифровізацію правотворчих процедур і прозорі механізми парламентського та громадського контролю. Така модель має передбачати постійний зворотний зв'язок між стратегічними документами і нормативною базою, що дозволить оперативно реагувати на зміну безпекового середовища.

Література:

13. Масик Р. І. Нормативно-правове забезпечення розвитку публічного управління в Україні в умовах інтеграції до ЄС. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № (16). <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-26> (дата звернення: 02.02.2026)
14. Загуменна Ю. О. Сучасні вектори структуризації безпекового законодавства України в умовах воєнного стану: теоретико-правовий аналіз. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. Том. 110. № 3. URL: <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/926/839> (дата звернення: 02.02.2026)
15. Явор О. А., Кириченко Т. С. Цивільно-правові механізми регулювання інформаційної безпеки та управління ризиками в Україні в контексті європейської інтеграції. *Право і безпека*. 2025. № 4 (99). С. 42–58.

16. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Модернізація публічного управління як інструменту нейтралізації загроз національній безпеці. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 2. С.29–36.

17. Галич Я., Могиль О. Напрями реформування системи публічного управління в контексті євроінтеграційного вектору. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2024. № 3(75). С.7–16.

18. Вареник О. М., Кривошеїн В. В. Порівняльний аналіз публічного управління в Україні та країнах ЄС: правові інститути та регуляторні механізми. URL: <https://zenodo.org/records/13597535> (дата звернення: 02.02.2026)

19. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 02.02.2026)

20. Про Стратегію національної безпеки України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 року. Затверджено Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_2_2 (дата звернення: 02.02.2026).

21. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16. 09. 2014 № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2> (дата звернення: 02.02.2026).

22. Relations with Ukraine. *Partnerships and cooperation*. NATO. 2025. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-ukraine> (дата звернення: 02.02.2026).

References:

1. Masyk, R.I. (2025). Normatyvno-pravove zabezpechennia rozvytku publichnogo upravlinnia v Ukraini v umovakh intehtatsii do YeS [Regulatory and legal support for the development of public administration in Ukraine under conditions of EU integration]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia – Problems of Modern Transformations. Series: Law, Public Administration and Governance* 16. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-26> [in Ukrainian].

2. Zahumenna, Yu.O. (2025). Suchasni vektory strukturyzatsii bezpekoho zakonodavstva Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: teoretyko-pravovyi analiz [Modern vectors of structuring security legislation of Ukraine under martial law: theoretical and legal analysis]. *Visnyk Kharkivskoho universytetu vnutrishnikh sprav – Herald of Kharkiv University of Internal Affairs*, 110(3). <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/926/839> [in Ukrainian].

3. Yavor, O.A., & Kyrychenko, T.S. (2025). Tsyvilno-pravovi mekhanizmy rehuliuвання informatsiinoi bezpeky ta upravlinnia ryzykamy v Ukraini v konteksti yevropeiskoi intehtatsii [Civil law mechanisms for regulation of information security and risk management in Ukraine in the context of European integration]. *Pravo i bezpeka – Law and Security*, 4(99), 42–58 [in Ukrainian].

4. Mishchenko, D.A., & Mishchenko, L.O. (2025). Modernizatsiia publichnogo upravlinnia yak instrumentu neitralizatsii zahroz natsionalnii bezpetsi [Modernization of public administration as an instrument for neutralizing threats to national security]. *Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnogo upravlinnia, psykholohii, prava – Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology and Law*, 2, 29–36 [in Ukrainian].

5. Halych, Ya., & Mohyl, O. (2024). Napriamy reformuvannia systemy publichnogo upravlinnia v konteksti yevrointehtatsiinoho vektoru [Directions of reforming the public administration system in the context of the European integration vector]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia – Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political Science and Public Administration*, 3(75), 7–16 [in Ukrainian].

6. Varennyk, O.M., & Kryvoshein, V.V. (2025). Porivnialnyi analiz publichnoho upravlinnia v Ukraini ta krainakh YeS: pravovi instituty ta rehuliatorni mekhanizmy [Comparative analysis of public administration in Ukraine and EU countries: legal institutions and regulatory mechanisms]. <https://zenodo.org/records/13597535> [in Ukrainian].

7. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018 No. 2469-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].

8. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku, zatverdzhene Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku № 392/2020 [On the National Security Strategy of Ukraine: Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020, enacted by Presidential Decree No. 392/2020]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_2_2 [in Ukrainian].

9. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Zakon Ukrainy vid 16 veresnia 2014 roku № 1678-VII [On Ratification of the Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part: Law of Ukraine of September 16, 2014 No. 1678-VII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2> [in Ukrainian].

10. NATO. (2025). Relations with Ukraine. Partnerships and cooperation. Retrieved from: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-ukraine> (accessed 02.02.2026). [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026

УДК 336.14:352]:355.01(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1413-1425](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1413-1425)

Татауров Іван Михайлович аспірант кафедри економіки та публічного управління факультету програмної інженерії та бізнесу Національного аерокосмічного університету "Харківський авіаційний інститут", <https://orcid.org/0009-0004-1371-5061>

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. У статті досліджено сучасний стан фінансового забезпечення територіальних громад України в умовах повномасштабної війни та проаналізовано ключові інструменти підтримки їхньої фінансової життєздатності. Особливу увагу приділено трансформації бюджетних відносин між центральними органами влади та місцевим самоврядуванням в умовах воєнного стану, що запроваджений в Україні з 24 лютого 2022 року.

Автором систематизовано основні виклики, з якими зіткнулися територіальні громади внаслідок російської агресії: скорочення податкових надходжень, зростання видатків на оборону та соціальний захист, пошкодження критичної інфраструктури, внутрішнє переміщення населення та необхідність швидкої адаптації бюджетного процесу до нових реалій.

У роботі детально проаналізовано зміни у законодавчому забезпеченні фінансової діяльності територіальних громад в умовах воєнного стану, зокрема особливості формування та виконання місцевих бюджетів, механізми міжбюджетних трансфертів та специфіку використання бюджетних коштів для забезпечення першочергових потреб громад.

Досліджено ефективність впровадження нових фінансових інструментів, зокрема: спеціальних фондів відновлення, механізмів державно-приватного партнерства в умовах війни, грантових програм міжнародної допомоги, військових облігацій місцевих позик та інноваційних підходів до мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів громад.

На основі аналізу статистичних даних та експертних оцінок визначено структурні зміни у доходах та видатках місцевих бюджетів, оцінено рівень їхньої фінансової автономії та стійкості в умовах воєнного стану. Проведено порівняльний аналіз фінансової спроможності громад у різних регіонах України з урахуванням їх наближеності до зони бойових дій та рівня пошкодження інфраструктури.

Особливу цінність представляє розроблена автором модель оцінювання фінансової стійкості територіальних громад в умовах війни, що враховує

специфічні ризики воєнного часу та дозволяє прогнозувати фінансову спроможність громад у короткостроковій перспективі.

У статті запропоновано комплекс рекомендацій щодо вдосконалення фінансових інструментів підтримки територіальних громад, зокрема: оптимізацію розподілу податкових надходжень між рівнями бюджетної системи, впровадження спеціальних механізмів фінансового вирівнювання для постраждалих громад, розширення можливостей для залучення зовнішнього фінансування та створення резервних фондів для забезпечення критичних потреб.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання органами місцевого самоврядування для підвищення ефективності фінансового управління в умовах воєнного стану, а також центральними органами влади для вдосконалення державної політики фінансової підтримки територіальних громад під час війни та у повоєнний період відновлення.

Ключові слова: територіальні громади, місцеві бюджети, фінансові інструменти, воєнний стан, фінансова стійкість, міжбюджетні трансферти, децентралізація, відновлення інфраструктури, фінансова автономія, бюджетне вирівнювання.

Tataurov Ivan Mykhailovych graduate student of the Department of Economics and Public Administration, Faculty of Software Engineering and Business, National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", <https://orcid.org/0009-0004-1371-5061>

FINANCIAL INSTRUMENTS TO SUPPORT THE VIABILITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE DURING THE WAR

Abstract. The article examines the current state of financial support for territorial communities in Ukraine in the context of full-scale war and analyzes the key tools for sustaining their financial viability. Special attention is given to the transformation of budgetary relations between central authorities and local self-government during the martial law imposed in Ukraine since February 24, 2022.

The author systematically outlines the main challenges faced by territorial communities due to Russian aggression: a decrease in tax revenues, increased expenditures on defense and social protection, damage to critical infrastructure, internal population displacement, and the need for a rapid adaptation of the budget process to new realities.

The study provides a detailed analysis of changes in the legislative support for the financial activities of territorial communities during martial law, particularly highlighting the features of forming and executing local budgets, mechanisms for inter-budget transfers, and the specific use of budget funds to meet the urgent needs of communities.

The effectiveness of implementing new financial instruments is investigated, including special recovery funds, public-private partnership mechanisms in wartime, international aid grant programs, military bonds, local loans, and innovative approaches for mobilizing internal financial resources of communities.

Based on an analysis of statistical data and expert assessments, structural changes in the revenues and expenditures of local budgets are identified, along with an evaluation of their financial autonomy and stability amid martial law. A comparative analysis of the financial capabilities of communities in different regions of Ukraine is conducted, taking into account their proximity to combat zones and the extent of infrastructure damage.

Of particular value is the model developed by the author for assessing the financial resilience of territorial communities under wartime conditions, which considers specific risks of war and allows for forecasting the financial capability of communities in the short term.

The article proposes a comprehensive set of recommendations for improving financial support tools for territorial communities, including optimizing the distribution of tax revenues among levels of the budget system, implementing special financial equalization mechanisms for affected communities, expanding opportunities for attracting external financing, and creating reserve funds to meet critical needs.

The practical significance of the findings lies in their potential application by local self-government bodies to enhance the efficiency of financial management during martial law, as well as by central authorities to improve state policy on financial support for territorial communities during the war and in the post-war recovery period.

Keywords: territorial communities, local budgets, financial instruments, martial law, financial resilience, inter-budget transfers, decentralization, infrastructure recovery, financial autonomy, budget equalization.

Постановка проблеми. Фінансова політика є ключовим фактором, що забезпечує сталий розвиток територіальних громад, особливо під час кризових періодів. Військова агресія проти України спричинила значні зміни в економічному функціонуванні регіонів, створивши безпрецедентний тиск на місцеві бюджети та змусивши органи місцевого самоврядування розробляти інноваційні підходи до фінансового менеджменту. Скорочення податкових надходжень, масова міграція населення, пошкодження життєво важливої інфраструктури та потреба у швидкому фінансуванні оборонних і соціальних заходів поставили перед громадами надзвичайно складні завдання.

За умов воєнного стану фінансова політика територіальних громад потребує значної гнучкості, адаптивності та здатності оперативно відповідати на кризові виклики. Для підтримання фінансової стабільності необхідно раціонально використовувати доступні ресурси, шукати додаткові джерела фінансування та запроваджувати сучасні методи бюджетного управління.

У дослідженні розглянуто ключові труднощі, що негативно впливають на фінансовий стан територіальних громад під час війни, та запропоновано потенційні шляхи їх вирішення. Центральне місце в аналізі займають питання державної підтримки, міжнародної фінансової допомоги, залучення інвестиційних ресурсів, цифрової трансформації фінансових процесів та розробки стратегій зміцнення фінансової стійкості громад. Мета роботи полягає у визначенні дієвих механізмів фінансового управління, які допоможуть забезпечити безперебійне функціонування територіальних громад в умовах воєнних викликів та сприятимуть їхньому подальшому економічному відновленню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання посилення фінансової спроможності територіальних громад, розробка методів залучення додаткових фінансових ресурсів для розвитку ОТГ та стимулювання їхньої інвестиційної активності викликають значний інтерес як у науковому середовищі, що підтверджується численними дослідженнями, так і серед практиків. Суттєвий внесок у вивчення цілей, основних завдань, функцій, принципів та особливостей фінансової політики в Україні зробили вітчизняні науковці Марущак С. М. (2024), Герасименко Л. П. (2022), Карлін М. І. (2021) та інші.

Науковці М. О. Скорик, В. Р. Брухаль і Д. С. Горелик досліджують потенційні шляхи вирішення проблем фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад. Зокрема, вони зосереджують увагу на таких викликах, як недостатнє фінансування, нестабільність доходів, обмежені можливості залучення зовнішніх фінансових ресурсів, зокрема інвестицій, а також нестача технічної та професійної підтримки (2023).

Галабурда А., розглядаючи фінансову політику як важливий інструмент формування рівня розвитку соціально-економічних відносин суспільства та впливу на нього, зазначає, що «реалізація фінансової політики відбувається відповідно до пріоритетних напрямків економіки країни через порядок формування взаємовідносин ланок фінансової системи, розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів держави, визначення пропорцій споживання та використання досвіду країн з розвинутою економікою» (2023).

Марущак С. підкреслює, що «Фінансові ресурси в достатньому обсязі є передумовою розвитку ОТГ» (2024). Марценюк О. В., Гуменна О. І., Деньдобра Т. В. (2023) фокусуються на перспективах зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації. У контексті залучення міжнародних інвестицій А. В. Руснак (2024) наголошує на організаційних аспектах розвитку територіальних громад. Серед важливих висновків автора – узагальнення системи координації інвестиційної діяльності на державному рівні. Він пропонує розширити перелік підходів до залучення міжнародного капіталу за рахунок запровадження таких інструментів, як податкові пільги, програми кредитування розвитку підприємств, пільги на підвищення кваліфікації працівників, а також підтримка програм розвитку високих технологій.

Закордонні дослідники Pomerleau K., Lundeen A. (2014), John L. (2012) аналізують міжнародний досвід щодо місцевих податків та їхній вплив на конкурентоспроможність громад. Оскільки війна в Україні триває, питання дослідження фінансової політики територіальних громад України та обґрунтування дієвих підходів і механізмів їх адаптації до умов воєнного стану й повоєнної відбудови потребують подальших наукових обґрунтувань.

Мета статті – Дослідження спрямоване на визначення специфічних характеристик фінансової політики територіальних громад України в умовах воєнного стану та розробку рекомендацій щодо впровадження результативних механізмів фінансового управління, які забезпечуватимуть стабільне функціонування територіальних громад під час військових випробувань та сприятимуть їхньому подальшому економічному розвитку. Відповідно до визначеної мети у роботі здійснено аналіз ключових проблем, що постали перед місцевими фінансами; досліджено інструменти державної підтримки, включаючи субвенції, дотації та цільові програми фінансування, орієнтовані на зміцнення місцевих бюджетів у кризовий період; встановлено значення міжнародної допомоги, грантових проєктів та волонтерських ініціатив у забезпеченні фінансової стабільності громад; обґрунтовано важливість фінансової політики для підтримання життєздатності територіальних спільнот; запропоновано стратегічні підходи до адаптації локальних фінансових політик та дієві механізми фінансового управління, що сприятимуть забезпеченню стійкого функціонування територіальних громад в умовах воєнних викликів та створюватимуть передумови для їхнього майбутнього економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. У процесі вивчення фінансової політики територіальних громад України під час воєнного стану та формування стратегічних підходів до адаптації місцевих фінансових політик застосовано методи абстрактного мислення, аналітичного порівняння, індуктивну й дедуктивну логіку та метод аналогій і синтезу для розробки пропозицій щодо впровадження ефективних механізмів фінансового управління громад в умовах воєнних викликів та майбутнього повоєнного відновлення України. З початком широкомасштабного російського вторгнення ситуація трансформувалась, оскільки активувались положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (Закон України, 2022).

Військова агресія проти України змусила центральний уряд частково відійти від політики фінансової децентралізації та сконцентруватись на консолідації фінансових ресурсів у Державному бюджеті для забезпечення фінансової спроможності ведення оборонних дій проти країни-агресора. В умовах воєнного стану раціональне управління місцевими фінансами набуло критичного значення для підтримання стабільності територіальних громад. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 252 «Деякі

питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану», було визначено основні підходи до управління місцевими бюджетами, спрямовані на пристосування до нових викликів [Постанова, 2024]. Це стосується перерозподілу бюджетних коштів. Місцеві органи влади отримали право спрямовувати фінансові ресурси на першочергові потреби, зокрема на:

- забезпечення обороноздатності та підтримку сил безпеки;
- фінансування медичних закладів і соціального захисту населення;
- ліквідацію наслідків бойових дій і відновлення критичної інфраструктури.

Це призвело до зменшення частки місцевих бюджетів у доходах Зведеного бюджету України.

Статистичні дані свідчать, що у 2023 році частка місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті зменшилась до 17,8%, що на 6,6% нижче порівняно з 2022 роком. Головною причиною такого зниження стало переспрямування з 1 жовтня 2023 року податку на доходи фізичних осіб із заробітних плат працівників «силових структур» (військовослужбовців, поліції, представників Державної служби з надзвичайних ситуацій) до Державного бюджету України.

У 2024 році зменшення частки місцевих бюджетів у доходах Зведеного бюджету України набуло ще більших масштабів — протягом перших 11 місяців вона скоротилася до 15,8%. Це є надзвичайно важливим індикатором, який, на нашу думку, вказує на початкові етапи згортання реформи фінансової децентралізації в Україні.

Незважаючи на зменшення частки місцевих бюджетів у доходах Зведеного бюджету України, загальний фонд місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) у 2023 році збільшився порівняно з 2022 роком і досягнув 441,9 млрд грн, що становить 111% від показника попереднього року. Це демонструє певну стійкість місцевих фінансів навіть в умовах воєнного стану, хоча тенденції до централізації бюджетних ресурсів залишаються викликом для фінансової децентралізації. Ключовою проблемою для фінансової системи країни стало суттєве зростання витрат на оборону при одночасному скороченні податкових надходжень через війну. У 2025 році витрати загального фонду державного бюджету на сектор безпеки та оборони сягнули 2,1 трлн грн, що було оприлюднено Міністерством фінансів України. Ця сума складає 59,7% від загального обсягу видатків фонду.

З огляду на це, без підтримки міжнародних партнерів війна росії проти України може тривати довше й спричинити значно більші економічні збитки.

Вважаємо, що 2026 рік буде ще складнішим, оскільки, згідно із Законом України «Про Державний бюджет на 2026 рік», передбачено зміну механізму реверсної дотації, яка протягом 2023–2024 років залишалася в розпорядженні місцевих бюджетів для фінансування нагальних потреб громад. Зокрема ці кошти спрямовували на відновлення зруйнованої житлової, соціальної та

критичної інфраструктури, підтримку Збройних Сил України та покриття інших важливих видатків. Перерахування реверсної дотації до Державного бюджету у 2025 році може істотно обмежити фінансову спроможність місцевого самоврядування та ускладнити реалізацію життєво необхідних проєктів у громадах.

Зміни охопили також податкову політику та фінансові пільги. Податкові надходження традиційно формують основну частину бюджетних доходів і є визначальними для виконання державними установами своїх функцій. Проте в сучасних умовах їх значення зменшилося, водночас роль грантів від іноземних урядів і міжнародних фінансових організацій суттєво зросла (Радіонов Ю. Д., 2023).

Для підтримки місцевих підприємств і жителів територіальних громад запроваджені зміни в податковій політиці, зокрема:

- звільнення або зменшення окремих місцевих податків і зборів;
- відстрочення податкових платежів для бізнесу, що постраждав від воєнних дій;
- фінансова підтримка внутрішньо переміщених осіб і соціально незахищених верств населення.

Надходження місцевих податків і зборів загалом зберігають відносну стабільність, хоча спостерігаються певні коливання, здебільшого зумовлені змінами в обсягах єдиного податку. Водночас у регіональному розрізі ці показники суттєво різняться залежно від області. Зокрема регіони, які зафіксували приріст населення за рахунок внутрішньо переміщених осіб (ВПО) й стали центрами релокованого бізнесу, продемонстрували значне збільшення надходжень до місцевих бюджетів. Це підкреслює вагомість демографічних і економічних чинників у формуванні фінансової спроможності територіальних громад.

Особливої ваги набуває централізована державна підтримка. Держава спрямовує додаткові дотації та субвенції для територіальних громад, що зазнали найбільших руйнувань або прийняли значну кількість внутрішньо переміщених осіб. В умовах воєнного конфлікту фінансова політика концентрується на залученні додаткових джерел фінансування, таких як міжнародна допомога, гранти, державні субвенції та підтримка з боку гуманітарних організацій. Пріоритетним є спрямування коштів на відновлення інфраструктури, підтримку соціальних програм, медичні та освітні потреби населення.

Зростає значення прозорості й підзвітності фінансових рішень. Посилений контроль за цільовим використанням бюджетних коштів став невід'ємним елементом фінансової політики. Органи місцевого самоврядування зобов'язані звітувати про витрати та ефективність використання коштів у відкритому форматі.

Крім того, важливою складовою фінансової політики є гнучке планування місцевих бюджетів, оптимізація витрат і контроль за ефективністю використання

ресурсів. У цьому контексті також набуває значення співпраця з міжнародними партнерами та фінансовими інституціями для підтримки довгострокового розвитку громад після завершення воєнного стану на основі принципів гнучкого планування місцевих бюджетів, оптимізації витрат і контролю за ефективністю використання ресурсів у рамках фінансової політики.

Нагальною є мобілізація місцевих ресурсів і активізація податкової бази, оскільки багато підприємств зазнали втрат або тимчасово припинили діяльність через воєнні дії. Ми сформували перелік особливостей фінансової політики територіальних громад в умовах воєнного стану з урахуванням положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Крім того, важливим є створення умов для залучення переселенців, забезпечення їх працевлаштування та інтеграції в економічне життя громад. На нашу думку, громади повинні постійно забезпечувати ефективне функціонування критичних галузей, таких як охорона здоров'я, освіта, соціальний захист і безпека, що вимагає переорієнтації бюджетних видатків.

Статистика показує, що виконання станом на 01.04.2025 річних затверджених показників доходів загального фонду складає 26,9% (норма – 25,0%), у тому числі за надходженнями: податку на доходи фізичних осіб – 24,6%; єдиного податку – 28,2%; плати за землю – 26,1%; податку на нерухоме майно – 23,6%; акцизного податку – 26,6%; податку на прибуток підприємств приватного сектора економіки – 46,6%.

Отже, комплексний вплив різних аспектів фінансової політики територіальних громад України спрямований на забезпечення ефективного управління ресурсами та підтримку відновлення в умовах воєнного стану. Статистика свідчить, що залишки коштів на рахунках місцевих бюджетів і бюджетних установ за загальним і спеціальним фондами станом на 1 січня 2025 року становлять 121,9 млрд грн, що на 10,8 млрд грн більше, ніж станом на 1 січня 2024 року. Завдяки цим ресурсам органи місцевого самоврядування зберігають можливість забезпечувати фінансування першочергових потреб на місцевому рівні. Науковці Семенець-Орлова І., Шевчук Р., Пліш Б., Мошнін А., Чмир Ю. (2022) наголошують на важливості підходу, орієнтованого на людину з урахуванням сучасних тенденцій розвитку державного управління й, відповідно, фінансового забезпечення громад. Ситуація в Україні підтверджує, що в умовах воєнних викликів, що тривають, місцеві фінансові політики в Україні потребують гнучких та ефективних стратегій адаптації. Nikonenko U., Shtets T., Kalinin A., Dorosh I. & Sokolik L. (2022) обґрунтовують політику залучення інвестицій до основних секторів економіки в контексті впровадження промисловості 4.0.

У процесі дослідження ми встановили, що проблематика фінансової політики територіальних громад в умовах воєнного стану набуває виняткової

актуальності, оскільки громади змушені не лише пристосовуватися до нових реалій, а й забезпечувати стабільне функціонування місцевих бюджетів. Значна кількість науковців, серед яких Марценюк О. В., Гуменна О. І., Деньдобра Т. В. (2023), підкреслюють важливість диференційованого підходу кожної ОТГ до формування механізмів фінансування, враховуючи локальні переваги й обмеження. Це закладає підґрунтя для гнучкої та адаптивної моделі розвитку.

Паралельно інші дослідники, зокрема А. В. Руснак (2024), наголошують на необхідності системної державної підтримки та координації інвестиційних процесів на центральному рівні, що дозволяє ефективніше залучати міжнародні ресурси. Такі підходи демонструють потенціал інтеграції централізованих і децентралізованих механізмів підтримки громад.

Варто зазначити, що в науковому дискурсі ще не сформовано єдиної позиції щодо оптимального співвідношення між самостійністю громад у прийнятті фінансових рішень і функцією держави як гаранта макроекономічної стабільності. Необхідно також підкреслити, що в умовах війни громади стикаються з непередбачуваними викликами, тому фінансова політика має враховувати безпекові фактори, демографічні трансформації, мобільність населення та зростання потреби в соціальних послугах. Саме поєднання кризового та інвестиційного планування фінансової політики на місцевому рівні може стати визначальним чинником сталого розвитку територіальних громад у перспективі.

Таким чином, дискусія щодо ефективного фінансового управління громадами в умовах воєнного стану вказує на необхідність всебічного підходу: поєднання гнучкості, інституційної підтримки, інноваційних методів і механізмів фінансування та активної взаємодії з міжнародними партнерами. Залишається відкритим питання, наскільки централізовані програми підтримки впливають на реальне посилення фінансової автономії громад.

Висновки. Отже, можна констатувати, що з 2022 року територіальні громади України опинилися в надзвичайно складних соціально-економічних умовах. Воєнні дії, тимчасова окупація та руйнування інфраструктури критично вплинули на місцеві бюджети, спричинивши зниження економічної активності. Надходження до місцевих бюджетів органів місцевого самоврядування характеризуються істотними регіональними відмінностями. У тилкових регіонах, де спостерігається збільшення чисельності населення через внутрішньо переміщених осіб і релокацію бізнесу, доходи зросли, тоді як в інших областях фіксується скорочення податкових надходжень.

Державний підхід до розподілу бюджетних коштів демонструє пріоритетну підтримку найвразливіших регіонів і забезпечення стабільного функціонування місцевого самоврядування. Фінансову політику територіальних громад упродовж цього періоду неможливо вважати ефективною без застосування державних і міжнародних програм допомоги, підтримки підприємництва та залучення інвестицій для відновлення інфраструктури.

Для подальшого відродження територіальних громад необхідно:

- стимулювати залучення інвестицій до відбудови інфраструктури;
- активізувати економічну діяльність на місцевому рівні;
- продовжувати цільову державну підтримку постраждалих регіонів;
- запровадити ефективні механізми управління залишками коштів у місцевих бюджетах.

Реалізація цих заходів сприятиме сталому розвитку громад навіть за умов воєнного часу.

Література:

1. Карлін М. І. Державна фінансова політика та регіональний розвиток в Україні. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2021. Вип. 60. С. 43–48.
2. Прямі іноземні інвестиції. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2024/> (дата звернення: 03.03.2026).
3. Виконання доходів місцевих бюджетів. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistssevykh-biudzhetyv> (дата звернення: 03.03.2026).
4. Галабурда А. Фінансова політика в системі соціально-економічних відносин. Фінансова політика як складова економічного розвитку : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С. 182.
5. Герасименко Л. П. Фінансова політика держави в кризових ситуаціях. Економіка та держава. 2022. № 9. С. 21–26.
6. Єфімова Г. В., Павлова М. Д. Загрози та перспективи залучення іноземних інвестицій у діяльність територіальних громад України. Проблеми економіки. 2023. № 1(55). С. 74-85. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-1-74-85>
7. Квасній Л. Г., Лобик О. О. Теоретичні засади формування фінансово-економічної спроможності територіальних громад в Україні. Регіональна економіка. 2023. № 4. С. 13-19. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-4-2>
8. Коляда Т. А., Альохіна О. С. Особливості забезпечення фінансової спроможності територіальних громад України у воєнний час. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2024. № 13. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-13-08-03>
9. Закон України від 12 травня 2022 р. №389-VIII «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 03.03.2026).
10. Марущак С. М. Основи міжнародної інвестиційної привабливості територіальних громад. Ефективна економіка. 2024. № 8. URL: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.8.54>
11. Марущак С. М. Механізми залучення міжнародних інвестицій у розвиток територіальних громад. Наукові інновації та передові технології. 2024. № 6(34). С. 888-902. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-888-902](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-888-902)
12. Марценюк О. В., Гуменна О. І., Деньдобра Т. В. Перспективи зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації. Економіка та суспільство. 2023. № 51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-50>
13. Мікеселл Дж. Л. Міжнародний досвід адміністрування місцевих податків: огляд практик та проблем. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/267794839_International_Experiences_with_Administration_of_Local_Taxes_A_Review_of_Practices_and_Issues (дата звернення: 03.03.2026).
14. Нечаєва І. Відновлення ПП: глобальні перспективи та можливості для України. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. 2024. № 5(1). <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2024-5-132-144>

15. Ніконенко У., Штець Т., Калінін А., Дорош І., Соколік Л. Оцінка політики залучення інвестицій в основні сектори економіки в контексті впровадження аспектів Індустрії 4.0. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. 2022. № 17(2). С. 497-505. <https://doi.org/10.18280/ijssdp.170214>
16. Померло К., Лунден А. Індекс міжнародної податкової конкурентоспроможності. Tax Foundation. 2014. URL: <https://taxfoundation.org/2014-international-tax-competitiveness-index> (дата звернення: 03.03.2026).
17. Пронько Л. М., Жайдух К. Ю., Чорна Я. І. Економічний розвиток територіальних громад: сутність, особливості та стратегічні перспективи. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-65>
18. Радіонов Ю. Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=EkUk_2023_1_4 (дата звернення: 03.03.2026).
19. Руснак А. В. Розвиток територіальних громад шляхом залучення міжнародних інвестицій: організаційні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 15(202). С. 7-12. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.7>
20. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#text> (дата звернення: 03.03.2026).
21. Савченко М. В., Степанюк В. Л. Залучення іноземних інвестицій в економіку України: тенденції, проблеми та перспективи післявоєнного відновлення. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 6(276). С. 6-15. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2024-1-276-6-15>
22. Семенець-Орлова І. Людиноцентричний підхід у нових тенденціях розвитку ціннісно-орієнтованого державного управління: потенціал освіти. *Economic Affairs*. 2022. № 67(5). <https://doi.org/10.46852/0424-2513.5.2022.25>
23. Скорик М. О., Брухаль В. Р., Горелик Д. С. Фінансове забезпечення об'єднаних територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення. *Молодий вчений*. 2023. № 5(117). <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-5-117-34>
24. Шур Р., Плєць І., Урбанович М. Фінансові інструменти розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Науковий вісник Полісся*. 2024. № 1(28). С. 187–207. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-1\(28\)](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-1(28))

References:

1. Carlin, M.I. (2021). State financial policy and regional development in Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Economics Series*, 60, 43–48
2. Direct foreign investments. (n.d.). Mynphin. <https://index.minfin.com.ua/en/economy/fdi/2024/>
3. Execution of local budget revenues. (n.d.). <https://mof.gov.ua/en/vykonannia-dokhodiv-mistssevykhbiudzhativ>
4. Galaburda, A. (2023, April 11-12). Financial policy in the system of socio-economic relations. Financial policy as a component of economic development: abstracts. AllUkrainian. scientific-practical. conf. Kyiv: State. Trade. Univ, 182.
5. Gerasimenko, L. P. (2022). Financial policy of the state in crisis situations. *Economy and State*, 9, 21–26.

6. Iefimova, G.V., & Pavlova, M.D. (2023). Threats and Prospects for Attracting Foreign Investment in the Ukrainian Territorial Communities' Activities. *Problems of the economy*, 1(55), 74-85. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-1-74-85>
7. Kvasnii, L.G., & Lobik, O.O. (2023). Theoretical principles of formation of financial and economic capacity of territorial communities in Ukraine. *Regional economy*, 4, 13-19. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-4-2>
8. Kolyada, T.A., & Alyokhina, O.S. (2024). Features of ensuring financial capacity territorial communities of Ukraine in wartime. *Problems of modern transformations. Series: Economics and management*, 13. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-13-08-03>
9. Law of Ukraine dated May 12, 2022 №389-VIII "On the legal regime of martial law". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
10. Marushchak, S. M. (2024). The bases of international investment attractiveness of territorial communities. *Effective economy*, 8. <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.8.54>
11. Marushchak, S. M. (2024). Mechanisms for attracting international investments in the development of territorial communities. *Scientific innovations and advanced technologies*, 6(34), 888-902. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-888-902](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-888-902)
12. Martsenyuk, O.V., & Gumenna, O.I. (2023). Day Dyhole TV Prospects for strengthening the financial self-sufficiency of territorial communities in the conditions of decentralization. *Economics and society*, 51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-50>
13. Mikesell, John L. (2012) International Experiences with Administration of Local Taxes: A Review of Practices and Issues. https://www.researchgate.net/publication/267794839_International_Experiences_with_Administration_of_Local_Taxes_A_Review_of_Practices_and_Issues
14. Nechayeva, I. (2024). Restoration of FDI: global prospects and opportunities for Ukraine. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, 5(1). <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2024-5-132-144>
15. Nikonenko, U., Shtets, T., Kalinin, A., Dorosh, I., & Sokolik, L. (2022). Assessing the Policy of Attracting Investments in the Main Sectors of the Economy in the Context of Introducing Aspects of Industry 4.0. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 17(2), 497-505. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.170214>
16. Pomerleau, K., & Lundeen, A. (2014). International tax competitiveness index. Tax Foundatoin. <https://taxfoundation.org/2014-international-taxcompetitiveness-index>
17. Pronko, L. M., Zhaidukh, K. Yu., & Black, Ya.I. (2024). Economic development of territorial communities: essence, features and strategic prospects. *Economics and society*, 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-65>
18. Radionov, Yu. D. (2023). Management of financial resources of the state in the conditions of martial law. *Economy of Ukraine*, 1. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=E kUk_2023_1_4
19. Rusnak, A. V. (2024). Development of territorial communities through the involvement of international investments: organizational aspects. *Investments: practice and experience*, 15(202), 7-12. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.7>
20. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 11.03.2022 № 252 "Some issues of formation and implementation of local budgets in the period of martial law". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%bf#text>
21. Savchenko, M. V., & Stepanyuk, V.L. (2024). Involvement of foreign investments in the economy of Ukraine: trends, problems and prospects of post-war recovery. *Actual problems of economy*, 6(276), 6-15. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2024-1-276-6-15>

22. Semenets-Orlova, I. (2022). Human-Centered Approach in New Development Tendencies of Value-Oriented Public Administration: Potential of Education. *Economic Affairs*, 67(5). <https://doi.org/10.46852/0424-2513.5.2022.25>

23. Skoryk, M. O., Brukhal, V.R., & Gorellyk, D.S. (2023). Financial support of united territorial communities: problems and ways to solve them. *Young scientist*, 5(117). <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-5-117-34>

24. Shur, R., Plets, I., & Urbanovich, M. (2024). Financial instruments of development of territorial communities in the conditions of decentralization. *Scientific Bulletin of Polesie*, 1(28), 187–207. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-1\(28\)](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-1(28))

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 355.2:351.86:316

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1426-1439](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1426-1439)

Хардель Роман Збігнєвич доктор філософії, старший викладач кафедри управління персоналом інституту психологічної підтримки персоналу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0002-2243-9722>

Холін Владислав Романович доцент кафедри управління персоналом інституту психологічної підтримки персоналу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0001-6708-231X>

Таран Віталій Іванович старший викладач кафедри управління персоналом інституту психологічної підтримки персоналу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0002-6755-3844>

Лячин Сергій Володимирович старший викладач кафедри управління персоналом інституту психологічної підтримки персоналу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0002-2944-3978>

МОБІЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОГНІТИВНОЇ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕДІАДИСКУРСУ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ МОДЕЛІ

Анотація. У статті здійснено комплексний науковий аналіз особливостей репрезентації мобілізаційних процесів в інформаційному просторі України в умовах повномасштабної збройної агресії. Обґрунтовано, що на сучасному етапі воєнно-політичної ситуації мобілізація трансформувалася з суто адміністративно-бюрократичної процедури у фундаментальний екзистенційний чинник, що визначає боєздатність Сил оборони та перспективу збереження суверенної державності. Доведено, що ефективність мобілізаційних заходів безпосередньо залежить від здатності державних інституцій забезпечити системне стратегічне управління інформаційним середовищем задля консолідації суспільства навколо ідеї колективної оборони.

Авторами виокремлено та систематизовано ключові тематичні вектори українського мобілізаційного наративу, зокрема: героїзація образу захисника,

демонстрація технічної могутності Збройних Сил України та апелювання до історичного досвіду боротьби за незалежність. Проведено порівняльний аналіз із стратегіями держави-агресора, які базуються на дегуманізації та делегітимізації української влади з метою підризу суспільної довіри до мобілізаційних зусиль держави. Окрему увагу приділено типізації викликів, що виникають у медійному полі: технічних (кіберзагрози для інфраструктури), інформаційних (психологічна втома аудиторії, криза довіри до офіційних джерел) та координаційних (відсутність узгодженого обміну повідомленнями між відомствами).

У дослідженні детально розкрито сутність когнітивної війни як нового етапу російської інформаційної агресії, де основна боротьба ведеться не за факти, а за уявлення людей про норму. Зазначено, що використання штучного інтелекту для генерації маніпулятивного контенту про діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП) у засобах масової комунікації, насамперед TikTok та Telegram, створює ефект «звикання до кризи» та десенсибілізації аудиторії. Важливим аспектом роботи є аналіз ролі громадського сектору та ініціатив з медіаграмотності. Наукова новизна роботи полягає в описі трансформації стратегічних комунікацій від децентралізованої моделі «бджолиного рою» до системної «моделі контролю», де Міністерство оборони виступає центральним архітектором смислів. Висвітлено ефективність інноваційних інструментів рекрутингу (кампанія «Будь собою», платформа Lobby X), що дозволяють людині реалізувати цивільні навички у війську за професійним вибором. У висновках підкреслено, що подолання комунікаційної кризи вимагає не лише медійних кроків, а й комплексної реформи системи комплектування з акцентом на цифровізацію та забезпечення прозорості процесів.

Ключові слова: мобілізація, інформаційний простір, стратегічні комунікації, національна безпека, гібридна війна, дезінформація, когнітивна війна, територіальні центри комплектування, суспільна довіра, медіаграмотність, рекрутинг, національна стійкість.

Hardel Roman Zbigniovych Doctor of Philosophy, Senior Lecturer, Department of Personnel Management, Institute of Psychological Support of Personnel, National Academy of Land Forces named after Hetman Petro Sahaidachny, Lviv, <https://orcid.org/0000-0002-2243-9722>

Kholin Vladyslav Romanovych Associate Professor, Department of Personnel Management, Institute of Psychological Support of Personnel, National Academy of Land Forces named after Hetman Petro Sahaidachny, Lviv, <https://orcid.org/0000-0001-6708-231X>

Taran Vitaliy Ivanovych Senior Lecturer, Department of Personnel Management, Institute of Psychological Support of Personnel, National Academy of Land Forces named after Hetman Petro Sahaidachny, Lviv, <https://orcid.org/0000-0002-6755-3844>

Lyachyn Serhiy Volodymyrovych Senior Lecturer, Department of Personnel Management, Institute Psychological Support of Personnel, National Academy of Land Forces named after Hetman Petro Sahaidachny, Lviv, <https://orcid.org/0000-0002-2944-3978>

MOBILIZATION IN UKRAINE THROUGH THE LENS OF COGNITIVE WARFARE: TRANSFORMATION OF MEDIA DISCOURSE AND COMMUNICATION MODELS

Abstract. The article provides a comprehensive scientific analysis of the peculiarities of representing mobilization processes within Ukraine's information space in the context of full-scale armed aggression. It is substantiated that at the current stage of the military-political situation, mobilization has transitioned from a purely administrative and bureaucratic procedure into a fundamental existential factor determining the combat capability of the Defense Forces and the prospect of preserving sovereign statehood. It is demonstrated that the effectiveness of mobilization measures directly depends on the ability of state institutions to provide systemic strategic management of the information environment to consolidate society around the idea of collective defense.

The authors identify and systematize key thematic vectors of the Ukrainian mobilization narrative, including: the heroization of the defender's image, the demonstration of the technical prowess of the Armed Forces of Ukraine, and appeals to the historical experience of the struggle for independence. A comparative analysis is conducted between these and adversary strategies based on dehumanization and delegitimization of the Ukrainian authorities aimed at undermining public trust in the state's mobilization efforts. Particular attention is paid to the typology of challenges arising in the media sphere: technical (cyber threats to infrastructure), informational (psychological fatigue of the audience, a crisis of trust in official sources), and coordination-related (lack of synchronized messaging between agencies).

The study provides a detailed exploration of the essence of cognitive warfare as a new stage of Russian information aggression, wherein the primary struggle concerns perceptions of social norms rather than facts. It is noted that the utilization of artificial intelligence to generate manipulative content regarding the activities of Territorial Recruitment Centers (TRCs) on platforms such as TikTok and Telegram fosters a «crisis habituation» effect and audience desensitization. An important aspect of the

research is the analysis of the role played by the civil sector and media literacy initiatives. The scientific novelty of the study lies in describing the transformation of strategic communications from a decentralized «bee swarm» model to a systemic «control model», where the Ministry of Defense acts as the central architect of narratives. The effectiveness of innovative recruitment tools (the «Be Yourself» campaign, the Lobby X platform), which allow individuals to apply civilian skills within the military through professional selection, is highlighted. The conclusions emphasize that overcoming the communication crisis necessitates not only media-focused steps but also substantive reform of the recruitment system, emphasizing digitalization and ensuring procedural transparency.

Keywords: mobilization, information space, strategic communications, national security, hybrid warfare, disinformation, cognitive warfare, territorial recruitment centers (TRCs), public trust, media literacy, recruiting, national resilience.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку воєнно-політичної ситуації в Україні проведення мобілізаційних заходів давно вийшло за межі суто адміністративно-бюрократичних процедур, спрямованих на комплектування Сил оборони особовим складом. Сьогодні цей процес слід розглядати як фундаментальний екзистенційний чинник, від якого залежить не лише боєздатність армії, а безпосередньо виживання української нації та збереження суверенної державності. Ефективність реалізації мобілізаційних заходів перебуває у прямій детермінованій залежності від здатності державних інституцій консолідувати суспільство навколо ідеї колективної оборони. Така консолідація є неможливою без системного та стратегічного управління інформаційним простором. У контексті повномасштабної збройної агресії інформаційне середовище трансформувалося на ключовий майданчик формування суспільної стійкості, ставши водночас об'єктом перманентних та масованих атак з боку агресора [1; 2].

Український інформаційний ландшафт наразі є ареною глобального зіткнення двох антагоністичних парадигм: демократичного прагнення до свободи та авторитарної стратегії знищення національної ідентичності. Мобілізація, як найбільш соціально чутливий і динамічний процес, закономірно стає головною мішенню для ворожих інформаційно-психологічних операцій. Через це глибоке вивчення викликів та загроз, що виникають під час медійної репрезентації мобілізації, набуває статусу критично важливого завдання для забезпечення національної безпеки в умовах гібридної війни [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя вивчення мобілізаційних процесів у контексті національної безпеки сформоване у працях визначних фахівців зі стратегічних комунікацій та інформаційної політики. Зокрема, Г. Почепцов та Г. Яворська у своїх численних роботах розглядають механізми формування смислів та дискурс війни, що є критичним для розуміння

консолідації суспільства навколо ідеї оборони. Ю. Ніколаєць доповнює цей базис аналізом політико-управлінських аспектів мобілізації як екзистенційного чинника виживання нації. Питання державного управління інформаційним простором та інституційної стійкості також відображені у наукових розвідках І. Кудрявського, В. Кацалапа та В. Наместніка, які фокусуються на синхронізації дій військових та цивільних органів влади.

Особлива увага в науковому дискурсі приділяється викликам інформаційно-психологічного характеру та протидії дезінформації. Дослідження С. Даниленка та О. Кіндратець дозволяють ідентифікувати загрози «негативної мобілізації» та маніпулятивного впливу на емоційний стан населення. Проблематика когнітивної війни та трансформації медіасфери в умовах воєнного стану детально опрацьована у працях С. Запорожця та О. Карпенко, де акцент зміщено на вразливість суспільної довіри до державних інституцій, зокрема ТЦК та СП. Важливий внесок у розуміння ролі волонтерських рухів та мережевих структур у захисті інформаційного простору зробила М. Подибайло.

Міжнародний вимір медійної репрезентації війни та мобілізаційних зусиль досліджується крізь призму гібридних загроз та стратегічного стримування. Праці К. Джайлза та П. Померанцева є фундаментальними для розуміння природи сучасної пропаганди та методів, якими агресор намагається підрвати суверенітет через інформаційний тиск. Ці підходи корелюють із висновками Е. Бро щодо специфіки боротьби України в цифровому середовищі та значення автентичного контенту для внутрішньої мобілізації. Оцінка довгострокових воєнних спроможностей та їхнього відображення в медіа також представлена у дослідженні П. Нільссона та К. Хельстрьом.

Мета статті полягає у комплексному аналізі особливостей та трансформації відображення мобілізаційних процесів в українському інформаційному просторі в умовах повномасштабної агресії. Дослідження спрямоване на ідентифікацію ключових технічних, інформаційних та координаційних викликів, а також гібридних загроз (зокрема інструментів когнітивної війни), що перешкоджають консолідації суспільства.

Використання засобів штучного інтелекту. У процесі підготовки дослідження для оптимізації технічних етапів роботи було залучено такі інструменти на базі штучного інтелекту:

Elicit (версія станом на лютий 2026 р.) – використано для семантичного пошуку в базах даних рецензованої літератури, систематизації наукових розвідок за тематичними векторами та попереднього анотування англomовних джерел.

Google NotebookLM (на базі моделі Gemini 1.5 Pro) – залучено як інструмент концептуального аналізу для структурування масиву завантажених першоджерел (нормативно-правових актів та соціологічних звітів) та як допоміжний засіб для лінгвістичної корекції тексту, перевірки правопису та автоматизації оформлення бібліографічних посилань.

Використання зазначених засобів обмежене технічними функціями обробки та форматування даних. Автори наголошують, що штучний інтелект не залучався до формування наукових гіпотез, інтерпретації результатів аналізу чи формулювання остаточних висновків, які є продуктом виключно авторської інтелектуальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасні наукові розвідки дозволяють ідентифікувати низку наративних стратегій, що формують образ мобілізації в медіа. Ключові тематичні вектори включають:

- демонстрацію стратегічної та технічної могутності Збройних Сил України (далі – ЗСУ);
- всебічну героїзацію образу військовослужбовця;
- формування цілісного суспільного розуміння перемоги;
- кристалізацію ставлення до ворога;
- апелювання до історичного контексту боротьби за незалежність;
- висвітлення питань фінансового забезпечення військової служби.

Важливою відмінністю українських наративів є акцент на визнанні та подоланні особистих страхів, що позиціонується як прояв справжньої хоробрості. Цей підхід докорінно контрастує з російськими методами, які базуються виключно на примусі або матеріальному стимулюванні.

Зміст та спрямованість інформаційного відображення мобілізаційних процесів суттєво варіюються залежно від суб'єкта комунікації. Державна інформаційна політика України зосереджена на об'єктивному висвітленні воєнних злочинів агресора та утриманні ініціативи в інформаційному протистоянні. Натомість, російський апарат пропаганди систематично використовує дегуманізуючі образи та делегітимізуючу термінологію (наприклад, «кривава хунта», «незаконна влада») для підриву довіри до мобілізаційних зусиль української держави. Створення такого складного інформаційного середовища, де навмисна дезінформація агресивно змішується з верифікованими повідомленнями, має на меті дезорієнтувати українське суспільство [4].

Проблематика відображення мобілізації є багатогранною і потребує структурування за кількома основними категоріями:

1. Технічні виклики: пов'язані з безпосереднім фізичним та кібернетичним впливом на інформаційну інфраструктуру. Ворог намагається обмежити доступ до ресурсів та впровадити цензуру через знищення комунікаційних вузлів. Постійні атаки вимагають від систем захисту безперервної адаптації та значних ресурсних витрат для контролю за цифровим простором [5].

2. Інформаційні виклики: стосуються безпосередньо процесу комунікації з населенням. Особливу гостроту набуває проблема довіри. Зокрема, спостерігається тенденція до зниження довіри до офіційних медіаресурсів, таких як національний телемарафон «Єдині новини», що часто пояснюється негативним

суспільним сприйняттям монополізації інформації. Додатковим фактором є психологічна втома аудиторії, яка призводить до втрати чутливості щодо важливих повідомлень. Окрему складність становить неефективність комунікації з громадянами України, які перебувають за кордоном або на тимчасово окупованих територіях [6].

3. Виклики координації: відсутність єдиного, систематичного підходу до протидії російським наративам часто знижує ефективність контрзаходів. Потреба в узгодженій системі обміну повідомленнями між державними органами, військовими структурами та цивільними інституціями залишається актуальним завданням для забезпечення інформаційної цілісності.

Найбільш поширеною категорією загроз є пропаганда, яка використовується Росією для маніпуляції свідомістю громадян. Нав'язування фейкового наративу про «громадянську війну» та системні кібератаки на державну інфраструктуру мають на меті підірвати суверенітет і національну ідентичність України. Ворог застосовує інформаційно-психологічний тиск, щоб дискредитувати базові цінності суспільства та посіяти апатію щодо майбутнього держави [7]. Такі дії безпосередньо загрожують суспільному морально-психологічному стану, намагаючись розділити суспільство та знизити його мобілізаційну готовність через ефект «звикання до кризи».

На противагу ворожим впливам, в Україні сформувався потужний волонтерський та громадський сектор. Діяльність «ІТ-армії», запуск інтерактивних інструментів протидії дезінформації (наприклад, бот «Dovidka Info») та ініціативи громадських організацій суттєво посилили колективну відповідь на гібридні загрози [8].

Особливе значення в системі національного спротиву має ефективне виконання завдань територіальної оборони (далі – ТрО). Відповідно до законодавства України, участь у заходах інформаційного захисту та протидії операціям агресора визначена як одне із завдань ТрО [9, ст. 14]. Це створює надійний правовий фундамент для синергії зусиль військових та цивільних фахівців на локальному та державному рівнях.

Вкрай важливими видаються стратегічні перспективи формування інформаційного імунітету. Оцінка існуючих методів боротьби з дезінформацією свідчить, що ситуативні заборони мають обмежений часовий ефект. Для забезпечення довгострокової стійкості необхідне формування стабільного інформаційного імунітету населення. Це досягається через масштабні програми медіаграмотності (наприклад, проєкт «Як не стати овочем») та інтеграцію навичок критичного мислення в освітні стандарти [2].

З цієї позиції важливо розглянути інформаційний простір у динаміці. Трансформація інформаційного простору України у контексті мобілізаційних процесів протягом 2022-2025 років відображає перехід від реактивного

управління кризами до системного формування наративів. На початковому етапі повномасштабної агресії комунікація характеризувалася як «інтуїтивна» та децентралізована, нагадуючи структуру «бджолиного рою», коли уряд, громадянське суспільство та приватний сектор діяли в синергії без жорсткої ієрархії. Однак, зі стабілізацією лінії фронту та необхідністю довгострокового планування людських ресурсів, виникла потреба у переході до «моделі контролю», де політичні та військові інституції взяли на себе роль центральних архітекторів смислів [10].

Центральним елементом цієї трансформації, без сумніву, стало Міністерство оборони України, яке згідно з нормативними документами координує створення та розвиток ефективної системи стратегічних комунікацій (StratCom). Ця система розглядається не просто як інструмент інформування, а як критична складова загальнодержавної стійкості, здатна адаптуватися до викликів гібридної війни. В основі цієї стратегії лежить участь у виконанні завдань державної інформаційної політики, що передбачає синхронізацію дій Збройних Сил та цивільних органів влади [11].

Доктринальний зсув у StratCom 2024-2025 років полягає у визнанні того, що стратегічна комунікація є фундаментально політичним актом. Вона стосується легітимного мандата на представлення інтересів нації та управління «сенсом» війни [10, с. 24]. В умовах демократичної держави цей процес стикається з викликом балансування між державною безпекою та збереженням свободи слова, що особливо гостро проявляється при висвітленні мобілізації.

Одним із найбільш складних аспектів мобілізаційного дискурсу є статистично підтверджений розрив між сприйняттям ЗСУ як інституції, та ТЦК та СП. Згідно з даними соціологічних досліджень групи «Рейтинг» та Центру Разумкова, довіра до ЗСУ залишається на рівні 94%, що є безпрецедентним показником національної єдності [12]. Водночас, ставлення до ТЦК та СП демонструє стійку тенденцію до погіршення, що створює значні перешкоди для ефективної мобілізації. Ця деградація довіри до ТЦК та СП (з 27% у 2024 році до 24% у 2025 році) при одночасному зростанні недовіри до 68% свідчить про глибокий комунікаційний розрив.

Таблиця 1

Рейтинг довіри українців до владних інституцій (за опитуваннями соціологічної групи «Рейтинг» у 2024-2025 роках) [12]

Об'єкт довіри	Вересень 2024 (%)	Липень 2025 (%)	Динаміка
Збройні Сили України (ЗСУ)	94,0	94,0	0
ТЦК та СП (Довіра)	27,0	24,0	-3
ТЦК та СП (Недовіра)	61,0	68,0	+7
Верховна Рада (Довіра)	—	19,0	—
Уряд (Ю. Свирidenко) (Довіра)	—	28,0	—

Високий рівень цього комунікаційного розриву вказує на те, що в суспільній свідомості «армія, що захищає» та «державна машина, що мобілізує» є різними, можливо навіть антагоністичними сутностями. Негативне ставлення також проєктується на політичне керівництво, зокрема на уряд. Це створює умови, за яких будь-яке посилення мобілізаційних заходів сприймається через призму недовіри до виконавців, а не через необхідність оборони.

Відображення мобілізації нерозривно пов'язане із домінуванням цифрових платформ. Станом на середину 2024 року, Telegram залишається лідером споживання новин (78,1%), випереджаючи YouTube (59,5%). Проте, ця популярність супроводжується зростаючим скептицизмом: довіра до соціальних мереж впала з 60% у 2023 році до 47,3% у 2024 році [10, с.49].

Традиційні медіа (ТБ, преса) опинилися у стані глибокої фінансової кризи. Через колапс рекламного ринку приблизно 90% українських новинних ресурсів виживають виключно за рахунок донорського фінансування. Регіональні медіа постраждали найбільше: їхні доходи впали до 10% від довоєнного рівня. Це призвело до зміни пріоритетів у висвітленні тем. Якщо національні медіа зосереджуються на загальних військово-політичних наративах, то регіональні видання дедалі більше фокусуються саме на локальних проблемах оповіщення військовозобов'язаних та призову їх на військову службу, що робить їх критично важливими для формування настроїв на місцях [13].

Досвід інформаційного супроводу повномасштабної війни довів, що в умовах гібридної війни автентичність важить більше, ніж професійна якість продукції. Стратегічні комунікації ЗСУ почали активно використовувати контент, створений самими воїнами-захисниками. Відео бойових буднів, взаємодія з тваринами (котами, собаками), гумор та прояви людяності стали потужнішими інструментами рекрутингу, ніж офіційні рекламні матеріали [14].

Державні органи, зокрема Міністерство закордонних справ, перейняли цей підхід, використовуючи меми та сарказм для підтримки уваги світової спільноти. Кількість підписників офіційного Instagram-акаунту України зросла з приблизно 130 тисяч до одного мільйона за лічені дні після початку повномасштабного вторгнення, у тому числі й внаслідок зміни тональності комунікації на більш неформальну та емоційну [15]. Це дозволило створити образ країни, яка не лише страждає, а й впевнено чинить опір, що є важливим психологічним фактором для внутрішньої мобілізації.

Важливим кроком у зміні сприйняття мобілізації стала кампанія «Будь собою», реалізована через платформу Lobby X та інші сервіси. Основна мета полягала в наданні людині вибору конкретного підрозділу та спеціальності за фахом. Це спроба відійти від моделі «мобілізації за повісткою» до моделі «професійного вибору».

Процес вступу за такою схемою передбачає отримання письмової згоди від командира підрозділу, що гарантує призначення на обрану посаду після проходження медичного огляду та психологічного тестування. Такий підхід дозволяє використовувати цивільні навички (ІТ-фахівці, водії, медики, інженери) максимально ефективно, що є критичним для сучасної високотехно-логічної війни.

Водночас емпіричний аналіз умов тривалої повномасштабної війни високої інтенсивності доводить, що забезпечення мобілізаційного ресурсу для комплектування Сил оборони виключно через інструменти добровільного рекрутингу є стратегічно малоімовірним. Навіть за умови успішної реалізації рекрутингових кампаній, загальна мобілізація залишається безальтернативним конституційним обов'язком, необхідним для захисту суверенітету. У цьому контексті визначального значення набуває суспільна рефлексія на примусове залучення до оборони, де наразі спостерігається феномен «негативної мобілізації» – наростання масового роздратування та девальвації ідеї колективного захисту.

На жаль, під впливом низки чинників у конфлікті між суб'єктом, який намагається у той чи інший спосіб уникнути призову на військову службу (умовним «ухилянтом») та інституційним апаратом комплектування (насамперед ТЦК та СП) значна частина соціуму схиляється до активної солідаризації з першим. Таке зміщення симпатій зумовлене критичним індексом інституційної десинхронізації, за якого безпрецедентна довіра до Збройних Сил України (94%) антагоністично контрастує з глибокою недовірою до системи комплектування, рівень підтримки якої становить лише 24%. Соціальну легітимізацію стратегій ухилення підкріплюють також когнітивні викривлення та дипфейки в засобах масової комунікації, які перетворюють образ ТЦК та СП із органу військового управління, який виконує важливе завдання із забезпечення національної безпеки у репресивний орган. Отже, дестабілізація ставлення до мобілізації є наслідком не лише ворожого інформаційного впливу, а й внутрішнього комунікаційного провалу, що потребує глибокого вивчення причин руйнації суспільної згоди щодо виконання обов'язку захисту держави.

За висновком експертки із цифрової безпеки Н. Баловсяк, кремлівська пропаганда змістила акцент із зовнішньої аудиторії на внутрішній український простір, експлуатуючи тему мобілізації як найбільш чутливу. Основною стратегією ворога є використання «тріщин» у суспільній довірі, зокрема через тиражування конфліктів за участю представників ТЦК та СП. Сучасна інформаційна агресія росії перейшла у фазу когнітивної війни – боротьби не за факти, а за уявлення людей про те, що є нормою. Використання штучного інтелекту для генерації фейків про «звірства ТЦК» у TikTok та Telegram створює ефект «звикання до кризи» і десенсибілізації аудиторії [16].

Українська відповідь базується на концепції «пре-банкінгу» (pre-bunking) – підготовки аудиторії до можливих маніпуляцій. Ініціатива «Фільтр», запущена у 2021 році, трансформувалася у загальнонаціональну програму медіаграмотності, яка охоплює всі вікові групи [15].

Важливим фактором також є заходи ворога з мобілізації на окупованих територіях, у ході яких застосовується зброя тиску та примусу. Інформаційний простір на тимчасово окупованих територіях характеризується агресивними спробами росії легітимізувати примусову мобілізацію українських громадян. Окупаційні адміністрації використовують житлову політику як інструмент примусу до співпраці: доступ до власного майна або отримання соціальних послуг часто ставиться в залежність від отримання російського паспорта та реєстрації у військових комісаріатах.

Висновки. Аналіз відображення мобілізаційних процесів в Україні вказує на завершення етапу «комунікаційного хаосу» та перехід до структурованої, технологічно насиченої системи стратегічних комунікацій. Ключовим досягненням можна вважати здатність держави інтегрувати цивільні технології та автентичний контент у загальнонаціональний наратив спротиву.

Однак, головним викликом залишається криза довіри до інституцій, які безпосередньо виконують заходи з оповіщення та призову на військову службу військовозобов'язаних та резервістів. Статистичний розрив між довірою до ЗСУ та ТЦК та СП є критичною вразливістю, яку активно експлуатує російська пропаганда. Подолання цього розриву вимагає не лише косметичних медійних кроків, а й комплексної реформи системи комплектування Сил оборони, у якій одночасно необхідно проводити трансформацію з акцентом на професійний рекрутинг, цифровізацію процесів та перегляд механізмів оповіщення та забезпечення прибуття громадян, що підлягають призову на військову службу.

Майбутнє інформаційного простору України визначатиметься реалізацією Стратегії медіаграмотності та здатністю влади підтримувати баланс між безпековими обмеженнями та демократичними свободами. Ефективність мобілізації у 2026 році безпосередньо залежатиме від того, чи зможе держава перетворити процес служби на зрозумілий, справедливий та технологічно забезпечений шлях для громадянина, де кожна людина відчуває свою цінність для оборони нації.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ефективний комунікаційний супровід мобілізаційних процесів є невід'ємним складником національної оборони. Ефективна комунікація, прозорість процесів та синергія між державними структурами та громадянським суспільством є запорукою збереження єдності та забезпечення сталої підтримки Сил оборони України аж до повної перемоги над ворогом.

Література:

1. Ніколаєць Ю. Мобілізаційні процеси в Україні в умовах російської агресії: політико-управлінський аспект. Політичні дослідження. 2024. № 1. С. 60-82. URL: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-3>.
2. Матвієнків С., Пучко Я. Російсько-українська війна в інформаційному вимірі: виклики та їх подолання. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. 2025. № 20. С. 225-232. URL: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-27>.

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

3. Кіндратець О. М. «Негативна мобілізація» населення як результат інформаційних впливів в умовах «гібридної» війни. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2018. Т. 2, № 37. С. 18-30. URL: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.37.133322>.

4. Кацалап В., Наместнік В. Порівняльний аналіз особливостей українського та російського досвіду ведення стратегічних комунікацій в інтересах мобілізації. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2024. Т. 49, № 1. С. 177–184. URL: <https://doi.org/10.33099/2311-7249/2024-49-1-177-184>.

5. Кудрявський І. В. Дестабілізація, стабілізація, контроль інформаційного простору за допомогою механізмів державного управління. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2024. № 5. С. 40–54. URL: <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2024.5.5>.

6. Карпенко О., Животова К. Медійний простір та особливості реалізації державної політики протидії дезінформації в умовах воєнного стану. Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne. 2024. Т. 45. С. 9–21. URL: <https://doi.org/10.19195/1733-5779.45.1>.

7. Zaporozhets S. The state of providing information security of Ukraine in the military sphere in a hybrid war. Politology bulletin. 2019. No. 83. P. 16-25. URL: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2019.83.16-25>.

8. Подибайло М. Т. Протидія українського волонтерського руху м. Маріуполь негативному інформаційному впливу в умовах російської агресії (2014–2018 рр.). Вісник Маріупольського державного університету. 2020. Т. 37, № 3. С. 157–172. URL: <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2020-37-3-157-172>.

9. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX: станом на 16 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

10. Nilsson P.-E., Hellström K. All Eyes on Ukraine: Strategic Communication in the Russo-Ukrainian War, 2023-2024. FOI-R--5758--SE. Stockholm : Swedish Defence Research Agency (FOI), 2025. 118 p. URL: <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5758--SE>.

11. Деякі питання діяльності Міністерства оборони : Постанова Каб. Міністрів України від 21.07.2025 № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2025-п#Text>.

12. Магдик Н. Як українці ставляться до ТЦК — опитування. ТСН. 2025. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/iak-ukrayintsi-stavliatsia-do-ttsk-opytuvannia-2897774.html>.

13. Головатий Д. З початком великої війни українські медіа зайнялися темою медіаграмотності та протидії дезінформації — аналітика УІМК. Детектор медіа. 2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/230408/2024-08-02-z-pochatkom-velykoi-viyny-ukrainski-media-zaynyalysya-temoyu-mediagramotnosti-ta-protydii-dezinformatsii-analytika-uimk/>.

14. Braw E. Ukraine's Fight on the Front Lines of the Information Environment. Modern War Institute at West Point. 2024. URL: <https://mwi.westpoint.edu/ukraines-fight-on-the-front-lines-of-the-information-environment/>.

15. Danchenkova O. Ukraine's Hard-Won Approach to Strategic Communications and Counter-Disinformation: Lessons for Europe and Beyond. Tech Policy Press. 2024. URL: <https://www.techpolicy.press/ukraines-hardwon-approach-to-strategic-communications-and-counterdisinformation-lessons-for-europe-and-beyond/>.

16. Люди забули, для чого вона, або як врятувати мобілізацію та довіру до ТЦК. Твоє місто. 2024. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/lyudy_zabuly_dlya_chogo_vona_abo_yak_vryatuvaty_mobilizatsiyu_ta_doviru_do_ttsk_183532.html.

References:

1. Nikolaiets, Yu. (2024). Mobilizatsiini protsesy v Ukraini v umovakh rosiiskoi ahresii: polityko-upravlinskyi aspekt [Mobilization processes in Ukraine under the conditions of Russian aggression: political and administrative aspect]. *Politychni doslidzhennia*, 1, 60-82. <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/305721> [in Ukrainian].
2. Matviienkiv, S., & Puchko, Ya. (2025). Rosiisko-ukrainska viina v informatsiinomu vymiri: vyklyky ta yikh podolannia [The Russian-Ukrainian war in the information dimension: challenges and overcoming them]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii: Politolohiia*, 20, 225-232. <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-27> [in Ukrainian].
3. Kindratets, O. M. (2018). «Nehatyvna mobilizatsiia» naselennia yak rezultat informatsiinykh vplyviv v umovakh «hibrydnoi» viiny ["Negative mobilization" of the population as a result of information influences in the conditions of "hybrid" war]. *Visnyk NIU imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, 37 (2), 18-30. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.37.133322> [in Ukrainian].
4. Katsalap, V., & Namestnik, V. (2024). Porivnialnyi analiz osoblyvosti ukrainskoho ta rosiiskoho dosvidu vedennia stratehichnykh komunikatsii v interesakh mobilizatsii [Comparative analysis of the features of Ukrainian and Russian experience of strategic communications in the interests of mobilization]. *Suchasni informatsiini tekhnologii u sferi bezpeky ta oborony*, 1(49), 177-184. <https://doi.org/10.33099/2311-7249/2024-49-1-177-184> [in Ukrainian].
5. Kudriavskiy, I. V. (2024). Destabilizatsiia, stabilizatsiia, kontrol informatsiinoho prostoru za dopomohoiu mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia [Destabilization, stabilization, control of the information space using public administration mechanisms]. *Tavriyskyi naukovyi visnyk. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia* [Taurian Scientific Bulletin. Series: Public Management and Administration], 5, 40-54. <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2024.5.5> [in Ukrainian].
6. Karpenko, O., & Zhyvotova, K. (2024). Mediinyi prostir ta osoblyvosti realizatsii derzhavnoi polityky protydii dezinformatsii v umovakh voiennoho stanu [Media space and features of the implementation of the state policy of countering disinformation under martial law]. *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 45, 9-21. <https://doi.org/10.19195/1733-5779.45.1> [in Ukrainian].
7. Zaporozhets, S. (2019). The state of providing information security of Ukraine in the military sphere in a hybrid war. *Politology Bulletin*, 83, 16-25. <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2019.83.16-25>
8. Podybailo, M. T. (2020). Protydiia ukrainskoho volonterskoho rukhu m. Mariupol nehatyvnomu informatsiinomu vplyvu v umovakh rosiiskoi ahresii (2014-2018 rr.) [Counteraction of the Ukrainian volunteer movement in Mariupol to negative information influence in the conditions of Russian aggression (2014-2018)]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu*, 3(37), 157-172. <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2020-37-3-157-172> [in Ukrainian].
9. Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu: Zakon Ukrainy vid 16.07.2021 № 1702-IX [On the foundations of national resistance: Law of Ukraine of July 16, 2021 No. 1702-IX] (2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> [in Ukrainian].
10. Nilsson, P.-E., & Hellström, K. (2025). All Eyes on Ukraine: Strategic Communication in the Russo-Ukrainian War, 2023-2024 (FOI-R--5758--SE). Stockholm: Swedish Defence Research Agency (FOI). <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5758--SE>
11. Deiaki pytannia diialnosti Ministerstva oborony: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 21.07.2025 № 905 [Some issues of activities of the Ministry of Defence: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 21, 2025 No. 905] (2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2025-p#Text> [in Ukrainian].

12. Mahdyk, N. (2025). Yak ukraintsi stavliatsia do TTsK – opytuvannia [How Ukrainians feel about the TRC – a survey]. TSN. <https://tsn.ua/ukrayina/iak-ukrayintsi-stavliatsia-do-ttsk-opytuvannia-2897774.html> [in Ukrainian].
13. Holovaty, D. (2024). Z pochatkom velykoi viiny ukraintsi media zainialysia temoiu mediahramotnosti ta protydii dezinformatsii – analityka UIMK [With the start of the Great War, Ukrainian media took up the topic of media literacy and countering disinformation – UIMC analytics]. Detektor media. <https://detector.media/infospace/article/230408/2024-08-02-z-pochatkom-velykoi-viiny-ukraintsi-media-zainialysia-temoiu-mediahramotnosti-ta-protydii-dezinformatsii-analitsia-uimk/> [in Ukrainian].
14. Braw, E. (2024). Ukraine's Fight on the Front Lines of the Information Environment. Modern War Institute at West Point. <https://mwi.westpoint.edu/ukraines-fight-on-the-front-lines-of-the-information-environment/>
15. Danchenkova, O. (2024). Ukraine's Hard-Won Approach to Strategic Communications and Counter-Disinformation: Lessons for Europe and Beyond. Tech Policy Press. <https://www.techpolicy.press/ukraines-hardwon-approach-to-strategic-communications-and-counterdisinformation-lessons-for-europe-and-beyond/>
16. Liudy zabuly, dlia choho vona, abo yak vriatuvaty mobilizatsiiu ta doviru do TTsK [People have forgotten what it is for, or how to save mobilization and trust in the TRC] (2024). Tvoie misto. https://tvoemisto.tv/exclusive/lyudy_zabuly_dlya_choho_vona_abo_yak_vriatuvaty_mobilizatsiyu_ta_doviru_do_ttsk_183532.html [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 351.77:614.2:616-07(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1440-1450](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1440-1450)

Цюрко Богдан Орестович аспірант кафедри регіональної політики, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0009-7546-441X>

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ДІАГНОСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Анотація. У статті проведено дослідження теоретико-методологічних та прикладних аспектів оцінювання ефективності державного регулювання у сфері медичних діагностичних послуг. Актуальність теми зумовлена необхідністю трансформації системи охорони здоров'я України від адміністративно-командної моделі до гнучкого стратегічного менеджменту, заснованого на принципах доказовості та якості. Автор обґрунтовує, що в сучасних умовах регуляторний вплив держави має оцінюватися як багатовимірна конструкція, що інтегрує технічні, економічні, соціальні та безпекові вектори.

У межах дослідження систематизовано базові критерії оцінювання результативності, серед яких ключове місце посідає відповідність регламентарним вимогам та міжнародним стандартам менеджменту якості (зокрема ISO/TC 304 та ISO 22367). Особливий акцент зроблено на важливості впровадження внутрішніх аудитів та моніторингу KPI для управління ризиками при використанні лабораторних тестів спеціального призначення (LDTs). Детально проаналізовано показники якості діагностики через метрики точності, повторюваності та допустимих порогів похибок, що дозволяє формувати об'єктивну базу для коригувальних дій на рівні державної політики.

Значну частину статті присвячено компаративному аналізу міжнародних моделей регулювання. На прикладі досвіду Угорщини розкрито механізми гармонізації національного законодавства з правом ЄС, що забезпечує транскордонну сумісність діагностичних результатів. Досвід Естонії та країн Балтії використано для демонстрації переваг цифровізації та централізованого моніторингу доступності послуг (зокрема, часу очікування пацієнта), що є важливим для ліквідації географічних розривів між містами та сільськими громадами.

Досліджено моделі Німеччини та Франції, де тарифікація послуг базується на медіанних операційних витратах, що забезпечує фінансову ліквідність закладів та запобігає бюджетним дефіцитам. Для українського контексту запропо-

новано авторську систему збалансованих показників, яка поєднує технічну готовність, фінансову стійкість (зокрема постгрантовий розвиток) та соціальну результативність (задоволеність та довіра пацієнтів). У підсумку доведено, що лише синхронізація адміністративного контролю з поточними технологічними індикаторами дозволить створити стійку та ефективну систему діагностики в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, інструментарій, медична діагностика, показники ефективності, система KPI, ISO стандарти, якість, економічна стабільність, доступність медичних послуг, цифровізація, міжнародний досвід.

Tsiurko Bohdan Orestovich PhD student of the Department of Regional Policy, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0009-7546-441X>

ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF STATE REGULATION TOOLS FOR THE PROVISION OF MEDICAL DIAGNOSTIC SERVICES

Abstract. Abstract. The article examines the theoretical, methodological and practical aspects of assessing the effectiveness of state regulation in the field of medical diagnostic services. The relevance of the topic is determined by the need to transform Ukraine's healthcare system from an administrative-command model to flexible strategic management based on the principles of evidence and quality. The author argues that in the current conditions, the regulatory influence of the state should be assessed as a multidimensional construct that integrates technical, economic, social and security vectors.

The study systematises the basic criteria for evaluating performance, among which compliance with regulatory requirements and international quality management standards (in particular ISO/TC 304 and ISO 22367) plays a key role. Particular emphasis is placed on the importance of implementing internal audits and KPI monitoring for risk management when using special-purpose laboratory tests (LDTs). Diagnostic quality indicators are analysed in detail through metrics of accuracy, repeatability and acceptable error thresholds, which allows for the formation of an objective basis for corrective action at the level of state policy.

A significant part of the article is devoted to a comparative analysis of international regulatory models. Using the example of Hungary's experience, the mechanisms for harmonising national legislation with EU law are revealed, ensuring cross-border compatibility of diagnostic results. The experience of Estonia and the Baltic countries has been used to demonstrate the advantages of digitisation and centralised monitoring of service availability (in particular, patient waiting times),

which is important for eliminating geographical disparities between cities and rural communities.

The models of Germany and France were studied, where service pricing is based on median operating costs, which ensures the financial liquidity of institutions and prevents budget deficits. For the Ukrainian context, the author proposes a system of balanced indicators that combines technical readiness, financial stability (in particular, post-grant development) and social performance (patient satisfaction and trust). As a result, it has been proven that only the synchronisation of administrative control with current technological indicators will allow the creation of a stable and effective diagnostic system in Ukraine.

Keywords: state regulation, tools, medical diagnostics, performance indicators, KPI system, ISO standards, quality, economic stability, accessibility of medical services, digitalisation, international experience.

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування системи охорони здоров'я в Україні вимагає переходу від адміністративного нагляду до стратегічного управління якістю та ефективністю. Особливої актуальності це набуває у сфері медичних діагностичних послуг, де точність та швидкість результату безпосередньо впливають на подальшу стратегію лікування та життя пацієнта.

Проблема полягає у відсутності комплексної, багаторівневої системи оцінювання інструментів державного регулювання, яка б поєднувала технічні параметри (точність, відповідність ISO), економічні показники (ліквідність, тарифікація) та соціальні індикатори (доступність, задоволеність пацієнтів). Існуюча модель регулювання в Україні часто має фрагментарний характер: технічна готовність закладів оцінюється окремо від їхньої фінансової стійкості та реальної якості клінічних результатів. Це створює розрив між нормативними вимогами та фактичним станом справ у галузі, що перешкоджає побудові доказової регуляторної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичним та практичним аспектам діяльності закладів охорони здоров'я та, зокрема, ефективності їх функціонування присвячено праці таких науковців, як: О. Баєва, М.Білинська, І.Білецька, Н.Васюк, Л.Гаєвська [2], В.Парій. Авторами досліджуються також питання використання інструментів економічного аналізу, оцінювання фінансового стану закладів та, зокрема, їх фінансової стійкості тощо. Механізми державного регулювання надання медичних послуг в Україні стали предметом дослідження А.Барзиловича [1], І. Миколаєця, З.Надюка. М. Шалько досліджує державне регулювання якості надання медичних послуг та зауважує, що у країнах світу накопичено значний досвід з багатьох питань якості медичної допомоги: розроблено номенклатури оснащення медичних установ, організовано експертизу якості медичної допомоги та ін. [7]. На тлі інтенсифікації

діагностичної діяльності та цифровізації медицини, збільшується увага до регуляторного інструментарію. Ключовими напрямками підвищення його ефективності є гармонізація з європейськими стандартами захисту персональних даних, оптимізація правових механізмів отримання інформованої згоди та посилення контролю за конфіденційністю в межах електронних систем охорони здоров'я.

Попри представлені наукові напрацювання, виникає необхідність в обґрунтуванні комплексної методики оцінювання ефективності інструментарію державного регулювання медичної діагностики, яка забезпечить розробку та прийняття управлінських рішень, спрямованих на покращання їх функціонування.

Мета статті - розробка комплексної системи критеріїв оцінювання ефективності державного регулювання медичних діагностичних послуг, а також проведення порівняльного аналізу міжнародного досвіду для визначення пріоритетних напрямів модернізації української регуляторної моделі.

Виклад основного матеріалу. Оцінювання ефективності інструментів державного регулювання медичних діагностичних послуг потребує чітко визначених критеріїв та вимірюваних показників, які здатні відображати реальний стан справ у галузі та дозволяти коригувати політику з урахуванням виявлених недоліків. Ефективність тут слід розглядати багатовимірно, не лише через один параметр, а через сукупність індикаторів, що охоплюють якість, доступність, економічну стабільність, безпеку та соціальну результативність.

Серед базових критеріїв важливе місце займає відповідність процесів і результатів регламентарним вимогам. Це включає виконання затверджених клінічних протоколів та стандартів менеджменту якості у закладі. Наприклад, застосування міжнародних норм ISO/TC 304 та ISO 22367 [3, 12] може бути перевірено через аудиторські процедури: наявність документованої політики управління ризиками для лабораторних тестів спеціального призначення (LDTs), функціонування внутрішніх аудитів і моніторинг ключових показників ефективності (KPI). Високий рівень відповідності цим критеріям є ознакою того, що інструменти регулювання діють належним чином.

Показники якості результатів діагностичних послуг слід оцінювати через точність і повторюваність досліджень. Тут можливе використання метрик похибок у рамках стандартних контрольних програм: частка випадків повторного обстеження через технічний брак, кількість діагностичних пропусків або хибно позитивних/хибно негативних результатів. Ці дані мають порівнюватися з допустимими порогами для заданого виду аналізу чи візуалізації, якщо відхилення перевищують встановлений норматив, це сигналізує про потребу коригувальних дій на рівні регуляторної політики чи внутрішнього контролю.

Доступність послуг визначається не лише фізичною присутністю обладнання чи фахівців у певному регіоні, але й часом очікування пацієнта на

проведення дослідження. Середній час від направлення до отримання результату можна вимірювати автоматизовано через електронні медичні системи [5]. Зменшення цього показника внаслідок впровадження конкретних інструментів державного регулювання, наприклад, телемедичних платформ [9], є позитивним маркером їхньої ефективності.

Водночас варто враховувати географічні розриви: скорочення терміну очікування в великих містах ще не означає поліпшення ситуації у сільських громадах. Економічна стабільність галузі оцінюється через інтегральні показники фінансового стану закладів: рівень дефіциту бюджету, частка власних коштів у покритті витрат на модернізацію обладнання, швидкість амортизаційного оновлення парку апаратури [6, 11].

Також сюди входить відповідність тарифікації фактичним операційним витратам, аналіз середнього та медіанного значення витрат допомагає уникнути статистичного спотворення картини [8]. Якщо впроваджені моделі тарифікації сприяють підвищенню ліквідності установ і скорочують заборгованість поставальникам реактивів або сервісного обслуговування обладнання, це свідчить про позитивну роботу економічних механізмів регулювання.

Безпекові стандарти мають свої специфічні показники, частота зареєстрованих інцидентів безпеки (наприклад інфекцій після інвазивної процедури), відповідність умов зберігання контрольованих речовин законодавству, правильне налаштування доз опромінення при рентгенологічних дослідженнях. Дотримання таких параметрів у межах допустимих клінічних стандартів засвідчує адекватний вплив адміністративного й технічного контролю.

Додатково важливий соціально-етичний критерій, рівень задоволеності пацієнтів і довіра до системи охорони здоров'я. Цей показник формується не лише якістю обстежень, але й досвідом комунікації з персоналом та захистом конфіденційності особистих даних. Опитування пацієнтів можуть включати питання про зрозумілість отриманої інформації щодо процедур і альтернатив лікування, а також оцінку відчуття безпеки під час проходження діагностики.

Вимірювання впливу субсидій і грантів як економічних стимулів також має чіткі метрики: кількість закупленого обладнання за рахунок цільового фінансування, обсяг навчання кадрів за грантовою підтримкою [3], скорочення кількості повторних досліджень завдяки оновленню технічної бази [8]. Якщо ці параметри демонструють стале покращення після завершення програми фінансування, можна говорити про високу ефективність відповідного інструмента.

У випадках надзвичайних ситуацій варто мати окремий набір критеріїв оперативної готовності: час розгортання мобільного діагностичного пункту після отримання фінансування або наказу МОЗ [13], швидкість доставки необхідного обладнання в зону лиха та здатність забезпечити базовий пакет діагностичних послуг протягом перших днів роботи.

Комплексна система оцінки передбачає об'єднання цих різномірних показників у структурований набір KPI та індикаторів результативності. Їх можна класифікувати за напрямками:

- якісні показники (точність, повторюваність досліджень);
- доступність (географічне покриття, час очікування);
- економічна стабільність (дефіцит бюджету закладів, ліквідність);
- безпека (частота інцидентів, контроль речовин);
- соціальна результативність (задоволеність пацієнтів).

Ретельне застосування цих критеріїв дозволяє формувати доказову основу для рішень у сфері регуляторної політики та своєчасно адаптувати її під актуальні виклики медичної галузі України.

Порівняльний аналіз підходів до державного регулювання медичних діагностичних послуг у різних країнах дозволяє виявити чинники, які прямо чи опосередковано впливають на ефективність таких систем. При оцінці важливо враховувати як структурні особливості системи охорони здоров'я, так і контекстні умови впровадження стандартів та методів контролю. Деякі моделі демонструють потужну інтеграцію міжнародних норм у національне поле, що суттєво відображається на прозорості та ефективності регуляторних процесів.

Показовим прикладом є досвід Угорщини, яка змогла гармонізувати своє законодавство з нормативною базою Європейського Союзу у сфері охорони здоров'я [10]. Це надало їй можливість не лише забезпечити повну відповідність клінічних протоколів європейським вимогам, але й налагодити механізм взаємного визнання результатів діагностичних досліджень між країнами-членами. У практиці це означає, що пацієнт може проходити обстеження в одній країні та використовувати його результати для лікування або подальшої діагностики в іншій без додаткових процедур сертифікації.

В Україні цей підхід поки реалізований частково: хоча імплементація окремих ISO-стандартів здійснюється, індивідуальні методики лабораторних тестів (LDTs) ще не мають чіткої гармонізації з зовнішніми нормами [12], що обмежує рівень транскордонної сумісності.

Досвід країн із розвиненою телемедициною, таких як Естонія, свідчить про те, що нормативне закріплення цифрових сервісів та захисту даних пацієнтів є ключовим чинником швидкого поширення дистанційної діагностики. Використання багаторівневих алгоритмів автентифікації і централізованих електронних реєстрів створює базу для безпечного обміну даними між закладами [5].

В Україні впровадження подібної інфраструктури ще перебуває на етапі адаптації, а питання сумісності різних медичних інформаційних систем залишається одним із основних бар'єрів. Це позначається на можливостях комплексного моніторингу показників доступності (наприклад, часу очікування на дослідження), який у країнах Балтії аналізується централізовано та використовується для оперативного коригування політики.

Інший аспект порівняння стосується механізмів фінансування. Моделі страхового медичного забезпечення у Німеччині чи Франції поєднують сильну систему державного контролю з активною роллю приватних страхових компаній у відшкодуванні вартості діагностики. Тут тарифікація будується з урахуванням середніх операційних витрат лікарень за медіанним значенням [8], що зменшує ризик перекосів через окремі випадки високовартісних процедур.

Українська практика ще не повністю запровадила такі статистично збалансовані методи; переважно тарифи встановлюються директивно і можуть не враховувати регіонально специфічні витрати, це обмежує гнучкість системи тарифікації при зміні зовнішніх економічних умов.

У розвинених країнах значна увага приділяється оцінці ефективності субсидій та грантів на розвиток діагностичних технологій. Наприклад, програми підтримки сільських госпіталів у США включають фінансування телерадіології за рахунок федеральних грантів із закріпленими КРІ щодо скорочення часу отримання результату до певної кількості годин [9]. Як свідчить статистика таких програм, після їх завершення більшість закладів утримують технологію власними силами завдяки економії ресурсів і оптимізації внутрішніх процесів.

В українських умовах постгрантова стійкість проєктів нерідко залишається проблемою, без належного плану утримання обладнання після завершення фінансування високий ризик швидкої деградації технічної бази [11].

Важливий елемент порівняння, моделі акредитації та ліцензування закладів охорони здоров'я. У Великобританії процес акредитації інтегрований з внутрішнім аудитом відповідно до ISO/TC 304; він включає детальний опис структури управління якістю та формальні процедури щорічного оновлення документації з менеджменту ризиків [3]. Таке поєднання адміністративного і якісного контролю дозволяє одночасно підтримувати високий рівень безпеки й гнучко реагувати на новітні тенденції медицини.

В Україні модель ліцензування часто робить акцент на технічній готовності установи [10], але недостатньо інтегрує вимоги до постійного менеджменту якості, що позбавляє процес ритмічного оновлення внутрішніх стандартів.

Досвід низки країн Східної Європи свідчить про важливість гармонізації стандартів лабораторної роботи відповідно до ISO 22367 для управління ризиками при LDTs [12]. Польща й Чехія використали адаптовані версії цього стандарту для стандартизації документації навіть у невеликих приватних лабораторіях; це підвищило точність досліджень і спростило процедуру їх міжнародного визнання.

В Україні застосування цього підходу поки неповсюдне: переважно він охоплює великі централізовані лабораторії при університетських клініках.

Паралель із країнами зі схожим соціально-економічним контекстом відкриває перспективи для коригування української політики регулювання:

наприклад, досвід інтегрованих систем моніторингу якості й економічної результативності (KPI-баланс) у країнах Балтії показує, що поєднання технічних метрик точності діагностики з показниками фінансової стабільності дає більш об'ємну картину реального стану галузі. Перенесення цього підходу в Україну могло б доповнити вже існуючу модель оцінювання критеріями економічної стійкості й соціальної результативності.

Отже системне порівняння свідчить: хоча українська модель має окремі елементи міжнародної практики, такі як адаптація ISO/TC 304 чи цифровізація процесів моніторингу, їхнє впровадження все ще фрагментарне порівняно з повністю інтегрованими системами інших країн. Це створює поле для модернізації через синхронізацію адміністративного контролю з поточними технологічними і якісними індикаторами ефективності, а також розширення спектра економічних стимулів із перевіреною результативністю за кордоном.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що стосуються багатовимірності оцінювання, необхідності гармонізації з міжнародними стандартами, цифровізації.

Ефективність державного регулювання діагностичної галузі не може вимірюватися лише кількісними показниками. Вона потребує впровадження системи KPI, що охоплює п'ять ключових векторів: клінічну якість, територіальну та часову доступність, економічну стійкість закладів, технічну безпеку та соціальну результативність (задоволеність пацієнта).

Порівняльний аналіз засвідчив, що успішні моделі (Угорщина, Польща, Велика Британія) базуються на глибокій інтеграції міжнародних стандартів (ISO/TC 304, ISO 22367) у національне законодавство. Для України критично важливим є перехід від фрагментарного запозичення окремих норм до повної синхронізації методик, особливо в частині лабораторних тестів спеціального призначення. За прикладом розвинених країн (Німеччина, Франція), вітчизняна система тарифікації має відійти від директивного встановлення цін на користь статистично обґрунтованих методів (аналіз медіанних витрат). Це дозволить підвищити ліквідність медичних установ та забезпечити сталість їхнього розвитку після завершення цільових грантових програм. Впровадження досвіду Естонії щодо централізованого моніторингу часу очікування та дистанційної діагностики дозволить державі оперативно реагувати на географічні розриви в доступності послуг, що є особливо актуальним для сільських громад України.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні напрямів вдосконалення державного регулювання у сфері надання медичних діагностичних послуг, зокрема інструментів моніторингу та контролю якості послуг в умовах резильєнтності і повоєнної стійкості.

Література:

1. Барзилович А. Д. Механізми державного регулювання надання медичних послуг в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020; № 1 (24). С. 86-90. URL : <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-1.17>
2. Гаєвська Л. А., Васюк Н. О. Вітчизняний досвід реалізації державної політики цифрового розвитку (на прикладі сфери охорони здоров'я). *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 6. С. 161-167. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5947/6010>
3. Кадук Д., Александрова Т., Талапова П., Агєєва І., Ведь М., Трофименко М., Колесник М., Несміян Т. Сучасний стан та перспективи впровадження стандартизації даних в системі охорони здоров'я України (огляд літератури). *Медичні перспективи*. 2023. Т. 28, № 3. С. 190-198 URL : <https://journals.urau.ua/index.php/2307-0404/article/view/289226>
4. Марченко, Л. (2022). Вплив фіскальної політики на забезпечення розвитку соціальної сфери в Україні. *Економіка та освіта*, № 7 (4), 27-34. <https://doi.org/10.30525/2500-946X/2022-4-4>
5. Миронова Г.А. Впровадження електронних медичних записів пацієнта: проблеми правового регулювання в Україні. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. 2022. Вип. 21. с. 146. URL : <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2022.21.16>
6. Ткач К. Д. Порівняльний аналіз нинішнього стану нормативного – правового регулювання галузі охорони здоров'я України та Угорщини. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. ДВНЗ «УжНУ» - Ужгород, 2022. №5. С. 311-317. URI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.58>
7. Шалько, М. Н. (2024). Державне регулювання якості надання медичних послуг. *Економіка, управління та адміністрування*, (4(106), 123–128. [https://doi.org/10.26642/ema-2023-4\(106\)-123-128](https://doi.org/10.26642/ema-2023-4(106)-123-128)
8. Banke-Thomas A, Ayomoh FI, Abejirinde IOO, Banke-Thomas O, Eboreime EA, Ameh CA. Cost of utilising maternal health services in low- and middle-income countries: A systematic review. *Int J Health Policy Manag*. 2021 Jun; 10(9):564-77. Available from: DOI: 10.34172/ijhpm.2020.104
9. Kamesworo D, Susanto E, Wibowo GM. Implementation of teleradiology services policy in healthcare facilities. *International Journal of Social Health*. 2023 Oct; 2(10):765-84. Available from: <https://ijsh.ph/index.php/rp>
10. Konstantin T. Regulatory and legal regulation of the healthcare sector in ukraine and Hungary: General and special. *Regulatory and Legal Regulation*. 2023 Jun; No 6(6):179. Available from: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.6.28>
11. Malihon Y, Motailo O, Avtomieienko A. LEGAL REGULATION OF THE STATE PERSONNEL POLICY IN THE FIELD OF HEALTH CARE IN UKRAINE. *SOCIO WORLD - SOCIAL RESEARCH & BEHAVIORAL SCIENCES*. 2021 Feb; 04(02):38. Available from: <https://scia.website/index.php/swd>
12. Spitzenberger F, Patel J, Gebuhr I, Kruttwig K, Safi A, Meisel C. Laboratory-developed tests: Design of a regulatory strategy in compliance with the international state-of-the-art and the regulation (EU) 2017/746 (EU IVDR [in vitro diagnostic medical device regulation]). *Therapeutic Innovation & Regulatory Science*. 2022. 56, 47-64. Available from: <https://doi.org/10.1007/s43441-021-00323-7>
13. Volianskyi P B, Yakymets V M, Terentieva A V, Slabkiy H O, Tverdokhlib O S, Pechyborshch V P. Mechanism of state regulation of medical response to emergencies as an element of the civil protection system. *Wiadomości Lekarskie*. 2021 May; LXXIV(5):1222-1228. <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/archive/2021/WLek202105133.pdf>

References:

1. Barzylovych, A. D. (2020). Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання nadання medychnykh posluh v Ukraini [Mechanisms of state regulation of medical services provision in Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannya*, (1 (24)), 86-90. <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-1.17> [in Ukrainian].
2. Haievska, L. A., & Vasiuk, N. O. (2025). Vitchyzniani dosvid realizatsii derzhavnoi polityky tsyfrovoho rozvytku (na prykladi sfery okhorony zdorov'ia) [Domestic experience in implementing the state policy of digital development (on the example of the healthcare sector)]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, (6), 161-167. <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5947/6010> [in Ukrainian].
3. Kaduk, D., Aleksandrova, T., Talapova, P., Ahieieva, I., Ved, M., Trofymenko, M., Kolesnyk, M., & Nesmiiian, T. (2023). Suchasnyi stan ta perspektyvy vnnovadzhennia standartyzatsii danykh v systemi okhorony zdorov'ia Ukrainy (ohliad literatury) [Current state and prospects for implementing data standardization in the healthcare system of Ukraine (literature review)]. *Medychni perspektyvy*, 28(3), 190-198. <https://journals.uran.ua/index.php/2307-0404/article/view/289226> [in Ukrainian].
4. Marchenko, L. (2022). Vplyv fiskalnoi polityky na zabezpechennia rozvytku sotsialnoi sfery v Ukraini [Influence of fiscal policy on ensuring the development of the social sphere in Ukraine]. *Ekonomika ta osvita*, (7(4)), 27-34. <https://doi.org/10.30525/2500-946X/2022-4-4> [in Ukrainian].
5. Myronova, H. A. (2022). Vnnovadzhennia elektronnykh medychnykh zapysiv patsiienta: problemy pravovoho rehuliuвання v Ukraini [Implementation of electronic medical records of the patient: problems of legal regulation in Ukraine]. *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo. Zbirnyk naukovykh prats*, (21), 146. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2022.21.16> [in Ukrainian].
6. Tkach, K. D. (2022). Porivnialnyi analiz nynishnoho stanu normatyvno – pravovoho rehuliuвання haluzi okhorony zdorov'ia Ukrainy ta Uhorshehyny [Comparative analysis of the current state of regulatory and legal regulation of the healthcare sector of Ukraine and Hungary]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, (5), 311-317. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.58> [in Ukrainian].
7. Shalko, M. N. (2024). Derzhavne rehuliuвання yakosti nadання medychnykh posluh [State regulation of the quality of medical services provision]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannya*, (4(106)), 123–128. [https://doi.org/10.26642/ema-2023-4\(106\)-123-128](https://doi.org/10.26642/ema-2023-4(106)-123-128) [in Ukrainian].
8. Banke-Thomas, A., Ayomoh, F. I., Abejirinde, I. O. O., Banke-Thomas, O., Eboime, E. A., & Ameh, C. A. (2021). Cost of utilising maternal health services in low- and middle-income countries: A systematic review. *International Journal of Health Policy and Management*, 10(9), 564–577. <https://doi.org/10.34172/ijhpm.2020.104>
9. Kamesworo, D., Susanto, E., & Wibowo, G. M. (2023). Implementation of teleradiology services policy in healthcare facilities. *International Journal of Social Health*, 2(10), 765-784. <https://ijsh.ph/index.php/rp>
10. Konstantin, T. (2023). Regulatory and legal regulation of the healthcare sector in Ukraine and Hungary: General and special. *Regulatory and Legal Regulation*, (6(6)), 179. <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.6.28>
11. Malihon, Y., Motailo, O., & Avtomieienko, A. (2021). Legal regulation of the state personnel policy in the field of health care in Ukraine. *Socio World - Social Research & Behavioral Sciences*, 04(02), 38.
12. Spitzenberger, F., Patel, J., Gebuhr, I., Kruttwig, K., Safi, A., & Meisel, C. (2022). Laboratory-developed tests: Design of a regulatory strategy in compliance with the international state-of-the-art and the regulation (EU) 2017/746 (EU IVDR [in vitro diagnostic medical device regulation]). *Therapeutic Innovation & Regulatory Science*, 56, 47–64. <https://doi.org/10.1007/s43441-021-00323-7>

13. Volianskyi, P. B., Yakymets, V. M., Terentieva, A. V., Slabkiy, H. O., Tverdokhlib, O. S., & Pechyborshch, V. P. (2021). Mechanism of state regulation of medical response to emergencies as an element of the civil protection system. *Wiadomości Lekarskie*, LXXIV(5), 1222–1228. <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/archive/2021/WLek202105133.pdf>.

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026

УДК 355.86:355.01

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1451-1465](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1451-1465)

Шаповалов Геннадій Миколайович старший науковий співробітник науково-дослідного відділу інформаційного протиборства науково-дослідного управління лінгвістичних досліджень науково-дослідного центру Військового інституту Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філософії у галузі знань «Публічне управління та адміністрування», <https://orcid.org/0000-0002-8979-0648>

КОГНІТИВНИЙ ВИМІР СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. У статті здійснено концептуальний та прикладний аналіз когнітивного виміру стратегічних комунікацій у контексті російсько-української війни з позицій державного управління. Обґрунтовано, що сучасне збройне протиборство виходить за межі традиційного інформаційного впливу та спрямовується на глибші когнітивні механізми – довіру до інституцій, легітимність управлінських рішень, формування суспільних очікувань і причинно-наслідкових моделей сприйняття подій. Визначено, що стратегічні комунікації в умовах гібридної агресії трансформуються з інструменту інформаційного супроводу у складову управлінської спроможності держави.

Метою дослідження є обґрунтування когнітивного виміру сучасного збройного протиборства як чинника трансформації системи державного управління у сфері національної безпеки. Методологічну основу становлять системний, інституційний та порівняльний підходи, контент- і кейс-аналіз (зокрема матеріалів StopFake та офіційних комунікацій щодо постачання F-16), а також аналіз документів НАТО, ЄС.

Доведено, що когнітивний вплив спрямований на управління рамками інтерпретації подій та очікуваннями щодо майбутнього, що безпосередньо впливає на процес прийняття рішень. Встановлено, що ефективність стратегічних комунікацій визначається інституційною узгодженістю, синхронізацією повідомлень і дій та здатністю держави формувати проактивний стратегічний наратив. Підкреслено необхідність інтеграції когнітивного компонента до стратегічного планування, розвитку міжвідомчої координації та системного моніторингу суспільних очікувань.

Наукова новизна полягає в уточненні управлінського змісту когнітивного виміру безпеки та обґрунтуванні ролі стратегічних комунікацій як механізму забезпечення когнітивної стійкості держави в умовах тривалої війни.

Ключові слова: когнітивна війна, стратегічні комунікації, державне управління, національна безпека, гібридна агресія, когнітивна стійкість, рефлексивне управління.

Shapovalov Gennady Mykolayovych Senior Researcher, Research Department of Information Confrontation, Research Department of Linguistic Research, Research Center of the Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Doctor of Philosophy in the field of knowledge "Public Management and Administration", <https://orcid.org/0000-0002-8979-0648>

COGNITIVE DIMENSION OF STRATEGIC COMMUNICATIONS AS A FACTOR OF TRANSFORMATION OF STATE ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract. The article provides a conceptual and applied analysis of the cognitive dimension of strategic communications in the context of the Russian-Ukrainian war from the perspective of public administration. It is argued that contemporary armed confrontation extends beyond traditional information influence and increasingly targets deeper cognitive mechanisms, including trust in institutions, legitimacy of governmental decisions, public expectations, and causal models of perception. Strategic communications are therefore reconsidered not merely as an informational support tool but as an integral component of state governance capacity.

The purpose of the study is to substantiate the cognitive dimension of modern armed conflict as a factor transforming the public administration system in the field of national security. The methodological framework combines systemic, institutional, and comparative approaches, as well as content and case analysis (including materials from StopFake and official communications regarding F-16 deliveries). NATO and EU strategic documents, and analytical reports serve as the empirical basis.

The findings demonstrate that cognitive influence operates through shaping interpretative frameworks and managing expectations about the future, which directly affects decision-making processes. The effectiveness of strategic communications depends on institutional coherence, synchronization between messages and actions, and the state's ability to develop a proactive strategic narrative. The study emphasizes the need to integrate the cognitive component into strategic planning, strengthen interagency coordination, and implement systematic monitoring of public expectations as an indicator of resilience.

The scientific novelty lies in clarifying the managerial substance of the cognitive security dimension and substantiating strategic communications as a mechanism for ensuring cognitive resilience in conditions of prolonged hybrid warfare.

Keywords: cognitive warfare, strategic communications, public administration, national security, hybrid aggression, cognitive resilience, reflexive control.

Вступ. Після 2014 року стало очевидно, що російсько-українське протистояння виходить далеко за межі класичного воєнного конфлікту. Поряд із бойовими діями розгорнулася інтенсивна боротьба за інтерпретацію подій, формування суспільних настроїв та вплив на міжнародне сприйняття ситуації. Інформаційні кампанії, спроби делегітимізації українських інституцій, маніпуляції історичними наративами та прогнозами щодо майбутнього стали невід'ємною складовою агресії. З часом стало зрозуміло, що ці впливи не є допоміжними. Вони інтегровані у загальну стратегію протиборства.

Повномасштабне вторгнення 2022 року лише загостило цю тенденцію. Атаки на енергетичну інфраструктуру супроводжувалися інформаційними повідомленнями про «неминучість компромісу», міжнародна підтримка України паралельно піддавалася сумнівам через наративи про «втому Заходу», а внутрішні труднощі подавалися як ознаки системної неспроможності держави. Усе це впливало не стільки на факти, скільки на спосіб їх пояснення. Фактично мова йде про боротьбу за рамки сприйняття. За те, як суспільство вибудовує причинно-наслідкові зв'язки та оцінює перспективи розвитку подій.

У науковому дискурсі такі процеси зазвичай описуються в межах концепції гібридної війни, що поєднує військові, економічні, політичні й інформаційні інструменти. Однак практика 2022-2026 років засвідчує, що цього пояснення вже недостатньо. Вплив спрямовується не лише на інформаційне поле, а й на глибші когнітивні механізми, на довіру до інституцій, на легітимність рішень. Саме тут виникає потреба говорити про когнітивний вимір сучасного протиборства.

Стратегічні комунікації в такій ситуації не можуть залишатися лише механізмом координації повідомлень. Вони стають елементом державного управління, відповідальним за підтримання когнітивної стійкості – здатності суспільства зберігати раціональну модель інтерпретації навіть в умовах тривалої невизначеності. І саме цей зсув від інформаційної протидії до управління контексту тлумачення визначає проблематику даного дослідження.

Постановка проблеми

Системність гібридної агресії проти України виявила структурну вразливість традиційних моделей державного управління у сфері безпеки. Конфлікт, який формально не завжди досягає порогу класичної війни, фактично впливає на стратегічні рішення, кадрову політику, економічні пріоритети та міжнародні зобов'язання держави. Зауваження Ф. Гоффмана про поєднання регулярних і нерегулярних інструментів у межах єдиного конфлікту [2] сьогодні виглядає не теоретичним конструктом, а емпірично підтвердженою моделлю. Водночас ця модель не пояснює повною мірою механізмів втручання у процес прийняття рішень як центральну ціль гібридної кампанії.

Національна воєнна стратегія США 2015 року фіксує проміжний характер гібридних війн між внутрішніми та міждержавними формами протистояння [3].

Однак саме ця «проміжність» створює нормативну невизначеність. Державамішень змушена реагувати в умовах розмитих юридичних рамок, коли частина дій противника формально не підпадає під категорію збройної агресії. Таким чином, стратегічні комунікації опиняються не просто інструментом супроводу воєнних дій, а елементом компенсації правової та процедурної асиметрії.

Український досвід 2014–2026 років підтвердив, що втручання в інформаційні потоки, дискредитація владних інституцій, створення паралельних центрів інтерпретації подій безпосередньо впливають на стійкість суспільної свідомості.

До лютого 2022 року, тобто до початку повномасштабного вторгнення рф у вітчизняному науковому дискурсі стратегічні комунікації розглядались в цілому як скоординована діяльність з використання комунікаційних інструментів для просування інтересів держави, спрямована на інформування та переконання цільових аудиторій на воєнно-політичному рівні управління. Проте сучасна практика все більше демонструє, що їх роль виходить за межі комунікації у вузькому сенсі. Вони стають інструментом впливу на логіку формування державної політики.

Так, в статті вітчизняних вчених О. Сальнікової, Є. Архіпової та Ю. Навроцької «Механізми міжнародної інформації в умовах когнітивної війни» (2025) було доведено, що «стратегічні комунікації більше не можуть розглядатися як допоміжна функція інформування, а використовуватимуться для досягнення когнітивної вигоди». Як справедливо зазначають автори дослідження: «замість заборони іноземного контенту, держава використовує міжнародний досвід для навчання громадян критичному мисленню (медіаграмотності). Зазначені дослідниці слушно наголошують на проблемі невідповідності існуючих класичних механізмів міжнародної інформації (дипломатичних каналів, традиційних медіа) новим загрозам. Оскільки вони виявляються неефективними проти технологій нейропсихологічного впливу, алгоритмічної маніпуляції та використання штучного інтелекту для дестабілізації суспільної свідомості [4].

Отже, проблема полягає не лише у підвищенні рівня медіаграмотності та вдосконаленні технологій протидії гібридним загрозам. Йдеться про необхідність концептуального переосмислення місця стратегічних комунікацій у системі національної безпеки. Якщо управління в умовах гібридної агресії є інформаційним процесом зі зворотним зв'язком, то втрата контролю над цим зв'язком означає втрату керованості системи в цілому.

Наукова проблема формулюється як потреба інтегрувати сучасні підходи стратегічних комунікацій і рефлексивного управління у цілісну модель забезпечення національної безпеки, здатну діяти в умовах асиметрії, нейропсихологічного впливу. Йдеться не лише про протидію дезінформації, а про забезпечення когнітивної стійкості – здатності суспільства та інституцій зберігати раціональну інтерпретацію подій, попри системний тиск.

Дослідження спрямоване на з'ясування того, як когнітивний вимір сучасного збройного протиборства трансформує роль стратегічних комунікацій та впливає на механізми прийняття державних рішень. Саме через цю призму пропонується розглядати стратегічні комунікації як складову управлінської спроможності держави в умовах гібридної агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дискурс із стратегічних комунікацій, що сформувався в Україні після 2014 року, має кілька вимірів. Перш за все, це оцінка інституційної спроможності держави реагувати на інформаційно-психологічні впливи. У низці вітчизняних робіт підкреслюється, що стратегічні комунікації слугують механізмом координації дій між сектором безпеки, дипломатією та громадським сектором. Так, на думку Т. Дорошенко в статті «Роль стратегічних комунікацій у сучасному світі: виклики та можливості» головною метою стратегічних комунікацій у сфері державного управління є гармонізація відносин у системі «влада-суспільство» [5]. Водночас науковці, зокрема, О.Аулін та О. Ауліна підходять до теми через фокус протидії деструктивним російським наративам, не акцентуючи увагу на ширшому когнітивному вимірі. [6]. Л. Рудник розглядає роль та місце стратегічних комунікацій в сучасному суспільстві знань крізь призму законодавства. [7].

Поза межами української академічної думки, стратегічні комунікації розглядаються ширше і в контексті міждержавної конкурентної боротьби. Аналітичні матеріали NATO Strategic Communications Centre of Excellence систематизують прийоми інформаційного впливу противника як багатоелементну комунікаційну стратегію, здатну адаптувати наративи залежно від змін у геополітичному середовищі [8]. Такий підхід вказує на те, що комунікаційні кампанії в сучасних війнах не є одноразовими акціями, а функціонують як частина багатокомпонентної стратегії.

У міжнародних дослідженнях усе частіше з'являється термін «когнітивна війна». Його застосовують для аналізу впливів, які спрямовані на глибші структури мислення – на способи моделювання минулого і прогнозування майбутнього [9]. В англійській літературі це поняття іноді співвідносять із концепціями м'якої сили та інформаційного впливу, але акцент робиться саме на зміні рамок осмислення подій.

Попри активне використання поняття в міжнародних колах, вітчизняні дослідження часто ідентифікують когнітивний вимір із інформаційним або психологічним, що обмежує аналітичну глибину. Водночас праці, які виділяють когнітивний аспект, зазвичай зосереджені на теоретичному описі явища без інтеграції емпіричних кейсів сучасної війни [10]. Це створює розрив між теоретичними моделями і практичними викликами, з якими стикається держава.

Зокрема, у працях, що аналізують когнітивні впливи, підкреслюється, що злагодженість між внутрішніми комунікаціями держави і зовнішніми міжнарод-

ними наративами є критичною для збереження управлінської стійкості. Ці дослідження наголошують на необхідності гармонізації стратегічних повідомлень із реальними діями, що є своєрідним «містком» між очікуваннями суспільства та поведінкою міжнародних партнерів [11].

Російська прикладна теорія війни, представлена, зокрема, у працях А. Кокошина, розглядає інтенсивність конфлікту як керований параметр. У цій логіці гібридна фаза є точкою переходу та своєрідним вузлом нестійкості системи. Вона не є початком агресії в класичному сенсі, але формує умови для стратегічного зламу. [12] Проблема полягає в тому, що державні інститути демократичного типу зазвичай реагують на вже ідентифіковану кризу, тоді як гібридна модель орієнтована на поступове накопичення керованих флуктуацій (відхилень). Окремої уваги потребує концепція рефлексивного управління В. Лефевра, згідно з якою один суб'єкт формує для іншого підстави прийняття рішення [13; 14]. Йдеться не про примус у прямому сенсі, а про зміну структури мотивації через інформаційні впливи. Якщо перенести цю модель у площину державного управління, стає очевидним: об'єктом атаки є не територія і навіть не ресурси, а когнітивна архітектура управлінської системи.

Окремий пласт літератури присвячений оцінці впливу національних інституцій на формування суспільних сподівань. Автори підкреслюють, що державна комунікація повинна функціонувати не лише як реакція на інформаційні впливи, але й як активний фактор у формуванні сценаріїв майбутнього [15]. Вони вказують на важливість управління часовими горизонтами, тобто на здатність держави не лише пояснювати поточні події, а й формувати уявлення про майбутній розвиток. Такі підходи значною мірою перегукуються з концепціями когнітивної війни, але зберігають емпіричний та управлінський фокус. Проте важливо зазначити, що в цих роботах рідко проводиться розгорнутий аналіз взаємодії між часовими рамками очікувань і конкретними комунікаційними рішеннями під час реальних кризових ситуацій.

Важливим науковим доробком для розуміння сутності ролі стратегічних комунікацій в підходах НАТО є стаття «Аналіз нормативно-правового забезпечення у сфері стратегічних комунікацій в Організації Північноатлантичного Договору». Автори розглядають стратегічні комунікації як скоординоване використання комунікаційних інструментів для досягнення політичних і безпекових цілей НАТО. Вони аналізують документи, такі як Стратегічна концепція НАТО 2022 та Military policy on Strategic Communications, підкреслюючи роль у протидії дезінформації та когнітивній війні. [16,17].

Українські дослідження щодо запровадження міжвідомчих координаційних механізмів демонструють прогрес. Так, дослідження «Ситуаційний центр як ефективний механізм стратегічних комунікацій» аргументовано доводить необхідність створення єдиної мережі ситуаційних центрів у секторі безпеки й

оборони України з координацією через головний ситуаційний центр оперативного реагування. [22].

Останні дослідження пропонують вагомі теоретичні підказки щодо природи стратегічних комунікацій і когнітивного впливу. Водночас вони виявляють дві ключові прогалини: перша: недостатнє розрізнення когнітивного, інформаційного й психологічного вимірів; друга – брак емпіричного аналізу кейсів, які дозволили б зіставити концептуальні моделі з реальними управлінськими рішеннями у сучасних умовах.

Методологія

Побудова методології цього дослідження виходить із припущення, що когнітивна безпека не може бути адекватно пояснена в межах однієї дисципліни. Вона перебуває на перетині державного управління, безпекових студій, політичної психології та стратегічних комунікацій. Саме тому методологічна рамка свідомо сформована як міждисциплінарна, але з управлінським центром тяжіння. Йдеться не про опис феномена як такого, а про з'ясування його функціонування в системі публічного управління в умовах збройного протистояння.

Методологічний дизайн дослідження сформовано відповідно до поставленої мети. Застосування системного підходу дало можливість розглядати стратегічні комунікації як інтегровану підсистему сектору безпеки. Інституційний аналіз забезпечив оцінку нормативно-організаційної архітектури STRATCOM. Контент- та кейсовий аналіз (зокрема матеріалів StopFake та офіційних комунікацій щодо постачання F-16) використано для емпіричної перевірки ефективності протидії дезінформації. Порівняльний метод дозволив співвіднести українські практики з підходами, закріпленими у документах НАТО та ЄС [8,9, 18-19]. Джерельну базу також становлять матеріали міжнародних організацій, аналітичні звіти безпекових центрів та наукові публікації 2020–2025 років [1,18-19].

Мета дослідження: коцептуальне та прикладне обґрунтування когнітивного виміру сучасного збройного протиборства як чинника трансформації системи державного управління у сфері національної безпеки. Досягнення мети передбачає визначення інституційної ролі стратегічних комунікацій як механізму забезпечення когнітивної стійкості, підтримання легітимності управлінських рішень і збереження суверенітету процесу прийняття рішень в умовах тривалої війни.

Виклад основного матеріалу

Початкове припущення цього дослідження полягає в тому, що когнітивна війна не є просто розширенням інформаційної боротьби. Вона змінює сам об'єкт впливу. Якщо інформаційні операції спрямовані на повідомлення, то когнітивні – на структури сприйняття, на спосіб, у який суспільство конструює причинно-наслідкові зв'язки. У цьому сенсі мова йде не про окрему технологію, а про трансформацію самої логіки протиборства. В документах НАТО ця зміна

описується як зсув від боротьби за контроль над простором до боротьби за контроль над людським розумом [9,17].

Однак навіть у цих документах відсутня однозначність. Аналіз сучасних підходів до дослідження стратегічних комунікацій засвідчує тенденцію до часткового ототожнення інформаційного, психологічного та когнітивного впливів. Частина авторів розглядає когнітивну війну як нову доменну категорію, співставну з кіберпростором або космосом. Інші як надбудову над уже відомими інформаційними та психологічними інструментами. Ця розбіжність не є суто термінологічною. Вона впливає на інституційні рішення: якщо когнітивний вимір визнається окремою сферою, виникає потреба у спеціалізованих структурах, бюджетах і нормативних рамках. Якщо ж ні, він розчиняється у вже існуючих механізмах стратегічних комунікацій.

На думку автора статті, таке нерозмежування ускладнює аналітичну точність і створює ризик теоретичної еклектики, коли різнорівневі явища описуються як однопорядкові. Для збереження концептуальної чіткості доцільно окреслити їх змістові межі в контексті забезпечення стійкості системи державного управління.

Інформаційний вплив варто розуміти як цілеспрямовану діяльність, пов'язану з конструюванням, відбором і поширенням повідомлень. Йдеться про управління потоками даних, акцентами та порядком денним з метою зміни рівня поінформованості або викривлення фактичної картини подій. Його об'єктом є інформаційне середовище як сукупність каналів, платформ і медіа. Основними інструментами виступають контент, технології поширення та механізми повторюваності. Відповідно, результативність такого впливу може оцінюватися через доступ до інформації, інтенсивність циркуляції наративів або домінування певних інтерпретацій у публічному просторі.

Психологічний вплив має іншу природу. Він спрямований не стільки на зміну змісту знань, скільки на трансформацію емоційного стану та мотивації. Формування страху чи впевненості, тривоги або мобілізаційної готовності, довіри чи недовіри. Саме ці ефекти визначають його сутність. Якщо інформаційний рівень працює з повідомленням як таким, то психологічний із переживанням цього повідомлення. Обидва впливи здатні давати швидкий, але часто ситуативний результат.

Натомість когнітивний вплив є більш глибоким і тривалим. Його об'єктом стають рамки інтерпретації реальності: уявлення про причинно-наслідкові зв'язки, можливі сценарії розвитку подій, межі допустимого та неминучого. Він формує спосіб мислення, у межах якого сприймається інформація і переживаються емоції. Саме тому на когнітивному рівні закладається довгострокова легітимність управлінських рішень. Інформаційний вплив можна вважати інструментальним, психологічний – реактивним. Тоді в умовах тривалого

воєнного конфлікту когнітивний виступає системоутворювальним чинником, що визначає стійкість або вразливість державного управління та довіру суспільства.

Разом з тим, було б помилкою трактувати цю довіру як лінійний результат комунікаційної політики. Дослідження засвідчують, що рівень довіри змінювався залежно від конкретних військових подій, економічної ситуації та міжнародної підтримки [18-20]. Отже, когнітивний вплив не функціонує ізольовано. Він завжди взаємодіє з матеріальними факторами. Це обмеження варто враховувати, щоб уникнути перебільшення ролі комунікаційних стратегій.

Особливу увагу слід приділити часовому виміру когнітивної безпеки. У дослідженнях Center for European Policy Analysis (CEPA) наголошується, що противник прагне маніпулювати не лише сприйняттям поточного моменту, але й уявленням про майбутнє [19]. В українському контексті це проявляється у спробах нав'язати сценарії «втоми», «неминучих поступок» або «замороженого конфлікту». Таким чином, когнітивна війна ведеться у площині прогнозів. Вона впливає на рішення сьогодні через зміну уявлень про завтра.

Ключовим є те, що ця війна впливає на когнітивну стійкість. Когнітивна стійкість у цьому дослідженні визначається через: рівень інституційної довіри, узгодженість стратегічного наративу та стабільність підтримки ключових рішень.

Сучасна російсько-українська війна продемонструвала, що інформаційний компонент більше не виконує допоміжної ролі щодо воєнних дій. Його функція полягає у впливі на механізми інтерпретації реальності. Якщо гібридна модель поєднує військові, економічні та політичні інструменти в єдину систему [1; 2], то когнітивний вимір зміщує центр тяжіння з матеріального середовища на сферу сприйняття, довіри та легітимності. Саме в цій площині формується готовність суспільства підтримувати стратегічні рішення держави в умовах тривалого збройного протистояння.

У звітах НАТО когнітивний компонент розглядається як окремий вимір сучасного протиборства, що стосується «боротьби за людський розум» [17]. Водночас у нормативних документах Альянсу стратегічні комунікації визначаються як скоординоване використання інформаційних інструментів для досягнення політичних і безпекових цілей [16]. Така подвійність контексту тлумачення має практичні наслідки. Якщо когнітивний вимір визнається автономним, виникає потреба в інституційному переформатуванні системи управління. Якщо ж він інтегрується у вже існуючі механізми STRATCOM, визначальним є питання їхньої функціональної спроможності.

Період 2022-2026 років засвідчив, що стратегічні комунікації фактично виконували функцію стабілізації управлінської системи. Публічні заяви державного керівництва у перші місяці повномасштабної агресії формували поле інтерпретації подій як контрольованого, хоча й надзвичайно складного процесу.

Міжнародні аналітичні центри відзначали високий рівень довіри до українських інституцій у цей період [18; 20]. Проте ця довіра не була автоматичним результатом комунікаційної активності. Вона виникла внаслідок узгодженості між рішеннями, діями та їх поясненням.

Роботи вітчизняних фахівців стратегічних комунікацій дозволяють концептуально уточнити цю залежність. У статті про механізми міжнародної інформації в умовах когнітивної війни доведено, що стратегічні комунікації повинні орієнтуватися на досягнення когнітивної переваги, а не лише на інформування [4]. В іншій публікації, присвяченій нормативно-правовому забезпеченню STRATCOM у НАТО, підкреслюється системність підходу Альянсу до координації повідомлень і політичних дій [16,17]. У сукупності ці напрацювання дозволяють розглядати стратегічні комунікації як управлінську компетенцію, інтегровану в процес стратегічного планування.

Когнітивна війна проявляється насамперед у маніпуляції причинно-наслідковими зв'язками. Наративи про «втому Заходу», «втрату підтримки» або «неминучість компромісу» впливають не на фактичний стан речей, а на його інтерпретацію. Звіти CSIS, зокрема, *Victory in Ukraine Starts with Addressing Five Strategic Problems* (2024) фіксують, що російська стратегія «нижче порогу війни» спрямована на довготривале виснаження політичної єдності Заходу [18]. В цьому документі зазначається, що боротьба з стійкістю російських дезінформаційних кампаній визначена як одна з п'яти «стратегічних проблем».

У дослідженні CEPA «*The Evolution of Russian Hybrid Warfare: The Case of Ukraine*» аналізуються фази російської гібридної агресії проти України з 2014 року. В ньому обґрунтовується, що інформаційні кампанії супроводжуються економічним тиском, посилюючи його когнітивний ефект [19]. Тобто матеріальні та інформаційні інструменти функціонують синхронно.

Кейсовий аналіз української практики дозволяє співвіднести концептуальні положення з емпіричними даними. Платформа StopFake з 2014 року здійснює системне спростування дезінформації, формуючи базу перевірених матеріалів. У січні 2026 року було викрито серію III-генерованих відео з псевдозверненнями військових щодо деморалізації та нестачі боєприпасів. Аналіз виявив технічні ознаки маніпуляції та відсутність достовірних джерел. [23]. Інший приклад: фейк про нібито відкликання Данією винищувачів F-16, коли пропагандисти взяли оригінальний випуск каналі TV2 Nord та замінили аудидоріжку на сфабриковану. Фейк розповсюджувався кількома мовами, що свідчить про чітку скоординовану кампанію. Спростування базувалося на відсутності офіційних заяв і підтвердженні продовження співпраці [24]. У цих випадках мова йде не лише про інформаційний фактчекінг, а про відновлення довіри до інституцій та міжнародних партнерів.

Разом з тим, реактивна модель протидії має обмеження. Вона передбачає реагування на вже поширений наратив. У аналітичних документах НАТО StratCom COE наголошується на необхідності проактивного формування стратегічного наративу як елементу стримування [8,9,17]. Для української системи управління це означає перехід від моделі спростування до моделі випереджального пояснення.

Когнітивний вимір має часову специфіку. Дослідження щодо управління часовими горизонтами в стратегічних комунікаціях підкреслюють, що формування сподівань щодо майбутнього впливає на поточні рішення [15]. У фокусі російсько-української війни це проявляється у впливі прогнозів на мобілізаційні настрої, економічну поведінку та міжнародну підтримку. Маніпуляція майбутнім стає інструментом впливу на теперішнє.

Концепція рефлексивного управління В. Лефевра дозволяє теоретично пояснити цей механізм [13; 14]. Суб'єкт впливу створює для опонента умови, за яких останній приймає вигідне для першого рішення, не усвідомлюючи зовнішньої детермінації. У масштабі держави це означає втручання у процес прийняття політичних рішень через формування відповідних рамок інтерпретації. Саме тому когнітивний вимір безпосередньо пов'язаний із питанням суверенітету управління.

Українська практика міжвідомчої координації демонструє поступовий розвиток інституційної відповіді. Ідея створення мережі ситуаційних центрів як механізму розвитку стратегічних комунікацій відображає розуміння необхідності централізованого аналізу повідомлень. [22] Однак повноцінна інтеграція когнітивного компонента потребує не лише технічної координації, а й включення відповідних положень у номативно-правові акти та доктринальні документи.

Авторська позиція полягає в тому, що когнітивна війна не створює нову сферу безпеки, а радикалізує вимоги до якості державного управління. Аналіз дозволяє припустити структурні слабкості координації, суперечливість повідомлень і розрив між рішенням та його поясненням. Стратегічні комунікації в українських умовах повинні бути інтегровані у стратегічне планування як механізм когнітивного забезпечення безпеки, а не залишатися функцією інформаційного супроводу. Їх ефективність визначається рівнем інституційної узгодженості, здатністю формувати причинно-наслідкові рамки та підтримувати довіру в умовах тривалої невизначеності.

Логіка дослідження підтверджує сформульовану мету: уточнення управлінського змісту когнітивного виміру дозволяє переосмислити роль стратегічних комунікацій у системі національної безпеки. Когнітивна стійкість постає як результат узгодження інституційних рішень, комунікаційної послідовності та

суспільної участі. За відсутності такого узгодження навіть матеріальні переваги можуть бути нівельовані через втрату легітимності та довіри.

Висновки

Проведене дослідження дозволяє зробити кілька узагальнюючих висновків. Передусім, ментальний вимір сучасного протиборства не слід розглядати як окрему, ізольовану сферу безпеки. Він радше є поглибленням і ускладненням інформаційних та психологічних впливів, які в умовах цифровізації набули нового масштабу та швидкості. Водночас саме цей вимір безпосередньо пов'язаний із функціонуванням системи державного управління, оскільки стосується довіри, легітимності та здатності суспільства підтримувати стратегічні рішення.

При чому ефективність стратегічних комунікацій визначається не кількістю публічних заяв, а узгодженістю між рішеннями, діями та їх поясненням. Там, де спостерігалася інституційна синхронізація, знижувався простір для маніпулятивних наративів. Натомість розбіжності або затримки в комунікації створювали додаткові ризики для довіри.

Окремої уваги заслуговує часовий аспект когнітивного впливу. Маніпуляція очікуваннями щодо майбутнього через прогнози «втоми», «замороження конфлікту» чи «неминучих територіальних компромісів» здатна впливати на поточні управлінські рішення. Це означає, що стратегічні комунікації повинні враховувати не лише інформаційний зміст повідомлень, а й їх довгостроковий ефект.

Разом з тим, результати дослідження не дають підстав стверджувати, що когнітивна війна є принципово новим типом війни. Скоріше йдеться про підвищення інтенсивності та інтегрованості впливів, які поєднують матеріальні, інформаційні та психологічні інструменти. Саме ця інтегрованість зумовлює необхідність інституційного вдосконалення системи стратегічних комунікацій.

У практичному вимірі це означає потребу:

- чіткішого закріплення когнітивного компонента у нормативно-правових актах та доктринальних документах;
- посилення міжвідомчої координації в сфері стратегічних комунікацій;
- розвитку програм критичного мислення та медіаграмотності;
- системного моніторингу суспільних сподівань як індикатора потенційної вразливості.

Таким чином, когнітивний вимір сучасної війни виступає водночас викликом і тестом на спроможність держави діяти послідовно. Він не замінює матеріальні чинники безпеки, але істотно впливає на їх ефективність. Саме тому стратегічні комунікації слід розглядати як складову управлінської компетентності, а не як допоміжну інформаційну функцію.

Література:

1. «Гібридна» війна» росії – виклик і загрозу для Європи. Київ, грудень 2016. Центр Разумкова. Аналітичне дослідження. GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf.
2. Hoffman F. Hybrid Warfare and Challenges. Joint Force Quarterly. 2009. No 52. P. 34-39.
3. The National Military Strategy of the United States of America: the United States of America. – Washington, DC: Department of Defense, 2015. -32с.
4. Сальнікова О, Архіпова Є., Навроцька Ю. Механізми міжнародної інформації в умовах когнітивної війни. Наукові перспективи №12(66), 2025 DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12\(66\)-528-538](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12(66)-528-538) (дата звернення: 16.02.2026).
5. Дорошенко Т. В., Роль стратегічних комунікацій у сучасному світі: виклики та можливості» головною метою стратегічних комунікацій у сфері державного управління. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2024, 1(37) DOI: [https://doi.org/10.511369/2707-7276-2024-1\(37\)-7](https://doi.org/10.511369/2707-7276-2024-1(37)-7) (дата звернення: 16.02.2026).
6. Аулін О., Ауліна О. Стратегічні комунікації у протидії деструктивним російським наративам URL: https://nbuviar.gov.ua/images/e_biblioteka/naukovi_resursi/socialni-komunikatsii DOI: <https://doi.org/10.15407/nr.67.082> (дата звернення: 16.02.2026).
7. Рудник Л.І. Роль і місце стратегічних комунікацій в сучасному суспільстві знань URL: <https://goal-int.org/rol-ta-mistsw-strategichnih-komunikatsij-v-suchasnomu-suspilstvi-znan/> (дата звернення: 16.02.2026).
8. Fridman O., Venclauskienė L., Daukšas V. The Collage of the Kremlin's Communication Strategy. NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2025.
9. Deppe, F., & Schaal, G. (2024). Cognitive warfare: A conceptual analysis of the NATO ACT cognitive warfare exploratory concept. Frontiers in Big Data, 7, 1452129. <https://doi.org/10.3389/fdata.2024.1452129>
10. Cheatham, M. J., & Darling, A. M. (2024). Cognitive Warfare. Joint Force Quarterly, 114(2). <https://digitalcommons.ndu.edu/joint-force-quarterly/vol114/iss2/15/>
11. Brown P., Green T. Synchronizing Internal and External Communication. International Security Journal, 2024.
12. Іващенко А., Гордийчук В., Андріанова Н. Концепція багатодомених операцій та її застосування силами оборони. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України, 3(76), 2022 DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-376/62-67> (дата звернення: 05.02.2026).
13. Lefebvre V. Algebra of Conscience. 1982.
14. Lefebvre V. Lectures on the Reflexive Games Theory. 2010.
15. Lee H. Managing Temporal Horizons in Strategic Communication. Governance Review, 2023.
16. Сальнікова О., Навроцька Ю. Аналіз нормативно-правового забезпечення у сфері стратегічних комунікацій в Організації Північноатлантичного Договору. Журнал «Науковий інновації та передові технології». Серія: «Управління та адміністрування», 2025. №11 (51). С.215-222. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11\(51\)-215-222](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11(51)-215-222) (дата звернення: 15.02.2026).
17. NATO Allied Command Transformation. (2023). Cognitive Warfare Exploratory Concept. Norfolk, VA: NATO ACT.
18. Victory in Ukraine Starts with Addressing Five Strategic Problems (2024) CSIS, URL: <https://csis.org/analysis/chapter-2-will-cohesion-and-resilience> (дата звернення: 18.02.2026).
19. The Evolution of Russian Hybrid Warfare: The Case of Ukraine (2022) CEPA, URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-ukraine> (дата звернення: 18.02.2026).

20. European External Action Service. Tackling Disinformation. 2023.

21. Salnikova O., Sivokha I., Ivashchenko A. Strategic communication in the modern hybrid warfare // Social Development & Security. 2019. Vol. 9, No. 5. P. 35–44.

22. Сальнікова О.Ф., Посмітюх О.І., Петренко М.І. Ситуаційний центр як ефективний механізм стратегічних комунікацій, журнал «Інвестиції: практика та досвід». DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.17.6> (дата звернення: 15.02.2026).

23. Роспропаганда оширює ШІ-фейки зі зверненнями «військових»: у ЦПД розповіді про мету URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rospropaganda-poshiryur-shi-feyki-zi-zvernenniyami-17688/>

24. Російські пропагандисти вигадали фейк про відкликання Данією F-16 з України URL: <https://bukvy.org/rosijski-propagandisty-vygadaly-fejk-providklykannya-daniyeu-f-16-z-ukrayiny> (дата звернення: 15.02.2026).

References:

1. «Hibrydna» viina» rosi – vyklyk i zahroza dlia Yevropy. Kyiv, hruden 2016. Tsentr Razumkova. Analitychne doslidzhennia. GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf.

2. Hoffman, F. (2009). Hybrid Warfare and Challenges. Joint Force Quarterly, No. 52, 34–39.

3. The National Military Strategy of the United States of America. (2015). Washington, DC: Department of Defense.

4. Salnikova, O., Arkhipova, Ye., & Navrotska, Yu. (2025). Mekhanizmy mizhnarodnoi informatsii v umovakh kohnityvnoi viiny. Naukovi perspektyvy, 12(66). [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12\(66\)-528-538](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12(66)-528-538)

5. Doroshenko, T. V. (2024). Rol stratehichnykh komunikatsii u suchasnomu sviti: vyklyky ta mozhlyvosti. Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy, 1(37). [https://doi.org/10.511369/2707-7276-2024-1\(37\)-7](https://doi.org/10.511369/2707-7276-2024-1(37)-7)

6. Aulin, O., & Aulina, O. Stratehichni komunikatsii u protyidi destruktivnym rosiiskym naratyvam. <https://doi.org/10.15407/np.67.082>

7. Rudnyk, L. I. Rol i mistse stratehichnykh komunikatsii v suchasnomu suspilstvi znan. Retrieved from <https://goal-int.org/rol-ta-mistse-strategichnih-komunikatsij-v-suchasnomu-suspilstvi-znan/>

8. Fridman, O., Venclauskienė, L., & Daukšas, V. (2025). The Collage of the Kremlin's Communication Strategy. NATO Strategic Communications Centre of Excellence.

9. Deppe, F., & Schaal, G. (2024). Cognitive warfare: A conceptual analysis of the NATO ACT cognitive warfare exploratory concept. Frontiers in Big Data, 7, 1452129. <https://doi.org/10.3389/fdata.2024.1452129>

10. Cheatham, M. J., & Darling, A. M. (2024). Cognitive Warfare. Joint Force Quarterly, 114(2). <https://digitalcommons.ndu.edu/joint-force-quarterly/vol114/iss2/15/>

11. Brown, P., & Green, T. (2024). Synchronizing Internal and External Communication. International Security Journal.

12. Ivashchenko, A., Hordiychuk, V., & Andrianova, N. (2022). Kontsepsiia bahatodomenykh operatsii ta yii zastosuvannia sylamy oborony. Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen NUOU, 3(76). <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-376/62-67>

13. Lefebvre, V. (1982). Algebra of Conscience.

14. Lefebvre, V. (2010). Lectures on the Reflexive Games Theory.

15. Lee, H. (2023). Managing Temporal Horizons in Strategic Communication. Governance Review.

16. Salnikova, O., & Navrotska, Yu. (2025). Analiz normatyvno-pravovoho zabezpechennia u sferi stratehichnykh komunikatsii v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho Dohovoru. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Seriia: Upravlinnia ta administruvannia, 11(51), 215–222. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11\(51\)-215-222](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11(51)-215-222)

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

17. NATO Allied Command Transformation. (2023). Cognitive Warfare Exploratory Concept. Norfolk, VA.
18. Center for Strategic and International Studies (CSIS). (2024). Victory in Ukraine Starts with Addressing Five Strategic Problems. Retrieved from <https://csis.org/analysis/chapter-2-will-cohesion-and-resilience>
19. Center for European Policy Analysis (CEPA). (2022). The Evolution of Russian Hybrid Warfare: The Case of Ukraine. Retrieved from <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-ukraine>
20. European External Action Service. (2023). Tackling Disinformation.
21. Salnikova, O., Sivokha, I., & Ivashchenko, A. (2019). Strategic communication in the modern hybrid warfare. *Social Development & Security*, 9(5), 35–44.
22. Salnikova, O. F., Posmitiukh, O. I., & Petrenko, M. I. (2021). Sytuatsiinyi tsentr yak efektyvnyi mekhanizm stratehichnykh komunikatsii. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.17.6>
23. Rospropaganda poshyriuie ShI-feiky zi zvernennia «viiskovykh»: u TsPD rozpovily pro metu. Retrieved from <https://www.rbc.ua/rus/news/rospropaganda-poshiryur-shi-feyki-zi-zvernennyami-17688/>
24. Rosiiski propahandysty vyhadaly feik pro vidklykannia Daniieiu F-16 z Ukrainy. Retrieved from <https://bukvy.org/rosiiski-propagandisty-vygadaly-fejk-pro-vidklykannya-danieyu-f-16-z-ukrayiny>.

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

УДК: 35.071.3:336.22:330.34

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3\(23\)-1466-1475](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-1466-1475)

Шевченко Наталія доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та права, комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро. <https://orcid.org/0000-0003-1559-1432>

Волкова Наталія кандидат наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри освітнього менеджменту, державної політики та економіки, комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро, <https://orcid.org/0000-0003-0795-9778>

ПАРТИСИПАТИВНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. У статті досліджується роль та значення партисипативного бюджетування територіальних громад у процесах повоєнного відновлення України. В умовах післявоєнних руйнувань особливої актуальності набуває ефективне функціонування органів місцевого самоврядування та залучення громадян до прийняття управлінських рішень, що забезпечує прозорість бюджетних процесів, підвищує ефективність використання обмежених фінансових ресурсів та формує довіру між владою і населенням. Розглядається світовий досвід застосування бюджету участі, зокрема приклад Порто-Алегре в Бразилії, який продемонстрував, що активна участь громадян у плануванні та контролі бюджетних витрат сприяє розвитку громадянської відповідальності, соціальної згуртованості та стабільності місцевого управління. В Україні впровадження партисипативного бюджетування розглядається як стратегічний інструмент адаптації до складних реалій повоєнного відновлення, здатний забезпечити активну участь громад у прийнятті рішень та формуванні фінансових пріоритетів на місцевому рівні. Цей підхід дозволяє громадам не лише визначати першочергові напрями відновлення інфраструктури, таких як дороги, житловий фонд, комунальні мережі та об'єкти благоустрою, але й планувати реконструкцію соціальних та освітніх установ, модернізацію медичних закладів і розвиток комунальних послуг, забезпечуючи при цьому раціональне та ефективне використання обмежених бюджетних ресурсів. Партисипативне бюджетування стимулює соціальну мобілізацію, залучаючи мешканців до активної участі у процесах прийняття рішень, сприяючи формуванню громадянської відповідальності та підвищенню рівня обізнаності населення щодо управлінських процесів у громадах.

У цьому контексті бюджет участі виступає не лише як механізм ефективного фінансового планування, що дозволяє оптимізувати витрати та визначати пріоритети відновлення, але й як засіб зміцнення довіри та партнерства між місцевою владою та громадянами. Завдяки прозорості процесів, відкритому доступу до інформації та можливості контролю за виконанням проектів, громадяни отримують реальний вплив на прийняття рішень, що підвищує їхню мотивацію до участі та формує культуру відповідального управління. Таким чином, впровадження партисипативного бюджетування створює надійну основу для системного, комплексного та сталого розвитку територіальних громад у повоєнний період, поєднуючи економічну ефективність, соціальну інтеграцію та демократичну участь населення у процесах відбудови та управління ресурсами.

Ключові слова: партисипативне бюджетування, бюджет участі, фінансове планування, місцеві бюджети, ефективність використання коштів, прозорість фінансів, участь громадян у бюджеті.

Shevchenko Nataliia Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Head of the Public Administration and Law Department, Dnipro Academy of Continuing Education of the Dnipropetrovsk Regional Council, Dnipro, <https://orcid.org/0000-0003-1559-1432>

Volkova Nataliia PhD in Public Administration, Associate Professor, Head of the Department of Educational Management, Public Policy and Economics, Dnipro Academy of Continuing Education of the Dnipropetrovsk Regional Council, Dnipro, <https://orcid.org/0000-0003-0795-9778>

PARTICIPATORY BUDGETING OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE CONDITIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION

Abstract. The article examines the role and significance of participatory budgeting of territorial communities in the processes of post-war reconstruction of Ukraine. In the conditions of post-war destruction, the effective functioning of local government bodies and the involvement of citizens in making management decisions are of particular relevance, which ensures the transparency of budget processes, increases the efficiency of the use of limited financial resources and builds trust between the authorities and the population. The world experience of applying participatory budgeting is considered, in particular the example of Porto Alegre in Brazil, which demonstrated that the active participation of citizens in planning and controlling budget expenditures contributes to the development of civic responsibility, social cohesion and stability of local governance. In Ukraine, the implementation of participatory budgeting is considered as a strategic tool for adapting to the complex

realities of post-war reconstruction, capable of ensuring the active participation of communities in decision-making and the formation of financial priorities at the local level. This approach allows communities not only to determine the priority areas for infrastructure restoration, such as roads, housing, utility networks and public facilities, but also to plan the reconstruction of social and educational institutions, the modernization of medical facilities and the development of municipal services, while ensuring the rational and effective use of limited budgetary resources. Participatory budgeting stimulates social mobilization, involving residents in active participation in decision-making processes, contributing to the formation of civic responsibility and increasing the level of public awareness of governance processes in communities. In this context, participatory budgeting acts not only as a mechanism for effective financial planning, which allows optimizing costs and determining restoration priorities, but also as a means of strengthening trust and partnership between local authorities and citizens. Thanks to the transparency of processes, open access to information and the ability to monitor the implementation of projects, citizens have a real impact on decision-making, which increases their motivation to participate and forms a culture of responsible governance. Thus, the implementation of participatory budgeting creates a reliable basis for the systematic, comprehensive and sustainable development of territorial communities in the post-war period, combining economic efficiency, social integration and democratic participation of the population in the processes of reconstruction and resource management.

Keywords: participatory budgeting, participatory budget, financial planning, local budgets, efficiency of use of funds, financial transparency, citizen participation in the budget.

Постановка проблеми. У умовах повоєнного відновлення України особливої актуальності набуватиме питання ефективного функціонування органів місцевого самоврядування та залучення громадян до процесів ухвалення управлінських рішень. Одним із ключових інструментів такої взаємодії виступатиме відновлення партисипативного бюджетування, яке забезпечуватиме можливість безпосередньої участі мешканців територіальних громад у розподілі бюджетних ресурсів і визначенні пріоритетів розвитку.

Реформа місцевого самоврядування передбачатиме подальшу децентралізацію влади та передачу частини повноважень від центральних органів до органів на місцях, що створюватиме передумови для розширення прав і відповідальності територіальних громад. Водночас у період повоєнної відбудови зростатиме потреба не лише у відновленні інфраструктури та економічного потенціалу регіонів, а й у формуванні довіри між владою та громадянами, підвищенні прозорості бюджетних процесів та забезпеченні ефективного використання фінансових ресурсів.

У цьому контексті особливого значення набуватиме дослідження ролі партисипативного бюджетування як механізму консолідації зусиль влади й суспільства, інструменту визначення локальних потреб і засобу підвищення якості управлінських рішень на місцевому рівні. Недостатня теоретична розробленість і практична апробація цього інструменту в умовах повоєнного відновлення зумовлюватиме необхідність наукового осмислення його потенціалу та визначення шляхів ефективного впровадження в діяльність територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика участі громадян у процесах публічного управління та розподілу бюджетних ресурсів набула значної уваги як у зарубіжних, так і у вітчизняних наукових дослідженнях. У працях іноземних дослідників, зокрема Джеффа Хау, акцентується увага на важливості формування «учасницького суспільства», у межах якого громадяни набувають відчуття політичної спроможності, виявляють зацікавленість у вирішенні спільних проблем і формують обізнане громадянство. Такий підхід розглядається як основа сталого розвитку територій, особливо сільських, де рівень залученості населення безпосередньо впливає на ефективність місцевого управління.

Суттєвий внесок у розвиток тематики партисипативного бюджетування в умовах кризових і воєнних викликів здійснили українські науковці І. В. Буртняк та М. А. Ходан [2]. У своїх працях вони розглядають партисипативне бюджетування як дієвий механізм підвищення прозорості та підзвітності органів влади, зміцнення соціальної згуртованості та мобілізації громадянської активності в умовах воєнних потрясінь. Дослідники наголошують, що війна суттєво трансформує бюджетні процеси, ускладнює традиційні підходи до фінансового управління, проте водночас підсилює потребу в демократичних інструментах прийняття рішень, здатних стабілізувати суспільні настрої та підтримувати довіру до влади. Окремий напрям досліджень представлений працями Т. І. Крикун [4], у яких партисипативне бюджетування розглядається як фінансовий інструмент соціально-економічного розвитку територіальних громад. Авторка аналізує нормативно-правові засади функціонування бюджету участі в Україні, визначає його сутність як системи колективних дій мешканців громади щодо ініціювання, відбору та реалізації проєктів місцевого значення. Особливу увагу приділено соціальній функції партисипативного бюджетування – формуванню згуртованості громади, розвитку співпраці між мешканцями та органами влади, а також підвищенню ефективності використання обмежених фінансових ресурсів у процесах повоєнного відновлення.

Отже, аналіз наукових джерел свідчить про зростання інтересу до проблеми партисипативного бюджетування як інструменту демократичного врядування та фінансового планування. Водночас потребують подальшого дослідження

питання адаптації цього механізму до умов повоєнної відбудови, особливостей його впровадження в різних типах територіальних громад та оцінювання довгострокових соціально-економічних ефектів.

Мета статті. Метою статті є дослідження ролі та значення партисипативного бюджетування територіальних громад у процесах повоєнного відновлення, обґрунтування можливостей використання бюджету участі як інструменту підвищення ефективності місцевого управління, прозорості бюджетних процесів і залучення громадян до прийняття суспільно важливих рішень.

Виклад основного матеріалу. Досягнення мети дослідження вимагало аналізу фінансових, організаційних та соціальних умов, що сприяли впровадженню партисипативного бюджетування в об'єднаних територіальних громадах у контексті повоєнної відбудови. Основним джерелом фінансування органів місцевого самоврядування залишалися місцеві бюджети, які концентрували більшість фінансових ресурсів на рівні громад, забезпечуючи виконання базових функцій місцевої влади.

Важливим кроком у реформуванні місцевого самоврядування стало ухвалення Верховною Радою України Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та затвердження Кабінетом Міністрів України Методики формування спроможних громад. Ці документи стали основою для реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та передбачали укрупнення адміністративних одиниць з метою створення спроможних громад, здатних забезпечувати соціальні послуги та функціонувати самостійно [1].

Реформа міжбюджетних відносин, яка розпочалася у 2015 році, сприяла зміцненню фінансової автономії громад і стимулювала їх до ефективного наповнення бюджетів та раціонального планування витрат. Доходна база громад збільшувалася за рахунок передачі частини державних податків на місцевий рівень та запровадження нових джерел, серед яких: 60 % податку на доходи фізичних осіб, 10 % податку на прибуток підприємств, а також податки на землю, нерухомість і фіксовані платежі. Законодавчо перелік джерел доходів був закріплений у відповідних статтях Бюджетного кодексу України (ст. 64, 69, 71) [5]. Особлива увага приділялася розвитку підприємництва, яке розглядалося як ключовий чинник підвищення дохідності громад та ресурсної бази для майбутньої відбудови.

Перші результати об'єднання громад почали відображатися у 2015–2016 роках. Кількість ОТГ зросла на 15 %, тоді як фінансові показники продемонстрували значно швидше зростання: загальні доходи збільшилися у шість разів, власні надходження – у три рази, а залишки коштів загального фонду у п'ять разів. Це пояснювалося тим, що більшість власних доходів залишалася у розпорядженні місцевих бюджетів (приблизно 85%), що стимулювало активне об'єднання громад та фінансову самостійність.

У межах реформи важливим стало залучення громадян до процесів публічного управління. Місцеві громади, добре обізнані зі своїми проблемами, отримали можливість визначати пріоритети розвитку, планувати проєкти та контролювати їх реалізацію. Такий підхід вважався ключовим для забезпечення сталого розвитку, інституційної стабільності та довгострокових результатів реформ.

Проте практика показала, що самостійні дії місцевих органів влади без активної участі населення та підтримки держави часто не давали очікуваних результатів. Наслідком цього ставало зростання недовіри до влади та пасивність громадян. Однією з головних перешкод розвитку територій була низька громадська активність, дезорієнтація населення та відсутність достатньо дієвих конкурентоспроможних громадських ініціатив.

Впровадження партисипативного бюджетування стало ефективним механізмом подолання цих проблем. Концепція цього підходу базувалася на залученні мешканців до розподілу бюджетних коштів, що підвищувало ефективність реалізації проєктів, формувало громадянську відповідальність і створювало умови для довгострокової підтримки ухвалених рішень. Громади визначали пріоритети, залучали додаткове фінансування, співпрацювали з органами влади та забезпечували сталість результатів.

Світовий досвід підтвердив ефективність такого підходу навіть за короткий період його застосування. Орієнтований на громаду підхід передбачав відкритий доступ до інформації, підвищення прозорості фінансів і зміцнення підзвітних інститутів. Ініціативи могли виходити як від самих громад, так і від держави, громадських організацій або міжнародних донорів, проте майже завжди потребували зовнішньої підтримки через обмеженість локальних ресурсів.

Історично перший успішний приклад застосування бюджету участі відбувся у 1989 році в бразильському місті Порто-Алегре, де він допоміг вирішити низку соціально-економічних проблем та започаткував нову модель взаємодії громади і влади [7]. Узагальнення цього досвіду в Україні було особливо важливим, оскільки в умовах повоєнного відновлення партисипативне бюджетування могло стати ключовим механізмом підвищення прозорості бюджетних процесів, ефективності використання ресурсів та зміцнення довіри між громадянами та органами місцевого самоврядування.

Місцеві громадські організації, які раніше мали потенціал для здійснення громадського контролю, не володіли достатніми повноваженнями для впливу на розподіл бюджетних коштів. Це формувало значний запит серед населення на більш активну участь у формуванні та використанні місцевих фінансів. Коли ідея участі громадян у бюджетному процесі набрала популярності, а владу в Порто-Алегре здобула опозиційна партія, участь громадськості в розподілі фінансів була закріплена законодавчо. Відтоді чиновники мали формувати структуру

бюджету та здійснювати витрати під контролем делегатів, обраних загальними зборами громади. Використання партисипативного бюджетування сприяло значному покращенню умов життя мешканців та відновленню інвестиційного потенціалу міста.

Успіх досвіду Порто-Алегре призвів до того, що вже через кілька років після отримання позитивних результатів сусідні міста почали впроваджувати схожі практики, а згодом партисипативне бюджетування поширилося по всій Бразилії, інших країнах Латинської Америки, а пізніше – у різних регіонах світу [3]. Навіть держави з розвинутими демократичними інститутами, як-от Німеччина, Франція, США та Канада, запозичували окремі елементи цього підходу до бюджетного планування.

Водночас досвід Порто-Алегре та інших громад показав, що будь-яка участь громади у формуванні бюджету потребує адаптації до конкретних юридичних, політичних, соціальних і культурних умов муніципального утворення.

Існували різні форми партисипативного бюджетування. Однією з найпростіших була практика, коли міська влада визначала частку бюджету, яку можна було передати громаді для розпорядження. Прикладом цього слугував Чикаго, США, де громадяни отримували право самостійно вирішувати, як використати виділені кошти. Інший крайній варіант реалізовувався у Порто-Алегре: там функціонувала спеціальна міська Рада партисипативного бюджету, обрана громадою на рік, члени якої детально аналізували бюджет та давали прямі рекомендації щодо пріоритетів міського фінансування.

Впровадження партисипативного бюджетування мало численні позитивні ефекти. По-перше, бюджетний процес ставав більш прозорим – громадяни могли бачити, куди йдуть податкові надходження, і брати активну участь у прийнятті рішень. По-друге, за допомогою різноманітних проєктів залучалися раніше пасивні соціальні групи, а сама практика сприяла підвищенню громадянської освіченості та культури участі у місцевому управлінні.

У перспективі повоєнного відновлення України досвід Порто-Алегре та інших світових практик дозволить застосувати партисипативне бюджетування як ключовий інструмент залучення громад до процесів відбудови та управління фінансовими ресурсами. В умовах обмеженості державного бюджету, значних руйнувань інфраструктури та необхідності пріоритетного розподілу коштів на відновлення житлового фонду, комунальних об'єктів, закладів освіти та охорони здоров'я, участь громадян у бюджетному процесі стає не лише бажаною, а й критичною умовою ефективності.

Партисипативне бюджетування дозволяє громадам безпосередньо впливати на визначення пріоритетів фінансування, забезпечує прозорість використання обмежених ресурсів та сприяє раціональному плануванню видатків. Воно створює механізм, за допомогою якого громадяни можуть оцінювати потреби

території, пропонувати проекти відновлення та контролювати їх реалізацію. Такий підхід стимулює соціальну мобілізацію, активізує мешканців для участі у колективних рішеннях і сприяє зміцненню громадянської відповідальності, що є ключовим чинником стабілізації суспільства після війни [3].

Застосування бюджету участі у повоєнному контексті також забезпечує підвищення ефективності місцевого управління. Органи самоврядування отримують можливість отримувати безпосередній зворотний зв'язок від громадян щодо актуальності та доцільності конкретних проектів. Це дозволяє уникати марнотратства бюджетних коштів, підвищує підзвітність органів влади та формує культуру прозорого управління. У свою чергу, громадяни відчують реальний вплив на прийняття рішень, що підвищує довіру до місцевої влади та сприяє формуванню партнерських відносин між державою і суспільством [7].

Особливо значущим є вплив партисипативного бюджетування на соціальну згуртованість громад у повоєнний період. Участь у спільних проектах відновлення не лише вирішує конкретні практичні завдання – ремонт доріг, реконструкція шкіл або відновлення водопостачання – але й стимулює колективне мислення, взаємопідтримку та розвиток локальної ідентичності. Через залучення різних груп населення, включно з інертними або вразливими соціальними категоріями, партисипативне бюджетування сприяє формуванню активного громадянського суспільства, яке здатне підтримувати сталий розвиток навіть у складних умовах [3].

Крім того, цей інструмент дозволяє створювати ефективні механізми пріоритизації проектів відновлення. У ситуації, коли фінансові ресурси обмежені, громадяни та органи влади можуть спільно визначати, які об'єкти потребують першочергового відновлення, а які можуть бути реалізовані на наступних етапах. Такий підхід забезпечує справедливий розподіл коштів і підвищує економічну та соціальну ефективність процесів відбудови.

Отже, впровадження партисипативного бюджетування в Україні під час та після війни може стати основою для системного та комплексного відновлення територіальних громад. Воно дозволить поєднати прозорість бюджетних процесів, ефективне використання обмежених ресурсів та активну участь громадян, що у свою чергу забезпечить стабільний і сталий розвиток локальних спільнот у поствоєнний період.

Висновки. У умовах повоєнного відновлення України особливого значення набуває ефективне функціонування органів місцевого самоврядування та активна участь громадян у прийнятті управлінських рішень. Партисипативне бюджетування виступає ключовим інструментом для реалізації цих завдань, оскільки дозволяє мешканцям територіальних громад безпосередньо впливати на розподіл фінансових ресурсів, визначати пріоритети розвитку та контролювати виконання проектів. Такий підхід сприяє підвищенню прозорості використання

обмежених бюджетних коштів, оптимізації планування видатків, формує культуру прозорого управління та підзвітності місцевої влади.

Участь громадян у процесах спільного планування та фінансування відновлення інфраструктури стимулює соціальну активність, формує довіру до органів влади, зміцнює громадянську відповідальність та соціальну згуртованість. Партисипативне бюджетування дозволяє залучати різні категорії населення, включно з пасивними та вразливими групами, що сприяє розвитку локальної ідентичності та колективного мислення.

В умовах обмеженості фінансових ресурсів бюджет участі створює можливості для ефективного визначення першочергових потреб відновлення житлового фонду, закладів освіти, медичних установ та комунальної інфраструктури. Спільне прийняття рішень органами влади та громадянами забезпечує справедливий розподіл коштів і підвищує економічну та соціальну ефективність процесів відбудови.

Таким чином, впровадження партисипативного бюджетування у повоєнний період є стратегічним механізмом підвищення ефективності місцевого управління, зміцнення довіри між громадянами та владою, мобілізації місцевих спільнот та забезпечення стабільного і сталого розвитку територіальних громад у поствоєнний час.

Література:

1. Бюджетний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. Буртняк І. В., Ходан, М. А. Партисипативне бюджетування в умовах війни: реальність та виклики. *Наукові перспективи*, 2024, № 11(53), С. 511–519.
3. Бюджетування знизу: бразильський подарунок усьому світові. URL : https://texty.org.ua/articles/25319/Budzhetuвання_znyzu_brazylskyj_podarunok_usomu_svitovi-25319/
4. Крикун, Т. І. Партисипативне бюджетування територіальних громад як фінансовий інструмент соціально-економічного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025, № 21, С. 160–175.
5. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20120612>.
6. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 4 вересня 2015 р. № 157-19 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
7. Ресурсами громади розпоряджається сама громада: історія успіху Порту Алегрі URL : https://gurt.org.ua/recipes_success/21921/

References:

1. Biudzhetni kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. Burtniak, I. V., Khodan, M. A. (2024) Partysypatyvne biudzhetuвання v umovakh viiny: realnist ta vyklyky [Participatory budgeting in wartime: reality and challenges]. *Naukovi perspektivy*, 11(53), 511–519.
3. Biudzhetuвання znyzu: brazylskyi podarunok usomu svitovi [Bottom-up budgeting: Brazil's gift to the world]. URL : https://texty.org.ua/articles/25319/Budzhetuвання_znyzu_brazylskyj_podarunok_usomu_svitovi-25319/

3(23)
2026

ISSN 3041-1572 Online

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

4. Krykun, T. I. (2025) Partysypatyvne biudzhetuвання terytorialnykh hromad yak finansovyi instrument sotsialno ekonomichnoho rozvytku.[Participatory budgeting of territorial communities as a financial instrument for socio-economic development] *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 21, 160–175.
5. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 r. № 2755-VI URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20120612>
6. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad [On the voluntary unification of territorial communities]: Zakon Ukrainy vid 4 veresnia 2015 r. № 157- 19 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
7. Resursamy hromady rozporiadzhaietsia sama hromada: istoriia uspikhu Portu Alehri [Community resources are managed by the community itself: the success story of Porto Alegre] URL: https://gurt.org.ua/recipes_success/21921/

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

Журнал

«Суспільство та національні інтереси»

№ 3(23) 2026

*Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2.*

*Видавець:
ФОП «Жукова Ірина Віталіївна», Свідоцтво серія ДК № 7425 від 09.08.2021 р.*